Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

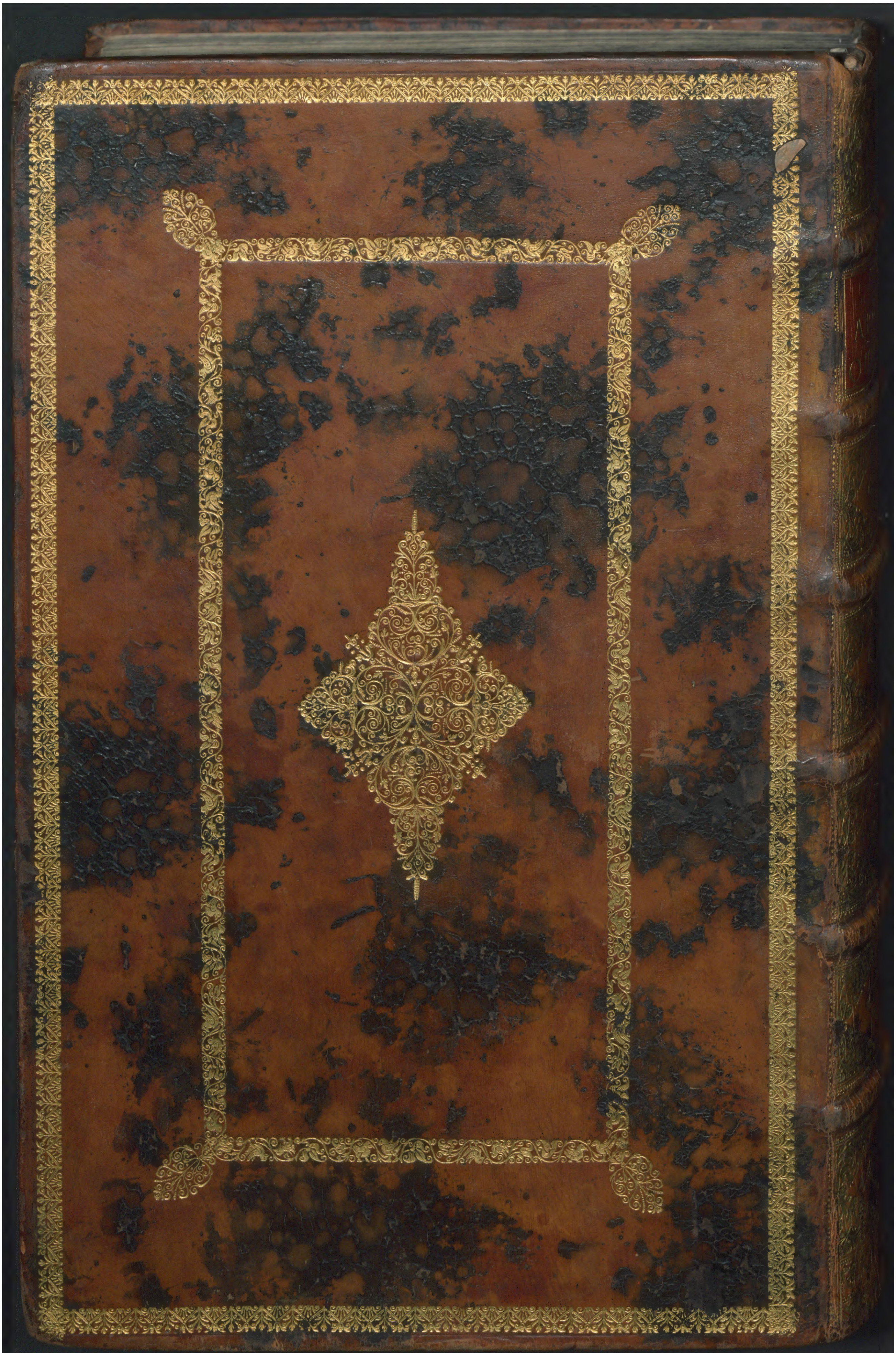

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

~~49 B 8~~ 146 A 15
NIET PLAKKEN
(Boekbandnr. 1758 C 8)

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VIII D 15

244

B 7

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

APOSTOLISCHE
OUDHEDEN,
DOOR
WILLIAM CAVE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

J. Goeree Inv. M.D:C.XCVIII. *J. Mulder fec.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

APOSTOLISCHE
OUDHEDEN,

OF

Het Leven, de Daden, en Martelaryen

DER HEYLIGE

APOSTELEN, EUANGELISTEN,

en OUDE VADEREN,

Tot het eynde van de Vierde Eeuw.

Waar voor gevoegd is,

EEN VERTOOG

VAN DE

Drie Groote Bedeelingen der Kerke, onder de Patriarchen, Moſes, en het Euangelium.

DOOR

WILLIAM CAVE,

Profeſſor in de Godgeleerdh. en Canonik van Windſor.

Uyt het Engelſch, naar den vijfden Druk vertaald, door

SALOMON BOR, Predikant tot Zeyſt.

UYTGEGEVEN

Met een VOORREDEN, *aanwÿſende de nuttigheyt van dit Werk, neffens een* OEFFENINGE *over den rechten ſin van* Paulus *en* Jacobus *leere in 't ſtuk der Rechtveerdigmakinge;*

DOOR

HERMANNUS WITS.

T'UTRECHT,

Gedrukt by { FRANÇOIS HALMA, WILLEM VANDE WATER, } Boekverkopers.

M. D. C. XCVIII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE 'S HAGE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

AAN DE

EDELMOGENDE
HEEREN
DE
STAATEN
'S LANDS
VAN
UTRECHT.

Edele Mogende Heeren.

DE loffelijke roem, die Uw Ed. Mog. by onse Vaderlanders niet sonder reden draagt van een Godvrugtige sugt en yver voor de Goddelijke waarheden, so als deselve in het H. Woord geleerd, van de Heylige Mannen in de eerste eeuwen des Christendoms godvrugtig beleefd,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en veelſins met het bloed van vele derſelven beveſtigd zijn, geeft my vrymoedigheyt, om dit geleerde Werk van den Heer *Cave*, ten dienſte onſer Nederlanders uyt de Engelſche taal vertolkt, U Ed. Mog. onderdanigſt op te dragen. Ik derf niet twijfelen, of U Ed. Mog. ſullen de goedheyt hebben, om my hier in te verſchoonen, en met geen ongenoegen op te vatten, dat ik mijne uuren, die ik buyten verſuym van de pligten van mijnen H. Dienſt heb konnen uytbreken, om ledigheyt te ſchuwen, beſteed heb in het vertalen van een Werk dat van ſeer groot belang en dienſt is voor een iegelijk, wiens herte haakt, om iets meer te weten, als in ſijne dagen voorvalt, en maar eenige luſt heeft om de Geſchiedeniſſen van de eerſte en beſte eeuwen des Euangeliums te beſchouwen; gemerkt ſig daar in opdoet een ongemeene kloekmoedigheyt, en onvermoeyden yver voor de waarheyt, en een voorbeeldige godſaligheyt van Mannen, die in den beginne, of met Joodſche voor-oordeelen beſet, of met Heydenſche duyſterniſſen bedwelmt, daar na door den luyſter-rijken glans der Goddelijke waarheyt verligt, niet ontſien hebben hunne goederen ten roof, en hun leven aan de ſmertelijkſte en ſmadelijkſte oordeelen des doods op te offeren; en men daar in levendig uytgebeeld ſiet, door welke middelen God ſijn Kerk, eerſt een teder plantje, dat door geweld van plas-regenen en winden, ik meen, door ſware vervolgingen, droevige ſcheuringen en menigvuldige verdeeldheden jammerlijk overvallen en geſlingerd wierd, heeft doen opgroeijen tot een grooten boom, die thans wel geworteld onbeweeglijk ſtaat, en van een onnoſel hutjen heeft opgevyſeld tot dien luyſter, die haar, allerley ſmaad ontworſteld, door ſijn goedheyt het hoofd boven al het geen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

in de wereld roemweerdig is, heeft doen uytsteken: want hier vertoond ons dese deftige Schrijver, met wat een tederheyt de Christen Keysers, onder welke CONSTANTINUS, bygenaamd DEN GROOTEN, bysonder uytmunt, de kerken betamelijk, ja wel pragtig, ten Godsdienst toestelden, den Kerk-bestierders eere gaven, derselver Vergaderingen bekostigden, en hun in 't beramen van goede orders, het beslegten van de geresene onlusten, en het tegengaan van alle verderffelijke Ketteryen, de hand booden; maar ook verswijgd hy niet (want dat soude geen Geschigt-schrijver voegen) dat sig by de Vorsten, en by de Kerk-bestierders selfs meer-maals vry wat menschelijks opdeed; dat de eerste wel eens te veel gehoor aan de war-geesten en scheur-sieke menschen gaven, en de laatste elkander wel om geringe saken overdwarsten, hunne driften te veel involgden, en de wapenen selfs tegen Broederen opnamen.

Immers wy die van heden zijn, en, wegens den korten omtrek onses levens, door eygen bevinding niet veel konnen weten, konnen ons door dit behulp vertegenwoordigen, saken, die voor so veele eeuwen voorgevallen zijn, en in weynige weeken een gesigte hebben van het merkweerdigste, dat in een reex van vier-honderd jaren, ontrent het voort-planten des H. Euangeliums, het Kerk-bestier, en het beleven en beweeren van het Christendom gebeurd is. Men kan dus, gelijk onsen grooten *Calvijn* over *Joh.* VIII: 8. spreekt, sig voorstellen, hoe God sijn Kerk hebbe geregeerd, hoe de Geloovigen, ter sake van de waarheyt gequeld, sig gedragen hebben, en hoe de Kerke (het Jodendom ontworsteld, en het Heydendom zijnde beschaamd gemaakt) hersteld zy. Dit te konnen weeten, roemd gemelde Schrijver, als een genade Gods,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Gods, die van ons naar waarde niet hoog genoeg kan geſchat worden; en, vervolgd hy, een iegelijk op het kragtigſte behoord op te wekken, om nevens het aanmerken der dingen, die voor onſe voeten zijn, onſe oogen uyt te ſtrekken op het geene voor lang gebeurd is, en die voorvallen aan te ſchouwen, als heldere en verhevene bakens, die wy moeten in het oog hebben, of als gevaarlijke ſand-platen, die wy, om geen ſchipbreuk te lijden, ſorgvuldig te mijden hebben.

Kan mijn vertaling deſer Kerk-geſchiedeniſſen daar eenigſins toe dienen, ik ſal my gelukkig agten, dat ik mijnen tijd-genooten daar eenig voordeel door heb konnen toebrengen; en byſonder, wanneer U Ed. Mog. de goedheyt ſullen gelieven te hebben, om mijn vrymoedigheyt, van met derſelver Naam op het voorhoofd van dit Boek te pronken, te verſchoonen, en onder U Ed. Mog. beſcherming te nemen niet alleen dit Boek, maar ook hem, die hetſelve U Ed. Mog. onderdanigſt aanbied, en nooit ſal nalaten den Opper-Heer om derſelver voorſpoedige regeering en alle heyl en ſegen over hunne perſonen en gewigtige ondernemingen te ſmeeken, en te toonen, dat ſijn uyterſte pooging is ten allen tijden ſig verder te dragen als

Uw ED. MOGENDHEDENS

Onderdanigſte en getrouwſte Dienaar
SALOMON BOR,
Predikant tot Zeyſt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

OPDRAGTS-BRIEF

Aan den Recht Eerwaerdigen Vader in Godt

NATHANAEL,

Bisschop van *Durham*, en Klerk van het Cabinet van sijne MAJESTEYT.

MYN HEER.

Niets als een ruyme bevinding van uwe opregtigheyt kan my vrymoedigheyt geven, om 't geen ik met dese Papieren voor heb, aan Uw Wel-Edelh. te vertoonen, en deselve voor uwe voeten neder te leggen: de verhandelde stoffe is in haar selfs groot en deftig, en een groot gedeelte daar van steund op een geloofwaardigheyt, die geen voorstander van noden heeft, maar dat ik uwen Naam stelle voor een stoffe, die so slegt en mager verhandeld is, vereyscht mogelijk een grooter verdediging, dan ik wel geven kan. Ik heb maar eenige weynige hand-vollen van de eerste Kerks-historien, die ik hier en daar verstrooid gevonden heb, versameld, my te vreeden stellende met een nalesing, daar ik geen volle inoogsting hebben konde; en ben ten vollen versekerd, dat Uw Wel-Ed. wijsheyt en liefde tot de waarheyt my niet soude toelaten iets te verdigten, of aan de andere sijde my met Legenden en versierde Verhalen op te houden; en egter, hoe weynig vastigheyt is'er, helaas! in dese stoffe, om'er vast op te gaan, overgebleven? So ongelukkig en boosaardig is geweest de sorgloosheyt van die, welke, daar se bewaarders van Boeken en Geleerdheyt in hunne tijden behoorden geweest te zijn, de Schriften van de oude Kerk hebben laten verlooren gaan. Ontrouwe bewaarders, die op sulke deftige en onwaardeerlijke schatten, die hun toevertrouwt waren, niet beter gelet hebben; om nu niet te spreken van die ontallijke verwoestingen, die in alle eeuwen, door oorlogen en branden veroorsaakt, de vinnigste en onbarmhertige pesten en vyanden der Boeken geweest zijn.

Sulke ongelukkige rampen hebben ons van de schatten der wijsere en betere eeuwen der wereld, en bysonder van de aantekeningen des eersten Christendoms beroofd, so dat'er ter nauwer nood eenige voetstappen van overgebleven zijn: en daarom ben ik in het naspooren der Oudheyt genoodsaakt geweest afgelegene en woeste paden te doorkruyssen; paden die aan den vermoeyden reysiger weynig voordeel en vermaak aanbrengen souden, ten ware de aanmerking, dat deselve Oude en Apostolische *zijn, my de reys versoet, en vermakelijk gemaakt had. Onse aangeboren dorst naar kennis verpligt ons van self, om vorige tijden te ondersoeken, die sigselven met dit bysonder voordeel ons aanprijsen, dat de rivier, hoe se nader by de fonteyn is, noodsakelijk suyverder en klaarder zijn moet: want, naar het seggen van* Plato**, waren de* Ouden κρεῖττονες ἡμῶν, καὶ εγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, beter als wy, en woonden nader by de Goden. *En hoewel waar is, dat den staat van onse tijden vry duyster en donker is, en de waarheyt menigmaal met een hoop ydele en onwaarschijnlijke overleveringen bedekt word, sal het egter onsen arbeyt weerd zijn naar eenige weynige juweelen, hoewel onder een grooten hoop van steenen, te soeken.* Sijn niet, *seggen de* Joden, הלא טוב עוללות הראשונים מבציר האחרונים de nalesingen der Ouden beter dan de wijn-oogst van latere tijden? *De overgeblevene brokken*

* *In Phileb. pag. 16. Tom. 2.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

brokken van de Oudheyt zijn selfs kostelijk, als die te gelijk onse zielen onderwijsen, en onse nieuwsgierigheyt voldoen. Behalven gemelde redenen ben ik eenigzins genegener geweest, om my tot dese studie te begeven, op dat ik, so ver als 't mogelijk was, uyt den drang en 't geraas van een krakkeelige en twistsugtige eeuw geraken mogt.

MYN HEER.

Wy beleeven tijden, in welke de Religie by-na geheel tot een praat en geschreeuw geworden is, en de menschen sonder eynde twisten over woorden en bevattingen, die onnut zijn, niets om het lijf hebben, en niet dienen om een mensch wijser of beter te maken; en dus twistende, worden de wetten van liefde *verbroken; men vervolgd malkanderen met scheld-woorden en 't geven van quade namen, en geeft ondertusschen aan sijn vinnigheyt den eerlijken naam van yver voor de waarheyt; en, 't geen noch droeviger quaad is, de ruste, vreede en order van een treffelijke Kerk, die onvergelijkelijk de beste is, welk'er zedert de eerste eeuwen des Euangeliums ooit geweest zy, word verbroken, hare heylige diensten bespot, hare plegtelijke vergaderingen verlaten, hare wetten en ordonnantien verwaarloost, en de Voorgangers en Bedienaars van den Godsdienst veracht, en, gelijk eertijds, beschrijven, dat se* het schuym en afschrapsel der wereld *zijn. Ik onderneem hier niet te seggen, hoe veel dit quaad reeds de* ongodistery *en godloosheyt deser eeuw heeft voortgeset; immers ik ben versekerd, dat het sig meer als te veel also voor onse oogen opdoet, gemerkt de menschen hen niet vernoegen heymelijk en in 't verborgen* Atheïsten *te zijn, en met den dwaas* in hun herten *te* seggen, Daar is geen God, *maar de godloosheyt sig met een ongedekt aangesigt vertoond, en in alle geselschappen indringd, en de menschen, sonder naar de stemme der natuur te luysteren, of op het seggen der conscientie, en de algemeene overtuyging der menschen agt te geven, een* Opperst *Wesen ronduyt derven tegen-spreken, met den godsdienst lagchen, voor een vermakelijk tijd-verdrijf houden, en voor ongodistery te pleyten, een bewijs van verstand agten. Om den drang en moeijelijken aanval van sulke troosteloose voorstellingen te ontgaan, vind ik geen beter middel, dan my in stilheyt te begeven tot die eerste en betere tijden, tot die eerste suyvere eeuwen des Euangeliums, wanneer de menschen in der daad waren sodanige, als sy hen voorgaven te zijn; wanneer een vaste godsaligheyt en bestendige devotie, een precijse matigheyt en ingetogentheyt, een algemeene en onbepaalde liefde en weldadigheyt, een voorbeeldige eerlijkheyt en opregtigheyt, een groote eerbiedigheyt voor al 't geen godlijk en geheyligd was, het Christendom eerweerdig en ontsagchelijk maakten, en het niet alleen over domme en woeste, maar ook over geleerde en beschaafde menschen deed segepralen.*

Maar, mijn Heer, *ik behoor te gedenken, dat elke oogenblik tijds selfs by groote Mannen kostelijk is, en door moeijelijke en ontijdige adressen niet mag besnoeyd worden; en daarom ik breke af, alleenlijk verlof versoekende, om uw Wel-Ed. te seggen, dat, ten ware meer door de schuld van anderen als van my, dese papieren reeds voor eenige maanden U, onder het getal van die U opentlijk over die groote bediening, die gy naar verdienste in de Kerk bekleed, geluk wenschten, U souden hebben opgewagt. En nu, dat gy die bediening lang en met voorspoed beleven, gelukkig vercieren, en met veel segens tot eer van God, en welstand van de Kerk, moogt bekleeden, en U w Wel-Ed. geheugenis aan de nakomelingen mag dierbaar zijn, is de wensch*

MYN HEER

van Uw Wel-Ed. getrouwe
en verpligte Dienaar
WILLIAM CAVE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

H. WITS

VOORREDEN.

Godlievende en Waarheidbeminnende Leser,

De Schrijver van dit doorwrogte Werk, WILLIAM CAVE, Hoog-leeraar in de Godheyt, en Canonik te Windsor, heeft sig, door menigte van uytgegeven boeken, so beroemde naam, niet alleen in sijn gelukkig geboorte Eyland, maar ook in de gansche geleerde wereld verkregen, dat niemands verdere bekend-makinge, of aanprijsinge, allerminst de mijne, van noden heeft. Het soud verwaandheit wesen, een lampe te willen ontsteken voor die Sonne; en sig te laten voorstaan, dat door een veel min vermaarde penne de agting van so befaamd een letterheld voortgeset soud konnen worden. Belacchelijke inbeelding! gansch niet over-een komende met de kennisse die ik van my selven hebbe; nog met de zedigheit daar van ik belijdenisse doe. Evenwel hoop ik, dat het den Schrijver niet mishagen sal, en den Nederlandschen Leser niet onnut sal zijn, so ik met weynig woorden verhale, hoe ik my in het doorbladeren van dit voortreffelijk boek bevonden hebbe. De stoffe daar van doet sig aan den eersten opslag van het ooge seer eerweerdig, en niet min vermakelijk als stigtelijk, op. Gy hebt daar een schoone vertooning van JESUS eerste *Kruys-gesanten*, die met so rijk een mate sijnes geestes, op een wonderdadige maniere, beschonken, het Euangelium onser saligheit, onder Joden en Heydenen, met een ongelooflijke yver, standvastigheit, kragt en voorspoed hebben verkondigt: haar predikinge met overseldsame en de wereld verbasende mirakelen gestaafd, en een leven geleid, in 't welke een self-verloocheninge sonder wederga, een veragting van al het aardsche en vergankelijke, een verhevene hemelsgesindheit, en, om het al met een woord te seggen, een afschijnsel van haar Meesters onbevlekte heyligheit, op een ongemaakte, dog luysterrijke, wijse, uytblonk. Overmits die aansienlijke Mannen, de grondleggers van het Nieuwe Jerusalem, by alle de Christen nakomelingen in een diepe eerbiedenisse zijn; so en kan het haar niet anders als uytnemende aangenaam wesen, haar geboorte, haar opvoedinge, haar inborst, haar deugden, haar levens-loop, en de dood, het eynde haarer strijden en overwinningen, met alle derselver aanmerkensweerdige omstandigheden, voor so veel men uyt al de Oudheit heeft konnen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nen opſamelen, in een gevoeglijk opſtel by malkanderen te ſien. Op de *Apoſtelen* volgen hunne *Mede-arbeyders*, Marcus en Lucas, de Euangeliſten; Stephanus, Philippus, Barnabas, Timotheus, Titus, Dionyſius, Clemens, Simeon de ſoon van Cleopas. Na haar komen de ſodanige *die met de Apoſtelen omgegaan*, der ſelver onderwijſingen genoten, en voorbeeld geſien hebben: als Ignatius, Polycarpus, en Quadratus. En vervolgens, op haar tijd-ordre, die doorlugtige perſonadien, die als ſterren van de eerſte groote, *Vier agter-een volgende Eeuwen*, aan de Hemel van de Chriſten Kerke geflonkert hebben. Men beſpeurt doorgaans in 't leven van alle deſe een ſonderlinge yver tot beſcherming, verdediging, voortplanting van 't ſuyvre Geloove; een ingetogene godſaligheyt, een effenbare gemoedsgeſtalte, en ſig ſelfs altoos gelijkformige deugtſaamheit, een taay geduld en onverſchrikbare moed in alle vervolgingen, en ten laatſten een onbedenkelijke volveerdigheit om de beledene en gepredikte waarheit met hun bloed te verſegelen. Dog hoe men nader is aan de eeuwe der Apoſtelen, hoe men helderder bevind de ſprankelen hares Geeſtes, in ſuyverlijker eenvoud; meer van Chriſtus, en minder van den menſche. Allenxkens begint de glans van opregtigheit, en nedrigheit, en onpartydigheit te verblikken. Wel haaſt, en helaas! al te haaſt, doet ſig een wraakbare eerſugt, eygen belang, eenſijdigheit, en twiſtgierigheit op: en terwijl men krakkeelt om kleynigheden, verlieſt men, altoos ten grooten deele, het hooftſakelijke; 't welk is regtveerdigheit, en vreede, en liefde, en blijdſchap, door den Heyligen Geeſt. Meermaals heeft het my onder het leſen in het harte geſmert, als ik vermerkte, hoe ſeer het fijne goud verdonkerd wierd; en hoe de heldendeugden der Heylige Vaderen beſmuyſeld waren met een al te droevig inmengſel van ſo veel menſchelijkheit. 'K en konde my ook ſomwijlen niet bedwingen, of ik grimde over het bedrijf van die anderſins ſo ſeer gepreſene Monnikken in Egypten; als ik ſag hoe ſe uyt haar wilderniſſen en holen te voorſchijn quamen, om met een onbeſonnen drift, ja ik mag wel ſeggen, met een dulle woede, als ſamengerotte heyrlegers, ſaken of te ſtutten of door te drijven die haar verſtand te boven gingen; en beroerten te verwekken, die beyde Staat en Kerk in het uyterſte gevaar bragten. Dog boven alle dingen verdroot het my, op de aanſienlijkſte Biſſchops throonen te ſien ſitten de ſodanige, die met de Godsdienſt ſpeelden na haar eygen belang, die in de Synoden, t'haren overſtaan vergaderd, deden beſluyten wat ſy wilden; dan eens een ſake veroordeelden, dan weer de ſelve ſake voor goed keurden, haar gevoelen veranderende met en na de verandering der tijden; en honderd verfoeijelijke t'ſaamen-ſweeringen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gen maakten tot onderdrukkinge hunner Medebroederen, veel geleerder, regtſinniger, deugdſamer als ſy ſelf. Van dat ſlag waren die doortrapte, heersſugtige en woelige Biſſchoppen, die ſo veel moeyte aan Athanaſius, Epiphanius, Chryſoſtomus, Gregorius Nazianzenus, en andere haarsgelijke voordeſtige Leeraars, berokkend hebben. 't Is by-na niet te bevroeden, hoe de Kerke, pas gekomen uyt de gloeijenſte hitte der vervolgingen, met een onwrikbare ſtantvaſtigheit uytgehardet, dus ras geraakte onder het bedwang van ſo meeſterlijke voogden, in welke, om op het ſagtſte te ſpreken, heel luttel van de geeſt des Euangeliums gevonden wierd. Met wat oogmerk konnen ſy het Euangelium aangenomen en beleden hebben, toen het Geloove ſweerd, en galg, en rad, en gloeijende nijp-tangen, en de allerpijnlijkſte dooden tot ſijn lot hadde; ſy, ſeg ik, die ſo ras'er maar een luchje van verademinge quam, ſtraks in al haar handel blijken deeden, dat haar niet als wereldſche grootsheit om het harte geſlagen was, waar aan ſy al wat heylig heet heylooslijk opofferden? Men gevoele, men ſegge ſo veel goeds als men kan van die oude tijden, die weynig eeuwen van der Apoſtelen leeftijd af zijn: men vereere die eeuwen, die Vaderen, die verſamelingen, die beſluyten, met de pronknaam van *Heylig*: hoe hoog men ook daar van opgeve, ſy en verſchillen ſo veel van de onſe niet. Men ſiet'er al 't ſelve mengſel van deugden, en ondeugden: 't ſelve ſpel, op verſcheydenheit van toonneelen. Men ontmoet'er 't geen loffelijk is, ter navolginge: ook 't geen lakelijk is, ter waarſchouwinge. De Vrome en Regtſinnige, waren het met groote gebrekkelijkheit: en hadden dikwils meer vuur als ligt, meer drift als wijsheit, meer hevigheit van woorden als kragt van redenkaveling; en in de byſonderheden huns bedrijfs ſomwijlen meer 't geen te verwonderen als 't geen te prijſen is. Het heylig kleed bedekte meenigwerf ſnoode huychelaren, onder 't mom-aanſigt van Godsdienſtigheit verſchuylden ſig de onbetamelijkſte treken der Prieſteren; in 't bekuyppen van de eerſte throonen, en 't verſtooten en af-bonſen der geener die haer in de weg waren. Onmogelijk was het, dat onſe Schrijver ons de levens ſijnner Helden getrouwelijk opleveren ſoud, en t'eenemaal verſwijgen 't geen aan hun volmaaktheit faalde, of voor-by gaan de kromme wegen van veel gemijterde kruynen, die meer op haar eygen als op Chriſtus eer geſet waren. De eerſte lof der Hiſtorie, is de liefde der waarheit; en de vertooninge der ſaken in haar eygen weſen. Nog is'er iets anders, 't geen dit werk den Leſer dierbaarder maken moet. Overmits de Mannen hier gemeldet, doorgaans een ſeer aanſienlijke rang in de Kerke gehad hebben, en, van groot bedrijf zijnde, ſomwij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

len blakende gunſt, ſomwijlen bittere ongenade ten hove vonden, 't welk dan van bijſtere naſleep is; ſo hebben hare handelingen veel betrekking gehad op de gewigtigſte ſaken, die ſowel in de Staat, als Kerke, voorvielen. En het leven deſer Vaderen is genoegſaam een Hiſtorie van hun eeuw. Altoos onſe Schrijver brengt ſe daar in; met geen minder bevalligheit als nauwkeurigheit. Want ook de tijden rekend hy nettelijk uyt: en het eene met het andere vergelijkende ſchikt hy elke ſake, ſo ver hy door de duyſtere Oudheit heeft konnen heenen ſien, in haar jaarordre. Invoegen dat nauw iets merkweerdigs in de Hoven der Keyſeren, of in de Verſamelingen der Kerkelijke, is voorgevallen, het welke hier ſijn plaatſe niet en vind. Weshalven men door het aandagtig leſen van dit eene boek veel andere, en te gelijk veel moeyte, en koſten, beſparen kan. Te meer, dewijle onſe wel beradene Schrijver t'elkens ſijn waarborgen aanwijſt, op wiens geloove hy ſijn gantſche Verhaal ter neder ſteld. Met die voorſigtigheit, dat elk op ſijn prijs geſet word, ſonder verveynſing, dat men ſig niet even veylig op aller trouw verlaten kan. In der daad, daar zijn'er, die, ſig de beſchrijvinge der Chriſten Oudheit onderwonden hebbende, luttel oordeel, en al ſo weynig opregtigheit, daar toe by-bragten. Behalven dat verſcheydene Schriften van jonger maakſel met Ouder namen valſchelijk zijn opgecierd: 't welk de geleerde werk beſchaft ter keuriger uytſiftinge. Self de beſte onder de Ouden hebben, ik en weet niet wat voor een ſugt gehad, om het geene ſy verhandelden op een wonderlijke maniere te vergrooten; en door die hoogdravende ſtijl, aan welke ſy ſig gewennet hadden, en die de môde dier eeuwe was, vertoonden ſy menigmaal de ſaken onder een ander denkbeeld als met der ſelve regte geſchapenheit over-een quam. Byſonderlijk hadden ſy luſt, om alles by-na met mirakelen op te vullen, en derwaards te trekken wat maar de minſte ſchijn hadde. Dit waanden ſy tot meerder luyſter van de Chriſtelijke Godsdienſt, en ſterker onderſchraging van het Regtſinnige Geloof te ſtrekken: hoewel die, op eygen, en hegter gronden ſteunende, al dien opſchik heel wel miſſen konden. In dit, en ſommige diergelijke ſtukken, beken ik ſo groot een voorraad van geloove niet te hebben, als onſe geleerde Schrijver: die meermaals voor goed geld onbeſchroomdelijk aanneemd, 't geen ik eerder wraken en af-keuren ſoud. Dog mijnnenthalven ſta elk het gebruyk ſijns eygen oordeels ſo vry, als ik dat voor mijn ſelfs bedingen kan. De hedendaagſche hiſtorien, ſo verſcheydentlijk, ja tegenſtrijdelijk, 't geen by onſe geheugeniſſe gebeurd is verhalende, na het belang 't welk de ſchrij-vers daar in hebben, leeren ons genoegſaam, met wat oogen wy de oude hebben in te ſien. Want

hy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hy bedriegt sijn selve, die al te goedaardiglijk geloofd, dat niet t'allen tijde eygen belang de bestuuringe der penne in sijn geweld gehad heeft. Schoon het onnodig, en volstrektelijk ongeoorlofd is; men heeft sig niet altijd ontsien, der waarheit tot steunsel, en Gode ter eere, een leugentje te liegen. Eer ik hier afscheyde, moet ik onse Schrijver die verschuldigde lof geven, dat hy sijn saken met een net oordeel, geschikte ordre, heldre klaarheit, en bevallige welsprekendheit voorgesteld heeft. Al is het vertoog somwijl wat lang, nooit is het verdrietelijk; eensdeels om de verscheyden mengeling van stoffe, andersdeels om de aantrekkelijkheit der spreekwijse, die altoos ernstig, deftig, statig is: en so geschikt, dat se een welgemoede Leser als inaasseme een eerbied tot de Godsdienst, een liefde tot waarheit en deugd, en een haat van boose treken. Dit moet ik immers van my selve seggen; dat ik t'elkens in het lesen my ter stigtinge overtuygt en opgewekt bevonden hebbe. Alle dese dingen te samenkomende hebben my, en eenige mijner Amptgenoten, bewogen om na een bequaam persoon om te sien, die dit voortreffelijk Werk in onse Nederduytsche Moedertale oversetten, en also onse Landslieden te nutte maken soude. En gelijk'er een gevonden is, die sig loffelijk daar in heeft gequeten: so hebben ook onse Boekhandelaars, aan hare sijde, geen kosten gespaard, om het de Nederlanders so cierlijk op te leveren als het de Engelsche ooit gehad hebben. Bedien U dan, weetgierige Leser, van desen arbeyd, en doe'er uw voordeel meê.

Maar een ding is'er, waar van ik U nog te waarschouwen hebbe. Hoe hoog ik dit Werk, en den Schrijver schatte, so neem ik egter geensins op mijne rekeninge alle de leeringen, en verklaringen van Schriftuur-plaatsen, die hier en daar, in de Geschiedenissen, dan eens beknoptelijk, dan weder meer uytvoeriglijk, worden ingelast. Als ik op mijn beurte van die stukken te spreken had, soud ik ettelijke op een ander voet verhandelen. Dog wanneer sal het wesen, dat wy alle het selve gevoelen, het selve spreken sullen? Dat is een voorregt, 't welk God voor de volmaaktheit spaard; en 't welk dan eerst sal beginnen, als alle onwetenheit, vooroordeel, en eensijdigheit sullen ophouden: gebreken die de menscheit aankleven, so lang men in den vleesche woond. Slegte gracy soud het hebben, indien ik met een al te vyse nauwhartigheit alle bysondere gevoelens hekelde, die juyst met het mijne niet over-een en quamen.

Maar na dat ik my goedhartiglijk heb laten overreden om mijn naam aan 't voorhoofd van dit Werk te setten, so heb ik geloofT, dat het groot belang der Heylige waarheit my verpligte om sediglik mijn bedenkinge te uytten over het Hoofd-stuk der RECHTVEERDIGMA-

KINGE, dat onſen Schrijver, het leven van Paulus ten eynde gebragt hebbende, breedſprakelijk uythaald. Hy dagte ſig gelegentheit gebooren te weſen, om van de verſchil-punten te ſpreken, die toen in ſwang waren. Daar quam de Regtveerdigmakinge te pas. En overmits Paulus die van een ander kant aanmerkt, en op een heel ander maniere behandeld, als Jacobus doet; ſo tragte de Schrijver uyt de Hiſtorie der tijden de ſake op te helderen, en de ſchijn-ſtrijd tuſſchen de twee Apoſtelen weg te neemen. Ik beken dat hy veele geleerde dingen daar ontrent te borde brengt; en ſijn gevoelen ſo geſchiktelijk, en ſo toonbaar voordoet, als van een ſnedig en ſchrander vernuſt, gelijk het ſijne, verwagt kan worden. Maar hy houde het my ten goede, dat ik my verklare van ganſch andere gedagten in deſen te zijn, en dat ik ſijne bedenkingen aan de Heydenſche, Joodſche, en Schriftuurlijke Oudheit ter toetſe brenge; om de misvattinge die daar in is te ontdekken; en 't ſuyver Euangelium der allenthalvige genade Gods in Chriſtus, en de eenige regtveerdigheit die uyt God, en door het Geloove is, enkelijk op Chriſtus genoegdoening ruſtende, ongeſchonden te bewaren. Wy vermogen niet tegen de waarheit, maar voor de waarheit. Het en luſt my niet de ſtellingen van de Heer CAVE te bekorten, en, op mijn maniere opgeſchikt, den Leſer te vertoonen, of ſchoon ik ſulks tot klaarder bevattinge des onderſcheyds, niet ondienſtig oordeelde. 't Mogt dan ſchijnen of ik ſijn redeneringe getragt hadde te verminken en t'ontſenuwen; op dat de ondernomene wederlegginge te ligter viele. Dat ware een onedele laf hartigheit, en dadelijke belijdeniſſe van wantrouwen ſijner ſake. Ongelukkig is de waarheit, als haar verdediging ſulke lage, bekrompene, en onopregte van moede ten deele valt. Sy verſoeyt die laffe krijgsliſten; ſy komt ruſtig voor den dag; men behoefd haar de toeſtel der vyandlijke magt niet te verhelen; ſy ſiet het ganſche heyrleger met al ſijn wapenruſting en ſlagorders onverſchrokken aan; en ſtapt ſe blymoedig tegen, ſig vertrouwende op haar eygen onverwinlijke kragt, en de byſtand des Alderhoogſten Gods, die de weſentlijke en oorſpronkelijke waarheit is. Ik mag dan niet alleenlijk lijden, maar ik verſoeke en nodige ook den verſtandigen Leſer, dat hy met opmerkinge beſchouwe *de Negende Afdeelinge van Paulus leven:* en, ſo het hem geliefd, vergelijke hy dan daar mede deſe Oeffeninge; en oordeele in beſcheydenheit, welk van beyden met de verſchil-punten dier eeuwen, met de ſpreekwijſen des Heyligen Geeſtes, met de gantſche trant van Paulus redeneringen, en de geheele inhoud van het Euangelium der Genade, gepaſtelijker over-een kome.

H. WITS

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

H. WITS OEFFENING

OVER

Den regten ſin van PAULUS en JACOBUS leere in het ſtuk der REGTVEERDIGMAKINGE.

EERSTE AFDEELINGE.

Waar in vertoond worden de dwalende gevoelens der Heydenen ontrent de Regtveerdigmakinge.

INHOUD.

I. Paulus *ſin kan beſt verſtaan worden uyt aanmerkinge der dwalingen die hy wederlegt.* II. *De Heydenen waren doorgaans ſorgeloos, of verwaand ontrent de gunſte Gods.* III. *Als'er iets quaads bedreven was, wilden ſy dat verſoenen door leetweſen, gebeden, en waſſchingen.* IV. *Ook door Offer-dieren.* V. *Self door menſchen-offer.* VI. *Waar toe, ſomwijl de alderliefſte gebruykt wierden.* VII. *Sommige ook ſig vrywillig aanboden.* VIII. *Andere hebben de verſoening geſogt in de quelling van haar eygen ligchamen.* IX. *Ja haar ſelf ter dood overgegeeven om de eeuwige dood te ontgaan.* X. *So'er dan wat overbleef, dat hoopten ſy te boeten na dit leven.* XI. *Nuttige aanmerkinge over dit alles.* XII. *De beſittinge der Hemelſcher heerlijkheit verwagtten de Heydenen op de verdienſte haarer deugden.* XIII. *In ſomma, al wat ter verſoeninge, of ter ſaligheit dient, ſogten ſy in haar eygen bedrijf.*

I. Wel en wijslijk, mijns bedunkens, heeft het de Heer CAVE opgevat, als hy oordeelt, dat groot nut, tot het regte verſtand van *Paulus* meening in het gewigtig ſtuk van 's menſchen Regtveerdigmakinge voor God, kan toebrengen, de aanmerkinge dier hoofddwalingen, die te dier tijd in ſwang gingen, en die de Apoſtel, met wortel met al, uyt het gemoed ſijner leerlingen tragt uyt te roijen. Derhalven geloof ik, van geene ſake beter te konnen beginnen, als van deſe, om mijn Leſer gemakkelijk in des Apoſtels meeninge in te leyden. De perſoonen, die Gods Geeſt verwaardigt heeft door de pen van *Paulus* te onderwijſen, waren wel alle te ſamen *Chriſtenen*; dog met dit onderſcheid, dat ſommige uyt het *Heydendom*, andere uyt het *Jodendom*, tot de Chriſtelijke Godsdienſt waren overgegaan. Beyde hadden ſy, in de tijd hunner onwetenheit, ſeer verkeerde bevattingen gehad, van die ſake die de Apoſtel *Regtveerdigmakinge* noemt, of, 't geen evenveel is, om dit eens voor al te ſeggen, van de maniere, weg, en verdienende oorſaak, door welke de ſondige menſche met de Heylige en Regtveerdige God bevredigt, en ter waaragtiger gelukſaligheit gebragt kan worden. Hier nu was werk aan vaſt, om het hart van die ſterk ingeſogene voor oordeelen af te trekken, en

Paulus ſin kan beſt verſtaan worden uyt de dwalingen die hy wederlegd.

met

met een allenthalvige verloocheninge van al haar eygen, t'eenemaal uyt ſig ſelf in *Chriſtus* over te ſetten. Dit doet de Apoſtel met alle vlijt; en ſchikt ſijn redeneeringe dermaten, dat beyde, Heydenen en Joden, overtuygt worden, van de ydelheit hares voorigen waans.

De Heydenen waren doorgaans ſorgeloos, of verwaand ontrent de gunſte Gods.

II. Laat ons eerſt eens onderſoeken, hoe de *Heydenen* het begrepen hadden. Doorgaans heenen leeſden deſelve in een diepe ſorgeloosheit, bekreunende ſig weynig aan de gunſte Gods; en hadden ſeer geringe gedagten van de onſterfelijkheit, en van den weg om daer toe te geraken. Die geſchikt van inborſt, van opvoedinge, en van leven waren, droegen ſo veel moed daar op, dat ſy dagten de Godheit daar mede genoegſaam te behagen: en de fauten, die ſy hadden (gelijk niemand ſonder fauten leeft) waanden ſy dat door de loffelijkheit haarer deugden wel dubbel wierden goed gemaakt. Immers ſo groot een vertrouwen hadden ſy van de goedertierenheit hunner goden, dat ſy die, uyt aanmerking der menſchelijke ſwakheit, ſonder voldoening, gunſtiglijk ſouden overſien. Maar ſo iemand een ſlordig leven had geleyd, of ſo'er van eenig menſche in het byſonder, of van een volk in 't gemeen, een ſchandig gruwel-ſtuk bedreven was, ſo leerde haar de natuurlijke conſcientie, dat de Goddelijke regtveerdigheit daar over vergramd wierd, en dat'er iets gedaan moeſt worden om deſelve te vreede te ſtellen.

Als'er iets quaads bedreven was, wilden ſy dat verſoenen door leetweſen, gebeden, en waſſchingen.

III. Het eerſte, 't welke ſig als van ſelf aan het harte opdeed, was berouw en leetweſen te hebben van ſijn euvel-daad. Sy geloofden, dat hy (*a*) by-na onſchuldig was, die leet droeg over ſijn ſchuld: en dat de (*b*) Godheit de toorn af-leyde, als ſy berouw in 't harte ſag. Dog dat berouw wilden ſy opregt en ſuyver hebben: en ten blijke van ſuyverheit, dat (*c*) de droefheit meer over de ſonde als over de ſtraffe was, en dat het minder ſmertede eenig quaad te lijden, als het verdiend te hebben. Evenwel en rekenden ſy dit niet t'eenemaal genoeg te weſen, ten zy men die boetveerdigheit met belijdenis van ſonden, en vuurige gebeden tot den vergramden God verſelde (*d*). Een weſentlijk ſtuk van die gebeden, ſo wel by de Grieken, als by de Romeynen, was een verſoek van verſoeninge; waer toe ſy beyde hare formulieren hadden, ſeer over-een komende met dat van den bekenden Tollenaar in het Euangelium, ***zijt my ſondaar genadig***. De doorlugtige Heer, ***Ezechiel Spanheim***, heeft verſcheydene ſaken hier toe behoorende verſameld in ſijne overgeleerde aanmerkingen over *Callimachus*, die de taal-kundige Leſer op het onderſte van dit blad vinden kan (*). Naulijks was eenig volk ſo barbaris, of

(*a*) *Quem pœnitet peccaſſe eſt innocens. Senec. Agamem. Act. 2. Sce. 2.* (*b*) *Sæpe levant pœnas, ereptaque lumina reddunt, Cum bene peccati pœnituiſſe vident. Ovid. de Pont. Lib. 1. Eleg. 1.* (*c*) *Pœnitet, & facto torqueor ipſo meo. Cumque ſit exilium, magis eſt mihi culpa dolori; Eſtque pati pœnam, quam meruiſſe minus. Ibidem.*

(*d*) Ὃυ τίνει δίκην
Ἔισως τὰ πρόσθεν σφάλματα ἐξαιτέμενος
Θεὸν παράσχοιτ' ἐις τὸ λοιπὸν ἐυμενῆ. *Euripi. Androm. in Prolog.*

(*) *Eze. Spanh. ad. verſ. 139. In hym. in Cerer. p. 751.* Ἵλαθί μοι. *Conſueta nempe uti fidelium ſeu veri Dei cultorum, ſicuti Publicani Luc.* XVIII. 13. Ἱλάσθητί μοι, Sis mihis propitius, *ita etiam Gentilium, ſeu Orphicis, ſeu Homericis, vel Homeridarum hymnis, precandi formula*, ἵληθι, κλῦθι, ἔρχε ἵλαος, ſis propitius; exaudi; veni propitius, *ac prout ad Latonam in iisdem Orphicis conjunctim dicitur*,

Κλῦθι Θεὰ δέσποινα, καὶ ἵλαον ἦτορ ἔχουσα,
Audi, dea domina, & propitium cor habens.

Ac ita circa finem Ἀδωνιαζουσῶν *apud Theocritum Idyll.* XV. V. 143. ἵλαθι νῦν φίλ' Ἄδωνι, *ubi Grammatici*, ἵλαθι, ἀντὶ τὸ ἱλάσθητι, κατὰ ἀποκοπὴν Δωρικῶς. *Eadem formula*

of sy sagen de noodsakelijkheit daar af. Elk hadden sy haar Ceremonien, ter betuyging haarder nedrigheit, en bekragtiging hunner gebeden. De (*e*) Assyrische Koning, om het gedreygde quaad te ontgaan, dede sijn heerlijk overkleed van sig, bedekte sig met eene sak, en sat neder in de assche: en belaste sijne Niniviten, dat mensch nog beest, rund nog schaap, iet wat smaken, of water drinken souden: maar alle op haar wijse sterkelijk tot God roepen. By de Romeynen; als de stad met pest gequeld, of in groote oorlogs-nood was, en de vyand voor de poorten hadde, nam men, op ordre van de Raad, toevlugt tot algemeene en statelijke gebeden. De vrouwen, met haar kleyne kinderkens in den arm, ylden tempelwaard, met losse en swaaijende lokken; en de maagden op de aarde neergesegen, veegden de altaren, of de vloer der Tempelen, met haar hoofd-hair. 't Welk *Livius* meermaals in sijn Historien heeft aangeteekend (*f*). Waar mede, op dat ik sulks in 't voorby-gaan segge, vergeleeken mag worden het bekende bedrijf van die boetveerdige sondaresse in het Euangelium, die *Jesus* voeten, door haar tranen nat gemaakt, met het hair hares hoofds demoedig afdroogde. Hier by voegden meest alle de Heydenen, Grieken, Romeynen en Barbaren, sekere wasschingen des ligchaams, die sy meenden dat ook tot reynigmakinge der zielen kragtig waren. De wijse *Plato* self spreekt'er dusdanig van (*g*). Maar de schranderste sagen wel, dat dese dingen te flauw waren, ja dat het enkel raas was, te denken, dat bloed-schulden en gemoed-smetten, met een luttel waters konden worden afgespoeld.

IV. Daar wierd na haar bedunken bloed vereyscht; en de offer-dieren moesten aanhouden voor den schuldigen mensche, om met haar dood de vloek der Goden af te weeren. Altoos hier voor hielde het de domme meenigte. De verstandigste, en konden sig daar in niet gerust stellen. *Pythagoras*, *Plato*, *Porphyrius*, en andere van de leer-meesters der Heydenen, maakten weynig werk daar van: en verwonderden sig hoe die naare gewoonte, om alles met onnoosel beeste-bloed en swarte smook te vervuylen, de gansche wereld so had ingenomen. *Porphyrius* was'er so vremt van, dat hy een geheel gesprek gemaakt heeft om te vertoonen, dat die maniere van Godsdienst (*h*) βλαβερὸς, παράνομ☉, καὶ ἀνόσι☉, *schadelijk*, *onwettig en heyloos* was. De Poëten streeken Ook door Offer-dieren.

die

mula usi etiam passim Romani in supplicationibus, ac sacrificiis. Ut, Precor te Juppiter, UTI MIHI VOLENS PROPITIUS SIES: *nempe quod hic ad Cererem*, ἵλαθί μοι. *Vel, Juppiter &c.* UTI SIES VOLENS PROPITIUS MIHI, LIBERISQUE MEIS, DOMUI FAMILIÆQUE MEÆ; *prout ea leguntur apud Catonem de R. R. Festum, ac alibi. Cujus rei rationem reddit Jamblichus, de Myster. Sect.* I. *c.* XIV. *quod Dei ira non sit permanens, sed* ἀποστροφὴ *tantum, seu* aversio, *quæ per* ἐξίλασιν *placationem, seu, ut eas vocat Æschylus Chœph. v.* 210. *per* τελεσφόρους εὐχὰς perfectices preces *posse tolli, atque ita Numen reddi propitium.* (*e*) *Jon.* III. 6, 7. (*f*) *Inopsque senatus auxilii humani, ad Deos populum ac vota vertit. Jussi cum conjugibus ac libris supplicatum ire, pacemque exposcere Deum. Ad id quod sua quemque mala cogebant, auctoritate publicâ evocati, omnia delubra implent. Stratæ passim matres, crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium, finemque pesti exposcunt. Liv. Lib.* III. *c.* VII. *Rursusque Lib.* XXVI. *c.* IX. U*ndique matronæ in publicum effusæ circa Deum delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus &c. Polybius eadem sic habet. Lib.* IX. *cap.* VI.: Αἱ δὲ γυναῖκες παραπορευόμεναι τοὺς ναοὺς ἱκέτευον τοὺς θεοὺς, πλυνοῦσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. Τοῦτο γὰρ ἔθος αὐταῖς ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν τις ὀλέθρι☉ τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυν☉. (*g*) Πάντα ταῦτα ἓν δύναιντ᾽ ἄν, καθαρὸν παρέχειν τὸν ἄνθρωπον καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν. *In Cratylo p.* 166. (*h*) *Vide Euseb. de præpar. Eu. lib.* IV. *c.* XIV.

***

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die door met vinnige hekel-digten. (*i*) En ſy hadden geen ongelijk, indien men ſig vergaapte aan dat uytwendige en ſtoffelijke: als of de Godheit luſt kon hebben om ſtieren-vleeſch te eeten, of bokken-bloed te drinken. Daar was egter nog wat goeds in: en al deſen toeſtel van offerhanden diende, om te betuygen de algemeene toeſtemming van het menſchelijke geſlagte aan die groote waarheit, dat'er ter voldoeninge der Goddelijke regtveerdigheit een bequaam ſoen-offer vereyſcht wierde. Die hier alderverſtandigſt van ſpraken, lieten haar op dusdanig een wijſe hooren: daar was ſekerlijk een betamelijk middel van noden, om voor een los-geld der ſondiger ziele te ſtrekken: overmits ſy dan niet beters in hare beſittinge hadden, als levendige dieren, offerden ſy die Gode op, τῆς σφῶν ψυχῆς ἀντίψυχα προσκομίζοντες, *der beeſten zielen in plaatſe van hun eygen zielen hem toebrengende* (*k*). Op gelijke wijſe had *Aſclepiades* dit begreepen, welkers woorden *Porphyrius* verhaalt (*l*). *Het eerſte offer van beeſten ſegt men by die gelegentheit geſchied te zijn, dat'er een ziele in plaatſe van een ziele geëyſcht wierd.* Hierom was het, dat de Egyptenaars op de hoofden van de offer-dieren allerley vloek uytſpraken, biddende, dat al het quaad 't welk anders, of den offeraar, of ganſch Egypten, treffen ſoude, op dat hoofd mogt aankomen. Waarom ook niemand haarder het hoofd van eenig dier wilde proeven: na het getuygenis van (*m*) *Herodoot*. *Plutarchus* (*n*) doet daar by, dat ſy eertijds de kop des offer-diers, 't welk die vloek droeg, in de riviere wierpen, ter verdrenking haarder ſonden (welke ſpreek-wijſe de Schrifture ook gebruykt *Mich.* VII. 19.) maar in later tijden gaven ſy die den vreemdelingen te eeten: op dat die met der Egyptenaren verdiende vloek beſwaard ſouden worden.

Self door menſchen-offer.

V. Edog nog ſeyde de beſwaarde conſcientie, dat alle deſe dingen ter verſoeninge der vergramde Godheit niet genoeg en waren. Weshalven men menſchen-offerhanden verſon; op dat uyt de menſchen genomen wierden die voor de menſchen betaalden. Aanmerkelijk is het 't geen *Julius Cæſar* van de oude Gallen verhaald (*o*): *De ganſche Natie*, ſeyd hy, *is ſeer tot Godsdienſtigheden genegen. Waarom die geene die met ſware ſiekten zijn aangetaſt, en in krijgsnood, of andere gevaren zijn, menſchen plegen te offeren, of immers te beloven dat ſy ſulks ſullen doen: doordien ſy gelooven, dat de Goddelijke Majeſteyt niet en kan verſoend worden voor het leven van den eenen menſche als door het leven van den anderen.* Hier toe gebruykten de Athenienſers eenige van de ſlegtſte des volks, die ſy op gemeene koſten voedden, en, als de nood het vorderde, met ſekere Ceremonien ſlagtten. Die noemden ſy in haar taal καθάρματα, of wel περιψήματα (welke namen de (*p*) Apoſtel ook op ſijnſelven en ſijn mede-genooten toepaſt, om uyt te drukken de uyterſte verſmaadheit, in welke ſy leefden, en die de onſe *uytvaagzels* en *afſchraapſels* hebben overgeſet) en ſpraken alle vloeken over haar uyt, ſeggende (*q*), *zijt ons* περίψημα, dat is, *onſe behoudeniſſe of verloſſer:* en dan wierpen

ſy

(*i*) Τίς ὧδε μῶρος καὶ λίαν ἀνειμένος,
Εὔπιστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
Ὀστῶν ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,
Ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
Χαίρειν ἅπαντας, καὶ γέρας λαχεῖν τόδε;

(*k*) *Vide Euſeb. Demonſt. Eu. Lib.* I. *cap.* X. (*l*) *De Abſtin. Lib.* IV. *c.* XV. Ὑπὸ δέ τινας καιροὺς πρῶτον ἱερεῖον θῦσαι μυθεύονται, ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς αἰτουμένους. (*m*) *In Euterpe.* (*n*) *De Iſide & Oſiride.* (*o*) *De Bel. Gal. Lib.* VI. *Quod pro vita hominis niſi vita hominis reddatur, non poſſe Deorum immortalium numen placari arbitrantur.* (*p*) I *Cor.* IV. 13. (*q*) *Suidas in voce* περίψημα.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sy deselve somwijlen in zee, als een offerhande voor *Neptunus*. Andere gebruykten daar toe gevangene vyanden, of vreemdelingen.

VI. Maar dewijle dese gedagte gereed in 's menschen harte opquam, dat de Godheit weynig genoegen scheppen kon in het offer van so veragte en versoeijelijke menschen; so hebben sommige wat edelders daar toe willen besteeden, ja het liefste dat sy, naast haar selve, in de wereld hadden. So bang maakte het haar de wroegende conscientie, dat *sy* (*r*) *de vrugt hares buyks gaven voor de sonde haarer ziele, en haar eerstgeboorne voor hare overtredinge.* Hier uyt ontstonden die gruwelijke offerhanden van *Moloch*, in welke de Ouders haar dierbaarste panden, niet alleen door het vuur deeden heenen gaan, ter bygeloovige suyveringe, maar ook op een wreede wijse verbrandden, ter behoudenisse en segeninge van het overige gesin. Wiens harte en yst niet, en wiens hairen rijsen niet te berge, over de vervaarlijke daad van der Moabiten Koning, die in de laatste krijgs-nood (*s*), sijn eerstgebooren sone nam, die in sijne plaatse Koning soude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muur? Dus ver bragt de verlegenheit het harte van een qualijk beradene vader.

Waar toe, somwijl de alderliefste gebruykt wierden.

VII. Maar overmits dit meest altijd onwillige waren, die niet als met weersin en gedwongen ten offer gesleept wierden; en over welke met regt bedenkinge viel, dat sy uyt dien hoofde Gode min behaagden; so heeft men by verscheydene volkeren eenige gevonden, edelmoedig genoeg, om sig met een welberadene vrywilligheit, ten gemeenen oorbaar over te geven, en de straffe van een geheel volk of leger alleen te dragen. Verscheydene sodanige voorbeelden levert ons de Grieksche en Romeynsche Oudheit uyt: die het te lang soud vallen om hier op te halen (*t*). Dit alleen is mijn oogmerk, om te toonen, hoe men, tot versoeninge der Godheit, menschen-offer heeft ingevoerd; en allengskens die uytgevonden, die men vertrouwde de aangenaamste te sullen zijn.

Sommige ook sig vrywillig aanboden.

VIII. Nog bleef'er een bekommeringe over, of wel God een welgevallen daar in scheppen mogte, dat de eene schuldige, 't zy willig, 't zy onwillig, voor de andere gestraft wierde. Hierom hebben sommige volkeren de voldoeninge by haar self gesogt, en uyt het geene dat haar eygen was. Daar toe hebben sy haar eygen ligchamen een vrywillig lijden aangedaan. Sommige hebben haar strengelijk gegeesseld; andere met priemen gestoken, met messen gesneden, en andersins gewondet, gelijk de Priesters van *Baal*, en *Cybele*. Sommige hebben haar met langdurig vasten gequeld: en, naakt uytgetogen, dan eens het geweld van plas-regens en hagel-steenen, dan eens de brandende stralen van de somer-son, somwijlen ook de vinnigste winter-vorst, met taaije lijdsaamheit doorgestaan. Eenige hebben uren lang op eene voet in 't gloeijend sand sig sonder verwrikken staande gehouden. Ettelijke hebben sig aan een boom laten binden; en in die staat het jaren uytgehard. Daar zijn'er geweest, die ter vrywilliger boete, een swaar keten, door het bovenste van 't borst-been heen geboord, al haar leven hebben nagesleept. En wanneer soud ik gedaan hebben, indien ik al de bysonderheden van so streng een boete melden moeste. (*v*) Een geleerd en welsprekend Schrijver deser eeuw heeft'er een groote menigte by-een versameld, en ik heb sijn naam en boek hier onder aangetekend, op dat de beluste Leser het moge nasien.

Andere hebben de versoening gesogt in de quelling van haar eygen ligchamen.

IX. Hoe wonder streng dese boete niet alleen schijnen, maar ook wesen

Ja haar self ter

(*r*) *Mich.* VI. 7. (*s*) 2 *Kon.* III. 27. (*t*) *Vide Lomejer de lustrat. cap.* XXII. (*v*) *Huet. Alnet. Quæst. Lib.* III. *cap.* XIV.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dood overgegeeven om de eeuwige dood te ontgaan.

wesen mogte; nog vreesden sommige, daar mede niet te konnen volstaan. Haar harte overtuygde haar, dat sy sig des eeuwigen doods hadden schuldig gemaakt: om die voor te komen gaven sy haar leven ten beste. En men heeft'er gevonden, die tot versoening hunner sonden sig de strot hebben afgesneden; die met koelen moede in 't vuur gesprongen zijn; die sig onder de wagens, welke haar Afgoden en Heyligdommen voerden, geworpen hebben, om van die gewyde raderen verbrijseld te worden. Hoedanige historien verscheyden van de hedendaagsche Reys-beschrijvers, uyt de Indien, opgeven. Voorwaar het uyterste daar een mensch toe komen kan: om, door het gewillig op-offeren van sijn eygen leven, sig vry te kopen van de eeuwige dood.

So'er dan wat over bleef, dat hoopten sy te boeten na dit leven.

X. Altoos meer konden sy hier op aarden niet. Indien'er nog iets overbleef te boeten, dat moest, so sommige meenden, de ziele doen, na dat sy van den ligchame gescheyden was. 't En waren de Fabel-digters niet alleen, die den volke voorsongen, dat de zieltjes in de onderaardsche plaatsen, door verscheydene straffen, over-een-komstig met de mate van haar sonden en vuyligheden, gesuyverd moesten worden, eer sy vryheit kregen om in de lustige Elisee sche velden over te gaan. Maar *Plato* (*x*) self, het pronk-juweel der oude Philosophen, spreekt meer als eens hier van: en dat met so veel ernst, als of hy die reden-kavelinge geloof gaf. Hy stelt groote verschillenheit tusschen sonden en sondaren. Sommige beschrijft hy als vergeeflijk en geneeslijk: van andere leerd hy, dat sy, onverbeterlijk zijnde, eeuwig gestraft sullen worden. Dese laatste trekken, nog uyt hun eygen, nog uyt andere haar straffen geenig voordeel. Dog de eerste worden door haar eygen straffen gereynigd, en, door het aanschouwen van de vervaarlijkste en eeuwigdurende pijnigingen der goddeloose, tot beterschap bewrogt: om na verloop van een jaar ter saligheit ingeleyd te worden.

Nuttige aanmerkinge over dit alles.

XI. Ik hope, dat ik den goedwilligen Leser, in een Historie-werk, niet al te seer verveeld sal hebben, door so breed een verhaal van op-een-gestapelde vonden, die het verbijsterde vernuft der blinde volkeren verdigt heeft, om sig te herstellen in de gunste van de vergramde Godheit. Behalven dat dese aanmerkingen ons in het vervolg te passe sullen komen, so is het nuttig daar in te beschouwen de nutteloose woel van een ontruste conscientie, die wakker geworden uyt de slaap der sondiger sorgeloosheit, met benauwden gemoede alomme heenen siet, waar sy ergens wat vertroosting halen mogt. Het harte wroegt vast: de sonden zijn'er als met een griffie en het punt eenes diamants in gegraveerd, of als met sterk-water in geëtst; de toorne Gods word geopenbaard van den hemel over 's menschen boosheit en ongeregtigheit: de eeuwigheit, hoewel onder donkere denkbeelden, doet sig te met vervaarlijk op. En waar sal de bekommerde ziele, dien hemel en aarde te bang is, alsdan sig heenen wenden: over-al soekt se rust, dog vind se nergens. Gelijk de naalde van 't Compas geduurig trilt, tot dat sy haar Noord hebbe aangetroffen: also beeft het wroegend gemoet, en baselt in sijn ydele uytvindingen, en arbeyd sig ten eynden adem, sonder ruste, en sonder hope; die nergens als in *Christus* geregtigheit en genoegdoening te vinden

(*x*) *In Gorgia sub finem.* Οἳ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι, καὶ διὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίνεται. Καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται οὐδὲν, ἅτε ἀνίατοι ὄντες. Ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους ὁρῶντες, διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον. *In Phædone:* οἳ δ' ἂν ἰάσιμα μὲν, μεγάλα δὲ δόξωσιν ἡμαρτηκέναι ἁμαρτήματα —— τούτους ἐμπεσεῖν μὲν εἰς τὸν τάρταρον ἀνάγκη· ἐμπεσόντας δὲ αὐτοὺς, καὶ ἐνιαυτὸν ἐκεῖ γενομένους, ἐκβάλλει τὸ κῦμα.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den is. So ongenoegend en onvoldoende aan den menſche ſelfs, en onbetaamlijk aan de Goddelijke Majeſteyt, al die ſoorte van eygen verſoening is: ſo trooſtrijk openbaart ſig aan 't bekommerd harte het Euangelium van *Chriſtus* genade, in 't welke de glans der Goddelijker deugden over heerlijk uytſchijnt. Dit is de glory van ons Euangelium, en een onwederſprekelijk bewijs van de Goddelijkheit onſes Chriſtendoms, dat daar in een middel wort aangeweeſen en ter hand geſteld, 't welk magtig is het allerverſlagenſte gemoed de allerlieffelijkſte verquikking toe te brengen: waar in het Euangelium ook nimmer faalt, by ſo ver het door waaragtigen geloove word aangenomen. Dog dit in 't voorby gaan.

XII. Met een woord had ik nog te toonen, hoe de Heydenen geloofden, dat men ter beſitting der Hemelſcher heerlijkheit quam. Die allerbeſcheydenſt dit ſtuk behandelden, gaven blijken van een ſeer kleyne bevattinge deſer grooter ſake. Eenige weynige, die in deugden en verdienſten uytgeblonken hebben, plaatſten de Grieken in den hoogſten hemel, in de woonſtede en het geſelſchap der Goden. Andere, van wat minder rang, ſtelden ſy in de Maan. De reſt in de onderaardſche plaatſen, die ſy met verſcheydene namen, welke niet-ſakelijks betekenen, nog eenig beſcheyden denk-beeld aan het verſtand opleveren, hebben uytgedrukt. De Romeynen volgden de Grieken hier in na: behalven dat ſy in het opſetten van 's hemels deuren wat milder geweeſt zijn, en alle voortreffelijke zielen daar deeden weder-keeren, van waar ſy haar geloofden af-komſtig te weſen. Burgemeeſter *Cicero*, in een cierlijke redeneeringe die hy *de droom van Scipio* noemt, vertoont de ziel van de groote *Africanus*, en ſijn ſoon *Paulus*, woonende in die hemelkring, die, met de blinkenſte helderheit en ſuyverſte witheit, tuſſchen de vlammende en tintelende ſterren glinſterende, gemeenlijk de *melkweg* pleeg genoemd te worden: daar ſy ſeyden de verſamelinge te weſen van alle vrome zielen, die geduurende haar verblijf op der aarde ſig deugdiglijk ten dienſte van het vaderland gequeeten hadden. *Africanus* nu verſekerde ſijn Neef *Publius Scipio*, dat'er geen ander middel was om die ſaligheit te verdienen, als vroomheit en deugd. *Weet dit*, ſegt hy, *dat alle die het vaderland behouden, geholpen, vermeerderd hebben, een ſekere plaatſe in den hemel beſcheyden is, daar ſy een ſalige eeuwigheit genieten. Want daar is aan die eerſte en groote God, welke de ganſche wereld regeert, niet aangenamer van al het geene op der aarden geſchied, als de verſamelingen van menſchen door Regten en Wetten onder een verbonden, die men* Civitates, Burgerlijke ligchamen, *noemen mag. De beſtuurders en behouders der ſelve, gelijk ſy uyt den hemel gekomen zijn, ſullen ook in den hemel wederkeeren.*

De beſittinge der Hemelſcher heerlijkheit verwagtten de Heydenen op de verdienſte harer deugden.

XIII. Om al het geſeyde eens kortelijk by malkander te trekken, hier komt het op uyt: hoe rampſalig, en van alle goed ontbloot, het menſchdom door de ſonde geworden zy, nogtans ſoekt de natuurlijke menſche, in ſig ſelf, en in ſijn eygen bedrijf, het geen hem gelukkig maken ſoud. Al het Heydendom heeft gedagt, door eygen boete, of door offerhanden van eygen uytvinding, de Godheit te verſoenen; en door de weerdigheit van eygen deugden, en prijsweerdige daden, een plaatſe in den hemel, en in 't geſelſchap hunner Goden, te verdienen. Dit is die hovaardige waan, die tegen de nederigheit van het Euangelium gekantet is: door het welke den menſche al het ſijne ontnomen werd, op dat'er niet over en blijve dan het geene Godes en *Chriſti* is. Maar genoeg van de Heydenen.

In ſomma, al wat ter verſoeninge, of ter ſaligheit dient, ſogten ſy in haar eygen bedrijf.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

TWEEDE AFDEELING.

Waar in aangewesen worden de dwalende gevoelens der Joden ontrent de Regtveerdigmakinge.

INHOUD.

I. *In de grond der sake zijn de Joden het met de Heydenen eens.* II. *Sy stellen driederhande slag van menschen, die alle vergevinge der sonden van nooden hebben, en door haar eygen daden verkrijgen konnen.* III. *Hier toe behoord* A. *Boetveerdigheit.* IV. B. *Aalmoessen.* V. C. *Gebeden.* VI. D. *Veranderinge des naams.* VII. E. *Verandering des werks.* VIII. F. *Lijdingen geduldig uytgestaan.* IX. G. *Onderhoudinge van* Moses *Ceremoniele wetten.* a. *Besnijdenisse.* b. *Wasschingen.* c. *Offerhanden.* X. *In welke het offer-dier de plaatse des sondaars verving.* XI. *Maar niets geloofden sy kragtiger te wesen als den versoen-dag.* XII. *So'er nog iets overschoot, dat hoopten sy versoend te sullen worden door hun eygen dood.* XIII. *Of ten ergsten door twaalf maanden helsche pijnen.* XIV. *Het regt ten eeuwigen leven soeken sy eeniglijk in de verdiensten hunner werken.* XV. *Hoe wel sy ook van 't Geloove gewagen.* XVI. *'T welk sy als een vervullinge der ganscher wet aanmerken.* XVII. *En als een verdienend werk.* XVIII. *Het geloove in, en het vertrouwen op de* Messias, *agten sy ongeoorloft.* XIX. *Van welken sy niet als een ligchamelijke verlossinge verwagten.* XX. *De somma van al 't geseidde.*

In de grond der sake zijn de Joden het met de Heydenen eens.

I. LAat ons nu vervolgens der *Joden* gedagten over dit selve stuk met gelijke naarstigheit ondersoeken. Vermits deselve het onderrigt van *Moses* en de Propheten genoten hebben, waren sy in staat van netter denk-beelden aller dier dingen te maken, die tot dese stoffe behooren. Maar so magtig is de natuurlijke eygen-liefde, en so geweldig de aangeboorne verwaandheit des mensches, dat in de grond der sake de Joden het met de Heydenen eens zijn; en al het Goddelijke berigt die verkeerde voor-oordeelen uyt hun harte niet heeft konnen wegneemen. *Paulus* heeft hun voornaamste misverstand met weynig woorden duydelijk voorgesteld; hier in bestaande, dat sy (*a*) *de regtveerdigheit Gods niet kennende, hun eygen geregtigheit oprigteden.* Dog de bysonderheden harer dwalingen (dewijl het ons aan een nette beschrijvinge van de Joodsche Theologie in *Paulus* eeuwe mangeld) en konnen wy niet beter afneemen, als uyt de schriften der latere Joden, die sig steeds beroepen op hare oudheit, en op welkers oogen en harte dat selve deksel legt, het geen gelegen heeft op de oogen en het harte hunner voor-vaderen.

Sy stellen driederhande slag van menschen, die alle vergevinge der sonden van noden hebben, en door haar eygen daden verkrijgen konnen.

II. De Schrijvers van de *Thalmud* verdeelen de menschen, en bysonder de Israëliten, in drie ordres. (*b*) Sommige, seggen sy, zijn volmaaktelijk regtveerdig; sommige volslagen godloose; eenige ook tusschen beyden. Volmaaktelijk regtveerdige noemen sy, niet de sodanige die nooit eenige sonden bedreven hebben (want geen mensche en is'er die goed doet en niet en sondigt) maar de sodanige wiens goede daden veel meerder zijn dan hare quade. Voor volslagen godloose houden sy de sulke, wiens quade daden veel meerder zijn dan haar goede. Het middelslag, 't welk tusschen beyden is, zijn die, wiens goede en quade daden

(*a*) *Rom.* x. 3. (*b*) *Ros. Hasschana cap.* 1. *fol.* 16. *p.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den vaſt even veel zijn, en de ſchale doen ſtaan in den evenaar. Niet
een is'er van alle deſe rangen, of ſy hebben vergevinge hunner ſonden
van nooden: niet een is'er ook, die van de hope der vergevinge t'eene-
maal zy uytgeſlooten. Maar na dat de ſonden minder of meerder,
kleyner of grooter zijn, daar na is ook de vergevinge of gemakkelijker
en korter, of ongemakkelijker en langwijliger te bekomen. So nogtans,
dat de vergevinge, en, 't geen daar op volgt, de eeuwige gelukſalig-
heit, altijd ruſt op de eygen daden des menſchen, door welke hy het
een en het ander verkrijgen moet.

III. Het minſte dat tot vergevinge der ſonden van haar vereyſcht
wort, is berouw en bekeeringe. Seker geleerd Jode (c) gevraagt zijnde, *Hier toe behoort a. Boetveerdigheit.*
*Hoe de Joden ten hedigen dage vergevinge der ſonden krijgen, ſonder
welke ſy niet ſalig konnen worden;* antwoord daar op aldus: *De ma-
nieren op welke de vergevinge der ſonden verkregen word zijn even de
ſelve die ons de Wet en de Propheten in veele plaatſen aanwijſen. De eer-
ſte is deſe die* Jeſaias *leerd* (d). De godlooſe verlate ſijnen weg, en de
onregtveerdige man ſijne gedagten, en bekeere ſig tot den Heere, *e. ſ. v.*
En Ezechiel *Cap.* XVIII. 20. Van deſe bekeeringe ofte boetveerdig-
heit ſpreken ſy wonder groots op. *Groot*, ſeggen ſy, *is de boetveer-
digheit: want ſy brengt den menſche tot den Throon der Heerlijkheit.
Groot is de boetveerdigheit: want om een die boete doet, word hem, en
der gantſche wereld de ſonde vergeven. De boeveerdigheit is het fon-
dament en de pylaar des weerelds; en de weereld beſtaat niet als om de
boetveerdigheit.* Deſe en meer diergelijke ſpreuken heeft *Buxtorf* ver-
ſamelt in ſijn groot *Talmudiſch Woorde-boek* (e).

IV. Dit breyden eenige wat verder uyt. In de *Talmud* (f) ſeggen
ſy, dat'er vier dingen zijn die God bewegen, om ſijn ſtraf-vonnis te *b. Aelmoeſſe.*
veranderen. צדקה צעקה שנוי השם ושנוי המעשה *Aelmoeſſen, een roe-
pend gebed, verandering van naam, en verandering van werk.* Uyt-
termaten veel ſchrijven ſy de *Aalmoeſſen* toe (g). *Die iets*, ſeggen ſy,
*van ſijne goederen afneemt om aalmoeſſen daar van te geven, die wort
daar door bevrijd van de helſche verdoemeniſſe.* En op een ander plaat-
ſe (h), *Deſe penning*, ſeyd'er een, *ſtrekke my als een aalmoeſſe, daar
toe dat mijne kinderen leven, en dat ik de toekomende weereld beërve.*
De geleerde *Ligtfoot* (i) meend dit een van de redenen te weſen waar-
om ſy de aalmoeſſen צדקה noemden, 't welk eygentlijk *regtveerdigheit*
betekend, om dat ſy geloofden, dat deſe mildadigheit haar voor regt-
veerdigheit verſtrekte, en een groote kragt van regtveerdigmakinge by
God hadde. Daar toe brengt hy een plaatſe by uyt den *Talmud*, en
nog een ander boek, welkers ſin hier op uytkomt. *Om eene penning
die iemand aan den armen geeft, word hy een deelgenoot van het ſalig-
makende geſigte:* tot welkers bewijs getrokken word het laatſte vers van
den ſeventienden Pſalm, אני בצדק אחזה פניך, 't geen ſy dus verklaren,
Ik ſal uw aangeſigte om een aalmoes aanſchouwen. Seker *Rabbi Aſai* (k)
drijft deſe ſake ſo ſterk, dat hy niet en ſchroomt te ſeggen: שקולה הצדקה
כנגד כל המצוות. *Een aalmoeſſe weegt ſo veel als alle de geboden t'ef-
fens.*

V. Aalmoeſſen nu willen met *gebeden* wel t'ſamen gaan. En aan de
gebeden ſchrijven de Joden niet alleen een verwervende, maar ook een *c. Gebeden.*
verſoenende, en verdienende kragt toe, voornamentlijk als ſy in hunne
ver-

(c) *Vide Cocceji Conſid. Reſp. Jud. ad Quæſt.* VII. (d) *Jeſ.* LVIII. (e) *Ad vocem* תשובה. (f) *Roſ. Haſſchana.* (g) *Gittin Fol.* 7. (h) *Babyl. Roſ. Haſſchana. fol.* 4. c. 1. (i) *Hor. in Mat.* VI. 1. (k) *Baba Batra fol.* 9. c. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

versamelingen en Synagogen gedaan worden. Het is by na Godslasterlijk het geene wy in den Babylonischen (*l*) *Talmud* vinden; daar God Almagtig ingevoert word op dusdanig een wijse spreekende: *Al wie sig besig houd met de betragtinge der wet, en met oeffeninge van barmhertigheit, en al wie bid met de Synagoge, dien schat ik als of hy my en mijne kinderen verloste van de volkeren der weereld.* Dit gaat te grof. Wat zediger is het 't geen *Buxtorf* verhaald in het tiende Hoofdstuk van de schole der Joden, uyt het Talmudische Tractaat van de Sabbat: dat'er twee Engelen aan de Synagoge tegen malkander over staan, een goede en een quade: en so sy iemand met aandagt bidden sien, dien brengen sy beyde t'huys, en, de handen op sijn hoofd leggende, seggen sy tot hem, *Uwe ongeregtigheit, en uwe sonde word gereynigd.*

D. Verandering des naams.

VI. Bijstere gedagten hebben sy ook van de *veranderinge des naams*; by-na als of deselve een geheele veranderinge des persoons mede-bragte: en dat de sonden van den mensche onder sijn eerste naam bedreven, niet meer en waren diens mans sonden, na dat hy een ander naam had aangenomen: dat ook de straffen, die over den mensche, sijn geboorte-naam dragende, besloten waren, hem niet souden aantreffen als hy van naam veranderd was: ten minsten dat die veranderinge des naams hem ernstig behoorde te doen denken om voortaan sig als een ander mensch te gedragen. De eerste reden steld ons de wijse *Moses Maimons soon* (*m*) ter hand, tot verklaringe der sake daar wy nu van spreken. *Die sijn naam verandert, het is als of hy seyde,* אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים *Ik ben nu een ander, en die man niet meer die die werken gedaan heeft.* De laatste reden heb ik uyt *R. Alphes* geleerd, aangehaalt by de meergemelde *Buxtorf* (*n*). *De verandering des naams*, segt die Rabbijn, *geeft aanleyding ter boetveerdigheit: want men moet dus in sijn harte spreken, Ik ben die niet meer die ik te vooren geweest ben; en derhalven so moet ik mijn handelingen van nu af beter maken.* Maar de middelste, daar het hier meest op aankomt, daar maken de Joden ook het meeste werk van: in so verre, dat sy den dood-kranken met veele ceremonien een nieuwe naam geven, onder dese nevens-gaande bede (*o*): *Het zy dog uw welgevallen, ô God, dat dese veranderinge sijnes naams, gedye om van hem af te weeren alle harde en quade besluyten die hem beschooren waren, en om te niete te doen het vonnisse dat tegen hem gevelt was. So de dood besloten is over sijn eerste naam* (neemt *Ruben*) *sy is niet besloten over* Joseph, *sijn tweede naam. So'er een quaad besluyt gemaakt is tegen* Ruben, *het is niet gemaakt tegen* Joseph. *Siet te deser ure is hy als een ander man, als een nieuw schepsel, en als een kind nu vers gebooren tot een goed leven en lengte van dagen.* Indien dese inbeelding by de Joden al plaatse gehadt heeft in der Apostelen eeuw, ('t welk niet onwaarschijnlijk is) so valt het bedenkelijk, of niet in verscheydene spreek-wijsen des Nieuwen Testamentes daar op gespeelt word. Dog die verhandeling is buyten ons tegenwoordig bestek, in 't welk alleen dit ondersoek te passe komt, wat de Joden voor de stoffe van hare regtveerdigmaking gehouden hebben.

E. Een verandering des werks.

VII. Waar toe sy in de vierde plaatse brengen de *veranderinge des werks*: welk het voornaamste gedeelte is van de voorbeschrevene boetveerdigheit. Een sake, die, van sigselven klaar zijnde, geen wijder uytbreydinge behoeft.

F. Lijdingen gedul-

VIII. Boven dit alles gelooven sy dat veel tot haar versoeninge helpen

(*l*) *Berachot. fol.* 8. 1. (*m*) *Jad. in Tract.* תשובה. (*n*) *In Præfat. ad Concord.* (*o*) *Vide Buxtorf. Synag. cap.* XXXV.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

pen die *lijdingen* die ſy van wegen hunne ſonden geduldiglijk uytſtaan: 't zy dat ſe haar van God worden toegeſonden, 't zy dat ſe die haar ſelve vrywillig opleggen. Sy gelooven (*o*) dat'er geen ſonde, hoe kleyn die ook zy, ongeſtraft blijft: dat ook niemant met al ſijn wel-doen de ſtraffe kan ontgaan. Maar dat de tugtingen des menſchen, betalingen voor de ſonde zijn: welke tugtingen wanneer de menſche heeft uytgeſtaan, ſo is'er voldaan voor ſijn ſonde, en hy is vry van ſijn ſchulden. Dog om te wiſſer te gaan, leggen ſy haarſelven, by-na gelijk wy van de Heydenen te vooren gemeldet hebben, veel pijnlijkheden ter vrywilliger boete op. Sig onthoudende van ſpijſe, drank, waſſchinge, ſalvinge, aantrekkinge van ſchoenen, het gebruyk van 't huwelijks-bedde; en het ligchaam pijnigende met langwijlig waken, met het lang in een poſtuur te houden, met hairen kleederen, met de overgietinge van kil-koud water, met geeſſelingen, en dergelijke quellingen. En al het geen ſy haar ſelfs dus aandoen, vertrouwen ſy dat haar tot af-kortinge van haar ſonde-ſtraffe in de Goddelijke rekening gelden ſal.

delijk uytgeſtaan.

G. Onderhoudinge van Moſes Ceremonieele wetten.

IX. Nog houden ſy van groote kragt ter verſoeninge te weſen het neerſtig *waarneemen van Moſes Ceremoniële wetten*. In welke deſe drie op eene uytneemende wijſe aanmerkelijk zijn; De *Beſnijdeniſſe*, de *Waſſchingen*, de *Offerhanden*. Wat grillige gedagten ſy van de kragt, weerdigheit en verdienſte der *Beſnijdeniſſe* maken, heeft de Heer *Cave* ſeer wel uytgehaald (*q*), en ik ſal daar niet by doen. De *Waſſchingen*, beſprengingen, en reynigmakingen van veelerhande ſlag, in *Moſes* wet geboden, hebben ſy niet ſo ſeer voor ſinne-beelden van een Geeſtelijke reynigmakinge aangeſien, als wel voor Goddelijke ordinantien, welke, op ſijn bevel verrigtet zijnde, de reynigmakinge der ziele toebragten. Niet dat de verſtandigſte ſig inbeelden, ſodanig een kragt te weſen in het water, of bloed, of aſſche, of iets anders, 't welk ſomwijlen daar mede gemengd wierd. Maar al dit vermogen haalden ſy van de inſtellinge Gods, die aan den boetveerdigen ſondaar de ſonde vergeeven mag, onder ſulk een beding als het hem geliefd. Nu heeft het hem geliefd van de Iſraëliten te bedingen, dat ſy, om de reynigheit der conſcientie te verkrijgen, ſo veel waſſchingen en beſprengingen, en met alſulk een toeſtel van ceremonien, gebruyken ſouden. Op gelijke wijſe reden-kavelden ſy van de *ſond-en ſoen-offerhanden*. De domſte onder den volke mogten miſſchien denken, dat God vermaak hadde in het ſlagten der beeſten, en dat het bloed der ſtieren en der bokken de ziele ſuyverde. Maar die meerder oordeel hadden, geloofden dat God de ſonden vergaf, uyt aanmerking van de gehoorſaamheit ſijns volks, in het waarnemen der Offer-dienſten, met alle die byſonderheden die hy hen hadde voorgeſchreven: of ook wel uyt aanmerking van de liefde die men Gode bewees met hem op te dragen 't geen men anders met vermaak tot onderhoud des levens ſoud genuttigd hebben: 't welk plaats had in vrywillige en beloofde offerhanden. In ſomma, ſy hielden de offerhanden *voor middelen van God ingeſteld om de vergeving der ſonden te gemakkelijker te verwerven*: gelijk die geleerde Jode by *Coccejus* (*r*) ſpreekt. Waar mede over-een komt de leere van *Aben Ezra*, een van de beſte Joodſche Uytleggers (*s*): *De menſche was geduurende de ſtaat der onnoſelheit met God vereenigd door gehoorſaamheit: maar na de ſonde zijn hem de offerhanden geboden, als een medicine tegen ſijn quale, op dat hy door deſelve herſteld ſoude worden in de vereeniginge met God.*

a. Beſnijdeniſſe.

b. Waſſchingen.

c. Offerhanden.

**** X. Dog

(*p*) *Vid. Menaſſe de Reſurr. Lib.* II. *cap.* VIII. (*q*) *Afdeil.* 9. §. 10. (*r*) *Conſider. Reſp. Jud. Cap.* IX. (*s*) *Vid. Meyer. de Teſt. cap.* i. §. 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

In welke het offer-dier de plaatse des sondaars verving.

X. Dog in de offerhande voor de sonde was iets sonderlings aan te merken. Die het offer-dier voor sijn sonden aanbragte, moste daar by dusdanige overdenkinge hebben; Ik ben self om mijner sonden wille waardig dat ik gedood en verbrand soud worden. Maar God, na sijne groote goedertierentheit, heeft in mijne plaatse een offer-dier verordineerd, op dat sijn bloed soud wesen in plaatse van mijn bloed, sijn ziele in plaatse van mijne ziele. Daarom was het ook de gewoonte dat in sulk een geval, by de opleggинge der handen en der sonden op het offer-dier, de offeraar dusdanig een gebed deede. *Ach Heere, ik heb gesondigt, ik ben wederspannig geweest, ik heb verkeerdelijk gehandeld, ik heb dit en dat gedaan, maar nu berouwt het my sulks gedaan te hebben, en ik keere in boetveerdigheit weder tot u.* זו כפרתי *Dit zy dan mijne versoeninge: al wat quaad op mijn hooft regtveerdiglijk soud mogen vallen, valle op het hoofd van dese mijne offerhande.* (v) *Aberbenel*, een seer beroemd Joodsch Uytlegger, in de Voorreden sijner verklaringen over *Leviticus*, heeft iets het welke waardig is hier ingelascht te worden. *Adam*, seyd hy, *en sijn soonen, hebben offerhanden geoffert, denkende dat sy Gode hier mede een dienst deden; want sy offerden het vet en de nieren voor hare nieren en ingewand; en sy storten het bloed der dieren uyt in plaatse van haar bloed, en hare ziele, bekennende voor den regtveerdigen God, dat het bloed van de offeraars self behoorde te worden uytgestort, en haar ligchaam te niete gedaan voor hare sonden, maar dat door de genade Gods een offer-dier in hare plaatse gesteld wierde, door wiens bloed en leven het leven en bloed van den offeraar worde vrygekogt.* Dus merkten sy de offerhanden op het beste aan: en seer weynig waren'er die staroogden op de offerhande van de *Messias*, die het ligchaam was van al die schaduwen. Hoewel nog eenige flauwe overblijfsels van de onderwijsinge der Oude Vaderen sig hier en daar opdoen. Sodanig dunkt my te wesen 't geen *R. Menachem* (x) heeft aangetekend ter aanleydinge van den ram die in *Isaaks* plaatse geslagtet wierde. *Hier in steekt*, seyd hy, *een verborgentheit, die verklaard moet worden uyt* Elihus *woorden* (y). Verlost hem dat hy in het verderf niet nederdale, ik heb eene versoeninge gevonden. *Wanneer de dood over een mensche besloten is, so is voor hem gevonden een uytlegger en een voorspraak die van boven is.*

Maar niets geloofden sy kragtiger te wesen als de versoen-dag.

XI. Maar geen ding is'er 't welk sy gelooven kragtiger ter versoeninge te wesen als de *plegtigheden van den grooten versoen-dag*, van God ingestelt *Levit.* XVI. en XXIII. Waar door, op voorgaande boetveerdigheit en verootmoedinge, niet alleen sommige, maar alle de sonden van gansch Israël wierden weggenomen. Daarom willen sy dat desen dag יום כפורים *de dag der versoeningen*, in het meerder getal, geheeten wort, om dat, als andere Feest-dagen de versoeninge der sonden ook wort toegeschreven, sulks sijn betrekkinge heeft alleen op de misdaden van dien dag, maar dese versoeninge breyd sig uyt over alle de sonden des ganschen jaars. *Rabbi Eliezer* (z) spreekt'er wonder van op: *So daar geen versoen-dag was, de weereld soud niet konnen bestaan. Want die dag brengt een versoeninge aan, voor dese en voor de toekomende eeuwe. Daarom wort'er gesegd*, (a) Dit sal u een Sabbat der Sabbatten zijn. Een Sabbat, voor dese eeuwe: der Sabbaten, voor de toekomende eeuwe. Of schoon alle de Feest-dagen voor-by gingen, of te niet gedaan wierden; so sal dog de versoen-dag nimmer voor-by gaan. *Dit is*

(v) *Vide Outram de Sacrif. Lib.* I. *cap.* XXII. §. 9. (x) *Comm. in leg. fol.* 45. *cap.* 4.
(y) *Job* XXXIII. 24. (z) *Pirke cap.* XLVI. (a) *Lev.* XVI. 30.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

is het dat gesegt word: Om dat hy op die dag u versoenen sal over alle uwe sonden: *Daar is niet geschreven, over uwe sonden; maar over* ALLE *uwe sonden.* Hier op vertelt hy verder, dat de Duyvel, die sy *Sammaël* noemen, ten dage als de Wet gegeeven wierde tot God geseyd soud hebben: *Heere des hemels, gy hebt my magt gegeeven over alle volkeren des aardbodems, behalven over de Israëliten.* Waar op hem God soud hebben geantwoord; *Siet gy hebt magt over de selve op den versoen-dag, indien sy dan sonden hebben: maar indien sy geen sonden hebben, so sal ook uw magt over de selve geene zijn.* Dog *Sammaël* vermerkte dat geen sonde op den versoen-dag in haar bespeurd kon worden: derhalven seyde hy tot God: *Heere, gy hebt een eenig volk op der aarde, het welke gelijk is de dienstbare Engelen in den hemel. Hoe zijn de dienstbare Engelen? Zy zijn reyn van alle sonden. Also zijn ook de Israëliten op den versoen-dag van alle sonden reyn.* De Hebreeuwsche Meesters weten ook reden te geven, waarom dat God tot den versoen-dag verkooren heeft de tiende van de maand *Tisri.* „Want, seggen sy (*b*), „in de maand Tisri is de weereld geschapen; en daar is een oude over„leveringe, dat *Adam* op den tienden dag na de scheppinge des wee„relds eerst berouw gehad heeft over sijne sonden, en op dien eygen „dag versoeninge verworven. Want hoewel hy niet weder in het Pa„radijs hersteld is, God heeft hem nogtans in genade aangenomen, en „het leven des toekomenden weerelds toegeseyd; daarom is ten desen „dage gesteld de tijd des welbehagens voor de Israëliten, op dat sy sijn „exempel navolgende, en haar tot den Heere bekeerende, barmhertig„heit van den God des hemels verwerven souden.

XII. Indien'er nog iets haperen mogte aan al het geene 't welk sy om versoeninge te verkrijgen ondernomen hebben; so stelden sy hun laatste vertrouwen in hun *eygen dood.* Die, hoopten sy, soud de laatste penning hunner voldoeninge zijn, en al de verbintenisse harer sonden slaken. Dit is de troost die men den stervenden voorhoud. Die al vroeg dit navolgende gebed leeren, 't welk doorgaans in hare formulier-boeken te vinden is: *Indien de tijd mijner besoekinge om te sterven nu gekomen is, so zy tog mijne dood eene versoeninge aller mijner sonden, misdaden, en schelm-stukken, die ik voor u gesondigt, begaan en bedreven hebbe, van die dag af, dat ik eerst geboren ben geweest, en verleen my dan een deel in het Paradijs.* Waar op de omstaanders plegen te seggen: *Sijn dood zy een versoeninge voor hem en voor gansch Israël.* Dit strekken sy so wijd uyt, dat sy selfs een misdadige, die ter regtveerdiger straf-dood verweesen is, niet alleen toelaten deselve wensch, en woorden der vroomen op haar sterf-bedde, te gebruyken: maar dat de Regters selfs tot den rampsaligen verdoemeling seggen, *Uw dood zy een versoeninge voor u, en voor geheel Israël.*

So'er nog iets overschoot, dat hoopten sy versoend te sullen worden door hun eygen dood.

XIII. Dus verre hebben wy agtervolgt wat de vleeschelijke Joden waanden te konnen doen om haar self met God te versoenen: en wy hebben haar onrustig bedrijf geleydet tot aan de dood toe, en die self daar in gesloten. Maar neem eens, dat een Israelyt, wiens boose werken meerder in getale dan sijn goede geweest zijn, sonder genoegsame boetveerdigheit en voldoeninge uyt dese weereld gescheyden, en also in sijne sonden gestorven ware, soude die eeuwig elendig moeten zijn? Neen, tog niet, seggen sy. So groot een voorregt is het een Israëlyt te wesen; en so uytneemende is de voortreffelijkheit der besnijdenisse, dat alle de besnedene Israëliten haar deel ten laatsten, in de toekomende eeuwe,

Of ten ergsten door twaalf maanden helsche pijnen.

(*b*) *Abarbenel in Pentat. fol. 265. col. 1. 2.*

krijgen. En hoe dat? Sy geven voor (*c*) דמשפט רשעי ישראל בגיהנם יב״ חדש *Dat het oordeel van de godloosen Israëls in de helle maar twaalf maanden duuren sal.* Dat verklaart haar *Joseph Albo* aldus (*d*): „De „straffe der helle, 't zy dat sy het ligchaam alleen, of de ziele alleen, „of ligchaam en ziele beyde treffe, is na elks verscheyden staat en gele- „gentheit ook seer verscheyden. Want het en kan niet wesen, dat die, „by welke ten deele goede, en ten deele quade werken gevonden wor- „den, met die aldergrootste straffen gepijnigd soude worden in der eeu- „wigheit. Maar als een gesette tijd verstreken sal zijn, sal de straffe „ophouden: namelijk als die boose gewoonte van sondigen geheel uyt- „gewist, en in een gedurige vergetelheit bedolven sal zijn: en na de „leer van onse salige meesters, is dat de tijd van twaalf maanden. Na dat sy aldus door 't helsche vuur gereynigt zijn, souden sy dan opstij- gen na boven, om te woonen by de regtveerdige. Niet onwaarschijn- lijk dunkt my de gissing van *De Groot*, en andere beroemde Uytleg- geren te wesen, dat onse Heere *Jesus* op dese Joodsche inbeeldinge sijn ooge gehad hebbe, als hy van de lasteringe tegen den Heyligen Geest seyde, *dat sy niet vergeven soude worden, nog in dese nog in de toeko- mende eeuwe.*

Het regt ten eeuwigen leven soeken sy eeniglijk in de verdiensten hunner werken.

XIV. Dusdanig zijn der Joden gedagten geweest over de maniere hunner *versoeninge met God;* welke het eerste stuk der Regtveerdigma- kinge is. Nu staat verder na te sporen hoe sy begrepen hebben de ma- niere door welke *het regt ten eeuwigen leven* verworven word. Dit soe- ken sy al en eeniglijk in *de waardigheit hunner deugden*, en *de verdien- sten hunner werken.* Hier van zijn al-omme in hun schriften so veel spreuken te vinden, dat het een overtollige neerstigheit soud zijn, die te willen opsamelen. *Menasse Ben Israël*, een vermaard Joods Leeraar, die in onse dagen tot Amsterdam geleeft heeft, heeft der Ouden mee- ninge desen aangaande seer bescheydentlijk voorgedragen, in sijn *Boek van de Opstandinge der dooden* (*e*). „Het is, seyd hy, by de Oude een „seer gemeen en beroemd gevoelen, dat geen sonde kan uytwissen de „goede werken die iemand ooit gedaan heeft, gelijk ook geen goede „werken konnen uytwissen de voorbedrevene sonden. Maar so'er ie- „mand is die sig met sonden besmet heeft, die moet sig eerst suyveren, „en voor deselve voldoen; daar na, als hy wel gesuyverd is, geniet „hy de belooninge van sijn goede werken. Gelijk'er uytdrukkelijk ge- „schreven staat in een oud Hebreeuws Boek, genaamt *Midras Soher* „*Tob.* Neem daar was iemand die tien goede werken na het gebod ge- „daan hadde, en hadde tien sonden daar tegen bedreven, en hy seyde, „Ik en vrage niet na de belooninge der goede, mag ik maar ontgaan de „straffe der quade daden; so en soude God Almagtig het geensins so „verstaan: want hy wil dat elk eerst betale voor sijn misdrijf, en dan „geeft hy hem de belooninge sijner deugden. En dit gevoelen rust op „dese grond-regel: *Elk Israëlyt heeft sijn deel in de toekomende wee-* „*reld.* Want nadien hy om eenig goed werk de naam van een *Is-* „*raëlyt* is weerdig geschat; daarom sal hy een deel der heerlijkheit heb- „ben in de weereld der opstandinge. Dat deel nu sal groot of kleyn „zijn, na gelegentheit der werken, die elk gedaan heeft. Dus verre *Menasse.* Op dat nu de Israëliten een groote portie souden mogen ver- dienen in de hemelsche heerlijkheit, daar toe willen sy dat God het ge- tal sijner geboden so seer vermeenigvuldigt heeft. „Hierom seggen de Ou-

(*c*) *Joreh Dea pag. ult.* (*d*) *Ikkarim. Serm.* IV. *cap.* XXIV. *pag.* 151. (*e*) *Lib.* I. *cap.* VI.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„Oude (Ik ſpreek al weer met *Menaßes* woorden [*f*]) God heeft ge-
„wild dat *Iſraël* verdienen ſoude, daarom heeft hy de wetten en de ge-
„boden vermeenigvuldigd. Want gelijk als een die rijk is ſig gemak-
„kelijker tot verſcheyden ſaken bevorderen, en ſijn goed op veelerley
„maniere ter winſte uytſetten kan, als een ander dien ſlegs eene weg
„openſtaat: alſo heeft ook God door veelerhande geboden, die de men-
„ſche te onderhouden heeft, ſo wel binnen als buytens huys, in ſijn
„kleedinge, in ſijn eygen perſoon, en anderſins, hem veele wegen ge-
„opend om ſijn voordeel te bejagen. Ja hy heeft hem daar toe niet al-
„leen boven natuurlijke geboden gegeeven; maar ook de ſulke die de
„nature ſelf leerd; gelijk als, *Gy ſult niet ſteelen*; *Gy ſult niet doodſlaan*;
„*Gy ſult geen overſpel doen; Gy ſult vader en moeder eeren, en haars*
„*gelijke*. En daarom heeft God de wetten vermeerderd, op dat hy,
„die niet om der nature wille, maar om Gods gebod, deſe dingen doet,
„loon daar voor ontfangen ſoude. Derhalven ſtrekt, na der Joden me-
ninge, de ganſche wet daar toe, om haar door de verdienſten hunner
eygener werken, welke door geen ſonden kragteloos gemaakt konnen
worden, ter eeuwiger ſaligheit heen te leyden.

Hoewel ſy ook van 't geloove gewagen.

XV. Ik moeſt niet vergeeten, nog verveynſen, dat ſy het *geloove* ook
onder de oorſaken des eeuwigen levens ſtellen. „Het geloove, ſeyd Jo-
„ſeph Albo (*g*) *in ſijn Fondament-boek*, is een oorſaak der ſaligheit,
„gelijk het een oorſaak is des eeuwigen levens, na *Habakuks* getuyge-
„niſſe; *De regtveerdige ſal uyt ſijn geloove leven*. Hier word niet
„geſproken van het ligchamelijke leven, 't welk de regtveerdige met
„den godlooſen gemeen heeft: maar van 't eeuwige leven 't welk het
„leven der ziele is. Daar is een Joodſche Catechiſmus (*h*), met goed
verſtand opgeſteld, en ſeer gemeen in handen beyde van Joden en Chri-
ſtenen, in welke deſe vrage word voorgeſteld: *Hoe ſal een menſche die*
uyt een vrouwe gebooren is verſekerd zijn, dat hy komen ſal tot de ruſte
en erffeniſſe der eeuwiger gelukſaligheit, die verwagt word in de toe-
komende eeuwe? De antwoord is; *De regtveerdige ſal door ſijn geloo-*
ve en vertrouwen op God, en als hy op ſig genomen ſal hebben het jok
der wet die Moſes *de kinderen* Iſraëls *opgelegt heeft, in die eeuwe leven.*
Vorders word daar een beſchrijvinge van dat geloove geëyſcht; en de-
ſe gegeeven: *Het geloove is een gave Gods, welke God op een ſonder-*
linge wijſe in onſe ziele gelegt heeft, waar door wy voor waaragtig hou-
den alle die woorden, die God tot ons, door ſijne knegten de Profeten,
geſproken heeft.

't Welk ſy als een vervullinge der gantſcher wet aanmerken.

XVI. En op dat men weeten mogte, hoe veel werks de Joden van
het geloove maakten, ſtaat aan te merken 't geen de Schrijver van die
Catechiſmus, in de Voorreden, uyt de oude bedenkingen ſijner voor-
vaderen heeft aangetekend. „Daar is een van de Profeten die alle de
„woorden des wets in elf hoofd-ſtukken begreepen heeft: een ander
„heeft ſe tot drie gebragt: en ten laatſten is'er een Profeet opgeſtaan, die
„ſe alle in een woord vervangen heeft, namelijk in dit: *De regtveer-*
„*dige ſal door het geloove leven*. Deſe aanmerking is ontleend uyt de
Talmud (*i*), daar ſe breeder, en daarom ook klaarder, te vinden is.
Rabbi Semlai leerd: „Ses honderd en dertien geboden zijn *Moſes* over-
„geleverd op den berg Sinai. *David* is gekomen en heeft die tot elf
„gebragt. *Pſ.* xv. *Jeſaias* quam daar na, en bragt ſe tot ſes. *Cap.* XXXIII.
„15. *Micha* quam, en bragt ſe tot drie. *Cap.* VI. 8. Op het eynde

(*f*) *De Fragil. humana* §. X. (*g*) *Seph. Ikkar. Lib.* I. *cap.* XXI. (*h*) *Lekach. Tob.*
(*i*) *Maccot. in fine.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„quam *Habakuk*, en besloot ſe alle in een. *Cap.* 11. 4. Waar uyt blijkt, dat ſy het geloove aanſien als een vervullinge der geheele wet, en een kort begrijp van alle goede werken.

En als een verdienend werk.

XVII. Dit ſchijnt het Chriſtendom ſeer na by te komen: maar het ſcheelt nog bijſter veel. Want als ſy verklaren ſullen hoe men door het geloove geregtveerdigt en geſaligt word, dan komt het weer op eygen weerdigheit en werken uyt, en het gaat alles buyten het geloove aan de *Meſſias* om. Door het geloove van *Moſes* ordinantien komt iemand in de rang der Iſraëliten, en om dat hy een Iſraëlyt is, ſo kan hem de ſaligheit niet miſſen. Dus verklaart het *Moſes Maimons ſoon* (*k*): „Indien iemand alle deſe dingen geloofd, en ſijn geloove door be-„lijdeniſſe betuygt, die word tot de gemeente Iſraëls aangenomen. „En of het ſchoon gebeuren mogte dat hy allerley boosheit bedreef, „wegens de kragt ſijner verdorventheit, en quade begeerlijkheden, „ſo ſoud hy wel geſtraft worden na de mate van ſijn misdrijf: maar „daar door ſoud hy ſijn deel niet verlieſen in de toekomende eeuwe, „vermits hy nu geſteld is in den rang van de overtreders in Iſraël. Maar behalven dit algemeene geloove aan de geopenbaarde Goddelijke waarheden, agten ſy ook noodſakelijk te weſen een byſonder vertrouwen op de Goddelijke goedertierenheit. Onder die ſes dingen die de Heere hatet, telt de gemelde Catechiſmus in de tweede plaatſe de *wanhope*, daar in beſtaande; „Dat iemand ganſch niet vertrouwe op de „Goddelijke barmhertigheit, even als of hem ganſch geen hulp-middel „overgebleven ware, en als of God geen handen en hadde om de „boetveerdige aan te neemen: niet denkende dat Gods barmhertig-„heit is over de ſondaren, en dat hy ſig hunner ontfermen wil: al had „iemand alle overtredingen bedreven, voor-behoudens dat hy berouw „daar over hebbe, en met een nederig en verſlagen harte vergiffenis bidde.

Het geloove in, en het vertrouwen op de Meſſias, agten ſy ongeoorloft.

XVIII. So ruſt dan der Joden vertrouwen op hun eygen werken, en Gods barmhertigheit, en geenſins op de *Meſſias*; wiens geeſtelijke verloſſinge, en voldoening voor de ſonde ſy t'eenemaal loochenen. Een geleerd Jode gevraagd zijnde, *Of het geloove aan de Saligmaker de* Meſſias *den Joden altoos nootſakelijk geweeſt is om genade en vergevinge der ſonden te verkrijgen?* antwoord daar ſonder omwegen dus op (*l*). „Het woord *geloof*, daar na hier gevraagd word, heeft eenige onder-„ſcheyding van noden. Want ſo men door het geloove verſta het gee-„ne men aan God hebben moet, ſo hebben de Joden haar geloove nooit „geſtelt, nog ſullen het ooit ſtellen op den *Meſſias*. Want ſulk een „geloove is men God alleen ſchuldig, en niet de *Meſſias*, die ſlegts „een menſch ſal zijn. Maar ſo men het verſta van het geloove en ſe-„kere hope, daar mede men voor vaſt houd, dat de *Meſſias* komen ſal, „om het Iſraëlitiſche volk te verloſſen, ſo zijn de Joden verbonden, „en altijd verbonden geweeſt, om dat geloove te hebben, en het te hou-„den voor een artykel hares geloofs en harer wet.

Van welken ſy niet als een ligchamelijke verloſſinge verwagten.

XIX. De ſelve Jode gevraagd zijnde, *Of de verloſſinge door de* Meſſias *alleen ligchamelijk en tijdelijk ſal zijn?* ſeyd'er ſonder haperinge dit op (*m*): „Wy gelooven ganſchelijk dat ſy ligchamelijk ſal zijn, hoe-„danig die van *Moſes* geweeſt is, als hy het volk verloſte uyt de ſla-„vernye van Egypten. Want de geeſtelijke verloſſinge hangt enkelijk „af van de onderhoudinge des wets die God op den berg Sinai heeft af-„gekundigd: welke als-dan veel gemakkelijker onderhouden ſal kon-„nen

(*k*) *Ad Maſſec. Sanhedrim fol.* 121. *col.* 1. (*l*) *Coccej. Conſid. Quæſt. Jud. cap.* IV. (*m*) *Ibid. cap.* VII.

„nen worden, door de toevoeginge, van ligchamelijke goederen, die „het volk Israël als-dan genieten sal; en om dat alle beletselen dan sul- „len weg wesen, die de onderhoudinge des wets nu swaar maken: daar „by komende een sonderlinge segeninge die God haar belooft door den „Profeet *Ezechiel* (n): *Ik sal het steenen harte uyt uwen vleesche weg* „*nemen*, e. s. v. Op gelijke wijse spreekt daar van de hedendaagsche Jode *Orobio* (o): „In alle verdrukkingen wierd Israel door de Profeten „vermaand, dat sy Gods wet souden onderhouden als het eenige middel „hunner herstelling in de gunste Gods. Maar nooit is haar gesegt, dat „sy hun vertrouwen souden stellen op den toekomstigen *Messias*, maar „op God, om van hun vyanden verlost, en in de Goddelijke gunste „hersteld te worden. En op een ander plaatse (p): „In dese sin heeft „Israël geen *Messias*, geen verlossinge van noode, of ooit van noode „gehad, om de eeuwige saligheit te verkrijgen. Hier toe is de wet Gods „genoeg, welke God als het eenige middel ter saligheit aan Israël ge- „boden heeft.

XX. Dit is dan, na der Joden meeninge, het slot der sake: dat de versoeninge met God, door boete, door wasschingen, door offerhanden, door eygen lijden; en het regt ten eeuwigen leven door gehoorsaamheit der Goddelijker wet, te verkrijgen is: en dat tot geen van beyde vereyscht word, nog te passe komt, de versoeninge of regtveerdigheit van de *Messias*, nog het geloove in hem. De somma van al 't gesevde.

(n) *Ezechiel.* XXXVI. 26. (o) *In Collat. cum. Limborgio* p. 57. (p) *Ibid.* p. 70.

DERDE AFDEELING.

Waar in ontvouwt worden de verschillen, die binnen in de Christen Kerke, ten tijde der Apostelen, over de Regtveerdigmakinge ontstaan zijn.

INHOUD.

I. *Drie onderscheydene verschillen zijn in de eerste Kerke over de onderhouding van* Moses *insettingen geweest.* II. *Het gansche Christendom is het nu eens, dat de wet des vleeschelijken gebods heeft uytgediend.* III. *Maar in het begin des* Euangeliums *en was dat so niet bekend.* IV. *Het eerste verschil was, of de* Joden, Christenen *geworden zijnde,* Moses *wet nog onderhouden mosten.* V. *Dog dit wierd van sulk belang niet gerekend, om daarom de ruste der Kerke te stooren.* VI. *Want aan beyde kanten beleed men, dat men niet door de Ceremonien, maar door* Christus, *en het geloove in hem, geregtveerdigt wierd.* VII. *De* Apostelen *haasteden sig niet seer om het* Euangelium *den* Heydenen *te prediken.* VIII. *De bekeeringe des Konings van Edessa schijnt een fabel te zijn.* IX. Cornelius *is de eerste geloovige uyt de* Heydenen, *bekeerd door* Petrus. X. *Dit gaf aanleyding tot een tweede verschil, of de bekeerde uyt de* Heydenen *verpligt mosten worden tot* Moses *insettingen.* XI. *Het oordeel van* Petrus *en* Jacobus, *desen aangaande: toegestemd van alle de andere.* XII. *Het derde verschil, veroorsaakt door valsche* Apostelen, *was of de Regtveerdigmakinge ook uyt de Ceremonien gehaald most worden.*

I. Be-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Drie onderscheydene verschillen zijn in de eerste Kerke over de onderhouding van Moses insettingen geweest.

I. BEhalven die hooftdwalingen van *Heydenen* en *Joden* in het stuk der Regtveerdigmakinge, zijn ten tijde der Apostelen binnen *in de Christen Kerke* eenige verschillen ontresen, tusschen de Christenen selfs, of immers die sig den naam van Christenen aanmatigden. Verschillen, die wel ontrent de selve sake waren, maar seer verscheyden van aart, altoos verscheyden in trappen, de eene merkelijk swaarder en gevaarlijker als de andere. Die ik uyt de Apostolische historie in haar eygen wesen, en met een ander troonje als de Heer *Cave*, vertoonen sal. Ik bespeure dan drie onderscheydene verschillen over de verpligting tot *Moses* wet, die men de wet der Ceremonien noemd. De eerste was tusschen de Apostolische Christenen uyt het Jodendom, over de onderhoudinge of niet onderhoudinge van de Ceremoniele wet. De tweede tusschen de Christenen uyt de Joden, en de Christenen uyt de Heydenen; of dese laatste ook verpligt waren om het jok van *Moses* wet op te neemen, als een gedeelte des Godsdiensts, waar mede men Gode soud behagen. De derde tusschen alle regtsinnige Christenen, en eenige stoute, hartnekkige, hoogmoedige geesten uyt het Jodendom, welke voor Christenen wilden doorgaan, en dreven dat het geloove in *Christus* niet genoeg en was tot regtveerdigmakinge, maar dat de onderhoudinge van *Moses* ordinantien ook een wesentlijk stuk der regtveerdigmakinge was. Het sal niet ondienstig wesen, dat ik de oorsprong en het vervolg van dese verdeeltheden, uyt de grond opgehaald, den Leser voordrage.

Het gansche Christendom is het nu eens, dat de wet des vleeschelijken gebods heeft uytgediend.

II. Hier in is het de Christen Kerke nu eens, dat de wet des vleeschelijken gebods, die men gewoon is de wet der Ceremonien te noemen, zijnde een voorschaduwinge der toekomende dingen, op de komste van *Christus*, die het ligchaam is, most wijken en plaatse maken: dat se, bestaande in de eerste beginselen der weereld, en zijnde een tucht-meester van kinder-jarige, niet langer te passe quam, toen den volwassen erfgenaam een ruymer en edelmoediger opvoeding betaamde: dat se, een jok van dienstbaarheit zijnde, niet meer en voegde op de schouderen der geene die tot vryheit geroepen waren: dat se, slegts gegeeven zijnde tot aan de tijd der verbeteringe, als de staat der beloofde volkomenheit daar was, moste ophouden: dat se, een hand-schrift zijnde, 't welk den Geloovigen eenigsins tegen was, en getuygde dat de borge voor hare sonden nog niet voldaan en hadde, na de volbragte betalinge, most werden gescheurd, als niet konnende bestaan met de quitancie, die God aan den Middelaar verleend heeft, wanneer hy hem opwekte uyt den dooden: dat derhalven op derselver noodsakelijke onderhoudinge nu stijffinniglijk aan te dringen, een verloochening soud zijn van *Christus* voldoeninge, en een versakinge des Christendoms. Alle die dingen zijn door *Paulus* so opgehelderd, dat se te deser tijd onder de Christenen buyten verschil zijn.

Maar in het begin des Euangeliums en was dat so niet bekent.

III. Maar alle de waarheden des Euangeliums en zijn niet t'allen tijde even klaar geopenbaard: en de geloovige hebben niet altoos even bescheydene gedagten daar van gemaakt. Toen alderminst, toen se, vers uyt de staat hunner onwetenheit overgekomen, hun oude voor-oordeelen nog niet hadden afgelegt. Dit is niet alleen de gemeene Christenen, maar self de Apostelen, wedervaren: ook, 't geen wonder schijnen mogte, na dat se die rijke mate des Pinxter-geestes ontfangen hadden. God had haar toen genoegsame kennisse mede-gedeeld van alle die waarheden welker verkondiginge de Kerke tijdig was: 't geen daar na gepredikt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

predikt moſte worden, ſoud hy haar ter regter tijd doen weeten. Al-
le de Apoſtelen bleven onbewuſt der Chriſtelijke vryheit, en meenden
dat ſy verpligt ſtonden aan al de wetten van *Moſes*, tot dat de Heere,
Petrus, in een verrukkinge van ſinnen, door een hemelſch geſigte, an-
ders onderwees. Toen leerde hy eerſt dat hy niet langer voor onreyn
mogt houden, 't geen God gereynigt hadde; en dat hy voortaan,
ſonder ſig meer te binden aan het onderſcheyd van reyn en onreyn, on-
beſchroomdelijk nuttigen mogte alle ſpijſen die God geſchapen heeft.
Toen wierd hy overredet, om ook een Heydenſch menſche het Euan-
gelium te verkondigen, ſonder aandrang van *Moſes* wet. Toen bevond
hy, dat iemand in de ſtaat der genade konde weſen, en Gode behagen,
ſonder af-legginge van de voorhuyd. Maar *Petrus* was de eerſte, en
tot nog toe de eenige, van alle de Apoſtelen, die hier een duydelijke
bevattinge van hadde. De andere geloovige twiſteden tegen hem over
deſe ſake.

IV. (*a*) Dit is het eerſte verſchil over de leere, waar van wy leeſen
in de Chriſten Kerke. *Petrus* wierd genootſaakt met een welberaden
geſprek ſijn bedrijf te verdedigen; en bragt het ten laatſten ſo verre,
dat ſy ſig te vreede hielden. Evenwel en drong dit onderrigt nog niet
ſeer door. Alle die uyt de beſnijdeniſſe waren, en, ſo het ſchijnt, de
Apoſtelen ſelf, hielden ſig nog aan *Moſes* wetten: was het niet uyt een
inbeelding van Goddelijke verbintenis, 't was ten minſten uyt kragt
van een oude gewoonte, en om geen aanſtoot te geven. 't Geen de A-
poſtelen nu wiſten van de Chriſtelijke vryheit, daar van en bedienden
ſy ſig ten eerſten niet in de oeffeninge, en leerden het weynig in het o-
penbaar. Sy vermerkten dat de Chriſtenen, uyt het Jodendom over-
gekomen, meeſt alle heftige yveraars waren voor de wet: en ſy ſchroom-
den deſelve te vergrimmen; daarom voegden ſy ſig na haar nog veele
jaren in de onderhouding van *Moſes* Ceremonien. Niemant ſcheen
meer ligt en vuur in deſe ſake te hebben als *Paulus*, die ſe boven an-
dere ter harte nam: dermate dat men hem nagaf; dat hy *alle de Joden,
die onder de Heydenen waren, leerde van* Moſes *wet af te vallen* (*b*).
Deſe *Paulus* nogtans liet ſig van *Jacobus* overreden, om ſig in den
Tempel ſodanig te gedragen, *dat ſy alle mogten ſien, dat hy ook alſo
wandelde als een die de wet onderhield.* Dit was dan het eerſte ver-
ſchil, of de Joden, Chriſtenen geworden zijnde, de wet nog onder-
houden moſten. Daar waren'er onder de Chriſtenen die geloofden van
ja: dog met eenig onderſcheyd; ſommige haalden dat af uyt de ver-
pligtinge eenes Goddelijken en nog durenden gebods; andere uyt een
voorſigtige toegeventheit, om aanſtoot der ſwak-geloovige uyt de Jo-
den te vermijden. In dit laatſte quamen wel alle de Apoſtelen over-
een, ſo veel het hooftſakelijke in het gemeen betrof, en *Paulus* was
ook te vreeden om *den Joden een Jode te worden* (*c*): dog ten opſigte
der omſtandigheden, van perſoonen, tijden en plaatſen, heeft de een
die toegeventheit wat wijder als de andere uytgeſtrekt; en het is geloof-
lijk, dat daar in aldermilſt geweeſt zijn, die onder de Joden, in het
Joodſche land, verkeerden.

Het eerſte verſchil was, of de Joden, Chriſtenen geworden zijnde, Moſes wet nog onderhouden moeſten.

V. Die de onderhouding der Ceremoni-dienſt, uyt kragt van het
Goddelijk gebod, ſtaande hielden, maakten wel het verſchil meer ſa-
kelijk: evenwel en wierde het te dier tijd van dat belang niet gerekend,
dat daarom de ruſte der Kerke geſtoord, en de broederlijke liefde ge-
ſtremd ſoud worden. Men ſag, gelijk men altijd behoorde te doen,

Dog dit wierd van ſulk belang niet gerekend, om daarom de ruſte der Kerke te ſtooren.

***** op

(*a*) *Hand.* XI. 2. (*b*) *Handel.* XXI. 21. (*c*) I *Cor.* IX. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

op de suyverheit van wedersijdsche oogmerken, en om dat de eene so wel als de ander tragtte na sijn beste weten Gode te behagen, so wilde *Paulus*, dat hy, die de meeste was in kennisse, voor al de minste niet soud zijn in liefde. Hier toe strekken die spreuken (*d*): „De eene " gelooft wel dat men alles eeten mag; maar die swak is eet moeskruy-" den. Die daar eet en veragte hem niet die niet en eet: en die niet en " eet, en veroordeele hem niet die daar eet: want God heeft hem aan-" genomen. Die den dag waarneemt, die neemt hem waar den Heere: " en die den dag niet waar en neemt, die neemt hem niet waar den Hee-" re. Die daar eet, die eet sulks den Heere, want hy dankt God: en " die niet en eet, die en eet sulks den Heere niet, en hy dankt God. " Ik weet, en ben versekert in den Heere *Jesu*, dat geen ding onreyn " en is in hemselve: dan die agt iet onreyn te zijn, dien is het onreyn. " Maar indien uwen broeder om der spijse wille bedroeft word, so en " wandelt gy niet meer na liefde. So dan laat ons najagen 't geene tot " den vreede, en 't geene tot de stigtinge onder malkanderen dient. Schoone, heylige, en regt Apostolische lessen! Wie sal die gewenschte eeuwe beleven, dat verschillen van gelijke aart, onder andersins regtsinnige, en buyten dat eensgesinde broederen, met so beradene wijsheit, sagtmoedige vreedsaamheit, en teerhartige liefde, van de Godsgeleerden behandeld worden? Meend gy wel dat de waarheit daar by leed, als sy met sulk een sagtsinnigheit wierd voortgeset?

Want aan beyde kanten beleed men, dat men niet door Ceremonien, maar door Christus, en het geloove in hem, geregtveerdigt wierd.

VI. De reden nu waarom *Paulus* dit verschil so sagtelijk handelde, geloof ik dese te zijn: om dat die Christenen uyt de besnijdenisse het eens waren met de algemeene en aangenomene Apostolische leere, dat, of men wel de Ceremonien onderhielde, men evenwel niet door de Ceremonien, maar eeniglijk door *Christus* en het geloove in hem, geregtveerdigt wierd. Dit was het hoofd-punt, 't welk de werk-heylige Joden, en de waaragtige Christenen, van malkanderen onderscheydde. Dit was de eenstemmige tale der Apostelen als sy den Joden het Euangelium predikten (*e*): *So zy u dan bekend, mannen broeders, dat door* Christus *u vergevinge der sonden verkondigt word, en dat van alles daar van gy niet en kondet geregtveerdigt worden door de wet* Mosis, *door desen een iegelijk die gelooft geregtveerdigt word.* Die dit tegenspraken, en de regtveerdigmakinge, 't zy in 't geheel, 't zy ten deele, in *Moses* Wet sogten, en wierden niet voor regtsinnige broeders, maar voor verleydende geesten aangesien: 't welk flus nog nader sal getoond worden.

De Apostelen haastede sig niet seer om het Euangelium den Heydenen te prediken.

VII. Maar boven het gemelde, ontrees'er een ander verschil, ter gelegentheit van de Heydenen, die op de nodiging des Euangeliums *Christus* door den geloove aannamen, en door den Doop der Christelijke Gemeynte wierden toegedaan. Hier mede nu ging het dus toe. De Heere *Jesus*, staande op het punt om ten hemel te varen, gelaste sijne Apostelen heenen te gaan, en alle volkeren te leeren, en door de gansche weereld heen het Euangelium allen creaturen te verkondigen. Dog het schijnt, dat sy ten eersten de meeninge hares Meesters, in al de ruymte harer uytstrekkinge niet wel gevat en hebben; of immers dagten, dat de uytvoeringe deses algemeenen bevels, tot nader ordre, en klaarder onderrigtinge, most worden uytgesteld. Hoewel de Heere ontrent de tijd-ordre sig al eenigsins geuyttet hadde, als hy seyde (*f*): *Gy sult mijne getuygen zijn, so te Jerusalem, als in geheel Judea, en Samaria, en tot aan het uytterste der aarde.* Dit was vast; na alle de Profecyen

(*d*) *Rom.* XIV. (*e*) *Handel.* XIII. 38, 39. (*f*) *Handel.* I. 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſecyen moſt'er een aanvang gemaakt worden van Jeruſalem. Derhalven hielden ſig de Apoſtelen een merkelijke tijd aldaar op, en maakten de minſte beweging niet om het Euangelium den Heydenen te prediken.

De bekeering des Konings van Edeſſa ſchijnt een fabel te zijn.

VIII. Het is een wonderlijke hiſtorie die *Euſebius* (*g*) ſegt gevonden te hebben in de oude ſchriften van de ſtad Edeſſa, gelegen in Meſopotamien, over den Euphraat. De Koning van die ſtad, met namen *Agbarus*, ſoude met de Heere *Jeſus*, nog op aarden verkeerende, al brieven hebben gewiſſeld; en hem verſogt om t'ſijner geneſinge over te komen, en ſijn kleyne, dog nette, Koningklijke ſtad met hem gemeen te hebben. Dit hadde de Heere voor die tijd afgeſlagen, dog genadiglijk beloofd, dat, ſo ras hy ten hemel ſoude gevaren zijn, een ſijner diſcipelen tot hem ſenden ſoud, die hem van ſijn ſiekte ſou geneeſen, en met een hem en de ſijne den weg ten eeuwigen leven aanwijſen. Hier op ſoud, aanſtonds na *Chriſtus* hemelvaart, *Thaddæus*, een van de ſeventig, ſig op reys begeven, en door ſijn wonderdoende kragt de Koning geſond gemaakt, en het Euangelium gepredikt hebben aan alle de onderdanen. Daar zijn geleerde luyden die aan deſe vertellinge geloof ſlaan; en onſe Heer CAVE (*h*) is'er niet vreemd van. My dunkt het onmogelijk deſelve over-een te brengen met het onfeylbaare berigt van *Lucas*; uyt welke duydelijk blijkt, dat *Cornelius*, te Ceſareën, de eerſteling der Heydenen is, die in *Chriſtus* geloofd hebben. Al de omſlag van de ganſche hiſtorie roept dat luyds-keels. En *Petrus* ſelf vertoond'et middagklaar, als hy in het Apoſtoliſche Concilie deſe reden voerde: (*i*) *Mannen broeders, gy weet dat God van over langen tijd onder ons my verkooren heeft, dat de Heydenen door mijnen mond het woord des* Euangeliums *ſouden hooren, en gelooven.* Hoe quamen alle deſe dingen te paſſe, indien te vooren heen, ik en weet niet wat voor eenen *Thaddæus*, het Euangelium tot een Heydenſch Koning, als *Agbarus* was, en ſijn ganſche Koningkrijk, had overgebragt!

Cornelius is de eerſte geloovige, uyt de Heydenen, bekeerd door Petrus.

IX. Het blijve dan waaragtig, *Petrus* is de eerſte, die, op Gods uytdrukkelijke ordre, het Euangelium aan een Heyden heeft verkondigt: en *Cornelius* is de eerſte Heyden, die het door den geloove heeft aangenomen. Hoewel nu dit ſo wonder wel gelukt was; ſo is het dog by dit eene exempel een tijd lang gebleven (*k*). Want de broeders van Jeruſalem, die verſtrooit waren door de verdrukkinge die over *Stefanus* geſchied was, gingen wel het land door, tot Fenicien toe, en Cypren, en Antiochien, maar *ſpraken het woord tot niemand, dan alleen tot den Joden.* De eerſte die te Antiochien gekomen zijnde tot de Grieken ſpraken, en den Heere *Jeſus* verkondigden, waren eenige Cypriſche en Cyreniſche mannen: en *de hand des Heeren was met haar; en een groot getal geloofde en bekeerde haar tot den Heere.* Dit zijn de eerſte der bekeerde Heydenen geweeſt naaſt *Cornelius*, en de allereerſte die een merkelijk getal uyt maakten. Als nu dit gerugte te Jeruſalem gekomen was, ſonden de Apoſtelen *Barnabas* uyt, om de nieuw-bekeerden te verſterken, en dat gewenſchte werk verder voort te ſetten. Die deed het ook met veel wakkerheit des Geeſtes, en, onder 's Hemels ſegen, wierd'er een groote ſchare den Heere toegevoegd: byſonderlijk toen *Paulus* met al ſijn yver hem ter hulpe quam. Van die tijd af wierden, op bevel des H. Geeſtes, beyde deſe mannen tot de Heydenen afgeſonden, en verrigten hare ſaken met groote wijsheit, yver en voorſpoed.

***** 2 X. Het

(*g*) *Hiſt. Eccl. Lib.* I. *cap.* XIII. (*h*) *In vita Thaddæi & in Hiſtoria Literaria.*
(*i*) *Handel.* XV. 7. (*k*) *Hand.* XI. 19.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dit gaf aanleyding tot een tweede verſchil, of de bekeerde uyt de Heydenen verpligt moeſten worden tot Moſes inſettingen.

X. Het ſtaat aan te merken, dat nog *Petrus*, nog die Cypriſche en Cyreniſche broederen, nog *Barnabas*, nog *Paulus*, als ſy de geloovige uyt de Heydenen, tot de gemeenſchap der Chriſten-kerke aannamen, niet een woord en ſpraken daar toe ſtrekkende; dat ook ſy, om gereeder en gewiſſer ſalig te worden, het jok van *Moſes* inſettingen op haar neemen moſten. Het waren ſommige heet-hoofdige menſchen, afgekomen van Judea, die der Apoſtelen maniere van doen tegen-ſpraken, en de Gemeynte van Antiochien beroerden; drijvende, dat de Heydenen niet ſalig konden worden, indien ſy ſig na *Moſes* wijſe niet lieten beſnijden, en ſijne andere inſettingen onderhielden. Hier ſtelden ſig *Paulus* en *Barnabas* ernſtig tegen, en ſpraken moedig voor de vryheit. De andere hielden ook hun ſtreng ſtijffinnig vaſt. Weshalven de Gemeynte van Antiochien raadſaam vond, dat *Paulus*, en *Barnabas*, en eenige andere uyt haar, ſouden opgaan tot de Apoſtelen en Ouderlingen te Jeruſalem, om haar goed-dunken over deſe vrage te hooren. Het ſchijnt dat toen te Jeruſalem geen Apoſtelen meer geweeſt zijn, als *Petrus* en *Jacobus*, welke alleen met namen hier gemeldet worden: of mogelijk was'er *Johannes* ook, die, ſo niet in deſe ſelve, immers in een gelijke ſake, van *Paulus* (*l*) daar by gevoegt word.

Het oordeel van Petrus en Jacobus, deſen aangaande: toegeſtemd van alle de andere.

XI. *Petrus* was de eerſte, die op de voorgeſtelde vrage antwoordde. En ſijn ganſche geſprek komt daar op uyt, dat de geloovige uyt de Heydenen t'eenemaal vry behoorden gehouden te worden van de beſnijdeniſſe, en andere dergelijke inſettingen van *Moſes*: doordien dat in de bekeeringe van *Cornelius*, en ſijne huysgenoten bevonden was, dat ſy Gode ſonder beſnijdeniſſe hadden behaagd, en des Heyligen Geeſtes, alſo wel als de beſnedene, deelagtig geworden waren: en doordien de Vaderen ſelve, welke het jok der Ceremonien was opgelegt, niet door de Ceremonien, maar door de genade *Jeſu Chriſti*, waren ſalig geworden. Dit geſprek, met aandagt aangehoord, veroorſaakte groote ſtilte en bedaartheit der gemoederen, en gaf gelegentheit aan *Paulus* en *Barnabas* om in 't breede te verhalen, wat groote tekenen en wonderen God door haar onder de Heydenen gedaan hadde, ſonder dat ſy haar de beſnijdeniſſe hadden opgelegt: 't welk grootelijks tot beveſtiging van *Petrus* reden ſtrekte. Hier na ſtond *Jacobus* op; en gaf *Petrus* in de grond der ſake gelijk: ſtemde met hem daar in toe, dat men de Heydenen die ſig tot God bekeerden niet beroeren ſoud. Maar dewijl hy een ſonderlinge hellinge voor ſijne broederen, de Joden, hadde, ſloeg hy voor, dat men, ſonder krenkinge der waarheit, tot voorkomen van ergerniſſe en ſcheuring, haar eenig genoegen behoorde te geven. 't Welk dan hier in ſoud beſtaan: men ſoud den Heydenen aanſchrijven, dat ſe haar te onthouden hadden, van de dingen die door de Afgoden beſmet zijn, en van hoererye, en van het verſtikte, en van bloed. Hier mede nu waren ſy alle te vreeden: en met eenparig goedvinden word een brief van deſen inhoud opgeſteld. Te ver ſoud het buyten ons beſtek loopen, ſo wy de verhandeling deſer ſtoffe, na haar waardye, en breede uytſtrekkinge ondernamen. De gedagten, die de Heer Cave ons deſen aangaande mede gedeeld heeft, zijn geleerd, en verdienen onſen lof. Dit alleen heb ik aan te tekenen, dat tot nog toe het verſchil geweeſt is tuſſchen geloovige en broederen, die ſonder ſcheuren, en malkander te verketteren, in een gemeenſchap bleven: en daar de regtſinnigſte en verſtandigſte oordeelden, dat ſy de ſwakkere en dwalende iets konden toegeven, tot behoudinge der vreede, ſonder benadeelinge der waarheit.

XII. Een

(*l*) *Gal.* 11. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Het derde verschil, veroorsaakt door valsche Apostelen, was of de Regtveerdigmakinge ook uyt de Ceremonien gehaald moste worden.

XII. Een wijde kloove is'er tusschen dit verschil en een ander, het welk sommige valsch genaamde broeders, en bedrieglijke Leeraars, tot om-verre-werpinge van het Euangelium, op de baan gebragt hebben; met groote onbeschaamdheit, en lasteringe der waare Apostelen, drijvende, dat, beyde Joden, en Heydenen, die het Christendom aangenomen hadden, alle de instellingen van *Moses* Wet moesten waarnemen, niet alleen tot betooning van eerbiedigheit ontrent de selve, maar ook om daar door geregtveerdigt te worden. De sodanige noemt de Apostel (*m*) *honden*, *quade arbeyders*, *de versnijdinge*: (*n*) *valsche Apostelen*, *bedrieglijke arbeyders*, *die haar veranderen in Apostelen Jesu Christi*. Hy legt haar te laste, dat se niet alleen *de Gemeynte* (*o*) *beroeren*, *maar* ook *het Euangelium* Christi *willen verkeeren*. Hy noemt haar leere (*p*) *een ander Euangelium*. Hy beschrijft se als *ingekropene valsche broederen*, *die van besijden ingekomen waren om de Christelijke vryheit te verspieden*. Hy verklaart dat hy *niet een ure voor haar geweken heeft met onderwerpinge*, op dat de waarheit des Euangeliums ongeschonden bleve. Hy kondigt haar aan (*q*), *dat sy het oordeel dragen sullen*, *wie sy ook zijn*. Hy wenscht *dat se afgesneden wierden* van alle Kerkelijke gemeenschap. In somma hy vertoont se als de snoodste en versoeijelijkste Ketteren. Dit is dan de waaragtige geschapentheit van de onderscheydene verschillen, die over de oorsake van des sondaars versoeninge met God, en van het regt ten eeuwigen leven, in de eerste Apostolische Kerke zijn opgeresen.

(*m*) *Philip.* III. 2. (*n*) 1 *Cor.* XI. 13. (*o*) *Gal.* I. 6, 7. (*p*) *Gal.* II. 4, 5. (*q*) *Gal.* V. 10, 12.

VIERDE AFDEELING.

Waar in vertoond word, hoe *Paulus* in het begin van den brief tot den Romeynen, beyde Heydenen en Joden van al haar eygen bedrijf aftrekt, om haar heyl eeniglijk in *Christus* regtveerdigheit te soeken.

INHOUD.

I. *Groot is* Paulus *yver geweest tot bewaring van de suyverheit des* Euangeliums. II. *Het welke hy op een uytnemende wijse blijken doet in den brief tot den* Romeynen: *van sommige* Uytleggers *al te oneerbiedig gehandeld.* III. *De welgeschakelde reden-kavelingen des* Apostels *strekken daar toe, om* Heydenen *en* Joden *van al hun eygen bedrijf af, en na* Christus *toe te trekken.* IV. *De regtveerdigheit, waar mede men voor God bestaat, is niet des menschen, maar Godes.* V. *Niet uyt de werken eeniger Wet, maar uyt geloove, tot geloove.* VI. *'t Welk* Paulus *met een wonderlijke wijsheit uyt* Habakuks *Profecye bewijst.* VII. *De samenhang van die Profetische spreuk met het voorgaande,* VIII. *Leyd den Leser soetelijk na* Christus *toe.* IX. *In wiens tijd sommige vermetelijk op haar selven souden vertrouwen.* X. *Dog de regtveerdige door het geloove leven.* XI. *Namelijk het geloove in den* Messias. XII. De Groots *verklaring deser spreuke, komt met* Paulus *oogmerk niet over-een.* XIII. Paulus *overtuygt eerst de* Heydenen, *dat sy, verdoemlijk zijnde, niets en hebben 't geen ter regt-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

veerdigmakinge diend. XIV. *Daar na de* Joden. XV. *En besluyt daar uyt, dat niemand door eeniger Wets werken geregtveerdigt word; maar alleen om de versoeninge* Christi, *aangenomen door het geloove.* XVI. *Met afwijsinge van alle eygen roem.*

Groot is Paulus yver geweest tot bewaring van de suyverheit des Euangeliums.

I. MEt een uytneemende yver-geest is de Apostel *Paulus* aangedaan geweest, om alomme de Euangelische leere voort te setten, in al haar suyverheit en kragt. Indien het gebeurde, dat sommige bekeerde de regte bevattinge der grond-waarheden nog niet en hadden, straks was hy besig om haar die op het alderduydelijkste te verklaren, en hun faal-greepen aan te wijsen. Hadden sy ook de oude voor-oordeelen van haar voorgaande duystere dwaling-staat nog niet genoegsaam afgelegt, en iets van dien suur-deessem behouden, die geschapen was om alles te bederven; hy en toefde niet om al dat onkruyd, was 't mogelijk, met wortel met al, uyt te roeijen. Stonden daar ook eenige verleydende geesten op, die de Gemeynte door valsche leeringen beroerden, dan wierd hy yverig over des Heeren erf-deel met een yver Gods, om het selve als een reyne maagd eenen manne voor te stellen, namelijk *Christus*; vreesende dat niet eenigsins hare sinnen bedorven mogten worden om af te wijken van de eenvoudigheit die in *Christus* is. Van allen desen heeft hy onbetwistbare blijken gegeeven in de behandeling van de reeds ontvouwde verschil-punten. Het aldergrootste was dat, het welke het Christendom van 't Heydendom en 't Jodendom meest onderscheydde: te weeten, of men door eenig eygen bedrijf, van wat slag het ook wesen mogte, of alleen om *Christus* genoegdoening en verdienste, door den geloove aangenomen, de versoening met God, en een eeuwig heyl verkrijgen konde.

Het welke hy op een uytnemende wijse blijken doet in den brief tot den Romeynen: van sommige Uytleggers al te oneerbiedig gehandeld.

II. Dit haalt de Apostel van de grond op, en voert het, na het groot belang der sake, op een voortreffelijke wijse, uyt, in het beginsel van dien gadeloosen brief tot den Romeynen. Van welke ik niet wel verdragen en kan, dat sommige so oneerbiedig spreken; even als of *Paulus* geen bescheydene gedagten van sijn onderhandige, en nog niet seer behandelde, stoffe, gemaakt hadde: als of hy sijn reden-kaveling niet met een betamelijke leyding van gedagten agtervolgde, maar door schielijke drift van het eene tot het ander oversprong, sonder het ten eynde toe uyt te werken: als of hy ten laatsten door een onklare en brabbelige maniere van schrijven, die hem eygen soud zijn, de saken verwart, en ten grooten deele onverstaanbaar gemaakt soud hebben (*a*). Dien het lust sodanig een taal te voeren, ik en weet niet wat geloof sy hebben van de inblasinge en besturinge des Heyligen Geestes, door welke dese groote Apostel tot schrijven is aangedreven. Immers 't is als of sy seggen wilden, dat, so het aan haar gestaan hadde over dese stoffe een brief te schrijven, sy haar gedagten wijser geleydet, haar reden-kavelingen ordentelijker geschikt, en haar tale duydelijker en sinlijker gemaakt souden hebben. Waar toe vervalt onse waan-wijse eeuw? Maar somwijlen willen de menschen niet, dat de Apostelen seggen 't geen sy seggen: en geen reden-kavelingen vindende, die over-een-komen met haar bevattingen, welke sy waanen vol van wijsheit te zijn, so verfatsoeneeren sy de Goddelijke wijsheit na haar sin, en veranderen se in waare dwaasheit. God geve ons in meerder nederigheit en eerbiedigheit des geloofs de meeninge des Geestes na te spooren.

De welgeschakelde reden-ka-

III. De Romeynen, aan welke dese brief gerigtet is, waren geloovigen, ten deele uyt het Heydendom, ten deele uyt het Jodendom, tot

de

(*a*) *Vide Zegeri & Grotii Præfationes. Et Ouverture de l'epitre aux Rom.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

kavelingen des Apostels strekken daar toe, om Heydenen en Joden van al hun eygen bedrijf af, en na Christus toe te trekken.

de Christelijke Godsdienst bekeerd, eer dat *Paulus* eenige gemeenschap of onderhandelinge met haar gehad hadde. Dewijle hy nu een Apostel der Heydenen, en Romen de hoofd-stad van die aldermagtigste Monarchie was, so agte hy het sijnes pligtes te wesen die opgaande en bloejende Gemeynte, daar het oog des ganschen weerelds eens op vallen soude, in het geloove door duydelijker onderwijs te sterken, en te doen toeneemen. Dat doet hy in een seer geschikte ordre. Want na dat hy vermaan van sijn Goddelijke roeping tot het Apostelschap gedaan, en sijne begeerte om haar eenige geestelijke gave mede te deelen betuygt hadde; so toont hy dat het Euangelium door het geloove aangenomen, het eenigste, en te gelijk het kragtigste, middel is, om te verkrijgen de ware regtveerdigheit die voor God bestaan kan, en daar door, het eeuwige leven: vermits alle menschen door de sonden Gods toorn en vloek zijn onderhevig geworden: de Heydenen veroordeeld zijnde door de wet der nature, die haar harte was ingedrukt, en door haar eygen conscientie; en de Joden nog meerder, door de wet van *Moses*, die haar overtuygt van sonde, en geen voordeel ter regtveerdigheit geeft, als voor so veel sy haar uyt hen selve, en na *Christus* heenen drijft. Waar uyt hy besluyt, dat alle menschen verpligtet zijn, om de verdiende verdoemenisse te ontgaan, buyten haar selve te soeken de regtveerdigheit die haar ontbreekt; en haar toevlugt tot *Christus* te neemen, dien God haar tot een versoeninge geschonken heeft, welkers gemeenschap en eygendom sy door den geloove, en niet door eenig werk, van wat wet het ook zy, verkrijgen konnen. Dit is de draad van de wel aan-een geschakelde reden-kavelingen des Apostels: dit hebben sijne woorden en spreek-wijsen in de mond, en al wie sijn tale eenigsins gewend is, word van deselve derwaards heen geleyd: dit was ook het groote stuk, voor alle dingen waardig en noodig, om, so wel Heydenen, als Joden, die te Romen woonden, ingescherpt te worden. Dat verscheelt veel van die vrage, Of men door de leere van *Moses*, gelijk eertijds de vrome Israëliten, dan of men door de leere des Euangeliums, sonder Ceremonien, de saligheit nu best bekomen kan.

De regtveerdigheit, waar mede men voor God bestaat, is niet des menschen, maar Godes.

IV. Dog laat ons de sake wat meer van na-by besien. De eerste voorstel vinden wy in dese woorden (*b*): *Ik en schame my des Euangeliums* Christi *niet: want het is een kragt Gods*, een kragtig middel van God verordineerd, *ter saligheit*, *een iegelijk die gelooft*, sonder onderscheyd van Natie, als alleen in tijd-ordre, *eerst den Jode*, dien het eerst verkondigt is, *en ook den Griek*, den Heydenen, dien het daar na is aangeboden. Uyt welken hoofde nu is het Euangelium sulk een kragt Gods ter saligheit? *Want de regtveerdigheit Gods word in het selve geopenbaard uyt geloove tot geloove.* De *Regtveerdigheit* is die sake om welkers wille den mensche toegewesen word het regt ten eeuwigen leven (*c*), *door welke de genade over alle menschen komt tot regtveerdigmakinge des levens.* Het is niet de regtveerdigheit *des menschen*, die hy bedagt of betragt heeft; *niet mijne geregtigheit*, seyd Paulus, *maar de geregtigheit Gods*, die God heeft uytgevonden en geschonken, (*d*) *de gave der regtveerdigheit*, die *Christus* God-mensch, *Jehova onse geregtigheit*, voor ons heeft uytgewrogt: en, die allesins volkomen zijnde, Gode ook betamelijk is, om in sijn gerigte te bestaan: en die tegen de gewaande (*e*) *eygen geregtigheit* des menschen over gesteld word. Dese regtveerdigheit wort *geopenbaard in het Euangelium.* De Heydenen in de staat der nature, en wisten'er niets van. De nature ken-

(*b*) *Cap.* I. 16, 17. (*c*) *Rom.* V. 18. (*d*) *Ibid.* V. 17. (*e*) *Ibid.* X. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

kende se, nog leerde se niet. *Moses* had'er wel eenig gewag in sijn Wet van gemaakt; maar spaarsaam en duyster: se was'er wel in, maar se lag'er verborgen; en dat jammerlijk deksel op der Joden harte verhinderde haar nog meer om die te kennen. Maar 't Euangelium, de versoeninge door den volmaakten Middelaar leerende, heeft die schoone peerl aan den helderen dag gebragt, en elks ooge ter aanlokkinge voorgesteld.

Niet uyt de werken eeniger Wet, maar uyt geloove, tot geloove.

V. Dese regtveerdigheit nu is uyt geenes menschen werken: maar *uyt geloove, tot geloove.* Beginnende met het geloove, waar door sy word aangenomen; en in de lieffelijkheit harer vertroostinge aanwassende met den aanwas des geloofs: dermate dat het geloove hier te passe kome van den aanvang tot het eynde, sulks dat het in 't stuk der regtveerdigmakinge de hulp nog van voorgaande nog van volgende werken van nooden hebbe. Of liever so: *Sy is uyt geloove*, waar mede ik aanneeme het getuygenisse Gods des Vaders van sijn Soon, en van het leven dat in hem is: waar door ik tot hem kome om 't salig kinder-regt te versoeken: waar door ik toevlugt tot hem neeme als tot een vast vertrek mijner behoudenisse: en waar mede ik hem ten laatsten aangrijpe tot mijn Saligmaker. Se is ook *tot geloove*, namelijk tot die werksaamheit des geloofs, waar door ik, uyt ondervinding van de vreede Gods, nu vastelijk vertrouwe dat hy mijn schild en grooten loon geworden is; dat *Jesus* mijn aldersoetste en vriendelijkste Heyland is; dat ik, om sijner regtveerdigheit wille, nu ben in de staat der genade, en sta in de sekere verwagting der volsalige heerlijkheit. Wie kan loochenen, of dit is een volsinnige verklaring van *Paulus* redeneering? Wie moet niet bekennen, of dit zijn waarheden, die *Paulus* betaamde te leeren? En, als se geleerd souden worden, wie verson ooit pittiger woorden om se uyt te drukken! Welke dingen alle te samen komende, de beste toetse van een bondige uytlegginge zijn.

't Welk Paulus met een wonderlijke wijsheit uyt Habakuks Profecye bewijst.

VI. Dog niet min aanmerkelijk is het bewijs dat *Paulus* by-brengt: *gelijk geschreven is, Maar de regtveerdige sal uyt den geloove leven.* Beschouw hier des Apostels wonderlijke wijsheit in dese wel gepaste aantrekkinge, en wat al dingen daar uyt te leeren zijn. Dewijl de regtveerdigheit, daar hy van handelt, in het Euangelium geopenbaart word; en hy tot versterking sijner stellinge een plaats uyt de Profecyen aantrekt, so volgt daar uyt, dat'er toen ook al het Euangelium was; en dat even te dier tijd, wanneer de bedieninge des Wets haar volle kragt had, de regtveerdigmakinge niet na de Wet geschiedde, maar na het Euangelium, en niet en was des werkenden, maar des geloovenden. Daar-en-boven, dewijl de regtveerdigheit, die uyt God is, eerst *verklaart*, dat is, in al de helderheit der waarheit geleerd word in het Euangelium der vervullinge, 't welk *Paulus* predikte; en ten tijde der Profeten niet anders was als 't Euangelium der belofte; so en is het niet alleen niet vreemt, maar met de nature der sake best over-een-komende, dat het aangetogen Profetisch getuygenisse, sijn waarheit wel, maar ook sijn duysterheit hebbe, die uyt de glans des Euangeliums op te helderen zy. So is't ook in der daad.

De samenhang van die Profetische spreuk met het voorgaande.

VII. In de Profecyen van *Habakuk* (*f*), waar uyt dese spreuke ontleend is, komt se dus te pas. De Profeet had de Goddelijke Majesteyt vierig gebeeden om de verlossinge des gevangenen volks uyt de dwingelandye der Chaldeën. Hier na *stond hy* nu *op sijne wagt*, uytsiende met een smertelijk verlangen na de Goddelijke antwoord. Die komt ten laat-

(*f*) *Habak.* II. 4.

laatſten: en is deſe. *Het geſigte ſal noq tot een beſtemden tijd zijn.* Na
de ſtijl der Schrifture beduyd het *geſigte* de maniere der onderwijſinge
door Profecyen, ſo als die van *Moſes* haar aanvang had genomen, om
de *Meſſias*, en ſijn rijk, en ſijn weldaden, en de eeuwige geregtigheit
die hy ſtond aan te brengen, met woorden en voorbeelden, als van ver-
re te vertoonen. Dit geſigte, of deſe Profetiſche onderwijſinge, be-
looft God dat na de Babyloniſche gevangeniſſe onder ſijn volk herſteld
ſoude worden; en duren tot *de beſtemde tijd.* Dat is (*g*), *de tijd der*
verbeteringe, die een edelder onderwijs ſoud toebrengen. *Paulus* noemt
het, heel net, en kragtig, in het Grieks, προθεσμία, het beſte woord
dat'er te vinden is, om uyt te drukken het Hebreeuwſche מועד, bey-
de beduydende een voor-verordineerde en bepaalde tijd; en hy voegt
het by (*h*) *de volheit des tijds*, in welke de Soone Gods geſonden ſoud
worden. Nooit kon men ſchooner verklaring deſer woorden hooren,
als uyt de mond van onſen geſegenden Heyland (*i*): *Alle de Profeten*
en de wet hebben tot Johannes *toe geprofeteerd.* Ook ſtemd hier mede
over-een, het berigt 't welk *Gabriël* aan *Daniël* gaf, dat'er (*k*) *ſeven-*
tig weken beſtemd waren, *om het geſigte en de Profeet te verſegelen:*
dat is, de Profetiſche onderwijſinge door de tegenwoordigheit der voor-
geſeyde ſaken te vervullen, en het *geſigte* door *ſinnebeelden* te verande-
ren in het *geſigte* der *oogen.* De Joodſche Meeſters ſelf hebben ons de-
ſe ſpreuke na gelaten. כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח. *Alle*
Profeten hebben niet geprofeteert als tot de dagen van de Meſſias *toe.*

VIII. Maar laat ons de Profecye *Habakuks* agtervolgen: *Dan ſal hy* Leyd den Leſer ſoetelijk na Chriſtus toe.
het op het eynde voortbrengen, en niet liegen. De Hebreeuwſche woorden,
ויפח לקץ ולא יכזב, zijn wat duyſter. Daar zijn Hooggeleerde Man-
nen, ſo onder de Joodſche als Chriſten Uytleggers (*l*), die beweeren dat ſe
dus gevoegelijk konnen verklaard worden, *en op het eynde ſal'er een*
ſpreeker, of een *getuyge zijn, en hy en ſal niet liegen!* Een overſetting,
op ſo goede gronden ſteunende, en van uytnemende letter-helden ſo def-
tig uytgehaald, dat ik geen reden weet die iemand bewegen ſoud om ſe
te wraken. En ſo wy ſe volgen, ſo levert ſy ons deſe volle ſin uyt: op
het eynde des beſtemden tijds, in het laatſte van die dagen, ſal'er een
ſpreker, een getuyge, komen, die ſeggen ſal, ſiet hier is de beloofde
perſooon; hier zijn de voorgeſeyde ſaken; en hy ſal met onwederleg-
gelijke bewijsredenen doen blijken, dat hy van hemſelven niets buyten
nog boven de waarheit ſeyd, maar is de (*m*) *getrouwe en waaragtige*
getuyge. So het iemand luſte ſig immers te houden by de gemeender
uytlegginge, en het dus overſetten met onſe Nederlanders, *en hy ſal*
het op het eynde voortbrengen; of gelijk het de Engelſche overſetting
heeft, *maar op het eynde ſal hy ſpreken*; nog ſcheelt het in de ſin ſo
bijſter veel niet. Het komt al daar op uyt: dat op het eynde der Pro-
fetiſcher bedieninge de *Meſſias* komen ſoude om den raad Gods duyde-
lijker te verkondigen. (*n*) *De wet en de Profeten zijn tot op* Johan-
nes: *van dier tijd af word het Koningkrijke Gods verkondigt.* Dit is een
waarheit ſo klaar, dat ſelf de Oude Joodſche Meeſters, na de bekente-
niſſe van *Aberbenel*, deſe Profecye *Habakuks* op de *Meſſias* geduydet
hebben. Edog dewijl tuſſchen het wederkeeren uyt Babel en de kom-
ſte van den *Meſſias* eenige eeuwen verlopen ſouden, ſo wapent de Pro-
feet de harten der geloovigen met een langmoedige geduldigheit. *So hy*
vertoefd, en na uw ſin en wenſch ſijn toekomſte te lang verwijlt, *ver-*

(*g*) *Hebr.* IX. 10. (*h*) *Gal.* IV. 2, 3, 4. (*i*) *Mat.* XI. 13. (*k*) *Dan.* IX. 24. (*l*) *Vide Polum, Lud. de Dieu & Coccej.* (*m*) *Openb.* III. 14. (*n*) *Luc.* XVI. 16.

beyd hem, in geloove, hoope en lijdſaamheit, *want hy ſal gewiſſelijk komen*, ter beſtemder tijd, *hy en ſal niet agterblijven*.

In wiens tijd ſommige vermeetelijk op haar ſelven ſouden vertrouwen.

IX. Maar hoedanig ſoud nu op de toekomſte van den *Meſſias* de geſtalte des volks zijn? In tweederley onderſcheyd. Daar ſouden hoogmoedige weſen, op haar eygen bedrijf vertrouwende: daar ſouden ootmoedige weſen, haar heyl in den *Meſſias* ſoekende. Van de eerſte ſeyd de Profeet: *Siet, ſijne ziele verheft haar, ſy en is niet regt in hem.* Hier word een menigte van ſamengeſwoorne menſchen onder het enkele getal als een eenig man voorgeſteld, en met de vinger aangeweſen. Dit zijn de ſulke, wiens *ziele haar verheft*, opgeſwollen met de waan van eygen verdienſten, en opbobbelende in ydele roem. Sulk een ziele en *is niet regt in hem*, niet opregt, niet waarlijk vroom, en daarom ook Gode niet aangenaam. Of mogelijk dus: ſulk een ziele *en is niet regt tot hem*, te weten tot de beloofde *Meſſias*. Dewijl ſy ſig opregt na de hoogte van ingebeelde regtveerdigheit, ſo gaat ſy niet regt toe regt aan, daar ſe dog weſen moſte, na de *Meſſias* toe.

Dog de regtveerdige door het geloove leven.

X. Hier tegen over ſtaat een ander ſlag van menſchen; daar de Profeet van ſegt: *Maar de regtveerdige ſal door ſijn geloove leven.* Deſe woorden konnen op tweederley wijſe gevoegt worden. Of ſo gelijk wy ſe nu vertoond hebben, en dan is dit de ſin: Niemand, hoe vroom, en hoe onberiſpelijk hy ook voor de menſchen weſen mogte, ſal het eeuwige leven beërven, ten zy hy by die ſijne vroomigheit voege het geloove in den *Meſſias.* Of men kan het ſo ſchikken: Die regtveerdig is door ſijn geloove, die ſal leven; ſulks dat de *regtveerdigheit* uyt het *geloove* gehaald, en by die regtveerdigheit het *leven* gevoegt worde. En dus is de leere van *Paulus* op de Profecye van *Habakuk* gegrondet.

Namelijk het geloove in de Meſſias.

XI. In welke Profecye nog meer verborgen legt, als *Paulus* daar uyt getrokken heeft. Siet de opregtigheit, en edelmoedigheit des Apoſtels in ſijne reden-kavelinge. Hy vergenoegt ſig met het hoofdſakelijke; en ſchoon'er meer is in ſijn aangehaalde bewijs-plaatſe, hy dringt nog parſt het niet te ſterk; hy laat aan de opmerkinge des verſtandigen leſers wat overblijven. Dog dat moet ons niet beletten, nu wy van de Apoſtel op de weg gebragt zijn, om in de ſinrijkheit der woorden de uytterſte meeninge des Geeſtes na te ſpooren. So menigmaal deſe ſpreuke *Habakuks* van *Paulus* word aangetrokken, komt ſe dus voor: *maar de regtveerdige ſal uyt den geloove leven.* Dog in het Hebreeuws van *Habakuk* ſtaat meer וצדיק באמונתו יחיה *maar de Regtveerdige ſal door* SYN *geloove leven.* Gelijk'er niets in de Schrifture te vergeefs geſegt en word, ſo en kan ook dit niet te vergeefs zijn. Dit SYN nu kan gebragt worden of tot den *Regtveerdigen* die gelooft, of tot den *Meſſias* in welken hy gelooft. Het eerſte levert deſe ſin uyt: Elk die geregtveerdigt en geſaligt ſal worden, heeft ſijn eygen geloove daar toe van noden. Hier kan den eenen niet in des anders plaatſe geſtelt, nog des eenen geloove den anderen toegerekent worden. Maar het tweede komt niet minder met de ſpreek-wijſe der Schrifture over een, en is ruym ſo nadrukkelijk en kragtig. God ſeyd eens: (*o*) *door* SYN *kenniſſe ſal mijn knegt, de Regtveerdige, veele regtveerdig maken:* dat is, door die kenniſſe door welke mijn knegt gekend word. So ſpreekt ook *Paulus* tweemaal in een vers van het (*p*) *geloove Jeſu Chriſti*, dat is het geloove waar mede men in *Jeſus Chriſtus* gelooft. Op de ſelve wijſe hier. Van den *Meſſias* was even te vooren geſegt: *hy ſal gewiſſelijk komen, hy en ſal niet agter blijven.* Daar voegt de Geeſt nu op: *de regtveerdige ſal door* SYN, dat is,

(*o*) *Jeſ.* LIII. 11. (*p*) *Gal.* II. 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

is, door des *Messias*, *geloove leven.* En dit is het merg van het gansche Euangelium.

XII. Het lust my hier by te tekenen de verklaringe die de Heer *Hugo de Groot* over de meergemelde Profecye *Habakuks* heeft na-gelaten. Na dat hy uyt *Hieronymus* vermaand hadde, dat de Grieksche Uytleggers in haar afschriften hadden gelesen באמונתי *door mijn geloove*; schrijft hy vervolgens aldus. „*De Regtveerdige sal in mijn geloove leven*: dat „is, die vroom en eerlijk is, sal standvastig blijven in de verwagtinge „der dingen die ik gesegt hebbe. De Hebreën seggen dat alle de ge„boden Gods in dit eene woord begrepen zijn. Om dat'er tot alle die „gehoorsaamheit, die men Gode is verschuldigt, geen sekerder weg en „is, als sijn beloften en dreygementen ten vollen te gelooven. En dit „is het geene *Paulus* so dikwils inscherpt, dat de menschen door het „geloove regtveerdig worden, dat is, komen tot die vromigheit, waar„toe sy door eygen reden-kavelinge en arbeyd niet souden konnen gera„ken. Tot dus verre *de Groot*. Nu durf ik my beroepen op de conscientie van yder mensche, die gewoon is de Schriften met eerbiedigheyt en oordeel te handelen, en geleerd heeft de saligheit suyverlijk uyt de genade Gods in *Christus* te verwagten; welke verklaringe sinrijker, Gode betamelijker, en met de gansche treyn van *Paulus* leere, en met de geheele aart des Euangeliums beter over-een-komende zy; of die, welke de Doorlugtige *de Groot* opgeeft, of die, welke wy hebben voorgesteld; wy, seg ik, die geleerd zijn het Koningkrijke Gods te ontfangen als eenvoudige kinderkens. Dese reden-voeringe, ik beken het, is ruym lang genoeg gevallen: maar geene neerstigheit scheen my te groot te wesen in het nauwkeurig uytpluysen van die woorden, die de Apostel, als de grondslag sijner geheeler verhandelinge, gelegt heeft.

De Groots verklaring deser spreuke, komt met Paulus oogmerk niet overeen.

XIII. Na dat hy dan de regtveerdigheit Gods, in het Euangelium geopenbaard, aangepresen hadde, so maakt hy vervolgens sijn werk daar van, om beyde Heydenen en Joden te overtuygen, dat sy, by haar selfs niet hebbende 't geene ter regtveerdigmakinge diend, genootsaakt zijn, die buyten haar selve, na de aanwijsing des Euangeliums, in de genade Gods, en in *Christus* versoening, te soeken. Hy maakt een aanvang van de Heydenen (*r*), die hy bewijst onder Gods regtveerdige toorn te leggen, doordien se de waarheit, haar uyt de nature bekend, schandelijk misbruykt, en in ongeregtigheit, als gevangen, t'onder gehouden hebben: geen lust hebbende om God, dien se eenigsins kenden, te danken en te verheerlijken: waarom sy ook, door sijn regtveerdig oordeel, overgegeeven zijn tot de aldervuylste grouwelen. En hoewel sommige dier booser daden, door de wetten, ook onder bedreyging van doodstraf, verboden waren; so en lieten sy daarom niet na stoutelijk gepleegt te worden; self van die geene die andere daarom veroordeelden. De aldergeschikste waren schuldig aan een onverschoonlijk misbruyk der Goddelijker langmoedigheit: die eens op een welverdiende wrake soud uytkomen.

Paulus overtuygt eerst de Heydenen, dat sy verdoemelijk zijnde, niets en hebben 't geen ter regtveerdigmakinge dient.

XIV. Van de Heydenen gaat hy tot de Joden over (*s*), die wel groote voor-uyt-deelen genoten, maar door het misbruyk der selve haar sonden onverantwoordelijker, en haar staat erger gemaakt hadden. Hy beneemt haar al de roem, die sy droegen op haar voorregten, en overtuygt haar van de ydelheyt der selve: en bevestigt met herhaling sijn voorgaande beschuldiging, dat beyde *Joden en Grieken*, *alle onder de sonde zijn*: ganschelijk onder de magt der sonde; so wel om haar ge-

Daar na de Joden.

(*r*) *Cap.* I. 18. (*s*) *Cap.* II. 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

vangen te houden in haar dienst, als om haar te veroordeelen ter eeuwiger rampsaligheit. Het welke uyt de alderkragtigste en doordringenste verwijtingen der Oude schriften bewesen hebbende, besluyt hy, *dat alle mond gestopt moet worden, en dat al de weereld voor God verdoemelijk is.* Dese langwijlige redeneeringe en soude voorwaar niet seer te passe komen, in dat verschil, of men ook door de Ceremonien, of alleen door de leere des Euangeliums, sonder de Ceremonien, geregtveerdigt wort: maar sy is uytneemende dienstig, om Joden en Heydenen, sonder onderscheyd, af te trekken van dien ydele waan, als of sy, de een so wel als de ander, seer rampsalige verdoemelingen, iets konden toebrengen om haar self te herstellen in de gunste Gods.

En besluyt daar uyt, dat niemand door eeniger wets werken geregtveerdigt word; maar alleen om de versoeninge Christi, aangenomen door het geloove.

XV. Want ook dit is het besluyt, 't welk de Apostel daar uyt trekt: *daarom sal uyt de werken der wet (t),* nog der natuur-wet die de Heydenen gehad hebben, nog der geschreven Wet, die den Joden gegeeven is, *geen vleesch geregtveerdigt worden voor God:* maar allerley wet, self in al die voortreffelijkheit, waar mede haar de Joden ontfangen hebben, dient om aller schuld en verdoemenisse te versegelen. Hier mede nu valt alle eygen bedrijf om verre; en alle hope van eygen versoeninge en eygen verdiensten word Joden en Heydenen benoomen. Derhalven blijft'er niets over als die *regtveerdigheit Gods* die in het Euangelium geopenbaard word, *sonder de wet,* als niet bestaande in eenige pligten die de wet ter regtveerdigmakinge voorschrijft: hoewel *sy getuygenisse heeft van de wet en de Profeten.* Want de wet is daar toe gegeeven, om den sondigen mensche uyt hem selven uyt, en na de *Messias* heen te drijven: en de Profeten hebben de geregtigheit van de *Messias*, duydelijk, na gelegentheit dier tijden, voorsegt. Dit is die regtveerdigheit, niet des menschen, maar *Gods*, niet uyt de werken, maar *door het geloove Jesu Christi*, niet met eenig voordeel der geener die de wet-gevinge hebben; maar *tot allen en over alle die geloo-ven: want daar en is geen onderscheyd. Alle hebben sy gesondigt: alle derven sy de Heerlijkheit Gods.* Niemand heeft eenige oorsaak van regtveerdigmaking in sig self. Die geregtveerdigt worden, *worden* OM NIET *geregtveerdigt, uyt Gods genade*, met uytsluyting van alle verdienstig werk. De verdienende weerdigheit rust enkelijk in *Christus* rantsoen: *door de verlossinge die in* Christus Jesus *is. Welken God voorgesteld heeft tot een versoeninge*, te wege gebragt *door sijn bloed:* waar aan men deel krijgt *door het geloove.*

Met afwijsinge van alle eygen roem.

XVI. Merk wel dat in alle dese redeneeringe des Apostels met het minste woordeken niet gerept en word van eenige pligten der Euangelische gehoorsaamheit en heyligheit; als of men door de selve nu verkrijgen konde het geene de Heydenen en de Joden elk in het onderhouden van hunne wetten en Godsdienst-oeffeningen te vergeefs gesogt hadden. Nemaar hier heen is het altemaal gerigtet, op dat aan God en *Christus* al de glory onser regtveerdigmakinge suyverlijk worde opgedragen; en geen *roem* met allen, ten aansien van het regt ter saligheit, den mensche overblijve. *Roem* beduydet hier iets van sig selfs te seggen, het welke een oorsaak zy of van de ontkoming der verdoemenisse, of om daar op met regt te eysschen een aandeel aan de eeuwige erfenisse. *Waar is dan de roem?* Nergens. *Hy is uytgesloten. Door wat wet? Der werken?* In welke de werken voorgeschreven worden als een eygentlijke conditie ten leven? *Neen.* Die die wet volmaaktelijk houd, en so salig word, die heeft roem. *Maar door de wet des geloofs.* Die leere die

(t) *Cap.* III. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die het geloove voorschrijft als een middel, waar door men *Christus* en sijner genade deelagtig word. Dit is de natuurlijke samenhang van *Paulus* doorwrogte redeneering, lijn-regt gekantet tegen de dwalingen so van Heydenen als van Joden, die alle beyde in hun eygen bedrijf de versoeninge hunner sonden en het leven sogten: en, 't geen ik hier weder herhalen moet, dit is een heel ander besluyt, als het geen de Heer CAVE wil: ergo men moet de onderhoudinge der Ceremonien niet voegen by de leere van 't suyver Euangelium.

VYFDE AFDEELING.

Waar in ondersogt word, wat de Apostel door de vier spreekwijsen verstaat. De Wet der Werken. De Werken der Wet. De Wet des Geloofs, en het Geloof.

INHOUD.

I. *Wat de wet der werken zy.* II. *Hoe de vleesschelijke Israëliten* Moses *wet voor een wet der werken verkeerdelijk hebben aangenomen.* III. *Wat de werken der wet zijn.* IV. Cave's *twee verklaringen hier over.* V. *De eerste wederlegt.* VI. *Insgelijks de tweede.* VII. Abrahams *exempel aangedrongen.* VIII. *Bedenkingen van* Chrysostomus *en* Clemens *desen aangaande.* IX. Cave's *uytvlugten.* X. *Bedenkingen daar tegen.* XI. *Wat de wet des geloofs zy.* XII. *Het geloove des* Euangeliums *en komt niet in plaatse van de volmaakte gehoorsaamheit, die de wet eyschte.* XIII. *Wat het geloove zy.* XIV. *Na* Cave's *gevoelen, een onderhouding van de geboden* Christi. XV. *Dog dit wijkt van het gansche gestel van* Paulus *redeneeringen seer verre af.* XVI. *De Schrifture onderscheyd het geloove van andere deugden, en van de gehoorsaamheit der geboden* Christi. XVII. *Wat* Paulus *verstaat door de gehoorsaamheit des geloofs.* XVIII. Cave's *tegenwerpingen beantwoord.* XIX. *Het geloove is, na de leere des* Euangeliums, *een aanneeminge* Christi *ter saligheit.* XX. *Hoe het geloove ter regtveerdigheit toegerekent word.* XXI. *Besluyt van dese gansche redeneeringe.*

I. MAar om dese sake nog meer te bevestigen, so laat ons met geen minder neerstigheit en opregtigheit als de Heer CAVE, ondersoeken, wat hier by de Apostel dese vier navolgende spreekwijsen beduyden, de WET DER WERKEN, de WERKEN DER WET, de WET DES GELOOFS, en het GELOOVE. Om een aanvang te maken van het eerste, de WET DER WERKEN is die Wet Gods, in welke de werken van heyligheit en deugt voorgeschreven worden, als een eygentlijk geseyde conditie des eeuwigen levens, of als een oorsake van regt om loon te eyschen. Ingevolge van die spreuke, (a) *de mensche die dese dingen doet, sal door de selve leven.* Sodanig een wet was eertijds aan *Adam* gegeeven; welke, so hy standvastig in sijn gehoorsaamheit gebleven ware, so soude hy uyt de werken der geregtigheit, die hy gedaan hadde, het regt ten eeuwigen leven verkregen hebben. De selve leere heeft *Moses* in sijn dienst aan Israël herhaald: want hy heeft in het ligchaam sijner wetten de natuurwet, *Adam* eertijds ingeschapen, weder ingelascht: en die spreuke,

Wat de wet der werken zy.

 die

(a) *Rom.* x. 5.

die wy terstond aantekenden vernieuwt (*b*); en nog een andere daar toe gedaan: (*c*) *vervloekt zy hy, die de woorden deser wet niet en sal bevestigen, doende deselve.* Welke twee spreuken duydelijk van de Apostel (*d*) gebragt worden tot de wet der werken, voor so veel die tegen het Euangelium der genade, en der saligheit in *Christus*, over staat. Het welke egter so niet moet verstaan worden, als of God door *Moses* met de Israëliten wederom een verbond der werken heeft opgerigt, om de regtveerdigheit en saligheit daar uyt te soeken. Dat hebben wy elders breedsprakelijk vertoont, Gode en sijnen volke onbetamelijk, en derhalven onmogelijk, te zijn. Maar dese herhalinge van de leere des werks-verbonds, diende daar toe, om de Israëliten te overtuygen van haar sonde en verdoemelijkheit, en van de nootsakelijkheit der genade Gods in den *Messias*, en om haar also, in afsien van haar eygen werken, heen te drijven na *Christus* toe. En so (*e*) *is het eynde der wet*, Christus, *tot regtveerdigheit een iegelijk die gelooft.*

Hoe de vleeschelijke Israëliten Moses wet voor een wet der werken verkeerdelijk hebben aangenomen.

II. Ondertusschen is het gebeurd, dat de vleeschelijke Israëliten, de raad Gods niet verstaande, op het regte eynde der wet-gevinge geen agt en hebben geslagen; sulks dat sy van de waaragtige meeninge deses verbonds zijn afgedwaald, en het selve als voor een werk-verbond hebben aangenomen. En dit is het 't welk *Paulus* leerd. (*f*) *Maar Israël, die de wet der regtveerdigheit sogt*, aan wien de leere der regtveerdigmakinge geopenbaard was, en die eenige neerstigheit gebruykte om de sin daar van te verstaan, *en is tot de wet der regtveerdigheit niet gekomen*, heeft het regte verstand daar van niet gekregen, en is derhalven ook geen deelgenoot geworden van de gewenschte en gesogte regtveerdigheit. Waarom? *Om dat se die sogten, niet uyt den geloove*, waar mede sy, in verloochening van alle eygen geregtigheit, die van den *Messias* moesten aangrijpen: *maar als uyt de werken der wet*; waanende de gunste Gods te verkrijgen, door eygene gehoorsaamheit, en het bloote waarneemen van *Moses* ordinantien. En wederom: (*g*) *Also sy de regtveerdigheit Gods*, die van God is, en voor God bestaan kan, *niet en kennen, en haar eygene geregtigheit*, op haar bedrijf en werken rustende, *soeken op te rigten*, en onaangesien alle hare bouwvalligheit staande te houden, *so en zijn sy der regtveerdigheit Gods niet onderworpen*; so weygeren sy de leere des geloofs, die haar de ware regtveerdigheit aanwijst, met een nederig harte te ontfangen, en blijven also, door haar hardnekkige hoogmoed, rampsaliglijk van dit groote goed versteken. Kortelijk dan, de wet der werken, is die wet, die de mensche leerd door eygen gehoorsaamheit het regt ten leven te verkrijgen; hoedanig een wet God waarlijk aan *Adam* gegeeven hadde; en voor hoedanig de vleeschelijke Israëliten verkeerdelijk opnamen de wet die haar door *Moses* gegeeven was.

Wat de werken der wet zijn.

III. Hier uyt nu is gemakkelijk af te neemen, wat de WERKEN DER WET ZYN: namelijk alle pligt-schuldige betragtingen en daden, die na het voorschrift der Goddelijke wet verrigtet worden, het zy deselve bestaan in zedelijke deugden-oeffeninge, welke zijn (*h*) *werken der regtveerdigheit die wy gedaan hebben:* het zy se gelegen zijn in de uytwerking van eenige plegtigheden, die God voorgeschreven heeft tot verkrijging van eene uytwendige, en voorbeeldige versoeninge der sonden. Alle dese dingen, aangemerkt als het eygen bedrijf des menschen, in het welke hy sijne regtveerdigheit soekt, zijn werken der wet. Al die meend

(*b*) *Levit.* XVIII. 5. (*c*) *Deut.* XXVII. 26. (*d*) *Gal.* III. 10. 12. (*e*) *Rom.* X. 4.
(*f*) *Ibid.* IX. 31, 32. (*g*) *Ibid.* X. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

meend dat hy door ſijn deugdſaamheit en vroomigheit, ten nauwkeurigſten na Gods wet geſchikt, ſig het regt ten eeuwigen leven verwerven ſal, ſoekt ſijn regtveerdigmakinge uyt de werken der wet; alſo wel als hy, die ſig laat voorſtaan, dat hy door waſſchingen en offerhanden de reynigmakinge ſijner ziele verkrijgen ſal.

IV. De Heer Cave, ſo veel ik uyt ſijn redeneering afneemen kan, verſtaat door de werken der wet, welke *Paulus* van de regtveerdigmakinge uytſluyt, voor eerſt (*i*) eene volmaakte, volſtrekte, en onſondige gehoorſaamheit; door welke een menſche na de wetten van regtveerdigheit belooning vorderen kan; en daar na (*k*), ſodanige werken die vrugten van ons eygen vermogen en kragten zijn, in tegenſtelling van de werken eener Euangeliſcher gehoorſaamheit, die vrugten zijn van Gods Geeſt, en door de byſtand ſijner genade gewrogt worden. Ik ſal nu niet ſeggen dat de eerſte verklaringe *Socinus* wonder aanſtaat, en de andere een verdigtſel der Roomſcher Leeraren is, beyde van de regtſinnige ſtantvaſtelijk tegen-geſproken. 'k Wil liever, ſonder voor-oordeel, de ſake ſelf beſchouwen. Cave's twee verklaringen hier over.

V. De Heer Cave en ik zijn het hier in eens, dat *Paulus* ſekere dwalingen wederlegt die te dier tijd in ſwang gingen. Dit nu was het verſchil niet, of een menſche die de ganſche wet volmaaktelijk onderhoud, door die volmaakte gehoorſaamheit geregtveerdigt ſoud worden: geen menſche van geſond oordeel kan dat ontkennen. Ook was dit het verſchil niet, of'er een goed aantal menſchen gevonden word, die, na *Adams* eerſte overtreedinge, alle de tijd hares levens nooit eenig quaad hebben gedaan, maar alle volmaaktheit der gehoorſaamheit in deelen, trappen, en ſtantvaſtigheit volbragt hebben. Geen Jode, hoe vermetel, ſal dat ſtaande houden. Maar dit was de vrage, of de Joden door de onderhoudinge des wets die haar mogelijk was, geregtveerdigt konden worden. So verſtonden ſy het; als ſy maar *Moſes* wet na vermogen opregtelijk waar namen, en voor haar ſonden die voldoeninge deedden die de wet der Ceremonien haar oplegt, dan geloofden ſy waarlijk te voldoen. Aanmerkelijk zijn de woorden van *Joſeph Albo* in ſijn *Fondament-boek* (*l*). *De volmaaktheit des menſchen kan verkregen worden, ſelfs door een gebod van* Moſes *wet. Anders ſoud deſelve de menſch vervreemden van de verkrijginge ſijner volmaaktheit, welke onſe Leeraars, goeder gedagteniſſe, het leven der toekomender eeuwe noemen.* En kort daar na. *Indien die geenen die belijdenis van* Moſes *wet doen, alle die meenigte harer geboden nootſakelijk ware, om eenige trap des eeuwigen levens te verkrygen; ſo ſoude* Moſes *wet den menſche eer verwyderen van de genietinge des eeuwigen levens, als daar toe bevorderen: 't welk ſtrydig is tegen het eynde der wet.* Even dit is, 't welk *Paulus* wederlegt: bouwende op deſe grond-regel, dat die regtveerdigheit welke voor Gods gerigte beſtaan ſal, in alle hare deelen en trappen volkomen moet zijn: en om dat geen werken van eenig menſch ſodanig zijn, ſo beſluyt hy daar uyt, dat niemands werken hem ter regtveerdigmakinge konnen nut doen. De eerſte wederlegt.

VI. Dat ook d'Apoſtel door de werken, niet eeniglijk verſtaat de ſo- Insgelijks de tweede.

(*i*) §. IX. (*k*) §. XV. (*l*) *Lib.* I. *cap.* XXIII. שהשלמה האנושי' ישג במצוה אחת ממצות תורת משה שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות האנושי' אשר כנו אותו ר"זל בחיי העולם הבא: אם היה צריך כל בעל תורת משה כל רבוי המצות שבאו בה כדי להקנותו המדרגה ממדרגות חיי העולם הבא היתה תורת משה מרחקת את האדם מקניית השלמות יותר ממה שהיתה מקרבה אותו וזה הפך מה שכוון ממנה:

ſodanige, die vrugten van ons eygen vermogen en kragten zijn, kan, om andere bewijs-redenen voor-by te gaan, hier uyt genoegſaam afgenomen worden. De leere des Apoſtels van de regtveerdigmakinge uyt den geloove ſonder de werken, was ſodanig, dat ſommige daar uyt aanleydinge namen om die te laſteren, even als of de Apoſtel, was het niet met woorden, immers met de daad ſeyde, *Laat ons het quade doen op dat het goede daar uyt kome.* Indien nu des Apoſtels leere duydelijk ſodanig geweeſt ware als de Heer CAVE wil, dat men wel door de werken der wet niet geregtveerdigt en word, maar dat hy in derſelve plaatſe eyſcht een veel verhevener Euangeliſche heyligheit; ſo en was 'er geen ſchijn geweeſt voor ſo een laſterlijke verdrajing. Daar en boven, ſo quam het hier, indien ooit, te paſſe, dat de Apoſtel, ter wederlegginge van die blaam, dit onderſcheyd tuſſchen de werken der wet en des Euangeliums eens met klare woorden had opgehelderd. Maar men lette dog ter dege, hoe hy deſe laſter afweerd. Hy wijſt ſe met verfoeijing van de hand, en vervolgt ſijn aangevangen redeneering gelijk hy begonnen had, ſonder dit gewaande onderſcheyd met een woordje aan te trekken. So hy dat gedaan hadde, was het gereed geweeſt om te ſeggen, Onbeſchaamde laſteraars, mijn leere is klaar. Ik predik wel, dat niemand geregtveerdigt word door de werken der wet, die zijn'er niet goed genoeg toe. Maar mijn roepen is met een, dat men geregtveerdigt moet worden door de Eedelder deugde-werken van het Euangelium. Wat ſchijn dan, om mijn leere te laſteren als of ſe een vyandinne van heyligheit was. Ik ſluyt een gemaakte, gewaande, uyterlijke deugdſaamheit, die niet dan ſchoon-ſchijnende ſonde, is van de regtveerdigmakinge uyt: om een opregte, innerlijke, geeſtelijke, in plaats te ſtellen: en ſo trek ik mijn leerlingen tot een veel verhevener vroomigheit op. Op dusdanig een wijſe, ſoud men, na de grondregels van de Heer CAVE, die laſterlijke tegenwerpinge beantwoord hebben. Maar in de geheele redenvoeringe des Apoſtels en is niets dat hier na gelijkt. Hy vaart voort om geloof en werken, ſonder het minſte gewag van onderſcheyd tuſſchen werken en werken, tegen malkanderen over te ſtellen: en ſluyt alle werken buyten, als hy beweerd dat wy *om niet* geregtveerdigt worden. Ik bid den Leſer, de kragt deſer redenkavelingen met bedaarden gemoede te overdenken.

Abrahams exempel aangedrongen.

VII. Maar nog een ander, en niet min kragtige, bewijs-reden trekken wy uyt het exempel *Abrahams*; welke, de Vader aller geloovigen zijnde, ook het modèl harer regtveerdigmakinge is. Daarom luſt het den Apoſtel uyt ſijn exempel te redenkavelen, tot verſterking van het geene hy te vooren geſegt hadde, dat ſijne leere van de Regtveerdigmakinge (*m*) *getuygeniſſe hadde van de wet en de Profeten.* Hy ſtelt als een onbetwiſtbare ſake voor-uyt, dat *Abraham* geregtveerdigt is. Al het onderſoek is, hoe. Drie dingen wierden'er in *Abraham* gevonden, ontrent welke eenige bedenkinge vallen mogte, of ſy hier te paſſe konden komen: te weten, het *vleeſch*, ſijn *werken*, en ſijn *geloove.* Door het *vleeſch* verſta ik hier geenſins de ſondige verdorventheit, met desſelfs booſe opwellingen en uytwerkingen: in welken ſin hy elders van de (*n*) *werken des vleeſches* ſpreekt. Niemand is ſo dwaas om eenige geregtigheit daar in te ſtellen. Maar het vleeſch betekent meermaals in *Paulus* brieven de uyterlijke voorregten, ontſpruytende uyt de wet der Ceremonien: in welker ſin de Joden geſegt worden (*o*) *op het vleeſch te vertrouwen*; en de wet der Ceremonien word genoemt (*p*) *de wet*

des

(*m*) *Rom.* IV. 1, 2, 3. (*n*) *Gal.* V. 19. (*o*) *Phil.* III. 3, 4. (*p*) *Hebr.* VII. 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

des vleeſchelijken gebods ; en hare ordinantien, (q) *regtveerdigmakingen des vleeſches.* Hier ontrent nu vraagt *Paulus*, *Wat ſullen wy dan ſeggen? dat* Abraham *onſe vader het verkregen heeft na den vleeſche?* dat hy de regtveerdigmakinge gevonden heeft in de beſnijdeniſſe, of eenige andere dergelijke inſtellinge des vleeſchelijken gebods? Hy ſwijgt ſtille op die vrage: en met niet te antwoorden, antwoord hy, Neen. Want het is openbaar, dat *Moſes* ordonnantien toenmaals nog geen plaats en hadden, en *Abraham* al geregtveerdigt was, eer hem het gebod der beſnijdeniſſe gegeeven wierd. Derhalven heeft hy ſijn regtveerdigmakinge, niet uyt het *vleeſch*, of eenige Ceremonien. Maar daar is wat anders by *Abraham* geweeſt, 't welk hem lof-baar by God, en by de menſchen gemaakt heeft. Hy was een man van beproefde deugdſaamheit, en blinkende Godſaligheit, en vol van goede werken. Is hy daar uyt niet geregtveerdigt? Neen hy, ſegt *Paulus*. *Want indien* Abraham *uyt de werken geregtveerdigt is, ſo heeft hy roem*, te weten by ſijn ſelven, en in ſijn bedrijf; *maar niet by God*, in welkers geregtigheit en genade de waaragtige geloovige alleen roemen mogen. Die uyt de werken geregtveerdigt word, heeft roem: die mag ſeggen, Heer ik heb gedaan 't geen my bevolen is, en daarom heb ik regt om te eyſchen het geene my belooft is: want de wet der werken en ſluyt de roem niet uyt. Maar *Abraham* heeft ſodanigen roem nooit gehad, nog voorgegeeven; maar ſig verlaten op de Goddelijke genade; derhalven is hy uyt ſijn deugdelijke werken niet geregtveerdigt. Waar uyt dan? *Dat ſegt de Schrift: Ende* Abraham *geloofde God, en het is hem gerekend tot regtveerdigheit.* Dit komt my voor als een klare, beſcheydene, wel ſamenhangende, en den Apoſtel betamelijke reden-kavelinge.

VIII. Wonder wel heeft *Chryſoſtomus* (r) dit bevat. „De Apoſtel, *„ſegt hy*, wil betoonen, dat ook *Abraham* uyt den geloove geregtveer- „digt is: waar in de voortreffelijkheit eener grooter overwinninge lag. „Want dat iemand uyt den geloove geregtveerdigt wort die geene wer- „ken en heeft, dat en is ſo onwaarſchijnlijk niet: maar dat iemand die „van goede werken rijkelijk voorſien is, niet uyt deſelve, maar uyt het „geloove geregtveerdigt word, dat was eerſt wonderlijk. Een ſchoone plaats tot opheldering deſer ſake heb ik gevonden in den brief van *Clemens* aan de Corinthiers, een geſchrift, 't welk men een pronk-juweel der Oudheit noemen mag, en dat ons het gevoelen der eerſter Chriſtenen vertoond. Het doet my vreemd, dat *de Groot* hetſelve ook heeft willen aantrekken, daar het dog regts-draads tegen ſijne uytlegginge gekantet is. Die eerwaardige perſonaadje ſpreekt aldus: „Ook „wy dan, die door ſijn genade in *Chriſtus Jeſus* geroepen zijn, en „worden niet door ons ſelven geregtveerdigt, nogte door onſe wijsheit, „of verſtand, of godvrugtigheit, of werken die wy gewrogt hebben „in heyligheit des harten, maar door het geloove, door welke de Al- „magtige God geregtveerdigt heeft alle die'er van alle eeuwen af geweeſt zijn. Kan men iets duydelijker wenſchen als dit?

De bedenkingen van Chryſoſtomus en Clemens deſen aangaande.

IX. Hier tegen redeneert de Heer CAVE in deſer voege. (t) „Dat

Cave's uytvlugten.

******* „de

(q) *Heb.* IX. 10. (r) *Hom.* 11. *ad Rom.* ὁ Ἀπόστολος βούλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, ὅπερ ἦν περιουσία νίκης πολλῆς. Τὸ μὲν γὰρ ἔργα μὴ ἔχοντα ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι τινὰ, οὐδὲν ἀπεικός. Τὸν δὲ κομῶντα ἐν κατορθώμασι, μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλὰ ἀπὸ πίστεως γενέσθαι δίκαιον, τοῦτο ἦν θαυμαστόν. (s) *P.* 41. *Edit. Oxon.* 1637. Καὶ ἡμεῖς οὖν διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα, οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας, ἢ εὐσεβείας, ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσε. (t) §. XV.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„de werken der Euangelische gehoorsaamheit, die vrugten zijn van „Gods Geest, en door bystand sijner genade gewrogt worden, niet „gesteld worden tegen het geloove, blijkt onweder-sprekelijk, om dat „het geloove het nieuwe schepsel, en het houden van Gods geboden „insluytende, doorgaans tot regtveerdigmaking geëyscht word. Ook „kan het niet anders wesen, gemerkt andere genaden en deugden des „Christelijken levens voor-komen als voorwaarden, om vergeving der „sonden en genade by God te vinden, en om aan de verdiensten van „*Christus* dood, en de groote belofte van 't eeuwige leven deel te „krijgen. Waar toe hy dan verscheydene Schriftuur-texten aantrekt, in welke *beterschap* en *bekeeringe*, en *onderlinge vergevinge der misdaden*, en *'t werken van geregtigheit*, en *'t wandelen in het ligt*, voorgesteld worden als bedingen, op welke uytwisschinge der sonden, en vergevinge van misdaden, en aangenaam te wesen by God, en gemeinschap met hem, toegeseyd worden.

Bedenkingen daar tegen.

X. Maar om een regte bevattinge van dese sake te hebben, diend men sorgvuldiglijk te onderscheyden, het *regt* ten eeuwigen, en de *dadelijke genietinge* van het selve. Belangende het eerste, so en eyscht nog bedingt God niets ter weereld van den mensche, om door eenige daad, van wat nature die ook wesen mogte, het regt ter saligheit voor sigselve te verwerven. Dat heeft onse Heere *Jesus* volmaaktelijk, en daarom ook eeniglijk, gedaan. De regtveerdigmakinge nu daar *Paulus* van handeld is de toewijsinge van het regt ter saligheit, en derhalven komt nog bekeeringe, nog nieuwe gehoorsaamheit, nog heylige wandel, tot verkrijging van sulk een vonnis te passe. Dat rust louterlijk op *Christus* genoegdoening. Nergens sal men *Paulus* hooren seggen, dat de mensche door sijn deugtsaamheit of godsaligheit geregtveerdigt word: nergens sal men sien, dat hy in desen opsigte eenige andere dadelijkheit by het geloove paart; 't welk hier iets eygen heeft, voor so veel het den mensche met *Christus* vereenigt, en *Jesus* met sijn verdiensten aanneemt. Dog so veel betreft de dadelijke besittinge en genietinge der saligheit, wiens regt in de regtveerdigmakinge ons toegewesen is; daar ontrent heeft Gods Heylige wijsheit dese voorsieninge gemaakt, dat niemand tot de selve geraken kan en sal, dat ook niemand de troost-rijke gevolgen der regtveerdigmakinge tot sijner eeuwiger blijdschap genieten sal, als die by sijn geloove deugd voegd. En dit willen ons alle de bygebragte Schriftuur-plaatsen seggen, dat, om de soetigheit van de versoeninge met God, en van de weder-schenkinge sijner genade, en van de versekertheit der saligheit, in sijn harte standvastelijk te genieten, en ter besittinge der eeuwiger geluksaligheit te geraken, niet min van nooden en is de oeffeninge van alle Christen deugden, als de oeffeninge des geloofs. Een waarheit, die van niemand tegen-gesproken mag worden: maar die eygentlijk tot het onderhandig verschil niet en doet. En dit zy genoeg van de werken der wet.

Wat de wet des Geloofs zy.

XI. Wat is nu de WET DES GELOOFS? Dat is die leere, in welke het geloove in *Christus* voor geschreven word als eén middel ter regtveerdigmakinge. Dit heeft niet alleen plaatse, in het Euangelium der vervullinge, daar het geloove geleerd word sonder Ceremonien: maar ook in het Euangelium der beloftenisse, daar het geloove met en onder het waarneemen der Ceremonien geoeffend wierd. Want dese leere des geloofs heeft getuygenisse van de wet en de Profeten; en na den inhoud der selve zijn *Abraham* en *David* geregtveerdigt geworden.

XII. Als

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

XII. Als nu de *wet des geloofs* tegen de *wet der werken* overgesteld word, so en moet men niet denken, als of het geloove in plaatse van de werken treed, om die selve opsigt op de regtveerdigmakinge te hebben, als de werken hadden in het werk-verbond. Dit ware een gansch verkeerde opvattinge. In plaatse van eygen gehoorsaamheit en regtveerdigheit, die de wet vordert, komt de gehoorsaamheit en regtveerdigheit onser borge: en het geloove en komt niet anders te passe, dan als het middel, waar door deselve aangenomen en de onse gemaakt word. In de dikste duysternisse des Pausdoms heeft de *Cardinaal van Cajeta* (v) dese waarheit al vry nettelijk verklaard. „Indien gy vraagt, *segt hy*, „hoe de wet des geloofs van *Paulus* onderscheyden word tegen de wet „der werken, ook der zedelijke werken; daar het geloove in de rang der „werken begrepen is: want te glooven is ons werk. De antwoord is, „dat te glooven in hem die den godloosen regtveerdigt, rustet op eens „anders geregtigheit, namentlijk op de regtveerdigheit Gods door *Chri-* „*stus*: maar de andere werken steunen op onse eygene geregtigheden, „voor so veel als eenig werk in sigselve goed is, en goed maakt den „geenen die het heeft. Daarom word de regtveerdigheit des geloofs „onderscheyden tegen de regtveerdigheit der werken.

Het geloove des Euangeliums en komt niet in plaatse van de volmaakte gehoorsaamheit, die de wet eysche.

XIII. Dit is nog ten laatsten overig, dat we naspooren wat het GELOOVE beduydet, 't welk hier so dikwijls van *Paulus* gepresen word. Men kan niet loochenen, of door het geloove verstaat hy al-te-met de *leere des geloofs*, dat is het Euangelium der saligheit in *Christus Jesus*, dewijl het selve een getrouw woord en aller aanneeminge weerdig is, en van de mensche een geloovige toestemminge ter saligheit vordert: en in dien sin staat het geloove tegen de wet der werken over, welke niet voldaan en word door het geloove van de waarheit haarer beloften en bedreygingen, maar door de volmaakte gehoorsaamheit haarer geboden. In dusdanig een meeninge wierd van *Paulus* gesegd, dat hy het (x) *geloove*, dat is het Euangelium, het woord des geloofs, *verkondigde, het welk hy eertijds verwoestede*. Maar also weynig kan men ook ontkennen, dat het geloove in het stuk der regtveerdigmakinge doorgaans beduydet *sekere daad* des menschen die geregtveerdigt word, en door welke hy geregtveerdigt word. 't Welk al te baarblijkelijk is, als dat het bewijs van nooden hebbe. Neem maar dese eene spreuke: *Wetende* (y) *dat de mensche niet geregtveerdigt word door de werken der wet, maar door het geloove* Jesu Christi, *so hebben wy ook in* Christus Jesus *gelooft, op dat wy souden geregtveerdigt worden uyt den geloove* Jesu Christi.

Wat het geloove zy.

XIV. Zijnde dan voor vast gesteld, dat het geloove een sekere *daad* des menschen is: wat is het voor een daad? Indien wy na *Socijn* willen luysteren, so is *in* Christus *te glooven niet anders, als Gode, na* Christus *modèl en voorschrift, gehoorsaam te zijn, en dat doende van* Christus *de kroone des eeuwigen levens te verwagten*. Hoe verre het den Heere CAVE gelieft hier van te verschillen, en weet ik niet seer wel. Altoos ik hoor hem dus spreeken (z): „In der daad, so veel het ge-

Na Cave's gevoelen, een onderhouding van de geboden Christi.

(v) *In Cap.* III. *ad Rom. Si quæris, quo pacto lex fidei distinguitur a Paulo contra legem operum, etiam moralium: quum etiam fides in genere operum comprehendatur, credere enim opus est nostrum. Solutio est, quod credere in eum qui justificat impium, innititur justitiæ alienæ, scilicet Dei per Christum: reliqua vero opera innituntur justitiis propriis, ut scilicet quodlibet opus secundum se bonum est, & bonum reddit habentem: & ideo justitia fidei distinguitur contra justitiam operum.* (x) *Gal.* 1. 23. (y) *Ibid.* II: 16. (z) §. VIII.

„loof in dese saak te passe komt, so word het gemeenlijk genomen niet „voor dese of die bysondere deugd, maar voor het geheele beding des „nieuwen verbonds, als behelsende alle de pligten die dat van ons „eyscht. Daar en is niet sekerder en handtastelijker als dit. (a) *In* „*Christo Jesu*, dat is onder het Euangelium, *heeft nog besnijdenisse eenige* „*kragt nog voorhuyd*, het doet evenveel tot de regtveerdigmaking, of „iemand besneden is, of niet. Wat dan? *Maar het geloove door de* „*liefde werkende*. 't Welk hy naderhand dus verklaard: (b) „*In* Chri- „sto Jesu *heeft nog besnijdenisse eenige kragt nog voorhuyd, maar een* „*nieuw schepsel*, een vernieuwde en hemelsche gesteldheit des harten, „en een nieuwe cours des levens. En op dat niemand meene sulks daar „uyt niet klaar genoeg te blijken, segt hy elders: (c) *Dat de besnijdenisse* „*niets en is, en de voorhuyd niets en is, maar de onderhoudinge der ge-* „*boden Gods*. Uyt welke men ligtelijk kan besluyten, dat het geloof, „daar door wy geregtveerdigt worden, in sig behelst een nieuwe gesteld- „heit en staat van ons hart en leven, en een onderhoudinge van de ge- „boden *Christi*; en 't is in desen opsigt dat de Apostel elders het ge- „loove verklaard door (d) *den Euangelio gehoorsaam te zijn*. Dus ver- re de Heer CAVE.

Dog dit wijkt van het gansche gestel van Paulus redenering seer verre af.

XV. Dese koorn-air verdiend een weynig gewreeven te worden. Het is by alle godvrugtige Christenen een gewisse sake, dat de suyverlijke betragtinge van de Heylige lessen des Euangeliums, en so men het dus noemen wil, de gehoorsaamheit aan *Christus* geboden, van het salig-makende geloove niet kan worden afgescheyden: maar dat dese onder de naam des geloofs, in tegenstellinge der werken, van *Paulus* verstaan soud worden, dunkt my van het gansche gestel sijner redeneeringe uyt-termaten verre af te zijn. Men is het wedersijds eens, dat de Apostel het heeft tegens die welke de regtveerdigheit sogten uyt de onderhou-dinge van *Moses* wetten. Men is het daar-en-boven eens, dat in den ganschen omslag van *Moses* wetten, driederhande soorten van geboden zijn, eenige Zedelijke, eenige Burgerlijke, andere Ceremoniële. De twee laatste sullen wy nu voor een tijd ter zijde stellen. Welke zijn dog de Hooft-stukken der zedelijker geboden? So ik het niet geweldig mis hebbe, komen sy hier op uyt: dat elk Israëlyt sig tot God bekeere met sijn gansche harte: dat hy God eere, beminne, diene, met de inspan-ninge van al sijn ziele-kragten; dat hy sijn naasten lief hebbe als sijn sel-ven; met een woord, dat hy heylig zy, gelijk als God heylig is. Al wie dit doet, die doet de werken van *Moses* wet; immers na dat ge-deelte der selve, 't welk men zedelijk noemt. En het is buyten tegen-spraak, dat sy die uyt de wet de regtveerdigheit sogten, dit zedelijke niet wilden uytgesloten hebben. Nooit was'er iemand onder de Joden, of Joodsgesinde Christenen, so dwaas, dat hy hoopte de regtveerdig-heit te gewinnen alleen uyt de onderhouding van de Burgerlijke of Ce-remoniële geboden, terwijl hy de Zedelijke aan een zijde stelde, of veragtte. Laat ons nu op dese voet voortgaan. Wat is de somma van *Christus* geboden in het Euangelium? Dat elk sig opregtelijk tot God bekeere; dat hy God boven alles lief hebbe; dat hy sijn naasten doe so als hy wilde dat aan hem selfs geschiedde; dat hy heylig zy na het voorbeeld des geenen die hem geroepen heeft, en dat hy volmaakt zy, gelijk als sijn hemelsche Vader is. Wat scheelt dit nu van *Moses* ze-delijke geboden? In de grond der sake, niet met allen. Invoegen dat de Heere *Jesus* het kort begrijp sijner zeden-lessen met de eygen woor-den

(a) *Gal.* v. 6. (b) *Ibid.* vi. 15. (c) 1 *Cor.* vii. 19. (d) *Rom.* x. 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den van *Moses* heeft voorgesteld. Nu wenscht ik dat de Heer CAVE; of iemand anders der Geleerde die van sijn gevoelen zijn, my dese drie dingen eens duydelijk ontvouwde. *Voor eerst*, waar in *Christus* geboden die van *Moses* zedelijke wet so seer te boven gaan: want ik kan niet begrijpen dat men iets verhevener of Goddelijker gebieden kan, als God van ganscher harte lief te hebben, en na het voorbeeld sijner heyligheit heylig te zijn. *Ten anderen*, waarom de selve gehoorsaamheit, of de oeffeninge van de selve deugden-pligten, ten aansien van *Moses* zedelijke wet, *werk*, ten aansien van de lessen des Euangeliums, *geloof*, genoemt word. *Ten derden*, waarom de Israëliten eertijds niet hebben konnen geregtveerdigt worden door de oeffeninge van een innerlijke vromigheit en liefde Gods, na de wet van *Moses*, so de Christenen door die selve oeffeninge geregtveerdigt worden na het Euangelium? Of indien dit *Paulus* meening is, dat de Israëliten ook eertijds geregtveerdigt zijn geworden door de opregte onderhoudinge van *Moses* zedelijke geboden; waarom en heeft hy met eene gemakkelijke en klaare onderscheydinge het gansche pleydooy niet ten eynde gebragt, seggende, dat de regtveerdigheit niet en is uyt de onderhouding van de Burgerlijke, of Ceremoniële, maar alleen van de Zedelijke wet, bysonderlijk so als *Christus* de selve in het Euangelium heeft opgeheldert? Waarom heeft hy daar niet by gedaan, dat hy de gehoorsaamheit dier wet, met een nieuw, en in dien sin ongewoon woord, van geloove uytdrukte? Soud sijn gansche reden niet veel duydelijker, en verstaanlijker geweest zijn, indien hy sig dus had geuytet: De regtveerdigheit en is niet in dat gedeelte des wets daar gy te seer op staat, maar in dat andere, 't welk spreekt van de liefde, en heyligheit na het exempel Gods, 't welk *Christus* in het Euangelium so heerlijk verklaard heeft, en dat ik nu onder de name van geloove aanprijse. Het is niet te denken, dat iemand der Joden, of Joodsgesinde Christenen, als hy *Paulus* van het geloove hoorde spreeken, en in tegen-stellinge der werken, van selve in die gedagte konde vallen, dat het geloove beduyde de werksame gehoorsaamheit van *Moses* zedelijke wet, so als sy van *Christus* is opgehelderd in het Euangelium.

XVI. Over-al vind ik in de Heylige Schriften, dat het geloove voorkomt als eene bysondere deugd, van andere deugden, en van de gehoorsaamheit der geboden *Christi*, en de Euangelische heyligheit, onderscheyden. *Paulus* beschrijft het geloove, (e) *als een vaste grond der dingen die men hoopt, en een bewijs der saken die men niet en siet.* *Johannes* stelt het in het (f) *aanneemen van het getuygenisse Gods, het welk hy getuygt heeft van sijn Soone*: of in het *aanneemen van Christus* self, daar toe op dat hy onse Saligmaker zy. Elders word het van de *hope* en van de *liefde* onderscheyden. (h) *En nu blijft geloove, hope, en liefde, dese drie.* En wederom: (i) *gedenkende het werk uwes geloofs, en den arbeyd uwer liefde, en de verdraagzaamheit der hope.* Nog al eens. (k) *Om dat uw geloove seer wast, en de liefde eenes iegelijks van u alle, tegen malkanderen overvloedig word.* En my en komt niet een eenige plaatse te binnen, daar het geloove beschreven word als een gehoorsaamheit van *Christus* geboden, of eene Euangelische heyligheit.

De Schrifture onderscheyd het geloove van andere deugden, en van de gehoorsaamheit des geloofs.

XVII. Ik weet wel dat *Paulus* meer als eens gewaagt van de (l) *gehoorsaamheit des geloofs.* Maar dese spreek-wijse kan tweederley sin hebben; eerst, dat het geloove selve een gehoorsaamheit zy, aan dat ge-

Wat Paulus verstaat door de gehoorsaamheit des geloofs.

(e) *Heb.* XI. 1. (f) 1 *Joh.* V. 9. (g) *Joh.* I. 12. (h) 1 *Cor.* XIII. 13. (i) 1 *Thes.* I. 3. (k) 2 *Thes.* I. 3. (l) *Rom.* I. 5. XVI. 26.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gebod door het welke wy gelaſt worden Gods getuygeniſſe toe te ſtemmen, en *Chriſtus* tot een Saligmaker aan te neemen: elders noemt het *Paulus (m)*, *de onderwerpinge onſer belijdeniſſe onder het Euangelium Chriſti.* En 't heeft ſijn nadruk, dat die toeſtemming des geloofs een gehoorſaamheit heet: om dat ſe niet door natuurlijke redenkaveling in het harte komt, maar door een nederige onderwerpinge des oordeels onder de openbaringe Gods. Treffelijk is hier over *(n) Chryſoſtomus* aanmerkinge: dat *Paulus* niet en ſegt, tot *ondervraginge*, of *redenkavelinge*, maar *tot gehoorſaamheit.* „Want, *ſegt hy*, wy en zijn niet ge-„ſonden, om na de regels van de Reden-konſt beſluyt-redens te maken; „maar, om het geene wy in handen gekregen hebben over te geven. „Want wanneer de Heere iets aankondigt, ſo paſt het de geene die het „hooren niet lediglijk en waan-wijslijk daar ontrent ſig gedragen, maar „het ſlegts aan te neemen. In dien ſin dan, is het geloove ſelfs een daad van ſeer prijſſelijke gehoorſaamheit. Maar behalven dat, kan men bequaamlijk door de gehoorſaamheit des geloofs verſtaan ſulk een gehoorſaamheit die uyt het geloof, als een gewrogt uyt ſijn oorſaak, voortkomt. So noemt hy de *(o) blijdſchap des geloofs*, die uyt het geloove, als uyt een fonteyne, ſpringt. Met gelijken verſtande hebben wy hem terſtond hooren ſpreken, van *het werk des geloofs*, *den arbeyd der liefde*, en *de lijdſaamheit der hope*, alle te ſamen werkſaamheden uyt de gemelde deugden ſpruytende. Dit heeft *(p) De Groot* ook erkend, en de uytlegginge van de Heer Cave, ten naaſten-by met de ſelve redenen tegen-geſproken.

Cave's tetenwerpingen beantwoord.

XVIII. De Heer Cave meend uyt de vergelijkinge van eenige ſpreuken des Apoſtels, hier boven *(q)* by ons aangehaald, handtaſtelijk te doen blijken, dat het geloove beduyd het ganſche beding van het genade-verbond, een vernieuwde, en hemelſche geſteldheit des harten, en een nieuwe kours des levens. Maar die ſake komt my heel anders voor. De redenkavelinge van de Heer Cave gaat op deſe voet: De Apoſtel ſegt ergens, dat *in* Chriſtus Jeſus *nog beſnijdeniſſe iets vermag nog voorhuyd, maar het geloove door de liefde werkende*; in een andere plaatſe noemt hy, voor het geloove, *een nieuw ſchepſel*; in een derde plaatſe *de onderhoudinge van Gods geboden:* derhalven het geloove, een nieuw ſchepſel, en de onderhoudinge der geboden Gods zijn een en de ſelve ſake. Dog die ſluyt-reden en gaat niet aan. Dit blijkt alleenlijk uyt alle deſe getuygeniſſen, dat geen uytwendige voorregten, of ligchamelijke Godsdienſt-oeffeningen, het in Gods ſchattinge op verre na halen konnen, by de inwendige goede heblijkheden des harten, hoedanige zijn, geloove, een nieuw ſchepſel, en de onderhoudinge van Gods geboden, welke wel alle te ſamen tot den inwendigen menſche behooren, maar daarom en zijn ſy juyſt de ſelve ſake niet. Te meer, dewijl,

(m) 2 *Cor.* IX. 13. (n) *Serm.* I. *ad Rom.* Ουκ εἶπεν εἰς ζήτησιν καὶ κατασκευὴν, ἀλλ', εἰς ὑπακοήν· οὐδὲ γὰρ ἐπέμφθημεν, φησι, συλλογίζεσθαι, ἀλλ', ὅπερ ἐνεχειρίσθημεν, ἀποδοῦναι. ὅταν γὰρ ὁ δέσποτης ἀποφήνηταί τι, τοὺς ἀκούοντας οὐ περιεργάζεσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα καὶ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ δέχεσθαι μόνον. (o) *Phil.* I. 25. (p) *In Præf. Com. ad Rom. Alii per fidem intelligunt omnem illam quæ Euangelio exhibetur obedientiam. At nec hoc cum Pauli locutione congruit. Is enim dilectionem præfert fidei*, I *Cor.* XIII. 13. & *fidem dicit opus ſuum per dilectionem exſequi. Gal.* V. 6. *Aperte a fide dilectionem, quæ præcipua pars eſt illius obedientiæ, diſtinguens. Rurſus ad Rom.* I. 5. Εις ὑπακοὴν πίστεως. *i.e. ut Deo obediatur per fidem Euangelio habitam. Genitivus ſæpe cauſſam efficientem exprimit. Sic &* I *Pet.* I. 22. *Obedientia eſt id quo tendit fides. Infra* XV. 18. XVI. 19. 2 *Cor.* VII. 15. X. 5, 6. *Philem.* 21. I *Pet.* I. 2. *ut obediatur, non ut disputetur de natura Dei, ait hic Chryſoſtomus.* (q) §. XIV.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wijl, gelijk *De Groot* wel heeft aangetekent, *Paulus* ſelf het geloove onderſcheyd van de liefde, door welke het werkſaam is.

XIX. Wat is het geloove dan na des Apoſtels meeninge? Het is die werkſaamheit eener wedergeboorne ziele, waar mede ſy, na den weg in het Euangelium voorgeſchreven, *Jeſus Chriſtus* met ſijne geregtigheit aanneemt, om door den ſelven geſaligt te worden. Dus ſtaat het met de ſake. In het Euangelium bied God de verlegene en verſlagene ziele ſijnen Soone aan, en *Chriſtus* de Heere ſig ſelve, met al de volheit ſijner genade en ſaligheit; ſeggende als het ware, *ſiet hier ben ik, ſiet hier ben ik.* De ziele die ſig nu harer elende bewuſt is, en by de beſtralinge des Heyligen Geeſts, den rijkdom des heyls in *Chriſtus* begint te ſien, en met een brandende begeerte daar na verlangt, neemt hem, ſo als hy ſig aanbied, met groote volveerdigheit aan, en maakt door dat aannemen dat hy de hare word, te gelijk met alle ſijne ſaligmakende genade. Dat is het geene *Paulus* ſeyde: (r) *So veel gy dan* Jeſus Chriſtus *den Heere aangenomen hebt.* Door dit geloove (ſ) *gewint* de ziele *Chriſtus*, en ſy *word* dan *in hem gevonden, niet hebbende* eenige *hare* eygene *regtveerdigheit, die uyt de wet is, maar die door het geloove* Chriſti *is, de regtveerdigheit die uyt God is, door het geloove.*

Het geloove is, na de leere des Euangeliums, een aanneeminge Chriſti ter ſaligheit.

XX. Dus dan komt het geloove in de regtveerdigmakinge te paſſe, niet als een conditie die God genadelijk aanneemt in plaatſe van volmaakte gehoorſaamheit die de wet eyſchte; maar voor ſo veel het is een aanneeminge van het geſchenk ons in het Euangelium aangeboden, waar door de gifte bondig en onwederroepelijk word. Dit oordeel ik dat de Apoſtel gemeent heeft, als hy ſchrijft, dat *het geloove ter regtveerdigheit toegerekend word:* dat is, dat het geloove verklaard word die ſake te weſen, waar aan gehegtet is het regt ten eeuwigen leven. Het is een ſpreek-wijſe van de kooplieden ontleend. In Gods rekenboek is aangeſchreven wat hy ons gegeeven heeft, en wat wy hem ſchuldig zijn. Dewijl nu op het ander blad niet heeft konnen geſchreven worden onſe volmaakte dankbaarheit en gehoorſaamheit, en volle betalinge van ſchuld; wat ſtaat dan daar aangetekend? Voor eerſt, de geregtigheit *Chriſti*; daar na, ons geloove, waar door wy die geregtigheit aangenomen hebben, en als de onſe voor God vertoonen.

Hoe het geloove ter regtveerdigheit toegerekent word.

XXI. Uyt allen deſen meen ik duydelijk te blijken, dat *Paulus* in de eerſte Capittelen van den brief tot den Romeynen ſijn groote werk daar van maakt, om de hooft-dwalingen van Joden en van Heydenen, ontrent het ſtuk van de verſoeninge des menſchen met God, en van de verkrijginge der hemelſcher heerlijkheit te wederleggen: en deſe drie hooft-waarheden des Euangeliums te beveſtigen. *Eerſt*, dat wy de vergevinge der ſonden, en 't regt ten eeuwigen leven, ſo veel ons aangaat, uyt niet verkrijgen, uyt loutere genade Gods, ſonder eenig opſigt op ons eygen bedrijf, van wat nature het ook weſen mogte, ſonder dat'er eenige verdienende oorſake van ons heyl by ons gevonden worde. *Ten anderen*, dat de eenige verdienende oorſake onſer verſoeninge en ſaligheit, *Jeſus Chriſtus* geregtigheit is. *Ten derden*, dat die geregtigheit van *Chriſtus* door een geloovig aanneemen de onſe word. Dit is, gelijk ik meermaals geſegt hebbe, de ſomma van het Euangelium der ſaligheit. Deſe leere is het anker onſer hope. De trooſt, de roem, de glory van de Gereformeerde Kerke.

Beſluyt van deſe gantſche redeneeringe.

(r) *Col.* II. 6. (ſ) *Phil.* III. 9.

SESDE

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

SESDE AFDEELING.

Waar in vertoond word, hoe *Paulus* de dwalingen der Joodsgesinde Christenen tegen gaat.

INHOUD.

I. *Dat de* Joden *aan* Moses *uytgediende insettingen niet meer gebonden waren, leerd* Paulus *dikwijls, bysonderlijk in den brief aan de* Hebreën. II. *Ontrent de* Heydenen *schikte hy sig na de uytspraak te* Jerusalem. III. *Dog leerd, dat, buyten geval van ergernisse, de* Christenen *wat meerder vryheit hadden.* IV. *Bijstere woel van sommige, beweerende, dat de regtveerdigmakinge der* Christenen *ook uyt de wet der Ceremonien te halen was.* V. *Met grooten ernst van* Paulus *in den brief tot den* Galaten *tegen-gegaan.* VI. *Stellende tot een grondslag sijner verhandelinge sijn gesprek met* Petrus *over dese sake.* VII. *In somma* Paulus *heeft alle dwalingen van sijn tijd ontrent de regtveerdigmakinge gepastelijk wederlegt.*

Dat de Joden aan Moses uytgediende insettingen niet meer gebonden waren, leert Paulus dikwijls, bysonderlijk in den brief aan de Hebreën.

I. ONdertusschen sta ik de Heer CAVE gaarne toe, dat'er veel dingen in *Paulus* brieven zijn, die tot andere verschillen van die tijd behooren. Daar is niet een van allen, welke hy niet beslist, en welkers dwalingen hy niet wederlegt en heeft: alles gepastelijk na den aart en het gewigte der sake. Dat *Moses* insettingen hebben uytgedient, en na de verheerlijkinge van den *Messias* den Israëliten geen heyl en konden toebrengen; dat se ook niet langer een gedeelte waren van een Godsdienst Gode aangenaam, heeft hy so nu en dan by verscheydene gelegentheden getoont; dog met een hemelsche wijsheit, en ziel-overtuygende redenen, op een voor-destige wijse, van de grond op gehaald, en onwedersprekelijk beweesen, in de brief die hy over dese stoffe aan de Hebreën geschreven heeft.

Ontrent de Heydenen schikte hy sig na de uytspraak te Jerusalem.

II. Daar uyt nu volgt van self, dat, het geen de Hebreën nu ondienstig geworden was, de bekeerde uyt de Heydenen geensins behoorde opgedrongen te worden. In desen schikte sig *Paulus* na de uytspraak van de Apostelen en overige Broederschap te Jerusalem, en bragt selve de Gemeenten de brieven toe, waar in sy haar goed-dunken, 't welke ook des Heyligen Geestes was, geuyttet hadden.

Dog leert, dat, buyten geval van ergernisse, de Christenen wat meerder vryheit hadden.

III. Dog so, dat hy, daar het te passe quam, de Gemeenten vermaande, dat de allenthalvige onthoudinge van het geene de afgoden geoffert is, en vervolgens van het verstikte, en van bloed, door geen stale nog eeuwigdurende wet den Christenen was bevolen; maar voornamelijk daar toe strekte, om den swakkeren uyt de Joden voor die tijd geen ergernisse te geven; weshalven sy, buyten dat geval, so nauw daar aan niet gebonden waren. Hier toe strekt sijn onderwijs aan de Corintheren (a), welken hy leerd, *dat de afgod* in sigselven *niets en is*, en daarom geen kragt en heeft ter besmetting van eenige spijse die van God geschapen is, dat ook *het afgoden-offer niets en is*, in sigselve niet onreyner als iets anders. Derhalven geeft hy hen vryigheit om *alles te eeten wat in het vlees-huys verkogt word*, 't zy Afgoden-offer, 't zy verstikte, welke in der Heydenen hallen overvloediglijk veyl waren, *niets ondervragende om der conscientie wille.* Alleenlijk en wil hy niet dat de Christenen in den Afgoden-tempel souden aansitten, of iets eeten met

(a) 1 *Cor.* x. 19. 25.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

met eenige *conſcientie van den afgod*, of met ſchijn van gemeenſchap met deſelve, of tot ontſtigting van hun evenmenſche. Buyten dat, ſegt hy, (*b*) *So iemand van de ongeloovige u noodigt, en gy daar gaan wilt, eet al wat u lieden voorgeſtelt word, niets ondervragende om der conſcientie wille.* Weshalven ik de (*c*) aanmerkinge van de Heer CALVE ten vollen toeſtemme, dat het verbod, den Heydenen hier opgelegt, by de Apoſtelen geen ander inſien hadde, dan dat ſy ſig voor een tijd na de bekeerde Joden wat voegen ſouden, tot dat deſelve van hun eygenſinnigheit en hardnekkigheit allengskens wierden afgebragt, als wanneer, de reden van het verbod ophoudende, de verbinteniſſe ſelve ook ten eynde moſte zijn.

Bijſtere woel van ſommige, beweerende, dat de regtveerdigmakinge der Chriſtenen ook uyt de wet der Ceremonien te halen was.

IV. Maar het laatſte verſchil, dat eenige valſche Apoſtelen de Chriſten Kerke wilden opdringen, als of men de regtveerdigmakinge ook uyt de wet der Ceremonien halen moſte; daar is d'Apoſtel wonder yverig in: en die ſake verhandelt hy met nadruk in den brief tot den Galaten. Na dat hy deſelve het ſuyver Euangelium der genade en des geloofs gepredikt hadde, waren in ſijn afweeſen eenige verkeerde leeraars, ſtijfſinnige hardebollen, ingeſlopen, beweerende, dat de onderhouding van *Moſes* inſettingen, ook den Chriſtenen, tot regtveerdigmakinge en verkrijginge der ſaligheit, ſeer noodſakelijk was. En dewijl het allen bleek, dat *Paulus* deſe ſake heel anders bevattede, en leerde, ſo verkleynden ſy ſijn geſag met een deel verſierde laſteringen en knibbelaryen. Sy gaven voor, dat *Petrus*, *Johannes*, en *Jacobus*, buyten alle tegenſpraak de voornaamſte der Apoſtelen, het met haar eens waren. En mogelijk hielden ſy ſig, als of ſy van die beroemde mannen waren afgeſonden.

Met grooten ernſt van Paulus in den brief tot den Galaten tegen gegaan.

V. Hier tegen kante ſig *Paulus* met grooten ernſt: en na dat hy de authoriteyt van ſijn Apoſtelſchap dapperlijk verdedigt had, taſt hy de ſake ſelf aan. En voert ſe ſo uyt, dat hy in den aanvang eenige algemeene bewijs-redenen gebruykt, by-na na de ſelve waar van hy ſig aan de Romeynen bedient had. T'onregt, ſegt hy, word van de Heydenen, die tot *Chriſtus* bekeert zijn, de onderhouding van *Moſes* Ceremonien, als een gedeelte der regtveerdigheit, geëyſcht, doordien de regtveerdigheit niet in de werken van eenige wet, en derhalven ook niet in die van de Ceremoniële wet, maar alleen in het geloove van *Chriſtus*, te vinden is.

Stellende tot een grondſlag ſijner verhandelinge ſijn geſprek met Petrus over deſe ſake.

VI. Hier toe ſtrekt die reden die hy verhaalt tot *Petrus* gevoerd te hebben, en die nu meermaals van ons is aangetogen, (*d*) *Wy zijn van nature Joden, en niet ſondaars uyt de Heydenen. Dog wetende dat de menſche niet geregtveerdigt en wort uyt de werken der wet, maar door het geloove* Jeſu Chriſti, *ſo hebben wy ook in* Chriſtus Jeſus *geloofT, op dat wy ſouden geregtveerdigt worden uyt het geloove* Chriſti, *en niet uyt de werken der wet: daarom dat uyt de werken der wet geen vleeſch en ſal geregtveerdigt worden.* 't Is even als of hy ſeyde: Wy Joden, die veel voortreffelijkheit boven andere hebben, en op een ſonderlinge wijſe Gods bondgenooten zijn, hebben nogtans geen andere weg ter verkrijginge der ſaligheit gevonden, als het geloove in *Chriſtus Jeſus*: waarom ſouden wy den Heydenen dan een ander voorſchrijven? Want, ſo de wet noodſakelijk ware, ſo moſte ſy ons, aan welken ſy van God gegeeven is, boven andere nut doen. Indien wy dan, die verlaten hebbende, tot *Chriſtus* zijn overgegaan, ſo en mag men ſe dan voor al den Heydenen niet opleggen. Wy, die van nature Joden zijn, wat hebben wy gedaan? Wy hebben in *Chriſtus* gelooft, en alſo ſijne geregtigheit aangenomen. Tot wat eynde hebben wy gelooft? Op dat wy

******** door

(*b*) 1 *Cor.* x. 27. (*c*) §. VI. (*d*) *Gal.* II. 15, 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

door het geloove in *Christus* geregtveerdigt souden worden. En waarom geloofden wy dat? Om dat wy overtuygt waren, dat wy in de werken geeniger wet eenige regtveerdigheit vinden konden. Hier heeft hy nu het gewrigte des verschils gevat, en beweert vervolgens het suyver Euangelium, ten deele met sodanige bewijs-redenen die op alle wetten in 't gemeen slaan, ten deele met de sulke, die de wet der Ceremonien eygen zijn.

In somma Paulus heeft alle dwalingen van sijn tijd ontrent de regtveerdigmakinge gepastelijk wederlegt.

VII. Het slot van dese onse redeneeringe, is dit: dat *Paulus*, in het verklaren van de wijse der Regtveerdigmakinge, niet slegts eene dwalinge, maar alle die te sijner tijd in swang gingen, kragtiglijk wederlegt heeft, en dat sijne reden-kavelingen, gelijk sy alle seer verstandig zijn, also ook verstandiglijk gepast moeten worden elk op haar eygen onderwerp.

SEVENDE AFDEELING.

Waar in de schijnstrijd tusschen *Paulus* en *Jacobus weg genomen wort.*

INHOUD.

I. *Groote schijnstrijd tusschen* Paulus *en* Jacobus. II. *Tot welke de verdraijinge van* Paulus *leer aanleyding gegeeven heeft.* III. *Daar is tweederley regtveerdigmakinge: eene, des godloosen, daar* Paulus *van spreekt.* IV. *En een ander, des regtveerdigen.* V. *Die dikwijls ter vertroostinge der geloovigen te passe komt.* VI. *En tot haar grond heeft 's menschen inklevende heyligheit.* VII. *Van dese spreekt* Jacobus. VIII. *Besluyt.*

Groote schijnstrijd tusschen Paulus en Jacobus.

I. TOt het voltrekken deser oeffeninge is nog een eenige sake overgebleven, namelijk dat wy *Paulus* en *Jacobus*, die lieffelijke in haar leven, die in haar leere nooit gescheyden zijn geweest, hoewel sy schijnen in dit stuk regts-draats tegen malkander aan te loopen, te samen in de aldersuyverste liefde der selver waarheit soeken te vereenigen. *Paulus* stelde tot een grond-regel, *dat de mensche geregtveerdigt word door het geloove, sonder de werken:* en hy bewijst het uyt het exempel van *Abraham*, de vader aller geloovigen. *Jacobus*, over de regtveerdigmakinge veel schoone dingen gesegt hebbende, trekter dese sluyt-reden uyt: (*a*) *Ziet gy dan nu, dat een mensche uyt de werken geregtveerdigt word, en niet alleenlijk uyt het geloove*; en hy beweert dese stellinge uyt het exempel van den selven *Abraham.* (*b*) Abraham, *onse vader, is hy niet uyt de werken geregtveerdigt, als hy* Isaac *sijnen soone geoffert heeft op den altaar? Siet gy wel, dat het geloove mede gewrogt heeft met sijne werken, en het geloove volmaakt geweest is uyt de werken.* Geen redenen konnen sig ten uyterlijken aansien strijdiger opdoen, als dese. 't Geen de eene loochent bevestigt de ander: en 't geen de eene vast stelt, stoot de ander om verre. En, 't welk boven allen wonderlijk schijnt, ter weder-sijde beroept men sig op *Abraham*; die de eene aantrekt, als een Patroon van de regtveerdigmakinge uyt den geloove, en niet uyt de werken; de andere, als een bewijs der regtveerdigmakinge voor al niet minder uyt de werken, als uyt het geloove. Beyde nogtans zijn sy Apostelen, beyde door eenen geest van Christus

(*a*) *Jac.* II. 24. (*b*) *Ibid.* 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Christus gedreven; beyde ſpreken ſy even ſeer de waarheit. Maar hoe
konnen twee, ſo blijkelijke ſtrijdigheden, te ſamen waaragtig zijn?
Dit ſtaat ons nu te onderſoeken.

II. Het is ſeker dat *Jacobus* na *Paulus* geſchreven heeft, en meer
als waarſchijnlijk, dat hy, dit ſchrijvende, *Paulus* brieven in 't oog
heeft gehad, en dit ſijn berigt tot ophelderinge van de waarheit, tot
afweeringe van blaam, en tot bevordering der Chriſtelijker deugtſaam-
heit, met ſo veel ernſt heeft aangedrongen. De laſteringen der geener
die *Paulus* leer misbruykten, en, tot oneer van het Euangelium, en
ter veragteringe van yverige godsdienſtigheit, booſe gevolgen daar uyt
trokken, hebben *Jacobus* aanleydinge tot dit noodige onderwijs gegee-
ven. Doordien *Paulus* geleerd hadde, dat de menſche uyt het geloo-
ve, ſonder de werken, geregtveerdigt wierde; ſo beſlooten ſommige
daar uyt, dat het dan evenveel was, hoe elk leefde, dat het genoeg
was ter ſaligheit, ſig ſlegts dietz te maken, dat men *Christus* tot een
Saligmaker had. Het welke met ſeer weynig ſchijn van reden-kavelin-
ge daar uyt ſoude hebben konnen beſloten worden, indien het openbaar
geweeſt ware, 't geen de Heer Cave wil, dat *Paulus* door het *geloo-
ve* verſtonde *een Euangeliſche Heyligheit*, en door de *werken*, het *on-
derhouden der Ceremonien*, of ik en weet niet wat voor *andere werken
door eygen kragt gedaan*. Dan ſoud de laſter bijſter bot geweeſt zijn;
en ſig ſelf aanſtonds wederlegt hebben. Maar dewijl *Paulus* leſſen de-
ſe ſin baarblijkelijk in de mond hadden, dat het geloove een ſake is
van alle werken der heyligheit onderſcheyden, gelijk het in der daad
is, ſo gaf dat den laſter wat ſchijn. Ik noem het evenwel laſter. Want
hoewel *Paulus* geleert heeft, dat de werken der heyligheit niets toe
en brengen tot die regtveerdigmakinge, daar hy van handelt, dat is
ter verkrijginge van het regt ten eeuwigen leven; ſo heeft hy nogtans
altijd daar by geleert, dat deſelve niet alleen dienſtig, maar ook nodig
zijn, ter beſittinge der ſaligheit, en om op goede gronden der regtveer-
digmakinge verſekert te zijn: dat ook geloove en deugdſaamheit, regt-
veerdigmakinge en heyligmakinge, nooit van malkander geſcheyden
konnen worden. Die ſelve weg ſlaat *Jacobus* in: ſo nogtans, dat hy
die geene gelijkt, die, om een kromme tak regt te doen opwaſſen, de
ſelve aan de andere zijde overtrekken. Want ſijn ganſche verhandeling
daar heenen gerigtet is, dat al die geene die uyt den geloove geregt-
veerdigt zijn, ook geregtveerdigt moeten worden uyt de werken. Ver-
ſtaande door het geloove en door de werken, even 't geen *Paulus* daar
door verſtaat: maar ſprekende van een ander regtveerdigmakinge.

III. Dit dient wat dieper uytgehaald. De Schriftuur gewaagt van
tweederley regtveerdigmakinge des menſchen: de eene noemt ſy de (*c*)
Regtveerdigmakinge des godloosen; de ander, de (*d*) Regt-
veerdigmakinge des regtveerdigen. Nooit kan God anders
den menſche aanmerken, nog anders van den ſelven oordeelen, of von-
niſſen, dan hy in der daad is. Want (*e*) *Gods oordeel is* altijd *na waar-
heit*. Al wie dan onder de heerſchappye der ſonde zijn, en met ver-
maak in haar booſe luſten wandelen, en allerley ongeregtigheit gierig-
lijk bedrijven, die verklaart God goddeloos te zijn, en ſlaven van den
Satan, en weerdig der verdoemeniſſe. Want (*f*) *den ſchuldigen houd
hy geenſins onſchuldig*. Dog indien die godlooſe, na den weg in 't Euan-
gelium aangeweſen, ſijn toevlugt tot *Christus* neemt, en hem door den
geloove aangrijpt, ſo (*g*) *wort hy in* Chriſtus *gevonden*, als in ſijn bor-
ge,

Tot welke de verdra-jinge van Paulus leer aanleyding gegeeven heeft.

Daar is tweederley regtveer-digmakin-ge: eene, desgodloo-ſen, daar Paulus van ſpreekt.

(*c*) *Rom.* IV. 5. (*d*) 1 *Kon.* VIII. 32. (*e*) *Rom.* II. 2. (*f*) *Exod.* XXXIV. (*g*) *Phil.* III. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ge, die, in dese hoedanigheit van borge, voor alle sijne sonden betaalt, en alle geregtigheit voor hem volbragt heeft. Uyt kragt nu deser vereeniging, die de sondaar door den geloove met *Christus*, sijn borge, heeft, oordeelt God, dat *hy in Christus* heeft gedaan, en geleeden, 't geen *Christus* voor hem gedaan, en geleeden heeft; of immers, dat hy, om de genoegdoening van *Christus* sijn borg, vry-gesproken moet worden van sijn sonden. En dus geschied het dan, dat de sondaar, die *in sig selve* godloos, en doemweerdig, en van alle eygen geregtigheit ontbloot is, niets in sigselve hebbende uyt insigt van welk hem het regt ten eeuwigen leven soud toegeweesen worden; *in Christus* word aangemerkt, en daar een geregtigheit vind, die uyt God, door den geloove is, uyt kragt van welke hy dan geregtveerdigt word. Dit is de regtveerdigmakinge des godloosen, die groote verborgentheit des Euangeliums, die eenige troost der verslagene harten, welke *Paulus* in sijn brieven geleert heeft.

En een ander, des regtveerdigen.

IV. Maar behalven dese, is'er *een regtveerdigmakinge des Regtveerdigen;* daar het dus mede toe gaat. Als een mensche waarlijk door Gods Geest wedergebooren, en met sijn beeld beschonken zijnde, nu een af-keer heeft van alle boose nukken, en die hatende en latende, met een suyvere liefde der deugt is ingenomen, en die in opregtigheit betragt nevens God en sijn even-mensche; en een leven leydet met de lessen des Euangeliums over-een komende; alsdan verklaart God ook, dat sodanig een mensche geen godloose meer en is, geen geveynsde, nog huychelaar, maar een opregt, vroom, heylig, en godsdienstig man, in wiens persoon, so als hy door sijn genade geheyligt is, en in wiens daden, die uyt dat beginsel der heyligheit voort komen, hy een welgevallen heeft. Dus heeft God den regtveerdigen *Job* geregtveerdigt: van hem verklarende, (*h*) *dat hy was opregt, en vroom, God vreesende, en wijkende van 't quade.*

Die dikwijls ter vertroostinge der geloovigen te passe komt.

V. Op de selve wijse komt het met alle geloovige somwijlen te pas. Het gebeurd dikwijls, dat de beschuldiger der Broederen de geloovige by God aanklaagt, als of sy hem met opregten gemoede niet en dienden: en uyt dien selven hoofde ontrust hy al-te-met de conscientie der vroomen, en quelt se met naare gedagten over haren geestelijken staat. Hier in nu doet God sijn uytverkoorne regt, hy wijst den Satan af, hy stelt haar ontruste conscientie te vreeden; hy spreekt haar vry van heerschende godloosheit en geveynstheit; hy verklaart haar geroepene heylige te zijn, en betoont also, dat de (*i*) *lof van een ware Jode uyt God is.* Welke regtveerdigmakinge seer veel verschilt van die andere, daar wy tot nog toe van gesproken hebben. Want in geene, word de mensche vry-gesproken van de sonden, daar hy waarlijk schuldig aan was; welker schuld door *Christus* genoeg-doening is weg genoomen. Maar in dese, word hy vry-gesproken van de sonden, daar hy niet schuldig aan is, en God verklaart, dat hy deselve niet en doet.

En tot haar grond heeft 's menschen inklevende heyligheit.

VI. De grond van dese laatste regtveerdigmakinge, en kan geen andere wesen, als de ***inklevende heyligheit en geregtigheit***, en ***deugdsame oeffeningen***, die daar uyt spruyten. Want dewijl sy is een verklaringe Gods van den mensche, sodanig als hy nu is *in sig selven*, hoewel niet *van sig selve*, maar door Gods heyligmakende genade; so moet sy tot haar grondslag hebben iets 't welk in den mensche self gevonden word. Dit is het geene dat *Johannes* seyde: (*k*) *Die regtveerdigheit doet, die is regtveerdig.* En *Petrus*: (*l*) *Ik verneeme, in der waarheit, dat* God

(*h*) *Job.* I. 1. (*i*) *Rom.* II. 29. (*k*) I *Joh.* III. 7. (*l*) *Hand.* X. 34, 35.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

God geen aan-neemer des perſoons en is: maar in allen volke die hem vreeſt, en geregtigheit werkt, is hem aangenaam. Hier toe dient ook het getuygeniſſe, welke *Lucas*, van Gods wegen, aan de Ouders van *Joannes de Dooper* geeft (*m*): *Sy waren beyde regtveerdig voor God, wandelende in alle geboden en regten des Heeren onberiſpelyk.* Dat nu deſe inklevende heyligheit en regtveerdigheit het ſondament deſer regtveerdigmakinge zy, dat en heeft ſy niet uyt haar eygen weerdigheit, als of ſy met Gods wet volmaaktelijk over-een quame: maar daarom komt het haar toe, om dat ſy is het werk des Heyligen Geeſtes in de uytverkoorne, 't welk God niet laten en kan voor ſijn eygen te erkennen, en met welgevalligheit aan te neemen; te meer, dewijl de gebreken, waar mede ſy beſmuyſelt is, door *Chriſtus* volmaakte heyligheit bedekt worden.

VII. Dit nu is de Regtveerdigmakinge daar *Jacobus* van handelt. Van deſe ſpreekt Jacobus.
Wiens ganſche oogmerk is, te vertoonen, dat het een Chriſten menſche niet genoeg mag zijn, ſig over de vergevinge ſijner ſonden te beroemen, die waarlijk alleen door een levendig geloove in *Chriſtus* verkreegen wort; maar dat hy daar-en-boven ſig oeffenen moet in alle heyligheit, op dat hy, die door den geloove alleen geregtveerdigt, dat is, van ſijne begane ſonden vry-geſproken is, voortaan ook geregtveerdigt worde uyt ſijne werken, dat is, verklaart worde waarlijk wedergebooren, geloovig, en heylig te zijn: mitz ſig ſodanig vertoonende als waarlijk wedergeboorne, geloovige en heylige betaamt. Dus heeft *Abraham*, onſe vader, gedaan: die, te voren uyt den geloove geregtveerdigt zijnde, dat is, vergevinge der ſonden verkreegen hebbende, daar na ook uyt ſijn werken geregtveerdigt is. Want als hy Gode ſijnen ſoone had opgedragen, toen ſeyde God tot hem: *Nu weet ik dat gy God vreeſt.* En deſe laatſte regtveerdigmakinge leert *Jacobus* ſo noodſakelijk te weſen, dat ſonder deſelve ſig niemand van de andere in der waarheit beroemen kan. 't Welk met *Paulus* leere in allen deele over-een ſtemt.

VIII. En dus heb ik nu, door Gods goedheit, deſe oeffeninge ten Beſluyt.
eynde gebragt: met geen andere beooginge, als dat de ſuyvere waarheit van het Euangelium der ſaligheit, en de glorie van de allenthalvige genade Gods in *Chriſtus Jeſus*, ongekreukt bewaart worden. God heylige ons in ſijne waarheit: ſijn woort is waarheit. *Amen.*

OP HET
doorwrochte en voortreffelijke Werk
VANDEN
geleerden en wijdvermaarden HEER
WILLIAM CAVE,
door Hem, onder den naam van
APOSTOLISCHE, en KERKELYKE
OUDHEDEN,
in 't Engelsch beschreven;
en in 't Nederduitsch vertolkt
DOOR
SALOMON BOR,
Leeraar in Christus *Kerke te Zeyst.*

WAnneer de Hemelvorst, als 's Vaders Afgezant,
Daalde uit den hoogen, kreeg de Kerk een ander stant;
Een reeks van eeuwen langs de heirbaan en geboden
Van Amrams Zoon geleid. Nu spreekt de Godt der Goden,
Roept tot de gansche kreits der waereld; hoor mijn woord,
'k Verkondig u het heil dat nimmer was gehoort.
Hoor Joodsch en Heidensch volk, 'k wil uw Verlosser weesen,
En uwe onreine ziel van vlekke en schuld geneezen.
'k Verlaat den hemeltroon, en 's Vaders heerlijkheid,
Mijn Goddelijke glansch en oppermajesteit
Moet, voor een korten tijd, door lijden zijn verduistert,
En mijne glorykroon door zweet en bloed ontluistert.
Ik ben, zoo vaart hy voort, des waerelds Zon en Licht,
Godts Beeld, het Schijnsel van het Goddlijk aangezicht,
Zijn Zoon, in wien hy nu ontsluit zijn liefdensader;
Die my gezien heeft, ziet in my ook zelf den Vader.
Koom herwaarts dan tot my, ô afgematte schaar,
Door Mozes zwaare wet en plechtig kerkgebaar;
Of die u voelt geknelt door taaije zondenbanden,
Zie uwen Goël hier; uw slaaking is voor handen.
Ik geef mijn ziele tot uw losgeld en rantzoen,
Gy aardryks-einden wilt u naar uw Heiland spoên.
Ik ondergaa den dood, tên offer voor de zonden.
'k Verkondig vryheid voor de geen die zijn gebonden.
Dat alle volken my erkennen voor hun Heer.
Mijn arm werpt 's duivels throon en heerschappy ter neêr.
Godts eeuwig Koningrijk, zal, spijt de helsche kolken,
Op my, den grondsteen, staan, en rijzen tot de wolken.
Ik sticht mijn waare Kerk, die my de Vader schonk,
Voor dat ik aan het kruis den bittren vloekkelk dronk,

En

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En zal ze in 't waereldrond gelijk een Lusthof planten.
't Zal alles zwigten voor mijn hemelsche Trouwanten,
De trouwe Apostelschaar, door mijnen Geest gesterkt;
Hun tong vermeld het heil dat ik heb uitgewerkt,
Voor mijn verkooren volk en al mijne Erfgenooten;
Als ik op Golgota mijn bloed heb uitgegooten;
Aan 't moordhout ben bespot, gevloekt, gehoont, gesmaadt,
Van Godts-en menschen-hulp verlaaten in dien staat.
Dat ik door 't doodsgeweld in 't naare graf moest daalen,
Op dat ik weêr verrees met nieuwe glans en straalen,
En ik, eeuwe in, eeuwe uit, hun was ter levensbron,
Die ik de hel ontrukte en voor den hemel won.
'k Wil, sprak der Heeren Heer, dat d'Euangelyleering
Alom verkondigt word, den volken tot bekeering,
Op dat der blinden oog geheelt word en verlicht,
En zy van 't heilverbond verkrijgen 't waar gezicht.
Ik geef u Peter, met uw wakkre Medebroeders,
De sleutels van mijn rijk, en stel u aan tot Hoeders
Van mijne kudde; wat gy binden zuld op d'aard,
Of slaaken, zal omhoog voor wettig zijn verklaart.
Leert al de volkeren, en plompt hen in de plassen,
Zoo word mijn Eigendom gezuivert en gewasschen,
Door mijnen Hemelgeest, van alle onreinigheit,
En mijn verkreege Kerk my als een bruid bereid,
Wier kleed is onbevlekt, en huid is zonder rimpels.
Steekt op de zeegevaan, en praalt met witte wimpels
Op Zions transsen, schoon dat d'afgrond tiert en woed;
'k Ben Salems Koningk die haar met mijn rijksstaf hoed.
Wild vry en onbeschroomt, als Christus Vreêgezanten,
De waarheid leeren, en u tegens dwaling kanten:
Bewaart de waarheidsschat, dat dierbaar hemelpand.
Sluit uw gemeenschap vast door liefde-en eendrachtsband,
De rechte liverey van die mijn woord navolgen.
De vreede worde nooit door haat en nijd verzwolgen.
Geen opperpriesterschap zy onder u genoemt,
Maar alle heerschlust als een wangedrocht gedoemt.
Want ik ben Heer en Voogd, de Harder van mijn Schaapen;
Daar gy al broeders zijt, verkoore hardersknaapen;
Weid mijne schaapskooi dan met hemelwetenschap,
Zoo krijgt gy eens ten loon de hoogste glorytrap:
Daar gy, als koningen, zult eeuwiglijk regeeren,
En, in 't sneeuwit gewaad, verheerlijkt triomfeeren.
Zoo sprak de Heiland met zijn godgewyden mond,
Als hy 't Aposteldom tot zijnen dienst uitzond.
Waar na hy, voor hun oog, ten hemel is gesteegen,
En zond hun, naar zijn woord, toen zijn genadenregen,
Een rijken hemeldauw, die heilzaam nedervloeid',
En 't veld van zijne Kerk tot vruchtbaarheid besproeid'.
Men ziet den Heer des oogsts, met schitterende straalen,
Gelijk een vyerdoop, op d'Apostelschaar neêrdaalen.
't Zijn tongen als van vyer, die flikkren hun op 't hoofd,
En 't visschers groove kleed; dat door dien gloed verdooft
De pracht van 't purper, en de schoonste praalgewaaden.
't Oog spiegelt zich in 't vuur en kan zich niet verzaaden.

Het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Het groot gedrang van 't volk, gekoomen op het Feeſt,
Schiet toe, en ziet verbaaſt de vlammen van den Geeſt,
Die weiden zouden door de waereld, en verteeren,
Als ſtoppels, wat zich niet tot Chriſtus zou bekeeren:
Maar ook Godts liefde weêr ontfonken in het hert,
Van 't volk dat uit dien gloed op nieuw geboren werd.
De Galileër ſpreekt daar op met nieuwe tongen,
Het volk word tegens dank ter keelen uitgewrongen
Dat dit is hemeltaal, een wonder nooit gezien.
D'een wil, vol doodſche ſchrik, ter tempelzaal uitvliên.
Een ander valt in 't ſtof, en ſtrekt ſig plat ter aarden.
Men ziet'er die hun hert en handen, vol gebaarden,
Ten hemel heffen, en Godt ſmeeken om zijn hulp,
Op dat het zwaar gebouw hen t'zaam niet overſtulp,
Dat, van den wind geſchokt, aan 't ſchudden raakt en wanken.
Maar anderen, nog doof voor zulke hemelklanken,
Verſtokken't booze hert, en braaken ſchennistaal
Ten zwarten boezem uit. geen goddelijke ſtraal
Verlicht hun duiſter oog, maar maakt het langs zoo blinder:
Of 's hemels hoog Gezag ſchoon ſpreekt, dit geeft geen hinder
Aan hunnen laſtervloed, maar bruiſcht gelijk een zee,
Die met haar woeſt geklots ſlaat op een ſtille ree.
Zy ſpotten ſchamper dat het Leeraardom is dronken.
O vuur, verſlind gy, door uw tintelende vonken,
Die helſche ſpotters niet? verſchoont Godts hand dan noch
Hen, die van top tot teen vol zijn van zwadderſpog?
Zal hun vergifte tong Godts Geeſt verwaaten laſteren?
Waar zag men ooit een volk zoo ſnood van aart verbaſteren,
Dat, daar Godt zichtbaar ſtraalt met glanſch en hemellicht,
Zulks ſlechts niet loochent, maar hem ſpuwt in 't aangezicht
En roept; dit is een blijk van goddelooze ſtukken!
O ſchenders wilt u fluks voor 's hemels wraakzwaard bukken;
Verzinkt in ootmoed voor uw Rotſteen dien gy ſmaadt,
Op dat zijn donderſtem u niet te pletter ſlaat.
Hoort, hoort naar Peters woord, 't zijn Godts orakelwoorden,
Die zondaars menigwerf de ziel en 't hart doorboorden:
Let op zijn reden, en onwraakbaar vaſt betoog,
Waar door hy middagklaar toont dat uwe tonge loog,
Als gy d'Apoſtelſchaar zoo reukeloos betichtte,
Dat zy, vol zoeten moſt, dit guychelſpel aanrichtte,
Om zoo de leering van den Kruisgodt voor te ſtaan,
En 't ganſche waereldrond te voeden met een waan.
Leert ook door Peters mond hoe Godt Meſſias ſlaakte
Uit naâre doodsſpelonk, op dat zijn hand hem maakte
Ten Vorſt van Iſraël, voor 't Heidendom een licht.
Zie daar 't begin van 't geen zoo heilrijk is verricht
Door 't groot Gezantſchap van Vorſt Jeſus op der aarde,
Dat hier zoo trouw Godts raad en hemelleer verklaardde.
Maar die begeerig is noch verder in te zien,
Wat wonderdaaden Godt liet door de hand geſchiên
Dier Hemeltolken, gaa tot hun gewijde bladen.
Doch zoo hun kort verhaal den geeſt niet kan verzaaden
In 't leezen, maar de luſt hier door ſlechts meer ontſteekt.
Zie hier een Rijksheraut, die van de levens ſpreekt

Dier

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dier Kruisgezanten, en der oude Kerkenvaders.
't Is CAVE, die hier graaft uit goude en zilvere aders,
Der Oudheidsschriften, zulk een heerelijken schat,
Van licht en kennis, die als in een stip bevat,
Wat duizend boeken in hun wijd beslag begreepen.
Dees wakkren Kappellaan, wiens brein zoo fijn geslepen
Is op den ouden tijd, en 't alles in den grond
Doortast, vertoont ons hoe hy d'oude Kerkstand vont,
Van 's Heeren hemeltocht, tot na noch twee paar eeuwen.
Hy vangt met PETER aan, d'Apostel der Hebreeuwen,
Schetst hoe zijn heldenarm den duiveldienst vergruist,
Tot Neroos moordlust hem in Romes wallen kruyst.
Straks zien wy PAUWELS op het schouwtooneel verschijnen,
Die, als een heldre zon, de nevels doed verdwijnen,
Van 't blinde Heidendom, de gansche waereld door,
Tot hy zijn levenslicht door 's Keizers zwaerd verloor.
ANDRIES volgd hem in ry, die ook het leven slaakte
Aan 't kruis, om dat hy trouw voor 's Heeren kudde waakte.
Waar na wy JAKOB zien op 't bloedig moordschavot,
Daar hem Herodes staal het hoofd van 't lijf af knot.
Dan koomt een Adelaar, op zijne vlugge pennen,
Met d'Euangelyleer door alle kreitzen rennen
Der vrye lucht, in spijt van Romes Oppervorst,
Die, vol van dollen toorn, zijn keizersstoel bemorst
Door wreede moordery, en smijt JAN in den ketel
Met ziedende oly; maar, tot hoon van zijnen zetel,
Word hy door Jesus kracht in 't vloeibaar vuur bewaart,
En, tot zijn Meesters dienst, veel jaaren noch gespaart.
FILIP, gesprooten uit het ruuwe Galileën,
Doorkruist, vol heilig vuur, veel land en woeste zeën,
Tot staaving van 't geloof, geleerd uit 's Heeren mond,
Tot hy door 't kruis de rust in 's hemels rustplaats vont.
BARTHOLOMEUS volgt, (Nathanaël waarschijneliik)
Dien we in Armeniën de kruisstraf zien zoo pijnelijk,
Zoo wreed verdraagen, als hy, 't vel eerst afgevilt,
Aan 't moordhout door zijn dood het woên der moorders stilt.
Dan volgt MATTHEUS, op des Keizers tol gezeeten,
Geroepen van den Heer, schoon met een zwart geweeten,
Op dat de Heiland hem van schuld en smet genas;
En hy een grondpylaar van 't Euangely was.
Dan zien wy THOMAS, die des Heilands openbaaring
Na zijne opstanding wraakt, op Amptsgenoots verklaring,
Maar eert hem, op 't gezigt, voor zijnen Godt en Heer;
En sneuvelt endlijk door 't Brachmansche moordgeweer.
D'Apostel JAKOB, die *de Kleine* bygenaamt is,
En door Rechtvaerdigheit de waerelt door befaamt is,
Word hier dan afgemaalt, en zijne marteldoodt,
Daar 't Joodendom hem van de Tempeltinne afstoot.
Nu volgt een Yveraar voor Mozes Wet en Zeden,
D'Apostel SIMON, die de kruisdood heeft geleden,
Voor d'Euangelyleer, in 't Britsche Rijksgebied.
Dan toont de Schrijver wat door JUDAS is geschied,
En 't end, tweezins gemeldt, van zijn godtvruchtig leven,
Hoe Vorst Domitiaan ontbood zijne Achterneeven,

Argwaanig dat zijn rijk en kroon hen ſtak in 't oog.
MATTHIAS, die, door 't lot, zijn hals gewillig boog
Voor 't Euangelyjuk, tot Godts Gezant verkooren,
In Judas plaats, volgt dan, en 't lot voor hem beſchooren.
Straks zien we MARKUS, voor zijn Heer een wakkre Leeuw,
En trouw Euangeliſt, van afkomſt een Hebreeuw,
De groote Apoſtelrolle in bloedgemeenſchap volgen.
De heilge LUKAS, die, hoe woedende en verbolgen
De kerkorkaanen zich verheffen, in dien nood,
Met zijn gewydde pen, de Kerk zijn hulpe bood,
Koomt dan ook op de ry van 's Heeren kruistrouwanten,
Die in de waereld 't eerſt de waarheidsſtandert plantten.
Nu ziet men het tooneel verandren in het Werk:
Het Godts Gezantendom van Jeſus aan zijn Kerk,
Geſmaadt, vervolgt, gedoodt, in ballingſchap verdreeven,
Moeſt, voor 't verſcheiden, eerſt den ſleutel overgeeven
Van 't hemelſch Koningkrijk, aan hun, die, op dit ſpoor,
Met d'Euangelyfluit, en ſtem der volkren oor,
En herten zouden tot gehoorzaamheid verwekken,
Op dat zijn koningdom en heerſchappy zou ſtrekken,
Uit Paleſtina tot den merkpaal van de zee,
En 't Jood-en Heidendom genieten zijne vreê,
Een vreede aan 't kruis geſtaaft door 's Heeren bloed en lijden,
By 's hemels raad bewaart voor nieuwe en beter tijden;
Een vreede die 't vernuft der ſtervlings overtreft,
Door 't herte meer gevoelt, dan van 't verſtand beſeft.
Maar zulk een kalmte kon d'Aartsvyand niet gedoogen,
Voor 't menſchdom; maar verwoed, en heet op oorelogen,
Verwekt de razerny der Vorſten, om het volk
Dat Jeſus aankleeft bloot te ſtellen voor hun dolk,
En wreede moordluſt. Straks word 's Heeren Erf beſprongen
Van deze Tygers, die hun felle pooten wrongen
En ſloegen om de keel der ſchaapen met geweld.
Geheele ſchaaren zien we ontzield en neêrgeveld
Door hunne magt. het bloed ſtroomt over markt en ſtraaten.
Het onderaardſche Rijk, van wraakzucht uitgelaaten,
Steekt trots den ſtandert op, en vliegt naar Jeſus kroon.
De Roomſche Keizers, al van langerhand gewoon
Hun grond te meſten met het vleeſch der onderdaanen,
Aanvatten ook den ſtang der bloedige oorlogsvaanen,
Om 't weerelooze volk te ſtorten op het lijf.
Hier toont de Schrijver ons 't onmenſchelijk bedrijf
En helſche woede van dees duivels doemelingen,
Die met hun vuur en ſtaal op Chriſtus Kerke aandringen,
Tot tienwerf toe herhaalt, na ſlappe pozingsruſt,
Op dat de Waarheidstoorts voor altoos wierd gebluſcht.
't Is niet dan bloet en moord dat zy ter keele uitbraaken,
De wijken ſchittren van 't onthalzen, branden, blaaken:
Men voed de ſchenluſt aan, en zoekt naar nieuwe ſtraf;
Ja, 't ganſche waereldrond herſchept men in een graf
Voor Chriſtus echte Bruid, en trouwe Kruisgenooten.
Maar ſchoon die ſtrafvloed op de Kerk word uitgegooten,
Verzinkt zy echter niet in zulk een lijdensſtroom,
Maar heft de kruin om hoog, gelijk de pallemboom,
En

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En ſtaroogt, door 't geloof, op haaren Heer en Koning,
Aan 's Vaders rechterhand verheerlijkt in de wooning
Der hemelkreitzen, en het ongemeeten ruim.
Zy tart de dood zelf uit, en ſmaad al 's waerelds ſchuim,
Wijl zy een beter goed beſchouwt met hemelſche oogen.
Zy, die de borſten van haar Heiland heeft gezogen,
En door dat voedzelſap gelaaſt is en verquikt,
Is voor geen helſch geweld beangſtigt noch verſchrikt,
Noch zwigt niet of de kolk des afgronds gaapt van onderen,
En 't hoog gewelfzel kraakt door ſchommelende donderen:
Haar hoop ſtaat vaſt op Godt, zy houd zich voor hem ſtil,
Haar wil nooit anders is, dan zoo de Hemel wil.
Dan ziet men 's Heeren arm vaak tot haar hulp verſchijnen,
Die donkre wolken van haar kimme en hoofd verdwijnen;
Dan toont Godt menigmaal dat hy is d'Opperheer
Van alle Vorſten, die hun krijgs-en moordgeweer
Bereiden om zijn Kerk van d'aardkreits te verdelgen,
En nimmer zat zijn van het heilig bloed te zwelgen.
De zulke ſmijt hy vaak een breidel in den mond,
En neemt de wraak op voor het volk van zijn verbond,
Als wy wijdluftig hier van onzen Schrijver leeren.
Maar laat ons weêr met hem tot d'eerſte Vaders keeren,
D'Apoſtelmannen, in d'Apoſtelkerk geſtelt,
En, na deeze uittret, dit doorluchtig heldenveld,
Langs zijn gebaanden weg, vier eeuwen tijd doorweiden,
En hem van STEVEN tot GREGORIUS geleiden.
De heilge STEVEN, tot Diaken van Godts kerk
Verkooren, draagt zich zoo getrouw in 't heilig werk,
En ſmijt den Jood zoo hard de moordluſt voor de ſcheenen,
Dat die, vol woede, hem vermoort met harde ſteenen.
Dan koomt FILIPPUS, ook een Armbezorger, voor;
Een heldre flonkerſtar, die nooit haar glans verlòor,
Maar welkers ſtraalen tot den Ethiopier ſcheenen:
Te Ceſareën is dat gloejend licht verdweenen.
Nu volgt'er BARNABAS, een zoon van profecy,
Of van vertrooſting, die ſtaag hing aan Paulus zy,
Tot dat een bitterheit hun nauwe vriendſchap ſcheurde:
Maar Cyprus zijne dood met bitterheit betreurde.
Thans zien we een Biſſchop van d'Efeziers ſtad en kerk,
TIMOTHEUS, op wien dat Paulus 't heilig merk
Gedrukt had; tot zijn reis-en amptgenoot verkooren;
Dien 't boos vermomt geſpuis in 't laauwe bloed doet ſmooren.
D'Opſiender TITUS volgt, van adelijk geſlacht,
Die Kreta, door zijn leer, tot Chriſtus heeft gebragt,
Tot hy, bejaart en grijs, daar eindigd zijne dagen.
Nu ziet men CAVES pen van DIONYS gewaagen,
De kloeke Raadsheer in 't Atheenſche Areopaag.
De heilge KLEMENS volgt, die vaſte ſtut en ſchraag
Van Chriſtus Kerk, geſticht in Romes ruime veſten,
Daar hy vervolgt, verjaagt naar andere Geweſten,
Als balling, voor het laatſte een prooi word voor de zee.
De Biſſchop SIMON, die de Joodſche ruſt en vreê
Zag in zijn ſtoel geſtoort, door Roomſche wapenklanken,
Zien wy gekruiſt, als een van Judaas Koningsranken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

IGNATIUS, zoo vroom, zoo heilig van bedrijf,
Die 't Antiochiën, als Bisschop, zijn verblijf
En zetel hielt, zien wy te Rome fel verscheuren,
Door leeuwen, en de kerk met smert zijn dood betreuren.
Nu POLYKARPUS eens op 't moordtooneel beschouwt,
Maar eerst in 't leven, daar hem Smyrna is betrouwt,
Om, als een Godtsgezant, het Christenvolk te leeren:
Geen vlam, hoe fel gestookt, kon zulk een gout verteeren.
Thans volgd d'Opziender van d'Atheensche Kerk, QUADRAAT,
Wiens deugd zoo heerlijk bloeid', tot hy word uit zijn staat
Gestooten, en ontzielt door wreede moordgedrochten.
JUSTYN de Martelaar, zoo hevig aangevochten
Van Wijzen, Jooden, en d'aartsketter Marcion,
Op wie het hoog vernuft altoos de zeege won,
Zien we ook hier, op zijn beurt, voor 't halsgerecht verschijnen.
Nu IRENEUS in zijn aart, en martelpijnen,
Die hy in 't Fransch Lions heeft moedig uitgestaan,
Daar hy, vol dapperheit, opsteekt de zeegevaan,
Eens van naby bezien, als een van Christus helden.
THEOPHILUS bedrijf zien wy vervolgens melden
Door onzen Schrijver, als Opzichter van de Kerk
In Antiochiën, daar hy dit heilig werk
Met zijne dood besluit, waarschijnlijkst in vreden.
MELITA volgt daar op, zoo vol van deugt, en zeden
Die 't Christen Harderschap vereischt en waerdig zijn.
PANTENUS komt dan voor, geacht een Palestijn,
Die 't Schoolbestier bekleed in 't groote Alexandryen.
Dan zien we KLEMENS weêr in die bediening wyen,
Als ook tot Ouderling; wiens roem en heiligheid
Word, door de schelle Faam, eeuwe in, eeuwe uit verbreid,
En nooit verslenssen zal by die Geleerdheit achten;
Wie wraakt, om kleine feil, zoo groot een Mans gedachten?
TERTULLIANUS, van Karthago Ouderling,
In wien geleerdheid, deugd, en yver t'zamen ging,
Verschijnt dan op den rang der Oude Kerkenvaders.
Dan zien we ORIGENES de groote wijsheidsaders
Ontsluiten, waar door hy Godts hemelwoord verklaart,
Schoon zomwijl zijne leer met doling gaat gepaart.
Thans volgd hem BABYLAS, wiens nooit gehoorde wonderen,
Na zijne dood verricht, de waereldkreits doordonderen,
Dat zelf de Godtsspraak van Apol getuigen kan.
De Heilge CYPRIAAN, die hoogbegaafde Man,
Die in Karthago voor zijns Heeren Kerke slaafde,
En d'armen, in den nood, zoo trouw bezorgde en laafde,
Koomt dan op 't groot tooneel, tot wy hem zien onthalst.
GREGOOR, de Bisschop, toont de Schrijver onvervalscht,
Na zijne Schrijvers, als een groote Wonderwerker.
Straks volgt hem DIONYS, een treffelijk versterker
Van 't Christelijk geloof, by monde en met de pen,
Die in zijn Bisschopsstad besloot zijn levensren.
Mijn Zangheldin, vermoeit van zoo veel dappre Helden
Die zich met leer en bloed voor Christus waarheid stelden,
Te volgen op het spoor, hygt naar een korte rust.
Gelijk de zonnetoorts in 't pekel word geblust,

Na

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Na dat haar goude glans ons halfrond heeft beſcheenen.
Maar wijl zy voor een tijd van droefheid haar mag ſpeenen,
En dat Vorſt KONSTANTYN op 't Schouwburg 't eerſt verſchijnt
Tot hulp van Chriſtus Kerk, die aan een doodwond quijnt,
Bevangt haar nieuwe luſt om haaren ſtreek te volgen.
De Draak had ſchier de Kerk in zijnen ſtroom verzwolgen,
Die hy uit zijnen buik de Vrouw ſpoog agter na.
Maar Godt, wiens wakende oog, zijn Eigendom ſlaat gaa,
Doed deezen helſchen poel door zijne Zon opdroogen.
Hy wiſcht de traanen van zijn Bruids bekreeten oogen,
En ſtaaft zijn waarheid door het Keizerlijk gezag.
Straks hoortmen 't vreugdgejuich, voor 't naare rouwgeklag,
In 't Roomſche Rijk en door de waereldkreitzen klinken.
Men ziet den Kruisgenoot in feeſtgewaaden blinken.
Het valſche Godendom, in Romes wal geëert,
En aangebeeden, ziet zijn tempels omgekeert,
Den offerdienſt gewraakt, d'altaaren plat getreeden;
De Beelden, rijk getooit, geſloopt. alle afgodszeeden,
Door Keizerlijke magt verdelgt en uitgeroeit.
Het Heidenſch Prieſterſchap, dat eeuwen had gebloeit,
Word hunnen dienſt ontzegt, in ſpijt van alle Goden;
Het ſchendig bygeloof van wichlary verboden.
In 't kort; het Heidendom, met al zijn helſch geweld
Legt voor den ſtandert van het kruisgeloof gevelt.
Nu mogt des Heeren Bruid, door zulk een zeegeteken
Gemoedigt, weêr haar hoofd in zeegepraal opſteeken:
Nu lag haar vyandin gekeetent en geboeit
Voor haare voeten, die de levenskracht uitvloeit,
En, bleek beſturven, naar den laatſten aâm moet hijgen;
Terwijl d'Orakels zelfs in hunne tempels zwijgen.
Maar ach! de zegen, die de Kerk zoo rijk genoot,
Waar door de waereldſchat geſtort wierd in haar ſchoot,
Doorſteekt haar 't ingewand, en ſtort ze in zorgeloosheit.
De kettery breekt door, de heerſchzucht toond haar boosheit,
En ſnoode wraakluſt, die de kerk zet in den brand.
De Tweedracht ſpeelt haar rolle, en ſcheurd den liefdeband.
De moordkreet word gehoort, de Broeder tegens Broeder
Gewapent, vallen op elkander veel verwoeder,
Als eer de felle wolf des Heeren kooi beſprong.
Men ziet den Harder, die zijn Medeharder dwong,
Om waarheids voorſtand, flux zijn plaats en Kerk te ruimen.
't Ontaarde Ketterrot, dat lang lag op zijn luimen,
Steekt fier, door Arrius, de wreevelſtandert op.
Men valt den hemel aan, ſmijt Jeſus van den top
Der glory, en beſtaat zijn Godtheid aan te ſchennen;
Men vangt, en ſpant die hem voor Oppergodt erkennen.
De Geeſt der Heerlijkheid, de Leider van de Kerk,
De Zielvertrooſter, die zijn Goddelijke merk
Drukt op 't verkooren Volk, die Chriſtus woord gelooven,
O ſchennis! zoekt men ook zijn Godlijkheit t'ontrooven,
En roept, met open keel, dat hy ſlechts is een Kracht,
Door 's Vaders ſchepping, in de tijden voortgebragt.
Zoo word de hemelleer van al zijn kracht ontbonden,
Het heilig Doopzel ſtout ontzenuwt en geſchonden;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dat in den Godtsnaam van den Vader en den Zoon
En van den Hemelgeeſt geſchied, als een vertoon
Dat wy zijn, door den Doop, tot hunnen dienſt geheiligt.
En, rein gewaſſchen, voor de helſche magt geveiligt.
Godts gramſchapszabel velt ook haaſt dien trots ter neêr
Van die den Zoone niet aanbidden voor den Heer,
Den Godt van Iſraël, in d'eeuwigheid gebooren.
Dit konnen we in 't vervolg uit onzen Schrijver hooren,
Wanneer wy JULIAAN, die 't Chriſtendom verzaakt,
Zien ſtijgen op den throon, terwijl zijn woede blaakt,
Om, door een nieuwen weg, verwaaten uit te rukken
Den telg van 't waar Geloof. Hy wraakt de moordersſtukken,
En wreede ſtraffen by 't oud Keizerdom gebruikt,
Waar door de Chriſtenduif de vlerken zijn geſnuikt.
Hy merkte dat het bloed, aan allen kant vergooten
Van 't Kruisgenootſchap, was het zaad van nieuwe looten
In 's Heeren planthof, en de dauw tot vruchtbaarheit
Van 't ſpruitje dat noch teêr in d'aard bedolven leit.
Dies ſtelt hy loosheit en geſleepe redeneering,
Gelijk een Filozoof, te werk tot zielverkeering.
Hy ſtaaft den afgodsdienſt, met voorbeeld, pen en mond,
Zoo dat Godts waarheid nooit een ſterker vyand vond.
Den Chriſten-grondſlag zag men ſtoutlijk ondermijnen.
Maar Godt deede echter weêr die nevels haaſt verdwijnen.
Na dat het Kerkſchip door dees' barning was geſolt,
En fel geſlingert, was de woede eens uitgeholt.
Men zag de Vreedezon op 's waerelds kimmen blikkeren,
En haare ſtraalen op het kerkgewelfzel flikkeren.
Maar ſpoed u, Zangheldin, volg CAVE weêr op 't ſpoor,
Beſchouw de later rij van 't groote Heldenkoor,
De Lichten, die de Kerk beſcheenen met haar glanſſen,
En ſchraagden onvermoeit in vreede-en oorlogskanſſen.
Daar ſtapt EUSEBIUS, die groote Held, voor uit,
't Orakel van zijne eeuw, die Godts verkooren Bruid,
Met zijn Betoogingen van 't Euangely ſtaafde,
En uit de zuivre bron der hemelwijsheid laafde;
Als hy haar eerſtmaal tot de ſprongen had geleid,
En tot het heldre licht der Waarheid voorbereit.
Men dank dien dappren ook voor zijn Hiſtoryſchriften,
t'Zaam paerlen aan zijn kroon, en goude lettergiften.
Hem volgt een Flonkerſtar van wijsheit, ATHANAAS,
Die, in den heetſten brand en 't krijſſchend moordgeraas
Van 't Ariaansdom, al hun woeden dorſt braveeren,
En 't giftig ketterzaad uit 's Heeren akker weeren.
Een Kruisheld voor Godts naam, die alles moedig lijd;
Om Jeſus Godheid, nooit begonnen in den tijd,
Maar hem, van eeuwigheid, gemeen met zijnen Vader
En Geeſt, te ſterken door zijn groote wijsheidsader,
Waar meê hem Godt voorzag, en daar zijn heerlijk werk
Uit vloeide; een volle ſtroom voor Chriſtus waare Kerk:
O ATHANASIUS, wat zaagt gy onweêrsvlaagen
Neêrſtorten op de kruin der Kerke in uwe dagen!
De Biſſchop van Poitiers, de heilge HILARIUS,
Koomt nu ten ſchouwburg op met d'Euangelykus

Voor

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Voor Christus waare Bruit, die haar met Godtsvrucht sterkte,
Waar door zijn kuische ziel veel goeds voor haar uitwerkte,
En moedig tegenstont den snooden Arriaan.
Thans treed BASILIUS weêr op de Heldenbaan
Der Christenleeraars; in de waarheid wel bedreeven,
Der Hooge Schoolen, en al wat de Grieken schreeven:
Die zelf houd briefverstand met Keizer Juliaan,
Maar die dien Vorst met kracht ook wel dorst tegenstaan,
Wanneer het Christus zaak en hemelwaarheid raakte:
Zijn borst tot aan zijn dood van heilig Geestvuur blaakte.
Nu koomt zijn groote Vriend, de heilige GREGOOR
Van NAZIANZEN, als aan hem gejukt, ons voor,
In Konstantijns-stad op den Bisschopsstoel gezeeten.
Hoe word in zijnen tijd het Kerkschip niet gesmeeten
Op scherpe klippen! maar dees wakkeren Piloot
Houd trouw de roerpen in dien hagchelijken nood,
Hoe zeer het stormweêr ook mag bulderen, en loeijen.
CYRILLUS zien we dan in Palestina bloeijen,
Daar hy, als Bisschop, zit in Godts Jerusalem,
En trouw zijn Kudde weid met zijne hardersstem,
Terwijl zijn wakkre hand den staf en veder voerde.
Nu volgt AMBROSIUS, die mond en pen ook roerde
Tot voorstant van 't oprecht en Katholijk geloof.
Milanen kent dien Man, daar hy 't gordijn opschoof
Om haar vervallen kerk met yver te hervormen.
Hoe wakker droeg hy zich in d'Arriaansche stormen!
Hoe krachtig smeet zijn pen de redening ter neêr
Van Symmachus, zoo stout, zoo wakker in de weer
Om 't heidensch plechtgebaar, en outer, lang begraaven,
Weer op te delven, en door 't hoog gezach te staaven!
Zoo leefde AMBROSIUS, alom beroemt, geacht,
Die, als een heldre star, noch schijnt in 's waerelds nacht.
Volgt EPIPHANIUS, die Salamis bootzeerde,
Als Bisschop, naar Godts beeld, en trouw de waarheid leerde;
Een man zoo hoog geacht, en d'eeuwen door vermaart,
Tot hy, 't scheep, uit den tijd naar 's hemels haven vaart.
CHRYSOSTOMUS, de Held, die 't groot Konstantinopelen
Gehoed heeft met zijn staf, wiens hert men nooit zag popelen,
Wat onweersbuijen hem ook troffen op het hoofd,
Zien wy hier in zijn glans. Geen tijd nog nijd verdooft
Dien grooten Bisschops roem, of luister van zijn schriften.
Hoe wist zijn schrander brein het goed van 't quaad te schiften!
Hoe kloek verweerde hy de zaak van Christus kerk,
Schoon Keizerlijke magt hem vallen mogt te sterk,
En hem Eudoxia in ballingschap verdrijven!
Wiens pen kan Guldemond en zijne deugd beschrijven?
Voor 't laatste ziet men hier verandring van tooneel.
Volg, volg mijn Zangeres, om ook de rolle en 't deel
Van hen te zien wier glans men in de Kerk zag flonkeren
Ter vierder eeuwloop, en die nimmer zal verdonkeren.
ARNOBIUS, geteelt in 't woestrijk Afrika,
Leeraarde in 't Heidendom, tot hy, door Godts genaâ,
Getrokken wierd uit die onzaalge duisternissen.
Wy zien hem door zijn boek die vuile smette uitwisschen.

Hier

Hier ſterkt hy Chriſtus leer, tot dwalings ondergang,
En draagt de zeegevaan op d'Afriaanſche ſtang.
Nu volgt LACTANTIUS, een van de Leerelingen,
Die d'Afrikaner en zijn wijsheidsſchool aanhingen:
Hoe heerlijk ſchreef hy, naar welſpreekends redenkunſt
Tot waarheids ſtaving! zulk een man verdiend de gunſt
Van Keizer Konſtantijn, om Kriſpus t'onderwijzen;
De waereld moet zijn deugd en gaven eeuwig prijzen.
Nu zien we een PAULUS weêr, d'Apoſtels naamgenoot,
Zijn volger in de deugd, die met de marteldood,
Als d'eerſte, Chriſtus leer en waarheid heeft verzegelt.
Dan volgt Paus JULIUS, die Romes ſtoel geregelt,
Vol wakkren yver, naar den oorſprong, heeft bekleedt.
EUSEBIUS, die al zijn zorgen heeft beſteedt
Om 's Heeren Tempel in Emiſa op te bouwen,
Word ons gegunt hier in zijn leven te beſchouwen.
Thans zien wy EPHREM hier, den *Syrier* bygenaamt,
Zoo vol van liefdegodts, zoo heilig, zoo beſaamt
In deugd, rechtzinnigheit, en 't ſterven aan de waereld.
Paus DAMASUS, wiens deugd heeft Romes ſtoel bepaerelt,
In Spanjen opgewiegt, koomt ons dan voor het oog.
Dan AMPHILOCHIUS, die nooit zijn kniën boog
Voor 's ketters afgod, maar de waarheid trouw bewaarde,
Die 't Kerkenvaderdom aan Konſtantijn verklaarde.
Mijn Zangſter ziet het end van CAVES Vaderrol,
GREGOOR, de Biſſchop, maakt haar ruime reekskring vol,
Die Nyſſa heeft geſticht met woord, en keur van boeken,
Noch over voor de geen, die waare wijsheid zoeken.
O CAVE, wakkre Man, vermaarde Letterheld,
Wie roemt naar waarde uw Werk? gy draaft in 't heilig veld,
Van zulk een ruimen kreits, om waarheid op te ſpooren.
Hoe vaſt zet gy den ploeg, hoe diep maakt gy uw vooren,
Op dat gy 't barre land wel t'onderſt boven haalt!
Hoe nauw begluurt gy 't al daar eenig licht uit ſtraalt,
Om, in een twijfelſtant, de waarheid t'onderkennen!
Wy zien u onvermoeit door ſtronkelwegen rennen,
Of bruiſſchen door een vloed daar gy het ys eerſt breekt;
Wie wraakt dat ge op uw ſteng de zeegewimpel ſteekt,
Wijl niemant d'oudheidsſtant zoo klaar heeft opgedolven,
Uit Schriften door den tijd geknaagt, of in de golven
Door 't pekel half vergaan, of ſchaars tot ons gebrogt,
Die uwe naerſtigheid met yver heeft doorzocht,
En vlijtig uitgepluiſt, door nacht en dag te ſlaaven!
Beroemde CAVE, 't pronk der Britſche Letterbraaven,
Uw naam worde altoos in Britanjes Kerk gedacht,
En ſterve nimmer daar men deugd en wijsheit acht.
Schoon zelf uw hooge geeſt in Schriftgeheimeniſſen,
Daar kerkgeſchil op valt, het rechte wit mogt miſſen,
Zulks kreukt uwe achting niet. wie doolt niet ergens in
Wijl 't doolen menſchlijk is? Wie vatte altoos den zin
Der Hemeltolken, en de kracht van hunne reden,
Wanneer zy 't ketterdom van hunnen tijd beſtreden?
Wy dulden in uw werk, ô Licht van Engeland,
Daar gy 't met Neêrlandſch Kerk 't niet eens zijt in 't verſtand,
Hoe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Hoe Paulus lèert dat Godt den menſch van ſchuld wil ſlaaken.
Maar wil, geleerde Man, ook 't vry beſtaan niet wraaken
Dat u een Letterheld van Neêrland 't ſtuk betwiſt,
En wijze u zedig aan waar in gy zijt vergiſt.
Hoor WITS, de Godtgeleerde, in zijne redeneering,
Zoo krachtig, zoo doorkneed, zoo bondig, tot beweering
Dat Chriſtus Bloed alleen, omhelſt door 't waar Geloof,
Ons vrymaakt, dat wy niet zijn eeuwiglijk ten roof,
Voor 's duivels tand en poot, in zijne helſpelonken.
Hoe 't kruisbloed van Godts Zoon den zondaars word geſchonken
Uit loutre liefde, tot hun losgeld van de ſtraf,
En dat Godt om dien prijs hen hunne ſchuld vergaf;
Maar niet zelf om 't Geloof, dat zulk een goed aanvaarde:
't Geloof ruſt ſlechts op 't woord dat 's menſchen heil verklaarde.
Dit nodig ſtuk heeft WITS gedolven uit den grond
En in den top gehaalt, op dat die Grondzuil ſtont
Onwrikbaar voor de Kerk, naar Godts gewijde Orakels.
Hoe nodig waakt men als den reeks der goude ſchakels
Van 's menſchen zaligheit gequetſt word en geſcheurt!
Als in den ringmuur zelf der Kerkkreits word beſpeurt,
In 't overzeeſche Rijk, dat wijdvermaarde Mannen
Het ligte onvoedzaam kaf niet uit het koren wannen.
De Kerk roeme eeuwig dan de deugd en pen van WITS,
Wiens naam nooit word gekrenkt door 's boosheids ſcherpe flits!
Maar dat ook Nederland den wakkren Tolk gedenke,
En hem met dankbaarheit voor zijne vlijt beſchenke,
Die zulk een zwaaren werk zoo loflijk heeft vertaalt,
Op dat des Schrijvers glans op 't hoofd van BOR weêrſtraalt,
De Wachter van Godts kerk te Zeyſt, die, door zijn yver,
Langs 't ſpoor zijns Oudooms draaft, des Lands Hiſtoryſchrijver.

F. HALMA.

********** Voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Voorreeden voor de volgende Inleyding.

AAN DEN LESER.

HEt oogmerk van de volgende Inleyding is enkelijk om den Leeſer een beknopt vertoog van den toeſtant der ſaken in de voorige tyd-beurten der Kerke te geven, en daar in te doen ſien, langs welke trappen de Euangeliſche ſtaat zy ingevoerd, en wat middelen God in alle eeuwen gebruykt hebbe, om de menſchen op de paden van godsdienſtigheyt en deugd te leyden. In de kindsheyt van de wereld, leerde Hy de menſchen door de voorſchriften van de Natuur, en de gemeene kenniſſen van goed en quaad (τὸ πρεσβύτατον νόμιμον, de oudſte wet, als ſe Philo [a] noemd) door levendige god-ſpraken, en groote voorbeelden van godſaligheyt; doordien hy de Heylige Aarts-vaders (gelijk Chryſoſtomus [b] aanmerkt) verwekte als Voogden van alle andere menſchen, die door hun godsdienſtig leven anderen in de oeffening van deugd opvoedden, en als Geneesmeeſters bequaam zyn ſouden om de gemoederen van die, welke met misdaden beſmet en overloopen waren, te geneeſen. Naderhand, ſeyd hy, wanneer Hy hun genoegzame blyken van ſijn ſorg voor hun welſtand en gelukſaligheyt, door veele voorbeelden van ſijne wyſe en weldadige voorſienigheyt over hen in Egypten en in het land Canaän, gegeeven had, naderhand, ſeg ik, gaf hy hun Propheten, die tekenen en wonderen deeden, en bewees op andere, ja ontelbare wyſen ſijne goedertierenheyt aan hen. Maar ten laatſten, als God ſag, dat alle deſe middelen, van Aards-vaders, Propheten, wonderwerken, en geduurige waarſchouwingen en ſtraffen in de wereld geoeffend, niet genoegzaam waren, gaf Hy het laatſte en hoogſte bewys van ſijne liefde en goedertierenheyt tot het menſchelyke geſlagt, ſendende uyt ſijn eygen ſchoot ſijn eenig-gebooren Soon, τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἰατρὸν, den Genees-meeſter der zielen en der ligchamen, die de geſtaltenis van een dienſt-knegt aanneemende, en van een Maagd geboren zynde, in de wereld omgewandeld, en onſe ſmerten en krankheden gedragen heeft, op dat hy de menſchelyke natuur van den laſt en het gewigt der ſonden verloſt hebbende, tot het eeuwige leven verhoogen ſoude. Een kort verhaal van dit alles is het groote oogmerk van de naaſt-volgende verhandeling, daar de Leſer ligtelyk in ſien ſal, dat ik heb aangetekend, niet al wat'er konde, maar alleen, wat tot het eynde dat ik beoogde, nodig was geſeyd te worden. Het is ontworpen in een gelegentheyt van tyd, die meer belet gaf, dan wel een ſtoffe van ſulken natuur vereyſchte; welk indien ik de tijd nam den Leeſer te vertoonen, ſoude ik mogelijk ſagter gehandeld en minder beriſpt worden. Maar hoe het ook is, het word des Leſers goedheyt en opregtigheyt onderworpen.

W. CAVE.

(a) Lib. de Abrah. p. 350. (b) Chryſoſt. Hom. 27. in Geneſ. Tom. 2. p. 285.

Aanwijſer der Hoofdſtukken van de volgende Inleyding.

EERSTE AFDEELING.

Van de Beſtiering der Kerke ten tijde van de Aarts-vaderen. Pag. 1

TWEEDE AFDEELING.

Van de Beſtiering en toeſtant der Kerke, onder de Moſaiſche bedeeling. 33

DERDE AFDEELING.

Van de ſtaat der Kerke onder het Euangelium. 67.

EEN

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

EEN VERTOOG
Van de drie groote
BEDEELINGEN
DER
KERKE,
ONDER DE
Patriarchen, Moses en het Euangelium,
ZYNDE
Een inleyding tot het geheele werk.

EERSTE AFDEELING.
Van de bestiering der Kerke ten tijde van de Aarts-Vaderen.

INHOUD.

De overlevering van Elias. *De drie groote tijd-beurten der Kerke. Der Aarts-Vaderen eeuw. De wetten, toen plaats hebbende, waren of natuurlijke of ingestelde. Wat natuurlijke wetten zijn, getoont uyt het getuygenis van het natuurlijk geweten. De seven geboden van* Noachs *sonen. Derselver opsigt op de wet der natuur. Ingestelde wetten onder die bedeeling. Het bloed eeten waarom verboden. Het geheim en beduydenis desselfs. Besnijdenis wanneer en waarom geboden. Wetten ontrent den Godsdienst. Hoedanig hun openbaren Dienst was. Offerhanden in welken sin natuurlijk, en hoe verre gesegt te zijn ingesteld. De wijse op welke God deed blijken, dat hem deselve aangenaam waren. De plaatsen van hun openbaren Gods-dienst. Der altaren en bossen oorsprong.* Abrahams eyke, *hoe lang die hebbe geduurt; Deselve is door* Constantijn *uytgeroeyt. Oorsprong der* Druiden. *De tijden van hunne godsdienstige vergaderingen. Wat door de woorden*, ten eynde eeniger dagen, Gen. IV. 3. *te verstaan zy. Of de sevende dag van den beginne af onderhouden zy. Wie de bedienaars van dien godsdienst waren. Het Priesterschap des eerst-geboorenen; in welke gevallen het door jongere Sonen bedient wierd. De staat van den Godsdienst onder de na elkander volgende* Aarts-Vaders. *Desselfs gelegentheyt in 't huysgesin van* Adam. Cains *en* Abels *offerhanden, derselver verschillende uytkomst, en waarom.* Seths *groote geleerdheyt en godsaligheyt. De gedaante der Kerk ten tijde van* Enos.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Hoe die woorden te verſtaan : Doe begonmen den Naam des HEEREN aan te roepen. *Geen afgodery voor de Sond-vloed.* De Sonen Gods, *wie die waren. Het groot verderf des Godsdienſts ten tijde van* Jared. Enochs *godſaligheyt, en* wandeling met God. *Deſſelfs wegneming, hoedanig die geweeſt zy.* Noachs *weergalooſe heyligheyt, en nauw-geſetheyt in een booſe eeuw.* (*Print van de menſchen dier tijd.*) *Deſſelfs bewaring voor den Sond-vloed. Gods verbond met hem. Wie de ouder broeder was,* Sem *of* Japhet. *Wanneer en waarom de talen verward zijn.* Abrahams *afgodery en bekeering. Deſſelfs uytmuntende godsdienſtigheyt in verſcheiden ſaken getoont. Gods verbond met hem aangaande den* Meſſias. Iſaacs *en* Jacobs *godvrugtigheyt.* Jacobs *ſegening der twaalf ſtammen, en voorſegging van den* Meſſias. *De buyten-reexe Vaders onder die bedeeling. Wie* Melchizedek *was, en waarin een voorbeeld van* Chriſtus. Job : *deſſelfs Naam, Landſchap, Geſlagte, Staat, Gods-dienſt en tijden. Wanneer deſelve geleeſt hebbe. Een aanmerking over den Godsdienſt der eerſte wereld, en deſſelfs overeenkomſt met de Chriſtelijke.*

Veelerley zijn geweeſt de openbaringen van Gods wil.

I. GOd, *die voortijds veelmaal en op veelerley wijſe tot de Vaderen geſproken heeft door de Propheten, heeft in deſe laatſte dagen tot ons geſproken door ſijn Soon* (*a*): Want hebbende den menſch geſchapen tot de voortreflijkſte eynden, om ſijnen Maker te beminnen, te dienen en te genieten, heeft hy in alle eeuwen beſorgt, dat deſelve, door verſcheyden openbaringen ſijnes willens, mogt bewuſt zijn van ſijn pligt, en hem worden *bekend gemaakt wat goed was, en wat de Heere van hem eyſchte*, tot dat, wanneer alle andere wegen tot herſtelling en gelukſaligheyt der menſchelijke natuur te ſwak en kragteloos bevonden wierden, het God behaagt heeft alle de vorige bedeelingen met de openbaring van ſijn Soon te kroonen en te beſluyten.

De overlevèring van 't huys van Elias, rakende het duren van de wereld.

Onder de Joden (*b*) is een oude overlevering van het *huys* van *Elias*, *dat de wereld duuren ſal ſes duyzend jaren*, welke ſy dus uytrekenen: שני אלפים תהו : שני אלפים תורה: שני אלפים ימות המשיח dat is, *twee duyſend jaren ledig*, (alſo van die eerſte eeuwen der wereld weynig aangetekend is) *twee duyſend jaren de Wet*, en *twee duyſend jaren de dagen van den Meſſias.* Een overlevering, die, ſoſe nergens anders toe dient, ons egter een ſeer gepaſte verdeeling geeft van de verſcheyden eeuwen en tijdbeurten der Kerke,

Driederley huyshouding der Kerk.

die onder driederley huyshouding ten tijde van de *Patriarchen*, van *Moſes* en het *Euangelium* kan worden aangemerkt. Een korte beſchouwing van de twee eerſte ſal ons een groot voordeel toebrengen in de bevatting van de laatſte, de nieuwe en beter bedeeling, die God aan de wereld verleend heeft.

Der Aarts-Vaderen eeuw bepaald. Hadden natuurlijke en ingeſtelde wetten. De eerſte worden beſchreven.

II. Der *Aarts-Vaderen* eeuw, ימי התהו gelijkſe van de Joden genoemt word, dat is, *de ledige dagen*, begint met het begin der wereld, en duurt tot op het geven van de Wet op den berg *Sinai.* Onder die bedeeling waren de wetten, die God tot oeffening van den Godsdienſt en beſtiering van ſijn Kerk gaf, of natuurlijke of ingeſtelde. *Natuurlijke Wetten* zijn die ingeborene kennis en grond-regulen, 't ſy ſe alleen tot beſchouwing, of ook tot te werkſtelling ſtrekten, met welke elk menſch in de wereld komende geboren word; die algemeene bevattingen van deugd en godsdienſt, die *principia juſti & decori, de eerſte gronden*

(*a*) *Heb.* 1. 1. (*b*) *Talm. Tract. Sanhedr. cap. Halec & alibi. Vide Menaſſe Ben Iſraël de reſurrect. lib.* 3. *cap.* 3. *& Concil. Quæſt.* 30. *in Geneſ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gronden van 't geen regt en betamelijk is, welke in des menſchen gemoed van naturen plaats hebben, en aan deſſelfs reden met den eerſten opſlag voorkomen, gebiedende 't geen regt en eerlijk, en verbiedende 't geen quaad en onbetamelijk is; en ſulks niet alleen in 't gemeen, dat 't geen goed is omhelsd, en 't geen quaad is geſchuwt moet worden, maar ook in beſondere gevallen van pligt-oeffening, na dat deſelve met het natuurlijk ligt overeenkomen of daar van verſchillen, en ſig uytſtrekt tot ſodanige ſaken, die haar geſag en waardye niet van eenige wilkeurige inſtellingen, maar van de ſedelijke en innerlijke natuur der ſaken ſelfs afhalen. Deſe Wetten, zijnde van de regte reden voorgeſchreven, en daar uyt oorſpronkelijk, zijn, ſo men op derſelver eerſte en onmiddelijke uytvloeying oogt, in alle menſchen van de wereld, en in alle tijden en plaatſen de ſelve. De *Joden* noemen deſelve המצות שנתפרסמו בכל אומות, geboden, die by alle natien bekend ſtaan. En ſekerlijk, ſy zijn in der menſchen natuur gelijk als ingeweven, en in 't geſtel van hun gemoed ingeplant, en ontdekken ſig ſelven, ſo dra de menſch tot het vrye gebruyk van ſijn reden komt.

Sijn allen menſchen gemeen.

Dat'er nu ſulke Wetten en grond-regulen in der menſchen boeſem van naturen ingeplant zijn, is kenbaar uyt aller menſchen toeſtemming, en de algemeene bevinding de geheele wereld door. Waar komt het anders van daan, dat godlooſe menſchen, de Heydenen ſelfs, na het bedrijf van grove ſonden, die het geweten gevoeliger ontſtellen en doen ontwaken, met ſchrik en vrees voor ſtraf beſet zijn, dan dat ſy henſelven van eenige wet of pligtsvoorſchrift geſchonden te hebben bewuſt zijn? Maar wat Wet kan dat zijn? niet de geſchrevene en geopenbaarde Wet, alſo de Heydenen die noyt gehad hebben: en derhalven 't moet de ingeborene *wet der nature* zijn, die met hem geboren, en in ſijn gemoed vaſt gehegt is, eer dat'er eenige openbaring van buyten by komt. Want (c) *wanneer de Heydenen, die de Wet niet en hebben, van nature doen* (door het ligt en blijk, door de kragt en uytſtrekking van hunne natuurlijke kennis en voorſchriften van deſelve) *de dingen, die der Wet zijn, deſe de Wet niet hebbende zijn henſelven een wet, als die betoonen het werk der Wet geſchreven in hunne herten, hunne conſcientie mede getuygende, en de gedagten* (λογισμοὶ, de redenkavelingen van hunne gemoederen) *onder malkanderen* (μεταξὺ ἀλλήλων over en weder) *hen beſchuldigende, of ook ontſchuldigende*, dat is, hoewel ſy niet hadden een geſchrevene wet, gelijk de *Joden* eertijds hebben gehad, en wy nog heden hebben, egter deden ſy, door hulp van hunne natuurlijke gronden en beginſelen, de ſelve daden, en ſtelden te werk de ſelve pligten die de geſchrevene Wet behelſd en gebied; toonende door hunne werken, dat'er een wet (eenige algemeene bevatting van goed en quaad) in hunne herten ingeſchreven was: En daar van geeft hun conſcientie ſelfs getuigenis: want na dat ſy die natuurlijke wetten of onderhouden of overtreden, ſpreekt de conſcientie hen vry, of veroordeeltſe.

Dat'er ſulke ſijn word beweſen, Uyt de conſcientie

Hier van komt het, dat wy bevinden, dat God, ſelfs in de eerſte kindsheyt van de wereld, *Cain* op de waarheit van dien, als een ſaak, die genoegſaam klaar en bekend was, beriep: *Waarom* (d) *ſijt gy ontſteken? en waarom is u aangeſigt vervallen? iſſer niet, indien gy wel doet,* שְׂאֵת *verhoginge?* (ſult gy niet konnen wandelen met een aangenaam en lieflijk gelaat, het beſte blijk van een gemoed, dat door de bewuſtheyd van ſijn pligt te hebben gedaan geruſt is): *en ſo gy niet wel en doet, de ſonde legt aan de deur* (de ſtraf der ſonden is gereed om u op de hielen te volgen, en de conſcientie, als een dienaar van de wraak

En uyt de hiſtorie van Cain.

(c) *Rom.* 2: 14. 15. (d) *Gen.* 4: 6. 7.

Hebben by na twee duisend jaren voornamelijk plaats gehad.

sal u achtervolgen en jagen). Door dese wetten wierd het menschdom voornamelijk bestierd in de eerste eeuwen van de wereld, also'er byna twee duysend jaren lang geen andere vastgestelde en stand-grijpende regelen voor 's menschen pligten waren, dan 't geen de wet der natuur voorschreef, en dese grond-beginselen van deugd en sonde, van 't gene eerlijk en billijk was, die in het herte vaneen iegelijk mensch ingeschreven zijn.

De seven geboden van de Sonen Noachs

III. De *Joden* maken meermaals gewag (*e*) van eenige besondere geboden ten getale van *seven*, welke sy noemen מצות בני נח, *de geboden van de Sonen Noachs*, van welke *ses* waren gegeven aan *Adam* en sijne kinderen, en het *sevende* aan *Noach*, die sy aldus optellen. *'t Eerste*
1. was על עבורה זרה, *rakende den godsdienst aan vreemde*, dat sy geen godlijke eer souden bewijsen aan de afgoden, of goden der Heydenen, overeenkomende met de twee eerste geboden van de Wet der thien geboden: (*f*) *Gy en sult geen andere Goden voor mijn aangesigte hebben. Gy en sult u geen gesneden beeld, nog eenige gelijkenisse maken van 't geen dat boven in den hemel is, nog van 't geen dat onder op der aarde is, nog van 't geen dat in de wateren onder der aarde is. Gy en sult u voor die niet buygen, nog haar dienen: Want* e. s. v. Van het overtreden deser Wet ontschuldigt hem op een deftige wijse *Job*, een van de Aarts-Vaders, die onder die bedeeling geleeft heeft, wanneer hy van de eer aan de lichten des hemels (de groote, indien niet de eenige afgodery van die vroegere eeuwen) segt: (*g*) *Soo ik het licht aangesien heb wanneer het scheen, of de Mane heerlijk voortgaande, ende mijn herte verlokt is geweest in het verborgen, dat mijne hand mijnen mond gekust heeft; Dat ware ook een misdaat by den rigter, want ik soude den God van boven*
2. *versaakt hebben.* Het *tweede* was על ברכת השם, *rakende het segenen, of eeren van den Naam*, dat sy den Name Gods niet souden lasteren. Op dese wet sag *Job*, wanneer hy so sorgvuldig sijne kinderen *heyligde*, en des morgens opstond, om de godlijke Majesteyt met hen te versoenen: *Misschien*, seyd hy, (*h*) *hebben mijne kinderen gesondigt, en God in hun*
3. *herte gesegent.* Het *derde* was על שפיכת רמים, *rakende het vergieten van bloed*, verbiedende den doodslag; een wet, die na de Sondvloed is vernieuwt; op welke mogelijk *Job* geoogt heeft, wanneer hy hemselven ontschuldigt, *dat hy* (*i*) *niet is verblijd geweest in de verdrukkinge sijnes haters, nog hemselven opgewekt heeft, als het quaad hem vond.* Edog was alle uytstorting van 's menschen bloed door dese wet niet verboden, nadien in eenige gevallen doot-straffen tot bewaring van de menschelijke byeenwooning selfs noodsakelijk waren, maar alleenlijk, dat niemand het bloed van een onschuldigen vergieten, of eygen wraak oeffenen mogt, buyten 't bevel van hem, die openbaar gesag had. Het
4. *vierde* was על גלוי עריות, *rakende de ontdekking van iemands schaamte*, tegen onreynigheyt en overspel, onwettelijke huwelijken, en bloedschendige vermengingen: *So mijn hert*, seyd *Job* in sijn verdediging, (*k*) *verlokt is geweest tot een vrouwe, of ik aan mijnes naastens deure geloert heb: So moet mijn huysvrouw,* &c. *want dat is een schandelijke*
5. *daad, en het is een misdaad* (strafbaar) *by de rigteren.* Het *vijfde* was על הגזל, *rakende diefstal* en rovery; het aanvallen op het regt en eygendom van een ander; het schenden van onderhandelingen en verbonden;

(*e*) *Gem. Babyl. Tit. Sanhedr. cap. 7. fol. 56. Maimon. Tract. Melak. cap. 9. & alibi passim apud Judaeos. Vide Seld. de jure N. & G. l. 1. c. 10. & de Synedr. Vol. 1. c. 2. p. 8.*
(*f*) *Exod.* 20. 3. 4. 5. (*g*) *Job* 31. 26. 27. 28. (*h*) *ibid. c.* 1. 5. (*i*) *ibid. c.* 31. 29.
(*k*) *ibid. c.* 31. 9. 10. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

bonden; het verdraayen van iemands woorden en beloften; het bedrie-
gen van iemand door loosheyt, leugenen, of andere quade konften.
Van allen defen regtveerdigd *Job* hemfelven, feggende; (*l*) *Dat hy niet
met ydelheyt omgegaan, nog fijnen voet tot bedriegery gefnelt en had; Dat
fijn gang niet uyt den weg geweken was; fijn herte fijne oogen niet en was
nagevolgd, nog aan fijne handen yets had aangekleefd.* En elders (*m*)
klaagt hy over de ongeregtigheyt fijner tijden, dat'er waren, *die de
lantpalen aantafteden; de kudde roofden ende weydden; den efel der
weefen weg dreven; den offe eener weduwe te pand namen; den nood-
druftigen deden wijken uyt den weg; de elendige des lands fig t'famen
(deden) verfteken*, e. f. v. Het *fesde* was על הדינים, *rakende het ge-*
rigte, of de bediening van regt en geregtigheyd, dat Rigters en Over- 6.
heden in elke plaats fouden geftelt worden, om de burgerlijke gefel-
fchappen in order te houden en te regeeren, over verfchillen te vonnif-
fen, en tuffen den man en fijnen naaften regt te doen. Dat'er nu in die
tijden fodanige geweeft zijn, fchijnt klaarlijk te blijken uyt עון פלילי, daar
Job in een hoofdftuk (*n*) tweemaal van fpreekt, *de veroordeelde mis-
daad*, welk de *Joden* verklaren, en wy met regt vertalen, *een misdaad
(ftrafweerdig) by den rigter.* Het fevende en laatfte was על אבר מן החי, 7.
rakende het lid van eenig levendig fchepfel, dat is, gelijk God het in fijn
gebod aan *Noach* uytdrukt, dat fy *geen bloed*, of *vleefch met fijn fiele*,
dat is, *fijnen bloede fouden eeten.*

Niet uyterlijk voorgefteld.

Dat nu defe geboden door een ftatelijk en uyterlijk voorftel aan de Aarts-Vaderen voor de Sond-vloet in 't befonder overgegeven zijn (gelijk de *Joden* fchijnen te beweeren) fal ik niet feggen: my aangaande ik kan defelve niet anders aanmerken (het laatfte alleenlijk uytgefondert) dan als een merkelijk deel van 't geen de *wet der natuur* gebied, alfo fe groote trekken en merktekenen behelfen van die natuurlijke voorfchriften, die der menfchen fielen ingedrukt zijn: Want wat is betamelijker en redelijker, en meer overeenftemmende met de eerfte bevattingen en kennis onfer fielen, dan dat wy God alleen dienen en aanbidden, als zijnde de Auteur van ons wefen, en de fonteyne van onfe geluksaligheyt, en dat wy den luyfter van fijn onmededeelbare volmaaktheden tot geen fchepfel over brengen? Dat wy groote gedagten hebben van God, fodanige die de grootheyt en majefteyt van fijn wefen betaamt? Dat wy ons onthouden van iemand te verongelijken, fijn regt te verkorten, fijn voorregten te verbreken, en veel meer van op iemands leven, de dierbaarfte fegening die wy in de wereld hebben, aan te vallen? Dat wy in alle onfe onderhandelingen opregt en regtveerdig zijn, en allen menfchen doen, gelijk wy willen dat defelve ons doen? Dat wy kuyfch en matig leven, en door ongebondene en uytfporige luften en vleefchelijkheden ons niet befondigen tegen onfe natuurlijke fedigheyt? Dat order en regeering in de wereld gehandhaafd, geregtigheyt geoeffent, en elk in fijn regtveerdige befittinge beveyligt worde?

Waren een gedeelte van de Wet der natuur.

Welk nader getoond word.

Op de onderhouding van defelve kon iemant een profelijt worden.

Ja fo feer fchenen defe wetten met de reden en 't verftand der menfchen over een te komen, dat de *Joden*, hoewel meer dan alle volkeren onder den hemel voor de inftellingen hunner wetten yverende, die *Heydenen*, die de genoemde geboden onderhielden, tot *profelijten* of *aankomelingen* in hun Kerk aannamen, hoewel fy hen niet verplichteden tot de *befnydenis*, en de andere *Mofaïfche kerk-plegtigheden*. Selfs in de eerfte eeuwe des Chriftendoms, wanneer het groote verfchil tuffen de *Joden* en *bekeerde Heydenen* oprees over de verpligting aan de Wet van

(*l*) * 5. 7. (*m*) c. 24. 2. 3. 4. &c. (*n*) *Job.* 31. 11. 28.

Moses, als noodsakelijk tot de saligheyt, wierd alleenlijk de onderhouding van dese geboden, ten minsten een groot gedeelte derselven, de bekeerde *Heydenen* door de *Apostolische* Kerkvergadering te *Jerusalem*, als het beste middel tot slissing van het verschil, opgeleght.

Ingestelde wetten uytdrukkelijk,

IV. Maar hoewel de wet der nature de gemene wet was, door welke God de wereld toen voornamelijk regeerde, egter liet hy niet na, door buyten gewoone wegen, 't geen de Kerk noodig was, by gelegentheyt te vergoeden, sijn wil hen bekend makende door droomen, gesigten, en andere wijsen van openbaring, daar wy nader op sullen agt geven, als wy tot de *Mosaïsche* huyshouding komen. Hier uyt zijn gekomen die ingestelde wetten in desen kerk-tyd-kring, waar van eenige uytdrukkelijker aangetekend, en andere bedekter te kennen gegeven worden. Onder de klare en meest voortkomende zijn besonder merkelijk, 't verbod van geen *bloed* te eeten, en van *de besnijding*; waar van het eerste aan *Noach*, en het tweede aan *Abraham* gegeven is.

Aan Noach ontrent het eeten van bloed.

Wat het *bloed* aangaat, daar van vinden wy aangetekend, (o) *Alles wat sig roert, dat levendig is, sy u tot spijse*, e.s.v. *Dog het vleesch met sijne siele, dat is, sijnen bloede en sult gy niet eeten.* Het bloed is het vaartuyg, welk de geesten over-voerd, gelijk de aderen de pijpen zijn, door welke het bloed word overgebragt. De dierlijke geesten nu geven een levendige hitte en een werksaamheyt aan een iegelijk deel: en wanneer die vervliegen, dan verkoeld aanstonds het bloed, en het schepsel sterft. *Geen vleesch met het bloed, welk dessels leven is*, dat is, geen vlees, als het nog leeft, als'er het bloed en de geesten nog in zijn. Het geheym en betekenis hier van was, dat God niet wilde, dat de menschen souden vervoerd worden tot de konsten van wreedheyt, of tot iets dat maar na onbarmhertigheyt en wreedheyt leek, op dat niet de wreedheyt tegen beesten in eene diergelijke tegen menschen mogte veranderen. Het is goed de buyten-wagten te veyligen, en de afgelegenste wegen, die tot de uyterlijke sinnen leyden, te stoppen, besonder als men de heftige genegentheyt van de menschelijke natuur tot ontroering en wraak aanmerkt. De menschen worden traps-wijse bloeddorstig en onmenschelijk, en wanneer men so allenxkens nader komt, word een saak, die in haar selven schuwelijk is, niet alleen gemeensaam, maar ook vermakelijk. De *Romeynen*, die in den beginne het volk in de *ronde schouw-plaatsen* enkelijk vermaakten met wilde beesten malkanderen te sien dooden, quamen naderhand daar toe, dat se met het leven der *Vegt-meesters* speelden, ja selfs menschen voor leeuwen en beyren wierpen, om van haar te werden verslonden, en sulks enkelijk tot verandering en vermaak des volks (p). Hy, die genoegen kan vinden in een levendig schepsel te scheuren en te eeten, sal binnen korten geen swarigheyt vinden 's menschen leven geweld aan te doen. Daar beneven maakt ook 't eeten van bloed, volgens de natuur een wreed humeur, verhittede en vinnige geesten, die ligtelijk tot toorn en wreedheyt ontstoken en opgeblasen worden. Dat nu God hier door beoogde woestheyt en wreedheyt in te binden, en barmhertigheyt en mededoogentheyt aan te queeken, blijkt uyt 't gene dat na gemelde woorden volgt: (q) *Ende voorwaar ik sal u bloed (het bloed) uwer sielen eyschen; Van de hand aller gedierte sal ik het eyschen, ook van de hand des menschen,* van

'T geheym van dat verbod breed getoond.

(o) *Gen.* 9. 3, 4. (p) Ῥώμης πρὸς πράξεις ἐγειρούσης, καὶ ἰλιάδος κακῶν ἡ ἄψυχος καὶ λιτὴ τροφὴ, καὶ πᾶσιν εὐποριστὸς ἀφαιρεῖται ἡμᾶς, εἰρήνην παρασκευάζουσα τῷ τὰ σωτήρια ἡμῖν ἐκπυρίζοντι λογισμῷ. οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων, φησὶν ὁ Διογενὴς, οἱ κλέπται, καὶ οἱ πόλεμοι, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν κρεοφάγων οἱ συκοφάνται καὶ Τύραννοι. *Porphyr. de abstin. lib.* 1. *Sect.* 47. *p.* 37. (q) *Gen.* 9. 5. 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van de hand eenes iegelijken ſijnes broeders ſal ik de ſiele des menſchen eyſchen. Wie des menſchen bloed vergiet, ſijn bloed ſal door den menſche vergoten worden. 't Leven van een beeſt mogt niet uyt dertelheyt of wreedheyt 's menſchen genegentheyt worden opgeoffert, veel min dat van een menſch; te meer, om dat het leven van een menſch ſo geheyligt en koſtelijk is by God, dat, wanneer het door een beeſt wierd benomen, het daar ook ſelfs voor ſterven moeſt; en wanneer ſulks geſchiedde door een menſch, dat dan des menſchen leven, volgens de wet van gelijke vergelding, daar voor moeſt gegeven worden, *(r) Sijn bloed ſal door den menſche vergoten worden*; daar wy door den menſch noodſakelijk moeten verſtaan den ordinairen Rigter en Overigheyt, of בית דין של מטה, dat is, *de lagere regtbank*, gelijk'er de *Joden* van ſpreken, ſo genoemt in opſigt op het godlijk en hoger hof, het onmiddelijk oordeel van God ſelfs: en hier door was het, dat God wonderlijk ſorgde voor het behoud en beveyliging van 's menſchen leven, en voor de order en welſtand van de menſchelijke geſelſchapping; welk ook ten minſten noodſakelijk was, door dien de geheugenis van het geweld en onderdrukking door de *Nephilim* of *Reuſen*, voor de Sond-vloed, nog in verſſe geheugeniſſe was, en buyten twijffel ſulke *geweldige jagers*, menſchen van ſterke ligchamen, en van woeſte en onmenſchelijke driften naderhand ſouden opkomen. Deſe wet tegen het eeten van bloed, wierd onder de inſettingen van *Moſes* naderhand vernieuwt, maar met byvoeging van een nader betekenis: *Want (s) de ſiele des vleeſches is in het bloed, daarom ik het u op den altaar gegeven hebbe, om over uwe ſielen verſoeninge te doen: Want het is het bloed dat voor de ſiele verſoeninge doen ſal:* dat is, het bloed mogt niet gegeten worden, niet alleen om de reden van ouds, maar ook om dat God het bloed beſonderlijk geordonneerd had, om te zijn het groot werktuyg van verſoening, en een uytſtekend voorbeeld van het bloed des Soons Gods, die als het groote ſoen-offer voor de wereld ſterven ſoude. Ja deſelve wet is in de eerſte jaren van het *Chriſtendom* door de *Apoſtelen* herſteld, en eenige eeuwen lang van de eerſte *Chriſtenen* onderhouden, gelijk wy elders hebben aangemerkt.

Dootſlags ſtraf bevolen.

Het eeten van bloed door Moſes op nieuw verboden. Met een beſondere reden.

V. Het tweede gebod was van de *beſnijdenis*, gegeven aan *Abraham*, doen God met hem een verbond maakte. *God ſeyde tot Abraham (t): Gy nu ſult mijn verbond houden*, e. ſ. v. *Dit is mijn verbond, dat gy houden ſult tuſſen my, en tuſſen u, en tuſſen uwen ſade na u, dat al wat manlijk is, u beſneden worde. Ende gy ſult het vleeſch uwer voorhuyd beſnijden, en dat ſal tot een teken zijn des verbonds tuſſen my en tuſſen u.* God had nu een verbond gemaakt met *Abraham*, om ſijne nakomelingen tot ſijn eygen volk aan te nemen, en dat uyt deſelve de beloofde *Meſſias* ſoude voortkomen: en gelijk alle verbonds-bedingen met eenige uyterlijke en ſtatige plegtigheden tot derſelver goedkeuring en beveſtiging vergeſelſchapt gaan, ſo heeft het God behaagt de beſnijdenis, als het teken en ſegel van ſijn verbond, daar by te voegen; ten deele alſo deſelve gepaſt was, om het beloofde ſaad te betekenen, en ten deele, op datſe een merk voor *Abrahams* kinderen (dat gedeelte namelijk, welk God uyt alle andere menſchen uytgekoren had) van alle andere volkeren te onderſcheyden. Wanneer nu *Abraham* ſig aan ſulken onaangenaam en moeylijk teken, als hem hier door opgelegt wierd, ſo blymoedig onderwierp, ſulks was een genoegſaam bewijs, dat hy van herten de bedingen van dat verbond aannam: Want de beſnijdenis

Aan Abraham van de beſnijdenis.

Waaromſe wierd ingeſteld.

Wat in deſſelfs aanneming door Abraham te ſien is.

(r) *Gen.* 9. 6. (s) *Lev.* 17. 11. (t) *Gen.* 17: 9, 10. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſnijdenis konde niet anders dan pijnlijk en gevaarlijk zijn aan iemand die bejaard was, gelijk het naderhand weſen ſoude aan alle nieuw-geborene kinderen: waarom *Zippora* over *Moſes*, die haar gebood haren Soon te beſnijden, klaagde, Dat hy was חתן דמים, *een bruydegom der bloeden*, een wreed en onmenſchelijk bruydegom; en dat was, ſeggen de *Joden* (*u*) de reden, waarom de beſnijdenis in de veertig jaren hunner reyſe door de woeſtijne wierd nagelaten, te weten משום חולשא דאורחא, *van wegen de moeyelijkheyt en onbequaamheyt van de weg*; God ſag, ſeggen ſy, het nalaten van dien over, op dat ſy in hun reyſen niet ſouden belet worden, alſo de pijn en ſwakheyt van de beſnedene ſulke moeyelijke en geduurige reyſen niet verdragen konde.

Moet op den agſten dag bedient worden, en waarom.

Deſe moeſt bedient worden op den *achtſten dag*, niet vroeger (*x*) om dat de tederheyt van het kind deſelve voor die tijd niet konde verdragen, en de Moeder van een manlijk kind na de Wet ſeven dagen onreyn was; ook niet later, waarſchijnlijk om dat deſelve langer uytgeſtelt zijnde, de ouders onwilliger ſouden zijn hunne kinderen die pijn, van welke ſy allenxkens ſouden gevoeliger worden, aan te doen, op dat ik nu niet ſpreke van 't genoegen, welk de ouders ſouden hebben, ſiende hunne kinderen ſo plegtelijk intreden in het verbond. Deſe beſnijdenis wierd naderhand in het ligchaam van de *Joodſche* wetten ingelijft; met een deftige eerbiedigheyt onderhouden, als hun groot en beſtendig voorregt; aangeſien als het groote fundament van hun vrymoedigheyt en aangenaamheyt by den hemel; en geagt eenigſins van ſulken waardy, als alle de andere kerkplegtigheden van *Moſis* wet te ſamen.

Bedektelijk aangeweſen.

VI. Maar behalven deſe twee vinden wy nog andere ingeſtelde geboden, welke hoewel niet ſo klaarlijk uytgedrukt, ons egter genoegſaam aangeweſen worden.

Als, het niet trouwen met ongelovige.

Dus ſchijnt'er een wet geweeſt te zijn, dat niemand van *de heylige linie*, niemand van de nakomelingen *Seths* ſoude trouwen met ongeloovige, of met de verdorvene en afgodiſche natien, welke God verworpen had, gelijk blijkt uyt 't geen als een groot deel van de ſonde der eerſte wereld word ingebragt, dat (*y*) *Gods Sonen de dogters der menſchen* tot wijven namen, als ook uyt de groote ſorg van *Abraham*, (*z*) dat ſijn Soon *Iſaac* niet mogt een vrouw nemen van de dogteren der *Canaaniten*, *in het midden van welke hy woonde*.

Het regt van Swagerſchap.

Ook was'er מצות יבום, *jus Leviratus, het regt van ſwagerſchap*, waer door de naaſte broeder van hem, die ſonder kinderen ſtierf, verpligt was des overledenen broeders vrouw te trouwen, en *ſijn broeder ſaad te verwekken*; welk *Onan*, doen hy 't verwaarloosde, het leven koſte; en boven deſe nog veele beſondere wetten, welke wy uyt de geſchied-Boeken van die tijden ſouden konnen ophalen.

Der Aartsvaderen Godsdienſt onderſogt.

Maar 't ſal van meerder nut en gewigte zijn, dat wy aanmerken, welke de wetten zijn, die God tot waarneming van ſijnen dienſt gegeven heeft. Deſe ſullen wy beſt bekennen, wanneer wy bedenken, wat voor een godsdienſt in deſe vroeger tijden doorgaans de overhand had; daar in wy byſonderlijk ſullen agt geven op de natuur van hunnen openbaren godsdienſt, de plaatſen waar, de tijden wanneer, en de perſonen door wien deſelve bedient wierd.

1. Ten opſigt van den Godsdienſt, waar in ſe beſtond.

VII. Men kan geenſins in twijfel trekken, of de HH. Patriarchen van die dagen zijn beſorgt geweeſt, om hunne kinderen, en alle die onder hun opſigt waren (de huysgeſinnen doen vry groot en talrijk zijnde) te onderwijſen in de pligten van den godsdienſt, te verklaren en aan te dringen de natuurlijke en in hun gemoederen ingeſchrevene wetten,

(*u*) *Talm. Tract. Jobam. c.* 8. (*x*) *Maimon. More Nevoch. part.* 3. *c.* 49. *p.* 506. (*y*) *Gen.* 6:2.3. (*z*) *Gen.* 24.3.

ten, en hen bekend te maken die goddelijke overleveringen en openbaringen, die ſy ſelfs van God ontfangen hadden. Dit was het voornaamſte daar van God *Abraham* beſchreef; (*a*) *Ik heb hem gekent, dat hy ſijne kinderen, ende ſijnen huyſe na hem ſal beveelen, en ſy den weg des Heeren houden, om te doen geregtigheyt en gerigte.* Hier by voegden ſy gebeden en aanroeping van Gods Naam, boven welke geene pligt natuurlijker en noodſakelijker is; *natuurlijker*, om dat deſelve bequamelijk uytdrukt de groote eerbiedigheyt en agting, die wy hebben voor de goddelijke Majeſteyt, en de genegentheyt der menſchen, om hunne noden hem bekend te maken; *geene ook noodſakelijker*, want gemerkt wy geheel afhangen van de aanhoudende en dagelijks wederkeerende magt en goedheyd van God, ſo is het ten hoogſten redelijk, dat wy ons dagelijks wenden tot hem, *in welken wy leven, ons bewegen, en zijn:* Ook lieten ſy niet na de weldaden van den hemel te roemen, en plegtelijk te danken, mids hooge en eerbiedige gedagten hebbende van God, en doende 't geen met dat hoog gevoelen, dat ſy van God hadden, over een quam. In deſe daden nu van hun godsdienſt waren ſy ſorgvuldig, om de grootſte eerbiedigheyt en onderwerping uyterlijk te vertoonen, welk gemeenlijk geſchiedde door nederbuyging. *Abraham*, ſtaat'er (*b*), *boog ſig ter aarde.* En wanneer God den *Iſraëliten* het gelukkige nieuws van hun verloſſing uyt *Egypten* boodſchapte, (*c*) ſy *neygden hare hoofden en aanbaden.* Een poſtuur, welk in de *Ooſterſe* landen tot heden toe in het aanbidden heeft plaats gehad. Maar het grootſte bewijs van den openbaren godsdienſt in deſe tijden waren de *offerhanden*, een ſtuk van godsdienſt, welk vry vroeg, en waarſchijnlijk van *Adams* val af ſijn begin gehad heeft. Deſe waren of *dank-offerhanden*, uytdrukkingen van dankbaarheyt voor ontfangene weldaden, of *ſoen-offerhanden*, opgeoffert tot vergeving der ſonden. Of deſe offerhanden eerſt zijn ingevoerd na der menſchen goed-dunken, of van God ingeſteld en geboden, ſoude wijd en breed konnen onderſogt worden: maar wat my aangaat, het komt my aldus klaar voor, dat, wat aangaat de dank-offeren, gelijk als van de eerſtelingen (*d*) en diergelijke, 's menſchen eygen reden hem konde ingeven en overreden, dat het betamelijk was deſelve, als de natuurlijkſte uytdrukking van een dankbare ſiel aan te bieden. En dus verre konden'er offerhanden weſen in den ſtaat van onnoſelheyt: want de menſch in ſulke treffelijke omſtandigheden, als hy was in het *paradijs*, geſchapen zijnde, konde niet anders dan erkennen, dat hy Gode alle mogelijke onderdanigheyt en dankbaarheyt ſchuldig was; want gehoorſaamheyt was hy hem ſchuldig als ſijn Opper-heer en Meeſter, en dankbaarheyt, als ſijn grooten Patroon en Weldoender, en daarom was hy verpligt hem eenige offerhanden van dankſegging te betalen, als een getuygenis van ſijn dankbare erkentenis, dat hy ſijn beſtaan en bewaring van hem had. Maar wanneer de ſonde de gedaante had verandert, en het menſchdom in een ſtaat van ſchuld geſonken was, moeſt hy na een middel omſien, daar door hy den toorn Gods ſtillen, en ſig met hem verſoenen mogt. Dit nu wierd gedaan door bloedige en ſoen-offerhanden, welke God in des ſondaars plaats aannam: en deſe

Getoont in Abraham.

Beſtond in aanroeping van Gods Naam.

Nederbuyging.

En offerhanden. Welker ſoorte onderſogt en oorſpronk opgehaald word.

Ten opſigt van de dank-offeren.

En van de ſoen-offeren.

 aan-

(*a*) *Gen.* 18. 19. (*b*) *Gen.* 18. 2. (*c*) *Exod.* 4. 71. (*d*) Καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας ἤνεγκε Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ Κυρίῳ. σκόπει πῶς τῷ συνειδότι τὴν γνῶσιν ἐναπέθετο τῆς φύσεως ὁ δημιουργός. Τίς γὰρ ἂν εἰπέ μοι τοῦτον ὡδήγησε πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν, οὐδεὶς ἕτερος, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ συνειδότι γνῶσις· ἤνεγκε, φησιν, ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ Κυρίῳ. ᾔδει γὰρ καὶ ἠπίστατο, ὅτι προσήκει καθάπερ δεσπότῃ τῶν οἰκείων κτημάτων προσάγειν τι τῶν γενῶν. οὐχ ἐπειδὴ αὐτὸς δεῖται, ἀλλ' ἵνα τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξηται αὐτὸς τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας ἀπολαύων. *Chryſoſt. Homil.* 18, *in Geneſ. p.* 173. *Tom.* 2.

aangaande, het schijnd met de reden over een te komen dat deselve op een ingestelde order gegrond zijn, om dat, de vergeving der sonden een saak van Gods enkele genade en gunste zijnde, al het geen een middel was om deselve te betekenen en te verkrijgen van God selfs moest geordonneert zijn, en dienvolgens eerst geopenbaard aan *Adam*, en door hem bekend gemaakt aan sijn kinderen.

God toonde in offerhanden sijn behagen,

De Godheyt nu hier door versoent, was gewoon sijn behagen aan die offerhanden te betuygen door eenig uyterlijk en sigtbaar teken. Dus merkte *Cain* klaarlijk, dat God *Abels* offer had aangesien, en niet het sijne (*e*). Egter valt het niet ligt te bepalen, hoedanig dat teken geweest zy:

door tekenen, waarschijnlijkst door vyer.

waarschijnlijkst is het geweest *vyer*, dat van den hemel nederquam op de offerhande, en deselve verteerde: want so was het doorgaans in de offerhanden onder de *Mosaïsche* bedeeling, en dus vinden wy het geweest te zijn in het bekende offer van *Abraham*, (*f*) *een vyerige fakkel ging tussen die stukken door*. En daar geseyd word (*g*) *God sag Abel en sijn offer aan*, vertaalt *Theodotion* sulks, ἐνεπύρισεν, *hy verbrandde het*; en daar op speeld de Sanger *Israëls* in sijn gebed: (*h*) *hy gedenke aller uwer spijs-offeren*, ועלתך ידשנה *en make u brandoffer tot asse*.

2. Ten opsigt van de plaatse des Godsdiensts.

VIII. Ter naaster plaats staat ons te ondersoeken, waar dese openbaren godsdienst gepleegt wierd. Datse vaste en afgesonderde plaatsen hadden tot hunne godsdienstige pligten, bysonder die sy in 't openbaar en voor allen verrigteden, is ten hoogsten waarschijnlijk;

Altijd is'er plaats toe geweest.

natuur, en de reden selfs van saken moest hen daar toe aanleyding geven: en dit meen ik beoogt te zijn in die spreekwijs, daar van *Cain* en *Abel* geseyd word, *Dat sy hunne offeren bragten*, dat is, gelijk het *Aben Ezra* en andere uytleggen (*i*) אל מקום שקבע לתפלתו, *tot de plaats, die tot hun gebed afgesondert was*. Dat was gelooflijk de reden, waarom *Cain*, hoewel in sijn hert moeyelijk en ontsteken over het voor trekken sijnes broeders voor hem, hem niet aanstonds aanviel, als de statelijkheyt en godsdienst in die plaats geoeffent, en de merklijke vertooning van de godlijke Majesteyt aldaar in hem een ontsag baarde, maar sijn moorddadig voornemen uytstelde tot dat sy in het veld quamen, en daar stond hy tegen hem op, en sloeg hem dood.

En altaren,

Tot hunne offerhanden hadden sy *altaren*, op welke sy deselve offerden, die buyten twijffel gelijk-tijdig met de offerhanden selfs geweest zijn, hoewel wy van deselve niet eerder dan na den vloed lesen; *Wanneer Noach* (*k*) *den Heere eenen altaar bouwde, en op denselven brand-offeren offerde*. Dus bouwde *Abraham* (*l*), straks na dat hy tot den dienst van den waren God geroepen was, tot *Sichem* den Heere, die hem verschenen was, *eenen altaar*, en van daar getrokken zijnde na het gebergte *oostwaarts*, bouwde hy wederom eenen anderen altaar, en riep aldaar den Name des Heeren aan, en so deed hy byna in alle plaatsen, daar hy quam.

by welke waren bosschen en hoogtens.

Dus was dat ook deselve *Abraham*, wanneer hy te *Berseba* woonde in de vlakte van *Mamre aldaar* (*m*) *een bosch plantede, en den Naam des Heeren des eeuwigen Gods aanriep*: welk buyten twijffel de gemeene Kapél of *oratorium*, dat is, bidplaats geweest is, werwaards *Abraham* en sijn tal-rijk huysgesin, en waarschijnlijk ook die, welke hy tot *proselyten* of aankomelingen tot zijnen Godsdienst aangenomen had, gewoon waren hen te begeven tot hunne openbare aanroeping van Gods

Waarom die tot Godsdienst

Naam, als zijnde een plaats die tot sodanige godsdienstige verrigtingen oneyndige voordeelen had. En in der daad de oude hebben in hunne gods-

(*e*) *Gen.* 4. 4. 5. (*f*) *Gen.* 15. 17. (*g*) *Gen.* 4. 4. (*h*) *Psal.* 20. 3. (*i*) *Apud. P. Fag. in Gen.* 4. (*k*) *Gen.* 8. 20. (*l*) *Gen.* 12. 7. 8. en *c.* 13. 4. 18. (*m*) *Gen.* 21. 33.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

godsdienſten veel werk gemaakt van *boſſen, boomen en gebergtens*, ten gekoren
deele wegens de gevoeligheyt der plaatſen, als welke de gedagten beter wierden.
tot beſchouwing en overdenking van God t'ſamen hielden, en hunne
t'ſamengevoegde gebeden en dankſeggingen aan God een beter weer-
klank deden hebben, en ten deele wegens de ſtilte en afgeſondertheyt
dier plaatſen, die in het gemoed van den aanbidder een ſoort van hey-
lig ontſag en ſchrik baarde. Hierom is het dat wy in *Ophra*, daar de Alom in
Vader van *Gideon* woonde, ontmoeten een altaar des *Baals*, en een gebruyk.
boſch, die daar by was (*n*): en hoe gemeen de afgoderyen en bygeloo-
vigheden van de heydenſe wereld ontrent boſſen en hoogten geweeſt zijn, Waarom
kan niemand, die maar wereldſe of heylige geſchied-boeken eenigſins van God
behandelt heeft, onbewuſt zijn; waarom God ook, wegens het veelvou- verboden;
dig misbruyk derſelven tot afgodery de *Iſraëliten* gebood *hare altaren
om te werpen, en hare boſſen af te houwen* (*o*), en *dat ſy geen boſch van
eenig geboomte ſouden planten by den altaar des Heeren* (*p*), op dat hy
niet en ſoude ſchijnen goed te keuren, 't geen ſo doorgaans tot valſchen
godsdienſt en afgodery misbruykt wierd. Maar om weder te keeren tot
Abraham. *Hy plantede een boſch*, אשל, *een boom*, welken de oude Abrahams
doorgaans meenen een breede uytgebreyde *eyke* geweeſt te zijn; en daar boſch
is in den heyligen text eenige grond voor dat gevoelen: want de plaats,
daar *Abraham* dien boſch plantede, (*q*) word genoemt (in de Engel-
ſe overſetting) *de vlakte van Mamre*, of, als in het *Hebreuſch* ſtaat,
by woonde באלני ממרא *aan de eykeboomen van Mamre*, (*r*) welk de *Syri-* of eyke.
ſche overſetting vertaald ܒܝܬ ܒܠܘܛܐ, *het huys van de eyke*. *Joſe-
phus* ſegt ons (*s*) deſſelfs naam *Ogyges* geweeſt te zijn; en het is geen
verwerpelijke giſſing, (*t*) dat *Noach* wel mogt in die plaats gewoond, Deſſelfs
en haar die naam gegeven hebben, of ten minſten datſe na hem benoemt oorſprong.
zy, alſo *Ogyges* de naam is, met welke *Noach* gemeenlijk by de vreem-
de Schrijvers voorkomt. Deſe ſelve eyke verſekert ons *Hyeronymus* (*u*), Hoe lang
en geeſt *Euſebius* (*x*) genoegſaam te kennen, dat nog tot de tijd van zy geſtaan
Conſtantinus toe, overgebleven, en met groote bygeloovigheyt geëert heeft.
wierd. En *Zozomenus* verhaald nog nader (*y*), dat daar elke Somer een
beroemde *marktdag* was, en een *feeſtdag* geviert wierd van een grooten
toevloed van menſchen, uyt de naaſtgelegene landſchappen, ſo *Chriſte-
nen*, als *Joden* en *Heydenen*, προσφόρως δὲ ταῖς θρησκείαις τιμῶσι τῦτον τὸν χῶρον, die
deſe plaatſe eerden, een iegelijk na de gronden van ſijn godsdienſt; maar En door
dat *Conſtantinus*, misnoegd zijnde dat die plaats ontheyligd wierd door wiens or-
de bygeloovigheden der *Joden* en de afgodery der *Heydenen*, ernſtig der uytge-
ſchreef aan *Macarius*, den Biſſchop van *Jeruſalem*, en de Biſſchop- roeyt.
pen van *Paleſtina*, datſe de altaren aldaar af breken, de beelden om ver-
re werpen, alle tekenen van afgodery vernielen, en die plaats tot haar
oude heyligheyt herſtellen ſouden; welk dan ook gedaan, en een kerke,
waar in God ſuyver en opregt gedient ſoude worden, ter ſelver plaats
gebouwt wierde. Buyten twijfel hebben de *Heydenen* van deſe *eyke*,
de gewoone plaats van *Abrahams* devotie en godsdienſt, ontleend het
gebruyk van hunne eyken en boſſen in hun godsdienſt, en beſonder Hier van
komen daar van de *Druiden*, de groote en byna eenige Meeſters en be- quamen de
ſtierders van alle geleerdheyd en godsdienſt by de oude *Britten*; want Druides.
het is ſo ſeker en bekend, dat deſe t'eenemaal onder eykeboomen en in

(*n*) *Jud.* 6.24.25. (*o*) *Exod.* 34.13. (*p*) *Deut.* 16.21. (*q*) *Gen.* 13.18. (*r*) Παρὰ τὴν δρῦν τῦ Μαμβρῆ. LXX. *Ita verſ. Samaritana, nec aliter Arabs in Gen.* 18.1. (*s*) *Antiq. jud. l.* 1. *c.* 11. *p.* 19. (*t*) *Vide Dick. Delph. Phœnic. c.* 12. *p.* 137. & *append. p.* 38. (*u*) *De loc. Hebr. in voce Arboch.* (*x*) Ἡ δρῦς Ἀβραὰμ θεωρῦται &c. *Euſeb.* περ. τοπικ. ὀνομ. *in voce* Ἀρβώ. (*y*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 4. *p.* 447.

bossen gewoont, aldaar hunne leeringen en geboden overgelevert, en hun godsdienstige en geheyme plegtigheden geoeffend hebben; dat se daar van daan haar naam kregen, 't zy van Δρῦς (gelijk de Oude doorgaans hebben geoordeelt), of waarschijnlijker van het oude *Celtisch* woord *Deru*, beyde betekenende een *eyke*, welke in *Walsland*, welkers inwoonders nakomelingen van de oude *Britaniers* zijn, noch heden ten dage *Derw* genoemt word. Maar hier van genoeg.

3. Ten opsigt van de Tijden des Godsdiensts.

IX. Van de plaatsen waar, gaan wy voort tot de *tijden* wanner sy gemeenlijk hun godsdienst pleegden. Gemerkt *order* in alle ondernemingen, en veel meer in de daden van godsdienst, noodsakelijk is, so konnen wy niet denken dat de menschen in een saak van so grooten belang in een losse onsekerheyt gelaten zijn, maar datse hun bestemde en statelijke tijden van godsdienst gehad hebben; bysonder om dat wy by alle Natien, selfs de allerwoeste en onbeschaafde Heydenen, tijden ter eeren hunner goden, en tot openbare pleging hunner godsdienst, afgesondert vinden: en so is het buyten tegenspraak geweest in de vroegere eeuwen van de wereld; dat sy hadden *bestemde en afgesonderde tijden*, op welke sy t'samen quamen, om hun onderdanigheyd aan God te bewijsen, en hun t'samen gevoegde erkentenissen aan den God des hemels op te offeren. So lesen wy van *Cain*, dat hy *ten eynde eeniger dagen sijn offer bragt*, מקץ ימים, (z) *op het eynde der dagen*, op een van de vastgestelde en t'elkens wederkeerende dagen, op welke sy tot hun godsdienstige versamelingen t'samen quamen, alsoo het woord קץ niet enkelijk een eynd, maar *een bepaald en vastgesteld eynd* betekend. Ik weet, dat veele met grooten drift en yver staande houden, dat de *Sabbath* of sevende dag van de schepping was afgesondert, en alom, als de tijd van den openbaren godsdienst, van het begin der wereld selfs af, onderhouden geweest is: maar de grond, waar op dat gevoelen gebouwt is, is vry swak en sandig, hebbende niets daar het op steund, dan eene plaats, (a) daar geseyd word, *dat God op den sevenden dag van al sijn werk gerust, den selven dag gesegend, ende geheyligd heeft*; welke woorden met reden mogen geoordeelt worden van *Moses* daar gestelt te zijn, by wege van *prolepsis*, of voor uyt-treding, de saak op die plaats stellende, gelijkse was in sijnen tijd, indiense al eenigsins op den *Sabbath* passen, en niet liever so moeten verstaan worden, dat God den sevenden dag segende en heyligde, als hebbende doen alle sijne werken volbragt, met het scheppen van den mensch, in welken, als de kroon en cieraad van alle sijne schepselen, hy hem selven heyligen wilde. En dat die woorden van een wekelijken *Sabbath* souden te verstaan zijn, heeft so weynig overeenkomst met dien text, als met de praktijk van die tijden, also'er geen voetstap of schaduw van een sulken *Sabbath* is nagelaten in de tijdbeurten der Kerk onder de *Patriarchen*, tot de tijden van *Moses* toe, welk neffens de blijkelijkheyt uyt de H. Historie van alle de oude *Joden* erkend, en van vry veele Vaders uytdrukkelijk beweerd word.

Die altijd zijn bepaald geweest.

Sabbaths oorsprong word ondersogt.

d'Auteur meent, dat *Gen.* 2. een verhaal is van 't geen ten tijden Mosis waar was, of verstaat het van het heyligen Gods in den mensch.

4. Ten opsigt van de bedienende persoonen.

X. De laatste omstandigheyt, op welke ons staat te letten, siet op *de personen*, door welke de openbare godsdienst bedient wierd. 't Is onmogelijk dat eenig geselschap ordentelijk soude behandelt worden, wanneer'er niet eenige besondere personen zijn, die op de saken, die te verrigten staan, opsigt hebben, deselve bestieren en regeeren. God nu, die in alles een God van order is, is veel meer sodanig in saken van godsdienst, en heeft dienvolgende buyten twijfel aangewesen, welker sorg en

(z) *Gen.* 4. 3. (a) *Gen.* 2. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en werk het ſoude zijn de deelen van openbare godvrugtigheyt en aandagt in den naam van alle de andere te bedienen. Het *Prieſterſchap* nu was in die tijden vaſt aan de hoofden der ſtammen, en de *eerſtgeborene* van elk huysgeſin. 't Was de pligt van den *Patriarch*, of hoofd van elke ſtam, het huysgeſin te ſegenen, te offeren, voor deſelve te bidden, en alle plegtelijke daden van den godsdienſt te verrigten; en dit ampt daalde by erſenis af op den *eerſt-geborenen*, die magt had het ſelve te bedienen, terwijlen de Vader ſelfs nog leefde: want het was niet noodſakelijk, dat, die uyt kragt van ſijn eerſtgeboorte Prieſter was, ook juyſt de oudſte van dat huys was. *Jacob*, die in ſijns broeders plaats en regt quam, offerde reeds als ſijn Vader *Iſaac* nog leefde: en *Abraham* was een Prieſter, hoewel *Sem* het hoofd van die familie, en in een regt opgaande telling de thiende voor hem, nog leefde, ja *Abraham* nog ontrent veertig jaren (gelijk eenige geleerde Mannen meenen) overleeſt heeft.

Prieſters waren in den beginne de eerſtgeboorene.

Alle *eerſtgeborenen* hadden *drie voor-regten*; een dubbeld deel van 's Vaders nalatenſchap, een heerſchappy over ſijne broederen, en een regt tot het Prieſterſchap, om hen in de kennis van godlijke ſaken te onderwijſen, en de gemeene pligten des godsdienſts te behandelen; ſo dat'er in die tijden een beſonder Prieſterſchap in elk huysgeſin was, welker bediening gemeenlijk den eerſtgeborenen eygen was. Dus offerde *Noach*, *Abraham* en *Iſaac*, gelijk ook *Job* (die ontrent die tijd, of niet lang daar na, leefde) voor ſijne kinderen en voor ſijne vrienden:

Der eerſtgeboorenen voorregten, onder anderen het Prieſterſchap.

dus was *Eſau* een Prieſter wegens ſijn eerſtgeboorte, en veele oordeelen niet onwaarſchijnlijk, dat de koſtelijke klederen van *Eſau*, die *Rebecca* haar Soon *Jacob* aantrok, (*b*) doen hy tot ſijn Vader ſoude gaan, de Prieſterlijke kleederen waren, waar in hy, als de eerſtgeborene, ſijn ampt gewoon was uyt te voeren.

Eſaus koſtelijke klederen waarſchijnelijk de Prieſterlijke.

Van dusdanige Prieſters moet verſtaan worden de plaats (*c*), *De Prieſters, die tot den Heere naderen, ſullen ſig heyligen;* want dat konde niet ſien op de *Levitiſche* Prieſters, alſo de order van *Aaron* nog niet was ingeſteld, en daarom moetſe verſtaan worden van het *Prieſterſchap der eerſtgeborenen*, gelijk het ook ſo *Salomon Jarchi* verklaart.

Exod. 19. 22. worden door de jongelingen de eerſtgeboorene verſtaan.

So leſen wy (*d*), dat *Moſes* eenen altaar onder aan den berg gebouwt hebbende, *jongelingen der kinderen Iſraëls ſond, die brand-offeren offerden, en dank-offeren den Heere offerden;* daar de *Chaldeuſche* uytbreyding, en het *Jeruſalemſe Targum* voor *jongelingen* leſen בוכרי בני ישראל, *de eerſtgeboorene der kinderen Iſraëls*, gelijk het ook leeſt *R. Jonathan*, die'er uytdrukkelijk deſe reden byvoegd, *Want tot die uyre toe was nog het waarnemen van den dienſt by de eerſtgeborene, alſo de tabernakel en arke des verbonds nog niet gemaakt, nog het Prieſterſchap van Aaron ingeſteld was.*

Aanmerkingen over Gen. 49. 3.

En daar wy leſen dat *Jacob* ſijn Soon *Ruben* ſegende, ſeggende: (*e*) *Ruben, gy zijt mijn eerſtgeboren, mijn kragt, en het begin mijner magt, de voortreffelijkſte in hoogheyt, en de voortreffelijkſte in ſterkte*, ſeggen ons deſelve *Joodſe* uytleggers, dat in deſen ſegen drie dingen aan *Ruben* gegeven en beveſtigd wierden; 't *geboorte regt*, het *Koninkrijk*, en het *Prieſterſchap*; maar dat om ſijn ſchandelijke en onnatuurlijke ſonde alle deſe aan andere zijn overgeſet, het regt van *eerſtgeboorte* aan *Joſeph*, het *Koninkrijk* aan *Juda*, en het *Prieſterſchap* aan *Levi*.

't Prieſterſchap wierd door jongere bedient. In ſommige gevallen.

Maar hoewel de *Prieſterlijke bediening* ordinair behoorde aan den eerſtgeborenen, egter was deſelve daar niet ſo volkomen aan gehegt, offe mogt in ſommige gevallen door jonger broeders bediend worden, byſonder wanneer ſy tot andere familien overgingen, en ſelfs hoofden van ſtammen en huysgeſinnen wierden.

 Abra-

(*b*) Gen. 27. 15. (*c*) Exod. 19. 22. (*d*) Exod. 24. 4. 5. (*e*) Gen. 49. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Getoond in Abraham, en andere.

Abraham weten wy was geen eerſtgeboorene; en 't is ten hoogſten waarſchijnlijk, dat *Sem* ſelfs *Noachs* oudſte Soon niet en was. *Moſes* was een Prieſter, ja כהן הכהנים, gelijk hem de *Joden* noemen, *de Prieſter der Prieſteren*, en egter was hy *Amrams* tweede Soon, en een jonger broeder van *Aaron* (*f*): So dat, om het beknoptelijk te ſeggen, aldus ſchijnt gelegen te zijn geweeſt: de Patriarch, of het levende hoofd van elke ſtam, was een ſoort van Hogeprieſter over alle de huysgeſinnen, die uyt hem waren voortgekomen; de eerſtgeborene in elk huysgeſin was *de ordinaire Prieſter*, die den dienſt mogt bekleeden in ſijns Vaders plaats, en na deſſelfs affterven in ſijn plaats trad; de jongere broeders, wanneer ſy hun Vaders huys verlieten, en ſelfs hoofden van een huysgeſin wierden, en hun woonplaatſen ſo ver afgelegen waren, datſe ſig van het ordinaire Prieſterſchap niet konden bedienen, namen dit ampt op hen, en bedienden 't ſelve voor alle, die onder hen ſtonden, en van hen voort-ſprooten; hoewel de grootſte eer en weerdigheyt bleef by *het Prieſterſchap des eerſtgeborenen*. Dus wierd *Abraham*, hoewel hy een tweede ſoon was, een Prieſter, wanneer hy het hooft was van een groot huysgeſin, en verre van ſijns Vaders huys in een ander Land woonde, en dat niet alleen by het leven van ſijn Vader, maar ook ſelfs van *Sem*, de groote Patriarch van die tijd, die toen nog leefde. Meer ſal ik hier van niet aantekenen, dan dat dit regt van eerſtgeboorte een voorname eer en voorregt was; en dat, ſeggen de *Joden* (*g*), was de reden, waarom *Jacob* ſo begeerig was na dit geboorte regt; te weten, om dat in die dagen het Prieſterſchap daar aan verknogt was; en buyten twijfel is het hierom, dat *Eſau* genoemd word (*h*) βέβηλος, *een onheylig menſch*, die ſijn eerſtgeboorte voor een ſchotel eetens verkogt, en alſo die heylige eer van het Prieſterſchap, het eerweerdige ampt om voor God te dienen, verachtede.

Hoe dit te bevatten.

Eſaus onheyligheyt in het veragten van ſijn eerſtgeboorte.

Kerkstoeſtand onder de Aarts-vaders, als *Adam*.

XI. Hebbende aldus geſien, welke de wetten en de godsdienſt in die tijden geweeſt zijn, is overig, dat wy in 't korte beſien, hoedanig de gedaante der Kerk, en de toeſtand des godsdienſts onder de verſcheydene *Aarts-Vaders* van deſe huyshouding geweeſt zy. Om niet te ſpreken van de ſchepping en den afval van *Adam*, ſo dra was deſelve uyt dien onnoſelen en gelukkigen ſtaat, waar in God hem geplaatſt had, niet gevallen, of ſijn geweten begon gaande te worden, en hy merkte dat God vertoornt was, en ſag het noodſakelijk te zijn, dat de beledigde Godheyt door gebeden en aanroeping van deſſelfs Naam, door berouw en bekeering, en waarſchijnlijk door offerhanden, moeſte verſoend worden; een giſſing, die ten minſten eenigen ſchijn heeft uyt de *rokken van vellen* (*i*), met welke God onſe eerſte Ouders bekleedde, die waarſchijnlijk vellen van beeſten, die tot offerhande geſlagt waren, ſchijnen geweeſt te zijn: want dat deſelve niet om te eeten gedoodet waren, is klaar; gemerkt vleeſch in die eerſte eeuwen der wereld *niet de ordinaire ſpijſe* (ſo 't maar anderſins eenigſins tot ſpijſe gebruykt is) geweeſt is. En te regt mogt God ſulken ſlag van kleed uytkieſen, om onſe eerſte Ouders hun groote ont-aarding te doen gedenken, en hoe diep ſy tot het leven der *dieren* verſonken waren, en hoe ſy, door hun beeſtelijke en vleeſchelijke luſten op ſo dieren prijs te voldoen, den beeſten, die vergaan, waren gelijk geworden; en indien het ſo geweeſt is, ſoude dat de gelegentheyt konnen geweeſt zijn van de Wet *Moſis* (*k*), *dat de Prieſter, die yemands brand-offer offerde, ſoude hebben de huyd des brand-*

Deſſelfs Godsdienſt en offerhanden.

(*f*) *Exod.* 6. 19. (*g*) *Bereſch. Rab. fol.* 17. *col.* 1. *apud Selden. de ſucceſſ. ad leg. Ebr. c.* 5. *p.* 45. (*h*) *Heb.* 12. 16. (*i*) *Gen.* 3. 21. (*k*) *Levit.* 7. 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

offers, die hy geoffert had. Maar hoe dit geweest zy of niet, 't is seker, dat *Adam* sorgvuldig was, om sijne kinderen in de kennisse der godlijke saken te onderwijsen, en de aanroeping en dienst Gods in sijn huysgesin te handhaven: want wy vinden, dat *Cain* en *Abel* hunne offeren bragten, en dat op sekeren tijd, hoewelse een ongelijke uytkomst hadden. Ik ga voorby de *Oostersche* overlevering, dat de reden van die ongelijkheyt tussen *Cain* en *Abel* was, daar over sy oneens waren, en datse het verschil door een offerhande sogten te slissen; en dat *Cain*, siende dat *Abels* offer wierd aangenomen, uyt nijd en toorn tegen denselven opstond, met een steen op sijn hoofd smeet, en hem dood sloeg. 't Geen sy bragten was na elks bysonder stijl van leven. *Cain* als een *landbouwer* bragt *van de vrugten des velds*; *Abel* als een *schaapherder* bragt van *de eerstgeborene sijner schapen, en van haar vet*: maar het eene wierd aangenomen, en het andere verworpen. De reden hier van was sekerlijk, niet dat het eene gering en van geen waardye, en het ander groot en kostelijk was, dat het eene maar een droog, en het ander een brandoffer was, of dat *Cain* een opgevat voor-oordeel tegen sijn broeder in sijn boesem voedde, maar de ware oorsaak was *de verschillende gesteltenis van hun gemoed* (*l*). *Abel* had groote en eerbiedige gedagten van God, en daarom bragt hy van het beste dat hy had; *Cain* in tegendeel geringe en onbetamelijke bevattingen, en dienvolgende nam hy 't geen hem eerst voor de hand quam. *Abel* quam met een dankbare erkentenis van Gods goedertierentheyt, met een siele, die sig godvrugtig en opregt aan de godlijke Majesteyt overgaf, en met een ootmoedig vertrouwen, dat God hem soude aannemen; *Cain* daar tegen bragt wel sijn offer, maar sag niet verder, bekommerde sig niet, om *hemselven te stellen tot een levendige, heylige en Gode welbehagelijke offerhande, welk is de redelijkste godsdienst*, en steunde te vermetel, gelijk wy mogen vast stellen, op het voorregt van sijn eestgeboorte. Hier door dan *offerde* (*m*) *Abel een meerder offerhande dan Cain, door welke hy getuygenis bekomen heeft, dat hy regtveerdig was, also God over sijne gaven getuygenis gaf*: Want (*n*) *de Heere sag Abel en sijn offer aan, maar Cain en sijn offer sag hy niet aan.* En indien in dat vyer, door welk God sijn behagen te kennen gaf (mids 't eene offer verteerende, en niet het ander) gesien is, gelijk de *Joden* seggen, de gedaante van een Leeuw, so heeft sulks buyten twijfel afgebeeld den onlangs beloofden *Messias*, *de Leeuw uyt de stamme Juda*, onse groote offerhande van versoening, in welken alle onse offerhanden Gode aangenaam worden, en voor hem *een lieflijken reuk* en *welbehagelijk* zijn.

Cain en *Abel.*

Hunne offerhanden.

En derselver verschillend uytslag, waar van daan.

XII. *Abel* nu door sijn nijdigen en woedenden broeder aan kant geholpen zijnde, beliefde het God dat verlies te vergoeden, en gaf aan desselfs Ouders eenen anderen soon, welken sy *Seth* noemden, die hemselven dan ook vervolgens toonde seer deugdsaam en godsdienstig te zijn. Hy was (indien we de Oude mogen geloven) een grooten ondersoeker, de eerste vinder van letteren en het schrijven, een groot sterre-kundige, en leerde sijne kinderen de kennisse der sterren, die dan van hun Grootvader *Adam* hebbende gehoord, dat de wereld tweemaal soude vergaan, eens door water, en eens door vyer, (indien het een ware geschiedenis is, die'er *Josephus* (*o*) sonder veel versekering van verhaald) de grondregulen van hun konst, en 't geen sy selfs ondervonden hadden

Seth.

Desselfs geleerdheyt.

op

(*l*) Ἡ διαφορὰ τῆς γνώμης λοιπὸν καὶ τῆς προαιρέσεως, ἡ ῥαθυμία τοῦ μὲν εὐπρόσδεκτον ἐποίησε τὴν προσαγωγὴν, τοῦ δὲ ἀπόβλητον. *Chrys. Homil.* 18. *in Gen. p.* 174. (*m*) *Heb.* 11. 4. (*n*) *ibid.* ℣. 4. 5. (*o*) *Antiq. Jud. lib.* 1. *c.* 3. *p.* 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

(Daar van de 2 pylaren van Seths sonen.) — En godvrugtigheyt. — Ging woonen op een seer hogen berg. — Van waar hy sijn kinderen gebood niet af te komen.

op twee pylaren, de eene van gebakken, en d'ander van gehouwen steen schreven, op dat, indien de eene verging, de andere overblijven, en hun kennis tot de nakomelingen overbrengen mogt; eene van die, voegd 'er *Josephus* by, wierd geseyd in sijnen tijd nog in *Syrien* overig te zijn geweest. Maar 't geen *Seth* den meesten roem geeft, was sijn godvrugtigheyd en devotie; hy was een vroom man, die de waarheyt en den suyveren godsdienst, gelijk hyse van sijn Vader *Adam* ontfangen had, voorstond en voortplantede, niet tegenstaande de ontaarding, onheyligheyt en mogelijk tegenstand van sijn broeder *Cain* en sijn aanhang. De *Oosterse* Schrijvers, so *Joden* als *Arabiers* (*p*), verhalen met versekertheyt, dat *Seth* met de sijne sig onttrok en afweek van *Cain*, die in de laagte, daar hy sijn broeder *Abel* had dood geslagen, woonde, na een seer hoog gebergte (op wiens top hun Vader *Adam* begraven was), so hoog, indien wy hen konden gelooven, datse de Engelen by beurten konden hooren singen, en met dat hemelsch choor-gesang daaglijks ook het hunne voegden. Hier gaven sy sig daaglijks over tot den dienst van God, en kregen aldus, wegens de heyligheyt en suyverheyt van hun leven, een grooten naam en eerweerdigheyt. Wanneer *Seth* op sijn doodbed lag, vermaande hy sijne kinderen, derselver vrouwen en huysgesin, segende deselve, en gebood hen, als sijn uyterste wil, dat sy God souden dienen, en beswoorse by het bloed van *Abel* (hun gewoonen en plegtelijken eed), datse van dien heyligen berg niet souden af klimmen, om met *Cain* of sijn godloosen aanhang om te gaan, of gemeenschap te houden; en daar op gaf hy den geest. Een gebod, seggen mijne Schrijvers, welk zy tot in het sevende geslagt toe hebben nagekomen, na welken tijd sy hen weder met de andere vermengden.

Enos. — Hoe de woorden, *Doe begonmen Gods naam aan te roepen*, te verstaan zijn. — Die verscheydentlijk vertaalt worden.

XIII. Na *Seth* volgde sijn soon *Enos*, die de suyverheyt der religie, en de eer van de heylige linie bewaarde en staande hield. Van sijnen tijd is bysonder aangetekent, (*q*) *Doe begonmen den Naam des HEEREN aan te roepen.* Het woord הוחל aldaar gebruykt, betekend somtijds profaneren of spotten, en somtijds beginnen; en dat heeft geleerde Mannen gelegentheyt gegeven, om dese plaats niet op eene wijse te bevatten, en daar van doen geven niet alleen onderscheydene, maar ook regtstrijdige sinnen. Sommige setten die woorden over, *Doe profaneerden, spotteden de menschen met het aanroepen van des Heeren Naam*; welke sy so verklaren, dat ten tijde van *Enos* geboorte de ware aanroeping en dienst Gods begon te verslappen en af te nemen, door dien de verdorventheyt en afgodery, wegens de godloosheyt en den afval van *Cains* huysgesin, geweldig de overhand genomen had, en dat de heylige *Seth*, tot een droevige gedagtenis van die verdorven en ontaarde eeuw, sijn soon den naam van *Enos* gaf, welk niet enkelijk een mensch, maar een arm, elendig en ongelukkig mensch betekent: dus vatten het veele *Joden*, en eenige Christen Schrijvers van grooten naam en agting; ja *Maimonides*, een van de wijste en bequaamste onder alle de *Joodse* Schrijvers, begind sijn *verhandeling van de afgodery* (*r*) בימי אנוש, *van de dagen van Enos*, wijsende op dese selve plaats. Hy seyd ons, *dat de menschen toen groflijk dwaalden, en hunne herten dom en ongevoelig geworden waren; dat Enos selfs* מן התועים *onder de dwalende was, en dat hun afgodery daar in bestond, datse de sterren en het heyr des Hemels aanbaden.* Andere willen (*s*) dat *Enos* d'eerste geweest zy die Afgods-beelden heeft ingevoerd, *om den geest der schepselen te bewegen*

(*p*) *Vide testimonia eorum citata apud Hotting. Smegm. Orient. c. 8. p. 226. & seqq.*
(*q*) *Gen. 4. 26.* (*r*) *De idol. cap. 1. Sect. 1.* (*s*) *Vide apud Hotting. loc. cit. p. 230.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wegen שיתפללו לאלוה באמצעותם, *op datſe door derſelver bemiddeling God mogten aanroepen.* Maar hoe ſwakken fundament deſe text is, om'er dat alles op te bouwen, is klaar: want behalven dat (gelijk ſommige (*t*) hebben aangemerkt) de *Hebreeuſche* ſpreekwijſe met ſulken ſin en verklaring niet kan overeengebragt worden, ſo is'er egter (als iemand van de *Rabbijnen* (*v*) wel heeft aangemerkt) geheel geen grond om ſulken uytlegging te maken, alſo'er in *Moſis* hiſtorie geen gewag gemaakt word van eenige ſulke valſche goden, die toen ſouden gedient zijn, nog eenige voetſtappen van afgodery in de wereld ſig opdoen, als na de Sond-vloed: ook is het niet redelijk te gelooven, dat, daar de ſchepping der wereld nog in verſſe heugenis was, en de Godlijke overleveringen ſo onlangs van *Adam* ontfangen waren, en God ſo menigmaal tot de menſchen geſproken had, dat, ſeg ik, in ſulken geval de menſchen binnen ſo korten tijd ſouden vervallen zijn tot ſulken afval, datſe den waren God geheel ſouden vergeten en verſaakt, en godlijke eer aan ongevoelige en levenlooſe ſchepſelen beweſen hebben. Ik kan qualijk denken, dat de *Caïniten* ſelfs daar aan ſouden zijn ſchuldig geweeſt, veel min *Enos* en ſijn kinderen.

Afgodery wanneer begonnen.

De ſin derhalven dier woorden is eenvoudig deſe; dat ten tijde van *Enos* de heylige linie grootelijks vermenigvuldigt zijnde, ſy God begonden aan te roepen op een openbarer en merkelijker wijs, 't zy datſe hen in meerder geſelſchappen, tot oeffening van den openbaren godsdienſt, t'ſamenvoegden, of datſe op geſetter en bepaalder tijden vergaderden, of eyndelijk, datſe God met meerder plegtigheden en byſondere uyterlijkheden aanriepen, danſe te voren gedaan hadden: dit nu deden ſy te liever, om den ſtroom van onheyligheyt en godloosheyt, die ſy door de ſonen *Cains* ſagen de wereld te komen overloopen, tegen te gaan; welk te meer ſal aangenomen worden, indien wy de woorden nemen, gelijkſe door andere worden overgeſet: ***Toen begonden de menſchen genoemt te worden na den Naam Gods,*** dat is, wanneer het onderſcheyd tuſſchen de kinderen van *Seth* en *Cain* dagelijks grooter en merkelijker wierd, begonnen de nakomelingen van *Seth* henſelven een onderſcheydende benaming aan te nemen, op dat de wereld te beter ſoude konnen onderſcheyd maken tuſſchen die den dienſt Gods aankleefden, en tuſſchen die deſelve verwierpen, en hen tot alle ongebondentheyd en godloosheyd overgaven; en daar toe geeft ons de hiſtorie van die tijden duydelijke aanleyding, wanneer wy aldaar leſen van בני אלהים (*x*) *ſonen Gods* (die buyten twijfel waren de vrome en godvrugtige nakomelingen van *Seth*, henſelven benamende na den Naam des Heeren, dien ſy ſtandvaſtelijk en opregtelijk dienden, niet tegenſtaande *Joſephus* en de Oud-vaders ſig verbeelden, dat die Engelen waren, en de *Joodſche* Uytbreyders, dat deſelve waren בני רברביא de ſonen van groote Mannen en Vorſten) in tegenſtelling van de בני אדם, ſonen der menſchen, de onreyne en verdorvene nakomelingen van *Cain*, die den godsdienſt verſmaadden, en geheel door aardſe en vleeſchlijke driften geregeert wierden: en wanneer deſe *ſonen Gods de dogteren der menſchen tot wijven namen*, ſo tergden deſe ongelukkige huwelijken en de droevige gevolgen van dien, die de nakomelingen van *Seth* met die van *Cain* aangingen, den Heere, om de wereld te verderven.

Dier woorden eenvoudigen ſin.

Sonen Gods, wie die waren.

Hunne ongelukkige huwelijken.

Ik heb by 't geſeyde niet meer van *Enos* by te doen, dan alleen, dat hy geſeyd word by ſijn ſterven aan ſijn kinderen de ſelve bevelen gegeven te hebben, die hy van ſijn Vader ontfangen had, datſe de godsdienſt ſouden aanſien,

Enos uyterſte wil.

C als

(*t*) *Dion. Voſſ. not. in Maimon. p. 4. Heidegg. de hiſt. Patr. exerc. 6. p. 223.* (*v*) *R. Eliez. Maaſ. Bereſ. c. 22. ibid.* (*x*) *Gen. 6. 2.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

als hun groote ſorg en werk, en ſig ſuyver en onbeſmet bewaren van 't geſelſchap en omgang met de nakomelingen van *Cain*.

Kenans leven en dood.

XIV. Na *Enos* quam ſijn ſoon *Kenan*, die, gelijk ons de *Arabiſche* Hiſtorie-ſchrijver (*y*) onderrigt, het volk, dat hem toevertrouwt was, wijſlijk en treflijk regeerde, en ſtervende, de ſelve laſt gaf, die hem van ſijn Vader gegeven was.

Mahalaleël.

Naaſt *Kenan* volgde *Mahalaleël*, die godvrugtigheyt en devotie met ſijn naam ſelfs mede brengt, want die betekend *iemand die God roemt*, van welken ſy ſeggen (*z*), dat hy 't volk in den weg der geregtigheyt en godſaligheyt onderwees, ſijne kinderen by ſijn ſterven zegende, en belaſt hebbende ſig van de *Caïniten* af te ſonderen, ſijn ſoon *Jared* tot ſijn navolger aanwees;

Jared.

Godsdienſts verval in ſijnen tijd,

Jared nu betekend een *afdalende*, waarſchijnlijk wierd hem die naam gegeven, of wegens de merkelijke vermindering en beſmetting der godvrugtigheyt in ſijnen tijd, of om dat in ſijne dagen eenige der *Sethiten* van den berg afquamen, om ſig met de nakomelingen van *Cain* te vermengen: want de *Ooſterſche* Schrijvers (*a*) berigten ons, dat op ſeker geroep en geſchreeuw uyt de valey, hondert van die heylige Berg-lieden t'ſamen ſpanden, om tot de ſonen *Cains* af te klimmen, welk *Jared* door alle middelen van raad en beweegredenen hen poogde te beletten: maar wat kan een gemoed, dat ſig op een quaden weg begeven heeft, verſetten? Sy gingen dan na beneden, en door de ſchoonheyt van de *Caïnitiſche* vrouwen verrukt zijnde, begongen met deſelve, ſonder onderſcheyd, dwaasheyt en godloosheyt, van welke het geſlagt der *Reuſen* zijn oorſprong had, menſchen van groote en ſterke ligchamen, maar van booſer en eygenſinniger humeur, die hun wil maakten hun wet, en hun kragt tot den ſtandaart en regelmate van billijkheyt.

door vermenging met de Cainiten,

Waar uyt Reuſen voortquamen.

Maar wanneer deſelve weder na den heyligen berg meenden te keeren, ſoude de hemel ſulks hebben belet, en de ſteenen van den berg, als ſy daar op traden, gebrand hebben, gelijk als vyer: of nu de Leſer geloof genoeg heeft, om dat voor waarheyt aan te nemen, weet ik niet.

Deſſelfs dood.

Wanneer nu *Jareds* dood naderde, raadde hy ſijne kinderen door de dwaasheyt hunner broederen wijs te worden, en niets te doen te hebben met dat godloos geſlagt.

Enoch.

Deſſelfs godvrugtigheyt

Deſſelfs ſoon *Enoch* volgde ſijne voetſtappen, een man van godvrugtigheyt en een ſeer nauw geſet leven, die met ſijnen opregten en heyligen wandel een byſonder voorbeeld voor anderen was, en van welke byſonder aangetekend ſtaat (*b*), *Dat hy met God wandelde.* Hy ſtelde de Godlijke Majeſteyt voor ſijn oogen, als ſijn leydsman en groot patroon, als den aanſchouwer en belooner ſijner daden; hy poogde ſig in alle ſijne wegen aangenaam aan de alſiende oogen Gods te maken, niets doende als 't geen hem welbehagelijk en aangenaam was; hy was een groot bewijs van deugd en goedheyt in een quade eeuw, en toonde door den onverſettelijken loop ſijnes heyligen en godsdienſtigen levens, dat hy vaſtelijk geloofde en verwachtede een toekomende ſtaat, en ſekerlijk van de goddelijke goedheyd de belooning van een beter leven te gemoet ſag.

en wegneming.

God nu, die ſijne knegten noyt onbeloont laat, kroonde ſijne ongemeene gehoorſaamheyt met een ongemeene belooning. *Door 't geloove* (*c*) *is Enoch weggenomen geweeſt, op dat hy den dood niet ſien ſoude, ende hy wierd niet gevonden, daarom dat God hem weg genomen had: want voor ſijn wegneming heeft hy getuygenis gehad dat hy Gode behaagde.* En wat dat geloof was, is klaar uyt het gene daar ſtraks op volgt: *Sonder geloove is het onmogelijk Gode te behagen: want dit tot God komt, moet gelooven*

(*y*) *Elmacin. ap. Hotting. p.* 233. (*z*) *Id. ibid. p.* 234. (*a*) *Elmac. & Patric. apud Hotting. lib. cit. p.* 235. (*b*) *Gen.* 5. 24. (*c*) *Heb.* 11. 5. 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

looven dat hy is, en een belooner der gener die hem ſoeken, een geloof namelijk van Gods weſen en van ſijn goedheyt. Wat nu die wegneming geweeſt zy, en waar henen die geſchied zy, of na het aardſe Paradijs, daar *Adam* uyt verdreven en gebannen was, en werwaards *Enoch* begeerig was henen gevoerd te worden, gelijk ſommige meenen, of dat hy onder de ſterren geplaatſt zy, gelijk andere willen, of dat hy tot den hoogſten hemel zy opgenomen, als andere wederom voorgeven, zijn curieuſe en nergens toe dienende onderſoekingen: ſeker is't dat hy weggenomen is van deſe veranderlijke wereld, en geſtelt boven het bereyk van die elenden en rampen, in welke onſe tegenwoordige ſtaat van ſonde en ſterfelijkheyt ons inwikkeld: en waarſchijnlijk is't, dat hy met lijf en ſiel is weggenomen, op dat hy tot een voorbeeld en blijk van een toekomende opſtanding verſtrekken, en voor de wereld een ſigtbaar bewijs geven mogt, dat'er belooning is voor den regtveerdigen, en een ander ſtaat, die na deſe volgen ſal, waar in de godſalige voor eeuwig gelukſalig weſen ſullen. Ik ga voorby 't geen de *Joden* voorgeven (als zijnde ydel en onnut) dat, hoewel *Enoch* een vroom man was, hy egter vry veranderlijk, onbeſtendig en ligt te verleyden was, welk de reden ſoude geweeſt zijn, waarom God hem weg nam, op dat hy door de betoveringen en verlokkingen van een godlooſe wereld niet ſoude verleyd worden. Hy was een uytſtekend Propheet, een ſtuk van ſijn Prophetye is nog overig in den brief van den Apoſtel *Judas*, waar uyt blijkt, dat, wanneer godloosheyt de overhand had, en der menſchen ſeden vry verdorven en boos waren, hy hen duydelijk hunne ſonden aanwees, en betuygde dat de goddelijke wraak hen ſekerlijk overkomen ſoude. Van *Methuſalem*, de ſoon van *Enoch*, is niets merkelijk aangetekend dan ſijn grooten ouderdom, als welke geleeft heeft volle *negen hondert negen en ſeſtig* jaren, (de hoogſte welke iemand van de Patriarchen beleeft heeft) en geſtorven is in het ſelve jaar, als de vloed over den aardbodem quam.

Werwaards hy weg genomen zy.

Enochs Prophecy.

Methuſalems ouderdom, en wanneer hy ſtierf.

XV. Van ſijn ſoon *Lamech*, van welken niets, dat ten goede merkweerdig is, geleſen word, gaan wy over tot ſijn ſoons ſoon *Noach*, wiens ouders door 't geven van dien naam ſelfs wikten, dat hy een verquikking en vertrooſting voor de wereld ſoude zijn, en een merklijk werktuyg, om den vloek, die God door een algemeene Sond-vloed op der aarde ſoude brengen, weg te nemen: *Hy noemde* (d) *ſijnen naam Noach, ſeggende: Deſe ſal ons trooſten over ons werk, en de ſmerte onſer handen, van wegen het aardrijk dat de Heere vervloekt heeft.* Hy was ſulk een, in welken ſijne ouders genoegen hadden, en van wien ſy vertrouwden, dat hy de wereld groot voordeel en dienſt ſoude doen. En ſeker hy heeft hemſelven getoond een man van onvergelijkelijke heyligheyt en opregtigheyt te zijn; hy was *een prediker der geregtigheyt* aan andere, en leefde ſo als hy predikte. *Hy was een regtveerdig opregt man in ſijne geſlagten* (e), *en wandelde met God.* Hy boog ſig niet na den trant van de eeuwe, in welke hy leefde, maar hield ſijn ſtand, en volgde ſijnen draat. *Hy was opregt in ſijne geſlagten.* Het is ſo grooten ſaak niet godsdienſtig te zijn, wanneer de genegentheyt der menſchen en de tijden daar henen hellen, maar de regte proef deſſelfs is, wanneer wy in 't midden van een verdorven geſlagt leven. Het is de eer en kroon van de deugd goed te zijn, wanneermen op alle wijſen tot het tegendeel verſogt word; wanneer het meerder gedeelte van menſchen eenen anderen weg inſlaat; wanneer de deugd en vroomheyt beſpot, belagt en als

Lamech.

Noachs naam.

Weergalooſe heyligheyt in die booſe eeuw.

(d) *Gen.* 5. 29. (e) *Gen.* 6. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

een neus-wijſe en geſogte eygenſinnigheyt doorgeſtreken word; wanneer welluſten en ongebondentheyd als de ſwier van fraayigheyt word aangeſien, en men de hovaardy en onderdrukking ſonder tegenſpraak, gelijk als met een voorſpoedigen ſege-praal, laat inkomen. So was het met *Noach*, hy ſtelde hem tegen de ſonden van die eeuw, en ſchroomde niet God en de religie te belijden, wanneer bykans alle menſchen buyten hem daar van afgeweken, en deſelve verworpen hadden: want in ſijnen tijd quam de godloosheyt voor den dag met een koperen voorhoofd; geweld had het aangeſigt der aarde bedekt; de vermenging van de kinderen *Seths* met die van *Cain* had *Reuſen* en geweldige mannen voortgebragt, mannen ſterk om quaad te doen, en die hun wil ſo verre uytſtrekten als hun magt, ὑβρισαὶ παῖδες, καὶ παντὸς ὑπερόπται καλοῦ διὰ τὴν δὲ τῇ δυνάμει πεποίθησιν, gelijkſe *Joſephus* (*f*) beſchrijft: het was een geſlagt van menſchen die trots waren, en van andere niet wilden geregeert weſen, ſpotters en verongelijkers van andere, die, op hun kragten ſteunende, al wat goed en billijk was verachteden, en alles onder buytenſporige luſten en begeerlijkheden deden buygen. Even ſulken beſchrijving geeft *Lucianus* van ſijne eeuw, ſprekende (*g*) van de tijden van *Deucalion* (hunnen *Noach*) en de Sondvloed, Ὑβρισαὶ κάρτα ἐόντες (ſeyd hy) ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη ξυμφορὴ ἀπίκετο· αὐτίκα γὰρ ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ. Dat is, *de menſchen waren ongemeene ſpotters, en ſchuldig aan onbetamelijke en ſchandelijke daden; ſy hielden nog eeden nog verbonden; ſy ontfingen geene vreemdelingen; ſy verwierpen alle ſmeekſchriften en verſoeken die hen voorquamen, en daarom troffen haar groote rampen: want hemel en aarde, de zeën en rivieren ſpanden t'ſamen, om een magtigen vloed over de aarde te brengen, die alles weg vaagde, Deucalion alleen uytgenomen, die om ſijn wijsheyt en godvrugtigheyt wierd overgelaten, om het menſchelijk geſlagt te herſtellen.* En op die wijſe gaat hy voort met ſijn verhaal, welk met de heylige hiſtorie vry overeenkomt. Deſe beſmetting had ſig alom uytgeſpreyd, en was ſo algemeen geworden, dat (*h*) *alle vleeſch ſijnen weg verdorven had*, en buyten *Noach* qualijk iemand overig was, die een gedaante van de Kerk konde uytmaken, of belijdenis van eenigen godsdienſt dede. De ſaken dus verre gekomen zijnde, wierd de goddelijke regtveerdigheyt gaande, en de wereld rijp voor de wraak; de langmoedigheyt Gods wierd nu vermoeyd, en hy ſtelde vaſt de menſchen te doen gevoelen de regtveerdige gevolgen van ſijn ontſtoken toorn: maar in 't midden van ſijn oordeel gedagt hy aan ſijn barmhertigheyt, en ſeyde aan den menſch, dat, hoewel hy ſijne langmoedigheyt niet eeuwiglijk voor de dertelheyt en ongebondentheyt der godlooſe menſchen wilde ten toon ſtellen, hy egter hen nog hondert en twintig jaren langer, om hun te beteren, verdragen wilde. So ongenegen is God, om ſijn voordeel uyt der menſchen ſonden te ſoeken, alſo *hy niet en wil dat iemand verlooren gaa, maar dat alle menſchen hen bekeeren en leven.* Ondertuſſen vond *Noach* genade by den hemel (een vroom man word in de booſte tijden byſonderlijk beſorgt en bewaard), en God beval hem een Arke te maken, *tot ſijns huysgeſins behoudenis.* Deſe Arke wierd in den tijd van hondert jaren gemaakt; niet om datſe niet in vry minder tijd ſoude hebben konnen volbouwt worden, maar om dat God hem ſo veel tijd geven wilde tot beter en voorſigtiger gedachten, *Noach* in al dien tijd met ſijn leer en practijk predikende, datſe dog hunne ſonden door bekeering afbreken, en hun ondergang voorkomen ſouden: maar die

De groote verdorventheyt van die tijd,

daar door Gods wraak verwekt wierd.

Noach maakt een Arke.

't Bouwen derſelve een waarſchouwing aan de wereld.

(*f*) *Antiq. judaic. l.* 1. *c.* 4. *p.* 8. (*g*) *De Dea Syria, p.* 882. *Tom.* 2. (*h*) *Gen.* 6. 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die onreyn zijn, willen nog meer onreyn wesen; de verhardde wereld bleef aanhouden in haar godloosheyt, tot dat de toorn Gods geheel over haar uytborst, en *de wereld der godloose verdierf.* God sloot *Noach*, sijn vrouw, drie sonen met derselver vrouwen op in de arke, neffens de voorraad, en soo veele schepsels van allerley soort, als genoeg waren niet alleen tot voedsel, maar tot bewaring en herstelling van dat slag, (wonderen moeten niet verwagt worden, daar men gewoone middelen hebben kan), opende toen de sluysen des hemels, en brak alle fonteynen des grooten afgronds op, en dede also de *vloed* over de aarde komen, die *alles verdelgde wat op het drooge was (i).* Twaalf maanden was *Noach* met sijn huysgesin in dese besloten wooning. Als nu de wateren geweken, en de aarde weder droog gewordenwas, ging hy uyt deselve, en sijn eerste werk was niet te sorgen voor sijn voedsel, of een bequame wooning, maar hemselven te begeven tot devotie, te bouwen eenen altaar, en op den selven Gode een dank-offer op te offeren voor sulken merkelijken verlossing (*k*), (sommige onder de *Joden* verhalen ons, dat hy uyt de Arke gekomen zijnde, van een Leeuw gebeten, en daar door onbequaam geworden was om de offerhande selfs te verrigten, en dat het daarom *Sem* in sijn plaats dede). God nam ten hoogsten genoegen in de godvrugtige en dankbare erkentenis van dien goeden Man, en betuygde in 't openbaar, dat sijn misnoegen nu over was, dat hy sulke uytwerkingen van sijn gestrengheyt, als hy nu laast gedaan had, niet meer over den aardbodem brengen wilde, en dat voortaan de ordonnantien van de natuur behoorlijk hun bestendige bewegingen, en haar gesette tijdbeurten en wederkeer hebben souden. En dewijl de mensch het voornaamste schepsel in dese beneden wereld was, soo herstelde God aan hem het regt van heerschappy en oppergesag over de schepselen, en veyligde, door 't geven van eenige wetten tegen doodslag en wreedheyt, de vrede en welstand van sijn leven, en (*l*) maakte vervolgens met *Noach* en het geheele menschelijk geslagt een verbond, dat hy de wereld niet meer verdrinken wilde; tot versekering en bevestiging van welk verbond hy den *regenboog* in de wolken gegeven heeft, als een gedurig teken, welk hen Gods belofte soude te binnen brengen. Na dat alles *begon Noach (m) een akkerman te worden, en hy plantede een wijngaard;* en wanneer hy van desselfs vrugt onvoorsigtig bevangen wierd, raakte hy ten spot van *Cham*, eener sijner sonen, terwijlen de twee andere de naaktheyt van hun Vader godvrugtig bedekten. Uyt sijn slaap ontwaakt zijnde, en merkende wat'er gedaan was, vervloekte hy door een prophetischen geest *Cham* en sijne nakomelingen, zegende *Sem*, en voorseyde in *Japhet* de roeping der *Heydenen* tot den waren dienst van God, en de kennis van den *Messias*, dat (*n*) *God Japhet uytbreyden en in Sems tenten doen woonen soude.* Eyndelijk stierf *Noach* in het negen hondert en vijftigste jaar sijnes ouderdoms, hebbende gesien beyde de Werelden, die voor de Sondvloet was, en die na deselve gekomen is.

Noach was in de Arke 12. maanden opgesloten.

Sijn dankbaarheyt na de Sondvloed.

God maakt een verbond met den selven.

De regenboog.

Noachs dronkenschap.

Prophetyen,

en dood.

XVI. *Sem* en *Japhet* waren de twee goede sonen van *Noach.* In het aanwijsen wie van die beyde de eerstgeboorne geweest zy, hoewel het de Schriftuur niet so klaar voorsteld dat het buyten verschil soude zijn, doen sig egter de waarschijnlijkste reden op voor *Japhet*, bysonder wanneer wy derselver ouderdom oprekenen. *Sem (o)* was hondert jaren oud, twee jaren na de Sondvloed (want toen gewan hy *Arphacsad*): die vloed nu was voorgevallen (*p*) in het seshondertste jaar des levens

Wie ouder was Sem of Japhet.

 van

(*i*) *Gen.* 7. 11. &c. (*k*) *ibid. c.* 8. 20. 21. 22. (*l*) *ibid. c.* 9. 1. &c. (*m*) *Gen.* 9. 20. (*n*) *ibid.* ℣. 26. 27. (*o*) *ibid. c.* 11. 10. (*p*) *c.* 7. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van *Noach*, waar uyt volgd dat *Sem* geboren was in het vijf hondert en tweede jaar van sijn Vader: maar also *Noach* geseyd word sonen gewonnen te hebben (*q*) in het vijf hondertste jaar sijnes levens, so blijkt klaarlijk, dat'er een van hem moest zijn, die ten minsten twee jaren ouder was dan *Sem*, die geen ander konde zijn als *Japhet*, also *Cham* van alle toegestaan word de jongste broeder geweest te zijn; en hierom is het dat *Sem* genoemt word (*r*) *de broeder van* יפת הגדול, *Japhet de grootste*, of, als wy (Engelse) het vertalen, de oudste.

Sy worden beschreven.

Sy waren beyde godvrugtige en godsdienstige mannen, opgevoed onder de heylige onderwijsingen, niet alleen van hun vader *Noach*, maar ook van hun groot-vader *Lamech*, en hun over-groot-vader *Methusalah*, die eenige hondert jaren met *Adam* had omgegaan.

De staat van de Godsdienst in hunnen tijd is niet aangetekent.

De H. Historie tekend niets aan van den toestand der Religie in hunne dagen, en daar is weynig staat te maken op de *Oostersche* Schrijvers, wanneer sy ons met weynig waarheyt, en 't geen nergens veel toe dient, seggen, dat *Sem*, na het bevel van sijn vader, het ligchaam van *Adam*, welk *Noach* heymelijk in de Arke verborgen had, nam, en by *Melchizedek* bragt, en t'samen het selve in de aarde begroeven, een Engel hen voorgaande en leydende tot de begrafenis-plaats, en veele andere dingen van sulken slag.

De volgende Aarts-Vaders.

Van de *Patriarchen*, die na de Sond-vloed geboren zijn, is weynig anders aangetekend, als hunne bloote namen *Arphacsad*, *Selah*, *Heber*. Van den laatsten seggen sy, dat hy een groot Propheet was, en schoolen en plant-hoven, tot bewaring en voortsetting van de Religie, oprigtede, hier toe nu had hy goede redenen, indien waar is 't geen de *Arabische* Historie-schrijvers (*s*) ons verhalen, dat de afgodery te dier tijd dapper begon door te breken, en de menschen doorgaans henselven *beelden* hunner Voor-ouders maakten, tot welke sy hen by alle gelegentheden met alle statelijke eerbiedigheyt begaven, en deselve dienden, uyt welke dan de *Duyvelen* hen antwoord gaven.

Heber de Vader van de Joodsche natie.

Heber was de vader van de *Joodsche* Natie, die men seyd van hem de benaming van *Hebreën* te hebben aangenomen, Ἔβερος, ἀφ' οὗ τοὺς Ἰουδαίους Ἑβραίους ἀρχῆθεν ἐκάλουν, gelijk ons *Josephus* (*t*) berigt, (hoewel'er niet ontbreken, die andere redenen van die benaming aanwijsen) en men geeft voor, dat de *Hebreeusche* taal in sijn huysgesin bewaard is, die tot nog toe de moedertaal, en aan de geheele wereld gemeen geweest was.

Peleg.

Na *Heber* volgde sijn soon *Peleg*, so genoemt door een Prophetisch voorgesigte van die merkelijke verdeelinge der talen, die in sijne dagen voorviel: want in desen tijd was het, dat een geselschap van stoute en vermetele menschen, onder het gebied en bestier van *Nimrod*, t'samen rotteden, en ondernamen een groot en wonderlijk stuk werks te maken,

't Bouwen van den toorn van Babel,

ten deele om henselven een grooten naam in de wereld te maken, ten deele om henselven voor een tweede Sond-vloed te veyligen, en waarschijnlijk, om derwaarts te konnen wijken, haar selven te verdedigen, en te beter in te voeren de onderdrukking en geweldenary, die sy over den aardbodem dagten te oeffenen.

Door taal-verwerring gestoord.

Maar wat ook hun oogmerk geweest mag zijn, het mishaagde God, en daarom, om te toonen hoe ligt het voor hem is alle de looste raadslagen te vernietigen, en in een oogenblik de sekerste aanslagen om verre te werpen, verwarde hy schielijk de taal van de dwase bouw-lieden, so dat sy genoodsaakt wierden van hun ydel en eergierig voornemen af te staan, also sy elkander niet verstaan, nog met malkander omgaan konden.

De volgende Vaderen tot op Terah, en

Na *Peleg* volgde sijn soon *Rehu*, na *Rehu* *Serug*, na hem *Nahur*, en na desen *Terah*, die

(*q*) *c.* 5. 32. (*r*) *c.* 10. 21. (*s*) *Elmac. & Patricid. ubi supr. p.* 265. (*t*) *Antiq. Jud. lib.* 1. *c.* 7. *p.* 15.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die in *Vr* der *Chaldeen* woonde, daar hy met die afgodische Natie omgaande selfs ook tot de grofste afgodery verviel. „ So gereed is de mensch „*een menigte tot boose saken te volgen*, so doodelijk quaad is quaad ge- „selschap, en een boos voorbeeld. Dog naderhand vertrok *Terah* na *Haran*, daar hy gesèyd word door bekeering *uyt den strik des Duyvels* ontwaakt te zijn.

XVII. ABRAHAM, *Terahs* tweede soon, volgde in de linie der *Aarts-Vaderen*. In sijn minderjarigheyt wierd hy opgevoed in de afgodery van sijns Vaders huys, dien de *Joden* seggen een Beeldhouwer geweest te zijn. Van hem verhalen ons deselve (*v*) veele vermakelijke historien, hoe hy in het afwesen van sijn Vader in de winkel ging, de beelden verbrak, en beschimpte die quamen om deselve te koopen of te eeren; hoe sijn Vader hem tot *Nimrod* bragt om gestraft te worden; hoe wijslijk hy antwoordde, en hoe wonderlijk hy dessels handen ontquam. Maar God, die hem tot hoger en beter saken geordonneert had, riep hem ten laatsten uyt sijns Vaders huys, openbaarde sig volkomen aan hem, en verbond denselven aan hem door veele statelijke beloften en verbonds-bedingen. Hy was een man die hemselven geheel tot de eere van God overgegeven, en alle sijne diensten aan het interest van de Religie opgeofferd had; en daar is qualijk eenige pligt, die wy aan God of menschen schuldig zijn, daar in hy niet uytmuntede. Ontrent God, hoe groot was sijn yver en sorg, om dessels eer en dienst voort te setten! oprigtende byna in alle plaatsen altaren, op welke hy in 't openbaar sijn gebeden en offerhanden op-offerde. Sijn *liefde tot God* verslond t'eenemaal sijn liefde en genegentheyt tot sijn dierbaarste aangelegentheden, getuygen daar van waren sijns selfs geheele overgeving, sijn blymoedige verloochening van al het geen sijn goederen en huysgesin raakte, en bysonder sijn bereydwilligheyt om sijnen eenigen soon, die een soon sijnes ouderdoms, en, welk boven alles gaat, *de soon der belofte* was, op te offeren, wanneer God, by wege van beproeving, sulks van hem vorderde. Hoe sterk en segepralend was *sijn geloof*! bysonder in die groote belofte van een soon, die hy, hoewel alle menschelijke waarschijnlijkheden het tegendeel aanradeden, vastelijk omhelsde. *Hy geloofde tegen hoope op hoope, en gesterkt zijnde in het geloove, gaf hy God de eere* (*x*). Hoe hertelijk verliet hy hemselven op de goddelijke voorsienigheyt! en wanneer God hem riep, om te verlaten sijns vaders huys, en te gaan na een vreemd land, hoe *gewillig gehoorsaamde* hy sulks, en ging uyt, niet wetende waar hy komen soude (*y*)! Hoe onoverwinlijk was *sijn lijdsaamheyt*, en hoe gerust was sijn gemoed in alle voorvallen! In vijfthien verscheyden togten, die hy gedaan heeft, en thien moeyelijke versoekingen, die hem sijn overgekomen, ontviel hem noyt de minste murmurering of misnoegde gedagten tegen God. Ontrent andere betoonde hy de grootste *teerhertigheyt* en eerbied, het sagtmoedigst en door geen driften ontsteld humeur, en een gemoed dat met begeerte na vrede en eendragt ontsteken was. Sijn *regtveerdigheyt* en billijkheyt in alle sijne onderhandelingen was verwonderlijk, en groot sijne *herbergsaamheyt* en weldadigheyt ontrent vreemdelingen, tot welken eynde hy (so de *Joden* seggen) een huys had by den ingang in *Haran*, op dat hy de vreemde, die in of uyt de stad gingen, aan sijn tafel onthalen mogt; en seker hy schijnd de uytmuntendste en een godlijke gesteldheyd des gemoeds, en een algemeene liefde en genegentheyt tot allen gehad te hebben.

Abrahams dessels soon.

Die eerst een afgodendienaar was.

Naderhand van God geroepen wierd.

Dessels godsdienstigheyt,

en andere deugden.

(*v*) *Schalch. Hakk.* p. 8. *citante Hotting. Smegm. Orient. c.* 8. p. 291. *Confer. Maimon. More Nevoch. pars.* 3. c. 29. *pag.* 421. (*x*) *Rom.* 4. 18. 20. (*y*) *Heb.* 11. 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hebben. Maar ſijn grootſte liefde is gebleken in de ſorg, die hy voor der menſchen ſielen had. *Maimonides* verhaald ons (*z*), dat hy had een openbare ſchool tot onderwijſing, daar in hy de menſchen dede t'ſamen komen, en in de waarheyt, die hy ſelfs had omhelsd, onderwees: en hy beſchrijſt ons, wat redenen en onderrigtingen hy pleeg te gebruiken, om hen te overtuygen en te overreden. Maar wat hy ontrent andere deed of niet, wy ſijn verſekerd dat hy ſulks gedaan heeft ontrent die, welke onder ſijn eygen opſigt waren.

Byſonder ſijn huysſijke onderwijſingen.

Hy had een talrijk huijsgeſin, en een grooten omſlag, en hy droeg ſorg om deſelve de kennis van den waren God te leeren, en van alle de pligten des Godsdienſts te onderrigten. Het is de print die God ſelfs van hem heeft gemaakt, *Dat hy* (*a*) *ſijne kinderen ende ſijnen huyſe na hem ſoude beveelen, dat ſy den weg des Heeren ſouden houden, om te doen geregtigheyt en gerigte.* En ſo deed hy ook, ſijn huys was een ſchool van godſaligheyt, daar in de godsdienſt geleerd en geoeffend, veele van dwaling en afgodery te rug getrokken, en alle ſijne huysgenoten en aanhang, door beſnijdenis Gode plegtelijk toegeëygend wierden: en daarom, wanneer'er geſeyd word, (*b*) *Dat hy met hem nam de ſielen die ſy verkregen hadden in Haran*, vertaalt dat de uytbreyding van *Onkelos* ית נפשתא רשעבירו לאוריתא בחרן, *de ſielen die ſy de Wet onderworpen hadden in Haran*; de *Targum* van *Jonathan*, en even eens die van *Jeruſalem*, נפשתא רינייירו, de ſielen, die zy *tot Proſelyten hadden gemaakt*, dat is, *tot hun geloof hadden overgebragt in Haran*; of, als het *Salomon Jarchi* wat meer na den *Hebreeuſchen* trant voorſteld, de ſielen, *die ſy hadden vergadert*, בתחת כנפי השכינה, *onder de vleugelen van de Goddelijke Majeſteyt*, daar hy dan nog byvoegd, dat *Abraham* de mannen, en *Sarah* de vrouwen aannam. En wederom, wanneer wy elders (*c*) leſen *van de onderweſene van ſijn huys*, verklaren ſommige van de *Joodſe* Meeſters dat door חניכים למצוה, *die in de kenniſſe van de wet ingewijd en onderweſen waren.*

't Geen God behaagde.

Abraham nu ſo geſteld, en ſulken heyligen Man zijnde, behaagde het God meermaals met hem te ſpreken, ſijn wil aan hem openbarende, en bekent makende de verborgene gedagten en beſluyten van ſijn voorſienigheyt, waarom hy ook (*d*) *een vriend Gods is genaamt geweeſt.*

Die met hem een verbond maakte.

Maar 't geen heeft doen blijken dat hy den Hemel ſeer dierbaar was, was het Verbond, welk God plegtelijk met hem maakte (*e*), daar in hy *Abraham* en ſijn zaad tot een opregte en algemeene gehoorſaamheyt verpligtende, hemſelven verbond, om te zijn *hun God, ſijn ſchild en loon ſeer groot*, om ſijne nakomelingen aan te nemen tot ſijn eygen volk; om deſelve te vermenigvuldigen, hun gebiet uyt te breyden, hen in een koſtelijk en aangenaam Land (een afbeelding van het hemelſch en beter landſchap, dat boven is) neder te ſetten, en 't geen de kroon en uytmuntentheyt van alles was, *Dat in ſijn zaad alle volken der aarde ſoude gezegend worden*: dat is, dat de beloofde *Meſſias* uyt ſijne lendenen ſoude voortkomen, die een zegen voor het menſchdom ſoude zijn, en in welken beyde *Joden* en *Heydenen* ſoude geregtveerdigt en geſaligt worden, en dat hy daar door (in een geeſtelijken ſin) een Vader ſoude worden van veele volken.

Welk van beyde ſijden beveſtigt wierd.

Dit verbond wierd van Gods ſijde beveſtigt en verſekert met een plegtelijken eed: want (*f*) *als God Abraham de belofte dede, dewijl hy by niemand, die meerder was, hadde te ſweeren, ſwoer hy by hem ſelven, ſeggende, Waarlijk zegenende ſal ik u zegenen, en vermenigvuldigende ſal ik u vermenigvuldigen.* Van *Abrahams* ſijde wierd het verſegeld met

het

(*z*) *Mor. Nevoch. part.* 2. *c.* 39. *p.* 301. (*a*) *Gen.* 18. 19. (*b*) *ibid. c.* 12. 5. (*c*) *ibid. c.* 14. 14. (*d*) *Jac.* 2. 23. (*e*) *Gen.* 15. *c.* 17. *c.* 22. (*f*) *Heb.* 5. 13. 14.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

het Sacrament der *beſnijdenis*, welk God inſtelde als een byſonder bondsteeken, om daar door *Abrahams* nakomelingen van alle andere volkeren te onderſcheyden. *Abraham* eyndelijk ſtierf, *(g)* oud zijnde hondert vijf en ſeventig jaren, en wierd begraven in het graf, welk hy ſelfs van *Seths* ſonen gekogt had. Ten tijde van *Abraham*, leefde ook deſſelfs neef *Lot, een regtveerdig man (h)*, dog *vermoeyd door den ontugtigen wandel der gruwelijke menſchen*; want woonende in 't midden van een vuyl en verdorven geſlagt, *quelde hy dag op dag ſijne regtveerdige ſiele door het ſien en hooren van hunne ongeregtige werken.* Dit maakte hem aan den God des Hemels dierbaar, die dan ook byſondere ſorg voor hem droeg, en een Engel ſond, om hem en ſijn huysgeſin uyt *Sodom* te leyden, eer hy de uyterſte wraak, door welk het omgekeerd wierd, aan het ſelve oeffende.

Loth was een regtveerdig man, en gered uyt Sodom.

XVIII. *Abraham* geſtorven zijnde, ſtond *Iſaac* in deſſelfs plaats op, een ſoon van ſijns Vaders ouderdom, en de vrugt van een ongewoone belofte. Wanneer hy verloſt was van geoffert te worden, ging hy, ſeggen de *Joden*, in de ſchool van *Sem* daar hy, ter tijd toe dat hy met *Rebecca* trouwde, in de kennis Gods opgevoed en onderweſen wierd. Maar wat hier van zy, of niet, immers hy was een goed vroom man: want wy leſen, *dat hy tegen het naken van den avond uytging om te bidden in het veld (i)*: en elders vinden wy, dat hy in 't openbaar geofferd en God aangebeden heeft. In alle ſijne bekommerniſſen openbaarde ſig God aan hem; moedigde hem aan tegen ſijne vreeſen; vermaande hem om in de voetſtappen te treden van ſijn Vader, en vernieuwde aan hem de ſelve beloften, die hy aan ſijn Vader *Abraham* gedaan had: ja ſo ſigtbaar en kennelijk was de genegentheyt des Hemels tot hem, dat *Abimelech* de Koning der *Philiſtijnen*, en ſijn Hovelingen het wijsheyt agteden met hem een verbond te maken, om geene andere als die reden, *om dat ſe merkelijk geſien hadden dat de Heere met hem was, en dat hy was de gezegende des Heeren (k)*. „Godsdienſtigheyt is het ware in-„tereſt, de wijſte keur, de ſekerſte beſcherming, en de veyligſte toe-„vlugt: *(l) Als iemands wegen den Heere behagen, ſo ſal hy ook ſijne vyanden met hem bevredigen.* Wanneer nu *Iſaac* geſtorven was in het hondert en tagtentigſte jaar ſijnes levens, ſo verviel het Aarts-Vaderſchap op *Jacob*, door kragt van ſijn eerſtgeboorte-regt, dat hy van ſijn broeder *Eſau* gekogt had, en welk op hem door de toeſtemming en den zegen van ſijn Vader (hoewel behendig met een looſen ſtreek ſijner Moeder verkregen) beveſtigd was, als hy wenſte, dat *God almagtig hem wilde zegenen en vermenigvuldigen, en dat God wilde geven den zegen Abrahams, hem en ſijnen ſade met hem (m)*. Hy gaf ſig geheel aan de vreeſe en ten dienſt van God over; bewaarde den godsdienſt, en ſuyverde denſelven van het inbreken der afgodery; rigtede over al altaren op; dede uyt ſijnen huyſe weg de *Teraphim*, of *vreemde goden (n)*, die *Rachel* uyt het huys van *Laban* had medegebragt, 't zy om voor te komen, dat haar Vader deſelve niet ſoude vragen, wat weg *Jacob* in ſijn vlugt genomen had, of om hem de werktuygen van ſijn afgodery te ontnemen, of, gelijk *Joſephus (o)* meend, om iets te hebben, waar mede ſy haar Vader mogt verſoenen en te vrede ſtellen, in gevalle hy haar vervolgde en agterhaalde, hoewel ſy ſekerlijk van die gedagten zijnde deſelve ſoude voor den dag gebragt hebben, als ſe ſag dat haar

Iſaacs opvoeding, en godſdienſtigheyt. De Heere was met hem. Hy ſterft. Jacob verkreeg 't regt van eerſt-geboorte. Deſſelfs Godsdienſtigheyt. *Labans* Teraphim.

D Vader

(g) *Gen.* 25. 7. 8. 9. (h) 2 *Pet.* 2. 7. 8. (i) *Gen.* 24. 63. (k) *Gen.* 26. 28. 29. (l) *Prov.* 16. 7. (m) *Gen.* 28. 3. 4. (n) *ibid. c.* 31. 19. en *c.* 35. 2. (o) *Antiq. Jud. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 31.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Vader so noestig deselve sogt. Hy had veele gesigten van God, in welke hy aan hem verscheen, sijn verbond met *Abraham* gemaakt bevestigde, en ten gedenkteken van het groot vermogen, dat hy op den hemel had, sijn naam van *Jacob* in *Israël* veranderde. In sijn later tijd vertrok hy met sijn huysgesin na *Egypten*, daar hem God den toegang bereyd had door de bevordering van sijn Soon *Joseph* tot het Stad-houderschap en de heerschappye over dat groot en vrugtbaar land, tot welke plaats van staat en grootheyt hy geraakt was door veele vreemde en onnaspeurlijke wegen van de goddelijke voorsienigheyt. Hy had by sijne twee wijven, de dogters sijns ooms *Labans*, en sijne twee bywijven, twaalf sonen, die naderhand de grond en begin van de twaalf stammen der *Joodse* natie geworden zijn, aan welke hy op sijn doodbed sijne zegeningen naliet, en de portien van elk aanwees, gelijk ook 't geen elke stamme soude overkomen, daar onder merkweerdig is 't geen van hem over Juda wierd voorsegd, (*p*) dat de *Messias* uyt die stam soude voortkomen, dat de Koninklijke magt en des Staats opper-gesag aan deselve soude vast zijn, en daar by blijven tot dat de *Messias* quam, op wiens komst *de scepter van hem soude wijken, en de wetgever van tusschen sijne voeten;* welk alle hunne eygene uytbreydingen, van Jonathan, *Onkelos* en *Jerusalem* so verklaren, dat'er niet souden ontbreken Koningen of Regenten in den huyse van *Juda*, nog Schrift-geleerde, om de wet te leeren in die selve stam, עד זמן דייתי מלכא משיחא דדידיא היא מלכותא *tot de dagen dat den Messias de Koning sal komen, wiens het Koninkrijk is.* En even so is't gebeurd, want als *Christus* geboren wierd, had *Herodes*, die een vreemdeling was, sig den Troon aangematigd, 't gesag van der *Joden* groot *Sanhedrim* vermindert, hunne Raadsheeren omgebragt, hen alle regterlijke Magt ontnomen, en tot so lagen staat gebragt, datse *geen magt meer hadden om iemand te dooden. Den selven*, seyd *Jacob* verder, *sullen de volkeren gehoorsaam zijn;* een voorsegging, die ten vollen vervuld is, wanneer in de eerste eeuwen des *Christendoms* de volkeren der aarde op het voorstel des *Evangeliums* tot de baniere *Christi* zijn toegevloeyd. *Jacob* stierf, oud hondert seven en veertig jaren, en wierd begraven in *Canaan* in het graf sijner Vaderen. Na sijn dood wierden desselfs nakomelingen eenige honderden van jaren onderdrukt onder het jok der *Egyptenaren*, tot dat God, gedagtig zijnde sijnes verbonds dat hy met hunne Vaders gemaakt had, haar door een sterke hand redde, en verloste uyt dien yseren oven, en door de woestijne na het land der belofte geleydde, daar hy hun republijk en regeering oprigtede en in order bragt, wetten van het bestier der Kerk gaf, en haar onder een vaster, sekerder en blijkbaarder bedeeling en huys-houding ter neder stelde.

[Margin: Gods gunst-bewijsen aan *Jacob*. — Sijn aftogt na Egypten. — Oorsprong der XII. Stammen Israëls. — *Jacobs* voorsegging van de Messias: — Gepastelijk vervult. — Desselfs dood en begrafenis. — De Israëliten in Egypten verdrukt, en daar uyt verlost.]

XIX. Tot hier toe hebben wy gesien den staat der Kerk in de geduyrige achter eenvolging der *Patriarchale* linie: Maar indien wy in de historie van die tijden een weynig verder stappen, sullen wy bevinden, dat'er buyten de palen van die heylige stam nog eenige ongemeene mannen geweest zijn, die wegens de aanroeping van God, en belijdenis van godsdienst beroemd waren, onder welke twee de merkweerdigste zijn *Melchizedek* en *Job*. *Melchizedek was Koning van Salem, en Priester des Allerhoogsten Gods* (*q*). De kortheyt van 't verhaal, dat de H. Schriftuur ons van hem geeft, heeft aanleyding gegeven tot verscheyden gedagten en gissingen. Het meest alom aangenomen gevoelen is, dat *Melchizedek* is geweest *Sem*, een van *Noachs* Sonen, die vry oud geworden is, en meer dan seventig jaren na *Abrahams* kom-ste

[Margin: *Melchizedek* — is niet *Sem* geweest.]

(*p*) *Gen.* 49. 10. (*q*) *Gen.* 14. 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſte in *Canaan* geleeſt heeft, en daarom denſelven in ſijn ſegepralend wederkeeren van 't overwinnen der Koningen in het dal wel heeft konnen te gemoed komen. Maar hoewel dit gevoelen op de gemeene agtbaarheyt ſteunt, egter komt het my met geen aannemelijke waarſchijnlijkheyt voor, ten deele, om dat *Canaan*, daar *Melchizedek* woonde, niet was onder die landen, die *Sem* en ſijne nakomelingen ten deel gevallen zijn; en ten deele, om dat 't geen de Schriftuur van *Melchizedek* verhaald geenſins op *Sem* paſt: gelijk als dat hy was *ſonder Vader*, *ſonder Moeder*, *ſonder geſlagt-rekening*, e. ſ. v., nadien *Moſes* vry naukeurig beſchrijft en optekend *Sem* en ſijn geſlagt, ſo wel deſſelfs voorſaten, als nakomelingen. 't Waarſchijnlijkſt derhalven hier van is, dat hy een van de *Reguli* of kleyne Koningen is geweeſt, hoedanig'er veele waren in het land *Canaan*, maar een godvrugtig en godsdienſtig man, een die den waren God diende, zoo als'er in die dagen onder de afgodiſche volkeren veele waren, en dat hy op een buytengewoone wijſe van God uyt het midden der *Canaaniten* verwekt is, en ingevoerd word ſonder gewag te maken van ſijn Ouders, van het beginſel ſijner dagen, of eynde ſijnes levens, van die in dat ampt voor of na hem geweeſt zijn, op dat hy te bequamer voorbeeld ſoude konnen zijn van het Koninklijk en eeuwig Prieſterſchap van *Chriſtus*. Verder en nader ſijn perſoon te willen beſchrijven ſoude niet anders zijn dan met dwaasheyt en onbedagtſaamheyt te willen naſporen, 't geen God met opſet voor ons ſchijnt verborgen te hebben.

Maar een der kleyne Koningen in Canaan.

De voornaamſte uytbeelding, onder welke de Schriftuur hem ons voorſteld, is deſſelfs opſigt op onſen geſegenden Saligmaker, die meer dan eens geſeyd word *een Prieſter* te zijn, κατὰ τάξιν, *na de order*, op de ſelve wijſe als *Melchizedek*, of, als de Apoſtel hemſelven verklaard (r), *na de gelijkenis van Melchizedek*. Onſe Heer was ſodanig een Prieſter als *Melchizedek*, en tuſſchen hen was een nader gelijkenis en meerder overeenkomſt, als'er tuſſchen eenige andere Prieſters, wieſe ook mogen geweeſt zijn, oyt was. Een ſtoffe, die de H. *Paulus* wijdloopig en nauw-keurig verhandeld.

Hy was een voorbeeld van Chriſtus,

Om de mindere blijken van de overeenkomſt, genomen van ſijn naam, *Melchizedek*, dat is, *Koning der geregtigheyt*, en de benaming van ſijn eer-ampt, Koning van *Salem*, dat is, *van vrede* (s), voorby te ſtappen, ſullen wy nu maar drie dingen, in welke hy een voorbeeld van *Chriſtus* geweeſt is, aanmerken:

byſonder in drie dingen.

1. *Eerſt*, in de beſondere gelegentheyt van ſijn perſoon; alſo van hem word aangetekend, yets, dat van andere niet geſegd en word, en dat is, dat hy geweeſt is *ſonder Vader*, *ſonder moeder*, *en ſonder geſlagt-rekening* (t): niet dat *Melchizedek* onmiddelijk gelijk *Adam* van God geſchapen, of in een oogenblik uyt den hemel afgedropen was, maar dat geen geſlagt van hem in de heylige hiſtorie voorkomt, en deſelve hem invoerd ſonder van deſſelfs Vader of moeder eenig gewag te maken, οὐκ ἴσμεν ποτὲ τίνα πατέρα ἔσχεν, ἢ τίνα μητέρα, gelijk het *Chryſoſthomus* verklaard (v), dat is, *wy weten niet wat vader of moeder hy gehad heeft*. Hy was, ſeyd de H. *Paulus* ἀγενεαλόγητος, *ſonder geſlagt-rekening*, alſo van ſijn *afkomſt* geheel niet aangetekend ſtaat; waarom de oude *Syriſche* overſetting den ſin van deſe geheele paſſagie niet t'onregt aldus uytdrukt: *Wiens vader nog moeder geſchreven zijn* ܒܫܪܒܬܐ *onder de geſlagten*, dat is, *de geſlagt-rekeningen der oude Vaderen*. En dit is op een uytmuntende wijſe nagebeeld in *Chriſtus*, in welken dit in der daad waar is: Hy is ſonder Vader, in

(q) *Gen.* 14. 18. (r) *Heb.* 7. 15. (s) *Ibid.* ℣. 2. (t) *Ibid.* ℣. 3. (v) *Homil.* 12. *in Heb.* p. 1838.

opsigt van sijn menschelijke natuur, gegenereert enkel van een suyvere Maagd; hy is sonder moeder in opsigt van sijn Godheyt, gegenereert van sijn Vader voor de tijden der eeuwen, op een eeuwige en onuytsprekelijke wijse.
2. *Ten tweeden* was *Melchizedek* een voorbeeld van *Christus* onsen Saligmaker in de duursaamheyt en bestendigheyt van sijn ampt: want van hem word geseyd, dat *hy was sonder geslagt-rekening, nog beginsel der dagen, nog eynde des levens hebbende, maar den Sone Gods gelijk geworden zijnde, een Priester blijft in der eeuwigheyt* (x): daar door wy niet moeten verstaan, dat *Melchizedek* noyt soude gestorven zijn; want zijnde een mensch, was hy neffens andere menschen de gemeene wet van sterflijkheyt onderworpen; maar de meening is, dat, gelijk hy geseyd word geweest te zijn *sonder Vader en sonder Moeder*, om dat de Schrifture, van hem sprekende, geen gewag maakt van sijn Ouders, van sijn geslagt of nakomelingen, hy ook also geseyd word een *Priester te blijven in der eeuwigheyt, sonder beginsel der dagen, of eynde des levens*, om dat wy geen aantekening hebben van iemand, die hem in dat ampt voorgegaan of gevolgt, nog eenig gewag van den tijd wanneer hy het aangeveerd of afgelegt heeft. Hoe levendigen en uytnemenden voorbeeld was hy hier in van *Christus*, de ware *Melchizedek*, die sijne Goddelijke natuur aangaande van alle eeuwigheyt sonder begin der dagen geweest is, en so wel in de uytvoering als in de kragt van sijn ampt blijft in der eeuwigheyt. Daar en is geen vernietiging, nog overzetting van sijn ampt aan een ander, nog verwagting dat iemand sal opstaan, om hem daar in te volgen. *Hy is Priester geworden* (y) *niet na de wet des vleeschelijken gebods, maar na de kragt des onvergankelijken levens.*
3. *Ten derden* was ook *Melchizedek* een voorbeeld van *Christus* in sijn voortreflijkheyt boven alle andere Priesters. 't Oogmerk van den H. *Paulus* is te bewijsen desselfs uytstekentheyt en voordeel boven alle de Priesters van de *Mosaïsche* bediening, ja boven *Abraham* selfs, de grondlegger en Vader van de *Joodsche* Natie, van welken sy afkomstig te zijn so grooten eere rekenden.

Melchizedek was meerder als Abraham,

En dit bewijst de Apostel door twee redenen: Eerstelijk, dat *Abraham*, in wiens lendenen toen de *Levitische* Priesters waren, *tiende gegeven heeft*; wanneer hy hem het tiende deel van den buyt gaf, gelijk als God en sijn Dienaars toebehoorende, en daar door bekende, dat hy en sijne nakomelingen minder waren als *Melchizedek: Aanmerkt nu*, seyd de Apostel (z), *hoe groot dese geweest is, aan welken ook Abraham de Patriarch tiende gegeven heeft uyt den buyt*. Ten tweeden, dat *Melchizedek* plegtelijk *Abraham* zegende, also het sekerlijk een deel van het Priester-ampt was het volk te zegenen. Dit nu was een onwedersprekelijk bewijs van meerderheyt, daar van de Apostel seyd (a): *Hy die sijn geslagt-rekening uyt haar* (de Priesters onder de wet) *niet en heeft, die heeft van Abraham tiende genomen, en hem, die de beloftenisse hadde, heeft hy gezegend; Nu sonder eenig tegenspreken, het gene minder is word gezegend van 't gene meerder is.* Waar uyt klaar blijkt, dat *Melchizedek* grooter en meerder was als *Abraham*, en by gevolg dan alle de *Levitische* Priesters die uyt hem voortgekomen zijn.

En daar in Christi voorbeeld.

Hier in nu heeft hy wonderlijk onsen gezegenden Saligmaker voorgebeeld en afgeschaduwt, als zijnde een persoon, die bysonder van God uytverkoren, met beter en gewigtiger boodschap in de wereld gesonden, en met statelijker en kragtiger getuygenissen voorsien geweest is dan oyt eenig ander mensch, en wiens ampt onvergelijkelijk dat van de Wettische huyshouding te boven ging, wiens persoon grooter, onderneming

(x) *Heb.* 7. 3. (y) *ibid.* 7. 16. (z) *ibid.* v. 6. 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

neming gewigtiger, oogmerk verhevener en voortreflijker, offer van grooter waardy en verdienstelijker, gebeden doordringender en Gode aangenamer, en bediening bestendiger en duursamer was, dan van iemand diens werk het oyt geweest is tusschen God en menschen in te treden.

XX. De tweede ongemeene persoon onder dese huyshouding is *Job*, *Job.*
van welken twee dingen moeten ondersogt worden; wie deselve geweest
zy, en wanneer hy hebbe geleeft. So veel 't eerste betreft, wy vinden Van desselfs naam;
hem beschreven van sijn Naam, van sijn maagschap, sijn staat, sijn godsdienst en van sijn lijden, hoewel'er in 't een en 't ander van alle dese nog groote onsekerheyt overig is, en wy ons enkelijk met waarschijnelijke gissingen genoegen moeten. Over sijn *naam* zijn wel veele gissingen,
maar twee sijn'er die de meeste opmerking verdienen, hoewel se elk op Twee gissingen van desselfs oorsprong:
geheel verschillende redenen steunen; de eene wil, dat deselve afkomstig is van איב, welk betekend *bedroeft zijn* of *sugten*, daar door dan bedektelijk soude vooruyt gesien zijn op de droevige rampen en de swarigheden, die naderhand hem overgekomen zijn: de tweede meend, en met meerder waarschijnlijkheyt, dat se komt van יאב, *beminnen* of *begeeren*; te kennen gevende, dat hy was de begeerte en 't vermaak sijner ouders, die met ernstige gebeden van God begeerd, en met de tederste
liefde en genegentheyt omhelsd is. Sijn *Vaderland* is geweest *het land* Vaderland;
Vz, hoewel byna so disputabel is, waar hetselve geweest is; als den oorsprong van de rivier de *Nyl*. Sommige willen dat het *Armenien* is; andere *Palestina*, of het Land *Canaan*; en sommige van de *Joodse* Meesters versekeren ons, dat בית מדרשו, *sijn school* of onderwijs-plaats was tot *Tiberias*, en dat op den weg tusschen *Rama* en *Jerusalem* niets is dat den reysigers meer aangewesen word als de put van *Job*. Andere stellen *Vz* in *Syrien*, digt by *Damascus*, so genoemt van *Vz*, de gemeende grond-legger van die Stad. Andere wat meer noordwaards by *Apamæa*, nu genoemt *Hama*, daar men seyd, dat sijn huys tegenwoordig nog getoont word. De meeste merken het aan als een gedeelte van *Idumæa*, by het gebergte *Seir*, of anders *Arabia deserta*, *het woeste Arabien*, (en het is waarschijnlijk op de grensen van die beyde geweest), also dit gedeelte van *Arabien* naast aan de *Chaldeen* en *Sabeërs*, die hem overvielen, gelegen is, en best past op de beschrijving van sijn wooning (die onder die van het *Oosten* was) en van sijne vrienden, (die hem quamen besoeken) en meest overeenkomt met de menigvuldige *Arabische* spreekwijsen, die sig merkelijk in de woorden en reden-voeringen van *Job* en sijne vrienden opdoen; op dat ik niet en segge, dat in dit Land mannen waren, die uytermaten geset waren op geleerdheyt, en bysonder op de ondersoeking en naspooring van de natuur-kunde, waarom ook van veele geoordeeld word, dat de Wijse die uyt het *Oosten*
quamen, om *Christus* aan te bidden, *Arabiers* geweest zijn. Wat aan- en Vrienden.
gaat sijn maagschap en vrienden, wy vinden van deselve vier aangetekend, die hem in sijn droefheyt quamen besoeken; *Eliphaz* de *Temaniter*, waarschijnlijk de soon (a) van *Teman*, en soons soon van *Esau*, door *Eliphaz* sijn oudste soon, welk Landschap den naam droeg na sijn vader *Teman*, en gelegen was aan de kanten van het woest *Arabien*: *Bildad* de *Subiter*, een, die na alle waarschijnlijkheyt van *Suah*, een der sonen *Abrahams*, uyt sijn vrouwe *Ketura* (b) afkomstig was, welke in dit gedeelte van *Arabien* sijn woonplaats had: *Zophar* de *Naamathiter*, welk siet op een landschap dat daar ontrent gelegen was: En *Eli-*

(a) *Iob* 2. 11. en *c.* 32. 2. (b) *Gen.* 25. 2.

hu de *Buziter*, die een nakomeling was van *Buz*, de ſoon van *Nahor*, en alſo na-maagſchap van *Job* ſelfs. Hy was (*c*) *de ſoon van Barachel, van het geſlagte Rams*, die het hoofd van dat geſlagt was, en ſijn wooning had in dat gedeelte van 't *woeſt Arabien*, welk naaſt aan den *Euphraat* grenſt, of ten minſten in het ſuyder gedeelte van *Meſopotamien*
Wie hy was. dat daar naaſt aan paald. *Job* ſelfs word van ſommige gehouden als een *Cananeër*, uyt de nakomelingen van *Cham*; van andere afkomſtig geweeſt te zijn van *Sem*, door ſijn ſoon *Aram*, wiens oudſte ſoon den naam had van *Uz* (*d*); maar van de meeſte geoordeeld geſproten te zijn uyt *Eſau*, de vader van de Natie der *Idumeërs*, maar alderwaarſchijnlijkſt of van *Nahor*, de broeder van *Abraham*, wiens ſonen geweeſt zijn (*e*) *Uz*, *Buz*, *Cheſed*, e. ſ. v. of van *Abraham* ſelfs, door een der ſonen die hy had by ſijn vrouw *Ketura*; waar door dan een waarſchijnlijke reden gegeven word, hoe *Job* in de gronden van godvrugtigheyt en den waren godsdienſt, waar in hy merkelijk uytmuntede, onderweſen zy, als hebbende deſelve ontfangen en ingeſogen uyt de godsdienſtige grondſtellingen en verdere onderrigtingen, die *Abraham* en *Nahor* hunne nakomelin-
Sijn rijkdom. gen hadden nagelaten. Sijn ſtaat en uyterlijke beſittingen waren merkelijk; hy was een rijk en aanſienlijk man; *Sijn vee* (*f*) *was ſeven duyſent Schapen, drie duyſent Kemelen, vijf hondert Jok-oſſen, en vijf hondert Eſelinnen, ook was ſijn dienſtvolk ſeer veel, ſo dat hy grooter was dan alle die van het Ooſten.* Hy ſelfs beſchrijft in 't breede ſijn aanſien en agtbaarheyt, ſijn voorſpoed en uyterlijken welſtand (*g*): *Ik wieſch myne gangen in boter, en de rotſe goot by my oly-beken uyt. Als ik uytging na de poorte door de ſtad, en mijnen ſtoel op de ſtraat liet bereyden, ſagen my de jongers, en verſtaken ſig, de oude reſen op, en ſtonden; de Overſten hielden de woorden in, ende leyden de hand op haren mond.* e. ſ. v. *Ik bevrijde den elendigen die riep; ende den weeſe, ende dien die geenen helper en had. De zegen des genen die verloren ging, quam op my,* e. ſ. v. *Ik verbrak de baktanden des verkeerden, en wierp den roof uyt zijne tanden,* e. ſ. v. En in der daad ſijn ſtaat en agtbaarheyt was vry groot, welk veele tot die gedagten gebragt heeft, dat hy Koning van *Edom*, en een groot en mag-
Was egter geen Koning. tig Vorſt geweeſt zy; een gedagte, die niet weynig gevoed is door de gemeene, dog ongegrondde vermenging van *Job* met *Jobab*, Koning van *Edom*, (*h*) uyt het geſlagte van *Eſau*: (want de hiſtorie geeft ſulken Koninklijken weerdigheyt, waar toe *Job* ſoude zijn verheven geweeſt, niet te kennen, maar ſpreekt alleſins van hem als van een particulier perſoon, hoewel uytſtekend rijk en voorſpoedig, en daar door waarſchijnlijk van ongemeene magt en aanſien in ſijn Land:) Ja, op dat hem in ſijn Koninklijken ſtaat geen bequame makkers ſouden ontbreken, heeftmen van ſijn drie Vrienden ſo wel als van hem, drie Ko-
Nog ook ſijne Vrienden. ningen gemaakt: ſelfs de LXX. Overſetters noemen *Eliphaz* Koning der *Temaniten*, *Bildad* Koning der *Subiten*, en *Zophar* Koning van de *Naamatiten*, hoewel met al ſo weynig, mogelijk minder reden als de voorgaande.

XXI. Maar hoedanig ook ſijn ſtaat moge geweeſt zijn, wy weten
Sijn Godſaligheyt. voorſeker, dat hy niet min uytmuntede wegens ſijn godſaligheyt en godsdienſt; want hy *was* (*i*) *opregt en vroom, godvreeſende en wijkende van het quaad.* Hoewel hy leefde onder afgodiſche Heydenen, hy bewaarde egter den waren en ſuyveren Godsdienſt, offerde dagelijks offerhanden en gebeden aan God, onderwees godvrugtig ſijne kinderen en huysgeſin,

(*c*) *Iob.* 32. 2. (*d*) *Gen.* 10. 23. (*e*) *Gen.* 22. 20, 21, 22. (*f*) *Iob.* 1. 3. (*g*) *ibid.* 29. 6-17. (*h*) *Gen.* 36. 33. (*i*) *Iob.* 1. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

huysgesin, leefde in een volkomene af-hanging van de Goddelijke voorsienigheyt, drukte in alle sijne reden-voeringe hooge en eerbiedige gedagten en gevoelens van God uyt, en wel sodanige als de Majesteyt van het Goddelijke wesen betaamde. Hy was in alle onderhandelingen opregt en regtveerdig, medelijdig en mildadig, sedig en nedrig, volgens de beschrijving, welke God, die hem best kende, van hem maakt: (k) *Niemand is op der aarde gelijk hy, een man opregt ende vroom, Godvresende en wijkende van het quaad.* Hy was buygsaam en bescheyden, en betoonde een edelmoedige en onversettelijke lijdsaamheyt, daar selfs een spreekwoord van gesproten is, *Gy hebt de verdraagsaamheyt Jobs gehoord* (l), om welke te oeffenen hy gelegentheyt genoeg had, als wy letten op het lijden dat hy onderging: want daar doorgaans maar 't een of het ander quaad andere menschen treft, vielen alle quaden t'effens op hem aan. Hy wierd geplundert in sijn goederen door de *Sabeërs* en *Chaldeeusche* rovers, (welke waarschijnlijk op den buyt en roof leefden) so dat hy niet een Os of Esel van sijn kudde, nog een Lam of Schaap tot sijn voedsel of offer behield; verdorven in sijn bloed, door dien sijne seven sonen en drie dogteren, te gelijk door het instorten van een huys omquamen; geschonden in sijn goeden naam en agting, en dat van sijn naaste vrienden, die hem doorstreken en te last leyden, dat hy en hypocryt en geveynsde was; geruïneerd in sijn gesontheyt, als hy met boose sweeren geslagen wierd van sijn voetsole aan tot sijnen schedel toe, tot dat sijn ligchaam een gasthuys van alle gebreken en qualen wierd; gequeld in sijn siel met droevige en troosteloose overleggingen, *De pijlen* (m) *des Almagtigen waren in hem, welker vyerig fenijn sijnen geest uytdronk, de verschrikkingen Gods rusteden sig tegen hem;* welk alles verswaart en hem aangedaan wierd door den *Satan*, den grooten aanvoerder van alle die rampen, die ten minsten twaalf maanden, seggen de *Joden*, waarschijnlijk egter langer, duurden, en nogtans met groote kloekmoedigheyt van hem verdragen wierd, en tot dat God een eynde van dese moeyelijke beproeving maakte, en sijn lijden met een ruyme herstelling kroonde.

En bysonder sijn lijdsaamheyt.

Sijn lijden,

en desselfs uytkomst.

Gesien hebbende wie dese deftige persoon geweest zy, staat ter naaster plaats te ondersoeken wanneer hy geleeft hebbe. Hier nu ontmoet ons byna een oneyndige verscheydentheyt van gevoelens: sommige stellen hem gelijk-tijdig met *Abraham* (n), andere met *Jacob*, welk waar zijnde, souden wy in de historie van deselve so wel eenig gewag van hem vinden, als van *Melchizedek*; andere wederom brengen hem tot de tijd van de wet-geving op den berg *Sinaï*, en het reysen der *Israëliten* door de woestijne; andere tot de tijden der Rigters, na dat de *Israëliten* in het land van belofte reeds waren ingevoerd, ja sommige tot de regeering van *David* en *Salomon*, en ik weet niet, of de leser niet by hemselven sal lagchen over de inbeelding van de *Turkse tijd-beschrijvers*, die Job maken tot hofmeester van *Salomon*, gelijk sy van *Alexander de Groote* maken desselfs Generaal en Krijgs-overste. (o); andere gaan nog verder, en plaatsten hem onder die, welke na *Babel* gevankelijk wierden weg-gevoerd, ja ten tijde van *Ahasueros*, en willen dat sijne schoone dogters geweest zijn onder die jonge dogters, die voor den Koning wierden opgesogt. Dwaasheden, die geen wederlegging verdienen. Seker is't, dat hy voor de tijd van *Moses* heeft geleeft, gemerkt sijne vrienden en huysgesin, sijn wijse van offeren, de overvloedige afgodery in

Van sijn leeftijd zijn verscheyde gevoelens.

Wat'er 't naast van kan gesegd worden.

(k) *Job* 1. 8. (l) *Jacobi* 5. 11. (m) *Job* 6. 4. (n) *Vide Maimon. More Nevoch. part.* 3. *c.* 22. *p.* 395. (o) *Aug. Busbequ. de Legati. Turcic. Epist.* 1. *p.* 94.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

in ſijnen tijd, hem blijkelijk doen plaatſen voor die tijd, behalven dat in ſijn geheele boek niet de minſte voetſtap gevonden word van eenige dier groote ſaken, die tot *Iſraëls* verloſſing geſchied zijn, die wy niet wel konnen denken, dat ſouden overgeſlagen zijn, als zijnde ſo varſche, en op het oogmerk van ſijn boek ſo wel gepaſte exempelen. En daarom is waarſchijnlijkſt, dat hy geleeft heeft ontrent de tijd van der *Iſraëliten* gevankenis in *Egypten*, hoewel ik niet voorſeker derf ſeggen, dat hy, gelijk het eenige *Joden* willen hebben, ſoude geboren zijn in het ſelve jaar als *Jacob* in *Egypten* quam, en geſtorven in het jaar, als ſy uyt *Egypten* uyt-togen. En dat is buyten twijfel de reden, waarom wy in de Schriften van *Moſes* niets van hem vinden, gemerkt de hiſtorie van die tijd in weynige woorden t'ſamen getrokken, en van der *Iſraëliten* gevankenis in *Egypten* ſelfs, die ontrent twee hondert jaren geduurt heeft, weynig meer aangetekend is, als in 't algemeen, dat ſe jammerlijk door het jok der *Egyptenaren* zijn onderdrukt geworden. Indien de Leſer van deſen grooten en vroomen man, en 't geen hem raakt, begeerig is meer te weten, hy kan onder andere naſien de doorwrogte verſtands-oeffeningen van den jongen *Spanheim*, in ſijn Boek genoemt *Hiſtoria Jobi*, de *Hiſtorie van Job*, daar in de allernauwkeurigſte hemſelven genoeg ſal konnen voldoen.

De toeſtand van der Aarts-Vaderen godsdienſt.

XXII. Om nu deſe huyshouding, en den toeſtand der Kerke van die tijd te beſluyten, indien wy eenigſins letten op den toeſtand der ſaken onder deſe tijd-kring der wereld, wy ſullen bevinden, dat de godsdienſt van die vroegere eeuwen ſlegt en eenvoudig, ongedwongen en natuurlijk was, en ten hoogſten met de gemeene voorſchriften en bevattingen van der menſchen gemoederen over een quam, gemerkt de menſchen in die tijd niet wierden opgevoed onder de onderwijſing van vreemde, nog geregeerd door een geheel ligchaam (om ſo te ſpreken) van veele wetten en beſchrevene inſtellingen, maar waren ἀυτήκοοι καὶ ἀυτομαθεῖς, gelijk *Philo* (*p*) daar van ſpreekt, beſtierd en onderweſen door 't geen hun eygen gemoed hen leerde, en de voorſchriften van die wet, die in hunne herten ingeſchreven was, en de order der natuur, en de ware reden, als het veyligſt en oudſte regel opvolgden. Hier door, gelijk iemand van de Oude aanmerkt (*q*), ἐλεύθερον καὶ ἀνειμένον ἐυσεβείας κατώρθȣν τρόπον, βίῳ μὲν τῷ κατὰ τὴν φύσιν κεκοσμημένοι, *hielden ſy een vrye en onveranderden cours van godsdienſt, en beſtierden hun leven na de natuur, ſo dat ſy hunne gemoederen van welluſten en begeerlijkheden onttrekkende, en de ware kenniſſe Gods verkregen hebbende, geen uyterlijke en geſchrevene wetten van noden hadden.* Hun Geloofs-artikelen waren weynig en klaar; hun bevattingen van God groot en eerbiedig; hun godſaligheyt en devotie was ſakelijk; hun aanbidden van God geſchiedde met alle ſtemmigheyt en ernſt, en ſodanig als met de grootheyt en majeſteyt van het Godlijke weſen overeen quam; ſy hadden weynige edog gepaſte uyterlijkheden en ceremonien; ſy waren in hunne gehoorſaamheyt veerdig en opregt: en in der daad 't geheele beleyd van hunnen ommegang bleek in 't verrigten van de weſentlijkſte en gewigtigſte pligten van het menſchelijk leven.

Quam met de Chriſtelijke over een.

Onſe geſegende Saligmaker nu heeft voornamelijk beoogd, in overeenkoming van dien, de religie na deſſelfs eerſte beginſel te hervormen; de godſaligheyt en ſuyverheyt, de opregtigheyt en eenvoudigheyt van die eerſte en ongeſchondene eeuwen der wereld weder op te halen; de wetten der natuur aan te dringen, en de menſchen van uyterlijke plegtelijkheden tot de natuurlijkſte en moreele pligten, als zijnde de levendigſte en

(*p*) *Philo lib. de Abrah. p.* 350. (*q*) *Euſeb. Præparat. Evang. lib.* 7. *c.* 6. *p.* 304.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en wesentlijkste gedeelten van den Godsdienst over te brengen, en daarom behaagde 't hem het Christendom met niet meer dan twee ingestelde Ordonnantien, *de Doop en des Heeren Avondmaal*, te beswaren, op dat de menschen souden leeren, dat het voornaamste van den Godsdienst niet in uyterlijke dingen bestaat: uyt welken hoofde *Eusebius* (*r*) in 't breede poogt te bewijsen, dat het geloof en levenswijs der Aarts-Vaderen, die voor de tijden van *Moses* geleefd hebben, met het geloof en leven der Christenen ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν, *een en het selfde* geweest zy; welk hy dan niet alleen in 't algemeen so beweerd en goed maakt, maar uyt bysondere exempelen, als van *Enoch*, *Noach*, *Abraham*, *Melchizedek*, *Job*, e.s.v. vertoond, welke hy uytdrukkelijk bewijst geloost en geleeft te hebben ἄντικρυς χριστιανικῶς, *blijkelijk op de wijse der Christenen*; ja, dat sy so wel den naam als de saak gehad hebben, ὥστε καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας ἡμῖν ὁμοίως ἐκοίνωσεν, gelijk hy toond uyt de plaats (*s*), die hy beweerd van *Abraham*, *Isaac* en *Jacob*, verstaan te moeten worden, μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου: *Tastet mijne gesalfde, mijne Christenen niet aan, ende en doet mijne Propheten geen quaad.* En met een woord, dat, gelijk sy de selve godsdienst hebben gehad, sy ook de selve zegening en belooning ontfangen hebben.

(*r*) *Demonstr. Evangel. lib.* 1. *cap.* 5. & 6. *p.* 9. 10. &c. & *loc. sup. citato.* (*s*) *Psalm* 105. 15.

Tweede Afdeeling.

Van de bestiering en toestand der Kerke, onder de Mosaïsche bedeeling.

INHOUD.

Moses *de bedienaar van dese tijds-huyshouding. Sijn wonderlijke bewaring. Sijn geleerdheyt en destige opvoeding. De verhevene gesteltenis sijnes gemoeds. Der* Israëliten *uytleyding uyt* Egypten *door* hem. *Sijn komste by den berg* Sinaï. *'t Geven der Wet, en hoe. De sedelijke* (Moreele) *wetten. Of de tien Geboden een volmaakt* compendium *of kort begrijp van de sedelijke Wet zijn. De* Ceremonieele *wetten, welke die geweest zijn; gebragt tot sekere hoofden, en aangemerkt als het uyterlijke van hun Godsdienst. De offerhanden, en derselver onderscheyden soorten. De Besnijdenis. Het* Pascha, *en dessels voorbeeldige opsigt. De plaats van hun openbaren Godsdienst. De* Tabernakel *en* Tempel, *derselver verscheydene deelen, en waar op alles als voorbeelden voor-uytsag. Hunne gesette tijden en Feestdagen, die by de weeken, maanden of jaren wederkeerden. Het* Sabbath-jaar. *Het* Jubel-jaar. *Wetten, rakende de personen die den Godsdienst bedienden.* Priesters, Leviten, *en de* Hoge-priester; *hoe dese een voorbeeld van* Christus *was. Waar op de Ceremonieele Wet sag, en van dessels afschaffing. De Burgerlijke wetten, welke die waren.* Mosis *wetten door de* Joden *afgedeeld in gebiedende en verbiedende wetten, en waarom. De verscheydene wijsen hoe God sijne openbaringen gaf. Wat* Urim *en* Thummim *was, en hoe daar van de antwoord gegeven wierd.* Bath-Col, *of 'er sulke wijse van openbaring onder de* Joden *geweest zy. Openbaring door droomen; door gesigten,*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gesigten, en die door den H. Geest, hoe te verstaan. 't Propheteeren van Moses *muntede uyt boven andere, en waar in. De wijse van 't werken van den geest der prophetye. Wanneer die Geest der prophetye in de* Joodse *Kerk ophield. De toestand der Kerke onder dese bedeeling kortelijk uytgebeeld; Dan van het geven der Wet tot* Samuël *toe; Van* Samuël *tot* Salomon. *Desselfs toestand onder de volgende Koningen tot de* Babylonische *gevankenisse. Van die tijd af tot de komste* Christi *toe. De staat van de* Joodse *Kerk ten tijde van* Christus *nader aangemerkt. De ontheyliging van den Tempel. De verdorventheyt van hun Godsdienst. Het misbruyk des Priesterschaps. De Wet verdorven door valsche uytleggingen. Hunne mondelijke en onbeschreven wet. Desselfs oorsprong en voortgang na het gevoelen der* Joden. *Hun onredelijk en godslasterlijk verheffen desselfs boven de geschrevene Wet. Hun godsdienstige onderhouding van de* overleveringen der Ouden. *Wat de belofte van* Corban *was. Sedige pligten daar door nagelaten. De Secten in de* Joodse *Kerk.* Phariseen, *derselver benaming, oorsprong, levens-wijs en grond-regels.* Sadduceen, *derselver godloose grond-regels en leven. De* Esseen, *derselver oorsprong, gevoelens en levens-wijs. Wie de* Herodianen *waren. De* Samaritanen. *De* Karreën. *De Secte der* Zeloten. *De Romeynsche tyrannye over de* Joden.

I. Wanneer de Kerk, die tot nu toe in bysondere huysgesinnen besloten, en menigmaal tot een kleyn getal ingekrompen geweest was, nu tot een geheele Natie, die groot en volkryk was, wierd uytgebreyd, behaagde het God in een verbond te treden, niet meer met eenige bysondere personen, maar met het geheele ligchaam van een volk, en de Kerk door vaster en ordentlijker wegen, als tot nog toe geschied was, te regeeren. Dese bedeeling begon met de overlevering van de Wet, en duurde tot het eynde van den *Joodsen* Staat, *bestaande alleen (a) in spijsen en dranken, en verschydene wassingen, en regtveerdigmakingen des vleesches, tot den tijd der verbeteringe opgelegt.* Om welk te beschouwen wy voornamelijk sullen aanmerken, wat Wetten tot regeering der Kerke toen gegeven zijn; door welke soorten van openbaring God sijn wil aan hen hebbe bekend gemaakt; en hoedanig de staat der Kerke, bysonder ontrent de laatste tijd van dese huyshouding, geweest zy.

[Margin: De *Mosaische* bedeeling hoe lang die duurde.]

II. De groote bedienaar van dese bedeeling is geweest *Moses*, de soon van *Amram*, uyt den huyse van *Levi*, een persoon, wiens merkelijke bewaring, toen hy nog maar een kind was, voorbeduydde, dat hy tot groote en treffelijke saken geboren was. *Pharao* de Koning van *Egypten*, willende het aangroeyen van de Joodse Natie voorkomen, had reeds deselve benauwt, en met alle strengheyt van dwinglandy en onderdrukking onder gehouden: maar als sulks de voorgenomene uytwerking niet en had, maakte hy een wet, dat *alle sonen, als se geboren wierden, souden in de riviere geworpen* en verdronken worden (b), wel wetende, dat hy de wortel, indien het uytspruyten van takken voorgekomen wierd, haast soude doen sterven: maar de wijsheyt van den God des Hemels dede sijn loose en wreede voornemens tot niet loopen. Onder andere, die in dien tijd geboren wierden, was *Moses*, een *schoon* kind (c); sijn moeder nu was magtig begeerig hem te behouden, maar hebbende hem verborgen, tot dat het behouden van hem haar eygen selven in gevaar stelde, bedagtse

[Margin: *Moses*.]

[Margin: Onder Pharaos dwingelandy over de Israëliten]

[Margin: wierd Moses geboren.]

(a) *Heb.* 9. 10. (b) *Exod.* 1. 22. (c) *Act.* 7. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

bedagtſe deſe loosheyt: Sy maakte een kiſtjen van bieſen, (*d*) belijmde dat met lijm en pek, en het knegtjen gelegt hebbende in dit kleyn vaartuyg, gaf hem over aan de *Nyl*, en gevolgelijk aan de genade van de wateren, en het beſtier van de goddelijke voorſienigheyt.

en wonderlijk bewaard.

God nu, die alle uytkomſten wijslijk ordonneert, had het ſodanig beſchikt, dat *Pharaos dogter* (die, gelijk de *Joden* ſeggen, *Bithia*, na 't ſeggen van *Joſephus* (*e*) *Thermuth*, en van de *Arabiers*, *Sibhoun* genoemd wierd) hebbende ſeker ongemak, welk de warme baden niet toeliet, even toen *afging, om haar te waſſen in de riviere*, daar ſe het ſchreyen van het teder kindjen gewaar wierd: die dan de kiſt aan den oever liet brengen, die ſo dra niet geopend wierd, of de klaaglijke reden (om ſo te ſpreken) van het weenend kind raakte haar hart met een medelijdende gevoeligheyt, en ſy raakte, ſeggen de *Joden* (*f*), ſo dra het kind niet aan, of ſy wierd aanſtonds geneſen, en riep uyt, dat hy een heylig kind was, en ſy ſijn leven behouden wilde, waarom ſy (ſeggen ſe) de gunſt verkreeg van *onder de vleugelen van de goddelijke Majeſteyt aangenomen*, en de dogter van God genoemd te worden.

door Pharaos dogter.

Moſis ſuſter *Mirjam*, die dit alles van verre aangeſien had, bood haren dienſt de Princeſſe aan, om een *Hebreeuſche* voedſtervrouw te halen, en ging volgens order henen, en haalde ſijn Moeder, aan welker ſorg hy bevoolen wierd, met een bevel om nauw op hem te paſſen, en belofte van haar te ſullen beloonen: maar alſo de natuur haar daar toe genegen maakte, was het die belofte ſo ſeer niet, die haar tot het involgen van dat bevel aanporde, en daarom keerde ſy op haar eygen pand en de Koninklijke order, blijde en moedig zijnde, na huys, en droeg in ſijn tedere jaren nauwe ſorg voor hem.

Die hem aan ſijn Moeder aanbeſteede.

Sijn kindſe jaren gepaſſeert zijnde wierd hy weder gegeven aan des Konings dogter, die hem voor haar eygen ſoon aannam, voedde hem op aan het Hof, daar hy door alle bedenkelijke middelen treflijk en heerlijk opgevoed, in omgang en beleeftheyt, en beſonder in ſtaat en regeer-kunde, onderweſen wierd, en *leerde alle wijsheyt der Egyptenaren* (*g*), die niet alleen meer als eens in de H. Schriften wegens hun wijsheyt worden geroemt, maar ook door vreemde Schrijvers ten overvloed worden gepreſen wegens hun verwonderlijke bedreventheyt in alle vrye konſten, en wetenſchap van natuurlijke, ſedelijke en goddelijke ſaken, daar in ſy boven alle andere Natien uytmunteden.

Naderhand aan het Hof opvoedde.

By deſe bequaamheden behaagde het God hem te geven een ſeer deftige geſteltheyt ſijns gemoeds; een grooten yver voor God, daar door hy niets, dat tegen de eer en heerlijkheyt van God ſcheen aan te loopen, verdragen konde; en een dapperen moed en onbeſchroomtheyt in den dienſt van God, die door geen dreygementen of beloften konde verſet worden: *Hy vreeſde niet* (*h*) *den toorn des Konings, want hy hield ſig vaſt, als ſiende den onſienlijken.*

Moſis begaaftheden en deugden.

Groot en wonderlijk was ſijne veragting der wereld, niet agtende de eere van het Hof van *Pharao*, en de hoop van de kroon, die ſig ſo ſchoon voor hem opdede, nog ook de ſchatten en vermakelijkheden van dat koſtelijk, gemakkelijk en weeldrig land, om dat hy vaſtelijk geloofde de onſienlijke belooningen van een andere wereld: *Hy* (*i*) *weygerde een ſoon van Pharaos dogter genaamd te worden, verkieſende liever met het volk Gods qualijk gehandeld te worden, dan voor een tijd de genietinge der ſonden te hebben, agtende de verſmaadheyt Chriſti meerder rijkdom te zijn, dan de ſchatten in Egypten: want hy ſag op de vergeldinge des*

(*d*) *Exod.* 2. 3. &c. (*e*) *Antiq. Iudaic. l.* 2. *c.* 5. *p.* 56. (*f*) *R. Eliezer c.* 48. *apud Hotting. Smegm. Orient. c.* 8. *p.* 402. (*g*) *Act.* 7. 22. (*h*) *Heb.* 11. 27. (*i*) *ibid.* 11. 24. 25. 26.

Joodſe vertellingen van 't geen in Moſis jonkheyt ſoude gebeurd zijn.

loons. *Joſephus* (*k*) verhaald, dat hy, nog een kind zijnde, van de Princes aan haar Vader gepreſenteerd wierd, als een dien ſy tot haar ſoon aangenomen, en tot ſijn navolger in het Rijk geordonneert had; dat de Koning hem daar op in ſijne armen nam, en ſijn kroon op deſſelfs hoofd ſettede, maar dat het kind deſelve aanſtonds aftrok, op de aarde wierp, en met voeten trapte. Een daad, die van eenige tegenwoordig zijnde hovelingen wel aangemerkt wierd, ὡς οἰωνὸν ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ φέρων, *als inbrengende een quaad voorteken voor het Koninkrijk*, maar ſekerlijk voorbeduydde ſijn edelmoedige veragting van de grootheyt en eer des Hofs, en van de aanlokkelijke voordeelen der ſouvereyniteyt, die hem aangeboden wierden. Sijn *verdraagſaamheyt* was onverwinnelijk, en hy wierd daar in niet vermoeyd door eenig misverſtand of misnoegen des Konings van *Egypten*, door de moeyelijkheden en ongemakken van de woeſtijn, en 't geen nog meer was, ook niet door de overdwarſſende en moeyelijke humeuren van een hardnekkig en onruſtig volk: hy was van een beſadigd en geſeggelijke geſteltheyt des gemoeds, en ſijn geeſt wierd niet ligtelijk door paſſien geſtoord; hy, die in de ſaak van God en godsdienſt konde fors en heftig zijn als een Leeuw, was in ſijn eygen ſaken lydſaam als een Lam, ſo dat God ſelfs van hem deſe beſchryving maakt (*l*), *Dat hy ſagtmoediger was dan alle menſchen, die op den aardbodem waren.*

Hy was verdraagſaam.

Hy word geſonden tot *Pharao*.

III. Deſe groote perſonagie ſo heerlijk behoedanigt zijnde, verkoor God hem om de Vorſt en Leydsman van de Joodſe Natie, en ſijn Geſant aan den Koning van *Egypten* te zijn, om van denſelven te verſoeken des volks ontſlaging, en volkomene vryheyt om den God hunner Vaderen te gaan dienen en aan te bidden. En op dat hy niet mogt ſchijnen een ydel voorgever van godlijke openbaring te zijn, maar waarlijk een onmiddelbare laſt te hebben van den Hemel, beliefde het God hem te voorſien met ongewoone laſt-brieven, en ſijn commiſſie te verſegelen met een magt om wonderen te doen, die alle konſten der toverye, daar mede de *Egyptiſche* toveraars, die in de wereld ſo grooten naam hadden, hunne bedriegeryen opspronkten, te boven gingen; maar *Pharao* ongenegen om van Vaſallen, die hem ſo voordeelig waren, te ſcheyden, en hen ſodanig verdrukt hebbende, dat het niet mogelijk was hen genade te bewijſen, wilde na dat voorſtel niet hooren, maar verwierp het op de eene tijd rond uyt, en op de andere ſogt hy eenige liſtige en ſchoon-ſchijnende voorwendſels, om 't ſelve te ontgaan, en haar van die gedagten te doen veranderen, tot dat God hem ten laatſten door verbaſende wonderdaden en ſtrenge gerigten de toeſtemming afparſte. Onder het geleyd van *Moſes* trokken de kinderen *Iſraëls* uyt van onder het jok der *Egyptenaren*, na datſe ten minſten twee hondert jaren waren dienſtbaar geweeſt: en hoewel *Pharao*, gevoelig van ſijn misſlag, deſelve met een groot heyrleger najaagde, 't zy om haar te vernielen, 't zy om haar te rug te halen, God maakte hen een weg door het midden van de zee, doende de wateren aan beyde ſijden ſtaan als een koperen muur, tot dat ſy daar door gegaan en op het drooge gekomen zijnde, de onſichtbare koorden, met welke dat vloeyend element tot nog toe opgebonden was, verbraken, en de wateren wederkeerende, de vyanden, die hem vervolgden, overſtroomden. „So kan God met de ſelve ſlag ſijn vrienden beſchermen, en ſijn vyanden ſtraffen. Edog hier mede begaf hen de Godlijke voorſienigheyt niet; maar verſtrekte hen tot een gedurige wagt en beſcherming in alle hunne optogten, en was by hen in alle hunne legerplaatſen

Sijn laſt met wonderdaden bekragtigt.

Hoe *Pharao* ſig daar ontrent droeg.

Der Iſraëliten uyttogt uyt Egypten.

God baande hen een weg door de zee.

Geleydde haar in de Woeſtijne.

(*k*) Loc. cit. p. 57. (*l*) Num. 12. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

plaatsen door de woestijne; waar van de merkweerdigste blijk gegeven is op den berg *Sinaï* in *Arabien*: hier was het, dat *God op den berg toonde de afbeelding* (m), na welke beyde hun Kerk en Staat gefatsoeneert en gemaakt moest worden; tot welken eynde *Moses* belast wierd *op den berg te klimmen* (n), daar hy vastende en biddende met God omging, en het geheele *corpus* of ligchaam hunner wetten ontfing; het volk (o) moeste henselven door een godvrugtige en nauwe sorge *drie dagen lang heyligen* tot het ontfangen der Wet: sy mogten *niet naderen tot de vrouwen*, en hen wierd belast *hunne klederen te wassen*, tot een sinnebeeld en vertooning van die reyniging des herten, en inwendige suyverheyt des gemoeds, met welke sy de wille Gods souden moeten nakomen en gehoorsamen. Op den derden dag nu, doen het morgen was, quam God op den berg neder met groote vertooningen van majesteyt, en verwekking van geen kleyne schrik, *met donderen en bliksemen, met swarte wolken en onweder, met het geluyd eener seer sterke basuyne*, (die, seggen de Joden, van het hoorn des *rams*, dat in *Isaacs* plaats geoffert wierd, gemaakt was) *met rook en vyer, so dat de rook opging als de rook van een oven, en de gantsche berg en al het volk seer beefden*, ja, *so vreeslijk was het gesigte, dat Moses* (die reeds meermaals en so gemeensaam met God had omgegaan) *seyde: Ik ben gansch bevreest en bevende*. Dese pragtige stacie nu van vreeslijkheyt en grootheyt wilde God te dier tijd gebruyken, om te meerder en vaster aandagt en opmerking op sijn Wet te verwekken, een grooter ontsag en eerbied voor deselve in het volk te ontsteken, en hen te doen sien, hoe makkelijk hy hen tot rekenschap roepen, en over de overtreding van sijn Wet met de swaarste en vreeslijkste soorten van straffen wraak oeffenen konde.

God komt neder op Sinai,

na dat het volk sig had geheyligt,

met schrikkelijke tekenen,

en waarom.

IV. Het geheele t'samenstel, of het *Codex* en de *Digesta* van die wetten, die God doenmaals den Joden als de bedingen, op welke hy met hen een verbond (*een nationaal verbond*) maakte, bestond in *driederley* slag van *geboden*, die de *seden*, de *Kerk*, of *burger-stand* raakten, welke de Joden willen, dat te kennen gegeven worden door die drie woorden, die in de Schriften van *Moses* so menigmaal voorkomen, *Geboden*, *Insettingen*, *en Regten*. Door תורות, *wetten* of *geboden* verstaan sy de sedelijke (*moreele*) Wet, de kennisse en onderscheyding van goed en quaad, die in 's menschen gemoed van naturen ingeplant zijn. Door חקים, *insettingen*, de *Ceremonieele* Geboden, van God gegeven met een bysonder opsigt op sijn Kerk. Door משפטים, *regten*, de Burgerlijke of *Politijke* Wetten, rakende de geregtigheyt en billijkheyt, de order onder de menschelijke by-een-woning, en het voorsigtig en vreedsaam bestier van de Republijk.

Driederley Wetten.

De moreele of sedelijke Geboden, die in het geheele t'samenstel der wetten voorkomen, zijn die, welke in de *Decalogus* עשרת הדברים, gelijkse genoemd worden, *de Tien woorden* (p), *op twee steene tafelen geschreven waren;* dese waren niet anders, als een kort-bondig begrip van de groote wetten der natuur, die in den beginne aller menschen sielen ingedrukt zijn, van welke het wesentlijkste en voornaamste nu in de Schrift gesteld, en in het ligchaam van de Joodsche wet ingelijfd wierd. Ik weet wel dat doorgaans die Tien woorden voor een volkomen opstel van alle de wetten der nature worden opgenomen: maar die maar onsijdig op de sake merkt, sal bevinden datmen veele pligten kan noemen, die tot geen van deselve konnen gebragt worden, (so verre is het daar van daan datse daar in geboden zijn) ten zy men door beleyd

De sedelijke,

Sijn de tien woorden.

Was geen volmaakt summier van alle de wetten der natuur.

 van

(m) *Heb.* 8. 5. (n) *Exod.* 19. 3. &c. (o) *Heb.* 12. 21. (p) *Deut.* 4. 13.

van ons vernuft, en door gevolgen die gesogt en niet natuurlijk zijn, deselve daar toe trekke. Wat voorhoeding maakt een van dese geboden, uytgenomen in een geval of twee, tegen pligt-versuymenis? Waar verpligt ons deselve om goed te doen aan andere, onse vyanden lief te hebben, te helpen en by te staan? Erkentenis en dankbaarheyt aan weldoenders, is een der eerste en wesentlijkste wetten der natuur, en egter word, mijnes wetens, die pligt nergens (ten zy wy willen dat deselve in de voorreden van de Wet zy ingewikkeld) in die Tien woorden, geboden of aangewesen. En veele andere gevallen zijn'er, in welke wy van nature onse pligt weten, van welke egter in dit kort begrip geen voetstap kan gesien worden; ten zy men deselve met nasporende en verresiende redeneeringen agterhale, en door een langen sleep van gevolgen, die in het gebod noyt zijn beoogt, en die niet een uyt duysent daar uyt trekken kan, vinde, en het also goed make.

Welke wetten der natuur daar in bevat zijn.

Het is derhalven gelooflijk, dat God maar so veele van de wetten der natuur in schrift gesteld heeft, als op den staat en de gelegentheyt van het volk, aan welk sy overgegeven wierden, pasten, daar hy dan sommige bygevoegd, en andere verklaard heeft door de prediking en dienst der Propheten, die elk in hunne tijd gepoogt hebben de menschen uyt de schaduwen en duysternissen tot het helder ligt en middag over te brengen, wanneerse der menschen verpligtingen tot die natuurlijke en gewigtige pligten klaarlijk voorstelden, en toonden dat in het practiseren derselve, de mensch tot sijn schuldige volmaaktheyt moeste voortgaan.

Andere buyten die wierden door de Propheten aangedrongen.

Hier van daan quam het, dat onse Heer, die *niet gekomen was* (q) *om de Wet te ontbinden, maar om die te vervullen*, de verpligtingen aan de wet der nature volkomender en klaarder, duydelijker en verstaanbaarder verklaard, onse pligten sekerder en nader aangeweesen, en veele blijken van gehoorsaamheyt nauwkeuriger en volmaakter uytgebreyd heeft, dan sy oyt te voren verstaan waren. Dus was het, dat hy een mildadige en algemeene liefde vereyste, niet alleen dat wy lief hebben onse vrienden en magen, maar dat *wy lief hebben onse vyanden; zegenen die ons vervloeken, wel doen den genen die ons haten, en bidden voor de gene die ons geweld doen, en ons vervolgen* (r). En hierom was het, dat hy ernstiger en klaarder alle boos-aardigheyt en wraak verbood; ons verpligtede niet alleen, om matig na de wetten van soberheyt te leven, maar dat selfs uytbreydde tot *selfs-verloochening*, *het opnemen van het kruys* (s), en het afleggen van ons leven, wanneer de eere Gods en het interest van religie sulks van ons vordert; en gebood niet allen niemand te verongelijken, maar dat gedaan hebbende sulks te vergoeden; nog ook alleen onse ongeregelde driften te bedwingen, maar (t) *onse regter hand af te houwen, en ons regter oog uyt te trekken en van ons te werpen*: dat is, die sondige genegentheden, die ons so dierbaar als de dienstigste en noodsakelijkste deelen of leden onser ligchamen zijn, te dooden en op te offeren.

En klaarder voorgesteld door onsen Saligmaker.

Maar beneven al het geseyde, indien God voorgenomen had die Tien woorden te geven tot een volmaakt summier van de wetten der natuur, so konnen wy niet denken, dat hy in die korte versameling iets anders dan 't geen van die soort was, soude gesteld hebben, daar nogtans het Vierde gebod, van den sevenden dag, ontwijfelijk voorbeeldig en ceremonieel is, en niets, dat natuurlijk en van een eeuwigdurende verpligting is, behelsd, als dat God in 't openbaar en bysonder gedient en aangebeden moet worden, welk niet gedaan kan worden, ten zy dat eenige gedeeltens van tijd daar toe afgesonderd worden,

Des Auteurs bevatting van de natuur des vierden gebods,

(q) *Matth.* 5. 17. (r) *ibid.* ℣. 44. (s) *ibid.* 16. 24. (t) *ibid.* 5. 29. 30.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

worden, maar het geen gedeelte van een natuurlijken Godsdienst is fulks meer op den sevenden, dan op den sesden of achtsten dag te doen. En seker, de redenen en bewijsen die aan dat gebod gehegt zijn, om het te sterker aan te dringen, en tot desselfs gehoorsaamheyt te verpligten, toonen klaarlijk, dat het van een later datum en ander natuur is, als alle die geboden, die wy'er nessens vinden, hoewel het in den eersten opslag van de andere nergens door schynt onderscheyden te zijn. De andere aangaande, die sijn wetten van een eeuwigduurende billijkheyt en regtveerdigheyt, en ontleenen haar waardy en gesag niet uyt het goddelijk voorstel hier op den berg *Sinaï*, maar uyt hun eygen sedelijke goedheyt en billijkheyt, als zijnde gegrond op de natuur der saken, en het wesentlijk en onveranderlijk verschil, dat'er tussen goed en quaad is; en op dese wyse hebben sy altijd verpligt, en sullen altijd verpligtende en onveranderlijk blyven, als zijnde niet minder eeuwig en onveranderlijk, als de natuur van God selfs. En van alle de andere.

V. De tweede soort van Wetten waren *de Ceremonieele*, goddelijke instellingen ontrent de Kerk-plegtigheden, en die behandeling der kerkelijke saken, die God tot tweederley eynde had geordonneert: ten deele tot beter onderhouding van order in de Kerk en betamelijker bediening van den uyterlijken Godsdienst, en ten deele, om te zijn voorbeelden en figuren, *schaduwen der toekomende goederen* (*v*), sigtbare en uytbeeldende vertooningen van den *Messias*, en die groote weldaden en voorregten, welke hy aan de wereld soude toebrengen; welk buyten twijffel de reden geweest is, waarom God so punctueel en particulier die saken bestierde, en ontrent de minste omstandigheden van de Tempel-bediening order stelde, om dat namelijk een iegelijk gedeelte desselfs een toekomenden en beter staat van saken te kennen gaf. Het getal derselven was groot, en de onderhouding vry moeyelijk, so dat de geheele Natie onder de dienstbaarheyt van dat jok als sugtede: sy hadden haar opsigt voornamelijk op den uyterlijken godsdienst, en konnen gebragt worden tot die, welke raakten den *dienst* selfs, of de *omstandigheden* van *plaats*, *tijd*, en *persoonen*, die denselven moesten bedienen. Hun *dienst* bestond voornamelijk in drie dingen, Gebeden, Offerhanden en Sacramenten. De *Gebeden* wierden dagelijks gedaan nessens hunne offerhanden: en hoewel wy daar ontrent vry weynige ordonnantien hebben, egter zijn de gedurige practijk van de Kerk, en de bysondere formulieren der gebeden, die in hunne schriften nog gevonden worden, een genoegsaam blijk van derselver instelling door God. De *Offerhanden* waren het gedurig en plegtelijk deel van hunnen dienst; ja, sy hadden hun עלת תמיד, *geduurig brand-offer* (*x*), van *een Lam tot een morgen*, *en een tot een avond-offer*, *met een sekere mate meel-bloeme*, *oly*, *en wijn*, daar toe de onkosten uyt de schat-kist des Tempels moesten gevonden worden. De andere konnen worden aangemerkt, dat se waren *soen*-of *dankofferen*. De *soen-offeren* waren die, welke geoffert wierden tot versoening van de sonden des volks, om God te bevredigen, en quijtschelding van hem te verkrijgen, welk sy deden door kragt van hun voorbeeldende opsigt op die groote offerhande, die de Sone Gods in de volheyt des tijds voor de sonden der wereld opofferen soude; en dese waren (*y*) of van een algemeener opsigt, tot versoeninge der sonden in het gemeen, *brand-offeren*, die geheel (de huyd en ingewanden alleen uytgesondert) tot assche verbrand wierden, of van een bysonderder en particulierder opsigt, beoogende de verlossing van particuliere misdaden, en waren van

Ceremonieele wetten.

Waar toe ingesteld.

Deselve veelderley.

In opsigt, 1. op den dienst selfs.

Daar toe behoorden Gebeden,

Offerhanden, en hare soorten.

Dagelijksche,

Van versoening.

(*v*) *Heb.* 10. 1. (*x*) *Exod.* 29. 38—42. (*y*) *Lev. cap.* 1. en volgende.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van twee soorten, חטאת, *sond-offeren*, voor sonden, die door dwaling en
onwetende, niet met moetwil gedaan wierden, welke na de staat en 't
vermogen der personen was of voor den *Priester*, of den *Vorst*, of *de*
geheele gemeente, of voor een *gemeen man*; en אשם *schuld-offeren* voor
En van Dankleg-ging, die weder driederley waren. sonden en overtredingen die met bedagtsaamheyt en opset gedaan wier-
den, en van welke de menschen niet konden voorgeven, datse daar van
overvallen, of door geval toegekomen waren. De *Dank-offeren* waren
getuygenissen van dankbaarheyt aan God voor ontfangen weldaden, en
1. waren van driederley soort. I. מנחה, *Spijs-offeren*, die uyt levenloose
saken, oly, meel, wierook, e. s. v. bestonden, welke gedaan wierden
tot een dankbare erkentenis van de dagelijkse bewaring en levens onder-
2. houd, en daarom alleen bestonden uyt vrugten des velds. II. זבח שלומים
Vrede of slagt-offeren, die gedaan wierden of uyt een dankbaar gevoe-
len van eenige hem bewesene zegeningen, of als een vrywillig offer,
daar toe iemand hemselven door een belofte verpligt had, in verwagting
van een behoudenis of verlossing, om welke hy gebeden had. In dit
offer had elk sijn gedeelte, God het vet, welk van dese slag van offer-
handen alleenlijk door vyer verbrand wierd; de Priester, als de bedie-
naar daar van, het sijne, en de offeraar ook het sijne, op dat hy iets had,
3. daar mede hy *voor het aangesigte des Heeren mogt vrolijk zijn*. III. הודאה
Lof-offeren, of offerhanden om God te prijsen; dese waren een gemeng-
de soort van offerhanden, bestaande ten deele uyt levendige schepsels,
en ten deele uyt vrugten der aarde, die sy mogten offeren na hun eygen
vrye wil, maar *'t moest op dien selven dag worden gegeten, en niets
daar van overgelaten tot den morgen* (z). 't Geen wy boven 't gemelde
van de *Ceremonieele onreynigheyt*, *eerstelingen*, *eerstgeborene*, *tienden* en
diergelijke vinden voorgeschreven, kan bequamelijk tot het een of an-
De Sacramenten des O.T. der hoofd, van 't geen reeds gewaagt is, gebragt worden. Het laatste,
dat in hunnen Godsdienst stond aan te merken, raakt hunne Sacramen-
Besnijdenis. ten, welke twee waren, de *Besnijdenis* en het *Pascha*. De *Besnijdenis*
was dat verbonds-teken, welk God als een segel gehegt heeft aan het
verbond, dat hy met *Abraham* en sijne nakomelingen maakte, en
gevolgelijk vernieuwt en gesteld wierd in het Boek en onder den rang
van *Mosis* wetten: dese moest bedient worden op den achtsten dag,
welk de Jóden verstaan niet na dat soo veel dagen ten eynde geloopen
waren, maar van het begrip van een tijd, daar in ses volle dagen waren,
en een gedeelte van de eerste en achtste. In dessels plaats is in de *Chri-*
Pascha, *sten* Kerk gekomen de *Doop*. Het *Pascha*, of het eeten van het *Paasch-*
Desselfs bediening en betekenis. *Lam*, was ingesteld tot een jaarlijkse gedagtenis van hun merkelijke en
wonderbaarlijke verlossing uyt *Egypten*, en tot een voorbeeldende ver-
tooning van onse geestelijke verlossing door *Christus* uyt de slaverny der
sonde en der Helle, die deselve volgd. Het moest gevierd worden met
een (a) *Lam*, dat een *manneken*, en *volkomen* was uyt de kudde, om
te betekenen, het *Lam Gods dat de sonden der wereld wegneemt* (b),
die uyt de menschen genomen wierd (c), een Lam, dat *heylig*, *onnosel*,
onbesmet, en afgescheyden van de sondaren was (d). De *posten van ha-*
re huysen moesten *met het bloed des Lams bestreken* worden, om te be-
duyden onse veyligheyt voor de Goddelijke wraak, door *het bloed der*
besprenging (e). Dat Lam moest *gebraden*, en geheel gegeten worden;
verbeeldende het groote lijden onses gezegenden Saligmakers, die het
vyer van Gods toorn moest uytstaan, en dat geheel in alle sijne ampten,
als

(z) *Lev.* 7. 15. (a) *Exod.* 12. 5. &c. (b) *Joh.* 1. 29. (c) *Heb.* 5. 1. (d) *ibid.* c. 7. 26. (e) *ibid.* c. 12. 24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

als Koning, Prieſter en Propheet aangenomen en omhelsd moet worden. Niemand als die reyn en beſneden was mogt daar van eeten, om te tonen, dat alleen ware geloovige, heylige en vrome, *Chriſtus* en de verdienſten van ſijn dood deelagtig konnen worden. Het moeſt *ſtaande met opgeſchorte lendenen*, en *een ſtaf in de hand* gegeten worden, om hen te doen gedenken met wat haaſt ſy uyt het huys der dienſtbaarheyt waren uytgegaan, en ons te leeren wat ſpoed en neerſtigheyt wy behoorden te toonen, om van onder het rijk en tyrannye der ſonde en des *Satans* te geraken, onder het geley en byſtand van den overſten Leydsman onſer ſaligheyt. Sy moeſten het eeten *met een bittere ſauce*; ten deele tot een gedagtenis van de bittere dienſtbaarheyt, die ſy in *Egypten* hadden moeten uytſtaan; ten deele ook tot een verbeelding van de boetveerdigheyt en het dragen van 't kruys (moeyelijke en onaangename pligten), waar in alle ware *Chriſtenen* henſelven oeffenen moeten. Ten laatſten, het moeſt gegeten worden *met ongeſuurde brooden*, en *alle ſuurdeeſſem* moeſt op die tijd op het nauwkeurigſte en met de grootſte ſorgvuldigheyt *uyt hunne huyſen worden weggedaan*, om te vertoonen wat oneyndige bekommernis wy moeten hebben, om onſe herten te reynigen en te ſuyveren, om den ouden ſuurdeeſſem uyt te ſuyveren, op dat wy een nieuw deeg mogen zijn, en dat *Chriſtus, ons Paſcha, voor ons geſlagtet zijnde, wy feeſt* (de plegtelijke gedagtenis van ſijn dood) *moeten houden, niet in den ouden ſuurdeeſsem, nog in den ſuurdeeſsem der quaadheyt en der boosheyt, maar in de ongeſuurde brooden der opregtigheyt en der waarheyt* (*f*).

3. In opſigt op de plaatſen des doenmaligen Godsdienſts. Tabernakel en naderhand de Tempel. Derſelver drie deelen,

VI. De plaatſen van hun openbaren Godsdienſt zijn geweeſt de *Tabernakel*, gemaakt in de woeſtijne, of de *Tempel* gebouwt van *Salomon*, (tuſſchen welke egter ten meerderen deele geen ander onderſcheyd was, dan dat de Tabernakel een verplaatſelijke Tempel, en de Tempel een vaſtſtaande Tabernakel was) met alle den koſtelijken en rijken toeſtel, die in deſelve was. De deelen deſſelfs waren drie; *het allerheyligſte*, daar *niemand inging als de Hoogepriester, en dat eenmaal des jaars* (*g*), en een voorbeeld was van den hemel; het *Heylige*, de plaats daar de Prieſters dagelijks hunnen heyligen dienſt waarnamen, en het *voor-hof*, derwaarts het volk quam om hunne gebeden en offerhanden op te offeren.

Wat in elk was, en de beduydenis. In het allerheyligſte.

In *het Heylige der Heyligen*, of *het Allerheyligſte* was het *gouden Wierookvat*, welk als een voorbeeld ſag op *Chriſti* verdienſten en voorbidding: daar was *de Arke des verbonds*, als een vertooning van hem, die de *Middelaar des verbonds* tuſſchen God en menſchen is; ook was aldaar *de gouden Kruyke met Manna*, een voorbeeld van onſen Heer, het ware *Manna, het brood* (*h*) *dat uyt den Hemel is nedergedaalt*; en *de ſtaf Aarons, die gebloeyd had*, beduydende den tak van den wortel *Jeſſe*, dat, hoewel het geſlagte onſes Saligmakers tot ſulken geringen en ongeagten ſtaat ſoude vervallen, dat het niet anders als een afgehouwen ſtam en tronk van een boom ſoude ſchijnen te zijn, dat, ſeg ik, egter (*i*) *Een rijsken ſoude voortkomen uyt den afgehouwen tronk Iſai, ende een ſcheute uyt ſijne wortelen vrugt ſoude voortbrengen, dat hy ſoude ſtaan tot een baniere der volkeren, en ſijne ruſte ſoude heerlijk zijn*; of, als het *Paulus* (*k*) bybrengd, *Op hem ſouden de Heydenen hoopen.* In die *Arke des verbonds* waren de *tafelen des verbonds* (*l*), om hem te betekenen, *in welken* (*m*) *alle ſchatten der wijsheyt en der kenniſſe verborgen zijn*, en die het eynde en volmaaktheyt van de Wet is (*n*): en boven

(*f*) 1 *Cor.* 5.7.8. (*g*) *Heb.* 9.7. (*h*) *Joh.* 6.49.50. (*i*) *Jeſ.* 11. 1.10. (*k*) *Rom.* 15.12. (*l*) *Heb.* 9.4. (*m*) *Coloſ.* 2.3. (*n*) *Rom.* 10.4.

ven over deſelve waren (o) de Cherubijnen der heerlijkheyt, die het verſoendekſel beſchaduwden, en, met *hunne aangeſigten tegen over malkanderen*, beyde *na het verſoendekſel ſagen (p)*, om uyt te beelden de beyde Teſtamenten of bedeelingen der Kerk, die wonderlijk over een komen, en beyde op *Chriſtus*, den Middelaar des verbonds, ſien. De *genaden-ſtoel*, of verſoen-dekſel, was dat gouden Dekſel van de Arke, daar God ſijn Majeſteyt bedekkende (*q*) ſijn tegenwoordigheyt gewoon was te vertoonen, te antwoorden, en te kennen te geven dat hy met het volk verſoend was; daar door op een uytmuntende wijſe onſe Saligmaker wierd voorgebeeld, die hemſelven ſteld tuſſchen de Goddelijke Majeſteyt en ons, *welken (r) God heeft voorgeſtelt tot een verſoeninge door het geloove in ſijnen bloede*, ſo dat wy (*s*) nu *met vrymoedigheyt mogen toegaan tot den troon der genade, op dat wy barmhertigheyt mogen verkrijgen, en genade vinden om geholpen te worden ter bequamer tijd.*

In het Heylige. In het Heylige was *de gouden Kandelaar* met ſijne ſeven rieten; deſe nu vertoonde *Chriſtus*, die (*t*) *het ligt der wereld is, en verligt een iegelijk menſch die in de wereld komt*, en (*v*) *voor wiens troon zijn ſeven vierige lampen, welke zijn de ſeven geeſten Gods.* Daar was *de tafel*, om welke rondom was een *lijſt met een krans of kroon van goud*, en op denſelven *de toonbrooden.* Die tafel nu betekende de bediening, gelijk de broden een afſchaduwing waren van *Chriſtus*, die *het brood des levens is (x)*, welk door de bediening des *Euangeliums* de wereld aangeboden word. Ook was hier *de gouden Reuk-altaar*, op welken *reukwerk tot een lieflijken reuk den Heere des morgens en des avonds aangeſteken wierd (y)*, welk te kennen gaf, dat onſe Heere is (*z*) *dien gouden altaar*, op welken onſe gebeden en dienſten Gode geoffert zijnde, worden een ſoeten en lieflijken reuk, die Gode aangenaam is; waar op de *Pſalmiſt* ſijn oog heeft (*a*): *Mijn gebed worde geſteld als reukwerk voor u aangeſigte, en de opheffinge mijner handen als een avond-offer.*

In het Voorhof. Het derde deel van den Tabernakel, gelijk ook van den Tempel, was *het voorhof der Iſraëliten*, daar in *den koperen altaar* was, op welken het heylig vyer, daar door de offerhanden verteert wierden, geduurig onderhouden wierd (dit vyer was een van de vijf groote voorregten, die in den tweeden Tempel ontbraken). Ook was aldaar *het koperen Waſchvat, met ſijn voet, welk gemaakt wierd (b) van de ſpiegelen der te hoop komende vrouwen, die te hoop quamen voor de deure der Tente der t'ſamenkomſte*; hier in wieſchen de Prieſters, als ſy in het Heyligdom ſouden ingaan, hun handen en voeten, gelijk ook ſy en het volk, als ſy quamen om hunne offerhanden te offeren, om ons te leeren, dat wy *moeten ſuyveren onſe herten, en ons ſelven reynigen van alle beſmettinge des vleeſches en des geeſtes (c)*, byſonder wanneer wy naderen om onſe dienſten Gode aan te bieden; daar *David* ſin-ſpeelende op ſiet, als hy ſeyd: *Ik waſſche mijne handen in onſchuld, en ik ga rontom uwen altaar, o Heere (d).* *Salomon* maakte, toen hy den Tempel bouwde, behalven deſe drie deelen nog een vierde, *het Voorhof der Heydenen*, daar de Joden, die onreyn waren, en de Heydenen mogten inkomen: en hier was het, dat de *Corban* of Offer-kiſt ſtond; en dat gedeelte word ſomtijds in het Nieuwe Teſtament ook *den Tempel* genoemd (*e*).

Het voorhof der Heydenen in Salomons Tempel.

Tot

(*o*) *Heb.* 9. 5. (*p*) *Exod.* 25. 20. (*q*) *Lev.* 16. 2. (*r*) *Rom.* 3. 25 (*s*) *Heb.* 4. 16. (*t*) *Joh.* 1. 9. (*v*) *Apoc.* 4. 5. (*x*) *Joh.* 6. 48. (*y*) *Exod.* 30. 7. 8. (*z*) *Apoc.* 8. 3. (*a*) *Pſal.* 141. 2. (*b*) *Exod.* 38. 8. (*c*) *Jac.* 4. 8. en 2 *Cor.* 7. 1. (*d*) *Pſ.* 26. 6. (*e*) *Joh.* 2. 14. & alibi.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Tot dese wetten van de plaats des Godsdienst konnen wy brengen die andere, welke sien op de heylige vaten, en 't geen tot den Tabernakel en Tempel verder vereyst wierd, als *kandelaars*, *snuyters*, *schotelen*, e. s. v. die ook elk hun verborgentheden en beduydselen hadden.

3. In opsigt op de Tijden van den doenmaligen Godsdienst.

VII. Ter naaster plaats staat ons te letten op de gestelde en bepaalde *tijden* van hunnen openbaren Godsdienst; dese waren of *dagelijks*, *weekelijk*, *maandelijk*, of eyndelijk *jaarlijks* wederkeerende tijden. Hun *dagelijksen* dienst was ten tijde van het morgen en avond-offer. De *wekelijke* was de *Sabbath*, die met alle bedenkelijke sorg en precijsheyt gevierd moest worden, en op welken hen geboden was van allen dienstbaren arbeyd te rusten, en alle pligten van godsdienstigheyt waar te nemen, welk een voorbeeld was van *de ruste, die voor het volk Gods overbleef* (*f*). Hun *maandelijke* vyerdagen waren *de nieuwe maanen*, op welken de trompetten over hunne offerhanden en gaven geblasen, en groote vreugde en blijdschap getoont moest worden, tot blijk van een dankbare erkentenis van de weldaden en zegeningen, die in de voorbygegane maand hen bewesen was. Hunne *jaarlijkse* Feestdagen waren of ordinaire, of extraordinaire. De *ordinaire* en *gewoonlijke* waren, die alle jaar wederquamen; onder die was 't *Pascha* het eerste, welk gehouden moest worden op den veertienden der eerster maand, ter gedagtenis van hunne groote verlossing uyt *Egypten*. Het tweede 't *Pinxterfeest*, ook genoemd het *Feest der weken*, om dat het essen seven weken, of vijftig dagen, na *Paaschen* quam, en was ingesteld ten deele ter gedagtenis van het geven der Wet op den berg *Sinaï*, vijftig dagen na het houden van hun eerste *Pascha* in *Egypten*, ten deele tot danksegging voor den oogst, die sy gemeenlijk ontrent dien tijd volkomen insamelden. Het derde was het *Feest der Loof-hutten*, welk op den vijftienden der sevende maand seven dagen lang gehouden wierd, gedurende welke tijd sy woonden in hutten die van groene takken gemaakt waren, tot een herinnering van die tijd, wanneer sy in de woestijne gewoond hadden in hutten en tenten (*g*), en tot een klaar blijk van de vergankelijkheyt deses tegenwoordigen levens, dat (*h*) *het aardse huys deses tabernakels afgebroken*, en daarom met versekertheyt *een ander gebouw van God* verwagt moet worden, *een huys niet met handen gemaakt*, *maar eeuwig in de Hemelen*. Dese waren de groote en solemneele Feesten, op welke alles, wat manlijk was, te *Jerusalem* verschijnen, en sig selven en hunne offerhanden aanbieden moesten, tot een getuygenis van hunne onderdanigheyt en overgeving aan God; boven welke sy nog eenige andere hadden, die van minder belang waren, gelijk als het *Feest der Trompetten* en der *Versoening*. De *jaarlijkse extraordinaire* Feesten waren die maar in den omtrek van verscheyden jaren eens wederkeerden. Sodanig was het *Sabbath-jaar*, in welk het land rustede, en niet geploegt, noch besaayd, nog op eenige andere gebouwt wierd; en dit was elke sevende jaar, voorbeeldende de eeuwige ruste in den Hemel, daar de godsalige *van hunnen arbeyd rusten, en hare werken met hen volgen sullen* (*i*): Maar de grootste *Sabbath* der jaren was het *Jubel-jaar*, welk wederquam na het eynde van seven ordinaire *Sabbath-jaren*, dat is, elke vijftigste jaar, wiens verschijn-tijd met het geluyd van trompetten uytgeroepen wierd; in dat jaar wierden alle knegten vry gelaten, alle schulden quijt gescholden, en alle verkogte besittingen keerden weder tot hunne eygene erfgenamen (*k*). Hoe blijkelijk nu schaduwde dat af den staat

Dagelijkse, Wekelijkse

Maandelijke.

Jaarlijkse; de ordinaire waren Paaschen, Pinxteren,

Loof-hutten-feest.

De extraordinaire waren, het Sabbath,

en Jubel-jaar.

(*f*) *Heb.* 4. 9. (*g*) *Lev.* 23. 42. 43. (*h*) 2 *Cor.* 5. 1. (*i*) *Apoc.* 14. 13. (*k*) *Levit.* 25.

ſtaat des *Evangeliums*, en dat onſe Saligmaker *geſonden is* (*l*) *om een blijde boodſchap te brengen den ſagtmoedigen, te verbinden de gebrokene van herten, den gevangenen vryheyt uyt te roepen, en den gebondenen openinge der gevankeniſſe, om uyt te roepen het jaar van het welbehagen des Heeren: op dat ſy hunne hoofden mogen opwaards heffen, om dat hunne verloſſinge na by is* (*m*).

4. In opſigt op De perſonen den Godsdienſt bedienende. Hogepriester. Prieſters, — VIII. Ten laatſten; ook waren'er wetten van de perſoonen, door welke hunnen openbare Godsdienſt moeſt bedient worden. Daar was geordonneert een *Hogepriester*, die ſijn eygen ampt en bediening had, gelijk hy ook byſondere kleederen had, en ingewyd wierd; de ordinaire *Priesters*, welker werk was het volk te onderrigten, te offeren en te bidden, de vergadering te zegenen, over melaatsheyt te oordeelen en diergelijke; deſe moeſten, wanneer ſy ingewyd ſouden worden, voor het volk worden afgeſondert, met het water der ontſondiging beſprengd, hun hayr geſchooren, hunne ligchamen gewaſſen, geſalft, en voor hen geofferd worden, en alsdan mogten ſy hunne bedieningen aanveerden. Naaſt deſe waren de *Leviten*, die de Prieſters in het bereyden der offerhanden moeſten helpen, den Tabernakel, ſo lang die duurde, dragen, de vaten en gereedſchappen deſſelfs op-pakken, de vaten en de inſtrumenten ſuyveren en ſchoon maken, de voorhoven en kamers van den Tempel bewaren, weeklijks en by beurten in den Tempel te waken, God met lof-ſangen en ſpeel-tuygen te prijſen, en met de Prieſters oordeelen en uytſpraak doen over ceremoniele gevallen; ſy mogten tot den vollen dienſt des *Levitiſchen* ampts niet aangenomen worden voor hun dertigſte, nog daar in blijven boven het vijftigſte jaar hunnes ouderdoms, alſo God genadelijk oordeelde dat ſy alsdan behoorden een verlof-brief te hebben, door dien gepreſumeert moeſt worden, dat hunne kragten genoegſaam, door een ſo veel-jarigen, moeyelijken en arbeydſamen dienſt, verſwakt en afgeſlooft waren. Hoewel nu de *Levitiſche Priesters* voorbeelden waren van *Christus*, egter was ſulks de Hogeprieſter by uytnementheyt, en dat wel byſonder, om dat'er maar een in die bediening was: want hoewel'er veele orders en rangen van andere Prieſters en bedienaars waren, egter was'er maar een Hogeprieſter, en ſo *is'er maar een middelaar Gods en der menſchen, de menſche Chriſtus Jeſus* (*n*); gelijk ook wegens het gene in de verkieſing deſſelfs vereyſt wierd, ſo ten opſigt van ſijn afkomſt, dat hy moeſt weſen uyt den Stamme *Levi*, als ſijn perſoon, dat hy moeſt ſonder gebrek zijn; en ten laatſten, wegens de byſondere manier van deſſelfs inwying en bediening, als, dat die alleen in het *Heylige der Heyligen* mogt ingaan, welk hy dede eenmaal des jaars op den grooten verſoen-dag, met een pragtige ſtatie en menigte van ceremonien, doodende de offer-dieren, aanſtekende den wierook, ſprenkelende het bloed der offerhande voor en op het verſoen-dekſel, en alſo gaande binnen den voorhang, en verſoeninge doende in die heylige plaats; welk alles een allernaaſte opſigt op *Chriſtus* had, die door *ſijns ſelfs offerhande*, en door *het voorhangſel van ſijn eygen vleeſch is ingegaan, niet in het heyligdom dat met handen gemaakt is, maar in den Hemel ſelve, om nu te verſchijnen voor het aangeſigte Gods voor ons* (*o*): 't welk breeder ſoude konnen worden vertoont, indien wy over deſe ſtoffe een ruymer redeneering hadden voorgenomen.

en Leviten. Hun ampt, En geëyſte ouderdom. Prieſters, byſonder de Hogeprieſter, voorbeelden van Chriſtus.

Andere ceremoniele wetten. — IX. Behalven de reeds gemelde wetten, waren'er verſcheyden andere geboden, en byſondere ordonnantien ontrent ſpijs en drank, en andere dingen, die in 's menſchen leven voorkomen; ſodanig was die van het onder-

(*l*) *Jeſ.* 61. 1. 2. (*m*) *Luc.* 21. 28. (*n*) 1 *Tim.* 2. 5. (*o*) *Heb.* 9. 24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

onderscheyd, datse tusschen de schepsels moesten maken; sommige derselven houdende voor *reyn*, en andere voor *onreyn:* sodanig waren de verscheyden soorten van onreynigheyd, die in hare natuur geen sonden, maer ceremoniele besmettingen waren, en de verscheyden ordonnantien ontrent de kleeding, het eeten, en de huyslijke saken, die alle sig klaarlijk opdeden als ceremonieel, maar te veel zijn om hier ter plaats daar op te blijven staan. Het groot *oogmerk* nu van de *ceremoniele wet* was, ons aan te wijsen den staat des *Evangeliums:* want (*p*) *de wet had maar een schaduwe der toekomende goederen, en niet het beeld der saken selfs.* Het ligchaam was *Christus, en daarom hoewel de wet* (*q*) *is gegeven door Mosem*, egter *is de genade en de waarheyd geworden door Jesum Christum*, (dat is, de waarheyd van alle die figuren en voorbeelden). Het was tijd voor *Moses*, om sijn stoel over te geven en te verlaten wanneer dese groote Propheet in de wereld gekomen was: *Ceremonien* konden geen gebruyk meer hebben, wanneer het wesen dier saken daar was. Wanneer de Sonne opgaat, moeten sekerlijk de Sterren verdwijnen. Wanneer *de Messias uyt het land der levendigen afgesneden en uytgeroeyt was, soude hy het slagt-en spijs-offer doen ophouden* (*r*); en daarom, als *Christus* stierf, *scheurde* (*s*) *het voorhangsel des Tempels in tween van boven tot beneden*, om te toonen, dat sijn dood alle die verborgentheden ontdekt, en de fundamenten van die wettische huyshouding om verre geworpen, en een eynde van dien geheelen tempeldienst gemaakt had. Ja de Joden bekennen selfs (*t*) dat veertig jaren voor de verwoesting des Tempels (welk juyst met de tijd van Christi dood overeenkomt) *het lot niet meer opquam in de regter hand des Priesters* (welk verstaan moet worden van het vrylaten des eenen *boks* volgens 't lot) *en de scharlaken draad*, die gemeenlijk op het voorhooft van den Geytenbok gelegd wierd, *niet meer wit wierd*, (een teken, seggen se, dat die Geytenbok voor de vergeving hunner sonden van God aangenomen was) *de avond-lamp niet meer brandde, en de poorten des Tempels van selfs opgingen:* daar door sy dan niet alleen bevestigen 't verhaal des *Evangeliums* van het openstellen van *het Heylige der heyligen*, door het scheuren des voorhangsels, maar ook klaarlijk bekennen, dat even op die tijd hun offerhanden en tempel-diensten begonden op te houden en te ontbreken. En in der daad, wanneer de reden van het offeren ophield moesten deselve noodsakelijk verdwijnen.

Alle schaduwen der toekomende goederen.

En met Christi dood afgeschaft.

X. De derde soort van wetten aan de Joden gegeven, waren de *gerigts* en *politijke* wetten: dese waren de Burgerlijke wetten van die Natie, geregistreerd ten beste van hun Staat, en een soort van aanhangsel aan de *tweede tafel* der Tien geboden, gelijk de ceremoniele waren van de *eerste tafel*. Sy konnen gebragt worden tot vier hoofden; de *eerste* siende op de menschen in hunne particuliere en huyslijke gelegentheden, en raakten mannen en vrouwen, ouders en kinderen, meesters en dienstboden: de *tweede* raakten het Gemeen en de Republijk, en sagen op de Overheden en Hoven van justitie, op accoorden en saken van regt en onregt, op besittingen en erfenissen, op executien en straffen, e. s. v. de *derde* gingen aan de vreemdelingen, en de handelingen met buytenlanders, gelijk als de wetten van 't maken van vrede en oorlog, koophandel en omgang met menschen van een andere Natie: en *ten laatsten* sulke die de eer en 't belang van den Godsdienst veiligden; wetten tegen afvallige en Afgodendienaars, tegen Waarseggers, t' Samenrotters

De Politijke Wet.

Gebragt tot vier hoofden.

 en

(*p*) *ibid. c.* 10. 1. (*q*) *Joh.* 1. 17. (*r*) *Jes.* 53. 8. *en Dan.* 9. 27. (*s*) *Matt.* 27. 51.
(*t*) *Jon. c.* 4. *ap. Buxtorf. Recens. oper. Talm. p.* 218.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Waren gepaſt op den Joodſen ſtaat.

en valſche Propheten, tegen godslaſtering, kerkrovery, en diergelijke, ſtaande hielden; welke alle, als niet eygentlijk dienende tot mijn oogmerk, ik nalate byſonder op te tellen. Deſe wetten waren gepaſt na den ſtaat der Joden, ſo lang ſy in het land, daar in hen God geplaatſt had, woonden, en moeſten daarom noodſakelijk met het eynde van dien ophouden en een eynde nemen.

Sijn geen model van wetten voor andere natien.

Ook konnen ſy niet geſteld worden tot een patroon en modèl van wetten voor andere Natien: want, hoewel ſe gegeven zijn van den allerwijſten Wetgever, egter konnen ſe met reden eenigen anderen Staat of Koningrijk niet opgelegt nog voorgeſchreven worden, ten zy dat'er alle de ſelve omſtandigheden waren, als by dat volk, voor welk die wetten gemaakt zijn.

En verbinden nu niet, dan als uyt de wetten der natuur vloeyende.

Wanneer de Joodſe Regering van het tooneel geweken is (om ſo te ſpreken) ſo zijn ook deſe wetten vertrokken; en indien'er eenige onder zijn, welke als nog verpligten, ſo verbinden ons die niet als Joodſe gerigtswetten, maar als ranken van de wet der nature, welke een onveranderlijke en eeuwigduurende reden hebben.

Joodſe afdeeling der wet in 613.

Ik weet niet of het alhier ergens toe kan dienen, dat wy acht geven op het geen de Joden ons ſo menigmaal verhalen; te weten, dat het geheele ligchaam van de wetten *Moſis* beſtaat in 613 geboden, die, ſo ſy

Waar uyt ſe gevonden word.

ſeggen, aangeweſen worden in die plaats (*v*) daar geſeyd word, *Moſe heeft ons de Wet gegeven*, daar de tel-letters van het woord תורה of *wet* het getal van 611 uytmaken, en de twee, die tot het opmaken van 't volle getal ontbreeken, zijn de twee eerſte geboden van de tien, die gemeenlijk de *decalogus* genoemt worden, die niet door *Moſes*, maar onmiddelijk door God ſelfs aan het volk ſouden overgegeven zijn. Andere ſeggen (*x*) dat'er effen 613 letters in de Tien geboden zijn, en dat elke letter een wet te kennen geeft: maar die de patientie gehad hebben om deſelve te tellen, verſekeren ons, dat boven de 613 letters daar nog twee geheele woorden, in welke ſeven letteren zijn, overſchieten, welk my die geheele rekening verdagt maakt.

Die verder verdeelt in Geboden en Verboden.

Deſe 613 gebooden verdeelen ſy in 248 gebiedende, na het getal der leden van 's menſchen ligchaem (die ſy tellen juyſt ſo veele te zijn) om hem te herinneren dat hy God moet dienen met alle de kragten ſijnes lichaams, even of elk lid ſijns ligchaams tot hem ſprak, עשה בי מצות (*y*) *Gebruyk my tot het doen van een gebod*; en in 365 verbiedende na 't getal der dagen des jaars, ſo dat elke dag een menſch toeroept, en tot hem ſeyd: לא תעשה בי עברה, *overtreed dog het gebod op my, of nu, niet.* Andere willen (*z*) dat dit getal ſiet op de aders en ſenuwen in 's menſchen ligchaam, en dat, gelijk een volmaakt geſtel van 's menſchen ligchaam uyt 248 leden en 365 ſenuwen, en de wet uyt gelijk getal geboden en verboden beſtaat, daar door betekend word, dat 's menſchen geheele volmaaktheyd in een nauwe en neerſtige onderhouding der Godlijke wet gelegen is.

Beyde gebragt tot 12. huyſen.

Deſe verboden en geboden nu brengen ſy elk wederom tot twaalf *huyſen*, overeenkomende met *de twaalf ſtammen Iſraëls.* In de gebiedende wetten is dan, volgens haar, het eerſte huys van *de aenroeping Gods*, beſtaande uyt 20 geboden; het tweede word genoemt *het huys des heyligdoms*, behelſende 19; het derde *het huys der offerhanden*, daar'er 57 in zijn; het vierde *het huys van reynigheyd, en onreynigheyd*, bevattende 18; het vijfde van de *tienden* en *aalmoeſſen*, daar'er 32 toe behooren; het ſesde van *ſpijs* en *drank*, daar in'er 7 zijn; het ſevende van het *paſcha*, ra-

(*v*) *Deut.* 33. 4. (*x*) *Auth. Tzeror Hammor apud Voyſ. de Leg. Div. c.* 23. *p.* 338. (*y*) *R. Moyſ. Tract. de num. prac. ap. Voyſ. ibid.* (*z*) *Manaſſ. Ben Iſrael de Reſurr. lib.* 2. *c.* 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rakende de feestdagen behelsende 20; het agtste van *het gerigt*, 13; het negende van *de leerstukken*, 25; het tiende van *het huwelijk*, en vrouwen 12; het elfde van *uytspraken over crimineele*, 8; het twaalfde van *burgerlijke saken*, 17. In de verbiedende is het eerste huys over *de aenroeping der planeten*, behelsende 47 geboden; het tweede over de *afscheyding van de Heydenen*, 13; het derde over *de eerbied, die men aan 't heylige schuldig is*, 29; het vierde over *offerhanden en het priesterschap*, 82; het vijfde van *spijsen*, 38; het sesde van *de velden en de inoogsting*, 18; het sevende van de *leerstukken*, 45; het agtste van *regtveerdigheyd*, 47; het negende van *feestdagen*, 10; het tiende van *suyverheyd en kuysheyd*, 24; het elfde van den huwelijken staat, 8; het twaalfde van de Koninklijke regering, 4. Een manier van afdeeling die niet geheel verwerpelijk is, als die ons kan dienen tot een netter en voordeeliger uytlegging van de geheele wet van *Moses*.

XI. 't Geen onder de *Mosaische* huyshouding ter naaster plaats staat aan te merken, is de manier der Goddelijke openbaring, op wat wijse God sijn wil ontrent tegenwoordige voorvallen of toekomende uytkomsten van saken hebbe bekend gemaakt. Dit geschiedde πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, gelijk ons de Apostel seyd, (*a*) *op verscheyden tijden*, of in verscheyden stukken, en allenxkens, *en op veelerley wijse*, door verscheyden manieren van openbaring, daar'er drie merkweerdigst van zijn; door *Urim* en *Thummim*, door een *hoorbare stem*, en *den geest der prophetie*, die dan door droomen, gesigten, e. s. v. mede gedeeld wierd. Ontrent elk van desen sal ik eenige korte aanmerkingen maken, den leser, die daar ontrent meerder voldoening soekt, wijsende na Schrijvers, die met opset over dese stoffe geschreven hebben.

De Goddelijke openbaringe geschiedde doen voornamelijk.

Urim en *Thummim* was een manier van openbaring, die den Hoogepriester eygen was: (*b*) *Gy sult in den borstlap des gerigts de* Urim *en de* Thummim *setten, dat sy op het herte Aarons zijn, als hy voor het aangesigte des Heeren ingaan zal: Also sal Aaron dat gerigte der kinderen Israëls geduurig op sijn herte dragen voor het aangesigte des Heeren.* En *Eleazar* word belast (*c*) *raad te vragen na de wijse van* Urim *voor het aangesigte des Heeren.* Wat dese *Urim* en *Thummim* mogen geweest zijn, en hoe sy daar door antwoord kregen, is moeyelijk, indien niet onmogelijk, om te seggen, also'er qualijk, mijnes wetens, eenige swarigheyd in den *Bibel* sig opdoet, die de gedagten en verstanden van *Joodse* of *christen* Schrijvers meer geoeffend heeft, als dese. 't Is ydelheyt en een oneyndig werk, also'er dog niet sekers van kan geseyd worden, te willen ondersoeken, of het iets geweest zy dat door de hand van een curieusen konstenaar in de borstlap des Hogepriesters ingeset was, of dat'er die twee woorden maar in gegraveerd, of de groote naam *Jehovah* in de t' samenvoeging van de borstlap geset, of de twaalf steenen een glans of ligt gaven, en met de namen der XII. Stammen in deselve volmaakt waren; en eyndelijk, of door de hand Gods onmiddelijk een ander geheym-beduydend konst-stuk gemaakt en aan *Moses* overgegeven zy, wanneer hy hem de twee tafelen der Wet overleverde. De wijse van desselfs antwoord-geving is niet min onseker; 't zy dat wy het so nemen dat op sulke tijden een levendige en opgaande luyster der steenen een antwoord van *ja*, en hare doove en doode couleur een van *neen* betekende, of dat het geschied zy door een ongewoone uytpuyling en verheffing der letteren, die op de steenen gesneden waren, uyt welke t'samen-

1. Door *Urim* en *Thummim*.

Men kan niet seggen, wat dat was,

Of hoe daar door antwoord gegeven wierd.

(*a*) *Heb.* 1. 1. (*b*) *Exod.* 28. 30. (*c*) *Numer.* 27. 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

menvoeging dan de Godlijke antwoord gesameld wierd; dan of het waarschijnlijk zy, dat, wanneer de Hogepriester, met dien borstlap aangedaan, God vraagde, God als dan door een levendige stem, of door een onmiddelbare ingeving in sijn hert, hem een bescheyden en klaar antwoord gegeven soude hebben, mids sijn verstand verligtende met *Urim*, of het ligt der kennis van sijn wil over die voorkomende zaak, en sijn twijfelingen en bekommernissen, voldoende met de *Thummim*, van een volkomene en volmaakte uytspraak over de saken die hem voorquamen, daar door hy dan bequaam gemaakt wierd, om in alle bysondere gevallen, so als se hem voor quamen, een voldoenende en onbedriegelijke antwoord te geven; op welk laatste verscheyden Joden schijnen te sien, wanneer sy dese wijs van openbaring stellen als een der trappen, door welk de *H. Geest* quam; en sy seggen, dat de Hogepriester so dra den borstlap niet had aangedaan, en hem een geval was voorgesteld, of hy wierd aanstonds bekleed met den *Heyligen Geest*: maar 't is van weynig belang te willen uytvorssen, 't geen de gissingen en gedagten der menschen moeten uytspreken.

Des Autheurs gissing daar over.

Sekerlijk, onder alle gissingen over dese saak schijnt'er geen waarschijnlyker, dan de meening van die, welke *Urim* en *Thummim* bevatten geweest te zijn twee *Teraphim*, of *kleyne beeldjens* (mogelijk na de gedaante van een mensch gemaakt) gesteld in de holle voegen van den Hogepriesterlijken borstlap, uyt welke God, door den dienst eenes Engels, met een stem antwoorde op de vragen, die de Hogepriester voorstelde, also 'er niet gemeender is geweest, selfs in de vroegere eeuwen der wereld, als sulke *Teraphim* in de *Oostersse* Landen te hebben, die gemeenlijk in de tempelen geplaatst wierden, en uyt welke de *Dæmon*, de boose geest gewoon was de gevallen, die hem voorgesteld wierden, als door een godsspraak te beantwoorden, en gelijk God den Joden het gebruyk der offerhanden, die van de Heydense wereld so kenlijk tot bygeloof en afgodery waren misbruykt, had toegelaten, dat hy ook hen also die *Teraphim* heeft konnen toelaten (hoewel nu tot een heylig gebruyk aangelegd), op dat hy also allenxkens hen van de gewoontens der Heydense wereld, waar op sy so dwaaslijk verslingerd waren, soude af wennen. En dat is mogelijk de reden geweest, waarom, daar *Moses* so nauwkeurig de andere stukken van de priesterlijke vercierselen beschrijft, hier van niets geseyd en word, als zijnde een saak, die by de volkeren, met welke sy hadden omgegaan, gemeen, en daarom haar ook genoegsaam bekend was, welk men kan denken van den Propheet beoogt te zijn, wanneer hy de Joden dreygd (*d*), *Dat sy souden sitten sonder offer, sonder opgerigt beeld*, (of altaar) *sonder Ephod en Teraphim*;

Volgens Spencerus.

een bevatting, die geleerdelijk is voorgesteld door een geleerde pen (*e*), wiens vernuftige gissingen, en doorwrogte redeneeringen over dese stoffe, haren lof verdienen, selfs by de gene, die van een ander gevoelen zijn. Immers het schijnt een soort van een politijk orakel of godsspraak geweest te zijn, en wierd geraad-vraagd enkel in groote en gewigtige gevallen, gelijk by voorbeeld in het verkiesen van de hoogste Overigheyd, het maken van oorlog, e. s. v. en dat alleenlijk door personen van den hoogsten rang, so dat niemand, seggen de *Joden* (*f*), geoorlofd was deselve te vragen, אלא למלך ולבית דין ולמי שצבור צריך בו, ten zy *over een saak, daar den Koning, of het Sanhedrim, of de geheele vergadering aangelegen was*.

2. Door woorden.

XII. Een tweede wijse, waar door God sijn wil bekend maakte, was door

(*d*) *Hos.* 3. 4. (*e*) *Joh. Spencer. Dissert. de Urim & Thummim Edit. Cantab.* 1670. 8.
(*f*) *Cod. Jom. c.* 7. *Sect.* 5. *p.* 167.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

door een *hoorbare* ſtem, die gemeenlijk met *donder* vergeſelſchapt was, komende als van den Hemel, en hen beſtierde in voorkomende ſaken. Deſe noemen de Joodſe Schrijvers בת קול, de *dogter*, (of weerklank) der *ſtemme*, en geven voor, dat deſelve de geringſte ſlag van openbaring was, en maar alleen ten tijde van den tweeden Tempel, wanneer alle andere ſoorten van prophetyen ophielden, plaats had. Maar hoewel de Joden menigmaal, en met groote verſekertheyt hier van ſpreken, egter kan met regt in twijfel getrokken worden, of'er oyt ſodanigen ſoort van godlijke openbaringen geweeſt zy, (ja het is rond uyt geloochent door iemand, die geen weerga had in de bedreventheyt der *Talmudiſche* ſchriften (*g*), welke ſeyd, dat, ſo'er iets diergelijks oyt geweeſt is, het door toverkunſten en duyvelſche bedriegeryen geſchied zy) ten deele, om dat men daar geen ander beſcheyd van heeft, als door Joodſe Schrijvers, welker opregtigheyt en trouwe de wereld meer als genoeg bekend is, om in ſaken en verhaalen, die tot eer van hunne Natie ſtrekken, gelooft te konnen worden, te meer, daar hunne ongemeene ſugt tot leugens en verdigtſelen ſo ſeer bekend ſtaat; ten deele, om dat, volgens hun eygen bekentenis, God, door hunne openbare en wereldkundige godloosheden gedrongen, alle ſijne ordinaire wijſen van openbaringen en goddelijke beſcheyden reeds ingetrokken had, welk dan niet wel over een te brengen is met ſulken onmiddelbaren omgang ontrent hen, als door deſe *Bath-col* geſchied ſoude zijn; en ten deele, om dat dit meer ſcheen over een te komen met de bedeeling der tijden onder 't *Evangelium*, wanneer de Sone Gods in de wereld gekomen was, alſo een ſtem van den Hemel het onmiddelbaarſt, en daarom het bequaamſte getuygenis is, om hem, die van den Hemel nedergekomen was, en met een hardnekkig en ongeloovig geſlagt ſoude te doen hebben, te verheerlijken, en de waarheyt der leere, die hy de wereld voorſtellen ſoude, te beveſtigen; en daarom gaf God door een *Bath-col*, of een ſtemme uyt den Hemel, getuygenis aan ſijn Soon by ſijn *Doop*; en ten tweedemaal by ſijn *verheerlijking op den berg*; en wederom op het Paaſch-feeſt te *Jeruſalem*, wanneer'er *een ſtemme uyt den Hemel* quam, welke het volk meende *een donder*, of *het ſpreken van een Engel tot hem* geweeſt te zijn (*h*), en bekend is, dat de meeſte openbaringen, die aan den Heyligen *Johannes* geſchied, en in ſijn boek der openbaring aangetekend zijn, beginnen met een, *Ik hoorde een ſtemme uyt den Hemel.*

Genoemt Bath-col.

Of'er ſulke toen plaats gehad hebben, onderſogt;

redenen van neen.

Is bekend ten tijde Chriſti en Johannis.

XIII. Maar de gemeenſte en doorgaans gebruykte wijſe van de goddelijke openbaring was die, welke door *droomen*, *geſigten*, of *onmiddelijke ingevingen* ontrent Propheten, of in ongewoone gevallen ontrent andere, plaats hadden. De weg door *droomen* geſchiedde, wanneer iemand door een diepen ſlaap overvallen, en alle uyterlijke ſinnen als geſloten zijnde, God aan deſſelfs verſtand de gedaantens en beelteniſſen der ſaken voorſtelde, en dat ſodanig, dat ſy daar uyt de wille Gods konden bevatten, die ſy dan ook ſtraks na het ontwaken uyt den ſlaap uytvoerden. De Joden onderſcheyden deſe goddelijke droomen in twee ſoorten, de eene zijnde waarſchouwende, enkelijk ſtrekkende tot onderrigting en waarſchouwing, om iemand bekend te maken, wat hem te doen of te mijden ſtond, hoedanige waren die aan *Abimelech*, *Laban*, *Pharao*, e.ſ.v. De tweede waren, boven dat, voorſeggende, wanneer God ſo kragtdadig op het gemoed en phantaſie, en verbeeldingskragt van den Propheet werkte, dat'er doorgaans de kragt en indruk van een bewijs van godlijkheyt in bleek. Dit nu geſchiedde ſomtijds door

3. Door andere wegen, als

a Door Dromen,

die van twederley ſoort waren.

(*g*) *Dr. Lichtf. Hor. Hebr. in Matt.* 3. 17. (*h*) *Matt.* 3. 17. en 17. 5. *Joh.* 12. 28. 29.

een nette en klare indrukking van ſaken op het gemoed, ſonder eenige duyſtere of raadſels-gelijke vertooning van deſelve, hoedanige God gebruykte ontrent *Samuël*, wanneer hy ſig eerſt aan hem in den Tempel openbaarde, en ſomtijds door verſchijning, dog ſodanig, dat iemand, hoewel ſlapende, weten konde, dat een Engel met hem geſproken had.

b Door geſigten, en dat tweeſins.

Door *geſigten* deelde God insgelijks hemſelven mede op twederley wijſen; eerſt, wanneer iets ſig dadelijk aan het geſigt vertoonde. Dus ſag *Moſes* den Braamboſch branden, en egter niet verteert worden, ſo lang God met hem ſprak (*i*); ſo ſag *Manoah* en ſijn vrouw den Engel, wanneer hy vertrok, en in de ſpits-opgaande vlamme des vyers ten Hemel voer (*k*); en ſo verſchenen de drie Engelen aan *Abraham*, effen voor dat *Sodoma* omgekeerd wierd (*l*); alle welke verſchijningen, ſonder eenig tegenſpreken, waaragtig en dadelijk geweeſt zijn, hebbende een Engel daar in de gedaante van een menſch aangenomen, op dat hy aan die, tot welke hy geſonden was, te vryer ſpreken, en ſijn boodſchap overleveren mogt. Ten tweeden, door kragtige indrukſelen in de verbeeldings-kragt te maken, welk ten meerderen deele gedaan wierd, terwijl een Propheet wakker was, en het vry en onafgebroken gebruyk van ſijn reden had, hoewel het menigmaal gebeurde, dat het voorkomende geſigt hem dede in flauwte vallen, op dat de ſiele, van uyterlijke voorwerpen meer afgeſondert zijnde, op de godlijke ſaken, die haar vertoond wierden, te beter agt ſouden geven: en dus hadden alle de Propheten de verbeelteniſſen en *idea's* der ſaken, die ſy het volk voorſtellen moeſten, en die wierden meeſt alle hunne phantaſyen en inbeeldingskragt diep ingedrukt, welk gemeenlijk geſchiedde, wanneer ſy eenſaamſt en meeſt van menſchen afgeſondert, en hunne kragten ingetrokken waren, op dat de prophetiſche invloed op hen te meerder vat hebben mogt.

Hoe den Propheten geſigten voorquamen, en wanneer.

Pauli optrekking in den Hemel.

Op d'een of d'ander deſer wijſen wierd de H. *Paulus opgetrokken in den derden Hemel*, en alſo waarſchijnlijk niet ſo ſeer door een dadelijke afſcheyding ſijner ſiele van ſijn ligchaam, of door een dadelijke vervoering van ſijn geeſt derwaards, als wel door een aftrekking deſſelfs van de uyterlijke en ligchamelijke ſinnen; God ondertuſſchen, gedurende die verrukking, de ſiele onthalende met een innerlijk en wonderbaarlijk vertoog van de heerlijkheyt en gelukſaligheyt van die ſtaat, welk ſo waarachtig, kragtig en nadrukkelijk was, als of ſijn ſiel met der daad derwaarts waar opgetrokken geweeſt (*m*).

c En door onmiddelijke ingevingen.

XIV. De derde wijs van de gewoone openbaring der goddelijke wil was door onmiddelijke ingevingen, waar door hy onmiddelbaar op het verſtand der menſchen werkte, ſonder eenigſins op hun innerlijke of uyterlijke ſinnen agt te geven. Dit was de klaarſte en gemakkelijkſte weg om te propheteeren, daar door God ſijn wil den Propheten bekend maakte, niet in droomen of geſigten, maar ſelfs dan, als ſy wakker, hun kragten levendig, en hunne gemoederen geruſt en ongeſtoord waren, en word van de Joden genoemt רוח הקדש, *de Heylige Geeſt*, of die ſoort van openbaring, die door de kragtigſte beſtraling en ingeving van den Heyligen Geeſt regt uyt tot het gemoed wierd overgebragt, alſo God door die godlijke invloeden den Propheet de dingen, die hem overgelevert wierden, klaar en duydelijk deed bevatten. Op deſe wijſe ſijn de כתובים, of *heylige Schriften* voorgeſproken, en tot de wereld overgebragt, in welken opſigt de (*n*) Apoſtel ſeyd, Dat *alle Schrift van God is ingegeven.* De hoogſte trap van deſe prophetiſche openbaring was נבואת משה, *de propheteering van Moſes* (*o*), of die manier van propheteering, die God ontrent

Van de Joden genoemd de H. Geeſt.

Moſes muntede hier in boven andere Propheten uyt, na der Joden ſeggen.

(*i*) *Exod.* 3. 2. (*k*) *Judic.* 13. 20. (*l*) *Gen.* 18. (*m*) 2 *Cor.* 12. 4. (*n*) 2 *Tim.* 3. 16. (*o*) *Maimon. More Nevoch. part.* 2. *c.* 45. *p.* 317.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ontrent *Moses* gebruykte, van welken in 't byfonder gefegt word, Dat (*p*) *God tot Mose sprak aangesigte aan aangesigte, gelijk een man met sijnen vriend spreekt.* En elders (*q*): *So daar een Propheet onder u is: Ik de Heere sal door een gesigte my aan hem bekend maken, door een droom sal ik met hem spreken: alsò en is mijn knegt Mose niet, die in mijnen gantschen huyse getrouw is; van mond tot mond spreek ik met hem; door aansien, ende niet door duystere woorden, en de gelijkenisse des Heeren aanschouwt hy.* Welk duydelijk te kennen geeft een groote uytmuntentheyt in de manier, op welke God hemselven aan *Moses* openbaarde, boven die, welke by andere Propheten plaats had, die nu bestond, volgens het gevoelen der Joodse Schrijvers, in vier dingen: *Eerst*, dat God in alle mededeelingen van sijn wil aan *Moses* onmiddelijk sprak aan sijn verstand, sonder eenige indruk op sijn verbeeldings-kragt, eenige sigtbare vertooningen, eenige dromen of gesigten des nagts. Ten *tweeden*, dat de prophetyen tot *Moses* overquamen sonder eenige vreese of ontsteltenis te veroorsaken, daar andere Propheten door deselve verbaast wierden, en op het gesigt van God besweeken. Ten *derden*, dat *Moses* niet nodig had eenige voorbereydselen, of vooraf-gaande gemoeds gesteltenis, om hem tot het ontfangen van de godlijke openbaringen te bequamen, maar regt uyt tot God mogt gaan, en hem vragen, *gelijk een man met sijnen vriend spreekt*; daar andere Propheten veeltijds door eenige konstige voorbereydselen den geest der prophetye versoeken moesten, om op hen te komen. Ten *vierden*, dat *Moses* vryheyt had, om ten allen tijden te propheteeren, en wanneer het hem goed dagt tot de heylige aanspraak sijn toevlugt te nemen, daar egter de Schriftuur niets daar van rept, en selfs de geest der prophetye op sommige tijden al so wel van hem week, als van de andere Propheten; want sekerlijk, de geest der prophetye was in de heylige mannen niet by wege van hebbelijkheyt; maar by gelegentheyt, wanneer het God dienstig sag dien over hen uyt te gieten; die geest was in hen niet, gelijk het ligt is in de Son, maar gelijk het ligt is in de lugt, en dienvolgende hing dat af van de onmiddelijke verligtingen en bestralingen van Gods Geest.

In vier dingen,

1. *Eerst*
2. *tweeden*
3. *derden*
4. *vierden*

XV. Dese godlijke mededeelingen wierden aan de gemoederen der Propheten, en de personen, die sulke *inblasingen* hadden, so overgebragt, dat sy altijd konden weten sulks goddelijke openbaringen te zijn; het blijk dat'er by was, was so klaar en kragtig voor hen, dat sy niet en konden twijfelen, of deselve moesten sekerlijk van den Hemel hun oorsprong hebben. 't Is wel waar, dat, wanneer de geest der prophetye t'eeniger tijd quam op godloose, deselve niet en verstonden welk desselfs uytwerking was, nog eenigsins daar door gaande gemaakt en verbeterd wierden, en dat de openbaring door hen passeerde, gelijk een geluyd door een holle plaats, of water door een watergang, sonder dat sy 'er in hun gemoed een bysondere en onderscheyden bevatting van saken, of een voordeelig indruksel van hadden, gelijk sulks onder andere blijkelijk is uyt de gevallen van *Cajaphas* en *Bileam*, van welken laatsten de Joden rond uyt seggen: נבא בר צין אלהים ולא ידע מנכא, Dat *hy propheteerde na Gods wil, maar verstond niet 't geen hy propheteerde*: maar 't was anders met de ware Propheten, die wisten altijd wie hen dreef, en welk de meening was van 't geen hen voorgesteld wierd. Wanneer de boose geest onder de Heydense wereld in menschen werkte, was hy gewoon deselve tot woedende ontsteltenis en raserny te vervoeren; maar in de Propheten Gods, hoewelse somtijds vry sterk en met geweld gedreven

De Propheten hadden by de ingevingen versekering, datse van God waren.

(*p*) *Exod.* 33. 11. (*q*) *Num.* 12. 6. 7. 8.

dreven wierden (waarom de Propheet *Jeremia* klaagt (*r*): *Mijn herte word in mijn binnenste gebroken, alle mijne beenderen bewegen sig; ik ben als een dronken man, ende als een man dien de wijn te boven gaat, van wegen den Heere, en van wegen de woorden sijner heyligheyt*), so dat hun inbeelding eenigsins ontsteld wierd, egter wierd noyt hun reden buyten postuur gesteld, of belet de saken, die tot hun gemoed overgebragt wierden duydelijk, te bevatten; Ὁ Προφήτης, seyd *Epiphanius* (*s*), μετὰ καταστάσεως λογισμῶν, καὶ παρακολουθήσεως ἐλάλει, καὶ ἐφθέγγετο ἐκ πνεύματος ἁγίου, τὰ πάντα ἐῤῥωμένως λέγων; dat is, *De Propheet gaf de Godspraken door den Heyligen Geest met bedagtsaamheyt en involging van sijn verstand, en sprak alles met versekerdheyt.* En een weynig daar na, Γεγόνασι δὲ ἐν ἐκστάσει οἱ προφῆται, οὐκ ἐν ἐκστάσει λογισμῶν, *Dat de Propheten wel geraakten in een verrukking* (des ligchaams), *maar egter noyt in een verrukking van hun reden*, so dat hun verstand en reden haar noyt begaf, of naliet ten dienste te staan.

Welk noodsakelijk was.

En seker het was absoluyt noodsakelijk, dat de Propheten van de waarheyt en goddelijkheyt hunner boodschap in hun gemoed ten vollen versekerd waren; want indien sy selfs niet eerst volkomen versekerd waren, dat die van God was, hoe souden sy andere daar van hebben konnen overtuygen? en daarom konnen wy niet anders denken, als dat self in de manieren van openbaring, die meest in twijfel konnen getrokken worden, gelijk als by voorbeeld door droomen, deselve geest, die hen bewoog en hen iets indrukte, ook door een heymelijke en inwendige werking haar sekerlijk overtuygt heeft, dat het gene hen geopenbaard en ingegeven wierd van God was.

Wanneer de geest der prophetye ophield,

Alle dese wijsen nu van onmiddelijke openbaringen, hebben opgehouden eenige honderden van jaren voor het eynde van de Joodse Kerk, welk niet alleen by Christenen, maar by Joden selfs bekend staat, לא היה נביא בבית שני, seggen dese (*t*), *Daar was geen Propheet in den tweeden Tempel.* Daar is niemand van hen of hy bekend, dat in den tweeden Tempel, na het wederkeeren uyt de *Babylonische* gevankenis gebouwt, vijf dingen, die in den Tempel van *Salomon* waren, ontbraken: te weten, *de Arke des verbonds; het vuur van den Hemel op den altaar; de Schekinah, of de tegenwoordigheyt van Gods Majesteyt; de Urim en Thummim; en de geest der prophetye*, die ophield (gelijk sy ons seggen) ontrent het tweede jaar van *Darius*, en sekerlijk met de dood van *Malachias*, de laatste van dien rang, na welken in *Israël* geen Propheet meer is opgestaan, en daarom van de Joden genoemd word חותם הנביאים *het segel der Propheten.*

en waarom.

En in der daad het is geen wonder dat op die tijd de prophetye ophield, indien wy gedenken dat toen een der voornaamste eynden desselven, welk was de heylige boeken te versegelen, en derselver godlijk ingeven te versekeren, ophield, en dat de *Canon* des *Ouden Testaments* door *Ezra*, en het bykomen van *Malachias*, en eenige der laatste Propheten nu volschreven en vervult zijnde, het God niet langer geliefde dese goddelijke en wonderlijke gave onder hen te laaten duuren, en bysonder, als wy aanmerken het groote verval van de Kerk, en de grouwelijke en roepende sonden, welke God getergt hebben haar te verlaten, en den geest der prophetye te onttrekken; daar door hy dan te kennen gaf, dat God hen een scheydbrief gegeven had, en verlaten wilde, op dat sy daar door mogten ontsteken worden tot een ernstiger verwagting van den nieuwen toestand der saken, die de *Messias* in de wereld soude komen invoeren, in welken de prophetische geest herleven, en aan de Kerk weder gegeven

(*r*) *Jer.* 23. 9. (*s*) *Adv. Montan. Hæres.* 48. *p.* 176. & 177. (*t*) *Nizz. p.* 159. *citante Hotting. Th. Phil. l.* 2. *c.* 3. *p.* 564.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ven soude worden, gelijk ook vervolgens geschied is, en wy op een andere plaats toonen sullen.

XVI. Het derde, dat in dese afdeeling was voorgenomen aan te merken, is de staat en gelegentheyt van den Godsdienst en Kerk, onder de agtereenvolgende tijd-beurten deser *huyshouding*. Hier in sullen wy maar eenige saken in het gemeen aanmerken, also het oogmerk van dit discours geen naukeurig gesigt van alle bysonderheden deser stoffe toe laat. Na dat de orders in de Woestijn gegeven, en de plaats tot den openbaren Godsdienst toegesteld en opgerigt was, quamen de *Israëliten* so dra niet in het Beloofde land, of de Tabernakel wierd gebragt tot *Gilgal*, daar se (so de Joodse tijdrekening de waarheyt seyd) veertien jaren bleef, tot dat se het land *Canaan* ingenomen en verdeeld hadden; want toen wierd se gebragt te *Silo*, en den *Priesteren* en *Leviten* steden en landen aangewesen, in welke men niet te twijfelen heeft, of sy hebben daar gehad hunne *Synagogen*, of geordonneerde plaatsen voor de gebeden en de gewoone plegtigheden des Godsdiensts, en *Hoven*, in welke over kerkelijke verschillen uytspraak gegeven wierd. De voorspoed ondertusschen, en den overvloed van alles, had vry veel geholpen tot het verderf van der menschen leven, en Godsdienst, welk duurde tot de tijd van *Samuël* toe, de groote reformateur van die Kerk, die *collegien* ordonneerde, en *schoolen der Propheten* oprigtede, die de *Leviten* tot hun eerste order en suyverheyt herstelde, en de *Priesters* drong tot het doen van hun pligt, om neerstig te dienen in de saken des uyterlijken Godsdiensts, en het volk met alle mogelijke sorgvuldigheyt te leeren en te onderwijsen. Een werk van reformatie en herstelling, die niet min als noodsakelijk was: want (*v*) *het woord des Heeren was dierbaar in die dagen, daar en was geen openbaar gesigte*. Drie hondert negen-en-festig jaren bleef de Tabernakel (seggen de *Joden*) tot *Silo*, van waar se na *Nob*, een stad in den stamme *Benjamins*, vervoerd wierd; welk waarschijnlijk geschied is ontrent de tijd, als de Arke genomen was, en van daar, na dertien jaren tijds, naar *Gibeon*, daar se vijftig jaren bleef, en ten laatsten door *Salomon* gebragt wierd na *Jerusalem*. De Arke, die, om in hunne oorlogen tegen de *Philistijnen* voorspoediger te zijn, altijd mede rondom gevoerd wierd, had doorgaans geen vaste plaats: want na dat se van de *Philistijnen* genomen, en seven maanden by hem gevangen gehouden was geweest, wierd se verplaatst na *Beth-semes*, van daar na *Kiriath-Jearim*, daar se in het huys van *Abinadab*, twintig jaren bleef, en van daar met groote statie gehaald door *David*; en, na drie maanden onderwegens in het huys van *Obed-Edom* gerust te hebben, met segepraal en gejuych opgebragt na *Jerusalem*, en geplaatst onder een tente, die *David* voor haar opgeslagen had (*x*). *David* nu, op den Troon bevestigt zijnde, droeg, als een godvrugtig Vorst, bysondere sorg voor den Godsdienst (*y*); bevestigde den *Hogepriester* en den *tweeden-priester*; vermeerderde den rang der *priesteren* van agt tot vier-en-twintig; stelde *Leviten* tot zangers, en ordonneerde hen beurten en tijden om de wagt waar te nemen; wees elk sijn bysonder werk en dienst aan; stelde de *Nethinim*, de nakomelingen der *Gibeoniten*, tot arbeyders, hout-houwers en water putters voor Gods huys, en schatmeesters over de inkomsten des heyligdoms, en de groote sommen gegeven tot opbouw van een Tempel, als een solemneele en statelijke plaats des Godsdiensts, welk hy vastelijk had voorgenomen selfs uyt te voeren: edog God wilde, dat sulks soude worden overgelaten voor de

De staat Kerke in die tijd.

Ontrent kerkelijke saken.

De verplaatsinge van den Tabernakel.

Samuëls reformatie.

De vervoeringen van de Arke.

Kerkelijke staat onder David.

(*v*) 1 *Sam.* 3. 1. (*x*) 2. *Sam.* 6. 17. (*y*) 1 *Chron.* 23. 24. 25. 26.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

vreedſame en voorſpoedige regering van *Salomon*, die na ſijn vader op den Troon geklommen zijnde dat voornemen voltrok, bouwende een deftigen en heerlijken Tempel, die een van de grootſte wonderen der wereld wierd. Ten tijde van deſſelfs ſoon viel de ongelukkige verdeeling des Koninkrijks voor, waar door tien deelen van twaalf te gelijk afgeſcheurd,

Jeroboam.

en onder de regeering van *Jeroboam* gebragt wierden, die geen beter middel ſiende om ſijne nieuwe ſouvereyniteyt te verſekeren, dan door het volk van het gaan na den Tempel en den Godsdienſt te *Jeruſalem* af te trekken, door een vervloekte ſtaat-kunde, twee gouden kalveren tot *Dan* en *Bethel* oprigtede, en het volk bewoog aldaar hunne openbaren Godsdienſt waar te nemen, ſtellende Kapellanen en Prieſters, die,

en vervolgens.

gelijk hy ſelfs, van de geringſte des volks waren (z). Van die tijd af begon de Godsdienſt in dat Koninkrijk merkelijk te ebben en te vervallen, en de afgodery by haar grond te vatten.

XVII. De twee ſtammen van *Juda* en *Benjamin* waren God en hun Vorſt getrouw, bleven hun wettelijken Souvereyn gehoorſaam, en kleefden den Godsdienſt in den Tempel aan, hoewel die godloosheyt ſelfs in eenige plaatſen wierd voortgeſet, als hebbende reeds wortelen geſchooten

Verval tegen gegaan door

onder de regeering van *Salomon*, die door ſijn over groote toegeving en verſotheyd op ſijne vrouwen verleyd was, om de afgodery te veel toe te geven. Deſe nu poogden alle godvrugtige en goede Vorſten van *Juda* uyt te roeyen.

Joſaphat.

Joſaphat toonde hem ernſtig, om den Godsdienſt en ſtaat der Kerk tot haar oude ſuyverheyt en luyſter te herſtellen; *hy roeyde de boſſen en hoogten uyt* (a), en belaſtede de Prieſters en Leviten, om van ſtad tot ſtad de Wet te verklaren, en het volk in de kennis van hun pligt te onderrigten; ja hy deede ſelfs een koninklijke viſitatie, en *toog* (b) *door het volk, en dede ſe wederkeeren tot den Heere harer Vaderen God.* Maar onder de volgende Koningen verloor wederom de Religie haar grond, en was, ſo lang de dwingelandy en rijks-aanmatiging van *Athalia* duurde, byna geheel uytgebluſt geweeſt, ten ware de vroome hogeprieſter *Jojada*, door ſijn verwonderlijken yver en ſorgvuldigheyt, deſelve in't leven behouden had; wiens voornemen deſſelfs voe-

Joas.

ſterlink *Joas*, die hem ſijn kroon en leven ſchuldig was, by het leven van *Jojada* voortſettede, en den Tempel vernieuwde en ſuyverde, hoewel hy na de dood van ſijn voogd tot ſonde en afgodery verviel (c). Ook wierd de reformatie vervolgens niet kragtig voortgeſet voor de tijd van

Hizkias.

Hiskia, die aanſtonds, als hy op den Troon geſtegen was, de *Prieſters* en *Leviten* dede t'ſamen komen, en hen vermaande (d) de verbetering van henſelven te beginnen, en daar na den Tempel te ſuyveren en te verbeteren; hy herſtelde de *Prieſters* en *Leviten* in hun plaats en bediening; dede hen allerley offerhanden offeren, en gaf order om het Paſcha op een nauwkeurige en ſtatelijke wijſe te vieren; hy wierp omverre de overblijfſels van afgodery, en de altaren die in *Jeruſalem* waren, gelijk dan ook op ſijn bevel het volk alom in het rijk deed, *de opgerigte beelden afbrekende, de boſſen, altaren en hoogten af houwende, tot datſe alles te niet gemaakt hadden* (e). Maar, nog ſtaat, nog godsvrugt kan iemand van de algemeene wet der ſterfelijkheyd bevrijden. *Hiskia* dan ſtierf, en ſijn ſoon *Manaſſe* quam in ſijn plaats, een godloos Vorſt, onder wiens beleyd en toedoen de godloosheyt gelijk een vloed op de Religie aanliep, en al wat haar voorquam verwoeſtede. Maar deſſelfs ſoons ſoon *Joſia* maakte groote verbetering; hy gaf merkelijke blijken van een vroege god-

(z) 1 *Kon.* 12. 28. 31. (a) 2 *Chr.* 17. 6. (b) *ibid. c.* 19. 4. (c) *Ibid. c.* 24. 1-17. (d) *ibid. c.* 29. 5. &c. (e) *ibid. c.* 31. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

godsaligheyt; want (*f*) *in het agtste jaar sijner regeering, doe hy nog een jongeling was, begon hy den God sijns vaders David te soeken, en in het twaalfde jaar Juda en Jerusalem te reynigen*; hy verbrak, vergruysde en verstroyde al 't geen tot afgodery en bygeloof aanleyding gegeven had, en misbruykt was door het geheele Koninkrijk; hy verbeterde den Tempel, en beval den Godsdienst daar in te plegen na het voorschrift van de *wet Mosis*, waar van een afschrift in het huys des Heeren gevonden was; hy verbond hemselven en sijn volk op een statelijke wijse, om de Religie en den dienst van God getrouw te zijn (*g*), en dede een so solemneel en groot Paaschen houden, *dat'er geen Paaschen als dat in Israël gehouden was van de dagen Samuëls des Propheeten aan*: en nog meer soude hy gedaan hebben, indien niet een ontijdige dood hem, in 't midden sijner dagen, en sijn godvrugtige voornemens en ontwerpen, afgesneden had. Niet veele jaren daar na gaf God, door de quaadwikkende volks-godloosheyd getergd zijnde, dat Koninkrijk over aan de magt des Konings van *Babel*, die de stad af brak, het land verwoestede, en het volk na *Babel* gevankelijk weg voerde. En't was geen wonder dat Gods verdraagsaamheyt ten eynde was, gemerkt *alle Overste der Priesteren, ende het volk der overtredingen seer veel maakten na alle grouwelen der heydenen, en 't huys des Heeren, dat hy te Jerusalem geheyligt had, verontreynigden* (*h*). Seventig jaren bleven sy in die gevangenis, in welke tijd *Daniel* de Propheet een levendig en particulier vertoog gaf van den *Messias*, dat hy in de wereld komen soude, om een wet van *eeuwige geregtigheyd* in te brengen, als een offer en versoening voor de sonden des volks te sterven, en de *Levitische* offerhanden en reukwerken te doen ophouden (*i*): en daar andere prophetien de tijd van de komste des *Messiæ* maar in 't gemeen hadden aangewesen, wees hy bepaalder aan de tijd wanneer sulks geschieden soude; te weten, ten eynde van *seventig weken*, dat is, na het verloop van *vier hondert-en-negentig jaren*; welk net uytquam op de tijd, wanneer onse Saligmaker in de wereld verscheen. Die seventig jaren nu van die gevangenisse ten eynde geloopen zijnde, wierden de Joden door de gunst des Konings van *Babel* in vryheyt gesteld, en kregen van hem verlof en hulpe om *Jerusalem* te herstellen, en den Tempel aldaar weder op te bouwen, welk ook onder het beleyd van *Nehemia*, en andere, die hem in regeering volgden, gedaan wierd; so dat de Tempel door *Zorobabel* voltrokken, en alle saken in een redelijke order en bequame toestand gebragt wierden, welk duurde tot de regeering van *Antiochus Epiphanes*, de Koning van *Syrien* toe, door welken de Tempel ontheyligt en geschonden, en de Joodse Kerk jammerlijk benauwt en geplaagd wierd. Dese settede *Onias* de Hogepriester af, en stelde in sijn plaats desselfs broeder *Jason*, een man, die geen Godsdienst had, en qualijk leefde, en die door een groote somme gelds het hogepriesterschap van *Antiochus* gekogt had. Ten tijde nu van desen *Antiochus* stond voor sijn landschap *Matthias* op, een Priester, en het hoofd van de *Assamoneën*; na welken quam *Judas* de *Machabeër* genoemd; ἀνὴρ γενναῖος καὶ μεγαλοπόλεμος, καὶ πάνθ' ὑπὲρ τῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας, καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν ὑποστὰς, als hem *Josephus* na waarheyt uytbeeld (*k*), dat is, *een edelmoedig en dapper man, en die voor de vryheyt sijner burgeren alles doen en lijden konde*, wiens yver en voorspoed overgegaan is tot sijne twee broeders *Jonathan* en *Simon*, die vervolgens Hogepriesters en Regenten

Juda na Babel weg gevoerd.

Daniels prophetie van de Messias.

De staat der Kerke na de Babylonische gevangenisse.

onder Nehemia, Zorobabel.

en in de volgende tijden.

(*f*) 2. *Chron.* 34. 3. &c. (*g*) *ibid. c.* 35. 18. (*h*) *ibid. c.* 36. 14. (*i*) *Dan.* 9. 24. &c.
(*k*) *Antiq. jud. lib.* 12. *c.* 19. *p.* 425.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ten d'een na den anderen wierden: na welke quam *Johannes*, bygenaamd *Hircanus*: daar na *Aristobulus*, *Alexander*, *Hircanus*, *Aristobulus de jonge*, *Alexander*, *Antigonus*, in wiens tijd *Herodes de groote*, door gunst van *Antonius* by den *Roomschen Raad* het opper-gesag over de Joodse natie verkregen hebbende, en genegen zijnde om het hogepriesterschap van sijn willekeur te doen af hangen, de erfelijke volging tot dat priesterschap den *Assamoneën* onttrok, en tot Priester stelde eenen *Ananel*, ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων, als hem *Josephus* noemd (*l*), *een Priester die van kleynen aansien*, en uyt de linie was der geener die in *Babel* Priester geweest waren: na hem volgde *Aristobulus*: na dien *Jesus* de sone van *Phabes*: na hem *Simon*, in wiens plaats, na dat hy afgeset was, *Matthias* quam, die ook door *Herodes* wierd afgeset; na welken volgde *Joazar*, die op deselve wijse van *Archelaus* gehandelt wierd; en toen *Jesus* de soon van *Sie*, na welken *Joazar* tot sijn stoel herstelt wierd, onder wiens hogepriesterschap (hoewel voor sijn eerste

tot Christi geboorte toe;

assetting) *Christus* geboren, en alles dagelijks erger wierd, tot dat ontrent seventig jaar daar na de toorn Gods uytbarstede, en de Romeynen, die beyde hun plaats en volk weg namen, over hen bragt.

en word nader beschreven,

XVIII. Eer wy van dit gedeelte van onse verhandeling afscheyden, sal het niet ondienstig zijn de staat der Joodse Kerk, gelijk se ten tijde van onses Saligmakers komste in de wereld was, wat nader te beschouwen, also ons daar door een merkelijk ligt ontrent de historie van *Christus* en sijne *Apostelen* toekomen sal. Indien wy onse oogen slaan op de Kerke, so als se toen was, *ô hoe is* (*m*) *het gout verdonkert, en het fijne gout*

als vervallen in opsigt op den Tempel.

verandert! hoe jammerlijk was het gelaat der Kerke mismaakt, en hoe wonderlijk van haar oorspronkelijke instellinge ont-aard! Wy sullen eenige bysondere blijken daar van te voorschijn brengen. De Tempel, hoewel deselve onlangs vernieuwt en herbouwt was door *Herodes*, en wel so kostelijk, dat *Josephus* (*n*), hoewel met regt verdagt voor de eere van sijn eygen Natie te eensijdig te zijn, daar van seyd, Dat se het verwonderens-weerdigste gebouw was, daar men oyt van gesien of gehoort heeft, 't zy men den toestel, de grootheyt en heerlijkheyt, de oneyndige kosten die'er aan besteed zijn, en de heerlijkheyt van den dienst die'er in verrigt wierd, aanmerkt, was ongemeen slegter als die van *Salomon*: ook moest deselve meermaals geweldadigheyt en oneerbiedige handeling uytstaan; om niet te spreken van de schrikkelijke ontheyligingen desselfs door *Antiochus*, se wierd naderhand ingenomen door *Pompejus*, die in het Heylige der Heyligen stoutelijk inging, en sonder schroom nauw besag 't geen in die plaats verborgen was, en egter niet toeliet dat'er iemand iets onbetamelijks aan pleegde (*o*). Na hem quam *Crassus*, die, boven de vorige vermetelheyt, kerkrovery begong (*p*), 't geen de godsvrugt en sedigheyt van andere had overgelaten weg nam, en den Tempel van sijn groote schatten en rijkdommen beroofde. *Herodes*, het Koninkrijk bekomen hebbende, belegerde en nam de stad en den Tempel in; en hoewel hy, om sig in 's volks gunst in te wikkelen, desselfs plondering en kerkschendery, so veel hy konde, voorquam, en naderhand ongelooflijke sommen gelds tot desselfs verbetering besteedde, egter bleef deselve onder sijn godloose staatkunde en voornemens niet ongeschonden: want om sijn vrienden tot *Romen* te believen, stelde hy een *gouden Arend* (het wapen des *Roomschen Rijks*) die seer groot was, boven de groote poort des Tempels (*q*): een saak, die uytdrukkelijk tegen de wet

(*l*) *ibid. p.* 512. (*m*) *Klaagl.* 4. 1. (*n*) *De bello jud*: *l.* 7. κεφ. κζ'. *p.* 958. (*o*) *Antiq. jud. l.* 14. *c.* 8. (*p*) *ibid. c.* 12. (*q*) *ibid. lib.* 17. *c.* 8. *p.* 596. & *De bel jud. l.* 1. *c.* 21. *p.* 772.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wet van *Moses*, die alle beelden verbied, aanliep, en voor so wanschapene ontheyliging van die heylige plaats gehouden wierd, dat, *Herodes* op sijn sterfbedde leggende, het volk in een grooten oproer t'samenspande, en die van boven neder wierpen. Een groot gedeelte van den Tempel was geworden tot een beurs en markt-plaats; de plaats daar de menschen God ontmoeten, en met den Hemel handelen moesten, wierd nu verandert tot een pakhuys voor kooplieden, en een winkel van wisselaars, en ***het huys des gebeds wierd een moordenaars kuyl*** (r); de godsdienst, die te voren hier met godvrugtige en aandagtige gemoeds-bewegingen verrigt was, was nu ingekrompen tot een enkele schorsse en uyterlijkheyt: *Sy naderden tot God met den mond, en eerden hem met hunne lippen, dog deeden hunne herten verre van hem* (s). Plegtigheden van menschen uytgevonden, hadden die, welke van God waren ingesteld, uyt de weg gestooten, en hunne gebeden selfs waren middelen, om het onvoorsigtig volk te verstrikken, en de weduwen en weesen op te eeten. Hun *Priesterschap* was sodanig verandert en omgekeerd, dat het niet veel meer als den ouden naam behield; en de *Hogepriesters*, die, volgens de oorspronkelijke instellingen, wierden de kinderen na de vaders, en in die bediening bleven so lang sy leefden, waren nu ten meerderen deele maar voor een jaar, so dat'er qualijk een jaar verliep, waar in niet de eene verstooten, en d'andere aangesteld wierd, alsô, gelijk *Eusebius* uyt de *Romeynsche* Historien aantekend (t), Ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡγεμόνων ἄλλοτ᾽ ἄλλοι ἀρχιερωσύνην ἐπιτρεπόμενοι, ὐ πλεῖον ἔτους ἑνὸς ἐπὶ ταύτης διετέλουν, dat *andersins andere, die het heyligdom bedienden, niet langer als voor een jaar aangesteld wierden*; ja 't geen vry erger was, het wierd niet alleen een bediening voor een jaar, maar stond ook te koop: want *Herodes* veylde het, en liet niemand toe tot de Priesterlijke bediening, die voor sijn ampts-brief niet ten vollen betaald had, en daar uyt volgde van selfs, dat die plaats beset wierd met het schuym des volks, menschen die onbequaam en van een quaad leven waren, die nog regt nog godvrugtigheyt hadden om se te recommandeeren, so dat de beste en bequaamste man was, die meest gaf. Selfs waren sy hier ontrent so vervallen en ontaard, dat, volgens het verhaal van *Josephus* (v), eenen *Phannias* tot Hogepriester gekoren wierd, die niet alleen een boersch en ongeleerd man, niet alleen niet van de Priesterlijke linie, maar so onverdragelijk dom en onwetend was, dat, wanneer het hem voorgedragen wierd, hy niet en wist wat het Hogepriesterschap was: en niet vergenoegt zijnde dat se van vreemde Vorsten overheerst en getyranniseert wierden, wierden sy tegen elkanderen oneenig, en maakten d'een op d'ander jagt (x); want de Hogepriesters borsten uyt tegen die van minder rang waren, beyde partyen gingen uyt met een troep van gewapende mannen agter hen, en waren gereed, om te vegten waar se elkander ook ontmoeteden; ja de Hogepriester sond sijne dienaars, om de tienden, die de lager slag van Priesteren toequam, weg te halen; so dat veele van de armste onder hen uyt gebrek van nodig voedsel, honger leden.

Kerk-gewoontens,

Priesterschap, en bysonder het Hogepriesterschap.

XIX. Sy hadden hun Wet, die met sulken majesteyt en heerlijkheyt was overgelevert, en daar sy selfs so grooten eerbiedigheyt voor hadden, jammerlijk verdorven en verdrayt (bysonder het sedelijke deel desselfs), en dat door twee wegen: *Eerstelijk*, door grove en ongerijmde uytleggingen, die'er de Leeraars dier tijden over maakten. De *Schriftgeleerde* en *Phariseen*, die in de Joodse Kerk den stoel in hadden, hadden door

De Wet,

1. Door valsche uytleggingen;

(r) *Matt.* 21. 13. (s) *Jes.* 29. 13. (t) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 10. *p.* 28. (v) *De bell. jud. lib.* 4. *c.* 21. *p.* 872. (x) *Antiq. lib.* 20. *c.* 8. *p.* 698.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

door valsche en verdorvene glossen de majesteyt en suyverheyt van de Wet verkleynd, en deselve doen dienen tot een grond van een losser leven. Sy hadden het volk geleerd, dat de Wet niet meer als een uyterlijke geregtigheyt vorderde; dat, indien het leven uyterlijk maar daar mede over een quam, niet nodig was sig over het bestier van hun gemoed, en het ordentlijk beleyd hunner gedagten en hertstogten te bekommeren; dat, wanneer maar de menschen hen selven voor het oog van de wereld schoon aanstelden, van geen belang was, hoe het in de verborgene en onsigtbare vertrekken der siel mogt toegaan; ja, dat een nauwkeurige onderhouding van eenige uyterlijke geboden der Wet by God konde goed maken het versuym of overtreding van de andere. Sy leerden de menschen, dat, wanneer de Wet *den doodslag* verbied, het wel was, als sy maar niet met der daad een ander dood sloegen, en hun sweerd in eens broeders boesem inboorden, en niet verbonden waren hunne rasende en onmatige passien te bedwingen, toornig mogten worden, ja, door vinnige en onbetamelijke woorden den haat en boosheyt van hunne herten openbaren. Sy bekenden *overspel* te zijn, wanneer iemand sig met der daad vermengde met een vreemde, maar wilden dat niet tot vuyle gedagten en onkuysche begeerlijkheden hebben uytgestrekt, of dat een vrouw te begeeren, of in sijn herte dwaasheyt met haar te begaan, soude overspel zijn. Sy seyden, dat, daar alle ydelen en onnodigen eed, en het gebruyken van Gods naam, door enkele gewoonte of jokkerny, verboden was, de Wet op *eeden* en *beloften*, wanneer maar 't geen by God gesworen was agtervolgt wierd, geen agt en gaf. Sy deden hen geloven, dat het geoorlofd was op het strengste gelijk met gelijk te vergelden; het hare ten uytersten toe in te vorderen, en henselven te regten en te wreken: daar nogtans de Wet vordert een teder, meewarig, en goedaardig gemoed, en so ver is van een allernauwste en strengste vergelding en wraak toe te staan, datse selfs tot sagmoedigheyt en verdraagsaamheyt, tot quijtschelding en mildadigheyt, en 't geen het toppunt van liefde is, niet alleen tot vergeving, maar tot het lief hebben, en wel doen aan onse grootste vyanden selfs verpligt, geheel anders als dese menschen leerden, dat sy wel hunne naasten, dat is, Joden, moesten lief hebben, maar hunne vyanden haten mogten. Door dese en diergelijke stellingen hadden sy blijkelijk de Wet misbruykt, verydelt, en eenigsins onnut gemaakt; en daarom, wanneer onse Heer, als *de groote Propheet* van God gesonden, in de wereld gekomen was, was het eerste, dat hy na het aanvaarden van sijn openbare bediening dede, de Wet te reynigen en te suyveren, en die uytleggingen, die de Joodse Leeraars deselve aangewreven hadden, te verwerpen: hy bevrijdde deselve uyt de handen en 't geweld van hunne vergiftige en schadelijke verklaringen, en herstelde dese tot haar behoorlijk gesag, en tot haar eygene en eersten sin, en leerde hen, dat de Wet niet alleen bedwingd de uyterlijke daden, maar voorschrijft selfs de inwendigste bewegingen des gemoeds, en dat, die hier in overtreed, niet min voor de goddelijke regtveerdigheyt schuldig staat, en de bedreygingen der Wet onderworpen is, als hy, die sig aan de grofste en tastelijkste verbrekingen dessels schuldig maakt. Hy toonde hen, dat het gebod oneyndig nauwer en strenger was, als dese bedriegers hen hadden voorgesteld; en seyde hen rond uyt, dat, indien sy oyt hoopten salig te worden, sy de Wet met een ander oog aansien, en op een andere wijse, als hunne blinde en bedrieglijke leydsluyden deden, gehoorsamen moesten: *Ik seg u*, was sijn woord (y), *ten zy uwe geregtigheyt*

die Christus verbeterd heeft.

(y) *Matt.* 5.20.

heyt overvloediger zy als der Schriftgeleerden en Phariseën, dat gy geensins in het Koninkrijk der Hemelen sult ingaan.

2. Door hun mondelijke wet.

XX. De *tweede* wijs van hun onteeren en verderven der Wet, en desselfs kragt en eerweerdigheyt te verswakken, geschiedde door hun mondelijke en onbeschreven wet boven die te verheffen: want behalven de Wet die in geschrift hen nagelaten was, hadden sy hunne תורה שבעל פה, *Wet door woord of by monde overgegeven*, welkers oorsprong sy aldus ophalen: Sy seggen ons, Dat, als *Moses* veertig dagen op den berg was, God hem twee wetten gegeven heeft, de eene in geschrift, de andere by overlevering, welke laatste den sin en de uytlegging van de eerste behelsde; Dat hy van den berg in sijne tente gekomen zijnde, deselve herhaalde aan *Aaron*; daar na aan *Aarons* sonen *Ithamar* en *Eleazar*; vervolgens aan de seventig Oudste, en ten laatsten aan al het volk, daar de gemelde t'elkens alle tegenwoordig waren. *Aaron*, seggen sy, die deselve nu viermaal had hooren opseggen, herhaaldese, wanneer *Moses* uytgegaan was, voor hen op nieuw. Desselfs twee sonen, diese nu so veelmaal als hun vader gehoord hadden, seyden deselve, wanneer hun vader uyt de tente gegaan was, weder op; so dat door dit middel de seventig Oudste deselve insgelijks viermaal hoorden, die dan deselve herhaalde aan de gantsche vergadering, die se nu ook viermaal hadden gehoord, eens van *Moses*, eens van *Aaron*, eens van sijn soons, en ten laatsten van de *seventig Oudste*; waar op dan de vergadering scheyde, elk na huys ging, en deselve sijn buurman leerde. Dese mondelinge wet, seggen sy verder (z), herhaalde *Moses* op sijn sterf-bed weder aan *Josua*; diese weder overleverde aan de *Oudste*; en die aan de *Propheten*; en dese weder aan de mannen van *de groote Synagoog*, van welke de laatste was *Simeon* de regtveerdige, die se overleverde aan *Antigonus Socheus*, en dese aan sijne navolgers, de wijse mannen, welke hun werk maakten van deselve te konnen opseggen, en so wierdse van hand tot hand veele eeuwen lang overgegeven. *Maimonides* noemd by name alle die deselve in het vervolg van soo veele eeuwen, van den beginne af onder *Moses*, tot meer dan hondert jaren na *Christi* geboorte hebben overgeleverd. Ten laatsten (*a*) quamse tot *Rabbi Jehuda*, gemeenlijk van de Joden bygenaamd רבינו הקדוש, *onse heylige meester*, de soon van *Rabban Simeon* (die effen voor de tijd van de Keyser *Antoninus* bloeyde), die aanmerkende de wispeltuurigheyt van sijn eygen Natie, en hoe ligt dese dus overgeleverde geboden door swakheyt van 's menschen geheugenis, of verkeertheyt van desselfs verstand, of wel door der Joden verstroying in andere landen, souden vergeten of qualijk opgevat worden, alle die wetten met de verklaringen versamelde, en in schrift stelde, welk hy den naam gaf van *Mischnajoth* of de *herhaling*. Dat boek nu wierd naderhand opgehelderd en verklaard door de *Rabbijnen*, die ontrent *Babel* woonden, met byvoeging van oneyndige gevallen en verschillen over hunne wet, welker uytspraken, en wat daar over vastgesteld was, sy ten laatsten in een tweede boek te samen trokken, en den naam gaven van *Gemara*, of *Leering*, uyt welke beyde ontsproten is het geheele ligchaam van den *Babylonischen Talmud*, het eene zijnde de text, en het ander de uytlegging. Hoewel nu de sotterny en ydelheyt van dit verhaal sig so klaar opdoet, dat het van geen wijse mannen, of menschen van oordeel behoefd wederlegd te worden, egter hebben de Joden ten allen tijden daar uyt groot

Desselfs oorsprong uyt de Joodse vertellingen.

Gelijk ook van den Talmud.

(z) *Pirk. Aboth. c.* 1. *Sect.* 1. 2. 3. *p.* 1.

(a) *Jud. Chazak. ex quo loc. satis prolix. citat. Jos. Voysin de leg. div. c.* 9. & *seqq. ubi varias Judæorum de Legis hujus origine & successione sententias videre est.*

voordeel gesogt, en uyt die en andere hoofden deselve boven de geschrevene Wet verheven en geroemd, met benamingen en lofredenen, die te ver gaan, en tot godslastering overslaan. Sy seggen (*b*), Datse is עיקר התורה, *het fundament van de Wet;* Dat het om harent wil was, dat God in een verbond trad met de *Israëliten*; Dat sonder deselve de geheele Wet soude in het duyster gelegen hebben, ja enkel duysterheyt soude geweest zijn, als welke tegen sig selven strijd, en te kort komt in saken, die men noodsakelijk weten moet; Datse is de vreugde des herten, en genesing der beenderen; Dat desselfs woorden beminnelijker en begeerlijker zijn als die van de Wet, en die te overtreden grooter sonde is, als de Wet te verbreken; Dat het niet veel om 't lijf heeft, of geen roemens weerdig is, dat men in den *Bibel* leest, maar in de *Mischna* te studeeren een mensch in de andere wereld sal doen beloond worden; Dat niemand een stille en geruste conscientie kan hebben, die niet neffens den *Bibel* den *Talmud* doorleest; Dat de *Bibel* is gelijk als *water*, maar de *Mischna* gelijk als *wijn*, en de *Talmud* als *specerye-wijn;* Dat alle woorden der *Rabbinen* de woorden des levendigen Gods selfs zijn, van welke geen mensch mag afwijken, al seyden sy hem, dat sijn regterhand de slinkere, en sijn slinkere de regterhand was. Sy schamen of schroomen niet te seggen, Dat שנם העסק במקרא היא אבור הזמן, in den Heyligen Bibel studeeren niet anders is als tijd verliesen. Ik sal nog maar een trots en godslasterlijk woord ophalen, om te sien hoe ver dese rampsalige en arme menschen aan een geest van godloosheyt en dwaasheyt overgegeven zijn: sy seggen ons, Dat hy die van sijn *Rabbi* of *Leeraar* in gevoelen verschild, בחולק על השכינה והמאמין כרברי חכמים כמאמין בשכינה, *verschild van de Goddelijke Majesteyt, maar die de woorden der wijse mannen geloofd, God selfs geloofd.*

Desselfs Godslasterlijke verheffinge boven de beschreven wet.

XXI. Een vreemde saak, dat menschen hun reden sulken geweld konnen aandoen, en hun gewisse overmeesteren en t'onder houden, en so onbesonnen en wonderlijk derven spreken: edog, vreemder soude het ons voorkomen, ten ware wy een geslagt van menschen, groote voorstanders van *traditien* of overleveringen in een andere Kerk kenden, die de Schriftuur poogen te verkleynen en te onderdrukken, en hunne onbeschrevene overleveringen niet minder als de Joden verheffen: maar ik laat dat daar. Dit nu is geen nieuwe of onlangs opgenomene drift der Joden; aan sulke verkeertheden waren sy sekerlijk schuldig in de dagen onses Saligmakers, also wy meermaals vinden, dat de Heer hen te last gelegt heeft bygeloovige onderhouding van veele kleyne kerkgewoontens, en manieren van doen, die van *de overlevering der Ouden* tot hen waren overgekomen, daar sy het voornaamste van hun Godsdienst in stelden, en veel grooter eerbied aan bewesen, als voor de duydelijke en stellige geboden van God: sodanige waren hun veelvoudig *wasschen van drinkbekeren en kannen, van hun kopere vaten en bedden, het waßchen van henselfs als sy van de markt quamen* (als of het aanraken van andere hen besmet had), *het dikmaals waßchen van hunne handen, eer sy aten*, en andere diergelijke dingen meer, die sy als *insettingen der Ouden* hadden aangenomen te onderhouden (*c*); in alle welke dingen sy oneyndig teer en scrupuleus waren, stellende het versuym derselven geen minder schuld, als de overtreding van een der Tien Geboden; en niet schromende te seggen, Dat die met ongewasschen handen brood eet, כאילו בא על אשה זונה (*d*), *is als of*

Der Joden bygelovigheyt ontrent de wasschingen,

en hoogagting van dien.

(*b*) *Vid. Buxtorf. de abbrev. p.* 222. & *de Synag. Jud. c.* 3. *Hotting. Thes. Phil. lib.* 2. *c.* 3.
(*c*) *Marc.* 7. 2. 3. &c. en *Matt.* 15. 1. (*d*) *Talm. Tract. Sota cap.* 1. *vide Buxtorf. Synag. Jud. c.* 11. *p.* 236.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

of hy by een hoer lag: en daarom meenden ſy het een genoegſame beſchuldiging van de Diſcipelen *Chriſti* te zijn, datſe geen yverige onderhouders deſer dingen waren: want *ſiende (e) dat ſommige van ſijne Diſcipelen met onreyne, dat is ongewaſſchen, handen brood aten, beriſpten ſy haar, en vraagden hem: Waarom en wandelen uwe Diſcipelen niet na de inſettinge der ouden, maar eeten brood met ongewaſſchen handen?* Waar op onſe Saligmaker met ernſt antwoordde, Dat ſy waren die, van welke de Propheet geſproken had (*f*), *Datſe God eerden met de lippen, maar welker herte verre van God was, Datſe hem vergeefs eerden, leerende leeringen die geboden der menſchen waren, en nalatende het gebod Gods, de inſettingen der menſchen hielden, en het gebod Gods te niet deden, op dat ſy hunne inſettingen onderhouden ſouden.* Sy waren niet vernoegd deſelve gelijke waardy en agting toe te ſchrijven als het woord Gods, maar maakte door deſelve de geheele Wet ydel en onnut; waar van onſe Saligmaker een merkelijk vertoog maakt in 't geval tuſſchen ouders en kinders. Sy konden niet anders ſeggen, als dat de Wet de kinderen verpligtede hunne ouders te eeren, te ontſien, en in hun gebrek na eyſch te hulp te komen; maar ſy vonden een loos middel uyt, om de kragt van dat gebod te ontgaan, en dat onder een godvrugtig en aangenaam voorwendſel: *Moſes (g) heeft geſegd: Eert uwen vader ende uwe moeder, ende wie vader ofte moeder vloekt, die ſal den dood ſterven: maar gy lieden ſegd, So een menſch tot vader of moeder ſegd, Het is* Corban, *dat is te ſeggen, een gave, ſo wat u van my ſoude konnen te nutte komen, die voldoet; ende gy en laat hem niet meer toe, iet aan ſijn vader of moeder te doen.* Hier door nu word gemeenlijk verſtaan, dat, wanneer ouders hulp en byſtand van hunne kinderen verſogten, deſelve afgeweſen wierden met een uytvlugt, dat ſy hunne goederen Gode hadden geheyligd, en daarom tot geen ander gebruyk beſteden mogten; maar hoewel dit een ſchoon en aannemelijk voorwendſel is, egter is'er geen reden om vaſt te ſtellen, dat ſy hebben voorgewend, of ſouden hebben willen voorwenden, dat ſy al 't geen ſy hadden, Gode hadden geheyligd, en moet daarom tot een andere gewoonte worden overgebragt.

De verdraajing des vijfden gebods door de Joden.

Van de Corban.

Onder de meenigvuldige eeden nu en beloften, die by de Joden plaats hadden, was'er een, welk ſy noemden (*h*) נדר איסר, *de belofte des verbods*, waar door een menſch hemſelven bepalen konde, 't zy ontrent d'een of d'ander perſoon, of deſe of gene byſondere ſaak: by voorbeeld, hy konde belooven van deſen vriend, of van die nabuur geen beleeftheyt te willen ontfangen, of dat hy van deſe of gene ſaak, die hem toequam, niet en wilde afſcheyden ten dienſte van deſen of die, om hem ſijn paard te leenen, of hem iets tot ſijn onderhoud te geven, en diergelijke; en daar door wierd, ſeggen ſy, een ſaak geheel ongeoorlofd, en mogte niet, uyt eenig inſigt, hoedanig die ook mogt weſen, gedaan worden, of men maakte ſig aan de verbreking van die belofte ſchuldig. Het formulier van deſe gelofte komt meermaals voor in de Joodſe ſchriften, en wel met de ſelfde woorden, daar het onſe Saligmaker mede beſchreef, קרבן שאני נהנה לך, dat is, *het zy Corban, of een gave* (dat is, een geheyligde ſaak), *waar door ik u eenigzins kan voordeel doen*, even als of ſy ſeyden, Het worde my geweerd of my onttrokken, waar door ik u helpen of byſtaan kan: en niets was'er gemeender, dan in het byſonder geval ontrent ouders ſodanige gelofte te doen, daar van in de

(e) *Marc.* 7. 2--5. (f) *ibid.* ℣. 6. (g) *ibid.* ℣. 10--12. (h) *Vide Lud. Cappell. diatrib. de Corban. Grot. annot. in Matth.* 15. 5. *Coccej. in Excerpt. Gemar. Sanhedr. p.* 273. *Hotting. Th. Phil. l.* 1. *c.* 1. *Sect.* 5. *p.* 31.

Schriften der Joodse Meesters ruyme blijken sig opdoen, al die de gemelde gelofte aldus verklaren: הקורש יהא כל מה שאני עושה כלבו על פי אבא: *Al 't geen ik na desen tijd win, sal geheyligt zijn, in opsigt om mijn vader daar van te onderhouden:* of, als het de soon van *Maimon* uytdrukt; *'t Geen ik winne, daar sal mijn vader niets van eeten:* dat is, seyd hy, hy sal'er geen voordeel van hebben, en dan, gelijk sy ons seggen, יקונם אינו יכול להפר *die sodanigen gelofte gedaan had, mogt deselve niet verbreken of te niet maken:* so dat, wanneer behoeftige ouders om hulp en bystand hunner kinderen riepen, en waarschijnlijk hen daar moeyelijk om vielen, sy maar, met een ontstelt gemoed en in hevigheyt, een gelofte deden, dat de ouders uyt 't geen sy hadden niet souden verbetert worden, en dan vry waren, en van hun goederen niets tot dien eynde meer besteeden mogten, dan sy den *Corban*, 't geen plegtelijk Gode geheyligt en opgedragen was, aantasten moesten.

Daar door se geleerd wierden onnatuurlijk te zijn.

Door dit middel nu wierden se geleerd, onder een voorwendsel van godsdienst, onnatuurlijk te zijn, en hun ouders liever te laten van honger vergaan, als dat se een onredelijke en ongeoorlofde gelofte souden verbreken: so dat, hoewel sy te voren tot een natuurlijke pligt verbonden waren, een pligt so duydelijk van God geboden, als men met woorden soude konnen uytdrukken, egter een onbekende overlevering, een onbesonne en godloose gelofte, ten meerderen deele door een passie of gierigheyt gedaan, alle die verpligtingen introk en dede ophouden, als zijnde ongeoorlofd na dien tijd deselve met eenen penning te helpen: *Gy (i) laat hem niet meer toe iets aan sijn vader of moeder te doen, makende alsoo Gods woord kragteloos door uwe insettinge, die gy ingeset hebt.*

Laatste blijk van het verderf getoont uyt de Secten, voorname-lijk

XXII. Het laatste, dat ik tot bewijs van de verdorventheyt en ontaarding van die Kerk sal aantekenen, is de menigte van *secten* en verdeeltheden, die'er opquamen; een saak, die de Joden selfs in hunne schriften bekennen, dat gebeuren soude in de dagen van den *Messias*, wiens Koninkrijk met ketterschen gevoelens soude overloopen worden. Die Kerk, die te voren gelijk als *Jerusalem wel t'samengevoegd* geweest was, was nu jammerlijk in *secten* en verdeeltheden verbroken en gedeelt, van welke drie de merkweerdigste waren; de *Pariseën, Sadduceën* en *Esseën*.

a. de Phariseën; Hun benaming.

De *Phariseën* hebben hun naam van פרש, welk tweederley betekenis, en beyde hun niet qualijk passende, toelaat: het kan op hen gepast worden, als zijnde פרושים *uytleggers*, of taalsmannen van de Wet, welk een voornaam gedeelte van hun werk was, en hen onder de Joden vry berugt en eerweerdig maakte, of liever, datse so genaamd werden wegens hun *afscheyding* (welk de eygentlijkste en natuurlijkste nadruk van dat woord is), διὰ τὸ ἀφωρισμένυς ἐιναι ἀυτὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων, gelijk al van ouds *Epiphanius (k)* heeft aangemerkt, om dat se henselven van alle andere afsonderden door ongemeene voorwendselen van godsaligheyt; gelijk dan de Joden selfs een *Phariseër* beschrijven, Dat hy is sulk een, die (*l*) שפירש עצמו מכל טימאה, *hemselven van alle onreynigheyt, van alle onreyne spijsen, en het volk der aarde* (den gemeenen hoop), *welk het onderscheyt der spijse niet nauw waarnam, afscheyd.*

Oorsprong,

Onseker is't, wanneer dese *secte* haar hoofd opgebeurd, en in de wereld een begin genomen heeft: egter is het waarschijnlijk niet lang geweest na de tijd van de *Machabeën*; en seker is't, dat se ten tijde onses Saligmakers in een merkelijk en groot aansien waren: en de Joodse tijdrekenaars die seggen (*m*), Dat de *secte* der Phariseën ten tijde van den Keyser *Tiberius* en *Ptolomæus* den

(*i*) *Marc. R.* 12, 13. (*k*) *Epiph. Hæres.* XVI. *p.* 21. (*l*) *Baal Aruch in Voc.* פרש. (*m*) *R. Ged. Schal. Kabb. p.* 104. *citante Hotting. Th. Phil. l.* 1. *c.* 1. *p.* 27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den *Egyptenaar*, onder wien de overfetting van de feventige voltrokken wierd, opgekomen zy, een vreemde rekening maken, even als of *Ptolomæus Philadelphus*, en de Keyser *Tiberius* op eenen tijd geleeft hadden, daar'er egter tusschen de tijd van d'een en d'ander een meer dan twee hondert festig-jarige ruymte geweest is: maar hoe het ook ontrent dessels oorsprong geweest zy, of niet, het was een stoute en vermetele *secte*, die niet ontsag Vorsten en personen van grooten staat te affronteren; die loos, en bequaam waren, om der menschen gunst te winnen, die door het vertoonen van een grooten yver en oneyndige precijsheyt, meer dan alle andere menschen, henselven een groote agting en eerweerdigheyt voor het volk verkregen hadden, als zijnde so nauw geset, dat (gelijk een geleerd man (*n*) aanmerkt) in de schriften van den *Talmud* een *Phariseër* genoemd word, als se een godsalig en heylig man beschrijven willen, gelijk dan de Jood *Benjamin* (*o*) van *R. Ascher* ons verhaald, dat hy was הפרוש שנפרש, *een man, die opregt, devoot, en van de saken deser wereld afgescheyden was;* en egter onder alle die statige en uyterlijke deftigheyt waren sy maar godsdienstige boos-wigten, spijtige en boosaardige, roof-sugtige en gierige menschen, menschen die groote onderdrukkers, onbarmhertig ontrent andere, hoofdige en oproerige, hovaardige en beschimpers, en in der daad aan meest alle slag van overtreding der Wet schuldig waren; menschen, van welke ik hier te minder seg, om dat ik elders een breeder beschrijving van hen gemaakt heb.

Eygen gedaante,

Sy hielden staande, dat de mondelijke wet van een oneyndig grooter gewigt was, en weerdiger als het geschreven woord; dat de overleveringen hunner Voorvaderen boven alles omhelst en gevolgd moesten worden, en dat de nauwe onderhouding derselven den mensch regt tot het eeuwig leven soude geven; dat (*p*) de sielen onsterfelijk zijn, en onder de aarde hun oordeel te verwagten hebben; dat vrome sielen van het eene ligchaam tot het ander overgaan; dat alles door noodlot en onvermijdelijke noodsakelijkheyt geschied, en egter des menschen wille vry is, en dienvolgende de menschen, na dat sy gedaan hebben, beloond of gestraft sullen worden. Ik sal van haar niet meer seggen, dan alleen, dat eenige groote Mannen van de *Roomsche* Kerk met een soort van roem seggen, dat sodanig als de *Phariseen* waren onder de Joden, de *religieuse* (sy verstaan daar door de *Klooster-orders* van hun Kerk) zijn onder de *Christenen:* een vergelijking, met welke sy mogen wel varen, my aangaande ik ben van hun gevoelen, dat'er tusschen d'een en d'ander meer dan te veel overeenkomst is.

en leerstukken

XXIII. Na de *Phariseen* volgen de *Sadduceen*, die in humeuren, en grond-regels tegen de andere gekant stonden. Hun naam, gelijk *Epiphanius* (*q*) en eenige andere willen, quam van צרק, *regtveerdigheyt*, als welke voorgaven, dat se heel regtveerdig en heylig waren; maar dat komt met het verhaal van hun leven niet over een: maar doorgaans worden se geoordeelt genoemt te zijn na *Sadok*, een leerling van *Antigonus Sochæus*, die bekend was ontrent het jaar na de schepping 3720, en voor *Christi* geboorte 284. Sy komen met een seer slegte beschrijving selfs by de schrijvers van hun eygen Natie te voorschijn, רשעים ובעלי מדות רעת, *godloose, en menschen van een ongebonden leven*, welk niet anders is dan 't geen als een natuurlijk gevolg hunner grond-regulen te verwagten was; want het een hunner voornaamste leerstukken en gevoelens was, dat de siele niet onsterfelijk, en na dit leven geen ander staat te ver-

b. De Sadduceen.

Hun benaming,

en gevoelens.

(*n*) *L' Emper. not. in Benj. Initer. p.* 147. (*o*). *Itiner. p.* 6. (*p*) *Vide Joseph. antiq. Judaic. l.* 18. *c.* 2. *p.* 617. & *l. de bell. jud. lib.* 2. *c.* 12. *p.* 788. (*q*) *Epiph. lib.* 1. *c.* 14.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verwagten is. De gelegentheyt tot dese grond-stelling word geseyd geweest te zijn een verkeerde opvatting van de leere hunnes meesters *Antigonus* (*r*), die gewoon was sijne leerlingen in te prenten, dat men niet moest wesen gelijk dienstknegten, die hunne meesters enkelijk op hoop van belooning dienen, maar dat men God dienen moest om sijns selfs wil, sonder verwagting van vergelding; welk, als twee sijner discipelen, *Sadok* en *Baithos* qualijk verstonden, meenden sy, dat hun meester geheel en al een toekomenden staat van belooning had geloochend; en wanneer sy eens desen gevaarlijken grond gelegd hadden, wierden'er dese ongelukkige gebouwen op gestigt, dat'er geen opstanding is: want indien'er geen belooning is, waarom soude de opstanding der ligchamen nodig zijn? dat de siele niet onsterfelijk is, nog buyten het ligchaam afgesondert bestaat: want indien het so was, moest se of beloond of gestraft worden; en indien'er geen siel is, die op haar selven bestaat, dat'er uyt dien selven hoofde dan ook geen geestelijk wesen, geen Engel of Geest en is; dat'er geen Goddelijke voorsienigheyt is, maar dat God volkomelijk geplaatst is gelijk boven het bestel, so ook de toesigt en beschouwing van de sonden en quaden, die in de wereld gedaan worden of gebeuren (*s*): en seker, indien'er voor deugd of sonde in een ander leven geen loon nog straf is, wat kan'er voor groote reden wesen, om

Waren hatelijk voor't volk.

een alwijse en regtveerdige voorsienigheyt te gelooven? Dese schadelijke en atheïstische gevoelens stelden hen met regt bloot voor het verwijt en haat des volks, die gewoon waren haar by uytnementheyt den naam te geven van מינים: *Ketters*, ongeloovige, en *Epicureers*, en geene woorden waren quaad genoeg, om haar op het lijf te werpen. Sy verwierpen de overleveringen, die van de *Pharifeen* so driftig wierden voorgesproken, en leerden, dat men aan de letter der Wet gehouden was, en dat niets, 't zy in hun geloofs stukken, of oeffenings-pligten, moest opgedrongen worden, als 't geen uytdrukkelijk in de Wet bevat is, en

Wierden aangehouden van de weeldrigste.

bekend staat. *Josephus* merkt aan (*t*), dat dese secte den minsten aanhang had, maar dat desselfs aanhangers waren πρῶτοι τοῖς ἀξιώμασι, de voornaamste in rang en weerdigheyt. En wat wonder is't, dat rijke en aansienlijke menschen, die sig in de vermakelijkheden en voordeelen van een voorspoedig geluk gelijk als omwentelen, genegen waren om die gevoelens, als een heyligdom aan te kleven, die voet gaven tot alle lossigheyt en ongebondentheyt, en niet bekommert dede zijn voor de beroeping tot rekenschap in een andere wereld, van 't geen sy in dese ge-

Waarom se Vrede lief hadden.

daan hadden? Om dese reden selfs toonden de *Sadduceen* hen altijd de grootste aandringers tot het houden van vrede, en waren de strafste en onversoenlijkste rigters tegen de stookers en voeders van onlusten en oproeren, ten eynde sy in hun gemakkelijk en gerust leven, de eenige geluksaligheyt die se na hunne grondregelen te verwagten hadden, niet ontrust en gestoord mogten worden.

c. Esseën

Hun benaming.

XXIV. Eyndelijk volgen de *Esseën*, een secte, die van beyde de voorgaande waarschijnlijk onderscheyden was. Om de verscheyden gissingen van de reden hunner benaming niet op te halen, also alles op het voordeeligste daar ontrent opgeschikt zijnde maar enkel gissingen zijn,

Hun oorsprong en voortgang.

sy hebben hun oorsprong en begin gehad ontrent de tijden der *Machabeen*, wanneer de heftige vervolging door *Antiochus* de Joden noodsaakte tot hun veyligheyt in bosschen en op de gebergten te schuylen: en als by verloop van tijd die storm was overgewaayd, hadden veele van hen

te

(*r*) *Pirk. Abbort. Sect.* 3. *p.m.* 1. *Joseph. de jud: lib.* 2. *c.* 12. *p.* 788. (*t*) *Idem antiq. jud. lib.* 18. *c.* 2. *p.* 617.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

te grooten genoegen in die ongestoorde eensaamheyt, als datse souden wederkeeren, en verbonden daarom henselven tot godsdienstige maatschappyen, leydende een eensaam en beschouwend leven, en dat in een groot getal, so dat'er gemeenlijk meer als vier duysend van dat slag waren, gelijk ons *Philo* en *Josephus* seggen. *Plinius* maakt van hen gewag (*v*), en beschrijft se geweest te zijn een eensaam soort van menschen, die boven andere sig kenbaar maakten, door dien sy leefden sonder vrouwen, sonder eenig omslag, sonder geld, en sonder omgang met iets als met bosschen en palmboomen; Dat hun getal, so veel het door sterven afnam, dagelijks weder aangroeyde; Dat de menschen van alle kanten na hen quamen toevliegen, om, door onrust en tegenspoed vermoeyd zijnde, aldaar hun rust te soeken. Sy betaalden (*x*) aan den Tempel de schuldige eerbiedigheyt, sendende derwaarts hunne offerhanden en geschenken, maar dienden egter God te huys, en gebruykten hunne eygene plegtigheden en ceremonien: sy quamen elke sevende dag opentlijk in hunne *synagogen* t' samen, daar de jongere, aan de voeten van de oudere sittende, een van hen een gedeelte las uyt een boek, welk dan een ander, die in de gronden van hun secte boven andere bedreven was, aan de overige verklaarde (hun *dogmata* of leerstukken, gelijk de philosophie der ouden, duyster en als in een raadsel hen wordende voorgesteld), en in de regelen van godsaligheyt en regtveerdigheyt, en voorts in alle pligten ontrent God, andere, of henselven onderwees. Sy waren neerstig in het bouwen en hanteeren van het land, en leefden op de vrugten van hun arbeyd. Sy hadden al hun inkomst gemeen, so dat onder hen niemand rijk nog arm was; hun leven was sonder iemand te belasten of te verongelijken, en quamen de regelen van geregtigheyt net naa, en wel meer als andere menschen. Wat die van dat slag aangaat, die in *Egypten* woonden, welker leven en order so naukeurig door *Philo* beschreven en geroemd word, en die *Eusebius* en andere met geweld willen dat *Christenen*, die door den heyligen *Marcus* bekeert waren, geweest souden zijn, daar van hebben wy elders, te weten in het leven van den *H. Marcus*, gewag gemaakt. In de historie des *Euangeliums* word van hen niets gemeld, waarschijnlijk, om dat sy sig verre van de steden en plaatsen van openbare t'samen-wooninge onthoudende, haar selven noyt moeyden met 't geen *Christus* en sijne *Apostelen* deden. Te ondersoeken wat gronden sy in saken van bespiegelinge hadden, is geen saak van belang, gemerkt het voornaamste van hunne insettingen op de practijk sag. Wegens hun groote agting en begeerte van en na wijsheyt en deugd, verwaarloosden sy hunne ligchamen; sagen af van alle huwelijkse omhelsingen; onthielden sig vry veel van eeten en drinken: sommige van hen aten of dronken eens voor drie, andere voor vijf of ses dagen gelijk, oordeelende niet betamelijk te zijn, dat menschen van sulken wijs-gierigen drift en genegentheyt een gedeelte van den dag tot des ligchaams nooddruft besteden souden. Hun levens-wijs noemden sy θεραπείαν, *dienst Gods*; en hun leerstellingen σοφίας δόγματα, *wijsheyts leerstukken*. Hun beschouwingen en gedagten waren verheven en speculatijf, en ontrent saken, die de gewoone bevattingen van andere secten te boven gingen. Sy bemoeyden sig ontrent de namen en verborgentheden der *Engelen*, en maakten in al hun gedrag een grooten schijn en vertooning van *sedigheyt* en *nedrigheyt*; en daarom sijn het, na alle waarschijnlijkheyt, dese ge-

Hun gedrag, godsdienst en levenswijs.

Die van hen in Egypten waren, of se Christenen geweest zijn.

't Euangelium spreekt van hen niet.

De regelen van hun leven.

Paulus leest op hen selven.

I

(*v*) *Hist. Natur. lib.* 5. *c.* 17. *p.* 80. (*x*) *Vide Philon. lib. quod omnis vir probus &c. p.* 876, 877. *Joseph. antiq. jud. lib.* 18. *c.* 2. *p.* 617. *pracipue de bello judaic. lib.* 2. *c.* 12. *p.* 785. *& seqq.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

geweest, die de H. *Paulus* (hoewel andere, die deselve gronden aannamen, niet uytsluytende) voornaamlijk beoogde, wanneer hy de *Colossensen* vermaand (y) *Dat sy hen van niemand souden laten overheerschen na hun wil in nedrigheyt en dienst der Engelen, intredende in het geen hy niet gesien en heeft, te vergeefs opgeblasen zijnde door het verstand sijnes vleesches*; Dat sy *met Christus de eerste beginselen der wereld zijnde afgestorven, niet langer moesten* δογματίζεσθαι, *met insettingen, of* dogmata *worden belast; hoedanige waren, En raakt niet, nog en smaakt niet, nog en roerd niet aan* (de voornaamste beginselen en gronden van de insettinge der *Esseën*), *welke dingen alle verderven door het gebruyk, ingevoerd na de geboden en leeringen der menschen, dewelke wel hebben een schijnreden van wijsheyt in eygen-willigen Godsdienst, ende nedrigheyt, en in het ligchaam niet te sparen, dog niet en zijn in eenige weerde, maar tot versadiging des vleesches.*

Ook waren'er Herodianen;

Behalven dese drie groote waren'er nog verscheydene andere, dog mindere secten in de Joodse Kerk. Sodanige waren de *Herodianen*, *Samaritanen*, *Kareën* en *Zeloten*. De eerste steld men geweest te zijn of een gedeelte van *Herodis* wagt, of eenige t'samenspannelingen, die om hen selven in de gunste van *Herodes* in te wikkelen, staande hielden, Dat hy de *Messias* was, en op hun eygen kosten den dag van sijn krooning vierden, gelijk ook den *Sabbath*, tot welken eynde sy brandende keerssen, met purper gekroond, in hunne glasen stelden; een gevoelen, met welk *Hyeronymus* (z) niet te onregt als een ydele en belagchelijke saak spot. Waarschijnlijker is't, dat sy waren een partye volks, die sig aan het interest van *Herodes* hadden overgegeven, en sijne nieuwelings opgestane opper-heerschappy poogden te ondersschragen: want *Herodes*, een vreemdeling zijnde, en door de *Roomsche* magt het Koninkrijk in handen gekregen hebbende, was by allen gehaat, en het volk tot een last, en had daarom, neffens de hulp van een buytenlandsche magt, van noden ook die het by huys met hem hielden. Sy waren bysonder driftig om het volk te dringen tot betaling des schattings aan den Keyser, vermids *Herodes* (na de aanmerking van den H. *Hieronymus* (a)) door den brief van instructie, die hem by opdragt van sijn souvereyniteyt gegeven was, verpligt stond op de schatting, die den Keyser toequam, opsigt te hebben, en dienvolgende konden sy hem geen aangenamer dienst als dese doen, om hem by sijne groote patroonen te *Romen* bevriend te maken. In stuk van gevoelens schijnen sy te hebben overgeheld na de *Sadduceën*; immers 't geen *Mattheus* (b) *den suurdeessem der Sadduceën* noemd, word van *Marcus* genoemd de *suurdeessem Herodis* (c). En 't is waarschijnlijk, dat sy *Herodes* tot hunne gevoelens hadden overgehaald; en bedongen, dat gelijk sy sijn regt tot de kroon souden beweeren, hy insgelijks hunne godloose gevoelens begunstigen en voorstaan soude. En 't is niet ongelooflijk, dat een man van sulken slordigen leven, makkelijk heeft konnen vervoerd worden tot het omhelsen van sodanige gronden, die tot het voortsetten van een quaad leven so wel voegden. Een andere secte in die Kerk is geweest die van de *Samaritanen*, nakomelingen van die, welke in de plaats quamen van de tien gevankelijk weg gevoerde Stammen, een mengsel van Joden en Heydenen. Hun gevoelen was, Dat niet anders dan de *Pentateuchus*, dat is, de vijf boeken *Mosis*, het Woord Gods waren; Dat de berg *Gerizim* de regte plaats van den openbaren en statelijken Godsdienst was; Dat sy van *Joseph* gesprooten, en erfge-

Wie deselve waren.

Samaritanen, derselver afkomst.

(y) *Col.* 2. 18. 20. 21. 22. 23. (z) *Comment. in Matt.* 22. *p.* 66. *Tom.* 9. (a) *ibidem.* (b) *Matt.* 16. 6. (c) *Marc.* 8. 15.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

erfgenamen van 't *Aaronsche* Priesterschap waren, en dat met vreemdelingen geen gemeenschap gehouden of handel gedreven, of iets dat onreyn was aangeroerd mogt worden. De *Kareën* waren afzetsels van de *Sadduceën*, maar verwierpen hunne schadelijke en verfoeyelijke gevoelens. Sy waren regte *textualisten*, enkel vasthoudende aan de Schriften van *Moses* en de *Propheten*, en verklaarden de Schriftuur door haar selfs, geheel en al verwerpende de ongerijmde glossen van den *Talmud*, en de ydele overleveringen van de *Rabbijnen*, daar in sy so verre gingen, datse in hunne Bibels de *Hebreeusche* punten of lettermerken niet wilden toelaten, door dien die voor een gedeelte van de *mondelijke*, en by overlevering verkregen wet hielden; en dit is de reden, waaromse by andere Joden so grootelijks in den haat staan: sy sijn nog op desen dag ontrent *Constantinopelen*, en elders vry talrijk. Ook was'er een secte der *Zeloten*, van welke *Josephus* meermaals gewag maakt: een slag van menschen, die trots en ongeseggelijk, vinnig en wreed waren, en onder het voorwendsel van een ongemeenen *yver* voor God en de eere van sijn Wet, de grootste vuyligheyt tegen God en menschen bedreven; maar van dese hebben wy in het leven van den H. *Simon*, bygenaamd *Zelotes* of *Yveraar*, gesprooken.

Kareën, wat slag van menschen sy waren.

En Zeloten.

Of nu dit alles nog niet genoeg geweest was, om hun Kerk by haar selven elendig te maken, hun sonden en onderlinge verdeeltheden hadden de *Romeynsche* magt over hen gebragt, die dan Overheden en Schatting-meesters over hen stelden; hun groot *Sanhedrim* verkleynde; na haar believen Raadsheeren af en aan stelde; den Tempel cijnsbaar maakte, en een wagt by den Tempel ordonneerde, om daar over te commandeeren; een groot deel hunner wetten afschafte, en van burgerlijke en kerkelijke order en magt sodanig ontblootede, dat sy geen magt meer hadden om iemand te dooden: welk alles een klaar bewijs was, dat de *Silo* gekomen, de Scepter geweken was, en de offerhanden en reukwerk souden ophouden, also de *Messias nu was afgesneden, die gekomen was om* (d) *de overtreding te sluyten, de sonden te versegelen, de ongeregtigheyt te versoenen, en een eeuwige geregtigheyt aan te brengen.*

De onderdrukking van die Kerk door de Romeynen.

(d) *Dan.* 9. 24.

DERDE AFDEELING.

Van de staat der Kerke onder het Euangelium.

INHOUD.

De Messias *allenxkens geopenbaard.* Johannes *de Dooper*, Christi *voorlooper. Sijn geboorte was ongemeen. Sijn opvoeding en leven streng. Sijn prediken, hoedanig. Hy maakte Joden genooten door den Doop. Doop gebruykt in de Joodse Kerk. Deßelfs oorsprong. Was kloekmoedig en onsijdig. Sijn Martelaarschap. Sijn beschrijving door* Josephus *en de* Joden. *De bedeeling van het* Euangelium *ging die van* Moses *te boven, en waar in. Deßelfs klaarheyt en volmaaktheyt. Is ook aannemelijk voor de menschelijke natuur. De beloften des* Euangeliums *beter dan die van de Wet, en in wat opsigten. De hulpe des Geestes overvloedig gegeven onder het* Euangelium. *De wonderbare bevestiging van dese huyshouding. De groote uytbreyding deßelfs.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Het Jodendom *konde aan alle menschen niet mede gedeeld worden, of by allen plaats hebben, gelijk het* Euangelium. *De geduursaamheyt van het* Euangelisch *verbond. In wat sin de insettingen onder* Moses *geseyd worden te duuren tot in eeuwigheyt. De voorbeeldende en voorbygaande natuur van die Staat. Der Christenen groote geluksaligheyt onder de bediening des* Euangeliums.

De beloofde Messias is by trappen geopenbaard. I. Het heeft God behaagd, na dat hy van de eerste kindsheyt der wereld af, de *Messias*, als de groote verlosser des menschelijken geslachts, beloofd had, hem in alle eeuwen van trap tot trap te ontdekken, so dat, hoe nader de tijd was dat de *Sonne der geregtigheyt* soude opgaan, de openbaringen desselfs onder elke bedeelinge der Kerke sig al met grooter en klaarder ligt opdeden. Het eerste *Euangelium* en blijde boodschap van hem begon straks als *Adam* gevallen was; want toen beloofde God, uyt een tedere en mededogene genegentheyt ontrent den mensch, een persoon te senden, die het menschelijk geslagt uyt de magt en tyrannye sijner vyanden redden en vry maken, en sulks doen soude door het aannemen van de menschelijke natuur, en geboren te worden uyt *het zaad der Vrouwe* (*a*). Naderhand is van hem niet gesproken als ten tijde van *Abraham*, aan wie hy geopenbaard wierd, als sullende voortkomen uyt sijne lendenen, en gebooren worden uyt de Joodse Natie, hoewel Joden en Heydenen door hem souden gezegend, en gesaligd worden (*b*). Aan desselfs soons soon *Jacob* maakte God bekend, uyt welke stamme van die Natie hy soude voortkomen, te weten, *de stamme van Juda*, en hoedanig de tijd van sijn komste wesen soude, namelijk het *wijken des Scepters van Juda* (*c*), dat is, het wegnemen der burgerlijke en wetgevende magt van die stam en dat volk, welk vervult is in *Herodes* de *Idumeër*, die door de *Romeynsche* magt over hen gesteld wierd: en dit is het al dat wy onder die eerste huyshouding van hem aangetekend vinden. Onder de bedeeling der Wet lesen wy, Dat *Moses* een groote boodschap bragt van sijn komste; Dat hy soude zijn de groote *Propheet* en Leeraar der Kerke (*d*), dien sy, als een extraordinair persoon, die van God soude gesonden worden, om den raad en de wetten des Hemels aan de wereld volkomen bekend te maken, alle souden schuldig zijn te hooren. De naaste boodschap, die wy van hem hebben, is aan *David*, dien geboodschapt word, Dat hy uyt sijn huys en geslagt soude voortkomen (*e*); die dan ook selfs menigmaal spreekt van sijn lijden, en de soorte sijnes doods; Dat (*f*) *sijne handen en voeten souden doorgraven worden*: van sijn kragtdadige opstanding, Dat (*g*) *God sijne siele niet verlaten soude in de Helle, nog toelaten, dat sijn heylige de verderving soude sien*, gelijk ook van sijn zegen-pralende *hemel-vaart* en heerlijk *sitten ter regterhand Gods* (*h*). By den Propheet *Jesaias* hebben wy een verhaal van de ongewoone en wonderbare manier sijner geboorte, Dat (*i*) hy soude worden *geboren uyt een maagd*, en sijn naam zijn *Immanuël*; van sijn weergaloose gaven en bequaam-making tot het uytvoeren van sijn ampt (*k*); van sijn onthaal by de wereld, en eyndelijk van de natuur en 't oogwit van het lijden, dat hy ondergaan soude. De plaats van sijn geboorte wierd door *Micha* (*l*) voorseyd te sullen zijn *Bethlehem Ephrata*, de minste der Steden van *Juda*, maar boven alle andere vereerd met de geboorte van een Vorst, Die

Marginal notes: Hoe aan Adam, — aan Abraham, — aan Jacob, — aan Moses, — aan David, — aan Jesaias, — aan Micha

(*a*) *Gen.* 3. 15. (*b*) *ibid.* 22. 18. (*c*) *ibid.* 49. 10. (*d*) *Deut.* 18. 15. 18, 19. (*e*) 2 *Sam.* 7. 12. (*f*) *Ps.* 22. 17. (*g*) *ibid.* 16. 10. (*h*) *ibid.* 68. 19. 110. 1. (*i*) *Jes.* 7. 14. (*k*) *Jes.* 61. 1. 2. en *c.* 53. 1. *&c.* (*l*) *Mich.* 5. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die een heerſcher ſoude zijn in Iſraël, en wiens uytgangen zijn van ouds van de dagen der eeuwigheyt. En ten laatſten word de eygen tijd van ſijn komſte uytdrukkelijk genoemd door den Propheet *Daniël*, en verſekerd, Dat (*m*) de Meſſias ſoude in de wereld komen, en als een offerhande en verſoening voor de ſonde des volks *uytgeroeyt worden*, na 't verloop van 70. prophetiſche weeken, of vier hondert en negentig jaren, gelijk ook beſtiptelijk gebeurd is.

en Daniel;

II. Want de datum van de prophetiſche ſchriften van de tijd der komſte des *Meſſiæ* nu ten eynde geloopen zijnde, *heeft God* (*n*) *in de volheyt des tijds ſijnen Soon geſonden, geworden uyt een vrouw, geworden onder de Wet, op dat hy de gene, die onder de Wet waren verloſſen ſoude*; welk dan de waarheyt en vervulling was van *'t geen God geſproken had door den mond van alle ſijne heylige Propheten, die van den beginne der wereld aan geweeſt waren.* Maar alſo het niet wel gevoegd ſoude hebben, dat ſulken grooten perſoon ſoude in de wereld komen ſonder een uytnemend voor-uytgeſondene, om hem by ſijn aankomſte op te wagten en in te leyden, had God beloofd, *Sijnen Engel te ſullen ſenden, om den weg voor ſijn aangeſigt te bereyden*, en wel met name *Eliam den Propheet, dien hy wilde ſenden, eer die groote en die vreeſlijke dag des Heeren komen ſoude, die het herte der vaderen ſoude wederbrengen tot de kinderen, en het herte der kinderen tot hunne vaders*; welk blijkelijk vervuld is in *Johannes den Dooper*, die *in den geeſt en kragt Eliæ* quam (*p*); hy was de Morgenſter van de Sonne der geregtigheyt, μέγας καὶ οὐκ ἄγνωστος ὁ πρόδρομος, als *Cyrillus* van hem ſeyd, (*q*) dat is, *de groote en niet onbekende voorlooper*, een, die om verſcheyden redenen merkens weerdig was: *Eerſt*, wegens de ongemeene ſaken ontrent ſijn geboorte voorgevallen (*r*); want ſijn geboorte wierd voorſeyd door *een Engel*, geſonden tot de blijde boodſchap, welk een teken was, dat God groote ſaken met hem voor had, alſo ſulks noyt geſchied, als wanneer God ſulk een, van welken de boodſchap gebragt word, tot ongemeene ſaken heeft afgeſonderd. Sijn ouders dan waren bejaarde luyden; en hoewel ſy *beyde voor God regtveerdig* waren, egter *hadden ſy* tot nog toe *geen kind.* „De Hemel beſteed niet alle ſijne weldadigheden aan een „menſch: menigmaal worden kinderen, hoewel groote en wenſchelijke „zegeningen, geweygerd ſelfs aan die, voor welke God anderſins groo„te agting heeft. *Eliſabeth was onvrugtbaar*, en ſy beyde waren reeds *verre op haar dagen gekomen*: maar *is'er iets te wonderlijk voor den Heere?* ſeyde eens in gelijken geval de Heere tot *Abraham* (*s*): God heeft de *ſleutel* der baarmoeder in ſijn bewaring, en het is een van de goddelijke voorregten, dat (*t*) *hy de onvrugtbare doet woonen met een huysgeſin, en een blijde moeder zijn van kinderen.* Een Soon word dan beloofd, en groote ſaken van hem geſeyd; een belofte, om welke te geloven de oude *Zacharias* qualijk geloof genoeg had, en daarom aan hem verſekerd wierd door een wonderdaad, daar door hy, tot dat de belofte ſoude vervuld zijn, met ſtomheyt geſlagen wierd; een wonderwerk, welk te gelijk ſijn geloof verſterkte, en ſijn ongeloof ſtrafte. Ingevolge nu van die belofte wierd *Eliſabeth* bevrugt; en als of het kind voor ſijn geboorte reeds van die boodſchap kundig was, *het ſprong op in haren buyk*, wanneer de maagd *Maria*, die nu onlangs van onſen gezegenden Saligmaker ſwanger geworden was, haar quam begroeten: Een

Alle die voorſeggingen zijn vervuld.

Dog voor-uytgeſonden een voorloper;

de Dooper Johannes,

Van wien beſchreven worden,

de wonderen ontrent ſijn geboorte.

(*m*) *Dan.* 9. 24. 26. (*n*) *Galat.* 4. 4. (*o*) *Malach.* 3. 1. en *c.* 4. 5. 6. (*q*) *Comment. in Joh.* 1. 15. (*r*) *Luc.* 1. 5. &c. (*s*) *Gen.* 18. 14. (*t*) *Pſal.* 113. 9.

ſtuk van onderdanigheyt getoond van iemand, die nog niet was geboren, aan een ander, die insgelijks nog ongeboren was.

III. Deſe voorſeggingen en voortekenen waren niet ydel nog vergeefs, maar daar op volgde een perſoon, die niet min merkweerdig was wegens de wonderlijke ſtrengheyt en precijsheyt ſijnes levens: want de

Opvoeding.

bloeddorſtige en onbarmhertige uytvoerders van *Jerodis* wreedheyt ontkomen (alſo de goddelijke voorſienigheyt hem een ſchuylplaats en verberging was), en in de eenſaamheyt der woeſtijne opgevoed zijnde, quam ſijn volgende levens-wijs en ſeden met die opvoeding vry wel o-

Kleeding.

vereen. Sijn kleding was gehaald en geleend uyt geen ander koffer of kleerkaſt, als de rug van ſchepſelen, die ontrent hem waren, de huyden van beeſten, *kemels-hayr, en een lederen gordel om ſijne lendenen* (v), waar in hy na de letter vervulde de prent van *Elias*, die (x) beſchreven word een man geweeſt te zijn *met een hayrig kleed, ende met eenen*

Voedſel.

lederen gordel gegordet om ſijne lendenen. Sijn voedſel quam over een met ſijn kleeding: want ſijn voedſel, ſeyd *Mattheus* (y), *Was ſprinkhanen, en wilden honig: ſprinkhanen*, by alle volkeren gehouden voor de ſlegtſte en ongeagtſte ſoort van ſpijs; en *wilden honig*, die de natuurlijke konſt en arbeyd der byen in ſpelonken en holle boomen verſameld had, en alſo van menſchen niet bewrogt, of tot gebruyk bereyd was. En in der daad, ſijn ſoberheyt was ſo groot, en ſijn voedſel dat van andere ſo ongelijk, dat de Euangeliſt van hem ſeyd (z), *Dat hy gekomen was nog eetende, nog drinkende*, als of hy niets gegeten had, of ten minſten niets dat te beduyden had. Maar 't is de ſpijſe niet die ons Gode aangenaam maakt; het is een godvrugtige ſiele, en godſalig leven, dat ons in de oogen des Hemels doet geagt zijn. De plaats

Woonplaats.

van ſijn wooning was niet *in der Koningen huyſen*, in koſtelijke en aanſienlijke paleyſen, maar daar hy geboren en opgevoed was, *was de woeſtijne van Judæa*; want (a) *hy was in de woeſtijne tot den dag ſijner vertooning aan Iſraël.* „De genade Gods is aan deſe of geene plaatſe niet „bepaald, het is de heylige Stad, nog de Tempel op den berg *Sion* „niet, die ons nader by den Hemel brengt. God kan, als 't hem behaagd, „een woeſtijne maaken tot een kerk, *druyven* doen plukken van *door-* „*nen*, en de Godsdienſt ſelfs in een dorre woeſtijne vrugtbaar maken.

Amptsaanveerding en prediking.

IV. Door ſo ſonderlingen opvoeding voorbereyd, en met een onmiddelbare laſtbrief van God voorſien zijnde, begon hy de dadelijke bediening van ſijn Ampt: *In die dagen (b) quam Johannes de Dooper, predikende in de woeſtijne van Judea, en ſeggende: Bekeer u, want het Koninkrijk der hemelen is na-by gekomen.* Hy was χριστοῦ τῆς πρώτης φανερώσεως κήρυξ, als hem *Juſtinus de Martelaar* noemd (c), *de heraut, om het eerſte vertoonen van den H. Jeſus uyt te roepen*, vervullende alſo 't geen eertijds van hem voorſeyd was: (d) *Want deſe is het, van welken geſproken is door Jeſaiam den Propheet, De ſtemme des roependen in de woeſtijne, bereyd den weg des Heeren, maakt ſijne paden regt.* Hy ſeyde den Joden, Dat de *Meſſias*, dien ſy ſo lang verwagt hadden, nu midden onder hen was, en ſijn Koninkrijk ſtond op te rigten; Dat de Sone Gods uyt den Hemel was nedergekomen; Dat hy ſo wel in weerdigheyt, als in tijd, en beſtaan, hem verre te boven ging, en hy niet weerdig was hem in de minſte ſaken te dienen; Dat hy quam om een nieuwen en beteren ſtaat van alles in te voeren, om de wereld met de klaarſte openbaringen van Gods wil te verligten, en Gods welbehagen, welk hy

(v) *Matt.* 3. 4. (x) 2 *Kon.* 1. 8. (y) *Matt. loc. cit.* (z) *Matt.* 11. 18. (a) *Luc.* 1. 80. (b) *Matt.* 3. 1. 2. (c) *Dial. cum Tryph. p.* 268. (d) *Matt.* 3. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hy uyt den boeſem ſijnes vaders had mede gebragt, bekend te maken; om een eynde van alle de voorbeelden en ſchaduwen der *Moſaiſche* bediening te maken, en de waarheyt en het weſen van die alle aan den dag te brengen; om een fonteyn van genade en alle volheyt voor de menſchen te openen; om den ſchuldigen ſtaat, daar in de menſchelijke natuur ſo diep geſonken lag, te veranderen, en als *het Lam Gods* door het ſoen-offer ſijnes ſelfs *de ſonde der wereld weg te nemen* (e): niet gelijk het geduurig Brand-offer, dat alle morgen en avond geoffert wierd, de ſonden alleen van het huys *Iſraëls*, maar ook van Joden en Heydenen, Barbaar en Scijth, Dienſtknegten en Vrye te verſoenen: hy verkondigde hen, Dat God lang de ſonden verdragen had, maar nu wilde dat deſelve een eynde ſoude hebben, en ſy daarom ſouden wel doen, indien ſy hunne ſonden door bekeering af braken, en door een ernſtige verbetering en hervorming des levens henſelven bereyden ſouden tot de vrolijke boodſchap des *Euangeliums;* Dat ſy niet meer moeſten ſteunen op hunne uyterlijke voorregten, dat *Abraham hun Vader* was, en ſy Gods uytverkoren en eygen volk waren, alſo God hemſelven een ander volk en geſlagt wilde verwekken, nakomelingen van *Abraham*, onder de Heydenen, die in ſijne voetſtappen en op den weg van ſijn ongekreukt geloof en opregte gehoorſaamheyt ſouden wandelen; en indien dat alles hen niet bewoog (f) *om vrugten der bekeeringe weerdig voort te brengen, de bijl reeds aan de wortel des booms gelegt was*, om hun Kerk uyt te roeyen, af te houwen, en als ſtoppelen *met onuytbluſſelijk vyer te verbranden*. Sijn vrypoſtig prediken, neffens de groote ſtrengheyt ſijnes levens, deden hem een grooten toeloop, en menigte van aanhangers hebben: want (g) *Jeruſalem, geheel Judæa, en het geheele land rondom den Jordaan gingen tot hem uyt*, menſchen van allen rang en ſtaat, van alle ſecten en gevoelens, *Phariſeen* en *Sadduceen*, *Soldaten* en *Tollenaars*, welker ſonden hy onſijdig aanwees, beſtrafte en veroordeelde, en elk drong tot ſijne byſondere pligten.

Kreeg grooten toeloop.

Die van hem gewonnen waren, en ſijne leer wilden aanhangen, nam hy tot deſe nieuwe genootſchap aan, en wyde ſe in door den Doop (en daar van daan quam ſijn benaming *de Dooper*), een plegtelijke en gewoonlijke manier om Joden-genoten in te wyen (niet minder als de Beſnijdenis), die vry oud in de Joodſe Kerk was.

Doopten de aannemers van ſijn leer.

So menigmaal, ſeyd *Maimonides* (h) *een Heyden heeft willen intreden, of worden aangenomen tot het verbond, onder de vleugelen van de Schechina*, of *Goddelijke majeſteyt vergadert worden, en het jok der Wet op ſig nemen, was hy verbonden om te hebben* מילה וטבילה והרצאת קרבן, *de Beſnijdenis, den Doop en beſprenging der Offerhande; en indien het een vrouws-perſoon is, den Doop en Offerhande*, om dat'er (i) *geſeyd is: Gelijk gylieden, ſo ſal de vreemdeling voor het aangeſigte des Heeren zijn; gelijk gylieden in het verbond getreden zijt door Beſnijdenis, Doop en Offerhande, ſo moet ook van eeuwe tot eeuwe een Joden-genoot* (aankomeling) *doen:* hoewel hy met eenen bekend, dat dit laatſte geen plaats heeft, ſo lang hun tegenwoordige ſtaat van verwoeſtinge duurt, en weder ſal gedaan moeten worden, wanneer de Tempel eens ſal herbouwt zijn. Deſe plegtigheyt word van hen gemeenlijk geſteld begin genomen te hebben, wanneer de Wet gegeven wierd. Door driederley plegtelijkheden traden de kinderen Iſraëls, ſeyd hy, in het verbond (hy meend het verbond met hen gemaakt op den berg *Sinai*); door *Beſnijdenis*,

Doops oud gebruyk by dē Iſraeliten.

Doop

(e) *Joh.* 1. 29. (f) *Matth.* 3. 8, 10, 12. (g) *ibid.* ℣. 5. (h) *Maimon. Aſſur. Baah. cap.* 13. *vid. Jac. Alting. Diſſert. Philol:* 7. *de Proſelijt. Sect.* 24. *p.* 248. *Sect.* 25. *p.* 249. (i) *Num.* 15. 15.

Doop en *Offerhande:* de *Doop* was al in gebruyk in de Woestijne voor het geven van de Wet, welk hy bewijst uyt de plaats; *Heyligd het volk (k) heden en morgen, en dat se hare klederen wasschen*; welk de Rabijnen eenparig verklaren van den *Doop*, en rond uyt seggen (*l*) Dat *waar wy van een wassching der klederen lesen, verstaan moet worden een verpligting tot den Doop.* Op dese wijse traden sy in het eerste verbond. Wanneer nu, na de menigvuldige verbrekingen desselfs, God een nieuw verbond met hen heeft beloofd te maken in de dagen des *Messiæ*, hebben se daar door verwagt een tweeden Doop, als een plegtelijkheyt, om hen daar in in-te-lijven: en dit is waarschijnlijk de reden waarom de Apostel, aan de *Hebreen* schrijvende, *van de leere der Doopen* (in het meerder getal) spreekt (*m*), als zijnde een der voornaamste en eerste grondbeginselen des geloofs, waar in de *Catechumeni* moesten onderwesen worden, verstaande, dat behalven de Doop, waar door sy in het *Mosaisch* verbond waren ingelijfd, daar nog een andere was, waar door sy in die nieuwe huyshouding, die in de wereld was ingevoerd, souden overgaan.

Die in't verbond op Sinai na voorgaanden Doop getreden waren. Na welke een tweede door de Messias beloofd en verwagt wierd.

Hierom is het dat het *Sanhedrim* (wien de kennis van sulke saken bysonder raakte) sprekende van den Doop *Johannis*, daar over noyt toonden verwondert te zijn, als of het een nieuw opgeraapte ceremonie was, also se dagelijks in hunne kerken gebruykt wierd, nog eenig quaad in de saak selfs sagen, also se vast stelden, dat se een verbonds-teken onder de bedeeling van den *Messias* wesen soude, maar alleen daar over met hem twisteden, dat hy hemselven het bedienen van den Doop aan-nam, daar hy nogtans selfs lochende een van de eerste Dienaars in die nieuwen staat te zijn: *Sy (n) vraagden hem, en spraken tot hem; Waarom doopt gy dan, so gy de Christus niet en zijt, nog de Elias, nog de Propheet?* want had hy hemselven erkend een van dese te zijn, sy souden sijn regt, om aankomelingen (*proselijten*) op dese wijse door den Doop aan te nemen, niet in twijfel getrokken hebben.

Sanhedrim hoe sig ontrent Johannis Doop droeg.

Sijn Doop droeg den naam van *de Doop der bekeeringe*, als zijnde de groote qualificatie, die hy vereyschte van de gene, die denselven aannamen, en het bequaamste middel om hen tot het aannemen van de leer en order van de *Messias* te bereyden, en de vergeving der sonden, die het *Euangelium* mede brengd, te versekeren: waarom hy ook geseyd word (*o*), Dat *hy was doopende in de Woestijne, en predikende den Doop der bekeering tot vergevinge der sonden.* Op die Doop volgde een gewensten uytslag: want een oneyndig getal van menschen quamen tot dien eynde tot hem, die dan (*p*) *in de rivier de Jordaan gedoopt wierden, belijdende hunne sonden.* Ook is het niet het minste gedeelte van sijn geluk geweest, dat hy de eer had van sijn Saligmaker te doopen, welk hy uyt sedigheyt geweygerd hebbende egter deed; by welke het kenbaarste en wonderlijkste getuygenis, welk de Hemel aan sijn Soon konde geven, vergeselschapt ging.

Hoe Johannis Doop een Doop der bekeering tot vergeving der sonden genoemd word.

Hy doopte sijn Saligmaker.

V. Na dat hy aldus voor-af in de Woestijne gepredikt had, wierd hy ten Hoof geroepen door *Herodes*, die menigmaal sijn toehoorder was, sig met sijn vrymoedige en niemand ontsiende predicatien seer vermaakte, en hem in groote weerde hield, gemerkt de deftigheyt van sijn persoon, de nauw-gesetheyt van sijn leven, en de vrymoedigheyt van sijn prediken sijn geweten een ontsag en eerbiedigheyt afpersten, en hem bewogen om *veele dingen te doen* en te verbeteren (*q*). Maar de openhertigheyt van den heyligen Man quam nader, en raakte de Koning,

Johannes komt te Hoof.

Sijn bevalligheyt en ontsag over haar.

(*k*) *Exod.* 19. 10. (*l*) *Vide R. Bechai fol.* 87. *col.* 2. (*m*) *Heb.* 6. 2. (*n*) *Joh.* 1. 25. (*o*) *Marc.* 1. 4. (*p*) *ibid.* ℣. 5. (*q*) *Marc.* 6. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Beſtraft Herodes over ſijn Herodias,

ning, daar hy gevoeligſt was, ſijn overſpel en bloedſchendig huwelijk, (alſo die Vorſt *Herodias* ſijnes broeders *Philippi* vrouw getrouwt had) ernſtig beſtraffende. Dit maakte alle vuyle intereſten gaande, om tot ſijn verderf t'ſamen te ſpannen: *Buytenſporige luſten willen niet tegengeſproken of beriſpt zijn. Herodias* toond haar gevoelig over dit gewaande affront; ſy wilde in de vermakelijkheden van haar huwelijks-bed niet geſtoord worden, en konde niet verdragen, dat haar eer ſo openbaar ten toon geſteld wierd; weshalven ſy door alle konſten van een vrouwelijke loosheyt op wraak bedagt wierd; welk hier op uytquam, dat de Dooper gevangen geſet wierd: een voorſpel van een droeviger uytſlag. Want wanneer onder andere vermakelijkheden, en betooningen van blijdſchap op des Konings geboorte-dag, *Herodes* (r) in het danſſen van een jonge Juffer, dogter van deſe *Herodias*, een ongemeen genoegen had, beloofde hy al 't geen ſy eyſchen ſoude haar te ſullen geven, en beſwoer met eenen het geen hy beloofde. Sy van haar moeder onderrigt zijnde (s), *eyſchte het hoofd Johannis des Doopers*, welk de Koning, ten deele wegens een voorgeven van ontſag voor den eed, die hy gedaan had, en ten deele wegens eygen begeerte om in ſijne ongeoorlofde vermakelijkheden niet geſteuyt te worden, aanſtonds toeſtond, en ſonder uytſtel gedaan wierd. Dus ſtierf die heylige man, een man, die in ſijn leven nauwgeſetter was als een *eremyt*; die vrymoedig, onbeſchroomd, trouw en onſijdig in ſijn bediening was; een man, die aangedaan was met de kragt en geeſt van *Elias*, *een brandende (t) en ligtende keerſſe, in wiens ligt de Joden*, als die met ſijn humeur en grond-beginſelen geweldig ingenomen waren, *hen verheugden te ſitten*. Hy was de gelukkige boode van de boodſchap des *Euangeliums*, en in dien opſigt *een meerder Propheet, dan die oyt van vrouwen geboren waren* (v): met een woord, hy was een man, die van ſijn vrienden bemind, en van ſijn vyanden ontſien en geëerd wierd. *Joſephus* de Jood beſchrijft hem, Dat (x) *hy was een vroom man, en de Joden tot het beneerſtigen van deugd, en de oeffening in godſaligheyt ontrent God, en in regt en geregtigheyt ontrent menſchen aandrong, en vermaande ſig tot ſijnen Doop te voegen, die hy hen ſeyde dan kragtig en by God aangenaam te ſullen weſen, wanneer ſy niet alleen hunne ligchamen lieten waſchen en ſuyveren, maar door deugd en godſaligheyt hunne herten reynigden*. En hoewel hy de oorſaak, waarom *Herodes* hem ter dood veroordeelde, wat anders als de heylige hiſtorie, verhaald, egter bekend hy, dat de Jooden ſijn overgeven tot de dood, als de oorſaak van *Herodes* ongelukkigen oorlog, en een ſeker gevolg van Gods wraak en misnoegen, aanſagen. De Joden, wanneer ſe van ſijn overgeving ter dood door *Herodes* in hunne ſchriften ſpreken (y), maken'er een eerlijk gewag van, als zijnde veroorſaakt door het beſtraffen van *Herodis* ommegang met ſijnes broeders *Philippi* huysvrouw, geven hem den naam van *Rabbi Johanan de hogepriëſter*, en houden hem een מחכמי ישראל, *van de wijſe mannen in Iſraël* geweeſt te zijn. Sy noemen hem de Hogepriëſter, waarſchijnlijk, om dat hy de ſoon was van *Zacharias*, de eerſte of het hoofd van een der 24 *huysgeſinnen*, die in order het Prieſterſchap waarnamen, die menigmaal in de Schriftuur *hoofden*, of *hogepriëſters* genoemd worden.

waarom hy gevangen geſet,

en by welke gelegentheyt ter dood overgegeven word.

Sijn lof.

ſelfs by Joden,

die hem Rabbi Johanan de Hogepriëſter noemen.

VI. De *Euangeliſche* ſtaat dus voorgeſteld, en door de prediking en bediening van den *Dooper* aangeweſen zijnde, vertoonde ſig daar op onſe

Na Johannes quam Jeſus, wiens

K

(r) *Marc*. 6. 21–24. (s) *Matth*. 14. 8. (t) *Joh*. 5. 35. (v) *Luc*. 7. 26. 27. 28. (x) *Joſeph. Antiq. jud. lib*. 18. *c*. 7. *p*. 626. (y) *Zemach Dav. part*. 1. *ad ann*. 770. *Millen*. 1. & *Chron. Templ. ſecund. fol*. 54. *col*. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

beſchrijving hier afgeweſen word.

onſe Heer ſelfs, om dien klaarder en volkomener voor te ſtellen en te beveſtigen, van wiens geboorte, leven, dood, opſtanding en leere door hem overgeleverd, gelijk ook van de *Apoſtelen*, om die te prediken, en door de geheele wereld uyt te breyden, afgeſonden, en de voorſpoed van der *Apoſtelen* bediening een breed en byſonder gewag gemaakt word in een ander, en het hier volgende werk.

De ſtaat des Euangeliums boven de bediening der Wet uytſtekende,

'T Geen hier ter plaats te pas komt, en van belang is, is ('t geen de Schriftuur ſo menigmaal aantekend) de voortreflijkheyt van deſen ſtaat boven die twee voorgaande, en byſonder boven die van *Moſes*, die in het *Oude Teſtament* egter ſo vergroot, en van de Joden in onſen tijd ſo driftig aangekleefd word. *Jeſus is eenes beteren verbonds*, κρείττονος διαθήκης, gelijk het de Apoſtel noemd (*z*), *middelaar geworden*; en ſeker 't is een beter verbond, (om van het uytermaten groot onderſcheyd tuſſchen die het een en 't ander ingevoerd en beveſtigd hebben, te weten, *Moſes* en *onſe Heer*, nu niet te ſpreken) in verſcheyden opſigten, welk ſig in veele ſaken, daar van wy de aanmerkelijkſte tegenwoordig maar voorſtellen ſullen, klaarlijk opdoet.

Als welke 1. heeft de waarheyt van de ſchaduwen,

En voor eerſt is ſeker, dat de bedeeling van *Moſes* byna geheel beſtond uyt voorbeelden en ſchaduwen, maar die van 't *Euangelium* de waarheyt en het weſen der ſaken ſelfs heeft ingevoerd: *De Wet* (*a*) *is gegeven door Moſes*, maar *de genade en waarheyt is geworden door Jeſum Chriſtum*. De inſettingen van die tijd waren maar *ſchaduwen van toekomende goederen*, uyterlijk vertoonende 't geen volgen ſoude, dog *'t ligchaam is Chriſtus*, de volmaaktheyt en vervulling van hunne alleſins uyterlijke en in ceremonien beſtaande bediening. Hunne ceremonien waren *verbeeldingen van ware ſaken*: het land *Canaan* verbeeldde den Hemel: *Moſes* en *Joſua* waren voorbeelden van den gezegenden *Jeſus*: en de *Iſraëliten na den vleeſche* van het *ware Iſraël, dat na den geeſt is*; en alle hunne ſoen-offerhanden deden niet anders, als dat ſe vertoonden die grote offerhande, daar door *Chriſtus* hemſelven opgeoffered, en door ſijn bloed de ſonden der menſchen weggenomen heeft, en ſelfs waren de minſte en ongeagtſte omſtandigheden van de wettiſche huyshouding geſteld als kleyne ligtjens, die ons als by trappen tot den ſtaat des *Euangeliums* konden inleyden. Een net konſtenaar, die een deftig en roemensweerdig ſtuk werk maken wil, heeft de manier niet om 't ſelve op eene reys t'effens te voltrekken en op te maken, maar teekend het met een pinceel eerſt in 't ruwe af, eer hy'er de laatſte hand aan legd. Dus ſchijnt de wijſe God de eerſte trekken en beelteniſſen der ſaken door *Moſes* aan de Kerk te hebben vertoond, waar van de volmaaktheyt en het weſen ſelfs door *Chriſtus* ſoude worden ingevoerd. En hoe wonderlijk heeft God hemſelven hier in gevoegd na de genegentheyt en het humeur van dat volk? want daar het van een ruwer en kinderagtiger geſteltenis was, die door fraye en uyterlijke voorwerpen konden ingenomen worden, heeft het God door een uyterlijk en pragtig toeſtel van de ceremoniele inſettingen tot betere dingen voorbereyd; even gelijk men kinderen door dingen, die met hun ſwakke bevattingen overeenkomen, kan overhalen. De Kerk was doen als een *erfgenaam*, die *minder-jarig* is (*b*), en moeſt worden opgevoed, ſo als beſt met haar kindſche ſtaat over een quam, tot dat ſe, tot haar rijper en mannelijker jaren gekomen zijnde, bequaam wierd om de verborgentheden des *Euangeliums* te verduwen, en toen wierd het dekſel en voorhangſel weggenomen, en alles in ſijn eygen gedaante en weſen vertoond.

2. Sulken ook niet op-

VII. Hier uyt blijkt in de tweede plaats onſe gelukkige ſtaat boven die

(*z*) *Heb.* 8. 6. (*a*) *Joh.* 1. 17. (*b*) *Gal.* 4. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die onder de Wet, daar in, dat wy verloſt zijn van ſo veele ſtrenge en legd als de
moeyelijke laſten, die hen waren opgelegd, en nu enkelijk aan een ge- Wet.
makkelijker en redelijker dienſt verpligt zijn. Dat de Wet een vry ſlaafagtige en moeyelijke bediening geweeſt is, blijkt haaſt, wanneer men maar aanmerkt, dat deſelve ten grooten deele beſtond in vleeſchelijke inſettingen, koſtelijke pligten en offerhanden, en ontallijke kleyne plegtelijkheden en ceremonien: onder die ſtaat moeſten ſy ondergaan (ſelfs nieuw-geborene kinderen) de bloedige en pijnelijke ceremonie der Beſnijdenis; ſig onthouden van ſekere ſoort van ſpijs, die voor het leven van den menſch dienſtig en aangenaam was; onderhouden een menigte van ſtatelijke en geſette tijden, nieuwe maanden, en ceremonieele ſabbathen; groote en verdrietige reyſen doen na Jeruſalem, om aldaar in den Tempel hunne offerhanden op te offeren; dagelijkſche waſſchingen en reynigingen waarnemen; een oneyndige ſorg en omſigtigheyt in alle plaatſen gebruyken, want ſo ſe by toeval maar iets aanraakten dat onreyn was, moeſten ſy niet alleen afgeſondert worden, maar ook de onkoſten van een offerhande doen, en honderden diergelijke moeyelijke en koſtelijke dingen onderhouden. Een ſtrenge dienſtbaarheyt, en een ſware laſt, die moeyelijk was om te dragen, onder welkers gewigt de vroome toen ſugten, en ernſtig na de tijd der verbetering verlangden; daar de Apoſtelen ſelfs over klagen, dat het (c) *Een jok* was, *welk nog hunne vaders, nog ſy konden dragen.* Maar dit jok is van onſe ſchouderen afgenomen, en de weg tot de vryheyt der kinderen Gods open geſteld. De Wet regeerde haar met hardigheyt, gelijk als kinderen in hare minderjarigheyt, maar wy zijn vry geſteld van onder de roede en ſlagen van deſſelfs voogdy-en *tugtmeeſterſchap*, en ſtaan niet meer onder deſſelfs beveelen, ſo veel de nette nakoming van hare kleynigheden, en het groot getal van deſſelfs inſettingen aangaat. Onſe Heer heeft die ſlegter en moeyelijke Godsdienſt afgeſchaft, en een mannelijker en redelijker wijs van Godsdienſt ingevoerd: een Godsdienſt, die met de volmaaktheden Gods beter overeenkomt, en na de reden en 't verſtand der menſchen meer gepaſt is: een Godsdienſt, die ontwijfelbaar de wijſte en beſte is, die'er oyt in de wereld heeft plaats gehad. God had de Godsdienſt der Joden, en hun manier van God te dienen, niet ingeſteld, om dat ſe op ſodanigen wijſe verrigt, in haar ſelven goed en voortreflijk was, maar om dat ſe met de genegentheyt van dat volk over-een quam. Maar gelukkig zijn wy, die het Euangelium van die ondragelijke onderhoudingen, daar ſy aan verbonden waren, heeft vry gemaakt, en geleerd, God op een beter wijs, die gemakkelijker en aangenamer, natuurlijker en redelijker is, te dienen; op een wijſe, in welke wy door meerder hulp van goddelijke byſtand aangeſet worden, dan wel in die voorgaande bedeeling mede gedeelt wierd; welk alles t'ſamen komende, onſen weg effener en aangenamer maakt: *Neemt (d) mijn jok op u, want mijn jok is ſagt, en mijn laſt is ligt.*

VIII. Ten derden, de bedeeling des *Euangeliums* ſteund op treflijker 3. Op betere beloften ſteund.
en uytnemender beloften: *Een beter verbond*, noemd het de Apoſtel (e), *welk in betere beloften beveſtigd is.* De beloften zijn beter, beyde in opſigt van haar natuur, en de klaarheyt van derſelver openbaring: ſy zijn van een hoger en treflijker natuur, want het zijn beloften van geeſtelijke en eeuwige dingen, dingen die der menſchen gelukſaligheyt en volmaaktheyt naaſt raken, genade, vrede, vergeving, en eeuwig leven. De Wet op het nauwſt aangemerkt, als een particulier verbond met de

 Joden

(c) *Act.* 15. 10. (d) *Matth.* 11. 29. 30. (e) *Heb.* 8. 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Joden op den berg *Sinai*, had geen andere beloften, dan van tijdelijke segeningen, overvloed, voorspoed en geluksaligheden deses levens, dat is, van alles wat uyt de aarde voortkomt. Dese dingen waren het die in die onderhandeling uytdrukkelijk worden voorgesteld, alhoewel men door goede gevolgen, en door even-redigheyt daar ook wel van andere saken besluyt uyt maken kan. Dit nu was een groot gebrek in die bedeeling des tijds, door dien (gemerkt de natuur en genegentheyt van dat volk, en hoe ligt sulks kan misbruykt worden) der menschen gemoederen op dese wijs ligt verstrikt en nedergedrukt, en hunne gedagten en begeertens van en tot hoger en betere saken te rug gehouden konden worden. Ik seg niet dat'er onder het *Oude Testament* geene *beloften van geestelijke dingen* en eeuwige geluksaligheyt waren, want het tegendeel blijkt uyt Davids Psalmen, en verscheyden passagien in de boeken der Propheten: maar dat die toen wel waren *onder* de Wet, egter niet waren *van* de Wet, dat is, eygentlijk daar toe als tot een wettisch verbond niet behoorden, also God in alle eeuwen, geduurende de Joodse Kerk, eenige extraordinaire personen verwekt heeft, die tot het volk predikten, saken, die hoger als de toenmalige bedeeling gingen, en sulks so veel klaarder, als de tijden van den *Messias* hun nader waren. Maar onder de huyshouding des Christendoms zijn de beloften suyverder en geestelijk, niet een tijdelijk *Canaän*, uyterlijke voorspoed, of vryspreking van een ceremonieele onreynigheyt, maar vergeving der sonden, versoening met God, en een eeuwig leven, die ons voorgesteld en aangeboden worden: niet, dat ook ons geen tijdelijke segeningen souden beloofd zijn so wel als haar; alleen moet dit onderscheyd worden aangemerkt, Dat aardsche segeningen hen onderpanden van de geestelijke waren, maar de geestelijke segeningen ons van ligchamelijke, so verre het de Goddelijke wijsheyt dienstig oordeeld, versekeren. Daar beneven zijn de beloften onder het *Euangelium* niet so seer beter in haar natuur, als wel om dat se ons klaar ontdekt en geopenbaart zijn. Alle beloften van geestelijke saken wierden onder die voorige staat duyster en bedekt voorgesteld, en weynige waren'er onder het volk die deselve verstonden: Maar *voor ons is (f) het deksel weggenomen*, en *wy aanschouwen de heerlijkheyt des Heeren met ongedekten aangesigte*, bysonder die dingen, die op een andere wereld sien: Want (g) *dit is de belofte, die hy ons beloofd heeft, namelijk het eeuwige leven.* En daarom word van onsen Heer gesegd, Dat (h) *hy het leven en de onverderfelijkheyt aan het ligt gebragt heeft door het Euangelium*, welk hy met regt mag geseyd worden gedaan te hebben, in so verre als hy de grootste versekering, en het klaarste bescheyd van dien staat gegeven heeft; hy heeft ons ten vollen versekerd van sodanige dingen, en bysonder van sulken staat van leven en onsterfelijkheyt. De geluksaligheyt van een andere wereld was by Joden en Heydenen een saak, die elk een van haar niet vast stelde. Onder de Joden wierd se rond uyt gelochend van de *Sadduceen*, een berugte secte in die Kerk, welk wy niet wel konnen denken dat se souden hebben derven onderstaan, so die saak in de Wet van *Moses* klaar was voorgesteld geweest: en onder de Heydenen hebben de gematigste, en die op alles de nauwste agt gaven, somtijds daar aan getwijfelt; waar van wy een bewijs hebben in de bekentenis van *Socrates* selfs, de wijste en braafste man die oyt in de heydensche wereld geweest is, die sijn saak voor sijn Rigters bepleyt, en van den gelukkigen staat der goede menschen in het ander leven deftig

Hoewel daar ook geestelijke beloften waren.

Die nu klaarder voor komen,

en van de toekomende geluksaligheyt meer bescheyd gegeven als wel hadden of Joden of Heydenen

(f) 2. *Cor.* 3. 16, 18. (g) 1 *Joh.* 2. 25. (h) 2 *Tim.* 1. 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

tig geredeneert hebbende, volmondig bekende (*i*), Dat hy wilde πολλάκις τεθνάναι, *meermaals ſterven*, indien hy maar verſekerd was, dat die dingen de waarheyt waren: en veroordeeld zijnde ſijn *verantwoording* met deſe woorden van afſcheyd beſloot (*k*): *Nu, mijn Heeren, ik trede af van het Toonneel, het is u lot te leven, en het mijne om te ſterven, maar wie van ons beyde beter varen ſal, is* ἄδηλον παντὶ πλὴν ἢ τῷ Θεῷ, *allen onbekend, uytgenomen God.* Maar onſe geſegende Saligmaker heeft die ſaak boven alle giſſing en twijfeling geſteld, vermids hy ſijn leere aan de wereld klaar voorgeſteld, en deſſelfs waarheyt verſegelt heeft, ſo door het opwekken van andere uyt den dooden, als door ſijn eygen opſtanding en hemelvaart, die de grootſte panden en verſekeringen van een toekomende onſterfelijkheyt waren. Edog behalven deſe verſekertheyt heeft hy van deſſelfs natuur het klaarſte beſcheyd gegeven. 't Is vry waarſchijnlijk, dat de Joden eertijds doorgaans gehad hebben, gelijk het ſeker is dat ſe nog hedensdaags hebben, vry grove en vleeſchelijke bevattingen van den ſtaat des toekomenden levens: maar het *Euangelium* heeft ons duydelijk ontdekt de onſienlijke dingen van de andere wereld, en geſeyd wat de Hemel, die den vromen is belooft, is; te weten, een ſtaat van geeſtelijke blijdſchap, van kuyſche en ſuyvere vermakelijkheden, een gelijkformigheyt van ons met de Goddelijke natuur, en een eyndeloose en onafgebrokene gemeenſchap met hem.

IX. Maar gemerkt wy in onſen ſtaat van verdorventheyt ten eenemaal onbequaam zijn, om ſonder hulp van buyten de beloofde belooningen te verkrijgen, ſo doet ſig hier ter naaſter plaats een ander groot voorregt van de huyshouding des *Euangeliums* op, dat deſelve geſegend is met ruymer en overvloediger mededeeling van Gods geeſt, als wel geſchied is onder den Joodſen ſtaat: want onder de eene is deſelve gegeven by *droppelen*, maar onder de andere word ſe uytgegoten. De Wet ſtelde harde en droevige geboden voor, maar gaf weynig kragt om deſelve te doen; ſy ondersteunde de menſchelijke natuur niet met ſulken kragtigen hulp en byſtand, als wy in onſen tegenwoordigen ſtaat van noden hebben, ſy konde niets doen, *om dat ſe* (*l*) *door het vleeſch kragteloos was*, en *om deſſelfs ſwakheyds en onprofijtelijkheyds wille heeft ſe geen ding volmaakt* (*m*): hier door nu was ſe een ſwaar jok, als welke wel vreemde en moeyelijke geboden had, maar weynig hulpe beloofde. Het *Euangelium* in tegendeel ſchrijft niet alleen voor ſodanige wetten, die gelukkig gepaſt zijn na de regte geſteltenis van 's menſchen natuur, en gevoegd na de reden van den menſch, ſodanige, na welke alle wijſe en voorſigtige moeten henen hellen, maar het geeft ook den invloed van Gods Geeſt, door wiens byſtand onſe geſchondene kragten herſteld, en verbetert, en wy bequaam gemaakt worden onder ſo veele ſwakheden, en in't midden van ſo veele verſoekingen aan het pad van deugd en godſaligheyt vaſt te houden. Hierom is het dat de overvloedige uytgieting des H. Geeſtes ons voor komt als de grootе weldaad, die voor den ſtaat des *Euangeliums* bewaard is; Dan wilde *God* (*n*) *water gieten op den dorſtigen, ende ſtromen op het drooge; ſijnen Geeſt geven op hun zaad, en ſijnen ſegen op hunne nakomelingen*, en daar door ſouden ſy *uytſpruyten tuſſchen het gras, als de wilgen aan de water-beken*: Als dan wilde *hy haar een nieuw herte geven* (*o*), *ende een nieuwen geeſt in het binnenſte van hen; maken, dat ſy in ſijne inſettingen ſouden wandelen, en ſijne regten bewaren, ende doen.* En hier op ſien die woorden van Gods

4. De hulp des H. Geeſtes geeſt.

Waar op de beloften ſien.

(*i*) *Apol. Socr. apud. Plat. Sect.* 22. *p. m.* 45. (*k*) *Ibid. Sect.* 23. *ad fin. Apologiæ.* (*l*) *Rom.* 8. 3. (*m*) *Heb.* 7. 18, 19. (*n*) *Jeſai.* 44. 3, 4. (*o*) *Ezech.* 36. 26.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Gods verbond, die meermaals herhaald worden, *Ik ſal mijne Wet in hare herten ſchrijven*, dat is, ik ſal haar door de hulp van mijn genade en geeſt bequaam maken, om ſo veerdig en gewillig na mijne wetten te leven, als of ſe in hunne herten geſchreven waren. 't Is om deſe reden dat de Wet vergeleken word by *Een doode letter* (*p*), en het *Euangelium* by *Den geeſt die levendig maakt*, welk daarom ook genoemd word *De bediening des geeſtes, die in heerlijkheyt is*, en wel ſo heerlijk, dat al de heerlijkheyt, die de Wet had, in deſen opſigt is te niet gedaan: *Want ook het verheerlijkte is niet verheerlijkt in deſen deele, ten aanſien van deſe uytnemende heerlijkheyt, want indien het gene, dat te niete gedaan word, in heerlijkheyt was; veel meer is het gene dat blijft in heerlijkheyt.* 't Is hierom dat de Geeſt geſeyd word van *Chriſtus* op een byſondere wijſe geſonden te worden: *Ik ſal*, ſeyd hy (*q*), *den Vader bidden, en hy ſal u eenen anderen trooſter geven, namelijk den geeſt der waarheyt*; gelijk het ook geſchied is ſtraks na ſijn hemelvaart; want *als hy opgevaren is in de hoogte, heeft hy den menſchen gaven gegeven* (*r*), ſelfs den *Heyligen Geeſt, dien hy rijkelijk heeft uytgegoten door Jeſum Chriſtum onſen Saligmaker* (*s*): Want *de H. Geeſt*, ſeyd de Euangeliſt (*t*), *was nog niet, om dat Jeſus nog niet verheerlijkt was*; niet dat hy te voren niet gegeven was ſelfs onder die oude huyshouding, maar dat hy toen niet gegeven is in ſulken ruymen en uytgebreyden mate, als naderhand.

5. Is meer beveſtigt als de Wet, X. Ten vijfden, de bedeeling des *Euangeliums* heeft meerder vaſtigheyt en is meer beveſtigt, dan die van de Wet: want hoewel de Wet was ingevoerd met groote ſtaci en majeſteyt, egter is het *Euangelium* op een aangenamer en redelijker wijs voorgeſteld, en beveſtigd door meerder en grooter wonder-werken, door welke onſe Heer ontwijfelbaar bewees ſijne goddelijke laſt-brief, en toonde dat hy van God quam, doende in den tijd van drie jaren meer wonderwerken, als'er in al den tijd van de Joodſe Kerk gedaan waren, van welke daarenboven veele ſodanig waren, die niemand als hy gedaan heeft. *door des Saligmakers wonderwerken,* Hy maakte meermaals dooden levendig, welk *Moſes* noyt gedaan heeft; hy gebood de winden en de baren der zee; hy dreef de duyvelen uyt de beſetene, die weg vlooden ſo dra hy hen gebood uyt te gaan; hy genas maanſieke, en veele verouderde ſiektens, met een woord ſprekens, en eenige ſonder dat hy een woord ſprak, alleen bedektelijk een kragt van hem uytgaande; hy kende der menſchen herten, en de heymelijkſte overleggingen van hun gemoed; hy had deſe wonder-werkende kragt altijd by hem, en konde die dan, en by ſulke gelegentheden als het hem beliefde, te werk ſtellen en aan andere mede-deelen, gelijk hy ook gedaan heeft aan ſijne Apoſtelen, Diſcipelen, en de eerſte Chriſtenen in de drie eerſte eeuwen der Kerk: hy gebruykte die kragt niet, om iemand vrees en ſchrik aan te jagen, maar in het doen van ſodanige wonderen, die de weereld voordeel en nut aanbragten: en of dit alles niet ware genoeg geweeſt, *Dood,* hy leydde na dat alles ſijn leven af, onder andere om ſijn Leer te beveſtigen. Verbonden plegen ten allen tijden beveſtigd te worden met bloed en de dood van Offerhanden: maar wanneer onſe Heer het verbond des *Euangeliums* quam voor te ſtellen, heyligde hy het niet met het bloed van Stieren en Bokken, maar met ſijn eygen dierbaar bloed, *het bloed Chriſti, als eenen onbeſtraffelijken en onbevlekten Lams* (*v*): en konde hy wel grooter bewijs geven van de waarheyt ſijner Leer, en der groote ſa-

ken,

(*p*) 2 *Cor.* 3. 6, 7, 10, 11. (*q*) *Joh.* 14. 16, 17. (*r*) *Eph.* 4. 8. (*s*) *Tit.* 3. 6. (*t*) *Johan.* 7. 39. (*v*) 1 *Pet.* 1. 19.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ken, die hy aan de wereld belooft had, als dat hy fulks met fijn dood verfegelde? Want indien het daar niet fo mede was gelegen geweeft, 't foude t'eenemaal buyten alle reden zijn, te gelooven, dat een menfch die fo wijs en goed was, gelijk onfe Saligmaker geweeft is, de wereld fulke dingen foude hebben doen gelooven, en nog meer, dat hy daar voor foude hebben willen fterven, en dat wel door een pijnlijke en fmadelijke dood. Maar hy ftierf en ftond weder op om onfent wille, en vertoonde hemfelven na fijne opftanding wederom levendig. Sijn vyanden hadden hem door een bitteren en wreeden dood aan kant geholpen, fijn graf met alle mogelijke en bedenkelijke forge bewaard en verfekert, en egter ftond hy ten derden dage fegepralende op; verkeerde veertig dagen lang met fijne difcipelen, en ging daar na naar den Hemel; daar door hy dan de wereld de deftigfte en onlochenbaarfte verfekering gaf, dat hy was de fone Gods (want *hy is (x) kragtelijk bewefen te zijn de fone Gods na den geeft der heyligmakinge, uyt de opftandinge der dooden*), en de Saligmaker der menfchen, en dat 't geen hy geleerd had allefins waar was, en met der daad behelfde de dingen van dat ftatelijk verbond, welk God door hem den menfchen tot hunne eeuwige gelukfaligheyt in de toekomende wereld had aangeboden. En opftanding.

XI. Het laatfte bewijs, dat ik van defes ftaats uytmuntendheyd boven die onder de *Mofaifche* bedeeling, fal aantekenen, is de algemeene uytftrekking en ruymte deffelfs, en dat in opfigt van *plaats* en *tijd*: en eerft wat het opfigt op *de plaats* aangaat, defe is van een algemeene uytbreyding; fe is niet aan een kleyn gedeelte van menfchen bepaald, maar gemeen aan alle flag. Hierom is het, dat eertijds *God bekend was in Juda, en fijn naam groot in Ifraël (y)*; dat hy (z) *Jacob fijne woorden bekend maakte, en Ifraël fijne infettingen en regten*, maar *alfo en heeft hy genen volke gedaan, en fijne regten en kennen fy niet*. In die tijden *was de faligheyt uyt de Joden (a)*, 't waren maar weynige akkeren lands, die gelijk *Gideons vlies met den dauw des hemels bevogtigd* wierden (b), terwijl al het overige van de wereld rondom veele eeuwen lang droog en onvrugtbaar bleef, alfo *God in die voorledene tijden alle de Heydenen* (volkeren) *heeft laten wandelen in hare wegen (b)*, de wegen van hun eygen bygeloof en afgodery, *vervreemd zijnde (c) van het burgerfchap Ifraëls, en vreemdelingen van de verbonden der belofte, geen hoope hebbende, en fonder God in de wereld*, dat is, fy waren fonder die beloften, openbaringen en verklaringen, die God aan *Abraham* en fijn zaad gegeven had; waarom fy ook byfonder van den Apoftel befchreven worden (d) *God niet gekend te hebben*. In der daad de Godsdienft der Joden was in haar felfs niet bequaam, om de geheele wereld over uytgebreyd te worden, alfo veele merkelijke gedeelten deffelfs, gelijk als flagt-offeren, eerftelingen, reukwerken, fpijs-offeren, e. f. v. (van de Joden felfs genoemd מצות תלויות בארץ, *infettingen, tot dat land behoorende*) gebragt en verrigt moeften worden te Jerufalem en in den Tempel, welk egter van volkeren, die van het land van belofte verre afgelegen waren, niet gedaan konde worden. 't Is waar, daar waren nu en dan eenige weynige Joden-genoten uyt de Heydenen, die overquamen, en aan de wijfe van hunnen Godsdienft fig overgaven, maar dan quamen die of onder de Joden woonen, of konden wegens hunne nabywooning t'elkens felfs overkomen, en de openbare infettingen van de goddelijke Wet waarnemen. En buyten defe waren'er nog andere, die fy *Profelytos portæ*,

6. Is verder uytgebreyd: In opfigt van plaats, en volk.

De Joodfe Godsdienft niet gepaft voor alle plaatfen.

Soorten van Joden-genoten.

(x) *Rom.* 1. 4. (y) *Pfalm* 76. 2. (z) *Pf.* 147. 19. 20. (a) *Joh.* 4. 22. (b) *Act.* 14. 16. (c) *Eph.* 2. 12. (d) 1 *Thef.* 4. 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

portæ, *Poorts-joden-genoten* noemden, die in alle Landen verſpreyd woonden, en van de Joden beſchreven wierden חסידי אומות, *de goede onder de Natien*; menſchen van een godvrugtig en godsdienſtig leven, maar die waren niet verder dan tot het onderhouden van *de ſeven geboden der ſonen Noachs*, welk 't ſelfde is, of men ſeyde, Tot de geboden van de wet der natuur verbonden. Maar nu heeft het *Euangelium* een ruymer omtrek om ſig in te bewegen, een omtrek ſo groot en wijd als de geheele wereld ſelfs; het is bequaam, om allen landen te worden mede gedeeld, en kan geoeffend worden in alle deelen en hoeken van de wereld. Onſe Heer gaf aan ſijne Apoſtelen laſt, *om te gaan in de geheele wereld, en het Euangelium allen creaturen te prediken*(e), en ſo deden ſy, *Haar geluyd* (f) *is uytgegaan over de geheele aarde, ende hare woorden tot aan het eynde der wereld*, waar door *de ſaligmakende* (g) *genade allen menſchen verſchenen is*, en *het Euangelium gepredikt is onder alle de creature, die onder den hemel is*(h), ſo dat'er *nu nog Jode is, nog Griek, nog dienſtbare nog vrye, nog man nog wijf, maar wy alle in Chriſto Jeſu een zijn*(i), en *in allen volke, die hem vreeſd, en geregtigheyt werkt, Gode aangenaam is*(k). Dat had de Propheet lang te vooren van de tijden *Chriſti* voorſeyd (l), Dat *het huys Gods*, dat is, ſijn Kerk, *een huys des gebeds voor alle volkeren ſoude genoemd worden:* de deuren ſouden open ſtaan, en niemand, die ingaan wilde, worden uytgeſloten. En merkweerdig was de Goddelijke voorſienigheyt hier ontrent, dat na onſes Heeren hemelvaart, wanneer de Apoſtelen hun laſt uytvoeren, en het eerſt op een ſolemneele wijſe te Jeruſalem verkondigen ſouden, even op die tijd *te Jeruſalem woonden Parthers, Meders, Elamiten*, e. ſ. v. *menſchen van allen volke der gener die onder den hemel zijn*(m), op datſe ſouden zijn als de eerſtelingen van die verſcheyden landen en volkeren, die door de predicatie des *Euangeliums* ſouden vergadert, en tot de Kerk gebragt worden, gelijk ook vervolgens voorſpoedig geſchied is, wanneer de Chriſtelijke Religie in den tijd van weynig jaren haar zeeg-rijke banieren over het grootſte gedeelte van de bekende wereld opgeſteken heeft.

Euangeliums uytbreyding over de geheele wereld voorſeyd, en volbragt.

XII. En gelijk de ware Religie onder het Oude Teſtament binnen de palen van een byſonder land beſloten was, ſo was de openbaarder en de ordinaire dienſt Gods ook bepaald aan eene particuliere plaats, te weten, *Jeruſalem*, die daarom *de heylige Stad* (n) genoemd wierd. Daar was de Tempel; daar waren de Prieſters, die den altaar dienden; daar wierd God opentlijk en op een ſtatelijke wijſe aangeroepen; *Derwaarts* (o) *gingen de ſtammen op, de ſtammen des Heeren tot het getuygeniſſe Iſraëls, om den naam des Heeren te danken.* Nu, het was geen kleyn gedeelte van de dienſtbaarheyt onder die bedeeling, datſe driemaal des jaars ſulken grooten en moeyelijken reys moeſten aannemen; te moeyelijker, om dat veele Joden eenige honderden mijlen van Jeruſalem af woonden, en ſy aan deſe plaats ſo nauw bepaald waren, dat elders een altaar te bouwen, en offerhanden te offeren (uytgenomen een geval of twee, waar in God buyten gewoonte diſpenſeerde), al was het aan den waren God, niet wel een valſche, edog een ongeboden dienſt was, die geen belofte van Gods tegenwoordigheyt had, om welke reden ook de Joden hedensdaags, als zijnde van Jeruſalem en den Tempel, de eenige wettelijke plaats der offerhanden, gebannen, hen van 't offeren onthouden. Maar beſchouw eens de vryheyt des *Euangeliums* in dit geval: wy zijn niet gebonden

Iſraëls Godsdienſt was aan den Tempel gebonden, maar der Chriſtenen niet.

(e) *Marc.* 16. 15. (f) *Rom.* 10. 18. (g) *Tit.* 2. 11. (h) *Col.* 1. 23. (i) *Gal.* 3. 28. (k) *Act.* 10. 35. (l) *Jeſ.* 56. 7. (m) *Act.* 2. 5. 9. (n) *Matt.* 4. 5. (o) *Pſ.* 122. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gebonden aan Jerusalem, om aldaar onsen Godsdienst te plegen, een vrome en opregte siele is het beste offer dat wy Gode konnen opofferen, en dat mag gedaan worden in alle deelen der wereld; en is egter Gode niet min aangenaam, dan 't geen sy eertijds in den Tempel offerden: *De uure komt, wanneer gylieden nog op desen berg,* (de berg *Gerizim*) *nog te Jerusalem den Vader sult aanbidden; De uure komt, en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden sullen in geest en waarheyt,* seyde onse Heer tot de Samaritaansche Vrouwe (*p*); *In geest*, in tegenstelling van den vleeschelijken en afgodischen dienst, die by de Samaritanen, die God onder de gedaante van een Duyf aanbaden, plaats had; *In waarheyt*, in tegenstelling van de Joden, welker dienst door voorbeelden en verbeeldingen geschiedde, en maar een schaduw van den waren Godsdienst des *Euangeliums* waren. De groote offerhande, die in de Christelijke Godsdienst geëyscht word, is niet het vet van beesten (*q*), of eerstelingen des velds, maar een eerlijk hert, en godsalig leven, en een dankbare erkentenis onser afhanging van God in de openbare plegtigheden van sijnen lof en aanroeping van God: want de *Wet* en het *Euangelium* verschillen daar niet in, dat de eene een openbaren dienst vordert, en het ander niet; maar dat de openbare dienst onder de *Wet* aan een eenige plaats bepaald was, en onder het *Euangelium* vry is, om denselven aan alle plaatsen, daar ons de Goddelijke voorsienigheyt doet woonen, te verrigten, en het een gedeelte van de pligt, daar wy door natuurlijke en onveranderlijke verpligtingen aan verbonden zijn, is, dat wy tot den plegtelijken dienst en eer van God opentlijk t'samenkomen.

Euangeliums uytstrekking in opsigt van de tijd. In tegenstelling van het O. T.

XIII. Ten laatsten, de huyshouding des *Euangeliums* is niet minder uytgestrekt in opsigt op de tijd, als de plaats. Het *Oude Testament* was maar een bedeeling die voor een tijd was, maar die van het *Euangelium* sal duuren tot het eynde der wereld toe. De *Wet* was maar voor een korten tijd, maar het *Euangelium* is een eeuwigduurend verbond; die soude geheel verouden en afgeschaft worden, maar dit sal noyt door iets anders, dat in desselfs plaats komen sal, vernietigd worden. De Joden strijden ernstig voor de altijd-duurende en onveranderlijke verbintenis aan de Wet *Mosis*, en dringen sulks doorgaans aan uyt die plaatsen, in welke *de Besnijdenis* genoemd word *een eeuwig verbond* (*r*), God gesejd word *Jerusalem te verkiesen, om sijn naam aldaar te setten tot in eeuwigheyt* (*s*), *Abraham en sijn zaad het land Canaan te geven tot een eeuwige besitting* (*t*); en daar het vieren van 't *Pascha* genoemd word *een eeuwige insettinge* (*v*), en het gebod van *de eerstelingen* insgelijks *een eeuwige insettinge* (*x*), gelijk ook uyt andere diergelijke plaatsen, die een altijdduurende en onveranderlijke bedeeling schijnen te kennen te geven.

Eeuwigheyt, hoe in de Schrifttuur genomen word.

Maar de antwoord hier op is kort en klaar, dat de spreekwijs לעלם, *voor eeuwig*, (hoewelse op God gepast, altijd een eeuwigheyt en onafmetelijkheyt van geduursaamheyt betekend) egter gebruykt ontrent andere saken, niet meer medebrengd dan een geduursaamheyt voor sekeren tijd, die door de wil van den Wetgever, of natuur der saken, daar van gesproken word, bepaald is. Dus soude de knegt sijnen heer dienen *eeuwiglijk* (*y*), dat is, tot het naaste Jubel-jaar. Wederom: *hy sal*, seyd God van *Samuël* (*z*), *altijd voor het aangesigte mijnes gesalfden wandelen* (eng. *eeuwiglijk*), dat is, hy sal Priester zijn

(*p*) *Joh.* 4.21.23. (*q*) Οὐ πολυσαρκίᾳ καὶ πιότητι ζώων χαίρει ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἀνυπαιτίῳ καὶ εὐξαμένῳ διαθέσει. *Philo de Spec. Legg. p.* 755. (*r*) *Gen.* 17.7. (*s*) 1 *Kon.* 9.3. (*t*) *Gen.* 17.8 (*v*) *Exod.* 12.14. (*x*) *Lev.* 23.14. (*y*) *Exod.* 21.6. (*z*) 1 *Sam.* 2.35.

Ceremonien hadden geen plaats meer na Christi dood, en waarom.

alle sijne dagen. En even so, wanneer de plegtigheden en diensten van de Wet *Mosis* genoemd worden *eeuwige insettingen*, de meening is, dat se een geruymen tijd duuren en verpligten souden, te weten, tot de tijd van de *Messias* toe, in wiens dagen *het slagt-en spijs-offer ophouden (a)*, en die vleeschelijke ceremonien plaats maken souden voor een geestelijken dienst des *Euangeliums*. En seker de natuur van die bedeeling selfs, die maar voorbeeldende was, bewees genoegsaam, dat se maar voor een tijd moest zijn, en dat de schaduwen moesten ophouden, om voor het beeld der saken selfs plaats te maken. 't Is wel waar, dat veele van deselve nog een geruymen tijd na *Christi* dood stand hielden, egter haddense toen geen stellige en verpligtende kragt meer, maar wierden toen enkelijk gebruykt, als onverschillige saken door inschikking na de ingewortelde voor-oordeelen der nieuw-bekeerden, die nieuwelings uyt het Jodendom waren overgekomen, en egter de groote eerbiedigheyt, die sy voor de plegtigheden van *Mosis* insettingen hadden, so ras niet konden afleggen, hoewel het ook aldus niet lang en duurde, of de ceremonien wierden de bodem ingeslagen, en *Moses* buyten de deur geslooten: Maar de staat des *Euangeliums* sal haren loop hebben, so lang de wereld staat, 't is *een eeuwig Testament (b)*, *een eeuwig Euangelium (c)*, de laatste bedeeling der tijden, die God aan de wereld geven sal, *God (d), die voortijds veelmaal, en op veelerley wijse tot de Vaderen gesproken heeft door de Propheten, heeft in dese laatste dagen tot ons gesproken door sijn Soon;* in welken opsigt het *Euangelium*, gesteld tegen de *Wet*, genoemd word *een onbeweeglijk Koningrijk* van den Apostel (*e*), die essen te voren van de *Mosaïsche* staat geseyd hebbende: *Wiens stemme doe de aarde beweegde, maar nu heeft hy verkondigt, seggende: Nog eenmaal sal ik beweegen niet alleen de aarde, maar ook den hemel*, (een spreekwijs de Schriftuur eygen, om een nieuwe vertoning en toestand van saken in te voeren), *ende dit woord, nog eenmaal, wijst aan de verandering der beweeglijke dingen, als welke gemaakt waren, op dat blijven souden de dingen, die niet beweeglijk en zijn*, dat is, dat de staat des *Euangeliums* blijven soude voor altoos. Hierom is't dat *Christus* geseyd word *een onvergankelijk Priesterschap* te hebben (*f*), *Priester te zijn in der eeuwigheyt*, en *in eeuwigheyt geheyligd* te zijn.

Hoeseegter nog eenige tijd geleden wierden.

't Euangelium sal duuren tot het eynde der wereld.

Besluyt, met een vertoog van ons geluk boven die van het O. Test.

Uyt dit alles nu blijkt hoe onvergelijkelijk grooter het geluk van ons Christenen is onder het *Euangelium*, als dat van de Joden ten tijde van de *Wet*: want daar hun verbond gebrekkig was, en *alle die gaven en slagt-offeren, dien die den dienst pleegde, niet en konden heyligen na de conscientie (g)*, heeft het God beliefd ons te plaatsen onder een beter bedeeling, ons vry te maken van alle die nauwe en moeyelijke onderhoudingen, daar sy aan gebonden waren, ons te stellen in het ligt van de allerklaarste ontdekkingen en openbaringen, en ons te geven de heerlijkste, redelijkste en mannelijkste Religie, een Religie, die onse natuur ten vollen heyligd, en ons tot de eeuwige geluksaligheyt leyd: en daarom ten besluyte, *Salig (h) zijn de oogen die sien het gene gy siet: want ik segge u, Dat veele Propheten en Koningen hebben begeerd te sien het gene gy siet, ende en hebben se niet gesien, ende te hooren, het gene gy hoord, ende en hebben niet gehoord.*

(*a*) *Dan.* 9.27. (*b*) *Heb.* 13.20. (*c*) *Openb.* 14.6. (*d*) *Heb.* 1.1. (*e*) *ibid.* 12.26. 27.28. (*f*) *ibid.* 7.24. (*g*) *ibid. c.* 9.9. (*h*) *Luc.* 10.23.24.

EYNDE VAN DE INLEYDING.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

APOSTOLISCHE
OUDHEDEN,

OF

't Leven, Bedrijf en Martelaarſchappen

DER

HH. APOSTELEN

EN

EUANGELISTEN,

MET EEN

Kort verhaal en aanwijſing van de Apoſtelen en hunne Navolgers in de drie eerſte Eeuwen, in de vijf groote Apoſtoliſche Kerken,

DOOR

WILLIAM CAVE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Eufeb. Hift. Ecclef. lib. 1. c. 10. p. 28.

Ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὐ μετὰ πλεῖστον τῆς καταρχῆς τοῦ κηρύγματος, τοὺς δώδεκα ἀποστόλους ἀνακαλεῖται· οὓς καὶ μόνους τῶν λοιπῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατά τι γέρας ἐξαίρετον ΑΠΟΣΤΟΛΟΥΣ ὠνόμαζεν.

Chryf. Præf. in Epift. ad Philem. p. 1733.

ΟΥ μόνον τὰς οὕτω μικρὰς ἐπιστολὰς, καὶ ὑπὲρ οὕτω πραγμάτων ἀναγκαίων ἐπεσταλμένας ἔδει ἐγγεγράφθαι· ἀλλ᾽ εἴθε γὰρ ἐνῆν εὐπορῆσαι τοῦ τὴν ἱστορίαν ἡμῖν παραδιδόντος τῶν Ἀποστόλων, οὐ λέγω ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν καὶ διελέχθησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν ἀναστροφὴν, καὶ τί ἔφαγον, καὶ πότε ἔφαγον, πότε ἐκάθισαν, καὶ ποῦ ἐβάδισαν, καὶ τί καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν διεπράξαντο, ποίοις ἐν ἀνδράσι γεγόνασι, καὶ εἰς ποίαν οἰκίαν εἰσῆλθον, καὶ ποῦ κατήχθησαν, καὶ μετ᾽ ἀκριβείας ἅπαντα διηγήσασθαι· οὕτω πάντα τὰ παρ᾽ αὐτῶν γενόμενα πολλῆς ὠφελείας γέμει.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

AAN DEN LEESER.

'T Zal, geloof ik, den Leeser niet onaangenaam zijn, dat ik
hem verhale, met wat bekommernis en selfs-strijd ik dit
werk ondernomen heb. Behalven dat het my stiet dat het
een aanhangzel is van het doorwrogte boek van dien def-
tigen Prelaat, een Man die so grooten meester in geleert-
heyt en talen is, was ik ook my selven bewust van mijn on-
bequaamheyt tot sulken werk, gelijk op andere tijden, dog
meest wanneer ik door veele my aanklevende swakheden en siekten belemmerd
was. Ik bedagt de moeyelijkheyt van dese saak in haar selfs, die ook moge-
lijk van een beter pen, als de mijne, nog niet wel-genoeg sal konnen behan-
deld worden, alsoo'er weynige van de Kerkelijke oudheyds-beschrijvingen over-
gebleven zijn, en in die weynige, die'er nog zijn, niet veel van die natuur
gevonden word. Ik konde wel niet anders denken, als dat het redelijk was
alle mogelijke eer te doen aan die eerst het Euangelium des vredes gepre-
dikt, en goede boodschap van het goede gebragt hebben, en dat men diend
onderrigt te zijn, hoe veel wy verpligt zijn aan die treffelijke Mannen, die
de Christelijke Religie in de wereld met sulken drift en moeyte geplant heb-
ben, wie en hoedanig deselve geweest zijn, en welke hunne godsaligheyt en
lijdsaamheyt, hunne liefde en yver was, die hen so agtbaar en eerweeerdig
maakten terwijl sy leefden, en hunne gedagtenis sedert altijd met roem heb-
ben doen melden en eeren, meer dan de heerlijkheyt van Alexander, en de
overwinning van Pompejus en Cæsar. Maar wanneer ik daar tegen stelde,
hoe dat soude konnen gedaan worden uyt die weynige onvolkomene memorien
en aantekeningen, die de algemeene schipbreuk van de Kerkelijke Oudheden
ontkomen zijn, en te meer door sulken slegten en onbedreven hand als de
mijne is, so scheen my sulks, beken ik, toe, als een seer moeyelijke saak, en die
ten naasten by onmogelijk was. Dese en eenige andere gedagten deden my
hardnekkig vaststellen daar niets in te doen, tot dat ik, door menigvuldig
aanhouden van andere, my liet bewegen, om het te doen so veel ik'er be-
quaamheyt toe had, en de natuur van de saak het soude toelaten.

Het geen ik by my selven voornamelijk beoogde was een Historie van het
Nieuwe Testament, bysonder na de dood van onsen Heer, te ontwerpen, en
te ondersoeken hoe de Christelijke Kerk door de bediening der Apostelen be-
gonnen en geplant zy, en hoe voorspoedig hunne leer, en hoe kragtig en over-
tuygende hunne wonderwerken geweest zijn; wat oneyndigen arbeyd en moey-
te sy gedaan, en hoe schrikkelijken lijden sy uytgestaan hebben; en bysonder-
lijk nam ik voor, agt te geven op hunne voorbeelden van godsaligheyt en deugd,
die sy in hunne bedieningen ons tot navolging nagelaten, en daar door het
oogmerk van de Religie en van een heylig leven voldaan hebben: Maar de
verhaalschriften, die ons van allen desen zijn overgebleven, zijn vry kort,
en van weynig belang, bequaam genoeg om iemand, die'er wat graag na

is,

is, den appetijt te verwekken, maar niet om den honger te ſtillen: een ſaak die ons billijke reden van klagte geeſt, over het onherſtellijk verlies van die eerſte tijds-hiſtorien, waar van de tijd ons ſodanig beroofd heeft, dat de ſaak en het weſen genoegzaam verloren, en niet veel meer als de ſchel en romp overgebleven is. Hadden wy de ſchriften van Papias, *Biſschop van* Hieropolis, *die een leerling, als* Irenæus *ſeyd* (a), *van den H.* Johannes *geweeſt is (waar in, gelijk ons deſelve verhaald, hy opgeſteld had 't geen hy van die gemeenſaam met de* HH. Apoſtelen *hadden omgegaan, had geleerd, de redenen en diſcourſſen van* Andreas *en* Petrus, *van* Philippus *en* Thomas, *e.ſ.v.), hadden wy de oude hiſtorien van* Egeſippus, *de onderwijſingen van* Clemens *van* Alexandrien, *de tijd-beſchrijving van* Africanus, *en andere diergelijke, de Leeſer ſoude een volkomener en netter verhaal te verwagten hebben. Maar helaas! deſe alle zijn voor lange vergaan, en weynig is'er van hen meer als de namen tot ons overgekomen: ſelfs ſouden wy van 't weynige, dat ons overgebleven is, niet veel gehad hebben, indien niet de roemweerdige ſorg en neerſtigheyt van* Euſebius *dat voor ons bewaard had. Indien nu* Euſebius *in ſijnen tijd* (b) *klaagde (wanneer die ſchriften nog in weſen waren), dat hy, om ſijne hiſtorie op te maken, maar eenige weynige verhaalen van byſonderheden had, die van de oude elk in hunne tijd hier en daar waren nagelaten, hoe veel meer reden hebben wy om te klagen, daar ſelfs die weynige ſtukjens ons ontnomen zijn? So dat hy, die een werk van die natuur wil maken, hemſelven moet aanmerken als veroordeeld tot een ſoort van taak, als dat van de* Egyptenaren *ontrent de* Iſraëliten *was, om* ſteenen *te maken ſonder* ſtroo, *of ten minſten dat op te ſoeken waar hy het vinden kan, hoewel het na alle gedane moeyte weynig bybrengd; welk niet alleen de ſchoonheyt en het voltrekken van een gebouw geweldig te rug houd, maar den arbeyd en moeyte buyten maten verſwaard: want hierom ben ik genoodſaakt geweeſt die kleyne ſtukjens van oudheyt, die in de ſchriften der Ouden verſtroyd leggen, 't een in deſen, en 't ander in een anderen hoek geſmeten zijnde, op te ſamelen; 't welk ik dan ten laatſten alles t'ſamen geſteld heb, gelijk als ſtukjens van een gebroken beeld, op dat het ten minſten na dien, welken men voor heeft te vertoonen, eenigzins gelijke.*

Indien ik had konnen goed keuren de ydele en lompe Schrijvers, Abdias Babylonius, Het lijden van Petrus en Paulus, Joachimus Perionius, Petrus de Natalibus, *en diergelijke te behandelen, ik ſoude den Leſer wel een breeder, egter geen beter verhaal hebben konnen geven. Maar behalven dat ik van naturen van valsheyt en beuſelingen afkeerig ben, byſonder in ſaken daar de eer van de Chriſtelijke Religie aan gelegen is, ſo wiſt ik dat de wereld hedensdaags wijſer is, als datſe door* pias fraudes, heylige bedriegeryen, *en met Kerkelijke* Romans, *en legende-vertellingen haar laten bedriegen en beſpotten ſoude. Hierom is het dat ik wijdloopig ſta, en byſonderheden verhaal op en van het leven der twee eerſte* Apoſtelen, *doordien een gedeelte deſſelfs ons verſekerd word door een ontwijfelbare authoriteyt, en een groot gedeelte van de heylige hiſtorie des* Nieuwen Teſtaments *deſelve vertoond, ſelfs menigmaal tot de beſchrijving van de minſte omſtandigheyt ontrent 't geen ſy gedaan hebben. En ik giſſe dat de wijſe en verſtandige Leſer my niet qualijk duyden ſal, dat ik my liever in een hiſtorie, die ik ontwijfelbaar wiſt waar te zijn, ophield, dan hem onthaalde met ſulke, van welke daar reden genoeg is om te beſluyten dat ſe valſch zijn.*

De Leſer ſal ligtelijk konnen merken, dat de Schrijvers, die ik gebruykt heb,

(a) *Apud Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 39. *p.* 111. (b) *ibid. lib.* 1. *c.* 2. *p.* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

heb, niet alle van eenen rang en agting zijn. Eenige derſelven hebben Goddelijke *ingevingen gehad, welker authoriteyt en geloofweerdigheyt onſchendbaar is, en hunne verhalen niet alleen geloofſtijk, maar ſelfs ontwijfelbaar maakt, door dien de geeſt, die hen beſtierde, niet miſſen nog dwalen konde. Andere zijn ſulke, aan welke getrouwigheyt en getuygenis, byſonder in 't verhaal van geſchiedeniſſen, geen genoegzame reden van twijſeling is, ik verſta daar door de onvervalſchte ſchriften der oude Vaders, of die, welke, hoewel t'onregt deſen of geenen Oudvader toegeſchreven, egter van allen toegeſtaan worden oud en niet verwerpelijk te zijn, al is't dat de regte Vader derſelven niet wel bekend ſtaat. Na deſe volgen de Schrijvers van de middel en latere eeuwen van de Kerk, die, hoewelſe niet ſo veel credijt hebben als de reeds gemelde, egter wegens eenige byſonderheden die d'een of d'ander eygen zijn, ons mogen aangepreſen worden. Onder deſe rang ſtel ik* Simeon Metaphraſtes, Nicephorus Caliſtus, *de* Menæa *en* Menologia *(maandelijke beſchrijvingen) van de* Griekſche *Kerk, e.ſ.v. in welke wy wel veele ydele, loſſe en onwaarſchijnlijke verhalen ontmoeten, maar egter ook niet te onregt eenige ware en gewigtige hiſtorien mogen geoordeelt worden te behelſen, byſonder gemerkt ſy het voordeel van veele oude en Kerkelijke Schrijvers hadden, die toen nog in weſen waren, maar nu t'eenemaal verloren zijn; hoewel ik ook deſe ſelfs noyt heb ingeroepen, als waar ouder en geloofweerdige Schrijvers ontbreken: en daarom wordenſe, indien by hen iets dat in hemſelven twijfelagtig en verdagt, en van baſtaard en onbekende Schrijvers geleend is, voorkomt, altijd bygebragt of afgeweſen met goedkeuring of eenige hekeling, ten eynde de ligt-geloovige Leſer mag weten, waar op hy vertrouwen kan, en niet behoeve te vreeſen, dat hy ſal overvallen en misleyd worden, om twijfelagtige en verdigte vertellingen te gelooven. Om af te breken, ik merke wel dat dit geheele verhaal ſchraal en mager is, en de Leſer daar al ſo min genoegen in ſal hebben, als ik ſelfs; dit eene ſal ik alleen van deſſelfs liefde en billijkheyt verſoeken, dat hy ſijn oordeel opſchorte, tot dat hy een weynig moeyte genomen heeft, om van den ſtaat van die tijden en ſaken, daar ik van ſchrijve, eenige kennis te nemen, en dan ſal hy, hoop ik, wat hy ook van mijn onvoorſigtigheyt, in dit werk te ondernemen, mag ſeggen, geen reden hebben om my, in het opſtel van dien, over gebrek van opregtigheyt en ſorgvuldige toeſigt te beſchuldigen.*

Aan-

Aanwijser der Hoofdstukken deses eersten Deels.

De Inleyding.

Het Leven van den H. Petrus*, daar in de*

I. Afdeeling.

Van Petri geboorte af tot sijn eerste komste by Christus.

II.

Van Petri eerste komste tot Christus, tot dat hy Christi discipel wierd.

III.

Van Petri verkiesing tot het Apostelschap, tot dat hy de belijdenis van Christus dede.

IV.

Van die tijd sijner belijdenis tot Christi laatste Pascha.

V.

Van dat laatste Pascha tot Christi dood toe.

VI.

Van Petrus sedert Christi opstanding tot desselfs hemelvaart.

VII.

Van Petri daden sedert Christi hemelvaart tot de verstroying der Kerk toe.

VIII.

Van Petri daden na de verstroying der Kerke te Jerusalem, tot sijn twist met d' Apostel Paulus tot Antiochien.

IX.

Van 't gene Petrus heeft gedaan na dat de H. Historie ophoud, tot sijn martelaarschap toe.

X.

De beschrijving van Petri persoon en humeur, en een regifter van het geen hy geschreven heeft.

XI.

Een ondersoek van Petri gaan na Romen.

Een aanhangsel van de laatste afdeeling.

Het Leven van den H. Paulus *in volgende Afdeelingen.*

I. Afdeeling.

Van Pauli geboorte tot sijn bekeering toe.

II.

Van Pauli bekeering af tot het Concilie te Jerusalem toe.

III.

Van Paulus na de tijd van de Synode te Jerusalem tot sijn vertrek van Athenen toe.

IV.

Van Pauli bedrijf te Corinthen en Ephesen.

V.

Van Paulus na sijn vertrek van Ephesen tot sijn beschuldiging voor Felix toe.

VI.

Van Pauli eerste ondersoek voor Felix, tot dat hy tot Romen quam.

VII.

Van Pauli komste tot Romen, tot sijn Martelaarschap toe.

VIII.

De beschrijving van Pauli persoon en humeur, met een regifter van sijn schriften.

Het Leven van den H. Andreas.

Het Leven van den H. Jacobus de Groote.

Het Leven van den H. Johannes.

Het Leven van den H. Philippus.

Het Leven van den H. Bartholomæus.

Het Leven van den H. Mattheus.

Het Leven van den H. Thomas.

Het Leven van den H. Jacobus de kleyne.

Het Leven van den H. Simon Zelotes.

Het Leven van den H. Judas.

Het Leven van den H. Matthias.

Het Leven van den H. Euangelist Marcus.

Het Leven van den H. Euangelist Lucas.

Dipticha Apostolica, *of optelling van de Apostelen, en hunne Navolgers binnen de drie eerste eeuwen in de vijf groote Kerken, die van hen worden gesegd gefondeert te zijn.*

Inley-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Inleyding tot het eerſte Stuk
VAN HET
LEVEN DER APOSTELEN
EN
EUANGELISTEN.

INHOUD.

Chriſti getrouwigheyt in het ſtellen van Dienaars in ſijn Kerk. De weerdigheyt der Apoſtelen boven andere. Den nadruk van het woord Ἀπόστολος. *De natuur van de Apoſtoliſche bediening. Opſigt in het aanſtellen derſelven op de gewoonte der* Joden. *Wie by haar* Apoſtoli *genaamd wierden. Het getal der Apoſtelen was bepaald. Waarom'er twaalf waren. Verſcheyden giſſingen der Ouden daar ontrent. Hun onmiddelÿke verkieſing. Hun werk waar in het beſtond. Hun algemeene laſt. Apoſtoliſche Kerken, welke die waren. Hoe haaſt de Apoſtelen de Chriſtelÿke Religie door de wereld hebben voortgeſet. Een bewijs daar uyt van de Goddelijkheyt der Chriſtelijke Religie. De magt den Apoſtelen gegeven was in hun allen gelijk.* Petri *opperhoofdigheyt boven de andere tegengeſproken in de Schriftuur en in de Oudheyd. Hoe de Apoſtelen tot hun bediening wierden bequaam gemaakt. Sy hadden onmiddelijk van Chriſtus ontfangen de Leer, die ſy overleverden. In het overleveren van dien waren ſy onfeylbaar. Hun geduurigen en gemeenſamen ommegang met hun Meeſter. Sy waren voorſien met magt om wonderwerken te doen: Dat was een kragtig bewÿs voor de goddelijkheyt van hun Leer. Nader aanmerking van de wonderwerkende kragt den Apoſtelen gegeven. De* Prophetye, *wat daar door te verſtaan, en wanneer ſe hebben opgehouden. De gave om de Geeſten te beproeven. De gave der talen. De gave van uytlegging. De onredelijke practijk van de* Roomſche Kerk *in de Schriftuur, en den Dienſt te houden in een onbekende taal. De gave van geſondmaking, deed aan de Chriſtelijke Religie groot voordeel; hoe lang die geduurt heeft. Magt om aanſtonds iemand ligchamelijke ſtraffen te doen overkomen, en 't groot voordeel dat daar in ſtak voor die tijden. De Apoſtelen bequaam gemaakt, om de kragt van wonderwerken te doen, en andere mede te deelen. Hoe lang de Apoſtoliſche bediening geduurt heeft. Wat daar in gewoon, en buyten-gewoon was. In wat ſin Biſſchoppen Apoſtelen genaamt zijn.*

I. JESUS CHRISTUS, *de groote Apoſtel en Hogeprieſter onſer belijdenis* (*a*), zijnde van God geordonneerd, om de opperſte regeerder en gebieder van ſijn Kerk te zijn, is, gelijk als *Moſes*, *in geheel ſijn huys getrouw geweeſt* (*b*), edog met dit merkelijk vooruytdeel, dat *Moſes* is getrouw geweeſt *als een Dienaar*, maar *Chriſtus als de ſone over ſijn eygen huys*, 't welk hy gebouwt, beveſtigd en geregeert heeft met alle mo- Jeſu getrouwigheyt in 't ſtellen van Dienaars in ſijn Kerk.

M gelijke

(*a*) *Heb.* 3. 1 (*b*) *ibid.* 3. 5. 6.

gelijke ſorge en neerſtigheyt ; immers hy en konde geen grooter blijk geven van ſijn getrouwigheyt ontrent God, en van ſijn liefde en genegentheyt tot der menſchen zielen, dan dat hy een gemeente voor hemſelven verkregen en gekogt hebbende, en niet langer konnende op aarden in eygener perſoon deſſelfs intereſt beſorgen, na den Hemel niet wilde wederkeren, voor dat hy verſcheyden orders en bedienaars in deſelve geſteld had, die over haar opſigt hebben, hare ſaken beſtieren, en na de voorvallende veranderingen van haar ſtaat 't geen in ſijn huysgeſin nodig was en vereyſt wierd, uytdeelen ſouden. Tot dien eynde

Die waren veelderley.

heeft hy *gegeven (c) ſommige tot Apoſtelen, en ſommige tot Propheten, ende ſommige tot Euangeliſten, ende ſommige tot Herders ende Leeraars, tot volmakinge der Heyligen, tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge des ligchaams Chriſti; tot dat wy alle ſullen komen tot de eenigheyt des geloofs, en der kenniſſe des Soons Gods, tot eenen volkomenen man, tot de mate der grootheyt der volheyt Chriſti.* De eerſte en voornaamſte rang van de Dienaars is die van de Apoſtelen, *God heeft'er (d) ſommige in de Gemeente geſteld, ten eerſten Apoſtelen, ten tweeden Propheten*, e. ſ. v.

Onder die munten uyt de Apoſtelen.

I. *Apoſtelen*, als die boven andere in bediening en eer uytmunteden, als zijnde onmiddelbaarder verkoren, hebbende breeder en ruymer commiſſie, en met grooter en aanſienlijker magten en voorregten voorſien; prophetien, gaven om mirakelen te doen, en booſe geeſten uyt te werpen; de order van Herders en Leeraars waren alle Geeſtelijke magten, en als banieren van groot geſag, ἀλλὰ τύτων ἁπάντων μείζων ἐςὶν ἀρχὴ ἡ ἀποσολικὴ ſeyd *Chryſoſthomus (e)*, dat is, *maar de Apoſtoliſche weerdigheyt is grooter dan alle die*, waarom hy deſelve den naam geeft van een *geeſtelijk Burgermeeſterſchap*, alſo een Apoſtel boven andere bediende van de Kerk ſo veel uytmuntede, als de Burgemeeſter boven alle andere Raadsheeren van Romen. Deſe Apoſtelen waren eenige weynige uytgeleſene perſonen, die onſe Heer uyt alle andere verkoor, om een gedeelte van de Kerk-regeering op hunne ſchouderen te leggen, en af te ſenden tot de eerſte planting en vaſt-ſtelling van de Chriſtelijke religie in de wereld: *hy (f) verkoos'er twaalf, die hy Apoſtelen noemde.* Van welker leven en daden, alſo wy in het volgende werk een hiſtoriſch verhaal geven ſullen, kan het ſekerlijk niet ondienſtig zijn voor-uyt te ſenden eenige algemeene aanmerkingen, die niet ſlaan op deſen of geenen, maar op de ſaak in 't geheel; daar in wy nader ſullen inſien welke de nadruk van dat woord, en de natuur van die bediening is, de bequaamheyt en bequaam-making van die perſonen, en hoe lang die bediening geduurt en plaats gehad heeft.

Dat woord is gebruykt van ſaken.

II. Het woord Ἀπόσολος, of *afgeſonden*, word by oude Schrijvers gepaſt of op ſaken, of op daden, of op menſchen. Op ſaken: dus wierden de Afſcheyds-brieven, welke geven wierden dien die ſig van een mindere tot een hogere regtbank beriepen, in de taal van de Roomſche Wetten gemeenlijk *apoſtoli* genoemd (g): dus wierd een Pacquetboot genoemd ἀπόσολον πλοῖον, om dat het tot kondſchap, en tot het af-ſenden van order herwaards en derwaards gebruykt wierd; dus, hoewel in een anderen ſin, wierd in de oude Griekſe Kerk-dienſt-order (*liturgie*) de leſſe, die uyt de Sendbrieven genomen wierd, genoemd ἀπόσολος (h), om dat ſe gemeenlijk genomen wierd uyt de ſchriften der Apoſtelen.

Som-

(c) *Eph.* 4. 11, 12, 13. (d) 1 *Cor.* 12. 28. (e) *Serm. de util. lect. S. Script. Tom.* 8. *Edit. Savil. p.* 114. (f) *Luc.* 6. 13. (g) *L. Unic. ff. lib.* 49. *Tit.* 6. *Vid. L.* 106. *Tit.* 16. *lib.* 50. & *Paul. JC. Sent. lib.* 9. *Tit.* 39. (h) *Chryſoſth. Liturg. in Ritual. Græc. p.* 68.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Somtijds word het gepaſt op daden, en dan betekend het niet anders dan een ſending, of de daad van ſending ſelfs: dus was men gewoon het uytſenden van een vloot, of een ſcheeps-uytvoering den naam te geven van ἀπόστολος, want na het ſeggen van *Suidas* (*i*) wierden de perſonen, geordonneert tot het beſorgen en beſtieren van de vloot, genoemd ἀποστολεῖς, en αἱ τῶν ναῶν ἐκπομπαὶ; het uytſenden en afveerdigen der ſcheepen ἀπόστολοι. Ten laatſten, welk hier ons meeſt te pas komt, word het ook gebruykt van menſchen; en dan word'er niet anders door verſtaan als een Bode, iemand die met een byſondere boodſchap geſonden word, om in den naam des genen die hem ſend iets particuliers te verrigten: dus word (*k*) *Epaphroditus* genoemd de *Apoſtel of afgeſondene der Philippenſen*, als zijnde van hen aan *Paulus* tot Romen geſonden: dus word *Titus* en de twee andere broeders ἀπόστολοι, *afgeſondene der Gemeenten* genoemd (*l*): en dus gebruykt het onſe Heer (*m*): ἀπόστολος, *een geſante is niet meerder dan die hem geſonden heeft*. Dit nu de gemeene betekenis van dat woord zijnde, heeft het onſe Heer gepaſt tot een byſonder gebruyk, en op ſulke, die hy verkoren had, om die byſondere laſt en magt, die hy hen gegeven had, uyt te voeren. *Twaalf*, ſeyd de Euangeliſt, *die hy ook Apoſtelen noemde*, dat is, Commiſſariſſen, die geſanten Chriſti ſouden zijn, die in Chriſti naam door de geheele wereld ſouden geſonden worden, om het geloove te planten, de kerke te regeeren, en daar over opſigt te hebben, en door hunne wijſe en voorſigtige order 't geen haar in volgende tijden mogt nodig zijn te beſorgen.

Van daden,

En van menſchen.

In die laatſten ſin van Chriſtus gebruykt van ſijn Geſanten.

III. Het geen wy ter naaſter plaats hebben aan te merken is de natuur van hun bediening; om welke te bevatten wy op deſe volgende dingen ſullen agt geven: Eerſtelijk, het is buyten twijfel, dat onſe Heer in het aanſtellen van dit Ampt eenigſins geſien heeft op den toeſtand der ſaken in de Joodſe Kerk, ik meen niet alleen in het gemeen, dat'er hoger en lager bedienaars ſouden zijn, gelijk'er onder de Moſaiſche bedeeling hoger en minder orders waren, maar ook, dat hy hier in ſijn oog geſlagen heeft op een gebruyk en gewoonte, die onder de Joden gemeen was. By de Joden nu wierden niet alleen alle afgeſondene of Boden genoemd שלוחים, of *Apoſtelen*, maar ſy hadden ook de gewoonte (*n*) iemand af te veerdigen met brieven van geloof en laſt, volgens welke deſelve als gevolmagtigde en afgeſondene van die hem geſonden had, ſijn laſt uytvoerde, daar uyt ontſproten is het ſpreekwoord: שלוחו של אדם כמותו *elks Apoſtel is als de man ſelfs*, dat is, al 't geen hy doet word ſo vaſt en bondig gehouden, als of hy het ſelfs gedaan had. Dus was *Saulus*, van het Sanhedrim na Damaſcus afgeſonden zijnde, om de Joden, die ſig tot het Chriſtendom bekeerden, na Jeruſalem gebonden te brengen, voorſien met brieven van den Hogen-prieſter (*o*), daar door hy magt had, om in die ſaak als een Commiſſaris en gevolmagtigde van hem te doen. En *Epiphanius* verhaalt ons (*p*) van een order van menſchen, die genoemd werden *Apoſtelen*, welke waren Raads-heeren van den Joodſen Patriarch, die altijd op hem paſten, om in ſaken van Wet en Regt hem met raad te dienen, en door hem, gelijk hy te kennen geeft, (*q*) ſomtijds geſonden wierden, om op het leven van de Prieſters en

Daar in geſien is op de Joodſe Kerk

En een gemeene gewoonte der Joden.

Opſigters der Synagogen, en ophaalders der Tienden e. s. v. Apoſtelen genaamde.

(*i*) *Suid. in Voc.* ἀποστολαὶ. *ex Demoſth. vide Harpoc. Lex. in Dec. Rhet.* (*k*) *Phil.* 2. 25. (*l*) 2 *Cor.* 8. 23. (*m*) *Joh.* 13. 16. (*n*) Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ Ἰουδαίους ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἀνακομιζομένους. *Euſeb. in Caten. Miſ. apud Heinſ. exercit. in Luc.* 6. (*o*) *Act.* 9. 1. 2. (*p*) *Hæreſ.* 30. *p.* 60. (*q*) *Ibid. p.* 63.

en de Joodse Clergie te letten, en de ongeregeltheden van de Synagogen het geheele land door te verbeteren, met een last om de tienden en eerstelingen, die hem alöm onder sijn gebied toequamen, te ontfangen. Ook vinden wy van sulke Apostelen gewag gemaakt door den Keyser *Julianus* in een brief aan de Joden (r), en in een wet van den Keyser *Honorius* (s), die gebruykt wierden van den Patriarch, om 's jaars eens het *aurum coronarium*, of *kroons-geld* (een schatting, die sy alle jaren aan de Roomsche Keysers betaalen moesten) op te halen. Maar ten tijde onses Saligmakers konden'er geen Apostelen in dien sin zijn, hoewel het ook seker is, dat'er toen iets was, dat daar na geleek, also de Jood *Philo* (t) meer als eens spreekt van sulke, welke waren ἱεροπομποὶ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν χρυσὸν καὶ ἄργυρον πλεῖστον κομίζοντες εἰς τὸ ἱερὸν, τὸν ἀθροισθέντα ἐκ τῶν ἀπαρχῶν, *heylige afgesondene, die jaarlijks veel goud en zilver, vergadert uyt de eerstelingen, ophaalden, en in den Tempel te Jerusalem bragten.* Hoe het zy, of niet, immers heeft onse Heer, volgens de algemeene gewoonte van die tijden om Apostelen of Gesanten aan te stellen, die alles in hunne namen, als last hebbende en afgesondene, deden, Apostelen genoemd de sodanige die hy bysonder verkoor, om sijn persoon te representeeren, sijn wil en meening de wereld bekend te maken, en als Ambassadeurs en Commissarissen in sijn plaats te handelen.

Christi oogmerk met die Naam.

De Apostelen waren twaalf,

IV. Ten tweeden, wy merken aan, dat de personen, die van onsen Saligmaker uytgesonden waren, niet onbepaald gelaten, maar tot een seker tal gebragt, en essen aan dat van twaalf bepaald wierden: *Hy steld'er* (v) *twaalf, op datse met hem souden zijn:* een getal, welk eenige verborgentheyt schijnt mede te brengen, en een bysondere beduydenis gehad te hebben, gelijk afgenomen word uyt de bekommernis, die de Apostelen by het afvallen van *Judas* hadden, om dat tal weder te vervullen. De Vaders gaan in hunne gissingen hier over vry breed, en verschillen vry van malkanderen. De *H. Augustinus* (x) meend, dat onse Heer hier in opsigt gehad heeft op de vier deelen der wereld, die door de predicatie des Euangeliums stonden geroepen te werden, welke met drie (om de Drie-eenigheyt, in wiens naam deselve souden geroepen worden, te betekenen) vermenigtvuldigt, (gemultipliceerd) zijnde, twaalf uytmaken. *Tertullianus* wil (y), dat sulks zy voorgebeeld door de twaalf water-fonteynen in Elim, also de Apostelen souden uytgesonden worden, om de dorstige wereld met de kennisse der waarheyt te bewateren en te verquikken; door de twaalf Edel-gesteentens in den borstlap van *Aaron*, om de Kerke, het kleed, welk Christus onse groote Hogepriester heeft aangedaan, te verligten; door de twaalf steenen, die *Josua* uyt den Jordaan opnam, om in de Arke des Verbonds gelegd te worden, daar door dan soude betekend zijn, dat het geloof der Apostelen vast en seker is, dat sy van den waren *Josua* of *Jesus* by hun doop in de Jordane hun verkoren, en tot het binnenste heyligdom van sijn verbond toegelaten. Andere seggen ons, dat het is afgeschaduwt door de twaalf Verspieders, die uyt alle stammen genomen wierden, om het Land van belofte te verspieden; of door de twaalf poorten van de H. Stad in het gesigte van *Ezechiel*; of door de twaalf schellekens die aan den soom van *Aarons* mantel des *Ephods* hongen, (z) *doordien hun geluyd over de geheele aarde uytgaan soude, en hunne*

Welk schijnt een verborgentheyt te beduyden.

Der ouden gissingen over dat twaalf-tal.

woor-

(r) *Epist.* 25. *p.* 153. (s) *L.* 14. *Cod. Th. de judæis lib.* 16. *Tit.* 8. (t) *Lib. de Legat. ad Cajum. p.* 1023. *vide pag.* 1035. *E.* (v) *Marc.* 3. 14. (x) *Serm.* 3. *in Psal.* 103. *Col.* 1192. *Tom.* 8. *Vid. in Psal.* 59. *Col.* 603. (y) *Adv. Marcion. l.* 4. *c.* 13. *p.* 425. (z) *J. Mart. dial. cum Tryph. p.* 260.

woorden tot de eynden der wereld (*a*). Maar het ſoude oneyndig werk zijn alle diergelijke giſſingen op te halen, alſo'er qualijk in de Schriftuur ergens een getal van twaalf voorkomt, welk niet door d'een of d'ander van de Ouden op de twaalf Apoſtelen t'huys gebragt en gepaſt werd, en waar uyt niet een gemeen verſtand ligtelijk een verborgentheyt ſoude konnen trekken. 't Geen hier in de reden ſchijnt naaſt te komen is, dat onſe Heer, ſullende nu een nieuwe geeſtelijke Republijk, een ſoort van een verborgen Iſraël, opregten, dit getal beraamd heeft, of na de twaalf Aarts-vaders, die de grondleggers van de twaalf ſtammen Iſraëls geweeſt waren, of na de twaalf φυλάρχαι, of *hoofden der ſtammen*, die onder de Joden, gelijk wy mogelijk hier na wel nader ſullen aanmerken (*b*), regenten van hunne ſtammen waren.

Des Auteurs meening daar ontrent.

V. Ten derden, deſe Apoſtelen wierden onmiddelijk van *Chriſtus* ſelfs geroepen, uyt alle ſijne Diſcipelen en navolgers verkoren, en kreegen hunne volmagt uyt ſijn eygen mond. 't Is wel waar *Matthias* was niet onder de eerſt-verkorene, maar in plaats van *Judas*, die afgeweken en na ſijn eygen plaats gegaan was, na Chriſti hemelvaart gekoren: egter, om dat hy een van de ſeventig Diſcipelen was, die reeds van onſen Saligmaker geroepen en geſonden waren, en om dat Gods wil en welbehagen op een buyten-gewoone wijſe in de uytſpraak van deſſelfs verkieſing geſien wierd, ſo was ſulks genoegſaam van die ſelve waardye als de eerſte verkieſing. En wat den H. *Paulus* aangaat, hy was niet een van de twaalf, maar aangenomen tot een Apoſtel boven het gewoone getal, egter ſo wel een Apoſtel als de andere, en dat niet van menſchen, nog door een menſche, maar door *Jeſum Chriſtum*, gelijk hy ſijn eygen ſaak tegen het inbrengen van bedriegers, die hem na-gaven dat hy maar een Apoſtel door de tweede hand was, bepleyt (*c*), alſo hy dog ſo wel als de andere onmiddelijk door *Chriſtum*, en wel op een buyten-gewoone wijſe geroepen was; want daar de andere van hem geroepen waren, terwijl hy nog in ſijn geringen en nederigen ſtaat was, wierd hy geroepen als *Chriſtus* reeds op ſijnen troon geſeten was, en hem verſcheen, omringd met ſulken heerlijken glans en majeſteyt, dat hy'er niet voor beſtaan konde. Ik ſal hier niet meer toe ſeggen, als dat een onmiddelbare roeping altijd ſo nodig geoordeelt is, om aan een Leer agting en geloofweerdigheyt te geven, dat de grootſte en blijkelijkſte bedriegers daar ten allen tijden op geroemd hebben. Dus was *Manes* (*d*), de grondlegger van de ſecte der Manicheën, gewoon hemſelven in ſijne brieven te beſchrijven als den Apoſtel *Jeſu Chriſti*, doordien hy voorwendde, dat hy die gene was, welken onſe Heer beloofd had in de wereld te ſenden, en dat dienvolgende de H. Geeſt in hem geſonden was; waarom hy ook twaalf Diſcipelen, in navolging van het twaalf-tal der Apoſtelen *Chriſti*, aanſtelde, om altijd op hem te paſſen. En hoe menigmaal de Turkſche bedrieger *Muhammed* om die reden hemſelven Gods Apoſtel noemd, weet een iegelijk, die maar den Alcoran eens geſien heeft.

Sy waren onmiddelijk van Chriſtus geroepen.

Wat van Matthias te oordeelen zy,

en van Paulus.

Sulke onmiddelbare roeping altijd nodig geagt.

En daarom voorgewend van Manes,

en van Muhammed.

VI. Ten vierden, het groote werk en beroep der Apoſtelen is geweeſt om het Euangelium te prediken, de Chriſtelijke religie vaſt te ſtellen, en als onmiddelijke gedeputeerde en plaats-houders van *Chriſtus*, de Kerke te regeeren. Sy moeſten de menſchen onderrigten in de leere des Euangeliums, de wereld tot hun Diſcipelen maken, doopen en tot het geloove *Chriſti* over brengen; ſy moeſten Leydsmannen en Dienaars

Der Apoſtelen werk.

(*a*) *Rom.* 10. 18. (*b*) *Sie in't leven van den H. Petrus, derd. Afdeel.* §. 2. (*c*) *Gal* 1. 1. (*d*) *Aug. de hæreſ. c.* 46. *col.* 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

des Euangeliums aanſtellen en ordonneeren, menſchen tot de heylige bedieningen affonderen, hardnekkige ſondaars beriſpen en ſtraffen, alle wan-orders en verdeeltheden vereffenen en in order brengen, en order in de Kerk ſtellen, na de gelegentheyt vereyſchte, als zijnde aangedaan met een buyten-gewoon geſag en magt om alles tot ſtigting der Kerken te ſchikken. Dit ampt bedienden de Apoſtelen niet in ſijn volle uytſtrekking en breedte, ſo lang *Chriſtus* nog op aarde was; want hoewel hy haar by hun verkieſing uytſond om te prediken en te doopen, egter was dat toen nog maar een bepaalder en voor een tijd duurend beroep, waar van ſy t'elkens tot hun private beſigheden wederkeerden, alſo de voorname magt nog doorgaans van *Chriſtus* ſelfs bedient en te werk geſteld wierd, en de volkomen oeffening deſſelfs hen niet met der daad overgegeven wierd, voor dat hy gereed ſtond om de wereld te verlaten: want toen was het dat hy tot hen ſeyde (*e*): *Gelijkerwijs my de Vader geſonden heeft, ſende ik ook u lieden: Ontfangt den Heiligen Geeſt. So gy iemands ſonden vergeeft, dien zijn ſy vergeven; ſo gy iemands ſonden houd, dien zijn ſy gehouden*: waar door hy dan eenigſins hen deſelve magt gaf, die hy van ſijnen Vader ontfangen had.

Niet ten vollen bediend, ſo lang Chriſtus op aarde was.

VII. Ten vijfden, deſe laſt, die den Apoſtelen gegeven wierd, was onbepaald en algemeen, niet alleen ten opſigt van magt, ſo dat ſy alle deelen van den Godsdienſt, ſo wel den Dienſt als de Kerke rakende, bequaam waren te verrigten, maar ook ten opſigt van plaats, als zijnde niet bepaalt binnen deſe of gene provincie (*f*), maar hebbende ſelfs de geheele wereld tot hun parochie, om in te prediken, als zijnde *deſignati Nationibus magiſtri*, na de ſpreekwijs van *Tertullianus* (*g*) en *geordonneert om Leermeeſters van alle volkeren te zijn*: want ſo loopt hun laſtbrief: (*h*) *Gaat henen in de geheele wereld, en predikt het Euangelium allen creaturen*, dat is, allen menſchen, want 't geen de Euangeliſt ſeyd πᾶσα κτίσις komt over een met het woord der Joden לכל הבריות *aan alle creaturen*, waar door ſy gewoon waren in 't gemeen alle menſchen, maar byſonder de Heydenen, in tegenſtelling van de Joden, te betekenen. So lang onſe Saligmaker op aarde leefde, ſtrekte ſig de diening der Apoſtelen niet verder dan in Judæa uyt, maar als hy ten Hemel gevaren was, wierd *de middelmuur des afſcheydſels gebroken* (*i*) en de weg ſtond hen in alle plaatſen en landen open; en daar door gaat de huyshouding van het Chriſtendom die van het Jodendom verre te boven: want het prediken der Propheten, (*k*) gelijk het ligt dat door een glas komt, was bepaald aan het huys van Iſraël; maar de leere gepredikt door de Apoſtelen was gelijk het ligt der Sonne aan het uytſpanſel, welk ſijn ſtralen ſchiet, en ſijn hitte en invloed voortſet tot alle deelen van de wereld; *hun geluyd ging uyt door de geheele aarde, en hunne woorden tot de eynden der wereld* (*l*). 't Is wel waar, dat ſe, om te beter en ordentlijker hun ſaken te verrigten, van de Ouden geſegd worden, de wereld in ſo veele deelen en quartieren verdeelt te hebben, en dat de eene na het eene, en de andere na een ander gedeelte ſig begaf; *Petrus* na Pontus, Galatia, Cappadocien, e.ſ.v; *Johannes* na Aſia;

Hun bediening ſtrekte ſig uyt over de geheele wereld.

Volgens Chriſti laſt

En nam begin na Chriſti hemelvaart.

Munteden daar in uyt boven de Propheten.

Daar niet tegen ſtrijd, dat d'eene herwaarts en d'ander derwaarts reyſde.

(*e*) *Joh.* 20. 21. 22. 23. (*f*) Ἄρχοντές εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντες οἱ Ἀπόστολοι· ἄρχοντες, οὐκ ἔθνη καὶ πόλεις διαφόρους λαμβάνοντες, ἀλλὰ πάντες κοινῇ τὴν οἰκουμένην ἐμπιστευθέντες. *Chryſ. Serm.* περὶ τοῦ: ὅτι χρήσιμος ἡ τῶν γραφῶν ἀνάγνωσις. *p.* 115. *Tom.* 8. *Edit. Savil.* (*g*) *De Præſcript. Hæret. c.* 20. *p.* 208. (*h*) *Marc.* 16. 15. (*i*) *Eph.* 2. 14. (*k*) Ὥσπερ δὲ ἐστὶ φῶς διὰ θυρίδος εἰσερχόμενον, ὁ δὲ ἥλιος ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ τὰς ἀκτῖνας ἐπαφίησιν· οὕτως ἦσαν οἱ προφῆται τοῦ ἰδίου οἴκου μόνον φωστῆρες τοῦ Ἰσραήλ. οἱ δὲ Ἀπόστολοι ἥλιοι ἦσαν ἐκλάμποντες τὰς ἀκτῖνας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. *Macar. Homil.* 14. *p.* 171. (*l*) *Rom.* 10. 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Asia; *Andreas* na Scytien, e. s. v. Maar egter bonden sy henselven so nauw niet aan de provincien, die hen ten deel gevallen waren, of sy gingen wel, als het so gelegen quam, ook tot andere eens over, hoewel se ten principaale de naaste opsigt hadden op die quartieren die hen toegedeelt waren; tot welken eynde sy hun gewoone verblijfsplaats in de een of de ander voorname stad van die provincie hadden, gelijk de H. *Johannes* had te Ephesen, de H. *Philippus* te Hierapolis, e. s. v. uyt welke sy bequamer konden sien, wat'er rondom te doen was: en hierom was het dat dese plaatsen by uytnemendheyt den naam van *Apostolische Kerken* kregen, als zijnde door Apostelen eerst geplant, en boven andere bewerkt en bewatert, en *matrices & originales fidei*, als het woord is van *Tertullianus* (m), *Moeder-kerken, en oorsprongen des geloofs*, om dat de Christen Leer daar eerst gesaayt, en van daar voortgeplant en overgebragt was tot de Landen daar rondom, of om dat sy, gelijk sijn eygen woorden zijn (n), *Ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde Ecclesiæ mutuatæ sunt.*

[Sy hadden in hunne provincien voorname verblijfplaatsen.]

[Apostolische Kerken.]

VIII. Tot uytvoering van dese ruyme last vinden wy, dat de Apostelen niet lang na onses Heeren hemelvaart, by-na alle de deelen van de toenmaals bekende wereld doorreyst hebben. De H. *Andreas* na Scytien en de Noorder Landschappen; de H. *Thomas* en *Bartholomæus* na Indiën; de H. *Simon* en *Marcus* na Africa, Egypten, en de deelen van Lybien en Mauritanien; de H. *Paulus*, en waarschijnlijk *Petrus* en eenige andere, na de afgelegenste landen Westwaards, e. s. v. welk alles gedaan wierd in min dan veertig jaren tijd, te weten, eer dat nog de Joodse Staat door *Titus* en het Leger der Romeynen verwoest wierd: want onse Heer had uytdrukkelijk voorseyd (o), Dat *het Euangelium des Koninkrijks in de geheele wereld soude gepredikt worden, tot een getuygenisse allen volkeren, en dat alsdan het eynde komen soude*, dat is, het eynde van den Joodsen Staat, welk de Apostelen essen te voren (p), *de voleyndinge der wereld*, συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, de opsluyting en voltrekking van die eeuwe genoemd hadden, also toen een eynde gesteld wierd aan de toenmalige staat en bedeeling onder de Joden. En seker, vreemd is't te bedenken, dat dese Euangelische boden binnen so weynige jaren alle Landen overstroomden: met wat een ongelooflijke snelheyt heeft het Christen geloof, gelijk de blixem, doorgedrongen van het Oosten tot het Westen (q), en sig uytgestrekt over alle gedeelten van de wereld, en dat niet alleen sonder eenige hulp van de wereld, maar selfs in weerwil van de felste en magtigste volkeren, die'er sig allesins tegen stelden! 't Is wel waar, dat de bedriegeryen van *Muhammed*, een groot deel van het Oosten in weynige jaren ingenomen hebben: maar behalven dat sulks niet te vergelijken is by de algemeene uytbreyding van het Christendom, so was die Leer sodanig opgesteld, dat se de wellustigheden des vleesches den ruymen toom gaf, en bysonder wel over-een quam met het ongebonden en weeld'rig leven der Oosterlingen; en, 't geen dat alles te boven gaat, die had het sweerd in handen, om een weg voor haar open te houwen: ja selfs weten wy, hoe gereed de overwonnene zijn, om in alle veranderingen en omwendingen der wereld, selfs sonder dwang, de Religie van den overwinnaar in te volgen: daar in tegendeel de Apostelen geene uyterlijke voordeelen of hulpmiddelen hadden, ja door alle verwoedde magten van de wereld bestreden

[Hun togt door de geheele wereld,]

[in min dan 40. jaren tijds.]

[Welk een vremde saak was,]

[in vergelijking van den schielijken voortgang der Turksche leer.]

(m) *De Præscript. Hæret. c. 21. p. 209.* (n) *ibid. c. 20. p. 208.* (o) *Matth. 24. 14.* (p) *ibid.* ℣. 3. (q) *ibid.* ℣. 27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den wierden, en egter ten spijt van die alle de overwinning hadden, en voor henselven spoedig een weg vonden, in plaatsen, daar in so veele eeuwen te voren noyt eenig conquest had konnen gemaakt worden. *Dese deelen van Britannien*, gelijk *Tertullianus* (r) aanmerkt, *tot welke de magt van de Romeynsche heyrlegers niet konde inbooren, en voor deselve onverwinlijk waren, bogen hare nekken onder het jok van Christus;* een sterk bewijs, gelijk hy daar besluyt, van *Christi* Godheyt, en dat hy de ware Messias was. En sekerlijk men kan geen redelijk of genoegsaam bescheyd geven van den voorspoedigen en wonderbaren voortgang der Christelijke Religie in dessels eerste eeuwen, ten zy wy seggen, dat deselve van een Hemelsche geboorte was, en met een Godlijke en onsigtbare kragt, die haar voortsettede en voorspoedig maakte, vergeselschapt ging. *Chrysosthomus* maakt over deese stoffe een breede redeneering (s), van wiens cierlijke reden-voeringen ik hier eenige sal overbrengen: Hy seyd tot een Heydens mensch (met welken hy in onderhandeling was), Dat hy *Christi* Godheyt niet en wilde bewijsen door een vast bewijs uyt den Hemel, door sijn scheppinge der wereld, sijne groote en verbasende wonderwerken, sijn opwekking der dooden, genesing der blinden, het uytdrijven der Duyvelen, nog uyt de groote beloften van een toekomenden staat, en opstanding der dooden (die een ongeloovige niet alleen soude konnen betwisten, maar selfs lochenen), maar uyt 't geen den minsten Idioot blijkt en bekend is, sijn planten en voortsetten van de Christelijke Religie in de wereld: Want, seyd hy, 't is in de magt van een bloot schepsel niet, binnen so korten tijd de wereld rond te gaan, zee en land om te reysen, en in saken van so grooten belang het menschdom te ontsetten van het aankleven aan ongerijmde en onredelijke gewoontens, en de overgroote dwinglandy der quade hebbelijkheden, en dat selfs niet alleen Romeynen, maar ook Persianen, en de onbeschaafdste volkeren der wereld: Een hervorming, seyd hy, niet uytgewrogt door geweld en dwang van het sweerd, nog door talrijke legers en legioenen in de wereld te senden, maar door weynige en onaansienlijke Mannen (in het eerste niet meer dan elf), een geselschap van onbekende en slegte, eenvoudige en ongeleerde, arme en hulpeloose, naakte en ongewapende menschen, die ter nauwer nood een schoen hadden daar sy in gaan, of een rok daar sy hen mede dekken konden; en egter door sodanige overreedde hy een so groot deel van het menschelijk geslagt, om te wijken voor de reden, niet alleen ontrent den tegenwoordigen, maar ook ontrent den toekomenden staat, om de wetten van hun Land te versaken, de oude en ingewortelde gewoontens, die so veele eeuwen lang haar wortelen geschoten hadden, te verwerpen, en andere in haar plaats in te voeren; en door dese bragt hy de menschen van hunne gemakkelijke wegen, die sy tot nog toe bewandeld hadden tot de scherper en moeyelijker paden van deugd; welk hy alles deed, terwijl hy met magten, die hem tegenstonden, had te strijden, en selfs den smadelijksten dood, *ja den dood des kruyces*, onderging. Naderhand keerd hy hem tot den Jood, en redeneerd vast op deselve wijse met hem (t): Merk, seyd hy, en overleg by u selven, wat het is in so korten tijd de wereld met so veele vermaarde Kerken te vervullen, soo veele volkeren tot het geloof te bekeeren, menschen te bewegen, om de Religie van hun Land af te gaan; hun Kerk-seden en gewoontens uyt te roeyen; het rijk van wellust en vermakelijkheden, neffens

En een bewijs was van Christi Godheyt.

Wijdlopig getoont uyt Chrysosthomus redeneerende tegen Heyden,

en daar na tegen een Jood.

(r) *Adv. Jud. c. 7. p. 189.* (s) *Lib. quod Chr. sit Deus c. 1. Tom. 5. p. 726.* (t) *ibid. c. 11. p. 746.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

neffens de wetten der ſonden, gelijk als ſtof af te ſchudden; hunne tempels en altaren, hunne afgoden en offerdienſten, hunne godlooſe en baldadige feeſtdagen als ſlijk en drek te vernietigen en te verfoeyen, en in plaats van dien, alom Chriſtelijke altaren op te regten, niet alleen onder Romeynen, Perſianen, Scyten, Mooren en Indianen, maar ook in de Landen die buyten onſe wereld zijn: want ſelfs de Britanniſche eylanden, die aan de andere ſijde van den Oceaan leggen, en die deſelve bewoonen, hebben de kragt van het Chriſtelijk geloof gevoeld, door dien'er kerken geſtigt en altaren ten dienſte van *Chriſtus* opgeregt zijn. Een ſake, die waarlijk groot en wonderbaar is, en ten vollen een Godlijke en boven alles uytmuntende magt ſoude beweſen hebben, al was het dat ſe geen tegenſtand, maar in alles een ſoeten en vryen toegang gehad had. Een wonderbare ſaak, ſeg ik, dat het Chriſten geloof de geheele wereld in ſo korten tijd heeft te rug getrokken van haar booſe gewoontens, en overgehaald tot andere ſeden, die met meerder moeyelijkheyt en ſwarigheyt vergeſelſchapt gaan, die tegen hunne natuurlijke neygingen, wetten en grondleſſen van hun opvoeding aanloopen, en hen tot een nauwer en netter levenswijs verpligteden, en dat ſulks geſchied is niet aan een of twee, aan twintig of honderd, maar (om ſo te ſpreken) aan alle menſchen, door geen andere werktuygen dan weynige domme en ongeletterde, particuliere en geringe handwerkers, die geen ſtaat of aanſien, geen geleertheyt of welſprekentheyt, geen maagen of geboorte-land hadden, welk hen by de wereld konde aanprijſen, als zijnde eenige weynige viſſchers en tente-makers, en wegens hun ſpraak en Godsdienſt, daar door ſe van andere onderſcheyden waren, als Barbaaren beſpot en beſchimpt. En egter deſe waren de mannen, door welke onſe Heer ſijne Kerke heeft opgebouwd, en van het eene eynde der wereld tot het ander heeft uytgeſtrekt. Meer andere aanmerkingen zijn'er, daar door die Vader dit bewijs aandringd en ophelderd, daar ik tegenwoordig niet mag op blijven ſtaan.

IX. *Ten ſesden*, De magt en autoriteyt den Apoſtelen door deſe commiſſie gegeven, wierd de eene ſo wel mede gedeeld als de andere. Alle wierden ſy op eenen tijd tot Apoſtelen gekoren; allen belaſt te prediken en te doopen; allen de magt om te binden en te ontbinden gelijkelijk toevertrouw; alle op eene wijſe geſonden, en gelijkelijk met de ſelve gaven en kragten des H. Geeſtes begiftigd. 't Is wel waar, dat de voorſtanders van de Roomſche Kerk met een grooten yver en drift betwiſten, dat de H. *Petrus* het hoofd en Prins der Apoſtelen was, en door *Chriſtus* tot een voorrang en opperhoofdigheyt, niet alleen meer, maar over de andere Apoſtelen ſelfs bevordert is; waar toe ſy reden hebben, alſo de welſtand van hun Kerk aan de opperhoofdigheyt van den H. *Petrus* niet weynig gelegen is, waarom het ook geen wonder is, dat ſe alle hoeken doorſnuffelen, en al wat'er eenigſins na ſchijnt te lijken, bybrengen en daar toe overhalen, gelijk daar van getuygen konnen de magere en ſlegte redenen, die *Bellarmijn* bewijſen noemd, en om dat goed te maken bybrengt; welke ſodanig van alle redelijke overtuyging ontbloot, en ſo onweerdig zijn om van verſtandige en mannen van oordeel goedgekeurt te worden, datmen ſoude oordeelen deſelve nergens anders toe te zijn aangelegd, dan om dwaſe en ſotten te vangen, en wijſe te doen lagchen; en ik moet bekennen, dat'er niets is, dat de hoog-agting van de wijsheyt deſes geleerden Mans meer by my heeft verminderd, als het gebruyken van ſulke ſwakke en beuſelagtige bewijſen in een artijkel, die ſo gewigtig, en van ſo grooten aangelegentheyt, die

De Apoſtelen haddon gelijke magt.

De Roomſche Kerk ſteld haar daar tegen,

om redenen.

Dog word ſeer ſlegt van Bellarmijn beweerd,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſo hoofdſakelijk en weſentlijk voor die Kerk is. By voorbeeld, wanneer hy (*v*) *Petri* uytſtekendheyt bewijſt uyt de bloote verandering van ſijn naam; (want wat geeft dat aan opperhoofdigheyt? behalven dat ſulks niet alleen aan hem, maar ook aan *Jacobus* en *Johannes* geſchied is) om dat hy in der Apoſtelen naam-rol eerſt genoemd word; met *Chriſtus* op het water gewandeld heeft; voor ſijn Meeſter en voor hemſelven ſchatting betaalde; om dat hem belaſt wierd ſijn net in zee te werpen; om dat *Chriſtus* in *Petri* ſcheepjen leerde; (welk ſchip noodſakelijk de Kerk betekend, en *Petrus* eygenaar van dat ſchip zijnde, daar door regt gekregen moet hebben om de opperſte regeerder en beſtierder van de Kerk te zijn, gelijk het *Bellarmijn* ſo duydelijk als hy konde, uytdrukte) om dat *Chriſtus Petri* voeten eerſt gewaſſchen heeft (hoewel die hiſtorie van den Euangeliſt aangetekend, niet ſulks en ſeyd), en om dat *Chriſtus* ſijnen dood alleenlijk voorſegd heeft; en nogtans dit alles, en veele andere voorregten van de H. *Petrus*, ten getale van niet min dan agt-en-twintig, worden ingeroepen om deſe ſaak te bewijſen, daar veele van die ſelfs zijn gehaald uyt apocryphe en baſtaard-ſchrijvers, die niet alleen van een twijfelbare geloofweerdigheyt, maar ook ſelfs vol van ongerijmtheden en verdigtſelen zijn; en egter op ſulke gronden als deſe, veſtigen ſy deſſelfs hoogſteygerende authoriteyt. Een klaar bewijs, dat hun ſaak hopeloos en ongegrond is, gemerkt ſulke ſtutten deſelve onderſchragen en boven water houden moeten. Indien ſy *Petrus* met een eerſtheyt in order en rang, waar toe hy wegens ſijn jaren en deftigheyt ſcheen regt te hebben, hadden laten te vreden zijn, geen wijs en vreedſaam menſch ſou dat hebben tegen geſproken, als zijnde een ſaak, die gemeenlijk onder menſchen van gelijken rang gepractiſeerd word, en tot het wel-beſtieren van een maatſchappy noodſakelijk is.

Petri opperhoofdigheyt ſtrijd tegen de uytſpraak des Saligmakers.

Maar dat men niet anders dan met een eerſtheyt in magt te vreden wil zijn, even als of alle de andere Apoſtelen minder waren dan hy, kan geenſins worden toegeſtaan, gemerkt ſulks uytdrukkelijk ſtrijd tegen de uytſpraak van onſen Saligmaker: want wanneer de Apoſtelen onder malkanderen twiſteden, wie van hen de meeſte ſoude zijn, beſliſte hy aanſtonds het verſchil, ſeggende (*x*): *De Koningen der volkeren heerſchen over haar, en de Groote gebruyken magt over haar: Dog gy niet alſo, maar die onder u ſal willen groot worden, die zy uwe dienaar, ende ſo wie onder u ſal willen de eerſte zijn, die zy uwe dienſtknegt.* Wat konde hy klaarder ſeggen als dat, om dien vuylen geeſt van verheffing te beriſpen?

De hiſtorie van ſijn leven.

Ook vinden wy nergens, dat die Apoſtel *Petrus* hemſelven eenige ſodanige magt aanmatigd, of dat de andere een ſchaduwe van iets ſulks in hem erkend hebben. In het geheele beleyd van ſijn leven blijkt'er geheel niets van. In ſijnen brief noemd hy hemſelven hun *mede-Ouderling*, en verbied de regeerders der Kerken uytdrukkelijk, om *over het erfdeel des Heeren geen heerſchappy te voeren* (*y*). Wanneer hy van de andere met een boodſchap na Samaria geſonden wierd (*z*), hy betwiſtede hun magt daar in niet. Wanneer hy van hen beſchuldig wierd *over het ingaan tot de Heydenen* (*y*), beriep hy hem op ſijn voorregt? neen, maar hy verantwoordde hemſelven met beleeftheyt; ja, wanneer hy te Antiochien van den H. *Paulus* tegengeſproken en beſtraft wierd (*b*), en daar door ſijn credijt, indien oyt, in de waagſchaal lag, bragt hy toen in, dat ſijn oppergeſag verongelijkt was, en dat men hem, die meerder was, vermetelijk tegenſprak? neen, maar regt het tegendeel; hy onder-

(*v*) *De Rom. Pontif. lib.* 1. *c.* 17. 18. *& ſeq.* (*x*) *Matth.* 20. 25, 26, 27. en *Luc.* 22. 24, 25, 26. (*y*) 1 *Pet*, 5. 1, 3. (*z*) *Act.* 8. 14. (*a*) *ibid.* 11. 3. (*b*) *Gal.* 2. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

onderwierp ſig die beſtraffing, als iemand, die gevoelig was ſulks met regt verdient te hebben. Ook kan men niet anders denken, of de H. *Paulus* ſoude hem, indien'er ſulken byſondere heerſchappy toen in de wereld was bekend geweeſt, met meerder eerbiedigheyt bejegend hebben. Hoe vrypoſtig ſeyd de H. *Paulus* (*c*) van hemſelven, Dat *hy nergens in minder was dan de uytnemendſte Apoſtelen*, ook niet als *Petrus* ſelfs: gemerkt *het Euangelium der voorhuyd hem was toebetrouwt, gelijk Petro dat der beſnijdeniſſe* (*d*). Word *Petrus* onder de Apoſtelen eerſt genoemd? elders worden ook andere, ſomtijds *Jacobus*, en ſomtijds *Paulus* en *Apollos* (*e*) voor hem geplaatſt. Vereerde hem *Chriſtus* met eenige byſondere recommandatie? een roemelijke beſchrijving brengd geen uytmuntender magt en opper-heerſchappy mede. Was hy *Chriſtus* lief? wy weten, dat'er ook een ander Diſcipel was, *dien de Heere lief had* (*f*). So weynig grond is'er, om, daar *Chriſtus* hen alle gelijk ſteld (*g*), den eenen te verhoogen boven den anderen. Indien wy van de Schriftuur afdalen tot de oude Kerkelijke Schrijvers, wy ſullen bevinden, dat de Vaderen wel vry groote en aanſienlijke beſchrijvingen ontrent *Petrus* gebruyken, maar dat ſe ook de ſelve, of die niet minder zijn, aan de andere Apoſtelen geven. *Heſychius* benaamt *Jacobus de Groote, den broeder onſes Heeren, den bevel-hebber over het nieuwe Jeruſalem, den Vorſt der Prieſteren, het hoofd der Apoſtelen*, ἐν κεφαλοῖς κορυφὴν, *de opperſte of de kroon onder de hoofden, het groote ligt onder de lampen, de helderſte en blinkenſte onder de ſterren; 't was Petrus die predikte, maar Jacobus die de uytſpraak deede*, e.ſ.v. (*h*). Den H. *Andreas* geeft hy den roem (*i*); Dat *hy was de prieſterlijke trompet, de eerſtgeborene van het choor der Apoſtelen*, πρωτοπαγὴς τῆς ἐκκλησίας ςύλος, *de eerſte en vaſte pijlaar der Kerke, Petrus voor Petrus, het fundament van alle fundamenten, de eerſteling der eerſtelingen. Cyrillus*, en ſijn geheele Synode van Alexandrien, (*k*) ſeyd, Dat *Petrus* en *Johannes* ἰσότιμοι ἀλλήλοις, *van gelijke weerdigheyt* waren. De *H. Johannes was*, ſeyd *Chryſoſthomus* (*l*), *een geliefde van Chriſtus, de pijlaar van alle Kerken in de wereld, die de ſleutelen des Hemels had, uyt des Heeren beker dronk, met ſijn doop gewaßen was, en de vryheyt had om in ſijnen ſchoot te leggen.* En van den H. *Paulus* ſeyd hy (*m*), Dat *hy was de voortreflijkſte van alle menſchen, de leeraar der wereld, de ſpeelnoot Chriſti, de planter der Kerken, de wijſe bouwmeeſter, grooter dan de Apoſtelen*, en diergelijke. Elders wederom (*n*) zijn ſijne woorden, *Dat de ſorge over de geheele wereld hem toebetrouwt was*; Dat'er niets treflijker nog doorlugtiger weſen konde als hy, ja dat hy (gelet op ſijne wonderwerken) uytſtekender was dan Koningen ſelfs. En een weynig daar na (*o*) noemd hy hem *de tong der aarde, het ligt der Kerken*, τὸν θεμέλιον τȣ̃ πίςεως, τὸν ςύλον καὶ ἑδραίωμα τȣ̃ ἀληθείας, *het fundament des geloofs, den pijlaar en vaſtigheyt der waarheyt.* En wanneer hy *Petrus* en *Paulus* t'ſamen vergelijkt, ſchrijft hy hen gelijke weerdigheyt en kragt toe: *Wie is*, ſeyd hy (*p*), *grooter als Petrus? en wie is gelijk met Paulus?* τί Πέτρȣ μεῖζων, τί δὲ Παύλȣ ἴσον; *een gezegend paar!* ἡ πεπιςευθεῖσα ὅλȣ τȣ̃ κόσμȣ τὰς ψυχὰς, *aan welke de ſielen der geheele wereld* toebe- En 't getuygenis der Vaderen.

(*c*) 2 *Cor.* 11. 5. (*d*) *Gal.* 2. 7. (*e*) *ibid.* 2. 9. en 1 *Cor.* 1. 12. (*f*) *Joh.* 13. 23. (*g*) *Hoc erant utique & cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi, & honoris & poteſtatis. Cyprian. de Unit. Eccl. p.* 180. (*h*) *Orat. in S. Jac. ap. Phot. Cod.* 275. *col.* 1525. (*i*) *Encom. S. Thom. ibid. cod.* 269. *col.* 1488. (*k*) *In Conc. Epheſ. Conc. Tom.* 2. *p.* 209. (*l*) *Prolog. in Joh. p.* 2. (*m*) *De Pet. fil. Zeb. p.* 378. *Tom.* 1. (*n*) *In illud ſal. Aquil. & Priſcill. pag.* 218. *Tom.* 5. (*o*) *ibid. pag.* 221. (*p*) *Serm. in Pet. & Paul. p.* 261. *Tom.* 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

toebetrouwd waren. Het ſoude eyndeloos werk zijn, indien ik alle bewijſen van dat ſlag wilde bybrengen. Indien egter de Oud-vaders t'eeniger tijd *Petrus* den *Prins der Apoſtelen* noemen, dan verſtaan ſy daar door niet meer, dan de beſte en ſuyverſte Schrijvers van de Latijnſche taal verſtaan door *princeps*, dat hy in 't optellen het hoofd en d'eerſte, en wegens ſijn ouderdom of yver aanſienlijker dan de andere was. Dus ſeyd ons *Euſebius*, dat *Petrus* was τῶν λοιπῶν ἀπάντων προήγορος (q), *De woord-voerder van alle andere*, ἀρετῆς ἕνεκα, *wegens ſijn deugd, of kloekmoedigheyt*, dat is in de taal van *Chryſoſthomus* (r), *hy was de mond en het hooft der Apoſtelen*, ὁ πανταχοῦ θερμὸς, *om dat hy altijd heet en driftig was, om 't geen andere gevraagd wierd te beantwoorden.* Met een woord, gelijk hy geen ander voorregt boven de andere had, als dat hy preſident en beſtierder van die vergadering was, ſo wierd hem ſulks toegeſtaan om geene andere redenen, dan van ſijn hooger jaren, yver en ſtatigheyt, in welke hy boven de andere uytſtak.

In wat ſin Petrus 't hoofd der Apoſtelen genoemd word.

De Apoſtelen waren tot hun bediening bequaam.

X. Maar wy gaan ter naaſter plaats voort tot het onderſoek van de bequaamheyt en bequaammaking der perſonen, die tot die bediening zijn afgeſondert. Hier in nu ſullen wy bevinden, indien wy maar op deſe volgende dingen agt geven, dat ſe tot uytvoering deſſelfs uytnemende bequaamd waren. *Ten eerſten*, ſy ontfingen de leere des Euangeliums onmiddelijk uyt den mond van *Chriſtus* ſelfs. Hy had voor, haar te maken *Legatos à latere*, ſijn byſondere geſanten aan de wereld, en daarom gaf hy hen inſtructien met eygen mond, en queekte tot dien eynde haar eenige jaren op onder ſijn eygen opſigt en onderwijſing. Hy dede haar de *verborgentheden des Koninkrijks der Hemelen verſtaan, welk anderen niet gegeven en was* (s). Hy handelde haar met de genegentheyt van een vader en de gemeenſaamheyt van een vriend: *Ik en heete*, ſeyde hy daarom (t), *u niet meer dienſtknegten: want de dienſtknegt en weet niet wat ſijn Heere doet, maar ik heb u vrienden genaamd; want al wat ik van mijnen vader gehoord heb, dat heb ik u bekend gemaakt.* Sy hoorden alle ſijne predicatien; waren tegenwoordig by ſijne particuliere en openbare diſcourſſen; 't geen hy buyten predikte, verklaarde hy hen te huys; hy onderwees haar by trappen in de kenniſſe der Goddelijke ſaken, en deelde haar de verborgentheden des Euangeliums mede, niet t'effens, maar na dat ſy dragen konden. En hier door waren ſy genoegſaam bequaam, om die leere, die ſy ſo onmiddelijk en ſo menigmaal gehoord hadden, aan andere voor te ſtellen. *Ten tweeden*, ſy waren onfeylbaar verſekerd voor dwaling in 't voorſtellen van de leerſtukken en gronden des Chriſtendoms: want hoewel ſy niet geheel bevoorregt waren, om in hun leven, welk op hunne eygene perſonen ſag, niet te feylen of ſig qualijk te gedragen, egter waren ſy onfeylbaar in hun Leer, als zijnde een ſaak, van welke der menſchen behoudenis en eeuwige aangelegentheyt af hing. Tot dien eynde hadden ſy de belofte van *den geeſt der waarheyt, die hen in alle waarheyt leyden ſoude* (v). Onder het geley en de beſtiering nu van deſen onfeylbaren leydsman hielden ſy alle eenen cours, leerden en ſpraken, hoewel op verſcheyden tijden, en in ver van malkander gelegen plaatſen, deſelve ſaken. En wat aangaat het geen ſy ſchreven, *al hun ſchrift* (x) *was van God ingegeven, en die heylige menſchen hebben daar in niet geſproken, dan na dat ſy van den Geeſt gedreven wierden.* Hier van daan komt het dat in alle hunne ſchriften en verhalen ſulken netten en wonderlijken over-

1. Om dat ſe van Chriſtus ſelfs onderweſen zijn.

2. Om dat ſe voor dwaling in de Leer verſekerd zijn,

door den geeſt der waarheyt.

(q) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 14. *p.* 52. (r) *in Matth. c.* 16. *p.* 483. (s) *Matth.* 13. 11. (t) *Joh.* 15. 15. (v) *ibid.* 16. 13. (x) 2 *Tim.* 3. 16. en 2 *Pet.* 1. 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

overeenkomst is, als zijnde hun allen door den selven Geest der waarheyt voorgeschreven. *Ten derden*, sy zijn oog-getuygen geweest van al 't geen in onses Saligmakers leven merkweerdig voorviel, doordien sy geduurig met hem omgingen van het begin zijner openbare bediening tot sijn hemelvaart toe. Sy hadden gesien alle sijne daden en wonderen, het geheele beleyd van sijn leven en omgang aangemerkt; en eenige van haar waren by hem geweest in sijn meeste eensaamheyt en afgesondertheyt van menschen. Dit nu konde niet anders aan het gemoed der menschen als een redelijk genoegen geven, dat de verkondigers des Euangeliums voor al de wereld plegtelijk verklaarden, dat se niet anders van onsen Saligmaker verhaalden, als 't geen sy met hunne eygene oogen hadden gesien, en van welker dingen waarheyt sy al so wel bevoegde rigters waren, als de scherpsinnigste wijsgeeren van de wereld. Ook kond'er geen billijke reden van vermoeden zijn, dat sy, in 't geen sy overleverden, bedrog voor hadden: want behalven hun bekende opregtigheyt en eenvoudigheyt in den geheelen trein hunnes levens betoond, hebben sy henselven blymoedig de uytgesogtste moeyelijkheden, pijnen en lijden onderworpen, enkelijk om de waarheyt, die sy aan de wereld hadden voorgesteld, te getuygen. En seker, naast het blijk dat onse reden van een saak heeft, kan'er geen sterker nog kragtiger getuygenis zijn, dan van iemand die iets selfs seyd gesien te hebben. Het was om die reden dat onse Heer tot sijne Apostelen seyde (*y*): *Gy sult mijne getuygen zijn, so te Jerusalem, als in geheel Judea en Samaria, ende tot aan het uyterste der aarde.* En dit wierd in een Apostel so noodsakelijk geoordeeld, dat het by-na de eenige conditie was, die in het verkiesen van een nieuwen Apostel na den val van *Judas* wierd voorgesteld: *Het is dan*, seyd *Petrus* (*z*), *nodig, dat van de mannen, die met ons omgegaan hebben alle den tijd, in welke de Heere Jesus onder ons in ende uytgegaan is, beginnende van den doop Johannis, tot den dag toe, in welken hy van ons opgenomen is, een derselven met ons getuyge worde sijner opstandinge.* Uyt welken hoofde wy de Apostelen doorgaans vinden dit bewijs te gebruyken, als het redelijkste blijk, om die, met welke sy te doen hadden, te overtuygen: *Wy zijn*, seggen se (*a*), *getuygen van al 't gene Jesus gedaan heeft beyde in het Joodse land ende te Jerusalem, welken sy gedood hebben, hem hangende aan het hout. Desen heeft God opgewekt ten derden dage, ende gegeven, dat hy openbaar soude worden, niet alle den volke, maar den getuygen, die van God te voren verkoren waren, ons namelijk, die met hem gegeten en gedronken hebben, na dat hy uyt den dooden opgestaan was, ende hy heeft ons geboden den volke te prediken, en te betuygen dat hy is die gene, die van God verordineert is, tot eenen Regter van levende en dooden.* En even so beroept hem de H. *Johannes* op vaste bewijsen door de uyterlijke sinnen. (*b*) *Het gene*, seyd hy, *van den beginne was, het gene wy gehoord hebben, het gene wy gesien hebben, met onse oogen, het gene wy aanschouwt hebben, ende onse handen getast hebben van het woord des levens: (want het leven is geopenbaard, en wy hebben het gesien, ende wy getuygen, ende verkondigen u lieden dat eeuwige leven, het welk by den Vader was, ende ons is geopenbaard) het gene wy dan gesien ende gehoort hebben, dat verkondigen wy u, op dat ook gy met ons gemeenschap soudet hebben.* Dit, om niet meer by te brengen, oordeeld de H. *Petrus* een genoegsame beweering van de Apostolische Leer tegen de agterdogt van bedriegery of eygen verdigtse-

3. Om dat se oog-getuygen van Christi daden waren,

welk een kragtig bewijs tot overtuyging is.

Waarom het van de Apostelen ook geeyst

en gebruykt wierd.

(*y*) *Act.* 1. 8. (*z*) *Ibid.* ℣ 21, 22. (*a*) *Act.* 10. 39, 40. *&c.* (*b*) 1 *Joh.* 1. 1, 2, 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

digtſelen: *Wy zijn*, ſeyd hy (*c*), *geen konſtelijk verdigte fabelen nagevolgd, als wy u bekend gemaakt hebben de kragt en de toekomſte onſes Heeren Jeſu Chriſti, maar wy zijn aanſchouwers geweeſt van ſijne Majeſteyt.* Want God had meer als eens getuygenis gegeven van de Godheyt onſes geſegenden Saligmakers, door ſigtbare openbaringen en verſchijningen uyt den Hemel, en byſonder door een hoorbaare ſtem: *Deſe is mijn geliefde Soon, in welken ik mijn welbehagen hebbe: Deſe ſtemme* nu, ſeyd *Petrus* (*d*), *hebben wy gehoord, als ſy van den hemel gebragt is geweeſt, doe wy met hem op den heyligen berg waren.*

4. Om dat ſy de kragt hadden van wonderwerken te doen, welk een ſeker bewijs van godlijkheyt is.

XI. *Ten vierden*, de Apoſtelen waren aangedaan met een kragt om mirakelen te doen, het gereedſte middel, om in der menſchen gemoed een verſekertheyt des geloofs, en een kleven aan het ſelve te verwekken: want wonderwerken zijn de grootſte beveſtiging van de waarheyt eeniger leer, en het redelijkſte blijk van een goddelijke commiſſie. En ſekerlijk, gemerkt het God alleen is die kan ſcheppen, en de wetten der natuur veranderen, iets voortbrengen uit niet, de dingen die niet en zijn roepen als of ſe waren, aan blind geborene oogen geven, dooden opwekken, e. ſ. v. dingen, die klaarlijk alle kragten, die de natuur kan hebben, te boven gaan, ſoo kan niemand, die de wijsheyt en goedheyt van een oneyndig Weſen geloofd, denken, dat deſe God der waarheyt ſijn ſegel ſoude hangen aan een leugen, of ſijn magt mededeelen aan iemand, die ſe tot beweering en beveſtiging van leugens en bedriegeryen ſoude willen misbruyken. *Nicodemus* redeneerde klaar en overtuygende (*e*), wanneer hy beſloot, dat *Chriſtus* noodſakelijk moeſt weſen *een Leeraar van God gekomen, om dat niemand die tekenen konde doen, die hy dede, ſo God niet met hem was.* De kragt van ſijn bewijs lag daar in, dat wonderwerken door geen andere dan Godlijke kragt konnen gedaan worden, en dat men niet kan denken, dat God door een wonderwerkende kragt iemand anders ſal byſtaan, als die hy met ſijn eygen boodſchap affend. De domme en woeſte *Lycaoniers* ſiende, dat een man, die van ſijn moeders lijf kreupel geweeſt was, door *Paulus* in een oogenblik, enkel met het ſpreken van een woord, geneſen wierd, merken daar iets meer dan menſchelijks in, en beſlooten daarom, dat *de Goden den menſchen gelijk geworden, en tot hen nedergekomen waren* (*f*). Hierom is het dat de H. *Paulus de tekenen en wonderen* (*g*) onder *de merktekenen van een Apoſtel* (σημεῖα τȣ̃ Ἀποςόλȣ) noemd, over welke ſtoffe *Chryſoſthomus* (*h*) *Paulum* cierlijk invoerd, als voor hem „ſelven pleytende, Dat hoewel hy, als tekenen van ſijn prieſterlijke be„diening, konde toonen lange rokken, en koſtelijke klederen met klin„kende ſchellen aan haren ſoom, gelijk eertijds de Prieſters van *Aarons* „nakomelingen deden, dat hy hoewel geen gouden Kroon of heyligen „Mijter had, egter 't geen oneyndig weerdiger en aanſienlijker was dan „dat alles konde te voorſchijn brengen, namelijk onwederſprekelijke te„kenen en wonderen; Dat hy niet en quam met altaren en offerhanden, „of

(*c*) 2 *Pet.* 1. 16, 17. (*d*) *ibid.* ℣. 18. (*e*) *Joh.* 3. 4. (*f*) *Act.* 14. 10, 11. (*g*) 2 *Cor.* 12. 12.
(*h*) Τῆς ἱερȣργίας μȣ ταῦτες τὰ σύμβολα, καὶ τ̃ χειροτονίας ἔχω πολλὰ δεῖξαι, τὰ τεκμήρια, ȣ̓ ποδήρη, καὶ κώδωνας, καθάπερ οἱ παλαιοὶ, ȣ̓δὲ μίτραν, καὶ κίνδαριν, ἀλλὰ πολλῷ φρικωδέςερα τȣ́των σημεῖα καὶ θαύματα..... εἶδες πῶς ταῦτα τ̃ παλαιῶν θαυμασιώτερα καὶ φρικωδέςερα; ἡ θυσία, ἡ προσφορὰ, τὰ σύμβολα; ὅταν γὰρ εἴπῃ (ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων) τȣ̃το λέγει, τὴν διδασκαλίαν, τὴν περὶ βασιλείας φιλοσοφίαν, τὴν τ̃ ἔργων, καὶ τ̃ πολιτείας ἐπίδειξιν, τȣ̀ς νεκρȣ̀ς τȣ̀ς ἐγειρομένȣς, τȣ̀ς δαίμονας τȣ̀ς ἐλαυνομένȣς, τȣ̀ς θεραπευομένȣς τȣ̀ς τυφλȣ̀ς, τȣ̀ς πηδῶντας χωλȣ̀ς, τὰ ἄλλα τεράσια, ἅπερ ἅπαντα εἰργάζετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν. *Chryſoſth. Homil.* 29. *in Roman. p.* 302. 303.

„of met een menigte van vreemde en geheyme Kerkplegtigheden, maar „ 't geen een grooter ſaak was, doode opwekte, duyvelen uytwierp, blin„de ſiende, en kreupele gaande maakte, en alſo door woorden en wer„ken, door veele tekenen en wonderen, die de Geeſt Gods in hem „wrogt, de Heydenen onderdanig maakte. Deſe dingen toonden klaarlijk, dat hun ſending en bediening niet en was van menſchen, nog volgens hunne eygene hoofden ingevoerd, maar dat ſy daar in deden na een Godlijk bevel en authoriteyt: en dienvolgende, op dat de geheele wereld mogt weten, dat ſy in 't geen ſy ſeyden, geen bedriegers waren, of meer overleverden, als God hun in laſt gegeven had, maakte God haar bequaam, om vreemde en wonderlijke werken te doen, en *gaf (i) medegetuygenis door tekenen en wonderen, en menigerley kragten en bedeelingen des H. Geeſtes.* Dit was een magt, die wel in het eerſte opſtel van hun commiſſie, toen ſe alleen aan de ſteden van Iſraël bepaald wierden, invloeyde: *Henen gaande*, ſeyde de heere (*k*), *predikt*, *ſeggende: Het Koninkrijk der Hemelen is na-by gekomen: Geneeſt de kranke, reynigd de melaatſe, wekt de dooden op, werpt de duyvelen uyt: Gy hebt het om niet ontfangen, geeft het om niet*, maar wanneer onſe Heer na den hemel gegaan was, overvloediger in haar beveſtigd wierd, want alsdan; ſeyde hy (*l*), *ſullen den genen, die geloofd ſullen hebben, deſe tekenen volgen: in mijnen naam ſullen ſy duyvelen uytwerpen; met nieuwe tongen ſullen ſy ſpreeken. Slangen ſullen ſy opnemen: en al is 't dat ſy iets doodelijks ſullen drinken, dat en ſal haar niet ſchaden: Op kranke ſullen ſy de handen leggen, ende ſy ſullen geſond worden.* Welk dan ook vervolgens plaats greep: want *(m) ſy uytgegaan zijnde predikten over al, en de Heere wrogt mede, ende beveſtigde het woord door tekenen, die daar op volgden.* Als *Paulus* en *Barnabas* op de groote Kerkvergadering te Jeruſalem quamen, was dit een van de eerſte dingen die ſy verhalen; *Alle de menigte (n) ſweeg ſtil, en hoorde Paulum ende Barnabam verhalen wat groote tekenen en wonderen God door haar onder de Heydenen gedaan had.* En dus was het, dat *de ſchaduwe* ſelfs *van Petrus den ſieken genas* (*o*); en dat *God ongewoonlijke kragten dede door de hand Pauli, alſo dat ook van ſijn lijf op de kranken gedragen wierden de ſweet-doeken of de gordel-doeken, en dat de ſiekten van haar weeken, ende de booſe geeſten van haar uytvoeren* (*p*): ſo dat de Chriſtelijke Religie, behalven de haar eygen zijnde tekenen van Godlijkheyd die ſe alom mede brengd, als behelſende niets dan 't geen ten hoogſten redelijk was en wel betaamde van God geopenbaard te worden, het grootſte uyterlijke blijk had, welk eenige Godsdienſt hebben kan, te weten, het getuygenis van groote en ontwijfelbare wonderwerken, die gedaan wierden niet eens, of tweemaal, niet in 't heymelijk en in hoeken, niet voor eenige weynige eenvoudige en ligtgeloovige menſchen, maar doorgaans en t'allen tijden, in 't openbaar, en in plaatſen daar gemeenlijk de meeſte toeloop was, en in tegenwoordigheyt van de wijſe en gauwſte onderſoekers; welke wonder-werkende kragt niet alleen ſtand hield, ſo lang de Apoſtelen leefden, maar ſelfs ook eenige eeuwen daar na.

De belofte hier van den Apoſtelen gedaan,

en vervuld.

XII. Maar dewijl de H. Schriftuur, behalven de wonderwerken in 't gemeen, nader gewag maakt van veele gaven en kragten des H. Geeſtes den Apoſtelen en eerſte predikers des Euangeliums mede gedeelt, ſo kan niet t'onpas geagt worden, dat wy een woord ſpreken van de voornaamſte en nadrukkelijkſte derſelven, gelijk wy deſelve van den

Ook hadden ſy nog andere gaven

Apoſtel

(*i*) *Heb.* 2.4. (*k*) *Matth.* 10.7,8. (*l*) *Marc.* 16.17,18. (*m*) *ibid.* ℣.26. (*n*) *Act.* 15.12. (*o*) *ibid.* 5.15. (*p*) *ibid.* 19.11,12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Apostel opgeteld vinden (*q*), mids alleen voor-af aanmerkende, dat hoewel dese gaven aan personen van lager rang so wierden uytgedeeld, dat de eene dese, en de ander een andere had, die egter alle (na alle waarschijnlijkheyt) aan de Apostelen, en buyten twijfel in een ruymer mate dan anderen, waren medegedeeld. *De eerste* nu van die sullen wy stellen *de gave der prophetye*, een klaar bewijs van Godlijke ingevinge, en een boven-gewoone sending: want (*r*) *het getuygenisse Jesu is de geest der prophetye.* Dese gave was veele eeuwen lang het merkteken en aansienlijk voorregt van de Joodse Kerk geweest; en op dat de huyshouding des Christendoms by de menschen een heylig ontsag verwekken en alsо blijken mogt, dat God in dien nieuwen staat der saken sijnen geest niet onttrokken had, wierd se als weder levendig gemaakt onder de bedeeling des Euangeliums, volgens de bekende voorsegging van *Joël*, (*s*) die so net, als *Petrus* den Joden seyde, vervuld wierd op den dag des *pinxterfeestes*, wanneer de wonderwerkende gaven des H. Geestes so overvloedig op de Apostelen en de eerste Christenen wierden uytgestort: Dit is het dat gesproken is door den propheet Joël; *Ende het sal zijn in de laatste daagen*, segd God, *ik sal uytstorten van mijnen geest op alle vleesch; ende uwe sonen ende uwe dogters sullen propheteeren, ende uwe jongelingen sullen gesigten sien, ende uwe ouden sullen droomen droomen; ende ook op mijne dienstknegten, ende op mijne dienstmaagden sal ik in die dagen van mijnen geest uytstorten, ende sy sullen propheteeren.* En bestond in 't gemeen in een openbaring en bekendmaking van Gods wil aan andere, en dede sig op in verscheyden saken en bysondere voorvallen: ten deele in het voorseggen van toekomende saken, en wat sekerlijk in volgende tijden gebeuren soude: een saak, die geen eyndig verstand bereyken kan: want hoewel uytwerkingen, die van natuurlijke werkers, of van moreele en politijke oorsaken af-hangen, door verstandige en verresiende menschen konnen worden voorsegd, egter kan de kennis van 't geen toekomend is, van 't geen enkel gebeurlijk is, en van der menschen keur en derselver veranderlijke en onsekere willen niet af-hangd, onder niemands gesigt vallen, dan van hem, die het voorledene, het tegenwoordige, en het toekomende gelijk siet. Dese gave nu is den Apostelen, en eenige andere van de eerste Christenen gegeven, gelijk blijkt uyt veele plaatsen in de Handelingen der Apostelen, en andere Schriften van die natuur, in welke sig veele prophetische voorseggingen opdoen, rakende den grooten afval van het geloof, de algemeene verdorventheyt en verbastering der goede seden, het opkomen van bysondere Ketteryen en den Antichrist, en andere saken, die de *Geest duydelijk segd, dat in de laatste tijden gebeuren sullen* (*t*); op dat ik niet en spreeke van het geheele boek der Openbaring van Johannes, welk by-na niet anders is, dan een voorsegging van den staat en gelegentheyt der Kerke, die nog volgen soude. Somtijds verklaarde God door desen *geest der prophetye*, saken die de nood der Kerke in sulken tijd vereyste: by voorbeeld, wanneer hy hen bekend maakte, dat sy *Barnabas* en *Paulus* tot bekeering der Heydenen souden affonderen, en menigmaal onmiddelijk dese of gene tot Herders en Leeraars der Kerke ordonneerde. Dus lesen wy van *de gave, die door de prophetye, met opleggingе der handen des Ouderlingschaps,* (*v*) (dat is, ordonneering, en bevestiging, daar toe hy door een prophetische aanwijsing was afgesonderd) *Timotheus gegeven was.* Maar het voor-

Margin notes: die in hen uytstekend waaren. — Als: de gave der Prophetye, — welk een oud voorregt van de Joodse Kerk geweest was, en vernieuwt is onder het Euangelium: — en bestond bysonder in 't voorseggen van toekomende dingen. — Die hadden de Apostelen. — Ook bestond se in bysondere aanwijsing van dit of dat. — En voornamelijk in het uytleg-

(*q*) 1 *Cor.* 12. 9, 10. (*r*) *Apoc.* 19. 10. (*s*) *Joël* 2. 28, 29. en *Act.* 2. 16, 17, 18. (*t*) 1 *Tim.* 4. 1. (*v*) *ibid.* 4. 14.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

voornaamſte, waar toe deſe prophetiſche gave in die tijd diende, was, om de ſwaarſte en beſonderſte gedeeltens van de Chriſtelijke Leer te verklaren, byſonder, om in hunne openbare byeenkomſten de oude voorſeggingen van den *Meſſias* en ſijn Koninkrijk uyt te leggen en toe te paſſen, waarom *de gave der prophetye* verklaard word door het *weten van alle de verborgentheden en alle de wetenſchap* (*x*), dat is, het verſtaan van de duyſterſte en moeyelijkſte plaatſen der Schriftuur, van de voorbeelden en figuuren, en van de ceremonien en prophetyen des *Ouden Teſtaments*. In deſen ſin is het dat wy vaſt alleſins het woord van propheten, en prophetyen, dat ſo menigmaal in het *Nieuwe Teſtament* voorkomt, verſtaan moeten: *Hebbende nu*, ſeyd de Apoſtel, (*y*) *verſcheydene gaven, na de genade die ons gegeven is, ſo laat ons die gave beſteden, 't zy prophetye, na de mate des geloofs, e.ſ.v.* dat is, laat ons de Schriftuur uytleggen na de alöm aangenomene grond-regelen van het geloof en leven. En elders (*z*), daar hy regelen en orders tot betamelijker en ordentlijker behandeling van den openbaren dienſt voorſchrijft, ſeyd hy; *Dat twee of drie propheten ſpreken*, te weten, in eene vergadering, en dat de andere oordeelen: dog, *indien een ander*, terwijl de eene aldus in het verklaren beſig is, *iets van God geopenbaard word*, daar door hy een ſware en gewigtige plaats nader weet te verklaren, *dat dan de eerſte ſwijge. Want gy kond alle de een na den anderen*, (die deſe gaven hebt) *propheteeren, op dat*, wanneer men dus ordentlijk handeld, *ſy alle mogen leeren, ende alle getrooſt worden.* Ook kan de eerſte niet voorwenden, dat ſulken inſpraak een onbehoorlijke tegenſpraak is van de openbaring, die hem geſchied is, gemerkt die hemſelven kan bedwingen: want hoewel onder de Heydenen de prophetiſche en verrukkende drift den perſoon, die'er door gaande gemaakt wierd, ſo geweldig aandreef, dat hy hemſelven niet en konde beſtieren, egter was het in de Kerke ſo, dat *de geeſten der propheten den propheten onderworpen* waren, en ſo bedwongen en geregeerd konden worden, dat de eene plaats gaf voor de andere. Deſe rang van *Chriſtelijke propheten*, aangemerkt als een onderſcheyden bediening, word doorgaans by het ampt van Apoſtelen geplaatſt, en van den H. *Paulus* meermaals boven alle andere geeſtelijke gaven, die toen de Kerke waren mede-gedeeld, geroemd. Wanneer deſe geeſt der prophetye in de Chriſten Kerk hebbe opgehouden, konnen wy niet voorſeker ſeggen; immers heeft ſe een geruymen tijd na het leven der Apoſtelen geduurt. *Juſtinus de Martelaar* (*a*) ſeyd uytdrukkelijk tot den Jood *Trypho*: Παρὰ ἡμῖν καὶ μέχρι νῦν προφητικὰ χαρίσματά ἐστιν, *De gaven der prophetye zijn ook nu nog onder ons*: een bewijs, gelijk hy aldaar ſeyd, dat die dingen, die eertijds de groote voorregten van hun Kerk waren, nu tot de Chriſten Kerk waren overgebragt. En *Euſebius* (*b*) (ſprekende van een openbaring, gedaan aan eene *Alcibiades*, die ontrent de tijd van *Irenæus* leefde) ſeyd, Dat de Goddelijke genaade haar tegenwoordigheyt de Kerke niet onttrokken had, maar dat ſy altijd den H. Geeſt, als hun raadsman hadden, om hen te beſtieren.

gen der Schriftuur.

Hoe die geſchiede.

Deſe gave heeft nog een geruymen tijd na de Apoſtelen geduurt.

XIII. *Ten tweeden*, ſy hadden *de gave van de onderſcheyding der geeſten*, waar door ſy de waarheyt of valsheyt, van 't geen de menſchen voorgaven, konden ontdekken, en weten of die gaven waarlijk ſodanig waren, of alleen nagebootſt, en of die menſchen in der daad een goddelijke aanblaſing hadden, of niet: want 't konde gebeuren, dat men-

Ook hadden ſy de onderſcheyding der geeſten, die nodig was,

(*x*) 1 *Cor.* 13.2. (*y*) *Rom.* 12.6, 7. (*z*) 1 *Cor.* 14.29, 30, 31, 32. (*a*) *Dial. cum Tryph. p.* 308. (*b*) *Hiſt. Eccl. lib.* 5. c. 3. *p.* 168.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſchen, enkel door ingeven des Duyvels gaande gemaakt, henſelven goddelijke inblaſingen aanmatigden, en dat andere van henſelven bedrogen wierden, hun droomen en phantaſyen voor openbaringen en voorſchriften des geeſtes verkeerdelijk opvattende; of dat ſe ſo loos en konſtig de openbaringen na-aapten, dat ſe voor gangbaar neffens de beſte paſſeerden, en byſonder in die tijden, wanneer die boven-natuurlijke gaven ſo gemeen en ordinair waren. Te meer was dat wel te verwagten, om dat onſe Heer ſelfs meermaals voorſegd had, *Dat'er valſche propheten ſouden opſtaan*, en dat veele onbeſchaamd voor hem ſouden bepleyten, dat ſe *in ſijnen naam geprophetteerd hadden*. Op dat nu de Kerk daar door niet mogt bedrogen worden, behaagde het God, de Apoſtelen (mogelijk ook andere) te begiftigen met een bequaamheyt, om 't kaf van het koorn, en ware van valſche propheten te onderkennen, ja, om ſelfs te weten wanneer de ware propheten de openbaringen des geeſtes, of enkelijk hunne eygene gedagten overleverden. Dit was een groot voorregt, egter ſchijnt het my, dat die magt ſig verder uytſtrekte, om ook ſelfs te oordeelen over de opregtigheyt of geveynſtheyt van der menſchen herten, op dat de booſe ontdekt zijnde, behoorlijk beriſpt en geſtraft, en andere gewaarſchouwt mogten worden, om ſig voor ſodanige te wagten. Dus was het dat *Petrus* op het eerſte geſigt (c) *Ananias* en *Sapphyra*, en hun vuyl oogmerk, ontdekte, eer dat'er ſig eenig uyterlijk blijk van opdede; en dat hy aan *Simon den toveraar*, hoewel te voren op het omhelſen van de Chriſtelijke Religie gedoopt, ſeyde (d), *Dat ſijn herte niet regt voor God was*, *want ik ſie*, ſeyd hy, *dat gy zijt in een gantſch bittere galle*, *en t' ſamenknooping der ongeregtigheyt*. *Ten derden*, de Apoſtelen hadden ook *de gave van menigerley talen*; waren voorſien met een verſcheydentheyt van uytdrukking, en konden ſchielijk verſcheyden talen, die ſy noyt geleerd hadden, ſpreken, na dat hen de gelegentheyt voorquam, en de volkeren en menſchen, daar ſy mede omgingen, vereyſchten: want alſo de Apoſtelen voornamelijk waren geordonneerd, om de wereld te bekeeren, en de Chriſtelijke Religie in alle landen, en onder alle volkeren voort te planten, ſo was ten vollen nodig, dat ſe weerdig waren, om hun hert uyt te drukken in de talen van die landen, werwaards ſy hen henen wendeden; gemerkt het anderſins een werk van te langen tijd en te grooten moeyte ſoude geweeſt zijn, en met de kortheyt van het leven der Apoſtelen niet hebben over-een-gekomen, dat ſy eerſt alle de talen van deſe en die Natien hadden moeten leeren, eer ſy hen het Euangelium konden prediken. Hierom was het dat deſe gave in een grooter mate over de Apoſtelen wierd uytgeſtort dan over andere: *Ik ſpreeke*, ſeyd de H. *Paulus* (e), *meer vreemde talen dan gy alle*, dat is, dan alle begaafde in de Kerke van *Corinthen*. Onſe Heer had den Apoſtelen, voor dat hy van haar ſcheyde, geſegd, *Dat ſy met kragt uyt de hoogte ſouden worden aangedaan* (f), welk op den dag des Pinxterfeeſtes hier in naaſt vervuld wierd, wanneer ſy in een oogenblik bequaam wierden, om by-na alle de talen van de toenmaals bekende wereld te ſpreken, en ſulks als een proefſtuk en als de eerſteling was van de andere wonderwerkende kragten, die hen medegedeeld wierden.

Strekte ſig verre uyt.

3. De gave van menigerley talen in de Apoſtelen;

Waarom hen nodig was.

4. Ook hadden de Apoſtelen uytlegging der talen.

XIV. Een *vierde* gave was die van *uytlegging der talen*, of ontvouwing aan andere 't gene in onbekende talen wierd voorgeſteld: want de vergaderingen der Chriſtenen beſtonden toenmaals ten meerderen deele uyt menſchen van verſcheyden Natien, en die, 't geen de Apoſtelen of andere tot de ver-

(c) *Act.* 5. 3. (d) *Act.* 8. 21, 23. (e) 1 *Cor.* 14. 18. (f) *Luc.* 24. 49.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Waarom die hen nodig Was.

vergadering ſeyden, niet en konden verſtaan. Dit nu quam God te gemoet door de gave van uytlegging der talen, ſommige bequaam makende om 't geen andere ſeyden, te vertalen, en daar over met hen in hun eygen taal te ſpreken. De H. *Paulus* redeneerd wijdloopig (*g*) over de noodſakelijkheyt deſer gave, om de Kerke te onderrigten en te ſtigten, gemerkt ſonder deſelve hunne byeenkomſten niet beter konden zijn, dan de vergadering te Babel, na dat de talen verwerd waren, daar dan de eene noodſakelijk aan den anderen Barbariſch, en de gebeden en het prediken van den Dienaar in de vergadering voor veelen vrugteloos en onnut, ja niet beter moeten zijn, dan of iemand in de lugt ſprak. Wat is het ſpreken, al was het met een tale der Engelen, aan die het niet en verſtaan? Hoe kan een ſlegt en ongeleerd menſch, die de tale van hem, die dankſegd, niet en verſtaat, Amen ſeggen? De dienſt mag met de grootſte nauwkeurigheyt en nettigheyt verrigt worden, maar wat is hy'er te beter door, die dat in een onbekende taal hoord? welk den Apoſtel bedagtelijk doet ſeggen (*h*), *Dat hy liever in de gemeente vijf woorden wilde ſpreken met ſijn verſtand, op dat hy ook andere mogt onderwijſen, dan tien-duyſend woorden in een vreemde taal.* En daarom, *indien iemand een vreemde tale ſpreekt, dat het door twee, of ten meeſten drie geſchiede, ende by beurte, en dat een het uytlegge*, 't geen andere geſproken hebben: *Maar indien'er geen uytlegger en is*, niemand die dat doen kan tegenwoordig is, *dat hy ſwijge in de gemeente, dog dat hy tot hemſelven ſpreke, ende tot God.*

De Roomſche Kerk wijkt hier in van de eerſte Kerk &c. af.

Die deſe redeneering van den Apoſtel leeſt, moet verwondert ſtaan, hoe de Roomſche Kerk, ten trots van dien, ſo openbaar derfd gebruyken, en ſo ſtijf voorſpreken hunne Bibels en gebeden in een vreemde taal, welk ſo regt-uyt aanloopt tegen het geen de gemeene reden voorſchrijft, en de practijk van de eerſte Chriſten Kerk, en het klaar bevel der Apoſtelen was. Maar dit is het eenige niet, daar in die Kerk van de Schriftuur, reden en practijk van de eerſte en ſuyverſte eeuwen des Chriſtendoms is afgeweken, en daar is by haar eenige reden, waarom ſy ſo voor de Schriftuur, en gebeden in een vreemde tale te houden, yveren; te weten, op dat het volk door het leſen deſſelfs niet mogte wijs genoeg worden, om de grove dwalingen, en gebreken in de andere te ontdekken.

5. Gave der geſondmaking in de Apoſtelen.

Ten vijfden, de Apoſtelen hadden de *gave der geſond-making*, of om ſiekten, buyten hulp van medicijnen, te geneſen, ſo dat door een almagtige kragt alle verouderde ſiekten moeſten wijken, en op een woord ſprekens voor haar verdwijnen.

Gaf een groot aanſien by 't gemeene volk.

Dit nu verwekte een ongemeene hoogagting voor hen en voor hunne Religie onder het gemeene ſlag van menſchen, die, gelijkſe wonderlijk bewogen worden door gevoelige uytwerkingen, ſo byſonder gevoelig zijn ontrent wonderwerken, die het leven van een menſch voordeel toebrengen.

Wat God daar mede voor had.

Hierom wierden ſo veele qualijk-geſtelde alömme geneſen, God alſo genadig beſorgende, dat gelijk de ſielen, ſo ook de ligchamen aan de voordeelen des Euangeliums ſouden deel hebben, alſo de geneſing der ligchamen veeltijds tot de bekeering der ſielen den weg baand.

Had ook plaats in andere.

Deſe gave was in die eerſte dagen vry gemeen, en gegeven niet alleen aan de Apoſtelen, maar ook aan de ordinaire regeerders der Kerken, die dan de gewoonte hadden den ſieken de handen op te leggen, en ſomtijds *met oly te ſalven* (*i*),

't Gebruyk van de ſieken te ſalven.

(na de verbeeldende gewoonte der Joden, die de genade Gods daar door te kennen gaven) en *over hem*, en *voor hem in den naam des Heeren te bidden*, daar door dan deſelve op een hertelijke belijdenis en verſaking

O 2 van

(*g*) 1 *Cor.* 14. (*h*) *Ibid.* ℣. 19, 27, 28. (*i*) *Jac.* 5. 14, 15. 16.

van ſijne ſonden, t'effens geſondheyt en vergevinge der ſonden ontfingen.

Hoe lang dat hebbe geduurt.

Niet ſeker kan men egter ſeggen, hoe lang deſe gave, met de aanklevende ceremonie van ſalving in de Kerk hebbe geduurt; immers dat ſe nog in gebruyk was ten tijde van *Tertullianus*, konnen wy weten uyt het exempel dat hy ons geeft (k) van *Proculus* een Chriſten, die den Keyſer *Severus* met oly ſalvende, genas, waar voor de Keyſer hem groote eer deed, en ſo lang hy leefde aan ſijn Hof hield. Maar naderhand, wanneer het Chriſtendom een vaſten voet in de wereld gekregen had, nam ſe, gelijk ook alle andere wonder-werkende kragten, allenxkens af.

Het laatſte olyſel der Papiſten vind daar geen ſteun in.

Wat *de laatſte ſalving* aangaat, die alom in de Roomſche Kerk voorgeſproken en geoeffend, ja van hen tot een *Sacrament* gemaakt word, ik meene, dat die weynig ſteun in dit gebruyk van ſalving in de eerſte Kerk vinden ſal; konden ſy ſo gemakkelijk den ſieken herſtellen tot geſondheyt, als ſy hem konnen ſalven met oly, ik geloof dat niemand haar ſoude tegenſpreken; maar ik oordeel onredelijk te zijn, dat ſy het eene gebruyken, voor dat ſy vaſt gaan met het ander, te meer, om dat ſy die ſalving, hoewel op de practijk der Apoſtelen quanſuys gefundeert, egter tot een geheel ander eynde gebruyken: want in plaats van de menſchen daar door tot het leven en geſondheyt te herſtellen, maken ſy'er een voorbereyding tot de dood van, en gebruyken die ſalving niet eer, dan wanneer'er geen hope van leven meer is.

6. Apoſtelen konden iemand aan den ligchame ſtraffen.

XV. *Ten ſesden*, en ten laatſten, de Apoſtelen hadden een magt, om groote en bekende ſondaars onmiddelijk aan den ligchame te ſtraffen. Deſe is het waarſchijnlijk, die de Apoſtel (l) verſtaat door ἐνεργήματα δυνάμεων, *de werkingen der kragten*, of *kragtige wonderwerken*, welk ſekerlijk niet kan opgevat worden voor wonderwerken in 't gemeen, als die onder de byſondere gaven des H. Geeſtes reeds opgeteld waren: ook is'er geen andere gave, daar dat met ſo veel waarſchijnlijkheyt kan op gepaſt worden: een magt, daar door ſy de ligchamen ongemakken konden aandoen, gelijk ſo de H. *Paulus* den toveraar *Elymas met blindheyt ſloeg* (m), en die ſomtijds ſig tot het leven ſelfs uytſtrekte, gelijk bleek in het droevig voorbeeld van *Ananias* en *Sapphira* (n).

Voorbeelden daar van.

Wat de Apoſtoliſche roede was.

Dit was de *Virga Apoſtolica*, *de Apoſtoliſche roede*, die de Apoſtelen over ergerlijke en ſtoute ſondaars ophieven, en aan haar ſomtijds gebruykten: *Wat wilt gy?* ſeyd de Apoſtel (o), *Sal ik met de roede tot u komen, ofte in liefde, ende in den geeſt der ſagtmoedigheyt?* Over welke woorden *Chryſoſthomus* aanmerkt (p), dat de Apoſtel ſijne woorden tempert: ſijn liefde, ſagtmoedigheyt, en begeerte om te verſtaan hun kragt, geeft bewijs van ſijn ſorg en genegentheyt, maar de roede ſpreekt ſchrik en vreeſe, als zijnde een roede van ſtrengheyt en ſtraf, en die den misdadigen ſomtijds tot der dood toe kaſtijd. En 't is meer als eens dat deſelve Apoſtel gewag maakt van ſijn magt, wanneer hy met hardnekkige en onverbeterlijke menſchen te doen heeft: *Wy hebben*, ſeyd hy (q), *gereed het geene diend om te wreken alle ongehoorſaamheyt, wanneer uwe gehoorſaamheyt ſal vervult zijn. Want indien ik ook yet overvloediger ſoude roemen van onſe magt, welke de Heere ons gegeven heeft tot*

ſtigtin-

(k) *Ad Scapul. c.* 4. *p.* 71. (l) 1 *Cor.* 12. 10. (m) *Act.* 13. 11. (n) *ibid.* 5. 1-10.
(o) 1 *Cor.* 4. 21. (p) Πολὺ καὶ τὸ φοβερὸν ἔχει ὁ λόγος οὗτος· τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι γνώσομαι, ἔτι ὑπεσταλμένου ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν, τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν λοιπὸν ἀναβαίνοντος θρόνον, κἀκεῖθεν αὐτοῖς διαλεγομένου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀναλαβόντος πᾶσαν. Τί ἐστιν, ἐν ῥάβδῳ, ἐν κολάσει, ἐν τιμωρίᾳ, τουτέστιν, ἀνελῶ, πηρώσω; ὅπερ ἐπὶ τῆς Σαφείρας ὁ Πέτρος ἐποίησεν· ὅπερ αὐτὸς ἐπὶ Ἐλύμα τοῦ μάγου. *Chryſoſth. Hom.* 14. *in* 1 *ad Cor. p.* 444. *Vide Hieron. in loc. Tom.* 9. *p.* 305. (q) 2 *Cor.* 10. 6, 8, 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſligtinge, ende niet tot uwer nederwerpinge, ſo en ſal ik niet beſchaamd worden, op dat ik niet en ſoude ſchijnen, als of ik u door de brieven wilde verſchrikken. En hy brengt het haar weder in gedagten, ontrent het beſluyt van dien brief (*r*): *Ik heb het u te voren geſegt, en ſegge het te voren als tegenwoordig zijnde voor de tweedemaal, en ik ſchrijve het nu afweſende, den genen die te voren geſondigd hebben, en allen den anderen, ſo ik wederom kome, haar niet en ſal ſparen.* Maar hy hoopte dat deſe ernſtige waarſchouwing verder geſtrengheyt tegen hen ſoude voorkomen (*s*): *Daarom ſchrijve ik afweſende deſe dingen, op dat ik, tegenwoordig zijnde, niet en ſoude ſtrengigheyt gebruyken na de magt die my de Heere gegeven heeft tot opbouwinge, ende niet tot nederwerpinge.* Van deſe natuur was *het overgeven der menſchen aan den Satan, tot verderf des vleeſches* (*t*), het kaſtijden des ligchaams (*v*) door eenige ſchielijke pijn of ſiekte, *op dat de geeſt behouden mogt worden*, als zijnde daar door gebragt tot een tijdige bekeering. Dus handelde hy met *Hymenæus* en *Alexander*, die hy, (*x*) *van het geloof en goede conſcientie ſchipbreuk geleden hebbende, den Satan had overgegeven, op dat ſy ſouden leeren niet meer te laſteren.* Want daar was in die tijden niets gemeender, dan dat de geëxcommuniceerde, en die van het ligchaam der gemeente afgeſneden was, aanſtonds door den Satan, als de gemeene ſerjant en beul aangegrepen, en met der daad of ingenomen en beſeten, of met qualen, die hy over hunne ligchamen bragt, gequeld en gepijnigd wierden. En ſekerlijk, deſe ſtrenge tugt was niet min dan noodſakelijk in die tijden, wanneer het Chriſtendom geheel geen politijke of bedwingende magt had, om het oordeel en uytſpraak van de Kerk ſijn behoorlijke agting en ontſag te doen hebben, en de orders van den Godsdienſt en de heylige kerk-ſtraffen voor de veragting van alle trotſe en hardnekkige ſondaars te veyligen: immers ſulken uytwerking vinden wy dat het ſchrikkelijk voorval van *Ananias* en *Sapphira* had; Want (*y*) *daar quam groote vreeſe over de geheele gemeente, en over alle die dit hoorden.* Laat my by 't geen dus verre van de Apoſtoliſche gaven geſproken is, nog maar dit eene aantekenen, te weten, dat de Apoſtelen deſe gaven niet alleen voor henſelven hadden, maar ook de magt hadden, om die anderen mede te deelen, ſo dat ſy ook anderen als ſy door oplegginge der handen, of door het hooren en aannemen van hun leer, en in het Chriſten-geloof door den Doop waren ingelijfd, deſe kragt om wonderwerken te doen, konden mede-deelen, waar door ſy dan in een oogenblik bequaam wierden, om menigerley talen te ſpreken, te propheteren, uyt te leggen, en andere wonderwerken, tot verwondering en verbaaſtheyt van alle die hen hoorden of ſagen, te doen. Een voorregt welk den Apoſtelen eygen was, waar mede wy niet vinden dat iemand van een minder rang der begaafde voorſien geweeſt is. Hierom was het, als *Chryſoſthomus* te regt aanmerkt (*z*), dat, hoewel *Philippus* te *Samaria* veele wondertekenen dede, tot bekeering van veele, ja tot overtuyging ſelfs van *Simon* den toveraar, *de H. Geeſt egter op geen van hun allen viel, maar ſy alleen in den naam des Heeren Jeſu gedoopt wierden*, tot dat *Petrus* en *Johannes*, *afgekomen zijnde, voor hen*

En het overgeven aan den Satan.

Welk toen nodig was, en vreeſe verwekte:

Apoſtelen konden die magt anderen mede-deelen;

maar niemand anders als ſy.

(*r*) 2 *Cor.* 13. 2. (*s*) *ibid.* ℣. 10. (*t*) 1 *Cor.* 5. 5. (*v*) *Chryſ.* & *Hieron. in loc.* (*x*) 1 *Tim.* 1. 19, 20. (*y*) *Act.* 5, 11. (*z*) Διατί οὐκ ἦσαν οὗτοι λαβόντες πνεῦμα ἅγιον βαπτισθέντες; ἤτοι τῷ μὴ ἔχειν (Φίλιππον) χάρισμα τοιοῦτον· τῶν γὰρ ἑπτὰ ἦν· διὰ καὶ βαπτίζων πνεῦμα τοῖς βαπτιζομένοις οὐκ ἐδίδου· οὐδὲ γὰρ εἶχεν ἐξουσίαν· τοῦτο γὰρ τὸ δῶρον μόνων τῶν δώδεκα ἦν. δύναμιν μὲν ἔλαβον (οἱ Διακονοί) ποιεῖν σημεῖα· οὐχὶ δὲ καὶ πνεῦμα διδόναι ἑτέροις· ἄρα τοῦτο ἦν τῶν Ἀποστόλων ἐξαίρετον· ὅθεν καὶ τοὺς κορυφαίους, οὐκ ἄλλους τίνας, ἐστιν ἰδεῖν τοῦτο ποιοῦνται. *Chryſoſt. Homil.* 18. *in Act. Apoſt.* p. 580.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hen baden, dat ſy den Heyligen Geeſt ontfangen mogten, die hen de handen opleydden, *en*, ſeyd de H. Text (*a*), *ſy ontfingen den Heyligen Geeſt*; welk *de toveraar ſiende, den Apoſtelen geld aanbood, om hem ook de magt te geven, dat, ſo wien hy de handen mogt opleggen*, hy ook die wonderwerkende kragt geven konde.

In de Apoſtoliſche bediening was iets ongemeens, dat met hun een eynde nam. En iets gemeens, welk gebleven is, Waarom andere ook Apoſtelen genoemd zijn.

XVI. Hebbende nu dus geſien, dat de Apoſtelen tot uytvoering van hun ampt genoegſaam bequaamd waren, ſo laat ons voor het laatſte met weynigen onderſoeken, hoe lang hun bediening heeft ſtand gehouden. Tot dien eynde ſtaat ons te gedenken, dat'er in de bediening der Apoſtelen iets gemeens, en iets ongemeens was. Het ongemeene was, dat ſy hun laſt onmiddelijk uyt *Chriſti* mond ontfangen hadden; datſe een onbepaalde laſt hadden het Euangelium alöm te prediken, ſonder aan eenige plaats verbonden te zijn; dat hen als Apoſtelen bovennatuurlijke kragten, om wondertekenen te doen, gegeven waren; dat ſe in het overleveren van de leere des Euangeliums onfeylbaar geleyd wierden, welk alles met hun perſonen ophield en een eynde nam. Het geen in haar gemeen en voor altijd blijvende was, was het leeren en onderrigten van het volk in de grondleſſen en pligten van de Religie; het bedienen der Sacramenten; het ſtellen van voorgangers en dienaars; het oeffenen van de tugt en 't regeeren van de Kerk. Hier in nu zijn haar gevolgd de ordinaire regeerders en voorgangers der Kerken, dien op de Gemeente opſigt te hebben, en de ſaken en dienſten der Kerken waar te nemen, tot den eynde der wereld toe aanbevolen is. Uyt dien hoofde is het, datmen Biſſchoppen en Opſienders der kerken Apoſtelen noemde, als die in 't geen gemeen is hunne navolgers waren, welken naam hen veeltijds in de Kerkelijke ſchriften gegeven word. Dus word *Timotheus*, die Biſſchop van Epheſen was, een Apoſtel (*b*); *Clemens* van Romen, *Clemens* de Apoſtel (*c*); de H. *Marcus*, Biſſchop van Alexandrien, een Apoſtel en Euangeliſt (*d*), *Ignatius* een Biſſchop en Apoſtel (*e*) genoemd. Een tijtel, die in de volgende eeuwen gebleven is, en gegeven wierd aan die ergens het Chriſtendom invoerden of herſtelden. In den *Koptiſchen Almanak*, uytgegeven door de Heer *Seldenus*, is de ſevende dag van de maand Baſchnes, over-een-komende met den tweeden dag van onſen Mey, geëygend ter gedagtenis van den H. *Athanaſius* den Apoſtel (*f*). *Acacius* en *Paulus* in hunnen brief aan *Epiphanius* (*g*) noemen hem νέον Ἀπόςολον, καὶ κήρυκα, *een nieuwen Apoſtel en prediker*. En *Sidonius Apollinaris* ſchrijvende aan *Lupus*, Biſſchop van Troix in Vrankrijk (*h*), ſpreekt van de eer, die men aan ſijn Apoſtelſchap verſchuld is. Een aanmerking, die ik door overvloedige blijken ſoude konnen beveſtigen, indien'er of aangetwijfeld wierd, of het tot mijn oogwit nodig was; maar alſo geen van dien plaats heeft, ſcheyde ik hier af.

(*a*) *Act.* 8. 12--19. (*b*) *Philoſtorg. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 2. *p.* 24. (*c*) *Clem. Alex. Strom. lib.* 4. *p.* 516. (*d*) *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 24. *p.* 66. (*e*) *Chryſoſth. Encom. S. Ignat. p.* 499. *Tom.* 1. (*f*) *De Synedr. lib.* 3. *c.* 15. *p.* 398. (*g*) *Præfix. oper. de hæreſ. p.* 1. (*h*) *Lib.* 6. *epiſt.* 4. *p.* 147. *vid. Epiſt.* 7. *p.* 150.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. PETRUS.

EERSTE AFDEELING.

Van Petri geboorte af tot ſijn eerſte komſte by Chriſtus.

INHOUD.

Bethſaida, Petri *geboorte-plaats: beſchreven van haar opkomſt en verval. De tijd van* Petri *geboorte word onderſogt. Eenige misvattingen daar ontrent aangeweſen. Sijne namen.* Cephas, *brengd niet mede een opperhoofdigheyt boven de andere Apoſtelen. De gewoonte der* Pauſen *van hunne namen by de verkieſing tot het Pauſſchap te veranderen, en deſſelfs oorſprong.* Petri *geſlagte en vrienden. Wie ouder was,* Petrus *of* Andreas. *Wat ſijn hanteering en bedrijf was, eer hy tot* Chriſtus *quam. De* Galileeſche *zee. De ſlegtheyt en ongeagtheyt van* Petri *hanteering. De merkelijke blijken van de Goddelijke voorſienigheyt in het voortſetten van het Chriſtendom, door ſlegte en ongeſiene werktuygen.*

'T Land van *Paleſtina* is ten tijde van onſen gezegenden Saligmaker, en te vooren, in drie onderſcheyden Provincien verdeeld geweeſt, te weten, in *Judæa*, *Samaria*, en *Galileën*. Deſe laatſte was wederom afgedeeld in het *hoog*-en *neder-Galileën*. In het *hooge*, anders *Galileën der Heydenen* genoemd (volgens de oude verdeeling behoorende aan de ſtamme van *Naphthali*) was *Bethſaida*, eertijds een onbekend en ongeagt vlek, maar effen te voren door *Philippus de Viervorſt* (*a*) herbouwd en vergroot, die het tot een ſtad maakte, met inwoonders vervulde, verſterkte, en ter eere van *Julia*, des Keyſers *Auguſti* dogter, den naam gaf van *Julias*. Deſe was gelegen aan de Galileeſche zee, en had aan de andere ſijde een woeſtijne, die daarom genoemd wierd, *De woeſte plaats der ſtad Bethſaida* (*b*), werwaards de Saligmaker meermaals vertrok, gemerkt de ſtilheyt en eenſaamheyt van die plaats tot hemelſche overdenkingen vry voordeelig en behulpſaam was. Maar dit Bethſaida is niet ſo ſeer bekend wegens deſe bygelegene woeſtijn, als wegens een erger ſoort van woeſtheyt, ondankbaarheyt en onvrugtbaarheyt onder den invloed van *Chriſti* predicatien en wonderwerken, welk de Heer haar verweet, en daar over met een van ſijne ſwaarſte weën bedreygde (*c*): *Wee u Chorazin, wee u Bethſaida*, e. ſ. v. Een wee, welk op haar heeft vat gehad: want hoe het toen was of niet, immers iemand (*d*), die het in de voorleden eeuw

Drie Provincien in Paleſtina.

Galileën gedeelt in tween.

Bethſaida word beſchreven.

Was ondankbaar tegen Chriſtus.

En daarom bedreygt,

(*a*) *Joſeph. antiq. Judaic. lib.* 18. *c.* 3. *p.* 6. 18. (*b*) *Luc.* 9. 10. (*c*) *Matt.* 11. 21.
(*d*) *J. Cotov. Itin. Hieroſ. lib.* 3. *c.* 8. *p.* 358.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en veralken is.

eeuw gesien heeft, seyd ons, dat die stad weder tot een vry kleyn en slegt dorp gekrompen was, daar in maar weynige huysjens van *Mooren* en woeste *Arabiers* overig waren; ja latere reysigers hebben sedert ons versekerd, dat die alle so vergaan zijn, dat'er nu maar een arm huysjen staat. „So ondermijnt de sonde de grootste en schoonste plaatsen! So „seker word Gods woord bevestigd; en so weynig sal'er een eenig *jota* „of *tittel* van sijne beloften of bedreygingen op de aarde vallen! Dit Bethsaida nu had, nessens de eer van onses Saligmakers tegenwoordigheyt, die in die quartieren meest verkeerende, meermaals derwaarts

Is de geboorte-plaats Petri geweest.

week, niets dat het voor de nakomelingen geagter maakte, dan dat het is geweest de geboorte-plaats, niet alleen van eenige andere Apostelen, maar ook van den H. *Petrus*, een man, wel van geen aansien, egter seer beroemd en uytmuntend, als zijnde geweest een van de eerste gesanten des Soons Gods, dien de Heylige en Kerkelijke Historien, hoewel geen opperhoofdigheyt, egter een voorrang in het collegie der Apostelen toeschrijven.

De tijd van Petri geboorte niet seker.

II. De eygen tijd van sijn geboorte kan niet wel worden aangewesen, also'er geene klaare blijken of voetstappen van zijn nagelaten. In 't gemeen konnen wy seggen, dat hy ten minsten tien jaren ouder was als sijn Meester. Dat hy gehuwlijkt was, tot *Christus* komende een stijl van leven en een authoriteyt en ontsag had, welk hy by de andere Apostelen door de destigheyt en aansienlijkheyt van sijn persoon verkreeg, kan ons wel seggen dat hy niet jonger was, maar ik sie geen reden,

't Gevoelen van seker schrijver daar ontrent voorgesteld,

om iets naders en sekers in dese saak te konnen seggen. Indien wy mogten gelooven 't geen'er seker man (die vermetel genoeg sijn geboortetijd meend te konnen uytrekenen) van seyd, so souden wy konnen seggen, dat hy geboren is drie jaren voor de gezegende Maagd, en essen seventien jaren voor de menschwording onses Saligmakers. Maar laat ons sijn rekeninge eens nasien. Hy is geboren, seyd hy (*c*), in het jaar na de Schepping 4034; na de Sondvloed 2378; na het bouwen van de Stad Romen 734; van *Octav. August.* het agtste; van sijn eerste burgermeesterschap het vier-en-twintigste; na de slag van *Actiac.* het twaalfde; van den Koning *Herodes* het twintigste; voor de salige Maagd drie, en voor *Christi* geboorte seventien jaren. Wanneer ik sulken omslag van tijdrekeningen eerst sag, verwagtede ik ten minsten dat alles

en tegengesproken.

waar en seker was. Hy grond sijn rekening op den datum van *Petri* dood, die, gelijk hy ons elders (*f*) seyd, van *Bellarmijn* gesteld word in het ses-en-tagtigste jaar sijnes levens, so dat hy te rug tellende van het jaar *Christi* 69, in welk *Petrus* gemeenlijk geseyd word geleden te hebben, voortloopt tot sijn geboorte-jaar, en dat met so veele datums voor den dag brengd. Maar, helaas! dat word alles op een sand-grond gebouwd: want behalven dat hy mis tast ontrent het jaar van de schepping der wereld, so komen weynige van sijn tijd-aanwijsingen met malkanderen over-een; dog het ergste van allen is, dat *Bellarmijn*, op wiens enkel getuygenis dit schoone gebouw is opgeregt, niets sulks en seyd, maar dat alleen ondersteld (*g*), om daar sijn bewijs op te gronden, dat de H. *Petrus* ten tijde van sijn Martelaarschap wel konde ses-en-tagtig (daar is qualijk gedrukt ses-en-seventig) jaren oud geweest zijn. So kan vrypostigheyt, of onwetentheyt, indien wy het voor een misgreep, en niet liever voor een onbeschaamd bedriegen van de wereld konden opnemen, de menschen van het spoor af-leyden. Maar hier van genoeg, en mogelijk meer als het weerdig is.

III. Als

(*c*) *Stengel. de S. Petro. cap.* 1. (*f*) *ibid. c.* 49. (*g*) *Bellarm. de Rom. Pontif. lib.* 2. *c.* 9. *col.* 624.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

By sijn besnijdenis wierd hy genoemd Simon,

III. Als hy nu volgens de plegtigheyt van *Mosis* wet besneden wierd, wierd hem de naam van *Simon* of *Simeon* gegeven. Een naam, die by de Joden, bysonder in de latere tijden, gemeen was, en die naderhand door onsen Saligmaker hem niet benomen, maar vermeerdert is met de benaming van *Cephas*, die in het *Syrisch* (de gemeene taal der Joden in die tijd) ***een steen*** of ***rotse*** betekenende, in het Grieks den naam van Πέτρος, en by ons van *Petrus* heeft veroorsaakt: geheel anders als *Hesychius* (*h*) meend, die Πέτρος verklaard ὁ ἐπιλύων, een *verklaarder* en *uytlegger*, en dat woord waarschijnlijk af-haald van פָּתַר, *verklaren*, en *uytleggen*.

daarenboven van Christus Cephas, of Petrus;

Wat Christi oogmerk daarin was.

Door het geven nu van desen nieuwen naam scheen onse Heer te willen uytdrukken, de vastigheyt en bestendigheyt van sijn geloof, en sijn kragtige werksaamheyt in het opbouwen van de Kerk, als een geestelijk huys op den waren rotssteen, den levendigen hoeksteen, die van God uytverkoren en dierbaar is, gelijk'er *Petrus* selfs van spreekt (*i*). Maar onse Saligmaker kan hier door niet verstaan worden

En wat niet.

hem eenige bysondere hoogheyt of heerschappy over andere, veel min over andere Apostelen gegeven te hebben: want in opsigt op het geen hen allen was toebetrouwd, en hun sending tot het planten van de Christelijke Religie in de wereld, word de een so wel als de andere genoemd een *fundament* (*k*). En 't kan nog met de Schriftuur, nog met de reden over-een gebragt worden, dat men soude seggen, onses Heeren meening geweest te zijn met die naam te betekenen, dat de persoon van *Petrus* de rotssteen selfs was, op welke hy sijne Gemeente bouwen soude.

Der Pausen gewoonte van hun naam te veranderen;

Uyt een dwase navolging van desen nieuwen naam, gegeven aan *Petrus*, leggen die, welke voorgeven desselfs navolgers in den stoel van Romen te zijn, hun eygen naam gemeenlijk af, en nemen eenen nieuwen aan, wanneer sy tot den Apostolischen stoel verheven worden (*l*): en het is een van de eerste vragen, die (*m*) de Cardinalen aan den nieuw-gekoren Paus voorstellen, *Met wat naam het hem beliefd genoemd te worden.* Dese gewoonte heeft haar begin genomen ontrent het jaar 844. wanneer *Petrus de Bocca-porco*, of *verkens-mond*, tot Paus verkoren zijnde,

Wanneer begonnen, en waarom.

sijn naam veranderde, en hemselven *Sergius de tweede* noemen liet; waarschijnlijk niet so seer om de ongeschiktheyt van die naam te ontgaan, als of die met de waardigheyt van sijn plaats niet over-een quam (want die maar de naam van sijn Vaderlijk huys zijnde, soude in sijn Hogepriesterlijke beschrijving geen plaats meer gehad hebben) als uyt een groote eerbiedigheyt voor den H. *Petrus*, wiens naam, hoewel het sijn doop-naam was, hy hemselven te dragen onweerdig oordeelde: immers 't is seker, dat geene Bisschoppen van die stoel oyt den naam van *Petrus* hebben aangenomen, en dat sommige, die dien, als hun Christelijken naam te voren hadden, by hun verkiesing tot het Pausschap denselven hebben afgelegd. Maar om tot onsen Apostel weder te keeren.

Petri Vader was Jonas.

IV. Sijn Vader is geweest eenen *Jonas*, waarschijnlijk een visscher tot Bethsaida, also de heylige Historie niets anders van hem aantekend dan sijnen blooten naam: en ik geloof, dat'er niet veel vreese was, om het qualijk op te vatten, al had *Metaphrastes* (*n*) ons niet geseyd, dat het niet geweest is *Jonas* de Propheet, die uyt den buyk des Walvischs quam.

Sijn broeder Andreas.

Hy was de broeder van den Apostel *Andreas*. Maar daar is by

P den

(*h*) Πέτρος, ἐπιλύων, ἐπιγνώσκων· ἔτος καὶ Σίμων, καὶ Κηφᾶς καὶ Συμεὼν ἐλέγετο. *Hesych. in voc.* Πέτρος. (*i*) 1 *Pet.* 2. 4. 5, 6. (*k*) *Apoc.* 21. 14. (*l*) *Pap. Masson. de Episc. Urb. in Serg.* 4. *fol.* 172. *p.* 2. *ex Annal. Vict.* (*m*) *Sac. Cerem. Eccl. Rom. Sect.* 1. *fol.* 18. (*n*) *Com. de Petr. & Paul. apud Surin. ad diem* 29. *Junii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den Ouden geen eenparig gevoelen, wie van beyde de oudſte geweeſt zy. *Epiphanius* (waarſchijnlijk uyt een overlevering, die men toen had) ſeyd uytdrukkelijk (*o*), dat het *Andreas* was; waar in alle die van de Roomſche Kerk hem navolgen, op dat de voorrang, die *Petrus* gegeven word, niet en ſoude ſchijnen op ſijn meerder-jarigheyt te ſteunen. Maar tegen hem konnen wy ſtellen de authoriteyt van *Chryſoſthomus*, een man die in die ſelve tijd heeft geleefd, en niet minder als hy geloofweerdig is, die rond uyt ſeyd (*p*), Dat *Andreas*, hoewel hy later in de wereld gekomen was als *Petrus*, hem egter eerſt tot de kenniſſe des Euangeliums bragt; welk *Baronius* (*q*), tegen allen ſchijn van reden, van ſijn ingaan in het eeuwig leven wil verſtaan hebben. En behalven hem zijn *Hieronymus*, *Caſſianus*, *Beda* (*r*), en andere ook voor de meerderjarigheyt van *Petrus*, en ſchrijven het ſijn ouderdom toe, dat hy meer dan andere de voorſitter in het collegie der Apoſtelen was. 't Zy hoe het zy, het was geen kleyne eere voor hun Vader, gelijk het ook was van *Zebedæus* in een gelijk geval, dat, daar'er maar twaalf Apoſtelen waren, twee ſijner Sonen onder dat getal wierden aangenomen.

Wie van hun beyden ouder was.

Hy wierd in 't viſſen opgevoed. Dat was de voorname handel te Bethſaida; waarom.

Jong zijnde wierd hy opgebragt in de viſſery, die wy mogen giſſen de voornaamſte handel van Bethſaida te zijn geweeſt, (alſo het waarſchijnlijk daar ſijn naam van had, die een *huys* of *wooning van viſſery* betekend, hoewel andere, om dat צידה ſo wel *jagen* als *viſſen* betekend, dien naam van het jagen af-brengen) waar in het veel voordeel had door de nabyheyt van het meyr van Genneſaret, (aan wiens oever het gelegen was) anders genoemd de *zee van Galilæa*, en de *zee van Tiberias*, na de gewoonte der Hebreeuſche taal, daar in alle groote verſamelingen van wateren *zeën* genoemd worden.

De Galileeſche zee word beſchreven.

Van dit meyr is het ſeggen der Joden (*s*), *dat God van alle de ſeven zeën, die hy gemaakt heeft, geen verkoren heeft, dan de zee van Genneſaret;* welk, wat ſy'er ook mede voor hebben, waar is alleen in dat opſigt, dat onſe geſegende Saligmaker die verkoren heeft, om ſe met ſijne tegenwoordigheyt, en de kragt van ſijne miraculeuſe werkingen te vereeren. Deſe zee was *lang* (*t*) *hondert ſtadien, en ontrent veertig breed, deſſelfs water was ſuyver en klaar, ſoet en ſeer bequam om te drinken, en voorſien met veelerley ſlag van viſſchen, die in ſoort en ſmaak van viſſchen in andere wateren verſchilden.* Hier was het dat *Petrus* de oeffening van dit ſijn beroep neerſtig waarnam; dog naderhand ſchijnt hy daar van daan na Capernaum (mogelijk ter oorſaak van ſijn trouwen) vertrokken of ten minſten veel verkeert te hebben; want daar vinden wy, dat hy ſchatting betaalde, en ſijn huys had (*v*): van welk huys *Nicephorus* (*x*) ons verhaald, dat *Helena*, de moeder van *Conſtantinus*, daar ter eeren van S. *Peter* een ſchoone Kerk over-heen bouwde: en dat Capernaum, alſo het lag daar de Jordaan in de Galileeſche zee loopt, was niet min bequaam om die neering te doen, de viſſchen te vertieren, en alſo de vrugten van een eerlijk en moeyelijk werk te trekken.

Petrus woonde naderhand te Capernaum. Sijn huys aldaar met een Kerk overbouwt.

Een ſtijl van leven, die ik beken, ſlegt en vry ſlaafägtig te zijn, ter oorſaak van de groote moeyte en arbeyd die'er toe vereyſt word, van alle de ongemakken van wind en weer, ſtorm en onweder van de zee, duyſternis van de nagten, en het doorbrengen derſelven ſonder ſlaap, en

Viſſen een moeyelijke levens-ſtijl.

(*o*) *Hæreſ.* 51. *p.* 192. (*p*) *Serm. de S. Andr. quem recitat. Metaphr. ap. Sur. ſeu potius, Lipom. Tom.* 6. (*q*) *Not. ad Martyrol.* 30. *Nov. p.* 737. (*r*) *Hieron. lib.* 1. *adv. Jovin. p.* 35. *Tom.* 2. *Caſſian. de incarn. Dom. lib.* 3. *c.* 12. *p.* 996. *Bed. Comment. in c.* 1. *Joh. Tom.* 5. (*s*) *Midr. Tillin. fol.* 41. *ap. Lightf. cent. Chronograph. in Matth. c.* 70. *p.* 131. (*t*) *Joſeph. de bell. judaic. l.* 3. *c.* 35. *p.* 860. (*v*) *Matth* 8. 14. en *c.* 17. 24. (*x*) *Hiſt. Eccl. lib.* 8. *c.* 30. *p.* 596.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en dat alles om een kleyne winſte: een beroep, wiens ruſteloofe moeyten, geduurige ongemakken, menigvuldige gevaren, en verbaaſende ſchrikken door eenen *Oppianus* ſo deftig beſchreven zijn, dat men ſijn gedigt, welk ik, tot genoegen van den geleerden Leſer, hier bybreng, met regt den naam van *goudene verßen* mogt geven, alſo hy van elke regel van den Keyſer *Antoninus* een ſtuk gouds kreeg (*y*).

Oppiani koſtelijke verſſen.

Τλησιπόνοις δ' ἁλιεῦσιν ἀτέκμαρτοι μὲν ἄεθλοι,
Ἐλπὶς δ' οὐ σαθερὴ σαίνει φρένας ἠΰτ' ὄνειρος.
Οὐ γὰρ ἀκινήτου γαίης ὕπερ ἀθλεύουσιν·
Ἀλλ' αἰεὶ κρυερῷ τε καὶ ἄσχετα μαργαίνοντι
Ὕδατι συμφορέονται, ὃ καὶ γαίηθεν ἰδέσθαι
Δεῖμα φέρει, καὶ μοῦνον ὑπ' ὄμμασι πειρήσασθαι.
Δούρασι δ' ἐν βαιοῖσιν ἀελλάων θεράποντες
Πλαζόμενοι, καὶ θυμὸν ἐν οἴδμασιν αἰὲν ἔχοντες,
Αἰεὶ μὲν νεφέλην ἰοειδέα παπταίνουσιν·
Αἰεὶ δὲ τρομέουσι μελαινόμενον πόρον ἅλμης·
Οὐδέ τι φοιταλέων ἀνέμων σκέπας, οὐδέ τιν' ὄμβρων
Ἀλκήν· οὐ πυρὸς ἄλκαρ ὀπωρινοῖο φέρονται.

Egter ſlegtigheyt en geringheyt is voor God niet te gering. De arme, indien hy deugdſaam is, is den Hemel alſo lief en dierbaar, en hem, by welken geen aanneming is des perſoons, niet min aangenaam, als de rijke en aanſienlijke. Ja, onſe Heer ſchijnt deſe levens-ſtijl byſondere eere te hebben aangedaan, wanneer hy naderhand hem, en neffens hem nog eenige andere van het vangen der viſſchen riep, om, gelijk hy tot hen ſeyde, *viſſchers der menſchen*, te worden.

Arme, Gode ſo aangenaam, als rijke.

Viſſchers geëerd, door het kieſen van Apoſtelen uyt deſelve.

V. Hier uyt nu hebben wy gelegentheyt, om onſe oogen te laten gaan op de wijſe en wonderbare wegen der Godlijke voorſienigheyt, die, om de Chriſtelijke Religie in de wereld te planten en voort te ſetten, ſulke geringe, en na waarſchijnlijkheyt, ſulke onbequame werktuygen heeft uytgekoren; dat hy deſe dingen voor den wijſe en verſtandige verborgen, en den kinderkens geopenbaard heeft; aan menſchen, die in geen leer-plaatſen der geleerdheyt, op geene Academien opgequeekt, maar in een handwerk, in het vangen van viſſchen, en het maken van netten waren opgevoed: want meeſt alle de Apoſtelen wierden genomen van het geringſte ambagt, en levens-ſtijl, en waren alle onvoorſien, uytgenomen Paulus, van de wetenſchap der geleerdheyt, en de voordeelen van een rijker en aanſienlijker opvoeding; en egter die waren de mannen, welke geordonneert wierden de geheele wereld te doorloopen, en de geleerdheyt der wijſen tegen te gaan. Sekerlijk, had de menſchelijke wijsheyt deſe ſaak beſtierd, ſy ſoude regt andere meſures genomen, en verkoren hebben de geleerdſte Rabbijnen, de ſcherpſinnigſte Wijsgeeren, de welſprekendſte Redenaars, ſodanige, van welken waarſchijnlijkſt te verwagten mogt zijn, dat ſy door kragt van reden, en konſt van welſprekendheyt over der menſchen gemoederen geſegepraald, de hardnekkigheyt der Joden gebogen en overgehaald, en de netter en ſubtijler gedagten en bevattingen der Grieken wederlegd ſouden hebben. Want wy vinden, dat die ſecten der philoſophie, die in de heydenſche wereld den meeſten aanhang gewonnen hebben, ſulks deden door het uytmunten in eenige konſten en wetenſchappen, daar door ſy haar by de wijſer en verſtandiger ſlag van menſchen konden aangenaam maken. De afvallige *Julianus* (*z*) oordeelde het een genoegſame uytvlugt tegen de Joodſe Pro-

Gods wonderbare voorſienigheyt in 't verkieſen van ſulke ſlegte werktuygen,

tot ſo groote ſaken.

(*y*) *Oppian.* Ἁλιευτ. Βιβλ. ά. *non longè ab init.* (*z*) Οὐδὲν γάρ, οἶμαι, κωλύει τὸν μετὰ θεὸν εἶναι μέγαν, οὐ μὴ σπουδαίων προφητῶν οὐδὲ ἐξηγητῶν τυχεῖν· αἴτιον δὲ ὅτι τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν οὐ παρέσχον ἀποκαθᾶραι τοῖς ἐγκυκλίοις μαθήμασιν. *Fragm. Epiſt. p.* 541. *Tom.* 1.

pheten te zijn, dat sy, hunne gemoederen niet gehelderd en gesuyverd zijnde, alſo ſy den omtrek van nette konſten en wetenſchappen niet doorwandelt hadden, geen behoorlijke boodſchappers en uytleggers van Gods wil waren: en dienvolgende ſchijnt het vreemd, en dat is het wonderwerk dat'er in is, dat de eerſte verkondigers des Euangeliums ſouden zijn ſulke onwetende en ongeleerde menſchen, en dat die egter ſo ſchielijk en kragtig de geleerde wereld ſouden overwinnen, en tot de eenvoudigheyt des Euangeliums ſo veele brengen, die de grootſte redenen en bequaamheden, en de ſterkſte voor-oordeelen tegen het ſelve hadden. Wanneer *Celſus* inbragt, dat de Apoſtelen maar een geſelſchap van ſlegte en ongeleerde mannen, droefgeeſtige zee-lieden en viſſchers waren, gaf'er *Origenes (a)* ten eerſten tot antwoord op: „Dat het daar uyt klaarlijk bleek, dat ſy de Chriſtelijke Religie geleerd hebben door een „Goddelijke kragt; want daar ſy geen welſprekende tongen, nog ſubtijle en vernuftige hoofden, nog de konſten der Grieken hadden, om „daar door der menſchen gemoederen over te halen, hadden ſy egter de „bequaamheyt, om de menſchen de gehoorſaamheyt van Gods woord „ſonder tegenſtand te onderwerpen. My aangaande, ſeyd hy elders, „*(b)* ik geloove vaſtelijk, dat de Heylige *Jeſus* ſodanige predikers van „ſijn Leer bedagtelijk gebruykt heeft, op dat'er geen agterdogt ſoude „zijn, dat ſy quamen met de loosheden van Sophiſtery en bedrog, maar „in tegendeel voor al de wereld klaarlijk blijken mogt, dat'er geen bedrog onder ſchool, en dat de Goddelijke kragt hen alleſins vergeſelſchapte, die meer vermogen heeft, dan de grootſte gladheyt van de „tong, of cierlijkheyt van ſpraak, of optoyſelen, die ſig in der Grieken ſchriften opdoen. Was het, ſeyd hy nogmaals in een andere „plaats *(c)*, niet geweeſt deſe kragt Gods, die het Euangelium onderſchraagde, de Chriſtelijke Religie ſoude noodſaakelijk hebben „moeten te gronde gaan onder het ſware gewigt, dat haar parſte, alſo „ſe niet alleen met den magtigen tegenſtand van den Roomſchen Raad, „Keyſers, 't volk, en de geheele magt van dat rijk, maar ook met de gebreken en ſwakheden, daar deſſelfs belijders ſelfs mede gedrukt en beladen waren, te ſtrijden had.

Tot blijk van de Goddelijke kragt, die haar vergeſelſchapte.

Welk getoond word uyt Origenes.

En tot verſekering, dat'er geen bedrog onder ſchool.

VI. En ſekerlijk, ſiende dat hun Leer ſo graag wierd aangenomen by mannen van oordeel, en die ſo nauw alles konden doorſien, konden wijſe en onſijdige menſchen de Apoſtelen luſtelijk van alle nadenken van verdigtſelen en bedriegeryen, vryſpreken. Hadden ſy maar te doen gehad met domme en eenvoudige, met ſlegte en ongeleerde menſchen, men had eenige grond mogen vatten om te denken, dat ſy op bedrog uytwaren, en door looſe en gunſt-wekkende konſten en wijſen de wereld wat ſogten wijs te maken: maar ſy hadden te doen met mannen van het grootſte verſtand, en diepſte bequaamheden, met de wijſte Philoſophen en ſnedigſte diſputeerders, die een reden op het nauwſte konden opwegen, en de kragt van de ſterkſte tegenredenen wiſten te ontwijken, en die aan hunne ſijde gewapend waren met de ſcherpſte voor-oordeelen wegens hun opvoeding, en een groote agting en eerbied hadden voor de Religie van hun Land; een Religie, die de wereld reeds ſo veele eeuwen overheerſcht, en in der menſchen gemoederen een vaſt verblijf gehad had. En egter deſe eenvoudige menſchen hebben, niet tegenſtaande alle deſe beletſelen, de wijſe en geleerde overwonnen, en deſelve overgehaald tot een Leer, die verägt en beſpot, tegengeſtaan en vervolgt wierd, en die niets hadde, welk haar aanprees, als haar aangeborene

(a) *Contr. Celſ. lib.* 1. *p.* 47. 48. (b) *Lib.* 3. *p.* 135. (c) *Lib.* 1. *pag.* 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

borene voortreflijkheyt. Een klaar bewijs, dat'er iets in was, welk het vernuft en kragt der menschen te boven ging. *Welk aangedrongen wierd door Arnobius,*
,, Is het, seyd een deftig voor-
,, spraak der Christenen tegen de Heydenen (*d*), niet genoeg, om u het
,, Euangelium te doen gelooven en aannemen, dat gy siet, dat het sig in
,, so korten tijd de geheele wereld over uytgebreyd, de allerwoeste Natien
,, besadigd, en de rouwste en onhandelbaarste humeuren versagt heeft; en
,, dat de grootste verstanden en Leermeesters, Letterkundige, Redenaars,
,, Welsprekendheyts-Leermeesters, Regtsgeleerde, Geneesmeesters en
,, Wijsgeeren, hunne vorige aangename en geliefde gevoelens verlaten, en
,, met hun geheel herte de geboden en leeringen des Euangeliums omhelsd
,, hebben. Uyt welken hoofde *Theodoretus* (*e*) met geen minder waarheyt *en Theodoretus.*
dan cierlijkheyt de Heydenen aantast en over haar segepraalt: ,, Hy seyd
,, hen, dat die maar de moeyte wilde nemen, om de Griekscheof La-
,, tijnsche wet-gevers, met onse Visschers en Tollenaars te vergelijken,
,, haast gewaar sal worden, wat een Goddelijke kragt en vermogen by
,, hen geweest is, daar door sy niet alleen hunne nabuuren, niet alleen
,, de Grieken en Romeynen overmogt hebben, maar de barbaarste Na-
,, tien selfs tot het aannemen van de wetten des Euangeliums over ge-
,, haald hebben; en dat niet door geweld van wapenen, nog door groo-
,, te troepen van krijgsknegten, nog ook door pijnbanken en wreedhe-
,, den, maar door soete beweegredenen, en overtuyging der wereld van
,, de voortreflijkheyt en 't voordeel der wetten, die sy hen voorstelden:
,, een saak, die de beste en wijste menschen in de heydensche wereld
,, niet hebben konnen doen, om hun *dogmata* en leerstukken allesins te
,, doen plaats grijpen: ja (*f*) *Plato* selfs konde door sijn aanlokkelijke
,, en gunst-verwekkende konsten, sijne wetten van sijn eygen en gelief-
,, de mannen van Athenen niet doen onderhouden. Verder toond hy (*g*),
,, dat de wetten en voorschriften onser Visschers en Tente-makers noyt
,, konden worden afgeschaft (gelijk de beste van alle andere) door de
,, staat-order van *Cajus*, de magt van *Claudius*, de wreedheyt van *Ne-*
,, *ro*, of van iemand der volgende Keysers, maar dat se steeds voortgin-
,, gen overwinnende, en om te overwinnen, en milioenen mannen en
,, vrouwen bewogen, om de vlammen liever te omhelsen, en de dood
,, in haar vervaarlijkste vertooning te gemoet te gaan, dan de Religie te
,, versaken en daar van af te wijken. En hy roept (*h*) tot getuygenis
,, van dien so veele kerken en gedenktekenen, als allesins ter gedagtenis
,, van de Christen Martelaars waren opgeregt, die niet minder die ste-
,, den en landen, en eenigsins allen menschen, tot eer, dan tot voordeel
,, strekten.

VII. 't Geen wy hier van gesegd hebben komt uyt op de woorden des Apostels (*i*), Dat *God het dwase der wereld heeft uytverkoren, op dat hy de wijse beschamen soude; het swakke der wereld heeft uytverkoren, op dat hy het sterke soude beschamen; het onëdele, het verägte, en 't gene niet en is, op dat hy het geen iets is, te niete soude maken.* Dit zijn de saken, dit zijn de personen geweest, die God met die boodschap heeft uytgesonden, om te doen swijgen *De wijse, de Schriftgeleerde, en de ondersoekers deser eeuwe.* Want (*k*) *hoewel de Joden een teken begeerden, en de Grieken wijsheyt sogten, hoewel het prediken van een gekruysten Saligmaker den Joden een ergernis, en den* geleerden *Grieken dwaasheyt was*, egter *behaagde het God door dese dwaasheyt der pre-* *En bevestigt met Pauli woorden 1 Cor. 1.*

(*d*) *Arnob. adv. Gent. lib.* 2. *p.* 21. (*e*) *De curand. Græc. affect. Serm.* 9. *de Leg. p.* 123. (*f*) *ibid. p.* 125. (*g*) *ibid. p.* 128. (*h*) *ibid. p.* 135. (*i*) 1 *Cor.* 1. 27, 28. (*k*) *ibid.* ℣. 20. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dikinge salig te maken die gelooven. En 't is door de uytkomst gebleken, dat *het dwase Gods wijser is dan de menschen, en het swakke Gods sterker dan de menschen*; op dat also de eer van alles geheel en al mogte komen tot God: waarom de Apostel besluyt, Dat *geen vleesch moet roemen* voor hem, maar *die roemd, roemen moet in den Heere* (l).

(l) *Isti primi vocati sunt, ut Dominum sequerentur: piscatores & illiterati mittuntur ad prædicandum, ne fides credentium non virtute Dei, sed eloquentia atque doctrina fieri putaretur.* Hieronym. *Comment. in Matth. c.* 4. *Tom.* 9. *p.* 17.

TWEEDE AFDEELING.

Van Petri eerste komste tot Christus, tot dat hy sijn Discipel wierd.

INHOUD.

Petrus *was voor sijn komste tot* Christus *waarschijnlijk een Discipel van* Johannes de Dooper. *Sijn eerste nadering tot* Christus. *Onses Heeren onderhandeling met hem.* Petrus *keerd weder tot sijn handwerk.* Christus *komt in* Petri *schip, en leerd het volk aan den oever van de* Galileesche *zee. De wonderlijke visch-vangst.* Petri *groote verbaastheyt over dit blijk van* Christi *Godheyt. Hy word geroepen tot een Discipel.* Christus *keerd weder na* Capernaum, *en geneest* Petri *schoon-moeder.*

Petrus voor sijn komste tot Christus was waarschijnlijk een Discipel van Johannes.

I. Hoewel wy niet vinden dat *Petrus*, voor sijn komste tot *Christus*, een van die bysondere secten, die'er toenmaals in de Joodse Kerk waren, aankleefde, egter is vry waarschijnlijk, dat hy een van de Discipelen *Johannis* des Doopers geweest is. Want voor eerst is het seker, dat sijn broeder *Andreas* een van die was; en niet wel konnen wy denken, dat dese twee broeders elk een bysonderen weg souden gegaan hebben, of dat hy, die so gereed was sijn broeder ten eersten de tijding te brengen, dat de *Messias* gekomen, en de Sonne der geregtigheyt onder haar opgegaan was, niet so wel besorgd soude geweest zijn, om hem onder de opsigt en onderwijsing van *Johannes* den Dooper, de morgen-sterre, die voor hem uyt-ging, te brengen. Ten tweeden, *Petri* drift en begeerte, om op de tijding van de eerste verschijning van *Christus* tot hem te komen, en met hem te spreken, geeft te kennen, dat sijne verwagting levendig wierd, en dat hy in dese sake ligt kreeg uyt het prediken en de bediening van *Johannes*, die *de stemme des roependen* was *in de woestijne, bereyd den weg des Heeren, maakt sijne paden regt* (a), en also te kennen gaf, dat hy na hem komen soude (b).

Hoe hy eerst tot Christum gekomen zy; te weten

II. Hy kreeg de eerste kennis aan *Jesus* op volgende wijse. De gezegende Saligmaker, hebbende dertig jaren in stilheyt van een privaat leven doorgebragt, was nu onlangs gedoopt in de Jordaan, en daar, door de plegtelijkste getuygenissen die de hemel hem geven konde, aangewesen de Sone Gods te zijn (c). Straks daar na was hy weg-gevoerd in de woestijne, om met den Duyvel te strijden veertig dagen lang (d). „So eygen is het aan den vyand van het menschelijk geslagt dat hy onsen welstand benijd, en, wanneer wy de grootste blijken van Gods „genade en gunst hebben, onse vreugde tragt te stooren. Sijn vyand

(a) *Marc.* 1. 3. (b) *ibid.* ꝟ. 7. (c) *Matt.* 3. 13—17. (d) *ibid. c.* 4. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

in drie onderscheyden aanvallen overwonnen, en gevloden zijnde, keerde *Jesus* van daar, en quam af in Bethabara over den Jordaan, daar *Johannes* sijne Proselijten of aankomelingen doopte (*e*), en de Joden, die tot hem gesonden hadden om nauwkeurig te ondervragen na de waarheyt van den *Messias* die onder hen verschenen was, poogde te voldoen (*f*). Als nu *Johannes de Dooper* hem sulken grooten getuygenis gegeven, en op den Saligmaker die daar wandelde gewesen had (*g*), volgden aanstonds twee van sijne Discipelen, die by hem waren, *Christum*, een van welke was *Andreas* de broeder van *Simon*. Het was ontrent den avond, wanneer sy quamen, en bleven waarschijnlijk de geheele nagt over by hem; in welke tijd dan *Andreas* bequaame gelegentheyt had, om onderwesen, en op sijne grootste bekommernissen voldaan te worden. Des anderen daags heel vroeg (indien niet in de selve nagt) haastede hy, om sijn broeder die blijde boodschap te brengen. „Het is niet genoeg voor hemselven goed en gelukkig te zijn; Religie „is een beginsel, welk genegen is sig voort te setten, en, gelijk de ron-„de kringen in het water, sig vermaakt, om haarselven te vermenig-„vuldigen, en sijn kragt rondom te verspreyden, en bysonder ontrent „die, welke door natuur ons de naaste zijn. Hy seyde gevonden te hebben den lang-verwagten *Messias* (*h*), hem, van welken *Moses* en de Propheten so duydelijk hadden gesproken, en welken alle vroome en godsdienstige van die Natie so lang hadden te gemoet gesien (*i*).

Als Christus te Bethabara was gekomen.

Van den Dooper aangewesen.

Van Andreas gevolgt,

Die aan Petrus Christum bekend maakt.

III. SIMON, een van die het Koninkrijke Gods, en de verlossing van Israël verwagteden, verrukt door dese blijde tijding, konde geen uytstel lijden, en daarom volgde hy sijn broeder aanstonds tot de plaatse daar hy was (*k*), daar hy so dra niet gekomen was, of onse Heer gaf hem ten eersten een bewijs van sijn Godheyt, wanneer hy hem op het eerste aansien groetede by sijn naam, en hem seyde, wie en wat hy was, hoe sijn naam, en de naam van sijn vader was, wat naam hem namaals soude gegeven worden, namelijk, *dat hy Cephas, welk word overgeset Petrus, genoemd soude worden*, gelijk het ook naderhand geschied is. Wat verder tusschen hen mag zijn voorgevallen, en of dese twee broeders van toen af aan onder het getal van andere Discipelen, altijd by onsen Saligmaker, als hy herwaards en derwaards ging, gebleven zijn, laat ons de Heylige historie onseker. Het schijnt egter waarschijnlijk, dat se eenigen tijd by hem zijn gebleven, tot dat sy in de eerste gronden van sijn Leer onderwesen waren, waar na sy verlof kregen om na huys te gaan; want daar is reden te gelooven, dat onse Heer door een tal-rijken aanhang de jalousyen van den Staat niet willende, immers toen niet, verwekken, sijne Discipelen, en onder die *Petrus* en *Andreas*, voor een tijd heeft laten gaan; die dan daar op na hunne huysen keerden, om hun beroep weder waar te nemen, daar se de Heere ook naderhand gevonden heeft.

Petrus komt tot Christus.

Die hem straks een bewijs van sijn Godheyt geeft.

De Discipelen gingen voor een tijd weder na hun beroep.

IV. 't Was nu ruym een jaar geleden, dat onse Heer hemselven had begonnen door woorden en daden te vertoonen, en geduurig had *omgegaan* (*l*), *goed doende, genesende de sieken*, en *predikende het Euangelium des Koningrijks*, terwijl hy sijn gewoonlijk verblijf te Capernaum en daar ontrent had, van waar, wegens sijn geduurig prediken, en de groot-heyt

In het twede jaar van Christi bediening was Christus te Capernaum.

(*e*) *Ioh.* 1. 28. (*f*) *ibid.* 1. 19—27. (*g*) *ibid.* ℣. 35. &c. (*h*) *ibid.* ℣. 42. (*i*) Ἀνδρέας τοίνυν τῷ ζητουμένῳ περιτυχὼν, καὶ παρ' αὐτῷ μείνας, καὶ μαθὼν ἅπερ ἔμαθε, τὸν θησαυρὸν οὐ κατέσχε παρ' ἑαυτοῦ, οὐδὲ ὑπέμεινεν, εἰ μὴ καὶ τῷ ἀδελφῷ κοινώσεται, ἀλλ' ἐπείγεται καὶ τρέχει ταχέως, μεταδώσων αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν, ὧν πεπλούτηκε. *Comm. de S. Andr. in Menais Græc.* ἡμέρ. λ'. Νοεμβρ. *sub. lit.* π'. (*k*) *Joh.* 1. 43. (*l*) *Matth.* 4. 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

heyt sijner wonderwerken, sijn gerugte dat land door verspreyd wierd, en daar door veele menschen van alle plaatsen tot hem naderden, met een yverige begeerte om hem te hooren, welk geen wonder was, gemerkt selfs de dorre en gapende aarde na den regen van den hemel verlangd. In dese tijd geschiedde het, dat onse Heer buyten de stad gegaan zijnde, om aan den oever van de Galileesche zee sijne eensame aandagt te oeffenen, ten eersten van de schare gevonden wierd. Om nu den drang van het volk te ontgaan, (*m*) trad hy in *een schip*, of *visschers-boot*, welk naast aan den oever lag, en *Petrus* toebehoorde, die met sijn makkers, na een moyelijke en ongelukkige nagt, was aan land gegaan, om hunne netten te spoelen en te droogen: en daar hy had konnen gebieden, behaagde het hem *Petrus*, die ondertusschen weder t'scheep gekomen was, te bidden dat hy dog een weynig wilde van land afsteken. Daar nedergeseten zijnde, leerde hy het volk dat langs den oever stond om hem te hooren. De predicatie geëyndigt zijnde, wilde hy sijn Leer met een wonderwerk bevestigen, op dat het volk te kragtiger mogt overtuygd worden, dat hy was *een Leeraar van God gekomen:* tot dien eynde versogt hy *Simon* na de diepte te steken, en sijne netten in zee te werpen; waar op deselve antwoordde, Dat sy dat reeds gedaan, en den geheelen voorleden nagt gevist, dog niet gevangen hadden, en dat sy, niets gevorderd hebbende toen het de bequaamste tijd was om te vissen, nu geen hoop van iets te vangen konden hebben, alsо het nu waarschijnlijk ontrent den middag was. Maar gemerkt het niet en past, wanneer God gebied, tegen te spreken, maar wel te gehoorsamen, so wierp hy, op onses Heeren woord, sijn net uyt, welk aanstonds so grooten menigte van visschen besloot, dat het begon te scheuren, en hy hunne medegenoten, die in een schip niet verre van haar waren, roepen moest, om hem te komen helpen. Een trek, die so groot was, dat sy'er die beyde schepen mede vulden, en wel sodanig, dat sy in gevaar van sinken waren, eer sy konden aan land komen. Dit nu was een exempel, waar mede onse Saligmaker voor 't oog bewees, dat *God hem*, als de *Messias*, *alles onder sijne voeten geset had*, niet alleen *het gevogelte des hemels*, *maar ook de visschen der zee*, *en 't geen de paden der zee doorwandeld* (*n*).

Ging aan de Galileesche zee, daar hy van de scharen gedrongen zijnde in het schip Petri ging.

Waar uyt hy predikte.

En een ongemeene visch-vangst gaf.

V. Over dese wonderbare visch-vangst waren sy alle verbaasd: en *Simon* wierp in een verrukking van verwondering, en te gelijk in vreese en ootmoedigheyt, hemselven neder voor *Christi* voeten, en bad hem, *dat hy van hem wilde uytgaan*, *alsо hy een sondig mensch was*. So klaarblijkelijk deed sig in dit wonder-werk de vertooning van Godheyt op, dat hy door dessels glans en luyster bevangen en verblind wierd, en op hemselven te rug siende, niet anders konde, als hemselven onweerdig oordeelen de tegenwoordigheyt van so grooten personagie, die onmiddelijk van God gesonden was: en denkende op sijn eygen staat, (doordien sijn conscientie by die gelegentheyt gevoelig ontwaakte) vreesde, dat de Goddelijke wraak hem vervolgen en overvallen mogt. Maar onse Heer, om hem sijn vreese te benemen, versekerde hem, dit wonder-werk niet te hebben gedaan om hem verschrikt en bevreesd te maken, maar om sijn geloove te versterken en te onderschragen; en dat hy een treflijker werk en beroep voor hem had, als die in plaats van visschen te vangen, door de menschen tot de gehoorsaamheyt des Euangeliums te bewegen, *sielen der menschen vangen soude*. Waar op hy hem en sijn broeder gebood, *dat se hem souden volgen*: (gelijk hy ook aanstonds daar na dede aan

Waar over Petrus verbaast Christi weggaan versogt, en waarom.

Hy word geroepen tot een Discipel.

(*m*) *Luc.* 5. 1. en vervolgens. (*n*) *Psal.* 8. 6-8.

aan de twee ſonen van *Zebedeus*). Welk woord ſo dra niet geſproken was, of, als ſy aan land gekomen, en over het hare by de vrienden order geſteld hebbende (gelijk wy mogen denken, dat ſy als wijſe en verſtandige mannen ſekerlijk gedaan hebben), verlieten ſy aanſtonds alles, en volgden hem. En 't was van die tijd af, dat *Petrus* en de andere ſijn vaſte Diſcipelen wierden, die van hem niet af ſcheyden, maar onder de regelen van ſijn order en onderwijſing bleven leven. Gelijk hy hem dan ook navolgde, en altijd bybleef.

VI. Van daar keerden ſy weder na Capernaum, daar onſe Heer (*o*) inging in het huys van *Simon* (de plaats na alle waarſchijnlijkheyt, daar hy, gedurende ſijn verblijf in die ſtad t'huys lag), en deſſelfs ſchoonmoeder met een ſterke koorts bevangen vond. „Geene voorregten bevrijden iemand van de gewoone wetten der menſchelijke natuur. *Christi* tegenwoordigheyt onder het dak van deſe vrouwe, ſtelde haar niet vry van de aan-en over-vallen der koorts. *Heere, ſiet, dien gy lief hebt is krank*, ſeyden ſy eens tot hem van *Lazarus* (*p*). Dit was nu weder een nieuwe gelegentheyt voor *Christus*, om ſijne Goddelijke kragt te toonen. Dit wierd hem ſo haaſt niet geſegd, of hy quam aan haar ſiekbed, *beſtrafte de koorts*, gebood ſe weg te gaan, *vattede hare hand aan, en regtede ſe op*, en herſtelde haar in een oogenblik tot volkomen geſondheyt, en bequaamheyt om haar huyswerk te konnen waarnemen. „Alle geneſingen vallen de Almagtigheyt even gemakkelijk. Chriſtus tot Capernaum komende vind Petri ſchoonmoeder aan de koorts, Die hy in een oogenblik geneeſt.

(*o*) *Matth.* 8. 14. *Marc.* 1. 29. *Luc.* 4. 38. (*p*) *Joh.* 11. 3.

DERDE AFDEELING.

Van *Petri* verkieſing tot het Apoſtelſchap, tot dat hy de belijdenis van *Chriſtus* dede.

INHOUD.

De verkieſing der Apoſtelen, en onſes Heeren plegtelijke voorbereyding daar toe. De magt en laſt die hen gegeven wierd. Waarom'er twaalf gekoren wierden. Petrus *de eerſte in order, niet in magt. Wanneer en van wien de Apoſtelen gedoopt zijn. De overlevering van* Euodius, *dat* Petrus *van* Chriſtus *ſelfs ſoude gedoopt zijn, verworpen, en ſijn getuygenis beweſen ongenoegſaam te zijn. Drie van de Apoſtelen hadden nader omgang met onſen Saligmaker, als de andere.* Petrus *was by* Chriſtus, *als* Jaïri *dogter opgewekt wierd. Hy wandelde met* Chriſtus *op de zee. De ſchepſelen werken op Gods bevel tegen de neyging van haar natuur. De ſwakheyt van* Petri *geloof.* Chriſti *magt in het doen ophouden van het onweder, een bewijs van ſijn Godheyt. Veele Diſcipelen verlieten onſes Saligmakers predicatien.* Petrus *betuygd ſijn ſtandvaſtigheyd in den naam van alle de andere Apoſtelen.*

I. Onſe Heer ſtond nu eenige byſondere perſonen te verkieſen, die ſijne naaſte plaats-bewaarders ſouden op aarden zijn, en aan welke hy de ſorg en laſt, om ſijn gemeente op aarden te bouwen, en die Religie, om welk hy ſelfs van den Hemel nedergekomen was, in de wereld voort te ſetten, geven ſoude. Tot dien eynde vertrok hy by nagt alleen na een eenſame berg, (die gemeenlijk de *berg Chriſti* genoemd wierd, om dat hy menigmaal daar heenen week, hoe- Jeſus, ſullende Apoſtelen verkieſen, bad eerſt op een berg.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wel'er van de Ouden zijn, die willen, dat deselve de berg *Thabor* was) om aldaar door een plegtelijk gebed van den hemel voorspoed over so grooten werk te versoeken (*a*): waar mede hy een treflijk patroon en voorbeeld voor de opsienders der Gemeenten heeft nagelaten, hoe sy in het afsonderen van persoonen, tot sulken wigtigen en moeyelijken ampt, sig te gedragen hebben. Op desen berg was, gelijk wy reden hebbe nte gelooven, een *Oratorium*, of *plaats des gebeds* (die waarschijnlijk aangewesen word door 't geen *Lucas* ἡ προσευχὴ noemd, want sulke προσευχαὶ, of *huysen des gebeds*, waren onder de Joden doorgaans veele, onbedekt, en in het veld), waar in onse Heer den geheelen nagt over bleef, niet in een geduurig aanhoudend gebed, maar voor en na tot hetselve wederkeerende.

mogelijk in een bid-plaats

Waar toe Apostelen gekoren wierden.

II. Hier op quamen des volgenden morgens sijne Discipelen tot hem, uyt welke hy twaalf verkoor, om sijne *Apostelen* te zijn (*b*), om hem, so lang hy op aarden was, by te blijven, sijn woorden te hooren, en oog-getuygen van sijne wonderdaden te wesen; en om daar na de wereld door, op en neder, tot voortsetting van het werk dat hy selfs begonnen had, gesonden te worden: tot welken eynde hy haar aandede met de kragt om wonderen te doen, die haar, na sijn hemelvaart, ten vollen wierd mede-gedeeld. Om de gedagten en gissingen van de Ouden, waarom onse Saligmaker op het getal van twaalf zy geset geweest, (daar van wy reeds te voren gesproken hebben) voorby te gaan, het kan onse aanmerking verdienen, of niet onse Saligmaker, sullende Opper-bediende en Regeerders van sijn Kerk, die de *Apostel* (*c*) *het burgerschap Israëls* noemd, aanstellen, naast op de twaalf Patriarchen, als grondleggers van de stammen, of op de Hoofden en Oversten van die twaalf stammen, uyt welke het ligchaam van de Joodse natie bestond, mag gesien hebben: te meer, om dat hy daar elders selfs gelegentheyt toe geeft, wanneer hy tot de Apostelen seyde, Dat (*d*) *wanneer de sone des menschen op den throon sijner heerlijkheyt sal geseten zijn*, dat is, wedergekeerd zijn na den hemel, en het volle besit van sijn Euangelisch Koninkrijk, welk voornamelijk na sijn opstanding begonnen is, hebben aangeveerd, *sy als dan souden sitten op twaalf throonen, oordeelende de twaal geslagten Israëls*, dat is, groote magt en gesag souden hebben in de Kerk, en wel sodanige, als de magt der sleutelen, en het geestelijk regt en gesag, eenigsins met de magt en weerdigheyt, die de Hoofden en Oversten van de twaalf stammen Israëls hadden, overeenkomende, mede bragt.

en waarom twaalf.

Petrus waarom de eerste genoemt.

III. In het optellen van dese twaalf Apostelen stellen alle de Euangelisten eenpariglijk den H. *Petrus* in de eerste plaats: en uytdrukkelijk seyd *Mattheus* van hem (*e*), Dat hy was *de eerste*; dat is, hy was de eerste die tot een *Apostel* geroepen was, gelijk dan sijn jaren en deftigheyt van sijn persoon hem nader tot een eerstheyt van order onder de andere Apostelen geregtigde, gemerkt dog sonder order geen maatschappy van menschen bestierd of staande gehouden kan worden. Te deser tijd was het dat onse Heer hem met der daad den naam gaf, die hy hem te voren beloofd had (*f*): *Simoni gaf hy den toenaam Petrus.* Het komt hier te pas te ondersoeken, wanneer en door wien de Apostelen gedoopt zijn. Dat sy gedoopt zijn kan niet worden in twijfel getrokken, also sy selfs gesteld zijn om andere te doopen maar; hoe of wanneer, word in de H. Schriftuur niets van gerept. *Nicephorus* (*g*) seyt ons

Doorwien en wanneer sy gedoopt zijn.

(*a*) *Luc.* 6. 12. (*b*) *Matt.* 10. 1. *Marc.* 3. 14. *Luc.* 6. 13. (*c*) *Eph.* 2. 12. (*d*) *Matt.* 19. 28. (*e*) *ibid.* 10. 2. (*f*) *Marc.* 3. 16. (*g*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 3. *p.* 134.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ens, uyt geen minder ſchrijver, ſo hy ſeyd, dan *Euodius*, die *Petrus* op den ſtoel van *Antiochien* naaſt gevolgd is, Dat *Chriſtus* niemand van de Apoſtelen gedoopt heeft als *Petrus*; Dat *Petrus Andreas*, en de twee ſonen *Zebedei*, en die de andere Apoſtelen gedoopt hebben. Dit waar zijnde, ſoude de eer van den H. *Petrus* niet weynig vergrooten. Maar helaas! de authoriteyt van dien *Euodius* is niet alleen twijfelagtig, maar ſelfs vals en opgeraapt, en word genoegſaam van *Petri* beſte vrienden, en de ſterkſte voorvegters van ſijn ſaak verworpen. *Baronius* ſelfs, hoewel hy ſomtijds (*g*) genegen is gebruyk van hem te maken, bekend elders (*h*), dat die brief van *Euodius* by alle Ouden geheel onbekend is. En wat aangaat het getuygenis van *Clemens van Alexandrien*, welk hy ook daar toe bybrengd uyt *Sophronius*, (hoewel het niet is *Sophronius*, maar *Johannes Moſchus*, gelijk klaarlijk blijkt (*i*) door den ſchrijver van dit boek), niet alleen word dat ſo overgeleverd op een onſeker verhaal, welk men voorgeeft in een diſcours tuſſchen eenen *Dionyſius*, Biſſchop van Aſcalon, en ſijn Clergie, uyt een boek van *Clemens*, dat niet meer in weſen is, te zijn aangehaald, maar die ſchrijvers zijn vry even eens, dat is, hebben niet veel aanſien nog geloofweerdigheyt.

Euodii getuygenis daar van word verworpen.

Als ook dat van Moſchus en Sophronius.

IV. Onder de twaalf Apoſtelen verkoor onſe Heer gelijk een driemanſchap, *Petrus* en de twee ſonen *Zebedei*, om ſijn innigſt geſelſchap te zijn, die hy tot de heymelijkſte daden en voorvallen in ſijn leven gemeenſamer dan andere toeliet. Het eerſte blijk hier van was by volgende gelegentheyt: *Jaïrus*, een Overſte der Synagoge (*l*) had een dogter die gevaarlijk krank was. Haar ſiekte, die tegen alle genees-middelen hardnekkig was, konde door geen andere, dan de onmiddelbare werking van den God der natuur geneſen worden; weshalven hy hemſelven op het ootmoedigſte begaf by onſen Saligmaker: maar ſo dra hy dat gedaan had, quamen'er van ſijne knegten (*l*) te poſt, hem ſeggende, Dat het vergeefs was dien Heer meer moeyelijk te vallen, alſo ſijn dogter reeds geſtorven was: waar op hem *Chriſtus* beval den moed niet verlooren te geven, en ſeyde hem, Dat, indien hy maar gelooven konde, daar geen gevaar was; en niemand toelatende hem te volgen, dan *Petrum*, *Jacobum* en *Johannem*, ging hy met hen na des Overſtens huys, daar hy, om ſijn ſeggen, dat ſe niet volkomen dood was, van de vrienden en buuren uytgelagchen wierd: maar ingegaan zijnde, met de gebiedende kragt van twee woorden haar te gelijk tot het leven en volkomen geſondheyt herſtelde.

Drie Apoſtelen waren met Chriſtus gemeenſamer dan de andere.

Jaïrus verſoekt Chriſtus voor ſijn dogter,

die met hem Petrus en twee andere nemende haar opwekt.

V. Na die tijd dede onſe Heer veele predicatien, en wrogt veele wonderen: onder welke geen aanmerkelijker is, dan dat hy een ſchare van vijf-duyſend mannen, behalven de vrouwen en kinderen, met vijf brooden en twee viſſchen, waar van egter nog twaalf korven met brokken opgenomen wierden, verſadigde (*m*): welk gedaan zijnde, en de ſchare hebbende laten gaan, gebood hy de Apoſtelen ſcheep te gaan (alſo het nu al avond was) en over te varen na Capernaum, terwijl hy hemſelven, volgens ſijn gewoonte, begaf na een bygelegen berg, om hem aldaar tot het gebed en heylige overdenkingen te begeven. De Apoſtelen waren qualijk in het midden van de zee (*n*), of daar ontſtond ſchielijk een grooten ſtorm, en onweder, daar door ſy in 't uyterſte gevaar van hun leven quamen. Onſe Saligmaker, die, door dien hy dit onweder

Chriſtus ſpijſt vijf-duyſend menſchen met vijf brooden en twee viſchen.

Wandelt op de zee.

(*g*) *Ad ann.* 31. *num.* 40. (*h*) *Ad ann.* 71. *num.* 13. (*i*) *Vide Joh. Moſchi Prat. Spir. cap.* 176. *Biblioth. Patr. Græc. Lat. Tom.* 2. *p.* 1133. (*k*) *Marc.* 5. 22. (*l*) *ibid.* ℣. 35. &c. (*m*) *Matt.* 14, 17-21. (*n*) *ibid.* ℣. 22-33.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

weder tot beproeving van hun geloof selfs gemaakt had, wist hoe het met haar gelegen was, en hoe sy haar selven pijnigden en in vreese waren, begaf hemselven op de zee, daar de baren, trots op het dragen van haar meester, hem ontfingen. Hy, die te gevalle van den Duyvel, als hy hem versogt, hemselven niet wilde van de tinne des tempels afwerpen, gaf hier hemselven, in een grooten storm, over aan een bulderend en onvast element, en wandelde op het water, als of het droog land was. „Die oneyndige kragt, die alles gemaakt heeft, en nog „draagd, gelijk se alle bysondere wesens hare order gegeven heeft, so „kan se, wanneer het haar beliefd, die wetten van hunne schepping veranderen, en de schepselen doen werken 't geen tegen hare natuurlijke „neygingen strijd. Indien God een woord spreekt, de Sonne sal stil staan in het midden des hemels. Indien hy seyd, Ga te rug, sy sal agterwaards keeren, gelijk het geschiedde op den sonne-wijser van *Achaz.* Indien hy 't gebied, de hemel sal worden als *kooper*, en de aarde als *yser*, en dat wel voor drie jaren en ses maanden, gelijk het was op het gebed van *Elia.* Indien hy tot de zee seyd, Verdeeld u, sy sal haar vergaderen op een hoop, en aan beyde sijden so vast staan als een muur van marmer. Niets is'er natuurlijker, als dat het vuur brand, en egter als het God gebied, sal het sijn natuur vergeten, en een schut en scherm worden voor de drie jongelingen in den Babylonischen oven. Wat is swaarder als yser, of natuurlijker als dat het geene swaar is nederwaards sakt? en egter als het God wil, sal yser op het water drijven als kork. De moedige en woedende zee, die natuurlijk geene ligchamen van menschen, die nog leven, draagd, wierd hier so vast als koper, wanneer se bevel had, om den God der natuure op te wagten en onderdanigheyt te bewijsen. Onse Heer wandelde dus na het schip, als of hy wilde voorby gaan, maar hy wierd van hen gesien, die ten eersten meenden dat het een spooksel, een verschijning van een geest was. Hier door wierden sy met groote schrik en ontsteltenis bevangen, die na allen schijn vermeerderde door het gevoelen van het gemeene volk, dat het de boose geesten zijn, die liever by nagt verschijnen dan by daag. Dus benauwt zijnde, wierd de Heer door medelijden met haar bewogen, riep haar toe, en gebood dat se niet souden vreesen, also het niemand als hy selfs was. *Petrus*, wiens driftig humeur hem meermaals tot stoute en vrypostige ondernemingen aansettede, bad den Heere, dat, so hy het was, hem geoorloft mogt zijn tot hem op het water te komen; welk hem ingewilligd zijnde, klam hy uyt het schip, en wandelde op het water, om sijn Meester te ontmoeten: maar siende den sterken wind, en de baren haar rondom hem verheffen, daar door hy mogelijk belet wierd *Christus* te sien, wierd hy bevreesd; en te hoger sijn vreese steygerde, te lager begon sijn geloove te dalen, en te gelijk sijn ligchaam in het water te sinken: waarom hy door een geweldigen schrik tot den Heere om hulp riep, die sijn hand uyt stekende hem aangreep, en hem weder boven op het water deed staan, met een sagt verwijt, *Gy kleyngeloovige, waarom hebt gy gewankeld?* want het is de swakheyt van ons geloof, welk den invloed van de Goddelijke kragt en goedheyt op ons minder uytwerking doet hebben. Aan 't schip gekomen zijnde namen sy haar in, en aanstonds weeken de winden, en de stormen hielden op, als wetende haar pligt aan haar Opper-Heer, en de boodschap die sy ontfangen hadden, nu verrigt hebbende; waar op dan het schip terstond aan land quam. Alle nu, die in het schip waren, wierden over dit wonder-werk ten hoogsten ontsteld; en ten vollen daar door van de God-

Door sijn Goddelijke kragt, die schepselen kan doen werken anders als hunne natuurlijke neygingen zijn.

Wierd voor een spooksel aangesien.

Doet Petrus by hem op 't water gaan.

Die begon te sinken.

Dog van Christus bestraft en opgeligt word.

In 't schip komende stilde de wind.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Goddelijkheyt ſijns perſoons overtuygd zijnde, wierpen ſig met onderdanigheyt voor hem neder, en ſeyden, *Waarlijk, gy zijt Gods Soon:* waar na ſy aan land ſtapten, en quamen in het land van Genneſareth, en deden aldaar een volkomener belijdenis van hem voor al het volk.

En de Apoſtelen erkennen hem Gods Soon te zijn.

VI. Des anderen daags, wanneer een groote ſchare tot hem quam, ging hy in een Synagoge te Capernaum (*o*), daar hy, gelegentheyt opvattende van het daags te voren gedane wonder werk met de brooden, begon van hemſelven te ſpreken (*p*), als het ware *Manna*, *en het brood dat uyt den hemel was nedergedaald*, en dede hen een breede opening van veele hooge en geeſtelijke verborgentheden, en van de nodige en gewigtige pligten des Euangeliums. Waar over een groot gedeelte ſijner toehoorders, die hem tot nog toe gevolgd hadden, (ſiende, dat hun verſtand ſulke ſware en ongehoorde ſaken voorquamen, en dat de pligten die hy eyſchte, hard waren; en oordeelende, dat hy de Meſſias, wiens rijk in een uyterlijke overvloed en pragt ſoude beſtaan, waar voor ſy hem gehouden hadden, niet was, doordien ſijn rijk op een inwendiger en geeſtelijker wijſe behandeld en beſtierd ſoude worden) hem verlieten (*q*), van hem afweken, en niet meer met hem wandelden: weshalven onſe Heer, ſijne Apoſtelen rondom aanſiende, haar vraagde, *Of ſy ook niet wilden weg gaan?* waar op *Petrus*, die gemeenlijk voor de andere het woord dede, vragende tot antwoord gaf, *Tot wien ſy ſouden henen gaan*, om in beter ſtaat te zijn? Souden ſy wederkeeren na *Moſes?* helaas! die had haar *een jok opgelegd*, *welk nog ſy nog hunne vaders konden dragen* (*r*). Souden ſy gaan na de Schriftgeleerden en Phariſeen? die ſouden haar voeden met ſteenen in plaats van brood, hen menſchelijke overleveringen voor Goddelijke geboden en voorſchriften opdringen. Souden ſy haar begeven tot de Wijsgeeren onder de Heydenen? die waren jammerlijk *blind*, *en van verre niet ſiende* (*s*), en quamen in hunne gevoelens en meeningen niet over-een, ja de eene liep aan tegen de ander. Neen, hy alleen was het *die woorden des eeuwigen levens had* (*t*), wiens Leer haar in den effen weg ten hemel onderrigten konde. Sy ſtemden volkomen toe al 't geen hy van hemſelven had geſproken. Sy waren ten vollen overtuygd door de kragt van ſijne predicatien die ſy hadden gehoord, en de kragtdadige wonder-werken die ſy hem hadden ſien doen, dat hy was de Sone des levendigen Gods, de ware Meſſias en Saligmaker der wereld. Maar niet tegenſtaande ſy ſo ſchoonen en loffelijken getuygenis van *Chriſtus* gaven, ſeyde hy hen, Dat ſy alle van ſulken gevoelen niet waren; Dat onder hen een Satan was, een, die door den geeſt en drift des Duyvels gaande gemaakt, na het voorſchrift en belang deſſelfs ſig gedroeg, waar mede hy ſag op *Judas* die hem verraden ſoude. „So ſeldſaam is het een geſelſchap en vergadering te vinden, die ſo ſuyver en wel geſteld is, dat'er niet een verrot of qualijk geſteld lid onder ſoude te vinden zijn.

Chriſti predicatie te Capernaum,

deed veele ſijner toehoorders van hem wijken.

Dog niet de Apoſtelen.

(*o*) *Ioh.* 6. 59. (*p*) *ibid.* ℣. 35. &c. (*q*) *ibid.* ℣. 66. (*r*) *Act.* 15. 10. (*s*) 2 *Pet.* 1. 9. (*t*) *Ioh.* 6. 68--72.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VIERDE AFDEELING.

Van die belijdenisse Petri af, tot Christi laatste Paaschen.

INHOUD.

Onses Saligmakers reyse met sijne Apostelen na Cesarea. *Het gevoelen des volks van hem.* Petri *treflijke belijdenis van* Christus, *en de roem desselfs door den Saligmaker. De woorden,* Gy zijt Petrus, *en* op dese Petra, *e. s. v. Hoe hem de sleutelen van 't Koninkrijk der Hemelen gegeven wierden. Het voordeel dat de Kerk van* Romen *uyt dese plaats wil trekken. Die belijdenis deed* Petrus *in den naam van allen, en hadden andere reeds te voren al gedaan. Aan* Petrus *word hier niets beloofd, dat niet elders de andere Apostelen ook beloofd is. Onses Heeren voorsegging van sijn lijden.* Petri *ontijdige yver om hem sulks af te raden: van* Christus *ernstig bestraft.* Christi *verheerlijking op den berg. Hoe* Petrus *daar mede ingenomen was.* Petrus *betaald schatting voor* Christus *en voor hem selfs. Wat die schatting was.* Christi *discours daar over met* Petrus. *Hoe menigmaal men Broeders, die gesondigt hebben, moet vergeven. De jongeling belast alles te verkoopen. De vergelding der navolgers* Christi. *Onses Heeren segepralende intogt in* Jerusalem. *De toestel tot het houden van het* Pascha.

Christus reysende na Cesarea, bid,

I. Het was eenigen tijd na onses Saligmakers derde Paaschen te Jerusalem, dat hy sijn reyse nam na Cesarea Philippi (*a*), daar hy, als een besorgd meester sijnes huysgesins, met sijne Apostelen gebeden hebbende (*b*), hen begon te vragen, als hebbende nu meer dan twee jaren openbaarlijk met haar omgegaan, Wat de wereld van hem seyde? Hun antwoord was, Dat het gevoelen der menschen van hem niet eenderley, maar vry verschillende was; Dat sommige hem hielden (*c*) voor *Johannes de Dooper*, die nu onlangs uyt den dooden verresen soude zijn, doordien tusschen de Leer, order en manier van leven van de een en de ander ten principale groote overeenkomste was; Dat andere meenden dat hy *Elias* was, die dat na allen schijn oordeelden uyt de deftigheyt van sijn persoon, de onbeschroomtheyt in sijn prediken, en het gerugt en agting van sijne wonder-werken: te meer, om dat de Schriftuur haar versekerde, dat hy niet gestorven, maar ten hemel opgenomen is, en rond uyt voorseyde, dat hy eens wederkomen soude; Dat andere hem aansagen voor *Jeremias*, die wederom leefde, van wiens wederkomst de Joden groote verwagtinge hadden, so dat sommige van hen oordeelden de siel van *Jeremias* in *Zacharias* te zijn ingeblasen; of, indien het so niet was, dat hy ten minsten een van de uytnemendste der oude Propheten was, of dat de sielen van sommige deser in hem waren, welk steunde op de μετεμψύχωσις, of *siels overgaan tot een ander*: een gevoelen, welk eerst door *Pythagoras* gebroeyd en voortgeset zijnde, te dier tijd onder de Joden in swang ging, en van de Phariseen voor een hunner eerste stellingen en grond-regelen erkend wierd.

Vraagd de Apostelen, wat men van hem seyde:

II. Maar dit bescheyd voldeed onsen Heer niet; en daarom was het, dat hy nader komende tot hen seyde (*d*), Dat het geen wonder was, dat

(*a*) *Marc.* 8.27. (*b*) *Luc.* 9.18. (*c*) *Matt.* 16.14. (*d*) *ibid.* ℣. 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En nader wat sy selfs van hem seyden.

dat het gemeene volk in so veelderley gevoelens van hem verdeeld was, maar te gelijk vraagde, gemerkt sy altijd waren by hem geweest, sijne predicatien gehoord, en sijne wonder-werken gesien hadden, Wat sy selfs van hem oordeelden? *Petrus*, die altijd in het antwoorden voorbarig was, en daarom meermaals van de Vaderen (e) *de mond der Apostelen* genoemd word, seyde daar op in den naam van alle, Dat hy was de *Messias, de Christus, de Sone des levendigen Gods*, die eertijds in de Wet en Propheten beloofd, van alle vroome hertelijk verwagt en te gemoed gesien, en van God, om de Koning, Priester en Propheet van sijn volk te zijn, gesalfd en afgesondert was.

Petrus antwoord daar op als de mond van de anderen.

Christus roemd die belijdenis,

Op welke treflijke en veel bevattende belijdenis van *Petrus*, onse Heer met grooten lof en roem desselfs, antwoordde: *Salig zijt gy, Simon, Bar-jona, want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader die in de hemelen is*; dat is, dit geloof dat gy nu beleden hebt, is geen menschelijk geloof, dat opgehaald is uyt 's menschen verstand, of op desselfs getuygenis steund, maar gebouwd is op die gronden en waarheden, om welke aan de wereld te openbaren, ik van God gesonden ben, en op de sterke en plegtelijke getuygenis, welk hy van de waarheyt mijns persoons en mijner Leer gegeven heeft:

en beloofd, wat hy wilde geven aande kerk,

en nademaal gy dese belijdenis so openhertig gedaan hebt, so *seg ik u, Dat gy zijt Petrus, en dat ik op dese Petra mijne gemeente wil bouwen, en de poorten der helle deselve niet overweldigen sullen*; dat is, gelijk uw naam een *steen* of *steenrotse* betekend, so sult gy selfs zijn, sterk, vast en onbeweeglijk in het opbouwen van de Kerk, die door uwe sorge en neerstigheyt so ordentlijk sal worden opgerigt, en op het geloof, dat gy nu beleden hebt, so vast sal gegrondet worden, dat alle magten en aanvallen, die de helle tegen haar soude konnen aanleggen, niet magtig sullen zijn, om haar om-ver te werpen.

en aan haar.

Verder seyde hy: *Ik sal u geven de sleutelen van het Koninkrijk der hemelen; en so wat gy sult binden op der aarde, sal in de hemelen gebonden zijn: en so wat gy ontbinden sult op der aarden, sal in de hemelen ontbonden zijn* (f); dat is, gy sult in de Kerk dat geestelijke gesag en magt hebben, door welk gy als met sleutelen hardnekkige en onboetveerdige sondaars sult konnen af houden en uytsluyten, en op derselver bekeering de deure open doen, en deselve wederom aannemen; en 't geen gy dus na order sult doen, sal by het hof daar boven aangenomen, en van God in den hemel goed gekeurd worden.

Die woorden worden van de Roomsche misbruykt, dog t'onregt.

III. Op dese en essen te voren gemelde woorden, bouwen de voorvegters van de Kerk van Romen voornamelijk de onbepaalde opperhoofdigheyt en onfeylbaarheyt der Bisschoppen van die Stoel: maar of sy hier in veel opregtigheyt gebruyken, en hoe weynig sulks op redenen steund, is mijn oogmerk hier niet te ondersoeken: genoeg sal het zijn, dat wy hier aantekenen, dat, hoewel dese plaats vry veel tot verhoging van *Petri* eere doet, egter daar niets in is dat hem alleen raakt, als onderscheyden van, en verheven boven de andere Apostelen.

Petrus steekt nergens in uyt van andere, nog in belijdenis,

Belijd hier *Petrus*, dat *Christus de Sone Gods* is? Immers, behalven dat hy hier mede niet anders als de meening van hun allen voorstelde, so was sulks niet meer dan 't geen andere so wel hadden gedaan als hy, ja selfs reeds eer hy nog eens, om een Discipel te zijn, geroepen was. Dus lesen wy, dat *Nathanaël*, als hy eerst by *Christus* quam, rond-uyt seyde, *Rabbi, gy zijt de Sone Gods, gy zijt de Koning Israëls* (g). Noemd hem onse

(e) Τὸ στόμα τῶν Ἀποστόλων ὁ Πέτρος, ὁ πανταχοῦ θερμὸς, ὁ τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων κορυφαῖος, πάντων ἐρωτηθέντων αὐτὸς ἀποκρίνεται. *Chrys. in Matt.* 16. p, 483. (f) *Matt.* 16. 19. (g) *Ioh.* 1. 49.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nog in de beloften,

ſe Heere een *petra* een *rotsſteen* ? alle de Apoſtelen worden elders (*h*) ſonder onderſcheyd genoemd *fundamenten*, ja ſy worden geſeyd te zijn de twaalf *fundamenten*, op welke de muuren van het nieuw Jeruſalem, dat is, de Euangeliſche Kerk, gebouwd zijn: ſelfs worden ook ſomtijds andere, behalven *Petrus*, genoemd *pylaren* (*i*), in opſigt op de reeds gebouwde Kerke. Beloofd hier *Chriſtus* aan *Petrus* de ſleutelen, dat is, de magt om te regeeren, kerkelijke cenſuren te oeffenen, en boetveerdige ſondaars vry te ſpreken ? even het ſelve is elders (*k*) beloofd aan alle de Apoſtelen, en by-na met deſelve woorden: *Indien u broeder, die geſondigd heeft, geen gehoor geeft, ſo ſegt het der gemeente: En indien hy ook der gemeente geen gehoor geeft, ſo zy hy u als de Heyden en de Tollenaar: Voorwaar ſeg ik u, al wat gy op der aarden binden ſult, ſal in den hemel gebonden weſen; en al wat gy op der aarden ontbinden ſult, ſal in den hemel ontbonden weſen.* En nog eens, wanneer hy gereed was om de wereld te verlaten, ſeyde hy daar van tot hen allen (*l*), *Gelijkerwijs my de Vader geſonden heeft, ſende ik ook u lieden: So gy iemands ſonden vergeeft, dien worden ſe vergeven; ſo gy iemands ſonden houd, dien zijn ſe gehouden.* Uyt allen deſen nu is klaarblijkelijk, dat onſe Heer hier mede geen byſonder voorregt aan *Petrus* voor ſijn perſoon, als de algemeene harder, en hooft van de Chriſtelijke Kerk, heeft gegeven, en veel min aan die, welke hem op den ſtoel van Romen volgen ſouden; maar dat, gelijk hy in den naam van de andere Apoſtelen ſijn belijdenis dede, ſo ook al 't geen hier beloofd wierd, allen raakte.

Welk ook van de vaders erkend is.

Ook hebben de verreſienſte Vaders, en die van een goed oordeel waren (hoewel ſe groote eerbied voor den H. *Petrus* toonen) die woorden noyt anders verſtaan: immers ik ben verſekerd dat *Origenes* (*m*) ons ſeyd, Dat alle ware Chriſtenen, die met den ſelven geeſt van opregtigheyt, als de H. *Petrus*, die belijdenis doen, den ſelven zegen en roem van *Chriſtus* ontfangen ſullen.

Jeſus voorſeyd ſijn lijden en dood.

IV. De Heylige *Jeſus*, wetende dat de tijd ſijnes lijdens naderde, begon ook nu de gemoederen ſijner Apoſtelen tegen die doodelijke uur te bereyden, en voorſeyde haar (*n*), wat voor harde en bittere ſaken hy te Jeruſalem lijden, en wat voor ſmaadheden en beſchimpingen hy ondergaan ſoude; en dat hy ten laatſten door alle konſten van pijnen en mishandeling, door het beſluyt van het Joodſe Sanhedrim ter dood ſoude worden overgegeven.

Petrus konde dat niet verdragen,

Petrus, die nu van onſen Heer ongemeen verſterkt, en mids dat hy ſo groote ſaken effen van hem geſegd had, begunſtigd was, ſo dat ſijne geeſten nu als dreeven, en ſijne hertstogten ſtonden te overſtroomen, konde niet verdragen te hooren, dat ſijn Meeſter ſo veel quaad overkomen ſoude, en barſtede uyt met een al te vermetelen en ontijdige af-breeking ſijner woorden (*o*), *Hy nam hem tot ſig, en begon hem te beſtraffen, ſeggende: Heere, zijt u genadig, dit ſal u geenſins geſchieden*:

en ſpreekt het tegen.

want *Petrus* konde, niet alleen wegens ſijn groote genegentheyt en liefde tot ſijn Meeſter, maar ook om dat de Apoſtelen nog niet geheel vry waren van de hoop en verwagting van een heerlijk rijk des Meſſiæ, dit lijden niet anders aanſien als onbetamelijk, en niet over-een-komende met de ſtaat en weerdigheyt van Gods Soon; en daarom oordeelde hy nodig te zijn, ſijn Heer te raden, dat hy voor hemſelven ſoude ſorgen, en ſulks by tijds voor te komen en te ontgaan.

Waar over hy van Chriſtus ſcherpelijk beſtraft wierd.

Dit nam onſe Heer, die der menſchen verloſſing oneyndig meer agtede dan ſijn eygen gemak en behoudenis, ſeer qualijk, en toonde ſig daar ſo gevoelig,

(*h*) *Apoc.* 21. 14. en *Eph.* 2. 20, 21. (*i*) *Gal.* 2. 9. (*k*) *Matt.* 18. 17, 18. (*l*) *Ioh.* 20. 21, 23. (*m*) *Comment. in loc. Tom.* 3. *fol.* 1. *fac.* 2. (*n*) *Matt.* 16. 21. (*o*) *ibid.* ℣. 22.

voelig over, dat hy ſcharp en vinnig hem toeduwde: *Ga weg agter my, Satan.* Een onthaal, welk vaſt even eens was, als eens de Duyvel, toen hy dien ſtouten voorſlag dede, (*p*) *dat hy nedervallende hem ſoude aanbidden*, ontfing, hoewel des Satans voorſtel uyt enkele booſheyt en haat, en die van *Petrus* enkelijk uyt liefde en groot gevoelen van den Saligmaker ontſtond; en egter konde de Saligmaker dat niet anders aanſien als een booſen en duyvelſchen raad, die door den grooten vyand van het menſchelijke geſlagt ingegeven en voorgeſteld wierd: en daarom ſeyde *Chriſtus*, Weg met uwen helſchen en ſchadelijken raad, *Gy zijt my een aanſtoot*, ſoekende het groote werk, waar toe ik uyt den hemel nedergekomen ben, tegen te ſtaan, en te ondermijnen, en my die geringen raad en de middelen van veyligheyt en ſelfs-bewaring, die menſchelijke wijsheyt en eygen-liefde ons gewoon zijn voor te ſchrijven, voorhoudende, en alſo *niet beſint de dingen die Gods, maar die der menſchen zijn.* Waar uyt wy dan aan de eene ſijde wel afnemen konnen, dat *Petrus Chriſto* groote genegent-heyt toedroeg, maar dat hy aan de andere ſijde daar in niet wel dede. Een klaar bewijs, dat hy toen nog niet onfeylbaar was.

Een bewijs, dat Petrus toen nog niet onfeylbaar was.

V. Ontrent een week na die tijd, (*q*) als onſe Saligmaker een vertoog en een blijk van ſijn toekomende verheerlijking ontfangen ſoude, nam hy ſijne drie naaſte Apoſtelen, *Petrus* en de twee ſonen *Zebedei*, en ging met hen op een ſeer hoogen berg, die van alle oude doorgaans genomen word voor den berg *Thabor*, die een ſeer hoogen en ronden berg in de vlakke velden van Galileen is. Hier was het, dat ſe meenden na de letter vervuld te worden 't geen de Pſalmiſt geſproken had (*r*): *Thabor ende Hermon juychen in uwen naam:* want wat kan'er grooter blijdſchap en gejuych zijn, als gekoren te zijn, om te weſen de heylige berg, op welke onſe Heer op ſulken uytmuntenden wijſe *van ſijn Vader eer en heerlijkheyt ontfing*, en ſijne Goddelijke magt en heerlijkheyt ſo deftig ontdekte? Want terwijl ſy hier ernſtig waren in den gebede (alſo onſe Heer ſelden iets merkelijks dede, of hy begaf hem eerſt na den hemel), wierd hy ſchielijk van gedaante veranderd; ſijn aangeſigt ſchoot grooter glans en ſtralen uyt als de Sonne op den middag; ſijne klederen waren ſo blinkende, en gaven ſulken weerſchijn, als het ligt ſelfs dat rondom hem was, ja waren ſo ſuyver en wit, dat'er de ſneeuw niet by te vergelijken was, en geen Volder iets half ſo wit maken kan. Een vertoog en ſigtbare verbeelding van de heerlijkheyt van die ſtaat, waar in *de regtveerdige* ſal *wandelen in het witte*, en *ſchijnen als de ſonne in het Koninkrijke des Vaders* (*s*). So lang die hemelſche vertooning duurde, verſcheen'er *Moſes* en *Elias*, (die na het ſeggen der Joden, ſullen t'ſamen komen) bekleed met alle den luyſter en majeſteyt van een verheerlijkten ſtaat, die met *Chriſtus* gemeenſaam omgingen, en van ſijn aanſtaande lijden en ingaan in de heerlijkheyt ſpraken. Sie hier by malkanderen de grootſte perſonagien, die oyt Dienaars van den God des hemels geweeſt zijn; *Moſes*, naaſt God, de inſtelder en gever van de Wet; *Elias*, de groote herſtelder deſſelfs, wanneer ſe ten hoogſten verdorven en verdraayt was; en de geſegende *Jeſus*, de Sone Gods, die gekomen was, om 't ſwakke en onvolmaakte weg te nemen, en een mannelijker en redelijker Godsdienſt in te voeren, en de laatſte openbaring van Gods wil aan de wereld voor te ſtellen. Ondertuſſchen viel *Petrus*, en de twee Apoſtelen die by hem waren, in ſlaap; 't zy dat ſe door gebrek van ruſt (want als dit geſchiedde was het na allen ſchijn

Chriſtus gaat met Petrus op Thabor.

De eer, die'er die berg door ontfing.

Chriſtus wierd daar op veranderd in tegenwoordigheyt van Petrus en twee andere.

Daar ook Moſes en Elias verſchenen.

Petrus en d'andere raken in ſlaap.

R reeds

(*p*) *Matt.* 4. 9, 10. (*q*) *ibid.* 17. 1. &c. *Marc.* 9. 2. *Luc.* 9. 28. (*r*) *Pſal.* 89. 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

reeds nagt) beſwaard, of wel anderſins door deſe boven-gewoone vertooningen overmeeſterd waren; welk de brosheyt en ſwakheyt van hun tegenwoordigen ſtaat niet konnende verdragen, ſy buyten hen ſelfs, en in verrukking vielen: maar ontwaakt zijnde waren ſy vry ontſteld, als ſy den Heere ſagen omgeven met ſo veel heerlijkheyt, en de twee groote mannen die by hem ſtonden, die ſy kenden mogelijk door eenige byſondere kentekenen, of anders door een onmiddelijke openbaring, of uyt de redenen tuſſchen *Chriſtus* en haar, of 't ſoude konnen zijn uyt eenig ongewoon omgaan van deſelve met haar.

Ontwaakt ſien ſy Chriſti heerlijkheyt, en die twee mannen.

Wanneer nu deſe hemelſche gaſten op hun vertrek ſtonden, ging *Petrus*, in een groote verrukking en ontſteltenis ſijnes gemoeds, tot onſen Saligmaker, en ſeyde hem, hoe onuytſprekelijken genoegen ſy hadden, dat ſy daar waren, en tot dien eynde verſogt hy hem, drie tabernakelen te mogen maken, een voor hem, een voor *Moſes*, en een voor *Elias*.

Petrus verſoekt tabernakelen te mogen maken.

Dog dus ſprekende overſchaduwde een lugtige wolke ſchielijk die twee groote Dienaars, en besloot haar, en daar quam uyt de wolke een ſtemme (t): *Deſe is mijn geliefde Soon, in welken ik mijn welbehagen hebbe, hoord hem*: welk, als de Apoſtelen hoorden, en te gelijk de wolke over haar ſagen komen, wierden ſy ſeer bevreesd, en vielen op hunne aangeſigten ter aarden; dog de Heere raakte haar vriendelijk aan, en gebood hen, hun vreeſe te laten varen; en opſiende ſagen ſy niemand meer dan *Jeſum*, de andere geweken en voor hun verdweenen zijnde. Ter gedagtenis van deſe groote ſaak, ſeyd ons *Beda*, (v) dat in gevolge van *Petri* verſoek ontrent de drie tabernakelen, naderhand op den top van dien berg drie Kerken gebouwd zijn, voor welke men in volgende tijden groote agting gehad heeft; welk miſſchien de grond is, waar op dat verhaal van iemand (x) ſteund, dat in ſijnen tijd aldaar de ruïnen getoont wierden van die drie tabernakelen, die op *Petri* verſoek gemaakt waren geweeſt.

Een ſtem wierd uyt den hemel gehoord.

Schatting van Petrus voor ſijn Meeſter gevorderd

VI. Als nu na die tijd onſe Heer en ſijne Apoſtelen Galileen doorgereyſt, en tot Capernaum gekomen waren (y), quamen de gader-meeſters van de ſchatting-penningen tot *Petrus*, en vraagden hem, Of ſijn Meeſter niet ſchuldig was te betalen die ſchatting, welke God, onder de bediening van *Moſes*, geboden had jaarlijks ten dienſte des Tempels betaald te moeten worden van alle Joden, die meer als twintig jaren oud waren? (Een gebruyk, welk ſtand gehouden heeft tot de tijd van *Veſpaſianus* toe, onder wien de Tempel verwoeſt zijnde, die ſchatting-penningen, zijnde de waardy van een halven ſikel of vijftien ſtuyvers na ons [engels] geld, wierden beſteed ten dienſte van het Capitolium tot Romen.) Op deſe hunne vraag antwoordde *Petrus* rond uyt van Ja, als wetende, dat ſijn Meeſter ſig noyt ſoude onttrekken, om *den Keyſer te geven dat des Keyſers, en Gode dat Godes is*. *Petrus* daar op in huys komende, om dat ſijn Meeſter te verhalen, en te onderſtaan wat hem daar van dagt, quam hem *Chriſtus* voor met deſe vraag: *Wat dunkt u, Simon, De Koningen der aarden van wien nemen ſy tollen of ſchattinge? van hare ſonen, of van de vreemde?* Waar op *Petrus* antwoordde, niet van haar eygene *ſonen* en *huysgenoten*, maar *van de vreemde*. Daar op hem *Jeſus* aanſtonds te gemoed voerde, dat dan na ſijn eygen reden en gevoelen hy ſelfs, als zijnde *de Sone Gods*, en ſy, die hy tot ſijn huysgenoten had aangenomen, van deſe hooft-gelds-ſchatting vry waren, en die aan God jaarlijks niet behoefden op te brengen. Maar egter reſolveer de

Na wat redenen en op wat wijs die betaald wierd.

(t) *Matt.* 17. 5. &c. (v) *De Loc. Sanct. c.* 17. (x) *Bernh. a. Bridenv. Itiner. terræ ſanctæ. Vid. J. Cotovic. Itiner. l.* 3. *c.* 7. *p.* 355. (y) *Matt.* 17. 24-27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſolveerde hy, liever dan dat hy ſoude aanſtoot geven, en ſchijnen den Tempel te veragten, en het geſag, door welke die ſchatting was ingevoerd, te verſmaden, een wonder-werk te doen; tot welken eynde hy *Petrus* gebood na de zee te gaan, en den eerſten viſch, die aan ſijn hoek quam, te vatten, in wiens mond hy ſoude vinden een ſtuk-geld (een *ſtater*, die de waardye had van *een ſikel*, of *een halve kroon*); welk hy dan dede, en dat ſtuk gelds gaf voor ſijn Meeſter, en voor hemſelfs.

VII. Naderhand, wanneer onſe Heer met haar ſprak hoe ſe hen gedragen ſouden ontrent broeders die tegen hen ſondigden, vraagde *Petrus*, begeerig zijnde om in die ſaak nader onderweſen te worden, onſen Saligmaker, *hoe menigmaal iemand ſchuldig zy ſijne broeder, wanneer deſelve tegen hem geſondigt heeft, te vergeven*, of *ſeven maal* niet genoeg was (z)? waar op hem de Heere tot antwoord gaf, Dat men op het berouw van onſen naaſten daar toe niet alleen verpligt was tot *ſevenmaal, maar tot ſeventigmaal ſevenmaal toe*, dat is, ſo menigmaal als hy, die misdaan heeft weder komt, daarom bid, en ſijn berouw en leedweſen daar over betuygd, welk hy door een treflijke en duydelijke gelijkenis verklaarde, waar uyt hy een beſluyt maakte (a), dat men de ſelve maat van medelijden of van wreedheyt, die men aan ſijne medebroederen betoond, by God, den Opperſten Heer en Rigter der wereld, te verwagten heeft. Het was niet lang na deſe tijd, dat een moedig jongman tot onſen Saligmaker quam, om van hem te weten, *hoe dat hy beſt het eeuwig leven verkrijgen ſoude* (b)? wien de Heer, om ſijn groote gedagten te breken, gebood *alle ſijne goederen te verkoopen*, en dan *aan den armen uyt te deelen*, en beloofde, ſo hy dat nakomende hem onder ſijn onderwijs begaf, *hy een beter ſchat ſoude hebben in den hemel*. Die jongman nu was rijk, en daarom had hy in dien raad geen behagen, en wilde de geluksaligheyt ſoo duur niet koopen; hy ging dan misnoegd en bedroefd weg. By die gelegentheyt gaf *Chriſtus* ſijne Apoſtelen te kennen, hoe ſwaarlijk die in den hemel konnen komen, die hun trooſt en gelukſaligheyt in den overvloed en veelheyt deſer uyterlijke dingen ſtellen: en *Petrus* die tijd waarnemende vraagde hem, Wat vergelding ſy te gemoet te ſien hadden, die *om ſijnent wille alles verlaten hadden?* (c) waar op onſe Saligmaker hem antwoordde, Dat niemand met hem te dienen ſoude ſchade doen; Dat ſy met grooter voordeelen beloond ſouden worden, en dat al wie ter liefde van hem en ſijn Godsdienſt, huys of land, vrienden en magen verlaten ſoude, dat alles met oneyndige voordeelen wederom ontfangen ſouden in deſe wereld, indien het met hun ſtaat, en de ongemakken en vervolgingen, die de belijdenis des Euangeliums noodſakelijk volgen ſouden, konde over-een komen; dog, hoe het ook daar mede mogt gaan, ſy ontfangen ſouden 't geen dat alles oneyndig konde goed maken, *het eeuwige leven in de toekomende eeuwe*.

Petrus vraagd 't vergeven van een broeder, die ons misdaan heeft. Daar op hem Chriſtus antwoord.

Seker jongman vraagt, hoe het eeuwig leven te verkrijgen. Chriſtus antwoord hem.

Petrus vraagt wat vergelding d'Apoſtelen hebben ſouden.

VIII. Onſe Saligmaker, ſullende voor de laatſte reys na *Jeruſalem* gaan, ſond, op dat hy hemſelven te beter na de voorſeggingen, die van hem waren voorgegaan, ſchikken ſoude, twee van ſijne Apoſtelen uyt, (die na allen ſchijn waren *Petrus* en *Johannes*) met een magt-hebbende laſt, om voor hem te halen een eſel, op welke hy mogt rijden (want ſelfs had hy'er geen, *hy die rijk was, was om onſent wille arm geworden* (d); hy leefde op de milddadigheyt van anderen den gantſchen tijd ſijnes levens; hy

Petrus en Johannes belaſt om voor Chriſtus een eſel te halen.

(z) *Matt.* 18. 21. (a) *ibid.* ꝟ. 35. (b) *ibid*, 19. 16, *&c.* (c) *ibid.* ꝟ. 27. *&c.* (d) 2 *Cor.* 8. 9.

hy had geen esel om op te rijden; geen huys daar hy sijn hoofd konde in nederleggen; en na sijn dood geen ander graf, daar in hy konde gelegd worden, dan 't geen hem de mildadigheyt van andere besorgde). Hy hier op gesteegen zijnde (*e*), en met alle vreugde-blijken van het volk zijnde onthaald, vorderde sijnen weg, daar in sig een wonderbare vermenging van nederigheyt en majesteyt vertoonde. De esel, op welken hy reed, paste wel de nedrigheyt en sagtmoedigheyt van een Propheet; maar sijn wilkeurig bevel om dien te halen, en des eygenaars veerdige gehoorsaamheyt op desselfs last, was een bewijs van een Koninklijk voorregt. De Palm-takken die voor hem gedragen, de klederen die op sijnen weg gespreyd wierden, en het vrolijk *hosanna* en toejuychen des volks, gaven te gelijk de majesteyt van een Prins, en de segepraal van een behouder te kennen: want sulke uytdrukkingen van vreugde vinden wy dat in openbare en statelijke plegtelijkheden plegen plaats te hebben. Dus verhaald ons de Historie-schrijver (*f*), die het segepralend wederkeeren van den Keyser *Commodus* na Romen beschrijft, dat de Raad en 't geheele volk van Romen, om hun ongemeene genegentheyt en eerbied tot en voor hem te betuygen, hem uyt de Stad te gemod quamen, διαφνηφόροί τε καὶ πάντα ἐπιφερόμενοι ἄνθη τότε ἀκμάζοντα, dragende lauwrier-en palm-takken, en alle soorten van bloemen, die'er toen te krijgen waren.

Daar in Christi nedrigheyt en majesteyt bleek.

Onse Heer dus in de Stad gekomen zijnde, vertrok niet lang daar na naar Bethanien, van waar hy *Petrus* en *Johannes* sond, om voorbereyding tot het Pascha te maken (*g*), en beschreef hen de plaats, daar hy het houden wilde; waar op sy henen gaande, den mensch, die hy beschreven had, vonden, welken sy tot in sijn huys volgden. Of dit het huys was van den Euangelist *Johannes*, gelijk ons *Nicephorus* (*h*) seyd, gelegen digt by den berg Sion, of van *Simon den Melaatsen*, of van *Joseph van Arimathea*, of van *Nicodemus*, gelijk de gissing van verscheyden anderen is, past ons niet nauwkeurig te ondersoeken, gemerkt niet een van de Euangelisten het dienstig geoordeeld heeft uyt te drukken.

Voorbereyding tot het houden van 't Pascha.

In wat huys.

(*e*) *Matt.* 21.7. (*f*) *Herod. lib.* 1. *in vit. Comm. p.* 17. (*g*) *Matt.* 26.17. *Marc.* 14. 12. *Luc.* 22.7. (*h*) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 28. *p.* 104.

Vyfde Afdeeling.

Van Petrus, sedert het laatste Pascha tot Christi dood toe.

Inhoud.

Het Pascha *gehouden van onsen Heer en sijne Apostelen. Het wasschen van hunne voeten.* Petri *onvoorsigtige sedigheyt. De verborgentheyt en reden van die daad. Wie de verrader was. Des Heeren Avondmaal ingesteld.* Petri *vermetele belofte van met en voor* Christus *te lijden. Onses Heeren misnoegen daar over, en voorsegging van sijn verloochening. Hun gaan na den* Olijf-berg. Petrus *herhaald sijn resolutie. Desselfs onbescheyden yver en genegentheyt. Waarom onses Heeren lijden in een hof begon. De swaarte van sijn lijden aldaar. De slaperigheyt van* Petrus *en de twee sonen* Zebedei. *Onses Heeren groote openhartigheyt tegens hen, en wat wy daar uyt leeren moeten.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Christus *gevangen, en* Petri *stoute aanval op* Malchus. Christus *verlaten van de Apostelen.* Petrus *volgd sijn Meester tot in de sale des Hogenpriesters: verloochend hem driemaal met eeden en vervloekingen sijnes selfs. Hoedanig de* Galileïsche *spraak was. Het hanen-gekraay, en* Petri *bekeering op hetselve.*

I. Als alles bereyd was, quam onse Saligmaker om het Pascha te houden met sijne Apostelen. In het huys gekomen zijnde, namen sy ordentlijk hun plaats. Onse Heer, die altijd niet min door sijn practijk als leer haar onderwesen had, wilde nu hen bysonderlijk nedrigheyt en liefde leeren door sijn eygen voorbeeld; en op dat het blijk te grooter mogt zijn, onderging hy de geringste dienst: hy stond dienvolgende ontrent het eynde van het Pascha's Avondmaal op van tafel (*a*), leyde sijn opper-kleed af, (welk na het gebruyk der Oostersche Landen lang zijnde, een belet was om iets te doen) nam een linnen doek, goot water in een bekken, en begon de voeten van alle de Apostelen, die van *Judas* selfs niet voorbygaande, te wasschen.

Christus wascht de voeten der Apostelen.

By *Petrus* komende, wilde deselve een saak van so grooten verkleyning aan hem geensins toelaten: Wat? sal dit de Meester doen aan den dienstknegt? de Soon Gods aan sulken geringen sondaar? Dese bedenking deed 't hem tot tweemalen afslaan: *Gy en sult mijne voeten niet wasschen in der eeuwigheyt.*

Petrus wil dat aan hem niet toelaten.

Maar onse Heer bestrafte aanstonds sijn onvoorsigte sedigheyt, hem seggende: *Indien ik u niet en wassche, gy en hebt geen deel met my*, siende op de verborgentheyt van dese daad, die beoogde de berekenis van de vergeving der sonden, en de reynigende kragt van den geest *Christi*, die op alle ware Christenen soude worden uytgestort. *Petrus*, door die antwoord voldaan, veranderde aanstonds van resolutie:

Dog wel daar na.

Heere, seyde hy, *niet alleen mijne voeten, maar ook de handen en het hoofd*: is het so, laat ik liever geheel en al gewasschen worden, als dat ik aan u geen deel soude hebben. Dit gedaan zijnde, sat *Jesus* weder aan tafel, en gaf hen de meening en 't oogmerk van die daad, en wat kragt die op haar in opsigt van hunne onderlinge pligt moest hebben, te kennen.

Christus verklaard wat hy met dat wasschen voor had.

Het wasschen selfs (*b*) betekende hunne inwendige en geestelijke reyniging door het bloed en den geest *Christi*, die door alle de wasschingen en doopen, na de instellinge van *Moses*, uyterlijk afgebeeld en vertoond waren. Het wasschen der voeten sag op de geheele heyligmaking van onsen geest, en siel en ligchaam, so dat'er niets onsuyver gelaten word; en dat sulks door so grooten persoon, hun Heer en Meester gedaan wierd, predikte genoegsaam aan hunne ooren de pligten van de grootste nederigheyt en onderwerping; en leerde hen, hoe weynige redenen sy hadden, om sig de geringste bewijsen van beleeftheyt en liefde te onttrekken, gemerkt onse Heer sig selven so nedrig ontrent haar vertoonde. Het was te dier tijd, dat hy hemselven nader begon voor oogen te stellen sijn lijden, en hem die'er de aanleyding toe geven soude, hen

Ontdekt den verrâder.

(*a*) *Joh.* 13. 3. &c.

(*b*) —— Φιλοσόργῳ δὲ μενοινῇ
Ει πόδας ὑμείων καθαρῷ φαίδρυνα λοετρῷ
Ἡγητὴρ καὶ ἄναξ περιδέξιος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
Ἀντίτυπον θέμις ἐςὶν ἐμὸν μίμημα μαθόντας
Ὑμέας, ἀλλήλων φιλίους πόδας ὕδατι νίπτειν.
Δεῖγμα γὰρ ἔπλετο τοῦτο διδάσκαλον ὄφρα καὶ ὑμεῖς
Ἔργον ὅπερ ποίησα σοφὸν, τελέσητε καὶ αὐτοὶ
Πάντες ἐν ἀλλήλοισιν ἀμοιβαίῳ τινὶ θεσμῷ,
Ἰσοφυὲς μίμημα δαήμονος ἡγεμονῆος. *Nonn. Paraphr. in loc.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hen ſeggende, Dat een van haar hem ſoude verraden (*c*); welk hen allen ten hoogſten ontſtelde, ſo dat elk begonde argwaan te vatten op hemſelven, tot dat *Petrus* (die door liefde en genegentheyt voor ſijn Meeſter gemeenlijk eerder dan andere gaande gemaakt wierd) *Johannes* een wenk gaf, om, alſo deſelve in onſes Saligmakers ſchoot lag, nader te vragen, Wie van hun allen dat weſen mogt? welk dan onſe Saligmaker aanſtonds ontdekte, en hen deed verſtaan, dat het *Judas Iſcarioth* was, die niet lang daar na uyt dit geſelſchap week.

Het Avondmaal ingeſteld.

II. Straks hier op begon onſe Heer ſijn Avondmaal in te ſtellen, die groote en plegtelijke inſtelling, die hy voor had na te laten, om altijd in alle eeuwen van de Kerk, als een beſtendig gedenkteken ſijner liefde, in het ſterven voor de menſchen, gevyerd te worden: want nu was het dat hy tot hen ſeyde, Dat *waar hy henen ging, ſy niet konden komen* (*d*): welk *Petrus* niet wel verſtaande, vraagde hem (*e*), *Waar het was dat hy henen ging?* Waar op hem de Heere tot antwoord gaf, Dat het daar henen was, *daar hy hem nu niet konde volgen*, maar dat *hy hem namaals volgen ſoude*, beduydende het martelaarſchap dat hy om *Chriſti* wille ſoude uytſtaan; daar *Petrus* vermetel op antwoordde, geen reden te weten, waarom hy hem niet ſoude konnen volgen, gemerkt hy, indien ſelfs het af-leggen van ſijn leven voor hem vereyſcht wierd, hy volveerdig was. Deſe al te groote vermetelheyt en verwaandheyt behaagde *Jeſus* niet, en daarom ſeyde hy hem, Dat het groote ſaken waren die hy beloofde, maar dat hy niet genoeg bedagt ſijn eygen kragten, of wiſte de ſtrikken en het voornemen des Satans, die geen beter gelegentheyt ſogt, om hem te *ſiften* en te *wannen*, dan deſe: maar dat hy (*f*) den hemel voor hem gebeden had, *Dat ſijn geloof niet en ſoude ophouden*, waar door hy ſelfs verſterkt zijnde, ſoude ſchuldig weſen *ſijne broeders te verſterken*; en daar hy ſo vermetel roemde met hem te willen niet alleen in gevangenis, maar ter dood ſelfs gaan, ſeyde hy hem rond uyt, Dat hoewel hy ſulken vaſten en edelmoedigen voornemen had, hy egter, *eer de haan tweemaal ſoude hebben gekraayt*, dat is, eer het drie uuren in den morgenſtond ſoude zijn, en alſo in die ſelve nagt, ſijn Meeſter *driemaal ſoude verloochenen.* Met welke antwoord onſe Heer wijſelijk beſtrafte ſijn vermetelheyt, en hem leerde (indien hy maar de leſſe verſtaan had) niet te vertrouwen op ſijn eygen kragten, maar geheel en al af te hangen van hem, die ons voor het vallen bewaren kan: edog te gelijk gaf hy hem te kennen, dat hoewel hy hem door ſijn ſonde met regt de genade en gunſte Gods mogt onweerdig maken, egter op ſijn bekeering tot God, in het Apoſtelſchap, als een ſeker blijk van de Goddelijke goedheyt en langmoedigheyt over hem, herſteld ſoude worden (*g*).

Petri vermetelheyt van Chriſtus tegen geſproken.

Eerſt voor Chriſti uytgang,

daar na by deſſelfs uytgaan na den Olijfberg.

III. Die geheele handeling nu met het ſingen van een Lofzang geëyndigt zijnde, ging hy uyt het huys, daar dit alles voorgevallen was, na den Olijf-berg met ſijne Apoſtelen, welken hy wederom voorſtelde, hoe ſeer ſy, over 't geen hy nu lijden ſoude, haar ergeren ſouden (*h*); waar tegen *Petrus* ſijn onverſchrokken en vaſt voornemen, om met hem te lijden

(*c*) *Matt.* 26. 22. &c. *Joh.* 13. 23, 24. (*d*) *Joh.* 13. 33. (*e*) *ibid.* ℣. 36, 37. (*f*) *Luc.* 22. 31, 32, 33, 34. (*g*) Διὰ τί δὲ πάντας ἀφεὶς μόνῳ τῷ Πέτρῳ λέγει, Σιμὼν, Σιμὼν, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἠτήσατο ὑμᾶς σινιᾶσαι; ἵνα παιδεύσῃ αὐτὸν μὴ ἑαυτῷ θαῤῥεῖν μόνον, ἀλλὰ τοῖς παρ' αὐτοῦ χαρίσμασι σεμνεύεσθαι. -- Τὸ ἐπίστρεψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου, τουτέστι, γενοῦ στήριγμα καὶ διδάσκαλος τῶν διὰ πίστεως προσιόντων ἐμοί· οὐ γὰρ δὴ ἀποστερηθήσῃ, φησίν, ἀρνησάμενός με, τοῦ ἀποστολικοῦ χαρίσματος, ὅπερ τῆς θείας γαληνότητος καὶ ἀφάτου φιλανθρωπίας ὑπάρχει τεκμήριον. *Tit. Boſtr. Com. in Luc.* 22, *in Bibl. Patr. Gr. Lat. tom.* 2. *p.* 829. (*h*) *Matt.* 26. 30. &c. en *Marc.* 14. 26.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

denen te ſterven, wederom ophaalde, en met een ongemeene verwaandheyt roemde, Dat, al wilden alle de andere Apoſtelen hem verſaken en verloochenen, hy hem nimmermeer wilde verloochenen. „Hoe ver „kan yver en onbeſonnene genegentheyt ſelfs een goed menſch tot ydel„heyt en verwaandheyt vervoeren! *Petrus* twijfeld aan de andere, maar van hem ſpreekt hy onbeſchroomd. „So natuurlijk is ſelfs-liefde, en „ſo genegen zijn wy, om van ons ſelven de beſte maat te nemen: ja ſelfs, hoewel onſe Heer effen te voren een en andermaal dien ydelen drift had tegengegaan, hy bleef niet alleen by ſijn woord, maar hy ſprak t'elkens ſtouter. „So qualijk konnen wy gebragt worden tot het ont„dekken van onſe eygene fouten, of ſodanig van deſelve overtuygt wor„den, dat wy deſelve verbeteren, en een hervorming invoeren.

Die verwaandheyt van *Petrus* gaf allen Apoſtelen grooten moed, die dan insgelijks (*i*) breed opgaven van hunne vaſte en onverſettelijke aankleving aan hem: dog wierd van onſen Heer aan *Petrus*, gelijk te voren, beantwoord. Voortgaande quamen ſy (*k*) in het Dorp Gethſemane, daar hy de andere Apoſtelen gelaten hebbende, met geen ander geſelſchap dan van *Petrus*, *Jacobus* en *Johannes* week in een nabygelegen tuyn, (werwaards, gelijk ons *Euſebius* verhaald (*l*), de Chriſtenen ſelfs in ſijnen tijd gewoon waren ſtatelijk hunne gebeden tot den hemel te komen op-offeren, en alwaar, gelijk het ons de Arabiſche Land-beſchrijver berigt (*m*), een ſchoone en pragtige Kerk, ter eere van de maagd *Maria*, gebouwt is) om op het ſchouwburg van 't nu aanſtaande droevig eynde te treden; daar in ſig dan een vry gepaſte gelijkmatigheyt opdeed, gelijk het eenige Oud-vaders hebben aangemerkt (*n*), te weten, dat, gelijk de *eerſte Adam* het menſchelijk geſlagt heeft tot den val en 't verderf gebragt in een hof, alſo een hof ook de plaats ſoude zijn, daar de *tweede Adam* ſijn lijden, tot verloſſinge van het menſchelijk geſlagt, ſoude beginnen. Hoven, die ons plaatſen van ruſt en plaiſier, en tooneelen van vermaak en aangename veranderingen zijn, waren onſen Heer een ſchool van beproeving, een tooneel van ſchrik en lijden, en het eerſte naderen van de uure der duyſternis.

Chriſtus met drie Apoſtelen in een hof, om ſijn lijden te beginnen.

Aanmerking over die plaats in vergelijking met de plaats daar Adam ſondigde.

IV. Te deſer plaats was het, dat de geſegende *Jeſus* worſtelde in de ſwaarſte benauwtheyt en ſtrijd, die een menſchelijke natuur kan overkomen, die de heylige Hiſtorie voorſteld met woorden, die de grootſte droefheyt en benauwtheyt ten vollen uytdrukken. Hy wierd *verbaaſd* (*o*), *droevig en ſeer beangſt*, ja *ſijn ſiel wierd* περίλυπος, *geheel bedroefd*, en dat *tot de dood toe*; hy wierd ſeer verbaaſd, beangſt en ontſteld, ἐταράχθη, ſijn ſiel wierd door een heylige beweging geſchud, ja hy was in een ſwaren ſtrijd (*p*), een *agonia*, een woord, met welk de Grieken gewoon zijn de grootſte benauwtheyt en ſtrijd uyt te drukken: waar uyt dan volgde, dat hy *te ernſtiger bad*, *gebeden en ſmekingen met ſterk roepen en tranen Gode opofferende*, gelijk het de Apoſtel verklaard (*q*), en dat *ſijn ſweet wierd gelijk groote droppelen bloeds*, *die op de aarde af-liepen* (*r*). Wat dit bloedig ſweeten geweeſt zy, en hoe verre het natuurlijk of boven-natuurlijk was, komt hier niet te pas te onderſoeken. 't Is ſeker, dat het een klaare blijk was van de ſcharpſte droefheyt en gevoeligſte ontſteltenis: want indien menigmaal een groote vreeſe en ſware ontſteltenis ons een kouden ſweet aanjaagd, hoe groot moeſt niet zijn de ontſteltenis, ſtrijd en benauwtheyt in onſes Saligmakers ligchaam,

Chriſti benauwtheyt aldaar.

Sijn ſweeten of natuurlijk of boven-natuurlijk was.

(*i*) *Matt.* 26. 35. (*k*) *ibid.* ỷ. 36. (*l*) *De Loc. Hebr. in voce* Γεθσεμανῆ. *p.* 134. (*m*) *Geogr. Nub. Clim.* 3. *part.* 5. *p.* 114. (*n*) *Cyrill. comm. in Joh.* 18. *Tom.* 4. *Theophyl. in Joh.* 18. (*o*) *Matt.* 26. 37. *Marc.* 14. 34. (*p*) *Luc.* 22. 44. (*q*) *Heb.* 5. 7. (*r*) *Luc. loc. cit.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ligchaam, die de ſweetgaten, door de koude van den nagt geſloten, konde openen, en niet eenige kleyne droppelen van ſweet, maar groote droppelen, of, als het woord θρόμβοι betekend, *klompen* bloeds van hem dede uytbarſten. Terwijl nu onſe Heer met dit voor-lijden worſtelde, waren de drie Apoſtelen, van welke hy een ſtukwegs geſcheyden was, door het waken vermoeyd, en door de ſtilheyt van de nagt aangelokt, in ſlaap gevallen (*s*). Onſe Heer, die driemaal God gebeden had, dat, indien het met de wil van hem, ſijn Vader, konde beſtaan, die bittere *drinkbeker van hem mogt voorby gaan*, (waar mede hy de onſchuldige en alſo geoorlofde begeerte van ſijne menſchelijke natuur, die altijd haar eygen behoudenis ſoekt, uytdrukte) was tuſſchen elk gebed de Apoſtelen gaan ſien, en *Petrus* roepende, vraagde hy hem, *Of ſy niet een uure met hem konden waken?* en vermaande hen *te waken en te bidden, op dat ſe niet mogten in verſoeking komen*, gevende voor reden, *Dat de geeſt wel gewillig, maar het vleeſch ſwak was*, en dat daarom hun wagt waar te nemen, te meer vereyſcht wierd. Merkt hier in de onvergelijkelijke ſagtmoedigheyt, en de edelmoedige openhertigheyt van onſen geſegenden Saligmaker, dat hy ſo ſoet en lieflijk beſtraft een daad, uyt welke boosheyt en quaadaardigheyt van de natuur monſters en wonderen had konnen trekken, en ſo ſwart vertoonen als de ſchaduwen der duyſternis. 't Geen onſe Heer verſogt, *dat ſe in ſijnen ſwaren ſtrijd met hem ſouden waken*, was in alle manieren redelijk, gemerkt hun geſelſchap, ten minſten een menſch in ſulken droevigen en doodelijken toeſtand, eenige verquikking geven konde; te meer, daar hy het verſogt maar voor een korten tijd, maar voor een uure, dat ſijn benauwtheyt haaſt ſoude over weſen, en dat ſy alsdan hun gemak en ruſt vryelijk mogten nemen. 't Was hun lieve Meeſter en Heer, dien ſy ſchuldig waren nu op te paſſen, daar hy gereed ſtond om ſijn leven voor haar af te leggen, en reeds ſweetede onder de eerſte ſchermutſelen van ſijn lijden, en 't verwagten dat t'elken oogenblik alle magten der duyſternis op hem ſouden aanvallen. Maar alle deſe bedenkingen waren verſmoord in een diepe onbekommertheyt. Sy waren geraakt in een vaſten ſlaap, en, hoewel ſe meermaals opgewekt en daar over aangeſproken wierden, gaven daar geen agt op, als of ſy toen nergens anders dan van gemak en ruſte te droomen hadden. Dit nu was een daad, die te kennen ſcheen te geven de ſeldſaamſte ondankbaarheyt, en de grootſte wan-agting van hun Heer en Meeſter, en die men had konnen oordeelen een vry groote koelheyt en onverſchilligheyt in genegentheyt ontrent hem te zijn: maar hy wilde het niet ſo verre uytſtrekken, nog trekken daar toe het van ſelfs had konnen getrokken worden; hy ſchreef het niet toe hunne ondankbaarheyt, of gebrek van genegentheyt, nog ook aan hunne ſorgeloosheyt ontrent het geen hen betaamd had, maar enkelijk aan hun ſwakheyt, en 't onvermogen wegens hun ligchaams geſtel, en toen ſy geen verſchooning konden maken voor haarſelven, deed hy het voor haar, ſeggende: *De geeſt is wel gewillig, maar het vleeſch is ſwak*; daar door hy ons heeft willen leeren, dat wy van 't geen andere doen, en verſcheydentlijk geduyd kan worden, het beſte en gunſtigſte oordeelen, en liever uyt deſelve met de bye honig ſuygen, dan met de ſpin venijn halen moeten. Het laatſte gebed van onſen Heer gedaan zijnde, quam hy weder tot haar, en ſeyde met een ſoete beſtraffing tot hen, Dat, ſo het hen goed dagt, ſy nu verder konden ſlapen, Dat *de uure nu gekomen was*, dat hy ſoude verraden en *overgeleverd worden in de handen der ſondaren* (*t*).

Petrus en de twee andere Apoſtelen ſlapen,

terwijl Chriſtus bid.

Die daar over worden aangeſproken,

met ſagtmoedigheyt:

Tot een leſſe voor ons.

V. Dus

(*r*) *Luc. loc. cit.* (*s*) *Matt.* 26. 40. *&c.* (*t*) *Matt.* 26. 46.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

V. Dus met haar ſprekende, barſtede een bende krijgsknegten, geſonden van de Overprieſters, met den verrader *Judas*, die haar ſoude geleyden en beſtieren, in den hof, en vielen op hem aan; welk de Apoſtelen ſiende, hem vraagden; Of ſy ſijn ontſet ſouden ondernemen (v)? *Petrus* (wiens onbeſtierlijken yver hem tot alle, ſelfs gevaarlijke, ſaken aandreef) trok, ſonder antwoord te verwagten, ſijn ſweerd; en ſiende iemand, die meer dan de andere op den Saligmaker aanviel, welk dan *Malchus* was (die, hoewel ſijn naam iets koninklijks mede bragt, egter maar *een dienſtknegt van den Hogeprieſter* was) ſloeg op hem toe, denkende hem aldus het leven te benemen; maar, God die houw anders beſtierende, hieuw hy maar ſijn regter oor af. Onſe Heer had geen behagen in deſen driftigen en ongeboden yver, en daarom wilde hy dat ſe ſouden geduldig weſen, en genas ondertuſſchen, door een wonderwerk, die wonde. En ſig wendende tot *Petrus*, gebood hem ſijn ſweerd op te ſteken, en ſeyde hem, Dat die het ſweerd, ſonder laſt daar toe te hebben, nam en gebruykte, door het ſweerd vergaan ſoude; dat ſulke hevige en buyten-ſporige wijſen van doen niet nodig waren; en dat hy, ſo hy uyt de handen van ſijne vangers wilde gereddet zijn, ſijn vader konde bidden, die hem aanſtonds tot redding en ontſet *meer dan twaalf legioenen Engelen ſoude ſenden*. Maar dat hy *nu moeſt drinken den drinkbeker, die hem de Vader gegeven had* (x), en dat anderſins de Schriften niet ſouden konnen vervuld worden, die uytdrukkelijk voorſegd hadden, *Dat het alles geſchieden moeſt*. Waar op alle de Apoſtelen hem verlieten, en van hem vlooden; ſy, die te voren in hunne beloften waren geweeſt ſtout als Leeuwen, liepen, nu het daar op aan quam, als ſchrikagtige en bevreeſde Haſen van hem weg. *Petrus* en *Johannes*, hoewel ſy langſt by hem bleven, volgden eyndelijk de reſt, en maakten van hun eygen behoudenis meer werk dan van 't geen hun Meeſter raakte.

Chriſtus overvallen, word van Petrus verweerd. Welk Chriſtus miſhaagd, om redenen. d'Apoſtelen vlugten. Ook Petrus.

VI. So dra nu den Heyland van de krijgs-knegten gegrepen, en uyt den hof gebragt was, wierd hy aanſtonds van de eene regtbank geſleept na de andere (y), eerſt naar *Annas*, daar na naar *Cajaphas*, daar het Joodſe Sanhedrim, om hem te onderſoeken en te veroordeelen, t'ſamen gekomen was. *Petrus* ondertuſſchen een weynig bedaard zijnde, en ſijn vreeſe, mogelijk door ſijn makker *Johannes* aangemoedigt, ter ſijden geſteld hebbende, keerde te rug om ſijn Meeſter te ſoeken; en ſiende, dat hy na de ſaal des Hogeprieſters weg-geleyd wierd, volgde hem van verre, om te ſien wat het eynde en uytſlag van dat alles weſen ſoude: maar aan de deur gekomen zijnde, wilde men hem niet binnen laten, tot dat een van de Diſcipelen, die aldaar bekend was, buyten trad, en de dienſtmaagd, die op de deur paſte, bewoog hem in te laten. In die ſaal gekomen, daar de dienſtknegten en bedienden rondom het vyer ſtonden, trad hy toe, om hem ook te warmen; maar de dienſtmaagd, die hem ingelaten had, oogde hem na, en nauw op hem gelet hebbende, beſchuldigde hem, dat hy een van *Chriſti* Diſcipelen was; welk *Petrus* voor allen loochende, en rond uyt ſeyde, *dat hy hem niet en kende*, en ging daar op na de voor-poorte, daar hy *den haan hoorde kraayen*. Een waarſchouwing, die men ſoude denken ſijn gewiſſe aanſtonds te ſullen hebben opgewekt tot ſijn pligt, en te binnen gebragt, wat belofte hy ſijn Meeſter gedaan had: en egter, wanneer hem in de voorpoorte een andere dienſtmaagd aanviel, en hem te gemoed voerde, dat

Die egter wederkeerd, En ſijn Meeſter verloochend.

S hy

(v) *Luc.* 22. 49. *Matt.* 26. *Joh.* 18. (x) *Joh.* 18. 11. (y) *Matt.* 26. 57. *&c. Marc.* 14. 53. *Luc.* 22. 54. *&c. Joh.* 18. 12. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hy ook *een van die gene was*, *die met Jesus de Nazarener geweest waren*, loochende hy het wederom onbeschaamdelijk, en seyde, *Dat hy Christus niet en kende*, en om in 't geen hy seyde beter geloofd te worden, bevestigde dat met een eed. „So natuurlijk is het van de eene „sonde te vallen tot de andere.

VII. 't Was ontrent een uur daar na, dat hy ten derdenmaal door een dienstknegt van den Hogepriester, zijnde maagschap van *Malchus*, wiens oor *Petrus* even te voren afgehouwen had, wierd aangerand: dese leyd hem te last, dat hy selfs een van *Christi* Discipelen was, ja dat *sijn spraak hem ondekte een Galileër te zijn:* want hoewel de Galileërs geen ander taal hadden, egter hadden sy een ander uytspraak, die wat verwarder, plomper en onbeschaafder dan die van de andere Joden was, waar door sy dan gemakkelijk in het spreken van andere konden onderkend worden. Genoegsame blijken hier van zijn nog in den Talmud te vinden. Dog hy bewees dat niet alleen hier door, maar voegde daar by, dat hy selfs hem met *Jesus* in den hof gesien had. *Petrus* loochende sulks nogmaals vrypostig; en om sijn sonde tot den hoogsten top te brengen, bevestigde sijn seggen niet alleen met een eed, maar betuygde met een plegtelijk verwenschen en vervloeken van hemselfs, dat hy *die man niet en was*, en dat hy *dien mensch niet kende*. Het is een slegte uytvlugt, die *Ambrosius* en eenige andere, tot verschoning van dese daad van *Petrus*, maken (z), *dat hy wel dede, seggende, dat hy hem niet kende, als een mensch, dien hy wist God te zijn.* De H. *Hieronymus* (a) maakt gewag van dese godvrugtige en wel-meenende verschooning van *Petrus*, hoewel hy uyt sedigheyt den naam van die sulks deden verswijgd, maar hy berispt dit als ydel en verkeerd, doordien het den mensch van dwaasheyt verontschuldigende, God van dwaasheyt beschuldigd; want, seyd hy, indien hy *Christus* niet heeft verloochend, so is niet waar 't geen onse Heer seyde, *Dat hy hem*, dat is, sijn persoon, en niet alleen sijn menschheyt, *in die nagt driemaal verloochenen soude.* En seker, 't is de beste verantwoording die men voor *Petrus* kan maken, dat hy terstond van sijn groote sonde berouw had: want hy had die so dra niet gedaan, of *de haan kraayde wederom*; waar op de Heer sig omkeerde, en hem scherpelijk aansag, welk tot sijn herte doorging, en te binnen bragt 't geen de Saligmaker een en andermaal hem had voorsegd, hoe dwaaslijk en schandelijk hy hem verloochend had; waarom *Petrus*, hemselven niet konnende bedwingen, de deur uyt liep, om ruymte te hebben, en *bitterlijk weende*, beweeglijk beklagende sijn dwaasheyt, en de verswaring van sijn sonde, daar door hy sijn quaad eenigsins sogt te verbeteren, hemselven in de gunste van den hemel te herstellen, en een strenge wraak van sigselven nemende, de uytwerking van Gods regtveerdigheyt voor te komen: hy poogde door sijn tranen van berouw sijn schuld af te wasschen, gelijk seker het berouw de naaste trap tot onse onschuld is.

Welk t'onregt word verschoont.

Petrus heeft berouw.

(z) *Benè negavit hominem, quem sciebat Deum. Ambr. in Luc. 22. Tom. 5. p. 157. Vide Hilar. comment. in Matt. p. 328.* (a) *Hieron. in Matt. 26. p. 81. Tom. 9. Vide August. in Johan. Tract. 66. col. 417. Tom. 9.*

SESDE

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

SESDE AFDEELING.

Van Petrus sedert Christi opstanding tot dessels hemelvaard.

INHOUD.

Onses Heeren sorg om Petrus *kennis van sijn opstanding te geven.* Petri *gaan na het graf.* Christi *verschijning aan hem, wanneer, en waarom. Der Apostelen henengaan na* Galileën. Christi *verschijning aan haar by de zee van* Tiberias, *en bekendwording door den grooten visch-vangst.* Petri *liefde ondersogt, en waarom.* Weyd mijne schapen, *bewijsd geen oppermagt en heerschappy.* Petri *lijden en dood voorsegd. Onse Heer neemd van de Apostelen te* Bethanien *sijn afscheyd. Hy vaard ten hemel. De Kapel van de hemelvaard. De Apostelen zijn over de verhooging van hun Heer verblijd.*

I. Wat *Petrus*, na dese sonde, verder gedaan heeft, en of hy onsen Saligmaker in de verdere stand-plaatsen van sijn lijden hebbe gevolgd, en, als een rouw-klager, by de begrafenis van sijn Meester tegenwoordig geweest zy, vinden wy niet beschreven. Buyten twijfel is hy gebleven te Jerusalem, en waarschijnlijk by *Johannes*, nessens welken wy hem eerst vinden gemeldt, toen sy na het graf gingen, welk op dese wijse toeging. Vroeg in den morgenstond, wanneer onse Heer uyt het graf komen soude, bragten *Maria Magdalene*, en eenige andere vrome en godvrugtige vrouwen (*a*) speceryen, en salve, om het ligchaam van onsen gekruysten Heer te balsemen: dese met het opgaan van de Son aan het graf komende, en dessels deur open vindende, gingen daar in, alwaar sy onverwagt van een Engel wierden begroet, die haar seyde, dat *Jesus* opgestaan was, en haar gebood henen te gaan, en den Apostelen, en bysonder *Petrus*, te seggen, Dat hy uyt den dooden verresen was, en haar na Galileën voorging, daar sy hem souden sien. Hier op keerden sy te rug, en verwittigden de Apostelen 't geen haar gebeurd was, die dat verhaal aanmerkten als het gevolg van een swakke en vreesagtige inbeelding. Maar *Petrus* en *Johannes* liepen daar op aanstonds na het graf (*b*). *Johannes* egter jonger en rasser te voet zijnde, liep sijn makker vooruyt, en quam'er eerst; en uyt schrik, of groote eerbied voor onsen Saligmaker, besag wel het graf, maar ging 'er niet in. Dog *Petrus*, die wel trager als hy in gang was, ging hem voor in yver, en zijnde ouder en statiger, quam'er ook, en ging'er onbeschroomd in; maar sy vonden'er niets, dan de linnen doeken by malkander leggende in eene plaats, en den sweetdoek, die op sijn hoofd geweest was, in een andere plaatse t'samen gerold; welk alles so net en ordentlijk geplaatst zijnde, genoegsaam bewees dat onses Saligmakers ligchaam, niet gelijk van de Joden valschelijk was voorgegeven, gestoolen was van dieven, also die meer besorgd zijn om veylig te vlugten, dan om 't geen sy laten leggen in order te schikken.

Maria Magdalene en andere gaan na 't graf.

Krijgen de boodschap van Christi opstanding.

Petrus en Johannes gaan ook na het graf.

Daar Petrus ingaat, en de doeken, sonder meer, vind.

II. 't Was op dien selven dag, en so wy konnen afnemen ontrent den middag, dat onse Heer hemselven vertoonde alleen aan *Petrus*, immers van de saak selfs zijn wy versekerd, maar niet so wel van den precijsen tijd: want *Paulus* seyd ons dit uytdrukkelijk (*c*), gelijk ook de Apostelen

Christus verschijnd ten eersten aan Petrus.

(*a*) *Marc.* 16. 1. &c. (*b*) *Luc.* 24. 12. &c. *Joh.* 20. 2. &c. (*c*) 1 *Cor.* 15. 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

telen aan de twee Discipelen die van Emmaus quamen: *De Heere*, seggen se, *is waarlijk opgestaan, en is van Simon gesien* (*d*), welk waarschijnlijk te kennen geeft, dat hy van *Petrus* was gesien, eer hy aan de twee Discipelen verscheen. En seker, wy konnen niet anders denken, als dat de Heere de openbaring sijnes selfs aan *Petrus* heeft willen verhaasten, als hebbende een gevoelig medelijden met hem, die, wegens de onlangs begane schandelijke verloochening sijnes Meesters, met droefheyt overstelpt was; hierom wilde hy ten eersten hem vereeren met sijn tegenwoordigheyt, om hem van dat groote geloofs-point, sijn opstanding, te versekeren, en te gelijk doen sien, dat hy tot die plaats, die hy te voren bekleed had, en in sijn gunst en genade, hersteld was. De Apostel *Paulus*, in de reeds bygebragte plaats ophalende *Christi* verscheyden verschijningen na sijne opstanding, schijnt dese de eerste van allen te stellen: *Hy is van Cephas gesien.* Ik seg niet, dat hy in allen opsigt de eerste was, aan welke *Christus* verscheen, want de eerste zijn geweest *de Vrouwen*; maar, als *Chrysosthomus* aanmerkt (*e*), *hy was de eerste onder de mannen. Hy wierd eerst gesien van hem, die begeerigst was, om hem te sien*; die dan ook verscheydene niet onwaarschijnlijke gissingen bybrengd, waarom onse Heer hemselven eerst aan *Petrus* geopenbaard heeft, te weten, dat'er, om sulken gesigt te konnen verdragen, een meer dan gemeene vastigheyt en gesetheyt des gemoeds vereyscht wierd: want die hem sagen, als reeds andere hem hadden gesien, en die hun getuygenissen en verhaal hadden gehoord, dien, seyd hy, was het geloove grootelijks voorbereyd, en sy gemoedigd, om by het selve te blijven. Maar hy, die geëerd soude worden met hem eerst te sien, had een grooter en sterker geloof van noden, om niet, τῷ παραδόξῳ τȣ̃ θέας, door de *vreemdigheyt van dat gesigte* overdwerst en overrompelt te worden: daar benevens, dat *Petrus* de eerste was, die een merkelijke belijdenis van sijn Meester had gedaan, en het dienvolgende gevoeglijk en redelijk, dat hy hem na sijn opstanding eerst levendig sag: Dat ook *Petrus* so onlangs sijn Heer verloochend had, waar over hy nu ongemeen bedroefd was, en dat daarom onse Saligmaker hem eenige vertroosting wilde toebrengen, en hem, so dra hy konde, wilde doen sien, dat hy hem niet verstooten of verworpen had; hy wilde, gelijk de goede Samaritaan, niet versuymen om hem te helpen, en oly in sijn gewondde conscientie te gieten.

De reden van dien.

III. Eenige tijd daar na begonden de Discipelen hun reyse na Galileën, gelijk hy selfs hen geboden had. Indien men vraagd, Waarom sy niet eerder derwaards gingen, gemerkt dit de eerste boodschap en last was, die sy van hem ontfangen hadden? de antwoord van den H. *Ambrosius* schijnd vry redelijk (*f*), 't Was, seyd hy, om dat de Heere hen wel sekerlijk geboden had derwaards te gaan, maar de vreese haar voor een tijd deed in huys blijven, gemerkt sy van de waarheyt sijner opstanding als nog niet volkomen versekerd waren, voor dat onse Heer door sijne veelvoudige verschijningen haar versekerd, en die saak tegen alle tegenspraak vast gesteld had. Sy vertrokken dan derwaarts, dog, gelijk wy mogen oordeelen, niet alle in een geselschap, maar gedeeld in troepen, op dat se t'samen gaande de magt en boosheyt hunner vyanden niet gaande, nog de sorg en toesigt van den staat, die ter oorsaak van het gerugt, dat onses Saligmakers ondersoek, veroordeeling en doodsstraf

De Apostelen gaan na Galileën.

Dog in kleynder geselschappen.

(*d*) *Luc.* 24. 34. (*e*) Ἐν ἀνδράσι τȣ́τῳ πρώτῳ, τῷ μάλιςα αὐτὸν ποθȣ̃ντι ἰδεῖν. *Chrys. in* 1 *Cor.* 15. *Hom.* 38. *p.* 666. & 667. (*f*) *Comment. in Luc.* 24. *in fine p.* 170. *Tom.* 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

straf de geheele stad en het land door gemaakt had, nog vol bekommernis en vreese was, levendig maken mogten. Op die wijse vinden wy, dat *Petrus*, *Thomas*, *Nathanaël*, *de twee sonen Zebedei*, *en twee andere van sijne Discipelen* op sekere plaats *by de zee van Tiberias* aanquamen; alwaar de Goddelijke voorsienigheyt hen tot leydsman verstrekt hebbende, *Petrus* nessens de andere tot sijn oude hantering van vissen keerde (*g*). Sy arbeyden den geheelen nagt, dog vingen niets.

Eenige keeren weder tot het vissen.

Vroeg in den morgenstond vertoonde sig een aansienlijke personagie, waarschijnlijk gekleed als een reysiger, op den oever, die hen toeroepende vraagde, Of sy niet eenige toespijse hadden? waar op sy van neen hebbende geantwoord, raadde hy hen, het net aan de regter zijde van het schip uyt te werpen, op dat het wonder-werk, dat gebeuren soude, niet mogt schijnen een enkele uytwerking van 't geval te zijn, en beloofde hen, *dat se het souden vinden*, en voorspoedig zijn. Sy deden so, en besloten sulken menigte van visschen, dat se deselve qualijk konden aan land slepen.

Welk op Christi woord voorspoedig wierd.

De H. *Johannes* over dit vreemde voorval verbaasd, seyde tot *Petrus*, dat hy, dien de winden en zee, en al 't geen die waterige gewesten bewoond, so gewillig gehoorsaamd, sekerlijk moest de Heere zijn.

Christus wierd daar door bekend.

Hier op ontbrandde *Petri* yver, niet tegenstaande de koudheyt van het jaargetijde, en niet konnende, als hem het minste blijk, dat een sijner makkers van sijn weerden Heer en Meester gaf, voorquam, wagten, omgordde sijn visschers rok, en sonder te letten op het gevaar daar hy hem in begaf, wierp hemselven in zee (*h*), swom aan land, als niet konnende wagten tot dat het schip konde aan land komen, welk straks daar na geschiedde.

Petri yver om by Christus te swemmen.

Aan land komende vonden sy een kool vyer gereed, en visch daar op leggende, 't zy dat deselve onmiddelijk door sijne Goddelijke kragt waren geschapen, of op sijn woord aan den oever quamen, en sig aan sijne handen aanboden: egter gebood hy hen, dat se van de nu versch gevangen visschen brengen, en die tot het middagmaal gereed maken souden: welk sy gedaan hebbende, hield hy met hen het middagmaal; ten deele, om hen een voorbeeld van onderlinge liefde en gemeensaamheyt te geven, en ten deele, om hen van de waarheyt sijner menschelijke natuur, sedert sijn verrijsenis van den dooden, te versekeren.

Christus eet met haar.

IV. Het middagmaal gehouden zijnde (*i*), sprak onse Heer *Petrus* bysonder aan, en beval hem de grootste neerstigheyt in het besorgen van sielen: en dewijl hy wist, dat niets dan een sterke liefde tot *Jesus* hem konde aansetten, om uyt te staan alle de moeyten en ongemakken van sulken moeyelijken en gevaarlijken bediening, een bediening, daar in so veele beletselen, die of der menschen verkeerdheyt, of de boosheyt en listigheyt des Duyvels tot verhindering souden konnen in den weg werpen, moet afwagten, so vraagde hy hem eerst, *Of hy hem meer dan de andere lief had?* waar mede hy hem bedektelijk bestrafte over sijne al te vermetele belofte, dat, al souden sy hem alle verloochenen, hy egter hem niet verloochenen soude: waar op *Petrus* met alle sedigheyt antwoordde, niet de andere hekelende, of hemselven roemende boven andere, Dat onse Heer de opregtigheyt van sijne genegentheyt tot hem ken-

Petrus word ondervraagd van sijn liefde tot Christus.

Waarom.

Petri antwoord.

 de.

(*g*) *Joh.* 21. 1. &c. —— (*h*) ὁ δὲ σχεδὸν ἐγγὺς ὀρούσας,
Εἵματι δαιδαλέῳ λαγόνας μετρώσατο Σίμων,
Καὶ ταχὺς εἰς ῥόον ἅλτο, καὶ ἠθάδα πόντον ἀμείβων,
Χεῖρας ἐρετμώσας κεφαλὴν εἰς ὕψος ἀείρων.
Ποσσὶν ἀμοιβαίοισιν ὀπίσσερον ὤθεεν ὕδωρ,
Ἀκτῆς δ' ἐγγὺς ἵκανε θεὐδοχον ἠόνα βαίνων. *Nonn. Paraphr. in loc.*

(*i*) *Joh.* 21. 15. &c.

de. Die vraag ſtelde de Heere driemaal aan *Petrus* voor, en hy beantwoordde ſe t'elkens met het ſelve beſcheyd. „'t Was niet anders dan „billijk en redelijk, dat hy, die door een drievoudige verloochening ſo „veel reden van twijfeling gegeven had, nu door een drievoudige belij„denis een meer dan gemeene verſekering van de opregtigheyt ſijner „liefde tot ſijn Meeſter geven ſoude (*k*). *Petrus* wierd over de herhaalde vragen van ſijn liefde eenigſins ontſteld en bedroefd, en daarom beriep hy ſig voor de derdemaal op de alwetendheyt van onſen Heer, dat hy, die alle dingen wiſt, ook ſekerlijk moeſt weten, dat hy hem lief had. Op elke bekentenis van ſijn liefde, ſtelde hem onſe Heer dit proefſtuk van ſijn genegentheyt voor, *Weyd mijne ſchapen*, dat is, onderwijs en leer haar trouwelijk; regeer en ley haar ſorgvuldiglijk; overreed, maar dwing haar niet; weyd, maar dood ſe of ſtroop ſe de huyd niet af. Immers ſo verſtond het ſekerlijk de H. *Petrus* ſelfs, wanneer hy de leydsmannen en opſienders der Kerken laſt geeft (*l*), *Dat ſe de kudde, die onder haar was, ſouden weyden, opſigt daar over hebbende, niet uyt bedwang, maar gewilliglijk, nog om vuyl gewin, maar met een volveerdig gemoed; nog als heerſchappye voerende over het erfdeel des Heeren, maar als voorbeelden der kudde geworden zijnde.* Maar dat door het *weyden van Chriſti ſchapen en lammeren*, welk hier *Petro* bevoolen word, een algemeene en onwederſprekelijke heerſchappy en gebied over de geheele Chriſten Kerk, en ſelfs over de Apoſtelen en hunne ordinaire navolgers, ſoude worden verſtaan, en dat die magt enkelijk aan *Petrus*, en die hem in den ſtoel van Romen ſouden volgen, gegeven zy, is ſulken ſlegten beſluyt, en ophooping van ſaken by malkanderen, die noyt met eenigen ſchijn aan menſchen om te gelooven ſouden hebben konnen worden voorgeſteld, ſo niet de menſchen alvorens hunne reden hun belang onderworpen, en onder een ingewikkeld geloof en blinde gehoorſaamheyt gevangen gelegd hadden: want genomen onſe Heer hier alleenlijk *Petrus* had aangeſproken, die ſelve magt is egter elders met woorden van gelijke nadruk, ſonder onderſcheyd, gegeven allen Apoſtelen, en eenigermaten den gewoonlijken Herders en Beſtierders der Kerke, gelijk daar onſe Heer tot hen ſeyde, Dat *hem alle magt in hemel en op aarde gegeven was* (*m*); Dat ſy uyt kragt van die *ſouden gaan leeren en doopen alle volkeren*, en *prediken het Euangelium allen creaturen*; Dat ſy ſouden *weyden de kudde Gods*, *wel regeeren*, *opſigt hebben en waken over die*, welke onder hun geſag en regeering waren: welk alles al ſo breeden en klaren beduydenis heeft, als 't geen hier tot den H. *Petrus* geſproken wierd.

Petro word het weyden van Chriſti ſchapen aanbevolen.

Hoe dat te verſtaan zy:

dat immers geen voorregt aan Petrus gaf.

V. Als nu onſe Heer *Petrus* dus verpligt had tot het gewillig ondergaan van alle gevaren, die het waarnemen en uytvoeren van ſijn ampt ſtonden te volgen, maakt hy hem met eenen bekend, wat hem overkomen ſoude, ſeggende, Dat (*n*) *hy jong zijnde hemſelven had gegordet*, geleeft ſo hem goed dogt, en *gewandeld alwaar hy wilde: maar wanneer hy ſoude oud geworden zijn, ſijne handen uytſtrekken, en een ander hem binden, gorden, en brengen ſoude waar hy niet en wilde, betekenende*, als de Euangeliſt ons ſegd, *met hoedanigen dood hy God ſoude verheerlijken*, te weten, van kruyſing, welk ook naderhand hem ten deele gevallen is. Na welke woorden onſe Saligmaker opſtaande gebood, dat

Chriſtus voorſeyd Petri bloedige dood.

hy

(*k*) Τὸ τριπλοῦν τῆς ἀρνήσεως, τῷ τριπλῷ τῆς συγκαταθέσεως ὁ ἀγαθὸς ἰατρὸς ἐξωστράκισε. *Iſid. Peluſ. lib.* 1. *epiſt.* 103. *p.* 27. *Redditur trinæ abnegationi trina confeſſio, ne minùs amori lingua ſerviat, quàm timori; & plus vocis elicuiſſe videatur mors imminens, quàm vita præſens. Aug. in Iohan. Tract.* 123. *p.* 566. (*l*) 1 *Pet.* 5. 1, 2, 3. (*m*) *Matt.* 28. 18, 19. *Marc.* 16. 15. en elders. (*n*) *Ioh.* 21. 18, 19.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hy hem soude volgen, siende door dit ligchamelijk volgen op de gelijkformigheyt met *Christi* dood, dat hy namelijk hem in het sterven voor de waarheyt en getuygenis des Euangeliums soude volgen. 't Was niet lang daar na, dat onse Heer sig aan hen openbaarde, om sijn laatste afscheyd van haar te nemen (*o*), wanneer hy haar buyten leydende tot aan Bethanien, een kleyn vlek op den Olijfberg, met weynige woorden tot hen seyde, Dat sy het waren, die hy verkoren had, om van sijn dood en opstanding getuygenis te geven; een getuygenis, welk sy souden geven aan alle deelen, en tot aan het uyterste der aarde; dat hy tot dien eynde na sijn hemelvaard sijnen geest over haar overvloediger wilde uytgieten, dan tot nog toe geschied was, op dat sy te beter souden gesterkt wesen, om de woede en raserny, met welke menschen en duyvels haar tegens hen souden aanstellen, te konnen wederstaan; en dat sy ondertusschen na Jerusalem wederkeeren, en aldaar blijven souden, tot dat sy met dese wonderdadige kragt uyt de hoogte waren aangedaan. Dese reden geëyndigt zijnde, en sijne handen op hen gelegt hebbende, gaf hy se sijnen plegtelijken segen, en wierd aanstonds van hen weg genomen, en, met een heerlijken treyn van Engelen omringt, ten hemel opgevoerd. De oudheyt (*p*) verhaald ons, dat ter plaats, daar de Heer op den Berg laatst sijne voeten settede, een teken van deselve ingedrukt gebleven is, welk men daar na noyt heeft konnen effenen of dekken: en dat naderhand *Helena*, moeder van *Constantijn de Groote*, daar een kleyne kapel over heen bouwde, die *de kapel van de hemelvaart* genoemd wierd, in welkers vloer, op een witagtige soort van steen, de hedensdaagse reysigers ons seggen (*q*), dat de indruk van sijn voet alsnog getoond word, en die is alleen van sijn regter voet, de andere soude, seggen sy, van de Turken weg genomen, en in den Tempel te Jerusalem bewaard zijn. Wanneer nu de Heer van de Apostelen weg-gerukt was, wierden sy ingenomen met een grooter gedagte en bevatting van sijne heerlijkheyt en majesteyt, als wanneer hy gewoon was met haar gemeensaam om te gaan: sy dan hem statelijk hebbende aangebeden, keerden weder na Jerusalem, verwagtende de belofte van den Heyligen Geest, die niet lang daar na hen gegeven wierd: *Sy aanbaden hem*, seyd *Lucas* (*r*), *en keerden weder na Jerusalem met groote blijdschap*. Sy, die onlangs met droefheyt omset waren, wanneer sy maar van 't scheyden hunnes Heers hoorden melden, sagen dat nu aan als een saak van vreugde en sepraal, zijnde ten vollen gerust en voldaan met desselfs heerlijke verhooging aan Gods regterhand, en versekerd van sijn bysondere sorge en voorsienigheyt ontrent haar in die groote bedieningen, die hen waren toevertrouwd.

Christi laatste afscheyd van de Apostelen.

En Hemelvaard.

Vertellingen van de plaats daar Christus op den berg laatst stond.

De Apostelen bidden Christus aan,

en keeren weder na Jerusalem.

(*o*) *Luc.* 24. 49. *Act.* 1. 8. (*p*) *Paulin. Epist.* 3. *ad Sever. lib.* 2. *p.* 130. *Sulpit. Sever. Hist. sacr. lib.* 2. *p.* 154. *Hieron. de loc. Hebr. in Act. Apost. p.*297. *Tom.* 3. (*q*) *J. Cotovic. itiner, lib.* 2. *cap.* 11. *pag.* 271. *Vid. Sands Relat. lib.* 3. *p.* 156. (*r*) *Luc.* 24. 52.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

SEVENDE AFDEELING.

Van 't geen Petrus gedaan heeft sedert de hemelvaard des Heeren tot de uytbreyding van de Kerk toe.

INHOUD.

Der Apostelen wederkeeren na Jerusalem. *Wat het* ὑπερῷον, *de oppersaal was, daar sy vergaderden.* Petrus *steld voor de noodsakelijkheyt dat'er in plaats van* Judas *een nieuwe Apostel gekoren wierd. De* Heylige Geest *quam op haar volgens belofte, op den* Pinxterdag. *Waarom onder de gedaante van vyerige gedeelde tongen. De grootheyt van dit wonderwerk.* Petrus *verantwoord de Apostelen tegen het verwijt der* Joden, *en bewijsd dat* Christus *de beloofde* Messias *is. Een groot getal menschen word door sijn predicatie bekeerd.* Petrus *gaat op na den Tempel. Wat de gestelde uuren des gebeds waren. Hy geneesd aldaar een armen kreupelen; en spreekt daar over met de* Joden. *'t Getal der bekeerden door hem.* Petrus *en* Johannes *worden gevat en gevangen geset. Gebragt voor den Raad, en dragen hen aldaar kloekmoedig. Weygeren gehoorsaamheyt, als hen verboden word* Christus *te prediken. De groote sorge, die de Christelijke Religie draagt voor gehoorsaamheyt aan Overheden in alle geoorloofde saken.* Petri *strengheyt ontrent* Ananias *en* Sapphira. *De groote wonderwerken die hy gedaan heeft. Hy word wederom in de gevangenis geset, en door een Engel verlost; gesteld voor het* Sanhedrim, *en vrygelaten door den voorsigtigen raad van* Gamaliël.

De Apostelen keeren na Jerusalem, I. De Heyland *Jesus* ten hemel opgevaren zijnde, begonden de Apostelen hen te gedragen na de magt en last, die hy hen had nagelaten. Tot dien eynde was het eerste dat sy na sijn hemelvaart deden, de ledige plaats in hun collegie, veroorsaakt door den ongelukkigen val en afval van *Judas*, te vervullen. Dienvolgende gingen sy, (in de oppersale.) tot Jerusalem zijnde wedergekeerd (*a*), aanstonds εἰς ὑπερῷον, *in de oppersale.* Ik sal my niet ophouden met het ondersoek waar dat (Waar die was.) ὑπερῷον was, of het was in het huys van den H. *Johannes*, of van *Maria de moeder Johannis Marci* (*b*), of in een van de buyten-kamers des Tempels (want buyten aan den Tempel waren verscheyden kamers, ten dienste der Priesters en Leviten, waar in de heylige vaten en het gereedschap van den Tempel opgesloten wierd, hoewel het niet waarschijnlijk is, dat de Joden, en voornamelijk de Priesters, de Apostelen (Der Ouden gebruyk van Oppersalen.) met hun geselschap so na by den Tempel souden verdragen hebben): maar seker is het, dat de Joden gemeenlijk hunne ὑπερῷα, bysondere *bidplaatsen* in het opperste hunner huysen, die sy עליות noemden, tot de bysondere oeffeningen van hun godsvrugt hadden. Dus had *Daniël* sijn עליות, *opper-sale* (*c*), welk daar door de LXX. Oversetters ὑπερῷον vertaald word; werwaards hy gewoon was te gaan, om sijnen God te bidden. En de Jood *Benjamin* (*d*) verhaald ons, dat in sijnen tijd, (welk was in 't jaar na *Christi* geboorte 1172.) de Joden te Babylon de gewoonte hadden te bidden in hunne Synagogen, ועליית דניאל, en *in de oude oppersaal van Daniël, die hy selfs gebouwd had.* (Die van Daniël.) Sulken ὑπερῷον, of *oppersaal*

(*a*) *Act.* 1. 12, 13. (*b*) *ibid.* 12. 12. (*c*) *Dan.* 6. 11. (*d*) *Benjam. itin. p.* 76.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

perſaal was het, in welke de H. *Paulus* tot Troas predikte (*e*), en waarſchijnlijk de ſelve, daar hier de Apoſtelen vergadert waren, en vry gelooflijk de ſelve, daar onſe Heer laatſt het Paſcha gehouden had, daar dan ook op den dag des Pinxter-Feeſtes de Apoſtelen en de Gemeente t'ſamen quamen, en die toen de gewoone plaats tot hunne Godsdienſtige by-een-komſten was, gelijk wy elders breeder hebben aangemerkt (*f*).

Daar in vergaderden de Apoſtelen op Pinxteren.

De Kerk hier te ſamen gekomen zijnde, ten getale van ontrent 120. menſchen, begon *Petrus*, als voorſitter van die vergadering te ſpreken, en hem wendende tot de geheele vergadering, ſtelde hy aan deſelve voor het verkieſen van een nieuwen Apoſtel: waar over *Chryſoſthomus* aanmerkt (*g*), dat *Petrus* hier in niets wilde doen ſonder toeſtemming en goedkeuring van allen, ὐδὲν ἀυθεντικῶς, ὐδὲ ἀρχικῶς, hemſelven geen byſondere magt, gebied of uytſtekentheyt aanmatigende. Hy herinnerde hen (*h*), dat *Judas*, een van de Apoſtelen onſes Heeren, door ſijn eygen gierig en onverſadelijk hert verraden, onlangs van ſijn eereſtand en bediening was vervallen en afgeweken; dat ſulks was, 't geen de Propheet al voor lang geſegt had, dat geſchieden ſoude, en dat ſijn ampt van de Kerk te regeeren, en opſigt daar op te hebben, welk hem was toevertrouwt, ſoude overgebragt worden op een ander; dat het dienvolgende ten hoogſten nodig was, dat iemand in ſijn plaats geſteld wierd, en wel ſulk een, die met onſen Saligmaker van den beginne tot den eynde toe gemeenſaam had omgegaan, en alſo een gepaſte getuyge mogt zijn, niet alleen van ſijn leere en wonderdaden, ſijn leven en dood, maar byſonder van ſijne opſtanding uyt den dooden: want gemerkt geen bewijs ſo kragtig en voldoende is, als 't getuygenis van een oog-getuyge, ſo hebben de Apoſtelen doorgaans voornamelijk daar op gedrongen, dat ſy niet anders van onſen Saligmaker aan de wereld overleverden, dan 't geen ſy ſelfs geſien en gehoort hadden. En gemerkt ſijn opwekking uyt den dooden een grond-leer was, die waarſchijnlijk grooten tegenſtand ontmoeten, en in de gemoederen der menſchen niet ligt ingang en geloof verkrijgen ſoude, ſo drongen ſy t'elkens hier op, dat ſy waren *oog-getuygen van ſijne opſtanding*; dat ſy, na dat hy uyt het graf was weder gekeerd, met hem gegeten, gemeenſaam omgegaan, hem geſien en gevoeld hadden. Ten eynde dan ſulken Apoſtel mogt verkoren worden, wierden'er twee voorgeſteld, *Joſeph*, genaamd *Barſabas*, en *Matthias* (*i*). En als ſy gebeden hadden, dat de Goddelijke voorſienigheyt de keure onmiddelijk beleyden en beſtieren wilde, *wierpen ſy hare loten, en het lot viel op Matthiam*, die dienvolgende onder het twaalf-tal der Apoſtelen aangenomen wierd.

Petri voorſtel tot het verkieſen van een nieuwen Apoſtel, in plaats van Judas.

Hoedanig die zijn moeſt.

Tot dien eynde wierden twee genoemd, en een daar uyt door 't lot gekoren.

II. Als nu vijftig dagen na het laatſte Paſcha ten eynde gelopen waren, was het de tijd van 't Pinxter-feeſt, op welke de groote belofte van den Heyligen Geeſt ten vollen over hen vervuld wierd (*k*). De Chriſtelijke vergadering tot het plegen van hun openbaren Godsdienſt t'ſamen gekomen zijnde, quam'er ſchielijk een geluyd, als van een ſterk gedrevenen wind, op hen aandringen, welk hen de kragtdadige werking van dien Goddelijken Geeſt, die hen nu ſtond mede gedeelt te worden, verbeeldde: en ſtraks daar op vertoonden ſig kleyne vlammen vyers, die in gedaanten van *verdeelde tongen* niet alleen op de Apoſtelen neder quamen, maar op een iegelijk van hen ſaten, na allen ſchijn, om te betekenen, dat ſy deſe gave altoos genieten, en by alle gelegentheyt, en wanneer het de nood eyſchte, ſonder dien Geeſt niet weſen ſouden,

De H. Geeſt word geſonden, onder 't geluyd van wind, en gedaante van tongen, die op hen ſaten.

(*e*) *Act.* 20. 8. (*f*) *Eerſte Chriſtend.* I. *Deel c.* 6. *p.* 110. (*g*) *Chryſoſth. homil.* 3. *in Act.* *v.* 28. (*h*) *Act.* 1. 15. *&c.* (*i*) *ibid.* ℣. 23. *&c.* (*k*) *ibid.* 2. 1. *&c.*

En waarom.

den, geheel anders, als het eertijds met de gave der prophetye geweest was, die niet dan spaarsaam, en maar op eenige bysondere tijden en voorvallen gegeven was, gelijk'er wel staat (*l*), Dat *de 70. oudste propheteerden, en* (na de engelse oversetting) *niet op en hielden*, maar dat was maar op sulke tijden, als *de Geest neder quam, en op hen rustede.* De Apostelen wierden daar op aanstonds *vervuld met den Heyligen Geest*, die hen in een oogenblik bequaam maaakte om talen, die sy noyt geleerd, en 't kan zijn noyt gehoord hadden, te spreken, en andere wonderen en kragten te doen. Dus was het, dat, daar de verwerring der talen de oude wereld tot een vloek strekte, en 't eene gedeelte van menschen onverstaanbaar makende voor andere, alle onderlinge pligt-plegingen en omgang af sneed, dat, seg ik, hier het vermenigvuldigen van talen een segen wierd, en tot een middel gebruykt, om alle volken, natien en talen te brengen *tot de eenigheyt des geloofs, en kennisse des Soons Gods*, en tot de gemeenschap van die Religie, die oneenigheden bannen, verschillen slissen, en der menschen herten door den band des vreedes vereenigen soude. Dese vreemde en onverwagte saak

De menigte komt daar op t'samen.

verspreydde haar ten eersten door alle hoeken van de stad, en also'er te dier tijd te Jerusalem een menigte was van *Joodse aankomelingen*, of *Joden-genoten*, *Godvrugtige mannen van allen volke der gene, die onder den hemel zijn* (*m*), *Parthers*, *Meders*, *Elamiten* (of Persianen), *inwoonders van Mesopotamia*, *Judea*, *Capadocia*, *Pontus en Asia* (het kleyne), *Phrygia en Pamphilia*, *Egypten en de deelen Libyen, welk by Cyrenen legt*, *uytlandsche Romeynen*, *Cretensen en Arabiers*, *Joden en Joden-genoten* (die na allen schijn derwaards getrokken waren door het algemeen gerugt en verwagting, welk in alle Oostersche landen (*n*) en genoegsaam in alle plaatsen van het Roomsche rijk, verspreyd was van den Joodsen Messias, die ontrent die tijd tot Jerusalem soude geboren zijn) so hoorden sy sulks niet so haast, of sy quamen alle tot dese Christen vergadering te samen; daar sy ten hoogsten verbaast wierden, als sy dese Galileërs tot hen in hunne aangeborene talen,

Worden verwondert.

En met regt.

die so verscheyden waren, en so grootelijks van malkanderen verschillen, hoorden spreken. Ook konde het niet anders, als hun verwondering ten hoogsten vermeerderen, als sy dagten aan de geringheyt en onaansienlijkheyt der personen, die sy hoorden, als welke door natuurlijke bequaamheyt niet geholpen, door opvoeding niet beschaaft, nog door oeffening en gewoonte niet veerdig geworden waren, welk egter de drie dingen zijn, die van de Wijs-geeren vereyscht worden, so iemand in eenige konst of leering net, uytmuntende en ongemeen zijn sal. (Φύσις γὰρ ἄνευ μαθήσεως τυφλόν· μάθεσις δίχα φύσεως ἀλλιπές· ἄσκησις χωρὶς ἀμφοῖν ἀτελές, seyd *Plutarchus* (*o*), dat is, *natuur sonder onderwijsing is blind; onderwijsing sonder natuur ongenoegsaam, en oeffening sonder die beyde kreupel en onvolmaakt.*) En geen van dese waren het, daar de Discipelen van beroemd waren: want hun natuurlijke bequaamheyt aangaande, sy waren van geringen staat, beneden den rang selfs van 't gemeene slag van menschen, en Galileërs, die doorgaans voor de domste en onwetendste gehouden wierden: wat hun opvoeding aangaat, die was tot geene grooter saken, dan om visschen te vangen, en netten te breyden en te verstellen, aangelegd; ook waren sy niet gebruykt om twist-saken te bepleyten, of henselven voor groote vergaderingen te vertoonen, en egter sy spraken schielijk geen voorbedagte redeneeringen, geen ydele vertellingen,

(*l*) *Num.* 11. 25. (*m*) *Act.* 2. 5. &c. (*n*) *Suet. in vit. Vespasian. c.* 4. *p.* 728. & *Tacit. hist. lib.* 5. *c.* 13. *p.* 540. (*o*) Περὶ παιδ. ἀγωγ. *p.* 2.

vertellingen, nog losse en woeste verdigtselen van hunne hersenen, maar de groote en verwonderens-weerdige werken Gods, en de verborgentheden des Euangeliums, die 's menschen bevatting niet konde uytvinden, en dese stelden sy voor in by-na alle talen van de toenmaals bekende wereld. Hier over wierden de menschen, na dat hunne driften en bevattingen verscheyden waren, niet op eene wijse aangedaan. Eenige waren verwonderd, en wisten niet wat te denken; andere daar mede spottende, seyden, Dat het niet anders was, dan de onsinnige en onbescheydene uytwerking van overdaad en dronkenschap. „So onbe„scheyden zijn menschen van profane gemoederen gewoon te spreken, „wanneer sy ondernemen ontrent de saken Gods hun oordeel te vellen.

De oordeelen waren daar over verscheyden. Sommige quaad.

III. Dit deed alle de Apostelen opstaan, en *Petrus*, in den naam van allen, nam die gelegentheyt waar, om tot hen te spreken: Hy seyde hen; Dat dit schandelijk verwijt voortquam uyt den geest van boosheyt en verkeerdheyt; Dat hun oordeel so wel liefdeloos, als onredelijk was; Dat *die dronken zijn, des nagts dronken zijn*; Dat het tegen natuur en gewoonte was, dat menschen so vroeg souden dronken zijn; Dat het te vroeg was, om sulken argwaan plaats te geven, also het nu maar ontrent negen uuren was, de uure van het morgen-gebed, tot welke tijd toe menschen selfs van een gewoone matigheyt en godvrugtigheyt op Feest-dagen gewoon waren te vasten (*p*); Dat het ongemeene en wonderdadige in haar niet anders dan de vervulling was van een oude voorsegging, van 't geen God uytdrukkelijk voorsegd had in de dagen des *Messiæ* te sullen geschieden; Dat *Jesus van Nazareth* door veele ontwijfelbare wonderdaden, van welke sy selfs waren oog-getuygen geweest, hemselven klaarlijk bewesen had te zijn de *Messias*, dien God gesonden had; Dat sy wel door Gods toelating, die de saligmaking der menschen op dese wijse uyt te voeren bepaald had, hem godloosliјk gekruyst en gedood hadden, maar God egter hem van den dooden opgewekt had; Dat het niet mogelijk was, dat hy altoos in het graf soude gehouden worden, en dat sulks niet soude hebben konnen bestaan nog met de regtveerdigheyt en goedertierentheyt van God, nog ook in 't bysonder met de Goddelijke prophetyen, die uytdrukkelijk hadden voorgeseyd, dat hy uyt den dooden verrijsen soude: Dat in 't besonder de voorsegging van *David*, dat *sijn vleesch soude rusten in hoope, dat God sijn siele in de helle niet verlaten, nog sijnen Heyligen overgeven soude, om verdervinge te sien, en dat hem God de wegen des levens had bekend gemaakt* (*q*), niet van *David* selfs, die deselve had uytgesproken, konde verstaan worden, gemerkt hy reeds voor veele eeuwen tot assche was weder gekeerd, sijn ligchaam verrot en vergaan, en egter sijn graf, daar uyt hy noyt was opgestaan, onder haar nog gesien wierd; Dat dienvolgens die woorden sekerlijk als een voorsegging van *Christus* moesten verstaan worden, en noyt in iemand haar vervulling gehad hebben, als in hem, die gestorven en opgestaan is, waar van sy getuygen waren; ja, dat hy niet alleen van den dooden was verresen, maar ten hemel gevaren, en na de voorsegging van *David*, *geseten is ter regter hand Gods, tot dat hy sijne vyanden tot een voetbank sijner voeten stellen sal:* welk van *David*, die noyt ligchamelijk ten hemel gevaren is, niet voornamelijk kan verstaan worden; En dat derhalven het gantsche huys Israels verpligt was te gelooven, en te weten, dat dese selve *Jesus*, dien sy

Welk van Petrus word beantwoord.

En de reden van hun verandering aangewesen.

 gekruyst

(*p*) Πάντως ἂν εἰς στάσιν ἐχώρησαν, εἰ μὴ τὴν σύνοδον διέλυσεν ἐπελθοῦσα ἕκτη ὥρα. καθ' ἣν τοῖς σάββασιν ἀριστοποιεῖσθαι νόμιμόν ἐστιν ὑμῖν. *Joseph. de vit. sua* p. 1020. (*q*) *Psal:* 16. vergel. met *Act.* 2. 25--32.

gekruyst hadden, was die, welken God tot een Messias, en Saligmaker van sijn Kerke gemaakt heeft.

Waar over de toehoorders worden geraakt. En van Petrus geraden.

IV. Dese geheele redeneering, en elk deel desselfs, waren als so veele sweerden, die het herte doorstaken: waarom de toehoorders tot *Petrus* en sijne broederen riepen om te weten, Wat sy moesten doen? *Petrus* gaf hen tot antwoord (*r*), dat'er geen ander weg was, om sijn schuld te versoenen, vergevinge der sonden, en de gave des H. Geestes te ontfangen, dan dat sy henselven hertelijk en opregtelijk bekeerden, en in den Naam en Religie van desen gekruysten Saligmaker gedoopt wierden, en dat hen, hunne kinderen, en alle, die waarlijk het Euangelium gelooven en omhelsen, de beloften des nieuwen verbonds, welk door *Christi* dood bevestigd was, toequamen; welk hy dan nader aandrong, op dat sy so doende henselven souden behouden van die onvermijdelijke verwoesting en 't verderf, welk dat godloos en verkeerd geslagte van hardnekkige en ongeloovige Joden binnen korten stond over te komen. Wonderbaar en vreemd was de uytwerking van dit prediken; So veele als 'er geloofden wierden gedoopt, en *daar wierden op dien dag tot de Kerke toegedaan ontrent drie duysent sielen.* Een grooten en schielijken oogst! tot welke talrijke bekeering kragtdadig werkten, het onlangs uytgestaane lijden onses Saligmakers, welk nog in hun geheugenis gelijk als bloedde en versch was; de tegenwoordige werking des H. Geestes, die sig op hen vertoonde; de yver der toehoorders, die te voren misleyd en vervoerd waren, en boven al, de kragtdadige werkinge der genade Gods.

De uytslag van Petri predikatie.

V. Hoewel nu het bekeeren van sulken grooten meenigte van menschen met regt een plaats verdiende onder de grootste wonder-werken, egter begonden de Apostelen hun wonder-werkende kragt in andere en bysondere voorvallen te vertoonen. *Petrus* en *Johannes* gingen op (*s*) na den Tempel ontrent de derde uure van den namiddag, en also ontrent het eynde van een der solemneele uuren des gebeds (want de Joden verdeelden hun dag in vier groote uuren, so dat elk vierendeel onder sig begreep drie kleyndere, welken waren openbare en gestelde tijden des gebeds, ingesteld, seggen sy (*t*), van de drie groote Aertsvaders van hun natie, de eerste van ses tot negen uuren 's morgens, genaamd *de derde uure van den dag*, geordonneerd van *Abraham*; dese droeg den naam van תפלה שחרית, of *morgen-gebed*: de tweede van negen tot twaalf uuren, genaamd *de sesde uure*, en dese uure des gebeds was geordonneerd van *Isaac*, en droeg den naam van תפלה צהרים of *middags-gebed*: de derde van twaalf tot drie uuren namiddag, genaamd *de negende uure*, ingesteld door *Jacob*, en droeg den naam van תפלה ערבית, of *avond-gebed*; en op dese uure was het, dat dese twaalf Apostelen tot den Tempel opgingen) alwaar sy vonden een arm en kreupel man, die, hoewel meer dan veertig jaren oud, van sijns moeders lijve aan lam geweest was, leggende aan de deure des Tempels, die *de schoone* genaamd wierd, en een aalmoesse van hen begeerde. *Petrus* sterk op hem siende seyde hem; Dat hy geen geld had om hem te geven, maar hem wilde geven 't geen vry beter was, en hem sijn gesondheyt en kragten herstellen; greep hem daar op by de hand, gebood hem *in den naam van Jesus Christus de Nazarener, op te staan, en te wandelen.* Dat woord was so dra niet gesproken, of het geschiedde: aanstonds wierden de senuwen en peesen gedwee, en de gewrigten kregen hun (*v*) natuurlijk gebruyk: De man

Petrus in den Tempel opgaande ontrent de derde uure namiddag.

Der Joden dag-afdeeling.

Geneest een kreupelen

in Christi naam.

(*r*) *Act.* 2. 37. &c. (*s*) *ibid.* 3. 1. &c. (*t*) *Vide Drus. in Act.* 3. 1. (*v*) *Act.* 3. 11. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dat verwekt verwondering;

man opſtaande, *ging in den Tempel, wandelende, en ſpringende, en lovende God.* Het ſien van ſulke ſchielijke en ongewoone geneſing verwekte geen kleyne verwondering in de gemoederen des volks, en hun nieuwsgierigheyt drong hen, om de Apoſtelen, die deſelve hadden gewrogt, te gaan ſien. *Petrus* dat merkende, begon tot haar te redeneren; Dat ſy geen reden hadden om ſig te verwonderen over 't geen 'er geſchied was, gemerkt het niet gedaan was door hun eygen kragt en vernuft, maar enkelijk in den naam van hun gekruyſten Meeſter, door de kragt van dien ſelven *Chriſtus*, die heylige en regtveerdige, dien ſy ſelfs hadden verloochend, aan *Pilatus* overgeleverd: en wanneer ſijn rigter ſig van hem wilde ontſlaan, een oproerigen menſch, en doodſlager meerder geagt hadden dan hem; Dat ſy hem wel ter dood hadden overgegeven, en gedood, maar egter ſy Apoſtelen getuygen waren, dat *God hem uyt den dooden had opgewekt*, en dat hy *ten hemel gevaren* was, daar hy *tot de tijden der weder-opregting aller dingen blijven moeſt*; Dat hy wel geloofde, dat 't geen ſy en hunne Overſte gedaan hadden ten grooten deele een uytwerking was van hun onwetendheyt, en van geen genoegſame overtuyging van de grootheyt en Godlijkheyt van ſijn perſoon, die egter God gebruykt heeft, om ſijn wijs en regtveerdig voornemen te ontdekken, en te vervullen 't geen hy *door Moſes en Samuël*, en door *alle propheten*, die'er ſedert het begin der wereld geweeſt zijn, van *Chriſti* perſoon en lijden voorſegt had; Dat het dienvolgende nu hoog tijd was, dat ſy hen bekeerden en afkeerden van hunne ſonden, op dat hunne groote ſonden mogten worden uytgewiſt, en *Chriſti* aanſtaande *komſte ten oordeel over de Joodſe natie* hen een tijd van vertrooſting en verkoeling zijn mogt, daar ſe anderen een tijd van wraak en verderf weſen ſoude; Dat ſy het byſonder waren, dien de ſegen der beloften voornamelijk aanging, en wien *God ſijnen Soon eerſt geſonden had, op dat hy hen ſoude ſegenen daar in, dat een iegelijk van hen ſig afkeerde van ſijne boosheden.* Terwijl *Petrus* dus het volk aanſprak in eene, mogen wy vaſt ſtellen, dat *Johannes* tot het ſelve predikte in een andere plaats.

waar omtrent Petrus onderrigt geeft.

De gemeente wies aan.

Het een en 't ander had een goeden uytſlag. De Apoſtelen wierpen het ſaad uyt, en God gaf onmiddelijk den wasdom; want daar door wierden niet min dan vijf duyſent tot het geloove toegedaan (x), hoewel het ook wel kan zijn, dat onder dat getal het geheele ligchaam der geloovigen begreepen wierd.

De Apoſtelen worden verdagt gemaakt,

VI. Terwijl nu de Apoſtelen dus predikten, gaven *de Prieſters en Sadduceën* (y), (die, als vyanden van alle oproer, of van al 't geen hun tegenwoordig gemak en ruſt, 't eenige dat ſy als hun gelukſaligheyt verwagteden, ſtooren konde, hier in byſonder ſig opdeden, te meer, om dat ſy tegen de Chriſten Leer, die de opſtanding ſo uytdrukkelijk vaſt ſtelde, een haat opgevat hadden) niet konnende verdragen, dat deſe Leer onder het volk verbreyd wierd, aan de Overigheyt te kennen, dat deſe toeloop waarſchijnlijk tot oproer en opſtand ſtrekken konde, en quamen daar op met den Hoofdman des Tempels (de bevel-hebber over de Burgt Antonia, die ten Noorden digt by den Tempel was, waar in een Romeynſche beſetting lag, om byſonder op Feeſt-dagen 's volks oproer en t'ſamenſpanning voor te komen, of te weeren) die aan de Apoſtelen de handen ſloeg, en hen in de gevangenis wierp. Daags daar aan wierden ſy voor het Joods Sanhedrim geſteld, en gevraagd, *Door wat kragt, of door wat naam ſy ſulks gedaan hadden?* Waar op *Petrus* vrymoedig antwoordde; Dat, wat de geneſing van dien kreupelen aanging, het

gevangen, en ondervraagd.

Petrus geeft 'er breede onderrigting op.

(x) *Act.* 4. 4. (y) *ibid.* ℣. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

het haar en allen Joden moeste kenlijk zijn, dat die enkelijk gedaan was door den naam van dien *Jesus van Nazareth*, dien sy gekruyst hadden, welken God van den dooden had opgewekt, en die hy, hoewel sy hem als een nietigen en onnutten steen hadden verworpen, egter tot *een hoofd des hoeks* had gemaakt, en dat'er geen andere weg was, waar door sy of andere, de saligheyt konden verwagten, dan door desen gekruysten Saligmaker.

Der Apostelen vrymoedigheyt uytgebreyd.

Groot was hier in de onbeschroomtheyt der Apostelen, tot verwondering selfs van het Sanhedrim; bysonder indien wy aanmerken, dat dit na allen schijn even het selve hof was, 't welk so onlangs over hun Meester het vonnis geveld, en hem veroordeeld had en 't welk sulke bloed-dorstige rechtsplegingen begonnen hebbende, niet anders als op dien voet stond voort te gaan, en de eene wreedheyt goed te maken met een andere; dat de Apostelen dese dingen seyden, niet in een hoek of agter de gordijn, maar voor hun aangesigt selfs, en dat in een openbare regtbank, en voor al het volk; en dat de Apostelen niet gewoon waren in sulke openbare plaatsen te pleyten, nog door opvoeding beschaaft, maar in tegendeel ongeleerde, onwetende, en sekerlijk in de Joodse regten onbedrevene menschen waren.

't Verbod, van in Jesus naam te prediken,

VII. De Raad (die al dien tijd haar met een soort van verwondering had aangesien, en te gelijk gedagt, dat sy van het geselschap des onlangs gekruysten *Jesus* waren) gebood hen uyt te gaan, en overleyde met malkanderen, wat sy met hen souden doen. Het wonderwerk konden sy niet loochenen, also de daad klaar en blijkelijk was, en daarom besloten sy hen scherpelijk te belasten, niet meer in den naam van *Jesus* te prediken. Weder binnen geroepen zijnde, wierd hen het

word door Petrus beantwoord

besluyt van den Raad bekend gemaakt: waar op *Petrus* en *Johannes* antwoordden; Dat sy dat geensins konden gehoorsamen, en beriepen sig op henselfs, Of het niet *betamelijker was God meer dan haar te gehoorsamen?* en dat sy *niet konden nalaten te getuygen 't geen sy gesien en gehoord hadden.*

met aanwijsing van de redelijkheyt;

Een antwoord, waar mede sy de magt der Overigheyt, of de gehoorsaamheyt, die men deselve schuldig is, niets te na spraken, gemerkt de reden ons voorschrijft, en het de gemeene toestemming van alle menschen is, dat men Ouders en Regenten niet moet gehoorsamen, wanneer hunne geboden met onse verpligting aan een hoger magt strijden (z). Alle authoriteyt en magt komt oorspronkelijk van God, en onse schuldige pligt aan hem mag om wetten van eenige magt, die van

Even als Socrates.

hem afkomt, niet worden nagelaten. *Socrates* selfs in een gelijk geval geraden zijnde, sijn deftige wijse van de jeugd te leeren en te onderwijsen, na te laten, en sig tot behoudenis van sijn leven na het humeur van sijne Rigters te Athenen te voegen, gaf tot antwoord; *Dat hy wel de Atheniensers lief had en eerde, maar egter vast gesteld had God liever dan haar te gehoorsamen* (a). Vast even eens, so in woorden als in de

't Euangelium leerd aan Overheden ge-

saak selfs, als hier onse Apostelen antwoordeden. In alle andere gevallen, wanneer der Overheden wetten geen indragt aan *Christi* geboden deden, was niemand getrouwer, en gevoeglijker dan sy, gelijk seker-

lijk

(z) Τὸ μὲν ἀπειθεῖν, καὶ ὁ ἀπειθὴς, λοιδορία ἐστὶ καὶ ὄνειδος· τὸ δὲ μὴ πράττειν, ἃ μὴ χρὴ, οὐκ ὄνειδος, ἀλλ' ἔπαινος· ὥστε εἴτε πατρὸς, εἴτε ἄρχοντος, εἴτε καὶ νὴ δία δεσπότου προστάγματι μὴ ὑπουργεῖ τις κακὰ προστάττοντος, ἢ ἄδικα ἢ αἰσχρὰ, οὐκ ἀπειθεῖ οὐδαμῶς, ὥσπερ οὐδ' ἀδικεῖ, οὐδ' ἁμαρτάνει· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπειθὴ μόνος, ὁ τοῦ εὖ καὶ καλῶς καὶ συμφερόντως προστεταττομένων, ἀφροντιστῶν καὶ παρακούων· ὁ μὲν οὖν ἀπειθὴς, τοιοῦτός τις ἐστίν. *Muson. apud Stobæum Serm. 77. de honor. & obed. parent. debit. p. 458. ubi pluribus strenuè & eleganter hâc de re disserit.* (a) Εἰ οὖν με (ὅπερ εἶπον) ἐπὶ τούτοις ἀφίοιτε, εἴποιμ' ἂν ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν. *Socr. in Apol. ap. Plat. num. 11. p. 25.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lijk geene Religie ter wereld het belang van het burgerlijk gesag so wel voorstaat en veyligt, als die van het Euangelium; want die verpligt uytdrukkelijk *alle siele (b)*, van wat staat of afkomst die ook zy, *de magten over haar gesteld onderworpen te zijn, als zijnde van God geordonneert, en dat niet alleen om der straffe, maar ook om der conscientie wille*; Die vermaand ons (c) *alle menschelijke ordeninge onderdanig te zijn om des Heeren wille, 't zy den Koning, als opperste magt hebbende, het zy den Stadhouderen, als die van hem gesonden worden, want also is de wille Gods*. So verre is deselve van ons toe te laten hunne personen te mishandelen, dat se ons selfs niet toelaat hunne daden stoutelijk te berispen, de Goden te smaden, *de heerschappye te verwerpen, en de heerlijkheden te lasteren (d)*, of selfs door een versmadelijke gedagte te verkleynen en te verminderen. Sy beveeld ons selfs, wanneer wy niet konnen gehoorsamen, met onderwerping de strengste straf-boeten, die se ons opleggen, te verdragen, en *onse sielen te besitten in lijdsaamheyt*. Gelijk dan ook dese twee Apostelen, weynig tijd daar na wederom voor den Raad vermaand en te gelijk geboden zijnde, die Leere van *Christus* niet meer te prediken, en ondertusschen wordende gegeesseld over 't geen sy reeds gedaan hadden, hoewel sy het eerste niet konden gehoorsamen, sig blymoedig het andere onderwierpen, sonder eenig misnoegen te toonen, of sig daar tegen te stellen, maar met blijdschap henen gingen. Dog hoedanig het gedrag der Christenen hier in, ten tijde van de eerste en beste eeuwen des Euangeliums geweest zy, hebben wy op een andere plaats (e) de wereld breeder vertoond. „Wy „mogen onse gehoorsaamheyt niet onttrekken, voor dat de Overigheyt „op Gods throon aanvalt, en tegen sijn gesag met geboden aangaat, en „dan mogen wy ons beroepen op het oordeel van menschen selfs, of het „niet ten hoogsten redelijk zy, dat Gods gesag en bevel de voorrang „hebbe, gelijk hier de Apostelen sig op hunne Rigters selfs beriepen; ook vinden wy niet, dat het Sanhedrim tegen hun antwoord eenige uytvlugt maakte: immers wat ook hunne gedagten mogen geweest zijn, sy dersden haar, uyt vreese voor het volk, niet straffen, maar haar bedreygd hebbende lieten se gaan; die daar op aanstonds tot de andere Apostelen en geloovigen weder keerden.

Margin notes: hoorsaamheyt en onderwerping — So hebben de eerste Christenen gedaan. — De Apostelen los gelaten keeren weder tot de hare.

VIII. Dus nam de Kerk magtig toe in getal. En op dat so grooten geselschap (de meeste van welke arm waren) soude konnen staande blijven, verkogt elk sijne goederen, bragt dat geld by de Apostelen (f), om van hen in een gemeene schatkist weggelegt, en na de nood der Kerke uytgedeeld te worden; welk gelegentheyt gaf aan een schrikkelijk voorval. *Ananias* en sijn wijf *Sapphira* (g) hebbende de belijdenis des Euangeliums aangenomen, hadden, volgens den milddadigen en edelmoedigen geest van die tijden, hunne goederen geheyligd en opgedragen aan de eere van God, en de behoeften der Kerke. Tot dien eynde verkogten sy 't geen sy hadden, en maakten het tot geld. Maar gelijk sy de naam sogten van weldadig te zijn, so waren sy aan de andere sijde ongenegen, om henselven geheel op de Goddelijke voorsienigheyt te verlaten, en tot dien eynde alles teffens over te geven, en daarom hielden sy bedektelijk een gedeelte van het geen sy aan God opgedragen hadden te rug, en het overige brengende, leydden dat aan de voeten der Apostelen, in hoop van hen, die onmiddelijk door den geest Gods geleyd wierden, te bedriegen. Maar *Petrus* taste *Ananias*, so dra hy in

Margin notes: Der eerste Christenen mildadigheyt. — Ananie en Sapphire bedrog — ontdekt;

(b) *Rom.* 13. 1, 5. (c) 1 *Pet.* 2. 13, 14, 15. (d) *Jud.* ✝. 8. (e) *Eerste Christend.* III. *Boek*, IV. *Hoofdst.* (f) *Act.* 4. 34, 35. (g) *ibid.* 5. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

in quam, scherp aan, en vraagde hem, Waarom hy wilde toelaten, dat de Satan sijn herte met sulken grooten godloosheyt vervulde, dat hy van den prijs des lands te rug hield, en dus doende meende *den Heyligen Geest te bedriegen?* Dat het voor de verkooping geheel onder sijne magt stond, en hy na de verkooping sijn beloften ten vollen had konnen voltrekken; en dat'er dienvolgende geen andere uytlegging van konde gemaakt worden, dan dat hy hier in niet alleen den menschen misleyd en verongelijkt, maar met God gespot, en, so veel in hem was, *den Heyligen Geest gelogen* en bedrogen had, dien hy egter wist de verborgenste gedagten en overleggingen des herten te kennen. Dit woord was so dra niet gesproken, of *Ananias* wierd schielijk, tot groote schrik en verbaastheyt van alle die'er tegenwoordig waren, van God geslagen, so dat hy dood ter aarden viel. Niet lang daar na quam sijn vrouw in, die van *Petrus* met de selve scharpe bestraffing wierd bejegend, als haar man, en aangeseyd, dat het selve droevig oordeel ook haar aanstonds treffen soude, die daar op dood ter aarde nedersakte. „Gelijk sy met haar man „gemeenschap had gehad in de sonde, so wierd se ook deelgenoot met „hem in de straffe. Een voorbeeld van een groote strengheyt in God, welk alle die het hoorden met schrik en vreese vervulde, en een tijdige waarschouwing was voor sulken geveynstheyt en valsheyt, waar door menig een mogelijk mogt denken de Kerke te konnen bedriegen.

en gestraft met een schielijke dood.

Der Apostelen wondertekenen meest ten goede.

IX. Dit was een ongewoon geval, buyten welk de Apostelen doorgaans hun kragt toonden in het doen van sulke wonderdaden, die de wereld voordeeliger waren en meerder dienst deden (*h*), genesende alle soort van siekten, en uytdrijvende de Duyvelen, welk so verre ging, dat de menschen hunne *sieken uytdroegen op de straten, en op bedden en beddekens leydden, op dat ten minsten de schaduw van Petrus, als hy 'er voorby quam, hen beschaduwen mogt.* Dese verbasende wonder-werken konden niet anders dan de uytbreyding des Euangeliums sterk voortsetten, en de wereld overtuygen, dat de Apostelen agtbaarder mannen waren, dan men hen doorgaans oordeelde te zijn, gemerkt armoede en geringheyt geen belet geeft aan opregte waardigheyt en agtbaarheyt. De aanmerking van *Erasmus* hier over is, mijns oordeels, niet ongepast, te weten, (*i*) dat geen eer of opper-gesag, geen magt of waardigheyt by de heerlijkheyt van den Apostel kan vergeleken worden, en dat de dingen *Christi*, hoewel op een andere wijse, treflijker en uytstekender zijn dan iets dat de wereld soude konnen geven: tot welken eynde hy ons seyd; Dat, toen hy de statie en de pragt sag, waar mede de Paus *Julius* de II. hemselven eerst tot Bologne, en daar na tot Romen vertoonde, die niet minder waren dan de segepralende inhalingen van eenen *Pompejus*, of eenen *Cesar*, hy niet konde nalaten te denken, hoe veel dat alles minder was dan de grootheyt en majesteyt van den H. *Petrus*, die de wereld bekeerde, niet door legers en krijgsmagten, niet door de konstgrepen of loosheyt van praal en grootheyt, maar door het geloove in de kragt van *Christus*, en daar door tot een ontsag en verwondering van hem bragt, welk, seyd hy, ook buyten twijfel de navolgers der Apostelen soude te deel vallen, indien sy maar mannen van het selve humeur en van deselve heyligheyt des levens waren.

Maakten haar agtbaarder dan uyterlijke praal.

De Apostelen weder gevangen,

X. De Joodse Regenten ontsteld door dit nieuws, en door het sterk aangroeyen van de Kerk gaande gemaakt, sonden om de Apostelen te vangen, en in de gevangenis te werpen (*k*). Maar God, die noyt in sijn

(*h*) *Act.* 5. 12. en vervolgens. (*i*) *Erasm. annot. in loc.* (*k*) *Act.* 5. 18. en vervolgens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sijn eygen saak versuymd, sond dien selven nagt een Engel uyt den hemel, om de deuren der gevangenisse te openen, die hun belastede na den Tempel te gaan, en hun bediening uyt te voeren; welk sy vroeg in den morgenstond deden, en het volk leerden.

dog wonderlijk verlost.

„Hoe ongelukkig „vallen de voorslagen van de wijste staat-kundige uyt, wanneer God „deselve niet met een gunstig ooge aansiet! Hoe weynig voorspoed heb„ben alle raadslagen, die tegen den hemel genomen worden! 't Is ver„geefs deuren te sluyten, wanneer se God wil openen: de sterkste gren„delen, en swaarste ketenen konnen niet houden, wanneer God onse „vrystelling voorgenomen en besslooten heeft. De dienaars des anderen daags in den morgenstond komende om hen te halen, vonden de gevangenis met alle versekerdheyt toegesloten, en met wagters aan de deuren beset, maar de gevangene vonden sy niet. Dit gaven sy den Raad te kennen, die dat met verwondering aanhoorde: maar kondschap krijgende waar de Apostelen waren, sond men om haar stilletjens en sonder geweld te brengen voor het Sanhedrim. Daar zijnde vraagde de Hogepriester hen; Hoe sy die Leere durfden prediken, die sy hen so scharpelijk voor te stellen verboden hadden?

Worden voor den Joodsen Raad gesteld, en ondervraagd.

Waar op *Petrus* in den naam van alle de andere antwoordde; Dat sy in dit geval *God meer, dan menschen gehoorsaam zijn moesten*; Dat de Heere *Jesus*, hoewel hy so barbarisch en smadelijk van hen gehandeld was, egter van God was opgewekt, en *verhoogt tot een Vorst en Saligmaker, om Israël bekeering en vergeving der sonden te geven;* Dat sy gelijk ook dese wonderwerkende kragten, die de Heylige Geest allen ware Christenen mede deelde, van dese saken getuygen waren.

Petrus geeft'er antwoord op.

Moeyelijk was de Raad over dese antwoord, en begon daarom te overleggen, hoe sy hen souden konnen van kant helpen: maar *Gamaliël* (*l*) een Leeraar der Wet, en die by al het volk in weerde gehouden wierd, geboden hebbende, datmen de Apostelen soude laten buyten staan, versogt den Raad toe te sien, hoe sy met dese menschen handelden, en errinnerde hen, dat verscheydene reeds te voren aanhang en verdeeltheyt gemaakt, en veel volks agter hen getrokken hadden, maar dat die bedrogen, en met hun oogmerken verstrooyt, en tot niet geworden waren; dat de Raad dienvolgende soude wel doen, indien sy dese menschen lieten gaan; dat indien hun leer en voornemen enkelijk uyt menschen was, deselve met der tijd van selfs soude verbroken worden, maar indien deselve uyt God was, al hun wijsheyt en beleyd die niet vernietigen en overwinnen soude; en dat sy daar in souden schijnen tegen den raad en 't besluyt van den hemel te strijden.

Gamaliëls raad.

De Raad had in dit voorsigtig en redelijk advijs genoegen, en belast hebbende de Apostelen te geesselen, gebood hen die leere niet meer te prediken, en liet se gaan; die niet tegenstaande hun mishandeling, last en bedreyging, t'huyswaards keerden, met een soort van sege-praal, dat se waren weerdig geagt in sulken goeden saak te lijden, en om sulken goeden Meester smaatheyt en schande te ondergaan. Dog alle die strenge bejegening van menschen konden hen niet moedeloos maken in hun pligt ontrent God, of hun yver en neerstigheyt, om *Christus* alom in 't openbaar en heymelijk te prediken, stremmen (*m*).

De Apostelen worden gegeesseld, waar over sy hen verblijden.

V ACHT-

(*l*) *Act.* 5.34. &c. (*m*) Πῶς οὖν ἀναβαίνεις νῦν; ὡς μάρτυς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκλημένος· ἔρχου σὺ, καὶ μαρτύρησόν μοι· σὺ γὰρ ἄξιος εἶ προαχθῆναι μάρτυς ὑπ' ἐμοῦ. ἐν δεινοῖς εἰμὶ, κύριε, καὶ δυστυχῶ, οὐδείς μου ἐπιστρέφεται, οὐδείς μοι δίδωσιν οὐδὲν, πάντες ψέγουσι, πάντες κακολογοῦσι· ταῦτα μέλεις μαρτυρεῖν, καὶ καταισχύνειν τὴν κλῆσιν ἣν κέκληκεν, ὅτι σε ἐτίμησε τοιαύτην τιμὴν, καὶ ἄξιον ἡγήσατο προσαγαγεῖν εἰς μαρτυρίαν τηλικαύτην. *Arrian. Dissert. lib.* 1. *c.* 29. *p.* 163.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Achtste Afdeeling.

Van Petri daden na de verstrooying der Kerke te Jerusalem, tot sijn twist met de Apostel Paulus tot Antiochien toe.

INHOUD.

De groote sorg der Goddelijke voorsienigheyt over de Kerk. Petrus *word afgesonden, om de onlangs tot* Samaria *geplantte Kerk te bevestigen. Disputeert aldaar met* Simon den Toveraar, *en doet hem swijgen. Hy gaat na* Lydda, *en geneest* Eneas. *Hy wekte* Dorkas *op tot* Joppe. *'t Gesigte van alle soorten van dieren hem vertoond tot een voorbereyding van de bekeering der Heydenen. Sijn gaan na* Cornelius, *en verklaring van Gods genegentheyt om de Heydenen in de Kerk aan te nemen. Hy doopt* Cornelius *en sijn huysgesin.* Petrus *word van de* Joden, *om sijn verkeeren met de* Heydenen, *berispt. De groote vooroordeelen der* Joden *tegen de* Heydenen, *uyt Heydensche Schrijvers aangetekend.* Petrus *word in de gevangenis geworpen door* Herodes Agrippa, *en wonderbaarlijk door een Engel daar uyt verlost. Sijn reden in de* Synode *te* Jerusalem, *dat de* Heydenen *moesten worden aangenomen sonder aan de ceremonien van* Mosis *Wet verbonden te worden. Sijn onbehoorlijk gedrag ontrent de* Joden, *in tegenstelling van de* Heydenen, *ernstig bestraft en tegen gegaan door den* H. Paulus. *Waar toe* Porphyrius *dat misbruykt. De gedagten van sommige, dat dese niet de Apostel* Petrus, *maar een van de seventige geweest soude zijn.*

De Discipelen worden door vervolging verspreyd.

I. De Kerke was tot nog toe met ligter stormen ontrust, maar nu overviel haar een grooter onweder, welk sijn begin nam in den eersten Martelaar *Stephanus*, en naderhand heftiger voortgeset wierd. Dat gaf aanleyding tot de verstrooying der Discipelen (*a*). Maar God, die altijd het goede trekt uyt het quade, besorgde even hier door, dat het Euangelium niet binnen Jerusalem besloten bleef. Tot nog toe was de Kerke bedwongen binnen de muuren van die Stad, en de Religie kroop aldaar herwaards en derwaards, en school in verborgene hoeken: maar wanneer desselfs belijders door hunner vyanden boosheyt en wreedheyt rondom verspreyd wierden, bragten sy de Christen Leer alom, en breydden deselve uyt tot de naast gelegene Landen, vervullende alsо de oude voorsegging (*b*), Dat *de Wet soude uytgaan uyt Sion, en des Heeren woord uyt Jerusalem.* „Dus regeert God selfs over de „boosheyt der menschen, en maakt van 't geene tot vergif aangelegt „was, voedsel en medicijn. De Goddelijke voorsienigheyt, die de wereld regeerd, heeft bysonder sijn oog op de saken en het belang van sijn Kerk, so dat geene wapenen, tegen Israël opgeheven, sullen voorspoedig zijn; vloeken sullen veranderen in zegeningen, en 't geen geschikt was als een eenig middel om de Kerk te benauwen en te onderdrukken, diend merkelijk om deselve, en in deselve het Euangelium uyt te breyden en voort te setten. Onder de verstrooyde Discipelen was ook *Philippus* de Diaken, die, verdreven zijnde, te Samaria quam, daar hy het Euangelium predikte, en door veele wonder-teekenen van genesingen, en uytdrijving der Duyvelen, sijn prediken bevestigde (*c*).

Dus quam Philippus te Samaria.

In

(*a*) *Act.* 8. 1. (*b*) *Jes.* 2. 3. (*c*) *Act.* 8. 5, 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

In dese stad nu was eenen *Simon*, die hemselven door toveryen en duyvels-konsten een grooten naam en agting onder het volk had gesogt, welk reeds so ver gegaan was, dat hy van allen wierd aangesien als *de groote kragt Gods*: want, gelijk de Oude ons seggen (*d*), hy was gewoon hemselven te noemen, en te beschrijven als *de eerste en opperste godheyt, de Vader, die God is boven alles*, dat is, dat hy was dat geen, welk by alle natien voor de opperste godheyt gehouden wierd. Dese man hoorende de predicatien, en siende de wonderen die *Philippus* dede, gaf hemselven aan onder het getal der geloovigen, en wierd nefsens deselve gedoopt. De Apostelen, die tot nog toe te Jerusalem gebleven waren, hebbende gehoord den voorspoed van *Philippi* bediening te Samaria, vonden goed eenige uyt het midden van haar hem tot hulpe toe te senden. Sy verkoren daar toe *Petrus* en *Johannes*; die derwaarts gekomen zijnde, voor die nieuw-bekeerde baden, en op hen de handen leyden, die dan aanstonds den Heyligen Geest ontfingen (*e*). *Simon den toveraar* nu merkende dat de menschen door oplegging van de handen der Apostelen, de gaven van wonderen te doen medegedeeld wierden, bood haar een merkelijke somme gelds aan, om hem die magt te geven, dat wien hy de handen opleydde deselve den Heyligen Geest ontfangen mogt. *Petrus* (*f*) die vuyle en valsche overlegginge verstaande, verwierp die godloose begeerte met veragting en verontweerdiging: *U geld*, seyde hy, *zy met u ten verderve*. Hy seyde hem, dat sijn herte boos en geveynsd was, en hy geen lot nog deel aan dit voorregt konde hebben; dat hem meer aangelegen was, sig van dese so groote boosheyt te bekeeren, en opregtelijk God te soeken, op dat de overleggingen sijnes herten hem mogten vergeven worden, alsohy merkte, dat hy een boos en verdorven gestalte des herten had, en als nog aan een vry elendigen en rampsaligen, Gode mishaagenden, en voor hemselven gevaarlijken staat vast was. Hier door wierd het gewisse van die man wat ontroerd, en hy versogt dat de Apostelen voor hem den hemel wilden bidden, op dat God hem sijne sonde vergave, en dat niets van 't geene sy gesegt hadden over hem komen mogte. Maar dat hy niet volkomen geraakt en genesen wierd, sullen wy elders, wanneer hy ons wederom sal voorkomen, gewaar worden. De Apostelen nu de Kerk te Samaria aldus bevestigd, en in de vlekken daar rondom gepredikt hebbende, keerden weder na Jerusalem, om met de andere Apostelen verder raad te plegen, en elkander by te staan.

daar Simon was, en ook gedoopt wierd.

Petrus en Johannes worden gesonden na Samaria.

Simons voorstel

van Petrus beantwoord.

En wat daar op volgde.

Petrus en Johannes keeren weder na Jerusalem.

II. Die storm, hoewel se heftig was, overgewaayt zijnde, genoot de Kerk voor een tijd vreede en een groote stilte, in welke tijd *Petrus* uytging, om de Kerken, die onlangs door de Discipelen geplant, en wegens de vervolging te Jerusalem verstroyd waren, te versterken. Dus quam hy ook te Lydda (*g*), daar sijn eerste werk was eenen *Eneas*, die geraakt zijnde agt jaren te bed gelegen had, te genesen: want tot hem komende gebood hem in den name *Christi* op te staan, die daar op aanstonds hersteld en volkomen gesond wierd. Een wonderdaad, welk niet alleen aan hem geschiedde, maar alle inwoonders van die plaats, als se daar van hoorden, tot hem dede komen. Het gerugt van dit wonder-teken zijnde overgevlogen na Joppe, een zee-haven, ruym ses mijlen van daar, sonden aanstonds de Christenen van die plaats na *Petrus*, daar toe sy door 't geen wy nu sullen seggen aanleyding hadden (*h*). *Tabitha*, in

Petrus gaat de geplante Gemeenten versterken.

Geneest te Lydda eenen Eneas.

Tabitha sterft, en

(*d*) *Just. Mart. apol.* 2. *p.* 69. *Iren. lib.* 1. *c.* 20. *p.* 115. *Tertull. de præscript. Hæret. c.* 46. *p.* 219. (*e*) *Act.* 8. 15, 17. (*f*) *ibid.* ℣. 18--25. (*g*) *ibid.* 9. 32. (*h*) *ibid.* ℣. 36. *&c.*

't Grieks genaamd *Dorcas*, een vrouw wegens haar godsaligheyt en mildadigheyt alom bekend was, nu overleden tot groote droefheyt van alle vroome, en schade van de armen, die door haar ondersteunt en bedeeld wierden. *Petrus* versogt zijnde quam daar, en vond haar ter begrafenis toegesteld, en rondom hem quamen de bedroefde weduwen, die de rokken en klederen, waar mede sy haar gekleed had, de tekenen van haar liefden-rijke mildadigheyt, vertoonden. Alle dese dreef hy uyt, knielde neder en bad; waar op hy hem na het ligchaam keerende, *Tabitha* gebood op te staan, en by de hand vattende, haar in volkomene gesondheyt aan haar vrienden, en die 'er ontrent waren, weder gaf. Hier door versterkte hy veele, en bekeerde nog meerdere tot het geloof: waar na hy nog veele dagen te Joppe bleef, en t'huys lag by eenen sekeren *Simon, een lederbereyder* (*i*).

word van Petrus levendig gemaakt.

Petrus op het dak biddende,

III. Hier zijnde *klam Petrus op sekeren morgen op het dak* (*k*) om te bidden, (gelijk de Joden doorgaans deden, als hebbende van daar een vry en open uytsigt na Jerusalem en den Tempel) en also het nu ontrent de middag wierd, 't eynde van eene hunner gestelde tijden des gebeds, *wierd hy hongerig, en begeerde te eeten:* ondertusschen terwijl sy dat voor hem gereed maakten, viel over hem een vertrekking van sinnen, daar in hem een groote linnen doek, van den hemel nedergelaten op de aarde, in welke waren alle soorten van gedierten, reyne en onreyne, vertoond wierd, en hoorde een stemme, hem toeroepende, dat hy soude opstaan, daar van slagten, en sonder onderscheyd eeten. *Petrus*, die als nog de Kerk-gewoontens en de instellingen van de Wet *Mosis* aanhing, gaf daar op tot antwoord, sulks niet te konnen doen, *also hy noyt yet, dat gemeyn, of onreyn was, gegeten had.* Waar op hem die stem te gemoed voerde, dat *'t geen God gereynigt heeft hy niet soude gemeyn maken.* Welk *tot driemaal toe geschied zijnde, wierd dat vat,* gelijk een linnen laken, *wederom ten hemel opgenomen*, en aanstonds was dat gesigte ten eynde. Door dese verbeeldende vertooning, hoewel *Petrus* te dier tijd niet wist wat hy daar uyt bevatten soude, leerde God hem een nieuwe les, en bereydde hem om een boodschap en reys aan te nemen, daar toe de Geest ter selver tijd hem uytdrukkelijk order gaf; want dus in twijfel zijnde, en in sijn gemoed 't oogmerk van dat gesigte na-denkende, klopten drie mannen aan de deur, die na hem vraagden, en hem seyden, dat *Cornelius* een Romeyn, een Hooftman over hondert van de Italiaansche bende te Cesareën, een regtveerdig en godvreesend man (die een *proselytus portæ*, een *Joden-genoot* was, dog van dat slag, die hoewel se niet nauwkeurig naquamen en onderhielden de plegtigheden van de (ceremonieele) Wet *Mosis*, egter in 't gemeen met *Mosis* wetten over een quamen, en onder de verbintenis aan de seven geboden van de sonen *Noachs* stonden,) op een onmiddelijk bevel van God, hem ontbood en tot sijnen huyse versogt: waar op *Petrus*, met sommige der broederen vergeselschapt, des anderen daags met hen ging, en des volgenden daags tot Cesareën quam, tegen wiens komst *Cornelius* die van sijn maagschap en bysonderste vrienden te sijnen huyse t'samen geroepen had. *Petrus* daar gekomen zijnde, viel *Cornelius* (die met groote eerbiedigheyt voor sulken grooten man aangedaan was) aan sijne voeten, en aanbad hem: een slag van eerbewijsing, die in die Oostersche Landen ontrent Vorsten en mannen van aansien gemeen was, maar van de Grieken en Romeynen voor een bysonder eerbewijs, den goden toe komende, gehouden wierd. *Petrus* weygerende sulken eerbewijs,

word vertoond een linnen doek vol allerley dieren. En vermaand daar van te eeten.

Word van Cornelius ontboden.

Gaat derwaards.

(*i*) *Act.* 9. 43. (*k*) *ibid.* 10. 9. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

bewijs, als dat God alleen toe quam, te ontfangen, ging in huys, daar hy eerst by die daar te samen gekomen waren hem verontschuldigde, dat sy wel konden weten, dat het een Jood niet geoorloft was in saken van godsdienst met die van een andere natie om te gaan, maar dat God hem nu anders geleerd, en een nieuwe lesse gegeven had, en daar na nader vraagde, Om wat reden *Cornelius* hem ontboden had? Waar op hem *Cornelius* tot bescheyd gaf, Dat hy voor vier dagen gevast en gebeden hebbende, een Engel hem voor quam, die hem gesegd had, dat sijne gebeden en aalmoessen voor God gedagt waren, en hy na Joppe senden, en eenen *Simon*, toegenaamd *Petrus*, die by *een lederbereyder aan de zee* te huys lag, ontbieden soude, die hem Gods wil verder soude bekend maken; dat hy dienvolgende om hem had gesonden, en hy gekomen zijnde, sy nu gereed waren te hooren, wat hem van God harentwegen bevoolen was. Waar in wy sien, dat God wel een Engel tot *Cornelius* sond, om hem sijn wil bekend te maken, maar dat egter dien Engel hem enkelijk wees na den Apostel, om door hem in 't geloove onderwesen te worden; welk buyten twijfel geschiedde, ten deele, op dat God van een onderwijsing, die waarschijnlijk van de wereld stond versmaad en beschimpt te worden, te grooter eer ontfangen mogt, en ten deele, om ons te doen sien; dat, waar God gewoone middelen van onderwesen en geleerd te worden verleend, men geen ongewoone en wonderdadige verwagten moet.

Spreekt met denselven.

IV. Hier op begon *Petrus* sijn reden (*l*), daar in hy voorstelde; Dat hy alles overwegende nu klaarlijk sag, dat de muur des afscheydsels was afgebroken; Dat God nu niet meer op natien of menschen met onderscheyd sag; Dat het niet de afkomst, maar de Godsdienst, niet de uyterlijke hoedanigheyt van den mensch, maar de inwendige wel-gesteldheyt des gemoeds is, die ons by God aangenaam maakt; Dat de god-vreesende en godsdienstige, de vroome en die geregtigheyt werkt, waar hy ook is, den hemel even aangenaam is; Dat God niet minder siet op een regtveerdig en deugtsaam man, die in de wildernissen van Scythien, dan die op den berg Sion is (*m*); Dat de versoening en vrede tusschen God en menschen door *Jesus Christus* gemaakt was; Dat die Leere van ouds door de propheten, en nu onlangs van de tijden *Johannis* af, door Galileën en Judea gepredikt was, te weten, dat God *Jesus van Nazareth* met goddelijke kragt en genade geheyligd en gesalft had, en hy geduurig in die kragt, allen menschen goed doende, het land doorgegaan was; Dat sy gesien hadden al 't geen hy onder de Joden gedaan had, en dat, hoewel hem de Jooden gedood en aan het hout gehangen hadden, God hem egter ten derden dage had opgewekt, en doen openbaar zijn aan de Apostelen en die met hen waren, als zijnde van God verkoren, om sijne getuygen te zijn, en tot dien eynde van hem toegelaten, om met hem, na dat hy uyt den dooden opgestaan was, te eeten en te drinken, met een bevel, om den volke het Euangelium te prediken, en te betuygen, dat hy de gene was, dien God verordineert had, om een rigter van levende en doode te zijn, en dat alle Propheten van hem hadden getuygenis gegeven, dat dese *Jesus* die gene was, in wiens naam alle die geloofden sekerlijk vergeving der sonden ontfangen souden. Als nu *Petrus* dus tot hen predikte, viel de H. Geest op een groot gedeelte sijner toehoorders, daar door sy bequaam wierden, om vreemde talen

Waar op de H. Geest op de toehoorders

(*l*) *Act.* 10. 34--48. (*m*) *Vos estis templum Domini, & Spiritus Sanctus habitat in vobis. Et de Hierosolymis & de Britannia æqualiter patet aula cœlestis. Regnum enim Dei intra vos est. Hier. ad Paulin. p.* 102. *Tom.* 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gesonden word.

te spreken, en den gever derselven groot te maken. De Jooden, die met *Petrus* aldaar gekomen waren, siende dat de gaven des H. Geestes ook op de Heydenen uytgestort wierden, waren daar niet weynig over verwondert; welk van *Petrus* gemerkt zijnde, seyde hy, geen reden te weten, waarom dese niet souden gedoopt worden, als die den Heyligen Geest so wel als sy selfs ontfangen hadden, en, in gevolge van dien, beval hy dat sy souden gedoopt worden, blijvende daar na, tot hunne verder versterking, nog eenige dagen by haar.

Petrus word daar over berispt door bekeerde Joden.

V. Dese daad van *Petrus* maakte een groot gerugt onder de Apostelen en de broederen te Jerusalem, die nu, even van het Jodendom bekeerd sijnde (*n*), nog voor de Godsdienst van hun land yverden, en hem, als hy tot haar wedergekeerd was, scharpelijk berispten, dat hy so gemeensaam met de Heydenen had omgegaan. Sie hier in, hoe grooten kragt het voor-oordeel van onse opvoeding heeft.

De Joden hadden van ouds een haat tegen de Heydenen.

De Jooden hadden van al-oude tijden af een verouderd en ingeworteld voor-oordeel tegen de Heydenen. De Wet van *Moses* gebood hen aan die van hun eygen natie bysondere genegentheyt te toonen; de Kerk-gewoontens en insettingen van hun Godsdienst, gelijk ook hun bysondere regeeringsform maakten tusschen hen en die van andere landen een blijkelijk onderscheyd, welk sy in de latere tijden nog merkelijker gemaakt hadden. Daar beneven, sy steunden en roemden seer op hunne uyterlijke voorregten, dat sy waren *het saad Abrahams*, het volk, welk God hemselven, boven alle andere volkeren der wereld, had uytverkoren, en daarom veragteden sy met een trotsen hoogmoed, en hoogmoedige trotsigheyt de Heydenen als honden en verworpelingen, en wilden hen selfs niet de minste pligt-pleging van beleeftheyt, of die de onderlinge ommegang vereyscht, bewijsen. Wy lesen, dat de Heydenen haar menigmaal over dese ongeschiktheyt en ongemaniertheyt beschuldigden. *Juvenalis* seyd (*o*), dat se een reysiger den regten weg niet wijsen; of hem een dronk waters geven wilden, indien hy van hunne Religie niet was. *Tacitus* verhaald ons (*p*), dat sy *adversus omnes alios hostile odium, tegen alle andere menschen een doodelijken haat* droegen. *Haman* beschrijft haar by *Ahasueros* (*q*), als ἔθνος ἄμικτον, ἀσύμφυλον &c. *als een volk, welk met geen andere volkeren, van welk het in levenswijs, wetten en Godsdienst verschild, konde vermengd worden, en gemeenschap hebben.* De Vrienden van *Antiochus*, gelijk de Historieschrijver (*r*) verhaald, beschuldigden haar, als μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας, καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας, μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν &c. dat is, *dat sy onder alle volkeren het alleen waren, die met andere geen gemeenschap wilden houden, of sig met andere vermengen; dat se elk een voor hun vyand hielden; dat se met niemand van een andere natie wilden eeten, of selfs hem het goede toewenschen, en dat hun Voorouders hen hadden doen opgeblasen zijn met een haat tegen alle menschen.* So waren sy gesind, en met sodanigen beschrijving wierden sy van de Heydenen niet verongelijkt, gemerkt hun gewoone practijk sulks genoegsaam toond, en van hunne eygene schrijvers selfs (*s*) erkend word.

Welke sy ten eersten niet konden afleggen.

Immers, wanneer sy eerst tot het Christendom overquamen, 't welk voornamelijk beoogd de menschen gevoeglijk te maken, en tot een ruymer en algemeener weldadigheyt te verpligten, konden sy egter hun gemeen voor-oordeel niet wel afstaan, en daarom

(*n*) *Act.* 11. 1. *&c.* (*o*) *Satyr...* *p.* 439. (*p*) *Hist. lib.* 5. *c.* 4, 5. *p.* 535. (*q*) *Joseph. Antiq. jud. lib.* 11. *c.* 6. (*r*) *Diod. Sicul. lib.* 34. *apud Photin. Cod.* 244. *Col.* 1149. (*s*) *Maimon. in* רוצח *c.* 12. *&* *in Gezelah. c.* 11.

om twiſteden ſy met *Petrus*, om geen andere reden, dan dat hy met de Heydenen gegeten en gedronken had, ſo dat hy genoodſaakt wierd hemſelven te verantwoorden, en 't geen hy, als door een onmiddelijk bevel en laſt van God, gedaan had, goed te maken: waar op ſy, een klaar en onſijdig verhaal van ſijn doen en deſſelfs gevolg gehoord hebbende, aanſtonds hun misnoegen veranderden in een verheerlijking van God, *Dat hy ook den Heydenen bekeering ten leven gegeven had.*

Waar tegen Petrus ſijn doen verantwoord.

VI. 't Was nu ontrent het eynde van *Caligula's* regeering, dat *Petrus* het beſoeken der nieuw-geplantte Kerken voltrokken hebbende, na Jeruſalem wederkeerde. Niet lang daar na had *Herodes Agrippa*, de ſoons ſoon van *Herodes de Groote*, het Koninkrijk verkregen hebbende, om ſig by het volk aangenamer te maken, den H. *Jacobus* met den ſweerde doen dooden (*t*); en ſiende, dat ſulks den Joden behagelijk was, nam hy voor met *Petrus* den ſelven gang te gaan: tot welken eynde hy hem dede vangen, in de gevangenis ſetten, en met een ſterke wagt bewaren, terwijl de Gemeente een ernſtig en geduurig gebed voor ſijn leven en behoudenis deed. Des nagts nu, als men hem daags daar aan dagte ter dood te brengen, ſond God een Engel van den hemel, die hem tuſſchen twee wagters vaſt ſlapende vond. „So ſagten en geruſten „oorkuſſen is een goede conſcientie, ſelfs in het grootſte gevaar, en aan „de grenſen van de dood. De Engel wekte hem op, deed de ketenen van ſijne handen af vallen, gebood hem ſijne klederen te omgorden, en hem na te volgen; welk hy gedaan hebbende, en door de eerſte en tweede wagt, en door de yſeren poort, die van ſelfs haar geopend wierd, doorgegaan, en nog een ſtraat voort gegaan zijnde, ſcheyde de Engel van hem. *Petrus* ondertuſſchen tot hemſelven gekomen zijnde, merkte dat het geen geſigte, maar waarheyt was, dat hem van den Engel geſchiede, en quam dus ten huyſe van *Maria*, daar de Gemeente, om voor hem te bidden, t'ſamen gekomen was, alwaar hy aan de deur geklopt hebbende, quam de dienſtmaagd, om te luyſteren, en hem in te laten; die, ſijne ſtemme kennende, na binnen liep, en hen boodſchapte, dat *Petrus* voor de deur was, welk ſy meenden de uytwerking van haar vrees of inbeelding te zijn. Maar als ſy daar ſterk by bleef, beſloten ſy, dat het ſijn Engel, of eenig ander bode van hem geſonden, was. Eyndelijk de deur open gedaan hebbende, ſagen ſy dat hy het was, en ontſetteden haar ten hoogſten: dog hy verhaalde hen met weynige woorden, op wat wijſe hy verloſt was, en beval ſulks den broederen te boodſchappen, en vertrok daar op na een andere plaats. Men kan ſig ligt verbeelden, wat beroerte en ontſteltenis daar onder de wagters en bewaarders van het gevangenhuys des volgenden daags ontſtaan zy, op welke *Herodes* ſo verſtoord wierd, dat hy ſe beval te dooden.

Jacobus word gedood.

't Selve word Petrus gedreygd.

Die door een Engel uyt de gevangenis verloſt word;

en by de andere Apoſtelen quam.

VII. Eenigen tijd daar na gebeurde het, dat'er tuſſchen de bekeerde Joden en Heydenen verſchil rees over het onderhouden van de (ceremonieele) Wet *Moſis*, waar door de gemoederen ongemeen ontſteld en ontruſt wierden, doordien de *Joden* voor de Beſnijdenis, en de onderhouding van de ceremonieele Wet, neffens de belijdenis en het geloof des Euangeliums, yverig ſtreden; en ſtaande hielden, dat het eene ſo wel als het ander tot de ſaligheyt noodig was: om welk verſchil te ſliſſen, wierd het t'ſamenroepen van de Apoſtelen en broederen te Jeruſalem, tot een algemeene Kerk-vergadering, het bequaamſte middel geoordeeld (*v*). Dit geſchiedde: en men onderſogt en ſprak wijd en breed over die ſaak; daar *Petrus* ten laatſten opſtond, en de vergadering voorſtelde,

Verſchil over de ceremonien van Moſis Wet gereſen.

Een algemeene Kerk-vergadering daar over gehouden.

(*t*) *Act.* 12. 2—19. (*v*) *ibid.* 15. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſtelde, dat God onder alle de Apoſtelen hem eerſt verkoren had, om het Euangelium den Heydenen te prediken, en dat God, die van der menſchen herten beſt oordeelen kan, haar getuygenis gegeven had, dat hy ſe had aangenomen, haar ſijnen Heyligen Geeſt gevende, gelijk hy den Joden gedaan had, en alſo tuſſchen de een en de ander geen onderſcheyd meer maakte; dat het derhalven een verſoeken en tergen van God ſoude zijn, datmen op den hals der Diſcipelen ſoude leggen een jok, welk nog hunne Vaders, nog ſy hadden konnen dragen; Dat'er genoegſame reden waren te geloven, dat de Heydenen ſo wel als de Joden door de genade des Euangeliums ſouden ſalig worden. En na dat de een en de ander der Apoſtelen hun oordeel over dit geval gegeven hadden, wierd eenparig beſloten, dat boven de onderhouding van eenige weynige byſonderheden, die Joden en Heydenen raakten, hen geen ander laſt ſoude worden opgelegt: welk beſluyt van die Kerkelijke vergadering in een Synodalen brief opgeſteld, den Kerken alom wierd toegeſonden, om de twiſt en 't verſchil, daar over ontſtaan, neder te leggen, en de gemoederen tot ruſte te brengen (*x*).

Deſſelfs uytſpraak.

Petrus gaat om met de Heydenen te Antiochien.

VIII. Na het eyndigen van die algemeene Kerk-vergadering, vertrok *Petrus* van Jeruſalem naar Antiochien, daar hy de vryheyt, die het Euangelium hem gegeven had, gebruykende, met de bekeerde Heydenen at, en gemeenſaam omging (*y*), en, daar nu *de muur des afſcheydſels gebroken was*, haar niet meer *hield als vreemdelingen, en bywoonders, maar als mede-burgers der heyligen, en huysgenooten Gods.* Dat, ſeyde hy, was hem geleert door het geſigte van den linnen doek, die uyt den Hemel voor hem nedergelaten was; ſo had hy helpen beſluyten, en ondertekend in de Synode te Jeruſalem; ſo had hy reeds gedaan ontrent *Cornelius* en ſijn huysgeſin, en dat tot genoegen van ſijne beſchuldigers verdedigd; en ſo deed hy te Antiochien onbeſchroomt en opregtelijk, tot dat hy, wanneer eenige Joodſe broeders daar gekomen waren, uyt vreeſe van deſelve te ergeren en misnoegen te geven, ſig van het omgaan met de Heydenen onthield, als of het hem niet geoorloft was met onbeſnedene om te gaan, daar hy nogtans wel wiſt, en ten vollen overtuygd was, dat onſe Heer alle onderſcheyd weg genomen, en de ſcheyd-muur tuſſchen Joden en Heydenen afgebroken had. Hier in nu dede *Petrus* niet alleen tegen het ligt van ſijn eygen gemoed en oordeel, veroordeelende 't geen hy te voren goed gekeurt, en afbrekende 't geen hy te voren gebouwt had, maar verſterkte de Joodſe yveraars in hun verouderde dwaling, en bragt den Heydenen in oneyndige bekommerniſſen, door dien hunne conſcientie met vreeſe en misnoegen vervuld, en de oude haat en vooroordeelen tuſſchen Joden en Heydenen weder levendig gemaakt wierden: ſelfs wierden door dit middel andere in den ſtrik gebragt, en alle de bekeerde Joden volgden ſijn voorbeeld, henſelven van het geſelſchap der bekeerde Heydenen onttrekkende, welk ſo verre ging, dat ook *Barnabas* door den ſtroom van deſe onverantwoordelijke wijſe van doen vervoert wierd. De H. *Paulus*, die te deſer tijd te Antiochien gekomen was, en wien *Petrus de regterhand der gemeenſchap gaf*, deſe onbehoorlijke en met het Euangelium niet over-eenkomende manier van doen merkende, wederſtond *Petrus in het aangeſigte, en beſtrafte hem in aller tegenwoordigheyt*, als zijnde om ſijn groote misſlag in deſen ten hoogſten beſtraffens weerdig, ernſtig met hem twiſtende, dat het onbehoorlijk was, dat hy, die ſelfs een Joode was, en daarom aan de Wet van *Moſes* nader verbonden,

Dog onttrok ſig van haar, als'er Joden quamen.

't Quaad, dat daar in ſtak.

Paulus beſtraft hem hier over.

(*x*) *Act.* 15. 23. (*y*) *Gal.* 2. 10, 11, 12. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den, dat jok afwerpen, en egter pogen soude, anderen, die'er in 't minste niet aan verbonden waren, dat op te leggen. Een hard, dog opregt woord! En seker so merkelijk was dit gedrag van *Paulus* ontrent onsen Apostel, dat, hoewel het toen tot herstelling van 't geen qualijk was diende, egter daar in de wereld veel van te seggen is geweest; ja *Porphyrius*, dien snooden en vinnigen vyand van de Christelijke Religie, brengd dit by als een bewijs om d'een en d'ander tegen te spreken (z), beschuldigende den eenen van dwaling en valsheyt, en den anderen van onbeleeftheyt en onverstand, en dat, daar de hoofden der Kerk so tegen malkanderen aanlopen, de geheele Religie niet anders dan een opstel van verdigtselen en bedriegeryen was. Selfs zijn ook sommige in de eerste eeuwen des Christendoms hier mede so verlegen geweest, dat se, liever dan sulken oneer en verkleyning, als sy het oordeelen, in *Petrus* te erkennen (a), ons hebben willen wijs maken, dat'er twee *Cephe*, de eene d'Apostel, de andere een van de 70. Discipelen souden geweest zijn, en dat het de laatste was, die sig aan dese misslag schuldig maakte, en welken *Paulus* te Antiochien so dapper tegen ging en bestrafte: maar de voorvegters van de Roomsche Kerk, kennen te deser tijd die aangename en ten goeden gemeende uytvlugt niet voor goed. Ja de H. *Hieronymus* heeft lang daar na, in sijn aantekeningen over die plaats, dat voorgeven ten vollen wederlegt.

Dese Petrus was de Apostel, niet een van de 70. Discipelen.

(z) *Ap. Hieron. proœm. in epist. ad Galat. p.* 159, (a) *Hieron. Comm. in Gal.* 2. *p.* 168.

NEGENDE AFDEELING.

Van 't geen de H. Petrus gedaan heeft, van het eynde der H. Historie tot sijn Martelaarschap toe.

INHOUD.

Petri *daden vervolgd uyt Kerkelijke Schrijvers. Hy plant een Kerk, en Bisschoppelijken stoel tot* Antiochien. *Wanneer dat geschied zy. Desselfs eerste reys na* Romen, *en 't voordeel dat het Roomsche Rijk daar door bequam. Sijn prediken op andere plaatsen, en wederkeeren na* Romen. *Sijn onderhandeling met* Simon *den Toveraar; die beschreven word.* Simons *stokbeeld en opschrift te* Romen. Petrus *overwind hem met een dooden levendig te maken.* Simon *wilde vliegen; word door het gebed van* Petrus *daar in gestoort; valt ter aarde en besterft het.* Nero *misnoegd tegen* Petrus, *en waarom. Hy word in de gevangenis geworpen. Vlugt daar uyt, en komt daar weder in door een verschijning van* Christus *aan hem. Word gekruyst met den hoofde nederwaarts, en waarom. De plaats van sijn martelisatie, en begrafenis. De Kerk van den H.* Petrus *in* Romen *hoe begonnen, vergroot en opgeschikt. Sijn Bisschoppelijke stoel word nog gesegt aldaar te zijn.*

I. Wy hebben tot hier toe in het ontwerp van het leven deses groten Apostels een onfeylbaren wegwijser, om ons te bestieren en te geleyden, gehad: maar daar ons de Heylige Historie nu begeeft, worden wy genootsaakt rondom te sien, en uyt te kippen, wat gedenk-schriften de Oude ons hier van hebben nagelaten,

De volgende historie van Petrus, gehaald uyt Kerkelijke Schrijvers.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

welk wy ten grooten deele in die order, op welke *Baronius*, en andere Kerkelijke Schrijvers den draad van *Petri* leven getrokken hebben, sullen voorstellen, mits 't geen daar ontrent onseker is, tot een nader naspooring, die wy op sijn plaats sullen doen, overlatende. Om het volgende verhaal volkomener en netter voor te stellen, moeten wy, om te beter en grooter stap voorwaards te konnen doen, in de tijd-rekening een weynig te rug treden. Wy moeten dan weten, dat *Petrus*, ten tijde van de vreede en kalmte, die de Kerke na *Pauli* vervolging genoot, toen hy henen ging om de Kerken te besoeken, geseyd word na Antiochien gegaan te zijn, welk ten grooten deele van Joden bewoond was, daar hy dan het Christelijke geloof plantte. *Eusebius* seyd ons met ronde woorden (*a*), dat hy aldaar een Kerk heeft gebouwt: en andere (*b*) verhalen ons, dat hy selfs de eerste Bisschop van dien stoel geweest is; en 't is seker, dat de H. *Chrysosthomus* (*c*) het voor een der grootste eeren van die stad rekend, dat *Petrus* daar so lang heeft gewoond, en hunne Bisschoppen hem in die stoel gevolgt zijn. De sorg over, en voor-rang in die Kerk, heeft hy gehad tusschen de ses en seven jaren; niet dat hy daar dien geheelen tijd gewoont heeft, maar alles wel en ten besten van die Kerk geschikt en geordonneert hebbende, ook tot het gene de Kerke elders vereyschte, vertrokken zy, en dus de nieuwgeplantte Kerken versterkte, en *Cornelius* met sijn huysgesin, en nessens hem de eerstelingen van der Heydenen bekeering tot het geloove *Christi* inbragt. Hier op keerde hy weder na Jerusalem, daar hy door *Herodes* gevangen genomen, en door een Engel, uyt den hemel gesonden, wonderbaarlijk verlost wierd.

Petrus komt te Antiochien.

Wat hy daar verrigt heeft.

En sijn reyse eerst elders, en daar na naar Jerusalem.

II. Wat *Petrus* straks na sijn verlossing uyt de gevangenis heeft gedaan, of overkomen zy, kan men niet seker seggen: waarschijnlijk sal hy hebben gaan prediken in plaatsen die wat verder van Judea waren afgelegen, gelijk ons geseyd word, dat hy gedaan heeft tot Byzantium, en de daar rondom gelegene Landen (*d*), hoewel ik bekennen moet, het bewijs dat'er van gegeven word, voor my niet overtuygende te zijn. Daar na nam hy voor na Romen te reysen, daar vast alle toestaan, dat hy ontrent het tweede jaar van den Keyser *Claudius* gekomen is. *Orosius* segd ons (*e*), dat sijn komst tot Romen die stad allesins voorspoed toebragt: want behalven verscheyde andere ongemeene voordeelen, die de stad toenmaals had, wierd als geen kleyne saak aangemerkt, dat *Camillus Scribonianus*, Bevelhebber van Dalmatien, pogende het leger tegen den Keyser te doen opstaan, de Arenden, dat is, de krijgs-standaarden so vast in de aarde stonden, dat geen magt of geweld haar daar konde uythalen; door dit ongewoon voorval wierden de soldaten gaande, en wendende hunne sweerden tegen den stichter van de t'samenspanning, bleven sy in hunne gehoorsaamheyt bestendig en trouw, waar door dan een gevaarlijke t'samenrotting en opstand, die waarschijnlijk anders soude hebben doorgebroken, wierd voorgekomen. *Dit*, seyd de gemelde Schrijver, *was het gevolg van Petri komen tot Romen, en van het eerste planten des Christelijken geloofs in die stad; en de hemel begon die plaats, toen het selve eerst daar quam, wat meerder aan te lagchen.* Men kan niet twijfelen, of hy heeft hemselven, op sijn eerste aankomst by de Joden, sijne Lands-lieden, die sedert de regeering van *Augustus* aan

Petrus predikt te Byzantien.

Trekt na Romen.

Sijn komst aldaar, bragt, segt Orosius, voorspoed aan.

Quam aldaar eerst by de Joden.

(*a*) *Chron. ad ann. Chr.* 43. (*b*) *Hieron. comment. in epist. ad Galat. pag.* 168. *Tom.* 9. (*c*) *Encom. S. Ignat. Martyr. p.* 503. *Tom.* 1. (*d*) *Baron. ad ann. Chr.* 44. *Num.* 12. *Vid. Epist. Agap. ad Petr. Hieros. in* v. *Synod. sub Mens. Conc. Tom.* 4. *p.* 24. (*e*) *Hist. lib.* 7. *c.* 6. *fol.* 296. *& seq.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

aan de andere ſijde van den Tyber gewoond hadden, aangegeven: maar wanneer hy naderhand ook begon den Heydenen te prediken, wierd hy genoodſaakt ſijn verblijf-plaats te veranderen, die hy dan nam by eenen *Pudens*, een Raadsheer, die onlangs tot het geloove bekeerd was.

Had naderhand ſijn verblijf by een Raadsheer Pudens.

Daar nu was het, dat hy bedektelijk ſijn bediening uytvoerde, en het Chriſten geloof in die plaats beveſtigde.

Wat hy aldaar deed.

Daar was het, dat hy geſeyd word (*f*) gevonden te hebben *Philo* den Jood, die onlangs ten tweedemaal na Romen voor ſijne lands-genooten tot Alexandrien, in geſandſchap gekomen was, met welken hy een nauwe vriendſchap en kennis, ſo men ſeyd, gemaakt heeft; en daar was het, ſeyd *Baronius* (*g*), dat *Petrus*, bekommerd zijnde voor de Kerken, die hy in Pontus, Galatia, Cappadocia, Bithynia en kleyn Aſien geſtigt had, aan deſelve ſijnen eerſten Brief ſchreef, 't welk hy na allen ſchijn beſluyt, om dat de H. *Marcus*, toen *Petrus* den brief ſloot, nog by hem zijnde, deſelve ſekerlijk moeſt geſchreven zijn ten minſten in dat jaar, gemerkt de H. *Marcus* toen afgeſonden wierd, om het geloof in Egypten te prediken en voort te ſetten.

Schreef ſijnen eerſten Brief.

Petrus nu de Religie tot Romen geplant hebbende, droeg ſorg om deſelve in de Weſterſche Landen insgelijks voort te ſetten, tot welken eynde hy (indien wy hem, die voorgeeft een ſijner navolgers te zijn (*h*), gelooven konnen) na alle Provincien, op dat hun geluyd over de geheele aarde, en hunne woorden tot de eynden der wereld mogt uytgaan, Diſcipelen affond.

Sond van daar alom Diſcipelen uyt.

III. Wanneer nu *Petrus* veele jaren te Romen geweeſt was, gebeurde het, dat *Claudius* de Keyſer eenige oproeren en onluſten, die door de Joden verwekt waren, gedempt hebbende, deſelve door een openbaar bevel uyt Romen bande (*i*).

Joden uyt Romen gebannen.

Onder het getal, ſeydmen, van deſe vertrok *Petrus* ook van daar, en keerde weder na Jeruſalem, daar hy dan op het groote Synode der Apoſtelen, daar te voren van geſproken is, tegenwoordig was.

Onder die vertrok Petrus.

Wat *Petrus* eenige jaren na die tijd gedaan heeft, en waar hy geweeſt zy, is voor ons geheel onſeker: egter wy konnen ons ſelven verſekeren, dat hy niet ledig geweeſt is, maar nu eens ſijn tijd beſteed hebbe met in de landen van het Ooſten, en dan wederom in andere gedeelten van de wereld, by voorbeeld in Africa, Sicilien, Italien en andere plaatſen (*k*), te prediken.

Sijne reyſen herwaards en derwaards.

By welke gelegentheyt ik niet voorby kan, 't geen van ons eygen (Engels) Land gemeld word, aan te tekenen; immers *Euſebius* verhaald ons (*l*), na het ſeggen van den Metaphraſtes, dat *Petrus* niet alleen geweeſt is in de Weſterſche Landen, maar byſonder, dat hy ſig een geruymen tijd heeft opgehouden in Britannien, daar hy veele volkeren tot het geloove bekeerd heeft. Maar beter was het, dat wy ſonder de eere van het geſelſchap van den H. *Petrus* bleven, dan dat wy ſo een hiſtorie op ſulken ſandigen grond bouwen; gemerkt die Metaphraſtes in ſodanige ſaken ſo weynig geloof verdiend, dat de geleerdſte en beſadigſte Schrijvers van de Roomſche Kerk daar geen ſtaat op maken.

Komt weder tot Romen.

Maar waar ook de H. *Petrus* ſijn tijd beſteed heeft of niet, hy keerde ſekerlijk ontrent de laatſte tijd van *Nero's* regeering, weder na Romen.

Daar de menſchen door Simon Magus verhard waren.

Maar hier vond hy de gemoederen des volks wonderlijk tegen het omhelſen van de Chriſtelijke Religie ingenomen en verhard, door de loosheden en toverkonſten van *Simon* den Toveraar, dien hy, gelijk wy reeds verhaald hebben, te voren in Samarien

(*f*) *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 17. *p.* 53. *Hieron. de Script. Eccl. in Phil. p.* 270. (*g*) *Ad ann.* 45. *num.* 16. (*h*) *Innoc. Epiſt.* 1. *ad Dec. Eug. Conc. Tom.* 1. *p.* 751. (*i*) *Oroſ. lib.* 7. *c.* 6. *fol.* 297. (*k*) *Innocent. epiſt. ubi ſupra.* (*l*) *De Petr. & Paul. ad diem* 29. *Junij Num.* 23. *& num.* 10.

Die beschreven word van sijn geboorte plaats, opvoeding, en Duyvelskonsten.

tegengestaan en afgewesen had. Dese *Simon* was geboren (*m*) te Gitton, een dorp van Samaria, opgevoed in de konsten van wigchelary en tovery, en deed door hulp van de magt des Duyvels veele wonderlijke konsten en gauwigheden, so dat het volk hem doorgaans aansag als een groote godheyt, die van den hemel was neder gekomen: maar door *Petrus* te Samaria ontdekt en beschaamd gemaakt zijnde, verliet hy het Oosten, en vlood na Romen, daar hy door de goochelary en toverkonst de gunst van het volk verkreeg, en hemselven ten laatsten vry aangenaam maakte selfs by de Keysers, welk so verre ging, dat geen eer of agting voor hem te groot scheen.

Word te Romen geëert met het opregten van een beeld.

Justinus de Martelaar versekerd ons (*n*), dat hy als een god geëert, en hem ter eere een beeld op geregt wierd in de *Insula Tiberina*, *het eyland van den Tyber*, tusschen twee bruggen, met dit opschrift: SIMONI DEO SANCTO; *Aan Simon den heyligen God*; dat die van Samaria in 't gemeen, en vry veele andere, hem erkenden en eerden als den eersten en voornamen God.

Welk egter van andere tegen gesproken,

Ik weet wel, dat dit opschrift door eenige nieuwe Oudheyds-sifters boosaardiglijk in twijfel getrokken is, die ons seggen, dat die goede Oudvader een Griek zijnde, ontrent een Latijnsch opschrift ligtelijk heeft konnen mistasten, of van andere bedrogen worden, en dat het regte opschrift geweest is: SIMONI SANGO DEO FIDIO, &c. hoedanig een in de voorleden eeuwe in het *eyland van den Tyber* gevonden is, en aldaar tot heden toe nog bewaard word. Het is wel niet onmogelijk, dat het voorige verhaal hier op soude rusten:

dog hier beweerd word.

maar ik ben egter versekerd, dat sulks niet alleen door dien Martelaar, die selfs een Samaritaan was, en in de eerste eeuwe na hem geleeft heeft, verhaald word, maar ook van andere, die by-na in de selve tijd hebben geleeft, als *Irenæus* (*o*), *Tertullianus* (*p*), gelijk ook van ander na die tijden (*q*). Ook verdiend het sijn opmerking, dat *Justinus* de Martelaar een man geweest is van groote geleerdheyt, deftigheyt, en die ontrent saken van sulken natuur, die'er te Romen in sijnen tijd mogten zijn, vry nauwkeurig was, en daar door hemselven in het aanbieden van sijne *verantwoording aan den Keyser en den Roomschen Raad* ten vollen konde voldoen, en in het geen hy seyde omsigtig was, also die, tot welken hy sprak, sekerlijk wisten, of dit waaragtig was of niet, en indien het so niet was, hen ten hoogsten souden misnoegd gehouden hebben, dat men hen sulken tastelijken fabel in de hand douwde: maar laat het zijn so 't wil,

Immers hy stond in de gunst van Nero.

Simon stond by het volk en hun Keysers geweldig in gunst, bysonder by *Nero*, die de groote begunstiger was (*r*) van alle toveraars, en die met de onderaardsche magten heymelijk om gingen. *Petrus* nu vond goed ten eersten met *Simon* te spreken, en, het bedrog en valschheyt van dien rampsaligen ontdekkende, het volk beter te onderrigten (*s*).

Petrus staat hem tegen.

IV. So deed hy ook, gelijk de Oude Vaders eenparig verhalen (*t*), die ons verscheyden voorvallen optellen, in welke hy hem tegengesproken en beschaamd gemaakt heeft: maar also die saak wijd en breed behandeld is door (*v*) *Hegesippus de* jonge, een schrijver, die ter selver tijd met den H. *Ambrosius* geleefd heeft, indien hy (welk egter waarschijn-

(*m*) *Just. Mart. apol.* 2. *p.* 69--91. *Vid. Dial. cum Tryph. p.* 349. (*n*) *Loco citato.* (*o*) *Iren. adv. hæres. lib.* 1. *c.* 20. *p.* 115. (*p*) *Tertull. apol. c.* 13. *p.* 14. (*q*) *Euseb. lib.* 2. *c.* 14. *p.* 51. *August. de hæres. in Simon. Tom.* 6. *col.* 13. *Niceph. lib.* 2. *c.* 14. *p.* 154. (*r*) *Plin. hist. nat. lib.* 30. *c.* 2. *p.* 606. (*s*) *Euseb. hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 14. *p.* 51, 52. (*t*) *Damasc. in vit. Petr. Conc. Tom.* 1. *Constit. Apostol. lib.* 6. *c.* 8, 9. *p.* 944. *Arnob. adv. Gent. lib.* 2. *p.* 23. *Epiph. hæres.* 21. *p.* 31. *Sulp. Sev. lib.* 2. *p.* 137. & *alii.* (*v*) *Heges. de Excid. Hieros. lib.* 3. *c.* 2. *p.* 293.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

schijnlijkst is) niet *Ambrosius* selfs is, so sullen wy een korte schets van die historie uyt hem voorstellen. Daar was, seyd hy, te dier tijd een treflijk jong Edelman, van des Keysers maagschap even gestorven. Het gerugt, dat *Petrus* doode levendig maakte, bewoog desselfs vrienden om hem te roepen, terwijl andere door drongen, dat men *Simon Magus* ontbieden soude. *Simon*, blijde zijnde over de gelegentheyt, om hemselven voor het volk te doen groot agten, sloeg aan *Petrus* voor, dat, indien hy den Edelman weder levendig maakte, *Petrus*, die so smadelijk *de groote kragt Gods*, (so noemde hy hemselven) getergd had, sijn leven verbeuren soude, en indien het *Petrus* dede, hy hemselven gelijke noodlot en oordeel wilde onderwerpen. *Petrus* stemde dit beding toe, en aanstonds begon *Simon* sijn besweeringen en tover-kunsten, waar op de doode Edelman sijn hand scheen te bewegen. Die'er by stonden riepen aanstonds uyt, dat hy levendig was, en dat hy met *Simon* sprak; waar op sy *Petrus* smadelijk bejegenden, dat hy hemselven tegen so grooten kragt had derven opstellen: maar de Apostel versogt hun een weynig gedult te hebben, en seyde, dat dit alles maar een schijn en valsche vertooning was, en dat, so maar *Simon* van het bed gehouden wierd, dat ten eersten tot niet loopen soude. *Simon* daar op te rug gehaald zijnde, bleef het ligchaam sonder eenig teken van beweging leggen. Toen dede *Petrus*, vry wat van het bedde af-blijvende, in stilheyt sijn gebed tot God, en gebood, als hy dat geëyndigt had, in hunner aller tegenwoordigheyt den jongen Edelman in den naam van *den Heer Jesus* op te staan, die sulks aanstonds deed, sprak, wandelde en at, en van *Petrus* aan sijn Moeder weder gegeven wierd. Het volk dit siende, veranderde schielijk van gedagten, en viel op den Toveraar aan, met oogmerk om hem te steenigen: maar *Petrus* bad om sijn leven, en seyde het hem straffe genoeg soude zijn te leven, en te sien, dat in weerwil van al sijn kragt en boosheyt, het Koninkrijke *Christi* groeyen en bloeyen soude. De Toveraar quelde hemselven, dat hy dus door den Apostel overwonnen was, en hem dus sag sege-pralen, en daarom alle sijne kragten en konsten t'samen geraapt hebbende, daagde hy het volk, en seyde hen aan, dat hy over de Galileërs, welker beschermer en leydsman hy was geweest, misnoegd was, en beloofde hen daarom, dat sy op sekeren dag, dien hy haar stelde, hem ten hemel souden sien vliegen. Op den bestemden tijd klom hy op den berg van het Capitool, en hemselven van den top der rotse afwerpende, begon sijn vliegen. Een gesigt, welk het volk verbaasde en met eerbied aandeed, vast stellende dat hy sekerlijk de kragt Gods, en niet een mensch moest zijn. *Petrus* staande onder den drang des volks, bad onsen Heer, dat het volk dog niet mogt bedrogen, en de valschheyt van dien bedrieger in tegendeel sodanig ontdekt worden, dat hy'er selfs gevoelig van ware. Aanstonds begonden de wieken, die hy hemselven gemaakt had, hem te begeven, en hy viel plotselijk ter aarden, vreeslijk gequetst en vermorseld. Opgenomen zijnde, wierd hy gebragt in een naast gelegen dorp, daar hy ten eersten stierf. Dit is de historie, welke, so veel die saak in 't gemeen raakt, van de meeste Oude schrijvers wel erkend word: edog wat de bysondere omstandigheden betreft, de leser moet die aannemen, of niet, op de geloofweerdigheyt van mijnen schrijver. Dese strijd van *Petrus* met *Simon den Toveraar* word van *Eusebius* geplaatst onder de regeering van *Claudius*: maar alle oude en latere schrijvers stellen deselve onder de regeering van *Nero*.

[Margin: en verwekt een doden Edelman. — Simon wil na den hemel vliegen. — Dog valt op Petri gebed ter aarden, — en sterft. — Wat van die historie te houden sy. En wanneer geschied.]

V. Sodanig was het eynde van dien elendigen en rampsaligen Man:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dit verhaaft Petri dood. Nero op Petrus misnoegd, en waarom.

Dit quam so dra niet ter ooren van den Keyser, by welken hy sig door godloose konsten bemind gemaakt had, of 't gaf gelegentheyt om de dood van *Petrus* te verhaasten. Na allen schijn had de Keyser reeds te voren een misnoegen tegen *Petrus* opgevat, niet alleen om dat desselfs Religie met de sijne geheel niet over-een-quam; maar ook om dat hy so scherp tot de deugden van matigheyt en kuysheyt aangedrongen, en so veele vrouwen binnen Romen van een los en ongebonden leven te rug getrokken (*x*), en alſo de geyle en onkuysche drift, daar dien Vorst sulken ongemeenen slaaf en vassal van was, tegen gegaan had: en nu,

Petrus word gevangen.

door toedoen van *Petrus*, van sijn weerden gunst-genoot en geselschap beroofd, nam hy voor sig te wreken, en gaf last om *Petrus* (gelijk ook *Paulus*, die te dier tijd tot Romen was) te vatten, en in het Ma-

Sijn werk in de gevangenis.

mertijnsche gevangenhuys te brengen. Daar zijnde besteedden sy hun tijd in de oeffeningen van godsdienstigheyt (*y*), en bysonder in het prediken tot de gevangene, en die daar ontrent waren. Van hier, indien het niet een weynig te voren geschied is, schreef *Petrus*, so wy oordeelen sijn *tweeden brief aan de verstrooyde Joden*, daar in hy haar poogd in het gelooven en beleven van de Christelijke Religie te versterken, en tegen die schadelijke en vergiftige grond-regels en practijken, die toen selfs in de Christen kerk begonden door te breken, te bebolwerken.

Nero steld Petri dood vast.

VI. *Nero* uyt Achaja wedergekeerd, en met groote pragt en praal binnen Romen gekomen zijnde, stelde nu vast, dat de Apostelen als een offerhande, en slagt-offer voor sijn wreedheyt en wraak souden gedood worden. Terwijl die doodelijke slag dagelijks verwagt wierd,

Petrus word tot ontvlugten versogt.

baden de Christenen te Romen *Petrus* dagelijks, en hielden sterk aan (*z*) dat hy dog soude sien te ontkomen, en hemselven ten dienste en voordeel der Kerke bewaren. Dit wierd in 't eerste van hem verworpen, als sullende slegte gedagten van sijn kloekmoedigheyt en standvastigheyt veroorsaken, en doen denken, dat hy, die andere so menigmaal bewogen

Welk hy ten laatsten toestaat en doet.

had voor *Christi* naam te lijden, nu selfs daar voor vreesde: maar ten laatsten bewogen hem de gebeden en tranen des volks, en deden het hem toestaan; in gevolge van dien klom hy in den volgenden nagt, na dat hy met de broederen gebeden, en afscheyd van hen genomen

Christus hem te gemoed komende.

had, over de muur van het gevangen huys; en aan de stads-poort komende, ontmoetede hem, seyd men, onse Heer, die'er so even binnen gekomen was, wien *Petrus* vraagde: *Heere, waar gaat gy henen?* en aanstonds tot antwoord kreeg: *Ik kome te Romen, om nog eens gekruyst te worden*, waar door hy merkte bestraft, en sijn dood, op dat de Heer

Keerd hy weder in de gevangenis, en is gereed om te sterven.

in sijn dienstknegt soude gekruysigt worden, aangewesen te zijn. Dit dede hem te rug keeren, hemselven in de gevangenis in handen van sijn bewaarders overgeven, en sig selven bereydwillig en blymoedig toonen, om den wille Gods in te volgen. En men seyd ons (*a*), dat onse

Fabel van Christi voetstap in een steen.

Heer in de steen, op welke hy hier met *Petrus* sprekende stond, het teken van sijn voet ingedrukt nagelaten heeft, en dat die steen sedert altijd als een vry heylig overblijffel is bewaard, en na veelmaal herwaards en derwaards gevoerd te zijn, ten laatsten in de Kerk van den Martelaar

Petrus ter dood veroordeeld word eerst gegeesseld.

Sebastianus gebragt is, daar se nu nog bewaard, en met groote blijken van eerbied en aandagt besogt word. Eer hy ter dood gebragt wierd, wierd hy buyten twijfel eerst gegeesselt, alſo het der Romeynen gewoonte was misdadige, die tot de dood-straf, en wel de swaarste, waren veroordeeld,

(*x*) *Ambr. Orat. in Auxent. Epist. lib. 5. p. 125. Tom. 3.* (*y*) *Vide Martyret. Rom. ad diem 94. Mart. p. 166.* (*z*) *Ambr. loc. cit. & Heges. ibid. p. 279.* (*a*) *Rom. Subterr. lib. 3. c. 21. N. 15. Tom. 1. p. 292.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

oordeeld, eerſt te geeſſelen. Als hy nu ſijne broeders gegroet, en byſonder van *Paulus* ſijn afſcheyd genomen had, wierd hy uyt de gevangenis na den top van den Vaticaanſchen berg, naaſt aan den Tyber, de plaats daar hy ſoude geëxecuteerd worden, gebragt.

en ter ſtraf plaats weg gevoerd.

De dood, daar hy toe was veroordeeld, was de kruyſing, als die boven alle andere voor de ſchandelijkſte, ſtrengſte en vreeſelijkſte gehouden wierd. Maar hy verſogt de gunſt der gener die'er beſtel over hadden, dat hy (*b*) niet volgens de gewoone wijſe mogt worden gekruyſigt, maar met den hoofde nederwaards, en met de voeten na den hemel, alſo hy niet weerdig was in ſulken poſtuur, als ſijn Heere voor hem geleden had, te ſterven.

Daar hy begeerd met den hoofde nederwaards gekruyſt te worden.

Gelukkige, ſeyd *Chryſoſthomus* daar over (*c*), als die geſteld wierd in het bequaamſte poſtuur, om van de aarde na den hemel te reyſen. Sijn ligchaam van het kruys afgenomen, word geſeyd door *Marcelinus den Ouderling* op de Joodſe wijſe gebalſemd, en daar na in het Vaticaan, niet verre van den triumphalen weg, begraven te zijn:

Sijn begravenis.

over welk graf niet lang daar na (*d*) een kleyne Kerk gebouwd wierd; dog wanneer die door *Heliogabalus* om verre geworpen wierd, bragt men ſijn ligchaam op het Kerkhof, op den Appiaanſchen weg, twee mijlen van Romen, daar het bleef tot de tijd van den Paus *Cornelius*, die het weder deed brengen na het Vaticaan, daar het een geruymen tijd onbekend in ruſte bleef, tot de regeering van *Conſtantinus* toe, die uyt grootagting voor de Chriſtelijke Religie wel veele Kerken te Romen deed bouwen, maar byſonder het *Vaticaan* ter eere van den H. *Petrus* herbouwde en uytſettede, daar in men ſeyd, dat hy de eerſte was die het fundament opgraafde, en twaalf manden met gruys, ter eere, ſo men het den naam gaf, van de twaalf Apoſtelen, met eygen handen uyt droeg.

Sijn ligchaam meermaals vervoerd.

De koſtelijke Kerk hem ter eeren tot Romen gebouwd.

Hy verrijkte en vercierde die Kerk ongemeen, die van eeuwe tot eeuwe ſodanig in pragt en koſtelijkheyt is toegenomen, dat ſe nu een van des werelds wonderen geworden is. Die van deſſelfs heerlijkheyt, deſtigheyt en ſchoonheyt, en van de eerweerdige tekenen van oudheyt in deſelve meer begeerd te weten, kan by *Onuphrius* (*e*) ten vollen zijn genoegen krijgen. Alleenlijk eene ſaak is'er onder andere, die niet mag vergeten worden. Daar word bewaard een geheel houten ſtoel van den H. *Petrus*, daar op hy te Romen zijnde, ſoude geſeten hebben, door het aanraken van welke men ſeyd dat'er veele wonder-werken ſouden geſchied zijn.

In welke men voorgeeft Petri houte ſtoel nog te zijn.

Maar *Baronius* had ſijn wijsheyt en omſigtigheyt niet by de hand, wanneer hy van die ſtoel ſprekende, en vreeſende dat de Ketters ſig ſouden inbeelden dat deſelve door de lengte van ſulken tijd mogt vergaan zijn, ſeyd (*f*), dat het geen wonder was, dat die ſtoel ſo lang was

(*b*) *Orig. lib.* 3. *in Geneſ. apud Euſeb. Hiſt. Eccleſ. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 71. *Hieron. de Script. Eccl. in Petr. p.* 262. *Hegeſipp. p.* 279.

Prima Petrum *rapuit ſententia legibus* Neronis,
Pendere juſſum præminente ligno.
Ille tamen veritus celſæ decus æmulando mortis
Ambire tanti gloriam Magiſtri:
Exigit ut pedibus merſum caput imprimant ſupinis
Quo ſpectet imum ſtipitem cerebro
Figitur ergo manus ſubter, ſola verſus in cacumen,
Hoc mente major, quo figura minor.
Noverat ex humili cœlum citius ſolere adiri,
Dejecit ora, ſpiritum daturus.

Prudent. Periſteph. Hymn. XII. *in Paſſ. Pet. & Paul.* (*c*) *Serm. in Pet. & Paul. p.* 276. *Tom.* 6. (*d*) *Onuphr. de* 7. *Urb. Baſil.* 6. 4. *p.* 45. &c. (*e*) *ibid.* (*f*) *Ad ann.* 45. *num.* 11.

was overgebleven, gemerkt *Eusebius* ons versekerd, dat de houten stoel van den H. *Jacobus*, Bisschop van Jerusalem, ten tijde van *Constantijn* nog in wesen was: want de Cardinaal schijnt vergeten te hebben, dat 'er tusschen drie, en tusschen sestien-hondert jaren groot onderscheyd is. Maar genoeg hier van. *Petrus* wierd gekruyst, na de gemeene rekening, in het jaar *Christi* negen-en-sestig, en van *Nero* het dertiende, of, als *Eusebius* wil, het veertiende: wat hier van zy, sal naderhand nog ondersogt worden.

TIENDE AFDEELING.

De beschrijving van Petri persoon en humeur, en een verhaal van sijne schriften.

INHOUD.

Beschrijving van Petri *persoon. Een verhaal van sijn humeur. Een natuurlijke hitte, drift en scharpigheyt had in hem de overhand. In de* Galileërs *was bysonder merkelijk een vinnigheyt en onversaagtheyt. Het beswijken van sijn yver en manmoedigheyt. Desselfs nederigheyt en kleyn gevoelen van hemselven. Hy had groote liefde tot, en yver voor* Christus. *Was standvastig en onbeschroomd in het belijden van* Christus. *Was trouw en neerstig in sijn bediening. Sijne schriften, so de opregte, als de valsche. Sijn eersten brief; desselfs oogmerk. Wat door* Babylon, *daar uyt deselve geschreven is, te verstaan zy. Sijn tweeden brief is lang in twijfel getrokken, en de reden waarom. 't Onderscheyd in de schrijf-wijs is geen tegenwerping van belang:* Grotii *gedagte, dat deselve door* Simeon, *Bisschop van* Jerusalem *geschreven zy, verworpen. Verscheyden redenen, om* Petrus *voor desselfs schrijver te erkennen. Eenige saken in dien brief siende op 't geen hy te* Romen *had gepredikt, bysonder van de verwoesting* Jerusalems, *geschreven niet lang voor sijn dood. Bastaard-schriften, die hem worden toegeschreven, gemeld van de Oude, te weten,* sijne Handelingen. Euangelium. Petri predicatie, of prediking. Sijn Openbaring. Petri oordeel. Petrus *was getrouwd, en welke sijne magen waren. Sijn Vrouw reysde met hem. Haar Martelaarschap.* Petronella *sijn dogter.*

Petrus beschreven van sijns ligchaams postuur.

I. De historie van *Petri* leven dus hebbende doorloopen, sal het niet te onpas zijn ter naaster plaats een kleyn gesigte te nemen, van desselfs persoon en humeur; sijn ligchaam, indien wy anders de beschrijving, die *Nicephorus* van hem geeft (*a*), gelooven mogen, was wat mageragtig, van een middelbare grootte, die egter eenigsins na de langer kant over sloeg; sijn gedaante was vry bleek, en by-na wit; het hayr van sijn hoofd wat gekruld en dik, maar geheel kort, hoewel ons *Hieronymus* uyt het boek van *Clemens*, *Periodi Petri* genaamd, (*b*) seyd, dat hy geheel kaal was, welk mogelijk waar geweest is, toen hy in het afgaan van sijn leven was; sijn oogen waren swart, maar eenigsins gemengd met rood, welk *Baronius* (*c*) wil, dat door sijn gedurig weenen veroorsaakt wierd; sijn wink-brauwen waren dun,

(*a*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 37. *p.* 195. (*b*) *Comm. in Gal.* 2. *p.* 164. *Tom.* 9. *ex lib. dicto*, Πράξεις, *seu* περίοδοι Πέτρυ. (*c*) *Ad ann.* 69. *num.* 31.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dun, of wel hy had'er geen. Sijn neus was lang, maar meer breed en plat dan fpits. So was hy van buyten aan te fien. Laat ons nu ter naafter plaats hem eens van binnen befien, en befchouwen het juweel dat in dit kabinet befloten was. Sie hem aan als zijnde een menfch, en het fchijnt ons toe, dat in fijn humeur een natuurlijke fcherpigheyt de overhand had, die gelijk een flijpfteen de fiele fcherpt tot alle ftoute en moedige ondernemingen. Hier van daan was hy, ten grooten deele (*d*), fo voorbarig in taal en antwoord te geven, felfs menigmaal eer hy de faak wel bedagt. Hier van quam het, dat hy hemfelven bloot ftelde voor alle gevaren, fo groote faken voor fijn Meefter beloofde, en kloekmoedig fijn fweerd trok tegen een geheele bende krijgsknegten, en des Hogepriefters dienftknegt wondde, daar hy mogelijk nog grooter faken foude hebben uytgevoerd, indien de Heere hem niet bedwongen, en met een gepafte beftraffing te rug gehouden had.

Ook na fijn humeur.

Eerft, als een menfch

Dus was hy vry driftig;

II. Dit humeur had hy ten grooten deele van de aard en natuur van fijn landftreek, die van *Jofephus* befchreven word (*e*), dat fe van nature de menfchen dede driftig en onverfaagd zijn, waar door fy dan op een faak onbevreeft aanvielen, en allefins een groote kragt en moed, fo van hun fiel als ligchaam, deden blijken. De Galileërs, feyd hy, waren van kindsbeen af vegters; en alfo weynig vond men fe met vreesagtigheyt overvallen, als'er in hun land gebrek van volk was. En egter was fijn yver en drift niet altijd even fterk, daar quam wel eens een tijd, dat fijn hitte en moed ftremde en ftil ftond, en hy door vreefe en ontfteltenis overvallen en verfet wierd: getuyge zy fijn verbaasd roepen, toen hy op zee in gevaar van fijn leven was, en in den hof uyt vrees fijn Meefter verliet; en byfonder fijn gedrag in de fale des Hogepriefters, toen hy op de vermetele aanfpraak van een arme dienftmeyd, fo ver beneden hemfelven fakte, dat hy tegen fijn groote en ruyme beloften fijn Meefter fchandelijk verfaakte, en dat felfs met eeden en vervloekingen fijnes felfs: maar toen was hy in gevaar, de paffie was meefter over fijn verftand, en *de vreefe benam hem de hulp, die de reden hem konde aanbieden*, en daarom nergens meer op denkende, dan op de behoudenis van fijn leven, bedagt hy niet wat hy deed, wanneer hy, om hemfelven te behouden, fijn Meefter verloochende. „So gevaarlijk is het aan ons felven te worden overgelaten, wanneer onfe natuurlijke driften tegen ons „den vryen toom hebben.

volgens de natuur der Galileërs.

Egter toonde hy hem altijd niet even moedig.

III. Sie hem aan als een Difcipel, en een Chriften, en gy fult hem in de groote ftukken en blijken van godsdienftigheyt, ten voorbeeld van andere fien uytmunten. Sonderling was fijn nederigheyt en 't kleyn gevoelen van hemfelfs. Met wat een ernft en drift bad hy onfen Heer, toen hy van fijn wonderdaad overtuygd was (*f*), om *van hem uyt te gaan*, gemerkt hy hemfelven niet weerdig oordeelde, dat de Sone Gods by fulken veragtelijken fondaar komen foude! Wanneer onfe Heer door een wonderbare vernedering fig gereed maakte, om de voeten fijner Apoftelen te waffchen (*g*), konde hy geenfins bewogen worden, om fulks aan hem toe te laten, en agtede het onbetamelijk, dat fo grooten perfonagie fig tot fulken geringen dienft, ontrent fulken flechten perfoon als hy was, buygen foude: ook liet hy het niet toe, voor dat onfe Heer hem

Aangemerkt als een Chriften, was hy nederig, en kleyn-gevoelende van hem felven.

(*d*) *Chryfofth. homil.* 32. *in Johan. p.* 170. Καὶ τοίγε ὁ Πέτρος θερμότερον πανταχοῦ, καὶ κινεῖται, καὶ φθέγγεται. (*e*) Τηλικαύτης δὲ οὔσαι τὸ μέγεθος, καὶ τοσούτοις ἔθνεσιν ἀλλοφύλοις κεκυκλωμένοι, πρὸς πᾶσαν ἀεὶ πολέμου πεῖραν ἀντέχον· μάχιμοί τε γὰρ ἐκ νηπίων, καὶ πολλοὶ πάντοτε Γαλιλαῖοι· καὶ οὔτε δειλία πότε τοὺς ἄνδρας, οὔτε λειπανδρεία τὴν χώραν κατέσχεν. *De bell. jud. lib.* 3. *c.* 4. *p.* 833. (*f*) *Luc.* 5. 8. (*g*) *Joh.* 13. 4--9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

genoegſaam tot gehoorſaamheyt drong. Wanneer *Cornelius*, door de groote gedagten, die hy van *Petrus* had, wegens een onmiddelijk bevel van God, hem met meer dan gemeene uytdrukkingen van eer en ontſag wilde ontfangen (*h*), was hy ſo verre van ſulks toe te laten, dat hy rond uyt ſeyde; Dat hy geen ander menſch was als hy. Hoe opregt en ſedig handeld hy met de mindere Opſienders en Dienaars der Gemeente? Hy, wien de Oudheyt ſo veele deſtige benamingen geeſt, noemd hemſelven niet anders dan hun Mede Ouderling (*i*). Verwonderlijk was ſijn liefde en yver tot ſijn Meeſter, die hy noyt dagt genoeg te konnen uytdrukken, en daarom ſig ſelven in de grootſte gevaren waagde, en voor oogenſchijnlijke ſwarigheden bloot ſtelde. Het was in deſen ſijnen yver, dat hy ſijn ſweerd trok tegen een troep ſoldaten, en gewapende menigte (*k*): en 't was de liefde tot ſijn Meeſter, die hem dien onvoorſigtigen raad dede geven, dat hy hemſelven ſoude behouden, en het lijden, dat hem ſoude overkomen, ontgaan (*l*), en die hem deed belooven met hem te willen lijden en ſterven (*m*). Groot was ſijn veerdigheyt, om *Chriſtus* te erkennen voor de *Meſſias* en *de Sone Gods* (*n*), welk onſen Heer bewoog hem dien lof te geven, dat hy *Simon Bar-jona* ſalig was. Maar nog grooter was ſijn kloekmoedigheyt en ſtandvaſtigheyt, om *Chriſtus* te belijden, in tegenwoordigheyt van deſſelfs oude vyanden, byſonder na dat hy van ſijn val opgeſtaan was. Hoe duydelijk ſeyde hy t'elkens den Joden in hunne aangeſigten, dat ſy de moordenaars en *kruyſigers van den Heer der heerlijkheyt* waren (*o*)! Ja, met wat een onverſchrokken moed, met wat een heldagtige onbeſchroomtheyt ſeyde hy, dat het Sanhedrim ſelfs, de Joodſe Raad, die hem gevonniſt en veroordeeld hadden, aan deſe moord ſchuldig waren, en niet anders, dan door dien ſelven *Jeſus*, dien ſy gekruyſt en gedood hadden, konde geſaligt worden.

Yverig in liefde tot ſijn Meeſter, Veerdig in ſijn belijdenis, en kloekmoedig.

IV. Maar laat ons hem ten laatſten aanſien als een Apoſtel, als een herder en leydsman der ſielen, en dus ſullen wy hem vinden trouw en neerſtig in ſijn ampt, en ongemeen yverig om onwetende te onderwijſen, dwalende te regt te brengen, ſwakke te verſterken, ſterke te beveſtigen, ſondaars te rug te roepen, en ſielen te brengen tot bekeering. Wy vinden, dat hy alle gelegentheden om tot het volk te prediken waarnam, en dus veele duyſenden te gelijk bekeerde. Hoe menigen togt en reys deed hy! Met wat een onverwinnelijke verdraagſaamheyt ſtond hy alle tegenſtand en te regtſtelling uyt, en quam alle ſwarigheden en moeyte, die hem aangedaan wierd, te boven, op dat hy maar het Chriſten geloof planten en uytbreyden mogt! Selfs oordeelde hy, dat ſijn leven af te leggen, om dat te bevorderen en voort te ſetten, niet te veel was. Ook deed hy niet alleen ſelfs ſijn pligt, maar als een van de eerſte en Opper-opſienders van de Kerk, en als een, die gevoelig was van de waardye en koſtelijkheyt der ſiele, was hy beſorgd, om ook andere hun pligt in te prenten, en de Herders en Regeerders der Kerken ernſtig te vermanen en te overreden, Dat ſe *de kudde Gods, die onder haar was, weyden, en opſigt daar over hebben ſouden, niet uyt bedwang, maar gewilliglijk*, niet uyt een verkeerd inſigt, om enkelijk gewin te doen, maar uyt een opregt en volveerdig gemoed, om ſielen te behouden; Dat ſy deſelve met vriendelijkheyt ſouden behandelen, en ſelfs voorbeelden der kudde in godſaligheyt en godsdienſtigheyt weſen, als zijnde het beſte middel, om hun dienſt voorſpoedig en kragtig te maken (*p*). En alſo

En als een Apoſtel aangeſien, was hy trouw, neerſtig, en beſorgd, om ook andere Leeraars te vermanen.

(*h*) *Act.* 10. 25, 26. (*i*) 1 *Pet.* 5. 1. (*k*) *Matt.* 26. 51. (*l*) *ibid.* 16. 22. (*m*) *ibid.* 26. 35. en elders. (*n*) *ibid.* 16. 16, 17. (*o*) *Act.* 2. en 3. en 4. *cap.* (*p*) 1 *Pet.* 5. 2, 3, 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

so hy niet altijd by de geloovige, om haar te leeren en te waarschouwen, konde tegenwoordig zijn, versuymde hy niet hunne sielen door brieven op te wekken, om 't geen haar geleerd was, te doen gedenken en practiseeren; een wijse van doen, die hy houden soude, seyd hy (q), so lang hy leefde, doordien hy het oordeelde *regt te zijn, so lang hy in desen tabernakel was, haar te vermanen, en haar die dingen in gedagtenis te brengen, op dat sy na sijn uytgang sulks altijd geheugen mogten.* Welk ons dan gelegentheyt geeft, om over 't geen ten dienste der Kerke van hem in geschrifte is nagelaten, onse gedagten te laten gaan.

V. De schriften, die den naam van desen Apostel dragen, zijn of opregte, of valsche. De opregte zijn sijne twee Brieven, die een gedeelte van de Canonyke boeken zijn. Wanneer de eerste geschreven zy, kan men met geen verseekerdheyt seggen. *Baronius* en de meeste Schrijvers stellen het op 't 44ste jaar *Christi*: maar dat kan niet waar zijn, also *Petrus* te dier tijd niet te Romen, (waar van daan men egter vast steld dat deselve geschreven is) gelijk wy aanstonds sullen toonen, geweest is. Hy schreef aan de bekeerde Joden in Pontus, Galatien, Cappadocien, en de daar rondom gelegene Landen, voornamelijk ter oorsaak van de vervolging, die tegen haar te Jerusalem ontstaan was; uyt dien hoofde is desselfs voornaam oogwit, haar onder de tegenwoordige verdrukking en vervolging te versterken en te vertroosten, gelijk ook om haar te leeren en te bestieren, hoe se in alle voorkomende gelegentheyt, so in het burgerlijke als Christelijke leven, sig te gedragen hadden. Wat de plaats, waar uyt se geschreven is, aangaat, die word uytdrukkelijk genaamd *Babylon*. Maar welk dit Babylon, of waar dat was, valt so ligt niet te bepalen. Sommige meenen dat het was 't Egyptisch Babylon, en na allen schijn Alexandrien, en dat *Petrus* aldaar het Euangelium heeft gepredikt. Andere willen dat het geweest is Babylon, de oude Hooftstad van Assyrien, daar sedert hun gevangenis altijd veele Joden gewoont hadden: maar 't is niet nodig *Petrus* so verre te versenden, indien wy maar omhelsen de gedagten van een geleerd Man (r), die door Babylon oneygentlijk wil verstaan hebben de stad Jerusalem, als welke nu niet meer was de Heylige stad, maar een soort van een geestelijk Babylon; in welke de Kerke Gods te dier tijd onder sware dienstbaarheyt en gevangenis sugte; om welke betekenis goed te maken, de selve twee Oudvaders (s), die de woorden van den Propheet, *Wy hebben Babylon genesen, maar sy heeft niet willen genesen zijn*, so verstaan, te hulp roept: want, seggen die, de Propheet verstaat door Babylon Jerusalem, als welk nu van de Babyloniers in godloosheyt niet verschilde, en sig na de Wet Gods niet gedroeg. Maar de Schrijvers van de Roomsche Kerk in 't gemeen, en de gevoeglijkste van de Gereformeerde, stemmen toe het oordeel der Ouden, die'er Romen door verstaan; en 't is seker, dat *Johannes*, in sijne Openbaring (t), Romen onder die naam voorsteld, 't zy dat het met die oude stad in magt en grootheyt over-een quam; 't zy om dat te dier tijd so grooten afgodery in Romen heerschte. Dus dan mogen wy vast stellen, dat *Petrus* sijnen eersten Brief geschreven heeft uyt Romen, niet lang na sijn komste aldaar, hoewel men den precijsen tijd niet op het nauwste weet.

Petri eerste Brief wanneer geschreven, waar toe, en van waar.

VI. Wat aangaat desselfs tweede Brief, die is in oude tijden niet van gelijke waardigheyt en gesag geoordeeld, als de eerste, en daarom een geruymen tijd in de lijste der regelmatige boeken, of van den Heyligen Canon

De tweede Brief Petri eerst niet algemeen

(q) 2 *Pet.* 1. 12--15. (r) *L. Capell. append. ad hist. Apost. p.* 42. (s) *Cyrill. Alex. & Procopius Gaz. in Jesai. c.* 53. (t) *Apoc.* 18. 2, 10, 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

aangenomen.

Canon niet aangenomen, gelijk *Eusebius* (v) en veele der Oude voor hem duydelijk seggen. De oude Kerk van Syrien heeft denselven niet aangenomen, en word dienvolgende in hunne oude afschriften des Nieuwen Testaments niet gevonden (x); ja die van de Syrische Kerk erkennen denselven als nog niet voor Canonijk, of regelmatig, maar lesen dien voor hunselven in 't bysonder, gelijk wy de boeken doen, die wy Apocryphe noemen. Het meest dat ik'er vind tegen ingebragt te konnen worden, was, dat de schrijf-wijs met die van den eersten brief niet over-een-komt, en daar uyt maakte men een besluyt, dat die beyde van eene hand niet geschreven waren (y).

De reden van dien ingebragt door Hieronymus.

Maar de H. *Hieronymus*, die dese swarigheyt ophaald, geeft'er elders (z) selfs tot antwooord op, Dat het onderscheyd in de stijl en wijs van schrijven daar wel soude konnen van daan komen, dat de H. *Petrus*, na de veelheyt der voorkomende

Egter door denselven genoeg beantwoord.

saken, en om noodsakelijke redenen, wel gewoon was verscheydene *amanuenses*, Klerken en Tolken te gebruyken, somtijds *Marcus*, en na sijn vertrek d'een of d'ander, daar uyt dan ligtelijk een verschil in den stijl en manier van uytdrukking heeft konnen ontstaan.

Stijls-verschil bewijst niet een ander Schrijver.

Om nu niet te seggen, dat iemand sijn schrijf-wijs geweldig veranderen kan na de tijden wanneer, de personen aan wien, of de stoffe waar van hy schrijft, of na dat de schrijver ten tijde van sijn schrijven gesteld is, of dat hy'er meer of min op let. Wie siet niet wat een groot onderscheyd zy tusschen het schrijven van *Jeremias* in sijn Prophety, en in sijn boek van de Klaagliederen? tusschen *Johannes* in sijn Euangelium, sijn Brieven, en Openbaring? Hoe menigmaal veranderd *Paulus* sijn stijl, in sijn Brieven, daar de eene cierlijk en verheven, en de andere stijver en scherper geschreven is? gelijk wy sulks, indien het niet te wel bekend was en hier paste, uyt honderden van Kerkelijke en Wereldlijke Schrijvers souden konnen doen blijken.

Of die van Petrus zy geschreven.

Grotii aanmerking daar over opgehaald, en ontdekt niet van hem te zijn.

De geleerde *Grotius* wil, dat dien brief geschreven zy door *Simeon*, die den H. *Jacobus* in het Bisdom van *Jerusalem* naast gevolgd is, en dat het woord (*Petrus*) in het opschrift van een andere hand daar zy by gevoegd (a). Maar een Man van oordeel onder ons (b) heeft aangemerkt, dat sulks maar geseyd word in sijne aantekeningen, die na sijn dood van andere uytgegeven en aan het ligt gebragt zijn; en dat buyten twijfel sulken voorgeven daar van dien grooten man niet gesteld is: te meer, om dat hy stilswijgend selfs bekend, dat alle afschriften, die men heden heeft, den tijtel en opschrift lesen, gelijk wy deselve in onse boeken hebben.

Bewijsen van ja.

En seker, daar komen veele dingen t'samen, om te bewijsen, dat *Petrus* desselfs Schrijver is. Se draagd sijn naam en beschrijving op het voorhoofd, ja nog eenigsins meer, dan de eerste, want daar hebben wy alleen sijnen naam *Petrus*. en hier die van *Simeon Petrus*. Ook is'er een passagie in, die niet wel ergens als op hem kan slaan: want hy seyd ons (c), Dat hy *met Christus geweest is op den heyligen berg*, toen *hy van God den Vader eer en heerlijkheyt ontfing*, alwaar hy *de stem*, *die van den hemel gebragt wierd*, *hoorde*, *van sijne hoog-weerdige heerlijkheyt: Dese is mijn geliefde Soon*, *in den welken ik mijn welbehagen hebbe*; welk blijkelijk siet op de verheerlijking *Christi*, daar niemand dan *Petrus*, en de twee soonen *Zebedei* tegenwoordig waren, en egter geen van die beyde oyt voor de Schrijver van desen Brief gehouden is. Daar beneffens komen dese twee

Brieven

(v) *Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 72. *Orig. ap. Niceph. lib.* 5. *c.* 16. *p.* 365. (x) *Vid. Eduard. Pocock. Præf. ad epist. Syr. à se edit.* (y) *Hieron. de Script. Eccl. In* Petr. (z) *Quæst.* 11. *ad Hedib. Tom.* 3. *p.* 151. (a) *Annot. in* 2 Pet. 1. (b) *Dr. Hamm. in Argum. Epist.* (c) 2 Pet. 1. 16, 17, 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Brieven wonder wel in veele plaatsen over een, gelijk wy in bysonderheden, des noods zijnde, souden konnen toonen. Voegd hier by, dat de H. *Judas* (*d*) sprekende van *spotters, die in den laatsten tijd sullen zijn, welke na hunne godloose begeerlijkheden sullen wandelen*, dat bybrengd, als van *de Apostelen onses Heeren Jesu Christi voorsegd*, waar mede hy klaarlijk op de woorden van desen tweeden Send-brief *Petri* siet, daar hy seyd (*e*), Dat *in de laatste dagen spotters souden komen, die na hunne eygene begeerlijkheden souden wandelen*. En dat dit met *Petrus* over-een-komt, kan ons verder daar uyt blijken, dat hy ons spreekt van die spotters, die in de laatste dagen souden komen: dat is, voor de verwoesting van Jerusalem, (gelijk so die spreek-wijs meermaals in het Nieuwe Testament gebruykt word) en seggen, *Waar is de belofte sijner toekomste?* welk klaarlijk siet op het versmaden van de bedreyging onses Heeren, waar mede hy voorsegt had in korten (om Jerusalem, en de Joodse Natie te verwoesten) ten oordeel te sullen komen, die brengt hy hen nu te binnen by geschrifte, gelijk hy het waarschijnlijk mondeling reeds te voren, toen hy by haar verkeerde, gedaan had: want immers vinden wy, dat hy so elders gedaan heeft, alſo *Lactantius* ons versekerd (*f*), dat onder veele vreemde en wonderlijke saken, die *Petrus* en *Paulus* te Romen predikten, en by geschrift nagelaten hebben, dit een was, „Dat God binnen korten soude senden een „Vorst, die de Joden verwoesten, hunne steden nauw belegeren, slegten, en door hongersnood so benauwen soude, dat de eene den anderen soude eeten: Dat hunne vrouwen en dogters souden geschonden, „en de herssenen hunner kinderen in hunne tegenwoordigheyt verpletterd worden: Dat alles door vyer en sweerd verwoest, en sy voor altoos uyt hun land souden verdreven worden, en dat alles wegens hun „harde en onbarmhertige handeling met den onschuldigen en lieven Soon „van God. Die dan verder aanmerkt, dat niet lang na hun dood dit alles also vervuld wierd, wanneer *Vespasianus* tegen de Joden optrok, en beyde hun naam en volk uytroeyde. 't Geen nu *Petrus* hier te Romen voorseyde, konnen wy niet twijfelen, of heeft ook reeds te voren den Joden, aan welken hy desen Brief schreef, voorgehouden, die hy in denselven bysonder sterkt en veyligd tegen de verdorvene en vergiftige grond-regulen, waar mede veele, en bysonder de navolgers van *Simon* den Toveraar, de Kerke *Christi* begonnen te besmetten en te vergiftigen. Seker is't ook, dat *Petrus* desen brief geschreven heeft weynig tijds voor sijn dood, gelijk wy konnen afnemen uyt 't geen hy daar in seyd (*g*), Dat *hy wist dat de af-legging sijnes tabernakels haast wesen soude*.

't Oogmerk van dien Brief.

Wanneer d' e geschreven is.

VII. Beneffens dese goddelijke Brieven, wierden in de eerste tijden nog andere Schriften den H. *Petrus* toegeschreven. Sodanig is geweest het boek, genaamt *de Handelingen Petri*, welk wel van *Origenes* (*h*), *Eusebius* (*i*) en andere gemeld, maar ook te gelijk verworpen word. Sodanig is geweest *'t Euangelium Petri*, welk eerst waarschijnlijk niet anders geweest is, dan het Euangelium, beschreven door *Marcus*; die het, gelijk doorgaans geoordeeld word, uyt den mond van *Petrus* geschreven heeft: waarom het dan, gelijk ons *Hieronymus* (*k*) seyd, *Petri Euangelium* genoemd wierd. In de volgende eeuw egter quam'er onder dien naam een ander boek te voorschijn, van welk *Serapion*, de Bisschop van Antiochien gewag maakt, en van hem eerst in de Kerk

Andere schriften Petro t'onregt toegeschreven.

 wierd

(*d*) *Jude* ℣. 17, 18. (*e*) 2 *Pet.* 3. 2, 3. (*f*) *Lib.* 4. *c.* 21. *p.* 422. (*g*) 2 *Pet.* 1. 14.
(*h*) *Orig. Tom.* 20. *in Johan.* (*i*) *Euseb. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 72. (*k*) *in* Petr. *ut supra.*

wierd toegelaten te lesen (*l*), maar naderhand als Apocryph verworpen, gelijk ook van andere na hem geschiedde. Nog was'er een ander Boek dat den naam droeg van *Petri prediking*, welk van *Clemens van Alexandrien* (*m*) en van *Origenes* (*n*) wel genoemd en aangetrokken, maar egter van hen niet voor egt erkend word, en van een oud Schrijver (*o*), die ten tijde van *Cyprianus* geleefd heeft, gesеyd word een opstel en verdigtsel van Ketters geweest te zijn. Naast daar aan volgde sijn *Apocalypsis*, of *Openbaring*, die, gelijk ons *Zozomenus* verhaald (*p*), van de oude als valsch en een bastaard-schrift wierd verworpen, doch egter te sijnen tijde in sommige Kerken van Palestina gelesen wierd. Het laatste van die was het Boek, genaamd *Petri oordeel*, welk waarschijnlijk het selve is, dat anders *Hermes*, of *Pastor*, de *Herder* genoemd wierd (*q*); een Boek, welk in de eerste tijden des Christendoms van goed gebruyk en agting was, en, na 't verhaal van *Eusebeus* (*r*), niet alleen van de Oude meermaals aangehaald, maar selfs ook openbaarlijk in de Kerken gelesen wierd.

VIII. Wy sullen dese afdeeling besluyten, mits in 't kort *Petri* maagschap aan te roeren. Dat hy getrouwt geweest zy is ontwijfelbaar, gemerkt de H. Historie gewag maakt van sijn wijfs moeder (*s*), en, so wy Metaphrastes (*t*) konden geloof geven, was sijn vrouw de dogter van *Aristobulus*, de broeder van *Barnabas* de Apostel. 't Is wel waar, dat *Hieronymus* ons wil wijs maken (*v*), dat hy alles verlatende, toen hy *Christus* volgde, nessens sijne netten ook sijn vrouw heeft agter gelaten, en verlaakt: maar wy weten ook meer als genoeg, dat die Vader niet te wel op sijn woord te gelooven is, bysonder wanneer hy van het huwelijk of van den ongehouwden staat spreekt, also hy geen swarigheyt maakt, om sijn gevoelen bevalliger en aangenamer te maken, met somtijds iets te seggen daar niet veel aan vast is. Immers, wy hebben een onfeylbaar bewijs, welk klaarlijk het tegendeel te kennen geeft, namelijk het getuygenis van den H. *Paulus* (*x*), die ons verhaald, dat *Cephas een wijf, een suster zijnde, met hem omleydde*, die dan gelooflijk ten meerderen deele t'samen geleefd en gewoond hebben, also men immers verre is van het tegendeel te konnen bewijsen. *Clemens van Alexandrien* (*y*) verhaald'er ons van, hoewel hy nog tijd nog plaatse noemd, dat *Petrus*, siende sijn vrouw henen geleyd worden, om als een Martelaresse te sterven, uyttermaten verblijd was, dat sy tot sulken eere geroepen wierd, haar dapper aanmoedigende, en by haar naam roepende, *gebood aan haar Heer te gedenken, en denselven voor oogen te houden.* Sodanig, seyd hy, was het huwelijk van dat gesegende paar, en so wel quamen sy over een in saken, die hen het dierbaarste waren. By haar word *Petrus* geseyd gehad te hebben een dogter, die *Petronella* genaamd was (*z*), en een soon, seyd Metaphrastes (*a*): maar met wat waarheyt weet ik niet; alleenlijk dit is seker, dat *Petrus* van *Clemens* de Alexandriner (*b*) geteld word onder de Apostelen die getrouwt waren en kinderen hadden. En seker, die so goeden mensch en so goeden Apostel was, heeft niet min een goed man en vader geweest.

Petrus was getrouwt,

wiens vrouw gemartelizeerd is.

By welke hy geseyd word kinderen gehad te hebben.

ELFDE

(*l*) *Apud Euseb. lib. 6. c. 12. p. 213.* (*m*) *Stromat. lib. 6 p. 635. & in Excerpt. Græc. ex Hippotyp. p. 809.* (*n*) *Orig. Tom. 13. in Johan.* (*o*) *De hæret. non rebapt. ap. Cypr. p. 142.* (*p*) *Hist. Eccl. lib. 7. c. 19. p. 735.* (*q*) *Ruffin. exposit. symb. inter opera Hieron. tom. 4. p. 113.* (*r*) *Hist. Eccl. lib. 3. c. 3. p. 72.* (*s*) *Matt. 8. 14.* (*t*) *Comment. de S. Peter. apud Surium ad diem 29. Jun. num. 2.* (*v*) *Epist. ad Julian. tom. 1. pag. 207.* (*x*) *1 Cor. 9. 5.* (*y*) *Clem. Recognit. lib. 7. fol. 76. pag. 2. & Stromat. lib. 7. p. 736.* (*z*) *Baron. ad ann. 60. num. 2.* (*a*) *Loc. cit.* (*b*) *Strom. lib. 3. pag. 448.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Elfde Afdeeling.

Een onderſoek van Petri gaan na Romen.

INHOUD.

Petrus *in 't gemeen toegeſtaan tot Romen geweeſt te zijn. 't Geen'er* Baronius, *en de Schrijvers der Roomſche Kerk van ſeggen, word verworpen en tegen geſproken. Hun ſeggen is in de* hiſtorie *van de* handelingen der Apoſtelen *niet gegrond. In* Pauli *brief aan de* Romeynen *word daar niet van gemeld. Men heeft geen beſcheyd, dat hy daar was toen* Paulus *te* Romen *quam, of geen blijk van iets ſulks in* Pauli *Brieven, die hy van daar geſchreven heeft. De tijd, wanneer* Petrus *tot* Romen *ſoude gekomen zijn, kan niet over-een gebragt worden met het houden van de* Apoſtoliſche Synode *te* Jeruſalem, *en met een oude overlevering, dat de Apoſtelen bevel hadden, om na* Chriſti *dood twaalf jaren in* Judea *te blijven. Een plaats uyt* Clemens de Alexandrijner *over die ſtoffe aangehaald en verbeterd. De Schrijvers van de Roomſche Kerk komen in hun rekening niet over-een. In de eerſte en oudſte Schrijvers doet ſig geen vaſt bewijs op, dat* Petrus *25. jaren Biſſchop van* Romen *geweeſt ſoude zijn. De grondlegging en regeering van die Kerk word* Petrus *en* Paulus, *ſonder onderſcheyd, toegeſchreven. Wanneer* Petrus, *na allen ſchijn, te* Romen *gekomen zy. Sijn martelisatie, van de Ouden niet geſteld op eenen datum: Die word waarſchijnlijk aangeweſen.*

I. Mijn oogmerk is niet tegen den vloed en ſtroom der oudheyt op te ſwemmen, en te loochenen dat *Petrus* te Romen geweeſt is, alſo men ſulks gemakkelijker in het war ſmijten en ſwarigheyt daar tegen in brengen, dan wederleggen en wraken kan: wy konnen, ſonder de Kerke van Romen veel dienſt te doen, dat wel toeſtaan, maar dan blijft'er egter voor elk onſijdig en opmerkend menſch blijk genoeg, om haar die aangename en voor hem ſo voordeeligen reeks van jaren, die *Baronius*, en de Schrijvers van die Kerk, ſo ſorgvuldig en neerſtig hebben opgerekend, te benemen. Tot dien eynde ſullen wy eerſt onderſoeken, of de rekening, die *Bellarmijn* en *Baronius* ons maaken, van *Petri* zijn tot Romen, eenigſins kan over-een gebragt worden met de hiſtorie van de handelingen der Apoſtelen, die van de H. *Lucas* beſchreven zijn, welk beſt gedaan ſal worden, mids kortelijk te vertoonen, hoe 't geen wy van *Petrus* weten in ſijn tijd-order ons vervolgens voorkomt: en daar na wat ſchijn of grond hun voorgeven daar uyt trekken kan.

Dat Petrus te Romen geweeſt is toegeſtaan zijnde, geeft den Paapſchen in hun voorgeven geen voordeel.

II. Na dat onſe Heer ten hemel gevaren is, vinden wy, dat *Petrus* ten minſten een jaar met de andere Apoſtelen te Jeruſalem bleef. In het naaſtvolgende jaar wierd hy met de H. *Johannes*, door order van de Apoſtelen, afgeſonden na Samaria, om in die ſtad, en het omleggende land, het Euangelium te prediken. Ontrent drie jaren daar na ontmoet hy *Paulus* te Jeruſalem, by wien hy eenigen tijd bleef. In de twee volgende jaren beſogt hy de onlangs geſtigte Kerken, predikte te Lydda en Joppe, daar hy veele dagen gebleven zijnde van daan trok na Ceſareen, alwaar hy aan *Cornelius* en ſijn huysgeſin het Euangelium predikte,

Waar Petrus na Chriſti hemelvaart gereyſt heeft, aangeweſen.

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en het selve doopte. Van daar keerde hy, na eenigen tijd, weder na Jerusalem, daar hy waarschijnlijk gebleven is, tot dat hy van *Herodes* in de gevangenis geworpen, en door een Engel daar uyt verlost wierd. Waar na wy niets meer van hem hooren, voor dat wy drie of vier jaren daar na hem te Jerusalem in de algemeene Kerk-vergadering vinden: na welke tijd nog gevolgd is, de twist tusschen *Petrus en Paulus* te Antiochien. Wat in de volgende tijd van *Petrus* gedaan zy, meld de heylige historie niet; so dat wy in al dien tijd niet de minste voetstap van *Petri* gaan na Romen vinden: welk *Baronius* wel voorsag, en daarom een en andermaal (*a*) waarschouwt, dat de H. *Lucas* niet voorhad alle de daden en handelingen der Apostelen op te teekenen, en dat hy veele dingen, door *Petrus* verricht, heeft overgeslagen. Maar gelijk niemand sulks gepoogt heeft te loochenen, so is'er ter wereld geen reden te gelooven, dat hy een saak soude overslaan, die van so grooten gewigte en belang voor de geheele Christen wereld is, dat hy niet een woord soude spreken van een Kerk door *Petrus* te Romen geplant; een Kerk, die het hoofd van alle andere, en de setel van alle geestelijke magt en onfeylbaarheyt soude zijn; een Kerk, voor welke alle andere Kerken haar buygen, en deselve onderwerpen souden; ja, dat hy niet eens gewag soude maken, dat hy daar oyt was geweest, welk men nogtans wil alles gedaan, en de grond daar van gelegd te zijn binnen die tijd, die *Lucas* voor had te beschrijven, bysonder als men gedenkt, dat de H. *Lucas* wel veele togten en reysen, en sijn prediken hier en daar meld, die van vry minder belang en gevolg zijn: welk alles niet mag verworpen worden, om dat het een ontkennend, of uyt stilswijgen getrokken, bewijs is, gemerkt hier in sig voor onse reden so veel blijk opdoet, dat iemand, door eygen belang niet overdwars getrokken, daar in genoegen vind.

III. Maar laat ons een weynig verder gaan, om te ondersoeken, of wy eenige waarschijnlijkheyt in de volgende jaren daar van vinden. Ontrent het jaar drie-en-vijftig, wanneer de regeering van *Claudius* ten eynde liep, word geoordeelt de Brief van *Paulus* aan die van Romen geschreven te zijn, waar in by-na een geheel Capittel met het groeten van dese en gene, die aldaar waren, besteed word; onder welke men met reden soude verwagten, dat hy *Petrus*, indien hy daar was geweest, de eerste plaats soude gegeven hebben. En al stelde men met *Baronius* (*b*) vast, dat *Petrus* te dier tijd mogt uyt de stad geweest zijn, en in 't een of 't ander gedeelte van het Westen 't Euangelium predikte, egter zijn wy niet versekerd, dat *Paulus* sulks wist; en indien hy het wist, so is 't evenwel vreemd, dat'er in so grooten Brief geen het minste gewag van hem gemaakt word, of, hoewel'er gelegentheyt genoeg toe was, geen woord van een Kerk, die door hem aldaar geplant was, gerept word. Ja, de H. *Paulus* geeft selfs te kennen (*c*), wat een ernstig *verlangen* hy had, *om derwaards te komen, op dat hy haar eenige geestelijke gave mogte mede-deelen, ten eynde sy in het geloof souden gesterkt worden:* welk egter, indien *Petrus* aldaar onlangs, en so geruymen tijd, geweest was, niet so noodsakelijk soude schijnen geweest te zijn. Nog meer: wanneer de H. *Paulus* niet veele jaren daar na in het jaar *Christi* LVI. of, als *Eusebius* seyd, in het jaar LVII. (hoewel het *Baronius* nog twee jaren later steld) na Romen gesonden was (en also ontrent het tweede jaar van *Nero*) ging hy, daar gekomen zijnde, niet t'huys by *Petrus*,

Pauli brief aan de Romeynen meld niets van Petrus,

also'er waarschijnlijk Petrus niet was.

Welk door reden getoond word.

(*a*) *Ad ann.* 39. *num.* 12. & *ann.* 34. *num.* 285. (*b*) *Ad ann.* 58. *num.* 51. (*c*) *Rom.* I. 10, 11, 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

trus, gelijk hy waarschijnlijk, indien hy daar geweest was, soude gedaan hebben? Neen, maar hy woonde op hemselven in een eygen gehuurde wooning (*d*), en riep, so dra hy daar gekomen was, *de voornaamste der Joden t'samen* (*e*), hen bekend makende de reden en 't oogmerk van sijn derwaards komste, en te gelijk verklarende de leere van de Christelijke Religie; waar na, als sy niet wilden luysteren, hy hen seyde, dat voortaan *de saligheyt Gods den Heydenen gesonden wierd, die deselve souden hooren*, en dat hy hem dan daarom tot hen wenden wilde. Dit nu schijnd te kennen te geven, dat, al waren'er eenige weynige Heydenen tot het Christendom overgekomen, egter voor sijn komste aldaar nog sulken grooten oogst van Heydenen niet was ingesameld, als 'er op goeden grond had mogen verwagt worden, indien *Petrus* reeds so veele jaren onder haar geweest was. Binnen de twee eerste jaren van *Pauli* komste te Romen, schreef hy brieven aan verscheydene Kerken, als die van Colossen, Ephesen, Philippis, en een aan Philemon; in geene van welke het minste gewag van *Petrus* gemaakt word, of de minste schijn sig op doet, dat hy aldaar geweest zy. In die aan de Colossensen seyd hy (*f*), dat *van de Joden te Romen hy geene mede-arbeyders in het Koninkrijke Gods, die hem tot vertroosting souden geweest zijn, gehad had, dan Aristarchus, Marcus, en Jesus gesegd Justus*, welk blijkelijk den H. *Petrus* uytsluyt. En in die aan *Timotheus* (die *Baronius* bekend een weynig voor sijn martelisatie geschreven te zijn, hoewel se na allen schijn ter selver tijd als de boven genoemde, geschreven is) seyd hy (*g*), dat *in sijne eerste verantwoording niemand hem had bygestaan, maar alle hem verlaten hadden*: welk laatste egter van *Petrus*, indien hy daar geweest was, niet wel te gelooven is. Ook seyd hy even te voren (*h*), dat *Lucas alleen met hem was, dat Crescens herwaards, Titus derwaards gereyst waren*, en *Tychicus* elders gelaten was. 't Is vreemd, dat, indien *Petrus* toen van Romen vertrokken was, sulks van *Paulus* niet so wel als het vertrek van de andere soude zijn aangetekend. Was hy so geringen persoon, dat hy niet weerd was eens genoemd te worden? of was sijn boodschap van so kleynen belang, dat se niet so wel in 't verhaal van *Paulus* een plaats verdiende, als die van *Crescens* na Galatien, Of van *Titus* na Dalmatien? Neen, maar de reden was sekerlijk, dat *Petrus* toen nog niet te Romen was geweest, en hy alsο niets van hem seggen konde.

IV. Het soude niet swaar vallen wijdloopig te bewijsen, dat het zijn van *Petrus* tot Romen, van de tijd der Apostolische Kerk-vergadering te Jerusalem af, gelijk *Baronius* en *Bellarminus* willen, met de waarheyt niet bestaan kan: want, om'er maar iets van te seggen, indien *Paulus* na die Synode reysde veertien jaren, na dat hy bekeerd was, gelijk hy (*i*) klaarlijk te kennen geeft; en indien hy bekeerd is in het jaar XXXV. welk nog geen twee jaren na *Christi* dood was, so is 't klaar, dat die Kerk-vergadering gehouden is in het jaar LXVIII. in het sesde jaar van *Claudius*, indien niet nog wat vroeger, gemerkt *Pauli* woorden διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν niet noodsakelijk mede brengd, dat die veertien jaren reeds geheel geëyndigt waren, alsο διὰ so wel betekend *circa*, ontrent, als *post*, of na, maar dat het ontrent de tijd van veertien jaren was. Dit nu zijnde toegestaan, (en indien niet, kan het gemakkelijk bewesen worden) sullen hier uyt onder andere drie dingen volgen: *Ten eersten*, dat, daar *Petrus* volgens de rekening van *Bellarminus* (*k*) en *Baronius* (*l*), na sijn eerste

En uyt de tijd rekening nader getoont word.

Z komste

(*d*) *Act.* 28. 16, 30. (*e*) *ibid.* ℣. 17-28. (*f*) *Col.* 4. 10, 11. (*g*) 2 *Tim.* 4. 16. (*h*) *ibid.* ℣. 10, 11. (*i*) *Gal.* 2. 1. (*k*) *De Roman. Pontif. lib.* 2. *c.* 6. *col.* 615. (*l*) *Baron. ad ann.* 39. *n.* 15.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

komste tot Romen, die sy stellen op het jaar XLIV. en het tweede van *Claudius*, aldaar seven jaren was, eer hy van daar na de Synode te Jerusalem keerde, sy met hun rekening niet konnen uytkomen, also'er dan maar drie, of ten hoogsten vier jaren tusschen sijn gaan na Romen, en het houden van die algemeene Kerk-vergadering overblijven. *Ten tweeden*, dat niet waar kan zijn 't geen sy ons seggen (*m*), dat *Petrus* van Romen na Jerusalem vertrok, om dat alle Joden door een besluyt van *Claudius* uyt de stad gebannen wierden. Want niet alleen seyd ons *Orosius*, maar hy bewijst het ook uyt *Josephus*, dat (*n*) het gemelde besluyt van *Claudius* is uytgegeven in het negende jaar van desselfs regeering, of in het jaar na *Christi* geboorte LI. en also ten minsten drie jaren na het houden van die gemelde Kerk-vergadering. *Ten derden*, dat 't geen *Baronius* bybrengd (*o*) als een reden, waarom *Petrus* na het scheyden van die Synode na Romen reysde, te weten, om dat hy uyt vreese voor dat besluyt te vooren niet hadde derven derwaards reysen, maar wel, nu *Claudius* dood was, voor geen reden met al verstrekken kan; gemerkt die Kerk-vergadering, ten minsten drie jaren voor dat het gemelde besluyt stand greep, geëyndigd zijnde, hy uyt vreese voor dat besluyt niet konde schroomen na Romen te keeren. Ook soude in 't breede konnen getoond worden, indien het nodig was, dat 't geen ons die Schrijvers selfs verhalen, tegen sig selven aanloopt. So ongelukkig sleept een quade saak de menschen willens of onwillens tot ongegrondde bevattingen, en tastelijke misgreepen.

De Paapsche rekening over Petri sitten te Romen komt niet over een.

V. 't Is seker, dat de Geleerden van die Kerk met malkanderen, in het geven van hun vonnis over dese saak, niet wel over-een stemmen. En om de waarheyt te seggen, hoe souden sy konnen, dewijl de saak selfs daar geen grond toe legd? *Onuphrius* een man van groote geleerdheyt, en in het stuk van oudheyt vry neerstig, en die, gelijk die het leven van *Baronius* beschreven heeft (*p*), ons verhaald, de Kerk-geschiedenissen reeds voor *Baronius* op te stellen voorgenomen had, heeft een bysonder gevoelen, als hy (*q*) de tijd wanneer *Petrus* sijn stoel te Antiochien en te Romen heeft opgerigt wil aanwijsen: want vindende uyt de heylige historie, dat *Petrus* in de eerste tien jaren na onses Heeren hemelvaard Judea niet verlaten, en by gevolg in die tijd sijn stoel tot Antiochien niet opgerigt heeft, so wil hy, dat hy eerst zy gegaan na Romen, en van daar te rug quam om de Kerk-vergadering te Jerusalem by te woonen; dat hy van daar reysde na Antiochien, en aldaar seven jaren, tot de dood van *Claudius* toe bleef, en by-na den gantschen tijd van *Nero's* regeering in verscheyden plaatsen van Europa hebbende doorgebragt, ontrent het eynde van die regeering wederkeerde na Romen, en aldaar stierf. Een gevoelen, om welk hy van *Baronius* (*r*), en andere van die partye, genoeg geleden heeft. Ook kan ik niet nalaten aan te tekenen de opregtigheyt (want de geleertheyt ontdekt en prijst haar selfs) van de Heer *Valesius* (*s*), die rond uyt bekend, dat *Baronius*, *Petavius* e. s. v. het niet wel hebben, wanneer sy willen, dat *Petrus* in het jaar XLIV. het tweede van *Claudius*, na Romen reysde, also het uyt de handelingen der Apostelen, seyd hy, klaar is, dat *Petrus* niet uyt Judea en Syrien gegaan is, voor de dood van *Herodes*, in het vierde jaar van *Claudius*, en also twee jaren later. Waar mede, gelijk hy aanmerkt,

Onuphrii bysonder gevoelen.

over-

(*m*) *ibid. & Baron. ad ann.* 51. *num.* 1. 3. (*n*) *Lib.* 7. *c.* 6. *fol.* 297. *p.* 2. (*o*) *Ad ann.* 58. *n.* 51. (*p*) *Hier. Barnab. de vit. Bar. l.* 1. *c.* 18. (*q*) *Onuphr. annot. ad Plat. in vit. Pet. p.* 9. *& in Fast.* (*r*) *Ad ann.* 39. *num.* 12. (*s*) *Annot. ad Euseb. lib.* 2. *c.* 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

over-een komt 't geen *Apollonius*, een schrijver van de tweede eeuw, verhaald van een overlevering, die in sijnen tijd plaats had, dat de Apostelen niet van malkanderen scheydden, om elk sijnen weg te trekken, voor het twaalfde jaar na *Christi* hemelvaard, also de Heere hun selfs sulks geboden had. Tot bevestiging daar van vergun my hier by te voegen 't geen ik vinde by *Clemens van Alexandrien* (*t*), die van den H. *Petrus* sprekende, onsen Saligmaker invoerd met dese woorden, die hy waarschijnlijk of even voor sijn dood, of wel na sijn opstanding gesproken heeft. Ἐὰν μὲν οὖν τις θελήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ μετανοῆσαι, διὰ τοῦ ὀνόματός μου πιστεύειν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἀφηθέσονται αὐτῷ αἱ ἁμαρτίαι μετὰ δώδεκα ἔτη· ἐξέλθετε εἰς τὸν κόσμον, μή τις εἴπῃ, οὐκ ἠκούσαμεν. dat is: *Indien een Israëlyt sal willen berouw hebben, en door mijnen naam in God gelooven, sijne sonden sullen hem vergeven worden na twaalf jaren. Gaat gy in de wereld, op dat niemand segge: wy hebben niet gehoord.* Dese plaats kan, so als in alle drukken, die ik gesien heb, de woorden van elkander gescheyden worden; niet wel tot een bequamen sin worden gebragt: want wat sin is daar in, dat een boetveerdig Israëlyt vergeving bekomen sal na twaalf jaren? En daarom is 't waarschijnlijk, ja het legd by my seker, dat het punctum, het teken, welk de afbreking van een sin betekend, moet staan na het woord ἁμαρτίαι, en dat de volgende woorden, μετὰ δώδεκα ἔτη, moeten met het gene daar op volgd worden t'samen gevoegd; want dan vloeyt'er de sin klaar en van selfs uyt op dese wijse: *Indien een Israëlyt hem bekeerd, en het Euangelium geloofd, hy sal vergeving bekomen. Maar gaat gy twaalf jaren na dese tijd in de wereld, op dat niemand uytvlugt make, dat hy het geluyd des Euangeliums niet gehoord heeft.* De Apostelen moesten eerst een geruymen tijd den Joden, twaalf jaren na *Christi* hemelvaard, in en ontrent Judea; het Euangelium prediken, en daar na sig begeven in de landstreken der Heydensche wereld, om ook hen de blijde boodschap van de saligmaking door *Christum* bekend te maken, welk dan net over-een komt met de overlevering, van welke *Apollonius* gewag maakt. Daarbeneven seyd ons nog het Tijd-register (Chronicon) van Alexandrien, dat *Petrus* niet te Romen gekomen is voor het sevende jaar van *Claudius*, in 't jaar *Christi* XLIX. „So weynig sekerheyt kan'er zijn in een saak, die niet waar is. Ja die selve deftige Man, dien wy reeds genoemd hebben (*v*), schroomt elders niet rond uyt te seggen, verwondert te zijn, over het voorgeven van *Baronius*, als of *Petrus* door het Edict van *Claudius* gebannen, uyt Romen week, en na het Synode te Jerusalem reysde in het selfde jaar, te weten, het negende van *Claudius*, daar sulks immers met de beschrijving van de handelingen der Apostelen door den H. *Lucas* geheel niet bestaan kan, also'er van de tijd dier Kerk-vergadering af, tot die Ordonnantie van *Claudius* geen minder tijd dan van drie jaren gesteld moet worden: want, gelijk hy aanmerkt, 't is seker, dat *Paulus* na het houden van dat Concilie te rug reysde na Antiochien, en vervolgens na Syrien en Cilicien om het Euangelium te prediken; van daar na Phrygien, Galatien, en Mysien; en dat hy van daar gereysd is na Macedonien, en eerst predikte te Philippi, daar na te Thessalonica, en te Bereën, en naderhand een geruymen tijd gebleven is te Athenen, en ten laatsten gereyst is na Corinthen, daar hy *Aquila* en *Priscilla*, die onlangs uyt Italien, als zijnde door het edict van *Claudius* nevens alle andere Joden uyt Romen gebannen, gekomen waren, ontmoetede: welk alles opgerekend zijnde

Overlevering van het blijven der Apostelen te Jerusalem.

uyt Clemens.

(*t*) *Stromat. lib. 6. pag. 636.* (*v*) *H. Valesii Annotat. in Euseb. lib. 2. cap. 18. pag. 37.*

zijnde, na allen schijn niet minder dan ten minsten drie jaren moet uytmaken.

Baronii quade rekening waar van daan.

VI. Dat nu *Baronius* tegen so menigen rots aan loopt, quam daar niet van daan, dat hy sulks niet konde merken, alsoo sekerlijk een man van sulken verstand, en wie het ook met hem mag houden, dat klaarlijk sien kan, maar om de ongelukkige noodsakelijkheyt van die ongesonde grond-regelen, die hy had aangenomen staande te houden, voor te spreken: want willende goed maken, dat *Petrus* vijf-en-twintig jaren het opper-bestier van de Kerk van Romen gehad heeft, 'was hy genoodsaakt de tijden te verwerren, en de historie so te versetten, dat hy alles tot sijn oogmerk brengen konde. Wat fundament dit seggen van *Petri* vijf-en-twintig jarige Bisschops-staat tot Romen by de Oudheyd vind, weet ik niet, ten ware het gesogt wierd uyt *Eusebius*, die het komen *Petri* tot Romen plaatst op het tweede jaar van *Claudius*, en sijn Martelaarschap op het veertiende van *Nero*, tusschen welke even een ruymte van vijf-en-twintig jaren is; waar uyt dan de volgende besloten hebben, dat hy daar al dien tijd als Bisschop geseten heeft. Men kan niet loochenen, dat in desselfs oversetting door *Hieronymus* uytdrukkelijk gesegd word, dat hy vijf-en-twintig jaren lang Bisschop tot Romen geweest zy: maar 't blijkt niet minder, dat'er dat van hem by gevoegd is, als die de saken waarschijnlijk (want'er dog niet sulks in het Grieksche afschrift van *Eusebius* (*x*) gevonden word,) so heeft willen ter neder stellen, als se in sijnen tijd verhaald wierden: ook seyd *Eusebius* nog op een ander plaats, niet dat hy selfs Bisschop van Romen geweest is, maar alleenlijk, dat hy aldaar het Euangelium gepredikt heeft. En hy seyd elders uytdrukkelijk (*y*), dat *Petrus* en *Paulus* dood zijnde, *Linus* de eerste Bisschop van Romen is geweest; daar by ik nog seggen kan, dat de Oude van de Bisschoppen van Romen, en de eerste opkomst van die Kerk sprekende, de grondlegging, het Opsiender-ampt en regeering van die Kerk *Petrus* en *Paulus* gelijkelijk toeschrijven, en den eenen so wel met opsigt op die Kerk voorstellen als den anderen; immers *Epiphanius*, de Bisschoppen van dien Stoel optellende, steld *Petrus* en *Paulus*, als de eerste Bisschoppen voor-aan: (*z*) Ἐν Ῥώμῃ γὰρ γεγόνασι πρῶτοι Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ Ἀπόστολοι αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι, dat is, *Te Romen wierden* Petrus *en* Paulus, *de Apostelen, Bisschoppen.* En een weynig verder, Ἡ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπων διαδοχὴ ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν, *De Bisschoppen van Romen zijn dus malkanderen gevolgd: Petrus en Paulus, Linus, Cletus,* e. s. v. En *Hegesippus*, sprekende van hun komste te Romen, seyd (*a*); Dat sy waren *Doctores Christianorum, sublimes operibus, clari magisterio; Leeraars der Christenen, verheven en agtbaar wegens hun werken, en vermaard wegens hun ontsaggelijkheyt.* Maar als men al toestond, niet alleen dat hy daar geweest is, maar dat hy'er ook Bisschop, en dat vijf-en-twintig jaren lang, geweest is, wat soude dat egter baten voor de onbepaalde en algemeene heerschappy van die Kerk? ten ware men een beter bewijs, dan dat van *Weydet mijne schapen*, voor desselfs onwedersprekelijke opperhoofdigheyt en heerschappy over de geheele wereld konde te voorschijn brengen.

Hieronymi getuygenis hier van.

Wat daar van te oordeelen.

Paulus is so wel als Petrus Bisschop van Romen geweest.

Petri en Pauli dood, wanneer.

VII. Alles komt hier op uyt, dat, toegestaan zijnde dat *Petrus* te Romen geweest is, welk niemand, die eenige eerbied voor de Oudheyt heeft, sal loochenen, hy na allen schijn derwaards gekomen is weynige jaren

(*x*) Πέτρος ὁ κορυφαῖος, τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πρώτην θεμελιώσας ἐκκλησίαν εἰς Ῥώμην ἄπεισι κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον· Χρονικ. Καν. *ad Num.* ML. *p.* 204. (*y*) *Hist. Eccles. lib.* 3. *c.* 2. *p.* 71. (*z*) *Contr. Carpocrat. hæres.* 27. *p.* 51. (*a*) *De excid. jud. lib.* 3. *c.* 2. *p.* 292.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

jaren voor sijn dood, hebbende neffens en tot hulpe van hem den H. *Paulus*, die beyde het Euangelium aldaar predikten, en hun getuygenis van het selve met de dood versegelden. De tijd van sijn dood word van de Ouden niet op eene wijse voorgesteld. *Eusebius* steld se in het jaar Christi LXIX. het veertiende van *Nero* (*b*); maar *Epiphanius* (*c*) maakt'er het twaalfde jaar van. My komt waarschijnlijkst voor, dat het geweest is in het tiende jaar van *Nero*, of het LXV. van *Christus*, welk ik dus uytrekene: De brand van Romen, door *Nero* gestigt, word van *Tacitus* (*d*) gesteld onder het Burgermeesterschap van *C. Lecanius*, en *M. Licinius*, ontrent de maand van Julius, dat is, in 't jaar *Christi* LXIV. Die daad verwekte een oneyndigen haat en geroep des volks tegen hem, die hy door alle middelen poogde te weeren en te stillen, dog te vergeefs, waarom hy ten laatsten dien haat poogde van hem op de Christenen te brengen, die hy dienvolgende, om de Goden te bevredigen, en het volk genoegen te geven, als aan die daad schuldig veroordeelde, en met alle soorten van uytgesogtste en vinnigste pijnigingen deed ter dood brengen; die vervolging, mogen wy vast stellen, begon ontrent het eynde van dat, of 't begin van het volgende jaar; en 't lijd by my geen twijfel, of *Petrus* heeft onder die vervolging geleden, en de aarde voor den hemel verwisseld.

(*b*) *Chron. p.* 162. (*c*) *Hæres.* 27. *p.* 51. (*d*) *Annal. lib.* 15. *c.* 38. 41. *p.* 316. *&c.*

Een aanhangsel van de voorgaande afdeeling, beweerende dat Petrus te Romen geweest is.

INHOUD.

Dat Petrus *te Romen geweest is, word t'onregt in twijfel getrokken, als zijnde door de getuygenissen der Ouden genoegzaam versekėrd. De uytdrukkelijke getuygenissen van* Papias, Ireneus, Dionysius van Corinthen, Clemens van Alexandrien, Tertullianus, Cajus *en* Origenes, *worden tot dien eynde te voorschijn gebragt. De uytvlugten tegen die getuygenissen. Door het toetsen van elk der selven worden getoond swak en onnosel te zijn. Een goede saak behoefd door slinkse wegen niet geholpen te worden. Dat toe te stemmen geeft de Kerk van Romen niet veel voordeel. Het onnodig twijfelen aan een so veelsins getuygde historie, baand de weg om de waarheyt van alle oude historien in twijfel te trekken.*

I. Gemerkt de waarheyt, in de voorgaande afdeeling ondersteld en toegestaan, te weten, dat *Petrus* te Romen geweest is, en aldaar geleden heeft, niet alleen in den beginne der hervorming des Godsdiensts, wanneer de paden der Ouden niet veel betreden, en alsoo vergaan waren, is in twijffel getrokken, maar ook nu onlangs wederom in het helder dag-ligt van de kennis der Kerkelijke geschiedenissen niet alleen betwist, maar selfs als ydel en verdigt uytgemaakt word, en dat bysonder door een buytenlands Hoogleeraar, een man van naam en agting (*a*), so sal het niet te onpas zijn, dat wy by dese gelegentheyt tot beter

Dat Petrus te Romen geweest is, word als nog tegengesproken.

Bysonder van een Hoogleeraar.

(*a*) *Fred. Spanhem. Dissert. de temere credita Petri in urbem Romam profectione. Lugd. Batav. edit.* 1679. *Vide etiam Brutum Fulmen*, of, Aanmerkingen over de Pausel. Bulle tegen Koningin Elisabeth. *p.* 88. *&c. Lond.* 1681. *in* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

beter opheldering der waarheyt, eenige weynige ſaken wat nader doorſien.

Daar tegen word aangemerkt 1 Dat het ten overvloed getuygd is,

II. Vooreerſt dan merke ik aan, dat deſe geſchiedenis ons verhaald en getuygd word door getuygen van de aldereerſte tijden der oudheyt, uytnemende en geloofweerdige Mannen, die van die tijden niet ſo verre af waren, dat ſe de waarheyt en ſekerheyt van 't geen ſy verhaalden, niet ſouden hebben konnen weten; en mogelijk is'er qualijk een ſtuk van de oude Kerk-geſchiedenis, welk ſo klaren, volkomen en algemeen blijk heeft, als wel dit. Om niet te ſtaan op de plaats van *Ignatius*, in ſijn Brief aan de Romeynen, die egter daar op ſchijnt te ſien (*b*), immers het word met uytgedrukte woorden vaſt geſteld van *Papias* Biſſchop van Hierapolis in Phrygien, die, na't ſeggen van *Ireneus* (*c*), een Diſcipel van den H. *Johannes*, en een mede-Diſcipel van *Polycarpus* geweeſt is, en al ſeyden wy met *Euſebius* (*d*), dat hy de Diſcipel van den Apoſtel *Johannes* niet was, maar van eenen anderen, bygenaamd *de Oudſte*, die te Epheſen gewoond heeft, ſo ſoude hy egter niet veel later in de tijd geſteld worden. *Papias* nu ſeyd (*e*) niet alleenlijk dat *Petrus* te Romen is geweeſt, en aldaar het Euangelium heeft gepredikt, maar ook dat hy van daar ſijnen eerſten Brief geſchreven, en door ſijn geſag het Euangelium, welk de H. *Marcus*, ſijn Diſcipel en navolger, op het verſoek der Romeynen had ontworpen, beveſtigd heeft. Niemand nu ſegge, dat hy ſulke ſaken maar van hooren ſeggen, ſonder verder onderſoek, heeft aangenomen; want 't was ſijn gewoonte, wanneer hy met iemand, die met de Apoſtelen had omgegaan, ſprak, te vernemen, wat geheugenis en blijk ſy van deſelve hadden, en byſonder te vragen, wat *Andreas*, wat *Petrus*, wat *Philippus*, wat *Thomas* of *Jacobus*, of andere Diſcipelen van onſen Heer, of geſeyd of gedaan hadden: waar uyt genoegſaam af te meten is, hoe beſorgd hy geweeſt zy, om van alle die ſaken het netſte beſcheyd te hebben.

(Margin: door Ignatius. Papias.)

Ireneus.

III. Na *Papias* komt *Ireneus*: een man, gelijk hem *Hieronymus* beſchrijft (*f*), van de Apoſtoliſche tijden, en die, gelijk hy ſeyd, de eygen Diſcipel was van *Papias*; hoewel het uyt ſijn eygen verhaal ſeker is (*g*), dat hy een Diſcipel geweeſt is van den H. *Polycarpus*, een man die de geheele Chriſten wereld door wegens ſijn geleerdheyt, voorſigtigheyt, deſtigheyt en godſaligheyt vermaard was. Deſe *Ireneus* wierd ontrent het jaar *Chriſti* CLXXIX. Biſſchop van de Hoofd-Kerk van Lions in Vrankrijk, na dat hy even te voren met ſekere boodſchap na Romen was afgevaardigd, en aldaar met de voornaamſte en aanſienlijkſte verkeerd had. Deſſelfs getuygenis nu in dit geval is onwederſprekelijk: want hy ſeyd (*h*), Dat *Petrus* en *Paulus* het Euangelium tot Romen gepredikt, en aldaar een Kerk geplant hebben; en elders (*i*), Dat de groote en oudſte Kerk tot Romen gegrond en opgerigt was door de twee heerlijke Apoſtelen *Petrus* en *Paulus*, en dat die geſegende Apoſtelen die Kerk geſtigt hebbende, de opſienders-ſorg over deſelve aan *Linus* hadden overgeleverd.

Dionyſius van Corinthen.

Ter ſelver tijd, of liever een weynig te voren, heeft geleeft *Dionyſius* Biſſchop van Corinthen, een uytſtekend man, en die in die tijden groot aanſien had, die in een Brief aan de Kerk van Romen (*k*), het planten des Chriſtendoms door *Petrus* en *Paulus*

(*b*) Οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν· ἐκεῖνοι Ἀπόστολοι, ἐγὼ κατάκριτος. *Epiſt. ad Rom. p.* 23. (*c*) *Adv. hæreſ. lib.* 5. *c.* 33. *p.* 498. (*d*) *Lib.* 3. *c.* 39. *p.* 110. (*e*) *Apud Euſeb. lib.* 2. *c.* 15. *p.* 53. (*f*) *Epiſt. ad Theod. p.* 196. (*g*) *Apud Euſeb. lib.* 5. *c.* 20. *p.* 188. (*h*) *Adv. hereſ. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 229. (*i*) *ibid. c.* 3. *p.* 232. (*k*) *Apud Euſeb. lib.* 2. *c.* 25. *p.* 68.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lus ſo wel te Corinthen als te Romen geſtigt, t'ſamen vergelijkt; en verder ſeyd, dat ſy het ſaad der Euangeliſche leere te Corinthen geſaayd hebbende, t'ſamen naar Italien reysden, daar ſy het geloove leerden, en het martel-lot uytſtonden.

IV. Ten eynde van de tweede eeuw bloeyde *Clemens van Alexandrien*, Ouderling van die Kerk, en regent van de Catechetiſche ſchool aldaar, die in ſijn Boek van *Onderwijſſingen* even 't ſelve getuygd, 't geen wy te voren van *Papias* hebben aangetekend, die dan beyde van *Euſebius* als over-een-ſtemmende getuygen in deſe ſaak worden aangehaald (*l*). *Tertullianus*, die ten grooten deele ter ſelver tijd te *Carthago* leefde, als *Clemens* te Alexandrien, en die na allen ſchijn meer dan eens te Romen geweeſt is, ſeyd met klare woorden eens en wederom (*m*), Dat de Kerk van Romen daar in gelukkig was, dat hunne leere met het bloed der Apoſtelen verſegeld, en *Petrus* aldaar gekruyſt, of, gelijk hy het uytdrukt, *Dominicæ paſſioni adæquatus*, *het lijden onſes Heeren gelijkformig geworden* was; Dat *Petrus* doopte in den Tyber, gelijk de Dooper *Johannes* gedaan had in den Jordaan; en elders (*n*), dat, als *Nero* het alsnog teder geloof te Romen met het bloed van haar belijders begon te verwen, toen *Petrus* van andere wierd omgordet, en aan het kruys gebonden.

Clemens van Alexandrien

Tertullianus.

V. Na *Tertullianus* volgd ons *Cajus* voor, een Kerkelijk perſoon, gelijk hem *Euſebius* noemd, die in 't jaar CCXIV., ten tijde van *Severinus*, Roomſch Biſſchop, leefde. Deſe ſchrijvende tegen *Proclus*, een van de hoofden der ſecte, die *Cataphrygianen* genaamt wierden, maakt gewag van de plaatſen, daar de ligchamen van den H. *Petrus* en *Paulus* begraven waren, en ſeyd (*o*): *Ik kan u de grafſtede en tombe der Apoſtelen toonen: want 't zy gy in het Vaticaan, of op de* Via Oſtienſis, *de weg na Oſtia gaat, gy ſult vinden de grafſteden van die deſe Kerke* (hy verſtaat'er die van Romen door) *geſtigt en geplant hebben.* De laatſte, die ik in dit geval tot getuyge roepen ſal, is *Origenes*, een man om ſijn groote geleerdheyt en godſaligheyt ten regten hoog geagt, en die, als *Severinus* boven gemeld nog leefde, een reys na Romen dede, ten eynde hy, gelijk hy ons ſelfs verhaald (*p*), die Kerke, die wegens haar oudheyt ſo eerweerdig was, mogte ſien, van welken men dienvolgende niet anders kan denken, dan dat hy alles wel doorſnuffeld heeft, om ſig ſelven in alles, byſonder de Kerkelijke Oudheden van die plaats, te voldoen: deſe nu ſeyd uytdrukkelijk (*q*) van *Petrus*, dat hy den verſtrooyden Joden in het Ooſten gepredikt hebbende, ten laatſten tot Romen quam, daar hy met den hoofde nederwaards, volgens ſijn eygen verſoek, gekruyſt wierd. Tot latere tijden voort te gaan agt ik onnodig, gemerkt die deſe hiſtorie tegenſpreekt, ſelfs toeſtaat, dat het verhaal van *Petri* komen tot Romen, en ſijn martelaarſchap aldaar, ten tijde van *Origenes* in de Chriſten Kerk alom was aangenomen (*r*). Nu wilde ik wel weten, of'er eenige ſaak van die oude tijd is, die of met meerder, of merkelijker blijk, als deſe, kan beweſen worden; en ſekerlijk, nadien'er maar ſo een kleyn gedeelte van de ſchriften der eerſte eeuwen de Kerk rakende tot ons overgekomen is, ſo is'er grooter reden van verwondering, dat wy nog ſo veele getuygen van deſe ſaak hebben, dan dat wy'er geen meer hebben.

Cajus.

en Origenes.

Te wiens tijd dat alom gelooft wierd.

Dit word getoond een genoegſaam bewijste zijn.

VII. Ten

(*l*) *Loc. ſup. citato.* (*m*) *De præſcript. hæret. c.* 38. *p.* 215. *De Baptiſm. c.* 4. *pag.* 225. (*n*) *ad Scap. c. ult. p.* 500. (*o*) *Apud Euſeb. lib.* 2. *c.* 25. *p.* 67. (*p*) *ibid. lib.* 6. *c.* 14. *p.* 216. (*q*) *Tom.* 3. *expoſ. in Geneſ. apud Euſeb. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 71. (*r*) *Spanh. l. cit. c.* 3. *n.* 35. *p.* 130.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Swak zijn de bewijsen ter contrarie.

VI. *Ten tweeden* merk ik aan, dat de bewijsen, om dese historie haar geloofweerdigheyt te benemen, en de uytvlugten, die men tegen dese oude getuygenissen inbrengd, vry swak en beuselagtig zijn, en dat de een en de ander met de geleerdheyt en deftigheyt van dien man, die daar op staat, niet over-een komen. Want wat de bewijsen aangaat, die hy 'er tegen aanvoerd, wat is swakker en van minder gevolg, als die historie voor een fabel uyt te maken (*s*), ter oorsaak, dat de H. *Lucas* in de historie van de Apostelen daar geen gewag van maakt, of eenig voetstap daar van in een der brieven *Pauli*, die hy van Romen geschreven heeft, gevonden word? even als of hy daar niet tijds genoeg had konnen komen, wanneer de beschrijving van de H. historie reeds heeft opgehouden; dat *Petrus* noyt te Romen geweest is, om dat *Clemens* van Romen in sijnen brief aan die van Corinthen daar niets van seyd (*t*), daar hy nogtans wel gewaagd van *Pauli* komen tot de land-palen van het Westen; en 't geen nog ongerijmder is, om dat (*v*) de Romeynsche historie-schrijvers, die 't geen in die eeuw gebeurd is beschreven hebben, bysonder *Tacitus*, *Suetonius* en *Dio*, daar niets van hebben aangetekend; even als of die groote Schrijvers niet anders hadden te doen gehad, dan hunne Commentarien en gedenk-schriften op te maken, en te vervullen met vertellingen van Christenen, die se, gelijk het seker is, veragteden en ten spot hielden, en als een veragtelijk en verfoeyelijk slag van menschen aansagen, weshalven men ook in alle hunne schriften weynig meer, dan derselver bloote naam, en dat nog maar selden, ontmoet, en veel min van hen verwagt kan worden, dat sy de omstandigheden en 't geen desen of geenen Christen gebeurd is, souden ophalen. Ook is die geheele redeneering by wege van loochening, en steund geheel en al op het stilswijgen van eenige weynige Auteuren, welk van geen kragt ter wereld is, wanneer'er sulken algemeenen en onwedersprekelijke overlevering is, en so veele geloofweerdige Mannen het tegendeel getuygen. En egter dese zijn de beste, en by-na de eenige bewijsen, die hier in worden ter baan gebragt.

En de uytvlugten zijn van geen kragt.

VII. De uytvlugten, die tegen de getuygenissen der Ouden, reeds bygebragt, gemaakt worden, zijn insgelijks van geen grooter kragt of gewigt, gelijk uyt een kort gesigt van 't geen 't meest van belang schijnd, genoegsaam blijken sal. Tegen het bewijs uyt *Papias*, word ingebragt (*x*), dat hy was, als hem *Eusebius* uytbeeld, σφόδρα σμικρὸς τὸν νοῦν, *een man van een vry kleyn oordeel*, en dat hy verscheyden vreemde en ongehoorde dingen uyt enkele overlevering ophaald: maar dat alles word door *Eusebius* van hem geseyd, in opsigt van eenige beginselen en gevoelens ontrent de Leere onses Saligmakers, en eenige onbesonnene en ongerijmde verklaringen derselve, die hy van andere, sonder agterdogt, aannam, en sonder behoorlijk ondersoek ter neder stelde; gelijk dat bysonder waar was in zijn bevatting van het duysent-jarig rijk. Maar wat geeft dit, om desselfs getuygenis kragteloos te maken in de saak, die wy onder handen hebben, en van een geheel andere natuur is, als daar *Eusebius* van spreekt? Kan een mensch geen quade bevatting hebben in verborgene beschouwingen, en egter bequaam genoeg zijn om in gewoone gevallen sijn oordeel te geven? Soude dan niemand, als een mensch van scherp verstand, en doordringend oordeel, die tot de redenen, de goedheyt, en gevolgen van een besluyt in stuk van Leer kan doorbooren, konnen voorstellen saken van geschiedenissen, saken die in verscher

Tegen Papias.

(*s*) *ibid. c. 2. num. 3. p. 22.* (*t*) *ibid. num. 16. p. 45.* (*v*) *ibid. num. 17. p. 47.* (*x*) *Idem ibid. c. 3. num. 8. p. 79.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verſcher geheugenis, verre binnen hondert jaren gebeurt, in haar ſelven ten hoogſten waarſchijnlijk zijn, en waar in de Schrijver geen belang heeft om andere te bedriegen, of andere geen belang konden hebben, om hem te misleyden.

Tegen Ireneus.

VIII. Tegen *Ireneus* word ingebragt (*y*), dat hy dat getuygenis niet gegeven heeft, voor dat hy van Romen te rug keerde, dat is, ontrent hondert en veertig jaren na dat *Petrus*, gelijk men voorgeeft, eerſt tot Romen quam. Maar dat vermindert het getuygenis van ſulken ouden tijd niet ſeer, gemerkt men toen veele bewijſen en gelegentheden had, om ſig ontrent de waarheyt van ſulke ſaken te voldoen, die wy nu t'eenemaal miſſen; ook geeft men voor, dat reeds voor ſijn tijd veele lompe overleveringen begonden plaats te grijpen, en dat hy het ſelfs ſomtijds niet wel en heeft: waar uyt, indien men regt inſiet waar het henen wil, ſekerlijk moet volgen, of dat hy het altijd qualijk heeft, of dat hy deſe ſaak niet wel heeft bevat.

Tegen Dionyſius van Corinthen.

IX. De geloofweerdigheyt van *Dionyſius van Corinthen* word tegengegaan, met het ſeggen (*z*), dat die niet meerder is, dan die van *Ireneus*; dat de Kerken toen begonden tegens elkander jalours te worden, en dat elk voor gaf van de Apoſtelen geſtigt te zijn; en dat uyt dien hoofde *Dionyſius* voor de eere van ſijn eygen Kerk ſorg droeg, mids aan haar de authoriteyt van de twee groote Apoſtelen, *Petrus* en *Paulus* toeſchrijvende, en in die opſigt die met de Kerk van Romen gelijk te ſtellen: maar dit is niet anders, dan een gedagte van dien man, en, ſo veel *Dionyſius* aangaat, word het geſegd ſonder eenig behoorlijk bewijs uyt de oudheyt. Ook word het getuygenis van *Dionyſius*, die ſeyd, dat *Petrus* en *Paulus* van Corinthen t'ſamen na Italien gereyſd, daar geleerd, en op de ſelve tijd het Martelaarſchap uytgeſtaan hebben, ſelfs in twijfel getrokken (*a*). Tegen beyder komſte te Corinthen, en hun vertrek van daar na Italien, word niets ingebragt, als dat het verhaal, welk de H. *Lucas* van het reyſen en prediken deſer Apoſtelen doet, met *Petri* komen tot Romen onder *Claudius* niet beſtaan kan; waar op die, welke daar aangelegen is, dat het ſo zy, mogen toeſien, ik meene die van de Kerk van Romen. En dat hy ſpreekt van hun Martelaarſchap κατὰ τὸν ἀυτὸν χρόνον, *op de ſelve tijd*, immers dat brengt niet noodſakelijk mede, dat ſy op het ſelve jaar en dag geleden hebben, maar laat wel toe, dat'er een merkelijke tijd tuſſchen beyden bevat worde, gemerkt onſe Schrijver elders (*b*) ſelfs toeſtaat, dat die ſpreekwijs, κατὰ τȣ̃τον τ̀ χρόνον, menigmaal van *Joſephus* in een ruymen ſin genomen word, en 't geen in den omtrek van eenige jaren daar ontrent gebeurd, inſluyt.

Togens Clemens van Alexandrien.

X. Om het getuygenis van *Clemens* de Alexandriner te ontſenuwen, word geſeyd (*c*) (met wat ſchijn van reden laat al de wereld oordeelen), dat *Euſebius* dat heeft aangetekend uyt een boek van *Clemens*, dat nu verloren is, en dat hy niet ſeyd, waar van daan *Clemens* dat beſcheyd mogt gekregen hebben; dat'er ook in die tijd veele ongeloofweerdige ſchriften geweeſt zijn, en hy ſelfs een groot getal van onnutte en ydele overleveringen in ſijne ſchriften heeft ingevoegd. Welk egter toegeſtaan zijnde, de ſaak ſelfs niet ſoude konnen helpen, ten ware men wilde vaſt ſtellen, dat al 't geen hy ſeyd twijfelagtig of verdigt is, om dat'er eenige weynige ſaken ſodanig zijn.

(*y*) *Ibid. num.* 20. *p.* 100. (*z*) *ibid. num.* 26. *p.* 113. (*a*) *ibid. num.* 27. *p.*
113. (*b*) *Diſſert. de ann. Converſ. Paul. num.* 17. *p.* 202. (*c*) *Ubi ſupra num.* 18.
p. 97.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Tegen Tertullianus.

XI. Vast op de selve wijse gaat men tegen *Tertullianus* aan (*d*), dat hy was een ligt-gelovig man; en dat hy van den H. *Johannes* ter neder steld verscheyden saken, die van andere Schrijvers in die tijden niet gemeld worden; dat hy ook een quade rekening van onses Saligmakers ouderdom, ten tijde van sijn lijden, gemaakt heeft; en, in 't verhalen van 't geen de Keyser *Tiberius* aan den Raad, over de saak van *Christus*, liet weeten, bedrogen geweest is, als dat sekerlijk vals wesen moest, door dien'er van *Suetonius*, *Tacitus*, of *Dio* niets van gemeld word (*e*).

Tegen Cajus.

XII. De uytvlugten tegen *Cajus* zijn van geen meerder belang dan de voorgaande, te weten (*f*), dat hy gebloeyd heeft in 't begin van de derde eeuw, wanneer men veele valsche vertellingen onder de man bragt, en dat'er geen reden is te gelooven, dat in die tijden van vervolging, de tomben of graftekenen der Apostelen nog souden ongeschonden gehouden, en so eerweerdig gebleven zijn: even als of de plaatsen van der Apostelen begrafenis den Christenen niet konden bekend wesen, al wierden se den Heydenschen vervolgers niet alom vertoond, en of'er schoon geen pragtige en aansienlijke gedenk-tekenen boven hunne graven, door welke de woede en boosheyt hunner vyanden, om die te mishandelen, konde getergt worden, waren opgeregt.

En tegen Origenes.

XIII. Tegen *Origenes* word niets ingebragt (*g*), dan 't geen kenlijk ydel en onnosel is, te weten, dat mogelijk sijn verhaal van de reysen der Apostelen geen sekerheyt genoeg heeft; dat hy in sommige andere gevallen wel getuygenissen uyt Apocryphe schriften bybrengt, en dat hy selfs veele dingen verhaald, die ten besten genomen duyster en twijfelagtig zijn, en dat *Baronius* en *Valesius* ontrent de tijd van desselfs reys' na Romen niet over-een komen. De meeste deser tegenwerpingen heb ik maar even aangeraakt, om dat het enkel noemen der selven genoeg is, om geen moeyelijke en doorwrogte wederlegging te ondernemen: en sekerlijk sy zijn alle sodanig, dat men die met geen minder kragt kan inbrengen by-na tegen alle oude historien.

Onbehoorlijke wegen moeten tot beveftiging der waarheyt niet ingeslagen worden.

XIV. *Ten derden*, merk ik, hoe ver dat de yver selfs voor de beste saak somtijds geleerde mannen kan vervoeren, om deselve door onbehoorlijke en onvoorsigtige wegen te bevestigen; en wel door sulke, die iemand sal oordeelen liever gebruykt te zijn, om des schrijvers vernuft en schranderheyt te toonen, dan om dat in die bewijsen eenige kragt of dwang is. 't Is seker, dat die henselven stellen, om dese historie te ondermijnen, daar mede voor hebben, het interest van de Protestanten tegen het ydel en onregt voorgeven van den stoel van Romen te dienen, en de gronden van dat regt, welk sy voor de magt van den H. *Petrus* leggen en sig aanmatigen, om verre te werpen. En seker, indien dat sonder het gesag en de geloofweerdigheyt van die oude eerweerdige en wijse mannen van de Christen Kerk geweld aan te doen, geschieden konde, het soude aan het Roomsch voorgeven een doodelijken slag geven, en ons ontslaan van veele hunner ongegronde en bedrieglijke gevolgen en aanhalingen van Schrijvers: maar dat kan niet gedaan worden, ten zy men de eerste en oudste registers en tijd-schriften der Kerk in twijfel trekt, en de geloofweerdigheyt der Ouden verwerpt; en *Non tali auxilio &c.* De waarheyt behoeft sulke hulpmiddelen of wapenen tot haars selfs bescherming niet, maar kan haar selven staande houden, en op haar eygen sterkte segepralen, sonder sulke slinkse middelen tot haar hulp te roepen.

(*d*) *ibid. n.* 31. *p.* 123. (*e*) *ibid. num.* 32. *p.* 125. (*f*) *ibid. num.* 28, 29. (*g*) *ibid. num.* 34. *p.* 129.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

roepen. Wy konnen wel het voornaamſte van die hiſtorie toeſtaan, dat *Petrus* na Romen reyſde, en aldaar quam ἐν τέλει, gelijk *Origenes* uytdrukkelijk ſeyd (*h*), ontrent het eynde en 't laatſte ſijnes levens, en aldaar voor het geloove *Chriſti* het Martelaarſchap heeft uytgeſtaan, welk egter geen voor-oordeel tegen ons inbrengd, en in tegendeel al hun rekeningen te niet maakt, en hun voorgewende hiſtorie van het vijf-en-twintig-jarig ſitten *Petri* op den Biſſchops-ſtoel niet alleen toont ydel, maar ſelfs valſch te zijn, gelijk in de voorgaande afdeeling ten overvloed getoond is. Maar te loochenen dat *Petrus* oyt te Romen geweeſt is, tegen den geheelen vloed en ſtroom der oudheyt, en de eenparige toeſtemming van de eerſte en vroegſte Schrijvers (*i*), en dat enkelijk op eenige ſlegte giſſingen, en beuſelagtige beſpottingen, en tot dien eynde de eerweerdige Oudvaders, welker geheugeniſſen ten allen tijden in de Chriſten-Kerk dierbaar en geheyligd zijn geweeſt, onbeſchoft te handelen, en qualijk te bejegenen, is een manier van doen, die ik beken niet ſeer edelmoedig te zijn, en die van de Roomſche Kerk, onſe partyen, ligtelijk te gereeden aanleyding ſoude konnen geven, om ons, (gelijk ſy reeds ſomtijds, hoewel t'onregt, doen) te beſchuldigen over verwaarlooſing van oudheyt, en wan-agting van die Vaders: immers is kenbaar, dat alle de groote Mannen van de Proteſtantſche party, ik meene de vermaardſte onder haar wegens geleerdheyt en godsvrugt, noyt de oudheyt haar behoorlijk ontſag en eerbiedigheyt onttrokken hebben, en daarom onbeſchroomd deſe hiſtorie van *Petri* gaan na Romen hebben erkend, gelijk onſe Auteur, die'er hem tegenſteld, zich genoodſaakt vind toe te ſtaan (*k*).

Petri komen te Romen toegeſtaan zijnde helpt de Roomſche Kerke niet.

Maar dat te loochenen ſoude veel quade gevolgen konnen hebben.

XV. *Ten vierden*, het verdiend ſijn aanmerking, of het onnodig in twijfel trekken van een hiſtorie, die ſo wel betuygd is, met der tijd niet wel ſoude te grooten deur konnen openen, om de geloofweerdigheyt van alle geſchiedeniſſen te verwerpen: want indien ſaken, die voor ſo langen tijd geſchied zijn, en die alle blijken, welke men tot bewijs van derſelver waarheyt vorderen kan, hebben mogen, in twijfel getrokken of geloochend worden, enkelijk om eenige weynige ſwakke en kragteloose uytvlugten, die men daar tegen kan inbrengen; Wat ſal'er dan over blijven, dat veylig zy? Daar zijn weynige plaatſen in de oude hiſtorien, waar tegen een man van verſtand, om ſijn drift ſtaande te houden, niet iets ſal konnen tegen werpen, 't zy uyt aanmerking van die deſelve heeft geſchreven, of van het verhalen der ſaken ſelfs; En ſullen die daarom aanſtonds uytgeſchrapt, en voor valſch en verdigt veroordeeld worden? Indien dat geoorloft is, vaar wel dan Kerkelijke hiſtorie, ja 't is te vreeſen, dat de heylige hiſtorie haar goddelijke authoriteyt niet lang ſal konnen ſtaande houden. Wy leven in een eeuwe, die vry ongeloovig is, daar de *Scepticiſmus*, dat is, het onſeker ſtellen van alles, de overhand heeft, en de menſchen ten grooten deele de eerbiedigheyt, die men geheyligde dingen verſchuldigd is, verworpen hebben, en daar ſchrandere Mannen in het opſoeken van tegenwerpingen, in het beriſpen van alles, in de geloofweerdigheyt der vorige eeuwen te grabbel te werpen, en niet veel anders, dan 't geen ſy ſelfs ſien of hooren, te

Ook ſou men ſo doende alle hiſtorien konnen in twijfel trekken.

Onſe eeuw eyſcht voorſigtigheyt hier in.

 gelooven,

(*h*) *Expoſit. in Geneſ. ubi ſupra.* (*i*) *Non habere mihi frontem videntur, qui hæc negant, repugnante omni antiquitate: quaſi in hiſtoria aliunde ſapere poſſimus, quam ex antiquorum monumentis. J. G. Voſſ. Harm. Euangel. lib. 3. c. 4. p. 407. Omnes Patres magno conſenſu aſſeruerunt Petrum Romam eſſe profectum, eamque Eccleſiam adminiſtraſſe. Et mihi quidem non facile vellicandus videtur tantus conſenſus. Chamier. Panſtr. Cath. de Rom. Pontif. lib. 13. c. 4. p. 483.* (*k*) *Idem. c. 1. num. 11. p. 17.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gelooven hun meeste vermaak schijnen te stellen: en daarom het sal 't werk van wijse en vroome mannen zijn wel toe te sien, dat men *de oude palen die de Vaders geset hebben*, niet verliese, veel min wegneme, op dat wy niet, sonder het te merken, in een doolhof en verwerring, uyt welke wy ons niet gemakkelijk souden konnen redden, geraken.

't Eynde van het leven des Apostels PETRI.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Fol: 169.
PAVLVS,
Apostel.
Op de weg van Damaskus bekeert.
Actor: 9.3.4.
Dit's PAVLVS d'Yveraar voor Mozes dienst en Wet,
Die, noch door 't martelbloed van Stefanus besmet,
Naar 't groot Damaskus rukt, om Christus kerk te smooren.
Doch vind zich op dien weg ten zuil der kerk verkooren.
F.H.
J. Goeree del:
P. Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. PAULUS.

EERSTE AFDEELING.

Van Pauli geboorte af tot sijn bekeering toe.

INHOUD.

Waarom de H. Paulus *naast by* Petrus *geplaatst word.* Tarsus, *desselfs geboorte-plaats had een Hooge-school, en was een* Romeynsche Corporatie, *een stad die het Roomsche burger-regt had.* Pauli *ouders waren uyt het geslagte van* Israël, *af-komstig van den stamme* Benjamins. Jacobs *voorsegging is van de Oude op hem gepast. Van desselfs namen.* Saul, *waar van daan. De naam* Paulus *wanneer aangenomen en waarom. Sijn opvoeding in de schoolen van* Tarsus, *en tot het ambagt van tenten te maken. De gewoonte der* Jooden *van de jeugd tot handwerken op te brengen. Hy studeerde in de Wet onder het opsigt van* Gamaliël. *Wie* Gamaliël *geweest is. Waarom hy geseyd word een* Christen *geweest te zijn. Aan der Meesteren voeten te sitten, een gewoonte der leerlingen.* Paulus *voegd hem tot de secte der* Phariseën. *De drift en levens-wijs van die secte word ondersogt.* Paulus *was driftig en voortvarend. Had deel aan* Stephani *martelisatie. Vervolgde de Kerke heftig. Reysde na* Damascus, *wierd op den weg bekeerd, en hoe. Wierd blind. Sijn opneming in den derden hemel, wanneer waarschijnlijk geschied is. Sijn gesigt wierd hem weder gegeven. Hy word gedoopt, en predikt* Christum.

I. Schoon de H. *Paulus* niet een van de twaalf Apostelen was, egter had hy de eere van een extraordinair Apostel, en onmiddelijk op een wijse, die nergens meer is voorgekomen, geroepen te zijn. Met regt komt hem de plaats naast *Petrus* toe: want gelijk se in hun leven beminde en lieflijke waren, so zijn sy ook in hun dood niet gescheyden, bysonder indien waar is, dat sy niet alleen om de selve saak, maar ook op de selve tijd en plaats geleden hebben. *Waarom Paulus gevoegt word naast Petrus.*

De H. *Paulus* is geboren tot Tarsen, de Hoofdstad van Cilicien, een stad, die ongemeen rijk en vol volks, en daar, 't geen desselfs naam en roem niet weynig vergroot, een Hooge-school was, daar onderwijs-plaatsen van geleerdheyt waren, en de leerlingen hunne studien so wel waarnamen, dat se, na het berigt van *Strabo* (*a*), in alle wetenschappen van beschaafde geleerdheyt en wijsheyt die van andere plaatsen, ja, die van Alexandrien en Athenen selfs te boven gingen; selfs wil men, dat Romen haar beste Professoren aan Tarsen dank moest weten. Het was een *Hy is geboren tot Tarsen.* *Daar een beroemde Academie was.*

(*a*) *Gregor. lib.* 14. *p.* 403.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En die de voordeelen van het Roomsche burger-regt genoot.

stad der Romeynen, een vry ligchaam, begiftigd met veele vryheden en voorregten door *Julius Cesar* en *Augustus*, die desselfs inwoonders de selve eer en voorregten als den burgers van Romen verleend hebben; ten welken opsigte de H. *Paulus* het als 't voorregt van sijn geboorte-plaats sig selven aanmatigd, en beweerd, dat hy een Romeyn was, en daarom niet mogt gebonden of gegeesseld worden (b). 't Is wel waar, dat *Hieronymus* (c), (en nevens hem iemand (d), die in die gewesten selfs gereysd heeft,) hem seyd geboren te zijn te Giscalis, een sterke stad in Judea, waar uyt, toen se van de Romeynen belegerd en ingenomen was, sijn ouders met hem vloden, en te Tarsen gingen woonen. Maar behalven dat sulks den H. *Paulus* tegenspreekt, die uytdrukkelijk Tarsen sijn geboorte-plaats noemd, behoefd men niets anders tot wederlegging van dat gevoelen by te brengen, dan dat de selve *Hieronymus* sulks elders (e), als een verdigt verhaal verwerpt.

t'Onregt word Paulus geseyd te Giscalis geboren te zijn.

Pauli ouders waren Joden van af-komst,

II. *Pauli* ouders waren Joden, en wel uyt het oude geslagt, zijnde daar niet in aangenomen door den weg van Proselyten of Joden-genotenschap, maar oorspronkelijk afgedaald uyt dat volk, welk hy sekerlijk in 't oog had, toen hy seyde, Dat hy (f) *een Hebreër was uyt de Hebreën*; 't zy dat sijne beyde ouders, of liever alle sijne voor-ouders Joden geweest waren. Naast egter behoorden sy tot den stam van *Benjamin*, welkers grondlegger geweest was de jongste soon van den ouden Aarts-vader *Jacob*, die van hem voorsegd had (g), Dat *hy als een wolf verscheuren; des morgens den roof eeten, en des avonds den buyt uyt deelen soude:* welke prophetische beschrijving *Tertullianus* (h), en na hem andere, willen in onsen Apostel vervuld te zijn; want, seggense, hy heeft *als een wolf verscheurd, en des morgens den roof gegeten*, wanneer hy als een vervolger der Kerken, in de eerste tijden sijnes levens, de kudde Gods verwoestede; en *des avonds heeft hy buyt uytgedeeld*, wanneer hy in sijne hooger en afgaande jaren, als Leeraar der Heydenen, *Christi* schapen geweydet en voedsel gegeven heeft.

en uyt de stam van Benjamin.

Jacobs prophetye van Benjamin in Paulus vervuld.

Desselfs namen.

III. Wy vinden hem in de Schriftuur met twee namen beschreven, de eene zijnde een Hebreeusche, en de andere een Latijnsche, beyde na allen schijn op sijn Joodse af-komst en Romeyns voordeel siende. De eerste was *Saul*, een naam die sedert de eerste Koning van *Israël*, die uyt de stam van *Benjamin* verkoren, en van die selve naam was, vry gemeen en in die stam veel gebruykt wierd, also sy ter gedagtenis van dien Koning uyt hun stam hunne kinderen veeltijds gewoon waren by de besnijdenis die naam te geven. De tweede was *Paulus*, die hy, na sommige oordeelen, by sijn bekeering, om sijn nederigheyt uyt te drukken, heeft aangenomen, of, gelijk andere willen, heeft gebruykt ter gedagtenis van dat *Sergius Paulus*, de Romeynsche Stadhouder, door hem bekeerd was, in navolging van de Romeynsche Veld-Overste en Keysers, die de gewoonte hadden sig na de plaatsen en volkeren, die sy overheersten, te benoemen, en als een eer-tijtel by hunne namen te voegen, gelijk wy daar van in *Scipio Africanus*, *Cesar Germanicus*, *Parthicus*, *Sarmaticus*, en andere de voorbeelden hebben: maar dat schijnt met de groote nedrigheyt van onsen Apostel geheel niet te konnen bestaan; en derhalven is waarschijnlijker 't geen'er *Origenes* van oordeeld (h), dat hy by sijn besnijdenis twee namen ontfangen heeft, *Saul* wegens sijn Joodse af-komst, en *Paulus* ten opsigt van de Romeynsche stad, daar in hy geboren

Saul en Paulus.

Welke van die twee namen waarschijnlijkst sijn eygen was.

(b) *Act.* 22. 25, 26. (c) *De script. Eccl. in Paul.* (d) *Bellon. Observ. lib.* 2. *c.* 99. *p.* 366. (e) *Comment. in Philem. p.* 263. *Tom.* 9. (f) *Gen.* 49. 27. (g) *Adv. Marci. lib.* 5. *c.* 1. *p.* 461. (h) *Præf. in epist. ad Rom. fol.* 132. *Tom.* 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

geboren wierd; welk gevoelen van de Schriftuur ſchijnt te worden begunſtigd, wanneer ſe ſeyd (*i*): *Saulus, die ook Paulus genoemd wierd.* En dat is mogelijk de reden, waarom (*k*) de H. *Lucas*, ſo lang hy van hem ſpreekt, als verkeerende onder de Joden in Syrien, hem *Saul* noemd; maar wanneer hy die geweſten had verlaten, en onder de Heydenen verkeerde, hem den naam van *Paulus*, als zijnde by hen gemeender en bekender, geeft; en 't is buyten twijfel om die ſelve reden, dat hy in alle ſijne Brieven aan de Kerken uyt de Heydenen geſchreven, hemſelven ſo benoemd: of, ſo hy dien naam naderhand heeft aangenomen, ſo is ſulks na allen ſchijn gedaan by ſijn bekeering, in navolging van de gewoonte en manier van doen der Hebreeën, die wel plegen by eenige ſeldſame en plegtelijke gelegentheden, byſonder by hun overgaan tot een nauw-geſetter en godsdienſtiger levens-wijs, hunne namen te veranderen, en een, die ſy te voren niet hadden, aan te nemen.

IV. In ſijn jeugd wierd hy beſteed in de ſchool van Tarſus, daar hy in alle geleerde konſten en wetenſchappen ten vollen wierd onderweſen, en daar door ongemeene kennis kreeg van alle vreemde en buytenlandſche Schrijvers. Ter ſelver tijd wierd hy mede geſteld aan het leeren van een handwerk en ſtijl van leven, in gevolge van den grooten ſtokregel der Joden (*l*), כל שאינו מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטנות, dat is, *die ſijn ſoon geen ambagt leerd, leerd hem een dief te zijn*; na welken ſy niet alleen dienſtig, maar noodſakelijk oordeelden, dat de geleerdſte en wijſte Rabbinen ſeker handwerk leerden, om, des nood zijnde, daar door te beſtaan. Hierom is, gelijk *Druſius* (*m*) aanmerkt, in hunne ſchriften niet gemeender, dan hen te ſien benamen na hun handwerk, ***Rabbi Joſe*** de leder-bereyder, ***Rabbi Johanan*** de ſchoenmaker, ***Rabbi Juda*** de bakker, e. ſ. v.; een gewoonte, die van de Chriſtenen, byſonder van de Monikken en Aſceten of Devotariſſen in de eerſte tijden (*n*) wierd nagevolgt, van welke elk, neffens ſijn nauwe belofte en by-na ongelooflijke oeffeningen van godsdienſt, dagelijks ſijn ambagt deed, en van ſijner handenwerk beſtond. Edog waren de Joden vry beſorgd, dat het handwerk, dat ſy leerden, niet opſprakelijk of aanſtootelijk, maar, gelijk ſy het noemen (*o*), אומנות נקיה, *reyn*, dat is, eerlijk was, en waren gewoon te ſeggen, dat hy gelukkig was, wien ſijne ouders tot een eerlijk en bequaam beroep hadden gehouden, gelijk ſe ongelukkig oordeelden, dien ſe in een oneerlijk en vuyl werk beſig ſagen. Het handwerk nu, daar de Apoſtel toe gehouden was, was het maken van tenten, welk hy, toen hy reeds tot het Apoſtelſchap geroepen was, om byſondere redenen, nog oeffende (*p*); een eerlijk, egter ſlegt ambagt, waar uyt, gelijk *Chryſoſthomus* aanmerkt (*q*), af te nemen is, dat deſſelfs ouders niet van den beſten en eerſten rang waren, egter een ambagt, dat, byſonder in die oorlog-ſugtige tijden, daar de Legers haar van tenten doorgaans moeſten dienen, vry gemeen en voordeelig was.

Ging ſchool te Tarſen.

En leerde een ambagt.

volgens der Jooden gewoonte.

Die ook van Monikken is gevolgt.

Hy leerde het tente maken.

V. Den omtrek van wetenſchappen dus doorloopen, en vaſte gronden van alle menſchelijke geleerdheyt te Tarſen gelegd hebbende, wierd hy van ſijne ouders geſonden na Jeruſalem, om onder de opſigt van ***Rabban Gamaliël*** (*r*) in de Wet onderweſen te worden. Deſe *Gamaliël* was de ſoon van ***Rabban Simeon***, (niet ſonder ſchijn geoordeeld de ſelve, die in den Tempel *Chriſtus* vond, en in ſijne armen nam), Hoofd of Voorſitter in den Raad van het Sanhedrim, een Leeraar van de Wet; een man

Word geſonden na Jeruſalem,

onder de opſigt van Gamaliël,

die beſchreven word.

(*i*) *Act.* 13. 9. (*k*) *Lightf. Hor. Heb. in* 1 *Cor.* 1. ℣. 1. (*l*) *Talm. Tract. Kidduſch.* *c.* 1. *ap. Buxtorf. in voc.* אומנות. (*m*) *Annot. in Act.* 18. 3, (*n*) *Epiphan.* 80. *p.* 451. (*o*) *Buxt. loc. cit.* (*p*) *Act.* 18. 3. (*q*) *De Laud. S. Paul. Tom.* 5. *p.* 512. (*r*) *Act.* 22. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

man van groote wijsheyt en voorſigtigheyt, en toen het hooft van eene der ſchoolen te Jeruſalem; een man van uytmuntend geſag in het Joodſe Sanhedrim, en Voorſitter (Preſident) in het ſelve, wanneer onſe geſegende Saligmaker voor het ſelve geſteld wierd. Hy heeft geleeft tot een hogen ouderdom, en wierd door *Onkelos* de Joden-genoot, de ſchrijver van de Chaldeuſche uytbreyding, (een man die hem ongemeen beminde en eerde) op ſijn eygen koſten begraven. Deſe *Gamaliël* was het, die voor de Apoſtelen en hun Godsdienſt in den Raad ſo wijſelijk en deftig redeneerde (*s*), en ſelfs, hoewel ik niet weet waarom, een Chriſten word geſeyd geweeſt te zijn (*t*), wien de Apoſtelen, om hunne ſaken te konnen begunſtigen, hadden toegelaten in den Raad der Joden te blijven ſitten. *Chryſippus*, Ouderling van de Kerk te Jeruſalem, voegd'er by (*v*), dat hy de broeders ſoon van *Nicodemus* was, en met hem, neffens ſijn ſoon *Abib*, van *Petrus* en *Johannes* gedoopt is, welk beſcheyd hy ophaalde uyt *Lucianus*, die ook onder *Johannes*, Patriarch van Jeruſalem, aldaar Ouderling was: want die ſeyd in een brief, die van hem nog voor handen is, dat dit, neffens eenige andere dingen, hem in een geſigt door *Gamaliël* ſelfs was bekend gemaakt, welk waar zijnde, ſoude men'er geen beter beſcheyd van konnen wenſchen. Aan de voeten nu van deſen *Gamaliël* ſeyd ons *Paulus* dat hy was opgevoed, ſijn oog hebbende op de gewoonte der Joodſe Meeſters, die, terwijl hunne diſcipelen en leerlingen aan hunne voeten ſtonden, plegen te ſitten, welke ontſaggelijke gewoonte tot de dood van *Gamaliël* duurde, maar daar na in ongebruyk raakte, want, na het ſeggen ſelfs van hunnen Talmud (*x*), *hield de eer van de wet, na dat hunnen ouden Rabban Gamaliël geſtorven was, op, en de ſuyverheyt en het phariſeusſchap liep te niet*, welk de *gloſſa* (de verklaring) ſo uytlegd, dat de menſchen, ſo lang *Gamaliël* leefde, geſond waren, en *ſtaande* in de Wet ſtudeerden, maar hy dood zijnde, ſwakheyt in de wereld inkroop, en ſy genoodſaakt wierden te gaan *ſitten*.

en gemeend word een Chriſten te zijn geweeſt.

Aan deſſelfs voeten was Paulus.

VI. Onder de opſigt van deſen grooten Meeſter wierd de H. *Paulus* opgevoed, en in de kennis van de Wet onderweſen, daar in hy eerlang ſo toenam, dat hy ſijn mede-leerlingen te boven ging (*y*). Te dier tijd waren'er in de Joodſe Kerk verſcheyden ſecten, maar *Paulus* wierd byſonder in de gronden en inſettingen der Phariſeën onderweſen. Van deſe ſecte waren ſijn vader en meeſter, en hy wierd'er byſonder driftig en yverig in. Deſe ſecte was, gelijk hy ons ſelfs ſeyd (*z*), de beſcheydenſte, de nauwgeſetſte van alle andere: om welk te verſtaan het niet te onpas ſal zijn, dat wy de humeuren en manieren van die ſecte een weynig naſpooren. *Joſephus*, hoewel ſelfs een *Phariſeër*, beeld ſe uyt (*a*), Dat ſe *een loos en vernuftig ſlag van menſchen, en ontrent Vorſten ſelfs ſo verkeerd waren, dat ſe niet ſchroomden menigmaal deſelve te verongelijken, en tegen te ſtaan.* En, gelijk hy elders ſeyd (*b*), ſy hadden de gunſt en agting des volks ſodanig gewonnen, dat het geen ſy ſeyden, al was het nog ſo valſch of boosaardig, van het volk voor goed aangenomen wierd: weshalven *Alexander Janneus* op ſijn dood-bed leggende, ſijn Koningin wijſſelijk raadde, dat ſe ſo veel 't mogelijk was met hen ſoude toe houden, en na hun raad en beleyd haar regeering veynſen aan te ſtellen, ſeggende, dat hen misnoegen te hebben gegeven, de grootſte

Hy wierd onderweſen in de ſecte der Phariſeën.

Die beſchreven worden.

Van hun humeur.

(*s*) *Act.* 5. 34. *&c.* (*t*) *Clem. Recognit. lib.* 1. *p.* 16. 17. (*v*) *Apud Phot. cod:* 171. *col.* 384. *Extat. Luciani hac de re epiſtola apud Sur. ad diem* 3. *Aug. p.* 31. *&* *Baron. ad ann.* 415. (*x*) *Sotah. c.* 9. *Halac.* 15. *apud Lightf. Hor. Heb. in Matt.* 13. 2. (*y*) *Gal.* 1. 14. (*z*) *Act.* 22. 3. (*a*) *Antiq. Judaic. lib.* 17. *c.* 3. *p.* 585. (*b*) *Id. ibid. lib.* 13. *c.* 23. *p.* 463.

grootste reden van sijn rampen en ongeluk was geweest, en den haat van dat volk op hem gebragt had. 't Is seker, dat se ongemeen trots en hoveerdig, hardnekkig en eygensinnig waren, alle menschen, uytgenomen henselven, hateden, en die hunnen weg niet wilden inslaan, als boose en verworpelijke menschen uytmaakten, en geweldig yverden, om aanhang te hebben, niet om de selve godsdienstiger, maar booser en wreeder, hoofdiger en grootser, knibbelagtiger en berispender, en met een woord, om haar *tweemaal meer kinderen der helle te maken, dan sy te voren waren (c).* Alle vriendschap en pligt-plegingen bepaalden sy ontrent die van hun party; en de eerste beginselen, die se hunne nieuwe bekeerde inboesemden, waren, dat sy alleen goddelijke menschen, en alle andere maer slaven en sonen van de aarde waren, en daarom bliesen sy hen een grooten drift en vinnigheyt in, tegen alle die van hen verschilden, so dat, wanneer iemand maar een goed woord van onsen Saligmaker sprak, die aanstonds uyt haar gemeenschap gebannen en geworpen, vervolgd en ter dood overgegeven wierd. Tot welken eynde sy de gewoonte hadden, van sig niet alleen van andere en het gemeene volk af te scheyden, maar sig te onderscheyden door eenige bysondere merk-tekenen, hunne lange rokken, *breede gedenk-cedels en groote soomen hunner klederen (d)*, daar door sy dan henselven uyt andere kenbaar maakten. Dese hondsche en quaadaardige grond-regels, en hun onnatuurlijk, oproerig, onregtveerdig, ongevoelig en liefdeloos gedrag, welk hen sekerlijk in de neusgaten der menschen soude stinkende maken, poogden sy te bedekken en te vernissen met een meer dan gemeen voorgeven van godsdienstigheyt; en bysonder waren sy yverig en neerstig in 't geen hun minst kostte, de uyterlijke vertooningen van Godsdienst, en wel meest in pligten, die naast op God sien, gelijk in het veelvuldig vasten en bidden, welk sy veel en lang deden met neerslagtige oogen, en een klagende en gemaakte stem, en dat by-na op alle hoeken der straten. Dus beleeden sy de vertooning van hun Godsdienst, op dat al 't geen sy deden van de menschen, tot hun eygen voordeel mogte gesien worden.

Veragting van andere.

Afscheyding van andere,

en schijnheyligheyt.

VII. Hoewel nu de Phariseën doorgaans sulken inborst en genegentheyt hadden, egter waren'er buyten twijfel eenige onder hen, die beter en opregter waren dan de andere; onder welke wy reden hebben onsen Apostel te rekenen, die evenwel genoeg van dien suurdeessem had, door welke die secte niemand, van een andere party in de Religie, bysonder die nieuw en onlangs opgekomen was, konde verdragen; want wanneer de Joden *Stephanus* steenigden, stond hy'er by, en bewaarde de kleederen van die dat deden. Of hy hemselven te voren aan het veroordeelen van desen onschuldigen en vromen man had schuldig gemaakt, vinden wy niet, maar dit alleen was genoeg om sijn toestemming en welbehagen in het dooden van hem, gelijk als luyds-keels uyt te roepen, weshalven wy elders (e) *Paulus* hemselven over die daad hooren aanklagen en schuldig pleyten: *Wanneer het bloed Stephani uwes getuygen vergoten wierd, stond ik daar ook by, en had mede een welbehagen in sijnen dood, en bewaarde de klederen der gene die hem doodden.* God siet voornamelijk op het hert: en wanneer iemand sijn stem ergens toe gegeven heeft, tekend hem God aan als schuldig, al heeft hy'er verder geen hand in. Dus kan iemand een ander vermoorden met een stilswijgende wensch, of drift en begeerte van sijn siel. In alle sedelijke daden houd God de wil voor de daad, en oordeeld een mensch pligtig aan

Paulus was driftig tegen de Christenen.

Had deel aan de dood van Stephanus.

(c) *Matt.* 23. 15. (d) *ibid.* ℣. 5. (e) *Act.* 22. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

aan sonde, die, hoewel hy'er mogelijk noyt iets ontrent doet, deselve met sijn herte toestemd en goed keurd.

Was een voornaam vervolger der Gemeynte te Jerusalem.

VIII. Het onweder ontrent *Stephanus* begonnen, stak schielijk op, en daar ontstond een heftige vervolging, die de Christenen te Jerusalem jammerlijk benauwde en verstroyde, waar in onse Apostel een der eerste uytwerkers en dienaars was, die alom met een dullen en onversettelijken yver woedde, de heylige opsogt, in de Synagogen strafte, en dwong te lasteren (*f*), andere in gevangenissen wierp, en dan ter dood overgaf.

Krijgt last-brieven, om de Christenen te Damascus te gaan vangen.

Hy was voor den Hogepriester gelijk als een *inquisitor hæreticæ gravitatis*, en wierd van hem gebruykt om de nieuwe Ketters, die tegen de Wet van *Moses* en de overleveringen der Vaderen predikten, op te soeken. Tot dien eynde hebbende reeds de Gemeynte te Jerusalem verwoest (*g*), ging hy tot den Hogenpriester, en bequam van hem order en last, om na Damascus af te gaan, en de Synagogen aldaar te doorsoeken. „Hoe onversadelijk is de woedende en misleydde yver! hoe „rusteloos en onvermoeyd in het uytwerken van haar wreedheyt! De arme Christenen waren reeds genoegsaam verwoest, maar de yver niet vernoegt in deselve te Jerusalem te hebben gequeld en verjaagt, vervolgde haar nog in de buytenlandsche steden, en volgde haar selfs tot Damascus toe (werwaards veele van die vervolgde Christenen, als een schuylplaats, geweken waren) om, die aldaar gevonden wierden na Jerusalem te brengen, en aldaar te straffen: want het Joodse Sanhedrim had niet alleen de magt, om te vangen en te geesselen die tegen hun wetten, binnen hun eygen landpalen, misdeden, maar vermogten, door toegeving en gunst der Romeynen, ook buyten af, daar Synagogen van den grooten Raad te Jerusalem in geloofs-saken af-hangende waren, te senden, om de sodanige gevangen te nemen; gelijk sy dan hier *Paulus* na Damascus sonden, om de Christenen, die hy daar konde vinden, op te halen, ten eynde sy te Jerusalem hun beschuldiging hooren, en vonnis ontfangen souden.

Word onderwegen gestuyt, door een ligt, en stem.

IX. Maar God, die hem tot ander werk verordend, en *van sijns moeders lijf aan tot de verkondiging des Euangelium afgesonderd had* (*h*), stuytte hem in sijn reys en voornemen: want als hy met sijn geselschap op reys, en niet verre van Damascus was, *omscheen hen* onverwagt een straal van *ligt boven den glans der sonne* (*i*), die *van den hemel* neder quam, waar door sy alle, ontsteld en verbaasd zijnde, ter aarden neder vielen, terwijl een stemme tot hem sprak: *Saul, Saul, wat vervolgd gy my?* waar op hy antwoordde: *Wie zijt gy Heere?* die hem seyde *Jesus* te zijn, *dien hy vervolgde*; dat het geen aan de leden gedaan wierd, aan hem, als 't hoofd, wierd gedaan; dat *het hard was de verssenen tegens de prikkels te slaan*; dat *hy hem nu verscheen, om hem te stellen tot een dienaar en getuyge der dingen, die hy had gesien, en in welke hy hem nog verschijnen soude*, en dat hy hem bystaan, verlossen, en tot een groot werktuyg, om de Heydensche wereld te bekeeren, maken wilde. Hier op vraagde hy den Heere, *wat hy wilde, dat hy soude doen?* die hem beval na de stad te gaan, daar hy sijn bescheyd bekomen soude.

Of die van allen gehoord en verstaan wierd.

De reys-genooten van *Paulus* by dit alles tegenwoordig zijnde, *hoorden wel de stemme, maar sagen hem niet, die Paulus aansprak*, egter seyd de Apostel elders (*k*), Dat *sy wel het ligt sagen, maar de stemme des genen, die tot hem sprak, niet en hoorden*: welk so te verstaan is, dat sy wel een verward geluyt, maar geen bescheydene en duy-

(*f*) *Act.* 26. 11. (*g*) *Act.* 8, 3. en *c.* 9. 1, 2. (*h*) *Gal.* 1. 15, 16. (*i*) *Act.* 9. 3--10. *c.* 22. 6. *&c.* en *c.* 26. 13. *&c.* (*k*) *Act.* 22. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

duydelijke woorden hoorden, of 't geen waarschijnlijker is, dat sy onkundig van de Hebreeusche taal, in welke de H. *Paulus* van den Heere wierd aangesproken, de woorden wel hoorden, maar den sin en meening derselven niet verstonden.

X. *Paulus* raakt ondertusschen weder van de aarde op, maar hoewel hy sijn voeten vond, egter had hy sijne oogen verlooren, want hy wierd *door de heerlijkheyt van dat ligt blind*, en dienvolgende door die met hem waren na Damascus geleyd (*l*), in welken toestand hy aldaar *drie dagen bleef, en ondertusschen niet en at, nog dronk.* Te dier tijd konnen wy met waarschijnlijkheyt seggen, dat hy dat gesigt en die verrukking had, in welke hy *ten derden hemel* opgenomen wierd, daar hy groote en onuytsprekelijke dingen sag en hoorde (*m*), en in de verborgentheden des Euangeliums ten vollen onderwesen wierd, waarom hy elders (*n*) rond uyt seyd, Dat *hy het Euangelium, dat hy predikte, niet van menschen, maar door de openbaringe Jesu Christi geleerd had.* Ter selver tijd was te Damascus eenen *Ananias* (*o*), een godvresend en godsdienstig man, die, gelijk ons de Oude seggen, een van de seventig Discipelen, en waarschijnlijk de eerste stigter van de Christen-Kerk in die stad, was; een man, die wel een Christen was, maar by alle Joden groot aansien had. Aan desen verscheen onse Heer, en beval hem te gaan in sulken straat, en sulken huys, en aldaar te *vragen na eenen, met name Saulus van Tarsen, die in den gebede was, en hem in een gesigte had sien tot hem komen, om hem, op dat hy weder mogt siende worden, de hand op te leggen.* *Ananias* was op 't noemen van dien man wat ongerust, als hebbende van sijne bloed-dorstige inborst en uytwerkingen gehoord, en wetende met wat last hy tot die stad afgekomen was. Maar onse Heer, om hem dese vreese te benemen, seyde hem; Dat hy een quade bevatting van die man had; Dat hy hem had aangenomen, tot *een uytverkoren vat*, om het Euangelium den Joden en Heydenen, en selfs voor de grootste Magten der wereld te prediken; en maakte hem bekend, wat groote saken den selven om sijnent wil lijden, en dat hy ketenen en gevangenissen, smerten en geesselingen, honger en dorst, schipbreuk en de dood ondergaan soude: waar op *Ananias* tot hem ging, *hem de handen opleydde*, en seyde *van onsen Heer tot hem gesonden te zijn, op dat hy weder siende, en met den H. Geest vervuld soude worden*; welk so dra niet gedaan was, of aanstonds vielen dikke vliesen als schellen van sijne oogen af, en hy wierd siende. Straks daar na wierd hy gedoopt en plegtelijk in het Christen geloof ingewijd; waar op hy hem by de Discipelen, die in die stad waren, voegde, tot geen minder vreugde dan ontsetting van de Gemeynte, dat de Wolf so schielijk sijn wreedheyt afleydde, en de sagtmoedige natuur van een Lam aannam, en dat hy, die even te voren sulken vinnigen vervolger was, nu niet alleen wierd een belijder, maar een prediker selfs van dat geloof, welk hy te voren bestreden en verwoest had.

Paulus wierd blind.

De tijd van sijn opneming in den derden hemel is waarschijnlijk toen geweest.

Ananias word tot Paulus gesonden.

Die hem de handen opleydde c. s. v.

Paulus word gedoopt:

en van een Wolf een Lam.

(*l*) *Act.* 22. 11. (*m*) 2 *Cor.* 12. 1. &c. (*n*) *Gal.* 1. 11. 12. (*o*) *Act.* 9. 10--21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

TWEEDE AFDEELING.

Van Pauli bekeering af tot het Concilie te Jerusalem toe.

INHOUD.

Paulus *verlaat* Damascus, *en waarom. Sijn drie-jarige bediening in* Arabien. *Sijn wederkomst te* Damascus. *De grootheyt van die stad. Der* Joden *voornemen om* Paulus *te overvallen, en hoe hy hunne handen ontquam. Sijn komste te* Jerusalem, *en omgang met* Petrus *en* Jacobus. *Sijn vertrek van daar. De Discipelen te* Antiochien *eerst* Christenen *genaamd. Wanneer dat geschiedde, en door wie. De plechtelijkheyt desselfs. De nadruk des woords* Χρηματίσαι. *Wat* Χρηματισμὸς Ἀντιοχέων *betekend.* Pauli *reyse na* Jerusalem *met de liefde-gaven. Sijn togt na* Cypren, *en planting van het Christendom aldaar.* Elymas *staat hem tegen, en word swaarlijk gestraft. Des* Stad-houders *bekeering. Hy predikt den* Joden *te* Antiochien *in* Pisidien. *Geneest te* Lystren *eenen kreupelen. Spreekt tot het volk over hunne afgodery. De wijse van des Apostels redeneering aangewesen, en sijn redenvoering over het wesen en de voorsienigheyt Gods opgehelderd. Hy versterkt de Kerken in het geloof. De twist van* Paulus *met* Petrus *te* Antiochien. Paulus *verhaald daar van in de Kerk-vergadering te* Jerusalem.

Paulus vertrekt uyt Damascus; na Arabien, daar hy drie jaren predikt. Keert weder na Damascus, daar de Joden den Koning tegen hem ophitsen. Damascus word beschreven.

I. De H. Apostel bleef niet lang na sijn bekeering te Damascus, maar zijnde onmiddelijk uyt den hemel gewaarschouwt, waarschijnlijk in die verrukking, in welke hy aldaar wierd opgenomen, wagtte na niemands raad, op dat hy sijn sending en authoriteyt niet scheene van menschen te hebben, en *het hemelsch gesigt niet ongehoorsaam* zijnde, vertrok ten eersten uyt die stad, en na allen schijn te schielijker, om den haat der Joden en de uytwerkingen van hunne boosheyt en woede, die hy voorsag hem sekerlijk te sullen overvallen en vervolgen, te ontwijken. Hy vertrok dan van daar na Arabien, (te weten, na dat gedeelte dessells, dat de χώρα Δαμασκηνὴ, het Land van Damascus naast lag; selfs wierd Damascus somtijds, als wy aanstonds uyt *Tertullianus* sullen aantekenen, voor een gedeelte van Arabien gerekend) daar hy de eerstelingen van sijn dienst besteedde, en drie jaren lang alom predikte (*a*). Ten eynde van welke hy weder keerde na Damascus, in de Synagogen opentlijk predikte, en de Joden van de waarheyt sijner Religie, en dat *Jesus* de *Messias* was, overtuygde (*b*): die hier over toornig en verwoed zijnde, raad hielden om hem te dooden, daar toe sy geen beter middel wisten, dan de Overigheyt tegen hem te verbitteren, en gaande te maken. Damascus was een stad, die niet min vermaard was wegens haar oudheyt, (also se, indien niet gebouwt is van *Abrahams* Rentmeester *Eliezer*, ten minsten hem de naam van de *Damascener* * gegeven heeft als wegens haar sterkte, kostelijkheyt en goede gelegentheyt. Sy was de voornaamste stad van Syrien (gelijk eertijds *Justinus* (*c*), en na hem de *Arabische Land-beschrijver* (*d*) ons hebben berigt, en sy reeds voor hun beyde van *Jesaias* (*e*) *het hooft van Syrien*

(*a*) *Gal.* 1. 17, 18. (*b*) *Act.* 9. 23. 2 *Cor.* 11. 32, 33. * *Gen.* 15. 2. (*c*) *Justin. lib.* 36. *c.* 2. *p.* 425. (*d*) *Geograph. Nub. Clim.* 3. *part.* 5. *p.* 116. (*e*) *Jes.* 7. 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rien ראש ארם genoemd is) gelegen in een gesonde lugt, en op een heel vrugtbaren grond, bewaterd met de aangenaamste bronnen en rivieren, rijk in koophandel, verciert met pragtige gebouwen, schoone en kostelijke tempelen, en versterkt met sterke wagten en besettingen, ten opsigt van welk alles *Julianus* (*f*) deselve noemd *de Heylige en groote stad*, καὶ τῆς Ἑῴας ἁπάσης ὀφθαλμὸν, *en het oog van 't geheel Oosten.* Sy was gelegen tusschen den Libanon en Hermon: en hoewel se eygentlijk behoord aan Syrien, egter *Arabiæ retro deputabatur*, gelijk ons *Tertullianus* seyd (*g*), *eertijds wierd se gerekend onder Arabien*, en dus was se te dier tijd onder de regeering van *Aretas* (schoon-vader van *Herodes Antipas* de *Vier-vorst*, die *Aretæ* dogter eerst had getrouwt, maar daar na verstiet (*h*), waar uyt tusschen die twee Vorsten een oorlog ontstond) Koning van 't steenagtig Arabien, een Vorst, die aan het Roomsche rijk cijnsbaar was.

Haar Koning was Aretas.

Dese had over Damascus gesteld een ἐθνάρχης, Land-voogd, die over het geheel Damasceens Syrien gesag had, des Konings Stadhouder was, en in die stad, als zijnde een plaats van groote aangelegentheyt, altijd sijn verblijf-plaats had.

Die daar een Stadhouder had.

By desen vervoegden sig de Jooden, en overreedden hem door alle loose en snoode redenen, mogelijk met het voorgeven, also de Romeynen en dien Koning te dier tijd oorlog voerden, dat hy een verspieder was; waar op aanstonds de poorten gesloten, de wagten verdubbeld, en alle mogelijke middelen, om hem in handen te krijgen, gebruykt wierden:

Door aanrading der Joden soekt die Paulum te vangen.

maar de Discipelen, om hun wreed voornemen te verydelen, setteden hem by nagt in een mand, en *lieten hem door een venster over de muur neder* (*i*). De plaats daar dat geschied is, seyd men (*k*), word nog getoont aan de reysigers, niet verre van de poort, die nog heden daarom de *poort van Paulus* genoemd word.

Hoe hy 't ontquam.

II. Dus ontkomen zijnde, nam hy sijn weg na Jerusalem, daar hy na sijn aankomst sig by de Gemeynte voegde.

Komt te Jerusalem.

Maar (*l*) sy alle, gedenkende aan sijn voorige levenswijs, vreesden hem, en schuwden sijn geselschap, tot dat *Barnabas* hem tot *Petrus*, die toen nog niet in de gevangenis geworpen was, en tot *Jacobus* onses Heeren broeder, Bisschop van Jerusalem, leydde, en hen verhaalde hoe hy op den weg van den Heere bekeerd was: waar op hy toegelaten wierd gemeensaam met haar uyt en in te gaan, en daar vijftien dagen bleef (*m*), predikende in den name *Christi*, en wederleydde met groote vrymoedigheyt de Griekfche Joden.

Daar hem de broeders eerst vreesden, maar daar na gemeensaam aannamen.

Maar hier wierden hem wederom strikken geleyd, om door een rusteloose boosheyt hem in 't net te brengen. Dog hy wierd van God in een gesigte gewaarschouwt, dat sijn getuygenis aldaar geen ingang soude vinden; dat hy daarom vertrekken, en sig tot de Heydenen keeren soude, weshalven de broederen hem na Cesareën geleydden, van waar hy na Tarsen, sijn geboorte-plaats, overscheepte (*n*),

Op Godlijke waarschouwing vertrekt hy na Cesareën.

waar van daan hy niet lang daar na door *Barnabas* na Antiochien (*o*), om hem in het voortsetten van de Christen Leer aldaar behulpsaam te zijn, gehaald wierd, daar sy een geheel jaar in dat werk besteedden.

Van daar na Tarsen.

Na Antiochien;

Nu was het, dat *de Discipelen te Antiochien eerst Christenen genaamd* wierden (*p*), in gevolge van de gewoonte aller leerlingen, die henselven na de eerste uytvinders en grond-leggers derselven plegen te benoemen. Te vooren wierden sy gemeenlijk Nazarenen genoemd (*q*), als zijnde Discipelen en navolgers

daar de naam van Christenen eerst opkomt.

(*f*) *Epist.* 24. *p.* 145. (*g*) *Adv. Marci, lib.* 3. *c.* 13. *p.* 404. (*h*) *Joseph. Antiq. lib.* 18. *c.* 7. *p.* 626. (*i*) *Act.* 9. 25. (*k*) *G. Sion & J. Hesron. de Urb. Orient. c.* 4. *p.* 11. (*l*) *Act.* 9. 26. *&c.* (*m*) *Gal.* 1. 18, 19. (*n*) *Act.* 9. 30. (*o*) *ibid.* 11. 25, 26. (*p*) *ibid.* (*q*) Ναζαραῖοι τὸ παλαιὸν ἡμεῖς, οἱ νῦν χριςιανοὶ. *Euseb. de loc. Heb. in voce* Ναζαρὲθ.

van *Jesus van Nazareth*, een naam, met welken de Joden nog hedensdaags deselve uyt schimp noemen, met het selve oogmerk, als eertijds de Heydenen hen den naam van Galileërs gaven. Die naam van Nazarenen wierd naderhand de bekeerde Joden gegeven, die de Wet en 't Euangelium onder malkanderen vermengden, en uyt het Jodendom en Christendom eene Religie smeedden. Desen eerweerdigen naam nu van Christenen wierd den leerlingen van den gekruysten *Jesus* gegeven te Antiochien, ontrent het begin, gelijk ons een oud Historie-schrijver (*r*) berigt, van de regeering des Keysers *Claudii*, tien jaren na *Christi* hemelvaart: ja, hy voegt'er by, dat *Euodius* even te vooren Bisschop van die plaats geworden, hen, die te voren Nazarenen en Galileërs genoemd wierden, den naam van Christenen gaf: τῦ αὐτῦ ἐπισκόπυ εὐοδίυ προσομιλήσαντος αὐτοῖς, καὶ ἐπιθήσαντος αὐτοῖς τὸ ὄνομα τῦτο: πρώη γὰρ Ναζαρῶιοι ἐκαλῦντο· καὶ Γαλιλαίοι ἐκαλῦντο οἱ χριςιανοὶ, gelijk de woorden van mijnen Schrijver zijn. Ik kan niet voor-by, 't geen seker geleerd Man (*s*) heeft aangemerkt, dat het woord χρηματίσαι (*genaamd wierden*), dat *Lucas* gebruykt, medebrengt sulks door een openbaar geschrift, en verklaring van de geheele Gemeynte geschied te zijn, volgens het gebruyk van dat woord in de beveelen en uytroepingen der Keysers in die tijden, die geseyd wierden χρηματίζειν henselven te benamen, wanneer sy opentlijk lieten uytroepen, hoe se wilden genoemd wesen. Wanneer een Provintie haarselven aan het Roomsche rijk onderwierp, was de Keyser gewoon door een openbaar Edict χρηματίζειν ἑαυτὸν hemselven de regeering en 't gebied daar over toe te schrijven, en het volk eenige groote voorregten en vryheden te verleenen, om welk dankelijk te erkennen het volk die tijd gemeenlijk tot hun tijd-wortel, of het begin van hun tijd-rekening stelden. Dus was het, na 't seggen van even gemelden Geschiedenis-schrijver (*t*), met die van Antiochien, en daarom wierd hunne openbare tijd-wortel (*v*), genoemd de χρηματισμὸς τῶν Ἀντιοχέων, en begon also hunne rekening van de *inschrijving of aan-neming der Antiochiers*. Gemerkt nu dat woord doorgaans so genomen wierd, en *Lucas* van Antiochien geboortig was, so gebruykt hy het, om de openbare verklaring, waar door de leerlingen in dien godsdienst henselven den naam van Christenen toeschreven, uyt te drukken.

Wanneer en door wien.

χρηματίζειν wat kragt heeft.

Wanneer gebruykt.

III. Ontrent dese tijd quam een vreeslijke hongersnood, door *Agabus* voorsegd (*x*), over het geheele Roomsche rijk, en bysonder over Judea, weshalven de Christenen te Antiochien met hunne benauwde broederen medelijden hebbende, merkelijke hand-reyking tot derselver verquikking en onderstand versamelden, en 't selve door *Barnabas* en *Paulus* na Jerusalem sonden, die dese boodschap aannamen, en uytgevoerd hebbende, weder na Antiochien keerden (*y*). Hier nu wierd hen, terwijl sy in den openbaren dienst besig waren, door den H. Geest geopenbaard, dat se *Barnabas* en *Paulus souden afsonderen* (*z*), om elders het Euangelium te gaan prediken; 't welk aanstonds geschiedde, *want sy vasteden, en baden, en hen de handen opgelegd hebbende, lieten sy se gaan*: waar op sy vertrokken na Seleucien, en van daar over seylden na Cypren, daar sy te Salamis, een groote stad in dat eyland, in de Synagogen der Joden predikten, en van daar gingen na Paphos, de verblijf-plaats van *Sergius Paulus* Stadhouder in dat eyland, een man van groot verstand en wijsheyt, maar die hemselven jam-

Hongersnoot in Judea. Handreyking derwaards gesonden.

Barnabas en Saulus op order van den H. Geest afgesondert: vertrekken na Cypren.

(*r*) *Joan. Antiochen. in Chronol.* MS. *à Selden. cit. de Synedr. lib.* 1. *c.* 8. *p.* 226. *Vide Suid. in voce* Ναζωραῖος. (*s*) *J. Greg. not. & observ. c.* 36. (*t*) *J. Antioch. Chron. lib.* 9. (*v*) *Epocha, of æra.* (*x*) *Act.* 11. 28-30. (*y*) *ibid.* 12. 25. (*z*) *ibid.* 13. 1. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

jammerlijk liet misleyden door de godloose snoodheden van *Bar-Jesus*, een Joodsch bedrieger, die sig selven den naam van *Elymas*, dat is, Toveraar, gaf, de Apostelen met alle geweld tegenstond, en den Stadhouder van het geloove sogt af te keeren: ja seker Schrijver (*a*), die meend oud genoeg te zijn om het te weten, schijnt te kennen te geven, dat hy de leere van den H. *Paulus*, en 't geloove in *Christus* niet alleen tegensprak, maar ook daar tegen werkte. Wat hier van is, of niet, de Stadhouder liet de Apostelen roepen; daar dan de H. *Paulus* eerst *Elymas* aanviel, en hem scherpelijk sijn boosaardig tegenstaan tegen de waarheyt verweten hebbende, hem aanseyde, dat de goddelijke wraak nu gereed stond om hem te overvallen; waar op hy aanstonds blind wierd. De wrake Gods hield hier in een soort van een effene gelijkmatigheyt, hem straffende met het verlies van sijne ligchamelijke oogen, die so opsettelijk en boosaardiglijk de oogen van sijn siel voor het ligt des Euangeliums had gesloten, en niet alleen in die blindheyt, duysternis en onwetenheyt selfs wilde blijven, maar ook andere poogde in dien selven staat te brengen. Dese wonderdaad dede de schaal by den Stadhouder overslaan, so dat hy ten eersten tot het geloove bekeerd wierd.

daar sy door Elymas wierden tegengestaan; die met blindheyt gestraft wierd.

IV. Na desen gewenschten uytslag in Cypren, reysde hy na Pergen in Pamphilien; van waar hy in plaats van *Johannes Marci*, die na *Jerusalem* wederkeerde, *Titus* by hem nam, en dus t'samen van daar hun reys namen na Antiochien, de Hoofdstad van Pisidien (*b*); daar sy in de Synagoge der Joden op den Sabbath nedersaten, en van de Overste der Synagoge versogt wierden, om, so sy een woord der vertroosting hadden, tot het volk te spreken. Dit dede *Paulus* met een wijdloopig en welsprekend voorstel, daar in hy haar ververst de menigvuldige en groote weldaden, met welke God de Joden, van de eerste opkomst hunner Natie af, gesegend, en die alle met het senden van sijn Soon, om de Messias en Saligmaker te zijn, gekroond had; Dat de Joden desen regtveerdigen en onschuldigen wel in hunne onwetentheyt hadden gekruyst; maar dat God na sijne voorseggingen, hem uyt den dooden had levendig gemaakt; Dat sy door hem vergevinge der sonden predikten: en dat het door hem alleen was, dat eenig mensch oyt geregtveerdigt, en van de schuld en veroordeeling, die alle die pragtige ceremonien, en bediening van de Wet *Mosis* noyt konden weg nemen, vrygesproken word, en dat sy daarom wel souden doen, indien sy haar niet stelden tegen den weg der saligheyt, op dat se niet over hen mogten brengen den vloek, die God door sijn Propheten eertijds den Joden over hun hardnekkigheyt en verwaarloosing gedreygd had. Die reden had kragt, want de Heydenen, reeds Joden-genooten geworden, baden de Apostelen, dat sy tegen den naasten Sabbath over die selve stoffe, met hen nogmaals wilden spreken; waar tegen de Apostelen hen ook vermaanden in 't geloof van die dingen onversettelijk te blijven. De gestelde dag was so haast niet verschenen, of by-na de geheele stad quam te samen, om hen te hooren. Maar de Joden dat siende, begonden, door den geest van nijdigheyt gaande geworden, de Apostelen tegen te spreken, en te lasteren, waar op de Apostelen vrymoedig sonder eenige vreese hen te kennen gaven, dat God haar bevoolen had eerst het Euangelium den Joden te prediken, maar nu die het so hardnekkig verwierpen, haarselven souden keeren tot de Heydenen, welk wanneer de Heydenen hoorden, waren sy over die aangename boodschap verblijd, en presen het woord des Heeren, so dat so veel van hen, als'er geordonneert (en aldus

Van daar komt hy te Pergen, en na Antiochien in Pisidien; daar Paulus predikt; welk de Heydenen aannamen, maar door de Joden wierd wederstaan,

(*a*) *Dionys. Areop. de Divin. nomin. c.* 8. *p.* 623. (*b*) *Act.* 13. 13--52.

aldus bereyd) waren ten eeuwigen leven geloofden, en de prediking der Apostelen aannamen, niet alleen daar, maar ook het geheele land daar rondom: waar over de Joden nog meer verbitterd, overleg maakten, hoe se van hem souden ontslagen worden; tot dien eynde maakten se op eenige godsdienstige, en eerlijke vrouwen, om hare mannen, personen van den eersten rang en staat, daar over aan te spreken, welk dan het middel was, waar door se uyt hare landpalen gedreven wierden. *Paulus* en *Barnabas* dus uytgeworpen, schuddeden het stof van hunne voeten, tot een getuygenis tegen hunne ondankbaarheyt en ongelovigheyt, en vertrokken.

en verdreven.

Komt tot Iconien, en hoe hy onthaalt wiert.

V. De eerste plaats, werwaards sy gingen, was Iconien (*c*), daar se in den beginne vriendelijk wierden onthaald, en voorspoedig waren; doordien God hunne Leer door 't getuygenis van tekenen en wonderen versegelde en bekragtigde. Maar ook hier wierd der Joden boosheyt gaande, en sy wekten het volk tegen hen op tot oproer en oploop, so dat sy selfs hoorden van hun voornemen, om hen te steenigen, weshalven sy tijdelijk na Lystren vlugteden, daar sy het Euangelium verkondigden, en door een wonderdadige genesing den weg voor sig openden: want *Paulus* siende een man, die onmagtig aan sijne voeten, en van sijns moeders lijf af kreupel geweest was, genas hem met een woord sprekens; het volk dese wonderdaad siende, maakte met hun reden een besluyt, dat daar in iets goddelijks was, maar schreven die door misgreep aan de werktuygen toe, en riepen uyt: *De Goden zijn* uyt den hemel *tot ons* in menschen gedaante *neder gekomen*, en noemden *Paulus*, om dat hy het woord voerde, *Mercurius*, de God van welsprekentheyt, en *Barnabas*, ter oorsaak van sijn meerder-jarigheyt en statelijkheyt, *Jupiter*, de Vader hunner goden; waarom het de Syrische vertaalder overset door ܡܪܝܐ ܐܠܗܐ, *den Heere, den opperste der Goden.* Dit gerugt de geheele stad over verspreyd zijnde, quam de Priester van *Jupiter* met ossen, die na de wijse der Heydenen met kranssen versiert waren, aan het huys der Apostelen, om hen offerhande te doen, welk de Apostelen merkende, scheurden sy aanstonds, uyt verfoeying en afgrijsen voor sulken onbehoorlijken eer-bewijs, hunne klederen, en seyden hen; Dat sy menschen waren van het selve maaksel, van gelijke bewegingen en swakheden, gelijk als sy; Dat het doelwit van hun prediken was, hen van die ydele afgoderyen en bygeloovigheden te bekeeren, tot den dienst van den waren God, den grooten Maker van de wereld, die wel in voorledene tijden de Heydenen had aan henselven overgegeven, om te gaan in hunne eygene wegen van den afgodischen dienst, edog hemselve genoegsaam had bekend gemaakt door de geduurige blijken van sijn goedertierene en mildadige voorsienigheyt, kroonende het jaar met vrugtbare tijden, en op veele andere wijsen sijne vriendelijkheyt en weldadigheyt aan het menschelijk geslagt betoonende.

Vlugt na Lystren.

Daar het genesen van een kreupelen

hem en Barnabas voor Goden doet aansien.

Men wilde aan haar offeren.

Deftige reden daar tegen.

Die uytgebreyd word.

VI. Een kort gesprek, maar ten hoogsten redelijk en overtuygend, weshalven het niet te onpas sal zijn, dat wy over het selve onse gedagten een weynig laten gaan, en beschouwen wat order de Apostel gebruykt om die blinde afgoden-dienaars te overtuygen. Hy bewijst, dat men godlijke eere alleen schuldig is aan God, als het Aller-opperste wesen; en dat'er een opperst en oneyndig wesen is, toond hy uyt desselfs werken van *schepping* en *voorsienigheyt*. Schepping, *Hy is*, seyd hy, *de levendige God, die gemaakt heeft den hemel en de aarde, de zee, en al 't geen in deselve is.* Voorsienigheyt, *hy laat hemselven niet onbetuygt, goed*

(*c*) *Act.* 14. 1--17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

goed doende en van den hemel gevende regen en vrugtbare tijden, en alſo vervullende onſe herten met ſpijſe en vrolijkheyt (*d*). Geen reden nu is bequamer en kragtiger om op 's menſchen gemoed te werken, dan deſe: *'t Geen van God kennelijk is* (*e*), *is in haar openbaar, want God heeft het haar geopenbaard: want ſijne onſienlijke dingen worden van de ſchepping der wereld aan uyt de ſchepſelen verſtaan en doorſien beyde ſijne eeuwige kragt en Godlijkheyt;* alſo het onmogelijk ſchijnt de geſchapene ſaken onſijdig te beſchouwen, ten zy men alomme de voetſtappen van een oneyndige wijsheyt, magt en goetheyt klaarlijk beſpeure. Wie kan de hemelen aanſien ſonder daar in aan te merken een almagtige wijsheyt, daar door die opperſtreek aardig verſierd, die omtrekken van elkander onderſcheyden, en de hemelſche ligten in een onophoudelijke beweging gehouden worden? daar door de Son in 't midden der hemelen geplaatſt is, om ſijn ligt en warmte allen gedeelten der wereld eenparig mede te deelen, en de aarde, door te grooten nadering van ſijne brandende ſtralen, niet te verbranden, waar door dan de ſchepſels verquikt en gekoeſterd, de aarde door den mildadigen invloed van een levendig-makende warmte met bloemen en vrugten beſwangerd, en de verwiſſelingen en tijden des jaars door hun vaſte en gereguleerde omkeeringen onderſcheyden worden. Waar van komt het, dat die groote hemels-ronden in geduurige beweging, en altijd op de ſelve wijſe blijven, als om dat'er een hoger magt is, die deſe groote raderen gaande houd? Wie is het *die de wolken opweegd in een weeg-ſchale* (*f*)? *Die voor den ſtortregen een waterloop, en voor het weerligt der donderen eenen weg uytdeeld* (*g*)? *Wie kan de lieflijkheden van het ſeven-geſternte binden, of de ſtrengen Orions los maken? Of wie kan de Mazzaroth in haren tijd voortbrengen, en den wagen met ſijne kinderen leyden?* Geſchied dit by geval, of door het verborgen beſtel van de oneyndige wijsheyt? Wie kan denken op de wonderbare dunheyt en ſuyverheyt des lugts, en hoe deſelve ſo onmiddelijk tot de groote eynden van de ſchepping diend, als zijnde de ſchatkamer van de levendige ademing aller levendige ſchepſelen, ſonder welke het in 't naaſte oogenblik ſijne levens-dagen ſoude eyndigen, ſonder de Goddelijke wijsheyt, die dat alles ſo beſtierd, daar in aan te merken? Keeren wy ons tot de aarde nederwaards, daar ontdekken wy een Goddelijke voorſienigheyt, die deſelve met de zuylen van een oneyndige magt onderſchraagd, het *Noorden over het woeſte uytbreyd, en de aarde aan een niet hangt* (*h*); een voorſienigheyt die deſelve met de grootſte verſcheydenheyt van allerley wonderlijke en nutte ſchepſelen vervuld, en die alle elk na hun aart ſelfs onderhoud. Hy is het, die het gras bekleed met een aangename groente, *Die het jaar kroond met* ſijne bevallige *goedheyt*, en *de daalen bedekt met kooren* (*i*); Die *het gras doet uytſpruyten voor de beeſten, en het kruyd tot dienſt des menſchen, doende het brood uyt de aarde voortkomen, ende den wijn, die het herte des menſchen verheugd, doende het aangeſigte blinken van olye, ende het brood, dat het herte des menſchen ſterkt* (*k*); Die de *lelyen*, welke niet *arbeyden* nog *ſpinnen*, ſo verſierd, dat ſe *Salomo* in alle ſijne heerlijkheyt en praal-ſtatie te boven gaan (*l*). Laat ons onſe aanmerkingen van het

(*d*) Καί τοι νὴ τὸν Δία καὶ τοὺς Θεοὺς, ἓν τῶν γεγονότων ἀπήρκει πρὸς τὸ αἰδεῖσθαι τῆς προνοίας, τῷ γε αἰδήμονι καὶ εὐχαρίστῳ· καὶ μή μοι νῦν τὰ μεγάλα; αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκ πόας γάλα γεννᾶσθαι, καὶ ἐκ γάλακτος τυρὸν, καὶ ἐκ δέρματος ἔρια· τίς ἐστιν ὁ πεποιηκὼς ταῦτα, ἢ ἐπινενοηκώς; οὐδὲ εἷς φησιν· ὢ μεγάλης ἀναισχυντίας, καὶ ἀναισθησίας. *Arrian. Differt. lib.* 1. *c.* 16. *p.* 126. (*e*) *Rom.* 1. 19, 20. (*f*) *Job* 28. 25. (*g*) *Job* 38. 25, 31, 32. (*h*) *ibid.* 26. 7. (*i*) *Pſal.* 65. 12, 14. (*k*) *ibid.* 104. 14, 15. (*l*) *Matt.* 6. 28, 29.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

land overbrengen tot de zee, en daar sullen wy niet min ontmoeten de wijse uytwerkingen van een oneyndig verstand; een seer ruyme zee gepastelijk geschikt tot koophandel en omgang der menschen van het eene gewest met die van het andere; een zee vervuld met groote en wonderbare visschen, en verrijkt met schatten der diepte. Wie, dan een Almagtigen arm, kan *de zee met deuren toesluyten (m)*, met een onversettelijk besluyt bepalen, dat se niet verder gaan kan, en haar woeste en rasende golven vast houd, met geene andere koorden dan van sand? Wie stilt het onweder, als hy den storm gebied, en brengt den zee-man, wanneer hy in de grootste gevaren radeloos is, tot sijn gewenschte haven? *Die met schepen ter zee afvaren, handel doende op de groote wateren, sien de werken des Heeren, en sijne wonderwerken in de diepte (n).* So onmogelijk is het voor een mensch, sijne gedagten op eenig gedeelte van al 't geene geschapen is te laten gaan, sonder allesins genoegsaam daar in te ontdekken een oneyndig wijs, goed en almagtig wesen. Dus veel vond ik goed tot opheldering van des Apostels bewijs te seggen. Hier uyt nu maakt hy een onwedersprekelijk besluyt; Dat het ten hoogsten redelijk is desen grooten Schepper en weldoender te eeren en aan te bidden, en de eere, die men hem alleen schuldig is, geensins over te brengen op menschen van swakke en sondige bewegingen, en veel min op stomme beelden, die hunselven nog maken nog helpen konnen. Een reden, die wel vry klaar en aannemelijk, en voor het kleynste verstand gepast was, egter *de schare nauwlijks wederhouden konde, dat se haar niet en offerde (o).* Maar hoe haast wendde de wind sig na eenen anderen hoek! De oude drift der Joden bleef nog de selve om hen te vervolgen: dese komende van Antiochien en Iconien, verbitterden en beroerden de menigte, so dat sy, die even te voren hen hielden voor Goden, nu arger handelden dan gemeene menschen, ja dan slaven: want sy vielen met een groote woede op den H. *Paulus* aan, steenigden hem, so sy meenden, ter dood, en sleepten hem buyten de stad, daar de Christenen van die plaats t'samen gekomen zijnde, waarschijnlijk om hem te begraven, rees *Paulus* gelijk als uyt den dooden op, en stond in het midden van hen: dog vertrok des anderen daags van daar na Derben.

Wispelturigheyt der schare.

Pauli reysen, vermaningen, orders.

VII. Hier predikte *Paulus* en *Barnabas* het Euangelium, en keerde van daar na Lystren, Iconien en Antiochien, dat in Pisidien gelegen is, versterkende de Christenen aldaar in het geloof en de belijdenis der Christen leer, hen ernstig vermanende tot standvastigheyt, om door de verdrukkingen en vervolgingen, die de belijders des Euangeliums te verwagten hadden, niet moedeloos te worden (p): Tot welken eynde sy met vasten en gebeden Herders en Opsienders in alle Kerken verkooren, en, haar de genade Gods bevoolen hebbende, elders henen trokken. Dus door-reysden sy Pisidien, en quamen van daar in Pamphilien, en het woord tot Pergen gesproken hebbende, gingen sy af na Attalien, van waar sy, hun last en bediening dus verre voltrokken hebbende, na Antiochien in Syrien, de plaats van waar sy uytgesonden waren, wederkeerden. Hier nu verhaalden sy de Gemeynte hunne reysen, de voorspoed derselven, en hoe grooten deure daar door tot bekeering van de Heydensche wereld geopend was (q).

Komste tot Antiochien.

Alwaar het berugt verschil rees.

VIII. Ten tijde nu van *Pauli* verblijf tot Antiochien ontstond aldaar 't berugte verschil (r) over de onderhouding van de Mosaïsche Kerk-wetten, verwekt

(m) *Job* 38. 8, 11. (n) *Psal.* 107. 23, 24. (o) *Act.* 14. 18. &c. (p) *ibid.* ℣. 21. &c. (q) *ibid.* ℣. 27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verwekt en gedreven door eenige bekeerde Joden, die uyt Judea derwaards afgekomen waren, waar uyt onder het volk geen kleyne onlust en onrust rees. Tot slissing van dien, vond de Kerke van Antiochien goed *Paulus* en *Barnabas* af te senden, en daar over met de Apostelen en de Kerk van Jerusalem raad te plegen; die dan derwaards reysende onderwegen den Broederen hun voorspoed in het bekeeren der Heydenen verhaalden. Tot Jerusalem gekomen zijnde vervoegden sy henselven ten eersten by *Petrus*, *Jacobus* en *Johannes*, welken aldaar voor pijlaren en de voornaamste gehouden wierden, die hen vriendelijk onthaalden, en *de regterhand der gemeenschap* gaven (*s*). Dese nu uyt het verhaal van den H. *Paulus* verstaande, dat het Euangelium der voorhuyd hem was toebetrouwt, gelijk *Petro* dat van de besnijdenis, stemden dat toe, en keurden voor goed, dat *Petrus* den Joden, en *Paulus* den Heydenen prediken soude. Vervolgens wierd een Concilium vergadert (*t*), waar in *Petrus* sijn gevoelen voorstelde, en *Paulus* en *Barnabas* (tot een bewijs, dat de Heydenen, hoewel onbesneden, Gode niet min aangenaam waren, dan de Joden met alle hunne wettische Kerkseden en voorregten) verhaalden, hoe groote saken God door hunnen dienst onder de Heydenen had uytgevoerd: welk alles daar op uyt quam, dat de Heydenen aan de Wet van *Moses* niet verbonden waren, en daarom eenige uyt het midden van hen, nevens *Paulus* en *Barnabas* souden worden afgesonden, om de regels en het besluyt van die Kerk-vergadering, na Antiochien over te brengen, en alsso haar over die saak volkomen genoegen te geven. Maar hier van sullen wy elkers nader spreken.

Paulus word daarom na Jerusalem gesonden.

Daar die saak in een Synode word afgedaan.

(*s*) *Gal.* 2.7--9. (*t*) *Act.* 15. 6. *&c.*

Derde Afdeeling.

Van Paulus na de Synode te Jerusalem tot sijn vertrek van Athenen toe.

INHOUD.

De H. Paulus *brengt het Apostolisch besluyt over na Antiochien. Sijn twist met* Petrus. *De oneenigheyt tusschen hem en* Barnabas. *Sijn reysen tot versterking der nieuw geplantte Kerken. De bekeering van* Lydia *te* Philippis. *Wat de* προσευχαὶ *der* Joden *waren. Die waren alom veele. Een waarseggende geest word uyt een dienstmaagd uytgedreven.* Paulus *word te* Philippis *gevangen geset, en qualijk gehandeld.* Romeynsche *wetten droegen groote sorg voor de veyligheyt harer ondersaten. Hy predikt tot* Thessalonica *en* Bereën. *Gaat na* Athenen. *De vermaardheyt van die plaats. Sijn leer wierd door de* Stoicinen *en* Epicureën *tegengesproken, en waarom. De groote afgodery en bygeloovigheyt van die stad. De altaar aan* den onbekenden God. *Wie die* onbekende God *was. Der* Joden *bygeloof in 't verbergen van Gods Naam. Die is nagevolgt van de* Heydenen. *Met welke uytdrukkingen sy doorgaans hunne Godheden aanriepen. De bysondere gelegentheyt van het opregten deses altaars tot* Athenen. Pauli *redeneering in den* Areopagus *over het wesen en de voorsienigheyt Gods. Sijn Leer niet op eene wijse aangenomen. Wie dat* Dionysius *de* Areopagiter *geweest zy. Sijn geleerdheyt, bekeering, en Bisschop-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wording tot Athenen. *Dese en* Dionysius *van* Parijs *verschillen. Van de boeken uytgegeven onder sijnen Naam.*

Paulus reyst met het Synodaal besluyt na Antiochien.

I. De H. *Paulus*, en die nevens hem waren, den brief, het Apostolisch besluyt behelsende, hebbende ontfangen, keerde weder na Antiochien, daar hy niet lang geweest was, of *Petrus* quam daar by hen, en ging, volgens het besluyt van dat Concilie, onbeschroomd en sonder aanstoot te geven met de Heydenen om. Maar wanneer de Joden van Jerusalem derwaards afquamen, ontrok hy sig van deselve, als of het omgaan met de Heydenen buyten order en ongeoorloft was. Dit baarde by veele een mis noegen, en leydde op veeler conscientien een bekommerlijken strik. *Paulus* hier over ongemeen ontsteld, bestrafte hem in tegenwoordigheyt van allen, en dat, gelijk de saak vereyschte, met alle scherpigheyt en ernst (*a*). 't Was niet lang daar na, dat de H. *Paulus* en *Barnabas* voornamen de Kerken, onlangs van hen onder de Heydenen geplant, te besoeken (*b*): tot welken eynde *Barnabas* voornam sijnen neef *Marcus* mede te nemen, waar toe *Paulus*, door dien hy in een voorgaande reys haar verlaten had, geensins verstaan wilde. Een kleyne vonk, die egter een grooten haat en verbittering tusschen die twee goede mannen verwekte, die so hoog ging, dat se misnoegd van elkanderen scheydden. „So genegen is somtijds de alderbeste, om een „onbehoorlijke drift toe te geven, en het belang van een eygen en by-„sonder humeur op te volgen, dat men liever de groote Wet van lief-„de in de waagschaal stellen, en de banden van vriendschap verbreken „sal, dan daar van af wijken. De uytslag was, dat *Barnabas* sijn Neef met hem nemende, na Cypren sijn geboorte-Land afscheepte, en de H. *Paulus* *Silam* verkoos, die dan de genade en geleyde Gods bevoolen zijnde, hunne reys voortsetteden.

Bestraft aldaar Petrus. — *Heeft naderhand verschil met Barnabas.*

Paulus reyst na Syrien en Cilicien.

II. Hun eerste reys was door Syrien en Cilicien, daar sy alomme de Gemeynten versterkten (*c*), en tot dien eynde het afschrift van het Synodaal besluyt, dat in de laatstgehoudene Kerk-vergadering van Jerusalem vast gesteld was, overgaven. Hier van daan mogen wy vast stellen, dat hy over seylde na Creta, daar hy de Christen Leere predikte en voortplantte, en te gelijk *Titus* tot eerste Bisschop en Herder van dat eyland aanstelde, dien hy aldaar liet, om 't geen de kortheyt van sijn verblijf hem had belet selfs te verrigten, te bestellen en te regt te brengen (*d*). Hier van daan reysde hy te rug na Cilicien, en quam tot Lystren, daar hy *Timotheus* vond (*e*), wiens vader een Griek, en moeder een bekeerde Jodinne was, die hem onder alle de voordeelen van een godvrugtige en godsdienstige opvoeding, en bysonder in een onvergelijkelijke veerdigheyt en bedreventheyt ontrent de Heylige Schriftuure, opgevoed had. De H. *Paulus* schikte hem tot sijn reys-genoot, om hem in den dienst des Euangeliums behulpig te zijn: dog wetende, dat sijn voorhuyd den Joden geweldig soude in het oog steken, deed hem besnijden, willende in geoorloofde en onverschillige saken (sodanig was nu de besnijdenis geworden) hemselven voegen na der menschen genegentheden en bevattingen, als het maar tot hunner sielen behoudenis strekken mogt.

na Creta, — *na Lystren, daar hy Timotheus tot sijn reysgenoot aanneemt, en laat besnijden.*

Sijn verder reys na Macedonien.

III. Van daar trok hy met sijn geselschap door Phrygien, en het land van Galatien (*f*), daar hy so vriendelijk en eerbiedig bejegend en onthaald wierd, als of hy een Engel onmiddelijk uyt den hemel gesonden geweest

(*a*) *Gal.* 2. 12, 13, 14. (*b*) *Act.* 15. 36. &c. (*c*) *ibid.* 15. 41. (*d*) *Tit.* 1. 5. (*e*) *Act.* 16. 1, 2, 3. (*f*) *ibid.* ℣. 6. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

geweest was. Hier wierd hem door een openbaring verboden na Asien te gaan, en door een tweede gesigt belast sijn reys te stellen na Macedonien. (En nu was het dat de H. *Lucas* sig in sijn gesellschap voegde, en naderhand sijn on-affscheydelijke med-gesel wierd). Weshalven sy van Troas af seylden, en quamen op het eyland Samo-thracien, en van daar te Neapolis, van waar sy haar wendden na Philippi, de eerste stad van dat gedeelte in Macedonien, een colonie der Romeynen, daar hy een geruymen tijd bleef om het Christen-geloof te planten, en sijn dienst voorspoedig was bysonder ontrent *Lydia*, *een purper-verkoopster*, geboortig van Tyatiren, die met haar geheele huysgesin gedoopt wierd, by welke hy ook, gedurende sijn berblijf in die stad, t'huys was. Niet verre buyten de stad was een *prosecucha*, ܨܠܘܬܐ, ܒܝܬ, gelijk de Syrische oversetter seyd, een *Oratorium*, of *huys des gebeds*, werwaards de Apostel en de sijne, om hun godsdienst te oeffenen, en het Euangelium dien, die aldaar t'samen quamen, te prediken, meermaals gewoon waren henen te gaan; waar toe nodig is te weten, dat de Joden tot hunnen openbaren godsdienst drie soorten van plaatsen hadden: De Tempel te Jerusalem, die gelijk als de Cathedrale, of Moeder-kerk was, alwaar alle offerhanden en gaven geofferd, en alle mans-personen driemaal des jaars tot pleging van hun godsdienst verschijnen moesten: Hunne Synagogen (die se by-na in alle plaatsen hadden, en niet ongelijk waren onse Parochie-kerken), in welke de Schriftuur gelesen, verklaard, en daar uyt het volk hun pligt geleerd wierd. *Moses heeft'er van ouden tijden in elke stad, die hem prediken, ende hy word op elken Sabbath in de Synagogen gelesen* (g): En voor de derde plaats hadden se hunne *proseuchas*, (van Philo (h) somtijds τὰ κατὰ πολεῖς προσευκτήρια genoemd), of *bid-plaatsen*, die gelijk als kleyne Kapellen waren tot verschooning van den Tempel en de Synagogen, werwaards het volk gewoon was te gaan, om hunne statelijke gebeden den hemel op te offeren; En dese waren gelijk ons *Epiphanius* (i) berigt, gebouwd ἔξω τῆς πόλεως, ἐν ἀέρι καὶ αἰθρίῳ τόπῳ, buyten de stad, in de open lugt en onbedekt, τόποι πλατεῖς φόρων δίκην, προσευχὰς ταύτας ἐκάλουν, sijnde ruyme plaatsen, gelijk als *fora*, markten, die se *proseuchas* noemden. En hy bewijst selfs uyt dese plaats te Philippi, daar de H. *Paulus* predikte, dat de Jooden en Samaritanen sulke plaatsen voor hun devotie en aandagt hadden: maar niet alleen hadden sy deselve in Judea, maar selfs ook te Romen (k), daar *Tiberius*, gelijk *Cajus* van *Philo* (l) genoemd word, de Joden toeliet aan de oversijde van den Tyber te woonen, ongestoord volgens de ceremonien van hun Wet te leven, Καὶ προσευχὰς ἔχειν, καὶ συνιέναι εἰς αὐτὰς, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἱεραῖς ἑβδόμαις, ὅτε δημοσίᾳ τὴν πάτριον παιδεύονται φιλοσοφίαν, dat is, ook te hebben hunne *proseuchas*, of gebede-plaatsen, daar te samen te komen, bysonder op hunne heylige Sabbathen, om in hunne vaderlijke Leere, Wetten en Godsdienst op een gemeensame wijse onderwesen te worden. Sulke plaatsen hadden sy vast alom, en wel meest, daar hen niet toegelaten wierd Synagogen tot hunnen openbaren Godsdienst te hebben. Maar om weder te keeren tot de historie.

En aldaar te Philippi.

Daar Lydia bekeerd word.

Van de proseucha buyten Philippi.

De Joden hadden Tempelen.

Synagogen.

En proseuchas.

Buyten de steden

alom, selfs ook te Romen.

IV. Als nu *Paulus* en *Silas* na dese plaats des gebeds gingen, volgde hen veeltijds een dienstmaagd, een waarsegster, *die een waarseggenden geest had* (m), die opentlijk uytriep, dat *dese menschen dienstknegten*

Paulus drijft uyt een waarsegster den

(g) *Act.* 15. 21. (h) *De vit. Mos. lib.* 3. *p.* 685. (i) *Adv. Massal. hæres.* LXXX. *p.* 450. (k) *In qua te quæro Proseucha? Juven. Satyr.* 3. *v.* 296. Proseucha] *locus judæorum, ubi orant. Vet. Schol. ibid.* (l) *De Legat. ad Cajum p.* 1014. (m) *Act.* 16. 16. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Waarseggenden geest uyt.

ten Gods des Alderhoogsten waren, die de wereld *den weg der saligheyt* quamen *verkondigen*. „So ligt valt het den hemel uyt den mond van de hel een getuygenis uyt te perssen. Maar de H. *Paulus*, om te toonen dat hy den Satan tot geen getuyge nodig had, gebood den geest van haar uyt te gaan; die dan haar aanstonds verliet. Maar die boose geest uyt sijn besit verdreven, verwekte ten eersten een groote buy tegen de Apostelen, want de Heeren van dat meysjen, die door hare duyvelsche konsten veel gewin hadden, gevoelig zijnde over 't missen van dien voordeeligen handel, bedagten hoe sig aan hen te wreken; weshalven sy op hen loerden, en hen eyndelijk na het geregt sleepten; daar sy den hooftmannen voor stelden, dat dese menschen Joden waren, en seden en Godsdiensten, die met de Wetten van het Roomsche Rijk niet waren over een te brengen, sogten in te voeren. De Overigheyt en de schare stemden haast t'samen, de eene om het vonnis te vellen, en de andere om het uyt te voeren; dus wierden sy gegeesseld, geslagen, en in de gevangenis geworpen, met last aan den Stokwaarder, om hen so nauw als mogelijk was te bewaren; die dan *sulk een gebod ontfangen hebbende, haar in den binnensten Kerker wierp, en hare voeten in den stok versekerde* (n). Maar een godsalige kan van een gevangenhuys een Kapel, en van *een kuyl der moordenaars een huys des gebeds* maken. Onse voeten konnen niet so vast aan de aarde gebonden worden, of onse herten konnen nog ten hemel opklimmen. *Ter middernagt hoorden hunne medegevangenen, dat Paulus en Silas baden en Gode lof-sangen songen.* Dog na dat aangenaam geluyd ontstond'er een onweder: *Een aardbeving beweegde snellijk de fundamenten des Kerkers*, waar door *de deuren geopend, en hunne banden los wierden*. De Stokwaarder door dit schielijk toeval ontwaakt zijnde, stelde vast, dat de gevangene waren ontvloden; weshalven hy, om 't vonnis van de justitie voor te komen (o), de handen aan hemselven wilde leggen, welk *Paulus* gewaar wordende, hem toeriep, dat hy hemselven geen quaad soude doen, alsо sy alle daar waren: waar op de Stokwaarder tot hen toe-trad, en met een grooter beweging in sijn gemoed voor hunne voeten neder viel, en hen vraagde, *Wat hy, om salig te worden, soude doen?* Die hem seyden, dat'er voor hem of de sijne geen andere weg om salig te worden was, dan door een opregt en hertelijk geloof in *Jesus Christus*. Wat een gelukkige verandering maakt het Christendom in 's menschen gemoed! Hoe versagt het de ruwste humeuren, en boesemd de selve de soetste grond-regelen van beleefstheyt en goedheyt in! Dese, die even te voren de Apostelen vry ombarmhertig en wreed gehandelt had, begon nu haar op het beleefdst en vriendelijkst te onthalen; hy bragt haar uyt den Kerker, wiesch hare stramen en wonden, en wierd, in de gronden des Christendoms genoegsaam onderwesen zijnde, aanstonds met sijn geheele huysgesin door haar gedoopt. Des volgenden morgens sonden de Hoofdmannen de stads-dienaars heymelijk, om haar los te laten, maar de Apostelen weygerden uyt te gaan, seggende, dat sy (p) niet alleen onschuldig, maar selfs Romeynen waren; dat men haar onbehoorlijk geslagen en veroordeeld had, en dat daarom hun ontslaging so wel als de mishandeling opentlijk geschieden, en also haar onschuld voor allen ontdekt moest worden, waar toe dan die haar derwaarts gesonden hadden, hen behoorden af te halen: want de Romeynen waren ongemeen teerhertig ontrent het leven en de vryheyt hunner eygen Ondersaten, en bysonder die met de Romeyn-

Waar over hy mishandelt word.

En geworpen in den Kerker.

Daar wonderen gebeurden,

En de Stokwaarder wonderbaarlijk bekeerd wierd.

Paulus staat op sijn Romeinsch voorregt.

(n) *Act.* 16. 22. &c. (o) *Milites, si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. l.* 12. *ff. de Custod. & exhibit. reor. Tit.* 3. (p) *Act.* 16. 35. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Romeynſche voorregten begiftigd waren, en elke belediging aan een Romeyn wierd voor een affront van de Majeſteyt des geheelen Roomſchen volks aangeſien (*q*); ſulk een mogt niet geſlagen worden, en ſulk een te binden of te geeſſelen, ſonder behoorlijk gehoord en onderſogt te zijn, was niet alleen tegen de wetten der Romeynen, maar ook tegen die van alle Natien: ja hoe iemand openbaarder was verongelijkt, hoe ſwaarder die mishandeling geoordeeld, en volgens de wetten te ſtrenger en netter voldoening vereyſcht wierd (*r*). De H. *Paulus*, die een Romeyn was, en de wetten en voorregten van Romen ſeer wel verſtond, drong dit aan, tot groote ontſteltheyt en bevreeſtheyt van de Hoofdmannen, die hun misgreep merkende, in de gevangenis quamen, en haar uytleydende, begeerden, dat ſe wilden vertrekken: waar op ſy na het huys gingen van Lydia, en de broederen gegroet en vertrooſt hebbende, van Philippi vertrokken.

Wierd uyt de gevangenis door de Hoofdmannen ſelfs uytgeleyd.

V. Van Philippi quamen ſy naaſt te Theſſalonica, de Hoofdſtad van Macedonien, daar Paulus, volgens ſijn gewoonte, ten eerſten na de Joodſe Synagoge ging, en drie Sabbathen lang met hen handelde en redeneerde (*s*), bewijſende uyt de voorſeggingen des Ouden Teſtaments, dat de *Meſſias* lijden, en uyt den dooden opſtaan moeſt, en dat de geſegende *Jeſus* die *Meſſias* was. Door prediking wierd een groote menigte, byſonder van godsdienſtige Grieken, nu Joden-genoten, bekeerd. Egter, gelijk de Sonne het *was* week, en de *kley* hard maakt, ſo volgde hier op in de ongeloovige Joden een regtſtrijdige uytwerking: want deſe verwekten aanſtonds door de geheele ſtad een oproer, en den H. *Paulus* (die hemſelven verborgen had) niet vindende, vielen op *Jaſon*, by wien *Paulus* huysveſtede, aan, en ſtelden de Overigheyt voor, dat deſe mannen vyanden van den Keyſer waren, en de welſtand en vreede van het Roomſche Rijk ſogten te ondermijnen. Weshalven *Paulus* en *Silas* des nagts door de Broederen na Bereën begeleydet wierden (*t*), daar ſy, zijnde in de Synagoge gekomen, het volk edelder en moediger, gevoeglijker en opregter vonden, dan die van Theſſalonica, die egter, hoewel genegen tot het aannemen van de Chriſten leer, deſelve niet op het bloote woord van den Apoſtel wilden aannemen, voor dat ſy deſſelfs prediking, met het geen de Schriftuur van den *Meſſias*, en ſijn leer ſeyd, te ſamen vergeleken hadden. Dit viel wel uyt, en daar was een groote menigte, die tot hen overquam. Maar der Joden boosaardigheyt volgde hen, want als ſy te Theſſalonica hoorden, hoe ſe te Bereën onthaald wierden, quamen ſy ten eerſten daar, en beweegden en verbitterden de ſcharen tegens hen. Om ſulks voor te komen, vond de H. *Paulus* goed, *Silas* en *Timotheus* daar latende, van daar te vertrekken.

Paulus komt te Theſſalonica.

Te Bereën.

VI. Van Bereën dan reysde hy na Athenen (*v*), een der beroemdſte ſteden der wereld, die, na 't ſeggen van een oud Hiſtorie-ſchrijver (*x*), in oudheyt, goede ſeden, en geleerdheyt, alle andere ſteden te boven ging. Buyten tegenſpreken was Athenen de groote ſetel van konſten en geleerdheden, en, gelijk het *Cicero* verſtaat (*y*), de bron, uyt welke beleefdheyt, geleerdheyt, godsdienſt, konſten en wetten tot alle andere Natien gevloeyd zijn. Een plaats, daar alle, die maar de minſte genegentheyt

Te Athenen, welk beſchreven word.

(*q*) *Iſta laus primum eſt majorum naſtrorum, Quirites, qui lenitate legum veſtram libertatem munitam eſſe voluerunt. Quamobrem inviolatum corpus omnium civium Romanorum integrum libertatis defendo ſervari oportere. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur. Cic. Orat. pro C. Rabir. p.* 314. *Tom.* 2. (*r*) *L.* 7. *ff. de injuriis lib.* 49. *Tit.* 10. (*s*) *Act.* 17. 1. &c. (*t*) *ibid.* ℣. 10. &c. (*v*) *ibid.* ℣. 15. &c. (*x*) *Corn. Nep. in vit. Attic. c.* 3. *p.* 267. (*y*) *Orat. pro Flacc. Tom.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gentheyt tot geleerdheyt of goede seden hadden, op sagen; so dat, die Athenen niet had gesien, een *blok*, die het gesien en'er geen behagen in had, een plompen *esel*, en die het gesien hebbende verlaten konde, nergens anders dan tot een *post-peerd* of *lastdragend beest* bequaam geoordeeld wierd (z). Hier nu was het, dat de H. *Paulus* niet alleen met andere secten van Wijsgeeren, maar wel voornamelijk met dat slag, welk *Stoicijnen* en *Epicureën* genoemd wierden, en meer als andere het Christendom scheenen vyand te zijn, reden voerde; met de Epicureïsche, ter oorsaak dat sy op hun vermaak en playsier, hun los en buytenspoorig leven, daar de nauwe en strenge geboden *Christi* so tegen gingen, verslingerd waren, en het Christendom so klaar en duydelijk sprak van een Goddelijke voorsienigheyt, die de wereld regeerd, en de menschen in de toekomende wereld gepastelijk beloonen of straffen wil; en aan de andere sijde met de Stoïsche, die wel gronden van ongemeene gestrengheyt, en wel sodanige, die met de Christen leer de naaste gemeenschap hadden, aankleefden, maar die sagtmoedige en needrige genegentheyt, die selfs-verloochening en ingetogentheyt, die het Euangelium ons so ernstig aanprijst, en so scherp afvorderd, niet verdragen konden, als welke rond uyt aanliepen tegen die onmatige hovaardy en eersugt van die secte, die buyten alle mate van redelijkheyt niet schroomden hunne wijse Mannen Gode gelijk, en in sommige saken meerder dan God selfs te stellen (a).

Daar disputeerde Paulus met de Epicureïsche en Stoïsche Philosophen.

Hy besiet de stad, en vind se vol afgodery.

VII. Terwijl de H. *Paulus* te Athenen de komste van *Silas* en *Timotheus* verwagtte, ging hy de stad op en neder, om deselve nauw te doorsien, en vond se jammerlijk met bygeloof en afgodery overloopen (b)! En sekerlijk Athenen is by haar oude Schrijvers (c) bekend meer Goden en afgods-beelden gehad te hebben, dan geheel Griekenland. De Atheniensers waren, gelijk *Strabo* aantekend (d), ὥσπερ περὶ τὰ ἄλλα φιλοξενοῦντες, οὕτω καὶ περὶ τοὺς Θεοὺς πολλὰ γὰρ τῶν ξενικῶν ἱερῶν παρεδέξαντο, sy waren, wil hy seggen, niet min versot op andere vreemdigheden en wat nieuws, dan genegen, om al 't geen in Godsdienst nieuw was aan te nemen, alle vreemde godheden en wijsen van God te eeren aanklevende; nergens wierd eenige godheyt aangebeden, die hier geen plaats vond; uyt welken hoofde Athenen van een hunner eygene Redenaars genoemd word, τὸ μέγιστον τῆς εὐσεβείας κεφάλαιον, *het kort begrip en middelpunt van godsdienstigheyt* (e): die ook ter selver plaats de godloosheyt van *Epicurus* verswaard, die van de Goden sijner woon-plaats, daar hy woonde, oneerbiedig sprak, en dat selfs te Athe-

Daar van se van ouds vermaard was.

(z) Ἐι μὴ τεθέασαι τὰς Ἀθήνας, στέλεχος εἶ.
Ἐι δὲ τεθέασαι, μὴ τεθήρευσαι δ', ὄνος·
Ἐι δ' εὐαρεστῶν ἀποτρέχεις, καὶ θήλιον.

Lysipp. Comic. ap. Dicæarch. de vit. Græc. à Steph. edit. c. 3. *p.* 18.

(a) *Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum: ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis securitatem Dei. Senec. Epist.* 53. *p.* 131. *Solebat Sextius dicere, Jovem plus non posse, quam bonum virum. Plura Jupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. Jupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes ejus spatio breviore clauduntur. Id. Epist.* 73. *p.* 203. (b) *Act.* 17. 16. (c) Λέλεκται δέ μοι καὶ πρότερον ὡς Ἀθηναίοις περισσότερόν τι ἢ τοῖς ἄλλοις ἐς τὰ θεῖά ἐστι σπουδῆς. *Pausan. lib.* 1. *p.* 42. Τούτοις δὲ οὐ τὰ ἐς φιλανθρωπίαν μόνον καθέστηκεν, ἀλλὰ καὶ ἐς Θεοὺς εὐσεβεῖν ἄλλων πλέον. *Idem.* Θεοὶ ξενικοὶ παρὰ Ἀθηναίοις τιμῶνται, οὓς καταλέγει Ἀπολλοφάνης ἐν Κρησί. *Hesych. in voc.* Θεοί *p.* 438.

—— αἰεὶ δὲ θεορρήτων περὶ μύθων
Ἀτθίδος ἀρχαίης φιλοπευθέες εἰσὶ πολῖται *Nonn. Dionys. lib.* 38. *p.* 542.

(d) *Strab. Geog. lib.* 10. *p.* 325. (e) *Himer. Orat. in Epicur. ap. Phot. Cod.* 243. *col.* 1086.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Athenen, een plaats, die van de goden so veel werks maakten. En seker hier in waren se met regt te prijsen, dat se ontrent geen hunner godheden de minste oneerbiedigheyt wilden toelaten, weshalven ook *Apollonius*, bygenoemd *Tyanæus*, tot *Timasion* seyde (*f*), Dat het veyligst was van alle Goden wel te spreken, bysonder te Athenen, daar selfs voor onbekende Goden altaren zijn opgerigt. Dus vond het ook de H. *Paulus*, want onder de menigvuldige heyligdommen en plaatsen van Godsdienst-pleging, had hy sijn oog bysonder op *een altaar*, *op welken het opschrift stond*, *Den onbekenden God* (*d*). Men meend, dat het geheele opschrift, daar de Apostel maar een gedeelte, te weten, de laatste woorden van ophaald, was, als hier volgd (*h*).

Paulus vind daar den altaar aan *den onbekenden God*.

Den Goden van Asia, Europe en Africa; Den onbekenden en vreemden God. De H. *Hieronymus* steld het ons even eens voor, dog met dat onderscheyd, dat hy van Goden, in 't meerder getal, spreekt (*i*), welk *Paulus* niet te pas komende, seyd hy, maar van hem in 't enkel getal genoemd word; dog dit word van *Hieronymus* sonder eenig bescheyd of grond geseyd, hoewel het ook niet kan geloochend worden, dat de Heydensche Schrijvers meermaals gewag maken van de altaars der *onbekende Goden* te Athenen; gelijk'er ook niet ontbreken, die deselve voor *den*

Word anders ook genoemd *Den onbekenden Goden.*

Welke benaming is ontleend, mogelijk van de Hebreën.

(*f*) *Philostr. de vit. Apollon. lib. 6. cap. 2. p. 262. & ex eo Suid. in voce* Τιμασίων. (*g*) *Act.* 17.23. (*h*) *Oecumen. Schol. in Act.* 17. *p.* 137. (*i*) *Comm. in Tit. cap.* 1. *ad Paul. & Eustoch. p.* 248. *Tom.* 9.

den onbekenden God ſeggen opgerigt te zijn. Deſe beſchrijving hebben de Athenienſers waarſchijnlijk ontleend van de Hebreën, die den naam van God verbergen en in eerbied houden, immers 't is een benaming, die hem door den Propheet (*k*) gegeven word, אֵל מִסְתַּתֵּר, *een God die ſig verborgen houd*, of een *verborgen God;* en ik ben verſekerd, dat, vol-

En overgebragt tot de Heydenen.

gens 't ſeggen van *Juſtinus de Martelaar* (*l*), een der voornaamſte namen, die ſommige Heydenen den Goden gaven, ook was πάγκρυφος, een, *die geheel verborgen is;* waar uyt na allen ſchijn der Egyptenaars groo-

Jupiter Ammon of Amun.

te God *Ammon*, of liever *Amun*, welk ſo veel als *bedekt* of *verborgen* te ſeggen is, ſijn oorſprong heeft (*m*): waarom ook de Syriſche Overſetter deſe plaats van *Paulus* vertaald, den altaar ܠܐܠܗܐ ܟܣܝܐ, *van den verborgen God.* De Joden waren oneyndig bygeloovig in het verbergen van den naam Gods, en oordeelden denſelven doorgaans in den mond te hebben een ongeoorlofde ſaak te zijn. Dit dede de Heydenen, ten beſten genomen vreemdelingen van der Joden taal en Godsdienſt, onſeker zijn met wat naam ſy hem ſouden noemen, en beſchreven hem in 't gemeen als een *onſekere*, *onuytſprekelijke* en *onſigtbare godheyt* (*n*), hierom ſeyde *Caligula* in ſijne ſcherpe reden tot de Joden (*o*),

Alle Goden van de Heydenen niet altijd genoemd, en waarom.

dat ſy rampſalige, hoewel ſy hem, dien alle andere bekenden een God te zijn, niet wilden erkennen, egter konden aanbidden Τὸν ἀκατανόμαστον ὑμῖν, *hunnen naamloosſen God;* en 't is mogelijk hier van daan gekomen, dat ook wel Heydenen de gewoonte hadden, den naam hunner Goden te verbergen, waar van ons *Plutarchus* verhaald (*p*), dat het ongeoorlofd was den Beſcherm-God van Romen te noemen, of ſelfs te onderſoeken, of deſelve een God of Godin was, en dat *Valerius Soranus*, een hooftman des volks, om dat hy ſulks eens ontdekt had, aan een ontijdigen dood quam, en gekruyſt wierd: een ſoort van dood, die de ſnoodſte en veragtſte was; daar hy onder andere deſe reden van geeft, op dat de gever van hunne openbare veyligheyt onbekend zijnde, niet alleen hy, maar alle andere Goden behoorlijk geëerd en aangebeden mogten worden, Μὴ μόνον τοῦτον, ἀλλὰ πάντας ἀπὸ τῶν πολιτῶν τοὺς Θεοὺς τιμᾶσθαι: En om deſe reden hadden ſy, in hunne openbare aanroepingen der Goden, na deſe en die te hebben aangebeden, de gewoonte, door ſeker wijs van voorſtel hen alle t'ſamen te vatten, gelijk dan *Cicero*, meeſt alle byſondere Goden hebbende aangeſproken, met de woorden (*q*), *Cæteros item Deos, Deasque omnes imploro atque obteſtor*, dat is, *gelijk ik ook alle andere Goden en Godinnen ſmeeke en betuyge*, afbreekt. 't Gewoone formulier was, *Dii Deæque omnes*: en de reden was, dat ſe ten meerderen deele niet verſekerd zijnde, wie de Godheyt was, die ſy van noden hadden, of hoe veele Godheden dat'er in de wereld waren, geen van allen met voorby-gaan of verſwijgen wilden verongelijken. En dit meende

(*k*) *Jeſ.* 45. 15. (*l*) *Paræn. ad Græc. p.* 37. (*m*) Ἔτι δὲ τῶν πολλῶν νομιζόντων ἴδιον παρ' Αἰγυπτίοις ὄνομα τοῦ Διὸς τὸν Ἀμοῦν (ὃ παράγοντες ἡμεῖς Ἄμμωνα λέγομεν). Μανεθῶς μὲν ὁ Σεβεννίτης τὸ κεκρυμμένον οἴεται, καὶ τὴν κρύψιν ὑπὸ ταύτης δηλοῦσθαι τῆς φωνῆς. *Plutarch. lib. de Iſid. & Oſirid. p.* 354. (*n*) ---- *Dedita ſacris, incerti Judæa Dei. Lucan. Pharſal. lib.* 2. *Incertum Moſis numen. Tribell. Poll. in vit. Claud. c.* 2. *p.* 800. *Judæi mente ſola, unumque numen intelligunt; ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Tacit. Hiſt. lib.* 5. *c.* 5. *p.* 535. (*o*) *Phil. de Legat. ad Caj. pag.* 1041. (*p*) *Quæſt. Rom. p.* 279. *Vide Serv. ad illud Virgil. Georgic. lib.* 1. *Dii patrii indigetes &c.* (*q*) *In Verr. Accuſ.* 7. *p.* 223. *Poſt ſpecialem invocationem tranſit ad generalitatem, ne quod numen prætereat, more Pontificum per quos ritu veteri in omnibus ſacris, poſt ſpeciales Deos, quos ad ipſum ſacrum, quod fiebat, neceſſe erat invocari, generaliter omnia numina invocabantur. Serv. in illud Virg. Georg. lib.* 1. *Dii Deæque omnes.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

meende *Chrisosthomus* (r) met dien Altaar te Athenen bysonder beoogd te zijn, μήποτε καὶ ἄλλός τις ἦ αὐτοῖς μὲν ἐδέπω γνώριμος, θεραπευόμενος δὲ ἀλλαχοῦ, sy waren bevreesd, dat'er een andere godheyt, buyten die sy dienden, hen onbekend zijn mogt, die elders wierd gediend, en dat se daarom ὑπὲρ πλείονος ἀσφαλείας tot meerder veyligheyt *een Altaar voor den onbekenden God* hadden gebouwd: maar onses oordeels is de gelegentheyt, by welke die Altaren te Athenen (om 't geen *Oecumenius* van de verschijning van *Pan* aan *Philippides* vermeld, niet op te halen) zijn opgerigt, na allen schijn de volgende geweest: Wanneer'er een groote pest te Athenen was (s), en men veelderley middelen tot weering van deselve had te werk gesteld, wierd hun van den Wijsgeer *Epimenides* geraden, een Altaar te bouwen, en die toe te eygenen τῷ προσήκοντι θεῷ, aan dien God, dien het raakte, hy mogt dan zijn wie hy wilde; welk een goeden uytslag hebbende, buyten allen twijfel hen gelegentheyt gaf, om voor *desen onbekenden God*, by wege van dankbaarheyt, nog meer sulke heyligdommen op te rigten: waarom ook *Laërtius*, die niet lang na *Pauli* tijden geleeft heeft, ons versekerd, dat'er binnen en buyten Athenen by sijnen tijd, nog veele sulke naamloose Altaren (hy verstaat 'er die door, die aan geen bysondere godheyt toegeëygend waren), als gedenktekenen van die uytmuntende verlossing, overig waren.

Waarschijnlijke gelegentheyt van 't opregten van dien Altaar te Athenen.

VIII. Maar wat ook de reden van 't opregten van sulken Altaar mag wesen, de H. *Paulus* nam hier uyt gelegentheyt, om hen van den waren, hoewel voor hen onbekenden God te onderwijsen. Want de Philosophen hadden reeds spottende gevraagd, Wat *dog die klapper seggen wilde* (t)? Andere hielden hem voor een verkondiger van nieuwe en vreemde goden, want hy predikte haar *Jesus* en de Opstanding, die sy voor nieuwe, en onlangs in de wereld opgekomen goden aansagen. Straks hier op bragten sy hem tot de plaats, daar het vermaarde raad-huys der Areopagiten stond, en volgens der Athenienseren inborst, die met alle nieuwigheden vermaakt waren, en om iets vreemds te sien, of iets nieuws te hooren verhalen, de markt, en plaatsen van 's volks te samenkomst, op en neder liepen, (een fout, die hun grooten redenaar *Demosthenes* (v) lang na die tijd hen te last legd) wierd hy gevraagd; Wat het voor een nieuwe en vreemde Leere was, die hy voorstelde? Welk *Paulus* met een nette en cierlijke redeneering beantwoorde, daar in hy hen begon te seggen; Dat sy, gelijk hy had aangemerkt, van bygelovigheden overliepen; Dat hun yver voor Godsdienst wel seker roemens weerdig, maar de maat verre te buyten gegaan was; Dat hy eenen Altaar onder hen gevonden had met het opschrift, DEN ONBEKENDEN GOD, en dat hy daarom met hun blinden en verkeerden yver medelijden hebbende, dien God, dien sy niet kennende dienden, hen wilde verkondigen, die dan geen ander was, dan de groote God, de schepper van alles, de Opperheer en Regeerder van hemel en aarde, die in Tempelen met handen gemaakt niet konde woonen; door geen beeltenis konde worden uytgebeeld; geen gaven of offerhanden van noden had, als zijnde selfs de spring-bron, waar uyt aan alle schepselen *het leven, den adem, en alle dingen* afvloeyden, en uyt eenen bloede het gantsche geslagt der menschen gemaakt, en de tijden en bepalingen van hunne wooningen wijslijk vast gesteld en bepaald had, op dat de menschen den Heere te ernstiger soeken, en opregtelijk dienen en eeren souden:

Paulus wijst den onbekenden God aan.

Door een nette en cierlijke reden.

(r) *Homil.* 38. *in Act. p.* 705. (s) *Laërt. lib.* 1. *in vit. Epimen. p.* 78. (t) *Act.* 17. 18. (v) Τοσοῦτον χρόνον σπουδάζετε, ὅσον ἂν καθῆσθε, ἀκούοντες ἤν προσαγγελθῇ τι νεώτερον. *Demosth. Philipp.* 4. *p.* 53.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſouden. Een pligt, die ligtelijk konde worden waargenomen, (hoewel ſy anderſins ten hoogſten ont-aard, en met de dikſte duyſternis omringt waren), gemerkt hy hen ſulke taſtelijke blijken van ſijn weſen en voorſienigheyt gaf, dat hy niet verre van een iegelijk van deſelve bleek te zijn, alſo het geheel *van hem* is, *dat wy leven, ons bewegen en zijn:* Een ſaak, die van hunne eygene Poëten erkend was, dat *wy ook ſijn geſlagte zijn* (*x*). En daarom redeneerde *Paulus*; Dat God onſe ſchepper zijnde, het ten hoogſten onredelijk was, dat men meende eenige beeldtenis of vertooning van hem te konnen maken: en dat het reeds meer dan te lang was, dat de Goddelijke langmoedigheyt het doen der menſchen had verdragen, en deſelve in hunne blinde afgodery laten gaan, en daarom nu van de wereld een algemeene bekeering en verbetering verwagtte, te meer, om dat hy door het Euangelium klaarlijk ontdekt had, dat alle verſchillen door een toekomend oordeel ſouden worden geſliſt, en dat het de Heere *Jeſus* ſoude zijn, die de wereld te regt ſtellen en vonniſſen ſoude, waar van ſijn opſtanding genoegſame verſekering en blijk gegeven had.

Waar op geen eenerley uytſlag volgde.

Maar hy had ſo dra niet geſproken van de opſtanding, of ſommige van de Philoſophen, buyten twijfel de Epicureïſche, die met het voorgeven van een ſtaat na dit leven den ſpot dreven, lagten met hem, en andere ſeyden met wat meerder ernſt, *dat ſy hem hier over nog eens hooren wilden:* onder welke was *Dionyſius*, een der groote Raadsheeren en Rigters in den Areopagus, en *Damaris*, die de Oude (*y*) niet buyten ſchijn van waarheyt, geagt hebben deſſelfs huysvrouw geweeſt te zijn.

Dionyſius de Areopagiter word beſchreven.

IX. Deſe *Dionyſius* was gebooren te Athenen, en in alle ſoorten van geleerde konſten en wetenſchappen opgevoed. Men ſeyd, dat hy, om in de ſterre-loops-wetenſchap volkomen te worden, na Egypten, welk daar van beroemd was, reyſde, daar hy de wonderbare Son-verduyſtering ten tijde van onſes Saligmakers lijden gewaar wordende, vaſt ſtelde, dat'er ſekerlijk iets groots in de wereld gebeurde (*z*); En dat hy na Athenen wedergekeerd zijnde, een wierd van de Raadsheeren in den Areopagus, daar hy met de H. *Paulus* reden-twiſtede, dog door hem van ſijne dwalingen en afgodery bekeerd wierd. Volkomen onderweſen zijnde, wierd hy, gelijk ons de Oude berigten (*a*) de eerſte Biſſchop van Athenen gemaakt.

Was niet de Biſſchop van Parijs.

Wat het ſeggen aangaat, dat hy op order van *Clemens* van Romen naderhand ſoude gereyſt zijn na Vrankrijk, de Chriſten Leer aldaar hebben geplant, Biſſchop van Parijs geworden zijn, onder *Domitianus* gemartelíſeert, ſijn hoofd, na dat het afgehouwen was, twee mijlen weegs in ſijn handen gedragen, en andere wonderdaden, voor of na ſijn dood gedaan hebben, luſt my ſo weynig te onderſoeken, als ik geloof hebbe om het aan te nemen (*b*). En ſeker, men heeft reden om te loochenen, dat hy daar oyt geweeſt is, alſo men voor de tijd van *Carel de Groote* niets daar van geweten heeft, hoewel 'er over dit verſchil, voor en na, geheele boeken beſchreven zijn, onder welke *J. Sirmondus* de Jeſuït, en de Heer *Launoy*, een der geleerde Leeraars

(*x*) *Act.* 17. 28. --- πάντη δ' Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
ΤΟΥ ΓΑΡ ΚΑΙ ΓΕΝΟΣ ΕΣΜΕΝ· ὁ δ' ἤπιος
Δεξιὰ σημαίνει. --- Arat. *Phæ. in prin.* (ἀνθρώποισι· πρὸς τὸ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε· εἰ γὰρ αὐτὸς ταῦτα ἐδημιούργησε πρὸς τὸ τοῖς ἀνθρώποις βιοφελὲς, αὐτοῦ ἂν κληθείημεν, αὐτὸν πατέρα καὶ δημιουργὸν ἐπιγραφόμενοι. *Scholaſt. ibid.* (*y*) *Chryſoſth. de Sacerd. lib.* 4. *c.* 7. *p.* 67. *Tom.* 4. (*z*) *Vide inter alios Suid. in voce* Διονύσιος. (*a*) *Dionyſ. Corinth. Epiſc. ap. Euſeb. lib.* 3. *c.* 4. *p.* 74. & *lib.* 4. *c.* 22. *p.* 144. (*b*) *Martyrium S. Dionyſ. per Sim. Metaphr. ap Sur. ad diem* 9. *Octob. Epiſt. Hilduin. Abb.* & *Hincm. Rhem. Item Paſſio ejus, aliaque ibid. Niceph. lib.* 2. *c.* 20. *p.* 167.

Leeraars in de Sorbonne tot Parijs onwederſprekelijk beweſen hebben, dat *Dionyſius van Athenen* van die van Parijs onderſcheyden moet worden. Wat de boeken, die onder ſijnen naam gaan, belangt, de Heer *Daillé* heeft ten vollen beweſen, dat, die veele honderden van jaren nieuwer zijn, dan de leeftijd van deſen H. *Dionyſius*, hoewel ik geloof, dat deſelve vry ouder zijn dan hy oordeeld. Maar wie ſe mag hebben geſchreven, of niet, ik ben verſekerd, dat *Suidas* deſelve ongemeen gepreſen heeft, wanneer hy'er van ſeyd: εἴ τις ἀπίδοι πρὸς τὰ κάλλη τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ τὰ βάθη τῶν νοημάτων, οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ταῦτα νομίσοι γεννήματα, ἀλλά τινος ἀκηράτου καὶ θείας δυνάμεως (c), dat is, *dat die op de cierlijkheyt ſijner woorden, en diepte van zijn bevattingen en beſpiegelingen agt geeft ſekerlijk beſluyten moet, dat deſelve niet van een menſchelijk verſtand, maar van een godlijk en geeſtelijk weſen zijn voortgebragt.* Maar om tot den Apoſtel weder te keeren.

Van ſijn gemeende boeken.

(c) *Loc. cit.*

VIERDE AFDEELING.

Van Pauli bedrijf te Corinthen, en Epheſen.

INHOUD.

De H. Paulus *komt te Corinthen. De* Joden *ſtaan hem tegen. Andere wierden door ſijn prediken bekeerd. Wanneer ſijn eerſte brief aan de* Theſſalonicenſen *geſchreven is. Sijn beſchuldiging voor* Gallio. *De tweede brief aan de* Theſſalonicenſen, *en deſſelfs oogmerk.* Paulus *reyſt na* Jeruſalem: *Komt tot* Epheſen. *Diſcipelen gedoopt in den doop van* Johannes. *Hy predikt te* Epheſen. *Wonderen door hem aldaar gedaan.* Epheſen *wegens toverkunde bekend.* Joden *waren in betoveringen en beſweeringen vry bedreven. Waar van men den oorſprong deſſelfs wil afhalen. 't Vergeefs voornemen van de ſonen van* Sceva, *om in den name* Chriſti *booſe geeſten uyt te drijven.* Pauli *Leer was ontrent dat ſlag van menſchen vry voorſpoedig. Boeken van toverkonſt waren door de Romeynſche Wetten verboden. De brief* Pauli *aan de* Galaten *wanneer en waarom geſchreven.* Diana's *Tempel te* Epheſen, *en deſſelfs uytmuntende koſtelijkheyt. Oproer tegen* Paulus *verwekt door* Demetrius, *en ſijn aanhang.* Pauli *eerſte brief aan de* Corinthiers *by wat gelegentheyt geſchreven. Sijn brief aan* Titus. *Of* Apollonius Tyaneus *op de ſelve tijd, als* Paulus, *te* Epheſen *geweeſt is. Wondertekenen die men voorgeeſt, dat deſelve aldaar ſoude gedaan hebben.*

I. Van Athenen vertrokken zijnde, reysde hy na Corinthen, de Hoofdſtad van Griekenland, en de woonplaats van den Stadhouder van *Achaja*, alwaar hy *Aquila* en *Priſcilla* vond, die door order van *Claudius* uyt Romen gebannen, onlangs uyt Italien derwaards overgekomen waren (a). Deſe nu waren van de ſelve neering en handwerk, waar in *Paulus* van ſijn jeugd af was opgevoed geweeſt, en daarom arbeydde hy met hen, om andere niet tot laſt te zijn, gelijk hy ook om die ſelve reden wel dede in andere plaatſen. Na eenigen tijd quamen *Timotheus* en *Silas* aldaar by hem. Hy diſputeerde meermaals met de

Paulus komt tot Corinthen. Vind daar Aquila en Priſcilla.

(a) *Act.* 18. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Overtuygd de Joden dat Jesus de Messias was. Word daar niet wel over bejegend. Paulus wend sig tot de Heydenen.

de Joden en Joden-genoten in de Synagoge, redeneerde en bewees, dat *Jesus* de ware *Messias* was: maar dese, volgens hun drift, wederstonden hem, en 't geen sy door kragt van redenen niet konden goed maken, poogden sy met roepen en schreeuwen, met lasteringen en schimpredenen, als de laatste toevlugt van een verlooren saak, door te drijven: waar op de Apostel, om te toonen hoe gevoelig hy was, *sijne klederen afschudde (b)*, en hen betuygde, dat, siende hoe sy de wraak en 't verderf op hunne eygene hoofden wilden halen, hy daar van reyn en onschuldig was, en sig in het toekomende tot de Heydenen keeren wilde; gelijk hy dan ook van haar scheydde, en ging ten huyse van eenen *Justus*, een godsdienstig Joden-genoot, daar hy, door het prediken en doen van veele wonderen, een groot getal menschen tot het geloof bekeerde, onder welke waren *Crispus de Overste der Synagoge*, *Gajus*, en *Stephanus (c)*, die met hunne huysgesinnen de Leere des Euangeliums omhelsden, en het Christen geloof door den Doop wierden ingelijfd. Maar een geduurig wederkeeren van boosheyt en ondankbaarheyt is bequaam om de ruymste genegentheyt te slijten, en de dapperste voornemens te doen slappen: en daarom, op dat de Apostel door de rusteloose aanvallen en tegenstand sijner vyanden niet moedeloos mogt gemaakt worden, verscheen hem de Heer in een gesigte, en maakte hem bekend: dat, niet tegenstaande hy so quade bejegening ontmoet had, een grooten oogst in die plaats in te samelen was, en vermaande hem sijne vyanden niet te vreesen, maar vrymoedig en onbeschroomd te prediken, want hy selfs by hem zijn, en hem bewaren wilde.

Bekeerd'er veele.

Word van den Heere versterkt.

De eerste brief aan de Thessalonicensen waneer en waartoe geschreven.

II. Ontrent desen tijd, gelijk het ten hoogsten waarschijnlijk is, schreef hy sijnen *eersten brief aan de Thessalonicensen*, also *Silas* en *Timotheus* onlangs van daar waren gekomen, en van 't geen haar derwaards te boodschappen belast was, bescheyd gebragt hadden. 't Voornaam oogmerk van dien brief was, om haar in het geloof van de Christen Godsdienst te bevestigen, op dat se, niet tegenstaande alle de verdrukkingen en vervolgingen, die hy haar op de belijdenis des Euangeliums geseyd had te sullen volgen, mogten volstandig blijven en volherden; en hen in de voorname pligten van een Christelijk en Godsdienstig leven te onderwijsen. Onderwijlen, de Apostel in sijn werk so betrokken zijnde, was de boosheyt der Joden niet minder tegen hem gaande; die dan alle t'samen rotten *(d)*, en hem voor *Gallio* den Stadhouder van die Provincie, de oudste broeder van den vermaarden *Seneca*, bragten, daar sy den Apostel beschuldigden, als een Novateur in 't stuk van Religie, en die een nieuwe manier van Godsdienst, welk aanliep tegen 't geen door de Joodse Wet vast gesteld, en door de Romeynsche Magten toegelaten was, poogde in te voeren. De Apostel was straks gereed, om sijn eygen saak te bepleyten, maar de Stadhouder seyde den Joden, dat, indien het een saak was van gelijk of ongelijk, het niet meer als redelijk was, dat hy die soude hooren, en uytspraak daar over doen, maar gemerkt het een verschil was, over eenige kleynigheden en waarnemingen van hun Religie, hy daar over geen rigter wilde zijn. En wanneer se met roepen aanhielden, wees hy hun beschuldiging af, en gebood sijne Dienaars haar van den regterstoel weg te drijven. Waar op eenige luyden van die Stad op *Sosthenes*, een van de Oversten der Joodse Kerk-vergadering, een man, die in desen opstand vry driftig was, aanvielen, en hem selfs voor den regterstoel sloegen; dog de Stadhouder trok hem geen van dese dingen aan. Hier bleef *Paulus* een

Paulus getrokken voor Gallio.

jaar

(b) *Act.* 18.6. (c) *ibid.* ℣.8. en 1 *Cor.* 1.14,16. (d) *Act.* 18.12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

jaar en ses maanden, en schreef voor sijn vertrek van daar, *sijnen tweeden Brief aan de Thessalonicensen*, in plaats van sijns selfs overkomste derwaards, die hy in sijnen eersten Brief voorgenomen, en genoegsaam beloofd had; waar in hy dan nogmaals hunne gemoederen poogde in de waarheyt des Euangeliums te versterken, en vermaande door de verdrukkingen, die de ongeloovige Joden hen doorgaans veroorsaken souden, niet bewogen te worden, gemerkt deselve een vuyl en boos-aardig volk waren, die eerlang door de Goddelijke wraak stonden overvallen te worden. Maar by gelegentheyt, dat in sijnen eersten Brief iets van hun verderf en verwoesting was misduyd, als of toen *de dag des Heeren* aanstaande was, so gaat hy die quade opvattingen tegen, en toond wat 'er voor onses Heeren komste tot het oordeel nog gebeuren moest. Schrijft sijnen eersten Brief aan de Thessalonicensen.

III. De H. *Paulus* de Kerke van Corinthen dus geplant en verder behandeld hebbende, nam voor na Syrien te reysen (*e*): die dan *Aquila* en *Priscilla* na Cenchreën, de haven en pleyster-plaats van Corinthen, mede nam. Hier nu was het dat *Aquila*, ter oorsaak van sijn Nazireerschap en gelofte, te voren wel gedaan, maar nu ten eynde geloopen (want de woorden moeten sekerlijk van *Aquila* verstaan worden) *sijn hoofd schoer*. Dus reysende na Syrien quam hy onderwegen te Ephesen, daar hy een geruymen tijd in der Joden Synagoge predikte. Hier versogt men hem nog eenigen tijd by hen te blijven (*f*), maar, alsoo hy vast gesteld had, om op het nakende Feest van Paaschen te Jerusalem te zijn (waarschijnlijk, om aldaar sijn vrienden te beter te vinden, en het Euangelium aan sulken grooten menigte, als'er op dat groote Feest gemeenlijk t'samen quamen, te prediken) beloofde hy in sijne te rug-reys weder by haar te komen. Van daar seylende, landde hy te Cesareën, en reysde van daar na Jerusalem, van waar hy de Kerken besogt, en het Feest gehouden hebbende, na Antiochien trok, daar hy eenigen tijd vertoefde, en vervolgens de Landen van Galatiën en Phrygiën door-reysde, en, gelijk sijne gewoonte was, de nieuw-bekeerde Christenen versterkte, en dus na Ephesen quam, daar hy, eenige Discipelen gevonden hebbende, hen vraagde; Of sy na hun bekeering de wonderwerkende kragten en gaven des H. Geestes ontfangen hadden (*g*)? waar op sy hem tot antwoord gaven; Dat de Leere die sy hadden aangenomen, niets van sulken natuur mede bragt, en dat se selfs noyt gehoord hadden, dat'er sulken ongewoonen Geest onlangs de Kerke soude zijn mede-gedeeld. *Paulus* vraagde hier op verder, Waar in sy gedoopt waren? (want de Christen-doop ook in den naam des Geestes bediend wierd), daar op sy tot antwoord gaven; Dat se niet meer dan den Doop van *Johannes* ontfangen hadden, die de menschen wel tot bekeering verpligtte, maar van den Heyligen Geest, of desselfs gaven en kragten niets uytdrukkelijk seyde: waar op de Apostel hen te gemoed voerde, dat, hoewel de Doop *Johannis* hen niet met uytgedrukte woorden tot iets anders dan tot bekering verpligtte, die egter bedektelijk de geheele Leer van *Christus* en den H. Geest erkende, welk van hen zijnde toegestemd, wierden se plegtelijk door den Christelijken Doop ingewijd, en onfingen, door den Apostel de handen opgelegd zijnde, aanstonds den Heyligen Geest, sprekende vreemde talen, propheterende, en de magt hebbende, om andere wonderwerken te doen. Paulus komt te Cenchreën, Ephesen, Cæsareën, Jerusalem, Antiochien en door Galatien en Phrygien. Weder na Ephesen, Sijn handel aldaar.

IV. Vervolgens ging hy in de Joodse Synagogen (*h*), daar hy drie maanden lang met de Joden handelde en disputeerde, en met allen ernst en vrymoedigheyt hen van de waarheyt der saken, die de Christelijke Tegengestaan zijnde, gaat

Religie

(*e*) *Act.* 18. 18. (*f*) *ibid.* ℣. 20. (*g*) *ibid.* 19. 1. &c. (*h*) *ibid.* ℣. 8. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Religie raakten, poogde te overtuygen. Maar wanneer hy, in plaats van gehoor, met verharding en ongeloovigheyt bejegend wierd, verliet hy de Synagoge, en met hem nemende die hy had bekeerd, en andere die hem aanhingen, onderwees hen in de ſchool van ſekeren *Tyrannus*, een plaats daar men leerlingen gewoon was op te voeden en te onderwijſen. Dus deedde hy twee jaren lang, in welke tijd die van het onder den Stadhouder geſeten Aſien, gelegentheyt hadden om het Euangelium te hooren prediken; en gemerkt wonderwerken de klaarſte bewijſen van Goddelijke ſending, en de onmiddelbaarſte laſt-brieven van den hemel zijn, als hebbende de naaſte werking op onſe ſinnen, en dienvolgende de ſterkſte invloed op onſe ſielen, ſo behaagde het God de Leer, van den H. *Paulus* gepredikt, goed te keuren met groote en wonderdadige kragten, en wel ſodanige, die geheel ongewoon waren, ſo dat hy niet alleen genas die tot hem quamen, maar, wanneer ſweet-of gordel-doeken van ſijn lijf op de ſieken gebragt wierden, weeken aanſtonts de ſiekten, en de *Dæmones* of booſe geeſten, die hen beſeten hadden, vertrokken.

In de ſchool van eenen Tyrannus.

Daar ſijn prediken met mirakelen verſterkt wierd.

V. Epheſen was meer dan alle plaatſen ter wereld, van ouds wegens haar bedreventheyt in de *magie*, en alle verborgen en bedekte konſten beſaamd, waarom wy by de Oude ſo menigmaal opgehaald vinden de Ἐφέσια γράμματα (*i*), welke ſekere duyſtere en geheyme ſpellingen en betoveringen waren, daar door ſy poogden ſiekten te geneſen, booſe geeſten te verdrijven, en ſaken te doen, die 't bereyk en de bevatting des gemeenen volks te boven ging. Onder andere die deſe ſwarte konſt beleden, waren te dier tijd tot Epheſen ſekere Joden, die met duyvel-jagery en beſweeringen omgingen; een ſoort van doen, welk, na 't ſeggen van *Joſephus* (*k*), ſijn oorſprong had van *Salomo*, als welke, gelijk hy ſeyd, deſelve niet alleen uytgevonden, maar ook formulieren van beſweering en verdrijving der Duyvelen opgeſteld heeft, door welke ſiekten konden geneſen, en booſe geeſten ſodanig verdreven worden, dat ſe noyt weder quamen: daar hy dan nog by voegd, καὶ αὕτη μέχρι νῦν παρ' ἡμῖν ἡ θεραπεία πλεῖστον ἰσχύει, *dat dit genees-middel tot ſijnen tijd toe onder de Joden nog in ſwang ging, en veel vermogt*, waar van hy de proeven ſelfs ſeyd geſien te hebben in eenen Jood *Eleazar*, die in tegenwoordigheyt van *Veſpaſianus*, deſſelfs Soonen, en groote Amptenaren van ſijn Leger, *beſetene* genas, alleenlijk een ring onder hunne neuſen houdende, onder het pitzier van welke de wortel van ſeker plant, na het voorſchrift van *Salomo*, verborgen was, welk de booſe geeſt ſo dra niet rook, of nam ſijn af-ſcheyd en ging henen, waar op de lijder ter aarden viel, over welken de duyvel-jager, *Salomo* noemende, en voorts eenige tover-redenen door denſelven gemaakt, opſeggende, den booſen geeſt belaſtte daar noyt weder te komen: en om te doen ſien dat hy ſekerlijk weg gegaan was, een kop met water, die hy daar geſteld had, in ſijn weg-gaan om te ſtooten. Van ſulk ſlag waren'er te deſer tijd ſeven ſonen van *Sceva*, een van de hoofden onder de Prieſters; die dan, ſiende datmen over Beſetene den name *Jeſu* noemende groote dingen deed, onderſtonden ook ſo te doen, en den booſen geeſt in den naam van *Jeſus*, dien *Paulus* predikte, geboden te vertrekken: maer de booſe geeſt ſtelde ſig daar tegen, wilde op ſulken order niet vertrekken, en ſeyde, dat hy wel wiſt wie *Jeſus* en *Paulus* waren

Epheſen beſaamd wegens toverkunde.

De Joden halen die van Salomo af, volgens Joſephi verhaal.

'tGeval van de ſonen van Sceva.

(*i*) Ἐφέσια γραμμάτα ἐπωδαί τινες δυσπαρακολούθητοι. *Suidas in voc.* Ἐφέσ. γράμμ. *Vide Clem. Alex. Strom. lib.* 1. *pag.* 305. 306. (*k*) *Antiq. Judaic. lib.* 8. *cap.* 2. *pag.* 257.

waren, maar niet, wat regt ſy hadden om deſſelfs naam te gebruyken, waar mede hy niet te vreden zijnde, den beſetenen deed op hen aanvallen, hunne klederen ſcheuren, en ligchamen verwonden, ſo dat ſe ter nauwer nood met het behouden van hun leven ontquamen (*l*). Dit was een voorval, dat de menſchen een groote vrees aanjaagde, en gelegentheyt gaf, dat'er veele tot het geloove bekeerd wierden, die dan by de Apoſtelen quamen, en hunne vorige levens-wijs openbaarden en bekenden. Ook quamen'er verſcheydene, die deſe ydele konſten, met de bedekte manier van ſpellen en beſweeren gepleegt hebbende, hunne boeken van de toverkonſt gewillig bragten (die, indien ſe waren verkogt geweeſt, na de rekening die'er de menſchen, welke in deſe vervloekte verborgentheden hand hadden, van maakten, meer als duyſend en vijf honderd ponden ſouden bedragen hebben [*m*]), en in aller tegenwoordigheyt verbrandden, gevende alſo deſelve over tot die vlammen, waar toe ſe door de wetten van het Rijk veroordeeld waren: want wy vinden in de Romeynſche Wetten (*n*), datmen geene boeken van toverkunde mogt hebben; en waarmen deſelve vond, de goederen verbeurd, de boeken opentlijk verbrand, de perſonen gebannen, of, indien ſy van een lager order waren, onthoofd ſouden worden. Sulke boeken dan bragten de boetveerdige en bekeerde vrywillig, om aan het vyer, ſonder eenigſins op hare voorgaande liefde tot deſelve, of haar toenmalige prijs en waardye te letten, op te offeren. „So veel vermogt „het Euangelium op de gemoederen der menſchen.

'tGevolg van dien.

VI. Ontrent deſe tijd ſchreef de Apoſtel ſijnen Brief aan die van Galatia: want hem was voorgekomen, dat'er ſedert ſijn vertrek over de noodſakelijkheyt der onderhouding van de Wettiſche Kerk-gewoontens, verdorvene gevoelens hadden plaats gevat, en verſcheyden bedriegers in de Kerk waren ingekropen, die de Leere, van hem aldaar geplant, niet beter wiſten te ondermijnen, dan ſijn perſoon te veragten, en hem voor een Apoſtel uyt de tweede hand te houden, die by *Petrus*, *Jacobus* en *Johannes*, als welke met *Chriſtus* in de dagen ſijnes vleeſchs hadden omgegaan, en onmiddelijk door hem afgeſonden waren, niet te vergelijken was. Weshalven hy in deſen Brief haar met een noodſakelijke ſcherpigheyt en ernſt beſtraft, dat ſe ſig van den regten weg, waar op hy hen gebragt had, ſo ligt hadden afgewend, en door de loosheden der verleyders laten bedriegen, de eer van ſijn Apoſtelſchap, en het ontfangen van ſijn laſt onmiddelijk uyt handen van *Chriſtus* beweerd, en toond, dat hy niet minder, dan de voornaamſte der Apoſtelen was; de Joodſe gevoelens, daar ſy eenigſins mede beſmet waren, wijdloopig wederlegd, en in 't eynde hen ontrent de regulen en pligten van een heylig leven onderrigt. De Apoſtel nu een tijd lang aldaar gebleven hebbende, nam voor door Macedonien en Achajen te gaan (*o*) na Jeruſalem, en alſo na Romen te reyſen, maar hy veranderde ſijn voornemen en bleef nog te Epheſen.

Pauli Brief aan de Galaten, wanneer en waar toe geſchreven.

Sijn voorgenomene reyſe geſtuyt.

VII. In deſe tijd viel'er iets voor, daar door hy in veel moeyte en gevaar geraakte. Epheſen was meer dan alle ſteden van 't Ooſten bekend en vermaard wegens den berugten *Tempel van Diana*, een van de pragtigſte, die'er in de wereld waren. Sy was, na 't ſeggen van *Plinius*

Epheſen had een vermaarden tempel.

(*l*) *Act.* 19. 14. *&c.* (*m*) *ibid.* ℣. 19. Ἀργύριον *Græcorum valuit Drachmam Atticam, adeoque noſtri* 7d. *ob. Ac proinde* Ἀργυρίȣ μυριάδες *quinque nummi noſtri ſummam conficiunt* 1562. *lib.* 102. 5. (*n*) *Paul. JC. Sentent. lib.* 5. *Sentent.* 21. *ſect.* 2. *tit.* 23. *ad leg. Corn. de Sicar. & Venef. vide leg. ff.* 4. *de famil. herciſc. ſect.* 1. *lib.* 10. *tit.* 2. *& leg.* 12. *Cod. Theodoſ. de Malef. & Mathem. lib.* 9. *Tit.* 16. (*o*) *Act.* 19. 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nius (*p*) een wonder ſelfs van koſtelijkheyt, ten koſte van geheel Aſia, ſo men 't eygentlijk noemd, gebouwd in den tijd van 220. (elders ſeyd hy (*q*) 400.) jaren, welk wy egter van ſijn herbouwing en verbetering verſtaan moeten, doordien ſe meermaals verdorven en verwoeſt is; ſy had de lengte van 425. voeten, de breedte van 220. en ſtond op 127. pijlaren, die elk 60. voeten hoog waren; en wat deſſelfs oudheyt belangt, ſy was eenigſins ouder dan de tijd die men *Bacchus* toeſchrijſt, en in tijd gelijk met de regeering van de Amazonen, die, na 't gemeene ſeggen, Epheſen hebben gebouwd, gelijk de Geſanten van Epheſen aan *Tiberius* ſeyden (*r*), en groeyde van tijd tot tijd tot die grootheyt en agtbaarheyt, dat deſelve voor *een van de ſeven wonderen der wereld* alom gehouden wierd. Maar den meeſten roem en agting had ſe, om dat aldaar de beeltenis van *Diana* bewaard wierd, die wel niet uyt koſtelijke ſtoffen, maar, gelijk de Prieſters het volk looslijk wijsmaakten, konſtiger dan na eeniger menſchen beleyd en overleg gemaakt was; waarom men voorgaf, dat het door *Jupiter* ſelfs gemaakt, en *uyt den hemel nederwaards geſonden* was, (weshalven ſy de eerſte makers, na 't berigt dat'er *Suidas* ons van geeft (*s*), op dat het bedrog te min ontdekt ſoude worden, gedood of gebannen hebben). Dit nu verwekte niet alleen te Epheſen, maar de geheele wereld door, een groote agting en eerbiedigheyt. Daar benevens waren'er in dien Tempel menigten van ſilvere cabinetten, of kapelletjens in fatſoen van den Tempel, daar in het beeld van *Diana* ſtond. Om nu die heylige kaſtjens te maken, hadden veele ſilverſmids, die daar van leefden, werk, onder welke was een voornaam meeſter *Demetrius*, die voorſiende, dat door het toenemen van de Chriſtelijke Religie, hun gewin en welvaart ſoude te grond gaan, aanſtonds de handwerkers van diergelijke dingen, byſonderlijk die hy te werk ſtelde, vergaderde, en hen voorhield, dat'er hun welvaart en levensmiddelen aan gelegen was, en hunne vrouwen en kinderen voor gebrek te vreeſen hadden, om dat deſe *Paulus* de Stad en het Land beroerde, mids alom het volk overredende, dat de beelden, die ſy maakten en dienden, in der daad geen goden waren, en dat daar door niet alleen hun handwerk te grond gaan, maar ook de eer en majeſteyt van de groote godin *Diana*, *aan welke gantſch Aſien, en de geheele wereld Godsdienſt bewijſt*, vervallen ſoude (*t*). Het volk hier door gaande gemaakt, riep vol toornigheyt eenparig uyt; *Groot is de Diana der Epheſeren:* Waar op de geheele Stad aanſtonds vol verwerring wierd, en op twee van *Pauli* medegeſellen aanviel, die ſe, na allen ſchijn om hen voor de wilde beeſten te werpen, na de ſchouw-plaats trokken; welk van *Paulus* gehoord zijnde, ſoude hy hem onder haar gewaagt, en na hen toegeloopen hebben, ten waar de Chriſtenen, ja ſelfs eenige van de Heydenſche Prieſters, die over die ſpeelen en ydelheden des volks het beſtier hadden, hem dat met allen ernſt ontraden hadden, als die wel wiſten, dat de ſchare, indien ſe ſijner aldaar konde magtig worden, voorgenomen had hem voor de wilde beeſten, die men daar tot genoegen en vermaak opgeſloten hield, te werpen; waar op hy buyten twijfel het oog heeft, wanneer hy elders (*v*) ſeyd *met de beeſten te Epheſen*

[Marginal notes: en een beeltenis van Diana. — Welk van ſilverſmids in het kleyn nagemaakt wierden. — Waar over Demetrius, uyt aanmerking van Pauli predicatie, oproer verwekt. — Waar op ſiet het vegten met de beeſten tot Epheſen.]

(*p*) *Hiſt. Natur. lib.* 36. *c.* 14. *p.* 416. (*q*) *Lib.* 16. *c.* 40. *p.* 336.

Σοὶ καὶ Ἀμαζονίδες —
Ἔνκοτε παῤῥαλίῃ ἐφέσϐ βρέτας ἱδρύσαντο.
--- τῶν δ' ἔτι θεώτερον ὄψεται ἠώς,
Οὐδ' ἀφνειότερον ῥέα κὲν Πυθῶνα παρέλθοι. *Callim. in Dian. Hymn.* 2. *p.* 23.
--- περιώσιον ἀνδράσι θαῦμα. *Dion. Perieg. v.* 829. (*r*) *Tacit. Annal. lib.* 3. *c.* 61. *p.* 117. (*s*) *Suid. in voc.* Διοπετές. (*t*) *Act.* 19. 27. (*v*) 1 *Cor.* 15. 32.

Ephesen gevogten te hebben, daar hy waarschijnlijk mede te kennen geeft, niet wat hem was overgekomen, maar wat de schare met hem voor had; hoewel wy met waarheyt mogen seggen, dat dit beestelijk woeden, en de onmenschelijke handeling des volks met hem, meer als genoeg verdiende, dat sy so souden genaamd worden.

VIII. Groot was de verwerring van de vergadering; en *het meerder deel van hen wist niet, om wat oorsaak sy te samen gekomen waren* (x): in welke verwerring men eenen *Alexander*, een bekeerde Jood voortstiet, om over dese saak ondersogt en gevraagt te worden, die dan daar op hemselven verantwoorden, en buyten twijfel verschoonen wilde, mids de schuld geheel op de schouderen van den H. *Paulus* leggende. En 't is vry waarschijnlijk, dat dit *Alexander de kopersmit* geweest is, over welken de Apostel elders klaagd, dat *hy hem veel quaad betoond*, en sijne woorden tegengestaan had; en seyd (y) hem *aan den Satan te hebben overgegeven*, om dat hy afgevallen, *Christus* gelasterd, en de Christelijke Religie versmaad had. Maar de schare verstaande, dat hy een Jood was, en daarom argwaan hebbende dat hy een van *Pauli* medegesellen was, begon een geroep te maken, welk twee uuren lang duurde, waar in men niet anders konde hooren dan, *Groot is de Diana der Ephesers*. Maar als dit geroep begon te minderen, quam de Secretaris, een bescheyden en wijs man, die hen met bedaartheyt seyde, Dat het al de wereld genoegsaam bekend was, wat eer en agting de Stad Ephesen wegens de groote Godin *Diana*, en het vermaarde beeld dat uyt den hemel gevallen is, had, en dat het daarom onnodig was, sulks door sodanigen geroep staande te houden; Dat sy mannen hadden aangevat, die nog aan Kerk-rovery, nog godslastering tegen hun Godin schuldig waren; Dat, indien *Demetrius*, en sijne makkers, tegen hen iets hadden, het Gerecht sat, daar sy hunne klagten souden inbrengen, of indien'er ergens anders verschil over was, sy het tot sodanigen vergadering, als'er door de Wetten tot slissing van diergelijke saken gesteld was, brengen konden; Dat sy dienvolgens souden wel doen, indien sy sich stil hielden, als die reeds meer gedaan hadden, dan sy (so de saak, gelijk se waarschijnlijk soude, ondersogt wierd) konden verantwoorden, gemerkt'er van dies daags t'samenloop en oproer geen genoegsame reden konde gegeven worden; Met welke wijse redeneering hy de schare te vreden stelde, en gaan liet (z).

Alexander staat Paulus tegen.

Wie die was.

De wijse reden van den Secretaris stild den oproer.

IX. 't Was ontrent dese tijd, dat de H. *Paulus* hoorde van eenige verdeeltheyt in de Kerk van Corinthen, die door eenige valsche en Kettersche Leeraars, die tot hen ingesloopen waren, uytgebroeyd en aangequeekt was; die dan poogden hen tot partyschappen en twisten aan te setten, en den eene riedden voor *Petrus*, een ander voor *Paulus*, een derde voor *Apollos* (a) te zijn, als of het voornaamste van de Religie bestond in een naam na desen of geenen te hebben, of in een heeten drift en yver, om alle, die niet op het nauwste van ons gevoelen zijn, tegen te staan en te bestrijden. 't Is een vry ongegrond en mager voorgeven, dat een mensch sijn Religie aankleeft om geen andere reden, dan dat hy hem gevoegt heeft tot de Kerk van desen, of vergadering van dien man, en met allen yver ernstig is, om die sijne Religie voor te staan en voort te setten, om als kinderen en volgens eygen drift te schreeuwen voor de wijse en manier van dienst, die de een of de ander gebruykt, of voor het bysonder gevoelen van desen of genen, niet anders,

Pauli eerste brief aan de Corinthen waarom geschreven.

Onverschilligheyt ontrent leerstukken van minder belang.

(x) *Act.* 19. 32. (y) 2 *Tim.* 4. 14. 1 *Tim.* 1. 20. (z) *Act.* 19. 35.---40. (a) 1 *Cor.* 1. 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ders, dan of de Religie in nauwkeurige en ydele twistredenen, en 't scheyden van de broederen, en niet veel meer *in regtveerdigheyt, vreede en blijdschap door den H. Geest* (*b*) bestond. Op dese wijs braken in de Kerk van Corinthen scheuringen en partyschappen in, waar door veele vreemde en buytensporige gevoelens, en onder die wel sulke, die de grond-hoofdstukken des Christendoms ondermijnden, ingevoert wierden, en aldaar grond vatten: Gelijk dan nydige menschen noyt gelukkiger dan in beroerd water visschen. Die quade toestand der Gemeynte van Corinthen verstond *Paulus* uyt brieven, die van *Apollos* en eenige andere hem van de Kerk van Corinthen wierden overgebragt, weshalven hy sijnen *eersten brief aan haar* schreef, waar in hy haar ernstig over die verdeeltheden en scheuringen bestraft, tot vreede en eendragt aandringt, de groote verdorventheden, die onder hen waren ingevoerd, tegen gaat, en over verscheyden gevallen en verschillen, daar in sy sijn raad en oordeel versogt hadden, uytspraak gaf. Maar om hier af te scheyden, toen was het, dat *Paulus*, hebbende *Apollos* geordonneerd, om na Creta te gaan, door *Zenas* en gemelden *Apollos* sijnen brief aan *Titus*, dien hy Bisschop van dat eyland gemaakt, en tot voortplanting des Euangeliums aldaar gelaten had, oversond, waar in hy ten vollen berigt, hoe hy sijn ampt soude hebben uyt te voeren, hoe sig selven te gedragen, en andere, na elks toestand en gelegentheyt, en bysonder die tot eenige ampten en plaatsen van gesag in de Kerk bevordert waren, te onderwijsen.

De verdeeltheden ging Paulus in dien brief tegen.

Send sijn brief aan Titus over door Apollos en Zenas.

Apollonius Tyaneus quam te Ephesen.

X. Niet lang voor *Pauli* vertrek van Ephesen denken wy, en niet sonder schijn van waarheyt, dat *Apollonius Tyaneus* genoemd, de berugte Wijsgeer en toverkundige in de Heydensche wereld, te Ephesen quam; een man die geagt was, om sijn nette, voorsigtige, en gereguleerde levens-wijs, en bysonder wegens de groote wonder-werken, die door hem gesegd wierden gedaan te zijn, uyt welken hoofde de Heydenen doorgaans hem, als een die onsen Saligmaker gelijk was, agteden, hoewel het ook waar is, dat eenige van sijn aanhang, en bysonder de Philosooph *Euphratus* (*c*), die t'eener tijd nevens hem te Romen leefde, hem beschuldigde van sijne vreemde konsten door de *magie* of toverkunde te doen. Door sijn komst aldaar beoogde waarschijnlijk de vyand van 't menschelijk geslagt den voortgang van het Christendom te steuyten, mids dat hy te voorschijn bragt een sodanigen, die door de kragt van sijn toverkunde tegen de wonder-werken van den H. *Paulus*, ten minsten na het oordeel des volks, op konde, of deselve verduysterde. 't Is seker, dat wy, de tijden en daden van sijn leven, so 't ons in den schrijver van sijn leven (*d*) voorkomt, overwegende, bevinden sullen, dat hy na Ephesen quam ontrent het begin van *Nero's* regeering, en dat hy wel bysonder ophaald vreemde dingen, die hy soude gedaan hebben: onder andere, dat hy die Stad van de droevige pest suyverde, waarom die van Ephesen so grooten agting voor hem hadden, dat men aldaar voor hem, als een bysondere God, een beeld oprigtede, en aan het selve goddelijke eer bewees (*e*). Maar ik wil op my niet nemen, om vast te stellen, of dit voor of na *Pauli* vertrek van daar zy voorgevallen; 't is waarschijnlijkst, dat het geschied is, na dat hy van daar vertrokken was.

Die beschreven word.

Sijne voorgegevene wonderen wanneer se geschied zijn.

(*b*) *Rom.* 14. 17. (*c*) *Euseb. lib.* 4. *contra Hierocl. pag.* 530. *ad calc. Demonst. Euang.* (*d*) *Philostr. de vit. Apoll. Tyan. lib.* 4. *c.* 1. *p.* 159. & *c.* 12. *p.* 194. *confer lib.* 5. (*e*) *Ibid. lib.* 4. *c.* 3. *p.* 164. *Vid. Euseb. in Hierocl. lib.* 4. *apud. Philostr. p.* 457.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VYFDE AFDEELING.

Van Pauli daden sedert sijn vertrek van Ephesen tot sijn beschuldiging voor Felix toe.

INHOUD.

Pauli *reysen na* Macedonien. *Desselfs prediken tot* Illyricum *toe*, *en te rug reys na* Griekenland. *Sijn-tweede Brief aan de* Corintheren, *en wat'er mede beoogd wierd. Sijn eerste Brief aan* Timotheus. *Sijn Brief aan de* Romeynen, *van waar, en tot wat eynde geschreven.* Paulus *predikt tot* Troas, *en maakt* Eutychus *levendig. Ontbied na* Mileten *de Bisschoppen van* Asien, *en voerd tot haar een beweeglijke reden. Blijft eenigen tijd te* Cesareën, *by* Philippus *den* Diaken. *De Gemeente raadde hem de reys na* Jerusalem *ernstelijk af. Hy komt tot* Jerusalem, *voegd sig na de onverschillige Kerk-gewoonten van de Wet van* Moses, *en waarom. De* Joden *verwekken tegen hem oproer; maar word door den* Romeynschen *Oversten ontset. Hy beroept sig op sijn* Romeynsch *voorregt. Word gesteld voor 't* Sanhedrim. *Der* Phariseën *en* Sadduceën *verscheyden gevoelens over sijn saak. Der* Joden *t'samensweering tegen sijn leven word ontdekt.* Paulus *versonden na* Cesareën.

Paulus reysd na Macedonien.

I. Het was niet lang na den oproer te Ephesen, dat de H. *Paulus* de Gemeynte t'samen geroepen, en *Timotheus* tot Opsiender over die plaats gesteld hebbende, sijn afscheyd nam, om over Troas na Macedonien te reysen; en 't was te dier tijd, dat, gelijk hy selfs verhaald (a), hy het Euangelium alom tot Illyricum toe, welk heden Slavonien word genoemd, en ten deele aan Macedonien grensd, predikte. Uyt Macedonien keerde hy te rug na Griekenland, daar hy drie maanden lang bleef, en *Titus*, die onlangs met groote liefde-gaven der Kerk van Corinthen aangekomen was, aantrof, by welke gelegentheyt hy de mildadigheyt der Macedoniers opwekte, die dan ook blymoedig, en eenigsins meer dan 't vermogen was, hunne giften en aalmoessen voor de armen te Jerusalem opbragten. *Titus* gaf hem berigt van den toestand der Kerke te dier tijd tot Corinthen: en hy sond met hem en den Heyligen *Lucas* sijnen tweeden Brief aan haar, waar in hy voortset 't geen hy in sijnen eersten Brief nog niet ten vollen uytgebreyd had, en het Apostelschap tegen de veragting en beschimping, gelijk ook hemselven tegen de smette en smaad, die de verleyders, sig door sijnen eersten Brief gestoken vindende, op hem geworpen hadden, verdedigt, en eenige bysonderheden, op hen siende, ophaald. Ontrent de selve tijd schreef hy ook sijn eersten Brief aan *Timotheus*, dien hy te Ephesen gelaten had, waar in hy hem wijdloopig onderrigt, hoe sig in de uytvoering van sijn bediening in die groote plaats, en Kerk, die hy hem had toevertrouwt, te dragen had; hoedanig se wesen moesten, die hy tot Dienaars en Bisschoppen in de Kerk verkiesen soude; hoe de Diakonessen en Dienstknegten moesten gesteld zijn; en waarschouwde tegen de schadelijke verleyders en ketters, die in die Kerk stonden op te komen. Terwijl *Paulus* drie maanden in Griekenland bleef, reysde hy na Corinthen,

Van daar na Griekenland.

Titus brengt liefde-gaven.

Macedoniers doen insgelijks.

Paulus schrijft sijn tweeden Brief aan de Corintheren.

Den eersten aan Timotheus.

(a) *Act.* 20. 1. &c.

En uyt Corinthen sijnen Brief aan die van Romen.

then, van waar hy sijnen vermaarden Brief aan de Romeynen schreef, en door *Phebe*, een Diakonesse van de Kerk te Cenchreën digt by Corinthen, oversond, daar in hy voornamelijk beoogde een eynde te maken, en een volkomen uytspraak te geven over dat groot verschil tusschen Joden en Heydenen, rakende de verbintenis aan de Kerk-gewoontens en plegtelijkheden van de Joodse Wet, gelijk ook over de groote en voorname leerstukken des Christendoms, die daar van af-hangen, gelijk van de vryheyt der Christenen, het gebruyk van onverschillige saken, e.s.v. en, welk het groote eynde van de geheele Religie is, haar onderwijst in, en aandringt tot de pligten en oeffeningen van een heylig en godsalig leven, gelijk dan de Christelijke leerstukken uyt haar natuur den mensch daar toe verpligten.

Hy keerd weder na Macedonien, en waarom.

II. De H. *Paulus* nu voorgenomen hebbende na Syrien te reysen, om den Broederen te Jerusalem de gegevene penningen over te brengen, liet voor een tijd van dat voornemen af, ter oorsaak hem voorquam dat de Joden beslooten hadden hem onderwegen te berooven en om te brengen (*b*): weshalven hy te rug keerde na Macedonien, quam also te Philippi, en van daar tot Troas, daar hy hem een geheele week onthoudende, de Gemeynte op des Heeren dag, om het Heylige Sacrament te ontfangen, t'samen quam, daar dan de H. *Paulus* sijn predicatie en reden tot den middernagt toe uytstrekte, en dat na allen schijn wel meest, om dat hy des anderen daags vertrekken soude (*c*). Het uytstrekken van sijn reden, en de nagt-tijd was oorsaak, dat eenige sijner toehoorders begonden sluymerig en slaperig te worden, onder welke een *jongman was, met name* Eutychus, die *met een diepen slaap overvallen* zijnde, *van de derde soldering nederwaarts stortte, en dood opgenomen wierd*, welken *Paulus* aanstonds tot het leven en gesondheyt herstelde. „Hoe on-„vermoeyd was de neerstigheyt van onsen Apostel! hoe nauw trad hy in „de voetstappen van sijn Meester, die *rondom ging goed doende aan allen*! Hy doorreysde zee en land, en waar hy quam predikte hy, en deed wonderen. Alom leyd hy, als een goed bouwmeester, het fundament, of bouwde op een reeds gelegde grond. Hy *hield aan tijdig en ontijdig*, en ontsag geene moeyten by nagt of dag, om der menschen sielen te konnen goed doen. De nagt dus in heylige oeffeningen zijnde doorgebragt, nam *Paulus* in den morgenstond sijn affcheyd, en ging te voet na Asson, een zee-haven, werwaards hy sijne reysgenooten reeds over zee voor uyt had doen reysen (*d*). Van daar seylden sy na Mitilene, en verder na Samos, en quamen so tot Trogyllium, en des volgenden daags tot Mileten; van waar sy niet eens na Ephesen overstapten, ter oorsaak hy vast gesteld had, was het mogelijk, op den Pinxterdag te Jerusalem te zijn.

Hy predikt te Troas tot middernagt,

en maakt een doodgevallene levendig.

Paulus komt, na veele plaatsen te hebben aangedaan, te Mileten;

Daar hy de Ouderlingen van Ephesen by hem ontbied;

En met deftige redenen van hen afscheyd neemd.

III. Van Mileten sond hy na Ephesen, en ontbood de Opsienders en Regeerders van die Kerk (*e*), dien hy, als se daar gekomen waren, voorhield, met hoedanigen ootmoedigheyt en hertelijke genegentheyt, met hoe veel gevaar en moeyte, met hoe veel getrouwigheyt voor hunne sielen hy onder hen verkeerd, en het Euangelium gepredikt had, van die tijd af, dat hy in die gewesten was aangekomen; Dat hy niet had nagelaten om hen in 't openbaar en by de huysen bekend te maken, 't geen hun nuttig en nodig was, dringende Joden en Grieken tot berouw en verbetering van hun leven, en tot een hertelijk aannemen *Christi* door den geloove; Dat hy nu na Jerusalem ging, niet wetende wat swarigheyt hem aldaar overkomen soude, dan dat hem in alle plaatsen, van die

(*b*) *Act.* 20. 3. (*c*) *ibid.* ℣. 7. *&c.* (*d*) *ibid.* ℣. 13. (*e*) *ibid.* ℣. 17. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die met de gave der voorsegging door den H. Geest voorsien waren, wierd voorseyd, dat hem aldaar banden en verdrukkingen aanstaande waren. Maar dat hy daar over niet ontsteld, nog ook ongenegen was sijn leven selfs af te leggen, indien hy maar het Euangelium voortsetten, en sijnen Heer in die bediening, waar in hy hem gesteld had, trouwelijk dienen konde; Dat hy wist, dat sy sijn aangesigt niet meer souden sien, maar daar in gerust en getroost was, Dat sy selfs hem getuygenis konden geven, dat hy door iets van de Christelijke Leere agter te houden, hunne sielen niet benadeeld had; Dat sy, welke God tot Opsienders en Herders over de Gemeynte gesteld had, moesten agt hebben op de Christenen, welker regeering, weyding en bestiering hen aanbevoolen was, en gevoelig besorgd zijn voor het beste hunner sielen, om welke te verlossen, *Christus* sijn leven afgelegd had; Dat hunne grootste sorg daar ontrent vereyscht wierd, also het seker was, dat na sijn vertrek kettersche Leeraars onder hen souden inkomen, en der menschen sielen poogen in 't verderf te brengen, ja, dat'er selfs onder hen souden opstaan, die door bedekte en loose middelen, door verdorvene en schadelijke leeringen, discipelen agter hen trekken, en daar door scheuringen en verdeeltheden in de Kerke veroorsaken souden; Dat sy derhalven moesten waken, gedenkende dat hy drie jaren lang met tranen en droefheyt haar van dat alles gewaarschouwt had; Dat hy haar nu Godes sorg en goetheyd, en de voorschriften en regelen des Euangeliums beval, die, zijnde ingevolgt haar sekerlijk tot die staat van geluksaligheyt, die God voor den godsaligen in den hemel bereyd heeft, voortsetten en volmaken soude. Met een woord, dat hy so geruymen tijd met alle opregtigheyt en trouwigheyt onder haar verkeerd had, waar uyt sy konden afnemen, dat hy in al sijn prediken noyt door loosheyt of gierigheyt na iemands goed, goud of silver, gestaan had, en daarom, gelijk sy selfs getuygen konden, met sijne handen neerstig tot sijn nooddruft gearbeyd, dus hemselven, en die met hem waren gediend, en daar door hen een voorbeeld nagelaten had, wat moeyte sy schuldig waren op te nemen, om de swakke te ondersteunen, en de arme te hulp te komen, in plaats van anderen tot last te zijn, ingevolge van dat onvergelijkelijk deftig woord onses Saligmakers (welk de Apostel, buyten allen tegenspreken, uyt den mond had van eenige, die in de dagen sijnes vleesches met hem hadden omgegaan): *Het is saliger te geven dan te ontfangen.* Dese predicatie, aan de Opsienders van die Kerk, geëyndigt zijnde, knielde de Apostel neder, en besloot se met een gebed; waar op sy alle in tranen smolten, en met de grootste uytdrukking van genegentheyt en droefheyt hem tot aan het schip geleydden: edog sy waren meest bewogen over het seggen van hem, *Dat sy sijn aangesigt niet meer sien souden.*

IV. Van Mileten afgevaren zijnde (*f*), quamen sy tot Coos, van daar tot Rhodus, vervolgens tot Patara, en so voorby Cypren na Tyrus, daar hy eenige Christenen vond, onder welke die de gave der prophetye hadden, hem rieden, niet na Jerusalem te gaan: By dese bleef hy seven dagen, na welke sy alle hem na den oever geleydden, daar sy nederknielden en t'samen baden: waar na sy malkanderen hebbende omhelsd, *Paulus* scheep ging, en tot Ptolomaïs aan quam, daar hy de broederen enkelijk groetede, en van daar 's anderen daags tot Cesareën lande. Hier nam hy sijn huysvesting by *Philippus den Euangelist*, een van de seven Diakens, die in den beginne van de Apostelen afgesondert waren, welke *vier dogters, nog maagden, had die propheteerden.* Sijn verder reys na Jerusalem,

Hier

(*f*) *Act.* 21. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

afgeraden. Hier was het dat *Agabus*, een Christen Propheet, uyt Judea gekomen zijnde, *Pauli* gordel nam, en sijne eygene handen en voeten daar mede gebonden hebbende, hem seyde, dat de H. Geest door dit uyterlijk vertoog te kennen gaf en vertoonde, dat de H. *Paulus* even so door de Joden te Jerusalem gehandelt, en van hen in de handen der Heydenen overgeleverd soude worden; waar op sy hem met allen ernst versogten sijn reys elders heen te nemen, dog te vergeefs, want de Apostel vraagde hen, Of sy door dat beweeglijk afraden hem meer dagten te ontstellen? dat hy gewillig en bereyd was niet alleen gebonden en gevangen te worden, maar des nood zijnde, voor de saak van *Christus* en de Religie te Jerusalem te sterven. Als sy hem dus onversettelijk in sijn voornemen sagen, vielen sy hem niet verder moeyelijk, maar gaven den uytslag aan Gods wil en welbehagen over: en daarom, wanneer alles gereed gemaakt was, setteden sy hun reyse voort; en tot Jerusalem gekomen zijnde, wierden se van de aldaar zijnde Christenen vriendelijk en blijdelijk onthaald.

En egter volvoerd.

Daar hy van de broederen blijdelijk word onthaald.

V. Daags na hun aankomst, ging *Paulus* en die met hem waren, na het huys van den H. Apostel *Jacobus* (g), daar alle de andere Opsienders en Ouderlingen vergaderd waren. Na wedersijdse groetenis deed hy hen een nauwkeurig verhaal, hoe God hem in het voortplanten des Euangeliums onder de Heydenen had gesegend, waar over sy alle God van herten loofden, dog hem te gelijk voorhielden, dat hy nu gekomen was ter plaatse daar veele duysenden bekeerde Joden waren, die nog een grooten yver en hoogagting voor de Wet van *Moses* hadden, en dat dese hem aangaande berigt waren, dat hy de Joden, welke hy bekeerde, alom geleerd had van de Besnijdenis, en de ceremonien der Wet af te sien; dat de menigte, so dra sy van sijn komst hoorden, souden t'samen komen om te vernemen, hoe hy sig daar in gedragen had: weshalven hem, om alle ontsteltenis en oploop voor te komen, geraden wierd, dat, daar'er nu vier mannen waren, die een gelofte gedaan hadden (welk na allen schijn geen gelofte van een Nazireerschap was, maar een andere, die sy, om uyt siekte, of eenig ander gevaar of ongemak verlost te worden, gedaan hadden; want, na ons *Josephus* verhaald (h), hadden sy de gewoonte in sulke voorvallen een gelofte te doen, en sig, eer sy hunne gewoone offerhanden bragten, voor een tijd te onthouden van wijn, en het scheeren hunner hoofden) hy sig by deselve voegen, de gewoone plegtelijkheden nevens hen verrigten, en sodanigen offerhande, als de Wet in sulken geval vereyscht, bereyden soude, om, de belofte voldaan hebbende, hunne hoofden te bescheeren: daar uyt seyden sy, soude blijken, dat de gerugten, die men van hem verspreyd had, valsch en sonder grond waren; en hy selfs de orders en plegtelijkheden van *Mosis* Wet nog onderhield. Maar wat de bekeerde uyt de Heydenen aangaat, van die vorderden sy sulke dingen niet, en verwagteden van hen in sulke onverschillige saken niets, dan 't geen door de Apostolische Synode aldaar te voren besloten was. De H. *Paulus*, die in sulke gevallen sig toonde allen, in hoop van meerder winst te doen, alles te willen worden, stemde desen gegevenen raad toe, nam die mannen met hem na den Tempel, daar hy de Priesters bekend maakte, dat de tijd van hun gedane belofte ten eynde was, en sy sig, gelijk het de natuur van die saak vereyschte, hadden geheyligd, en daarom nu quamen, om na de Wet voor hen te doen offeren.

Dog wierd geraden tot genoegen der Joden sig te gedragen als die een gelofte had.

De reden waarom.

Welk hy aannam.

Waar van de uytslag was.

VI. De seven dagen (dus lang moest de offerhande geofferd worden) by na vervuld zijnde, deden sig in den Tempel op eenige Joden, even uyt

(g) *Act.* 21. 18. &c. (h) *De bell. jud. lib.* 2. *c.* 15.

uyt Aſia overgekomen, die reeds aldaar den H. *Paulus* mogelijk hadden tegengeſtaan. Deſe hem in den Tempel vindende, beroerden het volk, ſloegen de handen aan hem, en riepen de andere Joden te hulp (*i*), en ſeyden, dat dit die man was, die alom leeringen uytbreydde, welke 't voorregt van de Joodſe natie te kort deden, de inſettingen van de Wet tegen gingen, en ſelfs ook tegen de heyligheyt van die plaats ſtreden, en onbeſnedene Grieken in den Tempel brengende den ſelven ontheyligde, vaſt ſtellende, dat hy *Trophimus*, een bekeerde uyt de Heydenen van Epheſen, dien ſe met hem in de ſtad hadden geſien, in den Tempel gebragt had. „So genegen is de boosheyt, om iets te ſtellen, waar uyt „ſe na haar believen een beſluyt kan trekken. Aanſtonds quam de geheele ſtad in oproer; men greep *Paulus*, ſleepte hem uyt den Tempel, en ſloot deſſelfs deuren agter hem toe. Hier ſouden ſe ſekerlijk een eynde van alle ſijne moeyten en ſwarigheden gemaakt hebben, indien *Claudius Lyſias*, Bevelhebber over de Romeynſche beſetting in de burgt *Antonia*, niet met eenige krijgsknegten, om hem uyt hunne handen te redden en te ontſetten, gekomen was; die vaſt ſtellende dat hy meer dan een gemeene misdadiger was, hem met twee ketenen beval te binden, hoewel als nog geheel onkundig van ſijn perſoon of misdaad, en konde door de ſchreeuwende menigte niet veel beſcheyd daar van bekomen, want die riepen niet anders, dan om ſijn dood; en daar was ſulk een geweld en drang, dat de krijgsknegten genoodſaakt wierden, hem, om voor de woede en 't geweld der ſchare te verſekeren, in de armen te vatten, en te dragen. Na de leger-plaats gaande, vraagde de H. *Paulus* den Overſten, Of het hem geoorloft was tot hem iets te ſpreken? die, hoorende dat hy Grieks ſpreken konde, hem onderſogt, of hy niet die Egyptenaar was, die voor eenige jaren in Judea oproer verwekt, en het hoofd geweeſt was van vier duyſend godlooſe en ongebondene menſchen? Waar op de Apoſtel tot antwoord gaf, Dat hy een Joode van Tarſus, *een burger van geen onvermaarde in Cilicien was*, en daarom vryheyt verſogt, om tot het volk te mogen ſpreken. Dit ſtond de Overſte ten eerſten toe: en naaſt aan den ingang van de leger-plaatſe zijnde, gaf een teken, dat ſe ſouden ſtil zijn; waar op de Apoſtel in de Hebreeuſche taal hen begon aan te ſpreken, welk van hen gehoord zijnde, hielden ſy ſig geheel ſtil, en *Paulus* haalde by haar op 't geen volgd.

Een oproer verwekt door Joden uyt Aſien gekomen.

Paulus word door den Romeynſchen Burgtvoogd uyt hun handen gered, gebonden

en na de legerplaats gebragt. Daar hem na onderſoek vergunt wierd tot het volk te ſpreken.

Gelijk hy in het Hebreeuſch dede, welk meerder ſtilte veroorſaakte.

VII. Hy beſchreef hen ſijn geboorte-plaats, ſijn opvoeding, ſijn driftigen yver die hy voor de gewoontens en plegtelijkheden van hun Godsdienſt, gehad had (*k*), en met welken ernſt hy de Chriſtenen, waar hy ſe ook vond, vervolgd en ter dood overgeleverd had, gelijk de Hogeprieſter en het Sanhedrim hem ten overvloed getuygen konden. Vervolgens verhaalde hy hen volkomelijk en van ſtuk tot ſtuk, op wat wijſe hy bekeerd was, en van God ſelfs een bevel ontfangen had, om Jeruſalem te verlaten, en het Euangelium den Heydenen te gaan prediken. Op dit woord was der Jooden geduld ten eynde, en men hoorde een algemeen geroep, dat ſy hem ter dood gegrepen hadden, en ſulken booswigt niet weerdig was langer te leven. En, om hun woede te meer uyt te drukken, *ſmeeten ſy hare klederen van haar, en wierpen ſtof in de lugt*, niet anders dan of ſy hem op ſtaande voet dagten te ſteenigen; welk de Overſte poogde voor te komen, en daarom gebood hem in de leger-plaats te brengen, en met geeſſelen te onderſoeken, om wat oorſaak men ſulken woede tegen hem toonde. Als men doende was hem

Maar word daar in geſteuyt door een oproer.

De Overſte wilde hem laten geeſſelen.

(*i*) *Act.* 21. 27. ten eynde toe. (*k*) *ibid.* ℣. 1. ten eynde toe.

tot dien eynde uyt te rekken, vraagde hy den Hoofdman, die'er byſtond, Of ſy een Romeynſchen burger met regt konden geeſſelen, en dat eer men, volgens de wetten, daar over gevonniſt had (*l*)? Welk de Hoofdman aanſtonds aan den Overſten liet weten, en aanſeggen, dat hy *ſoude toeſien wat hy deed, alſo de gevangen een Romeyn was.* Dit bewoog den Overſten ſelfs te komen, die hem vraagde, Of hy een Romeyn was? en hoorende van ja, ſeyde dat een groot voorregt te zijn, een voorregt, welk hy voor een merkelijke ſomme gelds gekogt had: waar op hem de H. *Paulus* antwoordde, dat het ſelfs ſijn geboorte-regt, en privilegie was van ſijn geboort-en opvoeding-plaats. Dit ſteuytte aanſtonds het voornemen van ſijn geeſſeling, en ſelfs was de Overſte al eenigſins bekommerd, dat hy een man, die het Roomſche burgerregt had, gebonden en geketend had.

Maar een Romeyn zijnde.

Maakt daar vry van, en kreeg vryheyt voor den Joodſen raad te ſpreken.

VIII. De Overſte dan gebood des anderen daags, dat men ſijne ketenen ſoude los maken, en, om hier in hemſelven ten vollen te voldoen, gaf order, dat de Joodſe vergadering ſoude by-een komen, voor welke hy *Paulus* ſtelde, die dan hen ſeyde (*m*), dat hy doorgaans beſorgt had na het nauwſte voorſchrift van ſijn pligt, en conſcientie te leven: *Mannen Broeders, ik heb met alle goede conſcientie gewandeld voor God tot op deſen dag.* „Sie hier wat een vrymoedigheyt een godſalige heeft, „en hoe onſigtbaar de onſchuld een menſch in het grootſte gevaar on- „derſteunt (*n*). Met wat een edelmoedigen onbeſchroomdheyt vervuld „deugd en eerbaarheyt de borſt van een vroom menſch! gelijk'er in tegendeel niets is, dat iemand een vaſt en ſeker genoegen en geruſtigheyt, ten tijde van rampen en algemeene ſwarigheden geven kan, als even dat. Godsdienſt en een goede conſcientie teelen in 's menſchen boeſem een vrede en hemel, die de kragt van alle voorvallen in de wereld niet beroeren of benemen kan, weshalven *Seneca 't gemoed van een wijs en goed man vergelijkt by de wereldſtreek, die boven de Maan is, alſo 't daar altijd ſtil en helder is* (*o*). De Hoogeprieſter nam die heylige en eerlijke vrypoſtigheyt van den Apoſtel qualijk, als of hy van ſijn onſchuld en opregten wandel ſprekende, hun regtbank van onregtveerdigheyt beſchuldigde, en gebood de geene, die by hem ſtonden *hem op den mond te ſlaan*, waar op de Apoſtel hem ernſtig te gemoed voerde, dat God hem

Onſchuld baard vrymoedigheyt.

Slagen aan Paulus bevoolen.

(*l*) *Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ Civis Romanus, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia illius miſeri audiebatur, niſi hæc:* Civis Romanus ſum. *Hac ſe commemoratione civitatis omnia verbera depulſurum arbitrabatur. — O nomen dulce libertatis! O jus eximium noſtræ civitatis! O Lex Porcia, legeſque Semproniæ! Cicer. in Verr. lib. 7. Tom. 2. p. 218. Facinus eſt vincire Civem Romanum, ſcelus, verberare &c. Idem ibid. p. 220. vide ſupr. Sect; 3. Num. 4.* (*m*) *Act. 23. 1. &c.* (*n*) Ἐις ἀυτὸν συνειλȣ̃, φύσιν ἔχει τὸ λογικὸν ἡγεμονικὸν, ἑαυτῷ ἀρκεῖσθαι δικαιοπραγȣ̃ντι, καὶ παρ᾽ ἀυτὸ τȣ̃το γαλήνην ἔχοντι. *M. Anton.* τ̃ ἐις ἑαυτ. *lib. 7. Sect. 28. p. 63.*

Juſtum & tenacem propoſiti Virum,
Non Civium ardor prava jubentium,
Non vultus inſtantis Tyranni
Mente quatit ſolida: neque Auſter
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ. Horat Carm. lib. 3. od. 3. p. 154.

(*o*) *Sapiens ille eſt plenus gaudio, hilaris, & placidus, inconcuſſus, cum diis ex pari vivit: per dies nocteſque par & æqualis animi tenor erecti & placentis ſibi eſt. —— Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſuper Lunam, ſemper illic ſerenum eſt: nunquam ſine gaudio eſt. Gaudium hoc non naſcitur, niſi ex virtutum conſcientia. Senec. Epiſt. 59. p. 152.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hem ſoude ſlaan, die ſulken huychelaar was, die onder ſchijn van regt te doen, hem beval te ſtraffen, eer hem de wet overtuygd had aan misdaad ſchuldig te ſtaan; waar op die'er by ſtonden hem vraagden, Hoe hy ſulken geheyligden en eerweerdigen perſoon, als Gods Hogepriester, derfde ſchelden? welken hy bedaardelijk tot antwoord gaf, dat hy niet wiſt (of niet erkende) dat *Ananias* een Hogepriester (volgens Gods ordonnantie) was (*p*): dog wat hier van ware, of niet, hy een man van ſtaat en aanſien zijnde, was het ongeoorloft hem te ſchelden; gemerkt God ſelfs geboden had (*q*): *Den Overſten uwes volks en ſult gy niet vloeken.* De Apoſtel, die noyt *de eenvoudigheyt van een duyf* had afgelegd, wiſt ook hoe by gelegentheyt de *voorſigtigheyt van een ſlang* te gebruyken; en daarom merkende dat de Raad ten deele uyt Sadduceën, en ten deele uyt Phariſeën beſtond, ſeyde hy hemſelven *een Phariſeër, en eens Phariſeërs ſoon te zijn, en over de hoop en opſtanding der dooden te worden geoordeeld* (*r*). Dit verwekte aanſtonds een verdeeltheyt in den Raad, alſo de Phariſeën dat hoofdſtuk des geloofs met allen ernſt aandrongen en voorſtonden, en de Sadduceën met geen minder hardnekkigheyt loochenden, dat'er was of *engel* (dat is, een geeſtelijke onſterfelijke natuur, die op haar ſelven beſtaat, want, gemerkt ſy de vijf boeken *Moſis* erkenden, daar ſo menigmaal van Engelen gemeld word, kan men niet denken, dat ſy alle ſoort van Engelen konnen geloochend hebben), of *geeſt*, (of menſchelijke ſielen, die afgeſonderd van het ligchaam beſtaan) en gevolgelijk eenige opſtanding te verwagtten: waar op aanſtonds de Schriftgeleerde, Phariſeën zijnde, opſtonden, en henſelven ontlaſteden, mits te ſeggen, dat in hem geen misdaad was, en dat hy mogelijk uyt den hemel door een Engel, of openbaring van den H. Geeſt onderweſen was; en indien het ſo mogt zijn, ſy ſijne Leer weêrſtaande, tegen God ſouden konnen ſtrijden.

Deſelve bejegend den Hogepriester, als een geveynsde: en wat daar op volgde.

IX. So groot was hier over de verdeeltheyt in den Raad, dat de Overſte, vreeſende dat *Paulus* van haar verſcheurd mogt worden, gebood, dat de krijgsknegten hem van voor de bank weg nemen, en na de legerplaats brengen ſouden. In den volgenden nagt behaagde het God *Paulus* in een geſigte, na alle ſijne vreeſen en ſchrikken, te verſchijnen, en hem aan te moedigen, en te verſekeren, dat, gelijk hy te Jeruſalem voor *Chriſti* ſaak getuygd had, ook ten ſpijt van alle ſijne vyanden van hem tot Romen getuygenis geven ſoude (*s*). Des volgenden morgens bedagten de Joden, die'er ſig ſo verre niet in behoefden te mengen, of hun quaadaardigheyt niet moeſten hebben getoond, en egter meenden, dat ſy door ſulken uytſtel van de ſaak niet ſouden af-komen, een korter middel; tot welken eynde meer dan veertig uyt haar een godlooſe t'ſamenrotting maakten, welk ſy met eeden en vervloekingen verſterkten, *om niet te eeten nog te drinken, voor ſy hem gedood hadden*, welk ſe aan den grooten Raad van het Sanhedrim hebbende bekend gemaakt, verſogten dat hy des volgenden daags, onder voorgeven datmen van ſijne ſaken nader kennis moeſt nemen, wederom voor hen gebragt mogt worden, en beloofden ſig onderwegen in een hinderlage te leggen, en hem ſekerlijk te dooden: maar de Goddelijke voorſienigheyt, die op der vromen behou-

(*p*) *Hæc Pauli verba Ananias & Apparitores ſic accipiebant, quaſi excuſaret Paulus, quod ſibi in iſtis malis conſtituto non ſatis in mentem veniſſet, quicum ſibi res eſſet. Verum latentior ſenſus ſuberat, non eſſe eum ſacerdotem, aut principem Senatus, qui eas dignitates pretio comparaſſet. Didicerat enim hoc à Gamaliele Paulus: Judicem, qui honoris conſequendi cauſa pecunias dederit, revera neque judicem eſſe, neque honorandum, ſed aſini habendum loco. Talmud. de Synedr. Grot. in locum.* (*q*) *Exod.* 22. 18. (*r*) *Act.* 23. 6. &c. (*s*) *ibid.* ℣. 16. &c.

denis het oog heeft, maakte de gedagten der argliſtigen tot ſchande. Dit opſet wierd door iemand, die ſijns ſuſters ſoon was, aan *Paulus* ontdekt (*s*), die dat ten eerſten den Overſte bekend maakte; welke daar op twee troupen te paard en te voet laſt gaf, tegen de derde uur des nagts alles gereed te maken, om *Paulus* behouden na *Felix*, Stadhouder van die Provincie, over te brengen, aan wien hy te gelijk ſchreef, en bekend maakte wien hy ſond, hoe de Joden met hem hadden gehandeld, en dat ſijne beſchuldigers, om hunne klagten in te brengen, ook voor hem komen ſouden. In gevolge van dien laſt wierd hy des nagts gebragt tot Antipatris (*t*), en vervolgens na Ceſareën, daar de brief aan *Felix* overgeleverd, en de Apoſtel voor hem geſteld wierd; die dan verſtaande, dat *Paulus* uyt het Landſchap van Cilicien was, hem ſeyde, dat hy hem, ſo dra ſijne beſchuldigers ſouden aangekomen zijn, gehoor ſoude geven, en ondertuſſchen hem in het Regthuys *Herodis* deed bewaren.

(*t*) *Act.* 23. 31.

SESDE AFDEELING.

Van Pauli onderſoek voor Felix tot ſijn komſte tot Romen toe.

INHOUD.

De H. Paulus *voor* Felix. *Beſchuldigt door* Tertullus, *de* Joodſe *Advocaat. Hy wierd beſchuldigt van* oproer, kettery, *en* ontheyliging des Tempels. Pauli *antwoord op elk deel der beſchuldiging. Hy word ten tweedemaal voor* Felix *en* Druſilla *gehoord. Sijn ernſtig en onpartijdig redeneeren. De groote onregtveerdigheyt en regtsbuyging van* Felix. *Deßelfs wellustigheyt, onmatigheyt, geſchenk-ſoeking en gierigheyt.* Paulus *word te regt geſteld voor* Feſtus, *die tot* Ceſareën, *in plaats van* Felix, *gekomen was. Hy beroept hem op den* Keyſer. *De wijs, hoe men dat* appél *dede. Hy word wederom voor* Feſtus *en* Agrippa *gebragt. Verdedigt hemſelven, en ſijn ſaak. Word door ſijn Regters van dood-ſchuldige misdaad vry geſproken. Reysd na* Romen, *daar hy in veel moeyte en gevaar was. Leeden ſchipbreuk, en quamen op het eyland* Meliten *aan, daar ſe van de* Barbaren *vriendelijk wierden onthaald. Verſcheyden oordeelen aldaar van den H.* Paulus. *De beleeftheyt van* Publius, *Gouverneur des eylands, en ſijn bekeering tot het* Chriſtendom. *De H.* Paulus *word door* Chriſtenen *na* Romen *geleyd, en aldaar onthaald,*

Die van den Joodſen Raad komen te Ceſareën met Tertullus,

I. Na verloop van eenige weynige dagen quam de Hogepriester *Ananias*, met eenige andere uyt het Sanhedrim, af na Ceſareën, vergeſelſchapt met hun voorſpraak *Tertullus* (*a*), die met een net, cierlijk en beweeglijk voorſtel tegen onſen Apoſtel begon te pleyten, en hem van oproer, kettery, en ontheyliging des Tempels te beſchuldigen, en daar by voegde, dat ſy hem de moeyte van hen te hooren, niet ſouden aangedaan, maar na hunne wetten geoordeeld hebben, ten ware *Lyſias* de Overſte hem met geweld uyt hunne handen gerukt, en alſo d'een en d'ander na hem geſonden had, welk alle de Joden, die'er by waren, met hun toeſtemming beveſtigden. De H. *Paulus*

die Paulus beſchuldigt.

(*a*) *Act.* 24. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lus vervolgens verlof verkregen hebbende, om voor hemselven te pleyten, seyde voor af, Dat hy sig gelukkig oordeelde te mogen spreken, en sijne saken verantwoorden voor iemand, die reeds so veele jaren over dat volk rigter geweest was, en, beantwoordde vervolgens onderscheydentlijk elk stuk, dat hem te last gelegd wierd. Waartegen Paulus sig verdedigt,

II. En vooreerst, wat de beschuldiging van *oproer* aangaat, die sprak hy rond uyt tegen (b), gemerkt sy hem in den Tempel gevonden hadden, stil en vreedsaam zijnde, also hy daar selfs niet met iemand getwistredend, nog in de Synagogen, of eenige andere plaats der stad het volk tot oproer en t'samenrotting geraden had; en met wat schijn sy sulks mogten voorgeven, egter daar van niets konde bewesen worden. En wat belangd de beschuldiging van *kettery*, en *een opperste voorstander van de secte der Nazareën* te zijn, hy bekende openhertig, dat hy na die weg, die sy secte noemden, God diende, op de selve wijse, als de Vaderen der Joodse Natie God te vooren hadden gediend, niets in sijn (*credo*) geloof aannemende, dan 't geen de schriften, die den Joden selfs geloofweerdig waren, aannamen en goed keurden; dat hy, 't geen ook de beste van hen toestemden, vastelijk een ander leven, en een toekomende opstanding geloofde; in hoop en verwagting van welke hy sig geoeffend had, om onergerlijk te leven, en sijn pligt voor God en menschen te doen. En betreffende het derde deel sijner beschuldiging, *de ontheyliging van den Tempel*, hy toonde, hoe weynig grond dat had, gemerkt hy na Jerusalem gekomen was, om sijne bekommerde en verlegene Broederen een mildadige gifte en aalmoesse over te brengen; dat hy wel in den Tempel gevonden was, maar niet, als eenige Joden uyt Asien valschelijk hadden voorgegeven, nog met volk, nog met beroerte, maar enkelijk, om hemselven, volgens de instellingen en gewoonten van *Mosis* Wet, te reynigen; en so iemand het tegendeel soude willen seggen, die hier voor de regtbank moeste zijn gekomen, en dat bewesen hebben; ja, dat hy sig op die van den Joodsen Raad, die daar tegenwoordig waren, beriep, of hy niet door hun grooten Raad te Jerusalem was vry gesproken, en niets van belang tegen hem was ingebragt, dan door die van de party der Sadduceën, die met hem nergens anders over hadden getwist, dan over sijn leer van de opstanding uyt den dooden. *Felix* de redenen van de een en de ander party gehoord hebbende, wilde geen uytspraak doen, voor dat nader kennis van dat alles bekomen, en met *Lysias*, de Bevelhebber over die besetting, als die van dien oproer 't beste bescheyd soude konnen geven, gesproken had; en beval ondertusschen, datmen *Paulus* soude bewaren, egter so niet, dat sijne vrienden souden worden belet hem te besoeken, of hem te dienen en beleeftheyt te bewijsen. en bysonder tegen de beschuldiging van oproer, van kettery, en ontheyliging des Tempels. 't Vonnis word uytgesteld.

III. Het was niet lang daar na, dat sijn vrouw *Drusilla* (een Jodin, en dogter van *Herodes de Groote*, welke *Tacitus*, ik gis door een misvatting van dessels vorige vrouw *Drusilla*, die de dogter van *Juba*, Koning van Mauritanien, was, de nigt van *Antonius* en *Cleopatra* noemd) tot Cesareën by hem quam: waar op hy *Paulus* voor hen deed komen, en hem vrijheyt gaf, om van de Christen leer te spreken; *Paulus* nam die gelegentheyt waar, om nauwkeurig te redeneeren van de groote verpligting der menschen, volgens de wetten *Christi*, tot regtveerdigheyt en billijkheyt aan malkanderen, tot matigheyt en kuysheyt, so ontrent sig selven, als ontrent andere, en bysonder aan te dringen op de nauwe en nette rekening, die in het groote oordeel van de andere wereld sal moeten gegeven worden; Paulus word weder gehoord voor Felix en Drusilla, die beschreven word.

(b) *Act.* 24. 10. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den, daar de menschen over 't geen sy in hun leven gedaan hebben te regt gesteld, en na hunne daden eeuwig of beloond, of gestraft sullen worden. Een reden, die van *Paulus* op de gelegentheyt, en gestalte van *Felix* gepastelijk en wijslijk voorgesteld wierd: maar sulke *corrosive* en bijtende redenen zijn ongemakkelijk voor een schuldig gemoed: de menschen haten van natuur 't geen hen hunne sonden in gedagten brengt, en de prikkelen van een quade conscientie scherper maakt. Die Vorst was door dese reden van den Apostel so geraakt, dat hy begon te vreesen, en den Apostel aanstonds deed ophouden, en hem seyde het overige ter gelegener tijd te sullen hooren: en goede reden was'er waarom het gewisse van *Felix* over de gedagten van dese dingen so gevoelig ontsteld wierd, also hy wegens het bedrijven van kragt en geweld alom befaamd was. *Tacitus* verhaald ons van hem (*c*), dat hy dede 't geen hy wilde, en alle soort van wreedheyt en onregtveerdigheyt oeffende. Boven dat was hy aan dertelheyt, weelde en onkuysheyt overgegeven, waar toe hy alle wetten van God en menschen niet schroomde te verbreken, waar van sijn vrouw *Drusilla* selfs een berugt voorbeeld heeft uytgeleverd; want (*d*) daar sy van haar broeder aan *Azisus* Koning der Emesenen ter vrouwe gegeven was, heeft *Felix*, van haar weergaloose schoonheyt gehoord hebbende, haar, door hulp van een Jood uyt Cypren, *Simon* genoemd, en berugt van tovery, van het bed hares mans doen weg halen, en tegen alle wetten en regten voor sijn wijf genomen. Hier by quam sijn gierigheyt en 't soeken van geschenken, waarom hy meermaals *Paulus* ontbood, om met hem te spreken, in verwagting, dat hy hem, om los te raken, een merkelijke somme gelds soude aanbieden, welk hy na allen schijn te meer dagt, om dat hy had gehoord, dat deselve onlangs een groote somme tot Jerusalem gebragt had (*e*): maar als hem niets door den Apostel of sijne vrienden aangeboden wierd, hield hy hem twee jaren aan malkanderen in hegtenis, te weten, so lang als hy over die Natie Stadhouder was, en daarom in ongenade van *Nero* gevallen zijnde, liet hem, om den Joden gunste te bewijsen, en om hen tot welspreken van hem te verpligten, voor sijn Nasaat gevangen blijven.

Waar over Felix ontsteld wierd, door dien sijn conscientie wierd wakker gemaakt.

Meende een geschenk van Paulus te ontfangen.

Vertrekkende liet hem gevangen blijven.

Festus hoord der Joden klagte.

IV. In dessels plaats quam, als Stadhouder van die Provintie, *Portius Festus*, op wiens komste te Jerusalem de Hogepriester en het Sanhedrim hem ten eersten een klagte tegen *Paulus* voorstelden, versoekende, dat hy van Cesareën derwaarts, tot nader ondersoek, mogt worden opgehaald, en hadden ondertusschen voor eenige booswigten gereed te hebben, om op den weg hem te overvallen en te vermoorden: maar *Festus* seyde hen, dat hy eerstdaags na Cesareën soude verreysen, en so iemand iets tegen *Paulus* had in te brengen, deselve derwaarts komen, en dat doen konde, volgens welke order, als hy tot Cesareen gekomen was, en op den rigterstoel sat, de Joden de klagten, te voren tegen hem ingebragt, begonden te vernieuwen en op te halen; tegen alle welke, also sy'er geen van bewijsen konden, hy hemselven ten vollen suyverde. Egter *Festus*, den Joden in 't begin van sijn Stadhouderschap gunst willende bewijsen, vraagde hem; Of hy na Jerusalem opgaan, en aldaar nader wilde ondersogt en geoordeelt worden? maar *Paulus* wel voorsiende wat daar uyt volgen soude, gaf tot antwoord, Dat hy een Romeyn was, en daarom na hunne wetten behoorde geoordeelt te worden; dat hy nu voor den regterstoel des Keysers selfs stond (gelijk dan in der daad 't geen in eenige

Op dessels voorstel antwoord Paulus.

(*c*) *Histor. lib.* 5. *c.* 9. *p.* 538. *Vide Annal. lib.* 12. *c.* 54. *p.* 234. (*d*) *Joseph. antiq. Judais. lib.* 20. *c.* 5. *p.* 693. (*e*) *Act.* 25. 1. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

eenige provincie door des Keysers Stadhouder gedaan wierd, de Wet (*f*) oordeelde, als van den Keysers selfs geschied); dat, so hy sig de Joodse regtbank moest onderwerpen, de Stadhouder selfs wel sag, dat sy dog van al hun aanbrengen niets bewijsen konden; dat hy, so hy aan iets, dat den dood weerdig was, mogt schuldig zijn, niet onwillig was om te sterven, maar andersins aan sijne vyanden, die reeds sijn dood hadden vast gesteld, niet behoorde overgeleverd te worden. Waar op *Festus* met het Joodse Sanhedrim raad gepleegd hebbende, sijn appél en 't beroepen op den Keyser aannam, en hem seyde, Dat *hy na den Keyser gaan soude*. Dese manier van appelleeren was by de Romeynen gemeen, en ingevoerd, om het gemeene volk tegen het onbillijk afwijsen, en te grooten strengheyt der Overheden de goederen en het leven selfs te veyligen en in versekertheyt te stellen, waar door dan in geval van onderdrukking 't vry stond, sig op het volk, tot hulp en ontset, te beroepen; een saak, die meer dan eens en andermaal door de ordonnantien der Wetten, die na *Valerianus* genaamd worden, was vast gesteld. Dese appellen was men gewoon te doen by geschrift, welk men *libelli appellatorii*, *beroepings brieven* noemde (*g*), daar in een verhaal was van den *appellant* (*den beroeper*), tegen wien, en tegens wiens vonnis men sig beriep: dog een saak in een openbaar geregt verhandelt zijnde, was het genoeg, dat een *Crimineele* sulks mondeling dede, en sijn appél voorstelde. In groote en gewigtige saken beriep men sig op den Vorst selfs, en dat niet alleen tot Romen, maar ook in de Provincien van het Rijk, gemerkt allen Stadhouders en Gouverneurs der Provincien scherp verboden was (*h*) een burger van Romen, of die het voorregt van een Roomsch burger genoot, wanneer hy had geappelleerd, te geesselen, te binden, of iets, dat een slaaf gedaan mogt worden, aan te doen, of eenigsins, tot het bekomen van regt, het gaan na den Keyser te beletten, gemerkt deselve, na de Wet selfs segd, niet minder agt gaf op der Onderdanen vryheyt, als sy op hunne goede genegentheyt en gehoorsaamheyt aan hem konden doen. Dus was nu het geval van den H. *Paulus*, die wel voorsiende, dat hy van den Stadhouder, wanneer hem de Joden, sijne oude en gesworene vyanden, souden oordeelen, niet wel gehandeld stond te worden, sig op den Keyser beriep: waarom ook *Festus* sulks als een voorregt, so duydelijk en menigmaal door de Romeynsche wetten bevestigd, aan *Paulus* niet en dorsde weygeren.

De manier van appelleeren.

Gepast op het geval van Paulus.

V. Na eenigen tijd quam de Koning *Agrippa*, die *Herodes* in het Vier-vorstendom van Galileën gevolgd was, en sijn suster *Bernice*, om den nieuwen Stadhouder te besoeken, tot Cesareën, wien *Festus* verhaalde, wat onlust en moeyte over *Paulus* gemaakt was, en dat hy tot sijn veyligheyt en selfs-verdediging onmiddelijk op den Keyser geappelleerd had. *Agrippa* wierd hier door vry begeerig om hem ook te sien en te hooren; weshalven de Koning en sijn suster, nevens de Stadhouder *Festus* en andere persoonen van aansien met groote pragt en statie in het regthuys gekomen zijnde, wierd de gevangene voor hen gebragt, daar dan *Festus* den Koning en de geheele Vergadering voorstelde, dat hy door de Joden te Cesareën, en Jerusalem meermaals was aangesogt, om den gevangenen, daar voor de regtbank, als een bekenden misdadiger, ter dood over te geven, maar dat hy hem aan geen doodweerdige misdaad

Agrippa en Bernice worden van Paulus berigt.

Is begeerig hem te hooren.

Gelijk geschied.

(*f*) *Leg.* 1. *ff. de Off. Procur. Cæsar. lib.* 1. *Tit.* 19. (*g*) *Leg.* 1. *Sect.* 4. *ff. de appell. lib.* 49. *Tit.* 1. & *leg.* 2. & 3. *ibid.* (*h*) *ibid. leg.* 25. & *leg.* 7. *ff. leg. jul. de vi public. lib.* 48. *Tit.* 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

misdaad schuldig vindende, en de gevangene sig op den Keyser beroepen hebbende, besloten had hem derwaards te senden, en egter sijn saak geern voor *Agrippa* nog eens wilde ondersoeken, om iets, dat van gewigte was, met hem te konnen over schrijven, *also het hem tegen reden dagt eenen gevangenen te senden, en de beschuldigingen tegen hem niet te gelijk te kennen te geven.*

Daar dan Paulus sijn reden voerd. VI. Waar op *Agrippa tot Paulum seyde, Dat het hem geoorloft was voor hemselven te spreken*, tot wien hy ook, als'er stilte gemaakt was, bysonder sijn aanspraak deed (*i*), en voor af seyde, sig gelukkig te rekenen, dat hy sig selven mogt verantwoorden voor iemand die sulken nauwen kennis had, en bedreven was in alle Kerk-gewoontens en plegtigheden, en also in de vragen en verschillen over de Joodse Wet; waar op hy vertoonde, Dat de Joden selfs wisten, hoedanig sijn leven geweest was; hoe hy opgevoed was onder de Phariseën, na de nauw-gesetste sect van de geheele Joodse Religie, en dat hem nu moeyte wierd aangedaan, en hy geoordeeld over 't geen van alle hunne Vaders ten allen tijde was geleerd, over 't geen genoegsaam door de natuur der sake gelooflijk, en klaar genoeg in de Schriftuur geopenbaard was, de opstanding uyt den dooden. Vervolgens deed hy een verhaal van sijnen sterken en onversettelijken yver, met welke hy te vooren het Christendom had vervolgd; op wat wijse hy bekeerd, en hoe hy in gevolge van een gesigt uyt den hemel de bekeering en verbetering des levens gepredikt had, eerst den Joden, daar na den Heydenen; en vertoonde *Agrippa*, dat het nergens anders dan hierom was, dat de Joden hem in den Tempel hadden gegrepen, en gepoogt om te brengen, maar dat hy hunne handen zijnde ontkomen, en hulp van God verkregen hebbende, 't selve als nog betuygde, niets seggende buyten 't geen met *Moses* en de Propheten over-een quam, welke klaarlijk voorseyd hadden, dat de *Messias* ter dood moest worden overgegeven, en uyt den dood weder opstaan, en dat door sijn Leer de Joodse en Heydensche wereld verligt soude

Festus inspraak doet. worden. Als nu *Paulus* besig was met dus te redeneeren riep *Festus* opentlijk uyt, dat *hy sprak als een rasend mensch, en sijne groote geleerdheyt hem deed rasen*: welk de Apostel sagtmoedelijk beantwoorde, Dat hy verre was van raserny, en dat hy niets sprak dan 't geen in der waarheyt so was, en 't geen by sulke agtbare en wijse mannen, als hem nu hoorden, te pas quam; en aanstonds *Agrippa* wederom aansprak, dien hy voorhield, dat dese saken alomme bekend zijnde, deselve voor hem niet konden verborgen zijn, te meer, dewijl hy vertrouwde, dat hy de Propheten geloofde, en daarom noodsakelijk moest weten, dat die Prophetyen in *Christo* reeds vervuld waren: welk *Agrippa* sul-

En Agrippa by-na een Christen word. lende beantwoorden, seyde, Dat hy eenigsins tot het omhelsen van het Christen Geloof bewogen was; daar op de Apostel tot antwoord gaf, Dat hy van herten wenschte, dat niet alleen hy, maar alle die hem hoorden, niet alleen eenigsins, of by-na, maar geheelijk mogten worden gelijk als hy, niet voor so veel hy een gevangen, maar voor so veel hy een Christen was. Dit gedaan zijnde, stond de Koning, de Stadhouder,

De uytslag van dat proces. en de andere van den Raad op, om, ter zijden gegaan zijnde, met elkander over die saak te spreken. Hier nu vond men uyt de ingebragte beschuldigingen, dat hy, volgens de Romeynsche wetten, aan geen misdaad, die de dood, ja banden selfs verdient had, schuldig was: en 't was het oordeel van *Agrippa*, dat hy los gelaten konde worden, indien hy hemselven op den Keyser niet beroepen had, maar dat het appél aangegeven

(*i*) *Act.* 26. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ven zijnde, het by den Regter niet ſtond iemand vry te ſpreken, of te veroordeelen, en de ſaak in haar geheel moeſt gelaten worden, tot nader onderſoek en kennis van die hogere magt, op welke de beſchuldigde ſig beroepen had.

Paulus word na Romen verſonden.

VII. 't Wierd dan ten vollen beſlooten (*k*), dat *Paulus* na Romen geſonden ſoude worden; en tot dien eynde wierd hy, nevens eenige andere gevangene, overgeleverd aan *Julius*, die onder de Keyſerlijke bende, het Regiment van *Auguſtus*, Hoofdman over hondert was, en had tot medgeſellen van ſijn reys den H. *Lucas*, *Ariſtarchus*, *Trophimus* en eenige andere.

't Begin van ſijn reys.

Het was in *September* na *Chriſti* geboorte LVI. of, als andere willen, LVII. dat ſy in een Adramyteniſch ſchip gingen, en haren cours na Sidon namen, daar de Hoofdman den Apoſtel beleefdelijk vryheyt gaf, om aan land te gaan, ſijne vrienden te beſoeken, en hemſelven te ververſchen. Van daar voeren ſy voor-by Cypren, en andere plaatſen, tot dat ſe quamen aan ſekere plaats, genaamd *Schoonehavens*, na by de ſtad Laſea;

Paulus raad in Creta te overwinteren.

alwaar *Paulus*, voorſiende dat, alſo de winter aanquam, de voortreys gevaarlijk ſoude zijn, ried te verblijven en te overwinteren.

Word verworpen.

Maar de Hoofdman, den Stierman en Schipper meer dan 't geen van *Paulo* geſegt wierd, gelovende, te meer, om dat de haven tot het overwinteren vry onbequaam was, beſloot, ſo het mogelijk was, Phenix, een bequame haven op 't ſelve eyland Creta, te bekomen, en aldaar te overwinteren; dog ſy vonden ſig eerlang in hun hoop bedrogen:

Stormwinden bragten haar in een hoopeloosen toeſtand.

want de wind eerſt Suydelijk en dienſtig zijnde, veranderde ſchielijk in een ongemeenen ſtorm uyt den Noord-ooſten, die haar ſchip ſo weg rukte, dat ſe genoodſaakt wierden het ſchip na 't behagen van de wind te laten drijven: maar, om ſo veel mogelijk was, het verbreken van 't ſchip, of het loopen op het land, voor te komen, deden ſe een uytworp van een groot deel hunner lading, en van het ſcheepsgereedſchap. In ſulken hoop-en trooſteloosen toeſtand bleven ſy veertien dagen lang, in welke ſy maar ſelden Son of Sterren ſagen. Toen bragt de Apoſtel hen te binnen, hoe qualijk ſy beraden geweeſt waren, wanneer ſy ſijn raad niet hadden aangenomen, dog ſprak hen ook goeden moed in, doordien die God, welk hy diende en aanbad,

Krijgt verſekering van ontkomen.

een Engel uyt den hemel geſonden had, om hem te laten weten, dat hy, niet tegenſtaande het tegenwoordig gevaar, voor den Keyſer *Nero* geſteld ſoude worden; dat ſy wel ſchipbreuk lijden, en op een eyland vervallen ſouden, maar God om ſijnent wil alle die in 't ſchip waren ſoude ſparen, ſo dat'er niet een van ſoude verongelukken; en dat hy niet twijfelde, of het ſoude alles even ſo uytvallen. De veertiende nagt gekomen zijnde, merkten ſy, na het uytwerpen van 't dieploot, dat ſe ontrent eenig land waren, weshalven ſy, om ſandplaten of klippen te vermijden, hunne ankers uytwierpen, om, als het dag wierd, beter beſcheyd te konnen ſien.

't Geen in het uyterſt gevaar gedaan wierd.

Ondertuſſchen maakten de bootsgeſellen, die het gevaar klaarſt merkten, gereedſchap, om de boot neder te laten, daar in te vallen, en te ontkomen: welk van den H. *Paulus* gemerkt zijnde, ſeyde hy tot den Hoofdman, dat, indien ſy niet alle in het ſchip bleven, niemand konde behouden worden: hier op hieuwen de krijgsknegten de touwen van de boot af, en lieten ſe in zee vallen. En ontrent deſen tijd, eer den dag aanbrak, vermaande *Paulus* hen, dat ſe ſouden eeten, en henſelven verſterken, alſo ſy in al dien tijd geen ordinaire en geſette maaltijd gehouden hadden, en verſekerde hen, dat ſy alle ſouden behouden worden, en ontkomen. *Hy nam daar op brood, en God in al-*

 ler

(*k*) *Act.* 27. 1. en vervolgens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ler tegenwoordigheyt gedankt hebbende, volgde elk ſijn voorbeeld, en *goeds moeds geworden, namen ook ſelve ſpijſe*, waar door verſadigt zijnde, ligteden ſy het ſchip van 't geen'er nog in gebleven was, en poogden het in een inham, die ſy niet verre van hen af ontdekten, te brengen. Maar *vervallende op een plaats, die de zee aan beyde zijden had, raakte het voorſchip vaſt, en het agterſchip brak van het geweld der baren. De krijgsknegten* het gevaar merkende, namen voor *de gevangene te dooden, op dat niemand ontſwemmen en ontvlieden ſoude.* Maar *de Hoofdman, willende Paulum behouden*, en op het geen hem van *Paulus* geſegd was

Lijden ſchipbreuk.

mogelijk vaſt gaande, *belettede haar dat voornemen, en beval, dat elk voor hemſelven ſoude ſorgen*, welk ſo gelukte, dat ſommige met ſwemmen, ſommige op planken, ſommige op ſtukken van het ſchip, dog alle, ten getale van twee hondert ſes en ſeventig (ſo veel als'er in het ſchip geweeſt waren) behouden aan land quamen.

Komen te land op Malta.

VIII. 't Eyland, daar ſy op deſe wijſe belandden, wierd Melite, tegenwoordig Malta, genaamd (*l*), gelegen in de Lybiſche zee, tuſſchen Syracuſen en Africa, daar ſe van de Barbaren beleefdelijk wierden ontfangen, en ſig een klare erkentenis van de regtveerdigheyt, in de eenvoudige gemoederen van die menſchen op deed; het volk onthaalde hen met groote beleeftheyt, en bragten by 't geen tot hun ververſching nodig was: en terwijl *Paulus* een hoop rijſeren by-een raapte, en op het *vyer wierp, quam uyt dat hout, de hitte ontwijkende, een adder, en vatte ſijne* hand. Dit wierd van die inwoonders ſo dra niet gemerkt, of men maakte aanſtonds een beſluyt, dat hy gewiſſelijk een moordenaar weſen moeſt, dien de goddelijke wraak de *Hue-and Cry* (*m*) van de zee hebbende laten ontkomen, egter tot een ſigtbaarder en plechtelijker ſtraf-uytvoering geſpaard had: maar wanneer ſy hem deſelve in het vyer ſagen affchudden, en niet terſtond opſwellen, of dood ter aarden vallen, veranderden ſy van gevoelen, en beſloten dat hy een God moeſt zijn. „So ligt vervallen loſſe en ligtgeloovige menſchen van het eene „uyterſte tot het ander.

Hun vriendelijk onthaal aldaar, en andere voorvallen.

Publius.

Niet verre van die plaats woonde *Publius*, een rijk en aanſienlijk man, die (gelijk wy uyt ſeker aldaar gevonden opſchrift, welk wy by *Grotius* (*n*) leſen, mogen giſſen, alſo de πρῶτος Μελιταίων onder de Romeynſche Amptenaren gerekend word) Gouverneur van dat eyland was, by welken ſy vriendelijk onthaald, en op ſijne koſten drie dagen geherbergt wierden. De Vader nu van deſen *Publius* aan de koorts en roode loop ſiek zijnde, ging *Paulus* tot hem in, die gebeden en hem de handen op gelegd hebbende, hem geſond maakte, gelijk hy ook dede ontrent veele van die eylanders, dewelke door die wonderdaad aangemoedigt wierden, om hunne ſieken tot hem te brengen; waar over hen groote eer wierd aangedaan, en ſy van 't geen hem en die met hem waren op het overige van hun reys van noden was, verſorgt wierden: ja, na 't ſeggen van ſommige, ſoude *Publius* hier door tot het geloove bekeerd, en van den H. *Paulus* tot Biſſchop van dat eyland geſteld (*o*), en naderhand tot Athenen in de plaats van *Dionyſius de Areopagijt* gekomen, en ten laatſten met het martelaarſchap gekroond zijn.

Hun reys van daar na Romen.

IX. Na drie maanden verblijfs op dat eyland (*p*), gingen ſy t'ſcheep in een ſchip van Alexandrien, genaamd *Caſtor* en *Pollux*, reys makende na Italien. Te Syracuſen liepen ſe in, en bleven daar drie dagen. Van daar

(*l*) *Act.* 28. 1. &c. (*m*) 't Naſpooren van een misdadige van d'eene plaats tot d'ander door Conſtables draagt dien naam in Engeland. (*n*) *Grotius in loc.* (*o*) *Baron. ad ann.* 58. *num.* 173. *Vide Adon. Martyrol. ad* 12. *Calend. Febr. Martyr. Rom. ad diem* 21. *Janu. Euſebius lib.* 4. *c.* 23. *p.* 143. *Act.* 28. 11. &c.

daar quamen se tot Regium, en vervolgens tot Puteolen, daar sy te land gingen, eenige Christenen vonden, een week bleven, en toen hun reys na Romen voortsetteden. De Christenen te Romen hun landing verstaan hebbende, quamen hen een groot stuk weegs, sommige tot de *drie Tabernen*, drie-en-dertig (Engelsche) mijlen van Romen, andere tot *Appij merkt* toe, welk van Romen een-en-vijftig (sodanige) mijlen was, te gemoed. Ongemeen was de onderlinge verwellekoming; en dat gaf den Apostel geen kleynen moed, buyten twijfel verblijd zijnde, dat hy de Christenen sulken vryheyt tot Romen sag genieten. Dese geleydden hem, als met een soort van triumph na de stad, daar sy gekomen zijnde, wierden de andere gevangene aan den Oversten des legers overgeleverd, die se in de gemeene gevangenis opsloot, en, waarschijnlijk op het versoek en voorspraak van *Julius*, *Paulus* toeliet op hemselven te woonen; mids dat'er een krijgsknegt die hem bewaarde, by hem bleef. En hun onthaal aldaar.

SEVENDE AFDEELING.

Van 't geen Paulus gedaan heeft sedert sijn komste tot Romen, tot sijn martelaarschap toe.

INHOUD.

De H. Paulus *ontbied de voornaamste* Joden *tot* Romen, *en spreekt met hen. Hun tegenspraak en ongeloof. Hy word d'eerste reys van* Nero *gehoord. De voorspoed van sijn prediken.* Poppæa Sabina, Nero's *bysit, was eene van die door hem bekeerd wierden.* Tacitus *beschrijft haar.* Onesimus *word tot* Romen *door* Paulus *bekeerd, en na sijn Meester* Philemon, *met een brief gesonden. 't Christendom verpligt dienstknegten op een uytstekende wijs, om hun ampt trouw en neerstig te doen. De Meesters hadden een strenge en wilkeurige magt over hunne dienstknegten volgens de* Romeynsche *wetten. Die is versagt door de Wet des* Euangeliums. *By wat gelegentheyt* Paulus *sijn brief aan de* Philippensen *sond. Van sijn brief aan die van* Ephesen *en van* Colossen. *Sijn tweede brief aan* Timotheus *geschreven, na allen schijn, toen hy de eerste reys te* Romen *was. De brief aan de* Hebreën *door wien, en in wat taal geschreven. Het oogwit desselfs. De H.* Paulus *predikt het* Euangelium *in het Westen. Komt weder tot* Romen, *en wanneer. Word onder* Nero *gevangen geset, en waarom. Word onthoofd. Men seyd, dat'er melk in plaats van bloed uyt sijn ligchaam vloeyde. De tijd van sijn lijden word niet op eene wijse gerekend. De plaats van sijn begrafenis, en de groote Kerk ter gedagtenis van hem opgerigt.*

I. Het eerste dat de H. *Paulus*, tot Romen gekomen zijnde, deed, was de Hoofden van den Joodsen Kerkenraad te samen te roepen. Aan dese stelde hy voor de oorsaak en wijse van sijn overkomst, dat hy, hoewel aan de schending van de wetten hunner Godsdienst onschuldig, egter door de Joden in handen van de Romeynsche Stadhouders was overgeleverd, die hem een en andermaal wel geerne, als aan doodweerdige misdaad niet schuldig bevonden, souden op vrye voeten gesteld hebben, maar dat hy door de verkeerdheyt van de Joden genoodsaakt was geweest, om sig *op den Keyser te beroepen*, niet met, Paulus ontbied Joden by hem en verhaald hen de reden van sijn overkomst.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

met oogmerk, om sijne eygene Natie, die reeds by de Romeynen genoeg gehaat was, te beschuldigen, maar enkelijk om sig selven te verdedigen en te suyveren. Dat hy daar gekomen zijnde, haar ontboden had, om hen bekend te maken, dat hy om het vaststellen van de opstanding, de hoop van alle ware Israëliten, met die keten, die se sagen, omvangen was (a). De Joden gaven daar op tot antwoord; Dat sy sijnentwegen geene brieven hadden ontfangen, of iemand, die uyt Judea was gekomen, over hem hooren klagen: maar wat de Godsdienst, die hy beleed, aanging, daar ontrent genegen waren wat nader onderrigt te worden, also deselve alom van Heydenen en Joden wierd tegen gesproken: weshalven hy op sekeren daar toe aangestelden dag, van den morgen tot den avond toe, met hen over de Religie en Leer van den Heere *Jesus*, uyt de beloften en voorseggingen des Ouden Testaments bewijsende dat hy de ware *Messias* was, redeneerde. Dese reden had geen eenderley gevolg, want sommige wierden'er door overtuygt, en andere bleven in hun ongeloof: en wanneer sy, tegen malkanderen oneens zijnde, scheydden, vertoonde de Apostel aan hen, dat het nu ten vollen bleek, dat God sijn prophetischen vloek (van aan hunne eygene hardigheyt des herten, en onbekeerlijkheyt te worden overgegeven, om blind te zijn op den middag, en tegen alle middelen tot hun onherroepelijk verderf aan te loopen) aan hen vervuld had; en dat in dat geval of toestand der saken sy verwagten moesten, dat hy voortaan het Euangelium soude gaan prediken den Heydenen, die dese blijde boodschap, van hen so smadelijk verworpen, met blijdschap souden aannemen.

Word van hen beantwoord. *Onderwijst hen.* *Word van eenige gelooft, van andere niet.*

II. Na allen schijn was het niet lang na die tijd, dat hy voor de eerste reyse voor den Keyser gesteld wierd, daar de vrienden, die, so hy dagt, hem meest souden bystaan, hem geheel verlieten (b), bevreesd, so het schijnt, in een saak van sulken nasleep voor so een Regter, die door niets anders, dan sijne onredelijke en buytensporige lusten en driften geregeerd wierd, te verschijnen: maar God stond hem by, en gaf hem moed (want dog de vertroostingen Gods ons dan naast zijn, wanneer menschen-hulp verst van ons is). De Apostel heeft de goedheyt gehad dese hunne bloohartigheyt te bedekken, en te bidden, dat se op den dag des grooten oordeels hen niet mogte worden toegerekend. Twee jaren lang woonde hy tot Romen in sijn eygen gehuurde wooning, daar hy sig geduurig met prediken en schrijven, ten beste van de Kerk, besig hield. Hy predikte dagelijks onverhindert allen die tot hem quamen, en niet sonder voorspoed, selfs ontrent sommige, die van hooger staat, en tot het Hof behoorden; onder dese teld het Roomsche Martelaars-boek (c) eenen *Torpes*, die een der voornaamste bediende in het Paleys van *Nero* was, en naderhand als Martelaar voor het Christen geloof gestorven is. En *Chrysosthomus*, indien maar *Baronius* (d) hem niet qualijk aanhaald, noemd ons des Keysers schenker, en eene van sijne bysitten, die sommige meenen *Poppæa Sabina* geweest te zijn, die van *Tacitus* beschreven word (e), dat haar niets ontbrak, om een van de volmaakste Mevrouwen in de wereld te wesen, dan een kuysche, eerbare en deugtsame siele. My aangaande, ik kan niet sien, dat sulken beschrijving veel na haar bekeering, of eenigsins na een beter Godsdienst dan de Heydensche, gelijkt; immers *Josephus* beschrijft (f) haar, als een *godvrugtige Vrouw, die voor de Joden by haar Man* Nero *gebeden*

Word van den Keyser gehoord, en van de sijne verlaten. *Paulus woond in sijn huys, predikt, en bekeerd veele.*

(a) *Act.* 28. 17. *&c.* (b) 2 *Tim.* 4. 16. (c) *Ad diem* 17. *May. p.* 308. (d) *Ad ann.* 59. *num.* 9. *Vide Chrys. adv. vituper. vit. monast. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 361. *Tom.* 4. (e) *Annal. lib.* 13. *cap.* 45. *p.* 263. (f) *Antiq. Judaic. lib.* 20. *c.* 7. *p.* 697.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

beden had, en elders in 't verhaal van sijn eygen leven (*g*), drukt hy uyt de gunsten, die sy tot Romen hem selfs bewesen heeft.

III. Onder andere, die door *Paulus* te Romen bekeerd wierden, is ook *Onesimus* geweest, die te voren een knegt van *Philemon*, (een man van aansien te Colossen) maar sijn meester ontloopen was, en 't een en 't ander hem ontdragen en mede genomen had: dese had omgeswor-ven, tot dat hy te Romen quam, daar hy door den H. *Paulus* wierd bekeerd, en van hem na sijn Meester *Philemon*, met een brief van voor-schrijving, te rug gesonden, daar in hy sijn vergiffenis versoekt, en bid, dat hy weder in genade mogt worden aangenomen, alsó die nu van betere gedagten, trouwer en neerstiger, en voor sijn Meester nuttiger wesen soude, dan hy wel te vooren geweest was: want sekerlijk de Christelijke Religie, wanneer se van herten omhelsd word, maakt den mensch in alle opsigten goed; gemerkt'er geene wetten so wel tot ruste en welstand in de wereld strekken, als die van het Euangelium, gelijk in dit geval van slaven of dienstknegten bysonder sig opdoet. Hoe verwonderlijke reglementen, en hoe strenge wetten schrijft het hen tot uytvoering van hun pligt voor! Dat beveeld hen hunne *Meesters*, als hunne Bevel-hebbers, *te eeren*, en toe te sien, dat se door geringe en versmadende gedagten derselver gesag niet verminderen, of ten toon stellen; in alles 't geen eerlijk en geoorloft is *te gehoorsamen*, en dat *niet met oogen-diensten, als menschen-behagers, maar in eenvoudigheyt des herten, vreesende God* (*h*); ontrent het geen hen toevertrouwt is, getrouw te zijn, en hunner Meesters voordeel met sulken sorg en conscientie te soeken, als of het voor hun selfs is; derselver bestraffingen en vermaningen in alle stilligheyt en onderwerping aan te nemen, sonder sig onbescheyden en hardnekkig daar tegen te stellen, en dat dienstknegten sig so gedragen moeten, niet alleen *ontrent Heeren, die goed en bescheyden, maar ook die hard* en korsel *zijn* (*i*): en, met een woord, *dat al't geen sy doen, van herten moeten doen als den Heere, en niet den menschen, als wetende, dat sy, van den Heere de vergelding der erffenis ontfangen sullen, want sy den Heere Christo dienen* (*k*). *Onesimus*, volgens sodanige gronden onderwesen, keerde weder na sijn Heer: want de Christelijke Religie, hoewel sy der menschen bysondere driften niet goed keurd, verwerpt egter niet dat de eene mensch leve in een opsigt op andere, se leerd hen blijven in hun beroeping (*l*), *hunne Heeren niet veragten, om dat se broeders zijn, maar liever te dienen, om dat se geloovige zijn*; en *Paulus* hier van versekerd zijnde, versogt te vrymoediger desselfs pardon. Sekerlijk, indien *Philemon* niet was een Christen geweest, en door de eerste gronden van sijn Godsdienst tot goedaardigheyd geneygd gemaakt en verpligt was, daar soude groote reden voor den H. *Paulus* geweest zijn, om sig over de quijtschelding van *Onesimi* misdaad niet te bemoeyen, gemerkt het met knegten en slaven in die tijden vry slegt stond, door dien alle Heeren, niet alleen door de wetten van Romen, maar ook van alle Volkeren (*n*), een onbepaalde magt over deselve hadden, so datse sonder verlof van de Overigheyt, of behoorlijk en openbaar ondersoek, deselve tot sulken werk of straffe, als het hun goed dagt, ja tot de dood selfs, overgeven en veroordeelen mogten: maar de strengheyt en buytensporigheyt van die magt wierd naderhand eenigsins door de wetten der volgende Keysers gebreydeld en

Ook Onesimus, die beschreven word.

Christelijke Religie strekt tot welstand in de wereld.

Dat blijkt in 't geval van knegten.

Wat hen door 't Euangelium geleerd word.

(Dat van Onesimus nu geleerd was).

De Romeynen hadden onbepaalde magt over hunne slaven.

 inge-

(*g*) *De vita sua p.* 999. (*h*) *Col.* 3. 22. (*i*) 1 *Pet.* 2. 18. (*k*) *Col.* 3. 23, 24. (*l*) 1 *Cor.* 7. 20. (*n*) *Leg.* 1. & 2. *ff. de his, qui sui vel alieni juris sunt. lib.* 1. *tit.* 6. *Vide Instit. lib.* 1. *tit.* 8.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die daar na wat ingetrokken is.

ingetrokken, byſonder na dat het Keyſerrijk het Chriſtendom had aangenomen, als welk voor menſchen in ſulken ſtaat en gelegentheyt beter ſorg draagt, en hen, in geval van onregtveerdigheyt en te grooten ſtrengheyt, regt geeft, om ſig op een regtveerdiger en onſijdiger regterſtoel te beroepen, daar door dan de Heer en dienſtknegt op gelijke grond ſtonden, *die onregt doet, het onregt dat hy gedaan heeft, moeſt dragen, en geen uytneming des perſoons* (o) gekend wierd.

Paulus ſchrijft aan de Philippenſen.

IV. De Chriſtenen tot Philippi hebbende gehoord, dat de H. *Paulus* tot Romen gevangen was, en niet wetende hoe hy ſoude konnen ontſlagen worden, verſamelden eenige penningen voor hem, en ſonden ſe hem door hunnen Opſiender *Epaphroditus*; deſe tot Romen gekomen zijnde, viel ſtraks daar na in een gevaarlijke ſiekte; maar wanneer hy herſteld was, en op ſijn vertrek ſtond, ſond de H. *Paulus* door hem ſijnen Brief aan de Philippenſen, waar in hy de ſtaat en gelegentheyt der ſaken tot Romen ophaald, hunne beleefdheyt ontrent hem erkend, en voor de gevaarlijke gevoelens, die de Judaïſeerende (het Jodendom te veel toegevende) Leeraars onder hen begonden te verſpreyden, waarſchouwde.

Aan de Epheſeren.

De Apoſtel had te vooren eenige jaren tot Epheſen gewoond, en kende de gelegentheyt van die plaats op het nauwkeurigſte, en daarom ſchreef hy nu door *Tychicus* ſijnen Brief aan die van Epheſen, daar in hy de gronden en practijken van Joden en Heydenen tegen gaat, haar in 't geloof en gehoorſaamheyt van de Chriſtelijke Leer verſterkt, den oneyndigen rijkdom van Gods goedertierentheyt, met de wereld der Heydenen tot de onnaſpeurlijke ſchatten en rijkdommen des Chriſtendoms toe te laten, vertoond, en byſonder aandringd, om dog het leven en geeſt van dien in de algemeene, en elks byſondere pligten uyt te drukken.

Aan de Coloſſenſen.

Het was ontrent dieſelve tijd, of niet lang daar na, dat hy ſijnen Brief aan de Coloſſenſen ſchreef, by welke hy egter noyt was geweeſt, en die door *Epaphras*, een tijd lang ſijn mede-gevangen te Romen, overſond; waar in hy ten meerderen deele het ſelve oogmerk heeft als met die aan de Epheſeren, om haar in het geloove des Euangeliums te verſterken, en daar van tegen de dwalingen van het Jodendom, en de bygeloovige onderhoudingen van de Heydenſche wereld, die reeds onder haar grond gevat hadden, te verſekeren.

Sijn tweeden Brief aan Timotheus.

Word onderſogt, wanneer die geſchreven zy.

V. Het is niet onwaarſchijnlijk, dat de H. *Paulus* ontrent die tijd, of liever een weynig te voren ſijnen tweeden Brief aan *Timotheus* ſchreef. Ik weet wel, dat *Euſebius*, en de oude, gelijk ook de meeſte nieuwe Schrijvers dien even voor ſijn Martelaarſchap meenen geſchreven te zijn, bewogen door 't geen hy daar in ſeyd (p), *Dat hy nu tot een drankoffer geofferd wierd, en de tijd ſijner ontbinding aanſtaande was.* Maar daar is meer reden om te denken, dat deſelve geſchreven is, toen hy de eerſte reys tot Romen was, en wel ſtraks na dat hy voor *Nero* onderſogt wierd, en dat de meening van die plaats niet anders is, dan dat hy in een ſeker gevaar van ſijn leven was, het vonnis des doods reeds in hemſelven had, en geen hoop ſag, om *den muyl van Nero* te ontkomen, maar dat God hem uyt *den muyl van dien leeuw*, dat is, uyt het grootſte gevaar, daar in hy, voor hem geſteld zijnde, geweeſt was, verloſt had (q); welk vry wel over-een komt met de tijd, als *Paulus* de eerſte reys te Romen was, maar met ſijn laatſt derwaarts komen geheel niet kan worden over-een gebragt, hoewel, behalven 't gemelde, in dien Brief veele ſaken zijn, die 't gene wy even ſeyden, genoegſaam verſekert. In deſen Brief ontbied hy *Timotheus*, om ten eerſten by hem

te

(o) *Col.* 3. 25. (p) 2 *Tim.* 4. 6. (q) *ibid.* ℣. 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

te komen, gelijk hy ook deed, en wierd daarom ſijnen naam, nevens die van *Paulus*, naderhand gevoegd in het opſchrift van verſcheyden Brieven: by voorbeeld, van die aan de Philippenſen, Coloſſenſen, en Philemon. 't Eenige dat men tegen ons gevoelen kan inbrengen, is, dat hy in deſen Brief ſeyd, *Tychicus* na Epheſen geſonden te hebben, die daar ſekerlijk de Brieven aan die van Epheſen en Philippi reeds had overgebragt, en dienvolgende deſe Brief aan Timotheus later moet geſchreven zijn. Maar daar is niets dat ons belet te ſeggen, dat *Tychicus* kan te Romen gekomen zijn, ſtraks na de aankomſt van den Heyligen *Paulus*; dat hy over eenige onlangs in die Kerk opgekomene ſaken, derwaarts zy afgeſonden, en weder tot Romen gekomen zijnde, met de twee even gemelde Brieven zy afgeveerdigt.

Het oogmerk van dien Brief,

Het oogmerk van dien Brief was dien Heyligen Man tot yver en neerſtigheyt, ſorg en getrouwigheyt in ſijn bediening op te wekken, en ſijn volk tegen de ſchadelijke gronden, door welke der menſchen gemoederen begonden verleyd en verdorven te worden, te onderrigten en te verſekeren.

De Brief aan de Hebreën;

VI. Wat den Brief aan de Hebreën aangaat, 't is vry onſeker wanneer, van waar, en (eenige eeuwen lang twijfelagtig geweeſt) door wien deſelve geſchreven zy. *Euſebius* ſeyd ons (*r*), dat ſe van veelen niet is aangenomen, ter oorſaak dat de Kerk van Romen deſelve, als niet van *Pauli* egte Brieven zijnde, verwierp.

van wien geſchreven,

Origenes ſeyd (*s*), dat de ſchrijf-en ſpreek-wijs van dien Brief netter en frayer is, en ſuyverder Grieks heeft, dan men in *Pauli* Brieven gewoon is te vinden, gelijk elk een, die van een ſchrijf-wijs kan oordeelen, noodſakelijk erkennen moet; dat de ſaken daar in voorgeſteld deftig en gewigtig zijn, en die na den geeſt en agtbaarheyt van een Apoſtel ſweemen; en hy daarom van oordeel was, dat het geen in dien Brief voorkomt door een Apoſtel gedicteert en opgegeven, maar van iemand, die hem ten dienſt ſtond, met ſulken ſpreekwijs bekleed, en in ſodanigen order en t'ſamenhang gebragt zy; dat men het ook geene Kerk moeſt qualijk afnemen, indien ſe dien Brief van *Paulus* oordeeld geſchreven te zijn, alſo ſe niet ſonder reden van de Ouden aan *Paulus* toegeſchreven is, hoewel het God alleen wiſt, wie deſſelfs ſchrijver geweeſt zy; daar hy dan by verhaald, datmen, volgens een overlevering tot op ſijnen tijd toe, deſelve meende opgeſteld te zijn, ten deele door *Clemens* van Romen, en ten deele van *Lucas* den Euangeliſt. *Tertullianus* ſeyd (*t*), dat ſe door *Barnabas* geſchreven ſoude zijn. 't Geen in ſulken verſcheydentheyt van gevoelens waarſchijnlijkſt is, komt hier op uyt, dat de H. *Paulus* deſelve eerſt in het Hebreeuſch heeft geſchreven, als zijnde geſonden aan ſijne Landslieden de Joden, en waarſchijnlijk door den H. *Lucas*, of *Clemens*, bygenaamd *Romanus*, in 't Griekſch is overgeſet, te meer, om dat van *Euſebius* (*v*) en *Hieronymus* (*x*) reeds in hunne tijd ſo grooten over-een-komſt, wat den ſtijl en ſin aangaat, tuſſchen den Brief aan de Hebreën, en die van *Clemens* aan de Corintheren, gemerkt is, datmen daar uyt ſekerlijk *Clemens* voor overſetter van denſelven hield.

wanneer,

Die Brief is, na wy konnen giſſen, geſchreven niet lang na dat hy tot ſijn vryheyt herſteld, en na alle waarſchijnlijkheyt, terwijl hy nog in de geweſten van Italien was, alſo hy daar van daan ſijn groetenis ſchrijft (*y*).

en tot wat eynde.

't Voornaam oogmerk van dien Brief is, *Chriſtus* en de Godsdienſt des Euangeliums boven *Moſes* en de Joodſe huyshouding en bediening te verheffen, om daar door

(*r*) *Lib.* 3. *c.* 3. *p.* 72. (*s*) *Apud Euſeb. lib.* 6. *c.* 25. *p.* 227. (*t*) *De Pudic. c.* 20. *pag.* 582. *Vid. Clem. Alex. in lib. Hyp. ap. Euſeb. lib.* 6. *c.* 14. *p.* 215. (*v*) *Lib.* 3. *c.* 38. *pag.* 110. (*x*) *Hieron de Script. Eccl. in Clem.* (*y*) *Heb.* 13. 24.

door de bekeerde Joden in het geloof en belijdenis van het Christen geloof beter te bevestigen en te versterken, niet tegenstaande het lijden en vervolging, dat hen overquam, tegen het afvallen van die kostelijke en treffelijke Godsdienst, die sy so gelukkig hadden aangenomen, te wapenen. En de Apostel had groote reden, om daar op aan te dringen, gemerkt behalven de aangename en aanlokkelijke loosheden, om hen tot hunne oude insettingen te rug te trekken, droevige vervolgingen van Joden en Heydenen op hen aanquamen; waarom ook de Apostel *de sonde die haar ligtelijk omringt* (z), den afval noemd, also sy'er in die tijd van lijden so menigvuldig toe wierden versogt, en so ligt souden hebben konnen verleyd worden, en, om hen daar van te beter af te schrikken, hen meer dan eens den schrikkelijken staat en gelegentheyt van de afvallige voorsteld, seggende (*a*), dat het moeyelijk, ja selfs *onmogelijk is, dat die eens verligt*, in het Christen geloof gedoopt, *zijn, de hemelsche gave*, de belofte des Euangeliums, *gesmaakt hebben*, de wonderwerkende kragt *des H. Geestes* zijn deelagtig geworden, en de *kragten der toekomende eeuwe*, van de nieuwe toestand der saken, die de Kerk genieten soude, ontfangen hebben, en naderhand *afvallig worden*, en het Christendom versaken, *wederom tot bekeering te vernieuwen*, gemerkt die so doen *den Soone Gods haarselven wederom kruycigen, en opentlijk te schande maken*, so dat, *voor die willens sondigen* (*b*), *na dat se de kennis der waarheyt ontfangen hebben, geen slagt-offer voor hun sonde meer over blijft, maar een schrikkelijke verwagting des oordeels, en hitte des vyers, dat sulke tegenstaanders verslinden sal*, en *het* in sulke omstandigheden *vreeslijk is in de handen des levendigen Gods te vallen*, also hy van dit slag van sondaars bysonderlijk gesegt heeft, dat *sijn siel in haar geen behagen heeft:* waarom hy doorgaans in dien Brief hen vermaand, dat (*c*) *sy sig souden houden aan't geen sy hadden gehoord, op dat sy niet t'eeniger tijd mogten doorvloeyen;* dat sy *de vrymoedigheyt en roem der hoope ten eynde toe souden vast behouden* (*d*), en toesien, *dat niemand van hen door een boos en ongeloovig hert van den levendigen God afweek;* dat *sy haar souden beneerstigen, om in de ruste in te gaan, om niet in een selve exempel der ongeloovigheyt te vallen;* dat sy *het beginsel der Leere Christi nalatende, tot de volmaaktheyt souden voortgaan, en neerstigheyt bewijsen tot de volle versekertheyt der hope tot den eynde toe; dat se niet souden traag zijn, maar de voetstappen der gene, die door geloove en langmoedigheyt de beloftenissen beërven, volgen* (*e*); *dat sy de onwankelbare belijdenis souden vast houden, hunne onderlinge by-een-komst, gelijk sommige de gewoonte hadden, niet nalaten, nog haar vrymoedigheyt, die een groote vergelding des loons heeft, weg werpen;* dat *sy lijdsaamheyt van noden hadden, op dat sy de wille Gods gedaan hebbende, de belofteniße mogten weg dragen* (*f*); *dat se niet souden zijn van de gene, die haar onttrekken ten verderve, maar van die gene, die gelooven tot behoudenis der siele;* dat *sy so grooten wolke der getuygen rondom haar hebbende leggen*, van die met een onverwinnelijke stantvastigheyt en onversettelijkheyt alle aan den weg ten hemel vast gehouden hadden, *alle last en sonde, die haar ligtelijk omringde, souden af-leggen, en met lijdsaamheyt loopen de loopbaan, die haar was voorgesteld* (*g*), en bysonderlijk *sien op den Oversten Leydsman en voleynder des geloofs Jesum, die het kruys verdragen, en de schande ver-*
agt

D'Apostel had reden om daar in tot volstandigheyt te vermanen.

(z) *Heb.* 12. 1. (*a*) *ibid.* 6. 4, 5, 6, 11, 12. (*b*) *ibid.* 10. 26, 27, 31. (*c*) *ibid.* 2. 1. (*d*) *ibid.* 3. 6, 12. en c. 4. 11. (*e*) *ibid.* 5. 1, 11, 12. (*f*) *ibid.* 10. 35, 36, 39. (*g*) *ibid.* 12. 1—4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

agt heeft, en daarom hem ſouden aanmerken, die ſodanig een tegenſpreken van de ſondaren tegen hem heeft verdragen, op dat ſe in hare ſielen niet beſwijken nog verflauwen ſouden, alſo ſe tot den bloede nog niet hadden tegengeſtaan, ſtrijdende tegen de ſonde, en dat ſy *ſouden toeſien (h), dat niet iemand van de genade Gods veragterde, op dat niet eenige wortel der bitterheyt opwaards ſpruytende beroerte mogte maken, en daar door veele verontreynigt worden.* Uyt welk alles, en meer andere plaatſen, die tot het ſelve eynde ſoude konnen worden bygebragt, klaarlijk te ſien is, wat onſen Apoſtel met deſen treflijken Brief beoogd heeft.

Na twee jaren verblijfs is Paulus alom gereyſt.

VII. Onſe Apoſtel, nu na een twee-jarige bewaring, in volle vryheyt herſteld zijnde, dagt nu, dat hy *de Apoſtel der Heydenen* was, en een ruymer Kerk als Romen had, weshalven hy hemſelven tot het waarnemen van een grooter omtrek gereed maakte. Maar hoe hy ſijn reys heeft aangeſteld, kan men met geen volkomen ſekerheyt ſeggen. Sommige willen, dat hy na Griekenland, en de landen van Aſien te rug gekeerd zy, op geenen anderen grond, mijnes wetens, dan om dat hy in eenige ſijner brieven ſeyd, ſulks te hebben voorgenomen. Van anderen word het daar voor gehouden, dat hy in 't Ooſten en 't Weſten heeft gepredikt, welk met de tijd, dat hy van Romen is vertrokken, wel over-een te brengen is, en hebben wy van dit laatſte wel het meeſte blijk. Ik ben verſekerd dat een geloofweerdig ſchrijver, een tijdgenoot en *mede-arbeyder Pauli*, ik meen *Clemens (i)*, in ſijnen bekenden brief aan die van *Corinthen* uytdrukkelijk ſeyd, dat *hy een prediker in het Ooſten en Weſten zijnde, geregtigheyt aan de geheele wereld leerde, en tot de uyterſte eynden van het Weſten reysde*, welk my over de vrypoſtigheyt doet verwondert ſtaan van iemand *(k)*, anderſins een Man van groote agting en geleerdheyt, die ſo rond uyt derft loochenen, dat onſe Apoſtel oyt in het Weſten gepredikt heeft, om dat'er quanſuys in de ſchriften der oudheyt geen blijk is, dat'er eenige Kerken in die geweſten van hem geplant zijn; even als of alle de byſonderheden van ſijn leven, ſo wijd en breed voorgevallen, noodſakelijk moeſten opgeſchreven, of die beſchrijvingen tot ons moeſten overgekomen zijn, daar het immers ſo ſeker en bekend is, dat by-na alle ſchriften en boeken van de eerſte eeuwen des Chriſtendoms al voor lang zijn vergaan, ja als of wy van een ſaak in 't gemeen niet genoeg verſekerd waren, wanneer wy niet alle byſonderheden, die imand gedaan heeft, weten. Waarſchijnlijk is 't, dat hy na Spanjen reysde, welk hy te voren meer dan eens ſeyde voorgenomen te hebben *(l)*. 't Is ſeker, dat de Ouden ſulks doorgaans *(m)*, ſonder de minſte ſchijn daar van in twijfel te trekken, vaſt ſtellen. *Theodoretus* en andere ſeggen ons, dat hy niet alleen gepredikt heeft in Spanjen, maar ook tot andere natien henen reysde, en het Euangelium overbragt na de eylanden over zee, daar hy buyten twijfel Britannien door verſtaat, en daarom elders de Gaulen en Britanniers teld onder de volken, die van de Apoſtelen, en byſonder de Tente-maker, bewogen zijn, om de Wet *Chriſti* te omhelſen. Ook is hy de eenige niet, die dat ſeyd, maar daar ſijn'er verſcheyden andere, die ſulks getuygen en toeſtemmen *(n)*.

Na het Ooſten en het Weſten.

Na Spanjen.

En d'overzeeſche eylanden.

(h) Heb. 12. 15. *(i)* Κῆρυξ γινόμενος ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, δικαιοσύνην διδάξαι ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών. *Epiſt. ad Corinth. p.* 8. *(k) L. Cappell. append. ad hiſtor. App. p.* 33. *(l) Rom.* 15. 24. --- 28. *(m) Epiphan. Hæreſ.* 27. *p.* 51. *Chryſoſth. de laud. Paul. p.* 536. *Tom.* 5. *Cyrill. Catech.* 17. *p.* 457. *Theod. in* 2 *Tim.* 4. 16. & *in Pſal.* 116. *ibid. de cur. Græc. affect. Serm.* 9. *p.* 125. *Athan. Epiſt. ad Dracont. p.* 737. *(n) Sophron. Serm. de natali App.*

Tranſit & Oceanum, vel qua facit inſula portum,
Quaſque Britannus habet terras, atque ultima Thule.

Venant. Fortun. de vit Martin. lib. 3. *non procul à fine.*

Quam weder tot Romen, daar hy gevangen gesét wierd.

VIII. In welke andere gewesten der wereld de Apostel het Euangelium heeft gepredikt, konnen wy met sekerheyt uyt de Oudheyt niet opvisschen; ook seggen se ons niets van hem, voor dat hy tot Romen is wedergekeerd, (welk waarschijnlijk geweest is, ontrent het agtste of negenste jaar van *Nero's* regeering), daar hy *Petrus* vond, en nevens hem, buyten allen twijfel in die algemeene vervolging der Christenen, onder voorgeven, dat de stad van hen in brand gestoken was, in de gevangenis geworpen wierd: dog wy hebben reden te denken, dat'er nog bysondere oorsaken van hun gevangenis geweest zijn.

De reden van dien.

Sommige der Ouden willen, dat hy nevens *Petrus*, *Simon den toveraar* had doen ter aarden nederstorten, en daar door de verbolgentheyt en woede des Keysers tegens hem verwekt. De H. *Chrysosthomus* (*o*) geeft 'er tot reden van, dat hy een van *Nero's* bysitten, een vrouwspersoon, daar hy ongemeen op verslingerd was, had bekeerd, en tot een ingetogen en kuysch leven overgehaald, so dat se nu van dessels dertele en vuyle omhelsingen geheel afkeerig was; welk des Keysers gramschap so ontstak, dat hy hem voor een deug-niet en bedrieger, en een rampsaligen verleyder van andere, uytmaakte, en last gaf hem gevangen te setten, en so hy daar by bleef, om die Joffrouw haar kuys en godvrugtig leven aan te raden, ter dood over te geven.

Hy word ter dood overgegeven.

IX. Hoe lang sijn gevangenis heeft geduurt, weet men niet seker; immers daar wierd ten laatsten besloten hem ter dood te brengen: dog of hy te voren, gelijk men wel aan misdadigers voor hun doodstraf gewoon was te doen, gegeesseld zy, vinden wy niet.

Of hy voor sijn doodstraf eerst sy gegeesselt.

Als een burger van Romen was hy daar wel, volgens de wet van *Valerius* en *Porcius* vry van, maar volgens de wet der twaalf tafelen moesten overtuygde misdadigers, door den raad van honderd veroordeeld, eerst gegeesseld, en dan gedood worden. En *Baronius* verhaald ons (*p*), dat in de Kerk van de H. *Maria*, over de brug van Romen, nog twee pijlaren zijn, aan welke *Petrus* en *Paulus* worden gesegt gebonden en gegeesseld te zijn geweest.

Soldaten van hem bekeerd.

Als hy ter dood-straf soude worden weg-geleyd, segd men dat hy drie van de krijgsknegten, die hem souden bewaren en geleyden, bekeerd heeft, die dan ook weynig dagen daar na door last des Keysers gedood wierden, en als Martelaars voor hun geloof stierven.

Sijn onthoofding.

Ter plaats, die *aquæ Salviæ* genaamd, en drie mijlen (of een uur) buyten Romen was, boog hy, na eenige plegtelijkheden van voorbereyding sijnen nek blymoedig voor den doodelijken slag.

Welk min schandelijk, als het kruysigen was.

Gemerkt hy een Romeyn was, mogt hy niet aan het kruys worden gehegt, als zijnde al te schandelijken dood, die niemand dan de snoodste slaven en misdadigers wierd aangedaan, en daarom was de onthoofding, die niet alleen by de Romeynen, maar ook by andere natien (*q*) voor een beter slag van dood, en die menschen van hooger staat en afkomst beter voegde, gehouden wierd, sijn doodstraf; waar uyt buyten twijfel sijn oorsprong heeft, dat onse Apostel wegens dit werktuyg sijner ombrenging in alle schilderyen en beeltenissen, die men van hem heeft gemaakt, doorgaans met een sweerd in sijn regterhand vertoond word.

Wat'er by en na sijn dood sou gebeurd zijn.

Daar is een overlevering, die door veele Vaderen is bevestigd, welke seyd, dat hy onthoofd zijnde, een vogt, dat meer na melk dan bloed geleek, uyt sijne aderen gevloden is (*r*), en selfs de klederen van den Beul bespatte: en had ik'er

tijd

(*o*) *Adv. vit. Monast. vituperat. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 361. *Tom.* 4. (*p*) *Ad ann.* 69. *num.* 8. (*q*) Κλέαρχος καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς, ὅσπερ κάλλιστος θανάτων ἐδόκει εἶναι. *Xenoph. de Exped. Cyri lib.* 2. *in fine p.* 293. *Servi sunt in crucem sublati, militibus cervices abscissæ. Hist. de bell. Hispan. p.* 460. (*r*) *Ambr. de nat. Pet. & Paul. Serm.* 68. *p.* 294. *Tom.* 3. *Chrysosth. Serm. in Pet. & Paul. Tom.* 6. *p.* 267.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

tijd of luſt toe, ik ſoude den leſer met de uytleggingen, die men daar over gemaakt heeft, konnen ophouden. *Chryſoſthomus* ſeyd nog verder, dat de Beul, en nog veele andere, daar door tot het geloof bekeerd wierden, en dat de dood *Pauli* voorgevallen is in het agt-en-ſeſtigſte jaar ſijnes levens. Daar is een verſchil, waar ontrent alle niet van 't ſelve gevoelen zijn, te weten, of *Petrus* en *Paulus* op een en de ſelve tijd geleden hebben, want veele der Ouden ſeggen rond uyt (*s*), dat ſy in het ſelve jaar en op den ſelven dag, ter dood gebragt zijn; dog andere hoewel ſy den ſelven dag ſtellen, willen dat *Paulus* een jaar na hem ſy gedood: ſelfs zijn'er, die'er een tijd van eenige jaren tuſſchen beyden ſtellen (*t*). Seker ſchrijver van 't leven en de reyſen *Petri* en *Pauli* (*v*), wiens handſchrift onder andere overblijfſelfs van de oudheyt uyt Griekenland is overgebragt, wil, dat *Paulus* niet min, dan vijf jaren na *Petrus* gedood zy, waar toe hy geene mindere ſchrijvers, als *Juſtinus de Martelaar* en *Ireneus* tot bewijs ophaald. Maar ik ſie niet wat geloof men aan ſulken naam-looſen ſchrijver te geven heeft, en daarom let ik'er niet veel op, en agte onnodig dat ſeggen tegen de getuygeniſſen der Ouden te gaan opwegen. Sekerlijk, indien hy niet op de ſelve tijd als *Petrus* ſijn Martelaarſchap heeft uytgeſtaan, 't kan niet meer dan ten hoogſten een jaar na malkanderen geweeſt zijn. Immers 't gaat vaſt, dat, of d'een voor en d'ander na zy omgekomen, ſy beyde ten laatſten het ſelve eynde van hun loop bekomen, en die palmen en kroonen, die in den hemel allen vromen, en byſonder den bloedgetuygen des Chriſtelijken geloofs, bewaard worden, verkregen hebben.

Word ondersogt of Petrus en Paulus op eenen dag gedood zijn?

X. Hy wierd begraven op de weg, die *Via Oſtienſis* word genoemd, niet verre buyten Romen. En *Conſtantijn de Groote* (*x*) heeft ontrent het jaar CCCXVIII. op 't aanhouden van *Silveſter*, boven dat graf een koſtelijke Kerk gebouwd, op een ſtuk lands, welk *Lucina*, een adelijke Chriſtelijke Mevrouwe te Romen, al lang te voren daar toe afgeſondert had. Deſe Kerk vercierde de Keyſer met hondert ſchoone marmere pijlaren, en de uytgekeurdſte konſt-werken. Wat hy voor vereeringen en begiftingen aan die Kerk heeft te koſt gehangen, word van ſtuk tot ſtuk byſonder aangetekend in het leven van *Sylveſter*: Maar de Keyſer *Valentinus*, of liever *Theodoſius* (de eene hebbende voltrokken 't geen de ander had begonnen) heeft *Saluſtius*, Gouverneur van die ſtad, order toegeſonden, die Kerk, als te eng en te kleyn voor de eer van ſo grooten Apoſtel, af te breken (*x*), en eene die grooter en koſtelijker was in plaats te doen bouwen, die ook door de Keyſerin *Placida*, ten verſoeke van *Leo* Biſſchop van Romen, gelijk uyt een oud opſchrift (*z*) blijkt, ongemeen vercierd is. Wat voor eer naderhand deſelve zy aangedaan, en hoe groote ſchatten in deſelve gebragt zijn, is de moeyte niet weerd te onderſoeken.

Paulus graf-plaats;

Daar over een Kerk gebouwd,

En naderhand deſelve verbeterd is.

(*s*) *Dion. Corinth. ap. Euſeb. lib.* 2. *c.* 25. *p.* 68. *Ambr. ibid. Serm.* 66. *p.* 291. *Maxim. Taur. Homil.* 5. *de Pet. & Paul. p.* 231. (*t*) *Prudent. Periſteph. in paſſ. Petr. & Paul. Hymn.* 12. *p.* 518. *Arat. Act. Apoſt. lib.* 2. *in fine p.* 700. *Auguſt. de Sanct. Serm.* 28. *Tom.* 10. *Col.* 1225. *Greg. Turon. de glor. Martyr. lib.* 1. *c.* 29. *p.* 25. (*v*) Λέγουσι δέ τινες προλαβεῖν τὸν Πέτρον ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ τὸ μακάριον ἐκεῖνο δέξασθαι καὶ δεσποτικὸν πάθος, τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· ἀκολουθῆσαι δὲ τούτῳ, τὸν μέγαν Ἀπόστολον Παῦλον, ὡς Ἰουστῖνος καὶ Εἰρηναῖος φασὶν ἐφ' ὅλοις ἔτεσι πέντε. Καίγε τούτοις ἐγὼ πείθομαι μᾶλλον. *Apud P. Jun. not. in Clem. Epiſt. ad Corinth. ad p.* 8. *forſan. ex Sim. Metaphr. qui totidem verbis eadem habet apud Sur. ad* 29. *Jun. n.* 23. *p.* 357. (*x*) *Damaſ. Pontif. in vit. Sylveſt.* 1. *Vide Onuphr. de* 7. *Urb. baſil. p.* 87. (*y*) *Apud Baron. ad ann.* 386. *p.* 527. (*z*) *Ibid. in addend. ad Tom.* 4. *p.* 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ACHTSTE AFDEELING.

Een beſchrijving van Pauli perſoon, en inborſt, met een verhaal van, en aanmerking over ſijne ſchriften.

INHOUD.

Pauli *perſoon word beſchreeven. Sijn ligchaams ſwakheyt. Sijn natuurlijke gaven. Sijn goede opvoeding, en ongemeene kennis in alle menſchelijke geleerdheyt en wetenſchappen. Sijn overdeftig humeur. Sijne ongemeene nederigheyt en gevoeglijkheyt. Sijne matigheyt, en veragting van de wereld. Een onderſoek, of hy getrouwt geweeſt zy, of niet. Sijne ongemeene beleeftheyt en mee-waardigheyt. Sijne liefde tot der menſchen ſielen en ligchamen. Sijn grooten yver voor de Religie. Sijn verwonderlijke neerſtigheyt in ſijn bediening. Sijn onverwinnelijke lijdſaamheyt. Hoe groote ſwarigheden hem overkomen zijn. Sijn ſtandvaſtigheyt en getrouwigheyt in het belijden van de Chriſtelijke Religie. Sijne ſchriften. Hoedanig ſijn wijs van ſchrijven was.* Hieronymi *vermetel oordeel over deſelve. De reden waarom ſijne diſcourſen verward en duyſter ſchijnen. Wat de Ouden daar van geſegd hebben. De order van ſijne Brieven. Komen ons voor niet na de tijd wanneer, maar na de waardigheyt der perſonen en plaatſen aan welke ſe geſchreven zijn. Wat van de onderſchriften ten eynde derſelven ſy te houden. Andere ſchriften den* H. Paulus *toegeſchreven. Sijn* Euangelium. *Een derde Brief aan die van* Corinthen. *De Brief aan de* Laodicenſen. *Sijne* Openbaring. *Sijne* handelingen. *De Brieven tuſſchen hem en* Seneca *gewiſſeld.*

I. Hoewel wy in 't verhaal van *Pauli* leven hem reeds in 't breede beſchreven hebben, ſal 't egter niet ondienſtig zijn, dat wy hem in 't kleyn vertoonen door een beſchrijving van ſijn perſoon, deugden en genaden, die hem byſonder hebben doen uytmunten, en meer dan andere vermaard zijn. Sijn perſoon aangaande, wy hebben 'er die beſchrijving van (*a*), dat hy was kort van ſtatuur, en eenigſins voor over helde, ſchoon van aangeſigt, deftig in ſijn gelaat, kleyn van hoofd; dat ſijne oogen een ſoort van aangenaamheyt en vriendelijkheyt hadden; dat hy langagtige winkbrauwen, een grooten neus, die eenigſins verheven was, en een dikken baard had, daar eenige grijſe hayren, gelijk ook op ſijn hoofd door liepen. Een gedeelte van deſe beſchrijving kan men hebben uyt *Lucianus* (*b*), wanneer hy *Trypho*, een van *Pauli* leerlingen, invoerd, die hem ſpots-wijſe beſchrijfd als een *hooggeneuſden en kalen Galileër, die door de lugt na den derden hemel is opgevoerd, daar hy groote en treffelijke dingen geleerd had.* Dat hy kort van ſtatuur was, geeft hy ſelfs genoegſaam te kennen, wanneer hy ſeyd (*c*), dat ſe van hem gewoon waren te ſeggen, dat *de tegenwoordigheyt ſijnes ligchaams ſwak, en ſijn reden veragtelijk was*, in welken opſigt hy van *Chryſoſthomus* (*d*) beſchreven word, geweeſt te zijn, ἄνθρωπος τρίπηχυς, een menſch, die *drie cubijten* (elleboogs-ellen) of een weynig meer dan vier voeten (toen gebruykte maat) lang was, en egter groot genoeg, om den hemel te bereyken. Na den ligchame ſchijnt hy niet heel ſterk en geſond

Paulus na 't uyterlijk poſtuur beſchreven.

Hy was kort van perſoon.

(*a*) *Niceph. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 37. *p.* 136. (*b*) *Philopatr. Tom.* 2. *p.* 999. (*c*) 2 *Cor.* 10. 10. (*d*) *Serm. in Pet. & Paul. p.* 265. *Tom.* 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gesond geweest te zijn, also hy veeltijds siekelijk was. De H. *Hierony-mus* seyd ons nader (o), dat hy veel hooft-pijn onderworpen was; dat veele gemeend hebben, dat daar op sag *sijn doorn in het vleesch, en Engel des Satans, die hem met vuysten sloeg* (f), en die waarschijnlijk door de *versoeking, die in sijn vleesch geschiedde*, daar hy elders (g) van spreekt, verstond, als welke wel in 't gemeen de moeyelijkheden, die hem overquamen, maar voornamelijk die siekten en swakheden, die hy onderworpen was, betekende. En veeltijds siekelijk en swak.

II. Maar hoe slegt ook het kabinet was, de schat, daar in beslooten, was te kostelijker en dierbaarder, gelijk blijken sal, indien wy ons oog op de bequaamheden van sijn siel slaan: want wat sijne natuurlijke gaven aangaat, hy schijnt van een klaar en gesond oordeel, veerdige en vaste memorie, en snedig verstand geweest te zijn, die alle ten vollen door konst en voordeelen van een goede opvoeding wierden aangeset en vermeerderd. De school van Tarsen had sijn redeneerings-kragt gescherpt door de *Logica*, of *redeneerings-konst*, hem de lessen van wijsgeerte ingeboesemd, en met alle voorraad van menschelijke geleerdheyt voorsien. Dit gaf hem groot voordeel boven andere, en deed hem een grooten roem van geleerdheyt verkrijgen, welk so verre ging, dat de H. *Chrysosthomus* gewaagt (h) van sekere sintwisting tusschen een Christen en een Heyden, waar in de Christen tegen den Heyden poogde te bewijsen, dat de H. *Paulus* geleerder en welsprekender was dan *Plato* selfs. Hoe bedreven hy niet alleen in de Wet van *Moses*, en de schriften der Propheten, maar selfs in andere Schrijvers geweest zy, konnen wy genoegsaam afnemen uyt de treflijke spreekwoorden, die hy hier of daar uyt Heydensche Schrijvers aantrekt; welk gelijk het vertoond, dat het niet ongeoorloft is met den buyt van Egypten het heyligdom te dienen, en de wetenschap van menschelijke geleerdheyt tot Goddelijke en treffelijke oogmerken te gebruyken (i), ook so aan de andere kant bewijst, hoe hy de paden van menschelijke geleerdheyt, die hy by alle gelegendheyt so gereed had en te pas kon brengen, had doorwandeld. Dus schijnt het ons toe, dat hy voorbereyd is, om een Leeraar der Heydenen te zijn, om met de wijse en verstandige, scherpsinnige en gauwe, vernuftige en geleerde onder de Heydenen te konnen redeneeren, hen te wederleggen, en gelijk *Julianus* gewoon was te spreken, met pijlen uyt hun eygen kooker gehaald, te quetsen. Egter is ook waar, dat hy, met Heydenen redenerende, de geleerdheyt en wijsgeerte niet veel gebruykte, also het met het oogmerk van 't Euangelium beter over-een komt, dat de wijsheyt en geleerdheyt der wereld door de eenvoudige leere van het kruys overtuygd word.

Paulus was van een gesond oordeel.
En geleerd in alle selfs menschelijke geleerdheyt.
Die hy wist te pas te brengen.
Welk gelooft is.
En hem als de Leeraar der Heydenen nodig was.

III. Dit waren in *Paulus* wel groote bequaamheden, maar egter niet meer dan een schaduwe, in vergelijking van die goddelijke gesteldheyt sijner siele, die haarselven in den gantschen loop en 't bestier van sijn leven ontdekt heeft. Hy was ongemeen nederig in sijn oordeel over hemselven, so dat niemand oyt andere beter, en hemselven minder agtede dan hy. 't Is wel waar, dat hy met nijdige en boos-aardige tegenstrevers die, door het veragten van sijn persoon, sijn bediening sogten kragteloos te maken, te doen hebbende, wel wist, hoe hy sijn ampt soude verheffen, en hen te seggen; dat hy *nergens in minder was, dan de uytne-*

Pauli nedrigheyt en kleyn gevoelen van hemselfs.

(e) *Comment. in Gal.* 4. *Tom.* 9. *p.* 182. (f) 2 *Cor.* 12. 7. (g) *Gal.* 4. 14. (h) *In* 1 *Cor.* 1. *Homil.* 3. *p.* 349. (i)) Ὁρᾶς ὅπω κἀν τοῖς Ἑλλήνων Προφήταις διδωσί τι τῆς ἀληθέιας, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται πρός τε οἰκοδομὴν, καὶ πρὸς ἐντροπὴν διαλεγομένός τινων, Ἑλληνικοῖς συγχρῆσθαι ποιήμασι. *Clem. Alex. Strom. lib.* 1. *p.* 299.

menste Apostelen (*k*), maar buyten sulken geval betuygd hy voor de geheele wereld, dat hy hemselven aanmerkte, als een *ontijdig geborene, als de minste van de Apostelen, die niet weerdig was een Apostel genaamd te worden* (*l*), en of dat niet genoeg was, hy vind een woord, tot uytdrukking van sijn needrigheyt, uyt, hemselven noemende ἐλαχιστότερον, *minder dan de minste van alle de heylige* (*m*), ja *den voornaamsten der sondaars* (*n*). Hoe openhertig bekend hy by alle gelegentheyt, wat hy voor sijn bekeering geweest was: te weten, *een gods-lasteraar, een vervolger, en een verdrukker*, ontrent God en menschen (*o*). Hem was wel de grootste genade en gunst bewesen, en hy tot een onmiddelijk omgaan met God, ten hemel opgenomen, dat egter deed hem niet in een hovaerdige selfs-verheffing, boven andere sijner broederen, opswellen. Hem was wel groote magt en gesag in de Kerk toevertrouwd, egter wilde hy noyt *over 't geloof van andere heerschen*, of anders dan *een helper tot haar vreugde* zijn, of sijn magt gebruyken *niet tot verderving*, maar *tot stigting* van een iegelijk. Hoe besorgd was hy, om alle roem en eer, die men hem wilde geven, af te weeren, wanneer'er in de Kerk van Corinthen waren, die hem ongemeen roemden, en onder 't voorgeven van sijn naam, verdeeltheden en aanhang sogten te maken, hy bestrafte se met allen ernst, seggende (*p*), dat hy de *Christus niet en was, dat hy voor hen niet gekruyst was, en dat sy in sijnen naam niet gedoopt waren*, daar hy hemselfs so vreemd van betuygde te zijn, dat hy seyde niet te weten meer dan drie of vier van hen te hebben gedoopt, en blijde was, dat hy niemand meer gedoopt had, op dat'er geen grond voor sulke gedagten wesen mogt, en te gelijk versekerde, dat hy *Paulus*, dien sy so verheften, niet meer dan een dienaar *Christi* was, wien de Heere sijn Kerk te planten en te bouwen belast had.

Desselfs soberheyt en matigheyt.

IV. Groot was sijn soberheyt en matigheyt, dat hy niet alleen de gesette order niet te buyten ging, maar sig selven 't geoorlofd en noodsakelijk gemak onttrok, veeltijds honger en dorst leed, niet alleen wanneer hy niet anders konde, maar ook wel met opset; en het word niet sonder schijn van waarheyt geoordeeld, dat hy seer selden wijn dronk, immers 't is seker, dat hy door *mortificatie* en onthouding *sijn ligchaam bedwong, en tot dienstbaerheyt bragt* (*q*), brengende also de ongeregelde lusten sijnes vleesches tot een behoorlijke onderwerping onder de wetten van de reden. Hier door overwon hy gemakkelijk de wereld, desselfs betoveringen en listige verleydingen. Hier door was *sijn wandel* gedurig *in den hemel* (*r*), derwaards strekten sijne gedagten, en klommen sijne begeerten op, so dat hy selfs deed 't geen hy andere leerde, en *een begeerte had, om ontbonden en met Christus te zijn* (*s*). Dese wereld hield noyt sijne genegentheden vast, of jaagde hem geen vrees aan; desselfs toejuyching vervoerde, en desselfs bedreygingen verschrikten hem niet. *Hy sogt geene menschen te behagen* (*t*), ook schroomde hy het berispen of oordeelen van andere niet. Hy was niet begeerig na een grooten staat, of eer-benamingen, nog ook na rijke vereeringen, also hy *niet het hare, maar haar sogt* (*v*). Voedsel en deksel sogt hy, dog meer niet, zijnde van die gedagten, dat, te min hy met dese dingen beswaard was, hy te gemakkelijker konde na den hemel wandelen, te meer om dat hy een wereld, die van verdrukkingen, swarigheden en vervolgingen

Selfs-onttrekking van de wereld.

(*k*) 2 *Cor.* 12. 11. (*l*) 1 *Cor.* 15. 9. (*m*) *Eph.* 3. 8. (*n*) 1 *Tim.* 1. 15. (*o*) *ibid.* ℣. 13. (*p*) 1 *Cor.* 1. 12. &c. (*q*) *ibid.* 9. 27. (*r*) *Phil.* 3. 20. (*s*) *Phil.* 1. 23. (*t*) *Gal.* 1. 10. (*v*) 1 *Cor.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

vingen overvloeyde, doorreyſen moeſt. Uyt deſen hoofde is het waarſchijnlijk, dat, hoewel'er van de Oude niet ontbreken, gelijk dan *Clemens van Alexandrien*, *Ignatius* en andere daar toe worden bygebragt (*x*), die hem wel duydelijk onder 't getal der getrouwde Apoſtelen ſtellen, hy altijd in een ongehuuwden ſtaat gebleven zy. 't Is wel waar, dat 't geen van *Ignatius* word bygebragt, in deſſelfs onvervalſchten Brief niet word gevonden, egter ſtaat het in die, welk van de Kerk van Romen goed gekeurd en aangenomen word, hoewel deſelve, (gelijk de geleerde Biſſchop *Usher* tot haar ſchande de wereld ten overvloed toond) (*y*), haar niet ontſien heeft, met den naam van *Paulus* uyt eenige oude handſchriften uyt te wiſſen, dat getuygenis uyt de wereld te bannen. Maar wat de ſaak ſelfs aangaat, wy konnen ſijn ongehuuwden ſtaat veyliglijkſt toeſtemmen, gemerkt de Schrifſtuur, ſeggende, dat hy *ſo wel als andere de magt en vryheyt had, om een vrouw te nemen en om te leyden* (*z*) meeſt daar ſchijnt henen te hellen, dat hy noyt getrouwd zy geweeſt. Was waarſchijnlijk ongetrouwd.

V. Sijn vriendelijkheyt en genegentheyt ontrent andere was ſekerlijk verwonderlijk: hy had een teder gevoelen ontrent de nood van andere, en was ſeer meedogend ontrent den armen. In alle Kerken daar hy quam, was hy ten eerſten voor den armen beſorgd, en bewoog de rijke en welvarende tot mildadigheyt: ja hy wrogt menigmaal met ſijn eygen handen, niet alleen tot onderhoud en nooddruft van hemſelven, maar ook om andere te helpen en onderſtand te doen. Dog ſijn genegentheyt voor der menſchen ſielen was oneyndelijk grooter, want om de menſchen tot kenniſſe der waarheyt te brengen, en van de paden der godloosheyt en afgodery tot den regten weg ten eeuwigen leven over te halen, vreesde hy voor geen gevaar, en ontſag geene moeyte, ja hy had na het beſte van der menſchen ſielen ſulken onverſadelijken dorſt en begeerte, dat hy ſeyde te konnen vergenoegd zijn, ja wenſchte voor hen liever, dan dat de Joden ſijne lands-lieden door 't Euangelium niet te gelooven, en te omhelſen, ſouden verlooren gaan, van *Chriſtus* verbannen te zijn (*a*), dat is, in den ban gedaan en van de Kerke *Chriſti* te worden afgeſneden, en niet alleen de eer van het Apoſtel-ampt te miſſen, maar ſelfs onder de verworpene en verfoeyelijke, hoedanige de afgeſnedene van de Kerk waren, gerekend te worden. Een bewijs van ſo ruyme en hartelijke liefde was, dat hy het, om immers van hen geloofd te worden, met een ſeer hooge betuyging verſekerde, dat hy *de waarheyt in Chriſto ſeyde, niet en loog, en ſijn conſcientie hem door den H. Geeſt mede getuygenis gaf* (*b*). En gelijk hy ongemeen ſorgvuldig was, om de menſchen tot de beſte Godsdienſt van de wereld over te brengen, ſo droeg hy geen minder ſorg, om hen voor verleydingen te waarſchouwen, en daar van af te trekken, allefins *vreeſende dat'er iets mogt zijn, dat hare ſinnen ſoude bederven van de eenvoudigheyt, die in Chriſto is, weshalven hy over haar met een yver Gods yverde*, gelijk hy tot die van Corinthen ſegd (*c*); een drift, die meer dan alle andere de menſchen gaande maakt, om te beſorgen 't geen dien, die wy de grootſte liefde en genegentheyt toedragen,

Sijn genegentheyt en medelogen tot en met andere.

Sijn yver voor der menſchen ſielen.

En voor de eere Gods.

(*x*) *Clem. Alexand. Strom. lib.* 3. *p.* 448. *Ignat. epiſt. ad Philadelph. in Bibl. Pp. Græc. Lat. Tom.* 1. *p.* 23. *Euſeb. lib.* 3. *c.* 30. (*y*) *Uſſer. not. in Ignat. epiſt. ad Philadelph. vide James his corruption of the faith. part.* 2. *p.* 57. (*z*) 1 *Cor.* 9. 5. (*a*) *Rom.* 9. 3. (*b*) *ibid.* ℣. 1. (*c*) 2 *Cor.* 11. 2, 3. Οὐκ εἶπεν, ἀγαπῶ ὑμᾶς, ἀλλ', ὃ πολλῷ τούτου σφοδρότερον ἦν, πίθησι· ζηλότυποι γάρ εἰσιν αἱ ψυχαὶ αἱ σφόδρα τῶν ἐρωμένων περικαιόμεναι· καὶ οὐκ ἂν ἄλλως τεχθείη ζηλοτυπία, ἀλλ' ἢ ἀπὸ σφοδρᾶς φιλίας. *Chryſ. Hom.* 23. *in* 2. *ad Corinth. p.* 899.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

So heeft hy hem altijd getoond.

gen, best is. Dog sijne genegentheyt ontrent menschen, was niet grooter, dan sijn yver voor God, door welke hy na vermogen de eere van sijn Meester allesins sogt te bevorderen: en seker door de natuurlijke drift van sijn inborst schijnd sijn yver ongemeen groot geweest te zijn. Hoe ongemeen yverig was hy eertijds, toen hy de Joodse Godsdienst nog aankleefde, voor de overleveringen der Vaderen! Hoe ernstig om de godlijkheyt van de bedeeling onder *Moses* te beweeren en vast te stellen, en die van een ander gevoelen waren, selfs met verwoedheyt en als rasende te vervolgen! En wanneer naderhand sijn yver beter bestierd wierd, had se geen minder snellen voortgang, en deed hem alles, dat hem tegenstond, doordringen, om het Koninkrijk en de magt der duysternis te vernietigen, de afgodery om-ver te stooten, en de wereld regte bevat-

En allesins.

tingen van God, en kennis van den waren Godsdienst in te planten. Wanneer hy Athenen met de grofste afgodery en bygeloovigheyt sodanig overloopen sag, dat se de eer, die God alleen toekomt, den beelden en afgoden gaven, begon sijn yver gaande te worden, en tot een toorn gelijk als op te swellen, so dat hy niet konde nalaten hen te seggen, hoe gevoelig dat hy daar over was, en hoe sy dus doende God, den grooten Vader en Schepper der wereld, onteerden.

Daar uyt sijn neerstigheyt in het alom gaan prediken.

VI. Dese yver moest hem noodsakelijk aansetten, om sijn ampt met alle mogelijke neerstigheyt door waarschouwen, bestraffen, smeeken, en prediken, tijdelijk en ontijdelijk, des nagts en daags, over zee en land, uyt te voeren; geene moeyten waren hem te veel, om te ondernemen, en geene gevaren te groot, om te ondergaan: want geheele vijf-en-dertig jaren lang, na dat hy bekeerd was, bleef hy ongeduursaam op eene plaats, reysende van Jerusalem door Arabien, Asien, Griekenland tot Illyricum, en Romen toe, ja selfs tot de uyterste grensen van de Westersche wereld, en *predikende alomme het Euangelium Christi*;

Uytgebreyd door getuygenissen der Oudvaders.

Hy liep, seyd *Hieronymus*, *van zee tot zee, gelijk de son in den hemel, van welke gesegd word, dat se voortgaat van 't eynde des hemels, en omloopt tot het uyterste desselfs, en eer ontbrak hem land om te doorreysen, dan lust om het geloove Christi voort te planten. Nicephorus* vergelijkt hem (*d*) by een vogel in de lugt, die in weynige jaren de wereld omvloog. *Isidorus*, bygenaamd *Pelusiota*, maakt een gelijkenis tusschen hem en een vliegend huysman, die van plaats tot plaats vloog, om de wereld met de treflijkste voorschriften en onderwijsingen des levens te besaeyen en te beplanten (*e*): en daar de andere Apostelen dese of geene Provincie gelijk als uytkoosen, om in derselver omtrek voornamelijk hun bediening waar te nemen, doorliep de H. *Paulus* de geheele wereld tot desselfs uyterste palen en hoeken toe, in alle plaatsen daar hy quam, predikende en sayende de hemelsche leere des Euangeliums; en egter wierd hy door de gevaren en moeyelijkheden, die hem ontmoetten, de quellingen en tegenstand, die men tegen hem verwekte, in dien loop niet vermoeyd; welk dan een groote luyster gaf aan sijn

Sijn lijdsaamheyt onder sijn lijden.

lijdsaamheyt; so dat hy, gelijk *Clemens* aanmerkt (*f*), *het grootste en uytmuntendste patroon en voorbeeld van deselve*, μέγιστος ὑπογραμμὸς, *wierd*, als welke de grootste moeyelikheden en swaarste vervolgingen, met een onoverwinnelijke en segepralende lijdsaamheyt, doorstond, gelijk ligtelijk sal blijken, indien wy maar op de beproevingen en het lijden, dat hy onderging

(*d*) *Lib. 3. c. 1. p. 223.* (*e*) Ἕκαστος μὲν τῶν Ἀποστόλων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, μίαν ἀπολαβὼν χώραν, ταύτην ἐρύθμισεν. ὁ δὲ Παῦλος ὥσπερ ὑπόπτερος γεωργὸς, πᾶσαν σχεδὸν ἐπέδραμε τὴν οἰκουμένην, καὶ εἰς αὐτὰς ἐφοίτησε τῆς γῆς, τὰς ἐσχατιὰς, καὶ τοὺς ἀνηκόοτας ῥυθμίζων, καὶ τοῖς ἀνηκόοις ἐνσπείρων τὸ θεῖον κήρυγμα. *Lib. 3. epist. 176. ad Isid. Diac. p. 285.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ging, waar van hy een gedeelte selfs kortelijk t'samen stelt, ons ooge gaan laten: *Ik ben*, segd hy (*f*), *in arbeyd overvloediger, in slagen uytnemender, in gevangenissen overvloediger, in doods gevaar menigmaal; van de Joden heb ik veertig slagen min een, vijfmaal ontfangen; driemaal ben ik met roeden gegeesseld geweest, eens ben ik gesteenigd, driemaal heb ik schipbreuk geleden, eenen gantschen nagt en dag heb ik in de diepte overgebragt; in het reysen menigmaal, in perijkelen van rivieren, in perijkelen van moordenaars, in perijkelen van mijn geslagte, in perijkelen van de Heydenen, in perijkelen in de stad, in perijkelen in de woestijne, in perijkelen in de zee, in perijkelen onder de valsche broeders; in arbeyd en moeyte, in waken menigmaal, in honger en dorst; in vasten menigmaal, in koude en naaktheyt, sonder de dingen, die van buyten zijn, overvalt my dagelijks de sorge van alle de Gemeynten.* Een register dat wel groot, egter vry te kort is, ten opsigt van 't geen hy had uytgestaan, alsohy, na de aanmerking van *Chrysostomus* (*g*), poogde „σφόδρα μετριάζειν, hemselven te bekorten, en uyt sedigheyt binnen de „palen te houden: want indien hy de vryheyt genomen had sigselven „ten vollen uyt te breyden, honderden van Martelaars boeken, soude hy „met de beschrijving van sijn lijden hebben konnen vervullen. Duysent„maal over stond sijn leven in de waagschaal: in elk lijden was hy „een Martelaar; en daar anderen 't een of t'ander overquam, viel alles „op hem aan: daar andere maar met eene partye te schermutselen had„den, moest hy met een geheel leger van vyanden vegten: en dat alles „deed en onderging hy met sulken gerustigheyt en ongestoordheyt, als „de son is wanneerse helder opgaat: geen smaadredenen of verwoed„heden, geene rasernyen of stormen konden sijn gemoed ontstellen en „buyten sijn stant brengen; ja dat lijden, dat een gemeene lijdsaamheyt „den rugge soude gebroken hebben, deed niet anders dan hem tot het doen „van sijn pligt te ernstiger en vrymoediger maken.

Welk menigvuldig was.

VII. Dese sijne lijdsaamheyt egter sal ons klaarder blijken, indien wy nog een andere, de laatste der deugden die wy van hem sullen aantekenen, aanmerken, te weten, sijn standvastigheyt en getrouwigheyt in het bekleeden van sijn ampt, en de belijdenis van sijn Religie. Hadden de magten en arglistigheden van menschen en duyvelen, smaadredenen en tegenstand, dreygementen en pijnen hem van den Godsdienst, die hy had aangenomen, konnen versetten, hy soude daar onder besweken, en sijn stand-plaats verlaten hebben: maar sijn siel was met sodanigen kloekmoedigheyt en vastigheyt gehard, dat'er niets indringen, en geene versoeking van hoop of vrees meer vat op hebben konde, dan een pijl, die tegen een muur of marmer geschoten word. Hem ontbraken geen aanvallen ter regter noch ter slinker hand, van Joden en Heydenen, die hy buyten alle tegenspreken, indien hy het geen hem toebetrouwd was, had willen verwaarloosen, en den weg, die toen alom wierd tegengesproken, verlaten, had konnen ontgaan. Maar de Apostel had op dat alles niet veel agt, en *hy hield sijn leven niet dierbaar voor hemselven, op dat hy sijnen loop, en den dienst, welken hy van den Heere*

En ten laatsten word getoont sijn standvastigheyt.

(*f*) 2 *Cor.* 11. 23. tot 28. (*g*) Ἐκεῖνον αὐτῆς τῆς ζωῆς μυριάκις καταφρονοῦντα ἰδόντες· ὁ μάρτυρ ἅπαξ ἀποθνήσκει, ὁ δὲ μακάριος ἐκεῖνος ἑνὶ σώματι καὶ μιᾷ ψυχῇ τοσούτους κινδύνους ὑπέμεινε, καὶ ἀδαμάντινον ἱκανοὺς θορυβῆσαι ψυχὴν, καὶ ἅπερ ἅπαντες ἐν τοσούτοις σώμασιν οἱ ἅγιοι ἔπαθον, ταῦτα αὐτὸς ἐν ἑνὶ πάντα ἤνεγκε, καθάπερ εἰς στάδιον τὴν οἰκουμένην εἰσελθὼν, καὶ πάντα ἀποδυσάμενος, οὕτως ἵσταται γενναίως. --- Καὶ τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι τοσαῦτα πάσχων καὶ ποιῶν, σφόδρα μετριάζειν ᾔδει. --- καὶ τοίγε μυρίας βίβλους ἐνέπλησεν ἂν, εἰ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐξαπλῶσαι &c. ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε. *Chrysost. Homil.* 25. *in* 2. *ad Corinth. p.* 921.

Jeſu ontfangen had, met blijdſchap mogt volbrengen (h): en daarom konde hy, het vonnis des doods reeds in hemſelven hebbende, ſegepralende ſeggen: *Ik hebbe den goeden ſtrijd geſtreden, ik hebbe den loop geëyndigd, ik hebbe het geloof behouden* (i): en gelijk hy ſeyde, ſo deed hy, hy behield het onverſettelijk en ongeſchonden tot den laatſten ogenblik ſijnes levens toe: met een woord, hy was een man, in welken ſig op een uytſtekende wijſe een heylig en goddelijk leven ontdekte en vertoonde; hy leefde een godſalig en godvrugtig leeven; hy leefde ſober en matig, was regtveerdig en opregt, en *oeffende hemſelven* (k), *om altijd een onergerlijke conſcientie te hebben by God en de menſchen:* en dit was, ſeyd hy, ſijn trooſt in ſijn lijden, de grond van ſijne vrymoedigheyt, en de vaſte hoop van ſijne gelukſaligheyt in de toekomende wereld. *Onſen roem is deſe, namelijk het getuygenis onſer conſcientie, dat wy in eenvoudigheyt en opregtigheyt Gods gewandeld hebben* (l).

VIII. 't Is geen van de minſte blijken van ſijn beſorgtheyt en getrouwigheyt in ſijn ampt, dat hy niet alleen alom, waar hy quam, predikte en het Chriſtendom voortplantte, maar 't geen hy perſoonlijk niet

Van ſijn Brieven.

konde doen, met ſchrijven vervulde. Veertien Sendbrieven heeft hy nagelaten, door welke hy niet alleen in den eerſten tijd een middel was, om de Chriſtelijke Religie voort te planten, maar ook de Kerk in alle volgende eeuwen veel dienſt gedaan heeft. Wy hebben in de hiſtorie van ſijn leven hier en daar op zijn plaats en order daar van geſprooken, en ſullen daarom hier alleen eenige algemeene aanmerkingen over deſelve maken, ſo veel derſelver ſchrijf-wijs, order, en bygevoegde onder-

Derſelver ſtijl.

ſchriften aangaat. Wat de ſtijl en manier van ſchrijven des Apoſtels betreft, deſelve is klaar en eenvoudig: en hoewel ſe met geen doorwrogte konſt, en geſogte byvoegſels van menſchelijke welſprekentheyt is toegeſteld, egter deftig en heerlijk, gelijk ſijne vyanden ſelfs bekennen; *De brieven, ſeggen ſy, ſijn gewigtig en kragtig* (m). Ook ontbreken in deſelve geene blijken van welſprekend-kunde, die genoegſaam toonen, dat hy, indien hy dat beoogd en daar na geſtaan had, bequam was, om

Slegt beſchreven van Hieronymus.

na dien trant te ſchrijven. Sekerlijk *Hieronymus* is in ſijn oordeel over *Pauli* ſtijl en ſpreekwijs vry voorbarig en vermetel: Hy ſeyd (n), dat hy een Hebreër uyt de Hebreën, en in de taal van ſijn natie wonder wel, maar in de Griexſche vry onbedreven was, (hoewel een groot oordeelaar over de letter-kunde in onſe tijd (o) van ander gevoelen is, en wil, dat hy in het Griex ervarener was, dan in 't Hebreeuſch en Syriſch) en daar in ſijne gedagten na de grootheyt en deftigheyt van de verhandelde ſaken niet bequamelijk uytdrukken, of de cierlijkheyt van ſijn moeder-taal in een andere overbrengen konde; waar uyt het dan, ſeyd hy, komt dat hy in ſijn voorſtel meenigmaal duyſter en verward is, veeltijds aan onbequame t'ſamenſtellingen ſchuldig ſtaat, en in derſelver t'ſamenvoeging ter nauwer nood geduldet kan worden, ſo dat het niet ſijn nedrigheyt, maar de waarheyt der ſake was, die hem dede ſeggen, *dat hy niet en quam met uytnemendheyt van woorden, maar in betooning des geeſts en der kragt* (p). Een oordeel, daar over men ſig, ſo het van iemand anders dan *Hieronymus* was, met regt ſoude mogen verwonderen; maar de vryheyt is bekend, die hy neemt om iemand te beriſpen, hoewel men ſoude denken, dat de eerbiedigheyt, die men ſo grooten

(h) *Act.* 20. 24. (i) 2 *Tim.* 4. 7. (k) *Act.* 24. 16. (l) 2 *Cor.* 1. 12. (m) 2 *Cor.* 10. 10. (n) *Ad Algaſ. Quæſt.* 11. *p.* 169. *Tom.* 2. *Quæſt.* 11. *ad Hedib. p.* 151. *ibid in Eph.* 3. *Tom.* 9. *p.* 216. *Comm. in Gal.* 3. *p.* 170. *ibid.* (o) *Salmaſ. de Helleniſt. part.* 1. *Quæſt.* 6. (p) 1 *Cor.* 2. 1, 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

grooten Apostel schuldig is, hem een sediger oordeel soude hebben afgeparst. „'t Zy hoe 't zy, elders vijseld hy hem op (q) als een groot „Meester om iets op te stellen, dat so menigmaal hy hem hoorde het „hem toescheen, geen woorden, maar donderen te hooren; dat hy in „het aantrekken van andere Schrijvers hem voorsigtig en konstig toon„de, gebruykende eenvoudige woorden, en die niet anders dan een„voudigheyt scheenen te vertoonen, maar, hoe se iemand keerd en „wend, kragt en donder uytgaven: hy schijnt in zijn saak veeltijds „verstrikt, maar vangt alle die hem aan boord komen; hy siet terug, „als of hy denkt te vlieden, dog enkelijk om te beter te overwinnen.

En elders van den selven gepresen.

IX. Eenigen tijd na het schrijven van *Paulus*, heeft *Petrus* aangemerkt, dat'er in desselfs brieven zijn δυσνόητά τινα, *sommige dingen swaar om te verstaan* (r), welk sekerlijk niet alleen siet op de diepte van sijne gedagten, en de verborgentheden der verhandelde stoffe, maar ook eenigsins op de manier van uytdrukking; sijne veelvoudige *hebraïsmen* (of *hebreeuwsche spreekwijsen*), die hy met alle heylige Schrijvers des nieuwen Testaments gemeen heeft, en andere, die hem bysonder eygen zijn; het menigvuldig tusschen-in-voegen van Joodse gevoelens, door welke hy, hoewel bedektelijk, hen wat anders leerde, en het gebruyken der woorden in een nieuwen en ongewoonen sin; maar boven al doet zijn veelvoudig en schielijk overstappen, en ter zijden uyt springen van de eene saak tot de ander, waar door de Leser het spoor bystер word, en niet weet waar hem te volgen, niet weynig tot de verwarde duysterheyt sijner verhandelingen. *Irenæus* heeft eertijds al aangetekend, (s) dat de H. *Paulus* veeltijds, wegens zijn drift en yver, en den snellen voortgang van sijn redeneering, meermaals het voornaamste en beoogde voorstel van sijne betooging agter laat, en niet, dan lang daar na, t'geen volgens de order en tot beter sin aan malkander moest gehegt geweest zijn, inbrengd; welk in der daad by menschen, die dertel en lekker zijn, en die henselven de tijd niet willen gunnen, om het eynde van sijne redeneeringen na te spooren, noodsakelijk eenige duysterheyt veroorsaken moet. *Origenes* en *Hieronymus* merken somtijds aan, dat hy daar benevens veele manieren van spreken, die den Cilicianen eygen geweest zijn, gebruykt, die dan ten meerderen deele den anderen Grieken vreemd en onbekend waren, en dienvolgende sijne verhandelingen eenigsins wonderlijk en minder verstaanbaar maakten. *Epiphanius* seyd ons (t), dat *Paulus* dus schrijvende, deed gelijk een bedreven schutter, die het wit raakt, eer'er iemand op verdagt is; dat hy door het misstellen van woorden wel schijnd het opstel van sijn redenen duyster en verward te maken, daar het egter niet alleen naar waarheyt, maar doorwrogt en niet moeyelijk om te verstaan is; en dat het onagtsame en beuselagtige Lesers wel mogt toeschijnen, als of sijne redenen niet wel over-een quamen, en t'samen hingen, maar dat een opmerkend Leser, en die allesins sijn gedagten t'samen houd, deselve bevinden sal vol waarheyt, en met groote voorsigtigheyt in sulken order gesteld te zijn.

Petrus seyd van 't geen in Pauli brieven swaar om te verstaan is.

De oorsaak van dat seggen.

X. Wat de order van *Pauli* Send-brieven aangaat, wy hebben reeds de tijden wanneer, en de plaatsen van waar de selve geschreven zijn aangewesen. 't Geen ons hier nader staat aan te merken, is over de rang, in welke deselve in den Canon der heylige boeken voor komen. 't Is seker, dat se niet na de nette order van tijd, op welke se geschreven zijn, geplaatst staan, also de twee brieven aan de Thessalonicensen van al-

Waarom Pauli brieven in sulken order staan, als wy se nu hebben.

(q) *Apol. adv. Jovin. Tom.* 2. *p.* 105. (r) 2. *Pet.* 3. 16. (s) *Adv. hæres. lib.* 3. *c.* 7. *p.* 248. (t) *Hæres.* 64. *p.* 239.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

allen erkend worden eerſt geſchreven te zijn, en egter ſtaan ſe by na de laatſte in orde. En daarom is 't waarſchijnlijkſt, dat ſe geſchikt en geplaatſt zijn na de weerdigheyt van die, aan welken ſy geſchreven zijn; uyt welken hoofde die aan geheele Kerken de voorrang hebben, voor die aan byſondere perſoonen geſchreven wierden, en onder die aan Kerken, is de brief aan de Romeynen in rang de eerſte geſteld, ter oorſaak van de majeſteyt dier Keyſerlijke ſtad, en de uytſtekendheyt en eerweerdige agting, welke uyt dien hoofde tot die Kerk over quam. Of nu de ſelve reden ook in de andere brieven plaats heeft, hoewel ik 't niet voor ſeker bewijſen kan, meen ik egter, dat niemand met verſekertheyt ſal konnen tegenſpreken. Het laatſte, dat over die brieven aan te merken is, raakt de Onderſchriften, die men aan het eynde derſelven heeft; waren die geloofweerdig, men ſoude daar uyt ligtelijk eenige ſwarigheden over de tijd en plaats van het ſchrijven derſelven konnen weg nemen: maar helaas! ſy hebben geene geloofweerdigheyt, en ſijn niet veel te agten, gemerkt ſe in alle afſchriften niet even eens zijn, want anders ſtaan ſe in de Syriſche, en anders in de Arabiſche overſettinge: ja men vind ſe geheel niet in eenige oude Griekſche afſchriften des nieuwen Teſtaments. 't Is buyten twijfel, dat ſe eerſt geſteld zijn, ten beſten genomen, op waarſchijnlijke giſſingen, en gebeurd het, dat ſe de plaats waar, of dien, door welken de brief zy geſonden ergens na waarheyt aanwijſen, ſo moet men dat aannemen, niet om dat het daar ſtaat, maar om dat ſulks in den brief ſelfs bedektelijk te kennen gegeven, of uytdrukkelijk geſegd word. Meer ſal ik hier niet van ſeggen, dan alleen dit daar noch by voegen, dat de H. *Paulus* de gewoonte had alle brieven met ſijn eygen hand te ondertekenen. *De groetenis*, ſeyd hy (*u*), *met mijne hand Pauli, 't welk is een teken in yder Send-brief, alſo ſchrijve ik.* De reden hier van was, ſeyd iemand van de Oude (*x*), om bedrog voor te komen, op dat ſijne brieven niet mogten veranderd en alſo verdorven worden, en ſo iemand brieven op ſijnen naam uytgaf, het bedrog ſig mogt opdoen, mids'er deſſelfs eygen handtekening niet onder ſtond, en dit geeft my gelegentheyt, om tot de laatſte aanmerking, welk een eynde van dit hoofdſtuk ſal maken, over te treden.

Wat van de Onderſchriften der Brieven te houden zy.

Pauli gewoonlijke ondertekening met ſijn eygen hand.

XI. Dat'er ſelfs in de alder-eerſte eeuwen des Chriſtendoms menſchen geweeſt zijn, die (om wat reden, ſal ik my nu niet ophouden te onderſoeken) ſig ondernamen boeken te ſchrijven, en die onder den naam van d'een of d'ander Apoſtel uyt te geven, is een iegelijk, al is hy in de Kerkelijke Oudheden nog ſo onbedreven, genoegſaam bekend. Dus is 't den H. *Paulus* wedervaren: verſcheyde baſtaard-ſchriften heeft men hem als derſelver vader opgedragen. Een Euangelium vinden wy hem door eenige der Ouden toegeſchreven, om geen andere reden, onſes oordeels, dan dat hy in ſommige ſijner Brieven van ſijn Euangelium gewag maakt, welk egter, gelijk de H. *Hieronymus* aanmerkt (*y*), van geen ander dan het Euangelium van *Lucas*, die ſijn gedurige reys-genoot was, en van hem ſijn kennis voornamelijk bekomen had, kan verſtaan worden. Wat aangaat de derde Brief aan die van Corinthen, die van hem, voor de twee, die nog overig zijn, ſoude zijn geſchreven, gelijk hy in een plaats van ſijn eerſten Brief (*z*) ſchijnt te kennen te geven, daar hy ſeyd: *Ik heb u geſchreven in den Brief, dat gy u niet en ſoudt vermengen met den hoereerders*, welk niet wel op een gedeelte van dien of den tweeden Brief is t'huys te brengen, ja twee verſſen verder

Van de baſtaard-ſchriften Pauli.

Sijn Evangelium.

Een derde Brief aan de Corintheren.

(*v*) 2. *Theſſ.* 3. 17. (*x*) *Ambroſ. in Loc. Tom.* 5. *p.* 397. (*y*) *De Script. Eccl. in Luc.* (*z*) 1. *Cor.* 5. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

der word die andere Brief recht uyt tegen desen gesteld: al 't geen wy hier van konnen seggen, is, dat deselve reeds voor lang is vergaan, also het de Godlijke voorsienigheyt niet nodig geagt heeft, dat deselve ten dienste der Kerke soude bewaard worden.

Sijn Brief aan de Laodicensen.

Meermaals werd'er gewaagt van een Brief *Pauli* aen de Laodicensen, enkelijk op een verkeerde opvatting van een plaats in den Brief aan de Colossensen (*a*): maar behalven dat de Apostel daar niet spreekt van een Brief aan de Laodicensen, maar van een andere, die van hen geschreven was, so verhaald ons *Tertullianus* (*b*), dat door den Brief aan de Laodicensen

Waar het seggen van dien Brief van daan komt.

die aan de gemeente van Ephesen geschreven verstaan moet worden, en dat *Marcion* de Ketter de eerste geweest is, die dien naam heeft veranderd; waarom hy ook in het optellen van *Pauli* Brieven die aan de Ephesen nalaat, buyten allen twijfel om geen andere reden, dan dat hy, na de meenig van *Marcion*, deselve had bevat onder de benaming van den Brief aan de Laodicensen; welk te blijkelijker is, indien wy gedenken, dat *Epiphanius* (*c*) een plaats bybrengd, die *Marcion* uyt den Brief aan de Laodicensen soude hebben aangehaald, die met die selve woorden voorkomt, als wy noch heden in dien aan die van Ephesen vinden: egter is waar, dat'er sulken Brief als nog voor handen is, die reeds voor de tijd van den H. *Hieronymus* is opgesteld geweest, maar 't is ook waar, dat deselve *Hieronymus* die wel seyd van sommige gelesen, maar van allen verworpen te zijn. (*d*)

Pauli Apocalypsis, of Openbaring.

Nog is'er geweest *Pauli* Openbaring (*e*), anders ook desselfs ἀναβατικὸν, of *Hemel-vaart* genaamd, die tot een grond had de verrukking of opneming van *Paulus* in den derden hemel: de eerste, die deselve hebben verdigt, seyd men geweest te zijn de Cainiaanse Ketters, en wierd se veel geagt en gebruykt van de *Gnostici*. *Sozomenus* seyd ons (*f*), dat die *Apocalypsis*, of Openbaring van niemand der Ouden was aangenoomen, maar van eenige Monikken in sijnen tijd ongemeen gepreesen wierd; en voegd'er by, dat men deselve ten tijde van den Keyser *Theodosius* seyde in het huys van *Paulus*, te Tharsen, leggende in een marmeren kist, op het aanwijsen van een bysondere openbaring, gevonden te zijn; welk hy egter ondersogt hebbende, niet min valsch, als het boek selfs versiert en verdigt is, bevonden had.

Sijne Handelingen.

Origenes en *Eusebius* maken gewag van de Handelingen des Apostels *Pauli* (*g*), maar egter niet als van schriften, die van een onfeylbaar gesag en geloofweerdigheyt zijn.

En Brieven aan Seneca.

Wat de Brieven, die tusschen *Paulus* en *Seneca* souden gewisseld zijn, aangaat, hoewel se vroeg in de Kerk zijn ingekomen, egter is de valsheyt en het verdigten derselven nu so kenbaar, dat men'er niets verder van behoefd te seggen.

(*a*) *Col.* 4. 16. (*b*) *Adv. Marcion. lib.* 5. *c.* 11. *p.* 476. *ibid. c.* 17. *p.* 481. (*c*) *Hæres.* 42. *adv. Marcion. p.* 142. (*d*) *De Script. Eccl. in Paulo.* (*e*) *Epiph. Hæres.* 38. *p.* 124. *August. in Joh. Tract.* 98. *col.* 448. (*f*) *Hist. Eccl. lib.* 7. *c.* 19. *p.* 735. (*g*) *Orig.* περὶ Ἀρχ. *lib.* 1. *c.* 2. *fol.* 114. *p.* 2... *Euseb. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 72.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

NEGENDE AFDEELING.

Van de voornaamste verschil pointen, die ten tijde Pauli in swang gingen.

INHOUD.

Simon den toveraar *de Vader der Ketters. Sijne en sijner aanhangers, rampsalige grond-regelen en practijken. Sy dreven der Engelen dienst. Wierden daar in door* Paulus *tegengegaan. Hun gevoelen van geoorloftheyt om den* Afgoden *te offeren, en in tijden van vervolging het Geloof af te sweeren, word ontdekt en wederlegd door* Paulus. *Sy verdedigden een algemeene vryheyt om te sondigen. Hun gevoelen daar ontrent en manier van leven volgens het selve, beschrijft de H.* Paulus *in sijne Brieven. 't Groot verschil van die tijden over de verbintenis der bekeerde* Heydenen *aan de Wet van* Moses. *Waar uyt dat gesprooten zy. De groote eerbiedigheyt der* Joden *voor de Wet van* Moses. *De staat des verschils. Uytspraak daar over gedaan door de* Apostolische Synode *te* Jerusalem. *Wat te verstaan zy door* spijsen den Afgoden geofferd. *Waarom by ouds het* onthouden van bloed *geboden zy. Waarom* het verstikte *verboden wierd.* Hoerery *doorgaans onder de* Heydenen *gepleegd, en geoorlofd geoordeeld.* Hoeren-loon *wat daar door te verstaan. Deselve wierd hunne Goden opgedragen. Word getoond, dat de voornaamste plaatsen in* Pauli *Brieven ontrent het stuk van* Regtveerdigmaking *en* Saligmaking, *op dit verschil-point haar opsigt hadden. Wat in de Brieven* Pauli *door* Wet, *en wat door* Geloof *verstaan moet worden. Met wie hy hier in te doen had. Der* Joden *wonderlijke versotheyt op de besnijdenis. De order en manier van* Pauli *redeneering over dit verschil. Sijn voornaamste bewijsen sagen op het geval van de bekeerde* Joden *en* Heydenen. *Daar was in die tijd geen ander verschil, waar op sijne redenen souden hebben konnen sien. Twee gevolgen uyt dit gesprek.* I. *Dat werken van een Euangelische gehoorsaamheyt in de Regtveerdigmaking niet gesteld worden tegen het Geloof. Wat door werken van Euangelische gehoorsaamheyt te verstaan zy. Dese manier van Regtveerdigmaking sluyt roem uyt, en geeft God volkomentlijk de eer.* II. *Dat de Leer van den H.* Paulus, *en den H.* Jacobus *van de Regtveerdigmaking met malkanderen wel over-een komen. Word getoond, dat die twee Apostelen een en het selve oogmerk gehad hebben.* Jacobus *redeneert tot sijn oogwit deftig.*

Dwaalgeesten tegen Christi en der Apostelen Leer opgestaan.

I. Hoewel onse Heer en sijne Apostelen de Christen-Leer, voornamelijk dessels groote en gewigtige stukken, so klaar, als met woorden konde geschieden, hadden overgeleverd, egter waren'er menschen van een *verkeerd en verdorven verstand, en verwerpelijk aangaande het geloof*, die, uyt verschillende oorsaken, sommige door onwetendheyt of opset de Christen-Leer misduydende, andere willende hunne quade voornemens voortsetten, dwalingen en ongesonde gevoelens begonden in de Kerk in te voeren, en de menschen af te trekken van de eenvoudigheyt des Euangeliums, waar door de gedagten en overleggingen der menschen ontrust, de genegentheden van elkander vervreemd, en de vreede en order der Kerke gestoort wierd. De eerste aanvoerder

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

voerder van de volgende Ketteryen is geweeſt *Simon den toveraar*, die ſijn oogmerk, om de magt van wonderdadige gaven anderen mede te deelen, daar door hy hemſelven ſogt aanſienlijk en rijk te maken, niet konnende verkrijgen, beſloot ſig aan de Apoſtelen te wreeken, mengde tot dien eynde doodelijk onkruyd onder de goede tarwe, die ſy geſaayt hadden, voerde de alder-ſchadelijkſte grond-regulen in, en 't geen daar natuurlijk uyt volgd, wierd een voorſpraak van het ongebondenſt en godlooſt leven; gevende ondertuſſchen voor, dat hy nog een Chriſten was. 't Soude onnodig zijn, (ook is het buyten mijn taak) alle de leerſtukken en verdoemelijke ketteryen op te tellen, die door *Simon* eerſt uytgebroed, en naderhand voortgeſet en uytgebreyd zijn, door ſijn leerlingen en aanhangers, die wel verſcheyden namen hadden, maar ten laatſten als in een middelpunt onder den naam van *Gnoſtici* (een benaming, die, hoewel ſe eerſt na *Pauli* tijd plaats greep, ſomtijds, om die reden, van ons ſal gebruykt worden) t'ſamenliepen. Ik ſal kortelijk van eenige, die van belang waren, en op welke de H. *Paulus* in ſijne Brieven voornamelijk geoogd heeft, ſpreken.

't Hoofd derſelven was Simon Magus.

Sijn navolgers waren Gnoſtici.

II. Onder de gevoelens en grondſtellingen van *Simon* was ook dit; Dat (*a*) God de wereld niet geſchapen had; dat ſe gemaakt was door de Engelen; dat men deſelve goddelijke eer ſchuldig was, en ſy, als mindere goden en middelaars tuſſchen God en ons moeſten worden aangebeden. Dit ſag onſe Apoſtel ſchielijk opkomen, en daarom ſteld hy ſig tijdelijk daar tegen, als hy de Coloſſenſen ten eerſten waarſchouwt, dat ſe (*b*) *hen van niemand ſouden laten overheerſchen in nedrigheyt en dienſt der Engelen, intredende in het geen hy niet geſien en heeft, te vergeefs opgeblaſen zijnde door het verſtand ſijnes vleeſches, en niet behoudende het hooft*, dat is, daar door verloochenende *Chriſtus*, het hoofd van de Kerk. Dog deſe dwaling is, onaangeſien de waarſchouwing van den Apoſtel, eenige eeuwen lang in die geweſten gebleven en verſpreyd, tot dat ſe door de algemeene Kerk-vergadering van *Laodicea* (*c*) uytdrukkelijk verboden wierd; ja na het ſeggen van *Theodoretus* (*d*), wierden'er in ſijnen tijd nog bid-plaatſen voor den *Aarts-engel Michaël* in die plaatſen, daar men reeds gewoon was t'ſamen te komen, en de Engelen aan te bidden, gebouwd. Een andere *Gnoſtiſche* grond-regel was (*e*); Dat men onbekommerd en ſonder onderſcheyd mogt eeten 't geen den Afgoden geofferd was, ja den Afgod ſelfs offerhande doen, en het geoorlofd was, ten tijde van vervolging, onbeſchroomd het Geloove af te ſweeren. Van 't eerſte handeld de Apoſtel wijd en breed in verſcheyden plaatſen ſijner Brieven: 't laatſte wierd met loosheyt gedreven in die tijden van verdrukking, en door veele gratig aangenomen, en vervoerde niet weynige tot afval. Onſe Apoſtel voorſiet hier tegen de Chriſtenen, byſonder de bekeerde Joden, onder welke ſig de *Gnoſtici* vermengden, met tegengift, hen waarſchouwende (*f*), dat ſe ſig door *een boos en ongeloovig hert* niet ſouden laten verleyden, *om van den levendigen God af te wijken*, dat ſe, niet tegenſtaande de verdrukkingen en vervolgingen *de onwankelbare belijdenis der hoope ſouden vaſt houden, de onderlinge by-eenkomſt niet nalaten, gelijk ſommige* (de *Gnoſtiſche* Ketters) *de gewoonte hadden*, en gedenken hoe ſtrengelijk God de afvallige bedreygt heeft, dat ſo iemand ſig onttrekt, ſijn ſiel in hem geen behagen

Hy dreef de aanroeping der Engelen.

Paulus waarſchouwt daar tegen.

Die dwaling bleef nog lang in de Kerk. Wierd egter naderhand veroordeeld.

Afgoden-offer te eeten ſtelde hy vry.

Ook 't afſweeren van 't Geloof.

Waar tegen Paulus waarſchouwd.

(*a*) *Iren. lib.* 1. *c.* 20. *Epiphan. Hæreſ.* 21. *Tertull. de præſcr. hæret. c.* 33. *p.* 214. &c. *c.* 46. *p.* 219. *Auguſt. de hæreſ. hær.* 39. (*b*) *Col.* 2. 18, 19. (*c*) *Canon.* 35. (*d*) *Comment. in Col.* 2. (*e*) *Orig. adv. Celſ. lib.* 6. *p.* 282. *Euſeb. lib.* 4. *cap.* 7. 120. (*f*) *Heb.* 3. 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hagen sal hebben, en hoe *vreeslijk het is in de handen des levendigen Gods te vallen* (g).

Leerde ook een algemeene vryheyt om te sondigen.

III. Maar behalven 't gemelde maakte *Simon* en sijn aanhang de deur tot het quaad nog wijder en breeder: want hy dreef een algemeene vryheyt om te sondigen, en wilde (h), dat elk mogt doen 't geen hem luste; dat het aandringen tot goede werken een last en jok was, welk met de vryheyt des Euangeliums niet konde bestaan; en dat so iemand maar in *Christum*, en sijn lieve *Helena* geloofde, niet behoefde op de Wet en Propheeten agt te geven, maar doen mogt 't geen hem behaagde, en niet na de goede werken, maar door Gods genade soude salig worden. *Ireneus* voegd'er by (i), welk, al had hy'er niets van gesegd, ligtelijk uyt 't voorgaande konde beslooten worden, dat se in alle wellustigheden en vuyligheden leefden. En seker, so maar iemand de moeyte beliefd te nemen, om 't geen van hem verhaald word na te sien, hy sal bevinden, dat se sig in de schrikkelijkste en ongehoordste beestelijkheden gewenteld hebben. Dese beschrijft de H. *Paulus* so nauwkeurig, als of hy se met name had uytgedrukt, waarschouwende de Philippensen, meer dan eens met tranen in sijne oogen, dat se (k) *vyanden waren des kruyces Christi, dat hun eynde het verderf, de buyk hun God, hun heerlijkheyt in hun schande was, en aardsche dingen bedagten.* En elders ten selven eynde de *Romeynen* (l), *dat se souden agt geven op de gene, die tegen de leere, die sy hadden geleerd, tweedragt en ergernissen aanrigteden, en van deselve wijken, also de sodanige niet den Heere Jesu Christo, maar haren buyk dienden, en door schoon spreken en prijsen de herten der eenvoudigen verleydden.* Hier op had hy buyten twijfel sijn oog, wanneer hy die van Ephesen die waarschouwing voorsteld (m), Dat *hoerery, allerley onreynigheyt of gierigheyt onder hen niet soude genaamd worden, gelijkerwijs het den heyligen betaamde, nog oneerbaarheyt, sot geklap, of gekkernye*, also sy door de Christen Leer *wisten, dat geen hoereerder, of onreyne*, e. s. v. konde salig worden, en daarom *met ydele woorden sig niet souden laten verleyden*, also *de toorn Gods om die dingen over de kinderen der ongehoorsaamheyt komt*, en dienvolgende *sy niet en moesten derselver medegenoten zijn:* waar mede hy duydelijk te kennen geeft, dat die onreyne hoop der *Gnostijken* (welker leer en levens-oeffeningen hy hier niet min na waarheyt, dan na 't leven vertoond) door loose en aanlokkelijke konsten reeds hadden begonnen in de Kerk van Ephesen in te dringen, het volk door bedekte en vleyende gunst-soekingen te bedriegen, en hen na allen schijn wijs te maken, dat dese dingen onverschillig, en een gedeelte van de Christelijke vryheyt waren, in welke het Euangelium hen gesteld had. Door dese en diergelijke gronden en oeffeningen (welker veele souden konnen worden opgeteld) verdorven sy het geloof der Christenen, verstoorden den vrede der Kerke, besmetteden en verontreynigden de eer en suyverheyt van den besten Godsdienst ter wereld.

Welk Paulus veelsins levendig schijnt te beschrijven.

't Voornaamste verschil in die tijd.

IV. Maar het grootste en befaamdste verschil, daar de Christen Kerk meer dan door eenig ander geoeffend wierd, was over de verpligting der Christenen aan de Wet van *Moses* als noodsakelijk, om geregtveerdigt en gesaligt te worden. Hier van, gemerkt het een saak van so grooten gewigt is, dat het een groot deel van *Pauli* Brieven beslaat, en desselfs opheldering een groot ligt aan deselve sal geven, sullen wy wat breeder spreken. Tot dien eynde staan ons drie dingen nader te onder-soeken,

(g) *Heb.* 10. 23, 25, 31, 38. (h) *Iren. adv. Hæres. lib.* 1. *c.* 20. *p.* 116. (i) *Adv. hæres. lib.* 1. *c.* 10. *p.* 116. (k) *Phil.* 3. 17, 18. (l) *Rom.* 16. 17, 18. (m) *Eph.* 5. 3, 4. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

soeken, de regte staat des geschils, wat de Apostel daar omtrent voor uytspraak doet, en wat opsigt de voornaamste plaatsen in sijne Brieven, daar hy van de Regtveerdigmaking en Saligmaking spreekt, op dit verschil-point hebben. Eerstelijk dan sullen wy de regte geschapenheyt en staat van dit verschil naspooren, en tot dien eynde moeten wy weten, dat de Christen Leer, in de wereld gepredikt zijnde, voornamelijk doordrong onder de Joden, en sy doorgaans de eerste waren, die tot het Geloove bekeerd wierden. Maar opgevoed zijnde in een groote agting en eerbiedigheyt voor de Mosaïsche insettingen, en die huyshouding aansiende als van God onmiddelijk voorgesteld, door Engelen overgeleverd, door hunnen grooten Meester *Moses* vast gesteld, door de statelijkste en gevoeligste vertooningen van Gods kragt en majesteyt ontfangen, door wonderdaden bevestigd, en van alle hunne Vooronders, als het bysonder voorregt van die Natie so veele eeuwen lang onderhouden, konden sy daar niet gemakkelijk van afgebragt worden, of het Euangelium anders dan met een boos oog (als een vyand die dese oude en treflijke insettingen quam den voet ligten en ondermijnen) aansien; selfs die onder hen, welke, door de overtuygende kragt en klaarheyt des Euangeliums, tot het omhelsen der Christelijke Religie wierden overgehaald, konden egter niet worden bewogen tot het verlaten van de voor-oordeelen hunner opvoeding, en meenden, dat se de gewoonten en ceremonien, waar in sy waren opgequeekt, als nog aanhouden en onderhouden moesten: en hier mede niet vergenoegd, begonden sy deselve, als sonder welke sy Gode niet konden aangenaam zijn in dese, of van hem beloond worden in de toekomende wereld, meesterlijk anderen, selfs allen die uyt de Heydenen bekeerd wierden, voor te schrijven. Dit deed sig eerst op te Antiochien, een plaats niet meer vermaard wegens haar grooten omtrek, dan de meenigte der aldaar woonende Joden, die'er groote vryheden, hen door de Koning van Syrien verleent, genoten (*n*). Want na dat *Antiochus Epiphanes* Jerusalem verdorven en den Tempel ingenomen had, versamelden de meeste Joden sig tot Antiochien, alwaar sy door desselfs nasaten vriendelijk wierden onthaald, tot verciering en kostelijkheyt hunner Synagogen met den buyt uyt den Tempel geroost begiftigd, en nevens de Grieken burgers van die stad gemaakt wierden. Door dese dingen nu groeyde hun getal dagelijks aan; ten deele door het overkomen van die Natie van Jerusalem, en ten deele door een tal-rijke bekeering van Joden-genoten, menschen, die sy tot hunne Religie hadden overgehaald. Ook vond de Christen Leer by haar eerste uytbreyding, te gelijk in dese plaats een voorspoedige onthaling. Hier was het, dat eenige bekeerde Joden van Jerusalem afgekomen zijnde de Christenen leerden, dat sy, ten sy se de besnijdenis en de geheele Wet van *Moses* onderhielden, niet salig konden worden (*o*). *Paulus* en *Barnabas* te dier tijd tot Antiochien zijnde, en merkende, wat quaad sulks in der menschen gemoederen gewrogt had (also'er reeds veele door waren ontrust, en andere bewogen wierden, om naderhand af te vallen) begonden sig tegen die aangroeyende dwaling op te stellen; dog dien geest der dwaling die daar gaande was, niet konnende t'onder brengen, wierden sy van de Kerk van Antiochien afgesonden, om met de Apostelen en bestierders der Kerke te Jerusalem over die saak raad te plegen. Daar gekomen zijnde, vonden sy ook die swarigheyt onder andere door eenige bekeerde uyt de secte der Phariseën (yveriger voorstanders van de Mosaïsche Kerk-gewoontens, dan

Nader ondersogt.

Bekeerde Joden kleefden hunne ceremonien nog aan.

En wilden die den bekeerden Heydenen opdringen.

Waar en hoe dat verschil zijn oorsprong nam.

Paulus en Barnabas daar over na Jerusalem gesonden.

(*n*) *Joseph. de bell. Jud. lib. 7. c. 21. p. 573.* (*o*) *Act. 15. 1, 2, 3, 4, 5.*

Hoe sy 't daar vonden. dan iemand) opgeworpen, die stijf-sinnig staande hielden, dat alle bekeerde, 't zy Heydenen of Joden, nevens het Euangelium of de Christelijke Religie, ook de besnijdenis, en de Wet *Mosis* noodsakelijk onderhouden moesten, so dat de staat des verschils tusschen de regtsinnige en de Judaïseerende Christenen hier op uyt quam:

De staat des verschils *Of de besnijdenis en onderhouding van Mosis Wet, dan, of het geloof en practijk van de Christelijke Religie alleen tot de saligheyt nodig zy?*

't Laatste, in dese vraag gemeld, wierd staande gehouden van de Apostelen, en het eerste door de Judaïseerende yveraars, die de Wet *Mosis* niet min noodsakelijk stelden, dan die van *Christus*, en buyten twijfel voorgaven, dat, wat ook die menschen tot Antiochien mogten prediken, de Apostelen egter van andere gedagten waren; weshalven nodig geoordeeld wierd, hun gevoelen en besluyt daar over uyt hen selfs te verstaan.

V. En daarom moeten wy ter naaster plaats ondersoeken, wat uytspraak de Apostolische Synode te Jerusalem over dese vraag gemaakt heeft. Die saak wierd in het Synode verhandelt, Aanstonds wierd een Concilie van Apostelen en Opsienders t'samen geroepen (*p*), de vraag door *Paulus* en *Barnabas* voorgesteld; het geval van alle kanten nagespoord; en elks oordeel gehoord. Ten laatsten wierd door eenparige stemmen besloten; Dat de bekeerde uyt de Heydenen aan de Joodse Wet niet verbonden waren; dat God de aanneming derselven, hoewel se het met de Mosaïsche huyshouding niet toe hielden, ten overvloed doen blijken had, en dat se genoegsaam waren versekerd te sullen behouden en salig worden door de genade des Euangeliums, en afgedaan met een besluyt. door welke sy sonder besnijdenis, of andere ceremonien van de Wet, als zijnde een jok, van welk ons *Christus* nu heeft vry gemaakt, konden geregtveerdigt en gesaligt worden. Maar het dagt egter den Apostelen geen voorsigtigheyt te sullen zijn, dat se in dien toestand van tijden en saken, de scherpe driften der Joden te veel beroeren en ontstellen souden, (op dat sy de snaar in den beginne te stijf trekkende, hun opstand tegen het Geloof niet mogten te vreesen hebben) en daarom waren sy bedagt, om in dit geval iets toe te geven, waar toe *Jacobus*, te dier tijd Bisschop van Jerusalem, en na allen schijn Voorsitter (*Præses*) van het Concilie, dit middel uytvond; Dat voor die tijd de bekeerde uyt de Heydenen der Joden drift so wijd enkelijk souden involgen, dat se *sig onthielden van 't geen den Afgoden geofferd was, van bloed, van het verstikte, en van hoerery* (*q*). Laat ons eens wat nader en bescheydelijker, 't geen in dit voorstel voorkomt, oversien.

Welk bysonder sag op 't geen den Afgoden geofferd was. Dat verklaard word. 't Geen den Afgoden geofferd is, word eerst genaamd: de H. *Jacobus* noemd dat (*r*) ἀλισγήματα τῶν εἰδώλων, *de dingen, die door de Afgoden besmet zijn*, also het woord ἀλισγήματα eygentlijk betekend de spijse die door het opofferen aan de Afgoden besoedeld is. So lesen wy van לחם מגאל; ἄρτος ἠλισγημένος, gelijk het de LXX. Oversetters vertaalen, *brood, dat op den altaar verontreynigd is* (*s*), dat is, na allen schijn, 't geen te voren den Afgoden was geofferd geweest; so dat 't geen den Afgoden geofferd was, een gedeelte was van 't geen de Heydenen hunne goden geoffert hadden, of het geen daar van over bleef, waar van sy gewoon waren in den Afgods-tempel een maaltijd aan te stellen, en daar toe hunne vrienden, somtijds ook hunne Christen-vrienden, te nodigen, om aldaar met hen te eeten. Dit was een saak die God door de Wet van *Moses* de Joden uytdrukkelijk verboden had (*t*): *Gy en sult u niet buygen*

(*p*) *Act.* 15. 6. &c. (*q*) *ibid.* ℣. 29. (*r*) *ibid.* ℣. 20. (*s*) *Malach.* 1. 7. (*t*) *Exod.* 34. 14, 15.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

buygen voor eenen anderen God..... op dat gy miſſchien geen verbond en maakt met den inwoonder deſſelven lands, ende ſy haren goden niet na hoereeren, nog hare goden offerhande en doen, en hy u nodigende gy van hare offerhande eetet. Ook ſtond het niet nakomen van dat verbod den Joden vry duur, wanneer ſe van de *Moabiten tot de ſlagt-offeren hunner goden genodigt zijnde, met haar aten, en ſig voor hare goden nederbogen* (v). 't Gebeurde ook wel, dat ſomtijds, 't geen van dat offer was overgebleven, voor elk een in het vleeſch-huys geveyld, en aldaar van Chriſtenen gekogt wierd: het een en 't ander gaf den yverigen Joden, die ſulks als een gemeenſchap aan de afgoderyen der Heydenen aanſagen, geen kleyne ergernis; en daar over redeneert onſen Apoſtel elders (x) breed en wijd, willende dat de Chriſtenen ſig van afgodery wagten, en geen deel aan des Afgods-feeſt-dagen, nog aan 't geen van de offerhanden was overgebleven, hebben ſouden; van 't eerſte, als zijnde t'eenemaal ongeoorlofd, en van het laatſte, het overblijfſel van het offer, dat in de vleeſch-hal verkogt wierd, als gevende aan ſwakke en eenvoudige Chriſtenen geen kleyne ergernis: want hoewel een Afgod in hemſelven niets was in de wereld, en dienvolgens denſelven met het geen hem geofferd was te eeten, geen eer bewesen konde worden, egter, ſeyd hy, was het voorſigtiger en redelijker, ſig daar van te onthouden; ten deele, om dat in het eeten van vleeſch niets is, dat ons by God aangenaam kan maken, en ten deele, om dat elk een niet even wel van hunne vryheyt was onderweſen, en dienvolgende hunne gemoederen ligtelijk konden worden ontruſt, en de conſcientien verſtrikt, en daar door de Heydenen in hunne afgodiſche gebruyken geſtijft, en de ſwakke broederen geërgerd wierden; daar beneven, dat het niet betaamde, om ſulke ſaken, al waren ſe in haar eygen natuur onverſchillig, en in 's menſchen vermogen te doen of te laten, onſe vryheyt tot een ſtrik van andere te doen zijn, en iets te doen, ſchoon geoorlofd, dat onſtigtelijk, en nergens toe dienſtig is.

Van bloed. Dat te eeten had God reeds van ouds verboden, en wel een geruymen tijd voor 't geven van de Wet door *Moſes* gelaſt, dat men *het vleeſch niet ſoude eeten met het bloed, welk deſſelfs leven is* (y). 't Geheym van dit verbod was, om de menſchen tederheyt en medelijden ontrent de onvernuftige beeſten in te boeſemen, en 't wierd van God (als blijkt uyt 't geen'er even na volgd) voornamelijk gegeven tot een plegtelijke afrading en te rug houding van doodſlag, en 't vergieten van menſchen bloed: die Wet wierd naderhand ontrent de Joden vernieuwd, en onder andere inſettingen van *Moſes* geplaatſt. 't Eeten van bloed.

Van 't verſtikte, dat is, dat ſy ſig ſouden onthouden van het eeten der beeſten, die ſonder 't aftappen van bloed waren gedood, en welken het bloed niet geheel uytgeloopen was: een verbod op de ſelve grond als het voorgaande ſteunende, en was 't verſtikte te eeten den Joden, als welk in hunne Wet ſo uytdrukkelijk verboden was, een gruwel (z). Maar het konde ſo aanſtootelijk niet voor den Joden zijn, als het aangenaam was by de Heydenen (a), die de gewoonte hadden levendige ſchepſelen op een behendige wijſe te worgen, en alſo te verſtikken, om deſelve met haar bloed, als een aangename en uytgeſogte lekkerny, te kooken en te bereyden. Dit nu, en 't even gemelde verbod wegens 't eeten van 't bloed, ſtierf met de Apoſtelen niet, nog wierd nevens andere Joodſe ceremonien niet ten eerſten begraven, maar Van 't verſtikte.

 eenige

(v) *Num.* 25. 2--4. (x) 1 *Cor.* 8. (y) *Gen.* 9. 4. (z) *Lev.* 17. 10, 11, 12, *&c.*
(a) *Athen. Deipnoſ. lib.* 2, *c.* 24. *p.* 65. *ubi vide Caſaub. in loc.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

eenige eeuwen onverbrekelijk in de Christen-kerk onderhouden, gelijk wy uyt de Schrijvers van die tijden elders (*b*) hebben aangemerkt.

En van hoerery. Die by de Heydenen geoorlofd geagt wierd.

Ten laatsten: *Van hoerery*. In de Heydensche wereld wierd deselve doorgaans gepleegd, en men sag by hen de enkele hoerery aan als geene sonde (*c*), oordeelende dat het den menschen, die door geen huwelijk aan iemand verbonden waren, vry stond vrouwen, die haar selven daar toe verleenen wilden, te gebruyken. Een gewoonte daar de Joden sig met reden aan ergerden: waarom de Apostelen, om te gelijk twee quaden te genesen, in hun uytspraak sig daar tegen rond uyt verklaarden; niet, dat sy de hoerery een onverschillige saak oordeelden te zijn, gelijk 't andere dat by hen verboden wierd: want selfs is se (als strijdende tegen de kuysheyt en sedigheyt, de order en betamelijkheyt, die God den menschen ingeplant heeft) door de Wet der natuure verboden: maar sy stellen de hoerery nevens de andere in eenen rang, om dat de Heydenen deselve als geoorlofd en onverschillig aansagen. Uytdrukkelijk was se ook verboden door de Wet van *Moses* (*d*), *Daar en sal geen hoere zijn onder de dogteren Israëls*, welk, om dat de Heydenen desen grendel en breydel, die de Wet der natuur had gesteld, meest alom hadden weggeschoven en verbroken, hier door de eerste grondleggers van het Christendom wederom opgehaald wierden, gelijk het ook de H. *Paulus* elders (*e*) doet: *Gy weet wat beveelen wy u gegeven hebben door den Heere Jesum; want dit is de wille Gods, uwe heyligmakinge, dat gy u onthoud van hoerery; dat een iegelijk van u wete sijn vat te besitten in heyligmaking en eere; niet in quade beweginge der begeerlijkheyt, gelijk als de Heydenen, die God niet en kennen.* Maar hoewel dit alles waar is, egter moet ik bekennen vry te hellen na de schrandere gissingen van *Heinsius*, dat men hier door πορνεία, *hoerery*, verstaan moet πόρνης μίσθωμα, *hoeren-loon*, of πορνικὴν θυσίαν, het offer, welk dat slag van menschen gewoon waren te offeren: want niets was'er onder de Heydenen gemeener, dan dat vrouws-persoonen, die haar selven tot onkuysche vermengingen over gaven (bysonder die aan den Tempel van *Venus* oppasten) een gedeelte van haar winst den goden aanboden en opofferden. By *Athanasius* vinden wy dat klaar beschreven (*f*): Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδωλείοις τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων: dat is, *De Vrouwen saten eertijds voor de Afgods-tempelen van Phenicien, en boden den goden dier plaatse als eerstelingen aan 't geen sy met hare ligchamen gewonnen hadden, en meenden, dat se door hoerery met hare goden sig versoenen, en dus doende derselver gunst en bescherming verkrijgen souden*; daar hy sekerlijk het woord πορνεία, of *hoerery* voor de winst

Waarom hier nevens 't voorgemelde geplaatst. Streed tegen de Wet der natuur.

Was reeds door Moses verboden

en word in het N. T. herhaald.

Hoerery kan hier betekenen hoeren-loon.

Der Heydenen gewoonte daar ontrent word opgehaald.

(*b*) Eerste Christend. III. boek. I. hoofdst. (*c*) *Vide Cicer. pro Cælio Orat. 34. p. 503. Tom. 2. Terent. Adelph. Act. I. scen. 2.*

Σὺ δ' εἰς ἅπαντας εὗρες ἀνθρώπους, Σόλων.
Σὲ γὰρ λέγουσιν τοῦτ' ἰδεῖν πρῶτον,
Δημοτικὸν ὦ Ζεῦ πρᾶγμα καὶ σωτήριον.
Καί μοι λέγειν τοῦτ' ἔστιν ἁρμοστὸν Σόλων,
Μεστὴν ὁρῶντι τὴν πόλιν νεωτέρων,
Τούτους τ' ἔχοντας τὴν ἀναγκαίαν φύσιν,
Ἁμαρτάνοντας τ' εἰς ὃ μὴ προσῆκον ἦν
Στῆσαι πριαμένον τι γυναῖκας κατὰ τόπους.
Κοινὰς ἅπασι, καὶ κατεσκευασμένας.
Ἑστᾶσι γυμναὶ, *&c. Philem. Comic. in Delph. apud Athen. lib. 13. c. 3. p. 569. Vide Leg. Attic. lib. 6. Tit. 5. p. 41. & Petit. Comment. p. 474.* (*d*) *Deut.* 23. 17. (*e*) 1 *Thess.* 4. 2, 3, 4, 5. (*f*) *Orat. adv. Gent. p. 27. Tom. 1.*

winst of loon der hoerery, die sy hare goden op-offerden, neemd. Op diergelijke had *Salomon* sijn oog, wanneer hy de hoer, die den jongman vleyde, doet seggen: *Dank-offeren sijn by my, ik hebbe heden mijne geloften betaald* (g). Dese giften en geschenken waren of 't geld selfs, dat sy met godloosheyt hadden gewonnen, of de offerhande, die sy daar voor gekogt en in den Tempel geofferd hadden, welkers overblijffel onder andere deelen van de offerhanden overgebleven, verkogt wierden. Dit nu quam naast te pas, daar van die andere verboden saken gesproken word, en konde niet anders dan een groote ergernis voor den Joden zijn, gemerkt het hen in hunne Wet so uytdrukkelijk verboden was (h): *Gy en sult geenen hoeren-loon in het huys des Heeren uwes Gods brengen tot eenige gelofte: want dat den Heere uwen God een grouwel is.*

't Oogmerk van dit Apostolisch besluyt.

VI. 't Verbod, hier den Heydenen opgelegd, had by de Apostelen geen ander oogmerk, dan dat se voor een tijd sig na de bekeerde Joden wat voegen souden, tot dat deselve van hun eygensinnigheyt en hardnekkigheyt allenxkens souden worden afgebragt, als wanneer de reden van dat verbod ophoudende, die verbintenis aan dat voorschrift ook sekerlijk ophouden en ten eynde sijn moest: ja wy konnen merken, dat selfs toen, als dit Apostolisch besluyt nog in sijn grootste kragt was, de Apostelen geen swarigheyt maakten, om vryheyt te geven, dat in plaatsen, daar geene of weynige bekeerde Joden waren, de Christenen so wel als de Heydenen, ten ware in geval van ergernis, alle soort van spijs, selfs het overgeblevene van der Afgoden-offer, onbeschroomd koopen en t'huys brengen mogten. Dit was het al dat de Apostelen tot genoegen der Joden en vrede der Kerke, voor die tijd, nodig oordeelden den bekeerden Heydenen af te vorderen, so dat deselve voorts van de onderhouding der Wet vry gesteld, en enkelijk aan de beveelen des Christendoms verbonden wierden. De Apostolische uytspraak dan over dit verschil was;

Welk word voorgesteld.

Dat, uytgenomen het onderhouden van eenige weynige onverschillige saken (nu reeds genoemd) voor een tijd, het geloof en practijk van de Christelijke Religie, sonder besnijdenis en onderhouding van de Wet Mosis, *tot saligheyt ten vollen genoeg was.*

De Joden stellen haar daar tegen.

Dese Synodale uytspraak van de bekeerde Heydenen met blijdschap aangenomen zijnde, hoorde men een tijd lang van dat verschil niet meer. Maar helaas! de Joodse yver begon weder op te komen, en sig uyt te breyden; sy konden met geen goede oogen aansien, dat hunnen lieven *Moses* verlaten, en die eerweerdige insettingen verworpen wierden, en daarom poogden sy derselver agtbaarheyt staande te houden, en derselver noodsakelijkheyt tot saligheyt te beweeren. Niets was'er dat den H. *Paulus* t'elkens grooter moeyte aan deed als dit; want dat noodsaakte hem tegen de Joods-gesinde Leeraars, by-na in alle Kerken daar hy quam, te sin-twisten, gelijk uyt een groot gedeelte van sijne Brieven aan die van Romen en Galatien, daar desen suurdeessem sig meest uytgebreyd had, klaarlijk blijkt: in welke hy, tot beter onderrigt, wijd en breed ophaald de natuur en instelling, het eynd en oogmerk, de afschaffing en het te niet doen van dat Mosaïsch verbond, welke dese mannen so ernstig aandrongen, en nog so gewigtig oordeelden.

Die dan Paulus weder tegen gaet.

VII. Wy treden derhalven over tot het derde, welk tot opheldering van dese saak aan te merken staat, om te toonen, dat de voorname plaatsen in de Brieven van den H. *Paulus*, daar van Regtveerdig- en Salig-

(g) *Prov.* 7. 14. (h) *Deut.* 23. 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

making gesproken word, haar naaste opsigt op dit verschil-stuk hebben. Maar eer wy daar toe komen, moeten wy noodsakelijk, tot verklaring van de benamingen en spreek-wijsen door den Apostel daar ontrent gebruykt, iets voor uyt senden, en bysonder naspooren, wat door *Wet*, en wat door *Geloof* verstaan word. 't Is seker, dat hy door de Wet doorgaans verstaat de Joodse Wet, die een t'samen-gesteld lighaam van Wetten was, welk Sedelijke, Ceremonieele, of Kerk-pligtige en Gerigts-wetten behelsde; die dan elk, als hun pligt vorderende, haar gebruyk en nuttigheyt hadden. De laatste waren bysondere Ordonnantien, gepast na den staat van de Joodse Republijk, en dienden, gelijk alle burger- en lands-wetten, om de menschen van het uyterlijk bedrijf der sonden te rug te houden. De Ceremonieele Wetten quamen wat nader, en betekenden hen door uyterlijke en verbeeldende vertooningen, nevens haar afschaduwend opsicht op den Euangelischen staat, de geestelijke onreynigheyt, van welke de menschen sig hoeden moesten. De Sedelijke Wetten, die in de natuurlijke bevatting der menschen ontrent goed en quaad gegrond zijn, strekten, om de menschen regt uyt tot hun pligt aan te setten, en hunne overtredingen te verbieden. Dese drie maakten uyt het geheele *Codex* (boek), en *Pandectæ* (versameling) van de Joodse Regten; en alle dese bevat onsen Apostel onder den algemeenen naam van Wet, so dat hy daar door de Sedelijke Wet alleen, of van andere afgesondert, niet verstaat, en het nergens blijkt, dat de Joden in dien sin verwagt hebben door die Wet geregtveerdigt, en gesaligt te worden; of liever, dat se van de onderhouding der Ceremonieele, en plegtelijkheden voorschrijvende Wet afgesien, en enkelijk op die Sedelijke souden geoogd hebben, en dienvolgende wierd de Moreele Wet in dit verschil van hem niet anders aangemerkt, dan voor so verre deselve een gedeelte van de Mosaïsche insettingen, of dat volks of *politijk* verbond, welk God met de Joden op den berg Sinai gemaakt heeft, uytmaakt. Hierom is't, dat de Apostel in sijne redeneeringen doorgaans de Wet en het Euangelium, het onderhouden van 't een, en het geloof en de practijk van 't ander, tegen malkanderen steld, welk hy, indien de Sedelijke Wet enkelijk van hem beoogd was, sekerlijk niet soude gedaan hebben, also deselve uytdrukkelijker het Euangelium is ingelijfd, dan oyt in de Wet van *Moses* geschied was. Dat nu de Apostel de Wet en het Euangelium dus tegen malkanderen steld, soude uyt de geduurige t'samenhang sijner redeneringen overvloedig konnen getoond worden, maar eenige weynige plaatsen uyt sijne Brieven sullen hier toe genoeg zijn. *De roem*, seyd de Apostel (*i*), *is uytgesloten; door wat Wet? der werken?* dat is, door de Wet van *Moses*, op welker bysondere voorregten en privilegien de Joden ongemeen roemden en sig verhovaardigden, *neen, maar door de Wet des geloofs:* dat is, door het Euangelium, of door de Euangelische wijse van Gods handeling met ons. En elders (*k*) van dit selve verschil tusschen de bekeerde Joden en Heydenen sprekende, steld hy eerst de persoonen tegen malkanderen, *die van natuure Joden, en sondaars uyt de Heydenen waren*, en seyd vervolgens, *dat een mensch niet geregtveerdigt word uyt de werken der Wet:* door het onderhouden van die Wet, waar door de Joden verwagteden geregtveerdigd te worden, *maar door het geloove in Jesum Christum:* door een hertelijk gelooven en involgen van dien weg, die *Christus* heeft aangewesen, also *uyt de werken der Wet*, een wettige gehoorsaamheyt, geen vleesch, nog Jood, nog Heyden, nu sal geregt-veerdigt

Wet betekend het lighaam der Joodse Wetten, behelsende de

Politijke,

Ceremoniele,

en Moreele Wetten.

Door welke derselven de regtveerdigmaking van de Joden verwagt zy.

Door het gantsche ligchaam der Wetten.

Welk getoond word uyt de tegenstelling van de Wet tegen 't Geloof of Euangelium.

(*i*) *Rom.* 3. 27. (*k*) *Gal.* 2. 15, 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

veerdigt worden. *Ik wilde wel van u leeren* (*l*), *of gy den geest ontfangen hebt uyt de werken der Wet, of uyt de predikinge des geloofs?* dat is, of gy de kragt des Heyligen Geestes, om wonder-tekenen te doen, ontfangen hebt, terwijl gy nog aankleefdet die bedeeling of huyshouding der Wet, of na dat gy het Euangelium, en het geloove *Christi* hebt omhelst. En naderhand (*m*) van den staat der Joden, eer het Euangelium geopenbaard was, sprekende, seyd hy: *Eer het geloove quam, waren wy onder de Wet in bewaring gesteld*; dat is, eer het Euangelium quam, waren wy gesteld onder de tugt van de huyshouding der Wet, en sijn besloten geweest tot op het geloove, of bewaard tot de ontdekking van de bedeeling des Euangeliums, dat (ter behoorlijker tijd) aan de wereld geopenbaard soude worden; welk hy in het daar naast aanvolgende hoofdstuk breeder uytbreyd (*n*); *Segt my, die gy onder de Wet wilt zijn*, dat is, gy Joden, die sulken ongemeenen liefde tot die staat der Wet hebt, *en hoort gy de Wet niet?* of verstaat gy niet 't geen uwe eygen Wet so duydelijk te kennen geeft? En gaat daar op ontvouwen 't geen in die vermaarde voorbeelden van Abrahams twee sonen uyt sijne twee vrouwen als ingeswagteld is. De eene, te weten, *Ismaël*, geboren uyt *Hagar*, de dienstmaagd, betekend, seyd hy, het Joodse verbond, gemaakt op den berg Sinaï, en was, om de gelegentheyt van haar staat uyt te drukken, dienstbaar; en *Isaac*, geboren uyt *Sara*, de vrye, was de soon der beloftenisse, en betekend *Jerusalem* dat boven, dat vry, en onser aller moeder is; dat is, de staat en het verbond des Euangeliums, waar door alle Christenen, als geestelijke kinderen *Abrahams*, van de dienstbaarheyt der bedeeling van *Moses* zijn vry gemaakt. Uyt dit alles nu blijkt, dat de Apostel in dit verschil-point door de Wet, en werken der Wet, verstaat de Wet van *Moses*, en die gehoorsaamheyt, die de bedeeling der Wet van hunne handen eyschte.

VIII. Ter tweeder plaats staat ons te ondersoeken, wat de Apostel door het geloof verstaat. Tweesins neemd hy doorgaans dat woord: Eerst, in een ruymer sin voor het Euangelium, of de Euangelische wijse van regtveerdigmaking en saligmaking, die *Christus* heeft ingevoerd, in tegenstelling van de besnijdenis, en onderhouding van die plegtelijkheden, waar door de Joden hoopten geregtveerdigd te worden. Dese betekenis doet sig klaarlijk op in de tegenstelling, daar wy even van spraken, in welke het geloof, betekenende het Euangelium, doorgaans gesteld word tegen de Wet van *Moses*. Ten tweeden, word het geloof nauwer genomen voor een werksaam gelooven, of sulk een toestemmen aan de openbaring des Euangeliums, welk een opregte gehoorsaamheyt aan desselfs Wetten voortbrengd; en in der daad, so veel het geloof in dese saak te pas komt, so word het gemeenlijk genoomen niet voor dese of die bysondere deugd, maar voor het geheele beding des Nieuwen Verbonds, als behelsende alle de pligten, die dat van ons eyscht. Daar is niets sekerder en handtastelijker als dit; *In Christo Jesu*, dat is, onder het Euangelium, *heeft nog besnijdenis eenige kragt, nog voorhuyd* (*o*), 't doet even veel tot de regtveerdigmaking, of iemand besneden is, of niet: Wat dan? *Maar het geloove door de liefde werkende*, welk hy naderhand dus verklaard (*p*), *in Christo Jesu heeft nog besnijdenis eenige kragt, nog voorhuyd, maar een nieuw schepsel*, een vernieuwde en hemelsche gesteldheyt des herten, en een nieuwe cours des levens. En op dat niemand meene sulks daar uyt niet klaar genoeg te blijken, seyd

't Geloof betekend twee dingen.

I. De bedeeling des Euangeliums.

2. Het dadelijk geloven aan het selve.

(*l*) *Gal.* 3. 2. (*m*) *ibid.* ℣. 23. (*n*) *Gal.* 4. 21. &c. (*o*) *Gal.* 5. 6. (*p*) *Gal.* 6. 15.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En sluyt in de gehoorsaamheyt der geboden Gods.

seyd hy elders (q), *dat de besnijdenis niets en is, en de voorhuyd niets en is, maar de onderhouding der geboden Gods.* Uyt welke plaatsen men ligtelijk kan besluyten, dat het geloof, daar door wy geregtveerdigd worden, in sig behelsd een nieuwe gesteltheyt en staat van ons hert en leven, en een onderhouding van de geboden *Christi*; en 't is in desen opsigt, dat de Apostel elders (r) *'t gelooven* verklaard door *den Euangelio gehoorsaam te zijn.* Sodanig was, versekerd hy ons, het geloof, daar door *Abraham* geregtveerdigt wierd (s), die tegen alle waarschijnlijkheyt van reden geloofde 't geen God beloofd had, *Hy heeft aan de beloftenisse Gods niet getwijfeld door ongeloove, maar is gesterkt geweest in het geloove, gevende God de eere*; dat is, hy geloofde 't geen God beloofd had so sekerlijk, dat hy hem de eere gaf van sijne waarheyt en getrouwigheyt, van sijn oneyndige kragt en magt om alles te doen. Maar hoe deed hy dat? door een volkomene verloochening sijnes selfs, en opregte gehoorsaamheyt aan de wil en het welbehagen van God, gelijk het de Apostel elders klaarder uytdrukt (t), *Door het geloove is Abraham gehoorsaam geweest, en hy is uytgegaan, niet wetende waar hy komen soude.* En *dit geloof*, seyd hy (v), *is hem tot regtveerdigheyt gerekend*, dat is, het behaagde God, uyt kragte van het nieuw verbond, gemaakt in *Christo*, op dese gehoorsaamheyt (hoewel in haar selfs onvolmaakt) te sien, als 't geen waarom hy hem hield voor, en met hem wilde handelen als met een opregt en regtveerdig man. Uyt dien hoofde vinden wy *Abrahams* geloof gesteld tegen een volkomene en onsondige gehoorsaamheyt, want dus seyd ons de Apostel (v), dat *Abraham is geregtveerdigt door het geloof*, in tegenstelling van een regtveerdiginge door sulken volstrekten en volmaakten gehoorsaamheyt, door welke hy na de Wetten van regtveerdigheyt belooning soude hebben konnen vorderen, daar hy nu van God vergeving en gunst verkregen hebbende, door een mindere en onvolmaakte gehoorsaamheyt, geen vryheyt van straf, veel min een belooning, hemselven konde aanmatigen, maar sulks geheel en al aan de genade en gunste Gods moest toeschrijven.

Pauli redenen sien altijdt op dit gemelde verschil.

IX. De weg dus, door dese woorden tot haar eygen en natuurlijken sin te brengen, hebbende klaar gemaakt, sullen wy nu toonen, dat de Apostel in sijne redeneringen alles doorgaans t'huys brengt op dat eerste verschil tusschen de bekeerde Joden en Heydenen, of namelijk de mensch word geregtveerdigd door de onderhouding van de Wet *Mosis*, of door het geloof en 't beleven des Euangeliums. Dit sal blijken, indien wy agt geven op de personen, met welke hy te doen heeft; op de wijse en order van sijn bewijsen voor te stellen; en dat'er toen geen ander verschil was, daar die plaatsen des Apostels op souden konnen sien. De menschen met welke hy te doen had, waren voornamelijk tweederley; te weten, die nog geheel Joods waren, of bekeerde uyt het Jodendom. De eerste waren, die haar selven nog geheel aan de huys-houding van *Mosis* hielden, en door niets anders dan het onderhouden der Wet *Mosis* hoopten geregtveerdigt en gesaligt te worden. Dese maakten bysonderlijk werk van de besnijdenis, alsoo se deselve (het zegel van dat verbond welk God met *Abraham* had gemaakt, en het merk waar door sy uyt alle andere Natien moesten onderscheyden worden) aanmerkten als iets 't geen een bysondere kragt in sig had, om Gods gunst te verwerven, en hen Gode aangenaam te maken; uyt kragt van dien vinden wy deselve in hunne schriften gesteld als het groote steunsel en fundament van hunne hoop

Dat getoond word door aanmerking van de Joden.

Die beschreven worden.

(q) 1 *Cor.* 7. 19. (r) *Rom.* 10. 16. (s) *Heb.* 11. 8. (t) *Rom.* 4. 22. (v) *Rom.* 4. 3.

hoop en vertrouwen op God : want ſy geven voor, dat het gebod van de beſnijdenis grooter dan alle andere geboden, en van gelijke waardy als de geheele Wet is; dat de reden waarom God de gebeden der Iſraeliten, maar niet van הגוים de Heydenen of Chriſtenen hoord, is המילה בזכות uyt kragt, weerdigheyt en verdienſte der beſnijdenis; ja (x) dat *de (y) beſnijdenis van ſo grooten kragt is, dat geen beſnedene ter helle ſal varen:* ſelfs halen ſy, volgens hunne ydele en beuſelagtige gedagten, *Abraham* uyt de plaats der geſegenden, en ſtellen hem als deurwagter aan de poort van de hel, enkelijk om te beletten, dat geen beſnedene in die rampſalige plaats binnen trede. 't Zy hoe 't zy, niets is ſekerder, dan dat de beſnijdenis de ſterkte en 't heyligdom geweeſt is, daar op ſy doorgaans henſelven veylig agteden; en uyt dien hoofde gaat *Paulus* veeltijds tegens de beſnijdenis aan, als die de onderhouding van de geheele Joodſe Wet bevattede. Maar neffens 't geen dus door de Wet van *Moſes* rond uyt den Joden belaſt was, hadden'er de Phariſeën veele ydele overleveringen, en van henſelfs bedagte bygeloovige gewoontens bygevoegd en ingevoerd, op welker onderhouding, als of die de regtveerdigheyt was, waar op ſy by God hoopten wel te ſullen ſtaan, het volk niet weynig hun vertrouwen ſtelde, tegen welke onſen Apoſtel twiſt-redent, en ſomtijds met ſodanige bewijs-redenen, die op hen enkelijk konnen worden t'huys gebragt. De tweede ſoort, namelijk de bekeerde Joden, waren die, welke de Chriſtelijke Religie wel hadden aangenomen, dog de onderhouding van hunne al-oude Ceremonien uyt eerbiedigheyt, die ſe daar voor hadden, voor henſelven en voor andere, niet min noodſakelijk ſtelden als het geloof en de betragting van de Chriſtelijke Religie ſelfs. En deſe waren het die dit verſchil eerſt hadden gemaakt, en tegen welke de Apoſtel voornamelijk aangaat, om hun voorgeven en gewaande ſtutten om verre te werpen, en hunne gevoelens ten gronde toe te ſlegten.

En van bekeerde Joden.

X. Dog dit ſal uyt de wijſe en order des Apoſtels in de bewijſen voor te ſtellen, nog verder blijken, alſo deſelve klaarlijk haar opſigt op dit verſchil-point hebben, gelijk wy beſt ſullen ſien, als wy d'een en d'andere ſijner redeneeringen nader aanmerken. Voor eerſt, hy toond dat die regtveerdigmaking, op welke de Joden, en bekeerde Joden, aandrongen, niet konde beſtaan met de goedheyt van God, en deſſelfs algemeene liefde tot het menſchelijke geſlagt, gemerkt deſelve ſo nauw en bepaald was, dat vry het grootſte gedeelte van de wereld daar van wierd uytgeſloten. Uyt dien hoofde onderſoekt *Paulus*, in de drie eerſte Hoofdſtukken van ſijnen Brief aan de Romeynen wijdlopig beweſen hebbende, dat *de geheele wereld*, (beyde Joodſe en Heydenſe) *voor God* ſchuldig ſtond *en verdoemelijk was*, en by gevolg Gods oordeel en verdoemenis te verwagten had, aanſtonds, door wat middel ſy uyt dien ſtaat des toorns ſouden konnen verloſt worden, en toond, dat ſulks door het onderhouden van de Wet niet geſchieden konde (z), maar dat'er nu een weg tot regtveerdigmaking door *Chriſtus* in het Euangelium (die egter ook in het Oude Teſtament was aangeweſen) geopenbaard is, die haar tot Joden en Heydenen uytſtrekt, waar door God, ſiende op de voldoening en verſoening van *Chriſtus*, bereydwillig is, om alle boetveerdige geloovigen om niet de ſonden quijt te ſchelden, en hen te rechtveerdigen; en dat'er dienvolgende in het Euangelium een weg geopenbaard was, waar door een menſch, ſonder na de

Uyt de bewijſen Pauli,

Die vierderley worden bygebragt.

1.

(x) גרול כוח מצות מילה שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגהנם *Cad Hackemach apud Buxtorf. Fil. Præf. ad Synag. Jud.* (y) *Synag. Jud. cap. 4. p. 87.* (z) *Rom. 3. 20, 21, &c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

plegtelijkheden van de Joodse Wet om te sien, konde worden geregtveerdigd, also andersins God vry weynig sorg voor het grootste gedeelte der menschen soude schijnen gedragen te hebben. *Is God*, seyd hy (*a*), *een God der Joden alleen? ende en is hy het ook niet der Heydenen: ja, ook der Heydenen: nademaal hy een eenig God is, die de besnijdenis regtveerdigen sal uyt het geloove, en de voorhuyt door het geloove:* dat is, de Joden en Heydenen op de selve wijse des Euangeliums; de kragt van welke redeneering hier in gelegen is, dat het geen het grootste gedeelte der menschen in een onmogelijkheyt om geregtveerdigd te konnen worden steld, (gelijk seker die regtveerdig-making door de Wet van *Moses* doet) sulks tot onse regtveerdigmaking niet kan noodsakelijk wesen, also dat te stellen geensins met Gods algemeene liefde en genegentheyt tot sijne schepselen bestaan kan, waarom ook de Apostel de genade des Euangeliums verheft, daar in, dat door deselve *de muur des afscheydsels gebroken, en een toegang tot God voor allen gemaakt is* (*b*), dat'er nu *nog Jood nog Griek, besnijdenis nog voorhuyd, Barbaar nog Scyth*, en in dat opsigt geen onderscheyd is, maar *alle in Christo een* zijn (*c*), alle sonder onderscheyd deelgenooten aan de vergeving der sonden, en de regtveerdigmaking, en *hem aangenaam is in allen volke, die hem vreesd en geregtigheyt werkt* (*d*).

XI. Ten tweeden, hy bewijst, dat die Joodse manier van regtveerdigmaking niet onveranderlijk noodsakelijk zijn konde, door dien de Godvreesende in alle eeuwen op die wijse niet geregtveerdigd, en Gode aangenaam geworden zijn. Dit bewijst hy by uytstekendheyt uyt het voorbeeld van *Abraham*, dien de Schriftuur als den Vader der geloovigen, en het groot patroon, hoe al sijn geestelijk zaad, alle ware geloovigen, geregtveerdigd moeten worden, voorsteld. Nu 't is van *Abraham* klaar, dat hy door sijn werksaam geloof aan Gods magt en belofte, geregtveerdigd is, en Gode behaagd heeft, eer de besnijdenis, en nog meer, eer alle die andere insettingen van *Moses* plaats hadden. *Dese salig-spreking*, seyd hy (*e*), *is die alleen over de besnijdenis, ofte ook over de voorhuyd? Want wy seggen, dat Abraham het geloove gerekend is tot regtveerdigheyt. Hoe is 't hem dan toegerekend? als hy in de besnijdenis was, of in de voorhuyd? Niet in de besnijdenis, maar in de voorhuyd: Ende hy heeft het teeken der besnijdenis ontfangen, tot een segel der regtveerdigheyt des geloofs, die hem in de voorhuyd was toegerekend*, &c. Welke woorden duydelijk te kennen geven, dat de vergeving niet kan af-hangen van het onderhouden van de Wet *Moses*, gemerkt het blijkelijk is, dat *Abraham* is geregtveerdigd en Gode behaagd heeft, eer hy besneden was, also'er die besnijdenis maar is by gekomen als een zegel des verbonds tusschen God en hem, en een getuygenis van sijn aangenaamheyt by God, die hy reeds te vooren verkregen had. De insettingen nu der Wet konden dese wijse van Gods handeling met *Abraham*, en in hem met alle sijne geestelijke kinderen, niet kragteloos maken, also het onmogelijk is, dat een Ordonnantie, die'er so langen tijd na quam, het verbond, dat God met *Abraham* en sijn geestelijk zaad vier honderd en dertig jaren te voren gemaakt had, vernietigen soude (*f*). En hierom steld de Schriftuur, gelijk de Apostel aanmerkt (*g*), *Abraham* voor, als het groot voorbeeld en modél van de regtveerdigmaking, als *de Vader van alle die gelooven in de voorhuyd zijnde, ten eynde ook haar de regtveerdigheyt* toe-

Abrahams regtveerdig-making een patroon aan andere.

(*a*) *Rom.* 3. 29, 30. (*b*) *Ephes.* 2. 14, 18. (*c*) *Gal.* 3. 28. *Col.* 3. 11. (*d*) *Act.* 10 35. (*e*) *Rom.* 4. 9, 10, 11, &c. (*f*) *Gal.* 3. 17. (*g*) *Rom.* 4. 11, 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

toegerekend werde, en een Vader der besnijdenis, den genen, namelijk, die niet alleen uyt de besnijdenisse zijn, maar die ook wandelen in de voetstappen des geloofs onses Vaders Ambrahams, het welk in de voorhuyd was, of hy reeds had, nog onbesneden zijnde. En daarom (h) *die uyt den geloove zijn, zijn Abrahams kinderen: En de Schrift te voren siende, dat God de Heydenen uyt den geloove soude regtveerdigen, heeft te voren aan Abraham het Euangelium* (dese Euangelische wijse van regtveerdiging) *verkondigt, seggende: In u sullen alle de volkeren gesegend worden; So dan, die uyt den geloove zijn, worden gesegend met den geloovigen Abraham:* dat is, die, gelijk *Abraham*, gelooven en gehoorsamen, sullen vergeving der sonden verkrijgen, en salig worden. Dat nu God ten allen tijden so met de menschen is gewoon geweest te handelen, soude nog breeder en onwedersprekelijk konnen bewesen worden; immers onse Apostel bewijst in het geheele elfde Capittel aan de Hebreeën, dat in alle Eeuwen van de wereld de goede en vroome door sulk een geloof, als dit, sonder eenige opsigt op de Wet *Mosis*, geregtveerdigd zijn, en Gode behaagd hebben.

XII. *Ten derden*, hy spreekt de Joodse wijs van regtveerdigmaking tegen, wegens de ongenoegsaamheyt en onvolmaaktheyt van de huyshouding *Mosis*, als welke de sondaars niet konde regtveerdigen nog saligen. Ongenoegsaamheyt, alsо se die gene, die onder haar waren, niet konde helpen of genoegsame kragten geven, om 't geen se van hen eyschte te doen. *Dit was* (i) *de Wet onmogelijk, dewijle sy door het vleesch kragteloos was*, tot dat *God sijnen Soon sond in de gelijkheyt des sondigen vleesches, op dat het regt der wet vervuld soude worden in ons, die niet na den vleesche en wandelen, maar na den Geest.* En sekerlijk, *indien de Wet magtig was levendig te maken, so soude waarlijk de regtveerdigheyt uyt de Wet zijn* (k): *Maar* helaas! *de Schrift heeft het al*, alle menschen, Joden en Heydenen, *onder de sonde besloten*, en daarom kan niemand op beding van een volmaakte en geheele gehoorsaamheyt geregtveerdigd worden, en daar is nu geen ander middel, dan *dat de belofte uyt den geloove Jesu Christi den geloovigen gegeven word*, dat is, de opregte geloovige op dese Euangelische wijse geregtveerdigt worden. Daar-en-boven was ook die Joodse huys-houding ongenoegsaam, om de vergeving der sonden, en de genade en gunst Gods te verkrijgen; sy konde den mensch wel gaande maken om sijne sonden te kennen, maar niet om desselfs schuld weg te nemen. *Het was onmogelijk* (l), *dat het bloed van stieren en bokken de sonden weg nam*; alle de offerhanden van de Wet *Mosis* dienden niet verder tot vergevinge der sonden, dan voor so veel sy waren gegrond in, en opsigt hadden op die groote offerhande en versoening, die door de dood des Soons Gods voor de menschen soude te wege gebragt worden. *Een iegelijk Priester stont wel alle dage dienende, en deselve Slagt-offeren dikmaal offerende*, maar *die konden de sonde nimmermeer wegnemen* (m): neen, dat bleef over voor een beter en grooter offerhande, die van *onsen Heyland* selfs, *die een Slagt-offer voor de sonden geofferd hebbende, in eeuwigheyt geseten is aan de regterhand Gods*, en dat was het, welk de herhaalde offerhanden van de Wet noyt konden voltrokken en uytgevoerd hebben. So dat daar alle menschen schuldig staan en verdoemelijk zijn, en waar geen vergeving is, geen regtveerdigmaking kan plaats hebben, so konde de Joodse huyshouding, onmagtig, om den mensch te regtveerdigen, ook uyt haar selfs de son-

3. Ongenoegsaamheyt der Wet tot regtveerdigmaking getoond.

 den

(h) *Gal.* 3. 7, 8, 9. (i) *Rom.* 8. 3, 4. (k) *Gal.* 3. 21. (l) *Heb.* 10. 4. (m) *ibid.* ℣. 11, 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den niet vergeven. Dit wees *Paulus* elders aan (*n*) in een openbare vergadering voor Joden en Heydenen: *So zy u dan bekend, mannen broeders, dat door desen* (Christus Jesus) *u vergeving der sonden verkondigd word, en dat van allen, daar van gy niet en kondet geregtveerdigd worden door de Wet Mosis, door desen een iegelijk, die gelooft, geregtveerdigd word.*

4. Joodse regtveerdigmaking kan niet bestaan met de noodsakelijkheyt van Christi dood.

XIII. *Ten vierden*, hy bewijst, dat die regtveerdigmaking door de Wet *Mosis* niet konde bestaan met de dood *Christi*, alſo ſe de noodsakelijkheyt van dessels lijden t'eenemaal verydeld en weg neemt: want, seyd hy (*o*), *indien de regtveerdigheyt door de Wet is, so is dan Christus te vergeefs gestorven:* Indien 't onderhouden van *Mosis* instellingen nog tot regtveerdigmaking nodig is, so was het sekerlijk nergens veel toe nut, en t'eenemaal Gods wijsheyt en goedheyt onbetamelijk, sijn eygen Soon in de wereld te senden, om voor ons so veel te doen, en so groote pijnen en smerten te ondergaan: ja hy seyd haar, dat, so sy hardnekkig by hun dwars gevoelen bleven, al 't geen *Christus* gedaan en geleden heeft, hen geen voordeel konde doen: *Staat dan*, seyd hy (*p*) *in de vryheyt, met welke ons Christus vry gemaakt heeft, ende en word niet wederom met het jok der dienstbaarheyt bevangen*, de dienstbaarheyt onder de ceremonien van *Moses*: *Siet, ik Paulus segge u, so gy u laat besnijden, dat Christus u niet nut en sal zijn; en ik betuyge wederom eenen iegelijken mensche, die hem laat besnijden, dat hy een schuldenaar is de geheele Wet te doen. Christus is u ydel geworden, die door de Wet geregtveerdigd wild worden, gy zijt van de genade vervallen.* Welk hier op uyt komt, dat die hunne regtveerdigmaking soeken in de besnijdenis, en het onderhouden van de Wet, daar door henselven verklaren tot een volmaakte gehoorsaamheyt van al 't geen de Wet van hen eyscht verpligt te zijn, en by gevolg de kragt van *Christi* dood laten varen, en al hun regt en eygendom aan de genade des Euangeliums verwerpen: want nademaal *Christi* dood ten vollen genoegsaam is, om haar eynde te bereyken, so volgd, dat die iets anders invoerd, en aanneemt, sekerlijk die dood versaakt, en op iets van sijn eygen keur en goed-dunken steund. Door dusdanige redeneeringen is blijkelijk, wat de Apostel in alle sijne verhandelingen over dese stoffe voor heeft. Meer diergelijke souden konnen worden bygehaald, ten ware ik oordeelde, dat dese genoeg zijn, om een iegelijk die sonder voor-oordeel en onsijdig is, des Apostels oogmerk klaar te vertoonen.

III. Om dat'er toen over niets anders getwist wierd.

XIV. *'t Laatste*, dat ik my had voorgesteld aan te merken, is, dat *Paulus* van regtveerdigmaking en saligmaking sprekende, doorgaans sijn oog heeft op het toen staande verschil tusschen de regtsinnige en Joodsgesinde Christenen, om dat'er toen over niets anders getwist wierd, dan over de wijse van regtveerdigmaking, of die door de onderhouding van de Wet *Mosis*, of alleen van het Euangelium en de Wet *Christi* geschiedde: want wy moeten noodsakelijk vast stellen, dat de Apostel voornamelijk schreef met opsigt op den toenmaligen toestand der saken, en wel so, dat die, met welke hy te doen had, hem konden, en niet anders konden als hem verstaan, welk egter voor hen onmogelijk soude geweest zijn, indien hy hen op de verschillen had willen wijsen, die na die tijd met so veel yver en partyschap gedreven zijn, of die scherpsinnige stellingen, die curieuse en doorwrogte vertooningen, welke sommige in dese latere eeuwen daar van gemaakt en ontworpen hebben, had willen goed keuren.

Paulus soude op de hedensdaagse verschillen niet hebben gesien.

XV. Uyt

(*n*) *Act.* 13. 38, 39. (*o*) *Gal.* 2. 21. (*p*) *ibid.* 5. 1, 2, 3, 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Daar uyt getrokken worden twee gevolgen. I. Van de tegenſtelling des Geloofs en der gehoorſaamheyt des Euangeliums in de regtveerdigmaking.

XV. Uyt al 't geen dus ver geſegd is, volgen van ſelfs byſonderlijk twee ſaken. *'t Eerſte gevolg is: Dat de werken van Euangeliſche gehoorſaamheyt in 't ſtuk van regtveerdigmaking niet geſteld worden tegen het Geloof.* Door werken van *Euangeliſche gehoorſaamheyt*, verſta ik ſodanige Chriſtelijke werken, die vrugten zijn niet van ons eygen vermogen en kragten, maar van Gods geeſt, en door byſtand van ſijne genade gewrogt worden. Dat nu deſe niet geſteld worden tegen het Geloof, blijkt onwederſprekelijk, om dat, gelijk wy te vooren hebben aangemerkt, *het Geloof, het nieuwe ſchepſel en het houden van Gods geboden* inſluytende, doorgaans tot regtveerdigmaking geëyſcht word. Ook kan het niet anders weſen, gemerkt andere genaden en deugden des Chriſtelijken levens voorkomen, als voorwaarden om vergeving der ſonden en genade by God te vinden, en om aan de verdienſten van *Chriſti* dood, en de groote belofte van 't eeuwige leven, deel te krijgen. So word geſproken van de bekeering, die niet ſo ſeer een enkele daad, als wel een t'ſamen gevoegd ligchaam van veele Chriſtelijke deugden is: *Bekeerd u (q), ende een iegelijk van u worde gedoopt in den name Jeſu Chriſti, ende gy ſult de gave des Heyligen Geeſtes ontfangen. Betert u (r), en bekeerd u, op dat uwe ſonden mogen uytgewiſt worden.* So van de liefde en 't vergeven van elkanders misdaden: *Vergeeft (s), indien gy iets hebt tegen iemand, op dat ook uwe Vader, die in de hemelen is, u lieden uwe misdaden vergeve: want (t) indien gy den menſchen hare misdaden vergeeft, ſo ſal uwe hemelſche Vader ook u vergeven: Maar indien gy den menſchen hare misdaden niet vergeeft, ſo en ſal ook uwe Vader uwe misdaden niet vergeven.* En ſomtijds van de gehoorſaamheyt des Euangeliums in 't gemeen: *God is*, ſtaat'er (v), *geen aannemer des perſoons, maar in allen volke is hen aangenaam, die hem vreesd, en geregtigheyt werkt. Indien wy (x) in het ligt wandelen, gelijk God in het ligt is, ſo hebben wy gemeenſchap met malkanderen, ende het bloed Jeſu Chriſti ſijnes Soons reynigd ons van alle ſonde.* Wat voorregt heeft dan het Geloof hier in boven andere genaden? worden wy geregtveerdigt door het Geloof; wy verkrijgen ook vergeving der ſonden, en zijn Gode aangenaam op onſe bekeering, liefde en andere daden van Euangeliſche gehoorſaamheyt. Word Geloof in 't ſtuk van regtveerdigmaking geſteld tegen de werken van de Moſaïſche Wet; So is 't ook met de werken van Euangeliſche gehoorſaamheyt: *De beſnijdeniſſe en is niets, ende de voorhuyd en is niets, maar de onderhouding der geboden Gods (y).* Geeft het Geloof God de eer, en ſet ſe de kroon op ſijn hoofd; de werken van een Euangeliſche gehoorſaamheyt zijn niet minder de uytwerkingen van de genade Gods, die ons voorkomt en helpt; ſo dat ſe in der daad niet ſo ſeer onſe, als wel de ſijne zijn, en gevolgelijk de eer van alles noodſakelijk de genade Gods geheel en al moet worden toegeſchreven, en niemand in ſodanigen toeſtand met de minſte ſchijn van reden hemſelven eenige verdienſte kan aanmatigen, of op ſijne eygene werken roemen; waarom ook de Apoſtel de Euangeliſche wijſe van regtveerdigmaking boven die van de Wet verheft, als welke alle hoveerdige gedagten, en het toeſchrijven derſelven aan ons, uytſluyt: *waar is (z) dan de roem? Hy is uytgeſloten. Door wat Wet? der werken? neen, maar door de Wet des geloofs.* De Moſaïſche huyshouding boeſemde den menſchen grootſe en hooge gedagten van henſelven in, en daarom ſagen ſy op henſelven als een afgeſondert, en agt-

(q) *Act.* 2.38. (r) *ibid.* 3.19. (s) *Marc.* 11.25,26. (t) *Matt.* 6.14,15. (v) *Act.* 10,34,35. (x) 1 *Joh.* 1.7. (y) 1 *Cor.* 7.19. (z) *Rom.* 3.27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

baar volk boven alle andere volkeren der wereld, als het ſaad van *Abraham*, dat uytnemend bevoorregt was, e. ſ. v. daar in tegendeel het Euangelium, op andere beginſelen gebouwd, alle gronden van hovardy weg neemd, door dien het erkend, dat onſe aanneming by God, en 't vermogen, daar door wy bequaam gemaakt worden, om den eyſch en de bedingen deſſelfs te voldoen, enkelijk voortkomen van Gods genade en barmhertigheyt, en onſe geheele ſaligmaking gelijk een beleyd van Gods wijsheyt, ſo ook de verdienſte van de genoegdoening onſes gekruyſten ſaligmakers is. Ook is het Geloof in ſig ſelven, niet minder dan andere genaden, een daad van Euangeliſche gehoorſaamheyt, en van deſelve geſcheyden, van geen belang of kragt in Gods oordeel. *Alwaar het* (a), *dat ik alle het geloove hadde, en de liefde niet en had, ſo en ware ik niets; alle het geloove*, van wat ſoort het ſelve zijn mag. Hier by komt, dat'er geen genoegſame reden gegeven kan worden, waarom 't geen allesins erkend word een voorwaarde van onſe ſaligwording te zijn (en dat is de Euangeliſche gehoorſaamheyt) ook niet de voorwaarde van onſe regtveerdigmaking ſoude zijn: Immers ſullen de Chriſtenen te dien grooten dage vry geſproken of veroordeeld worden, na dat ſe in deſe wereld de bedingen des Euangeliums voldaan of verwaarlooſt hebben; en dat uyterſte vonnis van vryſpreking, dat als dan over de goede geveld ſal worden, ſal niet anders zijn, dan een openbare en ſolemneele verklaring en uytroeping van dat byſonder vonnis van regtveerdigmaking, dat over hen in deſe wereld geveld is geweeſt, ſo dat ſe op de ſelve voorwaarden, als ſy nu worden geregtveerdigd, dan ook vry geſprooken en geregtveerdigd ſullen worden, en op de ſelve condities, als ſy dan geoordeeld en vry geſprooken ſullen worden, ook nu geregtveerdigd worden; te weten, op een hertelijk Geloof, en opregte gehoorſaamheyt des Euangeliums; uyt al het welke, ik hoop, genoegſaam blijkt, dat *Paulus* ſeggende dat de menſch niet geregtveerdigd word door de werken der Wet, hy door de werken der Wet verſtaat, of de werken gedaan voor de bekeering, en door de ſterkte van der menſchen natuurlijke kragten, hoedanige bequaam zijn, om ſig te doen verhoveerdigen, op ſig ſelven te roemen, en inbeelding van verdienſten te voeden, of (welk het ander ten grooten deele insluyt) de werken van de Wet *Moſis*. En ſeker hoewel men in de betwiſting der verſchil-pointen, die heden in ſwang gaan, *Pauli* redeneeringen op die wijſe niet opvat, egter toonen de nu voorgeſtelde bedenkingen genoegſaam, dat deſelve in geen anderen ſin konnen worden opgenomen.

II. De overeen-komſt van Paulus en Jacobus in dit ſtuk

XVI. Het *tweede gevolg* is: *Dat 't geene de H.* Paulus *en* Jacobus *van de regtveerdigmaking leeren, ſeer wel met malkanderen over-een komt:* want gemerkt de H. *Paulus* de werken van de regtveerdigmaking uytſluytende niet anders beoogde dan de werken van de Joodſe Wet, of andere, die als door eygen kragt gedaan, verdienſtelijk ſouden zijn, tegen te ſpreken, en beweerende dat wy door het Geloof geſteld tegen ſodanige werken geregtveerdigd worden, niet anders daar door verſtaat, dan dat wy op een Euangeliſche wijſe, of nog nader, door het Geloove, welk een oeffenige toeſtemming beoogd, en een gehoorſaamheyt aan het Euangelium insluyt, geregtveerdigd worden. En gemerkt aan de andere ſijde de H. *Jacobus*, beweerende, dat *wy uyt de werken, en niet alleenlijk uyt het Geloove geregtveerdigt worden* (b), door de werken niet anders dan een Euangeliſche gehoorſaamheyt, tegen een bloot en ledig Geloof geſteld, verſtaat, ſo volgd, dat niet alleen deſe twee

Getoond uyt beyder oogmerk.

niet

(a) 1 *Cor.* 13. 2. (b) *Jacob.* 2. 24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

niet tegen malkanderen strijden, maar selfs elkander, beyde sig het selve oogmerk voor stellende, omhelsen. En sekerlijk so'er eenig verschil tusschen d'een en d'ander schijnt te zijn, so eyscht de reden, dat men *Paulus* verklare door *Jacobus*, niet alleen, om dat dessels stellingen so klaar en rond de sake uytdrukken, dat'er geen reden is, om in deselve eenige dubbelsinnigheyt te vreesen, maar ook, om dat deselve een geruymen tijd na *Paulus* heeft geschreven, en by gevolg dessels meening wel verstaande, de bequaamheyt had om die quade gronden, die uyt de stellingen van de H. *Paulus* van sommige gelegd wierden, te ondermijnen. Want 't is uyt verscheyden plaatsen in *Pauli* Brieven seker, dat reeds in sijnen tijd veele sijn Leer begonden te misduyden, en uyt sijn voorstel van regtveerdigmaking door 't Geloof, en niet door de werken, stellingen, welke tot een quaad leven schenen vryheyt te geven, in te voeren. Sy gaven *lasterende* voor, *dat hy seyde* (c), *dat men mogt quaad doen, op dat'er goed uyt quam*, en men *in de sonde mogt blijven, op dat de genade te meerder wierde* (d): Sy meenden, dat het Euangelium enkelijk te kennen en te beschouwen, was het selve gelooven, en sulks genoeg, om iemand Gode aangenaam te maken, en, hoe men ook sijn leven schikte en aanstelde, de regtveerdigmaking en saligheyt daar door te verkrijgen was: en tegen dese heeft, buyten allen twijfel, de H. *Jacobus* sijnen Brief aangelegd, om de indringende vrygeestigheyt en godloosheyt te ontdekken en tegen te gaan, om de ongenoegsaamheyt van sulken naakt Geloof, en bloote belijdenis der Religie te toonen, en te leeren, dat enkelijk het Euangelie te gelooven niet genoeg is om ons Gode aangenaam te maken, en voor Gods aangesigt te regtveerdigen, ten zy wy het ook dadelijk gehoorsaamen en te werk stellen (e); dat een Geloof sonder die Euangelische gehoorsaamheyt geen nut doet, en tot de saligheyt niet vordert; dat het Geloof door de werken sijn leven en opregtigheyt moet doen sien; dat niet alleen *Rachab*, maar ook *Abraham* de Vader der geloovigen is geregtveerdigd, niet door een bloot Geloof aan Gods belofte, maar door een hertelijke gehoorsaamheyt aan Gods bevel, en bereydwilligheyt om sijn Soon te offeren: waar uyt bleek, dat sijn Geloof en gehoorsaamheyt t'samen wrogten (f), om hem Gods gunst en vriendschap te doen hebben, *en de Schrift* daar in *is vervuld geworden, die daar segd: ende Abraham geloofde God, ende het is hem tot regtveerdigheyt gerekend* (waar uyt in het voor-by-gaan niets klaarder sig op doet, dan dat die twee Apostelen door het Geloof in het stuk van de regtveerdigmaking *Abrahams*, en door dessels toerekening aan hem tot regtveerdigheyt een en de selve saak verstaan, te weten, een werksaam Geloof en gehoorsaamheyt der geboden Gods); dat daar uyt volgde, dat het Geloof, om ons te regtveerdigen en Gode aangenaam te maken van sig selven niet genoegsaam is, ten sy'er een behoorlijke gehoorsaamheyt by-kome, also Geloof sonder gehoorsaamheyt daar toe niet meer helpt, dan een ligchaam, 't welk geen siel heeft, die het besield en levendig maakt, bequaam is om de werkingen van een natuurlijk leven uyt te voeren. Met een woord, dessels meening is niet anders, dan dat goede werken, (of gehoorsaamheyt des Euangeliums volgens de vast gestelde order Gods) de voorwaarden zijn van het Euangelisch verbond, en dat men sonder deselve vergeefs op die vergeving der sonden, die *Christus* verkregen heeft, en de gunste Gods, die tot het eeuwig leven nodig is, hoope steld.

(c) *Rom.* 3. 8. (d) *ibid.* 6. 1. (e) *Jac.* 2. 14. 15. (f) *ibid.* ℣. 24, 25, 26.

Eynde van 't leven van den H. Paulus.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN

VAN DEN

H. ANDREAS.

INHOUD.

De H. Hiſtorie is ſpaarſaam in 't beſchrijven van de daden der andere Apoſtelen, en de reden van dien. Andreæ *geboorte-plaats, maagſchap, en levens-tijd.* Johannis *des Doopers bediening en leering. De H.* Andreas *is van hem onderweſen. Komt tot* Chriſtus, *en word geroepen tot een Diſcipel. Hy word verkoren tot een Apoſtel. Wat landſchap hem tot ſijn bediening zy aangeweſen. Waar hy voornamelijk gepredikt heeft. Hy word mishandeld te* Synope. *Plant de Chriſtelijke Religie tot* Byzantium, *en ſteld* Stachiis *aldaar tot Biſſchop. Hy reysd na* Griekenland, *en predikt te* Patras *in* Achaja. *Hy word voor de* Stadhouder *beſchuldigd, en verdedigd de Chriſten Religie vrymoedig. Waarom de* Stadhouder *op hem misnoegd wierd. 't Verhaal van ſijn Martelaarſchap. Wat lijden hem voor ſijn kruyciging wierd aangedaan. Aan wat ſlag van kruys hy gehegt wierd. De wonder-tekenen die men ſeyd door ſijn dood ligchaam gedaan te zijn. Het ſelve wierd naderhand vervoerd na* Conſtantinopolen. *Een Lof-reden hem door een der Ouden gegeven.*

Buyten Petrus en Paulus beſchrijft de H. Hiſtorie van de andere Apoſtelen weynig.

I. DE H. Hiſtorie, die tot nog toe ons is voorgekomen, als de daden der twee eerſte Apoſtelen ruym en breed beſchrijvende, is ontrent 't verhaal der andere Apoſtelen vry ſpaarſaam, en geeft ons maar nu en dan van deſelve weynige, als ter ſijden inkomende, en toevallige aantekeningen, en maakt van eenige geen verder gewag, dan dat ſe enkelijk derſelver namen noemd.

Waarom.

Om wat redenen het de Goddelijke wijsheyt en voorſienigheyt beliefd heeft, dat'er van 't geen deſelve gedaan hebben door de Schrijvers van de heylige Hiſtorie niet meer in ſchrift is opgeſteld, is ons onbekend: waarſchijnlijk heeft hem goed gedagt van 't eerſte planten des Chriſtendoms in de wereld, niet meer te laten opſtellen, dan 't geen Judea, en de naaſt-gelegene Landen, of ten minſten de voornaamſte plaatſen van het Roomſche Rijk raakt, ten eynde de waarheyt van de prophetiſche voorſegging mogt blijken, daar in van den *Meſſias* voorſeyd was (*a*), Dat *de Wet uyt Sion ſoude uytgaan, en des Heeren woord uyt Jeruſalem.* 't Zy ook daarom, dat een nauwkeurig verhaal van het bedrijf ſo veeler Apoſtelen, voorgevallen in ſo veele en verſcheyden landen, de Heylige Boeken te ſeer ſouden vergroot, en dus deſelve voor het gewoon gebruyk der Chriſtenen ondienſtiger gemaakt hebben.

Andreas was geboren te Bethſaïda. De broeder van Simon Petrus.

Van de volgende Apoſtelen ſullen wy eerſt den H. *Andreas* ophalen. Deſe was geboren te Bethſaïda, een ſtad in Galileen, gelegen aan den oever van het meyr Genneſareth, en een Soon van *Johannes* of *Jonas*, een Viſſcher aldaar: *Simon Petrus* was deſſelfs broeder, maar

wie

(*a*) *Jeſ.* 2. 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

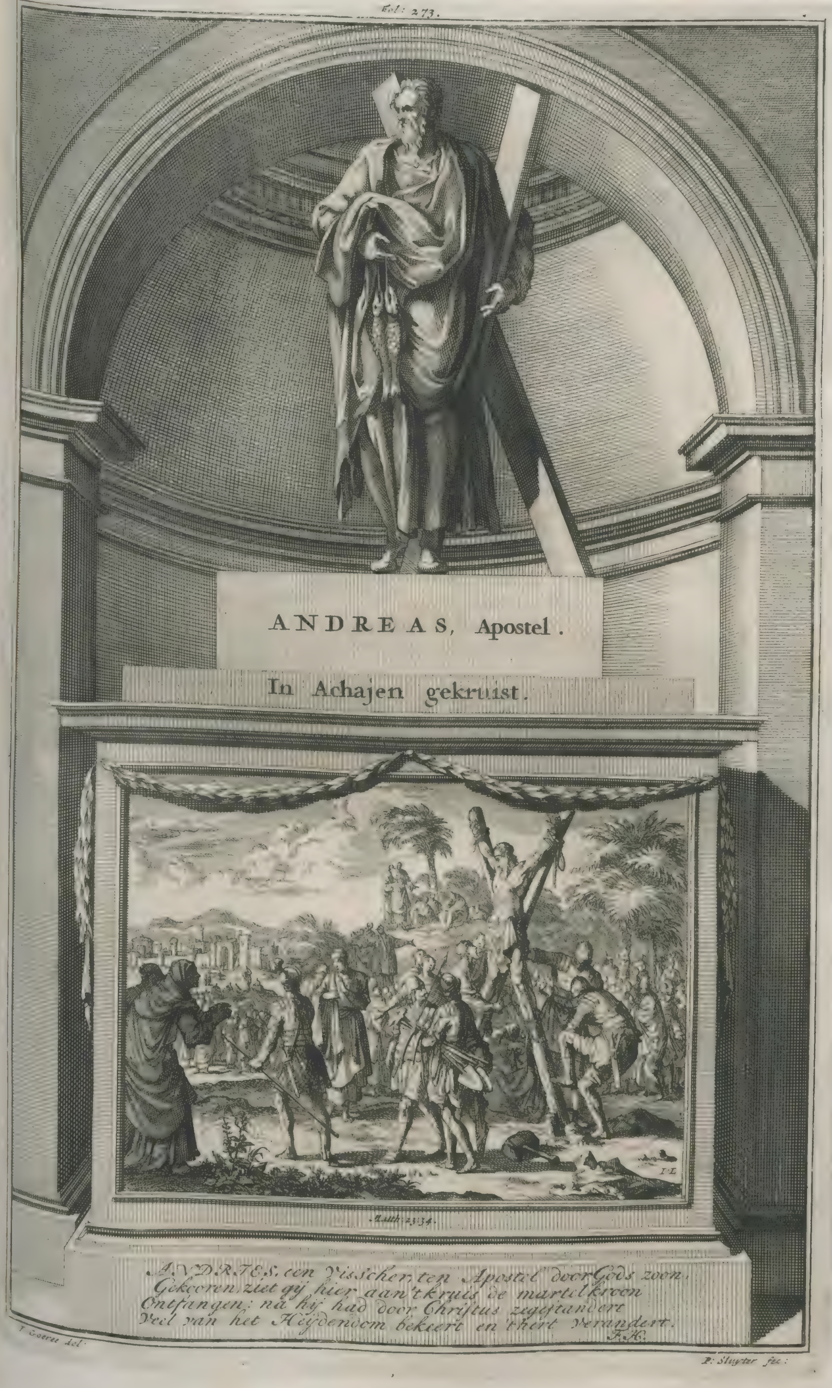

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wie van hen beyden ouder of jonger was, kan men uyt de Ouden niet al te wel ſeggen, hoewel de meeſte te kennen geven, dat *Andreas* de jonger broeder was, en niemand dan *Epiphanius* het tegendeel ſegd, gelijk wy te voren (*b*) hebben aangetekend.

Was een Viſſcher.

Sijn jonger jaren bragt hy toe in het hand-werk van ſijn vader, waar in hy arbeydde, ter tijd toe dat onſen Saligmaker hem van het vangen der viſſchen tot een viſſcher der menſchen riep, waar toe hy, niet lang voor ſijn komſte tot *Chriſtus*, door onderwijſingen, bequaam gemaakt en bereyd was.

Johannes de Dooper was geagt.

II. *Johannes de Dooper* was onlangs in de Joodſe Kerk opgekomen: een man, wien de meeſte Joden, wegens de kragt en onſijdigheyt van ſijn leer, en de ongemeene ſtrengheyt en nauw-geſetheyt van ſijn leven, groote eerbied toedroegen. Hy ſtelde ſijne aankomelingen de leere van bekeering voor, en haar tot een ſtrenge verandering en verbetering des levens aandringende, bereyde ſe tot het aannemen van de leere van den *Meſſias*, wiens komſte hy hen ſeyde nu na-by te zijn, en daarom hen de grootheyt van ſijn perſoon, en 't gewigtig oogmerk van deſſelfs komſte voorſtelde.

Had ſijne Leerlingen.

Hy had, nevens de ſchare, die in groote menigte om hem te hooren prediken, tot hem quam, volgens de gewoonte der Joodſe Meeſters, eenige byſondere en uytgekorene leerlingen, die ſijne leſſen geduurig hoorden, en ten meerderen deele hem oppaſten, en dienden.

Onder die Andreas.

Onder 't getal van deſe was onſen Apoſtel, die te dier tijd met hem was ontrent den Jordaan, wanneer onſen Heyland, die niet lang te voren gedoopt was, ook daar ontrent quam. De Dooper hem ſiende naderen, ſeyde hen, dat deſe de *Meſſias*, die groote perſoon was, van welken hy meermaals had geſproken, en wiens komſte te ontdekken, het voorname oogmerk van ſijn bediening was, en dat deſe *het Lam Gods*, de ware offerhande was, die *de ſonden der menſchen* verſoenen en *wegnemen* ſoude (*c*).

Die op 't getuygenis Johannis Chriſtus volgde.

Op dit getuygenis volgde *Andreas*, en een ander Diſcipel (waarſchijnlijk de H. *Johannes*) onſen Saligmaker tot de plaats daar hy woonde (*d*), en uyt dien hoofde noemen de Oude Vaders en Schrijvers hem doorgaans den *eerſt-geroepene* (πρωτόκλητος) *Diſcipel* (*e*), hoewel het waar is dat hy in een nauwer ſin ſodanig niet geweeſt is, want al was hy de eerſte van de Diſcipelen die tot *Chriſtum* quamen, egter wierd hy niet geroepen als na die tijd. *Andreas* nu met *Chriſtum* een tijd lang hebbende omgegaan, gaf'er ſijn broeder *Simon* kennis van, en quamen dus beyde tot *Chriſtus*.

Die hem tot het Apoſtelſchap afſonderde.

Niet lang bleven ſy by hem, maar keerden weder na hunne huyſen, om hun beroep waar te nemen, ſelfs ſo lang tot dat onſe Saligmaker ruym een jaar daar na door Galileen reyſende, hen in de zee van Tiberias viſſende vond, en door de wonderbare viſch-vangſt, die ſy op ſijn gebod kregen, genoegſame en overtuygende blijken van de grootheyt en Goddelijkheyt ſijnes perſoons gaf: by welke gelegentheyt hy ſeyde ander werk voor hen te hebben, en dat ſe niet meer met viſſen, maar met menſchen ſouden te doen hebben, die ſy door de kragt en indruk van de leer, die ſy de wereld ſouden voorſtellen, moeſten vangen, te gelijk belaſtende, dat ſe als ſijne naaſte Diſcipelen hem ſouden navolgen; die dan ook uyt kragt van dien aanſtonds alles verlieten, en hem volgden. *Andreas* nu nevens de andere tot de eer en bediening van het Apoſtelſchap geroepen, wierd niet lang daar na tot een

(*b*) In 't leven van Petrus d'eerſte afdeel. §. 5. (*c*) 1 *Joh.* 1. 7. (*d*) *Johan.* 1. 39. &c. (*e*) Ὡς πρωτόκλητον πάντων τῶν μαθητῶν, καὶ αὐτόπτην τοῦ λόγου καὶ ὑπουργὸν, Ἀνδρέα Ἀπόστολε, κατὰ χρέος τιμῶμέν σε. *Menæon. Græc.* ἡμέρ. λ'. Νοεμβ. *ſub. Lit.* ο'.

der gener, die de Christen Kerk, als *Christi* plaats bekledende, planten en uytbreyden soude, verkoren. Niet veel andere bysonderheden worden'er van hem in de Heylige Historie aangetekend, en 't word alles ingesloten in het algemeen verhaal der andere Apostelen.

't Doorreysen der wereld tot voort planting des Euangeliums wierd van de Apostelen verdeeld.

III. De Oude versekeren ons doorgaans, dat onse Heer ten hemel gevaren, en de H. Geest met dessels wonder-werkende kragten over de Apostelen, om haar tot het groote werk, van de godloosheyt en afgodery te ontwortelen, en de wereld aan de leere des Euangeliums te onderwerpen, (waar toe sy uytgesonden wierden) bequaam te maken, rijkelijk uytgestort hebbende, de Apostelen door 't lot, seggen sommige (*f*), of waarschijnlijk door een bysondere leyding en bestiering van den H. Geest, over-een stemden, wat gedeelte der wereld elk soude voornemen.

Wat Andreas ten deele viel.

In die verdeeling viel *Andreas* voornamelijk Scythien en de naast aangelegene Landen ten deel (*g*).

En hoe hy dit bereyst heeft.

Weshalven hy sijn reys nam door Cappadocien, Galatien en Bithynien, alom de menschen in het Christen Geloof onderwijsende, en langs de Euxinische zee (die eertijds, om de woestheyt van de daar ontrent woonende menschen, die de vreemdelingen gewoon waren om te brengen, en uyt derselver bekkeneelen op hunne feest-dagen en maaltijden te drinken, den naam had (*h*) van *Axenus*, *onherbergsaam*) na de woeste plaatsen van Scythien. Seker oud Schrijver (*i*) geest ons (dog waar uyt hy sulks heeft weet ik niet) een nauwkeuriger bescheyd van sijne reysen, en van 't geen hy in die Gewesten verrigt heeft: volgens wiens seggen hy eerst quam tot Amynsus, daar hy, van een Jood onthaald, in de Synagoge ging, en met hen van *Christus* sprak, bewijsende uyt de voorseggingen des Ouden Testaments, dat hy de *Messias* en Saligmaker der wereld was. Van daar, na dat hy'er veele bekeerd, en gedoopt, openbare vergaderingen ten Godsdienst, en Ouderlingen aangesteld en verordonneert had, nam hy sijn reys na Trapezus, een zee-stad by de Euxinische zee, waar van daan hy, menigte van plaatsen hebbende door-reysd, tot Nicea quam, daar hy met prediken en het doen van wonder-tekenen, die veel vrugt deden, twee jaren toebragt; van daar tot Nicomedien, en vervolgens tot Chalcedon. Hier van daan voer hy de Propontis uyt over de Euxinische zee na Heracles, en van daar na Amastris: in alle welke plaatsen hem groote swarigheden en moed-benemingen voor quamen, die hy met een onverwinnelijke lijdsaamheyt en kloekmoedigheyt te boven quam. Van Amastris quam hy tot Sinope, een stad gelegen aan die selve zee, en vermaard wegens de geboorte en begraving van den grooten Koning *Mithridates*; daar hy, gelijk mijn Schrijver uyt de Oude verhaald, (ὡς φασὶ λόγοι παλαιοί) sijn broeder *Petrus* vond, by wien hy sig een geruymen tijd ophield, waar van hy een blijk seyd overig te zijn, also'er in sijnen tijd nog waren, en doorgaans getoond wierden, de stoelen van witte steen, waar op sy, het volk leerende, gewoon waren neder te sitten.

Wierd tot Synope deerlijk mishandeld.

De Inwoonders van die plaats waren meest Joden, die ten deele door de yver van hun Godsdienst, en ten deele door de woestheyt hunner levens-wijs, ten eersten tegen den Apostel verbitterd wierden, en raad pleegden om het huys, daar in hy sijn verblijf had, te verbranden: maar hoe het daar mede was of niet, immers men ging vry wreed en woest met hem te werk, want sy wierpen hem ter aarden, traden op hem

(*f*) *Socr. Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 19. p. 50. (*g*) *Orig. in Gen. lib.* 3. *apud Euseb. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 71. *Niceph. Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 39. *p.* 199. (*h*) *Strabo Geogr. lib.* 7. *p.* 206. (*i*) *Commentar. de S. Andr. Aposs.* & πρωτοκλήτῳ, *extat. Græc. in Mæneo. Græc.* λ'. ⁊ Νοεμβρ. *sub literâ* π.

hem met hunne voeten, trokken en sleepten hem van de eene plaats na de ander, sommige smeeten hem met steenen, en andere, om hun wraaklust ten vollen te voldoen, beten met hun tanden in sijn vlees, tot dat sy hem wanende dood te zijn, de stad uytwierpen: maar hy wierd op een wonderlijke wijse hersteld, en quam openbaarlijk weder in de stad, waar door, benevens eenige andere wonder-daden die hy in 't midden van hun deed, veele tot betere gedagten quamen, en tot het geloove bekeerd wierden. Hier van daan keerde hy weder na Amynsus, en van daar na Trapesus, en nam sijne reys na Neo-cesareen, en Samosata (de geboorteplaats van den schranderen, dog godloosen *Lucianus*) van waar hy, (de gauwe en snedige Wijs-geeren den mond gestopt hebbende) voornam weder na Jerusalem te keeren. Eenigen tijd hier na keerde hy van daar weder na sijne reeds gemelde Land-streek, en reysde na het Land van de Abasgenen, daar hy te Sebasta, aan de oost-zijde van de Euxinische zee, tusschen de Rivieren Phasis en Apsarus, met goeden spoed de Inwoonders van die stad het Euangelium predikte. Hier van daan begaf hy sig na het landschap van de Zecchi, en dat van den Bosphorus, een gedeelte van het Asiatisch Scythien of Sarmatien; maar also 'er de inwoonders vry woest en ongeseggelijk waren, bleef hy nergens lang, dan alleenlijk te Cherson, of Chersonesus, een groote en volkrijke stad in den Bosphorus, daar hy eenigen tijd blijvende, de inwoonders in het Geloof onderwees en versterkte. Hier van daan ging hy te scheep, en voer over zee na Sinope, gelegen in Paphlagonien, de Koninglijke verblijf-plaats van den grooten *Mithridates*, om de Gemeynte, te voren in die gewesten geplant, aan te moedigen en te versterken, daar hy ook *Philologus*, te voren een van *Pauli* Discipelen, tot Bisschop van die stad aanstelde.

Sijn verdere reysen.

IV. Van daar quam hy tot Byzantium (naderhand Constantinopolen genaamd), daar hy de Inwoonders dier stad in de kennis der Christelijke Religie onderwees, een Kerke tot dienst van God opregtte, en *Stachiis*, dien de H. *Paulus sijnen beminden* noemd (*k*), tot eerste Bisschop dier plaatse aanstelde. *Baronius* willende tot vergrooting van de eere des H. *Petri*, dat de Christen Religie in die gewesten eerst door den selven geplant is, toond sig ongenegen (*l*) om sulks *Andreas* toe te schrijven: dog de authoriteyt van *Baronius*, is in dit geval (gelijk wy reeds in het leven van den H. *Petrus* hebben aangetekend) niet veel te agten; te meer, om dat sulks uytdrukkelijk word beweerd, niet alleen door *Nicephorus Callistis* (*m*), maar ook door een ander *Nicephorus*, Patriarch van Constantinopolen (*n*), die men immers niet denken kan onkundig geweest te zijn, wie voor hem in die stoel geseten hebbe. *Andreas* naderhand door hem, die te dier tijd het gebied in handen had, uyt die stad gebannen, vlood na *Argyropolis*, een plaats niet ver van daar, waar hy twee jaren lang het Euangelium met goeden spoed predikte, en veele tot het Geloof bekeerde. Naderhand doorreysde hy Thracien, Macedonien, Thessalien, en Achaja; *Nazianzenus* voegd 'er (*o*) Epirus by, daar hy alom eenige jaren lang het Euangelium predikte, de Christelijke Religie voortsette, en 't geen hy leerde met

Sijn komste tot Byzantium.

Steld Stachiis aldaar tot Bisschop.

Welk bewesen word.

Andreas gebannen vertrekt na Argyropolis

Door verscheyde Landen.

Mm 2 groote

(*k*) *Rom.* 16. 9. (*l*) *Ad ann.* 44. *Num.* 31. *vide ad ann.* 314. *n.* 94. 95, &c. (*m*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 39. & *lib.* 5. *cap.* 6. *p.* 540. (*n*) Ἀνδρέας ὁ Ἀπόστολος ἐν Βυζαντίῳ τὸν λόγον κηρύξας εὐκτήριον οἶκον πέραν ἐν Ἀργυροπόλει. δειμάμενος χειροτονεῖ ἐπίσκοπον τῆς αὐτῆς πόλεως Στάχυν, οὗ μέμνηται Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ. *Niceph. C. P. in Chronogr. à Scalig. edit. p.* 309. *Vide etiam. Men. Græc. ubi Supra.* (*o*) *Orat.* 25. *p.* 438.

En komt te Patras. groote tekenen en wonderen bevestigde. Ten laatsten quam hy tot Patras, een stad in Achaja, daar hy sijn laatst en grootst getuygenis van sijn leer gaf, ik meen, tot bevestiging en versekering derselve sijn eygen leven af leyde. In het beschrijven nu van desselfs Martelaarschap sullen wy ten meerderen deele volgen 't verhaal, dat wy'er van hebben in de *Acta passionis Petri*, *'t geen in het lijden Petri is voorgevallen* (p), welk men voorgeeft door de Ouderlingen en Diakenen, die by sijn martelisatie zijn tegenwoordig geweest, beschreven, en (hoewel ik met sommige niet derf versekeren, hun eygen werk te zijn) niet gelochend kan worden vry oud te zijn; gemerkt'er *Philastrius* (q), die in 't jaar 380. bloeyde, gewag van maakt, en buyten twijfel reeds lang voor sijnen tijd geschreven was. 't Komt kortelijk hier op uyt:

Wat van 't verhaal van sijn lijden te oordeelen zy.

Andreas' spreekt met Egeus.

V. *Egeus*, Stadhouder van Achajen, quam te dier tijd tot Patras; en merkende dat'er veele van het Heydendom waren afgevallen, en de Christen Religie hadden omhelsd, poogde hy door allerley middelen van gunst en wreedheyd, het volk tot hunne oude afgoderyen te rug te trekken. De Apostel ging vrymoedig tot hem, errinnerde hem met bedaartheyt, dat hy maar een Rigter van menschen zijnde, hem, die de hoogste en onsijdigste Rigter van alles is, te erkennen, te vreesen, en schuldige eer te bewijsen, en de godloosheden van sijnen valschen Heydensen godsdienst te verlaten, verpligt was. De Stadhouder lagte met hem, als een die in de Religie nieuwigheyt invoerde, en die bygelovigheden, welker opheffer de Joden aan een kruys schandelijk hadden ter dood gebragt, voortsette: waar op de Apostel gelegentheyt nam, om met hem van de oneyndige liefde en genegentheyt onses Heeren, die om de menschen salig te maken in de wereld gekomen was, en niet geweygerd had aan het kruys te sterven, te redeneren: dog de Stadhouder antwoordde hem; hy mogt, die hem gelooven wilden, sodanige dingen wijs maken, maar, so hy nevens hem den goden niet wilde offeren, hy soude hem doen lijden aan dat kruys, 't welk hy so gepresen en geroemd had. De H. *Andreas* seyde hier op, dat hy alle dagen Gode, het eenig waar en almagtig wesen, offerhanden deed, niet met rook en bloed, maar in het offer van het onbevlekte Lam Gods. De uytslag van dese redeneering was, dat de Apostel ter gevangenis wierd over gegeven, welk sulken ontsteltenis onder het volk veroorsaakte, dat het tot oproer soude hebben uytgeborsten, ten ware de Apostel haar had bedwongen, en geraden de sagtmoedigheyt en lijdsaamheyt van onsen nederigen en langmoedigen Saligmaker na te volgen, en hem de kroon des martelaarschaps, die nu op hem wagtte, niet te ontrukken.

En wierd daar op in de gevangenis geworpen.

Sijn gedrag daar ontrent.

Word wederom gehoord.

VI. Des volgenden daags wierd hy wederom voor den Stadhouder gebragt, die hem ried sig selven niet te verderven, maar sijn leven te behouden, en nevens hem de vermakelijkheden deses levens te genieten: waar op hem de Apostel te gemoet voerde; dat hy, sijne versoeyelijke afgoderye versakende, en de Christen leer, welk hy met so gewenste gevolgen tot nog toe onder hen ingeprent had, van herten aannemende, nevens hem eeuwige vreugden genieten soude. Wat u inprenten van die leer aangaat, antwoordde de Stadhouder, dat is de eygen reden, waarom ik so ernstig ben om u tot het offeren der goden te bewegen, op dat die, welke door u voorbeeld alom zijn verleyd, tot de oude Religie, die sy versaakt hebben, te rug gehaald mogen worden; andersins ik sal u op het alderpijnelijkste doen kruycigen. Dit beantwoordde de Apostel, seggende, wel te sien dat het vergeefs was in langer onderhandelin-

(p) *Extant apud Sur. ad diem* 30. *Nov. pag.* 653. (q) *De Hæres. c.* 89.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

handelingen te treden met hem, die na geen goeden raad wilde luyſteren, en in ſijn eygen blindheyt en dwaasheyt verhard was; en wat hem aanging, hem ſtond vry het argſte in 't werk te ſtellen: en indien hy een ſoort van pijnigen wiſt, die nog ſwaarder dan de gedreygde was, hy de ſelve vryelijk daar mogt by-voegen; dat hy ook, hoe ſtandvaſtiger hy hem in ſijn lijden om *Chriſti* wille toonde, ſijn Heer en Meeſter te aangenamer ſoude zijn. *Egeus* konnende hier op hemſelven niet langer bedwingen, velde over hem het vonnis des doods. *Nicephorus* geeft ons nader beſcheyd van des Stadhouders misnoegen en woeden tegen hem (*r*), als die onder andere ſijn vrouw *Maximilla*, en broeder *Stratocles*, met een ongeneeslijke ſiekte bevangen zijnde, geneſen, en tot het Chriſten Geloof bekeerd had.

En ter dood verweſen. Waarom die Stadhouder op hem gebeten was.

VII. De Stadhouder gaf laſt hem voor eerſt te geeſſelen, welk door ſeven beuls d'een na d'ander op ſijn naakt ligchaam wierd uytgevoerd, en (ſiende ſijne onverwinnelijke lijdſaamheyt en ſtandvaſtigheyt) hem te kruycigen, dog dat men hem niet met nagels, maar met koorden, ten eynde ſijn dood langſamer en elendiger weſen mogt, aan het kruys hegten ſoude. Ter ſtraf-uytvoering wordende weg-geleyd, ging hy met een bly en bedaard gemoed derwaards (*s*), terwijl het volk uytriep, dat hy een vroom en onſchuldig man, en onregtveerdiglijk ter dood veroordeeld was. Ontrent het kruys gekomen zijnde, ſprak hy het vaſt op deſe trant aan, dat hy deſe gelukkige uure lang begeerd en te gemoet geſien had, en dat hy tot het kruys, door het ligchaam *Chriſti*, dat daar aan gehangen had, geheyligd, en met deſſelfs leden, als ſo veele onwaardeerlijke juweelen, opgepronkt geweeſt zijnde, nu blymoedig en ſegepralende naderde, op dat het hem, als een Diſcipel en navolger van hem die aan het ſelve gehangen had, ontfangen, en, zijnde het werktuyg geweeſt, op welke ſijn Meeſter hem verloſt had, een middel zijn mogt, om hem veylig en behouden tot ſijn Meeſter over te brengen. Sijn gebed hebbende gedaan, en de omſtaanders tot ſtandvaſtigheyt en volhardinge in de Godsdienſt die hy hen had overgeleverd, vermaand, wierd hy aan het kruys vaſt gemaakt, daar hy twee dagen aan hing, en in al die tijd het volk leerde en onderwees. Ondertuſſchen wierd'er by den Stadhouder ſterk aangehouden, dat hy van het kruys genomen, en ſijn leven verſchoond mogt worden; dog de Apoſtel bad ernſtig onſen Heer, dat hy op die tijd ſterven, en de waarheyt van ſijne Religie met ſijn bloed beſegelen mogt, en God verhoorde ſijn gebed: dus ſtierf hy kort daar na, welk was op den laatſten November, dog in wat jaar, na *Chriſti* geboorte, is onſeker.

Hy wierd eerſt gegeeſſeld. Ter dood-ſtraf uytgevoerd. Gekruyſt. Daar hy nog lang aan leefde.

VIII. Het kruys, aan welk die Apoſtel gemarteld is, ſchijnt van een byſonder maakſel geweeſt te zijn, doordien 't'er doorgaans voor gehouden word, dat het een *crux decuſſata* was, gemaakt uyt twee houten van gelijke lengte, die in 't midden dwars over malkanderen ingeſneden waren, na de gedaante van de letter X, en daarom gemeenlijk onder den naam van *St. Andries kruys* bekend is, hoewel andere van gevoelen zijn, dat hy aan een Olijf-boom gekruyſt is (*t*). Sijn ligchaam afgenomen en gebalſemd zijnde, wierd ſtatelijk en eerlijk begraven van *Maximilla*, een rijke en aanſienlijke vrouw, die *Nicephorus*, dog op wat grond weet ik niet, de huysvrouw van den Stadhouder ſeyd geweeſt te zijn. Wat het verhaal van *Gregorius*, Biſſchop van Tours, aan-

De gedaante van dat kruys hoedanig geweeſt zy. Sijn begravenis.

(*r*) *Lib.* 2. *c.* 39. *p.* 200. *Vide Menæon. Græc. ad diem* 30. *Nov. ubi eadem habent.* (*s*) *Bern. Serm.* 2. *de St. And. p.* 327. (*t*) *Chryſoſt. in St. Andr. Serm.* 133. *p.* 120. *Hippol. Comment. MS. Gr. apud Baron. Not. in Martyr. ad* 30. *Novemb.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Oly foud'er uyt fijn graf fijn gevloeyd.

aangaat (*v*), dat 's jaarlijks op den dag van fijn Martelaarfchap uyt de Tombe van den H. *Andries* een feer wel-riekenden en koftelijken Oly plag te vloeyen, die meerder of minder zijnde, de fchaarsheyt of overvloed van het naaft-komende jaar betekende; en dat de fieken, met die Oly gefalft, genefen en herfteld wierden, dat, feg ik, laat ik aan het oordeel van den Lefer, om daar van te gelooven wat hem belieft: my aangaande, indien in die Hiftorie eenige grond van waarheyt is, fo geloof ik'er niet anders van, dan dat die koftelijke perfumen en falven, met welke fijn ligchaam, na dat hy was gekruyft, wierd gebalfemd, op fekere tijden dus uytwaaffemden en fweteden; dog ik moet bekennen, dat defe giffing geen plaats kan hebben, indien waar is 't gene mijn Schrijver daar by voegd, dat op fommige jaren die Olye foo overvloedig uytborft, dat fe tot het midden van de Kerk ftroomde.

Sijn ligchaam vervoert na Conftantinopolen.

Naderhand is fijn ligchaam door *Conftantinus de Groote* met groote pragt na Conftantinopolen (*x*) vervoerd, en in de groote Kerk aldaar, van hem ter eere der Apoftelen gebouwd, begraven. Wanneer nu eenige honderd jaren daar na die Kerk door den Keyfer *Juftinianus*, om fe te verbeteren, wierd afgebroken (*y*), wierd fijn ligchaam gevonden in een houten kift, en op fijn plaats weder ingefet.

Hefichy roem van Andreas.

IX. Ik fal de befchrijving van defen Apoftel afbreken met den deftigen roem, die een der Ouden hem geeft (*z*): „De H. *Andreas* was „de eerft-geboorene van het Choor der Apoftelen; de groote en voor-„name pylaar van de Kerk; een rotsfteen voor de rotsfteen (ὁ πρὸ πέτρου „πέτρος); het fundament van dat fundament; de eerfteling van het be-„ginfel; een roeper van andere, eer hy felfs geroepen was; hy predik-„te het Euangelium, dat nog niet geloofd of aangenomen wierd; hy „openbaarde en maakte fijn broeder dat leven bekend, welk hy felfs „nog niet volkomelijk geleerd had. So grooten rijkdom bragt hem die „eene vraag, *Meefter, waar woond gy?* toe, welk hy aanftonds uyt „de hem gegevene antwoord, in fijn gemoed ernftig overwogen, *Komt „en fiet*, gewaar wierd. Hoe zijt gy een Propheet geworden? Van waar „zijt gy fo bedreven? Wat is het, dat gy in *Petri* ooren dus doet „klinken (*Wy hebben gevonden*, &c.)? Waarom onderneemd gy hem „te omvatten, dien gy niet begrijpen kond? Hoe kan hy gevonden wor-„den, die overal tegenwoordig is? Maar hy wift wel wat hy feyde: „Wy hebben hem gevonden, dien *Adam* verloor, dien *Eva* verfmaad-„de, dien de wolken der fonden voor ons verborgen, en onfe overtre-„dingen tot die tijd toe van ons vervreemd hadden, e. f. v. So dat onder alle de Apoftelen onfes Heeren de H. *Andreas* in dat opfigt de eer had van de eerfte prediker des Euangeliums te zijn.

(*v*) *De Glor. Martyr. lib.* 1. *cap.* 31. *p.* 37. (*x*) *Hieron. adv. Vigil. p.* 122. *Tom.* 2 (*y*) *Procop. de ædif. Juftin. lib.* 1. (*z*) *Hefych. Presb. Hierofol. apud. Phot. Cod.* 269. *col.* 1488.

Eynde van 't leven des Apoftels ANDREAS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. JACOBUS
DE GROOTE.

INHOUD.

De H. Jacobus *waarom bygenaamd* de Groote. *Sijn landschap en magen. Hoe hy* Christus *bestond. Sijn handel en levens-wijs. Onse Heer in een handwerk opgevoed. Eens Christens schoolmeesters snedig antwoord aan* Libanius. *Hy wierd geroepen tot een Discipel, en was bereydwillig* Christus *te volgen. Hy word tot de bediening van een Apostel verkoren, en geniet bysondere gunsten van* Christus. *Waarom onse Heer maar eenige weynige van de Apostelen uytkoor, om van eenige bysonderheden sijnes levens getuygen te zijn. Een nieuwe naam hem by sijn verkiesing tot het Apostelschap gegeven. Hy en sijn broeder* Boanerges *genaamd, en waarom. Hun yverige en voortvarende gesteltenis. Hun eersugt, om aan* Christi *regter en slinkerhand te sitten in sijn Koninkrijk, en vermetele belofte van te willen lijden. Dit wierd qualijk opgenomen van de andere. Onses Saligmakers redenering over de natuur van den staat des Euangeliums. Waar hy na* Christi *hemelvaart predikte. De historie van sijn gaan na* Spanjen *verworpen.* Herodes Agrippa *in de gunst der Roomsche Keysers. De uytbeelding van desselfs inborst. Sijn yver voor de Wet van* Moses. *Hy velt het dood-vonnis over den* H. Jacobus. *De schielijke bekeering van sijn beschuldiger, wanneer hy tot het martelaarschap wierd uytgeleyd. Hunner beyder onthoofding. De Goddelijke regtveerdigheyt vervolgde* Herodes. *Desselfs pragt en verwaantheyt te* Cesareën. *Desselfs rampsalige dood. De historie van het vervoeren van* Jacobi *ligchaam na* Compostella *in* Spanjen, *en de wonderen, die men aldaar voorgeeft gedaan te worden.*

I. DE H. *Jacobus*, by-genaamd *de Groote*, of wegens sijne jaren, als zijnde vry ouder dan de andere, of ter oorsaak van eenige bysondere hem van onsen Heer bewesen eer en gunst, was een Galileër, gebooren waarschijnlijk, of tot Capernaum, of tot Bethsaïda, en een van *Petri* makkers in het vissen. Hy was de Soon van *Zebdai*, of *Zebedeus* (*a*), en na allen schijn de selve, welken de Joden in hunnen Talmud, רבי יעקב בר זבדי *Rabbi Jacobus, of Jacob de soon van Zebedeus noemden*, die ook een visscher was, en verscheyden knegten in dat werk gebruykte (een omstandigheyt, die wy van niemand anders vinden aangetekend), welk genoegsaam te kennen geeft, dat hy in dat handwerk en stijl van leven wat meer was dan andere, ἐπίσημος τῶν ἐν Γαλιλαίᾳ μετοικούντων Ἀνδρῶν, gelijk hem *Nicephorus* beschrijft (*b*).

Jacobi benaming.

Landschap.

Was een Soon van Zebedeus.

De

(*a*) *Marc.* 1. 20. (*b*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 3. *p.* 135.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en van Maria Salome.

De naam van ſijn Moeder was *Maria*, by-genaamd *Salome*, eerſt, gelijk een oud Arabiſch ſchrijver (*c*) ſeyd, genoemd *Taviphilja*, die een

Welker maagſchap word getoond.

dogter, gelijk waarſchijnlijkſt is, niet de vrouw van *Cleopas*, en een ſuſter van *Maria* de Moeder onſes Heeren was, niet haar eygen ſuſter, alsmen ſeyd (alſo de geſegende maagd, na alle waarſchijnlijkheyt, een eenige dogter was) maar haar naaſte nigt, die, volgens de gewoonte en 't gebruyk der Joden, (welke alle ſo na-beſtaande gewoon waren den naam van

En was alſo Jacobus van Chriſti na maagſchap.

broeders en ſuſters te geven) haar ſuſter genaamd wierd: uyt welken hoofde hy de eer had van onſen Saligmaker ſelfs na den bloede na te beſtaan.

Jacobi opvoeding.

Hy wierd opgevoed in het viſſchers ambagt. „Geen „werk, wanneer het maar eerlijk is en iemand kan beſig houden, is te „gering: ook mag het niet voor oneerlijk en ſchandelijk gehouden wor-

Geen ambagt te ſlegt uyt aanmerking van Chriſtus,

„den, wanneer men ſig verbeeld, dat onſe Heer ſelfs, de Soone Gods, ſig ſo verre vernederde, dat hy niet alleen, ſo men meende, de ſoon wierd van een Timmerman, maar ſo lang hy onbekend was, en een afgeſonderd leven leydde, in 't ambagt van ſijn vader was, ſo dat hy ſig niet enkelijk aan overdenkingen en hemelſche beſchouwingen overgaf, of van allen ommegang in de wereld onttrok, en in de eenſaamheyt, als een Heremyt, of kluyſenaar ſig verbergde, maar in een werkſamen levens-loop

die een Soon was van een timmerman, en ſelfs timmerde.

beſig hield, doende het werk van een Timmerman (*d*) (en wel byſonderlijk, na het ons een der Ouden (*e*) verhaald, ploegenen jokken makende) welk de Heylige Hiſtorie ons niet alleen klaarlijk te kennen geeft, maar van alle Oude ſchrijvers in de Kerk word vaſt geſteld (*f*), en by ouds ſo bekend was, dat het veeltijds den Chriſtenen door de Heydenen tegengeworpen en verweten wierd. Hier uyt ontſtond dat ſnedig en ſcherp

Snedig beſcheyd daar over van een ſchoolmeeſter aan Libanius gegeven.

antwoord (*g*) van een Chriſten ſchoolmeeſter aan den befaamden redenaar Libanius te Antiochien; want deſe, ten tijde als *Julianus* in ſijn veldtogt na Perſien opgetrokken was (daar hy omquam) dien meeſter ſpottelijk vragende: *Wat de ſoon van den Timmerman nu al deed?* kreeg tot antwoord, dat de groote maker van de wereld, dien hy ſchimpelijk den Soon des Timmermans had genoemd, een dood-kiſt voor ſijn Meeſter *Julianus* maakte: waar op volgde, dat'er aanſtonds de boodſchap van deſſelfs dood quam. Maar dit alleen in 't voor-by-gaan.

Jacobus word geroepen tot een Diſcipel.

II. De H. *Jacobus* was dan beſig in ſijns vaders handwerk, niet verdrietig om dat het ſulken geringen ambagt, of moedeloos, om dat'er ſo veel werk aan vaſt was, en (gelijk dog den ſegen van den hemel meeſt altijd komt over menſchen, die op een goeden weg eerlijk en neerſtig wandelen) daar in doende zijnde, quam onſe Saligmaker (*h*) aan de zee van Galileën, die hem en ſijn broeder in het ſchip ſag, en hen beyde tot ſijne Diſcipelen riep, met welke woorden een Goddelijke kragt vergeſelſchapt ging, ſo dat ſy deſelve niet ſo ras hoorden, of ſy waren ſe gehoorſaam, verlieten alles met blijdſchap en volgden hem. Sy betwiſ-

Verlaat daar op alles, en volgd Chriſtus.

teden ſijn bevel niet: ſy trokken 't geen hy beloofde niet in twijfel: ſy bekommerden ſig niet, om op al 't geen dees hun onderneming konde volgen, of op de moeyelijkheden en gevaren, die'er aan ſulken bediening

(*c*) *Apud Kirſten. de vita quatuor Euangel. p.* 47. (*d*) *Mar.* 6. 3. en *Matt.* 13. 55. (*e*) Τέκτων νομιζόμενος· ταῦτα γὰρ τὰ τεκτονικὰ ἔργα εἰργάζετο ἐν ἀνθρώποις ὤν, ἄροτρα καὶ ζύγα· διὰ τούτων καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σύμβολα διδάσκων, καὶ ἐνεργῆ βίον. *Juſt. Mart. dial. cum Tryph. p.* 316. (*f*) Κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῖς γονεῦσιν ὑποτασσόμενος, ἅπαντα πόνον σωματικὸν πράως καὶ εὐπειθῶς συνδιέφερεν. Ἄνθρωποι γὰρ ὄντες δίκαιοι μὲν καὶ εὐσεβεῖς, πένητες δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων οὐκ εὔποροι &c. πάντως καὶ τῷ συνδιαφέρειν τοὺς πόνους τὴν εὐπείθειαν ἐπιδείκνυτο. *Baſil. Conſtit. Monaſt. c.* 4. *p.* 764. *Tom.* 2. *Vide Hilar. in Matt. cap.* 4. (*g*) *Theodor. hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 18. *p.* 105 (*h*) *Matt.* 4. 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ning souden vast zijn, te denken, maar gaven sig veerdig over tot allen dienst, daar toe hy hen mogt willen gebruyken; en dese gewillige gehoorsaamheyt was te merkelijker, doordien sy hunnen ouden vader in het schip verlieten, daar wy elders andere vinden henselven van so spoedig *Christum* na te volgen verontschuldigen, onder voorwendsel van hun vader te moeten gaan begraven (*i*), of hun afscheyd van die in hun huys waren, te nemen. Geene sulke gemeene en ongenoegsame voorwendselen konden der Apostelen voornemen stremmen; sy stapten alle swarigheden en bedenkingen over, en verlieten hun tegenwoordig voordeel en maagschap. Seg niet dat het onnatuurlijk was, dat se hun vader, een oud man, en die hemselven niet wel helpen konde, verlieten: want behalven dat se knegten tot sijnen dienst by hem lieten, so is het geen wreedheyt ontrent onsen aardschen, maar gehoorsaamheyt aan onsen hemelschen Vader, den eenen te verlaten, om de roeping en aanmaning van den anderen in te volgen. Daar in segepraalde het geloof van *Abraham*, wanneer God hem geroepen had, om sijn maagschap en vaders huys te verlaten, om uyt te gaan, en te woonen in een vreemd land, niet wetende waar hy komen soude (*k*): ook is'er geen twijfel aan, of die *Zebedeus* selfs soude met onsen Saligmaker zijn gegaan, ten ware sijne hooge jaren hem belet hadden sulken omswervenden en moeyelijken levens-loop aan te veerden. Dog, hoewel sy hem voor die tijd verlieten, so is het niet buyten reden te gelooven, dat sy hem de Leere van den *Messias*, en de blijde boodschap van de saligmaking hebben bekend gemaakt: te meer, om dat wy vinden, dat hunne moeder *Salome*, so een hertelijke vriendinne, en geduurige navolgster onses Saligmakers geweest is; welk egter, indien wy de rekening van sekeren Schrijver (*l*) daar van goed keuren, niet eer van haar geschiedde, voor dat haar man, die niet lang na die boven gemelde roeping, immers voor de tijd dat onsen Saligmaker stierf, overleden was.

Daar in geen onnatuurlijkheyt ontrent hun vader was.

III. Het was niet lang daar na dat hy van een ordinair Discipel tot het ampt van een Apostel geroepen, en met eenige blijken van gunst boven de andere Apostelen vereerd wierd, zijnde een van de drie, die onse Heer gemeenlijk verkoor, om tot de geheymer voorvallen en bedrijven sijnes levens, daar de andere van wierden uytgesllooten, toe te laten. Dus wierd hy met sijn broeder *Johannes* en *Petrus* mede-genomen, als *Christus* op een wonderdadige wijse de dogter van *Jairus* uyt den dooden opwekte (*m*); toegelaten tot het aanschouwen van *Christi* heerlijke verandering op den berg, en het aanhooren van de redenen tusschen *Christus* en die twee Gesanten uyt den hemel voorgevallen (*n*); en met hem verder in den hof geleyd, om den swaren strijd, die de Heere *Jesus*, tot een voorbereyding van sijn verder lijden, ondergaan soude, aan te schouwen (*o*). Waarom nu onse Saligmaker dese drie Apostelen meer dan de andere dese bysondere gunsten bewees, valt niet ligt te seggen, hoewel het seker is, dat onse Heer, die alle sijne daden na de beginselen van de grootste wijsheyt en reden bestierde, daar toe wijse en bysondere redenen gehad heeft; 't zy dat dese drie van hem, om solemneeler en nader Getuygen van die bysondere voorvallen te wesen dan andere, waren afgesondert, op dat se daar door tot sommige deelen van hun Apostelschap dienstiger en voordeeliger ontrent andere souden worden gemaakt, of ook wel om hen die merkelijker soort van lijden en martelaarschap, dan andere, souden ondergaan, tegen het lijden te beter te bereyden en te versterken.

Jacobus wordeen Apostel,

en boven andere begunstigt.

De reden onderlogt.

(*i*) *Luc.* 9. 59–61. (*k*) *Gen.* 12. 1-4. en *Heb.* 11. 8. (*l*) *Zachar. Chrysopol. Comm. in concord. Euang.* p. 111. (*m*) *Marc.* 5. 37. (*n*) *Matt.* 17. 1. &c. (*o*) *ibid.* 26. 37. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Der drie Apostelen namen verandert. IV. Ook was het geen kleyne blijk van bysondere eer, die onse Heer die drie Apostelen bewees, dat hy hen, tot het Apostelschap beroepende, een nieuwen (by hunnen eygen) naam gaf. Een saak by ouds niet ongewoon; want God, willende eenige personen tot groote en bysondere bedieningen afsonderen, heeft deselve meer dan eens nieuwe namen gegeven, gelijk hy deed aan *Abraham* en *Jacob*; ja selfs hadden ook de Heydenen die gewoonte, gelijk ons, al hadden wy geen andere bewijsen, uyt de voorbeelden blijkt, die wy daar van in de Schriftuur hebben, als van *Pharao*, die *Joseph*, wanneer hy hem tot het Stadhouderschap over Egypten verhoogde, een nieuwen naam gaf; en van *Nebucadnezar*, die 't selve deed aan *Daniel* en sijne medgesellen. Dus dan deed ook onse Heer in de verkiesing van dese drie Apostelen: *aan Simon gaf hy den toenaam van Petrus, en aan Jacobus den sone Zebedei, en Johannes den naam van Boanerges, het welk is, sonen des donders* (p). Wat onse Saligmaker met dese benamingen eygentlijk beoogde, is ligter te gissen, dan seker te seggen. Sommige (q) oordeelen dat hen die laatste gegeven wierd, om dat se op den berg tegenwoordig waren (r), wanneer *een stemme uyt de wolke quam*, die seyde: *Dese is mijn geliefde Soon*, e.s.v. gelijk dan op een andere tijd, wanneer diergelijk gebeurde, het volk riep, *dat het een donderslag was* (s). Maar behalven dat dese reden in haar selfs mager en van geen gewigt is, so moest volgen, dat die naam aan *Petrus*, als die'er nevens hen tegenwoordig was, so wel als aan hen moest gegeven zijn. Andere meenen dat sulks geschied zy om hun helder en vrymoedig prediken van de Christelijke Religie aan de wereld (t), so dat sy geen dreygementen vreesden, nog door tegenstand moedeloos wierden, maar voort gingen, om te donderen in de ooren van de sorgeloose en slaperige wereld, en de conscientien der menschen wakker te maken, met de ernst en kragt hunner predikatien, als een donder, die *Gods stemme* genoemd, en beschreven word *met kragt* te zijn, *de woestijne te doen beven, en de Cederen Libanons te verbreken* (v): of, dat het siende op de leere die sy overleverden, beduydde, dat sy de groote verborgentheden en bespiegelingen des Euangeliums met kragtiger uytdrukkingen dan andere souden voorstellen, welk *Theophylactus* (x) dus uytdrukt: υἱοὺς δὲ βροντῆς ὀνομάζει τοὺς τοῦ Ζεβεδαίου, ὡς μεγαλοκήρυκας καὶ θεολογικωτάτους, dat is, *hy noemd de sonen Zebedei sonen des donders, als de groote predikers en de uytstekendste godsgeleerden*, welk hoe het van onsen H. *Jacobus* zy waar geweest, meld ons de Schriftuur geheel niet van, maar 't is sekerlijk bewaarheyt in desselfs Broeder *Johannes*, wiens Euangelium so vol hooge uytdrukkingen en diepe verborgentheden des Euangeliums van *Christi* Godheyt, eeuwig bestaan, e.s.v. is, dat hy van de Oude doorgaans geseyd word niet so seer te spreken, als te donderen. Dog 't is waarschijnlijk, dat die uytdrukking niet anders betekend, dan dat sy in 't gemeen souden zijn eerste en uytstekende bediende in die nieuwe vertooning en toestand der saken, het invoeren van het Euangelium, of bedeeling desselfs, die genoemd word *een stem die hemel en aarde beweegd* (y), welke beweging in het Hebreeusch by den Propheet *Haggai* (z) door מרעש uytgedrukt een

Sulke verandering was van ouds niet ongewoon.

De naam Boanerges waarom gegeven.

Giffingen der Ouden,

en van den Schrijver.

(p) *Marc.* 3. 16, 17. (q) *Hieron. Comm. in Marc.* 3. *p.* 92. *Tom.* 9. *Gaudent. Brix. Tract.* 1. *de Lect. Euang. seu, in ordine*, 8. (r) *Matt.* 17. 5. (s) *Joh.* 12. 29. (t) *Filios Zebedai Boanerges, hoc est, filios tonitrui vocat, siquidem divina eorum prædicatio magnum quendam & illustrem sonitum per terrarum Orbem datura erat. Vict. Antioch. Comment. in Marc.* 2. (v) *Psalm.* 29. 3, 5, 8. (x) *Comment. in Marc.* 3. *p.* 205. (y) *Heb.* 12. 26. (z) *Hagg.* 2. 7. *ubi.* מרעש *tremere faciam:* Ik sal doen beven. En daarom בני רעש *filii commotionis, seu magnæ concussionis*, is, sonen van beweging, en groote schudding.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

een beving betekend, en door een aardbeving, of een sterke beweging desselfs, met een geluyd, den donder gelijk, vergeselschapt, word overgezet.

V. Maar wat ook hier van zy of niet, ik twijfel geensins, of onse Heer sag door die benaming op de drift en vrypostigheyt deser twee broeders, die voortvarender en heeter van inborst dan andere Apostelen schijnen geweest te zijn daar van ons in het Euangelium (*a*) een merkelijk blijk voorkomt: *Onse Heer sijn aangesigt gerigt hebbende om na Jerusalem te reysen, sond* eenige sijner *Discipelen voor uyt*, als fouriers, *om hem plaats te bereyden*; dese *komende in een dorp der Samaritanen*, wierden onbeleefdelijk bejegend, en *het verblijf aldaar hen geweygerd;* waarschijnlijk ter oorsaak van den ouden en ingewortelden haat, die'er tusschen de Samaritanen en de Joden was, en bysonder nu, om dat onse Saligmaker den berg Gerizim (daar hun solemneele plaats, en gelijk als de stapel van hun Godsdienst was) scheen te versmaden, doordien hy den selven voor-by ging, om tot *Jerusalem* te gaan aanbidden, waar uyt sy dan na allen schijn oorsaak opvatteden, om hem die gemeene beleeftheyt en bejegening, die men alle reysigers verschuldigd is, te weygeren. Over dit stuk van onbeleeftheyt en ongevoeligheyt waren de H. *Jacobus* en sijn broeder aanstonds so geraakt, dat sy hun Meester quamen vragen, of sy, gelijk *Elias* eertijds had gedaan, niet bidden mogten, *dat vyer van den hemel nederdaalde, en die onbeleefde en onherbergsame verslonde.* „So genegen is de mensch, op elke beuse„ling ten hemel te roepen, om de buytensporigheden van hunne onre„delijke en onmatige driften ten dienst te staan. Maar onse Heer bestrafte hun yver, en seyde hen; Dat se de saak geheel verkeerd opvatteden; dat sijne Discipelen en navolgers van sulken gesteltenis en inborst niet waren; dat sulks met den aart en 't oogmerk van de Euangelische bedeeling niet over-een quam; dat hy in de wereld gekomen was, om een suyverder, vriendelijker, en aangenamer insetting, dan'er onder het Oude Testament ten tijde van *Moses* en *Elias* was, in te voeren: *De Sone des menschen*, seyd hy, *en is niet gekomen, om der menschen sielen te bederven, maar te behouden.*

Die voornamelijk wijst op hun forsen inborst.

Daar van een blijk word bygebragt;

VI. Niet lang daar na reysde de Heer *Jesus* voor sijn lijden na Jerusalem, en seyde hen al gaande, om de gemoederen der Apostelen met de gedagten van sijn dood en het scheyden van hen, te besetten, wat hy al soude lijden, en dat hy egter na dat alles wederom soude opstaan (*b*). Maar de Apostelen, hebbende groote gedagten en verwagting van een wereldsche magt en alleen-heersching, verstonden niet wel 't geen hy hen daar van seyde. *Jacobus* en sijn broeder ondertusschen vast stellende, dat de opstanding, daar hy van sprak, de tijd soude zijn, op welke hy sijn heerschappy en gebied soude aanvaarden, deden door hun moeder *Salome* hem een versoek doen (*c*). Sy, waarschijnlijk reeds steunende op haar maagschap met *Christus*, en herrinnerende des Saligmakers belofte aan sijne Apostelen (*d*), *dat sy op twaalf troonen sitten, en de twaalf geslagten Israels oordeelen souden*, en dat hy reeds hare twee sonen met sijn nader omgang, meer dan de andere, vereert had, hebbende met alle sedigheyt versogt hem te mogen spreken, begeerde van hem, dat, als hy sijn Koningrijk soude aanvaarden, en gaan besitten, hare twee sonen *Jacobus* en *Johannes* naast hem de voornaamste plaatsen van eer en aansien hebben mogten, *sittende d'een aan sijn regter, en d'ander aan sijn slinkerhand*, gelijk als de hoofden van *Juda* en *Joseph* de eerste plaatsen onder de Overste der stammen by de Joodse Natie hadden.

Gelijk ook uyt hun eysch door hun Moeder aan Jesus gedaan.

(*a*) *Luc.* 9. 51--56. (*b*) *ibid.* 18. 31--34. (*c*) *Matt.* 20. 20, &c. (*d*) *ibid.* 19. 28.

Die van de Saligmaker word beantwoord.

den. Onſe Heer wend daar op ſijn reden tot die twee Apoſtelen, op welker ingeven hy wiſt dat hun moeder tot hem gekomen was, en ſeyde hen, dat ſy de natuur van ſijn Koningrijk geheel niet wel bevatteden, gemerkt het ſelve niet in een uyterlijke pragt en heerſchappy, maar in een inwendig leven en kragt beſtond; dat de hoogſte plaats in het ſelve ſoude zijn, geen arbeyd of moeyte te ontſien, en de grootſte gevaren en pijnen uyt te ſtaan; dat ſy wel ſouden doen, indien ſy overleg maakten, of ſy wel ſouden konnen lijden 't geen hy lijden ſoude, *drinken den drinkbeker, dien hy ſoude drinken; en met den doop gedoopt worden, waar mede hy* eerlang in ſijn bloed *ſoude gedoopt worden.* Onſe Apoſtelen waren nog van hun eerſugt niet geneſen, maar 't zy dat ſy de kragt van *Chriſti* redeneering niet verſtonden, of te onbedagt op hun eygen kragten ſteunden, gaven hem tot antwoord, *Dat ſy dat alles konden doen.* Maar hy, wien de goedheyt van ſijn natuur altijd der menſchen, ja ſelfs ſijner grootſte vyanden, woorden en daden, ten beſte deed uytleggen, nam geen gelegentheyt, om hen over hunne haaſtige en onbeſonnene antwoord ten eerſten en ſcherp te beſtraffen, maar hun voorbarig ſpreken van het lijden opvattende, ſeyde hen, dat, wat het lijden aangaat, ſy ſo wel als hy ſouden lijden (gelijk wy het ook ſo vinden geſchied te zijn, alſo *Jacobus* eyndelijk een geweldigen dood ſtierf, en *Johannes* groote rampen en ſmerten, en, indien wy *Chryſoſtomus* en *Theophylactus* mogen geloof geven, het martel-lot ſelfs uytgeſtaan heeft; hoewel andere, die de eerſte tijden nader geweeſt zijn, ons verſekeren, dat hy een natuurlijken dood geſtorven is), maar wat eenige byſondere eer en weerdigheyt raakte, hy door geen abſolute en volſtrekte gunſte van hem daar in anders wilde ordonneren, dan na de regelen en het voorſchrift, die hy van ſijn Vader ontfangen had. Dit eerſugtig verſoek der ſonen *Zebedei* was de andere Apoſtelen een aanſtoot, en wierd van hen *qualijk opgenomen (e).* Maar onſe Heer, om hen neder te ſetten, begonde met hen te redeneeren over de natuur van den ſtaat des Euangeliums, dat het daar in niet was, gelijk in de Koningrijken en Vorſtendommen der wereld, daar de Groote onderdanigheyt, dienſt en trouwe ontfangen van de geene die onder hen ſtaan, maar dat in ſijnen dienſt nederigheyt en onderwerping de weg tot eere was, en dat hy, die de grootſte ſwarigheden uytſtaat, en de mildadigſte is, ſoude de grootſte zijn, gemerkt men aldaar de voor-rang afmeet na dat iemand yverig is, en ſig tot de minſte dienſten ten beſte van der menſchen ſielen gewillig over geeft; welk egter niet meer was, dan hy door ſijn eygen voorbeeld hen ten overvloed geleerd had, *als zijnde in de wereld gekomen, niet om* ſelfs met een pragtigen toeſtel van ſtaat en heerlijkheyt *gedient te worden, maar om andere te dienen, en ſijn ſiele* (en leven) te geven *tot een randſoen voor veele (f).* Door die reden nu waayde die ſtorm over, en hunne uytſpoorige driften en onluſten begonden te beſadigen, en te ſtillen.

Met voorſegging, wat hen overkomen ſoude.

De Apoſtelen namen gemelden eyſch qualijk.

Dog worden door Christus tot bedaren gebragt.

VII. Wat den H. *Jacobus* na onſes Saligmakers hemel-vaert heeft gedaan, word ons nog in de Heylige nog in de Kerkelijke Geſchiedboeken ſeker verhaald. *Sophroniſcus* wil *(g)*, dat hy gepredikt heeft tot de verſtroyde Joden, waar door hy ſekerlijk die verſtroying verſtaat, die de bekeerde Joden na de dood van *Stephanus* overquam *(h)*. De Spaanſe Schrijvers houden doorgaans ſtaande, dat hy alom in Judea en Samaria het Euangelium gepredikt hebbende, na de dood van Ste-

Jacobi reyſen onſeker.

Byſonder na Spanjen, die onderſogt,

(e) *Matt.* 20. 24, &c. (f) *ibid.* 20. 28. (g) *Apud Hieron. de Script. Eccleſ. in Jacob.* (h) *Act.* 8. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Stephanus gekomen is na het Westen, en bysonderlijk in Spanjen, (sommige voegen'er Britannien en Yrland by) (*i*), alwaar hy de Christen Religie soude geplant, eenige uytgekorene Discipelen de voltrekking van 't geen door hem begonnen was, aanbevolen hebben, en daar van daan ten laatsten na Jerusalem weder gekeerd zijn. Dog hier van doen sig geene voetstappen by eenige oude Schrijvers vroeger op dan in het midden van de eeuwen der Kerke des Nieuwen Testaments, daar sulks gemeld word van *Isidoris* (*k*), in het *Brevier van Toledo* (*l*), en het Arabisch Boek van *Anastasius*, Patriarch van Antiochien (*m*), over het lijden der Martelaars, gelijk ook by eenige andere na hem. Ja *Baronius* selfs (*n*), hoewel hy dat verhaal so aangenaam en aannemelijk poogd te maken, als hem mogelijk was, en het gene daar kan worden tegen geworpen soekt te beantwoorden, bekend egter ten laatsten, dat hy dat enkelijk gedaan had, om te toonen, dat het geen onmogelijke saak, nog so wanschapen en uytsporig verdigtsel was, als'er sommige van maakten; en elders (*o*) loochend hy het plat uyt, en verwerpt het t'eenemaal. 't Konde ook niet anders wesen, of hy moest sien, dat de kortheyt van des Apostels leven, het by malkanderen blyven der Apostelen tot Jerusalem, selfs na het verstroyen der andere Christenen, en de waarschijnlijkheyt dat de Apostelen eenige jaren na onses Heeren hemelvaart niet buyten de palen van Judea gegaan zijn, geensins met sulken moeyelijken en langen reys, en de tijd, die hy in die gewesten soude moeten geweest zijn, over-een te brengen was. Weshalven het veyligst is sijn bediening binnen Judea, en de daar aan grensende Landen te bepalen, en hem te Jerusalem, daar wy hem sekerlijk vinden, te soeken.

en tegen gesproken wort.

VIII. *Herodes Agrippa*, soon van *Aristobulus*, en soons soon van *Herodes* de *Groote* (onder welken *Christus* geboren was) was grootelijks begunstigd van den laatstgewesen Keyser *Caligula*, en stond niet minder in de gunst van desselfs nasaat *Claudius*, die 't geen door sijn Voorsaat hem gegeven was bevestigde, en'er byvoegde de overige deelen van sijn Groot-vaders gebied, Judea, Samaria en Abylene. *Claudius* nu in 't volle besit van het Keyserrijk zijnde, vertrok *Herodes* van Romen, om het nieuw-verkregen Koningrijk te gaan aanvaarden, en op alles ordre te stellen; een Vorst die dapper en moedig, wijs en omsigtig, en in alle konsten van beleeftheyt ongemeen bedreven was; een Vorst, die de bequaamheyt had, om vyanden te bevrienden, en 't misnoegen van den Keyser te versagten, of te ontgaan (getuyge daar van is sijn loos en snedig middel om *Caligula's* gunst te winnen, dat hy den Joden gebood (*p*) hem voor een God te houden) en, uyt wat hoek ook de wind mogt waayen, altijd wist sijn oogwit te bereyken; een Vorst, die gemeensaam en spraaksaam, dog voornamelijk ἐτήρει καθαρῶς τὰ πάτρια (*q*), een groot yveraar voor den Joodsen Godsdienst was, en nauwkeurig de Wet van *Moses* onderhield, so dat hy hemselven wagtte van alle onreynigheden na de Wet, en geen dag liet voor-by gaan, dat hy sig selven by het offeren niet vertoonde. Dese nu willende sig selven by het intreden van sijn heerschappy in de gunste van het

Herodes Agrippa in 's Keysers gunst.

En bevordert.

Sijn hoedanigheyt.

Vervolgt de Christenen.

(*i*) *Pseudo-Dextr. Chronic. Vincent. Bellova. Spec. historial. lib. 8. c. 7.* (*k*) *De vit. & obit. SS. utriusq. Test. c. 72.* (*l*) *Breviar. Tol. instit. S. Isidori.* (*m*) *Apud Marian. de adv. Jac. in Hisp. c. 7. p. 11. sed ex fide aliorum.* (*n*) *In not. ad Martyrol. ad 25. Jul. p. 452. vid. Orat. Roder. Archiep. Tol. in not. G. Loays. ad decret. Gund. Tom. 4. Concil. p. 548, 549.* (*o*) *Ad ann. 816. num. 69. 70. Tom. 9.* (*p*) *Vide Epist. ejus ad Cajum Imper. apud Phil. de Legat. ad Cajum, p. 1031. & seqq.* (*q*) *Joseph. antiq. Jud. lib. 19. c. 7. p. 677.*

het volk wikkelen, en door eygen yver en neyging gedreven, ſag daar geen beter middel toe, dan door het overvallen der Chriſtenen, een ſoort van menſchen, die hy wiſt, als een nieuw opgekomene ſecte, en welker Religie *Moſis* inſtellingen genoegſaam uytdaagde, den Joden ongemeen hatelijk te zijn. Met dat oogmerk verwekte hy een vervolging: maar helaas! 't gemeene volk was te geringen offer voor ſijn woede, yver, en oogmerk om de Joden te behagen, en daarom ſogt hy een vetter en aanſienlijker offer op. 't Was ontrent die tijd, dat de H. *Jacobus*, volgens ſijn driftige en voortvarende inborſt, de Joden vrymoedig beſtrafte, en de waarheyt en voortreflijkheyt der Chriſtelijke Religie dapper voorſtond, en daar door een bequaam voorwerp van ſijn wreedheyt wierd. Hy beval dan *Jacobus* te vatten, en gevangen te ſetten, en het vonnis des doods over hem te vellen (r); welk ingevolgd zijnde, wierd hy na de plaats ſijns martelaarſchaps uytgeleyd: dog onderwegen gebeurde het (s), dat de Soldaat of Officier, die hem voor de regtbank had bewaard, of liever de aanklager van hem, gelijk *Suidas* ons ſeyd (t), door de ongemeene kloekmoedigheyt en ſtandvaſtigheyt van *Jacobus*, ten tijde van ſijn onderſoek getoond, overtuygd, berouw kreeg van 't geen hy had gedaan, voor des Apoſtels voeten neder viel, en om vergiffenis bad van 't geen hy tot ſijnen laſte geſegt had. De heylige man, daar over eenigſins verbaaſt, hefte hem op, omhelsde en kuſte hem. *Vrede*, ſeyde hy, *mijn ſoon, vrede ſy met u, en u quaad ſy u vergeven*; die daar op aanſtonds voor allen bekende een Chriſten te zijn, en alſo nevens *Jacobus* onthoofd wierd. Dus ſtierf de H. *Jacobus*, de eerſte Martelaar onder de Apoſtelen; de eerſte die onder hen die kroon won, blymoedig den drink-beker, van welke hy voor lang ſijn Meeſter geſeyd had te willen drinken, opvattende.

En doet Jacobus dooden.

Een ſijner aanklagers had berouw en wort met hem onthoofd.

IX. Maar de Goddelijke wraak, die noyt ſlaapt, liet de dood van deſen onnoſelen en regtveerdigen man niet lang ongewroken, waar van, hoewel het de H. *Lucas* maar met weynige woorden voorſteld (v), *Joſephus*, die, te dier tijd ſeven of agt jaren oud zijnde, het ſelve konde heugen, de Hiſtorie met alle hare omſtandigheden, niet veel van 't geen de H. Hiſtorie-ſchrijver ſeyd, verſchillende, ophaald (x). Niet lang na de marteliſatie van den H. *Jacobus*, trok *Herodes*, den oorlog tegen de Tyriers en Sidoniers in 't hoofd hebbende, na Ceſareen. Daar zijnde, deed hy uytroepen, dat'er ter eeren van den Keyſer vertooningen en ſpeelen ſouden aangeſtelt worden, waar toe al den Adel daar ontrent derwaarts quam. Des volgenden daags, vroeg in den morgenſtond, vertoonde hy hemſelven op het Schouw-burg, om tot het volk te ſpreken, bekleed zijnde met een rok, die met ſilver cierlijk en koſtelijk doorwrogt was, waar op de ſtralen van de opgaande Son in de oogen des volks (dat na de uyterlijke vertooning de grootheyt gewoon is af te meten) ſulken glans gaf, dat ſe alle met verwondering en eerbiedigheyt wierden ingenomen, en uytriepen (door vleyers, die het ophetten, buyten twijfel gaande gemaakt), dat het een god was dien ſe ſagen, en dat hy, die tot hen ſprak, wat meer dan een menſch moeſt zijn. Deſe godlooſe toejuyching nam *Herodes* aan ſonder eenig misnoegen te toonen, of te betuygen dat daar door het Opperſte Weſen verongelijkt wierd: maar een ſchielijk voorval veranderde deſe vertooning, en deed dat bly-ſpel een droevig en doodlijk eynde nemen: want opſiende,

Deſe doot wreekt God aan Herodes,

Hem in ſijn pragtige vertooning overvallende met ſwaarmoedigheyt, pijn en dood.

(r) *Act.* 12. 2. (s) *Clem. Alex. Hypotyp. lib.* 7. *apud Euſeb. lib.* 2. *c.* 9. *p.* 46. (t) *Suid. in voc.* Ἡρώδης. (v) *Act.* 12. 21, 22, 23. (x) *Antiquit. Jud. lib.* 19. *c.* 7. *pag.* 679.

ſiende, wierd hy boven ſijn hoofd, op een koorde, een Uyl (*y*) gewaar, (waarſchijnlijk ook een Engel, want ſo verhaald het de H. *Lucas*) die hy aanſtonds aanmerkte als een droevige boode van ſijn dood, gelijk ſe te vooren van ſijn voorſpoed en welſtand geweeſt was. Straks daar op beving hem een ongeneeslijke ſwaarmoedigheyt, en ſcherpe pijn in ſijne ingewanden, die buyten twijfel door de wormen (van welke de H. *Lucas* gewaagt), die hem knaagden en verteerden, veroorſaakt wierd: waar op hy, ſig tot de omſtanders wendende, uytriep; *Sie hier den god, over welken gy u verwondert, en u ſelven ten vollen van vleyery en valsheyt overtuygd: Sie my, dien gy even onſterfelijk noemde, door de wetten van het noodlot veroordeeld om te ſterven* (*z*). In ſijn Paleys gebragt zijnde, vermeerderden ſijne pijnen hand over hand, en, hoewel het volk jammerde en weende, vaſtede, en om ſijn leven en geſondheyt bad, maakte hy op den vijfden dag een eynde van ſijn leven. Maar om weder te keeren tot den H. *Jacobus*.

Het vervoeren van Jacobi ligchaam na Spanjen.

X. Gedood zijnde, ſeyd men, dat ſijn ligchaam een tweede reys na Spanjen gedaan heeft, daar men wil dat het nog ruſt. En ſeker, ik vind een breed verhaal van deſſelfs vervoering derwaards, meer dan voor ſes honderd jaren, ſeyd de uytgever, door een Monik van de Abdy *la Fleury* in Vrankrijk (*a*) beſchreven, welk hier op uyt komt: De Apoſtelen te Jeruſalem voorgenoomen hebbende *Cteſiphon* (dien ſe tot Biſſchop aanſtelden, en andere hem tot hulp byvoegden) na Spanjen te ſenden, namen deſe het ligchaam van den H. *Jacobus*, en gingen te ſcheep ſonder riemen, ſonder pyloot, en ſonder iemand, die hun reys beſtieren ſoude, hen enkelijk op de verdienſten van dien Apoſtel, wiens ligchaam ſy met haar voerden, verlatende. Na ſeven dagen varens quamen ſy in een haven van Spanjen. Daar geland zijnde, wierd hen het ligchaam ſchielijk ontrukt, en met vertooning van een ongemeen ligt uyt den hemel vervoerd, ſonder te weten werwaarts, tot de plaats van deſſelfs begravenis. Ongemeen ontſtelde het hen, gelijk gy kont denken, dat ſo grooten ſchat hen ontnomen was; maar op hun gebeden en tranen wierden ſy door een Engel geleyd tot de plaats daar de Apoſtel begraven was, twaalf mijlen land-waard in. Daar gekomen zijnde, gaven ſy ſig aan by een rijke Adelijke vrouw, *Luparia* genaamd, (die in die land-ſtreek veel goeds had, maar een ſterke afgoden-dienares was), biddende haar, dat hen mogte worden toegelaten het gebeente van den H. Apoſtel in haar gebied te begraven: dog die bejegende haar ſchimpelijk en veragtelijk met veele vloeken en verſweringen, en gebood hen verlof van den Koning des lands te gaan ſoeken, welk ſy deden; maar ſy wierden van hem met alle ſoort van woede en raſerny onthaald, en vervolgd, ter tijd toe dat hy dus doende om quam. Sy keerden dan weder na de Mevrouw in Gallicien, die ſy door veele wonderen, (byſonder het dooden van een draak, die in die land-ſtreek veel quaad deed) ten laatſten tot het Geloof bekeerden, die daar op hare beelden deed verbreken, de altaren om ver werpen, en haar eygen afgods-tempel gereynigd en geſuyverd hebbende, ter eeren van dien Apoſtel inwyde, waar door de Chriſtelijke Religie in die geheele land-

Een fabuleus verhaal daar van.

(*y*) *Hunc Joſephi locum laudans Euſebius, totam bubonis mentionem prætermittit, ejuſque loco* ἄγγελον *ſubſtituit: mente quidem piâ, at malâ fide.* (*x*) Ὁ Θεὸς ὑμῖν ἐγὼ ἤδη καταστρέφειν ἐπιτάττομαι τὸν βίον. παραχρῆμα τῆς εἱμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς ἐλεγχούσης. ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ᾽ ὑμῶν, ἤδη θανὼν ἀπάγομαι. *Joſeph. loc. cit.*
(*a*) *Comment. de tranſlat. S. Jacob. Apoſt. ap. Joan. à Boſc. Biblioth. Floriac. part. 2. p. 183. &c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

landſtreek de overhand kreeg, en over de afgodery ſegepraalde. Dit is het kort begrijp van dat verhaal, welk gy den naam van een *Roman*, of Hiſtorie kond geven, alſo ik het den Leſer niet verder wil doen gelooven, als hy ſelfs ſal goed vinden. Ik heb hier niet by te doen, dan dat het ligchaam van dien Apoſtel naderhand van *Iria Flavia* (deſſelfs eerſte ruſt-plaats) na Compoſtella gebragt is, hoewel een geleerd man (*b*) wil, dat het de ſelve plaats is, en dat de Hiſtorie beginnende geloof te krijgen, die plaats de naam *ad Jacobum Apoſtolum*, en naderhand *Giacomo Poſtolo* gegeven wierd, welk ten laatſten in die van *Compoſtella* veranderd is. Ik ſal den Leſer nog my ſelven niet vermoeyen, om op te halen, met hoe veel eerbied en plegtelijkheden de overblijfſelen van dien Apoſtel nog in onſen tijd gedient worden, en wat ongelooflijke wonderen aldaar geſeyd worden te geſchieden: immers 't is uyt dien hoofde dat *Baronius* (*c*) die plaats noemd het *groote Magaſijn van miraculen* die de geheele wereld bekend zijn, en daar uyt beſluyt, dat ſijn ligchaam ſekerlijk derwaarts vervoerd is. Wat my aangaat, ik ſoude, indien ik konde verſekerd zijn dat die wonderen aldaar waarlijk geſchieden, geen ſwarigheyt maken van ſijn gevoelen toe te ſtemmen.

Of Iria Flavia 't ſelve is met Compoſtella.

(*b*) *Iſa. Voſſ. Obſerv. in Pomp. Mel. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 231. (*c*) *Ad ann.* 816. *Num.* 72.

Eynde van 't leven van den H. JACOBUS, genaamd *de Groote.*

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Fol: 289.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN

VAN DEN

H. JOHANNES

INHOUD.

Johannis *geſlacht en maagſchap: Of hy Adelijk was. De byſondere gunſt hem door onſen Saligmaker beweſen. Van ſijn leggen in onſes Heeren ſchoot. Sijn ſtaan by het kruys. Onſen Heyland beveeld de geſegende Maagd aan ſijn ſorg. Hy was een nauw vriend van* Petrus. *Hoe lang hy te Jeruſalem woonde. Aſia was het landſchap voor ſijn Apoſtoliſche bediening. Hy plantte aldaar, en in andere plaatſen van het Ooſten de Chriſtelijke Religie. Hy wierd gevankelijk na Romen geſonden, en door bevel van* Domitianus *in een ketel met ſiedenden oly geſet. Wierd gebannen na Patmos. Vervoering of verplaatſing, wat ſoort van ſtraf.* Capitis diminutio *wat dat is. Hy ſchreef aldaar ſijn* Openbaring. *Sijn hand, waar mede hy die geſchreven heeft, ſou daar nog bewaard worden. Hy komt weder tot Epheſen, en ſteld order op de ſaken van die Provincie. Sijn hoogen ouderdom, en dood. Het voorgeven dat hy nog leefd waar uyt geſproten is. De overlevering, dat hy levendig in ſijn graf ging, en daar ſlaapt. Verſcheydene hebben haar voor den* H. Johannes *uytgegeven. Sijn ongehuuwden ſtaat. Onderſoek, of hy oyt getrouwt geweeſt zy. Sijn verwonderlijke liefde en goeddadigheyt, en ſijn ernſtige aanprijſing deſſelfs in ſijn laatſte levens-tijd. Sijn genegentheyt tot behoudenis van der menſchen ſielen. Steld hem ſelven in gevaar, om een ongebonden jongman tot bekeering te brengen. Sijn byſondere ſorg en toeſigt tegen Ketters en verleyders. Hy wil niet in 't geſelſchap van* Cerinthus *zijn.* Cerinthus *en deſſelfs grond-regelen beſchreven. Van de Ketterye van* Ebion. *Van de* Nicolaïten, *en hun oorſprong.* Nicolaus *de Diaken ſcheyd van ſijn vrouw. De ſlegte en vuyle grondregulen van deſſelfs voorgewende navolgers. De Schriften van den* H. Johannes. *Deſſelfs* Openbaring. *Het oordeel van de Alexandrynſe* Dionyſius *daar over, en van deſſelfs Autheur. Beweerd en beweſen dat die van den* H. Johannes *is. De reden waarom'er aangetwijfeld wierd. Wanneer en waar* Johannes *ſijn Euangelium ſchreef. Hoe hy hem ſelven daar toe bereyd, en wat hem daar toe bewogen heeft. Deſſelfs inhoud is van hooge ſtof, en vol verborgentheden. Heydenſe Wijsgeeren hebben ſig daar over verwonderd, en 't ſelve aangehaald. 't Is overgeſet in 't* Hebreeuwſch. *Van ſijn eerſte brief, en deſſelfs oogmerk. Van de tweede en derde, aan wien geſchreven, en waarom van ouds niet erkend. Van ſijn ſtijl en manier van ſchrijven. Sijne ſchriften ten hoogſten gepreſen van de oude Vaders.*

I. DE H. *Johannes* was een Galileër, de ſoon van *Zebedeus* en *Salome*, en alſo een broeder van den H. *Jacobus*, dog jonger, nevens welken hy in de viſch-handel was opgevoed. De H. *Hieronymus* (a) wil, dat hy wegens ſijn adel aanſienlijk

Johannes Ouders en broeders.

Of hy van Adel was.

(a) *Propter generis Nobilitatem notus erat Pontifici, & Judæorum inſidias non timebat, in tantum ut Petrum introduceret in Atrium, & ſtaret ſolus Apoſtolorum ante crucem, matremque ſalvatoris in ſua reciperet. Hieron. Epitaph. Marc. p. 119. Tom. 1.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sienlijk was, en daarom kennis aan den Hogen-priester had, en, als onsen Saligmaker voor den regter-stoel stond, ongemoeyd onder de Joden dersde verkeeren, *Petrus* in de saal des Hooge-priesters konde invoeren, van alle de Apostelen alleen by het kruycigen van *Christus* stond, en naderhand desselfs moeder dersde aannemen, en in sijn huys brengen. Maar de adeldom van sijn geslagt, en bysonder dat die sodanig soude geweest zijn, dat hy daar door so grooten agting by mannen van den hoogsten rang en staat, en so veel aansien konde verkrijgen, schijnt niet over-een te komen met de geringheyt van sijns vaders hand-werk, en 't besit van maar gemeene goederen: en wat sijn kennis aan den Hogen-priester aangaat, ik soude daar liever een ander reden van geven, bysonder indien 't verhaal van *Nicephorus* (*b*) waar is, dat hy even te voren 't geen van sijn vader in Galileen was nagelaten, aan *Annas* den Hogen-priester verkogt, en daar voor in Jerusalem ontrent den berg Sion een schoon huys gekogt had, en dat hy daar door aan den Hogen-priester bekend geworden was. Hy schijnt voor sijn komste tot *Christus* eenigen tijd een Discipel van *Johannes de Dooper* geweest te zijn, en was waarschijnlijk die andere Discipel, die by *Andreas* was (*c*), wanneer sy beyde den *Dooper*, om *Jesus* te volgen, verlieten, also hy de saak met alle omstandigheden bekleed, so nauw verhaald, maar uyt sedigheyt, gelijk ook in andere plaatsen van sijn Euangelium, sijn eygen naam verswijgd. Hy wierd van onsen Heer op een en de selve tijd als sijn broeder geroepen, eerst om een Discipel, en daar na om een Apostel te zijn, onder welke hy verre de jongste was, gelijk de Oude doorgaans versekeren, en sijn hoogen ouderdom, als hebbende ontrent seventig jaren na het lijden onses Saligmakers geleefd, schijnt te bewijsen.

Welk niet waarschijnlijk is.

Hoe hy aan kennis met den Hoge-priester quam.

Volgt eerst Johannes daar na Jesus.

Word desselfs Discipel en Apostel.

II. Van hem word in de heylige Historie niet veel anders gesegd, dan 't geen hem en sijn broeder t'samen raakt, en welk reets in 't leven van *Jacobus* is aangetekend. Hy was sijn Heer en Meester bysonder aangenaam, als zijnde *de Discipel, dien de Heere lief had* (*d*), dat is, met welken hy vryer en gemeensamer dan met de andere omging. Ja hy was niet alleen een van de drie, die onsen Saligmaker tot het aanschouwen van eenige bysonderheden in sijn leven toeliet, maar genoot bysondere vriendschap en gunst van hem: getuyge hier van is sijn leggen in onses Saligmakers schoot, by het eeten van het Pascha, also het de gewoonte van die tijden was in hunne maaltijden sodanig op bedden te leggen, dat de tweede met sijn hoofd in de schoot lag van hem, die voor hem lag: die aansienlijke plaats nu wierd niet gegeven aan iemand, die bejaarder was, maar aan onsen Apostel. Daar beneven, wanneer *Petrus* begeerig was te weten, wie van hen door onsen Saligmaker gemeend wierd, toen hy seyde, dat een van hen hem verraden soude, en dat selfs niet dersde vragen, gebruykte hy den H. *Johannes* (wiens gemeensaamheyt met *Christus* hem daar meerder vrymoedigheyt toe gaf) om sulks van onsen Heer te vernemen, die hem daar op te kennen gaf, dat het *Judas* was, dien hy door het noemen van den verrader in 't oog had. Dese gunst poogde de Apostel eenigsins met betooning van bysondere genegentheyt en stantvastigheyt ontrent onsen Saligmaker te beantwoorden, als hy, toen de andere vloden, hem by bleef: hy vlood wel op het eerste aanvallen in den hof agter de andere Apostelen; en 't is niet onwaarschijnlijk of sonder grond, dat hy, gelijk het de Oude be-

Bekend onder den naam van Discipel dien de Heere lief had.

Lag in des Saligmakers schoot.

Was daar tegen den Saligmaker getrouw.

(*b*) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 28. *p.* 104. & *lib.* 2. *c.* 3. *p.* 135. *ubi hæreditatem hanc Caiphæ venditam fuisse dicis.* (*c*) *Joh.* 1. ... (*d*) *ibid* 13. 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

bevatteden, was *die jongeling, die Jesum volgde, en een linnen kleed over sijn naakt lijf had, welk hy,* wanneer sy hem wilden grijpen, *verliet, en naakt van haar vlood* (e), en was na allen schijn het geen hy by het eeten van het Pascha had omgehangen (want men had daar byfondere kleding toe), die dan door sijns Meesters nakende verradery en lijden ten hoogsten ontsteld, sijne andere klederen vergeten had aan te doen, maar hem na den hof in dat selve gewaad, daar hy mede aan tafel gelegen had, volgde, te meer, alfo het nagt was, en daarom van hem of andere daar op niet gelet wierd. Maar hoewel hy, om het geweld te ontgaan dat hem te vreesen stond, toenmaals wegweek, egter quam hy niet lang daar na weder te rug, en sogt sijn Meester, ging onbeschroomd in de saal van den Hogen-priester, volgde onsen Heer allesinds waar hy te regt gesteld wierd, en wagtte hem op (en so veel wy'er van weten was hy de eenige die dat deed) by sijn dood-straf, in 't midden der wapenen en wagten, en in den grootsten drang sijner bitterste vyanden, daar hy hem erkende, gelijk hy ook van de Saligmaker erkend wierd. Hier stelde onse Heer door sijn laatste wil, aan het kruys gemaakt, hem tot opsiender en bewaarder van sijn Moeder, de gesegende Maagd: want (f) *Jesus siende sijne Moeder, en den Discipel, dien hy lief had, daar by staande, seyde tot sijne Moeder: vrouwe, siet uw soon;* sie, hier is'er een die mijn plaats vervullen, en om u liefde en eer te bewijsen, u te versorgen en te voorsien, in plaats van een soon zijn sal. *Daar na seyde hy tot den Discipel: siet uwe moeder.* Sie haar, met wien gy voortaan omgaan, en ontrent welke gy sodanige pligten, ontsag en eerbiedigheyt betoonen sult, als een goed-aardige moeder van een vroom en gehoorsame soon te eyschen heeft: waar op hy van die uure aan haar in sijn huys nam, alfo haar man *Joseph* reeds voor eenige tijd gestorven zijnde, haar de last en sorg over hem ten grooten deele had aanbevolen. En sekerlijk de Heere *Jesus* konde geen eerlijker getuygenis van sijn bysondere agting en genegentheyt voor den H. *Johannes* geven, dan wanneer hy sijn moeder, die hy boven alle die hem na den vleesche bestonden, weerdig en dierbaar agtte, aan dessels toesigt en sorg overgaf, en den selven in sijn plaats stelde, om de pligten, van hem waargenomen so lang hy hier beneden was, te vervullen.

En was waarschijnlijk de jongeling in sijn linnen kleed.

Stond by Christi kruys.

Daar Maria hem als een moeder te besorgen belast word.

Een groot bewijs van Christi liefde tot Johannes.

III. Op de eerste tyding van onses Heeren opstaan uyt den dooden, ylde hy aanstonds na het graf (g) in het geselschap van *Petrus*, tusschen welke beyde grooter onderlinge gemeensaamheyt dan tusschen de andere Apostelen was. Hy gaf aan *Petrus* te kennen, *dat het de Heere was* (h), wanneer hy hen als een vreemdeling aan de zee van Tiberias verscheen; en voor *Johannes* was *Petrus* so bekommerd, en begeerig om te weten, hoe het met hem gaan soude (i). Na onses Heeren hemelvaart vinden wy dese twee ontrent de uure des gebeds opgaan na den Tempel, en den armen kreupel-gebooren door een wonder-werk genesen (k), beyde prediken tot het volk, en door de Priesters en Sadduceen gegrepen, in de gevangenis geworpen, en des volgenden daags voor den Joodsen raad (het *Sanhedrim*), om hun saak te bepleyten, gesteld. Dese beyde wierden van de Apostelen na Samaria afgesonden (l), om 't geen *Philippus* aldaar begonnen had, voort te setten, daar sy den Toveraar *Simon* beschaamden, bestraften, en in hoop stelden van bekeering en vergeving sijner sonden te verkrijgen.

Johannes gaat na 't graf.

Petri en Johannes ongemeene gemeensaamheyt.

(e) *Marc.* 14. 51. (f) *Joh.* 19. 26, 27. (g) *ibid.* 20. 1, 2, 3. (h) *ibid.* 21. 7. (i) *ibid.* ℣. 21. (k) *Act.* 3. 1--8. (l) *Act.* 8. 14. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

krijgen. By dese, als die boven andere scheenen pylaren te zijn, gaf *Paulus* sig aan, die hem ook *de regterhand der gemeenschap toereykten*, en sijn sending tot de Heydenen bevestigden (*m*).

Asien valt Johannes ten deel.

IV. In de verdeeling der landen, die de Apostelen voor henselven maakten, viel Asien hem ten deel (*n*), hoewel hy'er aanstonds niet heen reysde, gemerkt men andersins in het verhaal, dat de H. *Lucas* van *Pauli* reysen, voor en na derwaarts gedaan, heeft nagelaten, daar van moest gehoord hebben, weshalven het waarschijnlijk is, dat hy in sijn eygen huys bleef woonen, ter tijd toe dat de gesegende Maagd stierf, (welk rond uyt door *Nicephorus* (*o*) uyt het verhaal van ouder Historie-schrijvers word vast gesteld), en na het seggen van *Eusebius* (*p*), stierf sy in het jaar *Christi* XLVIII, ontrent vijftien jaren na onses Heeren hemelvaart. Eenigen tijd, mogelijk eenige jaren, na haar dood, nam hy sijn reys aan na Asien, en gaf sigselven met allen bedenkelijken yver tot het voortsetten van het Christendom over, predikende alom, daar het Euangelium nog geen plaats had, en bevestigende het selve, daar het reeds geplant was. Veele Kerken van aansien en naam, Smyrnen, Pergamen, Thyatiren, Sardis, Philadelphia, Laodicea, en andere wierden van hem opgerigt; egter was Ephesen, daar *Paulus* voor veele jaren reeds een Gemeynte geplant, en *Timotheus* daar over tot Bisschop gesteld had, sijn voornaamste verblijf-plaats; en wy konnen niet denken, dat hy sijne bediening binnen kleyn Asien bepaald, maar wel, dat hy ook in andere landen van het Oosten, waarschijnlijk in Parthen, gepredikt heeft, gemerkt sijn eerste Brief by ouds aan de Parthers geseyd wierd opgedragen te zijn, en de Jesuïten (*q*) in het verhaal van hun goede successen in die Gewesten, ons versekeren, dat de Bassoræ (een volk in Indiën) met versekertheyt spreken van een overlevering, tot hen door hunne Voor-saten overgebragt, dat de H. *Johannes* het Christen Geloof aldaar geplant heeft.

Bleef tot de dood van Maria te Jerusalem.

Vertrok daar na naar Asien.

Sijn verrigting aldaar, en in Parthen.

Word op beschuldiging na Romen gesonden,

V. Hier in veel jaren toegebragt hebbende, wierd hy ten laatsten by *Domitianus*, die de Christenen had beginnen te vervolgen, beschuldigd een uytmuntend voorstander van atheïsteryen en godloosheyt, en een verstoorder van des Rijks godsdienst te zijn. Uyt last van hem wierd hy, door den Stadhouder van Asien, geboeyd na Romen gesonden (*r*), daar hy, so als van sulken bloed-dorstigen en barbarischen Vorst te verwagten was, onthaald, en in een ketel vol siedende oly, of liever in oly op het vuur geset, geworpen wierd. Maar de Goddelijke voorsienigheyt, die de drie Hebreeusche gevangenen in de vlammen van den brandenden oven bewaarde, bragt desen heyligen Man uyt dit, so men soude hebben geoordeeld, onvermijdelijk verderf ongeschonden uyt: een blijk van so merkelijken behoudenis, dat een mensch, die eenigsins opmerkte, daar uyt genoegsaam konde overtuygd worden van de Godlijkheyt der Religie, die so groot en merkelijken getuygenis had. Maar wonder-daden in haar selfs konnen een mensch, die verhardis, en nergens op let, niet overreeden. De wreede Keyser was hier mede niet voldaan, maar gaf aanstonds last hem te bannen, en te vervoeren na een Eyland, welk voor een soort van dood-straf gehouden wierd, ἡ ἐπὶ τὴν νῆσον ἐξορία παρὰ Ῥωμαίοις κεφαλικὴν τιμωρίαν ἐμιμεῖτο, seyd *Pachymer* (*s*), daar

mishandeld en

wonderlijk gered.

Word gebannen op een Eyland.

(*m*) *Galat.* 2. 9. (*n*) *Euseb. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 71. (*o*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 42. *p.* 206. (*p*) *In Chron. ap. Baron. ad ann.* 48. *num.* 4. (*q*) *Litt. Jesuit. ann.* 1555. (*r*) *Percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsa adhuc Cathedræ Apostolorum &c. habes Romam &c. ubi Apostolus Joannes, posteaquam in oleum igneum demersius, nihil passus est, in insulam relegatur. Tertull. de præscript. hæret. c.* 36. *p.* 215. (*s*) Παραφρ. εἰς τὴν ἐπισ. ί. τοῦ Ἁγ. Διονυσ. *p.* 444.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

daar hy van dit ſelve exempel ſpreekt, daar κεφαλικὴ τιμωρία niet moet verſtaan worden ſig uyt te ſtrekken tot de berooving des levens, maar tot het verlies van des ſtads voorregt, weshalven die ſtraf in de Roomſe Wetten (*t*) *capitis diminutio*, dat is, *hoofds-vermindering*, genoemd word, (en tot deſſelfs tweede ſoort behoord), om dat de gebannene ſijn vryheyt wierd benomen, en de ſtad daar door een hoofd verloor: Deſe ſtraf quam in plaats van een oudere, die genoemd wierd *aquâ & igni interdicere*, iemand *het gebruyk van water en vyer te ontſeggen*, daar in, nadien die twee dingen den menſch noodſakelijk zijn, bedektelijk wierd ingeſloten, dat hy willende leven, hem ſelven bannen moeſt, gemerkt het ongeoorlofd was den ſodanigen in huys te nemen, en ſpijs, of iets, dat tot levens onderhoud nodig was, te geven. Dit bannen na een Eyland wierd op het naaſte genaamd *deportatio*, en was de ſnoodſte en ſtrengſte ſtraf van ballingſchap, als door welke de misdadige ſijne goederen verbeurde, en gebonden te ſcheep gebragt, door eenige bediende na ſeker Eyland (welk door niemand dan den Keyſer alleen mogt genoemd worden) vervoerd, en voor altoos gebannen wierd.

Van wat ſoort die ſtraf was.

Van Water en vyer te ontſeggen.

De plaats nu, werwaarts onſe H. *Johannes* gebannen wierd, was niet, gelijk het *Chryſoſtomus* (*v*) door een groot misverſtand opvat, Epheſen, maar Patmos, een droevig Eyland in de Archipelagus, of Egeliſche zee, daar hy eenige jaren moeſt blyven, en ondertuſſchen de inwoonders in het Chriſten Geloof onderwees. Hier ſchreef hy ontrent het eynde van *Domitiani* regeering, gelijk ons *Ireneus* (*x*) verhaald, ſijn *Apocalypſis*, of *Boek der Openbaringen*, waar in hy ter neder ſtelde de geſigten en prophetiſche verbeeldingen, door welke hy een klare vertooning en geſigt van den ſtaat des Chriſtendoms in de volgende tijd-beurten en eeuwen der Kerk had, en geen van de minſte blijken was van de genegentheyt en gunſt, die onſe Heer deſen Apoſtel byſonder toedroeg. Ook ſchijnt het, dat die geſigten in die tijd geheel gepaſt waren; en het voegde wel, dat de goedheyt van God de overhand over der menſchen boosheyt had, en hy, die van allen gewoonlijken omgang en geſelſchap der menſchen afgeſneden was, nader met den hemel omging. Men toond in een Klooſter van *Catoiren*, of Griekſe Moniken in dit Eyland op heden nog (*y*) eenes dooden mans hand, aan welkers vingeren de nagelen gekort zijnde, t'elkens weder uytwaſſen, die de Turken willen van een hunner Propheten, maar de Grieken onverſettelijk vaſt ſtellen van den H. *Johannes*, waar mede hy ſijne *Openbaringen* heeft geſchreven, te zijn, en is, waarſchijnlijk, het een ſo waar als 't ander.

Dat Eyland was Patmos.

Daar ſchreef hy ſijn Openbaring.

Een blijk daar in van Chriſti liefde tot hem.

Sijn hand word daar quanſuys vertoond.

VI. *Domitianus*, wiens wonderlijke godloosheyt en wreedheyt hem ſchandelijk en tot een laſt voor de wereld dede zijn, aan kant geholpen zijnde, quam in ſijn plaats *Coccejus Nerva*, een man die voorſigtig, en van een goed-aardige en beſadigde inborſt was. Hy herriep alle de Staat-beſluyten van ſijn Voorſaat, en door een openbaar Edict alle die gene, welke de woede van *Domitianus* in ballingſchap had geſonden, weder te rug roepen. De H. *Johannes* bediende ſig van die vryheyt, verliet Patmos, en keerde weder na Aſien, het landſchap, dat hem te vooren ten deel was gevallen, maar nam ſijn voornaamſte verblijf te Epheſen (*z*), en, alſo *Timotheus* hun Biſſchop onlangs door het volk,

Na Domitiani dood wierden de gebannen ingeroepen.

Dus keerde ook Johannes na Aſien en byſonder na Epheſen.

(*t*) *Inſtit. lib. 1. Tit. 16. Sect. 2. lib. 2. & 4. ff. de pœn. lib. 48. Tit. 19. lib. 3. ad leg. Jul. Pecul. ibid. Tit. 13. vid. lib. 6. & 7. de interd. & rel. ibid. tit. 22.* (*v*) *Argum. epiſt. ad Epheſ. p. 1032.* (*x*) *Adv. hæreſ. lib. 5. c. 30. p. 485.* (*y*) *Bellon. Obſerv. lib. 2. c. 11. p. 205.* (*z*) *Oroſ. lib. 7. c. 11. 303. fac. 2.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

om dat hy ſig tegens hunne Heydenſe feeſten en ſchouw-ſpeelen (byſonder dat met den naam van Καταγώγιον bekend was, waar in allerley wulpsheden, en afgodery gepleegt wierden) geſteld had, was gemartelizeerd, (*a*) te gelijk de ſorg en 't opſigt over die plaats aan, en regeerde met hulp van ſeven Biſſchoppen die groote en ruyme land-ſtreek:

Sijn verrigting aldaar.

Nicephorus voegd'er by (*b*), dat hy niet alleen de ſaken van die Kerk behandelde, de *Clergie* in order ſtelde, maar ook Kerken bouwde, 't welk ſeker moet verſtaan worden van *Oratorien*, of kleyne plaatsjens, waar in ſy tot het gebed t'ſamen quamen, gemerkt het bouwen van 't geen wy nu Kerken noemen, met de armoede en vervolging der Chriſtenen in die vroege tijden niet beſtaan kan.

Schreef aldaar ſijn Euangelium.

Hier ſchreef hy op het verſoek der Aſiatiſche Biſſchoppen ſijn Euangelium, (want de Schrijvers, die het willen van hem in ſijn ballingſchap op Patmos geſchreven te zijn, zijn niet geloofwaardig, nog van eenig aanſien), waar toe hy ſig door merkelijke plegtelijkheden bereydde, gelijk wy ſtraks, als wy van ſijne nagelatene ſchriften ſpreken, breeder ſullen ophalen.

Sijn ouderdom.

VII. Hy leefde tot de tijd van *Trajanus* toe, en ſtierf in het begin van deſſelfs regeering in een hoogen ouderdom, na het gemeen gevoelen ontrent agt- of negen-en-negentig jaren oud zijnde. *Chryſoſtomus* ſeyd rond uyt (*c*), dat hy ſijn Euangelium ſchrijvende, honderd jaren oud was, en nog volle twintig jaren daar na geleeft heeft. En *Dorotheus* (*d*) ſteld voor vaſt, dat hy 120. jaren heeft geleeft; maar het een en het ander ſchijnt my onwaarſchijnlijk, gemerkt hy na die rekening tot een Apoſtel wordende geroepen vijftig jaren ſoude moeten oud geweeſt zijn, welk regtdraats tegen de toeſtemming en het getuygenis der Oudheyt, volgens welke hy nog vry jong tot het Apoſtel-ampt geroepen wierd, aanloopt.

Of hy Martelaar geſtorven zy.

Hy ſtierf, ſeyd de Arabier (*e*) *in verwagting van ſijn gelukſaligheyt*, waar door hy verſtaat, dat hy niet door een geweldige en bloedige dood omgekomen, maar in ruſt en vrede verſcheyden is. *Theophylactus*, en andere voor hem willen, dat hy als een Martelaar zy geſtorven, dog op geen ander grond, dan om dat onſe Saligmaker hem en ſijn broeder voorſeyde, dat ſe den *drink-beker, dien hy ſoude drinken*, ook *drinken*, en *met den doop, waar mede hy gedoopt wierd, ook gedoopt ſouden worden:* welk *Chryſoſtomus* (*f*) op een bloedigen dood en martelaarſchap duyd; en 't is waar, dat die voorſegging na de letter aan ſijn broeder *Jacobus* is vervuld; dog, wat hem aangaat, hoewel hy, gelijk *Hieronymus* heeft aangemerkt (*g*), niet gedood is, mag hy egter met waarheyt een Martelaar genaamd worden, gemerkt hy in een vat vol ſiedenden oly geſet, eenige jaren gebannen, en veele andere ſaken om *Chriſti* wille uytgeſtaan heeft; en daarom, hoewel hy om het getuygenis des Euangeliums ſijn leven met der daad niet heeft afgelegd, dien eerweerdigen tijtel met regt mag dragen, nadien het niet aan ſijn bereydwilligheyt, nog aan der vyanden boosheyt haperde, maar de Goddelijke voorſienigheyt (die over al het beleyd en de kragt der natuure heerſcht) de vyanden hun boosheyt aan hem uyt te voeren belet heeft.

Een oud voorgeven,

VIII. Andere daar tegen zijn ſo verre van te erkennen, dat hy als mar-

(*a*) *Martyrol. Timoth. apud Phot. Cod.* 254. *Col.* 1401, 1404. (*b*) *Lib.* 2. *c.* 42. *p.* 206.
(*c*) Καταλαμβάνει τὴν Ἔφεσον, κἀκεῖσε διατρίβων συντάττει τὸ εὐαγγέλιον, ὢν ἐτῶν ἑκατὸν, διαρκέσας ἕως ὅλων ἑκατὸν εἴκοσιν. *Chryſoſt. Serm. de S. Joh. Apoſt. p.* 505. *Tom.* 6.
(*d*) *Synopſ. de vit. & mort. App. Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 147. (*e*) *Apud Kirſten. de vit. quat. Euangel. p.* 52. (*f*) *Hom.* 66. *in Matt.* 20. *p.* 575. (*g*) *Comm. in Matt.* 20. *p.* 59. *Tom.* 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

martelaar gestorven is, dat se selfs sijn dood in twijfel trekken, ja rond uyt seggen, dat hy noyt gestorven is. De eerste die ik van dat gevoelen vind, is geweest *Hippolytus*, Bisschop van Porto, en leerling van *Clemens de Alexandriner*, die hem by sekere gelegentheyt nevens *Enoch* en *Elias* plaatst: want van de tweederley komste *Christi* sprekende, seyd hy (*h*), dat sijn eerste komste in het vlees *Johannes den Dooper* tot een voorlooper gehad heeft, en voor sijn tweede komst *Enoch*, *Elias* en *Johannes* komen sullen. *Ephrem*, de Patriarch van Antiochien (*i*), seyd niet alleen met klare woorden, dat'er na de drie-derley bedeelingen van Gods woord, in den hemel nog drie menschen met hunne ligchamen zijn, *Enoch* voor de Wet, *Elias* onder de Wet, en de H. *Johannes* onder het Euangelium, maar hy bewijst ook, dat de laatste noyt gestorven is uyt de Schriftuur en overlevering, waar toe hy *Cyrillus* (ik geloof dat hy dien van *Alexandrien*, als van 't selve gevoelen) bybrengd, welke dwaling enkelijk steund op het misverstand van 't geen onse Heer van *Johannes* met *Petrus* sprak: want *Christus* aan *Petrus* sijn dood-lot beschreven hebbende, vraagde deselve, hoe het met *Johannes*, wetende dat hy de Discipel was dien de Heere lief had, soude afloopen? welke nieusgierigheyt de Heere in hem bestrafte, met hem vraags-wijs te antwoorden: *Indien ik wil, dat hy blijve tot dat ik kome, wat gaat het u aan?* (*k*) Waar op, die woorden qualijk verstaan zijnde, aanstonds onder hen de spraak ging, *dat die Discipel niet en soude sterven.* Hoewel *Johannes*, die dit selfs beschrijft, waarschouwd, *dat Jesus niet geseyd had, dat hy niet soude sterven, maar, indien ik wil dat hy blijve, tot dat ik kome, wat gaat het u aan?* Welk onse Saligmaker buyten twijfel verstond van sijn komste, (daar in het Nieuwe Testament so menigmaal van gewaagd word) ten oordeel over de Joden, in het verwoesten van Jerusalem, welk de H. *Johannes* veele jaren overleeft heeft, waar op onse Heer bysonder ooghde, als hy hen seyde: *Voorwaar seg ik u, daar sijn sommige van die hier staan, dewelke den dood niet smaken en sullen, tot dat sy den Sone des menschen sullen hebben sien komen in sijn Koninkrijk* (*l*).

dat hy noyt gestorven is.

Desselfs oorsprong.

IX. Uyt dien selven hoofde is gesprooten het gerugt, dat hy in sijn graf maar lag en sliep, welk in swang ging ten tijde van den H. *Augustinus*, die'er ons het volgende verhaal, daar de Leser mogelijk om lagchen sal, van geeft. Hy seyd dan (*m*), dat doorgaans verteld en geloofd wierd, dat de H. *Johannes* niet dood was, maar in sijn graf te Ephesen rustte, gelijk een mensch die legt en slaapt, welk bleek uyt de aarde, die haar voor het oog beweegd en opgeeft, welk men niet anders oordeelde dan de geduurige beweging van sijn adem te zijn. Dit seggen schijnt de H. *Augustinus* geloof te geven, hebbende 't selve, gelijk hy seyd, uyt geloofweerdige handen ontfangen. Verder verteld hy uyt eenige *apocryphe* Schrijvers, dat alom de spraak ging, dat de H. *Johannes* nog gesond zijnde, sijn graf had laten maken, en daar in als in een bed was gaan leggen, en so hen dagt in slaap viel. *Nicephorus* verhaald die Historie wijdloopiger (*n*), by wien wy (indien de Leser lust heeft met sulke dingen onthaald te worden) het op dese wijse verhaald vinden. De H. *Johannes* voorsiende sijn opnemen ten hemel, ging met de Ouderlingen en Dienaars der Kerke van Ephesen, en verscheyden andere geloovigen buyten de stad, en bragt hen

Een ander gerugt, dat Johannes in 't graf sliep,

en andere fabelen daar ontrent.

op

(*h*) *De consumm. mundi & antichr. in auctuar. Bibl. Patr. gr. lat. Tom.* 2. *pag.* 351.
(*i*) *Apud Phot. Cod.* 229. *col.* 797. (*k*) *Joh.* 21. 21, 22, 23. (*l*) *Matt.* 16. 28.
(*m*) *Tract.* 124. *in Johan. col.* 569. *Tom.* 9. (*n*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 42. *p.* 208.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

op een na-by gelegen Kerk-hof, werwaarts hy gewoon was te gaan om te bidden. Daar gekomen beval hy met een ernstig gebed Gode den staat der Kerken. Dit gedaan zijnde, gebood hy hen een graf te maken, en, na dat hy hen in de verborgenste geheymen der Godgeleerdheyt, en voornaamste pligten van een goed leven, geloove, hoope, en bysonder van de liefde onderwesen, in de practijk der Religie gesterkt, aan de sorge en segen onses Saligmakers bevoolen, en van hen afscheyd genomen had, tekende hemselven met het teken des kruys; welk gedaan hebbende, ging hy in hunner aller tegenwoordigheyt in het graf, en belastte hen scherpelijk een grafsteen daar op te leggen, en het graf wel te sluyten, maar dat sy des volgenden daags het souden komen openen, en 't selve besien; welk sy dan deeden, dog vonden'er, het geopend hebbende, niet in, dan de grafdoeken, die'er van hem waren nagelaten. Vergun my, terwijl ik hier in verward ben, hier by te voegen 't geen *Ephrem* (*o*) verhaald, dat men uyt dat graf, daar in hy so korten tijd gerust had, een soort van heyligen oly of salf gewoon was te vergaderen. *Gegorius van Tours* (*p*) maakt'er Manna van, welk nog in sijnen tijd met een bloessem uyt het graf opwaassemde, en de geheele wereld door tot genesing van siekten versonden wierd. Dit voorgeven dat *Johannes* nog leefde heeft sommige aanleyding tot vreemde en dwase ondernemingen gegeven. *Beza* (*q*) verhaald ons van een Bedrieger in sijnen tijd (wien *Postellus*, die sottelijk roemde de siele van *Adam* te hebben, gewoon was sijn broeder te noemen) die hemselven openbaarlijk uytgaf voor onsen heyligen *Johannes*, dog naderhand tot Tholouse in Vrankrijk verbrand wierd. Maar dat was niet meer, dan 't geen reeds al in de vroegere eeuwen des Christendoms geschied was: want *Sulpitius Severus* (*r*) sprekende van een jongen Spanjaard, die hem selven eerst voor *Elias*, daar na voor *Christus* selfs uytgaf, voegd'er by, dat'er ter selver tijd iemand in het Oosten was, die hemselven seyde den H. *Johannes* te zijn. „So breyd een dwaling sig uyt, en vermenigvuldigd haar, gelijk de kringen in het water, en een verkeerde bevatting van eene Schriftuur-plaats legd de grond, om'er hondert Historien op te bouwen. Ik heb hier niet meer by te doen, dan 't geen wy in den Arabischen (*s*) beschrijver van sijn leven vinden (hoewel het met de even gemelde verhalen niet over-een komt), die wil, dat niemand by sijn begraven tegenwoordig is geweest, dan sijn Discipel *Phogsir* (waarschijnlijk *Proghor*, of *Prochorus*, een der seven Diakenen, die doorgaans geseyd word den H. *Johannes* te hebben vergeselschapt en bygestaan) dien hy ernstelijk belastte noyt aan iemand sijn graf te ontdekken; 't kan zijn om die selve reden, om welke men meend het ligchaam *Mosis* van God verborgen te zijn, om het afgodisch eeren van desselfs overblijfselen voor te komen, gelijk dan de Turken, die hem meenen op de grensen van Lybien begraven te zijn, groote eer aan desselfs graf-plaats bewijsen.

Bedriegers hen uytgevende voor Johannes.

Een ander verhaal van de onbekentheyt sijner begraaf-plaats.

Johannes is waarschijnlijk niet getrouwt geweest.

X. De H. *Johannes* schijnt noyt getrouwd geweest te zijn, immers so is het eenparig gevoelen van de Ouden (*t*): ja de H. *Ambrosius* seyd rond uyt (*v*), dat alle de Apostelen, uytgenomen de H. *Johannes* en *Paulus*, getrouwd geweest zijn. Egter ontbreeken'er niet, bysonder in

(*o*) *Apud Phot. loc. cit. p.* 800. (*p*) *De Glor. Martyr. lib.* 1. *c.* 30. *p.* 36. (*q*) *Annot. in Joh.* 21. (*r*) *In vit. Martin. c.* 25. *p.* 213. (*s*) *Apud Kirsten. de vit. quat. Evangel. pag.* 52. (*t*) *Epiph. Hæres.* 78. *p.* 440. *Hieron. adv. Jovin. lib.* 1. *p.* 35. *Tom.* 2. (*v*) *Ambros. comm. in* 2 *Cor.* 11. *Tim.* 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

in de middelste eeuwen der Kerk (*x*), die willen, dat ook onse Apostel zy getrouwd geweest, en dat het sijn bruyloft was, op welke onse Heer, die als een na-bestaande en van sijn maagschap daar genodigd tegenwoordig was, maar dat hy door het wonder-teken van water in wijn te veranderen overtuygd, aanstonds sijn nieuw-getrouwde verliet, en een van *Christi* Discipelen wierd. Maar dit is, gelijk *Baronius* selfs bekend, maar beuseling, en de uytwerking van fabuleuse verdigtselen, een saak, die den Vaderen en beste Schrijvers van de Kerk geheel onbekend is, en niet alleen geen geloofweerdigheyt heeft, om se te onderschragen, maar daar genoegsame redenen tegen zijn. Wat sijn inborst aangaat, hy schijnt, gelijk wy in het leven van sijn broeder hebben aangemerkt, van een oploopende en vrypostige gesteltenis geweest te zijn, die ligtelijk ontsteld en gaande wierd, maar egter met sijne hooger jaren in bedaardheyt en besadigdheyt veranderde. Hy was door studie of geleerdheyt niet beschaafd, maar 't geen hem daar in ontbrak, wierd ten overvloed vergoed door de treflijke hoedanigheyt van sijn siel, en de genade-gaven van God, met welke hy vercierd was. Verwonderlijk was sijn nederigheyt, daar door hy met opset sijn eygen eer-tijtel en weerdigheyt verswijgd. In sijne brieven steld hy (gelijk *Eusebius* (*y*) reeds heeft aangemerkt) noyt sijnen eer-naam van een Apostolischen Euangelist, maar noemd sig alleenlijk, en dat nog maar somtijds, een Ouderling, of oudste, sin-speelende na allen schijn so wel op sijn jaren, als op sijn ampt. In sijn Euangelium bedekt hy sijn eygen naam, latende den Leser gissen wien hy, van *den Discipel dien Jesus lief had*, sprekende, meend. Liefde en genegentheyt tot andere wierd niet alleen van hem selfs gepractiseert, maar anderen met groote beweging sijnes herten aangepresen, en 't schijnt, dat de groote liefde onses Heeren tot hem, hem een grooter en merkelijker liefde dan andere ingeboesemd heeft. Dit is als de groote ader, die door alle sijne schriften, bysonder sijne Brieven, henen loopt, daar hy de liefde als de groote en bysondere Wet van het Christendom, sonder welke al het voorgeven van de Christelijke Religie ydel en vergeefs, onnut en van geen kragt is, allesins aandringt, gelijk hy vervolgens tot sijn sterfdag toe deed. Want wanneer hy te Ephesen so oud en swak was, dat hy niet meer konde prediken, liet hy sig egter t'elkens, als de Gemeynte vergaderde, in de Kerk leyden, daar hy dan tot hen niet anders seyde, dan: *Kinderkens, hebt malkanderen lief* (*z*), waar over van sijne toehoorders, die 't selve t'elkens te hooren moede waren, gevraagd zijnde, Waarom hy altijd een en 't selve sprak? tot antwoord gaf, dat dat het gebod van onsen Heer was, en dat dit eene, al deden sy niet anders, genoeg was.

Nader Schrijvers seggen het tegendeel. — *Sijn inborst was voorbarig en driftig.* — *Sijn nedrigheyt,* — *en liefde tot andere,* — *in sijn Brieven gebleken,* — *en getoond tot het eynde van sijn leven toe.*

XI. Maar hy gaf de grootste blijken van sijn liefde, in sijne merkelijke sorg voor der menschen sielen, waar door hy sigselven onvermoeyd ten dienste des Euangeliums overgaf, van het Oosten reysde na het Westen, om de wereld de gronden van die heylige Religie, om welke voort te setten hy uytgesonden was, in te prenten, alle smerten met lijdsaamheyt verdroeg, door moeyelijkheden en moed-benemende swarigheden doorberstede, en geene gevaren ontsag, om sielen te stigten, de gemoederen van de afgodery en dwalingen te rug te trekken, en uyt de strikken van een ongebonden en godloos leven te rukken. Getuyge hier van kan zijn een berugt voorbeeld (*a*). Hy sag in het besoeken der Kerken,

Sijn sorg voor des menschen sielen, — *daar van een merkelijk exempel.*

Pp

(*x*) *Bed. præf. in Joan. Rupert. Tuit. Comm. in Joan. lib.* 1. *in fine. Cyrill. in Joh.* 2. *& alii.* (*y*) *Demonstr. Euangel. lib.* 3. *p.* 120. (*z*) *Hieron. Comm. in c.* 6. *ad Galat. Tom.* 9. *p.* 200. (*a*) *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 23. *p.* 92.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ken, niet verre van Ephesen besig zijnde, een welgemaakt jongman, die hy uytkoos, en aan de sorg en opsigt van den Bisschop dier plaats, om op den selven te letten, en hem te onderwijsen, over gaf. Die Geestelijke man nam die last op hem, onderwees dien vertrouweling, en doopte hem: waar op hy van die allernauwste opsigt wat meenende ontslagen te zijn, misbruykte de jongman die vryheyt, en wierd, door quaad geselschap verleyd, eyndelijk een voorganger en Opperhooft van een hoop straat-schenders, die de loste, wreedste en overgegevenste booswigten van de geheele wereld waren. De H. *Johannes*, weder by dien Bisschop komende, verstond dat, en, de nalatigheyt en ontrouwigheyt van dien voogd bestraft hebbende, nam voor, hem op te soeken; ging dan (sonder te letten op het gevaar, daar hy hem in begaf, sig by roekeloose menschen, die nog goed, nog conscientie hadden, wagende) na het gebergte, daar hy gewoon was sijn verblijf te hebben; alwaar hy, door de schildwagt aangehouden zijnde, versogt, by hun Hoofd en Bevelhebber gebragt te werden, die hem so dra niet sag naderen, of nam de vlugt. De oude Apostel volgde hem, dog hem niet konnende inhalen, bad hem beweeglijk, te willen blijven staan, met belofte voor hem by God om versoening en vergeving te willen spreken: welk geschied zijnde, smolten sy beyde in tranen, en bragt hem als een ware boetveerdige en bekeerde weder tot de Kerk. Dese geschiedenis hebben wy elders (*b*) breder voorgesteld uyt *Eusebius*, die het ophaald uyt *Clemens de Alexandriner*, dog is na die tijd dat geheel verslag, so het beschreven is van *Clemens*, de wereld door den druk gemeen gemaakt (*c*).

Sijn sorge tegen Ketteryen,

XII. 't Was ook geen kleyn blijk van sijn sorg voor de Kerk, en genegentheyt tot der menschen sielen, dat hy so ongemeen tegen Ketters en verleyders waakte, tegen hunne loosheden aanging, de geloovigen tegen het fenijn hunner dwalingen met tegen-gift voorsag, en allen omgang en gemeenschap met hunne personen schuwde.

en afkeer van Ketters.

Dus was het, dat de Apostel (*d*) nevens sijne vrienden te Ephesen in het bad getreden zijnde (werwaarts hy meermaals gewoon was te gaan, en waar van men nog heden by de plaats, daar de Tempel van *Diana* geweest

Een exempel daar van.

is, na het seggen van *Porphyrius*, die'er niet lang geleden oog-getuyge van geweest is (*e*), de overblijffelen vertoond) en den Oppasser gevraagd hebbende, wie'er binnen was, en tot antwoord bekomen, *Cerinthus* (*Epiphanius* seyd, het was *Ebion*, en 't is niet onwaarschijnlijk, dat sy beyde daar waren) aanstonds met groote ysing te rug trad, en seyde: *Laat ons gaan, mijne broederen, en haastelijk van hier wijken, op dat de bad-stoove, daar in sulken Ketter, als Cerinthus, de groote vyand der waarheyt, is, op onse hoofden niet neder storte en invalle.* Dus verhaald het *Ireneus* uyt den mond van *Polycarpus*, de eygen leer-

Beschrijving van Cerinthi gevoelen.

ling en Discipel van den H. *Johannes*. Dese *Cerinthus* was een man, die losse en schadelijke grond-regelen stelde, en de Christen Religie met veele verdoemelijke dwalingen poogde te verderven (*f*); een man, die om grooter naam te bekomen, het met de bekeerde Joden toehield, en sig in dat groot verschil, over de Besnijdenis en het onderhouden van de Wet *Mosis*, te Jerusalem mengde, maar sijn gewoon verblijf in Asien

(*b*) Eerste Christend. 3. Boek 2. Hoofdst. (*c*) *Orat.* περὶ τȣ̃, τις ὁ σοζόμενος πλȣ́σιος. *in auctuar. Biblioth. Patr. Gr. Lat. à Fr. Combef. edit. ann.* 1672. *part.* 1. *p.* 185. *n.* 42. (*d*) *Iren. adv. Hæres. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 233. *Euseb. lib.* 3. *c.* 28. *p.* 100. *Epiph. Hæres.* 30. *p.* 69. (*e*) *Th. Smith. Epist. de* VII. *Asiæ Eccl. p.* 159. (*f*) *Ephiph. Hæres.* 28. *p.* 53. *Cajus apud Euseb. lib.* 3. *c.* 28. *p.* 100.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Afien had, daar hy onder andere fijner leer-ftukken opentlijk de opftandinge *Christi* loochende, de wereld van de Engelen feyde gemaakt te zijn, ongehoorde leerftukken uytbraakte, en dan voorwendde, dat hem die door Engelen waren mede gedeeld: een man, die op openbaringen, die hy felfs verdigt had, roemde; en ftaande hield, dat na de opftandinge, *Chrifti* rijk hier op aarden beginnen, en de menfchen te Jerufalem weder woonen, en aldaar duyfend jaren lang allerley vleefchelijk vermaak en plaifier genieten fouden, hopende door fulken dwafen Paradijs de menfchen van een los en beeftelijk leven aan fijn fijde over te halen. Van fulken alloy was ook ten grooten deele *Ebion*, (hoewel hy in fommige gronden van hem verfchilde, nadien dog de dwalingen fo weynig met haar felven als met de waarheyt over een komen) die voor gaf (*g*), dat de Heere *Jefus* maar een bloot en gemeen menfch was, gegenereerd van *Jofeph* en fijn vrouw *Maria*, en dat de onderhouding van de Kerk-feden en Wetten van *Mofes* ter faligheyt noodfakelijk was. En dewijl fy fagen dat *Paulus* hen fo geweldig in den weg ftond, gaven fy voor, dat hy een Apoftaat, een van fijn Religie afgevallene was, en verwierpen uyt dien hoofde fijne Send-brieven, namen niets dan het hebreeufch Euangelium van *Mattheus* aan, de andere weynig of niets agtende: ook onderhielden fy met de Joden den Sabbath en de Joodfe Ceremonien, en hielden te gelijk op des Heeren dag, volgens de gewoonte en 't gebruyk der Chriftenen, gedagtenis van onfes Heeren opftanding. En dat van Ebion.

XIII. Nevens defe was'er egter nog een ander foort van Ketteren, die ten tijde van de H. *Johannes* de Kerke moeyte aandeed, te weten, *Nicolaïten*, van welke hy in fijne *Openbaring* (*h*) gewag maakt, en welker leer onfe Heer aldaar met byfondere nadruk gefeyd word te haten. Nicolaïten. Defe waren een vuyle en beeftelijke fecte, gefprooten, gelijk doorgaans word vaft gefteld, van eenen *Nicolaus*, een van de feven Diakenen, welker namen wy in de *Handelingen der Apoftelen* (*i*) lefen, Afkomftig van een Diaken Nicolaus. van welke *Clemens van Alexandrien* met fchijn van waarheyt verhaald (*k*), dat hy een fchoone vrouw hebbende, van de Apoftelen, om dat hy over haar jaloers was, beftraft wierd, maar dat hy, om te toonen, hoe ver het met hem daar van daan was, haar te voorfchijn bragt, en overgaf om wie maar wilde haar te trouwen, feggende, fo doende te voldoen den regel, ὅτι παραχρῆσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ, *dat men het vleefch niet agten moet*, die hy feyde van den H. *Matthias* gegeven te zijn, als hy leerde, *dat men tegen het vleefch ftrijden, en het felve verfmaden moeft*, en het vleefch in gene luften toegevende de fiel in geloove en kennis moeft doen aangroeyen en verfterken. Wiens woorden verdraayt; Defe fijne woorden en 't geen hy deed wierd van fijne Difcipelen, en die hem volgden, qualijk verftaan, en gaven'er den argften fin aan, als mogelijk was, waar uyt dan volgde, dat fy hunne luften den toom los lieten, en fig felven vervolgens aan de grootfte vuyligheden, de fchandelijkfte en onbefchaamfte onkuysheden overgaven, alle palen van fedigheyt en eerbaarheyt te buyten gingen, fonder onderfcheyd met elkanders vrouwen fig te vermengen geoorloofd ftelden, en de wellult voor der menfchen hoogfte en gelukfaligheyt ftelden. en tot alle vuyligheden misbruykt wierden. Soo leerden en fo leefden fy, daar nogtans *Nicolaus*, hun voorgewendden patroon en ftichter, een ingetogen feyd gemelde *Clemens*, en fedig man, was, die noyt een andere, dan fijn eygene vrouw had, by welke hy een foon, en feven dogters, die alle ongetrouwd gebleven zijn, gehad heeft. Hy anders een ingetogen man zijnde.

 XIV. Het

(*g*) *Eufeb. ibid. p.* 99. (*h*) *Apoc.* 2. 15. (*i*) *Act.* 6. 5. (*k*) *Stromat. lib.* 3. *p.* 436. *Eufeb. lib.* 3. *c.* 29. *p.* 101.

Johannis Schriften.

XIV. Het laatste bewijs van onses Apostels sorg voor het beste der Kerken, doet sig op in de Schriften, die hy den nakomelingen heeft nagelaten. Het eerste van die in tijd, hoewel geplaatst na de andere, is sijne *Apocalypsis*, of *Boek der Openbaringen*, van hem geschreven ten tijde van sijn ballingschap op 't Eyland Patmos; dog 't is niet alleen by ouds van Ketters verworpen, maar van veele Vaderen selfs in twijfel getrokken. *Dionysius*, Bisschop van Alexandrien (*l*), maakt daar een wijdloopig vertoog over, daar in hy ons verhaald, dat veele dit boek t'eenemaal hebben verworpen, niet alleen ter oorsaak van desselfs stoffe en inhoud, maar ook in opsigt op desselfs Schrijver, als welke geen Apostel nog eenig ander heylig of Kerkelijk Schrijver geweest is; dat'er *Cerinthus*, om sijne droomen van *Christi* rijk op aarden, en desselfs vleeschelijken staat beter schijn te geven, den naam van *Johannes* soude hebben voor geset; dat, wat hem aanging, hy het selve niet en dersde verwerpen, als behelsende vernuftige en wonderlijke verborgentheden, die hy, al konde hy se niet omvademen en bevatten, na sijne maatstok niet afmat, of veroordeelde; maar liever sig over 't geen hy niet verstond verwonderde; dat hy den Schrijver wel voor een heylig, en van God gedreven Schrijver erkende, maar niet konde gelooven, dat die de Apostel en Euangelist *Johannes* soude geweest zijn, gemerkt nog de stoffe, nog de schrijf-wijse, nog de order met sijne andere Schriften over een komen; dat hy hier in hemselven menigmaal noemd, welk hy in geen der anderen doet; dat'er te dier tijd meer dan een *Johannes* geweest was, en twee van die naam te Ephesen begraven waren, de eene de Apostel, en de andere een van de in Asien woonende Discipelen, maar hy onseker oordeelde, wie van hen dat boek geschreven had. Dog al is't, dat'er eenige aan getwijfeld hebben, egter hebben de meeste onder de Ouden 't selve, als waarlijk van onsen H. *Johannes* geschreven, aangemerkt en daar voor erkend; en 't uytdrukken van sijn naam konde geen gegrondde tegenspraak veroorsaken, gemerkt, wat hy in sijn andere Schriften, bysonder sijn Euangelium gedaan heeft, of niet, (also het opstel van geschiedenissen niet so seer van des Schrijvers gesag of geloofweerdigheyt af hangt, en daarom des Schrijvers naam minder nodig was) 't melden van sijn naam egter in voorseggende openbaringen, daar de persoon, die het openbaarde, groot gewigt aan gaf, vereyscht wierd: waarom ook eenige van de Propheten des Ouden Testaments hunne namen meermaals hebben uytgedrukt. De verscheydenheyt van de stijl en wijs van schrijven komt in dit geval niet veel te pas; want het is geen wonder, dat iemand in saken, tusschen welke so grooten onderscheyd is, niet altijd den selven trant en manier van schrijven houd, welk ook selfs in andere, die ook van den rang der Apostelen waren, sig klaarlijk opdoet. En, om kortelijk de waarheyt te seggen, alle omstandigheden versekeren ons genoegsaam, dat onse Apostel dat boek geschreven heeft, want sijn naam word'er meermaals uytgedrukt. Het is geschreven in het Eyland Patmos (welk op niemand, dan op den H. *Johannes* passen kan) hy noemd hemselven (*m*) *hun broeder, en mede-genoot in de verdrukkinge, en in het Koninkrijke, en in de lijdsaamheyt Jesu Christi.* Hy schrijft bysondere Brieven aan de seven Kerken in Asien, die door hem geplant, of ten minsten behandeld waren, en de leere daar in voorgesteld komt met den geest en gesteltenis van een Apostel over een; alle klare bewijsen dat hy desselfs Schrijver is. 't Heeft, so het schijnt, eenigen grond van aan desselfs

Eerst sijne Openbaring.

Sommiger Ouden wankelbaar gevoelen daar van.

De ingebragte uytvlugten daar tegen beantwoord.

En desselfs geloofweerdigheyt, en van Johannes geschreven te zijn word beweerd.

(*l*) *Apud Euseb. hist. Eccl. lib.* 7. *c.* 25. *p.* 272. &c. (*m*) *Apoc.* 1. 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſelfs ſchrijver en geloofweerdigheyt te twijfelen gegeven, dat men het ten eerſten niet doorgaans by de andere boeken van den heyligen Canon voegde; maar alſo'er ſaken in waren, die tot Romen (de ſtoel van het Roomſche rijk) geen ingang hadden, en andere die met Joodſe droomen en verdigtſelen mogten ſchijnen over-een te komen, kan het wel zijn, dat hun voorſigtigheyt in die tijden ſcheen te vereyſchen, dat dat boek voor een korten tijd wierd agter gehouden. Ook is de giſſing van ſeker geleerd man (*n*) niet verwerpelijk, die meend, dat het in bewaring geweeſt is van eenen *Johannes* de Ouderling, een leerling van onſen Apoſtel, waar uyt mogelijk het gerugt ontſtaan is, dat hy, die het maar bewaarde, deſſelfs ſchrijver was. Meer ſal ik hier niet toe ſeggen, dan dat onſe Apoſtel wegens deſe Openbaring, een prophetiſch voorſtel van den toekomenden ſtaat der Chriſten kerk behelſende, in een nauwen ſin een Propheet is, en ſijne eer-benamingen daar door meerder zijn, dan van een der andere Apoſtelen: want *Petrus* was een Apoſtel, maar ten nauwſten genomen geen Euangeliſt: *Marcus* een Euangeliſt, maar geen Apoſtel: *Mattheus* een Apoſtel en Euangeliſt, maar geen Propheet; maar de H. *Johannes* was een Apoſtel, een Euangeliſt, en een Propheet.

Johannes een Propheet.

XV. Sijn Euangelium volgd, welk ook, na 't ſeggen van ſommige (*o*), in Patmos geſchreven, dog eerſt tot Epheſen in 't ligt gebragt, maar, gelijk *Ireneus* en eenige andere (*p*) met meerder waarheyt ſeggen, geſchreven is, na dat hy tot Epheſen was wedergekeerd, daar hy door het ernſtig verſoek en aanhouden der Aſiatiſche Biſſchoppen, en afgeſondene van verſcheyden Kerken het ſelve ſullende opſtellen, eerſt een algemeen vaſten liet uytroepen, om den ſegen des hemels over ſo grooten en deftigen onderneming te verſoeken, welke gehouden zijnde, gaf hy hem tot het werk. En indien wy 't verhaal van *Gregorius* Biſſchop van Tours (*q*) mogen gelooven, ſo ſoude onſe Apoſtel van God verkregen hebben, dat het op ſekere hoogte, digt by Epheſen, daar een *proſeucha*, of niet overdekte bid-plaats was, werwaards hy wel de gewoonte had om tot het gebed, en overdenkingen te gaan, niet ſoude regenen, voor dat hy ſijn Euangelium volſchreven had: daar hy dan nog by voegd, dat ſelfs in ſijnen tijd op die plaats noyt regende of ſtorm viel. Twee redenen waren'er byſonderlijk, die hem tot het ſchrijven deſſelfs aanſetteden; aan d'eene ſijde, om de vroeg opkomende ketteryen, byſonder van *Cerinthus*, *Ebion*, en andere van dat ſlag (die openbaarlijk *Chriſti* Godheyt, en ſijn beſtaan voor ſijn menſch-wording begonden te loochenen) tegen te gaan, waarom onſen Euangeliſt daar ſo klaar en breed van ſpreekt; aan de andere ſijde (*r*), om 't geen de andere heylige Schrijvers hadden overgeſlagen, nauwkeurig op te ſtellen, waarom hy de drie andere Euangeliſten hebbende nageſien, met ſijn goedkeuring en toeſtemming hunne waarheyt beveſtigd, en'er ſijn Euangelium vervolgens by voegd, en byſonder 't geen *Chriſtus* in het begin ſijner bediening na de dood van *Johannes den Dooper* gedaan heeft, ophaald, welk by de andere niet gevonden word, die ter nauwer nood iets van 't eerſte jaar van *Chriſti* bediening beſchrijven, en daarom van hem breed en net verhaald word. Hy tekend wijdloopig aan, gelijk *Nazianzenus* (*s*) aanmerkt, de redenen, die onſe Saligmaker heeft gevoerd,

't Euangelium Johannis Wanneer

en waarom geſchreven.

Byſonderheden van Chriſti re-

 maar

(*n*) *Grot. Annot. in c.* 1. *Apocal. Johannis.* (*o*) *Doroth. de vit. Apoſt. in Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 147. (*p*) *Iren. adv. hæreſ. lib.* 3. *c.* 1. *Hieron. præf. in Matth. Tom.* 9. & *de Scriptor. Eccl. in Joan.* (*q*) *De Glorioſ. Martyr. lib.* 1. *c.* 30. *p.* 37. (*r*) *Euſeb. hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 24. *p.* 95. (*s*) Παῦρα δ' Ἰωάννȣ θῆκεν ἱερῇ ἐνὶ βίβλῳ Θαύματα, δὴ πόλλȣς δὲ λόγȣς Χριστοῖο ἄνακτος. *Nazi. Carm.* 41. *p.* 102.

denen in dat Euangelium aangetekend.

maar niet so breed sijne wonderwerken, mogelijk om dat se van andere ten vollen en met haar omstandigheden reeds waren uytgedrukt. Het onderwerp daar hy van schrijft, is van hooge en groote verborgentheden,

Hooge saken daar in verhandelt.

en sijn voornaam oogwit is te bewijsen *Christi* Godheyt, sijn eeuwig bestaan, het scheppen der wereld, e. s. v., uyt welken hoofde *Theodoretus* sijn Euangelium noemd (*t*) θεολογίαν ἄβατον καὶ ἀνυπέρβατον, ***een godgeleerdheyt, die voor het menschelijk vernuft ondoorgrondelijk, en niet te beklimmen is.***

Waarom een arend genaamd.

Hierom word hy van de Ouden doorgaans by een *Arend* vergeleken (*v*), die om hoog tot binnen de wolken sig opgeeft, daar hem het swakke gesigt van een mensch niet konde volgen;

En waarom Godsgeleerde.

en dat hy bysonderlijk met den tytel van een *godsgeleerde (Theologus)* vereert wierd, als of die niemand als hem, of hem ten minsten by uytnemendheyt en boven andere toequam. Ja de Heydensche Wijsgeeren selfs konden niet anders als over sijne schriften verwondert staan:

De heydenen hebben sig daar over verwonderd.

getuyge zy hier van *Amelius* (*x*) de Platonische Philosooph, en Regent van Porphyrii school tot Alexandrien, die het begin van *Johannis* Euangelium aanhalende by *Jupiter* swoer, dat dese Barbaar (so noemden en agteden de hoveerdige Grieken alle die van hen verschilden) de „saak wel had getroffen, wanneer hy seyde, dat het woord, dat al„le dingen heeft gemaakt ***in den beginne***, en ***by God*** de eerste in gesag „en waardigheyt was, en die God was, die alle dingen heeft gescha„pen, in welken alles dat gemaakt is sijn leven en bestaan elk na sijn „natuure heeft; dat hy was vleesch geworden, en bekleed met een lig„chaam, in welk hy de heerlijkheyt en majesteyt van sijne natuur open„baarde en sien liet; dat hy na sijn dood tot het besit van sijn God„lijkheyt was wedergekeert, en de selve God was, die hy was voor het „aannemen van een ligchaam, en eer hy de menschelijke natuur en vleesch „aan nam.... Meer heb ik niet aan te tekenen, dan dat sijn Euangelium

Is naderhand in 't Hebreeusch overgeset.

naderhand in de Hebreeusche taal overgeset (*y*) en van de Joden ἐν ἀποκρύφοις, onder hunne verborgene geheymen en schriften in hun schat-kist te Tiberias bewaard zy; daar een afschrift dessels van een Jood *Joseph* genaamd,

Wierd een middel tot bekeering van een Jood.

die naderhand bekeerd, en van *Constantijn de Groote* tot de eer van een Rijks-grave bevorderd wierd, gevonden is: want de schat-kist hebbende opgebroken, vond' er wel geen geld in; maar βίβλους τὰς ὑπὲρ χρήματα, ***boeken, die beter waren als geld***, de Euangelien van den H. *Mattheus* en den H. *Johannes*, en de Handelingen der Apostelen in het Hebreeusch, welke van hem gelesen zijnde veel deden tot sijn bekeering.

Van Johannis eerste Send brief.

XVI. Behalven gemelde boeken heeft onse Apostel nog drie Sendbrieven geschreven, van welke de eerste is algemeen, passende op alle tijden en plaatsen, en behelst de treflijkste voorschriften en regels tot

Dessels oogmerk.

bestiering van het Christelijk leven, dringd op de heyligheyt en suyverheyt van der menschen seden, om sig met een bloote en ledige belijdenis

(*t*) *Comm. in Ezech. c.* 47. (*v*) *Nemo, audeo dicere, tanta sublimitate sapientiæ majestatem Dei vidit, & nobis proprio sermone reseravit. Transcendit nubes, transcendit virtutes cælorum, transcendit angelos, & verbum in principio reperit, & apud Deum vidit. Ambros. præf. Comm. in Luc. Tom.* 5. *p.* 5. (*x*) Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξίωσε, καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ Βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν ἦναι, καὶ Θεὸν εἶναι. δι' οὗ πάντα ἁπλῶς γεγενῆσθαι· ἐν ᾧ τὸ γινόμενον ζῶν, καὶ ζωὴν, καὶ ὂν πεφυκέναι· καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν, καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ καὶ τοῦ τηλικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον· ἀμέλει καὶ ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ Θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἄνθρωπον καταχθῆναι. *Amel. ap. Euseb. præpar. Euang. lib.* 11. *p.* 540. *Vid. Theod. de cur. Græc. affect. serm.* 2. *p.* 33. (*y*) *Epiphan. adv. Ebion. hæres.* 30. *p.* 60. & 61.

denis en voorgeven van Religie niet te vreden te houden, nog door de listige bedriegeryen en inkruypingen der verleyders te laten ter sijden leyden, en bewaar-middelen tegen het vergif van de grond-leeringen en levenswijs der Gnostyken aanwijst, op welke laatste buyten twijfel den Apostel in desen Brief bysonder sijn oog heeft. Hy verbergt daar in, volgens sijne gewoone sedigheyt, sijn naam, te meer also wijse menschen meer letten op 't geen 'er gesegd word, dan op hem die iets seyd.

Waarom sijn naam daar in verswegen word.

Na 't seggen van *Eusebius* (z) is dese Brief van allen aangenomen, en noyt van iemand in twijfel getrokken;

Is altijd aangenomen.

by ouds had se gelijk uyt den Heyligen *Augustinus* blijkt, een opschrift aan de Parthers (a), om wat reden is my egter onbekend, ten ware, gelijk wy reeds te voren als waarschijnlijk hebben aangewesen, het geweest is, om dat hy te voren in die Gewesten van de wereld selfs gepredikt had.

Had eertijds het opschrift aan de Parthers.

De andere twee Brieven sijn vry kort, en geschreven aan particuliere personen, de eene aan een aansienlijke Mevrouw, de andere aan den mildadigen en herbergsamen *Gajus*, een man, die alle behoeftige *Christenen* vriendelijk en beleefdelijk onthaalde en onderhield.

Van de twee andere Brieven.

't Is wel waar, dat men by ouds die twee Brieven in den Canon, of onder de regelmatige boeken der H. Schriftuur niet heeft aangenomen (b), en de Kerk in Syrien nog op desen dag deselve niet erkend, en van veelen aan den jongeren *Johannes*, de Discipel van onsen Apostel, word toegeschreven: maar daar is geen genoegsame reden, om in twijfel te trekken, wie de Vader van dese Brieven is, gemerkt de leere, spreekwijse en derselver oogmerk genoegsaam toonen, dat *Johannes* de schrijver daar van geweest zy.

Veeler Ouden oordeel over deselve.

Dese nu sijn alle de boeken, waar in de H. Geest belieft heeft den H. *Johannes* tot sijn pen-voerder en Secretaris te gebruyken. In het opstel nu derselven is de stijl en schrijf-wijs wel niet cierlijk of vloeyend, dog deftig en eenvoudig, kort en klaar.

De stijl van alle schriften Johannis.

Dionysius van Alexandrien wil, dat sijn spreek-wijs in sijn Euangelium, en eerste Sendbrief net en cierlijk is, en dat'er de woorden en saken seer wel t'samenhangen, welk sig in alle de redeneeringen van sijne discoursen opdoet; maar dat de stijl in de Openbaring nergens na so suyver en klaar, en veelsins met buyten-landsche en oneygentlijke spreek-wijsen vermengd is; en dat sijn Grieks doorgaans vol is van Syrische manieren van spreken, dat sijne redenen veeltijds schielijk afgebroken of begonnen met veele tegenstellingen uytgebreyd, en met koppel-woorden t'samen gehegt worden; dat eene saak meermaals herhaald, en eerst duyster voorgesteld word, die hy daar na met volgende verklaringen moet ophelderen, en woorden gebruykt, die hem eygen zijn, en spreek-wijsen, die hy in een ongewoonen sin opvat; welk alles t'samenkomende sijn manier van schrijven den lesers, (mogelijk den meesters der welsprekentheyt, en van bewrogte nettigheyt) min aangenaam maakt.

Het oordeel daar over van Dionysius.

De H. *Hieronymus* merkt aan (c), dat hy plaatsen uyt het Oude Testament bybrengende deselve naast uyt den Hebreeuschen grond-text overset, en de saken van woord tot woord poogd over te brengen: want *een Hebreër uyt de Hebreën*, en in de taal van sijn land wonder wel bedreven zijnde, was na allen schijn in het opstellen van 't Griex so veerdig niet, als die daar ontrent by-na geen ander voorregt had, als 't geen hem van boven wierd mede gedeeld: dog 't geen aan de nettigheyt en beschaafdheyt van sijn wijs van schrijven ontbrak, wierd ten overvloed goed gemaakt door den yver

En van Hieronymus.

Sijn yver en stoffe waar van hy schrijft.

(z) *Lib. 7. c. 25. p. 276.* (a) *Quæst. Euangel. lib. 2. c. 39. col. 353. Vid. Possid. Indicem operum Augustini.* (b) *Euseb. loc. citat. Hieron. de Script. Eccl. in Joan.* (c) *Comm. in Zach. c. 12. p. 178. Tom. 6.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

yver van ſijn inborſt, en de voortreflijkheyt en 't gewigte van ſijn ſtoffe en onderwerp, waar in hy, als *een ſoon des donders*, ſprekende en ſchrijvende, ſijn naam *Boanerges* voldeed en beantwoordde. Hier van komt het, dat de Oude van ſijne ſchriften, en byſonder van ſijn Euangelium ſo deftig en roemlijk ſpreken. *De Euangeliſche ſchriften*, ſeyd de H. *Baſilius (d), munten boven de andere deelen der heylige boeken uyt; in die andere deelen ſpreekt God tot ons door ſijne dienſtknegten, de Propheten, maar in de Euangelien ſpreekt onſe Heer ſelfs tot ons*, αὐτοῦ γε μὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ὁ μεγαλοφωνότατος, καὶ πάσης μὲν ἀκοῆς μείζονα, πάσης δὲ διανοίας ὑψελότερα φθεγξάμενος, Ἰωάννης ἐστὶν ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς, *maar onder alle de predikers des Euangeliums munt Johannes de ſoone des donders wegens ſijn deftig ſpreken, en wijſe van redeneeren over ſaken, die 's menſchen verſtand niet bevatten kan, beſonderlijk uyt. De H. Johannes als een regte ſoon des donders*, ſeyd *Epiphanius (e)*, τῇ οἰκείᾳ μεγαλοφωνίᾳ, ὥσπερ ἔκ τινων νεφελῶν, τῶν καὶ σοφίας αἰνιγμάτων τὴν εὐσεβῆ ἡμῖν ἔννοιαν τοῦ υἱοῦ ἀνῆκεν, *maakt ons door een byſondere hem eygene deftigheyt in het ſpreken, gelijk als uyt de wolken, de verborgentheden der wijsheyt en godlijke leeringen van den Soone Gods bekend.* Geef my verlof hier by te voegen 't geen de H. *Cyrillus van Alexandrien (f)* onder meer andere ſaken van hem ſeyd: *Die maar* εἴς τε τὸ τῶν θεωρημάτων ὑπερφερὲς, καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ ὀξύτητα, καὶ τὴν συνεχῆ, καὶ ἀπαράλληλον τῶν νοημάτων ἐπεισφορὰν, *op de hoogte van ſijne leerſtukken, de ſcharpſinnigheyt ſijner redenen, en het gedurig inbrengen van het eene uyt het andere let, moet noodſakelijk bekennen, dat ſijn Euangelium alle verwondering verre te boven gaat.*

Der Ouden lofredenen van Johannis ſchriften met name van Baſilius.

Epiphanius,

en Cyrillus.

(d) *Homil. 16. p. 502. Tom. 1.* (e) *Hæreſ. 73. adv. Semiar. p. 363.* (f) *Comm. in Joan. p. 8.*

Eynde van het leven van den H. JOHANNES.

HET

I. Goeree del: P. Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. PHILIPPUS.

INHOUD.

Galileën *waarom by de* Joden *doorgaans ſo veragt. De eer het ſelve van* Chriſtus *aangedaan.* Philippi *geboorte-plaats. Sijne eerſte roeping tot een Diſcipel* Chriſti, *en hoe dat geſchiedde. Sijne veerdige gehoorſaamheyt op* Chriſti *roeping. Wat by de Euangeliſten van hem is aangetekend. De reden-wiſſeling tuſschen onſen Heer en hem over het kennen van den Vader. Sijn prediken in het* Opper-Aſien, *en de gelukkige uytwerkingen van ſijn bediening. Hy komt te* Hierapolis *in* Phrygien, *en ſpreekt de afgoderyen tegen, welk een goed gevolg had. De Overheden woeden en raſen tegen hem. Sijn martelaarſchap, kruyciging en begrafenis. Van ſijn gehuuwden ſtaat. Hy was een ander als* Philippus *de* Diaken. *Van het Euangelium der* Gnoſtici *uytgegeven op den naam van* Philippus.

I. ONder alle de deelen van Paleſtina ſchijnt Galileën meeſt te zijn veragt geweeſt, en daar uyt geſproten te zijn, tot verwijt te hebben geſtrekt. Het land ſelfs, als grenſende aan de afgodiſche en onbeſnedene volkeren, wierd genaamd (*a*) *Galilea der volkeren*, of der Heydenen. De Galileërs wierden doorgaans aangeſien als woeſter, en dommer, onbeſchofter en onbeleefder dan andere, en hadden geenen roem van burgerlijken omgang of Godsdienſtigheyt. *De Galileërs ontfingen hem, geſien hebbende alle de dingen, die Jeſus te Jeruſalem op het feeſt gedaan had, want ook ſy waren tot het feeſt gegaan*, ſeyd *Johannes* (*b*), als of het een wonder, en een vreemde ſaak was ſo veel devotie in hen te ſien, dat ſe na Jeruſalem waren gegaan, om het Paſcha te vieren. En ſeker, Joden en Heydenen waren het daar in eens, dat ſe onſen Saligmaker, en die hem volgden, meenden geen grooter ſchimp-naam te konnen geven, dan deſelve Galileërs te noemen. *Kan uyt Nazareth*, een ſtad in deſe landſtreek, *iets goeds zijn?* ſeyde *Nathanaël* van *Chriſtus* (*c*). *Onderſoekt ende ſiet, dat uyt Galileën geen Propheet opgeſtaan is*, ſeyden de Phariſeën (*d*), even of in die grond niets dan diſtelen en doornen waſſen konde. Maar dit quaad-aardig gevoelen behoeft niet anders wederlegd te worden, dan door het herdenken, dat onſe Heer niet alleen dat land nam tot ſijn gewoone verblijf-en vertrek plaats, maar ſelfs uyt dat land verkoos die uytſtekende perſoonen, die hy tot ſijne Apoſtelen, en tot de groote werktuygen, om de wereld te bekeeren, afſonderde. Van eenige derſelven hebben wy reeds geſproken, en daar zijn'er nog meer van overig.

Galileën was in een ſlegte agting en waarom.

Welk word wederlegd.

II. Onder deſe was de H. *Philippus* geboren te Bethſaïda, de ſtad van *Andreas en Petrus* (*e*). Van deſſelfs ouders en ſtijl van leven tekent de hiſtorie des Euangeliums niets aan, hoewel hy waarſchijnlijk een

Philippi geboorte-plaats, en maagſchap.

(*a*) *Matt.* 4. 15. (*b*) *Joh.* 4. 45. (*c*) *Joh.* 1. 47. (*d*) *Joh.* 7. 52. (*e*) *Joh.* 1. 45.

visſcher was, gemerkt het viſſen 't gemeen handwerk in die plaats was. Hy had τὰ πρωτεῖα, de eer van de eerſte van allen tot een Diſcipel

Hy is eerſt van Chriſtus tot een Diſcipel geroepen.

Chriſti geroepen te worden, welk wy aldus beſchreven vinden. Onſe Saligmaker uyt de woeſtijne komende, was *Andreas* en ſijn broeder *Petrus* ontmoet, en na eenige reden-wiſſeling van hen geſcheyden (*f*), waar op hy *des volgenden daags willende na Galileën gaan*, *Philippum vond*, dien hy aanſtonds gebood hem te volgen, welke woorden hy in het verkieſen ſijner Diſcipelen, en der gener, die hem volgden, altijd gewoon was te gebruyken: ſo dat de πρωτοκλησία, of het voorregt van eerſt geroepen te zijn, ſekerlijk *Philippus* toekomt, en hy alſo de eerſteling van onſes Heeren Diſcipelen geworden is: want hoewel *Petrus* en *Andreas* de eerſte waren die tot *Chriſtum* quamen, en met hem verkeerden (*g*) egter keerden die ten eerſten weder na hun handwerk, en wierden niet tot het Diſcipelſchap geroepen, dan ruym een jaar daar na, wanneer *Johannes* reeds in de gevangeniſſe geworpen was. *Clemens de Alexandriner* verhaald ons (*h*), dat het *Philippus* was, tot welken, als hy voor die tijd wilde verontſchuldigd zijn, om dat hy ſijn Vader moeſt begraven, onſe Heer ſeyde: *Volg my, en laat de doode hare dooden begraven* (*i*).

Hoe Philippus ſo gereed was om Chriſtus te volgen.

Maar behalven dat hy niet ſeyd, waar van daan hy ſulks weet, ſo komt dat met de tijd van onſes Apoſtels beroeping geheel niet over-een, alſo hy lang te voren, eer de Saligmaker die woorden ſprak, tot een Diſcipel geroepen was. Het ſchijnt vreemd dat *Philippus* in den eerſten opſlag ſo gereed was, om onſes Heeren bevel in te volgen, en hemſelven in ſijnen dienſt over te geven, gemerkt hy nog geen wonderwerk, dat ſijn *Meſſiaſſchap* en ſending van God konde bewijſen, geſien, of ſelfs waarſchijnlijk ſo veel als eenige tijding van ſijn verſchijning en komſte in de wereld gehoord had; te meer, om dat hy een Galileër, en alſo van een boerſſe en onrekkelijke inborſt was. Maar men heeft niet te twijſelen, of hy was in de ſchriften van *Moſes* en de Propheten wonderlijk bedreven. *Metaphraſtes* (*k*) verſekerd ons (hoewel ik niet kan weten, hoe hy daar aan gekomen is, ten ſy by giſſing), dat hy van kindsbeen af treſlijk opgevoed was, en dat hy de boeken *Moſis* meermaals doorleſen, en op de voorſeggingen, die op onſen Saligmaker ſloegen, nauw gelet had; immers had hy, ſonder twijſel, nevens de algemeene roep onder de Joden, de verwagting (alſo de tijdbepaling der Prophetiſche ſchriften, rakende *Chriſti* komſt, nu ten eynde was), dat de *Meſſias* toen ſekerlijk ſtond te komen, en ſig te vertoonen; daar by dan komt, dat de Goddelijke genade het bevel *Chriſti* vergeſelſchapte, en hem neygde om te gelooven, dat deſe de *Meſſias* was, die komen ſoude.

Hy brengt Nathanaël tot Chriſtum.

III. So dra had de Godsdienſt ſijn gemoed niet ingenomen, of deſelve begon als een levendig beginſel te werken, en ſig uyt te breyden. Henen gaande vond hy *Nathanaël*, een deftig en aanſienlijk man, deeld hem de tijding van den nieuw-gevonden *Meſſias* mede, en leyd hem tot denſelven (*l*). „So genegen is een vroom menſch, om andere nevens hem op den ſelven weg tot de gelukſaligheyt te trekken en te „geleyden.

Wat na ſijn beroeping tot het Apoſtelſchap in het Euangelium van hem

Na ſijn beroeping tot het Apoſtelſchap, is'er in de heylige Hiſtorie niet veel van hem aangetekend: aan hem ſtelde onſe Saligmaker (*m*) de vraag voor, waar ſy, om ſo grooten menigte te ſpijſigen, in die woeſte plaats, brooden koopen ſouden? Waar op hy tot antwoord gaf, dat men ſo veel niet ligt ſoude konnen krijgen

(*f*) *Joh.* 1. 37. &c. (*g*) *ibid.* (*h*) *Strom lib.* 3. *p.* 436. (*i*) *Matt.* 8. 22. (*k*) *Apud Surium ad diem* 1. *May Tom.* 4. (*l*) *Joh.* 1. 46, 47. (*m*) *Joh.* 6. 5. 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

beſchreven ſtaat.

krijgen, niet denkende, dat het de almagtige kragt, wanneer ſe haar wil toonen, alſo ligt is twintig als twee duyſent menſchen te verſadigen. By hem gaven de Grieken, aankomelingen uyt de Heydenen, die op het Paaſch-feeſt gekomen waren, ſig aan, als ſy begeerig waren om onſen Saligmaker, van welken ſy veel hadden hooren ſeggen, te ſien (*n*). Met hem redeneerde onſen Heer van hemſelven even voor het laatſte Paſcha (*o*). De heylige en goedertieren *Jeſus* hebbende hunne herten met gepaſte trooſt-redenen tegen ſijn ſcheyden van hen verſterkt, en geſeyd, *Dat hy henen ging, om hen in de ſalige wooningen een plaats te bereyden*; en dat hy ſelfs *de weg, de waarheyt, en het leven* was, en *niemand tot den Vader konde komen, dan door hem*, en *die hem kenden, ook den Vader kenden, en geſien hadden*, bad hem *Philippus*, de kragt van onſes Saligmakers redenen niet wel verſtaande, *dat hy hen den Vader wilde toonen*, waar door ſy ten vollen overtuygd en voldaan ſouden zijn. Wy konnen qualijk denken, dat hy ſo grove bevattingen van God had, dat de Vader een ligchamelijke en ſienlijke natuur ſoude hebben; maar alſo *Chriſtus* hen geſeyd had, dat ſy den Vader hadden geſien, en wetende, dat God voortijds meermaals hemſelven in een ſigtbare gedaante vertoont had, was enkelijk ſijn verſoek, dat deſelve ſig aan hen door de eene of de andere ſodanige vertooning mogt openbaren. Onſe Heer beſtrafte ſoetelijk ſijne onwetendheyt, dat hy, na ſo lang van hem onderweſen te zijn, nog niet wiſt, dat hy het beeld van ſijn Vader was, in welken deſſelfs oneyndige wijsheyt, kragt, en goedheyt uytdrukkelijk vertoont wierd; dat hy niets ſeyde nog dede, als door den wille van ſijn Vader, 't welk, indien ſy niet geloofden om ſijne woorden, genoegſaam bleek uyt ſijne werken; dat derhalven ſulken verſoek onnodig en onbehoorlijk was, en dat in die ſaak, na eene meer dan drie-jarige onderwijſing, ſo onbedreven te zijn een bewijs van groote ſwakheyt was. „God verwagt voortgang na dat den „menſch gelegentheyt heeft; in de ſchoole *Chriſti* oud en onwetende te „zijn, verdiend beriſpt en geſtraft te worden; en *altijd te leeren, en noyt tot de kenniſſe der waarheyt te komen* (*p*), is een bewijs van geen goede en opmerkende menſchen.

Wat landſtreek hem tot ſijn bediening ten deel viel.

IV. Wat gedeelte der wereld nu onſen Apoſtel ten deel gevallen is, wanneer de wereld onder hen tot elks bediening wierd verdeeld, word wel niet uytgedrukt door *Origenes* of *Euſebius*: maar van andere (*q*) word ons verhaald, dat het opper-Aſien ſijn poſt was (welk buyten twijfel de reden is, waarom hy van veele geſegd word in Scythien gepredikt, en het Chriſten Geloof geplant te hebben), daar hy dan met een onvermoeyden yver en neerſtigheyt ſijn werk maakte, om de menſchen uyt de ſtrikken des duyvels te rukken, te brengen tot de kennis en aanneming der waarheyt, en door het aanhouden in ſijn prediken, en de kragt ſijner wonderwerken, ſeer veele menſchen won en bekeerde, die hy dan tot het Chriſten Geloof doopte, geneſende te gelijk ſielen en ligchamen, hunne ſielen van dwaling en afgodery, hunne ligchamen van ſwakheden en ontſteltenissen; en met een woord, hy genas de ſieke, verdreef de duyvelen, vergaderde Gemeyntens, en ſtelde in deſelve Opſienders en Dienaars van den Godsdienſt aan.

Sijn prediken en wonderen in Scythien.

Philippus komt te Hierapolis.

V. Hebbende nu veele jaren met grooten voortgang ſijne Apoſtoliſche bediening in alle die Geweſten uytgevoerd, quam hy ontrent het

(*n*) *Joh.* 12. 22. (*o*) *ibid.* 14. 1. tot 11. (*p*) 2 *Tim.* 3. 7. (*q*) *Sim. Metaphr. Comm. de S. Philip. apud Sur. ad* 1 *May. Nicephor. Hiſtor. Eccleſiaſtic. lib.* 2. *c*39. *p.* 200.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

eynde van ſijn leven te Hierapolis (de heylige ſtad) in Phrygien *(r)*, een koſtelijke en volkrijke plaats, maar die haar naam voldeed, of haar

Daar men een ſlang aanbad.

heyligheyt toonde met haar afgodiſche devotie. Onder veele ydele en belagchelijke goden, die ſy met een godsdienſtige eer aanbaden, was'er een ſlang of draak (buyten twijfel ter gedagtenis van die ſchandelijke daad van *Jupiter*, die in de gedaante van een draak *Proſerpina*, ſijn eygen dogter, die hy by *Ceres* gewonnen had, quam omhelſen, welke dan, gelijk ons *Clemens de Alexandriner* ſeyd *(s)*, van de Phrygiers voornamelijk gediend wierd, waarom *Baronius* niet veel reden heeft *(t)* om te ſeggen, dat ſy ſulken God niet dienden) ongemeen groot, en vry grooter dan andere, die ſy met ſtatelijke eerbiedigheyt aanbaden.

Daar d'Apoſtel tegen ging met gebeden.

De H. *Philippus* ſag met ontſteltenis de beklaaglijke ſlaverny en aankleving der menſchen aan die dwaling, en bad daarom den hemel ſonder ophouden, tot dat hy door gebeden en het aanroepen van *Chriſti* naam de dood, of ten minſten het wegraken van die alom bekende en geëerde ſlang verworven had: waar op hy hen ſeyde, hoe onbetamelijk het was aan ſulke hatelijke ſchepſels Goddelijke eer te bewijſen, dat

En onderrigtingen.

God alleen moeſt werden aangebeden, als de groote Vader van de wereld, die in den beginne den menſch na ſijn eygen heerlijk beeld geſchapen had, en wanneer deſelve uyt dien onnoſelen en gelukkigen ſtaat gevallen was, ſijn eygen Soon in de wereld geſonden om hem te verloſſen, die geſtorven en van den dooden opgeſtaan is, en ten laatſten dage weder komen ſal, om de menſchen uyt hunne graven op te wekken,

Waar door veele wierden bekeerd.

een oordeel te vellen, en elk te vergelden na ſijne werken. Dit nu had ſulken uytſlag, dat het volk over hunne dwaſe afgodery beſchaamd wierd, en veele hunne ketenen der duyſternis verbraken, en tot de Chriſten Religie overſtapten. Dog het bewoog ook den grooten vyand des menſchelijken geſlagts, om ſijn oude weg van wreedheyt en ver-

Dog hy daar over gevangen, gegeeſſelt en gedood.

volging in te ſlaan. De Overigheyt van die ſtad greep den Apoſtel, en wierp hem in de gevangkenis, daar ſe hem ſtrengelijk deden kaſtijden en geeſſelen; welk, als een voorbereyding van ſijn doodſtraf volbragt zijnde, wierd hy gebonden uytgevoerd, en aan een pylaar opgehangen,

Wat daar ontrent ſoude ſijn gebeurd.

andere ſeggen gekruyſt. Men verhaald ons ook, dat ten tijde van ſijn doodſtraf de aarde ſchielijk begon te beven, en de grond, waar op de menſchen ſtonden, onder hen weg te ſinken, welk egter, wanneer ſy ſulks als een klaar bewijs van de Goddelijke wraak, hen over hunne ſonden vervolgende, aanmerkten en beweenden, ſchielijk ophield, en

Sijn begravenis.

niet verder ging. De Apoſtel dood zijnde, wierd ſijn ligchaam van den H. *Bartholomeus*, ſijn mede-genoot in de verdrukking, dog thans nog niet ter dood toe overgegeven, en van *Mariamne*, de ſuſter van den H. *Philippus*, die hem in ſijne reyſe altijd word geſeyd vergeſelſchapt te hebben, afgenomen, en eerlijk begraven, waar na ſy het volk in het geloove *Chriſti* verſterkt hebbende, van daar vertrokken.

Hy was getrouwt. 't Seggen van ſijn dogters ontſtaan uyt hem een te maken met den Diaken Philippus.

VI. Dat de H. *Philippus* getrouwd geweeſt is, word van de Ouden eenparig verſekerd. *Clemens* van *Alexandrien* teld hem *(v)* onder de getrouwde Apoſtelen, en ſeyd, dat hy vier dogters had, die hy by ſijn leven uythuuwlijkte. *Polycrates*, Biſſchop van Epheſen *(x)*, ſeyd ons, dat *Philippus*, een der twaalf Apoſtelen, ſtierf tot Hierapolis met twee ſijner dogters, die nog maagden waren, en dat hy een derde had, die tot Epheſen geſtorven is: dog 't is ſeker, dat door het niet onder-

ſcheyden

(r) Metaphr. & Niceph. ibid. *(s) Admonit. ad Gent. p.* 11. *(t) Ad ann.* 53. *num.* 3. *(v) Strom. lib.* 3. *p.* 448. *(x) Apud Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 31. *p.* 120. *Vid. Doroth. Synopſ. de vit. & mort. Apoſt. Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 148.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſcheyden onſes Apoſtels van *Philippus* den Diaken (die tot Ceſareen woonde, en van wiens vier dogters, die nog maagden waren, wy in *de Handelingen der Apoſtelen* (y) leſen) by den Ouden eenige verwarring hier ontrent ontſtaan is, ja ſommige (z) die twee voor een genomen hebben. Maar hoe weynig reden ſy daar toe hadden ſal haaſt blijken, wanneer maar iemand bedenkt, dat *Philippus*, gekoren tot een van de ſeven Diakenen, niet konde een der Apoſtelen weſen, gemerkt de Apoſtelen by die gelegentheyt verklaarden ſaken van hooger natuur te moeten waarnemen; want (a) *de twaalve riepen de menigte der Diſcipelen tot haar, en ſeyden: Het en is niet behoorlijk, dat wy het woord Gods nalaten, en de tafelen dienen: Siet dan om, broeders, na ſeven mannen uyt u, die goed getuygeniſſe hebben, vol des H. Geeſtes,* e. ſ. v. *En ſy verkoren Stephanum, een man vol des Geloofs, en des H. Geeſtes, ende Philippum,* e. ſ. v. *Onder u*, dat is, uyt de menigte des volks, niet uyt de Apoſtelen. Wederom, wanneer op de vervolging, die na de dood van *Stephanus* ontſtond, de Gemeynte te Jeruſalem geſtoord wierd, *wierden ſy alle verſtrooyd door de landen van Judea en Samaria* (onder die ook *Philippus*, die na Samaria ſijn weg nam) behalven de Apoſtelen, die te Jeruſalem bleven (b). En, als *Philippus* een merkelijk getal van menſchen aldaar bekeerd en gedoopt had, wierden *Petrus* en *Johannes*, twee uyt het midden der Apoſtelen, op het verſoek van *Philippus*, derwaarts geſonden, om door het opleggen van de handen der Apoſtelen verſterkt te worden, en *den H. Geeſt te ontfangen*, welk t'eenemaal onnodig was geweeſt, indien *Philippus* ſelfs een der twaalve was. Maar 't is onnodig over die ſaak veele bewijſen te willen opſoeken, gemerkt 't geen van d'een en d'ander verhaald word, ſoo magtig verſchild: want gelijk ſy verſchilden in hunne perſonen en bedieningen, de eene zijnde een Diaken, en de ander een Apoſtel, ſo komt ook het getal van hunne kinderen niet over-een, alſo de eene vier dogters had, en den anderen maar drie worden toegeſchreven. Hy is een der Apoſtelen, die geene heylige Schriften heeft nagelaten, uyt oorſaak, dat de meeſte Apoſtelen, gelijk *Euſebius* aanmerkt (c), in bedieningen, die allernaaſt tot der menſchen gelukſaligheyt ſtrekten, en deſelve bevorderen konden, gebruykt, tot het ſchrijven van boeken, weynig tijd hadden, hoewel, na 't ſeggen van *Epiphanius* (d), de *Gnoſtici* een Euangelium van hen verdigt, op den naam van den H. *Philippus* uytgaven, welk ſy tot voorſtand van hunne yſſelijke grond-regels en beeſtelijk leven misbruykten.

Welk niet kon weſen.

Om verſcheyden redenen.

Philippus heeft niets in ſchrift nagelaten. En waarom.

Van ſijn Euangelium door de Gnoſtici verdigt.

(y) *Act.* 21. 8, 9. (z) *Vide Iſid. Peluſ. lib.* 1. *Epiſt.* 447, 448, 449, 450. & *pag.* 94. 95. (a) *Act.* 6. 2, 3, &c. (b) *ibid.* 8. 1. &c. (c) *Lib.* 3. *c.* 24. *p.* 94. (d) *Adv. Gnoſt. Hæreſ.* 26. *p.* 46.

Eynde van het leven van den H. PHILIPPUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. BARTHOLOMEUS.

INHOUD.

De Historie des Euangeliums seyd van desen Apostel niet dan sijn naam. Dat hy Nathanaël *geweest is word door veele waarschijnlijke redenen bewesen.* Bartholomeus *een by-naam: Desselfs oorsprong. De school der* Tolmeanen. *Een tegenwerping tegen hem een te stellen met* Nathanaël *beantwoord. Sijn afkomst en stijl van leven. Sijn eerste komst, en omgang met* Christus. *In wat gewesten der wereld hy het Christen Geloof heeft geplant. Hy predikt in Indiën, en liet daar het Euangelium van* Mattheus. *Hy quam weder tot Hierapolis. Hy word van de kruysdood verlost. Hy vertrekt na Albanopolis in Armenien, daar hy om 't geloove* Christi *gemartelisеerd, eerst levendig gevild, en daar na gekruyst word. Het verdigt Euangelium, dat op sijn naam gaat. Een spreekwoord van hem door* Dionysius Areopagita *aangetekend.*

Bartholomeus word in de Euangelien maar genoemd.

I. DAt de H. *Bartholomeus* een van de twaalf Apostelen geweest is, blijkt duydelijk en klaar genoeg uyt de Euangelische Historie, hoewel aldaar van hem niets verder, dan sijn enkele naam schijnt aangetekend, 't welk buyten twijfel veele in oude en latere tijden aanleyding gegeven heeft, om niet sonder reden te denken, dat hy onder een anderen naam voorkomt, en dat die geen ander is, dan die van *Nathanaël*, een van d'eerste Discipelen, die tot *Christum* quamen.

Gissing dat hy was Nathanaël.

Redenen van dien.

Tot welken eynde aan te merken staat, dat gelijk de H. *Johannes* noyt *Bartholomeus* onder het getal der Apostelen noemd, so ook de andere Euangelisten noyt spreken van *Nathanaël*, waarschijnlijk om dat onder die twee namen een Apostel betekend word: daar beneven, dat, daar by *Johannes*, *Philippus* en *Nathanaël*, in hun komen tot *Christus* worden t'samengevoegd, by de andere Euangelisten altijd, sonder eenige verandering, *Philippus* en *Bartholomeus* worden by elkander gesteld (*a*), mijns oordeels, om geen andere reden, dan, om dat sy te gelijk tot het Discipelschap geroepen zijn, gelijk sy ook in het register der Apostelen worden t'samen gepaard, en wy hen beyde hier na in de Kerkelijke schriften als reys-genooten sullen vinden. Maar 't geen dit gevoelen den meesten schijn geeft, is, dat wy *Nathanaël* vinden met name onder de andere Apostelen, aan welken onse Heer na sijn opstanding sig aan de zee van Tyberias openbaarde (*b*), *daar t'samen waren Simon Petrus, en Thomas gesegd Didimus, en Nathanaël, die van Cana in Galileën was, en de sonen Zebedei, en twee andere van sijne Discipelen*, waarschijnlijk *Andreas* en *Philippus*. Dat nu door Discipelen alhier Apostelen moeten verstaan worden, is baarblijkelijk, ten deele uyt de namen van die aldaar opgerekend worden, en ten deele, om dat het toen de derdemaal geseyd word geweest te zijn, *dat Jesus sijnen Discipelen*

(*a*) *Joh.* 1. 46. &c. *Matt.* 10. 3. en elders. (*b*) *Joh.* 21. 1, 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Fol: 311.

... ee del: P: Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

cipelen geopenbaard is (*c*), en egter feker is, dat de twee vorige openbaringen aan niemand dan aan Apoftelen gefchied zijn.

II. Was ook *Nathanaël* niet meer dan een gemeen Difcipel geweeft, daar foude, geloof ik, geen genoegfame reden konnen gegeven worden, waarom by het vervullen van des Apoftels plaats, door de dood van *Judas* open gevallen, hy daar toe fulke ongemeene hoedanigheden hebbende, niet fo wel foude zijn voorgefteld als *Barfabas* en *Matthias*, fo hy niet reeds een van de twaalve geweeft was. Ook hebben wy geen reden om
De naam Bartholomeus betekend
vaft te ftellen, dat *Bartholomeus* meer des Apoftels eygen naam foude geweeft zijn, als *Bar-jona* de eygen naam van *Petrus* was, of dat fe iets anders dan een opfigt te kennen geeft op een ander, wiens foon of leerling hy was.
een foon.
Als een foon aangemerkt, brengt die naam niet anders mede, dan dat hy geweeft is בר תולמי *de foon van Tholmai*, een benaming niet ongewoon onder de Joden, die veeltijds de kinderen fo benaamden (gelijk *Berjona*, *Bartimeus*, de foon van *Jona*, van *Timeus*, en andere) en defelve meer met die, dan met hun eygene namen uytdrukten. Dus wierd (*d*) *Jofeph genaamd Barfabas*, en *Barnabas* draagt die naam doorgaans, hoewel fijn eygen naam *Jofes* was.
of een leerling van Tholmai.
Ook kan hem die naam gegeven zijn als een Difcipel van de een of ander byfonder fecte en leering onder de Joden, alfo leerlingen uyt een groot-agting en eerbiedigheyt van hunne meefters, of eerfte inftelders van fodanigen fchool, gewoon waren derfelver namen aan te nemen, daar van de benamingen van *Ben-ezra*, *Ben-uziel*, en diergelijke hun oorfprong hadden; welk te klaarder fal blijken, indien waar is 't geen feker Schrijver (*e*) aanmerkt (daar ik egter niet wil voor in ftaan) dat, gelijk verfcheyden fecten in de Joodfe Kerk haarfelven benaamden na de een of d'ander vermaard perfoon onder die Natie, de *Effenen* van *Enos*, de *Sadduceen* van *Sadok*, dat, feg ik, daar ook andere waren, die henfelven *Tholmeanen* noemden,
En alfo een van de Tholmeanen.
na eenen *Thalmai*, leerling van *Heber*, den ouden leer-meefter der Hebreën, een van het geflagt of leering der *Enakim*, die in Debir en Hebron bloeyden, met welke *Abraham* in een verbond getreden was, dat is, tot hunne maatfchappy behoorde; en wil die Schrijver, dat *Nathanaël* van die rang en fchool fchijnt geweeft te zijn, en daarom den naam droeg van *Bartholomeus*, de foon of leerling van de *Tholmeanen*, en daarom gefeyd word *waarlijk een Ifraëlijt te zijn* (*f*), dat is, een uyt die oude rang der fchoolen en *focieteyten* van Ifraël. Dit nu, indien het waar was, foude ons de reden aanwijfen van fijn bedreventheyt en geleerdheyt in de Joodfe Wetten, waar van hy doorgaans een Doctor of Leeraar geoordeeld word geweeft te zijn. Maar welke ook van die twee gemelde redenen dier benaming den Lefer behagen mag, 't is feker, dat de eene fo wel als de andere tot mijn oogmerk diend, en het verfchil, dat tuffchen *Johannes* en de andere Euangeliften fchijnt te zijn, wegneemd, doordien de eene hem fijn eygen naam, en de andere die na fijn meefter of vader geeft. Ik foude, indien 't nodig was, hier konnen by voegen de toeftemming van geleerde Mannen (*g*), die in hun gevoelen over defe faak erkend hebben, dat het de felve perfoon, dog onder verfcheyden namen is. Maar 't fal van defe giffingen genoeg zijn, en ik moet bekennen, dat wel alle gemelde redenen niet fo kragtig en overtuygende zijn, dat fe iemand nood-

(*c*) *Joh.* 21. 14. (*d*) *Act.* 1. 23. *c.* 4. 36. (*e*) *Bolduc. de Eccl. poft. Leg. c.* 7. *p.* 45. *vid. de Eccl. ante Leg. lib.* 2. *c.* 8. (*f*) *Joh.* 1. 48. (*g*) *Rupert. Tuit. Comm. in Joh.* 1. *Janfen. Concord. c.* 17. *Onuphr. in Faft. Salmer. Tract.* 18. *Tom.* 4. *Montac. Origin. Sacr. part.* 2. *p.* 18. *Dr. H. Annot. in Joh.* 1. *aliique.*

noodsaken deselve toe te stemmen, maar in alle hare omstandigheden aangemerkt, genoegsaam een mensch overhalen, en over 's menschen geloof heerschen. De eenige en in der daad een groote reden hier tegen ingebragt, is 't geen de H. *Augustinus (h)* in sijnen tijd tegen wierp, dat het niet waarschijnlijk is, dat onse Heer *Nathanaël*, een Leeraar der Wet, tot een sijner Apostelen soude gekoren hebben, gemerkt hy voor had de wijsheyt der wereld door de prediking der ongeleerde en eenvoudige te beschamen. Maar dit is geen reden voor iemand, die maar denkt, dat die tegenwerping so wel aanloopt tegen den H. *Philippus*, van wiens geleerdheyt in de Wet en de Propheten wy in de Historie des Euangeliums al so grooten blijk hebben, als van *Nathanaël*; en nog sterker tegen den H. *Paulus*, alsoo'er (behalven dat hy in alle menschelijke geleerdheyt bedreven was) weynige waren, die grooter Meesters in de Wet waren, als hy.

Een tegenwerping van Augustinus wederlegt.

III. Dese swarigheyt dus te boven gekomen zijnde, gaan wy tot een nader beschrijving van onsen Apostel over. Sommige hebben gemeend, dat hy een Syrier, uyt een Adelijke stam gesprooten, en een nakomeling van de Egyptische *Ptolomei* geweest is, om geen andere reden, geloof ik, dan om dat'er tusschen de klank van de een en de andere naam eenig over-een-komst is: maar het is klaar, dat hy, gelijk de andere Apostelen, een Galileër geweest is; en bysonder weten wy van *Nathanaël*, dat *hy van Cana in Galileën was (i)*. De Schriftuur maakt geen gewag van sijn handwerk of levens-wijs, hoewel eenige omstandigheden ons schijnen te kennen te geven, dat hy een Visscher was, gelijk ons *Theodoretus* van alle de Apostelen versekerd, en een ander Schrijver ook bysonder van onsen Apostel vast steld. Hy (onderstellende nu, dat hy een is met *Nathanaël*) wierd de eerste maal, als hy tot *Christum* quam, aangeleyd door *Philippum (k)*, die hem seyde nu *gevonden te hebben den* lang-verwagten *Messias, van welken Moses en de Propheten so menigmaal hadden geprophetеerd, namelijk Jesum, den sone Josephs, van Nazareth.* Waar op hy hebbende ingebragt, dat de *Messias* niet tot Nazareth konde gebooren worden, seyde *Philippus* hem wederom: *Komt en siet*; komt en voldoet u selven. So dra als hy tot den Heere naderde, wierd hy met die deftige afbeeldinge bejegend, *dat hy waarlijk een Israëlijt was*, een man van ware eenvoudigheyt en opregtigheyt. En sekerlijk sijne eenvoudigheyt en opregtigheyt deed sig hier klaarlijk op, dat, als hem van *Jesus* gesproken wierd, hy geen swarigheyt maakte over sijn geringheyt, slegte gelegentheyt sijner Ouders, en hunne kleyne middelen, maar enkelijk over de plaats sijner geboorte, dat die Nazareth niet konde zijn, gemerkt de Propheten rond uyt voorsegd hadden, dat de *Messias* tot Bethlehem geboren soude worden, en daarom 't bleek hier uyt, dat hy een *waar Israëlijt* was, een *die de verlossing Israëls verwagtte*, dien hy, na de tijd-bepaling in de voorseggingen der Schriftuur, versekerd was niet verre te zijn. Hy was over sodanigen aanspraak ontsteld, verwonderd zijnde dat hy op het eerste gesigt hem so wel kende, diens aangesigt hy noyt te voren gesien had: maar hem wierd van den Heere geantwoord, dat hy, eer hem *Philippus* riep, toen hy onder den vygeboom was, hem reets gesien had. Hy dan hier door van *Christi* Godheyt overtuygd, beleed aanstonds nu versekerd te zijn, *dat hy de beloofde Messias, de Soone Gods, tot Koning en heerscher over de Kerk van den Va-*

Bartholomei afkomst.

Vaderland.

Handwerk.

Komt tot Christus door aanleyding van Philippus.

(h) *Tract. 7. in Joh. col. 68. Tom. 9. & in Psalm 65. col. 671. Tom. 8.* (i) *Joh. 21 I* (k) *ibid. 1. 45. &c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Vader gesteld was: Waar op hem onse Heer te gemoed voerde, dat, indien hy door sulken beweegreden konde worden aangeset, om hem voor den *Messias* te erkennen, hem nog grooter redenen tot versterking sijnes geloofs souden gegeven worden, en dat hy eerlang *den hemel soude geopent sien*, om hem aldaar te ontfangen, en *de Engelen sig sigtbaar vertoonen*, om hem op te wagten en te dienen.

IV. Wat nu onses Apostels reysen de wereld op en neder, om het Geloove voort te planten, aangaat, wy sullen deselve den leser, hoewel wy hem van de order sijner reysen niet volkomen versekeren konnen, kortelijk verhalen. Dat hy tot in Indiën gereysd heeft, word van allen erkend, en is sekerlijk te verstaan van dat gedeelte desselfs, dat naast aan Asien gelegen is. *Socrates* (*l*) seyd, dat het was 't gene aan Ethiopien grensd, daar hy buyten twijfel het Asiatische Ethiopien (daar van wy in het leven van den H. *Thomas* gelegentheyt sullen hebben te spreken) door verstaat. *Sophronius* (*m*) noemd het 't *gelukkig Indiën* (*India fortuna*) en seyd ons, dat hy aldaar het Euangelium van den H. *Mattheus* heeft nagelaten, waar van *Eusebius* (*n*) een nauwkeuriger verhaal voorsteld: want hy haald op, dat eenen *Pantenus*, een man wegens sijn kennis van de Wijsgeerte, bysonder van de leere der Stoische Wijsgeeren, en wel meest om sijne hertelijke genegentheyt tot de Christen Religie vermaard, door een godvrugtige en yverige navolging der Apostelen was aangedaan met begeerte, om de Christen Religie in de Oostersche gewesten voort te setten, en ten dien eynde tot in Indiën selfs doordrong, daar hy by sommige, die de kennis van *Christus* nog behouden hadden, het Euangelum van den H. *Mattheus* in de Hebreeusche taal beschreven vond, welk aldaar (gelijk de overlevering wilde) door den H. *Bartholomeus*, een van de twaalf Apostelen, ten tijde als hy in die gewesten het Euangelium predikte, gelaten was. Sijn reysen tot uytvoering van sijn bediening.

V. Na sijn arbeyd in die gewesten der wereld, keerde hy weder naar de Westelijker en Noorderlijker gedeelten van Asien. Wy ontmoeten hem tot Hierapolis in Phrygien, in 't gesélschap van den H. *Philippus*, gesamenderhand de gronden van het Christendom dien land-aard inboesemende, en van de dwaasheyt hunner blinde afgodery overtuygende; en nevens den H. *Philippus* door de woedende Overigheyt overgegeven, om op eenen tijd t'evens gemarteliseerd te worden; uyt kragt van welke order hy wel aan het kruys wierd vast gemaakt, met geen ander oogmerk, dan om hem dus te doen sterven, dog, wanneer een schielijke overtuyging van de Godlijke wraak over hunner beyder dood hem een vrees aanjoeg, daar van is afgenomen en vry gelaten. Naar allen schijn nam hy hier van daan sijn reys na Lycaonien, daar hy, gelijk ons *Chrysostomus* versekerd (*o*), de inwoonders van dat land de Christen Leer voorhield, en inprentte. Sijn laatste togt was na Albanopolen in Groot-Armenien (*p*), (buyten twijfel de selve plaats, die *Nicephorus* (*q*) Urbanopolen, een stad in Cilicien noemd), een plaats, daar de afgodery dapper de overhand had: hy nu het volk daar van poogende af te trekken, quam'er order van den Bevel-hebber dier plaats hem te kruycigen, welk hy sig blymoedig onderwierp, en tot den laatsten oogenblik sijnes levens toe de bekeerde Heydenen vertrooste een versterkte. Sommige voegen hier by (*r*), dat hy met sijn hoofd nederwaards wierd gekruyst; Word overgegeven tot den dood des kruyces. Dog egter nog vry gelaten. Eyndelijk gemartelifeerd in Armenien.

(*l*) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 50. (*m*) *Apud Hieron. de Script. Eccles. in Barthol.* (*n*) *Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 10. *p.* 175. (*o*) *Serm. in SS.* XII. *Apost. p.* 269. *Tom.* 6. (*p*) *Sophr. apud Hieron. loc. cit.* (*q*) *Lib.* 2. *c.* 39. *p.* 201. *Vide Metaphr. ad d.* 24. *Aug.* (*r*) *Hippol. de Apost. ap. Baronium in notis ad Martyr. ad* 25. *Aug. Isidor. de SS. utriusque Test. c.* 77.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en andere, dat hem de huyd eerst is afgestroopt, welk met sijn kruycigen seer wel konde t'samen gaan, gemerkt de *excoriatio*, afhalen van de huyd een soort van straf was, niet alleen gebruykt in Egypten, maar ook onder de Persianen, naaste buuren deser Armeniers, gelijk ons *Ammianus Marcellinus* (*s*) versekerd, en *Plutarchus* (*t*) een voorbeeld daar van geeft in Mesabates, een Persiaansen gesnedenen, die eerst levendig gevild, en daar na gekruyst wierd, van welke dese sulken barbarischen en onmenschelijken wreedheyt ligtelijk konnen hebben ontleent. Van sijns ligchaams verplaatsing na sijn dood, van Daras, een stad op de grensen van Persien, na Liparis, een der Eolische eylanden, vervolgens na Beneventum in Italien, en eyndelijk na Romen, kan van die daar in vermaak scheppen, en beter tijd hebben als ik, nader nagespoord worden. De Ketters vervolgden sijn geheugenis na sijn dood, niet minder dan de Heydenen hem, als hy nog leefde, in sijn persoon, en gaven een fabuleus Euangelium op sijnen naam uyt, welk nevens andere van diergelijken slag door *Gelasius*, Bisschop van Romen, met regt voor Apocryph, als zijnde alle den naam en 't opschrift van een Apostel onweerdig, is uytgekreeten (*v*). En mogelijk is de spreuk, die *Dionysius* de gewaande *Areopagiter* onsen Apostel toeschrijft (*x*) van geen meerder geloofweerdigheyt, καὶ πολλὴν τὴν θεολογίαν εἶναι, καὶ ἐλαχίστην. Καὶ τὸ εὐαγγέλιον πλατὺ καὶ μέγα, καὶ αὖθις συντετμημένον, *dat de godgeleerdheyt groot en ruym, en egter vry kleyn, en het Euangelium breed en wijdloopig, en egter beknopt en kort is.* Welk hy na sijn begrip verklaard van de onbepaaldheyt en onbegrijpelijkheyt der natuure Gods, die te gelijk βραχύλεκτος ἅμα, καὶ ἄλογος, beknopt word voorgesteld, en onuytsprekelijk is, en daarom niet kan ontdekt worden als door het afsnijden van alle uyterlijkheden, en al wat ligchamelijk is, gemerkt deselve alle onse sinnen en verstand te boven gaat, en alleen begrijpelijk is voor hem, die tot den top van verborgene en redelijke Godsdienst opgeklommen is.

Een verdigt Euangelium op sijn naam uytgegeven.

Een spreuk hem toegeschreven, wat daar van te houden.

(*s*) *Amm. Marcell. lib.* 23. (*t*) *In vit. Artaxerx. p.* 1019. *Vid. Greg. Turon. de glor. Martyr. lib.* 1. *c.* 34. *p.* 46. (*v*) *Decret. part.* 1. *Distinct.* 15. *c.* 3. *Sect. Caeterum.* (*x*) *De Mystic. Theol. c.* 1. §. 3. *p.* 3.

Eynde van het leven van den H. BARTHOLOMEUS.

HET

Fol: 315.

J. Goeree del:

P: Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. MATTHEUS.

INHOUD.

Matthei *geboorte-plaats en maagschap. Sijn bedrijf, en bediening van* Tollenaarschap. *De groote waardigheyt van dat ampt by de* Romeynen. *De eere* Vespasiani *Vader aan gedaan over de getrouwe bediening desselfs. Was egter by de* Grieken, *en bysonder de* Joden *ongeagt. Wat de oorsaak van hun haat en veragting was. Hun groote afkeerigheyt van dit slag van menschen. Wat* Matthei *werk bysonder was. Wat der* Tollenaren paspoort *was. De beroeping* Matthei, *en desselfs veerdige gehoorsaamheyt. Onse Heer van hem ter maaltijd genoodigd. Der* Phariseën *schimp-woorden, en deselve van onsen Saligmaker beantwoord. Hy predikt in* Judea. *Sijne reysen na* Parthen, Ethiopien, *e.s.v. tot voortplanting des* Euangeliums. *De goede uytkomst sijner bediening. Sijn dood. Sijne merkelijke veragting van de wereld. Welk* Julianus *en* Porphyrius *bespotteden. Sijn voorbeeldige ingetogentheyt en matigheyt. Sijn nedrigheyt en sedigheyt. Boetveerdigen de sonden van hun voorgaande leven te verwijten is onredelijk. Wanneer en waarom hy sijn* Euangelium *beschreven heeft. Door hem geschreven in de* Hebreeusche *taal. 't Algemeen toestemmen der Ouden van sulks. Wanneer en van wien het in het* Grieks *is overgeset. Het* Hebreeusche *afschrift van wien aangenomen. Van andere is daar wat bygevoegd. 't Geen men nu heeft is 't selve niet, van welk in de Oude schriften gewaagd word.*

I. DE H. *Mattheus* ook *Levi* genaamd, was, hoewel een bediende der Romeynen, een Hebreër uyt de Hebreën, (want beyde sijne namen geven sijn Joodse afkomst genoegsaam te kennen) en waarschijnlijk een Galileër, en dien ik tot, of ontrent Capernaum soude oordeelen geboren te zijn, ten ware de Arabische beschrijver van sijn leven (*a*) ons seyde, dat hy geboren is tot Nazareth, een stad in de stam van Zebulon, bekend doordien *Joseph* en *Maria* aldaar hadden gewoond, en bysonder, om dat onse gesegende Saligmaker aldaar was opgevoed, en sig ophield, die wel te Bethlehem geboren, maar hier ontfangen en opgebragt was, en den geheelen tijd van sijn bysonder leven doorbragt, daarom hem den naam van *Jesus de Nazarener* gegeven wierd. [*Mattheus was van Joden afkomst.*] [*Sijn geboorte-plaats.*]

De H. *Mattheus* was de soon van *Alpheus* en *Maria*, suster of bloed-vriendin van de gesegende maagd. By gemelden Arabischen schrijver word sijn vader genaamd *Ducu*, en sijn moeder *Karutias*, beyde afkomstig uyt den stamme van *Issachar*, also by den Joden niets gemeender is, dan dat iemand verscheyden namen had, en in het Arabisch waarschijnlijk so wierd uytgedrukt als de Joodse naam mede bragt. [*Sijne Ouders.*]

Sijn bedrijf of levenswijs was het Tollenaars-ampt, of insameling van [*Was een Tollenaar.*]

(*a*) *Apud Kirsten. Vit. quat. Euangel. p.* 22.

de tollen der Romeynen (welk waarschijnlijk ook sijnes vaders werk was, also sijn naam een wisselaar of geld handelaar betekend) een bediening die by de Joden ter quader naam stond, maar by de Romeynen een plaats van magt, aansien, en eerlijke agtbaarheyt was, en gemeenlijk niet anders dan door Romeynsche Ridders bekleed wierd: selfs was *T. Fl. Sabinus*, vader des Keysers *Vespasiani*, de Tollenaar of Publicaan van de Romeynsche Provincien in Asien, een bediening, die hy tot sulken genoegen van het volk waarnam, dat se hem stokbeelden opregteden met dit opschrift: ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ (*b*). *Voor hem, die het Tollenaars-ampt wel bedient had.* Dese Amptenaren dus in de Provincien uytgesonden, om de schattingen in te vorderen, waren gewoon de inboorlingen van die plaatsen, als die in de saken en regten van hun eygen land best bedreven waren, tot hun dienst te gebruyken. Dog twee saken waren'er, die dit ampt by den Joden hatelijk maakten: Eerst, dat die het bedienden doorgaans gierige menschen, en groote knevelaars waren; want hebbende de tollen van de Romeynen selfs gepacht, moesten se door alle soort van afpersing rapen en schrapen, om in staat te zijn van hun pacht te betalen, en voor henselven wat op te leggen, welk *Zacheus*, de overste van die pachters, buyten twijfel erkende, wanneer hy na sijne bekeering aanbood 't geen hy door bedrog en andere quade konsten iemand ontvreemd had, vierdubbeld weder te geven (*c*). En hierom waren sy so gehaat, selfs by de Heydenen, die gemeenlijk van hen spraken als van bedriegers, dieven, openbare roovers, en die erger leden van een gemeene best, en verslindender en schadelijker in een stad waren dan wilde beesten in het woud (*d*). Het tweede, waarom de Joden de Tollenaren so verfoeyden, was, om dat die tol en schatting niet alleen hunne beursen raakte, maar de vryheyt van hunne natie te kort dede; want sy sagen op henselven als een vry-geboren volk, en welk dat voorregt onmiddelijk van God ontfangen had, en dienvolgende quam de tol hen voor als een dagelijks en onophoudelijk blijk van hun dienstbaarheyt, die sy minder als iets anders konden verdragen, en hen so menigen ongelukkige opstand tegen de Romeynen had doen ondernemen. Hier by quam, dat dese Tollenaars niet alleen wegens hun handel veeltijds met de Heydenen omgingen, en te doen moesten hebben, (een saak, die van de Joden ongeoorlofd en verfoeyelijk geoordeeld wierd) maar dat sy selfs Joden zijnde, die tollen hunne broederen scharpelijk afpersten, en daarom met de Romeynen scheenen t'samen te spannen, om hun eygen natie in een geduurige dienstbaarheyt te houden: want hoewel *Tertullianus* van gevoelen is (*e*), dat tot sulken vuylen en snooden ampt niemand dan Heydenen gebruykt wierden, egter is het tegendeel te baarblijkelijk, dan dat men sulks door eenige redenen behoeft te bewijsen.

Hoedanig dat by de Romeynen geagt wierd.

Was by de Joden hatelijk om twee redenen. 1. 2.

Daar nog een derde by quam.

Waren niet alleen Heydenen maar ook Joden.

Hoe afkeerig de Joden van haar waren.

II. Om dese redenen nu had de Joodse Natie doorgaans sulken afkeer van de Tollenaars, dat aan deselve eenigen dienst van gemeene vriendelijkheyt of beleeftheyt te betoonen ongeoorlofd gerekend wierd, ja selfs was het hunnes oordeels geen sonde een Tollenaar, al was de saak met een eed bevestigd, te bedriegen en te benadeelen; sy mogten met hen

(*b*) *Sueton. in vit. Vespasiani c. 1. p. 722.* (*c*) *Luc.* 19. 2, 8. (*d*) Κακὸν τέλος γένοιτο τοῖς Ὠρωπίοις. Πάντες τελῶναι, πάντες εἰσὶν ἅρπαγες. *Xeno Comic. ap. Dicæarch. de vit. Græciæ. c. 4. p. 29.* Θεόκριτος ἐρωτηθεὶς ποῖα τῶν θηρίων ἐστὶ χαλεπώτατα, εἶπεν· ἐν μὲν τοῖς ὄρεσιν, ἄρκτοι καὶ λέοντες· ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν τελῶναι καὶ συκοφάνται. *Muson. ap. Stob. Serm. 2. de Malit. p. 31.* διεβέβλητο παρὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ τὸ τοῦ τελώνου ὄνομα, πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορία. *Suid. in voc.* τελώνης. (*e*) *De pudicit. c. 7. p. 561.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hen niet eeten of drinken, nog met hem wandelen of reysen; men sag
se aan als gemeene dieven en roovers, en mogt geen geld, dat van hen
ontfangen was, by sijn ander geld weg leggen, also het geoordeeld
wierd door rooven en geweld te zijn gewonnen; men liet selfs haar niet
toe, om in eenige saak te mogen getuygen. Sy waren so gehaat, dat
se niet alleen van alle gemeenschap in 't stuk van Godsdienst wierden
uytgesloten, maar in alle voorvallen van burgerlijke omgang en onder-
handeling geschuuwd, als pesten van hun land, menschen van een besmet-
telijken omgang, en so weynig te agten als Heydenen selfs. Hier van Heydenen
quam hun gemeen spreekwoord אין לך ממשחה שיש בה מוכס שהם כולם מוכסין. dat is: en Tollenaren even
neemt u geen vrouw uyt het geslagt, daar een Tollenaar in is, want sy veel geagt.
zijn alle tollenaars, dat is, dieven, roovers en godloose sondaars. Op
het gebruyk van dit spreek-woord sin-speelde onse Heer, wanneer hy
van een hardnekkig sondaar, op welken bysondere aanspraken, nog be-
straffingen en vermaningen der Kerk vat hebben, sprekende, seyd: *Hy
sy u als de Heyden en de Tollenaar* (f), gelijk dan ook elders (g) *Tolle-
naars en sondaars*, als menschen van gelijke agting en aansien worden
t'samen gevoegd. Sulken bediening nu had de H. *Mattheus*, en 't Hoedanigen
schijnt ons toe, dat sijn bediening naast bestond in het insamelen der Tollenaar
tollen, van goederen die over de Galileische zee quamen, en het passa- Mattheus
gie-geld, van die te water vertrekken wilden; een saak, waar van de was.
Joodse schriften meermaals gewag maken, daar ook van de קשר, of *pach-
ters-cedul* gesproken word, welk in twee groote letteren, op papier of
iets diergelijks geschreven, bestond, en קשר מוכסין, *het teken of briefjen
van de Pachter of Tollenaar* genaamd wierd (h), welk den reysiger dien-
de, om aan de andere sijde des waters te konnen toonen, dat hy den tol
voldaan had, waarom het Hebreeusch Euangelium van den H. *Mat-* Een passa-
theus, door *Munsterus* in 't ligt gegeven, voor Tollenaar steld בַּעַל עֲבָרָה, gie-meester.
passagie-meester. Hierom was het, dat se hun tol-huys aan de zee-kant
hadden, om ten allen tijden na by de hand te zijn. En aldaar had *Mat-
theus*, gelijk ons *Marcus* genoegsaam te kennen geeft, sijn tol-huys,
of tol-kamer, (i) daar *hy sat om den tol te ontfangen.*

III. Onse Heer hebbende onlangs een bekenden geraakten genesen, ging Mattheus
uyt Caphernaum na de zee-kant, daar hy de schare, die tot hem geko- word van
men was, leerde (k). Hier nu *sag hy Mattheus, sittende in het tol-* Christus
huys, dien hy riep, om hem te komen volgen. De Man was rijk, hy geroepen.
had een kostelijk en voordeelig ampt, hy was wijs en voorsigtig (gek-
ken wierden daar niet toegenomen), en begreep buyten twijffel seer
wel, hoe dier hem die nieuwe bediening soude komen te staan, dat hy
rijkdom voor armoede, een tol-kamer voor een gevangen-huys, en rijke Volgt dat
meesters voor een naakten en veragten Saligmaker soude moeten verwisse- gewillig in.
len; egter hy sag dat alles over, verliet sijn belang en vrienden, om een
Discipel onses Heeren te worden, en πραγματείαν πνευματικὴν, gelijk het *Chry-
sostomus* uytdrukt (l), een geestelijken handel en koopmanschap aan te
veerden. Wy konnen niet voorseker seggen, dat hy van onses Salig-
makers persoon of leer te vooren geheel niet wist, te meer, om dat hy
selfs te Capernaum woonde, de plaats van *Christi* gewoonlijk verblijf,
daar sijne predicatien so veel gehoord, en sijne wondertekenen so me-
nigvuldig gedaan wierden; waar door het dan niet konde missen, of hy
was daar door eenigsins bereyd, om nu den indruk van onses Saligma-
kers order en roepen van hem te ontfangen. En om te toonen, dat hy

 over

(f) *Matt.* 18. 17. (g) *Luc.* 15. 1. (h) *Vide Bux. Lex. in voce* מוֹכֵס. (i) *Marc.* 2. 13, 14.
(k) *Matt.* 9. 9. *Marc.* 2. *loc. cit. Luc.* 5. 27, 28, 29. (l) *Hom.* 11. *in* 1. *ad Cor. p.* 419.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Onthaald hem aan sijn huys.

over dese verandering niet misnoegd was, of by dese koop, om so te spreken, verlies rekende, onthaalde hy onsen Heer en sijne Discipelen tot sijnen huyse met een deftige maaltijd, daar hy sijn vrienden, en bysonder die van sijne maatschappy, nodigde, hebbende godvrugtelijk de hoop, dat ook sy door onses Saligmakers omgang en geselschap souden gevangen worden. De Phariseen, welker oog altijd quaad, wanneer dat van een ander goed was, en altijd gelegentheyt maakten of sogten, om over hem te murmureeren, begonden sijnen Discipelen toe te douwen, dat het sulken suyveren en heyligen persoon, als hun Meester sig voor uytgaf, niet paste met de snoodste menschen, *tollenaars en sondaars*, om te gaan, als zijnde menschen, wegens hun veragtelijkheyt, tot een spreek-woord geworden van andere, welke de Heer ten eersten beantwoordde (*m*), vertoonende, dat dese de *sieken* waren, *die den Medicijn-meester van noden* hadden; dat sijn geselschap nodig was, daar het de nood der sielen vereyschte; dat God selfs duysentmaal meer hield van werken der liefde en barmhertigheyt, bysonder van de bekeering der sondaars, en 't goede aan hunne sielen te doen, dan van uyterlijkheden, en de nauwkeurige voorschriften van met dese of die om te gaan of niet; en dat het groot oogmerk van sijn komst in de wereld was, niet om *regtveerdige* menschen, die henselven verwaandelijk voor sodanig hielden, en door een ydele inbeelding van hun eygen nauw-gesetheyt andere niet agteden, maar *sondaars*, sedige, needrige, overtuygde overtreders, *te roepen tot bekeering*, en tot een beter staat en wijs van leven over te brengen.

Phariseen murmureeren daar over.

Welk Christus beantwoord.

Waar Mattheus gepredikt heeft.

IV. Tot Apostel gekoren zijnde, bleef *Mattheus* by de andere Apostelen tot onses Heeren hemelvaart toe, en predikte daar na ten minsten agt jaren lang het Euangelium door geheel Judea. Na die tijd nu sullende henen gaan om de Heydensche wereld tot het geloove te bekeeren, wierd hy van de bekeerde Joden versogt, om de Historie van onses Saligmakers leven en daden in geschrift op te stellen, en deselve tot beter geheugenis en blijk van 't geen hy gepredikt had, by hen na te laten; gelijk hy deed, en sijn Euangelium t'samen stelde, waar van straks meerder op sijn plaats. Men kan niet van dessels reysen tot voortsetting van het Christen Geloof met veel sekerheyt hebben, gemerkt de waarheyt in den drang van so veele *Legenden-schrijvers* qualijk te vinden is. Egter word doorgaans Ethiopien, als het landschap, hem tot sijn Apostolische bediening ten deele gevallen, aangewesen (*n*), en *Metaphrastes* verhaald ons (*o*), dat hy eerst sijn reys na Parthen nam, en in die gewesten de Christen Religie voorspoedig geplant hebbende, van daar na Ethiopien reysde, dat is, na dat Ethiopien, welk in Asien, en naast aan Indiën gelegen is, alwaar hy door sijn prediken en wonder-werken over dwalingen en afgoderyen merkelijk gesegen-praald, en het volk overtuygd en bekeerd hebbende, geestelijke leyds-mannen en herders, om haar te versterken en te stigten, en andere tot het Geloove over te brengen, aanstelde, en vervolgens daar sijn loop voleyndigde. Wat aangaat het geen *Nicephorus* (*p*) ophaald, dat hy na de *Canibalen*, of *menschen-eeters* gegaan is, en *Plato*, een van sijne navolgers, tot Bisschop van Myrmena aangesteld heeft; dat *Christus* hem in de gestalte van een schoon jongman verscheenen is, en hem een rijsjen in handen gaf, welk, als hy in de aard stak, aanstonds een boom wierd; dat hy den Vorst van dat land op een vreemde wijs bekeerde; dat hy een menigte van won-

Ongegronde verhalen van hem.

(*m*) *Matt.* 9. 12. 13. (*n*) *Socrat. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 50. (*o*) *Ap. Sur. ad diem* 21. *Sept. Vol.* 3. *p.* 217. (*p*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 41. *p.* 203.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wonderen gedaan heeft; vreedſaam geſtorven, en pragtig begraven is, en menigte van andere ſaken van diergelijke munt en waardy, mag met regt onder die verdigte verhalen, die nog grond nog ſteunſel van waarheyt of geloofwaardigheyt hebben, gerekend worden. Waarſchijnlijkſt is, het geen een oud Schrijver (q) ſeyd, dat hy ſijn martelaarſchap te Naddaber, een ſtad in Ethiopien, heeft uytgeſtaan, maar door wat ſoort van dood, blijft t'eenemaal onſeker. Of nu dit Naddaber een is met Beſchberi, daar de Arabiſche Schrijver van ſijn leven (r), ſijn marteldom ſeyd voorgevallen te zijn, mogen andere onderſoeken, immers my is t'eenemaal onbekend, waar Arthaganetu Ceſarea, daar hy hem ſeyd begraven te zijn, gelegen is. *Dorotheus* wil (s), dat hy tot Hierapolis in Parthien, een der eerſte plaatſen, daar hy het Euangelium gepredikt had, eerlijk begraven zy.

Van ſijn dood en begravenis.

V. Wat kragt de Religie heeft, en hoe veel die vermag, om een menſch tot andere en betere gedagten te brengen, is in onſen Apoſtel merkelijk gebleken: want indien wy op hem, nog een vreemdeling van *Chriſtus* zijnde, onſe oogen ſlaan, wy ſullen ſien, dat de wereld ontrent hem veel voor-uyt had. Hy was meeſter van een onbekrompen ſtaat; had een koſtelijk en winſt-aanbrengende bediening; wierd door de magt en gunſt van de Romeynen gehandhaaft, door begeerte van winſt aangeſet, en daar in door langduurige practijk en gewoonte beveſtigd: egter ſo dra riep hem *Chriſtus* niet, of dat alles niet tegenſtaande verwerpt hy ſonder eenigſins bekommerd of beſchroomd te weſen, en verſaakt niet alleen, gelijk *Baſilius* (t) aanmerkt, ſijn voordeelige inkomſten, maar ſtelde ſig in een ſeker gevaar van misnoegen ſijner meeſters, die hem te werk hadden geſteld, door dien hy hun dienſt ontliep, en ſijne aantekeningen en rekeningen ongeredderd liet ſtaan. Was onſe Saligmaker een magtig Vorſt geweeſt, men had geen reden van verwondering gehad, dat hy tot ſijnen dienſt overquam; maar, gemerkt de Heere *Jeſus* niet anders dan in een geringen en ongeagten ſtaat ſig opdeed, en ſijne navolgers niet anders dan elende en lijden in deſe, en geene andere belooning, dan de onſigtbare aanmoedigingen in de andere wereld ſcheen te belooven, ſo was ſijn keur en verandering te vreemder en verwonderlijker; en ſeker ſo verwonderlijk, dat *Porphyrius* en *Julianus* (v), twee looſe en vinnige vyanden van de Chriſtelijke Religie, gelegentheyt namen, om hem hier over van valſcheyt, of van dwaasheyt te beſchuldigen, en voor te geven, dat hy of de ſaak niet na waarheyt had verhaald, of dat het een groote ongeſtadigheyt in hem was, iemand, die hem riep, ſo ſchielijk te volgen: maar de Heere *Jeſus* was geen gemeen perſoon; in alle ſijne beveelen was iets meer dan gewoon. De H. *Hieronymus* bevat het ſo, dat'er, behalven de Godlijkheyt, die ſig in ſijne wonder-werken vertoonde, een Goddelijke glans, en een ſoort van Majeſteyt was in onſes Saligmakers oogen, die met den eerſten opſlag aantrekkelijkheyt genoeg hadden, om de menſchen tot het volgen van hem te bewegen. Maar wat hier van zy of niet, ſijne wonder-werkende kragten alom een luyſter verſpreydende, en de doordringentheyt ſijner leer, gevoegd met de genade van God, deed ſijn eyſch by den Apoſtel ingang hebben, en bequaamde hem, om alle tegenſtand, die hem in den weg tot een beletſel voorquam, te overwinnen.

Verwonderlijke gehoorſaamheyt Matthei op Chriſti roepen uytgebreyd.

VI. Ook

(q) *Inde triunphantem fert India Bartholomæum,*
Matthæum eximium Naddaber alta virum.
Ven. Fortun. de Senat. Cur. Cal. poëm. lib. 7. *pag.* 817. (r) *Loc. cit. pag.* 30, 31. (s) *Synopſ. de vit. & mort. Apoſt. in Biblioth. Patr. Tom.* 3. *p.* 148. (t) *Reg. fuſius diſp. interrog.* 8. *pag.* 545. *Tom.* 2. (v) *Ap. Hieron. in Matth.* 9. *pag.* 26. *Tom.* 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Desselfs veragting der wereld, en matigheyt,

VI. Ook bleek sijn veragten der wereld nog klaarder in sijn voorbeeldige soberheyt, en onthouding van alle vermakelijkheden en genoegen, ja selfs van de gewoonlijke gemakken en besorging des levens; zijnde so verre daar van daan, dat hy sijn lust met lekkernyen en uytgesogte delicatessen soude voldoen, dat hy sigselven de gewoone en geoorlofde voorraad onttrok, eetende geen vleesch, en gemeenlijk niet anders gebruykende dan kruyden, wortelen, saden, en besyen (x): maar 't geen in hem aanmerkelijkst was, (als zijnde wel in sig selven een geringe deugd, maar na 't oordeel van een wijs man de grootste inagting) was sijn nederigheyt, zijnde sedig en gering in sijne eygene oogen, en eerende andere meer dan hemselven: daar de andere Euangelisten de Apostelen twee en twee t'samenvoegende, altijd eerst *Mattheus* noemen, en dan *Thomas*, plaatst hy uyt sedigheyt hem agter *Thomas* (y). De andere Euangelisten maken rond uyt gewag van de eer sijnes Apostelschaps, maar halen niets op van sijnen vuylen, oneerlijken en ongeagten levens-loop, en seggen dat hy een soone *Levi* is; hy in tegendeel steld dat voor met alle omstandigheden, en uytdrukkingen van sijn eygen en bekende naam; welk, gelijk het sijn opregtigheyt en openhertigheyt vertoond', ons te gelijk een nonodige aanmerking geeft, dat de grootste sondaars van de genade Gods niet sijn uytgeslooten, en niemand, indien hy maar berouw heeft, reden tot wanhoop heeft, gemerkt Tollenaars en sondaars van God sijn aangenomen; en daar de H. *Mattheus* sijn eygen slordigen en ongeagten levens-loop rond uyt en onbeschroomd voorsteld, en de twee andere Euangelisten de Historie wel aantekenen, maar onder een anderen naam, konnen wy daar uyt leeren een bekeerden broeder met alle sagtmoedigheyt en tederheyt te handelen (z). *Indien iemand*, seggen de Joden (a), *sig bekeerd*, לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, *laat niemand tot hem seggen, gedenkt uwe voorgaande werken*, welk sy niet alleen op Israëliten, maar selfs op vreemdelingen en Joden-genoten willen gepast hebben, also het so wel tegen de voorschriften der beleeftheyt, als de Wetten der Religie strijd, iemand de dwalingen en dwaasheden van sijn voorgaande leven, als hy hem bekeerd heeft, nog te verwijten.

Matthei Euangelium wanneer,

VII. Het laatste, dat in het leven van onsen Apostel onse aanmerking verdiend, is sijn Euangelium, geschreven op het versoek van bekeerde Joden, en, na 't seggen van *Epiphanius* (b), op order der Apostelen, ontrent agt jaren na *Christi* dood, terwijl hy nog in Palestina was; maar *Nicephorus* wil (c), dat het vijftien jaren na *Christi* hemelvaart geschreven is; en *Ireneus* nog vry later (d), also hy schijnt te willen seggen, dat het geschreven is ten tijde van *Petri* en *Pauli* prediken tot Romen, welk na de gemeene rekening niet geweest is, voor ontrent dertig jaren daar na: dog 't is klaar, dat het voor de verstroying der Apostelen moet geschreven zijn, gemerkt de H. *Bartholomeus*, gelijk wy in sijn leven hebben aangetekend, het selve na *Indiën* mede genomen, en aldaar gelaten heeft. Hy schreef het in de Hebreeusche taal, also hy het voornamelijk ten dienste van sijne lands-genooten opstelde, en 't is vreemd, dat iemand het eerste schrijven desselfs in die

en in wat taal beschreven.

taal

(x) *Clemens Alex. pædag. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 148. (y) *Cæteri Euangelistæ in conjunctione nominum, primum ponun Matthæum, & postea Thomam: iste vero & post Thomam se ponit, & publicanum appellat; ut ubi abundavit iniquitas, superabundet & gratia. Hieron. Comm. in Matth. c.* 10. *p.* 29. *Tom.* 9. (z) *Cæteri Euangelistæ nec Publicani nomen ascribunt: ne antiquæ conversationis recordantes, sugillare Euangelistam viderentur. Hieron. loc. cit.* (a) *Bava Metsia fol.* 58. 2. (b) *Hæres.* 51. *p.* 185. (c) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 45. *p.* 213. (d) *Adv. Hæres. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 229.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

taal soude in twijfel trekken, alsoo sulks van alle Ouden (e) so algemeen en sonder tegenspraak betuygd is, dat'er mijnes wetens, niet een is, die ik, na lang en nauwkeurig ondersoek, daar van vinde te verschillen, die nogtans sekerlijk veel meer gelegentheyt hebben gehad, om ons hier in te voldoen, dan wy na so langen tijd nu hebben konnen. Het is buyten twijfel straks daar na in de Griekse taal overgeset, hoewel *Hieronymus* seyd niet te konnen weten door wien. *Theophylactus* seyd, dat het door den H. *Johannes* soude geschied zijn (f); en *Athanasius* (g) schrijft die oversetting rond uyt *Jacobus de kleyne* toe: maar of het door een Apostel, of door iemand der Discipelen gedaan zy, is van so grooten belang niet, gemerkt dog de Apostelen de oversetting hebben goed gekeurd, en de Kerke het Griekse asschrift voor *authentijk* aangenomen, en in den heyligen *Canon* gesteld heeft. En derhalven, wanneer de Ariaanse voorspraak onlangs een van sijn tegenstanders uytdaagde, om de Goddelijke *authoriteyt* van dit Euangelium te bewijsen, also het maar een oversetting is (h), behoorde hy gedagt te hebben, dat het sulken oversetting is, die alle de voorregten van een oorspronkelijken text heeft, als zijnde overgeset, terwijl de Apostelen nog in wesen waren, om deselve te oversien en goed te keuren, en dat hun *authoriteyt* ten allen tijden van de Kerke Gods voor heylig en onwedersprekelijk erkend is: maar 't leyd so by hem, *Mattheus* is geen goed vriend van de Drie-eenigheyt bestrijders, om dat hy des Heeren uytgedrukt bevel beschrijft: *Gaat heenen, leerd alle volkeren, en doopt se in den naam des Vaders, en des Soons, en des H. Geestes*, welke woorden hy dan noodsakelijk meend door een onverstandige hand daar ingevoegd te zijn, om geen andere reden, dan dat se hun gevoelen te na spreken, en liever wil hy om die reden het geheele Euangelium afkeuren, dan dat het hun geliefd gevoelen soude tegengaan.

Desselfs Griekse oversetting voor authentijk erkend.

Een Sociniaansche tegenwerping beantwoord.

VIII. Na dat nu de Griekse oversetting was aangenomen, hebben de *Nazarenen* (i), een middel-secte tusschen Joden en Christenen, het Hebreeusche asschrift voornamelijk gebruykt: (Dit was een slag van menschen, die met de Christenen in *Christus* geloofden, en desselfs Religie omhelsden, en met de Joden de Ceremonien van de Wet *Mosis* aankleefden) en daarom wierd dit Euangelium genoemd het *Euangelium aan de Hebreen*, en het *Euangelium der Nazarenen*. Door dese is het allenxkens veranderd, en in het selve verscheyde saken van de Euangelische Historie, die sy van de Apostelen, of die met hen gemeensaam hadden omgegaan, seyden gehoord te hebben, daar ingelast, waar op de oude Vaders sig menigmaal beroepen. Ook is het van de *Ebioniten* (k) verminkt, en veele dingen daar uyt afgesneden, om de selve reden, om welke de navolgers van *Cerinthus* (hoewel sy het grootste gedeelte desselfs erkenden) het overige verwierpen, als welk tegen hun gevoelen aanging. Dit Hebreeusch asschrift (maar of het in alles het

Nazarenen hebben het verandert.

Ook de Ebioniten.

Sf selve

(e) *Papias ap. Euseb. lib. 3. c. 39. pag. 113. Iren. lib. 3. c. 1. p. 229. Orig. exposit. in Matth. lib. 5. ap. Euseb. lib. 6. c. 25. p. 226. Athan. Synops. S. Script. p. 493. Cyrill. Hieros. Catech. 14. p. 341. Epiphan. Hæres. 29. p. 52. Hæres. 51. p. 185. Chrysost. Homil. 1. in Matth. p. 4. Hieron. de Script. Eccl. in Matth. præfat in quat. Euangel. ad Damas. Tom. 3. p. 30. & alibi sæpe. Aug. de consens. Euangel. lib. 1. c. 2. col. 372. Doroth. Synops. de vit. Apost. p. 148. Anastas. Sinait. Hexaem. lib. 8. Arabs quidam in vit. MS. Matth. ap. Kirsten. de vit. quat. Euangelist. n. 10. pag. 29. Paraphr. Syrus ad calc. Euangel. S. Matth. Ita Arabs, & versio Persica, præf. ad id. Euang.* (f) *Præf. Comm. in Matth. p. 2.* (g) *Athan. Synops. S. Script. p. 493.* (h) *Sand. interpret. parad. ad Matth. 28. 20.* (i) *Epiph. Hæres. 29. p. 59.* (k) *Epiph. Hæres. 40. p. 64. id Hæres. 27. p. 54.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

...ar des... ts Co... en ge... nden ...

selve is, als het de H. *Mattheus* beschreven heeft, seg ik niet) wierd door *Joseph* een Jood, en een man, die, bekeerd zijnde, ten tijde van *Constantinus* in groote eer en aansien was, onder andere Boeken gevonden in der Joden schat-kist te Tiberias (*l*). Iemand anders, te weten *Hieronymus*, versekerd ons (*m*), hetselve nog te sijnen tijde in de boek-kamer te Cesareën bewaard te zijn: en een ander wil, dat het door de *Nazarenen* tot Bereën bewaard is geweest, die hem de vryheyt gegeven hadden het selve na te schrijven, waar uyt hy het naderhand in de Griekse en Latijnse talen heeft overgebragt, en bysonderlijk aangemerkt, dat de Euangelist in het aanhalen van plaatsen uyt het Oude Testament stiptelijk den Hebreeuschen text volgd, sonder dat hy eenigsins op de oversetting van de Seventige let. Nog is'er een ander asschrift deses Euangeliums in het jaar *Christi* CCCCLXXXV. opgegraven en gevonden in het graf van *Barnabas* in Cypren, welk hy met sijn eygen hand soude geschreven hebben (*n*). Maar dese asschriften sijn reeds voor langen tijd vergaan: en wat aangaat die, welke sedert door *Tilius* en *Munsterus* zijn in 't ligt gebragt, so wy geen ander bewijs hadden, ten minsten verraden die door hun ongepaste en barbarische schrijf-wijs henselven, dat se de eygen uytwerking van die betere en suyverder eeuw niet zijn.

De latere ...ijn de op... regte niet.

(*l*) *Epiphan. Hæres.* 30. *p.* 60. & 61. (*m*) *De Script. Eccl. in Matth.* (*n*) *Theodor. Lect. Collectan. lib.* 2. *non longe ab init. p.* 184.

Eynde van het leven van den H. MATTHEUS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. THOMAS.

INHOUD.

Een Hebreeuſche *en* Romeinſche *naam te hebben was wel der* Joden *gewoonte. De naam van* Thomas *is de ſelve in het* Syriſch *en* Grieks. *Deſſelfs geboorte-plaats en levens-ſtijl. Hy wierd tot het Apoſtelſchap beroepen. Had groote genegentheyt tot onſen Saligmaker.* Chriſti *reden-voering met hem over den weg ten eeuwigen leven. Van ſijn hardnekkigheyt in het niet gelooven van onſes Saligmakers opſtanding, en de onredelijkheyt ſijnes ongeloofs. De Saligmaker overtuygd hem door gevoelige redenen. De H.* Thomas *ſend* Thaddeus *na* Agbarus, *Heer van* Edeſſa. *Hy reyſd door* Perſien, Meden, Parthien *e. ſ. v.* Ethiopien *wat voor een landſchap, en waar gelegen. Hy komt in* Indiën, *en predikt daar met groote ſpoed. Wat hy aldaar, na het verhaal der* Portugeſen *(by hun eerſte komſte in dat Gewest opgeſteld) gedaan heeft. Hy bekeerd den Koning van* Malipur. *De wijſe van ſijn martelíſatie door de* Brachmannen. *De wonderen, die'er by ſijn graf geſegd worden te geſchieden. Sijn gebeente is van de* Portugeſen *opgegraven. Een kruys, en verſcheyden kopere plaaten met opſchriften in* Indiën *gevonden. Een verhaal van de* Indiaanſche *of* St. Thomas *Chriſtenen. Hun getal, ſtaat, kerk-gewoontens, en levens-wijs.*

I. DE Joden hadden de gewoonte, dat ſe in vreemde landen reyſende, of met Grieken en Romeynen gemeenſaam omgaande, een Griekſche of Latijnſche naam, welk na die van hun eygen land wat ſweemde, of wel eene betekenis met de hunne had, aannamen. Dus wierd onſe Heer genaamd *Chriſtus*, welk ſijn Hebreeuſche beſchrijving, *Maſchiach*, dat is, *geſalfde*, uytdrukte. *Simon* wierd genaamd *Petrus*, over-een komende met die van *Cephas*, die hem van den Heere gegeven wierd (*a*). *Tabita* had ook den naam van *Dorcas* (*b*), beyde betekenende *een geyt*. En dus was het met onſen H. *Thomas*, die volgens de Syriſche nadruk van die naam, welk een tweeling betekend, ook den naam droeg van *Didymus*. *Thomas genaamd Didymus* (*c*); waarom ook *Didymus* door de Syriſche overſetting *Thauma* vertolkt word; *Thomas genaamd Tauma* ܬܐܘܡܐ, dat is, *een tweeling*. *Nonnus* de Griekſche uytbreyder hier op niet hebbende gelet, heeft daarom een miſſlag, als hy van hem maakt ἄνδρα διώνυμον, een man, die tweenamig was (*d*):

De Joden namen wel Griekſche of Latijnſche namen aan, van deſelve beteekenis als hun eygene.

Thomas, Didymus, Tauma hebben een beteekenis.

— διώνυμος ἔννεπε Θωμᾶς,
Ὃν Δίδυμον καλέουσι —

daar het egter maar de ſelve naam was, die in verſcheyden talen wierd uytgedrukt. De Euangeliſche hiſtorie maakt geen byſonder gewag van deſes Apoſtels geboorte-land of maagſchap. Dat hy een Jood was, is ſeker,

Van ſijn geboorte-plaats, maagſchap.

(*a*) *Joh.* 1. 43. (*b*) *Act.* 9. 36. (*c*) *Joh.* 11. 16. (*d*) *Nonn. Panopl. in Joh. c.* 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En opvoeding.

seker, en na allen schijn was hy een Galileër. Sijne Ouders waren (indien wy *Simeon Metaphrastes* (e) mogen gelooven) heel geringe luyden, die hem tot het vissen aanvoerden, dog te gelijk voor een beter opvoeding van hem sorg dragende, ook in de kennis der Schriftuur onderwesen, waar uyt hy dan geleerd had sijn leven en seden wijselijk te bestieren. Hy wierd nevens de andere tot het Apostel-ampt beroepen, en gaf niet lang daar na een uytstekende blijk van sijne hartelijke bereydwilligheyt, om de droevigste dood, die hem mogt overkomen, te ondergaan. Want wanneer de andere Apostelen onsen Saligmaker het gaan na Judea (werwaards hy sijn reys, om sijnen beminden *Lazarus*, nu gestorven, op te wekken, nemen wilde) ontrieden, ten eynde de Joden (gelijk sy even te voren reeds ondernomen hadden) hem niet mogten steenigen, versogt hen *Thomas Christi* reyse derwaards niet te beletten, al

Hy word beroepen tot een Apostel. Driemaal word van sijne woorden in 't Euangelium opgehaald.

1. soude het hun leven kosten: *Laat ons ook gaan*, seyde hy (f), *op dat wy met hem sterven*; na allen schijn vast stellende, dat, in plaats van het opwekken van *Lazarus* uyt den dooden, sy selfs nevens hem tot hunne graven souden gesonden worden; so dat hy, 't geen hem aan veerdigheyt en doordringentheyt sijnes verstands schijnt te hebben ontbroken, waar door hy somtijds onses Heeren woorden ten eersten niet verstond, en ongenegen was meer dan hy gesien had te gelooven, met de godvrugtige

2. ge genegentheden vergoedde. Wanneer de Heere *Jesus* even voor sijn laatste lijden tot de Apostelen van des hemels vreugde gesproken, en hen gesegd had, dat hy derwaards ging, om hen een plaats te bereyden, werwaards sy hem souden konnen volgen, en *dat sy wisten waar hy henen ging, en den weg* daar na toe (g), gaf'er onse Apostel tot antwoord op, *dat sy niet wisten waar hy henen ging, en veel min den weg derwaards*; welk onse Heer kort dog bondig beantwoordde, dat hy de *ware levendige weg* was; dat hy van den Vader in de wereld gesonden was, om den menschen de weg ten eeuwigen leven te leeren, en sy, indien sy maar dien weg, welken hy hen voorgeschreven en gelijk als afgetekend had, insloegen, den hemel niet konden mis gaan.

3. II. Onse Heer gestorven zijnde, wierden de Apostelen (gelijk 't ons blijkt) geweldig tusschen hoop en vrees omtrent sijne opstanding, daar sy nog ten vollen niet van overtuygd waren, geslingerd; weshalven hy sig verpligt vond sijne verschijningen te verhaasten, op dat sy door de sigtbare vertooning van hem mogten versekerd worden, dat deselve nog onmogelijk nog in twijfel te trekken was. Tot dien eynde quam hy op den selven dag, als hy was opgestaan, in het huys daar sy waren, en uyt vreese der Joden de deuren gesloten hadden, en gaf hen volkomen versekering, dat hy waarlijk uyt den dooden verresen was (h): dog de H. *Thomas* was by hen niet als de Heere sig aan hen vertoonde, zijnde, na hunne laatste verstroying in den hof, daar de vreese elk sijn eygen veyligheyt had doen soeken, tot hun geselschap waarschijnlijk nog niet wedergekeerd. Onderwijlen quam hy weder by hen, en kreeg de boodschap, dat hun Heer hen verschenen was, maar hy weygerde met stijfsinnigheyt hunne woorden geloof te geven, of te erkennen, dat hy het selfs geweest was, (meenende het mogt een spooksel of een enkele schijn van hem zijn) ten ware hy de tekenen der nagelen selfs sag, en de wonden in sijne handen en sijde voelde. Een vreemde soort van ongeloovigheyt! Was dit yets anders dan 't geen *Moses* en de Propheten lang te voren voorsegt hadden? Had niet de Heere hen menigmaal met klare woor-

Thomas wil Christi opstanding uyt der Apostelen mond niet gelooven.

De onrede-

(e) *Apud Surium ad diem* 21. *Decem. n.* 2. (f) *Joh.* 11. 8, 16. (g) *ibid.* 14. 5, 6. (h) *ibid.* 20. 19. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

woorden gesegd, dat hy ten derden dage uyt den dooden moest opstaan? Konde hy, die hem so meenigmaal de grootste wondertekenen had sien doen, de mogelijkheyt van dien in twijfel trekken? Was het redelijk 't getuygenis van so veele oog-getuygen, tien te gelijk tegen hem alleen, en van welker getrouwigheyt hy versekert was, in twijfel te trekken? Of konde hy denken dat sy bedrogen waren, of met hem in sulken ernstigen en gewigtigen saak wilden jokken en beuselen? Een stijffsinnigheyt, die hem tot een geheele ongeloovigheyt had konnen vervoeren. Maar onse mee-waardige Saligmaker wilde sig van deses menschen tegen-spartelend ongeloof niet bedienen, maar quam (*i*) agt dagen daar na wederom tot hen, als sy tot hunne plegtelijke Gods-dienst-oeffeningen vergaderd waren, riep *Thomas*, en gebood hem sijne handen te sien, met sijne vingers de tekenen der nagelen te voelen, sijn hand in sijne opene sijde te steken, en also sijn geloof door een gevoelig bewijs te voldoen. De man aanstonds van sijn dwaling en eygensinnigheyt overtuygd, bekende, dat hy hem nu door sijn eygen Heer en Meester, en een almagtig God, die hemselven dus uyt de magt des doods redden konde, aannam en erkende: waar op onse Heer hem niet anders seyde, dan dat het wel was, dat hy sijne eygene sinnen geloofde, maar dat het een treflijker en prijs-weerdiger daad des geloofs was, op 't geen de reden seyd gerust te zijn, en de leeringen des Euangeliums op sulke getuygenissen en versekeringen, als een wijs en nugter verstand konnen voldoen, aan te nemen, al was het dat men sulks met eygen oogen niet sag.

delijkheyt van dien.

Christus vertoond sig aan hem,

welk hem overtuygd.

III. De gesegende *Jesus* zijnde ten hemel gevaren, en hebbende den Apostelen by uytmuntendheyt gaven en kragten, om wonderen te doen, gegeven, word de H. *Thomas* gesegd (*k*) door een Goddelijk ingeven *Thaddeus*, een der seventig Discipelen, na *Agbarus*, Heer van Edessa (wiens Brieven met onsen Saligmaker so men voorgeeft, gewisseld, nog in *Eusebius* te vinden zijn) te hebben gesonden, die dan hem eerst van een oude quaal genesen, en naderhand hem en sijne ondersaten tot het geloove bekeerd heeft. De Apostolische Provincie, hem tot sijn bediening ten deel gevallen, was, na 't seggen van *Origenes* (*l*), Parthien: egter berigten ons *Sophronius* (*m*), en andere, dat hy ook daar na het Euangelium onder de Meden, Persianen, Carmanen, Hyrcanen, Bactrianen, en de daar aan grensende volkeren gepredikt heeft. Een der Oude (*n*) (maar op wat grond weet ik niet) verhaald ons, dat hy in Persien geraakt is by de *Magi*, of *Wijse*, die uyt het Oosten de verre reys, om onsen nieuw-gebooren Saligmaker hunne gaven aan te bieden, gedaan hadden, welke hy doopte, en tot sijn gesels chap en hulp in het voortplanten des Euangeliums met hem nam. Vervolgens doorreysde hy het land der Ethiopiers, en predikte aldaar (*o*), welk, (om dit in het voorby-gaan eenigsins op te helderen) was het Asiatisch Ethiopien, grensende aan Chaldeën, (indien het dat niet selfs was), waarom niet alleen *Tacitus* (*p*) de Joden seyd, nakomelingen der Ethiopiers te zijn, doordien hunne Voor-ouders uyt *Ur der Chaldeën* gekomen waren, maar ook *Hesychius* (*q*) van de inwoonders van Zagrus, een gebergte aan geene sijde van den Tygris, maakt ἔθνος Αἰθιόπων, *een volk der Ethiopiers*.

Thomas sond Thaddeus na Agbarus.

In wat landen hy gepredikt heeft.

Onder andere in Ethiopien, welk beschreven word.

 Dit

(*i*) *Joh.* 20. 26. *&c.* (*k*) *Euseb. lib.* 1. *c.* 13. *p.* 32. *& lib.* 2. *c.* 1. *p.* 39. (*l*) *Lib.* 3. *in Genes. ap. Euseb. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 71. *Socr. lib.* 1. *c.* 19. *Clem. Recogn. lib.* 9. *p.* 101. *fac.* 2. (*m*) *Ap. Hieron. de Script. in Thom. Theod. de Leg. Serm.* 9. (*n*) *Auth. oper. imperf. in Matth. ap. Chrysost. hom.* 2. *p.* 776. (*o*) *Chrysost. Serm. in* XII. *Apost. Tom.* 6. *p.* 269. (*p*) *Hist. lib.* 5. *c.* 2. *p.* 534. (*q*) *Hesych. in voc.* Ζάγρου

Dit is לארץ כוש, *het land van Cuſch*, waar van de Jood *Benjamin* in ſijn reys-beſchrijving (*r*) gewag maakt, welkers inwoonders van *Herodotus* (*s*) benaamd worden οἱ ἀπ' ἡλίȣ ἀνατολέων Αἰθίοπες, *de ooſterſche Ethiopiers*, tot onderſcheyd van die ὑπὲρ Αἰγύπτȣ, *ſuyd-waards van Egypten* woonden, die onder 't geſag van *Arſames*, en den ſelven krijgs-bevelhebber als de Arabiers, ſtonden, gelijk de andere behoorden tot de Indianen, en ter ſelver plaats οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας Αἰθίοπες, *de Ethiopiers uyt Aſien* genoemd worden.

Trekt na Indiën,

Thomas deſe landen hebbende doorreyſt, quam ten laatſten in Indiën. *Nicephorus* (*t*) verhaald ons, dat hy eerſt geen luſt had hemſelven in deſe landen te wagen, uyt vrees dat hy de humeuren der menſchen aldaar ſo onhandelbaar en ongeſeggelijk vinden ſoude, als hunne aangeſigten ſwart en leelijk waren, tot dat hy door een geſigt aangemoedigd, en van de Goddelijke tegenwoordigheyt tot ſijn hulp en byſtand verſekerd wierd.

komt in Sumatra.

Hy reyſde dan een verren weg tot deſe Ooſterſche volkeren, tot het eyland ſelfs van Taprobane, dat ſedert Sumatra genaamd is, en tot het land der Brachmannen toe, predikende alom met alle bedenkelijke vriendelijkheyt en aangename overredingen (*v*).

Daar hy met vriendelijk prediken veel won.

Hy voer niet uyt met ſcherpe beſtraffingen, en heeten yver tegen hunne afgoderyen, maar onderwees hen met alle bedaartheyt in de gronden des Chriſtendoms, en bewoog hen dus allenxkens tot het verſaken hunner dwaasheden, doordien hy wiſt, dat de ingewortelde qualen door lankmoedigheyt en veele verdraagſaamheyt, door ſagte en vriendelijke middelen moeſten geneſen worden. Dus werkte hy op het volk, en bragt het van de grofſte dwalingen en bygeloovigheden tot een hartelijk Geloof en omhelſen van de Religie over.

Der Portugeſen verhaal van Thomas komſt in Indiën.

IV. Wy ſullen niet qualijk doen, indien wy by gebrek van beter blijk uyt de Oudheyt, naſpooren, wat beſcheyd de Portugeſen by hun eerſte ontdekking deſer landen hier van, ten deele uyt oude gedenktekenen en ſchriften, en ten deele uyt algemeene en verſekerde overleveringen, onder de daar gevondene Chriſtenen bewaard, bekomen hebben. Deſe verhalen ons (*x*), dat de H. *Thomas* eerſt gekomen was te Socotora, een eyland in de Arabiſche zee, daar van daan tot Cranganor, van waar hy, veele menſchen aldaar bekeerd hebbende, ſijn reys verder Ooſtwaards voortſette, en van daar, het Euangelium gelukkig gepredikt hebbende, te rug trok na het Koningrijk van Cormandel, daar hy te Malapur, de hoofd-ſtad van dat rijk, niet verre daar de Ganges ſijnen uytloop in de golf van Bengalen heeft, een plaats tot den Godsdienſt begon op te rigten, tot dat hy daar in door de Prieſters, en *Sagamo*, de Vorſt van dat land, geſteuyt wierd. Maar op overtuyging derſelven, door veele wonderwerken, had het werk ſijn voortgang, en omhelſde *Sagamo* ſelfs het Chriſten Geloof, wiens voorbeeld eerlang van een groot getal ſijner vrienden en onderſaten gevolgd wierd. De Brachmannen, die klaarlijk merkten, dat hier door ſekerlijk hun belang ſoude worden benadeeld, en de Religie van hun land met der tijd ſtond te worden uytgeroeyt, oordeelden het hoog tijd te weſen deſe aangroeyende nieuwigheyt te ſteuyten, en beſlooten in een algemeene vergadering, dat de Apoſtel op d'een of d'andere wijſe moeſt om hals geholpen worden.

En van ſijn martelitatie.

Niet verre van de ſtad was een verheven graf-plaats, werwaards de Apoſtel gewoon was ſig te begeven, om ſijn Godsdienſt in ſtilheyt en eenſaamheyt te plegen; hier vervolgden hem de Brachmannen en hun

gewa-

(*r*) *Itiner. D. Benj. p.* 98. (*s*) *Herod. lib.* 7. *c.* 69, 70. *p.* 408. (*t*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 40. *p.* 201. (*v*) *Sim. Metaphr. ad* 21. *Dec. n.* 8, 9. (*x*) *Maff. Hiſt. Indic. lib.* 2. *p.* 85.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gewapenden aanhang, en wierpen eerst op hem pijlen en steenen, terwijl hy in het gebed was, tot dat een van hen nader gekomen zijnde, hem met een lancie doorliep. Sijn ligchaam wierd door sijne Discipelen opgenomen, en in de Kerk, even te voren van hem gemaakt, en die men naderhand tot een deftig en pragtig gebouw heeft opgehaald, begraven.

Als ook sijn begrafenis.

Gregorius, Bisschop van *Tours* (*y*), haald veele wonderen op, die by de jaarlijkse plegtelijkheden van sijn martelaarschap geschieden, en bysonder een geduurig mirakel, welk hy seyd hem van eenen *Theodorus*, die aldaar selfs geweest was, verhaald te zijn; te weten, dat in de Kerk, daar hy begraven was, een lamp boven sijn graf-plaats hong, die gedurig brandde sonder oly, of iets dat de vlamme voeden en onderhouden konde, en dat desselfs ligt nooit flaauwde, nog door wind of eenig ander toeval konde worden uytgeblust. Maar of de reysigers hier in door de loosheyt der Priesters, of die op de Kerk pasten, niet bedrogen zijn; en, indien het waar is, of dat niet door konst heeft konnen geschieden, laat ik andere ondersoeken.

Voorgewende miraculen by sijn graf.

Sommige willen, dat sijn ligchaam naderhand vervoerd zy na Edessa, een stad in Mesopotamien: maar de Christenen in het Oosten houden staande, dat het ter plaatse, daar hy eerst begraven is, gebleven zy, en aldaar (indien wy de vertellingen (*z*) mogen gelooven) naderhand door order van *Don Emanuël Frea*, Gouverneur op de kust van Cormandel, met groote kosten sorgvuldig is opgegraven, daar dan te gelijk, nevens het gebeente van *Thomas*, ook dat van dien *Sagamo*, die van hem tot het Geloove bekeerd was, gevonden wierd.

Sijn ligchaam opgegraven.

V. Ten tijde van *Don Alfonso Sousa*, een van de eerste Vice-Roys in Indiën onder *Johannes de derde*, Koning van Portugaal, wierden hem verscheydene kopere platen gebragt (*a*), welker oude opschriften niet wel leesbaar waren: eyndelijk bevond men, door hulp van een Jood, een treflijk ondersoeker der oudheden, dat se niet anders behelsden, dan een gifte, gedaan aan den H. *Thomas*, waar door de toen regeerende Koning hem een stuk lands, tot het opbouwen van een Kerk, vereert had. Ook verhalen sy ons van een vermaard kruys, gevonden in de Kapel van den H. *Thomas*, dat een onverstaanlijk opschrift had, welk door een geleerd *Bramine* (dien sy tot het lesen en uytleggen desselfs dwongen) het volgende geseyd wierd te behelsen: *Dat Thomas, een Godlijk mensch, ten tijde van Koning Sagamo in die gewesten door den Sone Gods gesonden was, om de menschen in de kennis van den waren God te onderwijsen; Dat hy een Kerk gebouwd, en wonderlijke tekenen gedaan had, maar ten laatsten op sijn knyen leggende, in den gebede van een Brachman met een speer doorsteken was; en dat dat kruys met sijn bloed bespat tot een gedagtenis van dat alles was nagelaten*; welke verklaring naderhand door een ander aansienlijk en geleerd *Bramine*, die het even so verklaarde, is bevestigd.

Vertellingen van kopere platen aldaar gevonden, en een kruys met derselver opschriften.

De verstandige leser gelieve sijn geloof aan dese dingen te geven na dat de verhaalders geloofweerdig zijn, en na dat in de saken selfs sig een redelijke waarschijnlijkheyt opdoet, of niet. My aangaande, gelijk ik niet met sekerheyt kan seggen dat se waar zijn, so kan ik ook niet volkomen vast stellen dat se valsch zijn.

Oordeel daar over.

VI. Van dit eerste planten des Christendoms in de Oostersche Indiën, door den Apostel, word geseyd in die gewesten, tot op desen dag toe, een geduurige reeks en agter-een-volging van Christenen (die daar van de naam van *St. Thomas Christenen* dragen) gebleven te zijn. De Portu-

St. Thomas Christenen.

gesen

(*y*) *De Gloriof. Martyr. lib.* 1. *c.* 32. *p.* 41. (*z*) *Maff. lib. cit. lib.* 8. *p.* 363. (*a*) *Osor. de reb. Emman. lib.* 3. *p.* 120.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gesen vonden by hun eerste komste aldaar, in verscheyden plaatsen, een groot getal derselven, niet minder, seggen sommige, dan vijftien of sestien duysent huysgesinnen (*b*): dese waren vry arm, en hunne Kerken doorgaans kleyn en slordig, waar in sy geen beelden van Heyligen, of afbeeldingen, dan alleen dat van het kruys hadden, en wierden in het geestelijke geregeerd door een Hoogen-priester, van welken sommige een Armenisch Patriarch maken, van de secte der *Nestorianen*, maar is sekerlijk geen ander dan de Patriarch van Muzal, het overblijfsel, gelijk waarschijnlijk is, van het oude Seleucien, (dat van sommige, dog t'onregt, Babylon genaamd word) die in het gebergte na het Noorden sijn verblijf-plaats heeft, en nevens twaalf Cardinalen, twee Patriarchen, en verscheyden Bisschoppen, alle saken, die de Religie raken, besteld; wien dienvolgende alle Christenen van het Oosten onderdanigheyt bewijsen. Sy laten elk-een, sonder onderscheyd, tot de Heylige Communie toe, die sy bedienen onder beyde gedaantens van brood en wijn, hoewel sy in plaats van wijn, welke dat land niet uytleverd, het sap van rosijnen, die sy een nagt over in het water weyken, en dan voort uytparssen, gebruyken. De kinderen worden, uytgenomen in geval van siekte, niet gedoopt voor den veertigsten dag na hun geboorte. By het afsterven van vrienden, 't zy bloed-vrienden of andere, zijn sy agt dagen lang vrolijk ter gedagtenis van den overledenen. Op elken dag des Heeren houden sy hunne openbare vergaderingen tot de gebeden en het prediken, en plegen hun Godsdienst met groote eerbiedigheyt en statigheyt. Hun *Bijbel*, of ten minsten het *Nieuwe Testament*, is in de Syrische taal, tot welkers ondersoek de Predikers het volk ernstelijk vermanen. Sy onderhouden den so genoemden Advent, de Vasten, de Feestdagen van onsen Heer, en van veele Heyligen, (en bysonder die haar opsigt hebben op den H. *Thomas*) de *Dominica in albis*, of sondag na Paaschen, ter gedagtenis van de vermaarde belijdenis, die de H. *Thomas*, toen hy van *Christus* so gevoelig van sijn ongeloof genesen wierd, op dien dag gedaan heeft; ook vieren sy eenen anderen op den eersten *July*, en dat heeft niet alleen plaats by de Christenen, maar ook by de Mooren en Heydenen, wanneer het volk tot sijn graf in pelgrimagie komende, een weynigjen van de roode aard der plaatse, daar hy was begraven, mede nam en als een onwaardeerlijke schat, en onfeylbaar genees-middel tegen siekten en qualen bewaard. Sy hebben een soort van Kloosters der Religieusen, die geheel sober en kuysch leven. Hunne Priesters zijn geschoren met het fatsoen van een kruys, mogen eens trouwen, maar moeten sig van een tweede huwelijk onthouden. Gene huwelijken worden gescheyden als door de dood. Dese kerk-seden en gewoontens roemen sy sedert de tijd van den H. *Thomas* te hebben gehad, en worden nog heden seer sorgvuldig en naarstig onderhouden en nagekomen.

Hun kerk-bestiering, Godsdienst, en Feest-dagen.

(*b*) *Osor. ibid. p.* 119. *& seqq. Maff. lib.* 2. *p.* 88. *Joseph. Indic. Navig. inter Relat. novi orbis c.* 133, 134. *p.* 204. *M. Paul. Venet. lib.* 3. *c.* 17. *ibid. p.* 394.

Eynde van het leven van den H. THOMAS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN

VAN DEN

H. JACOBUS

DE KLEYNE.

INHOUD.

Jacobus de kleyne *bewesen de selve te zijn met hem, die Bißchop van* Jerusalem *geweest is. Sijn geslagt en vrienden. De soon van* Joseph *uyt een eerste vrouw.* De broederen onses Heeren, *wie die waren. Van sijn geboorte-plaats. Onses Heeren verschijning aan hem na sijn opstanding. Hy word verkoren tot Bisschop van* Jerusalem. *Van wie en waarom. Sijn gesag in de Kerk-vergadering tot* Jerusalem. *Sijn groote neerstigheyt en getrouwigheyt in sijn bediening. Het samenspannen sijner vyanden, om hem te dooden. Sijn redeneering met de* Schriftgeleerde *en* Phariseën *over den* Messias. *Sijn martelisatie, en de manier van dien. Sijn begraafenis waar. Sijn nauw-gesetheyt in de Religie. Waar van daan sijn* Priesterschap *komt. Sijn bysonder vermaak in het bidden, en kragt in 't selve. Sijn groote liefde en weldadigheyt aan menschen. Sijn wonderbare nedrigheyt. Sijn matigheyt volgens de wet des* Nazireerschaps. *Des volks liefde en hoogagting tot en van hem. Sijn dood en inleyding tot de verwoesting der* Joodse *Natie. Sijn Brief wanneer die geschreven is. Desselfs oogmerk. Hem wierd toegeschreven het* Proto-Euangelium.

I. Eer wy tot de beschrijving van deses Apostels leven konnen overgaan, moet een swarigheyt, rakende sijn persoon, weggenomen en opgehelderd worden. Van sommigen is getwijfeld, of dese de selve geweest zy met dien *Jacobus*, die Bisschop van Jerusalem was, also'er ons drie met dien naam voorkomen, *Jacobus de Groote*, dese *Jacobus de Kleyne*, (beyde Apostels) en een derde, bygenaamd de *Regtveerdige*, onderscheyden, seggen sy, van de voorgaande, en Bisschop van Jerusalem: maar dit (hoewel het voorgegeven word eenig bescheyd uyt de Oudheyt te hebben) is een vry groote misgreep, en is op een sand-grond gebouwd: want behalven dat de H. Schriftuur maar van twee van die naam, beyde Apostelen zijnde, gewag maakt, so is'er niets klaarder, dan dat die H. *Jacobus*, welken de H. *Paulus des Heeren broeder* noemd (*a*), en nevens *Petrus* en *Johannes* voor een van de Pijlaren der Kerke rekend (*b*), de selve was, die onder de Apostelen (buyten twijfel uyt kragt van sijn plaats, als hebbende te Jerusalem sijn Bisschoplijken stoel) de voorsitting had, en in de Synode, daar van wy in de Handelingen der Apostelen lesen (*c*), de uytspraak deed. Ook gewaagt *Clemens de Alexandriner*, of *Eusebius* uyt hem (*d*)

Of Jacobus de kleyne onderscheyden zy van een ander Jacobus, Bisschop van Jerusalem.

Word getoont van neen.

(*a*) *Gal.* 1. 19. (*b*) *ibid.* 2. 9. (*c*) *Act.* 15. (*d*) Δύο δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι· εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς, καὶ ὑπὸ κναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον. ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς. Αὐτοῦ δὲ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων: ἕτερον δὲ τῶν Ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου *Clem: Alex. Hypotyp. lib.* 7. *ap. Euseb. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 38.

van geene andere dan twee, van den H. *Jacobus*, die door *Herodes* gedood is, en de H. *Jacobus de regtveerdige*, Bisschop van Jerusalem, dien sy rond uyt seggen een te zijn met hem, dien de H. *Paulus onses Heeren broeder* noemd. 't Is waar, dat *Eusebius* eens onsen H. *Jacobus* onder de seventig Discipelen stelde (*e*), maar elders (*f*) daar hy een plaats uyt *Clemens van Alexandrien* bybrengd, teld hy hem nevens de voornaamste Apostelen, en onderscheyd hem wel duydelijk van de seventig Discipelen. Ja, hoewel de H. *Hieronymus*, het gevoelen van andere ophalende, hem een dertiende Apostel noemd (*g*), egter, wanneer hy elders (*h*) sijn eygene gedagten voorsteld, bewijst hy ten vollen, dat'er maar twee *Jacobussen* waren, de soon *Zebedei*, en de soon *Alphei*, de eene bygenaamd *de Groote*, en de andere *de Kleyne*. En met een woord, 't groote steunsel van drie *Jacobussen* te stellen is het getuygenis van *Clemens* in sijne *Recognitien*, welk boek in twijfelagtige saken geen agting en weynig geloofwaardigheyt heeft.

Jacobus was een soon van Joseph. Uyt een eerste vrouw.

II. Dese swarigheyt weggenomen zijnde, treden wy tot de Historie van sijn leven over. Hy was de soon (gelijk wy met waarschijnlijkheyt konnen gissen) van *Joseph* (naderhand de man van de gesegende maagd) en desselfs eerste vrouw, welker naam *Hieronymus*, volgens overlevering, *Escha* (*i*), en *Hippolytus*, Bisschop van Porto, *Salome* noemd (*k*), en verder van haar segd, dat sy de dogter was van *Aggi*, broeder van *Zacharias*, die de vader van *Johannes den Dooper* was. Hierom droeg hy de naam van onses Heeren broeder, even gelijk als *Jesus* gehouden wierd voor de soon van *Joseph*. En sekerlijk wy vinden verscheydene in de Historie des Euangeliums genaamd broederen *Christi*, maar hoe dat te verstaan zy, heeft men reeds by ouds betwist. De H. *Hieronymus*, *Chrysostomus*, en eenige andere willen, dat sy die naam voerden, om dat se de sonen waren van *Maria*, de regte nigt, of, volgens de Hebreeusche spreek-wijs, suster van de maagd *Maria*: maar *Eusebius* (*l*), *Epiphanius*, en het meerderdeel der Ouden (van welke wy, bysonder in saken van geschiedenis, sonder reden niet moeten afwijken) stellen deselve als kinderen van *Joseph*, by een eerste vrouw: en dit schijnt natuurlijkst, en naast met de waarheyt over-een te komen; te meer, om dat de Euangelisten in 't optellen derselver vry nauw en net schijnen te gaan: *Is dese niet*, lesen wy by *Mattheus* (*m*), *de sone des timmermans? en is sijne moeder niet genaamd Maria, en sijne broeders Jacobus en Joses, en Simon en Judas. En sijne susters* (die *Ester* en *Thamar*, na 't seggen van den reeds gemelden *Hippolytus* genaamd wierden) *sijn se niet alle by ons? Van waar komt dan desen dit alles?* Waar uyt klaar is, dat de Joden niet alleen dese personen voor *Christi* bloed-vrienden, maar voor sijn broeders, sonen van den selven timmerman, hielden, als die op *Joseph* de selfde betrekking hadden, als *Christus* selfs, hoewel'er in der daad groot onderscheyd was, also *Christus* sijn gemeende, en sy sijne natuurlijke sonen waren. Uyt desen hoofde word de gesegende maagd somtijds *de moeder Jacobi en Jose* genaamd (*n*): want wy vinden onder de vrouwen, die ontrent het kruys van onsen Heer

Daarom genaamd des Heeren broeder.

Welk bewesen word.

(*e*) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 12. *p.* 31. (*f*) *Lib.* 2. *c.* 1. *p.* 38. (*g*) *Comm. in Jes. c.* 17. *p.* 60. *Tom.* 5. (*h*) *Adv. Helvid. Tom.* 2. *p.* 10. (*i*) *Comm. in Matth.* 12. *p.* 38. *Tom* 9. (*k*) *Ap. Niceph. lib.* 2. *c.* 3. *p.* 135. (*l*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *pag.* 38. *Epiph. cont. Cerinth. Hæres.* 28. *p.* 55. *Cont. Naz. Hæres.* 59. *p.* 26. & *cont. Antidicomar. Hæres.* 78. *p.* 438, 439. *Greg. Nyss. de resurr. Christ. Orat.* 2. *p.* 844. *Tom.* 2. (*m*) *Matt.* 13. 55, 56. (*n*) *ibid.* 27. 56. *Marc.* 14. 40. Μαριὰμ τοῦ Ἰακώβου, καὶ Ἰώση μητέρα παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ὠνομασμένην, καὶ τὴν θεοτόκον εἶναι καὶ οὐκ ἄλλην πεπιστεύκαμεν. *Greg. Nyss. loc. sup. laud.*

Heer ftonden, drie byfonder aangetekend, *Maria Magdalena*, *Maria de moeder Jacobi en Jofe*, *en de moeder der fonen Zebedei*, alwaar door *Maria*, *de moeder Jacobi en Jofe* niemand anders dan de maagd *Maria* kan verftaan worden, gemerkt het niet redelijk is te feggen, dat de Euangeliften de gefegende Maagd fouden overflaan, die'er immers fekerlijk was; waarom ook *Johannes* defelve ftellende, haar uytdrukkelijk de *moeder van Jefus* noemd (*o*). Het is waar, *Maria* was maar *Jacobi* ftief-moeder, egter konnen haar de Euangeliften wel fo benamen, om dat fy na *Jofephs* dood doorgaans fo genaamd wierd, en waarfchijnlijk na het oordeel van *Gregorius* van *Nyffen* (*p*), met dien naam alom bekend was, en dien te liever aannam, op dat de Sone Gods, dien fy als een maagd had voortgebragt, te min bekend, en voor der nijdigen Joden boosheyt veyliger wefen mogt. Ook is het niet meer wonder, dat fy voor *de moeder Jacobi* gehouden en alfo genaamd wierd, dan dat *Jofeph* genoemd wierd en gehouden voor de vader van *Jefus*. Voegd hier by, dat *Jofephus* (*q*), in het ftuk van geflagt-rekeningen en t'famen-fchakelingen der geflagten ongemeen bedreven, uytdrukkelijk onfen H. *Jacobus* den *broeder Jefu Chrifti* feyd te zijn. Eene fwarigheyt mag fchijnen hier tegen te konnen worden ingebragt, dat hy de foon van *Alpheus* genaamd word (*r*): maar dat kan na allen fchijn niet meer bewijfen, dan dat *Alpheus* een tweede naam van *Jofeph* was, (gemerkt het onder de Joden een gemeene, en by-na geduurige gewoonte was, dat iemand twee namen had: *Quis unquam prohibuerit duobus vel tribus nominibus unum hominem vocari?* feyd *Auguftinus* (*s*) in een diergelijk geval) of, gelijk feker geleerd man gift (*t*), om dat hy van een fekere fecte of Synagoge onder de Joden was, die *Alpheanen* genoemd wierden, van אלפ betekenende een huysgefin of maatfchappy van devote en geleerde mannen, die boven andere eenigfins uytmunteden, van hoedanige hy'er in fijnen tijd feyd onder de Joden veele geweeft te zijn. Onder defe nu had de H. *Jacobus* fig begeven; en de roem van fijn godfaligheyt en nauwgefetheyt, fijn wijsheyt en geleerdheyt, fteld die gifling buyten ftaat van voor een veragte beufeling te worden uytgekreten.

Een tegenwerping beantwoord.

Alpheanen wie die waren.

III. Van fijn geboorte-plaats maakt de H. Hiftorie geen gewag. De Joden in hunnen *Talmud* (*v*), buyten twijfel op hem hun oog hebbende, noemen hem איש כפר סכניא, een man uyt de ftad Sechanja; maar waar die was, kan ik niet raden. Ook vinden wy in de Hiftorie des Euangeliums niet aangetekend, wat fijn doen en levens-wijs was, eer hy tot een Difcipel en Apoftel geroepen wierd, nog iets hem byfonder rakende, fo lang onfen Saligmaker leefde. Na fijne opftanding is hy vereerd met een byfondere verfchijning van onfen Heer aan hem, die wel met ftilfwijgen van de Euangeliften is voor-by gegaan, maar van den H. *Paulus* word aangetekend (*x*): *Hy is gefien van meer dan vijf honderd broederen op een maal*, *daar na is hy gefien van Jacobo*, welk van niemand anders verftaan word als van onfen Apoftel. De H. *Hieronymus* (*y*) geeft ons uyt het Hebreeuwfch Euangelium der *Nazarenen* (waar in veele faken ftaan, die by de Schrijvers der Euangelien niet gevonden worden) daar van breeder befcheyd, te weten, dat de H. *Jacobus* plegtelijk gefworen had, na het drinken van den drinkbeker in de

Sijn geboorteplaats na 't feggen der Joden.

Van hem is niet aangetekend,

als dat Chriftus hem na fijn opftanding verfcheen.

(*o*) *Joh.* 19. 25. (*p*) *Ubi Supra.* (*q*) *Antiq. Jud. lib.* 20. *c.* 8. 698. (*r*) *Matt.* 10. 3. (*s*) *De confenf. Euang. lib.* 2. *c.* 28. *col.* 432. (*t*) *Bolduc. de Eccl. poft. leg. cap.* 7. *p.* 47. (*v*) *Midr. Kobel. & Abod. Zarah. c.* 2. *& Gloffa En Mifchp. vid. Chron. Nold. Hift. Idum. p.* 394. (*x*) 1 *Cor.* 15. 6, 7. (*y*) *De Script. Eccl. in Jac. min.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

instelling van het Avondmaal, geen brood te willen eeten, voor dat de Heere uyt den dooden soude verresen zijn, weshalven onse Heer uyt het graf gekomen sig aan hem vertoonde, en begeerde dat hem brood soude worden voorgeset, welk hy genomen hebbende, segende, brak, en aan *Jacobus* gaf, seggende: *Eet u brood, mijn broeder, want de Soon des menschen is waarlijk van onder de gene die slapen, opgestaan.*

Hy is gekoren tot Bisschop van Jerusalem. Waarom,

Na *Christi* hemelvaart (hoewel ik de juyste tijd niet derf bepalen) wierd hy, voor alle de andere, tot Bisschop van Jerusalem gekoren, ter oorsaak dat hy *Christus* so na bestond; want de reden waarom *Simeon* tot dessells naaste navolger in den stoel van Jerusalem gekoren wierd, vinden wy geweest (*z*) te zijn, om dat hy na denselven des Heeren naastbestaande was. Het was ook om die reden, dat *Petrus*, en de twee sonen *Zebedei*, hoewel by onsen Saligmaker in bysonder aansien, na dese hooge en eerweerdige plaats niet taalden, maar gewillig *Jacobus den regtveerdigen* daar toe verkoren (*a*). Dese weerdigheyt seggen sommige der Ouden (*b*) hem gegeven te zijn van *Christus* selfs, toen hy aan hem, als even gesegt is, verscheen: maar 't is veyligst met andere te seggen, dat hy van de andere Apostelen verkoren is, of mogelijk dat de Heere eenige bysondere last hen daar van heeft nagelaten.

en van wie.

Hy komt ons wel elders voor, maar bysonder in de Synode te Jerusalem.

IV. By hem vervoegde sig de H. *Paulus* na sijn bekeering, en wierd van hem met *de regterhand der gemeenschap* vereerd (*c*). Hem dede *Petrus*, van sijn wonderbaarlijke verlossing uyt de gevangkenis, de boodschap brengen: *Gaat henen, en boodschapt dit Jacobo, en den broederen* (*d*), dat is, de geheele Gemeynte, en bysonder *Jacobo*, den Bisschop en Herder derselven. Voornamentlijk doet hy sig op in de Synode te Jerusalem, in het groot verschil over de *Mosaïsche* Ceremonien (*e*): want het geval door *Petrus* zijnde geopend, en door *Paulus* en *Barnabas* verder verhandeld, stond ten laatsten *Jacobus* op, om een besluytende uytspraak te geven, seggende; Dat men de bekeerde Heydenen met de dienstbaarheyt van het Joodse jok niet moest beroeren, mids dat sy tot gevoeglijkheyt voor die tijd eenige onverschillige saken onderhielden; welke voorslag hy voorstelde met dit vaststellend besluyt: Διὰ ἐγὼ κρίνω, *daarom oordeele ik*, dit is mijn oordeel, mijn vonnis en uytspraak over dese saak. Woorden, die te merkelijker zijn, om dat se gesproken wierden, wanneer ook *Petrus* in die vergadering tegenwoordig was, en egter sulken *authoriteyt* sig niet aanmatigde (*f*). Hadden de voor-vegters van de Roomsche Kerk maar een sodanigen plaats voor *Petri* regterlijke *authoriteyt* en magt, sy souden'er buyten twijfel nog grooter geschreeuw in de wereld van maken, dan van, *Gy sijt Petrus*, of, *weydt mijne schapen.*

Sijn yver, neerstigheyt en getrouwigheyt.

V. Hy nam sijn bediening met alle mogelijke sorg en neerstigheyt waar; liet geen gedeelte van een yverige en getrouw leydsman der sielen na; versterkte de swakke; onderwees de onwetende; bragt de dwalende te regt; bestrafte de hardnekkige; en overwon door sijn geduurig prediken de ongeseggelijkheyt van dat verkeerd en wederspannig geslagt met

(*z*) *Hegesip. apud Euseb. lib.* 4. *c.* 22. *p.* 142. (*a*) *Clem. Alex. Hypot. lib.* 6. *apud Euseb. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 38. (*b*) *Phot. Epist.* 117. *ad Theodos. Monach. p.* 158. *Theophyl. in* 1 *Cor.* 15. 7. *vide Euseb. lib.* 7. *c.* 13. *p.* 265. (*c*) *Gal.* 1. 19. *c.* 2. 9. (*d*) *Act.* 12. 17. (*e*) *ibid.* 15. 13. *&c.* (*f*) Μετὰ Πετρον Παῦλος φθέγγεται, καὶ ὐδεὶς ἐπιςομίζει· Ἰάκωβος ἀνειέχεται, καὶ ὐκ ἀποπηδᾷ. ἐκεῖνος γὰρ ἦν τὴν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος. *Chrysost. Homil.* 33. *in Act. Apost. p.* 676. Πέτρος δημηγορεῖ, ἀλλ' Ἰάκωβος νομοθετεῖ, καὶ ὀλίγαι λέξεις τὸ τῦ ζητήματος συνέςειλαν μέγεθος. Ἐγω κρίνω, ὗ τὴν κρίσιν ἀτεθεῖν ὐ θέμις ὔτε φαυλίζειν τὸ ψήφισμα. *Hesych. Presb. Hieros. Serm. in Jac. apud Phot. Cod.* 175. *col.* 1525.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

met welk hy te doen had, ſo dat hy de beſte ſlag tot het aannemen van het *Chriſten* Geloof overhaalde. Hy was ſo beſorgd, en voorſpoedig in ſijn laſt, dat de ſpijt en boosheyt ſijner vyanden daar door gaande wierd, om tot ſijn verderf t'ſamen te ſpannen (*g*); een ſoort van menſchen, die de Apoſtel wel heeft uytgebeeld, dat ſe *God niet behagen, en ſig tegen allen ſtellen.* Het verdroot hen te ſien (*h*), dat de H. *Paulus*, door 't beroepen op den Keyſer, hunne handen ontkomen was. „Boosheyt is ſo gierig en onverſadelijk als de helle ſelfs. Sy wenden dan hunne wraak tegen den H. *Jacobus*, die ſy onder de regeering van *Feſtus* niet hebbende konnen uytvoeren, nu met meerder kragt poogen uyt te werken onder *Albinus*, die hem in die bediening volgde. *Ananus* de jonge, toenmaals Hoge-prieſter, en een van de ſecte der *Sadduceën*, (die, als *Joſephus*, van dit ſelve geval ſprekende, ſegd (*i*), περὶ τὰς κρίσεις ὠμοὶ παρὰ πάντας τὰς Ἰȣδαίȣς, *de onbarmhertigſte en onverſoenlijkſte rigters waren*) nam tot dien eynde voor, hem, eer die nieuwe Stadhouder konde komen, te dooden, vergaderde ſchielijk den raad, daar de Apoſtel, nevens eenige andere, beſchuldigt, en als verbrekers der Wet veroordeeld wierden: dog om de ſaak by het volk meer glans te geven, ſtellen ſy de Schriftgeleerde en Phariſeen (looſe meeſters in de konſt van veynſen) te werk, om hem in ſijne woorden te vangen. Deſe dan tot hem komende, begonden hem met allerley vleyende woorden aan te vallen: onder andere ſeyden ſy (*k*); Dat ſy alle een groot vertrouwen van hem hadden, en dat de geheele Natie ſo wel als ſy hem het getuygenis van een ſeer *regtveerdig man*, en die *geen aannemer der perſonen* was, gaven, en daarom hem verſogten, de dwaling en het verkeerde gevoelen dat het volk van *Jeſus* had, dien ſy voor den *Meſſias* aanſagen, te willen verbeteren, en daar toe de gelegentheyt te nemen van de algemeene toeloop des volks tot het Paaſch-feeſt, om hetſelve in de bevatting van deſe dingen te regt te brengen, en tot dien eynde met hen te gaan op het bovenſte des Tempels, daar hy van allen mogt geſien en gehoord worden. Zijnde dan voordeelig op de tinne, of vleugel des Tempels geplaatſt, ſeyden ſy tot hem: „Seg ons, ô regtveerdige, wien „wy de grootſte reden ter wereld hebben te gelooven, aangeſien het „volk met de leere van *Jeſus*, die gekruyſt is, ſo is ingenomen? Wat „is de leer en inſtelling van den gekruyſten *Jeſus*? Waar op de Apoſtel met een luyde ſtem antwoordde: *Waarom vraagd gy na Jeſus den Soon des menſchen? Hy ſit ter regterhand van de majeſteyt in den hemel, en ſal op de wolken des hemels weder komen.* Het volk dat hoorende, verheerlijkte den geſegenden *Jeſus*, en riep opentlijk uyt: *Hoſanna de Sone Davids.* De Schriftgeleerde en *Phariſeen* merkten nu, dat ſy misleyd waren, en dat in plaats van herroeping, ſy het volk in hun dwaling hadden verſterkt, en dat'er daarom geen middel over was, als hem aanſtonds om-te-brengen, op dat andere door ſijn droevige dood mogten gewaarſchouwd worden hem niet te gelooven: waar op ſy ſchielijk uytriepen, dat *Juſtus, de regtveerdige*, ſelfs verleyd, en een bedrieger was, en ſtieten hem van de plaats daar hy ſtond, van boven neder. Door die val was hy wel deerlijk gequetſt, maar niet dood, en kreeg nog ſo veel kragt, dat hy op ſijne knyen quam, en God voor hen bad. „Boosheyt is van te quaden aard, dan dat ſe of door vriendelijk„heyt beſadigd, of door wreedheyt kan voldaan worden: yverſugt is „niet meer de woede der menſchen, als boosheyt de woede van den „duy-

Sijn dood word beſloten.

Lagen daar toe aangelegd.

Sijn martelisatie.

(*g*) *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 23. *p.* 64. (*h*) *ibid. p.* 63. (*i*) *Joſeph. Antiq. Judaic. lib.* 20. *c.* 8. *p.* 698. (*k*) *Hegeſipp. Comm. lib.* 5. *apud. Euſeb. lib.* 2. *c.* 23. *p.* 64.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„duyvel, en de ſiel en 't leven van de afvallige natuur is. Gemeene „wraak doet haar maar in vlam uytberſten, en deſelve tot wreeder ge- „welddadigheyt voortgaan. Sy dan misnoegd, dat ſy hun werk niet volvoerd hadden, vielen op nieuws, op het geen hem van het leven nog overig was, aan; en, terwijl hy bad, en een Rechabijt, die'er by ſtond, (*Epiphanius* ſeyd (*l*) het was ſijn Neef en naſaat *Simeon*) toetrad, en hen bad, dat ſy dog een regtveerdig man, en die voor hen bad, wilden verſchoonen, overvielen hem met een menigte van ſteenen, tot dat een, die barmhertiger wreed dan andere was, met een Vollers ſtok hem de herſſenen uyt het hooft ſloeg. Dus ſtierf die goede man in het ſes-en-negentigſte jaar ſijnes ouderdoms, en ontrent vier-en-twintig jaren na

Welk ſelfs de Joden mishaagde.

Chriſti hemelvaart (*m*), tot groote ſmert en droefheyt van alle vroome, ja van alle verſtandige en opregte ſelfs onder de Joden: ὅσοι δὲ ἐδόκȣν ἐπιεικέσατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι, καὶ περὶ τȣ̀ς νόμȣς ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τȣ́τῳ, *die*, bekend *Joſephus* ſelfs (*n*), *de beſcheydenſte in de ſtad waren, en*

Sijn begravenis.

ſtiptelijk na de Wet leefden, namen dat qualijk. Hy wierd begraven, ſeyd *Gregorius* van Tours (*o*), op den Olijf-berg, in een graf, dat hy voor hemſelven had doen maken, en waar in hy reets *Zacharias* en *Simeon* begraven had; welk ik liever wil gelooven, dan 't gene *Egeſippus* (*p*) ſeyd, dat hy by den Tempel, ter plaats daar hy was omgebragt, begraven, en aldaar een gedenk-teeken, welk nog lang over bleef, opgerigt ſoude zijn: want de Joden hadden de gewoonte niet in de ſtad te begraven, veel min ſo na by den Tempel, en dat minſt ſulk een, dien ſy als een Godslaſteraar en bedrieger gedood hadden.

Jacobi godſaligheyt. En Prieſterſchap.

VI. Hy was een man van een ongemeene en voorbeeldige godſaligheyt en devotie, opgevoed in de ſcherpſte en nauwſte voorſchriften van godsdienſt; een Prieſter, gelijk wy met waarſchijnlijkheyt mogen giſſen, van de oude ordre der *Rechabiten*, of liever, gelijk *Epiphanius* (*q*) ſeyd, κατὰ τὴν παλαιὰν ἱερωσύνην, *van de al-oude order der Prieſterſchap*, daar

Daar van egter geen genoegſamen grond is.

het Prieſterlijk ampt het voorregt des eerſt-geboorenen was; en dienvolgende *Jacobus* de oudſte ſoon van *Joſeph* zijnde, was ook daar door geheyligd, en daar toe afgeſondert. Maar dat deſe ſoort van Prieſterſchap oyt onder de *Moſaïſche* bedeeling plaats hebbe gehad, geeft ons

Hoewel hy in het Heylige mogt gaan.

de heylige Hiſtorie nergens te kennen: egter hy had een voorregt, 't zy om wat reden het mag geweeſt zijn, (en ſeker het moeſt ergens om weſen) om te gaan εἰς τὰ ἅγια, niet in *het Heylige der Heyligen*, of *het Alderheyligſte*, maar in *het Heylige*, of *de Heylige plaats*, daar de Prieſters na de ordeninge van *Aaron* komen mogten; een voorregt, ſeggen de Ouden (*r*), dat hem eygen was, waarſchijnelijk, om dat hy dat

Sijn yver in het bidden,

meer dan iemand van hen gebruykte. Het bidden was ſijn geduurig werk en vermaak; hy ſcheen daar in te leven, en van geen ſaak werk te maken, dan van t'elkens tot het omgaan met God weder te keeren; tot dien eynde was ſijn gewoonte alleen in den Tempel te gaan om te bidden, welk hy altijd knielende en met de grootſte eerbiedigheyt deed, tot dat door dat dagelijks knielen ſijne knyen ſo hard en vereelt geworden waren, als de huyd en bult van een Kameel. Hy, die geſegd had (*s*),

dat kragtig was.

dat een kragtig gebed der regtveerdigen veel vermag, bevond ſulks door eygen bevinding waar te zijn, wanneer de Heer ſijne ooren tot ſijn gebeden neygde, ſo dat, als hy ten tijde van groote droogte om regen bad,

(*l*) *Hæreſ.* 78. *p.* 441. (*m*) *Epiph. ibid.* (*n*) *Antiq. Judaic. lib.* 20. *c.* 8. *pag.* 698. (*o*) *De glor. Martyr. lib.* 1. *c.* 27. *p.* 33. (*p*) *Ap. Euſeb. lib.* 2. *cap.* 23. *pag.* 65. (*q*) *Cont. Nazar. Hæreſ.* 29. *p.* 56. (*r*) *Hegeſ. ap. Euſeb. loc. cit. p.* 63. *Epiph. ibid.* (*s*) *Jac.* 5. 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

bad, de hemelen aanſtonds in een vrugtbaren regen gelijk als ſmolten (*t*). Ook was ſijn weldadigheyt ontrent menſchen niet minder, dan ſijn Godſaligheyt ontrent God: hy deed goed aan allen; waakte voor der menſchen ſielen, en ſogt hun eeuwig voordeel voort te ſetten. Sijn daaglijkſe boodſchap in den Tempel was voor de ſaligheyt der menſchen, en dat God van haar geen ſcherpe rekenſchap eyſchen wilde, te bidden; hy konde ſijn vinnigſte vyanden vergeven, en *het quade overwinnen door het goede.* Van de tinne des Tempels afgeſtooten, gebruykte hy al den adem, die hy nog had, nergens anders toe, dan om ſijn gebed tot quijtſchelding ſijner moordenaars hemelwaards op te ſenden: *Ik bid u,* waren ſijne woorden, *o Heere God! vergeeft het haar, want ſy weten niet wat ſy doen.*

Sijne genegentheyt tot alle,

ſelfs tot ſijne moordenaars.

VII. Hy was van een ſeer ſagtmoedige en nederige inborſt; roemde 't geen in andere uytmuntte, en verbergde 't geen in hemſelven prijſens weerdig was. Sijn maagſchap met *Chriſtus*, en de aanſienlijkheyt van ſijn plaats, deede hem geen hooger gedagten, als van ſijne broederen, hebben, en ontging met alle ſorgvuldigheyt 't geen hem boven andere ſoude konnen doen agten. Hoewel hy de broeder onſes Heeren was, geeft hy hemſelven egter geen ander benaming in het opſchrift van ſijnen Brief, dan dat hy was *de dienſtknegt Jeſu Chriſti* (*v*), en haald ſelfs niet eens op, dat hy een Apoſtel is. Sijn matigheyt was verwonderens weerdig, want hy at geheel geen vleeſch, dronk nog wijn nogſterken drank, en ging noyt in het bad. Sijn heylige en aan de wereld geſtorvene ſiel was met het allerminſte vergenoegd; hy ging bloots-voets, en droeg nooit andere dan linnen kleederen. Hy leefde ſekerlijk na de nauwſte regelen der Nazireërs, en gelijk de *muts* of Prieſterlijke *plaat* (van de Ouden (*x*) τὸ πέταλον genaamd), die hy op ſijn hoofd droeg, ſijn Prieſterſchap, dat meer na de ordening van *Melchizedek*, of der eerſtgeboorenen, dan die van *Aaron* was, te kennen gaf, ſo bleek uyt het niet ſcheeren van ſijn hoofd, uyt het niet gebruyken van ſalvingen, uyt ſijn kleeding en eet-order, en alſo uyt de ſtrengheyt van ſijn leven, dat hy een van de Nazireërs, en na het ſeggen van *Hegeſippus*, van ſijnes moeders ligchaam daar toe geheyligd was. Hy was van ſo hemelſchen geſteltenis, dat hy de liefde en een wonder van ſijn eeuw was, en om de hoogagting van ſijn heylig en godsdienſtig leven doorgaans genaamd wierd, *Jacobus de regtveerdige.* Men agtte, dat de veyligheyt en welſtand des volks afhing van ſijne gebeden en vermogen op den hemel, welk hem de eerweerdige benaming van *Oblias* of *Ozliam*, de *beſcherming* en *ſterkte des volks*, gaf (*y*), even of met ſijn vertrek hunne beſetting ontwapend, en hun ſterkte geſlegt was. En ſekerlijk ſo was het: want weynige jaren na deſſelfs dood trok der Romeynen leger tegen hen op, en ſetten alles in een bloedbad, en 't verderf; en 't is geen wonder, dat, wanneer de ſluyſen worden weggenomen, en *Moſes* niet meer in de ſcheure ſtaat, de oordeelen Gods gelijk een vloed op een volk nederſtorten. *Eliza*, ſtaat'er (*z*) *ſterf, en ſy begroeven hem, en de benden der Moabiten quamen in het land.* Met een woord, hy was het vermaak van alle vroomen, en van het volk ſo bemind en geagt, dat ſe hem

Hy was nedrig.

Matig, en ſedig.

Een Nazireër.

Verkreeg den naam van de regtveerdige.

En geagt de ſterkte des volks.

Nog andere blijken van ſijn ag-

(*t*) *Epiphan. hæreſ.* 78. *p.* 441. (*v*) *Jacob.* 1. 1. (*x*) *Epiph. hæreſ.* 29. *p.* 56. *ex Clem. Alex.* & *Euſeb. item Hæreſ.* 78. *p.* 441. (*y*) Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτῦ ἐκαλεῖτο Δίκαιος καὶ Ὠβλίας, ὅ ἐστιν ἑλληνιστὶ, περιοχὴ τῦ λαῦ, καὶ δικαιοσύνη. *Hunc Hegeſippi locum feliciter ſane emendat* & *reſtituit N. Fullerus noſter.* Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης ἐκαλεῖτο Σαδδὶκ, καὶ Ὠζλιάμ, ὅ ἐστιν ἑλληνιστὶ, Δίκαιος καὶ περιοχὴ τῦ λαῦ. *Miſcell. Sacr. lib.* 3. *c.* 1. (*z*) 2 *Kon.* 13. 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ting by het volk. hem naliepen, en elk om het eerst, al was het maar de boord sijnes kleeds, poogden aan te raken (*a*); en na *Eusebius* ons berigt (*b*), heeft men sijnen Bisschoplijken stoel selfs, waar op hy plag te sitten, tot sijne eeuwe toe nauwkeurig bewaard, en deselve een soort van eerbied bewesen. Hy was geëerd en bemind, niet alleen van sijn vrienden maar ook van sijne vyanden: so dat de Joden selfs in hunnen Thalmud (*c*) van hem spreken, als een die in den naam van *sijn Meester Jesus* wonderen dede; ja de verstandigste onder hen sagen sijn martelaarschap aan als een open deur tot alle de rampen en swarigheden, die hen na weynig tijds overvielen. Immers ik ben versekerd, dat *Josephus* bysonderlijk de dood van desen H. *Jacobus* als een saak, die straks daar na de Goddelijke wraak gewakkerd, en het algemeen verderf en verwoesting van die natie verhaast heeft, aansiet.

Van Jacobi Brief geschreven, VIII. Hy heeft niet meer dan eenen Send-brief geschreven, na allen schijn niet lang voor sijn bloedige dood, gelijk uyt eenige woorden, op den nakenden ondergang der Joodse natie slaande, klaarlijk blijkt. Hy aan wien, schreef dien aan de bekeerde Joden, die alom in die Oostersche Gewesten verstrooid waren, om hen onder het lijden en de verdrukking te troosten, waarom, en tegen dwaling te versterken. Hy sag een groot verval, en verderf der seden inbreken, en dat de suyverheyt des Christelijken Geloofs door de vuyle leerstukken en de practijk van de *Gnostici*, die onder het voorwenden van yver voor de wettische Kerk-seden sig doorgaans onder de Joden vermengden, begon ondermijnt te worden. Hy sag de vrygeestery met groote schreeden aannaderen, den weg ten hemel gemakkelijk en sagt gemaakt, het roepen der menschen tegen goede werken als onnodig en onnut, en het drijven dat het bloote geloof der Christen en desselfs inhoud. Leere tot de saligheyt genoeg was. Tegen dese steld hy hem aan; dringd op de suyverheyt, lijdsaamheyt, weldadigheyt, liefde en alle deugden, van een vroom leven, en bewijst door onwederleggelijke redenen, dat dat Geloof alleen, welk met gehoorsaamheyt en een heylig leven vergeselschapt is, ons voor God regtveerdigen, en regt ten eeuwigen leven geven kan. Behalven desen Brief, is'er een soort van een voorbereyding Van sijn Voor-Euangelium. tot het Euangelium uytgegeven onder den naam van πρωτευαγγέλιον, het *voor* of *eerst Euangelium*, welk hem word toegeschreven, en nog heden voor handen is, behelsende het geslagt, af-komst en geboorte van *Christus* en de maagd *Maria*; en word beslooten met een voorgeven des schrijvers, dat hy het ten tijde van den oproer die door *Herodes* tot Jerusalem verwekt was, en hem genoodsaakt had na de woestijne te vlieden, geschreven had: maar hoewel dat het hier en daar met de Euangelische historien wel kan worden over-een gebragt, is het egter altijd als een bastaard en Apocryph geschrift verworpen, versonnen in die slordige eeuw, wanneer de menschen niet ontsagen eenig geschrift met den naam van een Apostel te stempelen.

(*a*) *Hieron. Comm. in c.* 1. *ad Galat. p.* 165. *Tom.* 9. (*b*) *Hist. Eccl. lib.* 7. *c.* 19. *p.* 295. (*c*) *Vide supra num.* 3.

Eynde van het leven van den H. JACOBUS de kleyne.

HET

P:Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. SIMON ZELOTES.

INHOUD.

Simons *maagschap. Waarom hy* Cananites *en* Zelotes *genaamd zy. Een ondersoek over de natuur, eygenschap en oorspronk der* Zeloten *onder* de Joden. *Derselver losse en ongebondene daden. Dit benadeeld onsen Apostel niet. In welke gewesten der wereld hy het Euangelium gepredikt hebbe. Hy heeft het Christendom in Afriken geplant, vertrok Westwaards, en predikte selfs in Britannien. Daar stond hy het martel-lot uyt. Sommige willen dat hy in Persien gepredikt, en geleden heeft. Hy word van* Simeon, *den Bisschop van* Jerusalem; *onderscheyden.*

Sijn maagschap.

I. DE Heylige Apostel *Simon* is, na sommiger oordeel, een van de vier broeders onses Heeren, sonen van *Joseph* uyt sijn eerste huwelijk, geweest; maar daar is geen ander bewijs van, dan dat'er onder het getal van onses Heeren broeders een van die naam was (*a*), en dat is een grond, die te swak is, om'er iets anders, dan een gissing op te bouwen. In het naam-register der Apostelen word hy (*b*) *Simon Cananites* benaamd, waar uyt sommige, om geen andere reden, mijns oordeels, dan om de bloote over-een-komst van den naam, besloten hebben, dat hy tot Cana in Galileën geboren was, gelijk ook andere (*c*) om de selve reden willen, dat hy de bruydegom was, op wiens bruyloft onse Heer tegenwoordig zijnde, deselve met sijn eerste wonder-teeken, water in wijn veranderende, vereerde. Maar dit woord heeft geen opsigt op sijn land, of plaats sijner geboorte, doordien het sekerlijk van קנה of קנאה, (welk *yver* betekend, en op een heete en voortvarende inborst siet) sijn afkomst heeft; en na wy oordeelen, so noemen hem sommige Euangelisten een *Cananijt*, daar andere dat Hebreeusch woord door een Grieks vertolken, *Zelotes*, de *Zeloot*, of yveraar (*d*); niet, gelijk *Nicephorus* meend (*e*), wegens sijn brandenden yver en genegentheyt voor en tot sijn meester, en sijn driftige begeerte, om dessels Religie in de wereld voort te setten, maar wegens sijn heete en levendige inborst, en yverigen drift in sekere bysondere weg en slag van Religie, eer hy tot onsen Saligmaker quam.

Hy word genaamd Cananites, en Zelotes.

De reden van dien.

Wat Zeloten waren.

II. Om welk beter te verstaan wy weten moeten, dat'er onder de menigerley secten en partyschappen onder de Joden, eene was, die of een bysondere secte, of ten minsten een spruyt van de Phariseen was, die de secte der *Zeloten* genaamd wierd (*f*): dese waren groote voorstanders van de eere der Wet, van precijsheyt en de suyverheyt hunner Religie; en matigden sig aan bekende misdadigers, sonder de gewoo-

(*a*) *Matt.* 13. 55. (*b*) *ibid.* 10. 4. *Marc.* 3. 18. (*c*) *Niceph. Histor. Eccl. lib.* 8. *c.* 30. *p.* 596. (*d*) *Luc.* 6. 15. *Act.* 1. 13. (*e*) Ζηλωτὴς διὰ τὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον διάπυρον ζῆλον, καὶ τὴν ἐπὶ πάσης τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἀκρίβειαν ὠνόμαστο. *Hist. Eccl. lib.* 2. *cap.* 40. *pag.* 202. (*f*) Ζηλωταὶ παρὰ ἰουδαίοις οἱ τοῦ νόμου φύλακες. *Suid. in voce.* Ζηλοταί.

ne order in de polity af te wagten, te regt te ſtellen, ja, wanneer het hen goed dagt, en de ſaak het vereyſchte, dood-ſtraf of wraak aan deſelve te oeffenen. Dus mogten, ſeyd *Maimonides* (*g*), de קנאים, *Zeloten* of *Yveraars*, een laſteraar, die God door den naam van een afgod vloekte, ontmoetende, denſelven aanſtonds dooden, ſonder hem voor לבית דין, het *Sanhedrim* te brengen. Sy merkten henſelven aan als naſaten van *Pinehas*, die door een grooten yver voor de eere Gods *aan Zimri en Cosbi gerigte oeffende, welk hem tot geregtigheyt gerekend is, van geſlagte tot geſlagte tot in eeuwigheyt:* waar in God ſodanigen genoegen ſchepte, dat hy *met hem een verbond des vredens maakte, en hem, en ſijn ſaad na hem het verbond des eeuwigen Prieſterſchaps gaf, om dat hy voor ſijnen God geyverd, en verſoening voor de kinderen Iſraëls gedaan had* (*h*). In navolging van welke daad ſy in ongemeene voorvallen ondernamen gerigte te oeffenen, en dat niet alleen met oogluyking, maar ſelfs met verlof van de Overſten en het volk, tot dat niet alleen hun yver alleſins tot ongebondenheyt en uytſporigheyt uytberſtende, ſy binnen 's lands voor de peſt van hun gemeene-beſt gehouden wierden, maar ſelfs de deur voor de Romeynen openden, om tot hun geheel en onherſtellijk verderf door te breken. Sy boeſemden alleſins het volk in het Roomſche jok af te werpen, en na hun aangeboren vryheyt te ſtaan, en alles in 't war geſmeten hebbende, viſchten ondertuſſchen in onklaar water. *Joſephus* geeft een breede beſchryving van hen, en klaagd alleſins over hen als de groote plaag van de Natie. Hy verhaald ons (*i*), dat ſy geen ſwarigheyt maakten iemand te plonderen, en veele van den Adel te dooden, onder voorgeven van 't met de Romeynen te houden, en de vryheyt des lands te verraden, en roemden, de eenige te zijn, die het volk behielden en wel deeden. Sy vernietigden de ſucceſſie der oude familien, en drongen geringe en ongeagte menſchen in tot de Hoge-prieſterlijke bediening, om door dat middel de ſnoodſte menſchen aan hun ſijde over te halen; en niet vergenoegd zijnde met menſchen te verongelijken, ontſagen den hemel niet, en tergden God ſelfs, doorbrekende tot, en ontheyligende de Heylige plaats. *Sy gaven*, ſeyd hy, *henſelven den naam van Zeloten*, of *Yveraars*, *in ſchijn, als of 't geen ſy deeden goed en eerlijk was, en waren ondertuſſchen gierig en driftig ontrent de grootſte boosheden, en gingen in boosheyt de booſte te boven.* Veele middelen wierden'er, byſonder door den Hoge-prieſter *Annas*, bedagt, om hen in order en tot beter gedagten te brengen: maar nog geweld, nog ſagtſinnigheyt vermogt iets op hen; ſy kanteden ſig daar tegen, gingen in hun geweldadige manieren van doen voort, en bedreven, ſig met de *Idumeërs* gevoegd hebbende, alle ſoort van gewelt, tot het dooden ſelfs der Hoge-prieſters; ja, wanneer Jeruſalem van de Romeynen nauw belegerd was, lieten ſy niet na, oproer en verdeeltheyt binnen de ſtadt te verwekken, en waren de voornaamſte oorſaak van der Joden rampſpoed in hun droevigen oorlog. Het is waarſchijnlijk, dat alle, die onder den naam van die ſecte gingen, niet ſo boosaardig en onhandelbaar, maar eenige van hen van een beter ſlag, en van een vreedſamer en beſcheydener inborſt waren.

Hy was van 't beſte ſlag derſelven.

Gelijk nu niet te twijfelen is, of onſe *Simon* was van die ſecte, ſo hebben wy reden te gelooven, dat hy van het beſte ſlag was. 't Zy hoe het zy, dit benadeeld ſijn beroeping tot het Apoſtelſchap niet meer, dan aan *Mattheus*, dat hy te vooren was een Tollenaar, en aan *Paulus*,

(*g*) *De Idol. c.* 2. *Sect.* 12. *p.* 19. (*h*) *Pſal.* 106. 30, 31. *Num.* 25. 11, 12, 13. (*i*) *De bell. Judaic. lib.* 4. *c.* 11, 12. *p.* 871. *& ſeqq.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lus, dat hy een Pharifeer, en een yverig vervolger van de Gemeynte Gods geweeft was.

III. Van hem, na dat hy in de Apoftolifche bediening gefteld is, doet fig in de Hiftorie des Euangeliums geen verder gewag op. Hy bleef by de Apoftelen, tot dat fe de wereld door verfpreyd wierden, als wanneer hy fig tot de uytvoering van fijn laft overgaf.

Sijne reyfen tot het prediken des Euangeliums.

Hy word gefeyd fijn reys genomen te hebben na Egypten (*k*), van daar na Cyrenen en Afriken (welk *Baronius* (*l*) egter ongenegen is te gelooven, alfo hy wil, dat *Petrus* de eer hebbe van het Chriftendom eerft in Afriken te hebben geplant), en vervolgens door Mauritanien en geheel Libyen, predikende alom in defe ver afgelegene en woefte landfchappen het Euangelium. Ook konde de koudheyt van de lugtftreek fijn yver niet ftuyten, of beletten om over te fcheepen en de Chriften Leer in de Wefterfche Eylanden, felfs tot in Britannien, te brengen. Hier predikte hy, en deed veele wonder-tekenen, en (indien wy onfe Schrijvers mogen gelooven, hoewel fe *Baronius* (*m*), die anders noyt hun getuygenis en oordeel, wanneer fy iets na fijn fin feggen, fchroomd by te brengen, verwerpt) wierd aldaar na oneyndige moeyte, en fwarigheden een bloed-getuyge voor het Geloove Chrifti, gelijk niet alleen van *Nicephorus* (*n*), en *Dorotheus* (*o*) gefegd, maar breeder in de Griekfe *Menologien*, of Maandelijke befchrijvingen (*p*) uytgedrukt word, die ons verhalen, dat hy ten laatften in Britannien quam, daar hy veele met de leere des Euangeliums hebbende verligt, van de ongeloovige gekruyft, en aldaar begraven wierd.

Wierd in Britannien gekruyft.

Eenige gevoelen anders.

IV. Ik weet wel, dat'er zijn, die ons verhalen (*q*) dat hy het Euangelium in Egypten hebbende gepredikt, na Mefopotamien reysde, daar hy den Apoftel *Judas* vond, met wien hy voort na Perfien foude gereyft hebben, daar fy een merkelijken oogft voor het Geloove *Chrifti* hebbende ingefameld, beyde de kroone des martelaarfchaps fouden bekomen hebben, welk *Baronius* felfs bekend geen beter grond, dan het feggen in de *paffiones Chrifti*, *'t lijden Chrifti*, te hebben, een Boek, welk hy t'elkens als beufelagtig, en niet te pas komende, als valfch en verdigt, verwerpt: maar 't zy hier mede hoe 't wil, die hebben een grooten misflag, welk (*r*) geen onderfcheyd maken tuffchen onfen Apoftel, en *Simeon* de foon van *Cleophas*, die *Jacobus den regtveerdigen* in het Bisdom van Jerufalem gevolgd is, en in het honderd en twintigfte jaar fijnes ouderdoms, ten tijde van de vervolging onder *Trajanus* gekruyft wierd, gemerkt hunne perfonen, daden en martelaarfchappen in de Kerkelijke Schriften merkelijk onderfcheyden worden.

Hy moet van Simeon den foon van Cleophas worden onderfcheyden.

(*k*) *Niceph. loc. Supr. laudato.* (*l*) *Ad. ann.* 44. *n.* 38. (*m*) *ibid.* (*n*) *Niceph. ibid.* (*o*) *Doroth. in Syn. de vit. Apoft. p.* 148. (*p*) Ὕςερον δὲ ἐν Βρετανίᾳ γενόμενος, καὶ πολλὰς τῷ λόγῳ τοῦ εὐαγγελίου φωτισας, ὑπὸ τῶν ἀπίςων ςαυρωθεὶς καὶ τεθεὶς θάπτεται ἐκεῖ. *Menol. Græc. ad* 10. *May.* (*q*) *Vide Breviar. Roman. ad diem* 28. *Octobr. & Martyrol. Roman. ad eundem diem & Baron. Not. ibid. & ad ann.* 68. *num.* 7. (*r*) *Sophron. ap. Hieron. de Script. Eccl. in Simone. Ifidor. de vit. & obitu. S. S. utriusque Teftam. Cap.* 83.

Eynde van het leven van den H. SIMON ZELOTES.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. JUDAS.

INHOUD.

De namen desen Apostel gegeven in het Euangelium. Waar van den naam Thaddeus *quam. De gewoonte der* Joden *van hunne namen te veranderen, als deselve eenige gemeenschap met den grooten naam* Jehovah *hadden. Waarom den naam van* Judas *den Apostelen onsmakelijk is. Waar de naam* Lebbeus *van daan komt. Sijn maagschap aan onsen Heer. Of hy de selve* Thaddeus *was die na* Edessa *gesonden wierd. In welke plaatsen hy gepredikt heeft. Sijn dood. Hy was getrouwd. Sijne kinds kinderen gebragt voor* Domitianus. *Sijn Brief, en waarom eertijds in twijffel getrokken is. Desselfs regtmatigheyt beweerd. Het Boek van* Enoch, *van wat geloofweerdigheyt het was. De twist tusschen* Michaël *en den duyvel over het ligchaam van* Moses, *waar uyt gehaald. Word bewesen dat de* H. Judas *de Schrijver van desen brief geweest is.* Grotii *gevoelen, dat deselve door een jonger* Judas *geschreven zy, verworpen. Desselfs over-eenkomst met de tweede Send-brief* Petri, *en oogmerk.*

Dese Apostel heeft 3. namen.

I. GEmerkt het in de Heylige Boeken gewoon is aan iemand meer eygene namen dan een te geven, so komen ons ook in de Historie des Euangeliums drie verscheyden namen voor, met welke desen Apostel beschreven word, te weten *Judas*, *Thaddeus* en *Lebbeus*. De eerste was een naam gemeen onder de Joden, en hen aangenaam, als zijnde de naam van een der groote Patriarchen en grondleggers hunner Natie: dese egter schijnt van onsen Apostel naderhand met die van *Thaddeus*, van het selve wortel-woord afkomstig, en van de selve nadruk en betekenis, te zijn verwisseld, daar toe hy twee redenen kan gehad hebben, de eene uyt een bygeloovige eerbiedigheyt, die de Joden voor de naam *Jehovah* (*nomen* τετραγράμματον, *de vier-letterige naam*) hadden, dien sy oordeelden van niemand dan van den Hoge-priester, en van dien selfs op geene, dan de plegtelijkste dagen te mogen worden uytgesproken, waar het dan van daan quam, dat, als iemand een naam had, waar in het meerder-deel der letteren van dien onuytsprekelijken naam was (en so was het met de naam *Jehuda* of *Juda*) men deselve niet in sijn gemeene reden nog onbedagtsaam dorsde noemen, en die liever verkneedden in een anderen, die dien gelijk, en van de selve betekenis en nadruk was, of die'er naast na geleek en mede over-een quam; een tweede uyt een bysonder mishagen der Apostelen in dien naam van *Judas*, door dien de verradery en bloed-dorstigheyt van *Judas Iscarioth* dien naam by hen seer gehaalt en verfoeyelijk gemaakt had, weshalven de H. *Mattheus* en *Marcus* (*a*), om alle missagen hier ontrent voor te komen, en den regtveerdigen niet te vermengen met den godloosen, hem by die naam nooit noe-

[Margin: 1. Judas. — Naderhand verwisseld met die van Thaddeus. — 2. redenen van dien. — De boosheyt van den verrader maakte den naam Judas by]

(*a*) *Matt*. 10. 3. en *Marc*. 3. 18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

noemen, maar met de andere *Lebbeus* of *Thaddeus*, gelijk hy ook buyten twijfel om die ſelve reden hemſelven noemd, en meermaals van andere genoemd word, *Judas Jacobi broeder* (*b*), en dat'er dit voornamelijk mede beoogd wierd, geeft de Euangeliſt klaarlijk te kennen, als hy hem noemd *Judas*, *niet de Iſcarioth* (*c*). Wat ſijn naam *Lebbeus* aangaat, die ſchijnt ſijn oorſprong te hebben of van לב, een *Hert*, uyt welken hoofde de H. *Hieronymus* die vertaald door *Corcutum*, *Hertjen*, waarſchijnlijk om ſijn wijsheyt en voorſigtigheyt uyt te drukken, of anders van לבי, *een Leeuw*, en alſo ſijn opſigt te hebben op de oude voorſegging *Jacobs* van *Juda* (*d*): *Juda is een Leeuwen-welp..... hy legd ſig neder als een Leeuw, en als een oude Leeuw*, 't welk mogelijk een groote reden was van het geven deſes naams aan den H. *Judas*. Uyt deſe prophetie des Aards-vaders *Jacobs* word ons geſegd, dat (*e*) een van de ſchoolen of Synagogen der geleerde onder de Joden (die om alle verwerring voor te komen henſelven onderſcheyde benamingen plegen te geven) gelegentheyt nam om haarſelven *Laby* te noemen, als die ſig leerlingen en naſaten van dien *Leeuws-gelijken ſoon van Jacob* rekenden te zijn, en dat de H. *Judas* een van dat geſelſchap was, en om dat hy onder hen uytmuntte den naam van *Labeus*, of, gelijk het verdrayd uytgeſproken word, *Lebbeus* behield. Ik beken, de giſſing van ſeker geleerd Man (*f*), dat *Judas* mogt *Lebbeus* genaamd zijn, na de plaats van ſijn geboorte, als zijnde geboren tot *Lebba*, een ſtad, die, gelijk hy ſeyd, *Plinius* in de Provincie van Galileen, niet verre van Carmel ſteld, vry waarſchijnlijk is, ten ware in alle de afſchriften, die ik van *Plinius* geſien heb, niet Lebba maar Jebba ſtond: maar de Leſer neme ſijn genoegen in deſe of gene giſſing, die hem waarſchijnlijkſt dunkt.

den Apoſtel hatelijk.

Lebbeus. Diens naams oorſprong niet op eene wijs gevat.

II. Hy was, ſo veel ſijn geſlagt en maagſchap aangaat, een nabeſtaande van onſen Heer; *Nicephorus* ſteld hem (*g*) na waarheyt, geweeſt te zijn de ſoon van *Joſeph*, en broeder van *Jacobus*, Biſſchop van Jeruſalem: want dat onder het getal van die eenen *Judas* was, is baarblijkelijk: *Sijn ſijne broeders niet* (*h*) *Jacobus en Joſes*, *Simon en Judas*: 't welk my ten hoogſten doet over *Scaliger* (*i*) verwonderen, dat hy ſo vryborſtig derft ſeggen, dat niemand der Euangeliſten oyt *eenen Judas broeder onſes Heeren* noemd. De H. *Hieronymus* ſchijnt menigmaal geen onderſcheyd tuſſchen *Judas* en *Simon Zelotes*, wiens tijtel hy aan hem geeft, te maken, egter ſijne tweede gedagten hebben hem tot beter gevoelen gebragt; en ſeker, gemerkt de beſchrijving der Euangeliſten ſo duydelijk het onderſcheyd toond, konde eene maar gemeene opmerking wel ſien, dat dat ſeggen moeſt verbeterd worden. Wanneer hy tot een Diſcipel geroepen zy vinden wy niet, alſo hy niet eerder voorkomt, dan in het optellen van de Apoſtelen. Ook ſijn van hem na 't beroepen tot het Apoſtelſchap geen byſonderheden aangetekend, uytgenomen eene vraag, van hem onſen Saligmaker voorgeſteld (*k*), die geſproken hebbende van de groote ſaken, die hy en ſijn Vader aan ſijne opregte leerlingen en navolgers doen, en ſig aan hen na ſijne opſtanding openbaren wilde, vraagde de H. *Judas* (wiens gedagten ſo wel als van de andere met de verwagting van een aardſch Koningrijk des *Meſſias* beſet waren) niet konnende begrijpen hoe dit met de openbare heerlijkheyt van dien ſtaat, welken ſy te gemoed ſagen,

Judas was een broeder onſes Heeren.

De H. Hiſtorie heeft niet veel van hem.

 kon-

(*b*) *Judæ* ỽ. 1. (*c*) *Joh.* 14. 22. (*d*) *Gen.* 49. 9. (*e*) *Bolduc. de Eccl. poſt. Leg. c.* 7. *p.* 47, 48. (*f*) *Lightf. Hor. Hebr. in Matth. p.* 147. *coll. cum Plin. Hiſt. Nat. lib.* 5. *c.* 19. (*g*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 40. *p.* 202. (*h*) *Matth.* 13. 55. (*i*) *Animadv. in Euſeb. Chronic. ad num* 2012. *p.* 205. (*k*) *Joh.* 14. 21, 22.

konde bestaan, *Wat het was, dat hy hemselven aan hen, en niet aan de wereld openbaren soude?* Welk van onsen Heer beantwoord wierd, met te seggen, dat de wereld aan die Goddelijke openbaringen geen deel konde hebben, als zijnde vreemd en een vyandin van 't geen haar tot gemeenschap met den hemel soude bequamen; en dat het alleenlijk de goede en vroome, menschen van een Godlijk en hemelsch gemoed en gesteldheyt, en godsdienstige onderhouders van sijne Wetten en wil waren, welk God met desen gemeensamen omgang vereeren, en tot sodanige bysondere blijken van genade en gunst toelaten wilde.

Of hy die Thaddeus is, die na Agbarus gesonden wierd.

III. *Eusebius* verhaald (*l*), dat de H. *Thomas* na onses Heeren hemelvaart *Thaddeus* den Apostel tot *Agbarus*, den Landvoogd van Edessa, heeft afgesonden, en dat deselve aldaar siekte genas, mirakelen wrogt, de Leere van het Christendom verklaarde, en *Agabarus* nevens sijn volk tot het Geloove bekeerde: voor die moeyte nu bood hem die Landsheer groote gaven en vereeringen aan, die hy met een edelmoedige bespotting verwierp, seggende, geen reden te hebben, van andere te nemen 't geen sy gewillig overgegeven en verlaten hadden: welk alles *Eusebius*, hebbende het selve uyt de Syrische Stads-boeken van Edessa vertaald, wijd en breed ophaald. De H. *Hieronymus* wil rond uyt (*m*), dat dese *Thaddeus* onse Apostel *Judas* was: maar sijn bloot seggen is in dit geval geen bewijs genoeg, te meer, om dat *Eusebius* niet anders van hem maakt, dan een van de seventig Discipelen, welk hy, indien deselve een was van de twaalve geweest, niet wel soude hebben derven doen. 't Is waar, hy noemd hem wel een Apostel, maar daar uyt volgd niet anders, dan dat hy, na de ruyme betekenis van dat woord, een Discipel, een reys-genoot, en een hulp derselven was, gelijk de Seventige by uytnemendheyt daar door bekend zijn. Ook is by de oude Kerkelijke schrijvers niets gemeender, dan aan de eerste planters en uytbreyders der Christelijke Religie in eenig Gewest den eernaam van Apostelen te geven.

Planters van het Christendom ook Apostelen genoemd.

Reysen van Judas,

Maar dit overstappende, hy door-reysde, so dra hy tot het prediken des Euangeliums was uytgesonden, geheel Judea en Galilea, vervolgens door Samaria na Idumea, en de steden van Arabien, en de omleggende landen, en ten laatsten na Syrien en Mesopotamien. *Nicephorus* voegd'er by (*n*), dat hy na dat alles tot Edessa, daar *Agbarus* Lands-heer, en daar de andere *Thaddeus*, een van de Seventige voor hem reeds was, gekomen is.

en dood.

Hier soude hy, 't geen de ander had begonnen, hebben voltrokken, en de Leer van onsen Saligmaker, door prediken en wonderen te doen, bevestigd hebbende, vreedsaam en gerustelijk gestorven zijn; hoewel *Dorotheus* wil, dat hy tot Berytus gedood, en aldaar begraven is. Door een by-na algemeene toestemming van de schrijvers der Latijnsche Kerken word hy gesеyd gereysd te zijn na Persien, en daar, na een veel-jarige voorspoed in sijn Apostolische bediening, ten laatsten, om sijn openhertig bestraffen hunner bygeloovigheden en gewoontens, door de *Magi* wreedelijk te zijn omgebragt.

Hy was getrouwd.

IV. Dat hy getrouwd geweest is, blijkt genoegsaam uyt sijne υἱωνοί, kinds kinderen, die van *Eusebius* worden opgehaald, en van welke *Egesippus*, 't volgende verhaald (*p*).

Een historie sijner kinds kinderen ten tijde Domitiani.

Domitianus de Keyser, wien sijne schrikkelijke godloosheyt geweldig yversugtig deed zijn, en elk een, na sijn rijk scheen te staan, verdagt hield, had gehoord, dat'er sommige uyt de linie *Davids*, en maagschap *Christi* nog overig waren. Twee kinds-

(*l*) *Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 13. *p.* 32. (*m*) *Comm. in c.* 10. *Matth.* (*n*) *Niceph. hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 40. *p.* 202. (*o*) *Synops. de vit. & mort. Apost. in Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 148. (*p*) *Apud Euseb. lib.* 3. *c.* 20. *p.* 89.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

kinds kinderen van *Judas*, de broeder onſes Heeren, wierden uyt dien hoofde voor hem gebragt, die hy, verſtaan hebbende dat ſe van den ſtam en nakomelingen *Davids* waren, vraagde, Wat ſy voor goederen en beſittingen hadden? Waar op ſy antwoordden, dat ſy maar weynige akkeren lands hadden, en uyt de vrugten van dien hem ſijne ſchattingen betaalden, en met hunner handen werk, welk de eelt en hardigheyt derſelven, die ſy hem toonden, uytwees, ſig onderhielden. Vervolgens vraagde hy hen van *Christus*, en de ſtaat van ſijn Koninkrijk, hoedanig het was, en waar en wanneer het beginnen ſoude? Waar op ſy tot antwoord gaven, dat ſijn Koninkrijk niet van deſe wereld, nog van de ſoort der aardſche heerſchappyen, maar geeſtelijk en hemelſch, was, en volkomelijk plaats ſoude hebben op het eynde van de wereld, wanneer hy met groote heerlijkheyt komen, doode en levendige oordeelen, en een iegelijk na ſijne werken vergelden ſal: waar op volgde, dat hy deſer menſchen geringheyt en eenvoudigheyt, voor welke hy niet te vreeſen had, ſiende, hen, ſonder eenige ſtrengheyt te oeffenen, gaan liet; die nu niet alleen als bloedvrienden onſes Heeren, maar ook als Martelaars wordende aangeſien, van elk een geëerd, en tot aanſien en de regeering der Kerke verheven wierden, en leefden tot de tijd van *Trajanus* toe.

V. De H. *Judas* heeft maar eenen Send-brief nagelaten, die van een algemeen belang, en aan alle Chriſtenen geſchreven is. Het duurde al eenigen tijd, eer deſelve van de Kerk alom aangenomen, en in 't Regiſter nevens de andere boeken geſteld wierd (*q*). 't Is waar de ſchrijver noemd hemſelven geen Apoſtel, maar ſo deeden ook de H. *Jacobus*, de H. *Johannes*, en ſomtijds de H. *Paulus* ſelfs niet: immers moet hy niet erger gehandeld worden, om dat daar hy hemſelven niet alleen een Apoſtel, maar de broeder onſes Heeren had konnen noemen, hy ſig uyt nederigheyt enkelijk *een dienſtknegt Jeſu Chriſti* noemd, te meer, om dat hy'er byvoegd 't geen daar mede over-een komt, dat hy de broeder was van *Jacobus*: een omſchrijving, die op niemand dan onſen Apoſtel paſt; behalven dat het opſchrift deſes Briefs in de al-oude tijd was, *De algemeene Send-brief des Apoſtels Judæ*. 't Is een groote reden, ſeyd ons *Hieronymus* (*r*), tegen de geloofweerdigheyt deſes Briefs by ouds geweeſt, dat hy iets uyt een apocryph boek van *Enoch* aanhaald. Dit boek genaamd *de Openbaring van Enoch* was in de eerſte tijden der Kerk vry vroeg in weſen; menigmaal word'er van gewaagd, en iets uyt bygebragt van *Ireneus*, *Tertullianus* (*s*), *Clemens van Alexandrien*, *Origenes*, en andere, van welke ſommige dat boek niet veel minder dan voor regelmatig houden. Maar wat? indien het onſe Apoſtel niet heeft gehaald uyt dit apocryphe boek, maar of uyt een prophetye, die van eeuw tot eeuw bekend, en door gemeene overlevering hem ook ter hand gekomen is, of dat ſe hem onmiddelijk door den geeſt Gods is overgeleverd? Maar genomen het was uyt dat boek, gaande op den naam van *Enoch*, gehaald, geeft dat iets tegen de authoriteyt van deſen Send-

Sijn Send-brief.

Wat'er al tegen is ingebragt.

Dog t'onregt.

Van het boek Enochs.

En van iets uyt een Apocryph

(*q*) *Euſeb. lib. 2. c. 23. p. 66. & lib. 3. c. 25.* (*r*) *De Script. Eccleſ. in Juda.* (*s*) *Scio Scripturam Enoch, quæ hunc ordinem Angelis dedit, non recipi à quibuſdam, quia nec in armarium Judaicum admittitur. Opinor non putaverunt illam ante Cataclyſmum editam, poſt eum caſum Orbis omnium rerum abolitorem, ſalvam eſſe potuiſſe. Si iſta ratio eſt, recordentur &c. Sed cum Enoch eadem Scriptura etiam de Domino prædicarit, à nobis quidem nihil omnino rejiciendum eſt, quod pertineat ad nos. A Judæis poteſt jam videri propterea rejecta, ſicut & cætera fere quæ Chriſtum ſonant. Eo accedit, quod Enoch apud Judam Apoſtolum teſtimonium poſſidet. Tertull. de cultu fœmin. lib. 1. c. 3. p. 151.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

boek aan te halen.

Send-brief? Alles hoop ik, is niet aanstonds valsch 't geen in een apocryph en onregelmatig schrift staat (*t*); ook bewijst het enkel getuygenis uyt sulken boek niet meer des Apostels goedkeuring van al het andere, dan het bybrengen *Pauli* van een goede reden of twee uyt *Menander*, *Aratus* en *Epimenides* bewijst, dat hy al het overige van die Heydensche Poëten goed keurd. En seker niets was gepaster, als daar van te spreken, indien wy ons maar voorstellen, dat de Apostel in desen Brief voornamelijk de *Gnostijken* tegen gaat, die van sulke overgeleverde en apocryphe schriften, en waarschijnlijk van dit eygen boek van *Enoch*, hun meeste werk maakten. Het selve kan men seggen van 't geen in dien Brief ℣. 9. voorkomt, rakende *den twist van Michaël den Archangel met den Duyvel over het ligchaam Mosis*, welk nergens in de heylige Historie-boeken te vinden is, maar geagt word gehaald te zijn uyt een Joodsch schrift, genaaamd פטירת משה, of *het afscheyd van Moses*, en van eenige Grieksche Vaders (*v*) onder den naam van Ἀνάβασις Μώσεως, of *de opneming van Moses* aangehaald, in welk gemelde saak aangetekend staat. Ook is dit niet meer stoffe van verwondering in *Judas*, als dat de H. *Paulus* de namen van *Jannes en Jambres* als twee Egyptische toveraars noemd, *die Moses tegenstonden* (*x*), welk hy of uyt overlevering, of uyt een onregelmatig schrijver van die tijd moet geweten hebben, also'er *Moses*, die saak verhalende, geen gewag van maakt. Maar laat het voorige, en dit laatste wesen van waar het wil; 't is ons genoeg, dat de Geest Gods 't een en 't ander geloofweerdig gemaakt, en tot een gedeelte van den heyligen Canon, of regelmatige boeken des Nieuwen Testaments geheyligd heeft.

Des Engels twist over Mosis ligchaam waar van daan.

Judas de Apostel seker de schrijver van dien Brief.

VI. Ten vollen nu getoond zijnde, dat dese Brief canonijk, of regelmatig is, konde ook niemand als de H. *Judas* desselfs schrijver zijn: want wie als hy is de broeder geweest van den H. *Jacobus*? met welken naam hy in de Euangelische historie meer dan eens word voorgesteld. 't Is waar, *Grotius* wil met alle geweld (*y*), dat deselve geschreven is door een jonger of later *Judas*, de vijftiende Bisschop van Jerusalem, onder de regeering van den Keyser *Adrianus*, en om dat in den beginne des Briefs de woorden, *De broeder Jacobi*, hem t'eenemaal verveelen, steld hy, hoewel sonder eenigen schijn van reden, vast, dat die'er door d'een of d'ander afschrijver zijn by gelast. Maar handelt men so doende niet te meesterlijk met de heylige saken? Geeft men so doende niet al te grooten vryheyt? Immers dit eens toegegeven zijnde, sal aanstonds de deure tot de wonderlijkste en buyten-sporigste gissingen geopend zijn, en men sal niet weten, waar men sijn voet voor 't Geloof veylig sal neder setten. Dog de leser kan sig te binnen brengen 't geen van de aanmerkingen van dien geleerden man, na sijn dood uytgekomen, elders door ons is aangetekend. Ik sal niet ophalen, dat'er in dien Brief veele saken sijn, die uytdrukkelijk op onsen Apostel slaan, en blijk geven van by die selve gelegentheyt, en ontrent de selve tijd, als de tweede Send-brief *Petri*, (also'er tusschen d'een en d'ander een groote over-een-komst) so in woorden als in saken is, geschreven te zijn; selfs

Grotius word tegen gesproken.

(*t*) *Hieron. Comment. in Tit. c.* 1. *p.* 249. *Tom.* 9. (*v*) *De quo in ascensione Moysi*, (*cujus libelli meminit in Epistola Apostolus Judas*). *Michaël Archangelus cum Diabolo disputans de corpore Moysi, ait Diabolo, inspiratum serpentem causam extitisse prævaricationis Adæ & Evæ. Orig.* Περὶ Ἀρχῶν *lib.* 3. *c.* 2. *fol.* 142. *p.* 2. *Plurimi erant alii libri antiquitus sub nomine Mosis conficti, & in iis liber dictus* Ἀνάληψις Μωσέως, *memoratus Athan. in Synops. S. Script. Tom.* 2. *p.* 134. *confer quæ ex hoc libro habet Clemens Alexandr. Stromat. lib.* 6. *p.* 679. 680. (*x*) 2 *Tim.* 3. 8. (*y*) *Annot. in init. Epist. Judæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſelfs zijn'er (*z*), die deſen Brief niet min dan ſeven-en-twintig jaren voor die van *Petrus* willen geſchreeven te zijn, en daar uyt beweeren, dat *Petrus* die ſpreekwijſen, e.ſ.v. die in ſijnen Brief voorkomen, uyt de Brief van *Judas* ontleend heeft. Het oogmerk van dien Brief is de Chriſtenen tegen de *Gnoſtiſche* dwalingen, de loſſe en verleydende grond-regulen, door *Simon den tooveraar* en deſſelfs aanhangers gedreven, te ſterken; tot welken eynde hy hunne rampſalige leeringen, en gebruyken bondig en cierlijk vertoond, en de Chriſtenen ernſtig vermaand *voor het Geloove, dat eenmaal den Heyligen overgeleverd is, te ſtrijden*; ſodanige ſchadelijke verleyders als peſten en vyer-branden te ſchuwen; en aan hunne ſonden, op dat ſy nevens hen in het vreeslijk oordeel, dat hen boven het hoofd hong, niet mogten vergaan, geen gemeenſchap te hebben.

Oogmerk van dien Brief.

(z) *Bolduc. præl. in epiſt. Jud. p. 106. ad calcem. lib. de Eccl. poſt Leg.*

Eynde van 't leven van den H. JUDAS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. MATTHIAS.

INHOUD.

De H. Matthias *was een van de ſeventige. Waar* Judas Iſcariot *van daan was. Een quaad dienaar belet het eynde van een bediening niet. Deſſelfs wereldſe en gierige inborſt. Deſſelfs onnatuurlijke ondankbaarheyt, en 't verraden ſijnes Meeſters, met de vergrooting van het daar in ſtekende quaad. De onruſt en ſchrik van ſijn gemoed. De elendige ſtaat van een quade en ſchuldige conſcientie. Sijn geweld-dadige dood. De verkieſing van een nieuwen Apoſtel. Wie'er nevens* Matthias *toe wierden voorgeſteld. Het lot gevallen op* Matthias. *Van ſijn prediken des Euangeliums, en in welke geweſten der wereld. Sijn martteliſatie wanneer, waar en hoedanig. Werwaards ſijn ligchaam zy vervoerd. Het* Euangelium *en Overleveringen uytgegeven op ſijnen naam.*

Matthias waarom in de Euangelien niet gemeld.

I. GEmerkt de H. *Matthias* geen Apoſtel van de eerſte verkieſing, of onmiddelijk door onſen Saligmaker geroepen en gekomen is, heeft men in de hiſtorie des Euangeliums geene byſondere beſchrijving van hem te gemoed te ſien. Hy is een geweeſt van onſes Heeren Diſcipelen, en waarſchijnlijk een van de ſeventige, die ten tijde van *Chriſti* openbare bediening hem altijd had opgewagt, en wierd na deſſelfs dood tot het Apoſtelſchap beroepen, by gelegentheyt van de dood van *Judas*. *Judas Iſcariot* (dien naam na allen ſchijn voerende van ſijn geboorte-plaats, איש קריות, *een man van Kerioth*, een ſtad eertijds gelegen in den ſtamme *Juda*) was een geweeſt van die twaalve, die onmiddelijk van *Chriſtus* tot een ſijner naaſte Diſcipelen zijnde geroepen, en nevens de andere tot het prediken en doen van wonder-werken gemagtigd, *met hen gereekend was, en het lot hunner bediening verkregen had* (a), en ondertuſſchen een vuyl en boosaardig menſch, die niet beter dan als *een dief en moordenaar* (b) beſchreven word; welk ons vertoond, dat'er in *Chriſti* eygen huysgeſin booſe dienſtknegten konnen zijn, en dat de godloosheyt van een dienaar ſijn laſt-brief niet te niet doet, of ſijn bediening onnut en kragteloos maakt. „De onwaardigheyt van een werktuyg belet de eynden niet, „waar op een bediening ſiet, gemerkt de kragt en goede uytſlag van een „ordonnantie niet van de hoedanigheyt des dienaars, maar van de goddelijke inſtelling, en daar aan gehegte ſegen Gods afhangd. *Judas* predikte buyten allen twijfel *Chriſtum* met grooten drift en yver, en, ſo veel ons bekend is, niet min voorſpoedig dan de andere Apoſtelen, en egter was hy een boos menſch, een menſch door vuyle en geringe dingen gedreven, en die de Religie en de eer van ſijn bediening voor gierigheyt, en quade ſtreken had doen wijken. De geld-ſugt had ſijne gedagten ſo beſet, dat alle ſijne ondernemingen geen andere palen dan van ſijn belang en voordeel hadden: maar *die rijk willen worden, vallen in verſoe-*

Judas Iſcariot ſijn naam.

Apoſtelſchap.

Boosaardigheyt ſelfs in ſijn yverig prediken.

Verviel door gierigheyt tot het ſnood-

(a) *Act.* 1. 17. (b) *Joh.* 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

P: Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verſoekinge en in den ſtrik (*c*). Deſe gierige inborſt bragt hem, gelijk eyndelijk tot een droevig eynde, ſo ook tot een wanhopige onderneming, (ἄγος τὸ πάντων ἀνοσιώτατον, gelijk *Origenes* (*d*) van *Chriſti* overlevering ter dood ſpreekt, *het ſnoodſte ſchelmſtuk, dat ooit de Sonne beſcheenen heeft*) het verraden en overleveren van ſijnen onſchuldigen Heer, in de handen van die hy wiſt dat hem alle ſmaad en wreedheyt ſouden aandoen. „Hoe weynig vermag goedheyt op een boos-aardig gemoed! De eerweerdigheyt van die ſtand-plaats, waar toe hem onſe Heer, duyſenden andere voor-bygaande, had geroepen, nog ſijn toelating tot de naaſte omgang met hem, nog ook ſijn aanneming tot opſigt over ſijne huyſſelijke ſaken, konden dien rampſaligen van dat godloos voornemen verſetten. Hy wiſt hoe ſeer de groote Mannen van de Joodſe natie verlangden *Chriſtus* in hunne handen te hebben, en byſonder op het Paaſchfeeſt, ten eynde hy met te grooter verwekking van afkeer, voor het oog van al de wereld, aan de dood mogt worden opgeofferd; weshalven hy met hen een beding maakt, om het *Lam Gods*, voor min dan vier ponden, in de klauwen van die wolven en leeuwen over te leveren; kort om, hy voegd ſig aan hunne zijde, voerd de bedienden aan, en leverd hem in hun geweld.

ſte ſchelmſtuk van ſijn Heer te verraden.

II. Maar in 's menſchen boeſem is iets, 't welk ſelden een ſtouten ſondaar in ruſte ten grave laat gaan. Door den gruwel deſer daad ontwaakte, vervolgde en wraakte hem ſijn conſcientie, (gelijk dog moetwillige en voorbedagtelijk begane ſonden, en byſonder bloed-ſchuld, doorgaans gevoelig der menſchen gemoederen aandoen, en een vreeſe voor wraak, die daar op ſtaat te volgen, verwekken) waar door de man tegen de woedende knagingen ſijns gemoeds niet beſtaan konde. En hoe onverdragelijk ſijn die geeſſelingen, die ons in ons levendigſt en gevoeligſt deel treffen! De geeſt des menſchen begeeft hem, en alles wat hem ſoude trooſten kant ſig tegen hem; hy is gelijk een menſch die een gier in ſijnen boeſem heeft, die geduurig op ſijn hart aaſt en knaagd, en by gevolg geen ruſt of verquikking hebben kan. 't Is hierom, dat *Plutarchus* (*e*) een quaad gewiſſe by een kanker in de borſt vergelijkt, die de ſiele onophoudelijk met de pijnen van een onverdragelijk berouw nijpt en ſteekt. Schuldig te ſtaan verwekt onruſt en ongemak, het verſtoord de vreede en helderheyt des gemoeds, en vervuld de ſiel met onweders en donder; *Wie heeft ſig ooit tegen God verhard, en vrede gehad* (*f*)? En ſeker, hoe ſoude hy konnen vrede hebben, daar God ſulken ſterken en onſienlijken beul in ſijnen boeſem heeft? Wie ooit ſig tegen de voorſchriften van ſijn pligt aanſteld, en de aanradingen ſijner conſcientie verdooft, neemd ter ſelver tijd ſijn afſcheyd van alle ware ſtilſtand en ruſte, en geeft ſig aan de ſmerten van een ſig ſelfs

Sijn conſcientie wierd hier over wakker.

De ſmerten van een knagende conſcientie.

(*c*) 1 *Tim.* 6. 9. (*d*) *Contr. Celſ. lib.* 4. *p.* 175. (*e*) Τὸ μὲν συνειδὸς οἷεται ἕλκος ἐν σαρκὶ, τῇ ψυχῇ τὴν μεταμέλειαν αἱμάσσουσαν ἀεὶ καὶ νύσσουσαν ἐναπολείπει. *Plutarch. de anim. tranquill. p.* 476. Ἀλλὰ τὰ δ' ἐκτελέειν, ἅ σε μὴ μετέπειτ' ἀνιήσῃ. *Pythag. in aur carm. in quem locum hæc inter alia Hierocles, optima prorſus, & huic loco ſatis appoſita.* Τί ὄφελος ἐπιορκίαις, ἢ φόνοις, ἢ ἄλλαις τισὶ κακοπραγίαις λῄσασθαι χρήματα, καὶ πλουτεῖν τὰ ἔξω; καὶ πρὸς τοῦτο ἢ ἀναισθήτως ἔχειν, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπιτείνειν τὸ κακόν· ἢ εἰς αἴσθησιν τῶν εἰργασμένων ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἑλκόμενον στρεβλοῦσι τὴν ψυχὴν, καὶ δειμαίνειν τὰ ἐν ᾅδου κολαστήρια· καὶ μόνην ἴασιν εὑρίσκειν τὴν εἰς τὸ μὴ εἶναι καταφυγὴν, ὅθεν αὐτῷ παρίσταται κακῷ τὸ κακὸν ἰᾶσθαι, φθορᾷ τῆς ψυχῆς τὴν κακίαν παραμυθουμένῳ, καὶ τὴν μετὰ θάνατον οὐδένειαν ἑαυτοῦ καταψηφίζεσθαι φυγὴν τῶν τῆς κρίσεως πόνων; οὐ βούλεται γὰρ ὁ κακὸς ἀθάνατον εἶναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἵνα μὴ ὑπομείνῃ τιμωρούμενος. Καὶ φθάνει τὸν ἐκεῖ δικαστὴν θάνατον ἑαυτοῦ καταψηφιζόμενος, ὡς πρέπον τὴν πονηρὰν ψυχὴν μηδὲ εἶναι. ἀλλ' οὗτος μὲν, ὡς ἀβουλίᾳ πρὸς κακίαν ὑπενεχθεὶς, εἰκότως ἀμετρίᾳ τὴν ἑαυτοῦ ψῆφον ἐκφέρει. *Hierocl. in aur. carm. p.* 165. (*f*) *Job.* 9. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

pijnigend gemoed over. En ſo hy al door middel van deſe of gene godloosheyt de ſtemme der conſcientie voor een korten tijd weet te ſmooren en te verdooven, egter ſal een kleyne ſwarigheyt, of eenig toeval, deſelve ligtelijk met ſchrik doen ontwaken, en als een gewapend man tegen hem doen aanloopen: een ſchrik en pijn, die al 't geen de boos-aardigſte tyrannen ooit hebben konnen te werk ſtellen, oneyndig te boven gaat. Niets kan een menſch meer ontruſten, dan 't verwijt van onſe eygene ſielen. Men kan mogelijk den toorn van een menſch verdragen, maar de aanvallen van 't gewiſſe geenſins; dat is, τῷ συνειδότι ἀπάγχεσθαι, gelijk het *Chryſoſtomus* aardig uytdrukt, *van een quade conſcientie geſtikt of geworgd te worden*, welk hem menigmaal ſo benauwd, dat hy de dood voor het leven kieſt. Van dit alles hebben wy in deſen rampſaligen man een droevig voorbeeld, die de ſwaarmoedige en woedende gedagten op 't geen hy gedaan had, niet langer konnende verdragen, *den loon der ongeregtigheyt* den raad weder bragt, en ſigſelven door een geweldige dood aan kant hielp; in die vergeefſche hoop van in het graf te ſullen veylig zijn, en in de andere wereld te ſullen ontmoeten die ruſt, die hy in deſe wereld niet vinden konde; *Henen gaande verworgde hy hemſelven* (*g*), *ende voorwaards over gevallen zijnde, is midden opgeborſten, ende alle ſijne ingewanden zijn uytgeſtort* (*h*), latende alle ondankbare, verraderlijke, en gierige menſchen een merkelijke waarſchouwing, om de wereld niet te veel plaats te geven, en een iegelijk menſch, om te *waken en te bidden, op dat hy niet in verſoekinge kome* (*i*). Onſe tegenwoordige ſtaat is ſlibberig en onveylig: *Laat dan die meend te ſtaan toeſien, dat hy niet en valle* (*k*). Wat voorregt kan genoegſaam verſekering geven, en grond leggen, om veylig op te ruſten, daar de wonder-werken, de predicatien, de gunſt en gemeenſame omgang met *Chriſtus* ſelfs een der Apoſtelen voor ſulken rampſaligen afval niet vrijden konden?

Judæ rampſalig eynde.

Tot waarſchouwing van andere.

III. Dus in het collegie der Apoſtelen een plaats open ſtaande, was hun eerſte werk, van den olyf-berg, daar onſe Saligmaker van hen geſcheyden was, in het huys van den H. *Johannes* op den berg Sion (een plaats daar de Kerk, indien wy *Nicephorus* (*l*) mogen gelooven, toenmaals vergaderde) gekomen zijnde, hun getal met een bequaam perſoon te vervullen: tot welken eynde de H. *Petrus* hen voordroeg, dat *Judas*, volgens de prophetiſche voorſegging, van ſijn bediening vervallen zijnde, een ander, en wel ſulk een die geduurig met *Jeſus* omgegaan en ſijn Diſcipel geweeſt was, en by gevolg een getuyge van ſijn leven, dood en opſtanding zijn konde, noodſakelijk in deſſelfs plaats geſteld moeſt worden (*m*). Twee wierden'er dan, om'er keur uyt te maken, voorgeſteld, *Joſeph*, die *Barſabas* en *Juſtus* (welken ſommige meenen *Joſes* een van onſes Heeren broederen geweeſt te zijn) *genaamd* wierd, en *Matthias*, beyde tot die plaats bequaam. De verkieſing geſchiedde door het lot: een manier van doen by Joden en Heydenen veeltijds in 't beſliſſen van twijfelagtige en gewigtige ſaken, en byſonder in 't verkieſen van regters en overheden gebruykelijk, en hier van hen ingevolgd, om (ſo een van de Oude meend [*n*]), ſig na de gewoonte der Joden te voegen, op dat ſy, in het verkieſen van een Apoſtel, niet mogten ſchijnen van de manier van doen, onder de Wet gebruykt, af te wijken. De gewaande *Dionyſius*, ſchrijver van de *Hierarchia Eccleſiaſtica* (*o*) of het *Kerk-beſtier*, nevens

De vervulling van Judæ plaats word van de Apoſtelen verſorgd.

Twee daar toe voorgeſteld.

Over welke het lot geworpen,

(*g*) *Matt.* 27. 5. (*h*) *Act.* 1. 18. (*i*) *Matt.* 26. 41. (*k*) 1 *Cor.* 10. 12. (*l*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 131. (*m*) *Act.* 1. 16. *&c.* (*n*) *Ambroſ. in Luc.* 1. *p.* 11. (*o*) *De Eccleſ. hierarch. c.* 5. §. 5. *p.* 367.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nevens ſijne twee uytbreyders, of *Paraphraſten* (*p*) ſeyd rond uyt, dat het geen lot was, welk in dit geval een eynde van het verſchil maakte, maar θεαρχικόν τι δῶρον, of σύμβολόν τι ἐξ ἀποκαλύψεως, een ongewoon teken, dat van den hemel neder quam, en op den keurling vallende ontdekte, dat hy van God verkoren was: maar dat loopt regt tegen de woorden van de heylige Hiſtorie aan, daar geſegd word; *Sy wierpen hunne loten, en het lot viel op Matthiam* (*q*). Te liever ſloegen de Apoſtelen deſen weg in, om dat de H. Geeſt, door wiens onmiddelijk voorſchrift en ingeven ſy daar na voornamelijk geleyd wierden, nog niet gegeven was (*r*). Maar op dat dit werk met meerder order geſchieden, en beter uytſlag hebben mogt, wendden ſy ſig eerſt door den gebede tot God, dat dog dat Alwetend Weſen, 't welk de wereld regeerd, en ten vollen der menſchen herten en genegentheden kend, de keure onmiddelijk wilde beſtieren, en aanwijſen wie van die twee tot dat gedeelte van die Apoſtoliſche bediening, daar *Judas* nu onlangs van was afgeweken, van hem verkoren was. De loten daar op in een kruyk of vat geworpen zijnde, wierd'er de naam van *Matthias* uytgetrokken, en dus *wierd hy met gemeene toeſtemming tot de elf Apoſtelen gekoren* (*s*).

en God aangeroepen wierd.

't Lot viel op Matthias.

IV. 't Was niet lang daar na, dat de beloofde kragten des Heyligen Geeſtes over de Apoſtelen wierden uytgeſtort, om hen tot die groote en moeyelijke bediening, daar toe ſy uytgeſonden waren, bequaam te maken. Vervolgens begaf ſig de H. *Matthias*, nevens de andere Apoſtelen, tot de uytvoering van ſijn ampt en laſt. De eerſtelingen van ſijn dienſt beſteedde hy in Judea, daar hy een merkelijken oogſt ingeſameld hebbende, hemſelven ook na andere Provincien begaf. Seker Schrijver (*t*), (dog in deſe ſaken beken ik niet veel te agten) ſeyd, dat hy het Euangelium in Macedonien ſoude gepredikt hebben, daar de Heydenen een proef van ſijn geloof en opregtigheyt namen, mits hem een vergiftigen drank aanbiedende, daar hy in *Chriſti* naam onbeſchroomd van dronk, ſonder eenigſins daar door beſchadigd te worden; en dat, wanneer de ſelve drank meer dan twee honderd en vijftig menſchen 't geſigt benomen had, hy ſijne handen op hen gelegt hebbende, hun het geſigt weder ſoude hebben gegeven, en nog veele diergelijke dingen, om welke toe te ſtemmen ik geen geloof, en om te verhalen geen tijd genoeg heb. De Grieken ſeggen met meerder waarſchijnlijkheyt, dat hy Ooſtwaarts aan gereyſt is, en quam, na het ſeggen van *Nicephorus* (*v*), in het voorſte, dog ſo *Sophronius* (*x*) wil, in het agterſte Ethiopien; maar beyde hebben het, mijnes oordeels, 't zy de ſchuld by de Schrijvers, of overſchrijvers is, qualijk, en ſtellen Ethiopien in plaats van Cappadocien, gemerkt ſijn voornaamſte verblijf ontrent de rivier Apſarus, en de haven van Hyſſus, beyde in Cappadocien, geweeſt is: ook is daar ontrent geen Ethiopien nader, dan 't geen aan Chaldeen grenſt, daar van wy te vooren breeder geſproken hebben. En wat aangaat het voorgeven, dat hy ſo wel in het Aſiatiſch als Afrikaans Ethiopien kan gepredikt hebben, en die beyde onder een gemeenen naam, gelijk de Ooſterſche en Weſterſche gedeelten der wereld eertijds onder den algemeenen naam van Indiëns, konnen begrepen geweeſt zijn, is een verbeelding, die geen andere grond, dan bloote giſſing heeft. De plaats nu, daar *Matthias* quam, was vry barbariſch, en ſijn onthaal was daar niet be-

Sijn bediening waargenomen,

in Judea,

en Cappadocien.

(*p*) *Maxim. ibid. p.* 376. *Pachym. p.* 383. (*q*) *Act.* 1. 26. (*r*) Ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν· οὐδέπω γὰρ πνεῦμα ἦν. *Chryſoſt. in loc.* (*s*) *Act.* 1. 26. (*t*) *Petr. de Natal. Hiſt. Sanct. lib.* 3. *c.* 149. (*v*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 30. *p.* 203. (*x*) *Apud Hieron. de Script. Eccl. in Matthia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ter: want aldaar menschen van een fors en ongeseggelijke inborst ontmoetende, wierd hy van deselve onbeleefdelijk en onmenschelijk gehandeld, en verkreeg aldaar ten laatsten, na alle arbeyd en swarigheden, en een menigte van menschen tot het Christendom bekeerd te hebben, de kroone des Martelaarschaps in het jaar na *Christi* geboorte LXI., of, als andere willen, LXIV. Van de soort sijnes doods is met sekerheyt niet veel te seggen. *Dorotheus* (*y*) wil, dat hy te Sebasta gestorven, en aldaar by den Tempel van de Son begraven is. Een oud *Martelaarsboek* (*z*) wil, dat hy van de Joden gevangen geset, en als een godslasteraar eerst gesteenigd en daar na onthoofd is: maar de Griekse *Officieboeken*, gevolgd van verscheyden oude *Brevieren* (*a*) seggen, dat hy gekruyst is, en gelijk *Judas* hing aan een boom, so *Matthias* geleden heeft aan een kruys. Sijn ligchaam word geseyd (*b*) een tijd lang te Jerusalem bewaard, en naderhand door *Helena*, de moeder van den grooten *Constantijn*, van daar na Romen vervoerd te zijn, daar men heden nog eenige gedeeltens desselfs met groote eerbiedigheyt vertoond. Andere egter (*c*) houden met grooten yver, en met al te grooten schijn van waarheyt staande, dat sijne overblijfselen na Trier in Duytsland gebragt, en aldaar als nog bewaard worden: een verschil, daar ik my niet sal inlaten. Sijn gedagtenis word in de Griekse Kerk gevierd den 9. Augusti, gelijk blijkt niet alleen uyt hunne *Menologien*, of Maandelijke beschrijvingen, maar ook uyt een nieuwe *Constitutie* of Ordonnantie (*d*) van *Emanuel Comnenus*, waar in bevolen wierd, welke heylige dagen in de Kerk gevierd moesten worden; dog de Westersche Kerken houden den 24. February heylig tot een gedagtenis van hem. Onder veele andere apocrijphe Boeken den Apostelen toegeschreven, wierd op den naam van *Matthias* een Euangelium uytgegeven, waar van *Eusebius* en eenige van de Oude (*e*) gewag maken, dog is nevens de andere verworpen van *Gelasius* Bisschop van Romen (*f*), gelijk het ook reeds door eenige voor hem al verworpen was. Ook was'er op sijnen naam een Boek, genaamd *Overleveringen*, aangehaald van *Clemens de Alexandriner* (*g*), waar uyt de *Nicolaïten* buyten twijfel sijn seggen ontleend hebben, welk sy tot hunne beestelijke en vuyle oogmerken misbruykten, even gelijk de *Marcioniten* en *Valentinianen* eenige hunner ongerijmste en godlooste gevoelens (*h*), op sijn naam en leering sig beroepende, gedreven hebben.

Sijn dood en martelaarschap onseker.

Waar sijn ligchaam gebleven is.

Van Schriften op sijnen naam uytgegeven.

(*y*) *Synops. de vit. Apost. in Biblioth. Patr. Tom.* 3. *p.* 148. (*z*) *Colon. impress. a.* 1490. *ad* 24. *Febr.*

(*a*) Ἐξῆλθεν ἀρθεὶς Ἰȣ́δας ἐπὶ βρόχȣ.
Εἰσῆλθεν ἀρθεὶς Ματθίας ἐπὶ ξύλȣ.
Ἤρθη αὐφ' ἐνάτῃ ξύλῳ ἰύθεος Ματθίας.

(*b*) *Menæon. Græc. ad diem* 9. *Aug. apud Bolland. de vit. SS. ad* 24. *Febr. Tom.* 3. *p.* 433. (*c*) *Vid. Chron. Brower. Annal. Treverens. lib.* 2. *p.* 658. & *Scriptores ex utraque parte contendentes ap. Boll. loc. cit. p.* 435. (*d*) *In Jur. Gr. Rom. lib.* 2. *p.* 161. (*e*) *Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 25. *p.* 97. *Orig. in Luc. homil.* 10. *Ambros. præfat. in Lucam Tom.* 5. *p.* 7. (*f*) *Decret. part.* 1. *Dist.* 15. *c. Sanct. Rom. Sect. Cæterum.* (*g*) *Strom. lib.* 2. *p.* 380. *ibid. lib.* 3. *p.* 436. (*h*) *ibid. lib.* 7. *p.* 765.

Eynde van het leven van den H. MATTHIAS.

HET

Fol:351.

DE H: MARKVS
Euangelist,
Te Alexandrien langs de Straaten gesleept en gedoodt.
Heb: 11:37.
Zie hier dien fieren Leeuw zoo vol van kragt en moet,
En Euangelii-vuur onsinnig en verwoed,
Langs Straat door 't slyk gesleurd van dolle Egiptenaaren,
Zyn leven eynden, als een Ster der Martelaaren. I:G.
I. Goeree del.
P: Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. MARCUS
DE EUANGELIST.

INHOUD.

Sijn maagschap; Word onderscheyden van andere van die Naam. Of hy een was van de Seventige. Sijn bekeering. Hy was Petrus *ten dienst, en predikte het Euangelium in* Italiën, *en tot* Romen. *Hy plantte de Christen Religie tot Alexandrien; Was daar in voorspoedig. Een verhaal van de* Therapeuten, *uyt* Philo, *en derselver treflyke orders, seden en levens-wijs. Door verscheyden redenen bewesen dese geen* Christenen *geweest te zijn. De oorspronk van de misvatting daar ontrent.* Marcus *predikt in de deelen van* Africa. *Keert weder na* Alexandrien. *Sijn neerstigheyt in sijn bediening. De wijse van sijn martelaarschap. Wanneer hy gedood is. Een beschrijving van sijn persoon. Sijn groote opregtigheyt in sijn Euangelium. In wat taal het beschreven is. Of het oorspronkelijke schrift van* Marci *Euangelium heden nog in wesen zy.*

I. DE H. *Marcus*, hoewel sijn naam na Latijn gelijkt (die hy waarschijnlijk had aangenomen by seker merkelijk voorval in sijn leven, of, 't welk den Joden, na de Europische Provincien des Roomschen Rijks gaande, niet ongewoon was, als hy na Italien en Romen reysde) was buyten twijfel geboren van Joodse Ouders, en afkomstig uyt den stamme *Levi* (*a*), en de linie der Priesteren.

Marci naam en afkomst.

Indien het *Nicephorus* wel heeft (*b*), so was hy *Petri* susters soon, dog word van andere tegen alle reden vermengd met *Johannes*, toegenaamd *Marcus*, de soon van *Maria*, en met een anderen *Marcus*, susters soon van *Barnabas* (*c*).

Moet van andere van die naam onderscheyden worden.

Van de Oude word hy doorgaans gehouden voor een van de seventig Discipelen: en *Epiphanius* (*d*) seyd uytdrukkelijk, dat hy een van die Discipelen was, die sig ergerende aan *Christi* woorden *van sijn vleesch te eeten, en sijn bloed te drinken, te rug ging, en niet meer met hem wandelde* (*e*), dog door *Petrus* tijdelijk te rug geroepen wierd: maar daar doet sig geen grond voor 't een of 't ander op: ja *Papias*, Bisschop van Hierapolis, die naast aan die tijden geleefd heeft (*f*), seyd rond uyt, dat hy geen toehoorder nog navolger van onsen Saligmaker geweest is.

Was een van de 70. Discipelen.

Hy is door eenige van de Apostelen, en waarschijnlijk door den H. *Petrus*, bekeerd, die geseyd word hem ten doop gehouden te hebben, (indien ik *Isidorus* (*g*) regt versta), ik gis om geen andere reden, als om dat hy hem sijn soon noemd (*h*).

Hy is door Petrus bekeerd.

't Is seker dat hy *Petrus* alom in sijne reysen vergeselschapt,

Was desselfs

(*a*) *Hieron. præf. in Marc. Tom.* 9. *p.* 87. (*b*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 43. *p.* 209. (*c*) *Act.* 12. 12. *Col.* 4. 10. (*d*) *Apud Euseb. lib.* 3. *c.* 39. *p.* 113. (*e*) *Joh.* 6. 66. (*f*) *Apud Euseb. lib.* 3. *c.* 33. *p.* 113. (*g*) *Petri Discipulus, & in baptismate filius. Isid. de vit. & obit. SS. c.* 84. *p.* 542. (*h*) 1. *Pet.* 5. 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Schrijver en uytlegger.

ſchapt, en de plaats van ſijn klerk en uytlegger bekleed heeft; want hoewel de Apoſtelen van God, onder andere wonderen en kragten, ook met de gave van menigerley talen begaaft waren, egter was de uytlegging der talen den eenen meer gegeven dan den anderen, en dus kan *Marci* talent waarſchijnlijk geweeſt zijn *Petri* redenen met woorden of geſchrift te verklaren by hen, die de taal, waar in die wierden voorgeſteld, niet verſtaan konden. Hy vergeſelſchapte dan *Petrus* in ſijne Apoſtoliſche reyſen, en predikte het Euangelium in Italiën, en te Romen, daar hy op het verſoek der Chriſtenen in die Geweſten ſijn Euangelium opſtelde en beſchreef (*i*).

Predikt te Romen, en ſchrijft aldaar ſijn Euangelium.

Word na Egypten geſonden. De voortgang van ſijn prediken aldaar.

II. Hy wierd van *Petrus* na Egypten geſonden, om de Chriſten Religie in die Geweſten te planten, alwaar hy ſijn voorname verblijf-plaats te Alexandrien, en daar ontrent hield. Hier had, ſeyd *Euſebius* (*k*), ſijn bediening ſo goeden voortgang, dat hy menigte van mannen en vrouwen bekeerde, niet alleen tot het omhelſen van de Chriſten Religie, maar ſelfs tot een meer dan gemeene nauw-geſetheyt in het belijden deſſelfs; ſo dat *Philo* een Boek van hunne byſondere dienſt en levens-wijs ſchreef, om welke, en geen andere reden de H. *Hieronymus* (*l*) hem onder de Kerkelijke Schrijvers teld. 't Is waar, dat de Jood *Philo* een Boek ſchreef, περὶ βίȣ θεωρητικȣ̃, *van het beſchouwend leven*, welk nog heden in weſen is, waar in hy ſchrijft van een ſoort van menſchen, θεραπευταὶ, *genees-meeſters* genaamd, die in veele Geweſten van de wereld, en byſonder in een vermakelijke plaats ontrent de Marozotiſche zee in Egypten henſelven tot Godsdienſtige maatſchappyen hadden t'ſamen gevoegd, van welker order en dienſt, nauw-geſet, philoſophiſch, en beſchouwend leven hy breed ophaald. Hy ſeyd ons (*m*) van hen, dat ſy by hun eerſt overgaan tot deſelve, alle hunne wereldſche belangens en bedieningen afſtonden, en hunne goederen aan hunne vrienden hebbende overgegeven, ſig in boſſchen, tuynen, en eenſame plaatſen, tot het beſchouwend leven toegeëygend, begaven; dat ſy hunne huyſen en collegien hadden, die egter niet digt aan malkanderen ſtonden, op dat ſy buyten geraas en geluyd zijnde, hunne voornemens van in hemelſche beſchouwingen te leven, te beter ſouden konnen voldoen; nog ook te verre van malkanderen waren, ten eynde ſy onderling met malkanderen omgaan, en elkander bequamelijk hulp en handreyking doen konden. In elk deſer huyſen was een *Oratorium*, of Bid-plaats, welk ſy den naam van Σεμνεῖον en Μοναστήριον gaven, alwaar ſy hunne verborgener en plegtelijker godsdienſten verrigteden, welk in 't midden met een ſcheyd-muur drie of vier elleboogs-ellen hoog afgeſcheyden was, de eene ſijde voor de mans, en de andere voor de vrouwen; hier in quamen ſy elke ſevende dag t'ſamen, daar ſy na het vervolg hunner jaren, met groote ſedigheyt en eerbiedigheyt geſeten zijnde, de oudſte van hen, en in de leerſtukken en gronden hunner order beſt bedreven, in het midden opſtond, en met alle deftigheyt en konſt voorſtelde 't geen op hunne gemoederen den diepſten indruk maken konde, terwijl de andere met een groote ſtilte toeluyſterden, en hun toeſtemming enkelijk met de bewegingen van hunne oogen of hoofden te kennen gaven: hunne redeneringen waren doorgaans duyſter en bedekt, ſoekende verborgene ſinnen uyt klare woorden, en van ſulken *allegoriſchen philoſophie* waren de boeken van hun Religie, hen van hunne voorſaten nagelaten, vol. Sy vergeleken de Wet by een dier; de letter deſſelfs ver-

Van de Therapeuten in Egypten.

Beſchrijving van derſelver levens-wijs uyt Philo.

(*i*) *Nazianz. Orat.* 25. *p.* 438. (*k*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 16. *pag.* 53. (*l*) *De Script. Eccl. in Philone.* (*m*) *Phil. de vit. contempl. p.* 891. *&* *ſeqq.*

vertoonde hen het ligchaam van dat dier, en deſſelfs ſiel lag in de verborgene bevattingen, die dat uyterlijk voorhangſel en dekſel der woorden voor gemeene verſtanden verborg. Ook verhaald hy ons, dat ſy heel weynig ſorg voor hunne ligchamen droegen, en hunne ſielen met de geboden van wijsheyt en Religie vervulden. Den geheelen dag beſteedden ſy in godvrugtige en godlijke overdenkingen, in het leſen en verklaren van de Wet, Propheeten, en de heylige Boeken van de oude grondleggers hunner ſecte, en in het ſingen van lof-ſangen ter eeren van hunnen Maker; ſy waren geheel ſober, en dronken geen wijn; ook aten of dronken ſy niet voor in den laten avond, als oordeelende dan alleen de tijd te zijn, om hunne ligchamen te beſorgen en te verquikken; ſelfs vaſteden ſommige van hen, uyt een onverſadelijke begeerte om in kennis en deugd op te waſſen, veele dagen agter malkanderen. 't Geen ſy aten was geheel ſlegt en eenvoudig, en maar ſo veel als tegen honger en dorſt nodig was; een weynig brood, ſout en water was het geen ſy dagelijks nuttigden: hunne kleederen waren al ſo ſlegt als hun voedſel, en dienden hen enkelijk, om ſig voor koude en naaktheyt te bedekken. En dus leefden niet alleen de mannen, maar ook godvrugtige en devote vrouwen, die by hen, hoewel afgeſondert, woonden. Sy onderhielden godsdienſtelijk elke ſevende dag, en byſonder de voorbereydings week tot de groote plegtelijkheyt; welke ſy met alle betooning van ſtrenger onthouding, en devotie onderhielden. Deſe en diergelijke dingen meer ſteld hy in dat *Vertoog* van hen voor.

III. Deſe treflijke perſonen wil *Euſebius* rond uyt dat *Chriſtenen* geweeſt zijn, bekeerd, en onder deſe wonderlijke regelen en inſtellingen door den H. *Marcus*, als hy daar was, gebragt, en paſt al het gemelde op de manieren en leeringen der Chriſtenen; waar in hem gevolgt hebben *Epiphanius* (n), *Hieronymus* (o), en andere van de Oude, als *Baronius* (p) en eenige van de latere eeuwen; en is ſo verre als toegeſtaan aangenomen, dat veele (q) den oorſprong van de Klooſters en Religieuſe orders onder de Chriſtenen daar uyt hebben opgehaald. Maar die ernſtig en onſijdig *Philo's* verhaal overweegd, ſal klaarlijk vinden, dat hy daar mede Joden en belijders van de *Moſaïſche* Religie meend, maar of het *Eſſeën* waren, of een andere byſondere ſecte onder hen, onderneem ik niet te ſeggen. Dat ſe geen Chriſtenen geweeſt zijn is blijkelijk, (alſo'er *Philo* niet het minſte van te kennen geeft) ten deele, om dat het onwaarſchijnlijk is dat *Philo* een Jood, de Chriſtenen, die te dier tijd by de Joden in alle plaatſen der wereld ſo gehaat waren, ſo deftig en met ſulken roem ſoude beſchrijven, en ten deele, om dat *Philo* daar van, als van een order, die al een geruymen tijd geduurd had, ſpreekt, daar nogtans de Chriſten Religie maar onlangs in de wereld was opgekomen, en even in Egypten konde gekomen zijn; ten deele ook, om dat een groot gedeelte van *Philo's* verhaal met de ſeden der Chriſtenen van die tijd geenſins ſchijnt over-een te komen: by voorbeeld, dat ſe ſig van den gemeenſamen omgang met menſchen, en alle ſaken, het burgerlijke leven rakende, onttrokken, welk egter de Chriſtenen noyt, ten ware door heftige vervolging genoodſaakt, deden; want gemeenlijk woonden ſy, gelijk ons *Juſtinus de Martelaar* en *Tertullianus* verſekeren, in ſteden en vlekken, ploegden de landen, dreven koopmanſchappen, aten en dronken, en waren gekleed gelijk andere menſchen; insgelijks kan 't geen hy ſeyd, dat ſe behalven de Boeken van

Wat daar van te oordeelen zy.

Word beweſen dat deſelve geen Chriſtenen waren.

(n) *Hæreſ.* 29. *p.* 57. (o) *De Script. in Philone.* (p) *Ad ann.* 64. *num.* 11. (q) *Sozom. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *cap.* 12. *p.* 419. *Caſſian. de Inſtit. Monach. lib.* 2. *cap.* 5. *pag.* 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Moses, de Propheten, en de schriften van de oude stigter hunner secte en instelling lasen, geensins van de Christenen verstaan worden: want hoewel *Eusebius* dat wilde verstaan hebben van de schriften der Euangelisten en Apostelen, so waren deselve, behalven dat'er, als *Philo* dat schreef, nog maar weynige van waren uytgegeven, te nieuw, als dat se den naam van oude Schrijvers hebben konden. Om niet te seggen, dat eenige van hunne gewoontens en diensten sodanig waren, van welke de Christenen te dier tijd heel vreemd waren, by de Christen Kerke niet dan veele jaren daar na, en eenige niet dan na veele eeuwen aangenomen, ja selfs zijn eenige van die by niemand van de eerste Christenen gebruykt, hoedanige waren hunne *godsdienstige danssen* (r) op hunne feestelijke plegtigheden, en bysonder op dat groote feest, welk sy ten eynde van alle seven weken hielden, op welke sy, hunne diensten verrigt hebbende, alle opreesen, de mannen in een, en de vrouwen in een ander bysonder geselschap, op verscheyden maat en met veelerley bewegingen en drayingen hunner ligchamen danssende, hebbende voor hen uytgaan een voorsanger, na welken nu de eene en straks weder een ander song, tot dat sy ten laatsten met gemeene stemmen, quansuys in navolging van het sege-rijk lied van *Moses* en de Israëliten na hun verlossing by de roode zee gesongen, begonden op te heffen. Laat my toe hier nog by te voegen, 't geen seker geleerd Man (s) heeft aangemerkt, dat de Esseën, indien *Philo* op hen sijn oog heeft; groote Medicijn-meesters waren (waarom se waarschijnlijk θεραπευταὶ, *geneesmeesters* genaamd wierden, hoewel *Philo* (t), alles tot een anderen sin overhalende, hen die naam wil gegeven hebben, om dat sy genasen τὰς ψυχὰς νόσοις κεκρατημένας χαλεπαῖς καὶ δυσιάτοις, ἃς κατέσκηψαν ἡδοναὶ καὶ ἐπιθυμίαι, καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, καὶ κακιῶν ἀνήνυτον πλῆθος, *de sielen der menschen die met moeyelijke en by-na ongeneeslijke siekten, uyt wellusten en quade begeerten, en uyt een overvloed van verkeerde driften en herts-togten ontstaan, bevangen waren*, te meer, om dat *Josephus* (v) van hen seyd, dat se de schriften der Oude neerstig doorsnuffelden, en al 't geen voor hunne sielen of ligchamen konde dienstig wesen daar uyt aantekenden; en dat se tot genesing van siekten de kragten van kruyden, wortelen en steenen, tegen de een of ander quaal neerstig ondersogten; welk alles geensins past op de Christenen van die tijden, die sonder konst van medicijnen of eenig ander toestel, dan den naam van *Christus* over den sieken aan te roepen, de siekten genasen. Buyten twijfel is *Eusebius* tot die verkeerde bevatting gekomen door een over-een komst, die hy tusschen de Christensche *Asceten*, ἀσκηταὶ, *oeffenaars* in en voor sijnen tijd, die een strenger en nauwer leven leyden, en dese *Therapeuten*, die *Philo* beschrijft, meende te sien, en dus in sijn inbeelding (de een met de andere vergelijkende) brengende die *Asceten* tot so veel ouder tijd, en seggende dat se door den H. *Marcus* bekeerd en onder die regelen gebragt zijn, meende dat het van hem wel bevat was. Dog men kan niet twijfelen, of dese menschen, tot sulken order en levens-wijs gebragt, waren ongemeen bereyd om de Christen leer (tusschen welke en hunne gronden en orders een groote gemeenschap en over-een komst was) te ontfangen, welk noodsakelijk het werk van onsen Euangelist in die Gewesten vry gemakkelijk en voorspoedig maakte, en de menschen de weg, om tot het Christen Geloof over te gaan, open sette.

Verdere IV. De H. *Marcus* bepaalde sijn prediken aan Alexandrien, en de Ooster-

(r) *Philo loc. cit. p.* 901, 902. (s) *Fuller. Miscell. Sacr. lib.* 1. *c.* 3. (t) *Libr. cit. p.* 889. (v) *De bell. Judaic. lib.* 2. Κεφ. 16. *p.* 786.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

reyſen van Marcus.

Oosterſche gedeelten van Egypten niet, maar wendde hem ook Weſtwaards na de deelen van Libyen (*x*), gaande door de landen van Mauritanien, Pentapolis en daar ontrent, daar hy de menſchen, hoewel ſe in hunne ſeden woeſt, en in hunne Godsdienſten afgodiſch waren, door ſijn prediken en wonderen te doen, tot het Euangelium overbragt, en van hen niet ſcheydde, voor dat hy hen niet alleen tot het ſelve overgebragt, maar ook in de belijdenis deſſelfs beveſtigd had. Weder tot Alexandrien gekomen zijnde predikte hy opentlijk, ſtelde order op de Kerkelijke ſaken; en Herders en Opſienders in de Kerke hebbende geordonneert, beſorgde hy voorſigtig de voortſetting en vermeerdering derſelve. Maar de ruſteloose vyand van der menſchen ſielen wilde niet dat hy lang in ruſt blijven ſoude. Het was op een Paaſchen, op welke tijd ook de groote plegtelijkheden van *Serapis* gevierd wierden, dat het volk tot een driftige wraak voor de eer hunnes Afgods op den H. *Marcus*, toen in den Godsdienſt beſig zijnde, aanviel, en ſijne voeten met touwen gebonden hebbende, door de ſtraten en ruwſte plaatſen ſleepten na den Bucelus, een ſteylte aan de zeekant, en hem die nagt in de gevangenis wierpen, daar ſijn ligchaam jammerlijk gekneusd en geſcheurd zijnde, God hem in een geſigte moed in ſprak (*y*). Des volgenden morgens vroeg begonden ſy hun treurſpel te hervatten; ſleepten hem even als daags te voren, tot dat ſijn vleeſch alom afgeſcheurt, en ſijn bloed uytgeſtort was, en hy beſwijkende den geeſt gaf. Maar hun boosheyt ſtierf met hem niet; *Metaphraſtes* voegd'er by, dat ſe ſijn ligchaam verbranden, en de Chriſtenen deſſelfs beenderen en aſſe naaſt by de plaats, daar hy gewoon was te prediken, behoorlijk begraven hebben. Sijn ligchaam, of ten minſten 't geen'er van over gebleven was, wierd naderhand met groote ſtatie van Alexandrien na Venetien vervoerd, daar men hetſelve godsdienſtelijk geëerd, hem tot beſcherm-heylig en patroon van dien Staat aangenomen, en een van de koſtelijkſte en pragtigſte Kerken, op welke de hedensdaagſe wereld roemen kan, tot ſijner gedagtenis gebouwd heeft. Sijn lijden viel voor in de maand *Pharmuthi*, op den 25. *April*, hoewel het jaar van ſijn martelaarſchap van de Ouden niet net aangetekend is. *Kirſtenius* uyt de Arabiſche gedenk-ſchriften ſijnes levens (*z*), ſteld het op den veertienden in het laatſte jaar van *Claudius*, en de H. *Hieronymus* (*a*) in het agtſte jaar van *Nero*; maar de rekening van *Dorotheus* (*b*) is het ſpoor te verre bijſter, die ſijn lijden ſteld onder de regeering van *Trajanus*, met geen meerder waarheyt als *Nicephorus* (*c*) aan de andere ſijde wil, dat hy onder de regeering van *Tiberius* in Egypten gekomen is: dog indien het my, onder ſo veel verſcheydentheyt van gevoelens, vry ſtaat ook mijn giſſing te ſeggen, ik ſoude de tijd van ſijn martelaarſchap brengen tot het eynde van *Nero's* regeering: want vaſt ſtellende, dat hy met den H. *Petrus* ontrent het vijfde of ſesde jaar van *Nero* tot Romen gekomen is, kan het zijn, dat hy van daar na Alexandrien is geſonden, en het overige van ſijn leven, tot het eynde van de regeering des Keyſers, met het planten des Chriſtendoms in die geweſten van de wereld heeft doorgebragt: immers ik ben verſekerd, dat *Ireneus* (*d*) wil dat *Marcus*, *Petrus* en *Paulus* overleeft, en na hun dood ſijn Euangelium, uyt 't geen hy *Petrus* had

Sijn martelisatie,

en dood, wanneer voorgevallen.

De vervoering van ſijn ligchaam.

 hooren

(*x*) *Si Metaphr. Martyr. S. Marc. apud Sur. ad diem* 25. *Apr. Procop. Diac. laudat. S. Marc. ibid. n.* 8. *Niceph. hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 43. *p.* 209. (*y*) *Vide vit. ejus manuſcript. Arabice apud Kirſten. p.* 37. (*z*) *Ibid.* (*a*) *De Script. Eccl. in Marc.* (*b*) *Synopſ. de vit. & mort. Apoſt. in Biblioth. Patrum Tom.* 3. *p.* 148. *col.* 2. (*c*) *Lib.* 2. *c.* 43. *p.* 209. (*d*) *Adv. hæreſ. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 229. *citat. etiam ap. Euſeb. lib.* 5. *c.* 8. *p.* 172.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hooren prediken opgesteld heeft. Maar om van dit laatste niet op 't halen, het is seker, dat volgens *Irenei* vast-stelling (en die is sekerlijk op geen enkele inbeelding of gissing gegrond geweest) *Marcus* een geruymen tijd na het martelaarschap van die twee groote Apostelen geleeft heeft; welk egter van eenen *Christoffelsen*, (een van die in onse tijden *Eusebius* in de Latijnsche taal vertolkt heeft) om dat het met de andere schrijvers niet was over-een te brengen, so verkeerdelijk is opgevat, dat hy het woord van dood liever heeft willen uytwissen, en een ander van een daar tegen-strijdenden sin, tegen de opregtigheyt van alle de Oude afschriften, en de oudste oversetting van *Ireneus* selfs, in plaats stellen.

Irenei woorden van Marcus hoe te verstaan.

Marci postuur,

Maar om weder tot den H. *Marcus* te keeren, hy was een man van een middelbare postuur en groote, met een hoogen neus, opgekrulde winkbrauwen, aangename en lieflijke oogen, een kaal hoofd, langen en grauwen baard, en na den ligchame sterk en gesond (*e*).

Sijn Euangelium.

V. Sijn Euangelium, het eenige boek dat hy heeft nagelaten, is, gelijk wy reeds hebben aangemerkt, geschreven op het versoek der bekeerden tot Romen (*f*), die niet vernoegd met *Petrus* te hebben hooren prediken, by desselfs Discipel aanhielden, om een historisch verhaal, van 't geen *Petrus* hen had voor gehouden, in schrift te stellen; welk hy niet min opregt dan kort deed, en van *Petrus* oversien, met sijn gesag bevestigd en goed gekeurd, en in hunne godsdienstige vergaderingen, te lesen geordonneert wierd. En hoewel *Ireneus*, als wy hem na-siende bevinden, schijnt te kennen te geven, dat het na *Petri* dood geschreven is, egter kan daar niet anders uyt worden besloten, dan ('t geen in sig selven geen saak van gewigt of belang is) dat de Ouden niet wel over-een komen in de tijd, wanneer dit of dat Euangelium in de wereld te voorschijn gekomen is; maar alle die swarigheyt sal haast weg genomen zijn, indien wy de gissing van seker geleerd man (*g*) willen plaats geven, die ons seyd, dat de woorden by *Ireneus*, μετὰ τȣ́των ἔξοδον, niet vertaald moeten worden *na hun dood*, maar *na hun vertrek* uyt Romen; en hoewel dat de gemeene betekenis van dat woord niet is, egter die soude konnen worden aangenomen, indien men eenigsins uyt de Oudheyt konde bewijsen, dat *Petrus* tweemaal te Romen geweest is; en daarom, niet dervende daar op vast gaan, neemd hy sijn toevlugt tot seker oud afschrift, daar de woorden gelesen worden, μετὰ τȣ́τȣ ἔκδοσιν, na het uytgeven van het selve, te weten het Euangelium *Matthei*, daar *Ireneus* even te voren van gesproken had; maar die geleerde man soude, onses oordeels, wel gedaan hebben, indien hy dat oud afschrift, also'er tot nog toe nooit eenig schrijver van gewaagd heeft, had genoemd, en daarom blijft'er reden over om te denken, dat hy geen grond, dan de stoutigheyt van *Christoffelsen* heeft, die sulken gissing op de kant van sijn boek ter nedergesteld, en na die gissing sijn vertaling gemaakt heeft, om wat reden, hebben wy te voren aangetekend. Maar om weder te keeren.

Wanneer beschreven.

Wierd wel genoemd Petri Euangelium, en waarom.

Dat Euangelium wierd het Euangelium *Petri* genaamd (*h*), niet so seer, om dat hy het aan *Marcus* gedicteert heeft, als wel, om dat hy het meest, uyt 't geen *Petrus* doorgaans het volk voorstelde, heeft opgesteld; en dat is waarschijnlijk de reden van 't geen *Chrysostomus* (*i*) aantekend, dat hy in sijn schrijf-stijl en wijs van uytdrukking vermaak heeft den H. *Petrus* na te volgen, veele saken met weynige woorden uytdrukkende. Hoewel hy doorgaans de daden onses Saligmakers in een

(*e*) *Metaphr. ibid. n.* 10. *Niceph. ibid. p.* 210. (*f*) *Clem. Alex. Hypot. lib.* 6. *ap. Euseb. lib.* 2. *c.* 15. *p.* 53. *Papias ibid. lib.* 3. *c.* 39. *p.* 113. (*g*) *Grot. annot. in proœm. Marci.* (*h*) *Papias loc. cit.* (*i*) *Homil.* 3. *in Matth. p.* 30.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

een nauwer omtrek bevat, dan de H. *Mattheus*, egter verhaald hy sommige saken breeder dan deselve.

Swarigheyt over de laatste woorden van sijn Euangelium voorgesteld en weggenomen.

Het laatste hoofdstuk van sijn Euangelium, of ten minsten een gedeelte desselfs, is, gelijk *Hieronymus* ons berigt (*k*), in alle de oude Grieksche afschriften niet geweest, en onder 't voorwendsel, dat het met de andere Euangelien niet over-een komt, verworpen, hoewel se, gelijk hy aldaar toond, seer wel met elkander over-een stemmen.

Marci opregtigheyt in het schrijven.

Sijn opregtigheyt en onsijdigheyt in het schrijven van sijn Euangelium blijkt daar uyt, dat (*l*) hy de schandelijke val en verloochening *Petri*, sijnes lieven Meesters en opsienders niet alleen niet verswijgd, maar selfs met eenige omstandigheden en verswaringen, die de andere Euangelisten niet hebben aangetekend, voorsteld.

In wat taal het geschreven zy.

Daar is geen eenderley gevoelen geweest van de taal, in welke het, 't zy in de Grieksche, of in de Latijnsche, beschreven is. 't Geen het oorspronkelijk in de Latijnsche taal deed gelooven geschreeven te zijn, was dat aan het eynde van de Syrische oversetting deses Euangeliums geseyd word, dat *Marcus* sijn Heylig Euangelium tot Romen gepredikt en overgeleverd heeft ܪܗܘܡܐܝܬ *in de Roomsche*, of *Latijnsche* taal; welk by my schier de kragt van een seker bewijs soude hebben, indien ik maar konde versekerd zijn, dat dat by-voegsel so veel te agten is, als die oude oversetting, die van allen niet lang na de eeuw der Apostelen geoordeeld word gemaakt te zijn; maar wy weten al te wel, dat'er sulke by-voegsels wel meer door latere afschrijvers zijn by-gelapt, en wy hebben reeds elders getoont, wat van de onderschriften der Brieven *Pauli* te houden zy, behalven dat ook met die woorden niet geseyd word dat hy sijn Euangelium tot Romen in die taal heeft geschreven, maar gepredikt. De voorstanders van de Roomsche Kerk beweeren, dat het betamelijkst was, dat het, als voornamelijk ten dienst van de Christenen tot Romen aangelegd, eerst in die taal beschreven wierd: maar die swarigheyt sal haast te niet loopen, indien wy maar bedenken, dat aan de eene zijde de bekeerde Joden niet veel Latijn konden, en aan de andere zijde meest alle Romeynen het Grieks verstonden, als zijnde, gelijk uyt de schrijvers van die eeuw blijkt, de gebruykelijkste en fatsoenlijkste taal van die tijden. Ook kan'er geen genoegsame reden gegeven worden, waarom het *Marcus* minder soude gepast hebben, sijn Euangelium ten dienste der Romeynen in de Grieksche taal te schrijven, dan *Paulus* aan die Kerk in die selve taal sijnen Send-brief schreef.

Marci eygen schrift sou nog te Venetien bewaard worden.

Het oorspronkelijk schrift van *Marci* eygen hand word gesegd dat nog heden te Venetien voor handen is, en soude (*m*) van hem tot Aquileja geschreven, en van daar, na veele honderden van jaren, na Venetien gebragt zijn, daar het als nog bewaard word, hoewel de letteren door lengte van tijd so vergaan zijn, dat men deselve niet lesen kan. Een historie, die ik wel niet volslaags derf verwerpen, maar egter om redenen, die ik onnodig agt hier breed op te halen, niet wel kan gelooven.

(*k*) *Ad Hedib. Quæst.* 3. *p.* 143. *Tom.* 3. (*l*) Ταῦτα παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθών· καὶ γὰρ φοιτητὴς ἦν Πέτρου· ὅθεν μάλιστα ἄν τις αὐτὸν ἐκπλαγείη, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔκρυψε τὸ ἐλάττωμα, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων σαφέστερον ἀπήγγειλεν, αὐτῷ τούτῳ τῷ μαθητῇ. *Chrys. homil.* 86. *in Matth. p.* 719. (*m*) *Corn. à Lapide præf. in Marc. p.* 562.

Eynde van 't leven van den H. MARCUS de Euangelist.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. LUCAS
DE EUANGELIST.
INHOUD.

Antiochien *de geboorte-plaats van* Lucas. *De bekendheyt en aanſien van die plaats. Sijn goede opvoeding en geleerdheyt. Sijn ſtudie in de genees-konſt. Van ſijn konſt in het ſchilderen.* Lucas *is niet een van de ſeventige geweeſt. Waar en door wien hy bekeerd is. Hy ſtond allesſins* Paulus *ten dienſt. In welke geweſten hy ſijn bediening voornamelijk heeft waargenomen. De plaats en wijſe van ſijn dood. De vervoering van ſijn ligchaam na* Conſtantinopelen. *Sijne ſchriften. Wie* Theophilus *geweeſt is. Waar en by wat gelegentheyt ſijn* Euangelium *beſchreven is. Sijne bequaamheyt tot dat ſchrijven.* De Handelingen der Apoſtelen *geſchreven tot* Romen *en wanneer. Waarom de daden Pauli daar meeſt in voorkomen. Waarom dat boek ſtraks na* Paaſchen *in de eerſte Kerken openbaarlijk geleſen zy.* Lucas *ſtijl en manier van ſchrijven beſchaafder en netter dan van andere.*

Antiochien de geboorte plaats van Lucas.

I. DE H. *Lucas* is geboren tot Antiochien, de hoofdſtad van Syrien, een ſtad vermaard, en door de pennen van de grootſte en welſprekenſte Mannen (*a*) van die tijd, geroemd wegens deſſelfs ongemeene ſegeningen en voortreflijkheden, deſſelfs vermakelijke ſtand-plaats, vrugtbare lands-douw, grooten koophandel, wijſe raadsheeren, geleerde Profeſſoren, beleefde en beſchaafde inwoonders, en boven alles roemweerdigſt wegens die byſondere eer, dat *de Diſcipelen aldaar eerſt Chriſtenen genaamd zijn* (*b*). Hier was een hooge ſchool, in welke veele onderwijs-plaatſen, en Leermeeſters van alle konſten en wetenſchappen waren, en dienvolgende *Lucas* in die geleerde plaats geboren zijnde, kan het niet wel miſſen, of hy is in alle wetenſchappen wel opgevoed en onderweſen, daar toe hem ſijn aangeboren erfgoed niet weynig voordeel gaf; ja men verhaald ons (*c*), dat hy niet alleen tot Antiochien, maar ſelfs ook in alle ſchoolen van Griekenland en Egypten heeft geſtudeerd, waar door hy in alle ſoort van geleerdheyt en menſchelijke wetenſchappen bedreven wierd. Dus door onderwijs in de Wijsgeerte zijnde bequaam gemaakt, begaf hy ſig nader tot de Genees-konſt; waar in de Griekſche ſchoolen meeſt bloeyden. Die hier uyt de hoedanigheyt van ſijn geboorte en rijkdom willen beſluyten, vergeten te gedenken, dat die treflijke konſt

De vermaardheyt van die ſtad.

Hier en elders ſtudeerde Lucas.

In de Wijsgeerte, en medicijnen.

(*a*) *Dionyſ. Chryſ. Orat.* 47. *De Patria. Liban. Orat.* 11. *cui Tit.* Ἀντιοχικός. *Tom.* 2. *Chryſoſt. Encom. Antioch.* Τί ποτ' οὖν ἐςι τῆς παρ' ἡμῶν πόλεως ἀξίωμα; ἐγένετο πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χρηματίζειν χριστιανούς. Τοῦτο δὲ οὐδεμία τῶν μετὰ τὴν οἰκουμένην ἔχει πόλεων, οὐδ' αὐτὴ ἡ Ῥωμύλου πόλις. *Chryſ. homil.* 17. *ad pop. Antioch. p.* 198. *Tom.* 1. (*b*) *Act.* 11. 26. (*c*) *S. Metaphr. ap. Surium ad* 18. *Octob. p.* 289.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Fol:358.

I: Goeree del. P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

konst in die tijden doorgaans behandeld wierd door menschen, die van geen beter rang dan van slaven waren; uyt welken hoofde seker geleerd Man (*d*) meend, dat *Lucas*, hoewel een Syrier van geboorte, een slaaf te Romen geweest is, daar hy eenigen tijd de genees-konst oeffende, dog daar na, in vryheyt gesteld, na sijn land weder keerde, en waarschijnlijk in die practijk sijn geheel leven lang volhardde, als seer wel-voegende en menigmaal te pas komende met en in de bediening des Euangeliums, en sorge voor de sielen. Behalven sijn bedreventheyt in de genees-konst, word hy ook gesegt in die van het schilderen (*e*) ervaren geweest te zijn. Daar sijn nog ten minsten drie of vier stukken voor handen, die den naam hebben van door *Lucas* selfs geschilderd te zijn; een overlevering, die de Jesuit *Gretserus* (*f*) met groote moeyte (welk egter nergens veel toe dient) beweerd, hoewel de Schrijvers, daar hy het uyt ophaald, nog wegens oudheyt, nog wegens geloofweerdigheyt, veel te agten zijn. Meer geloof soude ik stellen in seker oud *opschrift* (*g*) gevonden in een kelder, by de Kerk van *Maria*, op de bree-straat te Romen, daar men meend, dat *Paulus* heeft gewoond, welk gewag maakt van een schildery van de H. Maagd, UNA EX VII. AB LUCA DEPICTIS, *een van de seven die Lucas geschilderd* heeft.

Heeft in de Medicijne gepracticeert.

Was een Schilder.

II. Hy was een Joden-genoot, alSo tot Antiochien veele Joden woonden, die aldaar hunne Synagogen en onderwijs-plaatsen hadden, so dat wy met *Theophylactus* (*h*) hem niet behoeven, om in de Wet onderwesen te worden, na Jerusalem te senden. Wat het gevoelen van *Epiphanius* (*i*) en andere aangaat, dat hy een van de seventig Discipelen soude geweest zijn, en een van die onsen Heer, wegens sijn vermeynde harde reden, verlieten, en dat hy naderhand door *Paulus* te regt soude gebragt zijn, dat merk ik aan als een seggen, dat geen sekerheyt meer heeft als dat *Marcus* om die selve reden *Christus* verlaten heeft, en van *Petrus* te rug geroepen is; gelijk het ook op geen beter grond steund, dat hy een van de Discipelen, die na *Emmaus* gingen, soude geweest zijn (*k*): want behalven dat de Schriftuur sulks niet seyd, so bekend hy selfs rond uyt, dat hy *van den beginne geen aanschouwer en Dienaar des woords* geweest is (*l*). Waarschijnlijkst is het, dat hy door *Paulus*, toen hy te Antiochien was, bekeerd, en gelijk de Apostels van visschers, *visschers der menschen* wierden, hy van een geneesmeester der ligchamen een geneeser der sielen geworden is. Dit wil *Nicephorus* (*m*) te Thebe, de voornaamste stad van Beotien, ontrent veertig mijlen van Athenen gelegen, geschied te zijn, hoewel my by geen geloofweerdig Schrijver voorkomt, dat *Paulus* daar oyt geweest is. Hy wierd een onafscheydelijk reys-genoot en mede-arbeyder van *Paulus* in de bediening des Euangeliums, bysonder van die tijd af, dat hy na Macedonien reysde, waarom hy de Historie der reysen van den H. *Paulus* beschrijvende, na die tijd altijd ook van hemselven spreekt (*n*). Hy volgde *Paulus* in alle sijne gevaren, was by hem, als hy te Jerusalem wierd aangeklaagd, vergeselschapte hem op sijn sorgelijke reys na Romen, daar hy op hem paste, om hem te dienen in 't geen hy van noden had, en die diensten bewees, die *Pauli* gevangkenis vereyschte, en bysonder wierd hy van hem gesonden aan de Kerken, daar *Paulus* het

Lucas een Joden-genoot, tot Antiochien in de Wet onderwesen.

Of hy een van de 70. geweest is, en andere dingen van hem opgehaald en afgewesen.

Was Pauli reys-genoot en mede-arbeyder.

(*d*) *Grot. annot. in Luc.* 1. (*e*) *Metaphr. ibid. Niceph. lib.* 2. *c.* 43. (*f*) *De imagin. non manufact. & à Lucâ pict. c.* 18. *&* 19. *p.* 354. (*g*) *Rom. subterr. part.* 2. *c.* 46. *num.* 10. *p.* 188. (*h*) *Theophyl. argum. in Luc. p.* 293. (*i*) *Hæres.* 51. *pag.* 188. (*k*) *Theophyl. loc. citat. Arabs vit. Script. ap. Kirstenium de quat. Euangel. pag.* 39. (*l*) *Luc.* 1. 2. (*m*) *Niceph. loc. supr. laudat.* (*n*) *Act.* 16. 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

het Christendom reeds geplant had, 't welk alles hem by *Paulus* bemind maakte, die hem voor sijne *mede-arbeyder* erkend, en *den geliefde medicijn-meester*, en den *broeder, die lof in den Euangelio door alle de Gemeenten heeft* (*o*), noemd, welk de Ouden, en bysonder *Ignatius* (*p*), op onsen Euangelist past.

Sijne verdere reysen.

III. 't Is waarschijnlijk, dat hy *Paulus* niet geheel verlaten heeft, voor dat hy sijn loop geëyndigt had, en met de kroone des martelaarschaps gekroond wierd: hoewel'er andere zijn, die seggen (*q*), dat hy *Paulus* te Romen gelaten, en na het Oosten te ruggekeerd zijnde, sijn reys na Egypten, en de deelen van Libyen genomen heeft, daar hy het Euangelium predikte, wonderen deed, veele menschen bekeerde, dienaars en leydsmannen in den Godsdienst aanstelde, ja selfs de Bisschoplijke bediening in de stad Thebais aannam. *Epiphanius* seyd ons (*r*), dat hy eerst in Dalmatien en Galatien gepredikt heeft, (hy leest het ἐν τῇ Γαλλίᾳ, *in Gaulen* of Vrankrijk, en seyd rond uyt, dat die mis tasten, welke meenen, dat het Galatien was, daar *Crescens* gepredikt heeft, hoewel hy, gelijk andere oordeelen, selfs een groote misslag heeft), daar na in Italiën en Macedoniën, alwaar hy geen moeyte ontsag, om 't geen hem toebetrouwd was, getrouwelijk uyt te voeren. De Oude stemmen niet wel over-een ontrent de tijd en manier van sijn dood; sommige willen, dat hy gestorven is in Egypten; andere in Griekenland; het *Roomsch Martelaars-boek* spreekt van Bithynien; *Dorotheus* van Ephesen; sommige willen, dat hy een natuurlijken, andere dat hy een geweldige dood gestorven is (*s*), waar van *Eusebius* en *Hieronymus* wel geen gewag maken, maar *Nazianzenus* (*t*), *Paulinus* Bisschop van Nola (*v*), en verscheyde andere, stellen uytdrukkelijk sijn martelaarschap vast, waar van *Nicephorus* (*x*) het volgende bescheyd geeft; Dat hy in Griekenland gekomen zijnde, met goeden spoed het Euangelium predikte, en veele menschen op hun bekeering doopte, tot dat een deel ongeloovige tegen hem opstonden, hem ter dood wegrukten, en by gebrek van een kruys aan een Olijf-boom ophingen, in het tagtigste, (*Hieronymus* seyd (*y*) in het vier-en-tagtigste) jaar sijnes ouderdoms. *Kirstenius*, volgende seker oud Arabisch Schrijver (*z*), wil, dat hy het martelaarschap te Romen heeft uytgestaan, welk hy waarschijnlijk meend gebeurd te zijn na *Pauli* eerste gevangkenis en vertrek van daar, hebbende *Lucas* als sijn Afgesondene, om sijn plaats te bekleeden, aldaar gelaten, die dan ook, korten tijd daar na, ter dood gebragt wierd; 't welk, seyd hy, de reden is, waarom hy de Historie van *de Handelingen der Apostelen* niet verder heeft voortgeset, dat hy, indien hy nog een geruymen tijd na *Pauli* vertrek van Romen had geleeft, sekerlijk soude gedaan hebben. Sijn ligchaam is naderhand, door ordre van *Constantinus*, of sijn soon *Constantius*, plegtelijk na Constantinopelen overgebragt, en aldaar in de groote Kerk, ter gedagtenis van de Apostelen geboud, begraven.

Van sijn dood en martelaarschap.

Waarom de Handelingen der Apostelen niet verder beschreven zijn.

Wie Theophylus geweest is.

IV. Hy heeft, ten dienste van de Kerk, twee Boeken, sijn *Euangelium* en *de Handelingen der Apostelen*, geschreven, beyde opgedragen aan *Theophilus*, welk veele der Ouden (*a*) vast stellen maar een versierden

(*o*) *Col.* 4. 10. (*p*) *Epist. ad Ephes. p.* 44. (*q*) *Metaphr. loc. cit. n.* 11. (*r*) *Ubi Supra.* (*s*) *Ad diem* 18. *Oct. p.* 645. *De vit. & mort. Apost. in Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 148. (*t*) *Orat.* 1. *in Jullian. p.* 76. (*v*) *Epist.* 12. *ad Sever. de Basil. pag.* 138. (*x*) *Lib.* 2. *c.* 43. *p.* 210. (*y*) *De Script. Eccl. in Lucâ.* (*z*) *Vit. quat. Euangel. p.* 45. (*a*) *Origen. Homil.* 1. *in Luc. fol.* 94. *Ambros. in Luc.* 1. *p.* 9. *Tom.* 5. *vide Epiph. Hæres.* 51. *p.* 186.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den naam geweeſt te zijn, en niet meer te betekenen dan een liefhebber, of vriend van God, hoedanig een ygelijk waaragtig Chriſten is. Andere egter, en op beter grond, willen dat het de eygen naam van ſeker perſoon geweeſt is, byſonder om dat hy hem een voortreflijk man noemd, met welke omſchrijving Vorſten en groote Mannen in die tijden gemeenlijk aangeſproken wierden. *Theophylactus* noemd hem ἄνδρα συγκλητικὸν, καὶ ἄρχοντα ἴσως (*b*), *een man van Raadsheerlijke weerdigheyt, en van een Vorſtelijke agtbaarheyt*. De Schrijver van de *Recognitien* (*c*), maakt'er een Edelman van Antiochien van, die door *Petrus* bekeerd wierd, en bekeerd zijnde, ſijn huys tot een Kerk, en plaats van der Chriſtenen godsdienſtige vergaderingen overgaf. Maar wy ſouden waarſchijnlijk konnen vaſt ſtellen, dat hy een Magiſtraatsperſoon, van *Lucas* bekeerd en gedoopt, geweeſt is, en dat hy deſe Boeken hem nu, niet alleen tot een getuygenis van eer en ontſag, die hy denſelven toedroeg, maar ook tot een *verder verſekering van de waarheyt der ſaken, daar in hy hem onderweſen had*, opdroeg.

Lucæ Euangelium, waar beſchreven, en door wien,

Wat ſijn Euangelium aangaat, de H. *Hieronymus* ſteld vaſt (*d*), dat het van hem in Achaja geſchreven is, ten tijde als hy met *Paulus* in die Geweſten reysde, die hem doorgaans in het opſtellen deſſelfs ſoude geholpen hebben, waar op de Apoſtel, meermaals van ſijn Euangelium ſprekende, ſijn oog ſoude hebben gehad: maar wat ook de H. Apoſtel *Paulus* daar aan mag geholpen hebben of niet, wy zijn verſekerd, dat onſe Euangeliſt ſelfs ſeyd (*e*) ſijn kenniſſe van die ſaken bekomen te hebben uyt 't geen van hen, *die van den beginne ſelfs aanſchouwers en Dienaars des woords geweeſt waren, was overgeleverd*. Het beneemd de geloofweerdigheyt van ſijn verhaal niet, dat hy by 't geen hy beſchrijft niet tegenwoordig geweeſt is: want indien wy maar overwegen van wie hem dat beſcheyd van alles is toegekomen, ſo heeft hy, gelijk *Tertullianus* (*f*) ſpreekt, immers gehad *authenticam paraturam*, een grond van kennis en geloofweerdigheyt, daar hy op konde vaſt gaan, en leverde niets in ſijn geheele Hiſtorie over, als 't geen hy gehoord had uyt de mond ſelfs van die'er tegenwoordig waren geweeſt, en die aan de ſaken, welke hy heeft nagelaten, gelegen was.

en tot wat eynde.

De gelegentheyt van het ſchrijven deſſelfs word geoordeeld ten deele geweeſt te zijn, om de valſche en verſierde verhalen, die men toenmaals de wereld ſelfs al begon op te dringen, af te ſnijden en voor te komen, en ten deele om te vervullen 't geen in de twee Euangeliſten, die reeds voor hem geſchreven hadden, ſcheen te ontbreken; welke byvoegſels of breeder uytbreydingen van *Ireneus* (*g*) byſonder worden aangeweſen.

Hy ſiet daar in meeſt op Chriſti Prieſterſchap.

Hy ſtaat voornamelijk op 't geen eenige betrekking op *Chriſti* Prieſterampt heeft; ſelfs, als hy eenige andere geſchiedeniſſen van het Euangelium ophaald, heeft dat altijd een byſonder opſigt op *Chriſti* Prieſterſchap.

Waarom Lucas een Os of Kalf bygevoegd word.

't Is uyt dien hoofde, dat de Oude, om de vier verbeeldingen en vertooningen in het geſigte van den Propheet, op de vier Euangeliſten t'huys te brengen, een Os of Kalf by *Lucas* plaatſen.

De Handelingen der Apoſtelen wanneer beſchreven;

V. De Hiſtorie van *de Handelingen der Apoſtelen* is buyten twijfel geſchreven te Romen, op 't eynde van *Pauli* twee-jarige gevangkenis aldaar, waar mede hy ſijn Hiſtorie beſluyt; deſelve behelſd de daden, en tuſſchen beyden het lijden van eenige voorname Apoſtelen, en byſonder van den H. *Paulus*, niet alleen om dat *Pauli* voortvarentheyt

(*b*) *Argum. in Luc. p.* 293. (*c*) *Lib.* 10. *prope fine fol.* 120. (*d*) *Proœm. in Matth. Tom.* 9. (*e*) *Luc.* 1. 2. (*f*) *Adv. Marc. lib.* 4. *cap.* 2. *p.* 414. (*g*) *Adv. Hæreſ. lib.* 3. *c.* 14. *p.* 272.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Behelsd meest Pauli daden en lijden.

in de sake *Christi* hem meer dan andere deed lijden en doen, maar ook, om dat de H. *Lucas* altijd by hem, en also een oog-getuyge van 't geheele gedrag in *Pauli* leven, en wel naast van 't geen hy in 't bysonder deed, geweest is, en daar door bequaam was, om *Pauli* daden ten vollen en tot genoegen op te stellen, gemerkt'er in saken, die geschied zijn, geen redelijker of overtuygender blijk of bewijs gegeven kan worden, dan van hem, die niets dan 't geen hy gehoord of gesien heeft, voorsteld. Onder andere geschiedenissen verhaald hy bysonderlijk de groote wonder-werken, die de Apostelen, tot versterking hunner Leer, gedaan hebben; en dat was, na 't seggen van *Chrysostomus* (*h*), de reden waarom in de eerste tijden dit Boek van *de Handelingen* (hoewel

Wierd in de eerste Kerk na Paaschen gelesen, en waarom.

het behelsd 't geen de Apostelen na het Pinxter-feest gedaan hebben) gemeenlijk in de Kerken voor die tijd, en also tusschen Paaschen en Pinxteren gelesen wierd, te weten, om dat, daar men op andere tijden sodanige gedeeltens uyt het Euangelium las, die dan gepast waren, *de Handelingen der Apostelen* (doordien hunne gedane wonder-werken, in dat Boek vermeld, 't geloof van *Christi* opstanding merkelijk versterken) geoordeeld wierden straks na de opstandinge *Jesu Christi* wel

Sijn stijl van schrijven.

te passen. In beyde die Boeken is sijn stijl of manier van schrijven net en keurlijk, cierlijk en beschaafd, verheven en hoog-dravend, en egter klaar en duydelijk, vloeyende met een natuurlijke aangenaamheyt en soetigheyt, wel passende voor een opstel van geschiedenissen, en sigselven allesins met een suyverder Grieks, dan by andere heylige Geschigt-schrijvers gevonden word, uytdrukkende. En sekerlijk, daar hy te Antiochien (een plaats meer dan eenige om haar welsprekendheyt en reden-konst vermaard) geboren en opgevoed was, konde het niet anders wesen, of hy heeft iets van de aard dier plaats aangenomen; hoewel het ook waar is, dat hy wel somtijds sijn uytdrukking na de Syri-

Was bedrevener in het Grieks dan het Hebreuwsch.

sche en Hebreeusche wijse veranderd. Men heeft by ouds, gelijk *Hieronymus* (*i*) aantekend, aangemerkt, dat hy in de Grieksche taal bedrevener is geweest dan in de Hebreeusche, en daarom altijd de oversetting van de Seventige gebruykt, en somtijds eenige woorden, wanneer het de eygenschap van de Grieksche taal niet wel kan lijden, schuwd over te

Besluyt met een beknopten roem van Lucas.

setten. Met een woord, hy was als een Schrijver net en cierlijk; als een Historie-schrijver opregt en trouw in 't geen hy verhaald; als een Dienaar voor het beste der sielen besorgd en neerstig; als een Christen vroom en godsdienstig; en, 't geen alles te boven gaat, hy gaf sijn leven tot versegeling van het Euangelium, welk hy gepredikt en de wereld voorgesteld had, over.

(*h*) *Sermon. 73. Cur. Act. Apost. legantur in Pentec. Tom.* 5. (*i*) *Comm. in cap. 6. Jesai. p. 30. Tom. 5. ibid. in c. 28. p. 118. Epist. ad Damas. p. 124. Tom.* 3.

Eynde van 't leven van den H. LUCAS.

KOR-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

KORTE AANWYSING
EN
NAAM-REGISTER
VAN DE
APOSTELEN EN HUNNE NAVOLGERS

Ten tijde van de drie eerste eeuwen, in de vijf groote Kerken, die van hen geplant, en daarom van de Ouden APOSTOLISCHE KERKEN *genaamd zijn, te weten,*

VAN

ANTIOCHIEN, ROMEN, JERUSALEM, BYSANTIUM of CONSTANTINOPELEN, en ALEXANDRIEN.

ANTIOCHIEN.

DEese Kerk geef ik de eerste plaats, ten deele, om dat doorgaans, selfs van de Roomsche Schrijvers, erkend word, aldaar door den H. *Petrus* een Gemeynte geplant te zijn, een geruymen tijd voor hy'er een tot Romen vergaderde; ten deele, om dat de eerweerdige naam van Christenen aldaar sijn begin gehad heeft; om welke reden de Vaders van het Concilie tot Constantinopelen onder *Nectarius*, in hunnen Kerkelijken Brief aan denselven, de Kerk van Antiochien, als τὴν πρεσβυτάτην, καὶ ὄντως Ἀποστολικὴν, *de oudste, en waarlijk Apostolische* (a), en *Chrysostomus* (b), als *het hoofd der geheele wereld* beschrijft.

De agter-een-volging der Bisschoppen van die plaats, tot de tijd van *Constantinus* toe, (daar dit Naam-register eyndigen sal) is geweest als volgd:

I. De Apostel *Petrus*, die dese Kerk ten minsten seven jaren bestierd heeft. *Nicephorus* van *Constantinopelen* spreekt van elf jaren.

II. *Euodius*, die'er 23. jaren sijn sitplaats had. 't Was by sijnen tijd, dat *de Discipelen tot Antiochien eerst Christenen genaamd wierden.*

III. *Ignatius*, ontrent 40. jaren over die Kerk opsigt gehad hebbende, wierd hy uyt Syrien na Romen gevoerd, en aldaar in het schouwburg den wilden beesten voorgeworpen, in 't jaar 110. en van *Trajani* regeering het elfde.

IV. *Heron*, die 20. jaren Bisschop was. Na hem quam

V. *Cornelius*, die 13. jaren die plaats bekleedde, en stierf in 't jaar *Christi* 142.

VI. *Eros*, 26. of, als *Eusebius* seyd, 24. jaren.

VII. *Theophilus*, 13. Een man die wel gegoed, en geleerd was. Veele sijner werken waren in wesen ten tijde van *Eusebius*, en eenige nog by onsen tijd.

VIII. *Maximinus*, 13. Na wiens dood gekoren wierd

IX. *Serapio*, die'er Bisschop was 25. jaren. Verscheyden werken desselfs worden gewaagd van *Eusebius* en *Hieronymus*. Hem volgde

X. *Asclepiades*, die dien stoel besat 9. jaren: een man van aansien, en onverwinlijke standvastigheyt ten tijde der vervolging.

XI. *Philetus*, 8. jaren.

XII. *Zebinus*, of *Zebennus*, 6. jaren.

XIII. *Babylas*, 13. die, na veele moeyelijkheyt en lijden om het Geloof, eyndelijk de kroon des Martelaarschaps onder *Decius* verkreeg, en sijne ketenen met hem wilde begraven hebben. Na hem quam

XIV. *Fabius*, of als hem *Nicephorus* noemd, *Flavius*; die dien stoel

(a) *Apud Theodoret. Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 9. *p.* 151. (b) *Homil.* 3. *ad pop. Antioch. Tom.* 1. *p.* 40.

in had 9. jaren. Hy helde eenigsins na de zijde der Novatianen.

XV. *Demetrianus*, die, na 't seggen van *Nicephorus* 4. en na *Eusebius*, 8. jaren Bisschop was.

XVI. *Paulus Samosatenus*, die op dien stoel sat 8. jaren, en daar na om sijne een opsiender onbetamelijke seden en levens wijs, als ook om sijne ongesonde leerstukken en gronden, en bysonder sijne slegte gedagten en gevoelens van onsen Saligmaker, door een Synode van Antiochien veroordeeld en afgeset wierd, welk by *Eusebius* wijd en breed te lesen is.

XVII. *Domnus* quam in des afgesetten plaats. Hy was de soon van *Demetrianus*, de Voorsaat van *Paulus*, en wierd door de Vaders van dat Synode tot die bediening verkoren en aangesteld; die hem ook die eerlijke benaming gaven, dat hy een man was met alle Bisschoplijke deugden en vercierselen begaafd. *Eusebius* steld de tijd van sijn regeering 6. *Nicephorus* maar 2. jaren.

XVIII. *Timæus*, die op dien stoel sat 10. jaren.

XIX. *Cyrillus*, 15. jaren, na de rekening van *Nicephorus*, en 24. na die van *Eusebius*

XX. *Tyrannus*, 13. jaren; by wiens tijd de tiende vervolging onder *Diocletianus*, die seer wreed was, begon.

XXI. *Vitalis*. 6. jaren.

XXII. *Philogonius*, 5. jaren, gevolgd van

XXIII. *Paulinus*, of, als hem *Nicephorus* noemd, *Paulus*, die na vijf jaren tijds, door de overhand-hebbende Ariaansche scheuring, afgeset en verdreven wierd.

XXIV. *Eustathius* te voren Bisschop van Berea, een geleerd man, die in het Concilie van Niceen, zijnde het eerste algemeene, welk door den Grooten *Constantinus*, na de herstelling van de vrede en welstand der Kerken, vergaderd is, van grooten aansien was.

ROMEN.

Het stigten van die Kerk word met den meesten schijn van waarheyt van veele Vaders gelijkelijk aan *Petrus* en *Paulus* toegeschreven; de eene als Apostel der besnijdenis den Joden, en de ander als Apostel der voorhuyd den Heydenen predikende.

Desselfs Bisschoppen zijn binnen de bovengemelde tijd geweest dese volgende.

I. De H. *Petrus* en *Paulus*, die beyde onder *Nero* het martelaarschap hebben uytgestaan.

II. *Linus*, de soon van *Herculaneus*, een Toscaan; van welken de H. *Paulus* gewag maakt. Dese sat op die stoel tusschen de 11. en 12. jaren.

III. *Cletus*, of *Anacletus*, anders ook *Anencletus*, van veelen voor een genomen, (hoewel andere, die *Anacletus* voor een Griek, te Athenen geboren, houden, deselve onderscheyden, welk wy egter, om dat hy by *Eusebius* so niet voorkomt, uytlaten) een Romeyn, soon van *Æmilianus*, die'er geseten heeft 9. andere seggen, maar 2. jaren.

IV. *Clemens*, een Romeyn, geboren op den berg Celius, soon van *Faustinus*; na het seggen van sommige, na-maagschap des Keysers. Hy wierd veroordeeld, om by de Euxinische zee in de Marmer-mijnen te graven, en naderhand door order van *Trajanus* met een anker aan sijn hals in zee geworpen. Hy was Bisschop van Romen 9. jaren, en 4. maanden.

V. *Euarestus*, een geboren Griek, wiens Vader een Jood van Bethlehem was. Hy word geseyd met het Martelaarschap gekroond te zijn, in het laatste jaar van *Trajanus*, in het negende, andere seggen in het dertiende jaar sijnes Bisdoms.

VI. *Alexander*, een Romeyn, een man, die wel jong van jaren, maar in sijn leven en omgang deftig was. Hy sat daar 10. jaren en 7. maanden, en stierf Martelaar.

VII. *Xystus*,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VII. *Xyſtus*, of *Sixtus* een Romeyn, gemartelifeerd in het tiende jaar ſijner regeering, en begraven in het Vaticaan.

VIII. *Teleſphorus*, een Griek, in wiens tijd de Martelaar *Juſtinus* bloeyde. Hy ſtierf Martelaar, hebbende die plaats bekleed 11. jaren, en 3. maanden, andere ſeggen 10. jaren en 8. maanden, en legd by de Kerk van den H. *Petrus* in het Vaticaan begraven.

IX. *Hyginus*, de ſoon van een Atheens Philoſooph, tot die plaats bevorderd onder *Antonius Pius*. Hy ſat 4., *Euſebius* ſeyd 8. jaren.

X. *Pius* een Italiaan, geboren tot Aquileja, ſtierf na dat hy 11. jaren en 4. maanden, of na *Euſebii* rekening 15. jaren, Biſſchop was geweeſt.

XI. *Anicetus*, geboren in Syrien. Hy word geſeyd na 9, andere ſeggen 11. jaren, gemartelifeerd te zijn, en wierd begraven op de weg genaamd *Via Appia* in het graf-plaats van *Calliſtus*. By ſijnen tijd quam *Polycarpus* tot Romen.

XII. *Soter*, of, als hem *Nicephorus* noemd, *Soterichus*, geboortig uyt Campanien, de ſoon van *Concordius*. Deſe verwiſſelde verſcheyden Brieven met *Dionyſius*, Biſſchop van Corinthen: en ſtierf, op dien ſtoel geſeten hebbende den tijd van 9. of, na *Euſebii* rekening 7. jaren.

XIII. *Eleutherius* geboren tot *Nicopolis* in Griekenland. Aan hem ſond *Lucius* Koning van Engeland een Brief en Geſandſchap. Hy ſtierf na 15. jaren op den ſtoel te hebben geſeten, in het jaar 186. en legd begraven in het Vaticaan.

XIV. *Victor*, een Africaan, ſoon van *Felix*, een man van een driftigen en ongeruſten geeſt, als bleek in ſijn behandeling van het verſchil over het houden van Paaſchen. Hy is Biſſchop geweeſt 10. jaren. *Onuphrius* ſchrijft hem 12. jaren, en eene maand toe.

XV. *Zephyrinus* een Romeyn, bekleedde die plaats 8. andere ſeggen 18. jaren, *Onuphrius* maakt'er 20, van. Een vroom en geleerd Man, maar helde eenigſins na de dwaling van *Montanus*.

XVI. *Calliſtus*, of *Calixtus*, een Romeyn, en ſoon van *Domitius*, een voorſigtig en geleerd Man. Hy leed veel in de vervolging onder *Alexander Severus*, en wierd door aandrijven van *Ulpianus* de groote regtsgeleerde, dog een ſterk vyand der Chriſtenen in een put geworpen, en hoewel hy een grafſtede na ſijnen naam had gemaakt, egter wierd hy begraven, in dat van *Calepodius*, op de weg, genaamd de Appiaanſche. Stierf alſo als Martelaar, geſeten hebbende 6. andere ſeggen 5. jaren, en eene maand.

XVII. *Urbanus* een Romeyn, en ſoon van *Pontianus*, ſtierf als Martelaar na 4, andere ſeggen 6. jaren, *Euſebius* maakt'er 5, en *Hieronymus* in ſijn overſetting 9. jaren van. Hy wierd begraven in het graf van *Pretextatus* op de Appiaanſche weg.

XVIII. *Pontianus*, een Romeyn, en ſoon van *Calphurnius*. Hy wierd om ſijn vrypoſtig beſtraffen van de afgodery der Romeynen gebannen op 't eyland Sardinien, daar hy ſtierf. Hy was Biſſchop 3. of 4. of na *Euſebii* ſeggen 5. jaren.

XIX. *Anteros*, een Griek, en ſoon van *Romulus*. Hy ſtierf als hy die plaats eene maand had bekleed, hoewel andere, dog t'onregt, hem veele jaren toeſchrijven, en wierd begraven in de graf-ſtede van *Calliſtus*.

XX. *Fabianus*, een Romeyn. Hy wierd onverwagt tot Biſſchop gekoren, doordien, als men met de verkieſing beſig was, een *duyf*, het groot ſinnebeeld des H. Geeſtes, op ſijn hooft quam ſitten: ſtierf als Martelaar, 14. jaren daar na, en wierd by ſijn Voorſaat in de ſelve plaats begraven.

XXI. *Cornelius*, een Romeyn. Hy beſtreed en veroordeelde *Novatianus*. Veele Brieven wierden tuſſchen hem en *Cyprianus* gewiſſelt. Ruym twee jaren daar na wierd hy eerſt wredelijk gegeeſſeld, en daar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

na onthoofd, en begraven op de hofstede van *Lucina*, digt by de Appiaansche weg.

XXII. *Lucius*, een Romeyn. Dese sat 2. andere seggen 3. jaren. Hy stond het Martelaarschap uyt, op order van *Valerianus*, en wierd begraven in het graf van *Callistus*.

XXIII. *Stephanus*, de soon van *Julius*, een Romeyn. Tusschen hem en *Cyprianus* was een grooten twist over het herdoopen van die door Ketters reeds gedoopt waren. Ontrent 2. of 3. jaren, andere seggen 7. jaren, geseten hebbende, wierd hy onthoofd, en by sijn Voorsaat begraven.

XXIV. *Xystus*, een Griek, te voren een Atheens Philosooph. Hy stierf als Martelaar na 1. of als andere rekenen 2. jaren en 10. maanden, *Eusebius* maakt'er 8. jaren van.

XXV. *Dionysius* wierd van een Monik Bisschop. Hy was, na het oordeel van *Dionysius van Alexandrien* λόγιός τε καὶ θαυμάσιος, *een geleerd en verwonderlijk man*. De tijd van sijn Bisschoplijke regeering word onseker gesteld, van 6. 9. 10. of 11. jaren, *Eusebius* rekt het uyt tot 12. jaren.

XXVI. *Felix*, een Romeyn. In sijnen tijd stond der Manicheën Kettery op. Hy stierf als Martelaar ontrent het vierde of vijfde jaar van sijn Bisdom, en wierd begraven op de Aureliaanse weg in sijn eygen graf, twee mijlen van Romen.

XXVII. *Eutichianus*, een Toscaan: een man ongemeen besorgd voor het begraven der Martelaars: Hy wierd na den tijd van een jaar selfs met het Martelaarschap gekroond. *Eusebius* staat hem maar 8. maanden toe, *Onuphrius* in tegendeel 8. jaren, en 6. maanden.

XXVIII. *Cajus*, of als hem *Eusebius* noemd *Gajanus* geboortig uyt Dalmatien, van de maagschap des Keysers *Diocletiani*. Hy wierd in de vervolging onder hem onthoofd. Hy sat 11, andere seggen meer jaren, *Eusebius* rekend 15. jaren, en wierd begraven in de grafsteede van *Callistus*.

XXIX. *Marcelinus*, een Romeyn. Uyt vrees voor pijn, deed hy offerhande aan de goden, maar naderhand berouw hebbende, stierf hy als Martelaar, geseten hebbende 8. of 9. jaren. Hy wierd onthoofd, en begraven in de grafsteede van *Priscilla* aan de Salariaansche weg.

XXX. *Marcellus*, een Romeyn. Hy wierd door den tyran *Maxentius* veroordeeld, om in een stal op de beesten te passen, welk hy, sonder sijne gebeden en devotie te versuymen, deed. Hy stierf na 5. jaren en 6. maanden, en wierd begraven by sijn Voorsaat.

XXXI. *Eusebius*, een Griek, en soon van een Genees-meester. Hy stond veel uyt onder de tyrannie van *Maxentius*; sat 6, andere seggen vier jaren: *Eusebius* rekend maar 7. maanden, en *Onuphrius* een jaar en 7. maanden; en wierd begraven op de Appiaansche weg, naast de grafsteede van *Callistus*.

XXXII. *Melchiades*, een Africaan. Hy was onder *Maxentius* een Confessor, maar kon onder *Maximinus* geen Martelaar worden, gelijk sommige van hem verhalen. Hy sat 3. of 4. andere seggen maar 2. jaren, en wierd begraven in de grafsteede van *Callistus*.

XXXIII. *Sylvester*, een Romeyn. Hy wierd gehaald uyt het gebergte Soracte, werwaards hy, uyt vreese voor vervolging, gevlooden was, en tot Bisschop verkoren in 't jaar 314. Hy stond geweldig in de gunst van *Constantinus* de Groote. Hy sat 23. *Nicephorus* seyd 28. jaren.

JERUSALEM.

DE Kerk van Jerusalem kan gesegd worden door onsen Heer selfs geplant, en door den dienst van het geheele Collegie der Apostelen eenigen tijd behandeld en geregeert te zijn.

De Bisschoppen aldaar zijn geweest, als volgd:

I. *Ja-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

I. *Jacobus* de Kleyne, broeder onses Heeren, van *Christus* selfs, als sommige willen, maar na waarschijnlijker seggen van andere, van de Apostelen tot Bisschop gekoren. Hy wierd van het bovenste des Tempels afgeworpen, en hem het hooft met een Vollers stok ingeslagen.
II. *Simeon*, de soon van *Cleophas*, broeder van *Joseph*, onses Heeren gemeenden vader. Hy sat op den Bisschoplijken stoel 23. jaren, en wierd gemartelifeerd onder de regeering van *Trajanus*, in 't hondert en twintigste jaar sijnes ouderdoms.
III. *Justus*. Dese sat 6. jaren.
IV. *Zachæus*, of gelijk hem *Nicephorus* noemd, *Zacharias* 4. jaren.
V. *Tobias* 4. jaren. Na hem volgde
VI. *Benjamin*, die die plaats bekleedde 2. jaren.
VII. *Jan*, of *Johannes*, die'er even so lang was.
VIII. *Matthias*, of *Mattheus* twee jaren.
IX. *Philippus*, een jaar. Na hem quam
X. *Seneca*, die'er 4. jaren was.
XI. *Justus* 4. jaren.
XII. *Levi*, of *Leves* 2. jaren.
XIII. *Ephrem*, of *Ephres*, of, gelijk hem *Epiphanius* noemd, *Vaphres*, 2. jaren.
XIV. *Joseph* 2. jaren.
XV. *Judas* 2. jaren. De meeste deser Bisschoppen hebben, gelijk wy merken, maar een korten tijd geseten, en volgde de eene vry kort na den anderen; welk buyten twijfel ten meerderen deele veroorsaakt wierd door de onrustige en oproerige humeuren der Joodse natie, sig tegen de Romeynse magt opstellende; die daar door getergd, op hen aanvielen, en, sonder onderscheyd tusschen Joden en Christenen te maken, alle die hen voor quamen, ombragten; want dog die Bisschoppen waren alle Joden, hoewel sy van deselve in de uyterlijkheden van hun Godsdienst verschilden, en de Kerk te Jerusalem tot nog toe uyt bekeerde Joden had bestaan: maar, wanneer Jerusalem verwoest, en de Joden alom verstrooid waren, wierden de bekeerde uyt de Heydenen niet alleen in de Gemeynte aangenomen, maar selfs tot den Bisschoplijken stoel toegelaten, van welke de eerste was
XVI. *Marcus*, die'er sat 8. jaren, en vervolgens
XVII. *Cassianus*, 8.
XVIII. *Publius*, 5.
XIX. *Maximus*, 4.
XX. *Julianus*, 2.
XXI. *Cajanus*, 3.
XXII. *Symmachus*, 2.
XXIII. *Cajus*, 3.
XXIV. *Julianus*, 4.
XXV. *Elias*, 2. jaren. Ik vind hem niet by *Eusebius*, maar word van *Nicephorus* aangetekend.
XXVI. *Capito*, 4.
XXVII. *Maximus*, 4.
XXVIII. *Antonius*, 5.
XXIX. *Valens*, 3.
XXX. *Dulichianus*, 2.
XXXI. *Narcissus*, 4. jaren. Een man, die in godsaligheyt uytmuntte, en door de groote tekenen, die hy wrogt, vermaard was: maar de na-spraak, die hem t'onregt naging, niet konnende verdragen (hoewel God sijn onschuld door een wonderteeken deed blijken) sijn Gemeynte verliet, en na woeste en eensame plaatsen vertrok. In sijn afwesen wierd verkooren
XXXII. *Dius*, die'er 8. jaren sat. Na hem
XXXIII. *Germanio*, 4. En daar na
XXXIV. *Gordius*, 5. Dog in sijnen tijd quam *Narcissus*, als een die uyt den dooden verresen was, uyt sijn eensaam leven weder te voorschijn, en wierd van het volk ernstig versogt de regeering der Kerk weder aan te nemen, als zijnde wegens sijn nauw-geset en afgesondert leven, en de merkelijke wrake Gods over sijne aanklagers, hoog geagt; in welke tweede bediening hy 10. jaren gebleven, en, ontrent 120. jaren oud geworden zijnde, Martelaar gestorven is. Om hem in de swakheden van sijn hoogen ouderdom te ge-
moet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

moet te komen, wierd'er tot sijn hulp aangesteld

XXXV. *Alexander*, te voren Bisschop van Cappadocien, die uyt godvrugtigheyt na Jerusalem gereysd zijnde, door een bysondere openbaring uyt den hemel, en also op een ongewoone wijs verkoren wierd. Hy was een uytmuntend Confessor of belijder, en stierf na het vijftiende jaar sijnes Bisdoms, onder de vervolging van *Decius*, in het gevangen-huys. *Origenes* wierd van hem tot Ouderling aangesteld. Hy was een groot patroon so wel van geleerdheyt als van Religie, en droeg nauwe sorg voor de Kerkelijke Historien. Hy rigtte een Boek-saal te Jerusalem op, die hy meest met Schriften en Brieven der Kerkelijke personen opvulde: en uyt desen voorraad is het dat *Eusebius* een groot deel van sijne stoffe, in het opstellen van sijne Historie, ontleend heeft.

XXXVI. *Mazabanes*, 9.

XXXVII. *Hymenæus*, 23.

XXXVIII. *Zabdas*, 10.

XXXIX. *Hermon*, 9. jaren. Dese was, na het seggen van *Eusebius*, de laatste Bisschop aldaar voor die droevige vervolging, die te sijnen tijd woedde.

XL. *Macarius*, tot Bisschop aangesteld in 't jaar *Christi* 315. Hy is tegenwoordig geweest in de Algemeene Kerk-vergadering tot Niceen. Hy was, seyd *Nicephorus van Constantinopolen*, 20. jaren Bisschop, maar na de rekeninge van *Hieronymus* vry langer.

BYZANTIUM
of
CONSTANTINOPELEN.

DAt de Kerk van Byzantium eerst door den H. *Andreas* geplant is, hebben wy in dessels leven getoond.

De agter-een-volging der Bisschoppen aldaar is geweest, als volgd.

I. De H. Apostel *Andreas*, die gekruyst wierd tot Patras in Achajen.

II. *Stachiis*, dien *Paulus* sijnen geliefden noemd, tot Bisschop aangesteld door *Andreas*: hy regeerde 16. jaren.

III. *Onesimus*, 14.

IV. *Polycarpus*, 17.

V. *Plutarchus*, 16.

VI. *Sedecio*, 9.

VII. *Diogenes*, 15. Van de drie laatste word geen gewag gemaakt by *Nicephorus van Constantinopolen*, maar worden aangetekend van *Nicephorus Callistus*, *lib.* 8. *c.* 6. *p.* 540.

VIII. *Eleutherius*, 7.

IX. *Felix*, 5.

X. *Polycarpus*, 17.

XI. *Athenodorus*, 4. Dese bouwde een Kerk genaamd *Elea*, die naderhand door *Constantinus* de *Groote* vercierd en vergroot wierd.

XII. *Euzoius*, 16. Hoewel *Nicephorus Callistus* maar van 6. jaren spreekt.

XIII. *Laurentius*, 11. jaren en 6. maanden.

XIV. *Alypius*, 13.

XV. *Pertinax*, een man van Burgermeesterlijke weerdigheyt. Hy bouwde een Kerk aan de zee-kant, die hy noemde, *Vrede*. Hy sat 19. jaren, welk *Nicephorus* inkort tot 9.

XVI. *Olympianus*, 11.

XVII. *Marcus*, 13.

XVIII. *Cyriacus*, of *Cyrillianus*, 16.

XIX. *Constantinus*, 7. Dese bouwde in het eerste jaar sijner regeering in het Noorden van de stad, ter eeren van *Euphemia*, die te dier tijd met het Martelaarschap gekroond was, een Kerk, waar in hy het overige van sijn leven toebragt, sijn Bisschoplijken stoel overlatende aan

XX. *Titus*, die den selven besat 35. jaren en 6. maanden, dog na *Nicephori* rekening 37. jaren. Na hem quam

XXI. *Dometius*, broeder, so men seyd, van den Keyser *Probus*: hy was Bisschop 21. jaren en 6. maanden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

XXII. *Probus* volgde sijn vader *Dometius*, en sat aldaar 12. jaren. En na hem

XXIII. *Metrophanes* desselfs broeder, die de Kerk aldaar regeerde 10. jaren. In sijnen tijd bragt *Constantinus* het Keyserlijke Hof derwaards, vergrootte en verbeterde de stad, noemde se na sijnen naam, en maakte se tot een setel des Rijks.

XXIV. *Alexander*, een godsalig en opregt man, die de waarheyt yverig en standvastig tegen de godslasteringen van *Arius* verdedigde: hy sat 23. jaren.

ALEXANDRIEN.

De grond van de Kerk aldaar is gelegd, en een groot deel daar op gebouwd door den H. *Marcus*, die, op het nauwste genomen, geen Apostel was; egter in een ruymer sin een Apostel genaamd en van *Petrus* selfs afgesonden wierd: uyt welken hoofde deselve met regt den naam van een *Apostolische Kerk* draagt.

Desselfs Bisschoppen en Bestierders komen ons voor, als volgd:

I. De H. Euangelist *Marcus*, wiens reysen en martelaarschap wy in sijn leven beschreven hebben. *Nicephorus van Constantinopelen* wil, dat hy'er twee jaren geweest is.

II. *Anianus*, van *Eusebius* beschreven ἀνὴρ θεοφιλὴς, καὶ τὰ πάντα θαυμάσιος, een man die van God bemind en allesins verwonderlijk was: hy regeerde aldaar 22. jaren.

III. *Avilius*, 12, of als *Eusebius* seyd, 13. jaren.

IV. *Cerdo* quam in desselfs plaats, ontrent het eerste jaar van *Trajanus*: hy regeerde 10, dog, volgens *Eusebius*, 11. jaren.

V. *Primus*, 12.

VI. *Justus*, of *Justinus*, 10.

VII. *Eumenes*, 10., of, als *Eusebius* seyd, 13. jaren. *Hieronymus* noemd hem in sijn oversetting *Hymeneus*.

VIII. *Marcus*, of *Marcianus* 13, of, na *Eusebii* rekening, 10. jaren.

IX. *Celadion*, 10, maar volgens *Eusebius* 14. jaren.

X. *Agrippinus*, 14, en volgens *Eusebius* 12. jaren.

XI. *Julianus*, 15, maar *Eusebius* seyd 10. jaren.

XII. *Demetrius*, 21, dog *Eusebius* steld de tijd van sijn regeering niet min dan 43. jaren. Hy was een seer yverig en godvrugtig man, en stond veel uyt ten tijde der vervolging in Alexandrien: hy was eerst een groot vriend van *Origenes*, maar wierd daar na sijn vyand, en beschuldigde hem van eenige onordentlijkheden, ten deele uyt wangunst over de groote agting, die *Origenes* in de wereld verkregen had, en ten deele, om dat deselve sig tot Ouderling had laten aanstellen door twee andere Bisschoppen, *Alexander van Jerusalem*, en *Theoctistus van Cesareen*.

XIII. *Heraclas*, een man van een philosophischen aart en manier van leven: hy was opgevoed onder de onderwijsing van *Origenes*, en van hem aangenomen tot sijn mede-hulper in de school der *Catechumenen*, daar van hy naderhand het geheele bestier aan hem overgaf; en wierd na de dood van *Demetrius* tot de regeering van die Kerk bevorderd, welke sorg hy op sig nam den tijd van 16. jaren; hoewel *Nicephorus van Constantinopelen* hem voor sijn voorsaat, na mijn gissing, aansiende, 43. jaren steld.

XIV. *Dionysius*, 17. Hy was een der uytnemendste Bisschoppen sijnes tijds. Eerst was hy een van *Origenis* leerlingen; daar na Meester van de Catechisatie-school te Alexandrien; en ten laatsten Bisschop ter selver plaats. Ten tijde van de vervolging onder *Decius* wierd hy gebannen eerst na Taposiris, een kleyne plaats tusschen Alexandrien en Canopus, en van daar na Cephro, en andere plaatsen in de wildernis van Lybien. Een breed verhaal van sijn eygen lijden, en 't geen in die tijden verder voorviel heeft men in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſijne brieven, die nog by *Euſebius* te leſen zijn. Hy ſtierf in het twaalfde jaar van den Keyſer *Gallienus*.

XV. *Maximus*, die van Ouderling Biſſchop gemaakt wierd. Hy ſat op dien ſtoel, volgens de rekening van *Euſebius*, 18. maar volgens die van *Nicephorus van Conſtantinopelen* maar 8. jaren.

XVI. *Theonas*, 17, of volgens *Hieronymi* overſetting van *Euſebius*, 19. jaren.

XVII. *Petrus*, 12. Hy aanveerde ſijn bediening drie jaren voor de laatſte vervolging. Een man van een ongemeen nauw-geſet leven, en onvermoeyde neerſtigheyt ten dienſte van de Kerk. Hy leed in het negende jaar van de vervolging, verlieſende ſijn hoofd, en winnende de kroone des martelaarſchaps. Na ſijn dood begonden de voorſpoedige en gelukkige dagen der Kerke, door dien *Conſtantinus de Groote* de droevige vertooning in een aangename kalmte en welſtand veranderde.

XVIII. *Achilles*, 9, hoewel *Nicephorus van Conſtantinopelen* hem maar een jaar toeſtaat. Door hem wierd *Arius* op ſijn onderwerping tot Ouderling aangeſteld.

XIX. *Alexander*, 23. By ſijnen tijd begon *Arius* ſijne kettery opentlijker tot Alexandrien te verbreyden, die daar op door *Alexander* in den ban gedaan, uytgeworpen, en kort daar na door de Vaders van het Concilie van Nicea veroordeeld wierd.

EYNDE.

Joan

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Joan. Euchait. Metropolitæ ὑπόμνημα εἰς τοὺς Απο-στόλους *p.* 70.

Σταυροῖ Πέτρον κύμβαχον ἐν Ῥώμη Νέρων.
Ῥώμη ξίφει θνήσκοντα τὸν Παῦλον βλέπει.
Εἰρηνικῷ τέθνηκε Λουκᾶς ἐν τέλει.
Ζωῆς ὕπνον πρύτανιν ὑπνοῖ Ματθαῖος.
Μάρκον θανατοῖ δῆμος Ἀλεξανδρέων.
Καὶ μὴ θανὼν ζῇ, καὶ θανὼν Ἰωάννης.
Σταυροῦσί τε τρεῖς Ἄνδρες ὁμῶς. Ἀνδρέαν
Νεκροῦσι λόγχαις; τὸν Θωμᾶν ἐν Ἰνδίου.
Βαρθολομαῖος σταυρικῷ θνήσκει πάθει.
Καὶ τὸν Σίμωνα σταυρὸς ἐξάγει βίου.
Μάχαιρα τέμνει τοὺς Ἰακώβου δρόμους.
Ἶσον Πέτρῳ δίδωσι Φίλιππος μόρον.

Dit Griex beknopt in twaalf regelen, na 't getal der genoemden, in digt gevolgd.

Door Nero's av'regts kruys is PETRUS *binnen Romen,*
En PAULUS *door het ſweerd het leven afgenomen.*
LUCAS *d'Euangeliſt van veele word geſeyd,*
Dat hy ſijn ziel in ruſt en vree' heeft afgeleyd.
MATTHÆUS *door geweld geëyndigt heeft ſijn leven.*
In Alexanders ſtad heeft MARCUS *'t opgegeven.*
Men meend' dat JAN *niet ſtierf; in vree' hy egter ruſt.*
ANDRIES *door drie aan 't kruys ſijn ziel is uytgebluſt.*
THOMAS *in Indiën moord-dadig omgekomen.*
BARTHOLOMÆUS *weer met* SIMON *is benomen*
Hun leven aan een kruys. JACOBUS *door het ſweerd.*
PHILIPPUS *aan een kruys, als Petri, omgekeerd.*

PETRUS GEORGIUS BOR.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

BLADWYSER

Der ſaken in de algemeene Inleyding des gantſchen Werks.

A.

AArds-vaderlijke eeuw: hoe genaamd, bepaald, en deſſelfs Wetten pag. 2

Abraham: deſſelfs boſch of Eyke: overleveringen van deſelve. Wierd *Ogyges* genaamd en waarom. Was nog in weſen, en wierd misbruykt ten tijde van *Conſtantinus*. Order daar tegen, 11. Hy was eerſt een afgodendienaar. Wierd van God geroepen. Deſſelfs godsdienſtigheyt en andere deugden, 23. Sijne huyslijke onderwijſingen, 24. God maakt met hem een verbond. Deſſelfs inhoud en wederſijdſche beveſtiging, *ibid.* Hy ſterft en word begraven 25

Adams godsdienſt en offerhanden, 14. Rokken van vellen waar van daan, en wat hy daar uyt konde leeren. 14

Afgodery, wanneer waarſchijnlijk eerſt begonnen 17

Altaren, derſelver oorſprongk, en waar eerſt voor komen 10

Antiochus Epiphanus mishandeld den Tempel, Godsdienſt en Hooge-prieſter 55, 56, 57

Arke Gods, waar nu en dan geplaatſt 53

B.

BAth-col (dogter der ſtemme); wat de Joden daar, hoewel t'onregt, van ſeggen. Heeft ten tijde van *Chriſtus* en *Johannes* plaats gehad 49

Beloften des Euangeliums in wat ſin beter konnen geſegd worden, als die van de Wet 75, &c.

Beſnijdenis, deſſelfs inſtelling en oogmerk; waarom in de woeſtijn wierd nagelaten. Waarom ten agtſten dage moeſt bediend worden. Deſſelfs hoogagting by de Joden 8. 40

Bloed-eeten verboden aan *Noach*. Het geheym van dat verbod, 6. In de inſettingen van *Moſes* weder verboden om een byſondere reden, 7. Deſſelfs verbod door Apoſtelen. *Sie in de volgende Bladwijſer.*

Boſſchen en Hoogtens gekoſen tot plaatſen des godsdienſts; reden van dien. Sijn om het misbruyk naderhand verboden 10, 11

C.

CAin en *Abel* waren on-eens. Beyder offerhanden en derſelver verſchillende uytkomſt: waar uyt ſulks ſproot, en wat in het vuur, dat *Abels* offerhande verteerde, ſoude geſien zijn 15

Ceremoniele Wetten, derſelver opſigt en gedeeltens; raakten den godsdienſt, of tijden, plaatſen, perſonen, onreynigheden e. ſ. v. 42—45. Aller oogmerk en afſchaffing door *Chriſtus* dood, eertijds ſelfs van de Joden erkend, 43, 44. Hadden alle haar nadruk en betekenis, 74. Waren ingevoerd na den inborſt van *Iſraël* *ibid.* en 75

Chriſten (geſalfde) word gevonden *Pſal.* cv. 15. p. 53

Chriſtus leer is beveſtigd door ſijn dood en opſtanding, 78. Is uytgebreyd 80

Chriſtus heeft de Wet geſuyverd van de verkeerde uytleggingen der Schriftgeleerden en Phariſeën 58

Corban, de Offer-kiſt; de plaats waar die ſtond; die ook Tempel genaamd wierd, 42. Wat de Phariſeën door *Corban* verſtonden, en deſſelfs ſchadelijk gevolg 61, 62

Craſſus gaat in het Heylige der Heyligen, en begaat Kerk-rovery 56

D.

DAniels merkelijke prophety van den *Meſſias* 55

Davids en der volgenden Koningen gedrag omtrent den Godsdienſt 53, 54

Doop; daar door wierden *Johannes* aanhangers ingewyd. Des Doops oud gebruyk by de Iſraëliten, 71. Een nieuw gebruyk deſſelfs door den *Meſſias* in te voeren verwagt, 73. Die van *Johannes* wierd genoemd *een Doop der bekeering tot vergeving der ſonden* *ibid.*

Doodſlag, wanneer deſſelfs ſtraf is ingeſteld, 7

Droomen, hoe veelerley 59

Druyden, wie, hun benaming, en oorſprongk 11, 12

E.

EErſt-geboorne, derſelver voorregten; moeten door de Prieſters *Exod.* XIX. 22. verſtaan worden, 13. Waren eerweerdig, 14

Enochs leven en wegneming. Verſcheyden gevoelens daar van, en wat het waarſchijnlijkſt is, 18, 19. Hy was een groot Propheet 19

Enos, deſſelfs godvrugtig leven en laatſte leſſen 16, 17

Eſaus koſtelijke kleederen, waarſchijnlijk de Prieſterlijke, 13. Sijn onheyligheyt in het verkopen van ſijn eerſtgeboorte 14

Eſſeën, derſelver oorſprongk, voortgang, godsdienſt en gedrag, 64, 65. Op haar ſiet *Paulus Col.* 2. 18—23 voornamelijk 66

Euangelium en deſſelfs ſtaat, voortreffelijker als die van de Wet, alſo het klaarder is; op betere gronden ſteund, ſulken jok niet oplegd, 74, 75. Meerder hulpe des H. Geeſtes geeft, 77. Meer is beveſtigd als de Wet 78. En verder uytgebreyd, ten opſigt van plaats, perſoonen en tijd 79, &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

G.

GEbeden en dankſeggingen, uyt wat hoofde en op wat wijſe van de Patriarchen gebruykt 9
Geboden van de ſonen *Noachs* ſeven; die worden opgehaald en uytgebreyd, 4. Waren een gedeelte van de natuurlijke Wetten, 4, 5. Om 't onderhouden derſelve konde iemand een proſelijt worden, *ibid.* Een gedeelte derſelven den bekeerden Heydenen van de Apoſtelen voorgeſchreven 6
Gen. IV. 26. *Doe begon men den naam des Heeren aan te roepen*, hoe te verſtaan 16, 17
Geſigten, op wat wijſe die geſchiedden 50
Goddelijke ingevingen aan de Propheten, hoe geſchiedde 50
Godsdienſt: der Aard-vaders, beſchreven van haar natuur en deelen, 8. Van plaatſen, tijden en perſonen tot deſſelfs bediening, 10--17 Deſſelfs ſtaat beknopt voorgeſteld, en getoond met die der Chriſtenen over-een te komen, byſonder uyt *Euſebius*, 32, 33. Onder *Moſes*, 34 &c. Onder het Euangelium is gemakkelijker en redelijker 75

H.

HEbers yver tegen de afgodery. Na hem zijn genaamd de Hebreën 22
Herodes de Groote, deſſelfs gedrag ontrent den Tempel en het Prieſterſchap; ſteld een gouden Arend boven de groote poort van den Tempel, tot grooten aanſtoot der Jooden 56, 57
Herodianen, hoedanigen ſecte 66
Heydenen hadden geen verſekerde bevatting van den toekomenden gelukſaligen ſtaat 76
Heylige Geeſt, daar mede bekleed te zijn, wat by de Joden betekende, 48, 50. Hy wierd in ruymer mate gegeeven onder het Euangelium, als onder de Wet; volgens de belofte 77
Hooge-prieſters waren ten tijde der Machabeën ook Regenten, 56. Bleven onder *Herodes* maar voor een jaar, en kogten die bediening. Het gevolg van dien, 57
Houwelijken van de Heylige linie met de godlooſe verboden, 8. Tergden God tot het verderven van de eerſte wereld, 17. Wanneer deſelve begonnen hebben, 18

I.

JAcob de Patriarch. Hy verkreeg het eerſte geboorte-regt. Sijn Godsdienſtigheyt, 23. Verder leven, aftogt naar Egypten, Prophetiſche ſegeningen aan ſijne kinderen, byſonder aan *Juda*, die in den *Meſſias* gepaſtelijk vervuld is. Sijn dood en begravenis, 26
Ingeſtelde Wetten onder de eerſte Kerk-tijdkring; eenige waren klaarder voorgeſteld, zijnde twee in getale, 6. Andere wierden bedekter aangeweſen, en welke die waren, 8
Inſtellingen der menſchen, wanneer boven die van God overhand namen, 57
Jobs naam en deſſelfs betekenis; vaderland, vrienden, rijkdom en wie hy geweeſt is. Deſſelfs godſaligheyt, lijdſaamheyt en andere deugden, en in wat eeuw hy geleefd hebbe, 29—32
Johannes, waarom de *Dooper* bygenaamd. Deſſelfs geboorte, opvoeding, levens-wijs, predikingen derſelver inhoud en dood, 96 &c. Lof deſſelfs, ſelfs by de Joodſche Schrijvers, 73
Joden, hun overlevering van het ſes-duyſend jarig beſtaan der wereld, 2. Hunne nauwkeurigheden ontrent het getal en verdeeling der Wetten *Moſis*, 46. Hun godsdienſt was aan ſeker plaats en volk bepaald: waarom 79
Iſaäks opvoeding en godſaligheyt. De Heere was met hem, en vond gunſt by de menſchen. Hy ſterft, 25
Iſraëliten, hun oorſprongk uyt de twaalf ſonen *Jacobs*. Hun verdrukking, verloſſing uyt Egypten, en invoering in Canaän. Hun optogt geſchiedde door een wonder-werk, 36
Juda en *Benjamin*, 70. jaren in Babel. Hun verloſſing, hoe en wanneer, 55

K.

KAreën, wat voor een ſecte, 67
Kerks drie groote tijd-kringen; die van de Patriarchen, p. 2. &c. van *Moſes*, p. 34 &c. en van het Euangelium, 68, 74, &c.
Ketters, die naam wierd by uytnemendheyt gegeven aan de Sadduceën, 64
Korban. Sie *Corban.*

L.

LOth, een regtveerdig man. Hy word gered uyt Sodom, 25

M.

MAchabeën, hun oorſprongk, 55
Melchizedek was niet *Sem*, nog *Chriſtus* ſelf, maar een der kleyne Koningen in Canaän. Hy was een voorbeeld van *Chriſtus* in drie dingen, breed opgehaald, 26, 27
Meſſias van tijd tot tijd beloofd, en aan wie, 68. Welk alles ter regter tijd vervuld is, 69. Deſſelfs Voorlooper, *ibid.*
Moſaiſche Kerks-ſtand; hoe verre haar uytſtrekte, 34. De inſettingen van die tijd waar op die ſagen, 74
Moſes beſchreven van de tijd ſijner geboorte, opvoeding aan het Hof, verder leven en deugden, 34, 35. Geſonden naar *Pharao.* Bekragtiging van dien, en uytſlag van ſijn boodſchap, 36. Joodſche vertelling van een voorval in *Moſes* kindsheyt ontrent *Pharao's* Kroon, *ibid.* Hy was een uytnemend Propheet, 't welk getoond wierd in vier dingen, 50, 51
Moſis Wetten waren voor een tijd: hoe egter eeuwigheyt aan deſelve toegeſchreven word, 81

N.

NAtuurlijke Wetten worden beſchreven, 2. Hebben in alle menſchen plaats, 't welk beweſen word, 3. Hebben ontrent 2000. jaren alleen plaats gehad, 4. Tot deſelve behooren de ſeven geboden der ſonen *Noachs*, 4, 5. Sy worden voorgeſteld in de X. Geboden,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

boden, dog niet alle; en worden van onſen Saligmaker verklaerd 37, 38

Noachs naam. Hy was ongemeen heylig in ſulken verdorven tijd, 19. By de Heydenen wierd hy genaamd *Deucalion*, 20. Bouwd een Arke; ſijn behoudenis in deſelve. Dankbaarheyt, verbond Gods met hem; dronkenſchap, Prophetye en dood 21

O.

Offerhanden, derſelver oorſprongk en ſoorten ten tijde der Patriarchen, 9. en van *Moſes*, 39. Wierden van God met vuur beantwoord, 10. Derſelver betekenis, 39, 74. Mogten onder de Moſaiſche huyshouding nergens geſchieden als te Jeruſalem, 80. Hoedanige nu plaats hebben 81

Onderwijſing des huysgeſins in gebruyk by de Patriarchen 8

Openbaring (Goddelijke) geſchiedde onder de Wet drieſins 47

Overleveringen in de Roomſche Kerk in navolging der Joden hoog geagt 60

P.

PAſcha, hoe ingeſteld is, en bediend moeſt worden: wat alles daar in betekende, 40

Paulus opgetrokken in den derden hemel, hoe te verſtaan 50

Peleg, waarom ſo genaamd. In ſijnen tijd wierd de Toorn van Babel gebouwd, en de bouwlieden verſtrooid 22

Pharao's dogter, haar naam; reden van haar waſſchen in de rivier. Haar gedrag ontrent het kind *Moſes* 35

Phariſeen, hoe ſy de Wet vervalſchten door hunne uytleggingen, 57, 58. Sy worden nauwkeurig beſchreven ten opſigt van hun naam, oorſprongk, vertooning en gevoelens 62

Plaats tot den godsdienſt; was al bepaald onder de Patriarchen, 10, 11. En onder *Moſes* den Tabernakel, naderhand de Tempel, 41

Pompejus gaat in het Heylige der Heyligen, 56

Prieſters waren ten tijde der Patriarchen de hoofden van de ſtammen en de eerſtgeboorene, 13. Ook wel de jongere ſoons. Voorbeelden daar van, en in welke gevallen ſulks plaats had, 13, 14. Wie onder de Moſaiſche bediening Hooge-prieſter, Prieſter en Levijt was. Hun inwying, bediening, en afbeelding van *Chriſtus*, 44. Derſelver ſtaat verviel deerlijk onder *Herodes de Groote* . 57

Propheten waren van de Goddelijke ingevingen verſekerd; 't welk noodſakelijk was, 51, 52

Prophetyen wierden gegeeven door droomen, geſigten en ingevingen, 49. Wanneer ſe hebben opgehouden, en waarom 52

Proſelijt konde een Heyden worden op het onderhouden van de VII. geboden der ſonen *Noachs*, 5. en wierden genoemd *proſelyti portæ* 80

Pylaren (twee) van *Seths* ſonen opgeregt: hun oogmerk daar mede 16

R.

REbecca verbergde haars vaders *Teraphim*: giſſingen daar ontrent 25

Religieuſe worden van Paapſche ſelfs vergeleken by de Phariſeen 63

Reuſen, derſelver oorſprongk en beſchrijving 18, 20

S.

SAbbath (wekelijkſche) of *Gen* 2. zy ingeſteld, 12. De meening van deſſelfs inſtelling in het vierde gebod 38

Sadduceen, de oorſprongk van die naam, hun gevoelens, de agting by de weelderige, 63

Samaritanen beſchreven 66

Secten ontrent *Chriſtus* komſte in de wereld 62 &c.

Sem, de tiende voor *Abraham*, ſoude hem XL. jaren overleefd hebben, 13. Was jonger als *Japheth*, 21, 22. Soude *Adams* ligchaam by *Melchizedek* gebragt en begraven hebben, *ibid.*

Seths geleerdheyt en godvrugtigheyt, 15, 16. Gaat met de ſijne woonen op een ſeer hoogen berg. Sijn dood-les, om daar niet af te gaan; hoe lang onderhouden 16

Soonen Gods *Gen.* 6. 2. wie die waren 17

Staat der Kerke onder de bedeeling der Aardsvaderen, 14. Onder die van *Moſes*, ſedert der Iſraeliten wooning in Canaän tot *Chriſtus* tijden toe 53

T.

TAbernakel (naderhand de Tempel) plaats des Godsdienſts onder de Moſaiſche bedeeling; deſſelfs deelen: wat in deſelve was, en derſelver betekenis, 41, 42. Wierd van de eene plaats gebragt naar de andere, 53

Tempel (*Salomons*) had ook nog een Voor-hof der Heydenen; deſſelfs gebruyk, 42. Wanneer deſelve tot een gemeene beurs gemaakt wierd 57

Terah vervalt in Ur tot afgodery; word, in Haran komende, bekeerd 23

Thalmud (Babyloniſche), deſſelfs oorſprongk en deelen, *Miſchnajoth* en *Gemara*, 59. Godslaſterlijk van de Joden geroemd boven de Wet 60

De *Tien* woorden, hoe aangemerkt moeten worden 37

Tijd van den openbaren Godsdienſt was bepaald onder de Patriarchen, 12. Ook onder de Moſaiſche bediening. Was dagelijkſche, weekelijkſche, maandelijkſche en jaarlijkſche, en dan weder ordinair of extraordinair 43

U.

URim en *Thummim*. Giſſingen daar ontrent, en gevoelens des Schrijvers volgens *Spencerus* 48

V.

VErbond Gods met *Adam* in de Wet der natuur, en waar op dat ſag, 2 &c. Met *Noach*, 21. Met *Abraham*, 24. Het Nationaal verbond met *Iſrael* 37

Verdorventheyt der menſchen ten tijde van *Noach* tergd God tot wraak, 20. Der Kerke ontrent de komſte *Chriſti*, 56. Gebleken in verſcheyden ſaken 57 — 62

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Vuur (heylig) een van de vijf voorregten in den eersten Tempel, 52. Ontbrak in den tweeden Tempel 42

W

W*Assingen* (bygeloovige) wierden van de Joden seer nauw aangedrongen 60

Wet, verdorven door valsche uytleggingen, en door de mondelijke Wet; de oorsprongk en agtbaarheyt door de laatste 57, 59

Wetten in de Patriarchale eeuw waren natuurlijke, p. 2 en ingestelde, p. 6. Sie *Natuurlijke* en *Ingestelde*.

Wetten in de Mosaische bedeeling. Sijn gegeeven op een deftige en schrikkelijke wijse, en waarom. Waren drie'erley; worden door Drie woorden voorgesteld: *Sedelijke*; de Wet der X. geboden. Vergelijking derselven met de natuurlijke, en andere aanmerkingen daar ontrent, 37, 38. *Ceremonieele*; derselver verdeeling voorgesteld en uytgebreyd, 39 &c. *Politijke*; die beschreven en tot vier hoofden gebragt worden, 45. Hoe deselve van de Joden opgeteld en verdeeld worden, 46. De *Ceremonieele* waren slaafagtig en moeijelijk in vergelijking van die des Euangeliums, 75. Als ook van een korte geduursaamheyt 81

Wonder-werken des Saligmakers tot bevestiging des Euangeliums muntten uyt boven die van *Moses* 78

Z.

Z*Eloten*, hoedanigen secte 67.

B L A D W Y S E R

der saken in de beschrijving van het leven der *Apostelen* en *Euangelisten*.

A.

A*Braham*, hoe geregtveerdigd door het Gelove, 264. Sonder de werken der Wet *Mosis* 266

Afgoden-offer te eeten by de *Gnostici* geoorlofd, van *Paulus* tegengesproken. Hoe ymand daar schuldig aan wierd. Order der Apostelen daar tegen 255, 258, 259

Agabus voorseyd *Paulus* banden 224

Agrippa beschreven; hoord *Paulus*; uytslag van dien 231, 232

Alexander de kopersmit, een bekeerde Jood: sijn gedrag ontrent *Paulus* 219

Alexandrien: Naam-rol van de Bisschoppen aldaar in de Drie eerste eeuwen 369

Ἀλισγήματα τῶν εἰδώλων. Wat daar door te verstaan, 258. Sie *Afgoden-offer*

Altaar te Athenen aan den onbekenden God. Aanleyding daar toe, oorsprongk en oogmerk desselfs, 209, 210, 211. Meer van dat slag en waarom 211

Alpheus, vader van *Mattheus*: was waarschijnlijk ook een Tollenaar; getoond uyt de betekenis van sijn Naam 316

Ἀνάβασις Μωσέως: wat voor een boek 344

Ananiæ en *Saphiræ* sonde en straffe, 151, 152

Andreas, een jonger broeder van *Petrus*, bewesen uyt oude Leeraars, 113, 114, 272. Geboren te Bethsaïda; was een visser, en leerling van *Johannes*: word *Christus* discipel en Apostel, 273. Wat Gewest hem ten deel viel. Sijne groote reysen, verrigtingen, wedervaren en mishandeling te Sinope, 274. Sijn kruyciging te Patras omstandelijk beschreven, 276, 277. Wat *Andreas* kruys betekend. Sijn begravenis. Oly soude uyt sijn graf vloeijen. Sijn roem. Hoe hy de eerste Prediker des Euangeliums genoemd word 277, 278

Antiochien, in Pisidien; het Euangelium word daar eerst aangenomen, en daar na verworpen, 199. In Syrien; desselfs roem, 358. Daar begon eerst de naam van *Christenen*, 197, 358. Desselfs milddadigheyt ontrent die van Judea. Van daar word *Paulus* en *Barnabas* afgesonden, 198. Daar rees het verschil over het onderhouden van de Wetten *Mosis* 202. 't Welk te Jerusalem afgedaan, en de uytslag overgesonden wierd, 203, 204. Wie daar Bisschoppen geweest zijn in de Drie eerste eeuwen, en waarom onder de Apostolische Kerk eerst genoemd word 363

Antoninus (Keyser) geeft *Oppianus* twaalf stukken gouds voor 12 Grieksche versen 115

Apollonius van Tyanen onder de Heydenen hoog geagt. Eer, hem te Ephesen aangedaan, 220

Apostelen, derselver uytmuntendheyt boven andere Dienaars des N. Testaments. Beschrijving, 90. Die naam by oude Schrijvers gepast op saken, op daden en op menschen. *Christus* oogmerk in het verkiesen derselven, 90, 91, 92. en waarom twaalf, 92, 122. Hun roeping van *Christus*, 93. Hun werk en volle aanveerding van hun bediening; hun onbepaalden en algemeenen last, 94. Hebben in weynig tijds de geheele wereld doorgereysd, 95. Hadden gelijke magt, 97. Hun bequaamheyt hen gegeeven, wijdloopig uytgebreyd, 100 &c.: onfeylbaarheyt, kragt om wonderen te doen, 101, 102, 103. Gaven der prophetyen, 104. Onderscheyding der geesten, 105. Meenigerley talen en derselver uytlegging, 106. Gave der gesondmaking, 107. Magt, om iemand aan den ligchame te straffen, 108. Konden hun magt en gaven anderen mede-deelen, dog niemand als sy, 109. Oogmerk en wijse van hun verkiesing; 121, 122. Doen een deftige belijdenis van *Christus* Godheyt, 125. Ontmoeten *Christus* na sijn opstanding in Galileen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

leen, 140, 141. Ontfangen den H. Geeſt. Uytwerking van dien in hen en in de toehoorders, 145, &c. Hun verſcheyden wedervaren, 152. Bleven, volgens ſekere overlevering, twaalf jaren na *Christus* hemelvaart te Jeruſalem, 179. Waarom derſelver leven, buyten dat van *Petrus* en *Paulus*, in de H. Schriften ſoo ſpaarſaam beſchreven word 272

Apoſtoliſche bediening van *Chryſoſtomus* een geeſtelijke burgermeeſterſchap genoemd, 90. *Kerken*, vijf, van de Oude ſo genoemd. Namen van derſelver Biſſchoppen, tijd van derſelver bediening, en byſonderheden; te weten, I. die van Antiochien, geſtigt door *Petrus* 363. II. van Romen, geſtigt door *Petrus* en *Paulus*, p. 364. III. van Jeruſalem, geplant door *Chriſtus* en de Apoſtelen, p. 366. IV. van Byzantium (Conſtantinopelen) geplant door *Andreas*, 368. V. van Alexandrien, geplant door *Marcus* 369

Aquila en *Priſcilla*, hun ambagt &c. 213. Hun reyſe met *Paulus* naar Cenchreen 215

Arabien, daar *Paulus* predikte, wat daar door te verſtaan 196

Aretas word beſchreven. Hy was ſchoon-vader van *Herodes Antipas* 197

Athenen loflijk beſchreven, 207. ongemeen geſet op goden-en beelden-dienſt, 208. Had een Altaar voor den onbekenden God. Aanleyding daar toe; verſcheyden leſing en oogmerk, 209, 210. *Paulus* wijſt hen by die gelegentheyt, wie die onbekende God was 211

B.

B*Abylon*, daar *Petrus* ſijn eerſten brief uyt ſchreef, wat plaats dat was 171

Baronius en *Bellarminus* wederleyd over het ſtellen van *Petrus* vijf-en-twintig jarig Bisdom te Romen 175

Bartholomeus; giſſingen dat hy *Nathanaël* was 310. (Betekend een ſoon van *Tolmaï*, of een leerling van *Thalmaï*, die beſchreven word, 311.) Sijn af-komſt en ſtijl van leven. Van *Chriſtus* genoemd *Waarlijk een Iſraelijt*. Sijn Belijdenis. Hy predikt in Indiën (welk dat was): komt in Aſien, te Hierapolis, daar hy gekruyſt, dog van verloſt word: gemarteliſeerd te Albanopolis 313. Voorgeving van ſijns ligchaams vervoering. Een valſch Euangelium op ſijnen naam. Een ſpreuk, hem van *Dionyſius de Areopagiter* toegeſchreven 314

Bekeerden moeten voorgaande ſonden niet verweeten worden 320

Bellarminus brengt 28 onnoſele bewijſen van *Petrus* magt en Opper-hoofdigheyt over de andere Apoſtelen en Kerk by 97, 98

Beſnijdenis, hoe hoog by de Joden geagt, 264. 265. Belacchelijke beuſelingen der Joden daar ontrent *ibid.*

Bethſaida, waar gelegen; vergroot en *Julias* genoemd; om ondankbaarheyt van *Chriſtus* bedreygd; is nog maar een enkel huysjen van over, 111, 112. Was de geboorte-plaats van *Petrus*, 112. Handelde meeſt met viſſery, 't welk uyt de benaming word opgehaald 114

Biſſchoppen en Opſienders in de eerſte Kerk Apoſtelen genoemd. Blijken daar van, 110. Die van Romen hoe ſe worden opgeteld 180.

Bloed-eeten, waarom van God door *Moſes* en te voren verboden; is van de Apoſtelen afgekeurd, en heeft een geruymen tijd nagelaten 259

Boeken van tover-konſt moeſten verbrand worden. So deden de bekeerde Epheſiers, 217

Byzantium (Conſtantinopelen) deſſelfs Biſſchoppen in de Drie eerſte eeuwen 368

C.

C*Apitis diminutio*, wat ſtraf; quam in plaats van *aqua & igni interdicere* 293

Cerinthus de Ketter, deſſelfs beſchrijving en gevoelens 298, 299

Χρηματίζειν. De kragt van dat woord: wanneer gebruykt: Χρηματισμὸς Ἀντιοχείων, 198

Chriſtenen, hoe eerſt genoemd; reden van die benaming: wanneer en waar gegeeven, 197, 198

Chriſti berg Thabor, 121, 122, 129. *Dood* word door de regtveerdigmaking uyt de werken *Moſis* onnodig gemaakt, 268. *Getrouwigheyt* in het huys Gods vergeleken met die van *Moſes*, 89. en getoond in het ſtellen van bedienaars in ſijn Kerk 90

Chriſtus onderwijſt de Apoſtelen onmiddelijk in de leere des Euangeliums, 100. Geeſt *Simon* de naam van *Cephas*; wat hy daar mede niet, en wat hy immers beoogde, 113. Leeraard uyt *Petrus* ſchip, en doet hem een ongemeene viſchvangſt hebben, 120. Geneeſt *Petrus* ſchoon-moeder van de koorts. Kieſt Apoſtelen na voorgaande gebed, 121. Soude *Petrus* alleen gedoopt hebben, en die de andere Apoſtelen. Wekt *Jairus* dogter op. Spijſd 500 menſchen, 123. Wandeld op de zee, 124. Predikt te Capernaum: inhoud van dien, en gevolg, 125. Word gehouden voor *Johannes de Dooper*, *Elias*, *Jeremias &c.* 126. Verheerlijkt op den berg, 129. Laat voor hem den ſchatting-penning betalen, 130. Sijn beſcheyd aan den jongman *Matt.* XIX. word verklaard, 130. Betoond ſijn nederigheyt en majeſteyt met het inrijden in Jeruſalem: houd het laatſte Paſcha, 132. Waſcht der Apoſtelen voeten, en waarom, 133. Sijn lijden en gevangkenis, 135, 136, 137. Vertoond ſig na ſijn opſtanding, 139 &c. Belaſt *Petrus* het weyden ſijner ſchapen, en voorſegd hem ſijn martel-dood 142. Sijn hemel-vaart, en vertelling van het teken ſijner voeten ter plaatſe daar hy laatſt ſtond, 143. Wraak over ſijn mishandeling bedreygd, 173. Steld de natuur van ſijn Koningkrijk, en van het Euangelium voor, 283, 284. Was in ſijne jonge jaren een timmerman 288

Clemens, ſchrijver van den brief aan die van Corinthen. Wat ontrent den brief aan de Hebreën ſoude gedaan hebben, 239. Een tijdgenoot en mede-arbeyder van *Paulus*, 241. Verdiend in ſijne *Recognitien* niet veel geloof 330

Compoſtella, oorſprongk van die naam 288

Cornelius de Hoofdman was een *proſelytus portæ*: hoe te verſtaan dat aan *Petrus* voeten viel 156

Conſcientie (quade) veroorſaakt onuytſprekelijke ſmerten 347, 348

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

D.

DAgs afdeeling in vier groote uuren, en die weder in drie kleyndere; deſſelfs oorſprongk, en benamingen 148

Dämaſcus, by wat gelegentheyt een ſchuyl-plaats voor de Chriſtenen, 149. Deſſelfs beſchrijving en regeering 196, 197

Deportatio, wat ſoort van ſtraf 293

Diana's beeld te Epheſen wierd voorgegeeven uyt den hemel te zijn nedergekomen &c. 218

Dienſtknegten, wat hen in het Euangelium geleerd word. Hun ſlegte toeſtand volgens de Romeynſche Wetten 237

Dionyſius de Areopagiter word beſchreven. Moet van een Parijſchen Biſſchop van die naam onderſcheyden worden. Fabels daar ontrent 212, 213

Diſcipelen (de 70) ook Apoſtelen genoemd, 342

Doop Johannis word van *Paulus* te Epheſen uytgeleyd 215

Duyvelen lieten haar door de ſonen van *Sceva* op het noemen van *Jeſus* naam niet verdrijven 216

Dwalingen tegen de Chriſten-leer waar uyt geſprooten 254

E.

EBions ketteryen, en laſtering van *Paulus* 299. Deſſelfs naſaten hebben het Euangelium van *Mattheus* verminkt 321

Elymas, of *Bar Jeſus*: deſſelfs boosaardigheyt. Hy word met blindheyt geſlagen 199

Engelen-dienſt, wanneer ingevoerd: is veroordeeld; hoe lang geduurd heeft 255

Epaphroditus genoemd een Apoſtel 91

Epheſen beroemd wegens *Diana's* Tempel, die beſchreven word, 217. Hoe te verſtaan, dat *Paulus* aldaar tegen de beeſten vogt, 218, 219 Oproer aldaar van den Geheym-ſchrijver geſtild 219

Ἐφέσια γράμματα 216

Epicureën van *Paulus* tegengegaan te Athenen 208

Ethiopien meer als eenerley; welk het was daar *Thomas* predikte 325

Euangelium van *Marcus*, eerſt genoemd het Euangelium van *Petrus* 173, 356

Euangeliums eenvoudig voorſtel door geringe ſoort van menſchen, vermogt meer als aller Wijsgeeren welſprekendheyt, 117. Deſſelfs verkondiging aan alle Creaturen, hoe te verſtaan: is onderſcheyden van die der Propheten, 94. Is ſnel en wonderlijk doorgedrongen, 95 't welk *Chriſtus* Godheyt bewijſt. *Chryſoſtomus* redeneering daar over, 96, 97. Het leerd de Overheden gehoorſamen 151. Hoe het een ſtem is, die hemel en aarde beweegd 280

Euodius verhaal, dat *Chriſtus Petrus* alleen gedoopt heeft, &c. word tegengeſproken, 123

Euxiniſche zee: waarom eertijds ἄξενος genoemd 274

Excoriatio (vel-afſtrooping) waar gebruykt, 314

F.

FElix, de Stadhouder, hoord *Paulus* een en andermaal; had *Druſilla*, dogter van *Herodes de Groote*, tot een vrouw: die van een ander onderſcheyden word, 229. Was befaamd van kragt en geweld te plegen; een exempel daar van uyt *Tacitus*. Hy raakt in ongenade van *Nero* 230

Feſtus komt in plaats van *Felix*: deſſelfs handeling met *Paulus* 230

G.

GAlilea, deſſelfs afdeeling, 111. Daar vertoond hem *Chriſtus* na ſijn opſtanding aan de Apoſtelen 140

Galileërs, hun inborſt, 196. Hoe hun ſpraak kenbaar was, 138. Waarom veragt 305

Gallio, broeder van *Seneca*; ſijn gedrag ontrent de handeling der Corinthiers met *Paulus*, 214

Gamaliël word beſchreven, 191, 192. Deſſelfs raad voorgeſteld en ingevolgd 153

Gave van menigerley taal te ſpreken was den Apoſtelen nodig: ook de uytlegging derſelven, 106. Van geſond-making aan wie en waarom gegeeven 107

Geloof, hoe ruym doorgaans genomen: wat *Paulus* daar door verſtaat, 263. Verklaard door den Euangelium gehoorſaam te zijn, 264. Onderſoek, of het in de regtveerdigmaking tegen de gehoorſaamheyt des Euangeliums geſteld word 269

Genaden en deugden nodig, om aan de verdienſten van *Chriſtus* dood deel te krijgen 269

Genees-konſt, eertijds geoeffend door geringe ſoort van menſchen 359

Gethſemane beſchreven. Aanmerking daar over. Daar quamen naderhand Chriſtenen t'ſamen om te bidden, en wierd een kerk gebouwd 135

Gnoſtici, vuyle Ketters; ſtelden het eeten van afgoden-offer, het verſaken des Geloofs in tijd van vervolging, en het bedrijf van alle ſonden vry, 255, 256. Gaven een Euangelium op den naam van *Philippus* uyt, 309. Bedienden ſig van apocrijphe ſchriften 344

God gebruykt ſlegte werktuygen tot groote ſaken. Exempel in de Apoſtelen, 115. Reden waarom; aangedrongen uyt de Schriftuur en Oud-vaders, 116, 117. Wil gewoone middelen van onderwijſing gebruykt hebben 157

Gods kragt om ſchepſelen te doen werken tegen haar neyging, 124. Deſſelfs voorſienigheyt, om de vervolging ten beſten van ſijn Kerk te doen uytvallen 154

H.

HErodes Agrippa, ſoon van *Ariſtobulus*, ſoons ſoon van *Herodes de Groote*, beſchreven van ſijne hoedanigheden, 285. Vervolgd de Chriſtenen, 286. Laat, om gunſt by het volk te winnen, *Jacobus* onthoofden: *Petrus* ontquam ſijne handen, 159, 286. Word in ſijn pragt van de Goddelijke wraak overvallen, 't welk uyt *Lucas* en *Joſephus* word uytgebreyd 268, 287

Heydenen noemden niet alle hunne goden; en ſeyden daarom: *Dii Deæque omnes* 210

Heylige Geeſt; het ſenden deſſelfs op den Pinxter-dag uytgebreyd 145, 146

Hierapolis; daar wierd een ſlang of draak geeerd; 't welk *Philippus* tegen ging 308

Hie-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Hieronymus is niet altijd op ſijn woord te geloven, byſonder als hy van den ongehuwden ſtaat ſpreekt 174

Hoeren-loon, wat; hoe den afgoden geofferd, en verboden 260, 261

Hoerery by de Heydenen ongeoorlofd geagt. Hoe *Act*. xv. by het bloed eeten &c. gevoegd word. Strijd tegen de natuur, en Gods gebod in het Oude en Nieuwe Teſtament, 260

I.

Jacobus de Groote, waarom ſo genoemd; ſoon van *Zebedeus*, 279 en *Maria Salome*. Sijn maagſchap aan *Chriſtus*. Word van *Chriſtus* tot een diſcipel geroepen, volgd hem, en verlaat ſijn vader. Bedenkingen daar over 280, 281. Word een Apoſtel, en een van de drie begunſtigde: waar in en waarom 281. Sijn naam verandering in Βοανεργες, 282. Sijn drift en forſſe nevens die van ſijn broeder, getoond in byſondere voorvallen, 283. Hunner beyder eerſugt; wat hen daar toe bewoog; van *Chriſtus* tegengeſproken, 283, 284. Sijne reyſen niet buyten Judea; niet naar Spanjen &c. 284, 285. Word onthoofd; ook ſijn beſchuldiger, bekeerd zijnde, 286. Fabelen van de vervoering ſijnes ligchaams naar Spanjen, en wonderen daar ontrent 287

Jacobus de Kleyne, word beweſen Biſſchop te Jeruſalem geweeſt te zijn, 329. Was de ſoon van *Joſeph* uyt ſijn eerſte vrouw, en daarom genoemd de broeder onſes Heeren 330. Ook genoemd *Alpheus*, waarom. Voor *Chriſtus* opſtanding komt niets van hem voor. *Chriſtus* verſchijnt hem. Vertelling der Nazarenen in haar Hebreeuſch Euangelium aangaande *Jacobus*, 331. Waarom tot Biſſchop van Jeruſalem gekoren is. Sijn tegenwoordigheyt en uytſpraak in de Synode te Jeruſalem, 332. Sijne deugden. Martelisatie looslijk aangelegd, en ſnoodelijk voltrokken; wanneer dat voorviel. Sijn begravenis. Sijn Prieſterſchap, yver en kragt in het bidden, blijken daar van, 333, 334. Sijn Nazireërſchap, agting en benaming van de regtveerdige en Ozliam in den Talmud, 335. Sijn brief aan wie, waarom en van wat inhoud. (Oogmerk van het tweede Capittel 271.) Een bahaard-ſchrift op ſijn Naam πρωτευαγγέλιον, 336

Jeruſalems Biſſchoppen in de drie eerſte eeuwen, 366

Joden, hun ouden haat tegen de Heydenen, opgehaald uyt oude Schrijvers; dien konden ſy by hun bekeering niet ten eerſten afleggen, 158, 159. Wilden, nevens het Euangelium, de Beſnijdenis &c. onderhouden. Uytſpraak daar over, 159, 160, 258—261. Sy worden gebannen uyt Romen, 163. Hadden 3 plaatſen tot den openbaren godsdienſt; te weten, den Tempel, Synagogen en προσευχὰς (*bid-plaatſen*) 205. Waren bygeloovig ontrent het noemen van Gods Naam. Wat de Heydenen daar uyt oordeelden, 210. Waren, volgens *Joſephus* ſeggen, bedreven in duyvel-jagery, en daar in onderweſen van *Salomo*, 216. Namen wel een Griekſchen of Latijnſchen naam aan; hoedanigen, en waarom, 323, 333. Veranderden hun eygen naam, als'er de letteren van *Jehova* in quamen, 340. Van *Tacitus* gehouden voor naſaten der Ethiopiers 325

Johannes de Dooper doopte te Bethabara: wijſt *Chriſtus* aan, 119. Sijn agting. Had ſijne leerlingen. Gaf getuygenis van den *Meſſias*, 273.

Johannes de Apoſtel, broeder van *Jacobus de Groote*, 289, was niet van adelijken af-komſt. Hoe hy den Hoge-prieſter bekend was. Volgde eerſt den *Dooper*. Was de jongſte van jaren onder de Apoſtelen, 290. de diſcipel, dien de Heere lief had, *ibid*. Of hy die jongeling in het linnen kleed over ſijn naakt ligchaam was. Stond by het kruys &c. 291. Hy was een van de pylaren geagt. Sijne reyſen. Word gevangen naar Romen geſonden. Aldaar in ſiedenden oly geſet: komt daar onbeſchadigd uyt, 292. Word gebannen naar Patmos, *ibid*. Schrijft daar ſijne Openbaring. Sijn doode hand ſoude aldaar getoond worden. Hy komt weder te Epheſen, 293. Sijn verrigting aldaar. Ouderdom uytgerekend, en dood, 294. Voorgeven, dat hy niet geſtorven is, op wat grond, 295. en in ſijn graf ſlaapt. Fabelen daar ontrent, 295, 296. Bedriegers, haar voor *Johannes* uytgevende. Sijn graf onbekend, 296, 297. Of hy getrouwd was, *ibid*. Sijn inborſt: nederigheyt, liefde, en ſorg voor de ſielen. Exempel daar van, 297. Sijn yver tegen kettery en Ketters, getoond ontrent *Cerinthus*, 298. Gevoelens over ſijn *Openbaring*, 300. Wanneer, waar en waarom ſijn *Euangelium* ſchreef. Byſonderheden daar in, 301. Oogmerk deſſelfs. Uyt wat hoofde hy een Arend en Godsgeleerde genoemd word. Dat wierd van de Heydenen hoog geagt. Is in 't Hebreeuſch overgeſet. Een Jood daar door bekeerd, 302. Sijne brieven aan wie. Derſelver inhoud. De agting derſelven. Oordeelen over ſijn ſtijl, en uytdrukkingen, 303. Lof-redenen ſijner ſchriften door *Baſilius*, *Epiphanius* en *Cyrillus*, 304

Johannes XXI: 18, 19. hoe te verſtaan. Geeft *Petrus* geen voorregt, 142. Hoe verſ. 21, 22, 23. te verſtaan, 295

Jonas, vader van *Simon Petrus*, een viſſcher, 113 had de eer van twee ſijner ſoonen tot Apoſtelen *Chriſti* te hebben, 114

Joodſche Rabbi's deeden wel ambagten, 191

Joſeph, gemeende vader van *Jeſus*, ook *Alpheus* genoemd, 331. Had een vrouw gehad, en daar by kinderen, 330

Judas d'Apoſtel, waarom *Thaddeus* en *Lebbeus* genoemd, 340, 341. Hoe een broeder onſes Heeren was, 341. Of hy die *Thaddeus* is die van *Thomas* naar Agbarus geſonden wierd. Sijne reyſen, dood, huwelijken ſtaat, 342. Verhaal van ſijne kinds-kinderen onder *Domitianus*, 343. Oordeelen over ſijn brief. Of 'er een Boek geweeſt zy, *Enochs Prophecy* genaamd, &c. De twiſt des Archangels met den Duyvel, waar uyt gehaald, 344. Die brief is van *Judas* beſchreven, dat beweerd word tegen *Grotius*, 344. Oogmerk deſſelfs. Of die eerder geſchreven is als de tweede brief van *Petrus*, 345

Judas, de verrader. Sijn naam. Apoſtelſchap. Boosaardigheyt in het prediken, 346. Verviel, door geldſugt, tot verradery van ſijn Meeſter, 347. Sijn wanhoop en rampſalig eynde.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

eynde. Tot waarſchouwing aangedrongen, 348

Julianus verwierp de Joodſche Propheten als ongeleerde en onbedrevene menſchen, 115

Jupiter, waarom genoemd *Ammon* of *Amun*, 210

Juſtinus des Martelaars getuygenis van het opſchrift *Simoni Deo Sancto* word beweerd, 164

L.

LEerlingen ſtonden aan de voeten hunner meeſters: waarom en hoe lang, 192

Libanius de Wijsgeer ſnedig beantwoord van een Chriſten ſchoolmeeſter, wat de ſoon van den timmerman al doet, 280

Lucas geboren te Antiochien in Syrien: waar en waar in hy ſtudeerde, 358. Practiſeerde in de genees-konſt. Was een Schilder. Blijken daar van opgehaald. Was een Joden-genoot. Of hy een van de Seventig Diſcipelen geweeſt zy, &c. 359. Is bekeerd door *Paulus*: wierd deſſelfs reysgenoot en medearbeyder, 205, 359, 360. Sijne reyſen, dood en martelaarſchappen verſcheydentlijk verhaald, 360. Vervoering van ſijn ligchaam, *ibid.* Draagd ſijne Boeken op aan *Theophilus*. Onderſoek wie deſelve was, 361. Sijn Euangelium waar, door wien, en tot wat eynde beſchreven. Waarom hem een Os of Kalf word bygevoegd, *ibid.* *De Handelingen der Apoſtelen*, wanneer geſchreven; waarom meeſt van *Paulus* ſchrijft, 362. Waarom niet verder, 360. Wanneer en waarom dat Boek in de eerſte Kerk geleſen wierd. Sijn ſtijl. Hy was bedrevener in het Griekſch als in het Hebreeuwſch. Blijk daar van. Roem deſſelfs, 362

M.

MAnes gaf ſig uyt voor een Apoſtel *Jeſu Chriſti*, 93

Marcus de Euangeliſt, ſijn naam, af-komſt en maagſchap. Of hy een van de Seventig Diſcipelen was: onderſcheyden van andere van die naam. Gedoopt van *Petrus*, 351: deſſelfs reysgenoot, ſchrijver en tolk. Wanneer ſijn Euangelium ſchreef, 354, 356. Hy word geſonden naar Egypten: ſijn verrigting aldaar, 352. Hy bekeerd de Therapeuten, 354. Sijne verdere reyſen en marteliſatie. Sijn ligchaam vervoerd naar Venetien, 355. Sijn poſtuur. Waarom ſijn Euangelium genoemd word *Petrus* Euangelium, 356 Onderſoek over deſſelfs laatſte kapittel, in wat taal geſchreven zy. Sijn eygen handſchrift ſoude nog te Venetien zijn, 357

Maria, *Jeſus* moeder, wanneer geſtorven, 292. Hoe genoemd de moeder *Jacobi* en *Joſe*, 330, 331

Mattheus, ook *Levi* genoemd. Sijn af-komſt, geboorte-plaats, en Ouders. Hy was een tollenaar, 315. Die bediening was by de Romeynen geagt, en by de Joden hatelijk om drie redenen, 316. Wat ſijn werk op den tol was, 317. Word van *Chriſtus* geroepen. Hy volgd hem, 't welk word uytgebreyd, 317, 319. Onthaald hem aan ſijn huys, en 't gevolg van dien, 318. Waar hy gepredikt heeft, en verſcheyden verhalen van ſijn dood. Schreef ſijn Euangelium op verſoek der bekeerde Joden, en order der Apoſtelen. De tijd wanneer, 318, 320. In de Hebreeuwſche taal, 321. Is overgeſet in het Griekſch, 't welk voor authentijk erkend is. Deſſelfs Goddelijkheyt tegen een Sociniaanſche uytvlugt beweerd, 321. Het Hebreeuſch, waar gevonden en bewaard ſou zijn. Deſſelfs latere afſchriften ontdekken haar valsheyt, 322. Des Apoſtels ſoberheyt en nederigheyt, 320

Mattheus XVI: 16, 17. verklaard, en tegen der Roomſche Kerks verdraijen beweerd, 127

Matthias, tot een Apoſtel gekoren door het lot, 93, 145; waarom en wanneer dat geſchiedde, 348, 349. Of dat door een teken uyt den hemel zy goedgekeurd. Waar hy gepredikt heeft, 349. Sijn marteliſatie, vervoering, en gedagtenis. Boeken op ſijn naam uytgegeeven, 350

Μετεμψύχωσις wierd van de Phariſeën geloofd, 126

Meyr van Genneſareth, deſſelfs benaming en beſchrijving, 114. Was, volgens de Joden, een van de ſeven verkorene zeën. Hoe dat te duyden, *ibid.*

Mirakelen beveſtigen de Goddelijkheyt van een leer, 102. De magt om die te doen is den Apoſtelen gegeeven volgens belofte, 103. En aan de Kerke eenige eeuwen lang, *ibid.* Gaf hen, die ſe deeden, een groot aanſien: ſtrekten meeſt tot voordeel der menſchen, 107, 152

N.

NAthanaël is *Bartholomeus*. Sie *Bartholomeus*.

Nazarenen, wie ſo wierden genoemd, 198. Wat ſlag van ſecte, 321. hebben het Euangelium van *Mattheus* veranderd. Gebruykten enkel deſſelfs Hebreeuwſch afſchrift, *ibid.*

Nero's manier van heerſchen. Verſcheydene ſijner Hovelingen wierden door *Paulus* bekeerd: ook ſijn byſit, 236. Het gevolg van dien, 242

Nicolaïten, hunne vuyle dwalingen. Hun patroon *Nicolaus* beſchreven, 299

O.

OFferhanden bragten geen verſoening toe, als opſigtelijk op *Jeſus* offer, 267. der Chriſtenen geene als in het offer van *Chriſtus*, 276

Onderſcheyding der geeſten, een gave den Apoſtelen gegeeven, waar in ſe beſtond en hoe verre ſig uytſtrekte, 105, 106

Oneſimus, *Philemons* knegt, was ontrouw geweeſt; wierd te Romen bekeerd door *Paulus*, en met een brief van voorſchrijving ſijn meeſter weder toegeſonden, 237

Onfeylbaarheyt in leer, was den Apoſtelen gegeeven, 100

Oog-getuygenis van *Chriſtus* daden in de Apoſtelen vereyſcht, om anderen te konnen overtuygen, 101

Openbaring van Johannis, geſchreven in Patmos: van ſommige verworpen, 't welk wederleyd word, 300

Opper-ſaal, *Act.* I: 11, 12. wat daar door te verſtaan, 144. Of in het huys was van *Johannes*,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hannes, 348

Opsienders op der Priesteren gedrag, en de ophaalders der Tienden, Apostelen genoemd, 91

Oud-vaderen, en lof-redenen van *Jacobus*, *Andreas*, *Johannes*, en *Paulus* bewijsen derselver gelijkweerdigheyt met *Petrus*, 99

Overgeving aan den Satan, hoe te verstaan, en waarom nodig, 109

P.

PAlestina afgedeeld in Judea, Samaria, en Galilea, 111

Pantænus leeraard in Indiën; vind daar het Euangelium van *Mattheus* in 't Hebreeuwsch, 313

Pascha (het laatste) in wat huys, en op wat wijse van *Christus* gehouden, 132, 133

Patriarch van Armenien over de St. *Thomas* Christenen, 328

Paulus hoe onmiddelijk van *Christus* geroepen, 93, 189. Sijn geboorte-plaats, af-komst en stam. *Jacobs* prophecy sou in hem vervuld zijn, 190. Nauwkeurig ondersoek over sijne namen, 190, 191. Waarom tot het Tenten-maken opgevoed. Is opgevoed aan de voeten van *Gamaliël*. Was een Phariseër, 192. Had deel aan *Stephanus* dood, 193. Had volmagt tot het vervolgen der Christenen, 194. Sijn bekeering uyt den hemel. Of sijn makkers die stem hoorden of verstonden, *ibid.* Wanneer in den derden hemel is opgenomen. Sijn blindheyt aan siel en ligchaam, 195. Sijne reysen en daden, 196 &c. Sijn genesing van een kreupelen. Hoe dat wierd opgenomen, en hy daar over redeneerd, 200, 201. Word gesteenigd, 202. Komt met het vraag-stuk over 't onderhouden van *Mosis* Wetten te Jerusalem, 203. Bestraft *Petrus*, 204. Verdrijft den boosen geest uyt een Waarsegster; wat daar op volgde, bysonder in den stokwaarder, 206. Sijn verrigting en redeneering te Atheenen, 207---212, te Corinthen, 214, te Ephesen, 215, 216. Maakt *Eutychius* levendig, 222. Afscheyds-rede te Mileten aan die van Ephesen, *ibid.* Raad, hem te Jerusalem gegeeven en ingevolgd, 224. Word van de Joden in den Tempel overvallen. Regtsplegingen ontrent hem, tot dat hy naar Romen versonden wierd, 225 &c. (Hoe hy niet wist, dat *Ananias* Hoge-priester was, 227.) Wanneer dat geschiedde. Sijn schipbreuk, wedervaren in Meliten, en komste te Romen, 233. Sijn handeling met de Joden aldaar, van wat gevolg, 235, 236. Word gehoord van *Nero*, en verlaten van sijn vrienden, 236. Reysd naar Spanjen en Britannien, 241. Word gevangen te Romen en onthoofd. Omstandigheden en voorvallen daar ontrent, 242. Of te gelijk met *Petrus* gedood is. Sijn begravenis, &c. 243. Sijn postuur, lengte, swakheyt, Godgeleerdheyt, verscheyden deugden, 246, 249. Was waarschijnlijk ongetrouwd, 247. Sijn yver voor Gods eer en der menschen saligheyt, en neerstigheyt in het reysen en prediken 35 jaren lang, 247, 248

Paulus schrijft sijnen eersten en tweeden brief aan de Thessalonicensen. Oogmerk en inhoud desselfs, 214, 215. Aan die van Galatia, wanneer, en van wat inhoud, 217. Den eersten aan die van Corinthen, waarom en van wat inhoud, 219. Aan *Titus*, 220. Den tweeden brief aan die van Corinthen: wanneer en desselfs oogmerk, 221. Den eersten aan *Timotheus*, *ibid.* Aan de Romeynen, van waar, door wien, en tot wat eynde, 222. Aan de Philippensen door *Epaphroditus*, 238. Aan die van Ephesen door *Tychicus*. Aan de Colossensen door *Epaphras*. Den tweeden aan *Timotheus*; nauwkeurig ondersogt wanneer, en desselfs oogmerk, 238, 239. Aan *Philemon*, 237. Aan de Hebreën. Ondersoek van desselfs Schrijver. Oordeel der Ouden daar over, en wat waarschijnlijkst is. Wanneer en tot wat eynde, 239, 240. Schrijf-stijl van *Paulus* in sijne brieven. Oordeelen daar over verscheyden, 250, 251. Waarom eenige dingen in deselve duyster zijn, 251. Tegenwoordige order van sijne brieven waar op die siet, 251, 252. Bastaard-schriften op sijnen naam, 252, 253

Paulus kerk te Romen; oorsprongk en kostelijke opschikking desselfs, 143

Pausen, wanneer hun naam-verandering begonnen is, en waarom; hebben nooit den naam van *Petrus* aangenomen, 113

Petrus, waar en wanneer geboren, 112. Sijn naam *Simon* vermeerderd met die van *Cephas*, dat is, *Petrus*, 113, 122. Desselfs vader en broeder. Woon-plaats en opvoeding in het vissen, 113, 114. Waarschijnlijk eerst een discipel van *Johannes*, 318. Hoe tot *Christus* quam: word van *Christus* gesteld tot een Apostel, 120. Was een van de drie gunstelingen van *Christus*, 123. Vervolg van sijn bedrijf tot *Christus* uytgaan naar Gethsemane, 124——133. Sijn gedrag aldaar, 136. Verloochend sijn meester, welk te onregt verschoond word, 137, 138. Waarom *Christus* sig eerst aan hem na sijn opstanding openbaarde, 139, 140. Krijgt last om *Christus* schapen te weyden, 142. Sijn yver en vrymoedigheyt op den Pinxter-dag en vervolgens, 146——153. Sijne wonderdaden, 155. Bekeerd *Cornelius*, 156, 157. Sijn advys in de Synode te Jerusalem, 160. Aanmerking daar uyt tegen de opperhoofdigheyt van *Petrus*, 332. Sijn veynsery te Antiochien, van *Paulus* bestraft, 160, 204. Niet begaan van een ander *Petrus*, 161. Hoe lang te Antiochien was, 162. Komt te Romen; sijn woon-plaats, kennis en verrigting aldaar, 162. Reysd herwaards en derwaards, en komt weder te Romen, 163. Wederstaat den Toveraar *Simon*, en wat daar op volgde, 164, 165. Word gevangen, en waarom. Vertelling van *Christus* verschijning aan hem, als hy vlugten wilde: word gemartelliseerd, 166 en begraven. Sijn ligchaam word vervoerd. Kerk aldaar gebouwd. Houte stoel van *Petrus* aldaar getoond, so men segt, 167. Sijn postuur, 168. Beschrijving als een mensch van sijn inborst; als een Christen van sijne deugden, en als een Apostel van sijn yver en trouw, 169, 170. Hy was getrouwd, en had een soon en dogter, 174

Petrus is te Romen geweest (dog niet 25 jaren lang, welk tegen *Baronius* bewesen word, uyt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

uyt het vervolg van sijne reysen, 175. &c.) Getuygenissen der Onden daar van: 't welk egter de Roomsche Kerk geen voordeel geeft, 181 &c. Wanneer hy daar geweest is, 181, 187

Petrus word van de Roomsche Kerk gesteld als Opperhoofd der Apostelen, op onnosele gronden, 97. Eerstheyt van order kan hem worden toegestaan, maar die van magt loopt tegen de Schriftuur en Historie van sijn leven aan, 98. Ook tegen het getuygenis der Vaderen, welkers vergrootende lof-redenen ook van andere Apostelen worden opgehaald, 99. Hoe hy somtijds genoemd word *Princeps Apostolorum*, 100; en waarom de eerste, 122

Petrus Schriften; sijn eerste brief, 163 wanneer, tot wat eynde en waar van daan geschreven. Wat Babylon dat zy, 171. Sijn tweede brief, 166; die eerst niet voor canonijk is erkend. De uytvlugten worden beantwoord. Bewesen dat van *Petrus* geschreven is, 172; wanneer en waar toe, 173. Schriften op sijnen naam uytgegeeven, 173, 174

Pinxteren na *Christus* hemelvaart: waarom daar so veele Natien waren toegevloeyd, 146

Phariseën nauwkeurig beschreven, 192, 193

Philemon buyten twijfel een Christen, 237

Philippus de Apostel, sijn geboorte-plaats en hand-werk, 305. De eerste, die tot een discipel geroepen is. Hoe hy die roeping so gereed involgde, 306. Brengt *Nathanaël* tot *Christus*, *ibid.* Wat van hem in de Euangelien voorkomt: begeerd den Vader te sien, hoe dat te verstaan, 307. Predikte in Scythien, *ibid.* Komt te Hierapolis, daar hy gemartelisceerd word, en waarom. Wonderen by sijn dood, 308. Sijn begravenis, huwelijk, en valsch Euangelium op sijnen naam, 309

Philippus, een van de seven Diakenen, onderscheyden van den Apostel *Philippus*, 309. Hy predikt te Samaria, en doet wonderwerken, 154. Had vier dogters die propheteerden, 223

Postellus roemde de siel van *Adam* te hebben, 296

Prophetye aan het N. Testament beloofd, waar in die bestond. Hoe die geschiedde, en hoe lang in de Kerk gebleven, 104, 105

Προσευχὴ, betekend ook een plaats des gebeds, 122, 205

Publius Stadhouder van Malta. Men wil, dat hy bekeerd zy, Bisschop aldaar, en te Athenen geworden, en Martelaar gestorven is, 234

R.

R*Egtveerdigmaking* door de werken van *Mosis* Wet, word van *Paulus* viersins tegengesproken, 265 &c. Die van *Paulus* en *Jacobus* geleerd word strijden niet tegen malkanderen, 270, 271

Religie moet niet worden aangekleefd om den drift van onverschillige pointen, 219

Roeping (onmiddelijke) tot de Apostolische Kerk-bediening nodig geoordeeld, selfs van Ketters, als *Manes* en *Muhammed*, 93

Romeynen, hunne voorregten; daar op beriep sig *Paulus*, 206, 207, 226, 230, 231

S.

S*Adduceën*, waarom bysondere vyanden van *Christus* Leer waren, 149. Hun gevoelen van Engelen, geest en opstanding, 227

Salving van een sieke, wanneer en hoe lang gebruykt, 107, 108. Die in de Roomsche Kerk gebruykt, komt daar niet mede overeen, 108

Sanhedrim, dessels magt over die, welke tegen de Wet misdeeden, 194

Schatting-penning, wat die was, en waar toe ingevorderd, 130

Schrijf-wijs verscheyden zijnde, bewijst niet altijd verscheydenheyt van Schrijvers. Dat word getoond in veele voorbeelden, 172

Sergius Paulus, Stadhouder in Cypren, word bekeerd, 198, 199

Simon (Apostel) *Petrus*. Sie *Petrus*.

Simon Canaänites en *Zelotes* (Apostel), gissing van sijn maagschap. Reden van sijn benaming, 337. Was van het beste slag der *Zeloten*, 338. Sijne reysen en martelisatie, die niet op eene wijse verteld worden. Moet onderscheyden worden van *Simon Cleophæ* soon, 339

Simon, bygenaamd *Metaphrastes*, wat van hem te oordeelen, 87. Word van de geleerdste Schrijvers der Roomsche Kerk niet veelgeloofd, 163

Simon de Toveraar word beschreven; sijn voorgeven, geveynstheyt, en *Petrus* antwoord aan hem, 155. Dessels geboorte, opvoeding, duyvels-konsten, agting (daar van sijn eer-beeld en dessels opschrift). Voorgeven van wonderen te sullen doen, van vliegen, &c. en dood, 163 —— 165. Dessels voorname dwalingen en ketteryen, 255, 256

Sinope, de geboorte-en graf-plaats van *Mithridates*. *Andreas* word daar mishandeld, 274. Die aldaar een Bisschop stelde. 275

Slaven stonden onder een onbepaalde magt van hare Slaven by de Romeynen, 237. Welk ingekort is door de Christene Keysers, 238

Socratis kloekmoedige antwoord aan den Raad van Athenen, 150

Spanheym, loochenende dat *Petrus* te Romen geweest is, word tegengesproken door getuygenissen der Ouden, 181; en dessels uytvlugten daar tegen beantwoord, 184

Stoïsche Wijsgeeren waren ongemeen eersugtig en hoog-gevoelende. Hoe van *Paulus* worden tegengesproken, 208

T.

T*arsen*, *Paulus* geboorte-plaats, word beschreven, bysonder van de vermaardheyt harer Hooge-school, 189

Tempel van *Diana* wanneer, in hoe veel tijds, en hoe kostelijk gebouwd; wierd in 't kleyn gemaakt van de Silver-smits, die uyt drift van hun ambagt oproer tegen *Paulus* verwekten, 218

Tertullus, der Joden Regtsgeleerde tegen *Paulus*: beschuldigd hem van drie dingen, 228 daar op *Paulus* ordentelijk antwoord, 229

Therapeuten (*θεραπευταί*) een maatschappy in Egypten. Derselver beschouwend levens-wijs beschreven uyt *Philo*, 352. Sy waren Joden en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en geen Christenen, 353, 354
Thomas (in het Syrisch *Didymus*). Betekenis van die naam. Sijn vaderland, Ouders en opvoeding, 323, 324. Na sijn roeping tot het Apostelschap worden sijne woorden driemaal aangehaald, die hier worden uytgebreyd, bysonder sijn ongeloovigheyt, 324, 325. Sond *Thaddeus* naar *Agbarus*, 325, 342. Sijne reysen naar Ethiopien, welk beschreven, word 325; en Indiën, bysonder naar Tapobrane, nu Sumatra, 326. Vertellingen der Portugysen daar van. Van sijn martelisatie, begravenis, wonderdaden &c. 326, 327. Van een kopere plaat, en kruys met een opschrift aldaar gevonden, *ibid.* St. *Thomas* Christenen in Indiën; hun getal, Kerk-bestier, Gods-dienst en Feest-dagen, 327, 328
Thimotheus beschreven, aangenomen tot *Paulus* reysgenoot. Hy wierd besneeden en waarom, 204. Word Opsiender te Ephesen, 221
Titus een Apostel genoemd, 91. Sie *Bisschoppen.* Wanneer Bisschop van Creta wierd, 204. Brengt de liefde-gaven naar Jerusalem, 221
Tollenaars, hun aansien by de Romeynen; bekleed door Ridders; hun ampt en hoe bediend; waren by de Joden gehaat om drie redenen. Ook by de Heydenen, 316. Waren ook wel Joden, maar geagt als Heydenen, 316, 317. *Christus* omgaan met hen word gebillijkt tegens het murmureeren der Phariseën, 318
Toverkunde is, naar *Josephus* seggen, den Joden geleerd van *Salomo*, 216. Toverkundige Boeken te hebben hoe by de Romeynen gestraft, 217
Twaalf-tal opgesogt, om op de twaalf Apostelen te passen. 92
Tyrannus school te Ephesen, 216

U.

Ὑπερῷον *Act.* 1: wat voor een plaats. Oud gebruyk van sulke Opper-salen, 144. Die van *Daniel* soude Anno MCLXXII nog in wesen geweest zijn, *ibid.*

V.

V*Asten* tot de negende uure toe gehouden van Godvrugtigen, 147
Verschil tusschen Joden en bekeerde Heydenen over het onderhouden van de Mosaïsche Wetten tot regtveerdigmaking; desselfs oorsprongk, 203, 256, 257, staat des verschils, 258, uytspraak daar over in de Synode te Jerusalem, 261. *Paulus* oogd in sijne brieven daar doorgaans op, 262. 't Welk beweesen word uyt drie hoofden, 264---268
Vissery, een moeijelijke levens-stijl, 114. Is geëerd door het kiesen van Apostelen uyt dat werk tot het vissen van menschen, 115
Voet-wassching, waarom van *Christus* aan de Apostelen gebruykt, 133

W.

W*Ereld* in twaalf quartieren verdeeld: elk van die een loop-plaats voor Apostelen, 94. Is in weynige jaren van de Apostelen doorgereysd, 95
Werkingen der kragten 1 *Cor.* XII. 10. wat daar door te verstaan, 108
Wet, hoe genomen in *Paulus* brieven; gesteld tegen het Euangelium, 262, 263. Die van *Moses* ongenoegsaam en kragteloos tot regtveerdig-making, 267
Wetenschap, een middel, om sig by menschen aangenaam te maken, 115

Z.

Z*Eloten*, van wat secte die waren. Hun voorgeven van yver en magt, om misdaden te straffen. Hun quaad onder dien schijn van yver, 337, 338.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

APOSTOLISCHE MANNEN,

OF

HET LEVEN, BEDRYF, DOOD, EN MARTELAARSCHAPPEN

VAN DE

VADEREN,

die ten tijde van de APOSTELEN, of ſtraks na deſelve hebben geleefd:

GELYK OOK

Van de voornaamſte VADERS in de drie eerſte Eeuwen. Met een Inleyding, rakende den voortgang der Chriſtelijke Religie, en de Tien vervolgingen tegen deſelve.

Waar is bygevoegd een

TYD-REKENING,

BEHELSENDE

De Keyſers, Burgermeeſters, en de Kerkelijke geſchiedeniſſen in die Eeuwen.

Door WILLIAM CAVE, *SS. Theol. Doct. en Ordinaris Kapellaan van ſijn MAJESTEYT.*

Na de derde verbeterde Druk uyt het Engels vertaald door S. B.

TE UTRECHT,

Gedrukt by { FRANÇOIS HALMA, } { WILLEM VANDE WATER, } Boekverkopers.

M. D. C. XCVIII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Euseb. Hist. Eccl. lib. 3. *c.* 37. *p.* 109.

Ἄλλοι δὲ ἐπὶ τούτοις πλείους ἐγνωρίζοντο κατὰ τούς δη, τὴν πρώτην τάξιν τῆς τῶν Ἀποσόλων ἐπέχοντες διαδοχῆς. Οἱ καὶ ἅτε τηλικοῖδε ὄντες θεοπρεπεῖς μαθηταί, τοὺς κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν Ἀποσόλων θεμελίους ἐπῳκοδόμουν. Αὔξαντες εἰς πλέον τὸ κήρυγμα καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν Βασιλείας ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπείροντες τὴν οἰκουμένην.

AAN DEN
Regt Eerwaerdigen Vader in God

NATHANAEL,

Mijn Heer den *Bisschop van Durham*, Klerk van het Cabinet, en Lid van sijn Majesteyts eerwaerdigen geheymen Raad.

MYN HEER.

D*At ik nogmaals* Uw Wel-Edelheyt *met mijne aanspraak derf moeÿelijk vallen, geschied niet uyt een hoogagting deser papieren, maar ten deele, om dat ik weet, dat* Uw Wel-Edelheyts *openhertige genegentheyt niet sal weygeren, 't geen ik hier in misdoe te vergeven, en de swakheden van mijn onderneeming te bedekken; en ten deele, om dat het my redelijk en betamelijk toescheen, de* Overblijffelen *te brengen, daar de* Eerstelingen *waren aangeboden.*

MYN HEER.

*Gy sult hier vinden Mannen van uw eygen rang en order; Mannen die groot en eerwaerdig geweest zijn, welker uytmuntende geleerdheyt en voorbeeldig leven, welker godvrugtigheyt en lijdsaamheyt, yver en weldadigheyt, matigheyt en werelds-veragting hen de eere van die tijden heeft doen zijn, en, als weêrgaloose voorbeelden, den nakomelingen verdiend hebben te worden aangepreesen. Wy konnen hier in meer dan een voorval sien, dat de Bisschoppelijke order allernaast van de A*postelen *afkomt, waar aan, (ten ware sommige door hunne driften en voor-oordeelen wonderlijk wierden vervoerd) te twijfelen geen de minste schijn van reden soude konnen gegeeven worden: want die het leven van* Timotheus, Titus, Ignatius, Polycarpus, *en andere kan leesen, en egter sig verbeelden, dat deselve niet meer waren dan Predikanten in een Parochie, en Opsienders over een kleyne Vergadering, moet noodsakelijk sijne wonderlijke onwetendheyt, of redenloose eensijdigheyt ontdekken. Ook sal sig hier opdoen de ongemeene agting en eerbiedigheyt deser eerste en betere tijden van en aan de Bestierders der Kerken, en Leydsmannen der sielen, als wanneer men geen ontsag voor deselve groot genoeg agtte; waar door sy de voorschriften niet alleen van de Christelijke Religie, maar 't gemeen gevoelen en oordeel aller menschen voldeeden. En sekerlijk ik soude wijdloopig konnen toonen, wat eer en aansien, wat voordeelen en inkomsten, wat voorregten en vryheden dese* hey-

lige bediening *in alle eeuwen by alle, ſo wel de ruwer en woeſter, als beſchaafder en burgerlijker volkeren, aangedaan en gegeeven zy, indien het hier ſo wel gepaſt, als in de eeuw, die wy beleven, noodſakelijk was. Wy zijn geraakt in een der booſte tijden, waar in de menſchen, op quade gronden en ſnooder leven, hebben geleerd deſe Heylige Order te veragten, en deſelve den geringſten onder den volke gelijk te ſtellen; 't welk dan gedaan word niet alleen van geſlagene vyanden* (want dan ſouden wy het hebben konnen verdragen), *maar van die ſig voor vrienden uytgeven, en een grooten yver voor den Godsdienſt en henſelven ſchijnen te hebben, waar door dan de handen der booſen worden geſterkt, en aan het woelen van anderen, die ſig over het verderf van ons beyden waarſchijnlijk al verblijden, grooten dienſt gedaan word. Ik beken egter my minder over het veragten en beſchimpen der wel-gereguleerde Kerkelijken te verwonderen, gemerkt den Godsdienſt ſelf niet veylig is voor het belacchen van ſommigen, en den drift van anderen, die de eerbied voor den Godsdienſt, en den indruk van al 't geen Godlijk en Heylig is uyt der menſchen gemoederen poogen te bannen.*

Maar, MYN HEER, *het is mijn voornemen niet u met het ophalen en beſtraffen van de ongeregtigheyt der tijden op te houden. Liever ſal ik met ſtilſwijgen deſelve beweenen, en hartelijk bidden om hare verbetering, op dat de beſte van alle Kerken, onder den beſten van alle Prinſſen, mogen voorſpoedig zijn en bloeijen; dat derſelver vreede en Order moge ongeſchonden blijven, hare Kerken-dienſt, en heerlijke bediening alom worden aangenomen, hare Vergaderingen behoorlijk bygewoond, en hare regulen en ordonnantien nagekomen en gehoorſaamd; dat* hare Prieſters bekleed worden met geregtigheyt, en bequaam zijn om door de geſonde Leere te vermanen, en de tegen-ſpreekers te overtuygen; *dat ſy in hunne bedieningen mogen getrouw zijn,* en veel geagt worden in de liefde, *ten minſten om hunne betrekking op God,* en hun werks wil; *dat hare* Opſienders *neerſtig mogen* agt hebben op de kudde *Gods, en die* wel regeeren dubbele eere waerdig geagt worden, *onder welke* Uw Wel-Edelheyt *een dubbelde portie toekomt; eyndelijk, dat gy den pligt van een wijs en bequaam Raadsheer in den Staat, en een getrouw en wakker Beſtierder in de Kerk mogt voldoen. Indien nu de volgende papieren (waar in deſe dingen levendig vertoond worden) tot gemelde heylige eynden eenigzins ſullen helpen, of eenigermate dienen tot herſtelling van den geeſt en drift des Godsdienſt der eerſte tijden, ſal ik het een onwaerdeerlijke belooning oordeelen voor de geringe poogingen,*

MYN HEER,

Van *Uw Weld-Edelheyts* getrouwen en genegen Dienaar

WILLIAM CAVE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

AAN DEN LESER.

DAt der menſchen ſielen door een onbepaalde en nauwkeurige doorſnuffeling de kennis na-ſpoord, is geen kleyn bewijs van derſelver geeſtelijke en onligchamelijke natuur, en toond genoegſaem, dat ſe door een hooger beginſel, dan van een bloote *ſtoffe* en *beweeging* hare werkingen doen. Onſe ſielen haken van natuuren naar een ſoort van alwetendheyt; en, met deſe of die byſondere wetenſchap niet te vreeden, maken jagt naar al wat in de natuur voorkomt. Ook vernoegen ſy haar niet met de kennis van den tegenwoordigen toeſtand der ſaken, maar doorſoeken ſelfs de vorige eeuwen, en poogen te bevatten wat'er van toen-af, dat de tijd een weſen gehad heeft, geſchied is. Wy tragten de kortheyt van ons leven door het uytſtrekken van onſe kennis te vergoeden, en niet konnende voor-uyt ſien en ontdekken 't geen in de baarmoeder van den toekomenden tijd verborgen is, ſien te rug, en ſpooren de voetſtappen der tijden, die voor ons geweeſt zijn, nauwkeurig na. En ſeeker, onweetende te zijn van 't geen, eer wy in de wereld gekomen zijn, gebeurde, is, gelijk *Cicero* niet te onregt heeft aangemerkt (*a*), altijd kinderen te zijn, en onſelven te berooven van 't geen onſe ſielen met het grootſte vermaak ſoude konnen vervullen, en te gelijk ons het merkelijkſte voordeel en agtbaarheyt toebrengen. De kennis van oude tijden voldoet niet alleen een van onſe beſte nieuwsgierigheden, maar vervuld onſe ſielen met de wijsheyt der vorige eeuwen, ontdekt ons de merkwaerdigſte blijken der Goddelijke voorſienigheyt, en verſchaft ons de bequaamſte en meeſt gepaſte voorſchriften en voorbeelden, die ons tot een regt wijs en deugdſaam leven konnen vormen: want de geſchiedeniſſen zijn, ſeyd *Thucydidis* (*b*), niet anders dan φιλοσοφία ἐκ παραδειγμάτων, *een Wijsgeerte (Philoſophie) uyt voorbeelden:* het eene is als een grover en gemeender Wijsgeerte, en het ander een geſlepener en geſuyverder geſchiedenis.

't Naſpooren van kennis bewijſt de onſterffelijkheyt der zielen.

Die begeerte tot kennis ſtrekt haar uyt tot oudertijden.

Deſe bedenkingen, nevens de begeerte om de gedagtenis van treffelijke en groote daden levendig te houden, heeft de beſchrijving der Geſchiedeniſſen

Hier uyt zijn de Hiſtorie-beſchrijvin-

(*a*) *In Oratore p.* 288. (*b*) *Apud. Dion. Halic.* περὶ λόγων ἐξετ. *p.* 65. *Tom.* 2.

gen gesproten. schiedenissen doen opkomen, en de menschen verpligt, om de merkelijkste voorvallen van hunne, en voorgaande tijden tot de kennisse der nakomelingen over te brengen. De eerste van dese soort is geweest *Moses*, de groote Prins en Wet-gever van de Joodsche Natie, die de geschiedenissen van de schepping der wereld af tot meer dan 2550. jaren heeft opgesteld. Die selve trant is meer of minder gehouden door alle de tijd-wisselingen van den Joodschen Staat. De Babyloniers hadden hunne openbare Gedenk-schriften, die *Berosus*, Priester van *Belus*, af-schreef, en daar uyt de Chaldeeusche Historie opmaakte. De Egyptenaars hadden de gewoonte, om hunne merkwaerdige daden op zuylen, met *Hieroglypische* of Heylige uytbeeldingen, die, naar hun voorgeven, door *Thouth*, of de eerste hunner *Mercuriussen*, eerst versonnen waren, te schrijven, waar uyt *Manetho*, hun voornaamste Priester, sijne drie boeken van de *Egyptische Heerschappyen* (die hy aan *Ptolomeus Philadelphus*, de tweede van dien rang, opdroeg) t'samen gesteld heeft. De Phænicische Geschiedenissen zijn eerst ondernomen door *Sanchoniathon*, die deselve opsogt, ten deele uyt aanteekeningen van verscheyden steden, en ten deele uyt de boeken in den Tempel bewaard, en hem door *Jerombaal*, Priester van den God *Jao*, mede-gedeeld; welk opstel hy aan *Abibalus*, Koning van Berytus, opdroeg, en ontrent de tijd van den Keyser *Adrianus* door *Philo Biblius* in het Grieksch vertaald is. De Grieken roemen op de oudheyt van *Cadmus*, *Archilochus* en veele anderen; hoewel de oudste hunner Historie-schrijvers, die men heeft, zijn *Herodotus*, *Thucydides* en *Xenophon*. De grond van de Romeynsche Historien bestond in *Jaar-boeken*, waar in de *Pontifex Maximus*, of *Opper-priester* de openbare geschiedenissen van elk jaar opstelde, en van den selven in sijn huys, om'er het volk by voorval berigt uyt te geven, bewaard wierden. Dit waren de *Annales Maximi*, *de Jaar-boeken des Opperften Priesters*, en leverden dien, die naderhand de Historie van die groote en magtige Republijk beschreven hebben, treffelijke stoffe uyt. Maar boven alles verdiend de Historie der Kerken, als welke onse onderhanden hebbende stoffe naast raakt, en saken, daar ons grootste belang aan gelegen is, behelsd, onse na-spooring by uytnemendheyt: want daar in word ons de gedaante der Kerk, so als se voor en na geweest is, gelijk als in een spiegel, vertoond. Daar in vinden wy, met wat een oneyndigen sorg de Goddelijke getuyg-boeken, de groote werk-tuygen van onse eeuwige gelukfaligheyt, door so veele verwisselingen en rampen der tijden, tot ons zijn overgebragt. Met hoe ongemeenen spoed de Religie over allen, selfs den grootsten tegenstand, gezegepraald, en hare banieren in alle hoeken der wereld heeft opgerigt; met wat een onvergelijkelijken yver die goede Mannen *voor het Geloof, dat eenmaal den Heyligen was overgeleverd, gestreeden*, en met wat

Onder die heeft Moses de eerste rang.

Berosus Chaldeeusche Historie.

Manetho's Egyptische.

Sanchoniathons Phœnicische.

Grieksche Historie-schrijvers.

Roomsche Annales.

Kerkelijke Historien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wat een bitteren haat, en onverſoenlijken woede de vyanden der Religie ſig tegen deſelve gekant hebben, en hoe merkelijk de Goddelijke voorſienigheyt in het bewaren van deſelve, en het quaad op der vyanden eygen hoofden te doen neder-komen, gebleeken zy. Daar in ſien wy het geduurig vervolg van Biſſchoppen (Opſienders) en Bedienaars des Euangeliums, elk in ſijne ſtand-plaats, *de heerlyke compagnie der Apoſtelen, het Goddelyk geſelſchap der Propheten, en het deftig leger der bloed-getuygen*, die door de ſcherpſte pijnen, met blijden en bedaarden gemoede, hemelwaards gegaan zijn. Met een woord, daar in worden ons de verwonderens-waerdigſte voorbeelden van een hemelſch en godsdienſtig leven, van een ware en ongeveynsde godſaligheyt, een opregte en algemeene genegentheyt, een naugeſette onthouding en matigheyt, en onoverwinlijke lijdſaamheyt en onderwerping vertoond. En hoe wy in die geſchiedeniſſen verder te rug gaan, hoe ſig doorlugtiger vertoogen van deugd en godſaligheyt opdoen: want hoewel latere eeuwen, doordien de bevinding dagelijks de konſten doet toeneemen, de kennis en wetenſchap mogen hebben opgevyſeld, egter muntten de vorige tijden in de oeffening, en deugden van een heylig leven geweldig uyt. De Goddelijke Wetten hadden, als ſe eerſt gegeven waren, op der menſchen gemoederen een ſterker invloed, en de geeſt van den godsdienſt was levendiger en werkſamer, tot dat de menſchen allengskens tot die godloosheyt en ſpotterny, die in deſe laatſte tijden der wereld de overhand heeft, begonden verleyd te worden.

De nuttigheyt van de oudſte derſelven.

Het is t'eenemaal onnodig, en komt ontrent mijn oogmerk niet te pas, de Gedenk-ſchriften van den ſtaat der Kerke voor onſes Saligmakers menſch-wording op te ſoeken; 't is my genoeg nu na te ſpooren, door wie de handelingen en 't bedrijf der eerſte Chriſten-kerk tot ons zijn overgekomen. Wat het leven en dood, de daden en wonder-werken onſes Saligmakers, en eenige eerſte handelingen ſijner Apoſtelen aangaat, die worden door de Schrijvers der Euangelien ons ten vollen vertoond. Maar na hunne tijd komt ons voor eerſt niets van die natuur voor, doordien de Apoſtelen, en die hen naaſt volgden, gelijk *Euſebius* (c) aanmerkt, de tijd niet hadden, alſo ſy tot grooter en de wereld toenmaals dienſtiger werk en bediening gebruykt wierden, om veele boeken te ſchrijven. De eerſte, die deſen weg heeft ingeſlagen, is geweeſt *Hegeſippus*, *een oud en Apoſtoliſch Man*, gelijk hy by *Photius* (d) genaamd word, een Hebreër van af-komſt, en, naar allen ſchijn, geboren in Paleſtina. Hy bloeide voornamelijk onder de regeering van *M. Aurelius*, en quam te Romen ten tijde van *Anicetus*, en hield ſig aldaar op tot den tijd van *Eleutherius* toe. Hy ſchreef *vijf boeken van Kerkelijke geſchiedeniſſen*, die hy den naam gaf van *Beſchrijving* (*Commentarien*)

De Schrijvers derſelve.

Euangeliſten.

Hegeſippus.

(c) *Hiſtor. Eccl. lib.* 3. *c.* 24. *p.* 94. (d) *Cod.* 232. *col.* 893.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Sijne Commentarien. *rien) van de Kerkelijke geschiedenißen*, waar in hy met een duydelijke en gemeene schrijf-wijs ophaald het reysen en prediken der Apostelen, en het geen in de Kerk merkwaerdig, van de dood onses Heeren af tot sijnen tijd toe, door scheuringen, ketteryen en sware vervolgingen

Die verlooren zijn. was voorgevallen. Maar die zijn, helaas! reeds voor lang verlooren. Na hem is in dat werk gevolgd, (hoewel hy de eerste was, die het

Eusebius; tot eenige nettigheyt en volkomentheyt bragt) *Eusebius*, geboren in Palestina ontrent het eynde der regeering des Keysers *Gallienus*, en door *Agapius*, Bisschop van Cæsareën, (die ontrent de laatste tijd van *Diocletianus* vervolging omquam, en desen *Eusebius* tot sijn nasaat had)

wanneer, tot Ouderling bevestigd. Een man van weergaloose geleerdheyt, en van geen minder neerstigheyt in de aantekeningen en oudheden der Kerk te doorsnuffelen. Dese, verscheyden andere boeken, tot voorstand van de Christenen, tegen de aanvallen der Joden en Heydenen geschreven

en wat hy geschreven heeft. hebbende, begaf sig tot het opstellen van een *Kerkelijke Historie*, waar mede hy (gelijk hy self [*e*] segd) voor had van de geboorte onses Heeren af tot sijnen tijd toe op te halen 't geen in de Kerk merkwaerdigst was voorgevallen; te weten, de Apostolische stoelvolging; de eerste Predikers en Planters des Euangeliums; de Bisschoppen (Opsienders) der voornaamste plaatsen; de berugtste dwalingen en ketteryen; de rampen, die den Joodschen Staat waren overgekomen; de ondernemingen en vervolgingen, die de magten der wereld tegen de Christenen hadden te werk gesteld; de pijnen en het lijden der Martelaars, en de gesegende en gelukkige tijd, tot welke de Kerk, door de bekeering van *Constantinus den Grooten*, hersteld wierd; tot welken eynde hy alles afdeelde in tien boeken, die hy opstelde in het afgaan van sijn leven, en, naar de gissing van *Valesius* (*f*), eenige jaren na het houden van het Concilie van Nicea, hoewel hy even te voren rond uyt gesegd had, dat die Historie voor die gemelde Kerk-vergadering geschreven was; 't welk ik niet sie, hoe van sigselven tastelijk tegen te spreeken verschoond kan worden. 't Is wel waar, dat *Eusebius* geheel niet gewaagd van dat Concilie, maar dat kan wesen ten deele, om dat sijn oogmerk was sijne Historie te sluyten met de aangename en voorspoedige vertooning en toestand der saken, waar in *Constantinus* de Kerk gesteld had, (gelijk hy in 't begin van sijne Historie self duydelijk te kennen geeft), die hy door het ophalen van de verschillen en twisten in die Synode niet wilde in 't war stellen, waar in hy den inborst van alle Geschigt-schrijvers, die hunne opstellen geern met een gelukkige en voorspoedige tijdkeer af-breeken, involgd; en ten deele, om dat hy in sijn boek van *het leven des Grooten Constantijns*, daar van had voorgenomen op te halen.

Waar uyt hy sijn stof gehaald heeft. De stoffe, daar hy tot dit groote werk sig van bediende, (en hy beklaagd, dat deselve vry weynig was, en niet veel om het lijf had) haalde

(*e*) *Lib.* I. *c.* I. (*p*) *Præfat. de vit. & Script. Euseb.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de hy uyt de Hiſtorien van *Egeſippus*, die men toen nog had, de Tijd-rekening van *Africanus*, de boeken en ſchriften van verſcheyden Vaders, de aantekeningen van deſe of die ſteden, Kerkelijke brieven, van de Biſſchoppen in die tijden geſchreven, en in de Kerken hier en daar bewaard, en byſonder de vermaarde Boek-zaal te Jeruſalem, door *Alexander*, Biſſchop van die plaats, opgerigt, maar voornamelijk *de daden der Martelaars*, die in die tijden alom net en nauwkeurig wierden opgeſteld; welke daden, of ten minſten een groot gedeelte derſelven, *Euſebius* in een boek (dat den naam droeg van Ἀρχαίων μαρτυρίων συναγωγὴ, dat is, *Verſameling der oude Martelaarſchappen*, waar op hy ſig t'elkens beroept) verſamelde, en daar benevens een byſonder verhaal *van de Martelaars, die in Paleſtina waren gedood*, ('t welk men nog heden als een aanhang van het achtſte boek ſijner Kerkelijke Hiſtorie heeft) opſtelde. Een groot gedeelte van die daden wierd door onagtſaamheyt en ontrouw der volgende tijden verbaſterd en verdorven, byſonder in die duyſtere en onwetende eeuwen, wanneer bygeloof in de Kerk de overhand had, en wanneer onwetendheyt en eygen belang t'ſamen ſpanden, om de wereld met ydele en onwaarſchijnlijke vertellingen te vervullen, en de menſchen ſo veel vryheyt, als hen beliefde, namen, om 't verdigtſel van hunne eygene herſſenen te veylen; 't welk ſo verging, dat eenige wijſer en gematigder Mannen, ſelfs van de Roomſche gemeenſchap, niet ſonder welgegrond misnoegen, geklaagd hebben, dat *Laërtius* het leven der Wijsgeeren met meerder waarheyt en opregtigheyt heeft beſchreven, dan veele het leven der Heyligen. Onder dat getal heeft men een groot en algemeen geſchreeuw gemaakt tegen *Simeon*, bygenaamd *Metaphraſtes*, als den vader van ongeloofweerdige Legenden, en een, die de wereld door de fabeleuſte vertellingen bedrogen heeft; ja ſommige hebben hem, om alleſins gehater te maken, uytgebeeld als een jongen ſchool-meeſter; een beſchuldiging, die mijnes oordeels, onbedagt, liefdeloos, en ten grooten deele ongegrond is: want hy is een Man geweeſt van een aanſienlijk geſlagt en ſtaat, bevorderd tot de hoogſte eer en ampten, een van de eerſte Staats-dienaars, en, gelijk waarſchijnlijk is, *Groot-Cancelier* van den Keyſer te Conſtantinopelen, die boven anderen in geleerdheyt en welſpreekendheyt uytmuntte, en door het aanraden niet alleen eeniger Grooten van die tijd (en dat was ten tijde van *Leo de Wijſe*, ontrent het jaar 900., en voornamelijk onder de regeering van deſſelfs Naſaat) maar van den Keyſer ſelf overredet wierd, om het leven der Heyligen in order op te ſtellen. Tot dien eynde doorſogt hy, met een onbeſchrijfelijke moeyte, en tot geen kleyne onkoſten van den Keyſer, de boek-kaſten van het geheele Rijk, tot dat hy een groot getal boeken verſameld had. De oudſte acten en aantekeningen liet hy ſo ſe waren, geen andere merke-

Verderf van die Hiſtorien.

Wat van Simeon Metaphraſtes te oordeelen zy.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lijke veranderinge daar in makende, dan defelve door 't vergelijken van verfcheyden affchriften te verbeteren, en eenige omftandigheden, tot opheldering, uyt te breyden, gelijk uyt vergelijking van fommige, die nog voor handen zijn, met fijn befchrijving baarblijkelijk is. Wanneer iemands leven verward, en fonder order, of met een flegten en vreemden ftijl befchreven was, bragt hy de Hiftorie in goede order, en bekleedde fe met een nette en cierlijke taal: maar die het aan geen van die beyde ontbrak, liet hy, gelijk fe waren, en plaatfte fe nevens de andere, fo dat ik geen reden van fulken ftrengen oordeel fie, ten ware men konde doen blijken, dat hy 't verhaal van faken niet uyt de Schriften van die voor hem geweeft zijn, gehaald, maar uyt fijn eygen hoofd verdigt heeft. Om niet te feggen, dat het door overfetting veel erger gemaakt is, en felden anders voorkomt, dan na de opfchikking van de Latijnfche Kerk; ja dat het leven van veele voor fijn deur gelegd word, daar hy nooit vader van geweeft is, doordien fommige de gewoonte hebben, wanneer fy ergens het leven van een Heylig vinden, waar van fy den Schrijver niet kennen, hetfelve aanftonds *Metaphraftes* toe te fchrijven. Maar om tot *Eufebius*, van welken wy te voren fpraken, weder te keeren.

Oordeel over Eufebius gedenk-fchriften.

Sijne Kerkelijke Hiftorie, zijnde by-na het eenige dat van de gedenk-fchriften der oude Kerk is overgebleven, verdient een behoorlijke agting en eerbied, en, ten ware defelve nog overig was, waren de ftukken en brokken felfs van de oudheyt al verlooren, die nu, door dit middel, de algemeene fchipbreuk nog ontkomen zijn. En fekerlijk, de H. *Hieronymus*, *Nicephorus*, en alle de anderen bouwen niet alleen op fijn fundament, maar halen hunne materialen by-na geheel uyt hem.

Socrates, Sozomenus, Theodoretus.

Wat *Socrates*, *Sozomenus*, *Theodoretus*, en de latere Hiftorie-fchrijvers aangaat, die fien op tijden, die buyten de palen van mijn beftek zijn, en de Kerkelijke Hiftorien van de vroegere eeuwen of geheel overflaande, of flordig behandelende, halen niet veel anders op, dan 't geen by hunne tijden is voorgevallen. De eerfte, die na de tijd van de hervorming des Godsdienfts met opfet het ys gebroken hebben, zijn geweeft de *verfamelaars van Maagdenburg*, genaamd *Centuriatores Magdenburgenfes*, in het opftel van fekere geleerde en neerftige mannen, waar van de voornaamfte waren *Johannes Wigandus*, *Mattheus Judex*, *Bafilius Faber*, *Andreas Corvinus*, en byfonder *Matthias Flaccus Illyricus*, die aan het werk gelijk als de fiele felf was. Sy doorwandelden de fchriften der Oud-vaders, en alle de oude Gedenk-fchriften van de Kerk, daar uyt fy, 't geen tot hun oogmerk diende, verfamelden, en met een onvermoeyden arbeyd in order bragten, en'er een Kerkelijke Hiftorie van maakten. Dit Werk verdeelden fy in fo genaamde *Centurien* of boeken, elk behelfende den tijd van 100. jaren, en elk van dien

Centuriæ Magdenburgenfes, Van wie befchreven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dien in vijftien Hoofd-ſtukken, en bragten in elk van die, als in hun gepaſten rang en plaats, al 't geen raakte de voort-planting van de Religie, de vreede of vervolging der Chriſtenen, de leeringen der Kerk, de gereſene ketteryen, de Ceremonien en Kerk-ſeden, de Kerk-regeeringen, ſcheuringen, Concilien, Biſſchoppen, Mannen van naam, 't zy wegens hun geleerdheyt, 't zy wegens hun Godsdienſt, Ketters, Martelaars, wonderen, den ſtaat der Joden, de Religie der gener, die buyten de Kerk waren, en de Staats-veranderingen in die eeuwe. Een order, die net en ſeer goed is, en die de Kerkelijke ſaken klaar en onderſcheydentlijk doet verſtaan. De eerſte vier *Centurien* zijn voltrokken in de ſtad Magdenburg, de volgende elders. Een Werk van een ongemeene en wonderlijke neerſtigheyt, en byſondere nuttigheyt. 't Is wel waar, dat het ſijne feylen en gebreeken heeft, en van merkelijke dwalingen en misgreepen kan beſchuldigd worden. Maar dat is geen wonder, want behalven dat de Schrijvers ſelfs ſig door een ἀμετρίαν τῆς ἀνθολκῆς, *wegen driften en twiſten van die tijden*, ſomtijds partydig toonen, ſo moet men weeten, dat ſulken werk op die wijs nooit was begonnen, nog ooit door een tweed overſien verbeterd is; te meer het ſo grooten en breeden Werk was, en ondernomen wierd, wanneer de boeken nog niet ſo veel, nog ſo net waren. Om welke reden ſy, om volgens de pligt van ſedigheyt henſelven niet te roemen, rond uyt bekennen (*g*), dat ſy eer een ſchets, dan een voltrokken en volkomen omtrek van een Kerkelijke Hiſtorie hadden voorgenomen, en dien, die bequaamheyt en genegentheyt hadden, om deſelve geheel en volkomen op te ſtellen, met nodige ſtoffe te voorſien. Met een woord, ſo gy al de feylen, die men dat Werk kan te laſt leggen, opweegd, men ſal bevinden, dat de uytnemendheyt en het voordeel van dat Werk ſelfs die alle verre overweegd.

Order daar ingehouden.

Stoffe derſelven.

Dit Werk quam ſo dra niet in het ligt, of het maakte een groot geluyd en geſchreeuw te Romen, om dat de verdorventheyt en de nieuwigheden van die Kerk daar in klaar genoeg ontdekt en de wereld vertoond wierden; weshalven men noodſakelijk oordeelde, een tegen-gift tegen hetſelve aan den dag te brengen; waar toe *Philippus Nereus* (die niet lang te voren de *Order van Oratoren* of *Redenaars* te Romen opgerigt had) aan *Baronius*, toen nog vry jong, en onlangs in die Vergadering gekomen, laſt gaf, om dat te ondernemen; en tot dien eynde in hun vergader-plaats dagelijks niet anders dan Kerkelijke Hiſtorien te leſen; 't welk *Baronius* dertig jaren na malkanderen deed, en in die tijd de Hiſtorie van de Kerk ſeven-maal over ten eynde bragt. Die dan dus aangequeekt, en met bequame ſtoffe ten overvloed voorſien zijnde, het werk ſelfs begon, en by wijſe van *Annales*, of *Jaar-boeken* op-

By welke gelegentheyt Baronius geſchreven heeft.

(*g*) *Præfat. in Hiſt. Eccleſ. præfix. Cent.* 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſtelde, daar in hy het geen in de geheele Chriſten wereld van jaar tot jaar gebeurd was, ordentelijk beſchreef. Een order, die natuurlijker en meer na een beſchrijving van Geſchiedeniſſen geleek, dan die van de *Maagdenburg ſche Verſamelaars*. Een loflijk voornemen, 't welk men ſonder ongeregtigheyt ſijn roem en prijs niet kan weygeren, gemerkt hy daar in niet alleen al het geen den ſtaat van de Kerke raakt, op ſijn regten tijd (immers ſo veel ſijn wetenſchap van de tijd-reken-konſt hem bequaamde) en plaats geſteld, maar door een menigte van treflijke boek-kamers, te Romen zijnde, geholpen, veele paſſagien der Ouden, die te voren onbekend waren, aan het ligt gebragt heeft. Een Werk van ongelooflijke moeyte en arbeyd, 't welk enkelijk door hemſelven uytgevoerd, en met ſijn eygen hand geſchreven is, en dat in 't midden van ontelbare aftrekkingen, ſo wel van ſijn ampt van prediken, biegten te hooren, en het ſchrijven van andere boeken, als van ſijne moeijelijke, hoewel aanſienlijke bedieningen, hem, in dit Werk beſig zijnde, opgedragen. En om kort te zijn, een Werk, waar mede hy by de wereld duyſend-maal meer, als men ſeggen kan, ſoude verdiend hebben, indien hy het met ſo veel opregtigheyt en onſijdigheyt, als geleerdheyt en neerſtigheyt, gedaan had. Maar helaas! 't blijkt niet dan te veel, dat hy niet ſo ſeer de voortſetting van de waarheyt, als de eer en 't belang van ſijn oogmerk voor had, en daarom de gedaante van de Kerk fatſoeneerde, niet gelijk ſe de Oudheyt na waarheyt hadde vertoond, maar na den tegenwoordigen toeſtand en inborſt van de Roomſche Kerk, en alles wrong om de overleveringen en 't gebruyk der Kerke goed te maken, en de opperſte magt en grootheyt van die Kerk te verheffen, en Scepters en Staven voor die drie-dubbelde kroon te doen buygen. Dit is het, welk by-na op yder blad ſig opdoet, en ſeker hy ſelfs (*h*), en de Schrijver van ſijn leven (*i*), ſeggen meer dan eens, dat ſijn oogmerk geweeſt is de overleveringen te verdedigen, en het aanſien der Kerke tegens de onlangs opgeſtane nieuwelingen, en den arbeyd van de *Maagdenburg ſche Verſamelaars* ſtaande te houden, en wel uytdrukkelijk, dat hun tegenſpraak aanleyding tot ſijn Werk gegeeven had. So ſchadelijk is de eenſijdigheyt en drift voor een ſaak in groote en treffelijke ondernemingen!

Oordeel over ſijne Annales.

Het geen tot nog toe by manier van Voorreden geſegd is, ſal de Leſer, hoop ik, niet als een onnutte uytſpatting veroordeelen, of ongepaſt denken te zijn voor dit volgende Werk, waar van ik gis de Leſer een kort beſcheyd verwagt. Eenigen tijd herwaards zijnde ingewikkeld, ik weet niet hoe, in het onderſoeken der Oudheyt ontrent de Apoſtoliſche eeuw, wierd ik ernſtig verſogt, om ſulks over eenige volgende

De Schrijvers tot dit Werk.

(*h*) *Epiſt. Dedic. ad Sixt.* V. *Tom.* 1. *annal. præfix.* (*i*) *Hieron. Barnab. de vit. Baron. lib.* 1. *c.* 18. *p.* 40. *c.* 19. *p.* 43.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gende eeuwen te vervolgen; maar ik sloeg dat af, sonder eenige gedagten van dat aan te vatten: want de bevinding had my volkomelijk doen sien wat daar aan vast was, en ik voorsag wel, dat het by-na onmogelijk was sulks tot redelijk genoegen uyt te werken, gemerkt het verhaal, dat wy van die vroegere eeuwen hebben, so sober en weynig, so gebroken en onvolmaakt is. Egter heb ik my eyndelijk daar toe laten beweegen, en tot dien eynde gepoogd op te soeken en te versamelen de ruïnen van de eerste Historie, die nog overig zijn, om so veel eer, als ik konde, te geven aan de gedagtenis van die deftige en waerdige Mannen, die so groote werktuygen geweest zijn om de Christen Religie in de wereld te planten, met hun bloed te versegelen, en de nakomelingen aan deselve door de blijken van hun geleerdheyt en godvrugtigheyt, die se hebben nagelaten, te verbinden. Ik heb mijn verhaal bepaald binnen de drie eerste honderd jaren, niet tegenstaande die eeuwen van de Kerk sig so mager en donker opdoen. Ik soude, indien ik mijn gemak en aansien gesogt had, mijn voornemen hebben begonnen met die tijd, daar mijn tegenwoordig Werk eyndigd; te weten, de volgende eeuw, wanneer de Christelijke Religie de Religie begon te worden, waar ontrent de Kerkelijke Schriften ons ruyme en overvloedige stof uytleveren. Maar ik beken, dat mijn inborst en genegentheyt my geleyd heeft tot de eerste en beste eeuwen van den Godsdienst, waar van ik de oude Gedenk-schriften nagesogt, en my daar door bequaam gemaakt heb, om een ontwerp te maken van so veele Apostolische mannen, als ik eenig merkelijk bescheyd en verhaal van heb konnen bekomen, dog hoe dat is uytgevallen, moet de Leser oordeelen. Wat onthaal nu dit sal vinden, weet ik niet, ook ben ik'er niet bekommerd om. Ik heb gedaan 't geen ik konde, en ben myselven niet bewust, dat ik in getrouwigheyt of sorg ergens ontbroken heb. Sijn hier weyniger Mannen beschreven, als de omtrek van by-na drie-honderd jaren mag schijnen te beloven, en word'er van sommige derselven minder gesegd, dan de Leser verwagt, hy sal, denk ik, so veel bescheydenheyt en liefde hebben, dat hy my de schuld daar van niet geve, maar het liever toeschrijven het ongelukkig lot van so veele oude Schriften, als'er door de sorgeloosheyt en ontrouw der volgende tijden verlooren zijn. Ik heb getragt, so veel mijne geringe bequaamheyt heeft konnen bereyken, en de natuur der saken toelaat, den Leser genoegen te geven, en hoewel hem geen nette Kerk-historie van die tijden roeme te geven, meene hem egter, sonder verwaandheyt, te konnen versekeren, dat'er qualijk iets wesentlijks in de Kerkelijke oudheyt is, waar van hy hier in 't leven van de een of de andere geen behoorlijk en redelijk bescheyd sal vinden.

Beperkt sigselven binnen de 3. eerste eeuwen.

Derselver inhoud.

Ook is de Historie van dese eeuwen niet alleen verminkt en kreupel in sijn voorname leden en deelen, maar ('t geen grootelijks te bewee-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nen is) byſiende en gebrekkelijk aan haar oogen, ik meen, verward en onſeker in 't ſtuk van de tijd-rekening. Het meeſte, dat wy hier van hebben, is uyt *Euſebius*, in wiens tijd-rekening ſommige dingen niet waar, andere niet ſeker, en alles te erger is, na dat het door de handen van andere, dan de ſijne, gegaan is. Ik weet in waarheyt, nevens het weder-krijgen van de verlorene ſtukken der oudheyt, geen wenſchelijker ſaak, dan 't geen daar in ontſteld is in 't lid te ſetten, en te regt te brengen; een ſaak, die wy binnen korten van een geheel bequame hand te gemoed ſien. Ondertuſſchen heb ik, ſo ver als voor de volgende papieren nodig en dienſtig is, na de beſte tijd-maat, als ik met haaſt konde, ontworpen een tijd-rekening van deſe drie eeuwen, die, hoewel ik niet voorgeve, dat ſe ſo net en volkomen is, als in een ſtoffe van ſulken natuur behoord, egter ſal konnen dienen, om een ſchielijk geſigt van ſaken te geven, en te toonen den t'ſamenhang en de gemeenſchap van de Kerkelijke ſaken met de tijden van het Roomſche Rijk. Daar ik *Euſebius* volg, ſteun ik voornamelijk op ſijne rekeningen, die men in ſijne Hiſtorie vind, die na ſijn *Chronicon*, of *boek van Tijd-rekening*, geſchreven zijnde, mag gehouden worden voor de uytwerking van ſijne nauwkeurige naſporingen, en geſteld na het oordeel van ſijne rijper en vaſter gedagten; en mogelijk ſal de Leſer ſeggen (en ik beken hem eenigſins gelijk te geven), dat, ſo ik die regel ontrent deſe papieren had waargenomen, hy daar nooit mede ſoude zijn gequeld geweeſt: maar 't geſchrevene is niet te herroepen, en het is dwaasheyt, 't geen niet te helpen is, te beweenen.

Bygevoeg-de Tijd-re-kening.

AAN-

AANWYSER
van den
Inhoud deses Boeks der Apostolische Mannen.

De Inleyding		pag. 1
Het Leven van	STEPHANUS, de eerste Martelaar	37
	PHILIPPUS, Diaken en Euangelist	60
	BARNABAS, Apostel	70
	TIMOTHEUS, Apostel en Euangelist	82
	TITUS, Bisschop van Creta	91
	DIONYSIUS, de Areopagiter	101
	CLEMENS, Bisschop van Romen.	115
	SIMEON, Bisschop van Jerusalem	128
	IGNATIUS, Bisschop van Antiochien	138
	POLYCARPUS, Bisschop van Smyrna	150
	QUADRATUS, Bisschop van Athenen	171
	JUSTINUS, de Martelaar	178
	IRENÆUS, Bisschop van Lyons	202
	THEOPHILUS, Bisschop van Antiochien	214
	MELITO, Bisschop van Sardis	220
	PANTÆNUS, Catechist van Alexandrien	226
	CLEMENS van Alexandrien	233
	TERTULLIANUS, Bisschop van Carthago	240
	ORIGENES, Ouderling en Catechist van Alexandrien	253
	BABYLAS, Bisschop van Antiochien	285
	CYPRIANUS, Bisschop van Carthago	294
	GREGORIUS THAUMATURGUS, Bisschop van Neo-Cesareën	312
	DIONYSIUS, Bisschop van Alexandrien	328
Tijdrekenings-tafel van de Drie eerste eeuwen der Christen Kerk		347.

INLEY-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

I N L E Y D I N G,

Rakende den voortgang der

CHRISTELYKE RELIGIE,

E N D E

TIEN VERVOLGINGEN

TEGEN DESELVE.

I N H O U D.

De drie eerste eeuwen in verscheyden tijd-bepalingen afgedeeld. Onses
Heeren komste, en desselfs gepaste tijd om 't Euangelium uyt te brey-
den. Het aanvaarden van sijn Leer-ampt, en d'inhoud van sijn be-
diening. De goede voortgang van sijn leering, en de plaatsen waar
hy gepredikt heeft. De Historie van Agbarus niet t'eenemaal on-
waarschijnlijk. Onses Heeren dood. De getuygenissen der Heyden-
sche Schrijvers van Christus. Wat'er Tacitus van segd. Pilati bescheyd
van hem overgesonden aan Tiberius. De Acta Pilati, wat die waren.
Pilati Brief, die men nu heeft is de egte niet. De Apostelen vaarden
hun last aan. Hunne eerste daden na Christi hemelvaart. Hoe lang sy
in Judea bleven. Hun verspreyding om 't Euangelium den Heydenen
te prediken, en de goede voortgang desselfs. De staat der Kerke na
de Apostolische eeuw. De ongemeene voortgang van de Christen
Religie. Hoe veele en hoedanige bekeerd wierden. Des Christen-
doms spoedige en ongelooflijke voortgang in alle landen, aangewesen uyt
Schrijvers van die tijden. Britannien vroeg tot het Christendom be-
keerd. Het Heydendom nam alom af. Het stilswijgen en het ophou-
den van hunne Orakels (of gewaande God-spraken). Porphyrius er-
kend, sulks de uytwerking van de opkomst der Christelijke Religie in de
wereld geweest te zijn. Een groot bewijs van desselfs waarheyt en
goddelijkheyt. De middelen, die tot het voortsetten van de Christen
Religie dienden. De kragt van wonderen te doen had toen in de Kerk
plaats, welk uyt de eerste Schrijvers wijdloopig getoond word. De
groote geleerdheyt en veerdigheyt van veele voor-vegters der Kerk.
De voornaamste voorspraken en verdedig-schrijvers der Christenen.
Wie sig meest tegen de toenmalige ketteryen opstelden. Wie wegens
ander soort van geleerdheyt beroemdst waren. De onvermoeyde yver
en neerstigheyt besteed in het voortplanten van de Christelijke Reli-
gie: het onderwijsen en catechiseren der nieuw-bekeerde: het opreg-
ten van Schoolen: het reysen derselven door de geheele wereld: het
verwonderlijk leven der oude Christenen: de ongemeene kragt van de
Christen leer op der menschen sielen. Een heylig leven de voornaam-
ste offerhande. Hunne onvergelijkelijke lijdsaamheyt en standvastigheyt
onder het lijden en de verdrukking. Een kort vertoog van de Tien Ver-
volgingen. De eerste begon onder Nero. Sijn beestelijke buyten-
sporigheden, en onmenschelijke wreedheden. Romen door hem ver-
brand, en de schrikkelijkheyt van dien brand. Die wierd den Chri-
stenen te last gelegd: hun verscheyden straffen daarom uyt Tacitus
aangetekend. De voornaamste, die toen omquamen. De tweede
vervolging onder Domitianus. Wat in dien Vorst te laken was. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wreede mishandeling van den H. Johannes. *De derde wierd begonnen door* Trajanus; *die beschreven word. Hy gaat tegen de* Christenen *aan, als onwettige maatschappyen.* Plinii *Brief aan* Trajanus *van de* Christenen, *met des Keysers antwoord.* Adrianus *was* Trajani *nasaat: in hem was een mengsel van goed en quaad. Sijne vervolging der* Christenen, *en die was de vierde. Die wierd versagt, dog weder opgehaald onder* Antoninus Pius. *Uytstekende geleerdheyt en inborst van* Marcus Aurelius: *onder hem had de vijfde vervolging plaats: desselfs wreedheyt in het* Oosten, *tot* Romen, *en bysonderlijk in* Vrankrijk. *De voornaamste, die aldaar geleden hebben. Des Keysers overwinning in sijne Duytsche oorlogen verkregen door gebeden der* Christenen. *Inborst van* Severus, *en desselfs wreedheyt ontrent de* Christenen. *De voornaamste bloed-getuygen onder de sesde vervolging.* Maximini *onmatige eersugt, en woeste wreedheyt. Hy de auteur van de sevende vervolging: dese was niet algemeen. Gemeene rampen en swarigheden den* Christenen *te last gelegd.* Decius, *de agtste vervolger: andersins een treflijk Prins. De hevtigheyt van sijn vervolging, en de bekendste lijders onder hem. Wanneer de grond van het* Monikken *leven gelegd is. De negende vervolging, en desselfs woede onder* Valerianus. *De voornaamste Martelaars ten tijde van die.* Valeriani *straf: hy elendig gehandeld van den Koning van* Persien. *De tiende vervolging begon onder* Diocletianus, *en wanneer. De forsheyt en wreedheyt van die tijd. Der* Christenen *verwonderlijk gedrag en stantvastigheyt onder al dat lijden. De eygen kragt van dien om de wereld te overtuygen. Alles besloten met een treflijke redeneering van* Lactantius *over die stoffe.*

Tijd-verdeeling der Christen Kerk. I. DE staat der Christen Kerk van de drie eerste eeuwen, kan in driederley tijd-perken onderscheyden worden aangemerkt: So als se van onsen Heer, gedurende sijn verblijf in de wereld, eerst geplant en gegrondvest is: So als se door de Apostelen, en eerste sendelingen tot het Christen Geloof, voortgeset en uytgebreyd is: En so als se sedert de Apostolische eeuw tot de tijden van *Constantinus de Groote*, wanneer het Keyserrijk de Christen Religie aannam, gegroeyd en aangewassen is. *God*, dien het in voorige tijden behaagde sijn wil den menschen door verscheyden soorten van openbaring bekend te maken, *heeft in* (God send sijn Soon.) *dese laatste dagen tot ons gesproken door sijn Soon* (*a*). Want als die groote weldaad van het beloofde saad na een lang verloop van veele eeuwen nu rijp en tijdig was om te komen, (ter regter tijd.) wilde God de *barmhertigheyt aan de Vaderen beloofd* voltrekken, en *gedagtig zijn sijnes heyligen verbonds, en des eeds die hy Abraham onsen vader gesworen had* (*b*). In gevolge van die *sond God in de volheyt des tijds sijnen Soon* (*c*). Het was dan in de later tijd van *Augusti* regeering, dat dese groote Gesant uyt den hemel quam, om de wereld de blijde boodschap van saligheyt bekend te maken. Een toestand van tijd, die, gelijk *Origenes* (*d*) aanmerkt, door de Godlijke voorsienigheyt wijslijk tot de komste van onsen Heer bepaald en geordonneerd was: want gemerkt het Roomsche rijk nu ten hoogsten top van grootheyt en aansien was gesteygerd, alle desselfs deelen onder een *Monarchale* regeering, daar maar een heerscht, waren vereenigd, en een algemeene vreede (die den weg tot een vryen en onbekommerden omgang met alle volkeren geopend had) in alle landschappen

(*a*) *Heb.* 1. 1. (*b*) *Luc.* 1. 72, 73. (*c*) *Gal.* 4. 4. (*d*) *Contr. Cels. lib.* 2. *p.* 79.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

pen des rijks, was uytgeroepen) deed ſig een gewenſte en ſpoedige weg op, om de leer des Euangeliums, die de Apoſtelen en eerſte Predikers van de Chriſten Religie te veyliger en gemakkelijker door alle gedeelten de wereld ſouden omvoeren, voor den dag te brengen. Wat de Joden aangaat, 't was nu de tijd dat ſy de komſte van hunnen *Meſſias* met het grootſte verlangen te gemoet ſagen; en ſo dra was de geboorte van den H. *Jeſus* door de komſte der Ooſterſche Wijſen, die hem hunne onderdanigheyt wilden gaan aanbieden, niet uytgeroepen, of Jeruſalem was'er vol en ontſteld van, het Joodſe Sanhedrim wierd t'ſamen geroepen, en ondervraagt van *Herodes*; die dan voor ſijn onlangs verkregene opper-magt yverſugtig, deſen nieuwen Koning, als of die na ſijn rijk ſtond, voornam van kant te helpen, en daarom in de hoop van denſelven te ſullen ontdekken, door die Wijſen (*Magi*) bedrogen zijnde, begon hy een daad van openbaar geweld en wreedheyt, belaſtende, alle kinderen, die minder als twee jaren oud waren, te vermoorden; onder welke dan ook begrepen wierd ſijn eygen ſoon: waar over *Auguſtus* (op der Joden gewoonte, die geen Verkens-vlees eeten, ſijn oog hebbende) aardig ſeyde, *liever Herodis verken als ſoon te willen zijn* (e). Maar de Goddelijke voorſienigheyt veyligde dit heylig kind, mids deſſelfs Ouders tijdelijk tot het wijken na Egypten aan te manen, daar deſelve tot de dood van *Herodes* toe, die niet lang daar na voorviel, bleven, en toen te rug keerden.

Jeruſalem over de boodſchap der Wijſen ontſtelt.

Herodes wreedheyt aan de kinderen van Bethlehem. Ook ſijn ſoon. Die Jeſus ontquam.

II. Onſe Heer bleef ontrent dertig jaren onbekend in een ſtil leven, zijnde in die tijd, gelijk ons de Oude ſeggen, en de Euangeliſche Hiſtorien klaarlijk te kennen geven, beſig in het ambagt van *Joſeph*, te weten, in het timmeren. „So weynig voorſpraak vind een ledig en „niets doende levens-wijs by hem. Maar toen wierd hy uyt het eenſaam lommer geroepen, en opentlijk bekend die perſoon te zijn, welke God tot een groot Propheet van ſijn Kerk geſonden had. Dit geſchiedde by ſijn doop, daar de H. Geeſt in een ſigtbare gedaante over hem nederquam, en God met een hoorbare ſtem van hem getuygde, *Deſe is mijn ſoon, mijn geliefde, in den welken ik mijn welbehagen heb* (f). In gevolge van dien begon hy den raad Gods te verklaren, *gaande door geheel Galileën, leerende in hare Synagogen, en predikende het Euangelium des Koninkrijks* (g). Byſonderlijk verklaarde hy de ſedelijke Wet, en herſtelde die in haar geſag en heerſchappy over de ſielen der menſchen, te gelijk deſelve ſuyverende van de verdorvene en verkeerde uytleggingen, die'er de Joodſe Meeſters van gegeven hadden. Ook maakte hy bekend, dat hy geſonden was, om de huyshouding van *Moſes* af te ſchaffen, en te doen ophouden, de palen van ſalig-wording uyt te breyden, en tot de genade beyde Joden en Heydenen toe te laten; Dat hy gekomen was als een Middelaar tuſſchen God en menſchen, om de wereld door ſijn dood met God te verſoenen, en om vergeving der ſonden en het eeuwig leven voor te ſtellen aan alle die hem met een hertelijk geloof, opregte bekeering, en een heylig leven wilden omhelſen en aannemen. Dit was het kort begrijp van de leer, die hy alom, daar hy gelegentheyt had, predikte. Deſe drong hy de wereld niet op door ſijn enkel geſag en magt, of bad haar om deſelve te willen aannemen; hy ſeyde niet, dat men hem gelooven moeſt, om dat hy ſeyde van God gekomen te zijn, en van hem order en bevel te hebben, om de wereld te onderrigten en te verbeteren, maar gaf hen genoegen en overtuygende blijken, mids ſulke wonderen doende, die

Chriſti eenſaam leven.

Hy word bekend gemaakt van den Vader, by ſijn doop.

Hy voerd ſijn Leer-ampt uyt.

(e) *Macrob. Saturnal. lib.* 2. *c.* 4. *p.* 279. (f) *Matt.* 3. 17. (g) *ibid.* 4. 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

boven alle kragt en beleyd van natuur of konſt waren, waar door hy ontwijfelbaar bewees, *dat hy een Leeraar was van God gekomen, alſo niemand die tekenen, die hy deed, doen konde, ſo God niet met hem was* (*h*). En om dat hy na weynig tijds weder na den hemel keeren ſoude, ſtelde hy'er twaalf, welke hy, als ſijne naaſte geſanten en plaats-bekleeders, Apoſtelen noemde; die hy ook ſijn geſag en magt gaf; met kragt om wonderen te doen vervulde; en agter liet, om die Religie, welke hy ſelfs had beginnen voor te ſtellen, alom te verſpreyden; die hy ſeventig Diſcipelen, als hun gewoonlijke mede-arbeyders en mede-geſellen, tot hulp byvoegde; en hy bepaalde voor die tijd hun laſt binnen Paleſtina, en ſond ſe uyt, enkelijk *om te ſoeken en te behouden de verloorene ſchapen des huys Iſraëls* (*i*).

Stelde 12. Apoſtelen aan,

en 70. Diſcipelen.

Sijn aanhang.

III. Hoe voorſpoedig de bediening onſes Saligmakers was, kan men afnemen uyt de klagte der Phariſeën: *Siet, de geheele wereld gaat hem na* (*k*), want het volk quam van alle kanten in ſulken grooten getale tot hem, dat ſe hem geen tijd lieten om ergens in eenſaamheyt te konnen vertrekken; immers hy *ging rondom, goed doende, predikende het woord door geheel Judea, en geneſende alle die met den duyvel beſeten waren* (*l*). Sijn gewoonlijk verblijf was in Galileën, en hy woonde ten meerderen deele, gelijk een van de Oude (*m*) ſeyd, in Galileën, dat bygenaamd wierd, der Heydenen, op dat hy de eerſtelingen van de roeping der Heydenen zaaijen en maaijen ſoude. Wy vinden hem doorgaans prediken te Nazareth, Cana, Corazin en Bethſaïda, en de ſteden ontrent de zee van Tiberias, maar byſonderlijk te Capernaum, de hooftſtad van dat land, en een plaats van grooten handel en koopmanſchap. Hy beſogt meenigmaal het land van Judea, en deſſelfs gedeelten ontrent Jeruſalem, werwaards hy gewoon was op te gaan op het Paaſch- en andere groote feeſt-dagen, op dat de algemeene toeloop van menſchen op die tijden hem te beter gelegentheyt mogt geven, om het net uyt te werpen, en aan hen ſijn Leer voor te dragen. Ook weygerde hy, die gekomen was om een algemeen Saligmaker te zijn, den Samaritanen, die by de Joden ſo gehaat en veragt waren, ſijn omgang niet. Hy predikte openbaarlijk te Sichar, niet ver van Samaria, en won de meeſte inwoonders van die ſtad, ſo dat ſe ſijn leering aannamen. Hy reysde de ſteden en dorpen van Ceſarea Philippi op en neder, quam tot aan de grenſen van Tyrus en Sidon, en doorwandelde de kuſten van Decapolis; en waar hy ſelfs niet konde komen, ging egter ſijn gerugte alom, ſo dat van alle kanten Diſcipelen en navolgers tot hem toevloeyden. *Sijn gerugte*, ſeyd *Mattheus* (*n*), *ging van daar uyt in geheel Syrien, en ſy bragten tot hem alle die qualijk geſteld waren, met verſcheyden ſiekten en pijnen bevangen zijnde, en van den duyvel beſetene, en maanſieke, en geraakte, en hy genas deſelve: En veele ſcharen volgden hem na van Galilea, en van Decapolis, en van Jeruſalem, en van Judea, en van over den Jordaan.* Ja, indien wy de Hiſtorie van *Euſebius* (*o*) en de Ouden mogen gelooven (en ik weet 'er geen kragtige reden tegen, uytgenomen dat de Euangeliſche Hiſtorie-ſchrijvers, die maar eenige daden en voorvallen van *Chriſtus* hebben aangetekend, niets van ophalen) *Agbarus* de Prins van Edeſſa aan de andere zijde van den Euphraat, hebbende het gerugt van onſes Saligmakers wonder-tekenen gehoord, verſogt hem ootmoedig door brieven om

En gewoone verblijfplaats.

En het door-reyſen van 't geheel land.

Agbari brief aan Chriſtus, en wederom.

(*h*) *Joh.* 3. 2. (*i*) *Matt.* 10. 1---6. (*k*) *Joh.* 12. 19. (*l*) *Math* 4. 23. en elders. (*m*) *Euſeb. Demonſtr. Euang. lib.* 9. *p.* 439. (*n*) *Matt.* 4. 24, 25. (*o*) *Hiſt. Eccl. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 31.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

om tot hem over te komen, wiens brief, nevens de antwoord van onsen Heer, (in welke niets is, dat met regt haar geloofweerdigheyt soude doen in twijfel trekken) nevens andere dingen daar toe dienende, by *Eusebius* te vinden zijn, die deselve uyt de schriften van die stad, gelijk hy schrijft, heeft afgeschreven, en uyt de Syrische in de Grieksche taal overgeset, welk ons een reden kan wesen, waarom niemand van de Oude voor hem daar eenig gewag van gemaakt heeft, als zijnde doorgaans onkundig van de taal, gewoontens en oudheden van die Oostersche landen.

IV. Onse Heer wat meer dan drie jaren in de openbare uytvoering van sijn bediening hebbende toegebragt, hield sijn laatste Pascha met sijne Apostelen. Dat gedaan zijnde, stelde hy het Sacrament des Avondmaals in, en ordonneerde dat tot een geduurige gedagtenis van sijn dood, en tot een segel van het verbond des Euangeliums, gelijk hy te voren den Doop had aangesteld, tot een verbonds-teken van inlijving, en tot een openbaar *tessera*, of merk van die sijne Religie belijden souden. Ondertusschen naderde sijn doodelijke uur. Hy wierd van een sijner Apostelen verraden, door de krijgs-knegten gevangen, en voor de openbare regtbanken gesteld. Sware misdaden wierden hem te last gelegd, dog die so valsch als smertelijk waren. De twee groote stukken tot sijn beswaring ingebragt, waren lastering van God, en verraad tegen den Keyser: en hoewel sy deselve door geen schijn van waarheyt konden goed maken, egter veroordeelden sy hem, en voerden hem ter kruys-en-dood-straf uyt, terwijl verscheydene onder hen selfs sijn onnoselheyt beweerden, en seyden, Dat hy *een regtveerdig man*, en *de Soone Gods* was. Op den derden dag na sijn begrafenis verrees hy uyt den dooden; verscheen aan sijne Discipelen en Navolgers; ging met hen om: en de saken van sijn Kerk besorgd, en een ruymer last, en breeder onderrigting sijnen Apostelen gegeven hebbende, nam sijn affcheyd van hen, voer ten hemel, en ging sitten ter regterhand Gods, *als het hoofd der Gemeynte boven alle dingen, de Engelen, magten en kragten hem onderdanig gemaakt zijnde* (*p*).

Christi laatste Pascha. Instelling van 't Avondmaal en doop. Beschulding, Veroordeeling en onschuldige dood-straf. Opstanding en hemelvaard.

V. De waarheyt van al 't geen wy van onsen Saligmaker seggen, staat by ons vast en onwedersprekelijk, niet alleen wegens 't bescheyd dat'er ons de Euangelische historie van geeft, of dat op oog-getuygen, en vertooning van desselfs wonder-werken, en de algemeene en onwedersprekelijke toestemming van alle tijden der Kerk steund, maar (so veel het wesentlijke aangaat) ook wegens de ronde belijdenis van Heydensche schrijvers, en vyanden van het Christendom selfs. *Tacitus* seyd ons (*q*), *dat de opheffer van de Religie was Christus, die onder de regeering van Tiberius door den Stadhouder Pontius Pilatus met de dood gestraft is, waar door die verfoeyelijke bygelovigheyt voor die tijd wel gesmoord, maar wederom opgebroken is, niet alleen door Judea, daar het quaad gesproten was, maar in de stad Romen selfs, werwaards alles dat vuyl en schandelijk is, t'samen vloeyd, en daar sijn onthaal vind.* *Eusebius* versekerd ons (*r*), dat *Pilatus* na onses Heeren hemelvaart, volgens de gewoonte, een verhaal en bescheyd van *Christus* aan den Keyser heeft overgesonden; welk van *Tiberius*, die hem voor God wilde doen uytroepen, den Raad zijnde voorgedragen, niet wierd aangenomen, onder voorwending dat'er reeds van hem over was geoordeeld eer het voor haar gekomen was, gemerkt het een grond wet was, van den Room-schen

Welk alles ook erkennen. Heydensche schrijvers getoont uyt Tacitus en Eusebius.

(*p*) *Eph.* 1. 20. 22. 1 *Pet.* 3. 22. (*q*) *Annal. lib.* 15. *c.* 44. *p.* 319. (*r*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 2. *p.* 40. *Vid. Oros. adv. Pag. lib.* 7. *c.* 4. *fol.* 293.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſchen raad, dat men buyten hun beſluyt geenen nieuwen God maken of aannemen konde, en dat egter *Tiberius* niet naliet groote gedagten van *Chriſtus* te hebben, en den Chriſtenen gunſtig te zijn; waar toe

Waar van gewag gemaakt word by Tertullianus.

hy het getuygenis ophaald van *Tertullianus*, die in ſijn verdedig-ſchrift (*s*), welk hy de Roomſche magten aanbood, ſegd; Dat *Tiberius*, by wiens tijd de Chriſten Religie in de wereld quam, van *Pilatus* uyt Paleſtina in Syrien beſcheyd bekomen hebbende van de waarheyt, dat aldaar een God opgekomen was, ſulks aan den Raad voorſtelde, maar ſijn goedvinden voor-af uytte; dog dat de Raad, om dat ſy ſulks niet eerſt hadden goed gekeurd, daar in niet wilde bewilligen; des onaangeſien bleef de Keyſer by ſijn gevoelen, en dreygde alle, die de Chriſtenen ſouden beſchuldigen, te ſtraffen. Dog voor *Tertulliani* tijd had reeds de

Juſtinus, en de acten van Pilatus.

Martelaar *Juſtinus* (*t*), daar hy van het lijden en dood onſes Saligmakers ſprak, den Keyſers voorgehouden, dat ſy van de waarheyt der ſaken uyt de Handelingen onder *Pontius Pilatus* konden verſekerd worden: want het dog de gewoonte was, dat niet alleen te Romen 't geen by den Raad en 't volk verhandeld was, aangetekend en bewaard wierd, maar dat ook de Stadhouders der Provincien 't geen onder hun regeering merkelijk voorviel verſamelden, en 't geheel opſtel deſſelfs den Roomſchen Keyſer overſonden: in gevolge van dien had ook *Pilatus* ſo ontrent de ſaken in ſijn ſtadhouderſchap over die Provincie, voorgevallen gedaan. Hoe lang die *acten van Pilatus* overgebleven zijn, weet ik niet; immers in het verſchil over het houden van Paaſchen vinden wy, dat de genoemde *Quarto-Decimani*, (die het op den veertienden dag hielden) om hun gevoelen dat ſe dreven goed te maken, ſig op de *acten van Pilatus* beriepen, en daar in roemden de waarheyt gevonden te hebben (*v*): maar of dat die waren, waar van *Juſtinus* gewaagd, of wel die, welke door order van *Maximinus*, de naſaat van *Diocletianus*, tot ſmaad van onſen Heer en ſijn Religie opgeſteld en uytgegeven zijn (*x*), is onſeker, hoewel het laatſte meerder ſchijn van waarheyt

Pilati Brief aan Nero, van wie geſchreven.

heeft. 't Zy hoe 't zy, *Pilati* Brief aan *Nero* (of, gelijk hy daar genoemd word, *Claudius*), die men nog heden vind in de *anacephalæoſis* (of t'ſamentrekſel) van den jongen *Egeſippus* (*y*) verdient geen geloof, hoewel deſſelfs ſchrijver voorgeeft van ouder tijd te zijn dan hem wel van andere word toegeſtaan, en is waarſchijnlijk geſchreven ten tijde van den H. *Ambroſius*; ſelfs oordeelen veele wegens de groote over-een komſt van de ſchrijf-en ſpreek-wijs, dat ſe van *Ambroſius* ſelfs, nevens eenige by-voegſelen uyt *Joſephus*, t'ſaamen geraapt is: maar dat waar zijnde dient wel nader onderſogt, of dat t'ſamentrekſel door den ſelven, of, welk waarſchijnlijkſt is, door een later hand gemaakt is. Nevens

Andere ſaken van Chriſtus elders gemeld.

't gemelde word nog by ſommige Heydenſche ſchrijvers gewag gemaakt van eenige andere ſaken die *Chriſtus* raken: by voorbeeld, van de verſchijning der ſterre by *Calcidius*, van de Son-verduyſtering ten tijde van onſes Saligmakers lijden by *Phlegon Trallianus*, (om niet te ſpreken van *Chriſti* wonder-werken, van welke *Celſus*, *Julianus*, en *Porphyrius* meermaals ophalen), daar ik tegenwoordig niet op ſtaan ſal.

Matthias gekoren tot een Apoſtel.

VI. Straks na onſes Heeren hemelvaart (waar van daan wy het tweede tijd-perk der Kerk beginnen) begonden de Apoſtelen de magt, die hen gegeven was, in 't werk te ſtellen. Ten eerſten vervulden ſy de ledige plaats van *Judas* door het kieſen van een nieuwen Apoſtel, ſo dat

(*s*) *Apol. c. 5. p. 6. & cap. 21. p. 20.* (*t*) *Apol. 2. p. 76.* (*v*) *Ap. Epiph. hæreſ. 50. p. 182.* (*x*) *Euſeb. hiſt. Eccl. lib. 9. c. 5. p. 350.* (*y*) *Ad calcem lib. de excid. Urb. Hieroſ. p. 683.*

dat *het lot op Matthias gevallen zijnde, hy met gemeene toestemming tot de elf Apostelen gekoren wierd* (z). Niet lang daar na met de *kragt uyt de hoogte*, gelijk hen de Saligmaker beloofd had, *aangedaan*, en met de wonderwerkende gaven des H. Geestes vervuld zijnde, begonden sy in plaatsen, daar de grootste toeloop van menschen was, en in 't gesigt hunner grootste vyanden te prediken.

De H. Geest uytgestort.

Sy, die niet lang geleden vloden, als maar eenig gevaar sig opdeed, bepleytten nu in het sekerste gevaar van hun leven de saak van hun gekruysten Meester.

Der Apostelen vrymoedigheyt.

En om in hunne bedieningen niet gestoord te worden, stelden sy Diakenen aan, die op de minder Kerk-diensten souden passen, terwijl sy, in 't geen voor het beste der sielen noodsakelijkst was, souden besig blijven.

Diakenen gekoren en waarom.

Door dit wijs beleyd had de Religie een schielijken voortgang, en wierd een ontelbare menigte bekeerde dagelijks tot het Geloove overgebragt, tot dat, door een vervolging na het martelaarschap van den H. *Stephanus*, de Gemeynte uyt Jerusalem gebannen wierd, hoewel ook dat by de uytkomst bleek tot desselfs voordeel te strekken, gemerkt de Christen Religie door dat middel te spoediger alom in de naast gelegene landen verspreyd wierd. De Apostelen egter bleven, niet tegenstaande de woede van die vervolging, te Jerusalem, sendende alleenlijk nu en dan eenige weynige van de hunne uyt, om de geplantte Kerken te versterken, en, daar het de nood der Gemeynten vereyschte, het Geloove verder uyt te breyden.

De Apostelen bleven by de verstrooijing nog te Jerusalem.

Dus bleven sy daar nog ontrent twaalf jaren lang, gemerkt de oude overleveringen (van *Apollonius* (a) en *Clemens de Alexandriner* (b) gewaagt) ons seggen, dat onse Heer selfs hen geboden had niet eer dan twaalf jaren na sijn hemelvaart van Jerusalem, en de daar om gelegen landstreek te scheyden.

twaalf jaren lang.

Dese dan verloopen zijnde, oordeelden sy het hoog tijd te zijn, de last hen van *Christus* gegeven, *om alle volkeren te leeren en te doopen*, alom te gaan uytvoeren; en dienvolgende op de gemeene saken en de belangens der Kerk hebbende order gesteld, begaven sy sig d'een na 't een, en d'ander na een ander gedeelte der Heydensche wereld, predikende het Euangelium allen volkeren onder den hemel, so dat selfs na de letter *haar geluyd over de geheele aarde is uytgegaan, ende hare woorden tot de eynden der wereld* (c): „waar door „een oneyndig getal van menschen, seyd *Eusebius* (d), in alle steden „en landen, gelijk koorn tot een volle koorn-schuur, door de saligmakende genade versameld, en geloovig wierd: en welker sielen te voren „met dwaling en afgodery hunner Voor-ouders beset waren, die wierden door de predicatien en wonder-teekenen der Discipelen genesen, „so dat sy de ketenen der duysternis en slaverny, waar mede sy door „de onbarmhertige duyvelen gebonden waren, afwierpen, en gewillig „de kennis en den dienst van den eenigen waren God, den grooten „Schepper der wereld, omhelsden en aannamen, dien sy dan, volgens de „heylige voorschriften en ordonnantien van die Godlijke en wijsselijk „beleydde Religie, die onse Saligmaker in de wereld had ingevoerd, „dienden en eerden. Maar belangende de reysen der Apostelen, den voorspoed van hun bediening, de plaatsen en landen werwaards sy gereysd, de Kerken die sy geplant, en hunne martelaarschappen die sy uytgestaan hebben, daar van is in het voorgaande werk, dat bysonderlijk van die stoffe handelde, gesproken, so ver als de Historien van die tijden ons hebben konnen berigten. Het is ons genoeg nu alleenlijk aan te merken,

Verspreyden sig door de geheele wereld.

(z) *Act.* 1. 26. (a) *Ap. Euseb. hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 18. *p.* 186. (b) *Strom. lib.* 6. *p.* 636. Sie 't leven Petri in de 11. Afdeel. *num.* 5. (c) *Rom.* 10. 18. (d) *Lib.* 2. *c.* 3. *p.* 41.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Johannes leefde langst van alle Apostelen.

ken, dat het God behaagde den H. *Johannes* tot hooger jaren, dan iemand van de andere te doen komen, op dat hy 't geen sy hadden geplant, versterken en bevestigen, voor een geduurige en levendige Godsspraak (tot welk men van alle kanten in alle merkelijke voorvallen en twijfelingen der Kerken sijn toevlugt konde hebben) verstrekken, en de waarheyt der saken, die menschen van verdorven en verkeerde sinnen reeds by sijnen tijd begonden in twijfel te trekken, versegelen en aan deselve getuygenis geven mogt.

VII. En daarom stappen wy hier van over tot een nader gesigt van den staat der Kerke, van de Apostolische eeuwe af tot de tijd van *Constantinus* toe, die ten minsten den tijd van twee hondert jaren behelsd.

De Christen Religie had grooten voortgang. Welk onwaarschijnlijk was.

Onder die tijd-kring nu sullen wy voornamelijk ons oog op twee saken laten gaan: Eerst, wat voortgang de Christen Religie toen in de wereld had; en daar na, wat tot so grooten aanwas en groey geholpen heeft. Dat de Christen Religie geschapen stond, ter oorsaak van de natuur harer voorschriften, de verheventheyt harer grond-regelen, en haar aankanting tegen de toen in de wereld bevestigde plegtelijkheden en religien, slegt onthaald, en vinnig tegengestaan te worden, soude niemand, die'er maar onpartijdig op let, konnen in twijfel trekken: 't gebeurde ook so; want sy ontmoette alle moed-benemingen, heymelijke ondermijningen, en openbare aanvallen, die door boosheyt en voor-oordeel, vernuft en wijsheyt, geleerdheyt en magt tegen haar konden worden te werk gesteld. Desen allen egter onaangesien, hefte sy haar hooft op, en was onder de grootste moeyelijkheden en tegenstand voorspoedig: want hoe merkelijk het Christen Geloof heeft gesegepraald, sal sig klaar op doen, 't zy wy op het getal en staat der bekeerde, 't zy wy op den grooten omtrek, tot welke deselve sig strekte en verspreydde, onse gedagten gaan laten.

Kreeg plaats by alle soorten van menschen,

Hoewel deselve uyterlijk niets had, dat haar seer aanprees, egter rigte sy niet so haast haar baniere op, of menschen van allerley rang, van allerhande opvoeding en grond-regelen begonnen tot haar toe te vloeyen, werkte op seer veele, beyde Grieken en Barbaren, als *Origenes* tegen *Celsus* (e) seyde, en onder die so wel op wijse als onwijse so kragtig, dat sy voor haar aangenomene Religie selfs tot den bloede en het afleggen van hun leven toe streden: een saak, die men niet vind by eenig soort van Religie of Belijdenis in de geheele wereld. En elders (f) daagd hy hem uyt, om sulken onnoemelijken getal Grieken en Barbaren, die op *Esculapius* hun vertrouwen stelden, te toonen, als hy konde van die gene, die het Geloove in den Heyligen *Jesus* omhelsd hadden: en wanneer *Celsus* hem tegenwierp (g), Dat de Religie der Christenen een heymelijke Religie was, die in hoeken school, en bedektelijk inkroop, gaf hem *Origenes* tot antwoord, Dat de Religie der Christenen de geheele wereld door bekender was, dan de leerstukken hunner voornaamste Wijsgeeren. Ook quamen tot die Religie niet alleen geringe en ongeleerde menschen over, maar, gelijk *Arnobius* (h) aanmerkt, selfs ook mannen van het grootste verstand en geleerdheyt; Redenaars, Letterkundige, Welsprekende, Regtsgeleerde, Geneesheeren, en Wijsgeeren saten hier, hunne eertijds so beminde gevoelens verworpen hebbende, als leerlingen neder.

en in alle plaatsen.

Tertullianus voor de Christenen de Roomsche Stadhouders aanspekende, seyd hen (i), „Dat al waren „sy van hun gevoelen niet, en nog niet lang hadden geduurt, egter „alle plaatsen van hun gebied, hunne steden, eylanden, kasteelen, collegien,

(e) *Contr. Cels. lib.* 1. *p.* 21, 22. (f) *Ibid. l.* 3. *p.* 124. (g) *Ibid. lib.* 1. *p.* 7. (h) *Adv. Gent. lib.* 2. *c.* 21. (i) *Apol. c.* 37. *p.* 30.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„legien, vergaderingen, legers, rotten, geſelſchappen, het paleys, den „Raad, en de Hoven van Juſtitie met Chriſtenen waren opgevuld; „dat ſy henſelven willende wreken, ſig niet met bedekte en heymelijke practijken ſouden behoeven te behelpen, hun getal was groot genoeg, om een leger opentlijk tegen hen te veld te brengen, en hadden hun aanhang niet in dit of dat land, maar in alle deelen van de „wereld, ja, dat ſy ſo naakt als ſe waren, ſig aan hen genoegſaam wreken konden, want, ſeyd hy, ſo ſe maar over-een ſtemden, om uyt „het Roomſche rijk te vertrekken, de wereld over de verwoeſting en „ledigheyt, die'er uyt ſoude volgen, verbaaſt ſtaan, en onder haar meer „vyanden dan burgers of vrienden overblijven ſouden. En elders (*k*) verſoekt hy den *Preſident Scapula*, te gedenken „wat hy, met het „vervolgen voortgaande, met ſo veel duyſenden mannen en vrouwen, „van allerley ouderdom, rang en weerdigheyt, wilde beginnen, die „henſelven gewillig voor vyer en ſwaard, dat hy tegen hen mogt gebruyken, ſouden aanbieden. Minder bekende *Plinius* ſelfs (*l*) aan den Keyſer niet, wanneer hy ſegd, dat het de pijne weerd was de ſaak der Chriſtenen te overwegen, byſonder ter oorſaak van het groot getal derſelven, want, gemerkt die bygelovigheyt niet alleen de ſtad, maar ook de vlekken en landen beſmet en overſtroomd had, en de Tempelen en offerhanden alom verlaten en woeſt waren, veele van beyde ſexen van allerley ouderdom en ſtaat ſouden moeten te regt geſteld worden.

VIII. Dog 't was ſo niet alleen in ſommige gedeeltens of landſchappen van het Roomſche rijk geſteld, maar by alle volkeren en in alle landen. *Juſtinus de Martelaar* ſeyde tot den Jood *Trypho* (*m*), dat „wat ſy ook van de algemeenheyt hunner Religie mogten roemen, daar „egter veele plaatſen der wereld waren, daar ſy of hun Religie nog „nooit hadden plaats gehad, daar'er in tegendeel geen ſoort van menſchen, 't zy Grieken of Barbaren, of met wat naam ſy ſouden mogen „genaamd worden, ſelfs geene ſo domme en onbeſchaafde volkeren waren, van welke den grooten Schepper der wereld geen gebeden en „dankſeggingen door den naam van den gekruyſten *Jeſus* opgeofferd „wierden. *Bardeſanes de Syrier*, *Juſtini* tijdgenoot, verhaald (*n*), „dat de navolgers van de Chriſten Leer, hoewel in verſcheyden gedeelten der wereld levende, en in alle geweſten en landen vry tal-rijk zijnde, egter alle den naam van Chriſtenen voerden. „De Chriſten Wet, „ſeyd *Lactantius* (*o*), word aangenomen van den opgang der Sonne, „tot deſſelfs ondergang, en God na deſelve alom van allerley volk, en „dat van allen ouderdom, rang en ſexe met een hart en ſiele gedient. Indien wy op byſondere plaatſen en landen ſien, *Irenæus*, die in 't jaar *Chriſti* CLXXIX. Biſſchop wierd van Lyons, ſeyd (*p*) „dat'er wel „verſcheyden talen in de wereld waren, maar dat egter de kragt der „overlevering (of de Leere, die de Kerk was overgeleverd) maar een „en de ſelve was; en dat'er ſo wel in Duytsland, en Spanjen, in 't „Ooſten, in Egypten en Lybien, als in 't midden van de wereld Kerken geplant waren. *Tertullianus*, die na allen ſchijn niet meer dan twintig jaren later dan *Irenæus* geſchreven heeft, geeft ons daar wijdloopig beſcheyd van (*q*). „*Hun geluyd*, ſeyd hy, *is over de geheele* „*aarde uytgegaan, en hunne woorden tot de eynden der wereld*: Want in wien, als in *Chriſtus*, hebben alle Natien gelooft? *Parters, en Meeders,*

En onder alle volkeren.

(*k*) *Ad Scap. c. 4. p. 71.* (*l*) *Ad Trajan. lib. 10. Epiſt. 97.* (*m*) *Dial. cum Tryph. p. 345.* (*n*) *Lib. de Fat. ap. Euſeb. præpar. Euang. lib. 6. c. 10. p. 279.* (*o*) *De Juſtit. lib. 5. c. 13. p. 494.* (*p*) *Adv. hæreſ. lib. 1. c. 3. p. 52.* (*q*) *Adv. Judæos c. 7. p. 189.*

ders, en Elamiten, en die inwoonders zijn van Mesopotamien, en Judea, Armenien, Phrygien, Cappadocien, Pontus, Asien en Pamphilien, die in Egypten, Africa, en aan de andere sijde van Cyrenen woo- „*nen*, vreemdelingen tot Romen, en Joden te Jerusalem, en andere „Natien. En nu sijn de Getuliers, Mauritanen, Spanjaards, en de „Gaulen, ja selfs de landen van Britannien, tot welke de Roomsche „Wapenen niet hebben konnen doordringen, *Christo* onderdanig, ge- „lijk ook de Sarmatiers, Daciërs, Duytschen en Scyten, nevens veele ons „onbekende eylanden en landschappen, die hy bekend niet alle te kon- „nen optellen; in alle welke plaatsen, seyd hy, de naam van *Christus* „regeerd, voor welken alle poorten der steden open staan, en niet een „van allen gesloten is; en waar voor de kopere deuren open springen, „en de ysere grendelen verschoven worden. By alle die voegd *Ambrosius* (*r*) nog de Indianen, Persianen, Seren en alle eylanden en landschappen, die van de opgaande of ondergaande Son besogt worden, en Romen selfs, de Vorstin van allen.

Ook in Engeland,

IX. Uyt dit verhaal van *Tertullianus* hebben wy een duydelijk bescheyd hoe vroeg de Christen Religie haarselven heeft uytgestrekt tot dese andere wereld (Engelland) en reeds voor sijn tijd de ruwe en ontoegankelijke landen van Britannien onder de kruys-banier gebragt waren; daar hy mogelijk sijn oog heeft op de bekeering van den Koning *Lucius* (de eerste Christen Koning, die'er oyt geweest is) een voornaam en magtig Vorst van dit Eyland, die het Christen Geloof ontrent het jaar CLXXXVI. aannam, en een statelijk gesantschap aan *Eleutherius*, Bisschop van Romen sond, om van hem eenige Mannen, die hem en sijn volk in het Geloof mogten onderwijsen, te versoeken; die dan ook *Faganus* en *Derwianus* tot dien eynde derwaards sond: egter dat was de eerste reys niet, dat het Euangelium voor sig een weg gebaand had over den ὠκιανὸς ἀπέραντος (gelijk *Clemens* (*s*) en de Oude doorgaans de Britannische zee noemen) *onvaarbaren Oceaan, en in de landen aan de andere sijde van deselve*, dat is, de Britannische eylanden; dat was reeds al voor veele jaren geschied, hoewel het door het oude Heydendom en afgodery waarschijnlijk weder gestikt en begroeyd was. Gemelde *Clemens* seyd ons (*t*) dat de H. *Paulus* in het Oosten en Westen gepredikt heeft; en dat hy de geheele wereld in den weg der geregtigheyt onderwesen hebbende, sijn weg maakte tot de uyterste grensen van het Westen, waar door hy Spanjen, of Britannien, of wel beyde verstaat; gemerkt *Theodoretus* van *Pauli* komste in Spanjen sprekende (*v*) seyd, dat hy daar-en-boven den eylanden veel voordeel deed: en elders (*x*) teld hy onder de volkeren, die de Apostelen tot het Christen Geloof hebben bekeerd, ook de Cimbren en Britanniers. Na dit alles nu soude ik (ten ware de kortheyt, die ik in dese inleyding beoogd heb, my belette, en de Leser mogelijk daar geen lijdsaamheyt toe soude hebben) nader en met bysondere aanwijsing, indien het nodig was, konnen ophalen, in welke vlekken en steden 't eerste saad des Euangeliums gestrooit is.

en wanneer.

De uytwerkingen van 't ligt des Euangeliums in de Heydensche wereld.

X. De schaduwe en duysternis van de nagt verdwijnt natuurlijker wijse niet meer door het opgaan van de Son, dan de duysternis van de Heydensche afgodery en bygelovigheyt voor het ligt des Euangeliums weg vlood; want hoe meer het de overhand had, hoe men de dwaasheyt en godloosheyt van hun dienst klaarder ontdekte; men merkte te meer, dat hunne plegtelijkheden

(*r*) *Lib.* 2. *p.* 23. (*s*) *Epist. ad Corinth. p.* 28. (*t*) *ibid. p.* 8. (*v*) *Comment. in Psal.* 116. (*x*) *De cur. Græc. affect. Serm.* 9. *p.* 125.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lijkheden beuſelagtig en belagchelijk, en hunne offerhanden onredelijk en onmenſchelijk waren; hunne *Demones*, of booſe geeſten, wierden uytgedreven door den geringſten Chriſten; hunne *Orakelen* (gewaande godſpraken) ſwegen en verſtomden; hunne Prieſters ſelfs begonden ſig over de toveragtige beſweeringen te ſchamen, en de wijſte en ſnedigſte onder hen, die nog hunne kerk-gewoontens en plegtelijkheden voorſpraken, wierden genoodſaakt deſelve verborgene, duyſtere en oneygentlijke meeningen, die 't gemeene volk nog begrepen nog beoogd had, aan te wrijven. Immers 't is ſeker, dat de duyvel, die ſo veel eeuwen ſijn rijk en tyrannye over der menſchen ſielen gebruykt, of ſig aangematigd had, van dag tot dag merkelijk gewaar wierd, dat ſijn koninkrijk ſchudde en wankelde, en daarom door alle middelen, hoewel vergeefs, het ſelve poogde te onderſchragen en ſtaande te houden. En in der daad, gelijk reeds eenigen tijd voor de vleeſch-wording onſes Saligmakers het vermaardſte *Orakel* tot Delphos ſijn aanſien en agting verlooren had, ſo daalden en namen deſelve dag op dag af; weshalven hunne beſte Schrijvers doorgaans klagen, dat de goden hunne tempelen, en godſpraak-plaatſen verlaten, en de wereld in de duyſternis gelaten hadden, en van hunne godsdienſtigen vergeefs om raad en antwoord gevraagt wierden. *Plutarchus*, die ten tijde van den Keyſer *Trajanus* leefde, ſchreef een byſonder Boek (dat nog in weſen is) *van het ophouden der Orakelen*, waar van hy ten deele natuurlijke, ten deele ſedelijke, en ten deele politijke redenen poogd te geven, hoewel al ſijn wijsheyt, om'er een genoegſaam en volkomen oorſaak van aan te wijſen, te kort ſchoot: onder andere ſteld hy tot een reden het afſcheyd en de dood van die *Demons* (geeſten), die te vooren het beleyd over die gewaande godſpraken gehad hadden; tot welken eynde hy een merkelijke Hiſtorie ophaald (*y*) van een ſtem, die driemaal helder op aan *Thamuz*, een Egyptiſch ſchipper, en ſijne makkers, ontrent de eylanden *Echinades* genaamd, ſeylende, toeriep, en belaſtte, *dat ſy by de Palodes gekomen zijnde ſouden boodſchappen, dat den grooten Pan geſtorven was*; gelijk ſy vervolgens deden, en wil, dat op die boodſchap aanſtonds een groot en jammerlijk gehuyl en geſugt, niet als van een alleen, maar als van veele, gehoord wierd; 't welk hy alles met veele omſtandigheden wijd en breed voorſteld, en daar by voegd, dat ſulks tot Romen rugtbaar geworden zijnde, dien *Thamuz* door *Tiberius* ontboden wierd, die het hem vertelde, en van de waarheyt der geſchiedenis genoegen gaf. *Euſebius* nu merkt aan (*z*), dat die omſtandigheyt van tijd ſloeg op onſes Saligmakers omgaan in de wereld, alſo hy toen opentlijk de duyvelen de magt en tyrannye, die ſy over de menſchen verkregen hadden, begon te benemen; en indien de rekening van ſommige vaſt gaat, ſoude dat gebeurd zijn ontrent de tijd van onſes Saligmakers lijden, als die toen de *gevangeniſſe gevangen nam, de Overheden en Magten uyttoog, deſelve in het openbaar ten toon ſtelde, door het kruys over haar triumpheerde, en te niet deede den genen, die het geweld des doods hadde, dat is, den duyvel* (*a*).

Byſonder ontrent den duyvel.

Een verhaal van de dood van den grooten Pan.

Waar op dat ſloeg.

XI. Het zy hoe het zy, dat het ſwijgen der godſpraken, en het ontſenuwen van de kragt des duyvels de uytwerking van de Chriſtelijke Religie in de wereld geweeſt is, behoefd geen ander bewijs, dan de ronde bekentenis van *Porphyrius* ſelfs; (waarheyt parſt ſomtijds uyt den mond van deſſelfs grootſte vyanden haar getuygenis) want hy ſeyde,

Porphyrius erkend die werking des Euangeliums tegen de duyvelen.

(*y*) Περὶ τῶν ἐκλελοιπ. Χρηστηρ. *p.* 419. (*z*) *Præpar. Euangel. lib.* 5. *c.* 17. *p.* 207. (*a*) *Epheſ.* 4. 8. *Col.* 2. 15.

de (*b*), *dat het geen wonder was, dat de stad so veele jaren met siekten overvallen wierd, gemerkt Esculapius en de andere goden hun omgang met de menschen hadden afgebroken: want*, seyde hy verder, *sedert Jesus heeft begonnen gediend te worden, heeft niemand eenige blijkelijke hulp of weldaad van de goden ontfangen.* Een groot bewijs, gelijk *Eusebius* te regt heeft aangemerkt, van onses Saligmakers goddelijk gesag, en waarheyt van sijn leer: want, seyde hy even te vooren, „wanneer so „veele verdigte goden op de verschijning van onsen Heer weg vloden, „wie soude dat niet aansien, als een onwedersprekelijk bewijs van de „treflijkheyt sijner saligmakende Religie, waar door so veele Kerken en „predik-plaatsen de geheele wereld door in steden, dorpen, en selfs in „de wildernissen van de allerwoeste Natien ter eere van den grooten „Schepper, en den eenigen Opperheer gebouwd, en hem gewijd zijn; „waar door so veele Boeken zijn geschreven, die de onvergelijkelijkste „regelen en insettingen, om de menschen tot een deugdsaam en gods„dienstig leven te vormen, behelsen, en niet alleen mannen, maar selfs „vrouwen en kinderen gepaste geboden voorstellen; wie, seyd hy, sou„de dat niet erkennen, als hy siet, dat de gewaande godspraken, en „wigchelaryen der boose geesten hebben opgehouden, en dat de God„delijke en Euangelische genade, en deugd onses Saligmakers niet so „dra de menschen heeft besogt, of sy hebben hunne woeste en onrede„lijke wijse van godsdienst beginnen te verlaten, en een afkeer te heb„ben van die menschelijke offerhanden, (veeltijds van selfs hunne naa„ste en liefste vrienden) waar mede sy hunne bloed-gierige en onbarm„hertige *Demons* gewoon geweest waren te versoenen, en waar toe hunne „grootste mannen sig als betoveren en verleyden lieten. Ik sal hier niet meer byvoegen dan de uytdaaging van den H. *Chrysostomus* (*c*): „Oor„deel nu nevens my, ô gy ongeloovige Jood, en erken de voortreflijk„heyt der waarheyt: wat voor een bedrieger vergaderde oyt soo veele „Kerken door de geheele wereld voor hemselven? Wie breydde oyt sij„nen dienst van 't een eynde derselven tot het ander uyt? Wie deed so „veele sig sijn rijk en kroon onderwerpen, selfs wanneer hem duysend „beletselen, in den weg stonden? sekerlijk niemand; tot een klaar be„wijs, dat *Christus* geen bedrieger, maar een Saligmaker en weldoen„der, en de oorsaak van ons leven en geluksaligheyt was.

Welk aangedrongen word door 't getuygenis van Eusebius, en Chrysostomus.

De redenen van het toenemen des Christendoms.

XII. Dus hebbende gesien, hoe voorspoedig de Christen Religie hare banieren in de geheele wereld heeft opgestoken, staat ons ter naaster plaatse te ondersoeken wat deselve so grootelijks heeft doen aanwassen en groeyen. Om niet te blijven staan op den segen van de Goddelijke voorsienigheyt, die onmiddelijk het beleyd omtrent haar voorspoed en behoudenis in handen had; nog op de innerlijke uytmuntendheden van de Religie selfs, als die wesentlijke merken van haar Goddelijkheyt, om alle menschen van verstand en opregtigheyt tot het aannemen desselfs te bewegen, by haarselven heeft, daar waren onder andere vijf saken, die tot de voortsetting en uytbreyding veel hielpen; te weten, de kragt om wonderen te doen, die in die tijd plaats by de Kerk had; de groote geleerdheyt en veerdigheyt van desselfs voor-vegters en verdedigers; de onvermoeyde neerstigheyt, die'er aan besteed wierd; het on-

Waren bysonder vijf.

(*b*) Περὶ δὲ τοῦ μηκέτι δύνασθαί τι καὶ ἰσχύειν τοὺς φαύλους δαίμονας, μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ τοῦτόν που λέγων μαρτυρεῖ τὸν τρόπον. Νυνὶ δὲ θαυμάζουσιν, εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε τὴν πόλιν ἡ νόσος, Ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν μηκέτ' οὔσης. Ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις Θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. Ταῦτα ῥήμασιν αὐτοῖς ὁ Πορφύριος. *Euseb. loc. cit. c. 1. p. 179.* (*c*) *Orat. 3. adv. Judaos. p. 420. Tom. 1.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

onvergelijkelijk leven van desselfs belijders, en derselver lijdsaamheyt en standvastigheyt onder alle swarigheden en lijden. Het was geen van de geringste middelen, die de Christen Religie alom eerbied en hoog-agting baarden, dat se haar getuygenis had door het doen van wonderen. Ik sal my nu niet laten aangelegen zijn om te toonen, dat ware en in 't openbaar gedane wonder-werken het hoogste bewijs zijn, dat men van buyten voor de waarheyt der Religie, die men daar door bewijsen en beweeren wil, geven kan; te meer, om dat de kragt van dit bewijs reeds door de verdedig-Schrijvers der Christenen ten vollen bepleyt is. Maar dat die wonder-werkende kragten, te dier tijd in de Kerk gemeen waren, blijkt ons ten vollen uyt het eenstemmig getuygenis van alle Schrijvers, die toen leefden. *Justinus* de Martelaar (*d*) seyd tot den Keyser en den Raad, „Dat onse Heer in de wereld gekomen was, om „de werken des duyvels te verbreken, welk sy uyt 't geen voor hunne „oogen geschiedde, konden weten, also seer veele van de duyvelen „geplaagt en beseten zijnde (niet alleen de geheele wereld door, maar „in hunne stad selfs) en die alle hunne duyvel-jagers en besweerders „niet konden genesen, door verscheyden Christenen in den naam van „*Jesus*, die onder *Pontius Pilatus* gekruyst was, genesen waren, en „even toen nog, mids de duyvelen, die haar hadden beseten, ontwa„penende en uytdrijvende genesen wierden. En in sijn t'samenspraak met den Jood *Trypho* (*e*) seyd hy meer dan eens, „Dat de boose geesten „ontsag en vrees hadden voor de magt van *Christus*, en selfs te dier „tijd, als se maar in den naam van *Jesus Christus*, die onder den „stadhouder van Judea *Pontius Pilatus* gekruyst was, besworen wier„den, hem gehoorsaamden. *Ireneus* versekerd ons (*f*), „Dat de Chri„stenen te sijnen tijde de genade en kragt van *Christus* hadden, om de „dooden op te wekken, en de boose en onreyne geesten so merkelijk „uyt te drijven, dat die, uyt welke sy gedreven waren, tot het Geloo„ve selfs overquamen; en dat andere de gave van voorsegging hadden, „en wederom andere door het opleggen der handen de sieken gesond „maakten, en tot volkomene gesondheyt herstelden: Maar, vervolgd „hy, de gaven, die God sijn Kerk alom de geheele wereld door heeft „mede gedeeld, en door welke in den naam van *Jesus Christus*, die „onder *Pontius Pilatus* gekruyst is, tot voordeel van de wereld dage„lijks veele wonderen gedaan worden, sijn voor my ontelbaar. *Tertullianus* daagd de Roomsche Bevelhebbers uyt (*g*), om een besetenen te doen stellen voor hunne regtbanken, en dat sy souden sien, dat de boose geest door een *Christen* bevoolen zijnde te spreken, so wel met waarheyt souden bekennen een duyvel te zijn, als hy ten anderen tijden valschelijk geroemd had een God te zijn. En hy seyd tot *Scapula* (*h*), dat sy, Christenen, alle dagen de boose geesten verwierpen, versmaadden, en uytwierpen, daar van het meerendeel der menschen getuygenis geven konde. *Origenes* versoekt (*i*), „Dat *Celsus* maar sal gedenken, dat, wat „hy ook van 't bescheyd en verhaal, dat wy van onsen Saligmaker in „het Euangelium hebben, gevoelde en oordeelde, het egter 't groot en „heerlijk werk van *Jesus* was, in sijnen naam, selfs in die tijd, alle die „het God beliefde te genesen; dat hy immers selfs veele gesien had, „die, als'er de naame Gods en *Christi* over aangeroepen wierd, van de „grootste qualen, dolligheden, rasernyen, en duysend andere ontstel-

't Doen van wonder-tekenen.

Welk in de eerste Kerk plaats had, Getoond uyt verscheyde Oud-vaders.

(*d*) *Apol.* 1. *c.* 45. (*e*) *Dial. cum Tryph. p.* 247. & *p.* 302. (*f*) *Adv. Hæres. lib.* 2. *c.* 56. *p.* 215. & *c.* 57. *p.* 218. (*g*) *Apol. c.* 23. *p.* 22. (*h*) *Ad Scap. c.* 2. *p.* 6. (*i*) *Contr. Cels. lib.* 2. *p.* 80.

„ teniſſen, welke nog duyvelen nog menſchen geneſen konden, waren „ ontſet (*k*). En elders (*l*) vertoond hy, wat indruk die wonder-werkende kragt in de wereld had. „ De Apoſtelen onſes Heeren, ſeyd hy, „ hadden, ſonder die kragt om wonder-werken te doen, noyt bequaam ge„ weeſt hunne toehoorders tot het verlaten van het gene in hun land de „ gemeene godsdienſt was, en het omhelſen van hunne nieuwe leer te „ bewegen, of te overreeden, en nog minder om die eenmaal omhelſde „ leer, in weerwil van alle gevaar en tegenſtand, ſelfs tot de dood toe te „ verdedigen. Ja tot op deſen dag toe heeft men nog de voetſtappen „ van den H. Geeſt, die in de gedaante van een duyf verſcheenen is, „ onder de Chriſtenen: want ſy verdrijven de booſe geeſten, geneſen „ veele, voorſien en voorſeggen na Gods wil wat'er geſchieden ſal. En „ hoewel *Celſus* en ſijn ingevoerde Jood hierom mag lagchen, ik ſeg „ daar-en-boven, dat veele ſelfs tegen hunne voorige drift tot de Chri„ ſtelijke Religie ſijn overgebragt, en derſelver voormaals gedane tegen„ ſtand ſchielijk veranderd is, om, na dat hen geſigten waren gegeven, „ die Religie tot der dood toe met alle dapperheyt te verdedigen, hoe„ danige wy ſelfs veele geſien hebben. Ja ſo wy alleenlijk ſouden noe„ men die wy ſelfs ſodanig hebben bevonden en geſien, de ongeloovige „ ſouden, onder voorgeven dat wy ſulks in ons hoofd geſmeed, en, na „ hunne gewoonte, verſierd hebben, daar mede lagchen: maar God „ en mijn gewiſſe getuygen my, dat ik de Godlijke Religie van den H. „ *Jeſus* door geen verdigte fabelen, maar door verſcheydene kragtige „ blijken en bewijſen pooge aen te wijſen. Meer getuygenis van dat ſlag ſoude ik gemakkelijk uyt *Minutius Felix*, *Cyprianus*, *Arnobius* en *Lactantius* konnen ophalen, ten ware de bygebragte mijn oogmerk genoegſaam konden voldoen.

2. De geleerdheyt van de voorſtanders des Chriſtendoms. Die op de gemoederen veel vermogt.

XIII. Het tweede dat het Chriſtendom ſo ongemeen voortſette en deed ſegepralen, was de merkelijke geleerdheyt van deſſelfs voor-vegters: want het konde niet anders dan het hoogſte genoegen, byſonder aan menſchen, die van een gemeene bevatting, en geringen ſtaat zijn (en ſodanig is het grootſte gedeelte van menſchen) geven, dat ſy mannen van de netſte en nauwkeurigſte redeneering, van het ſnedigſt en geſlepenſt verſtand, en die by gevolg door loosheden en ſchoon-ſchijnende voorſtellingen niet ligt te bedriegen waren, ſagen hunne voorige gevoelens met voeten treden, en het Chriſten Geloof niet alleen aannemen, maar tegen deſſelfs boos-aardigſte tegenſtanders verdedigen. 't Is ſeker, dat het Euangelium eerſt opkomende, met niet anders dan desſelfs voorſtel verſterkt in de wereld quam, en dat menſchen, die van een onbeſchaafde opvoeding waren, wierden uytgekoren, om het ſelve aan de wereld voor te dragen, op dat het niet een ſaak van een menſchelijk verdigtſel mogt ſchijnen, of deſſelfs voortgang aan het beleyd en vermogen der menſchen worden toegeſchreven: maar 't was niet anders dan billijk, dat het dus een geheele eeuw lang de wereld voorgeſteld, en van deſelve aangenomen, en egter door der partyen boosheyt en vinnigheyt tegengeſtaan zijnde, ſijn hulp en byſtand ook van buyten ſogt. En daar in deed ſig de Goddelijke voorſienigheyt merkelijk op, ſo dat, wanneer de mirakelen begonden ongewooner te worden, en minder te geſchieden, het God behaagde ſelfs onder de Heydenen te verwekken mannen, die van groote bequaamheyt, en uytmuntende geleerdheyt waren, die hen, gelijk *Julianus* van de Chriſtenen ſijnes tijds ſeyd (*m*), τοῖς οἰκείοις πτεροῖς βάλλειν, met hun eygen wieken ſlaan, en met pijlen uyt hun

Waarom God geleerde mannen tot voorſtand des Chriſtendoms verwekte.

(*k*) *ibid. cap.* 3. *p.* 124. (*l*) *Lib.* 1. *p.* 34. (*m*) *Theodoret. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 8. *p.* 131.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hun eygen kooker quetsen konden; en 't was toen de tijd, om so te doen, gemerkt de Heydenen op de Christenen en hun Godsdienst niet alleen door alle soort van wreedheyt, of middelen van gemoed-winning aanvielen, en al wat het vernuft en snedigheyt, om maar een schaduw en schijn van reden te geven, bedenken konde, hen tegen wierpen, maar selfs met de vuylste misdaden, die niemand, ten ware door de uyterste boosheyt en voor-oordeel vervoerd, konde denken waar te zijn, beswaarden: want dat gaf den verweerders der Christenen, en de eerste Schrijvers aanleyding, om door hunne geleerde en redelijke redeneeringen de Christenen van de opgeleyde beschuldigingen te ontheffen, waar in sy dan de redelijkheyt, voortreflijkheyt en goddelijkheyt van hun godsdienst beweerden, en aan d'andere sijde de dwaasheyt en valsheyt, de onmenschelijkheyt en godloosheyt, de ongerijmdheyt en ydelheyt van den Heydenschen dienst ten toon stelden: en 't was door dit middel, dat de voor-oordeelen geweerd, en duysenden van menschen tot het geloove bekeerd wierden. Onder die nu, die hier van meest bekend en vermaard zijn, en de Christenen den meesten dienst gedaan hebben, sijn voornamelijk geweest *Quadratus*, Bisschop van Athenen, en *Aristides*, te vooren een vermaard Wijsgeer in die stad, en een man, die welsprekend en wijs was, die elk aan den Keyser *Adrianus* hunne verdedig-schriften opdroegen. *Justinus de Martelaar*, die behalven verscheyde Boeken tegen de Heydenen, twee Verantwoordingen schreef, een van welke aan *Antoninus Pius*, en de tweede aan *Marcus Aurelius*, en den Raad opgedragen wierd; ontrent welke tijd ook *Athenagorus* sijn verantwoording aan *Marcus Aurelius*, en *Aurelius Commodus* aanbood; (op dat ik nu van dessels deftig gesprek over de opstanding niet ophale) *Melito*, Bisschop van Sardis, die aan den selven *Marcus Aurelius* sijn verdediging der Christenen overleverde; *Apollinaris*, Bisschop van Hierapolis in Asien, die ten tijde van den selven Keyser leefde, en hem sijne onvergelijkelijke redeneering tot beweering van het Christen geloof opdroeg, en vijf Boeken tegen de Heydenen, en twee van de waarheyt schreef; niet lang na die tijd maakte *Theophilus*, Bisschop van Antiochien, sijne drie treflijke Boeken tot overtuyging van *Autolycus*; en *Miltiades* een verantwoording, die na allen schijn aan den Keyser *Commodus* aangeboden wierd. *Tatianus de Syrier*, een Discipel van den Martelaar *Justinus*, en een man van groote geleerdheyt en welsprekendheyt, die onder andere een Boek tegen de Heydenen schreef, waar in hy volle preuven van sijn veerdigheyt en bequaamheyt gaf; *Tertullianus*, een man van ongemeene geleerdheyt, en de eerste, die over die stof in de Latijnsche taal schreef, gaf onder de regeering van *Severus* sijn verdedig-schrift uyt, en droeg het aan de Bestierders van het Roomsche Rijk op (om niet van sijne Boeken *ad Nationes*, *de Idololatriâ*, *ad Scapulam* en veele andere te spreken). Na hem quam *Origenes*, wiens agt Boeken tegen *Celsus* geen minder dienst den Christenen deden, dan se voor hem roem verdienden. *Minutius Felix*, een uytmuntend Rechts-geleerde tot Romen, die een korte, dog cierlijke t'samenspraak tusschen *Octavius* en *Cecilius* schreef; waar in hy, gelijk *Lactantius* heeft aangemerkt (*n*), toonde, hoe bequaam hy, om de waarheyt te beweeren, soude geweest zijn, indien hy daar enkel sijn werk van gemaakt had; *Cyprianus*, die ontrent de tijd van *Gallus* en *Volusianus* sig by *Demetrianus*, Stadhouder van Africa, voor de Christenen aangaf, en sijn Boekjen, genaamd *de idolorum*

Veele derselven worden genoemd.

(*n*) *De Institut. lib.* 5. *c.* 1. *p.* 459.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rum vanitate, (een kort begrijp van *Minutii* t'samenſpraak) in het ligt bragt. Ontrent het eynde van die eeuw ten tijde van *Diocletianus* leeraarde *Arnobius* te Sicea in Africa de welſprekentheyt met grooten toeloop, en wierd van de waarheyt der Chriſtelijke Religie overtuygd, dog was by de Chriſtenen in 't eerſte vry verdagt, weshalven hy, tot blijk van ſijn opregtigheyt, ſeven boeken tegen de Heydenen ſchreef, waar in hy met grooten yver en kragt van redenen de ſaak der Chriſtenen bepleytte, gelijk ook niet lang na hem *Lactantius* ſijn Leerling, die onder *Diocletianus* de welſprekentheyt tot Nicomedien leeraarde, verſcheyden redenvoeringen tot voorſtand van de Chriſten-en wederlegging van de Heydenſche Religie opſtelde; een verſtandig en geleerd man, dog gelukkiger in het tegenſpreken der partyen, dan het vaſtſtellen van de gronden ſijner eygene Religie, die hy niet alle duydelijk en klaar genoeg ſchijnt bevat te hebben. By alle deſe mag ik voegen *Apollonius*, een man in allerley geleerdheyt, en alle deelen der Wijsgeerte bedreven, en, indien het *Hieronymus* regt heeft, een Raadsheer te Romen, die met een deftige en vrypoſtige reden voor den Raad ſelfs ſijn eygen ſaak en die van het Chriſtendom, waar voor hy als Martelaar onder de regeering van *Commodius* ſtierf, vry cierlijk bepleytte.

Ook andere, die tegen dwalingen geſchreven hebben.

XIV. En gelijk ſy dus het Chriſtendom tegen de aanvallen en laſteringen der Heydenen voorſpraken, ſo waren ſy aan de andere zijde niet min beſorgd, om het van dwalingen en Ketteryen, waar mede menſchen van een quaad en verdorven verſtand het beſwalkten en vergiftigden, te ſuyveren. De voornaamſte, die deſen weg inſloegen, waren *Agrippa Caſtor*, een ſeer geleerd Man, die ten tijde van *Adrianus* in vier-en-twintig boeken *Baſilides* en ſijne gronden vry net wederleydde; *Theophilus* van Antiochien, die tegen *Hermogenes* en *Marcion* ſchreef; gelijk ook *Apollinaris Philippus* Biſſchop van Gortijne in Creten, *Muſanus*, *Modeſtus*, *Rhodon* een Diſcipel van *Tatianus*, *Miltiades*, *Apollonius*, *Serapion* Biſſchop van Antiochien, en hondert andere, tegen de *Marcioniten*, *Montaniſten* en andere Ketteren van die tijd aangingen. Maar de uytmuntendſte van allen was *Irenæus*, die de merkelijkſte Ketteryen van die tijden ondernam op te halen, en met een weergaloofe neerſtigheyt en veerdige redeneering derſelver gronden en practijk ondekte, en hunne dwalingen wederleyde; waar door, gelijk hy meermaals te kennen geeft, veele herſteld en weder tot de Kerk gebragt wierden. Ik ſoude hier van verſcheyden andere konnen ophalen, die hoewel men niet weet, dat ſe met hunne ſchriften een van deſe wegen hebben ingeſlagen, egter van alle ſoort van konſt en wetenſchappen, waar door ſy de Kerke byſonder dienſt deden, vermaard zijn; hoedanige (behalven, van welke in het volgende werk gewaagd word) geweeſt zijn *Dionyſius* Biſſchop van Corinthen, *Bardeſanes* de Syrier, welker geleerdheyt en welſprekentheyt boven andere uytmuntte, (hoewel de laatſte ook by-na tegen alle ketteryen van ſijne eeuw geſchreven heeft); *Ammonius* de vermaarde Philoſooph van Alexandrien; *Julius Africanus*, een man die wegens ſijn kennis van hiſtorien en tijd-rekenkunde byſonder vermaard was; *Dorotheus*, Ouderling van Antiochien, ongemeen om ſijn ervarendheyt in de Hebreeuſche taal, en andere ſlag van geleerdheyt beroemd; *Anatolius de Alexandriner*, die van *Euſebius* als de geleerdſte man, en ſchranderſte Wijsgeer in ſijnen tijd beſchreven word, en ſekerlijk in de reken-, landmetings-, ſterre-, reden-, natuur-, welſprekens-kunde, en waar in niet? wonderlijk bedreven was; *Pierius* Ouderling van Alexandrien, een welſprekend prediker, en ſo grooten leerling, dat hy gemeenlijk *de*

Of uytſtaken in geleerdheyt.

jonge

jonge Origenes genaamd wierd. Maar dit is een veld, dat te groot is om'er verder in te treden, en daarom scheyde ik hier af. Uyt dit alles blijkt, dat, gelijk de H. *Hieronymus* aanmerkt (*o*), *Celsus*, *Porphyrius* en *Julianus* niet veel reden hadden, om tegen de Christenen, als een dom en onwetend volk, dat nog geleertheyt nog welsprekentheyt had, te schreeuwen.

XV. Een derde reden van den schielijken aanwas des Christendoms, was de onvermoeyde yver en neerstigheyt aan het voortplanten desselfs besteed. Geen steen wierd ongeroerd, en geen middel onversogt gelaten, waar door de menschen van de dwaling te rug geroepen, en tot erkentenis der waarheyt souden konnen overgebragt worden. Uyt dien hoofde wierden se in een oud opschrift, ter eeren van *Nero* in Spanjen gesteld, beschreeven, QUI NOVAM GENERI HUMAN. SUPERSTIT. INCULCAB. als *die een nieuwe superstitie den menschen hadden ingeprent* (*p*). Sy waren ongemeen yverig om aankomelingen tot de beste Religie van de wereld over te halen; sy predikten deselve vrymoedig; baden ernstig om de bekeering en verbetering der menschen; drongen daar op aan by hunne na-buuren, die nog van het Geloove vreemd waren; onderwesen de nieuw-bekeerden, en *bouwden deselve op in het allerheyligste Geloof.* Die van meerder middelen en aansien waren, stelden schoolen aan, daar in sy opentlijk, die hen aangingen, onderwesen, de grond-stukken des Geloofs hen voorhielden, en tegen de Heydenen aan de eene, en Ketteren aan de andere zijde wapenden. Onder ons, seyd *Tatianus* (*q*), leeren onse Philosophie niet alleen de rijke en vermogende, maar worden de arme om niet onderwesen en geleerd; wy laten alle die begeerig zijn om te leeren, 't zy deselve oud of jong zijn, sonder ondescheyd toe. En straks daar na (*r*) verhaald hy, wat uytslag sulks had. „Hunne dogters waren ingetogen, matig en sedig, seyd hy, „en waren gewoon, selfs als se aan haar spinrokken saten, van Goddelijke saken t'samen te spreken. Ook vernoegden sy haar niet sulks „in huys te doen; veele derselven ontsagen selfs niet allerley gevaar „en moeyte. Geen ongemak wierd te groot, geen gevaar te seker, geen „arbeyd te swaar geagt, om de palen des Euangeliums uyt te setten, „waar toe men selfs na de woeste natien, en de afgelegenste hoeken van „de wereld, geen reysen ontsag. „De Goddelijke en verwonderlijke „leeringen der Apostelen, seyd *Eusebius* (*s*), volmaakten die Kerken, „welker grond in alle plaatsen, daar sy quamen, gelegd was. Sy be„werkten allesins wat tot het voorstel van hun Euangelium, terwijl de „saden van die Godsdienst en hemelsche leer de geheele wereld door „gestrooid wierden, van noden was: want, so dra hunne sielen met de „liefde van een betere Philosophie ontstoken waren, gaven sy, na den „raad van onsen Heer, hunne goederen aan den armen, en hun Vader„land verlatende, namen de bediening van Euangelisten aan; die dan „*Christus* predikten, en de Euangelische schriften dien, die selfs van „het Christen Geloof niet eens gehoord hadden, overleverden. En so „dra hadden sy het Geloof niet in eenig vreemd land gegrond, en Op„sienders en Bestierders, wien sy de sorge over de nieuwe plantsoenen

3. De yver der voortplanters des Christendoms,

getoond uyt getuygenissen der Vaderen.

(*o*) *Discant ergo Celsus, Porphyrius, Julianus, rabidi adversus Christum canes, discant eorum sectatores, qui putant Ecclesiam, nullos Philosophos & eloquentes, nullos habuisse Doctores, quanti & quales viri eam fundaverint, extruxerint & ornaverint, & desinant fidem nostram rusticæ tantum simplicitatis arguere, suamque potius imperitiam agnoscant,* S. *Hier. præfat. ad Catal. de Script. Eccl.* (*p*) *Apud Gruter. inscript. p.* 238. *Num.* 9. (*q*) *Orat. contr. Græc. p.* 167. (*r*) *Ibid. p.* 168. (*s*) *Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 37. *p.* 109.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

"overgaven, aangesteld, of gingen straks tot andere volken over, "daar sy hun Leer voorstelden, en deselve met de wonderwerkende kragt "van den geest Gods, die op hen was, versterkten; so dat, wanneer "sy maar begonden te prediken, al het volk t'samen liep om hen te hoo- "ren, en blymoedigliik met al hun hert den dienst van den waren God, "den grooten Schepper van de wereld, aannamen. Onder die Euangelische sendelingen, straks na de Apostelen gevolgd, sijn geweest *Silas*, *Sylvanus*, *Crescens*, *Andronicus*, *Trophimus*, *Marcus*, *Aristarchus*, en andere; en daar na *Pantænus*, die na Indiën; *Photinus* en *Ireneus*, die van Smyrnen na Vrankrijk reysden, en de een na den anderen Bisschop van Lyons wierden, gelijk ook ontallijke andere die in de geschied-boeken der Kerke, en de gedenk-schriften der Martelaren gemeld worden, *als die hun leven*, gelijk de Apostel *Paulus* (*t*), *niet dierbaar voor henselven hielden*, *om hun loop met blijdschap te volbrengen*, en de verborgentheden des Euangeliums tot aan de eynden van de wereld bekend te maken.

De bekendste derselven worden genoemd.

4. 't Godvrugtig leven der Christenen.

XVI. Ten vierden kreeg het Christendom de toestemming van de wereld door der belijderen verwonderlijk leven, gemerkt het met alle voorschriften van deugd en goedheyt t'enemaal over-een quam; welk dan de wijste en onpartijdigste onder de Heydenen sekerlijk tot betere gedagten van het Christendom brengen, en hetselve van alle ongerijmste en onredelijkste beschimpingen en na-spraak, die men daar tegen uytwierp, suyveren en vryspreken moest: want wanneer sy de Christenen alom so sedig en godvrugtig, so ongemeen matig en eerbaar, so nedrig en ingetoogen, so opregt en regtveerdig, so beleefd en weldadig ontrent allen sagen, besloten sy daar uyt, dat'er iets meer dan menschelijk in hun leer was, gemerkt geen reden so overtuygende is, als die men uyt de dagelijkse bevinding neemd. Hunne sonderlinge godsaligheyt en levens-beleyd overwoog al 't geen men tegen hen inbragt. "De treffelijke en verwonderens-weerdige Apostelen, seyd *Eusebius* (*v*), "hoe onbeschaafd sy van taal waren, waren egter τ̃ βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, seer suyver van leven, en in hunne siele met alle soort van deugd verciert: en gelijk die, so waren doorgaans de Christenen in de naastvolgende eeuwen. Sy maakten de wereld niet wat wijs door een deel goede woorden, of een uyterlijke vertooning, maar toonden hun Geloof uyt hunne werken, en bewesen de goddelijkheyt van hun Religie door de hemels-gesindheyt van hun leven. "Wy veragten, seyd de Christen by *Minutius Felix* (*x*), de "grootsheyt en stuursheyt der Philosophen, die wy weten vuyle men- "schen, en tegen het quaad, daar sy selfs aan schuldig staan, seer wel- "sprekende te zijn: want wy meten de wijsheyt niet af, na iemands "gewaad en kleding, maar na dessels hert en leven: wy spreken geene "groote dingen, maar wy toonen se met ons leven; en dragen roem "gevonden te hebben 't geen sy ernstig hebben gesogt, maar nooit konden vinden. Christenen zijn toen de eenige geweest, welke waren 't geen sy voorgaven, menschen van het quaad tot de deugd overgebragt. "Wy, seyd "de Martelaar *Justinus* tot den Keyser (*y*), door het woord overtuygd "zijnde, hebben de boose geesten afgeswooren, en bidden door den Soon, "den eenigen en ongegenereerden God; die te voren ons in hoereryen ver- "maakten, omhelsen nu op het allernauwste de kuysheyt en reynigheyt; "die te voren op toverkonsten geset waren, geven ons nu aan den goeden "en eeuwigen God over; die te voren de rijkdommen meer dan alle goe- "deren

Welk kortelijk word getoond.

(*t*) *Act.* 20. 24. (*v*) *Loc. cit. c.* 24. *p.* 94. (*x*) *M. Felix Dial. p.* 31. (*y*) *Apol.* 2. *p.* 61.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

"deren der wereld agteden, maken nu 't geen wy hebben gemeen en "deelen'er elk van mede, na dat hy van noden heeft: en wy, die te "voren met haat en boosheyt tegen elkander waren ingenomen, en met "die, welke van ons volk niet waren, selfs by een vyer niet wilden sit- "ten, gaan nu, sedert *Christus* in de wereld gekomen is, gemeensaam "met malkanderen om, bidden voor onse vyanden, en voor de bekee- "ring van die ons sonder oorsaak haten, en bewegen hen, om na de "treffelijke Wetten van *Christus* te leven, ten eynde sy op goeden "gronde van den grooten rigter der wereld deselve belooning nevens ons "mogen te gemoet sien. En sekerlijk de Christen Leer had een won- derlijke kragt op der menschen gemoederen, gelijk dat de verdedigers der Christelijke Religie doorgaans, als een onwedersprekelijk gevolg, by- brengen (z), en vertoonen dat deselve alle die se aannamen kuys en ma- tig, vreedsaam en versoenlijk, sagtmoedig en sedig maakte, en van de minste schijn des quaads dede afkeerig zijn. Wanneer de Heydenen hen over de geringheyt en eenvoudigheyt van de plegtelijkheden hunner Religie beschimpten, gaven sy doorgaans tot antwoord (a), dat God in geen mensch, om dat hy in de wereld eenig uyterlijk aansien of voor- regt heeft, maar in een suyvere en godsdienstige siel behagen schepte; dat hy geen bloed of rook, geen reukwerk of wierook van noden had; dat het de grootste en beste offerhande was hem een gemoed, dat sig in opregtigheyt aan hem overgeeft, op te offeren; dat sagtmoedig- heyt en vriendelijkheyt, een nedrig en Godsdienstig leven het offer was, welk God meer dan alle slagt-offeren en reukwerk behaagde; dat een godvrugtige en nedrige siel de bequaamste Tempel voor God was, en dat sijne pligten te doen, van sonden af te staan, neerstig in 't bidden en danken te zijn, een ware vreugd en feest, ja het geheele leven van een vroom mensch niet anders dan een heylige en statelijke feestdag was. Sodanig was te dier tijd de Religie der Christenen, en die maakte hen aangenaam en eerweerdig by de wereld, en dwong menigmaal de vin- nigste tegenstanders, om sig voor hen te buygen, en uyt te roepen, *dat God waarlijk in hen was.* Maar hier van sal ik nu te minder seggen, om dat ik in een ander boek over die stoffe (b) wijdloopig gesproken heb.

En desselfs werking op 't gemoed aangewe- sen.

XVII. Ten vijfden, haalden de leerlingen van dese heylige en treffe- lijke Religie een ontelbare menigte tot hen over door hun lijdsaamheyt en standvastigheyt onder het lijden en verdrukkingen. Sy waren onver- settelijk in hun belijdenis, niet tegenstaande dat men hen op alle manie- ren daar van poogde af te trekken. Sy hoorden de vinnigste bedreygin- gen met een onbeschroomd gemoed, en konden sonder vreese de pijn- bank voor hen sien gereed maken. Sy lachten met de pijne; verlangden na de vlam, en gingen de dood in haar swartste kleed en vertooning te gemoet. Sy stierven met vreugde, en segepraalden in het midden van hunne grootste smerten. En dit, eenige eeuwen na malkanderen, by-na dag op dag gebeurende, konde het niet anders wesen, of het moest hun- ne vyanden overtuygen, dat het hen ernst was; dat sy van herten geloof-

5 Hun lijd- saamheyt en standvas- tigheyt in het lijden.

 den

(z) *Tertull. Apol. c. 3. p. 4. Ad Nation. c. 1. p. 41. Orig. contr. Cels. lib. 1. p. 9, 15, 21. 36. 50, 53. lib. 2. p. 61, 85, 88, 110. lib. 3. p. 128, 147, 152, 157. lib. 4. p. 167. lib. 6. p. 306. lib. 7. p. 364. lib. 8. p. 409. & alibi passim. Lactant. lib. 3. c. 26. p. 328. & lib. 4. c. 3. p. 351.* (a) *Just. Mart. Orat. ad Græc. p. 40. Athanag. Legat. p. 13. Clem. Alex. Strom. lib. 7. p. 706, 709, 714, 719, 728. Min. Fel. p 26. 30. Arnob. adv. Gent. lib. 7. p. 104. Orig. contr. Cels. lib. 8. p. 385, 389, 392. Lactant. lib. 1. c. 20. p 108. lib. 6. c. 1. p. 540. c. 24. p. 636. Epitom. c. 2. p. 736.* (b) In 't eerste Christen- dom.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die de Heydenen overtuygen. den hun Religie waaragtig te zijn, en dat een Goddelijke en boven natuurlijke kragt hen onder alle hunne swarigheden ondersteunen moest; immers de *Martelaar Justinus* bekend, dat dit een groot middel van sijn bekeering tot de Christelijke Religie geweest was. Van de bysondere wreedheden ontrent de eerste Christenen gepleegd, en hoe kloekmoedig, onversaagd en bedaard sy sig onder de swaarste en scherpste pijnen gedragen hebben, hebben wy elders wijdloopig opgehaald (*c*), en *De tien vervolgingen worden opgehaald.* sal daarom hier maar een kort gesigt nemen van de *Tien* bekende *Vervolgingen*, die het Geloof en lijdsaamheyt der eerste Heyligen so merkelijk geoeffend hebben, en dan de kragt van het bewijs, dat daar uyt volgt, aandringen; welk ik te liever onderneem, om dat de staat der Kerke in die vroege en eerste eeuwen ons daar in klaar en helder sal vertoont worden. Wat de dagstelling en bysondere tijd-aanwijsing van het begin en eynde der eene, of der andere vervolgingen aangaat, daar in komen *Sulpitius Severus*, *Eusebius*, *Orosius*, *Hieronymus*, en andere niet in alles over-een, waarom wy het geen sig het waarschijnlijkst opdoet sullen volgen.

De eerste door Nero. XVIII. De eerste, die een algemeene vervolging tegen de Christenen verwekte, was *Nero*, gelijk *Tertullianus* in sijn boek tegen de Heydenen spreekt (*d*); om welk te bewijsen hy hen tot hunne eygen staatschriften en jaar-boeken wees. Dese nu was van een woeste en ongeseggelijke inborst, en van sulke beestige en buytensporige seden, dat hunne eygene schrijvers niet schroomden hem een *beest in gedaante van een* *Nero word beschreven,* *mensch*, en een *wanschepsel van menschen* te noemen. Hy was schuldig aan de onbepaalste hovaardy en eersugt, dronkenschap, wellust en alle soort van dertelheyt, en selfs aan sodomie en bloed-schande, die hy *bysonder van sijn wreedheyt,* met sijn eygen moeder poogde te begaan. Maar onder sijne andere boosheden scheen egter wreedheyt de overhand te hebben, waar door hy, benevens een oneyndige menigte van andere, het grootste gedeelte van den Raad aan kant hielp, sijn Meester en Voogd *Seneca*, en desselfs *Ontrent andere,* vrouw, en den Poëet *Lucanus* ter dood overgaf, ja de wetten der natuur verbrekende, op sijne eygene en naaste bloed-vrienden aanviel, so dat hy, indien niet schuldig, egter niet onbewust was van het ombrengen van sijn Vader *Claudius*; sijne twee vrouwen, *Octavia* en *Poppæa* doodde, *Antonia*, om dat se in hare plaats niet wilde treden, vermoorde, sijn eygen broeder *Britannicus* door vergif ombragt, en om de maat sijner boosheden op te vullen, op sijn eygen moeder *Agrippina* aanviel, daar hy, om dat se sijn ongebonden en buytensporig leven bestrafte, een haat tegen opgevat had, en deselve gevolgelijk eerst haar staat afnam, opentlijk deed bespotten, en driemaal poogde te vergeven, dog ten laatsten door gehuurde schelmen deed doorsteken. Ook ging de spraak, dat hy daar mede niet voldaan, selfs haar naakt ligchaam quam besien en alom betasten, en 't eene lid prees en 't ander laakte. Hy *en bysonder de Christenen.* nu so onmenschelijk en barbarisch, ontrent sijn vrienden en onderdanen zijnde, kan men wel denken, dat hy den Christenen niet seer gunstig was; en, gelijk *Eusebius* (*e*) seyd, aan sijn beschrijving ontbrak niets, dan dat'er nog by quam, dat hy was de eerste Keyser, die een vyand van de Christelijke Religie was, en tot dien eynde wetten en beveelen tot het smooren van deselve gaf, en alom met de grootste gestrengheyt, *Die hy het verbranden van Romen te last leyde.* die daar belijdenis van deden, vervolgde, en dat om de volgende reden: Onder andere sijner dwaasheden en sotternyen was sijn voornemen Romen te verbranden, 't zy dat hy desselfs nauwe straten, en slegte gebouwen niet

(*c*) *Ibid.* het tweede deel *cap.* 7. (*d*) *Apol. c.* 5. *p.* 6. (*e*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 45. *p.* 67.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

niet konde verdragen, of 't zy dat hem de eersugt drong, om'er een nieuwe en pragtiger stad van te maken, en die na sijnen naam te doen noemen: dog om wat reden het mag geweest zijn, of niet, hy deed de stad ontrent den 19. *Julii* in 't LXIV. jaar na *Christi* geboorte, in vlam setten, die aanstonds so seer de overhand nam, dat die stad, die over de wereld so menigmaal gesegepraald had, in de tijd van ses of seven dagen is verwoest, en voor het grootste gedeelte (tien gedeelten van veertien) in de assche raakte, daar door huysen en Tempelen nederstorteden, en alle de geagte oudheden en gedenktekenen van die plaats, die so veele eeuwen sorgvuldig en nauw bewaard waren, verloren gingen, terwijl hy die droevige vertooning van den tooren *Mecenatica* met vermaak en genoegen aansag, en, als een speelman toegesteld, het lied van de verwoesting van Troijen song, en de menschen niet toeliet onder de ruinen hunner huysen na het geen'er van hun goed mogt overgebleven zijn te sien, of 't geen de vlam gespaard had op te samelen. Dese daad verwekte, en niet t'onregt, sulken haat en afkeer van hem, als op sodanigen schade en aangedaan ongelijk sekerlijk moest volgen, die hy door groote beloften, en rijke schenkagien, door het raad-plegen met de boeken der *Sibyllen*, en openbare gebeden en offerhanden aan de goden poogde te ontgaan en van sijn hals te schuyven, dog het volk bleef, gelijk *Tacitus* seyd (*f*), in dat geloof, dat hy de stigter van dien vreeslijken brand was; weshalven hy, dat niet gelukkende, hemselven sogt te suyveren, mids den haat schuyvende op de Christenen, die hy genoeg van het volk wist gehaat te zijn, en hen te last leggende de brand te hebben gestigt, en daarom alle bedenkelijke pijnen tegen hen te werk stelde, en eenige of dwong, of overreedde om haar schuld daar aan te bekennen, door welke dan veele andere verraden wierden, die niet so seer, om de misdaad der brandstigting, gelijk *Tacitus* bekend, maar om den algemeenen haat der menschen schuldig verklaard wierden. Dese mishandelde hy met alle soort van schimp en wreedheyt; sommige wierden in huyden van wilde beesten genaayd, en door de honden verscheurd; andere wierden gekruyst, andere met bepekte, gewaste of diergelijke papieren kleederen omhangen levendig verbrand, en den dag ten eynde zijnde, voor fakkels in de nagt gebruykt, hoedanige schouwspeelen *Nero* in sijne eygene tuynen ten toon stelde, die egter het volk met meer deernis dan vermaak aanschouwde, als wel wetende, dat sulks niet ten beste van het gemeen, maar enkel om sijn eygen woede en boosheyt te voldoen, gedaan wierd. Niet veel beter wierden de Christenen in andere gedeelten des Rijks gehandeld, gelijk blijkt uyt het opschrift te *Clunia* in Spanjen gevonden (*g*), welk ter eere van *Nero*, en tot gedagtenis, dat hy dat Landschap van de invoerders der nieuwe bygelovigheyt gesuyverd had, gemaakt was. Onder dese vervolgingen zijn gemarteld *Tecta*, *Torques*, *Torquatus*, *Marcellus* en verscheyden andere in de oude Martelaars-boeken uytgedrukt, en bysonder de Apostelen *Petrus* en *Paulus*, de eene aan het kruys, de andere met het swaard.

En daarom deerlijk mishandelde.

Wie onder hem geleden hebben.

XIX. De onrusten, en menigerley wisselvalligheden van saken onder de volgende Keysers *Galba*, *Otto* en *Vitellius* voorgevallen, en de sagtsinnigheyt en goed-aardigheyt van *Vespasianus* en *Titus* verschaften den Christenen eenige rust, tot dat *Domitianus*, die den laatsten volgde, *een tweede vervolging* begon: een man in den aart so van sijn vader, als van sijn broeder ongemeen verschillende; want hoewel hy in 't begin sig ten genoegen van het volk aanstelde, egter verwierp hy dat

De tweede vervolging door Domitianus.

Sijn inborst.

 masker

(*f*) *Annal. lib.* 15. *c.* 44. *p.* 319. (*g*) *Apud Gruter. loc. supr. cit.*

masker eerlang, en toonde wie hy was; te weten, dat hy lafhertig, quaad-aardig en vol argwaan, raap-en schraapagtig, trots en hoveerdig was, ja sulken ydelen waan en vermetelheyt had, dat hy na de Godheyt stond, en uyt dien hoofde in alle openbare bevel-schriften hemselven den naam van *Heer* en *God* aanmatigde, en in alle versoek-schriften en aanspraken niet anders wilde benoemd wesen. Hy droeg niemand opregte liefde toe; en daar hy die ontrent iemand veynsde, was dat een seker teken van dies mans nakende verderf. Sijn wreedheyt oeffende hy wel eerst aan de vliegen, die hy dagelijks met duysenden vong en doodde, dog daar na aan menschen, van hoedanigen rang of staat sy ook mogten zijn, en gaf de doorlugtigste Raadsheeren, en mannen van den grootsten Adel en staat, om de beuselagtigste redenen ter wereld, en meenigmaal om geen redenen altoos, ter dood over. Hy was in vinnigheyt en wreedheyt van inborst niet minder als *Nero* (waarom hem *Tertullianus* (*b*) beschrijft, dat hy had *portionem Neronis de crudelitate, een deel van Nero's wreedheyt*) ja ging hem daar in te boven, dat daar *Nero* met iemands dood-straf te gebieden te vreden was, *Domitianus* vermaak schepte met sijn wreedheyt voor sijne oogen te sien uytvoeren: een bewijs dat sijnen inborst dieper in bloed geverwt was, dan die van *Nero:* maar helaas! de Christenen moesten het swaarste van sijn woede en boosheyt uytstaan, en hy vervolgde se alom of met de dood of ballingschap. Onder hem was het, dat de H. Euangelist *Johannes* na Romen opgesonden, en aldaar in een ketel met siedenden oly gesteken, dog door de Goddelijke voorsienigheyt wonderdadig daar in behouden zijnde, aanstonds na het eyland Patmos gebannen wierd; hy velde het dood-vonnis over sijn eygen Neef *Flavius Clemens* (toenmaals Burgermeester), om dat hy een Christen was, en bande om deselve reden desselfs vrouw *Fl. Domitilla* (die ook van sijn maagschap was) na het eyland Pandataria (andere seggen, Pontia). Dog sijne bloedgierige en onmenschelijke handelingen veroorsaakten, dat nog vrienden, nog vreemde hem konden verdragen, weshalven deselve (sijn eygen vrouw *Domitia* daar mede toe houdende) tegen hem opstonden, en hem dood sloegen. *Nerva* in sijn plaats gekomen zijnde, verbrak sijne willekeuren, en herriep die van hem gebannen en uytgeset waren; onder dese was de H. *Johannes*, die uyt kragt van die herroepings-last, Patmos verliet, en weder na Ephesen keerde.

Sijn wreedheyt week voor die van Nero niet.

En oeffende die aan Christenen.

Eenige derselven genoemd.

Nerva herriep deselve.

3. De derde vervolging onder Trajanus.

Anders een braaf Vorst.

XX. De *derde vervolging* begon onder *Trajanus*, dien *Nerva* tot sijn Nasaat aangenomen had: een Vorst van uytstekende en onvergelijkelijke deugden, wiens regtveerdigheyt en onsijdigheyt, vriendelijkheyt en sedigheyt, goeddadigheyt en mildheyt, beleefdheyt en spraaksaamheyt hem by het volk ongemeen lief en aangenaam maakte, te meer, om dat de buytenspoorigheden sijner Voorsaten niet weynig tot het genoegen in sijn regeering hielp: een Vorst, die ongemeen sagtsinnig, beleefd en gemeensaam was, die den Raad hoog agtte, en alles na desselfs goedkeuring deed; waarom de Raad hem tot vergelding den naam van *Optimus* (de beste) als die hem de beste van alle Vorsten oordeelde te zijn, opdroegen: een Vorst die openhertig en opregtelijk met elk een omging, en liever van het volk wilde bemind zijn, dan gevreest of geëerd worden. Egter wierd de roem van dit alles, volgens de geschied-boeken der Kerk, ongemeen beswalkt door sijn strenge behandeling der Christenen. Hy sag, dat door deese nieuwe wijs van Godsdienst die van het rijk dagelijks ondermijnd, en het getal der Christenen ont-

Waarom tegen de Christenen aanging.

(*b*) *Loco citato.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ontſaggelijk wierd, waar door dan de ruſt en vreede van den Roomſchen Staat konde nood lijden, en oordeelde ſig ſelven van de gunſt der goden niet beter te konnen verſekeren, byſonder in den oorlog, dan hun ſaak tegen de Chriſtenen voor te ſtaan; weshalven hy laſt gaf, om tegen deſelve, als ongeoorlofde, en met de Wetten ſtrijdende maatſchappyen, aan te gaan, want men rekende alle vergaderingen en gemeenſchappen, die door order van den Keyſer, of beſluyt van den Raad niet waren goed gekeurt, onwettig (*i*), en oordeelde alle, die daar mede-genooten in waren, aan hoog verraad ſchuldig (*k*). En ſeker, de Keyſers hielden, gelijk wy elders hebben aangemerkt, ſodanige by-eenkomſten geweldig verdagt, als die ligtelijk t'ſamen-rottingen en verradery tegen het land konden uytbroeden; waarom *Plinius* van den Keyſer *Trajanus* voor de ſtad Nicomedien verſoekende, dat hy aldaar een genootſchap of Gild van Smids, hoewel maar van een kleyn getal, die gemakkelijk in order konde gehouden worden, en daar hy ſijn oog beloofde over te houden, wilde toeſtaan, tot antwoord kreeg; Dat hy ſulks geenſins wilde toelaten: want, ſeyde hy (*l*), wy moeten weten, dat die Provincie, en byſonder die ſteden, door ſulk ſlag van *factien* grootelijks ontruſt zijn geweeſt, en dat het, wat men het ook voor een naam mogt geven, en al wierd het binnen ſeker getal bepaald, eyndelijk met ſulke vergaderingen op ἑταιρίας, (*Griekſche maatſchappyen*, die den beſten naam niet hadden) uytquam. Dat nu de Chriſtelijke by-een-komſten onder het getal van ſodanige onwettelijke maatſchappyen gerekend wierden, en *Trajanus* deſelve onder dien naam ſogt te ſmooren, ſal ſtraks uyt *Plinii* Brief, aan gemelden Keyſer geſchreven, ten vollen blijken. Onderwijlen gebood hy hen den goden te offeren, of als veragters derſelven geſtraft te worden, en men viel in verſcheyden plaatſen door gemaakte oproeren met alle vuyligheyt op de Chriſtenen aan. De voornaamſte, die onder hem de martel-kroon bequamen, waren de H. *Clemens*, Biſſchop van Romen, de H. *Simeon*, Biſſchop van Jeruſalem, en de H. *Ignatius*, Biſſchop van Antiochien, die van *Trajanus* ſelfs veroordeeld, en, om voor de beeſten geworpen te worden, na Romen geſonden wierd. De voornaamſte, die onder hem het martel-lot uytſtonden.

XXI. De vervolging drong door, gelijk in andere gedeelten van het Rijk, ſo byſonder in de Provincien van Pontus en Bithynien, daar *Plinius* de jonge (die niet lang te voren Burgermeeſter geweeſt was) te dier tijd als tweede Bevel-hebber met Burgermeeſterlijk geſag en magt het gebied had: deſe ſiende dat een menigte van Chriſtenen door andere beſchuldigd wierden, en dat alle die hem dus voorquamen op het ſtrengſte te ſtraffen, die Landſchappen genoegſaam verwoeſten en ontvolken ſoude, vond raadſaam den Keyſer daar over te ſchrijven, om te weten wat hy daar in ſoude doen. Gemerkt nu die Brief ons den ſtaat van de Chriſtenen, en hoe men met hen omſprong, ſeer nauw vertoond, en ſo merkelijken getuygenis van hunne onſchuld en opregtigheyt geeft, ſullen wy denſelven hier in laſſen. Plinius met de Chriſtenen verlegen.

C. PLINIUS aan den Keyſer TRAJANUS.

HEt is mijn gewoonte, mijn Heer, in alle ſaken, die my twijfelagtig voorkomen, mijn rugſpraak by u te maken: want wie kan my in mijn bekommernis beter beſtieren, of van 't geen ik niet weet, beter berigt Deſſelfs Brief daar over aan Trajanus.

(*i*) *Leg.* 1. & 3. *ff. de Golleg.* & *Corp. lib.* 47. *c.* 22. (*k*) *Ulpian. de Offic. Proconſ. lib.* 6. *ibid l.* 2. (*l*) *Lib.* 10. *Epiſt.* 42. & 43.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rigt geven? Ik ben noyt te voren tegenwoordig geweest, daar men Christenen ondersogt en ter proef stelde, en daarom weet ik niet wat hun misdaad is, nog hoe men die gewoon is te bestraffen, of hoe in die ondervragingen te handelen. Ook heb ik niet wel geweten, of men onderscheyd moet maken tusschen de jaren, en of men met de swakke anders dan met sterke en bejaarde handelen moet; nog ook, of'er aan berouw plaats gegeven mag worden, en die een Christen geweest zijnde, nu bekende sodanig niet meer te zijn, daarom mag verschoond worden, en of men die naam alleen sonder eenige andere misdaad, of wel de misdaden, die op die naam gaan, behoord te straffen. Ondertusschen heb ik met die als Christenen voor my gebragt wierden dese streek gehouden. Ik vraagde hen, Of sy Christenen waren? Als sy dat bekenden, vraagde ik het nog eens en andermaal, en dreygde hen met straf; en wanneer sy daar by bleven, gaf ik last de gedreygde straf tegen hen uyt te voeren: want ik stelde vast, dat, hoedanig ook hun belijdenis was, egter hun hardnekkigheyt en onbuygsaamheyt behoorde gestraft te worden. Andere, aan de selve dwaasheyt schuldig, gaf ik, om dat se burgers van Romen waren, over, om derwaards versonden te worden. Ondertusschen spreyde die dwaling, volgens gewoonte, sig breeder uyt, en daar deden sig andere gevallen op. My wierd een naamloos Geschrift *aangeboden, behelsende veele namen van die henselven loochenden Christenen te zijn, of geweest te zijn. Dese, wanneer se, gelijk als ik, de Goden aanbaden, en voor u beeld, welk ik tot dien eynde by die van de goden had geplaatst, wijn en wierook offerden, en daar-en-boven* Christus *lasterden (waar toe men seyd geen waar Christen door dwang te konnen gebragt worden) ontsloeg ik: andere wederom, in dat geschrift gemeld, bekenden Christenen te zijn, dog versaakten nu sulks, dat sy in der daad Christenen waren geweest, maar dat reeds verlaten hadden, sommige waren sodanig geweest, en hadden dat afgeswooren voor drie, andere voor langer, en een reeds voor vijf-en-twintig jaren; en dese bewesen alle te samen eerbiedigheyt en goddelijke eer aan u beeld, en lasterden* Christus. *Sy versekerden, dat die secte of dwaling daar enkel op uyt quam, dat sy de gewoonte hadden op sekeren gesetten dag, voor der Sonnen opgang, te vergaderen, aan* Christus, *als den God dien sy dienden, ter eeren t'samen een lof-sang te singen, en sig selven by eede te verpligten, om geen godloosheyt te bedrijven, sig van dievery, doodslag, en overspel te onthouden, trouw te zijn, en het pand, dat hun was toevertrouwd, als het geeyscht wierd, weder te geven; dat sy, dat gedaan zijnde, voor die tijd scheydden, en daar na tot een gemeene maaltijd, om t'samen, buyten iemands hinder, te eeten, weder vergaderden, welke maaltijd sy, sedert ik, volgens uw order, de* heteriæ, *(of onwettelijke vergaderingen) verboden heb, nu hebben nagelaten. Om egter van de waarheyt nader bescheyd te hebben, deed ik twee dogters, die men* Diaconessen *noemd, op de pijn-bank leggen en ondersoeken: dog ik konde niet anders vernemen, als dat het een boose en driftige bygeloovigheyt is, en heb daarom, geen verder proces tegen hen makende, u raad en oordeel in desen willen versoeken; want de saak schijnt my toe wel een nader overleg te vereyschen, bysonder uyt aanmerking van het groot getal der gener, die'er door in gevaar komen, gemerkt seer veele menschen van allerley ouderdom en rang, so wel mans- als vrouws-personen, daar van sijn verdagt geweest, en nog zijn, en de besmetting van dese bygelovigheyt niet alleen steden, maar selfs vlekken en dorpen overloopen, die egter nog eenigsins schijnt gestuyt en geweerd te konnen worden. Immers wy*

sien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sien reeds, dat de Tempelen, die by-na geheel verlaten waren, weder beginnen besogt te worden; dat de heylige Kerk-gewoontens en plegtelijkheden, een geruymen tijd verwaarloost, weder beginnen in swang te gaan, en dat de offerhanden van alle kanten weder te koop gebragt worden, daar tot nog toe weynige kooplieden toe geweest zijn: waar uyt ligtelijk af te nemen is, hoe veele, indien men maar hun berouw plaats geeft, souden konnen te rug gehaald worden.

Dese Brief is waarschijnlijk geschreven ontrent het jaar onses Heeren CVII., het negende van *Trajanus*, die ter oorsaak sijner oorlogen te dier tijd sig ophield in het Oosten, daar de vervolging vry hevig aanging: uyt welke blijkt, wat onredelijke en verouderde voor-oordeelen selfs de ingetogenste en opregtste onder de Heydenen tegen de Christelijke Religie hadden, en dat, hoewel de Christenen so onschuldig en onberispelijk leefden, dat hun grootste vyanden, een eerlijke beschrijving van hen moesten geven, en door pijn-banken of smerten hen niets tot hun nadeel konden afpersſen, de Heydenen egter liever, dan dat sy hun misnoegen niet souden uytten, (welk Mannen van een goede opvoeding en aansien quansuys niet paste) de Christenen quade en hatelijke namen gaven: want *Plinius* schroomt niet in die Brief de Christelijke Religie de naam te geven niet alleen van een dwaaling, maar selfs van dwaasheyt, en van een godloose en over groote bygeloovigheyt, en de standvastige belijdenis van deselve uyt te krijten als hardnekkigheyt, en 't geen de uytwerking van 't deftigste en roem-weerdigste voornemen was, te beschrijven als een by-na ongeneeslijke ongeseggelijkheyt; vast even eens en met de selve beleeftheyt, als sy by desselfs nauwste vrienden, *Tacitus* en *Suetonius* onthaald wierden, de eene van welke deselve een *verfoeylijke (m)*, en de ander *een nieuwe en boosaardige overgeloovigheyt (n)* noemd. Daar-en-boven sien wy uyt dien Brief, dat, al wierden'er door de hitte der vervolging sommige tot verloochening van hun Christen Religie gebragt, deselve egter in die gewesten so uytgebreyd was, dat dese groote Man niet wist, hoe'er meer mede te doen: weshalven de Keyser tot sijn narigt hem het volgende bescheyd toesond. *Aanmerkingen uyt denselven.*

TRAJANUS aan PLINIUS, groetenisse.

SO veel de wijs van u procedeeren *aangaat, lieve* Secundus, *in het ondersoeken van die, om dat se Christenen zijn, voor u zijn gebragt, hebt gy gedaan gelijk gy behoord: want men kan geene sekere en algemeene Wetten sodanig maken, dat daar in alle bysondere gevallen konnen voorsien worden. Laat se niet worden opgesogt, maar indien se beschuldigd en overtuygd worden, straft se: egter indien iemand henselven ontkend een Christen te zijn, en daar van blijk geeft, mids aan onse goden te offeren, spreekt hem, al is hy te vooren verdagt geweest, op sijn berouw vry. Maar wat de Schriften, die sonder ondertekening worden overgegeven, aangaat, geef daar geen agt op, ten ware iemand daar in van een misdaad beschuldigd wierde: want die manier van doen soude van een quaad gevolg zijn, en strekt niet tot het beste van ons Rijk.* *Trajani antwoord aan Plinius.*

Tertullianus van dese Keyserlijke Ordonnantie sprekende (*o*), noemd se *Tertulliani*

(*m*) *Tacit. Annal. l.* 15. *c.* 44. *p.* 319. (*n*) *Suet. in Neron. c.* 16. *p.* 571. (*o*) *Apol.* 2. *c.* 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

oordeel daar over.

„Een uytſpraak, die door een wonderlijke noodſakelijkheyt tegen malkander aanloopt: Hy wil, dat ſe, in allen ſchijn, of ſe onſchuldig waren, niet ſouden opgeſogt worden, en nogtans geeft hy laſt deſelve, als of ſe ſchuldig waren, te ſtraffen: welk verſchoont, en egter woed; door de vingeren ſiet, en egter ſtraft. Waarom verſtrikt hy hemſelven in ſijn eygen reden? Indien hy ſe veroordeeld, waarom laat hy ſe niet opſoeken? Indien hy goed vind deſelve niet op te ſoeken, waarom ſpreekt hy ſe niet met eenen vry? Dog *Tertullianus* ſchijnt hier in

Welk word tegengeſproken.

meer te ſpreken als een redenaar, dan als een regeer-kundige: want *Trajanus* konde wel ongenegen zijn, om de Chriſtenen nauwkeurig te laten opſoeken, en egter deſelve niet onſchuldig oordeelen: hy konde deſelve wel onſchuldig vinden ten opſigt van eenige groove misdaad, die hy egter ſchuldig oordeelde aan een vreemd en nieuw overgeloof, en daarom, onredelijk oordeelen hen, ſo lang ſy ſig bedekt en ſtil hielden, aan de boosheyt en 't geweld van die Onder-amptenaren over te laten, die ſig gemeenlijk ontrent de Hoofden en Bevel-hebbers der Provincien droegen als enkele plas-dankers en quaad-ſprekers, zijnde, gelijk *Melito* deſelve in ſijn verantwoording aan *M. Antoninus* (*p*), noemd ἀναιδεῖς συκοφάνται, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐράσται, *onbeſchaamde aanbrengers, en gulſige opſlokkers van anderer luyden goederen*, en die hy klaagd onder voorwendſel van Keyſerlijke orders dag en nagt de onnoſele, en die niemand hinder deden, openbaarlijk te berooven en te plonderen. Deſe nu wilde *Trajanus* mogelijk intoomen, ſo dat egter Chriſtenen, die aan een bekende misdaad ſchuldig ſtonden, en behoorlijk voor de opentlijke regtbanken beſchuldigd en overtuygd waren, na de uytſpraak van de Wet ſouden gehandeld worden. Maar om dat over te ſlaan, door dit middel

De vervolging nam af.

nam de vinnigheyt van de woede hunner vyanden af, want hoewel de raſerny des gemeenen volks in veele plaatſen nog al duurde, egter minderde en hield het algemeene geweld, en de ſtrengheyt der vervolging daar door op.

Hadrianus, word beſchreven.

XXII. *Trajanus* te Selinen in Cilicien geſtorven zijnde, wierd *Hadrianus* (dien hy tot een Soon had aangenomen) Keyſer in ſijn plaats. Een Vorſt, die treflijke deugden had, en van geen gemeene geleerdheyt was, dien *Atheneus* (*q*) beſchrijft als μουσικώτατος βασιλεύς, *een Koning, die tot de Muſen* (godinnen der geleertheyt) *ongemeen genegen was*; en egter kan men niet wel ſeggen, of de deugd of ondeugd in hem de overhand had, te meer om dat hy het quaad met de daar tegenſtaande deugden ſcheen t'ſamen te voegen. Hy deed den Raad groote eer aan, en wilde geen ſaak van gewigt ſonder haar order uytvoeren; en konde op plegtelijke dagen de Burgermeeſters aan hunne huyſen wel komen opwagten, en egter was hy hoveerdig, vol ydele glorie, en eerſugtig, welk hy by alle de minſte gelegentheyt toonde: hy was pragtig in al 't geen hy deed, en mildadig met het uytdeelen van geſchenken, en te gelijk nijdig; ſprak qualijk van ſijne Voorſaten; hekelde en veragtte de uytmuntendſte meeſters van allerley konſten en wetenſchappen: hy ging gemeenſaam om met ſijne vrienden; beſogt deſelve in hun ſiekten, menigmaal twee of driemaal op een dag, en was ontrent hen als een gemeen makker, en egter was hy fors en wreed, gelijk aan verſcheydene van den Adel en aanſien, die hy ter dood over gaf, gebleken is: maar wy hebben van ſijn hoedanigheyt elders, te weten, in het leven van *Quadratus*, breeder geſprooken. Hy was genegen tot wigchelary en toverkunſt, en egter een groot yveraar voor den Godsdienſt, byſonder voor die

(*p*) *Apud Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 4. *c.* 26. *p.* 147. (*q*) *Deipnoſ. lib.* 8. *c.* 16. *p.* 361.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Was een vyand van Christenen.

die van Griekenland, maar veragtte en hatede alle andere Godsdiensten, en was by gevolg geen goed vriend van de Christenen. By sijn tijd stond *een Vierde vervolging* op, gelijk se uytdrukkelijk van *Sulpitius Severus* (r) genoemd word. Ik weet wel, dat *Eusebius*, dien *Orosius* en andere volgen, *de vierde vervolging* steld onder de regeering van *M. Aurelius*, maar die onsijdig op den toestand der saken agt geeft, sal bevinden, dat deselve onder *Hadrianus* moet worden t'huys gebragt. 't Is wel waar, dat wy geene nieuwe wetten van desen Keyser tegen de Christenen gemaakt vinden, maar de wetten van sijn Voorsaten bleven egter in kragt, en uyt dien hoofde helde het volk vast over-al om daar tegen aan te gaan, en de arme onnosele Christenen aan haar boosheyt en moedwil op te offeren; waarom *Eusebius* van de verdedig-schriften, aan desen Keyser overgegeven, sprekende (s) seyd, dat die opgesteld wierden ter oorsaak, dat godloose en quaad-aardige menschen de Christenen begonden te quellen en te ontrusten: en *Hieronymus* seyd nog nader (t), dat de yver, die de Keyser voor de heylige verborgentheden en de Kerk-seden van Griekenland, in welke hy ingewyd was, toonde, het volk (hoewel buyten bysondere order) gelegentheyt gaf, en aanmoedigde, om op de Christenen aan te vallen: en dat geeft hy elders (v) den naam van de *droevigste vervolging*; en met regt, gelijk niet alleen blijkt uyt de verantwoordingen, die *Quadratus* en *Aristides*, ten behoeve der Christenen, den Keyser aanbooden, maar ook daar uyt, dat als *Arrius Antoninus* (zijnde de selve die *Hadrianus* in de regeering volgde) des Burgermeesters Stadhouder in Asien was, en de Christenen aldaar wreedelijk vervolgde, alle de Christenen van de stad, daar hy sijn verblijf had, als een eenig man voor sijn regt-bank quamen, en henselven opentlijk beleden Christenen te zijn, waar over hy ontsteld zijnde, eenige derselven met de dood deed straffen, en de overige aanseyde, dat, so se hun leven moede waren, hen geen steyltens en te huys geen stroppen ontbraken, en sy niet behoefden tot hem te komen, om de doodstraf te ontfangen (x): selfs ging die vervolging so ver, dat *Serenius Granianus*, een van de volgende Stadhouders genoodsaakt wierd, versagting van deselve by den Keyser *Hadrianus* te versoeken; die ingevolge van dien door den Keyser ook belast wierd aan *Minutius Fundanus*, *Graniani* nasaat in die Provincie, en aan verscheyden andere, gelijk sulks van *Melito* in sijn verantwoording nader wierd uytgedrukt. Maar hoewel dat vyer voor die tijd redelijk wel scheen geblust te zijn, egter barste het weder uyt onder de volgende regeering van *Antoninus Pius*, en vernielde veele, welker lijden in de Kerkelijke Martelaars-boeken is aangetekend; waar tegen *Justinus de Martelaar* een verantwoording overleverde aan dien Keyser, die dien deftigen Brief, in faveur van de Christenen, aan den grooten Raad van Asien vertoonde, gelijk in het leven van dien Martelaar merkelijk te lesen is.

Die op versoek van Granianus versagt wierd.

Maar onder den volgenden Keyser weder opbarstede.

M. Aurelius begint de vijfde vervolging.

XXIII. Na *Antoninus Pius* volgde *M. Aurelius Antoninus*, en desselfs broeder *L. Verus*. *M. Aurelius* was een Man, van wien de Schrijvers niet t'onregt groote dingen seggen: hy was een goed Man, en een groot Wijsgeer, die, gelijk de Historie-schrijver (y) segd, meer te verwonderen dan te prijsen was: maar egter was hy in sijn Religie ongemeen bygeloovig, en liet sig uyt dien hoofde door de Priesters en Wijsgeeren, die ontrent hem waren, ligt overhalen, om een voor-oordeel

(r) *Hist. Sacr. lib. 2. p. 142.* (s) *Hist. Eccl. lib. 4. c. 3. p. 116.* (t) *De Script. in Quadrat.* (v) *Epist. ad Magn. Orat. p. 327. Tom. 2.* (x) *Tertull. ad Scap. lib. 4. p. 71.* (y) *Eutrop. Hist. Rom. lib. 8. p. 1919.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die nader beschreven word.

deel tegen de Christenen op te vatten, en een *vijfde vervolging* tegen hen te ondernemen, die hy dan door nieuwe wetten en placaten poogde te bedwingen en te onderdrukken, en aan de boosheyt en wreedheyt hunner vyanden over gaf. De vervolging begon in het Oosten ontrent het sevende jaar van sijn Regeering, en duurde by-na den gantschen tijd, dat hy het gebied had; dog spreydde haarselven ook uyt na het Westen, bysonder in Vrankrijk, daar se vinnig voortgeset wierd. Dat die vervolging swaar en scherp was, kan men afnemen uyt de menigte van verdedig-schriften, die desen Keyser door *Justinus de Martelaar*, *Melito*, *Athenagoras* en *Apollinaris* wierden aangeboden. In Asien wierd de H. *Polycarpus*, Bisschop van Smyrnen, eerst ten vyere veroordeeld, en te gelijk met een degen doorsteken, welk ook twaalf andere van Philadelphien ten deel viel, die met hem gedood wierden, gelijk ook niet lang te voren *Germanicus* door de wilde beesten verslonden was. Te Romen wierden, behalven *Ptolomæus* en *Lucius*, die reeds te voren gedood waren, *Justinus de Martelaar* met ses sijner med-gesellen, *Charito*, *Charitina*, *Euelpistus*, *Hierax*, *Peon* en *Valerianus* onthoofd. In de Fransche vervolging leed het martel-lot *Vettius Epagathus*, een jongman, die van een ongemeene godsaligheyt en aansien was; *Blandina*, een sonderlinge deugtsame Me-vrouw, die, na oneyndige en onuytsprekelijke pijnen, aan een hout kruyslings gebonden, en den wilden beesten voorgeworpen wierd; *Biblis*, die wel eerst het Geloove verloochende, maar naderhand haar moed hervatte, en in 't midden van de vinnigste pijniging den geest gaf; *Photinus* Bisschop van Lyons, die, meer dan negentig jaren oud, dood geslagen en gesteenigd wierd; *Sanctus*, Diaken van Vienne, die nevens *Maturus* in de schouw-plaats geworpen, gepijnigd, en eenige dagen in den Kerker opgesloten, voor de beesten geworpen, op een gloeyenden yseren stoel geset, en ten laatsten met een speer doorsteken wierd; *Attalus* een burger van Romen, die smadelijk als in triumph omgeleyd, op een yseren stoel geblaakt, en daar na onthoofd wierd, gelijk ook *Alexander* uyt Phrygien, een Geneeskundige, die hemselven gewillig bekende een Christen te zijn, en *Ponticus* een jongman van vijftien jaren, die door alle soort van pijnen wreedheyt, die iemand van sulke jonge jaren souden konnen doen wankelen, in het Koningkrijk der hemelen inging. Nader en bysonderder berigt van alle, welker Martelaarschappen in den Brief van de Kerken van Lyons en Vienne in Vrankrijk aan die van Asien en Phrygien gemeld worden, vinden wy als nog in *Eusebius*. Egter schijnt die Keyser ten laatsten de vervolging te hebben afgebroken, gemerkt hy (gelijk men oordeelde) wegens de merkelijke overwinning in de Duytsche oorlogen, door de gebeden van de benden der Christenen verkregen, daar hene helde. Want wanneer het Roomsche rijk gelijk als in de waagschaal stond, baden die Christenen so ernstig om bystand en uytkomst, dat de regen hen tot hulp quam, en de hemel met blixem en donder tegen den vyand streed, waar door de Keyser, so men segd, bewogen wierd aan den Raad te schrijven, de grootheyt van dien segen te erkennen, en last te geven den Christenen alle behoorlijke gunst en mogelijke vryheyt toe te staan. Dat sulks geschied zy, erkennen doorgaans alle Heydensche schrijvers, hoewel het ook waar is, dat sy tot spijt der Christenen de reden daar van aan de magt der toverkunde, of de kragt van des Keysers eygen gebeden toeschreven; en 't is seker dat'er sulken Brief geschreven is, gemerkt *Tertullianus*, die niet lang na die tijd leefde, daar van gewaagd (z), en sig daar op beroept (hoewel ik beken, dat

So als se geoeffend is in Asien.

Tot Romen.

In Vrankrijk.

De gelegentheyt van 't nalaten dier vervolging.

(z) *Apol. c. 5. p. 6. & ad Scap. c. 4. p. 71.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dat op den Brief, die nu nog in wesen is, weynig staat gemaakt kan worden) immers men heeft als nog een wet van *M. Aurelius*, en desselfs broeder *Verus* (*a*), welke alle, die de Joodse bygelovigheyt volgden, eer-ampten te bekleeden toelaat, en wagten, om deselve voor geweld en onregt te bevrijden, vergund; waar door veele geleerde Mannen (*b*) de Christenen, of ten minsten deselve niet minder dan de Joden, verstaan, door dien tusschen die twee by de Schrijvers van die tijd selden onderscheyd gemaakt word, en de Christelijke Religie gemeenlijk met den naam van bygeloovigheyt wierd uytgedrukt. Maar wat hier van zy, of niet, die wet is sekerlijk gemaakt voor de overwinning in Duytsland, doordien *M. Aurelius* in den oorlog met de Duytschen niet dan na de dood van sijn broeder *Verus* ingewikkeld wierd.

XXIV. De saken der Christenen quamen ten tijde der regeering van *Commodus*, *Æl. Pertinax*, en *Julianus* in een tamelijke rust en stilstand, tot dat *Severus* op den troon quam; een Vorst, die schrander en geleerd, voorsigtig en staatkundig, onvertsaagd en dapper, maar te gelijk ook listig en snood, valsch en trouw-loos, bloed-gierig en hoofdig, en, gelijk de Historie-schrijver (*c*) aanmerkt, van een natuur was, die met sijn naam wel over-een quam, zijnde hy *vere pertinax*, *vere severus*, dat is, *vry streng, en vry stijfsinnig*. Onder hem begon de *Sesde vervolging*: maar hoewel hy in 't eerste hemselven den Christenen gunstig toonde, egter wierd hy daar na anders gesind; want het oor leenende aan die, welke hen een godloos en schandelijk geslagt noemden, en als een volk, dat niet dan verradery en oproer tegen den Staat voornam, liet hy sijnen Bedienden en de Gouverneurs der landschappen niet alleen toe alle bedenkelijke wreedheyt tegen hen te oeffenen, maar gaf selfs placaten uyt, waar in hy onder de schrikkelijkste straf-bedreygingen de Joodse of Christen Religie verbood te belijden; die ook so onmenschelijk en stiptelijk wierden ingevolgd, dat de Christenen te dier tijd sekerlijk geloofden, dat toen de Antichrist gekomen was. De bekendste bloed-getuygen, die onder die vervolging na den hemel gesonden wierden, waren *Victor*, Bisschop van Romen, *Leonides* Vader van *Origenes*, die te Alexandrien onthoofd wierd, *Serenus*, *Heraclides*, *Heron*, nog eenen *Serenus*, en *Herais* een Catechiseerster, alle leerlingen van *Origenes*, *Potamiena*, een aansienlijke dogter, die na veele pijnigingen nevens haar Moeder *Marcella*, aan de vlamme wierd overgegeven; gelijk ook *Basilides*, een der Amptenaren, die deselve ter straf-plaats had uytgeleyd; *Felicitas* en *Perpetua* twee Adelijke Me-vrouwen, daar van de eene daags te voren in het kraambed bevallen, en de andere nog een suygende vrouw was; *Speratus* en desselfs makkers, die te Carthago door order van *Saturninus* den Stadhouder wierd onthoofd; *Ireneus*, Bisschop van Lyons, en duysenden van de sijne, die met hem gemartelifeerd zijn, welker namen en soort van lijden ons wel onbekend, egter by God bekend staan, en *in het boek des levens opgeschreven* zijn.

De sesde vervolging onder Severus.

Desselfs gestrengheyt.

De voornaamste die onder hem geleden hebben.

XXV. *Maximinus* een Thracier van geboorte, was de eerste die na gemelden Keyser den Christenen eenige moeyte aandeed: een man van slegten en ongeagten afkomst, en van sobere en slordige opvoeding, die eerst een vee-herder, daar na een straatschender, en ten laatsten een soldaat was:

Maximinus word beschreven.

(*a*) *Apud Ulpian. l. 3. ff. Sect. 3. lib. 50. Tit. 2.* (*b*) *Alciat. dispunct. l. 3. c. 8. A. Aug. ad Modest. p. 336. Petit. de jur. Princip. c. 6. vide Seld. de Synedr. lib. 1. c. 8. p. 233. Raynaud. Ind. SS. Lugdun. proleg. 3. p. 52.* (*c*) *Spartian. in vit. Sever. c. 24. p. 349.*

een man, die ongemeen sterk en groot van ligchaam was, en wiens seden en levens-wijs niet min ongemeen en buytenspoorig waren, en also allesins na sijn slordige opvoeding smaakten (*d*). Noyt trad'er, seyd de Historie-schrijver (*e*), wreeder beest op aarden; hy steunde enkelijk op sijn sterkte, en meende uyt dien hoofde, dat hy onsterffelijk was; een man, die een iegelijk, die hem voorquam sonder eenig onderscheyd op het lijf viel, en sonder regts-behandeling, of voorgeven van regten beroofde en belemmerde, en die te gelijk sijn wil de regel-maat van sijne daden maakte; hy was een Man, die niemand ontsag, en bysonder alle, die iets van sijn geringen afkomst wisten, ten eynde niemand hem deselve soude verwijten, om hals bragt: hy dan sijn meester *Alexander Mammæus*, dien treffelijken en weergaloosen Vorst, om hals geholpen hebbende, vatte het opper-bewind aan, en behandelde het volgens sijn eygen stok-regel, dat *het Rijk niet dan door wreedheyt konde geregeerd worden*. In gevolge van dien begon onder hem *de Sevende vervolging*.

Steld de sevende vervolging aan.

't Is wel waar, dat *Sulpitius Severus* in het optellen der vervolgingen dese niet noemd, en maar negen derselven steld, de tiende over latende voor den Antichrist: maar *Eusebius* (*f*) seyd rond uyt, dat *Maximinus* de Christenen vervolgd heeft, uyt een opgevatten haat tegen sijn Voorsaat, in wiens Hof veele Christenen hun schuyl-plaats, en voorstand selfs vonden, dog dat deselve by-na alleen over de Bisschoppen en Dienaars der Kerke, als de stigters en voortsetters van de Christen Religie, ging. En *Firmilianus*, Bisschop van Cappadocien, in sijne Brieven aan den H. *Cyprianus* (*g*), daar van sprekende, seyd ons, dat die vervolging geen algemeene, maar een sodanige was, die in sommige plaatsen, en bysonder in die Provincie daar hy woonde, also *Serenianus* de Landvoogd alle Christenen uyt die landstreek verdreef, in swang ging; daar hy nog by voegd, dat de schrikkelijke aardbevingen in die gewesten, waar door steden en dorpen om ver geworpen, en verslonden wierden, de vervolging meer leven en kragt gaven, gemerkt de Heydenen de gewoonte hadden, de Christenen, so dra'er honger of pest, aardbevingen of waters-nood was, aan te vallen, en te verwijten, dat sy de oorsaken waren van alle swarigheden en rampen, die de wereld overquamen; waar op *Origenes* (*h*) sijn oog had, als hy seyde plaatsen te weten „Die door aardbevingen waren verwoest, waar van „de schuld door de Heydenen op de Christenen geworpen wierd, en „dat de Kerken daarom vervolgd, en t'eenemaal verbrand wierden; ja „dat niet alleen het gemeene volk, maar selfs ook de wijste van hen „niet schroomden opentlijk te seggen, dat die rampen om der Christenen wil hen overquamen: welk hem dan sijn Boek *de Martyrio*, *van het Martelaarschap*, deed schrijven, om die, welke in die boose tijden moesten lijden, te vertroosten en te versterken.

Decius word beschreven.

XXVI. Na *Maximinus* regeerde *Pupienus* en *Balbinus*; na hen volgde *Gordianus*; en na hem *Philippus*, in welke tijd, ten minsten tien jaren na malkanderen, de Kerke redelijke rust en vrede genoot, tot dat *Decius* tot eygen beveyliging genoodsaakt wierd de regeering van het

(*d*) Ὁ δὲ Μαξιμῖνος παραλαβὼν τὴν ἀρχήν, πολλὴν τὴν μεταβολὴν ἐποιήσατο τραχύτατα καὶ μετὰ πολλοῦ φόβου τῇ ἐξουσίᾳ χρώμενος. Ἔκ τε πρᾳείας καὶ πάνυ ἡμέρου βασιλείας, εἰς τυραννίδος ὠμότητα μετάγειν πάντα ἐπειρᾶτο, δυσμένειαν ἑαυτῷ συνειδώς, ὅτι τε πρῶτος ἐξ εὐτελείας τῆς ἐσχάτης εἰς τοσαύτην τύχην ἤλασε. Φύσει δὲ ἦν τὸ ἦθος, ὥσπερ καὶ τὸ γένος, βάρβαρος. τό τε φονικὸν πάτριον ἔχων καὶ ἐπιχώριον, πρόνοιαν ἐποιεῖτο δι᾽ ὠμότητος τὴν ἀρχὴν βεβαιῶσαι. *Herod. lib* 7. *in Maxim. p.* 253. (*e*) *Capitol. in vit. Maxim. c.* 9. *p.* 609. (*f*) *Histor. Eccl. lib.* 6. *c.* 38. *p.* 228. (*g*) *Inter Epist. Cypr. pag.* 146. (*h*) *Homil.* 28. *in Matt. fol.* 55. *p.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

het Rijk aan te vaarden. Dese was een wakker en veerdig man, een dapper Overste, een wijs en voorsigtig Regent, en wegens sijn bescheyden en deftig gedrag alom so bemind, dat hy door den Raad niet minder dan *Trajanus* genoemd, en hem den tijtel van *Optimus*, *de beste*, toegeschreven wierd: maar hy was een bitter en onversoenlijk vyand der Christenen, tegen welke hy *de Agtste vervolging* aanstelde, die wel de kortste, maar egter de hevigste was, die tot nog toe de Kerke benauwd en gedrukt had. De Schrijvers van de Kerkelijke Geschiedenissen (*i*) leggen de schuld hier van doorgaans op den haat, die hy tegen sijn Voorsaat, om dat hy een Christen geweest was, had opgevat: maar men heeft meerder reden, om het selve sijn yver en drift voor het beswijkend Heydendom, welk hy door de Christen Religie ten uytersten ondermijnd sag, toe te schrijven, also hy geen raad wist om het eene staande te houden, ten ware hy de andere uytroeyde. Dog, gemerkt ik hier van meer dan eens in het leven van sommige gewag maak, sal ik nu daar te minder van seggen. *Decius* regeerde wat meer dan twee jaren, in welke het onwe'er swaar en hevig was, en alom desselfs droevige uytwerkingen gevoeld wierden. De Christenen wierden allesins verdreven uyt hunne huysen, beroofd van hunne goederen, en gepijnigd aan hunne lighamen: gevangkenissen en geesselingen, vuur en wilde beesten, siedend pek en gesmolten wasch, scherpe palen en gloeyende nijp-tangen waren maar een gedeelte van hun onthaal, en men bedagt dagelijks, de oude moede zijnde, nieuw slag van martel-straffen: de Wetten der natuur en menschelijkheyt wierden verbroken, de eene vriend verried den anderen, en de naaste in bloede ontsagen nog vader nog broeder: een yder poogde om 't eerst des Keysers placaten uyt te voeren, en meende een Christen aan de brand-paal te brengen, een verdienstelijk werk te zijn. In dese vervolging quamen om te Alexandrien *Julianus*, *Chronion*, *Epimachus*, *Alexander*, *Ammon*, *Zeno*, *Ptolomeus*, *Ammonaria*, *Mercuria*, *Isidorus*, en meenigte andere, van welke *Dionysius*, Bisschop van die Kerk, gewaagt; te Carthago, *Mappalicus*, *Bassus*, *Fortunio*, *Paulus*, *Donatus*, *Martialis*, en andere: en in die tijd wierden met het martelaarschap gekroond *Babylas*, Bisschop van Antiochien, *Alexander* van Jerusalem, *Fabianus* van Romen, gelijk ook *Victoria*, *Anatholia*, *Parthenius*, *Marcellianus* en duysenden meer, also, volgens het seggen van *Nicephorus* (*k*), het sand aan den oever der zee gemakkelijker te tellen was, dan de martelaars, die ten tijde van dese vervolging geleden hebben. Ik sal hier niets by doen, om te spreken van het ongelooflijk getal van *Confessoren*, of Belijders, die geslagen, gevangen en gepijnigd wierden, of van nog vry meerdere, die in een gewillige ballingschap gingen, en liever de barre klippen en gebergten wilden bewoonen, en de barmhertigheyt der wilde beesten afwagten, dan sig overgeven aan die, welke alle reden en menschelijkheyt verworpen hadden, onder welke was *Paulus van Thebaïs*, een jongman van vijftien jaren, die sig na de wildernissen van Egypten begaf, daar hy een ruym en bequaam hol in een rotssteen (welk ten tijde van *Antonius* en *Cleopatra* een verborgen munthuys geweest was) vindende, sijn verblijf en woon-plaats hield, en een eensaam leven leyde, en de stigter wierd van de Heremyten, en die henselven van de wereld onttrekken, en tot een eensaam, nauw-gesetter en gemortificeerd leven begeven wilden; in welke godvrugtige eensaamheyt

De agtste vervolging kort, dog seer hevig.

Uytgevoerd door alle soort van wreedheyt,

en in alle plaatsen aan een oneyndig getal van menschen.

Oorsprong der Heremiten.

(*i*) *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 39. *p.* 234. *Chron. ad ann.* 252. *Oros.* 7. *c.* 21. *fol.* 310. *Niceph. lib.* 5. *c.* 27. *p.* 377. (*k*) *Lib.* 5. *c.* 29. *p.* 379.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

heyt hy tot het honderd en dertiende jaar sijnes levens volherdde, en in 't laatste van sijn leven besogt wierd van *Antonius*, die het grootste gedeelte van negentig jaren in die woeste plaats had doorgebragt, en nu, met sijn dood ligchaam ter aarde te besteden, hem den laatsten dienst deed.

Gallus word Keyser.

XXVII. Na *Decius* volgde *Gallus*, niet alleen in de regeering, maar ook in sijn vyandschap tegen de Christenen, voltrekkende 't geen door sijn Voorsaat begonnen was: maar die wolk waayde haast over: want omgebragt zijnde, quam *Valerianus* met een algemeene goed-keuring in sijn plaats, van welke groote dingen verwagt wierden: hy was in den aanvang van sijn regeering een groot patroon en voorstander der Christenen, die hy met alle beleefheyt en genegentheyt onthaalde, en selfs plaats in sijn Hof gaf, welk daar door een kleyne Kerk wegens de godvrugtigheyt, en een schuyl-plaats der vroomen wegens hun onthaal geleek. Maar helaas! dese aangename vertooning duurde niet lang: want verleyd door een Egyptisch Toveraar, die hem inbloes, dat 't eenige middel, om in sijne voornemens voorspoedig te zijn, was, den godsdienst der Heydenen te herstellen, en die van de Christenen, die den goden so gehaat was, te onderdrukken, begon hy *een Negende vervolging*, waar in hy de Christenen het geheele Rijk door met alle bedenkelijke wreedheyt op het lijf viel. Met wat een hevigheyt deselve heeft gewoed in Egypten, is wijdloopig beschreven door *Dionysius van Alexandrien*, en wy hebben'er een groot deel van aangetekend in sijn leven. „'t Is onnodig, seyd hy (*l*), de Christenen, die in die vervolging geleden hebben, by name op te tellen; dit alleen kond gy'er van onthouden, dat mannen en vrouwen, jonge en oude, krijgs-lieden en land-volk, menschen van allerley rang en ouderdom, sommige gegeesseld, andere onthoofd, en andere aan 't geweld der vlamme overgegeven zijnde, de kroon des martelaarschaps bekomen hebben. *Cyprianus* beklaagd sierlijk en beweeglijk in sijnen Brief aan *Nemesianus*, en de andere, die tot de berg-werken veroordeeld waren, de elenden en rampen, die de Martelaars in hun lijden ondergingen: hy selfs ging ook niet vry, want hy wierd onthoofd te Carthago, gelijk ook aldaar *Xistus* en *Quartus* reeds waren gehandeld, en de drie honderd Martelaars *de Massâ Candidâ*, die liever, dan te offeren, blymoedig in een put van brandende kalk, die tot dien eynde was aangesteken, sprongen, en aanstonds in die smook en vlam stikten. In Spanjen wierd omgebragt *Truchosus*, Bisschop van Tarragon, met sijne twee Diakenen *Augurus* en *Eulogius*. Te Romen *Xistus*, Bisschop van die plaats, en de H. *Laurentius*, sijn Diaken en bewaarder van de Kerkelijke inkomsten. Te Cesareen *Priscus*, *Malchus* en *Alexander*, die hen schaamden te denken, dat sy, daar so veele andere om de kroon streden, ledig saten, en niets deeden, en daarom eenparig na den Rigter gingen, henselven bekenden Christenen te zijn, hun vonnis ontfingen, en het martelaarschap ondergingen: maar de Godlijke voorsienigheyt, die somtijds ook hier in dese wereld de saak van de onderdrukte onnoselheyt bepleyt, nam voor den Keyser, om dat hy sodanigen wreedheyt tegen die, welke door hun omgang met, en gebeden tot God, sijn welstand (so lang hy hen gunstig was) geveyligd hadden, sonder oorsaak gepleegd had, te straffen; tot welken eynde hy niet alleen de Noorder volkeren toeliet in sijn land te vallen, maar ook selfs van *Sapor*, Koning van Persien, gevangen wierd, die hem slegter dan den aldergeringsten

Na hem Valerianus, die eerst der Christenen vriend, dog naderhand derselver vervolger was.

De negende vervolging voortgeset, in Egypten, in Africa, in Spanjen, tot Romen en Cesareen.

Gods wraak over Valerianus, en sijn elendige dood, hem aangedaan door Sapor.

(*l*) *Epist. ad Domit. & Did. ap. Euseb. lib.* 7. *c.* 11. *p.* 260.

ringſten ſlaaf handelde; tot een voetbank, om te peerd te ſtijgen, gebruykte, na eenige jaren gevangkenis levendig de huyd deed afſtropen, en met ſout wrijven, en dus een eynde van ſijn elendig leven maakte. Een ſchoone waarſchouwing voor ſijn ſoon *Gallienus* (*m*), die door ſijns vaders quaad en jammerlijk eynde wijſer geworden zijnde, de vervolging ſteuytte, en den Chriſtenen vrede, ruſte en veyligheyt verleende.

't Chriſten leven door langdurige vrede verdorven.

XXVIII. Een langduurige vrede en voorſpoed (want uytgenomen een kleyne ſtoornis ten tijde van *Aurelianus*, was den Chriſtenen onder de regeering van *Gallienus*, *Claudius*, *Tacitus*, *Florianus*, *Probus*, *Carus* en *Numerianus* geen tegenſtand ontmoet) had de ſeden der Chriſtenen vry wat verdorven; en daarom behaagde het God *een Tiende vervolging* hen te laten overkomen, om het ſtof en kaf uyt te wannen, en de Kerk daar van te ſuyveren: het geſwel begon rijp te worden, en 't was tijd dat het mes en brand-yſer gebruykt wierd. Die vervolging nam haar begin onder *Diocletianus*, en ſijn Rijks-genoot *Maximianus*. *Diocletianus* was een wakker en neerſtig Vorſt, een ſchrander en loos man, die wel wreed was van inborſt, maar ſulks aardig wiſt te verbergen: ſijn yver voor de Heydenſche Religie verpligtte hem om ſig met allen ernſt tegen die van de Chriſtenen te ſtellen; welk hy met een ſterke hand voortſette, ſo dat deſelve gelijk de laatſte, ook ſo de wreedſte vervolging was, niet ongelijk het laatſte geweld van een ſtervenden vyand, die alle ſijne kragten t'ſamen trekt, om ſijn party nog een laatſten ſlag te geven. *Diocletianus* thans Hof houdende tot Nicomedien, gaf ontrent de tijd, wanneer men onſes Saligmakers lijden plegtelijk gedagt, Placaten uyt, waar in belaſt wierd de Kerken der Chriſtenen om ver te werpen, hunne Bybels te verbranden, de voornaamſte van hen ten toon en ſpot te ſtellen, en de andere tot ſlaven te maken; gelijk hy ook door volgende Ordonnantien allesins de Opſienders der Kerken beval in de gevangkenis te werpen, en tot het offeren aan den goden te dwingen: maar dit alles was maar een voorſpel van 't geen daar op volgde, want men gaf nader bevelen uyt, daar in alle die niet wilden offeren aan allerley pijniging wierden overgegeven. 't Soude oneyndig werk zijn, alle, die in deſe quade tijd gemartelieerd wierden, op te tellen. *Euſebius*, die in die tijd leefde, heeft een ſeer groot getal derſelven, met de beſchrijving van hun martelaarſchap, aangetekend, die te veel zijn, dan dat wy deſelve hier ſouden ophalen; het ſal genoeg zijn, dat wy uyt hem ſeggen, dat ſy ter dood toe gegeeſſeld, hun vleeſch met nijp-tangen afgehaald, of met ſtukken van gebroken potten doorploegd, voor leeuwen en tijgers, wilde ſwijnen en beeren, die men op hen aanhitſte, geworpen, gebrand, onthoofd, gekruyſt, in zee geſmeeten, door gebogene takken van boomen in ſtukken geſcheurd, hunne beenen jammerlijk in den ſtok uytgerekt, geſmolten loot door gemaakte openingen in hun ingewanden gegoten, of aan een langſaam vuur gebraden wierden; dog 't is onmogelijk alle de wreedheden van die tijd te bevatten, en nog meer deſelve uyt te drukken. *Euſebius*, die ſe ſelfs geſien heeft, ſeyd ons (*n*), dat ſe ontelbaar waren, en alle uytdrukking te boven gingen, en verſekerd, dat de Chriſtenen

De tiende vervolging onder Diocletianus begonnen;

Diocletiani wreede bevelen.

Ruymte van die vervolging,

en hoe uytgevoerd.

(*m*) Ἀλλὰ σύγι, Οὐαλεριανὲ, τὴν μιαφονίαν ἐνδειξάμενος τοῖς ὑπηκόοις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁσίαν κρίσιν ἐξεφήνας, ἁλοὺς αἰχμαλωτός τε καὶ δέσμιος ἀχθεὶς σὺν αὐτῇ πορφυρίδι καὶ τῷ λοιπῷ βασιλικῷ κόσμῳ. Τέλος δὲ ὑπὸ Σαπώρου Περσῶν βασιλέως ἐκδαρῆναι κελευσθεὶς καὶ ταριχευθεὶς, τρόπαιον τῆς σαυτοῦ δυστυχίας ἔστησας αἰώνιον. *Conſtant. M. Orat. ad SS. Cœtum c.* 24. *p.* 600. (*n*) *Lib.* 8. *c.* 12. *p.* 307.

dat alles met een onverſettelijke en de grootſte verwonderens-waardige lijdſaamheyt hebben uytgehard; dat ſy na de regtbanken hunner Rigters ſelfs drongen, en rond uyt beleden wat ſy waren; dat ſy op de dreygementen en wreedheden hunner vyanden geen agt gaven, en hun dood-vonnis met een lagchenden mond ontfingen; en dat ſy, als men hen raadde ſorg voor hun leven te dragen, en met hunne vrouwen en kinderen medelijden te hebben, ſig tegen die verſoeking met een dapper en wijs gemoed, of, gelijk hy'er byvoegd, μᾶλλον δὲ ἐυσεϐεῖ καὶ φιλονθέῳ ψυχῇ, *liever met een godvreeſende en lief hebbende ſiel*, aanſtelden, ſo dat nog vreeſe nog beloften op hen vat hadden, en ſy te gelijk onwederſprekelijke blijken van hun moed en dapperheyt, en van de Godlijke en onbegrijpelijke kragt onſes Heeren, die hen onderſteunde, voor al de wereld gaven. De ſcherpſte tormenten konden hun vaſtgeſetheyt niet verſetten; maar ſy konden, gelijk *Origenes* tegen *Celſus* (o) ſeyde, ſo blymoedig hun leven, als de beſte hunner Philoſophen ſijn rok, afleggen. Sy maakten meer werk van hun onſchuld, dan van hun gemak, of van hun leven ſelfs, en deeden door een bewijs, welk geen ſoort van wijsgeerte konde uytleveren, genoegſaam blijken, dat ſy een toekomend leven geloofden. „De groote Philoſophen der Heydenen „(gelijk *Euſebius* (p) over deſe ſtoffe redeneerd) hadden wel veel „praat van de onſterfelijkheyt der ſielen, en de gelukſaligheyt in den „toekomenden ſtaat, maar deden egter genoegſaam blijken, dat ſe dat „als beuſelingen en kinderlijke vertelſelen aanſagen: maar by ons bewijſen ſelfs jongens en meysjens, en die na 't oog de geringſte en domſte menſchen zijn, door de kragt en hulp van onſen geſegenden Saligmaker onderſteund, meer door hun daden, dan door hun woorden, „dat ſy die groote grond-waarheyt, de onſterfelijkheyt der ſielen, ge-

Duurde tien jaren. „loven. Deſe vervolging wierd tien jaren lang met groote drift en ernſt in het Ooſten onder *Diocletianus*, en in het Weſten onder *Maximianus* voortgeſet: en het ſchijnt uyt een oud opſchrift (q), dat ſy hun werk meenden gedaan te hebben, en daarom de wereld bekend maakten, dat ſy den naam en het bygeloof der Chriſtenen uytgeroeyd, en den dienſt der goden herſteld hadden: maar ſy vonden ſig jammerlijk bedrogen, en daarom leydden ſy, even-eens of ſy dit werk moede waren, hun purper af, en begaven ſig tot eenſaamheyt en een ſtil

Had onder de volgende Keyſeren geen voortgang. leven; en hoewel *Galerius*, *Maximianus*, *Jovius Maximinus*, *Maxentius* en *Licinius* al wat ſy konden te werk ſtelden, om de vervolging te hervatten, ſo was egter alles vergeefs, alſo ſy binnen weynig jaren omquamen, en hun voornemen tot niet liep.

De waarheyt der Chriſtelijke Religie uyt dien hoofde beweerd, XXIX. Dus hebben wy de moeyelijkheden en rampen, de tormenten en het lijden, die eenige eeuwen lang de Chriſtenen zijn overgekomen, en hunne onverwinlijke lijdſaamheyt geſien. Laat ons nu dit bewijs kortelijk opvatten, en ſien wat kragt dit alles had, om de wereld van de waarheyt der Chriſtelijke Religie te overtuygen, en de Heydenen tot het Geloove te bekeeren. *Tertullianus* ſeyd tot de Heyde-

van Tertullianus. nen (r), „Dat al hun wreedheyt hen voordeel deed, en andere daar „door maar te ſterker aangelokt wierden, om tot hen over te komen; „dat te meer ſy wierden nedergedrukt, ſy te ſterker daar tegen opwieſſen; dat het bloed der Chriſtenen een ſaad was, dat tot een rijker „oogſt opgroeyde; dat veele van de Heydenen hunne toehoorders tot „verdraagſaamheyt onder het lijden wel vermaanden, maar noyt met „hunne

(o) *Contr. Celſ. lib.* 7. *p.* 357. (p) *Præpar. Euang. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 13. (q) *Apud Gruter. p.* 280. *num.* 3. & 4. (r) *Apol. c. ult. p.* 40.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„hunne fraaye redeneeringen so veele menschen tot hen konden over-
„halen, als de Christenen met hunne daden, en dat de hardnekkigheyt
„selfs, die hen te last gelegd wierd, een middel was, om andere te on-
„derwijsen: want wie soude, sulks siende, niet kragtiglijk bewogen wor-
„den, om na te spooren wat waarheyt in de Christelijke Religie was? en
„wie soude deselve, eens gevonden hebbende, niet willen omhelsen?
„en omhelsd hebbende, daar niet voor willen lijden? ten eynde hy aan de
„volle genade Gods, en vergeving der sonden, door het uytstorten van
„sijn bloed hem versekerd, mogte deel krijgen. *Lactantius* voerd dit
bewijs met een onvergelijkelijke welsprekendheyt en kragt van redenen uyt: En Lactantius.
sijn redeneering is wel wat wijdloopig, maar verdiend egter wel van den
leser nader overwogen te worden: Gemerkt „seyd hy (*s*), ons getal geduu-
„rig is aangegroeyd in 't midden van die de Heydensche goden sterkst
„aanhingen, en nooit, selfs in de heetste vervolging, is afgenomen, wie
„kan so blind en dom zijn, dat hy niet siet, by welke party de ware
„wijsheyt plaats hebbe? Maar helaas! sy zijn door hun woede en boos-
„heyt verblind, en houden die voor dwase, die, wanneer sy het kon-
„nen ontkomen, sig liever willen laten pijnigen en also sterven; daar
„sy nogtans hier uyt konden afnemen, dat 't geen waar in so veele duy-
„senden de geheele wereld door so eenparig over-een stemmen, sulken
„dwaasheyt niet wesen kan? Laten vrouwen door de tederheyt van
„haar sex bedrogen worden (want het behaagde den Heydenen de Chri-
„sten Religie den naam te geven van een verwijfde en oude-wijfsche
„overgeloovigheyt), immers zijn de mannen wijser. Zijn kinderen en
„jonge luyden onbedagt, ten minsten hebben die van rijper jaren, en
„oud zijn, een vaster oordeel. Is eene stad sot, men kan niet denken,
„dat ontallijke steden aan de selve sotternye vast zijn. Heeft eene Pro-
„vincie, of een land geen kennis of wijsheyt, immers ontbreekt andere
„geen verstand, om te oordeelen wat regt is. Nu dan, nadien de God-
„delijke Wet word aangenomen van den opgang der Sonne tot desselfs
„ondergang, en alle geslagten, alle volkeren en landen, God met een
„hert en siele dienen, en nadien men allesins de selve lijdsaamheyt toond,
„en op de selve wijse de dood veragt, so behoord men te denken, dat'er
„reden toe is, en dat het niet sonder grond is, dat men deselve selfs tot den
„dood toe staande houd; en dat de Religie, die door vervolgingen en
„verdrukkingen niet alleen niet verswakt, maar doorgaans groeyd, en
„sterker word, sekerlijk een vasten grond hebben moet: wanneer het
„gemeene slag van volk siet, dat menschen door verscheyden pijni-
„gingen worden aan stukken getrokken, en egter in 't midden van de
„vermoeyde pijnigers een onverwinlijke lijdsaamheyt behouden, so kon-
„nen sy niet anders, dan denken (gelijk het ook waar is), dat die over-
„een-stemming van so veele, en hun standvastigheyt tot de dood toe,
„niet kan vergeefs zijn, en dat de lijdsaamheyt selfs, sonder de bystand
„van God, niet soude bequaam zijn, om sulke uytgesogte pijnen en
„smerten te konnen uytstaan. Dieven, en menschen van een sterk lig-
„chaam konnen sulken verscheuring en verbreking hunner ligchamen
„niet uytharden, maar sugten, schreeuwen, en beswijken onder de
„pijn, om dat se met de lijdsaamheyt van God niet begaaft zijn:
„maar onse kinderen selfs, en tedere vrouwen (om van onse mannen
„niet te spreken) overwinnen met stilswijgen hare pijnigers, en het heetste
„vuur kan haar niet een sugt afpersen. Laten nu de Romeynen henen
„gaan, en op hunnen *Mutius* en *Regulus* roemen, dat een derselven

(*s*) *De justit. lib.* 5. *c.* 13. *p.* 494.

„sig aan sijne vyanden overgaf, om gedood te worden, om dat hy hem „schaamde als een gevangen te leven, en de ander, siende dat hy den „dood niet ontgaan konde, sijn hand aan de vlam overgaf: siet, het „swakste geslagt, en die van de tederste jaren onder ons, konnen verdragen, dat alle leden harer ligchamen verscheurd en verbrand worden, niet, om dat sy, indien sy gewild hadden, niet konnen ontkomen, maar uyt vrywilligheyt, om dat sy in God gelooven. Dit is „de ware kloekmoedigheyt, waar van de Wijsgeeren (maar vergeefs) „praten, als sy seggen, dat de deftigheyt en standvastigheyt van een „wijs man niet beter betaamd, dan door geene schrikken van sijn meening en gevoelen te worden afgetrokken; en dat het ware kloekmoedigheyt is, als men liever wil gepijnigt worden, en sterven, dan sijn „Geloof versaken, of sijn pligt nalaten, of iets doen dat onregtveerdig „of oneerlijk is, al waar het uyt vreese voor de dood, of de scherpste „tormenten, ten sy dat hun eygen Poëet raas-kalde, als hy seyde (t).

Justum & tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis Tyranni
Mente quatit solida.

dat is:

„Geen burger drift, die 't quaad gebied,
„Geen wreed gesigt van een Tyran,
„Die rampen dreygd, een deftig man
„Van opset ooit versett', of stiet.

„Niets kan waaragtiger geseyd worden, als dat, indien het verstaan „word van die, welke nog voor pijnen, nog de dood selfs schroomen, „op dat sy aan de opregtigheyt en geregtigheyt mogen vast houden; „welke niet agten de geboden der tyrannen, of de sweerden der Bevelhebbers, op dat sy met een standvastig gemoed de ware en sekere vryheyt behouden mogen. Dus verre de deftige verdediger. En sekerlijk de waarheyt van sijn redeneering is door ondervinding aan de wereld ten vollen gebleken, gemerkt de Christenen alle tegenstand nergens meer door konden te boven komen, dan door hun lijdsaamheyt en standvastigheyt, tot dat sy eyndelijk het Keyserrijk selfs tot de erkentenis der waarheyt overhaalden; en wanneer eyndelijk de groote *Constantinus* het Christendom omhelsde, is het voor wind en stroom voortgegaan, en wierp ter neder al wat het selve tegen stond. Het soude nu geen onvermakelijk gesigt zijn, eens aan te merken, hoedanig de staat des Heydendoms onder de eerste Keysers geweest zy, en op wat wijse en met wat trappen die Religie, die so veele eeuwen lang de wereld beheerscht had, in het donker en tot vergetelheyt zy weg gesonken: maar dat te ondersoeken is een werk, dat buyten mijn tegenwoordig bestek is.

'tBesluyt der Inleyding.

(t) *Horat. Carm. lib. 3. Od. 3. p. 154.*

Eynde van de Inleyding.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

II. Deel Fol. 57.
DE
H. STEFANVS
Diaken.
Buyten Jerufalem door de Jooden gefteenigd.
Actor 7: 59.
Dits STEVEN van Gods kerk de voorfte Martelaar;
Diaken van fyn Ampt; een heyl'gen Vroraar.
Die als een heldre Zon Judéa heeft befcheenen,
Tot hy van't Jodendom verplettert wierd met Steenen. F. H.
I: Goeree del:
P: Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. STEPHANUS
EERSTE MARTELAAR.

INHOUD.

Het Chriſtendom by ſijn eerſte opkomen vinnig tegengeſtaan van Joden en Heydenen. Stephani geſlagt is onbekend. Hy was een van de ſeventige. De eerſte geloovige waren ongemeen milddadig. Twiſt tuſchen de Hebreën en Grieken. Helleniſten wie die waren. De oorſprongk der Diakenen in de Chriſten Kerk. De natuur van hun ampt. Het getal derſelven, en hoedanig ſy weſen moeſten. Stephani uytmuntende bequaamheden daar toe. Der Joden nijd en tegenſtand tegen hem. Wat de Synagoge der Libertinen was. Van de Cyreneërs, Alexandrinen, e.ſ.v. Hun twiſt met den H. Stephanus, en deſſelfs uytſlag. Valſche getuygen tegen hem opgemaakt. De ſaken hem te laſt gelegd worden nader overwogen. De ongemeene hoog-agting der Joden van hun Tempel, en de inſettingen van Moſes. Des Tempels verwoeſting door Titus. 't Herbouwen deſſelfs onder Julianus ondernomen, dog door een wonderwerk geſteuyt. Stephanus verantwoord ſig ſelven voor het Sanhedrim. Der Jooden onſtuymigheyt tegen hem. Hy wierd geſterkt door een geſigt. Steenigen, wat ſoort van ſtraf het was. Hoe het onder de Joden gedaan wierd. Stephani Martelaarſchap. Deſſelfs beſchrijving en uytmuntende deugden. Wanneer en waar hy gedood wierd. Waar en hoe hy begraven is. Wanneer en hoe naderhand ſijn ligchaam gevonden is. De beſchrijving van de vervoering ſijnes ligchaams na Conſtantinopelen. Wonderwerken, die men ſeyd door ſijne reliquien, of overblijfſelen, en op de dagen van ſijn gedagtenis gedaan te zijn. Eenige derſelven zijn van den H. Auguſtinus opgetekend. Wat daar van te gelooven. Hoe lang en waarom de kragt om wonderen te doen by de Kerk bleef. De ydele roem der Roomſche Kerk over hunne wonderwerken.

I. DE Chriſten Godsdienſt, waar door de hervorming der menſchen, en het uytroeyen van die woeſtheyt en afgodery, met welke de wereld beſet was, beoogd wierd, moeſt ſekerlijk worden tegengeſtaan, en ſtond wegens der menſchen verkeerde belangens niet ſeer wel onthaald te worden. Sonde en dwaling hadden te lang den troon ingehad, dan dat ſy'er met gemak en ſonder tegenſtand van ſouden afſtaan, en wilde liever alle hare kragten tegen die leere, die het verderf en uytroeying van haar rijk voor had, t'ſamen ſpannen. Het was uyt dien hoofde, dat *die ſecte alom wierd tegengeſproken*, en van Joden en Heydenen tegengeſtaan. De Heydenen veragten deſelve, om dat ſe quanſuys nieuw was, en op geene oudheyd te roemen had, en konden niet verdragen, dat hunne Philoſophie, die te dier tijd alom het gebied had, door een klaar voorſtel en eenvoudige

Chriſtelijke Religie waarom tegen geſtaan

van Heydenen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

leer, die geene bewrogte spreekwijsen, geen aanlokkelijke redenen van
En van Joden, welsprekendheyt, geen scherpsinnige wijs van redeneering, nog diepe en hooge bespiegelingen had, soude worden tegengesproken. De Joden waren onvergenoegd, wanneer sy hun verwagting van een groot Prins, die hun staat verbeteren, en van de onderdrukking en slaverny, onder welke sy sugteden, verlossen soude, sagen te niet loopen door de komste van een *Messias*, die sig allesins in een geringen en veragten staat vertoonde, en so verre af was van hen van het Roomsche jok te verlossen, dat hy hen, om hun ongeloof en hardnekkigheyt, de geheele en onherroepelijke verwoesting van hun land dreygde, en door de van hem voorgestelde leer duydelijk te kennen gaf, dat hy die oude insettingen van *Moses*, die sy so hoog agten, en sulken eerbiedigheyt toedroegen, quam
die Christum slegt onthalen, asschaffen. 't Was ingevolge van dien, dat sy hem, tot hen gekomen zijnde, met alle soort van wreedheyt en wanagting, en met al dat den spot en haat des volks verwekken mogt, onthaalden. Sy verweeten hem, dat hy maar een timmermans soon, een vraat en wijnsuyper, een verrader en *vyand van den Keyser* was. Sy veragteden sijn leer, als de praat van een ongeleerd mensch. Sy gaven sijne wonderdaden den naam, dat se bedriegeryen, en de uytwerkingen van een vuyle verbintenis met
en doodden. de magten der helle waren; en dat alles niet helpende, leydden hunne gewelddadige handen aan hem, en hielpen hem aan kant. Met sijn dood soude men gedagt hebben, dat hun misnoegen en boosheyt ver-
Sy hervatten hun boosheyt tegen Stephanus. koeld en gestorven soude zijn: maar wraak en boosheyt zijn te vinnig en te heet, om so ten eersten gesmoord te worden; weshalven sy om die bloed-dorstige manier van doen voort te setten, en de wereld te doen sien, dat een Discipel en navolger geen beter onthaal dan sijn Meester en Voorganger te verwagten heeft, weynige maanden na onses Heeren hemelvaart gelegentheyt namen, om hun verwoedheyt te hervatten met het marteliseeren van den H. *Stephanus*, wiens leven en dood wy nu ondernemen op te halen, en waar ontrent wy eenige korte aanmerkingen denken te maken.

II. De H. Historie geeft ons geen bysonder bescheyd van deses hey-
Stephani afkomst en geslagt onbekend. ligen mans geboorte-land of maagschap. Dat hy een Jood was kan niet in twijfel getrokken worden, door dien hy in sijn verantwoording sijn maagschap aan die natie genoegsaam erkend; maar of hy uyt het geslagt van *Abraham*, of van ouders, die door de poort van aankomelingen daar toe overgekomen, en hetselve ingelijfd waren, gesprooten, dan of hy tot Jerusalem, of onder de verstrooide in de landschappen der Heyde-
Baronii gissing daar van. nen geboren zy, kan met geen versekertheyt worden gesegd. *Baronius* (a), die sijn gissing grond op een Brief van *Lucianus* (daar van in 't vervolg breeder) wil dat hy een geweest zy van de leerlingen *Gamaliëls*, en een makker van den H. *Paulus*, wiens doodlijke vyand hy daar na wierd: Maar ik moet bekennen in dien geheelen Brief niet de minste schijn van waarheyt, om die gissing goed te maken, te konnen vinden.
Was een van de 70 Discipelen. De oudheyt steld, en niet onwaarschijnlijk, vast (b), dat hy een van de seventig Discipelen geweest is, die onse Heer tot mede-helpers der Apostelen in de bediening des Euangeliums verkoren had. En seker sijne ongemeene kennis in de Christen Leer, en sijne sonderlinge bequaamheyt om *Christi Messiasschap* tegen dessels vinnigste tegenstanders te verdedigen, toonen genoegsaam, dat hy reeds een geruymen tijd onder de onmiddelijke onderwijsing onses Saligmakers gestaan had. Ook is seker,

(a) *Ad ann.* 34. *num.* 275, 298. (b) *Epiph. hæres* 20. *p.* 27. *Doroth. Synops. de vit. Apost. in Biblioth. Patrum Tom.* 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſeker, dat hy een man was van grooten yver en godvrugtigheyt, die een ongemeene maat van dien geeſt, die nu onlangs over de Kerk uytgeſtort was, had ontfangen, en met een onvergelijkelijke kragt, om wonderen te doen, begaaft was; waar door hy dan op een byſondere wijſe was bequaam gemaakt, om die plaats van eer en dienſt in de Kerk, daar toe hy bevorderd wierd, te bekleeden. De gelegentheyt nu van die bevordering was als volgd.

III. De eerſte Kerk was wel wegens de menigvuldige blijken van haar Godsdienſt vermaard, en eerweerdig, maar niets maakte haar voor de wereld aanſienlijker, dan haar onderlinge liefde en milddadigheyt: want toen leefden de Chriſtenen als broeders, *ſy hadden een hert en een ſiel, en volherden dagelijks eendragtelijk met malkanderen.* Liefde en genegentheyt waren gelijk de gemeene ſiel, die het geheele ligchaam der geloovigen levendig maakte, en de warme en levendige geeſten na alle leden overbragt. Sy dienden en baden God in eene plaats, en aaten te ſamen aan eene tafel. Niemand had gebrek, want *alle dingen waren hen gemeen.* De rijke verkogten hunne goederen, om den armen te hulp te komen, en bragten het geld in de gemeene beurs, die den Apoſtelen, om daar van *na dat elk van noden had uyt te deelen*, vertrouwd wierd. Maar in de netſte harmonie (over-een ſtemming) ſal nog altijd eenig verſchil ſig opdoen; 't is de hemel alleen, daar alles volkomen over-een ſtemd, en geene gelegentheyt van misnoegen ſig opdoet. Wanneer de Kerk dagelijks, door een groot getal van die tot het Geloof overquamen, aangroeyde, konden de Apoſtelen het beſtel over de beurs der Kerke ſo wel niet waarnemen, of alleſins beſorgen daar iets van noden was, weshalven ſy waarſchijnlijk ſomtijds andere, 't zy veele of weynige, om hen hier in by te ſtaan, tot hulp roepen moeſten. Hier door nu wierd de gelijkmatigheyt en eenparige behandeling niet genoeg in agt genomen, en 't zy door gunſt of ongunſt, of door onagtſaamheyt van die het bewind hadden, had de eene een ruymer, en de ander een ſmaller deel, dan wel elks nood vereyſchte, en verwekte in die eerſte en ſuyverſte Kerk, die'er ooit was, een onluſt en misnoegen, ſo dat *de Griekſche murmureerden tegen de Hebreën, om dat hare weduwen in de dagelijkſche bediening verſuymd wierden* (*c*).

Der eerſte Chriſtenen liefde en milddadigheyt was uytmuntend.

Onluſt onder hen waar uyt ontſtaan.

IV. Te onderſoeken wie de Griekſche of Helleniſten waren, die hier tegen de Hebreën worden geſteld, heeft wel ſijn moeyte, en word van allen niet op eene wijs gevat, egter ſal het niet vergeefs zijn daar iets van te ſeggen. Het gevoelen dat by-na by allen plaats heeft, is, dat die Grieken oorſpronkelijk Joden waren, dog in Griekſche of Heydenſche landen geboren en opgevoed, genoemd (*d*) *de verſtrooide Grieken, of verſtrooide onder de Heydenen*, de διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων, (gemerkt het woord Ἕλληνες in het Nieuwe Teſtament, en by de Oudvaders doorgaans de *Heydenſche wereld* betekend) die dan ſig na derſelver wijs van leven voegden, en de Griekſche taal, dog na de Hebreeuſche en Joodſe ſpreekwijs gevormd (die de Helleniſtiſche genoemd wierd) gebruykten, en geen ander Bibel, dan *de Overſetting van de Seventige* hadden: dog *Salmaſius* heeft vry wat werk gemaakt, om dat gevoelen tegen te gaan (*e*), en vertoond, dat'er nooit eenig volk onder ſulken bevatting en beſchrijving is kekend geweeſt; dat de Joden, in wat plaats der wereld ſy ook mogten zijn, nooit een onderſcheyden natie, van die in Paleſtina woonden, geweeſt zijn; dat'er nooit ſulken byſondere en eygene Helleniſtiſche

Grieken of Helleniſten wie die waren.

(*c*) *Act.* 6. 1. (*d*) *Joh.* 7. 35. (*e*) *Salm. Comment. de Helleniſt. Quæſt.* 1, 2, 3, 4, 5. *præcipue pag.* 232. *&c. Vide etiam Bezam, Camer. & alios in locum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Waarschijnlijk proselyti justitiæ.

ſche taal, of iets dat daar na lijkt, by een der Oude ſchrijvers bekend is geweeſt; dat geheel niet te pas komt ſulken vermengden taal den naam van *Helleniſtiſche* te geven, gemerkt Ἑλληνιςὴς, een *Helleniſt*, een benaming is, daar door iemand, die hemſelven in beter Grieks, dan het gewoonlijke uytdrukt, betekend word, even gelijk Ἀττικιςὴς betekend ſulk een, die de Attiſche taal heel ſuyver ſpreekt: het is dienvolgende waarſchijnlijk, dat deſelve niet van Joodſe of Hebreeuſche afkomſt, maar Grieken of Joden-genoten uyt Heydenen geweeſt zijn, die of ſelfs, of welker Vaders reeds de Heydenſche bygeloovigheden verlaten hebbende, in de Joodſe Kerk waren ingelijfd, en de beſnijdenis en onderhouding van de ceremonien der Wet hadden aangenomen (een ſoort, die van de Joden גרום חצרק, dat is, *Jodengenoten der geregtigheyt* genoemd wierden), en nu tot de Chriſten Religie waren bekeerd. Dat'er nu te dier tijd te Jeruſalem veele ſulke aankomelingen, Jodengenoten, waren, is klaar, en 't ſoude wonder zijn, dat, daar ſy in andere tijden voor hen de prediking des Euangeliums hadden verſogt, niemand van hen tot het Geloof ſoude zijn overgebragt. Onder de ſeven ſelfs, die tot Diakenen verkoren wierden (de meeſte nu, of mogelijk wel alle, waren, gelijk wy reden hebben te denken, genomen uyt deſe Griekſche) vinden wy 'er een, die rond uyt een Jodengenoot van Antiochien genaamd word (*f*), daar de andere ten deele, mogelijk wel alle, Jodengenoten van Jeruſalem waren. Op deſe wijſe konnen wy, en niet ſonder reden, het woord Ἑλληνιςαὶ, of *Grieken* vatten, wanneer het elders in de Handelingen der Apoſtelen voorkomt, (en dat is nog op twee plaatſen [*g*]): ſoo dat deſe Helleniſten of Grieken, die Grieks ſpraken, en de overſetting van de Seventige gebruykten, waren door Religie Joden, en van afkomſt Heydenen; ſy hadden met de Heydenen of Ἕλληνες een en de ſelve afkomſt, en met de Joden een en de ſelve Religie, en daarom worden ſy in de boven gemelde plaats niet geſteld tegen Joden (want alle die het Jodendom en de ceremonien van *Moſes* omhelsden, al waren ſe van geen Joodſe ouders geboren, mogten ſo genoemd worden) maar tegen de Hebreën, die wegens afkomſt en Religie Joden waren.

En om wat reden de Hebreën hen wierden voorgetrokken.

Dit nu kan ons een waarſchijnelijke reden uytleveren, waarom de Griekſche weduwen niet ſo wel als die van de Hebreën beſorgt wierden; te weten, het waren Hebreën, welken de Apoſtelen die uytdeeling ten grooten deele toebetrouwden, die dan tot die van hunne natie, en nabuuren, en mogelijk van hun maagſchap meer trek en genegentheyt hadden, dan tot die maar met hen in de ſelve Religie over-een ſtemden, en door de bank in de arme beurs ſo veel niet als geborene Joden, die landeryen en beſittingen hadden, die ſe verkogten, en *het geld*, dat'er van quam, *aan de voeten der Apoſtelen neder leyden* (*h*), konden inbrengen.

De Apoſtelen komen die onluſt voor.

V. Wanneer de ruſt en vreede van de Kerk hier door eenigſins geſtoord en geſtremd wierd, vergaderden de Apoſtelen (die wel wiſten hoe nodig de order en eendragt tot het bereyken van de eynden der Religie was) aanſtonds de Gemeynte, die ſy bekend maakten, dat het behandelen van de gemeene beurs, en de dagelijkſe beſorging der armen wel een behoorlijk en noodſakelijk, maar egter voor hen te moeyelijken werk was, en met de andere deelen en pligten van hun ampt niet wel konde t'ſamen gaan, en egter niet raadſaam of redelijk oordeelden het eene te verſuymen, om het andere te konnen waarnemen;

Belaſten tot beſorging der armen

belaſteden tot dien eynde uyt het midden van hen eenige bequame Mannen te verkieſen, en hen voor te ſtellen, op dat ſy, die tot dat werk hebbende afgeſonderd,

(*f*) *Act.* 6. 5. (*g*) *ibid.* 9. 29. en c. 11. 20. (*h*) *ibid.* 4. 37.

afgesonderd, van die last ontheft, en sigselven tot het gebed en bediening des woords te onbekommerder overgeven mogten (*i*); niet dat de Apostelen het besorgen der armen te slegten werk voor hen oordeelden, maar op dat die nodige saak door andere wordende uytgevoerd, sy op saken van hooger bediening, en die het beste van der menschen sielen nader raakten, beter souden konnen passen.

mannen uyt te kiesen,

Dit was de oorsprongk van de Diakens in de Christen Kerk, welker werk was de tafelen te dienen, dat is, toe te sien wat de armen van noden hadden, te besorgen hunne gemeene maaltijden, te bewaren 't geen daar toe gegeven wierd, en aan elk 't geen de nood vereyschte uyt te deelen.

die Diakenen genoemd wierden.

Dit nu quam wonder wel over-een met 't geen by andere Schrijvers door het woord Διάκονος beduyd wierd, want daar wierd het gebruykt (*k*) voor een dienaar, die by groote maaltijden oppaste, wiens werk was elke gast sijn bescheyden deel te geven, 't sy na de order van den ἀρχιτρίκλινος, den hofmeester, of na de billijkheyt, om den eenen so veel te doen hebben als den anderen: maar hoewel dit sekerlijk een groot gedeelte van het Diaken-ampt was, egter was dat al hun werk niet: want indien'er niet meer toe was vereyscht geweest, so was het niet nodig dat de Apostelen ontrent het verkiesen derselven so nauwkeurig en besorgd waren, gemerkt gemeen slag van menschen, en die maar van een gemeene bequaamheyt waren, dat werk wel af konden, en sulke plegtelijkheden tot hunne inwying niet eens nodig waren; en daarom behoorde tot het dienen der tafelen buyten twijfel ook het oppassen aan de tafel van des Heeren Avondmaal (*l*): want toen wierden hunne ἀγάπαι, of *gemeene liefde-maalen* (daar rijke en arme t'samen aansaten) gehouden nevens de heylige *Communie*, en de eene so wel als de andere bediend dag op dag, so dat hun dienst sag op beyde. En dus vinden wy de practijk van de eerste Kerk beschreven: want de Martelaar *Justinus* seyd van 't gebruyk der Kerke by sijnen tijd (*m*), dat wanneer den *Præsident* of Voorsitter van de Vergadering het brood en wijn had gesegend, de Diaken 't selve aan allen, die'er tegenwoordig waren, uytdeelden, en daar na bragten tot die om onvermijdelijke noodsakelijkheyt in de Vergadering niet tegenwoordig waren. Ook waren sy tot dien dienst niet alleen verbonden, maar mogten in sommige gevallen ook prediken, doopen, en de boetveerdige troosten, bysonder wanneer hen van de Opsienders daar toe bevel en order gegeven wierd, gelijk wy niet verre buyten onse Historie bewaarheyt vinden in den H. *Philippus*, een van de eerste Diakenen, die het Euangelium met goeden spoed predikte, en de bekeerde doopte (*n*).

Wat hun bediening was.

VI. Ten eynde nu die treffelijke bediening wel mogt worden uytgevoerd, gaven de Apostelen last, dat de Gemeynte sodanige soude noemen, die vrome en godsalige, eerlijke en opregte, loflijke en onberispelijke, wijse en voorsigtige mannen waren, van welke men te verwagten had, dat sy 't geen hen toebetrouwt wierd, getrouwelijk bedienen souden. Het getal wierd bepaald tot *Seven*, waarschijnlijk om geen andere reden, dan om dat de Apostelen so veele tot dat werk oordeelden genoeg te zijn, (ten ware men wilde vast stellen, dat het geheele lichaam der geloovigen in seven verscheyde verdeelingen, tot beter en be-

Waren seven in getal. Dat getal is nog lang daar na onderhouden,

(*i*) *Act.* 6. 2, 3, 4. (*k*) Μοῖρα κρεῶν, καὶ ἴσον ἅπασιν· Οἱ Διάκονοι πρὸς χάριν μηδενὶ μηδέν· Μὴ τῷ μὲν μεγάλα, τῷ δὲ κομιδῇ μικρὰ παρατιθέσθω, ἀλλ' ἰσότης ἐπὶ πᾶσιν. *Lucian. Chronosol. seu de Legg. Saturnal. Tom.* 2. *p.* 823. (*l*) Δεῖ δὲ καὶ τοὺς Διακόνους ὄντας μυστηρίων Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πάντα τρόπον πᾶσιν ἀρέσκειν· οὐ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν (*h. e. non solum*) εἰσὶν Διάκονοι, ἀλλ' ἐκκλησίας Θεοῦ ὑπηρέται· δέον οὖν αὐτοὺς φυλάσσεσθαι τὰ ἐγκλήματα ὡς πῦρ. *Ignat. Epist. ad Trall. Append. Usser. p.* 17. (*m*) Apolog. 2. *p.* 97. (*n*) *Actor.* 8. ....

bequamer behandeling hunner gemeene maaltijden, en uytdeeling aan den armen, onderſcheyden was, en dat voor elk van die een Diaken, om deſelve te beſtellen en daar op te letten, aangeſteld was) ſonder dat ſy daar een byſondere verborgentheyt, die'er ſommige(*o*) in ſoeken, mede voor hadden. Wat grond daar van mag zijn, of niet, immers de Kerk vond nog een geruymen tijd goed die eerſte order te houden, ſo dat de Vaders van de algemeene Kerk-vergadering te Neo-ceſareën goed vonden, dat (*p*) in geene ſtad, hoe groot ſy was, meer dan ſeven Diakenen ſouden zijn, en ſtelden tot een grond van dien de eerſte inſtelling door de Apoſtelen. En *Sozomenus* verhaald ons (*q*), dat by ſijnen tijd, hoewel veele andere Kerken haar aan geen ſeker getal verbonden, egter de Kerk van Romen, in navolging van de Apoſtoliſche inſtelling, niet meer dan ſeven Diakens wilde aannemen. Deſe order en bepaling behaagde de Gemeynte wonder wel (*r*), die dan in gevolge van dien ſeven mannen verkoren, en den Apoſtelen voorſtelde; welke, gelijk de omſtandigheyt vereyſchte, eerſt God om ſegen over die bediening baden, en daar na hen met hand-oplegging beveſtigden; een oude Kerk-gewoonte, om iemand in een ongemeen ampt in te wyen: waar op volgde, dat de Chriſtelijke Religie aanwies en voorſpoedig wierd, veele tot het Geloove overquamen, en ſelfs veele Prieſteren, en die van hun ſtam en geſlagt waren, (de yverigſte en hardnekkigſte voorſtanders van *Moſis* inſettingen, de vinnigſte beſtrijders van de Chriſten leer, de gauwſte beweerders hunner Religie) hunne voor-oordeelen afleyden, en het Euangelium omhelsden. „So onwederſtandelijk is „de kragt van de Goddelijke waarheyt, dat ſe menigmael over hare „grootſte vyanden zegepraald.

Hun beveſting in dien dienſt.

't Gevolg van die bediening.

Stephanus was de eerſte van hen.

VII. De eerſte en voornaamſte van die ſeven, (alle, gelijk *Epiphanius* ons verhaald (*s*), gekoren uyt de ſeventig Diſcipelen) en dien de Ouden gemeenlijk, als hebbende, gelijk *Chryſoſtomus* (*t*) ſeyd, τὰ πρωτεῖα, de voorrang onder deſe nieuw-verkoren Amptenaren, Aarts-diaken noemen, was onſen H. *Stephanus*, dien de Schrijver van den Brief aan *Hero* (*v*) op den naam van *Ignatius*, gelijk ook die aan de Trallianen geſchreven heeft (*x*) wil, dat de eygen Diaken van den H. *Jacobus* Biſſchop van Jeruſalem was. Hy word in het naam-regiſter niet alleen eerſt genoemd, maar ook nader geroemd als een man vol geloofs en des H. Geeſtes (*y*). Hy was ongemeen bedreven in alle ſtukken van de Chriſten leer, en begaafd met een groote veerdigheyt en welſprekentheyt om deſelve voor te ſtellen: hy was kloekmoedig, om de hardſte partyen tegen te gaan, predikte en verdedigde de ſaak van de Chriſten Godsdienſt met een onvertſaagd en dapper gemoed, en om ſijn leer ingang te doen hebben, beveſtigde deſelve met veele openbare en ontwijfelbare wonder-werken, tot blijk en bewijs van de waarheyt en Goddelijkheyt van de Religie, die hy leerde. Maar waarheyt, onnoſelheyt, en de alderbeſte ſaken ſijn gemeenlijk het voorwerp en doelwit van de nijd en haat van booſe menſchen. De yver en neerſtigheyt in ſijn bediening, en de ongemeene voorſpoed van deſelve maakten haaſt der Joden boosheyt gaande, en daar ontbraken'er niet, die hem poogden tegen te gaan, en hem tegen-ſpraken. „So genegen is de dwaling, om „haar te ſtellen tegen de waarheyt, en ſo natuurlijk is het, dat de duy„ſternis het ligt ſoekt te verdrijven.

Hoedanig hy was.

Sijn yver ontſteekt der Joden haat tegen hem.

VIII. Be-

(*o*) *Baron. ad ann.* 112. *num.* 7. *Tom.* 2. (*p*) *Concil. Neo-cæſ. can.* 15. *Concil. Tom.* 1. *Col.* 1484. (*q*) *Hiſt. Eccl. lib.* 7. *c.* 19. *p.* 734. (*r*) *Act.* 6. 5. &c. (*s*) *Hæreſ.* 20. *p.* 27. (*t*) *Homil.* 15. *in Act. p.* 555. (*v*) *Epiſt. ad Heron. in Bibl. Patr. Gr. Lat. p.* 37. (*x*) *Epiſt. ad Trall. ibid. p.* 6. (*y*) *Act.* 6. 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VIII. Behalven den Tempel, daar de offerhanden en de plegtelijkste deelen van den Joodſen Godsdienſt verrigt wierden, was te Jeruſalem een groote menigte van Synagogen, daar het gebed gedaan, en de Wet verklaard wierd, hoedanige de Joden ſelfs ons ſeggen niet minder als 480. geweeſt te zijn. In die, of ten minſten in eenige vertrekken buyten aan deſelve gebouwd, waren de ſchoolen of collegien, waar in de leerlingen in de kennis van hun Wet opgevoed en onderweſen wierden: veele derſelver waren ten koſte van buytenlandſche Joden opgerigt, en hadden na deſelve hare namen, die daar ook hunne jongelingen gewoon waren, om in de kennis van hunne Wet, en de verborgentheden van de Kerk-gewoontens hunner Religie onderweſen te worden, derwaards te ſenden. Vijf nu derſelven ſpanden t'ſamen, en ſonden eenige uyt het midden van hun maatſchappy af, om met den H. *Stephanus* te twiſten. Een ongelijke koppelinge! ἀνδρῶν ἀσεβεστάτων Πεντάπολις, ſeyd *Chryſoſtomus* (z), een geheel leger van godlooſe menſchen, de hoofden van die vijf verſcheydene Synagogen wierden aangevoerd tegen eenen, en die nog maar een jongeling was, in allen ſchijn, om hem door de menigte der aanvallers eer te overrompelen, dan door kragt van redenen te overwinnen.

Te Jeruſalem waren veele Synagogen.

Van buytenlandſe Joden.

Vijf derſelven ſpanden tegen Stephanus aan.

Te weten;

IX. De eerſte waren die van de Synagoge der *Libertijnen* (a); dog wat ſlag van volk deſe *Libertijnen* geweeſt zijn, heeft men by allen deſelve gedagten niet van. Ik ſal niet ophalen de gedagten van *Junius* (b), die meend, dat *Labra* in de Egyptiſche taal betekend alle die tot eene Synagoge behooren, en dienvolgende wil, dat *Labratenu*, of, gelijk hy ſeyd, door verdraaying, *Libertijnen*, ſekerlijk betekenden die, welke tot de Synagoge der Egyptenaars behoorden, (want die t'eenemaal ongerijmd is, en geen andere grond dan eygen verdigtſel heeft, te meer om dat ſtraks daar na de Synagoge der *Alexandrinen* genoemd word) alleenlijk ſeg ik, dat *Suidas* (c) wil ſulks een naam van een Natie of volk geweeſt te zijn, hoewel hy als een geheel onſekere ſaak, niet ſegd, in wat gedeelte van de wereld ſulken Natie oyt geweeſt zy: maar 't is ons waarſchijnlijkſt, dat het ſag op de Joden, die ſlaven zijnde, in vryheyt geſteld, en *Liberti* of *Libertijnen* genoemd wierden. Om dit te verſtaan is nodig te weten, dat *Pompejus*, hebbende Judea t'ondergebragt, en de Romeynſche Regeering onderworpen, een groot getal Joden gevangkelijk na Romen had weg gevoerd, gelijk ook de algemeene Bevelhebbers, die in ſijn plaats quamen, van tijd tot tijd deeden, en dat in ſulken menigte, dat, na het opgeven van *Joſephus* (d), toen het geſantſchap van den Joodſen Staat aan *Auguſtus* geſonden wierd, te Romen ontrent agt duyſend Joden waren, die de Geſanten by hun aankomſt te gemoet gingen, welke daar als ſlaven bleven, tot dat ſy allenxkens ontſlagen en vry geſteld wierden; dog kregen alle hun vryheyt ten tijde van *Tiberius*, die, na het berigt van *Philo* (e), de Joden aan de over-ſijde van den Tyber vergunde te woonen. Die nu aldaar woonden, waren ten meerderen deele *Libertinen*, die door de wiſſelvalligheyt van den oorlog gevangen, dog door hunne Meeſters nu ontſlagen, en vrye mannen gemaakt zijnde, na de wijs en inſetting hunner voor-ouderen leven mogten, en hadden hier hunne *proſeuchas*, *bid-plaatſen*, daar ſy vergaderden, en de godsdienſt van hun land pleegden, ſelfs ſonden ſy in plaats van eerſtelingen jaarlijks een vrywil-

die van de Libertijnen.

Wie die waren.

 lige

(z) *Orat. in S. Steph. Tom.* 6. *p.* 276. (a) *Act.* 6. 9. (b) *Jun. in Loc. & in Gen.* 8. 4. (c) *Suid. in voc.* Λιβερτῖνος. (d) *Antiq. Judaic. lib.* 17. *c.* 12. *p.* 610. (e) *Philo de Legat. ad Gaj. p.* 785.

lige gifte na Jerusalem, en eenige van hen, die in hunner aller naam in den Tempel offerhanden offerden. 't Was van dit slag van volk, daar *Suetonius* en *Tacitus* (*f*) op sien, wanneer sy seggen, dat *Tiberius* door een order van den Raad vier duysend *Libertinen*, of die vrygelatene Joden, so veele als'er jong en wakker waren, na Sardinien versond, om dat eyland van die moordenaars en straat-schenders, die by sekere gelegentheyt van *Josephus* (*g*) uytgedrukt, sig aldaar hadden opgedaan, te suyveren, en de overige so Joden als Jodengenooten uyt de stad (*Tacitus* voegd'er by, uyt Italiën selfs) bande, welk ik geensins twijfel of gaf veele van die *Libertijnse* Joden gelegentheyt om na hun land te keeren, en die Synagoge te bouwen voor henselven, en ten dienst van hunne landsgenooten, die van Romen derwaards quamen, welke sy dan na henselven *de Synagoge der Libertijnen* noemden; waar op buyten twijfel de H. *Lucas* sijn oog had, wanneer hy (*h*) onder de veelerley Natien, die hy op den dag des Pinxter-feests seyd te Jerusalem te zijn geweest, ook de *uytlandische Romeynen*, *beyde Joden en Joden-genoten noemd*.

2. Die van de Cyreneers. X. De tweede soort van die *Stephanus* aanvielen waren die van de Synagoge der *Cyreneërs*, dat is, Joden, die te Cyrenen, een bekende stad in Lybien, woonden, alwaar, gelijk uyt seker placaat van *Augustus* (*i*) blijkt, vry veele Joden sig hadden neder geslagen, die hun heylige schatting, of gewoonlijke offer jaarlijks na Jerusalem opsonden, daar sy ook, gelijk wy hier sien, hun eygen Synagoog hadden; weshalven wy onder de veelerley Natien op den Pinxter-dag ook opgeteld vinden, die *inwoonders waren van de deelen Lybien*, *welke by Cyrenen ligt* (*k*). Wy lesen ook van *Simon*, die van Cyrenen was, welke de *Joden dwongen onses Saligmakers kruys te dragen* (*l*); van eenen *Lucius van Cyrenen*, een vermaard Leeraar te Antiochien (*m*); en van *Cyrenische mannen*, *die door de verdrukking*, *die over* Stephanus *geschied was*, *van Jerusalem verstroyd waren*, *en het land tot Phenicien toe*, *en Cypren en Antiochien doorgingen* (*n*).

3. Die van de Alexandrinen. De derde waren die van de Synagoge der *Alexandrinen*. Dat de Joden te Jerusalem met die van Alexandrien groote gemeenschap hadden; dat'er te Alexandrien ongemeen veele Joden woonden, en aldaar groote voorregten genooten, is te wel bekend, dan dat ik'er op behoef te blijven staan.

4. Die van Cilicien. De vierde waren die van *Cilicien*, een bekend landschap in kleyn Asiën, welk tot haar hooft-plaats had de stad Tharsen, die wel met Joden voorsien, en de geboorte-plaats van den H. *Paulus* was, dien wy naderhand ontrent de dood van den H. *Stephanus* so yverig en besig vinden, dat men niet kan twijfelen, of is een van dese tegenpartijders van *Stephanus* geweest.

5. Die van Asien. De laatste waren die van de Synagoge van Asien; welk Asien waarschijnlijk genomen moet worden voor dat gedeelte van het eygentlijk so genoemd Asien, (dat maar een gedeelte van *Asia minor*, of het kleyne Asien is) waar in Ephesen gelegen was, te meer, om dat Asien in het nieuwe Testament blijkelijk onder die bevatting voorkomt. Hoe grooten menigte nu van Joden in dese Gewesten geweest zijn, en bysonder te Ephesen, toond ons de beschrijving van *de Handelingen der Apostelen* ten vollen.

Hun voor- XI. Dese nu waren het die t'samen tegen *Stephanus* souden te veld

(*f*) *Suet. in vit. Tiber. c.* 36. *p.* 334. & *Tacit. Annal. lib.* 2. *c.* 85. *p.* 88. (*g*) *Antiq. Jud. lib.* 18. *c.* 5. *p.* 623. (*h*) *Act.* 2. 10. (*i*) *Apud. Joseph. antiq. Jud. lib.* 16. *c.* 10. *p.* 561. (*k*) *Act.* 2. 10. (*l*) *Matt.* 26. 32. (*m*) *Act.* 13. 1. (*n*) *ibid.* 11. 19, 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

veld trekken; mannen uyt verscheyden landen, en die sig op hun Religie wonder wel verstonden; dese spanden t'samen, *stonden op, en disputeerden met Stephanus* (o). Over wat stof sy eygentlijk hun twist met *Stephanus* maakten, vinden wy niet aangetekend, egter konnen wy ons met *Chrysostomus* (p) verbeelden, dat sy hem op dese wijs begonden aan te vallen. „Seg ons, jongman, wat komt u over, dat gy „de Godheyt so onbesonnen smaadheyt aandoet? waarom maakt gy so „veel werk, om met u loose redeneeringen de menschen te verleyden „en over te halen? en het volk met bedrieglijke wondertekenen ten ver„derve te brengen? Dit is het top-punt van ons verschil met u. Is het „gelooflijk, dat hy soude God zijn, die geboren is uyt *Maria*, en dat „de Schepper der wereld een soon soude zijn van een timmerman? Is „niet Bethlehem de plaats daar hy geboren, en Nazareth de plaats „daar hy opgevoed is? Kond gy u verbeelden, dat die God is, die op „aarden geboren word? Die in doeken gewonden en in een krib gelegd „word? Die voor de woede van *Herodes* vlugten, en door den doop „in den Jordaan van sijn onreynigheyt moest gewasschen worden? Die „honger en dorst, slapen en vermoeydheyt onderworpen was? Die ge„bonden zijnde niet ontkomen, en geslagen zijnde hemselven niet red„den of wreeken konde? Die opgehangen zijnde aan het kruys, daar „niet konde afkomen, maar een vervloekte en schandelijke dood ster„ven moest? Wild gy ons doen gelooven, dat hy in den hemel is, „dien wy weeten in sijn graf begraven te zijn? Dat hy het leven der „dooden is, die selfs de sterflijkheyt onderworpen was? Is het waar„schijnlijk, dat God sodanige dingen soude ondergaan? Soude hy niet „in grimmigheyt sijne tegenpartyen op hun eersten aanval met de dood „geslagen, en sig selven boven het bereyk van hun magt gesteld heb„ben? En daarom houd op het volk met dese bedriegeryen om den tuyn „te leyden, of maak u gereed, om het selve nood-lot te ondergaan. stel uytgebeeld.

XII. Waar op wy ons verbeelden mogen, dat de H. *Stephanus* dus antwoordde: „En hoe, mijne Heeren, waarom souden dese dingen so „ongelooflijk schijnen? Hebt gy niet onder u de schriften der Prophe„ten? Leest gy niet de boeken van *Moses*, en bekend gy u niet sijne „leerlingen te zijn? Heeft niet *Moses* gesegd: *Een Propheet uyt het „midden van u, uyt uwe broederen, als my, sal u de Heere uwe God „verwekken: na hem sult gy hooren?* Hebben niet de Propheten voor „lang voorsegd, dat hy in den buyk van een maagd ontfangen, en tot „Bethlehem geboren soude worden? Dat hy na Egypten vlugten, *onse „krankheden op sig nemen, en onse smerten* dragen soude? Dat sy *sijne „handen en voeten doorgraven*, en hem aan een hout hangen souden? „Dat hy soude worden begraven, weder opstaan, en met gejuyg ten „hemel varen? Toond my nu iemand anders, in wien alle dese voor„seggingen zijn vervuld, of leert met my onsen gekruysten Saligma„ker als God aanbidden. Gy blinde, en die de voorseggingen van *Mo„ses* niet verstaat, gy meendet een enkel mensch te kruycigen, maar *had gy hem gekend, gy soud den Heer der Heerlijkheyt niet hebben gekruyst; gy hebt den heyligen en regtveerdigen verloochent, en hebt begeerd, dat u een man, die een dood-slager is, soude geschonken worden; ende hebt den Vorst des levens gedood* (q). En wat Stephanus daar op antwoordde.

XIII. Dit is de korte inhoud van 't geen die deftige en welspreken de Vader begrijpt van den H. *Stephanus* op hunne vragen te hebben geantwoord, of te hebben konnen antwoorden. 't Geen hy seyde, geschiede Waar op sy niet konden antwoorden.

(o) *Act.* 6. 9. (p) *Loco supr. citato.* (q) 1 *Cor.* 2. 8. *Act.* 3. 14, 15.

geſchiede met ſulken drift en yver, met ſulken blijk en kragt van redenen, met ſulken vrypoſtigheyt en deſtigheyt van uytſpraak, dat ſijne vyanden daar niet een woord op konden antwoorden: *Sy konden*, ſeyd *Lucas* (*r*) *niet wederſtaan de wijsheyt en den geeſt, door welken hy ſprak.* So merkelijk maakte onſe Heere goed 't geen hy ſijnen Diſcipelen beloofd had (*s*): *Neemt in u herten voor, van te vooren niet te overdenken, hoe gy u verantwoorden ſult: Want ik ſal u mond en wijsheyt geven, welke niet en ſullen konnen tegenſpreken nog wederſtaan, alle die haar tegen u ſetten.* Hier op volgde aanſtonds den aftogt deſer mannen, die beſchaamd en bedroefd door gingen; beſchaamd, dat ſy alle door een man waren overwonnen; en bedroefd, dat ſy hun oogmerk niet hadden bereykt, en de Godsdienſt, die ſy beſtreden, daar door merkelijk beveſtigd was, en aanſien verkregen had: weshalven ſy niet langer konnende ἀντοφθαλμεῖν τῇ ἀληθείᾳ, gelijk het in ſekere oude geſchrevene afſchriften (*t*) cierlijk uytgedrukt is, *de waarheyt in het aangeſigt tegen ſtaan*, ſig tot bedekte wegen, looſe en ſlinkſe treken begaven, in hoop, van 't geen ſy door kragt en drang van reden niet konden doen, door liſt en bedrog uyt te voeren.

Weshalven ſy hem verlieten, en andere middelen tot ſijn verderf bedagten.

Daar toe ſy godlooſe menſchen opmaken.

XIV. Tot dien eynde maakten ſy loſſe en godlooſe mannen op, om hem, door derſelver valſche beſchuldigingen, aan hun ſpijt en boosheyt, en wel door middel van de openbare juſtitie, op te offeren. De H. *Chryſoſtomus* voerd hen, om die opgeſogte mannen tot dit boos feyt te bewegen, dus ſprekende in (*v*): „Komt aan, weerdige en geagte vrienden, helpt ons in het onderſteunen van onſe ten val neygende ſaak, „en leend uwe tongen tot onſen raad en voorſlag. Siet, onlangs is een „nieuw patroon en voorſpraak van den Galileër opgeſtaan; een man, „die aanbid een God, welke begraven is, en predikt van een Schepper, „die in een grafſtede is opgeſloten; Een man, die meent, dat hy, dien „de krijgs-knegten op aarden hebben beſpot en beſchimpt, nu met het „heyr der Engelen in den hemel omgaat, en beloofft, dat hy, die hemſelven niet verdedigen en vry pleyten konde, komen ſal, om de wereld te oordeelen; ſijne eygene Diſcipelen hebben hem verloochend, „en geoordeeld dat hy een bedrieger was, en egter wil deſe man, dat „alle tongen hem belijden, en alle knyen voor hem buygen ſullen: Hy „konde niet van het kruys afkomen, en egter praat deſe man van ſijn „tweede komſte uyt den hemel: De ſnoodſte booswigten verweten hem „by ſijn dood, dat hy nog haar, nog hemſelven behouden konde, en „egter geeft deſe man rond uyt voor, dat hy de behouder en Saligmaker der wereld is. Hebt gy ooit ſulken vermetelheyt en onbeſchaamtheyt geſien? of ooit ſulke dwaſe en godslaſterlijke woorden gehoord? „Vat dan deſe ſaak by de hand, bedenkt iets tegen deſen man dat ſchijn „heeft, en verkrijgd u ſelven daar door by uwe natie een grooten naam, „en roem.

Die ſy tot hun voornemen bewegen.

De ſaak wierd gebragt voor den Raad.

XV. Deſe rampſalige waren ligtelijk te overreden, om ſig te verbinden tot het doen van al 't geen hunne raadsmannen van hen begeerden. De ſaak wierd by de hand genomen, en alles ter uytvoering gereed gemaakt. Men ſtrooide uyt, dat'er een groote misdaad begaan was, men maakte het den Ouderlingen en Schriftgeleerden bekend (en men behoefde niet veel welſprekentheyt, om het by hen te doen glooft worden). Het volk dus alom met den gruwel van dat feyt ingenomen, en de Joodſe Raad, het *Sanhedrim*, vergaderd zijnde, haalde men den misdadigen

(*r*) *Act.* 6. 10. (*s*) *Luc.* 21. 14, 15. (*t*) *Cod. Bezæ MS.* & 2 *Codd. H. Steph.* (*v*) *Loc. cit. p.* 378.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

digen voor de vierſchaar, de getuygen wierden geroepen, en de beſchuldiging ingebragt: *Sy maakten*, ſeyd *Lucas* (x), *mannen uyt, die ſeyden: wy hebben hem hooren ſpreken laſterlijke woorden tegen Moſes ende God: En ſtelden valſche getuygen, die ſeyden: Deſe menſch en houd niet op laſterlijke woorden te ſpreken tegen deſe heylige plaatſe, ende de Wet: want wy hebben hem hooren ſeggen, dat deſe Jeſus de Nazarener deſe plaats ſal verbreken, en dat hy de ſeden veranderen ſal, die ons Moſes overgeleverd heeft*, dat is, om nogmaals met dien deftigen Man, daar hy de ſtukken van deſe beſchuldiging uytbreyd, te ſpreken, ,,Hy heeft derven aangaan tegen onſe wijſen en grooten Wet- En Stephanus beſchuldigd.
,,gever, en gelaſterd dien *Moſes*, die onſe gantſche natie ſo grooten
,,en ſchuldigen eerbiedigheyt toedraagt; dien *Moſes*, die de wereld
,,tot ſijn wenk had, onſe Voor-vaders uyt den huyſe der dienſtbaarheyt
,,verloſt, met ſijn ſtaf het water tot een muur veranderd en door ſijn
,,gebed het leger der Egyptenaars in de zee verdronken heeft; die een
,,vierige colom tot een ligt voor den nagt ontſteken, onſe Vaders ſon-
,,der ploegen of ſaayen met *Manna en brood uyt den hemel* geſpijſt, en
,,met ſijn ſtaf de rotſe geſlagen heeft, dat ſe water gaf. Maar wat ſpre-
,,ken wy van *Moſes*, hy heeft ſijn tong geſcherpt, en tegen God ſelfs
,,uytgeſtrekt, en een ander, die geſtorven is, tot een tegen-God tegen
,,den Schepper der wereld ingevoerd. Hy heeft ſig niet ontſien qualijk
,,te ſpreken van den Tempel, die Heylige plaats, daar de Godſpra-
,,ken geleſen, en de ſchriften der Propheten ontvouwen worden; de
,,plaats daar de toon-brooden en het hemelſch Manna, de Arke des
,,verbonds, en de roede van *Aaron* bewaard worden, daar men de
,,grijſe en eerweerdige hoofden der Hogeprieſters, de aanſienlijke Ou-
,,derlingen en agtbare Schrift-geleerden ſiet; dit is de plaats, die deſe
,,geſmaad en veragt heeft, en dat niet alleen, maar ook de Wet ſelfs,
,,die hy ſtoutelijk maar een ſchaduw, en de oude Kerk-gewoontens
,,maar voorbeelden ſeyd te zijn. Hy geeft voor, dat de Galileër groo-
,,ter dan *Moſes*, en de Soon van *Maria* ſterker dan onſe Wetgever is.
,,Hy heeft geen eer beweſen aan de Ouderlingen, nog eenige eerbiedig-
,,heyt getoond aan de vergadering der Schriftgeleerden. Hy dreygd
,,ons met een dooden Meeſter; de jonge man droomd ſekerlijk, wan-
,,neer hy opgeeft, dat *Jeſus van Nazareth* uyt den dooden is opge-
,,ſtaan, en deſe heylige plaats verbreken ſal; hy denkt niet, met hoe
,,veel wijsheyt deſelve ontworpen, met hoe veel koſten deſelve ge-
,,bouwt, en hoe langen tijd'er toe van noden geweeſt is, eer ſe volmaakt
,,wierd, en egter ſoude quanſuys deſe *Jeſus van Nazareth* deſelve *ver-*
,,*breken, en de Kerk-ſeden, die ons Moſes heeft overgeleverd, veran-*
,,*deren*; onſe allerheyligſte *Sabbath* moet worden verſet; de *beſnijde-*
,,*nis* afgeſchaft; de *nieuwe manen* verworpen; en het *feeſt der loof-*
,,*hutten* ophouden; onſe *offerhanden* ſullen by God niet meer aange-
,,naam zijn; onſe beſprengingen en plegtelijke *reynigingen* niet meer
,,plaats hebben, even of wy niet en wiſten dat deſe *Nazarener* geſtor-
,,ven is, en dat een doode ſig aan de levendige niet wreken kan. Hoe
,,veele van de oude Propheeten en heylige mannen ſijn wreedelijk om-
,,gebragt, en egter niemand heeft ooit ondernomen ſig over hun dood
,,te wreeken; egter komt ons deſe Man ſeggen, dat de gekruyſte Na-
,,zarener, een dood man, ons ſal oordeelen. Onnoſele bedrieger! die
,,ons een ſchrik wil aanjagen met een rigter, die ſelfs in ſijn eygen graf
,,opgeſloten en gevangen is.

XVI. Hun

(x) *Act.* 6. 11, 13, 14.

't Gewigt van die beschulding. XVI. Hun beschuldiging quam hier op uyt, dat hy soude het afbreken van den Tempel, en het afschaffen van de Mosaïsche Kerk-seden gedreygd, en godslasterlijk gesegd hebben, dat *Jesus van Nazareth* de Godsdienst, die door *Moses*, en door God selfs was aangesteld, soude weg nemen en veranderen. De Joden hadden sekerlijk een onafmetelijke hoogagting en eerbied voor de insettingen van *Moses*, en konden uyt dien hoofde niet verdragen, dat men van derselver afschaffing sprak, selfs hielden sy het enkel ophalen van derselver vernietiging voor een soort van godslastering. Sy wisten of dagten niet, binnen hoe korten tijd die dingen, daar men nu so veel werks van maakte, een eynde hebben, en van hun Tempel niet meer dan de effen grond overblijven soude; gelijk dat niet veele jaren daar na door het Romeynsch leger onder het beleyd van den Romeynschen Veldheer *Titus Vespasianus*, welk de stad plonderde, en den Tempel tot den grond toe afbrandde, wierd uytgevoerd. En so volstrekt en onherroepelijk was het vonnis, dat van desselfs geheele verwoesting geveld was, dat se nooit heeft konnen herbouwd worden, en de hemel selfs het herbouwen van dien belet heeft, ja sodanig, dat, wanneer *Julianus* de Keyser, ten spijt van de Christenen de Joden door alle mogelijke middelen aanmoedigde, en niet alleen toeliet, maar ook beval den Tempel weder op te timmeren, waar toe hy hen met alle voorraad en gereedschap daar toe nodig voorsag (in hoop van daar door te bewijsen, dat onse Saligmaker een valsch Propheet was), de steenen pas schoon gemaakt, en de grond even begonnen zijnde, een vreeslijke aardbeving de fundamenten om ver wierp, de arbeyders doodde, en alle de huysen, die'er rondom stonden, nederstortede; en wanneer sy des volgenden daags het werk hervatten wilden, groote vierige ballen van onder de fundamenten des Tempels opberstende, de werk-lieden die'er ontrent waren, verbrandden, welk dan het gantsche werk verstoorde en afbrak. Een ongemeen blijk van des hemels misnoegen tegen een plaats, die God tot een verwoesting eenmaal had overgegeven, waar van ons niet alleen de Christen schrijvers (*y*) wijd en breed, maar selfs de Heydensche Historie-schrijvers (*z*) genoegsame versekering geven. Selfs heeft die vloek sedert altijd de Joden aangekleefd, so dat sy nu meer dan sestien hondert jaren van Tempel en Offerhanden zijn versteken geweest. „Was nu dat bloed-gierig „*Sanhedrim* nog in wesen, en hier tegenwoordig (seyd een der Oude (*a*), als hy van dese beschuldiging spreekt) ik soude het over die dingen, daar het hier so veel werks van maakt, vragen: Wat is nu van „uwen eertijds so bekenden en vermaarden Tempel geworden? Waar „zijn die groote steenen, en ongelooflijke grond-vesten? Waar is al dat „goud, dat eenmaal van geen minder waardy dan de geheele toestel „van den Tempel was? Wat is'er geworden van alle uwe offerhanden „na de Wet? van uwe Rammen en Kalveren, uwe Lammeren en Veersen, „van uwe Duyven, Tortel-duyven en Geyten-bokken? En indien sy *Stephanus* veroordeelden, op dat die rampen hen niet souden over komen, „laat se eens seggen, welk van die sy, met hen ter dood over te geven, „hebben geweerd; en indien sy geen derselven hebben konnen voorkomen, waarom besmetten sy hunne handen met sijn onschuldig bloed?

Jerusalems verwoesting. — De Tempel onherstellijk.

Stephanus bekomt vryheyt XVII. Het pleydoy dus begonnen, en 't geen tegen *Stephanus* in te brengen was, voorgesteld zijnde, gaf men, om hun handeling den schijn

(*y*) *Socr. Hist Eccl. lib.* 3. *c.* 20. *p.* 193. *Sozom. Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 22. *p.* 631. (*z*) *A. Marcell. lib.* 23. *non longe ab init.* (*a*) *Gregor. Nyssen. Orat. in Steph. Tom.* 2. *p.* 791.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſchijn van regtveerdigheyt te geven, hem de vryheyt om ſigſelven te verdedigen. Wanneer onderwijlen de Raadsheeren van het *Sanhedrim* ſijn antwoord verwagteden, en tot dien eynde *hunne oogen op hem hielden*, vertoonde ſijn aangeſigt een ongewoone glans en luyſter (*b*), en ſy ſagen in de blymoedigheyt van ſijn gelaat, en het opſlag van ſijne oogen genoegſaam, dat ſijn ſaak goed, en ſijn gewiſſe ſuyver was. De Hogeprieſter dan hem hebbende gevraagd, *of die dingen alſo waren* (*c*), en hy ſchuldig of onſchuldig was, verdedigde hy ſijn ſaak met een wijdloopig verhaal, 't welk hier op uyt quam, „Dat, wat bevattingen ſy „hebben mogten, van de uytmuntendheyt en deftigheyt hunnes Tempels, „van het aanſien en roem van hunne Tempel-dienſten en bedieningen, „van hunne eerweerdige gewoontens en Kerk-ſeden, even of die onver„ſettelijk noodſakelijk waren, en men God laſterde, als men ſoude den„ken, dat God ſonder die behaaglijk konde gediend worden, ſy eg„ter, indien ſy maar op den eerſten oorſprongk van hunne Natie te„rug ſagen, ſouden bevinden, dat God *Abraham* verkoos, om hun „vader en grond-legger te zijn, niet, wanneer hy te Jeruſalem woon„de, en God met een uytterlijken praal van Tempel-dienſt eerde, maar „wanneer hy nog verkeerde onder de afgoden dienende volkeren; want „van daar riep hem God uyt de ongodsdienſtigheyt van ſijns vaders „huys, en ſprak gemeenſaam met hem, gelijk hem ook toegelaten „wierd met God te verkeeren, waar in hy veele jaren ſonder eenige ſul„ke uyterlijke en ſigtbare Kerk-gewoontens, die ſy nu als noodſakelijk „ſo ſterk aandrongen, heeft aangehouden; en dat God, wanneer hy „ten laatſten een verbond met hem maakte, om ſijnen nakomelingen „het land Canaan te geven, en *in ſijn ſaad alle geſlagten der aarde te* „*ſegenen*, van hem geen andere dienſtpleging als de beſnijdenis, tot een „teken en ſegel van ſijn verbond met hem, afvorderde; dat de volgen„de Aarts-vaders, ſonder eenige andere vaſtgeſtelde Ceremonie als die, „God eenige eeuwen lang dienden, tot den tijd van *Moſes* toe, die een wijs, „geleerd, en voorſigtig Man was, aan wien God hemſelven nader open„baarde, en dien hy tot een Overſte over ſijn volk ſtelde, om het uyt „den dienſt-huyſe uyt te voeren; een groot en beroemd Propheet, die „den hoofden des volks geduurig inprentte, *dat God hen uyt het mid*„*den hunner broederen, een Propheet, gelijk als hy was, verwekken* „*ſoude, dien ſy ſouden hooren*; dat is, dat God in de laatſte dagen on„der hen een groot en magtig Propheet ſoude ſenden, die doen ſoude „gelijk als *Moſes* gedaan had, te weten, nieuwe Kerk-ſeden invoeren, „en treffelijker inſettingen en manier van God te dienen opregten, dien „ſy gewillig hooren en gehoorſamen ſouden; dat God, wanneer hun„ne Voor-vaders meermaals tot afgodery vervielen, *Moſes* geboden had „op te rigten een *Tabernakel*, tot een plaats van den openbaren en ſta„telijken Godsdienſt, alwaar hy hemſelven openbaren, en van ſijn volk „gediend en aangebeden wilde zijn, die egter maar voor een tijd was, „en hoewel door onmiddelbare order van God opgeregt, na eenige ja„ren wijken moeſt voor een blijvenden Tempel, die wel door *David* „voorgenomen, maar door *Salomo* gebouwd is, en die wel in der „daad koſtelijk en heerlijk, egter niet volſtrektelijk noodſakelijk was, „gemerkt het oneyndig weſen, dat *den hemel tot ſijn throon, en de aar*„*de tot ſijn voetbank heeft*, in een uyterlijken Tempel niet beſlooten, „of aan eenigen byſonderen Tempel-dienſt gebonden konde worden; „en dat'er daarom ſulken volſtrekten en onveranderlijken noodſakelijkheyt

hemſelven te verantwoorden.

(*b*) *Act.* 6. 15. (*c*) *ibid.* 7. 1. &c.

"van de Ceremonien en Kerk-gewoontens, als sy voorgaven, niet wesen "konde, bysonder om dat God voorgenomen had een nieuwe en betere "vertooning en staat van saken in te voeren: maar dat het den inborst "van dat wispeltuurig en ongeregeld, hardnekkig en ongeseggelijk ge-"slagt was (gelijk reeds hunne Voor-vaderen ten allen tijden getoond "hadden) den *Heyligen Geest te wederstaan*, en sig te stellen tegen al-"le de middelen, waar door hy het sogt te verbeteren en te rug te roe-"pen; en'er dienvolgende weynige Propheeten waren, welke hunne "Vaders niet hadden vervolgd, also die doorgaans doodden alle die de "komste van den *Messias*, *den regtveerdigen en heyligen Jesus*, hadden "voorsegd; welken sy hunne ongelukkige nakomelingen nu verraden en "vermoord hadden; sonder eenig ontsag en eerbied te toonen aan die "Wet, die hen so plegtelijk door bestelling der Engelen overgeleverd, "en om welke te vervullen *Jesus* in de wereld gekomen was.

Waar over sy van spijt bersten.

XVIII. De heylige Man wilde in nader toepassing voortgaan, maar hun lijdsaamheyt, om hem langer te hooren, was ten eynde; het vuur dat wat van ons af is, geeft een aangename warmte, maar brand wanneer het ons te na komt; hunne gewissens gevoelig gesteken door waarheden die hen te na quamen, deden hen van spijt bersten, met de tanden knerssen, en alle tekenen van raserny en verwoedheyt toonen (*d*):

Stephanus siet de hemelen geopend.

dog hy niet lettende op 't geen sy, die voor hem waren, deeden, had sijne oogen en gedagten op een beter en hooger voorwerp, en sijne oogen om hoog slaande *sag de hemelen geopend*, en eenige stralen en sigtbare vertooningen van de Goddelijke Majesteyt, en den H. *Jesus*, bekleed met een menschelijke, dog nu verheerlijkte natuur, niet sittende (gelijk hy gemeenlijk in de Schriftuur beschreven word) maar *staande* (als die gereed was om sijn lijdenden Dienaar te beschermen en te helpen, te kroonen en te beloonen) *ter regterhand Gods*. "So ligt kan "de hemel ons verquikken en ondersteunen, wanneer ons alle aardsche "troost ontbreekt, en menigmaal zijn de vertroostingen Gods ons dan "allernaast, wanneer menschen hulp verst van ons af is. De goede Man wierd door dit gesigt ongemeen verrukt, en 't vervulde sijn siel met een nieuwen moed en yver, daar door hy na die heylige plaats verlangde: en konde, (al wist hy niet hoe het by hen soude worden opgenomen) niet nalaten sijn geluk hen bekend te maken; het vat was vol, en daarom liep het over; hy seyde dan tot sijne tegenpartijders, wat hy sag: *Siet*, seyde hy, *ik sie de hemelen geopend, en den Soon des menschen staande ter regterhand Gods* (*e*).

Welk hem moed gaf, dog de vyanden verwoeder maakte. Die hem ter dood weg slepen sonder vonnis af te wagten.

XIX. Dit hemelsch gesigt egter had geen eenerley uytwerking; het gaf *Stephanus* moed, maar ontstak een nieuwe verwoedheyt in de Joden, die nu als een bekende saak vast stelden, dat hy een Godslasteraar was, en daarom sonder verder rechtsgeding op sijn dood bedagt waren. Hoe driftig en haastig is een misleyden yver! Sy toefden niet om order daar toe te halen van den Roomschen Stadhouder (sonder wiens verlof sy de magt niet hadden, om ymand te dooden) selfs hadden sy 't geduld niet om een geregtelijk vonnis van het *Sanhedrim* af te wagten, maar gedroegen sig als de *Zeloten*, of *Yveraars* (die sonder form van Regten af te wagten, gewoon waren aan groote misdadigers wraak te oeffenen), en een geroep makende *stopten hare ooren*, ten eynde sy geen godslasteringen meer hooren, en voor het geroep om genade souden doof zijn; en *vielen dus eendragtelijk op hem aan*: maar yver is nog overgeloovig in haar dolste raserny, sy wilden hem niet dooden binnen de stad,

(*d*) *Act*. 7. 54. &c. (*e*) *ibid*. ✝ 56.

ftad, op dat fe de heylige plaats niet met bloed befmetten fouden, en daarom *wierpen fe hem ter ftad uyt*, en vielen daar met een buy van fteenen op hem aan. Het fteenigen was een van de vier dood-ftraffen onder de Joden, gebruykt over die welke aan de grootfte en gruwelijkfte misdaden, byfonder aan godslaftering, afgodery, en het dienen van vreemde goden, fchuldig waren. De Joden (*f*) befchrijven ons veele byfonderheden, die in het uytvoeren van defe dood-ftraf waargenomen wierden. De misdadige wierd uyt de vergader-plaats geleyd: aan de deur ftond een man met een fervet in fijn hand, en een ftuk weegs daar van daan fat een man te paard, op dat, fo'er iemand mogt komen, die iets tot verfchooning van den misdadigen had in te brengen, dien ruyter door het opfteken van de fervet konde gewaarfchouwd worden, om den misdadigen te rug te brengen. By hem gingen twee ftatige mannen, om hem al gaande tot berouw te vermanen, en voor hem ging een uytroeper, die dan riep wie hy was, wat fijn misdaad was, en wie tegen hem getuygd hadden. Ter plaats, daar de dood-ftraf foude worden uytgevoerd (die twee ellen hoog was) gekomen zijnde, wierd hy eerft ontkleed, daar na gefteenigd, en eyndelijk opgehangen, tot dat de Sonne onderging, en als dan afgenomen, en met de galg begraven.

Het fteenigen aan wie, en hoe geoeffend.

XX. Op defe wijs ging men in het fteenigen gemeenlijk te werk, maar helaas! hun begeerte na het bloed van den H. *Stephanus* liet alle defe omftandigheden niet toe; alleen vinden wy, dat fe nog gebruykten eene faak die de Wet vereyfchte, welke belaft had (*g*) *dat de hand der getuygen eerft foude tegen hem zijn, om hem te dooden, en daar na de hand des gantfchen volks:* (een Wet, die fekerlijk met groote wijsheyt en voorfigtigheyt gegeven was, op dat de bloed-fchuld, indien de getuyge valfchelijk gefwooren had, mogt komen op die getuygen, en de andere daar van onfchuldig zijn) *fo fult gy het boofe uyt het midden van u weg doen:* want in gevolge van defe Wet *leyden de getuygen hunne opper-klederen af* (die hen, alfo fe na de wijfe van de Oofterfche Landen lang en ruym waren, in hun werk fouden hebben belet) *en leyden fe neder aan* de voeten van *Saul*, een yverig jongeling, die te dier tijd onder *Gamaliël* ftudeerde, wiens yver en vierige drift hem buyten twijfel hier in fo befig deed zijn, gelijk wy hem in de volgende vervolging niet minder vinden geweeft te zijn: een daad, die hem naderhand tranen en berouw kofte, wanneer hy hemfelven daar over befchuldigde (*h*): *Doe het bloed Stephani uwes getuygen vergoten wierd, ftond ik daar ook by, en had mede een welbehagen in fijn dood, en bewaarde de klederen der gener, die hem doodden.* Alles dus veerdig zijnde, begon het droevig fpel, welk haaft door de menigte voltrokken wierd, terwijl die onnofele en heylige man op fijn kniën fat, en fijn gebed ernftig na den hemel fond, daar fy hem met fteenen overwierpen, beveelende fijn fiel godvrugtelijk aan God, en yverig biddende voor fijne moordenaars, dat God hen die fonde niet wilde toerekenen, of daar over met hen in 't gerigte treden; en gaf daar op den geeft, of, gelijk het de heylige Hiftorie-fchrijver fierlijk uytdrukt, dus *ontfliep hy.* „So fagten oor-kuffen is de dood voor een vroom man, fo gewillig en gerufteljk verlaat hy de wereld, niet anders dan een vermoeyd arbeydsman hem des avonds tot flapen legd. Wat ftormen of onweders hem, terwijl hy leeft, overkomen, fijn Son gaat in fpijt van fijner vyanden boosheyt en wreedheyt klaar en helder onder. *Let op den vromen, en fiet na den opregten, want het eynde van dien man fal vrede zijn* (*i*).

Wat omtrent Stephanus in het fteenigen alleen wierd waargenomen.

Sauls yver hier omtrent in het bewaren der klederen.

Stephanus word gefteenigd, terwijl hy bid.

Hy fterft;

(*f*) *Vide P. Fag. in Exod.* 21. 16. (*g*) *Deut.* 17. 7. (*h*) *Act.* 22. 20. (*i*) *Pfal.* 37. 37.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

De hoedanigheden van Stephanus.

XXI. Dus ſtierf de H. *Stephanus*, de eerſte bloed-getuyge van het Chriſten Geloof, en verkreeg, als *Euſebius* ſeyd (*k*), τῷ αὐτῷ φερώνυμοι Στέφανοι, in beantwoording van ſijn naam een kroon. Hy was een man, in wien de deugden van een Godlijk leven op een ongemeene wijſe uytblonken; *Een man vol van geloof en des H. Geeſtes* (*l*). Verwonderlijk was ſijn yver voor God en den Godsdienſt, om welke voort te ſetten hy geen moeyte ontſag, nog voor eenige ſwarigheden ſchroomde: Sijn moed ontſonk hem niet nog door toornige geſigten, nog door vinnige dreygementen, ook begaf hem ſijn herte niet, al ſtond hy alleen, en had nog vriend nog maag, die hem byſtond of vertrooſte. Sijn ſtandvaſtigheyt was onverſettelijk, niet tegenſtaande hy aan de eene ſijde door beloften, en aan de andere ſijde door gevaren beſprongen wierd. In alles wat hem bejegende, en in al ſijn lijden en ſmerten toonde hy hem niet anders als een onnoſel en ſagtmoedig Lam, liet niet een wraakſugtig of onbeſcheyden woord uyt ſijn mond gaan, maar gaf met ſagtmoedigheyt ſijn ſiel aan God over. Hy had een genegentheyt, om 't grootſte ongelijk, dat hem aangedaan wierd, te bedekken, weshalven hy in navolging van ſijn Meeſter om vergiffenis voor ſijn moordenaars bad, ſelfs toen ſy ſijn bloed plengden: *Een kragtig gebed nu des regtveerdigen vermag veel* (*m*). De hemel was op ſijn verſoek niet doof, gelijk gebleken is in de onverwagte bekeering van den H. *Paulus*, wiens verwonderlijke verandering wy niet ſonder reden als de geboorte van deſes vromen mans ſugten, en de vrugt van ſijne gebeden en ſmeekingen aanſien (*n*). Dog al 't gemelde heeft niets by ſijn nedrigheyt, want hy was niet beſet met hooge en trotſe bevattingen, hy was in ſijne oogen *niet wijs boven 't gene men behoord wijs te zijn*, en *agtte andere uytnemender dan hemſelven* (*o*). De Auteur van de Apoſtoliſche Conſtitutien roemd (*p*) tot dien eynde den H. *Stephanus* wegens ſijn nedrigheyt, ſeggende, „dat hy wel „een groot Man, en met ſonderlinge en ongewoone geſigten en open„baringen vereerd was, dog nooit iets ondernam, dat hem niet paſte, „de *Euchariſtie* nooit ſegende, nog iemand in eenigen kerkelijken dienſt „beveſtigde, maar ſig (gelijk een getuyge van *Chriſtus* paſte τὴν ἐνταξίαν „ἀσπάζειν, de order en 't gene betamelijk was te beſorgen) met de be„diening van een Diaken, daar hy ſig tot den laatſten oogenblik ſijnes „levens by hield, vergenoegde.

De tijd van ſijn dood.

XXII. Sijn marteliſatie is, gelijk ſommige ſeggen, voorgevallen drie jaren na het lijden onſes Saligmakers, maar *Euodius* de Biſſchop van Antiochien (indien de Brief die *Nicephorus* aanhaald (*q*), van hem is, gelijk waarſchijnlijk genoeg is van neen) ſteld het op ſeven jaren na dat gemelde lijden, welk buyten tegenſpreken een groote miſſlag is: immers ik weet, dat hy, na 't ſeggen van *Euſebius* (*r*), niet lang na ſijn beveſtiging tot een Diaken, is omgebragt, en dat de ſchrijver van de *Excerpta Chronologica, tijd-reken-kundige uyttrekſelen*, van *Scaliger* in het ligt gebragt (*s*), nog nader wil, dat het geſchied zy eenige dagen

(*k*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 38. (*l*) *Act.* 6. 5. (*m*) *Jac.* 5. 16. (*n*) *Ego ſum Jeſus Nazarenus, quem tu perſequeris. Quid mihi & tibi? Quare te erigis contra me, ad tanta mala, quæ commiſiſti in me? Olim quidem debui perdere te, ſed Stephanus meus oravit pro te. O Saule, lupe rapax, comediſti; expecta paululum & digeres. Dicam plane, eliſus eſt filius perditionis. Nam ſi ſanctus STEPHANUS non ſic oraſſet, Eccleſia PAULUM non haberet. Sed ideo erectus eſt Paulus, quia in terra inclinatus exauditus eſt Stephanus. Quod fecit perſecutor, patitur prædicator. Auguſt. Serm.* 1. *de S. Steph. Tom.* 10. *col.* 1168. (*o*) *Rom.* 12. 3. & *Phil* 2. 3. (*p*) *Lib.* 8. *c.* 46. *Concil. Tom.* 1. *p.* 509. (*q*) *Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 3. *p.* 134. (*r*) *Loco ſupr. laudat.* (*s*) *Ad calc. Chronol. Euſeb. p.* 82.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gen binnen de agt maanden na onſes Heeren hemelvaart. Men ſteld doorgaans vaſt, dat hy ſtervende nog jong was, en *Chryſoſtomus* ſchroomd niet hem t'elkens den naam van een jongman te geven (*t*), maar om wat reden moet ik bekennen als nog niet te weten. Hy wierd gedood buyten de ſtads muuren, aan de Noord-ſijde van de ſtad, niet ver van de poort, daar men na Cedar ging (gelijk ons *Lucianus* (*v*) ſeyd), die van ouds, ſeggen ſommige, *Ephraims poort*, dog naderhand *Stephanus poort* genoemd is: of wel, na 't oordeel van andere, even buyten de *Dal-poort* aan het Ooſten der ſtad, of by de *Viſch-poort*, alwaar men ſeyd dat als nog de plaats getoond word, daar de H. *Paulus*, de kleederen van die *Stephanus* doodden bewarende, geſeten heeft. Immers boven die plaats, aan welke ſijde ſy ook was, heeft de Keyſerin *Eudoxia*, de huysvrouw van *Theodoſius*, by het hermaken der muuren van Jeruſalem (*x*) ter eeren van den H. *Stephanus* een ſchoone en pragtige Kerk, daar ſy ook naderhand in begraven wierd, laten bouwen. De groote ſteen, daar hy gemarteld wordende op ſtond, word geſeyd (*y*) naderhand in de Kerk, die ter eeren van de Apoſtelen op den berg Sion gebouwd is, gebragt, en aldaar ſorgvuldig en eerbiedig bewaard te zijn; ſelfs wil men, dat een van de ſteenen, met welke hy gedood is, door de Chriſtenen opgenomen en bewaard, naderhand, ſo men ons ſeyd (*z*), na Italien gebragt, en als een grooten ſchat tot Ancona opgeſloten is, en dat men aldaar, ter gedagtenis van den Martelaar, een Kerk gebouwd heeft.

Hy was nog jong.

Waar hy gedood wierd.

Steenen daar van bewaard.

XXIII. De Kerk kreeg door de dood van deſen vroomen en godſaligen man geen kleyne wonde, en konde niet nalaten te toonen, hoe ſmertelijk en gevoelig haar deſelve was: *Eenige godvrugtige Mannen dan, droegen Stephanum te ſamen ten grave, en maakten groote rouwe over hem* (*a*). Sy droegen, of, als het woord συνεκόμισαν eygentlijk betekend, droegen het ligchaam weg, en bereyden het ter begrafenis: want wy konnen niet denken, dat de Apoſtelen raadſaam vonden der Joden verbitterheyt, daar door ſy tegen hem waren ingenomen, te tergen, met hem op een plegtelijke en pragtige wijſe te begraven. Hy wierd dan (indien wy een der Ouden (*b*) mogen gelooven, die voorgeeft, dat het hem door *Gamaliël*, dien veele onder de Ouden willen een bekeerd Chriſten geweeſt te zijn, in een geſigt geopenbaard was) op volgende wijs begraven. De Joodſe Raad had laſt gegeven, dat ſijn dood ligchaam, om van het wild gedierte verſlonden te worden, ter plaats daar hy gemarteliſeerd was, ſoude blijven leggen, gelijk het dan eenige etmalen daar gelaten wierd, ſonder dat het van eenig beeſt of roof-vogel wierd aangeraakt; tot dat *Gamaliël*, door dit ongeval ontrent dien heyligen Martelaar bewogen, eenige godvrugtige Chriſtenen te Jeruſalem woonende, die hy van alles wat daar toe nodig was voorſag, overreede, om ſo bedektelijk als immers mogelijk was deſſelfs ligchaam daar van daan te halen: deſe dan voerden het op ſijn wagen, na een plaats genaamd *Caphar-gamala* (ik gis het *Caphar-gamaliël* moet zijn, anders betekend כפר גמלא *de kameel-ſtad*) dat is, het vlek van Gamaliël, gelegen ontrent twintig mijlen van Jeruſalem, daar ſy een rouwklage over hem aanſtelden ſeventig dagen lang, ten koſte van *Gamaliël*, die hem ook deed begraven aan de Ooſt-ſijde van ſijn grafſteede, daar hy ſelfs naderhand ook begraven wierd.

Sijn begrafenis.

Na 't ſeggen van de Oude: op wat wijſe.

en waar.

(*t*) *Orat. in S. Steph. loc. cit.* (*v*) *Epiſt. de invent. S. Steph. ap. Sur. ad* 3. *Auguſt. Beda de loco S. c.* 1. *p.* 363. *Tom.* 3. *Broch. deſcript. Terr. Sanct. p.* (*mihi*) 328. *Cotov. Itiner. lib.* 2. *c.* 11. *p.* 259. (*x*) *Eugr. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *c.* 22. *p.* 280. (*y*) *Bed. ibid. c.* 3. *p.* 364. (*z*) *Baron. not. in Martyr. Rom ad* 3. *Auguſti p.* 475. *ex Martyr. S. Cyriac.* (*a*) *Act.* 8. 2. (*b*) *Lucian. Epiſt. de invent. S. Steph. loc. cit. & ap. Baron. ann.* 415. *p.* 371. *Vide Niceph. l.* 14. *c.* 9. *Tom.* 2. *p.* 454.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wierd. De maandelijkse tijd-beschrijving der Grieken (*c*) voegd'er by, dat sijn ligchaam gelegd wierd in een houten kist, gemaakt van een boom genaamd *Persea* (een grooten schoonen boom in Egypten, gelijk ons *Theophrastus* seyd (*d*), waar van men gemeenlijk stok-beelden, bedsteden, tafelss, e. s. v. maakte) maar hoe sy dat so net te weten gekomen zijn (gemerkt'er in *Gamaliels* openbaring niets van gemeld word) kan ik niet bedenken. *Johannes Phocas* een Grieks schrijver in de middeleeuw der Kerk (*e*) staat het verhaal van die begrafenis door *Gamaliël* toe, maar wil, dat hy eerst was begraven geweest op den berg Sion, in het huys daar de Apostelen vergadert waren, als onse Heer na sijn opstanding, *doe de deuren gesloten waren*, by hen quam, en daar na door *Gamaliël* elders henen vervoerd is, hy seyd (*f*) na de slinker sijde van de stad, daar men na Samaria siet, alwaar naderhand een vermaard Klooster gebouwd is.

Sijn ligchaam is gevonden ten tijde van Honorius.

XXIV. Maar waar ook sijn ligchaam mag ter aarde besteld zijn of niet, het heeft eenige eeuwen gerust, tot dat wy van het vinden desselfs onder de regeering van den Keyser *Honorius* hooren; want toen wierd het, na dat ons van *Sozomenus* berigt word (*g*), teffens met het gebeente van den Propheet *Zacharias*, ontdekt, welke ontdekking van die beyde hy wel belooft nader te verhalen, maar van den Propheet gesproken hebbende, breekt hy de historie onverwagt af: dog 't geen by hem ontbreekt, is ten vollen uytgevoerd door andere, bysonder door den reeds gemelden *Lucianus*, Ouderling van Caphargamala, behoorende onder Jerusalem (*h*), die het net en breed verhaald, welk, (so ver 't ons oogmerk raakt, en verhalens weerdig is) kortelijk hier op uytkomt.

Een vertelling daar van uyt Lucianus.

„Als hy op sekere nagt in het doop-huys van sijn Kerk „sliep (in het jaar onses Heeren CCCCXV. van de regeering *Honorii* het een-en-twintigste) verscheen hem een deftig eerweerdig „oud Man, die seyde *Gamaliël* te zijn: dese gebood hem te gaan „na *Johannes* Bisschop van Jerusalem, om van hem te begeeren, dat „hy de overblijffsels van hem en eenige andere (de voornaamste van „welke was de H. *Stephanus*) die by hem begraven lagen, uyt de „plaats, daar sy lagen, mogt ophalen. Dit gesigt verscheen hem driemaal eer hy het ten vollen geloofde; daar op ging hy na den Bisschop, „die dat verstaan hebbende, hem beval de plaats te soeken. Eyndelijk „vond hy de plaats daar se lagen, gaf het den Bisschop te kennen, „die nevens twee andere Bisschoppen, *Eleuthereus van Sebasta*, en „*Eleutherius van Jericho* derwaards quam. De grafstede in hunne tegenwoordigheyt geopend zijnde, vonden sy op des H. *Stephani* grafsteen een opschrift met diepe letteren, CELIEL, 't welk, seyd de schrijver, betekend *een dienstknegt van God*. Met het openen van de kist, „voelde men een aardbeving, rook men een lieflijken en vermakelijken „reuk, en geschiedden veele wonder-werken. De overblijffsels weder „opgesloten zijnde wierden (uytgenomen eenige weynige beenen, en „een weynig stof, welk aan *Lucianus* gegeven wierd) met groote statie en gejuyg gebragt na de Kerk, op den berg Sion, de plaats, daar „hy by sijn leven sijn Diaken-ampt bediend had. Ik sal hier afscheyden, maar alleen seggen, dat dese historie niet alleen gemeld word by

(*c*) Ὁ θεῖος πρωτομάρτυς τὴν ἀντίπαλον καταλαβὼν, τὸ γλυκὺν ὕπνον ἀνεπαύσατο· συγκομίζετο τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σκήνωμα ὑπὸ ἀνδρῶν εὐλαβῶν ἐν γλωσσοκόμῳ Περσίας εἶδος ἐστὶ τοῦτο φυτοῦ. *Mæneol. Græc.* τῇ κς´ τοῦ Δεκεμβρ. *sub lit.* Σ. III. (*d*) *Hist. Plant. lib.* 4. *c.* 2. *p.* 286. (*e*) Ἔκφρας. τῶν ἁγίων τόπων &c. c. 14. *p.* 10. *Edit. Allat.* (*f*) *Ibid. c.* 15. *p.* 25. (*g*) *Hist. Eccl. lib.* 9. *c.* 16. 17. *p.* 817. (*h*) *Loc. cit.* & *Phot. Cod.* 171. *col.* 383.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

by *Photius* (i), en voor hem by den Graaf *Marcellinus* (k) te voren Cancelier of Secretaris van *Justinianus*, en naderhand Keyser (die het verhaald geschied te zijn in het selve jaar, en onder de selve Burgermeesters, die van *Lucianus* in sijnen Brief gesteld worden), maar ook voor die beyde reeds door *Gennadius*, Ouderling van Marsilien (l), die in het jaar CCCCXC. en veele jaren te voren, en also niet lang na de tijd van *Lucianus* selfs, geleeft heeft, die'er nog byvoegd, dat *Lucianus* die geschiedenis in 't Grieks aan alle Kerken schreef, welk *Avitus* een Spaans Ouderling in de Latijnsche taal oversette, die'er een Brief byvoegde, en na Spanjen door *Orosius* aan *Balchonius*, Bisschop van Braga, over sond.

Die ook by andere gevonden word.

XXV. Dese overblijfsels wierden (maar of dit te voren, of daar na geschied zy, moet de Leser uyt het vervolg van de historie oordeelen, hoewel ik twijfel of hy geloof genoeg sal hebben om alle desselfs omstandigheden aan te nemen) gebragt na Constantinopelen by dese gelegentheyt: *Alexander* een Edelman van den rang der Raadsheeren (m), groote eerbiedigheyt voor desen eersten Martelaar hebbende, had in Palestina voor hem een bid-plaats gemaakt, en bevoolen, hem, als hy dood was, in een kist, even als die van den H. *Stephanus*, nevens hem te begraven. Agt jaren na sijn dood nam sijn Vrouw (sommige seggen dat haar naam was *Juliana*) voor, by haar vertrek na Constantinopelen, het ligchaam van haar man mede te nemen; dog het gebeurde in het uythalen, dat de kist van den H. *Stephanus* voor die van haar man genomen wierd, daar sy mede op reys ging. Maar dat openbaarde ten eersten sigselven door een ongewoone lieflijken reuk, en verscheydene wonderdaden. Dit tot Constantinopelen voor haar aankomst zijnde rugtbaar geworden, maakte sig al het volk gereed, om dat ligchaam en de kist met groote statie en blijdschap na het Keyserlijk Paleys te brengen, waar in sy egter hun voornemen niet konden voltrekken: want de muyl-esels, die desen schat droegen, by de bad-stoven van *Constantinus* gekomen zijnde, wilden niet een voet verder gaan, en onmanierlijk geslagen en geprikkeld zijnde, seyden tot hare drijvers, dat de Martelaar op die plaats neder geset en begraven moest worden: uyt kragt van dat seggen deed men so, en bouwde aldaar een schoone Kerk; maar, mijnes oordeels, die het laatste by de historie hebben gevoegd, souden, ten ware men de historie van *Bileams* Eselin in den Bibel had, gehouden worden voor uytvinders van een onnosel verdigtsel. Ik beken dat *Baronius* (n) niet seer held, om dat verhaal te gelooven, om dat hy daar mede, als een onwaarschijnlijke saak, spot of lagt, maar enkel, om dat het met de tijdbeschrijving van het vinden desselfs door *Lucianus* niet wel over een te brengen was; dog dien aangaande seggen mijne schrijvers, dat het geschied is ten tijde van *Constantinus*, wanneer *Metrophanes* Bisschop van Constantinopelen was, en dat het maar een gedeelte van hem was 't geen in een gesigt aan *Lucianus* ontdekt, en door eenige godvrugtige Christenen weder begraven wierd, en dat de Keyserin *Pulcheria*, door toedoen van haar broeder *Theodosius*, van den Bisschop van Jerusalem des Martelaars regterhand verkregen heeft, die tot Constantinopelen zijnde aangekomen, met sonderlinge eerbiedenis en gejuyg in het Paleys gebragt wierd, daar men deselve opsloot, en een treflijke Kerk, met ongemeene kostelijkhe-

De overblijffelen van Stephanus gebragt na Constantinopelen.

Een wonderlijke historie daar van.

Wanneer die soude gebeurd zijn.

den

(i) *Loc. cit.* (k) *Marcell. Christ. Indict.* 13. *p. mihi* 17. (l) *De Script. Eccl. c.* 46, 47. *p.* 55. (m) *Niceph. hist. Eccl. lib.* 14. *c.* 9. *p.* 554. *Tom.* 2. *Et Menol. Græc.* Αυγȣς. τῇ β. *sub liter.* β. *p.* 11. (n) *Baron. ad ann.* 439. *Tom.* 5. *p.* 681.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den vercierd, en ongemeene voordeelen begiftigd, voor opbouwde.

Andere onwaarschijnlijke vervoeringen van Stephani overblijfselen.

XXVI. Daar zijn schrijvers, die van een andere verplaatsing sijner overblijfselen na Constantinopelen, in 't jaar CCCCXXXIX. door de Keyserin *Eudoxia*, de huysvrouw van *Theodosius*, spreken (maar ik laat hem, die'er wat nauw op let, oordeelen, hoe dit met het voorgaande kan over-een komen), en willen, dat (o) sy met een godvrugtig en mild-dadig oogmerk tot Jerusalem geweest zijnde, de overblijfsels van den H. *Stephanus* na de Keyserlijke stad mede nam, en sorgvuldig in de Kerk van den H. *Laurentius* opsloot. Het Roomsche Martelaarsboek seyd (p), dat se ten tijde van den Paus *Pelagius* van Constantinopelen gebragt souden zijn na Romen, en aldaar bygeset in het graf van den H. *Laurentius* op *het veld van Verus*, *ager Veranus* genaamd, daar se godvrugtig en met groote eerbiedigheyt geëerd worden: maar ik vind niet eenen schrijver ontrent die tijd-streek, die een woord spreekt van derselver vervoering na eenig gedeelte van het Westen, uytgenomen dat weynige, dat'er *Orosius* (q) van Jerusalem (werwaards hy van den H. *Augustinus*, om het oordeel van den H. *Hieronymus* over den oorsprong der sielen te vernemen, gesonden was) van mede bragt, die dat van *Avitus*, en dese van *Lucianus* gekregen hebbende, met hem overbragt na het Westen, dat is, in Africa, maar of dat verder gereyst zy, vind ik nergens aangetekend.

Mirakelen die'er door souden geschied zijn.

XXVII. Wat aangaat de mirakelen door de overblijfselen van desen Martelaar uytgewrogt, *Gregorius*, Bisschop van Tours (r), en de schrijvers in de volgende eeuwen hebben de wereld een menigte derselven uytgeleverd, daar ik niet op staan, of voor in staan wil, gemerkt het de eygen drift van die middelste eeuwen der Kerk was bygelovigheden in te voeren, en de Christen wereld te dier tijd jammerlijk met een ongemeene en buytenspoorige eerbiedigheyt ontrent de overblijfselen der gestorvene Heyligen beset en overstroomd was. Egter sal ik des lesers goed-keuring, of afwijsing, met het verhalen van een derselven, welk van *Baronius* (s) selfs met sulken omstandigheyt beschreven en voor waarheyt geveyld word, afwagten.

Een derselven opgehaald,

Gaudiosus een Africaans Bisschop, voor de vervolging der Wandalen vlugtende, nam een glasen vlesch met het bloed van *Stephanus* mede na Napels in Italien, daar het vermaard wierd wegens sekere wonderlijke werking, want op den Altaar geset zijnde begon het jaarlijks onder de Mis op den derden *Augusti* (op welken dag *Stephani* ligchaam eerst ontdekt wierd) te smelten en te schuymen, niet anders dan of het eerst vers was afgetapt.

dog tegengesproken.

Maar het wonder van dit mirakel bestaat daar in, dat wanneer de Paus *Gregorius* de dertiende den Roomschen Almanak veranderde, en de tijd-telling tien dagen voorwaards bragt, het bloed in die vlesch niet meer op den derden *Augusti* na de oude rekening, maar tien dagen eerder volgens de nieuwe verbetering schuymde en als kookte. Een groot bewijs moet ik bekennen, immers so merkt het *Baronius* aan, van de Godlijke goedkeuring van *Gregorii* Almanaks verandering, en des Paus willekeur daar ontrent, dog gemerkt door het mirakel de tijd-versetting konde worden goed gemaakt, was het versetten van den Almanak door Pauselijk bevel onnodig. Maar men kan sig haast verbeelden, hoe gemakkelijk de wereld met sulke snoode verdigtselen, bysonder in die latere

(o) *Marcell. Christ. Indict. 7. p. 24. Theodor. Lect. lib. 2. p. 568.* (p) *Ad diem 7 May p. 284.* (q) *Vide Avit. epist. præfix. epist. Luciani. Gennad. de script. Eccl. in Oros. c. 39. p. 53. Marcell. Chronic. p. 17.* (r) *De glorios. Martyr. lib. 1. c. 33. p. 42. &c.* (s) *Annot. in Martyr. Rom. ad August. 3. p. 474.*

latere eeuwen, waar in der Priesteren loosheyt in sulken slag van saken tot haar top-punt gestegen was, heeft konnen bedrogen worden.

XXVIII. En daarom laat ons liever na de vroeger eeuwen te rug sien, wanneer de menschen doorgaans nog op sulke loose konsten en streeken, door gierigheyt en eygen belang, so niet geset waren: *Lucianus* nu en *Photius* (*t*) seggen ons, dat by de eerste ontdekking van *Stephani* ligchaam veele wonderlijke werkingen gewrogt wierden. Drie en seventig wierden'er genesen enkelijk door den lieflijken reuk van dat ligchaam; uyt andere wierden de Duyvelen uytgeworpen, en andere genesen van den vloed des bloeds, koortsen en meer ontallijke qualen, met welke sy bevangen waren: maar 't geen by my meer geld, is 't geen *Augustinus*, die, gelijk het ontrent saken die geschied souden zijn billik is, nauwkeurig ondersoek schijnd gedaan te hebben, daar van verhaald (*v*): want besig zijnde om tegen de Heydenen te bewijsen, dat de mirakelen in de Christen Kerk niet t'eenemaal ophielden, brengt onder veele andere verscheyden curen en genesingen by, die wonderwerkelijk gedaan wierden, door de overblijfselen van den H. *Stephanus*, welke door *Orosius*, gelijk wy reeds hebben aangetekend, van Jerusalem derwaards gebragt waren, en alle ontrent, of in de plaats selfs, daar hy woonde, geschiedden, van welke hy seyd dat veele boeken geschreven, uytgegeven, en den volke voorgelesen wierden, en reeds, toen hy dat schreef, niet min dan seventig beschreven waren van de genesingen, die te Hippo (de plaats, daar hy woonde) waren gewrogt, behalven veele, die niet beschreeven waren, hoewel het nog geen twee jaren geleden was, dat men aldaar eerst begonnen had van *Stephani* martelaarschap gedagtenis te houden. Die alle op te halen soude den leser te veel gevergt zijn, 't sal genoeg zijn, dat wy maar eenige weynige staaltjens daar van vertoonen. Wanneer de Bisschop des Martelaars *reliquien* of overblijfselen bragt ter plaats, die men *Projectus aquæ Tibilitanæ* noemde, quam'er onder een groote menigte van menschen een blinde vrouw, die by den Bisschop versogt geleyd te worden: daar gekomen zijnde wierden eenige bloemen, die sy mede gebragt had, op deselve, en daar na op hare oogen gelegd, waar op sy aanstonds, tot aller verwondering, haar gesigt weder kreeg. *Lucillus* Bisschop van Synica, niet verre van Hippo, had die selve overblijfselen onder het toevloeyen van al het volk tot hem laten brengen, en wierd schielijk van een ongeneeslijke quaal, daar hy langen tijd was aan vast geweest, en daar men gereed stond het mes van den wond-heeler aan te gebruyken, genesen. *Eucharius*, een Spaans Ouderling, woonende te dier tijd tot Calama (alwaar *Posidius*, die het leven van den H. *Augustinus* beschreven heeft, Bisschop was) wierd door het selve middel genesen van de steen, daar hy een geruymen tijd pijnlijk aan gegaan had, en naderhand van een andere quaal, wanneer hy buyten hoop van opkomst was, tot gesondheyt hersteld. *Martialis* een Oud Edelman in die plaats, die van staat en aansien was, dog een Heyden, en die ongemeen tegen het Christendom ingenomen was, wierd menigmaal, maar vergeefs, door sijn dogter en haar man, beyde Christenen, versogt, om de Christelijke Religie aan te nemen, en bysonder by sijn siekte, dog verwierp het ook toen, selfs met betooning van een uyterst misnoegen. Sijn schoon-soon ging daar op ter plaats, die tot een gedagtenis van *Stephani* martelaarschap geëygend was, en bad God met allen yver en veele tranen om desselfs bekeering. Daar van daan gaande, nam hy eenige bloemen van die plaats mede, en leydde die

Oudere opgehaald.

uyt Augustinus.

Geschied buyten.

H

(*t*) *Loc. cit.* (*v*) *De civit. Dei lib.* 22. *cap*... *col.* 1346. &c. *Tom.* 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die in de nagt onder ſijns vaders hoofd; deſe wel geſlapen hebbende, riep in den morgenſtond om den Biſſchop: Die nu te dier tijd by den H. *Auguſtinus* te Hippo zijnde, ſond men om Ouderlingen, welken hy, als ſy by hem gekomen waren, bekende een Chriſten te zijn, waar op hy aanſtonds, tot vreugde en verwondering van een iegelijk, gedoopt wierd. Hy had, ſo lang hy nog leefde, meermaals deſe woorden in ſijn mond, en 't waren de laatſte die hy ſprak (want hy ſtierf'er niet lang na): *O Chriſte, ontfangd mijnen geeſt*, hoewel hy al heel niet wiſt, dat dit de laatſte taal van den eerſten Martelaar geweeſt was.

En in ſijn plaats Hippo.

XXIX. Ook verhaald hy veele diergelijke ſaken in ſijn eygen plaats te Hippo voorgevallen, onder welke is dit volgende: Tien bekende kinderen tot Ceſareën in Cappadocien (alle van eenen Vader) wierden na hun Vaders dood, om eenig quaad dat ſy gedaan hadden, van hun moeder gevloekt, waar op aanſtonds alle de leden hunner ligchamen begonden ſonder ophouden te ſchudden en te beven: Twee van deſelve, *Paulus* en *Palladia*, quamen over in Africa, en woonden te Hippo, welk elk een in de geheele ſtad bekend was. Hun komſt aldaar was vijftien dagen voor Paaſchen, daar ſy dagelijks, en byſonder daar men van de marteliſatie des H. *Stephani* gedagtenis hield, ter Kerke gingen, en God baden, dat hy hen wilde genadig zijn, en tot hun vorige geſondheyt herſtellen. 't Gebeurde op Paaſch-dag dat de jongman, na ſijn gewoonte ter gewooner plaats biddende, ſchielijk neder ſakte, en lag gelijk een menſch, die ſlaapt, ſonder eenige ſchudding ſijnes ligchaams, en daar uyt ontwakende, hemſelven ten vollen herſteld vond. Men bragt hem daar op, onder het blijd toejuychen des volks, by den H. *Auguſtinus*, die hem beleefdelijk ontfing, en na dat de openbare dienſt geëyndigd was, aan ſijn tafel onthaalde, alwaar hy denſelven de quaal, die hem tot nog toe getroffen had, wijd en breed vertelde. Des volgenden daags, wanneer deſe wonderbare geneſing in de ſtad rugtbaar geworden was, wierd ſijn ſuſter op de ſelve wijſe, en ter ſelver plaats geneſen. Van 't een en 't ander kan men ter gedagter plaats breeder leſen.

Wat van die mirakelen te oordeelen zy.

XXX. Wat de vernuftige en onſijdige Leſer van deſe en diergelijke voorbeelden van dien goeden Vader bygebragt ſal oordeelen, weet ik niet, ook niet, of deſelve niet redelijk ſal oordeelen te gelooven, dat God ſulke wonderlijke en boven-natuurlijke geneſingen heeft doen uytwerken in een plaats, daar nog veele het Heydendom en de ongeloovigheyt aankleefden, en dit den Chriſtenen voornamelijk tegenwierpen (*x*), dat, hoewel ſy van wonderwerken, eertijds tot beveſtiging des Chriſtendoms gedaan, roemden, deſelve egter nu ophielden, daar ſe, om de wereld het Chriſten Geloof te doen aannemen, niet min nodig waren. Immers 't is ſeker, dat geen derſelven gedaan is, die niet de Godlijke goedheyt en wijsheyt deed blijken, die wel nooit gewoon is de uytwerkingen van ſijn almagtige kragt buyten nood te vermenigvuldigen, maar ook nooit nalaat noodſakelijke blijken en middelen tot overtuyging te geven en te gebruyken, ten eynde de ongeloovige wereld (die haar ongeloof ten meerderen deele daar mede verſchoond) moge ſien, dat ſijn arm niet verouderd nog verſwakt is; en dat het hem, om de Chriſtelijke Religie niet geheel van de naaſte en wonderwerkende getuygeniſſen ontbloot te laten, behaagd heeft ſulke ongewoone kragten te toonen, op dat het ongeloof geſteuyt, en alle tegenwerpingen tegen de godlijkheyt des Chriſtelijken Geloofs den mond mogte geſtopt worden. Het is om die reden, dat God de kragt van wonderen te doen de Kerke niet onttrokken

(*x*) *Auguſt. loc. cit. initio cap.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

trokken heeft, voor dat de wereld ten grooten deele het Christen Geloof had aangenomen; en dat hy naderhand die heeft ingetrokken, om se door gemeene en menschelijke wegen te leyden, en desselfs gesag over der menschen sielen, door die vaste en ingeborene blijken van godlijkheyt, die hy deselve heeft ingedrukt, staande te houden. 't Is wel waar, dat de Roomsche Kerk als nog voorgeeft die magt te hebben, en tot dien eynde sig op dese en diergelijke historien beroept: maar dat is ydel en vergeefs, gemerkt de voorgewendde mirakelen van die Kerk ten meerderen deele kinderlijk, belagchelijk en ver beneden de ernst en deftigheyt zijn, die op een wijs en verstandig man souden vat hebben; de wijse hoe deselve gedaan worden, duyster en vol reden van twijfeling; het getal derselven ongemeen groot; de gelegentheyt tot deselve onnosel en slegt is, en boven dat alles, meest alle verdigt, en so ongeschikt en buytenspoorig, dat een mensch selfs het grootste mirakel moet zijn, die sulke mirakelen gelooft. Ik sal hier niet meer toe seggen, dan dat in alle de historien, van den H. *Augustinus* opgehaald, niet bevonden word, dat iemand den Martelaar bad, of aanriep, of door sijn verdiensten of voorbiddingen versogt genesen te worden, maar dat alle hunne gebeden onmiddelijk tot God om hulp gedaan wierden.

Hoe lang en waarom God de mirakulen in de Kerk gelaten heeft.

Paapsche mirakelen tegen gesproken.

Eynde van 't leven van den H. STEPHANUS.

HET LEVEN
VAN DEN
H. PHILIPPUS
DIAKEN en EUANGELIST.

INHOUD.

Philippi *geboorte-plaats. Hy moet worden onderscheyden van den Apostel* Philippus. *Sijn verkiesing tot het Diaken-ampt. De verstrooijing der Gemeynte te* Jerusalem. Philippi *prediken te* Samaria. *Verouderde haat tusschen de* Samaritanen *en* Joden. *De groote voorspoed van* Philippi *dienst. De bedriegeryen van* Simon de Toveraar, *en sijn aannemen van het Christen Geloof. De* Christenen *te* Samaria *door* Petrus *en* Johannes *versterkt,* Philippus *word gesonden na* Gaza. *Hy ontmoet den* Ethiopischen *Kamerling. Welk* Ethiopien *hier door moet verstaan worden. Wie* Candace *was. De gewoonte van gesnedene te hebben in de hoven van de* Oosterssche *Vorsten. Wie dese Kamerling was. Dessels ampt. Dessels Religie en godsdienstigheyt. Dessels bekeering en doop door den* H. Philippus. *Waar hy gedoopt is. De t'huys komst des Kamerlings, en voortsetting van de* Christen *Religie in sijn land.* Philippi *reys na* Cesareën, *en sijn verblijf aldaar. Dessels vier dogters maagden en Prophetessen. Sijn dood.*

Philippus geboren te Cesareën.

I. DE H. *Philippus* is (gelijk *Isidorus* van Pelusien (*a*) duydelijk te kennen geeft) geboren te Cesareën, een stad, en vermaarde zee-haven tusschen Joppe en Ptolemais, in de Provincie van Samaria, maar of hy 'er eenige andere versekering van heeft, dan of het sijn eygen gissing is, weet ik niet, hoe wel'er geen gronden ontbreken, om dat waarschijnlijk te oordeelen. Daar sijn'er eertijds, en ook in latere tijden geweest, die hem (uyt gebrek van op saken of personen te letten) van den Apostel *Philippus* niet weten te onderscheyden. Een misgreep van vry ouden tijd, en die reeds by eenige van de vroegste Schrijvers der Kerk schijnt goed gekeurd te zijn: egter die maar gedenkt, dat de eene was een Apostel en een van de twaalve, en de ander maar een Diaken en een van de sevene, die uyt de menigte gekoren, en door de Apostelen, om het ampt, dat hen naast raakte, beter te konnen bedienen, afgesondert waren; dat de eene het land op en neder trok, en de ander met het collegie der Apostelen te Jerusalem bleef, en dat de eene hoewel last had om te doopen en te prediken, egter den H. Geest niet konde mede-deelen, (welk het bysonder voorregt van de Apostolische bediening was) sal genoegsame reden vinden te gelooven, dat'er tusschen d'een en d'ander groot onderscheyd is. Onse H. *Philippus* was een van de seventig Discipelen, de naaste aan den H. *Stephanus* in het Diaken-ampt, dat tot bediening der armen, en hulp

Was een ander als de Apostel Philippus.

Was een van de 70. Discipelen.

(*a*) *Epist. lib.* 1. *epist.* 449. *ad Antioch. p.* 95.

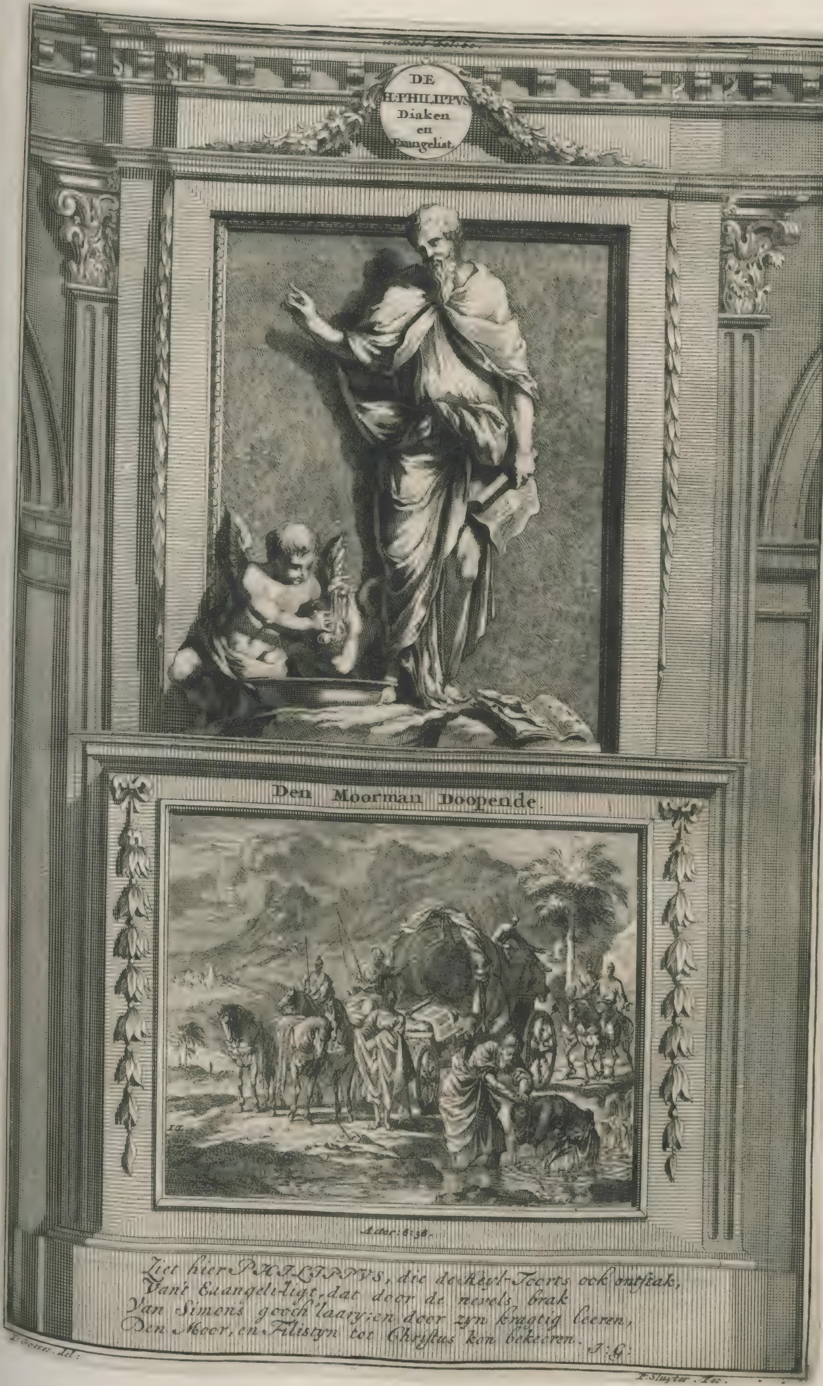

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hulp der Apostelen in eenige mindere diensten opgeregt was, waar uyt blijkt, dat hy in groot aansien en agting by de Gemeynte, met kragt om wonderen te doen begaaft, en *vol wijsheyt en des H. Geestes (b)* was, welk de hoedanigheden waren, die van de Apostelen in die tot dese bediening souden verkoren worden, vereyscht wierden. Die bediening nam hy te Jerusalem een tijd lang, eenige maanden, waar, tot dat de Gemeynte herwaards en derwaards verstrooit zijnde, hy sijn plaats verlaten moest. En wat wonder is 't, dat het uytdeelen ophield, daar de huyshouding was opgebroken?

Wierd Diaken.

II. De eerste Martelaar was onlangs aan de woede en raserny sijner vyanden opgeofferd, egter waayde de bloedige wolk so niet over, maar groeyde aan tot een swaarder onweder. Wreedheyt en wraak seyd nooit, *het is genoeg*, niet ongelijk de natuur des duyvels, wiens boosheyt onversadelijk en onophoudelijk is. *Stephani* dood vernoegde haar niet, men viel de geheele Gemeynte op het lijf, en poogde, was het mogelijk, de Religie selfs uyt te roeyen. De groote bel-hamel deser vervolging was *Saulus*, wiens voortvarende en heeten inborst, en ongemeene yver voor de overleveringen der Vaderen, hem tot dat voornemen, om het werk van een Zeloot, of so genoemden yveraar, en de verwoedheyt van een rasend mensch te doen aansetten. Dese een last-brief van het *Sanhedrim* gekregen hebbende, stelde sulks ten eersten in 't werk, brak de huysen op, nam gevangen alle die maar Discipelen van den gekruysten *Jesus* scheenen te zijn, sonder onderscheyd tusschen mans of vrouws persoonen te maken, wierp se gebonden in de gevangenis, rukte de man uyt de schoot van sijn vrouw, en de moeder van het omhelsen van hare kinderen, lasterde God, vervolgde een iegelijk, en blaasde alom, waar hy quam, moord en dreyging; uyt welken hoofde *Eusebius (c)* dese den naam van de eerste en droevigste vervolging geeft. Dit was de reden die de Gemeynte noodsaakte te vertrekken, blijvende ondertusschen de Apostelen voor hunne personen te Jerusalem, om (terwijlen andere door de naaste landen heen en weer waren verstrooid, de blijde boodschap des Euangeliums predikten, en desselfs natuur en oogmerk alom, daar sy quamen, uytbreydden) op de Kerkelijke voorvallen te letten, en die te bestieren; so dat al 't geen hunne vyanden, met het afbreken en stooren van hun maatschappy, als de weg tot hun verderf beoogden, een kragtig middel wierd, om de palen des Christendoms wijder uyt te setten; even eens, gelijk een treffelijk en welriekende oly, so lang sy in een bus besloten is, maar weynigen goed doed, dog eens, 't zy met opset of toeval, op den grond gestort, door sijn aangenamen reuk alle hoeken van een huys vervuld.

De vervolging der Gemeynte na de dood van Stephanus.

Daarin Saulus de belhamel was.

Daar door de Gemeynte verstrooid wierd.

III. Onder die door dit middel verstrooid wierden was ook onsen Euangelist, welke naam hem gegeven is, niet om dat hy het Euangelium beschreven, maar gepredikt heeft, die sijn reys na het land van Samarien nam (d), en, gelijk de woorden konnen gelesen worden, *in een stad van Samarien quam*, mogelijk in de stad Gitton, welk de geboorte-plaats van *Simon de Toveraar* was, hoewel het veyliger is te verstaan, dat hy in de stad Samaria selfs quam; welk de hooft-plaats van dat landschap, eertijds de verblijf-plaats van de Koningen *Israëls*, door *Hyrcanus* t'eenemaal verwoest, dog niet lang geleden door *Herodes de Groote* herbouwd, en ter eere van *Augustus* (Σέβαστος) den naam van *Sebaste* gegeven was. De Samaritanen waren een gemengd volk uyt Joden en Heydenen, zijnde ten deelen overgeblevene uyt de Tien gevangkelijk weg-

Ook Philippus, die na Samaria vertrok.

Wie de Samaritanen waren.

(b) *Act.* 6. 3. (d) *Hist. Eccl. lib.* 6. 1. *p.* 39. (d) *Act.* 8. 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

weg-gevoerde ſtammen Iſraëls, en ten deele Heydenen, die de Koning van Babel in hun plaats derwaards geſonden had; ingevolge van dien was hun Religie niet anders dan het Jodendom op ſijn Heydenſch toegeſteld, hoewel ſy'er ſo grooten agting voor hadden, dat ſe niet ſchroomden hun ſtad met die van Jeruſalem gelijk te ſtellen, ja den Godsdienſt van Samarien hooger te agten, dan die in den Tempel van Jeruſalem verrigt wierd. Uyt dien hoofde was reets een ruymen tijd een wrok en misnoegen tuſſchen hen en de Joden geweeſt, ſo dat de een met de andere weygerde om te gaen, en daarom was de Samaritaanſche vrouwe (*e*) verwonderd, dat onſe Heer, een Joode zijnde, van haar, die een Samaritaanſche vrouw was, drinken begeerde: want, ſeyd de Euangeliſt, de *Joden hielden geen gemeenſchap met de Samaritanen.* Sy veragteden de Samaritanen, als geſproten van de Heydenen, gaven ſe aan de ſwaarſte vervloekingen over, namen ſe tot geen Joden-genooten aan, gunden hen geen deel in de opſtanding der regtveerdigen, lieten niet toe dat een Iſraëlijt met hen at, of op hunne gebeden *Amen* ſeyde, en meenden onſen Saligmaker niet ſnoder te konnen verwijten, dan *dat hy een Samaritaan was, en den duyvel in had* (*f*). Maar God geeft geen agt op der menſchen voor-oordeelen, en onttrekt dien de menſchen hun liefde en vriendſchap ontſeggen, aanſtonds ſijn genegentheyt niet. 't Is wel waar, dat den Apoſtelen by hunne eerſte uytſending belaſt was (*g*) *niet te gaan op den weg der Heydenen, nog in eenige ſtad der Samaritanen.* Maar wanneer *Chriſtus* door ſijn dood *den middel-muur des afſcheydſels gebroken, en de vyandſchap in ſijn vleeſch te niet gemaakt heeft, namelijk de Wet der geboden in inſettingen beſtaande, quam hy door het Euangelium vrede verkondigen dien, die verre, en dien, die na-by waren* (*h*). En daarom predikte *Philippus* het Euangelium ook deſen Samaritanen, die den Joden ſo hatelijk en walgelijk waren: hy opende den weg door veele groote en ontwijfelbare mirakelen, die als bevattelijke bewijs-redenen, na het begrijp der allerminſte gepaſt, de waarheyt gemakkelijk in der menſchen conſcientien inboeſemden. Dit nu ging voorſpoedig, want de ſchare omhelſde eendragtelijk de leere *Chriſti* (*i*), dewijl ſy hem alle ſoort van ſiekten ſagen geneſen, en de onreyne geeſten met kragt uytwerpen, die tot groote blijdſchap en verwondering van de geheele ſtad haar verblijf-plaats met ſchrik en misnoegen verlaten moeſten.

Der Joden haat tegens hen.

Philippus predikt te Samarien,

met goeden ſpoed.

Simon de tovenaar.

IV. In deſe ſtad was eenen *Simon* (*k*), geboortig uyt een na bygelegen plaats, die door toveren en wichelen hemſelven by het volk geagt en een naam gemaakt had. Een man, die eerſugtig en loos, ſtout en vermetel was, wiens duyvelſe bedriegeryen en practijken de ſinnen des volks een geruymen tijd ſo verrukt hadden, dat ſy hem oordeelden (en daar gaf hy buyten twijfel ſig voor uyt) den opperſten God te vreſen, als die hemſelven roemde te zijn *de kragt Gods*, die de Joden als de *Meſſias*, of de *Soon Gods* quam beſoeken; dog by de Samaritanen gaf hy voor *de Vader* te zijn, of, gelijk ons *Ireneus* verſekerd (*l*) τὸν πρῶτον Θεὸν, in welken opſigt, na het ſeggen van deſſelfs landsgenoot *Juſtinus de Martelaar*, het volk hem als de eerſte en voornaamſte God aanbad, en naderhand gaf hy hemſelven den naam van *den* H. *Geeſt* (*m*): en het was geen wonder, dat het volk door deſe treken verleyd wierd, om ſig over hem te verwonderen, en hem aan te bidden. So ſtonden de ſaken,

Sijn ſchrikkelijk voorgeven.

Sijn bedrog

(*e*) *Joh.* 4. 9. (*f*) *ibid.* 8. 48. (*g*) *Matt.* 10. 5. (*h*) *Eph.* 2. 14--17. (*i*) *Act.* 8. 6. (*k*) *ibid.* ℣. 9. (*l*) *Lib.* 1. *c.* 20. *p.* 115. (*m*) *Apol.* 2. *p.* 69. *Vide Tertull. de præſcr. hæret. c.* 46. *p.* 219.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ken, als *Philippus* daar quam, maar de groote en ontwijfelbare wonderen die hy deed, deeden ten eersten de schaal na de andere sijde over slaan. „Bedrog kan niet verdragen, dat de waarheyt haar te na komt; „het moet voor deselve wijken, gelijk de duysternis voor het ligt der „Son verdwijnd. De schare haar misslag merkende, liep eenparig na de predicatien van den H. *Philippus*, en wierd door de kragt van sijn Leer, en desselfs bevestiging door wondertekenen bekeerd, en door den Doop het Christen Geloof ingewyd: ja de Toveraar selfs over de groote tekenen en kragten die hy sag, ontset, gaf sig als een *proselijt* en Discipel by *Philippus* aan, en wierd van hem gedoopt, 't zy door de overtuygende blijken der waarheyt bewogen, of door verkeerde insigten bedrieglijk veynsende, de Christelijke Religie te gelooven en aan te nemen: een konst-greep, die, gelijk ons *Eusebius* verhaald (*n*), by sijnen tijd van desselfs Discipelen en navolgers doorgaans gebruykt wierd, want sy hadden, seyd hy, de gewoonte in navolging van hun Stigter, gelijk een pest of melaatsheyt sig onder de Christenen te vermengen, om andere te makkelijker te besmetten en te vergiftigen; gelijk'er dan veele van dat slag, wanneer sy ontdekt wierden, uyt de Gemeynte geworpen en van deselve afgesneden zijn.

bestond niet, als Philippus predikte.

Hy word selfs gedoopt.

Een geveynsde streek.

V. Het gerugt van *Philippi* voorspoed te Samaria vloog ten eersten na Jerusalem over, waar op de Apostelen sonder tijd-versuym besorgden, dat eenige uyt het midden van hen, tot versterking der nieuwelings-bekeerde wierden afgesonden. Tot dien eynde quamen *Petrus* en *Johannes* over, die voor hen baden, hen de handen opleyden (*o*), en na allen schijn sommige tot Opsienders en Bedienaars van het Euangelium aanstelden; welk so haast niet gedaan wierd, of de wonder-werkende gaven des H. Geestes vielen op hen: een klaare blijk van de Apostolische magt. *Philippus* had hen gebragt tot bekeering, en gedoopt, maar konde, gemerkt hy maar een Diaken was, (gelijk *Epiphanius* (*p*) en *Chrysostomus* (*q*) niet t'onregt aanmerken) hen den H. Geest niet geven, welk alleen stond by de Apostelen. *Simon de Toveraar* merkende, dat met het opleggen van de handen der Apostelen de kragt om wonderen te doen gegeven wierd, hoopte, dat hy die kragt hebbende, sijn agting en grooten naam by het volk weder soude konnen herstellen, en poogde daarom door middelen, die by hem meest vermogten, de Apostelen met een somme gelds over te halen, dat se hem die kragt souden mede deelen. *Petrus* bejegende hem op sulken versoek met een ernst en drift die hem betaamde; stelde dien rampsaligen het quaad, dat in die aanbieding stak, voor oogen; vertoonde hem den elendigen toestand, daar in hy was, en ried hem door bekeering vrede met God te maken, om, so het mogelijk was, den droevigen uytslag, die hem boven het hooft hing, voor te komen. Maar wat'er tusschen *Petrus* en desen Toveraar hier te Samarien, en naderhand te Romen (daar het de Oude so breed mede op hebben) zy voorgevallen, hebben wy elders breedspraakelijker opgehaald (*r*).

Twee Apostelen versterken de Samaritanen in 't geloof.

Simons versoek om iemand den H. Geest te konnen geven.

Hoe hy daar over bejegend wierd.

VI. Of nu *Philippus* met de Apostelen na Jerusalem keerde, dan of hy, gelijk *Chrysostomus* (*s*) meend, te Samaria, en in die landstreek bleef, konnen wy uyt geene beschrijvingen voor waarheyt iemand toeseggen. Maar waar hy ook gebleven mag zijn, immers een Engel wierd

Philippus krijgt last om na het Zuyden te gaan.

hem

(*n*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 39. (*o*) *Act.* 8. 14--17. (*p*) *Epiph. Hæres.* 21. *p.* 29. (*q*) *Chrysost. Homil.* 18. *in Act. p.* 580. (*r*) In de Apostolische Oudheden, in het leven van den H. *Petrus.* 8. *Afdeel. n.* 1. en de IX. *num.* 4. (*s*) *Homil.* 19. *in Act. Apost. p.* 585.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hem van God toegesonden, met bevel, dat hy heenen gaan, en een vreemdeling in het Geloof onderwijsen soude (*t*). De Engel, soude mogelijk iemand gedagt hebben, scheen bequaamst, om dat selfs, en met goeden spoed, uyt te voeren: maar de wijse God houd sijn vastgestelde order, en wil niet dat een Engel het werk, dat hy in handen sijner Dienaren gesteld heeft, sal aanveerden: Dus *kreeg Philippus last om henen te gaan tegen het Zuyden, op den weg, die van Jerusalem af daald na Gaza, welk woest is* (*v*); men kan niet wel seggen, of die beschrijving op de weg, of op de stad siet, en 't is niet onwaarschijnlijk, dat se op het een so wel siet als op het ander. Gaza was een stad, die by ouds door de kragt van *Simson*, daar met het wegnemen der poorten merkelijk getoond, en niet minder door sijn gevangkenis, dood en het begraven van hem nevens sijne vyanden onder een en den selven steenhoop, vry beroemd was; dog is naderhand door *Alexander de Groote* geplonderd en verwoest, en lag, gelijk *Strabo* aantekend (*x*), in sijnen tijd nog woest, zijnde aan haar vervuld de last en vloek des Propheets (*y*), *dat Gaza soude groote smerte hebben, en haar Koning vergaan*; een nood-lot, dat de Propheet *Jeremia* so seker voorsegd had, als of het reeds voor sijne oogen geschied was, seggende (*z*): *Kaalheyt is op Gaza gekomen.* „So seker gaan de Goddelijke bedreygingen over „een trots en onbekeerlijk volk, en so ligt worden door deselve de „poorten geopend voor het verderf, om in de sterkste en bebolwerkste „steden, daar de sonde eenmaal de Goddelijke bescherming ondermijnd, „en weg genomen heeft, in te booren.

Gaza wort beschreven.

VII. Dit bevel was so dra den H. *Philippus* niet gegeven, of hy maakte sig, hoewel het oogmerk van die reys nog onbekend was, gereed, *hy stond op, en ging henen* (*a*). Hy redeneerde niet by hemselven, of hy niet bedrogen, en of het niet een valsch en bedrieglijk gesigt mogt zijn, welk hem sulken misselijken last gaf, en na de woestijn en wildernis versond, daar hy meer boomen, rotsen en wilde beesten, dan menschen, om het Euangelium te prediken, stond te ontmoeten; maar ging op reys, wel versekerd zijnde, dat God nooit iemand vergeefs na de een of de andere plaats assend. Een treffelijk voorbeeld van gehoorsaamheyt! even gelijk die tot *Abrahams* eeuwigen roem aangetekend staat, dat *hy is uytgegaan, niet wetende waar hy komen soude* (*b*). Op reys zijnde word hy gewaar *een Moorman, een Kamerling, die een magtig Heer van Candace, de Koninginne der Mooren, en over al haren schat, was, die na Jerusalem geweest was om aan te bidden* (*c*), maar in wat Gewest der wereld dit Moorenland gelegen was, word niet van allen op eene wijse, om dat dit woord verscheydentlijk in de Schriftuur genomen word, opgevat. *Dorotheus* (*d*) en *Sophronius* (*e*) hebben in hunnen tijd, gelijk ook van eenige latere Schrijvers geschied is, het geplaatst in het gelukkig Arabiën, niet ver van de golf van Persiën, maar meest alle nemen het voor Ethiopiën in Afriken, onder, immers niet verre van, de versengde lugt-streek, waar van de inwoonders by *Homerus* den naam dragen van te zijn ἔσχατοι ἀνδρῶν, *de uyterste of afgelegenste menschen*; waar op mogelijk de H. *Hieronymus* sag (*f*), als hy desen Kamerling seyde uyt Ethiopiën, *ab extremis*

Philippus ging derwaards,

hy ontmoet den Kamerling.

Wat door Morenland te verstaan zy.

(*t*) Εἶδες ἀγγέλους συναντιλαμβανομένους τῷ κηρύγματι. καὶ αὐτοὺς μὲν οὐ κηρύττοντας, τούτους δὲ λαλοῦντας. τὸ δὲ θαυμαστὸν καὶ ἐντεῦθεν δείκνυται. *Chrysost. ibid. p.* 586. (*v*) *Act.* 8. 26. (*x*) *Geograph. lib.* 16. *p.* 759. (*y*) *Zach.* 9. 5. (*z*) *Jer.* 57. 5. (*a*) *Act.* 8. 24. (*b*) *Heb.* 11. 8. (*c*) *Act.* 8. 27. (*d*) *Doroth. Synops. p.* 148. (*e*) *Sophr. ap. Hieron. de Script. Eccl. in Crescent.* (*f*) *ad Paul. Tom.* 3. *p.* 7.

mis mundi finibus, van de uyterste eynden der wereld te komen: Dat land word somtijds genaamd 't land *Cusch*, waarschijnlijk om dat de Arabiers onder die land-aard vermengd, aan de andere sijde van de roode zee woonende, derwaards eenige volk-plantingen uyt het midden van hen hadden overgesonden, die sig in dese gewesten nederslaande, de naam van *Cusch* en *Sabea* hebben aangenomen. De seden en levenswijs deser volkeren waren vry flordig en woest, en die natie selfs was, bysonder den Joden, veragtelijk, so dat het by hen een spreekwoord was, daar op gesien word by den Propheet (*g*): *Sijt gy lieden my niet als de kinderen der Mooren (Cuschim), ô kinderen Israëls, spreekt de Heere.* Ja selfs een Moor, of Ethiopier te ontmoeten, wierd een quaad voorteeken geagt, en men maakten'er ongelukkige voorseggingen uyt: Maar geen land sluyt iemand uyt den hemel, *de saligmakende genade Gods* breekt door, en *verschijnt allen menschen*, so dat *in allen volke, die God vreesd en geregtigheyt werkt hem aangenaam is* (*h*).

Moren ongeagt by de Joden.

VIII. Maar wy hebben geen reden door dit Moorenland 't geheel Ethiopien te verstaan, en bysonder so als het heden voor het rijk der Abyssinen genomen word, maar wel dat gedeelte des lands, welkers hoofdstad eertijds *Merse*, en van *Josephus* (*i*), en de Abyssinen selfs nog heden *Saba* genoemd word, gelegen op een groot eyland, welk besloten is van de Nijl, en de rivieren Astapus en Astobarra, gelijk het van *Josephus* beschreven word: want het was in dat gewest, na het seggen van *Plinius* (*k*), dat een geruymen tijd Koninginnen geregeerd hebben, met den naam van *Candace*, een gewoonte, gelijk wy by *Strabo* vinden, die haar begin genomen heeft ten tijde van *Augustus*, wanneer een Koningin van die naam wegens hare weergaloose deugden by het volk so bemind was, dat die haar in de regeering volgden ter eeren van haar den tijtel van *Candace* aannamen, even gelijk *Ptolomeus* de gemeene naam van de Koningen van Egypten, *Artaxerxes* van de Persische Koningen, en *Cesar* van de Roomsche Keysers geweest is. 't Is wel waar, dat *Oecumenius* van gevoelen was (*l*), dat *Candace* enkelijk de gemeene naam van de Koninklijke moeders in Ethiopien geweest soude zijn, gemerkt die natie hunne Koningen geen naam gaven na hunne vaders, door dien sy de Son voor hun aller vader erkenden, en hunne Vorsten soons van die gemeenen Vader noemden: maar in dit gevoelen staat hy, so veel my bewust is, geheel alleen, en loopt tegen het algemeen oordeel en toestemming der Ouden aan, welke dorgaans seggen dat dese natie onder de regeering van vrouwen gestaan heeft; immers ik ben versekerd, dat *Eusebius* uytdrukkelijk seyd (*m*), dat het de gewoonte van dat land selfs nog in sijnen tijd was van Koninginnen geregeerd te worden. De naam van de toenmaals regeerende Koningin, was, na het seggen der Ouden *Lacasa*, dogter van den Koning *Baazena*, die nog vier jaren na onses Saligmakers dood geleeft heeft.

Wat gedeelte van Ethiopien hier gemeend word.

Van de naam Candace.

Wat Koningin toen regeerde.

IX. Onder de Groote van haar hof had sy eenen, indien niet meer, gesnedene, mogelijk om alle argwaan voor te komen, door dien het de gewoonte der Oostersche landen (selfs nog heden ten dage) was *Eunuchen* of gesnedene in bediening van belang en aansien, en bysonder in 't naderen tot, en oppassen van Koninginnen te gebruyken: Want hoewel

Den Moorman was een gesnedene, en een man van hoge bediening.

(*g*) *Amos* 9. 7. (*h*) *Tit.* 2. 11. en *Act.* 10. 35. (*i*) *Antiq. jud. lib.* 2. *c.* 5. *p.* 58. (*k*) *Hist. Natur. lib.* 6. *c.* 29. *p.* 105. (*l*) Ἰϛέον δὲ ὅτι Κανδάκην Αἰθίοπες παρὰ τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα καλοῦσιν, ἐπειδὴ πατέρα, Αἰθίοπες οὐκ ἀναφέρουσιν, ἀλλ' ὡς ὄντας υἱοὺς ἡλίου παραδιδόασιν, ἑκάστου δὲ τὴν μητέρα καλοῦσι Κανδάκην. *Oecumen. Comment. in Act.* 8. *p.* 82. (*m*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 40.

onder ons die naam ſelfs veragtelijk is, egter is het ſo in die Geweſten niet, want by de Barbaren, dat is, Ooſterſche volkeren, ſeyd *Herodotus* (*n*) ſijn *eunuchi* (geſnedene) perſonen van groote agting en aanſien. De naam nu van onſen *eunuchus*, gelijk wy hem in de belijdenis van *Zaga Zabo*, Ambaſſadeur van den Keyſer van Ethiopien, vinden uytgedrukt (*o*), was *Indich*: hy was δυνάστης, een magtig hoveling, een Staatsbediende van den eerſten rang en hoog aanſien, en niet minder dan Groot-theſaurier, of ſchat-bewaarder van de Koningin, en egter merken wy niet, dat *Philippus* by deſſelfs belijdenis of doop eenige ſwarigheyt over ſijn bediening of ſtaat maakte. Sekerlijk in regeering van de politye te zijn, ſtrijd niet tegen de belijdenis van de Chriſten Religie, de Kerk en polītye konnen ſeer wel over-een komen, en *Moſes* en *Aaron* konnen ſeer wel hand aan hand gaan. *Petrus* doopte *Cornelius*, en *Paulus* insgelijks den Stadhouder van Cypren *Sergius*. De een en de ander maakten over hunne plaatſen van magt en geſag al ſo weynig ſwarigheyt, als hier *Philippus* ontrent deſen grooten theſaurier van de Ethiopiſche Koningin. Sijn Religie aangaande, hy was, indien niet een *proſelijtus juſtitiæ*, *een Joden-genoot der geregtigheyt*, gelijk ſommige oordeelen, en alſo beſneden, en verpligt aan de onderhouding van de Kerk-gewoontens en geboden van de Wet *Moſis*, ten minſten een *proſelijtus portæ*, *een Joden-genoot der poorte*, (in welken opſigt hy van een der Ouden (*p*) een Jood genaamd word) die reeds kennis van den waren God had, en was nu gekomen na Jeruſalem, waarſchijnlijk op het feeſt van Paaſchen, of Pinxteren, om ſijn Godsdienſt opentlijk en plegtelijk te oeffenen. Hoewel hy een Ethiopier was, en veele duyſenden mijlen van Jeruſalem woonde, ſchoon hy een man van groot bewind was, en ſekerlijk veel om ſijne ooren had, egter *quam hy*, *om tot Jeruſalem aan te bidden*. „Geen weg, al is ſe nog ſo lang, ſo ongebaand en moeyelijk; geen bediening nog eygen belang, al is deſelve nog ſo groot en van aangelegentheyt kan een Godvreeſend menſch „beletten van 't geen ſijn Godsdienſt raakt waar te nemen: Geen mager „en beuſelagtig voorgeven; geene geringe en gemeene voorvallen moeten ooit ons verſuym van de plaatſen des openbaren Godsdienſt te beſoeken goed maken, gemerkt wy hier een man ſien, die geen ſwarigheyt maakt een reys van meer dan vier-duyſent (Engelſche) mijlen aan „te gaan, om te verſchijnen voor 't aangeſigte Gods in de plaats, daar „hy openbaarlijk wierd aangeroepen, de plaats, die van God boven „alle andere plaatſen der wereld, om aldaar ſijnen naam te ſetten, was „uytverkoren.

Deſſelfs naam.

En ampt.

Een Chriſten Magiſtraats-perſoon kan wel t'ſamen gaan.

Hy was een Joden genoot.

Quam na Jeruſalem om aan te bidden. Niet tegenſtaande hy daar veelſins in konde belet zijn.

X. Hy dan ſijn pligt en d'aanroeping van Gods naam in den Tempel verrigt hebbende, reysde te rug na ſijn land, egter liet hy al ſijn Godsdienſtigheyt niet in de Kerk, en hy vernoegde ſig niet met daar geweeſt te zijn, maar hy droeg ſig, ſelfs op ſijn reys, gelijk hy was: *Hy las* ſelfs, gelijk dan *Chryſoſtomus* daar op ſijn uytbreyding maakt (*q*), *op ſijnen wagen ſittende*, *de Schriftuur* (*r*): „Een vroom man wil ook „de minſte minuten niet verwaarlooſen, maar alle tijd, die hem mogelijk is, tot een heylig gebruyk beſteeden: Altijd moeten onſe gedagten,

Te rug reyſende leeſt hy op den wagen de Schriftuur.

(*n*) Παρὰ τοῖσι βαρβάροισι τιμιώτεροί εἰσι οἱ εὐνοῦχοι, πίστεως εἵνεκα τῆς πάσης, τῆς ἐνορ[illegible]. *Herod. lib.* 8. *Auctor Sinnaces inſigni familia ac proinde opibus*, & *proxime huic Abdus*, *ademtæ virilitatis*, *non deſpectum id apud Barbaros*, *ultroque potentiam habet. Tacit. Annal. lib.* 6. *c.* 31. *p.* 182. (*o*) *Extat. ap. Bzov. annal. eccl. ad ann.* 1524 *num.* 32. *p.* 543. (*p*) *Pont. Diac. in vit. Cypr. p.* 11. (*q*) *Homil.* 19. *in Act. p.* 585. *Tantus amator Legis*, *divinæque ſcientiæ fuit*, *ut etiam in vehiculo ſacras literas legeret. Hier. Epiſt. ad Paulin. Tom.* 3. *p.* 7. (*r*) *Act.* 8. 28.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

"ten neygingen en daden, 't zy wy ſitten, wandelen, of reyſen, hemelwaards gerigt zijn. Deſe *Eunuchus*, geſnedene, of Kamerling dus op weg beſig zijnde, wierd'er een bode tot hem van den hemel geſonden; "'t Is de gereedſte weg, om hemelſche ſegeningen te genieten, dat men neerſtig in ſijn pligt is. *Philippus* wierd door een ſtemme uyt den hemel, of door een onmiddelbare inblaſing belaſt, *toe te gaan, en ſig by deſen* wagen te voegen (*s*): ſo deed hy; daar by hem komende hoorde hy hem een afdeeling uyt den Propheet *Jeſaias* leſen, waar in hy van het lijden en de dood van den *Meſſias*, deſſelfs onſchuld en ſagtmoedigheyt onder de bloed-dorſtigſte, wreedſte en onregtveerdigſte behandeling ſpreekt. De Kamerling niet wel verſtaande wat'er de Propheet door verſtond, en of hy van hemſelven, of van een ander ſprak, verſogt, dat *Philippus* hem dat wilde uytleggen, die dan op den wagen met alle beleefdheyt opgenomen zijnde, hem vertoonde, dat die voorſegging oogde op, en haar vervulling had in den Heere *Jeſus*, en daar uyt gelegentheyt gevat hebbende, om van deſſelfs geboorte, daden en wondertekenen, van ſijn lijden, opſtanding uyt den dooden, en hemelvaart te ſpreken, een nader vertoog van het geheele Chriſten Geloof maakte. Die redeneering miſte haar gewenſten uytſlag niet: de *Eunuchus*, of Kamerling wierd hier door ten vollen verſekerd en overtuygd, dat onſe Saligmaker de *Meſſias* was, en Godlijk geſag had, en dat'er voor hem niets dan om op een plegtelijke wijſe in de Chriſten Kerk te worden ingewyd, ontbrak. Dus voort-reyſende quamen ſy ter plaats, daar bequaam water was; hier verſogt de Moorman te mogen gedoopt worden, welk, als hy ſijn Geloof in den Soone Gods beleden, en ſijn hertelijk aannemen van de Chriſtelijke Religie betuygd had, geſchiedde: want *ſy daalden beyde af in het water*, alwaar *hem Philippus doopte* (*t*), en hem, die een Moorman was, wit wieſch.

Philippus komt by hem.

Verklaart hem de H. Schrift,

en verkondigt hem Jeſum.

En doopt hem.

XI. De plaats, daar deſe Moorman gedoopt wierd, word van *Beza*, (dog hy heeft daar een grooten miſſlag in) geſteld de rivier *Eleutherus* (*v*), aan den voet van den berg Libanon in het Noorden van Paleſtina, regt aan de andere ſijde van het reeds genoemde landſchap te zijn. *Brocard* ſteld ſe (*x*) by *Neher Eſcol*, of het dal Eſcol, waar van daan de verſpieders een tros druyven in het leger bragten (*y*), alwaar ontrent een halve mijl ter linker hand een beek loopt niet verre van Sicelech, in welke deſe Kamerling ſoude gedoopt zijn. Maar *Euſebius* (*z*) en *Hieronymus* (*a*) ſtellen met meerder waarſchijnlijkheyt (en daar in volgd hen *Ado* (*b*) de beſchrijver van de Martelaren) de plaats van des Moormans doopen digt by *Bethſoron* (daar men deſelve nog heden (*c*) ſeyd geſien te worden) een dorp twintig (Engelſche) mijlen van Jeruſalem, op den weg tuſſchen die ſtad en Hebron, daar digt by aan den voet van de hoogte een fonteyn opkomt. *Hieronymus* voegd'er by (*d*), dat die fonteyn terſelver plaats, daar ſe opkomt, ook weder in de grond wegſakt, en dat aldaar de Moorman door *Philippus* gedoopt is. Dit nu was ſo haaſt niet gedaan, of God beveſtigde deſſelfs bekeering en overkomen tot het Chriſten Geloof, op een ongemeene wijſe, byſonder indien waar is 't geen'er in eenige oude handſchriften by deſe plaats geleſen word (*e*): Πνεῦμα ἅγιον ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν εὐνοῦχον, ἄγγελος δὲ Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον. *De H. Geeſt viel op den Kamerling, en de geeſt des Heeren nam*

Waar dat geſchiedde;

God beveſtigd den Moorman in ſijn bekeering.

(*s*) *Act.* 8. 29. (*t*) *ibid.* ✝. 38. (*v*) *Annot. in Act.* 8. 38. (*x*) *Deſcript. Terr. Sanct. p.* (*mihi*) 330. (*y*) *Num.* 13. 23. (*z*) *Euſeb. de loc. Hebr. in voc.* Βεδσούρ. p. 66. (*a*) *Hier. de loc. Heb. in voc. Beſur.* (*b*) *Ad Martyr.* 8. *Idus Junii.* (*c*) *Cotov. Itin. lib.* 2. *c.* 9. *p.* 247. (*d*) (*e*) *Cod. Alex. in Biblioth. Reg. Angl. aliique plures Codd. Manus.*

Philippum weg. De H. Geest gaf hem kragten, om wonderen te doen, en daar op wierd *Philippus* aanstonds van by hem weg gevoerd.

XII. De Kamerling wierd dus wel van sijn geestelijken Vader berooft, egter hy was verblijd van so grooten schat, de kennisse *Christi*, en de ware weg ten hemel gevonden te hebben, en *reysde sijnen weg met* een ongemeene *blijdschap*, en vergenoeging sijner siele, wel voldaan over het geluk, dat hem bejegend was.

Trekt met blijdschap na sijn land.

In sijn land wedergekeerd zijnde, predikte en verbreydde hy alom het Christen Geloof, en boodschapte de blijde tijding van een Saligmaker, uyt welken hoofde de H. *Hieronymus* hem *den Apostel der Ethiopiers* noemd (*f*), en de Oude doorgaans (*g*) in hem seggen vervuld te zijn, de voorsegging van *David*, *Moorenland sal hare handen uytstrekken tot God* (*i*), waarom de Ethiopiers gewoon zijn, gelijk uyt de belijdenis des Abyssijnsen Gesants (*k*) blijkt, te roemen, dat sy by na de eerste van alle Christenen zijn, die door desen Kamerling de leere van den doop ontfangen hebben, en 't is seker, dat by hen een algemeene en Oude overlevering is, van hunne kennis des waren Gods van Israël reeds van veele eeuwen af, selfs sedert de tijd van de Koninginne van Scheba, (de over-een komst nu van dien naam met die van *Seba*, daar wy even te voren van gesproken hebben, geeft schijn genoeg, om te gelooven, dat deselve aldaar geregeerd heeft) die, so sy ons seggen, *Maqueda* genaamd wierd, en van *Salomo* de kennis van de Joodse Wet, en de boeken van hunne Godsdienst ontfangen hebbende, deselve haren Onderdanen leerde, en haar soon *Meilech* tot *Salomo*, om van hem verder onderwesen en aangequeekt te worden, oversond, welk alles in gemelde bekentenis wijd en breed te lesen is.

Daar hy Christum predikt.

Der Ethiopiers roem.

De Koningin van Scheba.

Haar naam en bedrijf.

Ik sal van desen Kamerling, of gesnedene niets meer seggen, dan dat deselve, na het opgeven van *Dorotheus*, en andere (*l*), het martel-lot heeft uytgestaan, en eerlijk begraven is; en dat selfs ten tijde van gemelden *Dorotheus* over sijn graf-stede siekten genesen, en andere mirakelen gedaan wierden. De overlevering van die natie wil (*m*), dat de Kamerling t'huys gekomen zijnde, eerst sijn Koningin tot het Christen Geloof bekeerd, en het selve naderhand met haar goedvinden door geheel Ethiopien verspreyd heeft, tot dat hy *Mattheus* den Apostel gevonden hebbende, met hem t'samenspande, om de afgodery uyt alle die Gewesten te verdrijven, en dat hy, dat gedaan hebbende, de roode zee over voer, de Christen Religie in Arabien, Persien en Indiën, en veele andere van die Oostersche landen predikte, tot dat hy ten laatsten in het eyland Taprobana, dat sedert den naam van Ceilon bekomen heeft, sijn leer met sijn bloed versegelde.

Hoe 't Euangelium aldaar zy voortgeplant.

XIII. God, die alom het geene nodig is verleend, heeft de gewoonte niet de middelen, meer dan nodig is, te vermenigvuldigen. *Philippus* de boodschap, daar toe hy uytgesonden was, verrigt hebbende, wierd aanstonds gevat en weg genomen, buyten twijfel door de dienst van een Engel, en gevonden tot Azoten, eertijds genaamd Asdod, een stad der Philistijnen op de grensen van den stamme *Dan*, van ouds bekend wegens den Tempel van *Dagon*, met des Afgods-beeld in den selven, en het opsluyten van de Arke aldaar voor een tijd, dog nu door het prediken van *Philippus* verligt, *die het land doorgaande het Euangelium in alle steden verkondigde; tot dat hy tot Cesareën quam* (*n*). Dese stad droeg te voren den naam van *Turris Strationis*, dog naderhand door He-

Philippus vervoerd na Asoten.

Dat beschreven word.

(*f*) *Comm. in Jes.* 53. *Tom.* 5. *p.* 193. (*g*) *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 2. *c p.* 40. *Cyrill. Catech.* XVII. *p.* 457. (*i*) *Psal.* 68. 32. (*k*) *Apud Bzovium loc. cit. Godign. de reb. Abyssin. lib.* 1. *c.* 18. *p.* 113. (*l*) *Synops. loc. cit. & Sophron. ap. Hieron. in Crescent.* (*m*) *Apud Godign. loc. cit. p.* 117. (*n*) *Act.* 8. 40.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Herodes de Groote herbouwd en uytgeset, kreeg, ter eeren van *Augustus Cesar*, aan welken hy seer verpligt was, den naam van Cesarea;

Quam vervolgens tot Cesareën.

hier had gemelde *Herodes*, om de selve reden, een kostelijk Hof van marmer gebouwd, en het den naam van *Herodis regt-huys* gegeven, waar in sijn Neef, grooter eer en toejuyching dan hem toequam bejagende, een gepast en wel-verdiend uyt-eynd bequam. Te meer is dese stad bekend wegens veele vrome en godsdienstige mannen, die men weet aldaar

Waar van Cesareën bekend is.

verkeerd te hebben: want daar heeft gewoond de hoofd-man *Cornelius*, die met sijn huysgesin van *Petrus* gedoopt zijnde, wel by na de eersteling van de Heydensche wereld in dien opsigt was (*o*); herwaards quam de Propheet *Agabus*, die den H. *Paulus* sijn banden en martel-lot voorbeelde en voorseyde; herwaards wierd de H. *Paulus* selfs gevangen heen gevoerd, en 't was in dese stad, dat hy hemselven so deftig en vryborstig eerst voor *Felix*, en naderhand voor *Festus* en *Agrippa* verdedigde (*p*); ook was het hier, dat onse *Philippus* sijn huys en huyshouding had, en waarschijnlijk het overige van sijn leven doorbragt: want veele jaren daar na vinden wy *Paulus* met sijn geselschap,

Van Philippi dogters.

in sijn reys van Ptolomais na Jerusalem *in het huys Philippi des Euangelists, die een van de seven was ingaan, en by hem blijven*, daar dien *Philippus* te gelijk beschreven word gehad te hebben, *vier dogters, nog maagden, die propheteerden* (*q*). Dese maagden, die Prophetessen waren, hadden de gave van toekomende dingen te voorseggen: want

Hoedanige Prophetessen sy waren.

hoewel waar is, dat door het propheteeren te dier tijd ook verstaan wierd de bequaamheyt, om duystere en moeyelijke stukken van de Christen Leer te ontvouwen, om uyt de voorseggingen van *Moses* en de Propheten te bewijsen dat *Christus* de *Messias* was, en ontrent moeyelijke en schielijke voorvallen ten eersten te konnen antwoord en berigt geven, egter konnen wy niet denken, dat dese dogters die soort van propheteeren hadden, immers 't is seker, dat sy sulks in de vergaderingen niet opentlijk vertoonden, en dienvolgens sag haar benaming buyten alle tegenspraak op toekomende saken; dus wierd in haar vervuld de oude voorsegging (*r*), *Dat hy sijnen geest soude uytgieten over alle vleesch, en hare sonen en dogteren souden propheteeren.* De namen van twee deser dogters waren, seyd de Grieksche maand-rekening, *Hermione* en *Eutychus*, die na de dood van den H. *Johannes* in Asien quamen, daar de eerst-genaamde stierf, en tot Ephesen begraven wierd.

Philippi verder leven onseker.

XIV. Hoe lang de H. *Philippus* na sijn te rug komst tot Cesareën heeft geleefd, en of hy tot voortplanting des Geloofs nog elders henen gestapt zy, kan men niet seker weten. *Dorotheus* wil (*s*), dog op wat grond weet ik niet, dat hy Bisschop van Trazellis, een stad in Asien geweest soude zijn; andere, die tusschen hem en den Apostel *Philippus* geen onderscheyd maken, brengen hem tot Hierapolis in Phrygien t'huys, alwaar hy gemartelimeerd, en, na hun seggen, met sijn dogters begraven is. Het is egter waar-

Sijn dood en begrafenis.

schijnlijkst, dat hy tot Cesareën gerustelijk is gestorven, en sijne dogters aldaar, gelijk eenige Oude Martelaars-boeken ons berigten (*v*), insgelijks begraven zijn. Sijn huys en de vertrekken van sijn dogters waren nog te sien ten tijde van *Hieronymus*, en met opmerking besogt se de adelijke en godsdienstige *Paula* toen sy haar reys van Romen na het heylige land maakte (*x*).

(*o*) *Act.* 10.24. *&c.* (*p*) *ibid.* 23. en *c.* 25. (*q*) *ibid. c.* 21.8, 9. (*r*) *Joel.* 2.28. (*s*) *Synops. de vitt. App. loc. cit.* (*t*) *Polycrat. ap. Euseb. lib.* 3. *c.* 31. *p.* 102. *Procul. ibid. p.* 103. (*v*) *Martyr. Rom. ad* VI. *Jun. p.* 349. *Martyrol. Adon. ad* VIII. *Idus Jun.* (*x*) *Hieron. Epitaph. Paul. Ad Eustoch. Tom.* I. *p.* 172.

Eynde van 't leven van den H. PHILIPPUS.

HET LEVEN
VAN DEN
H. BARNABAS
APOSTEL.

INHOUD.

Sijn naam was Jofes. *De oorſprongk van ſijn benaming van* Barnabas. *Sijn Vaderland en Ouders. Sijn opvoeding en bekeering tot het Chriſtendom. Sijn loffelijke milddadigheyt.* Pauli *komſte by hem na ſijn bekeering. Sijn laſt om de Gemeynte van* Antiochien *te verſterken.* Paulus *neemd hem tot mede-helper by ſig. Sy beyde worden met de liefde-gaven geſonden na de Gemeynte van* Jeruſalem. *Sy ſcheyden tot bediening der* Heydenen *van malkanderen. Oplegging der handen gewoon in de beveſtiging tot den dienſt. Hunne reyſen door verſcheyden landen. Hunne voorſpoedige bediening in* Cypren. Barnabas *word tot* Lyſtren *voor* Jupiter *aangeſien, en waarom. Sy komen weder tot* Antiochien. *Worden ter oorſaak van het verſchil over de ceremonien der Wet na* Jeruſalem *geſonden.* Barnabas *word door* Petri *veynſing te* Antiochien *misleyd. Onluſt tuſſchen* Barnabas *en* Paulus. Barnabas *reysd na* Cypren, *en na* Romen, *daar hy het* Chriſten *Geloof predikt. Word van de* Joden *in* Cypren *gemarteliſeerd. Sijn begrafenis. Wanneer ſijn ligchaam eerſt gevonden is. Het* Hebreeuſch *Evangelium van* Mattheus *wierd by het ſelve gevonden. Waar over groote voorregten aan de ſtoel van* Salamis *verleend wierden. Hoedanig ſijn poſtuur en inborſt was. De Brief by ouds op ſijnen naam uytgegeven. Wat deſſelfs oogmerk was. Deſſelfs gedeelte, dat op de practijk ſag. Deftig van hem uytgebeeld onder de benaming van twee wegen van ligt en duyſternis.*

Deſes Apoſtels eygen naam was Joſes.

I. DE eygen, en, mag ik ſo ſeggen, de oorſpronkelijke naam van deſen Apoſtel (want met die komt hy by den H. *Lucas*, en na hem doorgaans by de Ouden voor) was, door een ſagter eynd-letter, volgens der Grieken gewoonte, *Joſes*, in plaats van *Joſeph*, gelijk ſe in de Koninklijke, en verſcheydene geſchreVan wie en waarom Barnabas genoemd. vene copyen voorkomt. Dit was ſijn naam, die hem by ſijn beſnijdenis, buyten twijfel na *Joſeph*, een der groote grond-leggers van hun natie, gegeven was, daar de Apoſtelen, na dat hy de Chriſten Religie omhelsd had, die van *Barnabas* byvoegden: *Joſes*, ſeyd *Lucas (a) van de Apoſtelen toegenaamd Barnabas*, welk betekende of dat hy *een ſoon der prophetye* was, als die door ſijn prophetiſche gaven en bequaamheden uytmuntte, of wel, dat hy *een ſoon was der vertrooſting*, (welk een merkelijk deel van het ampt eenes Propheets was) als die ongemeene bequaamheyt had (*b*), om bekommerde ſielen geruſt te ſtellen,

(*a*) *Act.* 4. 36. (*b*) Καὶ δοκεῖ μοι ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ὡς πρὸς τοῦτο ἱκανὸς ὤν, καὶ ἐπιτήδειος. *Chryſoſt. homil.* XI. *in Act. Apoſt. p.* 529. *Vide Notker. Martyr. ad* 3. *Idus Junii ap. Caniſ. antiq. Lect. Tom.* 6.

DE.
H:BARNABAS
Apostel,
MATTHEUS
LEVI.
Met Paulus, te Lystren voor Goden aangesien.
I. L.
Act: 14: vers: 13.
Hier siet gy BARNABAS, met zynen Reysgenoot
Door 't dwaase Heydendom, te Lystren als vergood:
En Paulus voor Merkuur, hem voor Jupyn gehoude;
Waar na Salamis, nog zyn droev dood aanschoude. J. G.
P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

len, en op de aangenaamſte en bevalligſte wijſe te overtuygen; hoewel ik liever denk, dat hy die naam, wegen ſijne ongemeene milddadigheyt, om *de ingewanden der Heyligen te verquikken*, gekregen heeft, te meer, gemerkt hem die naam uyt dien hoofde ſchijnt gegeven te zijn. Sijne geboorte-plaats was Cyprus, een bekend Eyland in de Middellandſe zee, leggende tuſſchen Ciliciën, Syriën, en Egypten; een groote en vrugtbare land-ſtreek, eertijds een tooneel van niet min dan negen verſcheyde Koningrijken, welke alles dat tot 's menſchen nooddruft, of vermaak kan vereyſcht worden, rijkelijk uytleverd, en daarom by ouds *Makaria*, of, *de gelukkige*, genaamd wierd; waar uyt, na het verhaal van den Hiſtorie-ſchrijver (*c*), *Pertius Cato* dat Eyland vermeeſterd hebbende, meerder rijkdom in de ſchat-kiſt te Romen, dan ooit door eenige andere overwinning en triomph geſchied was, overbragt. Dog dit Eyland was nergens door gelukkiger, of in de aantekeningen der Kerkelijke geſchiedeniſſen gedenkweerdiger, dan dat het de geboorte-plaats geweeſt is van onſen Apoſtel, wiens Voor-ouders ten tijde van *Antiochus Epiphanes*, of als Judea door *Pompejus* en het Romeynſche Leger gewonnen wierd, derwaards (als een plaats, die voor geweld en overval veyligſt was) waren gevlugt, en ſig aldaar nedergeſlagen hadden.

Geboren in Cypren, dat beſchreven word.

Barnabas Ouders derwaards gevlugt.

II. Hy was afkomſtig uyt den ſtamme *Levi*, en den rang der Prieſteren, welk ſijn bekeering tot het Chriſtendom te merkelijker maakte, gemerkt 't een en 't ander hem groot voor-oordeel tegen het Chriſten Geloof inboeſemde. „Maar de genade Gods vermaakt haar menigmaal „de ſterkſte tegenſtand tegen te gaan, en wil menigmaal de overhand „hebben, daar de minſte waarſchijnlijkheyt van te overwinnen is. Sijne Ouders waren rijk en godvrugtig, weshalven ſy, merkende dat hy een bevallig Jongman en van goede hoop was (ſeyd mijn Schrijver (*d*), die 't geen hy'er van weet, uyt *Clemens van Alexandrien*, en andere oude Schrijvers ſeyd te hebben) hem, om in de kennis van de Wet opgevoed te worden, na Jeruſalem ſonden, of wel ſelfs bragten, en tot dien eynde overgaven aan 't opſigt van *Gamaliël*, den grooten Leeraar der Wet, en te dier tijd de beroemdſte Meeſter in Iſraël, aan wiens voeten hy nevens den Heyligen *Paulus* onderweſen wierd; welk waar zijnde, al vroeg de grond van de nauwe gemeenſaamheyt, die naderhand tuſſchen d'een en d'ander was, kan gelegd hebben. Hy vorderde hier ongemeen in kennis en godsdienſtigheyt, ging op in den Tempel, en oeffende ſigſelven in vaſten en bidden; daar deſelve Schrijver by voegd, dat hy doorgaans de wonder-tekenen onſes Saligmakers, en onder andere de geneſing van den geraakten by het bad-water van Betheſda hebbende geſien, ten eerſten van ſijn Godheyt overtuygd en bewogen wierd, om ſig deſſelfs onderwijſing te onderwerpen, en, gelijk dan de natuur van ware goedheyt altijd held om ſig aan andere mede te deelen, aanſtonds ſijn ſuſter *Maria* de boodſchap van den *Meſſias* bragt, die ten eerſten na hem ſpoeide, en by hem aanhield, om onder haar dak te komen, alwaar dan ook onſe Heer naderhand (gelijk ook de Gemeente nog na ſijn dood deed) gewoon was met ſijne Diſcipelen te vergaderen; de ſoon nu van deſe *Maria* was, ſo hy wil, *Marcus*, de jongman, die de kruyk met water droeg, welken onſe Heer wilde, dat de twee Diſcipelen volgen, en ſy het Paſcha voor hem in het huys, daar hy inging, bereyden ſouden (*e*).

Hy was een Levijt.

Opgevoed en onderweſen aan de voeten van Gamaliël.

Sag en hoorde Chriſtus.

Wat daar op volgde.

III. Maar

(*c*) *L. Flor. lib.* 3. *c.* 9. *p.* 67. (*d*) *Alexan. Monach. Encom. S. Barnab. inter vitas S. Metaphr. extat. ap. Sur. ad* 11. *Jun. p.* 170. *Vide ibid. num.* 4, 5, 6, 7. (*e*) *Marc.* 14. 13. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Was een van die tot het Apostelschap genoemd wierden.

III. Maar wat daar van was, of niet, hy bleef buyten twijfel by den Heere tot het laatste toe, en stond na desselfs hemelvaart schoon, om tot een van de twaalve gekoren te worden, indien anders waar is, 't geen van niemand, uytgenomen den H. *Chrysostomus* (*f*) (hoewel mijnes oordeels sonder reden) word tegengesproken, dat hy is die *Joses* of *Joseph*, genaamd *Barsabas*, die nevens *Matthias* wierd opgesteld, om uyt hen in plaats van *Judas* tot een Apostel gekoren te worden: immers *Clemens van Alexandrien* (*g*), en andere na hem, seggen rond uyt, dat hy reeds een van de Seventige was. Wanneer nu de dagelijks aangroeyende nood der Gemeynte een meer dan gewoone hulp en onderstand vereyschte, *verkogt hy* (landeryen, van groote waardy hebbende, gelijk men dan in die tijden sijn milddadigheyt gewoon was te toonen) *een akker, bragt het geld, en leydde het aan de voeten der Apostelen* (*h*). Vraagd men, hoe een *Levijt* aan land en eygen goed quam, gemerkt de Wet van *Moses* hen geen eygen goed, dan 't geen hen van 't gemeen versorgd wierd, had toegelegd, men heeft niet anders te antwoorden, dan dat sijn vaste goederen waren, die hy van sijn vader in Cypren, daar de instellingen der Joden geen plaats hadden, geërfd had. Die akker nu, die sekerlijk veel weerd was, te verkoopen, en daar van af te scheyden, was een bewijs van een ongewoone milddadigheyt: want het de H. Historie-schrijver andersins so merkelijk niet aangetekend, en als een bysonderheyt uytgedrukt soude hebben.

Verkogt sijn akker.

Hoe die Levijt aan land quam.

Hy komt naderhand, als Paulus bekeerd was, voor.

IV. De Gemeynte na de martelisatie van den H. *Stephanus* verstrooid zijnde, konnen wy met geen sekerheyt seggen, wat hy gedaan heeft, of wat hem zy overgekomen; maar 't is waarschijnlijk, dat hy met de Apostelen te Jerusalem bleef, te meer, om dat wy aldaar niet lang na de bekeering van den H. *Paulus* ontmoeten: want die driftige en forsse Yveraar in 't midden van sijn woede en raserny gesteuyt, en de sagtmoedige en eenvoudige inborst van een Lam aangenomen hebbende, quam niet lang daar na te Jerusalem, en gaf sig by de Gemeynte aan; dog die alle ontweeken sijn geselschap, gemerkt sy van de waarheyt sijner bekeering niet versekerd waren, en vreesden dat het maar een loose vond was, om haar te bedriegen (*i*). En wat wonder was het, dat de onnosele schapen, op het gesigt van den wolf, die op haar als een roof-vogel gemikt had, de vlugt namen? Eyndelijk ging *Barnabas*, na allen schijn, op oude kennis steunende, by hem, *bragt hem by de Apostelen, en verhaalde hen*, 't geen hy van *Paulus* gehoord had, hoe deselve op den weg bekeerd was, en hoe blijkelijke bewijsen hy daar te Damascus in het vrymoedig spreken en reden-twisten met de Joden gegeven had.

Tot Antiochien word een Gemeynte geplant,

V. „Daar kan iets zijn dat verstrooid, en egter wasdom geeft: De verstrooijinge der Gemeynte door de vervolging van *Saul* wierd een middel tot een grooter oogst, doordien even daar door de Christen Religie tot Heydenen en Joden alom wierd overgebragt. Onder andere gingen (*k*) eenige Cyprische en Cyreneische mannen uyt haar na Antiochien, daar sy het Euangelium met goeden spoed predikten, so dat een groot getal Joden en Joden-genooten (van hoedanige de stad vol was) het Christen Geloof opregtelijk aannamen. Dit te Jerusalem den Apostelen ter ooren gekomen zijnde, wierd *Barnabas* afgesonden, om na de

en door Barnabas versterkt.

(*f*) *Loc. Supr. cit.* (*g*) *Stromat lib.* 2. *p* 410. *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 1. *p.* 38. *ex Clem. Hypot. lib.* 7. *Chron. Alex. p.* 530. (*h*) *Act.* 4. 37. (*i*) *ibid.* 9. 26, 27. (*k*) *ibid.* 11. 19, 20. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de waarheyt te vernemen, en die nieuw-geplantte Gemeynte te versterken. *Dese daar gekomen zijnde*, en siende dat het Christendom in die groote stad so grooten voortgang gemaakt had, *vermaande hen* met allen ernst, *dat sy by die treflijke Religie*, die se nu hadden aangenomen, *met een voornemen des herten*, en also opregtelijk en stantvastelijk, *blijven souden;* en ontsag, als een goed en godvrugtig Man, geen moeyte of arbeyd, welk God, mids een groote schare van nieuw-bekeerde tot den Heere en het Geloof toevoegende, merkelijk met sijn segen believede te bekroonen: maar daar was voor een mensch te veel werk, en daarom, wetende dat den H. *Paulus* onlangs tot Tarsen gekomen was, ging *Barnabas* derwaards, om van hem, daar het nood was, geholpen en bygestaan te worden: daar van daan bragt hy *Paulus* met hem na Antiochien, daar sy beyde tot vast-stelling en aanwas der Gemeynte een geheel jaar lang neerstig arbeydden; en 't was te dier tijd en plaats, dat de Discipelen van den Heere *Jesus* eerst den eerweerdigen naam van Christenen opentlijk aannamen (*l*).

Die Paulus van Tarsen af haald.

Hunner beyder dienst.

VI. 't Geviel ontrent dese tijd, immers niet lang daar na, dat'er een groote hongers-nood (van *Agabus*, een Christen Propheet die tot Antiochien quam, (*m*) voorsegd) over de landschappen des Roomschen Rijks, en bysonder over Judea, ontstond, waar door de Christenen, welkers middelen door hunne geduurige liefde-gaven tot onderhoud der armen uytgeput waren, tot de uyterste armoede vervielen. De Gemeynte van Antiochien daar over gevoelig, besloot tot hun onderstand een milde en rijke aalmoes te versamelen, die sy *Paulus* en *Barnabas* ter hand stelden, en hen met deselve na de Ouderlingen te Jerusalem, om, daar het de nood vereyschte, uyt te deelen, affonden. Op dit gesantschap siet buyten twijfel het Grieks Kerk-gewoontens boek, wanneer het (*n*) in 't beschrijven van die *de groote rent-meester*, *Magnus Oeconomus*, der Kerken, (wiens ampt was de Kerkelijke inkomsten te behandelen) worden soude, bysonder van *den Heyligen en seer vermaarden Barnabas*, *Apostel*, *en kloekmoedig Martelaar* gewag maakt. Sy beyde nu *desen dienst volbragt hebbende*, *keerden van Jerusalem weder na Antiochien*, *mede brengende Johannem*, *die toegenaamd was Marcus*, de soon van *Maria*, suster van *Barnabas*, in wiens huys de Gemeynte een schuyl-plaats, en bequame gelegentheyt vond, om hun Godsdienst te plegen (*o*).

By ontstane hongers-nood,

word Paulus en Barnabas met liefde-gaven na Jerusalem gesonden.

VII. Dog wanneer de Gemeynte van Antiochien met Geestelijke leyds-mannen genoegsaam voorsien was (*p*), konden onse twee Apostelen wel gemist worden om de Heydenen te gaan bekeeren: weshalven de Geest Gods, door een prophetische aanblasing of ingeving, sommige hunner Propheeten, terwijl sy met vasten, bidden, en andere oeffeningen van hunnen openbaren Godsdienst besig waren, gebood, dat sy *Barnabas en Saulus tot dat bysonder werk*, *waar toe hy se geroepen had*, *souden affonderen:* in gevolge van die last lieten sy deselve, gevast en gebeden, en *hen de handen opgelegd hebbende*, gaan. Die oplegging der handen was een blijk van hunne bysondere roeping tot sekeren dienst: want *handen opleggen* was een vry oude plegtelijkheyt. Men had by de Heydenen selfs de gewoonte met het *opheffen*, of *uytstrekken van de hand*, personen tot ampten en bedieningen aan te stellen, en dus gaf men daar ontrent sijn stem en goed-keuring: egter hoewel sy hunne handen uytstaken of opheften (welk men χειροτονεῖν noemde) hadden sy het ge-

Die 2. tot andere bediening afgesondert.

Het opsteken en opleggen der handen.

By wien en wanneer gebruykt.

(*l*) *Act.* 11. 26. (*m*) *ibid.* ℣. 28. (*n*) *Ritual. Græcor. in promotion. Oeconom.* p. 281.
(*o*) *Act.* 12. 25. (*p*) *ibid.* 13. 1. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gebruyk niet van *handen op te leggen*, maar dat was een ceremonie, die de Joodse Kerk eygen was, en eerder by haar, dan by eenige andere heeft plaats gehad. *Moses* de seventig Oudste tot mede-hulpers in het regeeren van Israël verkiesende, deed sulks, na het seggen der Joden, met hen sijne handen op te leggen; en wanneer hy *Josua* tot een nasaat in sijn ampt aanstelde, *leyde hy voor het aangesigte der gantsche Vergaderinge sijne handen op hem, en gaf hem bevel* (*q*). Die gewoonte nu wierd by hen in het aanstellen van Burgerlijke en Kerkelijke Bedienaars altijd onderhouden, niet alleen so lang hun Tempel en Regeering stand hield, maar wanneer het een en het ander reeds vervallen was; want de Jood *Benjamin* (*r*) seyd ons, dat by sijnen tijd alle de Israëliten in het Oosten, moetende een *Rabbijn* of Leeraar in hunne Synagoge hebben, de gewoonte hadden, den genen, die sy verkooren hadden, na Babylon by den ראש הגולה, gelijk sy hem noemen, dat is, den Αἰχμαλωτάρχης, *het hoofd der gevangkenisse*, die te dier tijd *R. Daniël* de soon van *Hasdai* was, te brengen, ten eynde hy *door oplegging der handen* mogt הסמיכה ורשות de magt bekomen om hun Prediker en Leeraar te zijn. Die wijse van doen nu wierd (nevens verscheyde andere) van de Joodse tot de Christen Kerk overgebragt, om de Voorgangers en Dienaars der Kerken in hun ampt te bevestigen, en is tot heden toe alom en altijd daar toe gebruykt, hoewel wy in de Schriften en 't gebruyk der Kerken tusschen χειροτονία en χειροθεσία onderscheyd gemaakt vinden, en het eene maar de bloote ceremonie van handen op te leggen, en het andere de beroeping selfs, en de daar toe behoorende plegtelijkheden betekend; waar op de Schrijver siet van *de Apostolische Constitutien* (*s*), daar hy van het werk en pligt eens Ouderlings hier omtrent spreekt, wanneer hy seyd, dat deselve χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, *de handen wel opleyd*, maar *niet ordineerd*, als hebbende sijn oog op de gewoonte die toen plaats had, en sedert onderhouden is, dat de Ouderlingen nevens de Bisschoppen in die plegtelijkheyt hunne handen opleyden.

χειροτονία en χειροθεσία sijn onderscheyden.

Barnabas en Paulus vertrekken na Seleucien, van daar na Cypren, en aldaar eerst na Salamis, en daar na na Paphos, daar de stadhouder bekeerd wierd.

VIII. *Barnabas* en *Paulus* dus een Goddelijken last-brief tot het Apostelschap der Heydenen hebbende ontfangen, begaven sig aanstonds, *Marcus* tot hun dienaar en opwagter medegenomen hebbende, op reys (*t*), en quamen eerst tot Seleucien, een stad, die niet verre daar van daan, en ter plaats, daar de rivier Orontes in de Middel-landsche zee loopt, gelegen was. Van daar staken sy over na Cypren, de geboorte plaats van *Barnabas* en landden tot Salamis, eertijds een aansienlijke en vermaarde stad, daar men nog heden (twee [Engelsche] mijlen van Famagusta) de overblijfselen van vind, alwaar sy in de Joodse Synagogen onverhinderd predikten. Van Salamis reysden sy het eyland door na Paphos, een stad die by ouds vermaard was wegens de aanbidding van *Venus* (*Diva potens Cypri. de bescherm-godin van dat eyland*) die men hier door vuyle en onbeschaamde gebeerden en plegtelijkheden diende, en daar toe haar ter eeren een vermaarden Tempel ingewyd had, van welken de inwoonders van die plaats uyt een oude overlevering seggen (*v*), dat se op het gebed van den H. *Barnabas* om ver viel; immers men toond als nog den reysigers aldaar de overblijffelen van een oude Kerk, en onder deselve een overwelfde kelder, waar in *Paulus* en *Barnabas* gevankelijk souden zijn opgesloten geweest. Aldaar was het Hof, of de verblijfplaats van den Officier of Land-voogd over dat eyland (die egter eygentlijk

(*q*) *Num.* 27. 22, 23. (*r*) *Itiner. p.* 73. (*s*) *Lib.* 8. *c.* 28. *col.* 494. (*t*) *Act.* 13: 4. *&c.* (*v*) *Cotov. Itiner. lib.* 1. *c.* 16. *p.* 100.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gentlijk geen Ἀνθύπατος, of *Stadhouder* was, want Cypren wierd niet door een Stadhouder, maar door een Landvoogd geregeerd), die sig door de bedriegeryen en toveryen van *Bar-Jesus*, een groot Toveraar, latende verleyden, na het voorstel van de Christen Leer niet wilde luysteren, dog ten laatsten, wanneer de Toveraar, om sijn boos-aardig tegen-staan van het Euangelium, op het woord van den Apostel, met blindheyt geslagen wierd, het Geloove aannam, en bekeerd wierd tot die Religie, die hen niet alleen als de beste van allen voorquam, maar ook de klaarste blijken, waar door een mensch konde worden overgehaald, behelsde.

IX. Van Cypren vertrekkende, seylden sy over (*x*) na Pergen in Pamphylien, door een Tempel van *Diana* befaamd, alwaar *Marcus*, dit reysend leven, en de onvermijdelijke gevaren, die daar in stonden te verwagten, so het schijnt, moede zijnde, sijn afscheyd nam, en na Jerusalem wederkeerde, 't welk de grond leyde van een ongelukkig misverstand, dat naderhand tusschen dese twee Apostelen ontstond. De naaste plaats daar sy aanquamen was Antiochien in Pisidien, alwaar de H. *Paulus* in een Joodse Synagoge door een nette en cierlijke aanspraak een groot getal Joden en Joden-genooten bekeerde, maar, wegens een verwekten opstand tegen hen, genoodsaakt wierden die plaats te verlaten; weshalven sy vertrekkende hun weg namen na Iconien, een bekende stad in Lycaonien, alwaar sy in de Synagogen een geruymen tijd met goeden spoed predikten, tot dat sy, wegens een tegens hen geresen onlust en muytery, na Lystren wijken moesten (*y*). Hier sagen de inwoonders, ter oorsaak van een wonderdadige genesing aan een kreupelen, hen voor Goden aan, die van den hemel nedergekomen waren, en sig in gedaante van menschen vertoonden; *Paulus*, die voornamelijk het woord voerde, gaven sy den naam van *Mercurius*, den tolk der goden, en *Barnabas* den naam van *Jupiter*, hun opperste God, 't zy om dat hy, gelijk *Chrysostomus* (*z*) oordeeld, ouder was, of wel, om dat hy ἀπὸ τῆς ὄψεως ἀξιοπρεπὴς, deftig en eerweerdig in aansien was, gelijk hem dan de Oude uytbeelden met een godlijk en deftig wesen, waar in hy boven *Paulus*, die vry kleyn was, en uyterlijk niet veel beloofde, ongemeen uytmuntte. Maar tot hier toe volgde hen der Joden boosheyt, die de schare overrededen om *Paulus* te steenigen, die, daar sy hem meenden dood te zijn, aanstonds zijnde opgestaan met *Barnabas* vertrok na Derben, van waar sy, hebbende veele tot het Geloove bekeerd, wederkeerden na Lystren, Iconien en Antiochien, en quamen, Pisidien door gereyst hebbende, in Pamphylien tot Pergen, en van daar tot Attalien, alom de Gemeyntens, die by hun eerste komst waren geplant, in het Geloof versterkende. Te Attalien gingen sy scheep, en voeren na Antiochien in Syrien, waar van daan sy te voren waren uytgesonden: daar gekomen zijnde verhaalden sy de Gemeynte, hoe hun reys was afgeloopen, en dat de deur, om het Christendom onder de Heydenen voort te setten, nu geopend was (*a*).

De verdere reysen van Barnabas en Paulus.

Sy wierden voor Goden aangesien.

X. Het speet den rusteloosen vyand van het goede, het Euangelium so voorspoedig en gelukkig te sien, weshalven hy het door sijne oude en loose konsten van onderlinge verdeeltheyt en twist poogde te steuyten; 't geen de boose met openbaar geweld niet konde weeren, poogde hy door het sayen van onkruyd onnut te maken. Sommige bekeerde, die yverig waren, quamen van Jerusalem na Antiochien (*b*), en gaven

Verschil over de ceremonien van Mosis Wet.

(*x*) *Act.* 13. 13. *&c.* (*y*) *ibid.* 14. 1. *&c.* (*z*) *Homil.* 30. *in Act. Apost. p.* 361.
(*a*) *Act.* 14. 27. (*b*) *ibid.* 15. 1. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

voor 't geen sy ook met allen mogelijken drift en stijfhoofdigheyt dreven, dat'er, ten zy men nevens de Christelijke Religie de Mosaïsche Kerk-gewoontens onderhield, geen hoop was om salig te worden. *Paulus* en *Barnabas* stelden sig met allen ernst tegen dit onregtsinnig gevoelen, maar dat niet konnende beslegten, wierden sy van de Gemeynte afgesonden, om daar over met de Apostelen tot Jerusalem raad te plegen. Daar gekomen zijnde, wierden sy vriendelijk en beleefd onthaald, en hen van de drie groote Apostelen *Petrus*, *Jacobus* en *Johannes*, *de regterhand der gemeenschap* gegeven, en verstaan, dat *Paulus* en *Barnabas* sig alom tot de Heydenen, maar sy tot de Joden keeren souden. Hier was het na allen schijn, dat *Marcus* hem met sijn oom *Barnabas* versoende, welk *Marcus*, gelijk seker schrijver seyd (*c*), met tranen en grooten ernst sogt, hem biddende om vergiffenis van sijn swakheyt en kleyn-hertigheyt, met belofte van in het toekomende standvastiger en kloekmoediger te zijn. Ondertusschen versuymden sy de groote boodschap niet, daar toe sy afgesonden waren, en stelden tot dien eynde het geval in een openbare Kerk-vergadering, daar toe t'samen geroepen, voor (*d*), waar in *Petrus* eerst sijn gevoelen, dat de bekeerde Heydenen daar niet aan verbonden waren, hebbende voorgesteld, *Paulus* en *Barnabas* de vergadering bekend maakten, *wat groote tekenen en wonderen God door hen tot bekeering der Heydenen gewrogt had*, waar uyt genoegsaam bleek, dat deselve sonder de Mosaïsche Kerk-seden en ceremonien Gode aangenaam waren. Eyndelijk wierd de uytspraak gemaakt, briefs-wijse opgesteld, en aan *Barnabas* en *Paulus* behandigd; in dien Brief gaf hen de vergadering dien roem, dat sy waren *menschen, die hunne sielen voor den naam van de Heere* Jesus Christus *hadden overgegeven* (*e*). By deselve voegden sy twee uyt het midden van hen, om dat besluyt aan de Gemeynten over te brengen, gelijk sy dan, tot Antiochien gekomen zijnde, deden, waar in de Gemeynte volkomen genoegen had, en het verschil voor die tijd ophield.

Paulus en Barnabas worden na Jerusalem gesonden. — *Marcus en Barnabas worden versoend.* — *d'Uytspraak in het Synode over het verschil.* — *Waar mede Paulus en Barnabas worden afgesonden, tot genoegen van de Gemeyntens.*

XI. Het was niet lang daar na, dat d'Apostel *Petrus* tot Antiochien quam, die de yverige Joden niet willende verbitteren, tegen sijn voorige gewoonte, en in de Kerkelijke vergadering tot Jerusalem onlangs gegeven advijs, *sig van de bekeerde Heydenen afscheydde* (*f*). De Heydenen wierden hier over niet weynig ontsteld, en de bekeerde Joden door dit voorbeeld verlokt, om sig van allen omgang met de Heydenen te onttrekken, welk so ver ging, dat selfs de H. *Barnabas* dien stroom volgde, en swarigheyt begon te maken, of het wel geoorlofd was met de Heydenen gemeenschap te houden, daar hy te voren so gemeensaam mede verkeerd, en welker bekeering hy so merkelijk bevordert had. „Sulken kragt en invloed heeft het voorbeeld van een vroom „en aansienlijk man, om andere te doen gelooven, dat iets goed of „quaad is. Hoe nauwkeurig behoorden wy op den loop van ons le„ven te letten, op dat wy andere niet misleyden, om onse verkeerde we„gen in te slaan, of ons selven aan het quaad, dat andere ons volgende „begaan, schuldig maken. Kort daar na sloeg *Paulus* aan *Barnabas* voor, om de Kerken, daar sy het Christen Geloof geplant hadden, nogmaals te gaan besoeken (*g*); dit stemde *Barnabas* toe, maar versogt, dat *Marcus* sijn neef mogt mede gaan, 't welk de H. *Paulus* geensins wilde toestaan, als hebbende door sijn kleynmoedig verlaten van hen in Pamphilien bevonden, dat hy tot sulken moeyelijken en gevaarlijken dienst

Petri veynsing te Antiochien. — *Sleepte Barnabas in 't selve quaad.* — *Verbittering ontstaan tusschen Paulus en Barnabas.*

(*c*) *Alex. Monach. loc. cit. n.* 15. (*d*) *ibid.* ℣. 6. *&c.* (*e*) *ibid.* ℣. 26. (*f*) *Gal.* 2. 12. *&c.* (*g*) *Act.* 15. 36.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dienſt niet bequaam was. Dit verooorſaakte een vinnige twiſt, en groeide tot by-na een onverſoenlijken haat tuſſchen deſe twee heylige Mannen, welk ons aan de eene ſijde toond, dat de allerbeſte menſchen van gelijke bewegingen en ſwakheden als andere zijn; die ook door eenſijdigheyt vervoerd, en door de drift van ongeregelde hertstogten verſlingerd konnen worden, en aan de andere ſijde doet ſien, *hoe kleynen vier een grooten hoop houts kan aanſteken* (*h*), en dat de minſte gelegentheyt twiſt en verdeeltheyt baren, en de nauwſte vriendſchap en genegentheyt in gevaar van verbroken te worden, brengen kan: immers 't ging hier ſo ver, dat *dit heylig paar*, τὸ ζεῦγος τὸ ἱερὸν, gelijk *Theodoretus* van deſe twee Apoſtelen ſpreekt (*i*), welk tot nog toe ſo eendragtig het jok des Euangeliums getrokken had, van elkander ſcheydde, en verbitterd zijnde, elk ſijnes wegs ging, ſo dat de H. *Paulus*, *Silas* by hem genomen hebbende, Syrien en Cilicien doorreysde, en *Barnabas* met ſijn neef *Marcus* vergeſelſchapt na Cypren, ſijn Vaderland, t'ſcheep ging.

XII. Dus verre heeft ons ten meerderen deele de Heylige Hiſtorieſchrijver voor gegaan, maar hier breekt hy ſijn beſcheyd ontrent *Barnabas* af, en wy blijven onſeker, wat hy verder heeft gedaan, of hem is overgekomen. *Dorotheus* (*k*) en het opſtel van de *Recognitien* (*l*), en ſommige andere ſchriften, die op den naam van den H. *Clemens* gaan, willen, dat hy tot Romen, en wel een van de eerſte, die het Chriſten Geloof aldaar gepredikt hebben, geweeſt is; daar ſig egter *Baronius* (*m*), niet willende toeſtaan dat men iemand voor den H. *Petrus* ſoude denken aldaar geweeſt te zijn, dapper tegen ſteld, hoewel hy niet ongenegen is toe te ſtaan, dat hy aldaar geweeſt is, als het maar na *Petrus* (want hem paſte dog de voorrang) geweeſt te zijn, begrepen word.

Barnabas verder bedrijf onſeker.

Van ſijn komen tot Romen.

Maar laat ons, dat verſchil over de tijd voorby ſtappende, eens ſien, wat 'er van hem, als hy te Romen was, ons is nagelaten. Men ſeyd, dat hy by ſijn eerſte komſt aldaar (en dat ſoude geweeſt zijn ontrent den herfſt-tijd) tot het volk, dat hy ontrent hem bevond, op deſe wijs ſijn aanſpraak deed: Ἄνδρες Ῥωμαῖοι ἀκούσατε. O gy Mannen van Romen, hoort „toe! De Sone Gods is in Judea verſcheenen, en heeft het eeuwige „leven beloofd aan alle die hem aannemen, en hun leven na den wil„le des Vaders, die hem geſonden heeft, willen aanſtellen; en daarom „verandert u levens-wijs, en gaat van een quaden tot een beter ſtaat, „van de tijdelijke tot de eeuwige dingen over: erkend dat'er een eenig „God in den hemel is, wiens wereld gy voor ſijn regtveerdig aange„ſigt onregtveerdig beſit: maar indien gy u hervormd, en na ſijne Wet„ten leeft, gy ſult na een andere wereld worden overgevoerd, daar gy „ſult onſterflijk worden, en de onuytſprekelijke heerlijkheyt en geluk„ſaligheyt van dien ſtaat genieten: in tegendeel, indien gy in uw ongeloof „volhard, ſullen uwe ſielen, van deſe ligchamen geſcheyden zijnde, „in een plaats van vier en vlam geworpen worden, alwaar ſy eeuwig „ſullen pijn lijden, en de ſmerten gevoelen van hun al te laten berouw: „want het tegenwoordig leven is voor elk een de regte en bequame tijd „van bekeering. Dit wierd van hem, ſeyd men, ſeer duydelijk en eenvoudig, ſonder eenig ſieraad van konſt, voorgeſteld, en daarom ook van het gemeene volk niet ſonder opmerking gehoord; maar de

En deſſelfs aanſpraak tot het volk.

(*h*) *Jacob.* 3. 5. (*i*) *Comm. in Jeſ.* 11. *p.* 55. *Tom.* 2. (*k*) *Doroth. Syn. Bibl. Patr. Tom.* 3. *p.* 148. *Col.* 2. (*l*) *Recogn. lib.* 1. *c.* 7. *p.* 400. *edit. Pariſ.* 1672. *Clementin. Homil.* 1. *c.* 7. *p.* 549. *ibid. Epitom. de geſt. B. Petri. c.* 7. *p.* 752. (*m*) *Ad ann.* 51. *num.* 52, 54. *Not. ad martyrol. Rom. p.* 359.

Wijs-geeren en verre-ſiender verſtanden lachten en ſpotteden daar mede, (dog de Schrijver van de Κλημέντια (*n*), en de *epitomie* Πράξεων, *het kort begrip der Handelingen* (*o*), verſchillen hier in van de boven gemelde *recognitien*, of *na-gedagten*, en brengen dit by hem te huys, als hy te Alexandrien was), en beſtreden hem met looſe vragen en bedrieglijk ſlag van reden-kavelingen: maar hy op hunne onbeſcheydene en ontijdige vragen geen agt gevende, ging met ſijn eenvoudig ſpreken voort, en maakte een beſluyt, mids te ſeggen dat hy hen deſe dingen naakt voor oogen geſteld had, en het nu aan haar ſtond deſelve aan te nemen, of te verwerpen; dat hy niet had konnen nalaten, hen ſulks bekend te maken, en ſy niet dan met het grootſte gevaar ſijn voorſtel konden in de wind ſlaan.

Quam eyndelijk in Cypren,

XIII. Van Romen vertrekkende, heeft hy ſijn reys genomen, de eene ſeyd herwaards, en de andere derwaards. De Grieken willen (*p*), dat hy ſijn reys nam na Alexandrien, en van daar na Judea. De ſchrijvers van de Roomſche Kerk (*q*), daar *Dorotheus* * in deſe ſtoffe mede over-een ſtemd, geven voor, dat hy in Ligurien gepredikt, en een Gemeynte tot Milanen gegrond-veſt heeft, alwaar hy ook ſoude de eerſte Biſſchop geweeſt zijn, en het Chriſtendom in alle die Geweſten voortgeſet hebben: maar wat daar van zy of niet, 't is waarſchijnlijk, dat *Barnabas* in den laatſten tijd van ſijn leven na Cypren gekeerd zy, daar hy, gelijk mijn ſchrijver (*r*) wil, veele menſchen bekeerde; tot dat eyndelijk eenige Joden uyt Syrien tot Salamis, of Salamine, daar hy toen was, komende, met verwoedheyt op hem, als hy in de Synagoge met andere reden-wiſſelde, aanvielen, en in een hoek van deſelve opſlooten, tot in de nagt, wanneer ſy hem daar uyt haalden, en na oneyndige martelíſatie ſteenigden: en hy voegd'er by, (dog wat van de ſaak zy, ruſt op de geloofweerdigheyt van den verhaalder, die, gelijk *Baronius* ſegd (*s*), ter ſelver tijd, als 't ligchaam van *Barnabas* eerſt gevonden wierd, geleefd heeft) dat ſy ſijn dood ligchaam, om het door de vlam te verteeren, in het vuur ſleepten, dog dat'er de vlam niet de minſte vat op had; dat ſijn ſuſters ſoon *Marcus* hem heymelijk in een hol of ſpelonk niet verre van de ſtad begroef, en dat ſijn verlies met groot jammer beklaagd wierd. Ik ſla nu over de wonderen, die men ſeyd by ſijn grafſtede gedaan te zijn, en ſal maar ophalen, dat het overblijfſel van ſijn ligchaam ten tijde van den Keyſer *Zeno* (*t*), *Nicephorus* maakt'er, dog qualijk, het twaalfde jaar van *Anaſtaſius* van (*v*), in 't jaar na *Chriſti* geboorte CCCCLXXXV. gevonden, en van onder een boom, of heyſter ſoude opgegraven zijn, daar op ſijn borſt lag het Euangelium van den H. *Mattheus*, dat *Barnabas* met ſijn eygen hand geſchreven had; welk *Athemius* de Biſſchop met hem na Conſtantinopelen overbragt, daar het van den Keyſer met groote eerbied ontfangen, en met geen minder ſorg opgeſloten is. Tot bewijs van blijdſchap begiftigde de Keyſer de Biſſchoppelijke ſtoel van Salamis met dat voorregt, dat ſe ſoude zijn αὐτοκέφαλος, onafhangkelijk van een buytenlandſche regt-ſpraak, 't welk door den Keyſer *Juſtinianus*, wiens vrouw uyt Cypren geboortig was, beveſtigd is. Insgelijks gaf de Keyſer den Biſſchop by ſijn te rug reys groote vereeringen, en gebood hem, ter eere van den H. *Barnabas*, over

daar hy deerlijk mishandeld wierd.

Sijn begrafenis.

Is vervoerd na Conſtantinopelen.

Voorregten aan de Kerk van Salamis gegeven.

En andere vertellingen.

(*n*) *Clem. ibid. c.* 8, 9, 10. (*o*) *Epitom. c.* 8. *& ſeq.* (*p*) *Clem. & Epitom. ibid. Alex. Monach. loc. cit. num.* 13, 14. (*q*) *Baron. ad ann.* 51. *num.* 54. *Sanct. de præd. S. Jac. Tract.* 3. *c.* 1. *n.* 9. * *Synopſ. in Biblioth. Patr. p.* 148 *Tom.* 3. (*r*) *Alex. ibid. num.* 18. *& ſeq.* (*s*) *Ad ann.* 485. *num.* 428. (*t*) *Theod. Lect. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *p.* 557. *Alex. Monach. loc. cit. num.* 31. (*v*) *Niceph. Hiſt. Eccl. lib.* 16. *c.* 37. *p.* 716. *Tom.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

over de plaats ſijner begrafenis een Kerk te bouwen, gelijk'er dan ook eene, die ongemeen pragtig en koſtelijk was, wierd opgeregt. Deſe hiſtorie (*x*) voegd'er by, dat men die overblijfſelen door aanwijſing van den H. *Barnabas* ſelfs, die driemaal aan *Athemius* verſcheen, heeft uytgevonden; dog dat merk ik aan, als een enkel byvoegſel, verdigt, om dat het in die kraam diende: want *Petrus*, bygenaamd de *Volder*, toenmaals Patriarch van Antiochien, betrok de Kerken van Cypren, als behoorende tot ſijnen ſtoel, voor hem te regt, daar ſig deſe *Athemius* tegenſtelde, en ſtijfſinnig ſijn hooft volgde; en by gelegentheyt, dat het ligchaam van de H. *Barnabas* aldaar gevonden was, om ſijn ſaak goed te maken, en daar in van den Keyſer begunſtigd te worden, voorgaf, dat gelijk verhaald is, *Barnabas* hem driemaal verſcheenen was; Een ſtreek, die hem ſijn oogmerk deed bereyken. Die maar 't geheele verhaal, met de omſtandigheden van die verſchijningen, gelijk het by mijnen ſchrijver voorkomt, leeſt, ſal haaſt merken, dat het alles daar toe was aangelegd. Derſelver oorſprong,

XIV. Wat *Barnabas* poſtuur en weſen aangaat, hy word ons van de Oude uytgebeeld (*y*) geweeſt te zijn fraay van aangeſigt, deftig en aanſienlijk van gelaat, met kleyne winkbrauwen, vriendelijke en bevallige oogen, vertoonende geheel geen ſtuursheyt, maar wel een ſoort van majeſteyt; en dat hy een aangename en beweeglijke ſpraak had; een gemeen kleed droeg gelijk een man, die de wereld ſo afgeſtorven was, betaamde, en in ſijn omgang ſedig, dog niet gemaakt, ſtatelijk en agtbaar was. Maar dit fraay gebouw was niet anders dan de woonplaats van een koſtelijker inwoonder, een ſiel, die rijkelijk voorſien was met Godlijke genaden en deugden: want daar ſag men een diepe nedrigheyt, en wijd-uytgebreydde liefde en milddadigheyt, een ſterk geloof, en vaſte getrouwigheyt, een onverſettelijke ſtandvaſtigheyt en onverwinnelijke lijdſaamheyt, een ongemeenen yver, en onvermoeyde neerſtigheyt, om de Chriſten Religie voort te planten, en het beſte van der menſchen ſielen te bevorderen. Hy had ſig ſelven tot dien eynde ſodanig aan een omſwervend leven overgegeven, en was ſo onophoudelijk beſig met van plaats tot plaats op en neder te loopen, dat hy weynig of geen tijd vond, om ten dienſte der Kerken iets in geſchrift na te laten, immers niets is daar van ſekerlijk tot ons over gekomen. By ouds ſijn 'er wel ſommige geweeſt, die wilden (en onder die was byſonder *Tertullianus* [*z*]), dat *de brief aan de Hebreën* van hem ſoude geſchreven zijn, maar dat gevoelen is van allen verworpen, en buyten de deur geſet. Ook heeft men nu nog een Brief, die vry oud is, en op ſijnen naam gaat, van welke veel gewag gemaakt word door *Clemens de Alexandriner*, en, om andere voor by te gaan, deſſelfs Leerling *Origenes*, die deſelve *den algemeenen Send-brief van Barnabas* noemd (*a*), maar van *Euſebius* (*b*) onder de νοθὰ, of *onegte* ſchriften geſteld word. Het opſtel en de t'ſamenhang deſſelfs is verward en duyſter, daar in komen ongewoone en vreemde byhalingen en allegorien, gedrongene en onwaarſchijnlijke uytleggingen der ſchriftuur voor, hoewel ondertuſſchen deſſelfs voornaam oogmerk is te toonen, dat de Chriſten Religie de Kerkſeden en gewoontens van de Wet *Moſis* had ter zijden geſet: Het tweede deel van dien Brief behelſd een treflijke vermaning, opgeſteld onder de bevatting van twee wegen, de eene *des ligts*, de ander der

Barnabas weſen en poſtuur,

Sijn hoedanigheden en deugden.

Of hy den Brief aan de Hebreën geſchreven heeft.

Een anderen Brief op ſijn naam:

Dog onegt.

Deſſelfs inhoud.

(*x*) *Alex. ubi ſupr. n.* 29, 30. (*y*) *Idem ibid. num.* 18. (*z*) *De Pudic. c.* 20. *p.* 582. *Vide Philaſtr. de hæret. c.* 60. (*a*) *Cont. Celſ. lib.* 1. *p.* 49. (*b*) *Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 25. *p.* 70.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en byfonder van het tweede deel.

der duyfternis, de eerfte onder het geleyde van *Gods Engelen* (die hy den naam van φωταγωγοὶ ἄγγελοι, *verligtende dienftboden* geeft), de tweede onder die van *de Engelen des Satans*, des Vorfts der ongeregtigheyt in defe wereld. Onder den weg des ligts dringd hy tot de byfonderfte pligten en blijken van het Chriftelijk en Geeftelijk leven, die'er wonder net en bekopt in worden genoemd, ernftig aan. Onder die van duyfternis vertoond hy de byfondere fonden en ondeugden, die wy ontwijken en fchuwen moeten. Ik verfekere my, dat de godvrugtige Lefer met het herdenken van fulken ouden en ftigtelijken reden-voering fijn tijd niet fal verlooren rekenen, of fig felven van die moeyte wandanken.

Onder den naam van weg des ligts.

XV. *Den weg des levens* drukt hy dus uyt (*c*): „Wie ooit na een „beoogde plaats reysd, poogd door fijn doen derwaards te komen. „Hoe wy nu derwaards moeten wandelen, komt ons op defe wijfe voor; „Gy fult lief hebben uwen Schepper. Gy fult verheerlijken hem die u „van den dood verloft heeft. Gy fult opregt van herten, en rijk in den „geeft zijn. Gy fult u niet vermengen met hem, die op den weg des „doods wandeld. Gy fult vreefen te doen 't geen God mishaagd. Gy „fult haten alle foort van geveynftheyt. Gy fult de geboden des Heeren niet verlaten. Gy fult u felven niet verheffen, maar nederig zijn. „Gy fult u felven geen eere aannemen. Gy fult tegen uwen naaften „geen quaad bedenken. Gy fult niet trots en vermetel zijn. Gy fult „geen hoerery bedrijven, of u felven aan overfpel of ftomme fonde fchul- „dig maken. Gy fult Gods gebod niet verwaarloofen, maar de vuy- „ligheyt van andere tegen gaan, en in het beftraffen van het quaad „geen perfoonen aanfien. Gy fult fagtmoedig en ftil zijn, en letten op „'t geen gy hoord. Gy fult niet gedenken het quaad, dat u uwe broe- „der gedaan heeft. Gy fult niet dubbelfinnig, nog wifpeltuurig zijn, „nog het met partyen aan defe en geene zijde houden. Gy fult den „naam des Heeren niet ydelijk gebruyken. Gy fult uwen naaften lief „hebben ὑπὲρ τὴν ψυχήν σε, meer dan u leven. Gy fult geen misgeboorte „veroorfaken, of een kind geboren zijnde aan kant helpen. Gy fult u „van u foon of dogter niet onttrekken, maar hen van jongs op de vree- „fe des Heeren leeren. Begeerd niet, en zijt niet gierig na 't geen uwes „naaftens is. Gy fult u ook van herten niet voegen by de hoveerdige, „maar met de regtveerdige en nederige gerekend worden. Merk alle „verfoekingen en verlokkingen, die u voorkomen, aan als behulpfels „ten goede. Gy fult niet dubbel-hertig, nog van een valfche of be- „drieglijke tong zijn; want een dubbelde tong is een ftrik des doods. „Gy fult den Heere, en uwe Meefters, die u God verbeelden, met „alle eerbiedigheyt en vreefe onderdanig zijn. Gy fult niet met bitter- „heyt en hardigheyt heerfchen over uwe dienftmaagd, of dienftknegt, „byfonder die hoop op God heeft, op dat gy u niet vertoond, als een, „die hem, die boven u beyde is, niet vreefd: want hy is niet ge- „komen om iemand, na dat fijn toeftand in de wereld is, maar dien, „die door fijn geeft daar toe zijn bequaam gemaakt, te roepen. Gy „fult uwen naaften deel doen hebben van alles, dat uwe is, en 't geen „gy hebt, niet uw eygen noemen: want indien gy in dingen, die on- „verderflijk zijn, onderlinge gemeenfchap hebt, hoe veel meer in fa- „ken, die verderflijk zijn. Zijt niet haaftig met uwe tonge, want de „mond is de ftrik des doods. Bewaard uwe fiele fo kuys en fuyver, als „gy kond, fteekt uwe handen niet uyt om te ontfangen, en defelve „te fluyten, wanneer gy behoord te geven. Bemind alle die het woord des

(*c*) *Barnab. Epift. p.* 248. *Edit. Voff.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„des Heeren tot u ſpreeken, als den appel van u oog. Denk nagt en
„dag aan den dag des oordeels. Soek altijd menſchen uyt, die een
„goede vertooning maken, toetſt ſe aan het woord, houd aan om de-
„ſelve te vermanen, en poogd alſo een ſiele te behouden. Arbeyd met
„alle neerſtigheyt, om van uwe ſonden verloſt te worden. Stel niet
„uyt om te geven, en het verveele u niet, dat gy liefdadigheyt be-
„toond. Geef een ygelijk, die u daarom bid, en gy ſult bevinden
„wie de goede en groote belooner is. Gy ſult bewaren 't geen gy ont-
„fangen hebt, en daar by niet toe, nog af doen. Gy ſult ten allen tij-
„den een godloos menſch haten. Oordeeld een regtveerdig oordeel.
„Maak geen ſcheuring of verdeeltheyt. Maak door verſoening vrede
„tuſſchen die, welke verſchil hebben. Belijd uwe ſonden, en komt
„nooit met een quade conſcientie tot het gebed. Dit is by hem *de weg*
„*des ligts*.

XVI. Maar aan de andere zijde is *de weg der duyſternis* krom en vol En der duyſternis.
van vloeken: Want, ſeyd hy, „dat is de weg des eeuwigen doods, op
„welke de ſtraffe volgd: op deſe komen dingen voor, die de ſielen
„verderven, afgodery, vermetelheyt, grootſe heerſchappy, geveynſt-
„heyt, dubbel-hertigheyt, overſpel, moordery, rovery, hoverdye, over-
„treding, bedrog, boosheyt, opgeblaſentheyt, tovery, en duyvels-
„konſt, gierigheyt, gebrek van vreeſe Gods. Hier op vind men ver-
„volgers der vroomen, vyanden van de waarheyt, menſchen, die wel
„genegentheyt hebben tot, maar niet kennen de belooning der regt-
„veerdigheyt; die 't goede niet aankleven; die over de ſaak van de we-
„duw en den wees niet regtveerdig oordeelen; die niet, om God te
„vreeſen, maar om het quade te doen, wakker zijn; die van ſagtmoe-
„digheyt en lijdſaamheyt vreemd zijn; die de ydelheyt beminnen; die
„wraakſugtig zijn; die met den armen geen medelijden hebben; die
„den onderdrukten niet poogen te redden; die tot agterklap genegen
„zijn; die hun Schepper niet kennen; die moordenaars hunner kin-
„deren zijn; die Gods maakſel ſchenden; die ſig den nood-druftigen
„onttrekken, en ſmerte voegen by ſmerte; die voor de rijke en weel-
„derige pleyt, en den armen onregtveerdig veroordeeld; met een woord,
„ſulke, die al te ſamen ſondaars zijn. Beyde die verſchillende wegen
dus beſchreven hebbende, beſluyt hy ſijne geheele redeneering met een
hertelijke en beweeglijke vermaning, dat ſy dog, gemerkt de tijd van
belooning en ſtraf na by was, die dingen wilden gedenken, als zijnde
van God geleerd, en onderſoeken wat Gods eyſch van hen was, en dan
ſig tot de te werkſtelling van dien, op dat ſy in den dag des oordeels
mogten behouden worden, over geven. Meer heb ik van deſen deſti-
gen man niet te ſeggen, alleen ſal ik'er byvoegen, dat hy door een ſchrij-
ver, die niet konde feylen, merkelijk beſchreven is (*d*), *dat hy een goed*
man was, vol des H. Geestes, en des geloofs.

(*d*) *Act.* 11.24.

Eynde van 't leven van den H. BARNABAS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. TIMOTHEUS
APOSTEL en EUANGELIST.

INHOUD.

Timothei *Vaderland en maagschap. Sijn godvrugtige opvoeding. De groote voordeelen van een vroege godsaligheyt. Hy is tot het* Christen *Geloof bekeerd door den* H. Paulus, *en gekoren tot sijn reys-en ampt-genoot. Hy is van* Paulus *besneden en waarom. Dat strijd niet tegen sijn leer van de besnijdenis. Sijne reysen met* Paulus *tot voortsetting des Geloofs. Sijn te rug komst tot* Thessalonica, *en* Pauli *twee brieven aan de Kerk van die plaats.* Timotheus *wierd aangesteld tot* Bisschop *van* Ephesen. *Het over-een stemmend gevoelen der Ouden daar van. De keur wierd te dier tijd gemaakt door een prophetische aanwijsing, en waarom. Ondersoek over* Timothei *ouderdom. De kragt van het woord* νέος *en* νεότης (Niemand en veragte uwe jongkheyt). *Word getoond dat die woorden by de beste schrijvers gebruykt zijn voor een tamelijken ouderdom.* Pauli *eerste en tweede brief aan hem, en derselver oogmerk. Der* Ephesiers *levens-wijs vertoond. Hun feest* Καταγώγιον. Timothei *martelaarschap. De tijd van sijn dood, de plaats van sijn begrafenis, en de verplaatsing van sijn ligchaam. Hy was een swak man. Sijn ongemeene soberheyt, en verwonderlijken yver.* Pauli *sonderlinge genegentheyt tot hem. Hy was een ander, als die by* Dionysius *de* Areopagiter *gemeld word. Een ander* Timotheus *Discipel van den* H. Paulus *gemartelíseerd onder* Antoninus.

Timothei Vaderland, I. DE H. *Timotheus*, was, gelijk wy waarschijnlijk konnen afnemen, geboren te Lystren, een bekende stad van Lycaonien. In hem komt ons te gelijk een Jood, een Heyden, en een Christen voor. Sijn

Vader, vader was van geboorte een Griek, van Godsdienst een Heyden, of, indien een Joden-genoot, ten hoogsten גר תושב, *een Joden-genoot der poorte*, die sig niet verbonden had aan de besnijdenis, en de ceremonien van *Moses*, maar alleen aan

Moeder, en Grootmoeder. de onderhouding van *de seven geboden der sonen Noachs*. Sijn moeder *Eunice*, dogter van de devote en godvrugtige *Loïs*, was een Jodin, die egter niet schroomde met desen Griek te trouwen. Een bewijs, dat de scheyd-muur aan het waggelen, en gereed was om te vallen (*a*), gemerkt een Heyden en Jood reeds t'samen trouwden. Sijn moeder en grootmoeder waren seer deugdelijke en heylige vrouwen, en schijnen onder de eerste geweest te zijn, die tot het Christen Geloof bekeerd wierden. Ook was het geen van de minste bewijsen harer godvrugtigheyt,

(*a*) Ὁρᾷς πῶς ἤρχετο ὁ νόμος καταλύεσθαι, τῶν ἐπιμίξεων τούτων γινομένων. *Chrysost. homil.* 1. *in* 2 *Tim. p.* 16, 27.

P: Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

heyt, dat se voor sijn opvoeding sorg droegen, hem in de kennis der Goddelijke saken onderwesen, en in sijn tedere jaren de gronden van deugd en godsaligheyt inboesemden, so *dat hy van kinds af de heylige schriften geweten heeft* (*b*), waar door hy dan ongemeen bequaam was, om de Christelijke Religie aan te nemen, en een vroom en godvrugtig leven te leyden. En sekerlijk de Religie heeft nooit beter spoed, dan wanneer deselve by tijds ingeplant, en op een vroege godsaligheyt gegrondvest is (*c*): want de gemoederen als dan sagt en teder zijnde, konnen gemakkelijk de beste indruksels ontfangen, die allenxkens dieper indringen, en deselve ongevoelig tot de moeyelijkheden van een heylig leven gewennen, so dat 't geen een mensch, die een gewoonen loop in sonden wil afbreeken, hard en ongemakkelijk valt, is hem, die van jongs op ten goede gewend is, geen moeyte, en hy gaat gemakkelijk voort op een weg, die aangenaam en vermakelijk is. Niemand sal met sulken lust het goede doen, of kloekmoediger daar in volherden, dan die *aan haren Schepper gedenken in de dagen harer jongelingschap* (*d*), en de eerstelingen van hun tijd Gode en dessels dienst opofferen, eer de verdorven driften, een sleep van sonden hebbende ingevoerd, en de natuurlijke kennis van 't geene goed en quaad is ten grooten deele in slaap gewiegd, haar ten quade hebben overgehaald.

Sijn godvrugtige opvoeding.

Die hem veel voordeel gaf.

II. Hy door so treflijken behandeling, en onderwijs in den Joodsen Godsdienst aangevoerd zijnde, behaagde het God hem in een beter grond te planten. De H. *Paulus* was in voldoening van sijn last, om het Euangelium den Heydenen te prediken, gekomen tot Antiochien in Pisidien, van daar tot Iconien, en also tot Lystren, alwaar door de wonderdadige genesing van een swak en kreupel man, de weg tot het aannemen der Christelijke Leer geopend wierd. Onder andere, die aldaar bekeerd wierden, waren ook, na men ons verhaald (*e*), de ouders van *Timotheus*, die den Apostel in hun huys beleefdelijk ontfingen, en onthaalden, en hun soon aan dessels sorg en opsigt aanboden. 't Was ontrent twee jaren daar na, dat de Apostel, om het onlangs geplantte te oversien, weder tot Lystren quam, daar hy *Timotheus*, die hem door het algemeen getuygenis van alle Christenen daar ontrent wierd aangepresen, als een Euangelist aan nam, om hem in sijne reysen en togten te vergeselschappen en by te staan, ten eynde hy altijd iemand mogt by sig hebben, dien hy saken van belang konde toevertrouwen, en tot buyten-gewoone boodschappen, na dat het de Gemeynten hier of daar vereyschten, af senden. Maar *Timotheus* was nog niet besneden, gemerkt het besnijden van een kind van het gesag des vaders afhangende niet in de magt van een moeder stond. Dit nu was allen Joden bekend, en van *Paulus* aangesien als een saak, die tegen sijn bediening alom een groot vooroordeel soude veroorsaken: want door dien de Joden ongemeen voor de besnijdenis yverden, wist hy wel, dat deselve geensins souden toelaten, dat iemand tot hen predikte, of selfs met hen omging, die nog onbesneden was. Om dan dien aanstoot voor te komen, liet hy hem besnijden (*f*), wordende also in middelmatige en gevolgelijk geoorloofde saken *allen alles, op dat hy'er meer winnen soude* (*g*). Een verwonderens-weerdige wijsheyt en voorsigtigheyt van den H. *Paulus*, gelijk'er *Chrysostomus* van seyd (*h*), die *Timotheum*, περιέτεμεν, ἵνα περιτομὴν

De aanleyding tot de bekeering van Timotheus.

Wierd medegenomen van Paulus.

Timotheus wierd nu besneden. En waarom.

(*b*) 2 *Tim.* 3. 15. (*c*) Πηγὴ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας, τοῦ νομίμου τυχεῖν παιδείας. *De liber. educ. p.* 4. (*d*) *Eccl.* 12. 1. (*e*) *Sim. Metaphr. de S. Tim. Apost. Sur. ad* 24. *Jan. num.* 11. *p.* 411. (*f*) *Act.* 16. 3. (*g*) 1 *Cor.* 9. 19. (*h*) *Homil.* 34. *in Act. Apost. p.* 684.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

περιτομὴν καθέλῃ, hem besneed, om de Besnijdenis te vernietigen; dat is, om den Joden aangenamer te zijn, en dus tevens het gevoelen van de noodsakelijkheyt der ceremonien van *Moses* ingesteld te benemen, tot welken eynde hy t'anderen tijden de Besnijdenis, door welke de insettingen van *Moses* goed gekeurd, en de gronden en groote oogmerken der Christelijker Religie bedektelijk ondermijnd wierden, met allen ernst tegen sprak.

Of Paulus hier door sijn eygen leer niet tegen ging.

Met dit besnijden egter van *Timotheus* ging hy sijn eygen leering niet tegen, of hield het niet met de Joden toe, maar, gelijk *Clemens van Alexandrien* hier over aanmerkt (*i*), voegde sig enkel voor die tijd na de inborst der Joden, die hy niet geerne eenig misnoegen geven, of afkeerig maken wilde, om door te schielijken en te driftigen aftrekking van de besnijdenis des vleesches, tot de besnijdenis des herten over te komen. Die nu sig selven op dese wijse draagd, om andere te behouden, kan geensins van geveynstheyt en bedrog beschuldigd worden, gemerkt hy dat enkelijk tot voordeel van andere doet, 't geen hy, om geene andere reden, of uyt insigt van de saak selfs, soude willen doen, en sulks een pligt is, τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοθέου παιδευτοῦ, van een wijs en voorsigtig meester, die God en der menschen behoudenis lief heeft.

Timothei reysen met Paulus.

III. De H. *Paulus* dus met een bequaam medgesel zijnde voorsien, gingen sy beyde in 't uytvoeren van hun Euangelische bediening voort, en quamen (*k*), Phrygien en Galatien door gereyst hebbende tot Troas, van waar sy na Samothracen, en van daar na Neapolis afvoeren; van Neapolis reysden sy na Philippi, *de eerste stad deses deels van Macedonien;* daar sy, van groot en kleyn qualijk gehandeld, van daan trokken na Thessalonica, van waar sy om der Joden boosheyt en woede hun vlugt na Bereën nemen moesten (*l*). Hier vonden sy edelder en manmoediger menschen, die de Christen Leer, mids de voorseggingen der Propheten van den *Messias* nauwkeurig hebbende nagesien, met toegenegentheyt aannamen.

Word tot Bereën gelaten.

Maar ook hier konden sy voor den onversoenlijken geest der Joden niet veylig zijn (*m*), so dat de Christenen genoodsaakt wierden *Paulus* bedektelijk na Athenen te geleyden, terwijl *Silas* en *Timotheus*, waar tegen het de boosheyt en wreedheyt der Joden so seer niet geladen had, tot onderwijs en versterking der bekeerde aldaar bleven.

Komt weder by Paulus.

Of nu dese by *Paulus* quamen, terwijl hy tot Athenen was, is niet seker; immers de H. *Lucas* maakt geen gewag van hun komste tot hem, als toen hy van Athenen te Corinthen gekomen was (*n*); hier van daan (indien niet van Athenen) sond *Paulus Timotheum* na Thessalonica (*o*), om na den toestand der Christenen aldaar te vernemen, en deselve in 't Geloof en belijdenis des Euangeliums te versterken: want hy schijnd voor die Kerk een bysondere en ongemeene genegentheyt gehad te hebben, also hy sedert dat hy daar laatst geweest was, meer dan eens tot haar gepoogd had over te komen, dog t'elkens daar in door den grooten vyand der sielen belet wierd (*p*).

Die hem na Thessalonica send.

Komt van daar te rug.

IV. Van Thessalonica quam *Timotheus* te rug met de aangename boodschap (*q*), dat sy, niet tegenstaande hen veele swarigheden en verdrukkingen waren overgekomen, onwankelbaar en standvastig bleven, en onderlinge genegentheyt en liefde, en een bysonder verlangen na den H. *Paulus* hadden. Hier over was de goede man niet weynig verblijd. En seker niets kan een getrouw leydsman der sielen grooter vreugde en genoegen

(*i*) *Strom. lib.* 7. *p.* 730. (*k*) *Act.* 16. 6. *&c.* (*l*) *ibid.* 17. 10. *&c.* (*m*) *ibid.* 17. 13. (*n*) *ibid.* 18. 5. (*o*) 1 *Thess.* 3. 1, 2, 3. (*p*) *ibid.* 2. 17, 18, 19. (*q*) *Loc. cit. c.* 3. 6, 7. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

genoegen geven, dan dat hy ſijn Gemeynte in een geeſtelijken welſtand en voorſpoed ſiet: dog *Pauli* ſorg voor hen was hier mede niet uyt, in tegendeel hy ſchreef aanſtonds *ſijnen eerſten brief aan die van Theſſalonica*, om hen in hunne verdrukkingen moed te geven, ten eynde ſy de Chriſten Religie, daar ſo veel kruys mede vergeſelſchapt gaat, niet verlaten, en in tegendeel deſſelfs belijdenis met een leven, dat de heylige oogmerken en geboden van deſelve voldeed, vercieren ſouden. In het begin nu van dien brief ſtelde hy niet alleen ſijnen naam, maar ook die van *Silas* en *Timotheus*, ten deele, om ſijne mede-arbeyders te grooter eere aan te doen, en ten deele, om door hun eenparig geſag te meerder invloed en kragt op hunne gemoederen te hebben; het ſelve deed hy in *een tweeden brief*, die hy niet lang daar na aan hen ſchreef, in plaats van ſijn overkomſt, waar van hy in den voorgaanden eenige hoop gegeven had, en waar toe hy ſo ongemeen genegen ſcheen. Ten minſten agtien maanden bleeven ſy te Corinthen, waar van daan *Paulus* voornam na Jeruſalem te reyſen, daar hy niet lang bleef, maar ſig na Antiochien keerde, en Galatien en Phrygien, om de onlangs in die Geweſten geplantte Gemeynte te verſterken, door gereyſt hebbende, tot Epheſen quam, daar hy wel groote tegenſtand, maar egter nog grooter voortgang in ſijn prediken had (*r*), en ſo veel werks vond, dat hy wel voorgenomen had ſelfs na Macedonien te gaan, maar genoodſaakt wierd een tijd lang in Aſien te blijven, en in ſijn plaats *Timotheus* en *Eraſtus* derwaards ſond, die hun boodſchap verrigt hebbende, weder na Epheſen keerden, om hem in de voortſetting der Chriſtelijker Leer aldaar behulpſaam te zijn.

Pauli brieven aan de Theſſalonicenſen hebben in het opſchrift ook Timothei naam.

Hunner beyder voortreys.

Timotheus na Macedonien geſonden, en zijn te rug komſt.

V. De H. *Paulus* nu drie jaren lang tot Epheſen en daar ontrent geweeſt zijnde, beſloot ſijn affcheyd te nemen, en na Macedonien te reyſen (*s*). 't Was te dier tijd, gelijk hy duydelijk (*t*) te kennen geeft, en de Oude doorgaans geoordeeld hebben, dat hy *Timotheus* tot Biſſchop en Opſiender over die Kerk aanſtelde. Hy is, ſeyd *Euſebius* (*v*) de eerſte Biſſchop van het land of de Kerk van Epheſen geweeſt. Hy was de eerſte, die, als de ſchrijver by *Photius* ſeyd (*x*) πρῶτος Ἐφέσου Ἐπισκοπῆσαι, ſig als Biſſchop tot Epheſen begon te dragen: en in de algemeene Kerkvergadering van Chalcedon (*y*) word verhaald, dat op dien ſtoel ſeven-en-twintig Biſſchoppen na malkanderen geſeten hadden, van alle welke de H. *Timotheus* de eerſte was geweeſt. In het boek, dat den naam van de Apoſtoliſche Conſtitutien draagd (*z*) word hy uytdrukkelijk geſegd aldaar tot Biſſchop van *Paulus* te zijn aangeſteld, of, gelijk het *Photius* wat meer na den ſwier van ſijnen tijd uytdrukt, *hy is van den grooten Paulus tot Biſſchop van der Epheſeren hoofdſtad beveſtigd, en op den troon geſet.* Epheſen was een groote en volkrijke ſtad, en de burgerlijke regeering van den Stadhouder, die aldaar ſijn woonplaats had, ſtrekte ſig uyt over het geheele Lydiaanſche, of Stadhouderlijke Aſien; en na het ſeggen der Ouden was het gebied van die Kerk van geen kleynder omtrek. *Chryſoſtomus* ſeyd'er van (*a*), dat het klaar en ſeker is, dat aan *Timotheus* de Kerk, of liever de geheele natie van Aſien toevertrouwd was: Hem, ſeyd *Theodoretus* (*b*), heeft de H. *Paulus* aanbevoolen τῆς Ἀσίας τὴν ἐπιμέλειαν, *de ſorg en laſt van Aſien*, waarom hy hem een weynig verder (*c*) *den Apoſtel van de Aſianen* noemd. Wat de

Hy wierd aangeſteld tot Biſſchop,

en wel over geheel Aſien.

 wijs

(*r*) *Act.* 19, 20, 21, 22. (*s*) *ibid. c.* 20. 1. (*t*) *Tim.* 1. 3. (*v*) *Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 4. *p.* 73. (*x*) *Mart. Tim. ap. Phot. Cod.* 254. *col.* 1401. (*y*) *Con. Chalcedon. Act.* 11. *Conc. Tom.* 4. *col.* 609. (*z*) *Lib.* 7. *c.* 47. *p.* 451. (*a*) *Homil.* 15 *in* 1 *Tim. p.* 1606. (*b*) *Argum. in* 1 *Tim. p.* 463. (*c*) *Comm. in* 1 *Tim.* 3. *p.* 475. *Tom.* 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Welk geschiede na voorgaande prophetyë.

wijs van ſijn beroeping, of liever affondering tot de bediening des Godsdienſts aangaat, die geſchiedde door een byſondere en ongemeene aanwijſing, waar door God onmiddelijk betuygde ſulks ſijn wil en behagen te zijn, en daarom word van *Timotheus* geſeyd, dat ſulks geſchiede κατὰ τὰς προαγούσας προφητείας, *na de prophetyen, die van hem waren voor gegaan* (*d*), en dat hem gegeven was, niet alleen *met opleggingе der handen*, maar ook *door prophetie* (*e*), dat is, gelijk het *Chryſoſtomus* niet qualijk verklaard (*f*), door den H. Geeſt, alſo tot het Prophetiſch ampt (gelijk hy'er byvoegd, en ſo was het byſonder in die tijd) behoorde niet alleen toekomende ſaken te voorſeggen, maar tegenwoordige ſaken te verklaren, en God op een ongewoone wijſe openbaarde wien hy tot dat gewigtig ampt wilde hebben afgeſonderd. Dus wierd *Paulus* en *Barnabas* door byſondere order des H. Geeſtes afgeſonderd (*g*), en van de Ouderlingen der Kerke van Epheſen, die tot Mileten by *Paulus* quamen, word geſeyd (*h*), dat *haar de H. Geeſt tot Opſienders geſteld had*. Deſe wijs van verkieſen door Prophetiſche openbaring heeft ten minſten tot het eynde van de Apoſtoliſche eeuw ſtand gehouden. *Clemens* in ſijn brief aan die van Corinthen verhaald ons (*i*), dat de Apoſtelen ſteden en landen op en neder reyſende, hare eerſtelingen, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, *door den geeſt beproevende*, tot Biſſchoppen en Diakenen over die, welke gelooven ſouden, geſteld hebben. En een ander *Clemens* (*k*) ſeyd, dat de H. *Johannes*, de Kerken ontrent Epheſen beſoekende, Biſſchoppen aanſtelde, en wel ſulke, als hem *door den Geeſt waren te kennen gegeven*, of aangeweſen.

Wat daar door te verſtaan is.

Die affondering door den Geeſt verwekte een grootagting.

VI. Deſe ongewoone en mirakeleuſe manier van Biſſchoppen en Kerken-dienaars te verkieſen, verwekte, behalven dat'er nog andere voorregten in ſtaken, een ongemeene eerbied en hoogagting voor de Opſienders der Kerken, ſo dat men deſelve aanſag als van God verkoren, en een onmiddelijk merk dragende van den hemel, en ſcheen ontrent den H. *Timotheus* nodiger, dan ontrent andere, om de ſmaad en kleynagting, die hem anderſins wegens ſijn jongkheyt ſtond te overkomen, af te weeren: want dat hy te dier tijd nog jong was, blijkt klaarlijk uyt *Pauli* raad aan hem, om ſig ſo te gedragen, *dat niemand ſijn jongkheyt mogt veragten* (*l*). De Opſienders der Kerken waren in die tijd Πρεσβύτεροι, *Ouderlingen*, ſo wel ten opſigt van hunne jaren, als ampt, en wierden ſo genaamd, om dat die tot eenige Kerkelijke order of ampt aangenomen wierden, gemeenlijk bejaarde mannen waren: ſodanig nu was *Timotheus* niet, egter word het woord νεότης, *jongkheyt* niet altijd ſo nauw genomen, als het in de gemeene ſpreekwijs bepaald word. *Cicero* ſeyd (*m*) van hemſelven; dat hy de ſaak van *Roſcius* bepleytende *adoleſcentulus*, dat is, als hy nog *vry jong* was, en egter bewijſt *A. Gellius* (*n*), dat hy te dier tijd niet min dan ſeven-en-twintig jaren oud was. *Alexander* de Soon van *Ariſtobulus* word ten tijde van ſijn dood genoemd νεανίσκος, *een jongeling* (*o*), en egter was hy reeds meer dan dertig jaren oud. *Hiero* word by *Polybius* beſchreven, als κομιδῇ νέος, een die nog *geheel jong* was (*p*), dien egter *Caſaubonus* in ſijne aantekeningen over dien ſchrijver bewijſt reeds vijf-en-dertig jaren oud geweeſt te zijn, gelijk ook dieſelve Hiſtorie-ſchrijver van *Flaminius*, die tegen den Mace-

Dat was aan Timotheus nodig om ſijn jongkheyt.

Hoe jongkheyt by andere ſchrijvers menigmaal genomen word.

(*d*) 1 *Tim.* 1. 18. (*e*) *ibid.* 4. 14. (*f*) *Homil.* 5. *in* 1 *Tim. p.* 1545. (*g*) *Act.* 13. 2. (*h*) *ibid.* 20. 28. (*i*) *Epiſt. ad Corinth. p.* 54. (*k*) *Clem. Alexandr. lib.* τίς ὁ πλούσιος σωζόμενος. *ap. Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 23. *p.* 92. (*l*) 1 *Tim.* 4. 12. (*m*) *In Orator. p.* 266. *Tom.* 1. (*n*) *Noct. Attic. lib.* 15. *c.* 28. *p.* 383. (*o*) *Joſeph. antiq. lib.* 14. *c.* 13. *p.* 480. (*p*) *Hiſt. lib.* 1. *p.* 11. *Edit.* 8. *ubi vide Caſaub. Comment. p.* 129. & *ejuſd. exerc. ad Baron. appar. n.* 99. *p.* 154.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Macedonier *Philippus* oorloogde, ſeyd, dat hy νεὸς ἦν κομιδῆ· πλείω γὰρ τῶν τριάκοντα ἐτῶν οὐκ εἶχε, *een vry jongen man was, want hy niet meer als dertig jaren had*, gemerkt het de gewoonte der Griekſche en Latijnſche ſchrijvers was, de jeugd, of jongkheyt te bepalen van het dertigſte tot het veertigſte jaar van iemands leven toe. Hier konnen wy nog by voegen, dat het woord νεότης, *jongkheyt*, over-een komt met het Hebreeuſche בחורה, welk betekend die levens tijd, daar in iemand tot den oorlog bequaam is, en de kindsheyt aan d'eene, en den ouderdom aan de andere ſijde uytſluyt, gelijk het van *Grotius* word aangetekend (*q*); ſo dat *Timothei* jongkheyt, ſonder het woord eenig geweld aan te doen, ſeer wel beſtaan kan met den ouderdom van dertig of vijf-en-dertig jaren, en hy nogtans jong genaamd word in opſigt van die gewigtige en ſware bediening, die niemand dan die van hooger jaren waren pleeg opgelegd te worden. Maar genoeg hier van.

Timotheus bleef tot Epheſen.

VII. De H. *Timotheus* dus tot Epheſen nedergeſet, vergeſelſchapte egter den H. *Paulus* een ſtuk weegs op ſijn reys na Griekenland (*r*), of quam, om ſekere gewigtige voorvallen in de Kerk, aldaar by hem, dog keerde daar op weder tot ſijn werk. 't Was niet lang na die tijd, dat de H. *Paulus* ſijnen *eerſten brief aan Timotheus* ſchreef, om hem in ſijn pligt aan te ſetten, en te onderwijſen, hoe hy ſig in die aanſienlijke ſtand-plaats, daar hy in geſteld was, te gedragen had, tot welken eynde hy (gemerkt de goede voortgang van den dienſt ten grooten deele van de perſoonen, die'er toe gebruykt worden, afhangd) hem nader berigt geeft, hoe daar ontrent te handelen, en hoe die, welke tot dat treflijk en gewigtig ampt ſouden worden toegelaten, moeſten begaaft weſen, en gelijk *Nicephorus* ſeyd (*s*), ὡς ἐν τύπῳ τὸν ἱεραρχικὸν βίον καὶ λόγον ἀναγκαίως διεξιών, alſo gelijk in een ſchets 't geen in het leven en omgang van een Opſiender der Kerk vereyſcht word, ontwerpende, te gelijk ook voorſteld, welke de deugden en hoedanigheden van een Diaken weſen moeſten. Ook wiſt hy wel, dat bedrieglijke Leeraars en valſche Apoſtelen in de Kerken ſouden inſluypen, weshalven hy derſelver valſche gronden en practijken ontdekt, en hem waarſchouwt van deſelve te wijken, en altijd tegen deſelve op ſijn hoede te zijn. De heylige Man volgde die order, was in 't geene hem was toebetrouwd buyten twijfel getrouw, en nam ſijn ampt neerſtig en ſorgvuldig waar. Ontrent ſes jaren daar na ſchreef *Paulus*, uyt ſijn gevangenis tot Romen, *een tweeden brief aan hem*, (want dat deſelve van hem geſchreven is, als hy de eerſte reys tot Romen quam, hebben wy elders (*t*) getoond) om hem tot alle mogelijke ſorg en trouwigheyt in ſijn werk, en in het ontdekken en tegengaan van de liſtige inkruypingen der verleyders, op te wekken. In dien brief * belaſt hy hem op het ſpoedigſte na Romen te komen, gelijk hy dan ook deed, en van daar met *Paulus* verſcheyden brieven, te weten, die aan de Philippenſen, Coloſſenſen en aan Philemon, ſchreef, gelijk ſijn naam in 't begin van die brieven ten overvloed te kennen geeft. Te Romen zijnde wierd hy by ſekere gelegentheyt gevangen genomen, dog ontrent de tijd van *Pauli* loslating weder op vrye voeten geſteld, gelijk aan het eynde van *Pauli* brief aan de Hebreën (*v*) klaarlijk te kennen gegeven word. Dus keerde hy weder na Epheſen, en het is niet waarſchijnlijk dat hy ooit meer van daar geweken is, voor dat hy dit leven met het hemelſche verwiſſelde: Hier kreeg hy kennis

Pauli eerſte brief aan hem. Deſſelfs oogmerk en inhoud.

De tweede brief aan Timotheus.

Komt tot Romen.

Word aldaar gevangen,

Keerd weder na Epheſen.

(*q*) *Annot. in loc.* (*r*) *Act.* 20. 2, 3. *&c.* (*s*) *Hiſt. Eccleſ. lib.* 2. *c.* 34. *p.* 189.
(*t*) In d'Apoſtoliſche Oudheyt. 't leven van den H. Paul. VII. Afdeel. *num.* 5.
* 2 *Tim.* 4. 9. (*v*) *Heb.* 13. 23, 24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Verkeert met den H. Johannes. kennis aan den H. *Johannes*, wiens landstreek tot bediening van sijn Apostelschap hem toegedeeld, ten grooten deele in Asien was, en de plaatsen ontrent Ephesen, gelijk dan in de geschiedenissen op den naam van *Polycrates* (*x*), een van sijne navolgers tot Ephesen uytgegeven (en buyten twijfel, als reeds by *Photius* gemeld en aangehaald, seer oud is) verhaald word, dat hy met *Johannes*, de God-geleerde, die in onses Heeren schoot lag, heeft verkeerd, en desselfs toehoorder geweest is.

Ephesiers leven ongebonden en godloos. VIII. De Ephesiers waren losse en godloose menschen, die dertel en verwijfd, profaan en pragtig leefden. Sy banden *Hermodorus* (*y*), om geen ander reden, dan dat hy matiger en spaarsaamer dan andere was, en maakten een Wet, *dat niemand onder hen mogt suynig en spaarsaam zijn*. Sy waren ongemeen versot op de tover-en wigchel-konsten, jammerlijk overstroomd met afgodery, en geset op den Tempel en de aanbidding van *Diana*, daar van sy de geheele wereld door beroemd waren. **Hun feest Καταγώγιον.** Onder hunne veelvoudige afgodische feestdagen hadden sy'er een, welk ΚΑΤΑΓΩ'ΓΙΟΝ genoemd (*x*), en op dese manier gevierd wierd. Op sijn ouwer-wets gekleed, en hunne aangesigten, om niet bekend te wesen, vermomd zijnde, liepen sy, knodsen in hunne handen hebbende, met de afgods-beelden als dolle en rasende menschen de voornaamste plaatsen der stad door, singende tusschen beyden sekere gesangen en gedigten. Dus tierende vielen sy, sonder te letten van wat jaren of sexe sy waren, op alle, die hen voorquamen, aan, sloegen se dat hen de hersenen uyt het hoofd vlogen, en roemden daar op, als een dapper meesterstuk, en een groote eer voor hunne goden. Dese schrikkelijke en verfoeijelijke gewoonte mishaagde allen goeden en vromen menschen, bysonder den H. *Timotheus*, die met droefheyt van sijn geest sag, dat God so opentlijk wierd onteerd, de menschelijke natuur so deerlijk was ontaard en verbasterd, en derselver leven so moetwillig de wreedste verwoedheyt van den siel-moordenaar wierd overgegeven. De goede man poogde hen meermaals door beleefde en vriendelijke aanspraken van die gewoonte af te trekken: maar helaas! sagte genees-middelen hebben ontrent een quaadaardig geswel niet veel kragt. Dus dan niet vorderende, quam hy op sekeren dag, als dit feest gevierd wierd, tot hen midden op de straat uyt, en bestrafte hen, gelijk het de saak vereyschte, met allen yver en ernst: Maar wreedheyt en ongebondendheyt wil niet tegengesprooken zijn. **Timothei martelisatie.** Sy dan niet willende verdragen, dat men hen in die wilde en woeste uytsporigheden tegen sprak, vielen met hunne knodsen op hem aan, sloegen en sleepten hem herwaards en derwaards, tot dat se hem eyndelijk voor dood lieten leggen: dog eenige Christenen, die nog leven in hem speurden, namen hem op, en bergden hem buyten de stads poort, daar hy op den derden dag den geest gaf. **Wanneer die geschiede.** Dus stierf hy als Martelaar op den dertigsten der vierde maand, volgens de rekening der Asianen, of op den twee-en-twintigsten *Januarii*, op welken de Grieken sijn gedagtenis vieren, of wel, volgens de Latijnsche Kerk, op den vier-en-twintigsten van de laatst-gemelde maand. Dese dood viel voor, so sommige willen, onder de regeering van *Nerva*, of, als andere met meerder waarschijnlijkheyt seggen, onder den Keyser *Domitianus*, als *Johannes* uyt sijn ballingschap op het eyland Patmos nog niet was te rug geroepen, welk in het begin van *Nerva's* regeering geschiedde.

(*x*) *Ap. Bolland. Jan.* 24. (*y*) *Strab. Geogr. lib.* 14. *p.* 41. (*z*) *Martyr. Timoth. Apost. ap. Phot. Cod.* 254. *col.* 141. 1404. *Comm. de S. Timoth. S. Metaphr. apud Sur. ad* 24. *Jan. num.* 9, 10. *Fragm. vit. S. Tim. Græc. ap. P. Halloix in. vit. Polycarp* 558. *forsan. ex Act. S. Tim. à Polycr.* (*ut ajunt*) *scriptis, quæ eadem habent, apud Bolland. ad* 24. *Jan. p.* 566.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

fchiedde. De Chriftenen van Ephefen fijn dood ligchaam hebbende opgenomen, begroeven het op een plaats *Pion*, dat is, *vet*, maar van *Ifidoris (a) Piron* genoemd, die'er byvoegd, dat het een berg was, daar het veele eeuwen ongemoeyd geruft heeft, tot dat *Conftantijn de Groote (b)*, of, na het feggen van andere, deffelfs foon *Conftantinus* het na Conftantinopelen liet overbrengen, en in de groote Kerk aldaar, door *Conftantinus* ter eeren van de heylige Apoftelen gebouwd, by de ligchamen van de H. *Andreas* en *Lucas* byfetten.

Sijn begrafenis.

IX. Hy was een man die fwakkelijk en niet fterk, en veeltijds, behalven fijne gewoonlijke fwakheyt, veele fiekten onderhevig was, welk, gelijk *Chryfoftomus* het begrijpt (*c*), ten grooten deele fproot uyt fijne ongemeene matigheyt, en te veelvoudig vaften. Een kragtig middel, om *de begeerlijkheden der jongkheyt*, die hem de H. *Paulus* vermaande (*d*) *te vlieden*, te overwinnen, gemerkt men niet beter het vuur kan uytbluffen, dan wanneer men het de brandbare ftoffe onttrekt. Hy gebruykte geen lekkere fpijs, nog koftelijken wijn: brood en water was fijn gewoon voedfel, welk hy fig felfs ook nog meermaals onttrok: hier door nu was fijn eet-luft vry verfwakt, en fijn maag onbequaam om 't geen de natuur vordert te voldoen, fo dat *Paulus* genoodfaakt was hem als een Wet voor te fchrijven, dat (*e*) *hy niet langer fonde water drinken, maar een weynig wijn gebruyken, om fijn maag, en fijne menigvuldige fwakheden.* In defen fwakken en bouwvalligen romp egter woonde een wakkeren en veerdigen geeft, een fiel, die door een fterken yver gedreven, en met een ware liefde tot God vervult was: om de faken Gods, en 't belang der fielen voort te fetten was hem geene moeyte te groot; hy kreunde fig aan geen gevaar; hy vloog van plaats tot plaats met meerder fpoed, en onvermoeyder kloekmoedigheyt, dan van een fterker en gefonder menfch had konnen verwagt worden, zijnde nu te Ephefen, dan te Corinthen, meer dan eens in Macedonien, en dan wederom in Italien, doorkruyffende land en zee, en verdurende duyfend rampen en tegenworftelingen; en in defen allen (het zijn de woorden van *Chryfoftomus* [*f*]), belette fijns ligchaams fwakheyt de hemelfche wijsheyt van fijn fiel niet. So wonder kragtig en werkfaam is de yver voor God, fo veerdig doet defelve de fiele als op fnelle wieken vliegen; ja, feyd hy, gelijk een groot en fterk ligchaam, dat niets als een domme en loome fiel heeft die het befield, om fijn gefondheyt niet te beter is, fo is des ligchaams fwakheyt geen groot belet, wanneer maar een wakkere en fnedige fiel het lighaam geeft en leven geeft.

Timothei ligchamelijke geftelteyt, en ongemeene matigheyt.

Sijn wakkerheyt en onvermoeyden yver,

X. Defe treffelijke deugden maakten hem ongemeen aangenaam by den H. *Paulus*, die fo hartelijken genegentheyt tot hem fchijnt gehad te hebben, dat hy nooit fijner gewag maakt, fonder byvoegfel van fijn genegentheyt, eerbied en hoogagting, die hy tot en van hem had. Hier van komt het dat hy hem fomtijds noemd *fijnen opregten foon* (*g*); *fijn broeder; Gods dienaar; fijn mede-arbeyder in den Euangelio Chrifti* (*h*), en fomtijds *fijnen geliefden foon* (*i*). En in fijnen Brief aan de Philippenfen feyd hy nadrukkelijk van hem (*k*): *Ik hoope in den Heere Jefu Timotheum haaft tot u te fenden: want ik hebbe niemand, die even alfo*

waar door hy Paulus feer aangenaam was.

(*a*) *De vit. & obit. SS. c.* 86. *p.* 542. (*b*) *Hieron. adv. Vigil. p.* 122. *Tom.* 2. *Niceph. Hift. Eccl. lib.* 2. *c.* 43. *p.* 210. *Metaphr. ubi fupra n.* 10. (*c*) Τί γὰρ τῆς ἀρετῆς ἴσον τοῦ Τιμοθέου; οὕτως ὑπερεώρα τρυφῆς, καὶ κατεγέλα πολυτελοῦς τραπέζης ὡς καὶ εἰς ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν ἐκ τῆς ἄγαν σκληραγωγίας, καὶ ἐπιτεταμένης νηστείας· ὅτι γὰρ οὐ φύσει τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ὑπὸ νηστείας καὶ ὑδροποσίας τοῦ στομάχου κατέβαλε τὴν ἰσχύν. *Chryf. Homil.* 1. *ad pop. Antioch. Tom.* 1. *p.* 5. (*d*) 2 *Tim.* 2. 22. (*e*) 1 *Tim.* 5. 23. (*f*) *Loc. cit. p.* 7. (*g*) 1 *Tit.* 1. 2. (*h*) 1 *Thef.* 3. 2. (*i*) 2 *Tim.* 1. 2. (*k*) *Philip.* 2. 19, 20, 21, 22.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gemoed is (ἰσόψυχον, die my ſo lief is als ik my ſelven ben), *dewelke opregtelijk uwe ſaken ſal beſorgen: want ſy ſoeken alle het hare, niet het gene Chriſti Jeſu is; en gy weet ſijne beproevinge, dat hy als een kind ſijnen vader met my gediend heeft in den Euangelio.* En om dat hy hem wiſt een jong man te zijn, en van ſulken inborſt, dat hy over harde en onvriendelijke bejegeningen ſoude gevoelig zijn, waarſchouwd hy de Gemeynte van Corinthen ten opſigt van *Timotheus* (*l*): *So nu Timotheus komt, ſiet dat hy buyten vreeſe by u zy: want hy werkt het werk des Heeren gelijk als ik: dat hem dan niemand en veragte, maar geleyd hem in vrede, op dat hy tot my kome*; alle blijken dat hy een ongemeen man was, en bewijſen van *Pauli* groote ſorg en genegentheyt tot hem, ſo dat, na het oordeel van *Chryſoſtomus* (*m*), uyt de naam van *Pauli geliefden ſoon*, ſelfs ten vollen ſijn godſaligheyt en deugd ſig opdoet: want doordien die genegentheyt niet in de natuur gegrond was, kon deſelve nergens anders dan uyt de deugd en godſaligheyt, de ware en beminnelijke verciersſelen van een hemelſche en heylige ſiel, haar oorſprongk hebben. Wy beminnen onſe kinderen, niet alleen om dat ſe verſtandig en geſchikt, beleefd en gehoorſaam, maar om dat ſe onſe kinderen zijn, en menigmaal om geene andere als die reden; ook kan het, dewijl wy den indruk van de Wetten der natuur gevoelen, niet anders weſen; maar de ware godſaligheyt en deugd heeft geen andere reden van noden om ſig aangenaam te maken, dan haar eygen weerdigheyt en ſchoonheyt, en verdient om geene andere redenen van ons geagt en geëerbied te worden.

Pauli genegentheyt tot hem ſteund op ſijn goedheyt en deugd.

Of hy die is, aan wien Dionyſius heeft geſchreven.

XI. Sommige Schrijvers van de Roomſche Kerk hebben met elkander getwiſt, of onſe H. *Timotheus* de ſelve geweeſt zy, aan welken de *Areopagiter Dionyſius* de Boeken, die men van hem ſeyd geſchreven te zijn, heeft opgedragen: geheele troepen van bewijſen hebben de partyen tegen malkanderen in ſlag-order geſteld: maar dit verſchil heeft by ons uyt, doordien wy ten vollen verſekerd zijn, dat die Boeken eenige honderden van jaren, na dat de H. *Dionyſius* ſijn hooft al in het ſtof gedoken heeft, geſchreven zijn. Dog 't zy hier mede hoe het wil, 't is niet ondienſtig aan te merken, dat ons behalven den onſen, die Biſſchop van Epheſen was, nog een ander *Timotheus* voor komt (*n*), die ook *Pauli* Diſcipel, en de ſoon van *Pudens* en *Priſcilla* was, die men ſeyd tot hoge jaren gekomen, en tot de tijd van *Antoninus* den Keyſer, en *Pius* Biſſchop van Romen geleeſt te hebben, en ſoude in Engeland overgekomen, en aldaar *Lucius*, den Koning van dat Eyland, (de eerſte Koning, die het Chriſten Geloof heeft aangenomen) bekeerd en gedoopt hebben. *Pius*, Biſſchop van Romen, ſteld hem in een Brief aen *Juſtus*, Biſſchop van Vienne [*o*] (die egter meeſt alom verdagt is, maar van *Baronius* (*p*) aangenomen word) onder de Ouderlingen, die van de Apoſtelen opgevoed en onderweſen zijn; en ſeyd, dat hy tot Romen gekomen, en het martel-lot uytgeſtaan heeft, waar mede het Roomſch *Martelaars-boek* (*q*) over-een ſtemd, ſeggende, dat hy onder den Keyſer *Antoninus* de kroon des martelaarſchap gekregen heeft; een verhaal, welk ik wel niet kan wederleggen, maar niet graag ben om te geloven, en nader de waarheyt daar van na te ſpooren, komt met mijn oogmerk tegenwoordig niet wel over-een.

Een ander Timotheus wort beſchreven.

(*l*) 1 *Cor.* 16. 10, 11. (*m*) *Hom.* 1. *in* 2. *Tim. p.* 1626 (*n*) *Pet. de Nat. Hiſt. Sanct. l.* 1. *c.* 24. *Nauc. Chron. Vol.* 2. *gen.* 6. *Conf. Adon. Mart. ad* 12. *Cal. Jul. Vid. de Uſſer. de primord. c.* 3. *p* 31. (*o*) *Conc. Tom.* 1. *p.* 576. (*p*) *Bar. ad ann.* 166. *num.* 1, 2. (*q*) *Mart. Rom. ad* 24. *Mart. p.* 190.

Eynde van het leven van den H. TIMOTHEUS.

HET

DE
H: TITUS
Bisschop
van
Kreta.
Aldaar in hoogen ouderdom in vreede gesturven.
Dits TITUS, Soo men wil, uyt 't koninglyk gestagt
Van Minos, Jupyns-Zoon, in Kreta voortgebragt;
Wien Paulus het bestier dier kerk heeft opgedraagen,
En eyndigt, hoog bejaard, in vreede daar, zyn dagen
F. H.
I: Goeree del:
P: Sluyter Sc.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. TITUS
BISSCHOP van CRETA.

INHOUD.

Onderſoek van ſijn Vaderland. Het verhaal van ſijn adelijke afkomſt. Sijn opvoeding en bekeering tot het Chriſtendom. Sijn kennis aan den H. Paulus, *en begeleyding van hem na het Synode te* Jeruſalem. Paulus *weygerd hem te laten beſnijden, en de reden waarom. Hy diende* Paulus *in ſijn reyſen. Hun komſt in* Creta. Titus *word van hem tot Biſſchop van dat Eyland aangeſteld. De getuygeniſſen der Ouden daar van. Het blijkt uyt* Pauli *Brief aan hem.* Pauli *beriſping van de* Cretenſen *gebillijkt uyt het geene* Heydenſche *Schrijvers van hunne quade levens-manieren verhalen. Een korte ſchets van dien Brief. De order ontrent Kerkelijke perſonen. Sijn laſt om de tegen-ſprekers te vermanen en te overtuygen.* Creta *vervuld met ketterſche Leeraars.* Joodſe fabelen, *en* geſlagt-rekeningen. *Derſelver oorſprongk. De* Æones Αἰῶνες *en* συζυγίαι *der Oude* Gnoſtici *ontleend uyt de* θεογονίαι *(Goden-teeling) der* Heydenſe Poëten. *Getoond in byſondere voorbeelden.* Titus *belaſt om hem tot* Nicopolis *te komen opwachten. Hy komt by hem in* Macedoniën. *Hy volgd* Paulus *na* Romen, *en vertrekt na* Dalmatiën. *Dat* Plinius *de jonge van hem in* Creta *ſoude bekeerd zijn word onderſogt en tegen geſproken. Sijn ouderdom en dood. Een Kerk ter gedagtenis van hem gebouwd.*

I. DE oude Kerkelijke Schrijvers maken van deſen Heyligen Man weynig gewag: wie en van waar hy geweeſt zy; weet men niet, als uyt onſekere waarſchijnlijkheden. (Veele dingen van Titus onſeker) De H. *Chryſoſtomus* (a) giſt, dat hy tot Corinthen geboren is, om geen andere reden; als om dat (b) in ſommige oude Afſchriften (gelijk men het nog heden in verſcheyden geſchrevene Boeken vind) gewaagd word, dat *Paulus te Corinthen ging in het huys van eenen (Titus) genaamd Juſtus, die God diende.* (Wat'er van ſijn geboorte plaats geſeyd word,) De Schrijvers van latere eeuwen geven doorgaans voor, dat hy geboren is in Creta, tegenwoordig beter bekend met den naam van Candia, een ſchoon en koſtelijk Eyland (gelijk het de Hiſtorie-ſchrijver (c) noemd, die'er byvoegd, dat de eenige oorſaak van der Romeynen oorlog tegen de Cretenſen was, de begeerte om ſulken treffelijken Eyland te winnen) in de Egeïſche zee, eertijds niet meer vermaard voor de geboorte plaats van *Jupiter*, de opperſte der Heydenſche goden, en door den dool-hof van *Dædalus*, die daar geſegd word geweeſt te zijn, dan by onſen tijd wegens den oorlog die aldaar tuſſchen den Turkſen Keyſer, en den Venetiaanſen Staat gevoerd is. De Oudheyt heeft ons geen ſeker en net beſcheyd (en van ſijne Ouders.)

(a) *Homil.* 1. *in Tit. p.* 1693. (b) *Act.* 18. 7. (c) *Flor. Hiſt. Rom. lib.* 3. *c.* 7, *p.* 65.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van *Titi* Ouders nagelaten; egter, indien wy 't verhaal, dat'er ons ſommige van geven, mogen gelooven, ſo was hy van geen gemeene afkomſt, maar van Koninglijken bloede (*d*), zijnde geſprooten uyt het geſlagt van *Minos*, Koning van Creta, die, na 't ſeggen der Poëten, de ſoon was van *Jupiter*, en om de billijkheyt ſijner Wetten, en de oneenſijdige regt-oeffening in ſijn gebied, tot een der drie grootſte Rigters in de onder-aardſche landen, om over der menſchen toekomſtige en eeuwigen ſtaat te vonniſſen, bevorderd is; maar de Hiſtorie-ſchrijvers ſeggen met meerder waarheyt, dat die *Minos* de ſoon was van *Xanthus*, de Koning van dat Eyland, dien hy in de Regeering volgde. Dog ik ſcheyde hier af.

Minos wie die was.

II. Maar van wat maagſchap hy ook mag geweeſt zijn, wy zijn verſekerd, dat hy een Griek was, na allen ſchijn ten opſigt niet alleen van ſijn land-aard, maar ook van Godsdienſt. De Griekſe Kerk ſegd ons, in de by haar aangenomene aantekeningen, van ſijne jonger jaren, en bekeering tot het Chriſtendom het volgende; Dat hy van Adelijke Ouders herkomſtig, in ſijn jongkheyt wel opgevoed, en tot alle ſoort van geleerdheyt aangequeekt wierd; dat hy twintig jaren oud zijnde (*e*), een ſtemme hoorde, die hem ſeyde, dat hy, om ſijn ſiel te behouden, van daar vertrekken moeſt, alſo alle ſijn geleerdheyt hem anderſins niet veel voordeel ſoude doen; dat hy met ſulken waarſchouwing niet voldaan die ſtem nog eens verlangde te hooren; dat een jaar daar na hem in een geſigte belaſt wierd het Boek van de Joodſe Wet op te ſlaan, welk gedaan zijnde, ſijne oogen vielen op die van den Propheet (*f*): *Swijgt voor my gy eylanden, en laat de volkeren de kragt vernieuwen; laat ſe toe treden, laat ſe dan ſpreken: laat ons t'ſamen ten gerigte naderen:* waar op ſijn Oom, te dier tijd Stadhouder van Creta, het gerugt van onſes Heeren wonderen in Judea gehoord hebbende, hem na Jeruſalem ſond, daar hy tot onſes Heeren hemelvaard toe bleef, en niet lang daar na door de bekende predicatie van *Petrus*, door welke drie duyſend ſielen t'effens de Gemeynte wierden toegevoegd, bekeerd wierd. Ik kan u van de waarheyt deſes verhaals niet verſekeren, hoewel men het voorgeeft uyt de *Acten* van *Zenus den Wetgeleerden*, van welken de H. *Paulus* gewaagt (*g*), ſo men wil, beſchreven, gehaald te zijn: want ik moet bekennen, dat, ten zy'er beter bewijs van kome, ik uyt dien hoofde den Leſer ſulks niet ſeer kan opdringen; en daarom laat ons tot het geene ſekerder, en onwederſpreekelijk waaragtig is, over ſtappen.

Titus was een Griek, een verhaal van ſijn opvoeding en bekeering, welk niet vaſt gaat.

III. *Titus* in Judea, of de naaſt gelegene landen gekomen, en van de waarheyt en goddelijkheyt des Chriſten Geloofs overtuygd zijnde (hoewel wy de tijd wanneer, en de plaats waar, niet aangetekend vinden) wierd een leerling van den H. *Paulus*. Het is waarſchijnlijk, dat hy *Paulus* als een med-geſel en dienaar heeft gevolgd, of wel, dat hy in de Gemeynte van Antiochiën was ingelijfd, alwaar by gelegentheyt van het gereſen verſchil, dat de beſnijdenis en inſettingen van *Moſes* niet min noodſakelijk waren, als het geloof en practijk der Chriſten leer, bevolen wierd (*h*), *dat Paulus en Barnabas, en eenige andere uyt haar tot de Apoſtelen en Ouderlingen na Jeruſalem over deſe vrage ſou-*

Titus komt by Paulus, reyſd over 't gereſen verſchil met hem na Jeruſalem.

(*d*) Τῖτος ὁ μακάριος ἐκ Μυρὼς ('t moet buyten twijfel zijn Μίνωος) τοῦ βασιλέως Κρήτης, προσγενὴς ὤν, ὡς φησι Ζῆνας ὁ νομικὸς, ὁ τὸν βίον αὐτοῦ συγγραψάμενος, οὗ μέμνηται ὁ ἅγιος Ἀπόστολος· *Maneol. Græc.* Αὐγούστου τῇ κε. *ſub. lit.* μ. III. (*e*) Τίτε, δεῖ σε ἐντεῦθεν ἐκδημῆσαι, καὶ τὴν ψυχήν σου σῶσαι· οὐ γὰρ ὀνήσει σε ἡ παιδεία αὕτη. *Maneol. ibid.* (*f*) *Jeſ.* 41. 1. (*g*) *Tit.* 3. 13. (*h*) *Act.* 15. 1, 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſouden opgaan; welk in een ſeer oud geſchreven Boek (*i*) ſo geleſen word, dat *Paulus de Gemeynte met allen ernſt tot het volharden in de by hen reeds ontfangen leer poogende te bewegen, de Joodſe yveraars, die uyt Judea tot Antiochiën gekomen, en die ſwarigheyt geopperd hadden*, verſogten, dat *Paulus* en *Barnabas en eenige andere tot de Apoſtelen en Ouderlingen na Jeruſalem* mogten opgaan, en met hen daar over raad plegen, en den uytſlag van die ſaak aan het vonnis en uytſpraak derſelven verbleven worden. Onder die tot dit Euangeliſche geſantſchap wierden afgeſonden, was ook onſen *Titus*, dien *Paulus* (tot deſe reys door een byſondere openbaring aangemoedigd) nevens *Barnabas* mede nam (*k*). So dra waren deſe niet tot Jeruſalem gekomen, of daar deden ſig verſpieders op, yverige Joden, die ſig voor bekeerde en Chriſtenen uytgevende, in hun geſelſchap en omgang ſig inwikkelden, en dus, om iets tot hun laſt te konnen inbrengen, nauw toeſagen, en vernamen hoe ſy ſig ontrent de ceremonien der Wet gedroegen; deſe alles hebbende verſpied, beſchuldigden *Paulus* dat hy den Heydenen predikte, en met hen omging, en dat *Titus*, een onbeſneden Griek, ſijn innigſte makker en vriend was; een ergernis, die niet konde, meenden ſy, geweerd worden, ten zy, dat hy hem beſneed, ten eynde daar uyt mogt blijken, dat hy de ceremonien en gewoontens van de Wet niet poogde te ondermijnen: maar *Paulus* (die wiſt wanneer hy wijken, of pal ſtaan moeſt) wilde daar geenſins toe verſtaan: hy, die op een ander tijd, om den Joden tot ſtigting te behagen, en onder hen meerder winſt te doen, *Timotheus*, een Jood van ſijns moeders ſijde, beſneed, weygerd hier *Titus*, die een Heyden was, te beſnijden, om dat hy de vryheyt des Euangeliums niet wilde ſchijnen te benadeelen, nog de Joden in hunne onredelijke en oude voor-oordeelen tegen de Heydenen te ſtijven, en eyndelijk, om de Heydenen geen reden van aanſtoot of moedeloosheyt te geven, of hen van het Chriſtendom af keeriger te maken. Dus ſtond hy hun onbehoorlijken eyſch met een onverwinnelijke kloekmoedigheyt tegen, en 't was op die tijd, dat deſe practijk door de uytſpraak van het *Concilie*, dat over dat verſchil vergaderde, gebillijkt wierd.

Daar ſe verſpied worden.

Titi beſnijdenis geeyſcht, maar geweygerd.

De reden van dien.

IV. De ſaak, daar toe ſy afgeſonden waren, in die Kerk-vergadering zijnde afgedaan, keerde hy buyten twijfel met *Paulus* te rug na Antiochien, en vergeſelſchapte hem op ſijne verdere reyſen, tot dat ſy, de Gemeyntens van Syrien en Cilicien beſogt hebbende, na Creta voeren: want ik oordeele liever met *Capellus* (*l*), dat het in deſe omſtandigheyt van tijd was, dat ſy na dat eyland overvoeren, dan dat men het met *Baronius* (*m*) en andere op die tijd, als *Paulus* uyt Macedonien in Griekenland overquam (welk hy vaſt ſteld over zee, de eylanden Cyclades in de Egeïſche zee voorby varende, geſchied te zijn) t'huys brengd, of met *Grotius* (*n*) paſt op *Pauli* reys na Romen, te meer, om dat deſe Man ſijn giſſing op een dubbelde misgreep grondt, te weten; dat de H. *Paulus* met ſijn reys-genoten in Creta te land gegaan, en eenigen tijd aldaar gebleven ſoude zijn, daar nogtans maar geſegd word (*o*), *dat ſy digt voorby Creta henen ſeylden*, en dat *Titus* toen in ſijn geſelſchap was, daar van egter in de H. Hiſtorie taal nog teken gevonden word. Seylende dan van d'een of d'ander haven in Cilicien, quamen ſy in Creta, alwaar de H. *Paulus* met grooten yver en neerſtigheyt het Chriſten

Komt in Creta.

Daar Paulus eerſt predikt,

(*i*) *Cod. Bez. MS. ad. Act.* 15. 2. (*k*) *Gal.* 2. 1, 2, &c. (*l*) *Hiſtor. Apoſt. ad ann. Chriſt.* 46. (*m*) *Ad ann.* 57. *n.* 212. (*n*) *In Argum. Epiſt. ad Titum.* (*o*) *Act.* 27. 7, 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Geloof predikte en voortsette; ten hoogsten vergenoegd, dat hy alom waar hy quam, de eerste boodschapper van de blijde tijding des Euangeliums was; dat hy niet bouwde daar andere den grond gelegd, en niet plantte, daar een ander het ontwerp gemaakt had: maar om dat de sorg voor andere Gemeyntens hem elders heenen riep, en hem niet so lang, tot dat de Christen Religie tot rijpheyt en volkomenheyt was aangegroeyd, toeliet aldaar te blijven, stelde hy *Titus* tot Bisschop van dat eyland, om die jonge Gemeynte te koesteren, haar aanwas en welstand te besorgen, en deselve te regeeren. Dit verklaren de Oude alle met eenen mond: *Hy was*, seyd *Eusebius* (p), *de eerste Bisschop van de Kerken in Creta. De Apostel*, seyd *Ambrosius* (q), *sonderde hem tot Bisschop van Creta af*; en even so is de taal van *Dorotheus* (r) en *Sophronius* (s). *Hy was*, seyd *Chrysostomus* (t), *een roemweerdig Man, wien* ἡ νῆσος ὁλόκληρος, *de Gemeynte van het geheele eyland was toevertrouwd, om over so veele Bisschoppen* (*opsienders*) *sijn regt en magt te oeffenen. Hy was*, seyd *Theodoretus* uytdrukkelijk (v), *van Paulus geordineerd tot Bisschop van Creten, hoewel een groot eyland, om andere onder hem te stellen*; by welke getuygenissen soude konnen worden gevoegd 't geen'er *Theophylactus*, *Oecumenius* en andere van seggen; gelijk dat ook uyt het Onder-schrift van den Brief aan *Titus* (dat wel niet van de selve hand geschreven, egter vry oud is) blijkt, daar gesegd word, dat hy geweest is *den eersten verkoren Bisschop* (*opsiender*) *van de Gemeynte der Cretensen.* Selfs steld *Chrysostomus* (x) tot een reden, waarom *Paulus* niet aan *Silas* of *Lucas*, nog aan een ander van alle sijne Discipelen en Navolgers, maar aan *Titus* en *Timotheus* geschreven heeft, om dat hen de sorg en regeering der Kerken was aanbevoolen, maar de andere alleen tot Dienaars en Oppassers van hem in sijn reysen gebruykt wierden.

dog daar na Titum tot Bisschop aansteld. Welk word opgehaald uyt Oudvaders.

en uyt den Brief aan Titus.

V. Dog dat is niet een bloote gedagte der Ouden alleen, maar schijnt baarblijkelijk op de eygen woorden *Pauli* gegrond te zijn, wanneer hy seyd (y): *Om die oorsaak heb ik u in Creta gelaten, op dat gy het gene nog ontbrak voorts soudet te wege brengen, en op dat gy van stad tot stad soudet Ouderlingen stellen, gelijk ik u bevoolen heb*, dat is, ik heb u tot regeerder over die Kerk gesteld, op dat gy de saken, die daar voorkomen, na de order en regelen, die ik u gegeven heb, behandelen en bestieren soud. *Ouderlingen stellen*, seyd *Chrysostomus* (z), siet op Bisschoppen, gelijk ik elders meermaals verklaard heb. *Ouderlingen van stad tot stad*, seyd hy verder, om dat hy niet wilde de bediening van dat eyland stellen in handen van eenen, maar dat elke stad haar Opsiender, om op de Gemeynte aldaar agt te geven en die te besorgen, soude hebben, ten eynde de last op veeler schouderen leggende, mogte te ligter zijn, en het volk beter bediend worden: want sekerlijk Creta was vermaard door het groot getal van steden, die aldaar meerder waren dan in eenig eyland van de wereld, waarom het ἑκατόμπολις, het *hondert stedig eyland* genaamd wierd. Met een woord, 't is seker, dat *Titus* boven alle andere Herders en Dienaars de magt om andere aan te stellen, Kerkelijk regt en *censuur* te oeffenen, gegeven was.

Creta had eertijds 100. steden.

VI. *Titus* eenige jaren in die bediening geweest zijnde, wierd van *Paulus*, die toen gereed stond om van Ephesen te vertrekken, ontboden.

(p) *Histor. Eccl. lib.* 3. *c.* 4. *p.* 73, (q) *Præfat. in Tit. p.* 419. *Tom.* 5. (r) *Doroth. Synops. p.* 148. (s) *Apud Hieron. de Script. in Tit.* (t) *Homil.* 1. *in Tit. p.* 1692. (v) *Argum. Epist. ad Tit. Tom.* 3. (x) *Argum. in* 1. *ad Timoth. p.* 1519. (y) *Tit.* 1. 5. (z) *Hom.* 2. *in Tim. p.* 1700. *Vide etiam Theoph. & Oecum. in loc.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den. De Apoſtel had *Apollos* verſogt, om *Timotheus*, en eenige andere, die hy na Corinthen geſonden had, te vergeſelſchappen, dog deſelve wilde liever na Creta; weshalven hy met hem en *Zenas* een Brief aan *Titus* ſchreef, om hem tot wakkerheyt en neerſtigheyt aan te ſetten, en verder te leeraren, hoe hy ſig in de bediening, die hem was opgelegd, gedragen ſoude. En ſeker hy had wel alle raad, die hem *Paulus* geven konde, van noden, als hebbende met ſulken ongeregelden en verkeerden ſlag van menſchen te doen: want ſo vrugtbaar en overvloeyende van alles als dit land was, ſo verdorven en ſondig waren de ingeſetenen in hun levens-wijſe; weshalven de H. *Paulus Titum* te binnen brengt, hoe ſlegt ſy by een hunner Poëten (die ſekerlijk hen beſt kenden) te boek ſtonden (*a*).

Paulus ſchrijft aan Titum.

Cretenſen waren een boos ſlag van menſchen.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. dat is,

De Cretenſen zijn altijd leugenagtig, quade beeſten, leuye buyken. Dit vers was, meende de H. *Chryſoſtomus* (*b*), van den Apoſtel genomen uyt *Callimachus*, by welken de eerſte helft deſſelfs gevonden word, en van hem gebruykt, om de Cretenſen te beſchuldigen, dat ſy waarlijk leugenaars waren (*c*), doordien ſy voorgaven, dat *Jupiter* niet alleen geboren, maar ook onder hen geſtorven was, en ſy ſijn grafſteede, met dit opſchrift, ΕΝΤΑΥΘΑ ΖΑΝ ΚΕΙΤΑΙ, *Hier legt Jupiter*, onder hen hadden, daar nogtans God onſterfelijk is; en daar over gaat die goede Vader hem onnodig bekommeren, hoe dat ſulks met het aanhalen dier woorden ſoude konnen over-een gebragt worden. Maar 't is ſeker, dat *Paulus* het geleend heeft niet uyt *Callimachus*, maar *Epimenides*, een Poëet, die uyt Creten geboortig, en onder de Ouden, gelijk *Plutarchus* van hem ſeyd, beroemd was, als Θεοφιλὴς καὶ σοφὸς περὶ τὰ θεῖα, τὴν ἐνθουσιαστικὴν καὶ τελεστικὴν σοφίαν, een geliefde van God, die ſig op de Godlijke ſaken verſtond, en in beſchouwende en verborgene wijsheyt bedreven was. Uyt hem haald wel *Callimachus* dat halve vers, en gebruykt het ten eynde als reeds gemeld is, maar de H. *Paulus* haald het geheel op uyt den ſchrijver ſelfs. *Dit getuygenis*, ſeyd *Paulus* ſtraks daar op, *is waaragtig* (*d*). En ſeker dat hy haar hier in niet beloog, blijkt ons ten overvloed uyt de over-een ſtemmende getuygeniſſen van de meeſte Heydenſche ſchrijvers, die hen even deſe dingen doorgaans te laſt leggen. So befaamd waren ſy om hun liegen, dat (*e*) Κρητίζειν, en Κρητίζειν πρὸς Κρῆτα, *te liegen en bedriegen als een Cretenſer*, tot een ſpreekwoord geworden was, en niets is bekender als het ſpreekwoord, *Mendax Creta*, *Een leugenagtige Cretenſer*. *Polybius* ſeyd ons (*f*), dat men nergens looſer en bedrieg-ſugtiger verſtanden, en in 't gemeen godlooſer en ſchadelijker aanſlagen vinden konde, en dat ſy ſo vuyl en gierig waren, dat onder alle menſchen van de wereld de Cretenſen alleen alles eerlijk of betamelijk oordeelden, daar ſy maar eenig voordeel en winſt uyt trekken konden. Daar beneven waren ſy leuy en ongenegen om te arbeyden, gulſig en onmatig, die ſig niet verder bekommerden, dan met het beſorgen van hun vleeſch: en volgens de natuurlijke uytwerking van ledigheyt, leuyheyt en ſatheyt, waren ſy byſonder dertel en geyl, en tot de

Volgens de aal-oude getuygeniſſen.

(*a*) *Tit.* 1. 12. (*b*) *Homil.* 3. *in Tit. p.* 5707. (*c*) *Callimach. Hymn.* εἰς τὸν Δία *p.* 1.
Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήσαντο· σὺ δ' οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

(*d*) *Tit.* 1. 13. (*e*) Παροιμία ἐστὶ, τὸ κρητίζειν, ἐπὶ τὸ ψεύδεσθαι. *Vet. Scholiaſt. in Callim.* Κρητίζειν, τὸ ψεύδεσθαι, καὶ ἑτέρα παροιμία, Κρητίζειν πρὸς Κρῆτας· ἐπειδὴ ψεῦσαι, καὶ ἀπατεῶνες εἰσί. *Suid. in voc.* Κρητίζειν. & *Mich. Apoſt. in eod. verb.* πλὴν ἴσθι μηδ' αὐτὸν ἐρραψῳδηκέναι με ταῦτα τερατευόμενον κατὰ τοὺς Κρῆτας. *Pſell. de oper. Dæmon. p.* 37. (*f*) *Hiſt. lib.* 6. *p.* 681. & *lib.* 4. *p.* 386. *Edit. Lugd. Batav.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de ſnoodſte ſoort van wellust genegen, of, gelijk ons *Athenæus* berigt (g) περὶ τὰ παιδικὰ δαιμονιῶς ἐπτόηνται, op de ſonde, die haar naam van *Sodom* heeft, ongemeen verſot. De ſaak dus gelegen zijnde, wat wonder is 't dat *Paulus Titum* beveeld deſelve ſcherpelijk te beſtraffen, gemerkt hunne booſe en verdorvene manieren de ſcherpſte vlijmen, en de bijtendſte corroſijven, die hy gebruyken konde, vereyſchten.

De inhoud des briefs aan Titus.

VII. De Brief ſelfs beſtaat voornamelijk in orders en voorſchriften ontrent alle ſoort en ſlag van menſchen. En gemerkt de geeſtelijke en Kerkelijke ſaken van het meeſte belang zijn, berigt hy hem eerſt van de hoedanigheden, vereyſcht in die, welke hy tot Biſſchoppen en leydsmannen der ſielen ſoude aanſtellen, dat (h) deſelve moeſten weſen heylig en onberiſpelijk, niet ſchuldig aan eenige misdaad, of aanſtoot; ſodanige die haar eerſte vrouw, om een tweede te mogen trouwen, geen ſcheyd-brief gegeven, of deſelve verſtooten hadden; welker kinderen matig, welgeregeld, en in het Chriſten Geloof opgevoed waren; dat ſy beſcheyden en herbergſaam, geſeggelijk en niet eygenſinnig, niet genegen tot den wijn, of vuyl-gewin ſoekers zijn moeſten; dat ſy moeſten weſen vriendelijk, en liefhebbers van deugd en van goede menſchen, ſedig en voorſigtig, eerlijk en regtveerdig, ſober en matig, en ſulke die vaſt hielden en getrouw waren aan de Chriſten Leer, die hen was overgeleverd, op dat ſe, met de ſuyvere Leere des Euangeliums voorſien, mogten bequaam zijn, om andere te vermanen, te vertrooſten, en met kragt die de waarheyt tegenſpraken te overtuygen. En ſeker de Apoſtel wilde niet ſonder groote reden, dat de Voorgangers en Opſienders der Kerken moeſten bequaam zijn, om de tegenſprekers te wederleggen en te overtuygen: want wat ook de ſchrijvers verhalen van Creta, dat het geen ſlangen, of vergiftige beeſten voed, 't is egter ſeker, dat het vergif van dwaling en Kettery te gelijk met het Chriſtendom aldaar was ingekroopen, *want daar waren ook veele ongeregelde, ydelheyts-ſprekers, inſonderheyt die uyt de beſnijdenis waren* (i), die de Leere des Euangeliums met Joodſe fabelen, ongegronde en onſekere overleveringen, duyſtere en cabaliſtiſche uytleggingen, en *met dwaſe vragen en geſlagt-rekeningen* ſogten te bederven. Wat de Joden aangaat, die hadden begonnen (hier in de Leeringen van *Plato* navolgende) alles tot een ingebeelde afkomſt te brengen; ſprekende eerſt van *Binah* of het verſtand, daar na van *Achmoth* of *Cochma* wijsheyt, en quamen dus af tot *Milcah* het Koningkrijk, en *Schekinah*, of de tegenwoordigheyt Gods: vaſt even eens, als de Poëten by ouds de geſlagten hunner goden rekenden, die eerſt ophaalden hunne συζυγίας, of *t'ſamenvoegingen*, en vermengingen van ſaken met malkanderen, en daar uyt haalden ſy dan hunne γενεαλογίας, of *geſlagt-rekeningen*: uyt de *Chaos*, of vermengde ſtoffe, quam na hun ſeggen voort *Erebus* en de donkere nagt, en uyt beyder t'ſamenvoeging de lugt en de dag: en hier uyt gaat *Heſiodus* (k) voort verklaren de geheele godgeleerdheyt der Heydenen van den oorſprong hunner goden.

Order ontrent de hoedanigheden der Kerkelijke perſonen.

Het tegenſpreken van de Joodſe fabelen.

Wat die waren.

Gehaald uyt de Heydenen,

en gevolgt van de Valentinianen, en andere.

VIII. In navolging van dien, en uyt vermenging aller dingen met malkanderen, hebben de *Valentinianen*, *Baſilidianen*, en den geheelen aanhang der *Gnoſtici*, een onredelijk en onverſtanelijk vertoog, of hun πλήρωμα *vervulling*, en dertig Æones opgeſteld, welk ſy in drie rangen van t'ſamenvoeging afdeelden: In de eerſte waren vier paren, *afgrond* en *ſtilſwijgentheyt*, *verſtand* en *waarheyt*, het *woord* en *leven*, *de menſch*

(g) *Deipnoſoph. lib.* 13. *p.* 610. (h) *Tit.* 1. 6. *&c.* (i) *ibid.* 1. 10, 14. en *c.* 3. 9.
(k) *Heſiod. Theogon. v.* (*mihi*) 466.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

mensch en *de Kerk*. In de tweede vijf; de *afgrond*, en de *vermenging*, *Ageratus* en vereeniging, e. s. v. In de derde ses: de *trooster* en *het Geloof*, de *patricos* (van den Vader komende) en *de hoop* e. s. v. Die begeerig is hier van meer te weten, kan'er (indien hy het maar verstaat) genoeg van vinden in *Ireneus*, *Tertullianus*, en *Epiphanius*: de laatste van dese seyd niet alleen uytdrukkelijk, dat (*l*) *Valentinus* en sijn aanhang een ἐθνόμυθον ποίησιν, na de Heydensche *verdigtselen gestelde voortbrenging aller dingen* versierd, maar ook een bysonder ontwerp, de goden-teeling van *Hesiodus*, met hunne *dertig Æones*, Αἰωνες, of eeuwen nabootsende gemaakt heeft, welke dertig Αἰωνες, *eeuwen* hy bevat onder vijftien paren of t'samenvoegingen, die van de mannelijke en vrouwelijke sexe waren, en toond dat die van de Heydenen met die van de Valentinianen in getal, oogmerk, en order over-een quamen. By voorbeeld; *Valentinus* begind sijn geslagt-rekening aldus: Getoond uyt Valentinus.

Ampsiu / *Auraan*	dat is	Afgrond / Stilswijgen.
Bucua / *Thartuua*	dat is	Verstand / Waarheyt.
Ubucua / *Thardeadie*	dat is	Het woord / Het leven.
Merexa / *Atarbarba* / *&c.*	dat is	De Mensch / De Kerk. / e. s. v.

Welk alles niet anders was, dan een beuselagtige en malle navolging van *Hesiodi* afkomst-en geslagt-rekening der goden, die uyt hun t'samenvoeging op dese wijse malkanderen volgde. Het *Chaos*, *de nagt*, *de helle*, *de aarde*, *het uytspansel*, *de dag*. e. s. v. Want tusschen het vertoog van d'een en de ander is, gelijk die schrijver aanmerkt (*m*), geen ander onderscheyd, dan dat de namen veranderd, en niet de selve zijn. Genoeg is dit, om tot een staal te verstrekken, waar aan men ten vollen sien kan, waar van daan die onnutte geslagt-rekeningen haar sotten oorsprong hadden, hoewel'er voor de tijd van *Valentinus* al andere waren geweest, die veele dingen van die soort hadden uytgestooten. Door dese en diergelijke duystere bevattingen en voorstellingen sogten de valsche Apostelen in Creta en elders de Christen Leer te ondermijnen; en om henselven by de menschen te aangenamer te maken, mengden deselve met de grond-regelen van de grootste ongebondenheyt en vryheyt: hier door haalden sy een groote menigte van menschen aan hun sijde over; en daar veel voordeel mede konnende doen, maakten'er hun koopmanschap van, en deden'er vuyl gewin mede (*n*), weshalven het t'eenemaal noodsakelijk was, dat men sulke menschen den mond stopte, en niet Waar tegen Titus met regt gewaarschouwt word.

(*l*) *Hæres.* 31. *p.* 76. *Vide Tertull. de præscript. hæret. c.* 7. *p.* 204. (*m*) Καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν τριάκοντα αἰώνων παρ' αὐτοῖς μυθοποιουμένη τραγῳδία, καὶ ἡ κατὰ συζυγίαν πνευματικοῦ δῆθεν πληρώματος κενοφωνία, ἣν ἐάν τις συγκρίνων τῇ παρὰ Ἡσιόδῳ καὶ Στησιχόρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς τῶν ἑλλήνων παράθηται, εὕροι ἂν ἐκ παραλλήλου τὰ αὐτὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν ἕτερον, καὶ ἐκ τούτου γνώσεται ὡς οὐδὲν ἕτερον θαυμαστὸν οἱ τῶν θαυμάτων αἱρεσιάρχαι μυστηριωδῶς ἐπαγγέλλονται λέγειν· οὐδὲν γὰρ ἄλλο, ἢ ἑλλήνων ἀπεμάξαντο τὴν ἐπίπλαστον ποιητικὴν ἕξιν τῆς ἐθνομύθου πλάνης καὶ διδασκαλίας· οὐδὲν ἀλλοιώσαντες, πλὴν τῆς παρ' αὐτοῖς παραπεποιημένης βαρβαρικῆς ὀνοματοποιΐας. *Id. Ibid.* (*n*) *Tit.* 1. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

niet toeliet ſig onder den ſchijn van ſodanige hoge en verhevene beſchouwingen, en het voorgeven van de Chriſtelijke vryheyt te verbergen, en de menſchen van de Chriſtelijke Godsdienſt, en van de eenvoudigheyt en ſuyverheyt des Euangeliums af te trekken.

Verder inhoud van die brief.

Met Kerkelijke perſonen gedaan hebbende, gaat hy voort (*o*), om orders te geven, hoe met menſchen van allerley ouderdom en ſtaat, oude of jonge, mannen of vrouwen, kinderen of dienſtknegten, en vervolgens met overheden en andere, en, om kort te zijn, ook ontrent ons ſelven moeſt gehandeld worden.

Titus verſogt om by Paulus te komen tot Nicopolis.

Ontrent het eynde van den brief verſoekt hy, dat *Zenas* en *Apollos*, de twee Apoſtoliſche boden, die hem den brief hadden overgebragt, van alles, dat hen in hun te rug reys ontbrak, ſouden worden voorſien, en beveeld hem, om, ſo dra 't mogelijk was, by hem tot Nicopolis te komen

Welk Nicopolis dat was.

(maar, alſo'er veele plaatſen van die naam waren, is 't onſeker, of dit Nicopolis was, gelegen in Epirus, welk die naam droeg na de overwinning die *Auguſtus* aldaar tegen *Antonius* en *Cleopatra* bevogt, of liever Nicopolis in Thracien by de riviere Neſus, op de grenſen van Macedonien, werwaards *Paulus* nu ſijn reys nam, of wel eenige andere ſo genaamde ſtad) *alſo hy voorgenomen had aldaar te overwinteren:* En op dat hy met het vertrekken van ſulken wakkeren en nodigen Herder, deſſelfs kudde aan de woede en raſerny der wolven niet mogt ſchijnen over te geven, belooft hy *Arteman* of *Tychicum*, om by ſijn afweſen ſijn plaats te vervullen, tot hem over te ſenden.

Pauli verlangen na Titus.

IX. De H. *Paulus* van Epheſen vertrokken zijnde, quam tot Troas, alwaar *hem wel een deure in den Heere geopend wierd, om het Euangelium Chriſti te prediken, maar hy egter geen ruſte voor ſijnen geeſt had, om dat hy'er Titum ſijnen broeder niet en vond*, gelijk hy het ſelfs uytdrukt (*p*), alſo hy ongemeen na hem verlangde, om uyt hem de toeſtand der Gemeynte van Corinthen te verſtaan. Of nu *Titus* reeds was by hem geweeſt, en daar toe na Corinthen was afgeſonden, dan of hy order had, om in ſijn weg uyt Creta Corinthen aan te doen, is niet bekend: weshalven hier *Titum* niet vindende, ſette hy ſijn reys na

Dien hy eyndelijk vond.

Macedonien voort, alwaar *Titus* ten laatſten by hem quam (*q*), hem in alle ſijne ſorgen en bekommerniſſen met de gewenſte tijding van den goeden toeſtand der Kerke te Corinthen vertrooſtte, en verhaalde, dat ſy het quaad, dat hy in ſijn eerſten brief hen had te laſt gelegd, terſtond hadden verbeterd, en haar ſodanige getoond, als *Paulus* tot hem van haar geſproken had, welk ſy ook met het vriendelijk onthalen van hem genoegſaam hadden doen blijken.

Titus wede na Corinthen geſonden.

Het was niet lang daar na, dat *Paulus* de liefde-gaven van de Kerken in Macedonien voor de noodlijdende Chriſtenen te Jeruſalem ontfangen hebbende (*r*) *Titum* nevens den H. *Lucas* wederom na Corinthen ſond, om hun tot milddadigheyt te bewegen, ten eynde ſy tegen ſijn eygen overkomſt hunne gaven ook mogten gereed maken, met welke hy dan ſijnen tweeden brief aan die Gemeynte geſchreven, over ſond.

Keerd eyndelijk weder na Creta.

X. *Titus* voerde ſijn laſt by die van Corinthen getrouwelijk uyt, en keerde, 't geen hem bevoolen was verrigt hebbende, na allen ſchijn te rug na Creta.

Onderſoek of hy nog na Romen gereyſd ſy.

Verder beſcheyd hebben wy van hem niet, voor dat *Paulus* te Romen gevangen was, werwaards hy, indien mijn ſchrijver de waarheyt ſeyd (*s*), ontrent twee jaren na hem quam, tot ſijn dood by hem bleef, en nevens *Lucas* hem ten grave bragt. Een verhaal, welk ik bekenne niet wel te konnen gelooven, om dat ons *Paulus* ſelfs verſe-

(*o*) *Tit. c.* 2. & 3. (*p*) 2 *Cor.* 2. 12, 13. (*q*) *ibid.* 7. 5, 6, 7, 13, 14, 15. (*r*) *ibid.* 8. 6, 15, 16. (*s*) *Pet. de Natal. Hiſt. Sanct. lib.* 7. *c...* *p.* 108.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verſekerd (*t*), dat *Titus* van hem vertrokken, en na Dalmatien, een landſchap in Illyricum, gereyſd was, om die woeſte en krijg-ſugtige natie het Euangelium des vredens in te planten; en 't is waarſchijnlijk, dat hy ſijn te rug-reys derwaards over na Creta genomen heeft. Dit is het laatſte, welk wy in de heylige Schriften van hem vinden aangetekend, ook geven ons de Kerkelijke hiſtorien van ſijn verder bedrijf geen ſeker of merkelijk beſcheyd: dog indien 't geen van hem geſegd word waar is, dat alleen ſoude hem by de nakomelingen hebben gedenk-weerdig gemaakt, te weten, dat hy *Plinius den tweeden*, dien geleerden en welſprekenden Man, Gouverneur van Bithynien, en geheymen raad van den Keyſer *Trajanus*, bekeerd heeft: want men verteld ons (*v*), dat hy uyt Bithynien in Creten quam met Keyſerlijke order, om aldaar voor *Jupiter* een Tempel te bouwen; die ſo haaſt niet volbouwd was, of ſe viel op *Titi* vloek-wenſch om ver. De Man was hier over, als gy denken kond, ongemeen ontſteld, en quam met tranen in de oogen by den heyligen Man, verſoekende wat hy ſoude doen, die hem raad gaf, om in den naam van den God der Chriſtenen den bouw te hervatten, met verſekering, dat hy een beter uytſlag hebben ſoude. Dien raad wierd van hem ingevolgd, en hy na 't voltrekken van den bouw, nevens ſijn ſoon gedoopt. Selfs voegd men'er, om het verhaal ſijne volle leden te geven, by, dat hy om het Geloof het martel-lot tot Novocomium, een ſtad van Inſubrien, daar hy geboren was, heeft uytgeſtaan. De leſer, denk ik, ſal niet verwagten, dat ik de moeyte neem, om dat verhaal te wederleggen, alſo het in hem ſelfs geheel onwaarſchijnlijk is, en van my word geagt van het ſelve alloy en munt, als 't geen van *Trajani*, ſijn meeſters, ſiel verhaald word, te weten, dat ſe door het gebed van *Gregorius*, bygenaamd *de Groote*, uyt de hel verloſt is, 't welk egter van veele niet alleen in de Griekſche, maar ook in de Roomſche Kerk ſtatelijk verhaald, en vaſt gelooft, en, indien wy *Damaſcenus* (*x*) mogen gelooven, in 't geheele Ooſten en Weſten voor γνήσιον καὶ ἀδιάβλητον, waaragtig en onwederſprekelijk gehouden word.

Een vertelling van Plinii bekeering.

So onwaarſchijnlijk als 't verloſſen Trajani uyt de hel.

XI. De H. *Titus* wierd vry oud, en, na de Oude ons ſeggen, ſtierf in het vier-en-negentigſte jaar ſijnes levens. Hy ſtierf, ſeyd *Sophronius* (*y*) en *Iſidorus* (*z*) in vreede, en legd begraven in Creta: het Roomſch Maartelaars-boek voegd'er by (*a*), dat hy begraven is in die ſelve Kerk, waar in hem de H. *Paulus* tot Biſſchop van dat eyland beveſtigd had, dog ik verſta dat'er een Kerk door moet verſtaan worden, die naderhand gebouwd is, alſo het niet waarſchijnlijk is, dat'er te dier tijd reeds een ſoude geweeſt zijn. In Candia, de hooftplaats van dat eyland, is (*b*) (immers onlangs geweeſt) een oude en ſchoone Kerk den H. *Titus* toegeëygend, alwaar men ſijne overblijfſelen ſeyd onder het hoog Autaar bewaard, en van Grieken en Latijnen geëerd te worden: maar waar deſelve, ſedert die vermaarde ſtad onlangs in handen van den Turk, de groote roede des Chriſtenrijks, gevallen is, mogen gebleven zijn, is my onbekend. Men vierd ſijn gedagtenis in de Weſterſche Kerken op den vierden *Januarii*; in de Griekſche Kerk op den 25. *Auguſti*; dog

Titi dood.

en begrafenis.

N 2 by

(*t*) 2 *Tim.* 4. 10. (*v*) *Pet. de Natal. loc. cit. ex actis S. Titi à Zena (uti fertur) conſcript. Flav Pſeud Dext. Chron. ad ann.* 220. (*x*) *Damaſc. Serm.* περὶ τ̃ ἐν πις. κεκοι. (*y*) *Ap. Hieron. de Script. in Tit.* (*z*) *De vit. & obit. SS. c.* 87. *p.* 542. (*a*) *Ad diem* 4. *Jan. p.* 16. (*b*) *Cotovic. Itiner. lib.* 1. *c.* 12. *p.* 60.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Sijn gedagtenis op wat dag gevierd.

by de Christenen in Egypten (gelijk uyt den Arabischen almanak door *Seldenus* uytgegeven (c) blijkt) is de 22. van de maand *Barhamath*, welk op den agtienden van onsen *Meert* uytkomd, tot sijn gedagtenis afgesondert.

(c) *De Synedr. Tom.* 3. *c.* 15. *p.* 326.

Eynde van 't leven van den H. TITUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. DIONYSIUS
DE AREOPAGITER.

INHOUD.

Dionysius *gebooren te* Athenen. *De staat van sijne ouders. Desselfs huyslijke studien. Sijne reysen na buyten.* Ægypten *besogt als de stapel van geleerdheyt. Sijn verblijf tot* Hierapolis. *De vreemde en wonderlijke Son-verduystering ten tijde van onses Saligmakers lijden.* Dionysii *aanmerking daar over. Hy komt weder tot* Athenen, *en word een van de Raads-heeren van* Areopagus. *De gelegentheyt van dat hof. 't Getal en vereyschte hoedanigheden der Regters aldaar. De* H. Paulus *word voor dien Raad beschuldigd. Hy verantwoord hemselven. De uytslag van dien.* Dionysii *bekeering, en verder onderwijs door* Hierotheus. *Wie dese was.* Dionysius *aangesteld tot Bisschop van* Athenen. *Een kort berigt van hem, tegen die geen onderscheyd tusschem hem en* Dionysius *Bisschop van* Parijs *maken. Getoond dat die onderscheyden zijn. De oorsprongk en voortgang van die misgreep word ondersogt. Een waarschijnlijke reden van dien.* Dionysii *martelisatie, waar en wanneer. Een verdigt wonder ontrent sijn hooft-scheel. Sijn persoon word beschreven.* Grieken *hebben hem boven maten geloftuyd. Boeken gaande op sijnen naam. Dog zijn de sijne niet.* Apollinaris *was waarschijnlijk schrijver van deselve. Waarom menigmaal boeken op den naam van andere uytgegeven zijn. Die boeken hebben grond gelegd voor geest-drijvery en geheyme gods-geleerdheyt. Een uyttreksel daar van opgehaald.*

I. D*Ionysius* was geboren te Athenen, het oog van Griekenland, en de bron van alle geleerdheyt en burgerlijke wel-gemaniertheyt; de plaats, die buyten tegenspreken reeds veele eeuwen met een groote naam, wegens de konsten en wetenschappen, gepronkt had, en werwaards menschen uyt alle Gewesten der wereld, om in de beschaafdste en dienstigste soort van geleerdheyt aangequeckt te worden, toevloeyden. Wie sijne ouders waren, vinden wy wel niet nauw-keurig aangetekend, maar wy mogen onbeschroomd vast stellen, dat deselve luyden van grooten staat, immers niet van den gemeenen rang waren, gemerkt niemand tot een rigter in Areopagus wierd aangenomen, dan die van adelijken afkomst, en deugdsaam van leven was, πλὴν οἱ καλῶς γεγονότες, καὶ πολλὴν ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην ἐν τῷ βίῳ ἐνδεδειγμένοι, gelijk het ons van seker schrijver, die het wel wist, berigt word (a). In 't midden van alle konsten en beleefdheyt geboren zijnde, kon het niet missen, of hy moest, bysonder als men op sijn afkomst en staat denkt, tot kennis, en in alle fatsoen worden opgevoed; en dienvolgende wierd hy in allerley soort van beroemde geleerdheyt in Griekenland onder-

Dionysii geboorte-plaats.

Sijne ouders.

Sijne opvoeding.

(a) *Isocr. Orat. Areopag. p. 147. Vide Maxim. Prolog. oper. S. Dionys. præf. p. 34.*

onderwesen (*b*), daar in hy so ongemeen toenam, dat hy alle die nevens hem waren te boven ging. Daar was geen secte, of slag van Wijsgeerte, die hy niet nagespoord en ondersogt had; maar welke hy van die alle meer dan een andere aankleefde, doet sig niet klaar op, en die willen hem een aanhanger van *Plato* geweest te zijn, hebben mijnes wetens geen andere reden, dan dat de leeringen in de boeken, die sijnen naam op het voorhoofd dragen, bevat, met de grond-regelen van die treflijke secte vry na schijnen over-een te komen.

En ongemeene vordering in geleerdheyt.

II. Maar die huysselijke onderwijsing, en al 't geen Athenen hem geven konde, voldeed sijn begeerte en lust niet; weshalven hy tot voltrekking van sijn kennis voornam een reys buyten 's lands te doen. Hy nam dan in het beste en de kragt van sijn jongelingschap, zijnde ontrent vijf-en-twintig jaren oud (*c*), by hem eenen *Apollophanes*, die sijn makker, in de welsprekend-kunst bedreven, en, indien het geen *Sincellus* seyd (*d*) waar is, van sijn maagschap was, (die naderhand tot Smyrnen de leermeester van *Polemon de Laodiceër*, en die wederom van *Aristides* de vermaarde Philosooph, en voorspraak der Christenen wierd). Met desen makker, seyd men, reysde hy na Egypten, om aldaar met de Philosophen en wijse mannen, ten eynde hy het top-punt van wis-kunde, en de geheymer en dieper geleerdheyt bereyken mogt, om te gaan. Egypten wierd ten allen tijden aangemerkt als de eerste leer-plaats, niet alleen van sterren-kunde, maar selfs ook van bedekter en ongewooner beschouwingen der god-geleerdheyt. De groote Meesters der wijsheyt, en saken de Goden en derselver dienst rakende, by de Heydenen meenden nooit genoeg gevorderd te hebben, ten ware sy hunne studien door 't omgaan met de Egyptische Wijsen gekroond hadden. Uyt dien hoofde wierd het van *Orpheus*, *Homerus*, *Solon*, *Thales*, *Pythagoras*, *Plato*, en door wie niet al? besogt: en 't was hierom, dat na 't seggen van *Clemens de Alexandriner* (*e*), *Pythagoras* sig selfs liet besnijden, om εἰς τὰ ἄδυτα, tot de innerlijkste stukken hunner Religie toegelaten, en in hunne heymelijke en verborgene philosophie onderwesen te worden. Hy hield sig op tot Heliopolis, (de son-stad) gelegen tusschen Coptus en Alexandrien, alwaar de Egyptische Priesters meest al hun verblijf hadden, als zijnde een plaats, die seer voordeelig lag om de hemelsche ligchamen te beschouwen, en by gevolg, om de Wijsgeerte en sterre-loop-kunde voort te setten; en daar aan *Strabo*, ontrent die tijd levende, gelijk hy verhaald (*f*), de woon-plaatsen der Priesteren, en de vertrekken van *Plato* en *Eudoxus*, die aldaar sig dertien jaren opgehouden hadden, vertoond wierden: ja 't was hier, gelijk ons een oud Historie-schrijver (*g*) versekerd, dat *Abraham* selfs gewoond, en den Egyptischen Priesters de sterre-loop-kunde en andere stukken, tot de geleerdheyt behoorende, geleeraard heeft.

Die hy buyten s'lands gaat voltrekken.

Reyst met Apollophanes na Egypten.

Welk als de stapel van geleerdheyt van allen kanten besogt wierd.

Hield sig op tot Heliopolis.

Oude vertellingen van die stad.

III. *Dionysius* dus hier ter plaats sijn studie voortsettende, word'er een merkelijke saak gesegd gebeurd te zijn. De Soone Gods wierd ontrent die tijd te Jerusalem door geweld en onregtveerdigheyt tot een smertelijke en schandelijke dood overgegeven, terwijl de Son, als of se sulken grooten godloosheyt schaamde aan te schouwen, haar hoofd verbergde, en op het sterven van haar Maker den rouw aannam. Dese Son-verduystering, ten tijde van volle maan, wanneer se verst van de Son af

De Son-verduystering by Christi lijden,

(*b*) *Suid. in voc.* Διονύσιος. *p.* 447. (*c*) *Suid. loc. cit. Maxim. Pachym. Syncell. aliique plures.* (*d*) *Encom. S. Dionys. p.* 349. *Tom.* 1. (*e*) *Stromat. lib.* 1. *p.* 302. (*f*) *Geogr. lib.* 17. *p.* 806. (*g*) *Alex. Polyhist. hist. de Judais ap. Euseb. præpar. Euang. lib.* 9. *c.* 17. *p.* 419.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

af is, en by gevolg in geen *conjunctie* of t'samenvoeging met deselve we-
sen kan, was met de gewoone regels en wetten van de natuur niet over-
een te brengen; want de Maan sette sig tusschen de Aarde en Son, en
keerde also tegen haar gewoone loop te rug, waar door een vreemde
verduystering, die drie uuren duurde, veroorsaakt wierd. Dat'er sul-
ken wonderlijken en niet natuurlijken *duysternis* by het sterven onses
Saligmakers *over de geheele aarde*, daar door de Sonne drie uuren lang
verduysterd wierd, geweest is, getuygen de schrijvers des Euangeliums
eenpariglijk (*h*); en niet alleen sy, maar ook spreekt *Phlegon Tralliа-
nus* (*i*) eertijds een van des Keysers *Trajani* Dienaars, van een Son-ver-
duystering ontrent die tijd voorgevallen, die μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον,
de grootste was van welke men ooit gehoord had, waar door de dag in
nagt veranderde, en de sterren op den middag gesien, en te gelijk een
aardbeving, die veele huysen tot Nice in Bithynien om verre wierp,
gevoeld wierd. *Apollophanes* die wonderlijke *eclipsis* gewaar worden-
de, riep uyt, dat dit een merkelijke en gewigtige verandering der God-
delijke werken was: waar op *Dionysius* tot antwoord gaf, dat *of God
leed, of met den lijdenden medelijden had*. Ik beken, dat men sulks
by de meeste Oude schrijvers der Kerke niet vind, egter mag men
daarom sulks niet nalaten te gelooven, gemerkt'er in die tijd so wey-
nig sorg voor 't optekenen van saken gedragen wierd, en dat een
groot deel van die weynige oude historien, in die tijd geschreven,
ten eersten weg geraakt zijn, daar *Eusebius* sijn beklag over doet; hoe-
wel het ook wel waar wesen kan, dat veele van die oude boeken hem
niet zijn voorgekomen: en, na my voorstaat, verhaald ons *Maximus* (*k*),
daar hy op de tegenwerping, dat van de boeken, *Dionysius* toegeschreven,
by *Eusebius* geen gewag gemaakt word, antwoord, dat hy selfs verscheyden
stukken of boeken van de Ouden gevonden heeft, van welke niet de minste
voetstap by *Eusebius* gespeurd word: maar wat hier van zy, of niet,
men kan daar uyt niet besluyten, dat 't bovengemelde niet soude ge-
schied zijn, gemerkt veele saken, al zijn se niet beschreven, so veel het
wesen aangaat, door geduurig verhaal en van hand tot hand overgeko-
mene overlevering konnen levendig gehouden worden. Ik loochen niet,
dat de Auteuren die het beschrijven, sulks onmiddelijk uyt de brieven
aan *Polycarpus* en *Apollophanes*, so men segd, geschreven, konnen ge-
haald hebben: maar dat so zijnde, kan ik ook niet denken, dat de schrij-
ver van die brieven sulken geschiedenis uyt sijn hoofd soude versonnen
hebben, maar wel, dat hy daar heeft ter neder gesteld 't geen door over-
levering tot sijnen tijd toe was overgekomen: maar 't geen die historie
soude twijfelagtigst maken, is 't geen *Origenes* (*l*) vast steld, dat *die duy-
sternis, die over de geheele aarde was*, en de aardbeving, die by het
sterven onses Saligmakers gevoeld wierd, niet verder ging als in Judea,
gelijk ook eenige voortekenen sig niet verder uytstrekten dan over Jeru-
salem; maar wat waarheyt of waarschijnlijkheyt dat gevoelen heeft,
laat ik andere ondersoeken.

die ongewoon was,

wierd aldaar van Dionysius gesien.

Wat hy'er van seyde:

De waarheyt daar van ondersogt.

IV. *Dionysius* sijne studien tot Heliopolis (de Son-stad) voltrokken
hebbende, keerde weder na Athenen: hy had nu een weergaloose be-
quaamheyt, om sijn Vaderland dienst te doen, weshalven hy verkoren
wierd, om een van de Regters in den *Areopagus* te zijn, welk een def-

Dionysius gekoren tot Raadsheer in den Areopagus.

tige

(*h*) *Matt.* 27. *Marc.* 15. *Luc.* 23. *Joh.* 19. (*i*) *Chron. lib.* 13. *ap. Euseb. Chron. ad ann. Chr.* 32. *Vide Græc.* εὐαγ. *p.* 202. *Orig. cont. Cels. lib.* 2. *p.* 80. & *Chron. Alex. ad ann. Tiber.* 18. *Indict.* 4. *Olymp.* 202. *p.* 520. (*k*) *Prolog. ante oper. S. Dionys. p.* 36. (*l*) *Tractat.* 35. *in Matth. fol. mihi* 89. *col.* 1.

Wat die Areopagus was.

tige en aanſienlijke bediening was. *Areopagus* was een vermaard Raadhuys, gebouwd op een hoogte binnen Athenen, waar in hun Hof van *Juſtitie* haar vergadering had, en was, gelijk het van iemand *(m)* genoemd word; τῶν ἐν τοῖς Ἕλλησι δικαςηρίων τιμιώτατον καὶ ἁγιώτατον, *het heyligste*

Paulus daar voor beſchuldigt.

en geagtſte Regt-huys by de Grieken. Voor dien Raad wierden betrokken de gewigtigſte en hooftſakelijkſte verſchillen, en byſonder, die den godsdienſt, laſtering der goden, en verſmading der heylige verborgentheden raakten, en daarom wierd *Paulus*, als hy hen van *Jeſus*, en van *anaſtaſis* (de opſtanding) predikte, voor dien Raad, als *een verkon-*

De Raadsheeren hoedanig die weſen moeſten.

diger van vreemde goden, beſchuldigd *(n)*. Niemand mogt in dien Raad ſitten, dan die uyt een goed en adelijk geſlagt afkomſtig, wijs en ſchrander, en van een ſedig en onbeſproken leven was; en ſo grooten ontſag en eerbied baarde ſelfs het ſitten in die Vergadering, dat, gelijk ons *Iſocrates (o)* verhaald, in ſijnen tijd, als iemand van ſijner Ouderen deugd en deftigheyt was afgeweken, ſo ras niet tot een lid van deſen *Areopagitiſchen* Raad verkoren wierd, of hy brak ten eerſten, al had hy reeds een ongeregeld en buyten-ſpoorig leven geleyd, ſijne vorige luſten af, en keurde het involgen van de Wetten en Voorſchriften van dat Hof beter, als, ταῖς αὐτῶν κακίαις ἐμμένειν, *in hunne oude*

Hoorden de pleydoyen by nagt.

boosheden te volherden. Sy droegen ſig in hunne uytſpraken opregt en onſijdig, en hoorden de gedingen by nagt, of in den donker, op dat men op den perſoon van den pleyter ſiende, niet uyt gunſt mogt oordeelen. Hun vonnis was van ſulken nadruk, dat men daar van tot

Hun getal.

geen ander Vierſchaar beroepen konde. Ook was hun getal onſeker, want ſommige ſtellen'er in dien Raad negen, andere een-en-dertig, andere een-en-vijftig, en wederom andere een grooter aantal, geweeſt te zijn: het is ſeker, dat de *Novemviri*, of *de Negen-mannen*, te weten, de Βασιλεὺς of *Koning*, de Ἄρχων, *Bevel-hebber*, de *Polemarchus*, of Veldheer, en de ſes Θεσμοθέται, *Wet-gevers of Regts-geleerde*, de plant-hof en queekery van deſen grooten Raad waren; deſe, elk ſijn poſt hebbende waargenomen, quamen van jaar tot jaar in deſe groote Vergadering over. Hier van daan nu quam het, dat, wanneer *Socrates* door dit Hof wierd veroordeeld *(p)*, twee honderd een-en-tagtig ſtemmen hem tegen waren; daar dan nog by quamen, die met hunne *witte ſteenen* ſijn ontſlaging geſtemd hadden; ja men heeft in een oud opſchrift, dat ter gedagtenis van *Rufus Feſtus*, Stadhouder van Griekenland, en een uyt deſen Raad, op een zuyl in de *akropolis* (de boven-ſtad) was uytgehouwen, geleſen *(q)*, dat de *Areopagitiſche Raad uyt drie honderd leden beſtond.*

Dionyſius in die Raad ſittende,

V. In deſe aanſienlijke en eerweerdige Vierſchaar ſat onſen *Dionyſius*, wanneer de H. *Paulus* ontrent het jaar *Chriſti* XLIX. of L., tot Athenen quam, en met alle vrymoedigheyt de Chriſten Religie tegen de *Stoïſche* en *Epicureïſche* Philoſophen, die voornamelijk tegen hem

word'er Paulus gebragt.

opſtonden, verdedigde. De Atheniënſers, die ontrent het ſtuk van godsdienſt uytermaten nauwkeurig en overgeloovig waren, en niet wiſten wat ſy van deſe nieuwe en vreemde leer, die hy voorſtelde, maken ſouden, bragten hem *(r)* aanſtonds voor den *Areopagitiſchen* Raad, als welke de kennis van ſulke ſaken allernaaſt raakte. *Paulus* voor hen geſteld, vertoonde met een net en cierlijk voorſtel (welk hy niet min vrymoedig,

(m) Ariſtid. Tom. 1. *p.* 331. *(n) Act.* 17. 18. *(o) Loc. Sup. laudat.* *(p) D. Laërt. in vit. Socrat. lib.* 2. *p.* 115. *(q)* .... Η ΕΞ ΑΡΕΟΠΑΓΟΥ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ, ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΩΝ ..... *Volaterr. Comment. Urban. lib.* 8. *cap.* 318. *(r) Act.* 17. 19.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die'er een deftige reden voerd.

moedig, dan kragtig deed) de dwaasheyt en ongerijmdheyt van die menigvuldige en ydele goden, die sy blindeling dienden, en wees hen op dat oneyndig Wesen, dat de wereld gemaakt had, en nog regeerde, en 't welk alle menschen onvermijdelijk verpligt waren te eeren en aan te bidden: en bysonder verkondigde hy hen, hoe hy boven alle vorige verpligtingen tot dankbaarheyt en gehoorsaamheyt nu door dese laatste en beste bedeeling, sijn Soon, om sulken uytmuntenden Godsdienst de wereld voor te dragen, gesonden hebbende, hen tot bekeering en hervorming aandrong. Dese redenering wierd wel van sommige belacht en bespot (*s*), en van andere afgewesen, maar egter van veele, die van de redelijkheyt en Goddelijkheyt des Christen Geloofs daar door overtuygd wierden, aangenomen, onder welke een was onse *Dionysius*, een van de Regters, die over sijn saak saten, en *Damaris* sijn vrouw, (want so benoemen haar *Chrysostomus* en andere [*t*]) en waarschijnlijk sijn geheele huysgesin. Seker Schrijver (*v*), maar ik beken niet te weten op wat grond, verhaald ons van een nader reden-wisseling van *Paulus* en *Dionisius* over *den onbekenden God*, die als God-mensch in de laatste eeuwen tot hervorming en herstelling van de wereld verschijnen soude; waar in de Apostel vertoonde, dat dese was de Heere *Jesus*, die niet lang geleden uyt den hemel neder gekomen was; en daar door *Dionysius* sodanigen genoegen gaf, dat hy *Pauli* voorspraak by God versogt, om in het geloof van die waarheyt ten vollen versterkt te worden: daags daar na, seyd die Schrijver, maakte de H. *Paulus* eenen blind-geborenen siende, en beval hem na *Dionysius* te gaan, met aansegging, dat hy hem op dat teken de voltrekking van sijn belofte, om sig te bekeeren, afvergde; die dan hier over verbaast, aanstonds sijn afgodery verliet, en met sijn huysgesin door den doop het Christen Geloof wierd ingelijfd. Maar ik ken de geloofweerdigheyt van mijn verhaalder te wel, dan dat ik'er vast op gaan soude, te meer, om dat ik *Baronius* selfs ongenegen vind, om dat verhaal voor waar aan te nemen, en van den H. *Chrysostomus* (*x*) aangemerkt is, dat desen *Areopagiter* ἀπὸ δημηγορίας μόνης, *enkel door de redeneering van den H. Paulus* bekeerd is, en men buyten dien Schrijver van geen wonder-werk, waar door sulks wierd voortgeset, weet.

Waar door Dionysius bekeerd word.

Byvoegsels van sommige by die Historie.

Of'er ooit een Hierotheus geweest zy.

VI. Gedoopt zijnde, wierd hy, seyd men ons (*y*), de sorg en opsigt van den H. *Hierotheus*, om van hem in het Geloove nader onderwesen te worden, aanbevoolen; dog wy vinden desen man selfs niet eens by iemand van de Ouden genoemd, 't welk my een sterke agterdogt doet hebben, dat het maar een verdigte naam, en sulken man nooit in de wereld geweest is. 't Is wel waar de Griekse Maandelijke Tijd-schrijver (*z*) wil, dat hy een van de negen Raads-heeren in Areopagus was, die door den H. *Paulus* bekeerd, Bisschop gemaakt, en daar na tot opsiender over *Dionysius* aangesteld wierd; andere willen (*a*), dat hy uyt Spanjen geboortig, eerst Bisschop van Athenen, en naderhand na sijn Vaderland reysende, Bisschop van Segovia in Spanjen geweest is: dog ik geef d'een so veel geloof als d'ander. Men soude mogelijk op sulken persoon nooit gedagt hebben, ten ware dat in de Werken van *Dionysius* sodanigen onderwijser eenigsins waar gedagt geweest,

(*s*) *Act.* 17. 32. (*t*) *De Sacerdot. lib.* 4. *c.* 7. *p.* 67. *Tom.* 4. *Ambros. Epist.* 82. *pag.* 198. *Tom.* 3. (*v*) *Hild. in Passion. S. Dionys. n.* 6, 7, 8. *ap. Sur.* 9. *Oct. pag.* 122. (*x*) *Loc. cit.* (*y*) *S. Metaphr. ap. Sur. ibidem. Maxim. Synoell. ubi supra. Pseudo-Dion. de divin. nomin. c.* 2. *p.* 175. *Tom.* 1. (*z*) Τῇ δ΄ τοῦ Φεβρουαρ. (*a*) *Pseudo-Dext. Chron. ad ann. Chr.* 71.

weeſt, waar van de Uytlegger (*Scholiaſtes*) dan een ſeker perſoon, en naderhand andere een volkomen Hiſtorie gemaakt hebben. Wat *Dionyſius* aangaat, men geeft voor, dat hy na ſijn bekeering drie jaren met *Paulus* op en neer gereyſt heeft, en toen van hem tot Biſſchop van Athenen aangeſteld is, waar uyt dan noodſakelijk ſcheen *Hierotheus*, om voor hem plaats te maken, na Spanjen te verſchuyven. Wat hier van zy, of niet, dat *Dionyſius* (ſonder *Hierotheus* te benadeelen) de eerſte Biſſchop van Athenen geweeſt is, word ons door het getuygenis van iemand, wiens geloofweerdigheyt wy niet konnen in twijfel trekken, verſekerd, want *Dionyſius* de vermaarde Biſſchop van Corinthen (die niet lang na die tijd geleeft heeft) ſeyd het met ronde woorden (*b*): en *Nicephorus* voegd'er by (*c*), en dat niet onwaarſchijnlijk is, dat hy met *Pauli* eygen handen daar toe is ingewyd. Ik ſal maar met een woord aanroeren, dat hy, ſo men wil, gereyſt zy na Jeruſalem om de Apoſtelen te ſien, die van alle hoeken der wereld derwaards ſouden gekomen zijn, om by de dood van de ſalige Maagd tegenwoordig te weſen, en vervolgens de Gemeynten van Phrygien en Achajen, om het Geloof aldaar te planten of te verſterken, beſogt hebbe.

Dionyſius Biſſchop geworden tot Athenen.

VII. Genomen nu, dat dit alles waar is, konnen wy egter met verſekertheyt niet verder gaan, en moeten verlof verſoeken om 't volgende op te halen. De Schrijvers van ſijn leven ſeggen eenparig, dat hy ſig tot een grooter reys vaerdig maakte. Sijn ſaken te Athenen beſchikt, en een ander in ſijn plaats geſteld hebbende, reysde hy, ſeggen ſe, na Romen (dit, daar geen waarheyt in is, kortelijk te verhalen, ſal genoeg zijn): van Romen wierd hy door *Clemens* afgeſonden na Vrankrijk, daar hy het Geloof plantte, en den grond gelegd heeft voor een Biſſchoplijken ſtoel tot Parijs, van waar hy na veele jaren, ontrent het negentigſte jaar ſijnes ouderdoms, weder na het Ooſten keerde, om met den H. *Johannes* te Epheſen te ſpreken, en van daar wederom na Parijs, daar hy gemarteliſeerd wierd, en behalven veele wonderen aldaar gedaan, geſeyd word, na dat hy onthoofd was, ſijn hooft opgenomen, en twee mijlen ver in ſijne handen gedragen te hebben (gaande voor hem uyt een Engel, en gevolgd van een hemelſche rey) tot dat hy op ſekere plaats gekomen, het ſelve daar ſagtjens neder ley, en'er ſelfs by ging leggen, alwaar hy ook met ſtatie begraven wierd. Dit is 't kort begrijp van een ſeer verdrietig verhaal; een verhaal, dat in hemſelven onwaarſchijnlijk is, en klaarlijk aanloopt tegen het ſeggen van *Sulpitius Severus* (*d*), die ons verſekerd, dat niemand in Vrankrijk om het Geloove gedood is voor de vijfde Vervolging onder de Regeering van *Marcus Aurelius Antoninus*, en daarom ſal ik met het wederleggen deſſelfs niet veel tijd ſpillen, byſonder om dat ſulks klaar en kragtig gedaan is door ſo veele geleerde en verſtandige Mannen in de Roomſche Kerk, en byſonder door *Sirmond* en *Launoy*, die de valsheyt deſſelfs ſo klaar getoond hebben, dat'er niet meer aan te twijfelen valt.

Gewaande reys deſſelfs, en martelaarſchap tot Parijs. Onthoofd zijnde, droeg ſijn hooft 2. mijlen ver. Word tegen geſproken.

VIII. Wy vinden in verſcheydene ſeer oude *Martelaars-boeken* (*e*), gelijk ook by *Gregorius*, Biſſchop van Tours (*f*), (die het uyt een Boek heeft, genoemd de *Acten* of Handelingen van *Saturnius* den Martelaar), dat ſekeren *Dionyſius* nevens andere ten tijde van den Keyſer *Decius*, in 't jaar *Christi* CCL. van den Biſſchop van Romen na Vrank-

De grond van die bovenſtaande fabel geſogt en gevonden in een anderen Dionyſius.

(*b*) *Ap. Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 4. *p.* 74. & *lib.* 4. *c.* 23. *p.* 144. (*c*) *Niceph. Hiſt. Eccl. lib.* 2. *c.* 20. *p.* 167. (*d*) *Sacr. Hiſt. lib.* 2. *p.* 143. (*e*) *Uſuard. Mart. Cal. Oct.* & 7. *id. Octobr. Martyr. Bedæ* 7. *Id. Oct.* (*f*) *Greg. Turon. Hiſt. Franc. lib.* 1. *c.* 28. *p.* 265. *Edit. du. Cheſn.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Vrankrijk gesonden wierd, alwaar hy het Christen-Geloof predikte, Bisschop van Parijs wierd, en na sware tormenten en pijnigingen om sijn vrymoedig en stantvastig voorstaan van de Christelijke Religie wierd onthoofd, gelijk dan ook sijn martelaarschap in de oudste *Martelaars-boeken* staat aangetekend, (dog op een anderen dag, als van den Atheensen *Dionysius*) en hem de selve wonderen, van den anderen verhaald, toegeschreven worden. Dat dit de eerste en ware grond van het boven gemelde verhaal geweest is, sal, geloof ik, geen mensch van verstand in twijfel trekken: ook ben ik versekerd, dat'er by geen Schrijver, die eenige naam of agting heeft, van iets sulks voor de tijd van *Carel de Groote* gewaagt word. Wanneer *Ludovicus*, de Keyser en Koning van Vrankrijk (*g*) aan *Hilduinus*, Abt van St. *Denijs*, schreef, om uyt Griekſche en Latijnsche Boeken, of uyt eenige Registers, die hy konde bekomen, op te soeken, wat hy van hem soude konnen vinden, en 't selve in order te stellen, deed hy so, en maakte daar uyt een wijdlopig en nauwkeurig verhaal, 't welk aanstonds goed gekeurd en verdedigd wierd van *Hincmar*, Bisschop van Rheims, Discipel van *Hilduin*, en *Anastasius*, Boekery-bezorger van Romen, en van de Griekse Schrijvers, in die en de volgende eeuwen, sonder schroom toegestemd en aangenomen. Ook heeft seker nieuw Schrijver (*h*) de misslag ontrent de oudheyt of tijd, dat sulks gebeurd is, niet veel verbeterd, als hy ons seyd, dat in een vergadering van Bisschoppen in Vrankrijk, gehouden in 't jaar na *Christi* geboorte DCCCXXV, tien jaren eer *Hilduin* sijne *Areopagitische* Historie beschreef, van den H. *Dionysius*, en het affenden van hem door *Clemens*, nasaat van den H. *Petrus*, naer Vrankrijk, gewag gemaakt wierd: want wy konnen gemakkelijk toestaan, dat'er ontrent die tijd wel een blinde en onsekere overlevering van die affending was, maar de brokken en stukken van die Kerk-vergadering, die hy aldaar aanhaald, seggen in het minste niet, dat die *Dionysius* onsen *Areopagiter* was, of eenige de minste opsigt op Athenen had. Om het kortelijk te seggen, 't was'er, so 't schijnt, aldus omtrent:

Hilduin heeft sulke dingen opgesogt.

Welk uytgegeven en goed gekeurd wierd.

IX. *Hilduinus* door sijn grooten patroon aangeset, heeft, als hy vond dat'er een buyten dat onbekenden *Dionysius* Bisschop van Parijs geweest was, ten deele, om der Franschen roem te vergrooten, en ten deele, om sijn eygen *Convent* of Klooster aansienlijker te maken, denselven een eeuw of twee hooger opgevijseld, en tot een met dien van Athenen, die een eerweerdig en agtbaar man was, gemaakt, en so uyt de Boeken, als uyt de toenmaals loopende gerugten en overleveringen, (daar hy waarschijnlijk, 't geen hem goed dagt, tot vervulling van die Historie, hier en daar inlaste) een volkomen verhaal uyt sijn hoofd opgesteld. Die Historie, so denken wy, wierd ten eersten overgebragt na Romen, en aldaar van de Grieken, die ontrent die tijd veeltijds aan dien Stoel hunne Gesantschappen hadden, gevonden, en gebragt na Constantinopelen. Hier uyt haalde *Methodius* (die selfs *Apocrisiarius* of Gesant van den Griekschen Patriarch *Nicephorus* aan den Paus van Romen *Paschalis* geweest is, en na ontelbare stribbelingen tot Patriarch van Constantinopelen bevorderd wierd) de stoffe, om het leven van *Dionysius* te beschrijven: want dat hy die niet konde hebben uyt de aantekeningen van hunne eygene Kerken, is baarblijkelijk, doordien *Hilduinus*, in het opstellen van des *Areopagitischen Dionysii* Historie, rond uyt seyd (*i*), dat de Grieksche van het Martelaarschap des H. *Dionysii*

D'oorsprongk van die fabel word opgehaald.

niets

(*g*) *Vide Epist. ejus, & Hilduin. Rescript. ap. Sur. loc. cit.* (*h*) *J. Mabillon. not. ad Epist. Hincm. inter analect. Veter. p.63.* (*i*) *Rescript. ad Ludov. Imper. num. 10. ibid.*

niets beſchreven hebben, doordien ſy wegens hunne verre afgelegentheyt de byſonderheden daar van niet hadden konnen weten: derhalven moet *Methodius* al 't geen hy'er van weet, noodſakelijk uyt *Hulduinus*, of ten minſten uyt ſchriften van die tijd gehaald hebben, maar na allen ſchijn meeſt uyt *Hilduin*, wiens verhaal met dat van *Methodius*, gelijk de Heer *Launoy* (*k*) door 't een met het ander te vergelijken, getoond heeft, ſeer net niet alleen in ſommige ſaken, maar menigmaal in de woorden ſelfs over-een komt: het was niet lang daar na, dat de Griekſche Geſant dat Boek van *Methodius* van Conſtantinopelen na Romen bragt, alwaar *Anaſtaſius* het bekend (*l*) ontſangen, in de Latijnſche taal overgebragt, en na Vrankrijk geſonden te hebben. 't Was hier ſo dra niet geleſen, of men keurde het goed, en *Hincmar* gaf het in 't ligt, gelijk uyt ſijn Brief aan Keyſer *Carel* te ſien is (*m*), waar in hy klaarlijk ſeyd, het leven van *Dionyſius*, van *Methodius* beſchreven, niet ſo dra te hebben geleſen, of hy vond het wonderbaarlijk over-een te komen met het geen hy in ſijne jonger jaren geleſen had (daar hy, mijnes oordeels, ſekerlijk op de ſchriften van *Hilduin* ſiet) hoe namelijk de Hiſtorie van *Dionyſius* tot kennis van de Romeynen, en van hen tot de Grieken gekomen was. Sodanig is waarſchijnlijkſt de oorſprongk en voortgang van die Hiſtorie geweeſt. Hoe gemakkelijk nu was het voor latere Schrijvers van de Weſterſche en Ooſterſche Kerken te verdouwen, een verhaal dat met hun ſmaak ſo wel over-een quam? Immers de Grieken hadden geen reden, om nauwkeurig te onderſoeken, of wel te verwerpen 't geen ſo merkelijk tot eer van hun Kerk en Natie ſtrekte, en niet alleen Vrankrijk, maar de geheele Weſterſche Kerk, als die ſulken grooten en treffelijken Man had uytgeleverd, aan hen verpligtte. Maar ik keere weder tot onſen *Dionyſius*.

De Grieken nemen dat verhaal gaarn aan.

X. Hoewel wy geenſins konnen twijfelen, of hy heeft ſig in 't uytvoeren van ſijn ampt neerſtig en trouwelijk gequeten, egter konnen wy, gemerkt'er ons de Oude geene byſonderheden van hebben laten toekomen, op het ſeggen van ſulke, die of geheel geen, of ten minſten niet veel geloof verdienen, niet aangaan. Men kan niets ſekers van hem ophalen, uytgenomen 't geen de Chriſten Philoſooph *Ariſtides* (een man, die niet lang na *Dionyſius* te Athenen gewoond heeft, en aldaar waarſchijnlijk geboren was) in ſijn *Verdedig-ſchrift* (*n*), dat hy voor de waarheyt van de Chriſtelijke Religie aan 't ligt bragt, verhaald, te weten, dat hy, na het doen van een vrymoedige en uytſtekende belijdenis ſijnes Geloofs, en na de wreedſte ſoort van pijniging te hebben uytgeſtaan, met het afleggen van ſijn leven, het laatſte en groot getuygegenis voor de Chriſten waarheyt gegeven heeft: welk, na alle waarſchijnlijkheyt, geſchiede onder de regeering van *Domitianus*, gelijk het van den Abt *Hilduin*, *Methodius*, en die deſelve hebben gevolgd (buyten hun gedagten door een heymelijke overreding van de waarheyt) bekennen; terwijl andere het uytrekken tot de tijd van *Trajanus*, en andere tot de regeering van den Keyſer *Hadrianus*, die 't Rijk in het jaar na *Chriſti* geboorte CXVII. aanvaardde, en dat ten deele, om de ruymte te hebben ontrent het geen ſy van hem verhalen, en ten deele, om ſijne ſchriften, in welke iets uyt *Ignatii* Brieven word aangehaald, en even voor ſijn martelaarſchap in 't jaar CXVII. geſchreven ſouden zijn, by haar geloofweerdigheyt te bewaren. De Leſer hoop ik ſal van

Hy is gemartelieerd.

De tijd wanneer.

(*k*) *Reſponſ. diſcuſ. c. 9. p. 120.* (*l*) *Epiſt. ad Carol. Calv. Imper. ap. Sur. ibid. p. 152.* (*m*) *Apud Sur. & Mabillon. loc. cit.* (*n*) *Ap. Uſuard. & Adon. Martyr. 5. Non. Octob.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van my niet verwagten, dat ik de wondertekenen ophale, die men voorgeeft van hem voor of na sijn dood gedaan te zijn, of van het verschil en den hevigen twist reppe, die verscheyden plaatsen onder de Roomsche Kerk over desselfs overblijfsselen tegen elkanderen hebben: egter kan ik eene saak, se is dan sodanig als se is, niet voorby. In sekere kleyne plaats in het land van Luxemburg, niet ver van Trier, is een Kerk, die aan den H. *Denijs* is toegewijd, waar in desselfs hersfenpan, of ten minsten een stuk derselve bewaard word, op welkers midden een wit kruys, en 't overige geheel swart is: dit kruys wil de gemeene overlevering, en eenige Autheuren (*o*), om de waarheyt nog nader te versekeren, gemaakt te zijn, als de H. *Paulus* hem by sijn bevestiging de handen opley: indien dat waar is, heb ik niet anders te seggen, dan dat de Kerkelijke rang, order of Priesterschap (waar van de Roomsche Kerk een Sacrament of verbonds-teken maakt) daar door iemand, selfs na de letter te verstaan, een onuytwissélijk merkteken soude indrukken.

Wonderen, die men van hem voorgeeft worden voorby gegaan. Een wit kruys op sijn harsfenpan.

XI. Sijn τύπ☉ σωματικὸς, ligchaams-stant word ons door den Griekschen Maand-beschrijver (*p*) dus uytgebeeld; hy was van een middelbare lengte, mager, schoon, dog eenigsins bleek; sijn neus was, dat hem niet misstond, wat voor over gebogen; sijne oogen stonden hem hol in het hooft; sijne winkbrauwen waren kort, sijne ooren groot, sijn hair dik en wit, en sijn baard tamelijk lang, dog vry dun. Wat aangaat de uytbeelding van sijn siel, die hy getoond heeft in sijne redeneeringen, en het deftig bestier van sijn leven, de Grieken gebruyken, om deselve te vertoonen, volgens hun drift en hoogdravendheyt van hun spraak, ongemeene woorden en te hoog-gaande loftuytingen. Sy noemen hem (*q*) ἱεροφάντορα, καὶ τ̃ ἀποῤῥήτων θεωρὸν, *den geheyligden tolk, en beschouwer van de onuytsprekelijke verborgentheden; een ondoorgrondelijke diepte van hemelsche kennis;* τριαδικὸν θεολόγον, τ̃ ὑπὲρ ἔννοιαν ζωοποιῶν χαρισμάτων θεοφόρον ὄργανον, *den Goddelijken drie-eenigheyts leeraar, en het van God gesonden werktuyg der levendig-makende genaden, die onse bevatting te boven gaan.* Sy seggen van hem doorgaans in hunne boeken, dat sijn leven wel verwonderlijk, maar sijne redeneeringen nog verwonderlijker waren; dat sijn tong vol ligt was, en sijn mond een heylig vuur uyt-aassemde, maar sijn siel ἀκριβῶς θεοειδέστατ☉, net God geleek, en veele diergelijke meer. En, om de waarheyt te seggen, indien 't geen hy ons van de hemelsche *hierarchie* en rangen der Engelen, en van den staat der dingen, die boven de wereld zijn, voorsteld, so klaar, bevattelijk en seker was, als sommige ons hebben willen wijs maken, hy soude wel verdienen den naam te dragen, die hem van andere gegeven is (*r*), van te zijn πτερύγιον ἢ πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ, *de vleugel, of de vogel des hemels.*

Sijn postuur.

Der Grieken loftuytingen van hem.

XII. Het groot en blijkelijk bewijs van sijn wijsheyt en welsprekendheyt, seggen ons de schrijvers (*s*), sijn de werken die hy heeft nagelaten, waar in de uytdrukkingen en spreekwijsen, met welke sy zijn opgeschikt, so hoog-gaande en verheven zijn, dat men deselve qualijk kan denken van een bloot sterflijk schepsel te zijn voortgebragt: Boeken, die ongemeen duyster en verward zijn, en (gelijk onsen Lands-genoot *Johannes Scotus* (*t*), die deselve eerst in de Latijnsche taal heeft overgeset,

Sijne gewaande boeken vol van verwarde en duystere beschouwingen.

 ons

(*o*) *Vide author. cit. ap. P. Halloix not. ad vit. Dionys. p.* 241. (*p*) Τῇ γ΄. τοῦ Οκτωβρ. (*q*) *ibid.* (*r*) *Vide Anast. Biblioth. Epist. ap. Sur. loc. cit. p.* 132. *Chrysost. de Pseudo-Porphyr. p.* 401. *Tom.* 6. (*s*) *Suid. in voc.* Διονύσι☉ *p.* 745. *Niceph. Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 20. *p.* 167. (*t*) *Epist. ad Carol. Calv. Franc. Reg. ap. Usser. Epist. Hibern p.* 59.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ons verhaald) 't bereyk van onse hedensdaagse bevatting verre te boven gaan, en tot het binnenste van welke weynige menschen, so wegens de ouderwetse spreekwijsen, als de hoogheyt der hemelsche verborgentheden, daar van se handelen, konnen doordringen. Een werk van sulken diepen beschouwing voor de ondersoekers van de natuur aller dingen, en de verborgenste en onbekendste slag van geleerdheyt, dat, indien *Suidas* de waarheyt seyd, sommige Heydensche Wijsgeeren, en bysonder *Proclus* uyt hem niet alleen sijne gedagten, maar selfs sijn eygen woorden en spreekwijsen menigmaal ontleenen, en om die reden gissing maakt, dat eenige van hen te Athenen sijne boeken, van welke hy in sijn opdragts-brief aan *Timotheus* gewag maakt, en die men nu niet heeft, gestolen, en op hun eygen naam uytgegeven hebben: maar, indien men gissing mag plaats geven, soude ik liever denken, dat dese gewaande *Dionysius* sijne beschouwingen, en een groot gedeelte van sijne uytdrukkingen uyt *Plotinus*, *Jamblichius*, en andere latere Platonisten gehaald heeft: want sekerlijk het eene ey is het ander niet so gelijk, als deses mans godsgeleerdheyt die van de school van *Plato*, bysonder so als se door de Philosophen, die in de eerste eeuwen des Christendoms hebben geleefd, wierd voorgesteld. Dat de boeken, die men nog heden op sijnen naam heeft, van onsen *Dionysius* niet gemaakt zijn, sal ik nu niet ondernemen te toonen: want hoewel'er veele zijn, die dat met allen bedenkelijken yver en hardnekkigheyt willen staande houden, egter ontbreken'er niet, Mannen van aansien, selfs in de Gemeynschap der Roomsche Kerk, die hem voor de schrijver derselver niet erkennen, welk ook klaarlijk van Gereformeerde, en onder die van niemand nauwkeuriger en geleerder getoond is, als van de Heer *Dalleus*, die alles wat daar toe diend, indien niet al te veel, van die stoffe heeft opgehaald, hoewel hy, so veel hun geboorte en eerste opkomst aangaat, deselve tot de sesde eeuw verschuyvende, vry wat ontneemd van de oudheyt, die men waarschijnlijk deselve kan toestaan.

Of hy sijne gedagten uyt de Heydenen, dan of de Heydenen die uyt hem ontleend hebben.

Die boeken sijn van onsen Dionysius niet.

XIII. 't Is egter niet wel te seggen, wie de eygen schrijver van die boeken geweest zy. Onder de veelerley gissingen daar ontrent, verdiend mijnes oordeels niets so wel sijn aanmerking, als 't geen *Laurentius Valla* (v) van sommige Grieken in sijnen tijd seyd geoordeeld te zijn, te weten, dat eenen *Apollinaris* derselver schrijver geweest zy, maar of het de vader of de soon was, doet tot de saak niet, nadien sy beyde geleerde mannen, en van de selve onderwijsing en inborst geweest zijn, ἀμφότεροι ἑλληνικῶν λόγων διδάσκαλοι, seyd'er *Socrates* van (x), dat is, beyde waren sy meesters in alle Grieksche geleerdheyt, hoewel de soon waarschijnlijk de man is, die'er door moet verstaan worden. 't Is seker, dat *Apollinaris*, gelijk hem *Sozomenus* (y) beschrijft, was πρὸς παντοδαπὴν εἴδησιν, καὶ λόγων ἰδίαν παρεσκευασμένος, bedreven in alle soort van geleerdheyt, en eygenschap en kragt van woorden, en, gelijk de H. *Basilius* (z) van hem seyd, dat hy een bequaamheyt om van allerhande onderwerpen te schrijven, en veerdigheyt om iets uyt te drukken hebbende, de wereld met sijne boeken vervuld heeft, hoewel hy, na het seggen van een ander schrijver (a) selfs in de verhandeling der Goddelijke saken διϊσχυρίζετο ὅτι τὸ δόγμα αὐτοῦ οὐκ ἀπὸ ῥητοῦ τινος, ἀλλ' ἀπὸ περινοίας, deselve niet met 't geen de Schriftuur seyd, maar met menschelijke bewijsen en redenen bevestigde. Hy was geboren en opgevoed te Alexandrien (daar

Wie die geschreven heeft.

Word gegist van Apollinaris.

Van wien beschreven word

Sijn geleerdheyt.

(v) *Annot. in Act. Apost. c.* 17. (x) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 46. *p.* 160. (y) *Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 18. *p.* 623. (z) *Epist.* 74. *Tom.* 2. *p.* 125. (a) *Leont. de Sect. Act.* 4. *p.* 446.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

(daar de beroemſte ſchoolen van alle menſchelijke geleerdheyt, byſonder van de Platoniſche Wijsgeerte waren), en heeft naderhand gewoond tot Laodicea, daar hy ſulken nauwen en gemeenſamen omgang met de Heydenſche Philoſophen had, dat *Theodotus* Biſſchop van die plaats hem, hoe wel te vergeefs, verbood langer met deſelve om te gaan, uyt vreeſe, dat hy tot het Heydendom ſoude verleyd worden, gelijk *Georgius* deſſelfs naſaat hem naderhand, om het veragten van die raad, *excommuniceerde*. Dit nu, ſeyd men, gaf hem de eerſte aanleyding, om van de regtſinnige leer der Kerke ter ſijden uyt te ſpringen: want dat voor een groot ongelijk opnemende, en τῇ ἐυροίᾳ τᾶ σοφιςικᾶ λόγα θαῤῥῶν (*b*), op ſijn loos verſtand, en vernuftige redeneering ſteunende, begon hy nieuwigheyt in de leer in te voeren, en een ſecte na ſijn naam op te rigten: immers die op de gronden van *Apollinaris* nauwkeurig let, gelijk ſe ons by *Socrates*, *Sozomenus*, *Theodoretus*, *Baſilius* en *Epihanius* (*c*) voorkomen, ſal vinden dat veele derſelven ten grooten deele over-een komen met de ſtellingen van *Plato*, en ſommige derſelven niet vreemd zijn van de ſpreekwijſen in de boeken van *Dionyſius*, en dat deſelve in het voornaamſte ſtuk ontrent de drie Goddelijke perſonen regtſinnig was, welke de Apollinariſten, gelijk *Socrates* (*d*) byſonderlijk uytdrukt, bekenden eenes weſens te zijn: daar ik by voeg 't geen een geleerd man van onſe land-aard (*e*) over deſe ſtoffe heeft aangemerkt, dat *Apollinaris* en ſijn aanhang ſchuldig waren aan het verdigten van Kerkelijke ſchriften, die ſy dan, gelijk *Leontius* * wijdloopig bewijſt, op den naam van *Gregorius*, *Thaumaturgus*, *Athanaſius*, en den Paus *Julius* uytgaven; en 't is niet onwaarſchijnlijk dat *Apollinaris*, of ſommige van ſijne leerlingen in hun ſchool ſulke ſchriften verſonnen.

Omgang

En verval tot onregtſinnigheyt.

Gaf boeken op den naam van andere uyt.

XIV. Deſe giſſing is te waarſchijnlijker, om dat'er eenen *Dionyſius* (*f*) geweeſt is, die waarſchijnlijk een vriend van *Apollinaris* was, aan wien hy geſegt word die bekenden brief, die onder den naam van Paus *Julius* gaat, geſchreven te hebben. Daar beneven had hy onder ſijne leerlingen eenen *Timotheus*, die van *Damaſus* (*g*) en de Kerk-vergadering te Romen met ſijn meeſter veroordeeld zijnde, gelegentheyt nam, om nevens hem hunne gedagten op de eerweerdiger namen, deſer Oude en Apoſtoliſche mannen uyt te geven. Of, 't welk waarſchijnlijker is, alſo *Apollinaris* in de konſt van iets na te maken wonder wel bedreven was, kan het wel zijn, dat hy ſijne boeken gemaakt en uytgegeven heeft, onder den naam van den ouden *Dionyſius*; en ſeker, hy konde tot ſijn oogmerk geen gepaſter en bequamer naam uytkippen, alſo die *Dionyſius* geboren was te Athenen, het middel-punt van geleerdheyt en welſprekendheyt, en geoordeeld konde worden opgevoed te zijn in alle de leerſtukken der Wijsgeerte, en byſonder bedreven in de ſchriften en ſtellingen van *Plato* en ſijnen aanhang, die aldaar ſo bekend waren, en van allen aangenomen wierden. Geen minder reden hebben wy om dat te gelooven, als wy bedenken, dat *Apollinaris* (*h*) de Euangelien en ſchriften der Apoſtelen in t'ſamenſpraken geſteld heeft, in navolging van die van *Plato* by de Grieken. En wat de ſtijl aangaat, die vry verheven gemaakt is, wy hebben te voren aangetekend, dat hy een byſondere bequaamheyt had, om bedektelijk te ſpreken, en woorden uyt te vinden: en

Gronden van waarſchijnlijkheyt aangeweſen.

Apollinaris was in alles bedreven.

(*b*) *Socrat. ibid. p.* 161. (*c*) *Socr. loc. cit. Sozom. lib.* 6. *c.* 27. *ex epiſt. Nazianz. de Neſtor. Theodor. lib.* 5. *c.* 3. *p.* 200. *Baſil. ubi ſupr. Epiph. hæreſ.* 77. *p.* 421. (*d*) *ibid. Vide Leont. loc. cit.* (*e*) *Dr. Stelling fleets* antwoord op *Creſſ. Apol. c.* 2. *Sect.* 17. *p.* 133. * *Leont. de Sect. Act.* 8. *p* 527. (*f*) *Vide Collat. Cathol. cum Severian. Conc. Tom.* 4. *col.* 1767. (*g*) *Theod. Hiſt. Eccl. lib.* 5. *c.* 9, 10. *p.* 212. (*h*) *Socr. lib.* 3. *c.* 16. *p.* 187.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en de historie-schrijver (*i*) merkt aan, dat het grootste middel; waar door hy sijn Kettery voortsette, en dat hy heel gereed had, was τέχνη λόγων, de konst van woorden te bedenken, en hemselven op een bedekte wijse uyt te drukken: daar-en-boven was hy ook (*k*) een weergaloos Poëet (niet alleen de vader, maar ook de soon) hebbende sig op het digten sodanig gelegd, dat hy daar in niet alleen de beste Poëten der Heydenen navolgde, maar ook selfs genoegsaam te boven ging. Dus schreef hy, in so genoemde helden-digt, de historie van het Oude Testament tot de regeering van *Saul* toe, in navolging van *Homerus*; Comedien op de wijse van *Menander*; Tragedien in navolging van *Euripides*; en gesangen (*oden*) in navolging van *Pindarus*. Hy maakte geestelijke liederen, die in hunne afgesonderde Kerk opentlijk gesongen wierden, en gesangen die elk een op vrolijke dagen, en onder sijn ambagt, en selfs vrouwen op haar spinrok gebruykten (*l*). Hier door nu konde het ligtelijk gebeuren, dat hy ongemeen bedreven zijnde, om een hooger en poëtischer swier te maken, bysonder als het de stof toeliet, door de keur, t'samenstel en gebruyk van woorden, aanleyding tot dertele en onkuysche verbeeldingen gaf: want om de waarheyt te seggen, nergens vind men sulken wonderlijken stapel van gemaakte, verhevene, sagte en poëtische spreek-wijsen, als in dese boeken, die den H. *Dionysius* worden toegeschreven.

Bysonder in de digt-kunde.

XV. Indien men vraagd, waarom iemand na so veele gedane moeyte sijn werk liever op den naam van een ander dan van hemselven soude uytgeven? men sal niet anders behoeven te antwoorden, dan dat dit een oude wijse van doen was, die van sommige gebruykt wierd, 't zy om dat se genegentheyt hadden hunne kinderen voor de deur van een ander tot vondeling te leggen, of om voor te komen het beknibbelen, welk sy met het uytten van hunne eygene gedagten waarschijnlijk te verwagten hadden, of wel, om hunne gedagten, als se op den naam van sulke, welken de wereld met regt hoog agtte, en eerbied toedroeg, uytquamen, aansienlijker en weerdiger te maken. En wat de gissing aangaat van de Heer *Daillé* (*m*), dat de reden, waarom verscheydene geleerde boeken van andere geschreven, op den naam van de vaders in de Oude Kerk wierden uytgegeven, was om der Christenen saak tegen de Heydenen te beweeren, die andersins gewoon waren hen te last te leggen, dat sy een deel domme en ongeleerde menschen waren, welker boeken niets dan klare en eenvoudige leeringen behelsden, en van geen geleerdheyt en welsprekendheyt wisten, en dat veele, om dat verwijt af te snijden, boeken vol van geleerdheyt en wereld-wijsheyt maakten, en die op den naam van de eerste verkondigers en voort-planters des Christelijken Geloofs uytgaven, en dat het so met het boek van de *recognitien*, welk *Clemens* toegeschreven word, en de boeken die men den naam van *Dionysius* geeft, gelegen is. Ik sal geern bekennen, dat sulks van de genaamde *Recognitien* te seggen niet onwaarschijnlijk nog ongegrond is, also deselve na allen schijn ontrent de tweede eeuw geschreven zijn: want toen (gelijk uyt het boek van *Celsus* tegen de Christenen blijkt) had men het met sulken verwijt breed voor, en waren nog weynige boeken, die vol geleerdheyt staken, uytgekomen: maar ik kan het van de boeken *Dionysii* geensins toestaan, also die geschreven zijn een geruymen tijd, na dat de geleerdheyt en welsprekendheyt de Christenen ten overvloed tot beschaming en overtuyging, in weerwil en tot ver-

Waarom iemand sijn arbeyd op eens anders naam uytgaf, ondersogt.

Dallæus' daar over ten deele goed gekeurd, en ten deele gelaakt.

(*i*) *Sozom. lib. 6. c. 25. p. 672.* (*k*) *Idem lib. 5. c. 18. p. 623.* (*l*) *Idem lib. 6. c. 25. p. 671.* (*m*) *De Script. Dionys. c. 39. p. 221.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

verwondering van haar grootste vyanden, de wereld gebleken was: en minder was dat van noden, indien waar is 't geen *Dallæus* vast steld en ernstig beweerd, te weten dat deselve niet dan voor het begin van de sesde eeuw, ontrent het jaar na *Christi* geboorte DXX. geschreven zijn; want te dier tijd, wanneer het Heydendom byna uyt de beschaafder wereld gebannen was, waren weynige geleerde Heydenen die reden hadden, om den Christenen hun domheyt en ongeleerdheyt te verwijten.

XVI. Maar wie ook de eygen vader van die Boeken mag geweest zijn, en om wat reden die mogen geschreven zijn, of niet, 't is seker, dat hy de grond gelegd heeft van een geheyme en onvatbare Godgeleerdheyt onder de Christenen, en dat daar uyt alle die wonderlijke en verwerde bevattingen, waar op sommige so versot zijn, en derselver kragt en te werkstelling als de siel en volmaaktheyt selfs van het Christendom aanmerken, en daar voor uytroepen, gesprooten zijn. Of de Schrijver nu van die Boeken dat niet bysonderlijk beoogd heeft, laat ik den Leser oordeelen uyt een staaltje, welk ik egter hem verseker niet van de duysterste en verwardste plaatsen in die Boeken te zijn. Ik sal het so wel in sijn eygene, als onse taal voorstellen, also ik op mijn oversetting (hoewel van woord tot woord den Griekschen text gevolgd) niet wil staan, gemerkt ik my niet beken bequaam te zijn om te vertalen 't geen ik niet versta. Hy spreekt daar van de kennisse Gods op dese wijs (n): Διὰ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς γινώσκεται, καὶ χωρὶς πάντων· καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεὸς γινώσκεται, καὶ διὰ ἀγνωσίας. Καὶ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ νόησις, καὶ λόγος, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐπαφὴ, καὶ αἴσθησις, καὶ δόξα, καὶ φαντασία, καὶ ὄνομα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ οὔτε νοεῖται, οὔτε λέγεται, οὔτε ὀνομάζεται. Καὶ οὐκ ἐστί τι τῶν ὄντων, οὐδὲ ἐν τινι τῶν ὄντων γινώσκεται. Καὶ ἐν πᾶσι πάντα ἐστὶ, καὶ ἐν οὐδενὶ οὐδὲν, καὶ ἐκ πάντων πᾶσι γινώσκεται, καὶ ἐξ οὐδενὸς οὐδενί. Καὶ γὰρ ταῦτα ὀρθῶς περὶ Θεοῦ λέγομεν. Καὶ ἐστὶν αὖθις ἡ θειοτάτη τοῦ Θεοῦ γνῶσις, ἡ δι' ἀγνωσίας γινωσκομένη, κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἕνωσιν ὅταν ὁ νοῦς τῶν ὄντων πάντων ἀποστὰς, ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν ἀφεὶς, ἑνωθῇ ταῖς ὑπερφαέσιν ἀκτῖσιν, ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ τῷ ἀνεξερευνήτῳ βάθει τῆς σοφίας καταλαμπόμενος. God, seyd hy, *word gekend door alle dingen, en sonder alle dingen: hy word gekend door kennis, en door onwetendheyt: daar is een gedagte, een woord, een kennis, een aanraking, een gevoelen, een meening, een verbeelding, een naam, en alle andere dingen van hem, en egter word hy nog gedagt, nog uytgesproken, nog genaamd: hy is niets van de dingen, die'er zijn, en word uyt geen van de dingen, die'er zijn, gekend: hy is in allen alles, en in niets is hy niets, en uyt alles word hy gekend van allen, en uyt niets van niet. Ook dese dingen spreken wy regtsinnig van God. Wederom, dit is de goddelijkste kennis van God, die men heeft door onwetendheyt, ingevolge van de vereeniging, die ons verstand te boven gaat, nademaal de siele verre van al 't geen'er is afwijkende, en daar na buyten haar selven gaande vereenigd word met de doorlugtige stralen, van en door welke se tot de ondoorgrondelijke diepte der wijsheyt verligt word.* Met sulken en diergelijken stof sijn die Boeken door en door opgevuld. Indien dit niet geheym en diepsinnig genoeg is, so weet ik niet wat het is; en seker, die sig op dit slag van Godgeleerdheyt niet verstaat, sal sulken taal voor kramers-latijn, gelijk men seyd, daar men geen bescheyt van weet, en die tegen malkanderen aanloopt, aansien: en egter dat is het top-punt van aandagt en godvrugtigheyt, waar na sommige menschen met sulken ernst streven, en daar in sy hunnen roem stellen, even als of een mensch de verborgentheden der Religie niet regt konde verstaan, voor dat hy sijn reden versaakt heeft, of een Christen zijn, voor dat hy een geest-drijver

Die Boeken zijn de grond geweest van de Mijstijke Theologie.

Een staaltje daar van.

Welk de Schrijver afwijst.

P

(n) *Dionys. de Divin. Nomin. c. 7. p. 238.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ver word, of ſijn meening uytdrukken, ten zy hy ſulks in een taal doe, die niemand verſtaan kan.

Aanwijſing der Schriften, die t'onregt Dionyſius *worden toegeſchreven.*

De Cœleſti Hierarchia.	*lib.* I.	ad Soſipatrum.	*epiſt.* I.
De Divinis Nominibus.	I.	ad Polycarpum.	I.
De Eccleſiaſtica Hierarchia.	I.	ad Demophilum.	I.
De Myſtica Theologia.	I.	ad Titum.	I.
Epiſtolæ ad Cajum.	IV.	ad Joannem Euangeliſtam.	I.
ad Dorotheum.	I.	ad Apollophanem.	I.

Eynde van 't leven van den H. DIONYSIUS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

II: Deel. Fol: 114.
KLEMENS, Bisschop van Rome,
S.P.Q.R.
Door Aufidianus last in Zee geworpen.
Dits KLEMENS, een Romeyn, die Romes stoel besat,
Een Apostolisch man, en Kerk-pylaar geschat:
Wiens schriften Zoo vol glans van hemel waarheyd blinken;
Doo moest door wreede last in't diepst der Zee versinken. F: H.
P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. CLEMENS
BISSCHOP van ROMEN.

INHOUD.

Sijn geboorte-plaats, Ouders, Maagschap, opvoeding en bekeering tot het Christendom aangewesen uyt de Boeken, die op sijnen naam gaan. Getoond, dat hy niet van Keyserlijken afkomst was. Hy word Bisschop van Romen. *Ontrent de eerste Bisschoppen van dien Stoel komen de Schrÿvers niet over-een. De order van het volgen van* Clemens *op dien Stoel waarschÿnlijkst voorgesteld, en met de tijd van andere Bisschoppen aldaar over-een gebragt. Wat'er in den ouden Brief aan den* H. Jacobus *van verhaald word.* Clemens *steld* Notarissen *of Schrijvers aan, om de daden der Martelaren te beschrijven, en send veele mannen tot voortplanting des Euangeliums uyt. De scheuring en verdeeltheyt in de Kerk van* Corinthen. Clemens *schrijft daar over aan die Gemeynte. Word ondersogt, wanneer die Brief geschreven zy. De vervolging onder* Trajanus, *die sig tegen de* Ἑταιρίαι, *of Maatschappyen, stelde. Een kort verhaal, van het geen* Clemens *overquam, uyt* Simon Metaphrastes. *Sijn bannissement na* Cherson. *Wat het veroordeelen tot de berg-werken, of* Damnatio ad metalla *was. De groote voorspoed van sijn bediening in de plaats sijner ballingschap. Het martelaarschap van den* H. Clemens, *en hoedanig het was. Het jaarlijks wonder-werk, dat op den dag, die hem toegewyd is, geseyd word te geschieden. De tijd van sijn dood. Sijne egte Schriften. Van sijn Brief aan die van* Corinthen. *Hoe die van de Oude geroemd wierd. De eygenschap van sijn schrÿf-wijs in deselve. Hy vertoonde daar in een groote sedigheyt en nederigheyt. Een stuk van sijnen tweeden Brief. Valsche Schriften. De* Recognitien, *of nalesingen. Derselver verscheyden namen, en verschillende afschriften; wat van derselver oudheyt te oordeelen is. Gissing van derselver Schrijver. Der Ouden oordeel ontrent het vervalschen derselver. De Brief aan den* H. Jacobus.

I. HEt doet niet weynig tot de eer van desen eerweerdigen Apostolischen Man (want het word van alle de Ouden op hem geduyd) dat hy geweest is een *mede-arbeyder* van den H. *Paulus*, en een van die, *welker namen zijn in het Boek des levens* (*a*). Hy is geboren te Romen, op den berg Celius, gelijk ons, nevens andere, het *Pontificaal* (*b*), dat op den naam van *Damasus* gaat, berigt. De naam van sijn Vader was *Faustinus*, maar wat hy voor een geweest is, of wat sijn levens-wijs was, vinden wy niet aangetekend: wy vinden wel een nauwkeurig verhaal van hem in het Boek,

Clemens, Pauli mede-arbeyder.

Sijn geboorte-plaats en Ouders.

(*a*) *Philip.* 4. 3. (*b*) *Vit. Clement. Concil. Tom.* 1. *col.* 74.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dat *Recognitien*, en een ander dat Κλημέντια (van de Ouden veeltijds gemeld, en onlangs uytgegeven) genaamd word, dog die beyde worden t'onregt *Clemens* toegeſchreven, en daar valt veel op te ſeggen: egter ſullen wy, om dat deſelve vry oud, en (gelijk wy naderhand toonen ſullen) niet lang na de eeuw der Apoſtelen geſchreven zijn, tot ons oogmerk 't een en 't ander daar uyt bybrengen, hoewel wy voor de waarheyt van alles niet konnen inſtaan. *Clemens* komt daar in voor, als van hemſelven verhalende het gene volgd.

Nader van hemſelven, ſo men ſeyd, beſchreven.

II. Hy was, ſeyd hy (*c*), geſproten uyt een adelijke ſtam, en wel uyt het geſlagte van de *Cæſars*. Sijn vader was *Fauſtinianus* of *Fauſtinus*, die na-maagſchap van den Keyſer (ik verſta'er *Tiberius* door) en nevens hem opgevoed was, door wiens toedoen hy met *Mattidia*, een Juffrouw van treflijken huyſe te Romen, trouwde: hy was de jongſte van drie ſoons; ſijn ouder broeders waren *Fauſtinus* en *Fauſtus*, die naderhand den naam van *Nicetus* en *Aquila* aannamen. Sijn moeder, een vrouw, die, ſo 't ſchijnt, ongemeen ſchoon was, wierd van haar mans eygen broeder ſterk aangeſogt tot onkuysheyt, welk ſy willende ontwijken, en egter aan haar man niet bekend maken, om de moeyelijkheden en ſchande van haar huys voor te komen, deſe vond bedagt; ſy maakte haar man wijs, dat ſe in den droom gewaarſchouwd was met haar twee oudſte ſoons voor een tijd uyt Romen te wijken, weshalven hy haar met die ſoons, om bequamer te worden opgevoed, na Athenen verſond. Maar als hy, niet tegenſtaande hy van jaar tot jaar om beſcheyd van haar te hebben, derwaards iemand affond, van haar niets hoorde, beſloot hy ten laatſten ſelfs daar heenen te gaan, om na haar te vernemen, gelijk hy deed, latende ſijn jongſten ſoon, toen twaalf jaren oud, onder 't opſigt en de ſorg van Voogden en Beſtierders.

Sijn opvoeding, twijfeling ontrent de onſterflijkheyt der ſielen, dweepery, en bekeering.

Onſe H. *Clemens* groeyde op, en vorderde in alle mannelijke ſtudien (*d*) en deugden, tot dat hy in een groote twijfelmoedigheyt ontrent de onſterflijkheyt der ſielen, en de ſtaat van het toekomend leven geraakt zijnde, de regte geſchapenheyt en waarheyt van dien naukeurig begon te doorſnuffelen. Hy ſette dan alle ſijne vorige bevattingen ter ſijden, en begaf ſigſelven tot de ſchoolen der Wijsgeeren, maar hy vond aldaar niets, dan heftige twiſten, oneyndige verſchillen, en loſſe en bedrieglijke redeneer-konſten, weshalven hy voornam daar over de Egyptiſche *Hierophanten*, (gewaande Tolken der goden) en Prieſters te hooren, en te ſien, of hy iemand van hen konde vinden, die door de *Magia*, of Tover-konſt, een menſch, die na de onſigtbare wereld vertrokken was, ſoude konnen te rug roepen, meenende dat hy daar door in ſijn nauwkeurig onderſoek ſoude voldaan worden. Dus tuſſchen beyden ſtaande, hoorde hy van de komſte des Soons Gods in de wereld, en van ſijne treflijke leeringen in Judea, en wierd door den dienſt van *Barnabas*, die tot Romen gekomen was, daar van nader onderrigt; dien hy eerſt na Alexandrien, en van daar na een korten tijd tot in Judea volgde. Tot Ceſareen gekomen zijnde, vond hy den H. *Petrus*, die hem nader onderwees en doopte; deſen hield hy geſelſchap, en was ſijn leerling voor een groot gedeelte van ſijn leven.

III. Dit is in 't korte, 't geen ik uyt die oude ſchriften goed gevonden heb te ontleenen. Ik ſla ſijne vertellingen van de rampen, die ſijn vader, moeder en twee broeders over quamen, en hoe ſy malkanderen

(*c*) *Recognit. lib.* 7. *n.* 8. *p.* 476. *Clem. Homil.* 12. *num.* 8. *pag.* 678. *Epiſtol. num* 76. *p.* 781. *Edit. Pariſ.* (*d*) *Recogn. lib.* 1. *num.* 1. *pag.* 392. *Cl. Homil.* 1. *pag.* 546. *Epiſt. p.* 749.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ren wonderlijk ontmoeteden, bekeerd en tot het Christen Geloof ge-
doopt wierden, over; ten deele, om dat het buyten mijn bestek is, en
ten deele, om dat se meer na een Comedie, dan ware geschiedenis ge-
lijken. Wat dat stuk van sijn vertelling aangaat, waar in hy van Key-
serlijken huyse sijn maagschap rekend, hoewel dat meer dan eens word
staande gehouden van *Nicephorus* (e), (die een groot gedeelte van die
gewaande Historie heeft overgeschreven) en voor hem van andere (f),
egter kan ik dat niet anders aansien, als een misslag, die haar oorsprong
nergens anders van daan had, als uyt de Historie van den Burgermee-
ster *Flavius Clemens*, en sijn vrouw *Flavia Domitilla*, beyde naaste
magen van den Keyser *Domitianus*, van welker bekeering en marte-
laarschap voor het Geloof van *Christus* wy elders (g) uyt de Schrijvers
van die tijden verslag gegeven hebben.

Sijn afkomst van Keyserlijken huyse gaat niet vast.

Het is waarschijnlijk, dat *Cle-*
mens ten meerderen deele *Petrus* in sijne reysen heeft vergeselschapt, en
met hem tot Romen gekomen is, daar hem ten laatsten het bestier over
die Kerk wierd toevertrouwd. *Dorotheus* seyd ons (h), dat hy de eer-
ste geweest is onder de Heydenen, die het Christen Geloof aan nam,
en dat hy eerst Bisschop wierd van Sardica (een stad in Thracien, die
naderhand den naam van Triaditza gekregen heeft) en daar na van Ro-
men: maar hy is het alleen die dat seyd, en ik ben versekerd, dat het
niemand van de Ouden hier in met hem toehoud, ten ware hy daar door
verstond eenen anderen *Clemens*, wien de *Chronijk van Alexandrien*
steld een van de seventig Discipelen geweest te zijn (i), die egter ook
aldaar met den onsen doorgaans schijnt vermengd te worden.

Hy word Bisschop te Romen.

Dat hy
Bisschop van Romen geweest is, word van alle oude Schrijvers eenpa-
rig en sonder tegenspraak vast gesteld, hoewel sy wonderlijk ontrent
de rang en wijse, hoe hy daar toe gekomen is, verschillen. De Schrij-
vers van de Roomsche Kerk, hoe breed sy ook opgeven van de geduu-
rige en onafgebroken *successie* op St. *Peters* stoel, zijn ontrent de ag-
ter-een-volging van de vier eerste Bisschoppen in een doolhof, daar sy
niet weten uyt te komen, also'er qualijk twee of drie van eenige ag-
ting zijn, die in het optellen derselven over-een-komen. Ik sal my niet
bemoeyen, om te toonen, hoe verscheydentlijk men dat Register op-
maakt, maar enkelijk voorstellen 't geen ik daar van denke waarschijn-
lijkst en geloofweerdigst te zijn.

De hoeveelde Bisschop van Romen hy was.

IV. Het is bekend uyt *Ireneus* (k), *Epiphanius* (l), gelijk ook voor
hen uyt een oud Schrijver *Cajus* (m), en *Dionysius*, Bisschop van Co-
rinthen (n), dat *Petrus* en *Paulus* t'samen de grond van de Gemeyn-
te van Romen gelegd, en daarom beyde Bisschoppen van Romen ge-
naamd worden, de eene als *de Apostel der Heydenen* (gelijk wy het
waarschijnlijk gelooven) sorg dragende voor de Christenen uyt de Hey-
denen, terwijl de andere als *de Apostel der Besnijdenis* sijn werk maak-
te ontrent die uyt het Jodendom aldaar tot het Christendom overqua-
men: want wy konnen ons niet verbeelden, dat de Joden en Heyde-
nen, die tegen elkander sulke oude en ingewortelde voor-oordeelen had-
den, bysonder in het stuk van Religie, so schielijk deselve hebben af-
gelegd, en in eene openbare Vergadering zijn samen gekomen: immers
wy weten, dat voor den Tempel verwoest was niemand tot Jerusalem

Hoe de verscheyde gevoelens daar ontrent konnen t'samen gebragt worden.

(e) *Hist. Eccl. lib. 2. c. 25. p. 191 & lib. 3. c. 2. & 18. p. 247.* (f) *Eucher. Lugd.*
ad Valerian. de contemt. mund. Anonym. de vit. Pet. & Paul. ap. Jun. not. in Clem.
ad Corinth (g) Eerste Christendom *lib. 1. c. 3.* (h) *Synops. de vit. Apost. in Bi-*
blio. Patr. Tom. 3. p. 50. col. 1. (i) *Chron. Alexand. p. 508.* (k) *Adv. Hæres.*
lib. 3. c. 3. p. 232. (l) *Epiph. hæres. 27. pag. 51. Vide Hamm. Dissert. 5. c. 1. pag. 256.*
(m) *Caj. adv. Procul.* (n) *Dionys. Epist. ad Rom. ap. Euseb. lib. 2. c. 25. p. 68.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wierd aangenomen, als die bekeerd wierden uyt de Joden: en 't kan in den beginne te Romen, daar te dier tijd seer veel Joden woonden, ook so geweest zijn, dat dese voor een tijd in andere plaatsen als die uyt de Heydenen hunne vergaderingen hielden, de eene onder *Paulus*, en de andere onder *Petrus*: om welke te gissen wy selfs grond schijnen te vinden in de *Apostolische Historie*: want *Lucas* seyd ons (*o*), dat de H. *Paulus* tot Romen gekomen zijnde, van de Joden wierd verworpen, weshalven hy sig tot de Heydenen keerde, die de leere der saligheyt, hen van *Paulus* voorgesteld, met blijdschap hoorden en aannamen, en *twee geheele jaren lang alle die tot hem quamen ontfing, en hen het Koninkrijke Gods predikte*. Dit nu merk ik aan als de eerst gelegde grond van der bekeerde Heydenen Kerk te Romen, over welke de sorg en 't opsigt van den H. *Paulus* quam op *Linus* (die na de inlassing by *Ignatius Pauli* Diaken en Dienaar was), gelijk mogelijk de H. *Petrus* een Kerk, uyt Joodse bekeerde bestaande, hebbende versameld, deselve overgaf aan den H. *Clemens*, van welken *Tertullianus* (*p*) uytdrukkelijk seyd, dat hy tot Bisschop van Romen door *Petrus* selfs is aangesteld: immers dat vinden wy by den *Versamelaar* van de Apostolische *Constitutien* (*q*), dat *Linus* van den H. *Paulus* bevestigd wierd tot Bisschop van Romen, en *Clemens* van den H. *Petrus*, en dat hy aldus *Linus* als de eerste noemd; welk seer wel konde zijn, gemerkt de H. *Paulus* (al spreken'er de hedensdaagse Schrijvers van die Kerk geheel anders van) een geruymen tijd tot Romen geweest is, eer de H. *Petrus* aldaar quam. *Linus* gestorven zijnde, quam na alle waarschijnlijkheyt *Cletus* of *Anacletus* in dessels plaats; want van die twee maken de Grieken doorgaans, en buyten twijfel niet t'onrecht, een man. Tot die tijd toe bleef *Clemens*, die van den H. *Petrus* tot sijn nasaat aangesteld was, Voorsitter in de Kerk, die uyt bekeerde Joden bestond; maar als *Cletus* gestorven was, en het onderscheyd tusschen een bekeerde Jood en Heyden geen plaats meer had, verviel mogelijk het bestier over de geheele Kerk van Romen op den H. *Clemens*, die nu de andere overleefde; en 't is van die tijd af, dat men, na de gemeene rekening, de jaren van sijn Bisschoppelijke bediening begint te tellen. De sake dus opgevat zijnde, kan niet alleen waar zijn de rekening van *Optatus* (*r*), en *Bucherius* (*s*), die *Clemens* doen volgen op *Linus*, maar ook die van *Baronius* en veele der Ouden, die *Linus* en *Cletus* voor hem plaatsen, want sy waren voor *Clemens* reeds Bisschoppen en Herders van de Kerk, die uyt de bekeerde Heydenen bestond, gelijk uyt het geseyde kan worden afgenomen. De netter en nauwkeuriger tijd-rekening ontrent die eerste Bisschoppen en Opsienders vat ik aldus: *Petrus* en *Paulus* wierden, gelijk wy elders getoond hebben, gemartelifeerd in 't jaar na *Christi* geboorte LXV. onder de vervolging van *Nero*. Na hen sat'er *Linus* twaalf jaren, vier maanden en twaalf dagen, en *Cletus* twaalf jaren, eene maand (*Baronius* seyd seven), en elf dagen, welk ontrent vijf-en-twintig jaren t'samen maakt, en sig tot het jaar XC. uytstrekt. Indien wy hier nu byvoegen de negen jaren, elf maanden en twaalf dagen, in welke *Clemens* over de geheele Kerk alleen Bisschop geweest is, dan komt het net uyt op het derde jaar van *Trajanus*, de tijd, die van *Eusebius*, *Hieronymus*, *Damasus* en veele andere gesteld word als de tijd van sijn martelaarschap. Of, indien wy het

(*o*) *Act.* 28. 23. *&c.* (*p*) *De præscript. hæret. c.* 32. *p.* 213. (*q*) *Lib.* 7. *c.* 47. *col.* 451. (*r*) *De Schism. Donat. lib.* 2. *p.* 38. (*s*) *A. Bucher. edit. Comment. in Vict. Can. Pasch. c.* 15. *p.* 269.

het martelaarſchap van *Petrus* en *Paulus*, na de rekening van *Peta-*
vius, *Ricciolus* en eenige andere, twee jaren later, te weten in 't jaar
LXVII. ſtellen, ſo ſal de rekening gemakkelijker en beter uytkomen, en
ruymte genoeg overig weſen voor de oneffen maanden en dagen, om
daar mede de jaren van elks Biſſchoppelijke regeering, die by allen niet
even eens worden opgerekend, te vereffenen en aan te vullen: ook ſie
ik geen bequamer middel, om de rekening ſo verſcheyden en verward
voorkomende gemakkelijker goed te maken, en alle ſwarigheden weg te
nemen: want indien men toeſtaat, 't welk van veele onder de Oude uyt-
drukkelijk geſegd word, dat *Clemens* van den H. *Petrus* tot ſijn Na-
volger is aangeſteld, en te gelijk, dat hy niet geſtorven is voor het C.
jaar na *Chriſti* geboorte, zijnde het derde van de regeering des Keyſers
Trajani, ſal men niet wel eenig middel ſo bequaam vinden, als dit,
om dat verſchil te vereffenen. Wat aangaat het opgeven van *Epipha-*
nius(*t*), dat *Clemens* wel de handen van den H. *Petrus* waren opge-
legd, maar hy de dadelijke bediening van ſijn Biſſchoppelijk of Op-
ſienders ampt niet wilde aanveerden, ſo lang als *Linus* en *Cletus* leef-
den, wy moeten weten, dat hy dit voorſteld als een enkele giſſing,
die uyt geen andere grond, dan een verkeerde opvatting, van ſekere
woorden in den Brief van *Clemens* aan die van Corinthen, haar oor-
ſprongk heeft, en ſelfs bekend, dat niet te konnen als een ſekere waar-
heyt vaſt ſtellen.

V. Indien men den ouden Brief(*v*) aan den H. *Jacobus*, broeder Byſonderheden ontrent ſijn beveſtiging,
onſes Heeren, die op den naam gaat van den H. *Clemens*, voor be-
hoorlijk bewijs mogt aannemen, wy ſouden dan niet alleen weten, dat
Clemens van *Petrus* tot Biſſchop is aangeſteld, maar ook hoe dat ſulks
in alle ſijn omſtandigheden zy te werk geſteld: want daar in word ons ver-
haald, dat de Apoſtel, merkende dat de tijd van ſijn ontbinding nader-
de, *Clemens* als een bequaam perſoon, om in ſijn plaats te treden, de
Gemeynte voorſtelde; en dat hy (wanneer die vroome Man de eer,
die hem de H. *Petrus* met een breede reden-voering opdrong, met al-
le bedenkelijke ſedigheyt had afgeweerd, en hem egter de byſondere
pligten der Dienaars, elk na hun bequaamheyt en rang, als ook die
van het volk, wijdloopig waren voorgedragen) hem de handen opley-
de, en genoegſaam dwong, ſijn plaats aan te veerden. Hoe hy deſe en verrigtingen in ſijn bediening.
groote, dog ſware bediening heeft uytgevoerd, konnen wy uyt de
Kerkelijke aantekeningen weynig beſcheyt van geven. De Schrijver
van 't geen het *Pontificaal* genaamd (*x*), en den Paus *Damaſus* toege-
ſchreven word, ſeyd ons, dat hy Romen in ſeven quartieren verdeeld
heeft, en in elk van die een *Notaris* aanſtelde, om neerſtig na te
vorſchen, wie'er in dat quartier als martelaar was omgekomen, en 't
gene van hun martelaarſchap konde geweten worden getrouwelijk op te
ſtellen: maar ik moet bekennen, dat die Schrijver ſo veel geſag niet
by my heeft, dat ik in ſaken, die ſo lang voor hem geſchied waren,
op ſijn enkel getuygenis ten vollen ſoude geruſt weſen: hoewel het waar
is, dat wy buyten dat genoeg weten, dat men in de vroegere eeuwen
der Kerke de gewoonte had, om *Notariſſen* en aantekenaars van de
woorden, daden en ſmerten der bloedgetuygen te gebruyken. Nog
meer, andere ſeggen ons, dat hy na die Geweſten, alwaar het geluyd
des Euangeliums nog niet gekomen was, verſcheydene Mannen, om aldaar
de

(*t*) *Contr. Carpocrat. hæreſ.* 27. *p.* 51. *Vide Clem. Epiſt. ad Corinth. p.* 69. (*v*) *Ex-*
tat. Græc. & Latin. inter Patr. Apoſtol. a Coteler. edit. (*x*) *Lib. Pontif. in vit.*
Clement. Concil. Tom. 1. *col.* 74.

de Christelijke Religie te prediken en voort te setten, heeft afgesonden: ook maakte hy niet alleen sijn werk van het Christendom uyt te breyden, daar het nog niet geplant was; maar ook om de vrede der Kerken, daar het reets geplant was, te bewaren: want als'er een ongelukkige scheuring en verdeeltheyt onder die van Corinthen ontstond (*y*), sonden sy na Romen, om van hem raad en hulp te versoeken, hoe te doen; hier op schreef hy in den naam van de Gemeynte, welker Opsiender hy was, hen een onvergelijkelijk-deftigen Brief, om μιαρὰν καὶ ἀνόσιον στάσιν, die godloose en versoeylijke verdeeltheyt, gelijk hy se noemd (*z*), die onder hen ontstaan was, te stillen en te slissen; te meer, om dat'er tusschen die twee Gemeyntens te dier tijd een gemeensamer en hertelijker onderhandeling, dan wel met eenige andere, immers so ons in de Kerkelijke schriften voorkomt, schijnt geweest te zijn.

Om de verdeeltheden te Corinthen te smooren, schrijft hy derwaards.

De eygen tijd wanneer die Brief geschreven is, kan men niet seker stellen, also men die uyt geene aantekeningen van oudheyt, of uyt den Brief selfs bepalen kan. Sommige Mannen van aansien, en beroemd wegens hunne geleerdheyt, hebben gegist, dat deselve geschreven is, eer Jerusalem wierd verwoest, en als de Tempel en de Livitischen dienst nog stond en plaats greep; waar toe hen, mijns oordeels, aanleyding gegeven heeft die plaats in dien Brief (*a*), daar hy van die dingen in den tegenwoordigen tijd spreekt: maar die op die plaats onsijdig let, sal bevinden, dat'er sulks niet noodsakelijk uyt volgd, en dat hy, op de ordonnantien van *Mosis* instellingen sin-speelende, niet anders voor had, dan de kragt van sijn bewijs op te helderen, en de redelijkheyt van het waarnemen der bedieningen en standplaatsen, in welke ons God gesteld heeft, te toonen. My aangaande, sy schijnt my waarschijnlijkst geschreven te zijn niet lang na de vervolging onder *Domitianus*, en geloofsijk even voor sijn bannissement: want hy verontschuldigd hemselven (*b*) van hunnen Brief niet eerder te hebben beantwoord διὰ γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ περιπλώσεις, *om de ons*, seyd hy, *overgekomene rampen en swarigheden*; en 't is seker, dat tegen de Christenen, te Romen bysonderlijk, geen vervolging van de tijd van *Nero* tot *Domitianus* toe verwekt is. Wat aangaat de gissing, die de Heer *Junius* hier uyt maakt, dat de Brief ten tijde van sijn ballingschap geschreven soude zijn, ik moet seggen, dat hy niet schijnt gelet te hebben, dat de Brief niet in sijn eygen naam, maar uyt die van de Gemeynte te Romen geschreven is: want daar uyt volgd, dat hy sekerlijk aldaar niet op de ramp en swarigheyt, die hem in sijn persoon trof, kan gesien hebben.

Wanneer die Brief geschreven zy.

VI. Hy verduurde met een stantvastige lijdsaamheyt en voorsigtig gedrag de buyige en moeyelijke tijden van *Domitianus*, en overleefde de korte dog vreedsame regeering van *Nerva:* maar helaas! de wolken quamen weder na den regen, en daar broeyde een swaarder onweêr uyt ten tijde van *Trajanus*, die wel een treffelijk Vorst, en van so soeten en aangenamen inborst en omgang was, dat men sedert by het verkiesen van eenen nieuwen Keyser onder andere t'elkens uytriep, *by zy* MELIOR TRAJANO, *beter en goed-aardiger dan Trajanus* (*c*), maar ondertusschen seer voor sijn Religie yverde, en uyt dien hoofde een sterk vyand der Christenen wierd. Onder andere Wetten van hem in 't begin van sijn regeering gemaakt, was'er ook een, (indien *Baronius* (*d*) het ontrent die tijd-bepaling regt heeft, daar ik, gemerkt de Brief

Trajani placcaten tegen de Christenen.

Als of sy ἑταιρίας voedden.

(*y*) *Hegesipp. ap. Euseb. lib.* 3. *c.* 16. *p.* 88. (*z*) *Epist. ad Corinth. p.* 2. (*a*) *Ibid. pag* 53. (*b*) *Ibid p.* 1. (*c*) *Eutrop. Hist. Rom. lib.* 8. *non longe ab initio.* (*d*) *Ad ann.* 100. *num.* 8. *Tom.* 2.

Brief van *Plinius* (*e*), daar hy op ſchijnt te ſteunen, waarſchijnlijk ten minſten negen of twaalf jaren later geſchreven is, grootelijks aan twijfele) die de *hetairias*, de Maatſchappyen en Gemeenſchappen, het geheele Roomſche Rijk door, verbood, waar toe de menſchen tot nog toe waren gewoon geweeſt, onder ſchijn van beter verrigting hunner ſaken, t'ſamen te komen, en tot onderhouding van onderlinge liefde en vriendſchap vrolijk te zijn, dog nu van den Roomſchen Staat, als bequame queek-plaatſen van verradery en oproer, met nijdige oogen wierden aangeſien.

Dus viel men onder die ſchijn op de Chriſtenen aan,

Der Chriſtenen vyanden ſagen hunne Godsdienſtige vergaderingen voor ſulke onwettelijke en verbodene t'ſamenſpanningen aan; en daarom ſiende hen onder een Voorſitter t'ſamen verbonden, en geduurig tot hunne liefde-maaltijden by-een komen, en een ſoort van Godsdienſt, die van des Rijks Religie verſchilde, plegen, oordeelden ſy vryheyt te hebben, om tegen hen, als houdende onbehoorlijke vergaderingen, en verſmaders van de Keyſerlijke order, aan te gaan: en 't konde niet miſſen, of *Clemens* moeſt als het hoofd van die *ſocieteyt* te Romen het voorwerp van hun opſet worden, dog dat was niet meer dan hy ſelfs reeds voor lang had te gemoet geſien, gelijk hy in ſijnen Brief aan die van Corinthen genoegſaam te kennen geeft: want hebbende van de pijnen en het lijden van de Apoſtelen uytgeſtaan, geſproken (*f*), ſeyde hy hemſelven en ſijn volk aan te ſien, ὡς ἐν αὐτῷ σκάμματι, als zijnde in de ſelve loopbaan, καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπίκειται, en dien de ſelve ſtrijd nakende was.

en raakte ook Clemens,

volgens ſijn eygen verwagting.

VII. *Simeon*, met den naam van *Metaphraſtes* bekend, ſprekende van het martelaarſchap van *Clemens* (welk met deſſelfs levens-beſchrijving, waar van men den Schrijver niet kend, en welk langen tijd daar na van *Lazius* agter de Boeken van *Abdias de Babylonier* gevoegd en aan 't ligt gebragt is, vry over-een komt) ſteld de geheele vervolging van dien Man van den beginne tot den eynde toe dus voor (*g*): De H. *Clemens* had tot het Chriſten Geloof overgehaald en bekeerd een adelijke Dame *Theodora*, en naderhand haar Man *Siſinnius*, een landsgenoot en favorijt van den laatſten Keyſer *Nerva*. Het winnen nu van ſo grooten man haalde eerlang andere, die van voornamen ſtaat en aanſien waren, insgelijks tot het Geloove over. „So veel vermag het voorbeeld van godsdienſtigheyt in groote mannen, om andere tot godſaligheyt en deugd aan te lokken: maar de afgunſt kan ſelden het goed in andere verdragen, en kant ſig tegen die, welke de deugd omhelſen. Dus verwekte deſe goede voortgang tegen hem den haat, byſonder van eenen *Torcutianus*, een man te dier tijd binnen Romen van groote magt en aanſien, die door de mindere Overigheyt van die ſtad het volk tegen onſen Heyligen Man gaande maakte, en hem van Tovery en Wicchelery, en van een vyand en laſteraar der goden te zijn beſchuldigde, alom uytſchreeuwende, dat hy de goden moeſt offeren, of ſijn godloosheyt met ſijn bloed ſoude boeten. *Mamertinus* de ſtad-voogd, een wijs en bedaard Man, poogende dien oproer te ſtillen, ontbood den H. *Clemens*, en ried hem met alle beleefdheyt om te doen 't geen'er geëyſcht wierd: maar hem onverſettelijk vindende, gaf den Keyſer de geheele ſaak te kennen, die hem in 't kort tot antwoord liet geven, Dat hy de goden offeren, of na Cherſon, een ongeagte ſtad aan de overſijde van de Pontiſche zee, gebannen ſoude worden. *Mamertinus* deſe Keyſerlijke order gekregen hebbende, was daar niet ſeer wel over te vreden; gaf egter bevel, om alles tot de reys te ver-

Een breed verſlag van Clemens.

Hoe hy in 't oog quam.

Wat hem wedervoer.

(*e*) *Epiſt.* 97. *lib.* 10. (*f*) *Ubi Supr. p.* 9. (*g*) *Coterell. loc. cit. p.* 826. & 832.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

vervaerdigen, en voerde hem vervolgens derwaards, om aldaar in de marmer-kuylen te graven, en in de berg-werken te arbeyden. In de Romeynsche wetten word meermaals gewag gemaakt van een soort, die *damnatio ad metalla*, *'t veroordeelen tot de berg-werken* genoemd wierd, en beschreven als *pœna morti proxima* (*h*), *een straf, die de dood-straf naast by quam*: en seker, die hier toe was veroordeeld, wierd ongemeen wreed en hard gehandeld: want behalven den swaarsten arbeyd, die sy aldaar onophoudelijk moesten doen, wierd de veroordeelde op allerley onmenschelijke wijsen gehandeld, geslagen en gegeesseld, geketend en geboeyd, van sijne goederen (*i*), die voor het gemeen wierden aangeslagen, beroofd, hy voor altoos slaaf, en by gevolg onbequaam gemaakt, om sijn uyterste wil te maken. Daar-en-boven stelde men denselven opentlijk ten toon en spot (*k*), men beschoer dessels halve hoofd, stak sijn regter oog uyt, verminkte sijn linker voet, brandde aan sijn voorhoofd een schandelijk merk; welk eerst van *Caligula* ingevoerd (en de historie-schrijver (*l*) tekend dat aan tot een bewijs van sijn wreedheyt) en sedert geoeffend wierd tot de tijd van *Constantinus* toe, die in 't jaar *Christi* CCCXV. sulks door een wet (*m*) afschafte; op dat ik niet spreeke van de honger en dorst, koude en naaktheyt, nattigheyt en vuyligheyt, waar mede de veroordeelde in sulke rampsalige plaatsen te worstelen had.

De straf van tot de berg-werken over-geven te worden was elendig.

Bekeerd aldaar veele menschen.

VIII. Ter plaats van sijn troosteloose ballingschap gekomen zijnde, vond hy een groote menigte Christenen tot dat selve beklaaglijk lot veroordeeld, welker sielen niet weynig verquikt wierden op het gesigt van sulken vromen man; te meer, om dat hunne vyanden door sijn geduurig prediken, en veelvoudige wonderen die hy deed, betere gedagten van hen en hun Godsdienst begonden te krijgen, en de inwoonders van die landstreek dagelijks tot het Geloof over quamen, so dat het Christendom binnen korten het Heydendom uyt het veld deed wijken, en alle blijken van afgodery aan kant geset wierden, en verdweenen. Dit gerugt quam so dra niet ter ooren van den Keyser, of hy sond den President *Aufidianus* derwaards, om den aanwas van die secte te steuyten, die'er dan met groote bedreygingen en wreedheden tegen aan ging, en een groot getal derselven ter dood over gaf: maar als hy hunne ongemeene bereydwilligheyt, om den dood te ondergaan, merkte, en sag dat de martelary op desen dag een voorbereyding voor andere was, om op morgen ook diergelijken uyt te staan, wierd hy moede langer tegen allen aan te gaan, en nam voor, eenen, die boven de andere uytmuntte, uyt te kippen, in hoop dat door een merkelijke straf aan die eenen geoeffend, anderen een schrik en vrees soude worden aangejaagd. Tot dien eynde wierd de H. *Clemens* uytgekipt, en hem allerley pijn, dog te vergeefs, aangedaan: weshalven den rakkers belast wierd hem in 't midden van de zee te werpen, alwaar hem de Christenen sekerlijk nooit souden weder vinden. Dese soort van dood-straf wierd genoemd καταποντισμὸς, en wierd gebruykt niet alleen by de Grieken, gelijk men uyt seker voorbeeld, van *Diodorus Siculus* gemeld (*n*), kan afnemen, maar ook by de Romeynen: want wy lesen van verscheyden misdadigers (*o*), die van *Tiberius* en *Avidius Cassius* veroordeeld wierden, om in zee geworpen te

Wreedheden daartegen gebruykt aan andere.

En bysonder aan Clemens. Die in zee geworpen wierd.

Van die dood-straf.

(*h*) *Leg.* 28. *ff. de pœn. lib.* 48. *Tit.* 19. (*i*) *Leg.* 36. *ubi supr. l.* 12. *ff. de jur. fisc. l.* 49. *Tit.* 14. *l.* 1. *de bon. damnat. l.* 8. *Qui test. fac. poss. Sect.* 4. (*k*) *Cypr. epist.* 77. *ad Nemes. p.* 155. *Euseb. lib.* 8. *c.* 12. *p.* 307. (*l*) *Suet. in vit. Calig. c.* 27. (*m*) *Leg.* 2. *Cod. Th. de pœn. l.* 9. *Tit.* 40. (*n*) *Biblioth. lib.* 16. (*o*) *Sueton. in vit. Tiber. c.* 62. *p.* 336. *Vul. Gallic. in Avid. Cass. c.* 4. *p.* 247.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

te worden. Hier op had onse Heer het oog, als hy in geval van ergernis te geven seyd (*p*), *het voor sulken beter te wesen, dat een molensteen om sijnen hals gedaan, en hy in de zee geworpen wierde.* Over welke plaats de H. *Hieronymus* wel seyd (*q*), dat dese dood-straf by de oude Joden in gebruyk was, en over de gruwelijkste misdaden geoeffend wierd, maar ik heb mijns wetens sulks by niemand anders gelesen. Ik sal hier niet ophalen het geen ik van het wonderlijk en vreemd ontdekken van des H. *Clemens* ligchaam vind, nog van het bysonder mirakel on- *Gewaande mirakulen gedaan na sijn dood.* trent een kleyn kind, dat in de Kerk, ter eere van hem in 't midden van de zee gebouwd, een geheel jaar bewaard wierd, (hoewel het *Ephræm* Bisschop van die plaats (*r*), als een sekere waarheyt vast steld) nog ook van een oneyndig getal andere mirakelen, die aldaar souden geschied zijn, alsо ik niet denke, dat iemand so veel geloof sal hebben, om die te konnen aannemen; 't sal genoeg zijn, dat ik maar een derselven melde. De zee, seggen sy, wijkt op den dag van de jaarlijkse gedagtenis sijnes martelaarschaps te rug na beyde sijden, en maakt een schoone en drooge doorgang drie mijlen in zee tot de grafstede van dien Martelaar in een Kerk, die aldaar opgerigt, en door Engelen, gelijk men moet gelooven, is gebouwd; De devotie des volks verrigt zijnde, neemd de zee weder haar oude plaats en loop, τιμῶντος τοῦ Θεοῦ κἀνταῦθα τὸν μάρτυρα, *waarmede*, seyd een mijner schrijvers (*s*), *God dien Martelaar vereerd.* Ik sal hier nog maar by voegen, dat dese overleveringen tot de tijd van *De tijd van sijn dood.* *Gregorius* Bisschop van Tours toe zijn aangenomen, die'er met groote eerbied en devotie van spreekt (*t*). Dus immers stierf de H. *Clemens* in het derde jaar van *Trajanus* (gelijk *Eusebius* (*v*) en *Hieronymus* (*x*) getuygen, want de Alexandrijnsche tijd-rekening (*y*), die sijn dood vier jaren later, en alsо in het sevende van *Trajanus* steld, is hier in niet te gelooven, gemerkt de Burgermeesters, die hy noemd, eygentlijk tot het vierde jaar van dien Keyser moeten worden t'huys gebragt), een weynig meer dan twee jaren, sedert hy derwaars gebannen was, na dat hy alleen Bisschop van Romen geweest was, gelijk *Baronius* en andere (*z*) seggen, negen jaren, ses maanden en even so veel dagen, maar na de rekening van *Bucherius*, (die, als zijnde voor de dood van den Paus *Liberius*, reeds in het jaar na *Christi* geboorte CCCCLIV. gemaakt, meer te gelooven is) negen jaren, elf maanden en twaalf dagen. Sijn martelaarschap viel voor, na de rekening van *Baronius*, en de gemeene stelling der Roomschen, op den vier-en-twingsten *November*, maar, so het kleyne Martelaars-boek, van *Bucherius* (*a*) uytgegeven, seyd (en dat behelst buyten tegenspreken de beste en regte tijd-rekening van de oude Kerk) op den negenden van die maand. Ter gedagtenis van hem wierd te Romen een Kerk gebouwd, die ten tijde van den H. *Hieronymus* (*b*) nog in wesen was.

IX. De schriften, die nog heden den naam van desen Apostolischen *Sijn schriften.* Man dragen, sijn van tweederley soort, egte en onegte of valsche. Tot de eerste behoord den vermaarden brief aan de Corintheren, die van de *Roem van den brief aan die van Corinthen.* Ouden ongemeen geroemd word; *Ireneus* (*c*) seyd, dat se is ἱκανωτάτη γραφή, een seer treflijk en volmaakt schrift; *Eusebius* (*d*) noemd se μεγάλη τε καὶ θαυμασία, een waarlijk groote en verwonderlijke brief, en die, gelijk'er

(*p*) *Marc.* 9.42. (*q*) *Comm. in Matt.* 18. *p.* 53. *Tom.* 9. (*r*) *Serm. de mirac. in puer. à S. Clem. fact. ap. Sur. ad* 23. *Nov. & Gr. & Lat. ap. Coteler. p.* 837. (*s*) *ibid. p.* 841. (*t*) *De mirac. lib.* 1. *c.* 35, 36. *p.* 46. (*v*) *Lib.* 3. *c.* 34. *p.* 106. (*x*) *De Script. Eccl. in Clem.* (*y*) *Ann.* 4. *Olymp.* 220. *Ind.* 1. *p.* 594. (*z*) *Ubi supra.* (*a*) *Loc. sup. cit. p.* 269. (*b*) *De Script. in Clem.* (*c*) *Adv. hæres. lib.* 3. *ap. Eus. lib.* 5. *c.* 6. *p.* 170. (*d*) *Lib.* 3. *c.* 16. *p.* 88.

Hieronymus (*e*) byvoegd, ſeer nuttig is; *Photius* (*f*) beſchrijft deſelve, als ἀξιόλογος, alle eer en agting weerdig: en wierd, als *Euſebius* ons verſekerd (*g*) ἀνωμολογουμένη παρὰ πᾶσι, van allen aangenomen en naaſt de Heylige ſchriften geagt, en daarom eenige eeuwen lang, ſelfs tot ſijnen tijd toe, en mogelijk nog lang daar na, in hunne Kerken opentlijk voorgeleſen.

Deſſelfs tijd.

De ſtijl deſſelfs is, gelijk *Photius* (*h*) wel heeft aangemerkt, klaar en eenvoudig, uytdrukkende een Kerkelijke en natuurlijke wijs van ſchrijven, en vertoonende den inborſt en regten geeſt van die Apoſtoliſche eeuw.

De gelegentheyt by welke deſelve geſchreven is.

Sy is geſchreven by gelegentheyt van een groote ſcheuring en verdeeltheyt in die Kerk, verwekt door twee of drie oproerige en ſcheurſieke menſchen aldaar tegen hunne Kerk-voogden, die uyt nijdigheyt over de gaven, of over het geſag en agting van hunne leydslieden en leeraars ondernomen hadden deſelve af te ſetten, en 't grootſte gedeelte der Gemeynte in hun t'ſamenrotting hadden ingetrokken; waar tegen hy in ſijn brief met ſagte woorden en kragtige redenen, om haar wederom tot eendragt en vreede te brengen, aangaat.

De ſedigheyt en nedrigheyt van Clemens in dien brief.

Sijn nedrigheyt en ſedigheyt doet ſig daar klaarlijk in op, niet alleen daar in, dat hy deſelve in den naam van de Gemeynte van Romen ſchrijft, ſonder ſelfs den ſijnen eens te noemen, maar ook, dat hy ſijne beweegredenen hen met ſulken beleefdheyt en vriendelijkheyt voordraagd. In den geheelen brief vertoond ſig niet de minſte ſtraffigheyt, of heerſchappyvoering over het erfdeel des Heeren. Had hy van gedagten geweeſt, dat hy een onfeylbaar rigter der verſchillen was, van wiens uytſpraak de geheele Chriſten Kerk moeſt afhangen, en dat hy een Opperſte en onwederſprekelijke magt had, van welke geen appél valt, wy ſouden hem een ander taal hebben hooren ſpreeken: maar deſe dingen zijn in de latere eeuwen ingekroopen, en van de Pauſen aangematigd, wanneer de geeſt van gierigheyt en wereldſche heerſch-ſugt de ſedigheyt en eenvoudigheyt van de eerſte en beſte eeuwen des Chriſtendoms verſmoord had.

Clemens waarom gehouden voor overſetter van den brief aan de Hebreën.

Daar is ſo grooten over-een komſt ſo in woorden als de ſtoffe tuſſchen deſen brief en die aan de Hebreën, dat *Euſebius* en *Hieronymus* (*i*) en reeds andere voor hen, daar uyt hebben beſtaan te beſluyten, dat de H. *Clemens*, ſo niet de ſchrijver, ten minſten de overſetter van die aan de Hebreën geweeſt is.

Is lang verlooren geagt.

Deſe brief aan die van Corinthen is eenige eeuwen lang meeſt alom voor verlooren geagt, dog is ruym veertig jaren herwaards tot nut van de Kerk in 't gemeen, en tot roem van onſe natie in 't byſonder hier in Engelland weder in 't ligt gebragt.

Van eenen tweeden brief. Dog die is van hem niet.

Behalven dien eerſten brief is'er nog een ſtuk van een tweede brief, of liever predicatie, behelſende een ernſtige vermaning en beſtiering tot en van een godſalig leven, welke wel oud is, en van veele geoordeeld word van hem geſchreven te zijn, ſelfs eenige jaren voor den eerſten, door dien daar in van geen ſwarigheyt of onruſt gerept word. Maar *Euſebius*, *Hieronymus* en *Photius* (*k*) verſekeren ons, dat deſelve verworpen, en nooit van de Oude nevens den eerſten is aangenomen en goed gekeurd; en daarom, hoewel wy met geen verſekerdheyt konnen tegenſpreeken dat die van hem geſchreven is, agten wy veyliger het oordeel der Ouden daar ontrent in te volgen, dan 't gevoelen van eenige weynige nieuwer ſchrijvers toe te ſtemmen.

Gewaande boeken van hem

X. Wat aangaat de ſchriften, die buyten allen twijfel vals en onegt zijn, die, gelijk *Euſebius* ſeyd (*l*) verworpen zijn, om dat ſe niet καθαρὸν τῆς Ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσώζειν τὸν χαρακτῆρα, dat is, *niet behouden de ſuyvere*

(*e*) *De Script. Eccl. in Clem.* (*f*) *Cod.* 112. *col.* 280. (*g*) *ibid. c.* 38. *p.* 110. (*h*) *Cod.* 126. *Col.* 305. (*i*) *Loc. cit.* (*k*) *Locis ſupr. citat.* (*l*) *ibid. p.* 110.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

suyvere merktekenen van de Apostolische regtsinnigheyt (hoewel het ook waar is, dat hy daar alleen van de t'samenspraken tusschen *Petrus* en *Appion* spreekt, en van de *decretale brieven*, als niet weerd om van gesproken te worden, geen gewag maakt), vier zijnder nog heden van in wesen, die hem worden toegeschreven, te weten, de *Apostolische Canones*; *de Constitutien* (die wel van hem souden geschreven, maar van de Apostelen gedicteert en voor geseyd zijn); sijne *Recognitien* en brief aan den H. *Jacobus*. Wat de twee eerste, de Apostolische *Canones* of regulen, en de *Constitutien* of besluyten aangaat, ik heb elders (*m*) mijn gevoelen daar van geüyt, daar ik het hier by laten sal. Het derde even genoemd *Recognitiones* of nalesingen, is van de ouden tot ons overgekomen onder verscheyden benamingen, en draagt somtijds den naam van des H. *Clemens handelingen*, *historie*, *chronijk*, en somtijds weder van S. *Peters handelingen*, *reys-boek*, *tijd-reexen*, *t'samenspraken met Appion*; want dit zijn buyten twijfel al te samen maar verscheyden opschriften (of mogelijk stukken en brokken) van het selve boek. Immers 't is wel seker, gelijk *Photius* (*n*) waande, en *Ruffinus* (*o*), die dat boek heeft overgeset, rond uyt seyd, dat het tweesins is voor den dag gekomen, dog dat het een met het ander in 't voornaamste wel over-een komt, maar sy in sommige dingen van malkanderen verschillen, en 't verdiend sijn opmerking, of niet wel de Κλημέντια, *Clementijnsche*, die *Nicephorus* (*p*) van de Kerke seyd aangenomen te zijn, en egter na sijn seggen die niet zijn, die *Eusebius* meend, en de *Clementijnsche Homilien* naderhand op dien naam uytgegeven, de tweede druk (souden wy nu seggen) moge geweest zijn van de *Recognitien*, gemerkt deselve ons klaarlijk voorkomen, als de eygen schrijf-wijs van *Ruffinus*, die wel in sommige dingen van de voorgaande verschild, dog doorgaans met deselve over-een komt. Men heeft egter buyten die twee nog een derde uytgeven desselven boeks, of liever een uyttreksel van die alle genaamd Κλήμενς περὶ τῶν πράξεων, &c. *Clemens van de handelingen, het reysen en prediken van den H. Petrus*, welk wel met de voorgaande, dog meest met die van de *homilien* over-een komt, en is, mijnes oordeels, opgesteld door *Simeon*, bygenaamd de *Metaphrast*; om welk te glooven ik verscheyden redenen heb, bysonder om dat het geen'er door de selve hand van het martelaarschap van *Clemens* is bygevoegd, van woord tot woord het selve is 't geen'er by *Simeon de Metaphrastes* van word opgehaald, uytgenomen alleen het besluyt, welk uyt de *homilie* of predicatie van *Ephræm* van het wonder-werk by sijn graffsteede gedaan gehaald is.

Zijn vier.

De Canones en Constitutiones.

Recognitiones.

Dit komt onder verscheyden namen voor.

En is meermaals uytgegeven.

XI. Die *Recognitien* sijn buyten twijfel van een vry ouden datum, en ontrent de selve tijd, en, gelijk het *Blondellus* (*q*) niet onwaarschijnlijk oordeeld, van de selve hand geschreven, als de genaamde *Constitutien* ontrent het jaar *Christi* CLXXX. of immers niet lang daar na. Ik ben versekerd, dat dit boek van *Origenes*, onder den naam van *Clemens in sijne perioden* worden aangehaald, en dat die aangehaalde woorden nog huyden daar in gevonden worden (*r*). Ja wy vinden selfs voor de tijd van *Origenes* een vry groot stuk en brok van *Bardesanes* (*s*) *de Syrier*, die in het jaar na *Christi* geboorte CLXXX. bloeyde, *over het nood-lot*, welk van woord tot woord met de *Recognitiones* over-een komt; en 't

Wanneer die Recognitien geschreven zijn.

En van wien.

 schijnt

(*m*) Voorreed. voor 't eerste Christend. (*n*) *Cod.* 112. *col.* 289. (*o*) *Præfat. ad Gaudent.* p. 297. (*p*) *Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 18. *p.* 248. (*q*) *Pseudo-Isid.* p. 28. (*r*) *Philocal. c.* 23. *p.* 81, 82. (*s*) *Apud. Euseb. præpar. Euang. lib.* 6. *c.* 10. *p.* 273. *& seq. Vide Recogn. lib.* 9. *p.* 503. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Mogelijk van Bardesanes:

schijnt ons uyt dien hoofde even gelooflijk, dat het *Bardesanes* uyt *Origenes*, als dat het *Origenes* van hem ontleend heeft. En waarom souden wy niet seggen, dat *Bardesanes* selfs die boeken geschreven heeft?

Wiens persoon en schriften nader worden getoetst.

Want hy is sekerlijk een man geweest van groote geleerdheyt, die veerdig, welsprekend, καὶ διαλεκτικώτατος (t), van een schrander verstand was, en vernuftig redeneerde, dog vry na Kettery helde; want uyt de school van *Valentinus* komende, had hy desselfs ongesonde stellingen so diep ingedronken, dat hy selfs na sijn herroeping hemselven, gelijk ons *Eusebius* berigt, daar van nooit heeft konnen suyveren, hoewel hy, na het seggen van *Epiphanius*, eerst regtsinnig was, dog ten laatsten tot de dwalingen van die secte verviel, even eens als een schip, dat wel bevragt zijnde, en sijn reys gedaan hebbende, in het gesigt van de haven vergaat. Hy was daar-en-boven een groot Wiskonstenaar, Sterre-kundige, ἐπ' ἄκρον χαλδαϊκῆς ἐπιστήμης ἐληλακώς (v) en in de wijsheyt der Chaldeën wonder wel bedreven. Ook schreef hy weergaloos-treflijke t'samenspraken over het *Fatum*, of nood-lot, die hy den Keyser *Antoninus* opdroeg. En sekerlijk, niemand kan sijne oogen laten gaan op de *Recognitien*, of hy word ten eersten gewaar, dat een groot gedeelte van de leerstukken, rakende het *Fatum*, de *schepping*, de invloed der sterren en hemelsche constellatien, en diergelijke, een groot gedeelte zijn van de t'samenspraken en redeneeringen van den H. *Petrus* en *Clemens*; daar wy konnen byvoegen 't geen *Photius* heeft aangemerkt (x), en uyt de saak selfs sig ten vollen opdoet, dat die boeken opmerkelijk zijn wegens hun klaarheyt, cierlijkheyt, deftigheyt en verscheydentheyt der geleerdheyt, die in deselve uytblinken, en baarblijkelijk toonen, dat haar maker een meester in alle soort van menschelijke geleerdheyt, en Wijsgeerte geweest moet zijn. Ook soude ik konnen aanmerken, dat *Bardesanes* een bysondere neyging schijnt gehad te hebben tot het schrijven van sulken soort van boeken, alsso *Epiphanius* (y) in 't bysonder van hem aantekend, dat hy behalven de H. Schriften sekere *Apocryphe* en verworpene boeken geweldig door snuffelde. Hy schreef πλεῖστα συγγράμματα, welk *Hieronymus* (z) vertaald, *seer veele boeken*, ten meerderen deele in de Syrische taal, die dan sijne leerlingen, hoewel hy selfs in de Grieksche, gelijk *Epiphanius* aantekend, genoeg bedreven was, in de laatst genoemde taal oversetteden. Onder die boeken zijn mogelijk ook geweest de *Recognitien*, die hy den H. *Clemens*, als welke voor een medgesel en leerling van den H. *Petrus* bekend stond, met schijn van waarheyt heeft konnen opdragen: en so'er nog maar eenige van sijne veele boeken overig waren, ik twijfel niet, of men soude doorgaans nog meerder over-een komst tusschen d'eene en de andere, so in spreekwijsen als in de saken selfs bevinden, dog dit stel ik maar als een waarschijnlijke gissing voor, en laat den leser het gelooven of niet gelooven van dien vry.

Van de regtsinnigheyt der recognitien.

Ik weet ook wel, dat *Hieronymus* (a) en *Photius* (b) die boeken beschuldigen van Kettersche gevoelens, en bysonder van sulke, die de eere des Soons Gods benadeelen, die mogelijk *Ruffinus* (die ook wel 'tselve segd (c), maar te gelijk vast steld, dat die gevoelens daar van de een of d'ander Ketter sijn ingelast) in sijne oversetting heeft te rug gehouden, ja dat, na 't seggen van *Epiphanius* (d), de *Ebioniten* deselve so jammerlijk geschonden hebben, dat'er

(t) *Euseb. Hist. Eccl. lib. 4. c. 30. p. 151. Epiph. hæres. 56. p. 207.* (v) *Euseb. præp. Euang. lib. 6. c. 9. p. 273.* (x) *Ubi supra.* (y) *Epiph. loc. cit.* (z) *Euseb. Hist. Eccl. ubi supr. de Script. Eccl. in Bardes.* (a) *Apol. adv. Rufin. p. 219.* (b) *Phot. Cod. 112. col. 289.* (c) *Apol. Orig. ap. Hieron. Tom. 4. p. 195.* (d) *Hæres. 30. p. 65.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dat'er qualijk iets van *Clemens*, dat regtſinnig en waar is, in is overgebleven, welk hy ſo oordeelde, om dat ſijne andere ſchriften met die *circulaire* brieven van hem (gelijk hy ſe noemd) niet over-een quamen. Maar 't is ſeker, dat daar mede alleen gemeend worden die afſchriften, welke in handen van die Ketters waren, en nu na allen ſchijn niet meer in weſen zijn; te meer, om dat geene ſulke vervalſchingen, van welke hy gewaagd, in de nu voorhanden zijnde boeken gevonden worden, en die groote en ſekerlijk onvervalſte ſtukken, die men by *Bardeſanes* en *Origenes* vind, niet merkelijk van die, welke wy nog heden hebben, verſchillen. Maar genoeg hier van.

XII. De brief aan den H. *Jacobus*, *de broeder onſes Heeren*, is buyten twijfel van den ſelven datum als de voorgaande. Aan het eynde van dien brief geeft de ſchrijver voor, hem van den H. *Petrus* belaſt te zijn een verhaal van ſijn reyſen, redeneeringen en bediening op te ſtellen, en den naam te geven van *Clemens kort begrip van Petri prediken tot het volk*, welk hy ſeyd met den eerſten te ſullen doen, waar uyt blijkt, dat die brief in den beginne niet anders geweeſt is, dan een voorreden van de *acta* of handelingen *Petri* (in der daat geen ander boek als de *Recognitien*) waarom men deſelve ook in de laatſte druk van de *Clementijnſche homilien* (daar ſe den eygen naam uyt ſijn brief even gemeld dragen) voor aan deſelve gevoegd vinden. Deſe brief, (gelijk ons *Photius* verhaald) komt niet op eenerley wijs voor, want in ſommige afſchriften word geſegd, dat deſelve en het verhaal van *Petri handelingen* van *Petrus* ſelfs geſchreven, en aan *Jacobus* geſonden, en in andere, dat ſe op het verſoek en bevel van *Petrus* door *Clemens* geſchreven is: waar uyt hy beſluyt, dat'er in den beginne twee boeken van *Petri handelingen* geweeſt zijn, het eene geſchreven van hem ſelfs, en het ander van *Clemens*, en dat het eerſte weg geraakt zijnde, dat, welk op den naam van *Clemens* gaat, was overgebleven. Want hy verſekerd ons het altijd in ſo menige afſchriften, als hem waren voor gekomen, ſo gevonden te hebben, niet tegenſtaande de brief en het opſchrift ſomtijds wat van malkanderen verſchilden. Uyt de vergelijking van 't eerſt uytgeven deſes briefs met de hedensdaagſche Latijnſche drukken deſſelfs, doet ſig op het bedrog van de Makelaars der Roomſche Kerk, die'er altijd aanhegten een *appendix*, of aanhangſel, welk by na tweemaal ſo groot als de brief ſelfs is; Dog dat was over te komen, indien dat het eenige blijk was, hoe ſommige van hen, om een waggelende en ten val neygende ſaak te onderſchooren, met de ſchrijvers van de Oude Kerk hebben omgeſprongen.

De brief van Clemens aan Jacobus. Wat daar van te oordeelen.

Roomſche Kerk ſchuldig aan 't vervalſchen der Oude ſchriften.

De Schriften van den H. Clemens.

De egte.	*Onegte.*
Epiſtola ad Corinthios.	Epiſtola ad Jacobum Fratrem Domini.
Twijfelagtige.	Recognitionum, libri 10.
	Τὰ Κλημέντια, ſive Homiliæ Clementinæ.
Epiſtola ad Corinthios ſecunda.	Conſtitutionum Apoſt. lib. 8.
	Canones Apoſtolici.

Eynde van 't leven van den H. CLEMENS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. SIMEON
BISSCHOP van JERUSALEM.

INHOUD.

Hy word onbedagtelijk met andere van dien naam vermengd. Sijn ouders na-maagschap aan onsen Saligmaker. De tijd van sijn geboorte. Sijn nauwkeurige opvoeding en levens wijs. Van de order en insettingen der Rechabiten. *Sijn bekeering tot* de Christen *Religie. De groote sorg ontrent een Bisschop van* Jerusalem *in plaats van den* H. Jacobus. Simeon *daar toe verkooren, wanneer en waarom. De oorsaak van het verderf des* Joodsen *Staats. Het begin en voortgang van dien oorlog kortelijk verhaald. De jammerlijke staat van* Jerusalem *door de belegering, pest en hongers-nood.* Jerusalem *bestormd en ingenomen. Het verbranden van den Tempel, en de woede van dien brand. Het getal van de verslagene en gevangene. De juyste vervulling van onses Saligmakers voorsegging. De menigvuldige voortekenen van die verwoesting.* De Christenen *gewaarschouwd eer* Jerusalem *wierd belegerd. Hun vertrek na* Pella. *Gods wonderlijke sorg en voorsienigheyt ontrent hen. Wanneer sy na* Jerusalem *wederkeerden. De bloeyende staat der* Christen *Kerk aldaar. De gelegentheyt van* Simeons *martelaarschap. De ongemeene argwaan van de* Roomsche *Keysers over de linie of nakomelingen van* David. Simeon *word gevangen en gekruyst. Sijn pijniging en lijdsaamheyt. Sijn hoogen ouderdom, en wanneer hy gestorven is.*

Eenerley naam heeft misslagen veroorsaakt.

I. DIe maar de Kerkelijke oudheden ter loops heeft ingesien, sal ligtelijk hebben gemerkt, wat verwerring de gelijkheyt en over-een komst van namen by de Kerkelijke schrijvers heeft veroorsaakt, bysonder in de vroegste en eerste eeuwen, van welke men maar weynig en kleyn bescheyd heeft. Hier van hebben wy een klaar bewijs, so wy al geen ander hadden, in hem, wiens leven wy nu beginnen te beschrijven: want sommige (*a*) willen, dat hy *Simon Cananites*, een van de twaalf Apostelen geweest is; andere maken geen onderscheyd tusschen hem, en *Simon*, een van de vier *broederen onses Heeren*, terwijl een derde soort die alle drie voor een en denselven nemen, zijnde tot die misslagen aangeleyd door de gelijkheyt en over-een komst van de naam: want dat onse *Simeon* van Jerusalem een geheel ander geweest is als *Simon* de Apostel, blijkt onwedersprekelijk uyt de oudste Martelaars-boeken so van de Griekšche als Latijnsche Kerk, alſo het verhaal van hunner beyder personen, bedieningen, tijd en plaats van hun dood t'eenemaal van elkanderen verschild: Want *Simon* de Apostel wierd gemartelíseerd in Britannien, of, als andere seggen, in Persien,

Gebleken in Simeon.

(*a*) *Vid. Chronic. Alexandr. Olymp.* 220. *Indict.* 1. *Trajan.* 7. & 8. *p.* 594.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

I: Goeree del: P: Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Persien, en *Simeon* de Bisschop sekerlijk in Palestina of Syrien. En 't geen'er *Dorotheus*, *Sophronius*, of *Isidorus* van seggen is niet gewigtig genoeg, om de beschrijving van *Hegesippus*, *Eusebius*, *Epiphanius* en andere over te halen. Maar genoeg hier van.

Desselfs ouders.

II. De H. *Simeon* was de soon van *Cleophas* (*b*), die broeder was van *Joseph*, de man van de gesegende maagd; en dus had sijn vader de eer van de Oom onses Saligmakers te zijn, wel te verstaan, so als *Joseph* desselfs vader was. Sijn moeder, seggen sommige (*c*), was *Maria* de huys-vrouw van *Cleophas*, waar van in de Euangelische historie gewag gemaakt word, een suster, of eygen nigt van onses Heeren moeder. Dit waar zijnde, bestond hy onsen Saligmaker van vaders en moeders wegen. Hy is geboren (gelijk uyt sijn ouderdom, en de tijd van sijn martelaarschap, van *Eusebius* aangetekend, blijkt) in het jaar na de schepping der wereld 3936. dertien jaren na de gemeene rekening voor de geboorte onses Saligmakers. Hy wierd opgevoed na de strengste regulen en order, die'er in de Joodse Kerk was; want hy had de order der Rechabiten, gelijk wy uyt de Ouden waarschijnlijk vinden, aangenomen. Immers *Hegesippus* (*d*) berigt ons, dat wanneer de Joden boos-aardiglijk besig waren met *Jacobus den regtveerdigen* te marteliseeren, een Rechabitisch Priester, een uyt het geslagte der sonen *Rechabs*, van welke de Propheet *Jeremias* gewag maakt, toetrad, en by het volk voor hem sprak, om sulken regtveerdigen en vromen man, die nu voor hen sijn gebed tot God deed, te verschoonen. En *Epiphanius* (*e*) seyd ons met klaare woorden, dat dese was de H. *Simeon* soon van *Cleophas* de eygen neef van dien heyligen Martelaar. De Rechabiten leefden na een oude insetting, die ingevoerd was van *Jonadab* de sone van *Rechab* (*f*), die geleeft had ten tijde van den Koning *Jehu*. Dese *Jonadab* had sijne nakomelingen geboden *geen wijn te drinken*, *geen saat te saayen*, *geene wijngaarden te planten*, *maar alle hare dagen in hutten en tenten te woonen*. Dit alles (het laatste alleen, vermids sy daar in door de oorlogen en inval van vreemde volkeren verhindert wierden, uytgenomen) onderhielden sy met de hoogste eerbiedigheyt: waar om sy van God, om de nauwkeurige onderhouding van de wetten en geboden van hun vader, gepresen, en ingevoerd worden om den huyse van Israel de overtreding der geboden, die hy hen gegeven had, te verwijten. Sy hebben so het schijnt stand gehouden (want God had beloofd, *dat hen geen man, om voor Gods aangesigt te staan, soude worden afgesneden alle de dagen*) so lang de Joodse Kerk duurde, hoewel'er weynig van aangetekend is, ja selfs van hen maar eens in de heele historie van den Bijbel gewag gemaakt word, en dat nog by toeval, en te dier tijd, als hun insetting reeds voor drie-hondert jaren begonnen was. Het is waarschijnlijk, dat de Rechabiten in de latere tijden niet alle van de nakomelingen *Jonadabs* waren, maar dat alle, die de onderhouding van die geboden en orders, welke *Jonadab* sijnen nasaten had gegeven, aannamen, voor sodanige gehouden wierden. Ook schijnt my waarschijnlijk, dat uyt dese Rechabiten gesproten zijn de Esseën, die befaamde secte onder de Joden, bysonder die in de Burgten en Steden woonden, en sig selven in veele dingen na de regels van het burgerlijk en geselschappig leven voegden: want wat dat slag aangaat, die van hen Θεωρητικοὶ, *be-*

De tijd van sijn geboorte.

Was een Rechabijt.

Der Rechabiten oorsprongk en manier van leven.

Wie in de latere tijden so genoemd wierden.

Uyt hen sproten de Esseën.

(*b*) *Hegesipp. ap. Euseb. lib.* 3. *c.* 11. *p.* 87. *Epiphan. hæres.* 66. *p.* 274. & *omnia antiqua martyrologia*, *Adonis*, *Bedæ*, *Notkeri*, *Usuardi apud Bolland. de vit. Sanct. ad diem* 18. *Febr. p.* 53, 54. (*c*) *Heges. ibid. c.* 32. *p.* 104. *Niceph. lib.* 3. *c.* 16. *p.* 245. (*d*) *ibid. lib.* 2. *p.* 23. *p.* 65. (*e*) *Hæres.* 78. *p.* 441. (*f*) *Jerem.* 35. 2, 3. & 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

schouwers genoemd wierden, *Philo* beschrijft die (*g*), dat se sig voornamelijk tot eensaamheyt en beschouwing overgaven, in bosschen en onder palm-boomen woonden, en allen omgang en onderhandeling met andere menschen schuwden: maar de andere, van hen πρακτικοὶ, *oeffenaars* genoemd, van welke *Josephus* (*h*) naast spreekt, hoewel sy niet trouwden, en de rijkdommen en vermakelijkheden deser wereld veragteden, woonden egter in steden en plaatsen daar se met menschen konden omgaan, deeden allerley ambagten, namen hunne beroepingen waar, waren herbergsaam, en hadden gemeene by-een-komsten en maatschappyen, waar door sy aan de onderhouding van de groote pligten des Godsdiensts verbonden waren, en sig tot een nauwgeset godvrugtig leven overgaven. Onder dese, twijfel ik niet, waren de Rechabiten, die wel den gemeenen naam hadden van Esseën, maar egter ook wel hun eygen en bysonderen naam van Rechabiten konden behouden. Maar om weder tot *Simeon* te keeren.

Simeon van Christus onderwesen. Een van de 70. Discipelen. Onderfoek wanneer hy Bisschop geworden zy.

III. Sijn eerste onderwijs in de Christen Religie heeft hy waarschijnlijk bekomen uyt den mond van onsen Heer selfs, wiens toehoorder en leerling hy, na 't seggen van *Hegesippus* (*i*), geweest is: en niet onwaarschijnlijk is het, dat hy een van de seventig Discipelen was, daar in hy veele jaren sijn pligt heeft waargenomen, en eyndelijk tot een plaats van eer en aansien in de Kerk bevorderd wierd. *Jacobus de regtveerdige*, Bisschop van Jerusalem, was in 't jaar na onses Heeren geboorte LXII. door beleyd van den Hogen-priester *Ananus* van de Joden wreedelijk omgebragt. Om nu die plaats te vervullen, liet sig de Kerk so veel aangelegen zijn, dat de Apostelen en Discipelen onses Heeren gesegd worden van alle kanten t'samen te zijn gekomen (*k*), om met die van onses Saligmakers maagschap, en desselfs nabestaande over een bequaam nasaat in *Jacobi* plaats te spreken en raad te plegen. Men oordeelde, dat niemand tot die plaats nader was, als onses Heeren naaste vrienden en magen, en dienvolgende droeg men die eere op aan *Simeon*, onses Heeren naaste Neef, die men alle tot die plaats bequaam en deselve weerdig agtte. Ik weet wel dat *Eusebius* die verkiesing niet alleen na de dood van den H. *Jacobus*, maar selfs eerst na de verwoesting van Jerusalem meend geschied te zijn, daar nogtans tusschen 't een en 't ander ten minsten agt of negen jaren verloopen waren: maar behalven dat *Eusebius* de verwoesting van Jerusalem steld straks na het martelaarschap van den H. *Jacobus*, daar nogtans sulken geruymen tijd-reeks tusschen quam, so is'er geen reden om te denken, dat sulken vermaarden en aansienlijken Kerk, een Kerk, die eerst onlangs opgerigt, en in het midden van haar oudste, en ingekankerde vyanden geplant was, so lang van een Voorganger en Herder soude ontbloot gebleven zijn; te meer, om dat de Apostelen sig reeds voor een geruymen tijd na de afgelegenste deelen der wereld herwaards en derwaards verspreyd hadden; op dat ik niet segge, dat de meeste Apostelen reeds voor die tijd gestorven waren, of, indien niet, immers niet bequamelijk souden hebben konnen over die saak te rug en also t'samen komen, ter oorsaak van den droevigen en verwarden toestand der saken wegens de Romeynsche oorlogen, en het uyterste verderf en verwoesting de Joodse Natie daar door overgekomen. Daar-en-boven steld ook *Eusebius* elders (*l*) *Simeon* straks na de dood en martelaarschap van *Jacobus*

En waarom.

(*g*) *Lib.* Περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν. *p.* 891. & *seq.* (*h*) *De Bell. Judaic. lib.* 2. Κεφ. ιϛʹ. *p.* 785. & *Antiq. jud. lib.* 18. *c.* 2. *p.* 617. (*i*) *Apud Euseb. lib.* 3. *c.* 32. *p.* 140. (*k*) *ibid. c.* 11. *p.* 86. & *lib.* 4. *c.* 22. *p.* 142. (*l*) *Chronic. ad ann. Christ.* 62.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Jacobus in desselfs plaats; en daar is geen Schrijver altoos, die desen stoel seyd voor een tijd open gestaan te hebben. De *Chronijk van Alexandrien* steld het volgen van *Simeon* in de plaats van *Jacobus* op het jaar LXIX (*m*): want die seyd ons, dat als in dat jaar de H. *Jacobus*, de Apostel en Patriarch van Jerusalem, (wien de H. *Petrus* by sijn vertrek na Romen, als sijn eygen plaats, tot Bisschop aldaar had aangesteld, hoewel de uytgever van die tijd-rekening, de saak niet onderscheydentlijk bevattende, 't geen aldaar gesegd word niet verstaan heeft) stierf, *Simeon* of *Simon* tot Patriarch in desselfs plaats wierd aangesteld: maar dat strijd tegen 't verhaal van alle de Ouden, die het martelaarschap van *Jacobus* op eenige jaren voorwaards brengen; ook seyd iemand van hen, dat hy van den H. *Petrus* is bevestigd, maar vele van hen wel uytdrukkelijk, dat hy door onsen Heer selfs is ingewyd.

Sijn bediening in een bekommerlijken tijd.

IV. Hoe hy de saken van die Gemeynte behandeld en waargenomen heeft, kan men niet net seggen, gemerkt'er weynige bysonderheden van tot ons zijn over gekomen: egter mogen wy ons versekeren, dat sijn bediening met veele moeyte en swarigheyt vergeselschapt ging, niet alleen ter oorsaak van de boos-aardigen en onrustigen inborst der menschen, welke hy dagelijks had af te wagten, maar ook, om dat toen de Joodse Kerk hare duystere wolken en droevig eynde had: want gemerkt de sonden van die Natie, door het wreed misbedrijf aan de Apostelen en Boden onses Saligmakers, hunne barbarische handeling met den H. *Stephanus*, en naderhand met *Jacobus de Groote*, en niet lang geleden met hun bloeddorstig ombrengen van *Jacobus de Kleyne*, en boven al door hun trots en onbarmhertig gedrag ontrent den Sone Gods, den Saligmaker der wereld, nu tot wraak rijp geworden waren, en alſo de maat hunner ongeregtigheyt vervuld was, quam den toorn Gods ten vollen over hen; en de Romeynen op hen aanvallende, *namen weg beyde hun plaats en volk* (*n*). Hoe dit zy toegegaan, sal ik so kort als mogelijk is voorstellen; te meer, om dat daar in voorkomen seer merkelijke blijken van Gods voorsienigheyt, en desselfs misnoegen aan een volk, dat so veele eeuwen den invloed van sijn bysondere gunsten genooten had, wiens verwoesting met de voorsegging onses Saligmakers so net over-een quam, en so merkelijk voor de eer en bevordering van het Christendom den weg baande.

Het verderf van de Joodse Natie opgehaald.

Desselfs aanleyding.

V. De Joden, een hardnekkig en oproerig volk, waren ongemeen gevoelig over de tyranny, of dwang-regeering van het Romeynsche jok, welk voor hunne schouderen onverdragelijker als voor andere Volkeren scheen, om dat sy henselven oordeelden een Natie te zijn, die meerder vryheyt, dan anderen, aangeboren, en door de groote voorregten, welke God hen onmiddelijk gegeven had, boven andere verheven was: hier door wierden sy aangeset, om alle gelegentheyt, waar door sy in hunne oude vryheyt souden konnen hersteld worden, waar te nemen, en selfs te soeken. Dit ondernamen sy gesamenderhand onder de regeering van *Cestius Florus*, die van *Nero* tot Stadhouder over die Provincie was overgesonden (*o*): want wanneer sy van hem op een onverdragelijke wijse, en door trotse wreedheyt twee jaren na malkanderen waren geregeerd, en nog door aanhoudende gebeden en smeekschriften, nog ook door tusschen-spraak van andere, die van aansien en vermogen waren, konden geholpen worden, waren sy hun lijdsaamheyt

R 2 ten

(*m*) *Ann.* 1. *Olympiad.* 212. *Indict.* 11. *Vespas.* 1. *p.* 580. (*n*) *Joh.* 11. 48. (*o*) *Joseph. de bell. Judaic. lib.* 2. *cap.* 4. *p.* 798. *Egesipp. de excid. Hieros. lib.* 2. *cap.* 14. *pag.* 272. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ten eynde, en braken tot oproer uyt. Die droevige opstand wierd begonnen (*p*) te Cesareën, en vloog gelijk een vlam aanstonds over de geheele Natie, so dat alle plaatsen met gewelddadigheyt en bloedstorting vervuld wierden. *Florus*, siende dat hy'er niet tegen op konde, riep *Cestius Gallus*, de Land-voogd van Syrien, tot hulp: dese van Antiochien met een leger gekomen, nam Joppe en eenige andere plaatsen in, en sloeg sig voor Jerusalem neder, maar moest, alle middelen hebbende aangewend, eyndelijk vertrekken, en, alle sijne krijgs-gereedschappen en voorraad agter latende, vlugten. De tijding van die rampspoed quam aanstonds ter kennis van *Nero* (*q*), toen in Achajen sijn verblijf hebbende, die *Vespasianus* (een verstandig en bedreven man, den besten Krijgs-overste van sijnen tijd) ten eersten derwaards sond, om het leger als Veld-overste te beheerschen: dese in Syrien komende, trok de Romeynsche Benden te samen, viel in Galileën, verbrande Gadara, verwoestede Jotapata, daar *Josephus* selfs (*r*) gevangen wierd: hy vervolgde sijne overwinningen met een onvermoeyden yver, was alom voorspoedig, en maakte gereedschap om Jerusalem te belegeren (*s*): dog hoorende van de onlusten in Italien, ontstaan door de dood van *Nero*, en de Rijks-aanmatiging door *Galba*, *Otto*, en *Vitellius*, nam de reys aan na Romen, om hetselve uyt de ongelukkige swarigheden, die het drukten, te redden; 't welk het leger sulken genoegen gaf, dat het hem aanstonds voor Keyser uytriep; waar op hy met aller haast na Egypten rukte, om dat land, daar het Rijk so veel aan gelegen was, in versekering te nemen.

Desselfs begin door Florus.

Vespasianus.

VI. Van Alexandrien sond hy (*t*) sijn soon *Titus* te rug na Judea, om den oorlog aldaar voort te setten, die geen beter middel wist om een kort eynde van denselven te maken, dan de hoofdstad aan te tasten, en op Jerusalem selfs los te gaan, waar toe hy alles, wat tot desselfs belegering noodig was, vaerdig maakte. Jerusalem nu was te dier tijd in een seer slegten staat (*v*). Die plaats, welker behoudenis en eer eertijds bestond in de eensgesindheyt, en dat se *een welt' samen gevoegde stad* was (*x*), was nu door inwendige factien en verdeeltheden als in stukken gescheurd. En hoe kan men verwagten, dat *een Koningrijk dat tegen hemselven verdeeld is, lang bestaan sal* (*y*)? *Simon*, de soon van *Giora*, een stout en eersugtig Man, maakte sig meester van de boven-stad. *Johannes*, die het gesag had over de *Zeloten*, een dertel en ongeseggelijk slag van menschen, beheerste de beneden-stad, en den buytensten omtrek van den Tempel; en de Tempel selfs wierd bewaard van den Hogen-priester *Eleazar*, soon van *Simon*, die een groot getal soldaten aan sijn snoer gekregen had: alle dese partyen lagen overhoop, en bestreeden de een den anderen. *Titus* met sijn leger nader komende, omcingelde, even voor het feest van Pascha, de stad, begon se vervolgens nader te besluyten, besette alle plaatsen om uyt of in te komen, en wierp rondtom deselve een wal op van negen-en-dertig stadiën in den omtrek, die hy met dertien toorens versterkte (*z*), waar door den Joden het uytgaan of inkomen in de stad t'eenemaal belet wierd. Dus wierd nu ten vollen vervuld 't geen onsen Saligmaker, een geruymen tijd te voren, gesegd had hen te sullen overkomen, wanneer hy (*a*) *de stad siende over haar weende, seggende: Och of gy ook bekendet, ook nog in desen* uwen

Voortgeset door Titus.

De verdeeltheyt binnen Jerusalem.

Jerusalem belegerd.

Na des Saligmakers voorsegging.

(*p*) *Ibid.* Κεφ. λ'. *p.* 809. (*q*) *Ibid. lib.* 3. *c.* 1. *p.* 830. (*r*) *Ibid.* Κεφ. κδ'. *p.* 850. *Egesipp. lib.* 3. *c.* 18. *p.* 351. (*s*) *Ibid. lib.* 5. Κεφ. κή. *p.* 892. (*t*) *Ibid.* Κεφ. ιε'. *p.* 903. (*v*) *Ibid. lib.* 6. *c.* 1. *p.* 904. Κεφ. ιά. *p.* 910. (*x*) *Psal.* 122. 3. (*y*) *Matt.* 12. 25. (*z*) *Ibid. lib.* 6. Κεφ. λά. *p.* 936. (*a*) *Luc.* 19. 41—44.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

uwen dag het geen tot uwen vrede diend: maar nu is het verborgen voor uwe oogen: want daar ſullen dagen over u komen, dat uwe vyanden een begraving rondtom u ſullen opwerpen, en ſullen u omsingelen, en u van alle ſijden benauwen; en ſullen u tot den grond nederwerpen, ende uwe kinderen in u; en ſy ſullen in u den eenen ſteen op den anderen niet laten; daarom dat gy den tijd uwer beſoekinge niet bekend en hebt. 't Is ſeker, ſo iemand de moeyte neemd (*b*) 't geen onſe Heyland van dien oorlog en Jeruſalems verwoeſting ſeyde, te vergelijken met het geen'er *Joſephus* van verhaald, ſal bevinden, dat de voorſegging met de uytkomſt ſo net over-een komt, dat hy ſchier ſoude denken, dat de Hiſtorie-ſchrijver ſo wel de woorden van onſen Heer, als den uytſlag der ſaken in het oog gehad heeft. De ſtad wierd opgeëyſcht, en genade, ſo ſe tot de overgaaf verſtonden, aangeboden; maar dat wierd met beſpotting verworpen. Dit verbitterde de Romeynen, om ſe met alle magt en geweld aan te taſten. Nu was het, dat God en menſchen, hemel en aarde tegen hen ſcheenen te vegten: want behalven het Romeynſche heyrleger van buyten, en onverſoenlijke verdeeltheden en tweedragt van binnen, woedde de hongers-nood (veroorſaakt door de by-na ongelooflijke menigte der menſchen, die tot het Paaſch-feeſt derwaards gekomen waren) in de ſtad ſo vreeslijk (*c*), dat ſe meer werk maakten, om de een den anderen de leeftogt te benemen, dan ſig tegen den gemeenen vyand te verdedigen. Duyſenden ſtierven uyt gebrek van voedſel, en de levendige hadden de kragten niet, om den dooden de laatſte pligt, die de menſchelijkheyt vorderd, te bewijſen, ſo dat ſe die op groote hoopen by malkanderen ſmeeten; ja ſo verre ging die hongers-nood, dat ſommige de Wetten der natuur geweld aan deden, onder welke was (*d*) eene *Maria*, dogter van *Eleazar*, die door de ſoldaten van alles beroofd zijnde, en het geweld en de raſerny van den honger niet langer konnende wederſtaan, haar ſuygend kind kookte en op at. Dit had de Saligmaker *den dogteren van Jeruſalem* ſo duydelijk voorſegd (*e*), *dat de dagen quamen, in welke men ſoude ſeggen: Salig zijn de onvrugtbare, en de buyken die niet gebaard hebben, en de borſten die niet geſoogd hebben.*

Hongers-nood binnen de ſtad,

en droevige gevolgen deſſelfs.

VII. *Titus* ging ondertuſſchen met de belegering voort: en merkende dat hy nog door beleeftheyt, nog door wreedheyt op die hardnekkige menſchen iets konde winnen, gaf order, om alles tot den ſtorm gereed te maken. De Burgt Antonia vermeeſterd hebbende, vloden de Joden tot den Tempel, die'er naaſt by lag, daar op aanſtonds (*f*) de buyten-galeryen en portalen wierden in brand geſtoken, welk de Joden ſo ontſtelde en verbaasde, dat ſe dien brand ſelfs niet eens poogden te bluſſen. *Titus*, wiens goed-aardigheyt hem tot medelijden deed overhellen, tragtte het volk te verſchoonen, en den Tempel te behouden, dog te vergeefs: want een onbekend ſoldaat ſmeet een brandende toorts in een der kamers van den Tempel, die aanſtonds in brand raakte, waar door, niet tegenſtaande de Veld-overſte alle weer deed, en order gaf tot het bluſſen van dien, ſo grooten geroep en verwarring ontſtond, dat ſijn order niet konde gehoord worden, en al was ſe gehoord, 't was egter te laat, doordien de overwinnende vlam, in weerwil van al-

De Burgt Antonia bemagtigt.

De Tempel raakt in brand.

 len

(*b*) Συγκρίνας δ' τὶς τὰς τȢ Σωτῆρος ἡμῶν λέξεις ταῖς λοιπαῖς τȢ συγγραφέως ἱστορίαις ταῖς περὶ τȢ παντὸς πολέμȢ, πῶς Ȣ̓κ ἂν ἀποθαυμάσειεν, θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερφυῶς παράδοξον τὴν πρόγνωσίν τε καὶ πρόῤῥησιν τȢ σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογήσας. *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 7. *p.* 81. (*c*) *Ibid.* Κεφ. λϛ'. *p.* 937. & *lib.* 7. Κεφ, κ'. *p.* 954. (*d*) Κεφ. κα *ubi ſupra.* (*e*) *Luc.* 23. 28. 29. (*f*) *Ibid.* Κϛ', κγ' &c. *p.* 956.

len tegenweer doorbrak, en ſo vreeslijk woedde, als of ſe den berg Sion tot in den grond toe verbranden ſoude (*g*). So merkelijk greep hier plaats de bedreyging onſes Saligmakers, als hy ſijnen Diſcipelen, ſig over het koſtelijk en pragtig gebouw des Tempels verwonderende, voorſeyde (*h*): *Voorwaar ſegge ik: hier ſal niet eenen ſteen op den anderen ſteen gelaten worden, die niet en ſal afgebroken worden.* En, op dat'er aan het vervullen van onſes Heeren voorſegging niets ontbreken mogt, wierd eenen *Turnus Rufus* laſt gegeven, om de fundamenten ſelfs des Tempels uyt te graven.

't Getal der gedoode Joden, en gemaakte ſlaven.

Hoe droevigen vertooning moeſt het zijn alles in bloed, ſmook en vlam geſmoord te ſien! De Joden wierden als ſchapen en honden dood geſlagen, en veele van hen liepen, om het ſweerd der vyanden te ontgaan, gewillig in het vier. In die belegering quamen ten minſten elf honderd duyſend Joden om (*i*), en ſeven-en-negentig duyſend wierden'er tot ſlaven gemaakt, welk niet ongelooflijk is, gemerkt'er een ontelbare menigte tot het Paaſch-feeſt t'ſamen gekomen, en door het Romeynſche leger binnen de ſtad beſloten was.

Des Joodſen Staats en Kerks-ondergang.

VIII. Dus raakte de Joodſe Kerk en Staat ten eynde; dus viel Jeruſalem, (de vermaardſte ſtad niet alleen van Judea, maar van het geheele Ooſten, gelijk'er *Plinius* (*k*) van ſpreekt) niet tegenſtaande deſſelfs oudheyt, rijkdom en ſterkte, na dat ſe ſedert de tijd van *David* 1179. jaren geſtaan had.

Waarom op de tijd van Paſcha.

En 't is aanmerkelijk, dat deſe laatſte belegering even voor Paaſchen begonnen wierd, en ontrent die tijd, als ſy den Soone Gods ſo onmenſchelijk mishandeld en omgebragt hadden. „Sulken „netten gelijkmatigheyt houd ſomtijds de Godlijke regtveerdigheyt in „het vergelden van haar wraak. Dog deſe rampen waren niet alleen van onſen Heer en ſijne Apoſtelen voorſegd, maar ook naderhand ſelfs door wonderen in den hemel en tekenen op der aarden voor-beduyd (*l*).

Seven voor-tekenen van Jeruſalems ondergang.

Een vreeslijke ſtaart-ſter, hebbende de gedaante van een ſweerd, wierd een geheel jaar lang boven de ſtad geſien. Niet lang voor het uytberſten van deſen oorlog ſag men op het feeſt der Ongeheveldde brooden, des nagts ten tien uren, ſchielijk een ligt van tuſſchen den Altaar en den Tempel, welk ſo helder ſcheen als of het op den middag geweeſt waar. Ontrent die ſelve tijd bragt een Veerſe, die geofferd ſoude worden, in 't midden van den Tempel een lam voort. De Ooſt-poort van den binnenſten Tempel, die van digt koper was, en waar aan twintig mannen om deſelve te openen of te ſluyten werk hadden, wierd, wel geſloten en gegrendeld zijnde, des nagts van ſelfs geopend. Men ſag in de lugt wagenen en geheele legers, alle in krijgs-poſtuur, en ſig tot het belegeren van de ſtad gereed maken. Op 't Pinxter-feeſt hoorden de Prieſters, in den Tempel gaande, eerſt een geluyd en gedreun, en ſtraks daar op een ſtemme, ſeggende; Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν: *Laat ons van hier ſcheyden.* En vier jaren voor men van oorlog wiſt, en alles in ruſt en vrede was, riep eenen *Jeſus*, een eenvoudig huysman, ſeven jaren lang, en wel meeſt op feeſt-dagen, niet tegenſtaande men hem door veel wreedheden daar in ſogt te beletten, *wee* uyt *over den Tempel, de ſtad en het volk*, tot dat hy ten laatſten dus roepende wierd dood geſlagen. Maar helaas! een Engel ſelfs kan menſchen, die te poſt na hun verderf rijden, niet te rug houden, en (*m*) geene waarſchouwing,

(*g*) *Ibid.* Κεφ. κή. p. 959. (*h*) *Matt.* 24. 2. (*i*) *Ibid.* Κεφ. μέ. p. 968. (*k*) *Natur. Hiſtor. lib.* 5. c. 14. p. 80. (*l*) *Joſeph. ubi ſup. lib.* 7. Κεφ. λά. p. 960. (*m*) Ταῦτα τὶς ἐννοῶν ἑυρήκει, τὸν μὲν Θεὸν ἀνθρώπων κηδόμενον καὶ παντοίως προσημαίνοντα τῷ σφετέρῳ γένει τὰ σωτήρια, τοὺς δὲ ὑπ' ἀνοίας καὶ κακῶν αὐθαιρέτων ἀπολλυμένους. *Joſeph. loc. cit.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

schouwing, bedreyging of wonderen vermogen iets op een mensch, wanneer hy van God eenmaal tot een ongeneeslijke dwaasheyt en verkeerden sin is overgegeven.

Simeon en de Christenen vertrekken na Pella,

IX. Maar 't is meer dan tijd, om tot *Simeon* weder te keeren, en na te vorschen wat hem en de Christenen aldaar, in 't midden van dien droevigen en rampsaligen toestand van saken, zy overgekomen. Men seyd ons, dat sy door de woorden onses Heeren (dat (*n*) *sy den grouwel der verwoesting* [het Romeynsche leger] *siende in de heylige plaats staan, op de bergen vlieden souden*) gewaarschoud zijnde, sig in een onbekenden schuylhoek gingen verbergen, en dat sy, door een bysondere openbaring (*o*) aan sommige vroome en godsalige onder hen, last gekregen hebbende (*Epiphanius* wil (*p*), dat het door den dienst van een Engel geschied soude zijn) om Jerusalem te verlaten, en na Pella te gaan, alle te samen vertrokken, en tijdelijk derwaards weken, als tot een kleyn Zoar voor de vlammen van Sodom, so dat niet een van hen in het gemeene verderf sneuvelde.

dat beschreven word;

Dit Pella was een kleyne stad in Cœlo-Syrien over de Jordaan, en had waarschijnlijk, als zijnde van de Macedoniers uyt het leger van den *Grooten Alexander*, dat te dier tijd in Asien was, gebouwd en bevolkt, die naam bekomen na een stad in Macedonien van dien selven naam; immers 't is seker, dat desselfs inwoonders Heydenen waren, want het van de Joden onder hunnen Koning *Jannæus* (*q*), om dat men aldaar de Kerk-gewoonten hunnes Godsdiensts niet wilde aanveerden, wierd uytgeplonderd.

Gods voorsienigheyt ontrent de Christenen.

Herwaards nu stierde God, so het schijnt, de Christenen, om buyten het bereyk te zijn van den *beesem des verderfs*, die waar se quam de Joden wegvagen soude. Ook was 't geen kleyn bewijs van de Goddelijke sorg en genegentheyt voor hen, dat *Cestus Gallus* Jerusalem hebbende belegerd, schielijk en onverwagt die belegering moest opbreken, en daar door hen t'effens van hun gevaar waarschouwde, en gelegentheyt gaf, om 't selve te konnen ontwijken.

Wanneer sy van daer na Jerusalem sijn weder gekeerd.

Hoe lang *Simeon* en de Gemeynte in dese kleyne schuyl-plaats sig ophielden, en wanneer sy na Jerusalem weder gekeerd zijn, blijkt ons niet klaar. Indien my vry stond te gissen, ik soude hun te rug komst na Jerusalem stellen in het begin van de regeering des Keysers *Trajani*, wanneer de vreese genoegsaam over, en de haat en drift der Romeynen vry verkoeld zijnde, sy te veyliger na huys keeren mogten: immers 't is seker, dat sy voor de tijd van den Keyser *Adrianus* te rug gekomen zijn: want (*r*) wanneer deselve seven-en-veertig jaren na de verwoesting tot Jerusalem quam, met oogmerk om het selve te herbouwen, vond hy'er eenige weynige huysen, en een kleyne Kerk der Christenen, gebouwd op den berg Sion, ter selver plaats, daar die Opper-saal was, werwaards de Apostelen na onses Heeren hemelvaard tot hun Godsdienst te samen gekomen waren; in dat Kerkjen hielden de uyt Pella weder gekomene Christenen hunne plegtelijke vergaderingen: en so berugt wierd de bloeyende toestand van hun Godsdienst, en de menigte van hunne wonder-werken, dat

Eenen Aquila bekeerd, dog weder afgevallen.

Aquila, een van des Keysers maagschap, die tot bestier en opsigt van het herbouwen der stad derwaards gesonden was, daar door overtuygd zijnde, het Christendom omhelsde, dog in sijn oude genegentheyt tot de Tover-kunde en Wigchelary uyt de sterren, niet tegenstaande veelvuldige vermaningen, aanhoudende, van de Gemeynte afgesneden wierd,

welk

(*n*) *Matt.* 24. 15, 16. (*o*) *Euseb. lib.* 3. *c.* 5. *p.* 75. (*p*) *Epiph. hæres.* 29. *p.* 58. & *hæres.* 30. *p.* 59. *de pond.* & *mensur. p.* 537. (*q*) *Joseph. Antiq. Jud. lib.* 13. *c.* 23. *p.* 462. (*r*) *Epiph. de pond.* & *mensur. ibid.*

welk hy ſo hoog op nam, dat hy tot het Jodendom over ging. Deſe was het, die naderhand het Oude Teſtament in 't Grieks overſettede.

Simeons verder leven.

Maar om weder op *Simeon* te komen, wy mogen vrybor-ſtig ſeggen, dat hy ſijn bediening met alle trouwe en neerſtigheyt heeft bekleed, waarom het ook God behaagde, hem, als eenen die ſijne Kerk ſeer nodig was, te doen overblijven tot een ſeer hoogen

Aanleyding tot ſijn dood.

ouderdom, en te doen leven tot het midden van *Trajani* regeerings-tijd, wanneer hy eyndelijk ſijn Religie met de dood, hoewel op een onnoſel voorgeven, beveſtigen moeſt.

Door vreeſe der Keyſers voor alle, die uyt den huyſe Davids waren.

X. De Romeynſche Keyſers waren over hunne nieuw-opgeregte heerſchappy vry misnoegd, en ongemeen bevreeſd, dat'er ergens, byſonder in Paleſtina en de landen van het Ooſten, iemand om hun opperheerſchappy te ondermijnen, mogt opſtaan: want door het geheele Ooſten was, gelijk niet alleen uyt *Joſephus*, maar ook uyt *Suetonius* en *Tacitus* blijkt, een oud en geduurig ſeggen, dat uyt Judea een Vorſt, die de groote Monarch der wereld zijn ſoude, ſtond op te komen, welk *Joſephus*, om der Romeynen gunſt te verkrijgen, wel flaterende op *Veſpaſianus* duydde, dog de Keyſers in die bekommernis liet, dat ſe alle, die van de nakomelingen *Davids* waren, met nijdige en wantrouwende oogen aanſagen. Uyt dien hoofde was het, dat *Domitianus*, *Veſpaſiani* ſoon, alle die van Koningklijken bloede uyt den huyſe van *Juda* wa-

Simeon wierd van de Joden aangedragen.

ren, voornam aan kant te helpen (*s*); weshalven twee neven van den H. *Judas*, die een van onſes Heeren broeders was, voor hem gebragt, dog aanſtonds van hem afgeweſen wierden, alſo ſy arme en geringe menſchen zijnde, naar geen vryers van een kroon ſcheenen te gelijken. Tegen onſen ouden Biſſchop bragt men het ſelve in: want eenige Joden (*t*), niet konnende ſijn werkſaamheyt en yver in de ſaken des Godsdienſts verdragen, en egter niets wetende tegen hem in te brengen, beſchuldigden hem by *Atticus*, thans met een Burgermeeſterlijke magt in Syrien geſonden, dat hy van de nakomelingen der Koningen van Juda, en

Mishandeld.

te gelijk een Chriſten was. Hier op wierd hy gevat en voor den Stadhouder gebragt, die laſt gaf hem eenige dagen na malkanderen op de wreedſte wijſe te pijnigen, 't welk hy met ſulken bedaardheyt, en onverwinnelijken lijdſaamheyt uytſtond, dat de Stadhouder en alle die'er tegenwoordig waren met verbaaſtheyt aanſagen, dat een man van ſo hooge jaren ſulke en ſo veele pijnen konde uytſtaan. Maar boven dat alles

En gekruyſt.

wierd eyndelijk order gegeven om hem te kruycigen. Dus ſtierf hy in

Wanneer hy gemarteld is.

het hondert en twintigſte jaar ſijnes ouderdoms, het tiende van de regeering *Trajani*, en na *Chriſti* geboorte het hondert en ſevenſte (de Chronijk van Alexandrien (*v*) ſteld ſijn dood op het ſevende van *Trajanus*, en het hondert en vierde na *Chriſti* geboorte, gelijk uyt de namen van de Burgermeeſters blijkt, en egter, als of hy'er aan twijfelde, ſteld hy het een jaar later), na dat hy (vaſt geſteld zijnde dat hy aanſtonds

Was lang Biſſchop geweeſt.

in de plaats van den H. *Jacobus* getreden is) 43. of 44. jaren Biſſchop van Jeruſalem geweeſt was. *Petavius* (*x*) maakt'er niet min dan 47. jaren van, (hoewel *Nicephorus*, Patriarch van Conſtantinopelen, op de tel-tekenen buyten twijfel niet wel geſien hebbende, hem maar 23. jaren

(*s*) Ὀυεσπασιανὸς μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν πάντας τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ ἀναζητεῖσθαι προςάττει, ὡς μὴ περιλειφθῆναι τίνα παρὰ Ἰουδαίοις τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου μέγιςον Ἰουδαίοις συμβῆναι διωγμὸν πάλιν. *Chron. Alexandr. ad. ann.* 1. *Olymp.* 213. *Indict.* 15. *Veſpaſ.* 5. *p.* 586. *eadem habet de Domitian. ad ann.* 1. *Olymp.* 218. *Ind.* 5. *Domitian.* 13. *p.* 590. (*t*) *Euſeb. lib.* 3. *c.* 32. *p.* 103, 104. (*v*) *Ann.* 4. *Olymp.* 220. *Indict.* 1. *p.* 594. (*x*) *Animadv. ad Epiphan. hæreſ.* 66. *p.* 266.

jaren toegelegd). En dus was hy langer in ſijn bediening, dan wel twaalf, die hem naaſt gevolgd zijn, t'ſamen, alſo God waarſchijnlijk ſijn leven ſo verlengde, op dat hy als een bequaam en getrouw pijloot en ſtuurman de voorvallende Kerkelijke ſaken in die droevige en duyſtere dagen beſtieren en behandelen ſoude. De reden vandien.

Eynde van 't leven van den H. SIMEON.

HET LEVEN
VAN DEN
H. IGNATIUS
BISSCHOP van ANTIOCHIEN.

INHOUD.

Sijn afkomst en ouders zijn onbekend. Hy wierd genaamd Theophorus, *en waarom. De historie, dat hem onse Saligmaker in sijne armen soude hebben opgenomen, word wederlegd. Hy word Bisschop van* Antiochien. *Dat was een uytmuntende bediening. Ondersoek in wiens plaats hy gekomen zy. Sijn voorsigtig regeeren van die Kerk. Een overlevering, dat hy door een openbaring 't singen van gesangen by beurten in de Kerk heeft ingevoerd.* Trajanus *vervolgd de Gemeynte van* Antiochien. Ignatius *spreekt met hem. Word wreedelijk gehandeld. Sijn vonnis. Word gesonden na* Romen, *en waarom. Hy komt tot* Smirna, *en vind aldaar den* H. Polycarpus. *Sijne brieven aan verscheyden Gemeyntens. Hy komt tot* Troas, *en schrijft van daar een brief. Komt tot* Porto Romano *aan land. Word van de* Christenen *te* Romen *te gemoet gegaan. Hy verlangd na sijn martelaarschap. Bid voor den welstand der Kerken. De tijd van sijn lijden. Hy word de wilde beesten voor geworpen. Wat soort van straf dit by de Romeynen was. Sijne overblijfselen wierden opgesameld, en na* Antiochien *vervoerd. Groote eer deselve aangedaan. Deselve zijn in de* Roomsche *Kerk geweldig vermenigvuldigt. De schrikkelijke aardbevingen te* Antiochien. Ignatii *ongemeene godsaligheyt. Sijn algemeene sorg voor het behouden en voortsetten van de* Christen *Leere, gelijk een Apostel. Sijn besorgtheyt, neerstigheyt en getrouwigheyt als Bisschop. Sijn lijdsaamheyt en kloekmoedigheyt, als een Martelaar. Sijne brieven.* Polycarpus *roemd deselve.*

Sijn afkomst onseker. Hy wierd genaamd Theophorus.

I. NIets van deses H. Mans geboorte-plaats of afkomst vindende aangetekend, sal ik daar ontrent op geen bloote gissingen te werk gaan. Hy word gemeenlijk, so van hemselven als van andere, *Theophorus* genaamd, welk wel menigmaal voor niet anders dan een gemeene bynaam, gelijk die van *Justus*, *de regtveerdige*, kan gehouden worden, dog somtijds ook als sijn eygen naam gebruykt word.

Wat die naam betekend.

Dat nu word, na de verscheyden plaatsing der klanktekening, geschreven Θεοφόρος, en dan betekend het een *Goddelijk persoon*, een man, wiens siel van God, en alle heylige en hemelsche hoedanigheden vol is, ὁ τὸν Χριςὸν ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρων, gelijk het *Ignatius* selfs gesegd word verklaard te hebben, *een die Christus in sijn siel omdroeg*; of Θεόφορος, en dus drukt het uyt dat iemand van God gedragen of opgenomen is; en na

Of hy dat kind was, dat Christus in 't mid-

dese laatste betekenis wil men, dat hy so genaamd is, om dat onse Heer hem op sijne armen genomen, en gedragen heeft: want men geeft voor, dat

I. Goeree del:

P. Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dat hy dat selve kindeken was, welk onse Saligmaker (*a*) met sijne armen omving, en als een levendig vertoog van onnoselheyt en nedrigheyt, in 't midden van sijne Discipelen stelde, en dat word staande gehoude (indien de menigte iets hier in kan gelden) niet alleen door de Grieken in hun boek van de gemeene Kerk-gewoontens (*b*), van *Metaphrastes* (*c*), *Nicephorus* (*d*) en andere, maar ook (gelijk de Aards-Bisschop van Armach (*e*), uyt de by hem berustende hand-schriften aanmerkt) van twee Syrische schrijvers, ouder dan de voorgaande. Maar hoe vryborstig en alom dat mag verhaald worden, egter is dat ten besten genomen maar onseker, op dat ik niet segge t'eenemaal valsch en ongegrond. Immers ik ben versekerd, dat de H. *Chrysostomus* (*f*), die evenwel veel beter gelegentheyt had om sulks te weten, dan sy, uytdrukkelijk seyd, dat *Ignatius* onsen Saligmaker nooit gesien, of met hem omgegaan heeft.

den der Discipelen stelde.

II. In sijne jonger jaren wierd hy van de Apostelen onderwesen: want, na het seggen van den H. *Chrysostomus* (*g*), ging hy gemeensaam met de Apostelen om, die hem doorgaans aanqueekten, en mededeelden ῥητὰ καὶ ἀπόῤῥητα, hunne gemeene onderwijs-redenen, en de bedekter of geheymer verborgentheden, welk wel waarschijnlijk van sijn nauwer omgang met *Petrus* en *Paulus* gemeend word, dog van de boven gemelde schrijvers, en niet alleen van die, maar ook in de beschrijving van sijn martelaarschap, die onder den naam van *Acta Ignatii* (*h*) bekend is (en van eenige, die daar tegenwoordig geweest zijn, geoordeeld word geschreven te zijn) verder getrokken word, seggende dat hy ook een Discipel van den H. *Johannes* was. Zijnde dus in de Christen Leer ten vollen onderwesen, wierd hy om sijne uytstekende bequaamheyt en sonderlinge godsaligheyt verkoren tot Bisschop van Antiochien, de hoofdstad van Syrien, en de vermaardste in het geheel Oosten, niet alleen by de wereldlijke schrijvers, om dat se de zetel van de Roomsche Keysers, en derselver Stadhouders en Gouverneurs in het Oosten was, maar ook by de Kerkelijke, om dat het Christen Geloof daar bysonder plaats greep, den Discipelen van den Heere *Jesus* den eerweerdigen naam van Christenen gegeven is, en de H. *Petrus* aldaar sijn Opsienders-schap eerst bekleed heeft: uyt welken hoofde de Synode van Constantinopelen (*i*) vergaderd onder *Nectarius*, in haaren Synodalen brief aan de Westersche Bisschoppen, deselve met regt benaamd *de oudste en waarlijk Apostolische Kerk van Antiochien, alwaar de agtbare naam van Christenen haar begin genomen heeft*, en in opsigt van dien allen word die Kerk meermaals in de Kerkelijke schriften benaamd Θεόπολις, dat is, *de stad Gods*. Dat *Ignatius* tot Bisschop van die Kerk is aangesteld, word van allen toegestaan; maar over de tijd en order van sijn komste tot die bediening, is byna deselve swarigheyt, die'er ontrent den H. *Clemens* was, rakende sijn successie op den stoel van Romen, die mogelijk niet wel op te lossen is, als op de selve wijse, die wy ontrent *Clemens* hebben gebruykt, die ook van *Baronius* selfs (*k*), en andere geagte schrijvers in die Kerk ontrent *Ignatius* niet verworpen word. Ik behoef niet te

Sijn onderwijs in de Christen Leer door de Apostelen.

Werd Bisschop van Antiochien.

De vermaardheyt van die plaats.

Swarigheyt in wiens plaats Ignatius gekomen zy.

(*a*) *Marc.* 9. 36. *Matth.* 18. 2, 3, 4. (*b*) *Mæneon. Græc.* Τῇ εἰκοστῇ τοῦ Δεκεμβρ. (*c*) *Metaphr. ad* 20. *Decemb. Græc. & Lat. ap. Coteler. p.* 991. (*d*) *Niceph. Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 35. *p.* 192. (*e*) *Annot. in Act. Ignat. p.* 37. Ὄντως φερωνύμως κέκλησαι Θεόφορος, πάτερ. Νήπιος γὰρ ἔτι κομιδῇ ὑπάρχων εἰς χεῖρας τοῦ Κυρίου φερόμενος, ἴσασο ἀναφωνοῦντος πρὸς ἡμᾶς, γίνεσθέ μοι, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο. *Mæn. Græc. loc. cit.* (*f*) *Homil. in S. Ignat. p.* 506. *Tom.* 1. (*g*) *ibid. p.* 499. (*h*) *Act. Ignat. p.* 1. & 5. *edit. Usser.* (*i*) *Apud. Theodoret. Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 9. *p.* 211. (*k*) *Ad ann.* 45. *num.* 14. *vide Ado Martyrol. Rom.* 1. *Febr. p.* 88.

te bewijsen 't geen in hemselven klaar genoeg blijkt, en van de Ouden
Hoe op te lossen. word erkend, dat *Petrus* en *Paulus* het Christendom in die stad geplant; en aan het grondleggen van die Kerk t'samen gearbeyd hebben, dog so, dat de eene sig tot de Joden, en de andere tot de Heydenen keerde. En seker, desen wijngaard was groot genoeg om die twee planters des Euangeliums beyde werk te geven, alsо het een volkrijke stad was, waar in te dier tijd, na de rekening van den H. *Chrysostomus*, niet min dan twee honderd duysend sielen waren. Dog de Apostelen (die niet altijd in eene stad konden blijven) ten dienste van andere Kerken geroepen zijnde, vonden nodig andere in hun plaats te stellen, weshalven de eene zijn bediening in die plaats aan *Euodius*, en de ander de sijne aan *Ignatius* over gaf. Dus word in de Apostolische Constitutien (*l*) geseyd, dat *Euodius* van den H. *Petrus*, en *Ignatius* door den H. *Paulus* tot Bisschop van Antiochien wierd aangesteld; dog dat *Euodius* gestorven zijnde, en de bekeerde Joden tot de Heydenen meerder genegentheyt hebbende, *Ignatius* alleen de sorg en 't bestier over die Kerk
En hoe die schijn-strijdende gevoelens beyde konnen waar zijn. aanvaarde, waar in hy mogelijk naderhand door *Petrus* selfs ook bevestigd wierd. En dus verstond het waarschijnlijk de schrijver van de Alexandrijnsche Chronijk (*m*), wanneer hy seyd, dat *Ignatius* tot Bisschop van Antiochien door de Apostelen is aangesteld. Op dese wijs kan waar zijn, dat *Ignatius* den Apostel *Paulus* naast gevolgd is, gelijk *Origenes*, *Eusebius* (*n*), *Athanasius* (*o*), en *Chrysostomus* (*p*) willen, en te gelijk ook, dat hy op *Euodius* gevolgt is, gelijk hem die rang van *Hieronymus* (*q*), *Socrates* (*r*), *Metaphrastes* (*s*) en andere gegeven word; en, 't zy hoe het zy, men mag, indien *Euodius* gestorven zijnde *Ignatius* door handen van den Apostel *Petrus* over die geheele Kerk gesteld en bevestigd is, met regt seggen, dat hy in plaats van den H. *Petrus* gekomen is: immers 't is in die sin, dat sommige der Ouden uytdrukkelijk seggen, dat hy van den H. *Petrus* is ingewijd: Διὰ τῆς τοῦ μεγάλου Πέτρου δεξιᾶς τῆς ἀρχιεροσύνης τὴν χάριν ἐδέξατο, seyd *Theodoretus* (*t*), *hy heeft door de regterhand van den grooten Petrus de gave des Opsienderschaps ontfangen*: en so 't seggen van hun eygen Historie-schrijver (*v*) waar is, heeft *Petrus* op sijn reys na Romen (tot Antiochien, alwaar *Euodius* onlangs gestorven was, gekomen zijnde) de regeering van die Kerk *Ignatius* opgedragen, en hem Bisschop van die plaats gemaakt, hoewel'er vry wat swarigheyt in steekt, hoe men 't geen te voren is opgehaald hier mede soude konnen over-een brengen.

De tijd van sijn bediening. III. De H. *Ignatius* nam sijn post te Antiochien waar meer dan veertig jaren lang, (*Nicephorus*, de Patriarch van Constantinopelen, spreekt maar van vier jaren, dog 't is waarschijnlijk, dat door onagtsaamheyt der over-schrijvers de letter μ, die veertig betekend, is overgeslagen, of qualijk gelesen) in het midden van buyige en ongemak-
Sijn gedrag in deselve. kelijke tijden: maar hy, als een wijs en voorsigtig stierman (*x*), sat aan het roer, weerde door sijn bidden en tranen, door sijn vasten en gedurig prediken, en door sijn onverdrietigen arbeyd en moeyte in 't midden van hen, alle gevaren, die hen boven het hooft hingen, en droeg aldus sorg, dat niemand van de swakker en onvaster Christenen onder de stormen van vervolging mogt beswijken. Hy beleefde niet veel
rust

(*l*) *Lib.* 7. *c.* 47. *p.* 451. (*m*) *Ad ann. Tiber.* 19. *p.* 526. (*n*) *Orig. Homil.* 6. *in Luc. p.* 214. *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 36. *p.* 106. (*o*) *Athan. de Synod. Arim. & Seleuc. p.* 922. (*p*) *Loc. cit. p.* 500. (*q*) *De Script. Eccl. in Ignat.* (*r*) *Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 8. *p.* 313. (*s*) *Metaphr. ubi supra.* (*t*) *De immutabil. Dial.* 1. *p.* 33. *Tom.* 4. (*v*) *Joh. Malel. Chronic. lib* 10. *apud Usser. Not. in epist. ad Antioch. p.* 107. (*x*) *Act. Ignat. p.* 1, 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rust en stilte; egter verblijdde hy sig, als de Kerk voorspoedig was, maar wat hemselven aanging, hy had na het martel-lot, buyten welke hy meende de liefde *Christi* nooit volmaaktelijk te sullen bereyken, of de pligt en de maat van een regten Discipel te voldoen, een ongemeene begeerte en verlangen; welk dan ook naderhand hem ten deel viel. Wy vinden by de Ouden geene merkelijke bysonderheden, in sijn bediening voorgevallen, aangeteekend, uytgenomen 't geen *Socrates* (y) van hem verhaald (hoewel ik beken niet te weten op wat grond), dat hy een gesigt van Engelen, die by beurten ter eeren van de H. Drie-eenigheyt hunne lof-zangen songen, soude gesien hebben, om welke na te volgen, hy de manier, om de lof-zangen in de Kerk by beurte te singen, te Antiochien invoerde, die naderhand van daar tot de geheele Christen Kerk soude overgevlogen zijn. Ik wil niet seggen, dat die Historie versonnen is, om den Arianen niet te wijken, die op de vierdagen en dagen onses Heeren gewoon waren in hunne Vergaderingen by beurten te singen, waar door de regtsinnige met vinnige steken geraakt wierden, welk *Chrysostomus* genoodsaakt soude hebben, om die selve manier van singen ook in de regt-gevoelende Vergaderingen in te voeren, dan of sulks reeds door *Ignatius* ingesteld, en naderhand in ongebruyk geraakt was, kan ik niet seggen; maar 't is ondertusschen seker, dat *Flavianus*, naderhand, ten tijde van *Constantius*, Bisschop van Antiochien, gesegd word (z) de eerste geweest te zijn, die sulken gesang by reyen en beurten ingesteld, en geordonneerd heeft, dat men op die wijse de *Psalmen Davids* singen soude, welk daar van daan allenxkens tot andere Kerken is doorgebroken. De H. *Ambrosius* was de eerste, die sulks in de Westersche Kerken invoerde, en daar door, seyd de Historie-schrijver (a), de oude instelling van *Ignatius*, die by de Grieken reeds voor lang in ongebruyk geraakt was, weder ophaalde. Maar om weder te keeren.

Hy verlande na het martelaarschap.

Of de beurtgesangen van hem in de Kerk zijn ingevoerd.

IV. Het was ontrent het jaar onses Heeren CVII., dat de Keyser *Trajanus*, moedig op sijne laatste overwinningen tegen de Scyten en Daciers bevogten, ontrent het negende jaar van sijn regeering, tot Antiochien quam, en gereedschap maakte tot den oorlog, die hy tegen de Parters en Armeniers wilde aanvangen. Hy reed de stad in met de pragt en stacie van een triumph, en, gelijk sijn gewoone sorg voor de belangens van den Godsdienst was, ondersogt hy ten eersten hoe het met deselve aldaar gesteld was. Bescheyd bekomen hebbende, sag hy het als een affront voor sijne andere victorien aan van Christenen te worden overwonnen (b); weshalven hy, om sijn Religie voort te setten, reeds in andere Gewesten van het Rijk de vervolging tegen de Christenen begonnen hebbende, voornam ook hier deselve in 't nauw te brengen. De H. *Ignatius* (wien de sorg voor het beste van sijn Gemeynte altijd deed op de wagt staan) oordeelende beter te sullen doen, dat hy na den Keyser ging, dan dat hy van hem ontboden wierd, bood sig (c) van selfs by den Keyser aan, met welken men seyd dat hy wijd en breed gesproken heeft: want als de Keyser voorgaf verwonderd te zijn, dat hy sijne Wetten had derven overtreden, gaf de goede Man een breed vertoog van sijn onschuld in desen, en van de magt die God hem over de boose geesten gegeven had; en haalde vervolgens op, dat de Goden der Heydenen niet beter waren dan duyvels, maar dat'er een hoogste God is, die de wereld gemaakt heeft, en desselfs eenig-geboren Soon *Jesus Christus*,

Trajanus komt pragtig in Antiochien.

Wil ook daar de Christenen vervolgen.

Ignatius spreekt vrymoedig met hem.

(y) *Hist. Eccl. loc. cit.* (z) *Theodor. Hist. Eccl. lib. 2. c. 24 p. 107.* (a) *Sigebert. Chronic. ad ann. Christi 387.* (b) *Act. Ibid. p. 2.* (c) *Ibid. p. 3.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Christus, die wel onder *Pontius Pilatus* gekruyst is, maar egter hem, die de magt der sonde had, dat is, den duyvel, heeft te niet gedaan; en in de wereld gekomen is, om de geheele magt en het rijk der boose geesten te verbreken, en onder de voeten van die, welke God in hunne harten dragen, te verpletteren. Het gevolg van sijn vertoog was sijn gevangenis, alwaar hy (indien maar waar is 't geene de Griecksche boeken, met den naam van *Ritualen* bekend (*d*), seggen) om sijn standvastigheyt en onversaagdheyt in het belijden van sijn Religie, de wreedste en onbarmhertigste pijnigingen moest uytstaan: want hy wierd gegeesseld met *plumbatæ*, geessels, aan welker eynden loode bollen waren, men deed hem vuur in sijne handen houden, schroeyde sijne sijden met geolyd papier, liet hem over gloeyende koolen gaan, en neep hem het vleesch met gloeyende tangen van sijn lijf af. Alle die booshevt en wreedheyt sijner beulen met een onverwinnelijke lijdsaamheyt te boven gekomen zijnde, velde de Keyser over hem het dood-vonnis (*e*), dat hy aan hulpeloose bygelovigheyt vast zijnde, door soldaten gebonden na Romen gevoerd, en aldaar den wilden beesten voorgeworpen soude worden. Dit vonnis hem zijnde voorgedragen, was hy geheel verblijd: ***Ik dank u***, seyde hy, ***ô God, dat gy my dus volkomentlijk met uwe liefde verweerdigt hebt te vereeren, en my gelijk als uwen Apostel Paulus weerdig agt met ysere ketenen gebonden te worden.*** En sijne ketenen met een bly gemoed omhelsende, bad hy yverig voor sijn Kerk, en beval deselve met tranen aan de Goddelijke sorg en voorsienigheyt, gevende sig selven te gelijk over in handen van die, welken hem na de plaats van sijn dood-straf te vervoeren bevoolen was.

Word daar over gevangen, wreedelijk mishandeld, en veroordeeld om te Romen den beesten voorgeworpen te worden.

Redenen, waarom dat te Romen geschieden soude.

V. Het schijnt, en niet te onregt, vreemd, (ook maakte de groote *Scaliger* (*f*) daar swarigheyt van) waarom hy sulken verren weg, van Antiochien in Syrien, versonden wierd na Romen, om aldaar gemartelieseerd te worden: dog men kan'er dese waarschijnlijke redenen van geven: te weten, eerstelijk, om dat het de gewoonte van de Gouverneurs der Provincien was, de misdadigers, wanneerse, of ten opsigt van henselven, of ten opsigt van de bedreven misdaad, wat meer als gemeen waren, na Romen over te senden, op dat se ten spiegel van andere voor 't oog van de wereld aldaar souden gestraft worden; ten tweeden, om dat sijne vyanden hem niet wilden doen sterven ter plaatse, daar hy reeds so geëerd en geagt was, en sijn dood hem by het volk nog grooter eerbiedigheyt soude konnen verwekken, en hunne gemoederen in het Geloof, dat hy hen had geleerd, versterken, als sy hem dat met sijn bloed sagen versegelen; ten derden, om dat sy hoopten, dat door die langduurige reys de menschen alom, waar sy quamen, te kragtiger souden worden afgeschrikt van het omhelsen van sulken Religie, die sy den Keyser sagen so onsmakelijk te zijn, en die men niet als op sulken dieren prijs behouden konde, behalven dat de standvastigheyt van *Ignatius* door sulken onthaal waarschijnlijk stond te beswijken, en hy tot verloochening gebragt te konnen worden; en ten vierden, om dat sy daar door de straf van den goeden Man so veel als mogelijk was dagten te verswaren, weshalven sy het so aanleyden, dat alles voor hem mogt smertelijker en droeviger zijn: want hy was reeds een man van hooge jaren, waarschijnlijk meer dan tagtig jaren oud, de weg was lang en verdrietig (te meer wegens de μακρότεροι διαύλοι τȣ̃ δρόμȣ, het nemen van de verste weg, als *Chrysostomus* (*g*) aanmerkt, want sy niet regt uyt na Romen

(*d*) Τῇ ἡμέρ. κ.' μην. τȣ̃ Δεκέμβ. (*e*) *Act. Martyr.* p. 2. (*f*) *Animadv. ad Euseb. Chronic.* p. 207. (*g*) *Homil. cit.* p. 504.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Romen reysden, maar herwaards en derwaards van plaats tot plaats omtrokken) de togt moeyelijk en gevaarlijk, bysonder om dat het thans winter was, hy een oud en swak man zijnde, sijn gemak niet soude konnen hebben, en sijn wagt onbarmhartige en ruwe menschen waren, die onsagt en onbeleefd met hem souden omspringen. *Ik vegte*, zijn sijne eygene woorden (*h*), *van Syrien tot Romen toe te water en te land met beesten; ik ben nagt en dag geketend aan tien tijgers (dat zijn de krijgsknegten, die my bewaren), die, hoe ik tegen hen vriendelijker ben, te erger en vuylder tegen my zijn.* Ja behalven dat stond sijn goede naam en eer, welk hem liever was dan dat alles, daar door in gevaar, gemerkt vast alle Romeynen so verre van sijn verblijf-plaats woonende, na allen schijn souden denken, niet so seer, dat hy als Martelaar voor de Religie leed, als wel, dat hy, van een grove misdaad overtuygd, als een booswigt gedood wierd, 't welk *Metaphrastes* ons versekerd een der oorsaken, waarom hy na Romen gesonden wierd, geweest te zijn (*i*): op dat ik niet segge, dat behalven alle dese redenen de Goddelijke voorsienigheyt (die het goed uyt het quaad weet voort te brengen, en de voornemens der godloosen tot wijse en treflijke eynden te bestieren) sulks te liever heeft willen toelaten, op dat het omvoeren van so grooten Man, gelijk als in een triumph, door so veele landen op de Leere des Geloofs meer mogt doen merken, en deselve wijder uytbreyden, en hy gelegentheyt hebben, om de Christenen, die hem in alle plaatsen, die hy doortrok, quamen aanspreken, te versterken, en door het geven van een voorbeeldige dappere kloekmoedigheyt aan te moedigen, om met een onversettelijk voornemen voor hun Religie, des noods zijnde, te sterven; en bysonder, op dat hy de waarheyt van sijn Religie mogt versegelen ter plaatse, daar sijn dood mogt wesen διδάσκαλος τῆς ἐυσεβείας, seyd *Chrysostomus* (*k*) *een meester der godsaligheyt*, en de stad, wegens alle soort van geleerdheyt en wijsheyt so beroemd, leeren κἀκείνην φιλοσοφίαν, die philosophie, die beter was dan die sy te voren geleerd hadden. By dit alles konnen wy nog voegen, dat dit vonnis geveld is niet door den Gouverneur van die Provincie, die sekerlijk de magt had iemand in sijn eygen Landschap, sonder hem na Romen te versenden, met de dood te straffen (waar over *Scaliger*, so 't schijnt, de meeste swarigheyt maakte) maar door den Keyser selfs, dien het behaagde sijn overbrengen na Romen te belasten.

VI. Wy sullen hem op sijn reys na Romen tot sijn martelaarschap toe vergeselschappen, en in het verhalen van dien ten meerderen deele volgen 't geen *Philo* en *Agathopus*, sijne reysgenoten, en aanschouwers van sijn martelaarschap, na allen schijn van waarheyt daar van geschreven hebben, en door den weergaloosen Bisschop *Usser* in twee oude oversettingen van opgehaald, en aan het ligt gebragt is. *Ignatius* dan aan de wagt van tien soldaten zijnde overgegeven (*l*), nam sijn afscheyd van sijn lief Antiochien (en dat was buyten twijfel een droevig scheyden van sijn volk, 't welk nu *sijn aangesigt niet meer sien soude*), en wierd te voet geleyd na Seleucien, een zee-plaats in Syrien, welk ontrent festien mijlen van Antiochien gelegen, en de selve plaats is, waar van daan *Paulus* en *Barnabas* na Cypren over seylden. Hier t'scheep gegaan zijnde, quamen sy na een moeyelijke en verdrietige reys tot Smyrna, een vermaarde stad van Iönien, daar hy niet so dra te land quam, of hy ging *Polycarpus*, den Bisschop van die plaats, en sijn oude

Sijn reys na Romen.

Komt tot Seleucien.

Tot Smyrna.

(*h*) *Epist. ad Rom. p. 23. & ap. Euseb. lib. 3. c. 36. p. 107.* (*i*) *Martyrol. ubi sup. p. 995.* (*k*) *Chrysost. homil. cit. p. 505.* (*l*) *Act. Ignat. p. 5.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Daar hy Polycarpus vind. oude mede-leerling onder den Apostel *Johannes*, begroeten. Dese twee heylige Mannen ontmoeteden malkanderen met ongemeene blijdschap, en 't was'er so ver van daan, dat de H. *Polycarpus* door die banden de moed ontsonk, dat hy in tegendeel hem ernstig tot een volharding ten eynde toe vermaande. Herwaards quamen tot hem uyt het byleggende land bysonder de Bisschoppen, Ouderlingen en Diakenen van de Asiatische Kerken, om dien eerweerdigen Man te sien, de gebeden en den segen van dien heyligen Martelaar te versoeken, en hem tot standvastig-
en vier brieven schrijft. heyt en volharding ten eynde toe aan te moedigen. Om nu die beleefdheyt te erkennen, en hen in het Geloof verder te onderwijsen en te versterken, schreef hy van daar (*m*) aan verscheyden Kerken; aan die van Ephesen, wien hy hunnen Opsiender (Bisschop) *Onesimus*, wegens sijn sonderlinge goed-aardigheyt, aanprijst; aan die van Magnesien, een stad aan de rivier Meander gelegen, wien hy den brief toesond door hunnen Bisschop *Damas*, Ouderlingen *Bassus* en *Apollonius*, en Diaken van die Kerk *Sotio*; aan die van Trallen, hen toegesonden door hunnen Bisschop *Polybius*, hen bysonder dringende tot onderwerping aan hunne geestelijke Voorgangers, en het vermijden van die verderfelijke en kettersche leeringen, die thans in de Kerk begonden op te komen; en ten laatsten aan de Christenen te Romen, hen bekend makende sijn tegenwoordigen toestand, en ernstige begeerte na het martel-lot, welk hy nu eerlang aldaar stond te ondergaan.

Komt tot Troas. VII. Sijn wagt het blijven te Smyrna moede zijnde, maakte met hem seyl na Troas, een bekende stad in het kleyne Phrygien, niet verre van de plaats daar eertijds Trojen geweest is. Hier komende wierd hy niet weynig verquikt, als hem geboodschapt wierd, dat de vervol-
Daar hy twee brieven schrijft. ging in de Kerk van Antiochien ophield. Verscheyden Gemeyntens sonden herwaards eenige uyt het midden van hen, om hem te besoeken en te groeten: en hier van daan schreef hy twee brieven, d'eene van de Gemeynte van Philadelphien, waar in hy hen ernstig vermaande tot liefde en eendragt, en tot standvastigheyt in de waarheyt en eenvoudigheyt des Euangeliums; de tweede aan die van Smyrna, daar hy laatst van daan gekomen was, beyde met den Diaken *Burrhus*, welken die aan Smyrnen en Ephesen derwaards om hem op te wagten gesonden hadden, daar hy, gelijk ons *Eusebius* (*n*) berigt, een brief aan den H. *Polycarpus* byvoegde, hem de sorg en opsigt op de Gemeynte van Antiochien, om als een wakker Herder een tedere en hertelijke genegentheyt tot deselve te hebben, bysonder aanbeveelende; hoewel geleerde Mannen, dog sekerlijk sonder grondige reden, oordeelen, dat se
Watte oordeelen is van sijn brief aan Polycarpus. de selve is, van welke wy even gemeld hebben, en aan *Polycarpus* en de Gemeynten van Smyrnen te gelijk behoorde, en meenen seker te zijn, dat, (hoe het ook daar mede is) de brief, die nog heden, als aan *Polycarpus* geschreven, in wesen is, niet is van *Ignatius*, alfo in deselve sig niets, dat na den geest en schrijf-wijs van *Ignatius* sweemd, opdoet; ondertusschen word van andere deftige Mannen staande gehouden, dat
Komt verder tot Philippi. die een egte en onvervalste brief is. Van Troas seylden sy na Neapolis, een zee-stad in Macedonien, van daar na Philippi, een stad van Romeynen bewoond (en alfo de selve weg, die *Paulus* (*o*) te voren genomen had), alwaar sy, gelijk de H. *Polycarpus* in sijn brief aan die Gemeynte te kennen geeft (*p*) met alle bedenkelijke genegentheyt en vriendschap onthaald, en op hun reys begeleydet wierden. Hier van daan gingen sy te voet door

(*m*) *Euseb. Hist. Euang. lib.* 3. *c.* 36. *p.* 107. (*n*) *Loc. cit. p.* 107. (*o*) *Act.* 16. 11, 12. (*p*) *Epist. Polycarp. ad Philipp. p.* 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

door Macedonien en Epirus, tot dat ſy quamen tot Epidamnum een ſtad in Dalmatien, waar van daan ſy te ſcheep gaande de Adriatiſche zee over voeren en quamen tot Regium, een zee-haven in Italien; voorts ſetteden ſy hun cours over de Tyrreniſche zee na Puteoli, waar van daan *Ignatius* geerne (indien het hem was toegeſtaan) te land de ſelve weg, die *Paulus* genomen had, na Romen ſoude gegaan hebben, dog een etmaal aldaar zijnde quam'er een goede wind, die hen in korten bragt tot Porto Romano, de groote haven voor de Romeynſche vloot, niet ver van Oſtia, aan den mond van den Tyber, ontrent ſeſtien mijlen van Romen, na welke ſtad de H. Martelaar, om ſijn levens-loop te eyndigen, ſeer verlangde, gelijk ook de ſoldaten, om, het reyſen moede zijnde, een eynde van hun togt te ſien.

en te land over tot Epidamnum, van daar tot Regium, Puteoli, en de haven van Romen.

VIII. De Chriſtenen tot Romen woonende, hadden zijn overkomſt van dag tot dag te gemoet geſien, en daarom ſijn aankomſt verſtaande, quamen ſy hem hier beſoeken, en ontfingen hem met geen minder droefheyt als blijdſchap. Sulken grooten en goeden Man te ſien, en ſijn geſelſchap te genieten was hen een blijde en aangename ſaak, maar die blijdſchap wierd niet weynig geſtremd, wanneer ſy gedagten, dat hy eerlang, en door ſulken wreeden dood, hen ſoude ontrukt worden; wien hy, als ſommige van hen maar deeden blijken, dat mogelijk het volk, niet na ſijn dood verlangende, poogen ſoude hem daar van te verloſſen, ſijn godvrugtig misnoegen deed ſien, en ernſtig verſogt, dat ſy dog niets daar tegen mogten ondernemen, of iets doen ſouden, dat hem van de kroon, daar hy nu na greep, weeren konde. Hier van daan quam hy eyndelijk tot Romen, daar men hem voor den Bevel-hebber van de ſtad ſtelde, en na allen ſchijn des Keyſers brieven hem aangaande over-gaf. Onderwijlen, als men toeſtel maakte, om hem ter geſetter tijd aan kant te helpen, beſteedde *Ignatius*, en die tot hem quamen, den tijd met heylige t'ſamen ſpraken, en God met en nevens hen biddende, en aan onſen geſegenden Saligmaker de ſorg en beſcherming van den toeſtand der Kerke aanbevoolen hebbende, hield hy den hemel ſterk aan, dat dog de begonnen vervolging een eynde hebben mogt, en de Chriſtenen van boven met een opregte liefde en eensgeſindheyt tot malkanderen geſegend en begaafd worden. Men koos, om ſijn dood-ſtraf plegtelijker en openbaarder te maken, daar toe uyt een van hunne feeſt-dagen, *Saturnalia* genaamd, en wel dien tijd deſſelfs, die men *Sigillaria* noemd; te meer, om dat men op die tijd gewoon was het volk met het bloedig ſchermen, en het jagen of vegten van en met wilde beeſten te vermaken: uyt kragt nu van dit beſluyt bragt men hem den dertienden voor den eerſten *January*, dat is, op den twintigſten *December*, in de Schouw-plaats, en liet, om dat hy ſeer ernſtig geen ander graf dan de ingewanden der wilde beeſten verſogt had, de Leeuwen op hem los, welker brullen en verder woeden hy niet anders aanſag, dan dat hy daar door als Gods eygen koorn nu tuſſchen de tanden van die wilde beeſten ſtond gemalen, en een ſuyver brood voor ſijn hemelſchen Meeſter te worden. De Leeuwen waren'er niet lang mede doende, deden aanſtonds haar maal met hem, en lieten'er niet van over, dan eenige harde en vaſte beenen, die ſy niet verbrijſelen konden. Dit werpen voor de wilde beeſten wierd by de Romeynen (*q*) gerekend *inter ſumma ſupplicia*, onder de hoogſte ſtraffen, en nooit, als ontrent de ſwaarſte misdaden, en aan de geringſte en veragſte boosdoenders geoeffend. In dien rang nu ſtelde men de Chriſtenen, en daarom was dat hunne ſo ge-

Daar hem de Chriſtenen van Romen te gemoet quamen.

Komt tot Romen.

Tijd tot ſijn dood-ſtraf wort vaſtgeſteld.

Hy word voor de Leeuwen geworpen.

Wat ſoort van ſtraf dit was.

(*q*) *Paul. JC. Sent. lib.* 5. *Tit.* 3. *leg.* 23. *Sect.* 5. *ff. ad leg. Cornel. de Sicar. & Venef.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gewoone dood-ſtraf, dat, gelijk ons *Tertullianus* (*r*) berigt, men op een onnoſel en ſlegt voorgeven, als'er maar een aardbeving of hongersnood was, doorgaans uytriep: *Chriſtianos ad Leones*; *weg met de Chriſtenen na de Leeuwen.*

De overgelatene beenen van Ignatius waar die gebleven zijn; immers na het verhaal van andere ligt-gelovigen.

IX. Onder andere Chriſtenen, die deſe droevige vertooning met droefheyt aanſagen, waren de gemelde Diakenen, die hem op ſijn reys vergeſelſchapt, en een vry groot deel aan ſijn ſmerten hadden: deſe, om t'huys komende, die droevige Hiſtorie niet alleen te verhalen, verſamelden het gebeente (*s*), welk de Leeuwen hadden overgelaten, en bragten het tot Antiochien, daar men het met veel genegentheyt ontfing, en op de begravenis-plaats aldaar buyten de poort, daar men na Daphne gaat, eerlijk begroef; uyt welken hoofde de H. *Chryſoſtomus*, volgens ſijn welſprekendheyts-kunde de eer van die plaats, daar ſulken ſchat bewaard wierd, cierlijk uytbreyd. Dog naderhand heeft men door order van *Theodoſius* 't geen'er van hem overig was, met een groote praal-ſtatie van daar gebragt binnen de ſtad in den *Tychæon*, een Tempel, die den beſcherm-geeſt van die ſtad was toegewyd, en nu na deſen martelaar genaamd wierd (*t*). Wat'er nu van het vervoeren derſelven na Romen, en de mirakelen, die door deſelve gedaan ſouden zijn, te ſeggen is, laat ik hem, die nauwkeuriger is, nader onderſoeken; want ik'er tegenwoordig nog tijd nog luſt toe heb; egter kan ik den Leſer wel wijſen op iemand (*v*), die hem daar een net en nauwkeurig verhaal van doen, en te gelijk vertoonen ſal, waar deſe en geene ſtukken van deſſelfs overblijfſels gebleven zijn, te weten, dat'er niet min dan vijf Kerken binnen Romen mede voorſien zijn, behalven dat men ook deſelve in de Kerken van Napels, Sicilien, Vrankrijk, Vlaanderen, Duytsland, en wie weet waar niet, roemd te hebben: en ſeker, ten ware ſommige de bequaamheyt hadden gehad, om door vermenigvuldiging wonderen te doen, men ſoude niet konnen begrijpen hoe ſo veele Kerken ſig van de weynige beenderen, (immers konnen die, als van Leeuwen geſpaard, niet veel zijn) ſo rijkelijk hebben konnen voorſien. Ook ſoude ik wijd en breed konnen verhalen, hoe menigmaal het hoofd van *Ignatius* verſleept, en weg gegeven, en eyndelijk gelukkig beland is in het Jeſuiten Klooſter te Romen, daar het pragtig ter aarden beſteed, en godsdienſtelijk geëerd word, ten ware ik vreesde, dat mijn Leſer my voor de moeyte ſelfs niet eens ſoude danken.

Trajanus verſagt de vervolging.

X. Ontrent de ſelve tijd, of wel een weynig te voren, deed *Trajanus*, thans nog te Antiochien zijnde, de vervolging tegen de Chriſtenen ophouden, of ten minſten verminderen: want van *Plinius*, den Stadhouder in Bithynien (*x*), dien hy 't onderſoek van de ſaak der Chriſtenen had aanbevoolen, rakende derſelver onſchuld en eenvoudigheyt onderrigt zijnde, dat ſy een ſlag van menſchen waren, die niemand verongelijkten of beſchadigden: en onlangs een Brief bekomen hebbende van *Tiberianus*, de Bevelhebber over het voorſte Paleſtina (*y*), (die hem ſchreef, dat hy walgde de Wetten langer tegen de Galileërs uyt te voeren, doordien ſy ſo driftig, om gedood te worden tot hem toevloeyden, dat hy ſe nog door ſagte, nog door harde redenen van het bekennen dat ſy Chriſtenen waren, konde wederhouden, en ſijn Majeſteyt

Redenen van dien onderſogt.

(*r*) *Apol. c.* 40. *p.* 32. (*s*) *Act. Ignat. p.* 8. *Metaphr. loc. cit. Mæneol. Græc.* Τῇ κθ' τȣ̃ Ἰανȣαρ. *Hieron. de SS. Script. in Ignat.* (*t*) *Euagr. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *cap.* 16. *p.* 274. (*v*) *Bolland. ad diem* 1. *Febr. p.* 35. *&c.* (*x*) *Epiſt.* 97. *lib.* 10. *Euſeb. lib.* 3. *c.* 34. *p.* 105. *J. Malel. Chron. lib.* 11. *ap. Uſſer. in Ignat. Epiſt. p.* 43. (*y*) *Apud J. Malel. loc. cit. Vid. Uſſer. Append. Ignat. p.* 9. *& Excerpt. Jo. Antioch. a Val. edit. p.* 818.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſteyt om raad vraagde, hoe ſig daar ontrent verder dragen ſoude) gaf hy order, dat men niemand ter oorſaak van ſijn Chriſtendom ſoude opſoeken, dog, ſo ſig iemand aanbood als een Chriſten, ſoude ſtraffen, ſo dat het vuur, dat tot nog toe in ligte vlam geſtaan had, begon te dooven, en niet dan hier of daar in een hoek beſpeurd wierd. Daar zijn Schrijvers, die voorgèven, dat *Trajanus* (*z*) volkomen beſcheyd bekomen hebbende van het lijden van *Ignatius*, en hoe onvertſaagd hy die bittere dood had te gemoet gegaan, berouw kreeg van ſijn vonnis, en ſig bewogen vond, om de vervolging te verſagten en te ſteuyten, ſo dat, gelijk *Metaphraſtes* aanmerkt, *Ignatii* leven niet alleen, maar ſelfs ook ſijn dood wierd πολλῶν πρόξενος ἀγαθῶν, de Kerk groote ruſt en vrede, en het Chriſten Geloof grooten roem en vaſtigheyt toebragt. Andere wederom, en dat niet onwaarſchijnlijk, meenen, dat de ſware oordeelen, die niet lang daar na gevoeld wierden, den Keyſer voor het overige van ſijn leven tot goeddadigheyt bewogen en van ſtrafheyt afkeerig gemaakt hebben: want, terwijl de Keyſer nog te Antiochien was, ontſtond'er ongemeene en ſchrikkelijke aardbevingen (*a*), daar door wel veel ſchade elders, maar byſonder te Antiochien, thans ongemeen met ſeer veel krijgs-benden, en andere menſchen van alle geweſten der wereld opgepropt, geſchiedde; ſo dat behalven duyſenden die daar omquamen, en nog vry meerdere die gequetſt en verminkt wierden, *Pedo* de Burgermeeſter lijveloos wierd; en *Trajanus* ſelfs, ten ware hy het uyt een venſter ontkomen was, ook 't ſelve noodlot ſoude zijn overgekomen; toevallen, die ik niet twijfel, of ſe vermurwden ſodanig ſijn gemoed, dat hy in alles begon omſigtiger te worden; hoewel het ook waar is, dat deſe ſwarigheden hem niet dan na dat *Ignatius* reeds eenige jaren was dood geweeſt, troffen en overquamen.

XI. Of deſe oordeelen onmiddelbare bewijſen van Gods misnoegen over de ſtrengheyt van hem tegen de Chriſtenen, en byſonder over de wreedheyt tegen *Ignatius* gepleegt, geweeſt zijn, kan ik niet ſeggen: maar 't is ſeker, dat de Chriſten Kerk, door 't verlies van ſulken deftigen en nodigen man, veel ſchade leed: want hy was een vroom man, die in ſijn boeſem een opregten drift tot de Religie huysveſte; een man, die beſadigd en ſijne genegentheden afgeſtorven was, welk hy buyten twijfel beoogde met ſijn woord, dat by de Ouden ſo ſeer geroemd is, ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, *mijne liefde is gekruyſt*, dat is, (want ſo verklaard hy het ſelfs in de naaſt-volgende woorden) ſijne genegentheden en begeerten waren aan de wereld, en de luſten en vermakelijkheden deſſelfs gekruyſt. Wy konnen hem, gelijk de H. *Chryſoſtomus* (*b*), aanmerken in driederley opſigt, als een *Apoſtel*, als een *Biſſchop*, en als een *Martelaar*. Als een *Apoſtel* (dat woord op het ruymſte genomen, als zijnde θρόνων διάδοχος τῶν Ἀποστόλων, dat is, ſeggen de Grieken (*c*), *de Apoſtelen naaſt in hun plaats gevolgd*) was hy beſorgd, om de leer, die hy van de Apoſtelen ontfangen had, voort te ſetten en uyt te breyden; en had een ſoort van algemeen opſigt op alle Kerken; ſelfs in ſijn reys na Romen had hy ſijn opſigt op τὰς κατὰ πόλιν παροικίας, *de Kerken en Gemeynten*, gelijk *Euſebius* (*d*) ons ſeyd, van alle de ſteden, daar hy door quam, deſelve door ſijne predicatien en vermaningen verſterkende, en de voornaemſte derſelven in haar Geloof door ſijne Brieven beſtierende.

Ignatius geroemd in 't gemeen,

en byſonder als een Apoſtel,

 Als

(*z*) *Sim. Metaph. Martyr. Ign. ap. Cotel. p.* 1002. (*a*) *Dio. Caſſ. Hiſt. Rom. lib.* 68. & *Xiphil. in vit. Traj. p.* 249. &c. *J. Malel. loc. cit.* (*b*) *Orat. ſup. laud. p.* 499. (*c*) *Mena. Græc.* Τῇ κ. τοῦ Δεκεμβρ. (*d*) *Hiſt. Eccl. lib.*.... *c.* 36. *p.* 106.

als een Bisschop, Als een *Bisschop* was hy een neerstig, trouw en yverig herder, die sijn pligt met alle sorgvuldigheyt waarnam, en sijn Gemeynte, al was se ongemeen groot en talrijk, met alle voorsigtigheyt onderwees, bestierde en regeerde, en dat in de netelagtigste en bekommerlijkste tijden, meer dan veertig jaren lang. Hy had een opregte en bestendige genegentheyt tot sijn volk; en daar was geen Kerk, aan welke hy, tot sijn martelaarschap weg gesleept, schreef (*e*), of hy versogt derselver gebeden voor sijn Gemeynte van Antiochien, en van sommige derselver, dat sy dog derwaards, tot hun vertroosting, en om hen over de gelukkige verlossing van de uytgestane vervolging te begroeten, eenen θεοπρεσβευτὴν, dat is, *Goddelyken gesant* wilden assenden. En also hy wist, dat de welstand van de Kerk en sielen niet min door kettery van binnen ondermijnd, als door geweld en vervolging van buyten besprongen wierd, had hy daar altijd sijn oog op, en nam alle gelegentheyt waar, om de Gemeynten tegen de Ketters en verleyders, die hy τὰ θήρια τὰ ἀνθρωπόμορφα (*f*) *beesten in gedaante van menschen*, noemde, welker vreemde gevoelens en beestelijk leven toen reeds de Religie bekroop, en de eenvoudigheyt des Geloofs begon te besmetten, te waarschouwen. En sekerlijk, hy voldeed de pligt van een voorsigtig Opsiender, en treflijk leydsman der sielen, en, gelijk de H. *Chrysostomus* (*g*) van hem seyd, men sag in hem levendig uytgebeeld de prent van een Opsiender, van den H. *Paulus* voorgesteld (*h*); hy had sulken nauwen sorg, en ernstigen genegentheyt voor de kudde *Christi*, seyd hy (*i*), dat hy, 't welk onse Heer ὡς μέγιστον ὅρον καὶ κανόνα τῆς ἐπισκοπῆς, als het grootste blijk van herderlijke getrouwigheyt voorsteld, *sijn leven voor de schapen stelde*, en dat deed hy met de grootste kloekmoedigheyt en dapperheyt; en dat is het laatste, dat wy van hem sullen aanteekenen: want

en als een Martelaar. XII. Als een *Martelaar* gaf hy het grootste getuygenis van sijn getrouwigheyt, en versekering van de waarheyt der Religie, die hy predikte en beleefde. Hy roemde op sijn lijden als sijn eer en voorregt, en sag op sijne ketenen, als τοὺς πνευματικοὺς μαργαρίτας, *sijne geestelijke juweelen en vercierselen*, gelijk hy se selfs noemde (*k*). Hy was gesteygerd boven liefde en vreese ontrent het tegenwoordig leven; en kon, seyd *Chrysostomus* (*l*), so gemakkelijk sijn leven afleggen, als een ander sijne kleederen. Sijn siel was ongemeen ontstoken met een begeerte na het martelaarschap, en wenschte van tijd tot tijd de wilde beesten, die voor hem bereyd waren, te ontmoeten; en schreef aan de Romeynen (*m*), dat hy hoopte deselve haar werk ten eersten souden doen, en dat hy se nodigen en aanlokken wilde om hem te verslinden, en so se daar niet graag toe waren, gelijk het wel aan andere gebeurd was, deselve wilde daar toe tergen en dwingen. En hoewel de dood, die hy ondergaan soude, de wreedste en barbaarste was, en sig vreeslijk en schrikkelijk aan hem vertoonde, waar voor de kloekmoedigste soude schroomen, egter had dat alles geen vat ἐπὶ τὴν στερρὰν καὶ ἀδαμάντινον ψυχὴν, *op sijn onversettelijk en diamanten gemoed*, seggen de Grieken van hem (*n*), niet meer als de slag van een bare der zee op een marmeren rots. *Laat*, seyde hy (*o*), *het kruys, de wilde beesten, de verbreking mijner beenderen,*

(*e*) *Epist. ad Ephes. p. 9. ad Magnes. p. 15. ad Trall. p. 20. ad Rom. p. 25. ad Philad. p. 31. ad. Smyrn. p. 37.* (*f*) *Epist. ad Smyrn. p. 34. & Euseb. loc. cit.* (*g*) *Ubi supra. p. 500. &c.* (*h*) *1 Tim. 3.* (*i*) *Chrysost. loc. cit. p. 429.* (*k*) *Epist. ad Ephes. p. 6.* (*l*) *Loc. cit.* (*m*) *Epist. ad Rom. p. 23. & apud Euseb. loc. cit.* (*n*) *Menæ. Græc. loc. cit.* (*o*) *Epist. ad Rom. p. 24. & ap. Euseb. ubi sup.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

deren, het verminken mijner leden, het verscheuren van mijn ligchaam, ja alle de tormenten, die de duyvel kan bedenken, op my aankomen, als ik maar met Jesus Christus zijn mag; en oordeelde beter te zijn om *Christi* wil te sterven, dan te leven, en de heerschappy over de geheele wereld te hebben. Uytdrukkingen voorwaar van een seer grooten yver en drift, die tot het hoogste was opgevijseld. En egter was die deftige man allesins ongemeen nederig en kleyn-gevoelende van hemselven; hy seyde menigmaal (*p*), dat hy sigselven aansag als een ontijdig geborene, de minste van de Geloovige in de geheele Kerk van Antiochien; en, hoewel hy na de eer van het martelaarschap stond, niet wist, of hy weerdig was voor de Religie te lijden. Ik soude in de laatste plaats nog een redenering konnen maken over sijne Brieven, (die sijn godvrugtigheyt en hemelsche gesteldheyt van sijn siel uytbeelden) ik meen die seven, welke van *Eusebius* opgeteld en aangehaald, en van *Polycarpus*, gelijk hy selfs uytdrukkelijk getuygd (*q*), versameld zijn: maar ik sal dat afbreken, also ik wanhoope, boven 't geen geleerde Mannen daar van gesproken hebben, iets dat merkelijk is te sullen konnen bybrengen; alleen moet ik seggen, dat in de beknibbeling tegen de reden, genomen van het getuygenis van *Polycarpus*, selfs van die daar sterkst op gedrongen hebben, vast niets gesegd word; dat men tegen de ontwijfelbaarste schriften ter wereld niet kan inbrengen. Ik sal hier nog maar byvoegen 't geen *Polycarpus* van dese Brieven seyd, te weten, *dat se behelsen treffelijke onderwijsingen en opwekkingen tot het geloof en lijdsaamheyt, en al het geen noodsakelijk is, om ons in den godsdienst van onsen Heer en Saligmaker op te bouwen.*

Sijn ongemeene nederigheyt.

Redeneering over sijne Brieven afgewesen.

Polycarpi getuygenis van deselve.

(*p*) *Epist. ad. Ephes. p.* 9. *ad Rom. p.* 25. *ad. Trall.* 17. (*q*) *Epist. Poly. p.* 23. *edit. Usser. & ap. Euseb. loc. cit. p.* 108.

De Schriften van den H. Ignatius

Egte.		*Valsche.*	
Epistola ad Ephesios.	I.	Epistola ad Mariam Cassobolitam.	I.
ad Magnesianos.	I.	ad Tarsenses.	I.
ad Trallianos.	I.	ad Antiochenos.	I.
ad Romanos.	I.	ad Philippenses.	I.
ad Philadelphenos.	I.	ad Heronem.	I.
ad Smyrnæos.	I.	ad B. Virgin. Mariam.	I.
ad Polycarpum.	I.	ad Johannem Apostolum.	II.

Eynde van't leven van den H. IGNATIUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. POLYCARPUS
BISSCHOP van SMYRNA.

INHOUD.

De tijd en plaats van ſijn geboorte. 't Aanſien en vermaartheyt van Smyrna. *Sijn opvoeding onder den* H. Johannes: *die maakt hem Biſſchop van* Smyrna. *Of hy die is, wien den* H. Johannes *den jongman aanbeval. De* H. Polycarpus *was de Engel van* Smyrnen, *van welke in de* Openbaring van Johannes *gewaagd word.* Ignatius *komt te* Smyrna: *hy ſchreef aan die Gemeynte, en aan den* H. Polycarpus. Polycarpus *reyſd na* Romen *over het* Quarto-decimaanſe *verſchil. Word onderſogt wanneer dat geſchied zy. Na wien* Anicetus *Biſſchop van* Romen *wierd. Hoe hy van* Anicetus *wierd ontfangen. Hunne onderling vriendelijke bejegening, niet tegenſtaande ſy niet van een gevoelen waren. Hy ſteld ſig te* Romen *dapper tegen de Ketters, en byſonder tegen* Marcion, *en de eerſte verdervers van de* Chriſten *leer.* Irenæi *aanmerkingen over* Polycarpi *manier van doen. De vervolging onder* M. Antoninus, *byſonder ontrent* Polycarpus. *De tijd van ſijn martelaarſchap word aangetekend. Is beſchreven van de Gemeynte van* Smyrna. *Die haare groote agting en eerbied voor hem betoond. De* H. Polycarpus *word geſogt. Sijn martelaarſchap door een droom voorſegd. Hy word gevat, en na* Smyrna *gebragt.* Irenarchæ, *wie die waren.* Polycarpus *qualijk gehandeld van* Herodes. *Word gebragt voor den Stadhouder.* (Chriſtenen *wilden niet ſweeren by den geeſt des Keyſers, en waarom.) Spreekt godvrugtig en onbeſchroomd. Verſmaad deſſelfs dreygementen. Sijn vonnis word uytgeſproken.* Aſiarchæ *wie die waren. Toeſtel tot het verbranden van hem. Sijn gebed, eer hy ſterft. Hy word wonderdadig in het vuur bewaard. Word doorſteken. Der* Chriſtenen *ſorg om ſijn overblijfſels te bewaren: dat geſchiedde niet met een bygelovige eerbewijſing. Sy vergaderden jaarlijks op de plaats van ſijn martelaarſchap. Sijn hoogen ouderdom als hy ſtierf. De dag van de maand, op welke hy omquam. Hoe ſijn grafſtede nog op deſen dag geëerd word. De oordeelen, die* Smyrna, *na het dooden van den* H. Polycarpus, *zijn over gekomen. Het geloof en de lijdſaamheyt der* Chriſtenen *in de eerſte tijd getoond uyt de voorreden van de beſchrijving ſijnes martelaarſchaps. Sijn Brief aan de* Philippenſen. *Deſelve wierd van de Oude geroemd, en in de Kerk te dier tijd opentlijk voor geleſen. De Brief ſelfs.*

Wanneer en waar Polycarpus geboren is.

I. DE H. *Polycarpus* is geboren ontrent het eynde van *Nero's* regeering, of mogelijk wat vroeger; dat is dunkt ons uyt aanmerking van ſijne hoge jaren, als hy ſtierf, en andere omſchrijvingen ten hoogſten waarſchijnlijk, indien niet ſeker. Maar waar hy geboren is, blijkt niet; egter ſie ik geen reden om

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

om te twijfelen, dat hy geboren is tot Smyrna, een voorname ſtad van Iönien in kleyn Aſien, de eerſte van de ſeven, die ſig beroemde de geboorte-plaats van den vermaarden *Homerus* te zijn (*a*); daar men tot ſijner gedagtenis een boek-ſaal had, (een vierkantige galery, *Homereum* genaamd) en een Tempel voor welken het beeld van *Homerus* was opgerigt, en gebruykte een ſoort van kopere munt, die den naam van Ὁμηρεῖον, buyten twijfel na *Homerus* droeg, en naar allen ſchijn met ſijn beeldtenis beſtempeld was. Het was een geagte en aanſienlijke plaats: en heeft niet alleen een groote naam by onſe hedensdaagſche ſchrijvers, maar ook by verſcheyden opſchriften, die door order van den Roomſchen Raad, even na de tijd van *Hadrianus*, ingeſteld zijnde, deſelve beſchreven *als de eerſte en voornaamſte van Aſien, ſo ten opſigt van haar cierlijkheyt en grootheyt, als de koſtelijkſte hoofdſtad van Aſien, en het cieraad van* Iönien: want dus las men'er van (*b*):

Smyrna een aanſienlijke ſtad.

Getoond uyt de oudheyt.

Η ΚΡΑΤΙΣΤΗ ΒΟΥΛΗ
ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ
ΚΑΛΛΕΙ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΕΙ ΚΑΙ
ΛΑΜΠΡΟΤΑ ΤΗΣ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟ
ΠΟΛΕΩΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ ΣΜΥΡΝΑΙ.
ΩΝ ΠΟΛΕΩΣ.

Maar boven dat, Smyrna had grooter ſtof en voorregt om op te roemen, dat het (indien waar is, gelijk wy gelooven) de geboorte-plaats geweeſt is van onſen H. *Polycarpus*, ten minſten van ſijn opvoeding, de Biſſchoppelijke ſorg en pligt heeft opgenomen, en het ſchouwburg van ſijn tragedie en martelaarſchap is geweeſt. De Grieken (*c*) in hun maandelijkſche tijd-beſchrijving ſeggen, dat hy op koſten van ſekere adelijke vrouwe (die *Caliſto* ſoude genaamd zijn geweeſt) wierd opgevoed. Deſe was een godvrugtige en milddadige vrouw; en men ſeyd, dat hare koorenſolders, ten behoeve der armen ledig gemaakt, ten eerſten op de gebeden van den H. *Polycarpus* weder vol wierden, gelijk het ons van *Pionius* (*d*) die, indien hy maar de ſelve is, daar ik egter aan twijfel, onder de *Diocletiaanſche* vervolging het martel-lot heeft uytgeſtaan, wijd en breed verhaald word, welk hier op uytkomt. *Caliſto* van een Engel in den droom gewaarſchouwt zijnde, liet *Polycarpus* (thans een kind) van die hem veylden, koopen, haalde hem in huys, bragt hem op: en merkende dat hy na ſijne jaren een rijp en veerdig verſtand had, maakte hem, als hy grooter geworden was, Opſigter en Rentmeeſter over haar goed. In die bediening toonde hy ſig ſeer milddadig, ſo dat hy, ſijn vrouw uyt zijnde, om de armen te helpen, alle hare ſolders en koorn-huyſen had ledig gemaakt. Dit wierd, ſo dra de vrouw t'huys quam, van ſijne mede-dienaars aangedragen, weshalven ſy, niet wetende waar aan hy alles beſteed had, hem de ſleutels afvorderde, en wilde aangeweſen hebben waar hy 't geen hem toevertrouwd was, gelaten had. Dit gedaan zijnde, vond ſy alle plaatſen geopend hebbende, vol, en ſo als ſy het gelaten had, want het was, ſegd mijn ſchrijver, door de gebeden en ſmeekingen tot den God des hemels alles wederom vervuld.

Byſonder om dat daar Polycarpus geboren, en geſtorven is.

Van wien hy is opgevoed.

Wonderen in die tijd door hem gewrogt.

En

(*a*) *Strab. Geogr. lib.* 14. *p.* 646. (*b*) *Marmor. Oxon.* 2. *p.* 47. *Eadem habet Marmor.* 78. *p.* 129. & 143. *p.* 277. *Append.* 15. *p.* 96. (*c*) Τῆ κγ΄. τȣ̃ μην. τȣ̃ Φεβρȣαρ. (*d*) *Pion. vit Polyc. ex MS. Græc. ap. Bolland.* 26. *Jan.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En ſekerlijk de hemel ſal menigmaal liever een wonder-werk doen, dan toelaten, dat een milddadige om ſijn wel-doen en mededeelſaamheyt ſoude in nood geraken, en tot ſchande komen. Men ſeyd, dat hy in ſijne jonger jaren in het Chriſten Geloof onderweſen wierd door eenen *Bucolus*, die, na het geen gemelde Griekſche ſchrijver elders (*e*) opgehaald, van den H. *Johannes* tot Biſſchop van Smyrna was aangeſteld. Maar dat daar latende, ons word van ouder en geloofweerdiger ſchrijvers (*f*) geſegd, dat hy een Diſcipel geweeſt is van den H. *Johannes*, en niet van hem alleen, maar, gelijk ons *Ireneus* (*g*), een leerling van *Polycarpus*, (en de H. *Hieronymus*, wederom een leerling van *Ireneus*) verſekerd, ook van de andere Apoſtelen ſelfs, en dat hy gemeenſaam met veele, die onſen Heer in het vleeſch geſien hadden, verkeerd heeft.

Door wien hy onderweſen is.

Wierd Biſſchop in Bucoli plaats.

II. Als nu *Bucolus*, de neerſtige en wakkere Biſſchop van Smyrna (van welken onſe H. *Polycarpus*, gelijk men ons verhaald (*h*), Diaken en Catechiſt in die Kerk gemaakt was, welk ampt hy in alle neerſtigheyt en met goeden voortgang bediende) geſtorven was, wierd *Polycarpus* geſteld in ſijn plaats, in gevolge van *Bucoli* eygen voorſegging, die, gelijk de Griekſche verhalen (*i*), by ſijn leven reeds geſegd had, dat *Polycarpus* ſijn plaats bekleeden ſoude. Hy wierd, na de taal van alle de Ouden (*k*), daar toe aangeſteld door den H. *Johannes*: hoewel *Ireneus* (*l*), wiens ſpoor de Chronijk van Alexandrien (*m*) volgd, ons verſekerd, dat het geſchied is door de H. Apoſtelen, 't zy dat'er toen behalven den H. *Johannes* nog andere Apoſtelen in het leven waren, of dat hy door de Apoſtelen verſtaat de Apoſtoliſche mannen (die in de Kerkelijke ſchriften doorgaans Apoſtelen genaamd worden) die hem nevens den H. *Johannes* tot dat ampt hebben ingewijd. *Euſebius* (*n*) ſeyd, dat *Polycarpus* gemeenſaam met de Apoſtelen omgegaan, en het beſtier over de Kerk van Smyrna ontfangen heeft, van die, welke onſes Heeren oog-getuygen en Dienaars geweeſt waren. Het ſtrekte niet weynig tot eer van den H. *Polycarpus*, en bewijs van deſſelfs yver en ſorg voor het beſte van der menſchen ſielen, dat, gelijk wy ſtraks nader ſullen toonen, *Ignatius*, na ſijn martel-plaats wordende vervoerd, aan hem ſchreef, en hem de opſigt op ſijn Gemeynte van Antiochien byſonderlijk aanbeval, alſo hy, ſeyd *Euſebius* (*o*), hem voor een Apoſtoliſch man kende, en verſekerd was, dat hy daar in ten hoogſten beſorgd en getrouw weſen ſoude. De ſchrijver van de Chronijk van Alexandrien (*p*) wil, dat het de Biſſchop van Smyrnen was (die niet wel iemand anders als de H. *Polycarpus* weſen konde), wien de H. *Johannes* de opvoeding en opſigt aanbeval op dien jongman, dien hy in het beſoeken der Kerken mede nam, die naderhand weg liep, en het hoofd en Capiteyn van ongebondene en vuyle ſtraat-ſchenders, dog van dien Apoſtel herroepen en te regt gebragt wierd: maar gemerkt *Clemens van Alexandrien*, die deſe hiſtorie verhaald (*q*) de naam van den Biſſchop, of van de ſtad niet noemd, hoewel hy bekend, dat'er andere zijn, die den ſelven noemen, en die omſtandigheyt by geen ander oud ſchrijver voorkomt, en de ſlordigheyt, die van den Biſſchop verhaald

Getuygeniſſen der Ouden daar van.

Johannes heeft aan hem geſchreven.

(*e*) Τῷ αὐτῷ μηνὶ τῇ ς'. (*f*) *Act. Ignat. p.* 5 *Hier. de Script. in Polycarp. Euſeb.* χρονικ. λογ. *p.* 81. (*g*) *Adv. hæreſ. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 233. & *ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 14. *p.* 127. (*h*) *Pion. c.* 3. *n.* 12. *ubi ſupr.* (*i*) *Men.* 23. *Febr.* (*k*) *Tertull. de præſcript. hæret. c.* 32. *p.* 213. *Hier. loc. cit. Suid. in voc.* Πολυκαρπ. *Niceph. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 2. *p.* 252. (*l*) *Iren. loc. cit.* (*m*) *Olympiad.* 224. 1. *Anton.* 21. *p.* 602. (*n*) *Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 36. *p.* 106. (*o*) *ibid. p.* 107. (*p*) *Ad ann.* 1. *Olymp.* 220. *Indict.* 13. *anno Trajan.* 4. *p.* 594. (*q*) *Apud. Euſeb. lib.* 3. *c.* 23. *p.* 92.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

haald word, met de sorg en yver van *Polycarpus* niet wel bestaan kan, sal ik die historie laten so als ik se vind. Het kan ondertusschen niet worden geloochend, dat Smyrna naast by Ephesen was, gelijk gemelde *Clemens* de stad in sijn historie beschrijft, en dat de H. *Johannes* schijnt een meer dan gemeene opsigt gehad te hebben op de Gemeynte van Ephesen, de eerste van de seven vermaarde Gemeyntens in Asien, aan welke de H. *Johannes* sijne brieven schreef: ook is 't seker, dat te dier tijd *Polycarpus* Bisschop tot Smyrna was: want dat hy de *Engel van de Gemeynte te Smyrna* geweest is, aan welke de brief in de Openbaring gesonden wierd, is niet alleen t'eenemaal waarschijnlijk, maar selfs door seker geleerd man (r) bewesen ongetwijfeld waar te zijn; my aangaande, ik moet bekennen dat 't geen de H. *Johannes* van den Engel dier Gemeynte seyd, seer net met de beschrijving van den H. *Polycarpus* over-een komt, en op geen ander Bisschop van die Gemeynte, daar wy in de Kerkelijke historie, bysonder ontrent die tijd, van lesen, so wel past als op hem. En die maar 't verhaal van des H. *Polycarpi* martelaarschap, met 't geen van het lijden en dood van dien Engel in de Openbaring gesegd word, t'samen vergelijkt, sal bevinden dat de voorsegging en de uytkomst net op malkander sluyten. 't Geen'er meest schijnt tegen te strijden is, dat hy ten minsten 74. jaren lang moest Bisschop van die plaats geweest zijn, de tijd gerekend van het eynde der regeering des Keysers *Domitiani* (want toen is de Openbaring geschreven) tot de vervolging onder *M. Aurelius*, wanneer hy gemartelíseerd wierd: dog men behoefd daar niet anders op te seggen, dan dat sulks, gemerkt sijn hoogen, ja ongemeen hoogen ouderdom ten tijde van sijn dood, niet t'eenemaal onwaarschijnlijk is; te meer, nadien wy eenige eeuwen na die tijd vinden, dat *Remigius* 74. jaren Bisschop van Rheims geweest is.

En was die Engel der Gemeynte tot Smyrna Apoc. 2. 8.

III. Het was niet lang na de dood van den H. *Johannes*, dat *Trajanus* de vervolging tegen de Christenen begon te hervatten, en wel meest in het Oosten. *Ignatius* wierd in het jaar na *Christi* geboorte CVII. door den Keyser, te Antiochien zijnde, veroordeeld, en gevonnist om na Romen gevoerd, en aldaar voor de beesten geworpen te worden. Op sijn reys derwaards quam hy tot Smyrna, daar hy *Polycarpus* begroette; en d'een met den anderen van den toestand der Kerke gesproken hebbende, onderling malkanderen vertroosteden en moed in spraken. Van Smyrna voer *Ignatius* met sijn wagt na Troas, van waar hy een brief na die van Smyrna te rug sond, waar in hy haar poogde te versterken tegen de onder hen ingeslopene dwalingen, en wel bysonder tegen die, welke tegen de ware menschheyt onses Heeren aanliep, en sijne komste in het vleesch loochende, voorgevende, dat hy in een gewaand en schijn-ligchaam soude geleden hebben. Een gevoelen, welk hy met regt scherpelijk tegen gaat, en ernstig wederlegd. Ook drong hy hen tot een behoorlijke agting en eerbied voor hun Bisschop, en die geestelijke leydsmannen en dienaars, die over hen, onder hem, gesteld waren; en begeerde daar in, dat sy iemand uyt het midden van hen na Antiochien souden senden, om de Gemeynte aldaar, over de vrede en ruste, die haar nu begonde vergund te worden, te begroeten: dog dat schreef hy bysonder aan den H. *Polycarpus*, dien hy kennende als een man van een Apostolischen inborst, en van sonderlinge getrouwigheyt en opregtigheyt, de sorg en 't opsigt over sijn droevige Gemeynte van Antiochien aanbeval; in welken brief, die nog heden voor handen is,

De vervolging onder Trajanus. Daar door Ignatius veroordeeld wierd.

Die met Polycarpus tot Smyrna sprak.

En van Troas schreef aan die Gemeynte.

En aan Polycarpus. Beyder brieven inhoud.

(r) *Usser. Prolegom. ad Ignat. epist. c. 3. p. 9.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

veele korte en nutte regelen en voorschriften van een Christelijk-leven, en bysonder het ampt van een Herder en Opsiender rakende, voorkomen, en hy sijn versoek vernieuwd, om van Smyrna iemand na Antiochien te senden, en van andere Kerken 't selve te versoeken, welk hy selfs, seyd hy, indien sijn schielijk vertrek van Troas hem sulks niet belet had, gedaan soude hebben. Meer vinden wy van *Polycarpus* niet, voor dat veele jaren daar na eenige ongelukkige onlusten in de Kerk hem weder hebben op het tooneel gebragt.

Over het verschil, rakende het houden van Pascha, reysd Polycarpus na Romen.

IV. Daar rees een verschil over den dag van het houden van Paaschen, dat vry hoog begon te gaan tusschen de Oostersche en Westersche Kerken, terwijl de partyen hun stuk wedersijds hardnekkig staande hielden, en beyde sig op de Apostolische practijk en overlevering beriepen. Op dat nu dit vuur tot geen grooter vlam mogt uytbersten, nam de H. *Polycarpus* de reys aan na Romen, om met die, welke anders van gevoelen waren als hy, en die twist gaande hielden, te spreken (*s*).

De tijd word ondersogt. 't Was ten tijde van Anicetus.

De nette tijd, wanneer hy daar gekomen is, kan niet nauw bepaald worden; egter hangt dat ten grooten deele af van het bepalen, in wiens plaats *Anicetus*, by wiens tijd hy daar quam, Bisschop van Romen geworden is. Het is nu seker, dat byna alle de oude Registers hem stellen voor *Soter*, en agter *Pius*, in wiens plaats hy gekomen is.

Wanneer en in wiens plaats hy Bisschop wierd.

Eusebius steld dat (*t*) op het jaar *Christi* CLIV. ('t welk sekerlijk beter na de waarheyt gelijkt, als de rekening van *Baronius*, die hem brengd op het jaar CLXVII.) waar mede over-een stemd de Chronijk van Alexandrien (*v*), die *Polycarpi* komste tot Romen steld in het jaar *Christi* CLVIII. het een-en-twintigste van de regeering des Keysers *Antonini*. Immers het is seker, dat in de twee oude Registers van de Roomsche Bisschoppen, opgesteld door *Optatus* en *Augustinus* (*x*), *Anicetus* gesteld word voor *Pius*, en even na *Hyginus*, volgens welke rekening hy vijftien jaren voorwaards moet gesteld worden: want so lang, seyd *Eusebius*, is *Pius* Bisschop geweest. En dese weg wil, mijns oordeels, *Eusebius* in, als hy, gesproken hebbende van het plakaat des Keysers *Antonini Pii* tot begunstiging der Christenen (van hem uytgegeven als hy de derde reys Burgermeester was in 't jaar *Christi* CXL. of daar ontrent) straks daar by voegd, dat (*y*) ontrent die tijd *Anicetus* het bestier over de Kerk van Romen had, en *Polycarpus* tot Romen quam, als wanneer de vryheyt en rust, onlangs den Christenen vergund, hem gelegentheyt en lust gaf, om die reys aan te nemen. Maar gemerkt dese schets de klare rekening van *Eusebius* in andere plaatsen tegenspreekt, en de oudste registers, bysonder die van *Ireneus* (*z*) en *Hegesippus* [*a*] (die beyde ten tijde van *Anicetus* selfs te Romen gewoond hebben) doorgaans *Anicetus* naast agter *Pius* stellen, derf ik die oude en byna onwedersprekelijke rekening niet verwerpen, ten ware my beter blijk daar van voorkome.

't Gemelde verschil was Polycarpi voornaamste boodschap.

Maar 't zy hoe 't zy, hy quam by *Anicetus*, om over die saak met hem te spreken; welk my doet verwonderen, dat de geleerde Heer *Valesius* (*b*) so vrymoedig derst loochenen, dat *Polycarpus* om die reden tot Romen gekomen is, en wil dat het niet om het verschil over den dag van Paaschen, maar om andere redenen was, dat hy daar quam, daar nogtans *Ireneus* (*c*) met uytgedrukte woorden seyd, (indien se van *Eusebius* trouwelijk worden voorgesteld) dat hy tot Romen quam, om met

(*s*) *Iren. ap. Euseb. Hist. Eccl. lib.* 4. *c.* 14. *p.* 127. (*t*) *Chron. ad ann.* 154. (*v*) *Loc. inf. cit.* (*x*) *De schism. Donat. lib.* 2. *p.* 38. (*y*) *Epist.* 165. *ad Generos. col.* 751. (*z*) *Lib.* 3. *c.* 3. & *ap. Euseb. lib.* 4. *c.* 13. *p.* 126. (*a*) *Ap. Euseb. ibid. c.* 22. *p.* 142. (*b*) *Annot. in Euseb. p.* 190. (*c*) *Ap. Euseb. loc. cit. vid. etiam Chron. Alex. ad ann.* 2. *Olymp.* 224. *Indict.* 10. *p.* 602. *ubi habet*, διὰ ζήτημα, περὶ τοῦ τῦ Πάσχα ἑορτῆς.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

met *Anicetus* te spreken διά τι ζήτημα περὶ τοῦ κατὰ τὸ πάσχα ἡμέρας, *over seker verschil rakende den dag van Paaschen te houden.* Het is wel waar, dat hy ook seyd (*d*), dat sy malkanderen niet verstonden περὶ τινῶν ἄλλων, *over eenige andere saken*, maar dat belet niet, dat het andere de voornaamste boodschap en reden van sijn overkomst was, hoewel, seyd hy, sy daar over ook geen grooten twist met malkanderen hadden: want dese heylige en geluksalige sielen wetende dat het voornaamste en wesentlijkste van de Religie niet bestaat in Kerk-gewoontens en uyterlijkheden, groetteden en omhelsden malkanderen. Sy konden wel malkanderen sodanig niet voldoen, dat de een het gevoelen van d'ander aannam, egter, al bleef elk by sijn gevoelen, quetsten sy de liefde, het groot en gemeen gebod van hun Religie, niet; tot blijk van dien communiceerden sy te samen, en *Anicetus*, om *Polycarpus* meerder eer te bewijsen, gaf hem verlof om in sijn Kerk het Avondmaal te bedienen: dat gedaan zijnde, scheydden sy in vreede, elk bleef by sijn oude gewoonte, dog onderhielden den vrede en gemeenschap der Kerk met malkanderen. Het oude Boek *Synodicon* genaamd (*e*) seyd ons, dat te Romen over die saak een *Provinciale Synode* gehouden wierd van *Anicetus*, *Polycarpus* en tien andere Bisschoppen, alwaar besloten wierd, Dat Paaschen soude gehouden worden, niet op de tijd, nog op die wijs als de Joden, maar ἀυτῇ τῇ περιδόξῳ καὶ μεγάλῃ κυριακῇ, *op den heerlijken en grooten dag des Heeren, die'er naast op volgd*: maar het is niet waarschijnlijk, dat de H. *Polycarpus* sijn stem tot sulken besluyt soude gegeven hebben, nadien wy weten, dat hy met *Anicetus* over dat verschil niet konde eens worden, en dat hy van Romen vertrekkende, by het selve oordeel en practijk, daar hy mede gekomen was, gebleven is.

Anicetus en Polycarpus bejegenen malkander vriendelijk.

en elk bleef by sijn gevoelen.

V. Terwijl hy sig te Romen ophield, maakte hy sijn werk om de tegensprekers te overtuygen (*f*), en betuygde hen de waarheyt der leerstukken, die hy van de Apostelen ontfangen had, waar door hy veele, die met dwalingen, bysonder de schadelijke ketteryen van *Marcion* en *Valentinus*, besmet en ingenomen waren, weder tot de gemeenschap van de Kerk overhaalde. Wanneer *Marcion* op sekeren dag hem op straat ontmoette, en het qualijk nemende, dat hy hem niet groette, tot hem seyde, *Polycarpe, erkend ons*; so antwoorde hem de goede Man met verontweerdiging, *Ik erkenne u te zijn den eerstgeboorenen des Satans* (*g*). So sorgvuldig, seyd *Ireneus*, waren de Apostelen en de Apostolische Mannen, dat se selfs door woord-wisseling geen gemeenschap wilden hebben met die, welke aan 't vervalschen en verderven van de waarheyt schuldig stonden, in gevolge van den regel des H. *Pauli* (*h*), *Eenen ketterschen mensch verwerpt na de eerste en tweede vermaning, wetende dat de sodanige verkeerd is en sondigt, zijnde by hemselven veroordeeld.* Selfs was *Polycarpi* godvrugtige en aan God overgegevene siel met sulken yver voor de waarheyt, en afkeer van die giftige en besmettelijke gronden, die de eenvoudigheyt van het Christen Geloof verdorven, beset, dat hy, iets van die natuur hoorende, doorgaans sijne ooren stopte, en uytriep: *O bone Deus, in quæ tempora me reservasti ut ista patiar!* dat is, *ô goede God, wat tijden laat gy my beleven,*

Polycarpus overtuygd de Ketters.

Hoe hy Marcion beantwoord.

Sijn afkeer van alle verderflijke leeringen.

(*d*) *Ibid. lib.* 5. *c.* 24. *p.* 193. (*e*) *Syn. a Papp. edit. Gr. Lat. p.* 3. & *Concil. Tom.* 1. *col.* 583. *edit. noviss.* (*f*) *Iren. adv. hæres. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 233. & *ap. Euseb. lib.* 4. *c.* 14. (*g*) Ἐυσχημόνως ὁδεύων, μακάριε, τέκνον φωτός τε καὶ εἰρήνης δεικνύμενος, τὸ τῆς νυκτὸς πρωτότοκον, καὶ πολέμιον ἔγνως Μαρκίωνα. Νουθετούμενοι, πάτερ, τοῖς λόγοις σου, πᾶσαν ἐκτρεπόμεθα βέβηλον ἄιρεσιν, καὶ πονηρὰ συνέδρια τὰ δι' τὰς πρεσβευόντων ἀρχὰς δυσσεβῶν. *Menæol. Græc. ubi supra.* (*h*) *Tit.* 3. 10. 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

leven, dat ik ſulke dingen lijden moet (*i*)! en te gelijk de plaats, daar hy iets ſulks hoorde, verliet. Sulken misnoegen liet hy in alle de Brieven, die hy aan nabuurige Kerken, of aan byſondere perſoonen ſchreef, blijken, alſo hy doorgaans in deſelve tegen dwalingen waarſchouwd, en tot een ſtandvaſtige belijdenis der waarheyt aanmaand. Deſen drift tegen Ketters, en byſonder ſijn gedrag ontrent *Marcion*, heeft hy ſekerlijck wel meeſt geleerd van den H. *Johannes*, van wien hy, ſeyd *Ireneus* (*k*), plag te verhalen, Dat hy op ſekeren tijd tot Epheſen in een badſtove komende, en merkende dat *Cerinthus* aldaar was, aanſtonds te rug ſtapte, en tot die, welke by hem waren, ſeyde, *Laat ons van hier gaan, op dat de badſtoof, waar in Cerinthus, de vyand der waarheyt is, op onſe hoofden niet neder ſtorte.* Dit hebben, ſeyd de ſelve Schrijver, ſommige die nog leven, uyt de eygen mond van *Polycarpus* ſelfs gehoord; en buyten twijfel was nevens andere ook hy onder deſelve: want elders (*l*) verhaald hy ons, dat hy in ſijn jeugd met *Polycarpus* in kleyn Aſien geweeſt zijnde, ſo nauw op alle dingen agt gegeven had, dat hy ſelfs geheugde op wat plaatſen hy tot het volk ſprekende gewoon was neder te ſitten, waar hy uyt en in ging, hoe hy na het ligchaam geſteld, en hoedanig ſijn levens wijs was, wat woorden hy tot het volk ſprak, en wat hy verhaalde van ſijn gemeenſamen omgang met den H. *Johannes*, en andere, die onſen Heer hadden geſien, uyt welker mond hy dan vertelde 't geen ſy hem van onſen Saligmaker, ſijn leer en wonder-tekenen rakende, hadden opgehaald, welk alles net met het geen'er de heylige Hiſtorie van verhaalde, over-een quam; op alle die dingen, ſeyd *Ireneus*, gaf ik nauwkeurig agt, bewaarde die getrouwelijk in mijn herte, en liet'er mijn gedagten gedurig over gaan. Dit is al 't geen, welk ik, als een ſaak van belang, by de Oude van *Polycarpus*, gedurende den tijd van de regeering en 't opſigt van en over de Kerk van Smyrna, vind aangetekend. 't Is wel waar dat de reeds gemelde *Pionius* verſcheyden wonder-werken en byſondere voorvallen van *Polycarpi* leven, die grootelijks tot eer van deſen heyligen Man ſtrekken, ophaald; maar gemerkt die Schrijver onbekend is, en men niet verſekerd kan zijn, wat ſlag van een man hy geweeſt zy, en waar hy ſijn verhaal uyt ontleend heeft, wil ik liever mijn geloof daar ontrent opſchorten, als den Leſer met deſe, ten beſte genomen, onſekere vertellingen van hem ophouden.

Daar in volgde hy Johannes.

Deſſelfs gedrag ontrent Chriſtus.

Verdere verhalen van Polycarpi Kerkbeſtier, e.ſ.v. ſijn onſeker.

VI. Ten tijde van de Keyſers *M. Antoninus* en *L. Verus* ſtond een heftige vervolging, (of het de vierde of vijfde was laat ik andere onderſoeken) tegen de Chriſtenen op, waar op *Melito*, de Biſſchop van Sardis, die te dier tijd leefde, en ſijne verantwoording gemelden Keyſers opdroeg, ſijn oog had, als hy (*m*) van de Καινὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν δόγματα καὶ διατάγματα, *nieuwe Edicten en Placaten* door de Keyſers *in Aſien uytgegeven*, gewag maakt, en te gelijk klaagd, dat uyt kragt derſelven de onbeſchaamde en geldſugtige verklikkers de onnoſele Chriſtenen op het lijf vielen en ongemeen plaagden. Dog dit onweêr nam toe, en brak tot een geweldigen ſtorm uyt, ontrent het ſevende jaar van hun regeering, in het jaar *Chriſti* CLXVII., wanneer *Marcus Antoninus* een togt voor hebbende tegen de Marcomannen (*n*), (welker ſchrik hem te Romen deed opwaken, de Prieſters vergaderen, en alle hunne godsdienſtige plegtelijkheden ſtatelijker waarnemen) buyten twijfel berigt zijnde

Vervolging onder M. Antoninus, gehaald uyt Melito,

wanneer ſe door brak.

(*i*) *Iren. Epiſt. ad Florin. ap. Euſeb. l.* 5. *c.* 20. *p.* 188. (*k*) *Iren. lib.* 3. *c.* 3. *p.* 233. & *ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 14. (*l*) *Epiſt. ad Florin. loc. cit.* (*m*) *Ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 26. *p.* 147. (*n*) *J. Cupit. in vit. Anton. c.* 13. *p.* 181.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

zijnde, dat'er geen beter middel was om de goden te versoenen, dan dat hy de Christenen bekommerde, deselve hard viel, en alle als openbare en versmade vyanden hunner goden aansag.

Quam over Polycarpus.

Te dier tijd was het, dat de H. *Polycarpus*, na dat hy sijn pligt in het neerstig bedienen van sijn ampt so lange jaren had waargenomen, met de kroon des martelaarschaps bekroond wierd.

Misslagen daar ontrent.

Te bijster zijn hier in de latere Grieken (*o*) buyten het spoor, als sy willen, dat hy sijn martelaarschap onder de vervolging van *Decius* heeft uytgestaan: en *Socrates* (*p*) heeft het niet beter, als hy ons seyd, dat hy gedood is ten tijde van den Keyser *Gordianus*; beyde zijn dat sulke uytsporige misslagen, dat men, om se te wederleggen, maer behoefd te noemen.

Desselfs martelaarschap is uytvoerig beschreven in sekeren Brief.

Wy hebben een breed en nauwkeurig verhaal van sijn lijden en martelaarschap in een Brief van de Kerk van Smyrna, niet lang na sijn dood geschreven aan de Kerk van Philomelum ('t sal sekerlijk Philadelphia moeten zijn), en als een *circulairen* Brief aan alle de Parochien (Παροικίας) van de heylige algemeene Kerk overgesonden: het voornaamste van dien Brief, het begin en eynde desselfs alleenlijk overgeslagen zijnde, heeft *Eusebius* in sijn Historie ingelast, maar die geheele Brief is naderhand in 't ligt gekomen, en nevens desselfs oude vertaling, of liever uytbreyding, uytgegeven van den Bisschop *Usher*.

Door wien deselve is opgesteld en uytgegeven.

Sy is eerst op 't papier gebragt van *Euaristus*, en naderhand (gelijk men uyt de verscheydene ondertekeningen kan af nemen) uyt het afschrift van *Ireneus* overgeschreven door *Cajus*, die een tijd-genoot en vriend van *Ireneus* was, en daar uyt weder nageschreven van eenen *Socrates* te Corinthen, en uyt dat van *Socrates* wederom van *Pionius*, die deselve met groote neerstigheyt had opgesogt: sy word, so ten opsigt van den inhoud als van de oudheyt, met regt seer hoog geagt.

Roem van dien Brief.

Scaliger (*q*) oordeelde, dat alle godvrugtige sielen daar so mede behoorden ingenomen te zijn, dat sy'er nooit dagten genoeg van te hebben, en bekende, nooit in eenige Kerkelijke Historie iets gevonden te hebben, 't welk hem meer als deselve verrukt had, so dat hy, dien Brief lesende, niet meer by hemselven scheen te zijn. Tot dien eynde, of het ook by den godvrugtigen en opmerkenden Leser sulken uytwerking mogt hebben, sullen wy hem het martelaarschap van den H. *Polycarpus* op volgende wijse voorstellen.

De Historie daar uyt opgehaald.

VII. De vervolging der Christenen te Smyrnen sterk zijnde aangegroeyd, en veele reeds hun belijdenis met hun bloed versegeld hebbende, was de gemeene roep, *Weg met de godloose* (of atheisten, want so benaamden men doorgaans de Christenen), *laat Polycarpus worden opgesogt* (*r*).

Polycarpus word alom gesogt.

De goede Man was over dat gerugt niet ontsteld, maar nam voor alles af te wagten; maar sijn vrienden, wetende hoe dienstig hy voor de Kerk was, en dat onsen Heyland sijnen Discipelen belast had, wanneer sy in eene stad vervolgd wierden na een andere te vlieden, bewogen hem, om te wijken in een nabuurig dorp, daar hy met een kleyn geselschap gekomen zijnde, nagt en dag in den gebede volherdde, en by den hemel (gelijk sijn gewoonte ten allen tijde geweest was) ernstig om de rust en vrede voor alle Kerken de geheele wereld door, aanhield. Drie dagen eer hy gevangen wierd viel hy by nagt, terwijl hy in den gebede was, in een verrukking van sinnen, en het scheen hem toe, dat sijn hooft-peuluw in brand raakte, en tot assche verbrandde, 't welk hy, als uyt een droom ontwakende, sijnen vrienden vertelde als een

(*o*) *Men. Græc.* Τῇ κγ′ τοῦ Φεβρουαρ. (*p*) *Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 22. *p.* 284. (*q*) *Animadv. ad Euseb.* 2083. *p.* 222. (*r*) *Epist. Eccl. Smyrn. de martyr. Polycarp. edit. Usser. p.* 16. & *ap. Euseb. lib.* 4. *c.* 15. *p.* 129. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

prophetisch voorteken, dat hy om *Christi* wille levendig verbrand soude worden. Ondertusschen wierd hy ook hier nauw gesogt, welk sijne vrienden merkende, overreedden hem om na een ander dorp te vlugten, alwaar hy so haast niet gekomen was, of sijne vyanden waren ook daar, die, twee jongmans hebbende aangepakt, door een van hen, die sy met slagen de ontdekking afpersten, tot de plaats, daar hy sig ophield, geleyd wierden. By avond in het huys gekomen zijnde, verstonden sy, dat hy op een boven-kamer te bed lag. *Polycarpus* nu van hun komste gewaarschouwd, had gemakkelijk, met het verschuylen in een ander huys, konnen ontkomen, maar hy sloeg dat af, seggende, *Des Heeren wil geschiede:* en derhalven verstaen hebbende, dat sijne vervolgers binnens huys waren, quam hy beneden, en groette deselve met een vriendelijk en bly gelaat, waar op sy, die hem tot nog toe niet gekend hadden, verwonderd stonden, als sy sulken eerweerdigen en ouden man, en die sulken deftigen en bedaarden gelaat had, sagen, en dagten onnodig werk te zijn, so veel moeyte te doen, om sulken armen ouden man op te soeken en te vangen: hy egter geheel niet ontsteld zijnde, gaf order dat men de tafel dekken, en 't geen voor handen was opsetten soude, nodigde hen om aan te sitten, en versogt, dat hy ondertusschen een uur tijd mogt hebben, om te bidden; dit hem toegestaan zijnde, begaf hy hemselven tot sijn devotie, daar in hy van de Goddelijke genade sodanig wierd bygestaan, dat hy by-na twee uren aan malkanderen bad, Gode aanbeveelende sijn vrienden en bekende, 't zy deselve groot of kleyn, geagt of gering waren, als ook den staat van de algemeene Kerk de geheele wereld door: alle die hem dus hoorden bidden, stonden verbaast, en het jammerden hen, dat sulken goddelijken en eerweerdigen ouden man ter dood soude werden overgegeven.

En eyndelijk ontdekt.

Groet en onthaald sijn vyanden,

en gebeden hebbende,

VIII. Sijn gebed geëyndigd zijnde, en sy gereedschap gemaakt hebbende om te vertrekken, wierd hy geset op een Esel, en (het was thans de groote sabbath, maar wat die groote sabbath was, sullen, geloof ik, de geleerde malkanderen niet in verstaan voor dat *Elias* komt) bragten hem in de stad. Onderwegen quam hen *Herodes* en sijn Vader *Nicetus*, de groote aanstookers van de vervolging, en die het volk hadden gaande gemaakt, te gemoet. Dese *Herodes* was een *Irenarcha*, een van die, seyd de H. *Augustinus* (s), *ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, die voor de gemeene rust waken moesten:* hun ampt quam naast over-een met dat van onse hedensdaagse *Justices of peace*, dat is, *Vrede-rigters*, dien aanbevoolen is, in de landschappen op alles nauw toe te sien, in hun gebied rust en vrede te bewaren, alle moeyte en krakeelen, steelen en straat-schenden te weeren; die daar aan schuldig zijn, of sulken slag van menschen ophouden, te soeken, en 't geen hen van sulke saken voorkomt de Overigheyt bekend te maken. Dese *Irenarchæ* kregen hun bediening of van den Keyser selfs, of wel van hem, die in regt-saken het opperste gesag had. In kleyn Asien nu was het te dier tijd de gewoonte, dat elke stad de namen van tien voorname mannen uyt het midden van hun tot den Gouverneur van haar Provincie oversond, die daar uyt eenen tot *Irenarcha*, opsiender en besorger van de gemeene rust en welstand verkoos. Dog als naderhand sulks het volk tot een last strekte, wierden se door een Wet van den jongen *Theodosius* (t) afgeschaft, hoewel egter de bediening onder een an-

word na de stad gevoerd.

Ontmoet een Irenarcha.

Wat dat voor een ampt was.

(s) *Epist.* 159. *col.* 720. & 160. *col.* 722. *Vide L.* 18. *Sect.* 4. *ff. de muner. & honor. Tit.* 4. & *lib.* 6. *Sect.* 2. *ff. de custod. & exhib. reor. Tit.* 3. (t) *Cod. Theod. l. unic. Tit.* 14. *de Irenarch.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wie deſe tegenwoordige was.

anderen naam nog bleef. Dit ampt wierd thans te Smyrna bediend van deſen *Herodes*, die *Baronius*(v) meend, dat *Herodes Atticus*, een man (x) van een Burgermeeſterlijke weerdigheyt, van groote geleerdheyt en welſprekendheyt, en des toenmaligen Keyſers geweſen voogd, ſoude geweeſt zijn; en 't is ſeker, dat die *Herodes* het Gouvernement in de vrye ſteden van Aſien (y), en ſomtijds ſijn verblijf te Smyrna had: maar die giſſing ſchijnt geen plaats te konnen hebben, doordien de vader van die *Herodes* genaamd wierd *Atticus*, en die van deſen, *Nicetus*; ten ware men wilde vaſt ſtellen, dat deſelve twee namen had.

Die Polycarpus ſoekt te verlokken.

Maar wie hy was of niet, hy was een groot vyand van *Polycarpus*: deſe dan hem op weg ontmoetende, nam hem op ſijn wagen, alwaar hy en ſijnen vader door alle beweeglijke redenen ſijn ſtandvaſtigheyt poogden te ondermijnen, hem vraagden, wat quaad'er in ſtak, als hy ſeyde, *Mijn Heer de Keyſer*, en den goden offerde? en beloofden, dat hy dat doende ſoude vry raken.

De gemeene verlokkingen der Chriſtenen.

Op deſe wijs ging men doorgaans de Chriſtenen aan; niet om dat ſy ſwarigheyt maakten den Keyſer voor hunnen Heer te erkennen, want niemand was ſo gereed als ſy, om den Vorſten alle ſchuldige eerbied en onderdanigheyt te bewijſen; maar om dat ſy wiſten, dat de Romeynen, ongemeen genegen om hunner Keyſeren eerſugt, van ſig een godheyt aan te matigen, in te volgen, door die naam van *Heer* doorgaans *God* verſtonden, gelijk het *Tertullianus* verklaard (z), anders konden ſy, dat woord ſo niet zijnde opgenomen, den Keyſer ſo onbeſchroomd *Heer* noemen als iemand: hoewel, voegd'er gemelde Vader by, *Auguſtus* ſelfs (a) uyt ſedigheyt verboden had, hem met die naam aan te ſpreken.

Dog te vergeefs.

IX. De H. *Polycarpus* antwoordde op hun verſoek niet, tot dat ſy ſterk aanhoudende tot beſcheyd kregen, dat hy om geene ſaken ter wereld hun raad wilde involgen.

Mishandeld hem.

Als ſy nu ſagen op hem niet te konnen winnen, leyden ſy het masker van hun geveynsde vriendelijkheyt en genegentheyt af, begonden hem te ſchelden en uyt te maken, en ſtieten hem met ſulken geweld van den wagen, dat hy aan ſijn been deerlijk beſeerd wierd: maar hy hier over niet ontſteld, ſtond op, en vorderde onder het geley van ſijn opwagters, als of hy geen ſchade of ongemak ontfangen had, blymoedig ſijnen weg na de regt-plaats; daar gekomen zijnde, rees'er een verward geraas en geroep, en daar quam uyt den hemel een ſtem (veele hoorden ſe, maar niemand ſag hem, die ſe ſprak) ſeggende: *ô Polycarpe, zijt ſterk, en quijt u ſelven als een man*:

Polycarpus word door een ſtem uyt den hemel verſterkt.

aanſtonds ſtelde men hem voor de Vierſchaar, daar men van blijdſchap over ſijn gevangkenis ſchreeuwde. *L. Statius Quadratus*, thans (gelijk ons de redenaar *Ariſtides*, die te dier tijd te Smyrnen woonde, berigt [b]) tweede Burgermeeſter (hebbende niet lang te voren de eerſte geweeſt) en *Proconſul* of Stadhouder in Aſien, vraagde hem,

Hy word onderſogt en tot afval geraden.

Of hy *Polycarpus* was? 't Welk van hem vrymoedig bekend zijnde, begon hy hem tot herroeping te raden: *Siet*, ſeyde hy, *uwen hoogen ouderdom aan, ſweerd by den geeſt en fortuyn des Keyſers, hebt berouw, en ſegt nevens ons: Weg met de godloosen*; dit waren, gelijk mijne Schrijvers te regt hebben aangemerkt, ὢ σύνηθες ἀυτοῖς, *hunne gewoone woorden en voorſlagen aan de Chriſtenen*, dog ſy weygerden rond uyt by deſelve te ſweeren, uyt welken hoofde de Heydenen hen doorgaans beſchuldigden

(v) *Ad ann.* 169. *n.* 7. (x) *A. Gell. Noct. Att. lib.* 1. *c.* 2. *p.* 2. *J. Cupit. in vit. M. Anton. c.* 3. *p.* 151. (y) *Philaſt. de vit. Sophiſt. lib.* 2. *in Herod. p. mihi* 646. & *l.* 1. *in Polemon. p.* 642. (z) *Apol. c.* 34. *p.* 28. (a) *Sueton. in vit. Aug. c.* 53. *p.* 192. (b) *Orat. Sacr.* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

digden als verraders en vyanden van den Staat, hoewel ſy, om ſig van ſulken laſtering te ſuyveren, opentlijk bekenden (*c*), dat ſy wel niet konden by den *genius* (geley-geeſt) des Keyſers ſweeren (want de *genii* [geeſten] van hen voor goden geagt, waarlijk niet anders als quade geeſten waren, die door de Chriſtenen t'allen tijden uytgeworpen wierden) maar egter geen ſwarigheyt maakten van te ſweeren by des Keyſers behoudenis, die van hen weerdiger geagt wierd, dan alle de *genii* of geeſten van de wereld.

X. De H. Martelaar met een ernſtig gelaat rondom op den drang des volks ſiende, wees met ſijn hand op het ſelve, en te gelijk ſugtende, en ſijne oogen na den hemel ſlaande, ſeyde (hoewel in een geheel anderen ſin, als men van hem begeerde) *weg met de godlooſe.* De Stadhouder hield aan, dat hy ſoude ſweeren, en *Chriſtus* laſteren, met belofte van hem te ſullen ontſlaan: want met deſe verſoeking waren ſy gewoon de Chriſtenen aan te vallen, en daar door te beproeven, of iemand waarlijk *Chriſtus* had verloochend. Een manier van doen, die *Plinius* (*d*) ſeyd ontrent afgevallene Chriſtenen gebruykt te hebben, hoewel hy met eenen bekend, dat niemand, die nog waarlijk een Chriſten was, daar toe ooit had konnen gebragt worden. Dit verſoek beſchimpte onſen Martelaar, en parſte hem deſe edelmoedige belijdenis af. *Ik heb mijnen Heer ſes-en-tagtig jaren gedient, en hy heeft my nooit iets quaads gedaan; hoe, ſoude ik dan nu mijnen Koning en Saligmaker laſteren?* Dog niets kan een boos-aardigen en mis-leyden yver voldoen. De Stadhouder drong hem, om by des Keyſers geeſt te ſweeren, dog hy gaf hem tot antwoord: *Nadien gy ſulken ydelen ſugt hebt, om my by des Keyſers geeſt, gelijk gy het noemd, te doen ſweeren, als of gy niet wiſt wie ik ben, ſo hoor mijne ronde belijdenis: Ik ben een Chriſten.* Hebt gy luſt de Chriſtelijke Religie te leeren, ſtel my een tijd, en ik ſal'er u in onderwijſen. De Stadhouder ſeyde, hy ſoude tot het volk daar van ſpreken, maar ſijn antwoord was: *Tot u wil ik liever mijne redenen wenden: want de Wetten van onſen Godsdienſt gebieden ons den Vorſten en Magten, die van God geſteld zijn alle behoorlijke eer en eerbiedigheyt, die de geboden van onſen Godsdienſt niet benadeelen of tegen gaan, te bewijſen. Maar wat deſe aangaat* (hy verſtond het gemeene volk) *ik houde haar niet voor mijne behoorlijke regters, dat ik my voor hen verantwoorden, of hen rekenſchap van mijn Geloof geven ſoude.*

Des Martelaars vrymoedige belijdenis.

En antwoord op des Stadhouders voorſlagen.

De Stadhouder bedreygd hem. Welk hy beantwoord.

XI. De Stadhouder ſiende, dat het vergeefs was hem door goede woorden verder te willen bewegen, begon een andere taal, en ſcherper beweeg-redenen te gebruyken. *Ik heb*, ſeyde hy, *wilde beeſten by de hand, ik ſal u, ten zy gy herroept, voor deſelve werpen. Roeptſe*, ſeyd daar op de Martelaar, *want wy hebben een onverſettelijk voornemen, om het goede niet te ruylen voor het quade, en oordeelen die verandering alleen eerlijk en loffelijk, die van de ſonde tot de deugd geſchied. Maakt gy*, ſeyde daar op de Stadhouder, *ſo weynig ſwarigheyt in de wilde beeſten, ik heb vuur gereed, dat u wel bedwingen ſal. Gy dreygd my*, antwoorde *Polycarpus*, *met een vuur, dat mogelijk een uur ſal branden, en dan uytgebluſt worden, maar gy weet niet van het vuur der eeuwige verdoemenis en des toekomenden oordeels, dat voor de godlooſen in de andere wereld bewaard word: Dog waarom vertoefd gy? brengd te voorſchijn al 't geen u goed dunkt.* Dit

en

(*c*) *Tertull. apol. c.* 32. *p.* 28. *Orig. contr. Celſ. lib.* 8. *p.* 421. (*d*) *Epiſt. ad Trajan. Imper. Epiſt.* 97. *lib.* 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en veel meer diergelijke ſprak hy met een vrolijk en bly gelaat, en men ſag de goddelijke genade ſelfs in het opſlag ſijner oogen. So verre was het daar van daan, dat hy voor de ſware bedreygingen, die men hem deed, ſoude bevreeſt geweeſt zijn, en den moed hebben laten ſinken; ja ſelfs ſtond de Stadhouder verbaaſd: dog ſiende op hem niet te konnen winnen, gaf hy order, dat de uytroeper driemaal in 't midden van het perk opentlijk ſoude uytroepen (gelijk de gewoonte der Romeynen voor alle dood-ſtraffen was) *Polycarpus heeft bekend; dat hy een Chriſten is*:

De gemeene uytroep over hem.

waar op al het volk, ſo Joden als Heydenen, die'er tegenwoordig waren (en 't is waarſchijnlijk, dat ontrent die tijd de gemeene t'ſamenkomſt van Aſien, τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας, om de openbare vertooningen en ſpeelen by te woonen, tot Smyrna was aangeſteld, want dat ſulks aldaar ook op ſijn tijd geſchiedde, is baarblijkelijk uyt ſeker opſchrift (*e*), dat daar gewag van maakt) een groot geſchreeuw ophefte, en overluyd uytriep, *Deſe is de groote Leermeeſter van Aſien, en Vader der Chriſtenen; Deſe vernietigd onſe goden, en leert den menſchen deſelve niet te offeren, of aan te bidden.*

Aſiarchen wat die waren.

XII. Dus geroepen hebbende, ſpraken ſy aanſtonds *Philippus den Aſiarch* aan. Deſe *Aſiarchen* (*f*) waren Heydenſche Prieſters van de groote Vergadering in Aſien, die uyt de namen van verſcheyden ſteden opgegeven, jaarlijks tot tien toe, of daar ontrent (onder welke dan een de voornaamſte was) op de gemeene Vergadering gekoren wierden. Het was een weerdige en geagte bediening, dog daar was veel onkoſten en moeyte aan vaſt, alſo ſy het volk, op de plegtelijke vier-dagen, vertooningen en ſchouw-ſpeelen verſchaffen moeſten, en daarom wierd ſe niet dan aan de rijkſte en meeſt gegoede burgers gegeven.

Wie het te dier tijd was.

Thans bekleedde *Philippus* dat ampt, en tot hem quam al het volk met een groot geſchreeuw, verſoekende dat hy op dien misdadigen een Leeuw wilde los laten:

Het verſoek om hem voor de beeſten te werpen verworpen.

maar hy liet hen weten, dat hy reeds τὰ κυνηγέσια, daar in menſchen van wilde beeſten gejaagd wierden, (een der befaamſte vertooningen in het ſchouw-perk) hebbende laten ſien, ſulks niet konde doen. Daar op verſogten ſy eenparig, dat hy levendig mogt verbrand worden; en dit was het, welk hy uyt het geſigt in ſijnen droom als een Propheet voorſegt had ſijn lot te ſullen weſen:

Word tot het vuur geëiſcht, en overgegeven.

dit was ſo dra niet geſegd, of men deed het; elk poogde in deſe doodelijke tragedie ſijn rol te ſpeelen, en droeg op het ſpoedigſte van alle kanten hout en rijs-boſſen toe, en byſonder waren de Joden (welker boosheyt tegen de Chriſtenen hen by na ſo natuurlijk is, als het branden aan het vuur) hier in de yverigſte. Het vuur gereed zijnde, maakte *Polycarpus* ſijn gordel los, leyde ſijne kleederen af, en begon ſijne ſchoenen uyt te trekken.

Ontkleed ſig ſelven.

Dienſten, die hy te voren niet gewoon was, gemerkt de Chriſtenen elk om 't eerſt dat poogden te doen, en hem gelukkig agteden, die ſijn ligchaam aanraken mogt. Sulken eerbiedigheyt wierd hem, ſelfs als hy nog jong was, van allen, om de verwonderlijke nauwgeſetheyt en ordentelijke beſtiering van ſijn heylig leven, toegedragen.

Wil aan de brand-ſtaak niet genageld zijn.

XIII. De rakkers, beſtemd om hem ter dood te brengen, alles beſteld hebbende, quamen om hem aan de brand-paal, volgens gewoonte, vaſt te ſpijkeren, dog hy verſogt dat niet te willen doen, hen verſekerende, *dat hy, die hem ſterkte gegeven had om het vuur uyt te ſtaan, hem ook wel bequaam ſoude maken, om, al was hy niet genageld, in de heetſte vlammen onbeweeglijk te blijven ſtaan.* Dus bonden ſy hem alleenlijk,

X leenlijk,

(*e*) ΣΜΥΡΝΑΝ ΚΟΙΝΟΝ ΑΣΙΑΣ. *Marm. Oxon.* 3. *p.* 79. (*f*) *Vide l.* 6. *Sect.* 14. *ff. de excuſat. Tit.* 1. & *l.* 8. *de Vacat. Tit.* 5. *ibid.* & *Ariſtid. Orat. Sacr.* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

leenlijk, en hy als een ſchaap, dat ter ſlagtinge geleyd word, en als een Gode aangename offerhande ſtond te worden geofferd, vouwde ſijne handen, die op ſijn rug gebonden waren, en ſtortte ſijn ſiel voor God met het volgende gebed uyt. „O Heere, Almagtige God, Vader van „u wel-geliefden en altijd geſegenden Soon *Jeſus Chriſtus*, door wien „wy u hebben leeren kennen; God van Engelen, Magten en alle ſchepſelen, en byſonder van het geheele geſlagte der regtveerdigen, die voor „u aangeſigte leven, ik danke u, dat gy my genadelijk verweerdigd „hebt te brengen tot deſen dag en uur, ten eynde ik moge weſen een „van het getal uwer heylige Martelaren, en drinken uyt den drinkbeker *Chriſti*, om tot een eeuwig leven na ſiel en ligchaam in de on„verderfelijkheyt des H. Geeſtes op te ſtaan. Vergun my op deſen dag „onder het getal van die te worden aangenomen, en voor uw aange„ſigte te weſen, als een goede en welbehagelijke offerhande, ſo„danig eene als gy u ſelven bereyd hebt, op dat gy alſo moogt aan my „vervullen 't geen gy, ô waaragtige en getrouwe God, aan my te vo„ren getoond hebt. Voorts dank ik u voor alle uwe genaden; ik loo„ve u, ik verheerlijke u door den eeuwigen Hoge-prieſter, uwen ge„liefden Soon *Jeſus Chriſtus*, wien nevens u en den H. Geeſt eer en „heerlijkheyt toekomt nu en in der eeuwigheyt. *Amen*. Welke laatſte woorden hy klaarder en duydelijker uytſprak. Sijn gebed geëyndigd zijnde, ſtaken de beuls het vuur aan, welk tot een groote vlam ſig verheffende, gebeurde een wonderlijke ſaak (die wy, ſeggen mijne ſchrijvers, om deſelve anderen te konnen voorſtellen, geſien hebben): want de vlam maakte, in fatſoen van een boog, gelijk de ſeylen van een ſchip, die van de wind opgeſwollen zijn, een aardigen omtrek rondom het ligchaam van den Martelaar, die ondertuſſchen in het midden van deſelve ſtond, en aan te ſien was, niet als geblakerd en gebraden vleeſch, maar gelijk goud of ſilver, dat in den oven geſuyverd is; ſelfs gaf ſijn ligchaam een aangenamen en lieflijken reuk van ſig, die ons in onſe neusgaten, ſeggen de ſchrijvers, quam als een wierook, of eenige andere koſtelijke ſpecery (*g*).

Doet ſijn gebed.

Het vuur verbrand de hem niet e.ſ.v.

XIV. Hoe blind en onverbeterlijk hardnekkig is de ongeloovigheyt! De ongeloovigen, in plaats van door dit wonder te worden overtuygd, wierden'er door verbitterd, gaven een lancie-voerder, een van die gewoon waren de wilde beeſten in haar wreedheyt tegen te gaan en te doorſteeken, laſt, om hem met een ſweerd den dood-ſteek te geven, welk ſo ras niet gedaan wierd, of aanſtonds vloeyde ſo veel bloed uyt de wonden, dat het vuur daar van wierd uytgebluſt en gedoofd, en men ſag van de wonden ſijnes ligchaams afvliegen een duyf, welke ſommige meenen, dat ſijn ſiel, by haar afſcheyd uyt het ligchaam met een ſigtbare gedaante bekleed ſoude geweeſt zijn, hoewel dit laatſte van *Euſebius* niet aangetekend is, en waarſchijnlijk ook in het oorſpronkelijk opſtel

Hy wierd doorſteken.

En wat daar ontrent meer gebeurde.

(*g*) *Phœnicem ſi quis medio miretur in igne*
Emori, & extructo ſe reparare rogo.
Obſtupeat, POLYCARPE, avidas tibi parcere flammas,
Non auſas ſacra te violare face.
Mille nitent tædæ, rutilantque hinc inde favillis,
Atque in te Dominum, quem colis ipſe, colunt.
Præmia nunc majora tibi ſed reddit Olympus,
Ignea qui pedibus ſubjicit aſtra ſuis.

Inſcript. Romæ in Eccleſ. St. Steph. in Cœlio, ſupra ſcripta hæc Siracidæ ſententia: Eccleſiaſtic. 51. 6. *IN MEDIO IGNIS SUM ÆSTUATUS. Vide Uſſer. not.* 74. *in Act. Polycarp. p.* 67.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

opstel niet stond. Des Satans boosheyt nam hier mede geen eynde, hy wist, dat hy door sijn opregt, onschuldig en onberispelijk leven, en het heerlijk uytstaan van sijn martelaarschap sekerlijk de kroon der onsterflijkheyt verkregen had, en dat'er nu niets meer tot smaadheyt van hem konde gedaan worden, dan dat den sijnen de eer van sijn dood ligchaam te hebben, benomen wierd: want daar waren'er niet weynige, die sijn ligchaam geern eerlijk en behoorlijk hadden begraven, om aldaar sijner in hunne vergaderingen te konnen gedenken; maar sy wierden van andere voorgekomen, die *Nicetes*, den vader van *Herodes* en broeder van *Alce*, inboesemden, den Stadhouder te raden, *Polycarpi* dood ligchaam den Christenen niet over te geven, ten eynde sy hunnen gekruysten Meester verlatende, voortaan *Polycarpus* niet mogten aanbidden. Dese voorslag wierd wel van de Heydenen voortgeset, maar was eerst bedagt en geopperd van de Joden, die op de Christenen, indien sy mogten ondernomen hebben sijn ligchaam van de plaats, daar hy gerigt was, weg te nemen, seer nauw pasten. „Niet denkende „('t zijn de eygen woorden van mijne schrijvers) hoe onmogelijk het „voor ons is, *Christus*, die tot behoudenis van de geheele wereld gestor-„ven is, te versaken, of iemand anders aan te bidden. Hem bidden „wy aan als den Soon van God; maar de Martelaren, als discipelen „en navolgers van onsen Heer, beminnen wy, gelijk sy weerdig zijn, „om hunne uytstekende genegentheyt en liefde tot hunnen Vorst en Mee-„ster, en wy tragten door alle middelen hunne mede-genooten en mede-„discipelen te worden. So ver waren die eerste en betere eeuwen van die onbehoorlijke en bygeloovige eerbied aan de overblijfsels van de Martelaars en afgestorvene Heyligen, die, gelijk wy elders (*h*) breeder getoont hebben, in de latere eeuwen in de Kerk zijn ingevoerd!

Men benijd sijn begrafenis.

Ontsoele reden van dien.

XV. De Hoofdman siende de verkeerdheyt en hardnekkigheyt der Joden, gebood het doode ligchaam midden op het hout te leggen, en na de gewoonlijke wijs tot assche te verbranden. Dat gedaan zijnde versamelden de Christenen het overgebleven gebeente, als een uytgelesen en onwaardeerlijken schat, besteedden het eerlijk ter aarden, en stelden vast, op die selve plaatse, indien het mogelijk was (en sy baden God, dat se daar in niet mogten worden belet) te vergaderen, en jaarlijks de geboorte-dag van sijn martelaarschap te vieren, om de gedagtenis van den afgestorvenen die eer aan te doen, en sig selven nevens andere te bereyden en aan te moedigen, om te sijner tijd het Geloof met diergelijken getuygenis te bevestigen; uyt welke twee redenen de *Memoriæ Martyrum*, de jaarlijks-wederkeerende gedagtenis-dagen der Martelaren gesprooten en haar oorsprongk genomen hebben, die, gelijk wy elders (*i*) wijdloopiger hebben getoond, in de eerste Kerk alom gevierd wierden. Dus stierf dese Apostolische Man in het jaar *Christi* CLXVII. zijnde ontrent hondert jaren oud: want de ses-en-tagtig jaren, daar hy selfs van spreekt, dat hy *Christus* gediend had, konnen niet gesegd worden begin genomen te hebben van sijn geboorte, maar wel van sijn doop of weder-geboorte af, wanneer hy, gelijk wy niet anders konden denken, ten minsten sestien of twintig jaren oud was; behalven dat ook sijn omgang met de Apostelen, en bysonder sijn bevestiging in den dienst door den H. *Johannes*, ons met reden doet vast stellen, dat hy reeds toen genoegsame jaren had, also wy niet konnen oordeelen, dat dien Apostel een jongeling, of een heel jongen Man, tot Bisschop, bysonder van sulken grooten en volkrijken stad, soude hebben aangesteld. De weergaloose

Hy word verbrand.

En sijn gebeente begraven.

Oorsprong van de vierdagen der Martelaren.

De ouderdom van Polycarpus, als hy stierf.

(*h*) Eerste Christend. 1. deel. *c.* 5. (*i*) *ibid. c.* 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

galoofe Kerk-voogd, *Uſſer* (*k*) meend uyt ſekere woorden in ſijnen brief, dat hy, als *Paulus* ſijne brieven ſchreef, reeds leefde (hoewel hy toen tot het Chriſten Geloof nog niet bekeerd was) welk; indien het waar was, ſoude bewijſen, dat hy nog ouder geweeſt is. Ook is dit alſo min onwaarſchijnlijk, als 't geen *Quadratus*, der Chriſtenen voorſpraak, die ten tijde van *Hadrianus* leefde, en ſijn verdedig-ſchrift aan dien Keyſer opdroeg, verhaald (*l*); te weten, dat'er ſelfs by ſijnen tijd nog menſchen leefden, die van onſen Saligmaker geneſen, en uyt den dooden opgewekt waren. Immers ſeyd ons *Hegeſippus* (*m*) met klare woorden, dat *Simeon*, die den H. *Jacobus* in het Bisdom van Jeruſalem gevolgd is, hondert en twintig jaren oud was, als hy gemarteliſeerd wierd. Althans is 't ſeker, dat *Ireneus* (*n*) van den H. *Polycarpus* nadrukkelijk heeft aangetekend, dat hy ſeer lang leefde, en tot een ongemeenen hoogen ouderdom, als hy het heerlijk martelaarſchap om het Geloof heeft uytgeſtaan, gekomen was.

Op wat dag en maand hy ſtierf.

XVI. Sijn lijden viel voor op den tweeden van de maand *Xanthicus*, de ſevende voor den eerſten *Mey*, maar of het niet moet weſen den ſevenden voor den eerſten *April*, en alſo den 26. *Meert*, gelijk ſommige willen, of den ſevenden voor den eerſten *Meert*, en alſo den 23. *February*, kan men niet vaſt en ſeker ſeggen. 't Sal ons genoeg zijn aan te tekenen, dat de Griekſche Kerk zijn gedagtenis vierd den 23. *February*, en de Latijnſche op den 26. *January*. Het ſchouw-pleyn daar hy gemarteliſeerd wierd, is nog ten grooten deele overig, (gelijk iemand, die'er een oog-getuyge van geweeſt is, en de oudheden neerſtig doorſnuffeld heeft [*o*] ons berigt) en aan beyde ſijden ſiet men de hokken of kuylen, waar in men de Leeuwen plag op te ſluyten.

Sijn grafſtede in een kapel.

Sijn grafſtede is in een kleyne kapèl aan het Suyd-Ooſten van de ſtad, aan de ſijde van een berg, die van de Grieken op ſijnen vier-dag plegtelijk beſogt word.

Hoe die onderhouden word.

Tot onderhoud en verbetering van die kapèl plegen de reyſigers de gewoonte te hebben van eenige weynige *aſpers* (een ſoort van kleyn geld) in een aarden pot, of kruyk, die'er tot dien eynde geſet was, te werpen.

Smyrna's droevige oorlogen.

Hoe elendig die ſtad te deſer tijd onder het Turkſche jok is, is buyten de palen van mijn tegenwoordig onderſoek. Indien wy op de tijd, daar van wy geſproken hebben, een weynig te rug ſien (hoewel ik geen behagen heb, om over de daden der Goddelijke voorſienigheyt naauw-keurig te oordeelen, en die ten quaadſten te duyden) kan ik niet nalaten aan te merken, hoe ſwaar de toorn Gods niet lang na *Polycarpi* dood gevallen is ſo op andere plaatſen, als wel byſonderlijk op deſe ſtad, door *peſtilentie*, *brand* en *aardbevingen*, die wel van ſommige (*p*) aangeroerd, dog wijdloopiger van hun eygen redenaar (*q*) *Ariſtides*, die een tijd-genood van den H. *Polycarpus* geweeſt is, beſchreven zijn. Door deſe plagen wierd die ſtad, te voren nevens andere de roem en het cieraad van Aſien, een as-en puyn-hoop; de pragtige huyſen om verre geſmeten, en hare Tempels, en byſonder die, welke Aſia boven alle andere landen deed uytmunten, en Smyrna de eer en voorrang voor alle andere ſteden in Aſien gaf, vernietigd; haar koophandel bedorven, en hare markt-plaatſen en haven ledig, en raakte een groot getal menſchen leven-loos. Een ramp, ſeyd die redenaar, ſo droevig, dat hy

(*k*) *Annot. in Epiſt. S. Polycarp. p.* 2. (*l*) *Ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 3. *p.* 116. (*m*) *ibid. lib.* 3. *c.* 32. *p.* 104. (*n*) *Adv. hæreſ. lib.* 3. *c.* 3. & *ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 14. *p.* 127. (*o*) *Theod. Smith. Epiſt. de* VII. *Aſiæ Eccl. p.* 164. (*p*) *Xiphilin. epitom. Dionyſ. in M. Anton. p.* 281. (*q*) *In Orat. Monad-dict. vide Philaſt. de vit. Soph. lib.* 2. *in Ariſtid. p.* (*mihi*) 659.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hy sig genoodsaakt vond daar van te swijgen, en sijn onbequaamheyt tot het beschrijven desselfs rond uyt te bekennen.

XVII. Niet beter kan ik de Historie van *Polycarpi* martelaarschap sluyten, dan met de Voor-reden, die de Kerk van Smyrna voor aan deselve gesteld heeft, gemerkt ons daar in het geloof en de lijdsaamheyt van die eerste Christenen op het heerlijkst vertoond word (r). „Het „is, seggen sy, blijkelijk, dat alle dese martelaarschappen roemweer-„dig en gesegend zijn, om dat se na de wille Gods geschieden: want „het betaamd ons, die Christenen zijn, en een Goddelijker leer dan „andere hebben, Gode het opperste beleyd ontrent de uytkomst van al-„les toe te schrijven. Wie soude niet verbaast zijn, en sig verwonde-„ren over hun edelmoedige onbeschroomdheyt, ongemeene lijdsaam-„heyt, en verwonderlijke liefde tot God? Die, wanneer het vleesch „van hunne ruggen sodanig door geesselen wierd afgescheurd, dat men „het geheele gestel hunner ligchamen, ja de binnen-senuwen en aderen „sien konde, dat alles met lijdsaamheyt uytstonden; so dat sy, terwijl „de aanschouwers over het sien van dien jammerden en ontsteld waren, „sulken kloekmoedigheyt toonden, dat niemand van hen een sugt of „traan liet. Dus hebben ons *Christi* Martelaars doen sien, dat sy, dus wor-„dende gepijnigd, vreemdelingen van hunne eygene ligchamen waren, of „liever, dat onse Heer haar door sijn hulp en vertroosting heeft bygestaan. „Sy, door de genade *Christi* levendig gemaakt, hebben veragt de pij-„nen, die de menschen hen konden aandoen, en door een uur lijdens hen „van de eeuwige rampsaligheyt bevrijden konden. Het vuur, welk „de beuls aan hen gebruykten, dagt hen, gemerkt sy de eeuwige en „onuytblusselijke vlammen van de toekomende wereld in het oog had-„den, koel en van geen belang te zijn: hunne gedagten waren geset op „die belooningen, welke den genen, die ten eynde toe volherden, be-„reyd zijn; belooningen, *die geen oore heeft gehoord, geen ooge gesien, „en die in 's menschen herte niet zijn opgeklommen*, maar hen, als die „nu niet meer sterflijke menschen, maar tot den staat der Engelen over-„gestapt waren, van den Heere geopenbaard zijn. Dus hebben die om „van de wilde beesten verscheurd en opgegeten te worden veroordeeld „waren, de droevigste pijnen uytgestaan: want men strooide on-„der hunne bloote ligchamen visch-schelpen, en men deed se op „scharpe (in de grond vast staande) palen leggen, en men stelde te „werk alle diergelijke middelen, daar door de smerten konden verswaard „worden, op dat, indien het mogelijk was, door de aanhoudende pij-„nen hen het versaken van het geloove *Christi* mogte worden afgeparst. „De manier van straf-uytvoering, die de duyvel uytvond, was wel niet „eenerley: egter, geloofd zy God, het een nog het ander heeft niet „veel konnen uytwerken...... Aan het eynde van dien Brief spreken die van Smyrna bysonder van *Polycarpus* (s), „Dat hy niet alleen was „een vermaard Leeraar, maar ook een uytmuntend bloed-getuyge, in „wiens voetstappen, selfs in het martelaarschap, hem een ygelijk be-„hoorde na te volgen, als die nu door sijn lijdsaamheyt een Regter, „die niet na sijne regtveerdigheyt met hem soude handelen, verkregen „had, en met een onsterfelijke kroon bekroond, nevens de Apostelen en „geesten der regtveerdige, sege-praalde, daar hy God den Vader ver-„heerlijkt, en den Heer, die onse ligchamen bestierd, en die de Bis-„schop en Herder van de algemeyne Kerk, de geheele wereld door „is, loofd en prijst. Maar 't waren niet alleen de Christenen, die

Der Christenen geloof en lijdsaamheyt getoond uyt seker Voor-reden.

Polycarpi roem.

X 3 sijner

(r) *Edit. Usser. p.* 14. *Confer. lib.* 4. *c.* 15. *p.* 129. (s) *Ubi supra p.* 28.

hem ook gegeven van Heydenen.

sijner met eerbied gedagten, maar selfs spraken de Heydenen, gelijk ons *Eusebius* (*t*) verhaald, alom met grooten roem van hem.

Sijne Schriften,

XVIII. Wat sijne schriften aangaat, de H. *Hieronymus* (*v*) gewaagt van de Boeken van *Papias* en *Polycarpus*; de reeds gemelde *Pionius* (*x*) van sijne Send-brieven, en *Homiliën* of Predicatien; en *Ireneus* (*y*) wijst ons op verscheydene Brieven van hem, dog geen derselven is meer in wesen, uytgenomen de Brief aan de Philippensen; een Brief, die van de Oude ongemeen geroemd word, als zijnde, seyd *Hieronymus* (*z*), *een verwonderens-weerdige Brief*, welk *Suidas* (*a*) en *Sophronius* (*b*) in hun taal noemen πάνυ θαυμαςή. *Ireneus* (*c*) geeft se dien roem, *dat se is de volmaaktste Brief, waar uyt alle, die hare saligheyt lief hebben, de natuur des Geloofs, en de uytbeelding der waarheyt, die hy predikte*, konnen leeren. *Eusebius* voegd'er by, dat hy in dien Brief sommige dingen aanhaald uyt den eersten Send-brief van den H. *Petrus*. Een aanmerking, die op dien Brief, so als wy hem nu hebben, seer wel past, gemerkt'er veele plaatsen uyt den eersten, en niet een uyt den tweeden Brief worden aangetrokken. *Photius* veld'er dit regtmatig en billijk oordeel over, dat deselve is vol waarschouwingen en vermaningen, en (volgens de gewoone wijse der Kerkelijke in het verklaren) duydelijk en eenvoudig ingesteld. Tusschen die en de Brief van *Clemens* aan die van Corinthen schijnt een vry groote over-een komst, so in de stof, als spreek-wijse te zijn, doordien daar in meermaals voorkomen de selve voorschriften, en gebruykt de selve woorden en manieren van spreken, so dat hy buyten twijfel in sijnen Brief dien van *Clemens* bysonderlijk in het oog had. En waarlijk het is een godvrugtigen en regt Christelijken Brief, opgepropt met korte en nodige voorschriften en regelen des levens, geschreven met de sedigheyt en eenvoudigheyt van de Apostolische tijden, en van de Oude geagt de schriften van den heyligen *Canon* naast by te komen, gelijk dan den H. *Hieronymus* ons berigt (*d*), dat deselve nog by sijnen tijd *in Asiæ conventu*, de openbare Kerk-vergaderingen gelesen wierd. De selve Brief is eerst in de Griekschc taal uytgegeven door den Jesuït *P. Halloix*, in 't jaar onses Heeren MDCXXXIII., en weynige jaren daar na door den Bisschop *Usser*. De godvrugtige Leser, geloof ik, sal het niet te onpas oordeelen, dat ik denselven, als een eerweerdig overblijfsel uyt de oude Kerk, hier aan hegte.

bysonder de Brief aan de Philippensen, desselfs roem. Nader aanmerking over den selven.

De Brief selfs.

De Brief van den H. POLYCARPUS, *Bisschop van Smyrna en Martelaar, aan de* PHILIPPENSEN.

„Polycarpus *en de Ouderlingen, die met hem zijn, aan de Gemeynte* „*Gods, die te* Philippi *is: Genade en vrede zy u vermenigvuldigd* „*van den Almagtigen God, en onsen Saligmaker* Jesus Christus.

„I. IK verblijde my nevens u grootelijks in onsen Heere *Jesus* „*Christus*, dat gy het voorschrift van opregte liefde ge- „houden, en, gelijk het u betaamde, begeleydet hebt die „met ketenen, het cieraad der Heyligen, en de kroon der „gener, die van God en onsen Heer uytverkoren zijn, gebonden waren;

(*t*) *Loc. cit. p.* 135. (*v*) *Epist. ad Louin. p.* 194. *Tom.* 1. (*x*) *Vit. Polyc. cap.* 3. *n.* 12. *p.* 696. *ubi supra.* (*y*) *Epist. ad Florin. ap. Euseb. loc. cit.* (*z*) *De Script. in Polycarp.* (*a*) *Suid in voc.* Πολυκαρπ. (*b*) *Sophron. ap. Hieron. ibid.* (*c*) *Adv. Hæres. lib.* 3. *c.* 3. & *ap. Euseb. lib.* 4. *cap.* 15. *p.* 128. (*d*) *Ubi supra.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„ren; en dat de vaste wortel uwes geloofs, te voren getoond, nu nog „over blijft, en vrugten voortbrengt in onsen Heere *Jesus Christus*, „die hemselven voor onse sonden tot den dood toe heeft opgeofferd, en „dien *God, de smerten des doods ontbonden hebbende, heeft opgewekt* (e), „*den welken* (*f*) *gy niet gesien hebt, en nogtans lief hebt, en in welken* „*gy nu, hoewel hem niet siende, maar gelovende u verheugt met een on-* „*uytsprekelijke en heerlijke vreugde*, (tot welk veele sullen soeken in „te gaan) wetende dat *gy uyt genade zijt salig geworden, niet uyt de* „*werken* (*g*), maar na den wille Gods door *Jesum Christum*.

„II. Daarom *opgeschort hebbende de lendenen* uwes verstands (*h*) diend „God in vreese en waarheyt, en versaakt alle onnutte en ydele rede- „nen, en de dwalingen, in welke so veel menschen steken, *gelooven-* „*de* (*i*) *in God, die onsen Heere Jesum Christum uyt den dooden heeft* „*opgewekt, en gegeven heerlijkheyt*, en een throon aan sijn regterhand; „dien alle dingen in hemel en op aarde onderworpen zijn; dien alles, „dat adem heeft, diend; die de levendige en doode komt oordeelen; „en wiens bloed God eyschen sal van die in hem niet gelooven: maar „God, die hem uyt den dooden opgewekt heeft, sal ons ook opwek- „ken, indien wy sijnen wille doen, in sijne geboden wandelen, en lief „hebben 't gene hy lief heeft; ons onthoudende van alle ongeregtig- „heyt, ongeregelde lusten, gierigheyt, agterklap en valsch getuygenis, „*niet vergeldende* (*k*) *quaad voor quaad, schelden voor schelden*, slaan „voor slaan, of vloeken voor vloeken, maar gedenkende wat de Heere „ons leerende gesegt heeft (*l*), *Oordeeld niet, op dat gy niet geoordeeld* „*word;* vergeeft, en u sal vergeven worden; weest barmhertig, en u „sal barmhertigheyt geschieden; *met welke mate gy metet, sal u weder* „*gemeten worden*, en (*m*) dat *salig zijn de arme, en die om der gereg-* „*tigheyts wille vervolgd worden, want harer is het Koningkrijk der* „*hemelen*.

„III. Dese dingen, Broeders, schrijve ik u van de geregtigheyt, niet „uyt mijn eygen selfs, maar om dat gy my daar toe gevergd hebt: want „nog ik, nog iemand anders, die is gelijk als ik, kan komen tot „de wijsheyt van den gesegenden en heerlijken *Paulus;* die onder u „zijnde, en omgaande met die, welke te dier tijd leefden, u het „woord der waarheyt grondig en net geleerd heeft, en niet by u zijn- „de, heeft Brieven geschreven, door welke gy, indien gy op deselve „agt geeft, kond worden opgebouwd in het Geloove (dat u overge- „leverd, en onser aller moeder is), dat gevolgd word door de hoope, „en geleyd door de liefde tot God en *Christus*, en tot onsen naasten: „want die met dese dingen inwendig vervuld is, heeft de Wet der „regtveerdigheyt voldaan, en die met liefde is aangedaan, wijkt af „van alle sonden: maar *de geldgierigheyt* (*n*) *is de wortel van alle quaad;* „en daarom wetende *dat wy niets in de wereld gebragt hebben, en dat* „*wy'er niets konnen uyt dragen*, laat ons onsselven wapenen met de „wapenen der geregtigheyt, en leerd voor eerst voor u selfs te wande- „len in de geboden des Heeren, daar na uwe vrouwen, dat se leven „in het Geloove, dat haar is overgeleverd, in liefde en kuysheyt, dat „sy hare eygene mannen aanhangen met alle opregtigheyt, en by ande- „re verkeeren in matigheyt en sedigheyt, en dat se hare kinderen op- „voeden en regeeren in de vreese Gods. Leert de weduwen dat se „nugteren en sedig zijn in het geloove aan God, sonder ophouden bid-

„den

(e) *Act.* 2. 24. (*f*) 1 *Pet.* 1. 8. (*g*) *Eph.* 2. 8, 9. (*h*) 1 *Pet.* 1. 13. (*i*) *Ibid.* ℣. 21. (*k*) *Ibid.* 3. 9. (*l*) *Matt.* 7. 1, 2. (*m*) *Ibid.* 5. 3, 10. (*n*) 1 *Tim.* 6. 7, 10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„den voor alle, en haarſelven bewaren voor alle laſtering, agter-klap, „valſche getuygenis, gierigheyt en alle quade werken; als die weten, „dat ſy Gods altaren zijn, en dat hy nauw let op de offerhande, en „dat'er niets voor hem kan verborgen blijven, nog onſe gedagten, „nog onſe redenen, nog ſelfs ook de verborgentheden van onſe herten; „en bygevolg, wetende dat God hem niet laat bedriegen en beſpot-„ten, moeten wy wandelen weerdiglijk ſijne geboden, en ſijn eer.

„IV. Insgelijks laat de Diakenen onberiſpelijk zijn voor ſijne regt-„veerdige tegenwoordigheyt, als dienaars Gods in *Chriſto*, en niet „der menſchen; geen beſchuldigers van andere, niet dubbel-tongig, „niet gierig, maar matig in alles, mede-lijdig, neerſtig, wandelende „na de waarheyt des Heeren, die een Diaken, of dienaar van allen „geworden is, van wien, indien wy hem in dit leven ſoeken te beha-„gen, wy de belooning van een ander leven ontfangen ſullen, volgens „ſijne belofte, dat hy ons uyt den dooden wil opwekken: indien wy nu „wandelen weerdiglijk dien Heere, wy gelooven, dat wy ook met „hem ſullen heerſchen. Laat insgelijks de jonge luyden ook in alles on-„beriſpelijk zijn, en hen voor al beneerſtigen om kuys te weſen, en haar „ſelven te onthouden van al dat quaad is: want het is een goede ſaak „de luſten en begeerlijkheden der wereld te overwinnen, gemerkt elke „luſt tegen den Geeſt ſtrijd, en *de hoereerders, ontugtige en die by „mannen leggen het Koningkrijke Gods niet beërven ſullen* (o), nog ook „die iets onbetamelijks doet.

„V. Het is derhalven noodſakelijk, dat gy u onthoud van dat alles, „den Ouderlingen en Diakenen onderworpen zijnde, gelijk als Gode „en *Chriſto*. Laat ook de jonge dogters wandelen met een kuyſche en „onbevlekte conſcientie. Laat de Ouderlingen gevoelig, barmhertig, „en medelijdig zijn ontrent alle, te regt brengen die in dwaling is, „beſoeken die ſwak is, niet verwaarlooſen de Weduwe, den Wees, en „hem die arm is, maar altijd beſorgen 't geen eerlijk is voor God en „menſchen; ſig onthoudende van alle haat, aanneming des perſoons, en „onregtveerdig oordeel, verre zijnde van alle gierigheyt, niet haaſt ge-„lovende 't geen van iemand geſegd word, en niet ſtreng in het oor-„deelen, gedenkende dat wy altemaal onſe gebreken hebben, en ſtraf-„fe weerdig zijn. Indien wy derhalven den Heere om vergeving der „ſonden moeten bidden, ſo zijn wy ook ſchuldig onſen naaſten te ver-„geven: want wy zijn voor de oogen van hem, die onſe God en Heer „is; en *moeten alle geſteld worden voor den regter-ſtoel Chriſti, en „elk voor hemſelven rekenſchap geven* (p). Derhalven laat ons hem „dienen met alle vrees en eerbiedigheyt, gelijk hy ons ſelfs geboden „heeft, de Apoſtelen gepredikt, en de Propheten, de komſte onſes „Heeren voorſeggende, ons geleerd hebben. Weeſt yverig in het goe-„de, u wagtende voor aanſtoot en valſche broederen, en voor die den „naam des Heeren geveynsdelijk dragen, en de onvaſte verlokken en „verleyden: want (q) *die niet belijd, dat Jeſus Chriſtus in het vleeſch „gekomen is, is de Antichriſt;* en die niet erkend het lijden des kruy-„ces, is uyt den duyvel; en die de geboden des Heeren tot ſijn eygen „luſt verkeerd, en ſeggen ſal, Dat'er geen opſtanding of oordeel te ver-„wagten is, is *de eerſtgeboorne des Satans*. Dienvolgende de ydelheyt „van veele, en hun valſche leeringen verlatende, laat ons wederkeeren „tot die leere, die ons van den beginne is overgeleverd; laat ons wa-„ken in den gebede, volharden in het vaſten, ſmeekende den Al-ſien-„den

(o) 1 *Cor.* 6. 10. (p) *Rom.* 14. 10, 12. (q) 1 *Joh.* 4. 3. 2 *Joh.* ℣. 7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„den God, dat hy ons niet leyde in versoeking, gemerkt de Heere g„segd heeft (r), *De geest is wel gewillig, maar het vleesch is swak.* „Laat ons volstandig en sonder nalaten aankleven den Heere *Jesus* „*Christus*, die onse hoop en het onderpand onser regtveerdigheyt is, „en *die geen sonde gedaen heeft, en in wiens mond geen bedrog is ge„vonden, die onse sonden in sijn ligchaam op het hout gedragen* (s), en „alles voor ons uytgestaan heeft, *op dat wy door hem souden leven.* Laat „ons daarom sijne lijdsaamheyt navolgen, en, *indien wy met hem lijden,* „*wy sullen met hem verheerlijkt worden* (t): want sulken voorbeeld „heeft hy in hemselven ons nagelaten, en so hebben wy geloofd en be„leefd.

VI. „Ik vermane daarom u alle, dat gy het woord der regtveerdig„heyt gehoorsaamd, en u in alle lijdsaamheyt oeffend, gelijk gy desel„ve voor uwe oogen gesien hebt, niet alleen in den saligen *Ignatius*, „en *Zosimus*, en *Rufus*, maar ook in andere onder u, en selfs in *Pau„lus*, en de andere Apostelen; versekerd zijnde, dat die alle niet ver„geefs en op het onseker, maar in geloove en regtveerdigheyt geloopen „hebben, en gekomen zijn ter plaatse, die hen van den Heere, aan „wiens lijden sy deelagtig geworden zijn, beloofd is: want sy hadden „de tegenwoordige wereld niet lief, maar hem, die voor ons gestorven, „en van God uyt den dooden opgewekt is. Staat daarom vast in de„se dingen, en volgd het voorbeeld van den Heere, vast en onbeweeg„lijk zijnde in het Geloof, lief hebbende de broederen, met hertelijke „genegentheyt aangedaan tegen een iegelijk, eensgesind in de waarheyt, „sagtmoedig en vriendelijk tegen malkanderen, en niemand veragten„de: wanneer het in uwe magt is goed te doen, steld het niet uyt, „want aalmoesse reddet van den dood. *Zijt alle malkanderen onder„danig, en houd uwen wandel eerlijk onder de Heydenen* (v), op dat „gy door uwe goede werken roem verkrijgd, en God door u niet gelas„terd worde: want wee hem, door welken de naam des Heeren ge„lasterd word. Derhalven leert alle menschen dat se matig zijn, en „houd u selven daar in besig.

VII. „Ik ben uytermaten bekommerd over *Valens*; die te voren Ou„derling onder u gemaakt was, dat hy so weynig verstaat, wat de plaats, „daar hy ingesteld was, van hem eyschte. En daarom waarschouw ik „u, dat gy u onthoud van gierigheyt, en kuysch en opregt zijt. Be„waard u selven voor alle quaad werk: maar hy, die hemselven hier „in niet kan regeeren, hoe sal hy sulks aan andere prediken. Indien „iemand sig niet kan onthouden van gierigheyt, hy sal besmet worden „met afgodery, en sal geoordeeld worden van de Heydenen. Wien is „het oordeel des Heeren onbekend? *weet gy niet, dat de Heylige de* „*wereld oordeelen sullen*? gelijk *Paulus* leerd (x): maar ik heb sulks „in u niet gesien, nog gehoord van u, onder welke de salige *Paulus* „heeft gearbeyd, en die hy in 't begin van sijnen brief aanspreekt. „Want hy roemd over u in alle de Gemeyntens, die toen alleen God ken„den, en ons als nog onbekend zijn. Ik ben daarom, broeders, ten „hoogsten bekommerd over hem, en over sijn vrouw, de Heere geve „hem opregt berouw. Weest gy ook hier in voorsigtig, en houd de „sulke niet voor vyanden, maar brengtse als swakke en dwalende leden „te regt, op dat het geheele ligchaam van u behouden worde: want so „doende sult gy u selven opbouwen.

Y VIII. „Ik

(r) *Matt.* 26. 41. (s) 1 *Pet.* 2. 22, 24. (t) *Rom.* 8. 17. (v) 1 *Pet.* 2. 12. (x) 1 *Cor.* 6. 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

VIII. „Ik vertrouw, dat gy in de heylige ſchrifren wel geoeffend „zijt, en niets voor u verborgen is. Een ſaak is'er, die my nog niet gebleken is: gelijk'er geſegd word (y), *Word toornig, ende en ſondigt niet;* „*de Sonne en ga niet onder over uwe toornigheyt*; gelukſalig is hy die „aan deſe dingen denkt, welk ik geloof dat gy doet. De God en Vader onſes Heeren *Jeſu Chriſti*, en *Chriſtus Jeſus*, de eeuwige Hogepriester en Sone Gods, bouwe u op in geloove en waarheyt, en alle „ſagtmoedigheyt, op dat gy moogt zijn ſonder toorn, in lijdſaamheyt, „verdraagſaamheyt, langkmoedigheyt en kuysheyt, en geve u een portie en erfdeel onder ſijne Heylige, en aan ons nevens u, en alle menſchen onder den hemel, die gelooven in onſen Heere *Jeſus Chriſtus*, „en in ſijn Vader, die hem uyt den dooden heeft opgewekt. Bid voor „alle de Heylige. Bid ook voor Koningen, Overheden en Vorſten, „en ſelfs ook voor die u haten en vervolgen, en voor de vyanden van „het kruys, op dat u vrugt in allen mag geopenbaard worden, en gy in „hem volmaakt word.

IX. „Gy ſchreeft aan my, gy en *Ignatius*, dat indien iemand na Syrien gaat, hy uwe brieven mogt mede-nemen; ik ſal dat doen, ſo „dra ik bequame gelegentheyt ſal hebben, 't zy ik ſelfs, of iemand anders, die ik tot dien eynde ſenden ſal. Op uw verſoek hebben wy u geſonden deſe brieven van *Ignatius*, die hy aan ons geſchreven heeft, „en ſo veele als wy van hem by ons hadden, die nevens deſen brief „gaan, en u groot voordeel konnen doen: want ſy behelſen geloof en „lijdſaamheyt, en alles wat van noden is, om u op te bouwen in den „Heere. Laat ons weten wat gy voor ſekerheyt hebt van *Ignatius* ſelfs, „en ſijne med-geſellen. Deſe dingen heb ik u geſchreven door *Creſcens*, „dien ik u te voren aanbevolen heb, en als nog beveele: want hy heeft „onberiſpelijk gewandeld onder ons, gelijk ik geloove onder u. Sijn „ſuſter zy u ook aanbevolen, als ſy by u ſal gekomen zijn. Vaart wel „in onſen Heere *Jeſus Chriſtus*. De genade zy met u allen. *Amen*.

(y) *Eph*. 4. 26.

Eynde van 't leven van den H. POLYCARPUS.

HET

J. Goeree del. P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. QUADRATUS
BISSCHOP van ATHENEN.

INHOUD.

Desselfs geboorte-plaats word ondersogt. Sijn geleerdheyt. Sijn opvoeding onder de Apostelen. Publius *Bisschop van* Athenen. *Na wien* Quadratus *op dien stoel gevolgd is. De vervallen toestand van die Kerk, als hy daar quam. Sijn onvermoeyden yver en neerstigheyt in het hervormen van deselve. Desselfs suyverheyt en bloeyenden staat aangetekend van* Origenes. Quadratus *was begaaft met den geest van prophetye, en magt om miraculen te doen: Die was dese Bisschop van* Athenen. *Moeyte den* Christenen *onder de regeering van* Hadrianus *aangedaan.* Hadrianus *afgebeeld. Hoe hy ontrent de Religie gesind was. Sijne snoode gedagten van de* Christenen. *Sijn genegentheyt tot de geleerdheyt en Godsdienst van* Griekenland. *Sijn komste tot* Athenen, *en liefde tot die stad. Hy word ingewyd in de* Eleusinische *geheymenissen. Wat die waren, en de manier van die inwyding. Verscheyden versoeken aan den Keyser voor de* Christenen. Quadrati *verdedig-schrift.* Ser. Graniani *brief aan* Adrianus *over de saak der* Christenen. *Des Keysers antwoord. Had naderhand een goed gevoelen van* Christus *en desselfs Religie.* Quadratus *word uyt sijn dienst gestooten. Sijn martelaarschap, en begrafenisplaats.*

I. DAt de H. *Quadratus* te Athenen geboren zy, konnen wy uyt de aantekeningen van de Kerkelijke oudheden niet seker seggen: 't is egter niet onwaarschijnlijk, gemerkt hy aldaar is opgevoed, gewoond, en de Kerke aldaar geregeerd heeft. Gelijk nu de natuur hem ongemeene bequaamheden (de H. *Hieronymus* [a] van hem sprekende seyd *excellens ingenium, een treflijk verstand*) gegeven had, so verschafte hem die plaats in sijn opvoeding ongemeene voordeelen, om in de keurlijkste geleerdheyt, en treflijke onderwijsing in de Wijsgeerte door en door als doorsult te worden, in welken opsigt de Grieken hem met regt ἄνδρα πολυΐστορα (b), *een man van groote kennis en geleerdheyt*, genoemd hebben. Hy kreeg groote kennis van de gronden en leeringen der Christelijker Religie, doordien hy door onderwijsing der Apostelen daar in wierd aangeset: want meer dan eens seggen ons *Eusebius* (c) en de H. *Hieronymus* (d), dat hy een toehoorder en leerling van de Apostelen geweest is, welk egter van de laast-levende Apostelen, en bysonder van den H. *Johannes* te verstaan zy,

De waarschijnlijke geboorte-plaats van Quadratus.

Hy is van de Apostelen in 't Christendom onderwesen. En bysonder van den H. Johannes.

(a) *De Script. in Quadrat.* (b) *Men. Graec.* τῇ κγ´. τοῦ Σεπτεμβρ. (c) Κυαδρᾶτος ὁ ἱερὸς τῶν Ἀποστόλων ἀκουστής. *Euseb. Chronic. ad ann.* ρκζ. *p.* 221. (d) *Hieron. de Script. in Quadr. & Epist. ad Magn. Orat. Tom.* 2. *p.* 327.

zy, wiens leerling hy (gelijk ook *Ignatius*, *Polycarpus*, *Papias* en andere) waarschijnlijk geweest was; en 't is uyt dien hoofde, dat *Eusebius* hem (e) plaatst onder die, welke πρώτην τάξιν den eersten rang onder de navolgers der Apostelen hadden. Daar zijn'er die willen, dat hy van den H. *Johannes* (hoewel ik het bekenne niet te bevatten, gemerkt 'er de Oude niets van ophalen) tot Bisschop van Philadelphia, een van de seven vermaarde Gemeyntens in Asien, is aangesteld, en wel op die tijd, als de H. *Johannes* sijnen brief aan die Gemeynte schreef. Maar ik sal dat als een ongegrond en onseker voorgeven overstappen.

Wanneer hy Bisschop wierd.

II. Onder de regeering van *Trajanus*, gelijk het waarschijnlijk is, hoewel het *Baronius* steld op het sesde jaar van *Hadrianus* (f), is *Publius*, Bisschop van Athenen, gemartelifeerd, dien sommige meenen die selfde *Publius* geweest te zijn, die van de H. *Paulus*, na Romen reysende, op het eyland Melite bekeerd wierd, en in wiens plaats naderhand *Dionysius de Areopagiter*, als Bisschop van Athenen quam. Na *Dionysius* volgde (gelijk ons eenen *Dionysius*, Bisschop van Corinthen, die even na die tijd geleefd heeft, berigt [g]) onse *Quadratus*, die daar komende de Gemeynte in geen goeden staat vond: want als *Publius* was gedood, en de vervolging toenam, wierd het volk verstrooid, en ging herwaards en derwaards (en wat wonder, dat, als *de herder geslagen is, de schapen verstrooid worden* [h]? men verliet de opentlijke en statelijke vergaderingen, hun yver wierd koel en slap, hun leven en seden wierden verdorven, en 't scheelde niet veel, of men was van het Christen Geloof afgeweeken. Dese goede man begon derhalven met een ongemeenen yver den ouden lust tot den Godsdienst op te wekken, order en discipline te herstellen, de menschen tot de gemeene vergaderingen te brengen, en hun geloof in een heylige vlam te doen blaken. Dog hy was met een enkele verbetering van 't geen ontsteld was niet te vreden, maar predikte met ongemeene neerstigheyt het geloove, en breydde, door het dagelijks toebrengen van bekeerde, de palen van sijn Kerk uyt, so dat, gelijk ons de Grieken seggen (i), de wijse mannen en de *Magi* in Griekenland, door sijne wijse redenen en leeringen overtuygd, het Euangelium aannamen, en *Christus* erkenden den schepper der wereld, en de groote wijsheyt en kragt Gods te zijn. Dus bragt hy binnen korten die Kerk in sulken treflijken staat, dat *Origenes* (k), die eenige jaren daar na geleefd heeft, sullende bewijsen de wonderlijke kragt des Christelijken Geloofs over der menschen sielen, en desselfs sege-praling over alle Godsdiensten van de wereld, een vertoog daar van geeft, als hy de Kerk van Athenen roemd wegens haar goede order en toestand, haar sagtmoedigheyt, eens-gesindheyt, standvastigheyt en sorge om God te behagen, waar in sy verre te boven ging de gemeene versameling te Athenen, die oproerig en scheur-siek was, en niets had, daar in se met de Christen Kerk aldaar over-een quam; en verder seyd, dat de Kerke *Christi*, by de Heydensche vergaderingen aldaar vergeleken, scheen als een ligt in de wereld; dat een iegelijk bekennen moest, dat het argste deel van de Christen Kerk beter was, dan het beste van hunne volks-versamelingen, en dat de Raadsheeren van de Kerk, gelijk hy se noemd, bequaam waren om de Gemeynte Gods alom te regeeren, daar de gemeene Raad niets had, dat na die agtbare weerdigheyt geleek, nog in hun leven niet boven het gemeene volk uytmunteden.

En in wiens plaats.

De slegte toestand van die Kerk, als 'er Quadratus quam.

Hy hervormd deselve.

III. Dus

(e) *Hist. Eccl. lib.* 3. *c.* 37. *p.* 109. (f) *Euseb. lib.* 4. *c.* 23. *p.* 143. (g) *Epist. ad Athen. ap. Euseb. loc. cit.* (h) *Matt.* 26. 31. (i) *Men. Græc. loc. citato.* (k) *Contr. Cels. lib.* 3. *p.* 128.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

III. Dus was de Kerk van Athenen herfteld, welk fy voornamelijk de onvermoeyde neerftigheyt, de voorfigtige forg, en het beleyd van defen Biffchop moeften dank weten, die te voorfpoediger was, om dat hem God met ongewoone en boven-natuurlijke kragten en gaven bequaam gemaakt had: want dat hy begaafd was met een geeft der prophetye, om by merkelijke en fchielijke voorvallen te fpreken tot verklaring van fware en duyftere fchriftuur-plaatfen, en byfonder om toekomende faken te voorfeggen, getuygd van hem *Eufebius* (*l*), feggende, dat hy geleefd heeft ter felver tijd, als de dogters van *Philippus*, en had προφητικὸν χάρισμα, *de gave der prophetye*, en nog een ouder fchrijver (*m*), die de dwaling der *Cataphrygen* wederleggende, hem teld onder de Propheten, die'er onder de bedeeling des Euangeliums geweeft zijn. Ik weet wel dat feker geleerd man (*n*) ons geern foude wijs-maken, dat die *Quadratus*, welke de gave der prophetye had, een ander was als onfen Biffchop van Athenen; maar de gronden daar hy op voortgaat, fchijnen my te fwak en ongenoegfaam: want als hy feyd, dat die *Quadratus*, van welken *Eufebius* fpreekt, met den naam van Biffchop niet betijteld word, wie weet niet, dat iemand t'elkens met alle fijne eerbenamingen niet benoemd word? Ook quam fulks te dier plaats niet te pas, gemerkt *Quadratus* toen, als'er *Eufebius* eerft van ophaald, nog geen Biffchop van Athenen was, en dienvolgende met dien naam niet kon betijteld worden. Ook is fijn tweede uytvlugt van geen grooter gewigt, dat de propheterende *Quadratus* de tijd van *Adrianus* niet overleeft heeft, daar de onfe geleeft heeft ter felver tijd, als *Dionyfius* de Biffchop van Corinthen onder den Keyfer *M. Antoninus*, die van hem als fijn tijd-genoot, en onlangs Biffchop van Athenen geworden, fpreekt: maar die op de plaats van *Dionyfius* (*o*) nauw agt geeft, fal geen grond voor fulken feggen, maar wel voor het tegendeel vinden; want hy fpreekt van hem, als die voor fijnen tijd reeds dood was, gelijk ik geloof, dat een iegelijk, die op fijne woorden onfijdig let, noodfakelijk fal moeten bekennen. Op dat ik niet fegge, dat de H. *Hieronymus*, en alle die na hem gefchreven hebben, fonder eenige fwarigheyt te maken, van die als van eenen man fpreken; fo dat wy in hem de gave der prophetye moeten erkennen, die hem, terwijl hy leefde, fo veel eerbied, en na fijn dood fo veel agting te wege gebragt heeft. Wy mogen hier by voegen, dat de Grieken in hunne maandelijke tijd-befchrijving (*p*) niet fonder fchijn van waarheyt van hem feggen, dat hy de kragt had van wonderen te doen, en door fijne gebeden de afgodifche Tempels der Heydenen omverre wierp, waar door hy de ongeloovige magtig overtuygde, en veele tot het Geloof overhaalde.

Hadden geeft der prophetye.

Welk op geen ander Quadratus gepaft moet worden.

IV. Maar het fchoon weêr en voorfpoed der Kerken duurde in die tijden gemeenlijk niet lang. Sy hadden ontrent het eynde van *Trajani* regeering een korte ruft genoten: maar helaas! het weêr onder *Adrianus* deffelfs nafaat begon te veranderen, en daar rees (gelijk'er de H. *Hieronymus* [*q*] van fpreekt) een droevige en heftige vervolging op, die *Sulpitius Severus* (*r*) uytdrukkelijk *de vierde vervolging* noemd. En om de waarheyt te feggen, hoe droevig defelve geweeft zy, blijkt genoegfaam uyt fo veele duyfenden Martelaars, die, gelijk ons de oude mar-

Vierde vervolging onder Adrianus.

(*l*) *Hift. Eccl. lib.* 3. *c.* 37. *p.* 109. (*m*) *Apud Eufeb. lib.* 5. *c.* 17. *p.* 183. (*n*) *Valef. Annot. ad Eufeb. lib.* 4. *c.* 23. *p.* 81. (*o*) *Ap. Eufeb. lib.* 4. *c.* 23. *p.* 143. (*p*) Τελῶ τὰ φοβερὰ, Κοδράτε, θαύματα ἀπίςης εἰς πίςιν θεῖαν ἐνῆγες, ὡς Ἀπόςολος θεόληπτος, ὡς σεπτὸς ἱεράρχης, ἱερώτατε. *Men. Græc. loc. fup. cit.* (*q*) *Epift. ad Magn. ubi fupra.* (*r*) *Hift. facr. lib.* 2. *c.* 142.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

martelaars-boeken berigten, te dier tijd om hals geraakt zijn. Ja tot Romen selfs, seyd men (s) wierd *Eustachius* en sijn vrouw *Theopistis* met haare twee sonen door order van den Keyser voor de Leeuwen geworpen, en van die wreede beesten verschoond zijnde, veroordeeld om

Geen nieuwe plakaten tegen de Christenen,

levendig in een koperen stier verbrand te worden. 't Is wel waar, dat, na 't seggen van *Tertullianus* (t), de Keyser *Adrianus* geen wetten of plakaten tegen de Christenen gemaakt heeft: maar, gemerkt de wetten door *Trajanus* gemaakt niet waren herroepen of vernietigd, ontbraken

maar de Oude uytgevoerd.

'er niet die deselve wilden uytvoeren; selfs vinden wy (v), dat *Trajanus* geboden hebbende met het vervolgen der Christenen op te houden, egter het volk en de Gouverneurs der Provincien in hunne gewoone wreedheden voort gingen, en daar wel geen algemeene vervolging was,

Adriani vreeemd inborst.

maar deselve in dese en geene Landschappen geoeffent wierd. En dat geschiede buyten twijfel niet minder na sijn dood, wanneer *Adrianus* in de regeering quam, die sy te wel kenden, en wisten sulke regtsplegingen niet onaangenaam te sullen zijn. Want wat ook sommige van sijn goeden inborst en sagtmoedigheyt opgeven, daar sijn andere die (x) rond uyt seggen, dat sulks maar gemaakt en geveynsd werk, dog dat hy van natuure wreed was, en de godvrugtigheyt die hy toonde (volgens de eygen aard van bygeloovigheyt) enkel voortquam uyt vrees, dat hem andersins het selve lot, als *Domitianus*, mogt ten deel vallen; immers de beschrijvers van sijn leven geven ons blijken genoeg van sijn wreedheyt: met een woord, boosheyt en goedheyt waren op een vreemde wijs in hem vermengd, en hy was, gelijk hem de history-schrijver (y) uytbeeld, stuurs en vriendelijk, groots en spraaksaam, ingetogen en ongemeen dertel, gierig en mild-dadig, wreed en barmhertig, een grooten veynsaard, en wispeltuurig in al sijn doen.

Dus was hy een vyand van Christenen.

V. Wat sijn Religie aangaat, hy onderhield sijne wijs van de goden te dienen nauwkeurig (z), en selfs met overgeloof, maar haatte alle vreemde en van buyten afkomende gods-diensten, en onder die bysonder de Christenen. En om de waarheyt te seggen, hoe hy ontrent de Christenen gesind was, blijkt ten overvloed uyt sijnen brief (a) aan *Servianus* den Burgermeester, even na dat hy uyt Egypten gekeerd was, ge-

Getoond uyt een brief van hem.

schreven, in welke hy de Christenen op het snoodste en vinnigste beschrijft, en van deselve niet schroomd te seggen, dat het gemeene volk, selfs hunne Priesteren, Bisschoppen, ja ook hunne Patriarchen *Christus* en *Serapis* te gelijk dienden, en een onrustig, werelds en schadelijk slag van menschen waren. Uyt welken brief het my klaar toeschijnt, dat hy in Egypten zijnde, de Christenen met alle strengheyt vervolgd, en sommige losse of wel valsche belijders, tot het eeren van de goden dier landen gedwongen had; waar uyt dan, na alle waarschijnlijkheyt, die gemelde beschuldiging rees, en gelegentheyt gegeven wierd om 't geen sommige raakte allen te wijten. Gemerkt hy nu de Christenen aansag als sulken snooden slag van menschen, so is het geen wonder, dat hy

Hy was ook een liefhebber van de Grieksche geleerdheyt.

hunne vervolging, in de buyten gewesten van het Keyserrijk, door de vingeren sag, of wel daar toe aansette. De Keyser maakte groot werk van de Grieksche geleerdheyt (b), en was'er so op versot dat hy doorgaans benaamd wierd *Græculus, de kleyne Griek*, en daarom was hy geern in die landstreek, om van hunne geleerdheyt en Wijsgeerte nader kennis te mogen hebben.

Hy

(s) *Martyrol. Rom. ad 20. Sept. p. 583.* (t) *Apol. c. 6. p. 6.* (v) *Euseb. lib. 3. c. 33. p. 105.* (x) *Mar. Max. apud Ael. Spart. in vit. Adr. c. 20. p. 88. Vide Dionys. lib. 69. non longè ab initio.* (y) *Spart. ibid. c. 14. p. 69.* (z) *Id. ibid. c. 22. p. 96.* (a) *Ap. Flav. Vopisc. in vit. Saturn. p. 959.* (b) *Spart. c. 1. p. 4.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Hy quam ontrent het ſesde of ſevende jaar van ſijn regeering tot Athenen, daar hy de eer en 't ampt van een Ἄρχων te zijn aannam, hunne gewoone ſpeelen onderhield, de ſtad veele voorregten verleende, en tot de Eleuſiniſche verborgentheden (een rang, die in de Heydenſche wereld als de geheyligſte en eerweerdigſte ſaak wierd geagt, en by uytnemendheyt den naam van *geheymeniſſen* droeg) doordrong. Deſe geheymeniſſen waren plegtelijkheden en ceremonien, gepleegd ontrent *Ceres*, om de groote weldaden, die van haar ontfangen waren, te geheugen en te ververſchen. De *Candidati*, die na dien rang ſtonden, wierden genaamd μύσαι, die egter tot het volkomen deel-genoodſchap aan deſelve veeltijds niet wierden toegelaten, dan na een vijf-jarige beproeving, die by trappen geſchiedde, en hare byſondere plegtelijkheden had: want eerſt hadden ſy hun deel aan de πάνδημοι Καθάρσεις, *de gemeene reyniging*, daar na aan 't geen ſy ἀποῤῥήτας, *geheymer ſaken* noemden, vervolgens aan de συςάσεις, of *beurt-waarnemingen*, en vervolgens aan de μυήσεις, *inwying*, en ten laatſten (welk het top-punt van alles w s) aan de ἐποπτείας, of het aanſchouwen en 't geſigte ſelfs. Andere egter tellen hun opſtapping aldus: Daar waren eerſt, ſeggen ſe, τὰ καθάρσια, *de reynigingen* en verſoeningen; daar op volgden τὰ μικρὰ μυστήρια, de mindere geheymeniſſen, ter tijd als ſy ſtatelijk ingewyd en aangenomen wierden, en ten laatſten wierden ſy na eenigen tijd tot τὰ ἐποπτικὰ, de grootſte verborgentheden, de aller geheymſte, ſelfs toegelaten, om die alleſins *miiſtijke* of geheyme vertooning geheel en al te mogen ſien, waar van daan ſy dan den naam kregen van Ἐπόπται, of *toe-ſienders*, en onder eede verpligt waren niemand van die geheymen iets te ontdekken. Wy konnen egter niet denken, dat de Keyſer *Adrianus* dien verdrietigen trant van inwying heeft ingevolgd, maar wel, dat men ontrent ſulken ongewoonen perſoon van die gewoone en geheym-beduydende wetten is afgeweken, en dat hy, (gelijk ſulks in ongewoone gevallen wel wierd toegeſtaan) te gelijk een *Candidaat* en Ἐπόπτης, den eerſten en laatſten trap betreden heeft. Dog het was hem niet genoeg ſo te Athenen te doen, maar, na het ſeggen van den H. *Hieronymus* (*c*), wierd hy ook byna in alle de Kerk-ſeden van Griekenland ingewyd; uyt welken hoofde *Tertullianus* (*d*) hem met regt noemd *den doorſnuffelaar van alle verborgene en merkeli ke geheymeniſſen*, en *Dion* (*e*) met regt van hem ſegd, dat hy ongemeen nieuwsgierig, en op alle ſoort van wigchelarye en toverkonſten wonderlijk verſot was.

Wierd ingewyd in de Eleuſiniſche geheymen.

Wat die waren.

De trappen, om tot dien rang te komen.

Waarſchijnlijk ontrent Adrianus niet waargenomen.

VI. De Keyſer *Adrianus* bleef den geheelen winter over te Athenen: en hoewel hy geen nieuwe order gaf, om de Chriſtenen te vervolgen en te onderdrukken, egter gaf ſijn noeſtige en yverige bygeloovigheyt daar toe vry veel voet, ſo dat men daar in niet ſchroomde driftig en vinnig voort te gaan, en de Chriſtenen genoodſaakt wierden een vertoog van hun geval den Keyſer voor te ſtellen; gelijk dan niet alleen *Ariſtides* (*f*), een Chriſten Philoſooph, te dier tijd te Athenen woonende, ſijn aanſpraak aan den Keyſer maakte, maar ook onſe *Quadratus* een verdedig-ſchrift den Keyſer aanbood, waar in hy de Chriſtelijke Religie tegen de laſteringen en uytvlugten der vyanden, en tegen de voorwendſelen, op welke quaad-aardige menſchen de onnoſele Chriſtenen ſogten te verderven, beweerde en verdedigde; en byſonder gewag maakte van de wonderen die *Jeſus Chriſtus*, met het geneſen van ſieken, en levendig maken van dooden gedaan had, van welke hy ſeyd, dat ſommige by ſijnen tijd nog leefden. Het is waarſchijnlijk, dat hy niets

Gaf door ſijne bygeloovigheyt voet tot het vervolgen der Chriſtenen.

(*c*) *De Script. in Quadr.* (*d*) *Loc. ſupr. cit.* (*e*) *Excerpt. ex Dionyſ. à Valeſ. edit. p.* 714. (*f*) *Euſeb. lib.* 4. *c.* 3. *p.* 116. *Hieron. ubi ſup. & in Epiſt. ad Magn. Orat.*

Quadratus heeft waarschijnlijk niet als sijn verdedig schrift geschreven.

niets behalven dat verdedig-schrift, waar in hy, gelijk *Eusebius* seyd, sijne uytmuntende geleerdheyt, en Apostolische leer baarblijkelijk vertoonde, heeft nagelaten, gemerkt wy'er by de Oude Schrijvers niet van aangetekend vinden; en daarom kan ik niet nalaten de onbedagtsaamheyt van de Opstelders der *Centuriën*, en *Christen-eeuw-beschrijvers* aan te tekenen (*g*), die uyt *Eusebius* ophalen, dat hy, behalven sijn verdedig-schrift, nog gemaakt heeft een ander treflijk boek, *Syngramma* genaamd, daar nogtans niets sekerder is, dan dat *Eusebius* daar door geen ander Boek, als die selve verdediging, daar hy te dier plaats van spreekt, verstaat; ondertusschen is'er een Duyts Gods-geleerde van onse eeuw (*h*), (een Man die meermaals so wel hunne dwalingen als arbeyd de sijne maakt) die sulks als een sekere waarheyt ter neder steld, ik gis, op geen andere grond, dan om dat sy sulks voor hem hadden gesegd, hoewel het onbedenkelijk is, dat hy die plaats in *Eusebius* hebbende nagesien, gelijk hy schijnt gedaan te hebben, sijn misslag niet gemerkt heeft.

Sijn Syngramma, van andere genoemd, is het selve.

Middelen, waar door de vervolging gesteuyt wierd.

VII. Het was ontrent die tijd, dat *Serenius Granianus* de Stadhouder van Asien (*i*), den Keyser door Brieven vertoonde de onregtveerdige handeling, die men doorgaans tegen de Christenen pleegde, en hoe ongevoegelijk het was, deselve sonder eenige wettelijke beschuldiging, of nader ondersoek, enkelijk op het onbescheyden en oproerig geschreeuw van het gemeene volk, ter dood over te geven. Dese Brief nu en de verantwoordingen, hem door de Christenen ter hand gesteld, bragten so veel te weeg, dat des Keysers woede en strengheyt tegen de Christenen verslapte, en om sagter met hen te handelen order gegeven wierd. Waarom hy ook aan *Fundanus*, *Graniani* nasaat in het Stadhouderschap over Asien, dese order liet toekomen (*k*):

ADRIANUS *de Keyser aan* MINUTIUS FUNDANUS.

Adriani Brief aan Fundanus.

IK heb de Brieven van u voorsaat, den seer voortreflijken Serenius Granianus, *my toegesonden, ontfangen. Het geen my daar in voor quam heb ik aangesien als een saak, daar wel op te letten staat, ten eynde de menschen niet onnodig gestoord, en egter den berigters de weg en gelegentheyt om loose beschuldigingen tegen hen in te brengen, afgesneden werde. 't Zy u dan tot narigt, dat, so Ondersaten in onse Landschappen sig opentlijk komen aangeven om tegen de Christenen iets in te brengen, en voor de openbare Vierschaar derselver antwoord willen afwagten, sy die weg inslaan, en met geen versoek-schriften, nog met enkel roepen en schreeuwen sig behelpen, gemerkt het veel beter sal passen, dat gy, so daar een beschuldiging voorkomt, daar van kennis soekt te hebben. Heeft iemand een beschuldiging in te brengen, daar door hy bewijsen kan dat sy tegen de Wetten gesondigd hebben, veld tegen hen u vonnis, na dat de misdaad verdiend: maar blijkt het dat die klagte enkelijk uyt nijd en boosaardigheyt spruyt, draag dan sorg, dat die haat en quade toeleg behoorlijk gestraft worde.*

En aan andere.

Hoedanigen order, gelijk ons *Melito*, Bisschop van Sardis, sijn verantwoording aan *M. Antoninus* aanbiedende (*l*) berigt, ook verscheyden andere Gouverneurs der Provincien, wierd toegesonden. Selfs wierd hy'er so gevoelig van, dat, indien maar 't geen hun eygen Historie-schrijver

(*g*) *Centur.* 2. *cap.* 16. *col.* 152. (*h*) *Bebel. Antiq. Eccl. Sec.* 2. *Art* 1. *pag* 183. (*i*) *J. Mart. Ap.* 2. *p.* 99. & *apud Euseb. lib.* 4. *c* 8. *p.* 122. (*k*) *Justin. ibid. Euseb. c.* 9. *p.* 123. (*l*) *Ap. Euseb. lib.* 4. *c.* 26. *p.* 148.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſchrijver (*m*) van hem verhaald waar is, hy voornam ter eeren van *Chriſtus* een Tempel te bouwen, en hem onder 't getal hunner goden te ſtellen, gelijk hy ook in alle ſteden Tempelen, dog ſonder beelden, die nog langen tijd daar na den naam van *Adriani Tempelen* droegen, beval te maken; 't welk egter niet alom voortging, alſo hun godſpraak, daar over gevraagd, geantwoord had, dat, indien men na ſommiger begeerte daar mede voortging, de Tempelen ſouden verlaten, en alle menſchen Chriſtenen worden.

Deſſelfs andere merkelijke orders.

Dog wierden geſteuyt.

VIII. Van *Quadrati* wedervaren, na dat *Adrianus* van Athenen vertrokken was, vinden wy niets, dan 't geen de Grieken (*n*) in hunne *Maandelijke beſchrijvingen* ſeggen, dat hy door de woede der vervolgers uyt ſijn bediening te Athenen verſtooten, met ſteenen (*o*) beſtormd, met vuur, en andere wreedheden gepijnigd, ten laatſten onder *Adrianus* (waarſchijnlijk ontrent het laatſte van ſijn regeering) met het martelaarſchap gekroond is. Werwaards hy, Athenen verlatende, heenen vlood, of waar hy gemarteliſeerd is, is onſeker, ten ware het geweeſt zy tot Magneſia, een ſtad van Iönien in kleyn Aſien, alwaar hy, na de Grieken, in hun aangetogen Boeken, ſeggen, het Euangelium predikte (gelijk hy te Athenen gedaan had) ſijn dood ligchaam begraven, en ſijne overblijfſels wegens aldaar gedaane wonderen, vermaard wierden: een plaats, die berugt was, doordien *Themiſtocles*, burger en Grootbevelhebber van Athenen, aldaar geſtorven is; want, na dat hy menige dappere en deftige daden had uytgevoerd, wierd hy van ſijn eygen mede-burgers gebannen, en maakte door een vergiftigen teug, een eynde van ſijn leven; ſijne nakomelingen, ſeyd ons *Plutarchus* (*p*), genooten van de Magneſiers de ſelve eer en voor-regten, als *Themiſtocles* de Athenienſer by ſijn leven van hen genooten had.

Quadrati mishandeling.

en martelaarſchap.

Waar dat geſchied zy.

Magneſia beſchreven,

vermaard door Themiſtoclis dood.

(*m*) *Lamprid. in. vit. Alex. Sever. c.* 43. *p.* 568. (*n*) *Loc. ſupr. cit.* (*o*) Λίθοις νέμειν θέλοντα μηδαμῶς σέβας τ̃ Κοδράτον βάλλουσιν ἄφρονες λίθοις. *Men. ibid.* (*p*) *In vit. Themiſt. p.* 128.

Eynde van 't leven van den H. QUADRATUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. JUSTINUS
DE MARTELAAR.

INHOUD.

Justinus *leefde naast aan de Apostolische Eeuw. Sijn geboorte-plaats en maagschap. Sijne studiën, en reysen na* Egypten. *By welke gesindheyt van wijs-geerte hy sig voegde. De aanleyding en wijse van sijn wonderlijke bekeering tot het Christendom uyt sijn eygen opstel. De* Christen *Religie is de veyligste en alleen voldoende Philosophie. Sijn bekeering had een grooten invloed op de* Christenen, *om se lijdsaam en kloekmoedig te maken. Wat kragt daar in was, om andere te overreden. Hy verdedigde sig tegen het geen de* Heydenen *hem te last leyden. Hy hield sijn* Philosophisch *kleed aan. Wat* φιλόσοφον σχῆμα *was, en wie dat droeg. Wat men verstond door* ὁ γραϊκὸς ἐπιθέτης. Justinus *komt tot* Romen, *en gaat de Ketters te keer.* Marcion, *en sijne grond-stellingen worden beschreven.* Justini *eerste verantwoording aan de Keysers, en desselfs oogmerk.* Antonini *Brief aan den gemeenen Raad van* Asien *voor de* Christenen. *Dese was niet het plakaat van* Marcus Antoninus. Justinus *reysd na het* Oosten, *daar hy in gesprek raakt met* Trypho *de* Jood; *die beschreven word. Der* Joden *quaad-willigheyt tegen de* Christenen. Justinus *keerd weder na* Romen, *daar hy met* Crescens *den Wijsgeer redeneerd. Desselfs inborst en grondstellingen.* Justini *tweede verantwoording; wien die is aangeboden, en wat aanleyding hy tot het schrijven desselfs had.* M. Antonini *inborst.* Justinus *voorsegd sijn eygen dood. Het verhaal van sijn martelaarschap. Hy wierdbeschuldigd voor* Rusticus, *Roomsche Stad-voogd; die van sijn staat en eer-ampten beschreven word:* Justini *redenwisseling met hem. Sijn kloekmoedigheyt en onbeschroomdheyt. Sijn vonnis en desselfs uytvoering. De tijd van sijn dood. Sijn godvrugtigheyt, meewarigheyt, onsijdigheyt, e.s.v. Sijne aangeborene bequaamheden en uytmuntende geleerdheyt. Was egter in de* Hebreeuwsche *taal onbedreven. Seker nieuw Schrijver gehekeld.* Justini *Schriften. De Brief aan* Diognetus. *Wie die was. De schrijf-wijs en eygenschap van dien Brief.* Ignatius *wierden veele dingen te last gelegd; hy hield het te veel, seyd men, met de* Heydenen. *Wat* βιῶν κατὰ λόγον *was. Wat de Vaders door* λόγος *verstonden. Gepast op* Christus, *en op de reden. Wat hy van het* duysend-jarig rijk *gevoelde. De oude stemmen met hem hier in over-een. Wie dat gevoelen eerst geopperd, en naderhand verdraaid heeft. Sijn gevoelen van den staat der sielen na dit leven: wat de Ouden daar van gevoeld hebben. Sijn stelling van de Engelen; daar in de meeste der eerste Vaders met hem over-een komen: waar uyt dat gevoelen sproot.* Justini *en anderer Oud-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

vaderen manier van spreken van de vrye wil streed niet tegen de genade Gods. Sijne gevoelens vloeyden al vry wat uyt sijne wijsgeerige stellingen. Sijne Schriften worden aangewesen.

De leef-tijd van Justinus.

I. JUstinus de Martelaar was een so van de geleerdste als van de vroegste Schrijvers in de Oostersche Kerk, hebbende, gelijk *Eusebius* van hem segd (*a*), geleefd niet lang na de tijd der Apostelen, en hen naast by komende, segd *Methodius*, de Bisschop van Tyrus (*b*), χρόνῳ καὶ ἀρετῇ, *so in tijd als deugd.* En indien wy 't geen hy van hemselven verhaald (*c*), dat hy Ἀποστόλων γινόμενος μαθητὴς, διδάσκαλος ἐγένετο ἐθνῶν, *een leerling der Apostelen, een leeraar der Heydenen wierd*, in den nauwsten sin opnemen, so is hy sekerlijk de Apostelen naast gevolgd; maar dat moet buyten twijfel verstaan worden van die in een ruymer sin sodanige waren, en dan worden'er, die hen onmiddelijk gevolgd zijn, onder begrepen, of het siet met meerder waarschijnlijkheyt niet op de persoonen, maar de leerstukken en schriften der Apostelen, daar door de kennis van de Christen Religie hem ingeboesemd wierd.

Sijn geboorte-plaats.

Hy is geboren (*d*) tot Neapolis, een bekende stad in Palestina, in de Provincie van Samaria, die by ouds Sichem, en naderhand, na het seggen van *Josephus* (*e*), van de Romeynen, en inwoonders van Mabartha (door taal-verderf by *Plinius* (*f*) Mamortha) Neapolis, en na de volk-planting, die'er *Flavius Vespasianus* aanstelde, Flavia Cæsarea genaamd wierd.

Afkomst.

Sijn vader was eenen *Priscus*, soon van *Bacchius* (want de woorden Πρίσκου τοῦ Βακχείου, τοῦ ἀπὸ Φλαουίας moeten, gelijk *Sylburgius* en *Valesius* hebben aangemerkt, noodsakelijk so verstaan worden, dat door *Priscus*, *Justinus* vader, en door *Bacchius*, *Priscus* vader betekend word) een Heyden, en (gelijk *Scaliger* (*g*) waarschijnlijk meend te zijn) een van de Grieken, die met de gemelde volk-verplaatsing daar gekomen was.

Opvoeding in allerley wetenschap.

Dese onderwees hem met alle besorgtheyt, niet alleen in sijnen Gods-dienst, maar ook in alle geleerdheyt en wijsheyts-kunde, die in de Heydensche wereld geagt wierd: want hoe grooten en bedreven meester hy in alle hunne konsten en geleerdheyt geweest zy, en hoe hy de beste bevattingen, die hy door hunner Wijsgeeren onderwijs hebben konde, door en door gevat heeft, blijkt ons nog huyden uyt sijne schriften ten overvloed.

Set sijn studiën voort in Egypten.

II. Hy reysde in sijne jonger jaren, en, gelijk waarschijnlijk is, eer hy tot het Christendom bekeerd wierd, om sijne studiën te voltrekken, buytens lands, en bysonder na Egypten, daar de stapel van alle geheymer en bedekter verborgentheden en geleerdheyt was, en daarom doorgaans van de deftigste en schranderste Wijsgeeren onder de Heydenen besogt wierd: immers hy is, na sijn eygen verhaal (*h*), geweest te Alexandrien, daar de inwoonders hem van de Seventig Oversetters vertelden, en de kamertjens, in welke sy dat vermaard en doorwrogt werk voltooiden, vertoonden; waar van hy na alle waarschijnlijkheyt, volgens de doorsnuffelende en nieuwsgierige sinnelijkheyt der Philosophen, en 't geen hy'er, in 't midden van Joden levende, van gehoord had, sijn werk gemaakt heeft, om'er de naaste kennis van te bekomen.

Wierd een Platonist.

Hy sloeg, na dat hy alle secten en bysondere gevoelens der Philosophen,

(*a*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 31. *p.* 50. (*b*) *Ap. Phot. Cod.* 234. *col.* 921. (*c*) *Epist. ad Diogn. p.* 501. (*d*) *Apol.* 2. *pag.* 53. (*e*) *De bell. Judaic. lib.* 5. *c.* 4. *pag.* 890. (*f*) *Hist. Natur. lib.* 5. *c.* 13. *p.* 79. (*g*) *Animadv. ad. Euseb. Chron. num.* 2157. 219. (*h*) *Paranes. ad Græc. p.* 14.

doorkroopen en doorsien had, sijn tente op by de aanhangers van *Plato* (*i*), wiens bevattingen met dat van sijn gemoed naast over-een quamen, en hem tot het aannemen van het Christendom bysondere aanleyding gaven, gemerkt hy ons selfs segd (*k*), dat de gronden en beginselen van die Philosophie (al quamen se in alles niet over-een) egter niet vreemd waren van, nog streden tegen de leer-stukken des Christelijken Geloofs: maar helaas! sijn siel vond geen genoegen nog in de eene, nog in de andere, en was niet gerust, voor dat hy ten vollen van de waarheyt en goddelijkheyt dier Religie, die van de Wijse en Geleerde so seer wierd versmaad, en van de Grooten en Magten der wereld so heftig tegen gestaan en jammerlijk mishandeld, overtuygd wierd. Hoe nu dit toeging, en hy daar door tot de Christen Religie bekeerd wierd, geeft hy ons selfs, in sijn *Reden-wisseling met Trypho*, een breed en net verslag van. Ik weet wel, dat by sommige die gedagte is, als of die niet anders dan een *prosopopœia* (persoon-verdigtsel) was, om de gronden, waar op hy een Christen wierd, na den swier van *Plato's* aanhangers, by wijse van een t'samen-spraak, voor oogen te stellen: maar, al kan men toestaan, dat'er eenige omstandigheden, om die t'samen-spraak sijn volle leden te doen hebben, sijn bygevoegd, egter sie ik geen reden (immers men brengd'er niet als een bloote gissing tegen in), waarom de Historie selfs soude in twijfel getrokken worden. 't Geen hy'er dan van seyd, komt, om het so kort als mogelijk is te seggen, hier op uyt:

Sijn bekeering tot de Christen waarheyt. Wort uyt sijn eygen opstel kortelijk verhaald.

III. *Justinus* was van jongs op (*l*) door een weet-gierigen drift ongemeen genegen, om de waarheyt na te spooren en uyt te vinden; hy begaf sig dan eerst tot de *Stoïcijnen*; maar in sijn Leer-meester van die wijsgeerte geen genoegen vindende, verliet hem, en wendde sig tot een leeraar van de so genoemde *Peripatetische* wijsgeerte; maar eerlang besloot hy, dat de waarheyt by sulken vuylen gierigaard niet konde huysvesten; hy sogt daarom een van *Pythagoras* gesindheyt op, dien hy, also hy voor-af de sang-sterre-, en land-meet-kunde vereyschte, ten eersten verliet; ten laatsten gaf hy sig over aan de onderwijsing van een vermaard Wijsgeer, die van *Plato's* gevoelen was, en onlangs te Neapolis sijn woon plaats genomen had. Deses Mans vernuftige gedagten hadden groote vat op hem, en deeden hem voornemen, om sigselven tot eensaamheyt en overdenkingen over te geven: met dat opset op een eensame plaats aan de zee-kant wandelende, quam onverwagt by hem een oud, deftig, en aansienlijk Man, die met hem begon te praten: hun onderlinge reden was over de voortreflijkheyt der wijsgeerte in 't gemeen, en van die van *Plato* in 't bysonder, die *Justinus* staande hield de eenige en regte weg tot godsaligheyt, en tot het kennen en sien van God te zijn; welk die oude Man wijdloopig tegen sprak, en hem ten laatsten vertoonde, door wie hy waarschijnlijk op den regten weg gebragt konde worden, hem tot dien eynde verhalende, dat'er lang voor sijne geagte Wijsgeeren, geluksalige en heylige Mannen, die God lief hadden, en van God gedreven wierden, Propheten genaamd, geweest waren, die 't geen in volgende tijden gebeurd was voorsegd hadden; dese, seyde hy, verstonden alleen wat waarheyt is, en hebben sulks de wereld duydelijk voorgesteld; deser Mannen boeken, die men als nog in handen heeft, konnen een mensch onderwijsen in 't geen hem tot ware wijsheyt nodigst is; de vervulling hunner voorseggingen hebben genoegsaam hun opregtigheyt en getrouwigheyt getuygd, en de ongemeene wonderen, die

Daar in voorkomen de beweegredenen tot sijn bekeering.

(*i*) *Apol.* I. [*reverà* 2.] *p.* 50. (*k*) *Ibid. p.* 51. (*l*) *Dial. cum Tryph. p.* 218. *&c.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die ſy gewrogt hebben, ſtellen de waarheyt van 't geen ſy ſeyden onwederſprekelijk vaſt. Deſe, vervolgde hy, hebben God den grooten Schepper der wereld verheerlijkt, en ſijn Soon aan de wereld bekend gemaakt, e. ſ. v. beſluytende ſijne geheele redeneering met deſen raad: „Maar gy wenſt en bid voor alle dingen, dat u de poorten des „ligts mogen geopend worden, want deſe dingen worden van nie„mand bevat en verſtaan, ten zy God en *Chriſtus* hem deſelve doeken„nen. Dit en veel meer diergelijke geſegd hebbende, brak hy af, en ſcheyde van hem.

IV. Deſe deftige redeneering van dien ouden eerweerdigen Man maakte in het gemoed van den *Martelaar* een diepen indruk, en ontſtak in ſijn ſiel een heeten drift, en opregte liefde tot de Propheten, en die deftige Mannen, die *Chriſti* vrienden geweeſt waren (*m*). Aanſtonds begon hy met allen ernſt de Chriſtelijke Religie te onderſoecken, en ter proef te ſtellen, en bekende, dat deſelve is μόνη φιλοσοφία ἀσφαλὴς καὶ σύμφορος, *alleen de ſekere en voordeelige Philoſophie*, ſo dat hy niet konde nalaten deſelve te roemen, als behelſende in ſig een ontſaggelijkheyt, en wonderlijk bequaam zijnde, om die van den regten weg afgeweken zijn een ſchrik aan te jagen, te overtuygen, en de gene die ſig daar mede beſig houden, de aangenaamſte ruſte en vrede toe te brengen. Het bewoog hem ook niet weynig, om tot het Chriſtendom over te gaan, dat hy ſag, hoe opregt de Chriſtenen leefden, hoe volſtandig ſy waren by hun affterven, en hoe onbeſchroomd ſy de pijnigingen te gemoet ſagen, en de dood in haar affchuwelijkſte vertooning met blymoedigheyt ondergingen. Hier van zijn ſijne eygene woorden in ſijn verdedig-ſchrift aan den Roomſchen Raad (*n*): „Wat my ſelfs aangaat, wanneer ik de „onderwijſingen van de *Platoniſche* wijsgeerte nog aanhangende, de „Chriſtenen hoorde laſteren en beſchuldigen, en egter ſo onvertſaagd „ſag ter dood gaan, en uytſtaan al 't geen vreeslijk is, en de menſche„lijke natuur een ſchrik kan aanjagen, dagt ik by my ſelfs onmogelijk „te zijn, dat die menſchen ſig in de ſonde ſouden wentelen, en door „liefde tot dertelheyt en wellust laten vervoeren: want wie is'er, die „een ſlaaf van ſijn wellusten en buytenſporigheden zijnde, en men„ſchen-vlees te eeten voor lekkerny agtende, de dood ſal welkom hee„ten, die hy weet een eynde van al 't geen hem ſo aangenaam is te „ſullen maken, en niet liever door alle middelen tragten ſijn leven ſo „veel mogelijk te verlengen, ſijne vyanden te ontgaan, en de handen „der Overigheyt te ontwijken, dan ſigſelven bloot te ſtellen en gewil„lig ter dood over te geven? En ſeker die redeneering van onſen *Martelaar* gaat onwederſprekelijk ſeker, gemerkt'er geen kragtiger bewijs van hun opregtigheyt in 't belijden der waarheyt weſen kan, dan dat ſy, tot verſekering van dien, hun leven ſelfs afleyden. *Zeno* was gewoon te ſeggen, dat hy meer agtte het ſien, dat een Indiaan ſig levendig liet verbranden, dan dat hy hondert leſſen hoorde geven, van moeyte en ſwarigheyt te moeten uytſtaan: uyt dien hoofde beſloot *Clemens de Alexandriner* (*o*), dat de Chriſten Religie veel voor uyt had, door dien'er alle dage ſpring bronnen van Martelaars opquamen, die dagelijks ten aanſchouwen van andere gepijnigd, gebraden en onthoofd wierden, en van hun meeſter hadden geleerd en ſig verpligt agteden τὸ εὐλαβὲς δι' αἱμάτων ἐνδείκνυσθαι, *de waarheyt en voortreflijkheyt hunnes godsdienſts met hun bloed te beveſtigen.*

En byſonder ſijn overtuyging door der Chriſtenen lijdſaamheyt.

Welk een kragtig bewijs was.

V. Wy konnen de juyſte tijd van ſijn bekeering niet net aanwijſen, egter

De tijd van

(*m*) *Ibid. p.* 225. (*n*) *Apol.* 1. *p.* 50. (*o*) *Strom. lib.* 2. *p.* 414.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſijn bekeering ondersogt.

egter meen ik dat wy daar wel de naaſte giſſing van maken konnen. *Euſebius* ſeyd ons (*p*), dat, wanneer *Adrianus* de Keyſer *Antinous* wyde, *Juſtinus* de Godsdienſt der Grieken nog aankleefde. Om nu dit te verſtaan moeten wy weten, dat *Adrianus* in Egypten komende, ſijn lieveling *Antinous* quijt raakte, over wiens dood hy ſo gevoelig was, dat hy hem deed onder de goden ſtellen; waarom hy ook in een oud opſchrift te Romen (*q*) genaamd wierd ΣΥΝΘΡΟΝΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ ΘΕΩΝ, *de mede-ſitter onder de goden in Egypten.* Hy bouwde ter plaats daar hy geſtorven was, een ſtad, die hy den naam van *Antinoë* gaf, bouwde daar een Tempel in, ſtelde Prieſters en waarſeggers aan, om den dienſt daar in waar te nemen, en ſtelde een feeſt in, dat jaarlijks ſoude gevierd, en heylige ſpeelen, die elke vijfde jaar ſouden vertoond worden, die Ἀντινόεια genaamd, en niet alleen in Egypten, maar ook elders onderhouden wierden, gelijk dan ſeker opſchrift (*r*), ontrent die tijd van den Raad te Smyrna gemaakt, vermeldt van *Lerenii Septimii Heliodori* ANTINOEA, die in ſulken ſpel te Smyrna de overwinning had. Maar om ter ſake te komen. Het is ſeker genoeg, dat *Adrianus* niet eerder in Egypten geweeſt is, als ontrent de tijd, dat *Servianus*, of *Serenianus* Burgermeeſter was, gelijk uyt des Keyſers brief aan hem (*s*) blijkt) en dat was in het jaar na *Chriſti* geboorte CXXXII. zijnde het ſeſtiende van de regeering des Keyſers *Adriani*, ſo dat 't geen van *Antinous* verhaald is, in dat, of wel in het voorgaande jaar moet geſchied zijn. Uyt kragt nu van dien blijkt dat *Juſtinus* ontrent die tijd, gelijk *Euſebius* te kennen geeft, van de Grieken afweek, en tot de Chriſtenen over quam, te meer, om dat hy in ſijn verantwoording aan *Antoninus Pius*, die *Adrianus* in de regeering volgde, opgedragen (*t*), van *Antinous* ſpreekt, als ὁ νῦν γεγεννημένος, die onlangs geleeft had, en van den Joodſen oorlog, die door *Barchochab* was aangeheven, als niet lang geleden zijnde: nu, wy weten dat die op de ſelve tijd was als *Antinous* ſtierf en onder de goden geſteld wierd: want de woorden *Juſtini* ὁ νῦν γεγεννημένος, van hem in beyde plaatſen gebruykt, konnen niet bepaald worden aan die tijd als hy ſijn verantwoording overgaf, gelijk dat baarblijkelijk is, en moeten dienvolgende, (want ſo word die ſpreekwijs veeltijds verſtaan) worden uytgeſtrekt tot het geen, niet lang geleden, was voorgevallen.

Juſtinus geeft den Grieken reden van ſijn bekeering.

VI. De verſtandigſte en verder ſiende Heydenen waren over het verlies van ſulken uytſtekenden en dienſtigen man niet weynig ontſteld, en ſagen met verwondering te gemoed, wat op ſulken ſchielijken verandering volgen ſou: en daarom vond hy, ſo om de Grieken te voldoen en te bekeeren, als om hemſelven te verſchoonen, goed daar over byſonderlijk aan hen te ſchrijven; daar hy dan ten eerſten haar dus aanſpreekt (*v*): „Meend niet, ô gy Grieken, dat ik onbeſonnen, en ſonder reden of overleg uwe Kerk-gewoontens en Godsdienſten verlaten heb. Ik heb niets in deſelve, dat heylig en Gode behagelijk is, gevonden! 't Geen uwe Poëten daar ontrent hebben gelaſt, is niet anders als een bewijs van raſerny en buytenſpoorigheyt. Een menſch, die van de geleerdſte onder u ſoekt onderweſen te worden, raakt ten eerſten in duyſend ſwarigheden, en moet de verlegenſte menſch van de wereld worden. Vervolgens vertoond hy met een ſchrandere welſprekendheyt de dwaasheyt en ongerijmdheyt van de voornaamſte gron-

(*p*) *Hiſt. Eccl. lib.* 4. *c.* 8. *p.* 122. (*q*) *Apud Caſaub. not. in Ælian. Spart. vit. Adr. p.* 66. (*r*) *Marm. Oxon.* 43. *p.* 277. (*s*) *Apud Vopiſc. in vit. Saturn. p.* 959. (*t*) *Apol.* 2. [*reverà* 1.] *p.* 72. (*v*) *Orat. ad Græc. p.* 37.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gronden des Heydenschen geloofs, en besluyt sijn aanspraak met dese vermaningen (*x*): „Komt nu herwaards, ô gy Grieken! word deel-genoo- „ten van een weergaloose wijsheyt; laat u onderrigten in een goddelijke „Religie; leert kennen een onsterfelijken Koning, e. s. v. En wederom daar na: „Word gelijk ik ben, want ik te voren geweest ben gelijk als „gy zijt. Dit zijn de redenen die my bewogen hebben, dit is de kragt „en goddelijkheyt van dese leer, die als een soort van besweering alle „verdorvene en schadelijke genegentheden uyt de siel verdrijft, en alle „begeerlijkheden, die de fonteyn zijn van alle quaad, waar uyt krakee- „len, vyandschappen, haat, nijd, toorn, en diergelijke boose bewe- „gingen voortkomen, bant; op het verdrijven van welke de siel aan- „stonds een aangename stilte en ruste geniet, en van dat jok, dat haar „te voren drukte, verlost, tot haaren Schepper opstijgd, alsó het beta- „melijk is, dat se haar derwaards keerd, van waar sy haaren oorsprongk „heeft.

Hy behield sijn philosophisch kleed.

VII. Maar al verliet hy sijn vorige belijdenis, hy behield egter sijn gewoonlijk kleed, ἐν φιλοσόφυ σχήματι πρεσβεύων τ̃ θεῖον λόγον, gelijk het *Eusebius* (*y*), en na hem *Hieronymus* (*z*) uytdrukken, dat is, *in sijn philosophisch kleed predikende en beweerende het Goddelijk woord*. Dat nu was de mantel of rok, waar aan men de Grieksche Philosophen kende (die onderscheyden was van die, welken de gemeene Grieken droegen). Dese nu leyden de Christenen, die voor hun bekeering den naam van Philosophen hadden, niet af. Dus tekend *Hieronymus* (*a*) van den Atheensen Wijsgeer *Aristides*, die een tijdgenoot van *Quadratus* was, aan, dat hy in sijn gewoonlijk kleed een Discipel van *Christus* wierd; en *Origenes* (*b*) van *Heraclas*, die naderhand Bisschop van Alexandrien wierd, dat hy de nauw-gesetste slag van Wijsgeerte hebbende aangeveerd, φιλόσοφον σχῆμα, *het philosophisch kleed* aannam, welk hy, na dat hy Ouderling van die Kerk geworden was, nog droeg. En 't was in de Christen Kerk een geruymen tijd de gewoonte, dat de Christenen, welke, gelijk *Socrates* (*c*) spreekt, ἀκριβῶς χριςιανίζυσι, naugesetter leefden, en een strenger levenswijs leydden, altijd den philosophischen rok droegen, en na sijn seggen was de *redenaar Sylvanus* de eerste, die een Christen geworzijnde, en sulken nauw-gesetten leven hebbende aangevaerd, den rok afley, en tegen de gewoonte een gemeen kleed droeg. Immers sulken kleed te dragen was so gemeen, dat ὁ γραικὸς ἐπιθέτης in een spreekwoord by de Heydenen gebruykt wierd, om sulken Christen siende te seggen, *Daar gaat een Grieks bedrieger* (*d*). om dat hy quansuys so gekleed was, en een strenger leven als andere leyde, even als de Philosophen onder de Grieken, daar nogtans veele niet anders dan bedriegers en schijn-heylige menschen waren. En *Hieronymus* (*e*) tekend aan, dat in sijnen tijd, een *ascetisch*, of ingetogener Christen, als hy niet so net in sijn kleeding en toestel was als andere, aanstonds wierd uytgekreten als een bedrieger, en als een Griek: waar uyt te gelijk blijkt, dat die kleeding gemeenlijk slordig

Volgens de toenmalige gewoonte.

't Speekwoord γραικὸς ἐπιθέτης.

(*x*) *ibid. p.* 40. (*y*) *Lib.* 4. *c.* 11. *p.* 125. (*z*) *De Script. in Justin.* (*a*) *De Script. in Aristid.* (*b*) *Ap. Euseb. lib.* 6. *c.* 19. *p.* 221. (*c*) *Hist. Eccl. lib.* 7. *c.* 37. (*d*) Διατί ποτε οἱ ἄνθρωποι; ὅταν μέν τινα ἴδωσιν αὐτῦ μόνον χιτῶνα ἔχοντα, ὔτε προσέχυσι, ὔτε διαγελῶσι, λογιζόμενοι τυχὸν, ναύτης ἐςὶν ὁ ἄνθρωπ☉, καὶ ὅτι ὐδὲν δεῖ κατεγελᾶν τῦτυ ἕνεκα. — ἐπειδὴ δέ τινα ἴδωσιν ἀχίτωνα ἐν ἱματίῳ, κομῶντα τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ γένεια, ὐκ οἷοί τέ εἰσι πρὸς τύτυς τὴν ἡσυχίαν ἄγειν, ὐδὲ σιγῇ παρέρχεσθαι, ἀλλ' ἐφιςανται καὶ ἐρεθίζυσι, καὶ ἤτοι κατεγέλασαν, ἢ ἐλοιδόρησαν καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι τοῖς καλυμένοις φιλοσόφοις ξύνηθές ἐςιν ἡ ςολὴ αὕτη; καὶ τρόπον τινὰ ἀποδεδειγμένον. *Dionys. Chrys. Orat.* 71. περὶ τῦ σχημ. *p.* 627. (*e*) *Epist. ad Marcell.* 115. *Tom.* 1.

ſlordig was: ook was ſe, ſchijnd het, meeſt ſwart; immers 't is uyt dien hoofde, dat de Monikken, in de nauw-geſetter en ſtrenger levenswijs, de *aſcetæ* of godvrugtiger Chriſtenen volgende, by de Heydenſche ſchrijvers van die tijden ſo beſchreven worden: want *Libanius (f)* noemdſe μελανειμονοῦντας, *ſwart-gekleedde Monikken*, en ſeyd van hen (g), dat het grootſte bewijs van hun deugd was τὸ ζῆν ἐν ἱματίοις πενθούντων, *in rouwkleederen voor den dag te komen:* en 't is vaſt op de ſelve wijs, dat *Eunapius (h)* de Monikken van Egypten beſchrijft als gaande in het ſwart, en roem ſtellende δημοσίᾳ ἀσχημονεῖν, *in het openbaar ſlordig gekleed te zijn.* Dog 't ſal tijd zijn, dat wy tot onſen H. *Juſtinus* weder keeren, die, gelijk'er *Photius (i)* en *Epiphanius (k)* van ſeggen, ſo wel in ſijn woorden en werken, als in ſijn gewaad toonde, een regtſchapen Philoſooph te zijn.

Juſtinus komt tot Romen.

VIII. Hy quam tot Romen (dog by wat gelegentheyt is onſeker) waarſchijnlijk ontrent het begin van de regeering van *Antoninus Pius*, en ging, gelijk wy uyt de beſchrijving van ſijn martelaarſchap konnen afnemen, woonen digt by de *Timothynſche* baden, op den berg *Viminalis* genaamd, en maakte daar dapper ſijn werk, om de ſaak des Chriſtendoms te verdedigen en voort te ſetten, en byſonder, om alle Ketteryen, die de Kerk te dier tijd meeſt ontruſteden, te wederleggen en uyt den grond tegen te gaan; (want hy ſchreef'er [*l*] een boek tegen)

Marcion, en ſijn gevoelen,

dog ſtelde ſig meeſt tegen *Marcion*, die een ſoon van een Biſſchop was, geboren in Pontus, en om het ſchenden van een maagd uyt de Kerk geworpen zijnde, na Romen vlugtte, alwaar hy veele verdoemelijke dwalingen uyt-broeyde, byſonder, dat'er twee Goden zijn; de eene hebbende de wereld geſchapen, en de God des *Ouden Teſtaments*, en ſtigter van alle quaad zijnde; en de andere een hooger en oppermagtiger weſen, die de betere ſaken heeft geſchapen, en de Vader is van *Chriſtus*, dien hy in de wereld geſonden heeft, om de Wet en Propheten te ontbinden, en de werken van dien anderen God, dien hy den God der Joden noemd, te verbreken. Andere, en met name *Epiphanius (m)*, en een nog ouder ſchrijver van de *t'Samenſpraken tegen de Marcioniten (n)*, op den naam van *Origenes* (want ik twijfel'er grootelijks aan, dat *Origenes* deſelve geſchreven heeft) ſeggen, dat hy drie onderſcheydene weſens of beginſels geſteld heeft; een ἀρχὴ ἀγαθὴ, of *een goed beginſel*, de Vader van *Chriſtus*, die de God der Chriſtenen is; een ἀρχὴ δημιουργικὴ, *een ſcheppend beginſel*, die de ſigtbare wereld heeft geſchapen, en over de Joden opſigt heeft, en een ἀρχὴ πονηρὰ, of *quaad beginſel*, dat de duyvel is, en over de Heydenen regeerd.

van Juſtinus beſtreden.

Met deſen *Marcion* nu ſprak *Juſtinus* te Romen, en ſchreef tegen hem en ſijn ſchadelijke grond-ſtellingen een byſonder boek.

Chriſtenen vervolgd.

IX. Ontrent het jaar onſes Heeren CXL. ſchijnt het, dat men de Chriſtenen harder heeft beginnen te handelen: want hoewel *Antoninus* de Keyſer een treflijk en goedaardig Prins was, en geene plakaten, daar wy van weten, tot nadeel der Chriſtenen gemaakt heeft, egter wierden ſe (doorgaans beſchreven en berugt als een godloos en woeſt ſlag van menſchen) alom geweldig gedrukt, en vervolgd uyt kragt van eenige plakaten der voorgaande Keyſers, en de algemeene wetten des Roomſchen rijks. Om nu haar tegen die beſchuldigingen te verdedigen, en om

(f) *Orat. de Templ. p.* 10. (g) *ibid. p.* 28. (h) *In vit. Ædeſ. p.* 65. (i) Φιλοσοφῶν καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τῷ βίῳ, καὶ τῷ σχήματι. *Cod.* 125. *Col.* 304. (k) *Hæreſ.* 46. *p.* 171. (l) *Apol.* 2. *p.* 70. (m) *Hæreſ.* 42. *p.* 135. (n) *Dialog. contr. Marcion. p.* 3, 4. *Baſil. edit.* 1674. *in* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

om de tegen hen gebruykte wreedheden te verſagten, gaf *Juſtinus* ontrent die tijd ſijn *eerſte verantwoording* in 't ligt (want hoewel doorgaans deſelve geſteld word als de tweede, ſo is ſe egter ontwijfelbaar de eerſte), en droeg deſelve op (gelijk uyt het opſchrift blijkt) aan *Antoninus Pius* den Keyſer, aan deſſelfs twee ſoonen *Lucius* en *Verus*, aan den Raad, en daar door aan al het volk van Romen (*o*), waar in hy, met groote kragt en drang van redenen, de Chriſtenen tegen de gemeene tegenwerpingen hunner vyanden verdedigd, de Godlijkheyt van het Chriſten Geloof bewijſt, en toond, hoe onregtveerdig en onredelijk het was, dat men ſonder behoorlijke overtuyging en form van regten tegens hen aanging; daar na hunne Kerk-gewoontens, en wat ſy in hunne Kerkelijke vergaderingen deden, verklaard, en ten laatſten den Keyſer te binnen brengt, hoe ſijn voorſaat *Adrianus* daar in gewoon was geweeſt te handelen; te weten, dat hy belaſt had den Chriſtenen niet ſonder oorſaak of onregtveerdelijk te overvallen, maar dat men hun ſaak in de openbare regtbanken behandelen en daar over vonniſſen ſoude, tot welken eynde hy'er een afſchrift van de laſt, die *Adrianus* aan *Minutius Fundanus* over die ſaak geſonden had, aanhegtte.

Juſtinus levert ſijn verantwoording over.

Deſſelfs inhoud.

X. Deſe aanſpraak was, ſo het ſchijnt, niet vrugteloos (*p*): want de Keyſer van een meewarigen en edelmoedigen inborſt zijnde, gaf (ten deele door dit verdedig-ſchrift, ten deele door de kennis, die hy van de geſchapentheyt der ſaak uyt andere gedeelten van het Rijk bequam, bewogen zijnde) bevel, dat de Chriſtenen voortaan ſagter en regtmatiger ſouden gehandeld worden, gelijk onder andere blijkt uyt ſijnen brief (*q*) aan de gemeene Vergadering van Aſien, die nog voor handen is, en luyd als volgd:

Daar op volgde verſagting.

De Keyſer Titus Ælius Antoninus, *de Heerlijke, de Vroome, de Hoge-prieſter, vijftienmaal Burger-voogd, driemaal Burgermeeſter, Vader des Vaderlands, aan de algemeene Vergadering van* Aſien, *Groetenis:*

Brief des Keyſers dien aangaande.

IK ben wel verſekerd, dat de Goden ſelve wel ſorg ſullen dragen, dat dit ſlag van menſchen hen niet ontgaan ſal, alſo het hun belang meer is, als't het uwe kan zijn, die, welke haar weygeren aan te bidden, te ſtraffen. Gy verſterkt maar die menſchen in hun gevoelen, wanneer gy haar moeylijk valt, onderdrukt, als ongodiſten *beſchuldigd, en andere dingen, die gy niet bewijſen kond, te laſt legd. Gy kond haar geen grooter vriendſchap doen, als dat ſy beſchuldigd zijnde, om de ſake Gods, dien ſy dienen, konnen den ſchijn maken de dood voor het leven te kieſen. Hier door krijgen ſy een beter leven, en willen liever hun leven afleggen, dan ſig bewegen laten, om te doen 't geen gy van hen vordert. Wat de aardbevingen aangaat, die'er geweeſt zijn, of nog zijn, ik moet u, die onder ſulke toevallen den moed laat ſinken, waarſchouwen, dat gy uw gedrag by het hunne vergelijkt: ſy zijn in ſulke tijden onbekommerd en vertrouwen op hunnen God, daar gy ondertuſſchen dien God verſakende, en de Kerk-gewoontens van andere goden, en de dienſt van dien onſterfelijken God verwaarlooſende, ſelfs* de Chriſtenen, *die hem dienen, verjaagd en ter dood toe vervolgd. Van deſe menſchen hebben verſcheyden Stadhouders van de Landſchappen reeds aan mijn Vader, ſa-*

(o) *Vide Euſeb. lib. 4. c. 18. p. 139.* (p) *Oroſ. Hiſt. lib. 7. c. 14. fol. 305.* (q) *Ad J. Mart. ad calc. Apol. 2. p. 100. & ap. Euſeb. lib. 4. c. 13. p. 126. & Chron. Alexandr. ann. 2. Olymp. 237. Indict. 7. p. 608.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

liger gedagtenis, geschreven, welken hy tot antwoord gegeven heeft, dat men deselve geensins soude moeyelijk vallen, ten ware het bleek, dat sy iets tegen den Staat van het Roomsche Rijk hadden ondernomen. Ja ik ben selfs daar over meermaals versogt, daar ik na den inhoud van mijn Vaders order op geantwoord heb: en daarom seg ik alsnog, indien iemand voortgaat om hen, enkelijk om dat se Christenen zijn, moeyte aan te doen, laat de beklaagde, al blijkt het dat hy een Christen is, ontslagen, en de aanbrenger selfs gestraft worden.

Afgekondigd te Ephesen, *in de algemeene Vergadering van* Asien.

Swarigheyt ontrent de tijdstelling deses Briefs opgelost.

XI. Desen Brief wierd gesonden, gelijk uyt het jaar van sijn Burgermeesterschap blijkt, in 't jaar onses Heeren CXL., van *Antonini* regeering het derde. Indien men tegenwerpt, dat sulks niet schijnt overeen te komen met de beschrijving, dat hy toen voor de vijftiende reys Burger-voogd of Bescherm-heer was, ik geef tot antwoord, dat de δημαρχικὴ ἐξουσία, of *Burger-voogdyschap* niet altijd met het begin van de regeering eenes Keysers een aanvang nam, maar somtijds, en wel meer dan eens, opgedragen wierd aan andere bequame Mannen, en bysonder aan sulke, die na de kroon stonden. Dus had *M. Agrippa* (gelijk uyt het register der Burgermeesters [r] blijkt) dit gesag sevenmaal, en na hem *Tiberius* by het leven van *Augustus* vijftienmaal; so dat de vijftiendemaal Burger-voogd geweest te zijn, wel kan bestaan met de tijdstelling van het derde jaar van *Antonini* regeering; hoewel ik beken reden te hebben om te denken, dat'er misschien in die tijd-stelling een misslag is; te meer, om dat, na het seggen van *Sylburgius* (s), die jaren in het *Edict* niet zijn uytgedrukt geweest, gelijk se staan by *Justinus de Martelaar*, maar daar uyt het afschrift van *Eusebius* zijn ingelast; te meer, om dat wy oordeelen, dat ook andere gedeeltens van dien Brief veranderd zijn. Ik weet ook wel, dat sommige geleerde Mannen dese Keyserlijke Ordonnantie willen gemaakt te zijn van *Marcus Aurelius*, de soon van *Antoninus*; en 't is waar, dat het opschrift dessels, gelijk het by *Eusebius* gelesen word, den naam heeft van *Marcus Aurelius Antoninus*; maar daar is niets so seker, als dat sulks qualijk geschreven is, gemerkt *Eusebius* selfs even te voren deselve uytdrukkelijk toeschrijft aan *Antoninus Pius*, en *Justinus* selfs sijn verantwoording (waar uyt *Eusebius* het moet hebben nageschreven) opdraagt aan *Titus Ælius Antoninus Pius*: ook is'er geen reden van eenig belang, om die gissing te konnen goed maken, immers de geheele oudheyt en d'inhoud van den Brief selfs wijsen ons klaarlijk op *Antoninus* de vader: en *Melito*, Bisschop van Sardis (t), die dessels soon en nasaat een verantwoording aanbood, spreekt van Brieven die sijn vader, als hy reeds dessels Rijks-genoot was, aan de steden geschreven had, om de Christenen geen nieuwe moeyte aan te doen.

En ondersogt, van wien die order gegeven is.

Justinus keerd wederna het Oosten.

XII. Het was niet lang na die eerste verantwoording, dat *Justinus* wederom na het Oosten keerde: want niet alleen word in de beschrijving van sijn martelaarschap geseyd, dat hy tweemaal te Romen geweest is, maar *Eusebius* seyd uytdrukkelijk (v), dat hy te Ephesen met *Tryphon* gedisputeerd heeft; nu 't is seker (x) dat sulks geschied is, na dat hy sijn eerste verantwoording den Keyser had aangeboden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hy na Ephesen reysde in 't geselschap van die, welke

mogelijk in geselschap van die den gemelden

(r) *Fasti Consulares a Sigon. edit. ad Ann. Urb. Cond. 746. & 766.* (s) *Annotat. in Justin. Mart. c. 10. p. 2.* (t) *Ap. Euseb. lib. 4. c. 26. p. 148. & c. 13. pag. 127.* (v) *Lib. 4. c. 17. p. 140.* (x) *Dial. cum Tryph. p. 349.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

welke gemelden Keyſerlijken Brief aan de algemeene Vergadering van Aſien, toen in die ſtad verſameld, overbragten. Hier zijnde raakte hy aan kennis met *Tryphon* de Jood. Deſe *Tryphon* was waarſchijnlijk die *Rabbi Tarphon*, הכהן העשיר, *de rijke Prieſter*, gelijk ſy hem gemeenlijk noemden, de Meeſter of wel de makker van *R. Aquiba*, van welken de Joodſe Schrijvers meermaals gewag maken. Hy was een man van aanſien, die in den laatſten oorlog (*y*) (waar toe *Barchochab* de Joden tegen de Romeynen had opgehitſt, en het hoofd van dien oproer geweeſt was) uyt ſijn vaderland was geweken, en ſig in Griekenland, en naaſt te Corinthen, daar hy ongemeen werk maakte, om met de Wijsgeeren in die geheele landſtreek om te gaan, had nedergeſlagen. Met hem nu reden-wiſſelde *Juſtinus* twee dagen na malkanderen. Wat tuſſchen hem en dien ſchranderen Jood voorviel, vinden wy in het verſlag, dat'er *Juſtinus* ſelfs van gegeven heeft; immers hy bewees en verdedigde de waarheyt der Chriſtelijke Religie met byſondere nadruk, ontſenuwde de gronden en ſtellingen van de Joden, benam hen alle uytvlugten en voorwendſelen tegen het Chriſtendom, en ontdekte hun onverſoenlijken haat en quaadwilligheyt, daar door ſy, niet vernoegd met de Chriſten Religie te verwerpen, menſchen (*z*) door de geheele wereld heen ſonden, om uyt te breyden, dat *Jeſus* de Galileër een bedrieger en verleyder, en ſijn geheele Religie niet anders als een ſnood bedrog was, en in hunne openbare Synagogen (*) over alle, die Chriſtenen wierden, den vloek uytſpraken, en uyt kragt van dien, deſelve, gelijk hy op een andere plaats ſpreekt (*a*), met een doodelijke vyantſchap hateden, en, wanneer ſy ſe overmogten, onderdrukten, en ſelfs wel om hals hielpen, ſo dat hunnen onlangs geweſen Veld-overſte *Barchochab* tegen hen voornamelijk, ſo ſy *Chriſtus* niet verſaken en laſteren wilden, de grootſte wreedheyt en wraak geoeffend had. Hun redenwiſſeling had die uytſlag, dat de Jood bekende in ſijn redeneering groot genoegen geſchept, en daar meer in gevonden te hebben, dan hy'er uyt verwagt had, en dienvolgende wenſchte hy dat geluk meermaals te mogen hebben, en verſogt ſijn gunſt en vriendſchap, waar hy ook in de wereld weſen mogt.

Brief na Aſien bragten.

Kreeg kennis aan Tryphon, die beſchreven wert.

Hy ſintwiſt met hem.

De uytſlag van die twiſt-redening.

XIII. Ten eynde van ſijn redeneering met *Tryphon* was hy, na ſijn ſeggen, gereed om t'ſcheep te gaan, en van Epheſen te vertrekken, maar of het was, om wederom na Romen, of elders heenen te reyſen, kan men niet ſeggen. Immers dat hy na eenigen tijd weder tot Romen gekomen is, lijd geen tegenſpraak; dog wanneer, is onſeker: en ik kan niet vaſt ſeggen, of het geweeſt is terwijlen *Antoninus* nog leefde, dan of het was in het begin van ſijns naſaats regeering. Daar zijnde, raakte hy onder andere in geſprek met *Creſcens* de Wijsgeer, een man die te dier tijd te Romen vry geagt was. Hy was (*b*) een *Cynicus*, en volgens den aard van die ſecte hoveerdig en van groote inbeelding, ſtuurs en vuyl, een Philoſooph in ſchijn; maar in der daad een ſlaaf van alle ſonden en godloosheyt. *Tatianus*, *Juſtini* leerling (die hem te Romen ſag, en verwonderd was over ſijn kinderlijk en ſlegt, dertel en laf gedrag) beſchrijft hem als eenen (*c*) die de goden beſchimpte, bygeloovig was, alle edelmoedige en dappere daden een quaden naam gaf, doodſlagen bedektelijk voortſette, tot overſpel aanſtookte, geldſugtig was; de vuylſte ſoort van welluſtigheyt voorſprak,

Keerd weder na Romen,

daar hy in onderhandeling raakt met Creſcens; die beſchreven word.

(*y*) *Ibid. p.* 217. (*z*) *Ibid. p.* 335. & *ap. Euſeb. l.* 4. *c.* 18. *p.* 140. (*) *Ibid. p.* 223. (*a*) *Apol.* 2. *p.* 72. (*b*) *Vide Hieron. de Script. in Juſtin.* (*c*) *Orat. contr. Græc. pag.* 160.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en ſijn werk maakte, om de menſchen ter dood-ſtraf te doen veroordeelen. En elders ſeyd hy van hem (*d*), dat hy by ſijnen tijd ongemeen op *ſodomie* en gierigheyt verſlingerd was, wel voorgaf de dood te veragten, egter daar voor ſchrikte, en daar toe, als het grootſte quaad, *Juſtinus* en *Tatianus*, om dat ſe het godloos en ſlordig leven van dat ſlag van Philoſophen te vrypoſtig doorſtreken, ſogt te brengen. Deſe was ſijn party, zijnde, gelijk hy hem noemd (*e*) φιλόψοφος ϰ̀ φιλόσοφος, *een man die meer der menſchen toejuyching, dan de ware wijsheyt ſogt*, en die door alle ſnoode middelen poogde de Chriſtenen te bekladden, en hun Religie op het ſchandelijkſte te beſchrijven: maar de Martelaar vond in ſijn reden-wiſſeling met hem, dat hy in de ſaak van de Chriſtenen jammerlijk onbedreven was, en door boosheyt en nijd ſterk wierd aangeſet, welk hy, indien het hem wierd toegelaten, aannam, in een openbare reden-wiſſeling voor den Keyſer en den Raad goed te maken, hen verſekerende, dat *Creſcens* van de leerſtukken der Chriſtenen moeſt gehoord, of niet gehoord hebben; indien hy'er niet van had gehoord, hy erger deed dan de geringſte en ongeleerdſte menſchen, die niet gewoon zijn getuygenis te geven, of vonnis te vellen over ſaken daar ſy geen kennis van hebben; of indien hy'er van gehoord had, hy ſe niet had verſtaan; of ſo hy ſe had verſtaan, dat hy door een ſnoode inſchikking naer de inborſt ſijner toehoorders ſijn kennis en goed-keuring derſelven ſmoorde, uyt vreeſe van voor een Chriſten te worden aangeſien, en ſijn gevoelen vry uytſprekende, het vonnis en noodlot van *Socrates* op ſijn hals te halen, en alſo verre af was van de grondſtelling van dien wijſen Man, *dat men om de waarheyt te ſpreken geen menſchen moet aanſien.* Dog dat vrymoedig en onſijdig vertoog verbitterde maar dien man te meer, om het verderf van *Juſtinus* te verhaaſten en voort te ſetten.

En byſonder dat hy de Chriſten leer niet verſtond.

XIV. Het was ontrent die tijd, dat *Juſtinus* ſijn tweede verdedigſchrift opdroeg aan *Marcus Aurelius Antoninus* (alſo ſijn Rijks-genoot *Lucius Verus* te dier tijd na allen ſchijn buytens lands was) en den Raad: want dat het aan den Raad alleen niet is opgedragen, doet ſig in verſcheyden plaatſen van die verantwoording baarblijkelijk genoeg op. Daar zijn wel Mannen, die deſe tweede verantwoording ſo wel als de eerſte aan *Antoninus Pius* meenen aangeboden te zijn, dog ſy geven daar geen genoegſame reden van; te meer, gemerkt *Euſebius* en de Oude rond uyt ſeggen, dat deſelve aan *Marcus Aurelius*, *Antonini* ſoon en naſaat is opgedragen: immers, ſo het opſchrift en 't begin van die verantwoording nog voor handen was, gelijk het nu niet is, alle twijfeling en bekommernis daar ontrent ſoude haaſt ten eynde zijn. De gelegentheyt, die hem deſelve deed ſchrijven, was dusdanig (*f*): Sekere vrouwe te Romen had nevens haar man in allerley ſoort van dertelheyt en weelde geleefd: deſe tot het Chriſten Geloof bekeerd zijnde, poogde door kragt van alle bedenkelijke redenen hem van ſijn los en quaad leven te rug te trekken, maar hy was ongeſeggelijk, en luyſterde na geene redenen. Op de raad egter van hare vrienden hield ſy geduurig by hem aan, in hoop van hem nog t'eeniger tijd te bewegen, tot dat ſy ten laatſten, ſiende dat hy ongeneeslijk, en met hem niet langer te leven was, een ſcheydbrief verſogt en verkreeg. De man, in plaats van beterſchap, wierd door het ſcheyden van ſijn vrouw te verwoeder, en beſchuldigde haar by den Keyſer van een Chriſten te zijn; ſy aan de andere ſijde leverde een verſoek over, om voor haarſelven te mogen ſpreken. De uytſlag was,

Juſtini tweede verantwoording, aan wien geſchreven,

en by welke gelegentheyt.

(*d*) *Ibid. p.* 157. (*e*) *Apol.* 1. (*verius* 2.) *p.* 46. (*f*) *Apol.* 1. *p.* 41.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

was, dat hy in plaats van ſijn vrouw verder te vervolgen, op eenen *Ptolomeus*, door wiens toedoen ſy tot het Chriſten Geloof bekeerd was, aanviel, en ſo veel te weeg bragt, dat hy in de gevangenis geworpen, en aldaar een geruymen tijd, enkelijk om dat hy had bekend een Chriſten te zijn, gepijnigd, dog ten laatſten voor *Urbicius*, Stadvoogd van Romen, gebragt zijnde, ter dood veroordeeld wierd. *Lucius*, mede een Chriſten, daar by ſtaande, vond ſig gedrongen den Regter te ſeggen, dat „het vry hard, en een vreemde manier van doen was, een onſchuldig „vroom man, die met geen misdaad betigt wierd, te veroordeelen, en„kelijk om dat hy de naam van een Chriſten droeg, en betuygde „ſulks niet over-een te komen met de orders van de regeerende Keyſers, „nog met de agtbaarheyt van den Roomſchen Raad. Dit had hy ſo dra niet geſproken, of hy wierd, nevens nog eenen derden, met *Ptolomeus* ter dood-ſtraf overgegeven. Deſe ſtrenge regtspleging bewoog *Juſtinus* (hier door voor de andere broederen bekommerd) om aanſtonds een verantwoording te ontwerpen, waar in hy de ware geſchapenheyt van dit geval naakt voor oogen ſteld, over de onbillijkheyt en wreedheyt van ſulken regtspleging klaagd, dat men menſchen, enkel om den naam van Chriſtenen te zijn, ſonder dat hen eenig misbedrijf te laſt gelegd kan worden, met de dood ſtraft, en 't geen tegen hen gemeenlijk wierd ingebragt, hebbende beantwoord, van den Keyſer en den Raad niet anders verſoekt, dan dat voor hun raads-beſluyt, hoedanig het ook mogt zijn, deſe verantwoording geſteld mogt worden, ten eynde de geheele wereld, de gelegentheyt der Chriſtenen hebbende verſtaan, van hun onſchuld en de billijkheyt of onbillijkheyt deſer handelingen, mogte oordeelen.

Ptolomeus ter dood veroordeeld, om dat hy een Chriſten was.

Lucius toond den Regter de onbillijkheyt van die regtshandeling.

Welk hem ſijn leven koſt.

Juſtinus hier door bewogen ſchrijft ſijn tweede apologie

XV. Dog deſen yver en veerdigheyt des Martelaars voor de ſaak der Chriſtenen had dit gevolg, dat de boosheyt en woede van *Creſcens* tegen hem te meer gaande en ſterker aangeſet wierd. Hy dan geen raad wetende om hem met kragt van redenen den mond te ſtoppen, nam voor hem op een bedekter en ſnooder wijſe aan te taſten, en oordeelde om hem te onderdrukken, geen ſekerder middel te zijn, dan dat hy de wereldlijke magt tegen hem gaande maakte. *Marcus Antoninus* de Keyſer was een groot Philoſooph, maar yverde voor de Heydenſche Kerk-gewoontens tot de hoogſte bygeloovigheyt toe. Hy was van ſijn jonger jaren af in het *Sabiaanſche collegie*, of *gemeen leer-huys* opgevoed (g), en nam aldaar in eygener perſoon waar al 't geen van iemand in den Kerk-dienſt vereyſcht konde worden, poogende dus na te volgen *Numa Pompilius*, de eerſte ſtigter van de Godsdienſtige plegtelijkheden onder de Romeynen, en van wien hy ſijn geſlagt voorgaf geſproten te zijn; ja hy was, ſegd ons *Dion* (h), ſo geſet op het plegen van ſijn Godsdienſt, dat hy ſelfs op de *dies nefaſtos* (de gewaande *ongelukkige dagen, wanneer alle openbare offerhanden verboden waren*) ſijne byſondere offerhanden binnens huys niet wilde nalaten. Wat bevatting hy van de Chriſtenen had, konnen wy genoegſaam afnemen, doordien hy hun bereydwillig en onverſchrokken ondergaan van de dood niet aanſag als een welbedagt en gegrond opſet, maar (i) als een ψιλὴ παράταξις, *enkele ſtijfſinnigheyt en hardnekkigheyt*; tot welk oordeel hy egter, als zijnde een man ſo berugt van het aankleven der Stoiſche Wijsgeerte, minder als iemand gekomen moeſt zijn. Gemakkelijk nu viel het *Creſcens* deſen dus geſinden Keyſer te bewegen, om tegen *Juſtinus*, een man die ſo bequaam

Hoe Creſcens ſig tegen Juſtinus aankant.

Stookt M. Antoninus tegen hem op.

Dat ligt te doen was.

(g) *J. Capitol. in vit. Marc. Antonin. c. 4. p. 156.* (h) *Excerpt. Dion. p. 721.* (i) Τῶν εἰς ἑαυτ. *lib.* 11. *Sect.* 3. *p.* 106.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wat uytslag dat had.

en driftig was, om het belang der Christenen voort te setten, sijn bysonder misnoegen te toonen. *Justinus* had reeds opentlijk tot den Keyser gesegd (*k*), wat hy tot sijn uyt-eynde te gemoed sag, en dat hy wel konde denken, dat *Crescens*, of andere hunner gewaande Wijsgeerige, om hem te ondermijnen, te pijnigen en te kruycigen, alle middelen te werk stellen soude. En hy had het niet qualijk, want die nijdige en boosaardige man werkte so veel uyt, dat hy in de gevangenis geworpen wierd, alwaar men hem, indien maar de Grieken de waarheyt seggen (*l*), op menigerley wijse, eer men hem ter dood wilde brengen, pijnigde. Ik beken, dat *Eusebius* ons geen bysonder verslag geeft van sijn dood, egter hebben wy nog de beschrijving van sijn Martelaarschap in handen (*m*), die wy (gemerkt desselfs beknoptheyt geen kleyn bewijs is van dus uyt de oorspronkelijke aantekeningen uytgeschreven, en also, immers wat de hoofdsaken aangaat, het instoppen en opschikken, welk de meeste in de latere eeuwen ten deel gevallen is, ontkomen te zijn) voor waaragtig en onvervalscht aannemen. Ik weet wel dat'er iemand is (*n*) die in twijfel trekt, of niet die beschrijving (*acte*) van dat Martelaarschap siet op eenen anderen *Justinus*, als die nu het onderwerp van onse verhandeling is; maar die sijn oog op de bysonderheden laat gaan, sal (gemerkt deselve by onsen *Justinus* best konnen t'huys gebragt worden, te meer, om dat sijn dood in de tijd van den Stads-voogd *Rusticus* gesteld word, en *Epiphanius* uytdrukkelijk sulks van onsen *Justinus* getuygd) niet veel reden vinden om te twijfelen, dat gemelde *acten* en beschrijvingen op onsen *Justinus* sien: daar in nu komt ons 't geen van hem verhaald word dus voor:

Opgehaald uyt de beschrijving van Justini martelaarschap.

XVI. *Justinus* wierd, nevens ses sijner makkers en mede-Christenen, gevangen genomen, en voor *Rusticus* den Hoofd-officier gebragt. Dese *Rusticus* was (*o*) *Q. Junius Rusticus*, een man die te Hoof en te Veld een groote naam had, een verstandig Staats-kundige, en een groot Wijsgeer, dog die de secte der Stoicijnen bysonderlijk aankleefde. Hy was de Bestierder en Leermeester geweest van den nu regeerenden Keyser *M. Aurelius*; en hoe aanmerkelijke voorschriften en onderwijsingen hy van hem ontfangen heeft, vertoond ons *Antoninus* selfs (*p*) wijd en breed. Boven alle sijne Meesters droeg de Keyser hem bysondere eerbied en ontsag toe; openbaarde hem al 't geen in 't openbaar of geheym beraadslaagd wierd; vertoonde een grooter agting voor hem als voor alle de groote Amptenaren van het Rijk, en versogt, na dat *Rusticus* gestorven was, van den Raad, dat hem ter eeren een stokbeeld in 't openbaar opgeregt mogt worden. Hy was Burgermeester geweest in het tweede jaar van *Adrianus*, en ten tweeden-maal in het tweede jaar van de thans regeerende Keysers, en bediende nu het ampt van Stads-voogd en Hoofd-officier van Romen. Die ses goede mannen, nevens *Justinus*, wierden, gelijk wy seyden, gesteld voor desen Amptenaar, die *Justinus* vergde om de goden te gehoorsamen, en sig na de Keyserlijke order te voegen: dog de Martelaar gaf'er tot antwoord op, *dat een mensch, die de geboden onses Saligmakers Jesu Christi gehoorsaamd, niet beschuldigd of veroordeeld behoord te worden.* Dit gehoord zijnde, vraagde hem die Gouverneur ten eersten, In wat slag van onderwijs en leering hy was opgevoed? Waar op hy hem antwoordde, *Dat hy allerley soort van onderwijs, en manier van leering had gepoogd te toetsen en te doorsnuffelen,* *maar*

Justinus word gesteld voor Rusticus. Die beschreven word.

Sijn onderhandeling met Justinus.

(*k*) *Apol.* 1. *p.* 46. (*l*) *Men. Graec.* τῇ ά. τȣ̃ Iȣν. (*m*) *Ap. Sur. ad diem.* 12. *Jun. p.* 382. & *Baron. ad ann.* 165. *n.* 2. & *seq.* (*n*) *Sur. loc. cit.* (*o*) *J. Capit. ubi supra c.* 9. *p.* 154. (*p*) Τῶν εἰς ἑαυτ. *lib.* 1. *Sect.* 7. *p.* 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

maar ten laatsten sijn rust en genoegen gevonden had in de leerstukken der Christenen, hoewel se door die, welke sig van dwaling en quade gevoelens laten verleyden, weynig geagt en versmaad worden. „Rampsalige! „sey de Stadhouder, hebt gy dan die Leer aangenomen? *Ja ik*, sey „de Martelaar, *en ik volg de Christenen in hunne waaragtige Leer.* En „gevraagd zijnde, wat dat voor een Leering was? Gaf hy tot antwoord: „*De regtsinnige Leer, die de Christenen godvrugtelijk belijden, is dese:* „Wy gelooven, dat de eene en eenige God, de schepper van alle sienlijke en onsienlijke dingen is, en bekennen dat onse Heere *Jesus Christus* de Sone Gods is, van welken de Propheeten te voren gesproken „hebben, en die namaals komen sal om de wereld te oordeelen, en dat „hy is een Saligmaker, Prediker en Leermeester van alle, die door hem „behoorlijk onderwesen worden; maar wat sijn persoon belangt hy oordeelde sig selven te gering, dan dat hy van sijn oneyndige Godheyt „iets nader soude seggen; te meer, om dat dit het werk geweest was „van de Propheten, die veele eeuwen te vooren van de komste des Soons „Gods in de wereld gesproken hadden.

XVII. *Q. Rusticus* verder vraagende, Waar de Christenen gewoon waren te vergaderen? en tot bescheyd bekomen hebbende, *dat der Christenen God aan geene plaats bepaald was*, ondersogt hy nader, waar *Justinus* sijne Leerlingen gewoon was te onderwijsen, en kreeg berigt van de plaats, daar *Justinus* woonde; ook wierd hem te gelijk gesegd, dat hy aldaar de Christen Leer aan alle, die van sijn aanhang waren, predikte. Hier op volgde, dat hy *Justini* mede-gevangenen hoofd voor hoofd ondervraagde, dog eyndelijk sig weder tot *Justinus* selfs keerde, en seyde: „Wel aan, gy die so vermaard zijt van u welsprekendheyt, en meend „de waarheyt aan uwe sijde te hebben, seg my eens, indien ik u van „den hoofde tot den voete ter dood toe laat geesselen, meend gy daar„om in den hemel te komen? Waar op hy antwoordde, *Dat al moest hy lijden al 't geen hem iemand konde dreygen, egter aan de portie van alle opregte Christenen hoopte deel te hebben, als wel wetende dat Gods genade en gunst was weg-gelegd voor alle sodanige, en dat die hen nooit begeven soude.* „Wederom gevraagd zijnde, of hy dan meende „in den hemel te komen, en daar een belooning te ontfangen? ant„woorde hy, *sulks niet alleen te meenen, maar te weten, en daar so versekerd van te zijn, dat hy geen reden had om daar aan te twijfelen.* De Stadhouder siende, dat met woorden op hem niet te winnen was, begon de saak op een andere wijs te behandelen, en beval hen t'samen henen te gaan, en den goden te offeren. *Niemand*, sey daar op de Martelaar, *die by sijn verstand is, sal de ware Religie verlaten, en tot dwaling en godloosheyt overgaan.* Gedreygd zijnde dat men hen, ten zy sy deden 't geen men eyschte, op het wreedste soude pijnigen, seyde *Justinus*: „Daar is niets, daar wy meer na verlangen, dan om on„ses Heeren *Jesu Christi* wille smerte te lijden, en gesaligd te wor„den: want dit sal onse geluksaligheyt voortsetten, en ons vrymoe„digheyt geven voor den vreeslijken regterstoel van onsen Heer en „Saligmaker, alwaar na de gestelde order van God de geheele wereld „verschijnen moet. 't Welk de andere toestemden, met byvoeging, „Dat „hy soude doen 't geen hem goed dagt, want, seyden se, *wy zijn Chri„stenen, ende konnen den afgoden niet offeren.* Hier op velde de Stadhouder dit vonnis: *Die den goden weygeren te offeren, en de Keyserlijke orders niet willen gehoorsamen, sullen gegeesseld, en dan onthoofd worden volgens de Wetten.* De Heylige Martelaars verblijd zijnde, dank- En doodvonnis.

ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Welk word uyt-gevoerd.

ten God voor het tegen hen gevelde Vonnis, wierden wederom in het gevangen-huys gebragt, en vervolgens gegeeſſeld en onthoofd. De Grieken verhalen in hunne *Maandelijke beſchrijving* het ſelve, dog beknopter; alleen is'er dat onderſcheyd in, dat ſe *Juſtinus* ſeggen (*q*) gedood te zijn door een vergiftigen drank, terwijl ſijne Makkers hunne hoofden quijt raakten: egter zijn'er andere, die door dien doodelijken dronk niet anders dan de giftige haat en boosheyt van den Wijsgeer *Creſcens*, daar door *Juſtinus* aan ſijn dood quam, verſtaan: dog om de waarheyt te ſeggen, indien men het ſeggen der Grieken na de letter ſoude willen verſtaan, ſo loopt hun verhaal genoegſaam tegen malkanderen aan. De doode ligchamen deſer Martelaren wierden van de Chriſtenen t'ſamen opgenomen, en na behooren ter aarde beſteed; dit alles nu is geſchied, na de giſſing van *Baronius*, in 't jaar na *Chriſti*

Wanneer dat geſchied zy.

geboorte CLXV., daar *de tijd-beſchrijving van Alexandrien* niet van ſchijnt te verſchillen; want die ſeyd ons (*r*), dat *Juſtinus* niet lang na het aanbieden van ſijn tweede verantwoording aan den Keyſer met het martelaarſchap gekroond is. Dit is al 't geen wy van den tijd ſijns doods voor ſekere waarheyt ſeggen konnen, gemerkt men by niemand

Miſſlagen daar ontrent ontdekt.

van de oude Schrijvers den juyſten dag vind aangetekend. 't Is een groote miſſlag van *Epiphanius*, (ik ſal liever ſeggen van de overſchrijvers) dat men (*s*) wil, dat *Juſtinus* ten tijde van *Adrianus* geleden heeft, want immers heugde hem wel, dat *Juſtinus* ſijn eerſte verantwoording aan den Keyſer *Antoninus Pius*, *Adriani* naſaat, had aangeboden, te meer, om dat hy in het beſluyt van dien gewag maakt van *Adrianus*, deſſelfs doorlugtige vader en voor-ſaat, en van deſſelfs Brief aan *Minutius Fundanus* ten voordeele der Chriſtenen over geſonden. Ook is'er geen minder miſſlag (ten ware het aan de getal-tekenen ſcheelde) ontrent ſijn ouderdom: want men wil daar, dat hy ten tijde van ſijn ſterven maar dertig jaren oud was, welk egter met het nadenken van ſijn levens-tijd geheel niet beſtaan kan; want 't geen hy'er bygevoegd, dat hy omquam ἐν καθεςώσῃ ἡλικίᾳ, in ſijne vaſte jaren, kan ſeer wel op jaren, die hooger dan tot dertig klimmen, worden t'huys gebragt.

Juſtini hoedanigheden en deugden.

XVIII. Dus hebben wy den Martelaar gevolgd ſo lang ſijn leven duurde, en gebragt tot ſijn doodelijk uyt-eynde: maar laat ons hem nu wat nader beſchouwen. Hy was een Man die in ſijn herte God vreesde, en een ſeer vroom leven leydde; een Man, die een teder gevoelen

Hy was godvrugtig,

had voor Gods eer, en de belangens van ſijn Godsdienſt; en die niet hoog-hertig, of na gelijkmatigheyt ſijner bequaamheden een groot gevoelen van hemſelven had, maar by alle gelegentheyt de eer van alles de genade en goedheyt van God toeſchreef. Hy had een opregte liefde tot alle menſchen, en een ongemeene ſorg voor het beſte van derſelver ſielen, voor welke hy onophoudelijk bad, en waar toe hy alles te werk

mewarig ſelfs met ſijn vyanden.

ſtelde, ja ſelfs voor die van ſijn vinnigſte vyanden: want hy leed geen meerder ſmaadheyt voor hem en ſijn Religie, dan door de Joden, die ſcherpſt tegen hem aangingen, en egter ſeyde hy aan *Tryphon* (*t*), Dat „ſy van herten baden voor hen, en alle andere vervolgers, ten eynde „ſy ſig mogten bekeeren, *Chriſtus* niet meer laſteren, in hem geloo„ven, en by ſijne heerlijke verſchijning voor den eeuwigen toorn be-

„vrijd

(*q*) Ἰουστῖνον κώνειον ἦρεν ἐκ βίου. Ὡς εἴθε πρῶτον τοὺς πιεῖν δεδωκότας. Πρώτη Ἰουνίου Ἰουστῖνον ἐλλεβορίζει. *Men. Græc.* Τῇ α' τοῦ Ἰουν. (*r*) *Ad ann.* 2. *Olymp.* 236. *M. Aurel. & Luc. Ver. Imp.* 6. *Indict.* 3. *pag.* 606. (*s*) *Hæreſ.* 46. *pag.* 171. (*t*) *Dial. cum Tryph. pag.* 354.

„vrijd worden: dat (v) al waren ſy gewoon hen in hunne Synagogen te „vervloeken, en met die, welke hen ter dood vervolgden, t'ſamen te „ſpannen, egter niet anders van hem en de Chriſtenen geantwoord wierd, „dan, *Gy zijt onſe broederen, wy bidden u, aanveerd en omhelſd dog de „waarheyt van God;* en in ſijn verdedig-ſchrift aan den Keyſer en den Raad, „Dat (x) hy niet meer te ſeggen had, dan dat ſy, ſo veel in „hen was, doen, en God yverig bidden ſouden, op dat alle menſchen „met de kennis en het aannemen van de waarheyt mogten geſegend „worden. Immers om dat deſtig oogmerk te bereyken, vreesde hy voor geen gevaar, maar gaf ſig gewillig en onbeſchroomd in handen ſijner vyanden over, en vertoonde den Keyſeren (y), dat het hun pligt was de waarheyt te erkennen en aan te nemen, en hy ſig by hen niet aan gaf om hen met goede woorden te vleyen, maar niet anders verſogt, dan dat ſy na de nauwſte voorſchriften van geregtigheyt en billijkheyt hun vonnis wilden vellen; „Dat (z) hun ampt vereyſchte, en het ten hoog„ſten redelijk was, dat ſy, wanneer hen een ſaak voor quam, ſig als „regtveerdige Regters droegen, welk niet geſchiedende, ſy ten laatſten „voor God ſonder verontſchuldiging ſouden bevonden worden; ſelfs „voorſeyde hy hen (a), dat ſy, met het vervolgen en dood-ſtraffen van „die onſchuldige menſchen voortgaande, het nakende oordeel van God, „ſo lang ſy van ſulken ſnooden en onregtveerdigen regts-pleging niet af „ſtonden, ſekerlijk niet ſouden konnen ontgaan. Hy ſag in ſulke voorvallen geen perſoon van menſchen aan, en ſchroomde voor geene gevaren, die hem uyt dien hoofde konden treffen, en daarom was het, dat hy in ſijn reden-wiſſeling met den Jood (b) ſeyd; „Geen oogwit ge„had te hebben, dan het ſpreken van de waarheyt, en onverſchillig te „zijn, of hy iemand misnoegen gaf of niet, en regt door wilde gaan, „al ſouden ſy hem aanſtonds in ſtukken ſcheuren; ja dat hy niet ſogt „de gunſt, 't ontſag, of de haat van deſſelfs landsgenoten, de Samarita„nen, die hy in ſijn verdedig-ſchrift aan den Keyſer beſchuldigde, als „menſchen, die met de bedriegeryen van *Simon den Toveraar*, hem als „den hoogſten God boven alle magt en heerſchappy verheffende, wa„ren ingenomen en gelijk als betoverd.

Vrymoedig,

en ſag den perſoon van menſchen niet aan.

XIX. Sijne natuurlijke bequaamheden aangaande, hy had een ſchrander verſtand, en lugtige inborſt, en was bequaam om over alle verſchillen grondig te oordeelen, en elke ſaak te ſchikken en te voegen na het pas gaf; welk alles ongemeen geholpen wierd door ſijne buytenlandſche ſtudiën, en 't onderwijs in de Chriſtelijke en Heydenſche Philoſophie, waar door hy, ſeyd *Photius* (c), εἰς ἄκρον ἀνηγμένος πολυμαθείᾳ τε καὶ ἱστοριῶν περιῤῥεόμενος πλούτῳ, tot *alle geleerdheyt was opgeſtegen, en van een ſchat van wetenſchappen overvloeyde.* Egter ſchijnt hy in de Hebreeuſche en andere Ooſterſche talen (daar het de eerſte Vaders doorgaans aan ſchorte) niet bedreven geweeſt te zijn, gelijk, om andere blijken over te ſlaan, uyt de afleyding, die hy van het woord *Satanas* ophaald, ſig klaarlijk opdoet: *Sata*, ſegd hy (d), betekend in het Hebreeuſch en Syriſch een *afvallige*, en *Nas* in het Hebreeuſch het ſelve, en daar uyt komt het woord *Satanas.* Onnoſele bevatting, te minder te verdragen in een man, die onder de Samaritanen en Joden geboren was en geleeft had, gemerkt een iegelijk, die maar deſe talen van verre heeft begroet, wel weet, dat dit woord af komt van שטן, *een tegenparty te*

Sijn verſtand en ſnedig oordeel.

Was egter in de Hebreeuſche taal onbedreven.

Bb *zijn,*

(v) *Ibid. p.* 323. (x) *Apol.* 1. *p.* 52. (y) *Apol.* 2. *p.* 53. (z) *Ibid. p.* 54. (a) *Ibid. p.* 99. (b) *Dial. cum Tryph. pag.* 349. (c) *Cod.* 125. *col.* 304. (d) *Dial. cum Tryph. p.* 331.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

zijn, welk dan op ſijn Grieks, (gelijk *Origenes* over dit ſelve onderwerp heeft aangemerkt (*e*), die de woorden uyt een vreemde taal ontleend met byvoeging van *as* gewoon zijn te veranderen, gefatſoeneerd zijnde, veranderd is in *Satanas*, *een tegenparty*). En daarom ontdekt die nieuwe Schrijver [*f*]; (die de Schriften der Vaderen geſuyverd heeft, dog met ſijne aantekeningen meer eygen roem, dan opregtigheyt en oordeel doet ſien) genoegſaam ſijn onbedreventheyt in de ſchriften van die Oud-vaders, daar hy nogtans voorgeeft ſo ongemeen in bedreven te zijn, wanneer hy, om te bewijſen dat de *vragen en antwoorden aan de regtſinnige* het egte werk van onſen *Juſtinus* niet is, ophaald deſſelfs belagchelijke en ongepaſte uytlegging van het woord *Oſanna*, welk aldaar vertaald (*g*) word door μεγαλοσύνη ὑπερκειμένη, *overtreflijke heerlijkheyt*, daar nogtans, ſeyd hy, *Juſtinus*, als zijnde een Samaritaan, van de regte betekenis dies woords niet konde onbewuſt zijn. Maar wat kragt ſteekt daar in, gemerkt andere Boeken, die buyten twijfel van *Juſtinus* beſchreven zijn, ſo klare blijken van ſijn onbedreventheyt in die taal ons nalaten? Maar men moet dit deſen Man ten goede houden, alſo hy hier in (gelijk ook in veele andere dingen) enkelijk op goed geloof aangaat, hebbende die geheele ſtelling ſonder oordeel uyt een ander Schrijver (*h*) van woord tot woord uytgeſchreven, en alſo ontdekt hoe weynig hy 't geene waar en valſch is kan onderſcheyden, of weet waar hy ſijne leyds-lieden volgen, of deſelve verlaten moet.

De oorſaak van Juſtini onkunde in die taal,

Wat egter *Juſtini* getoonde onbedreventheyt aangaat, wy ſullen ons daar te minder over verwonderen, indien wy bedenken, dat hy ('t zy wy op ſijn Religie, als zijnde een geboren Heyden, of ſijn omgang met de Grieken, en wel van jongs op, en by-na alleen met hen, en ſijn geduurig doorſnuffelen van de ſchriften der Griekſche Wijsgeeren, agt geven) ſeer wel konde een vreemdeling zijn in die taal, die niets had, welk een man, die niet anders als een Philoſooph was, ſeer tot het leeren van haar konde aanlokken:

ſijn geleerdheyt in andere ſaken.

maar ſo vreemd was hy niet in alle andere ſlag van geleerdheyt, gelijk men uyt ſijne Schriften, die nog voor handen zijn (om van de reeds verloorene niet te ſpreken) ten overvloed ſien kan, die, gelijk'er *Euſebius* van ſeyd (*i*), πεπαιδευμένης διανοίας, καὶ περὶ τὰ θεῖα ἐσπουδακυίας ὑπομνήματα, πάσης ὠφελείας ἔμπλεα, ***blijken geven van ſijn ongemeen verſtand, en onderſoek van Goddelijke ſaken, en met alle treflijke en nuttige ſaken toonen opgevuld te zijn.***

D'inhoud ſijner Schriften.

Die alle behelſen ten deele een verdediging van de Chriſtelijke Religie tegen Joden en Heydenen, of de wederlegging en afwijſing van die algemeene Religie, en die heyl-looſe en belagchelijke wijſen van God te dienen, welke te dier tijd in de wereld de overhand had, en ten deele een opſtel om het Chriſten leven wel te beſtieren; 't een en 't ander doet hy met een verwonderens-weerdige nettigheyt en veerdigheyt.

Andere Schriften onder de naam van Juſtinus,

Dog wy moeten ook bekennen, dat de wereld verſcheyden Boeken ſijn opgedrongen, als of ſe van *Juſtinus* waren, gelijk dan is *Expoſitio Fidei*, *Quæſtiones & reſponſa ad Orthodoxos*, *Quæſtiones Græcanicæ ad Chriſtianos*, *Quæſtiones quinque ad Græcos*, *&c.*, die buyten allen twijfel in een later eeuw, en ten tijde als de Chriſten Religie reeds in de wereld beveſtigd was, en de Arriaanſche verſchillen de Kerk begonden te ontruſten, zijn opgeſteld;

wanneer geſchreven, en hoe verhandeld.

en ſo'er al d'een of d'ander van hem eerſt beſchreven is, ſo hebben de latere eeuwen deſelve ſo verſteld en veranderd,

(*e*) *Contr. Celſ. lib. 6. p.* 306. (*f*) *Sand. Tract. de Vet. Script. Eccl. Hiſt. Eccl. Tom.* 1. *præfix. p.* 44. (*g*) *Vide Quæſt.* 50. *pag.* 421. (*h*) *Vide Rivet. Crit. Sacr. lib* 2. *c.* 5. *p.* 198. (*i*) *Hiſt. Eccl. lib.* 4. *c.* 18. *p.* 139.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

derd, dat 't by-na onmogelijk is het ware daar in van het valsche te onderscheyden.

XX. Wat den Brief aan *Diognetus* aangaat (hoewel'er zijn die daar wat tegen inbrengen) se behelsd sodanigen stoffe, en is so opgesteld, dat men geen reden heeft om denselven in twijfel te trekken. Dese *Diognetus* is, na alle waarschijnlijkheyt, die selve, welke den Keyser *M. Aurelius* van jongs op onderwesen, hem, gelijk hy selfs bekend (*k*), tot het ondersoek der Wijsgeerte geraden, en daar toe wijsen raad en beleyd voorgeschreven heeft: een man van naam en agting; waarom de Martelaar hem in 't hoofd van sijn Brief aanspreekt met den naam van Κράτιστε Διόγνητε, *den voortreffelijksten Diognetus*. Sijn inborst en levens-staat had hem, gelijk uyt het begin van dien Brief blijkt, seer begeerig gemaakt, om nauwkeurig te weten, hoedanig de Religie, de seden en Kerk-gewoontens der Christenen waren; wat hen de wereld so edelmoedig deed veragten, en de dood so onbeschroomd te gemoet gaan; op wat gronden sy der Heydenen Religie verwierpen, en hunne goden niet wilden erkennen, en egter met de Joodse leer en godsdienst niet over-een quamen; wat die wonderlijke liefde en genegentheyt der Christenen tot malkanderen, en waarom die nieuwe leering so laat in de wereld opgekomen was. Op alle die vraag-stukken nu (die een man van een wijsgeerigen drift niet qualijk pasten) antwoordde hem *Justinus* (wien hy na alle waarschijnlijkheyt als een voorvegter voor de saak der Christenen sijn versoek had voorgesteld) grondig en nauwkeurig; dog wat kragt sulks had op het gemoed van dien Wijsgeer, is ons onbekend. Dat dese Brief van *Eusebius* niet gemeld word, is geen reden om se af te keuren, gemerkt die Schrijver selfs bekend (*l*), dat'er behalven de van hem genoemde Boeken, nog veele andere van *Justinus* waren; gelijk ook niet, dat deselve boven sijn gewoonte net en op de manier van een Philosooph opgesteld en verhandeld is: want wien kan het wonder dunken, dat sulk een als *Justinus* was, sullende schrijven aan een man, die wegens sijn geleerdheyt en wijsheyt so merkelijk uytmuntte, dat poogde te doen met alle de voordeelen van een vloeyende en cierlijke redeneering: want men moet bekennen, dat sijn gewoone manier van schrijven so fray niet opkomt als hier: waar uyt *Photius* (*m*), een Man die bequaam is om over saken, van die natuur te vonnissen, dus oordeeld: „Hy maakte sijn „werk niet, seyd hy, om de natuurlijke schoonheyt der Philosophie te bestrijken met het blanketsel en vernis van der reden-rijker-„konsten; en daarom hebben sijne redeneeringen, al zijn se andersins „gewigtig en kragtig, en dat se genoegsame wetenschap en konst ontdek-„ken, die soete en bedekte aangenaamheyt, en aanlokkelijkheyt niet, die „gemeenlijk op gemeene toehoorders vat hebben, en iemand konnen „overhalen.

Sijn Brief aan Diognetus.

Wie die Diognetus geweest zy.

Wat hy of hem begeerde.

Welk die Brief beantwoord.

Andere uytvlugten tegen dien Brief worden afgeweerd.

XXI. 't Beneemt egter, so het schijnt, de agting van desen ouden en eerweerdigen Man vry wat, dat hy doorgaans beschreven word als schuldig staande aan eenige onregtsinnige gedagten en gevoelens, die met de aangenomene leer der Kerke niet over-een komen. Maar hoewel waar is, dat hy eenige uytdrukkingen heeft, die door het gevoelen van de Kerk, bysonder so als men het in de latere eeuwen heeft verstaan, niet worden goed gekeurd, egter is'er qualijk een, of men vind het insgelijks by de meeste Vaders van die eerste tijden, en is sodanig, dat het ten

Swarigheden over Justini gevoelens.

(*k*) *M. Aurel.* τῶν εἰς ἑαυτ. *lib. Sect.* 6. *p.* 1. (*l*) *Hist. Eccl. lib.* 4. *c.* 18. *p.* 140. (*m*) *Loco supr. citit.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die opgehaald worden.

ten meerderen deele in beschouwing en gedagten bestaat, die geen quaden invloed nasleepen, om iemand van een goed leven af te trekken. De merkelijkste van alle sullen wy kortelijk ophalen.

De eerste over sijn goed gevoelen van den staat der Heydenen.

Ter eerster plaats legd men hem te last, dat hy te veel hield, en te goeden gevoelen had van de beste onder de Heydenen, en bysonder van *Socrates*, *Heraclitus*, en diergelijke (*n*), die hy in sekeren sin den naam van Christenen schijnt toe te staan, bysonder *Socrates* (*o*), van welken hy seyd, dat *Christus* hem ἀπὸ μέρους, *ten deele* bekend was, hoedanige en diergelijke uytdrukkingen meer dan eens van hem voor komen.

De oorsprongk van dien.

De grond nu van die spreekwijs was, dat sy, seyde hy, μετὰ λόγου ἐβίουν, *na het woord of de reden leefden*, en dat sulks allen menschen natuurlijk, en kenbaar was, indien sy maar henselven daar na bestierden.

Uyt de verscheyden bevatting van 't woord λόγος.

Om dit beter te bevatten sal het niet ondienstig zijn met weynigen na te sporen, in wat betekenis dat woord λόγος by de eerste Vaders, en bysonder by onsen *Justinus* genomen is. Om het klaar te seggen, sy spraken'er so van, dat *Christus* was het eeuwig λόγος, of *woord* van den Vader, het summier en middel-punt van alle reden en wijsheyt, gelijk de Sonne de oorsprongk en bron van het ligt is, en dat'er natuurlijker wijse van hem tot alle menschen overkomt een λόγος, of *reden*, die gelijk een straal en uytvloeying des ligts van de Sonne is, waar toe sy gemeenlijk aanhaalden de woorden van den H. *Johannes* (*p*), *In den beginne was het woord, ende het woord was by God, ende het woord was God. Dat was het waaragtige ligt, dat verligt een iegelijk mensche komende in de wereld.* ,, God, seyd *Justinus* (*q*), heeft, eer hy eenig schepsel gemaakt ,, had, uyt hemselven doen voortkomen δύναμιν τίνα λογικὴν, *een sekere re-* ,, *delijke kragt*, die in de Schriftuur somtijds genaamd word de *Heerlijk-* ,, *heyt Gods*, en somtijds de *Soon*, of de *wijsheyt*, of ook wel een *En-* ,, *gel*, *God*, de *Heere* en het *woord*; alle welke namen hy draagt, so ,, ten opsigt van de bedeeling van des Vaders wil, als om dat hem de ,, Vader na sijn wil gegenereerd heeft. En elders (*r*): Wy beminnen en ,, aanbidden *het woord* van den ongegenereerden en onuytsprekelijken ,, God, welk om onsent wille is mensch geworden, op dat hy onse ,, smerten gedragen hebbende, onse genesing mogt uytwerken. Hierom, ,, seyde hy even te voren (*s*), word *Christus* genaamd τοῦ πάντος λόγος, ,, *het algemeene woord*, en in opsigt op hem word de *reden* genaamd ,, σπερματικὸς λόγος, het woord, dat in onse natuur gesaayt is, τοῦ σπερματικοῦ ,, θείου λόγου συγγενὴς, welk van het Godlijke saad-gevende woord afkomstig ,, is (*t*), en ἡ ἐνοῦσα ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορὰ, het in ons zijnde saad van het in- ,, geplantte woord, welk hy aldaar onderscheyd van αὐτὸ τὸ σπέρμα, het eerste en oorspronkelijke saad selfs, daar, na de mate der genade die'er van gegeven word, alle mede-deeling en gelijkvormigheyt van daan komt. En dit meent hy, wanneer hy spreekt van de σπέρματα ἀληθείας, *saden der waarheyt*, die hy in alle menschen van de wereld schijnt te erkennen (*v*), die een uytspruytsel zijn van *Christus*, welke de wortel is, en een gemeenschap aan sijne Goddelijke natuur vertoonen.

Die ook plaats hadden by Clemens,

Clemens van Alexandrien steld die t'samenhang op dese wijse: ,, Het beeld ,, Gods,

(*n*) Τὸν Χριστὸν πρωτότοκον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐδιδάχθημεν, καὶ προεμηνύσαμεν λόγον ὄντα, οὗ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέσχε. Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες, Χριστιανοί εἰσι, κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν· οἷ δὲ ἐν Ἕλλησι μὴν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς. *Apol.* 2. *p.* 83. (*o*) *Apol.* 1. *p.* 84. (*p*) *Joh.* 1. 1, 9. Ὁ δὲ σωτὴρ ἐκλάμπων τοῖς λογικοῖς καὶ ἡγεμονικοῖς, ἵνα αὐτῶν ὁ νοῦς τὰ ἴδια ὁρατὰ βλέπῃ, τοῦ νοητοῦ κόσμου ἐστὶ φῶς. λέγω δὲ τῶν λογικῶν ψυχῶν τῶν ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ κόσμῳ, &c. *Orig. Comm. in Joh. p.* 25. & 40. (*q*) *Dial. cum Tryph. p.* 234. *p.* 285. (*r*) *Apol.* 1. *p.* 51. (*s*) *ibid. p.* 46. (*t*) *ibid. p.* 51. (*v*) *ibid.* 2. *p.* 82.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„Gods, ſeyd hy (*x*), is ſijn woord (want het Godlijk woord is de regte ſpring-bron van ons verſtand, het ligt, daar ons ligt uyt voortkomt), „en het beeld des woords is de menſch. De ſiele nu van den menſch, (die ons beſchreven word als na den beelde en gelijkeniſſe Gods geſchapen) voegd ſig, na dat het gemoed geſteld is, volgens het Goddelijk woord, en word alſo deelagtig aan het *woord* en de *reden*.

XXII. *Origenes*, de leerling van *Clemens van Alexandrien*, treed beſtiptelijk in de voetſtappen van ſijn Meeſter: want deſe ſeyd (*y*), „Dat „gelijk God de Vader is αὐτόθεος, *God van hemſelven*, en de fonteyn „van de Godheyt (of *het beſtaan*) des Soons, de Soone ὁ λόγος, *het* „*woord*, of de opperſte en eeuwige reden insgelijks is de fonteyn en de „oorſprongk, welk de reden aan alle redelijke weſens mede deeld, die „dan ſodanig zijnde εἰκόνες τῆς εἰκόνος *beelden van het beeld*, dat is, een „ſoort van afſchaduwing zijn van *het woord*, *welk het afſchijnſel is* „*van Gods heerlijkheyt*, *en het uytgedrukte beeld ſijner ſelfſtandigheyt*. „Ook ſeyd hy, dat het woord λόγος met het voor-leedjen ὁ moet ver„ſtaan worden van *Chriſtus*, dog als het ſonder dat byvoegſel voorkomt, „*het woord* of reden, dat van hem af komt, betekend. Alles komt onſes oordeels hier op uyt; Dat een iegelijk menſch van natuuren begaafd is met de grond-beginſelen van de reden en levendige bevatting van goed en quaad, als een ligt ontſteken van hem, die het woord en wijsheyt des Vaders is; en in dien ſin kan geſegd worden deel te hebben aan *Chriſtus*, het eerſte en oorſpronkelijke woord, en dat meer of min, na dat hy volgens deſelve leefd, ſo dat al 't geen van Philoſophen, of Poëten wijslijk en deftig geſegd is, was ('t zijn *Juſtini* woorden) [*z*], διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων ὁ σπέρμια τοῦ λόγου, doordien het ſaad van ὁ λόγος, *het woord* of *reden*, in allen menſchen ingeplant is: en dus wil hy, dat *Socrates* (*a*), door het naſpooren van het *woord*, de Grieken tot de kennis van *den onbekenden God* aanmaande. Om hier van af te ſcheyden, hy ſeyd nergens, dat de Heydenen ſonder het aannemen van de Chriſtelijke Religie konden ſalig worden, of dat hun kennis daar toe genoegſaam was, (want niemand bewijſd meer als hy, dat de reden en de natuurlijke wijsheyt uyt haarſelven tot het verkrijgen der ſaligheyt ongenoegſaam zijn) maar dat ſy, ſo verre als ſy hun reden en inwendig woord tot de groote en voortreffelijke eynden van de Religie gebruykten, Chriſtenen, en maagſchap van het eeuwig en oorſpronkelijk woord waren: en 't geen volgens dat inwendig woord, 't zy door *Socrates* onder de Grieken, of door andere onder de Barbaren, behoorlijk geleerd of gedaan wierd, moeſt geoordeeld worden gedaan te zijn van *Chriſtus* ſelfs, het woord dat vleeſch geworden is (*b*).

en by Origenes.

Wat verſtaan wierd door βιῶν κατὰ λόγον.

En hoe van Juſtinus op de Heydenen gepaſt word.

XXIII. Een tweede gevoelen, dat hem te laſt gelegd word, is de *Chiliaſtery*, of het duyſent-jarig rijk. En ſeker, hy beweerd met ronde woor-

2. Van het duyſent jarig rijk.

(*x*) *Admon. ad Gent. p.* 62. (*y*) Ὁ γὰρ ἐν ἑκάστῳ λόγος τῶν λογικῶν τοῦτον τὸν λόγον ἔχει πρὸς τὸν ἐν ἀρχῇ λόγον πρὸς τὸν θεὸν ὄντα λόγον θεὸν ὂν ὁ Θεὸς λόγος πρὸς τὸν θεόν. Ὡς γὰρ αὐτόθεος, καὶ ἀλήθινος Θεὸς ὁ πατὴρ πρὸς εἰκόνα, καὶ εἰκόνας τῆς εἰκόνος (διὰ καὶ κατ' εἰκόνα λέγονται εἶναι οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰκόνες) οὕτως ὁ αὐτὸς λόγος πρὸς τὸν ἐν ἑκάστῳ λόγον ἀμφότερα γὰρ πηγῆς ἔχει χώραν, ὁ πατὴρ θεότητος, ὁ δὲ υἱὸς, λόγου. *Tom.* 1. *Comm. in Joh. p.* 47. *Edit. Huet. Tom.* 2. ὃν τρόπον γὰρ ὁ ἐπὶ πᾶσι Θεὸς, ὁ Θεὸς, καὶ οὐχ ἁπλῶς Θεὸς, οὕτως ἡ πηγὴ τοῦ ἐν ἑκάστῳ τῶν λογικῶν λόγου, ὁ λόγος, τοῦ ἐν ἑκάστῳ λόγου οὐκ ἂν κυρίως ὁμοίως τῷ πρώτῳ ὀνομασθέντος καὶ λεχθέντος, ὁ λόγος. *Ibid. p.* 46. (*z*) *Apol.* 1. *p.* 46. & 48. *c.* (*a*) *Ibid. p.* 48. (*b*) Οὐ μόνον Ἕλλησι διὰ Σωκράτους ὑπὸ λόγου ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάροις ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ λόγου μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γινομένου, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος. *Justin. Apol.* 2. *p.* 56.

Welk hy rond uyt beweerd.

woorden (*c*) dat na de opſtanding der dooden Jeruſalem ſal worden herbouwd, uytgebreyd en pragtig gemaakt, en dat onſe Saligmaker aldaar met de Aarts-vaders en Propheten, Heyligen en Martelaren duyſent jaren ſigtbaarlijk regeeren ſal.

Gelijk ook van veele Vaderen geſchiedde.

Hy bekend ſelfs wel, dat'er veele opregte en godvrugtige Chriſtenen waren, die ſijn gevoelen niet toeſtemden, maar ſegd ook, dat'er vry veele waren, die gelijk als hy gevoelden; hoedanige ſekerlijk onder andere geweeſt zijn *Papias*, Biſſchop van Hierapolis, *Irenæus* Biſſchop van Lyons, *Nepos*, *Apollinaris*, *Tertullianus*, *Victorinus*, *Lactantius*, *Severus Gallus* (*d*) e. ſ. v.

d'Oorſprong van dat gevoelen.

De eerſte, welke dat gevoelen onder de regtſinnige Chriſtenen in die eerſte tijden ſchijnt geopperd te hebben, was gemelde *Papias*, die, gelijk ons *Euſebius* verhaald (*e*), de redeneeringen der Apoſtelen qualijk verſtaande, en 't geen deſelve in een bedekter en geheymer meening ſeyden na de letter opnemende, voorgaf ſulks hem van de Apoſtelen overgeleverd te zijn: want hy was wel een goed vroom man, dog van geen diep verſtand, en daarom vatte hy de ſaak ligt verkeerdelijk op; en egter zijn, gelijk hy aanmerkt, verſcheyden mannen van de Kerk daar door bedrogen, en de agtbare oudheyt van dien Man gaf die dwaling geen kleyn aanſien;

Is verdraayt van Ketters voor en na.

en dus wierd ſe van andere, en byſonder van onſen *Juſtinus* en *Irenæus*, dog in een goeden ſin, ſonder benadeeling van regtſinnigheyt, ingevolgd. Maar *Cerinthus* (*f*) en ſijn aanhang vermengden dat gevoelen met de Joodſe droomen en verdigtſelen, en gaven, om 't geen ſy dreven goed te maken, voor, dat hen ſulks van God geopenbaard was, en daarom maakten ſy van dat rijk, naar hunne beeſtelijke en vleeſchelijke oogmerken, een ſtaat van eeten en drinken, en het plegen van allerley ligchamelijke welluſten en vermakelijkheden. En hoe de Ketters in de latere eeuwen de verwagting van dat rijk verdraayt, uytgebreyd, en wat ſy'er van gemaakt hebben, heb ik hier niet voorgenomen op te halen.

3. Van den ſtaat der ſielen na dit leven. Dat die ſouden raken onder de magt der booſe geeſten. En komen in een middelſtaat.

XXIV. Daar-en-boven ſprak ook *Juſtinus* van den ſtaat der ſielen na dit leven ſodanig, dat (*g*) de ſielen ſelfs van de Propheten en regtveerdigen ſouden vervallen onder de magt van de booſe geeſten (*Dæmones*), dog hy bepaalde niet hoe verre die magt ſig ſoude uytſtrekken: welk gevoelen by hem op geen ander grond ſteunde, dan op de hiſtorie van *Samuel*, diens ſiel door de Tovereſſe van Endor wierd opgeroepen. Egter ſeyde hy niet dat het altijd ſekerlijk ſo was: want hy ſtaat toe, dat onſe ſielen, op haar ſcheyden uyt het ligchaam ſtaande, door ernſtige gebeden tot God die booſe geeſten ontgaan konnen: daar wy mogen byvoegen, dat hy ſchijnt ſtaande te houden (*h*); Dat de ſielen der vroomen en regtveerdigen niet voor den dag der opſtanding ten hemel opgenomen worden; dat ſe, uyt het ligchaam ſcheydende, blijven ἐν κρείττονι ποίῳ χώρᾳ (*i*) *in een beter ſtaat*, daar de ſiele onbelemmerd zijnde, geduurig geniet 't geen ſy bemind heeft, maar dat de ſielen der onregtveerdigen en godlooſen overgegeven worden tot een erger ſtaat, daar ſy het oordeel van den grooten dag afwagten; en dat hy onder de dwalingen van eenige genaamde Chriſtenen ſteld, dat (*k*) ſe niet alleen de weder-opſtandinge loochenden, maar ook wilden, dat hunne ſielen na den

(*c*) *Dial. cum Tryph. p.* 306, 307. *&* 369. (*d*) *Apud Iren. lib.* 5. *c.* 33. *p.* 498. *Vide Euſeb. lib.* 3. *c. ult. p.* 112. *Ap. Euſeb. lib.* 7. *c.* 24. *p.* 270. *Ap. Hieron. comm. in Ezech. c.* 36. *Tom.* 5. *p.* 507. *Adv. Marcion. lib.* 3. *c.* 23. *p.* 411. *& de reſurr. carn. c.* 25. *p.* 340. *Tertull. de vit. beat. lib* 7. *c.* 24. *p.* 722. *c.* 26. *p.* 727. *&c. Hieron. de Script. Eccl. in Papiâ.* (*e*) *Lib.* 3. *c.* 39. *p.* 112. (*f*) *Cajus ap. Euſeb. lib.* 3. *c.* 28. *p.* 100. *Dionyſ. Corinth. ibid. & Lib.* 7. *c.* 25. *p.* 273. (*g*) *Dial. cum Tryph. p.* 333. (*h*) *ibid. p.* 223. (*i*) *ibid. p.* 222. *C.* (*k*) *ibid. p.* 307.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Der Ouden gevoelen daar van.

den dood aanstonds ten hemel opgenomen wierden. Dog hy stond ook hier in niet alleen, maar by-na alle schrijvers van de eerste eeuwen, *Irenæus* (*l*), *Tertullianus* (*m*), *Origenes* (*n*), *Hilarius* (*o*) *Prudentius* (*p*), *Ambrosius* (*q*), *Augustinus* (*r*), *Anastasius Sinaïta* (*s*), en wie dog niet! stemden met hem toe, en het was genoegsaam een algemeen gevoelen van die tijden over dese saak, dat de sielen der regtveerdigen van het ligchaam ontbonden zijnde, niet aanstonds in den hemel wierden opgenomen, dat is, niet toegelaten tot een volmaakt genot van de tegenwoordigheyt Gods, maar bepaald wierden aan een verborgene en onbekende verblijf-plaats, daar se een staat van onvolmaakte geluksaligheyt genieten, en desselfs vervulling verwagten op den dag van de algemeene opstanding, welke middel-staat sy willen in de Schriftuur voor te komen onder den naam van *Paradijs* en *schoot van Abraham*, en van sommige onder hen bevat word te zijn in de ingewanden der aarde.

4. Van der Engelen vermenging met menschen.

XXV. Insgelijks vinden wy *Justinus* (hoewel de Oude hier in alle met hem niet samenstemmen) in het gevoelen, dat God den Engelen de sorg en 't opsigt over dese onder-manige wereld hebbende aanbevoolen, dese die magt misbruykt, en sig met vrouwen tot vleeschelijke wellusten vermengd hebben, en dat daar uyt een geslagt en soort van *Dæmones* (quade geesten) gesproten zy (*t*). Een gevoelen, waar op niet alleen *Philo* en *Josephus* (*v*) het oog hebben, maar selfs rond uyt staande gehouden word van *Papias* (*x*), *Athenagoras* (*y*), *Clemens de Alexandriner* (*z*), *Tertullianus* (*a*), *Cyprianus* (*b*), *Lactantius* (*c*), *Sulpitius Severus* (*d*), *Ambrosius* (*e*), en veele andere. 't Geen dit gevoelen den eersten voet gegeven heeft, en van die, welke de Engelen meenden ligchamelijk te zijn, ligtelijk wierd ingevolgd, is de mis-vatting van de woorden *Mosis* (*f*), *dat de Soonen Gods de dogteren der menschen aansagen, dat sy schoon waren, en voor hen wijven namen uyt alle, die sy verkoren hadden*; *en kinderen gewonnen, welke zijn de geweldige, die van ouds geweest zijn mannen van naam*; en bysonder, om dat veele oude afschriften van de Seventige (gelijk men afnemen kan uyt *Philo* en den H. *Augustinus*, en in het nog heden voor handen zijnde oud Koninklijk hand-schrift van Alexandrien te lesen is) aldaar in plaats van *Sonen* stellen *Engelen Gods*, welk de Oud-vaders, die ten meerderen deele de Hebreeusche taal onkundig waren, niet konden verbeteren. Dog buyten twijfel heeft de geloofweerdigheyt van *het boek Enochs*, (daar sommige in onse dagen veel werk van maken) waar in die historie, gelijk uyt desselfs overgeblevene stukken en brokken blijkt, verhaald word, veel geholpen tot het voortsetten van die dwaling.

Wat dat gevoelen heeft voortgebragt,

en voortgeset.

5. Van de kragt der menschelijke wil. Daar de Oude wel van spra-

XXVI. Ik soude hier insgelijks konnen ophalen 't geen sommige in onsen Martelaar berispen, dat hy de kragt van des menschen wil so ongemeen verheft: maar dat weten wy de algemeene leer der Vaderen in de eerste eeuwen geweest te zijn, tot dat de *Pelagiaansche* verschillen opstonden, dog so, dat se alle erkend hebben χάριν ἐξαίρετον, *een magtige*

(*l*) *Adv. Hæres. lib.* 5. *c.* 31. *p.* 491. (*m*) *Apol. c* 47. *p.* 37. (*n*) Περ. ἀρχ. *lib.* 2. *c.* 12. *fol.* 136. *lib.* 4. *c.* 2. *fol.* 154. *confer. Philoc. c.* 1. *p.* 18. & *Homil.* 7. *in Levit. fol.* 71. (*o*) *Enarrat. in Ps.* 120. *p.* 532. (*p*) *Cathemer. Hymn.* 10. *p.* 485. (*q*) *Ambr. de Cain.* & *Abel. lib.* 2. *p.* 131. *Tit.* 4. *de bon. Mort. c.* 10. *p.* 240. (*r*) *Enchirid. cap.* 102. *col.* 190. *Tom.* 3. *In Psal.* 36. *Conc.* 1. *col.* 281. *Tom.* 8. (*s*) *Quæst.* 91. (*t*) *Apol.* 1. *p.* 44. (*v*) *De Gigant. lib.* 1. *p.* 221. *Joseph. antiq. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 8. (*x*) *Ap. Andr. Cæsar. Comm. in Apoc. Serm.* 12. (*y*) *Legat. pro Christi. p.* 17. (*z*) *Stromat. lib.* 5. *p.* 550. (*a*) *De hab. mul. seu cult. fœmin. lib.* 1. *c.* 2. *p.* 150. (*b*) *De Discip.* & *hab. Virg. p.* 166. (*c*) *De Origin. error. lib.* 2. *c.* 14 *p.* 16. (*d*) *Sacr. hist. lib.* 1. *p.* 1. (*e*) *De Noe* & *Arc. c.* 4. *p.* 144. *Tom.* 4. (*f*) *Gen.* 6. 2, 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Spraken, dog regtsinnig. Getoond uyt Justinus,

ge bystand en genade van God om de sielen tot goddelijke en geestelijke saken te bewegen en bequaam te maken. Justinus immers segd aan sijn tegenparty (*g*), *Dat een mensch vergeefs denkt de meening der oude Propheten regt te verstaan, ten zy hy geholpen worde* μετὰ μεγάλης χάριτος τῆς παρὰ Θεοῦ, *door een groote en van God afkomende genade.* „Een

Ireneus,

„drooge grond, seyd *Ireneus* (*h*), is al so bequaam, om sonder een „regen, die deselve bevogtigd, vrugten voort te brengen, als wy, die „te voren gelijk als verdroogde stokken zijn, vrugten van een goed le„ven konnen voort brengen, ten zy wy van boven bevogtigd, dat is,

Clemens,

„met den geest begoten worden. *Clemens de Alexandriner* (*i*) seyd uytdrukkelijk; „Dat'er wel in ons een vrye keur is, maar dat die niet „staat in onse magt, maar wy door de genade Gods, hoewel niet son„der goede werken, salig worden; en dat wy, om 't goede te doen, „μάλιστα τῆς θειάς χρήσομεν χάριτος, ten hoogsten van noden hebben de gena„de Gods, een goede onderwijsing, een suyvere gesteltheyt onses ge„moeds, en dat de Vader ons tot hem trekke: en nogmaals, dat τὸ ἐν „ἡμῖν αὐτεξούσιον, de kragt van onse wil niet bequaam is, om onse sielen „behoorlijk naar den hemel te doen opvliegen, ten sy een groote mate „van genade ons daar in te hulp kome. „De verborgentheden des

Origenes,

„Christendoms, seyd *Origenes*, tegen *Celsus* redeneerende (*k*), konnen „niet behoorlijk beschouwd worden sonder een beter aanblasinge, en „Goddelijker magt: want gelijk niemand van de menschen weet 't geen „des menschen is, als de geest des menschen die in hem is, so weet „ook niemand 't geene Gods is, dan de geest Gods; en alles is ver„geefs, gelijk hy elders aanmerkt, ten zy God door sijn genade φωτίζειν „τὸ ἡγεμονικὸν, *het verstand verligte.* Meer sal ik hier niet byvoegen,

Tertullianus,

dan 't geen *Tertullianus* (*l*) segt; „Dat'er een kragt van Gods gena„de is, sterker dan de natuur, aan welke de kragt van onse vrye „wil onderworpen is. Dus blijkt genoegsaam, dat de Vaders, wanneer sy stijf spreken van het αὐτεξούσιον, en de kragten der natuur, nooit voorhadden de genade Gods uyt te sluyten. Behalven 't geseyde ko-

Waarom Justinus en andere mogelijk so gesproken hebben.

men'er in de schriften van desen goeden Man misschien nog wel eenige betwistbare en onaannemelijke gevoelens voor, maar die zijn ten meerderen deele nauwkeurigheden, en raken maar de Wijsgeerte. En seker, daar dese Man in allerley stellingen der Wijsgeeren was opgevoed, en, gelijk de meeste Oud-vaders, versch uyt de school van *Plato* quam, is 'er so grooten reden niet om sig te verwonderen, dat hem de bevattingen, die hy aldaar had ingesogen, nog aankleefden, en so veel hy konde, de grondstellingen van *Plato* met de leer-stukken des Christendoms sogt over-een te brengen.

(*g*) *Dial. cum Tryph. p.* 319. (*h*) *Adv. Hæres. lib.* 3. *c.* 19. *p.* 280. (*i*) Τὸ ἐν ἡμῖν αὐτεξούσιον εἰς γνῶσιν ἀφικόμενον τἀγαθοῦ, σκιρτᾷ τε καὶ πηδᾷ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἡ φάσιν οἱ γυμνασαὶ, πλὴν οὐ χάριτος ἄνευ τῆς ἐξαιρέτου πτεροῦταί τε καὶ ἀνίσαται, καὶ ἄνω τῶν ὑπερκειμένων αἴρεται ἡ ψυχὴ πᾶν τὸ βρῖθον ἀποτιθεμένη καὶ ἀποδιδοῦσα τῷ συγγενεῖ. *Clem. Alex. Strom. lib.* 5. *p.* 588. Οὔτε γὰρ ἄνευ προαιρέσεως ψυχεῖν οἷόν τε· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἡμετέρᾳ κεῖται. Οἱ δε τὸ ἀποβησόμενον. Χάριτι γὰρ σωζόμεθα, οὐκ ἄνευ μέν τοι τῶν καλῶν ἔργων..... Δεῖ δε καὶ τὴν γνώμην ὑγιῆ κεκτῆσθαι, τὴν ἀμετανόητον πρὸς τὴν θήραν τοῦ καλοῦ· πρὸς ὅπερ μάλισα τῆς θείας χρήσομεν χάριτος, διδασκαλίας τε ὀρθῆς, καὶ εὐπαθειας ἁγνῆς, καὶ τῆς τοῦ πατρὸς πρὸς εὐτὸν ὁλκῆς. *Id. ibid. p.* 547. (*k*) *Lib.* 4. *p.* 181. & 227. (*l*) *Hæc erit vis divinæ gratiæ, potentior utique natura, habens in nobis subjacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quod* αὐτεξούσιον *dicitur. Tertull. de anim. c.* 21. *p.* 279.

Justi-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Justini Schriften.

De opregte of egte.

Paræneſis ad Græcos.
Elenchus, ſeu Oratio ad Græcos.
Apologia pro Chriſtianis prima.
—— —— ſecunda.
Liber de Monarchia Dei, *welk miſſchien niet volkomen is.*
Dialogus cum Tryphone Judæo.
Epiſtola ad Diognetum.

Die niet meer voor handen zijn.

Liber de Anima.
Liber, Pſaltes dictus.
Contra omnes Hæreſes.
Contra Marcionem.
Commentarius in Hexameron (*waar van* Anaſtaſius Sionita *gewag maakt*)
De reſurrectione Carnis (*daar* Damaſcenus *van ſpreekt*).

Twijfelagtige.

Ariſtotelicorum quorundam dogmatum everſio.
Epiſtola ad Zenam de Serenum.

Valſche.

Quæſt. & reſp. ad Græcos.
Quæſtiones Græcanicæ de incorporeo &c. & ad eaſdem Chriſtianæ reſponſiones.
Quæſtionum CXLVI. Reſponſio Orthodoxos (*welk mogelijk 't ſelve Boek is, daar* Photius *van ſpreekt onder den naam:*
Dubitationem adverſus Religionem ſummariæ ſolutiones.
Expoſitio Fidei de S. Trinitate.

Eynde van 't leven van den H. JUSTINUS *de Martelaar.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. IRENEUS
BISSCHOP van LYONS.

INHOUD.

Sijn geboorte-plaats word ondersogt. Sijne Philosophische studiën. Wierd in de Christen-leer onderwesen door Papias. *Wie* Papias *was. Sijn verder opvoeding onder* Polycarpus. *Sijn komste in* Vrankrijk; *word Ouderling van* Lyons. Pothinus *word beschreven; door wien deselve na* Vrankrijk *gesonden was. De droevige vervolging der* Christenen *aldaar onder* M. Aurelius. *De Martelaars schrijven aan* Eleutherius, *Bisschop van* Romen, *die een* Montanist *was.* Ireneus *word na* Romen *gesonden. Hy schrijft tegen* Florinus *en* Blastus. *De martelisatie van* Pothinus, *Bisschop van* Lyons, *wat wreedheyt daar in geoeffend is.* Ireneus *komt in sijn plaats. Was neerstig in sijn ampt. Steld sig tegen de Ketters. Wat Kerk-vergaderingen daar over by sijnen tijd gehouden zijn. De Ketteryen der* Gnostijken *verspreyd in* Vrankrijk. *Hunne onnatuurlijke snoodheden. Hy wederlegd haar mondeling en door geschrift.* De Heydenen *bragten tegen de* Christenen *in, dat sy in so veele secten verdeeld waren. Dit wierd door* Clemens van Alexandrien *wijd en breed beantwoord.* Victor *haald het verschil over het* Paaschen *weder op: lag met die van* Asia *geweldig over hoop. Synoden wierden gehouden, om een eynd van dat verschil te maken.* Ireneus *draagd sig daar ontrent vry besadigd: schrijft aan* Victor. *De* Christenen *vervolgd onder* Severus. *Hoe deselve gewoed heeft ontrent* Lyons. Irenei *martelaarschap, en begraaf-plaats. Desselfs deugden; bewrogte wederlegging van de* Gnostijken; *Schrijf- en spreekwijs.* Photii *oordeel over de Werken van* Ireneus. *Sijn mis-vatting van* Christi *levens-tijd. Gaven van wonderen te doen waren in die tijd gemeen. Sijne Schriften.*

Ireneus komt de rang naast Justinus toe.

I. DE H. *Ireneus* komt met regt na den martelaar *Justinus* te voorschijn, gemerkt hy, na de beschrijving van den H. *Basilius* (a), ὁ ἐγγὺς τῶν Ἀποςόλων γινόμενος. den Apostelen naast, en, gelijk het de H. *Hieronymus* uytdrukt (b), een man van de Apostolische tijden was. Van sijn afkomst weet men so weynig te seggen, dat men in twijfel trekt, of hy in het Oosten, of in het Westen is t'huys te brengen; egter heeft men geen reden om te twijfelen, of hy is een Griek geweest. De Ouden hebben ons *Justini* geboorte-plaats niet met name uytgedrukt, dog word doorgaans geloofd, dat hy te Smyrnen, of daar ontrent geboren is. Jong zijnde, ontbrak hem geen fraaye opvoeding, also hy tot alle slag van geleerdheyt en wijs-

Sijn geboorte-plaats is onseker. Was egter waarschijk Smyrna.

Sijn opvoeding.

(a) *De Spir. S. c. 29. p. 358. Tom. 2.* (b) *Epist. ad. Theodor. p. 196. Tom. 1.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

I: Goeree del. P: Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wijsgeerte wierd aangevoerd; en daar door wierd hy te bequamer, om naderhand een gepaſt werktuyg voor Gods Kerk te zijn. Hy leyde de gronden der kennis van de Chriſten-leer by eenige, toen in de Chriſten Kerk beroemdſte Mannen. De H. *Hieronymus* wil (*c*), dat hy een leerling geweeſt is van *Papias*, Biſſchop van Hierapolis, die met de Apoſtelen ſelfs, en hunne naſaten had om gegaan, en, na 't ſeggen van *Ireneus* en andere (*d*), een van de Diſcipelen des H. *Johannes* geweeſt was; hoewel nu *Euſebius* door dien *Johannes* niet verſtaat den Apoſtel, maar eenen die bygenaamd wierd *de Oudſte*, en die gedagten op een plaats uyt *Papias* ſelfs aangehaald ſchijnt te ſteunen (*e*), egter blijkt ons ſeker genoeg, dat *Papias* in de aangetogen plaats wel ſegd, al 't geen hy, de Apoſtelen rakende, uyt de gene, die haar opgewagt en gevolgd hadden, vernemen konde, te hebben aangetekend, maar niet, dat hy elders loochend met de Apoſtelen ſelfs omgegaan te hebben. Deſe *Papias* was, gelijk hem *Euſebius* (*f*) uytbeeld, een man, die ſeer geleerd, welſprekend, en in de Schriftuure bedreven was; dog, gelijk hy'er elders van ſpreekt (*g*), σφόδρα σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, geen groot oordeel had, byſonder ontrent de verborgener en geheymer ſtukken van de Chriſten leer; waar uyt dan ſproot, dat hy, en andere die hem volgden, ligtelijk in groote dwalingen en misgreepen wierden ingewikkeld. Hy ſchreef vijf Boeken, met den naam: Ἐξήγησις λογιῶν Κυριακῶν, d. i. *Verklaring van onſes Heeren woorden*, en ſtierf, gelijk *Photius* (*h*) te kennen geeft, en de *Alexandrijnſche Tijd-beſchrijver* (*i*) met klare woorden ſegd, als martelaar; zijnde tot Pergamen, ten tijde van de vervolging onder *M. Aurelius*, ter dood overgegeven. Hy ſoude, ſegd men, veele leerlingen de Chriſten leer hebben ingeboeſemd, en onder die was ook onſen *Ireneus*. Dit nu is wel niet ongelooflijk; egter zijn wy niet alleen uyt het geen'er *Euſebius* (*k*) en *Theodoretus* (*l*), maar, 't geen van meerder gewigt is, hy ſelfs van getuygd (*m*), verſekerd, dat hy is opgevoed en onderweſen onder 't opſigt en leering van den H. *Polycarpus*, die Biſſchop van Smyrna, en leerling van den H. *Johannes* was, en dat hy van hem de ſaden der regt Apoſtoliſche leer ontfangen, en denſelven ſo grooten eerbiedigheyt en agting toegedragen had, dat hy net en nauwkeurig aanteekende 't geen in hem eenige aanmerking verdiende, ſelfs tot het minſte in allen ſijnen omgang toe, welk hy tot den eynde ſijnes levens ſig t'elkens levendig en als een verſche ſaak vernieuwde.

Wierd in de Chriſten leer onder weſen door Papias, die nader beſchreven word.

Ook door Polycarpus.

II. Men weet niet ſeker door wien hy tot het bedienen van den Kerken-dienſt is afgeſonderd; ook niet, by wat gelegentheyt hy in Vrankrijk quam: maar 't is egter waarſchijnlijk, dat hy den H. *Polycarpus* op ſijn reys na Romen, over het verſchil van 't Paaſchen op deſen of dien dag te houden, heeft vergeſelſchapt, en door gemelden *Polycarpus* en *Anicetus* bewogen is om de reys na Vrankrijk aan te nemen, (alwaar, byſonder ontrent Marſeille, veel Grieken woonden) om, dewijl de ſchadelijke ketteryen te dier tijd ſo veel onruſt in de Kerk verwekten, den ouden Biſſchop van Lyons *Pothinus* tot het ſmooren derſelven de behulpſame hand te bieden. Deſe *Pothinus*, indien wy maar *Gregorius* (*n*), Biſſchop van Tours, die met ſijn Oom

Quam met Polycarpus te Romen.

Wierd geſonden na Vrankrijk.

Tot hulp van Pothinus,

(*c*) *Loc. cit.* (*d*) *Adv. hæreſ. lib.* 5. *c.* 33. *p.* 498. & *ap. Euſeb. lib.* 3. *c.* 39. *p.* 110. (*e*) *Euſeb. loc. cit.* (*f*) *Ibid. c.* 36. *p.* 106. (*g*) *Ibid. c.* 39. *p.* 113. (*h*) *Steph. Gob. ap. Phot. Cod.* 232. *col.* 901. (*i*) *Ad ann.* 3. *Olymp* 235. *Indict.* 1. *M. Aur.* 4. (*k*) *Hiſt. Eccl. lib.* 5. *c.* 5. *p.* 170. (*l*) *Adv. hæreſ. dial.* 1. (*m*) *Epiſt. ad Florin. ap. Euſeb. ibid. c.* 20. *p.* 188. & *Hieron. de Script. in Iren.* (*n*) *Hiſt. Franc. lib.* 1. *c.* 29.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die beſchreven word.

Nicetus aldaar een tijd lang gewoond heeft, mogen gelooven, was gekomen uyt het Ooſten, en was insgelijks door de H. *Polycarpus* derwaards, tot 't beſtier en opſigt over die Kerk, overgeſonden. Denkt iemand vreemd te zijn, dat *Polycarpus* ſijn ſorg ſo ver uytſtrekte, dat hy een Opſiender na een plaats, die ſo ver van hem afgelegen was, overſond? wy konnen met waarſchijnlijkheyt tot beſcheyd geven, dat mogelijk (gemerkt Lyons een ſtad die van handel en koopmanſchap befaamd was) eenige kooplieden van die plaats hun handel dreven tot Smyrna, die aldaar door *Polycarpus* bekeerd zijnde, hem verſogten, om een aanſienlijk en bequaam Man met hen te ſenden, om in hun land het Chriſten Geloof te planten en voort te ſetten, welk ingewilligd zijnde, viel het derwaards verſonden te worden te beurt aan *Pothinus*. Maar dat die affending ſoude moeten geſchied zijn door order van den Biſſchop van Romen, en door hem goedgekeurd, ſal ons ſeker geleerd Man (*o*) nooit konnen doen gelooven: want hy brengt tot bewijs van dien wel drie redenen by; egter, om de waarheyt te ſeggen, redenen die ongemeen ſwak zijn, en onbequaam om ſulks te bewijſen, maar veel meer toonen, dat hy dus ſprekende dagt ſig te verſoenen met het hof van Romen, (welks gunſt hy, ten tijde van het ſchrijven van dat ſchrift nodig had, om tot het Bisdom van *S. Leiger de Conſeranes*, waar in hy van dat hof, door ſijn even te voren uytgegeven boek, *De Concordia Sacerdotii & Imperii*, misnoegd, was afgeweſen, toegelaten te worden) dan 't geen hy ſeyde te beweeren. Maar ik keere weder tot onſen *Ireneus*.

Ireneus komt tot Lyons. De beſchrijving van die ſtad.

Hy quam dan tot Lyons, de hoofd-ſtad van dat gedeelte van Vrankrijk, dat Celtica genaamd word, gelegen ter plaats, daar de twee bekende rievieren de Rhone en de Saone, of de oude Arar t'ſamen komen: een ſtad, die behalven andere dingen, byſonder vermaard is wegens deſſelfs Tempel en Altaren, ten koſte van geheel Vrankrijk ter eeren van *Auguſtus* gebouwd, daar men dan jaarlijks op den eerſten *Auguſti* van alle hoeken des lands t'ſamen quam, en een feeſtdag hield; op welken dag de meeſte Martelaars in de vervolging, daar van wy ſtraks ſullen ſpreken, omquamen (*p*): want men vierde dien dag gemeenlijk niet alleen met ſtrijd-redenen over ſaken van geleerdheyt en welſprekendheyt, maar ook met ſpeelen en vertooningen, byſonder het bloedig vegten van ſcherm-meeſters, en het werpen van misdadigers voor de wilde beeſten in het ſchouw-perk, waar in de Martelaars, by *Euſebius* gemeld, hun droevig en jammerlijk deel hadden.

Wreedheden aldaar gepleegd aan Martelaars.

Ireneus word Ouderling.

Ireneus tot Lyons gekomen zijnde, was eenige jaren aldaar Ouderling, onder 't opſigt en de beſtiering van *Pothinus*, tot dat'er een droevig onweêr over 't hen opquam: want onder de regeering van *Marcus Aurelius Antoninus*, in het jaar na *Chriſti* geboorte CLXXVII. begon (*q*) een ſware vervolging tegen de Chriſtenen, die alom doorbrak, maar meeſt woedde in Vrankrijk, waar van de Kerken van Lyons en Vienne in een brief aan die van Aſien en Phrygien een breed verſlag geven (*r*), daar in ſy hen ſeggen onmogelijk te zijn, nauwkeurig te beſchrijven de onredelijke woede en wreedheyt hunner vyanden, en wat ſmerten de Martelaars door die ſtrenge behandeling moeſten uytſtaan, alſo ſy uyt hunne huyſen verjaagd, niet mogten voor den dag komen, nageroepen, geſlagen van plaats tot plaats gedreven, beroofd, met ſteenen geworpen, gevangen, en in de gevangeniſſen met alle onverſettelijke woede en raſerny mishandeld wierden, gelijk ſy dat uytvoerig ophalen. De gelegentheyt

Toen begon de vervolging onder Aurelius.

Daar van geſchreven wierd aan die van Aſien.

(*o*) *P. de Marc. diſſert. de Primat. num.* 111. *p.* 227. (*p*) *Euſ. Hiſt. Eccl. lib.* 5. *c.* 1. *p.* 162. (*q*) *ibid. in præfat. p.* 153. (*r*) *ibid. p.* 154. *&c.*

heyt van dat schrijven was (*s*) een verschil, onlangs in de Kerken van Asien verwekt door *Montanus* en sijn aanhang, voorgevende dat sy den prophetischen geest hadden, om welk te steuyten, de Kerken van Vrankrijk goed vonden haar oordeel over dat geval over te senden, voegende daar by verscheyden brieven van de Martelaars uyt hun gevangkenis aan die Kerken over die selve saak, daar sy nog by deden een breed verhaal van 't lijden hunner Martelaars, opgesteld buyten twijfel door de hand en pen van *Ireneus*.

By gelegentheyt van de Kettery van Montanus.

III. Dog die Martelaars schreven niet alleen aan de Kerken van Asien, maar ook over het selve verschil-point aan *Eleutherius*, Bisschop van Romen, daar toe sy goede gelegentheyt hadden, gemerkt die *Eleutherius*, gelijk wel waarschijnlijk is, met de dwalingen van *Montanus* besmet was: want, na het seggen van *Tertullianus* (*t*), had de Bisschop van Romen te dier tijd de prophetyen van *Montanus*, en sijne twee Prophetessen aangenomen en goed gekeurd, en uyt dien hoofde aan de Kerken van Asien en Phrygien vrede-brieven toegesonden, hoewel hy naderhand, door eenen *Praxeas*, tot het intrekken van deselve bewogen wierd. Hier konnen wy niet laten in 't voor-by gaan aan te tekenen, dat de onfeylbaarheyt van den Roomschen Bisschop toen nog verre te soeken, en in so vasten slaap was, dat de vyand selfs in den Pauselijken stoel onkruyt saayen konde. *Baronius* wil (*v*), dat dese Bisschop was *Anicetus*, maar na alle waarschijnlijkheyt was het *Eleutherius*, die egter naderhand met het veroordeelen van de Montanisten, het voorbeeld van sijne voorsaten (*x*), buyten twijfel *Soter* en *Anicetus*, (die de dwaling van *Montanus*, en het voorgeven van sijn geest en prophetye, by hunnen tijd afkeurden en verwierpen), navolgde. En men kan niet wel denken, waarom de Martelaars hem so bysonder over die verschil-pointen souden geschreven hebben, so hy toen aan die dwaling niet schuldig gestaan had. 't Is wel waar, dat, na de rekening van *Baronius* (*y*), *Eleutherius* al een geruymen tijd gestorven moest zijn, eer *Tertullianus* een Montanist wierd, gemerkt hy hem in sijn boek tegen de Ketteryen (*z*), den naam van *saligen Eleutherius* geeft, welk so veel, meend hy, mede brengd, als of hy gesegd had, *cujus memoria est in benedictione*, *wiens gedagtenis in segening is*; maar wy weten, dat'er toen niets gemeender was, dan aan treffelijke personen by hun leven den naam van *salige* te geven, gelijk dan *Alexander van Jerusalem* (*a*) in sijn brief aan de Kerk van Antiochien die naam gaf aan *Clemens van Alexandrien*, die dien brief overbragt, en de Kerkelijke van Romen *Cyprianus* by sijn leven, en terwijl hy onbekend schuylde, in hunnen brief aan die van Carthago, den *saligen Bisschop Cyprianus* noemden (*b*). Aan desen *Eleutherius* dan schreven dese Martelaars hunnen brief: want thans wierd den Martelaren ongemeene eer en eerbied bewesen; en 't geen sy in een saak van gewigt uytspraken, wierd ten hoogsten ontsien, en ten meerderen deele goed gekeurd. Dese brieven sonden sy na Romen, door *Ireneus* (*c*), dien sy *Eleutherius* met een deftig getuygenis aanbevoolen, en versogten hem te willen aannemen, niet alleen als hun broeder en med-gesel, maar als een yverig belijder en voorstander van die Religie, welke *Christus* met sijn bloed bevestigd heeft. Ik weet wel, dat de Heer *Valesius* (*d*) niet toestemd, dat *Ireneus* die reys na Romen gedaan

Daar ook de Bisschop van Romen aan vast,

en dienvolgende niet onfeylbaar was.

Word onderfogt, wie die Roomsche Bisschop geweest is.

Ireneus brengd die brieven na Romen.

(*s*) *Ibid. c.* 3. *p.* 168. (*t*) *Adv. Prax. c.* 1. *p.* 501. (*v*) *Ad ann.* 173. *num.* 4. (*x*) *Tertull. ibid.* (*y*) *Ad ann.* 201. *num.* 9. (*z*) *De Præscript. hæret. c.* 30. *p.* 212. (*a*) *Euseb. lib.* 6. *c.* 11. *p.* 113. (*b*) *Ad Cler. Carth. epist.* 2. *p.* 8. (*c*) *Euseb. ibid. c.* 4. (*d*) *Annot. in Euseb. p.* 91 92.

daan heeft, maar wel, dat hy daar toe verſogt was, en het reeds aangenomen had, dog dat hy, ter oorſaak van de opkomende heete vervolging, en om ſijn Kerk, daar over hy geſteld was, te beſorgen en te beſtieren, van die reys ſelfs in eygener perſoon aan te vaarden, moeſt verſchoond worden. Maar gemerkt *Euſebius* genoegſaam te kennen geeft, en de H. *Hieronymus* uytdrukkelijk ſegd (*e*), dat de Martelaars hem tot dien eynde, als reeds gemeld is, na Romen hebben afgeſonden, ſo is het veyligſt ſijn derwaards reyſen te erkennen, hoewel ſo, dat het geſchied is ter tijd, als hy nog Ouderling was; want in hun brief aan den Biſſchop van Romen word hy als ſodanig een beſchreven.

Nog Ouderling zijnde.

Hier nu zijnde, kreeg hy na alle waarſchijnlijkheyt nader berigt van *Florinus* en *Blaſtus* (*f*), die Ouderlingen van de Kerk te Romen zijnde, ontrent die tijd tot de Kettery van *Valentinus* vervallen waren. Den eerſten van deſe twee had hy te voren in Aſien by *Polycarpus* gekend (*g*), als een Man van een weeldrig en dertel leven, aan wien hy, weder t'huys gekomen zijnde, gelijk ook aan *Blaſtus*, Brieven ſchreef, om hen van die nieuwe en gevaarlijke gevoelens, die ſy hadden aangenomen, te overtuygen.

Vervolging tot Lyons. Daar in word Pothinus gevat,

IV. T'hans wierd de vervolging te Lyons met alle geweld voortgeſet. Dus was reeds een groot getal door oneyndige en onuytſprekelijke ſmerten en pijnen ten hemel gegaan, en, om alles gelijk als een kroon op te ſetten, *Pothinus*, hunnen eerweerdigen en bejaarden Biſſchop, zijnde reeds meer dan negentig jaren oud, gegrepen, om hem het ſelve pad te doen betreden (*h*). Siekte en ouderdom had hem ſodanig verſwakt en kragteloos gemaakt, dat hy ter nauwer nood tot ſijn doodelijke uytvoering voort kruypen konde. Maar hy had in een bouw-vallig ligchaam een wakkere en ſterke ſiel, en ſijn groot verlangen, om ſijn Religie met de dood te beveſtigen, en *Chriſtus* in ſijn Martelaarſchap te doen ſege pralen, gaf hem een nieuwen moed en leven. Van de Amptenaren gegrepen zijnde, wierd hy voor de openbare regtbank gebragt, gevolgd van de Stads-overigheyt, terwijl het gemeene volk ſulken blijden geroep en toejuyching maakten, als of onſe Saligmaker ſelfs ter doodſtraf uytgeleyd wierd.

onder-vraagd,

De Bevel-hebber vraagde hem aanſtonds, *Wie de God der Chriſtenen was?* Hy nu merkende dat dit een looſe en ten ſpot aangeleyde vraag was, gaf hem geen ander antwoord, dan, *Indien gy 't weerdig waart, gy ſoud het weten.* „Onderwijs heeft alleen „vat op nederige en gehoorſame ooren: waarheyt aan godlooſe en ſpot„ters voorgeſteld, word gemeenlijk verſchooven. 't Is vergeefs een blin„de, die niet kan, of een die ſijn oogen ſluyt, en alſo niet wil ſien, „een keers voor te houden. Men is den leerſtukken van onſen Godsdienſt die eerbied ſchuldig, *dat men het heylige niet geve den honden, of de peerlen werpe voor de ſwijnen, op dat ſe deſelve niet met hare voeten vertreden, en haar omkeerende u verſcheuren* (*i*).

en deerlijk mishandeld.

Aanſtonds wierd hy op dat ſeggen, ſonder ſijne hooge jaren te ontſien, of te betragten 't geen ons de gemeene menſchelijke natuur afeyſcht, voortgeſleept, onbarmhertig geſlagen en geſmeten; die'er naaſt by waren ſchopten hem met voeten, en ſloegen hem met vuyſten; en die'er wat verder af waren wierpen op hem al 't geen ſy konden vinden, en gebruykten 't geen hen in handen quam tot een werktuyg, van hunne woede; met een woord, niemand was'er, of hy meende dien Man geen ſmaad of

(*e*) *De Script. in Iren.* (*f*) *Euſeb. ibid. c.* 15. *p.* 178. (*g*) *Id. ibid. c.* 20. (*h*) *Epiſt. Eccl. Lugd. & Vien. apud Euſeb. ubi ſupra. c.* 1. *p.* 159, (*i*) *Matt.* 7. 6. Καλὴ ἡ πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς λόγους κώφωσις, ἐπὰν ἀπογινώσκωμεν τὴν τῶν τὰ χείρονα λεγόντων ἐπανόρθωσιν. *Orig. de Martyr. p.* 169.

of ſmerte aan te doen was een bewijs van godloosheyt en een ſtrafweerdige misdaad; en daarom oordeelde elk een, dat hy dus doende de party van ſijne goden hield. Maar 't ſcheen voor hunne woeſte wreedheyt te beleefd, hem ſo t'evens om hals te helpen, en men dagt'er nog een tweede treurſpel van te maken; dog de hemel keurde dat niet goed: want hebbende ter nauwer nood ſo veel adem, dat hy konde geſegd worden te leven, wierd hy in het gevangen-huys opgeſloten, dog gaf aldaar twee dagen daar na ſijne ſiele aan God op.

waar van hy ſtierf.

V. De Kerk van Lyons dus van haar eerweerdigen Herder ontbloot zijnde, ſtond tot die bediening niemand nader dan *Ireneus*, een Man die allesſins geëert en geagt was; en dienvolgende quam hy, daar toe gekoren zijnde, in ſijn plaats ontrent het jaar CLXXIX. in een verwerden en bekommerlijken tijd; dog hy, als een wijs en ervaren ſtierman, wiſt het ſchip voorſigtig te beſtieren. En ſeker, ſijn kloekmoedigheyt en beleyd waren'er toen van noden: want thans wierd de Kerk niet alleen door vyanden van buyten beſtreden, maar ook door Ketteryen van binnen ondermijnd, en verraden. Wat de openbare vyanden ondernamen, ſtond hy met lijdſaamheyt en langkmoedigheyt uyt: onderwijlen poogde hy al het vergif en de beſmetting (door Ketteren te vreeſen) met een naarſtige en wakkere omſigtigheyt voor te komen, tot welken eynde hy de dwaal-geeſten ontdekte, hun oogwit vertoonde, en hunne dwalingen afwees en wederleyde, ſo dat deſelve allen openbaar wierden. De ſchrijver van het oud *Synodicon*, of *handelingen van de Kerk-vergaderingen*, uytgegeven door *Pappas* (*k*), verhaald ons, dat *Ireneus* een provinciale *Synode* tot Lyons hield, alwaar, met hulp en toeſtemming van twaalf andere Biſſchoppen, de Ketteryen van *Valentinus*, *Marcion*, *Baſilides* en andere van den Antichriſtiſchen hoop veroordeeld wierden: dog van wien hy ſulks heeft, weet ik niet, gemerkt'er niemand van de Oude buyten hem gewag van maakt, hoewel het geheel niet onwaarſchijnlijk is, en *Ireneus* door ſijn yver ſekerlijk aangeſet wierd, om tegen dat ſlag van menſchen met mond en pen aan te gaan; te meer, dewijl deſelve, na ſijn eygen verhaal, binnen de palen van ſijn Kerk-beſtier, en voor ſijn deur quamen: want daar hy had opgehaald van *Marcus*, een der Hoofdketters onder de *Gnoſtici*, en van ſijn aanhang, en geſproken van hunne beeſtelijke en ongebondene levens-wijs, en door wat looſe en ſnoode grepen, toveragtige en helſche plegtelijkheden ſy hunne verleydde aankomelingen gewoon waren te verſtrikken en aan ſig te verbinden; ſeyd hy met eenen (*l*), dat ſe gekomen waren in het naaſt bygelegen land, langs de riviere de Rhone, alwaar ſy by de vrouws-perſoonen (welk de toeleg van alle opheffers der ſecten ſchijnt geweeſt te zijn) meeſt vermogten, welker gemoederen van hen verdorven, en hare ligchamen misbruykt wierden; dog ſommige van haar, wanneer ſe naderhand berouw hadden, en het afgebrande geweten weder levendig en gevoelig wierd, beleden opentlijk hare misdaden, terwijl andere de ſijde van de *Gnoſtijken* wel verlieten, dog tot de Kerk ſchaamden weder te keeren, en andere door een geheelen en wanhopenden afval, nog het een nog het ander Geloof beleden. Met ſommige van de belhamels deſer kettery wiſſelde *Ireneus* (*m*) reden, en de ſchriften van andere las hy, welk hem bewoog (gelijk ook veele van hem verſogt hadden) het doorwrogt werk tegen de Ketteryen op te ſtellen, daar in hy hunne wilde, mag ik ſeggen, en verdigte grondſtukken, hunne beeſtelijke en verfoeyelijke wijſe van doen ontdekte, en deſelve

Ireneus komt in ſijn plaatſe.

Kant ſig wakker tegen de Ketteryen.

Byſonder der Gnoſtici.

Aanleyding van ſijn ſchrijven tegen de Ketteryen.

(*k*) *Edit. Argent.* 1601. 4. *p.* 2. (*l*) *Adv. hæreſ. lib.* 1. *c.* 9. *p.* 72. *Vide Hieron. epiſt. ad Theodor. p.* 196. (*m*) *Præfat. ad lib.* 1. *p.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

deselve op het nauwkeurigst wederleyde, hoewel se so ongemeen buytenspoorig, en tegen de beginselen van gesonde redeneering strijdig waren, dat, na sijn aanmerking (*n*), haar te ontdekken en bloot te leggen was haar te overwinnen. Dit stuk werks stelde hy op ten tijde als *Eleutherius* Bisschop van Romen was, gelijk ons blijkt uyt sijn naam-register der Bisschoppen van dien stoel, die hy met *Eleutherius*, de twaalfde in dien rang, en te dier tijd die plaats bekledende, afbreekt (*o*).

Wanneer hy dat deed.

Dat quam toen te pas.

VI. En seker 't was nu de rechte tijd, dat *Ireneus*, en andere wijse en heylige Bisschoppen moesten toesien, gemerkt grijpende Wolven waren ingesloopen, en de kudde reeds sogten te verstrooijen. De akker van Gods Kerk was jammerlijk met onkruyd bewassen; waar door dan de Religie niet alleen in gevaar stond, om by die van de Kerk waren gestikt, maar ook om in den loop en de uytsetting des Geloofs by die buyten waren gestuyt te worden: want niets was'er, dat tegen de waarheyt en goddelijkheyt van de Christelijke Religie doorgaans meer wierd ingebragt, dan dat sy in so veele scheuringen en ketteryen gescheyden en verdeeld waren: weshalven de H. *Clemens van Alexandrien* bysonder sijn werk maakt, om dat te beantwoorden, wiens deftige redeneering meest hier op uyt komt (*p*): „Het eerste, seyd hy, dat sy „ons te last leggen, en waarom sy voorwenden het Geloove niet te kon„nen aannemen, is de verschillendheyt der secten onder ons, en dat de „waarheyt te rug gesteld en verwaarloosd wierd, doordien de eene de „leerstukken dus, en de andere so opvat. Dog, is sijn antwoord, by „de Joden, en de gewaande wijse Mannen onder de Heydenen, zijn ten „allen tijden secten en verdeeltheden geweest, en egter heeft nooit eenig „mensch geoordeeld, dat men daarom de Joodse Kerk-gewoontens en „leeringen niet soude mogen aannemen, of de Wijsgeerte doorsnuffe„len. Dwalingen, seyde hy, heeft onse Heer voorsegd, dat nevens „de waarheyt soude opkomen, gelijk als onkruyt nevens het goede „koorn, en dat het geen wonder was, dat sulks nu gebeurde; maar „dat men egter, al waren'er die van de waarheyt afweeken, sijn pligt „niet moest nalaten, maar dien, die in het belijden van de waarheyt „bestendig bleef, gelooven. Een siele, die door dwaling en afgoderye „ontsteld en siek is, moet al so min de onderwijsingen, om dat'er tus„schen d'eene en d'andere eenig verschil is, afwijsen, als een siek mensch „de genees-middelen mag verwerpen, om dat de Genees-heeren niet „van een gevoelen zijn, en de eene wel eens wat anders als de andere „voorschrijft. De Apostel immers heeft voorsegd, *dat'er ketteryen moeten „zijn, op dat de opregte openbaar worden*, de Christen leer te kloek„moediger omhelsen, godsaliger leven, en in 't Geloof en een heylig „leven standvastiger en onversettelijker worden. „Is'er, seyd hy ver„der, werk aan vast, eer men de waarheyt wel onderscheyd, 't vinden „van deselve sal die moeyte en arbeyd genoeg vergoeden. Geen wijs „mensch sal schroomen eenig fruyt te eeten, om dat hy nauw moet toe„sien, so hy 't geen goed en rijp, van 't geen enkelijk geschilderd of „nagebootst is, wel onderscheyden sal. „Sal, vervolgd hy, een reysi„ger niet willen voortgaan, om dat'er veele kruys- en sijd-wegen zijn, „en niet liever na de gebaande, en Koningklijke weg vragen? Of een „huys-vader sijn akker laken, om dat'er nevens het goede kruyd ook „onkruyd opschiet? Die verschillen moesten ons veel meer bewegen „om de waarheyt van de valsheyt nauwkeurig te leeren onderscheyden, „en

Scheuringen den Christenen verweten.

Hoe daar op wierd geantwoord.

(*n*) *Lib.* 1. *c. ult. p.* 139. (*o*) *Lib.* 3. *c.* 3. *p.* 233. *& ap. Euseb. lib.* 5. *c.* 6. *p.* 171. (*p*) *Stromat. lib.* 7. *p.* 753.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„en te onderſoeken wat ſchijn, of wat waarheyt is, op dat wy de loo-„ſe ſtrikken vermijdende, εις ἐπίγνωσιν τ᾽ ὄντως ὄσης ἀληθείας, tot de kennis „van 't geen ſekerlijk de waarheyt is, ('t welk van iemand, die dat „opregtelijk ſoekt, wel te vinden is) geraken mogen. Maar om weder te keeren tot *Ireneus*.

Victor wierd Biſſchop van Romen.

VII. Ten eynde van de regeering des Keyſers *Commodi* (in wiens regeering dit alleen roemweerdig was, dat hy, een wellustig en dertel Vorſt zijnde, in welke alle de ondeugden ſijner Voorſaten ſcheenen t'ſamen te loopen, den Chriſtenen niet veel moeyte aangedaan heeft) ſtierf *Eleutherius*, in wiens plaats *Victor* quam; een Man, die heftig en ongeſeggelijk zijnde, geen tegenſpraak kon verdragen, en ſijne heersſugtige en eygenſinnige driften den ruymen toom gaf.

Sijn o- ſonne- drift o- 't verſ- van Pa- ſchen houden.

Hy haalde het verſchil over het houden van het Paaſch-feeſt weder op, en poogde de Roomſche gewoonte van het ſelve den eerſten dag des Heeren na der Joden Paſcha te houden, den Kerken van kleyn Aſien, en die het met de Joden op den veertienden der Maand hielden, als magt hebbende op te dringen, en donderde, wanneer ſy ſijn gevoelen niet wilden involgen, onvoorſigtig tegen hen den kerkelijken Ban uyt; en, ſeyd *Euſebius* (q), dat was niet alleen ſijn bedreyging, maar ſloot ſe met der daad uyt, en ſneed ſe van de gemeenſchap der Kerken af.

Hoe tegen gegaan wierd van andere.

Dog de Kerken van Aſien, onder het beleyd van *Polycrates*, Biſſchop van Epheſen, gaven op die harde bedreygingen en handeling die Romen hen aandeed, weynig agt, verdedigden haar gewoonte van 't ſelve op den veertienden dag na de nieuwe maan, op wat dag van de week die ook quam, na de wijſe der Joden te onderhouden, en dat volgens de eenſtemmige overlevering, en 't onafgebroken gebruyk, ſedert de tijd van de Apoſtelen *Johannes* en *Philippus*, als ook van *Polycarpus* en verſcheyde andere tot die tijd toe. Dit alles wierd aan *Victor* van gemelden *Polycratus* vertoond, maar vermogt op hem tot voorkoming van de ſcheuring niet, gelijk dog een eygenſinnig en na ſijn driften voortgaand menſch niet wel te verſetten is; en daarom, ten eynde die ongelukkige ſcheuring dog mogt geneſen worden, hield men in verſcheyden plaatſen Kerkelijke vergaderingen (r), eene tot Romen; een andere in Paleſtina onder *Theophilus*, Biſſchop van Ceſareën, en *Narciſsus*, Biſſchop van Jeruſalem; een derde in Pontus onder *Palmas*, en veele andere elders, die alle daar op uyt waren, om hare handen tot het uytbluſſen van die gemeene vlam te leenen (s), en daar over aan *Victor* ſchreven, hem ſcherpelijk beſtraffende, en ernſtig aanradende liever te beſorgen 't geen tot vrede van de Kerk, en tot liefde en onderlinge eendragt der Chriſtenen ſtrekte.

ook van Ireneus.

Onder andere deed ook onſe *Ireneus* (die, gelijk het *Euſebius* aantekend, met ſijn vreedſaam en vrede-makende inborſt ſijn naam ſeer wel beantwoorde) een *Synode* t'ſamen komen van de Franſche Kerken onder ſijn Kerk-gebied (t); alwaar, gelijk het reeds gemeld Kerkelijk opſtel (v) ſegd, dertien Biſſchoppen nevens hem deſe ſaak overwogen en hun gevoelen daar over uytte: uyt welker aller naam dan hy een *Synodalen* Brief aan *Victor* ſchreef (x), waar in hy ſeyd wel met hem in de ſaak over-een te komen, maar hem egter ernſtelijk te bedenken gaf, hoe hy geheele Kerken om het onderhouden van 't gebruyk, dat van hunne Voorſaten tot haar was overgekomen, konde in den Ban doen, en dat men ſo wel verſchilde over de manier van vaſten voor Paſchen, als over den dag ſelfs, gemerkt ſom-

(q) *Euſeb. lib.* 5. *c.* 24. *p.* 192. (r) *Ibid. c.* 23. *p.* 190. (s) *Ibid. p.* 192. (t) *Ibid. p.* 191. (v) *Ubi ſupr. p.* 7. (x) *Ibid. c.* 24. *p.* 192.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

mige oordeelden, dat se verbonden waren eenen dag te vasten (welk hy waarschijnlijk van de groote of plegtelijke week verstond) andere twee, andere meer dagen, en andere wederom die tijd bepaalden aan een vasten van veertig uuren na malkanderen (of het ter gedagtenis was dat *Christus* so lang in het graf gelegen had, of om sijn veertig-daagse vasten in de woestijne na te aapen, weet ik niet), en dat die verscheydentheyt wel lang geduurd had, en in veele plaatsen gespeurd wierd; maar de bestierders der Kerken sig daar over niet veel bekommerd, en, onaangesien dat onderscheyd, de onderling opregte liefde en gemeenschap gehouden hadden; immers, seyde hy, so hadden alle sijne godvrugtige voorsaten gedaan; waar toe hy dan ophaalde, hoe *Anicetus* en *Polycarpus*, al konde d'een den anderen niet bewegen om van sijn gewoonte af te gaan, elkander omhelsden, de heylige *Communie* t'samen hielden, en in vrede van malkanderen scheyden. Brieven van gelijken inhoud schreef hy ook aan verscheyden andere Bisschoppen, om dit ongelukkig Kerk-verschil te slissen.

Severus vervolgd de Christenen. VIII. Ondertusschen liepen de stille en geruste dagen, die de Kerk eenige jaren genoten had, ten eynde, en de wind begon uyt een buyiger hoek te waaijen. Den Keyser *Severus* tot nog toe den Christenen zijnde gunstig geweest, begon een bittere en bloedige vervolging, en tegen hen het geheele Rijk door een groote strengheyt te gebruyken. Bysonder ook te Lyons. Hy was te vooren selfs Bevelhebber over de Provincie van Lyons geweest (*y*), en had buyten twijfel kennis van *Ireneus*, en den bloeyenden toestand der Kerke in die stad; uyt dien hoofde konde hy nu gepaster bevel tegen de Christenen aldaar uytgeven. De vervolging dan, die elders sommige uytkipte, om andere ten schrik te strekken, raakte hier alle, en ontsag niemand: want *Gregorius van Tours* (*z*), en de oude *Martelaars-boeken* (*a*) verhalen ons, dat *Ireneus* voor-af op allerley wijsen gepijnigd, ten laatsten ter dood is overgegeven (de Grieken [*b*] seggen, en niet sonder schijn van waarheyt, dat hy wierd onthoofd) en nevens hem by-na alle de Christenen van die groote en volkrijke stad, die genoegsaam ontelbaar waren, so dat de straten der stad van het bloed der Christenen stroomden. Sijn dood ligchaam wierd opgenomen van *Zacharias* sijn Ouderling, en in een grafstede tusschen *Epipodias* en *Alexander*, die in de vervolging onder *Antoninus* omgekomen waren, begraven. De juyste tijd van sijn martelaarschap kan met sekerheyt niet worden aangewesen: men heeft al so veel reden te gelooven, dat hy is gedood als het bloedig plakaat van *Severus* tegen de Christenen ontrent het tiende jaar van sijn regeering in 't jaar CCII. was uytgekomen, als dat het geschied is in het jaar CCVIII. wanneer die Keyser een togt deed in Bretagne, en over Lyons sijn reys nam, en also die dood-straf met eygen oogen aansag: en seker, de groote menigte van de aldaar gedoodde schijnt wel te konnen t'huys gebragt worden by de vinnigheyt en wreedheyt van dien Prins, die reeds te voren een bysonder misnoegen tegen de inwoonders van Lyons, en wel meest tegen de Christenen, had opgevat.

Ireneus komt daar in om, en ontallijke andere.

Sijn begravenis.

De tijd van sijn martelaarschap.

Sijn gedrag, deugden en bequaamheden. IX. Onse Martelaar had een opregte liefde tot God, en de sielen der menschen, om welker welstand te bevorderen geen moeyte of swarigheyt hem te groot was: hy schroomde niet sijn eygen vaderland te verlaten, sulken moeyelijken en verdrietigen reyse aan te gaan, en sijn woo-

(*y*) *Æl. Spartian. in vit. Sever. c.* 3. *p.* 335. (*z*) *Hist. Franc. lib.* 1. *c.* 29. (*a*) *Martyr. Rom. ad.* 28. *Juny. Adon. Martyr.* 4. *Calend. Jul.* (*b*) *Men. Græc.* Τῇ κγ' τȣ̃ Αὔγος.

wooning te maken (in plaats van by de beſchaafder en vriendelijker Natien van het Ooſten) by een volk dat woeſt en wild was, en dat hy hen eerſt de burgerlijke beleefdheyt moeſt leeren, eer hy hen tot het aannemen der Religie bewegen konde. 't Was hem ook geen kleyne moeyte, gelijk hy ſelfs klaarlijk te kennen geeft, dat hy eerſt de taal van dat land moeſt leeren (die, gelijk hy ſe noemd, een plompe en rouwe uytſpraak had) eer hy iets op hen konde winnen. Dit alles, en vry veel andere dingen, onderging hy blymoedig, om ſo der menſchen grootſte belang te konnen voortſetten; en gemerkt hy wiſt, dat'er doorgaans niets is, dat den voortgang der godſaligheyt meer bekommerd, dan dat de menſchen aan verkeerde en bedorven bevattingen en gronden vaſt zijn, en dat'er niets is, dat de Chriſtelijke Religie by wijſe en ſchrandere Mannen veragter en beſpottelijker konde maken, dan de ongerijmde en belagchelijke gevoelens, die by ſijnen tijd wierden ingedrongen, gemerkt, ſeg ik, hy ſulks wiſt, ſtelde hy ſig met alle bedenkelijken ernſt daar tegen; tot welken eynde hy alle hunne ſchriften las, en met een weergaloos geduld en neerſtigheyt alle hunne beginſelen en gronden onderſogt en uythaalde, waarom hy ook van *Tertullianus* (*c*), en niet te onregt, beſchreven word als *omnium doctrinarum curioſiſſimus explorator, de nauwkeurigſte doorſnuffelaar van alle gevoelens en leer-ſtukken.* 't Hielp hem tot beter bereyking van ſijn oogwit niet weynig, dat hy een natuurlijke ſchranderheyt van verſtand en oordeel hebbende, ſig in de wijsgeerte en welſprekentheyt ongemeen geoeffend had (waar in hy reeds by ſijne jonger jaren had uytgemunt), gelijk uyt ſijn nagelatene Schriften ten vollen blijkt: want behalven ſijne Brieven heeft hy verſcheyde Boeken geſchreven (hoewel de Man, die (*d*) van een Kerkelijke Hiſtorie, door *Ireneus* beſchreven, en van welke *Euſebius* gewag maakt, ophaald, een Boek meer, dan hy geſchreven heeft opteld, dog daar in, buyten twijfel, ſijn Boek tegen de ketteryen meenende een ander als ſijn Kerkelijke Geſchiedenis te zijn, misleyd is) die alle verlooren zijn, uytgenomen ſijne vijf Boeken *Adverſus Hæreſes, tegen de ketteryen*, die eertijds genaamd wierden: Περὶ ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, dat is, *Wederlegging en afweering van de valſchelijk ſo genaamde kenniſſe*, daar door verſtaan wierd de ketterye der *Gnoſtijken*, die met hunne bedekte ſtellingen ſig van alle treffelijke en verhevene kennis en wetenſchappen, als of die by hen woonden, beroemden.

Sijn Boeken ſijn weg, uytgenomen dat tegen de ketteryen.

Sijn ſtijl en ſpreekwijs.

Van ſijn eygen ſpreek-of ſchrijf-wijs kan men niet veel ſeggen, gemerkt wy het oorſpronkelijke Grieks niet hebben: en wat de giſſing aangaat van die, welke meenen, dat hy die Boeken ſelfs in de Latijnſche taal beſchreven ſoude hebben, is 't niet de moeyte weerd van te ſpreken; dog is, na allen ſchijn, deſelve eenvoudig en natuurlijk, gemeen, en niet gemaakt, gepaſt, ſo het ſchijnt, en hy ſelfs te kennen geeft (*e*), na de natuurlijke taal van het land, daar hy woonde; hy maakte geen werk van welſprekentheyt, of cieraad van ſijne woorden, en, gelijk hy uyt ſedigheyt van hemſelven ſpreekt (*f*), verſtond hy ſig niet op bewrogte en kragtige wijſen van iemand te overreden. Maar wat hier van is of niet, immers ſijne redeneeringen zijn deftig en wel geſchikt, en, ſo ver de onderhanden hebbende ſtof toelaat, klaar en verſtandelijk, waar in ſig dan alleſins opdoet een ongemeenen yver, en bereydwilligheyt om het martel-lot uyt te ſtaan: want, gelijk *Eraſmus* (*g*) niet te onregt heeft aangemerkt, de Martelaars hadden een manier van ſchrijven, die in

ernſt,

(c) *Adv. Valent. c. 5. p. 252.* (d) *Volaterr. Comment. Urban. lib. 16. col. 590.* (e) *Loc. cit.* (f) *Præfat. ut ſupr.* (g) *Præf. in Iren.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ernſt, aandringentheyt en manhaftigheyt boven andere menſchen uytmuntte.

Sommige van ſijn gevoelens waren opſpraak onderworpen.

X. Over den inhoud ſijner boeken veld *Photius* (*h*) dit vonnis; Dat in ſommige derſelven de nette waarheyt van de Euangeliſche leer-ſtukken niet al te wel voorkomt, en onder νόθυς λογισμὺς, valſche of onegte redeneeringen, daar nauw op gelet dient, worden voorgeſteld. In de nog voorhanden zijnde boeken zijn eenige ſtellingen, die de nauwſte toets en 't ſcherpſt onderſoek niet ſouden konnen uytſtaan. De meeſte derſelven komen over-een met 't geen in het leven van den Martelaar *Juſtinus* reeds is aangemerkt, en de andere hebben niet veel om 't lijf.

Hoe oud Chriſtus geweeſt zy.

Wat ſijn ſeggen aangaat, dat onſe Heer (*i*), ten tijde van ſijne opentlijke bediening, ontrent vijftig jaren oud geweeſt ſoude zijn, was een dooling van hem opgevat ten deele uyt een valſche onderſtelling, dat onſe Heer, om ſijn Leer meerder geſag te geven, meerder jaren, als wy op goeden gronde hem toeſchrijven, hebben moeſt; ten deele uyt een qualijk bevat verhaal, (welk hy mogelijk uyt den mond van ſijn Meeſter *Papias* had opgetekend) dat het van den H. *Johannes* en de andere Apoſtelen ſo geleerd en overgeleverd was, en ten deele uyt ſijn drift en yver tegen ſijne wederſtrevers; want daar ſy wilden, dat onſe Saligmaker niet meer dan tot ſijn een-en-dertig jaren op aarden geweeſt was, vervoerde hem de heftigheyt van ſijn betwiſting, om ſig daar tegen te kanten, en hem niet minder dan de even gemelde jaren toe te ſchrijven, willende ſulks beweeren (hoewel ſijn drift, en begeerte om ſijn bewijs vaſt te houden door beſadigder gedagten, en nader overleg, indien hy'er werk van had gemaakt, wel ſoude verbeterd zijn) uyt de vrage der Joden (*k*): *Gy hebt nog geen vijftig jaren, en hebt gy Abraham geſien?* waar uyt hy in 't voor-by gaan bevat, dat de Joden reden hadden ſo te ſpreken, en *Chriſtus* niet verre van die jaren moeſt af zijn.

Irenei voorſorg voor 't ſchenden ſijner ſchriften.

XI. Hy droeg groote en ongemeene ſorg om ſijne ſchriften tot de nakomelingen ſuyver en onvervalſt te doen overgaan, tot welken eynde hy in ſijn boek Περὶ ὀγδοάδος die ernſtige en ſcherpe betuyging doet (*l*): *Ik beſweere u, wie gy ook zijt, die dit boek ſult overſchrijven, by onſen Heere Jeſus Chriſtus, en ſijne heerlijke toekomſte, waar in hy levendige en doode oordeelen ſal, dat gy u afſchrift vergelijkt, en neerſtig verbeterd met het mijne, daar gy het van uytſchrijft, en dat gy insgelijks deſe betuyging overſchrijft, en daar by voegd.* En ſeker het ſoude wel zijn, indien de boeken van de Oude ſchrijvers der Kerk met die bekommernis en eerbied behandeld waren; want dan ſouden ſy, ten minſten die weynige, die'er nog overig zijn, beter en niet ſo geſchonden tot ons overgekomen zijn.

Kragten en wonderen ten tijde van Ireneus.

Meer ſal ik hier niet byvoegen, dan (en dat is 't geen *Euſebius* lang daar na heeft weerdig geagt aan te tekenen) dat ten tijde van *Ireneus* de gave van kragten en wonderen te doen in de Kerk heel gemeen was: want hy verhaald ons (*m*), dat ſommige de duyvelen uytdreven, waar door veele tot het aanneemen van de Chriſtelijke Religie bewogen wierden; andere hadden geſigten en openbaringen, en konden toekomende dingen voorſeggen; andere ſpraken allerley talen, ontdekten by gelegentheyt der menſchen gedagten en heymelijke voornemens, en ontvouwden de diepten en verborgentheden Gods; andere wederom genaſen de ſieken, en herſtelden ſe door het opleggen der handen tot hun geſondheyt, en ſelfs waren'er veele, die de dooden

(*h*) *Cod.* 120. *col.* 301. (*i*) *Adv. hæreſ. lib.* 2. *c.* 39. *p.* 192. & 40. *ibid.* (*k*) *Joh.* 8. 57. (*l*) *Ap. Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 5. *c.* 20. *p.* 187. (*m*) *Adv. hæreſ. lib.* 2. *c.* 57. *p.* 218. & *apud Euſeb. lib.* 5. *c.* 7. *p.* 171.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dooden levendig maakten, die dan veele jaren daar na levendig bleven. De gaven, seyd hy, die God te dier tijd in den naam van onsen gekruysten Saligmaker aan de Kerk mede deelde, waren ontelbaar, die sy dan wederom opregtelijk en onbekrompen tot groot nut en voordeel van de wereld alom besteedden. Hier uyt nu bewees hy in 't gemeen de waarheyt van onse Religie, en toonde hoe veel de ware Christenen voor uyt hadden, om over al die bedriegers en verleyders, die haar selven onder den eerweerdigen naam van Christenen verbergden, te segepralen.

Irenei Schriften.

Die overgebleven zijn.

Adversus Hæreses,
seu
De refutatione & eversione falsæ scientiæ, Libri quinque.

Die verlooren zijn.

Libellus de scientia adversus Gentes.
Demonstratio Apostolicæ prædicationis ad Marcianum fratrem.
Liber de Ogdoade.
Epistola ad Blastum de Schismate.
--- ad Florinum de Monarchia.
seu,
--- Quod Deus non sit conditor mali.
--- Ad Victorem Episcopum Romanum de Paschate.
Epistolæ plures ad varios Episcopos de eadem re.
Liber variorum tractatuum.

Eynde van 't leven van den H. IRENEUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. THEOPHILUS
BISSCHOP van ANTIOCHIEN.

INHOUD.

Sijn geboorte-plaats is onbekend. Sijn goede opvoeding en natuurlijke bequaamheden. Sijn bekeering tot het Christendom, en wat hem daar toe bewoog, opgehaald uyt sijn eygen schriften. Sijn swarigheyt ontrent de leere der opstanding. Dat grondstuk wierd veel tegen gesproken. Het geval van Synesius. *Hoe* Theophilus *die swarigheyt te boven quam. Sijn groot genoegen in de* Christelijke *Religie. Hy wierd verkoren tot Bisschop van* Antiochien. *Hy poogd* Autolycus *te bekeeren. Wie* Autolycus *was. Desselfs vooroordeelen tegen de Christelijke Religie.* Theophili *vrymoedige en onsijdige redeneering met hem. Het deftig beleyd daar in gehouden. Hy steld sig dapper tegen de Ketteryen van sijnen tijd. Hy schrijft tegen* Marcion *en* Hermogenes. *Sijn dood. De tijd van dien.* Hieronymi *uytbeelding van sijne werken. Sijne schriften.*

I. HOewel de Ouden ons weynig kennis verschaffen van desen eerweerdigen Bisschop, sal 't egter mogelijk den leser niet onaangenaam zijn, dat wy het weynige, dat'er van gevonden kan worden, ophalen. Het is de moeyte niet weerd om te wederleggen, en verdiend ter nauwer nood genoemd te worden, dat hy de selve soude geweest zijn, aan wien de H. *Lucas* sijne Euangelische schriften heeft opgedragen, gemerkt'er so grooten tijd-reeks tusschen het leven van den eenen en den anderen, indien'er niet anders was, verloopen is. Of hy te Antiochien geboren is, is onseker; maar 't is seker, dat sijne Ouders Heydenen waren, die hem in dien Godsdienst, die toen in de wereld heerste, opbragten. Sy deden aan hem al 't geen dat tot een geleerde en goede opvoeding vereyscht wierd; en hy nam in sijne studien sodanig toe, dat hy door en door bedreven wierd in de schriften van alle de groote Meesters der geleerdheyt en Wijsgeerte van de Heydensche wereld, daar door hy dan (te meer, om dat hy met een schrander en aanlokkelijk verstand begaafd was, gelijk men uyt sijn redeneering tegen de Heydenen kan afnemen) een geagt en vermaard Man wierd.

Theophili geboorte-plaats onseker.

Sijn opvoeding.

II. Wanneer of door wat middel hy tot het Christendom bekeerd is, kan onmogelijk nauwkeurig worden aangewesen; alleen konnen wy'er uyt sijne nagelatene schriften dit volgende van seggen. Een Man zijnde die genegen was alles te doorsnuffelen, en buyten twijfel van een eerlijk gemoed, begaf hy sig tot een diep, dog onsijdig ondersoek na de natuur en geschapentheyt van alles: dus merkte hy, dat al 't geen de Religie, die hy thans aankleefde, opgaf, des menschen gemoed geheel geen genoegen geven konde; dat 't geen daar in van hare goden gesegd word

Hoe hy tot de Christen Religie wierd aangeleyd.

Door aanmerking van de schepping

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

I: Goeree del: P: Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

word ongerijmd en beuſelagtig, en veelſins godloos en onheylig, en de manier van die goden te dienen onnoſel en belagchelijk was; hy overdagt al 't geen geſchapen is, en de uytſtekende voorſienigheyt, die de wereld regeerd; en daar uyt kreeg hy een klare bevatting van een wijs en Almagtig Weſen, en dat God alles wijslijk ſo beſchikt heeft, dat alle menſchen ſijne majeſteyt en grootheyt ſouden konnen ſien. Op die weg, daar in hy nu buyten twijfel geruſt was en ſijn genoegen gevonden had, wijſt hy ſijn vriend, om insgelijks van de waarheyt overtuygd te worden. Hy nodigd hem (*a*), om te overſien en ſijne gedagten te laten gaan op de werken van God; de verandering en gepaſte wiſſel-beurt der tijden; het geduurig omloopen van de hemelſche ligchamen; de wijſſelijk vaſt-geſtelde gelegentheyt der *elementen* (hoofd-ſtoffen); de ſchoone order van nagt en dag, maanden en jaren op ſijn tijd te hebben; de aangename verſcheydentheyt, die ſig wonderlijk opdoet in de ſaden, aard-gewaſſen en boom-vrugten; de veelerley genereering van beeſten, vogelen, kruypende gedierten, viſſchen, en al 't geen in het water huysveſt: die wonderlijke drift, daar door alle deſe ſchepſelen gedreven worden, om haar aart voort te ſetten, haar jongen te voeden en te queeken, en dat niet tot haar eygen voordeel, maar, gemerkt God door ſijne wijſe en onbegrijpelijke voorſienigheyt beſteld heeft, dat alles den menſche onderworpen ſoude zijn, tot behoef en vermaak der menſchen. En ſekerlijk, hy was door de kragt van die bewijs-redenen ſodanig ingenomen, dat hy elders rond uyt ſegd (*b*), geen menſch bequaam te zijn om na eyſch de order en 't beleyd van de ſchepping te melden, ſelfs niet al had hy duyſend monden, en geen minder tongen; en duyſend jaren leefde, διὰ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, καὶ τὸ πλοῦτον τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, gemerkt *de onbegrijpelijke grootheyt en rijkdom van Gods wijsheyt* in het werk der ſchepping alleſins uytſchijnt. Dus een begin gemaakt hebbende, ſtapte hy, ſo 't ons toeſchijnt, over (en ſo was ook ſijn raad [*c*] aan *Autolycus*) om andere Boeken, die de Gods-dienſt der Chriſtenen behelſden; te doorſnuffelen, en wel byſonder de Schriften der Propheeten; en merkte daar in aan, van hoe gewigtige ſaken ſy propheteerden; hoe veele openbaringen ſy gehad hadden; hoe ſlegt en ongeagt ſommiger opvoeding was; hoe nauw ſy met malkanderen over-een ſtemden; hoe ſeker hunne voorſeggingen gingen, en hoe net de voorſegging met de uytkomſt over-een quam: ſo dat, gelijk hy vervolgens ſegd, al die ſig ernſtig in deſelve oeffend, de weg geopend vind, om tot een nette kennis der waarheyt te komen.

en voorſienigheyt.

En 't onderſoeken van de Prophetiſche Schriften.

III. Eene ſaak egter was'er, gelijk hy ſelfs ſchijnt te kennen te geven (*d*), die hem in de Chriſten leer aan te nemen, en in allen deelen toe te ſtemmen, vry wat ſteuytte, en dat was het geloof van de opſtanding der dooden. Hy was in de ſchoolen der Wijsgeerte opgevoed, en had aldaar geleerd, dat men van de berooving (*privatione*) des levens tot het verkrijgen deſſelfs niet kan te rug treden, en 't is waarſchijnlijk, dat hy niet bevatten konde, hoe de alom verſtrooide ſtof en aarde, na 't verloop van ſo veele eeuwen, ſoude konnen verſameld, en daar uyt het ſelve ligchaam gebouwd worden. En ſekerlijk, daar is qualijk een grondſtuk des Chriſtelijken geloofs, dat van de wijſe en geleerde Mannen meer tegengeſproken en in de Geloofs-belijdenis bekommerlijker aangenomen wierd als de leer van de opſtanding der dooden. Wanneer de H. *Pau-*

De opſtanding der dooden konde hy eerſt niet wel aannemen,

gelijk doorgaans de Heydenen.

(*a*) *Ad Autolyc. lib.* 1. *p.* 72. (*b*) *Ibid. lib.* 2. *p.* 91. (*c*) *Ibid. p.* 110, 111, 112. (*d*) *Ibid. lib.* 1. *p.* 78.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

H. *Paulus* die van Athenen predikte van een toekomend oordeel, was 'er niemand tegen, gemerkt het een grondſtelling was, die de natuur ſelfs leerd; maar wanneer hy van een toekomende opſtanding ophaalde, lachte en ſpotte men daar mede: *Als ſy*, ſeyd de H. *Lucas* (*e*) *nu de opſtanding der dooden hoorden, ſpotteden ſommige daar mede*, en de wijſte en ſchranderſte wilden hunne gedagten daar over laten gaan, want *ſommige ſeyden, Wy ſullen u wederom hier van hooren*.

Ook ſelfs Syneſius.

Selfs *Syneſius* die groote Philoſooph, reeds door den doop de Chriſtelijke Religie ingewyd zijnde, wilde het Bisdom van Ptolemais, daar toe van *Theophilus van Alexandrien* aangeſogt zijnde, niet aannemen (*f*), en ſtelde opentlijk voor, dat hy in de leer van de opſtanding van een ander gevoelen was, of ten beſten genomen deſelve niet ſo verſtond als men'er gemeenlijk van ſprak: hy ſag dien artijkel aan, als ἱερόν τι καὶ ἀπόρῥητον, behelſende een heylige en onuytſprekelijke verborgentheyt, maar konde het gemeen en aangenomen gevoelen van dien niet toeſtemmen, dog wilde na allen ſchijn die opſtanding wel erkennen, indien hy ſe na de beginſelen en gronden van de Philoſophie, en byſonder na de bevatting van *Plato* verklaren mogt.

Dog t'onregt.

Dog ik kan niet ſien, waarom iemand, die een Weſen van oneyndige magt erkend, ſwarigheyt ſoude maken om dien artijkel voor gelooflijk aan te ſien, aangeſien het de Almagtigheyt (gelijk *Athenagoras* (*g*) en andere daar over redeneeren) ſo ligt is onſe verſtrooide leden en deelen te verſamelen, en weder tot een ligchaam te doen t'ſamen komen, als het hem in den beginne geweeſt is deſelve uyt niet te ſcheppen.

Wierd daar van eyndelijk overtuygd.

Maar om tot onſen *Theophilus* weder te keeren. Hy quam eyndelijk (*h*), door het geduurig beſchouwen van de vertoogen, die God van de opſtanding in de natuur doet voortkomen, en de beſtendige beurt-wiſſelingen, die men volgens de Goddelijke voorſienigheyt beſpeurd, die ſwarigheyt te boven, byſonder na dat hy de heylige Schriften aangenomen en onderſogt had, gemerkt die waarheyt daar ſo klaar en duydelijk in voorgeſteld en geleerd word.

En wierd een Chriſten.

Dus wierd hy een Chriſten, en in alles voldaan zijnde, nam hy ſijn toevlugt tot de Kerk, die, gelijk hy het ſelfs uytdrukt (*i*), van God in de wereld geſteld is, als een eyland in 't midden van de zee, in wiens veylige en bequame havens de lief hebbers der waarheyt, en alle, die na de ſaligheyt haken, en het oordeel en den toekomenden toorn ſoeken te ontgaan, hun toevlugt nemen konnen; en hy was blijde, dat hy daar binnen geraakt was (*k*), en verheugde ſig, dat hy den naam droeg van een Chriſten, τὸ Θεοφιλὲς ὄνομα, die naam, die, hoe ſeer ſy ook door de onwetende en booſe eeuw veragt en beſpot wierd, Gode ſo lief en aangenaam was.

Wanneer, en in wiens plaats hy Biſſchop wierd.

IV. In het jaar onſes Heeren CLXIX. [*l*], (dog na 't ſeggen van *Eutychius* [*m*], het ſestiende van *Antoninus*) of wel 's jaars te vooren CLXVIII., wierd hy, ſijn voorſaat *Eros* overleden zijnde, gekoren tot Biſſchop van Antiochien, en van ſommige gehouden voor de ſesde, en van andere voor de ſevende Biſſchop van die ſtoel; dog nog d'een nog d'ander heeft ongelijk, en beyde ſpreken ſy de waarheyt, na dat men hun rekening opvat; want ſommige ſtellen den H. *Petrus* tot eerſte Biſſchop aldaar: onderwijlen zijn'er andere, die hem als een Apoſtel, en een ruymer en algemeener plaats (als een gemeen Biſſchop) bedienende, aanſien, en daarom in hun rekening *Euodius* als eerſte Biſſchop van

(*e*) *Act.* 17. 32. (*f*) *Syneſ. Epiſt.* 105. *p.* 249. *Vide Euagr. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *c.* 15. *p.* 273. (*g*) *De reſurr. mort. p.* 43. (*h*) *Loc. ſupr. cit.* (*i*) *Lib.* 2. *cap.* 93, 94. (*k*) *Lib.* 1. *p.* 69. (*l*) *Euſeb. Chron. ad illum ann.* (*m*) *Annal. p.* 359.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van die plaats stellen. De H. *Theophilus* dus in die plaats gesteld, maakte ten eersten sijn werk om het ware belang en de geluksaligheyt der menschen te bevorderen, en poogde andere (gemerkt het gene goed is sig altijd in sig uyt te breyden en aan andere mede te deelen vermaakt) tot dat geloof, dat hy selfs had aangenomen, over te brengen. Onder andere deed hy daar in sijn best ontrent een aansienlijk Man, sijnen grooten vriend *Autolycus*. Wie desen *Autolycus* geweest zy, hebben wy geen ander bescheyd van dan 't geen'er ons *Theophilus* selfs van geeft (*n*). Hy was een geleerd en welsprekend Man, die alles, wat konst en wetenschap hiet, nauwkeurig ondersogt, waar in hy met sulken onvermoeyden neerstigheyt aanhield, dat hy sig wel onder de Boeken soude hebben begraven, en geheele nagten bestedende in het doorsnuffelen der selve en 't behandelen van de gedenk-tekenen der reeds overledenen, hemselven de nodige uuren tot rust niet gunde: egter hy was een Heyden (*o*), die voor sijn Religie ongemeen yverig, en tegen die van de Christenen met onbescheydene voor-oordeelen ingenomen was, en daarom deselve uytkreet als de hoogste dwaasheyt en dolligheyt, en alle scheld-woorden en lasteringen, die der menschen vernuft of boosheyt in die tijd, om deselve hatelijk te maken, bedenken kon, op hunne halsen smeet, en om deselve goed te maken, dapper tegen *Theophilus* had aangegaan. Niet te min schroomde *Theophilus* niet met hem nader te handelen; hy onderging hem beleefdelijk en met alle bescheydenheyt, gelijk ontrent een vriend en wijsgeerige paste; want hy seyde hem (*p*), „Dat de reden, waarom hy de waarheyt niet erkende en omhelsde, by hemselven „was; te weten, om dat de duysternis sijn verstand beneveld, en godloosheyt sijn siel verdorven had; dat menschen, die geen oogen hebben om het ligt der Sonne te sien, of die blind zijn, de Sonne niet „moeten verwijten dat se geen ligt heeft; dat men de roest en de vuyligheyt van een spiegel moet afveegen, so het eenig voorwerp klaar „en na waarheyt vertoonen sal, en dat God sigselven niet wil ontdekken, dan aan gesuyverde en voorbereydde sielen, en aan die, welke „door een opregt en Godlijk leven bequaam gemaakt en bereyd zijn om „hem te ontfangen en aan te nemen. Vervolgens verklaard hy hem de natuur van God; steld hem de Christen leer voor; hoe de wereld haar begin gekregen heeft; verwerpt en belagt de belagchelijke goden der Heydenen; en beantwoord 't geen den Christenen doorgaans te last gelegd wierd. Dog, aangesien *Autolycus* hem voornamelijk de nieuwigheyt van het Christen Geloof had tegengeworpen, toond hy wijd en breed, dat de Christen leer die van de Heydenen in veele deelen, so veel de ouderdom aangaat, voor-uyt stapt, en de leer der Christenen selfs in alles, daar ontrent de Heydenen op de oudheyt van hun Religie roemen, veele eeuwen ouder is; t'elkens hem dringende om sulken treffelijken Religie aan te nemen, hem te gelijk versekerende (*q*), „dat die, welker gemeenschap hy hem aanprees, sodanige geheel niet waren, als hy sig verbeelde, maar in tegendeel na de „voorschriften van sedigheyt en matigheyt leefden, onregtveerdigheyt „banden, alle sonde en godloosheyt uytroeyden, regtveerdigheyt lief „hadden, door de wet 't en voorschrift van God bestierd wierden, de „ware Godsdienst oeffenden, God erkenden, de waarheyt aankleefden; door genade en vrede behouden, door een heylig woord geleyd, „door wijsheyt geleerd, door God selfs geregeerd, en met een onster-

Sijn gedrag in sijn bediening.

Poogd Autolycus te bekeeren. Wie die was.

Hoe Theophylus tegen hem redeneerde.

(*n*) *Theophil. lib.* 3. *p.* 119. (*o*) *Ibid. lib.* 2. *p.* 80. (*p*) *Lib.* 1. *p.* 70. (*q*) *Lib.* 3. *p.* 127.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En uytslag van dien.

„selijk leven beloond wierden. Wat uytslag die redeneering heeft gehad, konnen wy niet seggen: egter mogen wy met waarschijnlijkheyt denken, dat se een gewenst gevolg had, bysonder, gemerkt wy vinden (*r*) dat *Autolycus*, na de eerste reden-wisseling met *Theophylus*, sig so ongenegen niet meer toonde, sijn misnoegen tegen hem opgevat verminderde, en verder bescheyd sijner Religie van hem versogt. En seker indien wijsheyt en welsprekendheyt, indien kragt van redenen en voorsigtigheyt in 't voorstellen iets vermag, so konde hy, in dien man van sijn dwaling en afgodery af te trekken, niet missen.

Theophilus waakte tegen ketteryen.

V. So sorgvuldig nu als hy was, om andere te winnen en tot het Geloove over te halen, so was hy niet minder, om die het reeds hadden aangenomen te behouden, dat se door dwaling niet besmet en verdorven wierden: tot dien eynde stond hy geduurig op de wagt, waarschouwde tegen de aannaderende ketteryen, en stelde sig dapper tegens deselve: want, gelijk *Eusebius* aanmerkt (*s*), niet tegenstaande de godsalige en vroome Mannen van die tijd, met alle sorgvuldigheyt daar tegen waakten, egter sloopen'er vyandige menschen in, die onder de suyvere Apostolische leere hun onkruyd saayden, so dat de Herders der Kerken alom genoodsaakt wierden op te staan, en hun werk te maken, om dat wild gedierte van *Christi* schaaps-koy te verdrijven, ten deele met de broederen daar tegen te waarschouwen, en ten deele met de Ketteren selfs aan boord te klampen, 't zy dat sy mondeling met hen redeneerden, en hen overtuygden, 't zy dat se hunne gevoelens met Boeken tegen hen te schrijven tegen gingen en wederleydden. Onder die was ook, seyd hy, onsen *Theophilus*, die tegen sodanige dwaal-geesten in het strijd-perk trad, en bysonder een Boek schreef tegen *Marcion*, die twee Goden stelde, en dreef, dat niet het ligchaam, maar de siel, als zijnde het goddelijk en beste deel, aan de geluksaligheyt van de toekomende wereld konde deel hebben, en dat niemand die genieten soude, als die van sijnen aanhang: nevens veele diergelijke godloose en dwase gevoelens. Ook schreef hy een ander Boek tegen *Hermogenes*, een man, die een ontwerp maakte van een nieuw slag van godheyt; die van de Kerk afweek; tot de *Stoïsche* Philosophen overliep; en, hunne gronden ingesogen hebbende, dreef, dat'er een eeuwige stoffe geweest was, waar uyt God alle dingen geschapen heeft, en dat alle quaad uyt die stoffe haar oorsprong heeft; ook dreef hy, gelijk ons *Clemens van Alexandrien* (*t*) berigt, dat het ligchaam onses Heeren geplaatst is in de Son, welk hy belagchelijk genoeg bewees uyt de woorden der Schriftuur, *in hem heeft hy een tabernakel gesteld voor de Son.* Ook verwaarloosde onse *Theophilus* de jonge en swakke niet, die hem waren toevertrouwd; hy had niet alleen genees-middelen voor de sieken, en *vaste spijse voor de volwassene, maar ook melk voor kinderen, die nog in het woord der geregtigheyt onervaren waren* (*v*), voor welke hy verscheydene *Catechetische* onderwijsingen, die de eerste beginselen des Geloofs behelsden, opstelde.

Schreef bysonder tegen Marcion,

en Hermogenes.

Ook verscheyde Catechetische Boeken.

Wanneer hy stierf.

VI. Hy besat de Bisschoppelijke stoel dertien (*x*), maar na het seggen van *Eutychius*, de Patriarch van Alexandrien (*y*), een-en-twintig jaren, en stierf ontrent het tweede of derde jaar van den Keyser *Commodus*: want dat hy *Marcus Aurelius Antoninus* overleeft heeft, is seker, gemerkt hy in sijn redeneering met *Autolycus* van desselfs dood en

(*r*) *Lib.* 2. *p.* 80. (*s*) *Hist. Eccl. lib.* 4. *c.* 24. *p.* 146. (*t*) *In Excerpt. Græc. Theod. ap. Cl. Alexandr. p.* 808. *D.* (*v*) *Heb.* 5. 12, 13, 14. (*x*) *Nieeph. C. P. Chronogr. ap. Scalig. p.* 311. (*y*) *Eutych. Annal. p.* 359.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en tijd van regeering gewag maakt (z); maar of hy een natuurlijken of geweldigen dood gestorven is, is my onbekend; egter, om dat de regeering van *Commodus* stil en vreedsaam was, en thans de Christenen niet vervolgd wierden, mogen wy na alle waarschijnlijkheyt denken, dat hy een vreedsame en natuurlijke dood gehad heeft. Hy heeft veele Boeken geschreven, welke de H. *Hieronymus* (a) desen lof geeft, dat se treffelijk, en seer stigtelijk voor de Kerk waren, en, seyd hy verder, dat hy uytleggingen over het *Euangelium* en de *Spreuken Salomons*, die op sijnen naam gingen, gevonden had, maar dat die met de cierlijkheyt en nettigheyt van stijl, die in sijne andere Boeken te vinden is, niet scheenen over-een te komen.

En wat voor een dood.

(z) *Ad Autol. lib.* 3. *p.* 138. (a) *Hieron. de Script. in Theoph.*

Sijne Boeken.

Ad Autolycum libri tres.

Die niet meer voor handen zijn.

Contra hæresin Hermogenis.
Adversus Marcionem.
Libri aliquot Cathechetici.

Twijfelagtige.

Commentarii in Euangelium.
——— in Proverbia Salomonis.

Eynde van 't leven van den H. THEOPHILUS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. MELITO
BISSCHOP van SARDIS.

INHOUD.

Melito's *vaderland en geboorte-plaats. Sijn uytstekende bequaamheden en geleerdheyt. Hy word Bisschop van* Sardis. *Was ongetrouwd. Had de gave der Prophetien. De vervolging onder* Marcus Aurelius. Melito's *verdedig-schrift voor de* Christenen. *Een gedeelte daar van aangehaald uyt* Eusebius. *De* Christen *Religie bragt het Rijk veel voordeel aan. Wat hy tot slissing van het verschil over den dag van* Paaschen *gedaan heeft. Van sijn Boek over dat onderwerp. Hy reyst na* Jerusalem, *om te vernemen welke Boeken* des Ouden Testaments *van die Kerk waren aangenomen. Het afschrift van sijn Brief aan* Onesimus *sijn broeder, over de regelmatige Boeken* des Ouden Testaments. *Welke Boeken by de Oude Kerk niet aangenomen zijn. De* Spreuken Salomons *wierden van de Oude* Salomons wijsheyt *genaamd. Sijne dood en begravenis. Sijne Boeken waren van allerley stoffen. Hy word t'onregt van gevaarlijke gevoelens verdagt. Het opschrift van twee sijner Boeken, waar uyt een argwaan soude konnen worden opgevat. Aanwijsing van sijne Schriften.*

Melito's geboorte-plaats.

I. DE H. *Melito* was geboren in Asia, en waarschijnlijk te Sardis, de hoofd-stad van Lydien, een groote en oude stad, daar de Koningen van Lydien hun hof hadden: hier was een van de seven Kerken, aan welke de H. *Johannes* sijne Brieven schreef, alwaar hy gewag maakt van eenige, die in de groote verdorventheyt dier tijd sig onbesmet bewaard, en God en de Religie voor te spreken niet geschroomd hadden (*a*). Hy was een Man van verwonderlijke bequaamheden, schrander en wel-sprekend, volleerd in alle wetenschappen, en bysonder bedreven in de wegen van de kennisse Gods, hebbende alle, selfs de ongemeener stukken van de Christelijke leer nauwkeurig doorsogt. Hy wierd om sijn sonderlinge uytstekendheyt en neerstigheyt gekoren tot Bisschop van Sardis; dog de tijd wanneer konnen wy niet seker bepalen: maar indien my vry staat te gissen, soude ik oordeelen dat het was ontrent het eynde van de Regeering des Keysers *Antonini Pii*, of wel in het begin van de regeering sijnes Nasaats. Hy voldeed al 't geen een destig Opsiender en Leydsman der sielen betaamd, en droeg door spreken en schrijven sorg voor derselver welstand; en bleef daarom, ten eynde hy sulks onbekommerd en onbelemmerd mogt doen, niet alleen ongetrouwd, maar leefde in een voorbeeldige kuysheyt en matigheyt, selfs-versaking en veragting van de wereld: uyt welken hoofde *Polycrates*, Bisschop van Ephesen

Sijn bequaamheden en geleerdheyt.

Hy wierd Bisschop van Sardis,

en wanneer.

Leefde ongetrouwd.

(*a*) *Apoc.* 2. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

MELITO, Bisschop van Sardis.
Onderwyfende inde Criftelyke Godsdienft.
I. L.
J. Goeree del.
P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sen (*b*) hem een *Eunuchus*, of *gesnedene* noemd, wel-verstaande, gelijk het onse Saligmaker uytdrukt (*b*), *die hemselven gesneden had om het Koningkrijke der hemelen*, zijnde dus een van die, welke om de Religie en hoop van een beter leven, de troost van den huwelijken staat versaakten, en selfs van al 't geen in de wereld vermakelijk is, af-sagen. God nu, die 't behaagde sijne genade aan godvrugtige en heylige sielen te vermenigvuldigen, bekroonde sijn andere deugden met de gave der prophetie: want *Tertullianus* segd ons (*d*), dat hy by de regtsinnige Christenen voor een Propheet gehouden wierd, en, gelijk het *Polycrates* uytdrukt (*), hy πολιτεύφεται πάντα ἐν ἁγίῳ πνεύματι, *deed en bestierde alles door het aanblasen en ingeven des H. Geestes.* Immers in het regilter sijner Boeken vinden wy'er een (*e*), dat den naam draagt Περὶ πολιτείας, καὶ προφητῶν, *van de regte levens-wijs, en de Propheten*, en een ander, dat van de Prophetyen spreekt.

Had de gave der prophetien.

II. In het jaar onses Heeren CLXX. (*f*), het tiende van de regeering *M. Antonini* (wanneer dessels broeder *Lucius Verus* op sijn wagen sittende, aan een beroerte 's jaars te voren gestorven was) wies de vervolging der Christenen ongemeen aan, en t'hans namen boose en gierige menschen, door de Keyserlijke onlangs gegevene plakaten den weg geopend zijnde, gelegentheyt om de onnosele Christenen, door alle soort van wreedheyt en schijn van regt, te onderdrukken en te berooven. Hier tegen nu bood de H. *Melito* (*g*), gelijk het ook van de andere gedaan wierd, een verdedig-en ootmoedig smeek-schrift, ten behoeve van de Christenen, den Keyser aan, waar in hy onder andere hem aldus aanspreekt: *Indien, mijn heer, dese dingen volgens uwe order gedaan worden, so moet men oordeelen dat het wel is: want een regtveerdig Vorst sal nooit gebieden 't geen onregtveerdig is; en wy sullen nooit schroomen het vonnis van sulken dood af te wagten: alleenlijk dit eenige versoeken wy, dat het u selfs believe eerst te ondersoeken, hoe het met die kloekmoedige belijders en bloed-getuygen geschapen staat, en dan onsijdig te oordeelen, of die straf en dood, of veyligheyt en bescherming verdienen. Maar indien dese order en dit nieuw plakaat, welk men tegen de barbaarste vyanden niet behoorde uytgegeven te hebben, buyten uwe kennis en toestemming is uytgekomen, so is onse ootmoedige bede, dat gy ons niet langer ten roof van elk een blijven laat.*

Vervolging onder M. Antoninus.

Melito geeft voor de Christenen een apologie uyt.

D'inhoud van dien.

III. Vervolgens errinnerd hy hem, hoe veel het Rijk sedert den aanwas van de Christelijke Religie gebloeyd en voorspoed gehad had, en dat niemand, dan de booste hunner Voorsaten, sig so onversoenlijk tegen de Christenen gedragen had. „Dese nieuwe secte, seyd hy, van „philosophie, die wy belijden, had te voren plaats onder de Barba„ren (waar door hy waarschijnlijk de Joden verstaat), dog heeft sig „naderhand onder de regeering van *Augustus*, uw Voorsaat, alom over „de landschappen van u Rijk verspreyd, en een begin gemaakt van des „Rijks voorspoed te voorspellen, gemerkt het ontsag en de heerlijkheyt „van het Roomsche Rijk sedert ongemeen is aangegroeyd, waar in wy „wenschen dat gy als erfgenaam en nasaat het vervolg mogt sien, en ver„trouwen dat het ook u Soon beleven sal, immers so lang gy die Reli„gie beschermd, die met *Augustus* in het Rijk opgekomen, en met „het selve aangegroeyd is, en voor welke, nevens ander slag van gods„dienst, uwe Voorsaten al eenige agting en eerbied hadden. Dat nu on-

(*b*) *Ap. Euseb. lib.* 5. *c.* 24. *p.* 191. (*c*) *Mat.* 19. 12. (*d*) *Ap. Hieron. in Script. in Melit.* (*) *Loc. supr. citat.* (*e*) *Ap. Euseb. lib* 4. *c.* 26. *p.* 147. (*f*) *Euseb. Chron. ad ann.* 171. (*g*) *Euseb. Hist. Eccl. loc. supr. citat.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„ſe Religie, die te gelijk met den voorſpoed van het Rijk is aangegroeyd, voor het gemeen is voordeelig geweeſt, bleek, ſeyde hy, „tot overtuyging des Keyſers; gemerkt ſedert de regeering van *Augu*„*ſtus* het Rijk geen merkelijke ramp overgekomen, maar alles tot glo„rie van de Natie voorſpoedig uytgevallen was. Niemand, als *Nero* „en *Domitianus*, door wreede en quaadaardige menſchen opgehitſt, heeft „ondernomen onſe Religie te hekelen en een quaden naam te geven, „waar uyt, gemerkt het onbeſonnen grauw, ſulke dingen ſonder nader „onderſoek gratig aanvattende, vryheyt nam, om alle quaad van ons „te ſpreken: maar uwe Ouders (godvrugtiger gedagtenis) gingen „die onwetendheyt tegen, en braken ſulken onregtveerdigen handel „af, bedreygende meer dan eens die hier in iets nieuws ſouden onder„nemen; en onder die was byſonder uw Groot-vader *Adrianus*, die, ge„lijk aan andere, ſo byſonderlijk aan *Fundanus*, den Stadhouder in A„ſien, over die ſaak ſchreef; en uw Vader, die ten tijde als gy nevens „hem het bewind in handen had, aan verſcheyden ſteden, byſon„der aan Lariſſæa, Theſſalonica, Athenen en aan alle de ſteden van „Griekenland, ſchreef, dat ſy over die ſaak geen nieuwe moeyelijk„heyt verwekken ſouden. En wat u ſelfs aangaat, wy belooven ons, „gemerkt gy niet anders van ons als uwe Voorſaten gevoeld, ja ſelfs, „als een goed en wijs Man betere gedagten hebt, dat gy ons al 't geen „wy begeeren en verſoeken, ſult toeſtaan. Dit verſoek ſo voorſigtig en egter vrymoedig ingeſteld, en met andere verſoek-ſchriften, die ontrent die ſelve tijd aangeboden wierden, over-een komende, hielp niet weynig tot het voortſetten van een algemeene ruſt en voorſpoed der Chriſtenen.

IV. Egter had hem de ſorg voor den algemeenen vrede der Chriſtenen ſo niet beſet, dat hy daarom 't geen tot welſtand van ſijne, en andere naburige Kerken vereyſcht wierd, ſoude hebben verwaarloosd. Ten tijde van die laatſte vervolging, wanneer *Servilius Paulus* ſtadhouder van Aſien was, wierd *Sagaris*, Biſſchop van Laodicea, gemartelieerd (*h*); en op die tijd wierd het verſchil over het Paaſch-feeſt in die Kerk driftig voortgeſet en betwiſt, alſo'er, na allen ſchijn, van buyten inquamen, die dat feeſt dreven op des Heeren dag, volgens het Roomſch gebruyk, te moeten gevierd worden, daar men tot nog toe in de Kerken van Aſien in tegendeel Paſchen gehouden had, volgens de gewoonte der Joden, op den veertienden dag na de nieuwe Maan. Om dat verſchil te ſmooren, ſchreef *Melito* aanſtonds twee Boeken περὶ τοῦ Πάσχα, *over het Paaſch-feeſt*, waar in hy buyten twijfel wijdluſtig ſpreekt van het Paaſchen houden na de wijſe van de Aſiatiſche Kerken; en dat is de reden, waarom *Polycrates*, in ſijnen Brief aan *Victor* (*i*), *Sagaris* en *Melito* onder de voornaamſte voorſtanders van die ſaak rekend. Van dit Boek van den H. *Melito*, rakende het Paaſchen, maakt ook *Clemens van Alexandrien* (*k*), in ſekere verhandeling van dat ſelve onderwerp, gewag, en bekend door de Boeken van *Melito* over die ſtof bewogen te zijn, om ook daar over te ſchrijven.

Hy ſchrijft over het Paſchaal-verſchil.

V. „Hoe onvermoeyd is ware godſaligheyt en liefde tot der menſchen „ſielen! hoe genegen om alles, waar door iemands gelukſaligheyt kan be„vordert worden, te ondernemen, en alle moeyelijkheden tot dien eynde „uyt te ſtaan! Sijn broeder *Oneſimus* had hem verſogt, dat hy hem de plaatſen uyt het Oude Teſtament, die merkelijkſt de Chriſtelijke Religie

Schrijft aan ſijn broeder Oneſimus.

(*h*) *Melit. ap. Euſeb. lib.* 4. *c.* 26. *p.* 147. (*i*) *Ap. Euſeb. lib.* 5. *c.* 24. *p.* 191. (*k*) *Ibid. pag.* 147.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ligie konden beveſtigen, wilde aanwijſen, en hem laten weten, hoe veele van die boeken onder het getal van de regelmatige waren aangenomen. Hy, om hier in ſijn broeder en hem ſelfs volkomen genoegen te geven, reyſde na het Ooſten, dat is, mijns oordeels, na Jeruſalem, alſo hy aldaar waarſchijnlijk het beſte beſcheyd ſoude konnen bekomen. Alles hebbende onderſogt, en weder thuys gekomen zijnde, gaf'er ſijn broeder berigt van door een brief, die wy, om dat ſe kort is, en onwederſprekelijk vertoond, welke boeken des Ouden Teſtaments van de Oude Kerk wierden aangenomen, of niet, hier ſullen inlaſſen.

byſonder van de boeken des O. T.

MELITO *aan ſijn broeder* ONESIMUS, *groetenifſe.*

De brief ſelfs.

Aangaande 't geen gy uyt groote liefde tot, en vermaak in de heylige Schriften meermaals van my begeert hebt, dat ik u ſoude aanwijſen de plaatſen uyt de Wet en de Propheten, die op onſen Saligmaker, en de andere ſtukken van ons Chriſten Geloof ſlaan, en wel ſeker berigt wilde hebben van de boeken des Ouden Teſtaments, hoe veele die in getalle, en op wat order die geſchreven zijn; ſo heb ik mijn werk gemaakt, om u hier in te konnen voldoen: want ik weet uwe groote genegentheyt en yver voor de Religie, en hoe begeerig gy zijt om in 't geen deſelve raakt onderweſen te worden, en byſonder hoe gy uyt liefde, die gy God toedraagt meer werk daar van maakt, dan van iets anders, en ongemeene ſorg draagt voor uwe eeuwige ſaligheyt. Tot dien eynde ben ik gereyſd na het Ooſten, *en gekomen zijnde ter plaatſe daar die dingen voorgevallen en beſchreven zijn, heb ik na de boeken des Ouden Teſtaments nauwkeurig onderſogt: volgens dien ſend ik u het volgende Regiſter:* De vijf boeken Moſis, Geneſis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Jeſus of Joſua, de ſone van Nun; De Rigteren; Ruth; De vier boeken der Koningen; De twee boeken der Chronijken; De Pſalmen Davids; De Spreuken Salomons, dat is Wijsheyt; Eccleſiaſtes; Het lied der liederen; Job. De Propheten, Jeſaias; Jeremias; de twaalf kleyne in een boek; Daniel; Ezechiel; Eſdra of Ezra. *Uyt alle welke ik eenige uyttrekſels gemaakt, en in ſes boeken t' ſamengevoegd heb. e.ſ.v.*

VI. Uyt welk regiſter wy vinden uytgelaten het boek van *Eſther*, gelijk het ook niet genoemd word in de optelling der heylige boeken door *Athanaſius* (*l*), *Gregorius Nazianzenus* (*m*) en *Leontius* (*n*), hoewel de reden, waarom, onſeker is, ten zy wy met *Sixtus Senenſis* (*o*) giſſen, dat het in die tijden van ſo ontwijfelbaren geſag en geloofweerdigheyt niet wierd geagt, als de andere, door dien het geen'er van iemand tot een aanhangſel aan 't eynde bygevoegd is, het geheele boek heeft doen in twijfel trekken. Ook word hier geen gewag gemaakt van *Nehemia*, waarſchijnlijk, om dat dat boek onder dat van *Ezra* begrepen wierd. Daar-en-boven merken wy hier, dat door de *wijsheyt* hier niet verſtaan word het Apocryphe boek, dat *Salomons wijsheyt* genaamd word (gelijk *Bellarminus* [*p*] en de meeſte Schrijvers van die Kerk verwaand genoeg ſtaande houden) maar de *Spreuken Salomons*, waar van ons *Euſebius* (*q*) uytdrukkelijk ſegd, dat niet alleen *Hegeſippus*, maar ook *Ireneus* en alle de Oude gewoon waren deſelve den naam te geven van *wijsheyt*, πανάρετον σοφίαν, een wijsheyt, daar in alle deugden beknoptelijk zijn

Aanmerking over het boek Eſther.

Nehemia;

en de Spreuken of wijsheyt van Salomo.

(*l*) *Synopſ. S. Script. p.* 471. (*m*) *Carm.* 33. *p.* 98. *Tom.* 2. (*n*) *Sect. Act.* 2. *p.* 408. (*o*) *Biblioth. Sacr. lib.* 1. *p.* 5. (*p*) *De Script. Eccl. in Melit. ad ann.* 150. (*q*) *Lib.* 4. *c.* 22. *p.* 143.

zijn t'ſamen geſteld. En ſeker, dat *Melito* hier niet anders door verſtond, brengen de woorden van ſijn brief (gelijk ſe *Valeſius* leeſt Σολομῶνος παροιμίαι, ἡ καὶ Σοφία, en van *Nicephorus* worden bygebragt) van ſelfs mede, en lijd, volgens de beſte en oudſte afſchriften, geen tegenſpraak.

VII. Deſe vroome Man, door ongemeene moeyte en arbeyd afgemat, en de onruſt van de wereld moede zijnde, keerde eyndelijk na ſijn ruſtplaats. De tijd wanneer, en de manier hoe hy geſtorven is, is onbekend; alleenlijk vinden wy'er dit van (*r*), dat hy ſtierf en begraven wierd te Sardis, verwagtende τὴν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐπισκοπὴν, van den hemel beſogt te worden, wanneer onſe Heer komen en hem uyt den dooden opwekken ſal. Hy was, benevens ſijn godvrugtigheyt, nauwgeſetheyt en opregtigheyt ſijnes levens, een Man van groote bequaamheyt en geleerdheyt: hy had, ſeyd'er *Tertullianus* van (*s*), *elegans & declamatorium ingenium*, een net verſtand, en konde een ſaak cierlijk voorſtellen. Hy ſchreef boeken by-na van allerley ſtof, van goddelijke, ſedelijke, en wijsgeerige ſaken, tot blijk van ſijne niet min ongemeene neerſtigheyt als geleerdheyt, die alle uytgenomen eenige weynige brokken, voor lang zijn weg geraakt. Ik weet, dat hy by ſommige verdagt is, als of hy ontrent eenige grond-ſtukken van de Religie bevattingen ſoude hebben gehad, die niet al te regtſinnig waren: maar ik moet bekennen, dat my ſulks voorkomt als een ongegronde en liefdelooſe argwaan ontrent ſulken heyligen en vromen Man; te meer, om dat die giſſing enkel op de bloote benaming van eenige ſijner boeken (van welke nu geen meer overig is) ſteunt, en een wijs en onſijdig menſch, aangaande die tijtelen, wel genoegen gegeven kan worden. Twee zijn'er maar, daar wat op te ſeggen valt; het eene is περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ, 't welk niet is, (hoewel het *Theodoretus* [*t*], en die, ſo het ſchijnt, uyt *Origenes* ſo verſtond) *de Deo corporeo, van den ligchamelijken God;* maar *de Deo*, ſoude *Tertullianus* geſeyd hebben, *corporato*, of *de Deo corpore induto*, gelijk het *Ruffinus* van ouds vertaald, van den met een ligchaam bekleedden God, dat is, van *het woord, dat vleeſch geworden is.* Het tweede opſchrift is περὶ κτίσεως (de meeſte afſchriften egter leſen περὶ πίστεως καὶ γενέσεως) Χριστοῦ, *van de ſchepping en geboorte Chriſti*; daar hy, ſo'er al κτίσεως, *ſchepping* ſtaat, buyten twijfel ſijn oog had op het woord van *Salomon, de Heere beſat my*, ἔκτισε, *ſchiep my in 't beginſel ſijnes wegs:* immers 't is ſeker, dat de Vaders, eer de Ariaanſche verſchillen opreeſen (*v*), dat woord gebruykten voor allerley ſoort van voortbrenging, en die plaats van *Salomo* gemeenlijk verſtonden van de eeuwige en onuytſprekelijke generatie des Soons Gods.

Sijn dood en begrafenis.

Melito nader uytgebeeld.

Sijne boeken van allerley ſtof, dog verloren.

Argwaan over eenige gevoelens tegen hem opgevat,

uyt twee tijtels.

dog t'onregt.

(*r*) *Polycr. epiſt. ap. Euſeb. loc. cit. p.* 191. (*s*) *Ap. Hieron. de Script. in Melit.* (*t*) Ὧν καὶ Μελίτων συγγράμματα κατελειπῶς, περὶ τοῦ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεόν. *Theodor. Quæſt.* 20. *in Geneſ. Tom.* 1. *p.* 21. (*v*) Περὶ αὐτοῦ (Ἰησοῦ Χριστοῦ) καὶ ὁ Σολομὼν ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ: Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. *Conſtit. Apoſt.* 5. *c.* 19. *col.* 370. *Cæterum ne tunc quidem ſolus; habebat enim ſecum quem habebat in ſemetipſo, rationem ſuam ſcilicet: hanc Græci* λόγον *dicunt..... Itaque Sophiam quoque exaudi, ut ſecundam perſonam conditam. Primo, Dominus creavit me initium viarum in opera ſua, &c. nam ut primum Deus voluit ea quæ cum Sophiæ ratione & ſermone diſpoſuerat intra ſe, ipſum primum protulit ſermonem.... Hæc eſt nativitas perfecta ſermonis, dum ex Deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ, Dominus condit me initium viarum. Tertull. adv. Prax. c.* 5, 6, 7. *p.* 503. *ubi plura ejuſmodi.*

Melito

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Melito's Schriften, alle verlooren.

De Paschate *libri* II.
De recta vivendi ratione, & de Prophetis, *liber unus.*
De Ecclesia.
De die Dominica.
De natura hominis.
De creatione.
De obedientia sensuum fidei.
De anima, & corpore, & mente.
De Lavacro.
De veritate.
De fide (Creatione) & Generatione Christi.
De Prophetia.
De hospitalitate.
Liber Clavis dictus.
De Diabolo.
De Johannis Apocalypsi.
De Incarnatione Dei.
Apologia ad Imper. Antoninum.
Excerptorum ex libris Veteris Testamenti, *libri* VI.

Eynde van 't leven van den H. MELITO.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. PANTENUS
CATECHIST tot ALEXANDRIEN.

INHOUD.

Giſſingen ontrent Panteni *afkomſt. Of hy van* Joodſen *afkomſt was. Of hy in* Sicilien *geboren was, of wel te* Alexandrien. *Waar en van wien hy onderweſen is. De vermaarde ſchool der* Platoniſche *Wijsgeeren te* Alexandrien *geopend door* Ammonius. *Die plaats was vermaard wegens alle ſoort van geleerdheyt.* Pantenus *kleefde de ſecte der* Stoïken *aan. Derſelver gronden komen met de leerſtukken des Chriſtendoms naaſt over-een. Hy nam in de kennis van de Chriſten Leer ongemeen toe. Van de Catechetiſche ſchool te* Alexandrien, *en deſſelfs oudheyt.* Pantenus *word het beſtier van deſelve aanbevoolen. Wanneer hy die bediening eerſt aanvaardde. Een geſantſchap uyt* Indiën *aan den Biſſchop van* Alexandrien, *verſoekende het overſenden van eenige, om het* Chriſten *Geloof aldaar te prediken.* Pantenus *word tot dien eynde derwaards geſonden. Waar dit* Indiën *gelegen was. Hy komt aldaar, en gaat om met de* Brachmannen. *Hunne gronden, driften en wijs van leven. Hun over-een-komſt met de* Stoïci. *Blijken dat het Chriſtendom aldaar eertijds was geplant geweeſt. Het* Hebreeuſch *Euangelium van* Mattheus *wierd aldaar gevonden, en van* Pantenus *na* Alexandrien *gebragt. Hoe verre en door wien het Chriſten Geloof naderhand is voortgeplant.* Pantenus *komt wederom tot* Alexandrien, *en hervat ſijn ampt in het Catechetiſch onderwijs. Hy ſterft. Was godvrugtig en geleerd.*

Panteni geſlagt en afkomſt zijn onſeker.

I. HEt ſtilſwijgen der Ouden van het Vaderland en afkomſt deſes voortreffelijken Mans, heeft aanleyding gegeven; dat'er d'eene dus en d'ander weder anders van geſproken heeft. Sommige meenen dat hy Joodſe ouders, en die niet van den minſten rang gehad heeft. Want *Clemens van Alexandrien* (a), ſprekende van die over hem in ſijn jongheyt opſigt hadden gehad, ſeyd, dat'er ook een was, (en die noemt hy laatſt) die, uyt Paleſtina geboortig, Hebreeuſche Voor-ouders gehad had; daar hy dan te gelijk byvoegd, dat hy dien laatſten (daar door verſtaande, ſeggen ſommige, den laatſten van die hy had opgerekend, die egter wel met regt de eerſte plaats had toegekomen) met groote moeyte in Egypten, daar hy genoegſaam onbekend was, hebbende opgeſogt, tot ſijn Meeſter, om hem te leeren en te onderwijſen, aannam. Die Meeſter nu was, gelijk het *Euſebius* (b) vaſtſteld, onſe *Pantenus*. En ſeker, dat *Clemens* met het laatſte deel van ſijn beſchrijving hem in 't oog had, is buyten alle bedenking waar, maar 't is onſeker, of het noemen van Paleſtina en Joodſen afkomſt op hem paſt:

Giſſingen daar ontrent.

(a) *Stromat. lib. 1. c. 274.* (b) *Hiſt. Eccl. lib. 5. c. 11. p. 175, 176.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

paſt: want 't is niet klaar of 't geen hy van den laatſten in ſijn oprekening ſegd daar op ſlaat, en daar moet worden aangehegt, dan of hy daar alleen mede heeft willen ſeggen, dat hy in tegenſtelling van de te voren genaamde Meeſters de laatſte was, onder wiens onderwijs hy geſtaan had; welk laatſte ik te liever geloof, om dat door een nauwkeurige beſchouwing van *Clemens* beſchrijving en leef-tijd bevonden word, dat hy door ſijnen Hebreeuſchen of Paleſtijnſchen Leermeeſter verſtaat een van die twee, die hy gehoord had in 't Ooſten, daar nogtans *Pantenus* ſijn Meeſter was in Egypten, alwaar hy hem vond en hoorde. Andere willen dat hy geboren is in Sicilen (*c*), om dat hem *Clemens* in de naaſt-volgende woorden noemd, *een regte Siciliaanſche Bye:* maar of die uytdrukking niet ſiet op een ſpreek-woord, dat op de gelegentheyt van Sicilien ſloeg, ſal ik daar laten. Dog wat daar van is, of niet, 't is immers ſeker, dat de bewoonders van dat eyland meeſt alle Grieken, en dat veele uytſtekende Wijsgeeren aldaar geboren waren, of woonden, byſonder ook *Porphyrius*, die ſig eenige jaren aldaar ophield, en ſijne vuyle en vergiſtige boeken tegen de Chriſtenen ſchreef. Genoeg zy dit van ſijn Vaderland, tot dat'er ſig iets waarſchijnlijker opdoet, ten ware wy ſeggen wilden, dat hy van Siciliaanſche Voor-ouders zijnde geſproten, geboren is te Alexandrien, om dat hy aldaar ſekerlijk opgevoed is.

Hy is opgevoed tot Alexandrien, alwaar een hooge en vermaarde ſchool was.

II. Sijne jonger jaren wierden beſteed in de onderſoeking van alle geleerde en wijsgeerige wetenſchappen onder de beſte Meeſters, die'er te Alexandrien, thans de ſtapel van geleerdheyt, te vinden waren. Gelijk Egypten, ſo had byſonder Alexandrien de roem van ouds wegens haar nauwkeurigſte taal-kunde, en ongemeene beſpiegeling van de Godsgeleerdheyt: want aldaar waren hooge Leeraars in alle konſten en wetenſchappen, en openbare leer-plaatſen, die niet weynig door die vermaarde boekſaal van *Ptolomeus Philadelphus* opgerigt, en daar de Ouden ſo veel mede op hadden, konden geholpen worden; dog naderhand waren hier in de Platoniſche ſchool vaſte wijsheyts Leeraars, de een na den anderen, de eerſte van welke was *Ammonius Saccas*, na welke *Plotinus*, *Origenes* en andere van tijd tot tijd volgden: immers *Ammianus Marcellinus* (*d*) ſeyd ons, dat by ſijnen tijd die ſchool als nog een grooten naam (hoewel ſo groot niet als te voren) had, en dat alle konſten en ſoorten van geleerdheyt aldaar behandeld wierden, en hooge Leeraars in de een of de ander ſoort van dien bloeyden; ſelfs, ſeyd hy, was het genoeg, om iemand voor een goed Genees-meeſter anderen aan te prijſen, als men konde ſeggen, dat hy te Alexandrien geſtudeert had: ja veele eeuwen na hem heeft de *Jood Benjamin* (*e*), daar zijnde, nog ontrent twintig leer-plaatſen en ſchoolen van de Ariſtoteliſche (die het te dier tijd alleen in hadden) gevonden, waar na toe de menſchen uyt alle deelen der wereld, om die Peripatetiſche philoſophie te leeren, affakten.

Pantenus hield het met de Stoïci.

III. *Pantenus* nu maakte, behalven de onderwijſing van andere Wijsgeeren, ſijn meeſte werk van die, welke men *Stoïci* noemde (*f*), en had in hunne uytdrukkingen en levens-voorſchriften de meeſte ſmaak; dog dat was geen wonder, gemerkt hunne ſtellingen (gelijk de H. *Hieronymus* [*g*] aanmerkt) in veele deelen die van de Chriſtelijke Religie, byſonder ontrent het ſedelijke en de te werk-ſtelling van hunne grondſtellingen vry wat na-by quamen. Sy oordeelden, dat geene ſaak, als die regtveerdig en godvrugtig was, goed, en aan d'andere zijde niets

Hunne ſtellingen.

(*c*) *Valeſ. Annot. in Euſeb. p.* 96. (*d*) *Lib.* 22. *non longe a fine p.* 1638. (*e*) *Itiner. p.* 121. (*f*) *Euſeb. lib.* 5. *c.* 10. 175. (*g*) *Comm. in Jeſai. c.* 11. *p.* 49. *Tom.* 5.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

dan t'geen tegen de eerbaarheyd ſtrijd, en in 't goede te kort komt, quaad is; dat een quaad menſch noyt gelukkig, en een goed menſch noyt elendig en ongelukkig is, alſo hy altijd vry geruſt en den Hemel aangenaam is; dat God op der menſchen ſaken altijd agt geeft, en dat'er een wijſe en kragtige voorſienigheyd is, die byſonder 't beſtier heeft ontrent der menſchen gelukſaligheyt, en gereed ſtaat om den menſch in alle behoorlijke en deugdelijke ondernemingen te helpen en by te ſtaan; dat dienvolgende die God boven alle behoorde geëerd, aangeroepen, gebeden, bekend, gehoorſaamd, en gepreſen te worden, en'er in de wereld niet betamelijker nog redelijker is, dan dat alle ſchepſelen ſig onderwerpen ſijnen wille, en ἀσπάζεσθαι, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὰ συμβαίνοντα πάντα, blymoedig en met alle genegentheden omhelſen alle 't geen na die goddelijke voorſienigheyd gebeurd; dat wy niet moeten meenen genoeg te weſen, dat wy voor ons ſelven gelukkig zijn, maar dat het insgelijks onſe pligt is ἀπὸ καρδίας φιλεῖν, de menſchen van herten lief te hebben, deſelve te helpen, te raden, en al wat wy konnen tot hun welſtand en behoudenis by te brengen, en dat niet eens of tweemaal, maar den gantſchen tijd onſes levens, niet uyt bedwang, nog met het minſte inſigt van een goeden naam, of voordeel voor ons ſelven; dat niets een menſch ſo dierbaar moet weſen als eer en deugd, en dat hy ſulks voor-al beoogen moet, 't zy dat het in een goede of quade ſaak, 't zy dat het voor goede of quade menſchen is, en byſonder dat hy in een goede en treflijke ſaak ſig door ſchade, ſmerte of dood niet moet laten afſchrikken. Die de ſchriften van *Seneca*, *Antoninus*, *Epictetus*, *Arrianus*, en andere doorloopt, ſal'er deſe ſtellingen, en veele diergelijke, die met de voornaamſte voorſchriften van ons leven, in het Chriſten geloof voorgeſchreven, vry over-een komen, vinden. En daarom was 't geen wonder dat *Pantenus* ſulke deftige en mannelijke gronden beminde, en ſodanig beleefde, dat hy niet alleen altijd de *Stoïſche philoſooph* genaamd wierd, maar ook ſelfs, als hy reeds tot treffelijke ampten en bedieningen in de Kerk bevorderd was, bekende van die ſecte te zijn.

Die Pantenus overnam.

Sijn onderwijs in de Chriſten leer.

IV. Door wien hy in de gronden van de Chriſtelijke Religie onderweſen is, vind ik niet: *Photius* (*h*) ſegd ons, dat *Pantenus* een leerling geweeſt is van die, welke de Apoſtelen geſien hadden, maar 't geen hy'er by-voegd, dat hy ſommige van de Apoſtelen ſelfs gehoord ſoude hebben, kan ik niet aannemen, gemerkt'er tuſſchen de Apoſtelen en onſen *Pantenus* ſo ruymen tijd-reex is, dat ſulks byna onmogelijk ſchijnt. Maar 't zy hy van deſen of genen onderweſen is, hy nam ſodanig in kenniſſe toe, dat hy eerlang, wegens ſijne ſonderlinge uytſtekendheyt, bequaam geoordeeld wierd, om Meeſter en beſtierder te weſen van de Catechiſeer-ſchool te Alexandrien, een bediening en ampt, welk aanſienlijk en de Kerk veel aangelegen was: want men had te Alexandrien niet alleen hoogere ſchoolen, en plaatſen, daar men de talen en menſchelijke wetenſchappen leerde, maar ook een Kerkelijke ſchool, om de Menſchen tot de kennis van God, en van de eerſte grond-ſtukken des Chriſtelijken geloofs, aan te ſetten; en deſe was, ſegd *Euſebius* (*i*), ἐξ ἀρχαίου ἔθους, *volgens eene vry oude gewoonte*, die'er ſelfs van de tijd des *H. Marci* af, ſeyd *Hieronymus* (*k*), die het Chriſtendom eerſt aldaar had geplant, en Biſſchop van die Stad geweeſt was, plaats gehad had. Van die tijd nu van *Marcus* af zijn'er vervolgens in die ſchool Catechiſeerders geweeſt, en dat hield nog, na het ſeggen van *Euſebius*, ſtand als hy leefde, en wierd ook toen beſtierd door man-

Tot Alexandrien was onder andere een Catechiſeer-ſchool.

(*h*) *Code.* 118. *Col.* 297. (*i*) *Loc. ſup. citat.* (*k*) *Deſcript. in Pantæn.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

mannen, die hun woord wel konden doen, en ſig op Goddelijke ſaken verſtonden. *Pantenus* dan een grooten naam en roem hebbende, wierd voor andere uytgekipt tot die dienſt, die hy uyt kragt van die verkieſing aanvaarde. Dit nu geſchiedde, gelijk ons van *Euſebius* (*l*) verhaald word, in het begin van de regeering des Keyſers *Commodi*, wanneer *Julianus* Biſſchop wierd van Alexandrien; want 't was, ſeyd hy, ontrent die tijd, dat hy beſtierder van de ſchool der geloovigen aldaar geworden is. Daar nu andere die dienſt wat bedekter en ſchuylender wijſe hadden waargenomen, ſtelde hy een openbare en bekende ſchool aan, en onderwees vryborſtig alle die by hem quamen. In die bediening volhardde hy ſo lang *Julianus* leefde (die ſijn Bisdom beſat tien jaren) tot dat hy, ten tijde van *Juliani* naſaet, op een verren en gevaarlijken weg verſonden wierd, daar toe de gelegentheyt ſig aldus opdeed:

Daar toe Pantenus verkoren word.

Hoe lang hy daar in volhardde.

Sijn verſending.

V. Alexandrien was πολυανθρωποτάτη πασῶν πόλις, (ſo ſpreekt'er de Redenaar van [*m*]) een Stad, die meer dan eenige andere bevolkt was, werwaards geduurig niet alleen nabuurige, maar ſelfs de afgelegenſte volkeren, als *Ethiopiers*, *Arabiers*, *Bactrianen*, *Scythen*, *Perſianen*, ja *Indianen* ſelfs toevloeyden. Het gebeurde in die tijd, dat eenige uyt Indiën derwaards geſondene (dog of dit hun eenige boodſchap was weeten wy niet) *Demetrius*, toen Biſſchop van Alexandrien (*n*), verſogten dat een aanſienlijk en deftig Man, om in hun Land het Chriſten geloof te Prediken, met hen mogt worden afgeſonden. Niemand ſcheen hier toe bequamer als *Pantenus*, een deftig Man, en een groot Philoſooph, die in alle goddelijke en menſchelijke geleerdheyt meer als iemand bedreven was, weshalven *Demetrius* hem met alle redenen aanging, om hem tot 't aannemen van die togt te bewegen; waar door hy (niet-tegenſtaande hy'er tegen konde aanſien, dat hy een aangenaam en vermakelijk land, en een plaats, daar hy van allen behoorlijk geëerd en geagt wierd, ſoude verlaten, en een reys aannemen, daar uyt hem allerley ſwarigheden en moeyelijkheden, ſelfs de grootſte tegenſtand, te verwagten ſtond) overreed wierd, en alle die ſwarigheden over het hooft ſag, enkel door ſijn onverſadelijke begeerte, om de Chriſten Religie tot aan de eynden der Wereld voort te ſetten: want, gelijk'er *Euſebius*, van die ſaak ſprekende, byvoegd (*o*), in die tijd waren'er veele Euangeliſche Predikers, die, met een goddelijken en heyligen yver aangedaan, genegen waren, in navolging der Apoſtelen, de Wereld op en neder te reyſen, en alſo de palen van het Chriſtendom uyt te ſetten, en de Menſchen in het allerheyligſte Geloof op te bouwen. Welk Indiën het nu was, werwaards *Pantenus*, en na hem *Frumentius* (want dat hun beyder reys na het ſelve Land geweeſt is, is ten hoogſten waarſchijnlijk) verſonden wierden, valt ſo ligt niet te ſeggen. Daar zijn geleerde Mannen, die daar door niet het Ooſt- maar Africaans-Indiën, welk aan Ethiopiën, of liever aan een gedeelte van het ſelve grenſt, verſtaan, en dat die Indianen waren een oude colonie en affetſel van die van het Ooſten; immers *Euſebius* (*p*) verhaald ons, dat de Ethiopiërs eertijds de Landſchappen ontrent de rivier Indus verlaten, en ſig naby het land van Egypten hebben neder geſlagen; en 't is uyt dien hoofde dat *Philoſtratus* (*q*) de Ethiopiers uytdrukkelijk noemd, *een affetſel van Indianen*, en elders (*r*) den naam geeft van

Alexandrien een toevloed van alle natien.

Indianen verſoeken onderwijs in het Geloof.

Pantenus daar toe gekoren

En bewogen.

Welk Indiën daar door gemeend word.

(*l*) *Loc. cit. cap.* 9. & 10. (*m*) *Dion. Chryſol. Orat.* 32. *p.* 373. & 375. (*n*) *Hieron. de Script. ubi ſupra.* (*o*) *Loc. cit.* (*p*) *Chronic. ad ann. Abrah.* 404. (*q*) *Vit. Apollon. lib.* 6. *c.* 8. *p.* 27. (*r*) *Ibid. lib.* 3. *c.* 6. *p.* 125.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

γένος Ἰνδικὸν, *een Indiaansch geslagt*. In dit land is Axumis de hoofdstad, alwaar *Frumentius* naderhand gesegd word tot Bisschop aangesteld te zijn; een gevoelen, welk ik genegen ben te omhelsen, en sonder schroom soude toestemmen, ten ware *Eusebius* (*s*) seyde, dat *Pantenus* het Euangelium in het Oosten gepredikt heeft, en tot Indiën selfs gekomen is; welk ik my niet kan verbeelden op het Africaans-Indiën gepast te konnen worden, also dat geheel Suydwaards van Egypten gelegen is. En daarom heb ik elders vastgesteld, dat het moet verstaan worden van dat Indiën, welk in het Oosten gelegen is: egter behoeft men hem niet so verre te senden, als tot dat Indiën, welk aan d'andere sijde van de rivier Ganges is, gemerkt'er nader plaatsen in Asien, en bysonder een gedeelte van Arabien is, welk eertijds ook die naam droeg, waar van daan de Golf van Persien somtijds ook de Indiaansche zee genaamd word. Maar de verstandige leser gevoele hier van 't geen hem goed dunkt.

Verkeerde aldaar met de Brachmannen.

VI. In Indiën gekomen zijnde, maakte hy sijn werk om het Christen Geloof in die Gewesten te planten; en verkeerde bysonder met de Brachmannen (*t*), de Wijse en Philosophen van dat land, welker gronden en manier van leven, hen scheen aan te leyden om het Christen Geloof aan te nemen. Sy (*v*) gaven hunne kinderen, so dra se geboren waren, aan voedsters, en daar na van tijd tot tijd aan Opsienders over, die se na haar begrip hunne gronden vervolgens inprenteden, en met alle bedenkelijke strafheyt onderwesen, so dat sy, so lang hunne Meesters besig waren in haar te leeren, niet mogten spreken, spuygen of hoesten; en dus wierden sy gehouden, tot dat se seven-en-dertig jaren oud waren. Sy waren ongemeen strict en ingetogen in hun spijs en drank; sy aten geen vleesch, en dronken geen wijn, nog sterken drank, maar hadden tot hun spijs wilde eykelen, en wortelen, die de natuur verschaft, en tot lessing van hun dorst het water uyt de naaste bron of rivier; sy onthielden sig van alle andere geoorlofde vermakelijkheden en verquikkingen; sy eerden geene beelden, maar baden suyverlijk God aan, hebbende niet, gelijk de gewoonte van die Oostersche volkeren was, hen gekeerd na het Oosten, maar met alle aandagt en eerbiedigheyt hunne oogen opgeslagen na den hemel; sy droegen, wanneer se tot God souden naderen, nauwe sorg om met geene sonde of godloosheyt besmet of verontreynigd te zijn; sy bragten een groot gedeelte van den nagt en dag in lof-sangen en gebeden tot God toe; sy agteden sigselven het vryste en victorieuste volk te zijn, als welke hunne ligchamen tegen alle uyterlijke toevallen hadden gehard, en alle hunne hertstogten en lusten in bedwang konden houden; sy versmaadden goud en silver, also het, seyden sy, hun dorst niet lessen, hun honger niet stillen, hunne wonden niet genesen, hunne siekten niet weg nemen, nog tot iets wesentlijks, dat de natuur vereyscht, helpen konde, en nergens anders toe diende dan om sonde en weelde te voeden, en des menschen gemoed te ontrusten, en te pijnigen; sy oordeelden gemeene toevallen nog goed nog quaad; sy spraken veel van de dood, en seyden, dat deselve was γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, een geboorte van een waar en gelukkig leven, en gebruykten tot dien eynde den tegenwoordigen tijd als een staat

Welker gronden en levens-wijs word voorgesteld.

van

(*s*) *Loc. cit.* (*t*) *Hieron. epist. ad Magn. Orat. p. 327. Tom 2.* (*v*) *De Brachm. morib. & instit. vid. inter alios Alex. Polyh. de reb. Indic. ap. Clem. Alexandr. Strom. lib. 3. p. 451. Strab. Geogr. lib. 15. p. 712. Bardes. Syr. lib. de fat. ap. Euseb. præp. Euang. lib. 6. c. 10. p. 272. Plutarch. de vit. Alex. p. 701. Porphyr.* περὶ ἀποχῆς *lib. 4. Sect. 17, 18. p. 167. &c. Pallad. de Bragm. p. 8, 9, 15, 16, 17. Tract. de Orig. & morib. Brachm. inter oper. Ambros. ad calc. Tom. 5. Suid. in voce* Βραχμᾶνες. *p. 578.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van voorbereyding tot een beter leven: met een woord, ſy ſcheenen in de meeſte dingen over-een te komen met de *Stoïci*, die ſy daarom boven alle andere ſecten oordeelden te zijn λογίȣς φιλοσόφȣς (x), de redelijkſte en beſte Wijsgeeren. Weshalven *Pantenus*, die hunne wijſe en redelijke gronden ſo had doorkroopen en ingedronken, van deſe ook niet konde vreemd weſen.

Sijn uytwerking aldaar.

VII. Wat voordeel hy in deſe Geweſten deed, word ons niet byſonderlijk verhaald. 't Is egter ſeker, dat ſijn prediken niet konde miſſen merkelijke vrugt te doen, gemerkt de menſchen aldaar door hunne voorſchriften, en manier van leven tot het aanneemen van ſijn Leer reeds ſcheenen voorbereyd te zijn; te meer, om dat de Chriſten Leer eertijds daar was geplant geweeſt, hoewel door gebrek van aanqueeking en toeſigt nu jammerlijk met vuyligheyt en onkruyd bewaſſen en verſtikt: want hy vond hier verſcheydene (y), die nog de kennis van *Chriſtus* hadden, welken de H. Apoſtel *Bartholomeus* (gelijk wy in ſijn levens-beſchrijving getoond hebben) hen gepredikt had, waar van geen kleyn bewijs was, dat hy aldaar vond het Euangelium van den H. *Mattheus* in het Hebreeuſch, 't welk van den H. *Bartholomeus* daar gelaten was, en van *Pantenus*, gelijk ons de H. *Hieronymus* (z) berigt, (hoewel ik twijfel, of het niet ſijn bloote giſſing is) na Alexandrien gebragt wierd; alwaar het dan buyten twijfel als een onwaardeerlijke ſchat wierd opgeſloten. Gelijk nu onſen Philoſooph trad in het werk, dat door den H. *Bartholomeus* in die Indiaanſche Geweſten begonnen was, ſo quam'er na hem weder een ander, die op ſijn werk voortbouwde, welk tot vervulling van deſe hiſtorie, hier by te voegen, de leſer, gis ik, niet ongepaſt ſal oordeelen. *Edeſius* en *Frumentius*, twee jongmans van Tyrus (a), reyſden, in geſelſchap van den Wijsgeer *Meropius*, naar Indiën: daar gekomen zijnde, wierden ſe door de landſaten opgevat, en voor den Koning van dat land geſteld, die in hunne perſonen en geſchiktheyt behagen ſcheppende, den eerſten tot ſijn Bottelier (Schafmeeſter), en *Frumentius* tot ſijn Griffier (Hof-ſchrijver), of, gelijk *Sozomenus* wil, tot ſijn Schat-en Hofmeeſter, dien hy de beſorging en 't beſtel van ſijn huys toevertrouwde, aannam. De Koning ſtelde hen, voor hun trouwe en neerſtigheyt, by ſijn afſterven in vryheyt; waar op ſy voornamen na hun land te keeren, dog wierden door de Koningin bewogen om te blijven, en de ſaken van het Hof, ſo lang haar ſoon minderjarig was, waar te nemen, gelijk ſy dan deeden. Dus had *Frumentius* het bewind voornamelijk in handen, en bouwde, met hulp van eenige Chriſtene kooplieden, die aldaar hun handel dreven, een bid-plaats, daar ſy tot den Godsdienſt, volgens het gebruyk der Chriſtenen, vergaderden, en onderwees veele van de inboorlingen ſo verre, dat ſe in hunne vergaderingen quamen. De jonge Koning meerder-jarig geworden zijnde, leyde *Frumentius* ſijn bediening af, en verſogt verlof om na ſijn Vaderland te mogen keeren, welk, na veel aanhouden, verkregen hebbende, vertrok hy met *Edeſius*, die ſijn reys nam na Tyrus, dog *Frumentius* ging na Alexandrien, daar hy *Athanaſius*, thans Biſſchop aldaar, verſlag gaf van die geheele ſaak, vertoonde wat hoop ſig opdeed dat de Indianen tot het Geloof van *Chriſtus* ſouden overkomen, en te gelijk verſogt, dat hy dog een Biſſchop en eenige Kerkelijke Mannen derwaards ſenden, en ſo ſchoonen gelegentheyt van ſaligheyt te bevorderen, niet verſuymen wilde.

Bartholomeus had daar te voren gepredikt.

't Euangelium Matthei aldaar gevonden.

Na hem quam aldaar Frumentius.

Waar van de hiſtorie word opgehaald.

(x) *Pallad. de Brachm. p.* 52. (y) *Euſeb. lib.* 5. *c.* 10. *p.* 175. (z) *Hieron. de Script. Eccl. in Pantæn.* (a) *Socr. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 50. *Sozom. lib.* 2. *c.* 24. *p.* 477. *Theod. Hiſt. Eccl. lib.* 1. *c.* 23. *p.* 54.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wilde. *Athanasius* hier over met sijne Kerk-vergadring geraadpleegd hebbende, overreedde *Frumentius*, om dat ampt aan te nemen, met betuyging, dat hy niemand daar bequamer toe wist als hem. Hy liet sig bewegen, en Bisschop gemaakt zijnde, keerde *Frumentius* weder na Indiën, alwaar hy het Christen Geloof predikte, veele Kerken bouwde, en door Gods genade ontallijke wonderen deed, siëlen en ligchamen tevens genesende; waar van *Ruffinus* seyd uyt de mond van *Edesius*, thans Ouderling van de Kerk van Tyrus, wijdloopig berigt ontfangen te hebben. Maar 't is tijd, om na *Pantenus* om te sien.

Pantenus komt weder tot Alexandrien.

VIII. Tot Alexandrien weder gekeerd zijnde, vatte hy sijn Catechetische bediening wederom aan; welk ik afneem, ten deele uyt *Eusebius* (*b*), die, verhaald hebbende sijn reys na Indiën, aanstonds seyd, dat hy naderhand τελευτῶν ἡγεῖται, sijn dood naderende, nog de school van Alexandrien regeerde, en ten deele uyt den H. *Hieronymus* (*c*), die uytdrukkelijk seyd, dat hy eerst onder *Commodius*, daar na onder *Severus* en *Caracalla* leerde. Hy stierf ten tijde van *Antoninus Caracalla*, diens regeering begon in het jaar CCXI. hoewel de juyste tijd en manier van sijn dood onbekend is. Sijn gedagtenis word volgens den Roomschen Almanak gevierd op den sevenden *Julii*. En sekerlijk, met regt word sijner eerlijk gedagt, gemerkt sijn verwonderlijke godsaligheyt en yver, onvermoeyden arbeyd en neerstigheyt, en ongemeene bequaamheden, als zijnde, gelijk hem *Eusebius* te regt uytbeeld, τ̃ ἀπὸ παιδείας ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, een man, die in alle soort van geleerdheyt uytmuntte, en, gelijk hem *Origenes* (*d*), die nader aan sijnen tijd leefde, en een van sijn nasaten was, beschrijft, grooten dienst deed, en ongemeen bedreven was in wijsgeerige bespiegelingen, en godsgeleerde oeffeningen, en door 't eene met de Wijsgeeren konde redeneeren, en in het andere Ketters en veleyders wederleggen. Hy stelde in sijn school, gelijk ons *Eusebius* verhaalt, de schatten der heylige leeringen by monde en geschrift voor, dog meer met de levendige stemme, dan met boeken, na 't seggen van den H. *Hieronymus*, die alleenlijk van sijne uytlegging van de H. Schriftuur gewag maakt, daar egter niet de minste brok meer van overig is.

Alwaar hy sterft.

Hy word beschreven.

't Geen hy beschreven heeft is niet meer voor handen.

(*b*) *Ubi supra.* (*c*) *Loc. cit.* (*d*) *Apud Euseb. lib.* 6. *c.* 19. *p.* 221.

Eynde van 't leven van den H. PANTENUS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

II. Deel Pag: 233.

I: Goeree del: P: Sluyter fec:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. CLEMENS
Cathechist en Ouderling te Alexandrien.

INHOUD.

Sijn vaderland, opvoeding en oeffening. Hy word in de Christen Leer *onderwesen. Had verscheyden Meesters. Sogt sonder voor-oordeel de waarheyt. Wat de* elective *of uytkiesende secte was, en waar in deselve uytmuntte. Van sodanig een was* Clemens. *Volgd* Pantenus *in de Catechizeer-school te* Alexandrien. *Word Ouderling aldaar. Wanneer hy sijne* Stromata *of Mengel-stoffen heeft uytgegeven. Ondersoek, of ten tijde van vervolging te vlieden geoorlofd is. Hy reysd na het* Oosten. *Wat hy aldaar schreef. Hy reysd van* Jerusalem *na* Antiochien, *en komt weder tot* Alexandrien. *Van sijn dood. Lofredenen der Ouden van hem. Sijn ongemeene geleerdheyt. Sijne Schriften. Van sijn Boek, uytbeeldingen* (Hypotyposes) *genaamd, gemeld van* Photius, *maar verdorven door de* Arianen. *Wat Boeken nog van hem overig zijn. Sijne Mengel-schriften* (Stromata) *wat daar mede beoogd wierd. Hoedanig sijn schrijf-wijs in dit, en hoedanig die in andere Boeken is. Een korte vertooning van 't geen in sijne Schriften als onvoorsigtig gesteld voorkomt. Aanwijsing van de door hem geschrevene Boeken.*

Clemens waarschijnlijk geboren te Athenen.

I. T*Itus Flavius Clemens* is, na alle waarschijnlijkheyt, geboren te Athenen: want *Epiphanius* (a) seyd ons, dat hy, na 't gevoelen van sommige, een Alexandriner, en van andere een Atheniënser genaamd wierd, maar het een en 't ander konde wel waar zijn, als men maar gedagt, dat hy in de eene plaats geboren was, en in de andere sijn woon-plaats en bediening gehad had. En seker, men kan sig geene andere reden, waarom hy een Atheniënser genaamd soude worden, verbeelden, als om dat hy te Athenen geboren is. Ook heeft men reden om dat te gissen, als men gedenkt, dat hy de grond van sijne studiën in Griekenland gelegd, deselve in het Oosten voortgeset, en in Egypten voltrokken heeft. En, om de waarheyt te seggen, sijne weergaloose veerdigheyt in alle soort van wetenschap maakt ons seggen vry wat waarschijnlijker; te weten, dat hy sijne eerste jaren in die groote konst en geleerdheyts-school besteed heeft. Maar hier bleef hy niet, sijn onversadelijke dorst en trek na kennis deed hem by-na de geheele wereld door reysen, en met geleerde Mannen alom omgaan, ten eynde hy tot kennis van al 't geene uytmunt, en den mensch eenig voordeel kan toebrengen, en bysonder van de geheymen der Christelijke leer, geraken mogt. Hy geeft ons selfs (b) een verslag van de levendige en kragtige redeneeringen, welke

Doorreysd alle landen, om kennis te krijgen,

ook van de Christen Religie.

(a) *Hæres.* 32. *p.* 96. (b) *Stromat. lib.* 1. *p.* 274. & *ap. Euseb. lib.* 5. *c.* 11. *p.* 176.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wanneer hy dat deed.

welke hy het geluk gehad had te hooren uyt den mond van die geluksalige, eerweerdige en agtbare Mannen, die de suyvere en treffelijke leer, hen van *Petrus*, *Jacobus*, *Johannes* en *Paulus*, de HH. Apostelen, overgeleverd, als kinderen uyt de handen hunner Ouderen ontfangen, en door Gods genade, het oude en Apostolijk saad der waarheyt sayende, tot sijnen tijd overgebragt hadden. Op welke woorden, buyten twijfel, *Eusebius* het oog had, als hy (*c*) seyd, dat *Clemens* in het eerste Boek van sijne *Stromata*, van hemselven sprekende, verhaald de Apostolische tijden naast by gekomen te zijn.

Wie sijne Meesters waren.

II. Wie de eerweerdige Mannen waren, aan welker onderwijs en bestier hy sigselven overgaf, hebben wy wel eenig, dog geen volkomen bescheyd van, uyt het geen hy'er selfs van seyd (*d*). De eerste was eenen *Ionicus*, uyt Cœlo-Syrien, dien hy in Griekenland hoorde, welken *Baronius* (*e*) gist *Cajus* of *Dionysius*, Bisschop van Corinthen, geweest te zijn: de tweede was een Egyptenaar, onder wiens onderwijsing hy stond in dat gedeelte van Italien, welk eertijds *Magna Græcia*, dog sedert *Calabrien* genaamd is. Hier van daan reysde hy na het Oosten, daar hy tot Leer-meesters had, eerst een Assyrier, welken sommige meenen *Bardesanus*, en andere *Tatianus*, de leerling van den Martelaar *Justinus*, geweest te zijn; daar na eenen die van Joodsen afkomst was, en dien hy in Palestina hoorde; dese was, na 't oordeel van *Baronius*, de Bisschop van Cesareen *Theophilus* (hoewel ons van desselfs afkomst uyt de Hebreën geen blijk altoos by de Ouden voorkomt), of waarschijnlijker na de meening van andere (*f*) *Theodotus*, uyt welken hoofde, 't geen nog van sijne uytbeeldingen overgebleven is, beschreven word ἐκ τῆς Θεοδότου ἀνατολικῆς διδασκαλίας, als *getrokken uyt de Oosterscbe leer van Theodotus*, dat is, uyt het geen hy van *Theodotus* in het Oosten geleerd had: en voor het laatste eenen, die egter, gelijk hy'er van spreekt, δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος, *in kragt en deugd de eerste en voornaamste was*, welken hy nauwkeurig opgesogt, en in Egypten gevonden had, in wiens onderwijsing hy een volkomen genoegen schepte, so dat hy na geen andere meer omsag: dese nu was, na het gevoelen van meest alle, *Pantenus*, welken *Clemens* elders (*g*) rond uyt seyd sijn Meester geweest te zijn, en in het reeds gemeld *Kort begrijp* benaamd *onsen Pantenus* (*h*).

Onder die was Pantenus.

Waarom hy so verscheyde Meesters had.

III. Egter was het hebben van so veel Meesters geen bewijs van een losse en ydele wispeltuurigheyt, of eygensinnige nieuwsgierigheyt, maar wel, dat hy met een eerlijke begeerte, om de waarheyt na te spooren, ingenomen was. Al wat deftig en manhaftig was, beminde hy, waar hy het ook vond; en daarom verhaald hy ons (*i*), dat hy niet los aannam al wat de philosophie van de geheyme Kerk-gewoontens leerde, maar 't behaagde hem bysonder wel 't geen'er *Socrates* by *Plato* van sprak:

—— —— ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί· βάκχοι δέ τε παῦροι.

welk, gelijk hy het Schriftuurlijk verklaard, te kennen gaf, dat *veele geroepen, maar weynig uytverkoren waren*, of de regte keur maakten; en egter zijn het dese laatste, seyd *Socrates*, en na mijn oordeel dese alleen, die de ware philosophie omhelsen: van dese soort, seyd *Clemens*, heb ik in mijn geheele leven gepoogd, en na mijn uyterste vermogen getragt, een te zijn: tot dien eynde verbond hy sig nooit aan dese of die soort

Van de verkiesende secte.

(*c*) *Loc. cit. c.* 3. *p.* 215. (*d*) *Ibid.* (*e*) *Ad ann.* 185. *num.* 4. (*f*) *Vales. annot. in Euseb. p.* 95. (*g*) *In lib. Hypolyp. ap. Euseb. lib.* 5. *c.* 11. *p.* 175. (*h*) *Ad Calc. Clem. p.* 808. (*i*) *Stromat. pag.* 315.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

soort van philosophie, maar begaf sig tot de αἵρεσις ἐκλεκτικὴ, *keur-secte*, die sigselven aan de gevoelens en voorschriften van eenen Wijsgeer nooit verknogten, maar de beste gronden, die d'een of d'ander had, uytkosen. Dese secte was, naer 't berigt des beschrijvers van 't leven der Wijsgeeren (*k*), begonnen door *Potamon*, die, 't geen hy in alle secten van philosophie het beste oordeelde, uytkipte. Hy gaf sigselven de vryheyt om de natuur van alle saken, en wat de regte regelmaat der waarheyt was, onsijdig te ondersoeken. Hy oordeelde, dat een mensch niet kundig was van alles; dat'er saken zijn, die d'een gemerkt, en een ander over het hoofd gesien en verwaarloosd heeft; dat in alle velden gesonde kruyden gevonden worden; dat'er niet aan gelegen is, wie iets seyd, als 't maar wel gesegd word; dat men sig de reden meer dan 't gesag van een mensch onderwerpen moet; en ten laatsten, dat men de gevoelens en gronden van vrienden wel behoorlijk agten moet, maar egter ὅσιον προτιμᾶν τῆς ἀληθείας, gelijk *Aristoteles* (*l*) selfs bekend, het godvrugtig en redelijker is aan de waarheyt de voor-rang te geven. Dus stelde hy een kort begrijp op van de beste gronden en stellingen, die hy als so veele bloemen uyt verscheyden hoven versamelde, betuygende daar mede te beoogen ζωὴν κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν τελείαν, *een leven dat na alle voorschriften van deugd bestierd, en also volmaakt wierd.* Van dese weergaloose order was onsen goddelijken Philosooph: *Ik nam*, seyd hy (*m*), *niet aan dese of die philosophie, niet de Stoïsche, niet de Platonische, niet de Epicureïsche, of die van Aristoteles, maar ik noemde philosophie, al 't geen d'een of d'ander van hen allen seyde, en bequaam was om my een gods-dienstige kennis in te boesemen, en* (τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν) *dat alles koos ik uyt.* Egter kan men niet loochenen, dat hy de *Stoïsche* secte naast by quam, gelijk genoegsaam blijkt uyt sijne, by wege van wonder-spreuken, opgestelde redeneeringen, en het uytkippen van nieuw slag van woorden; twee saken, die, gelijk seker geleerd en verstandig Man (*n*) heeft aangemerkt, dat slag van menschen bysonder eygen waren; en hier toe helde hy buyten twijfel door de onderwijsing van sijn Meester *Pantenus*, die, gelijk wy in sijn leven getoond hebben, daar ongemeen op geset was.

Haar oorsprongk en stellingen.

Van die was Clemens.

IV. *Pantenus* overleden zijnde, quam *Clemens* in de *schola* κατηχήσεων, *Catechiseer-school* te Alexandrien in sijn plaats, hoewel hy buyten twijfel reeds lang te vooren, en waarschijnlijk so lang als *Pantenus* in Indiën was, aldaar geleeraard en desselfs plaats waargenoomen had, immers dat hy na *Pantenus* die bediening heeft opgenomen, word eenstemmelijk van alle Ouden vastgesteld (*o*). Hier onderwees hy met geen minder getrouwigheyt en iever, als voorspoed; so dat de uytstekendste Mannen van die tijd, onder andere *Origenes*, en *Alexander* Bisschop van Jerusalem, van hem hun eerste onderwijsingen gehaald hebben. Dese sijne philosophie en geleerdheyt uyt het Heydendom overgebragt, deed hem, na sijn eygen bekentenis (*p*), veel dienst: want gelijk een landman eerst de grond bewaterd, en daar na het saad daar in werpt, so diende hem de kennis, die hy uyt de schriften der Heydenen had gehaald, om τὸ γεῶδες αὐτῶν, het grover en aardscher deel der sielen eerst te bewateren en te doorweyken, op dat'er het geestelijke saad te beter mogt worden ingeworpen, en aldaar levendige worte-

Hy quam in de plaats van Pantenus.

Sijn philosophie deed hem dienst.

len

(*k*) *Laërt. prooem. ad vit. Philos. p.* 14. (*l*) *Ethic. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 3. *Tom.* 2. (*m*) *Stromat. lib.* 1. *p.* 288. (*n*) *H. Dodwel. Prolegom. Ap. ad lib. D. Stearn. de Obstin. p.* 115. (*o*) *Euseb. lib.* 6. *c.* 6. *p.* 208. *Hieron. de Script. in Clem. Phot. Cod* 118. *col.* 297. (*p*) *Strom. lib.* 1. *p.* 278.

Hy wierd Ouderling te Alexandrien, len schieten. Dus was hy een Cathechist, en Onderwijser, maar hy wierd daar-en-boven ook aangesteld tot Ouderling van de Kerk te Alexandrien, en dat ten minsten ontrent het begin van *Severi* regeering, want *Eusebius* maakt van hem als Ouderling gewag in het jaar na *Christi* geboorte CXCV. 't Was ontrent die tijd, dat hy door eygen drift en iever aangeset, en door de boosheyt der tijden gedrongen, de verdediging der Christelijke Religie tegen de Heydenen en Ketteren ondernam, welk hy gevolgelijk met ongemeene geleerdheyt en bequaamheyt heeft *schreef sijne Stromata, en wanneer.* uytgevoerd in sijn Boek *Stromata*, of *Mengel-stoffen* genaamd, welk hy ontrent die tijd in het ligt gaf, gemerkt hy (*q*) in sijn ontwerp van de tijd-rekening en aanwijsing der geschiedenissen afbreekt met de dood van den Keyser *Commodus*, waar uyt oogenschijnlijk blijkt, dat hy, gelijk *Eusebius* (*r*) aanmerkt, dat Boek heeft opgesteld, als *Severus* in *Commodus* plaats reeds Keyser geworden was.

Vervolging onder Severus. V. Onder *Severus* woedde de vervolging tegen de Christenen het geheele Rijk door, en bysonder te Alexandrien, waar door veele Christen Helden, om die slag voor een tijd te ontgaan, elders heen weeken; onder die was ook waarschijnlijk onse *Clemens*, welke wy tot dien *'t Vlugten van Clemens geoorlofd geagt.* eynde bysonder hooren redeneeren (*s*) over de geoorloftheyt van het vlugten ten tijde der vervolging, willende dat wy wel een seker gevaar des doods niet mogen uyt vreese en kleynmoedigheyt ontwijken, wanneer het de Religie vereyscht, dog in andere gevallen het voorschrift van onsen Saligmaker, *Wanneer sy u vervolgen in de eene stad, vlied tot een andere*, moeten involgen; dat in sulken gevalle niet te willen vlugten, onvoorsigtigheyt en verwaandheyt is, en men so doende, sig, sonder bevel daar toe te hebben, in seker gevaar nederstort; dat, indien een mensch, die Gods beeld is, om te brengen, een groote sonde tegen God is, hy, die sigselven voor de vierschaar gewillig aanbied, sig aan die misdaad schuldig maakt, also hy, die de vervolging konnende ontwijken, sulks niet doet, maar onbedagtsaam sig tot de banden en gevangenis overgeeft, so veel in hem is, de godloosheyt der vervolgers voortset; en dat hy deselve verder tergende, buyten tegenspreken oorsaak van sijn eygen dood word, gelijk die, welke een wild beest tergd om op *Hy reysd na Jerusalem.* hem aan te vallen. By dese gelegentheyt ging hy, gelijk ik geensins kan twijfelen, de Kerken in de Gewesten van het Oosten, daar hy in sijn jonger jaren gestudeerd had, besoeken; immers wy vinden hem ontrent die tijd te Jerusalem nevens *Alexander*, die niet lang daar na Bisschop van die plaats wierd. Tusschen die beyde nu schijnt een sonderlinge gemeensaamheyt geweest te zijn, uyt welken hoofde de H. *Clemens* hem sijn Boek, welk den naam had van *de Kerkelijke regel*, *Wat hy aldaar deed.* ἢ πρὸς Ἰουδαΐζοντας, of *aan de Judaïzeerende*, opdroeg (*t*). Geduurende sijn verblijf aldaar predikte hy geduurig, en ontsag in die bekommerlijken tijd geene moeyte ter wereld. Wat'er de uytslag van was, konnen wy sien uyt een stuk van een Brief, die *Alexander* toen in het gevangen-huys schreef, en door onsen H. *Clemens* na Antiochien oversond, *Alexanders getuygenis van hem.* welke wy hier sullen invoegen (*v*). *Alexander, een dienstknegt Gods, en een gevangene Jesu Christi, aan de gesegende Gemeynte van Antiochien, groetenis. Onse Heer heeft mijne banden te deser tijd van mijne gevangkenis ligt en gemakkelijk gemaakt, doordien ik verstaan heb, dat Asclepiades, een Man, die, in het Geloove uytmuntende, ongemeene gaven heeft, door de Goddelijke voorsienigheyt Bisschop van uwe hey-*

(*q*) *Ibid. p.* 336. (*r*) *Lib.* 6. *c.* 6. *p.* 208. (*s*) *Stromat. lib.* 4. *p.* 504. (*t*) *Euseb. lib.* 6. *c.* 14. *p.* 214. *Hieron. in Clement.* (*v*) *Ibid. c.* 11. *p.* 212.

heylige Kerk te Antiochien geworden is...... Desen Brief send ik u, waarde broederen, door Clemens, den geluksaligen Ouderling, een man, die godvrugtig en beproefd is, dien gy reeds kend, en nog verder kennen sult; die nevens ons hier zijnde, na den goeden wille en de voorsienigheyt van God, de Kerke Jesu Christi merkelijk gesterkt en vermeerderd heeft. Uyt welken Brief wy in 't voorby-gaan de misslag merken van *Eusebius* (x), die 't bevorderen van *Asclepiades* tot het Bisdom van Antiochien steld op het eerste jaar van *Caracalla*, zijnde 't jaar na *Christi* geboorte CCXII., daar wy nogtans sien, dat het geweest is, ten tijde als *Alexander* nog onder *Severus* regeering gevangen sat, welk hy selfs op het jaar CCV, t'huys brengt. Van Jerusalem nam *Clemens* sijn reys na Antiochien, alwaar hy, buyten allen twijfel, geen minder arbeyd deed, en niet minder ieverig en neerstig was als elders. Hier van daan keerde hy weder na Alexandrien, en bekleedde sijn ampt, maar hoe lang, en wat dood hy ten laatsten stierf, seyd ons de Oudheyt niet; het is egter seker, dat hy een geruymen tijd na *Pantenus*, die ten tijde van de regeering des Keysers *Caracallæ* stierf, geleefd heeft; immers hy selfs seyd ons, dat hy sijne *Stromata* schrijvende, sulx deed tot voorraad voor sijnen ouden dag, welk ons klaarlijk te kennen geeft, dat hy'er toen nog verre af was. Ik sal hier niet meer byvoegen dan 't geen *Alexander*, Bisschop van Jerusalem, in een Brief aan *Origenes* schrijft (y), die gesegt hebbende dat hun vriendschap by hunne Voorsaten begonnen hebbende, heylig en ongekreukt blijven, en dagelijks vaster en levendiger worden soude, met eenen die reden geeft; „Want wy erkennen voor onse Vaders die gesegende Heyligen, die ons sijn voorgegaan, en wy eerlang sullen volgen: ik versta *Panteнus*, dien waarlijk geluksaligen Man, mijn Meester, en den heyligen *Clemens*, mijn Meester, die my veel dienst gedaan, en vry behulpsaam geweest is.

Eusebius van misslag overtuygd.

Clemens reyśd na Antiochien, en komt weder tot Alexandrien.

De tijd van sijn dood.

VI. Dien deftigen Man, van welken de Oude so veel gesproken hebben, te roemen, soude niet anders wesen dan een keers voor de Sonne te ontsteken; laat ons derhalven maar seggen 't geen tot roem van hem door sommige gesegd word. *Alexander*, de Bisschop van Jerusalem, die hem best kende, gaf'er dit getuygenis van; Dat hy was *de heylige en geluksalige Clemens, een godvrugtig en beproefd Man*, gelijk wy dat nu even te voren gehoord hebben. Hy was, na het oordeel van den H. *Hieronymus* (z), de geleerdste van alle de Ouden. *Cyrillus van Alexandrien* seyd van hem (a); *Dat hy een door-geleerd en schrander Man was, die tot den grond toe de geleerdheyt der Grieken met sulken nauwkeurigheyt doorsnuffeld had, als'er weynige voor hem hadden gedaan. Hy was*, seyd *Theodoretus* (b), *een heylig Man*, καὶ πολυπειρίᾳ ἅπαντας ἀπολιπών, *en die door sijn ongemeene kennis en geleerdheyt alle andere menschen te boven ging.* Ook was hy in saken die de Godgeleerdheyt raken niet minder net, dan in die van de menschelijke wetenschappen: want hy was, seyd'er *Eusebius* van, een weergaloos Meester in de Christelijke wijsgeerte. Getuygen hier van zijn sijne Boeken, opgepropt, gelijk ons *Eusebius* verhaald (c), met verscheydentheyt en overvloed van al 't geen te weten nodig is; 't welk hy, seyd'er *Hieronymus* van (d), haalde so uyt de heylige Schriftuur, als

Der Ouden lof-redenen van Clemens.

(x) *In Chron. ad ann.* 212. (y) *Ap. Euseb. lib.* 6. *c.* 14. *p.* 216. (z) *Epist. ad Magn. Orat. p.* 327. (a) *Contr. Julian. lib.* 7. *p.* 231. *Tom.* 6. & *lib.* 6. *p.* 197. (b) *Haeret. Fabul. lib.* 1. *c.* 6. *p.* 197. (c) *Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 13. *p.* 215. (d) *De Script. in Clement.* & *ad Magn. Orat. loc. cit.*

als wereldlijke geleerdheyt, ſo dat'er niets in is, of het is geleerd, en uyt het middelpunt en binnenſte van de philoſophie opgehaald. Deſe twee laatſt-gemelde Schrijvers hebben de namen van deſſelfs boeken aangetekend, dog 't meerder deel is reeds verlooren, onder welke het merkelijkſte was ſijne *Hypotypoſes*, of *boeken van onderwijſing*, van welke *Euſebius* ſo menigmaal gewag maakt, waar in bevat waren eenige korte en nette verklaringen van verſcheyden plaatſen der H. Schriſtuur. In deſe ſouden, na het ſeggen van *Photius* (e), veele ongegrondde en godlooſe gevoelens geweeſt zijn: by name, dat de ſtoffe eeuwig is; dat'er door ſekere beſluyten denkbeelden zijn opgeſteld; dat de ſielen van 't eene ligchaam overgaan tot een ander; dat'er voor de tijd van *Adam* veele werelden geweeſt zijn; dat de Soone Gods een is van de geſchapene Weſens; dat *het woord* niet waarlijk *vleeſch geworden* is, maar alleenlijk ſo geſchenen heeft, en veele andere βλάσφημοι τερατολογίαι, *wonderlijke godslaſteringen:* dog hy ſeyd'er by, dat'er die dingen, na allen ſchijn, door iemand anders waren ingelaſt, gelijk ook *Ruffinus* (f) ons met ronde woorden verſekerd, dat de Ketters de ſchriften van *Clemens* vervalſt hebben. En ſekerlijk, indien die boeken ten tijde van *Euſebius* ſulke godlooſe en ſchadelijke ſtellingen behelſd hadden, ſo konnen wy niet wel denken, dat hy ſulks niet eenigſins ſoude hebben aangeweſen: het is ook merkelijk, dat na *Photii* eygen aanmerking niets diergelijks in ſijne andere boeken voorkomt, maar het tegendeel van dien rond uyt geleerd word.

Sijne boeken. Photii argwaan over deſelve.

VII. De boeken die tot onſe tijden van hem zijn overgebleven, zijn (behalven het kleyn tractaatjen, τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, *wie de rijke man is die ſalig word*, dat onlangs aan 't ligt gekomen is), voornamelijk drie, de λόγος προτρεπτικὸς, of *vermaning aan de Heydenen*; de *Pædagogus*, of *Chriſtelijke onderwijſer*, en de *Stromata*, of *mengel-ſtoffen*. In het eerſte wederlegd hy vry bondig de dwaasheyt en godloosheyt van de Heydenſe Religie, en dringt ſterk aan om het Chriſten Geloof aan te nemen. In het tweede onderrigt hy de nieuw-bekeerde; bereyd en beſtierd deſelve door de kragtigſte voor-ſchriften en beweeglijkſte redenen tot een heylig en regt Chriſtelijk leven. In het derde ſchaft hy vaſte ſpijſe voor die bejaarder zijn; geeft een klaarder uytlegging van de Chriſten Leer, en gaat de Heydenſche en Ketterſche gevoelens nauwkeurig tegen, en brengt vervolgens ſijnen leerling, na dat hy dus te voren bereyd en ingewyd is, tot een nader beſchouwing van de heylige geheymen des Godsdienſts. Dat nu draagt den naam van *Stromata* (g), om dat hy daar in ten deele uyt de Heylige Schriften, en ten deele uyt de boeken der Heydenen redeneert, en daar het te pas komt, de gevoelens der Grieken en Barbaren, der Philiſophen en Ketters ontvouwd en wederlegd, tuſſchen beyde verſcheyden hiſtorien inlaſt, en andere blijken geeft van allerley wetenſchap; daarom geeft hy het, na ſijn eygen ſeggen (h), de naam van *Stromata*, dat is, *een vermenging van allerhande redeneeringen*, en vergelijkt het niet by een netten tuyn, daar de bomen en plantten na de netſte regels van order en rang geplaatſt zijn, maar by een digt en ſchaduwagtig boſch en gebergte, alwaar allerley bomen, *cypreſſen* en *bree bomen*, de *laurieren* en *aardveyl*, de *appel*, *olyf* en *vijgboom* door malkanderen waſſen. In de twee eerſtgenoemde ſijner boeken, is ſijn ſchrijf-wijs, na de aanmerking van *Photius* (i), lieflijk

Sijne boeken ſijn voornamelijk drie. Derſelver namen en inhoud. Byſonder van ſijne Stromata. Sijn ſchrijfwijs.

(e) *Cod.* 109. *col.* 285. (f) *Apol. pro Orig. inter. Oper. Hieron. Tom.* 4. *p.* 195. (g) *Vid. Euſeb. lib.* 6. *c.* 13. *p.* 214. (h) *Strom. lib.* 1. *p.* 278. & *lib.* 4. *p.* 476. & *lib.* 7. *p.* 766. (i) *Loc. ſup. cit. col.* 288.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lieflijk, en door een gepaste deftigheyt, en welvoegende verscheydentheyt van geleerde stellingen aangenaam; dog in het laatste beoogde hy geen cierlijkheyt in sijn voorstellen, ook liet het sijn oogmerk niet wel toe, gelijk hy'er tot verschooning selfs van spreekt (*k*). Sijn voorname sorg was de saken so uyt te drukken, dat hy konde verstaan worden, en verder welsprekendheyt als daar toe noodig was, sogt en begeerde hy niet (*l*). Zijn'er in dese boeken hier en daar, gelijk *Photius* (*m*) aanmerkt, eenige weynige dingen, die οὐχ ὑγιῶς, niet gesond zijn, of onvoorsigtig worden uytgedrukt, die zijn egter, gelijk hy'er byvoegd, niet sodanig, als die in sijne *Hypotyposes*, of uytbeeldingen voorquamen, maar konnen ten goede geduyd worden, als zijnde niet nadeelig nog aan de waarheyt, nog aan de practijk der Religie, en welker gelijke by de Schrijvers van die eerste eeuwen doorgaans gevonden worden. Ook is het geen wonder, dat de opregte en godvrugtige Mannen van die tijden niet altijd konden ὀρθοτομεῖν, *de waarheyt* in eenige bysonder tedere en fijne streepen en trekken van dien regt snijden, gemerkt sy altijd in een heftigen strijd met de Heydenen aan de eene, en de Joden en Ketters aan de andere sijde waren ingewikkeld. En om de waarheyt te seggen, hun ongemeene godvrugtigheyt en dienst aan hun geslagte, terwijl sy leefden, en het merkelijk voordeel, dat de nakomelingen na hun dood uyt die schriften trekken, konnen meer als genoeg de eene of de andere feyl en kleyne misslag, die hen ontvallen is, over wegen.

Onvoorsigtige stellingen van hem worden verschoond.

(*k*) *Ubi supr. p.* 767. (*l*) *Ibid. lib.* 1. *p.* 293. (*m*) *Ubi supra.*

Sijne boeken.

Egte.

Protrepticon ad Gentes.
Pædagogi, *libri* III.
Stromatων, *libri* VIII.
Orat. Quisnam dives ille sit, qui salvetur.
Epitome Doctrinæ Orientalis Theodoti &c.

Egte, dog die niet meer voor handen zijn.

Hypotyposeων, seu Institutionum *libri* VIII.
Canon Ecclesiasticus, seu, Adversus Judaizantes.
De Paschate.
De Obtrectatione.
Disputationes de Jejunio.
Exhortatio ad patientiam ad Neophytos.

Valsche en onegte.

Commentariola in Primam Canonicam S. Petri.
--- in Epistolam Judæ.
--- in tres Epistolas. S. Joannis Apostoli.

Eynde van 't leven van den H. CLEMENS van Alexandrien.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN
TERTULLIANUS
Ouderling van Carthago.

INHOUD.

Sijne namen: waar hy die van droeg. Hy is in alle ſoort van geleerdheyt opgevoed. Was bedreven in de Romeynſche *Wetten. Moet onderſcheyden worden van* Tertylianus *de Regts-geleerde. Word ondersogt, wat ſijn levens-wijs voor ſijn bekeering was. Hy is getrouwd geweeſt. Wanneer hy tot het Chriſtendom bekeerd wierd. Groote wreedheyt tegen de* Chriſtenen *geoeffend.* Severus *daar over misnoegd.* Tertulliani *deftige verantwoording der* Chriſtenen. *Hy vervoegd ſig by* Scapula, *en droeg hem der* Chriſtenen *ſaak voor.* Severus *vervolgd de* Chriſtenen *jammerlijk. Hy verbied de* Hetairias (maatſchappyen). Tertulliani *boek aan de Martelaars, en van de lijdſaamheyt. Deßelfs yver tegen de Ketteryen, en wat hy tot dien eynde geſchreven heeft. Van ſijn boek* de Pallio, van den mantel, *wanneer en by wat gelegentheyt geſchreven. Wanneer hy Ouderling wierd. De gelegentheyt van 't ſchrijven ſijnes boeks* de Corona, van de Kroon. *Hy wijkt van de algemeene Kerk af. Wie en van waar* Montanus *was. Deſſelfs grond-ſtellingen en levens-wijs.* Tertullianus *neemd die aan. Hy was van een ongemakkelijken en ongeſeggelijken inborſt. Hoe ver hy* Montani *gevoelens aannam, en hem voor den* Trooſter *erkende. Wat hem daar toe verleydde. Hy ſchrijft tegen de regtſinnige. Der ouden ſtrenge Kerk-tugt. In wat ſin* Tertullianus *den Biſſchop van* Romen *noemd* Epiſcopum Epiſcoporum, Biſſchop der Biſſchoppen. *Hy hield te* Carthago *afgeſonderde vergaderingen. Hy ſterft. Hy word uytgebeeld. Had groote bequaamheyt en geleerdheyt. Sijne boeken. Sijn ſpreek-en ſchrijf-wijs. Wat deſelve ſo verward en duyſter maakt. Sijne onregtſinnige gevoelens. Een korte verſchooning van hem.*

Tertullianus geboren te Carthago.

I. Q*Vintus Septimius Florens Tertullianus* was, gelijk de Oude (*a*) verſekeren, en hy ſelfs (*b*) te kennen geeft, geboren te Carthago, de hoofdſtad van Africa, boven andere wegens oudheyt, magt en heerſchappye ſodanig vermaard, dat ſe eenige eeuwen lang met Romen ſelfs over den rang en opper-heerſchappy getwiſt heeft. Hy had ſijn naam *Septimius*, om dat hy geſproten was uyt de ſtam *Septimia*, bekend by de Romeynen, alſo die eerſt van Koningen geſproten, naderhand tot een gemeenen ſtand vervallen, en laatſt weder tot de Burgermeeſterlijke waerdigheyt of Raadsheeren ſtaat verheven was. *Florens* wierd hy genaamd na een byſondere familie van dat ſtam-huys, die den naam van *Florens* voerde; *Quintus* (een gemeene

Redenen van ſijne namen.

(*a*) *Hieron. de Script. in Tertull. Niceph. Hiſt. Eccl. lib.* 4. *c.* 34. *p.* 334. *De Pallio c.* 1. *p.* 112. & *Apol. c.* 9. *p.* 9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wie sijn Vader was.

Hy was selfs een Heyden.

Hy wierd in alle wetenschappen opgevoed.

Moet onderscheyden worden van eenen Tertylianus.

ne naam by de Romeynen) waarschijnlijk, om dat hy het vijfde kind van sijne Ouders was, en ten laatsten *Tertullianus*, als gesproten van *Tertullus*, welk mogelijk sijns Vaders naam was. Sijn Vader was een Krijgsman, een Hoofdman onder den Stadhouder van Africa; en 't was uyt dien hoofde (niet om dat hy, gelijk het sommige willen hebben, van een Stadhouderlijke staat en weerdigheyt was) dat hy van den H. *Hieronymus* en andere een *Stadhouderlijk Hoofdman* genoemd wierd. Hy was, wat de Religie aangaat, een Heyden, en daar in, gelijk hy selfs bekend (*c*), opgevoed. Hy wierd in sijn opvoeding aangevoerd tot al 't geen de geleerdheyt van Grieken of Romeynen iemand konde toebrengen; hy schijnt geene paden te hebben onbewandeld gelaten, en de Gedigt-en Geschigt-schrijvers, als ook die van de Wel-redeneer-kunde doorkroopen, de Wijsgeerte en Wis-kunde niet alleen even ingesien, maar tot het geheym van dien te zijn door-gedrongen, en de Natuurkunde te hebben doorsnuffeld. Boven dat alles tekend *Eusebius* (*d*) van hem aan, dat hy een Man was, die een groote naam had, niet alleen van sijn geleerdheyt in alle andere dingen, maar bysonder van sijn ongemeene bedreventheyt in de Romeynsche Wetten; die egter daar uyt soude willen besluyten, dat hy een Advokaat, en de selve soude geweest zijn, wiens aanteekeningen in het Regt-boek, dat *Pandectæ* genaamd word, als nog gelesen worden, begaat sekerlijk een tastelijke misslag, gemerkt die Rechts-geleerde *Tertylianus* genaamd, en tusschen hem en onsen *Tertullianus* geheel geen over-een-komst in de spraak-en schrijf-wijs was; te meer, om dat (volgens andere zijnde vast gesteld, dat *Tertylianus*, een der leerlingen *Papiniani*, onder de regeering van *Alexander Severus* was) desselfs tijd ten minsten dertig jaren na des anderen bekeering tot het Christendom invalt: buyten twijfel heeft die misslag haar oorsprongk genoomen uyt de schijnende gelijkheyt van hun beyder namen, en den roem van sijn kundigheyt in de Romeynsche Wetten, welke *Eusebius* onsen *Tertullianus* niet te onregt geeft, gelijk die sig ook klaarlijk in sijne werken, en bysonder in sijn verdediging der Christenen, opdoet.

't Is niet seker, dat hy te voren een Advokaat was.

Hy was getrouwd.

Hoe hy in die staat leefde.

II. Hoedanig sijn staat was, en wat hy, voor sijn aannemen van de Christen Religie, deed, is onseker. Die meenen dat hy een Advokaat soude geweest zijn, en regts-gedingen opentlijk bepleyt heeft, om dat hy na sijn bekeering van hemselven seyd (*e*), dat hy geen deel had aan de pleyt-saal, geen plaats had in de pleyt-gestoelten, geen gerugt maakte in de Vierschaar, sig met de Wetten niet bekommerde, nog twist-saken bepleytte, in schijn, als of hy te voren dat alles gedaan had, souden uyt dien hoofde even so wel besluyten konnen, dat hy een krijgsman geweest was, om dat hy ter selver plaats seyd, dat hy met het strijd-veld, en andere bedieningen aldaar van hem gemeld, niet te doen had. Het is seker, dat hy is getrouwd geweest; maar of dat was voor het aannemen van het Christen Geloof, of daar na; kan ik niet bepalen; egter is 't waarschijnlijk, dat hy reeds te voren gehuuwelijkt was: maar welk van beyden de waarheyt is, of niet, immers hy leefde, volgens de strengheyt sijner grond-regulen, den meesten tijd sijnes levens met sijn vrouw in een staat van onthouding, verkeerde met haar als met sijn suster, en, gelijk uyt sijne twee Boeken over die stoffe geschreven blijkt, prees haar het niet trouwen, en een nauw-geset eensaam leven, ernstig aan.

Wanneer hy Christen wierd.

III. Sijn bekeering tot het Christen Geloof konnen wy bevatten geschied te zijn, niet lang na dat *Severus* de regeering had aangevaerd,

(*c*) *Apol. c.* 18. *p.* 17. (*d*) *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 2. *p.* 41. (*e*) *De Pall. c.* 5. *p.* 118.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

En wat hem daar toe bewoog. en even voor het eynde van de tweede eeuw. Hy had (als zijnde een Man, die op alles nauwkeurig lette) gemerkt, dat het Christen Geloof over der menschen gemoed en leven ongemeene kragt, om deselve te beheerschen, had; dat het selve seer oud was; dat de voorseggingen in de Boeken der Christenen wonderlijk over-een stemden, en haar vervulling hadden; dat van dessels waarheyt en Goddelijkheyt de goden der Heydenen selfs meermaals getuygenis gaven, en dat sulks de boose geesten, door een Christen geboden zijnde de menschen, die se besaten, te verlaten, selfs bekenden: dit alles nu haald hy wijdloopig op (*f*), en was, gelijk het ons toeschijnt, de voornaamste beweegreden tot sijn bekeering. In het begin van de volgende eeuw, begonnen de Overheden van Romen, en gevolgelijk de Bevel-hebbers over de Landschappen, terwijl *Severus* tegen de Parthers ten oorlog uyt was, den Christenen hard te vallen, en deselve aan te sien als menschen die schandelijk leefden, en verraders van het Roomsche Rijk waren: onder dese was, twijfel ik geensins, de voornaamste aandringer *Plautianus*, een bysonder gunsteling des Keysers, wiens dogter aan den oudsten soon des Keysers *Antoninus* getrouwd was, en wien *Severus*, terwijl hy na het Oosten reysde, tot Stadvoogd over Romen aangesteld had, welk wy te gereeder aannemen, om dat wy van hem lesen (*g*), dat hy by het afwesen des Keysers een oneyndig getal, so van den Adel als van 't gemeene volk, ter dood overgegeven heeft, waar in niet te twijfelen is, of de Christenen hadden hun aandeel, en waarschijnlijk wel het grootste. Die wreede behandeling nu ging so ver, dat *Severus* by sijn wederkomst (*h*) genoodsaakt wierd hemselven, als daar in geen hand hebbende, te verontschuldigen: welk niemand moet vreemd dunken, gemerkt *Severus*, na 't berigt dat ons *Tertullianus* (*i*) van hem geeft, in 't begin van sijn regeering goedaardig en den Christenen gunstig was: want hy hield *Proculus*, een Christen, die hem met oly salvende, van een gevaarlijke quaal genesen had, altijd by hem aan sijn Hof: dog dit was het niet al daar in hy sijn gunst aan hen bewees, maar selfs wel wetende dat verscheyden, so vrouwen als mannen van den rang der Raadsheeren, Christenen waren, vervolgde hy niet alleen deselve om die reden niet, maar gaf hen een eerlijk getuygenis, en betoomde selfs het volk, wanneer het de Christenen aanvallen en bekommeren wilde. Dit nu, stel ik vast, geschiedde van hem, als hy van sijn togt tegen de Parthers te rug gekeerd zijnde, de Stadhouders en het gemeene volk in sulken heeten en strengen vervolging der Christenen besig vond.

Vervolging der Christenen, — *daar Severus egter geen hand in had,* — *also hy in 't begin den Christenen gunstig was.*

Tertullianus steld sijn verdedig-schrift op. IV. De wreedheyt en onmenschelijkheyt, die men thans alom tegen de Christenen te werk stelde, dwong *Tertullianus*, om hun saak tegen hunner vyanden boosheyt en wreedheyt te verdedigen en te bepleyten. Tot dien eynde stelde hy op en bragt aan 't ligt sijn Verdedig-schrift, welke hy aan alle de Regenten van het Roomsche Rijk, en bysonder aan den Raad te Romen opdroeg: maar dat hy selfs na Romen gereysd, en dat aan den Raad soude behandigd hebben, beken ik geen reden te sien om te gelooven. Hier in nu verdedigde hy hun saak met een weergaloose geleerdheyt en welsprekendheyt, en met alle bedenkelijke bewijsen en kragt van redenen; klaagde over hunner vyanden onbillijkheyt en onregtveerdigheyt, en de quade manier van tegen hen te handelen; en vertoonde bysonder de ydelheyt en valsheyt van de misdaden,

(*f*) *Vide Apol. c.* 19, 20. *p.* 18. *c.* 23. *p.* 22, 23. *& alibi passim.* (*g*) *Dio. Cass. Hist. Rom. lib.* 75. *&* *Xiphil. in vit. Sever. p.* 328. (*h*) *Spartian. in vit. Sever. cap.* 15. *p.* 350. (*i*) *Ad Scapul. c.* 4. *p.* 71.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

daden, daar de Christenen doorgaans mede betigt wierden, en bewees daar tegen hun sagtmoedigheyt en opregtigheyt, hun matigheyt en ingetogentheyt, hun godsaligheyt ontrent God, en gehoorsaamheyt aan hunnen Vorst, gelijk ook, dat hunne gronden so redelijk, en hun leven so heylig was, dat'er met reden niet tegen te seggen viel. Een verantwoording, die buyten twijfel veel deed tot verkoeling en beter order ontrent dien heeten drift, bysonder als *Severus* weder gekomen was: immers uyt het geheele vervolg van sijn reden-voering blijkt niet, dat de Keyser die strenge en wreede manier van doen eenigsins gestijft heeft, selfs noemd hy hem (*k*) *de verstandigste Vorst*. Dog het duurde niet lang, of *Tertullianus* vond werk nader by huys: want *Scapula*, de Voorsitter en Stadhouder van Africa (waarschijnlijk die selve *Scapula Tertyllus*, aan wien, als Voorsitter van een Provincie, *Marcus* en *Commodus* [*l*] hun antwoord sonden) sprong met de Christenen op deselve wijse om, als *Plautianus* te Romen gedaan had; weshalven hy sig met mond en pen by hem door een nette en beweeglijke reden aangaf, waar in hy aan de eene sijde vertoonde de opregtigheyt en eenvoudigheyt der Christenen, als die den voorspoed des Rijks met hertelijke gebeden en andersins poogden voort te setten, en aan de andere sijde de plagen, met welke het onlangs door de Goddelijke voorsienigheyt overvallen was, en die, indien men reden wilde plaats geven, hen sekerlijk tot wrake over het onschuldig bloed, dat men geplengd had, t'huys quamen, en te gelijk erinnerde hoe goedertieren en toegevend de vorige Vorsten en Stadhouders waren geweest, en dat de nu regeerende Keyser als nog so grooten vriend der Christenen was; waar uyt oogenschijnlijk blijkt, dat hy dit te dier tijd schreef, als *Severus* tot openbaar geweld tegen de Christenen nog niet uytgeborsten was.

Welk goede uytwerking had.

Hy bepleyt der Christenen saak by Scapula.

V. Toen hadden de Christenen een weynig rust. Maar helaas! het was maar als de tusschen-poosen in de koorts, na welke deselve te sterker weder aankomt: want de vervolging begon in het jaar *Christi* CCII., het tiende van de regeering *Severi*, te herleven (*m*), en wierd nu door bevel van den Keyser voortgeset: immers *Severus* gaf op sijn reys door Palestina (*n*) order, dat niemand, op lijfs-straf, Joods mogt worden, en even dien last gaf hy tegen die, welke Christenen souden worden. Men gaf wel in 't gemeen voor, dat het te doen was, om de ἑταιρίας, of onwettige vergaderingen, (waar van wy elders [*o*] breeder gesproken hebben) te verbieden; en 't is waar, dat *Ulpianus* gewag maakt (*p*) van seker plakaat des Keysers *Severi*, waar in hy de onwettelijke by-een-komsten en maatschappyen verbied, en belast, dat men die, welke deselve bywoonden, voor den Stadvoogd aanbrengen en beschuldigen soude; en dat de Christenen doorgaans aan sulke vergaderingen schuldig geoordeeld wierden; maar ik twijfele niet (immers *Spartianus* seyd het rond uyt) of daar waren ook plakaten uytdrukkelijk tegen de Christenen. Het volk siende dat die buy op hen neder quam, en dat'er sulke bevelen van den Keyser gegeven wierden, liep elk om het eerst tot het ontfangen der dood-straf, so dat de Kerken alom (*q*) met het bloed en de martel-dood der Heyligen vervuld wierden; so verre ging de hitte van die vervolging, dat (*r*) *Juda*, thans een tijd-rekening over *Daniels* Seventig weken opstellende;

Severus begint de Christenen te vervolgen.

Op wat voorgeven dat geschiede.

(*k*) *Apol. c.* 4. *p.* 5. (*l*) *L.* 14. *ff. de Offic. Præsid. lib.* 1. *Tit.* 18. (*m*) *Euseb. Chron. ad eund. ann.* (*n*) *Ælian. Spartia. in vit. Sever. c.* 17. *p.* 352. (*o*) Eerste Christend. *lib.* 3. *c.* 4. *p.* 606. &c. (*p*) *L.* 1. *ff. de Offic. Præfect. Urb. Sect.* 14. *Tit.* 12. *lib.* 1. (*q*) *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 1. *p.* 201. (*r*) *Ibid. c.* 6. *p.* 208.

en tot dit jaar gekomen zijnde, ſijn rekening afbrak, vaſt ſtellende dat de ſo berugte komſte van den Antichriſt nu voor de deur was. „So on„gemeen waren, ſeyd de Hiſtorie-ſchrijver, veeler gemoederen door die „vervolging ontruſt, en onſeker wat den uytſlag daar van weſen ſoude.

Tertullianus ſchrijft aan de gevangen Martelaars.

Tertullianus nam, om een woord op ſijn pas te ſpreken, deſe gelegentheyt waar, en ſchreef aan de Martelaars, die in de gevangkeniſſen ſaten, om hen in hun lijden te trooſten, en tot ſtandvaſtigheyt en volherding tot den eynde toe aan te manen; ten welken eynde hy ook ontrent

En van de lijdſaamheyt.

die tijd ſijn Boek uytgaf van *de lijdſaamheyt*, waar in hy den lof en de voordeelen van die deugd cierlijk voorſteld, en daar toe aandringt, byſonder op het voorbeeld van God, en onſen geſegenden Saligmaker, onderwijlen daar in meer, dan wel naderhand, overhellende, om ten

Ook tegen de Ketters.

tijde van vervolging te mogen ontwijken. Dog *Tertullianus* droeg geen minder ſorg, om dwalingen en ketteryen uyt de Kerk te weeren, en ſchreef tot dien eynde ſijne *waarſchouwingen tegen de Ketteren*, (dat hy nu dit Boek ontrent die ſelve tijd geſchreven heeft, doed ſig uyt verſcheyden plaatſen in het ſelve klaarlijk op, byſonder daar hy van den tijd der vervolging, van regtbank en vierſchaar, van den perſoon des Regters, van het voortbrengen der Leeuwen en diergelijke gewaagd) waar in hy de ketteryen, die de Kerk tot die tijd toe gequeld en bekommerd hadden, ophaald, derſelver ongerijmde gevoelens tegenſpreekt, en een netter en nauwkeuriger wederlegging van deſelve belooft (*s*), gelijk hy dan ook naderhand ſijn beloſte voltrokken heeft, ſchrijvende tegen de Joden, tegen *Hermogenes*, de *Valentinianen*, *Marcion*, *Praxeas*,

Selfs ook tegen de Montaniſten.

en ſommige andere van hunnen aanhang, ſelfs ook tegen de *Montaniſten*, byſonder in ſijne verhandeling *over den Doop*, van het gebruyk des waters in denſelven, en van deſſelfs noodſakelijkheyt om ſalig te worden; tegen *Quintilla*, een Vrouw, die onder de aanhangers van *Montanus* van een groot aanſien was, hoewel hy het naderhand met die ſecte genoegſaam ſcheen te houden.

Gelegentheyt van 't ſchrijven ſijns Boeks De Pallio.

VI. Ontrent het vijftiende jaar van *Severus*, in 't jaar na *Chriſti* geboorte CCVII. gaf hy ſijn Boek *de Pallio, van den Mantel*, uyt, en dat by deſe gelegentheyt. Hy had onlangs afgelegd ſijn *Rok (toga)*, zijnde het kleed dat in alle gedeeltens van het Roomſche Rijk gemeenlijk gedragen wierd, en omgehangen den mantel (*pallium*), de gewoone dragt der Wijsgeeren en Chriſtenen, die een nauwer en ingetogener leven dan andere voerden, gelijk wy in het leven van *Juſtinus den Martelaar* getoond hebben: hier over wierd hy van die van Carthago uytgekreten als een ligtveerdig en wiſpeltuurig menſch, en ſchamperlijk verweten, dat hy door ſijn onbeſtendigheyt van d'eene levens-wijs tot de ander, *a toga ad pallium*, *van den rok tot den mantel* was overgegaan. Om hemſelven nu van die na-klank te ſuyveren, ſchreef hy het gemelde Boek, waar in hy ſijn bequaamheyt toond om met andere vernuftelijk te konnen ſpotten, en alle de ſeylen van ſijne Afrikaanſche welſprekendheyt bygeſet hebbende, de laſtering te rug kaatſt, de oudheyt, eenvoudigheyt, gemak en deſtigheyt van ſijn kleeding vertoond, en de dertelheyt, en overdaad, die by allerley ſlag en rang van men-

Wanneer hy dat ſchreef.

ſchen plaats had, ſcherpelijk overhaald. Dat hy nu ſijn kleed ontrent deſen tijd, en niet wanneer hy eerſt tot het Chriſtendom overquam, veranderd heeft, is te regt aangemerkt van *Baronius* (*t*), dog bondiger beweſen door den geleerden *Salmaſius* (*v*) in ſijne aantekeningen

(*s*) *De Præſcript. hæret. cap.* 45. *pag.* 219. (*t*) *Ad ann.* 197. *n.* 3. *& ſeq.* (*v*) Eerſte Chriſtend. 2. Boek. 3. Hoofdſt. *p.* 351.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ningen over dat Boek: en ſeker de omſtandigheden van tijd, van *Tertullianus* aldaar opgehaald (*x*), konnen op geen anderen tijd bequamelijk worden gepaſt, gemerkt hy gewag maakt *de præſentis imperii triplici virtute*, *van de drievoudige deugd der toenmalige regeering*, welk met geenen ſchijn anders kan verſtaan worden dan van *Severus* en ſijne twee ſonen *Antoninus* en *Geta*, die in verſcheyden oude opſchriften t'ſamen gingen onder de benaming van *Keyſers* en AUGUSTI, Vermeerderaars des Rijks, of Doorlugtige, want hy beoogde daar ſekerlijk het geluk, de veyligheyt, uytgebreydheyt en ruſt van den Roomſchen Staat mede, die door de t'ſamen-gevoegde magt deſer drie Keyſers een welgebouwd ſtuk lands, *eradicato omni hoſtilitatis aconito*, al het vergiftig onkruyd van vyandſchap en onluſt uytgeroeyd zijnde, gelijk geworden was (meer diergelijke ſoude ten ſelven eynde uyt dat Boek konnen worden opgehaald); welk laatſte oogſchijnlijk ſiet ten deele op ſijn overwinning van *Peſcennius Niger*, die de regeering van het Rijk ſig willende aanmatigen, van *Severus* verſlagen en te Cyzicum in het Ooſten omgebragt wierd, en ten deele op ſijne victorie in ſijne laatſte jaren, gelijk'er *Euſebius* van ſpreekt (*y*), bevogten tegen *Clodius Albinus*, en deſſelfs aanhang, dien hy, als hy ſig tot Keyſer wilde opwerpen, by Lyons in Vrankrijk verſloeg en t'onder bragt, gelijk hy ook nog daar na in Britannien (*maximum*, ſeyd de Hiſtorie-ſchrijver [*z*], *ejus imperii decus*, *de grootſte eer en cieraad van ſijn Rijk*) een togt deed, daar hy de land-ſaten overwon, en ſijn overwinning met het bouwen van de vermaarde Poitouſe muur veyligde, en alſo den Staat des Roomſchen Rijks in ruſt en vrede bragt. 't Was op deſe tijd, mogen wy met verſekerdheyt ſeggen, dat *Tertullianus* Ouderling van Carthago wierd, en by die gelegentheyt ſijn kleeding veranderde, en den philoſophiſchen mantel begon te dragen, gemerkt de Kerkelijke te dier tijd meeſt alle een *aſcetiſch*, of nauwer levens-wijs leyden, om welke reden buyten twijfel de mantel van *Tertullianus*, na ſijn uytdrukking, genaamd word (*a*), *Sacerdos* (of *Sacerdotis*) *habitus*, *een Prieſterlijk kleed*. *Euſebius* tekend vervolgens van hem in het ſelve jaar aan, dat hy by alle Chriſten Kerken vermaard en geagt begon te worden. Tertullianus alom vermaard.

VII. Eer *Severus* ſijn togt na Britannien deed, vierde men te Romen 't tien-jarig feeſt, naar *Antoninus Caracalla* benaamd, wanneer, behalven de pragtige ſpeelen en vertooningen, en mild-dadigheyt aan het volk, de Keyſer een vereering aan de ſoldaten deed, die om deſelve te ontfangen, met een laurier-krans of kroon op hunne hoofden tot den uytdeelder naderen moeſten. Het gebeurde nu, dat een derſelve, een Chriſten zijnde, opquam met ſijn kroon in de hand, die, gevraagd zijnde, Waarom hy deſelve niet op ſijn hoofd had, gelijk de andere? tot antwoord gaf, Dat hy, een Chriſten zijnde, dat niet konde doen (*c*). Aanſtonds wierd daar over Krijgs-raad gehouden, en die Man voor den Overſten beſchuldigd, van ſijne Krijgs-klederen, rok, ſchoenen en degen ontbloot, jammerlijk geſlagen, tot dat hem het bloed van alle kanten afliep, en daar op in den Kerker geworpen, daar hy het martelaarſchap, en een beter vereering en belooning van *Chriſtus* afwagtte. De andere Chriſtenen, die nevens hem ſoldaten in het ſelve leger waren, namen deſe te groote tederhertigheyt en bekommernis qualijk: dit was, dagt hen, niet anders dan buyten nood hun vryheyt te ver- Gelegentheyt tot het ſchrijven van des ſoldaats kroon of krans.

(*x*) *De Pall. c.* 2. *p.* 114. (*y*) *Euſeb. Chron. ad eund. ann.* (*z*) *Spart. in vit. Sever. c.* 18. *p.* 354. (*a*) *Ibid. c.* 4. *p.* 118. (*b*) *Chron. ad ann.* 208. (*c*) *De Coron. milit. c.* 1. *p.* 100.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

raden, de algemeene ruſt en vrede der Chriſtenen van eenes menſchen byſonderen inborſt te doen af hangen, en niet anders dan den gemeenen vyand tegen hen gaande te maken. En ſeker, waar verbieden de wetten van onſen Godsdienſt ſulken onnoſelen gevoeglijkheyt? Geven ſy niet veel eer verlof, ja gebieden ſe ons niet, met het ontwijken voor een tijd, het dreygend gevaar af te weeren? Wat was dat anders dan een barſſe en gemaakte uytſondering, als of hy de eenige Chriſten was? *Tertullianus* egter (wiens ongemeenen yver hem dreef, om al 't geen maar na teerhertigheyt en nauwgeſetheyt ſweemde, voor te ſpreken) maakt aanſtonds ſijn werk, om die daad te billijken, en ſchreef ſijn boek *De Corona Militis*, waar in hy die daad uytbeeld als een helddadig ſtuk van yver en Chriſtelijke kloekmoedigheyt; een daad, ſeyd hy, die niet alleen niet te laken, maar ſelfs roemweerdig is, die niet alleen geoorlofd, maar ſelfs billijk en noodſakelijk is; welk hy dan met verſcheyden redenen bewijſt, en de ſonderlingſte tegenwerpingen, die men'er tegen inbragt, poogd te beantwoorden. Deſe krijgsmans daad, en deſſelfs verdediging viel voor, gelijk wy het hier geplaatſt hebben in 't jaar *Chriſti* CCVIII. zijnde het ſestiende van de regering des Keyſers *Severi*; dog andere brengen het thuys op het ſevende jaar van *Severus*, zijnde het CXCIX. na *Chriſti* geboorte, gemerkt de Keyſer toen door beſluyt van den Raad ſijn oudſten ſoon *Antoninus* tot Keyſer (*Imperator*) en ſijn jonger ſoon *Geta* tot tweeden naaſt hem (*Ceſar*) aanſtelde, waar over hy het volk, tot betuyging van ſijn genoegen, verſcheyden ſpeelen vertoonen, plegtelijkheden vieren, en den ſoldaten een vereering geven liet. Behaagt die laatſte tijd-aanwijſing den leſer beter, ik ſal'er met hem niet over twiſten, alſo het my ſelfs, by mijne nadere overdenking, niet onwaarſchijnlijk voorkomt.

Wanneer dat geſchied zy.

Tertullianus begint na de Montaniſten te hellen.

VIII. Maar *die ſtaat, ſie toe, dat hy niet en valle. Tertullianus*, die tot nog toe in de gemeenſchap van de algemeene Kerk vaſt en onwrikbaar geſtaan had, begon nu in 't midden van ſijn tijd, ſeyd *Hieronymus* [*d*], (welk ik egter liever van de tijd dat hy een Chriſten was, dan van ſijn geheel leven verſta) te hellen na de dwalingen der Montaniſten. Eer wy dat egter ophalen, ſal het hier niet ontijdig zijn met weynige woorden na te ſpooren, wie de grond-legger, en welke de beginſelen en gronden van die ſecte waren. *Montanus* (*e*) was geboren te Ardaba, een kleyn vlek in Myſien, op de grenſen van Phrygien, alwaar hy ſig ontrent de laatſte jaren van *Antoninus Pius*, en byſonder onder de regeering van deſſelfs naſaat, begon te vertoonen. *De hovaardye* en onmatige eergierigheyt *bragt hem in den ſtrik en het oordeel des duyvels.* De *Satan* door die breſſe een toegang gekregen hebbende, nam dien man geheel in: hier door was het dat hy, van een booſen geeſt gedreven, gewoon was ſchielijk van geeſtdrijverſche vlagen, en verrukkingen overvallen te worden, waar in hy, op eene dolle en raſende wijſe, wonderlijke en ongehoorde dingen uytſprak, en op eene tot nog toe in de Kerk ongewoone manier van toekomende ſaken propheteerde. Daar ontbraken geen menſchen die tot hem overquamen: dog in den beginne waren het maar eenige weynige ſijner lands-genooten, de Phrygiers (waar van daan deſſelfs ſecte den naam van *Cataphryges* droeg), die in die ſtrik vaſt raakten. Deſe onderwees hy in de konſt van andere te laſteren, hen leerende de geheele Chriſten Kerk, om dat ſe ſijnen gewaanden geeſt van prophetyen

Montanus word beſchreven.

(*d*) *De Script. in Tertull.* (*e*) *Vet. Script. ap. Euſeb. lib.* 5. *c.* 16. *p.* 180. *&c. Apollon. ibid. c.* 18. *p.* 184. *Epiph. hæreſ.* 48. *p.* 175. *Tertull. de præſcript. hæretic. c.* 52. *p.* 223.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

prophetyen niet erkende nog eerde, te smaden (onderwijlen seyde die selve geest, dat die sig by desen nieuwen Propheet voegde, salig waren), en, hoewel hy se ook somtijds soetjens bestrafte en tegensprak, blies hen met groote beloften en hoop, van 't geen hen overkomen soude, op. Onder die van sijn aanhang, waren bysonder bekend twee vrouws-persoonen, *Prisca* en *Maximilla*, aan welke hy, hebbende deselve eerst overgehaald, sijnen *Dæmon* (boosen geest) mede deelde, waar door sy dan aanstonds bequaam wierden, om allerley rasende, buytensporige, en geen slot hebbende redenen te spreken. 't Is ondertusschen waar, dat hy met alle bedenkelijke loosheden en geveynstheyt sig opdeed: want hy was in de voornaame grondstukken der Religie eensgesind met de regtsinnige, erkende in allen deelen de Heylige Schriften, en gaf voor, dat men de gaven der Goddelijke genade, die hem op een ongemeene wijse waren mede gedeeld, van noden had. (Die nu waren in hem, seyde hy, de Heylige Geest selfs.) Hy vertoonde in sijn Religie een ongemeene straf-en strengheyt; stelde vasten-dagen in, die plegtelijker, nauwer en meer dan die van de regtsinnige moesten worden onderhouden; leerde dat egtscheyding geoorlofd was; en sprak alle tweede huuwelijken tegen; en gaf aan Pepuza en Tymium, twee kleyne steden in Phrygien, om eenvoudige en onnosele menschen te gemakkelijker derwaards te lokken, den naam van Jerusalem. En also hy geen veyliger weg wist, om die, van welke hy dienst soude konnen hebben, aan hem te verpligten, dan door 't voorstellen van winst en voordeel, gebruykte hy alle middelen, om sijne reeds verleydde navolgers geld af te parssen, en dat doorgaans onder den naam van giften en vereeringen, tot welken eynde hy eenige aanstelde, om 't geen dus gegeven wierd, te ontfangen, en in eene beurs te brengen, daar uyt hy dan sijne mindere onderhield, en aan die, welke sijn Leer de wereld op en neder bragten, besolding uytreykte. Sodanige waren de gronden en de streken van die secte, so als se *Montanus* eerst begon: dog wat'er sijne navolgers in de volgende eeuwen meer hebben bygevoegd, komt hier niet te pas, om te ondersoeken.

Desselfs aanhang.

En loosheyt.

IX. De schoon-schijnende en goede voorwendingen van dese secte, deeden *Tertullianus* na deselve omsien: egter was, na het seggen van de H. *Hieronymus* (*f*), de smadelijke bejegening van de Kerkelijke te Romen hem aangedaan, de bysonderste aanleyding tot sijne afwijking van de Kerk. Die, welke meenen, dat hy na de Bisschops-plaats van Carthago, door de dood van *Agrippinus* open zijnde, stond, en het so qualijk opnam, wanneer die van Romen hem daar in tegen waren, en afweesen, dat hy de gemeenschap van de algemeene Kerk aanstonds verliet, spreken sonder grond, en denken niet dat die Man de wereld so weynig agtte, en alle die uyterlijkheden geheel afgestorven was. Het is derhalven waarschijnlijk, dat hy, wegens sijne ongemeene en al te strenge nauw-gesetheyt in sijn levens-wijs in 't oog zijnde, van eenige der Kerkelijke te Romen betigt wierd het met *Montanus* te houden, en mogelijk vermaand, om desselfs stellingen en gronden te verwerpen, en also te herroepen; dat niet willende doen, (want hy dog een vryborstig en eygensinnig man was) wierd hy nevens *Proclus*, en de rest van die *Cataphrygiaansche* aanhang, door de Bisschop van Romen van de gemeenschap der Kerke afgesneden. Want niet lang voor die tijd was'er een reden-wisseling te Romen aangesteld tusschen *Cajus*, een oud regtsinnig Godsgeleerde, en *Proclus*, een van de Hoofden van de

De gelegentheyt waar door Tertullianus een Montanist wierd.

(*f*) *Ubi supr. Vide. Niceph. lib.* 4. *c.* 12. *p.* 994.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de *Montanistische* party (gelijk *Eusebius* (*g*), die 't verhaal van dat gesprek door *Cajus* uytgegeven gelesen had, ons berigt): waar op *Proclus*, die het te quaad had, en te kort schoot, met alle die van die secte waren, en onder die ook *Tertullianus* selfs, gelijk men uyt sijn eygen woorden kan afnemen (*h*), geëxcommuniceerd, en uyt de Kerk gebannen wierd. Dit konde *Tertullianus*, die van een moeyelijken en eygensinnigen inborst was, en niet wist in te schikken, so'er al iets tegen de order en 't gewoon gebruyk der Religie gedaan wierd, niet verdragen, en daarom met het vonnis en uytspraak van de Kerke lagchende, verliet deselve, en voegde sig by die van *Montani* aanhang, gemerkt hun voorgeven van straf heyt, sijn natuur en inborst meer dan eenige andere secte scheen te behagen, en met sijn levens-wijs naast over-een te komen.

Schijnd egter het quaadste in die secte niet gesien te hebben,

Maar gelijk het buyten twijfel seker is, dat hy, niet op den vuylen grond en oorsprongk, waar uyt die secte gesproten was, gesien hebbende, maar alleen aanmerkte 't geen men daar uyterlijk voorgaf, so is het ook ten hoogsten redelijk, en volgens de Wet der liefde, dat wy denken, dat *Tertullianus* derselver grond-stellingen, en wat daar uyt volgde, nooit verstaan heeft. Schijnt hy somtijds *Montanus* te erkennen voor den Trooster die in de wereld komen soude, dan verstaat hy, na allen schijn, daar door niet iets dat van den H. Geest, die over de Apostelen uytgestort wierd, verschild, maar een groote kragt en ongewoone bystand des H. Geestes, die uytgestort was over *Montanus*, welken God in de wereld gesonden had, om de leerstukken des Euangeliums uytvoeriger en volmaakter voor te stellen, en de regelen en voorschriften van een Christelijk leven nader aan te dringen, gemerkt onse Heer, op aarden zijnde, wel 't geen sijne Discipelen bevatten konden voorgesteld, maar, om dat der menschen sielen toen tot het aannemen derselven niet genoegsaam bereyd waren, alles niet op het netste uytgebreyd heeft; en oordeelde, dat *Montanus* tot dien eynde met de wonderwerkende kragt en geest der prophetye (in die tijden selfs niet ongewoon) begaaft was, en die twee Prophetessen door dien selven geest gedreven te zijn, veylig mogten geloofd worden. Dat nu kan, onses oordeels, met een eerlijk en opregt gemoed, dat door loose en schoon-schijnende voorwendselen verleyd en bedrogen is, wel bestaan; te meer, om dat *Montanus* reeds een geruymen tijd, eer hy, als boven gesegd is, sig opdeed, den naam van groote godvrugtigheyt, yver, heyligheyt en ongemeene gaven gehad had; ook had *Tertullianus*, na allen schijn, het bescheyd van die secte niet uyt den mond van *Montanus* selfs, maar van *Proclus*, of iemand anders van dien aanhang, die hem, bysonder ontrent het gebeurde, ligtelijk quaad berigt hebben konnen geven.

en misleyd te zijn.

Maar hoe het daar mede is of niet, niets doet sig klaarder op, dan dat hy die nieuwe Propheten heeft aangesien (*i*), als geen nieuwigheyt in de gronden van het Christendom invoerende, gemerkt *Montanus* van geen ander God leerde; niets, dat tot nadeel van onsen Saligmaker strekte, voorstelde, nog eenig voorschrift van geloof of hoop tegen sprak, maar alleen een strenger Kerk-tugt dan andere, dreef; en daarom oordeelde, dat hy niet de opheffer, maar de herstelder van de Kerkelijke order, en de oude strengheyt was, daar van hy vaststelde afgeweken te zijn; maar herstelde, bysonder ontrent het ongetrouwd leven, het eenmaal trouwen en diergelijke, gelijk hy selfs meer dan eens ophaald (*k*). Om niet te seggen, dat desselfs navolgers,

(*g*) *Lib. 6. c. 20. 222. lib. 2. c. 25. p. 67. Hieron. de Script. in Cajo.* (*h*) *De Jejun. c. 1. p. 544.* (*i*) *De Jejun. loc. cit.* (*k*) *Vide lib. de Monogam. c. 1. p. 525. & cap. 3, 4. & passim. de Jejun. cap. 12. p. 550. 551.*

volgers, gelijk het gemeenlijk met het affetfel van alle fecten gaat, veele dingen hebben gefteld, waar van hun Meefter nooit gedroomt had, welk egter fonder onderfcheyd hem te laft gelegd wierd, en dat men *Tertullianus*, om dat hy die party begunftigde, aan 't hoy en ftoppelen, welk'er de nakomelingen opgebouwd hebben, te ligt fchuldig verklaard heeft.

X. Dog hoe het daar mede was of niet, hy nam die affnijding euvel op, en was ondertusfchen geërgerd aan de flordigheyt en nalatigheyt van de Kerkelijke tugt onder die van de Algemeene Kerk; uyt welken hoofde hy met grooten ernft tegens hen aanging, onder den naam van *Pfychici*, of *vleefchelijke*, als welke henfelven in de wijfe en uytvoering hunner godvrugtigheyt te veel vryheyt en ruymte gaven, en ondertusfchen die van fijne eygen party *Spirituales*, of *geeftelijke*, noemde, doordien hy hen onmiddelbaarder meende van den geeft beftierd, met desfelfs gaven overvloediger begiftigd te zijn, en een hemelfcher en geeftelijker leven te leyden. Tegen die by hem genaamde ψυχικοὶ, gaf hy tot dien eynde aanftonds fijn boek *De Jejuniis, van het vaften*, uyt, waar in hy de *Montaniften* verdedigd (aangaande het waarnemen van hun vaften, het onthouden van vleefch, het eeten enkel van drooge fpijfen, het houden van gefette dagen, en het vaften op defelve tot den avond toe, daar de regtfinnige hun vaften des namiddags ontrent drie uuren gewoon waren af te breken) en veele fcherpe aanmerkingen tegen hen opfteld. Wat de godvrugtigheyt van die tijden, en haar Kerkelijke tugt aangaat, daar in was men fekerlijk hard en driftig, precijs en nauw-gefet, en byfonder ontrent de gemelde Kerkelijke tugt doorgaans vry ftreng, en hellende na het uyterfte, fo dat men niet, dan feer felden, die, welke na hun doop tot fonden vervielen, tot het doen van boete, en de gemeenfchap der Kerke toeliet: en daarom oordeelden eenige mannen, die verftandig en niet fo driftig waren, dat men de poort fo doende te eng maakte, en den weg, om door bekeering in te komen, affneed; waar op volgde, dat men die ftreng wat fagter begon te trekken, gelijk dan reeds de Bisfchop van Romen (*l*) onlangs fekere order had uytgegeven, waar in hy menfchen, aan hoerery en overfpel fchuldig (en waarfchijnlijk ook andere misdadigers) plaats onder de boetelingen toeftond. Hier tegen voer *Tertullianus* uyt; haalde voor den dag, hoe ftreng men in vorige tijden te werk gegaan had, en fchreef daar over fijn boek *De Pudicitia, van de Kuysheyt*, waar in hy dat geval ontvouwd; en de grootheyt van 't quaad, hier in gepleegd, ontdekt hebbende, de bewijfen voor het toegeven en verflapping in die Kerkelijke tugt tegengaat. Onderwijlen wanneer de voor-vegters van de Roomfche Kerk gemelde order, daar in hy *Epifcopus Epifcoporum*, *Bisfchop der Bisfchoppen*, genoemd word, bybrengen, moeten wy feggen, dat fy daar in geen voordeel behoorden te foeken, ten ware fy eerft bewefen, dat die woorden een gedeelte van dat befluyt geweeft zijn; en indien het fo bevonden wierd, van *Tertullianus* als een eernaam, die hem als een voorregt toequam, en niet veel eer, (welk dog duyfendmaal waarfchijnlijker is) ten fchimp worden aangehaald, om de Bisfchoppen van die Kerk (die fig te veel aanmatigden, en, gelijk blijkt uyt het gedrag van *Victor* ontrent de Kerken van Afien, rakende 't verfchil van Paafchen, over hunne broederen begonden te heerfchen, en een ongewoone magt en heerfchappy over de geheele Chriften Kerk te gebruyken) in hun hoogmoed en eer-fugt te befpotten. En dat hy het fo gemeend heeft, ben ik ten vollen verfekerd

Tertullianus begint tegen de Kerk aan te gaan, en te fchrijven met het boek van 't vaften; en van de kuysheyt.

Hoe de Bisfchop van Romen aldaar Bisfchop der Bisfchoppen genoemd word.

(*l*) *Tertull. de pudicit. cap.* 1. *p.* 555.

kerd, uyt aanmerking, dat *Cyprianus*, in de vermaarde Kerk-vergadering te Carthago, die benaming even so gebruykt (*m*), wanneer hy sijn oog hebbende op die onvoorsigtige en harde handeling der Bisschoppen van Romen, (die hy wel niet noemd, maar egter van allen, die eenige kennis van de geschiedenissen dier tijd hebben, wel kan bevat worden, wie hy daar door verstaat) tegen die, welke het herdoopen der Ketteren dreven, seyd; ,, Dat niemand van hen (verstaat de Bisschoppen in die ,, Kerk-vergadering tegenwoordig) sigselven *Bisschop der Bisschoppen* ,, gemaakt, of door een heerschende bedreyging sijne amptgenooten tot ,, het involgen van sijn gevoelen genoodsaakt had, gemerkt elke Bis- ,, schop, volgens de hem gegevene magt en vryheyt, sijn gebieds-streek ,, heeft, en dat hy also min door een ander buyten sijn palen kan wor- ,, den geoordeeld, als hy andere, die insgelijks buyten sijne palen zijn, ,, oordeelen kan.

Van de Tertullianisten.

XI. Of hy t'eeniger tijd met de algemeene Kerk weder versoend, en tot desselfs gemeenschap op nieuw aangenomen zy, is onseker; maar dit is seker, dat hy (*n*) de *Cataphrygianen*, so veel de hoofd-verschillen raakt, verlaten, en afgesonderde vergaderingen te Carthago aangesteld heeft; en dat sijn Kerk ten tijde van den H. *Augustinus* nog wel in wesen was, maar ook dat desselfs overblijfsel (en genaamde *Tertullianisten*) door sijn toedoen verstrooid wierd en verdween.

Van sijn dood.

'tIs niet bekend, hoe lang hy na 't afscheyden van de Kerk mag geleefd hebben; maar de H. *Hieronymus* seyd (*o*), dat hy seer hooge jaren bereykt heeft: egter seggen ons de Oude niet, of hy onder de regeering van *Alexander Severus*, of te voren, nog ook of hy een natuurlijke, dan wel een geweldige dood gestorven zy. Hy schijnt wel een ernstige begeerte gehad te hebben, om sijn leven voor het Geloove af te leggen, maar dat hy een Martelaar geweest soude zijn, vinden wy nergens in eenige Kerkelijke geheug-boeken (welk wel sekerlijk soude geschied zijn) aangetekend.

Hy word uytgebeeld, van sijn verstand,

XII. Hy was een Man van een snedig en schrander verstand, dog, gelijk hem de H. *Hieronymus* uytbeeld (*p*), *acris & vehementis ingenii*, *vry wat scherp en schimpagtig*, en konde geen partyen als met sout en met steken te keer gaan. Hy was van een stijffinnige en driftigen inborst, genegen om alles door te strijken, en vry oploopend; konde geen tegenspraak verdragen, onderhield de Kerkelijke tugt en gewoontens seer nauwkeurig, en was een yverig voorstander van de hoogste strafheyt, en strengheyt in de saak van de Religie.

geleerdheyt,

Sijn geleerdheyt was verwonderens-weerdig, want hoewel veele in die eeuwe daar in uytmunteden, egter overtrof hem niemant, en weynige konden met hem gelijk staan. *Hieronymus* seyd van hem (*q*), *Tertulliano quid eruditius, quid acutius? Wie was geleerder, wie scherper als Tertullianus?* en verder, dat in sijn Verdedig-schrift, en in sijn Boek tegen de Heydenen, alle schatten van menschelijke geleerdheyt besloten waren. *Vincentius*, bygenaamd *Lerinensis*, geeft hem desen merkelijken roem (*r*): ,, Hy word met regt gehouden voor den Prins van de Schrijvers der La- ,, tijnsche Kerk: want, Wie was'er geleerder? Wie was in Goddelijke en ,, menschelijke wetenschappen meer bedreven? Wie heeft sulken won- ,, derlijken en uytgebreyden bequaamheyt gehad, dat hy de geheele ,, wijsgeerte, alle secten van dien, de opheffers en voortsetters van alle

,, Kette-

(*m*) *Ap. Cypr. p.* 282. (*n*) *August. de Hæres. c.* 86. *Tom.* 6. *col.* 31. (*o*) *De Script. in Tertull.* (*p*) *Loc. citat.* (*q*) *Epist. ad Magn. Orat. p.* 328. *Tom.* 2. (*r*) *Commonit. adv. hæres. c.* 24. *p.* 59, 60.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„ Ketteryen met al hare gronden en levens-wijs, alle Historien, en, met een „ woord alle soort van studie in den omtrek van sijn borst besloot. Een „ Man, seyd hy vorder, die so veerdig en kragtig was, dat'er qualijk „ iets van hem wierd tegengegaan, welk hy door de scherpte van sijn ver- „ stand tot den grond toe niet doorsag, en met kragt en drang sijner „ bewijsen niet om ver stiet. Wie kan sijne redeneeringen genoegsaam „ roemen, die met sulken menigte van redenen opgevuld zijn, dat sy, „ konnen se iemand niet overreden, egter de toestemming genoegsaam „ afparssen? Hy heeft by-na so veel sin-spreuken, als woorden; en geen „ slot van een reden, of hy draagt de overwinning weg over die, wel- „ ke hy voor heeft.

XIII. Wat sijne Boeken aangaat, hoewel'er de tijd veele van ver-slonden heeft, egter is'er nog een groot getal van overgebleven, van welke sommige geschreven zijn na dat hy van de Kerk reeds was afgeweken. Sijn manier van schrijven is ten meerderen deele afgebroken en hoogdravend, en heeft vry veel van den ouwerwetsen swier. *Lactantius* gaf'er (*s*) dit vonnis van; Dat hy selfs wel in alles, wat tot geleerdheyt behoord, bedreven, maar sijn stijl of schrijf-wijs ruw, ongemakkelijk en vry duyster was. En seker se vereyscht een vry neerstig en opmerkend, een scherp en doordringend verstand, en egter is se mannelijk, statig, en heeft een soort van deftige welsprekendheyt; welk aan nauwkeurige en schrandere Lesers geen onaangename smaak geeft. De Afrikaansche manier van spreken steekt'er vry veel door; en men moet de verwardheyt en duysterheyt in 't schrijven ten grooten deele sijn lesen van de Schriften der Grieken wijten, welker fatsoen en eygenschap hy sodanig aangewend had, dat se van selfs uyt sijn pen vloeyden. En 't is seker, dat hy in die taal vry bedreven was, gemerkt hy ons selfs verhaald, behalven andere, dat hy ook een Boek *van den Doop* in de Grieksche taal geschreven heeft (*t*), welk sijn aangeboren taal noodsakelijk ongemeen veranderen en verderven, en deselve haar soetigheyt, cierlijkheyt en aangenaamheyt benemen moest, gelijk wy dat bewaarheyt sien in *Ammianus Marcellinus*, die een geboren Griek zijnde, sijne Romeynsche Historie in 't Latijn schreef, die by gevolg onbeschaafd, onaangenaam, en by-na geheel barbarisch in 't uytdrukken is. Daar-en-boven 't geen in *Tertullianus* reeds van selfs hard en duyster was, wierd nog duysendmaal erger door de onwetendheyt van de volgende eeuwen, die 't geen sy niet verstonden veranderden, en'er (in plaats van gepaste en bequame) bastaard-woorden indrongen, tot dat sy het geheel anders hebben doen uytsien, als toen het eerst uyt de hand van sijn Schrijver quam.

'tSchrijven sijner Boeken, en sijn schrijf-wijs.

XIV. Sijne dwalingen en ongesonde gevoelens worden, om van de latere sifters niet te seggen, meermaals aangewesen van de H. *Augustinus* en andere Oude. *Pamelius* heeft sijne *Paradoxen* en ongemeene stellingen tot een-en-dertig opgeteld, die hy met de uytbreyding en beantwoording derselven voor *Tertulliani* Werken, van hem uytgegeven, geplaatst heeft. Wat het seggen aangaat, dat *Montanus* de Trooster is, daar hebben wy reeds van gesproken; de andere saken, die men die secte te last legd, raken meer de order en Kerkelijke tugt, dan hoofd-stukken en pointen des Geloofs. Men kan niet loochenen, dat hy, nevens andere Schrijvers van die tijd, eenige niet te veylige bevattingen, selfs ook eenige, die hem eygen waren, gehad heeft: maar wy moeten gedenken, dat hy in een eeuw leefde, wanneer het Ge-

En ongesonde gevoelens.

Die eenisins verschoond worden.

(*s*) *Lib.* 5. *c.* 1. *p.* 459. (*t*) *De Baptism. c.* 15. *p.* 230. *De Coron. c.* 6. *p.* 104.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Geloof nog teder en groen was, wanneer de Kerk nog geene algemeene nette uytdrukkingen en verklaringen over dese en geene saken gemaakt had, wanneer de school-philosophie meest al-om heerschte, en de menschen onmiddelijk van de leer plaatsen, die den naam van *Stoa* en *Academie* hadden, tot de Kerk overstapten, en, met een woord, wanneer men wat meerder ruymte en vryheyt nam, en de goede Mannen meer ontrent de godsaligheyt en een vroom leven, dan ontrent de manier van spreken, en het so nauw-keurig en net voorstellen van een saak, dat'er na een scherp ondersoek en sifting niets konde op te seggen vallen, bekommerd waren.

Sijne Schriften.

Ontwijfelbare.

Apologeticus.
Ad Nationes, *libri* II.
De Testimonio animæ.
Ad Scapulam.
De Spectaculis.
De Idololatria.
De Corona.
De Pallio.
De Pœnitentia.
De Oratione.
Ad Martyres.
De Patientia.
De cultu fœminarum, *libr.* II.
Ad uxorem, *libr.* II.
De Virginibus velandis.
Adversus Judæos.
De præscriptione hæreticorum.
De Baptismo.
Adversus Hermogenem.
Adversus Valentinianos.
De Anima.
De Carne Christi.
De resurrectione carnis.
Adversus Marcionem, *libr.* V.
Scorpiace.
Adversus Praxeam.

Geschreven na sijn overgaan tot de Montanisten.

De exhortatione Castitatis.
De Monogamia.
De fuga in persecutione.
De Jejuniis.
De Pudicitia.

Onegte en valsche.

Carmina.
De Judicio Domini.
Genesis.
Sodoma.

Verloorene.

De Paradiso.
De Spe fidelium.
De Ecstasi.
Adversus Apollonium.
Adversus Apellecianos.
De vestibus Aaron.
De censu animæ.

Griekſche.

De Corona.
De Virginibus velandis.
De Baptismo.

Eynde van 't leven van den H. TERTULLIANUS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Wat heeft ORIGENES geen yverVuur getoont
In't school en kerkbestier! hoe wierd zyn vlyt gekroont
T'Alexandriën! dat hiet Goddelyk onderwyzen!
Maar 't doolen sluit dien Held ter hoogster lof te ryzen.

F: H:

J. Goeree del. P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN
ORIGENES
Ouderling en Cathechist te Alexandrien.

INHOUD.

Waar en wanneer Origenes *geboren is. Verscheyde gissingen over den oorsprongk van sijn naam. Wie sijn Vader was. Hoe hy opgevoed is. Hy vorderde ongemeen in de kennisse der* Heylige Schriften. *Sijne philosophische studiën onder* Clemens de Alexandriner. *Hy word onderwesen van* Ammonius. *Wie* Ammonius *was. Sijn roem en uytmuntendheyt erkend van* Heydensche *Wijsgeeren. Een ander* Origenes *was'er ook in die tijd. Dese twee worden onvoorsigtig voor een genomen. Sijn Vader wierd Martelaar, en sijne goederen aangeslagen.* Origenis *dappere moed-geving aan sijn vader. Hy selfs verlangde ongemeen na het martelaarschap. Een eerweerdige vrouw te* Alexandrien *onderhoud hem. Hy was ieverig tegen Ketters. Hy rigt een bysonder school op. Agtien jaren oud zijnde, wierd hy, na* Clemens, *Meester in de* Catechizeer-school. *Het groot getal sijner toehoorders. Veele van hen wierden Martelaars voor het Geloof.* Origenes *diende de Martelaren onbeschroomd. Raakte in gevaar. Een kloekmoedige daad van hem by den Tempel van* Serapis. *Hy ontmand hemselven, en waarom. De sonderlinge kuysheyt der* Christenen *in de eerste tijden.* Origenis *reys na* Romen, *en wederkomst te* Alexandrien. *Neemt iemand in het* Catechizeeren *tot hulp. Hy leerd de* Hebreeuwsche *taal. Wat order hy in het onderwijsen van andere hield.* Ambrosius *word bekeerd. Wie hy was. Was gemeensaam met* Origenes. Origenes *word ontboden van den Gouverneur van* Arabien. *Reysd na* Palestina, *en leeraard te* Cesareën. *Word van de Bisschop van* Alexandrien *te rug ontboden. De uytstekende deugden van* Alexander Severus, *en sijn genegentheyt tot de Christelijke Religie.* Origenes *word van de Keyserin ontboden te* Antiochien. *Hy begind sijne Uytleggingen* (Commentarien) *te schrijven. Hoe veel schrijvers en over-schrijvers hy gebruykte, en wie dat bekostigde. Schrijvers* (Notarissen) *wie en wat hun ampt was: waar toe in de eerste Kerk gebruykt. Hy reysd na* Griekenland. *Hy doorreysd* Palestina, *en word Ouderling te* Cesareën. *De haat en verwoedheyt van* Demetrius van Alexandrien *tegen hem.* Origenes *word veroordeeld in twee* Synoden te Alexandrien, *en een te* Romen. *Geeft sijn* Catechizeer-school *over aan* Heraclas, *die beschreven word. De Historie van sijn offeren aan de goden. De waarheyt van dat verhaal word in twijfel getrokken, en waarom. Hy vertrekt van* Alexandrien *na* Cesareën. *Vermaardheyt van sijn school aldaar.* Gregorius Thaumaturgus *was sijn leerling. Hy was gemeensaam met* Firmilianus. *Wie die was. De vervolging onder* Maximinus. Origenes *schrijft aan de Martelaars. Werwaards hy*

 week.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

week. Hy vergelijkt de overſettingen des Bijbels met malkanderen. Sijne Tetrapla, Hexapla, *en* Octapla. *Hoe hy die opſtelde. Een ſtaaltjen daar van. Hy reyſd weder na* Athenen. *Hy doet een togt na* Nicomedien. *Sijn brief aan* Africanus *over de hiſtorie van* Suſanna. *Hy overtuygd* Beryllus *in* Arabien. *Hy antwoord* Celſus. *Wie* Celſus *was. Hy ſchrijft aan* Philippus *den Keyſer ; die t'onregt gemeend word een* Chriſten *geweeſt te zijn.* Origenes *reyſd na* Arabien, *om de Ketteryen te wederleggen. Wie de* Helceſaiten, *en welke hunne beginſelen en gronden waren.* Alexander *word wonderbaarlijk tot Biſſchop van* Jeruſalem *gekoren. Sijn Kerk-beſtiering, lijden en martelaarſchap.* Origenes *word te* Tyrus, *in de vervolging onder* Decius, *deerlijk mishandeld. Raakt uyt de gevangenis. Sijn ouderdom en dood. Hy word uytgebeeld. Van ſijn precijs leven. Van ſijn yver, matigheyt, veragting van de wereld, onvermoeyde neerſtigheyt en lijdſaamheyt. Van ſijne natuurlijke bequaamheyt en geleerdheyt. Sijne boeken, derſelver rang en verſcheyden ſoort. Hoedanig ſijn ſchrijf-wijs was. Sijne ongeſonde gevoelens. Men heeft ten allen tijden tegen hem een grooten ophef gemaakt. Wie hem met ſchriften verdedigd hebben. Verſcheyden ſaken uyt de Ouden tot ſijn ontlaſting aangehaald. Sijne ſtellingen waren geen grond-ſtukken, nog aangelegd om in het ligt te brengen. Meeſt ſodanig, waar over de Kerk geen bepaling gemaakt heeft. Sijne boeken zijn vervalſt, en door wien. Hy klaagd daar ſelfs over. De getuygeniſſen van* Athanaſius, Theotimus *en* Haymo *tot ſijn voordeel. Groote dwalingen en misſlagen worden erkend. Wat daar toe veel geholpen heeft. Hy was verſlingerd op de* Platoniſche *grond-ſtellingen.* Hieronymi *beſadigd oordeel van hem. Hy had berouw van ſijne onvoorſigtige ſtellingen. Sijne ſchriften worden genoemd, en welke daar van nog overig zijn.*

Origenes Adamantius genaamd.

I. ORigenes, die ook *Adamantius* genoemd word ('t zy om ſijn onvermoeytheyt en kragt van redenen, daar hy ſijne redeneering mede opvulde, 't zy om ſijn vaſthouden en volſtandig blijven in de Religie, niet tegenſtaande hy van alle kanten beſprongen wierd) was geboren te Alexandrien, de bekende hoofdſtad van Egypten; ten ware men ſeggen wilde, dat ſijne ouders, ter oorſaak van een opſtand tegen, en vervolging van de Chriſtenen in die ſtad, gevlugt zijnde tot de daar by gelegene bergen, hy aldaar geboren is, en dat hy daarom genaamd wierd *Origenes*, als zijnde ἐν ὄρει γεννηθεὶς (dat dan de oorſprongk van die naam ſoude zijn) *op een berg geboren* (*a*). Maar of die naam daar uyt ſpruyt, dan of ſijn geboorte aldaar aanleyding tot die naam-geving gegeven heeft, kan de leſer van oordeelen 't geen hem goed dunkt: dog hoe het daar mede is, of niet, ik geloof de leſer ſal die giſſing redelijker en waarſchijnlijker oordeelen, dan 't geen ſeker ſchrijver (*b*) voorgeeſt, die wil, dat hy die naam had, om dat hy van vroome en heylige ouders geboren was, en de heyligen in de Schriftuur, gelijk hy ſeyd, ſomtijds by bergen vergeleken, en door deſelve oneygentlijk verſtaan worden; dog die man is, derf ik ſeggen, de eerſte en de laatſte, die ſulken giſſing gemaakt heeft. Een ander geleerd Schrijver (*c*) wil liever (en meend dat'er niet aan te twijfelen is) dat hy genoemd zy van *Orus* een Egyptiſch woord, welk by hen de benaming

Geboren tot Alexandrien.

De oorſprong van ſijn naam na de giſſingen van verſcheydene.

was

(*a*) Ὠριγενὴς, ὁ ἐν τῷ ὄρει γεννηθεὶς. *Suid. in voc.* Ὠριγ. *p.* 330. *Tom.* 2. (*b*) *Halloix. ad Orig. defenſ. p.* 1. (*c*) *Voſſ. de Idol. lib.* 2. *c.* 10. *p.* 182.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

was van *Apollo* of de Son, (komende buyten twijfel van אור welk vuur of ligt betekend) een hunner voorname goden: waar na veele onder hen, ook een hunner Koningen, den naam van *Orus* hadden. En dat gelijk van ἀπὸ τȣ̃ Διὸς *Diogenes* komt, een die van *Jupiter* geboren is, alſo is van ἀπὸ τȣ̃ Ὥρȣ gekomen *Origenes*, een die afkomſtig is van *Or* of *Orus*, een god, die te Alexandrien plegtelijk gediend wierd. Een giſſing, die plaats ſoude konnen hebben, ten ware daar een reden tegen was; te weten, dat 't niet te bevatten is, dat ſulken godvrugtigen Man, en yverigen Chriſten, als *Origenis* vader was, ſijn kind een naam ſoude gegeven hebben, die op een Heydenſchen god (dien hy dagelijks met de ſotſte afgodery konde ſien dienen) ſloeg, en hem met die naam gedurig ſoude hebben doen ververſchen de geheugenis van die Heydenſche afgodery, welke ſy by hun doop ſo plegtelijk en uytdrukkelijk verſaakt en afgeſworen hadden. Maar om voort te gaan.

II. Hy wierd geboren ontrent het jaar onſes Heeren CLXXXVI. gemerkt hy by ſijns vaders dood, die gemartelíſeerd wierd in 't jaar CCII. het tiende van de regeering *Severi*, in ſijn ſeventiende jaar ging *(d)*. Sijn vader was *Leonides*, welken *Suidas (e)* en eenige andere, dog ſonder eenig bewijs, (ſo veel ik weet) uyt de Oudheyt, een Biſſchop willen geweeſt te zijn; maar ſekerder is 't, dat hy een vroom man was, en voor het Geloove het martel-lot heeft uytgeſtaan. Hy wierd opgebragt in ſijne jonger jaren onder 't opſigt van ſijn eygen vader *(f)*, die hem de gronden van taal-kunde inprentte, en te gelijk ſorg droeg, om hem de beginſelen en gronden van de Religie gelijk als in te druypen, en ſijne vroeger jaren aan de kennis der Goddelijke ſaken te gewennen; ſo dat hy, gelijk een tweede *Timotheus*, *van kinds been af de heylige Schriften geweten heeft*, en in deſelve ſeer wel geoeffend en onderweſen was.

Wanneer hy geboren is.

Sijn vader was Leonides,

Die hem neerſtig en godvrugtig opvoedde.

Dog ſo wel als de vader ſorg droeg om hem ſijne onderwijſingen in te boeſemen, ſo voorſigtig was hy ook, om die na ſijn begrijp aan te leggen. Het was een gedeelte van ſijn dagelijkſe taak, eenige gedeeltens der Heylige Schriftuur te leſen en te leeren, welk hy veerdig deed: dog hy ſijn luſt met het enkel leſen en opſeggen van dien niet voldoende, begon den ſin van deſelve, die hem ſo klaar niet voor quam, nauwkeuriger te onderſoeken, en vraagde menigmaal ſijn vader, Hoe deſe of die ſchriftuur-plaats te verſtaan was? De vroome Man maakte wel de ſchijn van hem over ſijn voorbarigheyt te beriſpen, en vermaande hem om ſig met den klaar-voorkomenden ſin te vergenoegen, en geene vragen voor te ſtellen, die boven ſijne jaren waren, maar was egter in ſijn gemoed verblijd, en dankte God, dat hy hem vader van ſulken kind had doen zijn. Hy had genoeg te doen om den overvloed van ſijn liefde en blijdſchap by andere binnen te houden: maar alleen zijnde, gaf hy aan deſelve wat meerder lugt; en gaande in de kamer, daar de jongen ſliep, kuſte hy meermaal met eerbied deſſelfs bloote borſt, waar in ſulken vroegen godſaligheyt en goddelijken geeſt huysveſtte, en overdagt ſijn geluk van ſulken treffelijken ſoon te hebben. „So grooten „trooſt, en ſulken onwaardeerlijken ſegen is 't voor godvrugtige Ouders „te ſien, dat hunne kinderen by tijds ſig wenden na het pad der geregtigheyt, en de Religie by-na met haarer moederen melk inſuygen.

Origenis drift ontrent het onderſoeken der Schriftuur.

Daar de vader wonder over verblijd was.

III. Dus van ſijn vader onderweſen zijnde, wierd hy, tot verder voortſetting ſijner begonnen kennis, onder de onderwijſing van *Clemens de Alexandriner*, thans beſtierder en opſiender over de Catechizeer-ſchool aldaar,

Clemens word ſijn Meeſter.

(d) *Euſeb. hiſt. Eccl. lib.* 6. *c.* 2. *p.* 203. (e) *In voc.* 'Ωριγ. *p.* 389. *Tom.* 2. (f) *Euſeb. ibid. p.* 202.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

aldaar, besteld: hier vorderde hy, door de schranderheyt van sijn verstand en ongemeene neerstigheyt, in allerley slag van geleerdheyt grootelijks.

En daar na Ammonius.

Daar van daan ging hy by *Ammonius*, die nu onlangs te Alexandrien een *Platonische* leer-plaats aangesteld, en ἐνθουσιάσας, seyd mijn Schrijver (*g*), πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀληθινὸν, door een Goddelijken drift voor 't geen in de wijsgeerte waarheyt was, den verouderden haat en 't verschil tusschen die van *Plato's* en *Aristotelis* school, die tot die tijd toe onder beyder leerlingen gevoed was, geslegt en versoend had; siende kleynigheden, en verschillen van korselige en twistsugtige Mannen over het hoofd, en leerende sijne toehoorders een vryer en beter philosophie als tot nu toe geleerd was. Een nu sijner toehoorders, gelijk nevens andere *Porphyrius* getuygd (*h*), die nog een jongen zijnde hem aldaar sag, was onsen *Origines*. Dese *Ammonius* wierd bygenaamd *Saccas*, gemerkt hy te voren een drager zijnde, op sijnen rug de koorensakken droeg (*i*). Hy was een der geleerdste en welsprekendste Mannen van sijnen tijd, een groote Wijsgeer, de voornaamste van de *Platonisten*, en, 't geen dat alles overtreft, een Christen, zijnde in die Religie geboren en opgevoed, gelijk *Porphyrius* (*k*) selfs bekennen moet, die egter van hem vertellende, dat hy tot rijper verstand gekomen zijnde, en hebbende sig op de studie der wijsgeerte gelegd, de Christelijke Religie soude versaakt, en de Heydensche, thans de Religie van het Rijk, aangenomen hebben, also min te gelooven is, en sig, gelijk *Eusebius* aanmerkt, so wel aan leugenen kennelijk schuldig maakt, als wanneer hy wil, dat *Origenes* van geboorte en opvoeding een Heyden was, en naderhand tot het Christendom is overgegaan, daar dog niets so seker is, als dat *Origenes* van Christen Ouders geboren was, en *Ammonius* sijne Christelijke en Goddelijke wijsgeerte tot den laatsten oogenblik sijnes levens behouden heeft, waar van sijne nagelatene Boeken onwedersprekelijk bewijs geven. 't Is wel waar, dat *Eutychius* de Patriarch van Alexandrien (*l*) iets verhaald, welk na het seggen van *Porphyrius* schijnt te hellen, indien hy maar van den selven *Ammonius* spreekt: want hy seyd, dat *Ammonius* geweest is een van de twintig Bisschoppen, die *Heraclas*, toen Bisschop van Alexandrien, over de Kerken van Egypten had aangesteld, maar sijn Religie verliet: welk so dra niet van *Heraclas* gehoord wierd, of hy deed een vergadering van Bisschoppen t'samen komen, en nauwkeurig ondersogt hebbende wat van de saak was, reysde na de stad, daar *Ammonius* Bisschop was, en bragt hem weder te regt: maar of hy dat in de aantekeningen van die Kerk gevonden, of uyt den mond van andere, en door overlevering gehoord heeft, is onseker, immers wy vinden het nergens by een ander Schrijver.

en ook een Christen was.

Is geen Heyden geworden, als Porphyrius wil.

Desselfs roem.

Maar dat daar latende, 't is seker dat *Ammonius* een man was van weergaloose bequaamheyt en geleerdheyt; van *Hierocles* selfs (*m*) word hy genaamd Θεοδίδακτος, *een die van God geleerd was*, en *Plotinus*, de groote *Platonist*, hem gevonden hebbende, seyde (*n*) gelijk als sege-pralende tot sijn vriend, dat dese de Man was, dien hy gesogt had.

Origenes door hem in de Wijsgeerte onderwesen.

Onder hem kreeg onsen *Origenes* een volkomene bevatting van de *Platonische* stellingen, gemerkt hy dagelijks behandelde de schriften van *Plato*, *Numenius*, *Cronius*, *Apollophanes*, *Longinus*, *Moderatus*, *Nicomachus*; de voornaamste van de *Pythagoristen*, en van

(*g*) *Hierocl. lib.* 1. *de provid. & Fat. ap. Phot. Cod.* 214. *col.* 549. & *Cod.* 251. *col.* 1381. (*h*) *Ap. Euseb. ibid. c.* 19. *p.* 220. *Vide Theod. Serm.* 6. *de provid. p.* 96. (*i*) *Vide Theodot. loc. cit.* (*k*) *Loc. citat.* (*l*) *Annal. p.* 332. *Edit. Pocock. Vide etiam Selden. not. in Eutych. sect.* 23. *p.* 147. (*m*) *Lib. de provid. & fato, ubi supr.* (*n*) *Porphyr. in vit. Plotin. p.* 2. *Plotin. oper. Præf. Porphyr. ap. Euseb. ubi supra.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van *Chæremon* en *Cornutus*, *Stoïken*; van hem, gelijk *Porphyrius* te regt heeft aangemerkt, leerde hy die geleende en verborgen wijse van uytlegging, die hy in der Christenen leer-stukken naderhand heeft ingevoerd.

Een ander Origenes.

IV. Nevens onsen *Adamantius* is'er geweest een tweede *Origenes*, een Heydensch Philosooph, van welken by *Longinus*, *Porphyrius*, *Hierocles*, *Eunapius*, *Proclus* (*o*) en andere ter eeren, als zijnde een Man van een geleerd en net oordeel, gewaagd en verhaald word, dat hy (*p*) eens in de leer-plaats van *Plotinus* gekomen zijnde, die deftige Philosooph beschaamd wierd, en hem sijn plaats wilde overgeven; welk van *Origenes* afgeslagen en versogt zijnde om voort te gaan, gaf hy met beleefdheyt tot antwoord, Dat die niet veel verstands moest hebben, welke ondernemen soude te redeneeren by sulke, die een saak so wel bevatteden en wisten als hy selfs; en daarom brak hy na weynig tijds sijn onderwijs-reden af. Ik weet wel, dat vry veele geleerde Mannen desen door onagtsaamheyt meenen onsen *Origenes* geweest te zijn; uyt welken hoofde *Holstenus* (*q*) verwonderd is, dat *Eunapius* hem aantekend als een mede-leerling van *Porphyrius*, daar dog *Porphyrius* veel jonger was: want *Porphyrius* seyd ons (*r*), dat hy, nog heel jong zijnde, *Origenes* gekend heeft, en dat was waarschijnlijk niet te Alexandrien, maar te Tyrus, *Porphyrii* geboorte-plaats, alwaar *Origenes* sig een geruymen tijd heeft opgehouden: maar sijn verwondering soude uyt geweest zijn, indien hy had gedagt, dat *Eunapius* daar verstond dien anderen *Origenes*, die *Porphyrii* leer-gesel, niet onder *Ammonius* te Alexandrien, maar onder *Plotinus* te Romen, geweest is. En seker, al was'er niet anders, daar is reden genoeg om tusschen den eenen en den anderen onderscheyd te maken, als wy maar gedenken, dat 't geen *Longinus*, en *Porphyrius*, in het leven van *Plotinus*, en andere van *Origenes* en sijne schriften, verhalen, geheel niet op onsen Christelijken Schrijver past.

Die van desen onderscheyden is.

Origenis vader word onthoofd.

V. Ten tijde nu van *Severus*, in het tiende jaar sijner regeering, klom der Christenen vervolging te Alexandrien tot haar toppunt op, en *Letus* de Bevelhebber stookte daar van dag tot dag onder. Onder veele andere Martelaars wierd ook *Leonides* (*s*), vader van *Origenes*, eerst in de gevangenis geworpen, daar na onthoofd, en sijne goederen aangeslagen, en in de gemeene lands-beurs gebragt. By desselfs gevangenis begon *Origenes* (*t*) te ontdekken, sijn ongemeen verlangen na het martel-lot, waar van hem nog versoeken, nog andere insigten ter nauwer nood konden te rug houden. Hy wist hoe droevig de vader sijn vrouw en kinderen in sulken geval soude laten sitten: op hem konde de toestand van sijn vader niet anders als een indruk hebben; en egter hy schreef een beweeglijken brief aan sijn vader, waar in hy hem tot volstandigheyt, selfs tot het Martelaarschap aanmaande, en ten besluyte seyde, *Draag dog sorge, mijn Heer, dat gy om onsent wil niet tegen u gemoed doet*: ja hy ging selfs niet alleen by hem in sijn gevangenis, maar soude hem gevolgd hebben tot de plaats van sijn onthoofding, ten ware het de Goddelijke voorsienigheyt anders bestierd had: want sijn moeder merkende wat hy voor had, onderging hem met alle de beweeglijkste redenen, die een moeder gebruyken konde, en versogt hem met bidden

Hy selfs toond sig tot het martel-lot genegen.

Hoe sijn moeder daar ontrent haar gedroeg.

(*o*) *Libr.* περὶ τέλυς *ap. Porphyr. in vit. Plotin. Loc. cit. Lib. de fato ubi supr. in vit. Porphyr. p.* 19. *In Platon. Theol. lib.* 2. *c.* 4. *p.* 90. (*p*) *Ap Porphyr. loc. citat.* (*q*) *De vit. & Script. Porphyr. c.* 2. *p.* 11. (*r*) *Loc. cit.* (*s*) *Euseb. ibid. c.* 1. *p.* 201. (*t*) *Idem c.* 2. *p.* 202.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den en tranen, dat hy (was het niet om ſijnent, ten minſten om harent wil, en die hem verder de naaſte waren) hemſelven verſchoonen ſoude. Dog wanneer dat alles niet vermogt, vond ſy haar genoodſaakt om een ander middel te bedenken; ſy nam alle ſijne kleederen weg, op dat ſy hem ten minſten door ſchaamte bewegen mogt in huys te blijven: waar uyt, gelijk de Hiſtorie-ſchrijver aanmerkt, ſekerlijk bleek, hoe driftig en yverig hy ſelfs by ſijne jonge jaren voor de ware Religie en Godsdienſt was.

Word, in armoed zijnde, onderhouden. VI. Sijn vader dus omgekomen, en deſſelfs goederen voor den Keyſer aangeſlagen zijnde (*v*), raakte hy en de ſijne in een armen ſtaat. Maar de Goddelijke voorſienigheyt (die byſonder ſorg draagt voor Weduwen en Weſen, en wel meeſt voor die, welke van de gene, die om de waarheyt lijden, worden nagelaten) opende een deur tot hun hulp en onderſtand. Een rijke aanſienlijke vrouw te Alexandrien, medelijden met hem hebbende, verſorgde hem rijkelijk van alles wat hy van noden had; Van ſekere rijke vrouw. ſo deed ſy ook ontrent andere: want onder die onderhieldſe ook eenen *Paulus van Antiochien*, een bel-hamel en voorganger van alle Ketteren te Alexandrien, die ſig door looſe ſtreken ſodanig in haar gunſt had ingewikkeld, dat ſy hem tot een ſoon had aangenomen. Hoe hy daar of raakt. Maar *Origenes*, hoewel hy enkel door haar milddadigheyt leefde, nam egter geen genoegen in het geſelſchap van deſen gunſt-genoot, en wilde met hem niet bidden, ſelfs dan, als'er al een ontallijke menigte niet alleen van Ketters, maar ook van regtſinnige, door de welſprekentheyt ſijner redeneeringen opgenomen, dag op dag by hem vergaderde: want van kindsbeen af had hy de orders en voorſchriften van de Kerk onderhouden, en, gelijk hy het ſelfs uytdrukt, van alle Ketterſche leeringen afkeerig geweeſt. Of nu die aanſienelijke vrouw hier door bewogen is haar milddadigheyt ontrent hem te ſtremmen, dan of hy het met de regelmaat des Chriſtendoms gepaſter oordeelde, te leven op ſijn eygen arbeyd, dan enkelijk af te hangen van de milddadigheyt van andere, weet ik niet. Immers hy begon thans (ſijne ſtudien, welker grond hy onder ſijn vader gelegd had, buytens huys voltrokken hebbende) ſelfs iets ter hand te nemen, en een ſchool, waar in hy alles, wat tot geleerdheyt, Steld een ſchool aan. konſt, en wetenſchap behoord, ſoude leeraren, op te rigten. Hier mede nu deed hy niet alleen goed aan andere, maar won'er ſo veel mede, dat hy'er van konde leven. Hy was te dier tijd nog vry jong, egter verſmaadden geleerde en deftige Mannen, ſelfs Wijsgeeren en de grootſte Meeſters van Ketteryen, niet ſijne voorſtellingen te hooren, welker gevoelen hy dan onſijdig overwoog en onderſogt, gelijk hy ons ſelfs berigt (*x*), waar op volgde, dat'er verſcheydene, die maar gekomen waren om hem te hooren, van hem wierden bekeerd, en ſelfs, gelijk wy aanſtonds ſullen ophalen, voor het Geloove als Martelaars ſtierven (*y*).

Word Catechiſt tot Alexandrien. VII. Hier in beſig zijnde, wierd ſijn naam ſodanig bekend, dat men hem, hoewel maar agtien jaren oud, bequaam oordeelde, om Leermeeſter in de Catechizeer-ſchool van Alexandrien te zijn: maar 't is onſeker, of hy daar in geſteld wierd nevens ſijn Meeſter *Clemens*, dan of hy hem in dat ampt volgde; hoewel het laatſte waarſchijnlijkſt is, gemerkt *Euſebius* (*z*) verhaald, dat *Demetrius*, Biſſchop van Alexandrien, hem alleen de onderwijſing van de *Catechumenen*, en leerlingen aanbeval, ten ware wy daar door een byſondere en eygen ſchool, buyten de openbare

(*v*) *Euſeb. ibid. p.* 203. (*x*) *Epiſt. ap. Euſeb. ibid. c.* 19. *p.* 221. (*y*) *Ibid. c.* 30. (*z*) *Ibid. p.* 205.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

openbare en gemeene verstonden, die hy aanhield tot den dood van *Clemens* toe, in wiens plaats hy, na 't gemeen gevoelen der Ouden, gekomen is. Wanneer nu dagelijks een groot getal leerlingen tot hem toevloeyden, en hy genoeg te doen vond, oordeelde hy, dat de verscheydentheyt van saken, die hy in sijn onderwijsing behandelde, niet wel t'samen bestaan konde; en daarom liet hy het leeráren in andere konsten en wetenschappen na, en maakte sijn werk enkelijk van sijne leerlingen de eerste beginselen der Christelijke Religie in te prenten. Dit sijn opgelegde ampt volvoerde hy met een ongemeene neerstigheyt, en geen minder voorspoed: want hy bouwde niet alleen in 't Geloove op die reeds Christenen waren, maar bragt (*a*) een groot getal Heydensche Wijsgeeren tot het Geloof, die dan het Christendom met sulken opregtigheyt en iever aannamen, dat se selfs niet schroomden hun belijdenis met hun bloed te versegelen.

Brengt veele tot het Christen Geloof.

Onder dese zijn de bekendste geweest *Plutarchus*, die by sijn martelaarschap van *Origenes* wierd opgepast, wien men mede, als de aanrader van sijn bekeering, scheen aan kant te willen helpen; *Serenus*, die om sijn Religie verbrand wierd; *Heraclides* en *Heron*, die beyde wierden onthoofd, d'eene nog een catechizant, en d'ander maar een nieuweling zijnde, en nog een tweeden *Serenus*, die ongemeene pijnigingen hebbende uytgestaan, sijn hoofd verloor, en de martel-kroon won. Ja selfs hadden die van het swakker geslagt hier in haar deel; want eene *Heraïs*, die *Origenis* leerling was, en van hem gecatechizeerd wierd (λαβῦσα τὸ βάπτισμα διὰ πυρὸς, gelijk hy het selfs uytdrukt, *den doop des viers ontfangen hebbende*) scheydde uyt de wereld, en klom in die vlamme naar den hemel.

Was vrypostig, om de Martelaars te troosten.

Egter was *Origenes* met de sorg voor sijn school so niet beset, of hy deed ook de pligten van godvrugtigheyt en gedienstigheyt aan andere, bysonder ontrent Martelaars, en die ter dood veroordeeld waren (*b*): want wanneer *Aquila*, *Letus* in het bewind over Alexandrien gevolgt zijnde, om by het aanvaerden van die bediening iets merkelijks te doen, de vervolging vernieuwde met sulken strengheyt, dat elk een verschuylende sijn behoudenis sogt, en niemand de Martelaars, als se in de gevangenis lagen, en ter pijnbank of dood-straf uytgevoerd wierden, dersde dienen, of een woord van vertroosting toespreeken, nam *Origenes* dat ampt kloekmoedig op hem, was den Martelaren selfs tot op de plaats van haar dood-straf ten dienst, omhelsde en groette deselve, als sy wierden uytgeleyd; waar over de woedende gemeente hem met steenen smeet, en hy hondert-maal in doods gevaar geraakte; maar de Goddelijke voorsienigheyt redde en bewaarde hem op een wonderbare wijse.

Waar door hy in gevaar raakt.

Dog de schare nam egter voor hem op te soeken, besette sijn huys, hebbende, om dat hy een groot getal scholieren had, een bende soldaten by haar, die hem van huys tot huys vervolgden, so dat hy nergens een veylig verblijf vinden konde. Hier op passen eenige geleerde Mannen, en mijns oordeels niet onwaarschijnlijk, 't geen *Epiphanius* (*c*) van hem verhaald, te weten, dat hy de stad op en neder getrokken, gelastert, gesmaad, en met allerley dertele spot-en schimp-redenen bejegend wierd. Het geschiedde, seyd de historie, dat op sekeren tijd sijn hoofd, even als dat van de Egyptische Priesters, beschoren zijnde, hy op de trappen van *Serapis* Tempel gesteld wierd, om, gelijk de Priesters de gewoonte hadden, dien die tot het verrigten van de heylige plegtelijkheden opquamen, palmtakken in handen te geven: dog hy die takken veerdig en onbeschroomd hebbende aangenomen, riep overluyd: *Komt herwaards, en ontfangt den*

Sijn kloekmoedigheyt ontrent den Tempel van Serapis.

(*a*) *Idem. ibid. c.* 4. *p.* 206. (*b*) *Ibid. p.* 204. (*c*) *Hæres.* 64. *p.* 227.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

den tak, niet van een afgods-tempel, maar van Christus. Een dappere en kloekmoedige daad, die hun woede tegens hem, buyten allen twijfel, niet verminderd of gestremt heeft.

Origenes ontmand hemselven.

VIII. Ontrent die tijd deed hy aan hemselven die berugte daad, welke van sommige gepresen, maar van andere gewraakt word, dat hy hemselven ontmande; welk, gelijk uyt *Epiphanius (d)* blijkt, van sommige der Ouden verstaan wierd gedaan te zijn door medicinale kruyden, die de kragten en 't vermogen der nature, tot de voortteeling nodig, benemen, hoewel andere, immers de H. *Hieronymus*, met ronde woorden (*e*) seggen, dat hy sulks met een mes gedaan heeft. Dog hoe het was of niet, hy deed het, ten deele wegens een verkeerde bevatting van onses Saligmakers woorden (*f*), *Daar zijn gesnedene, die haarselven gesneden hebben, om het Koninkrijk der hemelen*, die hy na de letter wilde verstaan hebben; en ten deele, om alle ergwaan van onkuysheyt en ontugtigheyt, die de Heydenen (siende hem niet alleen mannen, maar ook vrouwen onderwijsen, en onder sijn opsigt aanneemen) tegen hem konden hebben opgevat, voor te komen, en dus doende alle aanloksselen, tot ongerelde en de sedigheyt onbetamelijke omhelsingen van vrouwen af te snijden. Hoe sonderling kuys de Christenen in de eerste tijden geweest zijn, hebben wy elders ruymer getoond (*g*). So groot was hun kuysheyt, dat, na 't verhaal van den Martelaar *Justinus* (*h*), seker jongman van Alexandrien (om te toonen, hoe valsch en boos-aardig den Christenen van de Heydenen te last gelegd wierd, dat sy in onkuysheyt leefden, en geen onderscheyd maakten met wie sy sig vermengden) aan *Felix*, den Land-voogd van Alexandrien een, versoek-schrift inleverde, om sig door de meesters van de Genees-kunde te mogen laten ontmannen; welk hem egter niet wierd ingewilligd, als zijnde een saak, die door de wetten van het Roomsche rijk verboden was, gelijk ook de Kerk naderhand, om sulks voor te komen, daar op meer dan eens order gesteld heeft.

Hoe dat geschied zy.

Waarom hy dat deed.

Seker Christen jongman versoekt ontmand te worden.

Demetrius prijst en laakt daar na de daad van Origenes.

Origenes nu poogde wel 't geen hy gedaan had voor eenige sijner vrienden te verbergen, maar het barstte ten eersten uyt, en *Demetrius* de Bisschop, die sig daar over, als een groot bewijs van kuysheyt, eerst verwonderde, bragt het naderhand voor den dag als een onverschoonlijke misdaad, en beswaarde het so veel hy konde. Ik sal hier van niet meer seggen, dan wat ook *Origenes*, door sijn godvrugtigen yver in de kragt van sijne jonger jaren, mag gedaan hebben, hy egter tot hooger jaren en vaster oordeel gekomen zijnde, van ander gevoelen wierd; sodanigen manier van doen verwierp; en de woorden onses Saligmakers, te voren van hem so qualijk verstaan, regtsinnig verklaarde. (*i*).

Origenes had selfs daar na andere gedagten.

Hy reysd na Romen.

IX. De Keyser *Severus*, de vinnige vyand der Christenen, in 't Jaar CCXI. gestorven zijnde, was *Origenes* seer begeerig om de Gemeynte van Romen, wegens haar oudheyt en naam eerweerdig, te sien (*k*). Hy reysde dan derwaards, ten tijde als *Zephyrinus* aldaar Bisschop was, dog bleef daar niet lang, maar keerde op het ernstig en aanhoudend versoek van *Demetrius*, van daar te rug na *Alexandrien*, en na sijn vorig onderwijs-ampt. Maar merkende, dat het werk hem overviel (*l*), en sijn tijd so beset was, dat hem, om in eensaamheyt sijn overdenkingen te hebben, en sig in de Heylige Schriften te oeffenen, niet de minste tijd overig was, doordien sijne toehoorders van den morgen tot den avond om

Komt weder tot Alexandrien.

(*d*) *Ubi supra p.* 228. (*e*) *Ad Pamach. de error. Orig. Tom.* 2. *p.* 192. (*f*) *Matt.* 19. 12. *Euseb. ibid. c.* 8. *p.* 209. (*g*) Eerste Christend. *lib.* 2. *cap.* 5. (*h*) *Apol.* 2. *p.* 71. (*i*) *Comm. in Matth. p.* 368, 370, 371. *Edit. Huet.* (*k*) *Euseb. ibid. c.* 14. *p.* 216. (*l*) *Ibid. c.* 15. *p.* 217.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

om ſijn onderwijs aanhielden, nam hy *Heraclas*, ſijn geweſen leerling, een man in Goddelijke en menſchelijke wetenſchappen bedreven, tot zijn ampt-genoot aan; en verdeelde het werk tuſſchen hen ſodanig, dat hy de jongere en onbedrevene leerlingen aan hem overgaf, en die wat rijper en geoeffender waren voor hemſelven, om verder te onderwijſen; behield. Thans begaf ſig *Origenes* tot een nader en netter oeffening in de Heylige Schriften, en maakte, om ſulks beter te doen, zijn werk, om de Hebreeuwſche taal, de regte ſleutel om 'er de deur van te openen, te leeren, (waar in hy, gelijk de H. *Hieronymus* (*m*), en niet ſonder ſchijn van waarheyt, te kennen geeft, door *Huillus*, den Joodſen Opper-leeraar, ten minſten in de Rabyniſche uytlegging der Heylige Schriftuur, geholpen wierd). Een ſaak, daar men in die tijd, en ter plaats daar hy woonde, weynig van wiſt, en die voor hem, als in het beſte van ſijn leven zijnde, en na aangenamer en vermakelijker ſtudien helde, buyten twijffel moeyelijk en onaangenaam viel. Maar voor een vlijtige naarſtigheyt, en voor een genegen hert, valt niets moeyelijck.

Neemt Heraclas tot ſijn ampt-genoot aan.

Hy leerd de Hebreuſche taal.

X. Dit egter belette zijn voortvarentheyt in andere ſaken niet. Merkte hy in (*n*) iemand ſijner leerlingen een ſnediger en ſchranderder verſtand, die onderwees hy eerſt in de Meet-en Reken-kunde, of wel in eenige andere voor-af nodige wetenſchappen: vervolgens leyde hy hem door alle de deelen der Wijsgeerte; ſtelde hem de gronden van elke ſecte voor, en verklaarde hem de boeken der Ouden: ſelfs ſchreef hy daar over ſomtijds eenige uytleggingen, ſo dat de Heydenen hem ſelfs den naam van een uytſtekend Wijsgeer gaven. Die van ſijne toehoorders dommer en onbeſchaafder waren, maande hy doorgaans aan tot de oeffening in de genaamde ſedelijker konſten, met verſekering, dat deſelve hen in het wel verſtaan der Heylige Schriftuur niet weynig ſouden behulpſaam zijn. Veele quamen tot hem, om een proef te nemen van ſijn geleerdheyt en bequaamheyt; en andere, om van hem ſo in de leere der Philoſophie, als des Chriſtendoms, onderweſen te worden. Selfs quamen veele ketters hem hooren, welker ſommige van de dwaling hunner wegen bekeerd en te regt gebragt wierden. Onder deſe was *Ambroſius*, een Man van ſtaat en adelijken afkomſt te Alexandrien (*o*), die tot de dwalingen van *Marcion* en *Valentinus* verleyd zijnde, door de redeneeringen van *Origenes* wierd overtuygd, ſijne vorige ketteryen verſaakte; en tot de algemeene leer van de Kerk wederkeerde, en ſedert altijd desſelfs innigſte vriend, groot voorſtander, en weldoender geweeſt is. Hy was een Man van ſonderlinge bequaamheyd, en gaf *Origenes* geduurig aanleyding om hen 't een of 't ander gedeelte der Schriftuur uyt te leggen. Hy liet, gelijk ons *Origenes* ſelfs berigt (*p*), ſo menigmaal als ſy by malkanderen waren, geen avond, nog eenige wandelingen of uuren van verquikking, doorſlippen, ſonder over ſulken ſtof te ſpreken. Sy beſteedden een groot gedeelte van de nagt, behalven hunne morgen-oeffeningen, in ſulke godvrugtigheden. 't Zy ſy aaten, of ruſteden, altijd wierd'er geleſen: en by nagt of by daag, wanneer hun gebed ten eynde was, begonden ſy te leſen, en na het leſen begaven ſy ſig wederom tot het gebed; met een woord, deſe *Ambroſius* was een vroom en godvrugtig Man: en hoewel hy van grooten ſtaat was, egter weygerde hy niet het Diaken-ampt in de Kerk aen te nemen; en ſchroomde voor geene moeyelijkheden of lijden, ſo dat hy een uytmuntend *Confeſſor* of belijder des Geloofs

Hoe hy ſijn leerlingen onderwees.

Bragt Ketters te regt.

Onder die Ambroſius.

Die van ſijn ſtaat en godvrugheyt beſchreven word.

(*m*) *Apol. adv. Ruffin. Tom.* 2. *p.* 201. (*n*) *Ibid. c.* 18. *p.* 218. (*o*) *Euſeb. ibid. Hieron. de Script. in Ambroſ. Suid. in voc.* 'Ωριγ. *Epiph. ubi ſupr. p.* 228. (*p*) *Epiſt. ap. Suid. ubi ſupr.* 390. *Hieron. epiſt. ad Marcell. p.* 129. *Tom.* 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

loofs wierd. Alleenlijk is'er, mijnes wetens, eene vlak die hem word na gegeven, dat (*q*) hy by zijn sterven veele goederen nalatende, aan sijnen ouden en waarden vriend niet dagt, wiens geringe middelen en nauwe vriendschap wel vereyscht hadden, dat hy met een milddadige making sijner gedagt had.

Origenes reysd na Arabien,

XI. Het was ontrent die tijd, dat (*r*) de Stadhouder van Arabien iemand met brieven aan *Demetrius* den Bisschop, en aan den Landvoogd van Egypten sond, versoekende dat *Origenes*, so dra 't mogelijk was, mogt worden overgesonden, om hem van de Christen leer kennis te geven. „ So beroemd was de naam van *Origenes* selfs by de afgelegene „ volkeren. Uyt dien hoofde reysde hy na Arabien, van waar hy, sijn oogmerk bereykt hebbende, weder na Alexandrien keerde. Niet lang na sijn wederkomst aldaer, voerde de Keyser *Caracalla* sijn leger na die kant, om bysonder de stad van Alexandrien scherp aan te tasten. Om nu desselfs woede en wreedheyt te ontgaan, vond *Origenes* raadsaam te wijken, en geen plaats wetende in Egypten, werwaards hy veylig sijn toevlugt nemen konde, keerde hy na Palestina, en nam sijn woonplaats te Cæsareën. Men had aldaer soo dra geen kennis van sijn uytstekende bequaamheden, of de Bisschoppen van die Gewesten versogten hem, hoewel thans nog maar in den rang der leeken, om opentlijk in de Kerk en in hunne tegenwoordigheyt de Schriftuur voor het Volk te verklaren. Dit wierd, als een nieuwe tijding, ten eersten na Alexandrien overgebriefd, en van *Demetrius* voor euvel opgenomen, die met brieven aan *Theoctistus*, Bisschop van Cæsareën, en *Alexander* van Jerusalem verwijtelijk vertoonde, dat sulks een ongehoorde saak in de Kerk was; dog dese hem antwoordende, herinnerden hem, door 't aanwijsen van verscheyden geschiedenissen, dat die saak in de Kerk so ongewoon niet was. *Demetrius* egter daar mede niet voldaan, schreef aan *Origenes*, met bevel, om te rug te komen, en sond, om hem daar toe te bewegen, eenige Diakenen derwaards; waer op hy t'huys quam, en sijn gewoone onderwijsing hervatte.

en komt weder tot Alexandrien.

Hy ontwijkt de vervolging na Palestina.

Hoe aldaar bekend en gebruykt wierd.

Wierd van daar te rug ontboden.

Severi moeder Mammea.

XII. *Alexander Severus*, thans regeerende Keyser, optrekkende tegen de Persianen, quam tot Antiochien, by hem hebbende sijn Moeder *Mammea*, een wijse, voorsigtige, en, seyd'er *Eusebius* (*s*) van, een seer godsdienstige en godvrugtige Princes. Dese vermogt veel op haar Soon, dien se, om door geene vuyligheden en wellustigheden vervoerd te worden, gewend had de geregtigheyt nauwkeurig te handhaven, en de saken van het Rijk geduurig waar te nemen. En seker, hy was een weergaloos deugdsaam Vorst, de Historie-schrijvers beelden hem uyt dat hy vriendelijk en beleefd, meewarig en milddadig, nugter en ingetogen, regtveerdig en onsijdig, godsdienstig en vroom, en om het menschdom te herstellen en gelukkig te maken, tot het Keyser-rijk verheven was. Hy was geen vyand van de Christenen, en daarom was het, dat hy hen niet alleen niet vervolgde, maar allesins begunstigde. Hy had in sijn bysondere bid-plaats, nevens andere helden, de beelden van *Abraham* en *Christus*, en had selfs eens de gedagte, om *Christus* ter eeren een Tempel te bouwen, en hem openbaarlijk onder het getal van hunne goden plaats te geven. Hy was wonderlijk ingenomen met eenige regelen en voorschriften van de Christelijke Religie, en voegde de bestiering van sijn Rijk na de Kerken-order, die hy by de Christenen had aangemerkt. Maar om tot *Mammea* weder te keeren: sy in Syrien geboren zijnde, wist

Beyde worden beschreven.

buyten

(*q*) *Hieron. de Script. in Ambros.* (*r*) *Euseb. ibid. c.* 19. *p.* 221. (*s*) *Ibid. c.* 21. *p.* 223. *Vide excerpt. ex Jo. Antioch. p.* 803.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

buyten twijfel wel van Joden en Christenen, en daarom gehoord hebbende van den grooten naam, *Origenis*, verlangde sy seer hem te sien (*t*), en sijne redeneering over de saak van de Christelijke Religie te hooren, ten eynde sy weten mogt, wat het was, waarom de geheele wereld van hem so veel werks maakte. Tot dien eynde ontbood sy hem by haar, en liet hem met een geley van eenige soldaten veylig brengen na Antiochien, alwaar hy een geruymen tijd geweest zijnde, en de leerstukken onser Religie ontvouwd, en veelsins haar kragtelijk de waarheyt des Christelijken Geloofs, tot grooten roem van God en de Religie, bewesen hebbende, wederom ontslagen wierd, en vryheyt kreeg om na sijn werk te Alexandrien te mogen wederkeeren.

Sy ontbied Origenes, die haar onderwijst.

XIII. Van die tijd af begon hy sijn werk te maken, om (*v*) uytleggingen over de Heylige Schriftuur te schrijven, op het aandringen van sijnen waarden vriend *Ambrosius*, die sulks niet alleen ernstelijk van hem versogt, maar verschafte al wat hem daar toe nodig was, hem, benevens sijn onderhoud, gevende, seven (en wanneer het te pas quam, meer) Notarissen of schrijvers, die op hem passen, en elk op sijn beurt uyt sijn mond, 't geen hy hen voor seyde, opschrijven moesten, en een gelijk getal van overschrijvers, en jonge dogters, die men daar toe gebruykte, welkers werk was, 't geen andere uyt sijn mond maar schielijk hadden ter neder gesteld, in 't net af te schrijven. Sodanige Notarissen, of schrijvers, waren so by de Grieken als Romeynen seer gemeen, en konden door hunne veerdigheyt niet alleen woorden, maar wel geheele spreuken, met het maken van verscheydene, 't zy onbekende of bekortende schrijf-tekenen, seer spoedig opschrijven. Die manier van doen is, na de meening van sommige, eerst ingevoerd door *Cicero's* knegt *Tyro*; en na de gedagte van andere, van *Aquila*, de dienstknegt van *Mecenas*; en wederom van andere, door *Ennius*, na wiens tijd sulks eerst van *Tyro*, en daar na van *Aquila*, en eenige andere, beschaafd en breder opgehaald is. Het kan zijn, dat het so in 't ruwe al van ouds begonnen, en allenxkens voortgeset en sodanig volmaakt is, dat elke nieuwe verbetering, maar een nieuw byvoegsel by de eerste uytvinding zijnde, dat teken-schrift tot sulken nettigheyt en volkomentheyt geraakt is, dat, gelijk uyt het seggen van *Martialis* (*x*), en 't verhaal, 't welk'er *Ausonius*, van sijn hand-schrijver, van geest (*y*) blijkt, sy niet alleen den spreker schielijk in het schrijven konden volgen, maar ook wel voorloopen. 't Is seker, dat men deselve in de eerste Kerk vry veel gebruykte, bysonder, om 't geen van de Martelaars voorviel, op te stellen; die dan tot dien eynde gewoon waren in de gevangen-huysen te gaan, en aan te hooren alles waar over sy ter proef gesteld wierden, en wanneer 'er een saak in 't geheym verhandeld wierd, uyt de aantekeningen van een Stadhouder, door giften en gaven, de afschriften, van 't geen hen gevraagd en van hen geantwoord was, te bekomen: en ten laatsten, 't was hun werk de Martelaren ter plaats van hun dood te volgen, en op 't geen sy alsdan seyden en leeden, nauwkeurig agt te geven. So deed men, gelijk ik begon te seggen, in de allereerste Kerk-eeuwen, gelijk sig dat oogschijnlijk opdoet by *Tertullianus* (*z*), daar hy van der *Kerken geheug-boeken* (*Fasti Ecclesiæ*) gewaagd, en ten overvloed kan worden afgenomen uyt 't geen *Cyprianus* in sijn brief aan de Geestelijkheyt van sijn Kerk (*a*), en *Pontius* de Diaken in dessels leven (*b*) schrijft, gemerkt

Begint uytleggingen over de Schriftuur te schrijven.

Had tot sijn dienst Notarissen.

Derselver oorsprong.

en werk in de eerste Kerk.

Ontrent de woorden en daden der Martelaren.

(*t*) *Euseb. loc. cit.* (*v*) *Ibid. c.* 23. *p.* 224. (*x*) *Lib.* 14. *Epigr.* 208. (*y*) *Epigram.* 36. (*z*) *De Coron. cap.* 13. *p.* 109. (*a*) *Epist.* 37. *p.* 51. (*b*) *In vit. Cypr. non longè ab initio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

merkt de laatst-gemelde ons verhaald, dat hunne Voor-ouders gewoon waren al 't geen het Martelaarschap van den geringsten Christen raakte, op te schrijven, en dat alles tot sijnen tijd toe nog te lesen was. Immers was, na het verhaal van *Eusebius (c)*, sprekende van *Apollonius* martelaarschap, ten tijde van den Keyser *Commodus*, al 't geen deselve voor de bank van den Voorsitter redeneerde en tot antwoord gaf, gelijk ook desselfs kloekmoedige verantwoording voor den Raad, bevat in het opstel van sijn martelaarschap, welk nevens eenige andere hy tot een boek versameld had; waar uyt volgd, dat men die manier van doen niet buyten waarschijnlijkheyt oordeeld reeds ten tijde van den H. *Clemens*, Bisschop van Romen, begonnen te zijn. Ik haal dit te liever op, om dat wy daar uyt konnen bevatten, hoe het mogelijk is, dat de woorden en weer-woorden der Martelaars, de bewijsen en reden-voeringen in Synoden en Concilien voorkomende, en der Vaderen on-voor-bedagte predikatien so geheel en volkomen hebben konnen opgesteld, en tot ons overgebragt worden.

Word onderfogt of Ambrosius, dan of Hippolytus die kosten vergoede.

Maar ik keere weder tot *Origenes*, dien wy gelaten hebben van mond tot pen sijnen Notarissen (schrijvers) voorspreken, en 't geen hy gesegd en sy opgetekend hadden, den overschrijvers, die hy ten dienst had, overleveren, alles ten koste van *Ambrosius*. 't Is wel waar, dat *Photius (d)* het bekostigen van dat alles eenen *Hippolytus* toeschrijft; maar 't is klaar, dat sijn misslag gesproten is uyt den Griekschen vertaalder van des H. *Hieronymi* naam-rol *(e)*, doordien deselve de meening van den H. *Hieronymus* niet verstond, als die van *Hippolytus* gesproken hebbende, de historie van *Ambrosius* ophaald, dog waarom hy dat te dier plaatse doet, weet ik niet: immers ik kan'er my geen andere reden van verbeelden, dan dat hy in de historie van *Eusebius* straks na het gewagen van *Hippolyti* werken, 't geen *Ambrosius* gedaan had, aangetekend vond.

Of hy tot Tyrus sijne uytleggingen beschreef.

Epiphanius wil *(f)*, dat *Origenis* uytleggingen geschreven zijn te *Tyrus*, en dat *Ambrosius* hem de noodige onkosten aldaar verschafte, tot welken eynde hy agt-en-twintig jaren na malkanderen aldaar soude gewoont hebben; dog dat is een onverdraaglijke misslag, die niet alleen aanloopt tegen 't verhaal van *Eusebius*, maar geheel niet bestaan kan met het uytrekenen van *Origenis* leven. En, om de waarheyt te seggen, *Epiphanius* brengt tot bewijs niet anders by, dan ὡς ὁ λόγος ἔχει, dat het so verhaald wierd.

Hy was daar in seer nauwkeurig.

So ongemeen neerstig en ieverig nu was *Origenes* in dese oeffening, dat'er qualijk iets in den Bijbel sijn nauwkeurig en alles doorsnuffelend ondersoek ontging, en dus bereykte hy sulken verwonderlijken en netten volmaaktheyt, dat de H. *Hieronymus (g)*, die anders ontrent hem niet al te bescheyden is, rond uyt segd, den last van nijd, die men op desselfs schouderen leyde, wel te willen dragen, indien hy maar te gelijk desselfs kennis in de Schriftuur had; woorden, welke *Ruffinus* naderhand schamper genoeg tegen hem te berd bragt *(h)*.

Hy reysd na Ethiopien.

XIV. Maar eenige Kerkelijke saken beletteden hem hier in voort te gaan, also die hem na *Achaja*, welker Kerken toen door verscheyden Ketteryen ontrust waren, riepen. 't Was buyten twijfel te deser tijd, dat hy sig een geruymen tijd te Athenen ophield, alwaar hy, gelijk ons *Epiphanius* berigt *(i)*, de schoolen der Wijsgeeren besogt, en met de

(c) *Hist. Eccl. lib. 5. c. 21. p. 189.* (d) *Cod. 121. col. 301.* (e) *De Script. in Hippol.* (f) *Haeres. 64. p. 228.* (g) *Hoc unum dico, quod vellem cum invidia nominis ejus habere etiam scientiam Scripturarum, floccipendens imagines umbrasque larvarum: quarum natura esse dicitur, terrere parvulos, & in angulis garrire tenebrosis. Hieron. praefat. in Quaest. in Genes. Tom. 3. p. 201.* (h) *Invect. 2. in Hieron. inter oper. Hier. Tom. 4. p. 225.* (i) *Ubi supr. p. 227.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de wijſe Mannen van die plaats omging. Op ſijn weg na Achajen reyſde hy door Paleſtina (*k*), en deed onderwegen Ceſareën aan, alwaar hy ſijne voorſchrijvings-brieven van *Demetrius* vertoond hebbende, Ouderling gemaakt wierd van *Alexander*, Biſſchop te Jeruſalem, en *Theoctiſtus* Biſſchop van Ceſareën. Deſe bediening nu verkreeg *Origenes* niet door ſlinkſe middelen, of wierd van hem door eerſugt niet geſogt, maar wierd hem van die twee deſtige Mannen opgedragen, die hem hier door dagten in ſijn geſantſchap meerder aanſien te geven, en voor de Kerk voordeeliger te doen zijn. Egter nam *Demetrius* dit niet wel op, en oordeelde, dat ſijn Kerkelijk gebied daar door benadeeld, en ſijn geſag verſmaad wierd; weshalven hy van ſijne kant een bulderend onweêr verwekte, en niet dan vervloekingen (*anathema's*) van Alexandrien tegen hem uytdonderde. *Demetrius* had reeds een geruymen tijd een heymelijken haat tegen hem opgevat, en nam deſe gelegentheyt waar, om tegen hem uyt te barſten: want hy had (*l*) de eer en agting, die *Origenes* wegens ſijn geleerdheyt en godſaligheyt wierd aangedaan, en in aller menſchen herten en monden ſig opdeed, reeds met nijdige oogen aangeſien, egter had hy tot nog toe geen gelegentheyt gehad, om ſijne afgunſt te laten uytbarſten. Dus quam hem deſe wel in de hand; en gevolgelijk betigtte hy hem met al 't geen ſpijt en boosheyt kon bedenken, byſonder beſchuldigde hy hem van het ontmannen ſijnes ſelfs (waar over hy te voren als een roemweerdige daad verbaaſd geſtaan had) en haalde de Biſſchoppen, die hem aangeſteld hadden, ſcherp over; ja de ſtorm rees ſo hoog, dat hy *Origenes* deed veroordeelen in twee verſcheyden Kerk-vergaderingen (*m*), in een van welke beſloten wierd dat hy uyt Alexandrien ſoude worden gebannen, ſo dat hy aldaar niet meer ſoude mogen woonen, nog leeren; in de tweede wierd hy door *Demetrius* en eenige Biſſchoppen van Egypten van ſijn Ouderlingſchap afgeſet, welk van ſijn grootſte gunſtelingen met ondertekening goed gekeurd wierd. De H. *Hieronymus* (*n*) voegd'er by, dat het grootſte gedeelte van de Chriſten wereld ſijn veroordeeling toeſtemde, en dat Romen ſelfs een Synode tegen hem beriep, niet om eenige Kettery, of invoering van nieuwe leer, maar enkelijk uyt afgunſt, als die den roem van ſijn geleerdheyt en welſprekendheyt niet konden verdragen, gemerkt ſy, wanneer hy leeraarde, als weet-nieten en ſtomme wierden aangeſien, en even eens gelijk als ſterren voor de Son hun glans verlooren: en egter verdween al dien brand in rook, want *Origenes* behield ſijn Ouderlingſchap, predikte opentlijk in de Kerk, en wierd alom van de wijſer en beſadigder eerlijk ontfangen.

Wordt tot Ceſareën Ouderling gemaakt.

Waar over Demetrius in haat tegen hem uytbarſt.

So dat hy door ſijn toedoen wierd veroordeeld.

Selfs ook te Romen.

XV. Hy alle die verdrietige quellingen ſijner vyanden moede zijnde, nam voor Alexandrien te verlaten, alwaar hy, volgens het vonnis van de Synode, niet langer blijven mogt; dog gaf het bewind van ſijn Catechizeer-ſchool alvorens aan ſijn ampt-genoot *Heraclas* over (*o*). Deſe *Heraclas* was van geboorte een Heyden, de broeder van *Plutarchus*, die, gelijk wy reeds hebben aangetekend, het Martelaarſchap voor het Geloof heeft uytgeſtaan, met wien hy een leerling wierd van *Origenes*, die hem bekeerde, in het Geloof opbouwde, en naderhand tot ſijn ampt-genoot in het Catechizeeren aannam, en thans *Origenis* naſaat, en ten laatſten Biſſchop van Alexandrien wierd. Hy was een Man van onvermoeyde neerſtigheyt, en nauw-geſet leven, geleerd en welſprekend,

Moet Alexandrien verlaten.

Steld Heraclas in ſijn plaats.

Die beſchreven word.

(*k*) *Euſeb. loc. cit. Hier. de Script. in Alex.* (*l*) *Euſeb. ibid. c.* 8. *p.* 209. (*m*) *Pamphil. apol. ap. Phot. Cod.* 118. *col.* 297. (*n*) *Apud Ruffin. Invect.* 2. *in Hieron. loc. cit.* (*o*) *Euſeb. ibid. c.* 26. *p.* 228.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

een groot-meester in de Wijsgeerte, en in alle menschelijke, maar bysonder in de Goddelijke wetenschappen ongemeen bedreven. Hy hield sijn philosophisch kleed selfs na dat hy Ouderling van Alexandrien geworden was, en liet niet na de schriften der Heydenen neerstig te doorsnuffelen, en kreeg sulken naam en agting, dat *Julius Africanus*, een der geleerdste Mannen dies tijds, na Alexandrien quam (*p*), om hem te sien en te hooren. 't Was dan geen wonder dat *Origenes* 't opsigt en de sorg voor sijn school toevertrouwde aan hem; ook scheen sijn verdienst, dewijl hy sijn leerling was, dat te vereyschen. Voor het vertrek van *Origenes*, (want die dat brengen tot de tijd van *Decius*, zijn het spoor bijster, also hy toen niet meer te Alexandrien was) viel'er iets voor, welk, indien het waar is, sijn vlugt schandelijker en droeviger deed verhaasten, dan al de boosheyt sijner bitterste vyanden konden gedaan hebben. Het word dus verhaald (*q*): Sommige Heydenen, die sijne dood vyanden waren, ransden hem aan, en bragten hem tot die engte, dat hy sijn ligchaam moest misbruyken met onkuysheyt ontrent een Moorin, of aan den afgod offerhande doen. Hy koos het laatste, dog 't geschiedde so, dat het eer hunne dan sijne daad was; want hem wierook in sijn hand gelegd hebbende, bragten sijn hand op den Altaar, en dwongen hem deselve in het vuur te werpen. Dit nu vreef hem sulken vlak aan, en ontstelde sijn gewisse sodanig, dat hy het verwijt van sulken daad niet konnende verdragen, aanstonds uyt de stad trok. De geloofweerdigheyt van dese geschiedenis wankeld niet weynig, doordien niemand der oudste Schrijvers van sulken stof, een woord daar van meld, selfs niet *Eusebius*, *Pamphilus*, nog *Origenis* eygen tijd-genoot *Dionysius van Alexandrien*. Niemand van sijne grootste vyanden (gelijk uyt de verdedig-schriften, voor hem opgesteld, blijkt) heeft hem dat ooit verweten; en *Porphyrius* selfs, die ter selver tijd leefde, en die wy niet konnen denken, dat hy dat niet soude hebben geweten, of wetende willen verswijgen, daar van niets ophaald, daar hy anders, hoewel valschelijk, van *Ammonius* verteld, dat hy het Christendom versaakt heeft, en van *Origenes* selfs, dat hy van geboorte en door opvoeding een Heyden was; met een woord, het is van niemand gemeld voor *Epiphanius*, en nevens hem van niemand in die tijd, selfs niet van den H. *Hieronymus*, *Ruffinus*, *Vincentius Lerinensis*, nog van *Theophilus van Alexandrien*, welker sommige *Origenes* niet te wel genegen waren: so dat *Baronius* (*r*), niet sonder schijn van reden, oordeeld sulks van *Epiphanius* niet geschreven, maar in sijne schriften ingelast te zijn: dog *Epiphanius* selfs seyd, mijns oordeels, genoeg, om een wijs mensch aan die waarheyt te doen twijfelen: want hy segd ons (*s*), dat'er van *Origenes* veele vreemde en wonderlijke dingen verteld wierden, die hy wel alle selfs niet geloofde, maar egter goed vond te verhalen. Ook behoefd men iemand, die eenige kennis van sijne schriften heeft, niet te seggen, dat hy menigmaal 't gemeen gerugt ophaald, en daar op aan gaat; selfs is niet onwaarschijnlijk, dat hy, die selfs so grooten drift en haat tegen hem had opgevat, iets tot verkleyning van *Origenis* eer en agting kan bedagt hebben. Dat die historie onwaarschijnlijk is, soude ik, des nodig, verder konnen bewijsen, doordien dit, na het seggen, voorgevallen zijnde een geruymen tijd na dat hy hemselfs ontmand had (een saak die alom rugtbaar was) niet te gelooven is, dat de Heydenen het egtbreken aan sijn keur gesteld hebben, doordien hy voor lang sig daar toe

Origenes offerd aan den afgod.

Dog word die historie in twijfel getrokken.

(*p*) *Ibid. c.* 31. *p.* 230. (*q*) *Epiph. ubi supr. p.* 228. *Leont. de Sect. Act.* x. (*r*) *Ad ann.* 253. *num.* 123. (*s*) *Ibid. p.* 229.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

toe door gemaakte onmagt en ontmanning onbequaam gemaakt had. En genomen men ſtelde, dat dat verhaal waar was, ſo doet dat niet meer tot ſijn oneer (gemerkt hy'er toe gedwongen wierd), dan ſijne plegtelijke bekeering naderhand tot ſijn eere ſtrekte, byſonder als men bedenkt, dat hy het ongeſchonden behouden van ſijn kuysheyt in de weegſchaal moeſt leggen tegen het offeren aan de goden.

XVI. Immers *Origenes* verliet Alexandrien in het jaar CCXXXIII. (*t*), nam ſijn weg na Paleſtina, daar hy ging by ſijnen goeden vriend en bevorderaar *Theoctiſtus*, Biſſchop van Ceſareën, en van daar na Jeruſalem, om *Alexander*, den Biſſchop van die plaats, te begroeten, en te gelijk de eerweerdige oudheyts-tekenen aldaar te beſigtigen. Hier nu gebeurde het (immers ſo vervolgd *Epiphanius* de begonnen Hiſtorie) dat hy ernſtig verſogt zijnde om eens te prediken, in de vergadering opſtond, en de woorden van den boetveerdigen *David* (*v*), *Wat hebt gy mijne inſettingen te vertellen, en neemd mijn verbond in uwen mond?* hebbende geleſen, niet konde voortgaan, maar ſijn Boek toeſloot, en ter ſijden gelegd hebbende, ſodanig in ſugten en tranen uytborſt, dat de geheele vergadering met die droevige vertooning medelijden had. Latere eeuwen, om *Origenis* inborſt uyt te beelden, en het verhaal ſijne volkomene leeden te doen hebben, hebben ons een redeneering met den naam van *Origenis klagte* (*x*), opgegeven, waar in hy ſeer beweeglijk ſijn val, als een ongeneeslijke wonde voor hemſelven, een droefheyt voor vroome, en onbevattelijke ſchande voor God en de Religie, beklaagd. En het is jammer, ſo die vertelling waar is, dat die *Klagte* niet ſoude van hem opgeſteld zijn; maar 't zy hoe 't wil, 't geen'er eenige agting voor doet hebben, is, dat ſe ſo geſteld is, dat'er een godvrugtige beweging, en gebroken hert vertoond word; (want buyten dat is'er niets in dat dien grooten Man betaamd:) dog men heeft reden te denken, dat die deſelve hebben gemaakt, alles, na 't geen van hem verhaald wierd, gepaſt, en alſo een ſchijn gemaakt hebben, dat het ſekerlijk ſo geſchied was. Van Jeruſalem keerde hy, niet lang daar na, te rug na Ceſareën, alwaar hy (*y*), gelijk te Alexandrien, een ſchool, om Goddelijke en menſchelijke wetenſchappen te leeraren, opende, en door ſijn groote naam, leerlingen, niet alleen van het naaſte land, maar ſelfs uyt de afgelegenſte Geweſten, trok. Onder deſe waren wel de vermaardſte *Gregorius*, naderhand *Thaumaturgus* genaamd, en deſſelfs broeder *Athenodorus*, die de oeffening ontrent de Regten en Wetten verlatende (als in andere wetenſchappen, en byſonder de wijsgeerte meer vermaak vindende) ſig aan ſijn opſigt en onderwijs overgaven, die haar dan eerſt in de wijsgeerte onderwees, en vervolgens tot nader kennis van het Chriſten Geloof aanvoerde. Dus vijf jaren lang onder ſijn hand geweeſt, en met de kennis van de Religie genoegſaam voorſien zijnde, keerden ſy beyde weder na hun vaderland Pontus, alwaar ſy Biſſchoppen, en uytſtekende ligten en Opſienders der Kerke wierden. Geduurende ſijn verblijf te Ceſareën, maakte hy een nauwe gemeenſchap (*z*) en vaſte vriendſchap met *Firmilianus*, Biſſchop van Ceſareën in Capadocien, die ſo grooten genegentheyt voor hem had, dat hy dan eens ſijn overkomſt tot hem, om aldaar de Kerken te ſtigten, verſogt, dan eens ſelfs hem in Judea wilde komen beſoeken en by hem blijven, om door ſijn omgang en geſelſchap ſijn reeds verkregen kennis te

Komt te Jeruſalem.

Daar Origenes een text had, dog kon'er niet over prediken.

Van Origenis klagte.

Steld te Ceſareën een ſchool aan,

daar hy veel leerlingen kreeg.

Maakt nauwe kennis met Firmilianus.

(*t*) *Euſeb. ibid. cap.* 26. *pag.* 228. (*v*) *Pſalm* 50. 16. (*x*) *Extat. inter Opera Origen. Tom.* 1. *p.* 752. *Edit. Eraſm.* (*y*) *Idem ibid. cap.* 30. *pag.* 229. (*z*) *Ibid. cap.* 27. *pag.* 228.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die beschreven word.

te voltrekken. Dese *Firmilianus* was een Edelman van Cappadocien, en naderhand Bisschop van in dat landschap gelegen Cesareën; een man van naam en aansien, die met de treffelijkste Mannen van die tijd kennis en onderlinge gemeenschap hield. Weynig viel'er in de Kerk voor, daar hy niet by was, of raad over gaf. Daar was een grooten twist tusschen *Stephanus*, Bisschop van Romen, en *Cyprianus*, over het doopen van Ketterschen menschen, daar hy mede in geraakte. Hy was tweemaal te Antiochien, om de saak van *Paulus Samosatenus*, Bisschop van die Kerk, te ondertasten, en als hy voor de derde maal derwaards reysde, om te komen in een aldaar over die saak vergaderde *Synode*, stierf hy onderwegen te Tarsus. *Origenes* ondertusschen wierd niet alleen gesogt en geëerd van buytenlandsche en jonger Mannen, die te voren sijne scholieren geweest waren, maar selfs ook van Aansienlijke en Wijse in dat land; *Alexander* en *Theocritus*, reeds bejaarde Bisschoppen, ontsagen sig niet eeniger mate sijn discipelen te worden, en gaven aan hem de sorg van de H. Schriften te vertalen, over.

Aanleyding van Origenis schrijven van het martelaarschap.

XVII. Het was nu ontrent het jaar CCXXXV. wanneer *Maximinus* de Thracier Keyser wierd; een hard en boosaardig, en volgens sijn opvoeding een woest en wreed mensch. Hy had een weersin in al 't geen sijn Voorsaat gedaan had: uyt dien hoofde, gemerkt deselve (*a*) den Christenen selfs in sijn Hof begunstigd en plaats gegeven had, begon hy eerst tegen de Christenen aan te gaan, en bysonder tegen de Bisschoppen, als de voornaamste zuylen en voortsetters van derselver Godsdienst, die hy daarom alom gebood aan kant te helpen. *Origenes*, om, so veel in hem was, de Christenen in die droevige tijd te vertroosten, schreef by die gelegentheyt sijn Boek *De Martyrio, van het Martelaarschap*, welk hy opdroeg aan sijnen waarden vriend *Ambrosius*, en *Protoctetus*, Ouderling van Cesareën, ter oorsaak, dat die beyde t'samen in de gevangkenis geworpen, en onder die toenmalige vervolging op een heerlijke en roemwaardige wijse het Christen Geloof verdedigd hadden (*b*). Wat *Origenes* selfs belangt, men seyd, dat hy sijn schuyl-plaats had by eene *Juliana*, een rijke en milddadige vrouw, die hem beleefdelijk onthaalde, en de Boeken, die hy nodig had, verschafte, bysonder de oversetting des Ouden Testaments door *Symmachus*, en dessels uytleggingen tegen de *Ebioniten*, die sig bysonder tegen het Euangelium van den H. *Mattheus* hadden gekant; Boeken, die sy door erffenis van iemand harer vrienden bekomen had (*c*).

Waar hy sijn schuyl-plaats had.

Hy begint de verscheyden Oversettingen des O. Testaments te vergelijken. Daar uyt sproot sijn Tetrapla.

XVIII. Hy nu die gewenste gelegentheyt en veyligheyt genietende, begon, 't geen hy reeds voor lang had voorgenomen, de Boeken des Ouden Testaments, so se van desen of geenen overgeset waren, te versamelen, en die alle met den oorspronkelijken text te vergelijken (*d*), welk hy alles bevatte in drie deelen, die hy *Tetrapla*, *Hexapla*, en *Octapla* noemde. In het eerste deel (welk egter laatst gemaakt is) waren vier vertalingen, nevens elkanderen gesteld; te weten, die van *Aquila*, *Symmachus*, de *Seventige*, en van *Theodotion*, en die maken de *Tetrapla*, *of vierderley* vertaling. In het tweede quamen wederom gemelde *vier* over-

(*a*) *Idem ibid. c.* 28. (*b*) Νῦν ὡσπερεὶ πομπεύσεις αἴρων τὸν σαυρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, καὶ ἀκολουθῶν αὐτῷ, προάγοντί σε ἐπὶ ἡγεμονίας καὶ βασιλεῖς, ἵνα αὐτός σοι συμπορευθεὶς, αὐτός σοι δῷ καὶ σόμα καὶ σοφίαν, καὶ σοὶ τῷ συναγωνιστῇ αὐτοῦ Πρωτόκτητε, καὶ συμμαρτυροῦσιν ὑμῖν, τοῖς ἀναπληροῦσι τὰ ὑστερήματα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ σὺν ἡμῖν γένηται ὁ παράδεισος τε Θεοῦ. *Orig. exhort. ad Martyr. p.* 200. (*c*) *Euseb. ibid. c.* 17. *p.* 218. (*d*) *Id. ibid. c.* 16. *p.* 217. *Epiph. loc. supr. cit. de ponder. & mensur. p. mihi* 534, 539. *Hieron. de Script. in Orig. & Suid. in voc. Orig.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

oversettingen in den selven rang, dog hy stelde twee ryen voor desel- Hexapla,
ve; te weten, eerst den Hebreeuschen text in Hebreeuwsche letters, en naast daar aan dien selven Hebreeuschen text met Grieksche letters, op dat die 't eerste niet konden, ten minsten het tweede mogten lesen; vervolgens quamen wederom de vertalingen van *Aquila*, *Symmachus*, de *Seventige*, en *Theodotion*; hier uyt bestond sijn *Hexapla*, of *sesvoudige*, alwaar de oversetting van de *Seventige*, agter die van *Aquila* en *Symmachus* geplaatst, menschen van weynig kennis en oordeel deed denken, dat deselve later dan die twee andere gemaakt was, daar in tegendeel deselve, na het ons *Epiphanius* berigt (e), de middel-plaats heeft, om tot een opregt merk te verstrekken, waar aan 't geen in de andere opregt en goed is, getoetst en beproefd moet worden. In het derde, dat *Octapla*, of *agt-voudig* genaamd word, was alles was in de voor- en Octapla;
gaande was, en op deselve order, dog daar quamen nog twee andere oversettingen agter, waar van de eerste benaamd wierd de *vijfde editie*, die seker Student van Jerusalem, ten tijde van den Keyser *Caracalla*, te Jericho in een Swijns-hoofd vond, en de tweede den naam had van de *sesde editie*, die ten tijde der regeering van *Alexander Severus*; door een van Derselver opstel.
Origenis leerlingen te Nicopolis by *Actium* gevonden wierd. In dese *Actapla* quam het alles in desen rang voor: in de eerste afdeeling was het oorspronkelijk Hebreeusch met sijn eygen letteren voorgesteld; daar naast aan volgde het Hebreeusch in Griecksche letteren; in de derde rye was de oversetting van *Aquila*, daar nevens die van *Symmachus* plaats had; vervolgens quam die van de *Seventige*, en dan die van *Theodotion*; en in de twee laatste die van *Jericho*, en die van *Nicopolis*. Dog dese twee laatste waren, gelijk uyt 't geen'er de H. *Hieronymus* (f) van berigt, geen volkomene oversettingen van het geheele Oude Testament, maar behelsden alleenlijk eenige stukken desselfs, en bysonder de Boeken der Propheten: egter wil ik niet seggen, dat daar uyt volgd, dat de *Hexapla* en *Octapla* maar een stuk waren, en tusschen haar geen ander onderscheyd soude geweest zijn, dan dat het laatste dien bysonderen naam had, ter plaats, daar die twee laatste oversettingen by quamen. Behalven de gemelde was'er nog een *sevende editie*, maar die geeft, gemerkt se alleen *het Boek der Psalmen* raakt, geen nieuw opschrift of benaming aan het geheel. De form en order van dit treflijk Door een staaltjen vertoond.
stuk werks sal de Leser beter bevatten uyt het volgende vertoog, zijnde een staaltjen van de *Hexapla*, die in het oude handschrift van den *Cardinaal Barbarini*, over de kleyne Propheten, gevonden worden, over de woorden (g), *Als Israël een kind was, doe heb ik hem lief gehad, en ik hebbe mijnen Sone uyt Egypten geroepen.*

(e) *Ibid. p.* 539. (f) *Comment. in Tit. c.* 3. *p.* 256. *Tom.* 9. (g) *Hos.* 11. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Tetrapla.	*Aquila.* Ὅτι παῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου.	*Symmachus.* Ὅτι παῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἠγαπημένος ἐξ Αἰγύπτου κέκληται υἱός μου.	LXX. Διότι νήπιος Ἰσραὴλ, ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ.	*Theodotion.* Ὅτι νήπιος Ἰσραὴλ, ἐκάλεσα υἱόν μου.				
Hexapla.	*Hebr. met Hebr. letters.* כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני	*Heb. met Griexse letters.* Χι νερ Ἰσραηλ, ουε ἀϐη ου ὀ μεμμεσραϊμ καραθι βανι.	*Aquila.* Ὅτι παῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου	*Symmachus.* Ὅτι παῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἠγαπημένος, ἐξ Αἰγύπτου κέκληται υἱός μου.	LXX. Διότι νήπιος Ἰσραὴλ, ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ.	*Theodotion.* Ὅτι νήπιος Ἰσραὴλ, ἐκάλεσα υἱόν μου.		
Octapla.	*Hebr. als hier boven.* כי נער en so voorts.	*Hebr. met Griekſche letters, als hier boven.* Χι νερ. e. ſ. v.	*Aquila.* Ὅτι παῖς, e. ſ. v. als hier boven.	*Symmachus.* Ὅτι παῖς, e. ſ. v. als hier boven.	LXX. Διότι νήπιος, e. ſ. v. als hier boven.	*Theodotion.* Ὅτι νήπιος, e. ſ. v. als hier boven.	*Edit.* V. Hierich. *Ontbreken.*	*Edit.* VI. Nicopol. *Ontbreken.*

Nauwkeurigheden daar in waargenomen.

En op dat ſijn werk te volmaakter, en de Kerk tot meerder dienſt zijn mogt, ſtelde hy, 't zy'er iets by den text was bygevoegd, of daar van uytgelaten, ſekere tekenen (*b*), want was'er door de ſeventig Overſetters

(*b*) *Vide præt. Script. citat. Orig. Comm. in Mat. edit. Huet. gr. lat.* p. 381. & *reſp. ad epiſt. Afr.* p. 226, 227. *Edit Baſil. Vid. Ruffin. inveƈt.* 2. *in Hieron. inter oper Hieron. Tom.* 4. p. 230.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ters iets by den oorspronkelijken text bygevoegd, dan stelde hy'er een stip voor, en waar iets was uytgelaten, dat egter in den Hebreeuschen text stond, dan voegde hy'er die woorden by met een sterretjen, om alſo die woorden van die der Seventige te konnen onderscheyden: waar d'een dus, en d'ander anders las, en hy de meeste Oversetters involgt, steld hy een teken, dat men *Lemniscus*, en waar maar twee of drie over-een quamen, maakte hy een ander, dat men *Hypolemniscus* noemd. Dit nu was een werk van een oneyndige moeyte, dog seer nuttig, en daarom by de Ouden met nadruk benaamd *Opus Ecclesiæ*, *het Werk van de Kerk*. *Hieronymus* beschrijft hem uyt dien hoofde (*i*), als *immortale ingenium*, *het onsterfelijk verstand*. En sekerlijk, al was'er niet anders, dit alleen was bequaam geweest sijn naam te vereeuwigen; en sijn geheugenis tot de nakomelingen over te setten. Wat een gewenschte saak soude het zijn, dat dit Werk bewaard, en tot onse handen over gekomen was. 't Verlies derselven kan ik aan niets anders toeschrijven, dan dat aan het afschrijven derselven so veel moeyte was. Een gedeelte egter van die, te weten, de oversetting der Seventige, wierd uytgekipt, en is naderhand van *Eusebius* en *Pamphilus* afgeschreven, zijnde net en van ingeslopene fouten verbeterd uytgegeven; met een woord, dit een Werk van veel tijd zijnde, was van *Origenes* wel te Cesareën begonnen, maar wierd, gelijk *Epiphanius* klaar genoeg te kennen geeft, te Tyrus voltrokken.

Dat Werk van de Oude ge-roemd.

Is niet meer voor handen.

XIX. Van Cesareën schijnt *Origenes*, dog by wat gelegentheyt weet ik niet, een tweede reys na Athenen gedaan te hebben: want wy vinden dat hy daar zijnde, sijne uytleggingen over *Ezechiel* (*k*) eyndigde, en die over *het Hoge-lied Salomons* begon, daar van hy vijf Boeken aldaar maakte, de rest tot Cesareën weder gekeerd zijnde voltrok. Die reys, meenen sommige, wierd van hem gedaan by gelegentheyt dat hy na Nicomedien wilde, om sijnen vriend *Ambrosius*, die thans met sijn vrouw en kinderen aldaar sig ophield, te gaan besoeken. Daar zijnde, welk egter niet lang was, beantwoorde hy den onlangs ontfangen Brief van *Julius Africanus*, over de Historie van *Susanna*, daar in deselve met weynige, dog dringende redenen, bewesen had, dat se een verdigt en bastaard opstel en verhaal was. *Origenes* nam die saak op, en beweerde de waarheyt en onvervalstheyt van die Historie, maar met sulke redenen, die meer de schranderheyt van sijn verstand, dan de goedheyt van sijn saak vertoonden, en klaarlijk deden sien, hoe de Mannen van de grootste geleerdheyt en bequaamheyt, iets, al steund het op geen waarheyt, weten te onderschragen, wanneer se het voorgenomen hebben te verdedigen. Het gebeurde ontrent die tijd, dat *Beryllus*, Bisschop van Bostra in Arabien (*l*), tot ongerijmde en gevaarlijke dwalingen verviel, en staande hield, Dat onse Heer voor sijn mensch-wording geen eygen substantie, of personeele Godheyt had, maar alleen eene, die van sijn Vader afgeleyd was. Hier over quamen de Bisschoppen t'samen, maar konden hem tot geen herroepen bewegen, weshalven sy de hulp van *Origenes* versogten, die derwaards gekomen zijnde, met hem door heymelijke reden-wisselingen, en in het openbaar in de Kerkelijke vergaderingen handelde. Sijn meeste swarigheyt was uyt te vinden wat de Man meende; welk gedaan zijnde, hy hem met sulke kragtige en dringende redenen en bewijsen aanging, dat hy genoodsaakt wierd sijn gevoelen te laten varen, sijne dwalingen te herroepen, en weder te keeren tot de waarheyt: dit gedaan zijnde nam *Origenes* sijn afscheyd,

Reys van Origenes na Athenen.

Wat hy daar zijnde schreef.

In Nicomedien schrijft hy aan Africanus over de Historie van Susanna.

Beryllus word van sijn dwalingen door Origenes te regt gebragt.

(*i*) *In Tit. loc. cit.* (*k*) *Euseb. loc. cit. c.* 32. *p.* 231. (*l*) *Ibid. c.* 33.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Die hem daar voor bedankt.

ſcheyd, en keerde weder na Paleſtina; onderwijlen dankte *Beryllus (m)* in verſcheyden Brieven, als een opregt bekeerde, *Origenes* voor ſijne moeyte en iever om hem te overtuygen, en kuſte de handen, die hem hadden te regt gebragt.

Origenes meer dan 60. jaren oud, ſchrijft tegen Celſus; die beſchreven word.

XX. *Origenes* was nu tot den ouderdom van meer dan ſeſtig jaren gekomen *(n)*, en egter verſlapte ſijn ongelooflijke iever en neerſtigheyt in het prediken en ſchrijven geenſins. Hy ondernam, op het verſoek van *Ambroſius*, het Boek van *Celſus* tegen de Chriſtenen te wederleggen. Deſe *Celſus* was een Philoſooph van de ſecte van *Epicurus*, een tijd-genoot van *Lucianus*, dien ſchranderen ongodiſt, die ſijn Boek *Pſeudomantis* aan hem opdroeg, waar uyt af te nemen is, dat hunner beyder aart en genegentheden ongemeen wel over-een quamen. *Celſus* was een man van verſtand, en had alle de voordeelen, die geleerdheyt, wijsgeerte en welſprekendheyt hem verſchaffen konde; maar was een bitter en ongeneeslijk vyand van de Chriſtelijke Religie, waar tegen hy een Boek ſchreef, welk hy den naam van Ἀληθὴς λόγος, *waaragtige reden*, gaf, waar in hy het Chriſtendom aantaſtte met allerley looſe redenen, vernuftige aanmerkingen, en aanlokkelijke redeneeringen, en giftige betuygingen, die ſijn ſnedigheyt en boosheyt hem konde ingeven. Hier op nu antwoorde *Origenes* in agt Boeken, in welke hy, als hebbende een goede ſaak voor, ſo bondig, met ſulken kragt van redenen, klaarheyt van bewijſen, en overtuygingen der waarheyt hem tegen gaat, dat dat Boek alleen, al was'er anders niet, genoeg is, om van de bequaamheyt deſes grooten Mans te oordeelen. Dit deed hy waarſchijnlijk ontrent het begin van de regeering des Keyſers *Philippi*, aan wien hy eenige kennis ſchijnt gehad te hebben, gemerkt hy aan den Keyſer eene, en aan de Keyſerin een tweede Brief ſchreef *(o)*, waar uyt, behalven eenige andere kleyne waarſchijnlijkheden, eerſt *Euſebius*, en na hem meeſt alle Kerkelijke Schrijvers vaſt geſteld hebben, dat die Keyſer een Chriſten, en wel de eerſte Chriſten Keyſer geweeſt zy: dog hoe ydel en ongegrond ſulk voorgeven, en waar uyt die verkeerde bevatting geſproten is, hebben wy elders *(p)* getoond. Ook maken het die niet goed, welke voorgeven, dat *Philippus* heymelijk door *Fabianus*, Biſſchop van Romen, ſoude gedoopt zijn, en alſo de Chriſtenen alleen ſouden geweten hebben, dat hy een Chriſten was: want gemerkt dat maar een giſſing is, en alleen ſo geſegd word, ſonder 't minſte bewijs uyt eenig oud Schrijver, kan dat ſo gemakkelijk, en met even ſo veel regts verworpen als geſegd, en ons opgedrongen worden; ſelfs ſeyd die geleerde Schrijver *(q)*, (die onlangs eenige Boeken van *Origenes* aan 't ligt brengende, om te beweeren dat *Origenes* de ſchrijver van *de t'ſamenſpraak tegen de Marcioniten* is, dat ophaald,) niets, dat een wijs man ſoude konnen bewegen, om te gelooven een Hiſtorie, die in alle hare omſtandigheden ſo onwaarſchijnlijk is, en die, ſo ſe waar was, een grooter gerugt in de wereld gemaakt, en andere blijken, dan een onſeker verhaal, en enkele geloofweerdigheyt van *Euſebius*, die dat eerſt heeft opgehaald, tot verſekering hebben ſoude.

Origenes ſchrijft aan den Keyſer Philippus, die geen Chriſten was.

Origenes tot demping van ſekere Kettery geroepen.

XXI. De goede uytſlag, die *Origenes* onlangs in de ſaak van *Beryllus* in Arabien gehad had, deed hem alom in die Geweſten bekend worden; en 't was by een gelijke gelegentheyt, dat ſijn hulp nogmaals verſogt wierd: want *(r)* daar ſtond een ſlag van Ketteren op, die van ge-

(m) *Hieron. de Script. in Beryll.* (n) *Euſeb. ibid. c.* 36. *p.* 232. (o) *Idem Ibid. p.* 233. (p) Eerſte Chriſtend. 1. Boek. 3. Hoofdſt. *p.* 40. *&c.* (q) *Rod. Wetſteinius Præf. in Orig. Dial. cont. Marc. &c. edit. Baſil.* 1674. *in* 4. (r) *Loc. cit. c.* 37.

gevoelen waren, dat by des menschen dood, ligchaam en siel beyde stierven, het verderf onderworpen wierden, en by de opstanding beyde souden levendig worden, om eeuwiglijk te leven. Tegen dese wierd een algemeene Synode van die Gewesten t'samen geroepen, en *Origenis* tegenwoordigheyt versogt, die de waarheyt met sulke gewigtige bewijsen, klare en onwedersprekelijke overtuygingen beweerde, dat de tegenstanders hare wapenen nederwierpen, en de gevoelens van hen tot nog toe gedreven, afstonden.

Voert dat gelukkig uyt.

Ter selver tijd deed sig in het Oosten een ander slag van dwaalgeesten op; te weten, de godloose en versoeyelijke secte der *Helcesaiten*, met welke insgelijks *Origenes* schijnt te doen gehad te hebben, immers hy geeft'er ons selfs 't volgende bescheyd van (*s*): Sy verwierpen, seyd hy, een groot gedeelte der regelmatige Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments, en gebruykten maar eenige weynige derselven, en buyten twijfel sulke, die sy tot beweering hunner gevoelens best verdraaijen konden. Den H. *Paulus* keurden sy geheel af. Sy dreven dat het vry stond en geoorlofd was het Geloove te verloochenen, en dat het 't werk van een wijs man was, ten tijde van gevaar en vervolging, de Christen Religie met woorden te versaken, mids dat men de waarheyt in sijn herte hield. Sy hadden onder hen seker Boek, welk sy seyden van den hemel neder gebragt te zijn; en gaven voor, dat een iegelijk, die het selve aannam en geloofde, vergeving der sonden ontfangen soude, dog van een ander soort, als onsen Saligmaker sijne leerlingen en geloovigen gegeven heeft: maar hoe ver *Origenes* sig met dat redeloos en ongerijmd volk bemoeyd heeft, kan ik niet seggen: het beste van die Kettery was, dat se, gelijk een vuurige Comeet, wel een quaden en schadelijken invloed had, maar ook schielijk opquam, en weder schielijk verdween.

Dwaling der Helcesaiten.

Die schielijk te niet liep.

XXII. De Keyser *Philippus* van de krijgsknegten omgebragt zijnde, stapte *Decius* met hulp van het leger tot den troon; een dood vyand van de Kerk (*t*), onder wiens korte regeerings-tijd meer menschen, bysonder van aansien, om de waarheyt gedood wierden, dan onder die, welke tienmaal langer het rijk regeerden. In Palestina wierd *Alexander*, de bejaarde en eerweerdige Bisschop van Jerusalem, in de gevangenis geworpen, alwaar hy, na een langduurige en quade mishandeling, en voor de openbare regtbank een heerlijke belijdenis sijnes Geloofs gedaan hebbende, eyndelijk stierf. Dese *Alexander*, van welken wy meermaals gesproken hebben, was eerst Bisschop van Cappadocien (*v*), van waar hy, uyt een godvrugtige nieuwsgierigheyt, na Jerusalem reysde, om de heylige en eerweerdige oudheyds-tekenen aldaar te besien; gaande gemaakt, so men voorgeeft, door een bysondere openbaring van God, hem bekent makende de wille Gods te zijn, dat hy den Bisschop van die plaats soude te hulp komen. Het was te dier tijd, dat *Narcissus*, Bisschop van Jerusalem, voor eenige jaren sijn Bisschops-stoel, die hy langen tijd te voren verlaten had, weder hebbende aangevaerd, door sijn hoogen ouderdom en swakheyt (want hy reeds CXVI. jaren oud was) sijn bediening niet meer naar eysch konde waarnemen. Als nu *Alexander* de stad Jerusalem naderde, wierden sy door een gesigt en stem uyt den hemel gewaarschouwd, om buyten te gaan, en hem, dien de hemel hen tot Bisschop toegeschikt had, aldaar te ontfangen. Uytgaande vonden sy *Alexander*, dien sy met alle mogelijke vriendelijkheyt en eerbied ontfingen, en na binnen leyden, alwaar hy door het aanhou-

Decius word Keyser. Vervolgd de Christenen.

Martelaarschap van Alexander,

wiens Historie opgehaald word.

(*s*) *Homil. in Psalm.* 82. *ap. Euseb. ibid. c.* 38. *p.* 233. (*t*) *Ibid. c.* 39. *p.* 234. (*v*) *Ibid. c.* 11. *p.* 212.

den des volks, en goed-keuring van alle nabuurige Bisschoppen gedwongen wierd, om nevens *Narcissus* Bisschop over die Kerk te wesen. Dit is, mijnes wetens, het eerste voorbeeld, dat ons in de Kerkelijke Oudheden van twee Bisschoppen te gelijk, met gemeen goedvinden, op eenen stoel sittende, voor komt: dog een ongewoon bevel en order had sulks belast; en 't is ook waar, dat *Narcissus* die plaats reeds genoegsaam scheen te hebben afgestaan, so dat hy niets behield dan de naam, en sig nergens mede, dan met oeffeningen van godvrugtigheyt en gebeden voor den welstand der Kerke, bemoeyde; en dus leefde hy ten langsten nog drie of vier jaren. *Alexander* dan alleen de sorg over die Kerk hebbende aangevaerd, regeerde sijn Kerk met sonderlinge voorsigtigheyt en getrouwigheyt. Onder andere merkweerdige daden word van hem verhaald (*x*), dat hy een boek-saal te Jerusalem versamelde, en deselve bysonder opvulde met alle Kerkelijke brieven en aantekeningen, waar uyt *Eusebius* bekend sig van merkelijke gedenk-schriften, als stof tot het opmaken sijner historie, bediend te hebben. Hy was negen-en-dertig jaren Bisschop, en stierf, na dat hy van verscheyden saken was betigt en veel geleden had, in de gevangenis, tot een ongemeen verlies en smerte van de geheele Kerk, en bysonder van *Origenes*, die van hem tot Ouderling was aangesteld, en aan hem altijd een vasten vriend en voorstander gehad had. Dog *Origenes*, thans te Tyrus zijnde, kon ook het martel-lot niet ontgaan. *Eusebius* haald maar kortelijk op wat hem overquam, als hebbende daar van breeder verslag in een ander Boek, dat sedert verlooren is, gegeven. Hy verhaald dan (*y*), dat de duyvel alle magt en geweld tegen hem versamelde, en met allerley soort van wreedheyt op hem aanviel, hebbende hem boven alle andere van die tijd uytgekipt, om het voorwerp van sijne uyterste woede en raserny te doen zijn. Hy wierd in een vuylen en droevigen kerker op den grond nedergelegd, met een keten om sijn hals, sijn voeten in den stok, sijne beenen uytgestrekt door ver van elkander staande gaten, en bleef so eenige dagen na malkanderen. Hy wierd bedreygd met vuur, en door alle middelen, die de onbarmhertige vyanden bedenken konden, gepijnigd; welk alles aan een mensch van so hooge jaren, en aan een ligchaam, dat door die pijnen en al sijnen arbeyd so was afgemat, seker vry moeylijk en smertelijk wesen moest: egter verdroeg hy dat alles met een kloekmoedige lijdsaamheyt, en was gereed om selfs den laatsten doodelijken slag af te wagten, dog de Regter gaf bevel hem te pijnigen, maar niet te dooden.

Word Bisschop nevens Narcissus.

Hy rigtte een kostelijke Boeksaal op.

Origenes word mishandeld en gepijnigd.

XXIII. Dog hy *die hooger is dan de hooge*, kan alle menschelijke raadslagen en voornemens, wanneer se op het vinnigste worden te werk gesteld, verbreken. Sijne vyanden hadden tot nog toe alle wreedheden tegen hem gebruykt, en dagten hem tot een plegtelijker dood-straf te sparen: maar God, *by wien uytkomsten tegen de dood zijn*, voorquam hun boosheyt, en opende een weg om te ontkomen; welk, na alle waarschijnlijkheyt, geschiedde door de dood van *Decius*, die twee jaren en een half geregeerd hebbende, omquam. Hier door raakte hy uyt sijn gevangenis, en besteedde (*z*) sijn overige tijd in godvrugtige besigheyt, met de swakke en bedroefde te vertroosten, en tot dien eynde alom door brieven de Geloovige te versterken. Hy leefde na de Deciaansche vervolging maar eenige weynige jaren, en stierf in het eerste jaar van den Keyser *Valesianus* te Tyrus. 't Is wel waar, dat *Eusebius* sijn dood steld in het begin van de regeering des Keysers *Galli*, maar ik sie niet, hoe

Raakt by de dood van Decius weder vry.

Stierf te Tyrus.

(*x*) *Ibid. c.* 20. *p.* 222. (*y*) *Ubi supr. p.* 334. (*z*) *Ibid. p.* 235.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hoe dat is goed te maken: want gemerkt hy elders met ronde woorden
ſeyd, dat hy, ten tijde van ſijns vaders martelaarſchap, in het jaar CCII,
ſeventien jaren oud was, moet ſijn dood noodſakelijk voorgevallen zijn
in het eerſte jaar van *Valerianus*, na *Chriſti* geboorte CCLIV, om uyt
te maken de negen-en-ſeſtig jaren van ſijn ouderdom, want ſo oud was
hy, ſeyd *Euſebius*, als hy de wereld verliet; maar indien hy geſtorven
is in 't begin der regeering van *Gallus*, konde hy niet meer dan ſeven-
en-ſeſtig jaren oud zijn, daar hy nogtans van niet minder dan negen-
en-ſeſtig jaren ſpreekt. *Pamphilus* de Martelaar (*a*), en eenige andere
verhalen uyt de mond van die hem geſien hadden, dat hy door een eer-
weerdig martelaarſchap ſijn leven eyndigde ten tijde als *Decius* de Ge-
meynte te Ceſareën vervolgde: maar behalven dat *Epiphanius* (*b*) uyt-
drukkelijk ſeyd, dat hy geen martelaar geſtorven is, ſo verhalen ons
andere, na het ſeggen van *Photius*, en onder die *Euſebius*, en de H.
Hieronymus (*c*), dat hy nog leeſde ten tijde van *Gallus* en *Voluſianus*,
en negen-en-ſeſtig jaren oud zijnde, te Tyrus ſtierf en begraven wierd;
welk ſekerlijk ſo weſen moeſt, gemerkt hy na de *Deciaanſche* vervol-
ging, gelijk *Photius* aanmerkt, nog veele Brieven geſchreven heeft: en
daarom is 't niet onwaarſchijnlijk, dat *Pamphilus* ſo ſprak, of ten min-
ſten quam daar ſijn misſlag van daan, om dat hy ſag op de boven ge-
melde mishandeling en pijniging van hem, (welk een voorbereyding
tot een martelaarſchap was,) die hem onder de regeering van *Decius*
wierd aangedaan, na welke hy nog twee of drie jaren leeſde, en ſijne
dagen te Tyrus in vrede eyndigde, daar ſijn ligchaam een ruſt-plaats
vond, en, gelijk ons door overlevering in de voorleden eeuw (*d*) be-
rigt word, in een groote Kerk, de gedagtenis van onſes Saligmakers be-
gravenis toegeëygend, agter het hoog autaar wierd bygeſet. Niet lang
voor die tijd verhaald ons *Brocardus* de Monik (*e*), dat hy te Tyrus
zijnde, ſijn grafſtede geſien, en ſijn graf-ſchrift geleſen heeft: en voor
de tijd van hun beyden heeft reeds *Guilhelmus* (*f*), Aards-Biſſchop
van Tyrus, het graf van *Origenes* opgeteld onder de eerweerdige ge-
denk-tekenen en oudheden van die ſtad; en ſeyd, dat deſſelfs graf-te-
kenen met goud en koſtelijke geſteenten vercierd was.

't jaar wanneer word onderſogt.

En wierd aldaar begraven.

XXIV. Dus deſen grooten Man in ſijn graf gebragt hebbende, laat
ons een weynig na hem te rug ſien, en wy ſullen bevinden, dat hy een
meer dan gemeen Man was. Sijn leven was nauw geſet, op ſijn philo-
ſoophs (*g*), en een verwonderlijk voorbeeld van goede order en deugd:
hy ſprak gelijk hy leefde, en ſijn leven was een uytbeelding van ſijn
hert. Dien wijſen en vromen Man, dien hy ſijne leerlingen gewoon was
voor te ſtellen, gelijk ons een van de voornaamſte onder hen verſe-
kerd (*h*), beelde hy eerſt uyt, en gaf'er een levendig voorbeeld van in
ſijn eygen leven. Hy beoogde altijd Gods eere, en het beſte van der
menſchen ſielen, welker gelukſaligheyt hy door alle middelen poogde
te bevorderen, en daar toe niets te moeyelijk, nog te gering oordeelde.
Hy was ſedig, nederig, kuys en matig; ſelfs ſtrekte ſijne ingetogent-
heyt en nugterheyt tot een ongemeen voorbeeld; want hy leefde van 't
geen by-na niet met al was, onthield ſig veele jaren van wijn te drinken,
of iets anders te nuttigen (*i*) dan 't geen, om ſijn leven te behouden, t'eene-

Origenes beſchreven van ſijn levens-wijs en deugden

(*a*) *Ap. Phot. Cod.* 118. *Col.* 297. (*b*) *De pond. & menſur. p.* 539. (*c*) *Euſeb. lib.* 7. *c.* 1. *p.* 250. *Hieron. de Script. in Orig.* (*d*) *Cotovic. Itiner. lib.* 1. *c.* 19. *p.* 121. (*e*) *Deſcript. Ter. San. c.* 2. (*f*) *Guil. Tyr. Hiſt. Sacr. lib.* 13. *non longè ab init. Vide etiam Adricom. Theatr. Sac. in Trib. Aſer. num.* 84. (*g*) *Euſeb. lib.* 6. *cap.* 3. *p.* 205. (*h*) *Greg. Neo-cæſ. Orat. Panegyr. in Orig. p.* 205. (*i*) *Euſeb. loc. cit. p.* 206.

maal noodsakelijk was, tot dat hy door te grooten soberheyt sijn gesontheyt by-na verlooren had, en sijn natuur so verswakt was, dat se ter nauwer nood weder konde hersteld worden. Sonderling was sijn veragting van de wereld; en voldeed na de letter 't geen onse Heer tot sijne Discipelen gesegd had, van geen *twee rokken*, nog *schoenen* in voorraad te hebben, nog ook *te sorgen voor den morgen*. Wanneer iemand hem in sijn onvermoeyde neerstigheyt iets tot sijn nooddruft wilde mede-deelen, weygerde hy dat aan te nemen, en wilde liever sijne Boeken verkoopen, dan anderen tot een onnodigen last zijn, bedingengende van den kooper dagelijks vier penningen (*pences*), om daar van te leven. Hy was van een onvermoeyde neerstigheyt in het studeeren, prediken, schrijven, reysen, wederleggen van Heydenen en Ketters, en in het beslegten van verdeeltheden en scheuringen in de Kerk, en wierd daarom, meend men, van de Oude genaamd *Adamantius* en *Chalcenterus* (*een man van steen en koper*), als willende seggen, dat niets als koper en yser sulken oneyndigen arbeyd konde uytharden. Den dag besteedde hy ten deele met vasten, en andere godvrugtige oeffeningen en besigheden: de nagt bragt hy door met sig in de Schriftuure te oeffenen, en het minste gedeelte met rusten en slapen, waar toe hy sig gemeenlijk nederleyde, niet op een bed, maar op de bloote grond: hier door wierd hy ongemeen bequaam, om alles te konnen verdragen, daar toe hy sig verder oeffende door allerley strengigheyt met vasten, koude en naaktheyt te verdragen, staande te studeeren, en veele jaren na malkanderen bloots-voets te gaan, niet tegenstaande sijne vrienden, die over die ongemeene strengheyt sijnes levens bekommerd waren, hem sulks afrieden. Hier door nu won hy veel op de menschen, en bewoog veele Heydensche Philosophen, die wegens hun Wijs-geerte en geleerdheyt vermaard waren, om niet alleen sig over hem te verwonderen, maar ook om hem na te volgen.

Van sijn onvermoeyde neerstigheyt.

Van sijne natuurlijke gaven en geleerdheyt.

XXV. So gy hem beschouwt in sijne natuurlijke gaven en verkregene bequaamheden, gy sult bevinden, dat hy een doordringende bevatting, een vaste en sterke geheugenis, een scherp en schrander oordeel, en een veerdige uytspraak had; 't welk alles verciert en opgemaakt was met een wonderlijke voorraad van geleerdheyt, en wetenschappen, die Romen of Griekenland konde uytleveren: want hy was sonder weergâ bedreven, gelijk de H. *Hieronymus* (*k*) en *Suidas* (*l*) hebben aangemerkt, in alle geleerdheyt so der Heydenen als der Christenen, in de reden-meet- reken- sang- welsprekendheyts-konst, de wijsgeerte, en de verscheyden gevoelens van alle secten der Philosophen; selfs onderhield hy altijd sijne toehoorders met iets, dat de gemeene aanmerking van andere te boven ging. So groot, seyd *Vincentius Lerinensis* (*m*), so doordringend, so diep, so veerdig en cierlijk was sijn verstand en de kragt van sijne redenen, dat niemand sijnes gelijk was; so groot was sijn voorraad van allerley slag van geleerdheyt, dat'er weynige hoeken van de goddelijke, en mogelijk geene van de menschelijke wijsheyt waren, die hy niet nauw-keurig doorkroopen had; en wanneer hem de Grieken niet verder konden brengen, beiverde hy met een onvergelijkelijke neerstigheyt de kennis van de Joodse taal en geleerdheyt. Maar men behoeft hem niet anders uyt te beelden, dan *Porphyrius*, die hem kende: (hoewel seker geleerd Man (*n*), uyt die plaats van *Eusebius*, daar hy de woorden van *Porphyrius* ophaald (*o*), besluytende, dat hy *Origenis*

Getuygenissen daar van.

(*k*) *De Script. in Orig.* (*l*) *In voc. Orig. p.* 387. (*m*) *Contr. Hæres. cap.* 23. *p.* 55. (*n*) *L. Holsten. de vit. & script. Porphyr. c.* 6. *p.* 27. (*o*) *Ap. Euseb. lib.* 6. *c.* 19. *p.* 220.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Selfs uyt Porphyrius

genis leerling ſoude geweeſt zijn, buyten twijfel een groote misgreep heeft) en hoewel ſijn vyand egter van hem ſeyd, dat hy in die tijden ſeer hoog geagt wierd, en van de grootſte Leeraars des Chriſtendoms, die'er toen in de wereld waren, een meer dan gemeenen roem en agting verkregen, en onder de onderwijſing van *Ammonius* een verwonderlijke bedreventheyt in geleerdheyt en de wijsgeerte bereykt had.

Van ſijne boeken.

De blijken en bewijſen daar van, merkt hy verder aan, waren de boeken en ſchriften die hy heeft nagelaten, en merkelijk zijn niet alleen wegens de daar in verhandelde ſtoffen, maar ook wegens haar menigte, welker getal, na het ſeggen van *Epiphanius* (*p*), gemeenlijk op ſes duyſent ſtuks gerekend wierden, welk, indien wy door de meeſte derſelven brieven en enkele predicatien verſtaan, niet ongelooflijk is; ſo dat *Ruffinus*, en de H. *Hieronymus* geen reden hadden, om daar over ſo te knibbelen, gelijk dan de laatſte rond uyt ſeyd, dat hy ſelfs ſo veele boeken niet geleſen, of *Origenes* niet geſchreven had. *Vincentius* (*q*) ſeyd, dat niemand ooit ſo veel geſchreven heeft als hy, en dat alle ſijne boeken niet alleen niet geleſen, maar ſelfs niet uytgevonden en opgeſogt konden worden.

En derſelver getal.

Uyt dien hoofde wierd hy Sijntacticus genaamd.

'tWas daarom niet ſonder reden, dat de Oude hem den naam van *Sijntacticus*, of *t'ſamenſteller* gaven, gemerkt die benaming hem, wegens ſijne ontelbare redeneeringen over alle ſoort van ſtof, met regt toequam.

De rangen en claſſen ſijner boeken.

Sijne boeken zijn al by ouds van verſcheydene opgeteld, en in drie rangen verdeeld, te weten, in *Scholia* of *korte aanmerkingen* over duyſtere en moeyelijke Schriftuur-plaatſen, *Homilien* of *predicatien*, en *Tomos* of *ſtukken*. Eenige nieuwer Schrijvers bevatten ſe onder de benamingen van *Exegetica* en *Syntagmata*.

Die meeſt vergaan zijn.

Hoewel nu het meeſte gedeelte derſelven door de onagtſaamheyt en boosheyt der volgende tijden voor lang zijn weg geraakt en verloren, egter is'er nog een groot deel van overgebleven.

Hoedanig ſijn ſpreek-wijs was.

Sijn ſpreek-wijs en manier van ſchrijven is klaar, natuurlijk, vloeyende en vol van ſaken. *Eraſmus* ſpreekt'er ſeer loffelijk van, ſeggende, „Dat ſe meeſt alle andere Kerkelijke ſchrijvers overtreft, gemerkt deſelve „niet is opgeblaſen en hoogdravend, gelijk die van den H. *Hilarius*, „die menigmaal de bevatting van gemeene leſers te boven gaat; niet af„geſet met nette en ver-geſogte vercierſelen, gelijk die van den H. *Hie*„*ronymus*; niet overvloeyd van bloemen der welſprekens-kunde, en „diep-ſinnige ſin-ſpreuken, gelijk die van den H. *Ambroſius*; niet alle„ſins met ſchimp-ſcheuten is opgevuld, en door ouderwetſe reeds ver„ſchovene, en alſo ongewoone uytdrukkingen verduyſterd, gelijk die „van *Tertullianus*; niet te keurig, om alles net en gepaſtelijk aan mal„kanderen te ſchakelen, gelijk die van den H. *Gregorius*; nog ook „wijd en ſijd uytſpat, of van een gelijk-eyndend opſtel van woorden „werk maakt, gelijk die van den H. *Auguſtinus*, maar alleſins beknopt „en levendig, gemakkelijk en natuurlijk is.

Van ſommigen gepreſen.

Egter moeten wy'er dit van ſeggen, dat hy hem prijſende wegens ſijn kort en beknopt ſchrijven, ſekerlijk hemſelven vergeet, of het niet wel opvat (en dat ſoude geen wonder zijn, gemerkt hy waarſchijnlijk niet ſo ſeer na het oorſpronkelijke, als wel na de vertalingen ſijner werken ſijn oordeel veld): want hoewel het waar is, dat ſijne ſchriften in 't gemeen klaar, duydelijk, en verſtaanelijk zijn, egter is ſijn wijs van ſchrijven breed-weyend, en uytgebreyd, en heeft menigmaal een opſtapeling van woorden, die wel konden geſpaard worden; uyt dien hoofde nu leyden eenige ſijner knibbel-ſugtige partyen hem te laſt, dat hy *infinita verba multi-*

Van andere gelaakt.

 plicabat

(*p*) *Ubi ſupr. p.* 256. *Vide Ruffin. apol. pro Orig. inter oper. Hieron. Tom.* 4. *p.* 197.
(*q*) *Loc. cit.* (*r*) *Cenſur. de oper. Origen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

plicabat (s), dat is, *de woorden oneyndig vermenigvuldigde*, κεφαλογίᾳ περιηχήσας ἀπειροπληθεῖ τὸν κόσμον, *de wereld met ſlingerende woorden onvoorſigtig vervulde*, en φλυαρίᾳ πολλῇ ταυτολογεῖ, met veele woorden het ſelve ſeyde; waar in wy egter oordeelen, dat ſekerlijk de nijd en afgunſt heeft overhand gehad, en ſulken vonnis doen vellen: want hoewel het waar is, dat hy veele woorden had, egter word doorgaans erkend, dat hy welſprekend was; uyt welken hoofde *Vincentius* (t) hem ten hoogſten roemd, ſeggende, dat ſijn ſpreek-wijs ſo ſoet, vermakelijk en aangenaam was, dat 't geen uyt ſijnen mond vloeyde, niet ſo ſeer woorden, als wel honig ſcheen.

Gevaarlijke gevoelens hem te laſt gelegd.

XXVI. Maar helaas! 't geen al ſijn roem als met een wolke en duyſternis bedekt, en ſijn grooten naam ſo merkelijk onder ſchande en ſmadelijke betigtingen gelijk als begraven heeft, is ſijn meer als een gevaarlijk en ongeſond leerſtuk en grond-ſtelling, die men in ſijne ſchriften alom verſpreyd gevonden heeft. Uyt aanmerkinge van dien heeft men by-na in alle eeuwen, ſonder eenig ontſag en eerbied voor ſijne gaven, geleerdheyt, godſaligheyt, en 't oordeel der wijſte en beſte Mannen van de tijd, in welke hy leefde, hem onbarmhertig veroordeeld als een Ketter en ſijne gevoelens en bedenkingen geſegd onvoorſigtig, ongerijmd,

In alle eeuwen.

ſchadelijk, godslaſterlijk, en wie weet wat niet al, te zijn. Men begon al by ouds tegen hem een wapenkreet aan te ſtellen, daar in met groot geweld en vinnigheyt eerlang volgden *Methodius*, de Biſſchop van Olympus, *Euſtachius* van Antiochien, *Apollinaris*, *Theophilus* van

't Ophalen van die was voorgenomen, maar geſteuyt.

Alexandrien, en *Epiphanius*; en de volgende eeuwen hebben'er niet min van geſchreeuwd; ſo dat ſelfs het noemen van ſijn naam nog heden in de Griekſche Kerk verfoeyd word. Ik had dieshalven t'eenemaal vaſt geſteld, de voornaamſte gronden en ſtukken, met welke *Origenes* ſo ſwaar van de Ouden betigt wierd in opmerking te nemen, maar heb die moeyte geſpaard, ſo dra ik vond, dat de neerſtigheyt van den

en waarom.

geleerde Heer *Huetius*, in ſijne *Origeniana* niets voor iemand na hem had overgelaten, alſo hy die ſaak ſo volkomelijk, ſo duydelijk, ſo onſijdig, en na ſulken oneyndig leſen en herleſen behandeld heeft, dat ik niet anders als den geleerden en verſtandigen leſer derwaards wijſen kan. En ſo iemand de tijd of moeyte niet nemen wil, om deſſelfs treffelijke en wijdloopige redeneeringen daar over te leſen, die kan ſig nader bedienen van dien ſchranderen ſchrijver van *den brief over de beſluyten tegen Origenes, en het voornaamſte ſijner gevoelens* (v), alwaar hy deſſelfs leerſtukken, die meeſt in 't oog loopen, met ſulken verdediging en voorſpraak ſal vinden, als van een opregt liefhebber van *Origenes* kan verwagt worden, en alles voorgeſteld word met alle de voordeelen, die van een man van verſtand, reden en welſprekentheyt te verwagten zijn.

Verdedigſchriften voor Origenes.

XXVII. Selfs zijn'er van ouds al geweeſt, die opſtonden, om ſijn ſaak te bepleyten, en goed te maken, byſonder deed ſo *Pamphilus*, de Martelaar, en *Euſebius*, die een verantwoording van *Origenes* aan het ligt bragt in ſes boeken, waar van de vijf eerſte door *Pamphilus* met

Welke.

hulp van *Euſebius*, beyde in de gevangenis zijnde, geſchreven wierden, dog het laatſte alleen door *Euſebius*, na dat *Pamphilus* als Martelaar reeds was omgekomen. Nevens deſe waren'er, ſeyd ons *Photius* (x), in die tijd nog veele andere vermaarde Mannen, die *Origenes* met hunne ſchriften verdedigen, byſonder haald hy van eenen op (y), hoewel ſonder

(s) *Epiph Epiſt. ad Joan. Hieroſol. ap. Hier. Tom.* 2. *p.* 158. *Euſtath. Antioch. diſſert. de Engraſtrym. adv. Orig. inter Crit. Sac. Tom.* 8. *col.* 441, 453. (t) *Ubi ſupra.* (v) *Edit. Lond.* 1661. *in* 4. (x) *Cod.* 118. *col.* 297. (y) *Cod.* 117. *col.* 293.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

sonder naam, die in vijf boeken poogd te beweeren, dat *Origenes* in sijne gevoelens gesond en regt-sinnig geweest is, en daar toe *Dionysius*, *Demetrius* en *Clemens*, alle Bisschoppen van Alexandrien, en verscheyden andere, bybrengt.

Die egter meest verloren zijn.

De voornaamste deser verdedig-schriften zijn niet meer voor handen, andersins soude sig waarschijnlijk de saak van *Origenes* beter opdoen, gemerkt wy nu niets hebben, als 't opstel en de verklaring van sijne gevoelens door sijn geslagene vyanden, waar in hem veele dingen worden toegeschreven, die hy selfs nooit heeft gesegd, maar van sijne gewaande navolgers opgehaald zijn.

Des Schrijvers aanmerkingen over Origenes.

Wat my aangaat, ik sal maar uyt de Oude eenige dingen in 't gemeen aanmerken, die het strenge vonnis, doorgaans tegen hem geveld, eenigsins konnen versagten.

1. Dat hy veele dingen schreef, der ondersoek aan te leyden.

Voor eerst, veele dingen, seyd de schrijver van sijn verdediging by *Photius* (*z*), zijn van hem gesproken en geschreven, niet als leerstukken, die hy seker stelde, maar γυμνασίας χάριν, *tot oeffening*; immers so was hy gewoon t'elkens te spreken, en van den leser vergiffenis te bidden, seggende, dat hy die dingen niet als leerstukken, maar als vraagstukken, om deselve nader te doen ondersoeken, voorstelde; gelijk ons *Pamphilus* (*a*) versekerd, en de H. *Hieronymus* (*b*) selfs niet kan loochenen, en, so het al geen van hun beyden getuygde, egter vinden wy in de nog overgeblevene boeken veele dingen, die sulks buyten gegronddе tegenspraak vast stellen. Dus is het dat hy, sprekende van de vereeniging der twee natuuren in den persoon onses gesegenden Saligmakers, seyd (*c*), „Dat deselve is een verborgentheyt, die geen geschapen verstand ten „vollen verklaren kan. Hier van, seyd hy, sullen wy niet onbedagt„saam na ons begrijp, maar alleenlijk, na onse verhandeling vereyscht, „kortelijk seggen liever wat ons Geloof mede brengt, dan wat de reden „van den mensch gewoon is te seggen, en liever voorstellen onse gissin„gen, dan sekere en uytvoerige vaststellingen. En op dese wijse drukt hy hemselven t'elkens uyt.

Of wel in sijne haastigheyt.

Op dat ik nu niet segge, dat hy veele dingen schreef in de hitte van sijn oploopentheyt, die hy mogelijk in bedaartheyt, en na nader overweging, beter soude gesteld hebben. Dus beweerd sijn voorspraak by *Photius* (*d*), dat het geen hy ontrent de leer van de Drie-eenigheyt niet wel uytdrukte, enkel voortquam uyt sijn iever in het tegenspreken van *Sabellius*, die het onderscheyd der personen niet erkende, en wiens dwaling een der grootste Ketteryen in die tijd was: om welke te wederleggen, hy een grooter onderscheyd en verschil tusschen de personen stelde, dan de regelmate onses Geloofs, nauw genomen, kan toestaan.

2. Dat hy veel geschreven heeft, om niet aan 't ligt te brengen.

Ten tweeden, die boeken van hem (*e*), waar in de ongesondste en onverschoonlijkste uytdrukkingen voorkomen, zijn met dat oogmerk niet geschreven om aan het ligt te brengen, en daar door de Kerke te ontrusten, maar alleenlijk om aan vrienden mede te deelen. Dit bekend hy onbeschroomd in sijnen brief (*f*) aan den Bisschop van Romen *Fabianus*, daar hy sijn vriend *Ambrosius* betigt, *quod secreto edita in publicum protulerit*, dat hy in het ligt gebragt had, 't geen hy meende niet dan onder het oog en in de handen sijner vertrouwste vrienden soude gekomen zijn. En sekerlijk, men staat altijd een grooter vryheyt en ruymte, om iets te behandelen, onder vrienden toe, welk men niet behoord gemeen te maken, of het gemeen niet moest laten oordeelen over die onnosele vryheyt, die tusschen vrienden binnens deurs gepleegd word.

3. Dat het

Ten derden, *Origenis* afgekeurde gevoelens zijn ten

(*z*) *Ibid. col.* 296. (*a*) *Apol. apud Hieron. Tom.* 4 *p.* 172. (*b*) *Ad Avit. p.* 151. *Tom.* 2. (*c*) Περὶ ἀρχ. *lib.* 2. *c.* 6. *p.* 698. (*d*) *Cod.* 117. *col.* 296. (*e*) *Pamph. ubi supr. p.* 174. 177. (*f*) *Ap. Hieron. in epist. ad Pammach. de Err. Orig. p.* 193. *Tom.* 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

geen in hem gelaakt word nog niet volkomen bepaald was.

ten grooten deele sodanige geweest, dat se of niet raakten de algemeene en vastgestelde leerstukken der Kerk, of dat daar over geen uytspraak gemaakt was by de kerkelijke Vergaderingen, of over welke de Godsgeleerde selfs verschilden: het waren of philosophische uytdrukkingen, of wel sodanige bedenkingen, daar men te voren niet aan gedagt had, waarom hy se t'elkens voorsigtig onderscheyd van voorstellingen, die door gemeene toestemming en goedkeuring van de Christen Kerk waren aangenomen. Immers 't is seker, dat hy in de voorreden van dat boek (*g*), waar in de meeste van sijn gevaarlijke stellingen voorkomen, tot een grond en stok-regel steld, „Dat men de Leere der Kerk, „die van tijd tot tijd van de Apostelen tot die tijd was overgeleverd, „en toen aangenomen wierd, moest bewaren, en dat men niets voor „waarheyt moest aannemen, welk eenigsins van de overlevering der „Kerk verschild.

4. Dat sijne schriften door Ketters veel vervalst zijn.

XXVIII. *Ten vierden*, verscheyden werken van *Origenes* zijn door boos-aardige handen vervalst en verdorven: ketterſche menschen hebben, om door de eerweerdigheyt van sulken naam aan hunne gevoelens een luyster en aansien te geven, hunne stellingen daar in gelast, of die van hem veranderd, en hem na hunne taal doen spreken. Die reden word wel van den H. *Hieronymus* uytgelagchen (*h*), egter houd *Ruffinus* die vervalsching staande (*i*), en hy toond, dat so te doen een oud en gemeen gebruyk der Ketters was, welke so gehandeld hebben met de schriften van *Clemens* Bisschop van Romen, van *Clemens* en *Dionysius*, Bisschoppen van Alexandrien, van *Athanasius*, *Hilarius*, *Cyprianus*, en veele andere. *Dionysius*, de vermaarde Bisschop van Corinthen, die een geruymen tijd voor *Origenes* geleefd heeft, versekerd ons (*k*), dat hy so gehandeld was; want hy had, op 't versoek der broederen, verscheyden brieven geschreven, maar des duyvels Apostelen en sendelingen, seyd hy, hebben deselve met onkruyd vervuld, uytlatende sommige dingen, en andere in derselver plaats inlassende. De verdedig-schrijver by *Photius* seyd ons (*l*), dat *Origenes* selfs by sijn leven daar reeds over geklaagd heeft. En sekerlijk, so doet hy in sijn brief aan die van *Alexandrien* (*m*), daar hy sig beklaagd, „Dat hem en sijn leer de schuld wierd aangewreven van godslastering, waar aan hy nooit was schuldig geweest, dog dat hy sig „niet veel over het vervalschen sijner leer te verwonderen had, gemerkt „de H. *Paulus* sulks niet heeft konnen ontgaan. Hy verhaald dan, dat „seker ketter een afschrift van een redentwist, dat hy met hem gehouden „had, had mede genomen, en naderhand daar uyt liet, of by voeg„de 't geen hem goed dagt, en'er also geheel wat anders van maakte; „welk hy dan alom omdroeg, en daar op sijn roem stelde; dog wan„neer hem dat te Athenen van sommige vrienden in Palestina gesonden „wierd, heeft hy hen de ware historie en het oorspronkelijk afschrift toe„geschikt; Diergelijke verhaald hy verder hem wedervaren te zijn in „andere plaatsen, by voorbeeld te Ephesen en te Antiochien, gelijk hy „dat breeder aldaar ophaald. Indien sy nu sulks niet schroomden te doen by sijn leven, wanneer hy hemselven, gelijk hy ook deed, konde verdedigen, wat sullen sy, meent gy, niet gedaan hebben na sijn dood, wanneer se van niemand konden tegengesproken worden? Dus moet men bysonderlijk beantwoorden het meerendeel van die stellingen, waar in

Daar hy reeds by sijn leven over klaagde.

(*g*) *Præf. ad lib.* Περὶ ἀρχ. *p.* 665. (*h*) *Ad Pammach. ubi supr.* (*i*) *Apol. pro Orig. ap. Hier. Tom.* 4. *p.* 194. *&c. & præfat. ad libr.* Περὶ ἀρχ. *ibid. Tom.* 2. *p.* 188. (*k*) *Ap. Euseb. Hist. Eccl. lib.* 4. *c.* 23. *p.* 145. (*l*) *Ubi supr.* (*m*) *Apud Ruffin. loc. cit. Tom.* 4. *p.* 195.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

men wil dat *Origenes* hemſelven heeft tegen geſproken, gemerkt het, gelijk *Ruffinus* met regt aandringt (*n*), t'eenemaal onwaarſchijnlijk is, dat ſulken verſtandigen en geleerden Man, ſaken, die tegen malkanderen aanloopen, ſoude geſchreven hebben, en dat niet alleen in verſcheyden, maar ſelfs ook in een en het ſelve Boek.

Verdere bedenkingen tegen ſijne onregtſinnigheyt.

XXIX. Ik ſoude verder in opmerking konnen nemen deſſelfs beſtendigen iever tegen de Ketters, die hy alom by woord en geſchrift tegenſprak en wederleyde, waar toe hy ſelfs ook buytens lands ontboden wierd, en byſonder, hoe af keerig hy was, om met den ketter *Paulus* te Antiochien gemeenſchap in den gebede te hebben, hoewel ſijn tijdelijk welvaren daar van af hing. En 't verdiend, mijns oordeels, ſijn opmerking, dat *Athanaſius* in al ſijn yver tegen de *Arriaanſche* verſchillen (hoewel, buyten alle tegenſpraak, nooit iemand ſo veel werks maakte, om ketterſche menſchen en gevoelens te ontdekken, of netter en nauwkeuriger het voornaamſte van die leer-pointen, die men gelijk als voor de deur van *Origenes* legd, te onderſoeken en te wederleggen als hy) hem nooit iets ſulks te laſt legd. Selfs haald hy hem in 't byſonder aan (*o*), om te bewijſen, dat onſen Heer gelijk eeuwig is, en het ſelve weſen heeft als de Vader, even ſo als het *Synode* van Nicea heeft uytgeſproken; en hy ſcheyd van hem af met de deftige omſchrijving, dat hy θαυμαςὸς καὶ φιλοπονότατος, *de verwonderlijkſte, en arbeydſaamſte man ter wereld was.* Ook weet ik niet dat hy in alle ſijne werken 't minſte gewag van eenig onregtſinnig gevoelen van *Origenes* maakt, dan alleen, en dat nog maar van ter ſijden (*p*), rakende de duurſaamheyt van de pijne in de toekomende wereld: waar uyt ik genegen ben te beſluyten, of dat de ſchriften van *Origenes* toen niet ſo ſchuldig waren als men nu voorgeeft, of dat die groote Man, en ieverige voorſtander van *Chriſtus* leer (die Biſſchop van Alexandrien zijnde, niet konde onwetende zijn van 't geen *Origenes* geleerd of geſchreven had; te meer, om dat hy ons verſekerd deſſelfs Boeken geleſen te hebben) die gevaarlijke dingen in deſelve, niet als het gevoelen van *Origenes* heeft aangeſien: en ſekerlijk, ſo verklaard hy ſig rond uyt, dat 't geen *Origenes* by wijſe van betwiſting ſchreef, niet moeſt worden aangeſien als woorden en gevoelens van hem, maar van ſijne partyen, met welke hy te doen had, welk hy daarom ook, als hy iets ſulks uyt deſſelfs Boeken aanhaald, voorſigtig van de woorden en het gevoelen van *Origenes* onderſcheyd: alwaar ik mag byvoegen, dat, wanneer *Theophilus* en *Epiphanius* op het vinnigſte aanhielden om de veroordeeling van *Origenis* Boeken, *Theotimus de Goede*, Biſſchop in Scytien, met ronde woorden tot *Epiphanius* ſeyde (*q*), dat, wat hem aanging, hy nooit een man, wegens ſijn godvrugtigheyt en ouderdom ſo eerweerdig, ſo veel oneer wilde aandoen, en dat hy niet durfde veroordeelen 't geen hunne voorſaten nooit verworpen hadden; te meer, alſo'er in de Werken van *Origenes* geen quade en verkeerde leeringen waren; 't welk ſeggende, hy een Boek van *Origenes* voor den dag bragt, dat hy voor de gantſche vergadering las, en toonde, dat de verklaringen in het ſelve over-een quamen met het gevoelen van de Kerk. Laat my toe by deſe twee deftige Mannen te voegen het getuygenis van een Schrijver in de middel-eeuwe der Kerk; te weten, van *Haymo*, Biſſchop van Halberſtad (*r*), die van

Uyt Athanaſius,

Theotimus,

(*n*) *Loc. cit.* (*o*) *Decret. Syn. Nicen. contr. hæreſ. Arrian. p.* 277. *Tom.* 1. *Vide de blaſphem. in* 33. *p.* 971. & *Socr. Hiſt. Eccl. lib.* 6. *c.* 13. *p.* 320. (*p*) *De Com. eſſent. Pat. Fil.* & *S. S. p.* 236. *Tom.* 1. (*q*) *Socr. Hiſt. Eccl. lib.* 6. *c.* 12. *pag.* 319. (*r*) *Breviar. Hiſt. Eccl. lib.* 6. *c.* 3. *p.* 108, 109.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en Haymo. 't geen *Origenes* te last gelegd word sprekende, seyd: „My aangaande, ik „seg van hem, behoudens de eer der Ouden, dat hy sulke dingen nooit „geschreven heeft, maar dat die van de Ketters godlooslijk sijn verdigt, „en op sijnen naam uytgegeven, of indien hy se geschreven heeft, hy „deselve schreef niet als sijne gedagten, maar als het gevoelen van an„dere. En indien, gelijk sommige willen, het sijn gevoelen was, be„hoorden wy liever met sulken geleerden Man, die so grooten schat van „geleerdheyt ons nagelaten heeft, medelijden te hebben. 't Geen'er in „sijne Schriften te berispen is, word door de regtsinnige en nutte saken, „in deselve behelsd, overvloedig goed gemaakt.

Egter kan hy niet allesins vry gesproken worden.

XXX. Dit, en nog vry meer, word'er en kan'er tot verdediging van *Origenes* worden ingebragt, en egter alles gesegd zijnde, moet men bekennen, dat hy schuldig was aan groote misgreepen, en onvoorsigtige stellingen, die de grootste genegentheyt niet kan verschoonen. Hy was

Hoe Origenes tot sijne misgrepen quam.

van een driftigen inborst, en een schrander verstand; hy had een onversadelijken dorst na kennis, en een ongemeene begeerte, om te verstaan selfs de diepste en geheymste bedenkingen en beschouwingen der Godgeleerdheyt; dit alles deed hem met een onbepaalde vryheyt alles ondersoeken, om van de natuur aller saken te redeneeren; hy schreef veel; hy was schielijk om andere 't geen sy schrijven souden voor te seggen; hy had geduurig dan het een en dan het ander voor, en daarom gaf hy sigselven selden tijd, om 't geschrevene te oversien en te verbeteren, of'er sijne tweede en rijper gedagten over te laten gaan; hy maakte veel werks van de Schriften der Heydenen, en deed seer groote moeite om de Christen waarheyt, als met de beste hunner bevattingen

Nader getoond uyt Marcellus.

naast over-een komende, te doen aansien. En sekerlijk, 't geen *Marcellus*, Bisschop van Ancyra (*s*), tegens hem van ouds inbragt, is, al wil het *Eusebius* verbloemen, ontwijfelijk waar, dat hy, vers uyt de philosophische schoolen gekomen, en in de beginselen en Boeken van *Plato* een geruymen tijd nauwkeurig onderwesen zijnde, sigselven tot de Goddelijke saken begaf, eer hy tot het ontfangen derselven genoeg bereyd en bequaam was, en daar van begon te schrijven, wanneer de geleerdheyt deser eeuw by hem nog meester was; waar door hy dan de philosophische bevattingen met de gronden der Christelijke Religie onvoorsigtig, en meer dan de gelijkformigheyt van het Christen Geloof konde toestaan, vermengde. En sekerlijk, die maar sijne en der Platonisten gronden en stellingen t'samen vergelijkt, sal bevinden, dat de voornaamste gevoelens, κυρίαι δόξαι, die hem te last gelegd worden, uyt de school van *Plato* zijn overgebragt, gelijk de bovengemelde *Huëtius*, in veele bysonderheden, nauwkeurig heeft aangemerkt. Selfs de H. *Hieronymus* (*t*), dien de sterke drift van sijnen tijd een vyand deed zijn van *Origenes*, had in het selve Boek, waar in hy hem wel meest overhaald, nog so veel genegentheyt voor hem, dat hy, hem den roem van sijn bequaamheden, iever, en nauw-geset leven gegeven hebbende, seyd, „Wie van ons kan so veel lesen als hy geschreven heeft? Wie soude „niet verwonderd staan over sijn brandenden yver en lust voor en in de „Heylige Schriften? Maar so iemand, met nijd beset, ons van sijne dwa„lingen rept, laat die sig te binnen brengen 't geen al voor lang ge„segd is (*v*):

„ —— —— *Quandoque bonus dormitat Homerus*
„ *Verum opere in longo fas est obrepere somnum.*

Dat

(*s*) *Ap. Euseb. cont. Marcell. lib.* 1. *p.* 23. (*t*) *Ad Pammach. de error. Orig. p.* 192. *Tom.* 2. (*v*) *Horat. de arte poët. vers.* 359. *p.* 815.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dat is:

„*Ook knikkebold wel ſomtijds de groote* Homerus: *en 't is niet vreemd,* „*dat iemand in een wijdluſtig werk van ſlaap bevangen word.* Laat „ons niet ophalen de gebreken van hem, wiens deugden wy niet bereyken konnen. Andere, ſo Grieken als Latijnen, hebben ſo wel in het „Geloove gedwaald als hy, die wy niet behoeven te noemen, op dat „wy niet ſchijnen hem voor te ſpreken; niet om dat hy het verdiend, „maar om dat andere ook hunne miſſlagen gehad hebben. By al 't geſeyde kan ik nog dit ſeggen, dat hy (geſteld hy aan ſulke vergiſtige en gevaarlijke dwalingen, als de booſte menſchen hem te laſt leyden, ſchuldig geſtaan had) naderhand, gelijk uyt ſijnen Brief aan den Biſſchop van Romen, *Fabianus* (*x*), blijkt, over 't geen hy onbedagt en onvoorſigtig geſchreven had, ſig beklaagde. En ſekerlijk, is het niet een onverdragelijke verkeerdheyt, of ten minſten een groote onbeleefdheyt, iemand geduurig de miſſlagen van ſijn vorig leven, die hy reeds verworpen heeft, te verwijten? „Droefheyt over 't gene geſchied is, „maakt de breuke ten deele goed, en berouw moet worden aangeſien „als naaſt komende by onſchuld (*y*).

(*x*) *Ap. Hier. ubi ſupr. p.* 193. *vide Ruff. Invect.* 1. *in Hier. inter opera Hieron. Tom.* 4. *p.* 219. (*y*) *Primus felicitatis gradus eſt, non delinquere: Secundus, delicta cognoſcere. Illic currit innocentia integra & illibata quæ ſervet: Hic ſuccedit medela quæ ſanet. Cypr. ad Corn. Epiſt.* 55. *p.* 83.

Aanwijſer van Origenes ſchriften van de Oude gemeld, en nu nog voorhanden.

Homiliarum myſticarum in Geneſ. Lib. II.
Comment. in Geneſ. Lib. XIII.
Extant Latine Homiliæ XVII.
Commentar. Tomi in Exodum
Extant Latine Homiliæ XII.
Scholia in Levitic.
Extant Homiliæ XVI.
In Numeros extant Homiliæ Lat. XXVIII.
In Deuteronomium Homiliæ.
In Lib. Jeſu Nave ext. Homiliæ XXVI. Lat.
In Lib. Judicum ext. Lat. Hom. IX.
In I. Lib. Regum Homiliæ IV.
In Lib. II. Regum ext. Homilia una.
In Lib. Paralipom. Homil. I.
In duos Eſdræ Libros Homiliæ.
In Librum Job Tractatus.
In Pſalmos { Commentarii. Homiliæ. Scholia.
Extant Latine in Pſalm. 36. Hom. V. in Pſalm. 37. Homil. II. in Pſalmum 38. Homiliæ II.
In Proverb. Salom. Commentar.
Explicatio Eccleſiaſtis.

In Canticum Cantic. Commentar.
Ext. Lat. Homiliæ II.
In Eſaiam { Comment. Lib. XXX. Homiliæ XXV. Scholia.
Ext. Lat. Homiliæ IX.
In Jeremiam Homiliæ XLV.
Ext. Græc. Lat. Homiliæ XVII.
In Threnos Tomi. IX.
In Ezechielem Tomi XXV.
Ext. Lat. Homil. XIV.
In Danielem expoſitio.
In XII. Prophetas Tomi XXV.
In Matthæum { Comm. Lib. XXV. Homiliæ XXV. Scholia.
Ext. Græc. Lat. Tomi VII.
In Lucam Comment. Tomi V.
Ext. Lat. Homiliæ XXXIX.
In Joannem Comm. Tomi XXXII.
Ext. Græc. Lat. Tomi IX.
In Acta Apoſtolorum Homiliæ aliquot.
In Epiſtolam ad Romanos Explanationum Libri XX.
Ext. Lat. Libri X.
In I. ad Corinthios Commentarii.

In Epist. ad Galatas { Comment. / Homiliæ. / Scholia. }
In Epist. ad Ephesios Commentarii Libri III.
In Epist. ad Coloss. Commentarii.
In I. ad Thessal. Volum (ut minimum) III.
In Epist. ad Titum.
In Epist. ad Hebræos { Commentar. / Homiliæ. }
Tetrapla.
Hexapla.
Octapla.
Comment. in Veteres Philosophos.
De Resurrectione Libri II.
De Resurrectione Dialogi.
Stromatέων Libri X
Disputationes cum Beryllo.
Περὶ ἀρχῶν, seu de Principiis Lib. IV. Ext. Lat.
Contra Celsum Libri VIII. Ext. Græc. Lat.
De Martyrio. Ext. Gr. Lat.
Homil. de Engastrimytho. Ext. Gr. Lat.
De Oratione. Ext. Gr. MS.
Philocalia de aliquot præcipuis Theologiæ locis & quæstionibus ex Origenis scriptis à S. Basilio & Greg. Naz. excerptis, Cap. XXVII. Ext. Gr. Lat.

By na ontelbare brieven, daar van nog overig zijn.

Epistola ad Julium Africanum de Historia Susannæ, Græc. Lat.
Epistola ad Gregorium Thaumaturgum. Ext. Gr. Lat. in Philocalia.

Twijfelbare Schriften.

Dialogus contra Marcionitas, de recta in Deum fide. Ext. Gr. Lat.

Valsche.

In Librum Job Tractatus III. & Comment. in eundem.
Commentarius in Euangelium S. Marci.
Homiliæ in diversos.
De Philosophorum sectis & dogmatibus.
Lamentum Origenis.
Scholia in Orationem Dominicam, & in Cantica B. Virginis, Zachariæ & Simeonis.

Eynde van 't leven van ORIGENES.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. BABYLAS
BISSCHOP van ANTIOCHIEN.

INHOUD.

Babylas *afkomst is onseker. Sijn opvoeding en oeffening word ondersogt. Wanneer hy Bisschop van* Antiochien *wierd.* Antiochien *ingenomen van den Koning van* Persien. *Herwonnen door den* Roomschen Keyser. Babylas *was in sijn bediening getrouw. De* Deciaansche *vervolging waarom begonnen. Wierd door Keyserlijk bevel sterk voortgeset.* Decius *komt tot* Antiochien. *Wilde in de Christelijke vergadering komen.* Babylas *weerd hem kloekmoedig daar uyt. Die historie word t'onregt gepast op* Numerianus; *waar uyt die misslag sproot. Het selve word verhaald van den Keyser* Philippus. Decius *wreede daad verhaald uyt* Chrysostomus. *Desselfs woede tegen* Babylas. *Die, ondersogt zijnde, kloekmoedig antwoord. Word gevangen en deerlijk mishandeld. Sijn dood word niet op eene wijse verhaald. Drie jongelingen lijden nevens hem, zijnde van den Keyser vergeefs tot afval versogt: Die wierden eerst gedood, en waarom.* Babylas *word onthoofd. Hy versoekt dat sijne ketenen by hem souden begraven worden. Sijn ligchaam wierd vervoerd ten tijde van* Constantinus. *De aangenaamheyt en vermakelijkheyt van de plaats,* Daphne *genaamd.* Apollo's *Tempel.* Babylas *gebeente word van* Gallus *derwaards vervoerd. De gewaande godsspraak wierd daar op ten eersten sprakeloos.* Julianus *vraagd daar vergeefs om raad. Wat de duyvel bekende.* Julianus *geeft order, om het gebeente van* Babylas *daar van daan te brengen. De* Christenen *brengen het met praal-statie in de stad. De geloofweerdigheyt van die geschiedenis word beweerd. En erkend van* Libanius *en* Julianus. *Waarom toegelaten wierd dien Martelaar die eer aan te doen.* Julianus *vreesde Gods wraak. Hy vervolgd de* Christenen *te* Antiochien. *Het pijnigen van eenen* Theodorus. Apollo's *Tempel verbrand.*

I. SO weynig vinden wy by de Oude Schrijvers van de Kerk, rakende 't geen desen Heyligen Martelaar *Babylas*, bysonder in 't voorste gedeelte sijnes levens gedaan heeft, dat ik hem geheel soude hebben overgeslagen, ten ware wy van sijn later tijd en dood sommige aanmerkens-weerdige saken hadden aangetekend gevonden. Sijn Vaderland, ouders, opvoeding, en levens-order zijn ons alle onbekend, en niet min, of hy van geboorte en opvoeding een Heyden, of Christen geweest is. 't Is egter buyten twijfel, dat hy wel en in goede order is opgevoed, en geleefd heeft in plaatsen daar hy wat konde leeren, en op sulken tijd, als niemand, dan bequame, en in godsaligheyt en geleerdheyt uytstekende Mannen tot bestiering

Van Babylas is niet veel by de Oude te vinden.

De tijd en plaats van sijn opvoeding waar-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

schijnlijk aangewesen.

en regeering der Kerke bevorderd wierden; en als een groote mate van wetenschap en geleerdheyt niet alleen geagt, maar selfs ook noodsakelijk was, so om de kudde Gods te weyden en te voeden, als om de tegensprekers tegen te gaan en te overtuygen, en het Christendom tegen de ondernemingen van bedekte en openbare vyanden te beweeren: want gelijk het de Christen Kerk nooit ontbroken heeft aan openbare vyanden van buyten, die desselfs wasdom met sweerd en pen gepoogd hebben te beletten en also te verstikken, nog aan geveynsde vrienden van binnen, die door Ketteryen en scheuringen haren vrede verstoorden, en in hare ingewanden wroeteden, so was'er een menigte van d'een en d'ander meer dan ooit in die tijd, en in dat gewest der wereld, daar in dese vroome Man leefde.

Hy word Bisschop van Antiochien.

II. *Zebinus*, Bisschop van Antiochien, stierf (*a*) in het jaar onses Heeren CCXXXIX. het eerste van de regeering des Keysers *Gordiani*; in desselfs plaats volgde *Babylas*, die, gelijk hem de H. *Chrysostomus* (*b*) beschrijft, als een kloekmoedig en voorsigtig stuurman, het heylige scheepjen van de Kerk in het midden van stormen en onweders, en tusschen de menigvuldige baren, die'er tegen aansloegen, wijslijk bestierde. Het is wel waar, dat in het begin van sijn regeering, die Kerk van de Roomsche magt, anders van ouds vyandig aan het Christendom, niet veel bestreden wierd, maar uyt een anderen hoek quam'er een swaar onweêr op: want *Sapor*, Koning van Persien, was onlangs in het Roomsche Rijk gevallen (*c*) en geheel Syrien overloopen hebbende, had Antiochien belegerd en ingenomen, welk alom so grooten schrik veroorsaakte, dat men in Italien, en te Romen selfs, in groote vreese sat. Hard viel hy den inwoonderen van Antiochien: en hoe met de Christenen onder sulken onbarmhertigen en moedigen vyand (die nooit den Christenen genegen geweest was) geleefd wierd, kan men sig ligtelijk verbeelden. Dog eerlang nam God dit jok van haren hals, en verbrak het: want *Gordianus* de Keyser, een groot leger versameld hebbende, trok op na het Oosten, en alom de landschappen, daar hy door toog van vyanden gesuyverd hebbende, quam in Syrien, en trok regt op Antiochien aan, alwaar hy het Persiaansche leger geheel versloeg, Antiochien en de andere overheerde steden herwon, selfs eenige plaatsen van belang, *Sapor* toebehoorende, innam, en denselven noodsaakte na sijn eygen land te keeren. Dit maakte hy door een brief aan den Raad bekend (*d*), die over die tijding sodanig verblijd was, dat se hem by sijn te rug komst besloten te Romen met een sege-pralende statie in te halen.

Sapor neemd Antiochien in.

Welk van Gordianus herwonnen word.

Babylas is in sijn bediening neerstig.

III. De Kerk van Antiochien dus tot haar vorige rust hersteld zijnde, nam *Babylas* sijn ampt met alle neerstigheyt en getrouwigheyt waar. Hy onderwees, voedde, en regeerde sijne kudde, en, als of hy in 't bysonder voorsien had, dat hen eerlang sulken swarten wolk en droevige vervolging soude overkomen, bereydde door sijn onderwijs so jonge als oude, om het swaarste, welk hen wegens de Religie mogt overkomen, gewillig te verdragen. Dus beleefde hy in ruste de tijd van de regeering des Keysers *Philippi* (die so verre af was van de Christenen eenigsins te stooren, dat men hem doorgaans, hoewel sonder grond, geoordeeld heeft selfs een Christen te zijn), dog daar op volgde de bekommerlijke en buyjige tijd van *Decius*, die buyten verwagting tot het Keyserdom wierd bevorderd, of liever sig selven daar toe indrong. Dese *Decius* was een Vorst, die niemand onder den rang van de quaadste soude gesteld hebben,

Decius, die beschreven word, steld sig tegen de Christenen

(*a*) *Euseb. Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 29. *p.* 229. (*b*) *Homil. de S. Babyl. p.* 641. *Tom.* 1. (*c*) *Capitol. in Gordian.* 3. *c.* 26. *p.* 669. (*d*) *Ibid. p.* 670.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hebben, indien hy door sijne ongemeene drift en wreedheyt tegen de Christenen geen onafwisselijke smette sijne geheugenis aangewreven had. Waarom; De voornaamste reden van sijn vervolging soeken meest alle schrijvers, die het spoor van *Eusebius* (e) volgen, in den haat tegens sijn voorsaat *Philippus*, die, gelijk men hem beschrijft, selfs een Christen was, en daarom in sijn toorn en boosheyt voornam van sijne aanhangelingen wrake te nemen: maar mijns oordeels is 't vry waarschijnlijker 't geen *Gregorius Nyssenus* (f) hier van ophaald, te weten, dat hem daar toe bewoog de uytgebreydheyt, en sege-pralende aanwas des Christelijken Geloofs, die sig alom had uytgebreyd, alle hoeken beset, en niet alleen steden, maar ook dorpen selfs vervuld had, so dat de Tempelen wierden verlaten, Altaren omgeworpen, en het offeren aan afgoden vry verslapte. Desen ongemeenen groey der Christenen, en deynsing des Heydendoms, deed *Decius* nauwkeuriger toesien. Het speet hem, dat hy de Religie van het Rijk, door een nieuwe en onlangs opgestane secte van Christenen, die dagelijks in getale aangroeyde, sag onder de voet treden, en dat de eere aan hunne goden tot nog toe bewesen, verwaarloosd en verworpen wierd, en nam daarom voor door alle mogelijke dwang-middelen die aangroeyende secte tegen te gaan, den Christenen hun belijdenis door allerhande soort van wreedheyt tegen te maken, en tot de Religie hunner voor-ouders weder te brengen. Uyt kragt van dien gaf hy aan de En hoe; Gouverneurs der Landschappen scherpe order, dat men met alle strengigheyt tegen de Christenen aangaan, en, ten ware sy tot gehoorsaamheyt en dienst der goden wederkeerden, geen soort van pijnigen ontsien soude. Hoewel ik niet twijfel, of het gemelde heeft de woede en boosheyt hunner vyanden voornamelijk gaande gemaakt, egter soekt *Cyprianus*, als een godvrugtig en sedig Man (g) een nader oorsaak, en bekend openhertig, dat hunne eygen sonden de Goddelijke wraak tegens hen hadden doen uytbreeken, doordien hovaardy en eygen-liefde, scheuring en verdeeldheyt, onder hen de overhand hadden, en de Martelaars selfs, die aan andere een goed voorbeeld wesen moesten, de order en regeering der Kerk versmadende, met een ydelen en onmatigen hoogmoed waren ingenomen, en het alsо tijd was, dat God, om hen te genesen, *een doorn in hun vleesch* sond.

IV. De Bestierders der Landschappen uyt henselven genegen genoeg om dien last te voldoen, waren hier in te schielijker, om dat sy niet alleen daar toe aangemoedigd, maar door Keyserlijke plakaten by nalating selfs bedreygd wierden, so dat de vervolging door een snellen en heftigen drift alom wierd voortgeset; van welker wreedheyt wy elders breeder spreeken sullen. Het sal my nu genoeg zijn aan te merken, dat daar door veele uytmuntende Opsienders van de Kerk, *Fabianus* den Bisschop van Romen, *Alexander* den Bisschop van Jerusalem, en verscheyden andere van kant raakten, en dat eerlang die swarigheyt ook den H. *Babylas* trof. Want *Decius* quam, naar allen schijn, in 't midden van sijn regeerings-tijd, of even voor sijn togt tegen de Thraciers, daar hy sijn leven inschoot, in Syrien, en vervolgens naar Antiochien, om ontrent den Persiaanschen oorlog order te stellen. Ik weet wel, dat men van *Decius* komste aldaar in de Romeynsche historien niet een woord vind aangetekend, dog dat is niet vreemd, gemerkt sijn leven, of niet beschreven is door die, welke men *Historiæ Augustæ Scriptores*, *Schrijvers van der Doorlugtigen Mannen geschiedenissen*, noemd, of,

Welk door de Land-voogden word uytgevoerd.

Komt ook over Babylas.

(e) *Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 39. *p.* 234. (f) *De vit. Greg. Thaumat. p.* 999. *Tom.* 2. (g) *Epist.* 7. *p.* 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ot, ſo het beſchreven is, al voor lang is aan een kant geraakt, en in de hiſtorie-ſchrijvers, die men nog heeft, van ſijne daden weynig gewaagd word; en daarom ſullen wy'er niet meer van ſeggen, dan 't geene uyt de Kerkelijke ſchrijvers ſig ten vollen als een ſekere waarheyt opdoet.

Decius wil in de Christen Kerk komen.

Babylas belette dat.

Decius hier zijnde, wilde (*h*), 't zy uyt nieuwsgierigheyt, 't zy om met meerder ſchijn op de Chriſtenen aan te vallen, in der Chriſtenen vergadering, daar ſy hunne opentlijke by-een-komſt hadden, indringen: maar *Babylas* wilde dat geenſins toeſtaan, weshalven hy ſig aan den ingang van de Kerk ſtellende, hem met een onverſchrokken moed en dapperheyt te gemoed voerde, *dat hy, ſo veel in ſijn magt was, niet ſoude toelaten, dat een wolf in Chriſti ſchaaps-koy inbreken ſoude.* De Keyſer, 't zy dat hy het volk niet wilde verbitteren, of ſijn voornemen op een andere wijſe dagt te voltrekken, liet ſig voor die tijd geſeggen.

Dat word te onregt gebragt op de tijd van Numerianus.

Daar zijn'er, en onder die *Nicephorus* (met wien de *Menæa* en *Menæologia* [de maandelijke beſchrijving] van de Griekſche Kerk net overeen komen) die deſe geſchiedenis t'huys brengen op *Numerianus*, en niet op *Decius*, daar egter die *Numerianus* (welken deſſelfs overſetter, dog qualijk, *Marianus* noemd) ten minſten dertig jaren later regeerde. Maar dit is een misgreep, die door geen ſchijn van waarheyt onderſteund word, gemerkt'er te dier tijd geen Biſſchop te Antiochien was, die den naam had van *Babylas*, en die, naar 't verhaal van alle, ten tijde van de vervolging onder *Decius* ſijn martel-lot heeft uytgeſtaan: en 't geen *Baronius* (*i*) giſt, is niet onwaarſchijnlijk, te weten, dat die misſlag zijn oorſprongk wel kan genomen hebben, om dat'er onder *Decius* een Overſte van het leger was, met name *Numerius*, die de Chriſtenen vinnig vervolgde, welken buyten allen twijſel de eerſte quade verhaalders hebben genomen voor *Numerianus*, en op hem gepaſt 't geen den Keyſer, in wiens dienſt hy was, raakte.

Waar uyt die misſlag ſproot.

Euſebius verhaald iets diergelijks van Philippus.

V. Iets diergelijks verhaald *Euſebius* (*k*), maar ſeyd ſulks gebeurd te zijn aan *Decius* voorſaat, den Keyſer *Philippus*, van welken hy ſeyd, dat, als hy 's nagts voor Paaſchen nevens andere Chriſtenen meende in de Kerk te gaan, om hunne gebeden aan te hooren, de Biſſchop van die plaats dat geenſins wilde toeſtaan, ten ware hy ſijne ſonden, alſo hy aan hatelijke en grove misdaden ſchuldig was, opentlijk beleed, en de order, ontrent de boetelingen vaſtgeſteld, voldeed; welk de Keyſer ſig aanſtonds gereed toonde te doen. Maar behalven dat dit tot een grond gelegd word van het gevoelen, dat *Philippus* een Chriſten ſoude geweeſt zijn, ſo word het van *Euſebius* niet anders dan door het gemeene ſeggen beveſtigd. En, om de waarheyt te ſeggen, niemand is'er buyten hem die dat ſeyd: want hoewel eenige van de oude dat t'huys brengen by *Numerianus*, egter is'er niemand als hy die het *Philippus* toeſchrijft.

Dog ſonder bewijs.

Chryſoſtomus geeft reden van die daad van Babylas.

De H. *Chryſoſtomus* (*l*) ſeyd ons in een wijdluftige loſſpraak (waar in hy deſe daad van *Babylas* ſo deftig en cierlijk, als door verſtand en welſpreekentheyt geſchiedden konde, voorſteld, en byſonder met den geeſt en vrymoedigheyt van *Elias* en *Johannes den Dooper* evenaard), dat *Decius* willende in de Kerk komen, even te voren ſijne handen in onnoſel bloed gewaſſchen had, hebbende op een barbariſche wijſe, tegen ſijnen plegtelijken eed, en het regt der volkeren, doen dooden een kleynen ſoon van ſekeren Koning, dien ſijn vader tot verſekering van

(*h*) *Chryſoſth. lib. de S. Babyl. Tom. 6. p. 658. & paſſim. Philoſt. Hiſt. Eccl. lib. 7. c. 8. p. 94. Suid. in voc.* Βαβυλᾶς. *Niceph. Hiſt. Eccl. lib. 10. c. 28. p. 93.* (*i*) *Ad ann. 223. num. 126. Vide S. Metaphr. in Martyrol. S. Iſidor. apud. Sur. Febr. 5. p. 48.* (*k*) *Hiſt. Eccl. lib. 6. c. 34. p. 232.* (*l*) *Loc. cit. p. 655.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

van de tusschen hen gemaakte vrede tot gijselaar en onderpand gegeven had: na allen schijn was die een soon van een der kleyne Vorsten in dat land, die met hem, te Antiochien zijnde, een verbond gemaakt had, of een jonge Prins van Persien, die tot versekering van de vrede tusschen die twee Kroonen gemaakt, tot onderpand overgesonden was, die so dra niet was overgekomen, of hy, 't zy dat hy sijn wreedheyt wilde voldoen, of in de vredens-bedingen eenige valsheyt voorgaf, deed hem onbarmhertig ombrengen. De Schrijver van de *Alexandrijnsche Tijdrekening* (m) wil, (en hy brengt tot bewijs van sijn verhaal *Leontius*, Bisschop van Antiochien, by) dat *Philippus* (in het Grieks staat'er by ὁ Ἰουνίωρ, na allen schijn in plaats van ὁ Ἰουλιος, een tweede naam van dien Keyser, en also was hy niet *Junior*, de *jongere*, gelijk het van den vertaalder is overgeset, en daarom elders verbeterd is door πρεσβύτερος, *de oude*) onder de regeering van *Gordianus*, Gouverneur van een Provincie zijnde, *Gordianus* sijnen soon hem aanbevolen had, dien hy, als sijn vader dood was, ombragt, en het Rijk aanveerde, en dat hy dus aan doodslag schuldig zijnde, hoewel hy een Christen was, nevens sijn vrouw van *Babylas* uyt de Kerk gehouden wierd, en dat *Decius* naderhand *Babylas*, niet enkelijk om dat hy een Christen was, maar om dat hy sulke aansienlijke personen schimp aangedaan had, ter dood overgaf. Een wonderlijke vermenging van 't geene waar, en 't geene niet waar is. Maar die Schrijver heeft wel de gewoonte van tijden, saken en personen door malkanderen te mengen. 't Zy hoe het wil, 't sekerst is uyt *Chrysostomus*, dat het de selve Keyser was, dien die jongen Prins doodde en *Babylas* ter dood overgaf, en dat die Keyser *Decius* was, die, daar sijn handen van het onnosel bloed nog genoegsaam rookten, dus oneerbiedig in de plaats van der Christenen Godsdienst, alwaar niet als reyne handen hemelwaards opgeheven wierden, wilde indringen.

Die van andere anders verhaald word.

VI. *Decius*, hoewel hy voor die tijd sijn toorn inbond, en te rug ging (n), was over die bejegening by hemselven geheel misnoegt; derhalven weder gekeerd zijnde, ontbood hy *Babylas* in sijn paleys, dien hy over de stoutheyt en vermetelheyt van die saak scherp hebbende overgehaald, gebood den goden te offeren, met betuyging, dat sulks het eenigste middel was, om sijne misdaad te verbeteren, sijn straffe voor te komen, en voor hemselven een grooten naam en eer te behalen. De Martelaar antwoordde hem met een deftige vrymoedigheyt; versmaadde al het geen hy hem aanbood; belagte sijne dreygementen, en seyde, Dat, so veel het quaad, daar hy hem mede betigtte, aanging, hy altijd als een herder schuldig was te doen 't geen tot beste van sijn kudde vereyscht wierd; en wat sijn bevel betrof, dat hy vast gesteld had nooit af te wijken van den dienst des waren Gods, en den duyvelen, en dien, die sig t'onregt den naam en eere van goden te zijn aanmatigen, te offeren. De Keyser, siende dat hy in sijn voornemen vast en onversettelijk was, gaf bevel hem met banden en ketenen te sluyten, en also na het gevangen-huys te brengen. Hier stond hy veel uyt, en moest veel lijden, dog (o) hy was over sijne banden verblijd, en had meer bekommernis over de rampsaligheyt, die *Decius*, welke hem derwaards gesonden had, boven het hoofd hing, dan over de swaarheyt sijner ketenen, of de scherpigheyt van de pijne, die hem wierd aangedaan. „So eygen „is aan de Christelijke Religie *te segenen, die ons vervloeken, wel te* „*doen den genen die ons haten, en te bidden voor de gene die ons ge-* „*weld doen en vervolgen* (p), en, gelijk de H. *Paulus* leerd (q), *het* „*quaad te overwinnen door het goed.*

Decius ontbied Babylas.

De onderhandeling tusschen hen beyden.

't Gevolg desselfs.

Babylas bekommerd over sijn vervolger.

(m) *Olymp.* 257. 4. *Decii, indict.* 14. *p.* 630. & *p.* 968. (n) *Philost.* & *Suid. ubi supra.* (o) *Chrys. loc. cit. p.* 667, 668. *Martyr. Rom. ad* 24. *Jan.* (p) *Mat.* 5. 44. (q) *Rom.* 12. 21.

Van Babylas martelaarschap.

VII. Sijn martelaarschap word niet op eene wijs verhaald. *Eusebius* (r) en eenige andere willen, dat hy, na een vermaarde belijdenis sijnes Geloofs, in het gevangen-huys gestorven is. Maar *Chrysostomus* (s), (dien ik hier in, als hebbende meer gelegentheyt gehad om de aantekeningen van die Kerk na te sien, liever geloof) en *Suidas* seggen, dat hy met sijn banden uyt de gevangkenis geleyd en onthoofd wierd, welk de eene genoegsaam te kennen geeft, en de ander rond uyt seyd. Het vonnis des doods over hem geveld zijnde, begon hy, ter dood-straf wordende uytgeleyd, segepralende te singen (t), *Mijne siele, keerd weder tot uwe ruste, want de Heere heeft aan u wel gedaan.* Nevens hem wierden uytgebragt drie jongelingen, welker namen het Roomsche Martelaars-boek (v) seyd geweest te zijn *Urbanus*, *Prilidianus*, en *Epolonius*, die van hem sorgvuldig in het Geloof onderwesen, en tegen sulke versoekingen gesterkt waren. De Keyser twijfelde niet, of soude hen, in hunne tedere jaren zijnde, ligtelijk versetten, en daarom haar alleen genomen hebbende, bedreygde hy hen, als het bequaamste middel om op swakke en vreesagtige gemoederen vat te hebben, met allerley soort van wreedheyt en pijn: maar siende dat se onbeweeglijk waren, en niet wilden offeren, gaf hy last, om se met *Babylas* te onthoofden. *Babylas* ter plaats van sijn martelaarschap gekomen zijnde, stelde de jongelingen voor aan, gevende hen in het martelaarschap de voorrang, ten eynde sy door het bloedig gesigt van sijn dood niet beswijken en aarselen mogten. Wanneer nu de beul haar onthoofd had, riep *Babylas* overluyd, *Siet, hier ben ik, en de kinderen, die gy my gegeven hebt.* Dit gesegd hebbende, leyde hy sijn hoofd op het blok, alvorens sijne vrienden belast hebbende (x), dat se sijne ketenen en banden in het selve graf nevens hem begraven souden, op dat sy aldaar mogten blijven, als eerlijke tekenen van sijn lijden, en blijken, om te betoonen, dat 't geen allersmadelijkst scheen, om *Christi* wille kostelijk en eerweerdig was, daar in navolgende den grooten Apostel den H. *Paulus*, die een welgevallen had in banden, ketenen, gevangenissen en smaadheden, en betuygde niet te roemen als in sijn lijden, en het kruyce *Jesu Christi.* Volgens die begeerte wierden ook sijne ketenen met hem in het graf gelegd, alwaar se *Chrysostomus* in sijnen tijd nog seyd geweest te zijn.

Drie jongelingen, sijne leerlingen, nevens hem onthoofd.

Wil sijn ketenen en banden by hem begraven hebben.

Sijn begravenis.

VIII. Waar sijn ligchaam eerst begraven is, word ons niet verhaald: maar waar het ook was, het rustе aldaar tot de regeering van *Constantius* toe, wanneer het op een pragtiger wijse ter aarden besteed wierd, 't welk gelegentheyt gaf aan een der aanmerkensweerdigste voorvallen die de Kerkelijke oudheyt ons heeft nagelaten. Daar was in de Voorsteden van Antiochien een plaats, *Daphne* genaamd (y), die de natuur scheen tot een toonneel van alles wat aangenaam en vermakelijk is, gemaakt te hebben: het was een cierlijke bosschagie, beset met cypressen en andere boomen, die na de tijd van 't jaar haar bloessem en vrugten droegen. Daar waren oneyndig veel wandel-plaatsen, alle onder het lommer der boomen: want hare bovenste takken van d'een en d'ander kant samen komende, weerden het branden en steken van de Son. Daar waren een menigte van heldere bronnen en aangename beekjens: de lugt was'er koel en gematigd; en de wind speelende door de takken der boomen, maakte een natuurlijke soet-luydentheyt, en aangenaam geruysch. Hier galm-

Van Apollo Daphnæus te Antiochien.

(r) *Lib. 6 c. 39. p. 234.* (s) *Loc. cit. pag. 669.* (t) *Psalm. 116. 7.* (v) *Loc. cit.* (x) *Chrysost. Suid. Martyr. Rom. ubi supra.* (y) *Chrysost. ibid. p. 671. Sozom. lib. 6. c. 19. p. 625. Niceph. lib. 10. c. 28. p. 61.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

galmden de Poëten hunne verliefde en dertele gedagten uyt, en ſo veel aanleyding was hier tot vuyligheyt en buytenſporigheyt, dat een eerlijk man aldaar te ſien, ſchande gerekend wierd: maar 't geen deſe plaats den grootſten roem gaf, was een pragtigen en koſtelijken Tempel, die aldaar van *Seleucus*, vader van *Antiochus*, die Antiochien bouwde, opgerigt, en aan *Apollo Daphnæus* toegewyd ſoude zijn; in welken ook een koſtelijk en oud beeld geplaatſt was, daar men *Apollo* vragende, antwoord kreeg, waar door dien Tempel niet weynig geagt en geëerd wierd; dit duurde ter tijd toe dat *Gallus*, *Juliani* oudſte broeder, onlangs door ſijn neef tot *Cæſar* of mede-Keyſer verkoren, na Antiochien, om de grenſen van het Rijk aan die kant tegen den inval der vyanden te veyligen, geſonden was: deſe een groote eerbied hebbende voor de gedagteniſſen der Martelaren, nam voor die plaats van hare godlooſe gewoontens, en Heydenſche bygeloovigheden te ſuyveren, 't welk hy oordeelde niet beter te konnen doen, dan met het bouwen van een Kerk tegen over den Tempel van *Apollo;* die ſo haaſt niet volbouwd en opgeſchikt was, of hy liet de kiſt, waar in de H. *Babylas* was, derwaards brengen.

Daar men Orakelen voorgaf te hebben.

Gallus begraaft Babylas in een nieuwe Kerk.

IX. De duyvel, ſo het ſcheen, had niet veel genoegen in ſulken nabuur; want ſtraks daar op verſtomde hy, en men kon niet een woord meer tot antwoord van hem krijgen. Dit ſtilſwijgen wierd eerſt geduyd als een gevolg van het verſuymen van den gewoonen dienſt aan dien afgod (z), dat de ſtuurſe duyvel niet meer wilde antwoorden, om dat hem de gewoonlijke offerhanden, reukwerk, en andere eerbewijſingen niet meer opgebragt wierden, maar ſulks wierd naderhand bevonden te ſpruyten uyt de na-byheyt van *Babylas* aſſe, welke om die oorſaak by de volgende gelegentheyt ten tweedemaal verplaatſt wierd. *Julianus*, in plaats van *Conſtantinus* tot de regeering gekomen zijnde, quam, om ſijn krijgstogt in Perſien voort te ſetten, tot Antiochien, en ging, alſo hy ongemeen bygeloovig was, ten eerſten na den Tempel van *Apollo*, om over den uytſlag van dien oorlog, en eenige andere gewigtige ſaken van het Rijk, de gewaande godſpraak te hebben, ten welken eynde hy de uytgeſogtſte offerhanden, en andere koſtelijke gaven, hem aanbood (a). Maar helaas! alles was te vergeefs, ſijne gebeden, gaven en offerhanden hielpen niet, en de duyvel gaf hem te kennen, dat de doode hem het ſpreken belette, en dat hy, ſo lang de plaats van het doode ligchaam, dat hem ſo na-by was, niet geſuyverd was, geen antwoord of beſcheyd geven konde. Dit verſtond *Julianus* ten eerſten, en, hoewel daar veele dooden ontrent begraven waren, maakte hy die gedagte, dat'er de overblijfſelen van *Babylas* door beoogd wierden, en beval daarom de Chriſtenen deſelve van daar te nemen: deſe quamen aanſtonds, ſo mannen als vrouwen, ſo oude als jonge, in een ſeer groot getal t'ſamen, leyden de kiſt op een open wagen, en bragten ſe met een plegtelijke ſegepraal in de ſtad, ſingende de geheele weg over vreugde-liederen, en voegden'er t'elkens dit vers by: *beſchaamd moeten ſy zijn, alle die den beelde eere aan doen.*

't Orakel houd op,

om dat'er Babylas ſo na-by was;

Die daarom door order van Julianus plegtelijk verplaatſt word.

X. Mogelijk ſal de Leſer ſwarigheyt maken, om dit te geloven, gemerkt het eenigſins na bygeloof held, en aan de overblijfſelen der Heyligen te veel eer ſchijnt te bewijſen: daar ik niet anders op ſeggen ſal, dan dat de geloofweerdigheyt deſſelfs ſchijnt ontwijfelbaar te zijn, ge-

De waarheyt hier van word beweerd.

(z) *Chryſoſt. p.* 647. & *Script. ſupr. citat.* (a) *Chryſoſt. homil. de S. Babyl. pag.* 644. & *lib. de S. Babyl. p.* 671, 677, 679. *Sozom.* & *Niceph. ubi ſupr. Socr. lib.* 3. *c.* 18. *p.* 191. *Theod. Hiſt. Eccl. lib.* 3. *c.* 10. *p.* 132. *Philoſtr. loc. cit.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

merkt het verhaald word niet alleen van *Socrates*, *Sozomenus* en *Theodoretus*, (die alle ontrent die selve tijd geleefd hebben) maar ook van *Chrysostomus*, die te Antiochien geboren, een geruymen tijd Ouderling van die Kerk, en ter selver tijd, als dat geschiedde, leerling van *Libanius* de *Sophist* aldaar geweest was, en dat met sijne eygene oogen gesien had (*b*), en daarom niet alleen daar van predikte, maar ook daar over in sekere redeneering tegen de Heydenen schreef, en sig beriep (*c*) op de kennis van jonge en oude, die thans leefden, en het nevens hem gesien hadden, te gelijk hen uytdagende, om 't geen hy had verhaald, so sy konden, tegen te spreken. Ja 't geen dese saak nog meer onloochenbaar maakt, is, dat (*d*) *Libanius* de Redenaar rond uyt die saak bekend: want hy verhaald ons; „Dat „*Apollo* te Daphne, te voren verwaarloosd en met de nek aange„sien, weder gediend en geëerd wierd, wanneer *Julianus* sijne voe„ten met offerhanden en reukwerk quam kussen, en hem ontslagen „had van de onaangename nabuurschap van seker dood mensch, die „'er tot sijn verdriet en ontsteltenis digt by begraven was. Selfs verteld *Julianus* (*e*), dat hy den Christenen weder gegeven had τ̃ νεκρὸν τ̃ Δάφνης, *hunnen dooden, die in Daphne begraven was.* Het is ook niet onwaarschijnlijk, dat God sulken ongewoonen saak heeft willen laten gebeuren, bysonder in die tijd, om de ydelheyt van den Heydenschen godsdienst te bewijsen, de ongeloovigheyt van den Kesyer ten toon te stellen, en een getuygenis te geven aan dien godsdienst, die hy so trots en smadelijk beschimpte, en met sulken drift en tegenstand

Waarom Julianus den Christenen so veel toegaf.

vervolgde. Vraagt iemand, wat *Julianus* bewogen soude hebben, den Christenen so veel toe te geven, dat hy hen de overblijfselen van dien Martelaar toestond, en toeliet deselve met so veel pragt en eerbewijs in de stad te brengen, en waarom hy het stof van deselve niet liever in de lugt of in het vuur strooide, of de kist met al

Voorbeelden van de Goddelijke wraak over de vervolgers der Christenen.

dat'er in was in de rivier wierp? *Chrysostomus* sal'er op antwoorden (*f*), Dat hy niet dersde, en vreesde van de Goddelijke wraak, 't zy door donder en blixem, of door een ongeneeslijke siekte (hoedanige rampen wel eenige sijner voorsaten in het midden van hunnen drift tegen de Christenen waren overgekomen) overvallen te worden; te meer, om dat hy nog onlangs droevige voorbeelden daar van onder die, welke van sijn maagschap en kennis waren, gesien had: want sijn Oom *Julianus*, de Landvoogd van het Oosten, een dertele spotter en afvallige beschimper der Christenen, had, in de groote Kerk te Antiochien ingedrongen zijnde, hun Avondmaals-schotel oneerbiedig en smadelijk gehandeld, op de aarde geworpen, met voeten geschopt, daar op gaan sitten, en ten laatsten weggenomen, en in des Keysers schat-kist gebragt, dog was daar op aanstonds overvallen met een vuyle quaal (die ik niet genegen ben te noemen) waar door hy binnen weynige dagen, in weêrwil van alle middelen der genees-kunde, aan een droevig eynd van sijn leven raakte: insgelijks *Felix* de Schatmeester, een man van dien selven inborst, en die sijn hand in de gemelde boosheyt had, viel, na het Hof opgaande, onvoorsiens van boven de trappen af, en borst. *Ammianus Marcellinus* (*g*) selfs bekend, dat hy door een schielijke bloed-stortinge omquam. Ook waren andere ontrent die selve tijd ontijdig aan hun rampsalig eynde gekomen,

(*b*) *Vide lib. cit. pag.* 654. & *Homil. de Babyl. pag.* 641. (*c*) *Ibid. p.* 676. (*d*) *Monod. sup. Apoll. fan. ign. exust. p.* 185. (*e*) *Misapog. p.* 96. (*f*) *Loc. cit. p.* 681. (*g*) *Lib.* 23. *p.* 1641.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

men, maar die twee worden maar van *Chrysostomus* ter aangewesener plaats opgehaald. Voorbeelden, die waarschijnlijk *Julianus* deden te rug denken, en intoomden.

XI. Maar de godloose worden dagelijks erger en booser. *Julianus* had wel voor die tijd eenig ontsag, egter straks daar aan keerde hy weder tot sijn vorige woede, waar in hy sig door alle sijne bedrevendheyt in de philosophie niet liet steuyten. Het verdroot hem (*h*) te sien sulken plegtelijken eer-bewijs aan den Martelaar, en konde minst verduwen 't geen de Christenen gesongen hadden; en daarom gaf hy des volgenden daags, selfs tegen het oordeel van sijnen geheymen Raad, aan *Salustius* den Bevel-hebber last, om de Christenen te vervolgen; waar op ten eersten veele gevat, en in de gevangenis geworpen wierden: onder anderen wierd'er een jongman, *Theodorus*, op de straat aangepakt, op de pijn-bank geworpen, sijn vleesch met ysere tangen afgeneepen, geslagen en gegeesseld; maar wanneer al dat pijnigen sijn standvastigheyt niet versetten, of eenige vat op sijn lijdsaamheyt hebben konde, wierd hy ten laatsten weder ontslagen. *Ruffinus* eenigen tijd daar na desen jongman ontmoetende vraagde hem, of hy in het midden van dat pijnigen geen pijn gevoeld had, die hem daar op seyde in het begin wat gevoelig geweest te zijn, maar dat iemand in de gedaante van een jongman by hem stond, die met vriendelijkheyt het sweet van sijn aangesigt afwischte, hem met vers water verkoelde, en sijn geest met kragtige vertroostingen ondersteunde, so dat de pijnbank hem meer een vermaak, dan een pijniging was. Maar om van mijn buyten-tred te rug te komen:

Julianus hervat egter het vervolgen der Christenen.

Sekere Theodorus hoe in sijn pijnigen versterkt wierd.

XII. De hemel selfs toonde in het doen des Keysers geen behagen te hebben: want ontrent dieselve tijd raakte de Tempel van *Apollo* te Daphne in brand, waar door het vermaarde beeld van dien god binnen weynig tijds verbrandde, en dien Tempel, de muuren en pylaren uytgenomen, in de as raakte. De Christenen schreven dat aan de Goddelijke wraak toe, en de Heydenen leyden het op de quaad-aardigheyt der Christenen; maar wanneer men de Priesters en bewaarders van den Tempel door pijnigen selfs bewegen wilde, om dat te seggen, kon men hen niet verder brengen, dan te seggen, dat den Tempel door een vuur uyt den hemel was in brand geraakt. Van desen brand spreken niet alleen de Christen Schrijvers, maar ook *Ammianus Marcellinus* (*i*), *Julianus* (*k*), en bysonder de redenaar *Libanius*, die in een redenvoering over die stoffe aan het volk gedaan, met cierlijke woorden het ongelukkig nood-lot van dien Tempel beklaagd; over welke redenvoering de H. *Chrysostomus* vernuftige en aardige opmerkingen gemaakt heeft. Vraagt nu mijn leser, waar dan de overblijffelen van onsen *Babylas* gelaten wierden? ik sal hem seggen, dat se binnen de stad begraven wierden in een Kerk, die sijn naam en gedagtenis was toegewijd, en in latere eeuwen gesegd worden (*l*) vervoerd te zijn door sekere Christene Princen (en naar allen schijn was dat ten tijde van hunnen oorlog in het Heylige Land) na Cremona in Italien. Hoe men deselve aldaar meer als eens heeft bygeset, en met hoe veel eerbied en plegtelijke statie deselve aldaar tot heden toe onthaald worden, kan die het lust nader ondersoeken.

Apollo's Tempel verbrand, door een vuur uyt den hemel.

Babylas overblijffelen vervoerd na Cremona.

(*h*) *Socrat. c.* 19. *p.* 191. *Sozom. & Theod. ibid.* (*i*) *Lib.* 22. *p.* 1629. (*k*) *Loc. supra. citat.* (*l*) *Vide Bolland. ad* 24. *Januar. p.* 580.

Eynde van 't leven van den H. BABYLAS.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. CYPRIANUS
BISSCHOP van CARTHAGO.

INHOUD.

Cypriani *geboorte-plaats. Sijn adelijke afkomst word verworpen. Hy word te onregt vermengd met eenen anderen* Cyprianus, *Bisschop van* Antiochien. *Die twee verschillen veel van malkanderen. De opvoeding van den* H. Cyprianus. *Hy leeraarde de welsprekens-konst. Word tot het* Christen *Geloof bekeerd door de overtuyging van* Cæcilius. *Hunne onderlinge genegentheyt. Sijne groote mild-dadigheyt aan arme. Sijn doop. Word Ouderling en Bisschop van* Carthago. *Sijne sedige weygering van dat eer-ampt. Sijn bannissement, vertrek, en sorg, die hy egter voor sijn Kerk had. Het voorval van de afgevallene. Een kort verhaal van den oorsprongk der* Novatiaansche *secte. De vervolging onder* Decius *te* Carthago *sterk aangeset. De kloekmoedigheyt en lijdsaamheyt der* Christenen. Cyprianus *komt weder tot* Carthago. *Een Kerk-vergadering te* Carthago *over 't verschil ontrent de gevallene,* en Novitianen. *Hun uytspraak. Goed gekeurd te* Romen, *en te* Antiochien. *Een tweede Kerk-vergadering over die selve saak. Versagting in de Kerkelijke tugt gebruykt ten tijde der vervolging. Een sware pest te* Carthago. *De jammerlijke toestand van die stad. Der* Christenen, *en* Cypriani *ongemeene milddadigheyt in die tijd. De oorsaak deser rampen wierd den* Christenen *te last gelegd.* Cyprianus *spreekt de* Christenen *daar in voor. De tijd van kinderen te doopen in een* Synode *vast gesteld. Een andere* Synode *om te beslegten het geval van de* Spaansche *Bisschoppen, die in de vervolging waren afgevallen. Het verschil van het herdoopen der geener, die door Ketteren gedoopt waren. Besluyt daar over genomen in een kerkelijke vergadering van seven-en-tagtig Bisschoppen in* Africa. *Onlust hier over ontstaan tusschen* Cyprianus, Firmilianus *en* Stephanus *Bisschop van* Romen. Cyprianus *word beschuldigd voor den Stadhouder. Sijn kloekmoedig gedrag voor denselven. Hy word gebannen na* Curubius. *Sijn martelaarschap word hem in een gesigt voorsegd. Hy schrijft brieven geduurende sijn balling schap. De* Christenen *worden qualijk gehandeld. Hy ontwijkt, en waarom. Hy word gevangen, en voor den Stadhouder ondervraagd. Het doodvonnis word over hem geveld. Sijn Martelaarschap, en begrafenis. Sijn godsaligheyt, getrouwigheyt, kuysheyt, nederigheyt, sedigheyt, milddadigheyt. e. s. v. Sijne natuurlijke bequaamheyt. Sijn geleerdheyt waar in die voornamelijk bestond. De nettigheyt en cierlijkheyt van sijn schrijf-wijs. Sijn schielijke vordering in de kennis van de Christen-waarheden. Sijn geduurig lesen van* Ter-

tulliani

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

J. Goeree. del.
P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

tulliani *schriften. Sijne boeken. De treffelijkheyt van die, welke hy geschreven heeft. Sijn gedagtenis is groote eer aangedaan.*

I. T*Hascius Cecilius Cyprianus* is geboren te Carthago, ontrent het eynde van de voorgaande, dat is, de tweede eeuw, hoewel men niet voor seker kan seggen in wat jaar. Wie en hoedanig sijne ouders waren, is niet bekend. De Cardinaal *Baronius* [*a*], (om van andere niet te spreeken) wil, dat hy uyt een rijk en aansienlijk geslagt gesprooten is, en selfs een der voornaamste in den rang der Raadsheeren was, waar toe hy *Nazianzenus* tot sijn segsman bybrengt, die het ook sekerlijk segd (*b*); dog dus spreekende vergeet hy 't geen hy maar weynige regelen te voren als een fabel en misslag verworpen had; te weten, dat men onsen *Cyprianus* niet onderscheyd van eenen anderen die den selven naam had; en die was het, buyten twijfel, op welken *Nazianzenus* sijn oog had: want behalven onsen *Cypriaan van Carthago* was'er nog een ander geboren te Antiochien, een deftig en geleerd Man, die gereysd had door Griekenland, Phrygien, Egypten, Indiën, Chaldeën, en waar niet? dog vermaard door het gebruyk van tover-middelen, waar door hy de genegentheyt van sekere *Justina*, een adelijke Christen dogter te Antiochien sogt over te halen, maar wierd door hare gebeden en verder toedoen bekeerd, en vervolgens gedoopt, daar na eerst Koster, en naderhand Diaken van die Kerk. Hy was begaafd met kragt om wonderen te doen, en wierd verkosen tot Bisschop van die Kerk (hoewel ik bekennen moet sijn naam in het regisster der Bisschoppen van Antiochien, door *Nicephorus van Constantinopelen* opgemaakt, niet te vinden) en ten laatsten deerlijk gepijnigd te Antiochien, en van daar na Nicomedien, alwaar *Diocletianus* thans was vervoerd, en nevens *Justina*, die ter selver tijd door last des Keysers van Damascus derwaards opgesonden was, onthoofd. Wijdloopig is die geschiedenis rijms-gewijs opgesteld in drie boeken door de treffelijke Keyserin *Eudocia*, waar van de uyttreksels by *Photius* (*c*) als nog te vinden zijn. Dit verhaal passen *Simeon*, bygenaamd *Metaphrastes*, *Nicephorus* en de latere Griekse schrijvers so flegts henen op den H. *Cyprianus van Carthago*; ja sommige derselven willen, dat hy in de vervolging van *Decius* gemartelifeerd is. Hoewel dese misslag in het geheel daarom te verschoonlijker is, om dat niet alleen *Prudentius*, maar reeds lang te voren *Nazianzenus* die twee deftige Mannen niet van malkanderen onderscheyden, en verscheyden saken van dien *Cyprianus van Antiochien*, met die van onsen *Cyprianus* over-een komende, door malkanderen geworpen heeft, gelijk het wel meermaals gebeurd, dat twee menschen malkanderen gelijkende, de eene genomen word voor de ander: dog vergeefs en noodeloos is het bewijs van het onderscheyd tusschen onsen *Cyprianus*, en die, welke van *Nazianzenus* beschreven word, gemerkt 't geen van den eenen en den anderen verhaald word, so merkelijk ten opsigt van hun Vaderland, opvoeding, manier van leven, Bisschoppelijk ampt, tijd, plaats en mede-genoot in hun dood van malkanderen verschild, dat het onmogelijk is 't selve over-een te brengen. Maar hier van genoeg.

Cypriani geboorte-plaats.

Sijne adelijke af komst word afgekeurd,

als spruytende uyt de vermenging van hem met eenen anderen van die naam.

Die beschreven word.

II. Onbekrompen (*d*) wierd de H. *Cyprianus* opgevoed, en beschaafd door

Cypriani

(*a*) *Ad ann.* 250. *num.* 5. *Vide not. ad Martyrol. Rom.* 26. *Sept. p.* 600. (*b*) *Orat. in laud. S. Cypr. p.* 275. (*c*) *Cod.* 184. *col.* 416. (*d*) *Pont. Diac. in vit. Cypr. non longe ab initio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſtudie, geleerdheyt, en leven.

door de ſtudie in alle vrye konſten: egter oeffende hy ſig meeſt in de redeneer- en welſprekens-konſt, waar in hy ſodanig vorderde, dat hy ſelfs met grooten lof de welſprekens-konſt te Carthago leeraarde. Thans leefde hy pragtig en koſtelijk, in eer en aanſien, zijnde wel gekleed, en van middelen verſorgt. Nooit ging hy (e) uyt ('t zijn ſijne eygene woorden) of hem volgde een menigte van menſchen, die iets te verſoeken of aan hem te vragen hadden. Het grootſte gedeelte van ſijn leven ſtak hy in de dwalingen van de Heydenſche Religie, en was reeds, gelijk hy ſelfs in ſijnen eerſten brief aan *Donatus* te kennen geeft, aan de oude kant, wanneer hy van het aankleven der ingewortelde gewoontens, de duyſternis der afgodery, en van de dwalingen en ſonden ſijnes voorgaanden levens verloſt wierd. Hy wierd tot het Chriſtendom overgebragt en bekeerd door de dring-redenen en het geduurig aanhouden van *Cecilius*, die een Ouderling was van Carthago (f), wien hy naderhand altijd lief had als een vriend, en eerde als een vader: ja ſo groot was hunne onderlinge genegentheyt, dat *Cyprianus* hem ter eeren den naam van *Cecilius* aannam, en deſe *Cecilius* by ſijn affterven hem tot uytvoerder van ſijn uyterſte wil maakte, en hem alleen de ſorg en 't voogdyſchap voor en over ſijn vrouw en kinderen aanbeval. Hy vertoonde, ſelfs als hy nog een *Catechumenus*, en nieuwe leerling was (g), een opregte en ongemeene godvrugtigheyt, en maakte werk van een nauwgeſet en ingetogen leven, doordien hy van oordeel was, dat alle ongeregelde luſten en hertstogten te bedwingen en onder de voet te trappen een der beſte voorbereydingen is, om de waarheyt te ontfangen. Hy verkogt ſijne goederen, immers een groot gedeelte derſelven, en deelde ſe ten behoeve der armen uyt, waar door hy te gelijk over de liefde tot de wereld ſegepraalde, en de groote pligt van liefde en mededeelſaamheyt, die God meer dan alle uyterlijkheden in de wereld agt, oeffende; ſo dat hy dus ſpoedig in godvrugtigheyt vorderende, by-na een volmaakt Chriſten wierd, na het ſeggen van ſijn vriend en Diaken *Pontius*, eer hy de wetten en voorſchriften des Chriſtendoms vol uyt geleerd had.

Wierd al oud zijnde een Chriſten, door toedoen van Cecilius. Waar door tuſſchen hen een nauwe vriendſchap ontſtond. Sijn gedrag. En milddadigheyt.

Wierd gedoopt gekoren tot Ouderling. Na de dood van Donatius Biſſchop. Welk hy, hoewel ongeern aannam.

III. Dus in de beginſelen en gronden van het Geloof behoorlijk onderweſen, wierd hy gedoopt (h), en door de kragtige hulpe hem van boven mede gedeeld, tegen alle twijfelingen geſterkt, in al het geen hem duyſter was verligt, en alſo bequaam gemaakt om ſaken, die hy te voren als voor onmogelijk had aangeſien, uyt te voeren. 't Was niet lang daar na, dat hy gekoſen wierd tot mindere bedieningen van de Kerk, en vervolgens bevorderd tot het Ouderlingſchap, waar in hy ſig ſo wonder wel droeg, dat men hem eerlang tot den hoogſten rang en eerampt in de Kerk voorſloeg en verkoos: want wanneer *Donatus*, die even voor hem op den Biſſchoppelijken ſtoel van Carthago geſeten had, geſtorven was, was het algemeen geroep, gelijk ſijn eygen uytdrukking is (i), ſo van de Kerkelijke als andere, uytgenomen dat (k) eenen *Feliciſſimus* de Ouderling, en eenige weynige van ſijn aanhang, van andere gedagten waren, om *Cyprianus* in deſſelfs plaats tot Biſſchop te hebben: maar de groote nederigheyt en het kleyn gevoelen, dat hy van hemſelven had, deed hem, als hy die tijding hoorde, ſchuylen, alſo hy (l) hemſelven tot ſulken gewigtigen en aanſienlijken bediening niet bequaam oordeelde, en daarom verſogt, dat een weerdiger perſoon, en die in het Geloove ouder was dan hy, die plaats bekleeden mogt. Dit afwijſen en ontwijken, ontſtak in het volk te grooter begeerte en verlangen

(e) *Ad Donat. Epiſt.* 1. (f) *Pont. ibid. p.* 12. (g) *Id. ibid. p.* 11. (h) *Epiſt.* 1. *p.* 2, 3. (i) *Epiſt.* 55. *p.* 82. (k) *Epiſt.* 40. *p.* 53. (l) *Paul. Diacon. p.* 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

langen na hem. Men beſette aanſtonds de deuren, en ſloot alle plaatſen, waar men ſoude hebben konnen ontwijken, toe. Hy dan, (hoewel hy door een venſter, dog vergeefs, ſogt te ontkomen) gaf ſig over, terwijl het volk met ongeduld tuſſchen hoop en vrees ſijn beſcheyd afwagtte, ter tijd toe dat ſy hem ſagen uytkomen, en aanſtonds met een algemeen genoegen en vreugde ontfangen konden. Dit ampt vaerde hy, volgens ſijn eygen verhaal (*m*), aan in het jaar *Chriſti* CCXLVIII: want hy ſeyd in ſijnen brief aan *Cornelius* (die niet lang na dat *Cornelius* Biſſchop van Romen geworden was, in het jaar CCLI. is geſchreven) dat hy vier jaren Biſſchop van Carthago geweeſt was. Het was een merkweerdige tijd, niet ſo ſeer om dat *Philippus* de Keyſer toen ten derden maale Burgermeeſter was, als wel, om dat het nu was het duyſentſte jaar [*ab urbe condita*] na het bouwen van Romen, wanneer men de (by elke eeuw wederkeerende) ſpeelen met alle bedenkelijke pragt en plegtelijkheyt vertoonde, en allerley vreugde bedreef. Egter moeten wy ſeggen, dat het in het laatſte deel van het duyſendſte jaar was, welk begon met het feeſt, *Palilia* genaamd, ontrent den 20. of 21. *April* des voorgaanden jaars, en op die tijd van 't gemelde jaar geëyndigt wierd, 't welk de reden is, dat op de oude penningen van dien Keyſer deſe *eeuwſpeelen* ſtaan op het tweede, of ook wel op het derde jaar van ſijn Burgermeeſterſchap, alſo die in het tweede begonnen, en in hét derde geeyndigd wierden. Wanneer.

IV. Het begin van *Cypriani* Biſſchoplijke bediening en Kerk-regeering was gemakkelijk en vreedſaam, maar eerlang overviel hem een groote ſtorm; want hy wierd (dog waarom weet ik niet) onder den naam van *Cecilius Cyprianus*, *Biſchop der Chriſtenen* (*n*), gebannen, en men verbood alom het bewaren of verbergen ſijner goederen, ſelfs wierd'er meermaals geroepen, dat men hem voor de Leeuwen werpen ſoude, ſo dat hy, gelijk hy'er ſelfs van ſpreekt (*o*), op een waarſchouwing en gebod van God, om door het verſmaden van het gevelde vonnis den vyanden geen gelegentheyt te geven, om op de geheele Kerk harder aan te vallen, beſloot te wijken, in hoop dat de boosheyt ſoude verkoelen en ſtremmen, en dit vuur uytgebluſt worden, wanneer hy, om wiens wil het ontſtoken was, ſoude aan kant zijn (*p*). Geduurende ſijn ballingſchap was hy wel van ſijn Kerk afweſig na het ligchaam, maar by haar tegenwoordig in den geeſt, en vergoedde ſijn afweſen met brieven, hoedanige hy'er in die tijd niet min dan agt-en-dertig ſchreef, opgevuld met godvrugtige raad-gevingen, ernſtige waarſchouwingen, veelvuldige beſtraffingen, ieverige vermaningen, en byſonder hertelijke gebeden tot God, om den voorſpoed en welſtand van de Gemeynte onder haar. Word gebannen. Schreef in ſijn banniſſement veele brieven.

Het geen de meeſte bekommernis maakte, was, dat eenige Ouderlingen de afgevallene, buyten weten en goed-keuring van den Biſſchop, tot de gemeynſchap van de Kerk te onvoorſigtig en te ligt weder toelieten. *Cyprianus*, een ieverig voorſtander van de Kerkelijke tugt en de regten van ſijn Kerk-gebied, wilde 't geen van hen gedaan was wel niet verbreken, egter klaagde hy over die manier van doen in verſcheyden brieven, en poogde ſulks te verbeteren, en ontſag ſelfs niet de Martelaars, die ſig aanmatigden den gevallen *libellos pacis*, vreede-ſchriften (of vry-brieven) te verleenen, waar door ſy dan eerder als de order der Kerk mede bragt, weder tot de gemeynſchap wierden aangenomen. Byſonder tegen het veerdig weder aannemen der gevallenen.

(*m*) *Epiſt.* 55. *p.* 80. (*n*) *Epiſt.* 69. *p.* 117. *Epiſt.* 55. *p.* 80. *Vide Pont. de vit. Cypr.* *p.* 12. (*o*) *Epiſt.* 9. *p.* 22. (*p*) *Epiſt.* 14. *p.* 27.

Novati secte en gevoelen.

V. Dese verslapping in de Kerk-tugt, en ligte toelating der boetelingen, gaf *Novatus*, een der Ouderlingen van Carthago, aanleyding om sig op te werpen, en een aanhang te maken; willende, dat de gevallene, al deden sy boete, niet weder aangenomen, en tot de gemeenschap der Kerke souden toegelaten worden; sloot hen van de genade Gods en vergeving der sonden uyt; (gevende hen aan het oordeel van de Goddelijke vierschaar over) en hield staande, dat de Kerk de magt niet had, om hen, die na den doop eens waren afgevallen, vry te spreeken; en tot de gemeenschap weder aan te nemen. Dese de Kerk te huys op die wijs genoegsaam verward hebbende (en reeds in staat zijnde, om van *Cyprianus*, wegens sijn ergerlijke, onbescheydene en onrustige practijken, uyt de Kerk gebannen, en geëxcommuniceerd te worden) ging met eenige van sijn aanhang na Romen, daar hy onder het voorgeven van een ongemeene heyligheyt en strengheyt des levens, nevens verscheydene Confessoren (belijders), onlangs uyt hun gevangenis verlost, verleydde eenen *Novatianus* (by de Grieksche vaders doorgaans genomen voor *Novatus*), die een Ouderling van de Kerk te Romen, een eersugtig en groots mensch was, en selfs gepoogd had sig tot den Bisschoppelijken stoel in te dringen: want hy wierd van die van sijn aanhang, door bedekte en buytensporige middelen, tot Bisschop aangesteld, en hy wierp sig op tegen *Cornelius*, die onlangs te voren aldaar reeds tot Bisschop ingewyd was, en van hen betigt wierd (*q*) gemeenschap te houden met *Throphimus*, en eenige andere, die in de laatste vervolging wierook hadden geofferd, en daarom *thurificati* (*bewierookte*) genoemd wierden. Dit had wel een goeden schijn, maar wierd niet na waarheyt verhaald: want *Throphimus* en sijn aanhang waren niet aangenomen, dan na dat sy door groote vernedering en opentlijke boet-doening de Kerke genoegen gegeven hadden, en wierden tot de gemeenschap niet anders als leeken toegelaten (*r*). Dit nu niet lukkende, vertoonden sy voor al de wereld, hoedanige sy waren; scheydden sig van de Kerk, die sy van lossigheyt in het aannemen van ergerlijke sondaars beschuldigden, af, en gaven sigselven, tot onderscheyd, den naam van *Cathari*, de suyvere en onbesmette, die sig van alle gemeenschap met de afgevallene, of die hen tot de gemeenschap toelieten, onttrokken; waar op sy van alle kanten niet alleen door particuliere menschen tegengestaan, maar door openbare Synoden veroordeeld, en tot genoegen van de geheele Kerk afgekeurd wierden; waarschijnlijk egter niet so seer om hun verschillende gevoelens over het vergeven van sonden, en de Kerkelijke boete (want daar in verschilden sy so veel niet van de leer en practijk der eerste en vroeger Kerk-eeuw), als wel om hun ongeregelden en heersch-sugtigen inborst, hun hoveerdig en stuurs gedrag, hun streng en meesterlijk order stellen in andere Kerken, hun aanmatigen om op eygen gesag die met hen niet toehielden, of hen tegenstonden te vonnissen, te bestraffen en te veroordeelen, en om hunne vermetelheyt van de Regeerders der Kerken de magt hen gegeven, om op voorgaande berouw de sonden te vergeven, te benemen; want dit schijnt de siel en geest van de Novatiaansche secte geweest te zijn.

Novatianus word daar door verleyd.

Die sy Bisschop van Romen wilden maken.

tegen Cornelius aan.

Sy noemden sig Cathari.

Wierden veroordeeld.

en waarom.

Decii vervolging.

VI. Onderwijlen woedde de vervolging onder *Decius* met een onwederstandelijken drift in de Landschappen van Africa, en bysonder te Carthago, waar van *Cyprianus* doorgaans (*s*) een wijdloopig en droevig verslag doet: welk hier op uytkomt; Dat sy gegeesseld, geslagen, gepijnigd,

(*q*) *Vide Epist.* 55. *ad Antonian. p.* 66. (*r*) *Ibid. p.* 69. (*s*) *Epist.* 53. *p.* 75. *Epist.* 7. *p.* 16. *Epist.* 8. *p.* 19. *Libr. ad Demetr. p.* 200.

pijnigd, gebraden, het vleesch hen met gloeyende tangen afgenepen, onthoofd, doorsteken, en aan eenen mensch menigmaal meer werktuygen om te pijnigen gebruykt wierden, dan de leden sijnes ligchaams waren. Sy wierden, seyd hy, beroofd en geplonderd, geboeyd en gevangen, voor de wilde beesten geworpen, en aan staken verbrand. Wanneer alle hunne oude soorten van pijnigen waren te werk gesteld, bedagt men weder nieuwe, *excogitat*, seyd hy'er klagende van, *novas pœnas ingeniosa crudelitas*, dat is, *hunne vernuftige wreedheyt bedagt nieuwe soorten van straffen.* Dus gebruykte men niet alleen allerley middelen van pijnigen, maar men hervatte deselve t'elkens, so dat de eene ophoudende, een andere begonnen wierd. Sy pijnigden hen sodanig datz'er egter niet van stierven; en dus was hunne wreedheyt te grooter, dat se hen de reyse naar den hemel beletteden. Veele die geduurig om de dood riepen, wierden so gepijnigd, dat se ten eersten niet konden sterven, en met opset sodanig gehandeld, dat se langsamerhand sterven moesten. Sy bedagten alles, om hunne smerten langer te doen duuren: sy gingen daar in onophoudelijk voort, sonder eenige verpoosing of hen rust te geven, ten ware dat iemand in de pijne den geest gaf. Hier door wierd egter hun geloof en lijdsaamheyt te sterker en hertelijker, en hun verlangen na den hemel te ernstiger. Sy stonden hunne pijnigingen blymoedig uyt; overwonnen de scherpste straf-middelen door hunne kloekmoedigheyt; lachten over de besigheyt der rakkers, die hen dus mishandelden en verwondeden; en wanneer hun vleesch besweek, bleef hun Geloof onoverwinnelijk. Die droevige strijd wierd van de schare met verwondering aangeschouwd, en het verbaasde hen, *Christi* dienstknegten in 't midden van dat alles, ontbloot van alle hulpe van buyten, maar door de kragt van God gewapend, te hooren gelijk als met bedaarden gemoede *Jesum Christum* vrymoedig belijden, en te sien, dat sy henselven met *den schild des Geloofs* so dapper verdedigden.

uytgebreyd door 't noemen van de straf-middelen.

En de uytkomst van dien.

VII. De H. *Cyprianus* nu twee jaren lang sig in sijn ballingschap opgehouden hebbende, stierf *Decius*. Hier door verslapte die drift van vervolging eenigsins, en hy keerde weder naar Carthago, in 't jaar onses Heeren CCLI. alwaar hy sijn werk begon met het verbeteren der onordentlijkheden, en het beslegten van de Kerk-ontrustende verschillen. Tot dien eynde vergaderde hy een Synode; daar toe ontbood hy de nabuurige Bisschoppen, en pleegde met hen raad over de saak van de *gevallene* (*lapsi*). Maar so dra die vergadering gespannen was, quamen'er (*t*) boden met brieven van *Novatianus*, daar in hy sijn bevestiging tot Bisschop van Romen bekend maakte, en inbragt wat'er tot laste van *Cornelius* in te brengen was: dog men wees hen ten eersten af, en weygerde hen hunne gemeenschap; 't welk te meer doorging, wanneer *Pompejus* en *Stephanus* van Romen komende, een opregt verhaal van de ware geschapentheyt der saken gedaan en ingebragt hadden. De Synode vond goed, uyt aanmerking van 't een en t'ander, die, welcke het met *Novatianus* hielden, te belasten, om van hun oproerige en scheur-sugtige wijse van doen af te staan, en in de Kerk door een schadelijke scheuring geen verdeeltheyt te maken, en te vertoonen, dat het de beste weg en veyligste raad voor hen was, sig, met het wederkeeren tot den vrede der Kerke, te toonen ware Christenen te zijn. Wat het stuk van *de gevallene* aanging, de Synode, alles na het rigtsnoer der H. Schriftuur hebbende overwogen (*v*), beraamde wijslijk en voorsigtiglijk een middel-weg dat hen alle hoop van vrede (versoening) en gemeenschap niet soude worden afgesneden,

Die vervolging verslapt. Cyprianus komt weder t'huys. Vergaderd een Synode.

Wat daar in besloten wierd omtrent de Novatianen

en gevallene,

(*t*) *Ad Cornel. Epist.* 41. *p.* 55. (*v*) *Ad Anton. Epist.* 52. *p.* 67.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

gesneden, ten eynde sy henselven onherstellijk siende, van het Geloove door een geheel verval niet mogten afvallen, en egter de kerkelijke tugt niet worden ingetoomd, of sy te schielijk tot de gemeenschap weder worden aangenomen, maar dat men het geval rijpelijk overwogen, en op de wil van den sondaar, en de omstandigheden die de saak veranderen, gelet hebbende, de tijd van de boet-doening, na gelijkmatigheyt of inkorten, of uytrekken, en op groote blijken van droefheyt en berouw hem de genade van God niet ontseggen soude. Hun meening was, dat de gevallene niet alle van eene soort zijnde, ook niet op eene wijse, maar na dat hun quaad was, gehandeld souden worden; dat men de *Libellatici*, die van de Heydensche Overheden vryheyt verkregen hadden, om ten tijde der vervolging niet tot het offeren gedwongen te worden, een korter tijd van boete soude opleggen; maar dat men de *Sacrificati*, die dadelijk den afgoden geofferd hadden, niet soude aannemen, ten zy door een langduurende boet-doening hun misdaad versoend, of, gelijk sy het somtijds noemen, voor deselve voldaan was. Dese kerkelijke uytspraak wierd aanstonds overgesonden naar Romen (*x*), en aldaar goed gekeurd door *Cornelius*, en een algemeene Kerk-vergadering van sestig Bisschoppen, en meer als so veele Ouderlingen en Diakenen, daar in besloten wierd (welk ook van de verdere Bisschoppen in hun Kerkelijk gebied, na voorgaand ondersoek en goedkeuring, alom afgelesen wierd), dat *Novatus* met de sijne, en alle die sijn onbermhertig en onmenschelijk gevoelen aankleefden, van de Kerk-gemeenschap uytgesloten; maar de Broeders, die het ongeluk van te vallen gehad hadden, vriendelijk bejegend, en door het doen van boete hersteld souden worden. Ontrent die selve tijd wierd'er insgelijks te Antiochien een Synode, door de Bisschoppen van het Oosten, over die selve saak gehouden: want wy vinden in een brief van *Dionysius*, Bisschop van Alexandrien, aan *Cornelius* Bisschop van Romen (*y*), dat hy door *Helenus* Bisschop van Tarsen, *Firmilianus* Bisschop van Cappadocia, en *Theoctistus* Bisschop van Cesareën in Palestina, tot een Concilie te Antiochien gedagvaard was, om sommige, die de Novatiaansche scheuring aldaar sogten in te voeren, tegen te gaan.

So die Libellatici / als Sacrificati waren. / Welk ook door een Concilie te Romen goed gekeurd wierd. / Een Synode te Antiochien.

VIII. Op den 15. *Mey* des volgenden jaars CCLII. was'er over die selve saak een tweede Concilie, of algemeene Kerk-vergadering te Carthago (*z*), waar in deselve streek als in de eerste gehouden wierd, en men te meer naar sagtmoedigheyt helde, om dat hy meermaals door een Goddelijke openbaring van een nakende vervolging gewaarschouwd was, waarom hen niet redelijk dagt menschen in den dag van strijd naakt en ongewapend te laten, en oordeelden voorsigtiger te sullen doen, dat sy hen, om sig met den schild van *Christi* ligchaam en bloed te verdedigen, deden gewapend zijn: want seyden sy, „Hoe souden wy ooit hoopen iemand tot het vergieten van sijn eygen bloed voor *Christus* te „konnen bewegen, indien hem de gemeenschap en de weldaad van „*Christi* bloed geweygerd word? Hoe konnen wy verwagten, dat iemand dien drinkbeker des martelaarschaps soude willen drinken, dien „de Kerk het voorregt van *Christi* drinkbeker (in het Avondmaal) te „drinken beneemt? Sy oordeelden, dat men, so lang de Kerk hen met „rust en vrede toelachte, de tijd van boete en onthouding verder moest „uytrekken, en de *Sacrificati*, dat is, die reeds geofferd hadden, niet „weder behoorde aan te nemen, dan wanneer sy op het sterven lagen: maar

Een tweede Concilie te Carthago. / Wat daar in besloten wierd.

(*x*) *Ibid. Euseb. lib.* 6. *c.* 43. *p.* 242. (*y*) *Ap. Euseb Hist. Eccl. lib.* 6. *c.* 46. *p.* 247. (*z*) *Epist. Synod. ad Cornel. Epist.* 54. *p.* 76. *&* *epist.* 55. *p.* 82.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

„maar dat de vyand nu gereed ftaande om op hen aan te vallen, de „Chriftenen tot het lijden voor-bereyd en gefterkt, en die fig door be„rouw en bekeering gewillig toonden, om ten bloede toe tegen te ftaen, „en voor het Geloove te ftrijden, aangemoedigd dienden te worden. Dit wierd egter van hen niet vaft gefteld, om iemands flaphertigheyt voor te fpreken, gemerkt de vrede en verfoening met de Kerk, niet om gemakkelijk en fagt te zijn, maar om te ftrijden en te vegten, om iemand tot iever aan te fetten wierd toegeftaan; en, wanneer iemand het toegeven ten quade gebruykte, gaven fy hem, die figfelven dus bedroog, aan de Goddelijke Vierfchaar over. Op defe *Synode* verfcheen eenen *Privatus* (*a*), (die voor eenige jaren om kettery en andere misdaden door een vergadering van negentig Biffchoppen reeds was veroordeeld) met verfoek, dat fijn faak nogmaals mogt gehoord worden, dog wierd afgewefen; waar op hy een deel van de gevallene en fcheurfieke menfchen t'famen geroepen hebbende, te Carthago eenen *Fortunatus* tot Biffchop aanftelde, en voorgaf, dat niet min dan vijf-en-twintig Biffchoppen by fijn inwying in dien dienft waren tegenwoordig geweeft: maar fo dra hun valsheyt en de ydelheyt van hun voorgeven voor den dag quam, lieten fy den moed fakken, en weken naar Romen.

Privatus verfchijnd daar.

Wat daar op volgde.

IX. Het was ontrent die tijd, dat'er een fchrikkelijke peft over het geheele gebied der Romeynen quam, die ook Carthago trof. Dagelijks wierd een groot getal van menfchen daar door weg gerukt, doordien die boode des doods aan alle deuren aanklopte. De ftraten (*b*) lagen vol doode ligchamen, die de hulp der levendigen fcheenen te verfoeken, en als een regt volgens de wetten der natuur en beleefdheyt 't geen fy ook eerlang fouden konnen nodig hebben, te vorderen: maar helaas! te vergeefs, want elk fchroomde, vlood, beforgde hemfelven, en verliet fijn liefste vrienden en naafte magen; niemand bedagt wat hem felven konde overkomen, en dat het redelijk was aan andere te doen 't geen men aan fig van andere wilde gedaan hebben, of fo iemand anderen ten dienft was, fogt hy daar enkelijk fijn winft in. By gelegentheyt van fulken rampfaligen en droevigen vertooning, riep de H. *Cyprianus* de Chriftenen te famen, droeg hen de pligten van mededoogentheyt en liefde voor, en vertoonde hen uyt de voorfchriften en voorbeelden van de heylige Schriftuur, hoe veel die deugden op God vermogten; dat het geen groote faak was fijne liefde te betoonen aan de onfe, maar dat men, om volmaakt en in der daad Chriftenen te zijn, wat meer als de Heydenen en Tollenaren doen, het quaad met het goede overwinnen, in navolging van Gods goeddadigheyt fijn vyanden lief hebben, en, na de vermaning van onfen Heer, *voor de gene, die ons vervolgen, bidden* moeft; dat God fijne Sonne geduurig deed opgaan, en fijn regen deed nedervallen op de kruyden en gewaffen, niet alleen ten dienfte van fijne eygene kinderen, maar ook van alle andere menfchen, en dat fy dienvolgende fig behoorden te gedragen, als hunne wedergeboorte betaamde, en het voorbeeld te volgen van dien Vader, wiens kinderen fy fig beleden en roemden te zijn. Defe en diergelijke redenen, kragtig genoeg, om Heydenen felfs te overtuygen, bewoog hen, om elk, na dat hun rang en hoedanigheyt was, te helpen. Die wegens armoede niets konden geven, deden, 't geen duyfendmaal meer was, met hun arbeyd na dat de gemeene ramp vereyfchte, en met een woord, niemand was'er of hy poogde de eer te hebben van het gebod van dien Vader te gehoorfamen, en die dienft te doen, waar door fy God den Vader en *Jefus*

Een fware peft te Carthago.

Droevige gevolgen van defelve.

Cyprianus vermaand tot pligten van liefde.

met een feer goed uytflag.

(*a*) *Ibid. p.* 82. (*b*) *Pont. Diac. in vit. Cypr. p.* 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſus Chriſtus den Rigter van alle, en te gelijk ook hier ſulken vromen en godvrugtigen Biſſchop, behagen konden. Die ruyme en overvloeyende genegentheyt nu deed veel goeds, niet alleen aan de huysgenooten des Geloofs, maar ook aan alle andere. Dog de H. *Cyprianus*, om ook niemand ſijn hulp te onttrekken, ſchreef ter ſelver tijd ſijn deftige verhandeling *van de ſterfelijkheyt*, waar in hy vry cierlijk een Chriſten over de vreeſe des doods leerd ſegepralen, en toond, hoe weynig reden deſelve heeft om onmatig bedroefd te zijn, wanneer vrienden of magen hem door de dood ontrukt worden.

Hy ſchrijft van de ſterfelijkheyt.

De ſchuld van die rampen word den Chriſtenen opgelegd.

Cyprianus toond het tegendeel.

X. Deſe vreeslijke peſt, en de oorlogen, die het Rijk onlangs waren overgekomen, en onder welke het als nog ſugtte, verweeten de Heydenen doorgaans den Chriſtenen, als een vrugt van hun Religie, over welke de goden ſo onverſoenlijk vertoornd waren. *Cyprianus*, om deſe gemeene tegenwerpingen af te weeren, ſtelde een redeneering op, en ſond die aan den Stadhouder *Demetrius*, waar in hy bewees dat deſe qualen, die thans de wereld drukten, de Chriſtelijke Religie niet konden worden toegeſchreven, maar dat'er redenen van te geven, en wel meeſt te vinden waren; te weten, dat hunne onmatige en onredelijke woede tegen de Chriſtenen God getergd had, om hen deſe rampen, als een regtveerdige ſtraf toe te ſenden van hun dwaasheyt en dolligheyt in een godsdienſt, die ſo onſchuldig en den hemel ſo aangenaam is, te vervolgen (*c*). De vervolging was pas ten eynde, of daar ontſtond een verſchil over de tijd van kinderen te doopen, opgehaald byſonder van *Fidus*, een Africaans Biſſchop (*d*), die den Doop niet op den derden of vierden, maar gelijk als de Beſnijdenis by de Joden, op den agtſten dag wilde bediend hebben. De H. *Cyprianus* ſneed in een *Synode* van ſes-en-ſeſtig Biſſchoppen dit verſchil af met deſe uytſpraak; „Dat het „onnodig was den Doop ſo lang uyt te ſtellen, en dat niemand, ſo dra „hy geboren is, Gods genade en barmhertigheyt moeſt geweygerd wor„den; en dat hun algemeen gevoelen en oordeel was, dat van den „Doop en genade Gods niemand geweerd moeſt worden; welk, gelijk „het ontrent alle, ſo ook in 't byſonder ontrent kinderen en nieuw-ge„borenen moeſt waargenomen en onderhouden worden. Niet lang daar na wierd'er, ter begeerte van de Spaanſe Biſſchoppen, een tweede Kerk-vergadering van *Cyprianus* aangeſteld (*e*), om te beraadſlagen over het geval van *Baſilides*, Biſſchop van Aſturica, en *Martialis*, Biſſchop van Emerita in Spanjen, die ten tijde van de laatſte vervolging tot de ſchrikkelijkſte afgoderye vervallen zijnde, egter hunne bedieningen in de Kerk nog bleven behouden. De *Synode* oordeelde en verſtond, dat ſy van hunne Biſſchoppelijke bediening, en van den minſten rang der Kerken-dienaren waren vervallen, en dat ſy op blijken van berouw niet anders ſouden worden herſteld, dan in de gemeenſchap der Kerk in den rang der leeken te worden aangenomen.

Verſchil over den tijd van het doopen.

Uytſpraak daar over.

In een ander Concilie worden 2. Biſſchoppen af gelet.

Verſchil van het herdoopen.

XI. In de ſelve *Synode*, of in een andere, niet lang daar na vergaderd, kreeg het befaamde verſchil over het herdoopen van die reeds door Ketters gedoopt waren, een vaſten voet, en wierd het ſelve goed gekeurd. Men had eenigen tijd geleden, by gelegentheyt van de *Montaniſten* en *Novatianen*, over dat verſchil veel de doen gehad in het Ooſten: van daar was het

(*c*) *Exoritur ultio violati nominis Chriſtiani, & usquequo ad profligandas Eccleſias edicta Decii cucurrerunt, eatenus incredibilium morborum peſtis extenditur. Nulla ferè provincia Romana, nulla Civitas, nulla domus fuit, quæ non illa generali peſtilentia correpta atque vaſtata ſit. P. Oroſius Hiſt. adv. Pagan. lib.* 7. *c.* 21. *fol.* 310. *pag.* 2.
(*d*) *Vide Epiſt. Synod. ad Fid. Epiſt.* 59. *p.* 94. (*e*) *Epiſt.* 68. *p.* 112. *& ſeq.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

het overgevlogen na Numidien, welker Bisschoppen het bragten voor *Cyprianus* en het Concilie te Carthago, die een besluyt maakten, dat die herdooping moest plaats houden, gemerkt dat geen nieuw gevoelen was, maar reeds vastgesteld van hunne voorsaten; en by deselve ten allen tijden gepractiseerd, gelijk hy hen in den Synodalen Brief over die saak versekerd (*f*).

Behandeld in Synoden.

Alom wierd hun besluyt heen gesonden, en bysonder wierd'er over geschreven (*g*) aan *Stephanus*, Bisschop van Romen (die niet alleen na een ander gevoelen over helde, maar de Synode van Iconien, om dat se so als die van Carthago hadden besloten, selfs in den ban gedaan had), dien sy hun gevoelen en vonnis, nevens de redenen van dien, bekend maakten, in hoope, dat hy sulks soude goed keuren, hoewel sy het hem niet meesterlijk voorschreven, als wetende dat elke Bisschop sijn magt over sijn kerkelijken regts-ban had, en daar van aan God rekenschap geven soude.

Stephanus steld sig daar tegen.

Stephanus (met wien het een groot gedeelte van de Kerk hield) stelde sig daar tegen, weshalven een algemeener Concilie vergadert wierd, alwaar niet min dan seven-en-tagtig Bisschoppen uyt alle de Kerken van Africa t'samen gekomen zijnde, eenparig de voorgaande uytspraak bevestigden, welker namen, en elks bysondere stemming alsnog in de handelingen van dat Concilie te lesen staan (*h*).

Hevigheden daar uyt ontstaan tusschen Cyprianus, en Stephanus.

Maar die saak wierd, al was hier so een groot getal, te Rome niet beter opgenomen; in tegendeel rees de onlust tusschen die twee goede Mannen daar over so hoog, dat *Stephanus* over dit stuk *Cyprianus* seer hard en onchristelijk bejegende (*i*), en hem den naam gaf van een *valschen Christus*, *valschen Apostel*, en *bedriegelijken arbeyder*. Aan de andere sijde handelde *Cyprianus* ongemeen scherp en onbeleefd, en beschuldigde *Stephanus* (*k*) van hoogmoed, en onhebbelijkheyt, van tegenspreken sijnes selfs, van onwetendheyt en onbescheydendheyt, van eygensinnigheyt, van kinderlijkheyt, en diergelijke, sonder hem dat ontsag en die eerbied toe te dragen, die *Stephani* nasaten henl. heden ten dage willen bewesen hebben.

Firmilianus vaert lelijk tegen Stephanus uyt.

Niet beter gedroeg sig tegen hem *Firmilianus*, Bisschop van Cesareën in Cappadocien, gelijk wy bevinden in sijnen Brief aan *Cyprianus* (*l*), die *Stephanus* beschuldigd van den vrede der Kerke aan de dertelheyt van sijnen inborst te hebben opgeofferd, en onder andere hem den naam van een onbeleefd, stout, trots en godloos mensch geeft: een klaar bewijs hoe ver de driften en voor-oordeelen, wijse en vroome Mannen vervoeren konnen, buyten 't geen de saak, die men voor heeft, verdiend, of de wetten van liefde en genegentheyt toelaten.

Hoe Cypriani gevoelen te verstaan zy.

Meer sal ik hier niet van seggen, dan dat *Cyprianus* en de sijne geen herdoop leerden, maar uytdrukkelijk seyden, dat'er (*m*) maar eenen doop was, en dat sy die uyt de kettersche Kerken, daar sy gedoopt waren, overquamen, niet herdoopten, maar doopten, gemerkt sy hen, de voorgaande doop met der daad nul en van geener waarde zijnde, gaven 't geen sy te voren niet (wettelijk) ontfangen hadden.

Paternus ontbied Cyprianus

XII. In 't jaar onses Heeren CCLVII. ontbood *Aspasius Paternus*, de Stadhouder van Africa, *Cyprianus* by hem (*n*), dien hy aanseyde onlangs van de Keysers (*Valerianus* en *Gallienus*) order ontfangen te hebben, waar by belast wierd, alle die van een vreemden godsdienst waren, de goden na de wijse der Romeynen te doen eeren en aanbidden,

en

(*f*) *Epist.* 69. *p.* 117. (*g*) *Epist.* 72. *p.* 121. (*h*) *Ap. Cypr. p.* 181. & *Concil. Tom.* 1. *col.* 786. *Edit. noviss.* (*i*) *Firmil. ep. ad Cypr. p.* 150. (*k*) *Ad Pompej. Epist.* 74. *p.* 129. (*l*) *Apud. Cypr. p.* 143. (*m*) *Ad. Quint. Epist.* 71. *p.* 119. (*n*) *Act. Pass. S. Cypr. ap. Cypr. p.* 16, 17, 24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

en daarom nu van hem wilde hooren wat hy daar ontrent soude willen doen. Waar op *Cyprianus* antwoordde: *Ik ben een Christen en een Bisschop, ik erkenne geene andere goden, dan den eenen waren God, die den hemel, de aarde, en al wat daar in is, geschapen heeft: dese is het, dien wy Christenen dienen, en dien wy dag en nagt aanbidden voor onsselven en voor alle menschen, als ook voor den welstand en geluksaligheyt der Keyseren.* Is dat dan uw voornemen, seyde de Stadhouder? *Het voornemen*, was de weder-antwoord van den Martelaar, *dat op God gegrond is, kan niet veranderd worden.* Hier op seyde hy hem so wel de Ouderlingen als Bisschoppen te willen opsoeken, en versogt hem deselve aan te wijsen; waar op *Cyprianus* niet anders antwoordde, dan *dat hy na hunne eygene wetten geen verklikker wesen mogt.* De Stadhouder seyde hem verder last te hebben, alle heymelijke vergaderingen te beletten, en tegen die sig daar in lieten vinden, met alle gestrengheyt aan te gaan; welk de goede Man beantwoordde, mits te seggen, *dat het veyligst voor hem was te doen 't geen hem belast was.* De Stadhouder, siende niet op hem te konnen winnen, gebood hem in ballingschap te brengen; gevolgelijk wierd hy gebragt na Curubius, een kleyne stad op het half eyland in de zee van Lybien, niet verre van Pentapolis, een plaats (*o*), die aangenaam en vermakelijk was, alwaar hy vriendelijk en beleefd onthaald, van de broederen menigmaal besogt, en met alles dat hem nodig was versorgd wierd.

Sijn redenwisseling met hem.

Hy word gebannen na Curubius.

XIII. Maar 't geen hem in dese eensaamheyt meest verquikte, waren de Goddelijke en hemelsche gesigten, met welke het God beliefde hem te vereeren. Door een derselven wierd hy op den eersten dag van sijn komste aldaar merkelijk gewaarschouwd van sijn aanstaande martelaarschap, waar van ons de Diaken *Pontius* (*p*), die hem in sijn ballingschap vergeselschapte, uyt des Martelaars eygen mond, het volgende verhaal heeft nagelaten. „Hem verscheen, so als hy na sijn rustplaats „ging, een jongman van ongemeene grootte, die hem scheen na het „regt-huys te leyden, en voor den Stadhouder, op sijn regter-stoel sittende, te stellen; die op hem siende, iets in een boek begon te schrijven, „welk de jongman, die over sijn schouder sag, las, maar niet dervende spreken, met tekenen beduydde wat het was: want sijne eene hand „hebbende uytgestrekt, sloeg hy'er met de andere hand over, waar uyt „*Cyprianus* aanstonds giste wat dood hy sterven soude. Hier op versogt hy ernstelijk, om sijne saken te verrigten, eenen dag uytstel, „welk hy, ten deele uyt des Regters gelaat, en ten deele uyt de tekenen, die de jongman van 't geen de Stadhouder in sijn boek opschreef, „maakte, merkte hem toegestaan te zijn: want het viel even so uyt, niet alleen van de manier sijnes doods, maar ook van de tijd, gemerkt hy op dien eygen dag, twaalf maanden na dat gesigte, door het martelaarschap sijn eygen leven eyndigde.

Een merkelijk gesigt hem daar voor gekomen.

XIV. Hoe werksaam en neerstig hy ondertusschen was, om de Kerke het meeste voordeel te doen, is af te nemen uyt de brieven in sijn ballingschap wel aan desen en genen, maar bysonder aan de gevangene Martelaars geschreven, die hy door vertroostingen, die hy selfs genoten had, verquikte, en aandrong om tot het verkrijgen van de kroone toe volstandig te zijn. Hier zijnde wierd hem de tijding gebragt (*q*), dat de vervolging dagelijks swaarder wierd, gemerkt de Keyser *Valerianus* den Raad aangeschreven had, Bisschoppen, Ouderlingen en Diakenen, sonder uytstel, ter dood over te geven, en dat de Raadsheeren, en personen

Cyprianus schrijft in sijn ballingschap Brieven.

Krijgt tyding van 't voortsetten der vervolging.

(*o*) *P. Diac. in vit. Cypr. p.* 14. (*p*) *Ibid.* (*q*) *Ad success. Epist.* 82. *p.* 160.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſonen van rang en aanſien van hunne eer-ampten en bedieningen afgeſet, hunne goederen aangeſlagen, en ſo ſy dan nog Chriſtenen blijven wilden, ſouden onthoofd, en de vrouwen van aanſien, na verbeurt-making harer goederen, gebannen worden. Men verhaalde hem, dat *Xyſtus* en *Quartus* reeds op de begrafenis-plaats, daar ſy hunne plegtelijke vergaderingen gewoon waren te houden, het martel-lot uytgeſtaan hadden, en dat de Stadhouders, alle die ſy konden vinden plonderende en ter dood overgevende de vervolging met aller magt voorſetteden. Deſe droevige en ſmertelijke boodſchap gaf deſen goeden Man billijke reden (*r*), om te denken wat hem boven 't hoofd hing, welk hy egter dagelijks wenſte en te gemoet ſag: en daarom als hem ſommige van den hoogſten rang en aanſien, nevens ſijne oude vrienden hem beſogten, en rieden ſig te verbergen, met belofte van hem een veylige ſchuylplaats aan te wijſen, was hy, gemerkt hy na de beoogde kroon verlangde, en boven de wereld verheven was, voor alle hunne vriendelijke verſoeken en aanbiedingen t'eenemaal doof. 't Is wel waar, dat hy op de boodſchap van het aannaderen der rakkers, om hem na Utica te voeren, en aldaar ter dood te brengen, met raad en goedvinden ſijner vrienden ontweek, maar dat was uyt geenen anderen hoofde, dan dat hy niet geerne elders wilde gemartelіſeert worden, dan te Carthago, voor het oog van dat volk, 't welk hy het Chriſten Geloof ſo lang en met ſulken gewenſten gevolg voorgedragen had, en in hun tegenwoordigheyt 't ſelve geerne met ſijn bloed verſegelen wilde, alſo het hem gepaſt en gevoegelijk dagt, dat een Biſſchop om des Heeren wil leed ter plaatſe daar hy ſijn Kerk beſtierd heeft, en de kudde, die hem toevertrouwd is, door een merkelijke bekentenis ſtigte en aanmoedige, gelijk hy aan ſijn volk in den laatſten brief, die hy ooit geſchreven heeft (*s*), te kennen geeft: alwaar hy hen te gelijk raad, vreede en eendragt te onderhouden, elkander geen moeyte aan te doen, den Heydenen (vervolgers) niet in den mond te loopen, maar ſo iemand van hen gegrepen was, ſtandvaſtig te zijn, en vrymoedig uyt te ſpreeken 't geen God hen te ſpreeken ſoude ingeven.

Was begeerig na het martelaarſchap.

Ontweek egter: Wanneer en waarom.

XV. Als nu na de dood van *Paternus*, de nieuwe Stadhouder *Galerius Maximus* te Carthago gekomen was, keerde *Cyprianus* (die nu niet langer wilde ſchuylen) weder na huys, en nam in ſijn oude plaats ſijn optrek (*t*). Dit wierd ſo dra niet van den Stadhouder vernomen, of hy ſond eenige dienaars uyt, om hem te vatten, die uyt kragt van deſe gegevene laſt hem met een wagen bragten ter plaatſe, daar de Stadhouder om ſijn geſondheyt was heen geweken. De Stadhouder gaf bevel om hem te bewaren tot den volgenden dag toe, gelijk dan ook ten huyſe van een der dienaars geſchiedde. Het volk hoorende dat hy wedergekomen en te gelijk gevangen was, liep voor die deur te ſamen, en hield daar den geheelen nagt de wagt. Des volgenden morgens, zijnde toen den 14. *Sept.* in 't jaar onſes Heeren CCLVIII. wierd hy geleyd na het paleys van den Stadhouder, dog, alſo deſelve nog niet by de hand was, voor eerſt gebragt in een ander vertrek, alwaar hy ſig nederſette op een ſtoel, die juyſt met linnen overtrokken was, om alſo, gelijk mijn Schrijver ſegd, ſelfs ten tijde van ſijn lijden een ſoort van een Biſſchoppelijke eer te genieten. De ſwakke oude man was door het ſchielijk voortgaan ongemeen beſweet, 't welk een der krijgsknegten, die te voren een Chriſten geweeſt was, bewoog, om ſulks ſien-

Cyprianus keerd weder na ſijn plaats.

Word opgehaald by den Stadhouder.

Een ſoldaat wil hem met linnen verſchoonen.

Qq de,

(*r*) *P. Diac. lib. cit. p.* 19. (*s*) *Epiſt.* 83. *p.* 161. (*t*) *Pont. ibid. p.* 15. *Act. Paſſ. ibid. lib.* 16, 18, 19, 24.

de, hem in plaats van het nat en vogtig linnen, dat hy aan had, droog linnen aan te bieden, in schijn wel van beleefdheyt, maar in der

Welke hy weygerd.

daad met dat oogmerk, om sig dus te versekeren van eenig gedenkteken van het geen dien Martelaar in het laatste sijnes levens had uytgestaan;

Hy word ondersogt.

dog die gaf hem geen ander bescheyd, dan; *Wy soeken de klagten en ongemakken, die mogelijk na desen dag in der eeuwigheyt geen plaats*

Antwoort vrymoedig.

meer sullen hebben, weg te nemen. Onderwijlen quam de Stadhouder voor den dag, die hem aansiende seyde; *Zijt gy Thascius Cyprianus, die vader en Bisschop geweest zijt van de menschen, welke van een godloos gevoelen zijn? De geheyligde Keyser gebied u den goden te offeren. Bedenk u wel, en verwerp u eygen leven niet.* Hier op gaf de Martelaar tot antwoord; *Ik ben Cyprianus, ik ben een Christen, ik kan den goden niet offeren; doet als u bevoolen is: my aangaande, overleg is in sulken klaren en billijken saak onnodig.* De Stadhouder wierd op sulken vryborstigen antwoord moeyelijk, en daarom voerde hy hem te gemoet, dat hy in dat god-schendig gevoelen nu lang geweest was, menigte van menschen tot die selve godloosheyt en t'samen-rotting verleyd, en hemselven getoond had een vyand te zijn van de goden en godsdienst des Roomschen Rijks, en wel sodanig een, dien de godsdienstige en godvrugtige Keysers nooit tot het plegen van hunne Kerk-gewoontens hadden konnen weder overhalen, en dat hy daarom, als de opheffer en voortsetter van sulken misdaad, tot een exempel van die, welke hy tot so grooten godloosheyt verleyd had, gesteld, en, om eens een vaste order in de regts-pleging tegens hen te maken, gedood

Word gevonnisd, om onthoofd te worden.

soude worden. Dat gesegd hebbende, las hy sijn vonnis uyt een tafelboek: *Ik wil, dat Thascius Cyprianus sal onthoofd worden:* waar op de Martelaar niet anders seyde, dan, *Ik dank den almagtigen God van herten, dat hy my van de banden des ligchaams verlossen wil.*

Daar toe hy word uytgeleyd.

XVI. So dra het vonnis geveld was, wierd hy uyt de vierschaar, met een sterke wacht van krijgs-knegten, geleyd, en gevolgd van een ontelbare menigte van menschen, terwijl de Christenen vast weenden, klaagden, en uytriepen, *Laat ons met hem onthoofd worden.* De plaats, daar hy onthoofd soude worden, was *het veld van Sextus*, een ruyme plaats, alwaar de boomen, die'er veel waren, met menschen, om dat

Cypriani gedrag op de plaats sijns doodstrafs.

treurspel te sien, vol gepropt wierden. De Martelaar hier gekomen zijnde, begon sig aanstonds te ontkleeden, leydde eerst sijn mantel af, die hy vouwde, by sijne voeten nederleyde, en op sijn knyen gevallen zijnde, beval sijne siel in den gebede aan God. Het gebed geëyndigt zijnde, trok hy sijn *Dalmatisch*, of *onder-kleed* uyt, gaf het den Diakenen over, en stond aldus in sijn hemd, verwagtende den beul,

Onthoofding.

aan wien hy bevoolen had ontrent ses pond te geven (*v*). Onderwijlen hadden de broederen rondom hem linnen doeken uytgespreyd, ten eynde sijn bloed niet op de grond geplengd mogt worden; en bysonder had *Julianus* (elders ook genaamd *Tullianus*) de Ouderling, en de Onder-diaken van dien selven naam, de slippen van sijn hemd t'samen geknoopt. Hier op bedekte hy selfs sijne oogen, en de beul deed 't geen

Begrafenis.

hem bevoolen was. Sijn ligchaam wierd niet verre daar van daan bygeset, maar, uyt vreese voor de Heydenen, 's nagts opgehaald, en met veele

(*v*) *Cum venisset Spiculator, jussit suis, ut eidem Spiculatori* 25. (*alia Acta habent* 20.) *aureos darent. Act. Cyprian. p.* 18. *Aureus sub Imperatoribus Romanis valuit de nostro* 15. *Ass. sed sub Alexandro Severo primo cusi sunt Semissis Aurei (de nostro* 7. *Ass.* 6. *Den.) & Tremiss. Aurei, qui valuit de nostro* 5. *Ass. Vide Brierw. de Numm. c.* 14. *De ultimo hunc ex actis Cypriani locum intelligendum puto.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

veele ligten en ſakkelen plegtelijk op de begraaf-plaats van *Macrobius Candidus*, by den vyver op de Mappaliaanſche weg ter aarden beſteed. Dit geſchiedde in het jaar onſes Heeren CCLVIII. het vijſde van de regeering *Valeriani* en *Gallieni*, waar uyt volgd, dat de tijd-beſchrijver van Alexandrien 't ſpoor geweldig bijſter is, als hy ſeyd (*x*), dat den H. *Cyprianus*, indien hy maar denſelven, daar wy van ſpreeken, meend, gemarteliſeerd is in het dertiende jaar van de regeering des Keyſers *Alexandri*, dat is, in het CCXXXIV. jaar na de geboorte *Chriſti*; te meer, om dat het, na de namen der Burgermeeſteren, onder welke hy dat wil geſchied te zijn (welk beter met ſijn andere rekening, na de *Olympiaden* en *Chriſti* hemelvaart over-een komt) ſoude moeten worden t'huys gebragt op het laatſte jaar van *Maximinus*, zijnde na *Chriſti* geboorte het CCXXXVII. want na ſijn ſeggen was het CCV. jaren, na dat onſe Heer ten hemel gevaren was: dog dat was al mede mis. Elders egter (*y*) ſteld hy *Cypriani* martelaarſchap op het tweede jaar van *Valerianus* (daar hy moeſte, gelijk uyt de namen der Burgermeeſters blijkt, geſegd hebben het vijſde) dat is, in het jaar *Chriſti* CCLVIII. Maar 't is dien ſchrijver niet ongewoon tijden en perſonen te vermengen, en de ſelve ſaken nu op 't eene, dan op een ander jaar te ſtellen. Dit was het eynde van deſen goeden Man, den eerſte Biſſchop van die plaats, die als Martelaar ſtierf, gelijk het ons ſijn Diaken *Pontius* berigt (*z*), die hem opregtelijk lief had, hem ten eynde toe by bleef, en betuygt niet ſo ſeer verblijd te zijn over de eer en roem van ſulken Meeſter gehad te hebben, als wel ſig te beklagen, dat hy na hem was overgebleven.

Wanneer dat geſchied zy.

XVII. Deſe H. *Cyprianus* quam wel laat tot het Chriſten Geloof, maar deed'er een ſchielijken tred in. Hy was ontſteken met een ongemeene liefde en yver tot en voor God, waar door hy allesins ſijne eer poogde voort te ſetten. Hy was een wijs en voorſigtig beſtierder; een groot voorſtander van de regten der Kerk; een vrymoedig voorſpreeker en beſchermer der waarheyt; een getrouw en wakker opſiender over ſijn kudde; neerſtig en doordringend in ſijn prediken; voorſigtig in ſijn uytſpreeken; gematigd in ſijn raad-geven; deftig en ernſtig in ſijn waarſchouwen; beweeglijk in ſijn overtuygen; toegevend ontrent boetveerdigen, maar ſtreng en onverſettelijk tegen hardnekkigen en ongeſeggelijke (*a*). Hy deed oneyndige moeyte, om gevallenen te herroepen, en door middel van berouw en behoorlijke vernedering met de Kerke te verſoenen (*b*). Hy onderging hen met alle beleeſdheyt, en onthaalde ſe met een meewarig gemoed: waren ſy opregt van herten, en ongeveynſd in hunne begeerten, hy onderſogt niet te ſcherp, en mat hunne miſſlagen niet te breed uyt. Selfs was hy ſo gevoelig en medelijdend met anderen, dat hy wel ſomtijds vreeſde, of hy, de misdaden van anderen vergevende, niet ſelfs misdeed. Hy maakte meer werk van 't beſte en de behoudenis van andere, dan van ſijn eygen leven. Standvaſtig was hy in het belijden van de Religie, waar van hem nog hoop nog vrees konde aftrekken. Hoe kuys en ingetogen hy ontrent de dingen van de wereld was, ſelfs als hy eerſt de Chriſtelijke Religie had aangenomen,

Lof-redenen van Cyprianus, wegens ſijne deugden.

(*x*) *Ann. 4. Olympiad. 253. Indict. 13. p. 626.* (*y*) *Ann. 1. Olymp. 259. Indict. 4. Valer. 2.* (*z*) *Ibid. pag. 16.* (*a*) *Quæcunque bona id multis libris tuis intuliſti, neſcius ipſum te nobis deſignaſti: es enim omnibus in tractatu major, in ſermone facundior, in conſilio ſapientior, in patientia ſimplicior, in operibus largior, in abſtinentia ſanctior, in obſequio humilior, & in actu bono innocentior. Nemeſ. &c. Martyr. epiſt. ad Cyprian. p. 157.* (*b*) *Vide ad Cornel. epiſt. 55. p. 85.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hebben wy reeds in 't begin van dese sijne levens-beschrijving aangetekend. Merkelijk deed sig sijne nederigheyt op, wanneer hy de eer van den Bisschoppelijken rang weygerde aan te veerden, en versogt, dat die aan een weerdiger persoon mogt worden opgedragen: en wanneer eenige scheur-en twist-sieke menschen hem nagaven, dat hy sig, met hun woest en ongebonden leven te bestraffen, te veel aanmatigde, verdedigde hy sijne nederigheyt in een brief aan *Pupianus* (c), die sig tot een hoofd van die tegen hem opstonden, opwierp. So seedig, en kleyn-gevoelend was hy van hemselven, dat hy in alle gewigtige saken, die de Kerk raakten, altijd met sijne ampt-genooten en Gemeynte raad pleegde: want, volgens sijn eygen verhaal (d), sprak hy nooit, van 't begin van sijn Bisschoppelijke bediening af, iets uyt, en stelde geene saak vast na sijn eygen oordeel, sonder raad met de Kerkelijken gepleegd, en de toestemming des volks verkregen te hebben. In sijn handel en wandel was hy sober en gematigd, in sijngelaat deftig (e), egter vrolijk; so dat hy niet had een gefronste forsheyt in sijn gelaat, nog dat hy'er te uytgelaten blijde uytsag, maar een middel-maat vertoonde tusschen het een en het ander; kort-om, men kon niet wel seggen, of hy meer diende bemind dan gevreesd te worden, also hy beyde even weerdig was. Even so was hy in sijn kleeding, slegt en matig, niet slordig, nog overdadig, die niet deed blijken dat hy met hovaerdye en ydelheyt was opgeswollen, of een arm en bekrompen hert had. Maar 't geen alle sijne andere deugden kroonde, was sijn verwonderlijke en voorbeeldige mededoogentheyt en milddadigheyt: want gelijk hy van een tederhertigen en medelijdenden inborst was, so bewees hy sulks met der daad. Wanneer hy eerst de Christelijke Religie had aangenomen, verkogt hy sijne goederen, die niet weynig of slegt waren, en gaf by-na al dat'er van quam aan den armen, en liet door geene redenen sig daar in versetten. Sijn hand, tong en hert stonden by alle voorvallende gelegentheden open. Wy vinden, dat hy op sekeren tijd (f) niet alleen ernstig andere aanmaande tot milddadigheyt, om Christenen, die van de Barbaaren gevangen waren, te lossen, maar selfs derwaards sond een groote somme van veele duysenden kroonen. Dit nu deed hy niet maar eens in sijn leven, maar was sijn gewoone manier van doen. Sijne deuren stonden open (g) voor alle die tot hem quamen. De weduwen keerden nooit ledig van hem te rug. Den blinden verstrekte hy tot een leydsman; den kreupelen tot een kruk; den onderdrukten tot een voorspraak. En dese dingen waren het, gelijk hy gewoon was te seggen, welke de gene, die sig by God waarlijk aangenaam en bemind maken wilden, schuldig waren in 't werk te stellen.

Bysonder sijn milddadigheyt in veele voorvallen getoond.

Van sijne natuurlijke gaven.

XVIII. Nopende sijne natuurlijke bequaamheden, daar in was hy veerdig en snedig genoeg, maar hoe verre hy die door menschelijke en Heydensche geleerdheyt heeft voortgeset, konnen wy niet seggen. In de Philosophie schijnt hy geene diepe gronden gelegd te hebben, immers men speurd'er in sijne schriften weynige of geene voetstappen van. Het meeste daar hy in uytmuntte, was sijn welspreekentheyt, (gemerkt hy voor sijn bekeering tot het Christendom daar enkelijk sijn werk van maakte) waar in hy tot die hoogte gesteygerd was, dat *Erasmus*, een gepast rigter over sodanige saken, niet schroomd te seggen (h), Dat *onder alle de Kerkelijke, hy d'eenige Africaansche schrijver is, die de eygene*

Geleerdheyt.

Spreekwijs.

(c) *Epist.* 69. *p.* 116. (d) *Ad Presb. & Diac. Epist. p.* 14. (e) *P. Diac. in vit. Cypr. p.* 12. (f) *Ad Episc. Numid. Epist.* 60. *p.* 97. (g) *Pont. ubi supra.* (h) *Prefat. in Cypr. int. Erasm. Epist. l.* 28. *Epist.* 6. *col.* 1616.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Uytgebeeld van verſcheydene.

eygene ſuyverheyt van de Latijnſche taal bereykt heeft. „*Tertullianus*, „(was lang te voren het oordeel geweeſt van den H. *Hieronymus* [*i*]) „*is moeyelijk en duyſter om te verſtaan*, *Auguſtinus ongemeen verward* „*en dor, maar Cyprianus is, gelijk een ſuyvere bron, ſoet en aange-* „*naam*. En een geruymen tijd voor hem had'er reeds *Lactantius* (*k*) dat vonnis van gegeven, „Dat *Cyprianus* was de voornaamſte en beroemdſte „ſchrijver; die uytmuntte wegens het leeren der welſprekentheyt; „en het ſchrijven van boeken, die in haar ſoort verwonderlijk waren; „Dat hy had een veerdig, ruym, en vermakelijk verſtand en oordeel, „en 't geen aangenaamſt is, een klare en verſtaanelijke wijſe van uyt- „drukking, ſo dat men niet wel kan ſeggen, of hy welſpreekender in „ſijne uytdrukkingen, en duydelijker in ſijne verklaringen, dan kragti- „ger in ſijne vermaningen en overtuygingen geweeſt is (*l*). En om de „waarheyt te ſeggen, ſijn ſpreek-wijs is (ik ſeg nu niet alleen wat'er *E-* „*raſmus* (*m*), maar wat ik'er ſelfs van oordeel) vry natuurlijk en ligt: „niets is'er in dat van verre gehaald, of met loosheyt opgeſteld, of „ten pronk aangelegd is, maar alleſins ſo gepaſt naar de eygenſchap van „ſijn taal, dat gy ſult konnen oordeelen dat u een regt Chriſtelijken „Biſſchop, en een Man, die tot het martelaarſchap geſchikt was, „voorkomt. Sijn ſiele blaakte van godvrugtigheyt: en gelijk ſijn hert was, waren ſijne woorden. Hy ſprak doorgaans cierlijk, en egter niet ſo cierlijk als kragtig; en hy ſprak ſo kragtig niet, of was nog kragtiger door ſijn leven.

En diergelijke.

Tot het Chriſten Geloof zijnde overgekomen, nam hy in de kennis van de Chriſtelijke Godgeleerdheyt ſo ſchielijk en ongemeen toe, dat men, na het oordeel van *Baronius* (*n*), en niet ſonder ſchijn van waarheyt, ſoude denken, dat hy voor ſijn bekeering de boeken der Chriſtenen reeds moeſt hebben doorbladerd, of wonderbaarlijk van boven onderrigt zijn.

Las gedurig de ſchriften Tertulliani.

Het is ſeker, dat hy na ſijn bekeering ſig nauw hield aan de werken van *Tertullianus*, ſo dat hy qualijk eenen dag liet voor-by ſlippen, ſonder in deſelve te leſen. Meermaals ſeyde hy daarom tot ſijn ſchrijver, *Geef my mijn Meeſter*, daar door hy de boeken van *Tertullianus* verſtond, gelijk ons de H. *Hieronymus* verhaald (*o*) verſtaan te hebben van *Paulus Concordiæ* in Italien, die het uyt den mond van *Cypriani* eygen Klerk te Romen had.

Soog'er egter geen quaad uyt.

Dit waar zijnde, dient niet weynig tot roem van *Cypriani* oordeel, dat hy uyt die groote fonteyn van dien Man ſo rijkelijk konde drinken, en egter niet inſuygen deſſelfs miſſelijke en ongeſonde gevoelens; en dat hy de bloemen uytkippen, en het onnut en ſchadelijk onkruyd voor-by gaan konde, ſo dat hy, als een wijs man, menigmaal uyt die ſchriften niet alleen niet verrukt en afgetrokken wierd, maar door de dwalingen en miſſlagen

 van

(*i*) *Epiſt. ad Paulin. p.* 104. *Tom.* 1. (*k*) *De juſtit. lib.* 5. *c.* 1. *p.* 459. (*l*) *Prudent.* Περὶ Στεφ. *Hym.* 13. *in Paſſ. Cypr. Martyris, & Epiſ. Carthagin.*

Incubat in Lybia ſanguis, ſed ubique lingua pollet:
Sola ſuperſtes agit de corpore, ſola obire neſcit.
Dum genus eſſe hominum Chriſtus ſinet & vigere mundum,
Dum liber ullus erit, dum ſcrinia ſacra literarum,
Te leget omnis amans Chriſtum, tua, Cypriane, diſcet.
Spiritus ille Dei, qui fluxerat autor in Prophetas,
Fontibus eloquii te cœlitus actus irrigavit.
O nive candidius linguæ genus! O novum ſaporem!
Ut liquor Ambroſius cor mitigat, imbuit palatum,
Sedem animæ penetrat, mentem fovet, & pererrat artus:
Sic Deus interius ſentitur, & inditur medullis.

(*m*) *Loc. cit.* (*n*) *Ad ann.* 250. *num.* 11. (*o*) *De Script. in Tertull.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Cypriani Schriften. van hem in de waarheyt en regtsinnigheyt te meer versterkt, en tegen dwalingen gewaarschouwd wierd. Wat sijne schriften aangaat, de H. *Hieronymus* (*p*) seyd'er niet anders van, dan dat hy het optellen derselven, gemerkt sy alom so bekend en voor oogen waren als de Son, onnodig agtte. Veele van deselve zijn buyten twijfel verlooren; het meerendeel van de nog overgeblevene zijn brieven, alle opgesteld om de vrede en order in de Kerk te behouden, de godvrugtigheyt en een godde lijk leven voort te setten. Menigte van *Tractaten* (verhandelingen), so die twijfelagtig als die kennelijk valsch zijn, gaan op sijnen naam, van welke eenige vry oud, en de meeste stigtelijk zijn, en daar in was hy, seyd *Erasmus* (*q*), gelukkiger dan alle andere kerkelijke Schrijvers, dat'er niets op sijnen naam uytquam, of het was geleerd, en uyt een beschaafde pen gevloeyd.

Ten meerderen deele verlooren. Welk overig, en welke twijfelbaar en valsch zijn.

Hy was by sijn leven geagt. XIX. By sijn leven genoot hy groote eer niet alleen van menschen, (gemerkt men by buytenlandsche Kerken in alle saken van gewigt by hem raad pleegde, en sig op hem beriep) maar van God selfs, die, gelijk hy'er gewoon was van te spreeken, sig als tot hem nederboog, en hem veele gesigten deed sien, waar door hy in alle gewigtige voorvallen en verlegentheden van de Kerk, onmiddelijk uyt den hemel gewaarschouwd en bestierd wierd. Na sijn dood bleef sijn geheugenis in groote agting, want die van Carthago (*r*) bouwden ter gedagtenis van hem twee schoone Kerken, de eene ter plaatse sijnes Martelaarschaps, en de andere op de Mappaliaansche weg, daar hy begraven was. De eerste had den naam van *Mensa Cypriani*, *Cypriani tafel*, om dat hy daar Gode als een aangename offerhande opgeofferd was. Hier ter plaatse vierde men jaarlijks sijn gedagtenis. Of dese die selve geweest is, van welke *Procopius* gewag gemaakt (*s*), kan ik niet seggen, immers hy seyd ons, dat de Carthaginensers meer dan alle volkeren in de wereld den H. *Cyprianus* eerden, en t'sijner gedagtenis een kostelijke Kerk gebouwd hebben buyten de muuren van de stad aan de zee-kant, alwaar sy, nevens andere eerbewijsingen, jaarlijks eenen dag vierden, die sy *Cypriana* noemden. Dese Kerk is naderhand door *Honoricus*, Koning der Vandalen, den Catholijken, of dien van de algemeene Kerk, ontnomen, en de regtsinnige met smaad en schimp daar uyt gestooten zijnde, wierd deselve den Arrianen gegeven, dog vijf-en-negentig jaren daar na hernomen door den Keyser *Justinianus*, onder het beleyd van *Bellisarius*, die Carthago belegerde, innam, en vervolgens de Vandalen uyt alle die Gewesten verdreef.

Kerken tot sijner gedagtenis gebouwd. De eene genoemd Cypriani tafel.

(*p*) *Ibid. in Cypr.* (*q*) *Ubi supra.* (*r*) *Vict. de persec. Vandal. lib.* 1. *inter. Orthod. Pat. p.* 801. *Tom.* 2. (*s*) *De bell. Vand. lib.* 1. *Vide Niceph. lib.* 17. *c.* 12. *p.* 751.

Cypriani Schriften.

Egte.

Epistola ad Donatum, statim à Baptismo conscripta.
Epistolæ in secessu toto biennio conscriptæ XXXVIII.
Epistolæ sub Pontificatu Cornelii & Lucii XVIII.
Epistolæ miscellaneæ in pace variis temporibus conscriptæ VIII.
Epistolæ sub Pontificatu Stephani, & de rebaptizandis hæreticis X.
Epistolæ in exilio sub finem vitæ scriptæ VII.
De disciplina & habitu Virginum.
De Lapsis.
De unitate Ecclesiæ Catholicæ.
De Oratione Dominica.
Ad Demetrianum.
De Idolorum vanitate.

De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

De Mortalitate.
De Opere & Eleemosynis.
De Bono patientiæ.
De Zelo & Livore.
De exhortatione Martyrii ad Fortunatum.
Testimoniorum adversus Judæos libri III.
Concilium Carthaginense, de Baptizandis hæreticis.

Onegte.

De Spectaculis.
De Disciplina & bono pudicitiæ.
De laude Martyrii ad Mosen &c.
Ad Novatianum, quod Lapsis spes veniæ non sit deneganda.
De Cardinalibus Christi operibus.
De Nativitate Christi.
De ratione Circumcisionis.
De Stella & Magis, ac innocentium nece.
De Baptismo Christi, & manifestatione Trinitatis.
De Jejunio & tentationibus Christi.
De Cœna Domini.
De ablutione pedum.
De unctione Chrismatis, & aliis Sacramentis.
De passione Christi.
De resurrectione Christi.
De ascensione Christi.
De Spiritu Sancto.
De aleatoribus.
De montibus Sina & Sion contra Judæos.
Carmen, Genesis.
Carmen, Sodoma.
Carmen, ad Senatorem Apostatam.
Hymnus de Pascha Domini.
Oratio pro Martyribus.
Oratio in die passionis suæ.
De singularitate Clericorum.
In Symbolum Apostolorum expositio.
De Judaïca incredulitate.
Adversus Judæos, qui Christum insecuti sunt.
De revelatione Capitis B. Joannis Baptistæ.
De duplici Martyrio, ad Fortunatum.
De 12. abusionibus seculi.
Dispositio Cœnæ.

Eynde van 't leven van den H. CYPRIANUS.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN
VAN DEN
H. GREGORIUS,
THAUMATURGUS genaamd,
Biſſchop van Neo-Ceſareën.

INHOUD.

Gregorii geboorte-plaats, af-komſt en maagſchap. De rang en ſtaat ſijner Ouderen. Sijne eerſte ſtudiën. Sijne ſtudie in de Regten. Hy reyſd na Alexandrien. De blaam hem aldaar opgeworpen, en hoe wonderlijk ſijn onſchuld bleek. Hy reyſd te rug door Griekenland. Sijn verdere ſtudie te Berytus, en by welke gelegentheyt. Hy ſteld ſig ter neder te Ceſareën, en begeefd ſig onder het opſigt van Origenes. Het vervolg van ſijne ſtudiën. Sijn lof-reden aan Origenes. Origenis merkelijke Brief aan hem. Hy weygerd te Neo-Ceſareën te blijven, en vertrekt na de woeſtijn. Hy ontwijkt het maken van hem tot Biſſchop van Neo-Ceſareën. Word in ſijn afweſen tot Biſſchop van die ſtad ingewyd. Hy neemt dat ampt aan. Hoe die plaats, by ſijn komſt aldaar, geſteld was. Hy word in de verborgentheden der Chriſtelijke Religie wonderbaarlijk onderrigt. Sijn geloof. De wonderen van hem by ſijn wederkomſt gewrogt. Hy drijft den duyvel uyt een Heydenſchen Tempel; 't gevolg van dien. Hy word in de ſtad vriendelijk onthaald. Predikt ieverig tot het volk. Bouwd een Kerk tot den Godsdienſt, die merkelijk behouden word. Een ſchrikkelijke peſt houd op door ſijn gebed. Dit gaf grooten nadruk op de herten van het volk. Hy vonniſd over burgerlijke ſaken. Hy verdroogd door ſijn gebed een meyr, waar over een onverſoenelijke twiſt tuſſchen twee broederen geweeſt was. Hy ſteuyt het overſtromen van de rivier Lycus. Merkelijke ſtraf over twee Joden, die ſig veynsden bedelaars te zijn. De roep en menigte ſijner wonder-werken; het twijfelen aan deſelve word door geloofweerdigheyt der Schrijvers afgeweſen. De woede en wreedheyt van de Deciaanſche vervolging in de landen van Pontus en Cappadocien. Hy raad de Christenen te vertrekken. Hy ſelfs ontwijkt die vervolging. Hy word ſcherp geſogt, dog ontkomt wonderbaarlijk. Sijn verrader word bekeerd. Komt weder tot Neo-Ceſareën; ſteld plegtelijke gedagteniſſen der Martelaren in, en waarom. De Noordſche volkeren overſtroomen het Roomſche Rijk. Sijn Brief tot verbetering der ongereldheden by gelegentheyt van dien inval begaan. Hy was nevens andere in de Kerk-vergadering te Antiochien over de ſaak van Paulus Samozatenus. Hy komt weder te huys. Sijn ouderdom en dood. Hy dankt God voor den bloeyenden ſtaat van ſijn Kerk, en ſteld order op ſijn begravenis. Hy word treflijk beſchreven van den H. Baſilius. Sabellius dwaling word hem te laſt gelegd;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

legd; dog Baſilius *beweerd ſijn regtſinnigheyt. Voorbarigheyt in het hekelen der Ouden tegengeſproken, en waarom.*

I. DE H. *Gregorius*, oorſpronkelijk *Theodorus* genaamd, is geboren te Neo- of Nieuw-Ceſareën, de hoofdſtad van Cappadocien, gelegen aan de rivier Lycus *(a)*. Sijne Ouders waren Heydenen, maar van goeden huyſe, en groote middelen. Hy had een broeder, *Athenodorus* genaamd, ſijn mede-leerling, en naderhand ſijn ampt-genoot in de Biſſchoppelijke bediening, en ten minſten eene ſuſter, die aan een Regter onder den Landvoogd van Paleſtina trouwde. Sijn vader was een ieveraar voor ſijn Religie *(b)*, weshalven hy ſorg droeg, dat ſijn ſoon niet alleen in de geleerdheyt van de Heydenſche wereld, maar ook in ſijn godsdienſt wierd opgevoed. Veertien jaren oud zijnde, ſtierf ſijn vader, waar door hy grooter vryheyt nam, om alles te doorſoeken: dus ſag hy, wanneer ſijn verſtand en reden aanwies, en door het voordeel van ſijne geſchikter opvoeding, dat de Religie, daar in hy was geboren, vol dwaasheyt en ydelheyt was, welk hem aanſtonds den iever en luſt tot deſelve benam, en tot het Chriſtendom deed overhellen. Maar al had hy ſijn vader verlooren, ſijn moeder egter droeg voor ſijn verdere opvoeding ſorg *(c)*, en beſtelde hem, nevens ſijn broeder, by Meeſters van redeneer-en welſprekens-konſt. Een derſelven, die hem de Latijnſche taal, als tot een fraye en goede opvoeding nodig, leerde, prees hem de oeffening in de Romeynſche Wetten aan, als welke hem groot voordeel in al 't geen waar toe hy naderhand ſijne welſprekens-kunde gebruyken ſoude, geven konde. Die Meeſter was ſelfs een deftig Regts-geleerde, en daarom las en verklaarde hy hem deſelve ſeer net en beſcheydentlijk. Dit hoorde *Gregorius* met grooten iever en neerſtigheyt, dog meer om ſijn Meeſter te believen, en ſijn inborſt in te volgen, dan uyt eenige liefde tot die ſtudie, of hoop van de volle kennis derſelven te ſullen bereyken. Wat hier van zy of niet, dit vertoond genoegſaam, hoe neerſtig hy was, gemerkt de Wetten, gelijk hy ſelfs aanmerkt *(d)*, ſo veel en verſcheyden waren, dat men die alle niet als met ſeer groote moeyte konde leeren; te meer, om dat ſe beſchreven waren in de Latijnſche taal: een taal, gelijk hy bekend, die wel deftig was, en met de mogentheyt van het Rijk ſeer wel over-een quam, maar die hy ſo moeyelijk vond, dat hy werk ſoude hebben om in deſſelfs kennis behoorlijk bedreven te worden.

Gregorii geboorte-plaats, ſijn afkomſt, magen, en opvoeding.

Na ſijns vaders dood merkte hy de ydelheyt van de Heydenſche Religie.

Word by Meeſters beſteld,

daar hy neerſtig was.

II. Dus te huys de gronden van ſijne eerſte en noodigſte ſtudiën gelegd hebbende, nam hy voor deſelve buyten 's lands voort te ſetten; ging tot dien eynde waarſchijnlijk eerſt na Alexandrien, welk door de Platoniſche ſchool, die aldaar onlangs was opgerigt, ongemeen vermaard was. Hoe oud hy toen was kan ik met verſekertheyt niet ſeggen; egter *Gregorius van Nijſſen* ſeyd ons in 't gemeen *(e)*, dat hy in ſijn jeugd aldaar quam. Hier was hy door ſijn geduurig blokken, en byſonder door ſijn ongemeene matigheyt en nauwgeſetheyt ſijns levens, ten verwijt van de ongebondentheden ſijner mede-ſtudenten, die een dertel en los leven leydden; weshalven ſy bedagten hoe ſig daar over te wreeken, waar toe ſy een verdrag aangingen met een hoer, om hem op de eene of de andere wijſe te hoonen en ten toon te ſtellen. Deſe, om het aangenomene te volvoeren, ſchikte haar ſelven dertel op; komt op ſeke-

Reyſd om voort te ſtudeeren na Alexandrien.

De Studenten konnen ſijn ſedigheyt en neerſtigheyt niet verdragen.

Doen hem een vuyl affront aan.

(a) *Greg. Nijſſ. in vit. Gr. Thaumaturg. p. 969. Tom. 2.* (b) *Greg. Thaumat. Paneg. ad Orig. p. 182.* (c) *Ibid. p. 184.* (d) *Ibid. p. 171.* (e) *Ubi ſupr. p. 972.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ren tijd, als hy met eenige ſijner byſondere en geleerde vrienden ernſtig en over gewigtige ſaken redeneerde, by hem, haalde onbeſchaamdelijk hunner beyder ongemeen-gemeenſamen ommegang op, vertelde, na 't haar in den ſin quam, wat tuſſchen hen beyden geſproken en gedaan was; en beſchuldigde hem ten laatſten, dat hy voor 't gebruyk hares ligchaams haar niet betaald had: het geſelſchap, hem voor een menſch van een geheel anderen inborſt kennende, ſtreeken dat vrou-menſch, over hare ſtoutigheyt en onbeſchaamdheyt, dapper uyt; maar hy als ongevoelig van dien hoon ſeyd'er niets toe: enkelijk verſogt hy van een der vrienden met bedaarden gemoede, dat hy, om niet langer in hunne redeneeringen geſtoord te worden, haar 't geld, dat ſe eyſchte, geven

Welk God merkelijk wreekt.

wilde. Maar ſiet hoe gereed de hemel is, om de ſaak van een verongelijkte onnoſelheyt te bepleyten. Het geld was niet ſo dra haar in handen gegeven, of ſy geraakte, niet anders dan of ſe door een raſende duyvel beſeten was, in een vreemde en ongemeene raſerny, begon vreeslijk te ſchreeuwen, wierp haarſelven op de aarde, rukte haar hair uyt, verdraaide hare oogen, en ſchuymbekte: dit duurde eenigen tijd, en de duyvel liet niet af haar op ſulken vreeslijken wijſe te handelen, voor dat hy, dien die hoer verongelijkt had, haar de aangedane hoon vergaf, en God voor haar bad.

Studeerd te Athenen.

III. Van Alexandrien vertrekkende, nam hy, gelijk men naar allen ſchijn kan vaſt ſtellen, ſijne te rug-reyſe door Griekenland, en hield ſig eenigen tijd te Athenen op, alwaar hy, na 't verhaal van *Socrates* (*f*),

Naderhand te Berytus.

insgelijks ſijne ſtudiën voortſette; van daar quam hy weder in ſijn eygen land, en hervatte ſijn te voren begonnen oeffening in de Regten, waar toe ſig nu een ſchoone gelegentheyt opdeed, doordien te Berytus, een ſtad in Phenicien, een hooge ſchool was, die door het leeraren van de Romeynſche Wetten en Regten ſo grooten naam had, dat *Eunapius* (*g*), daar hy van *Anatolius* ſpreekt, ſeyd geen wonder te zijn, dat hy in de Wetten en Regten ongemeen bedreven was, gemerkt hy te Berytus, de moeder van die wetenſchap, geboren was.

By welke gelegentheyt hy daar quam.

De aanleyding om derwaards te gaan, quam hem op deſe wijſe voor: de eerſte en voornaamſte Raadsheer (*h*) van Paleſtina had *Gregorius* ſchoonbroeder, een uytſtekend Regts-geleerde, tot ſijn *aſſeſſor* en hulp in 't beſtieren van de ſaken dier Provincie mede genomen, die niet lang daar na ſijn vrouw ontbood, en hem verſogt met haar over te komen. Alles ſcheen t'ſamen te ſpannen, om hem die reys aan te raden, hy ſoude ſijn ſuſter met ſijn geſelſchap konnen dienſt doen; ſijne vrienden rieden 'er hem ſterk toe aan. Berytus was een bequame plaats, om ſijn ſtudie in de Regten voort te ſetten, en konde met die gelegentheyt, waar mede ſijn ſuſter en het hare derwaards wierd afgehaald, gemakkelijk

Blijft daar niet lang.

over komen. Men kan uyt ſijn eygen verhaal niet ſeggen, dat hy daar veel geſtudeerd heeft, maar veel meer het tegendeel; hoewel de H. *Hieronymus* en andere dat met klare woorden ſeggen (*i*): maar ſo hy'er geſtudeerd heeft, 't is niet lang geweeſt; want hy die ſtudie in de Regten ten eerſten moede zijnde, kreeg in de vermakelijker en aanlokkelijker beſpiegeling der wijsgeerte luſt.

Komt te Ceſareën, daar hy van Origenes onderweſen word.

De groote naam van *Origenes*, die te dier tijd een ſchool te Ceſareën in Paleſtina geopend had, en wiens roem hy buyten twijfel te Alexandrien reeds had hooren uytgalmen, bewoog hem aanſtonds de reys derwaards aan te nemen, gelijk hy deed: hier vond hy *Firmilianus*, een Edelman uyt Cappadocien, die nader-

(*f*) *Hiſt. Eccl. lib.* 4. *c.* 27. *p.* 244. (*g*) *In vit. Proareſ. p.* 117. (*h*) *Paneg. ad Orig. p.* 186. (*i*) *Id. ibid. p.* 188.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

naderhand in sijn vaderland Bisschop van Cesareën wierd, met wien hy (*k*), merkende dat sy so in studiën als andersins ongemeen over-een quamen, een nauwe vriendschap aanging, en met hem, nevens sijn broeder *Athenodorus*, sig onder 't opsigt en de onderwijsing van dien so beroemden Meester begaf. Hier is het, dat wy de misslag van *Erasmus*, dat hy onsen *Gregorius* en *Theodorus* voor twee onderscheyden leerlingen van *Origenes* opvat (*l*), (daar 't immers kennelijk en seker is, dat het maar twee namen van een en de selve persoon waren) vergeven moeten; te meer, om dat reeds lang voor hem *Nicephorus Callistus* (*m*) benevens die twee nog gewaagd van een anderen *Theodorus*, die te dier tijd ook een leerling van *Origenes* te Cesareën was, en, gelijk hy seyd, een uytstekend Bisschop in Palestina soude geworden zijn: maar hier van vinden wy niets by eenigen Schrijver; selfs maakt'er *Eusebius*, van wien hy egter sijn verhaal heeft opgemaakt, niet het minste gewag van. 't Is dan seker dat hy van twee verscheyde namen twee onderscheyden persoonen maakt.

IV. *Gregorius* was blijde dat hy onder de handen van sulken Meester geraakt was, die hem door het geheele landschap, mogen wy wel seggen, en omtrek van de philosophie op de bequaamste en gemakkelijkste wijse rondom leydde. Hy verhaald selfs wijdluftig en nauwkeurig (*n*), dat hem *Origenes* had aangevoerd door de deelen van de wijsgeerte, de reden-en seden-konst, door de natuur-en over-natuur-kunde, en hem geleyd tot in de verborgentheden der Godgeleerdheyt, 't welk ons onnodig dunkt hier breeder op te halen; dog boven al had hy gepoogd hem de waarheyt der Christelijke Religie te doen gelooven, de overtuyging desselfs, daar hy te voren maar een kleyn gesigt van gehad had, in te boesemen, en de heylige Schriften, als het beste t'samenstel van ware wijsheyt en philosophie, te doen kennen, verstaan, en hem tot een grond aan te prijsen. Hy bleef *Origenis* leerling vijf jaren lang, na welke hy naar sijn vaderland op-ontboden wierd. Voor sijn vertrek deed hy voor sijn Meester, en een talrijk gehoor, een *Oratie*, waar in hy aan de eene sijde *Origenes* sijn verdienden lof geeft, en aan de ander sijde bysonder God roemt en prijst (*o*) over het geluk van door sodanig een onderwesen te zijn, en sijn bescherm-engel dankt, die over hem het opsigt van sijn geboorte af gehad, en bysonder hem tot so goeden Meester gebragt had; en met cierlijke woorden sig beklaagd over sijn afscheyd van die school (*p*), welk hy aansag als een uytbanning uyt het Paradijs, als het vertrek van den verloorenen soon uyt sijns vaders huys, en als een gevangkelijke wegvoering, gelijk die van de Joden naar Babel, en brak deselve af met een betuyging, dat'er niets op de gantsche aarde hem so aangenaam en siel-verquikkend wesen soude, dan dat hem sijn goeden en weldoenden engel weder derwaarts brengen mogt.

Welk uyt sijn eygen verhaal wort uytgebreyd.

Sijn vertrek van die school na huys.

V. Hy was so dra niet te Neo-Cesareën weder-gekeerd, of hem volgde een Brief van *Origenes* (*q*), waar in hy hem om sijne treffelijke bequaamheden beschrijft, als die nu konde zijn een uytstekend Regtsgeleerde by de Romeynen, of een groot Philosooph by de Grieken, maar hem voor 't naast aanraad, om alle die bequaamheden tot het eynde van de Christelijke Religie, en also tot godsaligheyt en deugd, te besteeden: want hy verhaald, dat hy hem met opset voornamelijk in die wetenschappen en deelen der philosophie onderwesen heeft, welke hem tot een inleyding in de Christelijke Religie konden verstrekken, en die deelen

Origenes schrijft een merkelijken Brief aan hem.

(*k*) *Greg. Nyss. ibid. p.* 974. (*l*) *Vit. Orig. Præf. in oper. Orig.* (*m*) *Hist. Eccl. lib.* 5. *c.* 20. *p.* 369. (*n*) *Panæg. p.* 197. *&c.* (*o*) *Ibid. p.* 178. 181. (*p*) *P.* 218. *&c.* (*q*) *Extat in Orig. Philocal. c.* 13. *p.* 41.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

len van meet-en ſterre-loop-kunde voorgehouden, welke hem tot het verſtand en de verklaring der heylige Schriften konden dienen, gemerkt die dingen tot de kennis van de Chriſtelijke Religie ſo nodige voorbereydſelen waren, als de letter-, redeneer-, ſang-, en wis-kunde voor-af tot den voortgang in de wijsgeerte vereyſcht wierden: weshalven hy hem nu ried voor alle dingen de H. Schriften te leſen, en dat met de diepſte en ernſtigſte aandagt; dat hy ook al wat'er van Goddelijke ſaken geſeyd wierd, niet onvoorſigtig aannemen, of ſonder behoorlijk overleg daar van ſpreken ſoude; en verder, dat hy niet alleen *ſoeken*, maar *kloppen*, en met iever en geloove bidden moeſt, gemerkt hy vergeefs ſoude denken, dat hem de deure ſoude worden geopend, wanneer het gebed niet voor-af geſonden wierd. By ſijn wederkomſt waren aller oogen op hem, en hadden die verwagting, dat hy ſig voor allen ſoude openbaren, en hen de vrugt van alle ſijne ſtudiën doen genieten; daar toe wierd hy van alle, en byſonder van de wijſte en aanſienlijkſte der ſtad aangeſogt, die hem onophoudelijk verſogten ſig by hen neder te ſlaan, en door ſijn treffelijke voorſchriften en levens-wijſe de manieren en het leven der menſchen te beſtieren en te verbeteren (*r*): maar de ſedige jonge Man, wetende hoe onbequaam ſy waren de voorſchriften van de ware philoſophie te omhelſen, en vreſende dat hy door een groot toejuychen en bevordering ongevoelig tot hoogmoed en ydele eer vervallen mogt, ſloeg hunne verſoeken af, en week na de woeſtijn, alwaar hy ſig aan de eenſaamheyt, en overpeynſingen overgaf, om met God en ſijn gemoed om te gaan, en ſig te vermaken met de aangename beſchouwing van de natuur, en de nette en wonderlijke werken van den grooten Bouwmeeſter en Schepper van de wereld.

Groote verwagtingen en verſoeken van en aan hem.

Die hy afſlaat,

en na de woeſtijn wijkt.

VI. Neo-Ceſareën was een groote en volkrijke ſtad, maar vloeyde jammerlijk over van bygeloof en afgodery, ſo dat het de plaats ſcheen daar de ſtoel des Satans was, en het Chriſtendom aldaar tot nog toe weynig ingang gekregen had, tot groote droefheyt en ſmerte van alle vromen, die van herten wenſchten dat de Chriſtelijke Religie en vreeſe Gods aldaar mogt geplant worden. *Phedimus*, Biſſchop van Amaſea, een nabuurige ſtad in dat ſelve landſchap (*s*), die met een prophetiſchen geeſt begaafd was, had ſijne oogen geſlagen op onſen jongen Philoſooph, en oordeelde dat ſijn geleerdheyt en godſaligheyt 't geen aan ſijne jaren ontbrak genoegſaam goed maakte, en hy bequaam was, om in ſijn geboorte-ſtad een leydsman der ſielen te zijn. Dit hem ter ooren gekomen zijnde, veranderde hy van plaats, en vlood, ſo menigmaal als hy geſogt wierd, van de eene woeſtijne en ſchuyl-plaats tot een andere, ſo dat de goede Man hem, hoe hy het aanley, niet konde vinden, gemerkt hy ſo veel weer niet konde doen om hem te vinden, als de andere om hem te ontgaan. *Phedimus* eyndelijk buyten hoop zijnde van hem te ontdekken, beſloot egter met ſijn voornemen voort te gaan, en ὁρμῇ τινι θειοτέρᾳ, door een goddelijken drift aangedaan, gebruykte deſe godvrugtige trek (diergelijke waarſchijnlijk in de Kerkelijke Oudheden nergens meer voorkomt), dat hy, niet tegenſtaande *Gregorius* te dier tijd niet min dan drie dag-reyſen daar van daan was, in tegenwoordigheyt van het volk God bad, en voorgeſteld hebbende dat hy en *Gregorius* in dat ſelve oogenblik beyde van God wierden geſien, als of ſe by malkander ſtonden, maakte, in plaats van hem de handen op te leggen, ſijn aanſpraak aan den H. *Gregorius*, waar in hy hem voor God af-

Neo-Ceſareën de ſtoel des Satans.

Phedimus wil Gregorius Biſſchop maken,

dat hy ontweek van de eene plaats vliedende tot de andere.

Doet het egter in ſijn afweſen.

(*r*) *Greg. Nyſſ. loc. cit. p.* 975. (*s*) *Id. ibid. p.* 976.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

affonderde, en tot Bisschop van die plaats aanstelde: waar op volgde, dat God, die de herten der menschen in sijne hand heeft, hem, hoe afkeerig hy ook te voren was, neygde om dat ampt aan te vaerden, waar in hy dan ook buyten twijfel plegtelijker bevestigd wierd.

Welk hy eyndelijk aanneemt.

VII. De bediening die hy aanvaerdde was voor hem niet weynig moeyelijk, gemerkt de stad en de omleggende landstreek geheel aan den dienst der *Dæmones* of *boose geesten* overgegeven, en aan het onderhouden van duyvelsche plegtelijkheden vast was (*t*), so dat'er in die geheele streek niet meer dan seventien Christenen waren, en dienvolgende moest hy eerst een Gemeynte stigten, eer hy se konde regeeren. Boven dat ontbrak het daar ontrent aan geen Ketteryen, 't welk hem geen kleyne moeyte veroorsaakte, en was hy, hoewel in alle menschelijke geleerdheyt genoeg bedreeven, egter vry ongeoeffend in de godgeleerdheyt, en de verborgentheden der Religie, waar tegen hy geseyd word een onmiddelijke hulpe uyt den hemel gekregen te hebben: want als hy op sekere nagt sijne gedagten daar ernstig over liet gaan, en de stukken des Geloofs by hemselven overwoog, quam hem een gesigt voor, waar in hem twee heerlijke en eerweerdige persoonen (die hy oordeelde de H. Euangelist *Johannes* en de gesegende maagd te zijn) verschenen in de kamer waar in hy was, en spraken voor hem van die stukken des Geloofs, daar hy te voren sijne gedagten over had laten gaan. Dese vertrokken zijnde, schreef hy aanstonds dien regel en Canon des Geloofs, die sy hem hadden voorgesteld, op, welke hy naderhand altijd tot den grondslag van sijn leering stelde, en als een onwaardeerlijke gifte en pand sijnen nasaten naliet; en was in het oorspronkelijk Grieks, als hier volgd: welk vry moeyelijk zijnde om nauwkeurig in onse (Engelsche) taal vertaald te worden, kan de geleerde leser, indien mijne vertolking hem niet behaagd, voor hem selven beter oversetten:

Wat sijn bediening moeyelijk maakte.

Wierd van den hemel onderwesen.

Sijn Geloofs-belijdenis.

Εἷς Θεὸς, πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστώσεως καὶ δυνάμεως, καὶ χαρακτῆρος ἀϊδίου· Τέλειος τελείου γεννήτωρ· Πατὴρ υἱοῦ μονογενοῦς. Εἷς κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, λόγος ἐνεργὸς, σοφία τῆς τῶν ὅλων συστάσεως περιεκτικὴ, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικὴ, υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ πατρός· ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἄφθαρτος ἀφθάρτου, καὶ ἀθάνατος ἀθανάτου, καὶ ἀΐδιος ἀϊδίου. Καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐκ, Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις· εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τελείου τελεία ζωὴ, ζώντων αἰτία· Πηγὴ ἁγία, ἁγιότης ἁγιασμοῦ χορηγός· Ἐν ᾧ φανεροῦται Θεὸς ὁ πατὴς, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι. Καὶ Θεὸς ὁ υἱὸς, ὁ διὰ πάντων· Τριὰς τελεία, δόξῃ καὶ ἀϊδιότητι καὶ βασιλείᾳ, μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριουμένη.

Dat is;

Daar is een God, de Vader van het levendige woord, van de selfstandige wijsheyt en kragt, en van het eeuwige beeld; De volmaakte genereerder van de volmaakten. De Vader des eenig gebooreenen Soons. Daar is een Heer, de eenige van den eenigen, God uyt God, het uytgedrukte beeld van de Godheyt, het kragtige woord, alle schepselen begrijpende wijsheyt, de alles scheppende kragt, de waaragtige Soon van den waaragtigen Vader; de onsienlijke van den onsienlijken, de onverderfelijke van den onverderfelijken, de onsterfelijke van den onsterfelijken, de eeuwige van den eeuwigen. En daar is een Heylige Geest, die van God sijn bestaan heeft, die door den Soon geopenbaard is, te weten, aan den menschen; het beeld des Soons, het volmaakte leven van den volmaak-

(*t*) *Id. ibid. p.* 977.

maakten, de oorsaak van alles dat leefd, de heylige fonteyn, de heyligheyt, en leydsman tot heyligmaking, in welken geopenbaard is God de Vader, die boven allen en in allen is, en God de Soon, die door alles is. Een volmaakte drie-eenheyt, die in heerlijkheyt, eeuwigheyt en heerschappy niet verdeeld, of gescheyden is.

Aan dese Geloofs-belijdenis, die gelijk se met sijn eygen hand geschreven is, en, volgens het seggen van mijnen schrijver, in die Kerk sijnentwegen bewaard wierd, hield hy sig altijd vast.

Hy had magt om miraculen te doen.

VIII. Dus wonderbaarlijk onderwesen, begon hy sijn werk te maken van 't geen hem aanvertrouwd was, waar in hy ongemeenen spoed had; te meer, om dat hem de magt om wonderwerken te doen, daar het de Oude breed mede op hebben, gegeven was. Het gebeurde, dat (v) hy uyt de woestijne naar huys keerende, van de nagt en een onweêr overvallen zijnde, met sijn geselschap schuylde in een Heydenschen Tempel, die van orakelen en waarseggingen vermaard was, alwaar sy den nagt met gebeden en lof-sangen tot God doorbragten. Des morgens vroeg quam de Heydensche Priester, om sijnen gewoonen dienst ontrent de *Dæmones* te verrigten, die hem, so het schijnt, seyden die plaats voortaan te moeten verlaten, ter oorsaak van hem, die daar in huysveste; hy offerde en wyde sijn best, maar te vergeefs, alsode *Dæmones* voor al sijn aanhouden en versoeken doof bleven: weshalven hy in boosheyt en verwoedheyt uytborst, en tegen den heyligen Man opstoof, en hem dreygde by de Overigheyt en den Keyser te beklagen. Maar als hy sag, dat deselve edelmoedig alle sijne bedreygingen in den wind sloeg, en de magt had de *Dæmones* op sijn woord en believen te doen komen en gaan, so veranderde hy sijn boosheyt in verwondering, en bad den Bisschop, om tot verder blijk van dat Goddelijke gesag, welk hy had, de *Dæmones* (boose geesten) nog maar eens weder in den Tempel te doen keeren. Tot genoegen nu van dien Priester, word hy geseyd een stukjen papier te hebben afgescheurd, waar op hy enkelijk dese woorden schreef, *Gregorius aan den Satan, komt in.* Dit papiertjen was so dra niet gelegd op den Altaar, en de gewoone offeringen en reuk-werken niet begonnen, of de *Dæmones* vertoonden sig weder als van ouds. Dit overtuygde den Priester ten vollen, dat dit gesag hooger was dan alle de helsche magten, en nam voor met hem te vertrekken. Maar in eenige stukken van de Christen Leer nog niet voldaan zijnde, wierd hy geheel overgehaald, als hy den H. *Gregorius* sijne redenen met een ander merkelijk wonder-werk sag bevestigen, en dus gewillig sijn huys en land, vrienden en magen verlaten hebbende, gaf sig over om in dessels Goddelijke wijsheyt en philosophie onderwesen te worden.

Een derselven gedaan aan den duyvel.

Waar door een Heydensch Priester bekeerd wierd.

Hy word met groote eerbied tot Neo-Cesareën ingehaald.

IX. Het gerugt van dese sijne vreemde en wonderwerkende daden verwekte (x) in die van Neo-Cesareën een genegentheyt tot hem, en deed hem met ongemeene eerbied en agting ontfangen worden. Meest alle menschen liepen buyten de stad hem te gemoed, en elk was om 't eerste genegen hem, van welke sulke groote saken verhaald wierden, te sien. Hy sloeg geen agt op dien drift en het toejuychen der menschen, die rondom hem waren, so dat hy selfs sijne oogen niet na de andere sijde wendde, maar door het midden van den drang regt uyt naar de stad ging. Derwaarts gaande, waren sijne vrienden, die hem uyt de woestijn vergeselschapt hadden, vry bekommerd waar en by wien hy soude t'huys gaan. Maar hy bestrafte sijne bekommernis, en vraagde hen, of sy van de God-

delijke

(v) *Ibid. p.* 980. (x) *Ibid. p.* 983.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

delijke bescherming meenden te zijn uytgeslooten? en of Gods voorsienigheyt niet de beste en de veyligste toevlugt en woonplaats was? met eenen hen seggende, dat, hoe het ook mogt gaan met hunne ligchamen, het van een oneyndig grooter gewigt was op hunne sielen te sien, als zijnde alleenlijk de eygene en bequame woonplaatsen, die door de deugden van een goed leven voor den hemel opgebouwd, toebereyd, vercierd en opgeschikt moesten worden. Onnodig egter was die sorg van sijn geselschap, want daar waren'er vry veele, die hunne deuren voor sulken welkomen gast open setteden. Onder dese was bysonder *Musonius*, een man van de grootste staat en aansien, die in die stad vry veel vermogt, die hem bad sijn huys met sijne tegenwoordigheyt te willen vereeren, en aldaar sijn optrek te nemen: hy nam de beleefdheyt van dien man, welke hem eer dan andere die aanbieding deed, aan, en bedankte alle de andere voor de eer en beleefdheyt, die sy hem hadden aangeboden.

Trekt op by Musonius.

X. Het verminderde deses goeden Mans blijdschap niet weynig, dat sijn lot in sulken godloosen en afgodischen plaats gevallen was, en daarom stelde hy vast geen tijd te willen verliesen: dus viel hy nog dien eygen dag aan het prediken (y), welk so goeden uytslag had, dat hy, eer het nagt was, reeds een kleyne Gemeynte ter bekeering gebragt had. Vroeg in den volgenden morgenstond wierden de deuren met een drang van menschen beset, en daar quamen t'samen menschen van allerley rang, jaren, swakheden en siektens; aan welke hy te gelijk twee curen deed, genesende so wel hunne ligchamen als sielen: want hy onderrigtte hen in de waarheyt, overtuygde hen van hunne dwalingen, en trok hen terug van hun quaad leven, en dat te gemakkelijker, om dat hy ter selver tijd de swakken versterkte, de sieken gesond maakte, die eenige quaal en gebrek hadden genas, en de duyvelen uyt de besetenen uytdreef. De menschen genegen zijnde om de Religie, die hy voorstelde, te omhelsen, gemerkt sy sulke gevoelige bewijsen van de kragt en goddelijkheyt derselve voor hunne oogen sagen, en niets hoorden voorstellen, of het wierd door het getuygenis aan hunne sinnen bevestigd. Dus een talrijke Gemeynte gestigt hebbende, was sijne naaste sorg, om een Kerk, tot het versamelen en het oeffenen van alle deelen hunner Religie, te bouwen, die dan door de milddadige giften van sommige, en het onophoudelijk arbeyden van andere binnen korten tijd begonnen en volbouwd wierd. Op vaster grond-vesten schijnt deselve gebouwd te zijn dan andere gebouwen aldaar, gemerkt deselve niet alleen aardbevingen, die in die Gewesten gemeen zijn, maar ook den sterken storm ten tijde van *Diocletianus*, die order gegeven had de Kerken der Christenen alom af te breken, uytstond. Sy stond nog ten tijde van *Gregorius van Nyssen*, die'er met eenen van verhaald, dat te dier plaatse niet lang geleden een vreeslijke aardbeving geweest was, waar door by-na alle gebouwen, so die 't gemeen, als desen of genen raakten, vernield en om-ver geworpen wierden, maar dese Kerk alleen ongeschonden over bleef, so dat'er niet de minste steen aan verset wierd.

Predikt ten eersten met grooten spoed,

waar van de reden word aangewesen.

Bouwt een Kerke.

Die by aardbevingen staan bleef.

XI. De H. *Gregorius*, bygenaamd *Nyssenus*, verhaald (z) iets, dat vry gedenkweerdig is; waar door by sijn eerste komste tot Neo-Cesareën de bekeering des volks te spoediger en te gemakkelijker voortging.
„Daar was, seyd hy, een openbare vierdag ter eere van een der goden
„in die landstreek, waar toe niet alleen die van Neo-Cesareën, maar al-
„le de ingesetenen van de nabuurige land-streek t'samen quamen. Dus was
„het

Een bysonder verhaal van een feest der Heydenen,

(y) *Ubi supr. p.* 985. (z) *Ibid. p.* 1007.

„het schouwburg ten eersten met menschen opgevuld, waar door sulken gedrang, en sulken verwerden geroep en geschreeuw ontstond, „dat men de vertooningen niet beginnen, nog de plegtelijkheden volvoeren konde. Dit deed al het volk tot den *Dæmon* uytroepen; *O Jupiter, wy bidden u, maakt ons plaats.* *Gregorius* dat gehoord hebbende, liet hen seggen, *dat hun gebed soude worden toegestaan, en sy „eerlang ruymer plaats hebben souden dan sy wel wenschten.* Aanstonds „overviel hen een schrikkelijke pest, die hun gesang veranderde in weenen, „en alle plaatsen met jammeren en sugten van stervende menschen vervulde. Dese quaal verspreydde sig als een vliegend of wild-vuur, waar „door de menschen siek en binnen weynige oogenblikken dood waren. „De Tempelen, werwaards veele in hoop van genesing hun toevlugt „namen, wierden met doode lijken vervuld; de fonteynen en gragten, „alwaar de hitte der ontsteking hen tot het lessen van den dorst gedreven had, wierden gestopt door de groote menigte van menschen „die'er in sakten, ja sommige setteden sig selven in de graffteden ter neder, en besorgden aldus voor sig selven een begrafenis-plaas, gemerkt „'er geen levendige genoeg waren, om de laatste pligt den dooden te „bewijsen. De oorsaak van die droevige ramp wierd uytgevonden te „zijn, dat se te onbedagt en dwaaslijk om plaats tot hunnen *Dæmon* „geroepen hadden, en daarom ging men tot den Bisschop, hem versoekende by sijnen God (dien sy geloofden een hooger en sterker wesen te zijn) voor hen te bidden, dat hy dog die woedende plage onder „hen wilde doen ophouden. Dit nam hy aan, deed het, en aanstonds „verminderde de pest, en de verdervende Engel vertrok. Hier op volgde, dat al het volk hunne Tempelen, oraculen, offerhanden en de „afgodische plegtelijkheden van hun Religie verliet, en tot het Christendom, als de veyligste toevlugt, en het beste middel, om den hemel tot hun bescherming te verpligten, overstapte.

daar een groote pest rees.

Die door 't gebed van Gregorius ophield.

Welk het Christendom deed kiesen voor het Heydom.

XII. Sijn bekende voorsigtigheyt, en den roem van sijne groote, en, gelijk mijn schrijver seyd (*a*), Apostolische wonderdaden baarden hem by het volk sodanigen gunst en hoogagting, dat al 't geen hy seyde, of deed, wierd aangesien als de uytwerking van een Goddelijke kragt. Selfs in saken van de wereld, wanneer'er een knoestig en moeyelijk geval voorquam, ging men tot hem, en 't geen hy vonnisde wierd billijker en onsijdiger, vaster en bondiger geagt, dan de uytspraak van iemand, wie hy ook mogt zijn. Het gebeurde dat twee broeders tegen malkanderen pleyteden over seker meyr, 't welk elk, als behoorende tot dat gedeelte, dat hy van sijn vader geërft had, sig aanmatigde: *Gregorius* wierd tot scheydsman versogt; die eerst door alle kragtige beweegredenen de versoening tusschen hen poogde te maken, en het verschil, dat tusschen hen was, in vreede sogt by te leggen: maar al sijne moeyte was vrugteloos en sonder kragt; de broeders voeren tegen elkanderen uyt, en dreygden elk sijn regt door de wapenen voor te staan, en stelden een dag, om met de magt, die hunne huysluyden van wedersijden konden te veld brengen, te beproeven wie regt of onregt had. Om dit voor te komen, ging de heylige Bisschop 's nagts te voren tot die plaats, en bleef daar den geheelen nagt over in devotie, en verkreeg van den hemel door sijne gebeden dat het meyr in een droogen vasten grond veranderde, waar door de oorsaak van hun twist weggenomen wierd. Nog veele eeuwen na die tijd heeft men het overblijffel van dat meyr aangewesen. Op de selve wijse word hy geseyd door een wonderdaad het geweld van de rivier

Sijne wonderdaden baarden hem groote agting.

Hy wierd versogt tot uytspraak in burgerlijke verschillen.

Hy verdroogd door sijn gebeden een meyr.

(*a*) *Ibid. p.* 986.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rivier Lycus te hebben geſtremd (*b*); want daar deſelve uyt het geberg-te van Armenien met een ſnellen vloed door andere bykomende rivieren opſwol, en komende op een effen en vlak veld, overliep, en de oevers meermaals overſtroomde, welk den inwoonderen van die land-ſtreek een onvergoedelijke ſchade toebragt, en hun leven meermaals in gevaar ſtelde, wiſten ſy geen ander raad, dan henſelven te wenden tot den H. *Gregorius*, om door ſijn omgang met den hemel, te verkrijgen, dat God, die alleen het gebied over het woeden der zee en wateren heeft, dien overloop wilde ſteuyten. Volgens hun verſoek ging hy met hen na die plaats, en keerde ſig tot hem die de wateren hare palen ſteld, welke ſy niet mogen te buyten gaan, nog wederkeeren om de aarde te bedekken, ſtak ſijn ſtaf aan den oever in den grond, en bad, dat de ſtoute en vreesſelijke wateren binnen die palen blijven, en het land niet meer overſtroomen mogten: hier op volgde, dat die rivier altijd naderhand binnen haren oever bleef, en, na de overlevering wil, die ſtaf tot een grooten en breeden boom aanwies, die ten tijde van onſen Schrijver nog ſoude aan de reyſigers getoond, en daar by het gemelde mirakel verhaald zijn.

Steuyt het over-ſtroomen van de rivier Lycus.

Op ſekeren tijd, als hy te rug quam van Comana (werwaards hy, van de Overigheyt en het volk ernſtig verſogt zijnde, om een bequaam man tot Biſſchop van die ſtad aan te ſtellen, gereyſt was) namen hem twee Joden waar (*c*), die kennis hebbende van ſijn milddadigheyt, 't zy uyt gierigheyt, of enkelijk om hem te bedriegen, t'ſamenſpanden om hem een looſen trek te ſpeelen: tot dien eynde ging de eene van hen op de grond leggen, ſtrekte ſig uyt, veynſde dood te zijn; de ander beklaagde het verlies van ſijn makker, en bad den heyligen Biſſchop, als hy voor-by quam, hem iets tot deſſelfs begrafenis te geven, die ſijn rok afdeed, denſelven op den man wierp, en ſijnen weg vorderde: ſo haaſt was hy niet uyt het geſigt, of de bedrieger quam lagchende tot ſijn makker, gebood hem op te rijſen, om ſig t'ſamen van dien buyt vrolijk te maken. Hy riep, trok en ſtiet hem, maar helaas! het was vergeefs, het begonnen ſpel eyndigde met een droevigen uytſlag, de man was ſekerlijk dood, en had den adem uytgeblaſen op het ſelve oogenblik, als het kleed op hem geworpen wierd, en dus diende die rok met der daad, om ſijn ligchaam ter begrafenis te bedekken.

Twee Joden willen hem bedriegen.

Welk God ſtraft.

XIII. Mogelijk ſullen deſe verhalen in onſe eeuw, die verre af is van de tijden, in welke by de Kerk het doen van wonder-werken nog plaats had, en na dat de wereld ſo lang door de bedriegeryen van een Kerk, die het doen van mirakelen als een van de groote ken-tekenen en bewijſen voor de waarheyt en catholijkheyt harer Kerk voorwend, bedrogen is, verdagt, en van den omſigtigen Leſer niet ligt gelooft worden: maar ik ſoude konnen voldoen, of ten minſten het verhalen van die dingen goed maken, mids te ſeggen, dat ſe verhaald worden van mannen, die van een ontwijfelbare geloofweerdigheyt en opregtigheyt zijn, byſonder van den H. *Baſilius* en deſſelfs broeder *Gregorius*, beyde wijſe en godſalige Mannen, en die geen honderd jaren na onſen H. *Gregorius* geleefd hebben, en, 't geen hier diend aangemerkt te worden, ſulks konden hebben door een meer dan gemeene verſekering, van hun bedaagde groot-moeder *Macrina*, die hen, als ſy nog jong waren, onderwees en opvoedde, en in haar jonger jaren onſen H. *Gregorius* niet alleen had gekend, maar ook een van deſſelfs leerlingen en toehoorderſſen geweeſt was: van welke ſy dan buyten twijfel gekregen hebben 't merkelijkſte dat in ſijn leven was voorgevallen, en byſonder 't be-

De geloofweerdigheyt van alle die wonderdaden word beweerd.

(*b*) *Ibid. p.* 990. (*c*) *Ibid. p.* 997.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

rigt van ſijne wonderdaden, die ſy veele ſelfs had konnen ſien, en hen vertelde; gelijk ſy hen ook voorhield wat hy geleeraard had, waar van de H. *Baſilius* (*d*) byſonder verhaald, dat ſy hen ophaalde de eygen woorden, die ſy uyt ſijnen mond gehoord had, en haar toen nog naukeurig geheugde: behalven dat deſſelfs broeder plegtelijk betuygd, (*e*) in het verhalen van deſes grooten mans wonderdaden, deſelve ſonder eenige konſtige uytbreydingen en oppronkſelen, maar naakt en klaar te hebben voorgeſteld; en nog nader (*f*), dat hy maar eenige weynige van die groote ſaken, door hem gedaan, ophaald, en opſettelijk veele, die nog in verſche geheugenis waren, overſlaat (*g*), ten eynde dat ongeloovige menſchen deſelve niet in twijfel trekken, en al 't geen boven het bereyk van hun verſtand en bevatting is, voor verdigtſelen houden mogten. Dog wat de ſaak ſelfs aangaat, ik ſoude my konnen beroepen op alle volgende eeuwen, die het verhaal derſelven eenparig geloofd, en tot ons overgebragt hebben, waarom hem ook doorgaans en ſonder iemands tegenſpreken in de Kerkelijke ſchriften uyt dien hoofde de naam van *Thaumaturgus*, *de Wonder-werker* gegeven is: immers de H. *Baſilius* verſekerd (*h*) ons, dat de Heydenen om die ſelve reden gewoon waren hem te noemen *een tweeden Moſes*, en dat hy by ſijnen tijd ſulken algemeenen verwondering by het volk in het geheele land verwekt had, en ſijn gedagtenis by hen ſo levendig was, dat geen tijd deſelve ſoude konnen verdooven.

Decius begint een ſware vervolging.

XIV. Dus beſtierde hy ſijn Kerk getrouwelijk en voorſpoedig met een volkomen ruſte, tot ontrent het jaar *Chriſti* CCL, wanneer de Keyſer *Decius* (*i*) niet konnende met goede oogen aanſien, dat het Chriſtendom ſo toe, en het Heydendom ſo afnam, allen Bevelhebbers der landſchappen, op verbeurte van hun leven, gebood de Chriſtenen op het ſcherpſte en ſtrengſte met de dood te ſtraffen; dit nu wierd, ſo niet meer, ten minſten niet minder uytgevoerd tegen de Chriſtenen in Pontus en Cappadocien. Alle andere ſaken ſcheenen hier voor ſtil te ſtaan, het vervolgen der Chriſtenen was het werk, dat in alle raads-vergaderingen, en van alle Overigheden meeſt beyverd wierd; welke ſig openbaarde niet in eenige dreygementen en harde woorden, maar in het verſinnen van alle middelen van wreedheyt, en ſodanige pijnig-middelen, welke te bedenken ſelfs voor een menſch ſchrikkelijk en yſſelijk is. Bijlen en ſweerden, vuur, wilde beeſten, ſlangen, uytrekkingen, gloejende yſere ſtoelen, trommels of raders, waar aan de ligchamen vaſt gemaakt, en door pinnen met het omdrayen derſelven het vleeſch afgeſcheurd wierd, en ontallijke andere wreedheden wierden dagelijks uytgevonden, en tegen de Chriſtenen in 't werk geſteld; elk deed ſijn beſt, om niet minder wreed te weſen als een ander. Sommige quamen als verklikkers, andere als getuygen, en wederom andere, die op hunner Naaſten goederen loerden, ſogten gelegentheyt, om deſelve te beſchuldigen en te vervolgen uyt dien hoofde dat ſe Chriſtenen waren: hier uyt rees een groote verwerring en verſlagentheyt; elk ſchroomde ſelfs voor ſijn naaſte vrienden; de vader droeg geen ſorg voor de veyligheyt van ſijn kind, en het kind deed ſijn pligt niet ontrent ſijne ouders: want een Heydenſche ſoon ontſag niet ſijn vader te verraden, en de ongeloovige ſoon beſchuldigde ſijn vader dat hy een Chriſten was, en de broeder meende het een ſtuk van godsdienſt te zijn, dat hy ter ſake van de Religie de Wetten der natuur verbrak, en ſijn eygen broeder, om dat hy een

Wreedheden en onmenſchelijkheden daar in gepleegd.

(*d*) *Ad Neo-Cæſar. Epiſt.* 75. *p.* 131. *Tom.* 3. (*e*) *Ubi ſupr. p.* 985. (*f*) *Ibid. p.* 995. (*g*) *Ibid. p.* 1009. (*h*) *De Spir. S. c.* 29. *p.* 360. *Tom.* 2. (*i*) *Greg. loc cit. p.* 999.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

een Christen was, veroordeelde: door dit middel raakten de bosschen vol, en de steden ontbloot van menschen, en egter waren veele huysen so dra niet ontledigd van hunne eygene inwoonders, of sy wierden gemaakt tot gemeene gevangen-huysen, alsso de openbare kerkers te kleyn waren, om alle de Christenen, die men derwaards bragt, te vatten. Men konde niet gaan over de merkten of plaatsen daar de menschen gemeenlijk by-een komen, of men sag den eenen vangen, en den anderen ter pley of dood-straf weg-leyden, terwijl de eene die algemeene ramp bejammerde en beweende, en een ander daar over lagte en verblijd was. Men ontsag niemand om sijn jaren of sexe, deugd of verdienste, maar alles wierd hier, gelijk in een stad die door een hoogmoedigen en magtigen overwinnaar word geplonderd, sonder eenige mededoogentheyt overgegeven aan de verwoedheyt en ruwheyt van een barbarischen, wreeden en onmenschelijken vyand.

XV. De H. *Gregorius* aan de eene sijde siende de droevige en rampsalige toestand van die tijd, en aan de andere sijde met allen ernst overlegd hebbende (*k*) dat de menschelijke natuur swak is, en dat'er weynige (bysonder van die nu eerst van hem bekeerd waren) souden bequaam zijn, om in 't geen sy ter sake der Religie hadden te verwagten volstandig te blijven, gaf aan sijn Gemeynte tijdelijk raad, om het geweld van die storm voor een tijd te ontwijken, gemerkt het hen beter soude zijn hunne sielen te behouden, dan door het afwagten van die woedende beproevingen hun afval van het Geloof in de waagschaal te stellen: en om te toonen, dat sulks gedaan mogt worden, en dat hunne sielen hier door niet benadeeld wierden, besloot hy hen met sijn voorbeeld voor te gaan; en het gevaar ontwijkende, vertrok hy na een eensaam gebergte, niemand by hem hebbende dan dien Heydenschen priester, die van hem bekeerd was, en hem als een Diaken ten dienste stond. Het was voor hem ook tijd om te wijken, want de vyanden hadden hem, als het hoofd van die party, voornamelijk in het oog, en sogten door alle mogelijke middelen hem in het net te brengen, die dan, de plaats daar hy sig verbergde, hen verklikt zijnde, met veel volks hem gingen opsoeken, alwaar eenige den voet van den berg rondom, ten eynde hy hen niet ontkomen soude, besetteden, en andere op den berg gaande alles doorsogten en eyndelijk niet verre van de plaats quamen daar hy was. Onderwijlen had den H. *Gregorius* sijn Diaken vermaand, om vastelijk op de voorsienigheyt van God te betrouwen, en begon aanstonds te bidden (gelijk na sijn voorbeeld ook de ander deed) met het opheffen van sijne oogen en handen na den hemel. Dus quamen de vervolgers, die in alle plaatsen gekeeken en gesnuffeld, alle struyken en heggen, alle klooven in de klip, alle holen en leegtens doorsogt, maar niets gevonden hadden, tot hunne makkers aan den voet van den berg weder, in hoop, dat hy tusschen beyden hen in handen mogt gevallen zijn: en wanneer de verklikker hen de juyste plaats, daar sy sig ophielden, beschreven had, seyden sy aldaar niets gesien te hebben dan twee boomen, die niet ver van malkanderen stonden. Het rot vertrokken zijnde, bleef de verklikker agter, en regt na de verblijf-plaats van *Gregorius* gaande, vond hem en den gemelden Diaken in hun aandagt, en daarom besluytende dat sy door de onmiddelijke voorsorg (want God hunne oogen verblind had, om hem niet te sien) van God bewaard waren, viel neder voor de voeten van den Bisschop, en bekende een Christen, en een van sijn geselschap in sijn eensaamheyt en schuyl-plaats geweest te zijn.

Gregorius raad sijn Gemeynte te vlugten.

Gelijk hy ook selfs deed.

Word opgesogt,

dog door een mirakel niet gevonden.

(*k*) *Ibid. p.* 1001.

De vervolging duurd nog eenigen tijd.

XVI. Dese wolven geen hoop hebbende den herder te vinden *(l)*, vielen te vinniger op de agter-geblevene kudde aan; en niet alleen daar, maar door het geheele land, aanrandende mannen, vrouwen en kinderen, die maar eenige eerbied voor den naam van *Christus* hadden, deselve slepende na de stad, en werpende in de gevangkenis, alwaar hen sekerlijk allerley soort van pijniging aanstaande was. De H. *Gregorius* bleef onderwijlen in sijn schuyl-plaats, ter tijd toe dat God dat onweêr genadelijk deed overwaayen, en de wreedheyt van die tyranny ophouden; want toen verliet hy sijn lommerig en bekommerd omswerven, en keerde weder na Neo-Cesareën. Hier gekomen zijnde, besogt hy alle die van sijn Bisdom waren, en stelde alom jaarlijkse vier-en plegtelijke-dagen aan, om gedagtenis van die Martelaren, die in de laatste vervolging geleden hadden, te houden; waar door hy sijn wijsheyt en voorsigtigheyt, naar gelegentheyt van die tijd, merkelijk deed blijken; niet alleen daar in, dat hy aan de Martelaren behoorlijk gedagte, maar dus doende het volk aansette om de Christelijke Religie gewilliger te omhelsen, wanneer het merkte, dat hen in het midden van het sware jok, dat hen opgelegd was, nog dat vermaak en die vryheyt vergund wierd. Hy had gemerkt, dat de afgodery der Heydenen ongemeen geholpen wierd met eenige vryheyt (in der daad ongebondentheyt) in de jaarlijkse godsdienst-plegtigheden toe te laten, en daarom meende hy reden te hebben om te denken, dat veele souden worden aangemoedigd, om hun bygeloof te verlaten, en tot het Christendom over te komen, als sy souden sien, dat sy sig ook op sommige, meer dan op andere tijden, in hun lijden verquikken, en wat meerder, dog sondeloose, vryheyt gebruyken mogten. Dit nu oordeelde hy niet beter te konnen doen, dan als men de gedagtenis vierde van desen of genen Martelaar: maar men kan egter niet loochenen, dat die gewoonte naderhand quade uytwerkingen gehad heeft.

Na deselve komt Gregorius weder t'huys. Steld Martelaars-dagen aan, met een goet oogmerk, maar van een quaad gevolg.

Gods oordeelen over het Roomsche Rijk.

XVII. In de tijd van de regeering van *Gallienus*, ontrent het jaar *Christi* CCLX. en reeds eenige jaren te voren, was God, (gelijk *Osorius* *(m)* niet te onregt oordeeld) vertoornd over de wreede mishandeling der Christenen door de thans regeerende en voorgaande Vorsten, waar over hy nu besloot de wereld te straffen. Tot dien eynde liet hy niet alleen *Valerianus* den Keyser (die wel in den beginne den Christenen genegen was, maar naderhand een vinnig vervolger derselven wierd) in handen vallen van *Sapor*, Koning van Persien, die hem schandelijk en deerlijk mishandelde, maar ook de Noordsche volkeren *(n)* gelijk een sond-vloed inbreken, en de meeste gedeeltens van het Roomsche rijk overloopen. De Duytsche begaven hen na Spanjen; sommige van hen trokken over de Alpes, en quamen door Italien tot Ravenna toe. De Alemannen overvielen Vrankrijk, en braken door tot in Italien. De Quaden en Sarmatiers verwoesteden Pannonien. De Parthers vielen in Mesopotamien en Syrien, en de Gothen in Pontus, Asien en een gedeelte van Griekenland. Ongelooflijke schade deeden dese vreemde volkeren alom daar sy quamen, en bedreven ongemeene moedwil, bysonder aan de Christenen, welker goederen sy plonderden, vrouwen en dogters onteerden, hen pijnigden, en dwongen om te offeren, en met hunne afgodische feest-dagen gemeenschap te hebben. Veele van de renegaden (afgevallene van het Christendom) beroofden hunne mede-Christenen, en som-

Valerianus gevangen. Noordsche volkeren overvallen alom het Rijk. Misbedrijven in die tijd.

(l) *Ibid. p.* 1002. *(m)* *Hist. lib.* 7. *c.* 22. *fol.* 311. *(n)* *Freb. Poll. in vit. Gallien. c.* 4, 5. *p.* 717, 718. *Vide Zosim. Hist. lib.* 1. *p.* 352--359. & *Treb. Poll. in vit. Claud. c.* 8. *p.* 806.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſommige beſtoolen deſelve, onder voorwendſel van die goederen te hebben gevonden, of ten minſten gebruykten het goed van hunne naaſten als hun eygen. In de tijd van deſe algemeene verwerring ſchreef een nabuurig Biſſchop van die Geweſten aan den H. *Gregorius* van Neo-Ceſareën, en verſogt ſijn raad hoe in die droevige toeſtand van ſaken te doen, die door *Euphroſynus* een brief van order (die by de Ouden ſo menigmaal onder den naam van een *Canonicalen brief* aangehaald en geroemd word, en als nog voor handen is) te rug ſond, om ſodanige ongeregeltheden voor te komen en te verbeteren; waar in hy voor eerſt wel ophaald de verſcheyden rangen der boetelingen, maar voornamelijk beriſpt en beſtraft hunne ongeregelde gierigheyt, toonende hoe onbetamelijk het in hemſelven, hoe ongevoeglijk voor Chriſtenen, en hoe ſchandelijk het voor God en alle vroome menſchen was 't geen een ander toekomt te verbergen en na ſig te nemen: en nog nader, dat het t'eenemaal onmenſchelijk en barbariſch was, in ſulken droevigen tijd den bedrukten te berooven, en ſig met het bloed en het verderf van hunne elendige broederen te verrijken. En om dat ſommige ſouden konnen voorgeven, dat ſy het niet roofden, maar alleen opraapten 't geen ſy vonden, ſeyde hy hen, dat ſy door de Wet van God verpligt waren, al 't geen ſy van hunne nabuuren vonden, al waren het ſelfs hunne vyanden, weder te geven, veel meer dan aan hunne broederen, die nevens hen in de ſelve ſwarigheyt ſaten. En ſo iemand mogt meenen reden genoeg te hebben om 't gevondene, al komt het andere toe, te behouden, vermids ſy ſelfs ſo veel waren quijt geraakt, hy geeft daar over ſijn vonnis, dat ſulks niet anders was, dan de eene godloosheyt te billijken met de andere, en, om dat de Gothen hunne vyanden waren geweeſt, Gothen en Barbaren aan malkanderen te willen worden. Selfs geeft hy te kennen, dat'er waren, die het met de Barbaren hielden, en hunne broeders hielpen vervolgen, vangen en pijnigen. In alle welke gevallen hy ſeyd, dat de ſodanige van de gemeenſchap verdienden uytgeſloten te worden, en niet weder moeſten worden toegelaten, voor dat ſy door een genoegſaame boete, na dat de omſtandigheden vereyſchten, de Kerk opentlijk en plegtelijk voldaan hadden.

Waar over Gregorius ſchrijft.

XVIII. Niet lang na deſe tijd begon *Paulus van Samoſaten*, Biſſchop van Antiochien, ſeer ſchadelijke leerſtukken van den perſoon onſes geſegenden Saligmakers uyt te braken. Om derſelven voortgang en beſmetting voor te komen, quamen de voornaamſte Biſſchoppen en kerkelijke perſonen van dat geheele land te ſamen in een Synode te Antiochien, onder welke de voornaamſte waren *Firmilianus*, Biſſchop van Ceſarea in Cappadocien, onſe *Gregorius*, en ſijn broeder *Athenodorus* Biſſchop in Pontus, en eenige andere (*o*). De vergadering geſpannen, en alles wel overwogen zijnde, ſag de looſe Ketter, dat hy'er niet tegen op konde, en ſijne dwalingen ten beſten ſo als hy konde bemanteld hebbende, bekende 't geen hy niet konde ontveynſen, en behield dus voor die tijd op een ſchijn-berouw die aanſienlijke plaats, die hy in de Kerk had. Deſe Synode wierd gehouden in 't jaar na *Chriſti* geboorte CCLXIV. na welke onſe H. *Gregorius* niet lang ſchijnt geleefd te hebben, alſo hy in dat ſelve, of 't geen waarſchijnlijkſt is, in 't volgende jaar ſtierf. *Nicephorus* (*p*) wil, dat hy tot een hogen ouderdom toe leefde, welk ſekerlijk moet waar zijn, indien hy, gelijk hy ſegd, onder *Diocletianus* geſtorven is: en 't geen nog buytenſporiger is, hy ſoude,

Paulus Samoſatenus, toond in een Synode berouw.

En word voor die tijd verſchoont.

Gregorii dood.

Sſ 3

(*o*) *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib.* 7. *c.* 27. *p.* 278. (*p*) *Lib.* 6. *c.* 17. *p.* 408.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

soude, na het seggen van *Suidas* (q), gestorven zijn onder de regeering van *Julianus*. Even voor sijn dood, also hy merkte dat sijn tijd naderde, sond hy (r) de stad op en neder, als ook in het omleggende land, om te vernemen, of'er nog iemand was, die het Christen Geloof niet had aangenomen; en bescheyd krijgende, dat'er niet meer dan seventien waren, sugtte hy, en sijne oogen ten hemel geslagen hebbende, betuygde voor God, dat hy nog iets tot der menschen saligheyt onvoltrokken naliet, maar dat het sijne genade was, die hy met alle dankbaarheyt erkende, dat hy by sijn eerste aankomste aldaar maar seventien Christenen gevonden hebbende, nu maar seventien afgoden-dienaars aan sijn na-saat soude overlaten. Hy gaf, na dat hy hertelijk om de bekeering der ongeloovigen, en den aanwas en volmaking van de reeds bekeerde gebeden had, sijne siele gerustelijk aan God over; te voren sijne vrienden bevolen hebbende, geen moeyte te maken ontrent sijn begrafenis, of hem een eygen en bysonder graf te geven, op dat hy, die by sijn leven sig als een pelgrim en vreemdeling in de wereld gedragen had, niets houdende voor hemselven, ook na sijn dood de portie van een vreemdeling, en een gemeen lot met andere genieten mogt.

Laat maar seventien Heydenen over.

Steld order op sijn begrafenis.

XIX. Hy was, seyd de H. *Basilius* (s), een man van een Prophetischen en Apostolischen geest, en die in den geheelen loop sijnes levens de hoogte en nettigheyt van een Christelijken ommegang uytdrukte. In alle sijne Godsdienst-oeffeningen vertoonde hy de grootste eerbiedigheyt, en dekte nooit in sijn gebed sijn hooft (t), als oordeelende ten hoogsten redelijk en gepast 't geen de Apostel seyd (v), *Een iegelijk man, die bid of propheteert, hebbende iets op het hoofd, onteerd sijn eygen hoofd*. Hy gebruykte geen eed, maar bevestigde sijne woorden met *ja* en *neen*. Hy dersde, uyt ontsag van onses Heeren bedreyging, nooit sijn broeder *dwaas* noemen. Geen toornigheyt, bitterheyt, of gramschap ging uyt sijnen mond. Hy had een afkeer van andere te schelden of te lasteren, als niet over-een komende met den staat der genade. Afgunst en hovaerdy waren onbekend in sijn opregte en eenvoudige siel. Nooit ging hy tot de Heylige Tafel, voor dat hy sig met sijn broeder versoent had. Hy versoeide ten hoogsten alle leugentaal en bedrog, als wel wetende dat leugen een vrugt en uytwerking van den duyvel is, en dat God de leugensprekers wil verdoen.

Hy word beschreven van sijn godvrugtigheyt.

XX. Sijne Schriften zijn eerst gemeld van den H. *Hieronymus* (x), en die noemd sijn *dank-en lof-reden aan Origenes*; sijne *korte*, hy seyd, nutte, *uytlegging over den Prediker*; verscheyden *Brieven* (onder welke buyten allen twijfel sijne *Canonicalen Brief* de voorrang had) en sijn *Credo*, of *korte verklaring des Geloofs*, welk wel in sommige van *Hieronymus regifter* niet is uytgedrukt, maar egter in andere is aangetekend. Dese alle, uytgenomen eenige sijner Brieven, sijn nog voor handen, en buyten die heeft hy waarschijnlijk niets meer geschreven: want hoewel hem gemeenlijk eenige andere worden toegeschreven, egter is'er niet veel reden of blijk dat deselve de sijne zijn, gemerkt selfs die dat voorgeven daar niet vast op gaan. Uyt den H. *Basilius* (y) blijkt, dat hy by sommige eertijds verdagt was van na de *Sabelliaansche* dwaling te hellen, en dat veele van die Ketteren sig tot hun verschooning beriepen op een sijner uytdrukkingen, waar in hy seyde, *dat de Vader en de Soon twee sijn in aanmerking van het verstand, maar een in persoon:* Maar

Sijne schriften.

Hy is verdagt van Sabelliaansche dwaling.

(q) *In voc.* Γρηγόριος. *p.* 628. (r) *Greg. Nyss. ubi supr. p.* 1006. (s) *De Spir. S. c.* 29. *p.* 359. *Tom.* 2. (t) *Id. ad Cler. Neo-Cæs. Epist.* 63. *p.* 97. *Tom.* 3. (v) 1 *Cor.* 11. 4. (x) *De Script. in Theodor.* (y) *Ad Doctor. Eccl. Neo-Cæs. Epist.* 64. *p.* 101.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Maar hier tegen heeft hem de H. *Baſilius* wijdloopig verdedigd, toonende dat hy dat geſproken had in den iever van ſijne twiſt-redening met *Ælianus* een Heyden, οὐ δογματικῶς, ἀλλ᾽ ἀγωνιστικῶς, niet om als een leerſtuk voor te ſtaan, maar in haaſtigheyt en in den drift van ſijn ſintwiſten, wanneer het oordeel niet bedagtſaam genoeg is, om alles op het nauwkeurigſte te wikken; dat den iever om dien Heyden te winnen, hem vervoerde, om niet ſo nauw op elk woord te letten, en dat hy ſomtijds wel iets toegaf na de bevatting van ſijn party, op dat hy in grooter en gewigtiger ſaken te meer voordeel op hem mogt hebben, en dat hy daar door wel vervallen is tot eenige onvoorſigtige uytdrukkingen, die de Ketters naderhand ten quaadſten en tot hun oogmerk geduyd, en aan deſelve een anderen ſin, als ſy eerſt geſproken waren, gegeven hebben. Dog hy toond in het byſonder, wat aangaat de Sabelliaanſche dwaling, dat (z) hy ſo verre daar van daan was, dat deſelve voornamelijk is wederlegd door bewijſen, genomen uyt het gene de H. *Gregorius* ſelfs gepredikt had, daar van de geheugenis nog vers en levendig by hen was.

Waar van hem Baſilius ſuyvert.

't Zy hoe het zy, niets is waaragtiger en beſcheydener dan 't geen de H. *Hieronymus* (a) in ſulke gevallen aanmerkt, dat het groote onvoorſigtigheyt en oneerbiedigheyt is, de Oude ten eerſten met kettery te beſchuldigen, om dat ſy deſe of gene uytdrukking gebruykt hebben, nademaal het kan zijn, dat ſe een opregt en eerlijk gemoed hebbende, niet regt ſpraken, of de woorden in een anderen ſin geſchreven hebben, of dat de over-ſchrijvers in hun onwetendheyt qualijk hebben nageſchreven, of wel, dat ſy hun meening niet net genoeg uytdrukten, wanneer de booſe en verkeerde menſchen hun onkruyd nog niet geſaayd, nog de Kerke met hunne geſchillen ontruſt, nog eyndelijk der menſchen ſielen met hunne ſchadelijke en verdorven gevoelens beſmet hadden.

Hoe der Ouden onvoorſigtige uytdrukkingen moeten worden opgenomen.

(z) *Ibid. p. 99.* (a) *Apol. adv. Rufin. lib. 2. p. 219. Tom. 2.*

Gregorii Schriften.

Egte.

Πανηγυρικὸν Ἐυχαριστίας ad Origenem.
Metaphraſis in Eccleſiaſtem.
Brevis expoſitio fidei.
Epiſtola Canonica.

Meer andere brieven, die niet meer voor handen zijn.

Baſtaard-ſchriften.

Ἡ κατὰ μέρος Πίστις.
Capita XII. de fide, cum Anathematiſmis.
In Annunciationem S. Dei Genitricis Sermones III.
Sermo in Sancta Theophania.
Ad Tatianum de Anima λόγος κεφαλαιώδης.

Eynde van 't leven van den H. GREGORIUS Thaumaturgus.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

HET LEVEN

VAN DEN

H. DIONYSIUS

BISSCHOP van ALEXANDRIEN.

INHOUD.

Dionysius *geboorte-plaats. Sijn af-komst. Hoe hy bekeerd is. Hy studeerde onder* Origenes. *Of hy een Leeraar der wel-spreekendheyt geweest zy. Hy volgde* Heraclas *in de* Catechizeer-school. *Hy word aangesteld tot Bisschop van* Alexandrien, *en wanneer. By wat gelegentheyt een vervolging aldaar begon. De heftigheyt van deselve. Het Martelaarschap van* Apollonia, *en de sotte eer, die de Kerk van* Romen *haar aandoet. De vervolging voortgeset volgens bevel van den Keyser* Decius. *Der* Christenen *toenmalige jammerlijke toestand. Een wagt van soldaten word schielijk bekeerd, en gemarteliseerd.* Dionysius *word gevangen, en in ballingschap vervoerd, met oogmerk om hem te onthoofden. Een vermakelijk verhaal van sijn onverwagte verlossing door een geselschap van dronken menschen. Hy wijkt na een wildernis. Komt weder tot* Alexandrien. *De meenigte en hoedanigheyt der geene, die in die laatste vervolging waren afgevallen. Verschil over derselver weder-aanneming.* Dionysius *oordeel en* practijk *daar ontrent. (Het geval van* Serapion.) *Sijn onderhandeling met* Novatus *over sijn scheur-sugt, en het af-schrift van sijn Brief aan* Novatus. *Hy word gemoeyd met het verschil over het herdoopen. Draagt sig daar gematigd in. Hy schrijft aan den Paus* Sixtus *over seker persoon, die van Ketters gedoopt was.* Valerianus *vriendelijkheyt tegen de* Christenen. *Veranderd in wreedheyt.* Dionysius *word gebragt voor* Æmilianus, *met wien hy reden-wisseld, en onversettelijk standvastig blijft. Hy word gebannen, en vervoerd na de wildernissen van* Lybia; *daar hy sijn bediening voortset. Ontallijke Barbaren worden tot het Geloof bekeerd.* Gallienus *breekt de vervolging af. Schrijft aan* Dionysius, *en vergund den* Christenen *hunne vryheyt.* Alexandrien *word belegerd om den opstand van* Æmilianus. *Verdeeldheden daar binnen. Een schrikkelijke pest te* Alexandrien; *der* Christenen *weldadigheyt en ongemeen medelijden met de besogte, die boven die van de* Heydenen *uytmuntte.* Dionysius *wederlegt* Sabellius. Dionysii *onvoorsigtige uytdrukkingen, en wat hem te last gelegd wierd. Hy verdedigt hemselven; so doet ook den* H. Athanasius. *Hy schrijft tegen* Nepos. *Wie die* Nepos *was; sijn stellingen en aanhangers.* Dionysius *spreekt met de voornaamste van die partye; overtuygd deselve, en brengt se te rug tot de regtsinnige Kerk. Hy word ingewikkeld in het verschil tegen* Paulus Samosatenus. *De losse, buytenspoorige, en stoute inborst en seden van dien Man.* Dionysius *Brief aan de Kerkelijke vergadering te* Antiochien *over die saak. De uytslag van* die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

J. Goeree del. P. Sluyter fec.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

die verhandeling. Dionysii *dood. Sijne Schriften en Brieven. Het verlies derselven word beklaagd.*

I. D*Ionysius* is, naar alle waarschijnlijkheyt, geboren te Alexandrien, alwaar sijne Ouders (*a*) luyden van staat en aansien schijnen geweest te zijn, en sijn vader, mogelijk ook sijne voor-ouders, vry gewigtige ampten bekleed, en hy selfs eenigen tijd in aansien en wereldlijke pragt schijnt geleeft te hebben. Door geboorte en opvoeding was hy een Heyden; maar van de aanleyding sijner bekeering tot het Christendom kan ik niet anders seggen, dan 't geen hy'er selfs van ophaald (*b*), dat hy alle Boeken, die hem voor quamen, neerstig lesende, en derselver inhoud onsijdig getoetst hebbende, door een gesigte en stemme die tot hem sprak, eerst tot het Geloove is overgebragt. Sijne eerste studiën voltrokken hebbende, begaf hy sig onder de onderwijsing van den vermaarden *Origenes* (*c*), thans de groote Leer-meester te Alexandrien, en vermaard door sijn leesen en voorstellen van de wereldsche en Christelijke wijsgeerte. Sommige meenen, dat hy na die tijd een openbaar Hoog-leeraar in de wel-sprekens-en reden-rijks-konst geworden is (*d*). En, om de waarheyt te seggen, daar schijnt sig een bysondere streep van opschikking en swier in de stukken en brokken, die'er van sijn Boeken over gebleven zijn, op te doen: egter kan ik qualijk gelooven, dat die *Dionysius*, welken *Anastasius* en *Maximus* noemen, en van een Leeraar der welsprekendheyt Bisschop van Alexandrien seggen geworden te zijn, de selve is met onsen *Dionysius*, om redenen, so ik geen andere had, dat hy gesegd word aanmerkingen over de Werken van den H. *Dionysius de Areopagiter* geschreven te hebben, die men egter seker weet niet dan veel jaren na onsen *Dionysius* in de wereld gekomen te zijn. *Demetrius*, Bisschop van Alexandrien, in het jaar *Christi* CCXXXII gestorven zijnde, quam in sijn plaats *Heraclas*, een van de leerlingen van *Origenes*, en desselfs na-saat in de Catechizeer-school, in wiens plaats *Dionysius*, te dier tijd Ouderling van die Kerk, volgde. Hier in nu was hy so besorgd en neerstig, en gaf daar door sulken algemeenen genoegen, dat, na de dood van *Heraclas*, die aldaar vijftien of sestien jaren Bisschop was geweest, niemand so bequaam, om in sijn plaats te komen, geoordeeld wierd, als *Dionysius*, welke dienvolgende in het jaar CCXLVI. die bediening aanvaerdde, hoewel het *Eusebius* in sijn Chronijk twee jaren later steld, en also in het vijfde jaar van den Keyser *Philippus*, 't welk rond uyt strijd tegen sijne Historie (*e*), daar hy de tijd van zijn inwying in dat ampt steld op het derde jaar van des gemelden Keysers regeering.

Dionysius geboorteplaats. Staat van sijn Ouders.

De aanleyding tot sijn bekeering.

Heeft Origenes tot sijn Meester.

Of hy een Leeraar in de welsprekendheyt geweest zy.

Word Catechist te Alexandrien,

en naderhand Bisschop.

II. De eerste jaren van sijn bediening waren vreedsaam, en hy in rust, tot dat *Decius* in het jaar CCXLIX. in de regeering gekomen zijnde, alles in alarm en verwerring bragt, vervolgende de Christenen met de uyterste wreedheyt, daar de Gemeynte van Alexandrien een droevig lot in had. Reeds een jaar te voren (*f*), als de Keyser *Philippus* nog leefde, had men daar een begin van die vervolging gemaakt, en dat by dese gelegentheyt: Seker Heydensch Priester of Poëet maakte

Decius vervolgd de Christenen;

Was reeds door een

(*a*) *Euseb. lib.* 7. *c.* 11. *p.* 260. *A.* (*b*) *Epist. ad Philem. c.* 7. *p.* 253. (*c*) *Ibid. lib.* 6. *c.* 29. *p.* 329. *Hieron. in Script. in Dionys.* (*d*) *Anast. Sinaït.* Ὁδηγ. *c.* 22. *p.* 341. *Maxim. Schol. in c.* 5. *de Cœlest. hierarch. p.* 24. *Tom.* 2. (*e*) *Euseb. ibid. c.* 35. *p.* 232. (*f*) *Epist. ejus ad Fabian. ibid. c.* 41. *p.* 236.

Priester aange-stookt. En daar door om-gebragt. Metras.

den ophef, stokende het volk van die plaats, dat van natuuren naar bygeloovigheden helde, aan, om de twistsaak hunner goden te bepleyten, en de wraak voor deselve uyt te voeren. De schare eens op de been gekomen zijnde, konde in hun drift niet gesteuyt worden, en oordeelde dat men door wreedheyt aan de Christenen, den meesten dienst aan de goden deed. Dus sloeg men ten eersten de handen aan eenen *Metras*, een bedaagd Man, die sijn Saligmaker niet willende lasteren, met knodsen geslagen, met scherpe stokjens in sijn aangesigt en oogen gesteeken, en ten laatsten, even buyten de stad geleyd, gesteenigd wierd. Na hem

Quinta

viel men eerst aan op een vrouw, genaamd *Quinta*, die in den Tempel gebragt, dog den afgod niet willende eeren, door de straten der stad over de scherpe steenen gesleept, en herwaards en derwaards geslingerd wierd. Dus wierd se terselver plaats gevoerd, deerlijk gegeesseld, en

en Apollonia.

op de selve wijse om hals gebragt. *Apollonia*, een bedaagde dogter, gevangen, en alle hare tanden uyt geslagen zijnde, wierd bedreygd dat men haar levendig wilde verbranden; waar op sy maar een weynig uytstel versogt hebbende, van selfs en blymoedig in de vlam sprong. Het

Sotternyen der Roomsche Kerk ontrent Apollonia.

is ongelooflijk, ten ware men genoegsame blijken daar van had, met hoe dwasen eerbied de Kerk van Romen de gedagtenis van dese Martelaresse vierd (*g*). Men weet'er ongemeen veel te seggen van haar adelijke afkomst, haare uytstekende godsaligheyt en deugden, haare kuysheyt, ootmoedigheyt, veelvoudig vasten, ieverige devotie, e.s.v. (hoewel niet een eenig woord van dat alles door iemand van de Oude Schrijvers beschreven is). Men geest voor, dat een stemme uyt den hemel haar noemde, *De bruyd van Christus*; en seyde, dat God haar had gegeven al wat sy begeerde. Sy maken haar tot een bescherm-godin en hulp van alle die aan tand-of hoofd-pijn vast zijn; en bidden (want so vinden wy het in veele hunner Kerkelijke formulier-boeken) dat God deselve om hare voorbeede van die pijn verlossen wil: ja sy rigten hun gebed aan haar selfs, versoekende *dat sy God voor hen tot dien eynde bidde, en om haar lijden voor hen verkrijge* (so zijn de eygen woorden van hun gebed) *de vergeving van alle sonden, die sy met hun mond en tanden, door brassery en met woorden, begaan hebben.* Men geeft voor, dat sy ontallijke wonder-werken gedaan heeft; en het schijnt my selfs een wonder-werk 't geene, indien het waar was, van het groot getal harer tanden verhaald word: want behalven die, welke onder de overblijfselen van de buytenlandsche Kerken bewaard zijn (en die zijn'er niet weynig) so lesen wy (*h*), dat de Koning *Eduard*, als hy tand-pijn had, order gaf, om alle de tanden van *Apollonia*, die in het rijk waren, op te soeken en hem toe te senden, waar op sulken grooten getal hem wierd aangebragt, dat men se in verscheyden groote tonnen niet bergen konde. Het schijnt dat men in plaats van die weynige tanden, die sy by haar martelaarschap verlooren heest, haar de ruymte heest willen wedergeven. Maar 't is tijd om weder te keeren tot de vervolging der Christenen t'Alexandrien. Men brak alom de huysen der Christenen op; men nam het beste dat daar in was, weg, en verbrandde 't geen het wegslepen niet weerdig was. Een Christen mogt niet uytgaan by dag of nagt, of men riep aanstonds, *Weg met hem na het vuur.* Dus handelde men met de Christenen ter tijd toe sy tegen malkanderen opstonden, en de eene den anderen op het lijf viel, waar door de Christenen een weynig adem kregen, en de boosheyt en onmenschelijkheyt tegen hen wat verslapte.

III. Dus

(*g*) *Bolland. de vit. SS. ad* 9. *Febr.* (*h*) *Vide Chemnit. exam. Conc. Trident. Part.* 4. *de reliq. SS. p.* 13. *col.* 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

III. Dus ſtonden de ſaken, als *Decius*, ſijn Meeſter *Philippus* hebbende omgebragt, het rijk aanvaerdde, die aanſtonds ſijne bevelen tegen de Chriſtenen na Alexandrien afſond, waar door de woede en wreedheyt een nieuw leven bequam. Nu was het, dat men op nieuw weder aanviel, en de menſchen van wat ouderdom en ſtaat ſy ook waren, beſchuldigde, dagvaarde, ſleepte, pijnigde, en op de wreedſte wijſe, die'er konde bedagt worden, ter dood bragt; daar van *Dionyſius* ſelfs (*i*) een groot getal opteld, en te gelijk de wijſe van hun martelaarſchap ophaald. Veele (*k*) die in de boſſchen en op de gebergtens hun ſchuylplaats genomen hadden, vonden buyten geen gemakkelijker dood, dan die ſy ſogten te ontloopen; want ſommige ſtierven van honger en dorſt, of van koude en ongemak, andere wierden ſiek, of overvallen van dieven en roovers, of wierden een proye voor de wilde beeſten; en ſelfs wierden 'er veele door de Arabiers en woeſte Saracenen weggeſleept, en tot ſlaverny, erger dan de dood ſelfs, gebragt. In die booſe tijd vielen wel veele van het Geloove af, maar andere hielden met een vaſte en onverſettelijke dapperheyt hun ſtandplaats; ſelfs quamen verſcheydene, die dus lang vreemdelingen en vyanden van de Chriſtelijke Religie geweeſt waren, ſchielijk over, en beleden, onaangeſien het gevaar dat hen daar om te verwagten ſtond, ſig ſelven Chriſtenen te zijn. Het ſal genoeg zijn daar in een voorbeeld te vertoonen. Seker perſoon, die men oordeelde een Chriſten te zijn, en nu gereed was om ſijn Religie te verſaken, wierd gebragt na de plaatſe des Geregts, terwijl *Ammon*, *Zeno* en andere, die aan de deur de wagt hielden, hem na binnen gaande uytlachten, over hem op hunne tanden knerſten, en ſodanige grimmatſen en vreemde mijnen maakten, dat'er elk het oog op had. Niet lang daar na, eer iemand aan hen de handen ſloeg, quamen ſy alle binnen in het Geregt, en beleden eenparig dat ſy Chriſtenen waren, waar over de Gouverneur en de andere Heeren van den Raad niet weynig verbaaſd en ontſteld wierden. Sy ſchuldig verklaard, toonden ſig bly en wel gemoed, en booden ſig, tot ſchrik en verbaaſtheyt der Rigteren, aan, om de pijn en ſmerte, die ſy hen wilden aandoen, gewillig af te wagten: hun vonnis geveld zijnde, gingen ſy met een ſoort van praal en ſtatie uyt het Hof, ſig verheugende, dat ſe het Geloove dus mogten getuygen, en ſo heerlijk in hun dood-ſtraf ſoude ſegepralen.

Die vervolging word door Decius voortgeſet.

Droevige gevolgen deſſelfs.

Een exempel van ſchielijk bekeerde, en gemartelifeerde.

IV. De H. *Dionyſius* had ook in dat droevig ſpel ſijn rol, hoewel het God behaagde, hem als een man die de Kerk ſeer dienſtig was, voor het uyterſte te bewaren. De Land-voogd *Sabinus* (*l*) had de Keyſerlijke order ſo dra niet ontfangen, of hy gaf ten eerſten aan een *frumentarius*, dat is, *een dienaar* (van die ſoort, welker werk was misdadigers op te vatten, en oproerige woorden en handelingen tegen den Staat te verſpieden, en die aan de Rigters en Landvoogden aan te brengen) laſt om hem te vatten. Deſe ging daar op uyt, en ſogt alle hoeken en plaatſen door, daar hy dagt dat hy ſig mogt verborgen hebben, maar niet in ſijn eygen huys, alſo hy niet geloofde dat hy aldaar ſoude hebben derven blijven, daar hy ondertuſſchen vier dagen lang deſſelfs komſte had afgewagt; maar eyndelijk, op de waarſchouwing van God, verliet hy, met ſijn dienſt-boden en broederen die op hem paſten, ſijn huys, dog viel niet lang daar na in de handen der ſoldaten. Sijn vonnis ontfangen hebbende, wierd hy door een wagt onder het bevel en geleyde van een Hoofdman, en eenige andere krijgs-Officieren gebragt na

Dionyſius word gevangen.

En tot onthoofding veroordeeld.

(*i*) *Ibid.* p. 238. (*k*) *Ibid.* c. 42. p. 240. (*l*) *Epiſt. Dionyſ. ad German. ibid.* c. 40. p. 235.

na Taposiris, een kleyne plaats tusschen Alexandrien en *Canopus*, waarschijnlijk om aldaar te stilder onthoofd te worden. Ondertusschen gebeurde het dat *Timotheus*, een sijner vrienden, die van sijn gevangkenis niet wist, aan het huys quam daar hy geweest was, welk hy ledig en een wagt aan de deur vindende, met een groote ontsteltenis en schrik daar van daan liep; hy was niet verre geloopen, of hem ontmoette een huysman, die hem na de reden van sulken schielijken haast vraagde, dog maar een gebroken en stukswijs bescheyd kreeg. Dese man was op weg na een bruylofts-maal ('t welk daar gemeenlijk des nagts gehouden wierd) alwaar hy gekomen zijnde, het geselschap verhaalde wat hy gehoord had, 't welk nu door den wijn verhit en verheugt zijnde, aanstonds oprees, ter deuren uytliep, en met een groot geschreeuw quam ter plaatse daar *Dionysius* was. De wagt hoorende sulken geroep, en siende sulken menigte van menschen so laat in den nagt op hen aankomen, verliet hunnen gevangenen, en ontliep het. Dus vonden sy den gevangenen te bed, die hen voor dieven aansiende, sijne klederen, die by hem lagen, toereykte; maar sy geboden hem aanstonds op te staan en met hen te gaan: hy in tegendeel versogt hen, na dat hy de reden van hunne komste verstaan had, om hem te laten leggen, en weder te vertrekken, of ten minsten hem die vriendschap te doen, en het werk van een soldaat te verrigten, en hem te onthoofden. Terwijl hy daar ernstig om aanhield, dwongen sy hem op te staan, en begonden, als hy op de aarde ging leggen, hem met handen en voeten uyt te sleepen, dog lieten hem ten laatsten leggen, en keerden na allen schijn weder na hun dronken gelag. Na hun vertrek namen *Cajus* en *Faustus*, *Petrus* en *Paulus*, Ouderlingen en sijne mede-gevangenen, hem op, gingen ter stad uyt, setteden hem op een Esel, en bragten hem in een eensaam en woest gedeelte van de wildernissen van Lybia (*m*), alwaar hy met *Petrus* en *Cajus* sig ophield, ter tijd toe dat het onweêr over was.

Dog ontkomt door een vreemd voorval.

Houd sig verborgen in de wildernis.

V. Dog als de vervolging door de dood van *Decius* ten grooten deele was overgewaayd, quam *Dionysius* uyt sijn eensaamheyt weder na Alexandrien, alwaar hy sijn Kerk ongemeen verward en buyten order vond, bysonder, om dat'er in die laatste vervolging so veele het Geloove hadden versaakt, en tot afgodery gevallen waren, onder welke veele selfs rijke, aansienlijke, en mannen van gesag en magt waren, daar van sommige het Christendom vrywillig versaakten, en andere so ver van vrymoedigheyt, die een Christen betaamd, waren afgeweeken, dat se gedaagd zijnde, om voor den dag te komen, en den afgoden te offeren, (gelijk sijne woorden zijn [*n*]) beefden en so bleek en doods daar uyt sagen, als of sy gekomen waren niet om te offeren, maar tot een offerhande opgeofferd te worden, so dat'er de Heydenen selfs om lachten, en met hen spotteden. De meeste nu van dat slag versogten by *Dionysius* wederkomst tot de gemeenschap der Kerke weder aangenomen te worden; welk egter, volgens de Kerkelijke tugt van die tijden, so gereed niet wierd toegestaan, bysonder na dat de Novatiaansche gronden (door welke den gevallenen, al hadden sy hun berouw door nog so langen en grooten boet-doening getoond, de weder opneming en gemeenschap voor altoos ontsegd wierd) begonden door te breken. By welke gelegentheyt *Novatus* en sijn makker *Novatianus* dit hard en streng gevoelen eerst hebben opgehaald; hoe ernstig *Cyprianus* en de Africaansche Bisschoppen sig daar hebben tegengekant; hoe dat hy aldaar en te Romen veroordeeld

Dog komt na Decius dood weder tot Alexandrien.

Daar veele waren afgevallen.

Die naderhand versogten weder aangenomen te worden.

Welk niet ligt verkregen wierd.

Waarom.

(*m*) *Vide Epist. ejus ad Domit. ibid. lib. 7. c. 11. p. 260.* (*n*) *Idem ibid. lib. 6. c. 4. p. 238.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

oordeeld is, en in welke gevallen en na hoedanigen boet-doening de gevallene weder wierden aangenomen, is van ons reeds in het leven van den H. *Cyprianus* aangetekend. De H. *Dionysius* hield het met de sagter partye, gelijk ook de meeste Bisschoppen van het Oosten; en hier in had hy, gelijk hy het selfs uytbreyd (*o*), aan sijn sijde, het algemeene oordeel en practijk van de heylige Martelaars, welker veele voor hun dood de gevallenen, op voorgaande blijk van berouw, weder tot de Kerkgemeenschap aannamen, en selfs onbeschroomd met hen *communiceerden*, welkers oordeel hy meende, en niet sonder reden, niet verworpen, en hun practijk niet tegengegaan te moeten worden, en dat men de gewoone order niet behoorde te verbreken: immers hy hield altijd die streek, en had daarom by den aanvang dier vervolging (*p*) bevel gegeven aan de Ouderlingen van de Kerk, om den vrede te herstellen, en den boetveerdigen het Avondmaal te geven, bysonder als de dood te vreesen was, en sulks ernstelijk versogt wierd: in gevolge van dit bevel wierd ook so gedaan, gelijk sig merkelijk opdoet uyt het voorval van *Serapion*, die een bejaard persoon zijnde, ten tijde van de vervolging was afgevallen, en naderhand meermaals om versoening had aangehouden, die hy egter in die verwardheyt van tijden niet had konnen verkrijgen. Dese door een gevaarlijke siekte schielijk overvallen zijnde, en drie dagen sonder spraak gelegen hebbende, kreeg op den vierden dag so ver sijn spraak weder, dat hy sijn neef, die hem oppaste, konde last geven, om by een der Ouderlingen te gaan, en van hem de *absolutie*, of *vry-spreking* te versoeken, sonder welke hy seyde niet te konnen sterven. De Ouderling, by welke de jongeling quam, was te dier tijd siek, dog bewogen met dien man, gaf den jongen een kleyn stukjen van het gesegend brood, dat hy juyst by hem had, hem belastende 't selve te weyken in water, en dan in sijn mond te steken: dit was so haast niet gedaan, of hy gaf sijnen geest met een onuytsprekelijke vertroosting, en was seer vernoegd, dat hy nu stierf in de gemeenschap met de Kerk.

Hoe sig Dionysius daar in droeg, en sijn bevel daar ontrent.

Merkelijke Historie van Serapion.

VI. Maar sijne sorge hier ontrent strekte sig niet alleen over sijn Bisdom uyt, maar hy schreef'er over aan de voornaamste Bisschoppen en Opsienders der Kerk: en om niets onversogt te laten, schreef hy daar over aan *Novatianus*, of, gelijk hy hem noemd, *Novatus* selfs, poogende hem door alle vriendelijkheyt en sagtigheyt weder tot den vrede en order van de Kerk over te halen. Wy sullen sijnen Brief, die kort, dog seer ernstig is, hier byvoegen (*q*):

Dionysius schrijft daar over. Bysonder aan Novatus.

DIONYSIUS *aan* NOVATUS, *onsen Broeder, groetenisse.*

NAdemaal gy selfs bekend tegen uwen wil in dese scheuring te zijn ingewikkeld, toond sulks door u gewillig en spoedig wederkeeren tot de Kerk: want het soude beter zijn iets te lijden, dan dat de Kerke Gods dus soude gescheurd worden. 't Is ook niet min loflijk daarom het martelaarschap uyt te staan, dan om dat men de goden niet wil offeren, ja mijns oordeels vry heerlijker: want door niet te offeren lijd een mensch enkelijk om sijn eygen siel, maar in het ander geval voor de geheele Kerk: en indien gy uwe broederen tot vrede en eendragt vermaand, sal uw verdienste uwe misdaad overwegen. Het eene sal u niet meer verweten, en het ander tot uwen roem gemeld worden; en genomen gy kond haar niet bewegen, behoud egter u eygen siel. Ik wensch u toe een vreedsaam leven, en dat gy wel vaart in den Heere.

 VII. So

(*o*) *Epist. ad Fabian. ibid. c.* 42. *p.* 241. (*p*) *Ibid. c.* 44. *p.* 246. (*q*) *Ibid. c.* 45. *p.* 247.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Dionysius gedrag over het verschil van het herdoopen.

VII. So dra waren sijn handen hier ontrent niet ledig, of hy wierd ingewikkeld in een ander verschil, waar door de geheele Kerk nu ontrust was, ik meen het herdoopen van die reeds van Ketteren gedoopt waren, waar over de H. *Cyprianus*, en *Stephanus* den Bisschop van Romen, reeds heftig tegen malkanderen hadden aangegaan. *Dionysius* (r) nevens *Firmilianus*, Bisschop van Cesareën in Cappadocien, en veele andere in het Oosten, hielden het met *Cyprianus*, en wilden, dat deselve moesten gedoopt worden, egter gedroeg hy sig daar ontrent vry gematigd: hy maakte onderscheyd tusschen afvallige, die in de regtsinnige Kerk den doop ontfangen hadden, en dese doopte hy niet weder, gelijk'er *Cyprianus* ook van sprak, maar liet se enkelijk weder toe met het opleggen der handen, welke order en practijk hy seyde (s) van sijn voorsaat *Heraclas* geleerd te hebben: maar wat ketterschemenschen aanging, die geen anderen doop dan van Ketters ontfangen hadden, die in der daad nul en van geener waarde was, die oordeelde hy, dat door een doop van de regtsinnige behoorden tot de Kerk te worden aangenomen. Ook toonde hy sig hier in meer een scheyds-man dan een party, en dus schreef hy aan *Papa*, (den *Paus*) *Stephanus*, als ook aan desselfs nasaat *Sixtus*, en de meeste Bisschoppen, die'er toen waren, hen radende hier in de sagtste weg te kiesen; en sekerlijk, dat hy in sijn gevoelens niet te eygensinnig of hard-hoofdig was, blijkt klaar uyt sijn Brief aan *Sixtus* (t), waar in hy over seker geval sijn raad versoekt: „Daar was, seyd hy, een man, die al onder den rang der Geloovigen „by sijn voorsaat en in den geheelen tijd van sijn bediening geweest „was, die gelet hebbende hoe den doop by de regtsinnige bediend wierd, „by hem (*Dionysius*) quam, en met tranen in sijne oogen sijn toestand „beklaagde, hem te voet viel, en betuygde, dat de doop, die hy by „de Ketters ontfangen had, geheel niet geleek na die van de regtsinni- „ge, maar vol godloosheyt en godslastering, en hy daarom in sijn ge- „moed ontsteld was, en sijne oogen niet dersde ten hemel opslaan, „weshalven hy versogt den waren en opregten doop, om de genade en „aanneming, die daar door gegeven word, deelagtig te worden. Dit sprak *Dionysius* tegen, en seyde hem; „Dat hy door sijn langduurige „gemeenschap met de Kerk daar reeds deel aan had, en dat hy hem, „die nu so menigmaal God met de Gemeynte gedankt had, en op de „gebeden der vergadering had *Amen* gesegd, die aan de Heylige Ta- „fel geweest, en de Heylige Spijse in sijne handen ontfangen had, en „alſo reeds voor lang een deelgenoot aan het ligchaam en bloed van *Jesus* „*Christus* geweest was, tot een tweeden doop niet konde toelaten; hem „te gelijk beveelende, onbekommerd te zijn, en met een vast geloof en „goede conscientie tot het Heylig Sacrament te komen: egter was die „man, seyd hy, hier op niet gerust, maar bleef by sijn bekommernis „en vrees, dersde niet komen aan des Heeren Tafel, en liet sig ter nauwer nood bewegen, om in het openbaar gebed te verschijnen. Het is onseker, wat antwoord *Sixtus* daar op geschreven heeft; maar 't doet sig hier in baarblijkelijk op, dat de H. *Dionysius* tegen het tegenstrijdig gevoelen niet te seer gekant was, en het sijne niet te sterk dreef, hoewel men bekennen moet, dat'er in dit geval iets was, 't welk so niet voorquam in andere, en dat, na sijn gevoelen, sulken langduurigen gemeenschap met de Kerk, en openbare belijdenis van het regtsinnig Geloof, niet minder (indien niet meerder) was, dan dat hy nu eerst wettelijk gedoopt en de Kerk ingelijfd wierd.

Vraagd raad daar ontrent over seker geval.

VIII. Dus

(r) *Ibid. lib.* 7. *c.* 4. *p.* 251. (s) *Ibid. p.* 253. (t) *Ibid. c.* 9. *p.* 254.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Gallus vervolgd de Christenen.

VIII. Dus in de een en de andere strijd ingewikkeld, liep de korte tijd van *Gallus* regeeringe, die *Decius* gevolgt was, ten eynde, welke egter door de misslagen sijner voorsaten niet gewaarschouwd, sig aan den selven steen stiet (*v*). Dese dan alom rust en vrede hebbende, viel weder aan het vervolgen der Christenen, die egter met hunne gebeden tot God den vrede en voorspoed van het Keyserrijk verkregen hadden: maar helaas! dit was maar een kleyn onweêr in vergelijking van 't geen onder *Valerianus* opquam. Onse *Dionysius* (*x*) verstaat die *Valerianus* door *dat beest* in de *Openbaring* (*y*), welk *een mond gegeven wierd om groote dingen en godslasteringen te spreken, en 't welk magt gegeven wierd om sulks te doen twee-en-veertig maanden.* Hy was in 't begin sijner regeering ongemeen beleefd tegen de Christenen, meer dan iemand der vorige Keysers, selfs die voor Christenen waren gehouden geweest, so dat sijn geheele Hof vol godsaligen en vroomen, en een soort van een Kerk was. Maar dit weêr was te schoon, dan dat het lang soude konnen duuren. Hy dan door een voornaam Toveraar van Egypten bedrogen, verliet sijn beleeftheyt, en wierd bewogen om de Christenen te vervolgen, gemerkt deselve hem verbeeld wierden als menschen, die door godloose en vervloekte betoveringen, en onder schijn van magt te hebben over de boose geesten, welker boose treeken sy doorgaans met het spreeken van een woord afkeerden, en deselve uytdreven, des Keysers voorspoed weerden; en men maakte hem wijs, dat de Heydensche godsdiensten voort te setten, en het offeren, beschouwen, en wigchelen van en door het bloed en ingewanden van menschen en beesten, het bequaamste en gereedste middel was, om hem voorspoedig te maken: derhalven wierden alom plakaten tegen de Christenen afgekondigt, en sy, sonder ergens heul te hebben, aan de algemeene verwoedheyt overgegeven.

Na hem ook Valerianus.

Die eerst de Christenen begunstigde,

dog naderhand scherpe orders tegen hen gaf.

IX. Dese order ook tot Alexandrien gekomen zijnde, begaf sig *Dionysius* met eenige van sijn *Clergie* (*z*) aanstonds by den Stadhouder *Æmilianus*, die wel ten eersten hem niet rond uyt verbood hunne vergaderingen te houden, maar in hoop, dat andere sijn voorbeeld haast souden volgen, hem het nalaten van sijn manier van godsdienst poogde aan te raden; dog hy gaf hem kort bescheyd, en voerde hem de woorden der Apostelen te gemoet, *Men moet God meer gehoorsamen dan menschen* (*a*); met versekering, dat hy den waren God, en niemand dan hem wilde eeren, en dat hy nooit daar van dagt af te wijken, of na te laten een Christen te zijn. De Stadhouder seyde hem, dat sy uyt woorden en schriften wisten hoe genadig de Keyser met hen had gehandeld, en dat hy hen alsnog in veyligheyt bewaren wilde, indien sy maar deedden 't geen de natuur van hen vorderde, en de goden, die de beschermers van het Rijk waren, aanbaaden; en daarom hoopte hy, dat sy sulks door ondankbaarheyt niet weygeren souden: waar op de Bisschop tot antwoord gaf; dat wel andere die dingen, welke sy meenden goden te zijn, aanbaden; maar wat hun aanging, dat sy dienden en aanbaden dien eenigen God, die de Schepper is van de wereld, die de Keysers op den troon set, en aan wien sy hunne dagelijkse gebeden, voor den welstand en behoudenis des Rijks, op-offerden. Indien hy een God is, seyde de Stadhouder, niemand belet u hem aan te bidden nevens die ook waarlijk goden zijn; en u word belast aan te bidden niet alleen eenen God, maar de goden, en wel die, welke van de

Onderhandeling tusschen Dionysius en den Stadhouder Æmilianus.

(*v*) *Dion. Epist. ad Hermann. ibid. c.* 1. *p.* 250. (*x*) *Ibid. c.* 10. *p.* 255. (*y*) *Apoc.* 13. 4, 5. (*z*) *Epist. ejus ad Germ. ibid. c.* 11. *p.* 257. (*a*) *Act.* 5. 29.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de geheele wereld daar voor erkend worden. Wy konnen, sey daar op *Dionysius*, geenen anderen aanbidden. Ik sie, seyde eyndelijk *Æmilianus*, dat gy een hoop dwase en ondankbare menschen zijt, die de gunste van onse Heeren de Keysers niet erkend: en daarom sult gy niet langer in dese stad blijven, maar na Cephro, in de Landen van Lybiën, gesonden worden; want volgens bevel des Keysers ban ik u derwaards. Gy nog iemand van uwe secte sult de vryheyt hebben, om vergaderingen te maken, of de begraaf-plaatsen te besoeken: indien iemand sig dat onderwind, het sal t'sijnen gevaar zijn, en men sal hem straffen naar vereysch van sijn misdaad. En derhalven vertrekt naar de plaats die u beschooren is.

Hy word gebannen.

X. Sonder marren wierd dit vonnis uytgevoerd, en men weygerde *Dionysius*, hoewel thans siek, eenen dag uytstel, om wat by te komen, of sig van 't geen tot de reyse nodig was te voorsien. Wanneer hy verstond waar de plaats van sijn ballingschap was, wierd hy eenigsins ontsteld, als wetende dat hy daar niet veel geselschap van fraye luyden hebben soude, en die plaats geduurig open lag voor overval van rovers en straat-schenders; maar hy was beter voldaan, als hem gesegd wierd, dat daar niet verre van daan een groote en volkrijke stad was, waar door hem geen gelegentheyt, om met menschen om te gaan en die te bekeeren, ontbreeken soude. Cephro was een van de barbaarste en woestste Gewesten van geheel Lybiën, en Colythius, ('t welk, gelijk *Nicephorus* (*b*) verhaald, eygentlijk de plaats was, werwaards hy versonden wierd) so het schijnt, de droevigste van allen. Derwaards gevoerd zijnde, volgde hem ten eersten een groot getal Christenen, ten deele uyt Alexandrien, en ten deele uyt andere plaatsen van Egypten. By sijn aankomst wierd hy onbeleefd bejegend, en met steenen gesmeeten, maar hy was'er niet lang, of hy beschaafde niet alleen hun woest leven, maar haalde se van hunne afgodery tot het aannemen van het Christen Geloof over. Dese voorspoed merkende, verdeelde hy het geheele Gewest, en predikte in dese woeste en droevige plaatsen nu hier, dan daar, en veranderde aldus die wildernis in een Kerk. Ondertusschen konde al de boosheyt en bedreyging van den Stadhouder niet beletten, dat de Christenen te Alexandrien hunne godsdienstige vergaderingen hielden, niet tegenstaande hun geliefden Opsiender hen ontrukt was, en *Æmilianus* alle die voor hem gebragt wierden op het strengste handelde, so dat hy verscheydene door alle konst-middelen van wreedheyt deed ombrengen, andere in de ketenen sloeg, op de pijn-bank bragt, en in vuyle en vogtige kerkers wierp, met een gebod, dat niemand hunner vrienden by hen mogt komen: selfs ondersteunde hen God in hun uyterste benauwtheyt, en gaf andere de vrymoedigheyt om hen te besoeken, en met vertroostingen en andere noodsakelijkheden te dienen, ja schroomden niet, hoewel met gevaar van hun leven, de ligchamen der Martelaren ter aarden te besteden.

Welk aanstonds wierd uytgevoerd.

De plaats van sijn bannissement word beschreven,

daar hy het Christen Geloof alom voortset.

De Christenen blijven te Alexandrien kloekmoedig.

XI. Hoe lang *Dionysius* in dese ballingschap bleef, weet ik niet; maar 't is waarschijnlijk, dat het was ter tijd toe, dat *Valerianus* in het jaar CCLIX van den Koning van Persien gevangen zijnde, *Gallienus*, sijn Soon, alleen regeerde, die uyt de ramp van sijn vader besloot, hoe hy sig tegen de Christenen behoorde te dragen: want gesien hebbende, dat, so lang hy de Christenen had begunstigd, de hemel hem had toegelacht, en alles wat hy voornam voorspoedig geweest, en naar wensch uytgevallen was, maar dat van de tijd af, dat hy deselve had begonnen hard

Gallienus komt in plaats van Valerianus.

Geeft de Christenen vryheyt en waarom.

(*b*) *Lib.* 6. *c.* 10. *p.* 402.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

hard te handelen, het gety een ander loop genomen, en de Goddelijke wraak hem gevolgt en overvallen had, oordeelde redelijk te zijn, en voorsigtig te sullen doen, dat hy die vervolging afbrak, en de Christenen hun Godsdienst veylig en onbelemmerd liet oeffenen, tot dien eynde gaf hy dese order uyt (c):

De Keyser P. Licinius Gallienus, *de godvrugtige, gelukkige en heerlijke, aan* Dionysius, Pinnas, Demetrius *en alle andere Bisschoppen.*

WY hebben belast, dat onse goedheyt sig de geheele wereld over sal uytstrekken, en dat alle plaatsen des Godsdiensts veylig en vry van alle geweld sullen zijn. Gy moogt derhalven ook onbeschroomd het voordeel van dese onse order genieten, so dat niemand u sal derven eenige quelling of moeyte aandoen. En 't geen gy nu wettelijk kond genieten, is al voor lang van ons toegestaan. Het afschrift van 't geen wy u nu vergunnen, sal ik tot dien eynde door Aurelius Cyrenius, *onsen Opper-Cancelier, laten bewaren.*

Diergelijke wierd ook gesonden aan andere Bisschoppen, waar in hy hen de vryheyt gaf van te gebruyken hunne *Cœmeteria*, of begraaf-plaatsen, alwaar sy hunne dooden begroeven, en veeltijds tot hunnen plegtelijken Godsdienst, en bysonder om de gedagtenissen der Martelaren te vieren, t'samen quamen. Daar door quam Dionysius weder thuys.

XII. Volgens die order was *Dionysius* ter nauwer nood te huys en in rust, of hy wierd op nieuw ontroerd, door een ander voorval, welk hem wederom noodsaakte voor een tijd, was 't niet te vlugten, ten minsten so te schuylen, dat hy sijn dienst niet konde waarnemen. De Gouverneur of Land-voogd van die Provincie *Æmilianus* (d) matigde sig, ten deele gedreven door eygen eersugt, en ten deele gedrongen door een ongelukkig voorval, daar hy in gewikkeld was, de rijks-regeering aan, en het Romeynsche leger hield, so uyt misnoegen tegen *Gallienus*, als genegentheyt tot *Æmilianus*, die een wakker en veerdig Man was, met hem toe. Aanstonds maakte hy sig meester van de wapen-en koornhuysen, (want in dit Gewest was genoegsaam de voorraad van koorn voor het gantsche rijk). *Gallienus* hier van kondschap bekomen hebbende, gaf aan sijn Veldheer *Theodotus* order om met een leger derwaards te trekken, die Alexandrien belegerde, en geweldig benauwde. Dus wierd het niet min dapper aangetast door den vyand van buyten, dan benauwd door partyen en verdeeltheden van binnen (gemerkt de stad in tweën verdeeld was, de eene partye het houdende met *Gallienus*, en de andere met *Æmilianus*) [e]: so dat *Dionysius*, alles in de stad onveylig, en de omgang met menschen afgesneden zijnde, genoodsaakt wierd 't geen hem bysonder, en 't geen de Kerk raakte door brieven en hulp van sijne vrienden te behandelen: want, seyd hy, so barbarisch en onmenschelijk gaat men te werk, en sulken overlast heeft men te verwagten, dat iemand gemakkelijker van het Oosten kan reysen na het Westen, als van 't eene eynd der stad gaan na het ander. Eyndelijk wierd de aanhang van *Gallienus* meester, en dus wierd *Theodotus* en sijn leger binnen gelaten, de tyran gevat, en na den Keyser gesonden, die hem in de gevangkenis liet worgen.

Alexandrien word belegerd.

En Æmilianus gevangen en geworgd.

XIII. Hoe onrustig en buyig is dese beneden wereld! Gedurig volgt de

Vv

(c) *Euseb. lib. 7. c. 13. p. 262.* (d) *Tr. Poll. in vit. Æmil. p. 778. & in vit. Gall. c. 4. p. 715.* (e) *Dion. Epist. ad Hierarch. c. 21. p. 266.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

de eene bare op de andere. Op de vervolging quam een inlandschen oorlog en groote hongersnood, die so dra niet over was, of daar ontstond een schrikkelijke pest, een der vreeslijkste en gevoeligste oordeelen, die God den mensch toesend. Dese overliep so wel de geheele landstreek als de stad, en nam weg al 't geen de verwoedheyt van den oorlog had overgelaten, sodanig, dat, gelijk de Historie-schrijver (*f*) seyd, nooit van sulken verwoesting en sterfte gehoord was. Sy begon (sommige [*g*] willen dat se uyt Ethiopien was overgekomen) onder de regeering van *Gallus* en *Volusianus*, en spreydde sig sedert van tijd tot tijd over het grootste gedeelte van het Roomsche rijk uyt, dog nam nu haar doodelijk verblijf te Alexandrien, alwaar se, sonder onderscheyd, Heydenen en Christenen afmaayde, en de gewoonlijke vreugde dagen (want het was Paaschen [*h*]), veranderde in dagen van weenen en klagen. Alom hoorde men het sugten der stervenden, en het jammeren en klagen over vrienden die reeds dood waren, of op het sterven lagen. Het was thans, gelijk het eertijds ten tijde van die groote pest in Egypten geweest was: *Daar was* (*i*), seyd'er *Moses* van, *een groot geschrey in Egypten, want daar was geen huys, daar niet een doode in was.* Maar in die droevige en elendige tijd gedroegen sig de Christenen op een geheel andere wijse, als de Heydenen. De Christenen, uyt een overbodige liefde en goedheyt, waagden, sonder eenigsins op hun eygen leven en behoudenis agt te geven, henselven in de grootste gevaren, besogten de sieke en besmette broeders, waren dagelijks by hen, dienden se, namen sig hunne siekte en quale met meedogentheyt aan, en gaven nevens hen gewillig hunnen geest; selfs stierven sy menigmaal, daar andere, die sy dienden, hersteld wierden en in het leven bleven, even als of sy door een vreemde en ongehoorde toegenegentheyt derselver siekten hadden overgenomen, en, om andere te behouden, selfs wilden sterven. De voornaamste onder de Kerkelijke personen so wel als die van de Gemeynte, ondergingen dus een dood, die niet veel verschilde van het Martelaarschap. Sy omhelsden de ligchamen der overledene, slooten hen de oogen, ontkleedden se, suyverden se, deeden se hun dood-kleed aan, torsten se op hunne schouderen, en droegen se ten grave, selfs menigmaal als andere niet lang daar na hen die laatste pligt bewijsen moesten. Maar de Heydenen in het tegendeel toonden geen gevoelen, of menschelijke meedogentheyt: want wanneer iemand onder hen begon siek te worden, stieten sy deselve buytens huys, verlieten hunne liefste vrienden en nabestaande, en lieten deselve of half dood op de gemeene wegen leggen, of wierpen se so dra als se dood waren buyten de deur, vreesende gelijk als sy besmet te worden, welk sy egter met al hun voorsorg en neerstigheyt niet konden ontgaan.

[Margin: Een schrikkelijke pest te Alexandrien. — Hoe sig daar in ontrent de besogte droegen de Christenen. — En hoe de Heydenen.]

XIV. Dit egter was het niet alleen, welk dien goeden Man bekommerde, maar daar waren nog saken van een andere natuur, die hem in sijn tijd en sorg belemmerden. *Sabellius*, een Lybier, geboortig van Ptolomaïs, een stad van Pentapolis, was onlang opgekomen met gevaarlijke gevoelens en bevattingen van de Heylige Drie-eenigheyt (*k*); want hy gaf voor, dat de Vader, Soon en H. Geest maar een persoon onder drie verscheyden naamen waren, die in den tijd des Ouden Testaments onder den naam van Vader de Wet gaf, in het Nieuwe onder den naam van Soon mensch wierd, en naderhand in de hoedanigheyt van Heylige

[Margin: Sabellius dwaling komt op. — Waar in die bestond.]

(*f*) *Zosim. Hist. lib.* 1. *p.* 347. (*g*) *Pomp. Lat. in vit. Galli, pag. m.* 1235. *Eutrop. Hist. Rom. lib.* 9. *p.* 1924. (*h*) *Dion. ibid. c.* 22. *p.* 268. (*i*) *Ibid.* (*k*) *Dion. Epist. ad Sex. ib. c.* 6. *p.* 252. *Nicephor. lib.* 6. *c.* 26. *p.* 419.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ge Geest op de Apostelen neder quam. *Dionysius* ging hem, gelijk het een wakker herder van sijn kudde betaamd, aanstonds te keer; dog terwijl hy die saak te scherp tegen ging, vervoerde hem de yver in het sintwisten so verre, dat hy, om so te spreken, de stok geheel na de andere kant overboog, en niet allen beweerde ἑτερότητα τῶν ὑποστάσεων, een onderscheyd der personen, maar ook vast stelde οὐσίας διαφοράν, een onderscheyd van het wesen, en een ongelijkheyt van magt en heerlijkheyt in de een en de ander persoon: waar over de H. *Basilius* (*l*) en eenige der Oude hem dapper hebben berispt, en beschreven als eenen, die grootelijks de deur geopend heeft voor die Arriaansche godloosheyt, die naderhand in de wereld doorbrak; hoewel de H. *Basilius* niet konde nalaten te seggen 't geen de waarheyt was, dat hy so niet gesproken had uyt een quade meening, maar dat de overgroote begeerte om sijn partye tegen te gaan, hem so onvoorsigtig en onbedagt had doen spreken. Eenige Bisschoppen van Pentapolis dit merkende, gingen na Romen en vertoonden aldaar sijne gevaarlijke dwalingen. De saak wierd voorgedragen en ondersogt in een Synode, die daar over aan *Dionysius* schreef. Dese verantwoordde hemselven in een gepast verdedig-schrift, en verklaarde uytvoerig, hoedanig sijn gevoelen ontrent dit verschil-point was, gelijk wijd en breed te sien is by *Athanasius* (*m*), die met seer groote moeyte onsen *Dionysius*, sijn voorsaat, heeft voorgesproken, als een gesond en regtsinnig man, en die nooit van de Opsienders der Kerke over godloose gevoelens veroordeeld was, of die versoeyelijke stellingen, die *Arrius* naderhand uytbraakte, gedreven had. En seker de H. *Basilius* soude sagter van hem geoordeeld hebben, indien hy alle de schriften van *Dionysius* had doorlesen, of sig te binnen gebragt hoe veel weer hy selfs gedaan had, om den H. *Gregorius van Neo-Cesareën*, *Dionysius* tijd-genoot, te suyveren van even die selve beschuldiging, waar toe hy egter na sijn bekentenis reden genoeg gegeven had.

Dionysius gaat hem te keer.

Dog gebruykt gevaarlijke uytdrukkinggen.

Waar over hy van d'een en d'ander word beschuldigd.

Dog verklaard hemselven. En word voorgesproken van Athanasius.

XV. Dit verschil met *Sabellius* was pas voor by, of hy wierd weder ingewikkeld in een ander. *Nepos*, een Bisschop in Egypten (*n*), die onlangs overleden was (een man uytmuntende in volstandigheyt, neerstigheyt en ervarentheyt in de H. Schriftuur, en bysonder vermaard om het maken van veele Psalmen en Lof-sangen, die de broederen in hunne openbare vergaderingen songen) was niet lang te voren gevallen in de dwaling der *Millenarii*, of *duysent-jarige*, en had een boek uytgegeven, waar in hy toonde, dat de beloften, in de Schriftuur aan de vromen gedaan Ἰουδαϊκώτερον, volgens den sin en mening der Joden, na de letter moesten verstaan worden, en dat de vrome duysent jaren lang vleeschelijke wellusten en vermaak op aarde genieten souden, welk hy poogde te bewijsen uyt eenige plaatsen in *de Openbaring van* den H. *Johannes*, en gaf daarom sijn boek den naam van Ἔλεγχος ἀλληγοριστῶν, *een wederlegging van de Allegorische uytleggers*. Dit boek wierd gretig opgevat, van veele gelesen, en had die roem en agting gekregen, dat de Wet en Propheten, en de schriften der Euangelisten en Apostelen, min geagt en ter sijde gelegd wierden, en de leere in dit boek uytgekreten, als behelsende μέγα τι καὶ κεκρυμμένον μυστήριον, een groote en de wereld tot nog toe onbekende verborgentheyt. De eenvoudige en onvoorsigtige menschen leerden daar uyt, alle hooge en deftige gedagten van de heerlijke komste onses Heeren, de opstanding en het laatste oordeel, en onse gelijkformigheyt met hem in heerlijkheyt te verwerpen, en te hoopen op

Nepos wie die was.

Was een Millenarius. Seker boek van hem geschreven.

Deed veel quaats.

(*l*) *Basil. ad Magn. Philos. Epist.* 41. *p* 60. (*m*) *De Sentent. Dionys. Tom.* 1. *p.* 548. &c. *Vid. Phot. Cod.* 232. *col.* 901. (*n*) *Euseb. loc. cit. c.* 24. *p.* 270.

een ſtaat in het Koninkrijke Gods, waar in ſy onthaald ſouden worden met ſulke geringe en beuſelagtige, met ſulke vergankelijke en ydele dingen, als ons deſe wereld uytleverd.

Waar over Dionyſius wijdloopig met de aanhangers van die ſecte handeld.

Dionyſius te dier tijd zijnde in het Landſchap der *Arſenoïten*, alwaar die gedagten ſodanig waren doorgedrongen, dat geheele Kerken daar door tot ſcheuring en afſcheyding reeds genegen, ja overgehaald waren, riep de Ouderlingen en Leeraars, die op de dorpen predikten, en ſo veele als'er van het volk komen wilden, te ſamen, en verſogt hen die Leer in 't openbaar met hem te onderſoeken. Deſe beriepen ſig op het gemelde boek: waar op *Dionyſius* de ſaak aanſtonds begon nauwkeurig voor te nemen, en volhardde drie dagen agter malkanderen van den morgen tot in den laten avond, geduurig de leeringen daar in behelſd toetſende en overwegende.

Die ſig geſeggelijk toonen.

In al die tijd was hy verwonderd over hunne liefde tot de waarheyt, de ongemeene vlugheyt en veerdigheyt van hun verſtand, en byſonder dat deſe onderhandeling van beyde ſijden ſo wel begonnen, de ſwarigheden met ſulken order en geſchiktheyt, ſo ſedig en beſcheyden voorgeſtelden, de waarheyt ſo wel aangenomen en toegeſtemd wierd: want ſy droegen byſondere ſorg, om hunne voorige gevoelens, ſo dra ſy deſelve vonden dwalingen te weſen, niet hardnekkig ſtaande te houden, of om de tegenwerpingen, die hun voorquamen, niet te ontwijken: ſy ſtelden wel ſo nauwkeurig als hen mogelijk was hunne ſaak, daar 't verſchil over viel, voor, en poogden deſelve goed te maken; maar wanneer ſy door kragt van redenen overtuygd wierden ongelijk te hebben, weygerden ſy niet hun gevoelen te veranderen, tot de andere ſijde over te gaan, en opregtelijk en met een eerlijk hert, als voor God al 't geen hen uyt de Schriftuur beweſen wierd, te omhelſen:

En van hun dwaling afſtaan.

met een woord, *Coracion* de leydsman en voorvegter van die andere party, beloofde opentlijk, en betuygde voor hen allen, dat hy, door de redenen die hem van de andere kant waren voorgekomen, overtuygd, voortaan die ſelve gevoelens niet meer ſoude voorſtaan of prediken, nog in ſijne redeneering en ſintwiſten met iemand ophalen; en dus ſcheydden alle de broeders met onderlinge liefde, eendragt en genoegen. So vreedſaam liep deſe by-een-komſt ten eynde; en minder kond'er van ſulke godſalige, eerlijke en opregte ſielen, en van ſulken wijſen en ordentlijken twiſtredening niet verwagt worden. Gelukkig ſoude de Chriſten wereld zijn, indien alle verſchillen, die de Kerke ontruſt hebben, in het betwiſten ſo voorſigtig, beſcheyden en ordentlijk behandeld wierden, daar men ſo doende, als nu gemeenlijk geſchied, de breuke eer verwijderd, dan geneeſt en heeld.

Dionyſius ſchrijft daar over.

Dionyſius die ſaak onder handen hebbende, ſchreef, om die dwaling den dood-ſteek te geven, een boek *van de beloften*, (welk de H. *Hieronymus* vergetende 't geen hy elders [*o*] na waarheyt geſegd had tegen *Nepos* geſchreven te zijn, ſeyd [*p*] geſchreven te zijn tegen *Ireneus* Biſſchop van Lyons, dog qualijk, en waarſchijnlijk taſt hy daar in mis, dat hy *Ireneus* noemd, om dat hy diergelijke geleerd had) waar in hy eerſt den ſtaat des verſchils, en daar na ſijn gevoelen daar van voorſteld, en in het tweede deel ſpreekt van *de Openbaringe Johannis* (de voornaamſte pijlaar en ſtut van dat gevoelen)

Sijn misſlag ontrent de Openbaring Johannis.

die hy door redenen, en uyt getuygeniſſen van andere, beweerd geſchreven te zijn, niet door den H. Euangeliſt en Apoſtel *Johannes*, maar door een ander van die naam, welk gevoelen van *Dionyſius*, en wat daar van te houden ſy, wy elders (*q*) breeder hebben opgehaald.

XVI. Het laatſte verſchil-ſtuk, waar in in onſe *Dionyſius* gemoeyd wierd

(*o*) *Deſcript. in Dionyſ.* (*p*) *Præfat. in lib.* 18. *Com. in Eſai. p.* 242. *Tom.* 9. (*q*) Apoſtoliſche Oudheyt, in 't leven van Johan. *num.* 14.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

wierd was dat van *Paulus van Samoſaten*, Biſſchop van Antiochien, die onbeſchroomd deſe en diergelijke goddeloose leer-ſtukken uytbraakte; Dat'er (*r*) maar een perſoon in de godheyt is; Dat onſe geſegende Saligmaker wel een heylig, maar een bloot menſch was; Dat hy niet van den hemel neder gekomen, maar enkel van de aarde en aardſchen oorſprongk en afkomſt was, in welken het woord (welk hy wilde niet anders dan de Vader ſelfs te zijn) ſomtijds woonde, en van wien het ſomtijds ſcheydde, en meenigte van diergelijke godlooſe en redenlooſe ſtellingen. Daar benevens was hy (gelijk'er dog weynige zijn, die maar alleen door ſcheuring en quade gevoelens hun ſin volgen) aan veel quaad in ſijn ſeden en levens-wijs ſchuldig (*s*). Hy was uyttermaten gierig, en vergaderde, hoewel hy eenes armen mans ſoon was, ſeer veel goed; ten deele door bedrog en Kerk-roof, ten deele door wreede en onbillijke onderdrukking en quelling ſijner broederen, en ten deele door onluſten en verſchillen te ſtooken, en dan de ſwakſte party om haar giften en gaven te helpen. Hy was ongemeen hoveerdig, en eerſugtig, ſtond na praal-ſtatien, ſleep van menſchen, en wereldſche magt. Hy geleek meer een werelds Prins dan een Biſſchop; en liet, wanneer hy over ſtraat ging, of in een openbare plaats quam, eenige menſchen voor hem uytgaan, en een ſtoet van andere hem volgen. In de Kerk liet hy een troon, die hooger dan gemeen was, opregten, en een plaats, die hy *ſecretum* noemde, (een verborgen plaats) in navolging van de burgerlijke Overheden, die in het Regt-huys binnenwaards een afgeſchooten plaats hadden, voor welke gordijnen geſchooven waren, daar ſy ſaten om 't geen'er bepleyt wierd aan te hooren. Hy was gewoon met ſijn hand te kloppen op ſijn dye, en met ſijne voeten te ſtampen, ſuur aan te ſien en te beſtraffen, die hem, als op een ſchouwburg niet toejuychten, en geen genoegen toonden, wanneer hy met hen ſprak ('t welk gemeenlijk was van ſijn voorſaten, en andere deftige Mannen, die voor hem geleefd hadden, die hy met alle bedenkelijke dertelheyt en hoon beſchreef, terwijl hy ondertuſſchen hemſelven boven die alle verre verhief). De Lof-ſangen, die men gewoon was ter eeren van onſen Heer te ſingen, ſchafte hy af, als zijnde te nieuw en onlangs opgekomen, en ondertuſſchen leerde hy eenige vrouws-perſonen van ſijnen aanhang in plaats van die, (op het Paaſch-feeſt) eenige andere, die hy tot roem van hemſelfs gemaakt had, tot ſchrik en verbaaſtheyt van alle die het hoorden, opſingen. Hy deed door de Biſſchoppen en Ouderlingen van de naaſtgelegene landſtreek de ſelve ſaken van hem in hunne predikatien het volk voorſtellen; ſelfs ſchroomden eenige ſijner leerlingen niet hem te noemen *een Engel*, die uyt den hemel neder gekomen was, welk hy niet alleen niet tegenſprak, maar ſelfs daar toe aanporde, en niet alleen verdroeg, maar ſelfs met vermaak hoorde. Daar-en-boven was hy vry verdagt van onkuysheyt, doordien hy, tegen de order van de Kerk, en tot grooten blaam van de Religie, συνεισάκτους γυναῖκας, *mede-ingevoerde vrouws-perſoonen*, van welke ſommige ſelfs ongemeen ſchoon waren, aan de hand, en in ſijn huys had; en van die, welke omtrent hem waren, daar over niet wilde beriſpt weſen. Sijn *Clergie* insgelijks verwilderde, hy ſag hun quaad en ongeregeldheyt door de vingeren; andere verdorf hy door hen een ſekere inkomſt te geven, en aan ſijn ſnoer te krijgen, en daar hy met quade practijken niet door konde, maakte hy ſig ontſaggelijk door ſijn magt, of wel door ſijn vermogen, dat hy by de Vorſten en Grooten van dat land had, ſo dat ſe 't geen ſy niet dorſden openbaren

Paulus Samoſatenus.

Wat hy leerde.

En hoe hy leefde.

Daar van de ſtaaltjens worden opgehaald.

(*s*) *Epiſt. Syn.* 2. *Antioch. ap. Euſeb. ibid. c.* 30. *p.* 289. &c.

baren en opentlijk seggen, genoodsaakt wierden te huys met droefheyt te versmarten.

Een Synode daar over tot Antiochien. XVII. Om alle dese buytenspoorigheden en gruwelen besflooten de voornaamste Bisschoppen van het Oosten in een Synode tot Antiochien t'samen te komen (*t*), werwaards onder andere onse *Dionysius* ook ernstig versogt wierd. Maar helaas! hy was wegens ouderdom en swakheden onbequaam om sulken reys aan te gaan, en versogt uyt dien hoofde verontschuldigd te worden: egter om te doen wat hy konde, schreef hy een Brief, waar in hy sijn gevoelen en meening over die saak te kennen gaf, en, om te toonen, hoe gevoelig hy van dat quaad was, schreef hy die aan de Kerk van Antiochien, maar niet aan dien Man, selfs deed hy hem niet eens groeten. In die Synode ontweek *Paulus*, die loose vos, den slag, ontveynsde sijn gevoelens, verschoonde sijn ongeregeltheden, en bekende, ja herriep selfs 't geen hy niet konde bedekken, en dus bleef hy voor die tijd in sijn plaats en bediening. Hier op-te-halen hoe hy naderhand ontdekt, overtuygd, veroordeeld en afgeset is door een andere Kerk-vergadering in die selve stad, en *Domnus* in sijn plaats aangesteld wierd; hoe hy sig het vonnis en oordeel van die Vergadering niet wilde onderwerpen, maar door de magt van *Zenobia* (een Koningin in die Gewesten, die uyt het Jodendom was overgekomen) by welke hy gunst versogt en verkregen had, sijn plaats eenigen tijd inhield; en hoe hy ten laatsten, als de Bisschop, sig hooger beriep, geweerd, en het Synodale besluyt op de order selfs van den Keyser *Aurelianus* tegen hem uytgevoerd wierd, is buyten de palen van mijn tegenwoordig bestek.

Dionysius kon daar niet komen, dog schreef sijn gevoelen over. Die Ketter raakt egter voor die reys vry, dog wierd naderhand afgeset.

Dionysius dood. XVIII. Niet lang na het houden van die eerste Synode te Antiochien stierf onsen H. *Dionysius* in het twaalfde jaar van *Gallienus* (*v*), zijnde het twee honderd vijf-en-sestigste na de geboorte *Christi*, na dat hy seventien jaren Bisschop te Alexandrien geweest was, waarschijnlijk in het selve jaar, en op den selven dag, als den H. *Gregorius*, bygenaamd *Thaumaturgus*, overleed, gemerkt hunner beyder gedagtenissen in de daglijst van de Roomsche Kerk op den seventienden *November* aangetekend staan. Sijn gedagtenis wierd te Alexandrien, gelijk ons *Epiphanius* (*x*) vertoond, levendig gehouden door een Kerk, die na hem genaamd wierd, maar meest door de weergaloose deugden, die hy by sijn leven geoeffend, en die treffelijke schriften, die hy nagelaten heeft: dese waren meest een groot getal Brieven, en na alle waarschijnlijkheyt heeft hy op geene andere wijse geschreven, gemerkt selfs sijne wijdloopiger verhandelingen briefs-wijse sijn opgesteld. Indien die alle, daar wy nu maar eenige brokken by *Eusebius* van vinden, nu nog voor handen waren, wy souden'er buyten twijfel, behalven andere voordeelen, de meeste voorvallen van de Christen wereld in die tijd beschreven vinden, also'er in die eerste eeuwen geen tijd geweest is, waar in de Kerk allesins meer, als toen, te doen had.

Sijne schriften, meest Brieven. Dog meest alle vergaan.

(*t*) *Euseb. ibid. c.* 27. *p.* 277. &c. 30. *p.* 279. (*v*) *Ibid. cap.* 28. *p.* 278. (*x*) *Haeres.* 69. *p.* 311.

Dionysius Schriften, waar van maar eenige stukken en brokken overgebleven zijn.

Liber de Pœnitentia ad Cononem Episcopum Hermapolitanum.	De promissionibus adversus Nepotem Libri II.
Libellis de Martyrio ad Origenem.	Ad Dionysium Romanum adver-sus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

fus Sabellium, Libri IV.
Ad Timotheum libri de Natura.
De tentationibus Liber ad Euphran.
Commentarius in primam partem Ecclesiastis.
Epistola ad Cornelium Episcopum Romanum.
Epistola ad Stephanum Episcopum Romanum de Baptismo.
Ad Sixtum Papam de Baptismo Epistolæ III.
Adversus Germanum Episcopum Epistola.
Epistola ad Fabium Antiochiæ Episcopum.
Epistola ad Novatianum de Schismate.
Epistola de Pœnitentia ad Fratres per Ægyptum constitutos.
Ad gregem suum Alexandrinum Epistola objurgatoria.
Epistola ad Laodicenos.
Epistola ad Armenios de Pœnitentia.
Epistola ad Romanos διακονική.
Alia ad eosdem de Pace & Pœnitentia.
Ad Confessores Novatianos Romæ Epistolæ III.
Ad Philemonem Presbyterum Romanum de Baptismo.
Epistola itidem ad Dionysium Presbyterum Romanum de Baptismo.
Epistola suo & Ecclesiæ suæ nomine ad Sixtum & Ecclesiam Romanam de eadem re.
Ad Dionysium Romanum de Luciano Epistola.
Epistola ad Hermammonem.
Epistola ad Domitium & Didymum.
Epistola ad Compresbyteros Alexandr.
Epistola ad Hieracem Episc. Ægyptiac.
Epistola de Sabbato.
Epistola de Mortalitate.
De exercitatione Epistola.
Epistola ad Ammonem Bernenicensem Episcopum, contra Sabellium.
Alia ad Telesphorum.
Ad Euphranorem alia.
Ad Ammonem & Euporum Epistola.
Ad Basilidem Episcopum Pentapolitanum.
Epistolæ plures. Ex his superest Epistola Canonica de diversis capitibus. Extat Gr. Lat. Tom. I. Concil. & alibi cum Commentario Balsamonis.
Epistolæ Ἑορταστικαί, seu Paschales plurimæ.
Epistola ad Ecclesiam Antiochenam adversus Paulum Samosatenum.

Twijfelagtige, of liever valsche.

Epistola ad Paulum Samosatenum Gr. Lib. Conc. Tom. I.
Responsiones ad Pauli Samosateni decem quæstiones. Gr. Lat. ibid.

Eynde van het leven van den H. DIONYSIUS van Alexandrien.

TYD-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

TYD-AANWYSING
VAN DE
ROOMSCHE KEYSERS,
BURGERMEESTERS
EN
KERKELYKE SAKEN
IN DE
Drie eerste Eeuwen
DER
CHRISTEN KERK.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Tatian. Orat. cont. Græc. pag. 167.

Παρ' οἷς ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δυνατόν.

Chrysost. Homil. II. in verb. Esai. vidi Domin. Tom. 3. p. 740.

Καθάπερ γὰρ ὅροι καὶ στῆλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρούρας οὐκ ἐῶσι συγχεῖσθαι· οὕτως οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροὶ τὰ πράγματα οὐκ ἐῶσιν ἀλλήλοις συμπίπτειν, ἀλλὰ διείργοντες ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ἕκαστα διατιθέντες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς ταραχῆς.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
	Augustus.		
1	43	C. Julius Cæsar Vysinianus. L. Æmilius Paulus.	Onses Heeren geboorte*. Sijn besnijdenis. Sijn voorstelling in den Tempel. Sijn vlugt na Egypten. De moord der kinderen tot Bethlehem. De dood van *Herodes* ontrent Paaschen.
2	44	P. Vinicius Nepos. P. Alphinius Varus.	*Archelaus* word Viervorst van Judea.
3	45	L. Ælius Lamia. L. Servilius Geminus.	In 't begin van dit, of liever in 't eynde des voorgaanden jaars, quam onse Heer weder uyt Egypten. Hy word opgevoed en woont tot Nazareth.
4	46	Sext. Ælius Catus. C. Sentius Saturninus.	*Augustus* weygerd den naam van Heer.
5	47	L. Valerius Messala. Cn. Cornelius Cinna.	Daar ontstond een groote aardbeving. De Tiber stroomde over. Een *Eclypsis* van de Son, den 28. *Meert.*
6	48	M. Æmilius Lepidus. L. Arruntius Nepos.	Ontrent dese tijd beklaagden de Joden *Archelaus* by den Keyser, die hem na Vienne in Vrankrijk bande.
7	49	A. Licinius Nerva. Q. Cec. Metellus Creticus.	
8	50	M. Furius Camillus. S. Nonius Quinctilianus.	
9	51	Q. Sulpitius Camerinus. C. Poppæus Sabinus.	
10	52	P. Cornelius Dolabella. C. Junius Silanus.	

* Onses Heeren geboorte word doorgaans gesteld op den 25. *December*, ses dagen voor 't begin van onse gemeene tijd-wortel, in het 42. jaar van de regeering des Keysers *Augusti*: want hoewel op 't nauwste genomen het 42. jaar van *Augustus* eyndige op den 27. *November* (sijn regeering genomen van die tijd, dat hy in het Driemanschap quam) egter gemerkt het burgerlijke jaar niet eyndigde voor den laatsten *December*, mag wel gesegd worden dat het selve duurde tot die tijd toe: so dat het 43 jaar van *Augustus* na de gemeene rekening komt in het eerste jaar van de gemeene tijd-rekening, beginnende met den eersten *January*, wanneer de Romeynen hun jaar begonden, en de nieuwe Burgermeesters plaats namen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
11	53	M. Æmilius Lepidus. T. Statilius Taurus.	De Joden wierden van *Quirinus*, den Roomschen Stadhouder, geschat. In dese dagen stond *Judas Galileus* op, en trok veel volk agter hem. Hy wierd omgebragt, en sijne twee sonen gekruyst.
12	54	T. Germanicus Cæsar. C. Fontejus Capito.	Onse Heer ging by gelegentheyt van het Paasch-feest met sijne Ouders op na Jerusalem, en sintwist aldaar met de Rabbijnen in den Tempel.
13	55	C. Silius Nepos. L. Munacius Plancus.	*Augustus* beschrijft sijn uyterste wil, en geeft se de Vestaalse maagden te bewaren.
14	56 Tiberius van den 19. Aug. 1	Sex. Pompejus Nepos. Sex. Apulejus Nepos.	*Augustus* sterft, en word met groote eer-statie begraven. *Serv. Numerius* verklaard met eede, dat hy hem heeft sien ten hemel varen.
15	1 2	Drusus J. Cæsar. C. Norbanus Flaccus.	
16	2 3	T. Statilius Sesena. L. Scribonius Libo.	*Tiberius* band de Toveraars en Wiskonstenaars uyt Romen.
17	3 4	C. Cælius Rufus. L. Pomponius Flaccus.	
18	4 5	Cl. Tiberius Nero III. D. Germanic. Cæsar. II.	
19	5 6	M. Junius Silanus. L. Norbanus Balbus.	*Josephus*, genaamd *Cajaphas*, word Hoge-priester der Joden, door gunst van den Roomschen Stadhouder *Valerius Gratus*.
20	6 7	L. Valerius Messala. M. Aurelius Cotta.	
21	7 8	Cl. Tiber. Nero. IV. Drusus J. Cæsar II.	
22	8 9	C. Sulpicius Galba. D. Haterius Agrippa.	
23	9 10	C. Asinius Pollio. C. Antistius Vetus.	
24	10 11	Sex. Cornelius Cethegus. L. Vitellius Varro.	
25	11 12	Cossus Cornelius Lentulus. M. Asinius Agrippa.	Ontrent het eynde deses jaars wierd *Pontius Pilatus* tot Stadhouder na Judea gesonden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeester.	Kerkelijke en andere saken.
	Tiberius.		
26	12 13	Cn. Corn. Lentulus Gæt. C. Calvisius Sabinus.	*Pilatus* gebied de Romeynsche vaandelen, op welke het beeld van *Tiberius* was, in den Tempel te brengen, tot groote ergernis der Joden.
27	13 14	M. Licinius Crassus. L. Calphurnius Piso.	*Herodes Antipas* verstoot de dogter van *Arctas*, Koning van Arabien, en neemd *Herodias*, sijnes broeders *Philippi* wijf, ter vrouwe.
28	14 15	Ap. Junius Silanus. P. Silius Nerva.	*Joseph*, de gemeende vader onses Heeren, word van sommige geoordeeld in dit jaar gestorven te zijn.
29	15 16	C. Rubellius } Gemini. C. Fesius }	*Johannes* de Dooper begon te prediken en te doopen, waarschijnlijk ontrent het midden van de somer, of, na het oordeel van *Usher*, den 19. *October*.
30	16 17	C. Cassius Longinus. M. Vinicius Quartinus.	Onse Heer wierd gedoopt den sesden *January*, zijnde 29. jaren en 13. dagen oud. Sijn eerste Pascha, den 6. *April*.
31	17 18	Tiberius Nero Cæsar. V. L. Ælius Sejanus.	Sijn tweede Pascha, den 28. *Meert*. Hy geneest den geraakten by het bad-water Bethesda. Hy send de 12. Apostelen uyt. *Johannes* de Dooper word onthoofd.
32	18 19	Cn. Domitius Ænobarbus. A. Vitellius Nepos. *en voor de tweede* M. Fur. Camillus Scrib.	*Christi* derde Pascha, den 14. *April*. *Christus* spijst 4000. menschen met seven brooden. Hy word verheerlijkt op den berg. Send de 70. Discipelen uyt. *Zacheus* word bekeerd, en *Bartimeus* genesen van sijn blindheyt.
33	19 20	Ser. Sulpitius Galba. L. Cornelius Sylla.	*Lazarus* word opgewekt. Onse Heer komt met toejuyching des volks te Jerusalem. De Heere steld het H. Avondmaal in. 't Vierde Pascha: *Christus* word gevangen, beschuldigd en gekruyst, den 3. *April*. Verrijst uyt den dooden en vaart ten hemel. De 7. Diakens worden verkoren. *Stephanus* word gesteenigd den 25. *December*.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Chriſti.	Roomſche Keyſers		Burgermeeſters.	Kerkelijke en andere ſaken.
34	*Tiber.*	20 21	P. Fabius Perſicus. L. Vitellius Nepos.	Vervolging gevolgt op *Stephani* dood. De H. *Philippus* predikt tot Samaria. Hy bekeerd en doopt den Kamerling. *Petrus* en *Johanns* komen wederom te Jeruſalem.
35		21 22	C. Ceſtius Gallus Camerinus. M. Servilius Rufus.	De H. *Paulus* word bekeerd op den 25. *January*. De H. *Petrus* beſoekt de Kerken. *Jonathan*, de ſoon van *Annas*, word Hoge-prieſter. *Vitellius* bewijſt den Joden veel gunſt.
36		22 23	Q. Plautius Plautianus, of Lælianus. Sex. Papinius Gallienus.	*Petri* geſigte. *Cornelius* bekeering. *Petrus* weder te Jeruſalem komende, word beſchuldigd van ſijn omgang met de Heydenen.
37	*Caligula* van den 16. Meert.	23 24 1	Cn. Acerronius Proculus. C. Pontius Nigrinus.	*Paulus* komt te Jeruſalem. Hem word na 15. dagen door een openbaring belaſt van daar te vertrekken. Hy gaat na Tarſen.
38		1 2	C. Cæſar Caligula. II. L. Apronius Cæſianus.	Een wreede vervolging tegen de Joden te Alexandrien door *Flaccus*, Landvoogd van Egypten.
39		2 3	M. Aquilius Julianus. P. Nonius Aſprenas.	*Pontius Pilatus* brengt hemſelven om hals. Grooten aanwas van de Kerk te Antiochien. De Geloovige worden aldaar eerſt CHRISTENEN genaamd.
40		3 4	C. Cæſar Caligula. III. *en in ſijn plaats* L. Gellius Publicola. M. Coccejus Nerva.	*Caligula* geeft laſt aan *Petronius* ſijn beeltenis in den Tempel te Jeruſalem op te rigten, dog word door het ernſtig aanhouden der Joden uytgeſteld.
41	*Claudius* van den 1. Febru.	4 1	C. Cæſar Caligula IV. *en in ſijn plaats* Q. Pompon. Secundus. Cn. Sentius Saturninus.	De Apoſtel *Jacobus de Groote* word door order van *Herodes* onthoofd. *Petrus* word verloſt uyt de gevangkenis.
42		1 2	Tib. Claud. Imper. II. C. Licinius Cæcina Largus.	*Barnabas* en *Paulus* geſonden om het Euangelium te prediken. Sy planten het Geloof in Seleucien, Cypren en elders.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers	Burgermeester.	Kerkelijke en andere saken.
43	*Claudii.* 2	T. Claudius Imperator III.	*Claudius* schaft veele vierdagen der Romeynen af.
	3	L. Vitellius II.	*Elion* word Joods Hoge-priester in plaats van *Matthias* de soon van *Ananus*, die afgeset wierd.
44	3	L. Q. Crispinus II.	*Herodes* sterft, zijnde onmiddelijk van een Engel om sijn hovaardy en eersugt geslagen.
	4	T. Statilius Taurus.	
45	4	M. Vicinius Quartinus II.	In dit jaar stierf, na het seggen van sommige, de gesegende Maagd, andere seggen drie jaren later.
	5	M. Statilius Corvinus.	De Apostelen verspreyden haarselven door verscheyden landschappen der Heydensche wereld, om het Euangelium te prediken.
46	5	C. Valerius Asiaticus.	*Paulus* en *Barnabas* prediken te Lystren. *Paulus* word aldaar gesteenigd. Sy komen weder tot Antiochien.
	6	M. Valerius Messala.	
47	6	T. Claudius Imperator IV.	3000. Joden oproer verwekkende, worden op het feest der ongehevelde brooden door *Ventidius Cumanus*, Stadhouder van Judea, omgebragt.
	7	L. Vitellius III.	
48	7	A. Vitellius, namaals Keyser.	Een Concilie van de Apostelen en andere te Jerusalem gehouden, om een besluyt te maken van het verschil over de ceremonien der Wet.
	8	L. Vispanius Poplicola.	't Besluyt van die vergadering word den Kerken toegesonden.
49	8	Cn. Pompejus Gallus.	*Barnabas* predikt het Euangelium in Cypren en *Paulus* in Syrien, Cilicien en elders.
	9	Q. Verranius Lætus.	De Joden worden door 't bevel van *Claudius* uyt Romen gebannen.
50	9	Cn. Antistius Vetus.	*Paulus* gereysd hebbende door Macedonien, komt tot Athenen, redeneerd aldaar met de Philosophen, bekeerd *Dionysius* den Areopagiter, gaat van daar na Corinthen, alwaar hy blijft 18. maanden.
	10	M. Suillius Rufus Servilianus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
51	*Claudii.* 10 11	T. Claudius Imperator V. Ser. Cornelius Orfilus.	*Paulus* vind te Corinthen *Aquila* en *Priscilla*, die niet lang te voren door order van *Claudius* uyt Romen gebannen waren. Van hier schrijft hy aan de Thessalonicensen.
52	11 12	P. Cornelius Sylla Faustus. L. Salvius Otho Titianus.	De H. *Paulus* vertrekt van Corinthen, reysd na Ephesen, van daar na Jerusalem, en komt weder tot Ephesen.
53	12 13	D. Junius Silanus. Q. Haterius Antoninus.	Hy predikt en sintwist dagelijks in de school van *Tyrannus*, overtuygd de Joden, en bekeerd'er veele tot het Geloof.
54	13 14 *Nero* van den 13. Octob. 1	M. Asinius Marcellus. M. Acilius Aviola.	Hy vegt met de beesten, dat is, met de boose en onbescheydene mannen te Ephesen. Hy predikt daar, en daar omtrent.
55	1 2	Nero Claudius de Keyser. L. Antistius Vetus II.	Hy vertrekt van Ephesen. Reysd door Macedonien, en Griekenland, en versameld de liefde-gaven voor de Heylige te Jerusalem.
56	2 3	Q. Volusius Saturninus. P. Cornelius Scipio.	Hy komt tot Jerusalem, word in den Tempel gegrepen en in 't leger gebragt. Word gevoerd na Cesareën, alwaar hy voor *Felix* den Roomschen Stadhouder beschuldigd word.
57	3 4	Nero Claud. Imperator II. L. Calpurnius Piso.	Hy blijft te Cesareën gevangen onder *Felix*.
58	4 5	Nero Claud. Imperator. III. M. Valerius Messala.	Hy word beschuldigd voor *Festus*. Hy word versonden na Romen, alwaar hy aankomt ontrent het eynde van dit, of het begin van het volgende jaar *.

* De tijd van het senden *Pauli* na Romen hangt af van *Festi* komste in Judea in plaats van *Felix*. Dit nu kan wel niet ten nauwsten worden vast gesteld, egter is het seker, dat het moet geweest zijn, terwijl *Pallas* (de broeder van *Felix*, door wiens tusschen-spraak hy by den Keyser (*Felix*, van de Joden over quade regeering beschuldigd, en op ontboden voor die tijd sijn leven behield) nog eenigsins by *Nero* in gunst stond, die hem eenigen tijd te voren had beginnen te ontvallen, en daar hy schijnt geheel van versteken te zijn, op de dood van *Agrippina* (die hem te Hoof de hand boven hield), welke omgebragt wierd in 't 5. jaar van *Nero's* regeering, en na *Christi* geboorte het LIX. *Pallas* selfs wierd vergeven in 't jaar na *Christi* geboorte LXII. het 8. van *Nero*.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	*Roomsche Keysers.*	*Burgermeesters.*	*Kerkelijke en andere saken.*
59	*Nero.* 5 6	C. Vipsanius Poplicola, *of* Apronianus. C. Fontejus Capito.	Hy, hoewel een gevangen, woond aldaar in een gehuurde wooning. Hy schrijft sijne brieven aen de *Ephesiers*, *Colossensen*, *Philippensen*, aan *Timotheus*, en *Philemon*.
60	6 7	Nero Cl. Imper. IV. Cossus Cornelius Lentulus.	Hy word ontrent het eynde van dit jaar vry gesteld. Schrijft voor sijn vertrek uyt Italien. Sijn Brief aan de *Hebreën*.
61	7 8	C. Cæsonius Pætus. C. Petronius Turpilianus, *of* Sabinus.	De H. *Paulus* nu op vrye voeten zijnde, reysd om het Euangelium voort te planten bysonder na de Westersche Landen, ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών. *Clem. Rom. Epist. ad Corinth. p.* 8., waarschijnlijk na Spanjen of Brittannien.
62	8 9	P. Marius Celsus. L. Asinius Gallus. *naast hen* Seneca *en* Trebellius.	De H. *Jacobus de Kleyne*, broeder onses Heeren, en Bisschop van Jerusalem, word door de Joden van de hoogte des Tempels afgestoten, en met een Vollers stok het hoofd ingeslagen.
63	9 10	L. Memmius Regulus. Paulus Virginius Rufus.	*Simeon* word gekoren tot Bisschop van Jerusalem, in plaats van *Jacobus*. *Anianus* volgd den H. *Marcus* in het Bisdom van Alexandrien. *Euseb. Chron.*
64	10 11	C. Lecanius Bassus. M. Licinius Crassus Frugi.	*Nero* steekt Romen in brand, en, om des volks haat af te weeren, legd dat den Christenen te last, en begind onder dat voorwendsel *de eerste vervolging* tegen hen.
65	11 12	P. Silius Nerva. C. Julius Atticus Vestinus. *en naast hem* Anicius Cerealis.	De H. *Petrus* en *Paulus* worden gemartelifeerd te Romen (*). Verscheyden wonder-tekenen te Jerusalem spellen den ondergangk van die Kerk en Staat voor.

* Sommige van de geleerdste tijd-rekenaars der Roomsche Kerk, plaatsen het martelaarschap deser twee groote Apostelen twee jaren later; te weten, in het jaar 67. Behaagd dat iemand beter, ik sal'er niet over twisten, gemerkt de vervolging waarschijnlijk geduurt heeft tot het eynde van *Nero's* regeering, hoewel het waarschijnlijkst is, dat se in het begin van de vervolging omgekomen zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	*Roomsche Keysers*		*Burgermeesters.*	*Kerkelijke en andere saken.*
66		12 13	C. Suetonius Paulinus. L. Fontius Telesinus.	*Nero* houd sig op in Achajen, en geeft het beleyd van den oorlog tegen de Joden aan *Vespasianus* over.
67		13 14	L. Pontejus Capito. C. Julius Rufus.	*Vespasianus* set die oorlog ieverig en voorspoedig voort. *Josephus* word gevangen genomen.
68	*Galba* van den 10. Junii.	1	C. Silius Italicus. M. Galerius Trachalus Turpilianus.	*Phanassus* de soon van *Samuël* de laatste Hoge-priester der Joden.
69	*Otho* van den 15. Jan. *Vitellius* van den 20. April. *Vespasianus* van den 1. Julii.	1	Ser. Sulpit. Galba, Keyser II. T. Vinius Rufinus. *of*, Crispinianus.	*Vespasianus*, zijnde voor Keyser uytgeroepen, verlaat Judea, trekt na Alexandrien, en van daar na Romen.
70		1 2	Fl. Vespasianus, Keyser II. T. Vespasianus Cæsar. *of, mede Keyser.*	*Titus* word van *Vespasianus* gesonden, om den Joodsen oorlog voort te setten. Jerusalem word belegerd, ingenomen, geplonderd en verbrand. 1100000. Joden komen om, en 97000. worden'er gevangen.
71		2 3	Imper. (Keyser) Vespasianus III. M. Coccejus Nerva, *naderhand Keyser.*	De Joodse Adel, en de buyt uyt den Tempel word met praalstatie binnen Romen gebragt. De H. Apostel *Bartholomeus* word gemarteliseerd in dit, andere seggen in het volgende jaar.
72		3 4	Imperator Vespasianus IV. Tit. Vespasianus Cæsar II.	*Ebion*, so genaamd na een gesogte armoede, geboren te Cocaba, een dorp in Basanitis, en *Cerinthus*, besaamde Ketters, beginnen sig ontrent dese tijd bloot te geven.
73		4 5	Fl. Domitianus, *naderhand Keyser.* M. Valerius Messalinus V.	De H. *Thomas* word vermoord tot Maliapor in Indiën. En de H. *Martialis* te Ravenna in Italien.
74		5 6	Imper. Vespasianus V. Tit. Vespasianus Cæsar III.	De laatste opschrijving der menschen te Romen. Daar waren verscheydene seer oude luyden, waar van *Plinius lib. 7. cap. 49.* ophaald, om den hoogen ouderdom van verscheyden Kerkelijke personen in die tijd te beweeren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
75	6 7	Imper. Vespasianus VI. Tit. Vespasianus IV. *en by hem* Domitianus IV.	De Tempel des vredens word ingewyd door *Vespasianus*, en in denselven gebragt de Joodse buyt.
76	7 8	Imper. Vespasianus VII. Tit. Vespasianus V. *en* Domitianus V.	
77	8 9	Imper. Vespasianus. VIII. Tit. Vespasianus VI. *en by hem* Domitianus VI.	*Linus*, Bisschop te Romen van de Christen Kerk uyt de Heydenen, word gemarteliseerd, na dat hy die plaats 12 jaren, 4 maanden, en 12 dagen, andere seggen 11 jaren, 2 maanden, en 23 dagen bekleed had.
78	9 10	L. Cejonius Commodus Verus. C. Cornelius Priscus.	*Antipas* een geloovig Martelaar word gedood te Pergamus. *Onuphr*. Andere stellen het op het jaar 93.
79	10 *Titus* van den 24. Junii. 1	Imper. Vespasianus IX. Tit. Vespasianus VII.	Een vreeslijke uytbarst van *Vesuvius*. Welk *Plinius de oudste* te nauwkeurig ondersoekende, daar in omquam.
80	1 2	Tit. Vespasianus. Imper. VIII. Fl. Domitianus VII.	*Titus* belast *Josephi Historie van de Joodse Oorlogen* in de boekery te Romen te brengen.
81	*Domitianus* van den 3. Sept. 2 3 1	M Plautius Sylvanus. M. Annius Verus Pollio.	
82	1 2	Domitianus Imper VIII. T. Flavius Sabinus.	
83	2 3	Domitianus Impator IX. Titus Virginius Rufus II.	*Domitianus* band de Philosophen uyt Romen en Italien, en straft strengelijk de onkuysheyt en bloedschande der *Vestaalsche* maagden.
84	3 4	Imper. Domitianus X. Ap. Junius Sabinus.	
85	4 5	Imper. Domitianus XI. T. Aurelius Fulvus.	*Anianus*, die den H. *Marcus* in het Bisdom van Alexandrien volgd, sterft: in desselfs plaats komt *Avilius*.
86	5 6	Imper. Domitianus XII. Ser. Cornelius Dolabella.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
87	Domitianus. 6 7	Imper. Domitianus XIII. A. Volusius Saturninus.	*Domitianus* matigd sig Goddelijke eer aan, en laat sig HEER en GOD noemen.
88	7 8	Imper. Domitianus XIV. M. Minucius Rufus.	
89	8 9	T. Aurelius Fulvius. A. Sempronius Atratinus.	Philosophen en toveraars worden nogmaals uyt Romen gebannen.
90	9 10	Imper. Domitianus XV. M. Coccejus Nerva II.	*Apollonius Tyaneus*, de befaamde toveraar, dien de Heydenen onsen Saligmaker evenaarden, word gebragt voor *Domitianus*, vertoont sijn toverkunde, en word gesegd aanstonds uyt sijn gesigt verdweenen te zijn. De *tweede Vervolging*.
91	10 11	M. Ulpius Trajanus, *naderhand Keyser*. M. Acilius Glabrio.	* *Cletus* Bisschop van Romen word in dit, indien niet in het voorgaande, jaar gemartelíseerd op den 26 *April*. *Clemens* quam den 16 *May.* in sijn plaats.
92	11 12	Imperator Domitianus XVI. A. Volusius Saturninus II.	Ontrent dese tijd meend men dat de H. *Johannes* door den Stadhouder van Asien na Romen gesonden wierd, alwaar hy van *Domitianus* in een ketel vol heete oly geset, en daar na naar Patmos gebannen wierd.
93	12 13	Sex. Pompejus Collega. Cornelius Priscus.	
94	13 14	L. Nonius Asprenas Torquatus. M. Arricinus Clemens.	De H. *Johannes* schrijft sijn Openbaring. *Josephus* eyndigd sijne boeken van de Joodse Oudheden.
95	14 15	Imper. Domitianus XVII. T. Flavius Clemens, Martelaar.	*Fl. Clemens*, *Domitiani* regte neef, en thans nevens hem Burgermeester, word ter dood overgegeven, om dat hy een Christen was. Desselfs vrouw *Fl. Domitilla*, *Domitiani* nigt, word om die selve reden gebannen.

* Dese *Cletus* is, na het oordeel der Grieken, geen ander als *Anacletus*, welk oorsaak is, dat hunne jaar-rekeningen veel van andere verschillen: maar gemerkt de rekening niet so klaar is, of wel volgd, heeft ons goet gedagt de tijd van de Roomsche Bisschoppen te stellen na de rekening van hun Kerk.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi	Roomsche Keysers		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
96	*Nerva* van den 18. Sept.	15 16 1	C. Fulvius Valens. C. Antistius Vetus.	*Nerva* trekt de plakaten van *Domitianus* in. De H. *Johannes* word ontslagen van sijn ballingschap, en komt weder tot Ephesen.
97		1 2	Cocc. Nerva Imperator III. T. Virginius Rufus III. *en* C. Cornelius Tacitus, *de Historie-schrijver*.	De H. *Johannes* schrijst in dit jaar, na allen schijn, sijn Euangelium (na sig plegtelijk bereyd te hebben) op het ernstig versoek van de Asiatische Kerken.
98	*Trajanus* van den 27. Janu.	2 1	Nerva Imperator. IV. M. Ulpius Trajanus II.	*Avilius* gestorven zijnde, word *Cerdo* te Alexandrien Bisschop in sijn plaats. De H. *Clemens*, Bisschop van Romen, word gebannen en gedoemt tot de marmere steenkuylen in Taurica Chersonesus.
99		1 2	C. Sosius Senecio III. A. Cornelius Palma.	
100		2 3	Imperator Trajanus II. M. Cornelius Fronto. III. *En by hem bygevoegd.* Plinius *de jonge*.	De H. *Johannes* sterft en word te Ephesen begraven. De H. *Clemens* word in zee geworpen met een anker om sijn hals, op den 9 *November*, zijnde alleen Bisschop te Romen geweest 9. jaren, 11. maanden, en 12. dagen.
101		3 4	Imperator Trajanus IV. Sextus Articulejus Pætus.	*Anacletus*, na de rekening van de Roomsche Kerk word Bisschop van Romen, den 3. *April*.
102		4 5	C. Sosius Senecio III. L. Licinius Sura.	
103		5 6	Imperator Trajanus V. L. Appius Maximus.	*Elxai*, een valsch Propheet, doet sig op als een aanheffer van een nieuwe secte *Epiph. hæres.* 19.
104		6 7	L. Licinius Sura II. P. Neratius Marcellus.	
105		7 8	T. Julius Candidus. A. Julius Quadratus.	*Barsimeus* Bisschop van Edessa word Martelaar: andere stellen dat op het jaar 109.

Jaar Chriſti.	Roomſche Keyſers	Burgermeeſters.	Kerkelijke en andere ſaken.
106	Trajanus. 8 9	L. Cejonius Commodus Verus II. L. Tullius Cerealis.	De Griekſche maand-beſchrijver verhaald, dat 11000. Chriſten ſoldaten van *Trajanus* na Armenien gebannen, en 10000. van deſelve op den berg Ararat gekruyſt wierden.
107	9 10	C. Soſius Senecio IV. L. Licinius Sura III.	De *derde vervolging*. *Simeon* Biſſchop van Jeruſalem word gekruyſt, oud ſijnde 120. jaren. *Ignatius* Biſſchop van Antiochien word veroordeeld, en geſonden na Romen, om voor de wilde beeſten geworpen te worden.
108	10 11	Ap. Annius Trebonius Gallus. M. Atilius Bradua.	Het gebeente van *Ignatius* word te rug gebragt na Antiochien, en aldaar plegtelijk begraven.
109	11 12	A. Cornel. Palma II. C. Calviſius Tullus II.	*Oneſimus Pauli* Diſcipel, (De martelaars-boeken ſeggen dat hy Biſſchop van Epheſen was) word den 16. *February* te Romen geſteenigd. *Primus* word Biſſchop van Alexandrien.
110	12 13	Clodius Criſpinus. Solenus Orfilus Haſta.	*Euariſtus* word, na *Anacletus*, Biſſchop van Romen; hoewel de Grieken, die *Cletus* en *Anacletus* voor een nemen, hem naaſt agter *Clemens* plaatſen.
111	13 14	L. Calpurnius Piſo. Vettius Ruſticus Bolanus.	*Juſtus* Biſſchop van Jeruſalem ſterft, *Zaccheus* komt in ſijn plaats.
112	14 15	Imperator Trajanus VI. C. Julius Africanus.	
113	15 16	L. Publius Celſus. C. Clodius Criſpinus.	
114	16 17	Q. Ninnius Haſta. P. Manlius Vopiſcus.	
115	17 18	M Valerius Meſſala, *of na andere willen.* Adrianus & Salinator. C. Popilius Carus Pedo.	De Joden te Alexandrien, en ontrent Cyrenen in Egypten, muyten. Een groote menigte derſelven word dood geſlagen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomſche Keyſers	Burgermeeſter.	Kerkelijke en andere ſaken.
116	18	Æmilius Ælianus.	*Papias*, Biſſchop van Hierapolis, brengt de leer van het duyſent-jarig rijk voor den dag.
	19	L. Antiſtius Vetus.	
117	*Adrianus* van den 9. Auguſti. 19	Quinctius Niger.	
	20		
	1	T. Vipſanius Apronianus.	
118	1	Imperator Adrianus II.	De *vierde Vervolging* der Chriſtenen, waar in word voortgeſet 't geen door *Trajanus* begonnen was.
	2	T. Claudius Fuſcus.	
119	2	Imperator Adrianus III.	*Euariſtus* word gemarteliſeerd, na dat hy 9. jaren, 3. maanden, en 10. dagen Biſſchop te Romen geweeſt was. *Alexander* een Romeyn quam in ſijn plaats. *Juſtus* word Biſſchop van Alexandrien.
	3	Q. Junius Ruſticus.	
120	3	L. Catilius Severus.	De Chriſtenen worden te Romen hard vervolgd, waar door veele Martelaars, en meer andere genootſaakt wierden ſig in de Grotten en onderaardſche begraafplaatſen of *Catacomben* te verbergen.
	4	T. Aurelius Fulvus, *en by hem* Antoninus.	
121	4	M. Annius Verus II.	Een groote oproer te Alexandrien over het vinden van 't beeld van *Apis* aldaar.
	5	L. Augur.	
122	5	M. Acilius Aviola.	De vervolging woed in Aſien onder de regeering van *Arrius Antoninus* den Stadhouder.
	6	Corellius Panſa.	
123	6	Q. Arrius Pætinus.	*Adrianus* komt tot Athenen, en word ingewyd in de Eleuſiniſche geheymen. *Quadratus* Biſſchop van Athenen, en *Ariſtides* bieden den Keyſer verdedig-ſchriften voor de Chriſtenen aan.
	7	C. Ventidius Apronianus.	
124	7	M. Acilius Glabrio.	*Serenius Granianus* ſchrijft voor de Chriſtenen aan den Keyſer, die aan *M. Fundanus* Stadhouder van Aſien (in plaats van *Granianus* gekomen) order tot verſagting in 't vervolgen der Chriſtenen geeft.
	8	C. Bellicius Torquatus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

's Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
125	8	P. Cornelius Scipio Asiaticus II.	
	9	Q. Vettius Aquilinus.	
126	9	Vespronius Candidus Verus II. Ambiguus Bibulus, *of* M. Lollius Pedius.	*Adrianus* besoekt nogmaals Athenen, volbouwd en wyd den Tempel voor *Jupiter Olympius*, en een Altaar voor hemselfs.
	10	Q. Junius Lepidus.	
127	10	Gallicanus.	
	11	C. Cælius Titianus.	
128	11	L. Nonius Asprenas Torquatus.	*Aquila*, een van des Keysers maagschap, word eerst een Christen, en daar na een Jood. Hy vertaalde het Oude Testament in het Grieks.
	12	M. Annius Libo.	
129	12	Q. Juventius Celsus.	
	13	Q. Julius Balbus.	
130	13	Q. Fabius Catullinus.	*Ælius Adrianus* noemd Jerusalem, dat hy verbeterd had, na sijnen naam *Ælia*. *Alexander* Bisschop van Romen word gemarteliseerd, Bisschop geweest zijnde 10. jaren, 5. maanden, en 20 dagen. *Sixtus* een Romeyn quam in sijn plaats.
	14	M. Flavius Aper.	
131	14	Ser. Octavius Lænas Pontianus.	*Hymenæus*, of *Eumenes* word Bisschop van Alexandrien, zijnde de sesde in die plaats.
	15	M. Antoninus Rufinus.	
132	15	Sentius Augurinus.	De Joden muytineeren tegen de Romeynen onder het beleyd van een bedrieger *Barchochab*. *Justinus de Martelaar* word bekeerd tot het Christen Geloof, of mogelijk in het volgende jaar.
	16	Arrius Severianus.	
133	16	Hiberus.	De Joden worden door het voorsigtig beleyd van *Julius Severus* den Romeynschen Veld-Oversten verstrooit en verslagen, dog wierden niet ten vollen gesmoord voor het volgende jaar, wanneer die verleyder met de dood gestraft wierd.
	17	Jul. Silanus Sisenna.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
134		17	C. Julius Servilius Ursus Severianus.	*Basilides* de Hoofd-Ketter maakt hemselven een naam tot Alexandrien.
		18	C. Vibius Juventius Verùs.	
135		18	Pompejanus Lupercus.	Tot nog toe waren alle de Bisschoppen van Jerusalem geweest uyt de besnijdenis; *Marcus* wierd aldaar d'eerste Bisschop uyt de Heydenen.
		19	L. Junius Atticus, Acilianus.	
136		19	L. Cejonius Commodus Verus II.	Thans stonden *Getulius*, *Amantius*, *Cerealis* en verscheyden andere het martelaarschap uyt.
		20	Sext. Vetulenus Pompejanus.	
137		20	L. Ælius Verus Cæsar II.	*Phlegon van Trallien*, te voren een dienstknegt van *Adrianus*, voleyndig nu sijn boek van de *Olympiaden*. *Olym.* 229. *Ann.* 1.
		21	P. Cælius Balbinus Vibullius Pius.	
138	*Antoninus Pius* van den 10. Julii	21	Sulpicius Camerinus.	
		1	Quinct. Niger Magnus.	
139		1	Imperat. Antoninus Pius II.	
		2	Bruttius Præsens.	
140		2	Imperator Antoninus Pius III.	Na de martelisatie van *Sixtus*, word volgens de Roomsche tijd-rekening, *Telesphorus*, Bisschop van Romen. *Justinus* brengt sijn eerste (gemeenlijk genaamd de tweede) verantwoording voor de Christenen aan het ligt.
		3	M. Aurelius Cæsar.	
141		3	M. Pæducæus Sylloga Priscinus.	
		4	T. Hœnius Severus.	
142		4	L. Cuspius Rufinus.	Ontrent dees tijd stonden op de ongerijmste en vuylste Ketteren, de *Ophiten*, *Cainiten*, en *Sethiten*.
		5	L. Statius Quadratus.	
143		5	C. Bellicius Torquatus.	
		6	T. Claudius Atticus Herodes.	
144		6	Lollianus Avitus.	*Eumenes* of *Hymenæus* Bisschop van Alexandrien sterft. *Marcus* word aldaar in sijn plaats de sevende Bisschop. *Valentinus* de Ketter komt te voorschijn.
		7	C. Gavius Maximus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Jaa: Christi.	Roomsche Keysers		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
145	Antoninus Pius.	7	Imper. Antoninus Pius IV.	
		8	M. Aurelius Cæsar. II.	
146		8	Sex. Erucius Clarus II.	*Marcion* meermaals herroepen hebbende valt weder in Ketterye, die hy meer dan te voren voortset.
		9	Cn. Claudius Severus.	
147		9	M. Valerius Largus.	
		10	M. Valerius Messalinus.	
148		10	C. Bellicius Torquatus II.	
		11	M. Salvius Julianus II.	
149		11	Ser. Cornelius Scipio Orphitus.	*Celadion*, word de agtste Bisschop van Alexandrien.
		12	Q. Nonius Priscus.	
150		12	Romulus Gallicanus.	
		13	Antistius Vetus.	
151		13	Sex. Quinctilius Gordianus.	
		14	Sex. Quinct. Maximus.	
152		14	Sext. Acilius Glabrio.	*Telesphorus* word gemarteliseerd, Bisschop van Romen geweest zijnde, 11 jaren, 9 maanden en 3 dagen. *Petav.* *Hyginus* komt in sijn plaats.
		15	C. Valerius Omollus Varianus.	
153		15	Bruttius Præsens II.	
		16	M. Antinous Rufinus.	
154		16	L. Aurelius Cæsar.	* Ontrent dees tijd word volgens de rekening der Grieken *Anicetus* Bisschop tot Romen. Niet lang daar na komt de H. *Polycarpus* derwaards: welk beter met de waarheyt over-een komt, dan de rekening van de Roomsche Kerk.
		17	Sextilius Lateranus.	
155		17	C. Julius Severus.	
		18	M. Rufinus Sabinianus.	
156		18	Plautius Sylvanus.	*Hyginus* twee dagen min dan vier jaren Bisschop te Romen geweest zijnde, word gemartelifeerd. *Pius* komt in sijn plaats. *Petav. Ricciol. Briet. &c.*
		19	Sentius Augurinus.	
157		19	Barbatus.	
		20	Regulus.	

* In het naam-regifter der Bisschoppen van Romen, opgesteld van *Optatus* en den H. *Hieronymus*, word *Anicetus* geplaatst voor *Pius*, volgens welke rekening, *Anicetus* Bisschop geworden is, en bygevolg de H. *Polycarpus* aldaar quam vijftien jaren vroeger. Sie *het leven van Polycarpus. num.* 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Chriſti.	Roomſche Keyſers.		Burgermeeſters.	Kerkelijke en andere ſaken.
158		20	Q. Flavius Tertullus.	
		21	Licinius Sacerdos.	
159		21	Plautius Quinctillus.	
		22	Statius Priſcus.	
160		22	T. Vibius Barus.	
		23	Ap. Annius Bradua.	
161	*M. Aurelius* en *L. Ælius Verus* van den 6. Meert.	23	M. Aurelius Cæſar III.	
		1	L. Ælius Verus Cæſar II.	
162		1	Q. Junius Ruſticus.	*Juſtinus de Martelaar* bied den Keyſer aan ſijn tweede verantwoording voor de Chriſtenen. De *vijfde vervolging* begint.
		2	Vettius Aquilinus.	
163		2	L. Papirius Ælianus.	*Juſtinus* komt thans, of in het volgende jaar, om, als Martelaar.
		3	Junius Paſtor.	
164		3	C. Julius Macrinus.	*Marcus* en *Timotheus* worden te Romen gemarteliſeerd.
		4	L. Cornelius Celſus.	
165		4	L. Arrius Pudens.	Na dat *Pius* was gedood, quam *Anicetus* in deſſelfs plaats; hoewel *Euſebius* en de Grieken volgens hun rekening dat ſtellen op het jaar 154. en willen, dat *Polycarpus* op die tijd tot Romen gekomen zy.
		5	M. Gavius Orfitus.	
166		5	Q. Servilius Pudens.	
		6	L. Fuſidius Pollio.	
167		6	L. Aurelius Verus.	De H. *Polycarpus* Biſſchop van Smyrna ſterft aldaar als Martelaar, nevens *Germanicus* en andere.
		7	T. Numidius Quadratus.	
168		7	T. Junius Montanus.	*Theophilus* word Biſſchop van Antiochien en verdedigd het Chriſtendom tegen de Heydenen. *Euſebius* ſteld dat op het volgende jaar.
		8	L. Vettius Paulus.	
169		8	Soſius Priſcus.	*Gervaſius* en *Protaſius* ſtaan ontrent deſe tijd het martelaarſchap te Milanen uyt.
		9	Q. Cælius Apollinaris.	
170		9	L. Julius Clarus.	*Melito* Biſſchop van *Sardis*, en *Apollinaris* Biſſchop van Hierapolis, bieden hun verdeding der Chriſtenen den Keyſer aan.
		10	M. Aurelius. Cethegus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
171	*Aurelius* en *Æl. Verus.*	10	L. Septimius Severus II. *of* T. Tibinus Serenus.	*Montanus* en sijn aanhang begonnen hebbende een nieuwe soort van prophetye, gaven henselven nu meer bloot als te voren, na dat sy eenige jaren herwaards hunne dwalingen bedekter hadden uytgebraakt.
		11	Herennianus, *of* C. Scoedius Natta.	
172		11	Claudius Maximius.	*Tatianus*, te voren leerling van den Martelaar *Justinus*, is de Auteur van die secte, welke *Encratitæ* genoemd worden.
		12	Corn. Scipio Orfitus.	*Bardesanes de Syrier* is besmet met de kettery van *Valentinianus*.
173		12	Claudius Severus.	*Anicetus* word gekroont met het martelaarschap, na dat hy 8 jaren, 2 maanden en 7 dagen was Bisschop van Romen geweest.
		13	T. Claudius Pompejanus.	*Soter* komt in sijn plaats.
174		13	Annius Trebonius Gallus.	*M. Aurelius* bekomt in Duytsland de overwinning over de Quaden en Marcomannen door de gebeden van de Christen bende.
		14	L. Flaccus.	
175		14	Calpurnius Piso.	
		15	M. Salvius Julianus.	
176		15	T. Vitrasius Pollio.	
		16	M. Flavius Aper.	
177		16	L. Aurelius Commodus Imperator.	*Soter* gemarteliseerd zijnde, komt *Eleutherius* een Griek in sijn plaats.
		17	Plautius Quinctillus.	*Athenagoras* de Christen Philosooph geeft nu, so men meend, sijn verdedig schrift over.
178		17	Vettius Rufus.	's Jaars te voren was'er een vreeslijke vervolging in Vrankrijk, waar in onder andere om quamen *Photinus*, Bisschop van Lyons, in wiens plaats 's jaars daar na quamen *Irenæus*.
		18	Cornel. Scipio Orfitus II.	
179		18	Imper. L. Aurelius Commodus II.	De Kettery der *Cataphrygen* neemd vry sterk toe.
		19	Vespronius Candidus Verus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

's Jaer Christi.	Roomsche Keysers	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
180	Commodus van den 16. Meert. 19 1	Bruttius Præsens II. Sext. Quinctilius Gordianus.	*Julianus* word gekoren tot Bisschop van Alexandrien. *Pantænus* een Christen Philosooph rigt een Catechizeerschool te Alexandrien op.
181	1 2	Imperator Commodus III. Antistius Burrhus.	De vervolging der Christenen word vry versagt.
182	2 3	Petronius Mamertinus. Trebellius Rufus.	*Theodotion* van *Pontus*, eerst een Marcionyt, daar na een Jood, set het O. Testament over in het Grieks. De Tempel van *Serapis* te Alexandrien verbrand.
183	3 4	Imper. Commodus IV. M. Aufidius Victorinus.	
184	4 5	M. Eggius Marullus, *of* Marcellus. M. Papirius Ælianus.	*Commodus* voerd het eeren van *Isis*, dat te voren verboden was, te Romen in.
185	5 6	Triarius Maternus. M. Atilius Metilius Bradua.	
186	6 7	Imperator Commodus V. M. Acilius Glabrio.	Ontrent dese tijd word *Lucius*, een Prins van Britannien, aan den Paus *Eleutherius* gesegd geschreven te hebben, om predikers des Christen Geloofs hem toe te senden. *Origenes* word geboren.
187	7 8	Tullius, *of* Clodius Crispinus. Papirius Ælianus.	*Apollonius* een groot Wijsgeer, en, gelijk de H. *Hieronymus* aanmerkt, een Raadsheer, bepleyt voor den Raad sijne en der Christenen saak, waar om hy ter dood word overgegeven.
188	8 9	C. Allius Fuscianus. Duillius Silanus.	Het Capitool (Raadhuys te Romen) raakt in brand door den blixem, waar door het nevens de naaste gebouwen, en de vermaarde boek-saal in assche raakt.
189	9 10	Junius Silanus. Q. Servilius Silanus.	*Demetrius* word Bisschop van Alexandrien, en bekleedde die plaats 43. jaren. *Serapion* word in dit, of, als andere willen, in het volgende jaar Bisschop van Antiochien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

's Jaar Christi.	Roomsche Keysers		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
190		10	Imperator Commodus VI.	*Commodus* wil gehouden zijn voor *Hercules*, de soon van *Jupiter:* kleed sig als sodanig, en bedrijft andere sotternyen en uytspoorigheden.
		11	Petronius Septimianus.	
191		11	Cassius Apronianus.	*Julianus* een Raadsheer en veele andere wierden ontrent dees tijd, om het Geloof gedood.
		12	M. Attilius Metilius Bradua II.	
192		12	Imperator Commodus VII.	*Eleutherius* 15 jaren en 23 dagen Bisschop te Romen geweest zijnde sterft; *Victor* een Africaan komt in sijn plaats.
		13	P. Helvius Pertinax.	
163	*Pertinax* van den 1. Janu. *Did. Julianus* van den 28. Meert *Severus* van den 11. Mey.		Q. Sosius Falco.	
		1	C. Julius Clarus.	
194		1	Imper. Severus II.	Ontrent dees tijd was *Clemens de Alexandriner*, *Pantæni* leerling en nasaat in sijn Catechizeer school, vermaard. *Victor* spreekt den ban uyt tegen den Ketter *Theodorus*.
		2	Clodius Albinus Cæsar II.	
195		2	Q. Flavius Tertullus.	*Narcissus* word Bisschop van Jerusalem. Hy is vermaard door sijn heylig leven en het doen van wonderwerken.
		3	T. Flavius Clemens.	
196		3	Cn. Domitius Dexter.	*Victor* maakt het verschil over den dag van Paaschen te houden weder levendig, dreygd de Kerken van Asien in den ban te doen, dog word daar over van verscheydene, en bysonder van *Irenæus*, ernstig berispt. Verscheyden Synoden worden over die saak gehouden.
		4	L. Valerius Messala Priscus.	
197		4	Ap. Claudius Lateranus.	De Joden en Samaritanen muytineeren, worden overwonnen, en hun Godsdienst scherp verboden: waar over *Severus* segepraald.
		5	M. Marius Rufinus.	
198		5	Tib. Aterius Saturninus.	
		6	C. Annius Trebonius Gallus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomſche Keyſers.	Burgermeeſters.	Kerkelijke en andere ſaken.
	Severus		
199	6 7	P. Cornelius Amulinus. M. Aufidius Fronto.	*Severus* maakt ſijn ſoon *Antoninus* Keyſer, en ſijn ſoon *Geta Cæſar* of mede-Keyſer. Geeft geſchenken aan de ſoldaten, by welke gelegentheyt *Tertullianus* ſijn boek *Van de Kroon* ſchreef.
200	7 8	Tib. Claudius Severus. C. Aufidius Victorinus.	De Chriſtenen worden hard gehandeld te Romen door *Plautianus*, de ſtad-voogd, en in Africa door *Saturninus* de Stadhouder. *Tertullianus* ſchrijft ſijn verdedig-ſchrift in dit, of in het volgende jaar.
201	8 9	L. Annius Fabianus. M. Nonnius Mucianus.	*Victor* 9 jaren, en 2 maanden Biſſchop van Romen geweeſt zijnde, word omgebragt; en laat ſijn plaats over aan *Zephyrinus*. *Tertullianus* preſenteerd ſijn diſcours aan den Opper-regter *Scapula*.
202	9 10	Imper. Severus III. Imper. Antoninus Caracalla.	De *ſesde Vervolging*, waar in omquamen *Leonides*, vader van *Origenes*, te Alexandrien, en *Irenæus* te Lyons in Vrankrijk.
203	10 11	P. Septimius Geta. L. Septimius Plautianus.	*Origenes* nog vry jong zijnde, ſteld een letter-konſt-ſchool aan tot Alexandrien, en krijgt een grooten naam. Hy word op ſijn agtiende jaar door *Demetrius* de Biſſchop aldaar bevordert tot een onderwijſer der *Catechumenen* (*Chriſten-leerlingen*).
204	11 12	L. Fabius Chilo Septimius. M. Annius Libo.	Thans wierden de 't elke eeuw wederkeerende ſpeelen vertoond: by welke gelegentheyt *Tertullianus* waarſchijnlijk ſijn boek *De Spectaculis*, *Van de Vertooningen*, en mogelijk ook dat *Van de Afgodery* geſchreven heeft.
205	12 13	Imper. Antoninus Caracalla. II. P. Septimius Geta de Cæſar.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Jaar Christi.	Roomsche Keysers.		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
206		13	M. Nummius Annius Albinus.	*Origenes* ontmand hemselven, daar over veel te seggen viel.
		14	Fulvius Æmilianus.	
207		14	M. Flavius Aper.	*Tertullianus* schrijft tegen de *Marcioniten*, en waarschijnlijk (nu Ouderling van Carthago) sijn boek *Van den Mantel. De Pallio.*
		15	Q. Allius Maximus.	Ontrent dees tijd meend men, dat *Minucius Felix* sijn redeering, *Octavius* genaamd, aan 't ligt bragt.
208		15	Imp. Antoninus Caracalla III.	
		16	P. Septimius Geta II.	
209		16	T. Claudius Pompejanus.	
		17	Lollianus Avitus.	
210		17	M. Acilius Faustinus.	
		18	C. Cæsonius Macer Rufinianus.	
211	*Antoninus Caracalla* van den 4. Febr.	18	Q. Epidius Rufus Lollianus Gentianus.	
		1	Pomponius Bassus.	
212		1	M. Pompejus Asper.	*Alexander* Bisschop van Cappadocien word Bisschop van Jerusalem.
		2	P. Asper.	
213		2	Imperator Caracalla. IV.	
		3	P. Cælius Balbinus.	
214		3	Silius Messala.	*Cajus* en *Proclus*, een van *Montani* leerlingen, twist-redenen met elkanderen tot Romen: waar op *Zephyrinus*, *Proclus* en *Tertullianus* van de gemeenschap met de Kerk van Romen afsnijd.
		4	Q. Aquilius Sabinus.	Dit deed *Tertullianus* tot de party van *Montanus* overgaan.
215		4	Æmilius Lætus.	*Tertullianus* schrijft tegen de regtsinnige, onder den naam van *Psychici*.
		5	Anicius Cerealis.	
216		5	Q. Aquilius Sabinus II.	
		6	Sex. Corn. Anulius.	
217	*Macrinus & Diadum. F.* van den 10. *April.*	6 7	Bruttius Præsens.	Een Grieksche vertaling van den Bijbel, genaamd de *Vijfde Oversetting*, word te Jericho gevonden in een swijns hoofd: die *Origenes* in sijn *Octapla* heeft ingevoegd.
		1	Extricatus.	

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

's Jaar Christi.	Roomsche Keysers	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
218	*Antoninus Elagabalus* van den 7. Junii.	2 Ant. Diadumenus Cæsar. 1 Adventus.	
219		1 Imperator Elagabalus II. 2 Licinius Sacerdos.	*Zephyrinus* de Paus sterft. Hy sat daar 22. jaren en even so veel dagen. *Calistus* komt in sijn plaats.
220		2 Imper. Elagabalus III. 3 M. Aurelius Eutychianus Comazon.	*Julius Africanus* een vermaard Christen schrijver word in gesandschap gesonden aan den Keyser, om het wederopbouwen van *Nicopolis* (eertijds *Emmaus*) in Palestina te versoeken.
221		3 Annius Gratus. 4 Claudius Seleucus.	
222	*Alexand. Mamm.* van den 6. Meert.	4 Imper. Elagabalus IV. 1 M. Aurelius Severus Alexander, Cæsar.	*Hyppolytus* Bisschop van *Portus* steld de order van het Paaschen-houden in.
223		1 Maximus. 2 Papirius Ælianus.	*Ulpianus* de Regtsgeleerde was thans een van de vermaarde mannen in sijnen tijd: hy versamelde alle de plakaten der Keyseren tot die tijd toe tegen de Christenen uytgegeven.
224		2 Claudius Julianus. 3 Claudius Crispinus.	Op het aanbrengen van dien grooten Regtsgeleerden *Ulpianus* wierden de Christenen te Romen wreedelijk vervolgd. *Calistus* word gemartelifeerd, Bisschop van Romen geweest zijnde 5 jaren, 1 maand, en 12 dagen. *Urbanus* word gekoren in sijn plaats.
225		3 L. Turpilius Dexter. 4 M. Mæcius Rufus.	
226		4 Imper. Alexander II. 5 C Quinctilius Marcellus.	
227		5 D. Cælius Balbinus II. 6 M. Clodius Pupienus Maximus.	*Hyppolytus* Bisschop van Portus sterft Martelaar.
228		6 Vettius Modestus. 7 Probus.	*Origenes* word van *Alexander* Bisschop van Jerusalem, en *Theoctistus* van Cæsareën Onderling gemaakt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

's Jaar Christi.	Roomsche Keysers		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
229	*Alexandr.*	7 8	Imperator Alexander III. Dio Cassius *de historie-schrijver.*	De *sesde Griekſche vertaling* des O. T. word gevonden te Nicopolis.
230		8 9	Calpurnius Agricola. Clementinus.	*Origenes* word in een Synode door *Demetrius* Bisschop van Alexandrien veroordeeld en verketterd.
231		9 10	T. Claudius Pompejanus. Felicianus.	Hy geeft sijn Catechizeer-school over aan sijn leerling *Heraclas*; die niet lang daar na tot Bisschop van Alexandrien gekoren word. *Urbanus* word onthoofd. *Pontianus* komt in sijn plaats.
232		10 11	Julius Lupus. Maximus.	*Origenes* vertrekt van Alexandrien, en neemt sijn woonplaats te Cesareën in Palestina. *Plotinus* word een leerling van *Ammonius* te Alexandrien.
233		11 12	Maximus II. Ovinius Paternus.	
234		12 13	Maximus III. Urbanus.	*Pontianus* Bisschop van Romen word gebannen na Sardinien.
235	*Maximinus* van den 18. Meert.	13 14 1	L. Catilius Severus. L. Ragonius Urinatius Quintianus.	*Maximinus* begind de *sevende vervolging* der Christenen. *Origenes* schrijft sijn aanmoediging tot het martelaarschap. *Pontianus* word in Sardinien omgebragt. *Anterus* komt in sijn plaats.
236		1 2	Imperator Maximinus. C. Julius Africanus.	*Anterus* ter nauwer nood een maand die plaats hebbende bekleed, wierd omgebragt, en sterft als Martelaar. *Fabianus* komt in sijn plaats.
237	*Pupienus* *Balbinus* van den 26. Mey.	2 3 1	P. Titius Perpetuus. L. Ovinius Rusticus Cornelianus.	
238	*Gordianus* van de Meert af.	1 1	M. Ulpius Crinitus. C. Nonius Proculus Pontianus.	
239		1 2	Imper. Gordianus. M. Acilius Aviola.	*Zebinus* Bisschop van Antiochien sterft. *Babylas* word in sijn plaats gekoren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
240		2 Vettius Sabinus. 3 Venustus.	Ontrent dees tijd meend men dat *Origenes* ten tweede maal na Athenen reysde, en aldaar sijne verklaringen over *Ezechiel* vol schreef.
241		3 Imperator Gordianus II. 4 T. Claudius Pompeianus II.	
242		4 C. Aufidius Atticus. 5 C. Asinius Prætextatus.	
243		5 C. Julius Africanus. 6 Æmilius Pappus.	*Origenes* word gesonden na Arabien, alwaar hy met *Beryllus* redeneerd, en hem van sijne ongesonde en dwalende gevoelens te regt brengt.
244	*Philippus* van de maand April af.	6 Fulvius Æmilianus. 1 Peregrinus.	
245		1 Imper. Philippus. 2 Tib. Fabius Titianus.	
246		2 Bruttius Præsens. 3 Nummius Albinus.	*Dionysius*, een van *Origenis* leerlingen, en naast andere hem in de Catechizeer-school volgende, word Bisschop van Alexandrien.
247		3 Imp. Philippus II. 4 M. Philippus F. Cæsar.	Thans begon het duysendste jaar na het bouwen van de stad Romen, en eyndigde in het volgende jaar, en wierd van den Keyser met alle bedenkelijke pragt en plegtelijkheyt gevierd.
248		4 Imp. Philippus III. 5 M. Julius Philippus F. II.	*Cyprianus* word gekoren tot Bisschop van Carthago.
249	*Decius* van Mey af.	5 Fulvius Æmilianus II. 6 1 Vettius Aquilinus.	Seker bedrieger maakt te Alexandrien een oproer, en geeft daar door aanleyding om de Christenen aldaar te vervolgen.
250		1 Imp. Messius Decius. 2 Annius Maximus Gratus.	De *agtste vervolging* der Christenen onder *Decius*. *Cyprianus* vlugt. *Fabianus* word gemarteliseerd; na wiens dood die stoel ruym een jaar leedig staande poogde *Novatianus* sig op dienselven in te dringen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Chriſti.	Roomſche Keyſers		Burgermeeſters.	Kerkelijke en andere ſaken.
251	*Gallus* en *Voluſianus* Decu ſoons van December af.	2 3 1	Imperator Decius II. Q. Etruſcus Decius F. Cæſar.	Groote verdeeldheden in de Kerken van Africa over de afgevallene. *Cornelius* word Biſſchop van Romen.
252		1 2	Imp. Trebonianus Gallus II. C. Vibius Voluſianus.	De *Novatiaanſche* gevoelens worden te Romen in een Synode van 60. Biſſchoppen veroordeeld. De Keyſers hervatten de vervolging begonnen onder *Decius*. Daar is een groote ſterſte de geheele wereld door.
253	*Valerianus* en *Gallienus* ſiju ſoon van December af.	2 3 1	C. Vibius Voluſianus II. M. Valerius Maximus.	*Cornelius* word eerſt gebannen, daar na herroepen, wreedelijk geſlagen, en ten laatſten onthoofd. *Lucius* komt in ſijn plaats.
254		1 2	Imper. Licinius Valerianus II. Imperator Gallienus.	*Origenes* ſterſt, en word begraven te Tyrus. *Valerianus*, de Keyſer, was eerſt een groot voorſtander van de Chriſtenen.
255		2 3	Imperator Valerianus III. Imperator Gallienus II.	*Lucius* een jaar en drie maanden Biſſchop te Romen geweeſt zijnde, word gemarteliſeerd. *Stephanus* word in ſijn plaats gekoſen.
256		3 4	M. Maximus. M. Acilius Glabrio.	Men twiſt ongemeen over het herdoopen van die van Ketters gedoopt waren. Groote hevigheyt tuſſchen *Cyprianus* en *Stephanus*.
257		4 5	Imperator Valerianus IV. Imperator Gallienus III.	De *negende Vervolging* begint onder *Valerianus*. *Sabellius* maakt tuſſchen de perſonen van de Drieënigheyt geen onderſcheyd, en verſpreyd ſijn kettery.
258		5 6	M. Aurelius Memmius Fuſcus. Pomponius Baſſus.	*Stephanus* word omgebragt op den 2. *Auguſti*; andere ſtellen dat op het voorgaande jaar. *Sixtus* komt in ſijn plaats. *Cyprianus* word den 14. September te Carthago onthoofd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
259	*Gallienus* alleen (*Valerianus* gevangen zijnde).	6 7	Fulvius Æmilianus, *of* Gallienus IV. Pomponius Bassus II. *of* Valerianus *de jonge*.	*Sixtus* en sijn Diaken *Laurentius* verkrijgen de kroone des martelaarschaps. *Dionysius* word in sijn plaats Bisschop te Romen.
260		7 8	Cornelius Secularis. Junius Donatus.	*Paulus van Samosaten* word Bisschop van Antiochien. *Gallienus* breekt het vervolgen der Christenen af.
261		8 9	Imperator Gallienus IV. Volusianus.	*Dionysius*, Bisschop van Alexandrien, schrijft aan *Dionysius* den Bisschop te Romen, om sig van den argwaan van *Sabellianistery* te suyveren.
262		9 10	Imper. Gallienus V. App. Pompejus Faustinus.	*Æmilianus* wil sig tot Keyser opwerpen. Alexandrien word belegerd, waar door de Christenen in groote benauwdheyt raakten.
263		10 11	Nummius Albinus. Maximus Dexter.	
264		11 12	Imper. Gallienus VI. Æmilianus Saturninus.	
265		12 13	Valerianus Cæsar II. L. Cæsonius Lucillus Macer Rufinianus.	Te Antiochien word een Synode gehouden tegen *Paulus Samosatenus*, Bisschop aldaar. *Dionysius*, Bisschop van Alexandrien, en *Gregorius*, Bisschop van Neo-Cesareën sterven.
266		13 14	Imper. Gallienus VII. Sabinillus.	*Hymenæus* word Bisschop van Jerusalem.
267		14 15	Ovinius Paternus. Arcesilaus.	
268	*Claudius* van den 21. Meert af.	15 1	Ovinius Paternus II. Marinianus.	*Claudius*, de Keyser, vervolgt de Christenen te Romen.
269		1 2	Imper. Aurel. Claudius. Ovinius Paternus III.	
270	*Aurelianus* van Meert af.	2 1	Flavius Antiochianus. Furius Orfitus.	Een tweede Synode te Antiochien, waar in *Paulus Samosatenus* veroordeeld, afgeset, en *Domnus* in sijn plaats gesteld word. De Paus *Dionysius* sterft den 26. *December*.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't [illegible] Christ.	*Roomsche Keysers*		*Burgermeesters.*	*Kerkelijke en andere saken.*
271		1 2	Imperator Aurelianus. Pomponius Bassus, *of* C. Julius Capitolinus.	*Felix* word Bisschop van Romen.
272		2 3	Quietus. Voldumianus.	Veele worden ontrent dees tijd Martelaars.
273		3 4	M. Claudius Tacitus. Furius Placidianus.	
274		4 5	Imper. Aurelianus II. C. Julius Capitolinus.	*Zenobia*, Koningin van de Palmyrenen, een Jodin, of, indien men andere mag gelooven, een Christen, word van *Aurelianus* overwonnen, en na Romen in een praal-statie gevoerd.
275	*Tacitus* [illegible] den 2[illegible]. Sept.	5 1	Imper. Aurelianus III. T. Nonius Marcellinus.	*Felix* word te Romen gekroond met het martelaarschap; na dat hy 4 jaren, en 5 maanden Bisschop geweest was. Sijn nasaat was *Eutychianus* een Toscaan.
276	*Florianus* van den [illegible] 2. April. *Probus* van den 1. July.	1 1	Imper. M. Claud. Tacitus II. Fulvius Æmilianus.	
277		1 2	Imper. Aurelius Probus. Anicius Paulinus, *of* M. Furius Lupus.	De Kettery der *Manicheën* komt op, die eerst gesaayd was door *Manes* een Persiaan, wiens eygen naam was *Curbicum*, den eersten opheffer van die verfoeyelijke secte.
278		2 3	Imperator Probus II. M. Furius Lupus, *of* Virius.	Thans muntede *Anatolius* Bisschop van Laodicea uyt wegens sijn gauwigheyt in de Wijsgeerte en menschelijke geleerdheyt. Hy was te voren een amptgenoot van *Theotecnus* Bisschop van Cesareën in Palestina geweest. *Cyrillus* word Bisschop van Antiochien.
279		3 4	Imperator Probus III. Ovinius Paternus IV. *of* C. Junius Tiberianus.	
280		4 5	Junius Messala. Gratus.	
281		5 6	Imperator Probus IV. C. Junius Tiberianus.	*Theonas* word gekoren tot vijftiende Bisschop van Alexandrien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.		Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
282	*Carus*, met sijne sonen *Numerianus* en *Carinus* van den 12. Aug.	6	Imperator Probus V.	
		7		
		1	Pomponius Victorinus.	
283		1	Imper. M. Carus.	
		2	M. A. Carinus, Cæsar.	
284	*Diocletianus* van den 17. Sept. af.	2	Imper Carinus.	*Eutychianus* Bisschop van Romen word gekroond met het martelaarschap op den 8. *Dec.* Dessels nasaat was *Cajus*, een Dalmatier, en van de maagschap, gelijk gesegd word, van *Diocletianus*.
		1	Imperator Numerianus.	Hier begint de tijdrekening, *Æra Diocletiana* genaamd.
285		1	Imper. Diocletianus II.	
		2	Aristobulus.	
286		2	Maximus Junius Priscillianus.	* Het Thebeaansche Regiment onder *Mauricius*, gesonden tot hulp van *Maximianus* tegen de Pagauden, weygerd den goden te offeren; het tiende deel van hen word daarom eerst, en daar na sy alle te Octodurus in Vrankrijk gedood.
		3	Vettius Aquilinus.	
287		3	Imper. Dioclet. III.	*Diocletianus* en *Maximianus* schrijven aan den Stadhouder van Africa, om de Manicheën te straffen, hunne boeken te verbranden, hunne persoonen te dooden en hunne goederen aan te slaan.
		4	Imp. Maximianus Herculeus.	
288		4	M. Aurelius Maximus.	
		5	Pomponius Januarius.	
289		5	Annius Bassus.	
		6	L. Ragonius Quinctianus.	
290		6	Imper. Diocletianus IV.	*Tharacus*, *Probus* en *Andronicus* worden te *Tarsus* in Cilicien om het Christen Geloof gedood.
		7	Imper. Maximianus Herculeus II.	
291		7	C. Junius Tiberianus.	
		8	Cassius Dio.	

* Dit schijnt wel de eygenste tijd te zijn, daar het martelaarschap van het Thebeaansch Legioen moest worden te huys gebragt (want te deser tijd was *Maximianus* tegen de wederspannelingen in Vrankrijk uytgesonden); maar in het opstel van haar Martelaarschap word gesegd, dat sy van hun togt uyt het Oosten tot Romen quamen, en aldaar door *Marcellinus*, Bisschop van Romen, in het Geloof versterkt wierden; dit waar zijnde soude hun Martelaarschap niet konnen geplaatst worden anders als op het jaar 296. wanneer *Marcellinus* aldaar Bisschop wierd.

't Jaar Christi.	Roomsche Keysers.	Burgermeesters.	Kerkelijke en andere saken.
292	Diocletianus. 8	Afranius Hannibalianus.	
	9	M. Aurelius Asclepiodorus.	
293	9	Imper. Diocletianus V.	*Diocletianus* neemt den naam van Heer aan, wil goddelijke eere hebben, en liet sig als een God aanbidden.
	10	Imper. Maximianus III.	
294	10	Constantius Chlorus, *thans* Cæsar.	
	11	Galerius Maximianus, *ook* Cæsar III.	
295	11	Nummius Tuscus.	
	12	Annius Cornelius Anulinus.	
296	12	Imperat. Diocletianus VI.	*Cajus* Bisschop van Romen word gemartelifeerd, op den 22. *April.* *Marcellinus*, een Romeyn, quam in sijn plaats, die in de Diocletiaansche vervolging afviel en den afgoden offerde, maar daar na bekeerd zijnde, nog als Martelaar stierf.
	13	Constantius Cæsar II.	
297	13	Imper. Maximianus Herculeus V.	
	14	Galerius, Cæsar II.	
298	14	Anicius Faustus.	*Zabdas* word Bisschop van Jerusalem.
	15	Severus Gallus.	
299	15	Imper. Diocletianus VII.	
	16	Imper. Maximianus Herculeus VI.	
300	16	Constantius Chlorus, Cæsar III.	De Christenen wierden uytgekipt, om aan de badstoven van *Diocletianus* te werken; de meeste derselven, het werk voltrokken hebbende, wierden ter dood overgegeven; hoewel de *tiende Vervolging* niet alom doordrong dan drie jaren daar na, in 't jaar *Christi* CCCIII. het negentiende van de regeering *Diocletiani.*
	16	D. Galerius Armentarius, Cæsar III.	

EYNDE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

BLADWYSER

Der voornaamſte ſaken in het leven van de *Apoſtoliſche Mannen.*

A.

Acta Pilati: derſelver oorſprongk. Schijnen meer als een te zijn. Onderſoek daar over, 6

Adrianus (Keyſer). Sie *Hadrianus.*

Agbarus word beſchreven. Onderſoek of hy aan *Chriſtus* geſchreven heeft, 4. Waarom niemand voor *Euſebius* daar van heeft opgehaald, 5

Αἵρεσις ἐκλεκτικὴ (*Keur-ſecte*): deſſelfs oorſprongk en ſtellingen, 235

Alexander, Biſſchop van Jeruſalem; hoe daar toe verkoren. Sijn bedrijf en dood, 273, 274

Alexander (Keyſer) ſoon van *Mammea*, ſeer wel opgevoed; was den Chriſtenen genegen: wilde *Chriſtus* een Tempel bouwen, 262. Volgde de orders der Kerk in het beſtieren van het Rijk, *ibid.*

Alexandrien, een Hooge en vermaarde ſchool aldaar. Hoog-leeraars in deſelve, 227. Daar was ſedert de tijd van *Marcus* een Catechiſeer-ſchool geweeſt, 228. Leerlingen van alle Natien vloeyden derwaards, 229. Een ſware peſt aldaar, 338

Ambroſius, een Diaken van Alexandrien, word beſchreven. Word onderweſen van *Origenes*, 261. Onderhoud Notariſſen tot dienſt van *Origenes*, 263

Ammonius, gebynaamd *Saccas*; hoe ſig droeg ontrent de Wijsgeerte; was een Chriſten; vertellingen van hem. Hy was een Leermeeſter van *Origenes*, 256

Antinoea, ſpeelen ter eere van *Antinous* van *Hadrianus* ingeſteld, 182

Antiochien ſeer beroemd, waarom Θεόπολις genaamd, 139

Antoninus (Keyſer) word beſchreven: ſijn gedrag en order ontrent de Chriſtenen, 184, 185, 189, wanneer die gegeeven is, 186; was ongemeen bygeloovig, 189; had ongemeene agting voor *Ruſticus*, 190. Wat hem van *Melito* wierd te gemoet gevoerd, 221, 222

Apollinaris (vader en ſoon beſchreven van hun geleerdheyt) 110. Verkeerd met de Heydenen. Word geëxcommuniceerd. Gaf Boeken uyt op den naam van anderen, 111; en byſonder op die van *Dionyſius de Areopagiter*; reden van dien; (Hy was een groot Poëet.) 112. Die waren vol duyſtere en verwarde voorſtellingen. Een ſtaaltjen daar van, 113

Apollo. Sie *Daphne.* Deſſelfs Tempel verbrand, 293. Sijn Orakel ſwijgt, en waarom, 291

Apollonia, een Martelares te Alexandrien; ſotte beſchrijving van haar in de Roomſche Kerk, die haar ſelfs ontdekt, en godslaſterlijke eerbied aan deſelve, 330

Apoſtelen verkieſen *Matthias* tot een Apoſtel door het lot, 6. Worden vervuld met den H. Geeſt, en ſpreken vrymoedig. Kieſen Diakenen; waarom en waar toe, 7, 40, 41. Verſpreyden haar door de geheele wereld, na dat 12 jaren na *Chriſtus* hemelvaart te Jeruſalem gebleven waren, 7. Het geven van den H. Geeſt aan anderen was hen eygen, 63

Aquila, een Heyden, van *Trajanus* maagſchap, word een *Chriſten*; aanleyding daar toe, 135. Word daar na een Jood, en waarom. Set het Oude Teſtament in het Griekſch over, 136

Areopagus, word beſchreven van haar ſtandplaats en Raadsheeren. Derſelver getal en wijſe van Regt-ſpreken. *Paulus* word voor hen te regt geſteld, 104

Aſiarchen, Heydenſche Prieſters; hun beſchrijving, 161

Aſien, wat in het N. Teſtament meeſt betekend, 44

Aurelius (*Marcus*) en *L. Verus* beſchreven, 27. De Vijfde Vervolging onder hen; getoond in verſcheyden voorbeelden; by wat gelegentheyt die wierd nagelaten, 28. Aanmerking over een Wet dien-aangaande, 29

Autolycus, een Heyden; door welke redeneering hy tot het Chriſtendom wierd overgehaald, 217, 218

B.

Babylas, ſijn eerſte jaren onſeker. Giſſingen van ſijn opvoeding, 285. Word Biſſchop van Antiochien, en wanneer. Sijn gedrag onder de Vervolging van *Decius*, 286, 287. Weerd *Decius* kloekmoedig uyt de kerk; ('t welk t'onregt gebragt word op de tijd van *Numerianus*; of diergelijke onder *Philippus* geſchied zy.) Wat hem daar toe bewoog, 288, 289. Word van *Decius* ontboden e. ſ. v. *ibid.* onthoofd, en drie ſijner leerlingen nevens hem, 290. Sijn begravenis, *ibid.* Wierd naderhand plegtelijk begraven te Daphne buyten Antiochien; van wie en waarom, 290, 291; waarom *Julianus* ſulks toeliet, 292. Verder vervoering van ſijn ligchaam, 293

Bardeſanes de Syrier beſchreven van ſijn levenstijd, geleerdheyt en ſchriften, 125, 126

Barnabas genaamd een Apoſtel; waarom hy *Barnabas* wierd genaamd, daar ſijn naam was *Joſes* of *Joſeph*, 70. Sijn geboorte-plaats, af-komſt, opvoeding en onderwijſing van *Gamaliël* nevens *Paulus*. Hoe tot het Chriſten-geloof bekeerd wierd, 71. Was een van de Seventige. Verkogt een akker voor de Armen. Hoe hy, een Levijt zijnde, konde eygen goed hebben, 72. Brengt *Paulus* by de Apoſtelen. Word geſonden naar Antiochien, *ibid.* Sijn verrigting aldaar. Brengt der Antiochiers liefde-gaven naar Jeruſalem.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

lem. Word tot de H. bebiening buyten lands gesonden, 73. Reysd naar Cypren en elders, en sijn verrigting, 74, 75. Word voor *Jupiter* aangesien, en waarom, 75. Reysd naar Jerusalem, en weder naar Antiochien over het verschil van de Mosaische Wetten. Veynsd met *Petrus*. Wil *Marcus* mede nemen op reys, waar over tusschen hem en *Paulus* verbittering ontstond, 76, 77. Sijn verder bedrijf. Komt te Romen, en wat hy daar deed, 77. Sijne verdere reysen; mishandeling te Salamis, en steeniging. Sijn begravenis. Word vervoerd naar Constantinopelen, en 't gevolg van dien, 78. Postuur en deugden, 79. Is niet de schrijver van den brief aan de Hebreën. Een brief op sijnen naam uytgegeeven; die getoetst, en desselfs inhoud voorgesteld word, bysonder van sijn weg des ligts en der duysternisse, 80, 81

Baronius, op wiens order en waarom geschreven heeft. Las tot dien eynde 30 jaren lang de Kerkelijke Historien. Sijne Annales, *Voorreden* p. 7. Oordeel daar over. Sijn partydigheyt, *Voorred*. p. 8

Berosus, de Chaldeeusche Historie-schrijver, waar uyt sijn stoffe gehaald heeft. *Voorred*. p. 2

Bisschoppen van Romen, wie de eerste geweest zijn. De verwerring der Roomsche Kerk daar ontrent word opgehelderd, 117, 118, 119. In wiens plaats *Anicetus* gekomen zy, 154. Hadden geen regt meer over anderen, als anderen over haar, 303

Brachmannen, wat soort van menschen. Hunne merkelijke leven-wijs en gevoelens, 230

C.

Candace, een gemeene naam der Koninginnen van Moorenland, en waarom, 65

Canonijke boeken des Ouden Testaments hoe van *Melito* opgeteld. Aanmerking daar ontrent, 223

Carthago beschreven. Streefde eertijds naar den rang met Romen, 240

Cataphryges (Montanisten) waarom so genoemd, 246

Celsus, een Epicureïsch Wijsgeer, beschreven. Schrijft tegen de Christenen, en *Origenes* in acht Boeken tegen hem, 272

Centuriatores Magdeburgenses, wie deselve geweest zijn; waar uyt sy geholpen zijn, *Voorred*. p. 6. Afdeeling van hunne Boeken, en order der saken daar in gehouden; wat daar van te oordeelen zy, *Voorred*. p. 7

Cesareën, hoe eertijds genoemd. Oorsprongk van die naam. Beschrijving desselfs, 68, 69

Χειροθεσία en Χειροτονία onderscheyden, 73

Christenen vervolgd te Jerusalem. Dat gaf aanleyding tot het uytbreyden der Christelijke Religie, 7. Waren niet alle ongeleerd, 15, 16. Waren kloekmoedig en lijdsaam onder de swaarste vervolgingen, 19. &c. 34, 165. Verdagt als verbodene ἑταιρίαι, 23, 243; hoe beschreven van *Plinius*, 24, 25. Krijgen door hun gebed overwinning voor *Aurelius* tegen de Duytsche, 28. Waren seer milddadig, 39. Hun gewoone dood-straf was *ad Leones*, 145, 146. Wilden niet sweeren by des Keysers *genius*, 159, 160. Gevergd om *Christus* te lasteren, 160. Worden beschuldigd van scheuringen, 't welk van *Clemens de Alexandrijner* word beantwoord, 208. Droegen sig ongemeen medelijdend in de sware pest te Alexandrien; 't welk de Heydenen niet deeden, 338

Christelijke Religie verspreyd in alle Gewesten der wereld, 7, 8; tot alle soort van menschen, en onder alle Natien, 9, 10. Ook in Engeland, en wanneer, 10. De uytwerking desselfs, bysonder ontrent den Duyvel, getoond door verscheyden getuygenissen, 10, 11, 12. Vijf redenen van desselfs spoedigen voortgang, 12 —— 19, &c. Desselfs slegt onthaal en tegenstand by en van de Heydenen en Joden, 37, 38. Bragt de Roomsche Regeering veel voordeel toe, 222

Christen Kerk der Drie eeuwen gedeeld in drie tijd-perken; het eerste, p. 2 —— 6; het tweede, p. 6 —— 8; het derde, p. 8, &c.

Christus quam ter gepaster tijd in de wereld, 2, 3. Vlugt naar Egypten. Bedrijf in sijn jongheyt; word bevestigd uyt den hemel: Hoe sijn leer-ampt uytvoerde, 3. Kiest twaalf Apostelen, en seventig Discipelen; syn aanhang en verder leven. Ondersoek van *Agbarus* brief aan hem, 4. Steld de Sacramenten in. Syn lijden en dood, opstanding en hemelvaart, 5, 38. Syn ouderdom van *Irenæus* tot vyftig jaren uytgestrekt, 213

Chronijk-schrijver van Alexandrien is meenigmaal het spoor byster, en vermengd veeltyds persoonen en tyden, 307

Clemens de Alexandriner; syn geboorte-plaats; hy doorreysd alle landen, om syn wetenschap voort te setten, ook die van de Christenleer, 233. Syn onderwijs uyt syne eygene schriften opgehaald. Had veele Meesters en waarom. Onder die was *Panthenus*. Met wat soort van Wijsgeerte hy het hield, 234, 235. Word Catechist te Alexandrien. Bediend sig van syn Wijsgeerte, 236. Word Ouderling. Wanneer syne *Stromata* schreef. By wat gelegentheyt, en op welke gronden hy van de geoorlofdheyt om te vlugten in tyd van Vervolging geschreven heeft. Hy vlugt voor de Vervolging van *Severus*. Reysd naar Jerusalem; syn werksaamheyt aldaar; *Alexanders* getuygenis van hem, 236, 237. Syn dood en de tyd van die. Der Ouden lofredenen van hem, 237. Godloose en lasterlijke stellingen door Ketters in syne *Hypotyposes* ingelast. Inhoud en oogmerk syner Boeken. Reden van de benaming syner *Stromata*, 238. Syn styl. Onvoorsigtige stellingen in hem en syne tijd-genoten verschoond, en waarom, 239

Clemens, Bisschop van Romen, en *Paulus* mede-arbeyder; syn geboorte-plaats en Ouders, 115. Ondersoek of hy van Keyserlijke maagschap was. Syn opvoeding en aanleyding tot bekeering, 116, 117. Word Bisschop van Romen. Tijd-rekening daar ontrent, 117, 118, 119. Omstandigheden van syn beroeping; syn verrigting is weynig van bekend, 119. Wanneer en waarom syn brief aan die van Corinthen schreef, 120, 123. Syn verbanning tot de berg-werken, 121; wat hy aldaar verrigtte. Syn mishandeling en dood, 122; gewaande wonder-werken na syn dood, en wanneer die is voorgevallen, 123. Syn brief aan die van Corinthen; hy toond daar in geen opper-gesag, 123, 124. Gissing, dat hy

schrij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ſchrijver of overſetter van den brief aan de Hebreën geweeſt zy. Oordeel over ſyn tweeden brief aan de Corinthiers, 125. Oordeel over ſyne *Canones Conſtitutien*, en byſonderlijk de *Recognitien*, 125, 126. Derſelver regtſinnigheyt. Gewaande brief aan *Jacobus*, 127

Commodus (Keyſer): had niet roemweerdigs; alle ondeugden der voorige Keyſers hadden in hem plaats. Hy vervolgde egter de Chriſtenen niet heftig, 209

Creſcens, een Cyniſch Wijsgeer, word beſchreven. Syn reden-twiſtige onderhandeling tuſſchen hem en *Juſtinus*, 187, 189, 190

Creta (Candia) waar van beroemd, 91. Had *Minos* tot Koning, 92. Had certijds 100 ſteden, 94. Daar is een kerk ter eere van *Titus*, 99

Cretenſen, wie hen als leugenagtige, &c. beſchreven heeft. De waarheyt daar van word betoogd. Sy waren genegen tot ſodomie, en ydelheyt ſprekers, 95, 96

Cypren beſchreven, 71. Aldaar was te Paphros een Tempel van *Venus*, daar ſy gediend wierd, die door 't gebed van *Barnabas* verviel, 74. De Stadhouder aldaar word bekeerd, 75

Cyprianus, waar geboren: onderſcheyden van een ander aanſienlijk Man, wiens leven en martelaarſchap word opgehaald, 295. Syn opvoeding, geleerdheyt en koſtelijk leven. Wanneer en door wiens toedoen hy een Chriſten wierd, 296. Waarom hy den naam van *Cecilius* aanneemd, *ibid.* Syn gedrag en milddadigheyt; word Ouderling, en daar na Biſſchop van Carthago, hoewel ongeern; wanneer dat was, 297, 298. Word gebannen; ſchrijſt veele brieven, *ibid.* Komt weder t'huys; hoe ontrent de Novatianen, en de gevallene, ſo *libellatici*, als *ſacrificati* handelde in twee Synoden, 299, 300. Hy maande, ten tijde van peſt, allen tot liefdadigheyt, met een goeden uytſlag, 301. Hy ſchrijft van de ſterflijkheyt. De oorſaak van die peſt word den Chriſtenen te laſt gelegd, 't welk hy deftig beantwoord, 302. Hy beſliſt in een Synode het verſchil over den dag des kinder doops; het beſluyt in een Synode over het weder aannemen van gevallene Biſſchoppen, *ibid.* Het verſchil over het herdoopen hoe van hem behandeld; uytſpraak daar over, 303. Groote ſcherpigheyt daar over tuſſchen hem en *Stephanus* te Romen; hy word verſogt tot afval, 303. Word om weygering gebannen naar Curubius. Syn geſigt; brieven, van hem aldaar geſchreven, 304. Syn begeerte naar het martelaarſchap; waarom egter ontweek. Komt weder; word gevat (Voorvallen tuſſchen beyden.), 305. Syn reden-wiſſeling met den Stadhouder; ſyn vonnis, onthoofding, en omſtandigheden daar ontrent; begravenis, 306; wanneer, 307. Syne deugden, 307, 308. Syn geleerdheyt. Syn ſtijl, hoe uytgebeeld, 308, 309. Was een groot lief-hebber van *Tertullianus* ſchriften, dog ſoog'er geen quaad uyt, 309. Syne ſchriften; aanmerkingen over de onegte; het voorgeven van ſyne geſigten; kerken tot ſyn gedagtenis gebouwd, en byſonderheden daar ontrent, 310

Cyreneërs, *Act.* VI: 9. wie die waren, 44

D.

Dailleus, ſijn oordeel over de Boeken van *Dionyſius de Areopagiter*, 110., en over het uytgeven van Boeken op een anders naam, 122

Damnatio ad metalla, wat ſtraf, en wreede uytvoering deſſelfs; byſonder aan *Clemens*, 112. *Ad Leones*, aan wie geoeffend, 145

Daphne, een aanlokkelijke plaats buyten Antiochien. Vuyligheden aldaar gepleegd, 290. Daar was een Tempel van *Apollo* (*Daphneus*); daar hy antwoord gaf; welk ophield; reden van dien, 291

Decius, een loflijk Regent, dog een vinnig vyand tegen de Chriſtenen (had ſig tot het Keyſerdom ingedrongen, 286): door nieuw geſogte wreedheden uytgevoerd; door wie; waarom; aan wie, en op welke plaatſen, 31, 287, 298, 299, 322, 329, 330, 331. Wilde in de Chriſten kerk komen, dog wierd geſteuyt, 288. Hy had een jongen Prins, hem tot gijſelaar gegeeven, laten ombrengen, 288, 289. Laat *Babylas* onthoofden, 290

Diaken, van wie en waar toe gekoren, en aanleyding tot hun verkieſing, 7, 39, 40, 41

Diocletianus, hy word beſchreven. Onder hem was de Tiende en wreede Vervolging. De aanleyding, beveelen en ſtrenge uytvoering derſelven, 33, 34.; die egter onder de volgende Keyſers geen voortgang had, 34

Dionyſius de Alexandriner, ſijn geboorte-plaats. Af-komſt. Aanleyding tot ſijn bekeering. Had *Origenes* tot ſijn Meeſter. Onderſoek of hy een Leeraar der welſprekendheyt geweeſt zy. Word Catechiſt, en naderhand Biſſchop van Alexandrien. In wiens plaats hy quam, en wanneer, 329. Word gevangen, en gevonniſd om onthoofd te worden, 331. Ontkomt door een vreemd voorval; ſchuyld in de wildernis, 332. Komt weder te huys; handelde met de afgevallene niet te ſtreng, 332, 333. Schrijft daar over aan *Novatus*, *ibid.* Sijn gedrag ontrent het herdoopen; was niet ſtijfſinnig. Hy vraagde raad over ſeker merkelijk geval daar ontrent, 334. Hy ſpreekt vrymoedig met den Stadhouder, 335. Word gebannen naar Cephro, dat beſchreven word; ſijn onthaal en verrigting aldaar. Kloekmoedigheyt der Alexandriers in hun lijden, 336. Hy kant ſig tegen *Sabellius*, dog met gevaarlijke uytdrukkingen, waar over hy gelaakt, en van andere verſchoond wierd, 339. Hy verdedigde hemſelven, *ibid.* Hy ſpreekt met de aanhangers van *Novatus*; uytſlag daar over. Hy ſchrijft daar over. Sijn misſlag ontrent de *Openbaring* van *Johannes*, 340. Schrijft over de ſaak van *Samoſatenus* aan die van Alexandrien. Sijn dood, gedagtenis en ſchriften, 342

Dionyſius de Areopagiter, geboren te Athenen, was van fraaijen af-komſt, wierd wel opgevoed, 101. Nam ongemeen toe in alle wetenſchappen: voltrekt ſijne ſtudiën in Egypten, 102. Wat hy ſeyde van de Eclypſis ten tijde van *Chriſtus* dood, 103. Word Raadsheer in den Areopagus, *ibid.* daar *Paulus* gehoord word, 104. Word door deſſelfs redeneering bekeerd. Byſonderheden daar on-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ontrent niet geloofweerdig, 105. Soude onderwesen zijn door een gewaande *Hierotheus*, *ibid.* Wierd Bisschop te Athenen, 172. Ongegronde vertellingen van syne reysen, martelisatie, e. s. v. 106. Waar uyt sulks gesprooten, en hoe dat voortgeset is, 107, 108. Wanneer hy gemarteliseerd is, 108. Fabel van sijn herssen-pan. Syn gedaante. De Grieken roemen hem ongemeen. Boeken op synen naam seer duyster (waar uyt die bevattingen ontleend zijn), waren niet van hem, maar van *Apollinaris* geschreven, 110

Domitianus matigd sig den naam van God en Heer aan, 21, 22. Was ongemeen wreed. vervolgd de Christenen; wie onder hem gemarteliseerd zijn, 22, 23

Duyvelen wierden door de Christenen uytgedreven in den naam van *Christus*, 13, 14

E.

Egesippus, of *Hegesippus*, wie die was; wanneer hy geleefd, en wat hy beschreven hebbe, *Voorred.* p. 3. Sijne schriften zijn verlooren, p. 4

Eleusinische geheymen, waar in die bestonden; door hoe veele trappen ymand tot deselve wierd toegelaten; die alle opgeteld worden, 175

Eleuterius, Bisschop van Romen, was een Montanist; en dienvolgende in het Geloove niet onfeylbaar, 205

Engeland, wanneer tot het Christendom bekeerd is, 10

Egypten, de stapel van geleerdheyt, wierd van alle, die geleerdheyt sogten, besogt, 102, 172, 227. Was de koorn-schuur van het Rijk, 337

Ephesiers waren dertel en onmatig. Hoe hun Feest Καταγώγιον noemden, 88

Ester (het Boek) hoe van verscheydene geagt, en waarom, 223

Ἑταιρεῖαι by de Romeynen verboden, 23. Bysonder van *Trajanus*, en waarom, 120, 121. Ook van *Severus* en andere, 243

Ethiopien. Sie *Moorenland.*

Eusebius heeft alle oude Boeken niet genoeg doorsnuffeld, 103

Eusebius, wie, wanneer, en tot hoe verre de Kerkelijke Historien beschreven heeft, *Voorred.* p. 5, 10. Lof derselve, p. 6

F.

Firmilianus een Edelman, 314. Was Bisschop van Cesareën in Cappadocien; een bysonder vriend van *Origenes*; en een seer geagt Man, 267, 268. Hy schreef seer vinnig tegen *Stephanus*, Bisschop van Romen, 303

Fortunatus wierd van *Privatus* tot Bisschop opgeworpen van Carthago, dog had geen ingang, 301

Frumentarii, wat soort van Geregts-dienaars, 331

Frumentius komt in Indiën; word aldaar bevorderd. Onderwijst de Indianen in het Christen-geloof. Komt te Alexandrien, 231. Word van *Athanasius* tot Bisschop aangesteld, en weder naar Indiën gesonden; sijne voorspoedige bediening aldaar, 232

G.

Gallienus de Keyser was den Christenen genegen, en waarom, 336. Plakaat daar van, 337. Laat Alexandrien belegeren, 't welk hem overgegeeven word; *Æmilianus* had sig aldaar tot Keyser opgeworpen, die gevangen, en eyndelijk geworgd word, 337

Gamaliël, van veele gehouden voor een bekeerd Christen; hy liet *Stephanus* begraven, 53. Soude aan *Lucianus* verscheenen zijn, om sijn ligchaam op te graven, 54

Gaza beschreven, 64

Geleerde Mannen, waarom van God tot voorstand des Euangeliums gebruykt, 14. Veele derselven worden genoemd, 15, 16

Geslagt-rekeningen der Goden; oorsprongk derselven van de Heydenen, en gevolgd van Joden, Valentinianen en anderen, 96

Gnostici maakten een onverstaanlijk vertoog van den t'samenhang aller dingen, 96. in navolging van *Hesiodus* Θεογονία, 97. Hadden een beestelijke en ongebondene levens-wijs, 207

Goden wierden van de Romeynen niet aangenomen, ten ware de Raad daar in had bewilligd, 5, 6

Godvrugtige opvoeding geeft veel voordeel, 83

Godvrugtigheyt der eerste Christenen, was een kragtig middel tot voortplanting des Euangeliums, 18, 19

Gregorius Thaumaturgus, sijn geboorte-plaats, af-komst, magen en opvoeding, by het leven van syn vader, en daar na. Studeerde te Alexandrien; wierd daar, om syn ingetogen leven, belaagd. Een merkelijk staaltjen daar van, welk God oogschijnlijk werkte, 313, 314. Hy komt te Berytus, daar hy in de Regten studeerd. Hy reysd naar Cesareën, daar hem *Origenes* onderwijst, 314. (Hy soude ook *Theodorus* genaamd zijn.) Waar in hy onderwesen wierd. Syn vertrek van daar naar een gedane Oratie. Blijk van 't geen hem geleerd was uyt een brief van *Origenes*, 315, 316. Hy wil de verwagting van hem niet voldoen, en wijkt naar de woestijn. Wierd tot Bisschop versogt, 't welk hy ontweek; egter wierd hy daar toe voorgesteld, en nam het eyndelijk aan, 316. Vond by syn komste maar seventien Christenen te Neo-Cesareën. Ontfangt een Geloofs-belijdenis uyt den hemel. Deed wonderen; een ongemeen staaltjen daar van, daar een Heydensch Priester door soude bekeerd zijn, 317, 318. Hy word ingehaald te Neo-Cesareën, 318. en predikt met goeden spoed. Hy bouwd een kerk; bysonderheden daar van, 319. Hy weerd de pest, 320. Kreeg door syne wonderdaden een groote agting; blijk daar van ontrent burgerlijke verschillen; een staaltjen daar van, *ibid.* Een ander met verscheyde byvoegsels, en van twee Joden, die hem wilden bedriegen, 321. Geloofweerdigheyt van dat alles bewesen, 321, 322. Hy wierd daarom *Thaumaturgus*, en een tweede *Moses* genoemd, 322. Prijsd syn volk het vlugten aan, en vlugt selfs; word gesogt, en door een wonderdaad niet gevonden, 323. Hy komt weder t'huys. Steld Martelaars-dagen aan, en waarom, 324. Schrijft sijnen Ca-

nonicalen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

nonicalen brief; desselfs inhoud, 325. De tijd van syn dood, *ibid.* De staat van syn Kerk by syn overlijden. Sorg ontrent syn begravenis, 326. Hy was verdagt van Sabellianistery, *ibid.* Daar *Basilius* hem van heeft gesuyverd. Hoe der Ouden onvoorsigtige uytdrukkingen moeten worden opgenomen, 327

Gregorius, *de Groote* gebynaamd, soude door syn gebed des Keysers *Trajanus* siel uyt de hel verlost hebben, 99

Grieken (Hellenisten) wie en hoedanige die waren, word ondersogt, 39, 40

Griekſche, wie onder hen de eerste Historieschrijver geweest zy, *Voorred.* p. 2

H.

Hadrianus de Keyser beschreven, 26. De Vierde Vervolging der Christenen onder hem, die wel nog versagt wierd, maar weder opborst, 27. Veele onder hem gemartelisеerd, 173. Hy had een vreemden en strijdigen inborst; was een vyand der Christenen, en een lief-hebber van de Griekſche geleerdheyt, en daarom genaamd *Græculus*, 174. Wierd een ἄρχων, en ingewyd in de Eleusinische geheymen, 175. Wierd in syn Vervolging gesteuyt; orders daar ontrent, 176, 177. Hy vergodet *Antinoüs* c. s. v. 182

Hebreën komen voor in tegenstelling van de Grieken, 40

Hellenisten. Sie *Grieken.*

Heraclas, een Heyden, word een leerling van *Origenes*, en vervolgens desselfs amptgenoot, en nasaat. Hy wierd Bisschop van Alexandrien. Syn geleerdheyt, 265, 266

Herdoopen van de gedoopte door Ketters word van *Cyprianus* goedgekeurd, en van *Stephanus* verworpen; onlusten daar over ontstaan. Die eerste Doop wierd voor geen Doop gehouden, 303

Heremyten. Sie *Kluysenaars.*

Hermogenis vreemde gevoelens, 218

Herodes yversugt voor syn Oppermagt was oorsaak van de Bethlehemitische kinder-moord. Hy dood daarom een soon van hemselven: *Augustinus* sin-spreuk daar over, 3

Heydenen, hun getuygenis van *Christus*, en van de wonderen ontrent syn geboorte en dood, 5, 6. Hun afgodery week voor de Christelijke Religie, 10, 11. Sy gaven selfs getuygenis van de kragt des Euangeliums tegen de Duyvelen, 11, 12. Hadden geen redenen, om de Christenen hun onwetendheyt te verwijten, 17

Historie van de Drie Eerste eeuwen, so ontrent Kerkelijke als andere saken, vertoond in een tafereel, 347, &c.

Huetii Origeniana gepresen, 278

I.

Jerusalems verwoesting; aanleyding daar toe, en door wien uytgevoerd, en hoe; volgens *Christus* voorsegging, 131, 132, 133. Desselfs Tempel verbrand; wanneer. Seven voortekenen van dien, 133, 134

Ignatius, bygenaamd *Theophorus*, en waarom, 138. Of hy dat kind was, 't welk *Christus* den Discipelen voorstelde, 139. Sijne Leermeesters. Hy wierd Bisschop van Antiochien; in wiens plaats. De verwerring daar ontrent opgehelderd, 139, 140. Tijd van, en gedrag in sijn bediening, 140. Orders. Hy spreekt met *Trajanus* seer vrymoedig, 141. Word deerlijk mishandeld, en veroordeeld om naar Romen gevoerd, en den beesten voorgeworpen te worden, 142. Redenen van syn vervoering naar Romen, *ibid.* en 143. Over welke plaatsen hy derwaards gevoerd wierd, met wie hy sprak, en aan wie hy brieven schreef, en van wat stoffe, 143. Ondersoek van sijn brief aan *Polycarpus.* Sijn verder reys, 144, 145. Word van de Christenen te Romen ontmoet. Hoe hy sig ontrent hunne voorslagen droeg. Bereyd sig tot sterven. Word voor de Leeuwen geworpen, en vernield, 145. De overgeblevene gebeentens waar gebleven, werwaards vervoerd, en tastelijke fabelen daar ontrent, 146. Sijn spreuke: *Mijne liefde is gekruyst*. Sijn roem als een Apostel (waarom so genaamd), 147. als een Bisschop, en als een Martelaar, 148. Sijne brieven van wie beknibbeld, dog gepresen van *Polycarpus*, 149. Tijd van sijn martelaarschap, 153

Indiën; Afgesondenen daar van daan versoeken iemand, dien hen het Euangelium predike. (Welk Indiën dat was.) Krijgt *Pantenus*, 229. Sijn verrigting aldaar, 230, 231. Daar was reeds door *Bartholomeus* het Euangelium bekend gemaakt. *Frumentius* komt daar in plaats van *Pantenus*, 231

Johannes heeft later, dan alle de Apostelen geleefd, waarom, 8

Jongkheyt, op wat jaren gepast by de oude Schrijvers, 86, 87

Joden van *Pompeus* en andere, na hem gevangelijk voor Slaven naar Romen vervoerd; die onder hen vrygesteld wierden, en over den Tyber woonden, wierden Libertijnen genaamd. Hun gedrag ontrent de offerhanden. Hadden hun Synagoge te Jerusalem, 43, 44. Sy waren ongemeen voor hun Tempel, en den Mosaischen Godsdienst, 48. Hadden geen magt om iemand, sonder verlof van den Stadhouder, te dooden, 50. Hun Republijk wierd verstoord, 131 &c.

Irenæus word geroemd, 16. Sijn geboorteplaats en opvoeding, 202. Door wie hy onderwesen wierd. Hy wierd gesonden naar Lyons tot hulp van *Photinus*, 203. Word aldaar Ouderling. Schrijft aan die van Asien over hun Vervolging, en de kettery van *Montanus*, 204, 205. Word naar Romen gesonden en gerecommandeerd, 205, 206. Sijn yver tegen de Montanisten *Florinus* en *Blastus*, 206. Word Bisschop te Lyons in plaats van *Photinus*; wanneer. Hy toond sig yverig tegen de ketteryen, bysonder die van de *Gnostici.* Aanleyding om daar tegen te schrijven, 207.; wanneer hy dat deed, en hoe ter gepaster tijd, 208. Vergaderd een Synode over het *quarto-decimaans* verschil tegen de forsheyt van *Victor*, en besluyt desselfs, 209. Word onder *Severus* gepijnigd, gedood, en begraven; waar en wanneer, 210. Sijne deugden en bequaamheden. Wat van sijn schriften is overgebleven, 211. Sijn stijl en spreekwijs, *ibid.* Sijne gevoelens hier en daar niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

te ſuyver. Sijn byſondere gedagten van *Chriſtus* ouderdom. Hy waarſchouwd tegen het vervalſchen ſijner Boeken. In ſijnen tijd was het doen van kragten en wonderen gemeen, 212. Sijne ſchriften, 213
Julianus vraagd *Apollo Daphneus* raad. Laat *Babylas* uyt ſijn graf verplaatſen, waarom, 291. Gaf egter order tot het vervolgen der Chriſtenen te Antiochien, 293
Juſtinus, ſijn levens-tijd, geboorte-plaats, afkomſt en opvoeding in allerley wetenſchap. Studeerde te Alexandrien; ſag daar de kamertjens van de ſeventig Overſetters, 179. Een Platoniſt. Aanleyding en beweegreden van ſijn bekeering tot de Chriſtelijke waarheyt, 180, 181. Wanneer dat geſchiedde. Hy gaf den Grieken reden van ſijn verandering, 182, 183. Hy behield ſijn Philoſophiſch kleed; ſchrijft tegen *Marcion*, 184.; en ſijn eerſte verantwoording voor de Chriſtenen; aan wien, 185. Syne reyſen, en redeneering met den Jood *Tryphon*, die beſchreven word; uytſlag daar van, 186. Raakt te Romen in geſprek met *Creſcens*, 187, 188. Schrijft ſyne tweede verantwoording; aan wie. Gelegentheyt daar toe, 188, 189. Hem worden by den Keyſer, door *Creſcens*, lagen gelegd, 189. Hy word voor de Regtbank geſteld van *Ruſticus*, die beſchreven word. Woord-wiſſeling tuſſchen hen beyden, 190. Syn vonnis, 191. Hy word gegeeſſeld, en onthoofd. Syn begravenis; wanneer, en hoe oud hy was, 192. Hy word beſchreven van ſyne deugden en verſtand, *ibid.* Hy was in de Hebreeuwſche taal-kunde onbedreven; voorbeelden daar van, 193. Reden daar van. Oogmerk ſyner ſchriften. Andere op ſynen naam uytgegeeven, 194. Syn brief aan *Diognetus*; deſſelfs inhoud; word beweerd van hem geſchreven te zijn, 195. Gevoelens, die niet te regtſinnig waren, by hem gevonden: I. van den ſtaat der Heydenen, en het leven τοῦ λόγου; 't welk word uytgebreyd, en getoond met het gevoelen van andere Oude overeen te komen, 196, 197; en hoe het *Juſtinus* verſtond, *ibid.* II. Van het duyſendjarig Rijk; dat had hy met anderen gemeen, 197, 198. III. Van den ſtaat der ſielen na dit leven; wat anderen daar van geloofd hebben, 198. IV. Van de vermenging der Engelen met menſchen; oorſprongk van dat gevoelen, en hoe veele Oude daar van geſproken hebben, 199. V. Van de kragt der menſchelijke wil; wat de Oude gevoeld hebben, 199, 200. Sijne ſchriften, 201

K.

Kamerling van de Koninginne van Candace. Sie *Moorman*.
Καταγώγιον, een godloos Feeſt te Epheſen; hoe gevierd, 88
Καταποντισμὸς, wat ſoort van ſtraf, 122, 123
Kerk van Romen is veelſins ſchuldig aan het vervalſchen van de ſchriften der Ouden, 127
Kerkgeſangen by beurten, wanneer ingevoerd, 141
*Ketters hebben veeltijds de ſchriften der Oud*vaders vervalſcht, 280
Kluyſenaars, derſelver oorſprongk en eerſte ſtigters, 31
Koningin van Scheba, haar Naam en ſoon; onderweſen van *Salomo* in den Joodſchen godsdienſt, 68
Κρητίζειν, waar van gebruykt, 95

L.

Lactantius bequamer om partyen tegen te ſpreken, als om de Chriſtelijke Religie te verdedigen, 16. Redeneerd deftig van der Chriſtenen lijdſaamheyt, en deſſelfs kragt tot overtuyging der Heydenen, 35, 36
Lapſi (Gevallene) waren *Libellatici* en *Sacrificati*; hoe de een en de ander gecenſureerd wierd, 300
Leonides, vader van *Origenes*, hoe hy ſyn ſoon tot de Schriftuur aanvoerde. Hoe ſig over deſſelfs leerſaamheyt gedroeg, 255. Wierd onder *Severus* gevangen en onthoofd, 257
Libertijnen; giſſingen, wie deſelve waren; wat daar van waarſchijnlijkſt is, 43, 44
Λόγος, hoe van *Juſtinus* en anderen verſtaan, 196
Lijdſaamheyt der eerſte Chriſtenen onder de Vervolgingen, 14 &c. gaf groote bewijſen voor de Chriſtelijke Religie, en ſette deſelve ongemeen voort, volgens getuygenis van *Tertullianus*, 34. en *Lactantius*, 35, 36.
Lyons, waar gelegen; by wat gelegenheyt ſeer veel Martelaars omquamen door een wreede Vervolging, wanneer, 204, 206, 210. Waren te voren woeſt en wild, 211

M.

Magneſia, een ſtad in Jonien; daar wierd *Quadratus* gedood en begraven. Daar ſtierf *Themiſtocles*, 177
Mammea, moeder van den Keyſer *Alexander Severus*, onbied *Origenes*, en word van hem onderweſen, 263
Manetho de ondſte Hiſtorie-ſchrijver der Egyptenaars, *Voorred.* p. 2. Waar uyt ſyn ſtof hebbe, *ibid.*
Marcion, beſchreven van ſyn bedrijf, en ſchandelijke gevoelens, 184, 218
Martelaars; Vier-dagen tot hunner gedagtenis, waar uyt geſproten, 163. Hun oordeel in gewigtige ſaken wierd veel geagt, 205. Wierden ſomtijds wonderlijk geſterkt; voorbeeld daar van in eenen *Theodorus*, 293. Gaven vreede-brieven of atteſtatien, 297
Matthias gekoren in plaats van *Judas*, 6
Maximinus de Keyſer; ſijn eerſte ſlordige lelens-wijs, 29. Syne overgroote wreedheyt tegen andere, byſonder de Chriſtenen. De Sevende Vervolging door hem word beſchreven, en uyt wat hoofde, 30
Melito, ſyn geboorte-plaats en geleerdheyt; word Biſſchop te Sardis: wanneer, 220. Had de gave der prophetyen, 221. Schrijft ſyn verantwoording voor de Chriſtenen: wat hy daar in merkelijk den Keyſer te gemoet voerde, 156, 221, 222. Schrijft over het Paſchaal verſchil, 222. En aan ſyn broeder *Oneſimus* over het Regiſter van de Canonijke Boeken des O. Teſtaments, 222, 223. Aanmerkingen daar uyt over eenige Boeken, *ibid.* Syne Boeken ſyn alle verlooren. Onregtſinnigheyt hem te onregt nagegeven meeſt uyt twee tytels ſyner verlorene Boeken,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

ken, die opgehaald, en ten besten geduyd worden, 224. Lijst syner Boeken, 225

Minos, Koning van Creta, word beschreven, 92

Montanus, desselfs kettery. Een Roomsch Bisschop daar aan vast. Aanmerking van derselver gewaande onfeylbaarheyt, 205. Hy word nader beschreven. (Desselfs aanhangers waarom *Cataphrygianen* genaamd.) Syne gevoelens, aanhang en loosheyt, 246, 247

Moorenland, daar de Kamerling, *Act.* VIII. van daan quam, wat landschap het was, 64, 65. Matigd sig aan de oudste kennis des Christendoms, 68

Moorman, *Act.* VIII., was een gesnedene. De gewoonte van sodanige te gebruyken, 65. Syn Naam en bediening, 66. Een Joden-genoot. Hy reysd naar Jerusalem. Hoe verre die reys was, *ibid.* Word onderwesen en gedoopt: waar dat geschiedde, 67. Hy predikt *Christus*. Voorgeven van syne reysen, en martelaarschap in Ceylon, 68

Moses de alleroudste Historie-schrijver, *Voorred.* p. 2

N.

Neapolis, een stad in Samarien, hoe eertijds, en in latere tijden genoemd, 179

Nehemias (het Boek) eertijds bevat onder dat van *Ezra*, 223

Neo-Cesareën, waarom een stoel des Satans, 316, 317

Nepos, een Bisschop in Egypten, was een Chiliast; schreef daar over een Boek, 't welk veel quaads uytwerkte, 339

Nero's beschrijving, en wreedheyt ontrent verscheydene, bysonder de Christenen. Syn Vervolging is de eerste geweest; hoe hy deselve uytvoerde, en aan wie. Betigtte de Christenen met het verbranden van Romen, 20, 21

Nicopolis, een naam van verscheyden steden, 98

Notarissen, aangesteld tot het optekenen van der Martelaren dood, &c. 119. Waren in die tijden gemeen; door wien begonnen. Hun veerdigheyt en gebruyk. Van die soort waren ook de Overschrijvers, 263, 264

Novatus, Ouderling te Carthago; sijn gevoelen en aanhang, 298. Verleydde *Novatianus*; die beschreven word, en Bisschop wilde zijn van Romen. Word veroordeeld en waarom, 298, 300

O.

Oplegging der handen, een oud gebruyk onder de Joden, overgebragt tot de Christenen, tot wat eynde, 73. 74

Opstanding der dooden den Heydenen onwaarschijnlijk, 't welk word beantwoord uyt *Athenagoras*, 215, 216

Orakelen, wanneer opgehouden hebben. *Dæmones* hadden het gesag daar over. Geboden te seggen, dat de groote *Pan* gestorven was, 11

Origenes, waarom bygenaamd *Adamantius*. Syn geboorte-plaats. Gissingen van den oorsprong sijnes Naams; een derselven verworpen, 254, 255. Sijn vader: sijn godvrugtige opvoeding, en yver in de Schriftuur te ondersoeken; hoe hy daar toe wierd aangeset, 255. Sijne Meesters genoemd en beschreven, 255, 256. Word in de Wijsgeerte onderwesen; wat hem daar uyt aankleefde, *ibid.* Moet van een anderen *Origenes* onderscheyden worden. Hy moedigd sijn vader aan; wil hem sien onthoofden; wat sijn moeder daar tegen bedagt, 257. Word van een rijke vrouw onderhouden; wil met den Ketter *Paulus* geen gemeenschap houden, 258, 281. Word Catechist te Alexandrien; of nevens of na *Clemens*, word ondersogt, 258, 259. Hy diende de Martelaars met levens gevaar; syn kloekmoedigheyt ontrent *Serapis* Tempel, 259. Ontmande hemselven, hoe en waarom. Aanmerking daar over; hy mispreес het daar na selfs, 260. Hy reysd naar Romen, 260. Nam *Heraclas* tot hulp in syn onderwijsen. Hy leerd de Hebreeuwsche taal. Hy bekeerd sekeren *Ambrosius*, die beschreven word, 261. Syn reys naar Arabien, en vlugt naar Cesareën. Syn verrigting en agting aldaar. Komt weder te Alexandrien, 262. Onderwijst *Mammea*, des Keysers moeder. Begint over de Schriftuur te schrijven, 263. De onkosten daar toe wie hem die besorgde, *ibid.* Syn yver daar in. Reysd naar Achajen, 264. Word te Cesareën Ouderling gemaakt; door wie, en waarom; tot misnoegen van *Demetrius*, die hem afset; gelijk ook te Romen geschiedde: reden van dien. Hy blijft egter in syn bediening, 265. Vlugt. Steld *Heraclas* in syn plaats; die beschreven word, *ibid.* Of hy den goden geöfferd heeft word ondersogt. Reden van onwaarschijnlijkheyt, 266. Vertellingen daar op steunende. Wat van 't Boek *Origenis Klagte* te oordeelen is. Hy had te Cesareën veele Leerlingen, daar van eenige worden genoemd, 267, 268. Aanleyding tot syn schrijven *Van het Martelaarschap*. Schrijft sijne *Tetrapla*, *Hexapla* en *Octapla*, die beschreven worden, 268, 269. Een staaltjen daar van, 270. Roem van dat Werk, 271. Sijne verdere reysen en schriften by gelegentheyt. Brengt *Beryllus* te regt van sijne dwalingen, *ibid.* Hy word gebruykt tegen dese en geene ketteryen, 272, 273. Word deerlijk gepijnigd: raakt weder los. Sterft, 274. Wanneer, word ondersogt. Hy word begraven. Bysonderheden van syn grafsteede. Sijn matig, neerstig, en gestreng leven, 275, 276. Hy heeft seer veel geschreven. Waarom *Syntacticus* genaamd. Syne Boeken onder drie hoofden gebragt. Syn stijl merkelijk gepresen van *Erasmus*, en gelaakt van anderen, 277, 278. Over onregtsinnige gevoelens van hem van ouds gelaakt, en van anderen verdedigd, 278. Aanmerkingen tot versagting ontrent sijne gevoelens. Syne schriften syn veeltins vervalscht, 280. Waar over hy reeds selfs heeft geklaagd, *ibid.* Verdere bedenkingen tegen sijn onregtsinnigheyt uyt *Augustinus*, *Theotimus* en *Haimo*, 281. Is egter niet in alles te verschoonen. Waar uyt sijne misgrepen sprooten, 282. Hy heeft se reeds selfs beklaagd. Lijst sijner Boeken. 283

Orus, by de Egyptenaren de naam van de Son, of

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

of *Apollo*. *Origenes* is daar van niet benoemd, gelijk wel andere na *Jupiter*; reden daar van, 254, 255

Ouderlingen, waarom ſo genaamd, 86

Oudheyts kunde hoe natuurlijk; haar oorſprongk, *Voorred*. p. 1. Die van de Kerk nodig, p. 2. Byſonder van de oudſte tijden, p. 3

P.

Pantenus, ſijn geſlagt en af-komſt onſeker. Onderſoek of hy de Leer-meeſter van *Clemens de Alexandriner* geweeſt zy, 226. Of hy een Siciliaen was, 227. Sijn opvoeding en ſtudie te Alexandrien; hield het met de Stoïſche Wijsgeerte, en daarom de Stoïſche Wijsgeer genoemd, 227, 228. Word een Chriſten, en Meeſter in de oude Catechiſeer-ſchool, *ibid*. Word geſonden, om in Indiën het Euangelium te planten, 229. Met wie hy daar verkeerde, 230. Sijn verrigting aldaar, 231. Hy vond daar het Euangelium van *Mattheus* in het Hebreeuwſch. Door wien ſijn Werk voltrokken is, *ibid*. Hy komt weder te Alexandrien; ſterft aldaar. Roem van hem, 232

Papias, eerſte drijver van de Chiliaſtery, 198, 359. Hy word beſchreven, 203

Paſcha, verſchil over den tijd van het houden deſſelfs; hoe ſig daar in droegen *Polycarpus*, 154. *Irenæus*, 209., en *Melito*, 222

Paulus Samoſatenus, Biſſchop van Antiochien, bekend in een Synode ſijne dwalingen, en word voor die tijd verſchoond, 325, 341. Sijne godslaſterlijke gevoelens, en ſlordig leven, 341. Sprak qualijk van ſijne Voorſaten, en wilde geloftuyt zijn. Steld, tot ſijn eer, geſangen in, *ibid*. Liet ſig een Engel noemen, 342. Sijn veroordeeling word tot het volgende ſtuk verſchoven.

Paulus van Thebaïs, en *Antoninus* de eerſte Kluyſenaars, 31, 32

Pella word beſchreven, was de ſchuylplaats der Chriſtenen voor de woede der Romeynen, 135

Philippus de Diaken, ſijn geboorte-plaats; onderſcheyden van den Apoſtel *Philippus*; was een van de ſeventig Diſcipelen. Word gekoren tot Diaken, 60, 61. Word een Euangeliſt genoemd. Wijkt voor de Vervolging naar Samarien, 61. Hy predikt aldaar met goeden ſpoed, en doet wonderen, 62. Hy word geſonden naar het Suyden; ontmoet den Kamerling, 64. Dien hy onderwijſt en Doopt, 67. Hy word gevonden te Aſoten (Aſdod), 't welk beſchreven word, 68. Leeft voorts te Ceſareën, daar hy ſterft. Hadde dogters, die Propheteſſen waren; hoedanige. Waar in onderſcheyden van den Apoſtel *Philippus*, 69

Philippus de Keyſer was geen Chriſten, 272, 286. Vervolging der Chriſtenen te Alexandrien by wat gelegentheyt, 329

Philoſophiſch kleed wierd by het aanveerden des Chriſtendoms niet aanſtonds afgelegd; wanneer dat afleggen begonnen is, 183. Het was ſlordig en meeſt ſwart, 183, 184

Plinius, de jonge, ſchrijft aan *Trajanus* over de ſaak en godsdienſt der Chriſtenen, 23. ſoude in Creta bekeerd zijn door *Titus*, 99

Polycarpus, wanneer en waar gebooren, 150. Word opgevoed door *Caliſto*. Vulde de koorn-ſolders door ſijne gebeden, 151. Is onderweſen van *Johannes*, en heeft omgegaan met de Apoſtelen. Word Biſſchop te Smirna; door wien. Of *Johannes* ſekere Jongeling aan hem toevertrouwde. Reden van *neen*, 152. Is die Engel der Gemeynte, daar van *Apoc.* 2. ſtaat, 't welk vertoogd en beweerd word, 153. Word van *Ignatius* beſogt. Ontfangt een brief van hem; deſſelfs inhoud, *ibid*. Reyſd naar Romen over 't Paſchaal verſchil, 154. Gaat daar vriendelijk om met *Anicetus*, hoewel die in gevoelen van hem verſchilde. Sijn gedrag ontrent Ketters, en antwoord aan *Marcion*. Sijn misnoegen ontrent andere ketteryen, 155. Volgde daar in *Johannes* na. Sijn bedrijf uyt *Irenæus*, het overige onſeker, 156. Wanneer hy gemarteliſeerd is. Sijn gevangenis, en martelaarſchap, met alle voortekenen, voorvallen, vlugten, en merkelijke vrymoedigheyt en uytdrukkingen, 157. &c. Sijn ſtandvaſtigheyt tegen beloften en bedreygingen. Hoe ſig ter dood ſchikte, 160, 161. Wilde aan de brand-paal niet worden genageld. De vlam verteerde hem niet, en daarom wierd hy doorſtoken. Vertellingen daar ontrent, 161, 162. Men benijd hem ſijn begravenis, waarom. Men verbrande het doode ligchaam, en begroef het overige. Sijn ouderdom, 163. Deſſelfs roem uyt een Voorreden van die van Smirna, 165. Ook van Heydenen, 166. Sijn deftige en ſeer geroemde brief aan de Philippenſen in het geheel voorgeſteld, 166 &c.

Potamon, een vry Wijsgeer, ſtigter van de *αἱρέσεως ἐκλεκτικῆς*, 235

Pothinus wierd van *Polycarpus* geſonden naar Lyons. Aanleyding daar toe. Aanmerking daar over. Word aldaar Biſſchop, 204. Hy word gevangen, ondervraagd, en deerlijk mishandeld, hoewel ſeer oud, 206. daar hy van ſtierf, 207

Publius, Biſſchop te Athenen; hy word gemarteliſeerd. Was mogelijk de ſelve, die van den H. *Paulus* op Melite bekeerd wierd, 172

Q.

Quadratus, Biſſchop te Athenen, waar gebooren; was in alle wetenſchappen bedreven. Is door *Johannes* in de Chriſtelijke Religie onderweſen, 171. Wanneer en in wiens plaats hy Biſſchop wierd. Hy hervormd de Kerk ongemeen. Breyd ſijn Kerk geweldig uyt, 't welk van *Origenes* geroemd word, 172. Hy had den geeſt der Prophetye; welk beweſen word op geenen anderen van die naam te paſſen, 173. Hy ſchrijft een verantwoording voor de Chriſtenen, gelijk ook *Ariſtides* deed, 175. Geen verder beſcheyd van hem (by die gelegentheyt worden de *Centuriatores* over hun ſeggen daar ontrent beriſpt) 176. Hy word verſtooten, mishandeld, en gedood. De tijd word aengeweſen, 177

R.

Rechabiten, hun oorſprongk en inſettingen; uyt hen ſijn geſproten de Eſſeën, 129

Ke-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Recognitien worden *Clemens*, wiens opvoeding daar in verhaald word, t'onregt toegeſchreven, 116

Romen, wanneer en waarom van *Nero* verbrand; hoe ſig daar ontrent gedroeg. Leyde ſulks den Chriſtenen te laſt, 21

Romeynſche Hiſtorien, waar uyt t'ſamen geſteld, *Voorred.* p. 2

S.

Sabellius opkomſt en ſtellingen, 339.; worden tegengegaan van *Dionyſius*, maar onvoorſigtig, 339

Salamis, de Biſſchop aldaar word gemaakt *αὐτοκέφαλος*, en waarom. Een kerk aldaar over 't graf van *Barnabas* gemaakt: wat daar van te geloven zy, 78, 79

Salige Biſſchoppen, wierd wel van levendige geſegd, 205

Samaria, wanneer en waarom Sebaſte genoemd, 61

Samaritanen, wie deſelve waren. Haat tuſſchen hen en de Joden, 61, 62. Het Euangelium hen gepredikt door *Philippus*, 62. en beveſtigd door de Apoſtelen, 63

Sanchoniaton, Hiſtorie-ſchrijver der Phœniciers, *Voorred.* p. 2

Sapor, Koning van Perſien, maakt een doortogt door Syrien, en neemd Antiochien in: welk met meer andere plaatſen hem weder ontnomen word, 286

Saul (*Paulus*) toond ſijn behagen in de dood van *Stephanus*, 51. Sijn bekeering de vrugt van *Stephanus* gebed, 52. Sijn yver in het vervolgen der Chriſtenen alom, 61

Severus de Keyſer, begind de Sesde Vervolging. Verbied de Chriſten Religie onder de ſwaarſte bedreygingen en ſtraffen. (Daarom gehouden voor den Antichriſt.) Wie daar door geleden hebben, 29. Sijne algemeene Vervolging over de Provincie van Lyons, 210. en te Alexandrien, 236. Hy was in het eerſte den Chriſtenen genegen; blijken daar van; verontſchuldigd ſig van de wreedheyt by ſijn afweeſen gepleegd door *Plautianus*, 242. Begind ſijn Vervolging; het voorgeven van dien, 243. Sijne overwinningen en daden, 245

Simeon, Biſſchop van Jeruſalem; onderſcheyden van anderen van die naam, 128. Sijne Ouders; hy was een Rechabijt, 129. Een van de ſeventig Diſcipelen. Word Biſſchop van Jeruſalem. Waarom en wanneer, 310. In een bekommerlijken tijd, 131. Hy vlugt met de Chriſtenen voor de Romeynen naar Pela; wanneer weder naar Jeruſalem keerde, 135. Aanleyding tot ſijn marteliſatie en kruys-dood. Sijn ouderdom, en hoe lang hy Biſſchop geweeſt was, 136

Simon de Toveraar, gaf ſig uyt voor God, dan voor den Vader, dan voor den Soon, en dan voor den H. Geeſt, 62. Gaf ſig aan by *Philippus*, en wierd gedoopt. Sijn verſoek aan *Petrus*, en ontfangen antwoord, 63

Simon Metaphraſtes word beſchreven; hoe aan het ſchrijven raakte, *Voorred.* p. 5. Wat van ſijne ſchriften, en die op ſijnen naam gaan, moet worden geoordeeld, *Voorred.* p. 6

Smirna word beſchreven. Roemde op de geboorte van *Homerus*. Blijken daar van. Was aanſienlijk en de geboorte-plaats van *Polycarpus*, 151. Hoe en wanneer het door Gods oordeelen verwoeſt wierd, 164. Die van Smirna ſchrijven een merkelijken brief tot een Voorreden van het Martelaarſchap van *Polycarpus*, 165

Socrates en *Sozomenus* wat die geſchreven hebben, en wat daar van te oordeelen, *Voorred.* p. 6

Soldaten, die de wagt hadden onder *Decius*, bekennen Chriſtenen te zijn, en ſterven blymoedig, 331

Sons-verduyſtering ten tijde van onſes Saligmakers dood was ongemeen, 102. Wierd geſien in Egypten; wat *Dionyſius* daar van oordeelde, 103

Spreuken Salomons, ook genaamd *Salomons wijsheyt*, 223, 224

Steenigen aan wie en hoe geoeffend, 51

Stephanus. Onderſoek van ſijn vaderland en maagſchap. Hy was een van de ſeventig Diſcipelen, 38. De eerſte van de ſeven Diakenen. Soude Diaken voor *Jacobus*, Biſſchop van Jeruſalem, geweeſt zijn. Sijn bequaamheyt en yver. Hy word daarom van de Joden gehaat, byſonder door die van de vijf Synagogen, 42, 43. Hun voorſtel tegen hem, en ſijn antwoord uytgebeeld, 45. Snoode menſchen worden tegen hem gaande gemaakt, 46. Die hem voor den Joodſchen Raad beſchuldigen. Alles voorgeſteld met de woorden van *Chryſoſtomus*, 46, 47. Waar op hy deftig antwoordde, 49. Welk hun ſpijt gaande maakt. Hy word van hen overvallen, weg-geſleept en geſteenigd. Hoe dat geſchiedde. Wanneer en waar dat gedaan wierd, 50, 51, 52, 53. Sijne deugden, 52. Kerken, hem ter eere gebouwd. Steenen, daar hy mede gedood is, ſouden bewaard zijn, 53. Hoe en waar hy begraven is, 53, 54. Het opgraven van ſijne overblijfſels, 54 en andere miſſelijke vertellingen van derſelver vervoeringen, 55, 56. Voorgeven van wonderen ontrent ſijn bloed, aardigd wederlegd, 56. Andere uyt *Auguſtinus* opgehaald, 57, 58

Stoïſche Wijsgeerte. Hare ſtellingen quamen die der Chriſtenen naaſt by, 227, 228. Hoe te kennen, 235

Synagogen waren, naar het ſeggen der Joden, te Jeruſalem, 480. Verſcheyden benamingen derſelven. Die van de Libertijnen, welker oorſprongk word opgehaald, 43. Van de Cyreneërs; Alexandriers; van Cilicien en Aſien, 44

Syneſius de Wijsgeer, Chriſten geworden zijnde, konde de opſtanding der dooden niet aannemen, 216

T.

Tempel te Jeruſalem onherſtellijk verwoeſt; getoond uyt het voornemen der Joden onder *Julianus*, 48

Tertullianus, geboren te Carthago, waarom *Septimius*, *Florens*, *Quintus* genaamd, 240. Sijn vader. Hy was eerſt een Heyden. Hy wierd tot alle wetenſchappen opgevoed. Onderſcheyden van *Tertylianus*; uyt wat hoofde. Of hy een Regtsgeleerde geweeſt is. Hy was getrouwd; hoe in die ſtaat leefde, 241. Wanneer en waarom een Chriſten wierd, *ibid.* Schrijft ſijn verantwoording voor de Chriſtenen; deſſelfs inhoud,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

houd, 42, 43. Schrijft by verscheyden gelegentheden nu dit, dan dat Boek; bysonder ook tegen de Montanisten. Nam, in plaats van een rok, een mantel aan; schrijft daar over een Boek, wanneer, 224. Word Ouderling te Carthago. Aanleyding tot het schrijven *De corona militis*, 245.; wanneer, 246. Hy wijkt af tot de Montanisten, en word daarom van de Kerk van Romen geëxcommuniceerd, 247, 248. Heeft het quaad daar in niet gemerkt. Hoe hy *Montanus* den Trooster noemde. Wat hem misleyde, 248. Hy noemd de sijne *Geestelyke*, en schrijft voor de Montanisten. Aanleyding daar toe, 249. Noemd den Bisschop van Romen, in schimp, *Bisschop der Bisschoppen*; waarom, *ibid.* Die tytel word van *Cyprianus* tegengesprooken. Turtullianisten worden van *Augustinus* verstrooid. Sijn dood. Gissingen van sijn ouderdom. Sijn verstand, en inborst. Sijn geleerdheyt uyt de Vaders deftig geroemd, 250. Sijn stijl gepresen en gelaakt. Merkelijke redenen van sijn duysterheyt. Sijne ongesonde gevoelens; wat men tot verschooning daar ontrent seggen kan, 251

Theophilus (niet die, aan welken *Lucas* sijne Boeken opdroeg) was van heydenschen godsdienst. Sijn studie en geleerdheyt. Word tot het Christendom bekeerd door de aanmerking van de Schepping, Voorsienigheyt en het lesen der Heylige Schriften, 214, 215. Sijn bekommernis over den artykel van de opstanding der dooden. Reden van dien, 215. Hoe hy die te boven quam, 216. Word Bisschop te Antiochien; de hoe-veelde, *ibid.* Sijn yver, om *Autolycus* te bekeeren; wie die was. Sijn deftige en merkelijke redeneering tegen hem, 217. De uytslag daar van, 218. Sijn waken tegen ketteryen; waarom, en hoe, bysonder tegen *Marcion* en *Hermogenes*. Hy schrijft Catechetische Boeken. Sijn dood, wanneer en hoe. Sijne schriften, 219

Tiberius agting van *Christus*, 5, 6

Timotheus, geboren te Lystren van een Griekschen vader, en Joodsche moeder. Aanmerking daar over, 82. Sijn moeder en grootmoeder; hoe die hem opvoedden, *ibid.* Aanleyding tot sijn bekeering. Raakt in dienst van *Paulus*, en word sijn mede-arbeyder. In wat werk. Hy was onbesneden; waarom besneden wierd, 83, 84. Sijne reysen met, en op order van *Paulus*, 84, 85, 87. Hy word gemeld in het opschrift van den brief aan de Thessalonicensen, 85. Hy word de eerste Bisschop van Ephesen, en over Asien, *ibid.* Hoe dat geschiedde naar de prophetye en den H. Geest. Hoe sijn jongkheyt te verstaan zy, 86. Ontfangt brieven van *Paulus*, 87. Verkeerde met den Apostel *Johannes*, 88. Waar, waarom en wanneer gemartelիseerd wierd, *ibid.* Sijn begravenis en vervoering. Hy was swakkelijk; reden daar van; seer yverig, en van *Paulus* hoog geagt, 89, 90. Moet onderscheyden worden van twee andere van die naam, 90

Titus, of hy te Corinthen of in Creta geboren is, onseker. Ook wie sijne Ouders waren, 91. Vertelling van sijn opvoeding en bekeering, 92. Word een reysgenoot van *Paulus*, *ibid.* Waarom *Paulus* hem niet wilde besnijden. Hy komt in Creta; wanneer en waarom word ondersogt, 93, 94. Word daar tot Bisschop aangesteld van *Paulus*; hy ontfangt een brief van *Paulus*, 94, 95. Inhoud desselfs, 96. Word ontboden van *Paulus*. Komt eyndelijk by hem, dien hy verslag doet van het een en het ander. Sijn te rug reys, 96. Soude *Plinius* den tweeden hebben bekeerd, *Titus* dood en begravenis, 99

Trajanus (de Keyser) beschreven. Word van den Raad *Optimus* genoemd, 22. Sijn agting, 120. Hy begint de Christenen te vervolgen, 141. 't welk de *derde Vervolging* was. Waarom begonnen en wanneer, 23. Krijgt een brief van *Plinius* daar over, 25. Waar op hy antwoord. Aanmerkingen daar over, *ibid.* Hy verbied de [illegible], 120. Veroordeeld *Ignatius*, om te Romen den beesten voorgeworpen te worden, 142. Houd op den Christenen te vervolgen. Verscheyden redenen daar van, 146, 147

V.

Valesius spreekt sigselven tegen in het stellen van *Eusebius* tijd, *Voorred.* p. 4

Valerianus eerst der Christenen vriend, daar na vyand, 32. 355. Aanleyding tot de *Tiende Vervolging* der Christenen. Uytvoering van sijn wreedheyt tegen hen, 32. Strenge orders van hem gegeven tegen de Christenen, 304. Gods wraak over hem in sijn elendigen dood, 32.; en over het Roomsche Rijk, 324

Vervolgers der Christenen; Gods oordeel en wraak aan deselve, 292

Vervolgingen (tien) der eerste Christenen worden in order voorgesteld, en uytgebreyd, 20--34. Die na de dood van *Stephanus* gaf aanleyding tot het uytbreyden des Euangeliums, 61

Victor, Bisschop van Romen, stijf-hoofdig, en heersch-sugtig. Doet alle die Pascha op den veertienden der maand hielden in den ban. Wie sig daar tegen kantteden, 209

W.

Wonderwerken te doen baarde in de eerste Kerk groot aansien. Het doen derselven bewesen uyt de Oud-vaders, 13, 14. Waarom en hoe lang God die kragt in de Kerk gelaten heeft, 58. De Roomsche Kerks-wonderwerken worden tegengesproken, 59

Y.

Yver der eerste Christenen om het Euangelium voort te planten voorgesteld en uytgebreyd, 17. Sommige van die yveraars worden genoemd, 18.

E Y N D E.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15

WLO
9-9-74

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
146 A 15